CORPUS

JURIS CIVILIS ROMANI.

TOMUS SECUNDUS

CONTINENS

LIBROS DIGESTORUM

A XV. AD XXXIV.

EX TYPOGRAPHIA ORSINIANA.

CORPUS
JURIS CIVILIS ROMANI,

IN QUO

INSTITUTIONES, DIGESTA AD CODICEM FLORENTINUM EMENDATA,
CODEX ITEM ET NOVELLÆ,

NEC NON

JUSTINIANI EDICTA, LEONIS ET ALIORUM IMPERATORUM NOVELLÆ,
CANONES APOSTOLORUM, FEUDORUM LIBRI, LEGES XII. TABB.
ET ALIA AD JURISPRUDENTIAM ANTE-JUSTINIANEAM PERTINENTIA SCRIPTA,
CUM OPTIMIS QUIBUSQUE EDITIONIBUS COLLATA, EXHIBENTUR.

CUM NOTIS INTEGRIS

DIONYSII GOTHOFREDI,

QUIBUS ACCESSERUNT

FRANCISCI MODII

ET ALIÆ ALIORUM JCTORUM CELEBERRIMORUM,
QUAS INSERUIT EDITIONI SUÆ

SIMON VAN LEEUWEN.

ADDITI QUOQUE LOCIS CONVENIENTIBUS

INDICES TITULORUM AC LEGUM EMENDATISSIMI.

PRÆMISSA EST

HISTORIA ET CHRONOLOGIA JURIS CIVILIS ROMANI,
QUÆ SINGULARI METHODO LEGUM LATARUM TEMPUS DESIGNAT.

EDITIO NOVA,

Omni, qua licuit cura, atque labore indefesso a quamplurimis, in notis præcipue, mendis falsisque allegationibus repurgata et correcta.

TOMUS SECUNDUS.

NEAPOLI,
APUD JANUARIUM MIRELLI BIBLIOPOLAM.

MDCCCXXVIII.

DOMINI NOSTRI SACRATISSIMI PRINCIPIS

J U S T I N I A N I,

J U R I S E N U C L E A T I

E X O M N I V E T E R E J U R E C O L L E C T I

DIGESTORUM SEU PANDECTARUM

LIBER QUINTUSDECIMUS.

T I T. I.

DE (1) PECULIO.

Continuatio. 1. *Divisio*, 2. *Et verba edicti.* 3. *De sexu*, 4. *Et ætate personæ peculiatæ.* 5. *Potestatis verbum quomodo accipitur.* 6. *De servis propriis*, *vel alienis*; *de his*, *qui bona fide serviunt.*

1. Ulpianus lib. 29. ad Edictum.

ORdinarium (2) Prætor arbitratus est, prius eos contractus exponere eorum, qui alienæ potestati subjecti sunt, qui (3) in solidum tribuunt actionem: sic deinde ad hunc pervenire, ubi de peculio datur actio.

§. 1. Est autem triplex (4) hoc Edictum: aut enim *de peculio*, aut *de in rem verso*, aut *quod jussu*, hinc oritur actio.

§. 2. Verba autem Edicti talia sunt: *quod* (5) *cum eo, qui in alterius potestate esset*, *negotium gestum erit.*

§. 3. De eo loquitur, non de ea: sed (6) tamen, et ob (7) eam, quæ est feminini sexus, dabitur ex hoc Edicto actio.

§. 4. Si cum impubere filiofamilias, vel servo contractum sit: ita dabitur in dominum vel patrem de peculio, si (8) locupletius eorum peculium factum est.

§. 5. *Potestatis* (9) verbum communiter accipiendum est, tam in filio (10), quam in servo.

§. 6. Nec magis dominium servorum [esse] spectandum, quam facultatem (11) habendi eos: non (12) enim solum servorum propriorum nomine conveniemur, item communium, verum (13) eorum quoque, qui bona fide nobis serviunt, sive liberi [sint], sive servi alieni.

De servo, *cujus usus fructus*, *vel usus*, *alienus est.*

2. Pomponius lib. 5. ad Sabinum.

EX ea causa, ex qua soleret servus fructuarius vel usuarius adquirere, in eum, cujus ususfructus, vel usus sit, actio dumtaxat de peculio, cæteræque honorariæ dantur: ex reliquis (14), in dominum proprietatis.

De servo nullius, *veluti hereditario.* 1. *De servo substituto.* 2. *De sexu*, 3. *Et ætate*, 4. *Et furore domini.* 5. *De interventione servi pro alio.* 7. *De eo*, *qui pro filio*, *vel servo alterius fidejussit*, *vel solvit.* 8. *De compromisso vel condemnatione servi.* 9. *De interventione*, 10. *Compromisso*, 11. *Condemnatione filii.* 12. *De condictione furtiva. De actione rerum amotarum.* 13. *De filiofamilias duumviro*, *qui rem pupilli salvam fore caveri non curavit.*

3. Ulpianus lib. 29. ad Edictum.

LIcet tamen Prætor, *si cum eo*, *qui in potestate sit*, *gestum sit*, polliceatur (15) actionem, tamen sciendum est, et si in nullius sit potestate (16), dari de peculio actionem: ut puta, si cum servo hereditario (17) contractum sit ante aditam hereditatem.

§. 1. Unde Labeo scribit, et si secundo tertiove gradu substitutus sit servus, et deliberantibus primis heredibus cum eo contractum sit, mox repudiantibus eis ipse (18) liber heresque exstiterit, posse dici, de peculio eum conveniri, et de in rem verso.

§. 2. Parvi autem refert (19), servus quis masculi (20) an mulieris fuerit: nam de peculio et mulier convenietur.

§. 3. Pedius autem impuberes dominos de peculio obligari ait: non enim cum ipsis impuberibus contrahitur, ut tutoris auctoritatem spectes. † Idem adjicit, pupillum (21) non posse servo peculium constituere, nec tutoris auctoritate.

(1) *L.* 4. *Cod.* 26. *et* §. 4. *Instit. quod cum eo*, *qui in aliena.* adde *lib.* 33. *Infr. tit.* 8.

(2) Id est, ordine fieri, *ut l.* 1. *supr. de poss. hered. petit.* ex ordine, *l.* 1. *Supr. de fideic. hered. pet.*

(3) Vide *l.* 1. *Supr. quod cum eo.*

(4) Edictum de peculio triplex, id est, ex hoc edicto potest tripliciter agi adversus dominum vel patrem: vel dic, Edictum hoc tribus capitibus constat.

(5) De peculio actionem habet, qui cum servo, vel ancilla contrahit. *Synops. Basil.* 18. *tit.* 5. *c.* 1.

(6) Masculina appellatione, fœmina hic continetur.

(7) *l.* 27. *infr. eod. l.* 5. §. 2. *Supr. de tributoria. l.* 11. *C. quod cum eo.*

(8) Si, qui contraxit, filiusfamilias, aut servus, impubes est, tunc competit hæc actio, cum peculium locupletius factum est, *Synops. ibid.* vide *l.* 11. *C. eod. l.* 10. *supr. de institoria.* adde *l.* 6. §. 7. *supr. de negot.*

(9) *Potestatis* verbo continentur servi proprii, communes, alieni, bona fide possessi, fructuarii: sed et domini utriusque sexus, majores, minores, suæ, et sanæ mentis, furiosi.

(10) Peculii actio datur ex contractu filii, et servi.

(11) Vide quæ notavi ad *l.* 21. §. 3. *supr. de noxalibus.*

(12) *Synops. Basil. ibid.*

(13) *l.* 1. *in fin. supr. de tributoria.*

(14) Imo, ex omnibus in fructuarium. *l.* 19. §. 1. *Infr. eod.*

(15) Actio de peculio dativa est. *Bart.*

(16) Extraneus, vid. *l.* 28. *in fin. infr. de stipul. servorum.* nam res hereditariæ, antequam aliquis heres existat, nullius in bonis sunt. vide *l.* 1. *supr. de rer. divis.*

(17) Hereditarius servus ante aditam hereditatem est in potestate heredis jure, non facto. Nam hereditas factum non habet. *l. si prædio.* 15. *Infr. de in diem. l.* 1. §. *Scævola. Infr. si quis testamento liber.* adde *l.* 31. *Infr. de heredibus instituendis.* Atque ita verbum *potestatis* in edicto positum, *in l.* 1. §. 2. *supr. eod.* locum habet in eo, qui in nullius est potestate, si factum spectes. Nam hereditas jure repræsentat heredem.

(18) *l.* 30. §. 2. *Infr. eod.*

(19) Facit *l.* 3. §. 1. *Infr. quibus ex caus. in possess.*

(20) Verbum *alterius* locum habet in sexu utroque.

(21) *l.* 7. §. 1. *infr. eod.*

§. 4. In furiosi (1) quoque curatorem dicimus dandam de peculio actionem: nam et hujus servus peculium habere potest: non si fuerit concessum, ut habeat; sed (2) si non fuerit prohibitum, ne habeat.

§. 5. Si filiusfamilias (3), vel servus pro aliquo fidejusserint (4), vel alias intervenerint (5), vel mandaverint: tractatum est, an sit de peculio actio? Et est verius, in servo causam (6) fidejubendi vel mandandi spectandam: Quam sententiam et Celsus libro sexto probat in servo fidejussore. Si igitur quasi (7) intercessor servus intervenerit, non (8) rem peculiarem agens, non obligabitur dominus de peculio.

§. 6. Julianus quoque lib. XII. Digestorum scribit, si servus mandaverit, *ut creditori* [*meo*] *solveretur*, referre ait, quam causam mandandi habuerit: si pro creditore suo solvi (9) mandavit, esse obligatum dominum de peculio: quod si (10) intercessoris officio functus sit, non obligari dominum de peculio.

§. 7. Cui congruit, quod idem Julianus scribit, Si a filio meo fidejussorem accepero, quidquid a fidejussore accepero, id me non de in rem verso, sed de peculio actione mandati præstaturum. Idem accipias et in servi fidejussore. Idemque, si alius mihi pro filio meo debitore solvisset. † Quod si filius meus debitor non fuisset, exceptione doli fidejussorem usurum: et, si solvisset, condicturum scribit.

§. 8. Si servus, cum se pro libero gereret, compromiserit (11), quæritur, an de peculio actio ex pœna (12) compromissi, quasi ex negotio gesto, danda sit, siculi trajectitiæ (13) pecuniæ datur? Sed hoc et Nervæ filio et mihi videtur verius (14), ex compromisso servi non (15) dandam de peculio actionem: quia (16) nec, si (17) judicio condemnetur servus, datur in eum actio.

§. 9. Sed si filius fidejussor vel quasi interventor acceptus sit, an de peculio patrem obligat, quæritur? Et est vera Sabini et Cassii sententia existimantium, semper (18) obligari (19) patrem de peculio; et distare (20) in hoc a (21) servo.

§. 10. Quare [et] ex compromisso (22) pater tenebitur. Et ita Papinianus quoque lib. IX. Quæstionum scribit: nec interesse ait, ex qua causa compromiserit, utrum ex ea causa, ex qua potuit cum patre de peculio agere, an vero ex ea, qua non potuit: cum ex stipulatu pater conveniatur.

§. 11. Idem scribit, judicati quoque patrem de peculio actione teneri. Quod [et] Marcellus: Putat etiam ejus actionis nomine, ex qua non potuit pater de peculio actionem pati: nam sicut (23) [in] stipulatione contrahitur cum filio, ita (24) judicio contrahi: proinde (25) non (26) originem (27) judicii spectandam, sed ipsam judicati velut obligationem (28). Quare et si quasi defensor condemnatus sit, idem putat.

§. 12. Ex furtiva causa (29) filio quidem familias condici posse constat: an vero in (30) patrem, vel in dominum de peculio danda est, quæritur? Et est verius, in quantum (31) locupletior dominus factus esset, ex furto facto actionem de peculio dandam. Idem Labeo probat: quia iniquissimum est, ex furto (32) servi dominum locupletari (33) impune. Nam et circa (34) rerum amotarum actionem, filiæfamilias nomine, in id, quod ad patrem pervenit, competit actio de peculio.

§. 13. Si filiusfamilias Duumvir (35) *pupillo rem salvam fore* caveri non (36) curavit, Papinianus lib. IX. Quæstionum, de peculio (37) actionem competere ait: Nec quicquam mutare arbitror, an (38) voluntate patris Decurio factus sit: quoniam rempubl. salvam fore pater obstrictus est (39).

Quid sit peculium. 1. *De nuda voluntate domini.* 2. *De ignorantia et voluntate domini.* 4. *Si opem ferente ser-*

(1) Libellus in personam curatoris concipitur, quoties agitur in furiosum.
(2) Peculium concedit non tantum is, qui nominatim concedit, sed et qui non prohibet, ne peculium habeatur. Igitur non prohibere, ne quid habeas, et connivere, concedere est.
(3) *l.* 5. *C. quod cum eo.*
(4) Fidejubentis, intervenientis, et mandantis similitudo.
(5) *Negotium geri* dicitur, cum quis fidejubet, intervenit, mandat.
(6) Causa fidejubendi et mandandi spectanda.
(7) §. 6. *Infr. eod. l.* 20. *Infr. de fidejussoribus.*
(8) Extra causam peculiarem.
(9) *l.* 47. §. 1. *Infr. eod. supr. de pactis.*
(10) §. 5. *Supr. eod.*
(11) Compromisso obligari non potest, qui judicio obligari non potest. Servus compromittere in arbitrum non potest. *Goth.* Vid. ad hunc §. 8. Cujac. 8. *observ.* 11. S. L.
(12) Nullum quod est compromissum, pœnam committi non facit. Pœnam itaque non præstat, qui compromisso, quod nullum sit, non stat.
(13) Id est, sicut teneretur dominus, si servo trajectitia pecunia credita fuisset, *l.* 1. §. 16. *Supr. de exercitoria.* ratio diversitatis est, quod negotiis privatis domini servus interesse potest: judiciis non potest, *ut hic. l.* 13. *supr. si quis cautionib.*
(14) De peculio actio non datur in dominum ex compromisso servi cum pœna, *ut hic.*
(15) *l.* 32. §. 8. *Supr. de recept. qui arbitr.*
(16) Ergo et ex intercessionis causa fidejussor a servo datus non tenetur. vide in hanc *l.* Cujac. 8. *observ.* 11. Interim hic argumentum sumitur a judiciorum ratione ad arbitria et compromissa: ut qui judicio obligari non possunt, iidem non possint etiam obligari compromittendo: sed nec eum compromittere posse, qui mandatum negotii gerendi habeat.
(17) Actio de peculio non datur in dominum, ex eo ipso, quod servus ejus suscepit judicium.
(18) Eodem numero est obligatio, qua tenetur pater et filius.
(19) Nisi filius donaverit, *l.* 28. *in fin. supr. de pact. l.* 2. *infr. de donat.*
(20) De peculio actio non datur in dominum ex fidejussione servi: et in eo distat servus a filio, qui patrem actione de peculio obligat, sive contrahat, sive fidejubeat, sive compromittat, etiam sine consensu patris.
(21) Qui dominum de peculio tenus non semper obligat fidejubendo. *l.* 19. *infr. de fidejuss.*
(22) Compromittere filius potest etiam sine consensu patris, *ut hic.* licet in judicio esse non possit sine consensu patris. *l. ult. in fin. pr. C. de bonis, quæ liberis.*
(23) Judicii et stipulationis similitudo.
(24) In judicio, quasi contrahitur, *ut hic.* ut et per jusjurandum. *l.* 5. §. 2. *infr. eod.*
(25) In judicio duplex contractus est, instantiæ, quæ fit per litis contestationem: debiti, per sententiam. Contestatio litis, origo judicii: finis, judicatum, seu sententia. *l.* 11. *in fin. Infr. de novat. l.* 5. *C. de novat.*
(26) Imo non origo judicii, seu titulus actionis, sed ipsa judicati obligatio, seu debiti causa respicitur. *l.* 68. *infr. de fidejuss.*
(27) Substituta et subrogata actio, non semper ejusdem est naturæ, cujus ea actio est, cui fit subrogatio.
(28) Sententia obligationem parit.
(29) *l.* 5. *Supr. de condict. furtiv.*
(30) *l.* 58. *infr. de reg. jur.*
(31) *l.* 5. *Supr. de condict. furtiva. l.* 16. *infr. de vi et vi.*
(32) Actio de peculio non datur ex maleficio, nisi qua peculium locupletius est.
(33) Locupletari ex furto servi dominos iniquissimum.
(34) Citra, *vulgata.* adde *l.* 3. §. 4. *infr. rer. amot. l.* 19. *Sup. de condict. furt.*
(35) Vid. *l.* 1. *in fin. infr. de magistr. convenien.* Goth. Ad hunc §. vide Cujac. *l.* 7. *observ. c.* 32. *et quæst. Papinian. lib.* 9. *tom.* 4. S. L.
(36) Et ita litem suam fecit.
(37) Tantum.
(38) Adde *l.* 3. *C. ut uxor. l.* 1. *C. quod cum eo, qui in aliena.*
(39) Non rem pupilli. vide in hanc *l.* Cujac. 7. *obs.* 32.

vo, extraneus furtum fecerit. 5. *Si ære alieno dominico exhauriatur peculium.* 6. *De peculio vicarii.*

4. POMPONIUS lib. 7. ad Sabinum.

PEculii est, non id, cujus servus seorsum a domino rationem habuerit, sed (1) quod dominus ipse separavit, summa (2) servi rationem discernens: nam cum servi peculium totum adimere, vel augere, vel minuere dominus possit, animadvertendum est, non quid servus, sed quid dominus, constituendi servilis peculii gratia fecerit.

§. 1. Sed hoc ita verum puto, si debito servum liberare (3) voluit dominus: ut etiam si nuda voluntate remiserit (4) dominus quod debuerit, desinat servus debitor esse: si vero nomina ita fecerit dominus, ut quasi debitorem se servo faceret, cum [revera] debitor non esset, contra puto: re (5) enim, non verbis, peculium augendum est.

§. 2. Ex his apparet, non (6) quid servus ignorante domino habuerit, peculii esse, sed quod volente: alioquin et quod subripuit servus domino, fiet peculii; quod non est verum.

§. 3. Sed sæpe fit, ut (7) ignorante domino, incipiat minui servi peculium, veluti cum damnum domino dat servus, aut furtum (8).

§. 4. Si opem (9) ferente servo meo, furtum mihi feceris, id ex peculio deducendum (10) est, quo minus ob rem subreptam consequi possim.

§. 5. Si ære alieno dominico exhauriatur peculium servi, res tamen in causa peculiaria (11) manent (12): nam si aut servo donasset debitum dominus, aut nomine servi alius domino intulisset, peculium suppletur, nec est nova concessione domini opus.

§. 6. Non (13) solum id in peculio vicariorum (14) ponendum est, cujus rei a domino, sed etiam id, cujus ab eo, cujus in peculio sint, seorsum rationem habeant.

De deposito. 1. *De precario.* 2. *De jurejurando.* 3. *Etymologia*, 4. *Et definitio peculii.*

5. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

DEpositi (15) nomine, pater (16) vel dominus (17) dumtaxat de peculio conveniuntur, et si quid dolo malo eorum captus sum.

§. 1. Sed etsi precario res filiofamilias vel servo (18) data sit, dumtaxat de peculio pater dominusve obligantur.

§. 2. Si filiusfamilias jusjurandum detulerit, et juratum sit, de peculio danda est actio, quasi (19) contractum sit. Sed (20) in servo diversum (21) est.

§. 3. *Peculium* dictum est, quasi pusilla (22) pecunia, sive patrimonium (23) pusillum.

§. 4. Peculium autem Tubero quidem sic definit (24) (ut Celsus lib. VI. Digestorum refert), quod servus domini permissu (25), separatum (26) a rationibus dominicis habet (27), deducto (28) inde si quid domino debetur.

6. CELSUS lib. 6. Digestorum.

DEfinitio *peculii* (29), quam Tubero exposuit, [ut] Labeo ait, ad vicariorum (30) peculia non pertinet. Quod falsum est: nam eo (31) ipso, quod dominus servo peculium constituit, etiam vicario constituisse existimandus est.

1. *De domino pupillo vel furioso. De libera administratione peculii.* 2. *De scientia domini.* 3. *De ætate et furore peculiati.* 4. *Quæ in peculio computantur.*

7. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

QUam Tuberonis (32) sententiam et ipse Celsus probat.

§. 1. Et adjicit, pupillum (33) vel furiosum constituere quidem peculium servo non posse: verum (34) ante constitutum (id est ante furorem, vel a patre pupilli,) non adimetur ex his causis: Quæ sententia vera est. Et congruit cum eo, quod Marcellus apud Julianum notans adjicit, posse fieri, ut ex dominis servus peculium habeat apud alterum, apud alterum non; utputa si alter ex dominis furiosus sit, vel pupillus: si, ut quidam (inquit) putant, peculium servus habere non potest, nisi concedente domino: Ego autem puto, non esse opus concedi peculium a domino servum habere, sed (35) non adimi,

(1) Vide *l.* 5. §. *ult. infr. eod.* Peculii natura tota, atque conditio a voluntate et destinatione unius, id est, ipsius domini dependet, unde non continuo peculium erit, quod servus ipse habet seorsum a ratione domini, sed quod ipse dominus peculium esse voluit. peculium sola voluntate domini constituitur, interveniente vera traditione, vel ficta.

(2) *Alias* suum a servi ratione discernens.

(3) Liberationis et obligationis differentia est · Hæc facti excusationem requirit, non illa.

(4) Remittere est dare. Bart. *arg. l.* 10. *in fin. Supr. de condict. causa data.*

(5) Peculium re non verbis augendum. Verbis auget peculium dominus, quoties se peculii debitorem facit, cum non sit ipse debitor; re auget, cum debitum remittit servo peculium habenti. Remittere dare est. Qui remittit, donat. Cui debitum remittitur, peculium auget. *l.* 8. *Infr. eod.* v. *l.* 26. *Infr. de donation.*

(6) Peculium domino ignorante constitui non potest, licet diminui possit.

(7) Peculium minuit servus delinquendo, cum ex delicto obligetur.

(8) Vid. *l.* 9. §. 1. *Infr. de pecul. legat.*

(9) Peculium delicto minuit servus, non tantum cum furtum facit, sed et cum opem fert furtum facienti.

(10) Adde *l.* 11. §. 6. *infr. eod.*

(11) *Al.* peculiari.

(12) Jus universale minui potest, etsi corpora ipsa universitati non minuantur.

(13) In peculio voluntas domini et servi ordinarii inspicitur.

(14) *l.* 6. *Infr. eod.*

(15) Peculio tenus obligantur patres et domini, ex filiorum vel servorum deposito, precario, juramento.

(16) *l.* 1. §. 42. *Infr. depositi. l.* 3. §. 4. *supr. commodati.*

(17) *l.* 26. *Infr. eod.*

(18) *l.* 13. *Infr. de precar.*

(19) Per jusjurandum quasi contrahitur, sicut per sententiam. *Bald.* adde *l.* 3. §. 11. *Supr. eod.*

(20) Argumentum a libero ad servum corruit data dissimilitudine. dixi *l.* 1. §. 1. *supr. si certum.*

(21) Imo idem est in servo. *l.* 23. *Supr. de jurejurand.*

(22) Facit *l.* 79. *infr. de leg.* 3. Peculium, pecuniæ præsidii causa repositæ, *d. l.* 79. interdum ὑποκοριστικῶς universæ facultates, *l.* 16. *Infr. ad SC. Trebell.* quod olim Romæ maximi reditus et census in pecore. *Varro.* Est et peculium, patrimonium parsimonia quæsitum. *l.* 39. *Infr. eod.*

(23) *l.* 39. *infr. eod.*

(24) Vide Teoph. §. 10. *Inst. de act.*

(25) Id est, voluntate. *l.* 4. §. 2. *supr. eod.*

(26) *l.* 4. *supr. eod.*

(27) Traditum non nuda voluntate. v. *l.* 4. *Infr. eod.*

(28) *l.* 53. *infr. soluto.*

(29) V. Revard. *lib.* 5. *Variar. c.* 10. S. L.

(30) *l.* 4. *in fin. supr. eod. l.* 6. §. 2. *Infr. de pecul. legato.*

(31) Peculium qui ordinario servo constituit, idem et ordinarii servi vicario peculium constituisse intelligendus est.

(32) *l.* 5. *in fin. l.* 6. *Supr. eod.* Goth. V. ad hunc §. Vital. *lib.* 2. *var. lect. c.* 23. Augustin. *lib.* 1. *emendat. c.* 4. S. L. itemque Alciat. *lib.* 2. *dispunct. cap.* 9. Mod.

(33) *l.* 3. §. 3. §. 4. *Supr. eod.*

(34) Furore domini superveniente, peculium servo adimi non intelligitur.

(35) Peculium constituitur, non tantum si conceditur, sed et si non adimitur.

ut habeat. Alia causa est peculii liberæ administrationis: nam (1) [hæc] specialiter (2) concedenda est.

§. 2. Scire (3) autem non utique singulas res debet (4), sed παχυμερέστερον, id est, *pinguius* (5): Et in hanc sententiam Pomponius inclinat.

§. 3. Pupillum autem, tam filium, quam servum, peculium habere posse, Pedius lib. XV. scribit, cum [in] hoc (inquit) totum ex domini constitutione pendeat. Ergo et si furere cœperit servus, vel filius, retinebunt (6) peculium.

§. 4. In peculio autem res esse possunt omnes, et mobiles, et soli: vicarios (7) quoque in peculium potest habere, et vicariorum peculium: hoc amplius (8), et (9) nomina (10) debitorum.

§. 5. Sed et si quid furti actione servo deberetur, vel alia actione, in peculium computabitur; hereditas quoque et legatum, ut Labeo ait.

§. 6. Sed et id quod dominus sibi debet, in peculium habebit, si forte in domini rationem impendit (11), et dominus ei debitor manere voluit: aut si debitorem ejus dominus convenit: quare si forte ex servi emptione evictionis nomine, duplum dominus exegit, in peculium servi erit conversum, nisi forte dominus eo proposito fuit, ut nollet hoc esse in peculium servi.

§. 7. Sed et si quid ei conservus (12) debet, erit peculii, si modo ille habeat peculium, vel [prout] habebit.

De nuda voluntate domini, et de traditione.

8. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

NOn (13) statim, quod dominus voluit ex re sua peculii esse, peculium fecit: sed si (14) tradidit, aut cum apud eum esset, pro (15) tradito habuit: desiderat enim res naturalem dationem: Contra (16) autem, simul atque noluit, peculium servi desinit peculium esse.

Si dominus, 1. Vel conservus damnum vel furtum fecerit. 2. De eo, quod debetur domino. 3. Aut his, qui sunt in ejus potestate. 4. Aut tutela, aut cura, vel quorum negotia administrant. 5. Si creditor succedat ei, qui tenetur de peculio. 6. De causis, ex quibus servus domino debet. 7. De damno dato a servo in sua persona. 8. De eo, quod dominus debet, aut præstitit pro servo.

9. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SEd si damnum servo dominus dederit, in peculium hoc non imputabitur, non magis, quam si subripuerit (17).

§. 1. Plane si conservus dedit (18) damnum, vel subripuit, in peculium videtur haberi. Et ita Pomponius libro undecimo scribit: nam et si quid dominus ab eo, qui rem peculiarem subripuit, vel consecutus est, vel consequi potest (19), in peculium esse ei imputandum, Neratius lib. II. Responsorum scribit.

§. 2. Peculium (20) autem deducto (21), quod (22) domino debetur, computandum esse, quia prævenisse (23) dominus, et cum servo suo egisse (24) creditur.

§. 3. Huic definitioni Servius adjecit, *et si quid his debeatur, qui sunt in ejus potestate;* quoniam hoc quoque domino deberi nemo ambigit.

§. 4. Præterea id etiam deducetur, quod his personis debetur, quæ sunt in tutela vel cura domini, vel patris; vel quorum negotia administrant; dummodo dolo careant, quoniam et si (25) per dolum peculium vel ademerint vel imminuerint, tenentur: nam si semper prævenire dominus et agere videtur, cur non dicatur etiam hoc nomine eum secum (26) egisse, quo [nomine] vel tutelæ, vel negotiorum gestorum, vel utili actione tenebitur? Nam, ut eleganter Pedius ait, ideo hoc minus in peculio est, quod (27) domino vel patri debetur, quoniam (28) non est verisimile (29), dominum id concedere servo in peculium habere, quod sibi debetur: Sane cum ex cæteris causis (30) ipsum a (31) semetipso exegisse dicimus, qui negotia vel tutelam geret, cur non etiam in specie peculiari exegerit, quod exigi debuit? Defendendum igitur erit, quasi (32) sibi eum solvere, cum quis agere de peculio conabitur.

§. 5. Sed et creditor servi, qui heres exstitit domino ejus, deducit de peculio, quod sibi debetur [si conveniatur], sive libertatem servus acceperit, sive non. Idemque et si legatus sit pure servus: nam quasi prævenerit, et ipse secum egerit, sic deducet, quod sibi debetur: licet nullo (33) momento dominium in manumisso vel legato pure habuerit. Et ita Julianus lib. XII. scribit. ✝ Certe si sub conditione servus libertatem acceperit, minus du-

(1) Procurator, ut habeat liberam, oportet dominum ei liberam concedere. *Bald.*

(2) Specialiter libera rei administratio concedenda est servo peculiato, *ut hic.* ut et procuratori.

(3) Scientia duplex: Una specialis, et exacta, rerum etiam singularum: Altera generalis, qua παχυμερέστερον, id est pinguius et solutius res scimus.

(4) V. *l.* 49. *in pr. Infr. eod.*

(5) Hoc Latino verbo utitur Jurisconsultus, *l.* 49. *in fin. infr. de re jud. l.* 14. *Infr. de except. rei jud.* pinguius autem est crassius, solutius, non ita exacte ac specialiter.

(6) Furore patris peculiatus filiusfamilias peculium non amittit, *ut hic.* eodem modo furore domini servus peculium non amittit. §. 1. *Supr. eod.*

(7) Et sic res moventes.

(8) Mobilium et immobilium appellatione nomina non continentur: hæc enim tertiam rerum speciem constituunt, adde *l. moventium.* 93. *infr. de verb. signif.*

(9) Et sic res incorporales,

(10) V. *l.* 25. *infr. soluto.*

(11) Venit autem in hanc actionem, quod in rem domini versum est. *l.* 19. *in fin. infr. de in rem verso.*

(12) *l.* 9. §. 1. *l.* 17. *in fin. Infr. eod. l.* 8. §. 2. *Infr. de peculio legato.*

(13) Separata a rationibus domini, quæ dicantur.

(14) Peculium constituitur traditione naturali, vel quasi: adimitur vero etiam nudis verbis. *l.* 4. §. 1. *in fin. supr. eod. l.* 26. *infr. de donat.* Goth. De vi vocabuli traditionis vide Wurmser. *lib.* 1. *obs. tit.* 3. *obs.* 6. Ans.

(15) Pro tradito habetur, quod quasi traditur, ut si rem meam esse apud te patior.

(16) Facilior est peculii ademptio, quam datio: hæc naturalem dationem requirit, ut *Supr.* illa, simul atque noluit dominus, fit.

(17) V. *l.* 9. §. 1. *infr. de peculio legato.*

(18) *l.* 9. §. 1. *infr. de pecul. legat.*

(19) *l.* 11. §. 2. *infr. eod.*

(20) Deducere seu deduxisse ex peculio, quando dominus dicatur, et quibus ex personis deducat.

(21) Dominus enim privilegium habet in peculio servi. *l.* 3. *in pr. supr. de tributoria.*

(22) Peculium intelligitur eo deducto, quod domino debetur.

(23) Qui deducit, cepisse intelligitur.

(24) *l.* 11. §. 2. *infr. eod.* Cur ita? v. §. 4. *infr. eod.*

(25) *l.* 21. *in pr. infr. eod. l.* 19. *infr. de in rem verso.*

(26) Secum agere quis interdum dicitur.

(27) *l.* 6. §. 4. *infr. de peculio legato.*

(28) In peculio servi esse non videtur, quod ipsi domino debetur.

(29) Verisimilia quoque in causis decidendis sequimur.

(30) Puta negotiorum gestorum. *l.* 6. *in fin. l.* 8. *l.* 38. *supr. de neg. gest.*

(31) A semetipso quis etiam exigere potest.

(32) Quasi sibi solvit, qui debitori succedit.

(33) Legatæ rei dominium nullo momento est penes heredem. Nam legata recta via ab eo, qui legavit, transeunt ad eum, cui legata sunt, *l.* 64. *in fin. infr. de furtis.*

bitanter Julianus eodem loco scribit, heredem deducere: dominus enim factus est. Ad defensionem sententiæ suæ Julianus etiam illud adfert, quod si ei, qui post mortem (1) servi vel filii intra annum potuit conveniri de peculio, heres exstitero, proculdubio deducam (2), quod mihi debetur.

§. 6. Sive autem ex contractu (3) quid domino debeat, sive ex rationum reliquis, deducet dominus. Sed et si ex delicto ei debeat: ut puta ob furtum, quod fecit, æque deducetur. † Sed est quæstionis, utrum ipsa furti æstimatio, id est, [id] solum, quod domino abest, an vero tantum, quantum si alienus servus commisisset, id est, cum furti pœnis? Sed prior sententia verior est, ut ipsa furti æstimatio sola deducatur.

§. 7. *Si* (4) ipse servus sese (5) vulneravit, non debet hoc damnum deducere; non magis, quam si se occiderit, vel præcipitaverit: licet (6) enim [etiam] servis naturaliter (7) in suum corpus sævire: Sed si (8) a se vulneratum servum dominus curaverit, sumptuum nomine debitorem eum domino puto effectum: quanquam si ægrum eum curasset, rem suam potius egisset.

§. 8. Item deducetur de peculio, si (9) quid dominus servi nomine obligatus est, aut præstitit obligatus: ita, si quid ei creditum est jussu domini: nam hoc deducendum, Julianus lib. XII. Digestorum scribit: Sed hoc ita demum verum puto, si non in rem domini, vel patris, quod acceptum est, pervenit: alioquin secum debebit compensare. Sed et si pro servo fidejusserit, deducendum Julianus lib. XII. Digestorum scribit: Marcellus autem in utroque, si nondum quicquam domino absit, melius (10) esse ait, præstare creditori, ut (11) caveat [ille], *refusurum se*, *si quid præstiterit dominus hoc nomine conventus*, quam ab initio deduci: ut medii temporis interusurium magis creditor consequatur. † Sed si de peculio conventus dominus, condemnatus est, debebit de sequenti actione de peculio deduci: cœpit enim dominus vel pater judicati teneri: nam et si quid servi nomine non condemnatus præstitisset creditori, etiam hoc deduceret.

De occupatione.

10. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

SI vero adhuc in suspenso est prius judicium de peculio, et ex posteriore judicio res judicaretur, nullo modo debet prioris judicii ratio haberi in posteriore condemnatione, quia in actione de peculio occupantis (12) melior est conditio: *Occupare* autem videtur, non qui prior litem contestatus est, sed qui prior (13) ad (14) sententiam judicis pervenit.

De judicio noxali. 1. Si dominus pro servo aut servus domino promiserit. 2. Si servus a debitore dominico exegerit. 3. An idem debitum sæpius deducatur. 6. An dominus de peculio deducat, quod aliunde consequi potest. 7. De servo vendito cum peculio. 8. Si quis servum emerit, cum quo contraxerat. 9. An dominus deducat, quod alii debetur.

11. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SI noxali judicio conventus dominus, litis (15) æstimationem obtulerit, de peculio deducendum est: quod si noxæ dederit, nihil est deducendum (16).

§. 1. Sed et si quid dominus soluturum se servi nomine repromisit (17), deduci oportebit: quemadmodum si (18) quid domino servus pro debitore expromiserat. † Idem est et si pro libertate quid domino expromisit, quasi debitor domino sit effectus: sed ita demum, si manumisso eo agatur (19).

§. 2. Sed si a debitore dominico servus exegerit, an domini debitorem se fecerit, quæritur: Et Julianus lib. XII. Digestorum, non (20) aliter dominum deducturum ait, quam si ratum habuisset, quod exactum est. Eadem et in filiofam. dicenda erunt. Et puto veram Juliani sententiam: naturalia (21) enim debita spectamus in peculii deductionem: est autem naturæ æquum, liberari filium vel servum obligatione, eo (22) quod indebitum videtur exegisse.

§. 3. Est autem quæstionis, an id, quod dominus semel (23) deduxit, cum conveniretur, rursus, si conveniatur de peculio, eximere debeat, an vero veluti solutum ei videatur, semel facta deductione? Et Neratius et Nerva putant. Idem Julianus lib. XII. scribit, si (24) quidem abstulit hoc de peculio, non debere deduci: si vero eandem positionem (25) peculii reliquit, debere eum deducere (26).

§. 4. Denique scribit, si servus vicarium (27) quinque valentem in peculium habuit, et domino quinque deberet,

(1) Vel manumissionem. *l.* 6. *infr. qui, et a quibus manumiss.*
(2) *§. ult. infr. eod.*
(3) *l.* 30. *inf. de action. empt. l.* 5. *§.* 7. *Supr. de tributoria.*
(4) Hoc modo servus nocet domino; verum hic modus facti est, non juris, ut dixi *l.* 3. *C. de pactis.*
(5) Ut *l.* 23. *§.* 3. *infr. de ædilit. edict.* Goth. Forcatul. *in Cupidine Jurisperito cap.* 12. Mod.
(6) Atqui nemo dominus est membrorum suorum, *l. liber homo.* 13. *supr. ad l. Aquil.* Licet, id est, quamvis diligentia domini vix id prohiberi vel impediri potest.
(7) Naturaliter in seipsum sævit, qui se vulnerat.
(8) Ex peculio servi dominus deducit id omne, quod impendit in servum, qui seipsum vulneravit, curando: at non quod impendit in eum ægrum tantum curandum. *Goth.* De medicamentorum sumptib. v. Gars. *de expens. c.* 3. Marc. Mantuan. *singul. obs. cap.* 16. *circa med.* Ans.
(9) Ex peculio servi vel filii deducit pater vel dominus id, quod servi vel filii nomine præstitit, aut præstare cogitur, nisi superiores personæ id in rem patris vel domini verterint. §.6. *Supr. eod.* Goth. De jure deductionis vide Menoch. *Consil.* 704. *n.* 14. *et* 22. *lib.* 8. Ans.
(10) Hæc duo verba, *melius esse*. Hotom. putat superesse. 5. *obs.* 16.
(11) *l.* 52. *in fin. Infr. eod. l.*57. *in fin. supr. de petit. hered. l.* 2. *§.* 1. *infr. de coll. bon.*
(12) Occupantis melior est conditio, ubi æqua omnium conditio est. *l.* 52. *infr. eod. l.* 6. *supr. de tributoria. l.* 3. *Supr. quod cum eo. qui in alienit.*
(13) *l.* 14. *supr. de noxalib. action. l.* 9. *infr. de verb. oblig.*
(14) Qui prior sententiam obtinuit.
(15) De peculio servi deducit dominus litis æstimationem noxali judicio præstitam, seu id, quod noxali judicio, servi nomine conventus præstitit, *ut hic.* An idem si servum ipsum pro noxa dederit? Non idem, *vers. quod si noxæ.*
(16) In hoc casu: sed in vicario distingue ex *l.*16. *Infr. de peculio legato.*
(17) De peculio servi deducit dominus, quod servi nomine expromisit.
(18) De peculio deducit dominus, quod servus ipse pro alio debitore apud ipsum dominum expromisit: sed et, si quid domino pro libertate obtinenda expromisit.
(19) *Sub.* inter vivos: ne obstet lex *denique.* 8. *§. his consequenter.* 5. *Infr. de peculio legato.*
(20) Vide *l.* 9. *§.* 1. *Supr. eod.*
(21) Non civilia, *l.* 41. *l.* 49. *in fin. infr. eod.*
(22) *l.* 9. *§.* 2. *supr. eod.*
(23) Semel re et verbo deductum ex peculio, amplius deduci non potest: verbis vero tantum deductum, deduci postea potest.
(24) Re ex peculio deducit, qui aufert ex peculio debitum: verbis tantum qui eandem positionem peculii relinquit.
(25) *Positio* eadem peculii, est idem status peculii apud Albericum. A quibusdam legitur *possessionem.* Cæterum idem status peculii est, cum nihil dum deductum est per dominum.
(26) Quia videtur eam partem in compensationem destinasse. *l.* 13. *infr. de compensationibus.*
(27) *Vicarius*, servi ordinarii servus. *Scholiast. Synops. Basil.* 18. *Titul.* 5. *c.* 16. Theoph. *§.* 4. *Instit. quod cum eo.*

pro quibus vicarium dominus deduxisset, et mortuo postea vicario alium ejusdem pretii servus comparaverit, non desinere domini esse debitorem, quasi vicarius ille domino decesserit; nisi forte, cum eum servo ademisset, et sibi solvisset, tunc decesserit.

§. 5. Idem recte ait, si cum vicarius valeret decem, dominus conventus de peculio, quinque pro servo præstitisset, quoniam quinque ipsi debebantur; mox vicarius decessisset: adversus alium agentem de peculio, decem dominum deducturum, quia [et] in eo, quod jam pro eo solvit, debitorem servum sibi fecerit: Quæ sententia vera est, nisi servo ademit vicarium, ut sibi solveret.

§. 6. Quod autem deduci debere diximus (1) id, quod debetur ei, qui de peculio convenitur, ita accipiendum est, si non (2) hoc aliunde consequi potuit.

§. 7. Denique Julianus scribit, venditorem, qui servum cum peculio vendidit, si de peculio conveniatur, non debere deducere, quod sibi debetur: potuit enim hoc ex ratione peculii detrahere, et nunc condicere quasi indebitum: quoniam non (3) est in peculio, quod domino debetur: potest (inquit) etiam ex vendito agere: Quod ita erit probandum, si (4) tantum fuit in peculio, cum venderet, ut satisfacere debito dominus possit: cæterum, si postea quid accessit, conditionibus debiti existentibus, quod dominus non distraxerat (5), contra erit dicendum.

§. 8. Idem scribit, si quis servum, cujus nomine de peculio habebat actionem, comparasset, an possit deducere, quod sibi debetur, quoniam (6) adversus venditorem habeat actionem de peculio? Et recte ait, posse: nam et quivis alius potest eligere, utrum cum emptore (7), an cum venditore ageret: Hunc igitur eligere pro actione deductionem: nec video, quid habeant creditores, quod querantur; cum possint ipsi venditorem convenire, si quid forte putant esse in peculio.

§. 9. Non solum autem, quod ei debetur, qui convenitur, deducendum est; verumetiam si (8) quid socio ejus debetur. Et ita Julianus lib. XII. Digestorum scribit: nam qua ratione in solidum alteruter convenitur, pari ratione deducere eum oportet, quod alteri debetur: Quæ sententia recepta (9) est:

12. JULIANUS lib. 12. Digestorum.

QUia hoc casu etiam cum eo agi potest, penes quem peculium non est.

13. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SEd in emptore, et venditore vera non est: item in fructuario, et proprietario, et cæteris, qui (10) non sunt socii; et in domino, et bonæ fidei emptore: nam et Julianus libro duodecimo scribit, neutrum horum deducere id, quod alteri debetur.

14. JULIANUS lib. 12. Digestorum.

ITem cum testamento, præsenti die servus liber esse jussus est (11), cum omnibus heredibus (12) de peculio agendum (13) est: nec quisquam eorum amplius deducet, quam quod ipsi debeatur.

§. 1. Item cum servus vivo domino mortuus est, deinde dominus intra annum plures (14) heredes reliquit, et de peculio actio, et deductionis jus scinditur (15).

15. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SEd si duo sint bonæ fidei possessores, adhuc dicendum erit, neutrum plus deducturum, quam quod sibi debetur: Idemque et si duo sunt fructuarii: quia nullam (16) inter se habent societatem. Idem dicetur interdum et in sociis, si forte separata apud se pecula habeant, ut alter alterius peculii nomine non conveniatur: cæterum si commune sit peculium, et in solidum convenientur, et deducetur, quod utrique debetur.

Quibus casibus peculium servi communis non est commune.

16. JULIANUS lib. 12. Digestorum.

QUis (17) ergo casus est, quo peculium servi communis (18) ad alterum ex dominis solum pertineat? In primis, si quis servi partem dimidiam vendiderit, nec peculium ei concesserit (19): Deinde, si quis servo communi pecuniam, vel res aliquas ea mente dederit (20), ut proprietatem eorum retineret, administrationem autem servo concederet. *Marcellus notat*: Est etiam ille casus, si alter ademerit, vel si omni quidem modo concesserit dominus; sed in (21) nominibus erit concessio (22).

De peculio vicarii, et ordinarii.

17. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SI servus meus ordinarius (23) vicarios habeat, id, quod vicarii mihi debent, an deducam ex peculio servi ordinarii? Et prima illa quæstio est, an hæc pecula in peculio servi ordinarii computentur? Et Proculus, et Atilici-

(1) *l.* 9. §. 2. *Supr. eod.*

(2) De peculio deduci non potest, quod aliunde, aliave actione dominus potest consequi. *l.* 4. §. *antepenult. supr. eod.* Goth. V. Menoch. *de remedio adipiscend.* 4. *n.* 423. Ans.

(3) In peculio non est, quod domino debetur.

(4) Facit *l.* 35. §. 1. §. 2. *supr. de negotiis.*

(5) *Al.* detraxerat, et ita notat quoque legi Albericus.

(6) Excipere de jure tertii, nisi ab eo causam habeat, neminem posse. hinc Baldus colligit.

(7) *l.* 31. §. *penultim. infr. eod.*

(8) Ex peculio socius deducit, non tantum quod sibi debetur, sed et quod socio, ubi nimirum communio ei cum socio est servi ipsius, et ejus peculii: secus si vel servi vel neutrius est communio. *l.* 51. *circa fin. infr. eod. l.* 4. *supr. de tributor.*

(9) Inter Jurisconsultos in foro, et judicando.

(10) Veluti quod pariter eis donata sit, vel legata, §. 3. *Inst. de obligat. quæ ex quasi contractu.*

(11) *Sub.* a domino peculii nomine obligato.

(12) *Sub.* domini.

(13) *Sub.* pro parte hereditaria.

(14) Adde *l.* 30. §. 1. *infr. eod.*

(15) Quia servus desiit esse communis, *l.* 29. *infr. eod.*

(16) *d.* §. 3. v. *l.* 25. §. 16. *Supr. fam. erc.*

(17) *l.* 37. §. 2. *infr. eod.* v. Bart. *in l. solutum.* 11. §. *per liberam. supr. de pignorat.*

(18) V. Cottam *in memorabil. in voce* Peculium. *Mod.*

(19) Debet enim specialiter concedi: nam quoties servus venit, cum peculio non distrahitur. v. *l.* 29. *infr. de contr. empt.*

(20) vide *l.* 37. §. 1. *infr. de adq. rerum. dom.*

(21) Obligationes et nomina non ita transferuntur, ut jura realia. *l.* 1. *in fin. l.* 2. *l.* 3. *infr. pro socio.* Cur ita? obligationes, et actiones magis inhærent personæ.

(22) Cessio nominum facienda est. vide quæ scripsi *ad d. l.* 3.

(23) Servus servi et peculium ejus sunt primi servi (primus servus hic, *ordinarius*: servus servi, *vicarius* dicitur.) Quod igitur domino debetur a primo servo, ex ejus quoque peculio deducitur, qui servi servus est: quod autem a servo servi debetur, non ex primi servi, sed ex ipsius tantum peculio deducitur, sive domino sive primo servo debeat. Quod autem primus servus servo suo debet, non deducitur illud quidem, sed ejus tamen, qui servi servus est, peculium auget: quemadmodum si dominus servo suo debeat. *Synops. Basil. et ibid. Scholiastes* 18. *tit.* 5. *cap.* 16. Goth. De servorum vicariis vide Revard. *var. lib.* 5. *c.* 20. Ans. Adde Cujac. *lib.* 4. *quæst. Pauli*, *tom.* 1. S. L.

nus existimant, sicut ipsi vicarii (1) sunt (2) in peculio, ita etiam peculia eorum: et id quidem, quod mihi dominus (3) eorum, id est, ordinarius servus debet, etiam ex peculio eorum detrahetur; id vero, quod ipsi vicarii debent, dumtaxat ex ipsorum peculio: sed et si quid non mihi, sed ordinario servo debent, deducetur de peculio eorum, quasi conservo debitum; id vero, quod ipsis debet ordinarius servus, non (4) deducetur de peculio ordinarii servi; quia peculium eorum in peculio ipsius est. Et ita Servius respondit, sed peculium eorum augebitur (5), ut opinor: quemadmodum si dominus (6) servo suo debeat.

18. Paulus lib. 4. Quæstionum.

Cui consequens est, ut si Sticho (7) peculium suum legatum sit, isque ex testamento agit, non aliter cogetur id, quod vicarius ejus testatori debet, relinquere, nisi is, [id est] vicarius, peculium habeat.

1. *De servo dotali, aut fructuario, aut bona fide a duobus possesso.* 2. *De fructuario, et domino. De duobus dominis.*

19. Ulpianus lib. 29. ad Edictum.

Hinc quæritur, si ordinarii servi nomine actum sit de peculio, an agi possit et vicariorum? Et puto non posse. Sed si actum sit de peculio vicarii, agi poterit et de peculio ordinarii (8).

§. 1. Potest esse apud me duplicis (9) juris peculium: utputa servus est dotalis (10): Potest habere peculium, quod ad me respiciat, potest et quod ad mulierem: Nam quod (11) ex re mariti quæsiit, vel ex operis suis (12), id ad maritum pertinet: et ideo si respectu (13) mariti heres sit institutus, vel ei legatum datum, id eum non debere restituere, Pomponius scribit. Si igitur mecum agatur ex eo contractu, qui ad me respicit, utrum omne deducam, quodquod debetur mihi, sive ex mea causa sive ex ea, quæ ad uxorem respicit? An vero separamus (14) causas, quasi in duobus peculiis, ut et causa debiti, quod petitur, spectetur: Ut si quidem ex eo peculio agatur, quod ad mulierem spectat, id deducam, quod ex eo contractu debeatur; si ex eo contractu, qui ad me respicit, meum deducam? † Quæ quæstio dilucidius est in fructuario (15) tractata: utrum ex eo demum contractu potest de peculio conveniri, quod ad se pertinet, an ex omni? Et Marcellus etiam fructuarium teneri scribit, et ex omni contractu (16): cum enim, qui contrahit, totum servi peculium, velut patrimonium, intuitum: Certe illud admittendum omnimodo dicit, ut priore convento, ad quem res respicit, in superfluum is, cui quæsitum non est, conveniatur: Quæ sententia probabilior est, et a Papiniano probatur. Quod et in duobus bonæ fidei emptoribus erit dicendum. Sed in marito melius est dicere, simpliciter eum de peculio teneri. Sin autem maritus, hujusmodi servi nomine, aliquid præstiterit (17), an adversus mulierem agentem dotis nomine deducere id possit? Et ait, si id, quod creditori præstitum est, ad utriusque generis peculium pertinebit, pro rata utrique peculio decedere debere: Ex quo intelligi potest, si ad alterum peculium contractus pertinebit, modo soli uxori detrahi, modo non detrahi, si ad id peculium pertinuit contractus, quod apud maritum resedit.

§. 2. Interdum (18) et ipsi (19) fructuario (20) adversus dominum datur actio de peculio, utputa si apud eum habeat peculium, apud ipsum vero aut nihil, aut minus, quam fructuario debetur. Idem etiam contra (21) eveniet: quamvis in duobus dominis sufficiat pro socio (22), vel communi dividundo actio.

20. Paulus lib. 30. ad Edictum.

Nam inter se agere socii de peculio non possunt.

De dolo domini, 1. *Vel tutoris, vel curatoris, vel procuratoris*, 2. *Vel venditoris, vel defuncti*, 3. *Ante vel post judicium acceptum.* 4. *Si recusetur actio de peculio.*

21. Ulpianus lib. 29. ad Edictum.

Summa cum ratione etiam hoc *peculio* Prætor *imputabit, quod dolo* (23) *malo domini factum est, quo minus in peculio esset.* † Sed *dolum malum* accipere debe-

(1) *Vicarius* una cum suo peculio in peculio est servi ordinarii. *l.4. in fin. l. 6. supr. eod. l.6. §.2. infr. de pecul.legat.§.4.in fin. Inst. quod cum eo, qui in alien.* adde *l. 5. infr. de evictionib.* adde quæ scripsi *ad l. 2. C. qui manumittere.*

(2) Peculiares inde servi dicti. *l. 21. infr. de pecul. legat.*

(3) Est igitur ordinarius, dominus vicarii, id est veluti dominus (sicuti peculium est, quasi patrimonium servi. *l. 39. infr. eod.* Alia sunt in jure naturalia nomina, alia civilia: *Peculium*, est naturale nomen: *patrimonium*, civile. *Contubernium*, naturale: *matrimonium*, civile· *Cognatio*, naturale: *agnatio*, civile). Veluti dominus, inquam, quia conservus est alter alteri. Horat. 2. *serm.* 7. Sive Vicarius est, qui servo paret, uti mos vester ait, seu conservus. Et alio loco: *Conservus, vili portanda locabit in arca*. Cujac. 8. *ad Afric. ad l. 38. §. 2. infr. eod.*

(4) Imo non deducendum ex vicarii peculio, quod conservo debetur. *l. 5. §. 1. Supr. de tributoria.*

(5) Hujusmodi debito. *l. 7. in fin. supr. eod.*

(6) Servus ordinarius, servi sui vicarii quasi dominus: Unde notant, *Dominicum* dici nuda ratione præeminentiæ, seu prærogativæ. Inde rursus notant uxore domina, et magistra relicta, dominum rei non intelligi ei relictum, sed usumfructum tantum.

(7) *l. 38. §. 2. infr. eod.*

(8) Quia majori summæ inest minor. vide *l. 6. in fin. Supr. l. 37. §. 3. infr. eod.*

(9) Peculium duplici jure apud aliquem esse potest.

(10) De peculio servi dotalis maritus tenetur indistincte; sive ejus sive uxoris sit peculium in servo.

(11) Mariti est, quidquid dotalis servus ex re ipsius vel operis suis adquisivit.

(12) Et sic fructus servi dotalis mariti est. *l.ult.infr.solut.matrimon.*

(13) Contemplatione cujus quidque fiat, considerandum: ut ecce dotalis servus, non ipsius dominæ, sed ejus mariti contemplatione heres institutus est, aut quid ei legatum est, id non dominæ, sed ejus domino adquiritur.

(14) Separamus. Nam quæ servi dotales ex quacunque causa (nisi ex re mariti, vel operis suis) adquisierunt, ad mulierem pertinent. *l. unic. §. 9. C. de rei uxor. act.*

(15) De peculio servi fructuarii, quemadmodum quis teneatur.

(16) Imo, non ex omni. *l. 2. in fin. supr. eod.*

(17) Et ita crediderit. vide *l. 27. §. 6. infr. eod.*

(18) Ut *l. 37. in fin. infr. eod.*

(19) De peculio actio datur fructuario contrahenti cum ipso servo fructuario peculium a proprietatis domino habente.

(20) *Sub.* qui contraxit cum servo peculium habente a proprietario.

(21) De peculio servi fructuarii, adversus fructuarium dominum experiri potest, qui proprietatem in servo habet: quoties proprietarius ipse contraxit cum ipso servo fructuario, peculium habente ab ipso fructuario domino.

(22) *l. 27. in fin. infr. eod.*

(23) Actio de peculio datur, in id, quod dolo conventi desiit esse in peculio. *l. 9. §. 4. Supr. eod. l. 26. l. 36. infr eod.* Dolo facit, qui rem in alium transfert, cum suspicatur alium secum acturum.

nus, si ei ademit peculium: Sed et si cum intricare (1) peculium in necem creditorum passus est, Mela scribit, dolo malo ejus factum. Sed et si quis, cum suspicaretur alium secum acturum, alio peculium avertat, dolo non caret: Sed si alii solvit, non dubito de hoc, quin non teneatur; quoniam creditori solvitur, et licet creditori vigilare (2) ad suum (3) consequendum.

§. 1. Si dolo (4) tutoris, vel curatoris furiosi, vel procuratoris, factum sit, an pupillus, vel furiosus, vel dominus, de peculio conveniatur, videndum: Et puto, si solvendo tutor sit, præstare pupillum ex dolo ejus: maxime, si quid ad eum pervenit. Et ita Pomponius lib. VIII. Epistolarum scribit. Idem [et] in curatore, et procuratore, erit dicendum.

§. 2. Emptor autem ex dolo venditoris non tenebitur, nec heres, vel alius successor, nisi in id, quod ad se pervenit.

§. 3. Sive autem post judicium acceptum (5), sive ante, dolo factum sit, continetur officio Judicis.

§. 4. Si dominus vel pater recuset de peculio actionem, non est audiendus, sed cogendus (6) est, quasi aliam quamvis personalem actionem suscipere.

De cautione damni infecti ædium peculiarium nomine. De judicio noxali, vicarii nomine.

22. Pomponius lib. 7. ad Sabinum.

SI damni infecti, ædium peculiarium nomine, promiserit dominus, ratio ejus haberi debet. Et ideo (7) ab eo, qui de peculio agit, domino cavendum est.

23. Idem lib. 9. ad Sabinum.

ÆDium autem peculiarium nomine in solidum damni infecti promitti debet (8): sicut vicarii nomine noxale judicum in solidum pati: quia (9) pro pignore eas, si non defendantur, actor [abducit vel] possidet.

De curatore furiosi.

24. Ulpianus lib. 26. (10) ad Sabinum.

CUrator furiosi administrationem peculii (11) et dare et denegare potest tam servo furiosi, quam filio.

De vestimentis servo concessis.

25. Pomponius lib. 23. ad Sabinum.

ID vestimentum (12) peculii esse incipit, quod ita dederit dominus, ut eo vestitu servum perpetuo (13) uti vellet, eoque nomine ei traderet, ne quis alius eo uteretur, idque ab eo ejus usus gratia custodiretur. Sed quod vestimentum servo dominus ita dedit utendum, ut non semper, sed ad certum usum, certis temporibus eo uteretur, veluti cum sequeretur eum, sive cœnanti ministrabit, id vestimentum non esse peculii.

De dolo domini.

26. Paulus lib. 30. ad Edictum.

SI semel ex ea causa, [id est,] quod dolo (14) fecerit, dominus præstiterit de peculio conventus, cæteris ex eadem causa nihil (15) præstabit (16). Si tantundem servus ei debeat, quantum dolo minuit, non erit condemnandus. His consequens erit, ut manumisso quoque vel alienato servo, ex causa [etiam] doli intra annum teneatur.

De ancilla et filiafamil. 1. Quid deducit heres. 2. De servo alienato. 8. De servo communi.

27. Gajus lib. 9. ad Edictum provinciale.

ET ancillarum (17) nomine (18), et filiarumfamilias *in peculio* actio datur: maxime, si qua sarcinatrix, aut textrix erit, aut aliquod artificium vulgare exerceat, datur propter eam actio: Depositi quoque et commodati (19) actionem dandam earum nomine, Julianus ait: Sed et *tributoriam* (20) *actionem*, si peculiari merce sciente patre dominove negotientur, dandam esse. Longe magis non dubitatur, et si *in rem versum est*, *quod jussu* (21) patris dominive contractum sit.

§. 1. Constat heredem domini id (22) quoque deducere debere, quod servus, cujus nomine cum eo de peculio ageretur, ante (23) aditam hereditatem ex bonis hereditariis amovisset, consumpsisset (24), corrupisset.

§. 2. Si servus alienatus sit, quamvis in eum, qui alienaverit, intra annum Prætor de peculio actionem polliceatur, tamen nihilominus et in novum dominum actio datur: et nihil interest, aliud apud eum adquisierit peculium, an, quod pariter, cum eum emerit vel ex donatione acceperit, eidem concesserit.

§. 3. Illud quoque placuit, quod et Julianus probat,

(1) Dolo facere videtur dominus, qui servum intricare peculium patitur, ut *l.* 17. §. 1. *infr. quæ in fraudem creditorum. l. ult. in fin. infr. de stipul. servorum.*

(2) Vigilare creditoribus licet ad suum consequendum. vide *l.* 24. *infr. quæ in fraudem creditorum.*

(3) Suum, id est, sibi debitum.

(4) Ex dolo tutoris, et curatoris, procuratoris, et breviter, gestoris, quis tenetur, quatenus locupletior factus est.

(5) *l.* 7. §. 11. *supr. de pactis.*

(6) Invitum libello respondere, et litem contestari quemque cogi hoc ex loco notant.

(7) *l.* 5. *in fin. l.* 6. *supr. de tributor.*

(8) Quia ædes, cum decidunt, quasi deliquisse videntur. *l.* 7. §. 1. *infr. de damno.*

(9) Decretum primum, et secundum in causa noxali interponi, in re mobili, hinc Jacobus Aretinus et Baldus colligunt adversus Glossam *l. item si servum.* 6. *supr. de Publiciana. et in l. jubere.* 4. *supr. de jurisd. arg. l. quæ legatorum.* 14. *infr. ut in possess.*

(10) Junge ex eodem libro *l.* 17. *supr. de adopt. l.* 4. *infr. de divortiis. l.* 9. *infr. de ritu.*

(11) Non potest autem ipsum peculium dare. *l.* 3. §. 3. *in fin.* §. 4. *et arg. l.* 7. §. 1. *Supr. eod.*

(12) Peculii ea vestis est, quam dominus servo dederit, ut ea solus ipse perpetuo uteretur, et apud ipsum ejus usus gratia custodiretur. Si vero ad certum usum, certumve tempus dedit, ut ea scilicet uteretur, quum eum sequeretur, vel ministraret, non est peculii, *Synops. Basil.* 18. *tit.* 5. *c.* 22.

(13) Id est, quandiu durabit. Nam alioquin vestimenta usu deteruntur. §. 2. *Inst. de usufruct.* vide quæ scripsi ad *l.* 66. *Infr. de solut.* Goth. Adde Anton. Fabr. *ad hanc leg. et l.* 40. §. 1. *Infr. h. t.* Ans.

(14) Puta minuerit, averterit, consumpserit peculium. *l.* 21. *supr. eod.* Goth. V. Cujac. *ad lib.* 30. *Pauli ad Edictum tom.* 1. S. L.

(15) Compensationem hic ipso jure fieri notat Albericus.

(16) Quia ipso jure plusquam semel deberi non potest. *l.* 18. *infr. de verb. obligat. l.* 57. *infr. de reg. jur.*

(17) De peculio actio adversus patrem vel dominum datur, etiam ancillarum et filiarum nomine. *l.* 1. §. 3. *supr. eod. l.* 5. §. 2. *supr. de tributor. act.* Goth. Vide Cavalcan. *part.* 1. *decis.* 26. *num.* 1. Ans.

(18) *l.* 14. *supr. de negotiis.*

(19) *l.* 3. §. *antep. in fin. Supr. commodati.*

(20) *d. l.* 5. §. 2. *Supr. de tributor.*

(21) *l.* 1. *Infr. quod jussu.*

(22) Id est, æstimationem.

(23) *l.* 1. *Infr. si is, qui testamento.*

(24) *l.* 1. *Infr. si is, qui testamento.*

omnimodo permittendum creditoribus (1), vel in (2) partes cum singulis agere, vel cum uno in solidum.

§. 4. Sed ipsi (3), qui vendiderit servum, non putat Julianus, de eo, quod ante venditionem crediderit, cum emptore de peculio agere permittendum.

§. 5. Sed et si alieno credidero, eumque redemero, deinde alienavero, æque non putat mihi in emptorem dari debere [judicium].

§. 6. In (4) venditorem autem duntaxat intra annum post redemptionem numerandum, de eo, quod adhuc alieno crediderim, dandam esse mihi actionem existimat: deducto (5) eo, quod apud me peculii servus habebit.

§. 7. Sicut autem de eo, quod ipse crediderim (6) servo meo, non putat Julianus in emptorem, alienato eo, actionem mihi dari debere, ita et de eo, quod servus meus servo meo crediderit, si is, cui creditum fuerit, alienatus sit, negat permitti mihi debere cum emptore experiri.

§. 8. Si (7) quis cum servo duorum (8) pluriumve contraxerit, permittendum est ei, cum quo velit dominorum in solidum experiri: est enim iniquum in plures (9) adversarios distringi (10) eum, qui cum uno contraxerit: nec hujus duntaxat peculii ratio haberi debet, quod apud eum, cum quo agitur, is servus haberet, sed et ejus, quod apud alterum: Nec tamen res damnosa futura est ei, qui condemnatur: cum possit rursus ipse judicio societatis (11) vel communi (12) dividundo, quod amplius sua portione solverit, a socio sociisve suis consequi. Quod Julianus ita locum habere ait, si apud alterum quoque fuit peculium: quia eo casu solvendo (13) quisque etiam socium ære alieno liberare videtur: at si nullum sit apud alterum peculium, contra esse: quia nec liberare ullo modo ære alieno eum intelligitur.

28. JULIANUS lib. 11. (14) Digestorum.

QUare et si socio neque heres, neque bonorum possessor, extitisset, eatenus damnari debet is, cum quo actum fuerit, quatenus (15) peculium apud eum erit: et quantum ex bonis consequi potest.

Si plures creditores domino succedant. 1. De prohibitione domini.

29. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

SI quis servum testamento *liberum esse* jusserit, relictis heredibus his, qui cum servo contraxerunt, possunt inter se coheredes vel de peculio agere: quia de eo quisque peculio, quod apud eum esset, quolibet alio agente teneatur.

§. 1. Etiamsi prohibuerit (16) contrahi cum servo dominus, erit (17) in eum de peculio actio.

Quo tempore spectatur, an sit in peculio. de actione ad exhibendum vel in rem. 1. Quatenus tenetur heres. 4. Si sæpius agatur. 5. De servo vendito. 6. Si dolus objiciatur domino, 7. Vel heredi.

30. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

QUæsitum est, an teneat actio de peculio, etiam (18) si nihil sit in peculio, cum (19) ageretur, si (20) modo sit (21) rei judicatæ tempore? Proculus et Pegasus nihilominus teneri aiunt: intenditur enim recte, etiamsi nihil sit in peculio. † Idem et circa ad exhibendum et in rem actionem placuit: quæ sententia et a nobis probanda est.

§. 1. Si cum ex parte (22) herede domini vel patris agatur, duntaxat de peculio condemnandum, quod apud eum heredem sit, qui convenitur. Idem et de in (23) rem verso pro parte: nisi si quid in ipsius heredis rem vertit: nec quasi unum ex sociis esse hunc heredem conveniendum, sed pro parte duntaxat.

§. 2. Sed si ipse servus sit (24) heres ex parte institutus, æque cum eo agendum erit.

§. 3. Sin vero filius sit, quamvis ex parte institutus, nihilominus in solidum actionem patietur: Sed, si velit pro parte nomen coheredis redimere, audiendus est. Quid enim, si in rem patris versum sit? cur non consequatur filius a coherede, quod in patris re est? Idem et si peculium locuples sit.

§. 4. Is, qui semel (25) de peculio egit, rursus, aucto peculio, de residuo debiti agere potest.

§. 5. Si annua exceptione (26) sit repulsus a venditore creditor, subveniri ei adversus emptorem debet: sed si alia exceptione, hactenus [subveniri], ut deducta ea quantitate, quam a venditore consequi potuisset, ab emptore residuum consequatur.

§. 6. In dolo objiciendo temporis ratio habetur: fortas-

(1) *l.* 13. *in fin. Supr. eod.*

(2) De peculio actio creditori datur contra servi peculiati venditorem et emptorem: in partes, si cum singulis: in solidum, si cum uno egerit.

(3) Actio de peculio datur venditori servi adversus ejus emptorem, non de eo, quod ante venditionem cum servo contraxit, sed quod post.

(4) Actio de peculio quatenus emptori servi detur adversus ejusdem servi venditorem.

(5) *l.* 15. *in fin. supr. eod. l.* 37. *in fin. l.* 47. §. *antepen. Infr. eod.*

(6) Quomodo credens fidem habere censeatur et traditione dominium et rem amittat, vide Cujac. *lib.* 11. *obs.* 19. Joseph. Ludovic. *comm. conclus.* 75. Ans. Adde not. *ad l.* 19. *infr. de contr. empt.* S. L.

(7) Ubi est communio servi et peculii, quilibet potest conveniri in solidum. *Bart.*

(8) Actione de peculio in solidum quis tenetur, ubi servi et peculii ejus communionem cum alio habet.

(9) In plures adversarios distringi, iniquum est.

(10) *Distringendi* verbum reperitur in *l.* 2. *supr. de exercit. l. ult. infr. rem pupilli. l.* 5. §. 7. *infr. judicatum solvi.*

(11) *l.* 19. *in fin. supr. eod.*

(12) Quod unus sociorum plus parte sua solvit, potest id a socio communi dividundo repetere. *l.* 8. *in fin. supr. comm. dividundo.*

(13) Solvendo pro socio, socius socium liberat.

(14) *Duodecimo.*

(15) *l.* 1. §. 8. *infr. quando de peculio actio annalis est. l.* 1. §. 10. *infr. de dot. prælegat.*

(16) Invitum etiam dominum servus actione de peculio obligat. *l.* 47. *infr. eod.*

(17) *l.* 47. *infr. eod.* Imo non erit, quia novo pacto. in deterius causam domini reformare servus non potest, *l.* 3. *C. de pactis.* et prohibitio domini obstat. *l.* 19. §. 3. *supr. de institoria.*

(18) *l.* 14. *supr. de negotiis.*

(19) Vide *l.* 1. *supr. de in litem jur. l.* 61. *supr. de judiciis.*

(20) *l.* 16. *Supr. de petit. hered. l.* 27. §. 1. *supr. de rei vindicat.*

(21) Peculii quantitas, seu quantum in peculio sit, inspicitur tempore rei judicatæ.

(22) *l.* 14. *in fin. supr. eod.* Goth. vide Bellon. *lib.* 4. *disp. cap.* 9. S. L.

(23) *l.* 32. *infr. eod.*

(24) *l.* 3. §. 1. 2. *supr. eod.*

(25) De peculio eo actor iterum experiri potest, qui prima actione vel non solidum exigit, vel nihil exigit, cum nihil esset in ipso peculio.

(26) Exceptio auctori competens in successorem non transit, si in persona ipsius auctoris deficiat causa exceptionis.

sis enim, post (1) tempus de dolo actionis, non patietur dolum malum objici Prætor: quoniam (2) nec de dolo actio post statutum tempus datur.

§. 7. In heredem (3) autem doli clausula in id, quod ad eum pervenit, fieri debet: ultra, non:

31. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

SEd si ipse heres dolo fecit, solidum præstat.

Electione unius ex pluribus non habentibus communionem servi et peculii, alii liberantur: sed de æquitate in residuo cæteri tenebuntur, et quantum sit in peculio sententiæ tempore inspicitur. Bartolus.

An uno convento cæteri liberentur. 1. *Quo tempore spectatur quantitas peculii.* 2. *De servo vendito.*

32. ULPIANUS lib. 2. Disputationum.

SI ex duobus vel pluribus heredibus ejus, qui manumisso servo, vel libero esse jusso, vel alienato, vel mortuo, intra annum conveniri poterat, unus fuerit conventus, omnes heredes liberabuntur: quamvis non in majorem quantitatem ejus peculii, quod penes se habet, qui convenitur, condemnetur. Idque ita Julianus scripsit: idemque est et si in (4) alterius rem fuerit versum. Sed et si plures sint fructuarii vel bonæ fidei possessores, unus conventus cæteros liberat: quamvis non majoris peculii, quam penes se est, condemnari debeat. Sed [si] licet hoc jure (5) contingat, tamen æquitas (6) dictat, judicium in eos dari, qui occasione juris (7) liberantur, ut (8) magis eos perceptio, quam intentio (9) liberet: nam qui cum servo contrahit, universum peculium ejus, quod ubicunque est (10), veluti (11) patrimonium, intuetur.

§. 1. In hoc autem judicio, licet restauretur præcedens (12), tamen et augmenti et decessionis rationem haberi oportet: et ideo, sive hodie nihil sit in peculio, sive accesserit aliquid, præsens status peculii spectandus est. Quare circa venditorem quoque, et emptorem, hoc nobis videtur verius, quod accessit peculio, posse nos ab emptore (13) consequi: nec retrorsus, velut in uno judicio, ad id tempus conventionem reducere emptoris, quo venditor conventus sit.

§. 2. Venditor servi, si cum peculio servum vendiderit, et tradiderit peculium, ne intra annum quidem de peculio convenietur: neque enim hoc pretium servi, peculium est, ut Neratius scripsit.

33. JAVOLENUS lib. 12. ex Cassio.

SEd si quis servum ita vendidit, *ut pretium pro peculio acciperet*, penes (14) eum videtur esse peculium, ad quem pretium peculii pervenit (15):

34. POMPONIUS lib. 12. ex variis Lectionibus.

NOn penes quem res peculiaris sit.

35. JAVOLENUS lib. 12. ex Cassio.

AT cum heres jussus est *peculium dare*, *accepta certa summa*, non videtur (16) penes heredem esse peculium.

De contractibus bon. fid. et dolo.

36. ULPIANUS lib. 2. Disputationum.

IN bonæ fidei contractibus (17) quæstionis est, an (18) de peculio, an in solidum pater vel dominus tenerentur, ut est in actione de dote agitatum, si filio dos data sit, an pater duntaxat de peculio conveniretur? Ego autem arbitror, non solum de peculio, sed et si quid præterea dolo malo patris (19) capta fraudataque est mulier, competere actionem: nam si habeat res, nec restituere sit paratus, æquum est, eum quanti ea res est condemnari: nam quod in servo, cui res pignori (20) data est, expressum est, hoc et in cæteris bonæ fidei judiciis accipiendum esse, Pomponius scripsit: namque si servo res pignori data sit, non solum de peculio et in rem verso competit actio, verum hanc quoque habet adjectionem, *et si quid dolo malo domini captus fraudatusque actor est.* Videtur autem dolo facere dominus, qui (21), cum haberet restituendi facultatem, non vult restituere.

Si pater creditori filii succedat et hereditatem vendat. 1. *De servo vicarium emente pecunia domini.* 2. *De venditione servi communis.* 3. *De servo, cujus ususfructus alienatus est.*

37. JULIANUS lib. 12. Digestorum.

SI creditor filii tui heredem te instituerit, et tu hereditatem ejus vendideris, illa parte stipulationis, *quanta (22) pecunia ex hereditate ad te pervenerit*, teneberis de peculio.

§. 1. Si servo tuo permiseris (23), vicarium (24) emere aureis octo (25), ille decem (26) emerit, et tibi scripserit (27) *se octo emisse*, tuque ei permiseris eos octo ex tua pecunia solvere, et is decem solverit, hoc nomine du-

(1) Imo, sine temporis præfinitione de dolo replicari potest, *l.* 6. *C. de exception.* et actio de dolo in heredem datur, *l.* 17. *Supr. de dolo.* Cujac. *in d. l.* 17. negat, *legem* 17. de replicatione doli intelligendam.

(2) Replicationi ita præscribitur, ut actioni: et ita æque tempore finiuntur replicationes, ut actiones.

(3) Actio de peculio datur in heredem, quatenus locupletior factus est.

(4) *l.* 30. §. 1. *supr. eod.*

(5) Id est, ipso jure. vide quæ notavi ad *l.* 122. §. 5. *infr. de verb. oblig.*

(6) Æquitas stricto juri præfertur. *l.* 8. *C. de judiciis.*

(7) Stricti.

(8) *l.* 4. *supr. de his, qui effuderint, vel dejecerint.*

(9) Actio institoria.

(10) Æs alienum non loci est, sed universarum facultatum. *l.* 50. §. 1. *supr. de judiciis. l.* 19. §. 1. *supr. hoc tit.*

(11) Peculium servi ejus quasi patrimonium. *l.* 47. *in fin. infr. eod.*

(12) Recedens. *Vulg.*

(13) *l.* 11. §. *pen. l.* 27. §. 2. *supr. eod. l.* 10. *supr. de tributoria.* Goth. Sunt tamen casus, quibus quia servus nec naturaliter obligatur, ideo in iis nec actio de peculio in dominum dabitur, quos vid. apud Cujac. *l.* 8. *obs.* 11. Ans.

(14) Peculium penes quem esse intelligatur.

(15) Nam qui rei pretio fruitur, non minus rem habere intelligitur, quam qui principali re fruitur. *l.* 39. *supr. de usufruct.*

(16) Imo, peculium penes eum est, qui in tradendo a legatario se liberavit. *l.* 1. §. 7. *infr. quando de peculio.*

(17) *Subaudi*, a filio vel servo initis.

(18) De peculio actio datur in bonæ fidei contractibus adversus patrem et dominum, quatenus in ipso tantum peculio est, nisi alteruter eorum admiserit dolum, tunc enim in solidum tenentur.

(19) *l.* 1. §. 42. *infr. depositi.*

(20) Et commodata. *l.* 3. §. 4. *supr. commodati.*

(21) *l.* 1. *in fin. infr. depositi.*

(22) Adde *l.* 2. §. 6. *infr. de heredit. vel action. vendita.*

(23) Permissu domini vicarium servum ordinarii interdum emebant.

(24) *Vicarius* est servus ordinarii.

(25) Pretium servi observa, aureorum octo: aliud pretium vide in *l.* 1. *C. de communi servo manumisso.*

(26) Permissionem tuam excesserit.

(27) Falso, et sic tibi imposuerit.

os aureos tantum vindicabis, sed hi venditori præstabuntur duntaxat de peculio servi.

§. 2. Servum communem quem cum Titio aut cum Sempronio habebam (1), Titio vendidi, antequam ejus nomine ageretur mecum de peculio: quæsitum est, si de peculio cum Titio aut cum Sempronio ageretur, an ejus peculii quod apud me esset, ratio haberi deberet? Dixi, si cum Sempronio ageretur, nunquam rationem ejus peculii quod apud me esset, haberi debere: quia is nullam adversus me actionem haberet, per quam id quod præstitisset, consequi posset. Sed et si cum Titio post annum quam vendidissem, ageretur, similiter non esse (2) computandum peculium, quod apud me est: quia jam mecum agi de peculio non posset: Sin autem intra annum ageretur, tunc quoque habendam hujus peculii rationem: postquam placuit, alienato homine, permittendum creditori et cum venditore et cum emptore agere.

§. 3. Si actum sit de peculio cum eo, qui usumfructum (3) in servo habet, et minus consecutus sit creditor, non est iniquum, ut ex universo ejus peculio, sive apud fructuarium sive apud proprietarium erit, rem consequatur. Nihil interest, operas suas conduxerit (4) servus a fructuario, an pecuniam mutuam ab eo acceperit: dari itaque debebit actio ei (5) adversus dominum proprietatis, deducto (6) eo quod servus peculii nomine apud fructuarium habet.

De pecunia deposita apud filiumfam. 1. *Si soluto matrimonio petatur liberatio a promissione dotis.* 2. *De eo, quod vicarius non peculiatus domino debet.* 3. *De servo vendito.*

38. Africanus lib. 8. (7) Quæstionum.

DEposui apud filiumfamilias decem, et ago depositi de peculio: quamvis nihil patri filius debet, et hæc decem (8) teneat (9), nihilo magis tamen patrem damnandum existimavit, si nullum præterea peculium sit: hanc enim pecuniam, cum (10) mea maneat, non esse peculii. Denique quolibet alio agente de peculio, minime dubitandum ait, computari non oportere: itaque (11) ad exhibendum (12) agere me, et exhibitam vindicare debere.

§. 1. Si (13) nuptura filiofamilias, dotis nomine certam pecuniam promiserit: et divortio facto agat de toto cum patre: utrumne tota promissione, an deducto eo quod patri filius debeat, liberari eam oporteret? Respondit, tota promissione (14) eam liberandam esse: cum certe et si (15) ex promissione cum ea ageretur, exceptione doli mali tueri se posset.

§. 2. Stichus (16) habet in peculio Phamphilum, qui est decem: idem Pamphilus debet domino quinque: Si agatur de peculio Stichi nomine, placebat, æstimari debere pretium Pamphili (17): et quidem totum, non deducto eo, quod domino Phamphilus debet: neminem (18) enim posse intelligi ipsum in suo peculio esse. Hoc ergo casu damnum dominum passurum, ut pateretur, si cuilibet alii servorum suorum peculium non habenti credidisset: idque ita se habere evidentius appariturum ait, si (19) Sticho peculium legatum esse proponatur, qui certe, [si] ex testamento agat, cogendus non est, ejus quod vicarius suus debet, aliter quam ex peculio ipsius deductionem pati: alioquin futurum, ut si tantundem vicarius domino debeat, ipse nihil in peculio habere intelligatur: quod certe est absurdum.

§. 3. Servo (20) quem tibi vendideram, pecuniam credidi: Quæsitum est, an ita mihi in te actio de peculio dari debeat, ut deducatur id, quod apud me ex eo remanserit. Quod quidem minime verum est: nec intererit, intra annum, quam vendiderim, an postea experiar; nam nec cæteris quidem, qui tunc cum eo contraxerint, in me actio datur. In contrarium quoque, agentibus mecum his qui antea cum eo servo contraxissent, non deducam id (21) quod postea mihi debere cœperit. Ex quo apparet, omnis ejus peculii, quod apud me remanserit, ad posterioris temporis contractus pertinere non debere.

Quæ sunt in peculio.

39. Florentinus lib. 11. Institutionum.

PEculium et ex eo consistit, quod parsimonia sua quis paravit (22), vel officio meruerit a quolibet sibi donari: idque velut (23) proprium patrimonium servum suum habere quis voluerit.

De ortu, augmento, decremento et interitu peculii.

40. Marcianus lib. 5. Regularum.

PEculium nascitur, crescit, decrescit (24), moritur (25): et ideo eleganter Papirius Fronto dicebat, *peculium simile esse homini.*

§. 1. Quomodo autem peculium *nascitur*, quæsitum est? Et ita veteres distinguunt: si id adquisiit servus, quod do-

(1) Communem quem cum Sempronio habebam. *Cujac. obs. lib.* 13. *cap.* 8.

(2) Cur ita? vide *l.* 32. *in fin. supr. eod.*

(3) Si de peculio agitur cum fructuario, catenus proprietarius liberatur, quatenus a fructuario percipitur, seu solvitur.

(4) *l.* 25. *§. antepen. supr. de usufr.*

(5) Fructuario. *l.* 19. *in fin. supr. eod.*

(6) *l.* 27. *§.* 6. *supr. eod.*

(7) Vide Cujac. 8. *ad Africanum.*

(8) Vide *l* 36. *supr. de petit. hered.*

(9) *Tenere* naturalis possessionis est verbum: ut *possidere*, civilis: *habere*, et *incubare*, utriusque: hoc tamen postremum malam in partem solet accipi. vide *l. ultim. in fin. C. ne rei dominicæ, vel templorum. l.* 7. *tit.* 38.

(10) Vide quæ notavi ad *l.* 24. *§.* 2. *in fin. infr. de reb. auctor. judic.*

(11) De peculio non agitur, ubi nihil est in peculio, sed alia actione.

(12) *l. penult. infr. depositi.*

(13) Vide Cujac. *d. loco in hunc. §.*

(14) *l.* 30. *in fin. infr. soluto matrimonio.*

(15) *Debitor* non est, qui exceptione se tueri potest. *l. vel obligatus.* 20. *§.* 3. *infr. de liberali causa.*

(16) Servus scilicet, qui et ordinarius ac dispensator: vix est autem ordinarius sine peculio, cujus est quasi dominus. *l.* 17. *supr. eod.* Cujac. *ibid.*

(17) Nam omnis vicarius servus peculiaris est: non e contra: siquidem filiifamilias peculiaris servus, non est vicarius. Hujus rei is effectus erit, ut si Titius Sempronio suos servos, Pamphilo peculium cum libertate legaverit, vicarius sequatur Pamphilum, non Sempronium. *l.* 73. *in fin. infr. de leg.* 3. *l.* 15. *Infr. de pecul. legat.*

(18) *l.* 16. *in fin. de pecul. legat.*

(19) *l.* 18. *supr. eod.*

(20) Vide Cujac. in hunc §. *ibid.*

(21) *l.* 47. *§. penult. Infr. eod.*

(22) Vel, ut ait Terentius, *in Phorm. act.* 1. *scen.* 1. Quod ille unciatim vix de demenso suo suum defraudans genium comparsit miser.

(23) De eo dixi ad *l.* 17. *Supr. eod.* adde *l.* 47. *in fin. Infr. eod.* Alius dixit, *ex se aliquid peculii coegit.*

(24) Id est, non tantum habet suas accessiones et decessiones in partu, fœtu, fructu, sed etiam decedit, cum adimitur. *§.* 1. *infr. eod. l. ult. infr. quando act. de peculio.*

(25) Num prætermittit ἀκμὴν, cujus Aristot. meminit. 3. *de anima illo loco.* ἀνάγκη τὸ γενόμενον αὔξησιν ἔχειν, καὶ ἀκμὴν καὶ φθίσιν. Cujac. 9. *ad Africanum.* Mihi non videtur: eam enim satis expressisse verbo *crescendi* intelligitur Jurisconsultus.

minus necesse non habet præstare, id esse peculium : si vero tunicas, aut aliquid simile, quod ei dominus necesse habet præstare, non esse peculium : ita igitur nascitur peculium. † *Crescit*, cum auctum fuerit. † *Decrescit*, cum servi vicarii moriuntur, res intercidunt. † *Moritur*, cum (1) ademptum sit.

41. Ulpianus lib. 43. ad Sabinum.

NEc servus quicquam debere potest, nec servo potest deberi. Sed, cum eo verbo abutimur, factum (2) magis demonstramus (3), quam (4) ad jus civile (5) referimus obligationem. Itaque quod servo debetur, ab extraneis (6) dominus recte petet : quod servus ipse debet, eo nomine in (7) peculium, et si quid inde in rem domini versum est, in dominum actio datur.

De adrogatore.

42. Idem lib. 12. ad Edictum.

IN adrogatorem (8) de peculio actionem dandam, quidam recte putant: quamvis Sabinus, et Cassius, ex ante gesto de peculio actionem non esse dandam existimant.

De servo vendito post litem contestatam.

43. Paulus lib. 30. ad Edictum.

SI (9) posteaquam tecum de peculio egi, ante rem judicatam servum vendideris, Labeo ait, etiam ejus peculii nomine, quod apud emptorem (10) quæsierit, damnari te debere : nec succurrendum tibi : culpa enim tua [id] accidisse, qui servum vendidisses.

De contractu filiifam.

44. Ulpianus lib. 63. ad Edictum.

SI quis (11) cum filiofamilias contraxerit, duos (12) habet debitores : filium in solidum, et patrem duntaxat de peculio.

45. Paulus lib. 61. ad Edictum.

IDeoque, si pater filio peculium ademisset, nihilominus creditores cum filio agere possunt.

De administratione peculii.

46. Idem lib. 60. ad Edictum.

QUi (13) peculii administrationem concedit, videtur permittere generaliter (14), quod et specialiter permissurus est.

De prohibitione domini. 1. *De servo fidejubente.* 2. *De futuro incremento peculii.* 3. *De servo alienato.*

47. Idem lib. 4. ad Plautium.

QUotiens in taberna (15) ita scriptum fuisset, *cum Januario servo meo geri negotium veto*: hoc solum consecutum esse dominum constat, ne institoria teneatur, non etiam de peculio.

§. 1. Sabinus respondit, non (16) alias dandam de peculio actionem in dominum, cum servus fidejussisset, nisi in rem domini, aut ob rem peculiarem fidejussisset.

§. 2. Si semel actum sit de peculio, quamvis minus inveniatur rei judicandæ tempore in peculio quam debet, tamen cautionibus locum esse non placuit de futuro incremento peculii : hoc enim in pro socio actione locum habet (17) : quia socius universum debet.

§. 3. Si creditor servi ab emptore esset partem consecutus, competere in reliquum in venditorem utile judicium Proculus ait : Sed re integra (18) non esse permittendum actori dividere (19) actionem, ut simul cum emptore et cum venditore experiatur : satis enim esse, hoc solum ei tribui, ut rescisso superiore judicio, in alterum detur ei actio, cum electo reo minus esset consecutus : Et hoc jure utimur.

§. 4. Non tantum autem quivis creditor cum venditore ex ante gesto agere potest, sed et ipse emptor : idque et Juliano videtur : quamvis et deducere ipse potest adversus alium agentem : dum tamen id, quod apud se habet, computet.

§. 5. Si servus, deducto peculio, venditus sit, procedit, ut venditor et deductione uti possit : et, si post (20) venditionem cœperit aliquid venditori servus debere, non minuit peculia : quia non domino debet.

§. 6. Quæ diximus in emptore et venditore, eadem sunt et si alio quovis genere dominium mutatum sit : ut legato (21), dotis datione : quia, quasi (22) patrimonium liberi hominis, peculium servi intelligitur, ubicunque esset.

De administratione peculii.

48. Idem lib. 17. ad Plautium.

LIbera peculii administratio non permanet neque in fugitivo (23), neque in subrepto, neque in eo, de quo nesciat quis, vivat, an mortuus sit (24).

§. 1. Cui peculii administratio data est, delegare (25) debitorem suum potest.

---

(1) *l.* 8. *in fin. supr. eod.*

(2) *Factum et jus* opponuntur.

(3) Facti dicit esse Ulpianus, quod juris civilis non est; sed tantum naturalis. sic stipulari potest servus sibi possidere licere, id est, tenere. *l. stipulatio ista. infr. de verb. oblig.* Mod.

(4) Vide *l.* 49. §. *ult. infr. eod.*

(5) Servus ratione juris non debet, nec ei debetur. Nam, quæ ipsi debentur, dominus petit. De iis vero quæ servus debet, actione de peculio, vel de in rem verso convenitur. *Synops. Basil.* 18. *tit.* 5. *c.* 32.

(6) §. 1. *Inst. de stipulat. servorum.* §. 1. *Inst. per quas personas.*

(7) *l.* 7. *C. quod cum eo.*

(8) De peculio actio datur in patrem adrogatorem, ut in patrem legitimum. *l.* 45. *supr. de adoptionibus. l.* 7. *infr. de pecul. legat.*

(9) Si post litem in actione de peculio contestatam, servus venditus fuerit, ejus quoque peculii nomine venditor tenetur, quod apud emptorem quæsitum erit, seu quod deinde quæsitum erit. *Synops. ibid. et Scholiastes*, *c.* 33.

(10) Vide *l.* 23. *in fin. infr. de action. empti.*

(11) Idem. *Synops. ib. c.* 33.

(12) *l.* 57. *supr. de judiciis. l.* 39. *infr. de oblig. et actionib.*

(13) Idem. *Synops. Basil. ibid. c.* 36.

(14) Generali concessione administrationis specialis concessio continetur : civiliter tamen hoc intelligendum est, ut notavi ad *l.* 6. §. *penult. supr. de condict. indeb.* hoc est, non censetur ea generaliter concedens permisisse, quæ non permitteret specialiter. Generalis concessionis hæc tacita est taxatio, seu limitatio.

(15) Proscriptiones ad tabernas fieri solitæ ad impediendam negotiandi facultatem, *ut hic.* qua de re vide quæ notavi ad *l.* 11. §. 2. 3. *supr de institoria.* Adde etiam, hujusmodi proscriptiones ad ædes fieri solitas recuperandi servi fugitivi. *l.* 1. *in fin. supr. de fugitivis.* indicandæ rei amissæ, et repertæ, *l.* 43. §. 8. 9. *infr. de furtis.* et denunciationis faciendæ gratia. *l.* 4. §. 5. *in fin. infr. de damno.*

(16) Idem. *Synops. ibid. c.* 37.

(17) In qua socius promittere debet de eo, quod in futurum socius facere non poterit. *l.* 63. §. 4. *infr. pro soc.* Eodem modo maritus cavere debet, se, si meliorem ad fortunam pervenerit, quod minus persolvit, id restituturum. *l. un.* §. 7. *C. de rei uxoriæ.*

(18) Id est, si nondum partem consecutus sit.

(19) Atqui licet alibi adversus mandatorem et debitorem agere. *l.* 60. *infr. mandati.*

(20) *l.* 38. *in fin. supr. eod.*

(21) *l.* 20. *infr. de verb. signif.* Ulp. *in fragmentis.* 19. §. 17.

(22) Vide *l.* 39. *supr. eod.*

(23) *l.* 11. *in fin. supr. de reb. cred.*

(24) Cur ita? hæc omnia collige ex *l.* 38. *infr. de solutionib.*

(25) *l.* 15. *infr. de solution. l. ult. in princ. infr. de novationib.*

Quæ sunt in peculio. 1. De servo negotia domini ignorantis gerente. 2. Quibus ex causis servus domino debet, vel contra.

49. Pomponius lib. 4. ad Quintum Mucium.

NOn solum id peculium est, quod dominus servo concessit: verum (1) id quoque, quod ignorante quidem eo adquisitum sit, tamen si rescisset, passurus (2) erat esse in peculio.

§. 1. Si ignorante me servus meus negotia mea administraverit, tantidem debitor mihi intelligitur, quanti tenebatur, si liber negotia mea administrasset.

§. 2. Ut debitor, vel servus domino vel dominus servo intelligatur, ex causa civili (3) computandum est: ideoque si dominus in rationes suas referat, *se debere servo suo*, cum omnino neque mutuum acceperit, neque ulla causa præcesserat debendi, nuda (4) ratio non facit eum debitorem.

Si nihil sit in peculio. 1. Si pater creditori filii succedat. 2. De obligatione servi. 3. De eo, quod bon. fid. possess. accepit ut manumitteret.

50. Papinianus lib. 9. Quæstionum.

EO tempore, quo in peculio nihil est, pater latitat: In bonorum possessionem ejus, rei servandæ causa, mitti non possum (5), qui de peculio cum eo acturus sum: quia *non* (6) *fraudationis causa latitat, qui, si judicium acciperet, absolvi deberet*. Nec ad rem pertinet, quod fieri potest, ut damnatio sequatur: nam et si in diem vel sub conditione debeatur, fraudationis causa non videtur latitare, tametsi potest judicis injuria (7) condemnari. ✝ Sed fidejussorem datum eo tempore, quo nihil in peculio est, teneri putat Julianus: quoniam fidejussor futuræ (8) quoque actionis accipi possit: si tamen sic acceptus est.

§. 1. Si creditor patrem, qui de peculio (9) tenebatur, heredem instituerit: quia mortis tempus in Falcidiæ ratione spectatur, illius temporis peculium considerabitur.

§. 2. Etiam postquam (10) dominus de peculio conventus est, fidejussor pro servo accipi potest: Et ideo qua ratione, si post actionem dictatam servus pecuniam exsolverit, non magis repetere potest, quam si judicium dictatum non fuisset: eadem ratione fidejussor quoque utiliter acceptus videbitur: quia naturalis obligatio (11), quam etiam servus suscipere videtur, in litem translata non est.

§. 3. Servus alienus, cum bona fide serviret mihi, nummos a Titio mutuatos mihi dedit, ut eam (12) manumitterem: et manumsi: creditor quærebat, quem de peculio conveniret? Dixi, quamquam creditor electionem alias haberet, tamen in proposito dominum esse conveniendum: et eum (13) ad exhibendum mecum acturum pecuniæ nomine, quæ ipsi esset adquisita (14), nec in eam causam alienata, quæ pro capite servi facta proponeretur: Neque enim admittendam esse distinctionem (15) existimantium, si non manumittam, domini pecuniam esse: manumissione vero secuta, videri pecuniam ex re mea quæsitam mihi: quoniam magis propter (16) rem meam (17), quam ex re mea, pecunia mihi daretur.

De eo, quod extranei servo debent.

51. Scævola lib. 2. Quæstionum.

QUod debetur servo ab extraneis, agenti de peculio, non (18) omnimodo dominus ad quantitatem debiti condemnandus est: cùm et sumptus in petendo, et eventus executionis possit esse incertus: et cogitanda sit mora temporis (19), quod datur judicatis, aut venditionis bonorum, si id magis faciendum erit: ergo, si paratus sit actiones mandare, absolvetur (20): Quod enim dicitur, si (21) cum uno ex sociis agatur, universum peculium computandum, quia sit cum socio actio: in eodem redibit, si actiones paratus sit præstare, et in omnibus, quos idcirco teneri dicimus, quia habent actionem, delegatio pro (22) justa præstatione sit.

(1) *l. 7. §. 2. supr. eod.*

(2) *l. 39. supr. eod. l. 17. infr. de alimentis. l. 5. §. 2. C. de necessariis servis.*

(3) Id est, quoties quæritur, num servus domino obligetur, et e contra, toties nos loqui de obligatione civili intelligendum est. nam civili jure inter dominum, et servum nulla est obligatio. *l. 41. supr. eod.*

(4) *l. 26. infr. de donation.* Goth. Excipe mercatores, quorum rationes contra ipsos scribentes fidem faciunt: sed intellige hic de ratione quæ nuda est a causa, *cap. si cautio. extr. de fide instrument. l. si de indebito. §. pen. ff. de probat.* vel a præsentia partis. Bart. *in l. nuda. ff. de donat.* sive illud sit paganum, quod privato, sive castrense, quod militi conceditur; sive quasi castrense, quod militi forensem militiam obeunti permittitur. *l. ult. C. de inoffic. testam. l. 4. C. familiæ erciscund.* Ans.

(5) Imo, tametsi nihil sit in peculio, possunt tamen eo casu latitantis bona possideri, et venire. *l. 7. §. 15. infr. quibus ex causis in possessionem.*

(6) Latitare animo fraudandi non videtur, qui si judicium acciperet, absolvendus esset.

(7) De quo vide *l. 65. §. 2. infr. ad SC. Trebell.*

(8) *l. 35. in fin. supr. de judiciis. l. 4. infr. de fidejussorib.*

(9) Pugnat hic locus cum *l. si creditor. infr. ad l. Falcid.* sed hujus pugnæ conciliatio petenda est ex *l. cum quo. infr. ad l. Falcid.* quæ postrema est Accursii sententia. *Mod.*

(10) Post litem contestatam. *l. 8. §. 3. infr. de fidejussoribus.*

(11) Naturaliter enim servus obligatur, non civiliter. *l. 41. supr. eod.*

(12) Ita *Florent.* sed reponendum, quomodo Haloand. *ut eum.*

(13) Id est, eo casu verus dominus servi a creditore conveniendus est, qui mox ad exhibendum servum, ac pecuniæ a me acceptæ mecum est acturus.

(14) Dominio tenus. *arg. l. 43. infr. de adquir. rer. l. 1. §. 6. infr. de adquir. vel. amitt. poss.*

(15) Hinc notat Bartolus particulam *Et* denotare causam immediatam, cui adde Decium ad *Auth. Si quis in alieno. C. de edend. et ad l. non dubium. C. de legib.* item *ad rubr. C. qui admitt. num.* 13. notant alii aliquando eam accipi improprie secundum subjectam materiam pro causa mediata, vel etiam simul proprie et improprie diversis respectibus, vide eundem Decium *consil.* 69. *col.* 1. *n.* 7. Albert. Perg. *in tract. de præpos. n.* 25. Mod.

(16) *Propter* et *ex* dictionum differentia: *Propter*, causam remotam: *Ex*, proximam demonstrat: adde *l. un. C. si servus extero.* Quod diximus de voce *propter*, idem est de dictione *ob. l. non dubium. C. de legibus.* Dictioni vero *Ex*, respondet particula *De. l. 1. §. nunc videamus. infr. de conjungendis cum emancipato liberis.*

(17) Similis pene locutio est *in l. 1. §. 14. infr. de conjungendis cum emancipato.*

(18) Actionis non ea æstimatio est, quæ quantitatis in ipsa actione comprehensæ: minus enim æstimatur actio ob sumptus in eam faciendos, et dubium actionis eventum.

(19) *l. 15. in pr. infr. ut legat. seu fideic.* Olim duorum mensium: hodie, quatuor. *l. si debitori. 21. supr. de judiciis. l. 2. C. de usuris rei judicatæ.*

(20) Omnino si ex eo tantum tenetur, quia actionem habet, eam actionem cedendo liberatur, secus si ex alia quoque causa teneatur, etiamsi actionem alioqui habeat. Bart. *ad l. cum fundus. §. servum tuum. Supr. si cert. pet.* Corn. *cons.* 231. *incip. Videtur in præsenti. col. fin. vol.* 2. Soc. Jun. *in repetit. ad l. 4. §. Cato. n.* 28. *vers. nec obstat. Infr. de verb. oblig. et num. seq.* ubi plene declarat, an, et quando quis liberetur cedendo actionem. *Mod.*

(21) *l. 11. in fin. supr. eod.*

(22) *l. 16. §. ult. l. 20. §. 17. supr. de petit. hered. l. 2. §. 3. infr. de heredit. vel action. vendit.*

De privilegiis creditorum.

52. Paulus lib. 4. Quæstionum.

EX facto quæritur, Qui tutelam, quasi liber, administrabat, servus pronunciatus est: an, si conveniatur ejus dominus a pupillo (cujus quidem potiorem (1) causam quam creditorum cæterorum servi habendam rescriptum est) [an] vel id deducatur ex peculio, quod domino debetur? et, si putaveris posse deduci, an intersit, utrum, cum adhuc in libertate ageret, domini debitor factus est, an postea, et an de peculio impuberi competat? Respondi: Nullum privilegium præponi patri vel domino potest, cum ex persona filii vel servi de peculio conveniuntur: plane (2) in cæteris creditoribus habenda est ratio privilegiorum. Quid enim, si filius dotem accepit, tutelam administravit? Merito igitur et in servo, qui pro tutore egit, id rescriptum est: et *quia occupantis* (3) *melior solet esse conditio*, *quam cæterorum*, inhibebitur actio. ✝ Plane si ex re pupilli nomina fecit vel pecuniam in arca deposuit, datur ei vindicatio nummorum, et adversus debitores utilis actio: scilicet, si nummos consumpserunt: hic enim alienare eos non potuit: quod et in quovis (4) tutore dicendum est. Nec tamen interesse puto, quando domino debere cœpit, utrum cum in libertatis possessione esset, an postea: nam et si Titii servo credidero, ejusque dominus esse cœpero, deducam quod prius credidi, si conveniri de peculio cœpero. Quid ergo est? Quia de peculio actio deficit, utilis actio in dominum quasi tutelæ erit: ut, quod ille pro patrimonio habuit, peculium esse intelligatur.

§. 1. Si dos filiofamilias sit data, vel tutelam administraverit, habenda erit ratio privilegiorum in actione de peculio: dilata interim cæterorum creditorum actione, vel interposita cautione (5), si priores agant, qui privilegium non habent, *restitutum iri*, *quod acceperunt*, *si inferatur postea cum patre actio privilegii*.

Si peculium manumisso non adimatur.

53. Idem lib. 11. Quæstionum.

SI Sticho peculium cum manumitteretur, ademptum non est, videtur (6) concessum: debitores autem convenire, nisi mandatis (7) sibi actionibus, non potest.

De servis, qui domino debebant, *prælegatis.*

54. Scævola lib. 1. Responsorum.

FIliofamilias uni ex heredibus (8) prædia prælegavit, *ut instructa erant*, *cum servis*: hi servi domini debitores fuerunt: Quæsitum est, an cæteris heredibus adversus eum actio de peculio competat? Respondit, non competere.

Si conventus de peculio vi eximatur.

55. Neratius lib. 1. Responsorum.

IS cum quo de peculio agebam, a te vi exemptus est: Quod (9) tunc, cum vi eximeres, in peculio fuerit, spectari.

Si servus domino expromiserit.

56. Paulus lib. 2. ad Neratium.

QUod servus meus pro (10) debitore meo mihi expromisit, ex peculio deduci debet, et a debitore nihilo (11) minus debetur. ✝ Sed videamus, ne credendum sit, peculiare fieri nomen ejus, pro quo expromissum est: Paulus, Utique, si de peculio agente aliquo deducere velit, illud nomen peculiare facit.

Quo tempore quantitas peculii spectatur.

57. Tryphoninus lib. 8. Disputationum.

SI filius vel servus, cujus nomine duntaxat de peculio actum est, ante (12) finitum judicium decesserit, id peculium respicietur, quod aliquis eorum, cum moriebatur, habuit.

§. 1. Sed eum, qui servum testamento *liberum esse* jubet, et ei peculium legat, ejus temporis peculium legare intelligi Julianus scribit, quo libertas competit, ideoque omnia incrementa (13) peculii quoquo modo ante aditam hereditatem adquisita ad manumissum pertinere.

§. 2. At si quis extraneo peculium servi legaverit, in conjectura voluntatis testatoris quæstionem esse, et verisimilius esse id legatum, quod mortis tempore in peculio fuerit, ita ut, quæ ex rebus peculiaribus ante aditam hereditatem accesserint, debeantur, veluti partus ancillarum, et fœtus pecudum: quæ autem servo donata fuerint, sive [quid] ex operis suis adquisierit, ad legatarium non pertinere.

De servis, *qui domino debebant*, *prælegatis.*

58. Scævola lib. 5. Digestorum.

UNi (14) ex heredibus *prædia* legavit (15), *ut instructa erant*, *cum servis* (16), *et cæteris rebus*, *et quidquid ibi esset*: Hi servi domino debitores fuerunt, tam ex aliis causis, quam ex ratione Kalendarii (17): Quæsitum est, an cæteris heredibus adversus eum pecuniæ [ab] his debitæ actio de peculio competit? Respondit, non competere.

(1) *l. 1. supr. de tributoria.* Goth. Adde *l. 22. §. fin. Infr. solut. matrim.* Ans.

(2) Id est, ubi cæteri creditores agunt.

(3) v. *l. 10. supr. eod.*

(4) *l. 2. C. quando ex facto tutor.* Goth. Adde *l. 3. C. arbitr. tutel.* Ans.

(5) *l. 9. in fin. supr. eod.*

(6) Peculium sequitur servum manumissum inter vivos. *l. 3. Infr. de manumissionibus, quæ servis. l. un. C. de peculio eorum, qui libertatem.*

(7) Invitus quis interdum cogitur actionem cedere.

(8) *l. ult. infr. eod.*

(9) *l. 12. §. 1. supr. si quis cautionibus.*

(10) De peculio servi dominus deducit, quod servus mihi pro debitore meo expromisit.

(11) *l. 56. §. 1. infr. de fidejussoribus.*

(12) Si is, de cujus peculio agitur, lite pendente decesserit, peculii quantitatem ad ipsum mortis tempus referemus, *ut hic.* Quid si legatum ei sit peculium? tempus, quo cedit legati dies, inspiciemus una cum omni suo incremento. §. 1. *infr. eod.* Quid, si extraneo legatum sit? vide §. 2. *infr. eod.*

(13) *l. 8. §. ult. infr. de pecul. legat.*

(14) Actione de peculio heredibus testatoris non tenetur is, cui a testatore servus legatus est: Non tenetur, inquam, ob id, quod servus ita legatus domino suo debuit.

(15) Prædia prælegavit. *Haloand. l. 54. supr. eod.*

(16) Conjunge (nam de *l. 54. supr. eod.* Gothofredus monuit) *cum l. 45. de jure dot. et cum l. 27. de liber. legat.* Mod.

(17) vide quæ notavi ad *l. 41. supr. de rebus creditis.*

TIT. II.

QUANDO DE PECULIO (1) ACTIO ANNALIS (2) EST (3).

Edictum. 1. *Quibus casibus actio de peculio est perpetua, vel annalis.* 2. *Quomodo annus computatur.* 3. *Ratio edicti.* 4. *Quibus ex causis incipit actio esse annalis.* 5. *De speciebus alienationum.* 7. *De servo legato.* 8. *Si hereditas præcepto servo et peculio restituatur.* 9. *De usufructu extincto.* 10. *Si post actionem annalem agatur perpetua.*

1. Ulpianus lib. 29. ad Edictum.

PRætor ait, *Post mortem* (4) *ejus, qui in alterius potestate fuerit, posteave quam is emancipatus* (5), *manumissus* (6), *alienatusve fuerit, duntaxat de peculio, et si quid dolo malo ejus, in cujus potestate est, factum erit, quo minus peculii esset: in* (7) *anno, quo primum de ea re experiundi potestas erit, judicium dabo.*

§. 1. Quamdiu servus vel filius in potestate est, de peculio actio perpetua (8) est: Post (9) mortem autem ejus, vel postquam emancipatus, manumissus, alienatusve fuerit, temporaria esse incipit, id est, annalis.

§. 2. *Annus* (10) autem utilis computabitur: Et ideo [et] si conditionalis sit obligatio, Julianus scripsit, ex eo computandum annum, non ex quo emancipatus est, sed ex quo peti potuit conditione existente.

§. 3. Merito autem temporariam in hoc casu fecit Prætor actionem: nam, cum morte (11) vel alienatione extinguitur peculium, sufficiebat, usque ad annum produci obligationem.

§. 4. *Alienatio* autem, et *manumissio*, ad servos pertinet, non (12) ad filios: *Mors* autem tam ad servos, quam ad filios, refertur: *emancipatio* (13) vero ad solum filium. Sed et si alio modo (14) sine emancipatione desierit esse in potestate, annalis erit actio. † Sed et si morte patris vel deportatione, sui juris fuerit effectus filius, de peculio intra annum heres patris vel fiscus tenebuntur.

§. 5. In alienatione (15) accipitur utique venditor, qui actione de peculio intra annum tenetur.

§. 6. Sed et si donavit servum, vel permutavit, vel in dotem dedit, in eadem causa est.

§. 7. Item heres (16) ejus, qui servum legavit non cum peculio: nam si cum peculio vel legavit, vel liberum esse jussit, quæstionis fuit: Et mihi verius videtur, non dandam neque in manumissum, neque in eum, cui legatum sit peculium, de peculio actionem. An ergo teneatur heres? Et ait Cæcilius teneri: quia peculium penes (17) eum sit, qui tradendo id legatario, se liberavit. Pegasus autem caveri heredi debere ait, ab eo, cui peculium legatum sit: quia ad eum veniunt creditores: ergo, si tradiderit sine cautione, erit conveniendus.

§. 8. Si, præcepto servo et peculio, rogatus sit heres restituere hereditatem: si de peculio conveniatur, Trebelliani exceptione non utetur, ut Marcellus tractans admittit: Is autem, cui restituta est hereditas, non tenetur, ut Scævola ait: cum (18) peculium non habeat, nec (19) dolo fecerit, quo minus haberet.

§. 9. Usufructu quoque extincto, intra annum actionem dandam in usufructuarium Pomponius lib. LXI. scripsit.

§. 10. Quæsitum est apud Labeonem, Si, cum filius viveret, tu credens eum mortuum, annali actione egeris: et, quia annus præterierat, exceptione sis repulsus, an rursus experiri tibi, comperto errore, permittendum est? Et ait, permitti debere duntaxat de peculio, non etiam (20) de in rem verso: nam priore judicio de in rem verso recte actum est, quia annua exceptio ad peculium, non (21) ad in rem versum, pertinet.

Quæ actiones sint annales post mortem filii. 1. *De servo, qui est apud hostes.*

2. Paulus lib. 30. ad Edictum.

CUm (22) post mortem filiifamilias annua adversus patrem actio est, quemadmodum adversus eum esset perpetua vivo filio, ideo, si ex causa redhibitionis erat de peculio actio, sex mensium (23) erit post mortem filii: [Idemque] dicendum in omnibus temporalibus actionibus.

§. 1. Si servus, cui creditum est, apud hostes sit, de peculio actio in dominum non anno finienda est, quamdiu postliminio reverti potest.

De augmento et decremento peculii post servi mortem.

3. Pomponius lib. 4. ad Quintum Mucium.

DEfinitione *peculii* interdum utendum est, etiam (24) si servus in rerum natura esse desiit, et actionem Prætor de peculio intra annum (25) dat: nam et tunc (26)

(1) *Subaudi*, liberorum, et servorum.

(2) Adversus parentes, et dominos? Dic, post mortem, emancipationem, manumissionem, et alienationem eorum: est enim alias perpetua de peculio actio.

(3) Nec ultra annum datur: et in eo differt ab exercitoria, *l.* 4. *in fin. supr. de exercitoria.* institoria, et de in rem verso.

(4) Peculium his modis extinguitur, morte, emancipatione, manumissione, alienatione, ut §. 3. *infr. eod.*

(5) Ad filios hoc referendum. §. 4. *infr. eod.*

(6) Ad servos hoc refertur. §. 4. *infr. eod.*

(7) §. 1. *infr. eod. l.* 7. *C. quod cum eo. l.* 5. *C. ad SC. Maced.*

(8) In perpetuum competit, *Syn. Bas.* 18. *tit.* 6. *c.* 1.

(9) vide *l.* 6. *infr. qui, et a quibus.*

(10) Actionis de peculio annalis annus continuus est, incipiens ex quo facultatem agendi quis habuit. Ideoque annus in conditionali debito, non ab ipsa filii emancipatione computabitur, sed ex quo conditio extitit. *Synops. ibid. c.* 1. *in medio.* Utilis autem annus, qui hic dicitur, continuus hodie factus est. vide *l. ult. C. de temp. in integrum restit.*

(11) Peculium servi morte vel alienatione extinguitur.

(12) Manumitti et alienari non dicuntur liberi, sed servi, *ut hic.* Imo liberi etiam manumitti dicuntur.

(13) *infr. si a parente quis manumissus sit.*

(14) Ut *l.* 2. *supr. quod cum eo.* id est, sacerdotio Vestali, aut Flaminio Diali, 1. Gell. 12.

(15) *l.* 47. §. *ult. supr. de peculio.*

(16) *l.* 3. *in pr. Supr. de peculio.* Alienat, qui vendit, *ut hic.* qui donat, permutat, in dotem dat. §. 6. *Supr. eod.*

(17) Cum heres jussus est dare peculium accepta certa summa, non videtur penes eum esse peculium, *l.* 35. *Supr. tit. prox.*

(18) *l.* 28. *supr. de pecul.*

(19) In actione de peculio etiam id agitur, in quantum minus factum est peculium dolo ejus, qui hominem in potestate habet. *Synops. Basil. ibid. c.* 1. *in fin.*

(20) v. *l.* 4. *Infr. de in rem verso.*

(21) v. quæ notavi ad *l.* 4. *in fin. supr. de exercitoria.*

(22) Cum de debitis post filiifamilias mortem pater convenitur, siquidem de peculio est actio, annalis est: sin redhibitoria rei vitiosæ, sex mensium datur actio post mortem filii. Idem et in omnibus temporalibus actionibus dicendum. *Synops. Basil. ibid. c.* 2. *in pr.*

(23) v. *l.* 19. *in fin. l.* 55. *Infr. de ædilitio.*

(24) Mortuus interdum fingitur habere peculium.

(25) Scilicet utilem. *l.* 1. §. 2. *h. t.* Ans.

(26) vide quæ notavi ad *l.* 40. *supr. de pecul.*

et accessionem, et decessionem, quasi peculii, recipiendam, quamquam jam desiit, morte (1) servi vel manumissione, esse peculium: ut possit ei accedere ut peculio, fructibus, [vel] pecorum fœtu, ancillarumque partubus: et decedere, veluti si mortuum sit animal, vel alio quolibet modo perierit.

TIT. III.

DE IN REM (2) VERSO.

Quibus casibus locum habet hæc actio, et quid differt ab actione de peculio.

1. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SI hi, qui in potestate aliena sunt, nihil in peculio habent; [vel habeant, non in solidum tamen (3)] teneantur (4) qui eos habent in potestate, si in rem eorum, quod acceptum est, conversum sit: quasi (5) cum ipsis potius contractum videatur.

§. 1. Nec (6) videtur frustra de in rem verso actio promissa, quasi sufficeret de peculio: Rectissime enim Labeo dicit, fieri posse, ut et in rem versum sit, et cesset de peculio actio: Quid enim, si dominus peculium ademit sine dolo malo? Quid, si morte servi exstinctum est peculium, et annus utilis præteriit: de in rem verso namque actio perpetua (7) est, et locum habet, sive ademit sine dolo malo, sive (8) actio de peculio anno finita est.

§. 2. Item si plures agant de peculio, proficere hoc ei (9) cujus pecunia in rem versa est, debet, ut ipse uberiorem (10) actionem habeat. † Certe, si (11) præventum sit ab aliquo, et actum de peculio, de in rem verso actio an cesset, videndum? Et refert Pomponius, Julianum existimare, de peculio actione perimi de in rem verso actionem: quia in peculium conversum est, quod in domini rem erat versum; et pro servo solutum est, quemadmodum si ipsi servo a domino fuisset solutum: sed ita demum, si præstiterit ex actione de peculio dominus, quod servus in rem ejus verterat: cæterum, si non præstiterit, manet (12) actio de in rem verso.

2. JAVOLENUS lib. 12. ex Cassio.

QUi (13) nummis acceptum (14) servum manumisit, agi cum eo de in rem verso non potest: quia, dando libertatem, locupletior ex nummis (15) non fit.

1. *Quid sit in rem versum.* 3. *De sumptu in alimenta et vestimenta servi vel filiifam.* 4. *De domo dominica exornata.* 5. *De pecunia credita.* 6. *Si bono domini non cesserit, quod consumptum est.* 7. *Si in rem versum periit.* 9. *De creditore decepto a servo.* 10. *Si nummi ad comparandam vestem accepti, perierunt. Si vestis quoque periit.*

3. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

QUod si servus domino quantitatem dederit, *ut manumittatur*, quam a me mutuam accepit, in peculium quidem hanc quantitatem non computari, in rem autem videri versum, si quid plus sit in eo, quod servus dedit, quam est in servi pretio.

§. 1. *In rem* (16) autem *versum* videtur, sive idipsum quod servus accepit, in rem domini convertit (veluti si triticum acceperit, et idipsum in familiam domini cibariorum nomine consumpserit, aut si pecuniam a creditore acceptam dominico creditori solverit: sed et si erravit in solvendo, et putavit creditorem eum, qui non erat, æque in rem versum esse, Pomponius lib. LXI. ait, quatenus indebiti repetitionem (17) dominus haberet), sive cum servus domini negotii gerendi administrandive causa quid gessit (veluti si mutuatus sit pecuniam, ut frumentum compararet (18) ad familiam alendam vel si ad vestiendam), sive peculiariter mutuatus, postea in rem domini vertit. Hoc enim jure utimur, ut etiam si prius (19) in peculium vertit pecuniam, mox in rem domini, esse de in rem verso actio possit.

§. 2. Et regulariter (20) dicimus, totiens (21) de in rem verso esse actionem, quibus casibus procurator mandati, vel qui negotia gessit, negotiorum gestorum haberet

(1) Peculium licet morte et manumissione servi desinat, tamen si post mortem ejus annalis actio moveatur, tam incrementum, quam decessio peculii consideratur. *Syn. Bas. ibid. c.* 2. *in fin.*

(2) *L.* 4. *C.* 26. §. 4. *vers. in rem autem. Instit. quod cum eo.* Paul. 2. *sent.* 9. *Syn. Bas.* 8. *tit.* 7. Illud diligenter observandum est, quod scribit Cujac. 8. *ad Africanum. ad l.* 17. §. *ult. Infr. eod.* unam esse actionem de peculio, et de in rem verso: de peculio principalem intentionem esse: de in rem verso, adjectionem, quæ tamen necessaria est, et transit in proprium nomen actionis, cum post mortem servi actio de peculio finiatur anno.

(3) Male Haloander hæc verba omisit, in quibus hic casus tractatur, cum peculium solvendo non est. vide Anton. Augustin. *emendat. l.* 1. *cap.* 2. Mod.

(4) *Tenentur.*

(5) §. *ult. Inst. quod cum eo.*

(6) Actio de in rem verso creditori necessaria est, quum servus id quod accepit, in rem domini vertit. Quid enim, si nullum sit peculium? vel minus sit debito? vel sine dolo malo ademptum? vel is, qui erat in potestate, mortuus sit, et annus præterierit, ut actio de peculio locum non habeat? Quippe de in rem verso, et perpetua est actio, et competit extincto quoque peculio. *Synopsis eod. c.* 1.

(7) *l.* 7. *C. quod cum eo.* et sic intra 30. annos moveri potest.

(8) *l.* 10. §. 3. *infr. eod.*

(9) *l.* 52. *vers. plane. supr. de pecul.*

(10) Actionum aliæ aliis uberiores sunt.

(11) *l.* 10. *in fin. supr. de pecul.*

(12) Cur, peculio et actione peculii finitis, non finitur actio de in rem verso: Potest enim dici in peculio servi esse, quod servus in rem domini vertit? Ut differentia est inter peculium, et mercem peculiarem, *l.* 1. §. *peculiarem. supr. de tributoria.* peculium, et servum peculiarem, *l.* 1. *l.* 4. *infr. de pecul. legat.* ita inter peculium, et in rem versum, quamvis et hoc ipsum in peculio sit. Quod si finita non sit actio de peculio, inest ei actio de in rem verso, id est, qui agit de peculio, agit etiam de in rem verso.

(13) *In rem versum* non videtur, quod pro libertate datum est, nisi quod servus ipse dederit, pretium excedat ipsius servi. *Synops. Basil.* 7. *tit.* 6. *ex l.* 18. *tit.* 7. *c.* 2.

(14) Nummis acceptis, *vulgat.* et ita Græci, ὁ λαβὼν νομίσματα. Alii ita legunt, *qui munus accepit*, et quidem ab alio, non a servo. *l.* 54. *infr. mandati.*

(15) Datum pro libertate, non videtur in rem versum, nisi quatenus excedit servi pretium. *Bart.*

(16) *l.* 10. §. 4. *infr. eod.*

(17) Indebiti a servo soluti repetitio domino competit: at si negotiorum gestor indebitum solvit, ei, cujus negotium gestum est, non competit, *l.* 23. *supr. de negotiis.*

(18) Hic enim sumptus necessarius est. *l.* 22. *supr. de negotiis.*

(19) *l.* 5. *in fin. infr. eod.*

(20) Hanc regulam sic expressit Paulus, 2. *sent.* 9. *Servus, vel filiusfamilias, si acceptam pecuniam, in rem patris vel domini verterit hoc modo, agrum puta colendo, domum fulciendo, mancipia vestiendo, mercando, vel creditori solvendo, vel quid tale faciendo, de in rem verso in solidum dominum vel patrem obligat, si tamen ob hanc causam pecunia data sit.*

(21) Actioni de in rem verso, tunc regulariter locus est, quum homo liber, qui in rem vertit, negotiorum gestorum actionem habiturus est, quoties servus, qui consumpsit, meliorem, aut non deteriorem rem domini fecerit, *ut hic Synops. ibid. c.* 2.

actionem, quotiensque aliquid consumpsit servus, ut aut meliorem rem dominus habuerit, aut non deteriorem.

§. 3. Proinde si servus sumpsit pecuniam, ut (1) se aleret (2) et vestiret (3) secundum consuetudinem (4) domini (id est, usque ad eum modum, quem dominus ei præstare consueverat), in rem videri domini vertisse Labeo scribit. † Ergo idem (5) erit et in filio (6).

§. 4. Sed si mutua pecunia accepta domum dominicam exornavit (7) tectoriis, et quibusdam aliis, quæ magis ad voluptatem pertinent, quam ad utilitatem, non videtur versum: quia nec (8) procurator hæc imputaret: nisi forte mandatum domini aut voluntatem (9) habuit: nec debere ex eo onerari (10) dominum, quod ipse facturus non esset: Quid ergo est? Pati debet dominus, creditorem hæc auferre (11), sine domus suæ videlicet injuria (12), ne (13) cogendus sit dominus vendere domum, ut, quanti pretiosior facta est, id præstet.

§. 5. Idem Labeo ait, si servus mutuatus nummos a me, alii eos crediderit, de in rem verso dominum teneri, quod (14) nomen ei adquisitum est: quam sententiam Pomponius ita probat, si non peculiare nomen fecit, sed quasi dominicæ rationis, ex qua causa hactenus erit dominus obligatus, ut, si non putat sibi expedire nomen debitoris habere, cedat creditori actionibus, procuratoremque eum faciat.

§. 6. Necnon illud quoque in rem domini versum Labeo ait, quod mutuatus servus, domino emit volenti (15) ad luxuriæ materiam, unguenta forte, vel si quid ad delicias, vel si quid ad turpes sumptus subministravit: neque enim spectamus, an bono domini cesserit, quod consumptum est, sed an in negotium domini.

§. 7. Unde recte dicitur, et si frumentum comparavit servus ad alendam domini familiam, et in horreo dominico reposuit, et hoc periit, vel corruptum est, vel arsit, videri (16) versum.

§. 8. Sed et si servum domino necessarium emisset (17), isque decessisset, vel insulam (18) fulsisset, eaque ruisset, dicerem, esse actionem de in rem verso.

§. 9. Sed si [sic] accepit, quasi in rem domini verteret, nec vertit, et decepit creditorem, non videbitur versum, nec tenetur dominus: ne credulitas (19) creditoris domino obesset vel calliditas servi noceret. Quid tamen, si is fuit servus, qui solitus erat accipiens vertere? Adhuc non (20) puto nocere domino, si alia mente servus accepit: aut si, cum hac mente accepisset, postea alio vertit: curiosus (21) igitur debet esse creditor, quo vertatur.

§. 10. Si mutuatus sit pecuniam servus ad vestem (22) comparandam, et nummi perierint, quis de in rem verso agere possit? utrum creditor, an venditor? Puto autem, si quidem pretium numeratum sit, creditorem de in rem verso acturum, etsi vestis perierit: si autem non fuit pretium solutum, ad hoc tamen data pecunia, ut vestis emeretur, et pecunia perierit, vestis tamen familiæ divisa est, utique creditorem de in rem verso habere actionem. An et venditor habeat, quia res ejus pervenerunt in rem domini? Ratio hoc facit, ut teneatur: unde incipit (23) dominus teneri ex una (24) causa duobus (25): proinde etsi tam pecunia, quam vestis periit, dicendum erit, utrique dominum teneri, quoniam ambo in rem domini vertere voluerunt.

De occupatione.

4. Gajus lib. 9. ad Edictum provinciale.

SEd dicendum est, occupantis (26) meliorem conditionem esse debere: nam, utrisque (27) condemnari dominum de in rem verso, iniquum est.

De re empta domino. 1. *De ratihabitione domini.* 2. *De re empta domino.* 3. *Si servus ab initio negotium peculiare gesserit.*

5. Ulpianus lib. 29. ad Edictum.

SI (28) res domino non necessarias emerit servus quasi domino necessarias, veluti servos, hactenus videri in

(1) *l.* 19. *l.* 20. *l. ult. infr. eod.*

(2) *In rem domini vertisse* intelligitur, qui mutuam pecuniam accepit, ut se aleret, et vestiret.

(3) Alimenta et vestimenta servis dominus præstare et præbere debet, et quidem justa.

(4) Consuetudo patrisfamilias spectanda: ut eatenus mutuum servo patrisfamilias factum subsistat, quatenus consuetudinem domini secutus est creditor in mutuo dando.

(5) Actio de in rem verso datur ex contractu filii, vel servi, *ut hic. Synops. d. c.* 2. Argumentum interim observa, a servo ad filiumfamilias.

(6) Cui si quis mutuum dederit, ut se aleret, vestimenta haberet, et necessaria, pater obligatur de in rem verso, *arg. l.* 19 *infr. eod.* adde *l.* 5. *C. ad SC. Macedon.*

(7) In rem domini mutuum acceptum vertisse non videtur servus, qui ex mutuo accepto opera ad voluptatem fecit, quæ dominus facturus non erat. Quid igitur? licentiam habet dominus permittendi, ut ea opera sine domus injuria creditores auferant, ne cogatur propter restitutionem domum vendere: quippe nec procurator citra voluntatem mandatumve domini sumptus hujusmodi faciens repetitionem habet. *Synops. ibid.*

(8) Procurator contra mandatum non imputat impensas voluptuarias. *l.* 17. *supr. de negotiis.*

(9) Id est, ratihabitionem. Ratihabitio, est voluntatis, *ut hic. l.* 16. §. 1. *infr. de pignorib. l.* 9. §. 2. *infr. de donationib. l.* 46. §. 8. *infr. de jure fisci.*

(10) *l.* 10. *l.* 11. *supr. de negotiis.*

(11) Potest tamen ea, quæ impendit, auferre. *l.* 38. *supr. de rei vind. l.* 10. §. 10. *infr. mandati.*

(12) Id est, si ea recipiunt separationem. vide *l.* 38. *in fin. supr. de rei vind. l.* 9. *infr. de impensis.*

(13) Id est, finge pauperem, cui, si id reddere cogatur, laribus, sepulchrisque avitis sit carendum. *l.* 38. *supr. de rei vindic.*

(14) Id est, quia actio domino adquiritur, videtur in rem versum.

(15) Fallit in minore mandante, *l.* 12. §. 11. *Infr. mandati.* et muliere. *l.* 11. *Infr. de impensis.*

(16) Sufficit enim utiliter cœptum fuisse. *l.* 10. *l.* 12. *l.* 22. *supr. de negotiis.*

(17) Vide *l.* 11. §. 4. *supr. de minorib.* vide *l.* 31. *supr. famil.* vel curasset. *l.* 10. *supr. l.* 10. *C. de negotiis.*

(18) *l.* 10. *supr. de negotiis.*

(19) Imo utiliter cœptum fuisse videtur. *l.* 12. *in fin. supr. de negotiis.* sed et credulitas creditori prodesse posse videtur. vide *l.* 3. *supr. ad SC. Macedon.*

(20) Imo, eam ob causam videtur creditor esse juvandus. §. 3. *supr. eod.*

(21) Contra quam in exercitoria receptum est. *l. ult. in fin. supr. de exercitoria.*

(22) In vestes servorum mutuum dominum obligat. adde §. 3. *supr. eod.*

(23) Dic, ut *l.* 4. *infr. eod.*

(24) Id est, quia in unius utilitatem versa est: alias hic ex duabus causis tenetur, mutuo scilicet et venditione.

(25) Imo videtur unus tantum de in rem verso agere posse. *l.* 18. *infr. eod.*

(26) Occupantis melior est conditio, ubi pluribus competit actio de in rem verso.

(27) Vide *l.* 26. *supr. de peculio. l.* 18. *infr. de verb. oblig. l.* 57. *infr. de reg. jur.*

(28) In iis, quæ necessario emuntur, in solidum quidquid expenditur, in rem versum est: quamvis dominus ratum non habuerit: sin res non necessariæ, sed quasi necessariæ tamen, emantur, eatenus in rem versum est, quatenus est verum pretium: quippe si non servum, sed fundum, servus emebat, et præsumptione putabat, se illum quasi necessarium, emisse, quanti dignus est emptus ille fundus, in tantam quantitatem dominus tenetur, *Synops. Basil. et ibi Scholiastes.* 18. *tit.* 7. *cap.* 2. vel ita, in rebus necessariis, justum: in non necessariis, conventum pretium inspicitur.

rem ejus versum Pomponius scribit, quatenus servorum (1) verum (2) pretium facit: cum, si necessarias emisset, in solidum, quanto venissent, teneretur.

§. 1. Idem ait, sive ratum habeat servi contractum dominus, sive non, de in rem verso esse actionem.

§. 2. Quod servus domino emit, siquidem voluntate ejus emit, potest *quod jussu* agi: sin vero non ex voluntate, siquidem dominus ratum (3) habuerit, vel alioquin rem necessariam vel utilem domino emit, *de in rem verso* actio erit: si vero nihil eorum est, *de peculio* erit actio.

§. 3. Placet, non solum eam pecuniam in rem verti, quæ statim a creditore ad dominum pervenerit, sed et quæ (4) prius fuerit in peculio: Hoc autem totiens verum est, quotiens servus rem domini gerens, locupletiorem (5) eum facit nummis peculiaribus: alioquin si servo peculium dominus adimat, vel [si] vendat eum cum peculio, vel rem ejus peculiarem et pretium exigat, non videtur in rem versum.

6. TRYPHONINUS lib. 1. Disputationum.

NAm si hoc verum esset, etiam antequam venderet rem peculiarem, de in rem verso teneretur; quia hoc ipso, quod servus rem in peculio haberet, locupletior fieret (6): quod aperte falsum est.

3. *De erogatis in funus ad dominum pertinentibus.* 4. *Si dominus evincat hereditatem, quam servus vendiderat.* 5. *De pecunia in dotem data.*

7. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

ET ideo, et si donaverit servus domino rem peculiarem, actio de in rem verso cessabit: Et sunt ista vera.

§. 1. Plane si mutuum servus acceperit, et donandi animo solvit (7), dum (8) non vult eum debitorem facere peculiarem, de in rem verso actio est.

§. 2. Illud verum non est, quod Mela scribit, si servo meo argentum dederis, ut pocula tibi faceret ex quolibet argento: mox factis poculis servus decesserit, esse tibi adversus me de in rem verso actionem, quoniam (9) possum pocula vindicare.

§. 3. Illud plane verum est, quod Labeo scribit, si odores (10), et unguenta servus emerit, et (11) ad funus erogaverit, quod ad dominum suum pertinebat, videri in rem domini versum.

§. 4. Idem ait (12), et si hereditatem a servo tuo emero, quæ ad te pertinebat, et creditoribus pecuniam solvero, deinde [hanc] hereditatem abstuleris mihi, ex empto actione me idipsum consecuturum: videri enim in rem tuam versum. nam et si hereditatem a servo emero, ut quod mihi ab ipso servo debebatur, compensarem, licet nihil solvi, tamen consequi me ex empto, quod ad dominum pervenit: ego autem non puto, de in rem verso esse actionem emptori, nisi hoc animo gesserit servus, ut in rem domini verteret.

§. 5. Si filiusfamilias pecuniam mutuatus, pro (13) filia sua dotem (14) dederit, in rem versum patris (15) videtur, quatenus (16) avus pro nepte daturus fuit: Quæ sententia ita demum mihi vera videtur, si hoc animo dedit, ut patris negotium gerens.

8. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

ET nihil interesse Pomponius ait, filiæ suæ nomine, an sororis (17), vel neptis ex altero filio natæ dederit. † Idem ergo dicemus, et si (18) servus mutuatus fuerit, et domini sui filiæ nomine in dotem dederit.

9. JAVOLENUS lib. 12. ex Cassio.

SI vero pater dotem daturus non fuit (19), in rem patris versum esse non videtur.

Si filius pro patre obligatur vel judicium suscipiat. 4. *De parte.* 5. *De sorte et usuris.* 6. *Si duret versum vel non. Si dominus vel extraneus solverit servo vel filio.* 7. *De eo, quod servus debet domino, et de eo, quod creditori dominico solvit.* 9. *Si servus, postquam in rem domini vertit, deinde ejus debitor, mox creditor factus sit.* 10. *Si filius solvat, quod et ipse et pater debet.*

10. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SI (20) pro patre filius fidejusserit, et creditori solverit, in rem patris videtur versum: quia patrem liberavit.

§. 1. Cui simile est, quod Papinianus lib. IX. Quæstionum scribit: si (21) filius quasi defensor patris judicium susceperit, et sit condemnatus, de in rem verso teneri patrem: namque filius eum judicio (22) suscepto liberavit.

§. 2. Idem tractat Papinianus, et si, quod patrem dare oporteret, a filio sim stipulatus, et ita convenerim filium: nam [et] hic de in rem verso fore actionem: nisi si donare patri filius voluit, dum se obligat.

§. 3. Quare potest dici, etsi de peculio actionem quasi defensor patris susceperit, teneri patrem de in rem verso usque ad peculii quantitatem: cujus sententiæ id erit emolumentum, ut si finita sit actio de peculio (23), de in rem verso conveniatur: Ego et ante condemnationem, post

(1) Vid. *l.* 12. *infr. eod.*

(2) *Verum pretium* quid est? commune. *l. pretia.* 63. *infr. ad l. Falcidiam.*

(3) *l.* 1. §. 6. *infr. quod jussu.*

(4) *l.* 3. §. 1. *in fin. supr. eod.*

(5) Hæc enim exceptio, *locupletior factus es*, justissime objicitur. vide quæ notavi ad *l.* 10. *supr. de institoria. l.* 1. §. 4. *supr. de peculio.*

(6) Esse in peculio servi, et in rem domini versum esse, diversa sunt.

(7) Domino suo.

(8) Atqui servus dominum sibi obligare non potest. *l.* 41. *supr. de peculio.* Jure non potest, *ut ibi.* facto potest, *ut hic.*

(9) In rem verso actione non utitur, cui rei vindicatio competit.

(10) Vide *l.* 37. *supr. de religiosis.*

(11) Vide *l.* 30. *supr. de religiosis.*

(12) Et male. *ut vers. ego autem non puto.*

(13) Si ut gerens negotium pro patre meo, pecuniam mutuatus, pro filia mea dotem dedero, in rem versum est, *ut hic.* Idem est, si pro sorore vel nepte patris mei, ex alio fratre dotem dedero. *l.* 8. *infr. eod. Synops.* 18. *titul.* 7. *cap.* 3. §. 2.

(14) Dos, seu dotandi onus, res, seu onus patris est.

(15) Id est, avi, ut videatur dos ab avo profecta. *l.* 5. §. 8. *infr. de jure dotium.*

(16) *l.* 5. §. 8. *infr. de jure dotium.*

(17) Non uterinæ, sed consanguineæ. *arg. l.* 12. §. *pen. infr. de administ. et peric. tut.*

(18) In rem domini vertisse intelligitur, qui ex pecunia, quam mutuo accepit, filiam domini dotavit, *ut hic. Synops. ibid.*

(19) Quid, quando pater dotem dare non tenetur, cum semper dare teneatur. *l. fin. vers. neque enim leges incognitæ. C. de dotis promissione. l.* 19. *infr. de ritu nuptiarum.* vide tamen casum in *l.* 19. §. 1. *C. de hæreticis?* Respondeo, avus maternus non cogitur, quia nec mater cogitur, *l.* 14. *C. de jure dotium.* nec naturalis pater. *arg. l.* 41. §. 11. *infr. de legat.* 3.

(20) Filius, si pro patre fidejusserit, et solverit, *in rem versum est:* quippe liberat eum. *l.* 15. *infr. eod. Synops. ibid. c.* 5.

(21) In rem patris vertisse videtur, qui suscepta patris defensione condemnatus fuit. Namque filius eum judicio suscepto liberat. *Synops. Basil. dict. c.* 5.

(22) vide *l.* 23. *infr. de solutionib.*

(23) *l.* 1. §. 1. *in fin. supr. eod.*

judicium patris nomine acceptum, de in rem verso patrem teneri puto.

§. 4. *In rem* autem *versum* videtur, prout (1) aliquid versum est: proinde, si pars versa est, de parte (2) erit actio.

§. 5. Sed utrum in sortem duntaxat tenebitur dominus, an et in usuras? Et si quidem promisit usuras, Marcellus lib. v. Digestorum scribit, dominum præstaturum: sed si non sint promissæ, utique non debebuntur, quia in stipulatum deductæ non sunt. ✝ Plane, si contemplatione domini pecuniam dedi non gerenti servo negotia domini, sed ipse gerens, negotiorum gestorum actione potero etiam de usuris experiri.

§. 6. *Versum* autem sic accipimus, ut (3) duret (4) versum (5): Et ita demum de in rem verso competit actio, si non sit a domino servo solutum, vel filio. ✝ Si tamen in necem (6) creditoris, id est, perdituro servo vel filio solutum sit, [quamvis solutum sit,] desinit quidem versum: æquissimum autem est, de dolo malo adversus patrem vel dominum competere actionem. Nam et peculiaris debitor, si fraudulenter servo solverit, quod ei debebat, non liberatur.

§. 7. Si domini debitor sit servus, et ab alio mutuatus, ei solverit, hactenus non vertit, quatenus (7) domino debet: quod excedit, vertit: Proinde si, cum domino deberet triginta, mutuatus quadraginta, creditori ejus solverit, vel familiam exhibuerit (8), dicendum erit, de in rem verso in decem competere actionem: aut, si tantundem debeat, nihil videtur versum: nam (ut Pomponius scribit) adversus lucrum (9) domini videtur subventum: Et ideo, sive debitor fuit domino, cum in rem verteret, nihil videri versum: sive postea debitor esse domino cœperit, desinere versum: idemque et si solverit ei.

✝ Plus dicit, etsi tantundem ei donavit dominus, quantum creditori solvit pro se, si quidem remunerandi animo, non videri versum: si vero alias donavit (10), durare versum.

§. 8. Idem quærit, si decem in rem domini vertit, et postea tantundem summam a domino mutuatus sit, habeat præterea et peculium decem, videndum ait, utrum desiit esse versum? An vero quoniam est peculium, unde trahatur debitum, de in rem verso non tollimus actionem? An potius ex utroque pro rata detrahimus? Ego autem puto, sublatam de in rem verso actionem: cum debitor domini sit constitutus.

§. 9. Idem quærit, si in rem tuam verterit, et debitor tuus factus sit, mox creditor ejusdem summæ, quam tibi debuit, an renascatur de in rem verso actio, an vero ex post facto non convalescat? Quod verum est (11).

§. 10. Idem tractat, an ex (12) eventu possit in rem patris filius vertere: veluti si duo rei pater et filius fuerint, et filius mutuatus suo nomine solvat: vel si filio jussu patris credidisti, et filius creditum tibi solvisset? Mihi videtur (13), si quidem pecunia ad patrem pervenerat, videri in rem versum: quod si non fuit, et suum negotium gerens filius solvit, non esse de in rem verso actionem.

Si servus creditori suo solvit.

11. Paulus lib. 30. ad Edictum.

Quod servus in hoc mutuatus fuerit, ut creditori suo solveret, non erit in rem versum: quamvis actione de peculio liberatus sit dominus.

De re empta patri vel domino.

12. Gajus lib. 9. ad Edictum provinciale.

Si (14) fundum patri dominove emit servus vel filiusfamilias, versum quidem esse videtur: ita tamen, ut sive minoris (15) sit, quam est emptus, tantum videatur in rem versum, quanti dignus sit: sive pluris sit, non plus videatur in rem versum, quam emptus est.

De servo communi.

13. Ulpianus lib. 29. ad Edictum.

Si in rem alterius ex dominis versum sit, utrum is solus (16), in cujus rem versum est, an et socius possit conveniri, quæritur? Et Julianus scribit, eum solum conveniri, in cujus rem versum est, sicuti cum (17) solus jussit: quam sententiam puto veram.

14. Juliani lib. 11. Digestorum Marcellus notat.

Interdum et propter hoc, quod in rem alterius socii versum est, de in rem verso cum altero agi potest: qui conventus, a socio petere potest id, in quo damnatus fuerit. Quid enim dicemus, si peculium servo ab altero ademptum fuerit (18)? Paulus, Ergo hæc quæstio ita procedit, si de peculio agi non potest.

De constituto.

15. Ulpianus lib. 2. Disputationum.

Si filiusfamilias constituerit (19), quod pater debuit, videndum est, an de in rem verso actio dari debeat?

(1) *l.* 3. §. 1. *supr. eod.* §. 4. *Inst. quod cum eo.*

(2) Parte in rem alicujus versa, datur de in rem verso pro parte actio.

(3) Versum et factum censetur, quod durat. *l.* 6. §. *pen. Supr. quod cujuscunque univers. l.* 15. §. 1. *supr. de inofficioso. l.* 2. §. 6. *infr. de heredit. vel action. vendit. l.* 4. §. 12. *infr. de usurpat.* vide tamen *l.* 17. *infr. eod.*

(4) Versum non videtur, si momento quodam versum fuerit? Minime: versum non videtur, quod momento tantum aliquo versum fuit. dixi plura *l. ult. C. de bonis, quæ liberis.*

(5) vide Zasium *part.* 2. *antinom. n.* 9. et quod sequitur, *in necem creditoris*, in eo nota locutionem non vulgarem, *quippe* ubi *necem* posuerit Ulpianus pro *detrimentum* sive *damnum.* ut etiam idem in eodem significatu reperire est *in l. summa. in princ. supr. de pecul.* Mod.

(6) Id est, in fraudem.

(7) In rem accipientis vertisse non videtur, qui quod ipse debuit, accipienti solvit, *ut hic.* Quid, si quod accepit, id reddidit? desinit versum. §. 8. *infr. eod. l.* 16. *infr. eod. l.* 20. *supr. de dolo.*

(8) Id est, aluerit.

(9) Actione de in rem verso creditori servi subvenitur adversus lucrum domini.

(10) Principaliter non animo remunerandi, ut *l.* 12. *Infr. mandat.*

(11) Non reviviscit semel extincta obligatio. *l.* 98. §. *ult. infr. de solut.*

(12) Ex eventu in rem versum et lucrum non æstimamus, sed ex consilio servi. Nec enim tam exigimus, ut lucrum fecerit ex negotio servi dominus, quam ut negotium illud domino gerere servus voluerit et caverit se accipere in rem domini, *ut hic.* ita demum obligatur dominus, si in eam rem pecunia credita sit. Paulus 2. *sentent. tit.* 9. Exigimus, ut sciat creditor in rem domini pecuniam sumi, imo et consumi. *l.* 3. §. *sed si accepit. supr. eod.*

(13) Id est, lucrum, vel in rem versum non æstimamus ex eventu, et lucro domini, sed ex consilio servi, id est, an domini negotium gerere voluerit.

(14) In rem versum est, si fundum patri dominove servus aut filiusfamilias emit. Quid, si fundus pretii minoris est? Verum pretium computatur in rem versum. Quid, si pluris, quam pretium? Tantum id, quod solutum est. *Synops. Basil.* 18. *tit.* 7. *cap.* 6.

(15) *l.* 5. *supr. eod.*

(16) Solus is tenetur ex dominis actione de in rem verso, et jussu, in cujus solius rem versum est, aut qui solus jussit.

(17) *l. ultim.* §. 1. *infr. quod jussu.*

(18) *Non fuerit*, ita emendat Cujac. 8. *ad Africanum, in explicatione legis* 17. *hujus tituli.* sed ab Antonio Fabro reprehenditur 1. *conjectur.* 9.

(19) Filius, si pro patre constituerit, tunc in rem patris vertit, quum solverit. Etenim pecunia videtur in rem ejus verti, cumque solum spectat. Nam quod a patre cum effectu debebatur, filiusfamilias constituit. *Synops. Basil.* 18. *tit.* 7. *cap.* 8. *et ibidem Scholiastes. l.* 10. *supr. eod.*

Atquin non liberavit patrem : nam qui constituit (1), se quidem obligat, patrem vero non liberat : plane si solvat post constitutum, licet pro se videatur solvisse (hoc est, ob id, quod constituit), in rem (2) tamen vertisse patris merito dicetur.

De re vendita ; aliaque ejusdem generis empta.

16. Alfenus lib. 2. Digestorum.

QUidam fundum colendum servo suo (3) locavit, et boves ei dederat : cum hi boves non essent idonei, jusserat eos venire : et his nummis, qui recepti essent, alios reparari (4) : servus boves vendiderat (5), alios redemerat, nummos venditori non solverat : postea conturbaverat (6) : qui boves vendiderat, nummos a domino petebat actione de peculio, aut quod in rem domini versum esset, cum boves pro quibus pecunia peteretur, penes (7) dominum essent : *Respondit*, non videri peculii quicquam esse : nisi si quid deducto (8) eo, quod servus domino debuisset, reliquum fieret : illud sibi videri, boves quidem in rem domini versos esse, sed pro ea re solvisse tantum, quanti priores boves venissent: si quo amplioris pecuniæ posteriores boves essent, ejus oportere dominum condemnari (9).

Si in rem domini pecuniam mutuatus, sine culpa eam perdidit. 1. De vicario.

17. Africanus lib. 8. (10) Quæstionum.

SErvus in rem domini pecuniam mutuatus, sine culpa eam perdidit : Nihilominus posse cum domino de in rem verso agi, existimavit (11): nam et si procurator (12) meus (13) in negotia mea impensurus, pecuniam mutuatus, sine culpa eam perdiderat, recte (14) eum hoc nomine mandati, vel negotiorum (15) gestorum acturum.

§. 1. Cum Sticho vicario servi tui Phamphili contraxi: Actio de peculio, et in rem verso, [ita] dari debet, ut quod (16) vel in tuam ipsius rem, vel in peculium Pamphili, versum sit, comprehendatur : Scilicet, etiam si mortuo vel alienato Sticho, agatur : Quod si Pamphilo mortuo agam, magis est, ut quamvis Stichus vivat, tamen de eo, quod in peculio Pamphili versum est, non nisi intra annum (17) quam is decessit, actio dari debeat: etenim quodammodo de peculio Pamphili tum experiri videbor : sicuti, si quod jussu ejus credidissem, experirer. ✝ Nec nos movere debet, quod Stichus, de cujus peculio agatur, vivat, quando non aliter ea res in peculio ejus (18) esse potest, quam si Pamphili peculium maneat. ✝ Eadem ratio efficiet, ut id, quod in peculio Pamphili versum [sit], ita (19) præstari debere dicamus, ut prius ejus, quod tibi Pamphilus debuerit, deductio fiat : quod vero in tuam rem versum fuerit, præstatur etiam non deducto eo, quod Pamphilus tibi debet.

De fidejubente pro servo.

18. Neratius lib. 7. Membranarum.

QUamvis in eam rem pro servo meo fidejusseris, quæ ita contracta est, ut in rem meam versaretur (20) : veluti, si cum servus frumentum emisset, quo familia aleretur, venditori frumenti fidejusseris : Propius est tamen, ut de peculio eo nomine, non de in rem verso agere possis: ut unius (21) duntaxat in quoquo contractu, de in rem verso sit actio, qui idipsum credidit, quod in rem domini versum est.

De toga, quam filius emit, et pater dedicavit in funus ejus.

19. Paulus lib. 4. Quæstionum.

FIliusfamilias togam emit: mortuo deinde eo, pater ignorans et putans suam esse, dedicavit (22) eam in funus ejus : Neratius libro Responsorum ait, in rem patris versum videri : in actione autem de peculio, quod in rerum natura non esset, uno modo æstimari debere, si dolo (23) malo ejus, quo cum agatur, factum esset : atquin si filio pater togam emere debuit (24), in rem patris [res] versa est, non nunc, quo funerabitur, sed quo tempore emit : funus enim filii, æs alienum patris est : Et [hoc] Neratius quoque, qui de in rem verso patrem teneri putavit, ostendit, negotium hoc (id est sepulturam (25), et funus filii) patris esse æs alienum, non filii : Factus est ergo debitor peculii, quamvis res non exstet : ut etiam de pe-

(1) Constituens non novat, obligat quidem se, non tamen liberat eum, cujus nomine constituit.

(2) vide quæ notavi ad *l.* 36. *infr. de fidejussorib.*

(3) Peculium habenti.

(4) Reparare vina, est in locum priorum alia emere, ut *l.* 122. §. 1. *infr. de verbor. oblig.* Sic Horat. 1. *Odar.* 31. vina Syra reparata merce.

(5) Et tradiderat fide habita de pretio.

(6) *Conturbare* decoquere est, et pecuniam suam dissipare : et proprie de servis dicitur, qui cum rationibus dominicis paria non faciunt : sic autem et Ulpianus dixit in *l.* 5. §. 9. *supr. de instit. act.* de servo pistoris loquens : *Si pecunia accepta præsente, ut per dies singulos panem cui præstaret, conturbaverit.* et ante hos JC. Cicero pro Plancio : *Verum fac me multis debere, et in his Plancio: Utrum igitur me conturbare oportet, an cæteris, cum cujusque dies venerit, hoc nomen quod urget, nunc cum petitur dissolvere?* nec ignoravit ejus vim Martialis, cujus est : *Conturbavit Atlas, et non erit uncia tota. Decidat tecum qua pater ipse Deum.* Terentius tamen maluit plene dicere : *Conturbasti mihi rationes omnes.* porro vide ad hanc legem etiam Sarmientum *lib.* 3. *select. interpretat. c.* 8. Mod.

(7) *l.* 36. *supr. de pet. hered.*

(8) *l.* 10. §. 7. *supr. eod.*

(9) vide ad hunc locum Bart. ad *l.* 22. *in fin. infr. solut.*

(10) vide Cujac. ad hanc *legem* 8. *ad Africanum.*

(11) Cur ita? collige ex iis, quæ notavi ad *l.* 10. *in fin. supr. eod.*

(12) Sæpe fit in hoc titulo procuratoris comparatio cum servo. *l.* 3. §. 2. §. 4. *supr. eod.*

(13) Id est, privati : secus est in Ecclesiæ procuratore: nec enim sufficit creditori probare creditum, cum ulterius probare versum teneatur. *Novell.* 120. *l.* 27. *supr. de reb. creditis.*

(14) Imo, non recte. Nam vel hoc titulo versum intelligitur, quod durat versum. *l.* 10. §. *versum. supr. eod.* Dic, durare versum satis, quod durat in extremam usque fortunam, et casum, *ut hic.*

(15) Procuratorem itaque hoc casu accipe pro voluntario procuratore, id est, negotiorum gestore, qui mandatum non habeat. *l.* 6. §. 1. *l.* 38. *supr. de negotiis. l.* 51. *Infr. de ædilit.*

(16) vide *l.* 7. *infr. de juris et facti ignor.*

(17) Sciendum est, actionem de peculio, vivo servo, esse perpetuam, mortuo annalem : actionem vero de in rem verso, tam mortuo, quam vivo servo, perpetuam esse. Cuj. *ibid.*

(18) Id est, vicarii, ut ex Joanne hic notat Cujac.

(19) Quod versum est in peculium Pamphili, debet Pamphilus Sticho, ut alius dominus servo. Joan. *ibid.*

(20) *Al.* verteretur. Actio de in rem verso competit ei, qui principaliter contrahit, ut in rem domini vertatur.

(21) vide *l.* 3. *in fin. l.* 4. *supr. eod.*

(22) Id est, destinavit. vestibus olim utebantur in funeribus et cum vestimentis etiam mortuos sepeliebant. vide *l.* 14. §. 4. *supr. de religiosis.*

(23) *l.* 9. §. 4. *supr. de peculio.*

(24) vide quæ notavi ad *l.* 3. §. 3. *supr. eod.*

(25) *l.* 7. §. 3. *supr. eod.*

culio possit conveniri: In quam actionem venit, et (1) quod in rem versum est, quæ tamen adjectio (2) tunc necessaria esset, cum annus post mortem filii excessit.

De filiafam. quæ pecuniam a viro creditam consumpsit in alimenta. 1. De verso in rem pupilli. De promissione tutoris.

20. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

Pater pro filia dotem promisit: et convenit, ut (3) ipse filiam aleret (4): non præstante patre, filia a viro mutuam pecuniam accepit, et mortua est in matrimonio: *Respondi*, si ad ea id, quod creditum est, erogatum esset, sine quibus aut se tueri, aut servos paternos exhibere non posset, dandam de in rem verso utilem (5) actionem.

§. 1. Servus absentis Reipublicæ causa pupilli (6) servis pecuniam credidit, subscribente tutore, stipulatione in personam tutoris translata: *quæsitum est*; an adversus pupillum competat actio? Respondi, si, cum in rem pupilli daretur, id in rem ejus versum est, et quo magis actus servorum confirmaretur, tutor spopondit, posse nihilominus dici, de in rem verso cum (7) pupillo actionem fore.

De filiafam. quæ pecuniam a viro creditam aliamque ejus pecuniam consumpsit in alimenta.

21. IDEM lib. 5. Digestorum.

Filiamfamilias duxit uxorem patre dotem promittente: et convenit inter omnes personas, uti eam (8) pater, aut ipsa se tueretur (9): maritus ei mutuos nummos dedit (10), cum juste putaret, patrem ejus ministraturum tantum salarium, quantum dare filiæ suæ instituerat: eos nummos illa in usus necessarios sibi, et in servos, quos secum habebat, consumpsit: aliquantum et, cum ei res familiares creditæ essent, ex pecunia mariti in easdem causas convertit: deinde prius quam pater salarium expleret, moritur filia: pater impensam recusat: maritus res mulieris retinet (11): *Quæro*; an de in rem verso adversus patrem actio competat? *Respondit*, si ad ea id, quod creditum est, erogatum esset, sine quibus aut se tueri, aut servos paternos exhibere non posset, dandam de in rem verso utilem actionem.

TIT. IV.

QUOD (12) JUSSU (13).

Ratio edicti. 1. Quibus modis jubetur. 2. De jussu vel mandato revocando. 3. De mandato, 4. Vel subscriptione, 5. Vel fidejussione, 6. Vel ratihabitione domini vel patris. 7. De jussu pupilli, 8. Vel fructuarii, vel bon. fid. possessoris, 9. Vel curatoris, vel procuratoris.

1. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Merito *ex jussu domini in solidum* (14) *adversus eum judicium datur*: Nam quodammodo cum eo contrahitur, qui jubet (15).

§. 1. *Jussum* autem accipiendum est: sive (16) testato quis, sive per epistolam (17), sive verbis, aut per nuncium, sive specialiter in uno contractu jusserit, sive generaliter: et ideo, et si sic contestatus sit, *quod* (18) *voles cum Sticho servo meo negotium gerere periculo meo*, videtur ad omnia jussisse, nisi certa lex (19) aliquid prohibet.

§. 2. Sed ego quæro, an revocare (20) hoc jussum, antequam credatur, possit? Et puto, posse: quemadmodum (21) si mandasset, et postea ante contractum contraria voluntate mandatum revocasset, et me certiorasset.

§. 3. Sed et si mandaverit (22) pater, dominusve, videtur jussisse.

§. 4. Sed et si servi chirographo subscripserit (23) dominus, tenetur (24) quod jussu.

§. 5. Quid ergo, si fidejusserit (25) pro servo? Ait Marcellus non teneri quod jussu: quasi extraneus enim intervenit: Neque (26) hoc dicit ideo, quod tenetur ex causa fidejussionis; sed quia aliud est jubere. † Denique idem scribit, etsi inutiliter (27) fidejusserit, tamen eum non obligari, quasi jusserit: Quæ sententia verior est.

(1) Actio de peculio licet una sit, duas tamen habet condemnationes. §. 4. *Instit. quod cum eo.*

(2) De in rem verso, de peculio, tributoria, institoria formulæ: actionum propria non sunt nomina, sed actiones tantum.

(3) Adde *l.* 3. §. 3. *supr eod. l.* 21. *in pr. infr. eod. l.* 17. *infr. de doli mal. et met. excep.*

(4) Actione de in rem verso pater tenetur, quoties mutuum filiafamilias in alimenta vertit.

(5) Utilis actio hic nihil aliud, quam efficax.

(6) Actionem de in rem verso contra pupillum promissio tutoris non tollit.

(7) *l.* 2. *infr. quod jussu.*

(8) vide *l.* 20. *in pr. supr. eod.*

(9) Id est, se aleret, ut in *l.* 4. *in fin. l.* 12. §. 1. *infr. de pact. dotalib.*

(10) Eorum nomine adversus patrem agere potest, *ut hic.*

(11) De retentionis jure conjugibus competente vid. Coler. *de process. executiv. part.* 1. *c.* 2. *n.* 199. 207. 225. *et seq.* Ans.

(12) *L.* 4. *C.* 26. §. 1. *Inst. quod cum eo. Synops. Basil.* 18. *tit.* 8. Ab hac voce incipiebant nonnullæ apud veteres formulæ.

(13) Domini vel patris scilicet contractum fuerit cum ejus filio, vel servo.

(14) *l. pen. supr. quod cum eo.* §. 1. *Inst. quod cum eo.*

(15) Et mandat. *l.* 152. §. 1. *l.* 169. *Infr. de reg. jur.*

(16) Sive quis testato (ἐπὶ μαρτύρων) jusserit, ut cum ipsius servo contraham, sive per epistolam, sive nudis verbis, sive per nuntium, sive in uno negotio, sive generaliter, sive his verbis, *quod voles, cum hoc servo meo contrahe*: in solidum, sicut et, qui contraxit, tenetur, nisi quid lex specialis prohibeat. *Synops. Basilic.* 18. *tit.* 8. *cap.* 1.

(17) Epistola, et sic absens jubere quis potest. *l.* 1. §. 1. *infr. mandati.*

(18) Generalis jussus his verbis concipitur.

(19) Id est, vel specialiter expressa, vel tacite intellecta: nam utcunque libera peculii administratio concedatur servo, non potest tamen donare. *l.* 28. §. 2. *Supr. de pact.*

(20) Jussum revocare licet, priusquam contrahatur cum servo jubentis, et contracturum ea de re certiorem facere: sic enim in mandato est.

(21) Mandati et jussus in revocando similitudo, *ut hic.* Non tamen eadem vis, idemque effectus mandati, et jussus. Nam quum jussit dominus, potest is, qui facere jussus est, jussum exsequi. Verum ubi mandans injunxerit, recusare factum vel mandatum non potest, quod semel recepit, propter generalem mandatorum naturam. Nam jubere quidem domini vel patris est, juberi vero servi, et filii. Scholiastes *apud auctorem Eclog.* 18. *tit.* 8. *cap.* 1.

(22) Jubet qui mandat. Actioni quod jussu locus est, ex mandato patris vel domini. *Synopsis ibid. l.* 8. *C. quod cum eò. l.* 7. *supr. quod cum eo.*

(23) Subscribens jubere videtur. facit *l.* 3. *C. quod cum eo.*

(24) Jubere etiam videtur, qui subscribit, qui mandat, *l.* 3. *C. quod cum eo. l.* 8. §. 15. *infr. quib. mod. pign. solvit.* qui ratum habet. *l.* 60. *infr. de regulis juris.* ergo et qui sigillo suo contractum confirmavit. Hinc colligunt, Recognosci debere non modo subscriptiones, sed etiam sigilla. *l.* 4. *infr. testam. quemadmod. aper. l.* 20. *C. de fide instrum.*

(25) Jussu actione non obligatur, qui pro suo servo fidejussit. *Synops. ibid.*

(26) Id est, non negat dominum teneri ex fidejussione: tenetur enim.

(27) Inutilis fidejussio pro jussu non habetur.

§. 6. Si ratum (1) habuerit quis, quod servus ejus gesserit, vel filius, quod jussu actio in eos datur.

§. 7. Si pupillus dominus jusserit, utique non (2) tenetur, nisi tutore auctore jussit.

§. 8. Si jussu fructuarii erit cum servo contractum; item ejus, cui bona fide servit: Marcellus putat, quod jussu dandam in eos actionem: Quam sententiam et ego probo.

§. 9. Si curatore adolescentis, vel furiosi, vel prodigi jubente, cum servo contractum sit, putat Labeo dandam quod jussu actionem in eos, quorum servus fuerit: idem et (3) in vero procuratore. † Sed si procurator verus non sit, in ipsum potius dandam actionem, idem Labeo ait.

De jussu tutoris. 1. *De ancilla, et filia.* 2. *Si is, qui jussit, postea dominus fiat.*

2. Paulus lib. 30. ad Edictum.

SI, tutoris jussu, servo pupilli creditum sit, puto, si ex utilitate (4) pupilli fuerit creditum, in pupillum esse dandam actionem, quod jussit tutor.

§. 1. Si jussu domini ancillæ, vel jussu patris filiæ creditum sit, danda est in eos quod jussu actio.

§. 2. Si jussu meo cum alieno servo contractum fuerit, eumque postea redemero, quod jussu non tenebor; ne actio, quæ ab initio inutilis fuerit, eventu confirmetur.

De mutuo, et pignore.

3. Ulpianus lib. 2. Responsorum.

DOminum, qui jussit semissibus (5) usuris servo suo pecuniam mutuam credi (6), hactenus teneri, quatenus jussit: nec pignoris obligationem locum habere in his prædiis, quæ servus non ex voluntate domini obligavit.

De jussu administratoris rerum civitatis.

4. Idem lib. 10. ad Edictum.

SI jussu ejus, qui administrationi rerum civitatis præpositus est, cum servo civitatis negotium contractum sit, Pomponius scribit, quod jussu (7) cum eo agi posse.

Si pecuniam accepturus jusserit servo filiove numerari. 1. *De servo communi.*

5. Paulus lib. 4. ad Plautium.

SI dominus vel pater pecuniam mutuam accepturus, jusserit servo filiove numerari, nulla quæstio est, quin ipsi condici possit: Immo hoc casu de (8) jussu actio non (9) competit.

§. 1. Si unus ex servi dominis jussit contrahi cum eo, is solus tenebitur: sed si duo jusserunt, cum quovis in solidum agi potest: quia similes sunt duobus mandantibus.

(1) Jussu actione tenetur, qui ratum habuit, quod a filio vel servo gestum est. *Synops. ibid. l.* 5. §. 2. *supr. de in rem verso. l.* 7. *in fin. C. quod cum eo.* Qui ratum habet, jubere intelligitur, ut hac actione teneatur. *Goth.* vide *l.* 60. *infr. de reg. jur. cap. ratihabitionem. de reg. jur. in* 6. Et ratihabitio retrotrahit quod actum est. *l.* 4. *l.* 5. *C. de pign. l.* 6. *infr. de reg. jur.* Ans.

(2) Imo, teneri videtur. *l.* 3. §. 1. *in fin. infr. quib. ex causis in possess.*

(3) *l.* 5. *in fin. supr. de institoria.*

(4) *l.* 20. *in fin. supr. tit. prox.*

(5) Semisses usuræ sunt, cum semis aurei in centenos, quot mensibus penditur: nam Centesima (cujus pars dimidia est semis usura) dicitur, cum in centenos aureos, unus aureus singulis mensibus penditur: et sic centesima usura centesimo; semis, ducentesimo mense sortem exæquat.

(6) vide Vitalem *lib.* 2. *variar. lection. cap.* 24. Mod.

(7) Administrator rerum civitatis ex suo jussu tenetur, adde *l.* 3. §. 2. *infr. de administr. rerum.*

(8) Hæc actio, et de jussu, *ut hic.* et quod jussu, appellatur *ut supr. eod. toto tit.*

(9) Si pater vel dominus pecuniam mutuam accepturus, jusserit servo, filiove numerari, non actione quod jussu, sed ex credito convenitur. *Synops. Basil. ibid. c.* 5.

LIBER SEXTUSDECIMUS.

TIT. I.

AD SENATUSCONSULTUM (1) VELLEIANUM.

Summa, 1. *Et ratio SC.* 2. *Quomodo mulieri succurritur.*

1. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

VElleiano Senatusconsulto plenissime comprehensum est, *Ne pro ullo fœminæ intercederent* (2).

§. 1. Nam sicut moribus (3) civilia (4) officia adempta sunt fœminis, et pleraque ipso jure non valent, ita multo magis adimendum eis fuit id officium, in quo non sola opera (5) nudumque ministerium (6) earum versaretur: sed etiam periculum rei familiaris (7).

§. 2. Æquum autem visum est, ita mulieri succurri (8), ut in veterem debitorem, aut in eum, qui pro se constituisset mulierem ream, actio daretur: magis enim ille, quam creditor, mulierem decepit.

De edictis Augusti, et Claudii. 1. *Senatusconsulti verba*, 2. *Et ejus commendatio.* 3. *De mulieribus deceptis, vel decipientibus.* 4. *De contractibus.* 5. *De defensione alterius.*

2. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

ET primo quidem temporibus Divi Augusti, mox deinde Claudii, Edictis eorum erat interdictum, *Ne fœminæ pro viris suis intercederent.*

§. 1. Postea factum est Senatusconsultum (9), quo plenissime fœminis omnibus subventum est, cujus Senatusconsulti verba hæc sunt, *Quod Marcus Silanus, et Vellejus Tutor, Consules, verba fecerunt de obligationibus fœminarum, quæ pro aliis reæ fierent, quid de ea re fieri oportet, de ea re ita consuluerunt* (10): *quod ad fidejussiones* (11) *et mutui dationes* (12) *pro aliis, quibus intercesserint fœminæ, pertinet, tametsi ante videtur ita jus dictum esse, ut eo nomine* (13) *ab his* (14) *petitio* (15) *neve in eas actio detur, cum eas virilibus* (16) *officiis fungi, et ejus generis obligationibus obstringi non sit æquum, arbitrari* (17) *Senatum, recte atque ordine facturos, ad quos de ea re in jure aditum erit, si dederint operam, ut in ea re Senatus voluntas servetur.*

§. 2. Verba itaque Senatusconsulti excutiamus, prius providentia Amplissimi Ordinis laudata: quia opem tulit mulieribus, propter sexus imbecillitatem (18), multis hujuscemodi casibus suppositis, atque objectis.

§. 3. Sed ita demum eis subvenit, si non callide (19) sint versatæ. Hoc enim Divus Pius et Severus rescripserunt. nam deceptis (20) non decipientibus, opitulatur: Et est et Græcum Severi [tale] rescriptum, Ταῖς ἀπατώσαις γυναιξὶν τὸ δόγμα τῆς συγκλήτου βουλῆς οὐ βοηθεῖ. id est, *Decipientibus mulieribus Senatusconsultum auxilio non est*: infirmitas enim fœminarum, non calliditas (21), auxilium demit (22).

§. 4. *Omnis* (23) *omnino obligatio* Senatusconsulto Velleiano comprehenditur: sive verbis, sive re, sive quocumque alio contractu intercesserint.

§. 5. Sed etsi mulier defensor (24) alicujus exstiterit (25),

(1) *L.* 4. *Cod.* 29. Paul. 2. *sent.* 11. 1. Harmenop. 13. Hujus tituli Epitome ea est. In omni genere negotiorum, et obligationum, tam pro viris, quam fœminis, intercedere mulier prohibetur. Paulus 2. *sent.* 11. §. 1. nisi pro libertate, *l. pen. C. eod.* dote. *l. fin.* nisi post biennium secundo caveat. *l.* 22. *C. eod.* nisi pretium fidejubendi nomine capiat. *l.* 23. *C. eodem.* nisi in rem suam accepit. *l.* 3. *l.* 13. nisi ei successit, cujus nomine intercessit. *l.* 8. §. 13. nisi decipiat, *l.* 30. *infr. eod.* nisi renunciavit, *l. final.* §. *pen. infr. eod.* potest enim senatusconsulto renunciare: quod non est in Macedoniano. Præterea Velleiano non juvatur, si renunciat in jure, aut juris auctoritate, si juramento interposito fidejussit: vide Socinum *reg.* 274. Porro ut se mulieres obligent utiliter, requiritur, ut in instrumento publice confecto tribus præsentibus testibus fidejubeant. *l.* 23. *circa fin. C. eod.* Goth. De exceptione Senatusc. Vellei. vid. Zanger. *de Except. part.* 3. *c.* 11. Ans.

(2) Id est, alterius obligationem in se transferrent. *l.* 4. *l.* 14. *C. eod.*

(3) De jure moribus recepto vide quæ not. *ad l.* 1. *infr. de don. int. vir. l.* 2. *infr. de vulgari et pupillari substitut.*

(4) Vide casus, in quibus mulier viro deterioris conditionis est, a me observatos *ad lib.* 10. *C. tit.* 62.

(5) Civilis.

(6) Civile.

(7) Eadem pene ratio extat *in d. l.* 1.

(8) Succurritur mulieribus exceptione, si nondum solverint: vel replicatione, *ut in specie l.* 17. §. 1. *l. ultim.* §. 2. *infr. eod.* condictione, si solverint. *l.* 8. §. *interd. l.* 24. §. 2. *l.* 31. *infr. eod.*

(9) Nota quatuor tempora in hac mulierum fidejussione, Augusti, Claudii, hujus Senatusconsulti, et Authenticæ *Si qua mulier. C. eod. Nov.* 134. *cap.* 8. quæ requirit, ut pecunia, ob quam fidejussit, ejus in utilitatem vertatur.

(10) *Censuerunt.* Hot. 1. *obs.* 14. *in fin.*

(11) Intercessionis duo genera hic inveniuntur: nimirum veteris et novæ obligationis susceptio. Quæ fidejubet, veterem: Cui mutuum datur, novam pro alio obligationem in se suscipit. dixi *ad l.* 8. §. 1. *infr. eod.*

(12) *Mutuationes*, Hot. 1. *obs.* 5. *et* 4. *obs.* 14. nec enim Senatusconsultum prohibet, ne mulieres dent mutuam pecuniam, sed ne pro aliis accipiant. Hot. 1. *obs.* 14. *in fin.* sed Cujac. 4. *ad Afr. ad l.* 17. *ad SC. Velleian.* sic accipit, mutui dationes, id est, cum mulier alii datura, vel ab eo, qui alii daturus erat, mutuum accepit: et eodem tract. *ad l.* 19. *infr. eod.* ostendit fidejussione pro alio, recipi veterem alienam obligationem: mutui datione pro alio novam recipi.

(13) His verbis, *Eis*, ut et mox, *In eas*, significantur actiones activæ, et passivæ, id est, quas dictamus, quasque patimur. His verbis autem, *Ab his*, et *In eas*, actiones in rem, et in personam: Vindico a te: Ago in te.

(14) Hæc verba, *Ne ab his petitio, neve actio*, non impediunt obligationem aut actionem oriri, sed exceptionem parant, ut et *l.* 1. *supr. de SC. Macedoniano.*

(15) *Petitionis* nomine, vindicatio: *actionis*, condictio hic intelligitur: et ita ex intercessionis causa, alias datur condictio, alias vindicatio, sed utrique obstat exceptio intercessionis. Vindicatio autem hic datur, si res suas pignori dedit.

(16) *l.* 2. *infr. de reg. jur.*

(17) Hac formula, *Arbitrari*, Senatus utebatur in Senatusconsulti conceptione. Plin. 11. *epist.* 2. Cicero 5. *Philip.*

(18) Qualitas hæc, imbecillitas, inquam, in fœminis, naturalis est: de qua dixi *ad l.* 1. §. 10. *Supr. si quadrupes.*

(19) Mulieribus non decipientibus, in omni obligatione subvenitur. *Synops. Basil.* 26. *tit.* 7. *c.* 33.

(20) Provisio facta favore alicujus, propter ejus dolum amittitur. Bart. *l.* 30. *infr. eod. l.* 43. §. 1. *vers. præterea. Infr. de administ. et peric. tut. l.* 37. §. 1. *Supr. de minor. l.* 1. *l.* 2. *C. si minor se maj.* Deceptis, non decipientibus, subvenitur.

(21) Dolo seu ob dolum suum mulier amittit privilegium.

(22) *Meruit.*

(23) Id est, aliena, vetus, nova. *l.* 18. *C. h. t.* Et breviter, *Intercessionis* verbo, omnis obligatio intelligitur. Intercedit mulier, quæ quoquo modo pro alio se obligat.

(24) Mulieri subvenitur, etiam cum alium defendit. *Synopsis d. c.* 33.

(25) Sine mandato.

*

proculdubio intercedit (1) : suscipit (2) enim in se alienam obligationem : quippe cum ex hac re subeat condemnationem : Proinde neque (3) maritum (4), neque (5) filium, neque patrem (6) permittitur mulieri defendere.

3. Paulus lib. 30. ad Edictum.

SEd si (7) eum defendat, qui damnatus regressum ad eam habeat (veluti cum venditorem hereditatis sibi venditæ (8) vel fidejussorem suum defendat) intercedere non videtur.

De ignorantia creditoris. 1. *Si mulier donatura mutuetur, aut rem suam vendat.*

4. Ulpianus lib. 29. ad Edictum.

SEd si ego cum muliere ab initio contraxerim, cum ignorarem (9), cui hæc factum vellet, non dubito Senatusconsultum cessare : et ita Divus Pius et Imperator Noster rescripserunt.

§. 1. Proinde, si dum vult Titio donatum (10), accepit a me mutuam pecuniam, et eam Titio donavit, cessat Senatusconsultum. Sed et si tibi donatura, creditori tuo nummos numeraverit (11), non intercedit : Senatus enim obligatæ (12) mulieri succurrere voluit, non donanti : hoc ideo, quia facilius (13) se mulier obligat, quam alicui donat.

5. Gajus lib. 9. ad Edictum provinciale.

NEc interest, pecuniam solvendi causa numeret, an quamlibet suam (14) rem in solutum det : nam etsi vendiderit rem suam, sive pretium acceptum pro alio solvit, sive emptorem delegavit creditori alieno, non puto Senatusconsulto locum esse.

De his, qui mandato mulieris fidejusserunt.

6. Ulpianus lib. 29. ad Edictum.

SI fidejusssores pro defensore absentis filii, [ex] mandato (15) matris ejus intercesserint, *quæritur*, an etiam his Senatusconsulto subveniatur ? Et ait Papinianus lib. IX. Quæstionum, exceptione eos usuros : Nec multum facere, quod pro defensore fidejusserunt : cum contemplatione mandati matris intervenerunt. ✝ Plane (inquit) si qui accepit eos fidejussores, matrem eis mandasse ignoravit, exceptionem Senatusconsulti replicatione doli repellendam.

7. Papinianus lib. 9. Quæstionum.

QUanquam igitur fidejussor, doli replicatione posita, defensionem exceptionis amittat, nullam tamen replicationem adversus mulierem habebit (16) : quia (17) facti non potest ignorationem prætendere. Sed (18) non erit iniquum, dari negotiorum (19) gestorum actionem in defensionem : quia mandati causa per Senatusconsultum constituitur irrita, et pecunia fidejussoris liberatur.

De pignore dato, vel reddito. 1. *De promissione indemnitatis.* 2. *De duabus intercessionibus subordinatis.* 3. *De repetitione soluti. De delegatione.* 7. *De acceptilatione. De solutione.* 11. *Quibus et in quos actio restituitur.* 12. *Si creditor mulieri*, 13. *Vel mulier debitori successerit.* 14. *Si mulier pro alio contraxerit.* 15. *De intercessione pro pupillo, vel minore* XXV. *annis, vel filiofam. L.* 9. *Vel servo alieno.*

8. Ulpianus lib. 29. ad Edictum.

QUamvis pignoris (20) datio intercessionem faciat, tamen Julianus lib. XII. Digestorum scribit, redditionem (21) pignoris, si creditrix mulier rem, quam pignori acceperat, debitori liberaverit, non esse intercessionem.

§. 1. Si mulier intervenerit apud (22) tutores filii sui, ne [hi] prædia ejus distraherent, et indemnitatem eis repromiserit, Papinianus lib. IX. Quæstionum non putat eam intercessisse : nullam enim obligationem alienam recepisse, neque (23) veterem, neque novam, sed ipsam fecisse hanc obligationem (24).

(1) Intercedit pro alio, qui eum defendit, qui defensione sua condemnationem subit.

(2) Intercedit, qui alienam obligationem in se suscipit.

(3) Mulieri maritum, filium, vel patrem defendere non est permissum. *Synopsis ibid.* et ideo si defenderit, Velleiano juvabitur.

(4) In causa libertatis. *l.* 3. §. 2. *infr. de lib. caus.*

(5) *l.* 3. *C. h. t.*

(6) Imo mulier pro parente et liberis postulare potest, *l.* 1. *in fin. supr. de postul.* et eorum negotia gerere. *l.* 41. *supr. de procuratoribus.*

(7) Mulier intercedere, seu constituere (id Græcis ἀντιφωνεῖν) non dicitur, quoties eum defendit, qui adversus eam experiri potest. *Synopsis Basil. ibid.*

(8) Quidam monet hoc loco legendum esse, *veluti cum emptorem hereditatis a se venditæ, vel fidejussorem etc.* nec enim is, qui vendit hereditatem mulieri, damnatus regressum habet in mulierem, sed emptor. *arg. l.* 17. §. 5. *l.* 32. *supr. de pactis.*

(9) Aliud est, si sciam. *l.* 11. *infr. eod.* Ita mulier intercedendo Velleiano juvatur, si creditor scivit eam intercedere; secus si ignoravit : hoc est, Velleiano non juvatur, quæ apud ignorantem creditorem intercessit.

(10) *l.* 5. *l.* 8. §. 5. *infr. eod. l.* 1. *l.* 4. *C. eod.*

(11) *l.* 21. *in fin. infr. eod.*

(12) Quæ donat, Velleiano non juvatur.

(13) Facilius quæ fiunt, eo diligentius sunt tollenda, et prohibenda. Pronis et promiscuis deceptionibus occurrendum est magis, quam raris, vel raro contingentibus, ut sunt mulierum donationes. Jus sc. ad id aptatur magis, quod sæpe fit, vel accidit. *l.* 3. *et seq. supr. de legibus. et l.* 3. *supr. si pars hered.*

(14) Velleiano non juvatur, quæ rem suam agit.

(15) Velleiano juvatur mulier, sive fidejubeat, sive alteri fidejubere mandet, *l.* 15. *C. h. t. l.* 30. *in fin. infr. hoc titulo.* vide tamen *l.* 8. *in pr. infr. eod.*

(16) Pro pecunia creditori soluta.

(17) Ignorantia in facto proprio non est tolerabilis, *ut hic.* nisi de damno vitando agatur. *ut l.* 22. *in fin. supr. de condict. indebit.* Parcitur enim justæ ignorantiæ, non scienti, aut qui scire debuit. Præsumitur quisque memor eorum esse, quæ fecit. adde *l. filio.* 31. *infr. de adimendis. l. magnam.* 12. *C. de contrahenda stipulatione. l. si quis. infr. de novationibus.* An et in factis antiquis? vide *l.* 44. *infr. de adquir. vel amitt. possessione.*

(18) Inutile mandatum non impedit actionem negotiorum gestorum oriri.

(19) Negotiorum gestorum actionem habet, qui alienum negotium gerit.

(20) *Intercedere* videtur, qui pignus dat, at non qui reddit Plus est dare pignus, quam reddere : pignus obligare, quam liberare. Unde in hac specie mulier intercessisse non videtur, cum pignus reddiderit : proinde nec Velleiano juvabitur. adde *l.* 5. *l.* 7. *C. h. t.*

(21) Ideoque constante etiam matrimonio, jus hypothecæ ac pignoris marito remittere mulier potest. *l.* 11. *C. eod.* adde *l.* 17 §. 1. *infr. hoc tit.*

(22) Intercedere mulier non dicitur, quæ indemnitatem promittit. *l.* 6. *C. eod.*

(23) *Intercedere*, est recipere alienam obligationem veterem, aut novam. *l.* 2. §. 1. *supr. eod. ubi dixi. l.* 6. *C. eod.* Veterem obligationem mulieres recipiunt participando, aut eam in se transferendo. *l.* 4. *C. eod.* Participando, ut si fidejubeant, constituant mandent, pignori dent : Transferendo vero, per expromissionem novando, vel in judicio alium defendendo. *l.* 21. *in fin. infr. eod. l.* 2. *C. de pactis.* Novam autem obligationem recipit mulier, quam alius erat subiturus, nisi ipsa intervenisset.

(24) Suum quodammodo negotium gessisse. *d. l.* 6. Paul. 2. *sent.* 11. §. 2. sic expressit : *Mulier, quæ pro tutoribus filiorum suorum indemnitatem promisit, ad beneficium Senatusconsulti non pertinet.*

§. 2. Si mulier (1) apud Primum pro Secundo intervenerit, mox pro Primo apud creditorem ejus, duas intercessiones factas, Julianus lib. XII. Digestorum scribit; unam pro Secundo apud Primum, aliam pro Primo apud creditorem ejus: et ideo [et] Primo restitui (2) obligationem, et adversus eum. *Marcellus* autem *notat*, esse aliquam differentiam, utrum hoc agatur, ut ab initio mulier in alterius locum subdatur, et onus debitoris, a quo obligationem transferre creditor voluit, suscipiat: an vero quasi debitrix delegetur; scilicet, ut si quasi debitrix delegata est, una sit intercessio: proinde secundum hanc suam distinctionem, in prima visione (3), ubi quasi debitrix delegata est, exceptionem ei Senatusconsulti Marcellus non daret, sed condemnata, vel ante condemnationem, condicere utique ei, a quo delegata est, poterit, vel quod ei abest, vel si (4) nondum abest, liberationem.

§. 3. Interdum intercedenti mulieri et condictio competit, puta si contra (5) Senatusconsultum obligata, debitorem (6) suum delegaverit: nam hic ipsi competit condictio: quemadmodum si pecuniam solvisset, condiceret: solvit (7) enim et qui reum delegat (8).

§. 4. Sed si is, qui a muliere delegatus est, debitor ejus non fuit, exceptione (9) Senatusconsulti poterit uti, quemadmodum mulieris fidejussor.

§. 5. Plane si mulier intercessura, debitorem suum delegaverit, Senatusconsultum cessat: quia, etsi pecuniam numerasset (10), cessaret Senatusconsultum: mulier enim per Senatusconsultum relevatur: non quæ (11) deminuit, restituitur.

§. 6. Sed si eum delegaverit, qui debitor ejus non fuit, fraus (12) Senatusconsulto facta videbitur, et ideo exceptio datur.

§. 7. Quoties pro debitore intercesserit mulier, datur in eum pristina actio, etsi ille prius acceptilatione liberatus sit, quam mulier intercesserit.

§. 8. Si convenerit cum debitore, ut expromissorem (13) daret, et acceptum ei latum sit, deinde is dederit mulierem, quæ auxilio Senatusconsulti munita est, potest ei condici, quasi non dedisset: quid enim interest, non det, an talem (14) det? Non erit igitur actio utilis necessaria, cum condictio competat.

§. 9. Marcellus quoque scribit, si mulieri post intercessionem accepto tulerit creditor, nihilominus restitutoriam actionem ei dari debere: inanem (15) enim obligationem dimisit (16).

§. 10. Si mulier post intercessionem sic solverit, ne repetere possit, juste prior debitor actionem recusat: Sed cum relevatur reus, si mulier sic solvit, ut repetere non possit, et cum ei mulieri, quæ repetere non poterat, si solvisset, accepto tulit creditor, similiter relevatur reus.

§. 11. Quamquam in omnes (17), qui liberati sunt, restituitur (18) actio, non tamen omnibus (19) restituitur, utputa duo rei stipulandi fuerunt; apud alterum mulier intercessit: Ei soli restituitur obligatio, (apud) quem intercessit.

§. 12. Si mulieri (20) heres exstiterit creditor, videndum, an restitutoria uti non possit? Et ait Julianus lib. XII. restitutoria eum nihilominus usurum: Non immerito, cum non obligatæ cum effectu successerit. Denique in Falcidia hoc æs alienum non imputabitur.

§. 13. Plane si mihi proponas mulierem, veteri debitori successisse, dicendum erit, restitutoria eam conveniri posse: Sed et directa actione: nihil enim ejus interest, qua actione (21) conveniatur.

§. 14. Si cum essem tibi (22) contracturus, mulier intervenerit, ut cum ipsa potius contraham, videtur intercessisse: quo casu datur in te actio, quæ instituit (23) magis, quam restituit obligationem; ut perinde (24) obligeris eodem genere obligationis, quo mulier est obligata. Verbi gratia, si per stipulationem mulier, et tu, quasi ex stipulatu convenieris.

§. 15. Illud videndum est, si mulier pro (25) eo intervenit, qui, si cum ipso contractum esset, non obligaretur, an hac actione ille debeat teneri, utputa si (26) pro pupillo intercessit, qui sine tutoris auctoritate non obligatur? Et puto, non obligari pupillum, nisi locupletior fa-

(1) Velleiano juvatur mulier adversus primum debitorem, ut et adversus eum, cui delegata est.

(2) Vide *l.* 16. *C. eod.*

(3) Id est, quæstione. vide quæ notavi ad *l.* 25. §. 15. *Supr. de petit. hered.* Haloander legit, *in Primi fidejussione.*

(4) Exceptio actioni adfinis: prior tamen facilius datur. *l.* 156. *Infr. de regulis.* adde *l.* 8. *Infr. de doli mali except.*

(5) Velleiani exceptione utitur mulier, quoties solvit juris ignorantia: quod in aliis non est. vide *l.* 10. *C. de juris et facti ignorantia.*

(6) Velleiano juvatur mulier, si pro alio obligata, pro eodem vel solvat, vel deleget debitorem suum, vel non suum, *ut hic.* Quid, si quid horum fecerit non obligata? cum donasse videatur, Velleiano non juvabitur.

(7) *Solvit*, qui reum delegat.

(8) Ideoque bonum nomen facit creditor, qui admittit debitorem delegatum. vide *l.* 18. *infr. de fidejussor.* *l.* 26. §. 2. *infr. mandati.* *l.* 187. *infr. de verb. sign.*

(9) De qua dixi ad *l.* 23. *infr. eod.*

(10) Vide *l.* 4. *in fin. supr. eod.*

(11) Non in his, quæ etc. *Hal.*

(12) In fraudem Velleiani facta rescinduntur, perinde, ac si facta non essent.

(13) *l.* 22. *infr. eod.*

(14) Paria sunt, nullum dare expromissorem, vel mulierem dare, *ut hic.* Ita paria sunt non cavere, et vitiose cavere. *l.* 6. *supr. qui satisd.* Nam qui promittit, id facere tenetur, quod jure valere possit, adde *l. si nomen.* 4. *infr. de hered. vel action. vend.* et vitiosa cautio, cautio non est. Eodem modo paria sunt, non extare actionem, et extare, sed inutilem, *l.* 6. *supr. de dolo.* non esse transactionem, et esse, sed imperfectam, *l.* 1. *in fin. infr. ad SC. Tertul.* et ut paucis dicatur, inutile, et nullum, paria sunt. An idem est ad adquirendam vel excludendam causam retractus, si quis imperfecte pretium offerat? vide Imbertum *in Enchiridio*, *in verbo*, *Retract.*

(15) De *inani* dixi ad *l.* 6. *supr. de dolo.*

(16) Obligationem ei dimissam. *Hal.* Mulier est inanis fidejussor, ideoque acceptilatio ei facta, non prodest reo principali.

(17) Reos debendi.

(18) De hac restitutoria actione v. §. 14. *infr. eod.*

(19) Reis stipulandi.

(20) *Sub.* quæ debet.

(21) Id est, an directa, ex sua promissione; vel utili, id est, restitutoria, qua defunctus tenebatur: atque ita hodie fidejussoria obligatio non tollitur, si fidejussor debitori heres extiterit. Cujac. 15. *observ.* 11.

(22) Id est, tecum.

(23) Muliere a veteri, quam susceperat, obligatione, vi Velleiani liberata, pristina actio in veterem debitorem restituitur, quæ restitutoria et ἀποκαταστατικὴ dicitur: Eadem a nova, quam susceperat, obligatione liberata, in reum principalem magis instituitur actio, quam restituitur, eaque actio, institutoria Accursio dicitur: utraque, muliere ex obligatione subducta, creditori datur a Prætore. vide Cujac. 16. *observ.* 27.

(24) *Proinde.* Hot. 5. *obs.* 23.

(25) Puto pro pupillo, *ut hic. et* 26. *Synops.* 7. *c.* 33. pro minore, *ver. item. infr.* an idem si pro servo alieno? vid. *l.* 9. *l. ult.* §. 5. *infr. eod.*

(26) Si pro eo, qui obligari non potest (puta pro pupillo, qui sine tutoris auctoritate non obligatur) mulier intervenerit, cessat actio restitutionis in integrum, nisi pupillus ex hoc contractu locupletior factus est. *Synopsis* 26. *tit.* 7. *c.* 39. §. 9.

ctus est ex hoc contractu. ✝ Item si minor viginti quinque annis sit, pro quo mulier intercessit, in integrum restitutionem poterit implorare, vel si filius contra Senatusconsultum contracturus est.

9. Paulus lib. 6. Regularum.

SEd si pro alieno (1) servo intercedat, quemadmodum in patremfamilias priorem reum restituitur actio, ita in dominum quoque restituenda erit.

De successoribus, de rei persecutione, de tempore harum actionum.

10. Ulpianus lib. 29. ad Edictum.

HÆ (2) actiones (3), quæ in eos, pro quibus mulier intercessit, dantur, et heredibus (4), et in heredes (5), et perpetuo competunt: habent enim (6) rei persecutionem: cæteris quoque honorariis successoribus (7) dabuntur, et adversus eos.

De scientia vel ignorantia creditoris.

11. Paulus lib. 30. ad Edictum.

SI mulier, tanquam (8) in usus (9) suos pecuniam acceperit, alii (10) creditura, non est locus Senatusconsulto: alioquin nemo cum fœminis (11) contrahet: quia ignorari potest, quid acturæ sint.

12. Idem lib. 6. Brevium.

IMmo tunc locus est Senatusconsulto, cum (12) scit creditor eam intercedere.

Quibus casibus mulier obligatur. 1. De pignore prioris debitoris. 2. De intercessione conditionali, vel in diem.

13. Gajus lib. 9. ad Edictum provinciale.

ALiquando (13), licet alienam obligationem suscipiat mulier, non adjuvatur hoc Senatusconsulto: Quod tum accidit, cum prima facie quidem alienam, re (14) vera autem suam obligationem suscipiat, ut ecce, si ancilla ob pactionem libertatis expromissore (15) dato post manumissionem id ipsum suscipiat, quod expromissor debeat: aut si hereditatem emerit (16), et æs alienum hereditarium in se transcribat (17): aut si pro fidejussore suo intercedat.

§. 1. De pignoribus prioris debitoris non est creditori nova (18) actione opus: cum quasi (19) Serviana (quæ [et] hypothecaria vocatur,) in his utilis sit, quia verum est, convenisse de pignoribus, nec solutam esse pecuniam.

§. 2. Si sub conditione vel in diem mulier pro alio intercesserit, etiam (20) pendente conditione, volenti creditori, cum priore actio danda est restitutoria: Quo (21) enim bonum est, expectare conditionem, vel diem, cum in ea causa sit prior iste debitor, ut omnimodo ipse debeat suscipere actionem?

In quos actio restituitur.

14. Julianus lib. 12. Digestorum.

SI mulier contra Senatusconsultum intercesserit, æquum est, non solum in (22) veterem debitorem, sed et in fidejussores (23) ejus actionem restitui: nam, cum mulieris persona subtrahatur creditori propter Senatusconsultum, integra (24) causa pristina restituenda est.

Si mulier alii debitum exegerit, et de rato caverit.

15. Idem lib. 51. Digestorum.

SI mulieri solvero id, quod tibi debebam, et ab ea ratam rem te habiturum, stipulatus fuero, et forte te ratum non habente, agere ex stipulatu instituero, exceptio Senatusconsulti, quod de intercessionibus fœminarum factum est, non proderit mulieri: non enim videri potest alienam (25) obligationem recusare, cum maneam debito obligatus, et ipsa (26) de lucro (27) agat: ac potius reddere cogatur, quod non debitum acceperat, quam pro alio solvere.

Si debitor mulieri intercedenti solverit. 1. De fidejussore.

16. Idem lib. 4 ad Urseium Ferocem.

SI mulier contra Senatusconsultum [Velleianum] pro me intercessisset Titio, egoque mulieri id solvissem (28), et ab ea Titius eam pecuniam peteret, exceptio [hujus] Senatusconsulti non est profutura mulieri: neque enim eam periclitari, ne eam pecuniam perdat, cum (29) jam eam habeat.

(1) *l. ult. in fin. infr. eod.*
(2) Institutoria, et restitutoria. *l.* 8. §. 14. *supr. eod.*
(3) Id est, actionum adjectiones: nec enim propria sunt actionum nomina, sed cognomina, ut exercitoria, institoria, de peculio, et similes.
(4) *l.* 20. *C. eod.* Cur ita? habet enim mulier rei vindicationem. Oldend. *in tract. de jure sing.*
(5) Debitoris.
(6) Heredibus, et in heredes dantur actiones rei persecutoriæ.
(7) Id est, bonorum possessoribus. dixi *ad l.* 24. *in fin. supr. familiæ.*
(8) Id est, cum ignorarem, cui hoc factum vellet, *l.* 4. *supr. eod. l.* 19. §. 5. *in princ.* personam mulieris secutus, *l.* 27. *Infr. eod.* cum illa negotium gesturus. *l.* 10. *C. eod.*
(9) Tunc enim non juvatur, cum est principalis debitrix. *l.* 10. *l.* 13. *C. eod.*
(10) Cum id factum vellet alteri.
(11) Eadem est ratio in minore. *l.* 24. §. 1. *supr. de minorib.*
(12) Velleianum non objicitur creditori, nisi sciens mulieri intercedenti credidit. Nec enim continuo, qui credit mulieri, eidem, ut intercedenti credit: cum possit eidem, ut res suas ac proprias gerenti credere.
(13) Velleiano non juvatur, quæ in rem suam intercedit. *Goth.* V. *l.* 16. *infr. eod.* Zang. *de except. part.* 3. *c.* 11. *num.* 21. Ans.
(14) Quoties vi et effectu obligatio spectat ad mulierem, Velleiano mulier non juvatur. vide *l.* 3. *supr. eod.*
(15) *Expromissor* est, qui pro non obligato datur, *ut in l.* 7. §. 8. *supr. de dolo.* ut differat expromissor a fidejussore, v. quæ notavi ad *l.* 37. *in fin. infr. de oper. lib.*
(16) Ut *l.* 32. *infr. eod.*
(17) *Transcribat*, id est. hereditarium æs suscipiat: de hoc vocabulo dicam, *l.* 41. §. 9. *infr. de leg.* 3.
(18) Atqui eædem res a posteriore debitore non possunt obligari sine consensu prioris, *ut l.* 30. *infr. de novationib.*
(19) Pignora et hypothecas quasi Serviana actione persequimur.
(20) Conditio non exspectatur, cujus eventus nihil operatur, *ut hic. et l.* 24. §. 2. *infr. eod. l.* 24. *infr. de liberis et posthum.* vid. *l.* 5. *infr. de injust. rupt.*
(21) *Quo bonum*, id est, cui bono, ut *in l.* 13. §. 2. *supr. de usufr. et quemadm. quis utatur.* ubi dixi.
(22) Vide *l.* 9. *supr. eod.*
(23) Etiam fidejussori mulieris, quæ intercessit, subvenitur: licet adversus eam mandati actionem non habeat, nam obligatio tota fit irrita, et creditor restituitur in primum debitorem. *Synopsis Basil. tit.* 36. *ex lib.* 26. *tit.* 7. *c.* 47.
(24) Restitutionis hæc natura est, ut in integrum pristinam causam restituat, vide *l.* 22. *l.* 35. *l.* 73. *l.* 75. *l.* 81. *l.* 246. §. 1. *infr. de verb. signific.*
(25) Velleiano non juvatur mulier, cum propriam obligationem defendit. Propriam defendit, cum alienum accipiens, promittit dominum rem ratam habiturum. In hac enim specie pro alio non solvit, sed magis indebitum accepit, quod danti restituere postea cogitur, domino factum illud ratum non habente, *ut hic.*
(26) Et ego de damno.
(27) Mulier de præda sollicita Velleiano non juvatur. *l.* 16. *l.* 22. *in fin. infr. eod. l.* 25. *in fin. infr. de administ. et peric. tut.*
(28) Idem dicendum, si mulieri pecuniam dedi, ut eam creditori meo solvat. *l.* 22. *infr. eod.*
(29) Perdidisse nemo censetur, quod ipse habeat.

§. 1. Si ab ea muliere, quæ contra Senatusconsultum intercessisset, fidejussorem (1) accepissem, Gajus Cassius respondit, ita (2) demum fidejussori exceptionem dandam, si a muliere rogatus fuisset: Julianus autem recte putat, fidejussori exceptionem (3) dandam, etiamsi mandati actionem adversus mulierem non habet: quia totam (4) obligationem Senatus improbat: et a Prætore restituitur (5) prior debitor creditori.

De ignorantia creditoris. 1. *Si mulier consentiat obligationi rei sibi pignoratæ.* 2. *Si mulier una cum alio mutuata sit*, *L.* 18. *vel intercesserit.*

17. AFRICANUS lib. 4. (6) Quæstionum.

VIr uxori (7) donationis causa (8), rem viliori (9) pretio addixerat (10), et in id pretium creditori suo delegaverat: *Respondit*, venditionem nullius momenti esse: et si creditor pecuniam a muliere peteret, exceptionem utilem (11) fore (12): quamvis creditor existimaverit, mulierem debitricem mariti fuisse: Nec id contrarium videri debere ei, quod placeat, si quando in hoc mulier mutuata (13) est, ut marito crederet, non obstaturam exceptionem, si creditor ignoraverit, in (14) quam causam mulier mutuaretur: quoniam quidem plurimum intersit, utrum cum muliere quis ab initio contrahat, an alienam obligationem in eam transferat: tunc enim diligentiorem (15) esse debere.

§. 1. Si mulier dixisset (16) sibi rem dotis nomine obligatam, et creditor curasset ei pecuniam dotis solvi, qui idem pignus (17) acciperet, mulieri (18) etiam pecunia credita deberetur: [si] possessor creditor adversus eam Serviana agentem exciperet, *si non voluntate ejus pignus datum esset*, replicationem (19) mulieri Senatusconsulti non (20) profuturam: nisi creditor scisset, etiam aliam pecuniam ei deberi.

§. 2. Mulier, et Titius, cum in rem communem mutuarentur, ejusdem pecuniæ rei facti sunt: Non omnimodo mulierem pro (21) parte socii videri intercessisse dicebat: nam si (22) ob eam (23) causam mutuati fuerint, ex (24) qua, si creditor pecuniam non dedisset, majus damnum mulier passura fuerat (veluti quod communis insula fulta non esset, vel quod fundus communis in publicum committeretur), potius esse, ut Senatusconsulto locus non sit (25): at si in (26) aliquam emptionem mutua pecunia sit accepta, tunc pro parte intercessionem factam videri: et ideo creditorem partem dumtaxat pecuniæ a muliere petere posse: Quod si totum petierit, exceptione pro parte summovetur.

18. PAULUS lib. 8. ad Plautium.

IDem (27) et si pro debitore meo Titius, et mulier, duo rei intercesserint.

De promissione indemnitatis. 2. *De hereditate adita mandato mulieris.* 3. *De emptione hereditatis.* 4. *De promissione*, *Quanto minus a debitoribus hereditariis servari poterit.* 5. *De creditore delegato a muliere.*

19. AFRICANUS lib. 4. (28) Quæstionum.

TUtor pupilli decesserat, herede instituto Titio: cum de adeunda hereditate dubitaret (29), quoniam male gesta (30) tutela existimaretur, persuadente (31) matre pupilli, ut suo periculo adiret, adiit: stipulatusque de ea est, *indemnem* (32) *se eo nomine præstari:* Si ex ea causa Titius pupillo aliquid præstitisset, isque matrem conveniret, negavit (33) exceptioni Senatusconsulti locum esse: quando vix sit, ut aliqua apud (34) eundem pro eo ipso intercessisse intelligi possit.

(1) Fidejussor pro fidejussore potest accipi. *l. Græce.* 8. *in fin. Infr. de fidejussorib.*

(2) Id est, Exceptio Velleiani mulieri competens, et ejus fidejussori voluntario competit. *Bart.*

(3) *l.* 7. *in fin. infr. de except.*

(4) Id est, omnem: quocunque modo intercesserit pro alio.

(5) Restituitur actio, *ut hic.* vel instituitur, ut *l.* 29. *infr. eod.*

(6) Vide in hanc legem Cujac. 4. *ad Africanum.*

(7) Constante scilicet matrimonio.

(8) Vide *l.* 38. *infr. de contrah. empt.* id est, donandi animo.

(9) Vendere pretio viliori rem aliquam extraneus extraneo potest, *l. si quis donationis.* 38. *infr. de contr. empt.* vir uxori non potest. inter maritos non valet hæc venditio. Fit enim in fraudem juris civilis, quo inter maritos prohibitæ sunt donationes. *l.* 1. *infr. de donat. inter virum.*

(10) Vendiderat.

(11) Mulieri.

(12) Oportet enim creditorem in hac specie curiosum esse: alias non cogitur. vide *l.* 19. *in fin. infr. de novationibus.*

(13) Mutuum accepit.

(14) *l.* 28. *in fin. infr. eod.*

(15) Id est, curiosiorem. Curiosus enim creditor esse debet, quo vertatur hujusmodi pecunia, *l.* 3. §. *sed si accepit.* 9. *supr. de in rem verso. l. ult. Supr. de exercitor.* alias in creditore curiositatem non exigimus. *l. doli.* 19. §. *ult. infr. de novat.*

(16) Hodie nihil est necesse pignus dari mulieri propter dotem, quia mulier habet tacitam hypothecam. vide Cujac. 4. *ad Africanum in hanc legem.* Goth. V. in hunc §. Zanger. *de Except. p.*3. c. 11. *n.* 111. et Gasp. Roderic. *de ann. reditib. lib.* 2. *quæst.* 5. *num.* 24. *et* 28. Ans.

(17) Pignus propter dotem maritus hic uxori dat: de quo plenius dixi.

(18) Et cum mulieri. *Haloand.*

(19) Mulier intercedens, inter cætera juvatur replicatione, *ut hic. et l. ult.* §. 2. *infr. eod.*

(20) Quia redhibitio pignoris non est intercessio. *l.* 8. *in pr. supr. eod.*

(21) Quia duo rei debendi non videntur vice mutua fidejubere, nisi id actum sit nominatim. *l.* 11. *infr. de duobus reis.*

(22) *Al.* Nisi ob eam causam etc.

(23) Velleiano non juvatur mulier mutuum cum alio accipiens in rem communem necessariam, *ut hic.* Quid, si in causam voluntariam? Non tenetur, nisi pro parte.

(24) Causa hæc necessaria est.

(25) Utcunque id etiam ignoraverit creditor, tunc enim doli mali replicatio mulieri opponi potest. *l.* 18. *C. h. t.*

(26) Causa hæc voluntaria est.

(27) Immo, non idem est: nam in specie hujus legis, nullam partem a muliere petere creditor debet, *l.* 48. *infr. de fidejuss.* in specie vero *l.* 17. *in fin. supr. eod.* partem petit. *Goth.* Conciliationem hujus *l.* 18. *cum l.* 48. *de fidejuss.* v. apud Joann. a Sande *decis. Frisic. l.* 3. *tit.* 10. *defin.* 2. Ans.

(28) V. Cujac. in hanc legem, 4. *ad Afric.*

(29) Titius.

(30) Per tutorem.

(31) Ex hac persuasione non nascitur obligatio (ut nec alias nisi dolus malus intervenit), *l. ult. supr. de dolo.* sic alias ex dicto non nascitur, *l. nam quod.* 14. §. *ult. l. cogi.* §. *idem quærit. infr. ad SC. Treb.* licet ex mandato nascatur, *l. si hereditatem.* 32. *infr. mandati.*) sed ex cautione indemnitatis: cautio igitur hic necessaria.

(32) Utrum cautio indemnitatis præstita hic a muliere, intercessionem facit? Non facit. Cur non facit? mulier in hac specie obligationem propriam facit, non alienam recipit. Est vero intercedere, alienam in se suscipere *l.* 8. §. 1. *supr. eod.* At hic pro herede tutoris se obligavit: Imo heredi potius, quam pro herede se obligavit. Quod si heredi, non pro herede, quia nemo se eidem pro eodem obligat. *l. Granius.* 71. *infr. de fidejuss.* Intercessor medius quidam et sequester inter duos est.

(33) Mulier, quæ pro tutoribus filiorum suorum indemnitatem promisit, ad beneficium Senatusconsulti non pertinet. Paul. 2. *sent.* 11. §. 2. si videlicet pro tutoribus non pro filiis, sed tutoribus ipsis, indemnitatem repromisit.

(34) Nemo potest se eidem pro eodem obligare.

§. 1. Nec dissimilem huic propositioni (1) ex facto agitatam (2), cum quidam vir prætorius decessisset duobus filiis superstitibus, quorum alter impubes [esset], et alter legitimus (3) tutor fratri esset, et cum paterna hereditate abstinere vellet, mandatu uxoris defuncti, quæ mater pupillo esset, abstento pupillo solum se hereditati miscuisse: ubi similiter se respondisse [Julianus] ait, si, ex [ea] causa agente pupillo, damnum eo nomine passus esset, non impediri eum Senatusconsulto, quominus a muliere rem servaret.

§. 2. In proposita specie et illud tractandum est, an is, qui mandato mulieris adierit, si damnum ob id patiatur, quod debitores hereditarii solvendo non fuerint, Senatusconsulto locus sit, quasi quodammodo eorum obligationes mulier susceperit? Magis autem est, ut ne ob hanc quidem causam Senatusconsultum locum habeat: quando non ea mente fuerit, ut pro his intercederet: sed tutoris adversus pupillum, et cæteros forte creditores, indemnem hereditatem (4) præstaret.

§. 3. Denique si ponamus, mulierem in emptionem (5) hereditatis eo nomine damnum pati (6), quod debitores hereditarii solvendo non sint, nulla (puto) dubitatio erit, quin Senatusconsulto locus non sit: etiamsi maxime creditoribus aliquantum præstiterit.

§. 4. Quid ergo, si, cum propterea de adeunda hereditate dubitaret Titius, quod parum idonea nomina debitorum viderentur: mulier hoc ipsum repromisit, *ut quanto minus a quoquo eorum servari posset, ipsa præstaret?* prope est, ut sit intercessio.

§. 5. Cum haberes Titium debitorem, et pro eo mulier intercedere vellet, nec tu mulieris nomen propter Senatusconsultum sequereris, petiit a me mulier mutuam pecuniam solutura tibi: et stipulanti mihi promisit ignoranti (7) in quam rem mutuaretur: atque ita numerare me tibi jussit: Deinde ego, quia ad manum nummos non habebam, stipulanti tibi promisi: *Quæsitum est*, si eam pecuniam a muliere petam, an exceptio Senatusconsulti ei prosit? *Respondit* (8), videndum, ne non sine ratione dicatur, ejus loco, qui pro muliere fidejusserit, haberi me debere: ut, quemadmodum illi, quamvis ignoraverit mulierem intercedere, exceptio adversus creditorem detur, ne in mulierem mandati actio competat, ita mihi quoque adversus te utilis exceptio detur, mihique in mulierem actio denegetur, quando hæc actio (9) periculo mulieris futura sit: Et hæc paulo expeditius dicenda, si prius, quam ego tibi pecuniam solverim, compererim eam intercessisse: cæterum si ante solverim, videndum utrumne nihilominus mulieri quidem exceptio adversus me dari debeat, et ego tibi condicere pecuniam possim: an vero perinde habendum sit, ac si initio ego pecuniam mulieri credidissem, ac rursus tu mihi in (10) creditum isses (11): Quod quidem magis dicendum existimavit (12), ut sic Senatusconsulto locus non sit: sicuti et cum debitorem suum mulier deleget, intercessioni locus non sit: Quæ (13) postea non recte comparari ait, quando delegatione debitoris facta, mulier non obligetur, at in proposito alienam obligationem in se transtulerit: quod certe Senatus fieri noluerit.

De intercessione pro uno ex duobus reis.

20. Idem lib. 8. Quæstionum.

SI pro uno reo (14) intercessit (15) mulier, adversus utrumque (16) restituitur (17) actio creditori.

Si in rem mulieris intercedentis vertatur. 1. De donatione pro patre.

21. Callistratus lib. 3. Institutionum.

SI pro aliquo mulier intercesserit, sed in rem ejus, quod acceptum est, versaretur, exceptio Senatusconsulti locum non habet, quia (18) non fit pauperior.

§. 1. Item si quid liberaliter fecerit, veluti ne judicatus pater ejus propter solutionem vexetur, non erit tuta Senatusconsulto: oneribus (19) enim earum Senatus succurrit.

Si mulier pecuniam accepit, ut solveret vel expromitteret.

22. Paulus lib. 6. Regularum.

SI mulieri dederim pecuniam, ut eam creditori meo solvat (20) vel expromittat (21), si ea expromiserit, locum non esse Senatusconsulto Pomponius scribit: quia mandati (22) actione obligata, in rem suam videtur obligari.

De interrogatione in jure.

23. Idem lib. singul. ad Senatusconsultum Velleianum.

SI mulier in jure interrogata, responderit *se heredem esse*; si sciens (23) se heredem non esse, responderit.

(1) *Propositio* hic, quid sit, dixi *in l.* 20. §. 1. *infr. de hered. vel action. vend.*

(2) *Agitare* est tractare, respondere: Verbum Africano familiare. *l.* 45. *infr. de act. empt.*

(3) Id est, fiduciarius. *Accurs.* et male: nam cum uterque manet in eadem potestate, ut in hac specie, pubes impuberi tutor est legitimus, *l.* 1. *infr. de legit. tut. l.* 9. §. 1. *infr. de tut. et ration. l.* 3. *C. de except.* quemadmodum ex constitutione Anastasii, emancipatus fratri suo impuberi legitimus est. *l.* 4. *C. de legit. tut. l.* 5. *C. de curat. furios.* Cujac. *d. loco.* Emancipato impuberi pubes frater suus, aut emancipatus, tutor est fiduciarius.

(4) *Heredem.*

(5) Emptio hereditatis, et quæ eam consequitur indemnitatis cautio, intercessio non est: licet penuria debitorum mulier oneretur, nec enim id agitur principaliter, ut pro eis intercedat. Et ad summam, quæ per consequentias venit intercessio, neque principaliter fit, non pertinet ad Velleianum: excipe tamen casum sequentem. Cuj. *ibi.*

(6) Ut in specie *l.* 18. *infr. de hered. vel action. vend.*

(7) Hinc nascitur quæstio, an ignoranti creditori noceat exceptio intercessionis.

(8) Julianus sc. cujus auctoritas etiam sine ratione Africano valet. *Cujac.*

(9) Obligatio.

(10) Id est, in mutuum. *l.* 2. *supr. de reb. cred.*

(11) *In creditum ire*, est mutuum aut promutuum contrahere promutuum contrahit, qui vice debitoris se reum creditori delegat. *Cujac.*

(12) Julianus sc.

(13) Sed et postea etc. hinc collige Jurisconsultos interdum in suis opinionibus variasse. Cujac. 4. *ad Afric. et* 2. *obs.* 37. *l.* 75 *Infr. de reg. jur.*

(14) *Subaudi*, debendi.

(15) Puta expromisit, vel judicium suscepit, quasi defensor.

(16) Cur in utrumque? quia intercedendo mulier utrumque liberaverat: Proinde rescissa post intercessione mulieris, in utrumque est actio utilis restitutoria creditori.

(17) Intercesserat igitur mulier novandi animo, alioquin non restitueretur actio. vide Cujac. in hanc *l.* 8. *ad Afric.* adde *l.* 8. § 11. *supr. eod.*

(18) Ut in casu *l.* 3. *l.* 13. *supr. eod. l.* 22. *infr. eod.*

(19) *l.* 4. *in fin. supr. eod.*

(20) Adde *l.* 16. *supr. eod.*

(21) Pro alio, idque novandi animo. *l.* 8. §. 8. *supr. eod.*

(22) Mandati obligatur, qui ab aliquo pecuniam accipit, ut eam alteri solvat. Quæ pecuniam mulier ita accipit, intercedere non videtur, sed rem suam agere, et in rem suam obligari.

(23) Et sic dolo. *Goth.* Vide in hanc *l.* 23. Butrigar. et Zanger *de except. part.* 3. *c.* 11. *n.* 133. *Ans.*

minime (1) intercessisse videri, quia (2) decepit; quod si existimavit se heredem, et (3) eo nomine decepta responderit; in eam actionem quidem dari, plerique existimaverunt, sed exceptione Senatusconsulti adjuvari.

De muliere delegata, 1. *Vel pecuniam promittente, ne delegetur*. 2. *De restituenda actione*, 3. *Temporali*.

24. Idem lib. singulari de intercessionibus fœminarum.

Debitrix (4) mulier a creditore delegata, pro eo, cui delegata est, promisit: Non utetur exceptione.

§. 1. Sed si pecuniam promisit (5), ne (6) delegetur, intercessisse videtur.

§. 2. Si Senatusconsulti beneficium intervenerit, utrum statim, cum mulier intercesserit, actio in priorem debitorem competit, an, si mulier solutum condicat? Puto, statim (7), et non expectandam solutionem.

§. 3. Si pro eo, qui temporali (8) actione teneretur, mulier intercesserit, temporalis actio restituetur (9): sic tamen, ut ex præcedenti causa, continua (10) tempora numerarentur post restitutionem: quamvis (11) statim, atque intercessit mulier, competierat (12).

Si domina servo suo credi jusserit, 1. *Vel pro eo fidejusserit*.

25. Modestinus lib. sing. de Eurematicis (13).

Si domina servo suo credi jusserit, actione honoraria (14) tenebitur.

§. 1. Quod si pro eo fidejusserit, exceptione Senatusconsulti Velleiani, judicio conventa, adversus creditorem tueri se poterit: nisi pro suo negotio (15) hoc fecerit.

De interrogatione in jure.

26. Ulpianus lib. 37. ad Edictum.

Si mulier intercedendi animo (16), servum alienum *suum esse* responderit (17), quasi intercesserit, auxilio Senatusconsulti utetur (18): plane, si *pro bona fide servienti sibi* responderit (19), non videtur intercessisse.

De bona fide creditoris. 1. *De intercessione apud servum*. 2. *Si mulier pro debitrice sua, quam delegavit, promiserit*.

27. Papinianus lib. 3. Responsorum.

Bona (20) fide personam mulieris in contrahendo secutus, ob ea, quæ inter virum et uxorem accepta pecunia gesta sunt, exceptione Senatusconsulti non summovetur (21).

§. 1. Cum servi ad negotiationem præpositi, cum alio contrahentes, personam mulieris, ut idoneæ, sequuntur, exceptione (22) Senatusconsulti dominum summovet (23): nec videtur deterior causa domini per servum fieri (24), sed nihil esse domino quæsitum: non magis, quam si litigiosum prædium servus aut liberum hominem emerit.

§. 2. Uxor debitricem suam viro delegavit, ut vir creditori ejus pecuniam solveret: si fidem suam pro ea, quam delegavit, apud virum obligaverit, locum exceptio Senatusconsulti non habebit, quia (25) mulier suum negotium gessit.

De confessione testatoris. 1. *De muliere mutuata, ut pro marito solvat*.

28. Scævola lib. 1. Responsorum.

Seia mancipia emit, et mutuam pecuniam accepit sub fidejussore (26) marito, eamque solvit venditori: postea maritus decedens non solvendo, in fraudem creditoris cavit (27) testamento, *se eam pecuniam universam debere*: Quæritur, an intercessisse mulier videretur? Respondi, secundum ea, quæ proponerentur (28), non intercessisse.

§. 1. Fundum uxoris suæ maritus obligavit (29) Sempronio ob conductionem: mox mulier a Numerio sua fide mutuam pecuniam acceptam sub obligatione ejusdem fundi solvit [statim] Sempronio pro marito suo: Quæsitum est, an adversus Senatusconsultum obligata sit? Respondi, si Numerius scisset (30), eam intercedere (31), fore Senatusconsulto, de quo quæreretur, locum (32).

(1) Imo, videtur intercessisse. *l.* 28. *infr. eod.*

(2) Vide *l.* 30. *infr. eod.*

(3) Ut in casu *l.* 30. *infr. eod.*

(4) Velleiano non juvatur, quæ vere debitrix delegatur, *ut hic*. secus, si quid promittat, ut ne delegetur. §. 1. *infr. eod.* Priore casu a priore creditore liberatur: posteriore non liberatur, sed novo etiam se adstringit, ut in *l.* 2. *C. h. t.*

(5) Promittens pecuniam, ne delegetur, intercedit.

(6) Id est, intercessisse videtur mulier, si maluit promittere, quam delegari.

(7) §. 3. *infr. eod. l.* 13. *in fin. supr. eod.* Actio directa, et utilis (quæ et restitutoria, et rescissoria) ipso jure mulieri competit, statim atque ipsa mulier intercessit: legitimæ restitutiones nullo temporis intervallo fiunt: factum hominis non exspectant.

(8) Vide *l. ult. supr. de minorib.*

(9) In veterem debitorem.

(10) Id est, continuata.

(11) Quoniam statim. Cujac. *ad l. ult. supr. de minor.*

(12) Competit actio, quæ nascitur. Competere enim est nasci.

(13) Περὶ εὑρηματικῶν. *Halo*. Eurematica sunt, quæ hodie vocantur *Cautelæ*.

(14) Id est, quod jussu. *Accurs.*

(15) Ut *l.* 3. *supr. eod.*

(16) Animus facta distinguit, *ut hic*. Mulier scienter respondens alienum servum suum esse, cum non esset ejus servus, intercessisse videtur, ideoque juvatur Velleiano, *ut hic*. Imo non juvatur, quia decepit. *l.* 23. *Supr. eod.* Dici potest, actorem scivisse, mulierem falsum respondere, proinde scientem non videri deceptum. *l.* 1. §. 1. *infr. de act. empt.*

(17) Sine mala fide, et non animo decipiendi.

(18) Est enim decepta. *l.* 23. *in fin. supr. eod.*

(19) Suum esse.

(20) Color quæsitus inter mulierem, et debitorem, creditori non nocet. adde *l. si fœnebris.* 13. *C. h. t.*

(21) Alias nemo cum fœminis contraheret. *l.* 11. *supr. eod.*

(22) Exceptio Senatusconsulti. *Halo.*

(23) Servi institoris culpa nocet domino.

(24) Nec etiam potest, *l. pen. infr. depositi.* adde et distingue, ut in *l. ult. in fin. C. de adquir. et retin. possess.*

(25) Ut in *l.* 3. *l.* 22. *supr. eod. l.* 1. *in fin. infr. de pignorib.*

(26) Fidejubere pro uxore maritus potest, *ut hic*. pro marito uxor non potest. *l.* 2. *supr. eod.*

(27) Testatoris verba enunciativa creditoribus non præjudicant.

(28) Et ita falsa testatoris confessio veritati non præjudicat. *l.* 39. *in fin. supr. de pignorat. l.* 3. §. 1. *infr. de SC. Silaniano.*

(29) Vid. Roderic. *de reditib. lib.* 2. *quæst.* 5. *num.* 34. *et* 35. Ans.

(30) *l.* 8. §. 14. *supr. eod.* Velleiani exceptio nocet creditori scienti, non ignoranti: scienti, inquam, id est, qui scivit, in quam rem mulier mutuaretur.

(31) Id est, intercessisse pro marito suo.

(32) Intercessio est, quia consensit mulier obligationi rerum suarum, sciente creditore Numerio; unde merito datur illi exceptio SC. *l. si sine. C. h. t. in l. si fœnebris. C. eod.* non proponitur intercessio facta, sed mutuum mulieri datum. Itaque exceptio illi denegatur. *Mod.*

De muliere mutuata pro aliis, pignusque creditori dante, et a debitoribus accipiente. 1. *Si fraus Senatusconsulto fiat.*

29. Paulus lib. 16. Responsorum.

QUidam voluit heredibus Lucii Titii mutuam pecuniam dare, et cum eis contrahere: sed quoniam facultates eorum suspectas habuit, magis (1) voluit uxori testatoris dare pecuniam, et ab ea pignus accipere: mulier eandem pecuniam dedit heredibus, et ab his pignus accepit: Quæro, an intercessisse videatur, et an pignora, quæ ipsa accepit, teneantur creditori? Paulus respondit, si creditor, cum contrahere vellet cum heredibus Lucii Titii, evitatis his, magis mulierem ream elegit, et in ipsius persona Senatusconsulto, quod de (2) intercessionibus factum est, locum esse (3): et pignora [ab ea] data non teneri. Eas autem res, quas mulier ab his, pro quibus intercedebat, pignori accepit, creditori mulieris obligatas non esse: sed non sine ratione Prætorem facturum, si non tantum [in] persona, subducta muliere, in principales debitores, dederit (4) actionem, sed etiam in res, quæ mulieri obligatæ sunt.

§. 1. Paulus respondit, ea, quæ in (5) fraudem Senatusconsulti, quod de intercessione fœminarum factum est, excogitata probari possunt, rata haberi non oportere.

De dolo mulieris. 1. *De procuratore, qui mandato mulieris intercessit.*

30. Idem lib. 2. Sententiarum.

SI decipiendi (6) animo, vel cum sciret se non teneri, mulier pro aliquo intercesserit, exceptio ei Senatusconsulti non datur: actionem (7) enim, quæ in dolum mulieris competit, Amplissimus Ordo non excludit.

§. 1. Procurator, si mandatu mulieris pro alio intercesserit, exceptione (8) Senatusconsulti Velleiani adjuvatur; ne alias actio intercidat.

Si mulier nolit solutum repetere, sed mandati agere.

31. Idem lib. 1. ad Neratium.

[PAulus], Si mulier, quod ex intercessione solvit, nolit repetere, sed mandati agere, et cavere velit de indemnitate reo, audienda est.

De aditione hereditatis. 1. *De pignore.* 2. *De venditione in fraudem Senatusconsulti.* 3. *Si quis intercedat mandato mulieris.* 4. *De muliere judicium suscipiente. De renunciatione exceptionis.* 5. *De intercessione pro servo alieno.*

32. Pomponius lib. 1. Senatusconsultorum.

SI mulier hereditatem (9) alicujus adeat, ut æs alienum ejus suscipiat, vix est, ut succurri ei debeat: nisi si fraude creditorum id conceptum sit: *nec* (10) *enim loco minoris vigintiquinque annis circumscripti per omnia habenda est mulier.*

§. 1. Si mulier rem a se pignori datam per (11) intercessionem recipere velit, fructus (12) etiam liberos (13) recipit: et si res deterior facta fuerit, eo nomine magis æstimetur (14).

† Sed si creditor, qui pignus per intercessionem acceperit, hoc alii (15) vendidit (16), vera est eorum opinio, qui petitionem dandam ei putant et adversus bonæ fidei emptorem: *ne melioris conditionis emptor sit, quam fuerit venditor* (17).

§. 2. Item si (18) mulier creditori viri fundum vendidit [et tradidit] ea conditione, *ut emptor acceptam pecuniam viro referret*, et hunc fundum vindicat, exceptio quidem opponitur (19) ei de re empta, et tradita, sed replicabitur (20) a muliere, *aut* (21) *si ea venditio contra Senatusconsultum facta sit.* Et hoc procedit, sive ipse creditor emerit, sive interposuerit alium, quo mulier ea ratione careat re sua. † Idem est et si non pro viro, sed pro alio debitore rem suam tradidit.

§. 3. Si mulier, ne ipsa intercederet, alii (22) mandaret, ut id faceret, an in hujus persona locus huic Senatusconsulto sit, qui rogatu mulieris id faceret, totus enim sermo Senatusconsulti ad petitionem non dandam adversus ipsam mulierem spectat? Et puto, rem ita esse distinguendam: ut si quidem creditor, cui me obligavi, mandante muliere hoc in fraudem Senatusconsulti egisset, ne ipsa interveniret contra Senatusconsultum, daret autem alium, excludendum eum exceptione fraudis Senatusconsulti factæ: si vero is ignorasset, ego autem scissem, tunc mandati me agentem cum muliere, excludendum esse: me autem creditori teneri.

§. 4. Si mulier, pro eo, pro quo intercesserit, judicium parata sit accipere, ut non in veterem debitorem actio detur: quoniam Senatusconsulti exceptionem opponere po-

(1) Id est, fidejussionem mulieris colorare voluit: quoties autem per creditorem coloratur mulieris intercessio, toties mulier Senatusconsulto juvatur.

(2) *l.* 2. *C. h. t.*

(3) Cur ita? vide *l.* 8. §. 14. *supr. eod.*

(4) Actio duplex mulieri, directa vel restitutoria instituitur, seu datur, et restituitur per Prætorem, *ut hic. et l.*8.§.14.*l.*16.*in fin. supr. eod.*

(5) In fraudem Senatusconsulti Velleiani facta, rata non habentur, *ut hic.* Idem in Macedoniano. *l.* 3. §. 3. *l.* 7. *supr. de SC. Macedon.*

(6) *l.* 2. §. 3. *l.* 23. *supr. eod. l.* 110. *in fin. infr. de reg. jur.*

(7) Velleiano non utitur mulier, quæ decepit. Velleianum Senatusconsultum doli actionem, qua teneri potest mulier, non excludit.

(8) Hic obiter nota, Senatusconsulto Velleiano multifariam mulieribus subveniri, puta exceptione, si nondum solverint: replicatione, *l.* 17. §. 1. *in fin. supr. eod. l. ult.* §. 2. *infr. eod.* et condictione, si solverint. *l.* 8. §. 3. *l.* 24. §. 2. *supr. eod. l.* 40. *supr. de condict. indeb.*

(9) *l.* 13. *in pr. supr. eod.*

(10) Restitutio in integrum, quæ ætatis ratione datur, circumscriptis non datur solius sexus ratione. vide *l.* 12. *supr. de minorib.*

(11) Id est, ex causa intercessionis, et fidejussionis a se factæ.

(12) Velleiano utens mulier non tantum pignus suum revocat, sed et pignoris fructum.

(13) Integros.

(14) *Al.* Æstimabitur, id est, habenda rei erit ratio quæ deterior facta est.

(15) Velleiano utitur mulier non modo adversus eum, cum quo ἀμέσως, seu immediate contraxit (puta cum fundum proprium pro tertio quodam intercedens, vendidit); sed et cum eo, qui mediate causam ab ipsa muliere habet, hoc est, adversus emptorem, et successorem emptoris.

(16) Adde *l.* 7. *C. h. t. l.* 39. *in fin. supr. de rei vind.*

(17) Quod esse non debet. *l.* 175. §. 1. *infr. de reg. jur.*

(18) Intercedit pro alio mulier, quæ pro eodem fundum proprium vendit.

(19) Imo, non opponitur, *l.* 4. *C. h. t.*

(20) Vid. *l.* 17. §. 1. *supr. eod.* quia sollicitata fuit ab emptoribus; secus, si eos sollicitavit, ut in *l.* 4. *C. h. t.* ut eo pacto utræque leges concilientur.

(21) Ac si ea. *Haloand.*

(22) Intercedere videtur mulier, non tantum cum ipsa palam et aperte intercedit, sed et cum alicui mandat, ut intercedat proinde, et in hac quoque specie Velleiano juvabitur.

test, cavere debebit (1), *exceptione se non usuram*, et sic ad judicem ire.

§. 5. *Intercedere* mulierem intelligendum est, etiam pro eo, qui obligari non possit, veluti, si pro servo alieno intercedit: sed rescissa (2) intercessione, in dominum restituenda est actio.

TIT. II.

DE COMPENSATIONIBUS (3).

Definitio compensationis.

1. Modestinus lib. 6. Pandectarum.

Compensatio, est debiti (4) et crediti inter se contributio (5).

Effectus.

2. Julianus lib. 90. Digestorum.

Unusquisque (6) creditorem suum, eundemque debitorem, petentem summovet (7), si paratus est (8) compensare (9).

Utilitas.

3. Pomponius lib. 25. ad Sabinum.

Ideo compensatio necessaria (10) est, quia interest (11) nostra potius non solvere (12), quam solutum repetere.

Fidejussor *compensare potest.*

4. Paulus lib. 3. ad Sabinum.

Verum est, quod et Neratio placebat, et Pomponius ait, ipso jure (13) eo minus fidejussorem (14) ex omni (15) contractu debere, quod ex compensatione reus retinere potest: sicut enim cum totum peto a reo, male peto, ita et fidejussor (16) non tenetur ipso (17) jure in majorem (18) quantitatem, quam (19) reus condemnari potest.

5. Gajus lib. 9. ad Edictum provinciale.

Si quid a fidejussore petetur, æquissimum est, eligere fidejussorem, quod ipsi, an quod (20) reo debetur, compensare malit: sed et, si utrumque velit compensare, audiendus est (21).

(1) Potest igitur mulier non tantum in judicio, sed extra judicium renunciare beneficio hujus Senatusconsulti, *ut hic. et l.* 21. *C. h. t. l. ult. et Auth. matri, et aviæ. in pr. C. quando mul. tut. off. Nov.* 118. *c.* 5. quod Bartolus reprehendit: nam qua facilitate mulier pro alio obligari, eadem renunciare Velleiano potest: atqui priore casu mulieribus Senatusconsultum subvenit: ergo, et altero illis subveniri æquum est. Ad hæc, Renunciatio alieno nomine ex facto emergens (nam tacite renunciare Velleiano videtur mulier, quæ obligatione pro alio suscepta creditori solvit) ei, quæ verbis contrahitur, comparatur: sed illo casu mulier juvatur: solutum enim eo nomine condicit. *l.* 8. §. 3. *supr. eod.* Cur non æque juvabitur in hujus legis specie Velleiano renuncians? sed hæc summa juris ratio dictare videtur, cui consuetudo, legesque superiores repugnant. Est tamen mulier sui beneficii monenda a Notariis, cum Velleiano renunciat, *Accurs.* quod in qualibet renunciatione admittendum videtur, *arg. l.* 5. *supr. de transact.* Sunt enim renunciationes stricti juris, in quibus ea tantum veniunt, quæ sunt nominatim expressa, *arg. l.* 35. *l.* 47. §. 1. *supr. de pactis. l.* 9. *in fin. supr. de transact. l. quidquid adstringenda. infr. de verb. oblig.* et eo quidem magis, quod renunciationes ejusmodi leviter plerumque fiant, et sine causæ cognitione, et ex quadam potius Notariorum consuetudine, quam certa eorum, qui contrahunt, scientia. Quid, si eam renunciasse Velleiano, scripto constiterit? Præsumitur admonita. *arg.* §. 16. *Inst. de inutil. stip.* §. *ult. Inst. de fidejuss. l.* 30. *l.* 134. §. *pen. infr. de verb. oblig. l.* 1. *C. de contrah. stipul.* Aliud esse puto, si non constiterit in instrumento eam Velleiano renunciavisse: ut in dubio renunciasse non præsumatur, *ut hic.* Bart. eoque in dubio interrogari potest Notarius a judice, de privilegio Velleiani. Quod si ignoraverit, haud dubie mulier, neque renunciasse, neque monita fuisse intelligitur. Addunt interpretes, mulierem in jurata renunciatione præsumi admonitam, eoque casu Velleiano non juvandam. *arg. Auth. Sacramenta puberum. C. si advers. vend.* nisi immodice læsa sit: tunc enim circumscriptam præsumi, et juramentum vinculum iniquitatis esse non oportere.

(2) De rescissoria hac actione dixi *l.* 8. §. 14. *supr. eod.*

(3) *L.* 4. *Cod.* 31. 3. Harmenop. 9. §. 30. 39. *Inst. de act.* quæ hodie ipso jure, tam in bonæ fidei, quam stricti juris judiciis fiunt, excepta depositi actione. vide *l. ult. C. h. t. d.* §. 30. Possunt etiam in causa appellationis compensationes peti et opponi. vide Cappellam Tholosan. *q.* 262. Goth. Vid. ad hunc titutum Loriot. Butrigar. et Zanger. *de except. part.* 3. *cap.* 8. Ans.

(4) Liquidi etc. dic, ut notavi ad *l.* 22. *infr. eod.*

(5) ἀντίλλογος. Theoph. *d.* §. 30. *Inst. de act.* est etiam instar solutionis. *l.* 4. *infr. qui potiores.*

(6) *Subaudi*, creditor et debitor in genere et quantitate.

(7) *Subaudi*, opposita compensationis exceptione.

(8) Et debitum ipsum, qua de re agitur, compensari debeat vel possit: idque concurrentem ad usque quantitatem.

(9) In vicem debiti: ita tamen, ut si quid amplius debeatur, judicialiter offeratur, et deponatur. *l.* 12. *C. h. t.*

(10) Compensatio necessaria, id est, utilis est, quoties debitum jure Civili exigi potuit: quod si jure tantum naturæ exigi potuit, civili non potuit, tunc proprie ac vere necessaria est compensatio. *l. si ambo.* 10. §. *si quis igitur. Infr. eod. l. fidejuss.* 16. §. *fidejussor.* 3. *infr. de fidejussorib.*

(11) Id est, cum lis possit uno judicio definiri, scil. per actionem, et exceptionem, pluralitas, seu multitudo judiciorum non debet admitti, ut quæ incommoda, sumptusque adferat: quin etiam compensationem æquitas poscere videtur: nam dolo facit, qui petit quod restituturus est. *l.* 8. *infr. de dol. mal. et met. except.* Interim sciendum est, ibi reconventionem locum habere, ubi non potest fieri compensatio. De reconventione extat tit. *extr. de mutuis petitionibus.* vide *l.* 11. §. 2. *supr. de jurisd.*

(12) §. 39. *Inst. de act. l.* 15. *infr. de fidejussor.* Cicero, 3. *in Verrem.* Utrum æquius est decumanum petere, an curatorem repetere? judicium integra re, an perdita fieri?

(13) Ut ministerium operave judicis non exigatur, sed extrajudicialis conventio sufficiat. *Bart.* quod ad impediendam causam usurarum valere debet, *l.* 11. *infr. eod. l.* 5. *C. h. t.* et pœnæ ob moram solvendæ. Hic effectus compensationis diligenter notandus est, emphyteutæ canonem non solventi, si dominus ei quid debeat: tunc enim expelli ab emphyteusi non poterit, ob hujus compensationis effectum. Faber, ad *d.* §. 30. An idem est in eo, qui juravit intra certum tempus se soluturum, ut evitet perjurium, exceptionem compensationis opponens? ait Faber *ibidem.* negat Zasius ex *c. ad nostram. extr. de jurejurando.* ad evitandam tamen condemnationem judicis, opponenda est judicialiter. An et post condemnationem opponi potest compensatio? Videtur opponi posse: ideoque opposita sententiæ exceptionem impediet. Cur? omnis exceptio peremptoria non impugnans sententiam, sed eam moderans, etiam post sententiam opponi potest. *l.* 6. *infr. eod.* Compensatio autem non impugnat sententiam, cum compensans satisfacere videatur: solvit enim, qui compensat.

(14) Compensare fidejussor potest id, quod etiam reo principali debetur: perinde ac si ei deberetur, *ut hic. et l.* 5. *infr. eod.*

(15) Vide quæ scripsi ad *l.* 36. *infr. de administr. et peric. tut.*

(16) Fidejussoris interest compensare potius, quam solvere, et post solutum repetere. Hac ratione colligitur, fidejussorem in negotio, causave principalis debitoris testimonium dicere non posse, cum ejus causa lisque proprie esse videatur. adde *l. omnib.* 10. *C. de testibus.*

(17) Ipso jure non obligari in majorem quantitatem est, non teneri in majorem quantitatem, non modo in judicio, sed et si extra judicium verseris, quamvis extra judicium facta denunciatione, compensationem posse objici, ut ex ea extra judicium etiam facta, obligationem tolli ipso jure videatur.

(18) Fidejussor in majorem quantitatem obligari, quam reus ipse debeat, non potest.

(19) Vide §. 5. *Inst. de fidejussoribus.*

(20) *l.* 4. *supr. eod.*

(21) Eodem modo pater filio debitum, ut et dominus, quod servo suo debetur, *l.* 9. *infr. eod.* et procurator in rem suam, quod cedenti debitum fuit tribus casibus. *l.* 18. *infr. eod.* ut et socius, quod socio debetur, *l.* 10. *infr. de duobus reis.* compensare potest: alias aliena debita non compensantur. *l.* 9. *C. h. t.*

Naturale debitum compensari potest.

6. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

ETiam quod natura (1) debetur, venit in compensationem (2).

In diem debitum, ante diem compensari non potest. 1. *Non admissa compensatione utrum salva maneat petitio.*

7. IDEM lib. 28. ad Edictum.

QUod in (3) diem debetur (4), non compensabitur, antequam (5) dies venit, quanquam dari oporteat.

§. 1. Si rationem compensationis judex non habuerit (6), salva manet petitio: nec enim rei (7) judicatæ exceptio objici potest: Aliud dicam, si reprobavit (8) pensationem, quasi non existente debito: tunc enim rei judicatæ mihi nocebit exceptio.

De litis contestatione.

8. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

IN compensationem etiam id deducitur (9), quo (10) nomine cum actore lis (11) contestata est (12), ne (13) diligentior (14) quisque deterioris conditionis habeatur, si compensatio ei denegetur.

De debito peculiari. 1. *De eo, quod patri rei debetur.*

9. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

SI cum filiofamilias (15) aut servo contracta sit societas, et agat dominus vel pater, solidum per compensationem servamus: quamvis, si ageremus, duntaxat de peculio præstaretur.

§. 1. Sed si cum (16) filiofamilias agatur, an, quæ patri debeantur, filius compensare possit, quæritur? Et magis est admittendum: quia unus contractus est: sed cum conditione, ut caveat, *patrem suum ratum habiturum*: id est, non exacturum, quod is compensaverit.

De sociis. 1. *De condictione indebiti.* 2. *De maleficiis.* 3. *De stipulationibus prætoriis.*

10. ULPIANUS lib. 63. ad Edictum.

SI ambo socii (17) parem negligentiam societati adhibuimus, dicendum est, desinere nos invicem esse obligatos, ipso jure compensatione negligentiæ (18) facta. ┼ Simili modo probatur, si alter ex re communi aliquid percepit, alter tantam negligentiam exhibuerit, quæ eadem quantitate æstimatur, compensationem factam videri, et ipso jure (19) invicem liberationem.

§. 1. Si quis igitur compensare potens (20), solverit, condicere (21) poterit, quasi indebito soluto.

§. 2. Quotiens ex maleficio oritur actio, utputa ex (22) causa furtiva (23), cæterorumque maleficiorum, si de ea pecuniarie (24) agitur, compensatio locum habet. Idem est (25) et si condicatur ex causa furtiva. ┼ Sed et qui noxali judicio convenitur, compensationem opponere potest.

§. 3. In stipulationibus quoque, quæ instar (26) actionum habent, [id est, prætoriis,] compensatio locum habet: et secundum Julianum, tam in ipsa stipulatione (27) quam in ex stipulatu (28) actione poterit objici compensatio.

De usuris. De fisco.

11. IDEM lib. 32. ad Edictum.

CUm alter alteri pecuniam sine usuris (29), alter usurariam debet, constitutum est a Divo (30) Severo,

(1) Compensari potest etiam id, quod sola natura debetur. *Goth.* Vid. ad hanc leg. Joan. Robert. *sentent. lib.* 1. *cap.* 6. S. L.

(2) Nisi exceptione peremptoria perimi possit, *l.* 14. *infr. eod.* veluti si debitum præscriptione vel sententia absolutoria inane redditum sit. *Castrens.*

(3) Compensari id, quod in diem debetur, potest, sed non antequam dies venerit: statim quidem debetur, *l. cedere diem.* 213. *infr. de verbor. significat.* sed non ante diem compensatur.

(4) *l.* 16. §. 1. *infr. eod.*

(5) Compensatio fit liquidi tantum confessi et præsentis, *ut hic.* *l.* 10. §. 2. *l.* 22. *infr. eod. l. ult. C. h. t.*

(6) Compensatio a judice repudiata, post objici non potest, omissa potest. *l.* 8. §. 2. *supr. de negot. l.* 1. §. 4. *infr. de contrar. tutelæ. l.* 18. *in fin. supr. commodati.* Goth. Rationem compensationis jure non habet judex, si expedite probari non potest, invicem deberi. *l. ult. C. h. t.* vide *l. aufertur. infr. de jur. fisc.* Mod.

(7) Sententia dicta in principali, non præjudicat incidenti: nisi sua sententia incidenti quoque præjudicium facere judex voluerit.

(8) Adde *l.* 9. *infr. de except. rei jud.*

(9) Officio judicis. *l.* 7. *supr. eod.*

(10) Id est, id, cujus nomine.

(11) Litem contestantis deterior esse conditio non debet, quam non contestantis.

(12) Olim sc. vel in alio judicio.

(13) In compensationibus deterioris conditionis esse non debet diligens, quam negligens. *l.* 29. *infr. de novationibus. l.* 86. *infr. de regulis juris.*

(14) Diligentioris causa melior.

(15) Vide *l.* 5. *supr. eod.*

(16) Compensationem filius potest suo nomine objicere ejus, quod patri debetur, dummodo de rato caveat.

(17) Compensatio in societate ipso jure locum habet.

(18) Compensatio in delictis ipso jure fit. Negligentiæ ad negligentiam fit compensatio, *ut hic.* sic dolus dolo compensatur, *l.* 36. *Supr. de dolo. arg. l.* 4. §. 13. *Infr. de doli mali et met. except.* et delictum. vide §. 2. *infr. eod.*

(19) Ipso jure fit compensatio, etiamsi ab homine non objiciatur.

(20) Si qui compensare potuit, nec tamen compensavit, sed solvit, solutum potest condicere: nam ubi lege compensatio fit, solutum repetitur, tanquam indebitum.

(21) *l.* 5. §. *pen. infr. de impensis.* si modo res talis sit, ut compensari possit. vide *l.* 30. *Supr. de condict. indeb.*

(22) Condictio furtiva oritur ex maleficio, *ut hic.* licet alii putent ex variis causarum figuris oriri. *l.* 1. *infr. de obligat.*

(23) Vel rebus amotis. *l.* 1. *C. rerum amot. l.* 7. §. *ob donationes. infr. soluto.*

(24) Id significat pecuniariæ actioni ex maleficio, compensationem opponi, non pœnali, id est, criminali. Hic quæri potest utiliter, an injuriæ (ut si fur appellatus a Titio, eum latronem appellaverit) compensari debeant? Id textus affirmare videtur, ut Bart. et *lex* 25. *supr. de procur.* purgare convitium cuique permitti, idque eo magis, quod vita et fama æquiparantur, *l.* 9. *infr. de manumiss. vind.* et retorquere crimen in alium sit permissum. Ad hæc *lex* 14. §. 6. *infr. de bon. libert. et l.* 39. *infr. soluto.* tradit, paria delicta mutuo inter virum et uxorem compensari: sed superioribus obstat *lex* 19. *C. qui accus.* quæ negat facultatem accusatis recriminandi in pari vel majore crimine: ideoque notat Speculator, eo casu quemlibet de injuria sibi illata agere posse.

(25) Id est, Cujac. 13. *obs.* 37. idque confirmari Basilicis ait, quæ ita habent, ὁ ἐναγόμενος, χρηματικῶς ἀπὸ κλοπῆς, τῇ τοῦ κλοπιμαίου ἀπαιτήσει, ἢ noxalia ἀντιλογίζεται.

(26) Stipulationes prætoriæ instar judiciorum habent, quod ab invitis extorqueantur, *l.* 1. §. *cautionales.* 2. *infr. de prætoriis stipul.*

(27) *Subaudi*, interponenda.

(28) Hoc est, interposita jam stipulatione.

(29) Compensare qui potest, usuras non præstat, sive eas ex mora, sive ex stipulatione debuit, ut notat *hic Alberic.* Quid, qui compensandi jus habet, num etiam pœnam, quam debere potest, compensare potest? Richardus Malumbranus ita censuit exemplo superiore usurarum, *l. lecta.* 40. *supr. de reb. cred. l. Gaius.* 11. *infr. de usuris. l. pen. supr. de condict. indeb. c. constitutus. extr. de pœnis.* unde dicitur, Emphyteutam, mora in solvendo canone admissa, emphyteusi non decidere, si quid ei vicissim a domino debeatur, si moram suam cum mora sibi debiti compensare possit.

(30) Id est, Alexandro. Cujac. 8. *observ.* 16.

concurrentis (1) apud utrumque quantitatis usuras non esse præstandas (2).

12. IDEM lib. 64. ad Edictum.

IDem (3) juris est non solum in privatis, verumetiam in causa (4) fisci constitutum. † Sed et si invicem sit usuraria pecunia, diversæ tamen [sint] usuræ, compensatio nihilominus locum habet ejus, quod invicem debetur.

Si sæpius objiciatur compensatio.

13. IDEM lib. 66. ad Edictum.

QUod Labeo ait, non est sine ratione: ut, si (5) cui petitioni specialiter destinata est compensatio, in cæteris (6) non objiciatur.

De obligatione, cui obstat exceptio.

14. JAVOLENUS lib. 15. ex Cassio.

QUæcunque (7) per exceptionem (8) perimi possunt, in compensationem non veniunt.

De eo, quod certo loco.

15. IDEM lib. 2. Epistolarum.

PEcuniam *certo* (9) *loco a Titio dari* stipulatus sum: is petit a me, quam ei debeo, pecuniam: Quæro, an hoc quoque pensandum sit, quanti mea interfuit, certo loco dari? Respondit, Si Titius petit, eam quoque pecuniam, quam certo loco promisit, in compensationem deduci oportet: sed cum sua causa; id est, ut ratio habeatur, quanti Titii (10) interfuerit (11), eo loco, quo convenerit, pecuniam dari (12).

De eo, quod alius quam actor debet. 1. De re judicata.

16. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

CUm (13) militi castrensium bonorum alius, cæterorum (14) alius heres exstitit, et debitor alteri heredum obligatus, vult compensare, quod ab (15) alio debetur, non audietur.

§. 1. Cum intra diem ad judicati (16) executionem datum judicatus Titio agit cum eodem Titio, qui et (17) ipse pridem (18) illi judicatus est, compensatio admittetur: aliud est enim, diem obligationis non venisse: aliud (19), humanitatis (20) gratia tempus indulgeri solutionis.

De Ædili condemnato ob arctiorem annonam præbitam.

17. IDEM lib. 1. Responsorum.

IDeo (21) condemnatus, quod arctiorem (22) annonam Ædilitatis (23) tempore præbuit, frumentariæ pecuniæ debitor non videbitur: et ideo compensationem habebit.

De procuratore in rem suam. 1. De eo, quod alii quam reo debetur.

18. IDEM lib. 3. Responsorum.

IN (24) rem suam (25) procurator datus, post litis contestationem si vice mutua conveniatur, æquitate compensationis utetur.

§. 1. Creditor (26) compensare non cogitur, quod (27) alii quam debitori suo debet: quamvis creditor ejus pro eo, qui convenitur ob debitum proprium, velit compensare.

De pecunia soluta servo publico.

19. IDEM lib. 11. Responsorum.

DEbitor pecuniam publicam servo publico citra (28) voluntatem eorum solvit, quibus debitum recte solvi potuit: obligatio pristina manebit, sed dabitur ei compensatio peculii fini (29), quod (30) servus publicus habebit.

(1) Vide *l.* 4. *l.* 5. *C. h. t. l.* 1. *infr. quæ sent. sine app.* ·7. *C. de solut.*

(2) Mutui in judicio (licet strictum judicium sit) fit etiam compensatio ipso jure. vid. *l.* 21. *infr. eod.*

(3) Compensantur usuraria debita hinc inde ut in privatis negotiis, ita et in fiscalibus.

(4) Vide *l.* 1. *C. h. t.*

(5) Compensationes plures fieri non possunt ejusdem debiti: vel a, Compensatio quæ unicum debitum perimit, alii debito objici non potest: cum semel effectum suum sit sortita. Non potest autem una causa diversos effectus sortiri.

(6) Una causa non potest operari circa diversos effectus. *Bart.*

(7) Compensationem nemo recte petit eorum, quæ petere quidem potest stricto jure, non potest tamen cum effectu petere, cum exceptione possit repelli. *Goth.* V. in hanc leg. Bellon. *lib.* 2. *supput. c.* 1. S. L.

(8) Vid. *l.* 6. *supr. eod.*

(9) Compensari ubique potest, quod certo loco debetur, si modo præstetur adversario id, quod ejus interest debitum suo loco solvi. unde notant, Compensationes non modo sortis, sed et eorum quæ sorti accedunt. puta ejus, quod interest, posse peti: et breviter, needum liquida debita interdum compensari. *Goth.* Vide in hanc l. Ant. Augustin. *lib.* 2. *emend. c.* 1. S. L.

(10) *Quanti tua*, vulgata, quæ lectio defensa a Molineo, *tractat. de eo, quod interest. num.* 10. *Quanti tua* autem hic est, quanti tua, qui agis, interest.

(11) *l.* 2. *§. ult. supr. de eo, quod certo loco.*

(12) *Al.* restituiri: *Florentina*, daturi: *Antonius Augustinus* ...uiri.

(13) Si cum militi. *vulg. Haloand.*

(14) Id est, non castrensium paganorum.

(15) Vide *l.* 18. *§.* 1 *infr. eod.*

(16) Tempus ad judicati executionem datum judicatis primum unius mensis: tum duorum: ad extremum, quatuor. vide *l.* ... *C. de usuris rei judic.*

(17) Vide *l.* 2. *in fin. C. h. t.*

(18) *Pridem*, pro quatuor mensibus hic accipi notat post Ri...rdum Baldus.

(19) Compensationem non impedit tempus, quod humanitatis gratia indulgetur.

(20) Ut et Græci dicunt πρὸς περίθ κλψιν. Cujac. ad *l.* 118. *Infr. de verb. oblig.*

(21) Compensatio criminali condemnationi objicitur ex debito civili. *Bald. Goth.* Vid in hanc l. Duaren. *lib.* 1. *disp. anniversa. cap.* 25. Cujac. *lib.* 2. *observ. cap.* 23. *et lib.* 14. *cap.* 13. et Joan. Robert. *lib.* 3. *sent. jur. cap.* 26. S. L.

(22) Arctiorem annonam præbet, qui de ea frumenti quantitate subducit, quam viritim populo præberi oportet. Robert. 3. *sent. ult.* de quo vide *l.* 53. *supr. de jud.* Livius 25. Adsidendo diutius arctiorem annonam sociis, quam hosti faciebat. Interim nota. Ædilem a Curatore rei frumentariæ differre: hic, si ex curationis causa condemnetur, compensatione uti non potest, *l.* 20. *infr. eod.* Ædilis vero, quam curator annonam redegerit, in ea præbenda ipse operam navat: et si annonam fraudavit, compensatione adversus fiscum uti potest. *d. l.* 53. Præterea curatori pecunia datur: ædili annona, non pecunia. vide Cujac. 2. *observ.* 23. *in fin.*

(23) Budæus, Alciatus et Haloander legunt *edulitatis*: quo vocabulo intelligunt, rerum edulium largitionem et præbitionem fieri solitam a Principe tempore carioris annonæ. Lamp. Alexand. vide Duar. *disp.* 25. et male: *Ædilitatis tempore*, hic est, cum in ædilitate esset. Cujac. 2. *observ.* 23. ἐν τῷ ἀγορανομεῖν. Cujac. 14. *obs.* 13. *ex Basilic.* ubi reprehendit Duarenum, monetque apud Lampridium legendum esse *utilitatem*: et veteres *adulitatem* et *ædilitatem* promiscue scripsisse. Hinc illud Tertulliani in *Apologetico*, Philosophi tyrannidem affectant, Christianus vero nec ædilitatem.

(24) Compensare procurator in rem suam potest, quod ei debetur ex mandato, cessaque ei actione.

(25) Vide Cujac. 24. *obs.* 37.

(26) Vide Rom. *singul.* 534. incipiente *Debitor meus.*

(27) Vide *l.* 9. *C. h. t. l.* 16. *supr. eod.*

(28) *l.* 12. *C. de solut.*

(29) Imo in solidum. *l.* 9. *supr. eod.* Cæterum *peculii fini* compensationem dari, hic nihil aliud est, quam ad quantitatem peculii dari. *l.* 15. *§.* 4. *infr. ad L. Falc.*

(30) Qua, Duaren. 1. *disput.* 12.

De curatore rei frumentariæ condemnato.

20. Idem lib. 13. Responsorum.

OB negotium copiarum expeditionis tempore mandatum curatorem (1) condemnatum, pecuniam jure compensationis retinere non placuit: quoniam ea non compensatur.

De procuratore convento.

21. Paulus lib. 1. Quæstionum.

POstea quam placuit inter omnes, id quod invicem debetur, ipso jure (2) compensari, si procurator absentis conveniatur, non debebit de rato cavere, quia nihil compensat, sed ab initio minus ab eo petitur.

De debito alternato.

22. Scævola lib. 2. Quæstionum.

SI debeas decem [millia], aut (3) hominem, utrum adversarius volet: ita (4) compensatio hujus debiti admittitur, si (5) adversarius palam dixisset (6), utrum voluisset.

De eo, quod tutor debet, qui pro pupillo agit.

23. Paulus lib. 9. Responsorum.

ID, quod (7) pupillorum nomine debetur, si tutor petat, non posse compensationem objici ejus (8) pecuniæ, quam ipse tutor suo nomine adversario debet.

De fisco.

24. Idem lib. 3. Decretorum.

JUssit Imperator audiri adprobantem sibi a fisco (9) deberi, quod ipse (10) convenitur.

TIT. III.

DEPOSITI (11) VEL CONTRA.

Definitio et Etymologia depositi. 1. *Edictum.* 2. *Ratio edicti.* 3. *Quid sit deponere tumultus vel cæterarum causarum gratia.* 4. *Ratio edicti.* 5. *De his, quæ accedunt rei depositæ.* 6. *Pactum de culpa*, 7. *Vel dolo.* 8. *De vestimentis servandis balneatori datis.* 9. *De servo in pistrinum conjecto.* 11. *De re perferenda.* 13. *De re recipienda et custodienda.* 14. *De re jussu unius deposita apud alium.* 15. *De pupillo depositario.* 16. *De re deteriorata.* 17. *De servo deponente*, 18. *Vel recipiente.* 19. *De successoribus.* 20. *De dolo præterito vel futuro.* 21. *Quo tempore spectatur facultas restituendi.* 22. *De eo, qui non reddit depositum.* 23. *De bona fide.* 24. *De fructibus et omni causa.* 25. *De venditione et redemptione. De interitu rei depositæ.* 26. *De jurejurando in litem.* 27. *Si servus noster, vel is, qui bona fide servit*, 28. *Vel servus fructuarius*, 29. *Vel hereditarius deposuit.* 30. *De morte manumissione, alienatione servi, qui deposuit.* 31. *Si servus communis deposuit.* 32. *De re domino opinato reddita.* 33. *De pecunia deposita a servo, ut pro ejus libertate detur domino. Quid sit reddere depositum.* 34. *De usu* 35. *Et periculo rei depositæ.* 36. *De heredibus depositum repetentibus.* 38. *De testamento recitato a depositario.* 39 *De prædone vel fure deponente.* 40. *De forma libelli.* 42 *De filiofam. et servo.* 43. *De duobus depositariis*, 44 *Vel depositoribus.* 45. *De tempore præstituto.* 47. *De dolo, de venditione rei depositæ.*

1. Ulpianus lib. 30. ad Edictum.

DEpositum (12) est, quod custodiendum alicui datum est. Dictum ex eo, quod ponitur: præpositio enim *de* (13) auget depositum, ut ostendat, totum (14) fidei ejus commissum, quod ad custodiam rei pertinet.

§. 1. Prætor ait, *quod* (15) *neque tumultus, neque incendii, neque ruinæ, neque naufragii causa depositum sit in simplum* (16), [*ex*] *earum autem rerum, quæ supra comprehensæ sunt, in ipsum in duplum* (17): *in heredem ejus quod dolo malo ejus factum esse dicetur, qui mortuus sit in simplum* (18): *quod ipsius, in duplum judicium* (19) *dabo.*

§. 2. Merito has (20) causas deponendi separavit Prætor quæ continent fortuitam causam depositionis ex necessitate descendentem, non (21) ex voluntate proficiscentem.

§. 3. Eum (22) tamen *deponere tumultus, vel incendii vel cæterarum causarum gratia* intelligendum est, qui nullam aliam causam deponendi habet, quam imminens (23) ex causis suprascriptis periculum.

§. 4. Hæc autem separatio causarum justam rationem habet: quippe cum quis fidem elegit, nec depositum redditur, contentus esse debet simplo: cum vero extante necessitate deponat, crescit perfidiæ crimen (24): et pub

(1) *l.* 3. *C. h. t. l.* 46. §. 5. *infr. de jure fisci.* vide quæ notavi ad *l.* 17. *supr. eod.*

(2) Ut exceptionem doli opponi non sit necesse: quientiam, utcunque per errorem soluta sit pecunia, condici potest. *l.* 10. §. 1. *supr. eod.*

(3) Et sic sub alternatione posita in stipulantis electione.

(4) Cur? debitum sub alternatione est incertum. *l.* 57. *infr. de verb. oblig.*

(5) Non fit compensatio, nisi debiti liquidi, confessi præsentis: nam controversi vel incerti compensatio non fit, *ut hic. et l.* 3. *infr. de tutelæ et rat. distr.* ut nec in deposito, etiam ante Justinianum. 2. Paul. 12. §. *ult. l.* 3. *infr. de tutelæ et rat. distrah.* adde *l. ult. C. h. t.*

(6) Cur? Electione res fit certa.

(7) Non compensatur tutoris proprium debitum, tutore petente, quod pupillis debetur. *Synops. Basil. l.* 7. *tit.* 6. *et tit.* 10. *cap.* 13.

(8) ὀ συμψηφίζεται χρέος ἰδικὸν τοῦ ἐπιτρόπου. *Eclog. l.* 7. *tit.* 6. *ex Basil.* 10. *c.* 23.

(9) Compensationem fiscus subit, si petit, et debeat. *Synops. ibid. cap.* 24.

(10) Quod et ipse, Haloand. *l.* 13. *C. h. t. l.* 46. §. 5. *infr. de jure fisci. legendum videtur*, id in quod: *vel* in quo ipse.

(11) *L.* 4. *C.* 34. §. 3. *Inst. quibus modis re contrahitur oblig. l.* 1. §. 5. *Infr. de oblig. Nov.* 88. 2. Paul. 4. *et* 12. 13. *Eclog.* 2. 3. Harm. 9. 3. *extr.* 16.

(12) *Synops. Basil.* 13. *tit.* 2. *cap.* 1.

(13) *De* præpositio auget significationem verbi, ut sit idem, quod *valde.* Festus in Decultarunt, valde occultarunt. Idem in Dedi, Defrui, Deperio. Nonius in Deamare, et Demagis. Deproperus *C. Theod.*

(14) Ita tamen, ut et proprietas et possessio maneat penes deponentem. *l.* 17. *in fin. infr. eod.*

(15) De iis, quæ tumultus, vel incendii, vel ruinæ, vel naufragii causa deposita sunt, in eum quidem, qui accepit, in duplum actio competit: in heredem, quod dolo testatoris factum in simplum: quod ipsius, in duplum. De cæteris vero depositis in simplum actio datur, *Synops. ibid. c.* 1.

(16) Alias, si tumultus causa depositum est, dupli agetur. §. 17. *in fin. Inst. de act.*

(17) §. 17. *Inst. de act.*

(18) *l.* 18. *infr. eod.*

(19) Actionem depositi.

(20) Tumultus, incendii, ruinæ, naufragii.

(21) Est ergo duplex deponendi causa, voluntas, et necessitas: necessitas, ut in his casibus: adde et sequestrum: adde et id depositum, quod fit impediendarum usurarum causa, de quo *l.* *C. de usuris. l.* 9. *C. de solutionib.*

(22) Deponere tumultus, incendii, ruinæ, vel naufragii causa videtur, qui duntaxat propter imminens ex hisce causis periculum, non ullam aliam ob causam deponit. *Synops. Basil. ibid.*

(23) Id est, instans, ut *l.* 1. *supr. quod metus causa.*

(24) Et sic pœna criminis.

ea utilitas coërcenda est (1), vindicandæ reipublicæ causa: est enim inutile (2) in causis hujusmodi fidem (3) frangere.

§. 5. Quæ (4) depositis rebus accedunt, non (5) sunt deposita, ut puta si homo vestitus deponatur, vestis enim non est deposita, nec si equus cum capistro: nam solus equus depositus est (6).

§. 6. Si convenit, *ut in deposito, et culpa* (7) *præstetur*, rata est conventio: contractus enim legem (8) ex conventione accipiunt.

§. 7. Illud non probabis, dolum (9) non esse præstandum, si convenerit: nam hæc conventio contra bonam fidem, contraque bonos (10) mores est: et ideo nec sequenda est.

§. 8. Si (11) vestimenta servanda balneatori data perierunt, si quidem nullam (12) mercedem servandorum vestimentorum accepit, depositi eum teneri, et dolum duntaxat præstare debere puto: quod si accepit, ex conducto (13).

§. 9. Si quis servum custodiendum conjecerit forte in pistrinum (14), si (15) quidem merces intervenit custodiæ, puto esse actionem adversus pistrinarium ex conducto: si vero mercedem accipiebam (16) ego pro hoc servo, quem in pistrinum accipiebat, ex locato me agere posse: Quod si operæ ejus servi cum custodia pensabantur, quasi genus locati et conducti intervenit: sed (17), quia pecunia non datur, præscriptis verbis datur actio: si vero mihil aliud, quam cibaria præstabat, nec de operis quicquam convenit, depositi actio est.

§. 10. In conducto et locato, et in negotio, ex quo diximus præscriptis verbis dandam actionem, et dolum (18), et culpam præstabunt, qui servum receperunt: at si cibaria tantum dabant, dolum duntaxat: sequemur tamen (ut Pomponius ait), et quid habuerunt proscriptum, aut quid convenerit: dummodo sciamus, et si quid fuit proscriptum, dolum tamen eos præstaturos, qui receperunt, qui solus (19) in depositum venit.

§. 11. Si (20) te rogavero, *ut rem meam perferas* (21) *ad Titium, ut is eam servet*, qua actione tecum experiri possum, apud Pomponium quæritur? Et putat, tecum mandati, cum eo vero, qui eas res receperit, depositi: Si vero tuo nomine receperit, tu quidem mihi mandati teneris, ille tibi depositi: quam actionem mihi præstabis (22), mandati judicio conventus.

§. 12. Quod si (23) rem tibi dedi, *ut, si Titius* [*rem*] *non recepisset, tu custodires*, nec eam recepit, videndum est, utrum depositi tantum, an et mandati actio sit? Et Pomponius dubitat: puto (24) tamen, mandati esse actionem: quia plenius fuit mandatum, habens et custodiæ legem.

§. 13. Idem Pomponius quærit, si tibi mandavero, *ut rem ab aliquo meo nomine receptam custodias*, idque feceris, mandati an depositi tenearis? Et magis probat, mandati esse actionem, quia hic est (25) primus contractus.

§. 14. Idem [Pomponius] quærit, si (26) apud te volentem me deponere, *jusseris* (27) *apud libertum tuum deponere*, an possim tecum depositi experiri? Et ait, si tuo nomine, hoc est, quasi te custodituro, deposuissem, mihi tecum depositi esse actionem: si vero suaseris mihi,

(1) Publica utilitate coërcendum est etc. *vulg.* utilitas coërcendo vindicanda. *Hal.* publica inutilitas coërcenda. *Cujac.* ad *l.* 2. *C. de fide, et jure hastæ.* reprehensus a Robert. 2. *recept.* 31. adde quæ notavi ad *l. ult. C. de servitutib.* et Robert. 22. *Animad.* 26. Ant. Mercator. 2. *Notar.* 26. legendum videtur, *coërcenda, et vindicanda, reipublicæ causa.* Goth. Vide etiam eundem Robertum *lib.* 3. *sentent. jur. c.* 11. Ferrandum *lib.* 1. *explicat. c.* 18. et Duarenum *lib.* 1. *disput. annivers. cap.* 11. Mod.

(2) *Al.* incivile. Sed Duarenus, 1. *disp.* 11. putat, *Inutile* hic esse idem, quod repugnans utilitati. Præstat tamen *inutile* hic sumi pro molesto et incommodo; imo pro inhonesto, pernicioso, et gravi: quo sensu Græci ἄχρηστον, et ἀχρηστίαν usurpant. 5. Pollux ... Suidas. Hesych. Et certe gravius est, depositum negare, quam mutuum. Arist. *in Probl.* Herodot. *in Erato.* adde Stobæum, *in sermone περὶ ἐπιορκίας*, item *sermone περὶ φρονήσεως.*

(3) *l.* 1. *Supr. de constituta.*

(4) Quæ depositum comitantur, non sunt depositum, puta ... vestis, et capistrum equi. *Synops. ibid.*

(5) Imo sunt deposita, quæ rebus depositis accedunt. v. *l.* 10. *infr. de precario.*

(6) Pro iis tamen, quæ ita accedunt, competet actio. v. §. 41. *infr. eod.*

(7) *l.* 1. *C. h. t.*

(8) V. *l.* 52. *infr. de verb. oblig. Nov.* 136. *c.* 1. *et c.* 85. ... *reg. jur. in* 6.

(9) Pactum, *ut ne quis doli actione teneatur*, in deposito non valet. vide *l.* 17. *supr. commodati.*

(10) Optima hæc ratio est. vide *l.* 6. *C. de pactis.*

(11) Si vestimenta servanda balneatori data perierunt, si quidem ... sine mercede servanda accepit, locus est actioni depositi duntaxat ... dolo: sin cum mercede, locati in duplum actio competit. *Synops. ibid.*

(12) *l.* 5. §. 12. *supr. commodati.*

(13) Id est, levem culpam præstat. *arg.* §. *ult. Inst. de locat. conduct.* S. L.

(14) In pistrinum conjiciebant nonnunquam servos suos domini, custodiendos ibidem, et coërcendos: eoque nomine mercedem pistrinario dabant. *Goth.* In hunc §. vid. Corras. *lib.* 2. *miscell. cap.* ... S. L.

(15) Servum custodiendum dedi: si mercedem dedi, ex conducto; si mercedem accepturus, ex locato: si operæ ejus cum custodia pensabantur, quasi genus locati et conductionis est: non tamen datur locati aut conducti actio, sed præscriptis verbis. Cur? quia nulla pecunia hic intervenit, quod in locatione necessarium est. Quid, si nihil de operis servi convenit, et servo cibaria præstita sint a custode? depositi actio erit. Ex hac actionum varietate notant, contractum innominatum dijudicari ex natura contractus nominati, cui magis convenit.

(16) Cur? sine mercede locatio esse non potest. *l.* 3. §. 1. *supr. nautæ, caupones. l.* 5. §. 2. *infr. de præscriptis. l.* 52. *infr. de donat. inter virum.*

(17) Notandum est, contractum fere ad locationem pertinentem, præscriptis verbis actionem parere. *l.* 1. *infr. de præscriptis verb.*

(18) *d. l.* 3. §. 1. *supr. nautæ.*

(19) Vide *l.* 23. *infr. de regul. jur.*

(20) Si te rogavero, *ut rem meam perferas ad Petrum, ut is eam servet*, adversus te quidem mandati actionem habeo, sed adversus Petrum, qui eam recepit, actionem depositi, quam mihi per actionem mandati præstas. *Synops. ibid.* Et breviter is, cui res datur perferenda, mandati: cui custodienda, depositi tenetur.

(21) Cui res perferenda datur, mandati: cui custodienda, depositi tenetur.

(22) Ut in *l.* 16. *infr. eod.*

(23) Si tibi dixi, *si Petrus rem meam non receperit, tu eam mihi custodito*, ille vero non accepit, tantum adversus te mandati actionem habeo; velut, si tibi commisero, ut rem ab aliquo meo nomine recipias, et custodias: Prior est enim mandati contractus, *ut hic. et* §. 13. *infr. eod. Synops. ibid.*

(24) Quoties contractus perfectus præcedit, et adjicitur conventio, quæ potest cadere in nomen contractus, potius inducitur informatio primi, quam novus contractus. Bart. *hic.* Bald. *in rubrica. C. h. t. n.* 7.

(25) Vide *l.* 12. *supr. de SC. Maced.*

(26) Si me volentem apud te rem deponere, jusseris apud libertum tuum deponere, si, quasi te custodituro, deposui, tecum mihi depositi actio est: si vero suaseris mihi, ut apud libertum deponam, cum illo quidem mihi depositi actio est, tecum vero nec depositi nec mandati actionem habeo: nisi mihi mandaveris, ut periculo tuo apud eum deponam. *Synops. ibid.*

(27) Tres quæstiones hic oriuntur ex his verbis, jusseris, suaseris, mandasti tuo periculo deponi.

ut magis apud eum deponam, tecum nullam (1) esse actionem: cum illo depositi [actio est]; nec mandati teneris: quia rem meam gessi. Sed si mandasti mihi, *ut periculo tuo apud eum deponam*, cur non sit mandati actio, non video. † Plane si fidejussisti (2) pro eo, Labeo omnimodo fidejussorem teneri ait: non tantum si dolo fecit is, qui depositum suscepit, sed et si non fecit, est tamen res apud eum: quid enim, si fureret is, apud quem depositum sit? vel pupillus sit? vel neque heres (3), neque bonorum possessor, neque successor ejus exstaret? tenebitur ergo, ut id præstet, quod depositi actione præstari solet.

§. 15. An in pupillum (4), apud quem sine tutoris auctoritate depositum est, depositi actio detur, quæritur? Sed probari oportet, si apud doli mali jam capacem deposueris, agi posse, si dolum commisit: nam [et] in quantum (5) locupletior factus est, datur actio in eum, et si dolus non intervenit.

§. 16. Si res deposita deterior (6) reddatur, quasi non reddita, agi depositi potest, cum enim deterior (7) redditur, potest dici (8), dolo malo redditam non esse.

§. 17. Si servus meus deposuerit, nihilominus depositi habebo actionem.

§. 18. Si (9) apud servum deposuero, et cum manumisso agam, Marcellus ait, nec tenere actionem (10): quamvis solemus dicere, *doli etiam in servitute commissi teneri quem debere*: quia et delicta et noxæ caput (11) sequuntur: erit igitur ad alias actiones competentes decurrendum.

§. 19. Hæc actio bonorum possessoribus, cæterisque successoribus, et ei, cui ex Trebelliano Senatusconsulto restituta est hereditas, competit (12).

§. 20. Non tantum præteritus dolus in depositi (13) actione veniet, sed etiam futurus, id est, post litem contestatam.

§. 21. Inde scribit Neratius, si res deposita sine dolo malo amissa sit, et post (14) judicium acceptum recuperaretur (15), nihilominus recte ad (16) restitutionem reum compelli, nec debere absolvi nisi restituat. † Idem Neratius ait, quamvis tunc tecum depositi actum sit, cum restituendi facultatem non habeas, horreis forte clausis, tamen (17), si ante condemnationem restituendi facultatem habeas, condemnandum te, nisi restituas: quia res apud te est: tunc enim quærendum, an dolo malo feceris, cum rem non habes.

§. 22. Est autem et apud Julianum lib. XIII. Digestorum scriptum, eum, qui rem deposuit, statim posse depositi actione agere: hoc enim ipso dolo (18) facere eum, qui suscepit, quod reposcenti rem non reddat: Marcellus autem ait, non semper videri posse dolo facere eum, qui reposcenti non reddat: quid enim, si in provincia res sit, vel in horreis, quorum aperiendorum condemnationis tempore non sit facultas? vel conditio (19) depositionis non extiterit.

§. 23. Hanc actionem bonæ fidei esse (20), dubitari non oportet.

§. 24. Et ideo (21) [et] fructus (22) in hanc actionem venire, et omnem causam, et partum, dicendum est: ne nuda res veniat.

§. 25. Si rem depositam (23) vendidisti, eamque postea redemisti (24), in causam depositi, etiamsi sine dolo malo postea perierit, teneri te (25) depositi: quia semel dolo fecisti, cum venderes.

§. 26. In depositi quoque actione (26) in litem (27) juratur (28).

§. 27. Non solum si servus meus, sed et si is, qui bona fide mihi serviat, rem deposuerit, æquissimum erit, dari mihi actionem, si rem ad me pertinentem deposuit.

§. 28. Simili modo, et si usumfructum in servo habeam, si id, quod deposuit, ex eo peculio fuit, quod ad me pertinebat, vel res mea fuit, eadem actione agere potero.

§. 29. Item si servus hereditarius (29) deposuerit, heredi postea adeunti competit actio.

§. 30. Si servus deposuit, sive vivat, sive decesserit, utiliter dominus hac actione experietur: ipse autem servus manumissus non (30) poterit agere: sed et si fuerit alienatus, adhuc ei competit actio, cujus fuit servus cum deponeret: initium (31) enim contractus spectandum est.

(1) Cur? nemo ex consilio obligatur. *l.* 2. *in fin. infr. mandati.*

(2) Depositi actio contra pupillum doli capacem datur, si dolum committit, vel est locupletior. 3. Harmenop. 9. §. 19.

(3) *l.* 95. §. 1. *in fin. infr. de solutionib.* Imo, fidejussor non tenetur, quoties persona obliganda est. *l.* 5. *in princ. infr. ut legatorum.*

(4) Adde *l.* 3. *in fin. infr. quando ex facto tutoris.*

(5) V. *l.* 10. *supr. de institoria. l.* 1. §. 4. *supr. de peculio. l.* 3. *in fin. supr. de in rem verso.*

(6) *l.* 42. *supr. ad leg. Aquil. l.* 17. §. 3. *supr. commodati.*

(7) Paria sunt depositum non reddi, et deterius reddi, hoc est, nullam, et deterius.

(8) Vide *l.* 24. §. 1. *supr. de pignoratitia.* Cur? Reddi non videtur, quod deterius, quam sit datum, redditur.

(9) Servus, qui depositum accepit, post manumissionem actione depositi non convenitur: quamvis et de dolo, deque commissis in servitute teneatur, quippe delicta caput sequuntur: ideoque actionibus aliis utendum erit. *Synops. ibid.*

(10) Nisi rem teneat. *l.* 21. *infr. eod.*

(11) Id est, personam delinquentis. *l.* 21. *in fin. supr. commodati. l.* 4. *C. an servus ex suo facto.*

(12) Singulis tamen pro portione hereditaria. *l.* 2. *C. de hered. act.* Ans.

(13) Ut in petitione hereditatis. *l.* 25. §. 7. *in fin. supr. de petit. hereditatis.*

(14) Depositi actione veniunt, quæ post litem contestatam accidunt.

(15) *l.* 3. *infr. eod.*

(16) Finis hujus actionis est, ut res deposita restituatur, *ut hic. et l.* 1. §. 5. *infr. de obligat.* et ideo rei persecutoria dicitur. *l.* 7. §. 1. *infr. eod.*

(17) Idem est in eo, qui agit ad exhibendum. *l.* 7. *in fin. supr. ad exhibend.*

(18) §. *ult. infr. eod. l.* 36. *supr. de peculio.*

(19) Si depositum est sub conditione, ante conditionis eventum agi non potest depositi, *l.* 15. *C. h. t.* vide tamen §. *pen. infr. eod.*

(20) Depositi actio bonæ fidei est. *Synops. d. loco.* §. 28. *Inst. de ac*

(21) In bonæ fidei judicio venit fructus, omnis causa, partus *Synops. lib.* 3. Harm. 9. §. 3.

(22) *l.* 65. *in fin. infr. de furtis. l.* 38. §. 10. *infr. de usuri*

(23) Vid. omnino ad §. hujus pleniorem intellectum Paul. C Cast. et Jason. *ad l. quod te. num.* 4. *supr. si certum petat.* Ja de Nig. *ad l. si insulam. num.* 298. *infr. de verb. oblig.* Mod.

(24) Dolus commissus in vendendo non purgatur rem redimend

(25) Atqui redempta in potestatem deponentis rediit, *l.* 4. 10. *infr. de usurpat.* res autem domino perit: præterea deposit rius dolum suum purgavit redimendo, nec tenetur ultra dolum. 16. *supr. de cond. furt.*

(26) Directa scil. non contraria. vide *l.* 5. *infr. eod.*

(27) Jurejurando in litem locus est in actione depositi. *Synop Basil.* 22. *tit.* 6. *ex l.* 13. *tit.* 2. *c.* 2.

(28) Est enim bonæ fidei, §. 23. *supr. eod.* in his actionibus litem juratur. *l.* 3. *supr. de in litem jurando. l.* 9. *C. unde*

(29) *l.* 9. *C. h. t. l.* 16. *infr. de obligat. et act.*

(30) Datur tamen ei doli exceptio. *l.* 7. §. *pen. supr. de pact*

(31) Vide *l.* 12. *supr. de SC. Macedon.*

§. 31. Si duorum servus sit, qui deposuit, unicuique (1) dominorum in partem competit depositi.

§. 32. Si rem a servo depositam Titio, quem dominum ejus putasti (2), cum non esset, restituisses, depositi actione te non teneri, Celsus ait: quia nullus dolus intercessit: cum Titio autem, cui res restituta est, dominus servi aget (3): sed si exhibuerit, vindicabitur: si vero, cum sciret esse alienum, consumpserit, condemnabitur: quia dolo fecit, quo minus possideret.

§. 33. Eleganter apud Julianum quæritur, si pecuniam servus apud me deposuit, *ita ut domino pro libertate ejusdem*, egoque dedero, an tenear depositi? Et lib. XIII. Digestor. scribit, si quidem sic dedero, quasi (4) ad hoc penes me depositam, teque certioravero, non competere tibi depositi actionem, quia (5) sciens recepisti: careo igitur dolo: si vero quasi meam pro libertate ejus numeravero, tenebor: Quæ sententia vera mihi videtur: hic enim non tantum sine dolo malo non reddidit, sed nec reddidit: aliud (6) est (7) enim reddere, aliud quasi de suo dare.

§. 34. Si pecunia (8) apud te ab initio hac lege deposita sit, *ut si voluisses*, *utereris*, priusquam utaris, depositi teneberis.

§. 35. Sæpe evenit, ut res deposita vel nummi periculo (9) sint ejus, apud quem deponuntur: utputa si (10) hoc nominatim (11) convenit: sed et si se quis deposito obtulit (12), idem Julianus scribit, periculo [se] depositi illigasse: ita tamen, ut non solum dolum, sed etiam culpam et custodiam (13) præstet, non tamen casus fortuitos (14).

§. 36. Si pecunia in sacculo (15) signato deposita sit, et unus ex heredibus ejus, qui deposuit, veniat repetens, quemadmodum (16) ei satisfiat, videndum est: Promenda pecunia est vel coram Prætore (17), vel intervenientibus (18) honestis (19) personis, et exsolvenda pro parte hereditaria: sed etsi resignetur, non contra legem depositi fiet: cum vel Prætore auctore, vel honestis personis intervenientibus hoc eveniet: residuo (20) vel apud eum remanente, si hoc voluerit: sigillis videlicet prius ei impressis, vel a Prætore, vel ab his, quibus coram signacula remota sunt: vel si hoc recusaverit, in æde (21) deponendo. Sed si res sunt, quæ dividi (22) non possunt, omnes debebit tradere, satisdatione idonea a petitore ei præstanda in hoc, quod supra ejus partem est: satisdatione autem non interveniente, rem in (23) ædem deponi, et omni (24) actione depositarium liberari.

§. 37. Apud Julianum lib. XIII. Digestorum talis species relata est, ait enim, Si depositor decesserit, et duo (25) existant, qui inter se contendant, unusquisque solum se heredem dicens, ei (26) tradendam rem, qui paratus est, adversus alterum, reum defendere [hoc est, eum, qui depositum suscepit]: quod si neuter hoc onus suscipiat, commodissime dici ait, non esse cogendum a Prætore judicium suscipere: oportet igitur rem deponi in (27) æde aliqua, donec de hereditate judicetur.

§. 38. Si quis tabulas testamenti apud se depositas pluribus præsentibus (28) legit (29), ait Labeo depositi actione recte de tabulis agi posse: Ego arbitror et injuriarum agi posse, si hoc animo recitatum testamentum est quibusdam præsentibus, ut judicia secreta (30) ejus, qui testatus est, divulgarentur.

§. 39. Si *prædo* (31) vel *fur* deposuerint, et hos Marcellus lib. VI. Digestorum putat recte depositi (32) acturos: nam interest eorum, eo quod teneantur.

§. 40. Si quis *argentum* vel *aurum* depositum petat, utrum speciem (33), an et pondus complecti debeat? Et magis est, ut utrumque complectatur: scyphum forte, [vel] lancem, vel pateram dicendo, et materiam, et pondus addendo: sed et si purpura sit infecta vel lana, pondus similiter adjiciendum (34): salvo eo, ut si de quantitate ponderis incertum est, juranti succurratur.

(1) *l. 4. infr. de stipulat. servorum.*
(2) Depositum putativo domino ignoranter restituens liberatur.
(3) Ad exhibendum. *l. 1. C. h. t.*
(4) Depositum reddere non videtur, qui quasi de suo rem reddit.
(5) Vide *l. 1. in fin. infr. de act. empt.*
(6) Reddere et dare de suo differunt.
(7) Imo, qui reddit, dare intelligitur. *l. 94. infr. de verb. signif.*
(8) Vide ad hunc §. Revard. *lib. 1. variar. c. 15.* S. L.
(9) *l. 5. §. 2. supr. commodati. l. 39. infr. mandati. l. 7. §. 5. supr. de pactis.*
(10) Depositarius culpam etiam levissimam præstat, si ita convenit.
(11) Idem dicendum, si vel mora, vel culpa, vel dolus præcessit casum, aut depositum fuit causa accipientis. *Accurs.*
(12) Depositarius culpam quoque levissimam præstat, si se deposito obtulit.
(13) An ut levissimam culpam præstet? plerique ita putant: hic enim dicitur, cum præstare etiam culpam (quo nomine levem culpam intelligunt) et custodiam, et sic levissimam culpam. Alii vero, *et*, hic accipiunt pro, *id est.*
(14) Qui a nemine præstantur regulariter. vide *l. 6. C. de pigneratitia.*
(15) *l. 29. infr. eod. l. 82. infr. de condit. et demonstr.*
(16) Sigillum deponentis resignare licet, vel coram Prætore, vel honestis personis, *ut hic.* adversus eum, qui hac forma neglecta id fecerit, dolus præsumitur. adde *edictum Justiniani. 9. c. 4.*
(17) Ut ita dolo caruisse videatur. *l. 81. §. 1. infr. de solut. l. C. quemadm. testam. aperiant.*
(18) Præsentia honestarum personarum idem præstat, quod præsentia judicis.
(19) *Intervenisse* dicuntur hic, qui rogati fuere: ut intervenire, et rogari, idem sit. *Novell.* 90. c. 1.
(20) Dividuum depositum uni reddi potest. Atque ita dividua eandem utilitatem præstant in parte, respectu partis, quæ tota in toto, respectu totius.
(21) *l. 5. in fin. infr. eod. l. 7. §. 2. circa medium. supr. de minoribus.* adde *l. 5. in fin. supr. familiæ. l. 77. §. 26. infr. de legat. 2.*
(22) §. 5. *Inst. de officio judicis.* Dividuum depositum, uni ex heredibus repetenti solvi potest: individuum, solvi solidum potest, si modo ipse heres caveat; sin minus, depositarius apud alium recte deponi postulabit.
(23) De in ædem seu templum depositione adde §. 37. *infr. eod. l. 5. in fin. Infr. eod. l. 73. Supr. de procur. l. 5. Infr. ad l. Jul. peculatus.*
(24) *Al.* Omnino. quam vocem pro eo, quod ipso jure valeat, accipit Accursius, et Baldus, *hic.* Roman. *singular.* 1. ut in *l. obsignatione. 9. C. de solutionibus.*
(25) Depositum duobus heredibus repetentibus, et se heredes esse mutuo contendentibus, depositarius uni depositum reddere potest, exacta ab eo defensionis cautione.
(26) Id est, si duo se heredes contendant, licet debitori solvere, cui eorum voluerit, exacta cautione se adversus alium defensum iri. *Bart.*
(27) Ut *supr.* dictum est. §. 37.
(28) Ut *l. 41. vers. sed et si quis. supr. ad l. Aquil.*
(29) Depositi et injuriarum tenetur, qui tabulas testamenti apud se depositas (ne secreta testatoris vulgarentur) legit.
(30) Vide quæ scripsi ad *l. 2. C. de alimentis pupillo præst.*
(31) Depositi agere potest etiam fur, et prædo. *l. 31. §. 1. infr. eod. l. 64. supr. de judiciis.*
(32) Vide *l. 13. supr. de rebus creditis.*
(33) Depositam speciem argenteam petens, libello speciem et pondus complecti debet, nisi se ignorare juraverit. vide *l. 6. supr. de rei vindic.*
(34) Imo, non est adjiciendum. *l. 19. § 1. infr. de furtis.*

§. 41. Si *cista* (1) signata deposita sit, utrum cista tantum petatur, an et species comprehendendæ sint? Et ait Trebatius (2), cistam repetendam, non singularum rerum depositi agendum: quod [et] si res ostensæ sunt, et sic depositæ, adjiciendæ sunt et species vestis. Labeo autem ait (3), eum, qui cistam deponit, singulas (4) quoque res videri deponere: Ergo et de rebus agere eum oportet.

† Quid ergo, si ignoraverit is, qui depositum suscipiebat, res ibi esse? Non multum facere, cum suscepit depositum: Ego (5) et rerum depositi agi posse existimo, quamvis (6) signata cista deposita sit.

§. 42. Filiumfamilias (7) teneri depositi constat: quia et cæteris actionibus tenetur: sed et cum patre ejus agi potest duntaxat de peculio. † Idem et in servo (8): nam cum domino agetur. Plane et Julianus scripsit, et nobis videtur: Si eorum nomine, qui sunt in potestate, agatur, veniat in judicium, et si quid per eum, in cujus jure sunt, captus fraudatusve est, ut et dolus eorum veniat, non tantum ipsorum, cum quibus contractum est.

§. 43. Si (9) *apud* (10) *duos* sit deposita res, adversus unumquemque eorum agi poterit: nec liberabitur alter, si cum altero agatur (11): non enim electione, sed solutione liberantur. Proinde si ambo dolo fecerunt, et alter, quod interest, præstiterit, alter non convenietur, exemplo duorum (12) tutorum. Quod si alter vel nihil vel minus facere possit, ad alium pervenietur. † Idemque et si alter dolo non fecerit, et idcirco sit absolutus: nam ad alium pervenietur.

§. 44. Sed si duo (13) deposuerint, et ambo agant, si quidem sic deposuerunt, ut vel unus tollat totum, poterit in solidum agere: sin vero pro (14) parte, pro qua eorum interest, tunc dicendum est, in partem condemnationem faciendam.

§. 45. Si deposuero apud te, *ut* (15) *post mortem tuam reddas*, et tecum (16), et cum herede tuo, possum depositi agere; possum (17) enim mutare voluntatem, et ante mortem tuam depositum repetere.

§. 46. Proinde et si sic deposuero, *ut post mortem meam reddatur*, potero et ego, et heres meus, agere depositi: [ego] mutata (18) voluntate.

§. 47. Quia autem dolus (19) duntaxat in hanc actionem venit, quæsitum est, si heres (20) rem apud testatorem depositam vel commodatam distraxit, ignarus depositam, vel commodatam, an teneatur? Et quia dolo non fecit, non tenebitur de re. An tamen vel de pretio (21) teneatur, quod ad eum pervenit? Et verius est, teneri eum: hoc enim ipso dolo (22) facit, quod id, quod ad se pervenit, non reddit.

2. Paulus lib. 31. ad Edictum.

QUid ergo, si pretium nondum exegit? aut minoris, quam debuit, vendidit? Actiones (23) suas tantummodo (24) præstabit.

3. Ulpianus lib. 31. ad Edictum.

PLane si possit rem redimere (25), et præstare, nec velit, non caret culpa: quemadmodum si redemptam, vel alia ratione suam factam noluit præstare, causatus, quod semel ignarus vendiderit.

4. Paulus lib. 5. ad Plautium.

SEd etsi non sit heres, sed putavit se heredem, et vendidit, simili modo lucrum (26) ei extorquebitur.

De actione contraria et jurejurando in litem. 1. De sequestre.

5. Ulpianus lib. 30. ad Edictum.

EI, apud quem depositum esse dicetur, contrarium (27) judicium depositi datur (28): in quo judicio merito in (29) litem non juratur: non (30) enim (31) de fide rupta agitur, sed de indemnitate ejus, qui depositum suscepit.

§. 1. *In* (32) *sequestrem* (33) depositi actio competit: si tamen cum sequestre convenit, ut certo loco rem de-

(1) *Cista* vas est, vestis ponendæ causa, dicitur ἀπὸ τῦ ἐγκεῖσθαι. Pollux, 6. et Hesych. *Goth.* Vid. Cujac. *l.* 8. *observ. cap.* 1. S. L.

(2) Dic, ut in *vers. ego. infr. eod.*

(3) Dic, ut *dict vers. ego. infr. eod.*

(4) Deponens cistam plenam, et signatam, rerum singularum nomine experiri potest, si modo cum cistam deponeret, depositario res singulas ostendit: sin minus, cistam in genere repetet.

(5) Hæc Ulpiani verba, Trebatii et Labeonis sententiam emendant, ut deposita cista, non sit necesse cistam præcise petere, id est, sufficere, si res ipsæ petantur.

(6) Quid, quibus modis rerum in cista depositarum numerus probabitur? Si cista deposita a depositario, dolo adhibito, aperta fuit, juramento deponentis stabitur, §. 26. *supr. eod.* ut deponens non plene probare cogatur de rebus omnibus in cista positis: sin autem culpa, aut casu fortuito, onus probandi in depositarium transfertur, Bart. *hic.* et ita intellige §. 5. *supr. eod.*

(7) *l.* 5. *supr. de peculio.*

(8) Si apud eum sit depositum. §. 18. *supr. eod. l.* 21. *infr. eod.*

(9) Si apud duos deposita res fuerit, et unus conveniatur, alter electione non liberatur, sed solutione. Quare si ambo dolo fecerunt, et alter, quod interest, præstiterit, alter exemplo tutorum liberatur. *Synops. Basil. cap.* 3.

(10) Depositarii plures, depositi in solidum tenentur, sed et doli, si modo illi omnes dolum admiserint; secus, si unus tantum. Quarum obligationum prior illa depositi, primaria est: secunda doli, secundaria.

(11) Imo, in duobus reis hoc receptum est, ut si ab uno petatur, ipso jure alter liberetur. *l.* 2. *infr. de duobus reis.*

(12) *l.* 15. *infr. de tutelæ, et rationibus.* Argumentum observa a duobus tutoribus ad duos depositarios.

(13) Deponentes plures in solidum experiri possunt, nisi actum sit, ut uni solvi possit.

(14) *l.* 17. *in pr. infr. eod.*

(15) In diem deponi potest.

(16) Depositum etiam ante tempus statutum, et conventum, re peti potest. *ut hic. et §. prox. infr. eod.*

(17) Ut sequester, si causa justa sit. *l.* 5. *in fin. infr. eod.*

(18) §. 22. *supr. eod.*

(19) Depositarius non tenetur, nisi de dolo et lata culpa. *l.* 23. *inf. de reg. jur.*

(20) Heres rem depositam apud defunctum vendens, justa ignorantiæ causam habet, *ut hic. et l.* 42. *infr. de regul. ju* proinde hac specie non tenebitur, nisi de eo, quod ad eum perveni

(21) Pretium succedit loco rei, et si exactum non sit, cess actionis succedit, *ut hic. et l.* 2. *infr. eod.*

(22) §. 22. *supr. eod. l.* 36. *in fin. supr. de peculio.*

(23) Cessio actionum succedit loco pretii non exacti et rei.

(24) Nisi dolum admiserit. *l.* 7. §. *penult. supr. de tributoria*

(25) *l.* 1. §. 21. *supr. eod.*

(26) *l.* 10. §. 3. *in princ. infr. mandati. l.* 28. *supr. de petit. here*

(27) Depositi contraria actio depositario datur, directa deponenti. *Goth.* Vid. in hanc leg. Bellon. *l.* 2. *supput.* c. 14. et Butrig. *l.* Ans. Adde Duaren. *de in litem jur. n.* 20. S. L.

(28) Vide quæ notavi ad *l.* 1. §. 26. *supr. eod.* adde *l.* 6. *fin. supr. de his, qui notantur.*

(29) Jurare in litem depositarius non potest: non juratur in litem in contraria depositi actione. *Goth.* Vid. Duaren. *de in litem jurando.* 26. Bellon. *lib.* 2. *supputat. c.* 14. Mod.

(30) Depositi contraria actione non agitur de fide rupta, sed indemnitate depositarii.

(31) Juratur in litem, ubi de fide rupta agitur, seu adversus eum, qui fidem rupit.

(32) Depositi etiam in sequestrem actio datur: qua actione r exhibere in loco convento, vel aliis ex locis conventis cogitur.

(33) *l.* 12. §. 2. *infr. eod.*

positam exhiberet, nec ibi (1) exhibeat, teneri eum palam est. Quod si de pluribus locis convenit, in arbitrio (2) ejus est, quo loci exhibeat: sed si nihil convenit, denunciandum est ei, ut apud Prætorem exhibeat.

§. 2. Si velit *sequester* officium deponere (3), quid ei faciendum sit? Et ait Pomponius adire (4) eum (5) Prætorem oportere, et ejus auctoritate denunciatione facta his, qui eum elegerant, ei rem restituendam, qui præsens fuerit. Sed hoc non semper verum puto: nam plerumque non est permittendum, officium quod semel suscepit contra legem depositionis deponere: nisi justissima (6) causa interveniente, et cum permittitur, raro (7) ei res restituenda est, qui venit: sed oportet eam, arbitratu judicis, apud ædem (8) aliquam deponi.

6. PAULUS lib. 2. ad Edictum.

PRoprie [autem] in *sequestre* est depositum, quod a pluribus (9) in solidum certa conditione (10) custodiendum reddendumque traditur.

1. *De heredibus depositorum.* 2. *De nummulariis.*

7. ULPIANUS lib. 30. ad Edictum.

SI hominem apud se depositum, ut quæstio de eo (11) haberetur, ac propterea vinctum, vel ad malam mansionem extensum, sequester solverit misericordia (12) ductus, dolo proximum esse, quod factum est, arbitror: quia cum sciret cui rei pararetur, intempestive misericordiam exercuit, cum posset non suscipere talem causam, quam (13) decipere.

§. 1. Datur actio depositi *in heredem* ex dolo (14) defuncti in solidum (15): Quamquam enim alias ex dolo defuncti non solemus teneri, nisi pro ea parte, quæ ad nos pervenit, tamen hic dolus ex contractu reique persecutione descendit: ideoque in solidum unus heres tenetur: plures vero pro (16) ea parte, qua quisque heres est.

§. 2. Quotiens foro (17) cedunt nummularii, solet primo loco ratio haberi depositariorum, hoc est, eorum, qui depositas pecunias habuerunt, non (18) quas fœnore apud nummularios, vel cum nummulariis, vel per ipsos exercebant: et ante (19) privilegia igitur, si bona venierint, depositariorum ratio habetur: dummodo eorum, qui vel postea usuras (20) acceperunt, ratio non habeatur, quasi renunciaverint deposito.

§. 3. Item quæritur, utrum ordo spectetur eorum, qui deposuerunt (21); an vero simul omnium depositariorum ratio habeatur? Et constat, simul admittendos (22): hoc enim Rescripto Principali significatur.

8. PAPINIANUS lib. 9. Quæstionum.

QUod privilegium exercetur non in ea tantum quantitate, quæ in bonis argentarii, ex pecunia deposita reperta est, sed in omnibus fraudatoris facultatibus: idque propter necessarium (23) usum argentariorum ex utilitate publica (24) receptum est. Plane sumptus causa, qui necessarie (25) factus est, semper præcedit: nam, deducto eo, bonorum calculus subduci solet.

De heredibus.

9. PAULUS lib. 17. ad Edictum.

IN depositi actione, si (26) ex facto defuncti agatur adversus unum ex pluribus heredibus, pro (27) parte hereditaria agere debeo: si vero ex suo delicto, pro parte non ago: merito, quia æstimatio refertur ad dolum, quem in solidum ipse heres admisit.

10. JULIANUS lib. 2. ex Minicio.

NEc adversus coheredes ejus, qui dolo carent, depositi actio competit.

De servo deponente.

11. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

QUod (28) servus deposuit, is, apud quem depositum est, servo (29) rectissime reddet ex bona fide: nec enim convenit bonæ fidei, abnegare id, quod quis accepit, sed debebit reddere ei, a quo accepit: sic tamen, si sine dolo omni reddat, hoc est, ut nec culpæ quidem suspicio sit: Denique Sabinus hoc explicuit, addendo, *nec ulla causa intervenit, quare putare possit, dominum* (30) *reddi nolle*: hoc ita est, si potuit suspicari, justa scil. ratione motus: cæterum sufficit bonam fidem adesse: sed et si ante ejus rei furtum fecerat servus, si tamen ignoravit is, apud quem deposuit, vel credidit dominum non

(1) *l. 9. supr. de eo, quod certo loco.*
(2) Vide *l. 10. in fin. infr. de jure dot.*
(3) Ut *l. 1. §. 45. supr. eod.*
(4) Sequester suum officium sua sponte deponere non potest, nisi ex causa, et judice interveniente.
(5) Vide *l. 81. §. 1. infr. de solutionibus.*
(6) Causa sequestro justissima sequestrarii muneris deponendi est, si abfuturus sit, aut similis causa. *l. filiusfamilias. in fin. cum l. seq. supr. de procurat.*
(7) *Cito*, ita videtur legisse Bartolus, quærens, quando cito dicatur. adde *l. 9. §. 3. supr. de dolo.*
(8) Vide *l. 1. §. 37. supr. eod.*
(9) *l. 17. infr. eod. l. 110. Infr. de verb. sign.*
(10) Et certo ordine servato. *l. un. C. de prohib. sequest. pecun.*
(11) De qua in *l. 15. §. 41. infr. de injuriis.* Græcis malam mansionem, τὸ οἴκημα, appellari scribit Forner. 2. *select.* 1. *Mali* vero vocabulo significari quæstionem apud Terent. in *Eunuch. act.* 4. *sc.* 2. et in *Hecyra*, *act.* 3. *sc.* 1. *in fin.* et Nonium in *dictione Patibulum.* 11. Salust. *hist. lib.* 4. malæ mansionis descriptionem contineri in Toxari Luciani: huic non dissimile esse supplicium apud Socratem, 2. *hist.* 42. Cujac. 9. *obs.* 37. malam mansionem notat in Basilicis vocari ζητρεῖον, ἢ ξύλον, εἰς ὃ ἐμβάλλουσι τοὺς πόδας· eandem Cedreno κακουχίαν. Plauto, *ligneam custodiam* appellari: apud acta Apostolorum ξύλον· lignum dici apud Prudentium, *ligno plantas inserit divaricatis cruribus*: ξύλον, in... hinc apud Eusebium, τὰς ἐν τῷ ξύλῳ διατάσεις τῶν ποδῶν, et Lucianus, τὰ σκέλη ἐν τῷ ξύλῳ κατακεκλεισμένα, ποδοκάκην. Ut res sit nota extendi solitos fuisse reos ad malam mansionem, *ut hic.*
(12) Misericordiam intempestive exercens, dolum committere præsumitur, id facere dolus est præsumptus. v. *l. 5. supr. de servo corrupto.*
(13) Id est, potius quam.
(14) *l. 49. infr. de oblig. et act.*
(15) In simplum tamen, nam actio depositi, in duplum, quum pœnalis sit, non transit, *l. 18. h. t.* Ans.
(16) *l. 18. infr. eod.*
(17) Foro cedunt nummularii. vide quæ notavi ad *l. ult. Infr. de cur. bon. dando. l. 15. §. 7. infr. de injuriis.*
(18) Deponi duobus modis solent apud nummularios pecuniæ, nimirum custodiæ, aut fœnoris gratia, *ut hic. et l. 50. infr. de admin. et peric. tutor.* Hujus meminit Plautus *Mostellaria*: illius vero, *in Captivis.*
(19) *l. 8. infr. eod. l. 24. §. 2. infr. de reb. auct. judic.* Imo post. *l. 24. §. 2. Infr. de reb. auctor. judic. possid.*
(20) Dixi ad *l. 2. C. de jure dominii impetrando.*
(21) Deponentium eadem inter se conditio est. Ipsi tamen præferuntur fœneratoribus. *l. 24. §. 2. Infr. de reb. auct. jud. possid.*
(22) Occupantis tamen melior erit conditio. *l. 19. infr. de re jud.*
(23) Argentariorum usus necessarius, *Nov.* 136.
(24) De qua vid. quæ notavi ad *l. 51. §. ult. supr. ad l. Aquil.*
(25) In conservandis, verbi gratia, bonis foro cedentis: et eorum venditione facienda. *Bart.*
(26) Heres ex dolo defuncti tenetur pro portione hereditaria: ex proprio, in solidum.
(27) *l. 18. infr. eod.*
(28) Depositum reddi ei, qui deposuit, justissime potest, etiamsi servus sit, nisi justa causa fuerit credendi, dominum id permissurum non fuisse.
(29) Vide *l. 35. infr. de solution.*
(30) *l. 5. in fin. supr. de reb. cred.*

*

invitum fore hujus solutionis, liberari potest: bona enim fides exigitur. Non tantum autem si remanenti in servitute fuerit solutum, sed etiam si manumisso vel alienato, ex justis causis liberatio contingit: scilicet, si quis ignorans (1) manumissum vel alienatum, solvit: idemque et in omnibus debitoribus servandum Pomponius scribit.

Res ibi debet restitui, ubi deposita est, nisi alibi expensis petentis petatur. Bart.

De loco. 2. *De actione sequestraria.* 3. *De periculo rei depositæ.*

12. Pomponius lib. 22. ad Sabinum.

Si in Asia depositum fuerit, *ut Romæ reddatur*, videtur (2) id actum, ut non impensa ejus id fiat, apud quem depositum sit, sed ejus, qui deposuit (3).

§. 1. Depositum *eo* (4) *loco* restitui debet, in quo sine dolo malo ejus est, apud quem depositum est: ubi vero depositum est, nihil interest. ✝ Eadem dicenda sunt communiter et in omnibus bonæ fidei judiciis. Sed dicendum est, si velit actor suis impensis, suoque periculo perferri rem Romam, ut audiendus sit: quoniam et in ad exhibendum actione id servatur.

§. 2. Cum sequestre (5) recte agetur depositi sequestraria (6) actione: quam et in heredem ejus reddi oportet (7).

§. 3. Quemadmodum quod ex stipulatu vel ex testamento dari oporteat (8) post judicium acceptum cum detrimento rei periret, sic depositum quoque eo (9) die, quo depositi actum sit, periculo ejus, apud quem depositum fuerit, est, si judicii accipiendi tempore potuit id reddere reus, nec reddidit.

De inficiatione depositarii. 1. *De condictione.*

13. Paulus lib. 31. ad Sabinum.

Si quis inficiatus sit non adversus dominum, sed quod (10) eum, qui rem depositam petebat, verum procuratorem non putaret, aut ejus, qui deposuisset, heredem: nihil dolo malo fecit (11): postea (12) autem (13) si cognoverit, cum eo agi poterit: quoniam nunc (14) incipit dolo malo facere, si reddere eam non vult.

§. 1. Competit etiam condictio (15), depositæ rei nomine: sed (16) non antequam id dolo admissum sit: non enim quemquam hoc ipso, quod depositum accipiat, condictione obligari, verum quod dolum malum admiserit.

De heredibus depositoris. 1. *De naturali interitu rei depositæ.*

14. Gajus lib. 9. ad Edictum provinciale.

Si plures heredes exstiterint ei, qui deposuerit, dicitur si (17) major pars (18) adierit, restituendam rem præsentibus. *Majorem* (19) autem *partem* non ex numero utique personarum (20), sed ex magnitudine portionum hereditariarum intelligendam, cautela idonea reddenda.

§. 1. Sive autem cum ipso, apud quem deposita est, actum fuerit, sive cum herede ejus, et sua (21) natura res ante rem judicatam interciderit, veluti si homo mortuus fuerit, Sabinus et Cassius, absolvi debere eum cum quo actum est, dixerunt: quia æquum esset, naturalem interitum ad actorem (22) pertinere: utique, cum (23) interitura esset ea res, etsi restituta esset actori.

De eo qui rem suam ex deposito vel alia causa accepit.

15. Julianus lib. 13. Digestorum.

Qui rem suam (24) deponi apud se patitur (25), vel utendam rogat, nec depositi (26) nec commodati actione tenetur: sicuti qui rem suam conducit, aut precario rogat, nec precario tenetur, nec ex locato.

De depositario deponente.

16. Africanus lib. 7. Quæstionum.

Si is (27), apud quem rem deposueris, apud alium eam deponat, et ille dolo quid admiserit, ob dolum ejus, apud quem postea sit depositum, eatenus eum teneri apud quem tu deposueris, ut actiones (28) suas tibi præstet.

(1) *l.* 18. *infr. de solutionib.* adde §. 10. *Instit. de mandato.*

(2) Depositi pactitia exportatio, seu alium in locum translatio, expensis deponentis fieri debet. merito: res enim ejus est.

(3) Quo nomine competit depositario actio. *l.* 23. *infr. eod.* Goth. Vide *l.* 22. *infr. eod. et l.* 7. *infr. testam. quem. ap.* Ans.

(4) Depositum eo loco restitui debet, quo depositum fuit, nisi alio loco, idque actoris expensis, petatur. *l.* 38. *Supr. de judiciis. l.* 10. *l.* 11. *l.* 12. *supr. de rei vindicat. l.* 11. §. 1. *supr. ad exhib. l.* 3. *in fin. infr. de act. empt. l.* 47. *in pr. vers. sed si alibi. infr. de legat.* 1.

(5) *l.* 5. §. 1. *supr. eod.*

(6) Sequestraria actio in sequestrem datur.

(7) Sequestraria actio etiam in heredem sequestri datur. *l.* 25. *infr. eodem. l.* 8. *C. eod.* v. Robert. 1. *sent.* 23.

(8) Depositarius periculum rei depositæ præstat post litem contestatam. *Goth.* Vid. in hunc §. Joann. Robert. *lib.* 1. *sent.* 23. S. L.

(9) Casum præstat depositarius, si culpa ejus præcessit casum.

(10) Vide *l.* 2. *infr. quod falso tutore.*

(11) Adi Fab. Acoramb. *ad l. naturaliter.* §. *nihil commune. de acquirenda poss. num.* 79. Fr. Balbum *ad l. Celsus. ff. de usucap. n.* 115. Afflictum *decis.* 18. Cagn. ad *l. qui in alterius. n.* 15. *de reg. jur.* Jason. *ad l. de pupil.* §. *qui procuratorio. infr. de nov. oper. nunc.* Mod.

(12) Dolo malo facere quis ab ea die videtur, qua non justam litigandi causam habuit.

(13) *l.* 7. §. 2. *in fin. supr. de tributoria. l.* 2. §. 5. *infr. de doli mali et m. t. except.*

(14) Ab initio quis delegetur, an ex post facto, nihil interesse, hinc colligunt. *l.* 17. §. 4. *infr. de ædilit. l.* 25. §. 5. *supr. de heredit. petit.*

(15) Depositarius furtiva et sine causa condictione teneri potest

(16) *l.* 16. *supr. de condict. furt.*

(17) Depositum dividuum majori parti heredum reddi debet, *ut hic.* Dividuum enim uni reddi potest. *l.* 1. §. *idem Pomponius supr. eod.*

(18) Pars major heredum, quod facit, petitve, præferendum *ut hic. Pars* ita major quod decernit, de rerum Ecclesiasticarum alienatione, sequendum est. *Nov.* 120. *c.* 6. *vers. si vero noluerit*

(19) Major pars heredum non ex numero personarum æstimatu[r] sed ex magnitudine portionum hereditariarum.

(20) Vide *l.* 8. *supr. de pactis.*

(21) Deposita res si eo modo perit apud depositarium, quo per[i]tura erat apud deponentem, depositarius liberatur.

(22) Id est, ad dominum, cui res perire solet. *l.* 6. *C. de p[i]gneratitia.*

(23) *l.* 14. §. 11. *supr. quod metus causa.* vide *l.* 44. *supr. [de] quibus causis majores.*

(24) Depositum suæ rei non consistit, neque eo casu depos[iti] agitur.

(25) Ignorans se. ut *l.* 31. §. 1. *vers. si tamen ignorans. inf[r.] eod.* vid. *l.* 82. *infr. de verb. oblig.* alias, rei suæ nemo deposit[a]rius est. *l.* 45. *infr. de reg. jur.* ordinarie sc. et proprie.

(26) Suam rem, ex depositi, commodati, conducti, precarii causa nemo habere potest.

(27) Depositarius si apud alium deposuerit, tenetur depositario pr[æ]stare quanti ejus interest, vel suas actiones adversus secundum [de]positarium cedere.

(28) *l.* 1. §. 11. *Supr. eod.*

Apud sequestrem plures tantum deponunt : et tunc possessio amittitur. Delegatio pro justa præstatione hic fuerit. Bart.

De sequestre , proprietate , et possessione rei depositæ.

17. FLORENTINUS lib. 7. Institutionum.

Licet deponere tam plures quam unus possint, attamen (1) apud sequestrem nonnisi plures (2) deponere possunt : nam tum (3) id fit, cum aliqua res in controversiam deducitur (4) : itaque hoc casu in (5) solidum unusquisque videtur deposuisse (6) : Quod (7) aliter (8) est, cum rem communem plures deponunt.

§. 1. Rei depositæ proprietas apud deponentem manet, sed (9) et possessio : nisi (10) apud sequestrem deposita est : nam tum demum sequester possidet (11) : id enim agitur ea (12) depositione, ut neutrius possessioni id tempus procedat (13).

De re deposita ex quatuor causis edicti.

18. NERATIUS lib. 2. Membranarum.

De (14) eo, quod tumultus, incendii, ruinæ, naufragii causa depositum est, in heredem (15) de dolo mortui actio est pro hereditaria (16) portione, et in simplum (17), et intra annum quoque : in ipsum, et in solidum, et in duplum, et in perpetuum datur.

De filiofamilias.

19. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

Julianus et Marcellus putant, filiumfamilias (18) depositi (19) recte agere posse.

De re amissa a depositario.

20. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

Si sine (20) dolo malo rem depositam [tibi], amiseris, nec depositi teneris, nec (21) cavere debes, *si deprehenderis, eam reddi* : si tamen ad te iterum pervenerit, depositi teneris.

De emancipatione, 1. Vel manumissione depositarii.

21. IDEM lib. 60. ad Edictum.

Si apud filiumfamilias res deposita sit, et emancipatus (22) rem teneat, pater nec intra annum de peculio debet conveniri : sed ipse filius.

§. 1. Plus Trebatius existimat, etiam si apud servum depositum sit, et manumissus rem teneat, in ipsum (23) dandam (24) actionem, non in dominum, licet ex cæteris causis in manumissum actio non datur.

De heredibus depositarii.

22. MARCELLUS lib. 5. Digestorum.

Si duo heredes rem apud defunctum depositam dolo interverterint, quodam utique casu in partes tenebuntur: nam si (25) diviserint (26) decem [millia], quæ apud defunctum deposita fuerant, et quina [millia] abstulerint, et uterque solvendo est, in partes obstricti erunt : nec enim amplius actoris interest. Quod si lancem conflaverint, aut conflari ab aliquo passi fuerint, aliave quæ species dolo eorum interversa fuerit, in solidum (27) conveniri poterunt, ac si ipsi servandam suscepissent : nam certe verum est in solidum quemque dolo fecisse: et, nisi pro solido, res non potest restitui : Nec tamen absurde sentiet, qui hoc putaverit, plane, nisi integræ rei restitutione, eum, cum quo actum fuerit, liberari non posse; condemnandum tamen, si res non restituetur, pro qua parte heres exstitit.

De impensis factis a depositario.

23. MODESTINUS lib. 2. Differentiarum.

Actione (28) depositi conventus (29), servo constituto (30) cibariorum (31) nomine, apud eundem Judicem utiliter experitur.

(1) Sequestri et depositi differentia. Deponere etiam unus potest: apud sequestrem vero non deponunt, nisi plures, *ut hic. Synops. Basil.* 13. c. περὶ μεσεγγυητῶν. Goth. Ad hanc leg. vid. Corras. *l.* 1. *miscell. cap.* 2. *Zas. part.* 2. *Antinom. n.* 4. S. L.

(2) Vide *l.* 6. *Supr. eod.*

(3) Sequestro locus est, cum aliqua res in controversiam deducitur : cum deponi res ultro possit.

(4) Vel expectatur cautio. *l.* 7. *in fin. supr. qui satisdare.*

(5) Apud sequestrem qui deponunt, singuli in solidum deponunt, non pro parte.

(6) Et tenetur depositi sequestraria. *l.* 5. §. 1. *supr. eod.*

(7) Sequestri a deposito secunda differentia. Qui rem communem deponunt, pro parte : qui apud sequestrem litigiosum deponunt, singuli, non in solidum deponunt.

(8) Tunc enim quilibet pro sua parte deposuisse videtur. *l.* 1. §. 44. *infr. eod.*

(9) Vide *l.* 2. §. 1. *infr. pro herede.*

(10) Sequestri et depositi tertia differentia. Qui deponit simpliciter, proprietatem et possessionem retinet : qui apud sequestrem consensu deponunt, possessionem amittunt, *ut hic. l. interesse.* 39. *infr. de adquir. vel amitt. possess.* nisi auctoritate judicis res sequestretur, invito possessore. *arg. l.* 3. *infr. de adquir. vel amitt. possess.* Butrigarius, Aret. Cynus. *l.* 1. 2. *C. de prohibita sequestr.*

(11) Neuter ergo possidet, ut quoties inter eos conflictus est de possessione, fiat sequestratio, *ut hic.* secus si consensum est ab iis: nec enim sequester possidet in victoris commodum. *l.* 39. *infr. de adquir. vel amitt. possess.*

(12) Sequestrum est species depositi.

(13) Vide Leonin. *Emend. lib.* 7. c. 1. *n.* 3. Ans.

(14) Vide *l.* 1. §. 1. *supr. eod.*

(15) *l.* 7. §. 1. *supr. eod.*

(16) *l.* 9. *supr. eod.*

(17) *l.* 1. §. 1. *supr. eod.*

(18) Filiofamilias etiam reddendum est depositum. *l.* 9. *supr. de oblig.*

(19) Nec tantum depositi, sed de omnibus adventitiis. *l. ult. C. de bonis, quæ liberis.*

(20) Vide *l.* 1. *C. h. t.*

(21) Imo, cavendum videtur. *l.* 5. §. 2. *in fin. supr. de cond. causa data.*

(22) Depositi post emancipationem, filius: post manumissionem, servus etiam tenetur.

(23) Vide *l.* 1. §. 18. *supr. eod.*

(24) Imo non datur. *l.* 1. §. *si apud. supr. eod. l. Pomponius.* 15. *Supr. de negotiis.*

(25) Heredes depositarii defuncti, si pecuniam depositam diviserint inter se, pro parte; si non diviserint, sed ex pecunia deposita lancem, vel tale quid conflaverint, in solidum tenentur.

(26) Eodem modo tenentur tutores, si inter se diviserint tutelam. *l.* 55. *in pr. vers. plane. infr. de administr. et peric. tut.* Goth. Molinæus *in labyrintho de divid. et individ.* potissimum *part.* 2. *n.* 292. 336. *et part.* 3. *n.* 245. Mod.

(27) Adde *l.* 3. §. 3. *supr. commodati.*

(28) Directa.

(29) Is videlicet, apud quem deposita sunt mancipia, vel animalia.

(30) Hæc duo verba *servo constituto*, desunt in fragmentis *collectionis legum Mosaicarum*, *tit.* 10. Pet. Pithœus, *ibid.* notat, superiora verba non recte legi : reponit itaque *servo restituto.*

(31) Depositi actione impensæ in depositum factæ repetuntur, nec enim depositarius ad impensas circa depositum faciendas tenetur. *l.* 12. *supr. eod.*

De commendato. De restitutione corporis, vel tantidem. De usuris.

24. Papinianus lib. 9. Quæstionum.

Lucius Titius Sempronio salutem: *Centum nummos, quos hac die commendasti mihi, adnumerante servo Sticho actore, esse apud* (1) *me ut* (2) *notum haberes, hac epistola, manu mea scripta, tibi notum facio: quæ quando voles, et ubi voles, confestim tibi numerabo.* Quæritur, propter usurarum incrementum? *Respondi*, depositi actionem locum habere: quid est enim aliud *commendare* (3), quam deponere? Quod ita verum est, si id actum est, ut corpora (4) nummorum eadem redderentur: nam si, ut tantundem solveretur, convenit, egreditur ea res depositi notissimos terminos. In qua quæstione, si depositi actio non teneat, cum convenit tantundem, non idem reddi, rationem (5) usurarum haberi, non facile dicendum est. Et est quidem constitutum, in (6) bonæ fidei judiciis, quod ad usuras attinet, ut tantundem possit officium arbitri (7), quantum stipulatio: sed contra bonam fidem et depositi naturam est, usuras ab eo desiderare temporis (8) ante moram, qui beneficium in suscipienda pecunia dedit: si tamen ab initio de usuris præstandis convenit (9), lex contractus servabitur.

De patre res puellæ oblatas accipiente. 1. *De restitutione tantidem. De usuris.*

25. Idem lib. 3. Responsorum.

De sponsaliorum aut postea res oblatas puellæ, quæ sui juris fuit, pater (10) suscepit: Heres (11) ejus, ut exhibeat, recte convenietur etiam actione depositi (12).

§. 1. Qui pecuniam apud se non obsignatam, ut tantundem redderet, depositam, ad usus proprios (13) convertit, post moram in (14) usuras quoque judicio depositi condemnandus est.

Reddendum esse depositum. 1. *Pactum de usuris.* 2. *De epistola, qua quis fatetur se res accepisse, et creditorem esse.*

26. Paulus lib. 4. Responsorum.

Publia Mævia, cum proficisceretur ad maritum suum, arcam clusam (15) cum veste et instrumentis commendavit (16) Gaiæ Seiæ, et dixit ei: *Cum salva sanave venero, restitues mihi: certe, si* (17) *aliquid mihi humanum* (18) *contingerit, filio meo, quem ex alio marito suscepi:* Defuncta ea intestata, desidero res commendatæ, cui restitui debeant: filio, an marito? *Paulus respondit*, filio (19).

§. 1. Lucius Titius ita cavit: Ἔλαβον, ϗ ἔχω εἰς λόγον παρακαταθήκης τὰ προγεγραμμένα τοῦ ἀργυρίου δηνάρια μύρια, ϗ πάντα ποιήσω, ϗ συμφωνῶ, ϗ ὡμολόγησα, ὡς προγέγραπται, ϗ συνεθέμην χορηγῆσαι σοι τόκον ἑκάστης μνᾶς ἑκάστου μηνὸς ὀβολοὺς τέσσαρας, μέχρι τῆς ἀποδόσεως παντὸς ἀργυρίου. id est, *Suscepi, habeoque apud me titulo depositi suprascripta denarium argenti decem millia: meque ad præscriptum omnia præstaturum et promitto, et profiteor* (20): *conventione scilicet inita, ut quoad omne argentum reddatur, in singulos menses, singulasque libras, usurarum nomine, quaternos tibi obolos subministrem.* Quæro, an usuræ peti possunt? *Paulus respondit*, eum contractum, de quo quæritur, depositæ pecuniæ modum excedere (21): [et] ideo secundum (22) conventionem usuræ quoque actione depositi peti possunt.

§. 2. Titius Semproniis salutem (23), *Habere me a vobis auri pondo plus minus decem, et discos duos, saccum signatum: ex quibus debetis mihi decem, quos apud Titium deposuistis: item quos Trophimati* (24) *decem:*

(1) Apud se res alienas esse, qui scribit, depositum fateri, seu agnoscere videtur.

(2) Nummularii ad fidem mensæ contestandam plerumque notum creditoribus faciebant, quantum penes se esset pecuniæ adnumeratæ, vel ab ipso creditore, vel ejus actore, *ut hic. et l.* 28. *infr. eod. l. emptor.* §. 1. *supr. de pactis. l.* 24. *l. ult. supr. de pecunia constituta. l. ult. supr. de institoria actione. l. ult. infr. de obligationibus. l.* 34. *infr. mandati.*

(3) *l.* 186. *infr. de verb. signif.* Commendatum est, depositum. ideoque Cujac. *ad.* 2. Paul. 12. §. *ult.* notat, juris compositores, *in l. ult. C. commodati.* perperam legisse *commodati*, pro *commendati.* Ambros. in *lib. de Tobia*, *cap.* 20. Pignus dicunt, quod pro mutuo ære susceptum est: Commendatum autem, et depositum, quod custodiatur causa alicujus commissi. Hæc ille: et Paul. 2. *sent. apud collectorem collationis legum Mosaicarum*, *tit.* 10. deponere videtur, qui rem custodiendam commendat.

(4) Corpora nummorum hic distinguuntur a quantitate. vide *l.* 94. *infr. de solutionibus.* Corpus, idem: quantitas, tantundem efficit.

(5) Vid. Hotom. 4. *obs.* 1. *et l.* 9. §. *ult. supr. de rebus creditis.*

(6) Usuræ a tempore moræ in depositi actione debentur officio judicis: quod in bonæ fidei judiciis tantundem præstat, quod in stricti juris stipulatio expressa, *ut hic.*

(7) Vide *l.* 54. *infr. locati.* vid. quæ notavi de officio judicis *ad l.* 21. *supr. de interrog.* De judice id proditum. *l.* 7. *supr. de negotiis.*

(8) *l.* 40. *in fin. supr. de rebus creditis.*

(9) Ut *l.* 26. §. 1. *infr. eod.* Usuræ in deposito nuda etiam conventione debentur. vid. *l.* 30. *infr. de usuris.*

(10) Depositi tenetur, qui me præsente rem meam recipit. vid. tamen *l. fidejussor.* 32. §. *ignorante.* 1. *supr. de negotiis.*

(11) *l.* 12. §. 2. *supr. eod.*

(12) Imo, non depositi, sed actione negotiorum. *l.* 32. *in fin. supr. de negotiis.*

(13) Vid. *l.* 28. *infr. eod.*

(14) V. *l.* 32. §. 2. *infr. de usuris.* Paul. 2. *sent.* 12. §. 2.

(15) Clusam, id est, clausam. *Goth.* Ad hanc leg. vid. Decher. *lib.* 2. *dissert.* 11. *num.* 26. *et seq.* Ans. Adde Alciat. *lib.* 1. *paradox. cap.* 1. et Cujac. *lib.* 27. *cap.* 18. S. L.

(16) Commendare idem, quod deponere.

(17) Depositum in hac specie filio restituendum, non ex pacto matris (mater enim filio utiliter stipulari, aut actionem adquirere non potest, *l.* 26. *C. de jure dotium.*), sed ex fideicommisso quod hæc verba ostendere videntur. vide Antonium Fabrum 1. *Conjecturar.* 4.

(18) His verbis mors innuitur. *l.* 162. *Infr. de verb. signif.* §. 1. *Instit. de donationib.*

(19) Heredi. *l.* 8. *C. ad exhibendum.*

(20) Valet talis conventio. *l.* 24. *in fin. supr. eod.*

(21) Non excedere. Hotoman. 4. *obs.* 10.

(22) Usuræ pacto etiam nudo in bonæ fidei contractibus debentur *l.* 5. *C. de pactis inter emptorem, et venditorem.* adde *l.* 24. *in fin. supr. eod. l.* 30. *infr. de usuris.*

(23) Epistolæ salutatione dignoscuntur. Duar. 1. *disp.* 45. non necessario tamen: extant enim multæ antiquorum epistolæ sine inscriptione. Deinde mandatorum scripturæ inscriptiones habent, *si procuratorem.* 65. *supr. de procurat. l. si vero non remunerandi.* 12. §. *cum quidam.* 12. *l. si mandatu.* 59. §. 5. *infr. mandati.* ut et Imperatorum rescripta, et Jurisconsultorum responsa *l. interdum.* 16. *in pr. et* §. *pen. infr. de publican. et vectig. Domitius.* 27. *infr. de testam. l. Proculus.* 67. *infr. de jure dotium.* et tamen epistolæ non sunt. vide Robertum, 4. *sent.* 2. Goth. Pro intellectu hujus text. vide Alciat. *lib.* 1. *dispunct. cap.* 18. *et* 19. Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 2. *cent.* 1. *cas.* 93. *num.* 16. Cujac. *lib.* 1. *obs. c.* 11. S. L. Adde Bellonum in uno ca ad §. *præterea. Instit. quib. mod. re contr. obl.* Curtium *ad l. in princ. supr. si cert. pet.* Mod.

(24) Id est, nutricii. Aug. 4. *Emend.* 16. legit, κυρατροφεῖν *Hal.* κυνοτροφεῖον. male: Trophimas enim nomen est viri, cui Sempronius decem dederat ex causa depositi: dicitur et τρόφιμος, 2. *Timoth. in fin.*

item ex ratione patris vestri decem, et quod excurrit (1) : *Quæro* (2), an ex hujusmodi scriptura aliqua obligatio nata sit, scilicet quod ad solam pecuniæ causam attinet? *Respondit*, ex (3) epistola, de qua quæritur, obligationem quidem nullam natam videri, sed probationem depositarum rerum impleri posse: An (4) autem is quoque, qui deberi sibi cavit in eadem epistola decem, probare possit hoc, quod scripsit, Judicem æstimaturum.

Si detur in dotem servo, et sub titulo depositi in cautionem conferatur.

27. Idem lib. 7. Responsorum.

LUcius Titius, cum haberet filiam in potestate Seiam, Pamphilo servo (5) alieno in matrimonium collocavit: cui etiam dotem dedit, quam sub (6) titulo depositi in cautionem contulit, et postea, nulla denunciatione a (7) domino facta, pater decessit: mox et Pamphilus servus (8): *Quæro*, qua actione Seia pecuniam petere possit, cum ipsa patri heres exstiterit? *Paulus respondit*, quoniam dos constitui non (9) potuit, ex causa depositi actione de peculio pecuniam repetendam.

De usuris.

28. Scævola lib. 1. Responsorum.

QUintus Cæcilius Candidus ad Paccium Rogatianum epistolam scripsit in verba infra scripta: *Cæcilius Candidus Paccio Rogatiano suo salutem. Vigintiquinque nummorum, quos apud* (10) *me esse voluisti, notum tibi* [*ita*] *hac epistola facio, ad ratiunculam meam ea pervenisse, quibus ut primum prospiciam, ne vacua* (11) *tibi sint*, [*id est, ut usuras eorum accipias*], *curæ* (12) *habebo*. *Quæsitum est*, an ex ea epistola (13) etiam usuræ peti possint? *Respondi* (14), deberi ex bonæ fidei judicio [usuras], sive (15) percepit, sive pecunia in re (16) sua usus est.

De contrectatione. 1. Et usu rei depositæ. De usuris.

29. Paulus lib. 2. Sententiarum (17).

SI sacculum (18) vel argentum signatum deposuero, et is, penes quem depositum fuit, me invito contrectaverit, et depositi (19) et furti actio mihi in eum competit.

§. 1. Si [ex] permissu (20) meo deposita pecunia is, penes quem deposita est, utatur, ut in cæteris bonæ fidei judiciis, usuras (21) ejus nomine præstare mihi cogitur.

De litis æstimatione.

30. Neratius lib. 1. Responsorum.

SI fidejussor pro te, apud quem depositum est, litis æstimatione damnatus sit, rem (22) tuam fieri.

Bona fides quomodo accipitur. 1. De re deposita apud dominum.

31. Tryphoninus lib. 9. Disputationum.

BOna (23) fides, quæ in contractibus (24) exigitur, æquitatem summam desiderat. Sed eam utrum æstimamus ad merum (25) jus gentium (26), an (27) vero cum præceptis civilibus, et prætoriis: veluti reus (28) capitalis judicii deposuit apud te centum, is deportatus est, bona ejus publicata sunt; utrumne ipsi hæc reddenda, an in publicum deferenda sint (29)? Si (30) tantum naturale jus et gentium intuemur, ei, qui dedit, restituenda sunt:

(1) Id est, quod ordinem, numerum, et mensuram egreditur. hinc August. 12. *de civitate*, *Quod nos modo quærimus post quinque millia, et quod excurrit, annorum. et lib.* 15. *nunquid credibile est, per mille quadrigentos, et quod excurrit, annos* etc. Hinc Cicero, *in Oratore*, *excurrentia* verba appellat, quæ ultra rhythmum legitimum adduntur: et Quintilianus, 4. *quadrans dicitur summa, et solida, in qua nihil excurrit.* Budæus *hic.* Volusius Mætianus *in libro de asse*, *Ingeniosissime*, inquit, *cum ad denarium ratio conficietur, excurrentis æris nota inventa est.* Optatus, 2. *ad Parmenianum*, *Ferme ante annos* 60. *et quod excurrit, per totam Africam persecutionis est denegata potestas: et lib.* 3. *Ante annos* 60. *et quod excurrit, fuerat Annulinus.* Vegetius 1. *ad finem*: *Post primum Punicum bellum viginti, et quod excurrit, annorum, pax ita Romanos otio oneravit, ut secundo bello Punico Hannibali pares esse non possent.* Cujac. 1. *obs. ult.*

(2) Epistola an et quemadmodum fidem faciat pro scribente, et adversus eundem, vel tertium, dixi ad *l.* 34. §. 1. *infr. de pignor. l.* 24. *infr. de fidejuss.*

(3) Verba enunciativa non inducunt dispositionem in contractibus, sed probationem. vide quæ notavi ad *l.* 29. *infr. de probat.*

(4) Epistola interdum pro scribente probat: nimirum quoties capita debiti et crediti connexa habet, ut unum pro scribente, alterum adversus scribentem faciat: hujusmodi epistolam is, ad quem missa est, si recepit, nec improbavit, nec contradixit, vel si adversus id caput non protestatus est, intelligitur eam epistolæ partem comprobasse. *arg. l. filiusfamilias. supr. ad SC. Macedonian.* sic tamen, ut eo casu plurimum posse judicis arbitrium dicamus. *infr. eod. judicem æstimaturum.* hic adde, quæ tradit Socinus *regula* 186. Goth. An liber scribentis pro scribente probet, v. Fachin. *contr. lib.* 11. *c.* 33. Ans. Et Epistola an et quando probet pro, aut contra scribentem, vid. Johann. de Passerib. *de privat. scriptura. lib.* 3. *c.* 1. S. L.

(5) Vide *l. unic. C. de SC. Claudiano.* 11. *Ulpian.* 11.

(6) Vide Titulum Cod. plus valere, quod agitur, quam quod simulate concipitur.

(7) Nulla denunciatione domino facta. Hotom. 5. *obs.* 23. *ex l.* 3. *C. de murilegulis.* et Tertull. 2. *ad uxorem.*

(8) An liber fuerit, v. *Nov.* 22. *c.* 10.

(9) Nupsit enim libera servo: quo casu dos non est. §. *ult. Inst. de nupt.*

(10) V. quæ scripsi ad *l.* 24. *supr. eod.*

(11) Vacua pecunia, otiosa, ut *l.* 13. *infr. de usuris.*

(12) Curam depositæ pecuniæ intra certum tempus fœnerandæ promittens, usuras ejus pecuniæ præstat.

(13) Epistola usuræ constitui possunt.

(14) Depositarius usuras debet, si usuras ex deposito percepit, aut rebus depositis usus fuit. Idem et in aliis bonæ fidei judiciis. *Synops. Basil.* 13. *tit.* 2. *c.* 28. *in pr.*

(15) *l.* 29. §. 1. *infr. eod.*

(16) *l.* 25. *in fin. supr. eod. l.* 3. 4. *C. eod.*

(17) *Tit.* 12. §. 1.

(18) Σάκκον, *Ecloga ibidem.* sacellum. *tit.* 10. *collationis legum Mosaicarum*, ut sit sensus, eum, qui deposito a me argento, vel sacco signato utatur præter voluntatem meam, tam depositi, quam furti in duplum teneri. *Synops. ibid. c.* 28. *in fin.* §. 23. *Inst. de act.*

(19) *l.* 3. *C. h. t.*

(20) Nec enim aliter potest, sine furti vitio. §. 6. *Inst. de oblig. ex delicto.*

(21) Dic ut *in l.* 28. *in fin. supr. eod.*

(22) Vide *l.* 46. *supr. de rei vindic.*

(23) Bona fides in contractibus æquitatem summam desiderat, hoc est, id exigit, ut res deposita deponenti restituatur, nisi extrinseca et specialis ratio id impediat.

(24) *l.* 4. *C. de oblig.*

(25) *Merum jus*, ipsum jus.

(26) *Gentium jus*, quod naturale etiam paulo post appellat.

(27) Bona fides in deposito, an æstimanda sit ex jure gentium, civili, vel prætorio?

(28) Depositum, an sit restituendum reo capitalis judicii, deportato et bonis ejus publicatis?

(29) Ante inquisitionem bonorum rei. v. quæ notavi *ad l.* 4. §. *ultim supr. de condict. ob turpem.*

(30) Juris naturalis seu gentium cum civili hæc pugna est: Naturali jure, depositum ei, qui deposuit, reddendum: civili jure, non est reddendum, si reus capitis damnatus sit, et bona ejus publicata: Depositum quippe eo casu in publicum deferendum est: Jus civile publicum, præfertur privato. Ita debitores hominis damnati, cujus bona publicata sunt, fisco, non privato, solvere debent.

si (1) civile jus, et legum ordinem, magis (2) in publicum deferenda sunt: Nam male meritus publice, ut (3) exemplo (4) aliis ad deterrenda maleficia sit, etiam egestate laborare debet.

§. 1. Incurrit hic et alia inspectio, an bonam fidem inter (5) eos tantum, inter quos contractum est, nullo extrinsecus (6) adsumpto (7), æstimare debeamus, an respectu etiam aliarum personarum, ad quas id, quod geritur, pertinet; exempli loco, latro (8) spolia, [quæ] mihi abstulit, posuit apud Seium inscium de malitia deponentis, utrum (9) latroni, an mihi restituere Seius debeat? Si per se dantem, accipientemque intuemur, hæc est (10) bona fides, ut commissam rem recipiat is (11), qui dedit: Si totius rei æquitatem, quæ ex omnibus personis, quæ negotio isto continguntur, impletur, mihi (12) reddenda sunt, quo facto scelestissimo adempta sunt: et probo *hanc esse justitiam, quæ suum* (13) *cuique ita tribuit, ut non distrahatur ab ullius personæ justiore repetitione.* Quod si ego ad petenda ea non veniam, nihilominus ei restituenda sunt, qui deposuit, quamvis male quæsita deposuit: Quod et Marcellus in prædone et fure scribit. Si tamen ignorans latro, cujus filio, vel servo rem abstulisset, apud patrem dominumve ejus deposuit ignorantem, nec (14) ex jure gentium consistet depositum; cujus hæc est potestas, ut alii, non domino sua ipsius res quasi aliena servanda detur: Et si rem meam fur, quam me ignorante subripuit, apud me etiam nunc delictum ejus ignorantem deposuerit, recte dicetur non contrahi depositum: quia non est ex fide bona, rem suam dominum prædoni restituere compelli: sed et si etiam nunc ab ignorante domino tradita sit, quasi ex causa depositi, tamen indebiti dati condictio competet.

De lata culpa.

32. Celsus lib. 11. Digestorum.

Quod Nerva diceret, *latiorem* (15) *culpam dolum esse*, Proculo displicebat, mihi verissimum videtur. Nam et si quis non (16) ad eum modum, quem hominum (17) natura desiderat, diligens est, nisi tamen ad suum (18) modum curam in deposito præstat, fraude non (19) caret: nec (20) enim salva fide minorem iis, quam suis rebus, diligentiam præstabit.

De servo deponente apud sequestrem.

33. Labeo lib. 6. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

Servus (21) tuus pecuniam cum Attio in (22) sequestre deposuit apud Mævium, ea conditione, *ut ea tibi redderetur, si tuam esse probasses: si minus, ut Attio [redderetur]:* Posse dixi cum eo, apud quem deposita esset, incerti agere, id est, ad (23) exhibendum, et exhibitam vindicare: quia servus in deponendo tuum jus deterius (24) facere non potuisset.

De deposito non gratis reddito.

34. Idem lib. 2. Pithanon.

Potes agere depositi (25) cum eo, qui (26) tibi non (27) aliter, quam nummis a te acceptis depositum reddere voluerit, quamvis sine mora et incorruptum reddiderit.

(1) Quod prævalet, præferendumque est.
(2) *Æquitas* non ex mero jure naturali, et gentium, cuique consideranda, sed ex jure civili potius, et prætorio.
(3) Vide *l.* 6. *in fin. infr. de custodia. l.* 1. *in pr. C. ad legem Juliam repetund.*
(4) Pœnarum exemplo a delictis homines deterrentur.
(5) Officium judicis bonæ fidei actioni deserviens, ultra personas actoris, et rei porrigitur.
(6) Extraneæ personæ in judiciis admittuntur ex æquo et bono, puta, si eorum interest.
(7) Ut in *Novell.* 88. *c.* 1.
(8) *l.* 1. §. 39. *supr. eod.*
(9) Deponenti latroni dominus præferendus est, hoc est, depositum vero domino potius restituendum, quam latroni, qui deposuit.
(10) Notanda est hic æqui et boni pugna.
(11) *l.* 11. *supr. eod.*
(12) Domino sc. non prædoni.
(13) Imo deponenti potius, quam domino, restituenda res videtur. *l.* 1. §. *pen. supr. nautæ, caupones.*
(14) Vid. *l.* 15. *supr. eod.*
(15) Comparativus pro positivo hic sumitur. Zas. *glos. in hanc legem.* et Corras. 4. *Miscell.* Est tamen qui legat, leviorem. Hotom. 3. *obs.* 2. ineptissime: Hic enim agitur de latiore, id est, lata culpa. *vers. Nam et si quis non ad eum modum, quem hominum natura desiderat, diligens est. infr. eod.* quæ latioris culpæ definitio est. Quemadmodum et *latæ culpæ* speciem possis dicere, hanc vocem tantum, sine consequentibus legisse: quod is facit, qui pro latiore culpa leviorem hic substituit. Veteres interpretes quinque Culparum species constituunt, latissimam, latiorem, latam, levem, levissimam; quod Zasius reprehendit, quod majus et minus non constituant diversas species. Oldendorpius levem, et leviorem: Corrasius levem, leviorem, levissimam, *ibid.* admittit. *Goth.* Vide in hanc l. Loriot. Butrig. et Charond. *verisimil. lib.* 3. *cap.* 9. Ans. Adde Corras. *lib.* 4. *miscell. cap.* 1. 2. Joann. Robert. *recept. lect. cap.* 7. et Cagnol. *ad l. contractus.* 23. *ff. de reg. jur.* S. L. Adde Zasium *lib.* 1. *sing. respons. c.* 2. Benedictum Capram *in Reg. concl.* 78. Curtium Brug. *ad fratrem lib.* 2. εἰκαστῶν *c.* 2. Charondam *lib.* 3. *verisimil. c.* 9. Joann. Robertum *lib.* 2. *recept. juris civil. lect. c.* 7. Mod.
(16) Hanc negativam, sive relinquas, sive expungas, sensus est, *Latam culpam* duobus indiciis deprehendi: Primo, si quis quid non ad eum modum faciat, quo omnes homines faciunt: altero, s[i] quis non eodem modo in re aliena, ac in suis rebus, versetur. u[t] *infr. eod.* utrumque dolo proximum est. *Levis* est, quoties eanden[t] in alienis, quam in suis rebus diligentiam, et fidem præstat, no[n] tamen eam, quam circumspectiores homines, et diligentissimi adhi[-] bent: Et ut paucis dicam, *levis culpa* est consueta in rebus sui[s] et alienis negligentia, *l.* 22. §. 3. *infr. ad SC. Trebell. Lata*, es[t] in suis diligentia, in alienis negligentia. *Levissima*, si quæ est, e[x] imperitia non affectata nascitur. Similis est, quæ ratione ætatis sexus, rusticitatis, facile excusatur.
(17) Omnium sc.
(18) Quem in suis rebus servat.
(19) Fraude caret. Hotom. 3. *observ.* 1. Et hic alterum quoqu[e] erratum est, dempta negatione hunc locum adfirmatione substitut[o] legere, cum hoc disertim velit Jurisconsultus, Eum, qui non a[d] eum modum, quem hominum natura desiderat, diligens sit, frau[-] de non carere: Generalis hæc sententia est, a qua hunc casum i[l-] lico Jurisconsultus excipit, nisi tamen ad suum modum curam i[n] deposito præstat. Vides, quisquis hæc lecturus es, Lector, apertam Jurisconsulti sententiam esse, fraude non carere, qui non ad eum modum diligens sit, quem hominum natura desiderat; et tame[n] fraudem in aliena re et deposito excusari, si quis ad suum mo[-] dum curam in deposito custodiendo præstet, hoc est, si non mi[-] norem in deposito, quam in suis rebus diligentiam præstitit, *ut hic* Sed hæc satis.
(20) Qui in deposito non præstat eam diligentiam, quam in su[is] rebus, dolum committit. *Synops. Basil.* 13. *tit.* 2. *c.* 2. 3. Harm. 9. §. 14.
(21) Deposita apud sequestrum per servum potest ipse servi do[-] minus petere.
(22) *In sequestre*, est apud sequestrum.
(23) *l.* 38. *supr. de peculio.*
(24) Vide *l.* 27. §. 1. *supr. ad SC. Velleian. l.* 122. §. 1. *infr. de verb. oblig. l.* 133. *infr. de reg. jur.*
(25) Quem in finem? ut pecuniam, quam apud eum deposuist[i] recipias.
(26) Depositi tenetur, qui pecuniam accepit, ut depositum re[d-] deret.
(27) *l.* 2. §. 1. *supr. de condict. ob turpem.*

LIBER SEPTIMUSDECIMUS.

TIT. I.

MANDATI (1), VEL CONTRA.

De consensu. 1. *De nuncio, et epistola.* 2. *De verbis mandati.* 3. *De die, et conditione.* 4. *De gratuito, et mercede.*

1. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

Obligatio mandati, consensu (2) contrahentium consistit.

§. 1. Ideo (3) per nuncium quoque vel per epistolam mandatum suscipi potest.

§. 2. Item sive *rogo* (4), sive *volo*, sive *mando*, sive alio (5) quocunque verbo (6) scripserit, mandati (7) actio est.

§. 3. Item mandatum (8) et in (9) diem differri, et sub conditione contrahi potest.

§. 4. Mandatum (10), nisi gratuitum (11) nullum est: nam (12) originem (13) ex officio, atque amicitia (14) trahit: contrarium ergo est officio (15) merces: interveniente (16) enim (17) pecunia (18), res ad locationem (19) et conductionem potius respicit.

Cujus causa mandatum contrahitur.

2. GAJUS lib. 2. Rerum cottidianarum [sive aureorum].

Mandatum inter nos contrahitur, sive mea tantum gratia tibi mandem, sive aliena tantum, sive mea et aliena, sive mea et tua, sive tua et aliena. Quod si tua tantum gratia tibi mandem, supervacuum est mandatum, et ob id nulla (20) ex eo obligatio nascitur.

§. 1. *Mea tantum gratia* intervenit mandatum, veluti, si tibi mandem, ut negotia mea geras, vel ut fundum mihi emeres, vel ut pro me fidejubeas.

§. 2. *Aliena tantum*, veluti, si tibi mandem, ut Titii negotia gereres, vel ut fundum ei emeres, vel ut pro eo fidejubeas.

§. 3. *Mea et aliena*, veluti, si tibi mandem, ut mea, et Titii negotia gereres: vel ut mihi et Titio (21) fundum emeres: vel ut pro me et Titio fidejubeas.

§. 4. *Tua et mea*, veluti, si mandem tibi, ut sub usuris crederes ei, qui in rem meam mutuaretur.

§. 5. *Tua, et aliena*, veluti, si [tibi] mandem, ut Titio sub usuris crederes: Quod si, ut sine usuris crederes; aliena tantum gratia intervenit mandatum.

§. 6. *Tua* autem *gratia* intervenit mandatum, veluti, si mandem tibi, ut pecunias tuas potius in emptiones prædiorum colloces, quam fœneres: vel ex diverso, ut fœneres potius, quam in emptiones prædiorum colloces; cujus generis mandatum, magis consilium est, quam mandatum: et ob id non est (22) obligatorium: quia nemo ex consilio (23) obligatur, etiamsi non expediat ei, cui dabatur: quia liberum est cuique, apud se explorare, an expediat sibi consilium.

---

(1) *Lib.* 4. *Cod.* 35. *et* 3. *Inst.* 27. et Paul. 2. *sent.* 5. vide elegantem locum de mandato apud Ciceronem *pro Roscio Amerino.*

(2) *Inst. de oblig. ex consensu.* vel patientia, *l.* 6. §. 2. *infr. eod.* τῆς περὶ συμφωνίας ἀγωγῆς ἐστι, est ex earum actionum numero, quæ consensu contrahuntur. *Synops. Basil.* 14. *tit.* 1. *c.* 1.

(3) Per nuncium et epistolam suscipere et contrahere possumus, quæcunque solo consensu possunt contrahi. adde *l.* 2. §. 2. *infr. de oblig.*

(4) Mandatum uno rogante, altero recipiente, perficitur. Hæc duo verba *Rogo* et *Recipio* citra stipulationem perficiunt mandatum. adde *l. quidam.* 46. *infr. de heredibus inst. l.* 1. §. *exceptionem. infr. quarum rerum actio non datur. l. si negotia.* 11. *l. si servi mei.* 42. *supr. de negotiis.* Virgil. Idem orans mandata dabat. Nam et *mando*, verbum est precarium. Mandamus libero homini, imperamus villico, aut servo. Cic. 1. *de Oratore.* Cujac. *C. eod.*

(5) *Mandat*, qui rogat, imperat, qui velle se ait.

(6) Mandandi verba libera.

(7) Modo non sit rei inhonestæ. *l.* 6. §. 3. *infr. eod.* Notandum est interea per verba commendatoria, exhortatoria, vel consilii, mandatum non contrahi. *l.* 12. §. 12. *infr. eod. l. fin. C. quod cum eo, qui.* Idem tradunt esse interpretes in literis credentiæ generalibus, quæ, quod nimis generales et obscuræ sint, non obligant. Bart. *ad l.* 24. *infr. de fidejussor.* nisi periculo suo literas deferenti, scribens credi voluerit, vel nisi generalitas laxitasque literarum, quibusdam circumstantiis ad speciem aliquam certam restringatur, veluti, si institor ipse literas credentiæ deferat, qui scripsit, præsumitur ei mandasse facultatem in ea merce negotiandi.

(8) Sic procurator ad lites in diem, et sub conditione constitui potest. *l.* 3. *et* 4. *supr. de procurat.*

(9) Mandare in diem, et sub conditione possumus: mandatum diem et conditionem recipit. adde §. 12. *Inst. eod. Synops. eod. c.* 1.

(10) Commodatum eadem ratione gratuitum. *l.* 5. §. 12. *supr. commodati.* §. 2. Theophil. *Inst. quibus modis re contrahitur obligatio.*

(11) Nam si datur pecunia, locatio: si res alia, contractus erit innominatus, *do, ut facias.* excipe tamen, quod remunerandi gratia datur. *l.* 6. *infr. eod.*

(12) *Gratuita* dicimus, quæ originem ex officio et amicitia trahunt. Proinde quod quis ex officio et amicitia fecerit, ejus nomine mercedem jure non postulabit.

(13) Ex origine cujusque rei naturas rerum metimur. *Goth.* Adde *l.* 12. *in fin. supr. ad Senat. Maced. l.* 8. *infr. eod. et l.* 58. §. 2. *infr. pro socio.* Ans.

(14) Amicitia factum non videtur, quod fit mercede interposita.

(15) Officio contraria est merces.

(16) *Gratuitum* non est, quod pecunia interveniente fit.

(17) Mandatum gratuitum esse oportet: nam interveniente pecunia, locatio est. *Synops. eod. cap.* 1.

(18) Aut quavis re alia. *l.* 22. *infr. de præscriptis verbis.*

(19) Locatio et conductio proprie fit intercedente pecunia et mercede.

(20) Ex contractu, obligatio: ex obligatione actio nascitur. *l.* 42. §. 2. *supr. de procurat.*

(21) Hoc casu mandati, in mandatarium: negotiorum vero gestorum, in Titium erit actio. *l.* 14. *C. de negotiis.*

(22) Nisi alias non contracturo consilium dederis. *l.* 6. §. 5. *infr. eod.* Quid, si contracturus eram? adhuc teneberis, si fraudulenter in consilio mihi dando sis versatus. Fraus adhibetur, si lucri captandi causa consilium dedisti. *l.* 8. *supr. de dolo.* Citra fraudem, *l.* 47. *infr. de reg. jur.* aut cautionem de damno præstitam, non teneris: quo refert *l.* 6. §. 5. *l.* 32. *infr. eod.* Quid in delictis? utroque modo qui consuluit, tenetur damnum passo. Nam sive consultor non alias commissurus erat delictum, teneris, quod ex bono malum: si facturus erat, ex malo deteriorem feceris. *l.* 1. §. 3. *supr. de servo corr.* consultori tamen non tenetur, quia liberum habuit non parere.

(23) Consilio nudo ac non fraudulento nemo obligatur. adde *l.* 47. *infr. de reg. jur. c.* 62. *de reg. jur. in* 6.

Si melior vel deterior fiat causa mandantis. 2. *De re empta pluris.*

3. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

PRæterea in (1) causa mandati etiam illud vertitur, ut interim nec (2) melior causa mandantis fieri possit, interdum melior (3), deterior vero nunquam.

§. 1. Et quidem si mandavi tibi, ut aliquam rem mihi emeres, nec (4) de pretio quidquam statui, tuque emisti, utrinque actio nascitur.

§. 2. Quod si pretium statui, tuque pluris emisti, quidam (5) negaverunt (6), te mandati habere actionem, etiamsi paratus esses, id, quod excedit, remittere: namque iniquum (7) est (8), non esse mihi cum illo actionem, si nolit; illi (9) vero, si velit, mecum esse.

4. GAJUS lib. 2. Rerum cottidianarum [vel aureorum].

SEd Proculus recte eum, usque ad pretium statutum (10) acturum existimat: Quæ sententia sane benignior est.

De finibus mandati custodiendis. 1. *De mandato non impleto.* 2. *De emptore alterius rei.* 3. *De re minoris vendita.* 5. *De re minoris empta, vel tantidem, ut tamen aliud accederet.*

5. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

DIligenter (11) igitur fines (12) mandati custodiendi (13) sunt: nam qui excessit (14), aliud (15) quid facere videtur (16).

§. 1. Et si susceptum non (17) impleverit, tenetur.

§. 2. Itaque si mandavero tibi, *ut domum Scianam* (18) *centum emeres*, tuque Titianam emeris longe majoris pretii, centum tamen, aut etiam minoris, non videris implesse mandatum.

§. 3. Item si mandavero tibi, *ut fundum meum centum venderes* (19), tuque eum nonaginta vendideris, et petam fundum; non obstabit mihi exceptio (20), nisi et reliquum mihi, quod deest, mandatu meo præstes, et indemnem (21) me per omnia conserves.

§. 4. Servo quoque dominus si præceperit, *certa summa rem vendere*, ille minoris vendiderit, similiter vindicare eam dominus potest, nec ulla exceptione (22) summoveri (23), nisi indemnitas (24) ei præstetur.

§. 5. *Melior* (25) autem *causa* mandantis fieri potest, si cum tibi mandassem, *ut Stichum decem emeres*, tu eum minoris emeris, vel tantidem, ut (26) aliud quicquam servo accederet: utroque enim casu, aut non (27) ultra pretium, aut intra pretium fecisti.

De honorario. 1. *De negotiis gerendis.* 2. *De tacito consensu.* 3. *De re turpi.* 4. *De eo, quod interest.* 6. *De mandato generali, vel speciali.* 7. *De eo, qui mercede pacta vel accepta fidejubet. De redemptore litis.*

6. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

SI remunerandi gratia honor (28) intervenit (29), erit mandati actio.

§. 1. Si cui fuerit mandatum, *ut* (30) *negotia administraret*, hac actione erit conveniendus: nec recte negotiorum gestorum cum eo agetur: nec enim ideo est obligatus, quod negotia gessit, verum idcirco, quod mandatum susceperit: denique tenetur, etsi non gessisset.

§. 2. Si passus (31) sim (32), aliquem pro me fideju-

(1) Mandatarius interdum meliorem facit conditionem mandantis: deteriorem vero nunquam. *Synops. eod. cap.* 3. parem et meliorem facere potest, at non deteriorem. *Goth.* v. Cujac. *lib.* 12. *observ. cap.* 34. S. L.

(2) Mandatum emendi habens, nullo pretio sibi constituto a mandatore, etiam si pluris emerit, mandantem obligat, *ut hic.* Certo pretio adjecto emendi mandatum habens, qua pluris emerit, ea mandantem non obligat, sed ad pretium usque constitutum tantum: nam catenus tantum obligat. §. *prox. et l. sequenti.*

(3) Meliorem mandantis causam non facit, qui id præcise præstat, quod rogatus sit, qui fines mandati non egreditur. *l.* 5. *infr. eod.*

(4) *l.* 5. §. 5. *infr. eod.*

(5) Sabinus, et Cassius, §. 8. *Inst. eod.*

(6) Hoc emendatur *l.* 4. *infr. eod.*

(7) Est enim mandati actio ex æquo, et bonæ fidei. vid. *l.* 5. *infr. de oblig.*

(8) Claudicaret enim contractus. *l.* 21. §. *pen. supr. de recept. qui arbitr.* Certo tamen casu claudicat mandati actio. *l. eo tempore.* 50. *in fin. supr. de peculio.*

(9) Vid. *supr. quod quisque juris.*

(10) Id est, si remittat mandatori superfluum statuti pretii. *l.* 5. *in fin. infr. eod.* Eadem ratione dabimus utilem actionem mandatori ad rem recipiendam, qui ratum habet, quod excedit, id est, qui integrum pretium reddere paratus est invito altero. Cujac. 12. *obs.* 34.

(11) Mandati fines custodiri diligenter oportet, *ut hic.* nisi sint actus inter se cohærentes, et alii ab aliis, quasi dependentes: tunc enim uno mandato, alterum quoque mandatum intelligitur. *l. qui procuratorem.* 57. *supr. de procuratorib.* Idem est, si procurator præsente domino et tacente mandatum excedit. v. Socinum *reg.* 252.

(12) *Finis* hic, forma est, *l.* 41. *infr. eod.* hinc illa lex mandatario datur in Tragœdia Sophoclis, εἶπε, καὶ φύλασσε πρῶτα μὲν μόνον, τὸ μὴ πιθοῦσιν· πομπὸς ὤν, περισσὰ δρᾶν. Goth. Adde Aul. Gell. *lib.* 1. *cap.* 13. S. L.

(13) *l.* 10. §. 9. *infr. eod.*

(14) Præscriptos fines scilicet. Idem si contra mandatum revocatum et denunciationem fecerit. *l.* 30. *Infr. eod.*

(15) Mandati fines non implet, qui aliud facit: Formæ omissio vitiat.

(16) Qua de re, et quomodo amplietur, limiteturque pluribus modis, vide Fel. *ad c. cum dilecta. col.* 9. *et seq. extr. de rescript.* Jason. *ad l. si procurator. col.* 1. *C. de procur. et ad l.* 1. §. *si procurator. n.* 3. *si quis jus dic. non obtemp. et ad l.* 2. §. *prius. col. fin. in fin. de vulgar. et ad l. si quis mihi bona.* §. *si coram n.* 2. *de acquir. hered. et ad l.* 1. *n.* 57. *de offic. ejus. et ad rubr. de acquir. possess. n.* 19. Moder. Anconit. *in tract. de mercat. in tit. mandati.* Bulg. *ad l.* 1. *Cod. qui admitti. n.* 60. *et seq.* Mod.

(17) *l.* 6. §. 1. *l.* 8. §. 4. *l.* 22. *in fin. l.* 27. §. 2. *infr. eod l.* 9. *l.* 11. *C. eod.* §. 11. *Inst. eod. l.* 17. §. 3. *supr. commodati.*

(18) Aliud emitur re, vel quantitate. Mandatum itaque non servat, qui vel aliud, vel non eadem quantitate emit, qua rogatus est emere.

(19) Mandatum vendendi habens constituto certoque pretio, minoris vendere non potest, *ut hic. et §. sequente.*

(20) Certo pretio jussus rem distrahere, si minoris vendiderit mandati judicio, pretii summam poterit integrare: venditionem enim dissolvi non placuit. Paul. 2. *sent.* 15. §. *ultim.*

(21) Indemnitatis præstatione satisfit adversario, *ut hic. et §. proxim.*

(22) Rei venditæ et traditæ meo mandato.

(23) A rei vindicatione.

(24) Id est, nisi suppleatur pretium, vel id futurum promittatur

(25) Meliorem causam mandantis facit, qui vel non ultra pretium, cum accessione tamen rei alicujus, vel intra pretium facit

(26) Sic tamen ut.

(27) Vide *l.* 4. *supr. eod.*

(28) Id est, salarium. *Honor* seu *remuneratio* distinguitur *mercede.*

(29) Promissus sit.

(30) Ex mandato gerendi, non negotiorum, sed mandati actio oritur.

(31) Quid? si vetui? vide *l.* 40. *infr. eod.*

(32) Qui patitur pro se alium fidejubere, vel intervenire, mandare videtur: mandati denique tenetur. Mandati actio fidejussori in reum principalem competit. vide *l.* 18. *l.* 40. *l.* 53. *infr. eod.* §. 6. *Inst. de fidejussor.*

lere, vel alias intervenire, mandati teneor: et nisi pro invito (1) quis intercesserit, aut donandi animo, aut negotium gerens, erit mandati actio.

§. 3. Rei turpis (2) nullum mandatum est: et ideo hac actione non agetur.

§. 4. Si tibi mandavero, quod mea (3) non (4) intererat (5), veluti, *ut pro Seio intervenias*, vel *ut Titio credas*, erit (6) mihi tecum mandati (7) actio (ut Celsus lib. VII. Digestorum scribit), et ego tibi sum obligatus.

§ 5. Plane si tibi mandavero, quod tua intererat, nulla erit mandati actio, nisi (8) mea quoque interfuit: aut si non esses facturus, nisi ego mandassem (9), etsi mea non interfuit, tamen erit mandati actio.

§. 6. Apud Julianum lib. XIII. Digestorum quæritur: Si dominus jusserit *procuratorem suum certam pecuniam sumere* (10), *et fœnerare periculo suo, ita ut certas usuras domino penderet* [*dumtaxat*], si pluris fœnerare potuisset, ipse lucraretur? In creditam (11) pecuniam videtur (inquit) accepisse. Plane (12), si omnium negotiorum erat ei administratio mandata, mandati quoque eum teneri: quemadmodum solet mandati teneri [debitor] qui (13) creditoris sui negotia gessit.

§. 7. Marius Paulus quidam fidejusserat pro Daphnide, mercedem pactus ob suam fidejussionem; et sub nomine alterius ex (14) eventu litis caverat, sibi certam quantitatem dari: hic a Claudio Saturnino Prætore majores (15) fructus inferre jussus erat: [et] advocationibus (16) ei idem Saturninus interdixerat: Videbatur autem mihi (17) judicatum solvi fidejussisse, et quasi redemptor litis extitisset (18), velle a Daphnide mandati judicio consequi, quod erat condemnatus: sed rectissime Divi fratres (19) rescripserunt, nullam (20) actionem eum propter suam calliditatem habere: quia mercede pacta accesserat ad talem redemptionem. Marcellus autem sic loquitur de eo, qui accepta pecunia spopondit, ut si quidem [hoc] actum est, ut suo periculo sponderet, nulla actione agat: sin vero non hoc actum est, utilis (21) ei potius actio competat: Quæ sententia utilitati rerum consentanea est.

De salario procuratoris.

7. PAPINIANUS lib. 3. Responsorum.

SAlarium (22) procuratori constitutum (23), si extra ordinem peti cœperit, considerandum erit, an laborem dominus remunerare voluerit (24), atque ideo fidem adhiberi placitis (25) oporteat; an eventum (26) litium, majoris pecuniæ præmio, contra (27) bonos mores procurator redemerit.

De procuratore non reddente instrumenta. 1. De collusione procuratoris. 2. De executione litis. 3. Si procurator procuratorem faciat. 4. Si tutor contutori mandaverit. 5. De mandato bona fide servientis, ut redimatur, et manumittatur. 6. De eo, quod interest. 7. Si fidejussores ex substantia debitoris solverunt, 8. Vel condemnati non appellarunt. 9. Quid est restituendum. 10. De emptione servi.

8. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

SI procuratorem dedero, nec (28) instrumenta (29) mihi causæ reddat, qua actione mihi teneatur? Et Labeo putat, mandati eum teneri: nec esse probabilem sententiam existimantium, ex hac causa agi posse depositi: uniuscujusque enim contractus initium (30) spectandum, et causam.

§. 1. Sed (31) et si per collusium (32) procuratoris absolutus sit adversarius, mandati eum teneri: sed si solvendo non sit, tunc de dolo (33) actionem adversus eum, qui per collusionem (34) absolutus sit, dandam ait.

§. 2. Sed et de lite (35), quam suscepit (36) exsequendam, mandati eum teneri constat.

§. 3. Si quis mandaverit alicui, *gerenda negotia ejus* (37), *qui ipse sibi mandaverat*, habebit mandati actionem,

(1) *l.* 40. *infr. eod.*

(2) Turpis rei nullum mandatum est. *Synops. Basil.* 14. *tit.* 1. c. 6. §. 3. *l.* 22. §. 6. *infr. eod.* §. 7. *Inst. eod. l.* 35. §. 2. *infr. de contrah. empt. l.* 26. *infr. de verb. oblig.*

(3) *Al.* Quod mea intererat. Græci hunc locum ita reddunt, si tibi mandavero, ut pro alio aliquid agas, mandati actio inter te et me nascitur, *ut hic.* sin pro te solum, non tamen extra, quam si facturus non fuisses, nisi ego mandassem, vel si mea quoque interfuit. *Synopsis eod. dicto* §. 3. Albericus ita. Quod mea non intererat, nec tua, sed tertii.

(4) Peculiariter.

(5) Principaliter scilicet. Hotom. 4. *observ.* 30.

(6) Atqui mandati actio tunc competit, cum cœpit interesse mandantis. *l.* 8. §. 6. *infr. eod.* vid. Cujac. 17. *obs.* 29.

(7) Ut eam scilicet cedam ei, cujus interest. *l. ult. C. de jure dotium.* Albericus.

(8) Mandatum convalescit, cum primum interesse incipit.

(9) Et cavissem damnum tibi præstari. v. *l.* 32. *infr. eod.* alias non teneor. vide quæ notavi ad *l.* 2. *in fin. supr. eod.*

(10) Adde *l.* 10. §. 13. *infr. eod.* Goth. In hunc §. v. Bellon. *lib.* 4. *supput. cap.* 7. Ans.

(11) Id est, mutuam. *l.* 2. *supr. de rebus creditis.*

(12) Id est, superiore hoc casu mandati, ex mutuo tenebitur.

(13) Vide *l.* 38. *in princ. supr. de negot.*

(14) *Pactum de quota litis*, non est obligatorium, *ut hic. et l.* 7. *infr. eod.* ut fidejubeas, obligatorium est, et actionem mandati parit.

(15) Id est, duplos: dixi *l.* 12. *infr. de distract. pignorum.* v. Cujac. 5. *oberv.* 21.

(16) Potest enim. *l.* 12. *in fine. supr. de postulando. l.* 9. *infr. de pœnis.*

(17) Mihi quasi judicatum solvi fidejussisset, non quasi redemptor litis extitisset. Hot. 5. *observ.* 9.

(18) *Extitisse et.*

(19) M. Aurelius Antoninus et L. Verus Fratres Adoptivi. *Ans.*

(20) Vid. *l.* 134. *in fin. infr. de reg. jur.*

(21) Non mandati, quia merces intervenit, *l.* 1. *in fin. supr. eod.* sed præscriptis in factum, *do, ut fidejubeas.* adde *l.* 19. §. 1. 2. *Infr. de donationibus.* Bart.

(22) Οψώνιον, Salarium procuratori litis constitutum extra ordinem petitur, et considerat Judex, an pro labore de eo convenerit: tunc enim solvi debet: non quia litis eventum multa pecunia procurator nefarie redemit. 14. *Synops. Basil.* 1. c. 6.

(23) Promissum. *l.* 1. *C. h. t.*

(24) Considerandum est etiam, certumne fuerit, an incertum. vide *l.* 17. *C. eod. l.* 1. *l.* 2. *infr. de proxeneticis.* adde *l.* 56. §. 3. *infr. eod.* adde Cujac. 16. *obs.* 16.

(25) Pacto etiam nudum salarium promissum debetur.

(26) *l.* 6. *in fin. supr. eod.*

(27) *l.* 53. *supr. de pactis.*

(28) Procurator instrumenta litis non reddens, mandati tenetur, non depositi. Cur ita? Hujus contractus origo est a mandato, non a deposito.

(29) v. *l.* 9. *supr. de edendo.*

(30) Initium contractus spectandum. facit *l.* 10. §. 4. *infr. eod.* v. *l.* 12. *supr. de SC. Macedon.*

(31) Procurator colludens cum adversario, mandati conveniri potest: in subsidium vero ejus is, qui collusione procuratoris absolutus est.

(32) Collusionem.

(33) Vide *l.* 7. §. 9. *supr. de dolo.*

(34) Collusio duorum, tertio non nocet.

(35) Procurator, qui litem susceptam non exequitur, tenetur mandati. Ita tria hic vitia sunt procuratorum, instrumenta non reddere, colludere, *ut supr. eod.* litem susceptam non exequi.

(36) Adde *l.* 6. *in fin. supr. de negotiis. l.* 17. §. 3. *supr. commodati.*

(37) Procurator ad negotia substituere suo loco alium procuratorem potest, ad judicia procurator non potest, nisi post litem contestatam. *l.* 28. *supr. de negotiis.*

*

quia et ipse tenetur (1) : tenetur autem, quia agere potest : Quamquam enim vulgo dicatur, *procuratorem ante* (2) *litem contestatam facere procuratorem non posse*, tamen mandati actio est : ad (3) agendum enim dumtaxat hoc facere non potest.

§. 4. Si tutores mandaverint contutori (4) suo *mancipium emendum pupillo*, et ille non emerit, an sit mandati actio? Et utrum tantum mandati, an vero et tutelæ? Et Julianus distinguit : referre enim [ait], cujus generis servum tutores uni tutorum mandaverint, ut emeret : nam si supervacuum servum, vel etiam onerosum, mandati actione tantum eum teneri, tutelæ non teneri : si vero necessarium servum, tunc et tutelæ eum teneri, [non] solum, sed et cæteros : nam et si [non] mandassent, tenerentur tutelæ, cur servum pupillo necessarium non comparaverunt. Non sunt igitur excusati (5), quod contutori mandaverunt, quia emere debuerunt : plane habebunt nihilominus mandati actionem, quia mandato non est obtemperatum. Contra (6) quoque Julianus ait, tutorem, qui emit, mandati actionem habere adversus contutores suos.

§. 5. Si liber (7) homo, cum bona fide serviret, mandaverit Titio, *ut redimeretur*, et nummos (8) ex eo peculio dederit, quod ipsum sequi, non apud bonæ fidei emptorem relinqui debuit : Titiusque pretio soluto liberum illum manumiserit, mox ingenuus pronunciatus est : habere eum mandati actionem, Julianus ait, adversus eum, cui se redimendum mandavit : sed hoc tantum inesse mandati judicio, *ut sibi* (9) *actiones mandet*, *quas habet adversus eum, a quo comparavit*. ✝ Plane si (10) eam pecuniam dederit, quæ erat ex peculio ad bonæ fidei emptorem pertinente, nullæ ei (inquit Julianus) mandari actiones possunt, quia (11) nullas habet, cum (12) ei suos nummos emptor dederit : quinimo (inquit) ex vendito manebit obligatus : sed et hæc actio inutilis est, quia quantum (13) fuerit consecutus, tantum empti judicio necesse habebit præstare.

§. 6. Mandati actio tunc competit, cum (14) cœpit interesse (15) ejus, qui mandavit : cæterum, si nihil interest, cessat mandati actio : et catenus (16) competit, quatenus interest : Utputa mandavi tibi, *ut fundum emeres*, si intererat mea emi, teneberis. cæterum, si eundem hunc fundum ego ipse emi, vel alius mihi, neque interest aliquid ; cessat mandati actio. ✝ Mandavi, *ut negotia gereres* : Si nihil deperierit, quamvis nemo gesserit, [nulla actio est] : aut si alius idonee gesserit, cessat mandati actio. Et in similibus hoc idem erit probandum.

§. 7. Si ignorantes (17) fidejussores debitorem (18) solvisse (19), vel etiam acceptilatione (20) sive pacto (21) liberatum, ex (22) substantia debitoris solverunt, non tenebuntur mandati.

§. 8. Quod et ad actionem fidejussoris pertinet. Et hoc ex rescripto Divorum Fratrum (23) intelligere licet. Hujus verba hæc sunt : Catullo Juliano : *Si hi, qui pro te fidejusserunt, in majorem quantitatem damnati quam debiti ratio exigebat, scientes* (24) *et prudentes auxilium appellationis omiserunt* (25), *poteris, mandati agentibus his, æquitate judicis tueri te.* Igitur, si ignoraverunt, excusata ignorantia est : si scierunt, incumbebat eis necessitas (26) provocandi : cæterum dolo versati sunt, si non provocaverunt : Quid tamen, si paupertas eis non permisit? Excusata est (27) eorum inopia. Sed et si testato convenerunt debitorem, ut, si ipse putaret, appellaret, puto rationem eis constare.

§. 9. *Dolo* autem *facere* videtur (28), qui id, quod potest restituere, non (29) restituit.

§. 10. Proinde si tibi mandavi, *ut hominem* (30) *emeres*, tuque emisti, teneberis mihi, ut restituas. ✝ Sed et si dolo emere (31) neglexisti (forte enim pecunia (32) accepta alii cessisti, ut emeret) aut si lata culpa (forte si gratia (33) ductus, passus es alium emere) teneberis : Sed et si servus, quem emisti, fugit, si quidem dolo tuo, teneberis : si dolus non intervenit, nec culpa, non (34) teneberis, nisi ad hoc, ut caveas, *si in potestatem tuam pervenerit, te restituturum.* ✝ Sed et si restituas, [et] tradere debes, et si cautum est de evictione, vel potes desiderare, ut tibi caveatur, puto sufficere, si mihi hac actione cedas, ut procuratorem me in rem meam facias, nec amplius præstes, quam consecuturus sis.

(1) *l.* 14. *infr. eod.* si res non magni sit præjudicii : alias primi mandatoris permissio requiritur. *l.* 15. §. 2. *infr. de divers. temporal.*

(2) *l.* 4. *in fin. infr. de appellat. l.* 8. *l.* 11. *circa fin. C. de procurat.*

(3) Id est, procurator ad judicia constitutus.

(4) Procuratorem meum facere contutorem meum possum.

(5) Cur ita? v. *tit. C. si tutor non gesserit.*

(6) Mandante aliquid tutore contutori, hinc inde inter mandantem et mandatarium nascitur actio mandati, non tutelæ.

(7) Vide *l.* 54. §. *ult. infr. eod.*

(8) *l.* 7. *C. de act. empt.*

(9) Procurator actionem sibi quæsitam occasione mandati mandanti cedere tenetur. *l.* 45. *infr. eod.*

(10) Quoties pecunia soluta pretii nomine non fit accipientis, et res tradita evincitur, cessant hinc inde actiones.

(11) Nullum quod est, cedi non potest.

(12) *l.* 22. §. 8. *in fin. infr. eod.*

(13) §. *ult. infr. eod.*

(14) Imo etiam si non intersit, v. *l.* 6. §. 4. *supr. eod.* Goth. vide Cujac. *lib.* 17. *obs.* 29. S. L.

(15) Mandati actio ei, cujus interest, datur : ubi nihil interest, cessat.

(16) Mandati actio, quatenus interest, datur.

(17) Fidejussori, qui ignoranter solvit indebitum, consulitur, agendo, et excipiendo, *ut hic. et* §. 8. *infr. eod. l.* 29. §. 2. *infr. eod.*

(18) Fidejussorem omittentem exceptionem excusat ignorantia. Omittentem vero appellare excusat paupertas, et denunciatio facta principali : Alexand. *ad l.* 2. §. *ex his. n.* 5. *in fin. de verb. oblig* Jason. *ad l.* 4. *in* 8. Bart. opposit. et ibi Alciat. et Socin. Jun *in* 4. *concl. n.* 173. *et seq.* Ruin. *n.* 63. Felin. *ad c. olim. n.* 3 *de accus.* Boer. *decis.* 247. *n.* 14. Duen. *reg.* 337. *ampl.* 6. Mo En. *in labyrinth. de divid. et individ. part.* 2. *n.* 167. Bened Capra *in reg. concl.* 65. Mod.

(19) Et ita naturaliter et civiliter liberatum.

(20) Et ita civiliter.

(21) Et ita naturaliter.

(22) Fidejussores bona debitoris principalis distrahere possunt, n in custodiam publicam vel carcerem conjiciantur. Bart. et Castrensis *in Authen. si captivi subject. l.* 49. *C. de Episcopis.*

(23) Sunt hi M. Aurelius Antoninus et L. Verus Fratres adoptivi. *Ans.*

(24) Idque contra bonam fidem. *l.* 10. *in fin. C. h. t.*

(25) Et ita deserta fuit appellatio.

(26) *l.* 31. §. 2. *in fin. supr. de negotiis. l.* 17. *C. de procuratorib.*

(27) Paupertas et inopia excusant a provocatione, *ut hic.* a muta. *l.* 6. *in fin. supr. de officio præsid.*

(28) Gilbertus Regius *l.* 1. ἐναντιοφανῶν *c.* 19. Mod.

(29) *l.* 55. *infr. eod.*

(30) Certum scilicet, puta Stichum.

(31) *l.* 5. §. 2. *supr. eod.*

(32) Dolum pecunia accepta, *ut hic.* latam culpam gratia argui *infr. eod.*

(33) Procuratorem gratiam facere non posse hinc colligit Baldu

(34) Improvisus enim casus a mandatario non præstatur. *l.* 1 *C. h. t.*

9. Paulus lib. 32. ad Edictum.

DE tuo etiam facto (1) cavere debes.

De emptione fundi, 1. *Vel servi*. 2. *De fructibus*. 3. *De usuris*. 4. *De mutuo*. 5. *De fidejussione*. 6. *De stipulatione. De dote*. 7. *De monitione, et consilio*. 8. *De usuris*. 9. *De fructibus, et impensis*. 11. *De solutione*. 12. *De exceptione omissa a fidejussore*. 13. *Si creditor fidejussori acceptum ferat, aut donet, aut liberationem leget, aut eum heredem instituat.*

10. Ulpianus lib. 31. ad Edictum.

IDemque et in fundo, si fundum emit procurator: nihil enim (2) amplius, quam bonam (3) fidem (4) præstare eum oportet, qui procurat.

§. 1. Sed et si de sanitate servi procuratori cautum est, aut caveri potest, aut de cæteris vitiis, idem erit dicendum: aut si culpa caveri non curaverit, condemnabitur.

§. 2. Si ex fundo, quem mihi emit procurator, fructus (5) consecutus est, hos quoque officio Judicis præstare eum oportet.

§. 3. Si procurator meus pecuniam meam habeat, ex mora utique usuras (6) mihi pendet (7). Sed et si pecuniam meam fœnori dedit, usurasque consecutus est, consequenter dicimus, debere eum præstare, quantumcunque emolumentum sensit, sive ei mandavi, sive non: quia bonæ fidei hoc congruit, ne de alieno lucrum sentiat: quod si non exercuit pecuniam, sed ad usus suos convertit, in usuras convenietur, quæ (8) legitimo (9) modo in regionibus frequentantur.

† Denique Papinianus ait, etiam si usuras exegerit procurator, et in usus suos converterit, usuras (10) eum præstare debere.

§. 4. Si quis Titio mandaverit, *ut ab actoribus suis mutuam* (11) *pecuniam acciperet*, mandati eum non acturum, Papinianus lib. III. Responsorum scribit: quia (12) de mutua pecunia eum habet obligatum: et ideo usuras eum petere non posse, quasi ex causa mandati, si in stipulationem deductæ non sunt.

§. 5. Idem Papinianus libro eodem refert, fidejussori condemnato, qui ideo fidejussit, quia dominus procuratori mandaverat, ut pecuniam mutuam acciperet, utilem actionem dandam, quasi (13) institoriam; quia et hic quasi præposuisse eum mutuæ pecuniæ accipiendæ videatur.

§. 6. Si cui mandavero, *ut a Titio stipuletur*, posero (14) cum eo, cui mandavi, agere mandati, ut eum accepto liberet, si hoc velim: vel si malim, in hoc agam, ut eum (15) deleget mihi, vel [si] cui alii voluero. † Et Papinianus libro eodem scribit, si mater pro filia dotem dederit, eamque mandante filia vel illico (16) stipulata sit, vel etiam postea, mandati (17) eam teneri, quamvis ipsa sit, quæ dotem dederit.

§. 7. Si quis ea, quæ procurator suus et servi gerebant, ita demum rata esse mandavit, *Si interventu Sempronii gesta essent*, et male pecunia credita sit, Sempronium, qui nihil dolo fecit, non teneri: et est verum, eum, qui non animo (18) procuratoris intervenit, sed affectionem amicalem (19) promisit in monendis procuratoribus, et actoribus, et in regendis consilio, mandati (20) non teneri: sed si quid dolo fecerit, non mandati, sed magis de dolo teneri.

§. 8. Si mandavero procuratori meo, *Ut Titio pecuniam meam credat sine usuris*, isque non sine usuris crediderit (21), an etiam usuras mihi restituere debeat, videamus? Et Labeo scribit, restituere eum oportere, etiamsi hoc mandaverim, ut gratuitam pecuniam daret: quamvis, si (22) periculo suo credidisset, cessaret (inquit Labeo) in usuris actio mandati.

§. 9. Idem Labeo ait, et verum est, reputationes (23) quoque hoc judicium admittere, et sicuti fructus (24) cogitur restituere is, qui procurat, ita sumptum (25), quem in fructus percipiendos fecit, deducere eum oportet: sed et si ad vecturas suas, dum excurrit in prædia, sumptum fecit, puto hos quoque sumptus reputare eum oportere: nisi [si] salariarius (26) fuit, et hoc convenit, ut sumptus de suo faceret ad hæc itinera [hoc est, de salario].

§. 10. Idem ait, si quid procurator citra mandatum in

(1) Cedens jura tenetur cessionarium procuratorem facere in rem suam. adde *l. quod si minor*. 24. *supr. de minorib. l. plan*. 3. *supr. familiæ*.

(2) Puta quod ante traditionem non obligaveris, non manumiseris, servitutem non imposueris, *l*. 2. *in princ. infr. de hered. vel action. vend.* facit *l*. 20. *infr. de adq. rer. dom. l. si quis a multis*. 14. *supr. de noxalib.*

(3) *l*. 59. §. 1. *infr. eod.*

(4) Procurator bonam fidem præstare debet.

(5) §. 9. *infr. eod. l*. 13. §. 1. *infr. de usuris.*

(6) Usuræ, actione mandati veniunt. Procurator usuras præstat ex mora, *ut hic*. si pecuniam domini fœnori dedit. *vers. sed etsi. infr. eod.* si in usus suos pecuniam vertit. *vers. quod si. infr. eod.*

(7) Quæ sc. legitimo modo in regionibus frequentantur. *ut infr. eod.* eamque verborum hic trajectionem notat Cujac. 13. *observ*. 15.

(8) Usuras legitimas præstat procurator, quibus casibus eas præstare mandanti cogitur.

(9) De usurarum legitimo modo dixi ad *l*. 1. §. 3. *infr. de pignorib.*

(10) Centesimas, exemplo tutorum, et curatorum, et Duumvirorum, qui reipubl. negotia gesserunt: nam ab his procuratores vel gestores differre non sinit *l*. 38. *supr. de negotiis*. Cujac. *d. loco*. Porro quod de anatocismo hic adfertur, nimis contrarium est. Dixi interim de anatocismo *ad l*. 28. *C. de usuris.*

(11) Ut *l*. 6. §. 6. *supr. eod.*

(12) Mandati non agit, cui ex mutuo competit actio. Cur ita? Agendum ex eo contractu est, qui præcipue geritur, non ex alio. facit *l*. 8. *in princ. supr. eod.*

(13) *l*. 31. *supr. de negotiis. l*. 19. *supr. l. pen. et ult. C. de institoria. l*. 13. §. 25. *infr. de act. empt*

(14) Cedenda nobis actione, hoc est, quæ nobis cedenda est a procuratore, etiam abuti possumus. Proinde mihi adversus eum, qui actionem quæsitam cedere debet, experiri licet, vel ut debitorem ipsum liberet, vel ut eum mihi vel alii deleget.

(15) *l*. 45. *infr. eod.*

(16) Illico facit, qui eodem momento facit.

(17) Dos mandati actione restituenda non matri, etsi numeravit, sed filiæ quæ matri mandavit dotem stipulari.

(18) Mandatum est conventio, qua is, qui quid rogatur, procuratoris animo, in se recipit gratuito daturum, facturumve, *ut hic. et l*. 2. *infr. de proxeneticis.*

(19) Adde *l*. 42. *supr. de negotiis.*

(20) Mandati non tenetur, qui rogatus est consilium alteri impertiri. Si tamen dolo quid fecerit, doli tenebitur. v. *l*. 2. *in fin. supr. eod.*

(21) Quid, si majores, quam testator rogaverit, usuras tutores stipulati sunt, an eis lucro an vero eorum pupillis cedent? v. *l*. 47. §. 4. *infr. de administr. et peric. tut.*

(22) Usuras sortis creditæ voluntate domini, procurator non restituit, si sortem suo periculo credidit, hoc est, nisi consensu domini, suo ac proprio periculo credidit: cur enim dominus usuras ex ea pecunia expectet, quam suo periculo credi noluit?

(23) Mandati judicio continentur mutuæ præstationes, ut fructuum, ita sumptuum, et impensarum.

(24) §. 2. *supr. eod. l*.59. §. 1. *infr. eod.*

(25) *l*. 12. §.9. *infr. eod.* Goth. Adde *l*. 19. §. 4. *supr. de negot. gest.* Ans.

(26) Salariarius ea forma dicitur, qua fideicommissarius, legatarius, depositarius: alii legunt, *salarium fuit*, forte legendum, *salariatus fuit*, ut salariatus sit, qui salarium habet, ut peculiatus, qui peculium.

voluptatem (1) fecit, permittendum ei (2) auferre, quod sine damno domini fiat, nisi rationem sumptus istius dominus admittit.

§. 11. Fidejussores et mandatores (3), etsi sine (4) judicio solverint, habent actionem mandati.

§. 12. Generaliter Julianus ait, si fidejussor (5) ex sua persona omiserit exceptionem, qua reus uti non potuit, si (6) quidem minus (7) honestam (8), habere eum mandati actionem: quod si eam, qua reus uti potuit, si sciens (9) id fecit, non habiturum mandati actionem: si modo habuit facultatem rei conveniendi, desiderandique, ut ipse susciperet potius judicium (10) vel suo vel procuratorio nomine.

§. 13. Si fidejussori donationis (11) causa (12) acceptum factum sit a creditore, puto si fidejussorem remunerari voluit creditor, habere eum mandati actionem: Multo (13) magis, si mortis causa accepto tulisset creditor, vel si eam (14) liberationem legavit.

11. POMPONIUS lib. 3. ex Plautio.

SI ei, cui damnatus ex causa fidejussoria fueram, heres postea exstitero, habebo mandati (15) actionem.

1. *Si fidejussori et filiofam. vel servo donaturus pro eo solvit.* 3. *De servo,* 4. *vel filiofamil. fidejussore.* 5. *Si filiofam. mandetur, ut solvat.* 7. *Cui datur actio contraria.* 8. *Si patronus prædium emens, et partem pretii solvens, jusserit liberto reliquum soluturo tradi, isque reliquum solverit, deinde patrono prædium vendenti consenserit.* 9. *De sumptibus a mandatario factis, et de usuris.* 10. *De pecunia data, ut creditori solvatur.* 11. *De mandato adolescentis luxuriosi.* 12. *De epistola commendatoria.* 13. *De eo, qui pro filiofam. mutuante fidejussit.* 14. *De mandato post pecuniam creditam.* 15. *De mandato tutoris.* 16. *De revocatione mandati.* 17. *De monumento faciendo.*

12. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

SI vero (16) non (17) remunerandi causa, sed principaliter donando (18), fidejussori remisit actionem, mandati (19) eum non acturum (20).

§. 1. Marcellus autem fatetur, si quis donaturus (21) fidejussori, pro (22) eo solverit creditori, habere fidejussorem mandati actionem.

§. 2. Plane, inquit, si filiusfamilias vel servus fuit fidejussor, et pro his solvero donaturus eis, mandati patrem vel dominum non (23) acturos: hoc ideo, quia non patri donatum voluit [qui solvit].

§. 3. Plane si (24) servus fidejussor solverit, dominum mandati acturum.

§. 4. Idem Marcellus ibidem ait, si filiusfamilias non jussu patris fidejusserit (25), cessat mandati actio, si nihil sit in peculio: quod si jussu vel ex peculio solutum est, multo magis habet pater mandati.

§. 5. Si filiofamilias mandavi, *ut pro me solveret*, patrem, sive ipse solverit, sive filius ex peculio, mandati acturum Neratius ait: Quod habet rationem: nihil (26) enim mea interest, quis solvat.

§. 6. Si filiofamilias mandavero, *ut pro me solveret*, et emancipatus solvat, verum est in (27) factum actionem filio (28) dandam: patrem (29) autem, post emancipationem solventem, negotiorum gestorum actionem habere.

§. 7. Contrario (30) judicio experiuntur, qui manda-

(1) Ad voluptatem fecit. *Haloand.*
(2) vide *l.* 3. §. 4. *supr. de in rem verso.*
(3) Id est mandatarii, qui alterius mandato alicui pecuniam credunt. vel dic, mandatores, qui mandarunt alicui pecuniam credi.
(4) Id est, sponte, et sine controversia.
(5) Fidejussor mandati actionem habet, etiamsi sciens omiserit exceptionem minus honestam, qua ipse uti potuit ex persona sua, reus non potuit. Mandati actionem non amittit, qui exceptionem inhonestam rei principalis judicio omisit: potest enim fidejussor inhonestam exceptionem omittere. *Goth.* Vide Cujac. *lib.* 11. *obs. cap.* 40. Gutier. 3. *part. resolut. cap.* 13. *n.* 15. 16. S. L.
(6) Quæ sit minus honesta exceptio, hic quæritur. Potest sumi exemplum de exceptione ex edicto, *quod quisque juris*, quam Græci vocant exceptionem stellionatus videlicet, cum is, qui decoxit creditoribus, impetratis novis tabulis, agit cum debitoribus suis. Repellitur enim exceptione stellionatus: quia ut stellionatus est in creditore, qui non numerat pecuniam, vel numeratam iterum accipit, etiamsi ex sententia judicis ei solvatur, *l.* 29. §. 5. *in fin. infr. eod.* ita et in debitore, qui decoquit creditoribus, licet legis beneficio (id est, novarum tabularum) ei debitum remittatur. *l. bona fides.* 50. *infr. de act. empt.* Decoctor autem adversus decoctorem hac exceptione non utitur, quia absurdum est, vitium, in quo ipse sit, objicere ipsum alteri. cætera v. apud Cujac. 11. *observ.* 40.
(7) Quid, si honestam omisit? Mandati exceptionem non habebit, ut ἐξ ἀντιδιαστολῆς hic colligitur: (ut si omisit exceptionem pacti in suam personam concepti, vel intercessionis, vel temporis, qua reus uti non potuit) quod ita procedit, nisi reo cavere velit de indemnitate, *l.* 29. *in fin. infr. eod. l. pen. supr. ad SC. Vellejan.* quæ cautio non desideratur ab eo, qui exceptionem inhonestam omisit. Cujac. *ibid.*
(8) Cur licet ei minus honestam omittere? Excusatus est pudor ejus, qui minus honesta exceptione uti noluit. *l.* 48. *infr. eod.*
(9) *l.* 29. *infr. eod.*
(10) vide *l.* 1. *in fin. infr. de eo, qui pro tutore.*
(11) Mandati actione adversus reum principalem fidejussor experiri potest, cui creditor remunerandi animo, debitum rei principalis inter vivos, vel mortis causa donatione accepto tulit, vel liberationem legavit, *ut hic.* Secus, si simpliciter ei donavit. *l.* 12. *infr. eod.*
(12) *l.* 9. *l.* 10. *l.* 11. *infr. pro socio.* facit *l.* 29. §. 1. *infr. de donationib.*
(13) Remunerandi causa præsumitur fieri mortis causa donatio et legatum.
(14) *Al.* ei.
(15) Imo ex stipulatu, non mandati, *l.* 21. *in fin. infr. de fidejuss*
(16) *Vero*, particula adversativa.
(17) Remunerationis et donationis simplicis differentia. Qui principaliter donat, citra obligationem ullam novum beneficium refert: qui remuneratur, donat, sed provocatus. Hinc etiam colligunt, in donatione remuneratoria, donatorem evictionis non teneri. vide Bart. *l.* 131. §. 1. *infr. de verb. obligat.*
(18) *Sub.* inter vivos.
(19) Imo, si creditori fidejussoris acceptum tulero, fidejussor ex mandato agere poterit. *l.* 26. §. 3. *infr. eod.*
(20) Cur ita? Ei nihil abest: creditori vero nihil adest: Remissæ actionis ea conditio est.
(21) *Sub.* inter vivos.
(22) Solvit creditori fidejussor, si per alium solvit, et sic solutione utroque modo facta, mandati actio est fidejussori in reum principalem.
(23) Cur non acturi? Patri vel domino donatum noluit, qui solvit. Qui fingitur filio vel servo donare, patri vel domino donar non intelligitur: fictionis fictio non est. *l. cum post.* 69. §. *gener* 4. *infr. de jure dotium.*
(24) Mandati agit dominus ex solutione servi fidejussoris.
(25) Et condemnatus sit pater.
(26) Mandati pater agit, sive ipse, sive ejus filius fidejussori ex causa solverit.
(27) Quæ utilis dicitur. *l.* 46. *infr. de heredib. inst.* ex æqu
(28) vide quæ scripsi ad *l.* 78. *infr. de verb. oblig.*
(29) Mandatum filiofamilias factum pater exequi potest, filio ip emancipato: qua in specie patri negotiorum, non mandati, act competit.
(30) Mandati contrario judicio experiuntur procuratores, sive omnium rerum, sive unius rei procuratores sint.

tum susceperunt, utputa qui rerum vel (1) rei unius procurationem susceperunt.

§. 8. Inde Papinianus quærit, si patronus prædium, quod emerat, pro quo pretii bessem (2) exsolverat, jusserit liberto suo tradi (3), *ut ille residuum* (4) *pretii redderet*, deinde, reddito pretio, vendenti fundum patrono libertus consenserit, trientis pretium an libertus possit repetere? Et ait, si mandatum suscepit initio libertus, non donatum accepit, contrario judicio posse eum pretium repetere, quod deductis mercedibus, quas medio tempore percepit, superest: quod si donationem patronus in libertum contulit, videri (5) et postea libertum patrono donasse.

§. 9. Si mihi mandaveris, *ut rem tibi aliquam emam*, egoque emero meo pretio (6), habebo mandati actionem de pretio recuperando: sed et si tuo pretio impendero (7) tamen aliquid bona fide ad emptionem rei, erit contraria mandati actio; aut si rem emptam nolis recipere: Simili modo, et si quid aliud mandaveris, et in id sumptum fecero. Nec tantum id (8), quod impendi, verum (9) usuras (10) quoque consequar. Usuras (11) autem non tantum ex mora esse admittendas, verum Judicem æstimare debere, si exegit a debitore suo quis, et solvit, cum uberrimas usuras consequeretur (æquissimum enim erit rationem ejus rei haberi); aut si ipse mutuatus gravibus usuris, solvit. † Sed et si reum usuris non relevavit, ipsi autem et usuræ absunt: vel si minoribus relevavit, ipse autem majoribus fœnus accepit, ut fidem (12) suam liberaret; non dubito, debere eum mandati judicio et usuras consequi: Et (ut est constitutum) totum hoc ex æquo et bono judex arbitrabitur.

§. 10. Dedi (13) tibi pecuniam, *ut creditori meo exsolvas*, non fecisti: Præstabis mihi (14) usuras (15): quo casu et a me creditor pecuniam debitam cum usuris recepturus sit; Et ita Imperator Severus Hadriano Demonstrati rescripsit.

§. 11. Si adolescens (16) luxuriosus mandet tibi, *ut* (17) *pro meretrice fidejubeas*, idque tu sciens mandatum susceperis, non habebis mandati actionem: quia simile (18) est, quasi (19) perdituro pecuniam sciens credideris. † Sed et si ulterius directo mandaverit tibi, *ut meretrici pecuniam credas*, non (20) obligabitur mandati; quasi adversus bonam fidem mandatum sit.

§. 12. Cum quidam talem epistolam (21) scripsisset amico suo, *Rogo te, commendatum* (22) *habeas Sextilium Crescentem amicum meum*, non obligabitur (23) mandati: quia (24) commendandi magis (25) hominis quam mandandi (26) causa scripta est.

§. 13. Si quis mandaverit *filiofamilias credendam pecuniam*, non (27) contra Senatusconsultum accipienti, sed ex ea causa, ex qua de peculio, vel de in rem verso, vel quod jussu pater teneretur, erit licitum mandatum. † Hoc amplius dico, si cum dubitarem utrum contra Senatusconsultum acciperet, an non, nec essem daturus contra Senatusconsultum accipienti, intercesserit, qui diceret, non accipere (28) contra Senatusconsultum, et *periculo meo crede*, dicat, *bene* (29) *credis*, arbitror locum esse mandato, et mandati eum teneri (30).

§. 14. Si post creditam pecuniam mandavero creditori credendam, nullum (31) esse mandatum rectissime Papinianus ait: Plane, si, *ut expectares, nec* (32) *urgeres debitorem ad solutionem*, mandavero tibi, ut ei des intervallum, periculoque meo pecuniam fore dicam, verum puto, omne nominis periculum debere ad mandatorem pertinere.

(1) Rerum consideratione duæ sunt mandati species, generalis, et specialis, *ut hic*. consensu inspecto, tres, *l. 1. in princ. et §. 1. supr. eod.* puta, si quis vel mandet, vel non prohibeat, vel ratum habeat. *l. 60. infr. de reg. jur.* Personarum vero contemplatione, quinque. ut *l. 2. supr. eod. Inst. eod. in princ.*

(2) Bes, octo unciæ. *§. hereditas. Inst. de hered. inst.*

(3) Et ita donari. *ut l. 8. C. de revoc. donat.*

(4) Id est, tertiam partem.

(5) Unus actus donationis facit aliam donationem præsumi. *Bart.*

(6) Mea pecunia. Paul. 2. *sentent.* 15. §. 2. adde *l. 10. §. 9. supr. eod.*

(7) Mandati actione pretium, *ut supr. eod.* impensas, *ut hic.* sumptus, *vers. simili modo.* usuras consequimur, *vers. nec tantum.*

(8) *l. 10. §. 9. supr. l. 27. §. 4. l. 56. in fin. infr. eod. l. 1. in fin. l. 14. l. 20. C. eod.*

(9) Paulus *ibid.*

(10) *l. 1. C. eod.*

(11) Usuras mandati judicio procurator consequitur, etiamsi in solvendo moram dominus ipse non admiserit, verbi gratia procurator exegit sortem a debitore suo, ex qua sorte uberrimas usuras consequebatur: eas, pecunia accepta, mandantis creditori solvit, atque solutione mandantem liberavit, *ut hic*. Item procurator mutuum accepit gravibus usuris, et ex ea pecunia mandantem, qui usuras alteri debuit, liberavit, *vers. aut si ipse.* his casibus usuras procurator consequetur. Quid, si solutione nullis usuris mandantem liberavit? Etiam usuras, si quæ ipsi abfuerint, consequetur, *vers. sed etsi.* Quid, si procurator majoribus usuris pecuniam accepit, et minoribus usuris mandantem liberavit? Et hoc quoque casu usuras procurator consequetur, cum, ut fidem suam liberaret, seu ut munus mandati susceptum exequeretur, eas solutiones fecerit. *vers. vel si minoribus.*

(12) Fidem suam liberare procurator periculo mandantis debet.

(13) Adde *l. si tibi. 25. infr. de donat.*

(14) Usuras mandati præstat etiam procurator, ut si pecuniam acceptam a mandante, ut usuras creditori mandantis solveret, non solvit.

(15) Actione mandati. *l. 17. infr. de solut.*

(16) Num in alio quam adolescente diversum jus est? Sic videtur: nam et si meretrix turpiter vivit, non est tamen exclusa donationibus, *l. 5. infr. de donat.* commerciis, et contractibus, *v. l. 4. §. 3. supr. de cond. ob turp. l. 22. §. 6. infr. eod.* præsertim cum patrefamilias, *arg. l. 3. §. 6. supr. de in rem vers.* excipe casum *legis* 11. *infr. de impensis.*

(17) Mandati non agit, qui fidejubet ex inhonesta causa.

(18) Paria sunt perdituro et meretrici credere.

(19) Luxurioso quod creditur, perdituro creditur.

(20) *l. 24. §. 4. supr. de minoribus.*

(21) Mandati non obligatur, cui mandatur inhonestum.

(22) Epistola commendatoria scribentem non obligat.

(23) *l. ult. C. quod cum eo.*

(24) Commendatoria verba non obligant. *Goth.* vid. Censur. Forens. nostram, et ibi DD. *S. L.*

(25) Verbum *commendandi*, cum ad personam refertur, obligationem non inducit, *ut hic*. secus, si ad rem. tunc enim deponere significat. *l. 24. in pr. supr. depositi.* adde *l. ult. vers. neque. C. quod cum eo.*

(26) Commendare aliud est, quam mandare.

(27) Aliud, si mandasset. *l. 7. C. h. t.*

(28) Mandati agit, qui mandat filiofamilias credi in casu permisso, neque per Senatusconsultum Macedonianum prohibito.

(29) *Puto ita legendum*, non accipit contra Senatusconsultum, periculo meo crede: bene credis. ut sint tres fidejubendi pro filiofamilias formulæ.

(30) Qui adfirmat creditori, cum recte et idonee crediturum, tenetur mandati, *l. 9. supr. de dolo. l. 5. §. 10. supr. de institoria. l. 4. in fin. infr. de fidejussoribus tutorum. l. 24. infr. de fidejussorib.* sed tamen cognita causa. *l. 7. in fin. supr. de dolo.*

(31) Mandatum futuri est, non facti. Mandatum præcedere obligationem debet, non sequi, ut sit mandati actio, requiritur, ut res sit futura. nam facti præteriti ratihabitio quidem, sed non mandatum esse potest, *ut hic*. adde et illa duo requiri, ut mandatum scilicet sit gratuitum, et res honesta: adde quæ scripsi ad §. 3. Theoph. *Inst. de fidejussoribus.*

(32) *l. 58. §. 1. infr. eod.*

§. 15. Idem ait, si tutor mandet, *suscipi vel probari nomen* (1), *quod fecerat*, teneri eum mandati, scilicet quondam pupillo suo vel curatori ejus.

§. 16. Si mandavero *exigendam pecuniam*, deinde voluntatem mutavero (2), an sit mandati actio vel mihi, vel heredi meo? Et ait Marcellus, cessare mandati actionem, quia extinctum (3) est mandatum, finita voluntate: quod si mandaveris exigendam, deinde prohibuisti, exactamque (4) recepisti, debitor liberabitur.

§. 17. Idem Marcellus scribit, Si, *ut* (5) *post mortem sibi monumentum fieret*, quis mandavit, heres ejus poterit mandati agere (6): illum vero, qui mandatum suscepit, si sua pecunia fecit, puto agere mandati, si non ita ei mandatum est, ut sua pecunia faceret monumentum: potuit enim agere etiam cum eo, qui mandavit, ut (7) sibi pecuniam daret ad faciendum: maxime (8), si jam quædam ad faciendum paravit.

De fundo heredibus emendo.

13. Gajus lib. 10. ad Edictum provinciale.

IDem est et si mandavi tibi, *ut post mortem* (9) *meam heredibus meis emeres fundum.*

Si heres fidejussoris aut emptor hereditatis solverit. 1. *Si heres fidejussoris a coherede emens hereditatem, totum solverit.*

14. Ulpianus lib. 31. ad Edictum.

HEredem (10) fidejussoris (11), si solverit, habere mandati actionem dubium non est. † Sed si vendiderit hereditatem, et emptor (12) solverit, an habeat mandati actionem, quæritur? Et Julianus lib. XIII. scribit, idcirco heredem habere mandati actionem (13), quia (14) tenetur judicio ex empto (15), ut præstet actiones (16) suas, idcircoque competere ex empto actionem, quia (17) potest præstare.

§. 1. Si fidejussori duo heredes exstiterint, et alter eorum a coherede emerit hereditatem, deinde omne, quod defunctus fidejusserat, stipulatori solverit, habebit aut ex stipulatu aut ex empto obligatum coheredem suum: idcirco is (18) mandati actionem habebit.

De revocatione mandati.

15. Paulus lib. 2. ad Sabinum.

SI mandatum (19) tibi, *ut fundum emeres*, postea scripsissem, *ne emeres*, tu antequam (20) scias me vetuisse, emisses, mandati tibi obligatus ero: ne damno adficiatur is, qui suscipit mandatum.

De mandato, ut quid fiat in loco mandatarii.

16. Ulpianus lib. 31. ad Edictum.

SI quis [mihi] mandaverit, *in meo* (21) *aliquid facere*, et fecero: Quæsitum est, an sit mandati actio (22)? Et ait Celsus lib. VII. Digestorum, hoc respondisse se, cum Aurelius Quietus hospiti suo medico mandasse diceretur, *ut in hortis ejus, quos Ravennæ habebat, in quos omnibus annis sedere solebat, sphæristerium* (23), *et hypocausta* (24), *et quædam ipsius valetudini apta, sua impensa faceret:* Deducto igitur, quanto sua ædificia pretiosiora fecisset, quod amplius impendisset, posse eum mandati judicio persequi.

Quo tempore spectatur, an mandatarius exegerit.

17. Paulus lib. 7. ad Sabinum.

SI mandavero tibi, *ut a Titio decem exigeres*, et, an te exacta ea, mandati tecum egero: si ante (25) rem judicatam exegeris, condemnandum te esse constat.

De tacito consensu.

18. Ulpianus lib. 40. ad Sabinum.

QUi (26) patitur (27) ab alio mandari, *ut sibi credatur*, mandare intelligitur.

(1) Ut in *l.* 16. *infr. de administr. et peric. tut.*

(2) Non sufficit tamen mandatorem mutasse voluntatem: requiritur amplius, ut mandatario voluntatis indicetur mutatio: alias qui cœpit gerere negotium, post revocatum etiam mandatum recte agere poterit.

(3) Mandatum extinguitur voluntate finita.

(4) v. *l.* 31. *in fin. supr. de petit. hered.*

(5) Mandatum, quod post mortem confertur, morte non finitur.

(6) *l.* 12. §. 3. *supr. de religios.*

(7) Procurator agit mandati, ut pecuniam consequatur, ad negotii mandati executionem.

(8) Mandati agit fidejussor, si solvit: imo non tantum fidejussor, sed et ejus heres.

(9) Contraria mandati actione mandatarius non solum excipiendo reputat sumptus, et usuras, sed etiam eas persequitur per actionem: quinimo agere potest, ut pecuniam a mandatore accipiat ad exequendum mandatum.

(10) Atqui mandatum morte finitur. *l.* 26. *infr. eod.*

(11) Et tutoris. *l. penult. infr. de contr. tutelæ.*

(12) Revocati mandati justa ignorantia procuratori mandatum exequenti non nocet. adde *l.* 12. §. 2. *infr. de solutionibus.*

(13) Adversus reum principalem, debendi scilicet.

(14) Conventus hypothecaria.

(15) Eadem est ratio in *l.* 8. §. 3. *supr. eod.*

(16) Emptori scilicet. *l.* 11. *in princ. infr. de act. empt.*

(17) Quæ scilicet post hujusmodi solutionem factam, non prius, fidejussori in mandatorem competere cœperunt. hinc collige, in emptorem hereditatis transferri eas tantum actiones, quæ tunc temporis competebant, cum hereditas ei venderetur. Bart. *hic.* Et licet cessiones non sint stricti juris, sed extendantur ad suas consequentias, hoc tamen intelligi oportet de iis consequentiis, quæ tempore venditionis existebant, non de aliis, quæ postea cœperunt competere: Bald. ad *l.* 6. *C. de solut.* notat tamen Bartolus dicto loco, hodie in contractibus emptionis et venditionis venditorem [illegible] dere jus omne, quod habet, et habere sperat.

(18) *Ait.*

(19) *Al.* mandassem.

(20) *l.* 11. §. 2. *infr. de act. empt.*

(21) Mandatum, ut in meo ædificem ad tuum commodum mandati actionem parit: atque ita vel in re mandantis mandatu[m] consistit.

(22) Est: sed quomodo? vide *l.* 22. §. 2. *infr. eod.*

(23) Sphæristerium, et hypocaustum, apta valetudini, [illegible] que recte balneis jungitur: 5. Plinius *epistol.* 6. *Ibidem*: Cubic[u]lum, hyeme tepidissimum, quia plurimo sole perfunditur: co[...]ret *hypocaustum*, et si dies nubilus, immissus vapor, solis vice[m] supplet. Inde *apodyterium* balnei laxum excipit cella frigidaria. [...] *post*: Apodyterio suppositum est *sphæristerium*; quod plura gene[ra] exercitationis pluresque circulos capit, nec procul a balineo scalæ e[...] Erat ergo locus balinei rotundus, in quo veteres frictiones sua[s] et varia exercitationum genera facere solebant. Sueton. in *Ves[pa]siano* c. 20: Valetudine prosperrima usus est, quamvis ad tuend[am] [...] cam nihil amplius, quam fauces cæteraque membra sibimet ad [...] merum in sphæristerio defricaret. Erat etiam Sphæristerium lo[cus] ad pilæ exercitium aptissimus. Lamprid. *in Alexandro*: post lect[io]nem operam palæstræ, aut sphæristerio, aut cursui aut luctami[ni]bus dabat.

(24) De Hypocaustis vide *l.* 55. §. 3. *infr. de legatis.* 3.

(25) Actio superveniens pendente judicio ex causa præter[ita] actori ad condemnationem rei prodest.

(26) Mandat, qui patitur ab alio mandari, ut sibi credatur.

(27) Patientia habetur pro mandato et consensu in his, quæ [uti]lia sunt ei, qui patitur: ideo mandati tenetur. *l.* 6. §. 2. *su[pr.] eod. l.* 6. *C. eod. l.* 53. *infr. eod. l.* 60. *infr. de reg. jur. l.* [...] §. 10. *supr. de his, qui effuderint. l.* 1. §. 5. *supr. de exer[c.] l.* 1. §. *fin. infr. de fluminibus.*

Si servus se emi mandaverit.

19. Idem lib. 43. ad Sabinum.

Servus meus *si de semet* (1) *emendo* mandaret, ut redimatur, Pomponius eleganter tractat, an is, qui servum redemerit ultro, convenire possit venditorem (2), ut servum recipiat: quoniam mandati actio ultro (3) citroque est? Sed esse iniquissimum Pomponius ait, ex (4) facto servi mei cogi me servum recipere, quem in perpetuum alienari volueram: nec magis in hunc casum debeo mandati teneri, quam ut cum tibi venderem.

De lucro vel damno mandatarii. 1. *De fidejussore absentis.*

20. Paulus lib. 11. ad Sabinum.

Ex mandato, apud eum, qui mandatum suscepit, nihil (5) remanere oportet, sicuti nec damnum pati debet, si exigere fœneratam pecuniam non potuit.

§. 1. Fidejussori negotiorum gestorum (6) est actio, si pro (7) absente fidejusserit (8): nam mandati actio non potest competere, cum non antecesserit mandatum (9).

Si quis pro aliquo, mandato alieno, fidejusserit vel spoponderit.

21. Ulpianus lib. 47. ad Sabinum.

Cum, mandatu alieno (10), pro te (11) fidejusserim, non possum adversus te habere actionem mandati, quemadmodum qui alienum mandatum intuitus, spopondit: sed si non utique unius, sed utriusque mandatum intuitus id fecerim, habebo mandati actionem etiam adversus te: quemadmodum si duo mihi mandassent, *ut tibi crederem*, utrumque haberem obligatum.

De fidejussore solvente ante diem. 2. *Si mandetur de re mandatarii.* 5. *De mandato ejus, cujus bona publicata sunt.* 6. *De re turpi.* 7. *De pecunia data, ut alteri detur.* 8. *Si debitor servo creditoris mandet, ut solvat.* 9. *De re empta a servo fugitivo et tradita extraneo.* 10. *De venditione bonorum, et de creditoribus, tam præsentibus, quam absentibus.* 11. *De mandato suscipiendo et implendo vel renunciando.*

22. Paulus lib. 32. ad Edictum.

Si mandavero tibi, *ut pro me in diem fidejubeas*, tuque (12) pure (13) fidejusseris, et solveris, utilius respondebitur, interim non esse tibi mandati actionem: sed cum (14) dies venerit.

§. 1. Item tractatum est, si, cum in diem deberem, mandatu meo in diem fidejusseris, et ante diem solveris, an statim habeas mandati actionem? Et quidam putant (15), præsentem quidem esse mandati actionem, sed tanti minorem, quanti mea intersit, superveniente die solutum fuisse: sed (16) melius est dici, interim (17) nec hujus summæ mandati agi posse: quando nonnullum adhuc commodum meum sit, ut (18) nec hoc ante diem solvam.

§. 2. Interdum evenit, ut meum negotium geram (19), et tamen (20) utilem habeam mandati actionem, veluti, cum debitor meus periculo suo debitorem suum mihi delegat, aut cum (21) rogatu fidejussoris cum reo experior: nam quamvis debitum meum persequar, nihilominus et illius negotium gero: igitur, quod minus servavero, consequar mandati actione.

§. 3. Si hi (22), quorum res veneunt, quas pignori dederunt, supposuerunt emptores, et eis emendas res mandent, mandatum intelligitur (23): licet, quantum ad meram rationem, mandatum non consistit: nam cum rem tuam emas, nulla (24) emptio est in tua persona rei tuæ.

§. 4. Julianus scripsit, mandati obligationem consistere etiam (25) in rem ejus, qui mandatum suscipit, ex eo maxime probari: quod si paribus heredibus vendentibus uni mandavero (26), ut rem hereditariam emeret, etiam pro (27) ea parte, qua heres sit, obligatur mandati (28) actione, et obligat (29): et sane, si ille propter hoc extraneo rem non addixerit, quod mandatum susceperat, ex bona fide esse, præstare ei pretium, quanti vendere poterat: et contra, si emptor ad emptionem rei sibi necessariæ idcirco non accesserat, quod heredi (30) præcepisset, *se ei empturum*, æquissimum esse, mandati judicio præstari, quanti ejus interfuit, emptam rem habere.

§. 5. Is, cujus bona publicata sunt (31), mandare alicui potest, ut ea emat, et si emerit, utilis erit mandati

(1) *l.* 54. *infr. eod.*
(2) *Subaudi*, mandati contraria.
(3) *l. Labeo.* 19. *infr. de verb. sign.*
(4) Facto servi mandantis, domini conditio deterior fieri non potest. v. *l.* 133. *infr. de reg. jur.*
(5) Mandatum gratuitum esse debet: Procurator neque lucrum neque damnum sentire debet. *l.* 10. §. 2. *supr. eod.*
(6) *l.* 3. 4. *supr. de negotiis.*
(7) vide *l.* 3. *in fin. supr. de negotiis. l.* 30. *infr. de fidejussoribus.*
(8) Et solverit. §. 6. *Inst. de fidejussoribus.*
(9) Secus, si antecesserit. *l.* 22. *in pr. l.* 56. §. 1. *infr. eod.*
(10) Mandati actio consistit inter mandantem, et mandatarium; non cum eo, qui mandatum exequitur ab alio susceptum.
(11) *l.* 53. *infr. eod.*
(12) Mandatum excedit, qui vel pure fidejubet: vel solvit, cum in diem fidejubendi mandatum acceperit: his casibus procurator mandati actionem non habet, mandatum enim excessit.
(13) *l.* 51. *infr. eod.*
(14) v. *l.* 1. *C. de condictione ex lege.*
(15) Et male, *ut infr.*
(16) Mandati agitur ex forma fidejubendi præscripta, non ex forma solutionis: hoc est, procurator mandato fidejubendi in diem suscepto ante diem solvens mandati non agit. Nam solvendo commodum diei præscripsit, id est, abstulit mandatori.
(17) Id enim tempus intermedium liberum est promissori. *l.* 38. §. 6. *infr. de verb. obl. l.* 31. *infr. de fidejuss.* adde *l.* 43. §. *pen. infr. de ædil.*
(18) In obligatione ante diem non nascitur obligatio, nisi post diem.
(19) Ut in *l.* 16. *supr. eod.*
(20) Mandati utilem actionem habet interdum, qui negotium gerit.
(21) *l.* 45. §. *fin. infr. eod.* §. 2. *Inst. eod.*
(22) Mandatum de re mea a tertio (qui eam jure potest vendere) emenda valet. Unde colligitur, in publica subhastatione quemque dominum pignus suum emere posse: posse, inquam, ut quivis potest: nam ut dominus non potest.
(23) De æquitate, *Accurs.* ex æquo, et bono.
(24) vide *l.* 40. *supr. de pignorat.*
(25) Mandatum etiam in re mandatarii consistit.
(26) Ut *l.* 35. *infr. eod.*
(27) Mandare tibi possam, ut id emas, quod pro parte tuum est.
(28) *Subaudi*, directa.
(29) *Subaudi*, contraria.
(30) *Al.* quod heres recepisset.
(31) Sine capitis diminutione, maxima et media scil. puta relegati, non deportati, ut infra dicetur. *Goth.* vid. Bart. *ad l. ex hoc jure. de justit. et jur.* Jason. *Instit. de act. in princ. n.* 45. Decium. *cons.* 412. Forcatul. *in Necyomant. jur. dial.* 82. *num.* 6. Gomes. *Instit. de act. ad princ. n.* 40. Mod.

actio, si non præstet fidem: quod ideo receptum est quia publicatis (1) bonis, quidquid postea adquiritur, non sequitur fiscum (2).

§. 6. Qui ædem (3) sacram spoliandam, hominem vulnerandum, occidendum, mandatum suscipiat, nihil mandati judicio consequi potest, propter turpitudinem mandati.

§. 7. Si tibi centum dedero, *ut* (4) *ea Titio dares*, tuque (5) non dederis, sed consumpseris, et mandati (6) et furti teneri te, Proculus ait: Aut si ita dederim, ut quæ velles, dares (7), mandati tantummodo (8).

§. 8. Si mandaverim servo tuo (9), *ut quod tibi debeam, solveret meo nomine*, Neratius scribit, quamvis mutuatus servus pecuniam, rationibus tuis quasi a me receptam intulerit, tamen si nummos a creditore non ita acceperit, ut meo nomine daret (10), nec liberari me (11), nec te mandati (12) mecum acturum: quod si sic mutuatus sit, ut pecuniam meo nomine daret, utrumque contra esse (13): nec referre (14), alius [quis], an idem ipse servus nomine tuo, quod pro me solvebatur, acceperit: et hoc verius est, quoniam (15), quotiens suos (16) nummos accipit creditor, non contingit liberatio debitori.

§. 9. Fugitivus meus, cum apud furem esset, pecuniam adquisiit, et ex ea servos paravit, eosque Titius per traditionem a venditore accepit: Mela ait, mandati actione me consecuturum, ut restituat mihi Titius: quia servus meus mandasse Titio videbatur, ut per traditionem acciperet, si modo (17) rogatu servi hoc fecerit: quod si sine voluntate ejus venditor Titio tradiderit, tunc posse me ex empto agere, ut mihi eos venditor traderet, venditoremque per condictionem (18) a Titio repetiturum, si servos tradiderit Titio, quos non debuerit, cum debere se existimaret.

§. 10. Si (19) curator (20) bonorum venditionem quidem fecerit, pecuniam autem creditoribus non solverit, Trebatius, Ofilius, Labeo responderunt, his, qui præsentes fuerunt, competere adversus eum mandati actionem: his autem, qui absentes fuerunt, negotiorum gestorum actionem esse: Atquin si præsentium mandatum executus, id egit, negotiorum gestorum actio absentibus non est, nisi (21) forte adversus eos, qui mandaverunt curatori, tanquam si negotia absentium gesserint: quod si, cum soli (22) creditores se existimarent, id mandaverint, in factum actio absentibus danda est in eos, qui mandaverint.

§. 11. Sicut (23) autem liberum (24) est, mandatum non suscipere, ita susceptum consummari oportet, nisi renunciatum sit. Renunciari autem ita (25) potest, ut integrum (26) jus mandatori reservetur, vel per se, vel per alium eandem rem commode explicandi, aut si [non,] redundet in eum captio, qui suscepit mandatum. Et quidem si is, cui mandatum est, ut aliquid mercaretur (27), mercatus non sit, neque renunciaverit, *se non empturum*, idque sua non alterius culpa fecerit: mandati actione teneri eum convenit: hoc amplius tenebitur (sicuti Mela quoque scripsit) si eo tempore per fraudem renunciaverit, cum jam recte emere non posset.

23. Hermogenianus lib. 2. juris Epitomarum.

SAne (28) si valetudinis (29) adversariæ (30) vel capi talium inimicitiarum,

24. Paulus lib. 2. Sententiarum (31).

SEu ob inanes (32) rei actiones,

25. Hermogenianus lib. 2. juris Epitomarum.

SEu [ob] aliam (33) justam causam excusationes alle get, audiendus est.

(1) Publicatis bonis, futura seu post quæsita bona non publicantur. Publicatio bonorum ad præsentia tantum bona restringitur, *l. certa forma.* 4. *C. de jure fisc.* et ita deportatus adquirit ex contractu, jure gentium.

(2) Secus est in deportato (deportatio autem successit in locum aquæ et ignis interdictionis), hinc enim sequitur omnium bonorum publicatio, et quæ adquirit post sententiam, fisco adquirit, *l.* 2. *C. de bonis proscript.* quam legem cum hac ita conciliat Cujac. in *l.* 8. *infr. de test.* hoc etiam probatur ex iis, quæ notavi ad *l.* 7. *in fin. infr. de bon. damn.* huc pertinet proprie *l.* 11. §. 4. *infr. de publicanis.* Goth. vide Accurs. *hic.* Pinell. *de bonis matern. part.* 1. *num.* 3. Jul. Pac. *Enantiophan. cent.* 5. *tit. mandati. quæst.* 81. Cujac. *lib.* 6. *observ.* 23. Gomez. *var. resolut. tom.* 3. *c.* 14. *tit. de confiscat. bon. num.* 1. Farinac. *de delict. et pœn. qu.* 25. *num.* 138. Ans.

(3) Mandatum rei turpis non parit mandati actionem. v. *l.* 6. §. 3. *supr. eod.*

(4) *l.* 7. *C. de furtis. l.* 12. §. 10. *supr. eod.*

(5) Mandati non agit, qui mandatum non implevit.

(6) V. quæ scripsi ad *l.*3. *C. depositi. l.* 1. *C. de furtis.*

(7) Ac postea consumpseris.

(8) Non furti, nam cum arbitrio tuo mandator usum ejus pecuniæ reliquerit, non videris eam consumendo contra ejus voluntatem contrectasse.

(9) Qui mihi pecuniam credidisti.

(10) Sed ut in peculio haberet.

(11) Quia dominium mihi non fuit quæsitum.

(12) *Subaudi*, contraria.

(13) Quia eo casu, mihi per eum quæsitum inane est dominium pecuniæ mutuo acceptæ. *l.* 1. §. 19. §. 20. *infr. de adqu. vel amitt. possess.*

(14) Solvere creditori ut per quemcunque alium, ita per servum ejusdem creditoris ipse debitor potest.

(15) Si servus tuus meo nomine pecuniam tuam tibi solvit, non liberor, *ut hic.* si ab alio mutuo acceptam, meo nomine, tibi solvit, liberor: habes tamen adversus me actionem, ut servum tuum indemnem reddam. Quid, si mutuam accepit, non meo nomin et eam tibi solvit? non liberor: nec in te adversus me mandati actio. *ut supr. eod.*

(16) Solvendo non liberatur debitor, qui nummos ipsos credi ris ipsi creditori solvit, *l.* 8. §. 5. *supr. eod.* vide *l.* 7. *in fi C. de act. empt.*

(17) *l.* 19. *vers. sed si alii. infr. de solut.*

(18) Solutio indebite facta inducit repetitionem.

(19) Id est, ut curator bonis datus distrahens mandato quoru dam creditorum, eis tenetur mandati: sic illi, aliis absentibus c ditoribus eo nomine tenentur actione in factum, si se solos cre tores existimarunt: negotiorum, si esse alios creditores non ig rarunt.

(20) vide *infr. de curat. bonis dand.*

(21) Negotium proprium facimus ratihabitione.

(22) *l. ult. infr. de curat. bonis dand.*

(23) Mandatum suscipere, voluntatis: susceptum perficere, cessitatis: nisi justa causa sit renunciandi.

(24) *l.* 27. §. 2. *infr. eod.* §. 11. *Inst. eod.* vide Cicer. *pro Ro Amerino. l.* 17. §. 3. *supr. commod.*

(25) Renunciare mandatum intempestive mandatarius non pot

(26) Renunciat intempestive, qui re non integra renunciat, renunciat mandatori eo tempore, quo vel ipse per se, vel per ali rem æque commode explicare non potest.

(27) *l.* 5. §. 2. *supr. eod.*

(28) Renunciandi mandati quæ justæ causæ sint.

(29) Adde *l.* 24. *l.* 25. *infr. eod. l.* 20. *l.* 21. *supr. de p curat.* ob subitam valetudinem, ob necessariam peregrinationem, inimicitiam, et inanes rei actiones, integra adhuc causa mand negotio renunciari potest. Paul. 2. *sentent.* 15. §. 1.

(30) *Adversæ.*

(31) *Tit.* 15.

(32) Inanes sunt, quæ vel inopia vel exceptione debitoris ex duntur. De inani dixi ad *l.* 6. *supr. de dolo.*

(33) *l.* 16. 17. 18. *supr. de procurat*

De morte mandantis. 2. *De fidejussore delegante*, 3. *Vel per donationem liberato*, 4. *Vel solvente*, 5. *Procuratori creditoris.* 6. *De damno fortuito.* 7. *Si servus ex mandato emptus mandatario furtum fecerit.* 8. *De servo empto, edocto, et vendito a mandatario.*

26. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

INter causas omittendi mandati etiam mors (1) mandatoris est: nam mandatum solvitur morte: si tamen per ignorantiam impletum est, competere actionem utilitatis (2) causa dicitur. Julianus quoque scripsit, mandatoris morte solvi mandatum: sed (3) obligationem aliquando (4) durare.

§. 1. Si quis debitori suo mandaverit, *ut Titio solveret*, et debitor, mortuo (5) eo, cum (6) id ignoraret, solverit, liberari eum oportet.

§. 2. *Abesse* intelligitur pecunia fidejussori, etiam (7) si debitor ab eo delegatus (8) sit creditori: licet is solvendo non fuerit: quia bonum (9) nomen facit creditor, qui admittit debitorem delegatum (10).

§. 3. Si is, qui fidejussori donare vult, creditorem ejus habeat debitorem suum, eumque liberaverit, continuo aget (11) fidejussor mandati: quatenus (12) nihil intersit, utrum nummos solverit creditori, an eum liberaverit.

§. 4. Præterea sciendum est, non (13) plus fidejussorem consequi debere mandati judicio (14), quam [quod] solverit.

§. 5. Mandatu tuo fidejussi in decem, et procuratori creditoris solvi: si verus procurator fuit, statim mandati agam: quod si (15) procurator non est, repetam ab (16) eo.

§. 6. Non (17) omnia (18) quæ impensurus non fuit, mandatori imputabit, veluti quod spoliatus (19) sit a latronibus, aut naufragio res amiserit, vel languore suo suorumque adprehensus, quædam erogaverit: nam (20) hæc magis casibus quam mandato imputari oportet.

§. 7. Sed cum servus, quem mandatu meo emeras, furtum tibi fecisset, Neratius ait, mandati actione te (21) consecuturum, ut servus tibi noxæ dedatur: si tamen sine culpa tua (22) id acciderit: quod si ego scissem talem esse servum, nec prædixissem, ut possis præcavere, tunc (23), quanti tua intersit (24), tantum tibi præstari oportet.

§. 8. Faber mandatu amici sui emit servum decem, et fabricam docuit: deinde vendidit eum viginti (25), quos mandati judicio coactus est solvere: mox, quasi homo non erat sanus, emptori damnatus est (26). Mela ait, non præstaturum (27) id ei mandatorem, nisi posteaquam emisset, sine dolo malo ejus hoc vitium habere cœperit servus: sed si (28) jussu mandatoris eum docuerit, contra fore (29), tunc enim et mercedem et cibaria consecuturum: nisi [si] ut gratis doceret, rogatus sit.

De liberatione. 1. *De manumissione. De pœnitentia mandantis.* 2. *De mandato implendo vel renunciando.* 3. *De morte mandatarii.* 4. *De impensis a mandatario factis.* 5. *De mutuo.*

27. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

SI quis alicui scripserit, *ut* (30) *debitorem suum liberet*, seque eam pecuniam, quam is debuerit, soluturum; mandati actione tenetur.

§. 1. Si servum ea lege tibi tradidero (31), *ut eum post* (32) *mortem meam manumitteres*, consistit obligatio: potest autem et in mea quoque persona agendi causa in-

(1) Vide *l.* 27. §. 3. *infr. eod. l.* 16. *supr. de procur.*

(2) Utilitatis causa, quæ hic dicitur, est, ne officium, seu benignitas mea, mihi noceat, ut *l.* 140. *infr. de reg. jur. l.* 7. *infr. test. quem. aper. l.* 61. §. 5. *infr. de furtis. l.* 19. *C. de testib.* neve mandati usus, utilitatis gratia inter homines inventus, retardetur.

(3) *l.* 58. *infr. eod.*

(4) Quia ille est casus, quo morte mandatoris solvitur mandatum, obligatio tamen mandati durat: non est certe ille, quem posuit Paulus ante, si per ignorantiam impletum sit mandatum, sed qui proponitur in *l.* 34. §. 1. *infr. eod.*

(5) Mandati actio, finito etiam mandato morte vel capitis deminutione mandatoris, re nondum secuta duobus casibus competit: Uno casu, quoties procurator ignorans mortem domini, mandatum explevit, *ut hic.* Altero, de quo in *l.* 34. §. 1. *infr. eod.*

(6) *l.* 19. §. 3. *infr. de donat.*

(7) Mandati fidejussor agit, quoties ei aliquid abest. Abest autem aliquid fidejussori, si suum debitorem rei principalis creditori delegavit.

(8) *l.* 18. *infr. de fidejuss.*

(9) Solutionis vice est delegatio. Solvit, qui delegat. Solutum accipit, qui delegatum accipit.

(10) Sibi imputaturus, quod non magis idoneum admiserit. *l.* 1. §. 11. *infr. de separation.*

(11) Imo, non aget mandati. *l.* 12. §. 1. *supr. eod. l.* 14. *C. de fidejuss.*

(12) Id est, quandoquidem, quoniam, ut *l.* 3. §. 1. *supr. de in rem verso.*

(13) Mandati judicio fidejussor plus non consequitur, quam quod vere vel quasi solverit, nisi accessione nominis, quod amplius debeatur.

(14) Adde *l.* 8. §. 8. *l.* 22. *in princ. et* §. 1. *supr. eod.*

(15) Fidejussor mandati tum demum agit, cum solvendo reum liberavit. Reum non liberat, qui solvit falso creditoris procuratori.

(16) Condictionem ob causam. *l.* 14. *in fin. supr. de condict. causa data.*

(17) Mandatarius non repetit ea, quibus spoliatus est a latronibus, vel quæ naufragio amisit, vel quæ in suorum morbum erogavit. Nam hæc casu, non ex mandato acciderunt. *Synops. Basilic.* 14. *tit.* 1. *lib.* 53. *tit.* 1. *cap.* 35. §. 3.

(18) Quædam tamen. §. 7. *infr. eod.*

(19) Mandatarius, mandatum exsequendo, si quid damni (captivitate puta, vel similibus) senserit, mandatori non imputat, licet alias (si mandatum illi non fuisset) id damni percepturus non erat, *ut hic.* non idem est in causa societatis. *l.* 52. §. 4. *infr. pro socio.* Placet tamen, quod Accursius hic notat, hunc paragraphum, de curialitate, ut loquitur, non observari, id est, a bono et honesto mandatore negligi.

(20) Mandati actione procurator non consequitur damna, quæ magis casu, quam ex mandati causa accepit.

(21) Justissime enim procurator allegat, se id damni non fuisse passurum, si id non fuisset mandatum. *l.* 61. §. 5. *infr. de furtis.*

(22) *Mea*: ita emendat Anton. Faber. 3. *conjectur.* 5. Simili errore putat, in *l.* 45. §. 7. *infr. eod.* legendum, *tuam*, pro *meam.*

(23) Mandatu meo a te emptus servus si tibi furtum fecerit (me furem eum esse ignorante,) noxæ eum tibi dedendo liberor: si furem esse scivi, nec prædixi, quanti tua intersit, teneor.

(24) Præter servum noxæ tibi deditum scilicet.

(25) Vulgari sc. servorum pretio. *l.* 1. *C. de communi servo manumiss.*

(26) Per actionem redhibitoriam.

(27) Id est, mandatario mandator pretium servi restituet eo casu: si modo sine dolo mandatarii, is servus tale vitium contraxerit. facit *l.* 8. *in fin. supr. eod.*

(28) Mandatum docendi suscipiens, intelligitur mandatum ea lege suscepisse, ut ne gratis doceret, sed mercede accepta.

(29) Id est, tenebitur mandatario, etiamsi ante emptionem fuerit vitiosus. Quid ita? quia factum mandatarii videtur adprobasse mandator, cum de servo empto sc. docendo, mandatarium rogaverit. *Joann. Accurs.*

(30) Mandatario, quod ei mandati nomine absit, mandator præstare cogitur.

(31) Qui tradit, dominum facit.

(32) Talia mandari possunt. *l.* 12. *in fin. l.* 13. *supr. eod.*

tervenire, veluti si, pœnitentia acta (1), servum recuperare velim.

§. 2. Qui mandatum suscepit, si potest id explere (2), deserere promissum officium (3) non debet: alioquin, quanti (4) mandatoris intersit, damnabitur: si vero intelligit explere se id officium non posse, idipsum, cum primum poterit, debet mandatori nunciare: ut is, si velit, alterius opera utatur: quod si, cum possit nunciare, cessaverit, quanti mandatoris intersit, tenebitur: si aliqua (5) ex causa non poterit nunciare, securus erit.

§. 3. *Morte* (6) quoque (7) ejus, cui mandatum est, si is integro adhuc mandato decesserit, solvitur mandatum (8): et ob id heres ejus, licet exsecutus fuerit mandatum, non habet mandati actionem.

§. 4. *Impendia* (9), mandati exsequendi gratia facta, si bona fide facta sunt, restitui omnimodo debent: nec (10) ad rem pertinet (11), quod is, qui mandasset, potuisset, si ipse negotium gereret, minus impendere.

§. 5. Si, mandatu (12) meo Titio credideris, et mecum mandati egeris, non aliter condemnari debeo, quam (13) si actiones (14) tuas, quas adversus Titium habes, mihi præstiteris: sed si cum Titio egeris, ego (15) quidem non liberabor, sed in (16) id duntaxat tibi obligatus ero, quod a Titio servare non potueris.

De mandatore solvente.

28. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

PApinianus lib. III. Quæstionum ait, mandatorem debitoris solventem, ipso jure (17) reum non liberare: propter (18) mandatum enim suum (19) solvit et suo nomine: ideoque mandatori actiones putat adversus reum cedi debere.

De exceptione omissa a fidejussore. 1. De solutione. 4. De exceptione procuratoria. 5. De repetitione indebiti. 6. De fidejussore solvente.

29. IDEM lib. 7. Disputationum.

SI fidejussor conventus, cum (20) ignoraret non fuisse debitori numeratam pecuniam, solverit ex causa fidejussionis, an mandati judicio persequi possit id, quod solverit, quæritur? Et si quidem sciens (21) prætermiserit exceptionem vel doli, vel non numeratæ pecuniæ, videtur dolo versari: dissoluta (22) enim negligentia prope (23) dolum est. Ubi vero ignoravit, nihil, quod ei imputetur (24). Pari ratione et si aliqua exceptio (25) debitori competebat, pacti forte conventi, vel cujus alterius rei, et ignarus hanc exceptionem non exercebit (26), dici oportet, ei mandati actionem competere: potuit enim atque debuit reus promittendi certiorare (27) fidejussorem suum, ne forte ignarus solvat indebitum.

§. 1. Non male tractabitur, si, cum ignoraret fidejussor inutiliter se obligatum, solverit, an mandati actionem habeat? Et siquidem factum (28) ignoravit, recipi ignorantia ejus potest: si vero jus (29), aliud dici debet.

§. 2. Si, cum debitor solvisset, ignarus fidejussor solverit, puto eum mandati habere actionem: ignoscendum est enim ei, si non divinavit (30) debitorem solvisse: debitor enim debuit (31) notum facere fidejussori, jam se solvisse, ne forte creditor obrepat (32), et ignorantiam ejus circumveniat, et excutiat ei (33) summam in quam fidejussit.

§. 3. Hoc idem tractari et in fidejussore potest: si (34) cum solvisset, non certioravit reum, sic deinde reus solvit, quod solvere eum non oportebat: et credo, si, cum posset [eum] certiorare, non fecit, oportere mandati agentem fidejussorem repelli: Dolo enim proximum est, si post solutionem non nunciaverit debitori: cedere autem reus

(1) Finitur enim mandatum mutata voluntate. *l.* 12. *l.* 22. §. *ult. supr. eod.* huc refer *l.* 2. §. 2. *supr. de condict. causa data.*

(2) *l.* 5. §. 1. *supr. eod.*

(3) Officium præstat mandatori procurator.

(4) Mandatum deserens, quanti mandatoris intersit, tenetur.

(5) Impotentia non denunciantem excusat.

(6) Morte mandatum revocatur, *ut hic. l.* 26. *supr. eod. l.* 57. *infr. eod. l.* 15. *C. eod.* §. 10. *Inst. eod. l. ult. infr. de solut. l.* 8. *C. de oblig. et act.* Quid, si res desiit esse integra? Aut mandatum interposito jurejurando factum? Aut ejus rei sit, quam tradi necesse est? Quid, si mandatum factum est a judice? Aut ad pias causas? Quid, si mandator procuratori, seu mandatario satisdedit, cum eo casu res integra desiisse videatur? Aut mandatum in post mortem tempus collatum? Quid, si institori mandatum, ut *l. si quis mancipiis.* 17. §. *si impubes.* 2. *supr. de institoria?* Mandatum morte non revocari, notat Socin. *reg.* 254.

(7) Hoc est, non tantum mandatoris, ut *l.* 26. *supr. eod.* Mandatum finitur morte mandatarii, ut mandatoris.

(8) Vide tamen *l.* 58. *supr. eod.*

(9) *l.* 12. §. 9. *supr. eod.* Goth. Adde *l.* 45. §. 6. *infr. eod.* Etiamsi negotium aliquo casu implere non potuerit. *l.* 56. *in fin. infr. eod. l. etiamsi. C. eod.* Ans.

(10) Mandatarius impensas bona fide factas repetit, licet mandator minoris fecisset.

(11) Imo inspiciendum est, quod dominus facere solitus est. *l.* 54. *supr. de petit. hered. l.* 38. *supr. de rei vindicat. l.* 12. *supr. de pignorat.* Goth. Confer. *l.* 10. *et l.* 11. *supr. de negot. gest. l.* 25. *supr. de pignor. act.* Ans.

(12) Vide *l.* 7. *C. h. t.*

(13) *l.* 36. *in fin. infr. de fidejuss.*

(14) Cedendæ sunt mandatori actiones a mandatario adversus reum principalem.

(15) *l.* 71. §. 2. *infr. de fidejuss.*

(16) vide *l.* 13. *Infr. de fidejuss.*

(17) Sed per exceptionem. adde *l.* 36. *Infr. de fidejussor.* Goth. Vide Gudd. *de contrah. stip. c.* 9. *n.* 119. *et* 126. Ans.

(18) Eadem est ratio in *l.* 31. *Supr. de petit. hered.*

(19) Præsumitur quisque suo nomine facere, quod facit, etiamsi id potuit alieno quoque nomine facere. *arg. l. pro herede.* 20. *infr. de adqu. vel omitt. hered.*

(20) Vide *l.* 42. *infr. de reg. jur.*

(21) *l.* 8. §. 8. *supr. eod. l.* 48. *in princ. infr. eod. l.* 10. *in fin. C. eod.*

(22) Negligentia dissoluta est, non intelligere, quod omnes intelligunt. *l.* 213. *in fin. infr. de verb. sign.* lata culpa. *l.* 223. *infr. de verb. sign.* latior culpa, *l.* 32. *Supr. depositi.* quæ contrahitur etiam in non faciendo, *l.* 91. *infr. de verb. oblig. l.* 1. §. 1. *supr. si mensor.* lata culpa dolo proxima. *l.* 11. *infr. de incend.*

(23) Id est, dolo proxima, *l.* 1. §. 2. *infr. si is, qui testam. lib.* dolo comparatur. *l.* 1. §. 1. *supr. si mens.*

(24) Quia hæc ignorantia supina non est. *Bart.*

(25) Adde *l.* 8. §. 7. 8. *supr. eod.*

(26) *Al.* exercebat. *al.* non exercuit.

(27) vide §. 2. *infr. eod.*

(28) Ignorantia facti excusat.

(29) *l.* 23. *supr. de negot.*

(30) Divinare nemo cogitur. *l.* 31. *in fin. supr. ad l. Aquil. c. unic. extr. ut Eccles. beneficia sine diminutione conferantur.*

(31) *In princ. supr. eod. l.* 8. §. 7. *in fin. l.* 22. §. *ult. supr. eod. l.* 5. §. 2. *supr. de cond. causa data. l.* 11. §. 3. *supr. de institoria.* adde *l.* 42. *infr. de reg. jur.*

(32) Obrepit fidejussori creditor, cum celat sibi satisfactum esse. vide *l.* 29. *infr. ad l. Corn. de falsis.*

(33) Iterum.

(34) Fidejussor solvens, reum principalem certiorem facere solutionis debet: alioquin, solvente post reo principali, fidejussor mandati actionem non habet in ipsum reum principalem, nisi ex cessione accipiat condictionem indebiti adversus creditorem.

indebiti actione fidejussori debet, ne (1) duplum creditor consequatur.

§. 4. Quædam tamen etsi sciens omittat fidejussor, caret fraude, utputa, si exceptionem procuratoriam (2) omisit, sive sciens, sive ignarus: de bona fide enim agitur, cui (3) non congruit de apicibus (4) juris (5) disputare, sed de hoc tantum, debitor fuerit, nec ne.

§. 5. In omnibus autem visionibus (6), quæ propositæ sint, ubi creditor vel non numeratam pecuniam [accipit], vel numeratam iterum accepit, repetitio contra eum competit, nisi ex condemnatione fuerit ei pecunia soluta: tunc (7) enim propter auctoritatem rei judicatæ, repetitio quidem cessat (8), ipse autem (9) stellionatus (10) crimine propter suam calliditatem (11) plectetur.

§. 6. Fidejussor, si solus tempore liberatus, tamen solverit creditori, recte mandati (12) habebit actionem adversus reum: quamquam enim jam liberatus solvit, tamen fidem (13) implevit, et debitorem liberavit: si igitur paratus sit defendere reum adversus creditorem, æquissimum est, mandati judicio eum, quod solvit, recuperare: Et ita Juliano videtur.

De procuratore prohibente, quod a domino mandatum est.

30. Julianus lib. 13. Digestorum.

SI hominem tibi dedero, *ut eum manumitteres*, et postea procurator meus prohibuerit (14) *ne manumitteres*, an mandati agere possim, si tu eum manumiseris? Respondi: Si procurator justam causam habuit interpellandi manumissionem servi, quem in hoc solum acceperam, ut manumitterem, veluti (15) si compererit eum postea falsas rationes confecisse, insidias vitæ prioris domini struxisse, tenebor (16), nisi denunciationi procuratoris paruero: si vero nulla justa causa procuratori fuit denunciandi, *ne servus manumitteretur*, non poterit mecum agi, quamvis ad libertatem eum perduxerim.

Si procurator a se non exegerit.

31. Idem lib. 14. Digestorum.

SI negotia mea mandavero gerenda ei, qui mihi actione in quadruplum tenebatur (17), post annum vero in simplum, etsi post annum cum eo mandati agam, præstare mihi quadruplum debebit: nam qui alterius negotia administranda suscepit, id (18) præstare debet in (19) sua persona, quod in aliorum.

De aditione hereditatis. De legato.

32. Idem lib. 3. ad Urseium Ferocem.

SI (20) hereditatem (21) aliter aditurus non essem (22), quam cautum mihi fuisset, *damnum præstari*, et hoc (23) mandatum intercessisset, fore mandati actionem existimo: si quæ (24) autem mandaverit alicui, *ne legatum a se repellat*, longe ei dissimile esse: nam legatum acquisitum nunquam (25) illi damno esse potuit, hereditas (26) interdum damnosa est (27). † In summa quicunque contractus tales sunt, ut [quicunque] eorum nomine fidejussor obligari posset, et mandati obligationem consistere puto: neque enim multum referre, præsens (28) quis interrogatus fidejubeat, an absens mandet: præterea vulgo (29) animadvertere licet, mandatu creditorum (30) hereditates suspectas adiri, quos mandati judicio teneri proculdubio est.

De summa, in quam obligatur fidejussor.

33. Idem lib. 4. ex Minicio.

ROgatus, *ut fidejuberet*, si (31) in minorem summam se obligavit, recte tenetur (32): si in majorem, [Julianus] verius putat, quod a plerisque responsum est, eum, qui majorem summam, quam rogatus erat, fidejussisset, hactenus mandati actionem habere, quatenus (33) rogatus esset: quia id fecisset, quod mandatum ei est: nam usque ad eam summam, in quam rogatus erat, fidem ejus spectasse videtur, qui rogavit.

(1) Id enim bona fides non patitur, *l.* 57. *infr. de reg. jur.*
(2) Procuratoris exceptio ad juris apices pertinet.
(3) Adde *l.* 51. *in fin. supr. ad l. Aquil.*
(4) Apices juris fidejussor recte omittit, hoc est, fidejussori non imputatur, si omisit exceptiones, quæ ad juris apices pertineant. Apices autem juris dicuntur, qui sola in juris subtilitate positi sunt. Apices hujusmodi juris bona fides negligit, neque de apicibus disputat.
(5) Et verborum. *l.* 2. *in fin. C. de constit. pecun.*
(6) Visio, quæstio. dixi ad *l.* 25. §. 15. *supr. de pet. hered.* *l.* 25. §. 2. *infr. de prob.*
(7) *l.* 60. *in pr. supr. de cond. indeb. l.* 1. *C. de cond. indeb.*
(8) Imo non cessat. *l.* 5. §. 7. *infr. de donat. inter virum.*
(9) Stellionatus tenetur creditor, qui non numeratam pecuniam, vel numeratam iterum accepit, etiamsi ex sententia judicis ei solvatur, *ut hic.* adde quæ scripsi ad *l.* 10. §. 2. *supr. eod.*
(10) Cur potius stellionatus, quam alio? collige ex *l.* 3. §. 1. *infr. stellionatus.*
(11) Calvitatem. *Haloand.* facit *l.* 233. *infr. de verbor. signific.* al. *caulitatem.*
(12) vide *l.* 37. *infr. eod.*
(13) Post præscriptionem, hoc est, etsi tutus sis præscriptione, est bonam fidem implere. facit *l.* 48. *infr. eod.*
(14) Procurator generalis revocare non potest ea, quæ per ipsum dominum gesta sunt, hoc est, factum domini: nisi causa aliqua superveniat, ex qua, si dominus ipse præsens fuisset, revocasset.
(15) Procurator generaliter datus potest ea immutare, quæ a domino specialiter cauta sunt ex ea causa, quam, si scisset dominus, revocasset.
(16) Hoc verbum, ut et sequentia (puta *paruero*, *perduxerim eum*) commodius meo judicio in secunda persona legentur, quam in prima.
(17) Puta ob res vi raptas, vel ob calumniam, metumve. *Accurs.*
(18) vide *l.* 38. *in pr. supr. de negot.*
(19) Procurator a se ipso exigere debet, ut ab extraneo: in sua persona præstare debet, quod in aliorum persona præstat.
(20) *l.* 90. *infr. de adquir. vel omitt. hered.*
(21) Mandans adiri hereditatem, mandati obligatur: legatum vero agnosci mandans, vel non repelli, consilium dat potius, quam mandat: ideoque nec obligatur. Est igitur illud mandatum obligatorium: hoc, non item.
(22) *l.* 6. §. 5. *supr. eod.* §. 6. *in fin. Inst. eod. l.* 4. *in princ. infr. de doli mal. et met. except.*
(23) Adeundæ sc. hereditatis.
(24) *Quis.*
(25) Imo interdum legatum onus habet, *l.* 70. *infr. de legat.* 2. et in eo quis fallitur. *l.* 7. §. 7. *supr. de minorib.*
(26) Hereditatis et legati differentia. Legatum semper lucrosum: hereditas interdum damnosa. Illam adiri mandans onus mandat: legatum vero agnosci, non æque.
(27) *l.* 7. §. 5. *supr. de minorib.* Interdum etiam lucrosa, ut merito dici possit titulus lucrativus, si est solvendo hereditas. *arg. l.* 108. §. 4. *infr. de legat.* 1. *l.* 83. §. 6. *infr. de verb. oblig.* §. 6. *in fin. Inst. de legat.*
(28) Fidejussor verbis tantum et per stipulationem obligatur.
(29) Argumentum a consuetudine, et eo, quod vulgo fit.
(30) *l. ult. supr. de dolo. l.* 4. *infr. de doli mal. et met. except. l.* 7. §. 17. *supr. de pactis.*
(31) Fidejubens in minorem mandati quantitatem, mandati recte agit: in majorem, hactenus tantum, quatenus rogatus sit.
(32) Quippe majori summæ minor inest. §. 8. *Inst. eod.*
(33) *l.* 4. *supr. eod.*

De procuratore, qui pecuniam, quam exegit, se debiturum scripsit. 1. *De emptione rei communis mandatario cum aliis.*

34. Africanus (1) lib. 8. Quæstionum.

QUi negotia (2) Lucii Titii procurabat (3), is, cum a debitoribus ejus pecuniam exegisset, epistolam ad eum emisit, qua significaret, *certam summam ex administratione apud* (4) *se esse, eamque creditam sibi se debiturum cum usuris semissibus.* Quæsitum est, an ex ea causa, credita pecunia peti possit? Et an usuræ peti possint? Respondit, non (5) esse creditam: alioquin (6) dicendum (7), ex omni contractu, nuda pactione (8), pecuniam creditam fieri posse.

† Nec (9) huic (10) simile esse, quod si pecuniam apud te depositam (11) convenerit, ut creditam habeas, credita fiat, quia (12) tunc nummi, qui mei erant, tui fiunt: Item (13), quod si a debitore meo jussero te accipere pecuniam, credita fiat, id enim benigne (14) receptum est: his (15) argumentum esse, eum, qui cum mutuam pecuniam dare vellet, argentum (16) vendendum dedisset, nihilo magis (17) pecuniam creditam recte petiturum, et tamen pecuniam ex argento redactam, periculo ejus fore, qui accepisset argentum: [Et] in proposito igitur (18) dicendum (19), actione mandati obligatum fore procuratorem, ut, quamvis ipsius periculo nummi fuerint, tamen usuras, de quibus convenerit, præstare debeat (20).

§. 1. Cum heres ex parte esses, mandavi tibi, *ut prædium hereditarium mihi emeres certo pretio*: emisti (21): pro coheredum quidem partibus non dubie mandati actio est inter nos: pro tua autem parte posse dubitari ait, utrumne (22) ex empto, an mandati, agi oporteat: neque (23) enim sine ratione quem existimaturum, pro hac parte sub (24) conditione contractam emptionem: quod quidem maxime quæri pertinere ait, ut si forte prius, quam emptio fieret, decesserim, et tu, cum scires me decessisse, propter mandatum meum alii vendere nolueris, an heres meus eo nomine tibi sit obligatus? Et retro, si alii vendideris, an heredi meo tenearis? Nam si quidem sub conditio-

(1) vid. Cujac. ad hanc *leg.* 8. *ad Afric. fol.* 173. *et* 8. *obs.* 8. Alciat. ad *l.* 31. *supr. de reb. cred.* Corras. 6. *Miscellan.* 16. Molin. *tr. de usuris.* 6. Robert. 2. *sent.* 4.

(2) De procuratore ad negotia, non ad lites, hic agi observa.

(3) Titii mandato scil.

(4) vid. quæ scripsi ad *l.* 24. *supr. depositi.*

(5) Imo credita esse potest, *l.* 57. *in fin. infr. de donat. inter virum.*

(6) Argumentum ab absurdo. Creditum nuda pactione contrahi non potest: quia pactione nuda non transfertur dominium: non est autem creditum, nisi transferatur dominium. Creditum fit re, id est, traditione, numeratione, alienatione, translatione dominii, non pactione nuda.

(7) Quidni dicatur? *l.* 7. *in fin. C. si cert.*

(8) Epistola, cui consentit is, ad quem mittitur, pro pacto est, ut in *l.* 15. *infr. de fundo dotali. l.* 16. *supr. de SC. Maced.*

(9) Cur non simile est? Quod tibi ex causa depositi debeo, tuum est. Et quia tuum, meum fieri ex mutuo potest: ea enim natura mutui est, ut ex tuo meum fiat. At quod ex causa mandati tibi debeo, tuum non est: minus itaque in mutuum verti potest. Qua enim ratione mutuum fiat, hoc est, meum, quod nunquam tuum fuit, *ut hic. ibi, quia tunc nummi.* Atqui si jussero te a debitore meo pecuniam accipere, credita fit pecunia, et mutuum recte ita contrahitur? Contrahitur quidem: sed benigna ratione, h. e. contra rationem juris, jure singulari: quod cum singulare jus sit, et singulariter receptum, non continuo dixeris, in hac quoque specie recipiendum esse. Nam quæ benigne sunt recepta, singularia sunt, nec ad alios casus producenda. *verb. id enim benigne. infr. eod.* Cur benigne (inquies) hoc receptum est? Fictione brevis manus. *l. licet.* 43. §. 1. *infr. de jure dotium.* Fingitur ea pecunia mihi a debitore soluta, et mox a me tibi credita. *l.* 3. §. *sed si debitorem. infr. de don. inter vir. et uxor.* At enim, si hæc ita sint, dices, in tribus personis, ut quod debitor mihi debeat, id fingatur brevi manu ad me primum, mox inde ad te, pervenisse: cur non in duobus tantum id quoque recipiendum esse dixeris, ut quod ipse mihi ex mandato debeas, id in mutuum possis quoque vertere? Ita sane Ulpianus sensit *l.* 15. *supr. de reb. cred. et l. rogasti. infr. de præscr. verbis.* Africano contraria sententia est, *ut hic.* male. Cur enim negemus benigne recepta esse producenda ad ea, quæ verisimilia sunt, et probabilia magis? Africanus juris stricti, Ulpianus æqui religiosior est: Africanus opinionem suam nondum receptam recipi cupit, Ulpianus sententiam juris proponit. Patet vero sententia juris latius, quam opinio. Et hæc inter utrumque Jurisconsultum dissidii componendi ratio est, ut ne cum interpretibus putes, in specie hujus legis pecuniam consumptam esse, in *d. l.* 15. non consumptam. Nam si in eo cardo rei verteretur, Jurisconsulti ipsi non prætermisissent. Deinde, *ut hic*, esset consumpta pecunia, obligatio tamen consumptæ pecuniæ superesset. Postremo ne quidem in *d. l.* 15. pecunia in mutuum verteretur. Nam si consumpta pecunia ex specie hujus legis non sit credita: multo minus non consumpta, in specie *d. l.* 15. Ex his itaque Ulpiani sententia sic constabit. Hodie ex quolibet contractu nuda pactione creditam pecuniam fieri posse, admissa in omnibus fictione brevi manus. vid. Cujac. *ad African. in hac lege.*

(10) Imo simile esse debet. vid. quæ notavi ad *l.* 15. *supr. de reb. cred.*

(11) Depositum in mutuum verti potest. Potest conveniri, ut pecunia mea apud te deposita, tibi sit credita? quia ex meo tuum fi[t] in illa specie.

(12) Item, ut pecunia, quam a debitore acceperis, tibi si[t] credita.

(13) Eo casu scil. *l.* 9. *in fin. supr. de reb. cred.*

(14) Contra rationem juris, ideoque produci non potest ad consequentias. Etenim communia, non singularia, ad similia producuntur: hæc strictius accipiuntur.

(15) In deposito nummi mei sunt, et quia mei, a me tibi mu[tuo] tuo dari possunt: at quod meum non est, a me tibi mutuum es[se] non potest.

(16) Vel massam auri. *l.* 11. *supr. de reb. cred.*

(17) Quidam exponunt, *nihilominus*: male. vid. quæ scripsi a[d] *l.* 2. §. 1. *infr. vi bon. rapt.*

(18) Conclusio superiorum est. Quid autem concludat, videndum est. Pecunia ex mandati causa debita, in mutuum verti non potest, et pacto tamen potest effici, ut ea pecunia sit debitoris periculo, imo ut et usuras præstet ejus pecuniæ.

(19) Probaturus Africanus pecuniam, quæ apud me sit ex cau[sa] mandati, in mutuum verti non posse, ita argumentatur: pacto n[on] potest effici, ut pecunia ex mei argenti venditione a te redacta, t[i]bi sit credita; nec igitur pacto potest pecunia ex causa manda[ti] debita in creditum verti. Et tamen quia pacto potest effici, ut p[e]cunia ex argenti mei venditione redacta, tuo sit periculo, pot[est] quoque pacto effici, ut pecunia mihi a te ex causa mandati debit[a] tuo periculo sit: Pactum hoc, licet inutile sit ad debitum ex cau[sa] mandati in mutuum vertendum, non est tamen inutile, ut pecun[ia] ex ea causa debita, periculo sit ejus, qui eam debet.

(20) Non debeat, Hotom. 1. *obs.* 34. reprehensus a Roberto [...] *recept.* 12.

(21) Si tibi heredi ex parte mandavero, ut mihi fundum hered[i]tarium emeres, etiam pro tua parte teneris mandati actione: qua idem veniet, quod in actione empti, etiamsi decessero, ant[e]quam emeres, et scires me decessisse. Summam hujus tituli a Gr[æ]cis sua lingua redactam sic transtulit et supplevit Cujac. 8. *ad Afr.*

(22) Si tibi heredi ex parte mandavero, ut mihi fundum hered[i]tarium emeres, etiam pro tua parte teneris mihi mandati, in q[ua] idem veniet, quod in actione empti, etiam si decessero, antequa[m] emeres, et scires me decessisse: hoc casu durat actio mandati, q[uæ] habetur pro actione empti, et hic est casus, quo mandatum q[ui]dem solvitur, obligatio tamen durat. de quo in *l.* 26. *supr. eo[d.]*

(23) i. e. potest in hac specie defendi, agi ex empto, quia [vi]detur emptio partis tuæ contracta sub conditione, ut mox diceti[ur].

(24) Quæ hæc conditio fuit? si cæterorum partes emerentur. Co[n]ditio hæc tacita fuit, quia scilicet non potes partem tuam emer[e] quin emas et cæterorum.

ne (1) emptio facta videtur, potest agi (2), quemadmodum si quævis alia conditio post mortem extitisset: Sin vero perinde mandati agendum sit, ac (3) si alienum fundum emi mandassem; morte insecuta, cum id scieris, resoluto mandato, nullam (4) tibi actionem cum herede meo fore: sed et si mandati agendum esset (5), eadem præstanda, quæ præstarentur, si ex empto ageretur.

Si mandavero, ut emas rem, quam habes communem cum alio, certo pretio: aliorum partibus emptis, tuam pro residuo pretio dare teneris; sed si pretium determinatum non fuerit, tua pars viri boni arbitrio æstimabitur, h. d. cum princ. l. seq. Bart.

35. Neratius lib. 5. Membranarum.

SI fundum, qui ex parte tuus est, mandavi tibi, *ut emeres mihi*: verum est, mandatum posse ita consistere, ut mihi, cæteris partibus redemptis, etiam tuam partem præstare debeas: sed si quidem certo pretio emendas eas mandaverim, quanticunque aliorum partes redemeris, sic (6) et tua pars coarctabitur, ut non abundet mandati quantitatem (7), in quam tibi emendum totum mandavi: sin autem, nullo certo pretio constituto, emere tibi mandaverim, tuque ex diversis pretiis partes cæterorum redemeris, et tuam partem, viri (8) boni arbitratu æstimato pretio (9), dari oportet:

De emptione partium.

36. Javolenus lib. 7. ex Cassio.

ITa (10) ut omnes summas, majores et minores coacervet, et ita portionem ei, qui mandatum suscepit, præstet. Quod et plerique probant.

§. 1. Simili modo et in illa specie, ubi *certo* (11) *pretio tibi emere* mandavi (12), et aliarum partium nomine commode (13) negotium gessisti, et vilius (14) emeris, pro tua parte tantum tibi præstatur, quanti (15) interest tua (16), dummodo intra id pretium, quod mandato continetur: quid enim fiet, si exiguo pretio hi, cum quibus tibi communis fundus erat, rem abjicere (17) vel necessitate rei familiaris vel alia causa (18) cogerentur? non etiam tu ad idem dispendium deduceris: sed nec lucrum (19) tibi ex hac causa adquirere debes: cum mandatum (20) gratuitum esse debet: neque enim tibi concedendum est, propter (21) hoc venditionem impedire, quod animosiorem ejus rei emptorem esse, quam tibi mandatum est, cognoveris.

§. 2. Quod si fundum, qui per partes venit, emendum [tibi] mandassem, sed ita, *ut non aliter mandato tenear, quam si totum fundum emeres*, si totum emere non potueris, in partibus emendis tibi negotium gesseris: sive habueris in eo fundo partem, sive non: et eveniet, ut is, cui tale mandatum datum est, periculo suo interim partes emat, et nisi totum emerit, ingratus (22) eas retineat. Propius est, ut cum hujusmodi incommodis (23) mandatum suscipi possit, præstarique officium et in partibus emendis, perinde atque in toto debet ab eo, qui tale mandatum sua sponte suscepit.

§. 3. Quod si mandassem tibi, *ut fundum mihi emeres*, non addito eo, *ut non aliter mandato tenear, quam si totum emeres*, et tu partem, vel quasdam partes ejus emeris, tum habebimus sine dubio invicem mandati actionem, quamvis reliquas partes emere non potuisses.

De tempore æstimationis ineundæ.

37. Africanus (24) lib. 8. Quæstionum.

H*Ominem certum* (25) pro te dari fidejussi, et solvi: Cum mandati agatur (26), æstimatio ejus ad id (27)

(1) Emptio sub conditione contrahi potest. *l. sicut.* 20. *infr. locati. §. pen. Inst. de empt.* quod ad differentiam mancipationis notandum est.

(2) Potest enim ita contrahi emptio. *d. l.* 20. *infr. locati.*

(3) Neque enim in hac specie mandavi, ut alienum simpliciter emeres, sed ut mihi tecum hereditarium emeres.

(4) Mandati actio soluto interdum mandato, morte vel capitis diminutione mandatoris finitur, duobus casibus: Uno, si heredi ex parte mandaverim, ut fundum hereditarium emeret, et emerit sciens post mortem meam, *ut hic.* altero, de quo in *l.* 26. §. 1. *supr. eod.* ut non abs re olim dubitatum fuerit, an actio mandati daretur in heredem, quæ non cœpisset in defunctum. Constat enim ex Cicerone ad Herennium, M. Drusum Prætorem reddidisse judicium, Quod cum herede mandati ageretur: Sextum vero Julium non reddidisse.

(5) Sicuti agendum est inspecto initio contractus, quamvis morte mandatoris resolutum mandatarius scierit esse mandatum: instar tamen esse eam actionem judicii empti venditi: nec esse necesse potius agi ex empto vendito, cum non minus illa, quam ista conneatur.

(6) Vide *l. seq.* §. 1. adde *l.* 44. *infr. eod.*

(7) Id est, summam, ac pecuniam mandato comprehensam. vid. Robert. 3. *sent.* 6.

(8) Viros bonos præcepta accipere a Jurisconsultis, hic locus indicio est. Et vero, quis vir bonus, nisi Jurisconsultus, æquitatis magister, et sacerdos?

(9) Pretium uti æstimare vir bonus debeat, explicat mox sequenti lege. Quin recte Joannes notat, media pretia ea esse, quæ inter majora et minora sint.

(10) V. Cuj. *ad Africanum.* et ad *l.* 34. *§. cum heres. in fin. supr. eod.*

(11) Puta centum.

(12) Fundum tibi cum aliis communem.

(13) ἰσοφιλῶς. *Basilic.* Cujac. *ad l.*34. *supr. eod. tract.* 8. *ad African.*

(14) Puta viginti.

(15) Vendere suam hereditatis partem nemo cogitur eo pretio, quo aliorum partes redemit.

(16) Id est, justum pretium, non integra, ne lucrum facias ex mandato.

(17) Addicere, *Budæus*, bene reprehensus a Cujac. *ibid.* Nam *abjicere* et *projicere* proprium est verbum vendentium vilissimo pretio, *l.* 50. *infr. de evict.* et prodigentium, non donantium. Seneca *in epist. Multi sunt, qui non projiciunt, sed donant.*

(18) Id est, æris alieni.

(19) Lucrum est emere exiguo pretio. Martialis, *Lucrifecit adeo bene emit.* et alio loco, *lucrifieri locus hic vina possunt*, id est, exiguo pretio emi. M. Tull. *pro Flacco, Emit aliquid, quod multo pluris esset, dat de lucro.*

(20) Gratuitum mandatum esse debet. *l.* 1. §. 4. *supr. eod.*

(21) Sensus est: non ideo licere mandatario augere pretium partis suæ, quod cognoverit mandatorem ea duci cupiditate habendæ ejus rei, ut sit multo pluris empturus, quam mandaverit, si quis difficiliorem se præbeat.

(22) Id est, invitus, non grato, seu lubenti animo. Terent. *in Eunucho, Ingratus ut dormiam*: alius *ingratis* eodem sensu legit. et apud Terent. *in Heautont. act.* 3. *scen.* . . . legi ait: *ingratis, post illa cœpit victum vulgo quærere.* sed Cujacius dicto loco legit *ingratiis.* et ita Latinos omnes locutos fuisse, non Comicos tantum, sed et Ciceronem *pro Quintio, Extorquendum est invito, atque ingratiis.* et 6. *in Verrem, Dicent, quæ necesse erit ingratiis.* et simili forma *gratiis* Plautus *Captivis, Cujus vultum nunquam tranquillavi gratiis.*

(23) Invitus emere quis interdum cogitur, *ut hic.* adde quæ scripsi ad. *l.* 2. *infr. de distract. pign.*

(24) Cujac. 8. *ad Afric. f.* 178.

(25) An idem, si incertum? Accursius ita putat: quo nomine a Cujacio notatur *ibid. arg. l.* 23. *infr. de verb. oblig. l. penult. C. de usuris rei jud.*

(26) Per fidejussorem adversus reum principalem debendi.

(27) Vide quæ notavi ad *l.* 59. *et l.* 60. *infr. de verb. oblig.*

potius, tempus (1), quo solutus sit, non quo agatur (2) referri debet: et ideo, etiam si (3) mortuus fuerit, nihilominus utilis ea actio est. † Aliter (4) in stipulatione (5) servatur: nam tunc id tempus (6) spectatur, quo agitur: nisi forte, aut per promissorem steterit, quo minus sua die solveret, aut per creditorem, quo minus acciperet. etenim neutri eorum frustratio (7) sua prodesse debet.

An reus teneatur liberare pignus, 1. Vel fidejussorem.

38. MARCELLUS lib. singul. Responsorum.

LUcius Titius Publio Mævio filio naturali domum communem permisit, non donationis causa, creditori filii obligare: postea Mævio defuncto, relicta pupilla, tutores ejus judicem adversus Titium acceperunt, et Titius de mutuis (8) petitionibus: Quæro, an domus pars, quam Titius obligandam filio suo accommodavit, arbitratu (9) judicis liberari debeat? Marcellus respondit, an, et quando debeat liberari, ex persona debitoris, itemque ex eo, quod inter contrahentes actum esset, ac tempore (10), quo res, de qua quæreretur, obligata fuisset, judicem æstimaturum: est enim earum specierum judicialis quæstio, per quam res expediatur.

§. 1. Non absimilis (11) illa, quæ frequentissime agitari solet, Fidejussor (12) an, et prius, quam solvat, agere possit, ut liberetur? Nec tamen semper exspectandum est, ut solvat, aut judicio accepto condemnetur, si diu in solutione reus cessavit, aut certe bona sua dissipavit (13): præsertim si domi pecuniam fidejussor non habebit, qua numerata creditori, mandati actione conveniat.

Pactum de rei periculo.

39. NERATIUS lib. 7. Membranarum.

ET Aristoni et Celso patri placuit, posse rem hac conditione deponi (14), mandatumque (15) suscipi, *ut res periculo ejus sit, qui depositum vel mandatum suscepit:* Quod et mihi verum esse videtur.

De fidejubente pro invito.

40. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

SI pro te præsente et vetante (16) fidejusserim, nec mandati actio, nec negotiorum gestorum est: sed quidam utilem putant dari [oportere]: quibus non consentio, secundum quod et Pomponio videtur.

De finibus mandati non custoditis.

41. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

POtest et ab una (17) duntaxat parte mandati judicium dari, nam si is, qui mandatum suscepit, egressus (18) fuerit mandatum, ipsi quidem mandati judicium non competit, at ei, qui mandaverit, adversus eum competit.

De dolo mandatarii.

42. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

SI mandavero tibi, *ut excuteres vires hereditatis* (19), et tu, quasi (20) minor sit, eam a me emeris, mandati mihi teneberis. Tantundem et si tibi mandavi, *ut vires excuteres ejus, cui eram crediturus*, et renunciaveris, eum (21) idoneum esse.

De pecunia in diem credenda. De actionibus a mandatario cedendis.

43. IDEM lib. 23. ad Edictum.

QUi mandatum (22) suscepit, *ut pecunias in diem* (23) *collocaret*, isque hoc fecerit, mandati conveniendus est, ut cum dilatione (24) temporis actionibus (25) cedat.

De dolo.

44. IDEM lib. 62. ad Edictum.

DOlus (26) est, si quis nolit persequi, quod persequi potest (27), aut si quis (28) non exegerit, quod exigere, solvere (29).

(1) Pretium rei cujusque pro tempore est. Senec. 3. *de benef.*

(2) *Subaudi*, mandati, seu litis contestatæ: recte. Possit enim minoris esse servus tempore institutæ mandati actionis adversus reum, qui pluris fuerit, cum creditori solveretur a fidejussore. Proinde ut pretium servi ita soluti fidejussor consequatur, pretii initur æstimatio a die soluti servi. Sicut per contrarium non augetur fidejussoris actio, si servi pretium a die solutionis creverit.

(3) *l. 50. in fin. infr. eod. l. 9. supr. comm. divid.*

(4) In stipulationibus pretium servi promissi reducitur ad tempus litis contestatæ, hoc est, tanti homo æstimatur, quanti fuerit, quantique est litis contestatæ tempore: nisi post moram promissoris deterior factus fuerit, hoc enim casu ad tempus moræ refertur æstimatio. Atqui in actione mandati non spectatur litis contestatæ tempus, sed solutionis? Causas differentiæ alias attuli, de quibus vide Cujacium *ad Africanum ad hanc l.*

(5) Certi hominis, puta Stichi.

(6) Pretium cujusque rei pro tempore est. Seneca 3. *de benefic.* Cujac. *ibid.*

(7) Frustratio, mora est: qui frustratur, moratur. vide *l. 3. in fin. infr. de usuris.*

(8) Vide *l. 1. in fin. infr. de extraord. cognit. l. 1. C. rerum amot.*

(9) Fidejussor diu, necne pignora sua obligata habuerit, seu, an diu steterit obligatus, arbitrio judicis finitur. Illud autem *Diu* colligitur ex persona debitoris, ex conventione, ex tempore rei obligatæ, *ut hic.* si diu in solutione ejus cessavit, si bona sua dissipavit, aut dissipare cœpit, præsertim si pecuniam præsentem domi fidejussor ipse non habeat. §. 1. *infr. eod.*

(10) Id est, si diu cessatum est in solutione. *l. 25. §. 2. infr. solut. matrim.*

(11) Fidejussorem enim et pignus dare, pene paria.

(12) Fidejussor et mandatarius agere possunt adversus mandatorem, prius quam solvat, si reus in solutione diu cessavit, si bona sua dissipat, *ut hic.* si id inter reum et fidejussorem seu mandatarium convenit, si creditori sit condemnatus, *ut supr. eod.* add *l. 10. C. eod. l. 45. infr. de fidejuss.* Goth. Vide Censur. Forens. nostram, *lib. 4. c. 17. n. 27. et ibi alleg.* S. L.

(13) *l. 10. C. h. t.* vel dissipare cœpit: qua in specie vulgi opinio spectanda. *l. ult. C. de jure delib.*

(14) *l. 7. §. 15. l. 27. §. 3. supr. de pact.* vide *l. 1. §. 35 supr. depositi. l. 5. §. 2. supr. commodati. l. 1. C. de commodato. l. 6. in fin. C. de pignerat.*

(15) Mandatum, mandatarii, ut depositum, depositarii periculo ex conventione esse potest. *l. 22. C. de negotiis.*

(16) *l. 6. §. 2. supr. eod. l. 53. infr. eod. l. ult. C. de negotiis.* Prohibitio tollit actionem mandati.

(17) Claudicare mandati contractus ex justa causa potest.

(18) *l. 5. supr. eod. l. 20. infr. locati.*

(19) *Subaudi*, mihi delatæ.

(20) Mandatarius decipiens mandatorem, mandati tenetur.

(21) *l. 9. supr. de dolo.*

(22) *l. 8. supr. de dolo.*

(23) Adde *l. 22. supr. eod.*

(24) Id est, ut actiones cedas in illam diem, in quam contraxisti, et ita hic prius agitur, ut fiat, quam ut detur. *l. 45. §. 5 infr. eod.*

(25) Cedere actiones etiam ante diem procurator debet, *ut hic* unde notant in negotio in diem, ante diem nasci obligationem.

(26) Dolus est non persequi, non exigere, non solvere, quod possis. Qui hæc facit procurator, dolum admittit.

(27) *l. 11. C. eod.*

(28) Aut si quis nolit solvere, quod exegerit: editio Roberti Stephani, a qua facit *l. 8. §. 9. supr. eod.* si quis non exegerit quod exigere potest, aut solvere. *Hal.*

(29) Forte legendum, *solet*, vel *soleret*.

De emptione fundi, et pretio nondum soluto. 1. De judicio. 2. De promissione mandatarii. 5. De obligatione. 6. De sumptibus factis a fidejussore. 7. De novatione. 8. Si mandato fidejussoris cum reo agatur.

45. Paulus lib. 5. ad Plautium.

Si mandatu meo fundum emeris, utrum, cum dederis pretium, ageres (1) mecum mandati, an et antequam (2) des, ne necesse habeas res tuas vendere? Et recte dicitur, in hoc esse mandati actionem, ut (3) suscipiam obligationem, quæ adversus te venditori competit: nam et ego tecum agere possum, ut præstes mihi adversus venditorem empti actiones.

§. 1. Sed si mandatu meo judicium suscepisti, manente judicio, sine (4) justa causa non debes mecum agere, ut transferatur judicium in me: nondum enim perfecisti mandatum.

§. 2. Item si, dum negotia mea geris, alicui de creditoribus meis promiseris, et antequam (5) solvas, dicendum est, te agere posse, ut obligationem suscipiam, aut, si (6) nolit creditor obligationem mutare, cavere tibi debeo, defensurum (7) te.

§. 3. Si judicio te sisti promisero, nec exhibuero, et antequam præstem, mandati agere possum, ut (8) me liberes, vel si pro te reus promittendi factus sim.

§. 4. Sed si mandavero tibi, *ut creditori meo solvas*, tuque expromiseris, et ex ea causa damnatus sis, humanius est et in hoc casu mandati actionem tibi competere.

§. 5. Quotiens [autem] ante (9) solutam pecuniam mandati agi posse diximus, faciendi causa (10), non dandi tenebitur reus: et est æquum, sicut mandante aliquo actionem nacti cogimur (11) eam præstare judicio mandati, ita ex eadem causa obligatos habere mandati actionem, ut liberemur.

§. 6. Si fidejussor multiplicaverit (12) summam, in quam fidejussit, sumptibus (13) ex justa ratione factis, totam eam præstabit is, pro quo fidejussit.

§. 7. Quod mihi debebas, a debitore (14) stipulatus sum periculo (15) tuo: posse me agere tecum mandati in id, quod minus ab illo servare potero. Nerva, Atilicinus aiunt: quamvis (16) id mandatum ad tuam (17) rem pertineat: Et merito: tunc enim liberatur is, qui debitorem delegat (18), si nomen ejus creditor secutus [est], non cum periculo debitoris ab eo stipulatur.

§. 8. Idem juris est, si mandatu (19) fidejussoris cum reo egissem, quia sequenti mandato liberaretur ex priore causa.

Quomodo implendum sit mandatum.

46. Idem lib. 74. ad Edictum.

Si quis pro eo spoponderit, qui ita promisit, *si Stichum non dederis, centum millia dabis*, et (20) Stichum redemerit vilius (21), et solverit, ne centum millium stipulatio committatur; constat, posse eum mandati agere. Igitur commodissime illa forma in mandatis servanda est, ut, quotiens certum (22) mandatum sit, recedi (23) a forma non debeat: at quotiens incertum (24) vel plurium causarum, tunc licet aliis præstationibus exsoluta sit causa mandati, quam quæ ipsi mandato inerant (25), si tamen hoc mandatori expedierit, mandati erit actio.

Si creditor fidejussori ex titulo oneroso promittat, quod ei debet ex causa fidejussoria. 1. Si fidejussor alienum hominem dederit.

47. Pomponius lib. 3. ex Plautio.

Julianus ait, si fidejussori uxor doti (26) promiserit, quod ei ex causa fidejussoria debeat, nuptiis secutis, confestim mandati adversus debitorem agere eum posse: quia intelligitur abesse (27) ei pecunia, eo quod (28) onera matrimonii sustineret.

§. 1. Si is, qui pro te hominem dare fidejussit, alienum (29) hominem stipulatori dederit, nec ipse liberatur, nec te liberat: et ideo mandati actionem tecum non habet: sed si stipulator eum hominem usuceperit, dicendum

(1) *Al.* ages.

(2) Mandatarius mandati non agit ante impletum mandatum. vide *l. ult. infr. de contr. tutel.*

(3) Vide §. 5. *infr. eod.*

(4) Multæ sunt autem hujusmodi causæ. *l.* 8. *in fin. supr. de procurat.*

(5) *In pr. supr. eod.* v. §. 5. *infr. eod.*

(6) Invitus nemo personam fidejussoris mutare cogitur: etiamsi æque idoneus offeratur. Quidam putant creditorem accepti jam fidejussoris personam mutare cogi non posse, nondum accepti cogi. *l.* 14. §. 2. *supr. de pecun. const.* Decius eandem in accipiendo, quæ in accepto sit, rationem esse existimat, perperam: cum ex *d.* §. 2. item quod differentia sit inter facta, et needum facta. Nec illum juvat *l.* 10. *supr. quod metus causa.* quia fidejussores per vim liberati coguntur se in obligationem reponere. Non obstat *lex* 25. *in fin. supr. de recept. qui arbitr.* quia semel juste liberati fidejussores, non coguntur se in obligationem fidejussionis reponere. Non obstat *l.* 9. *in fin. infr. locati.* Ubi locator, qui non potest domum alienam, te conductore inscio locatam conductori, ob evictionem ipsius domus secutam præstare, aliam domum præstando liberatur. Non obstat *lex* 2. §. 8. *supr. de religiosis*: est enim specialis ille casus favore religionis. Non obstat regula, qua dicitur, Nobis id facere permitti, quod nobis prosit, alteri non noceat, *l.* 1. §. *denique. infr. de aqua et aquæ pluviæ.* quoniam superior illa regula locum non habet in jure alteri jam quæsito, *l.* 2. §. *si quis a principe. infr. ne quid in loco publico.* vid. Pyrrh. *disp. pen. ad consuet. Aurelian.*

(7) *Al.* Defensum iri te.

(8) Fidejussor, si nondum solvit, ad factum, non ad solutionem agit.

(9) V. §. 2. *supr. eod.*

(10) Factum petit, qui se liberari postulat. Qui in id agit, ad

factum, non ad dandum experitur.

(11) *In pr. supr. eod. l.* 8. §. 5. *l.* 22. *l.* 43. *supr. eod. l.* 59. *infr. eod.*

(12) Fidejussori reus præstat id omne, quo crevit obligatio, seu condemnatio. *l.* 50. *in fin. infr. eod.*

(13) Fidejussor a reo sumptus litis repetit.

(14) *Al.* a debitore tuo.

(15) Novatio, quæ fit periculo debitoris, debitorem ipsum non liberat.

(16) Cur ita? collige ex *l.* 22. §. 2. *supr. eod.*

(17) *Meam*, et ita post Accursium legendam putat Ant. Fab. 3. *conjectur.* 6. ut *supr. l.* 26. §. 7. tua pro mea.

(18) Solvit enim, et qui reum delegat, *l.* 8. §. 3. *supr. ad SC. Vellejan.*

(19) Aut rogatu. *d. l.* 22. §. 2. *supr. eod.*

(20) Fidejussor interdum solvere potest, quod in obligatione non sit: eo effectu, ut si id solverit, et reum ipsum principalem liberet, et id mandati quoque actione a reo principali consequatur.

(21) Fidejussor solvens vile quiddam, ut ita sui obligatione reum liberet, mandati actione a reo repetit, quod ita solutum fuerit.

(22) Certa mandati forma excedi non potest: incertam utiliter expediri sat est.

(23) Forma mandati interdum potest negligi. vide *l.* 5. *supr. eod.*

(24) V. *l.* 3. *supr. eod.*

(25) *Al.* inerat. *Hal.*

(26) *Al.* dotem. Sed veteris juris reliquiæ hic hærent. Scripserat enim Pomponius, *doti dixerit.*

(27) Abesse dos ei videtur, qui onera matrimonii sustinet.

(28) Lucrativa causa non videtur dotis expromissio. *l.* 19. *infr. de oblig. et act.*

(29) *l.* 17. *l.* 78. *infr. de solut.*

esse Julianus ait, liberationem (1) contingere: eo ergo casu mandati actio post usucapionem demum tecum erit.

De fidejussore, qui usuras solvit. 1. *De mandato, quod fit gratia mandantis,* 2. *Vel mandatarii.*

48. Celsus lib. 7. Digestorum.

Quint. Mucius Scævola ait, Si quis sub usuris creditam pecuniam fidejussisset, et reus in judicio conventus cum recusare vellet sub usuris creditam esse pecuniam, [et] fidejussor solvendo usuras potestatem recusandi eas reo sustulisset (2), eam pecuniam a reo non petiturum: sed si reus fidejussori denunciasset, *ut recusaret*, sub usuris debitam esse, nec is propter (3) suam existimationem recusare voluisset, quod ita solverit, a reo petiturum. Hoc bene censuit Scævola: parum enim fideliter facit fidejussor in superiore casu, quod potestatem eximere reo videtur, suo (4) jure uti: cæterum in posteriore casu non oportet esse noxiæ fidejussori, si ipse pepercisset pudori suo (5).

§. 1. Cum mando tibi, *ut credendo pecuniam, negotium mihi geras, mihique id nomen præstes* (6), [meum (7) in eo] periculum, meum emolumentum sit: puto mandatum posse consistere.

§. 2. Cæterum, *ut* (8) *tibi negotium geras, tui arbitrii sit nomen*, id est, *ut cuivis credas, tu* (9) *recipias usuras*, periculum duntaxat ad me pertineat, jam extra mandati formam est (10): quemadmodum si mandem, *ut mihi* (11) *quemvis fundum emas.*

Si quis rem suam nomine procuratorio vendiderit, aut rem suam ex aliqua causa, quasi suam ex alia causa vendi mandaverit.

49. Marcellus lib. 6. Digestorum.

Servum Titii emi ab alio bona fide (12), et possideo: mandatu meo eum Titius vendidit, cum ignoraret suum esse: vel contra, ego vendidi illius mandatu, cum forte is, cui heres extiterit, eum emisset: de jure evictionis, et mandato, *quæsitum est.* Et puto, Titium, quamvis (13) quasi procurator vendidisset, obstrictum (14) emptori, neque si rem tradidisset, vindicationem ei concedendam, et idcirco mandati agere posse, si quid ejus interfuisset, quia forte venditurus non fuerit. † Contra, mandator, si rem ab eo vindicare velit, exceptione doli summovetur, et adversus venditionem (15) testatoris sui habet ex empto, jure hereditario, actionem.

Si quis pro fidejussore solverit. 1. *Quid repetit fidejussor.*

50. Celsus lib. 38. Digestorum.

Si is, qui negotia fidejussoris (16) gerebat, ita solvit stipulatori, *ut reum, fidejussoremque liberaret*, idque utiliter fecit, negotiorum gestorum actione fidejussorem habet obligatum (17): nec refert, ratum habuit necne (18) fidejussor (19), etiam antequam solveret procuratori pecuniam, simul (20) ac ratum habuisset, haberet tamen mandati actionem.

§. 1. Sive, cum frumentum deberetur, fidejussor Africum (21) dedit, sive quid ex necessitate (22) solvendi plus impendit, quam est pretium solutæ rei, sive Stichum solvit, isque decessit, aut debilitate flagitiove ad nullum pretium sui redactus est, id mandati judicio consequeretur (23).

De fidejussore solvente ante diem.

51. Javolenus lib. 9. ex Cassio.

Fidejussor (24), quamvis per errorem ante (25) diem (26) pecuniam solverit, petere (27) tamen ab eo non potest: ac ne mandati quidem actionem, antequam dies solvendi veniat, cum reo habebit.

De bonitate rei solutæ a fidejussore.

52. Idem lib. 1. Epistolarum.

Fidejussorem, si sine (28) adjectione bonitatis tritici, pro altero triticum spopondit (29), quodlibet triticum dando [reum] liberare posse existimo: a reo autem non aliud triticum repetere poterit, quam quo pessimo tritico liberare se a stipulatore licuit: itaque si paratus fuerit reus, quod dando ipse creditori liberari potuit, fidejussor dare, et fidejussor id, quod dederit (id est, melius triticum) condicet, exceptione eum doli mali summover existimo.

(1) Ut eo casu minime de evictione teneatur. *l.* 54. *infr. de evict.*

(2) Quod non potest invito reo. *l.* 29. *supr. eod.*

(3) Excusatus est puder ejus, qui minus honesta excepione uti noluit. adde quæ scripsi ad *l.* 10. §. *penult. supr. eod.*

(4) Suo jure uti nemo recte prohibetur. Jus id alteri non aufertur recte. *l.* 26. *infr. de damno. l.* 3. §. 7. *infr. de incendio. l.* 55. *infr. de regulis. l.* 13. §. 1. *infr. de injuriis.*

(5) Cur? est enim pudor fidejussori promissas usuras præstare nolle.

(6) Præstes, et ut periculum, et emolumentum sit. *Hal.*

(7) *Al.* et meum.

(8) Si ut t. n. g. tuique arbitrii etc.

(9) *Al.* et tu.

(10) Est enim potius consilium, quam mandatum. *Accurs.*

(11 Tibi. *Hal.*

(12)) Hanc et præcedentem legem explicat Butrigar. v. Leonin. *emendat. lib.* 3. *cap.* 2. *num.* 1. et Joann. a Sande, *decis. Frisic. lib.* 3. *tit.* 7. *defin.* 1. Ans.

(13) Qui velut procurator vendit, evictionis tenetur, et ideo si evincit, tenetur. *Bart.*

(14) Atqui, ut obstringatur procurator, videtur requiri, nominatim fidem ut suam evictionis causa obstrinxerit, *l.* 67. *supr. de procur.* ad hæc dominus (procurator rei suæ per errorem) rem suam per ignorantiam vendit, sed nemo errans rem suam amittit. *l.* 7. *in fin. infr. de rescindenda. l.* 35. *infr. de acquir. rer. l.* 18. *C. de rei vind.*

(15) *Al.* venditorem. *Hal.*

(16) Solvens pro fidejussore, non ipsum tantum fidejussorem sed et ipsum reum principalem obligatum habet.

(17) Ratihabitio non est necessaria, ubi præcessit mandatum.

(18) Qui pro fidejussore creditori solvit procurator, potest id a fidejussore repetere. Quid, si fidejussor a creditoris procuratore convenitur? Habet eo nomine, vel antequam solvat procurator, mandati actionem adversus reum principalem.

(19) *Al.* sed fidejussor.

(20) Ratihabitio desideratur in iis, quæ alicui sine cessione adquiruntur.

(21) Frumentum Africum pro meliore hic poni videtur: licet Plin. Italico principatum det.

(22) Ex justa ratione. *l.* 45. §. 6. *supr. eod.*

(23) Consequetur. *Hal.*

(24) Fidejussor a reo plus petere non potest, quam possit ipse creditor a reo.

(25) *l.* 22. *supr. eod. l.* 31. *infr. de fidejussorib.*

(26) Solvens ante diem procurator, neque ante diem mandati agere, neque solutum repetere potest.

(27) Repetere. *Hal.*

(28) Solvendo etiam id, quod minimum sit, liberatur generis debitor, veluti qui in genere triticum, frumentum debet, vel quid simile.

(29) *l.* 4. *infr. de tritico.* v. *l.* 75. *infr. de verb. oblig.* v. 32. *supr. de cond. indeb.*

De eo, qui mandato alterius pro alio fidejussit vel solvit.

53. Papinianus lib. 9. Quæstionum.

QUi fide alterius pro alio fidejussit præsente (1), et (2) non recusante, utrosque (3) obligatos habet jure mandati. Quod si pro invito (4) vel ignorante, alterutrius mandatum secutus fidejussit, eum solum convenire potest, qui mandavit, non etiam reum promittendi: nec me movet, quod pecunia fidejussoris reus liberetur, id enim contingit, etsi meo mandato pro alio solvas.

Si servus, 1. Aut bona fide serviens se emi mandaverit.

54. Idem lib. 27. Quæstionum.

CUm servus (5) extero se (6) mandat emendum, nullum mandatum est. Sed si in hoc mandatum intercessit, *ut servus manumitteretur*, nec manumiserit, et pretium consequetur dominus ut venditor: et affectus ratione, mandati agetur: Finge filium naturalem vel fratrem esse: placuit enim *Prudentioribus*, affectus (7) rationem in bonæ fidei judiciis habendam (8). Quod si de suis (9) nummis emptor pretium dederit (neque enim aliter judicio venditi liberari potest), quæri solet, an utiliter de peculio agere possit? Et verius et utilius videtur, Prætorem de hujusmodi contractibus servorum non cogitasse, quo se ipsi mala (10) ratione dominis auferunt (11).

§. 1. Si liber homo bona fide serviens, redimi se mandaverit, idque nummis emptoris factum sit, contraria mandati actione agi posse constat, ut tamen actiones præstentur, quas habet emptor adversus venditorem: finge, non manumisisse liberam personam emptorem.

De rebus reddendis a procuratore.

55. Idem lib. 1. Responsorum.

PRocurator, qui (12) non res inclusas subtraxit, sed traditas non reddidit, judicio mandati, non furti (13), tenetur.

De mandatore conveniendo. 1. De fidejussore, qui pecuniam debitam publice deposuit. 2. De bona fide. De instauratione mandati. 3. De promissione salarii incerti. 4. De sumptibus a procuratore factis.

56. Idem lib. 3. Responsorum.

QUi mutuam pecuniam dari mandavit, omisso reo promittendi, et pignoribus non distractis, eligi (14) potest (15): quod uti liceat, si (16) literis exprimatur, distractis quoque pignoribus, ad eum creditor redire poterit (17): etenim quæ dubitationis (18) tollendæ causa contractibus inseruntur, jus commune (19) non lædunt.

§. 1. Fidejussor, qui pecuniam in jure obtulit (20), et propter ætatem ejus, qui petebat, obsignavit (21), ac publice deposuit, confestim agere mandati (22) potest.

§. 2. Non ideo minus omnis temporis bonam fidem explorari oportet, quod dominus post annos quinque provincia reversus (23), mox Reipubl. causa profecturus, non acceptis rationibus mandatum instauraverit (24): cum igitur ad officium procuratoris pertinuerit, quidquid (25) ex prima negotiorum gestorum administratione debuit, ad secundam rationem transferre, secundi temporis causa priorem litem suscipiet.

§. 3. Salarium incertæ (26) pollicitationis neque (27) extra ordinem recte petitur, neque judicio mandati, ut salarium tibi constituat.

§. 4. Sumptus (28) bona fide necessario factos, etsi (29) negotio finem (30) adhibere procurator non potuit, judicio mandati restitui necesse est.

De morte mandatarii.

57. Idem lib. 10. Responsorum.

MAndatum distrahendorum (31) servorum, defuncto, qui mandatum suscepit, intercidisse constitit (32):

(1) *l. 6. §. 2. supr. eod.* adde *l. 40. supr. eod.*
(2) Vid. *l. 18. supr. eod.*
(3) Fidejussor solvens pro aliquo mandato alterius, utrumque, hoc est, et mandatorem, et reum ipsum principalem, obligatum habet.
(4) Vid. *l. 40. supr. eod.*
(5) Servi mandantis se emi, mandatum nullum est.
(6) Vid. *l. un. C. si servus extero se emi mandaverit.* et Cyn. *ibid.*
(7) Affectus ratio in bonæ fidei judiciis habetur, *ut hic. et l. 7. infr. de serv. export. l. 35. supr. de minor. l. 36. infr. de bon. lib.* Imo non est habenda. *l. 33. supr. ad l. Aquil.*
(8) Ideoque vel in delictis, qui adfinem aut cognatum receptat, mitius punitur. *l. 2. infr. de receptatorib.* De interesse affectionis, vid. Bart. in *l. un. C. de sent. quæ pro eo, quod interest.*
(9) Vide *l. 7. C. de act. empt.*
(10) Malo more, malaque ratione, servi se dominis suis ignorantibus auferunt, dum extraneo se emi mandant, et manumitti. de quo vide *tit. C. si servus extero se emi mandaverit.* sic malo more pecuniam sibi promissam prohibetur petere, qui de lite pactum e esse confitetur. *l. 1. §. 12. infr. de extraord. cognit.*
(11) Et ita de peculio servi sui domini non tenentur, *ut hic. et l. 1. 2. supr. de in rem verso.* Item si servus intercedat, non in causa peculiari, *l. 19. infr. de fidejuss.* si donet, *l. 28. §. fin. supr. de pact.* si voveat, *arg. l. 2. §. 2. infr. de pollicit.* si judicium vel arbitrium suscipiat, *l. 3. §. 8. supr. de pecul.* v. Cujac. 13. *obs.* 32.
(12) Furtum non committit procurator, cum id non restituit, quod domino debet. Qua igitur actione eo casu conveniri poterit? Mandati. Cur ita? Ab initio consensum domini habuit.
(13) Quia furtum sine contrectatione non committitur. adde *l. 8. §. 9. supr. et l. 59. infr. eod.*
(14) *l. 51. §. 3. infr. de fidejuss.*
(15) Hodie non potest. *Novell. 4. c. 1.*
(16) Supervacua cautio contractum non restringit.
(17) *l. 25. C. de fidejussor.*
(18) Dubitationis tollendæ causa addita jus commune non lædunt. 47. *in fin. infr. de cond. et demonst. l. 81. infr. de reg. jur.* 16. *C. de testament. l. 1. §. 7. infr. de ædilit.*
(19) Jus autem commune est, ut creditor, vel reum, vel ejus fidejussorem, vel eorum pignus eligere possit, et ut uno electo possit ad alium redire. v. *l. 3. l. 5. l. 23. C. de fidejuss.* ut superfluum ac residuum sui debiti ab alio obtineat. *l. 25. C. de fidejuss.*
(20) Solvere videtur, qui pecuniam in jure offert, et obsignat, unde mandati actio perinde fidejussori pecuniam offerenti et obsignanti competit, ac si solvisset. Paria enim hæc sunt solvisse et ita obsignasse.
(21) Vide *l. 64. infr. de fidejuss.*
(22) *l. 64. infr. de fidejuss.*
(23) Mandatum revocatum intelligitur, domino revertente, ac præsente. *c. si quem. extr. de procur. in* 6. si modo dominus reversus judiciis ac negotiis ipsis seipsum immiscuerit. Ideoque notarii actis advocati causæ inserunt, ***Titium comparere in judicio non animo revocandi suos procuratores.*** vide *Bart.*
(24) Mandatum instauratur, quod antea revocatum erat interventu atque præsentia ipsius domini, absentia nova ejusdem instaurari videtur: absentia, inquam, maxime si reversus nondum rationes a procuratore accepit, et rursus abesse cœpit.
(25) Mandato revocato, post iterato, seu redintegrato, debitum ex priore mandato, in iteratum seu redintegratum devolvitur.
(26) Incerta salarii pollicitatio non obligat. *l. 17. C. h. t. Goth.* Excipe eos, qui accipere solent salaria. *l. 1. in fin. C. h. t. l. 1. C. de suffrag. l. 1. §. in honorariis.* 10. *infr. de extraordinar. cognitionib.* Ans.
(27) Imo extra ordinem petitur. *l. Divus. 4. infr. de extraord. cognit.*
(28) *l. 12. §. 9. supr. eod.*
(29) Vide *l. 4. C. h. t. l. 10. §. 1. supr. de neg.* Officium fecisse sufficit, tametsi finem non sis adsecutus. Ita finis ab officio secernitur. Finis, scopus ipse; officium, justa ac legitima ad finem via.
(30) Procurator sumptus necessarios repetit, etiamsi litis eventus non successerit, vel nondum lis finita sit.
(31) Mandans distrahi, industriam personæ eligit. Id itaque genus mandati ad heredem non transit. *Goth.* Ad intellectum hujus leg. vid. Ant. Augustin. *lib. 1. emendat. cap. 2.* Joann. Robert. *lib. 2. recept. lect. cap.* 16. Cujac. *lib.* 10. *Respons. Papiniani. tom.* 4. S. L.
(32) Quia videtur electa personæ industria.

*

quoniam tamen heredes ejus errore lapsi, non animo furandi, sed exsequendi, quod defunctus suæ curæ fecerat, servos vendiderant, eos ab emptoribus usucaptos videri placuit: sed venaliciarium (1) ex provincia reversum, Publiciana (2) actione non utiliter (3) acturum, cum exceptio (4) justi dominii causa cognita detur, neque oporteat eum, qui certi hominis fidem elegit, ob errorem aut imperitiam heredum, adfici damno.

De morte mandantis, de negotiis hereditariis. 1. *An decretum Prætoris noceat creditori absenti.*

58. PAULUS lib. 4. Quæstionum.

SI præcedente mandato Titium defenderas, quamvis mortuo eo, cum hoc ignorares, [ego] puto mandati actionem adversus heredem Titii competere, quia *mandatum morte mandatoris, non* (5) *etiam mandati actio solvitur.* Quod si sine mandatu defensionem suscepisti, negotium quodammodo defuncti gerere institueras, [et] quemadmodum, si illum liberasses, competeret tibi negotiorum gestorum actio, ita potest dici, et heredem ejus eadem actione teneri.

§. 1. Lucius Titius creditori suo mandatorem (6) dedit, deinde defuncto debitore, majore (7) parte creditorum consentiente (8), a Prætore decretum est, ut portionem creditores ab heredibus ferant, absente eo creditore, apud quem mandator extiterat (9): Quæro, si mandator conveniatur, an eandem habeat exceptionem, quam heres debitoris? Respondi: Si præsens apud Prætorem ipse quoque consensisset, pactus (10) videtur justa ex causa: eaque exceptio et fidejussori danda esset, et mandatori: sed cum proponas eum abfuisse, iniquum est auferri ei electionem, sicut pignus (11), aut privilegium, qui potuit præsens idipsum proclamare, nec desiderare decretum Prætoris: nec enim, si quis dixerit summovendum creditorem, heredi consulitur, sed mandatori vel fidejussori, quibus mandati judicio eandem partem præstaturus est: plane si ab herede partem accepisset, an in reliquum permittendum esset creditori fidejussorem convenire, dubitatum est? sed videbitur consentire decreto, conveniendo heredem.

De eo, qui stipulatur mandato alterius. 1. *De fidejussore emente rem pignoratam.* 2. *De die adjecto in mandato.* 3. *De pluribus mandatoribus* 4. *De pignore evicto.* 5. *De die adjecto in mandato. De morte rei.* 6. *De cautione idonea.*

59. IDEM lib. 4. Responsorum.

SI mandatu Titii Calpurnius pecuniam, quam Titius credebat, stipulatus esset, non donandi (12) animo, mandati judicio eum ab herede Titii posse conveniri, ut actiones (13) suas præstet. ✝ Idem est et si exacta est a Calpurnio pecunia (14).

§. 1. Paulus respondit, fidejussorem, qui rem pignoris jure obligatam a creditore emit (15), mandati judicio conventum ab herede debitoris, ablato (16) omni debito restituere cum fructibus (17) cogendum: neque (18) habendum similem extraneo emptori: cum in omni contractu bonam (19) fidem præstare debeat.

§. 2. Paulus respondit, die (20) adjecto in mandato, intra quem præstaturum se Lucius Titius scripsit, non esse impedimento, quo minus (21) etiam post eum diem conveniri mandati judicio possit.

§. 3. Paulus respondit, unum ex mandatoribus (22) in solidum eligi posse, etiamsi non sit concessum in mandato: post (23) condemnationem autem in duorum personam collatam, necessario ex causa judicati singulos pro parte (24) dimidia conveniri posse, et debere.

§. 4. Creditor (25) pignus vendidit, quæro, an si evicta sit possessio emptori, regressum creditor ad mandatorem habere possit? Et an intersit, creditoris jure (26) vendiderit, an communi jure (27) promiserit? Paulus respondit, si creditor ex pretio pignorum debitum consecuturus (28) non sit, mandatorem liberum non videri. Et hoc responso apparet, si evictionis (29) nomine non teneatur, proficere eam rem ad liberationem.

§. 5. *Ille illi salutem. Mando tibi, ut Blæsio Sever adfini meo octoginta credas, sub pignore illo* [*et illo*] *in quam pecuniam, et quidquid usurarum nomine acce serit, indemnem rationem tuam me esse ex causa mand ti* (30) *in eum diem, quoad vixerit Blæsius Severus, pr staturum.* postea sæpe conventus mandator, non respondi

(1) Mangonem, qui et venalitius, *l.* 44. §. 1. *l. ult.* §. 2. *infr. de ædilit.* ubi pro *ex venalitio* Basilica παρὰ σωματεμπόρων. Cic. *pro Cornel.* multi venalitii, mercatoresque. Sueton. *de claris Rhetor.* venalitii cum gregem venalitium navi educerent. vid. Cujac. 10. *obs.* 6.

(2) Quia Publiciana non competit contra dominum.

(3) Non inutiliter, Aug. 1. *emend.* 2. Zoanettus *cap.* 18. Bassat. Raconct. Char. reprehensi a Roberto, 2. *recept. lect.* 16.

(4) Putativus procurator usucapiendi conditionem, et Publicianam præstat, non tamen excludit dominum exulem. vide quæ scripsi ad *l.* 16. *supr. de Publiciana.*

(5) Mandatum morte finitur, at non mandati actio, vel negotiorum gestorum. *l.* 26. *supr. eod.*

(6) Mandatores hujusmodi plerumque creditori mandabant, non tantum debitori credi, verum etiam debitorem non urgeri ad solutionem, sed expectari. *l.* 12. §. 14. *supr. eod.*

(7) V. *l.* 7. *in fin. supr. de pactis.*

(8) *Subaudi*, ante aditam hereditatem. *l. juris gentium.* 7. *in fin. supr. de pactis.*

(9) Ita Flor. *al.* existerat.

(10) Pacisci videtur se staturum decreto, qui ei consentit.

(11) Imo privilegium absentibus auferri potest. *l.* 10. *in pr. supr. de pact.* Hic Paulus respondet ex ratione juris: ibi Ulpianus ex Pii rescripto, quod Paulus ignoravit, Cujac. *ibid.*

(12) Donare mandatario rem non præsumitur, qui eum ad stipulandum adhibuit.

(13) *l.* 45. *in pr. supr. eod.*

(14) Hanc enim restituere cogitur. *l.* 55. *supr. eod.*

(15) Pignus a creditore emere fidejussor rei principalis potes ut *l.* 1. *C. de dolo.* vid. *l.* 26. *infr. de pignorib.*

(16) *Al.* oblato.

(17) V. *l.* 10. §. 9. *supr. eod.*

(18) Quod quis, ut ipse non potest, ut alius non potest, *ut h*

(19) V. *l.* 10. *in pr. supr. eod. l.* 25. *in pr. infr. de pigner*

(20) Dilatio, seu id, quo quid differtur, non tollit obliga non: dies differendæ obligationis causa adjectus, obligationem n tollit.

(21) Qui potest ut procurator intra diem solutionis adversus bitorem agere, idem et post eundem diem agens citra mandat non agit.

(22) Vide Cujac. 1. *obs.* 14. *in fin.*

(23) Plures mandatores in solidum ab initio conveniri possun a sententia pro parte tantum.

(24) Vide quæ notavi ad *l.* 43. *infr. de re judicata.*

(25) *l.* 16. *C. de fidejussoribus.* §. 4. *Inst. de fidejuss.*

(26) Quo creditor vendens pignus, evictionem non præstat. *l.* 2. *C. credit. rem pignoris evictionem non præstare.*

(27) Quo venditor evictionis tenetur.

(28) Ita Flor. *al. consecutus.*

(29) Evictionis nomine non tenetur, qui jure creditoris ven v. *l.* 10. *infr. de distr. pign.*

(30) Mandatum temporarium post mortem perpetuum efficit vel ita incerta non conditio, sed demonstratio non reddit obli tionem temporariam.

Quæro an morte debitoris liberatus sit? Paulus respondit, mandati obligationem perpetuam (1) esse, licet in mandato adjectum videatur, *indemnem rationem tuam esse ex causa mandati, in eum diem, quoad vixerit Blæsius Severus, præstaturum.*

§. 6. Paulus respondit, non videri mandati conditione (2) paritum, cum in mandato adjectum sit, *ut idonea* (3) *cautio a debitore exigeretur*, si (4) neque fidejussor (5), neque pignora accepta sint.

Si mandator appellaverit. 1. De mandatore, qui pro alio, non tamen ejus causa, promisit. 2. De duobus mandatariis. 3. De exhibitione uxoris. 4. De libera administratione concessa.

60. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

Creditor (6) mandatorem convenit, is condemnatus, provocavit. Quærendum est, an manente appellatione debitor a creditore conveniri potest? Respondi (7), posse.

§. 1. Ad eum, qui uxorem ducturus erat, literas fecit tales: *Titius Seio salutem. Sempronium pertinere ad animum meum cognovisti; ideoque cum ex voto meo nuptura tibi sit, velim certus sis, secundum dignitatem tuam contrahere te matrimonium: et quamvis idonee repromissuram tibi Titiam matrem puellæ dotem sciam, tamen et ipse, quo magis conciliem animum tuum domui* (8) *meæ, fidem* (9) *meam interponere non dubito: Quare scias quodcunque ab ea ex hac causa stipulatus fueris, id me mea fide esse jussisse, salvum te habiturum*: Atque ita Titia, quæ neque Titio mandaverat, neque ratum habuerat, quod scripserat, dotem Seio promisit: Quæro, si heres Titii ex causa mandati præstiterit, an actione mandati heredem Titiæ convenire potest? Respondi, secundum ea, quæ proponuntur, non (10) posse. Item quæsitum est, an nec negotiorum gestorum? Respondi, nec hoc nomine jure agere posse: palam enim facere Titium, non (11) tam Titiæ nomine, quam quod consultum vellet (12), mandasse. Item, si maritus adversus mandatorem ageret, an aliqua exceptione summoveatur? Respondi, nihil proponi, cur summovendus sit.

§. 2. Duobus quis mandavit negotiorum administrationem: quæsitum est, an unusquisque mandati judicio in solidum teneatur? Respondi, unumquemque (13) pro solido conveniri debere: dummodo ab utroque non amplius debito exigatur.

§. 3. Si inter (14) maritum, et socerum, id actum esset vel tacito (15) intellectu, ut onus exhibendæ (16) uxoris ad maritum rediret, præstante patre dotis usuras, nullam actionem superfore ad recipiendum, quod negetur consumptum (17): quod si pater puellæ exhibitionem mandasse se doceat, actionem mandati competere.

§. 4. Lucius Titius fratris filio (18) commisit rerum suarum administrationem ita: Σέῳ τέκνῳ χαίρειν. Ἐγώ μὲν κατὰ φύσιν εἶναι νομίζω, τοῦ ὑπὲρ πατρὸς, καὶ τῶν τοῦ πατρὸς υἱῶν πραγματεύεσθαι, δίχα τοῦ τινα ἐπιτροπικὸν αἰτεῖν· εἰ δὲ δεῖ καὶ τοιούτου τινὸς, ἐπιτρέπω σοι περὶ πάντων ἐμῶν, ὡς θέλεις, πραγματεύεσθαι, εἴτε πωλεῖν θέλεις, εἴτε ὑποτίθεσθαι, εἴτε ἀγοράζειν, ἢ τε ὁτιοῦν πράττειν, ὡς κυρίῳ ὄντι τῶν ἐμῶν, ἐμοῦ πάντα κύρια εἶναι τὰ ὑπὸ σοῦ γινόμενα ἡγουμένου, καὶ μηδὲν ἀντιλέγοντος σοι πρὸς μηδεμίαν πρᾶξιν, id est, *Seio filio suo S. Ego quidem secundum* (19) *naturam esse existimo pro patre, et patris filiis negotiari sine aliqua concessionis inquisitione: si autem necessitas alicujus talis erit, concedo tibi de omnibus meis* (20), *ut* (21) *vis* (22), *negotiari, sive vendere vis, sive pacisci, sive emere, sive quodcunque operari, ut domino omnium meorum, me omnia firma esse a te facta existimante, et non contrarium dicente tibi ad ullam operationem.* Quæsitum est, si quid non administrandi animo, sed (23) fraudulenter alienasset vel mandasset, an valeret? Respondi, eum, de quo quæreretur, plene quidem, sed quatenus res ex fide (24) agenda esset, mandasse. † Item quæro, an cum Seius magistratu functus, debitor exstitisset, Lucius Titius eo nomine conveniri possit, vel res ejus obligatæ essent, propter verba epistolæ suprascripta? Respondi, neque conveniri posse neque res obligatas esse.

Si filiofamilias mandetur.

61. PAULUS lib. 2. ad Neratium.

Quod filiofamilias, ut peteret mandavi, emancipatus exegit: de peculio (25) intra annum utiliter agam. Paulus: Sed et cum filio agendum est.

(1) Mandatum tempore finitum, post moram fit perpetuum.

(2) Conditioni.

(3) Idonea cautio fit dato fidejussore vel pignore: *Idonee* vox cautioni adjecta, promissorem obligat, vel ad pignus vel ad fidejussorem præstandum.

(4) Atqui cautionis nomine tacite non venit fidejussor. *l.* 3. *C. de verb. sign.*

(5) Adde *l.* 48. *infr. de fideic. lib.* Goth. junge *l.* 4. §. 8. *infr. de fideicommiss. libert. l.* 21. §. *fin. supr. de const. pecun.* Ans.

(6) Lis appellationis adversus mandatorem instituta non impedit, quominus reus principalis conveniri possit.

(7) *l.* 116 *infr. de verbor. obligat.*

(8) *Al.* domi.

(9) Etenim fidejussores, vel mandatores dotium non dantur. *l.* 2. *C. ne fidejussores, vel mandatores dotium.*

(10) Cur non possit? Mandatum, quod fit mandatoris gratia, adversus tertiam mandati actionem non parit.

(11) Id est, non tam Titiæ, quam suum egit negotium.

(12) Consultum sibi vellet. *Haloand.* adde *l.* 6. §. 3. *supr. de negot.*

(13) Mandatarii universales, ut in solidum mandatum habent, ita in solidum conveniri possunt.

(14) Dotis usuras maritus suas facit, quas jure mariti percipit; suas, inquam, facit, tametsi universas in uxorem non eroget, impendatve. Quid, si nudum ministerium usuris percipiendis præstitit? aliud.

(15) Id est, etiam tacite.

(16) Alendæ.

(17) Id est, ad recipiendum id, quod minus erogatum fuerit: multum autem interest, an convenerit inter socerum, et generum, *ut ex usuris dotis maritus alat uxorem*: an cum pater ipse alere deberet, mandavit alendam marito. Priore casu residuum, si quod est, maritus non reddit: posteriore reddit, quia ut minister est electus, Accurs. *l.* 88. §. 1. *infr. de leg.* 2.

(18) Vid. Jason. *ad l. cum filiusfam. de verb. obl.* Rim. *Instit. quib. alien. lic. vel non.* §. 1. *n.* 122. *et seq.* Jacob. Menoch. *in tract. de arbitr. jud. lib.* 1. *q.* 7. *n.* 63. Alciat. *lib.* 4. *disp. unic. c.* 4. Med.

(19) Exemplum vide in *l.* 2. *infr. de curat. furioso et aliis.*

(20) Vel concedo plenam potestatem. *l.* 10. *C. de procur.* volo te facere, quidquid ego coram possem. *l.* 122. §. 1. *infr. de verb. oblig.*

(21) *Volo* verbum liberam administrationem seu liberum arbitrium confert.

(22) Etsi his verbis innuitur concedi libera administratio, non ideo dolus permittitur, *ut hic.* potest tamen indignus a procuratore eligi citra dolum. *l.* 24. *infr. de leg.* 2. Mandato igitur generali tacite inest, ut mandatarius dolum non committat, in boni patrisfamilias vicem sustineat, ne profuse dilapidet donando vel perdendo.

(23) Hinc colligit Accurs. in generali mandato bonam fidem intelligi, quæ dolo sit contraria. *arg. l.* 71. §. 2. *infr. de cond. et dem.* Generalis administrationis concessione dolum non remitti, sed potius id mandatum videri, ut res bona fide geratur.

(24) *l.* 5. §. 7. *infr. de administr. et peric. tut.*

(25) Mandatum filii eo emancipato non expirat. *l.* 46. §. 1. *in fin. supr. de neg.*

De literis, quibus declaratur commune futurum, quod ex eventu litis pervenerit. 1. *Si is, cui mandatum est, ut fidejubeat, mandaverit.*

62. SCÆVOLA lib. 6. Digestorum.

CUm controversia esset de hereditate defunctæ, inter scriptum heredem, et patruum Mævium, et amitas, Mævius, literis ad sorores suas factis (1), declaravit *commune futurum, quidquid ad eum ex* (2) *eventu litis hereditariæ pervenisset*: neque stipulatio (3) literas secuta est: Quæsitum est, cum transegerit idem Mævius cum scripto herede, ita ut prædia, et aliæ quædam res ex ea transactione ad eum pervenirent, an (4) ex literis suis possit a sororibus conveniri? Respondit, posse.

§. 1. Mandavi in hæc verba, *Lucius Titius Gaio suo salutem. Peto, et mando tibi, ut fidem dicas* (5) *pro Publio Mævio apud Sempronium: quæque a Publio soluta tibi non fuerint, me repræsentaturum, hac epistola, manu mea scripta, notum tibi facio*: quæro, si non fidejussisset (6), sed (7) mandasset creditori, et alias egisset, quam [quod] ei mandatum esset, an actione mandati teneretur? Respondit [teneri] (8).

TIT. II.
PRO (9) SOCIO.

Quibus modis societas contrahitur. 1. *De societate omnium bonorum.*

1. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

SOcietas coïri potest vel in perpetuum (10), id est, dum vivunt (11), vel ad (12) tempus, vel ex tempore, vel sub (13) conditione.

§. 1. In (14) societate omnium bonorum omnes (15) res, quæ coëuntium sunt, continuo communicantur (16).

2. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

QUia, licet (17) specialiter traditio non interveniat, tacita (18) tamen creditur intervenire.

2. *De justa hereditate.* 3. *De dolo.*

3. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

EA vero, quæ in nominibus (19) erunt, manent in suo statu (20), sed actiones invicem præstare debent.

§. 1. Cum specialiter omnium (21) bonorum societas coïta est, tunc et hereditas (22), et legatum, et quod donatum est, aut quaqua ratione adquisitum, communioni adquiretur.

§. 2. De illo quæritur, si ita societas (23), *ut si* (24) *qua justa hereditas alterutri obvenerit, communis sit: quæ justa hereditas?* utrum quæ jure legitimo (25) obvenit, an etiam ea, quæ testamento? Et probabilius est ad legitimam hereditatem tantum (26) hoc pertinere.

§. 3. Societas, si dolo (27) malo, aut fraudandi causa coïta sit, ipso jure nullius momenti est: quia fides bona contraria (28) est fraudi, et dolo.

Quibus modis contrahitur, 1. *Vel dissolvitur societas.*

4. MODESTINUS lib. 3. Regularum.

SOcietatem (29) coïre et re (30), et verbis (31) et per nuncium (32) posse nos, dubium non est.

(1) Missis scriptis.

(2) Eventum litis qui communicare cogitur, idem transactionis insecutæ emolumentum communicare cogitur: hoc ideo, quod ex eventu litis percipi intelligatur, quod ex transactione percipitur.

(3) Adde *l.* 1. *C. de contrah. stipulat.*

(4) V. *l.* 38. *infr. de oblig. et act.*

(5) Ut mea fide dicas. *Hal.* Fidem autem dicere, est fidejubere.

(6) Hinc colligit Accursius, nihil interesse quid fiat ex æquipollentibus. adde. *l.* 28. §. 2. *supr. de judic.* hinc Alexander quoque *cons.* 40. *volum.* 5. ex hac lege infert, eum, qui mandatum habeat compromittendi, transigere posse, quod compromissum et transactio æquipollentia sint.

(7) Fidejubere mandatarius videtur, etiam cum mandat creditori: Idem enim effectu fidejubere, et mandare: mandato satisfit re persimili: Cum ita satisfit, mandati potest agi.

(8) Hæc l. male intellecta ab iis, quos citat Gothofred. Quæstio enim est, si mandatarius aliud quid egerit, an mandatori competat actio, cui affirmative respondetur, mandatarium teneri: minime vero, ut per aliud æquipollens liberetur. vide *l.* 5. *l.* 41. *supr. eod.* S. L.

(9) *L.* 4. *Cod.* 37. 3. *Inst.* 26. Paul. 2. *sent.* 16. *Synops. Basil.* 12. *tit.* 1. 3. Harmenop. 10. §. 11.

(10) *Perpetuum*, pro vitæ spatio. adde quæ notavi ad *l.* 46. §. 9. *C. de episcop.*

(11) Dum vivunt, qui eam contraxere. *Harmenop.* alias nulla in æternum societatis coïtio est, *l.* 70. *infr. eod.* nulla ultra mortem porrigitur, *l.* 52. §. 9. *infr. eod.* nec ad heredes extenditur.

(12) Societas diem et conditionem recipit. *Synops. eod. c.* 1.

(13) *l.* 6. *C. h. t.*

(14) Societate omnium bonorum, res continuo omnes fiunt communes, tamquam tacite traditæ, exceptis nominibus, *ut hic. l.* 2. *l.* 3. *infr. eod. Synops. eod. cap.* 2.

(15) *l.* 52. §. 16. *infr. eod.*

(16) Ut dominium, et possessio de uno in alium æquis portionibus transeat. *Accurs.*

(17) Societas omnium bonorum consensu nudo ita contrahitur, ut necessaria non sit traditio, non mancipatio: sed quasi ea intervenerit, dominia rerum inter socios statim communicantur. *ut hic.*

(18) Id est, ficta: aliud est in vera, ad quam refer *l.* 20. *C. de pact.*

(19) Incorporalia (ut nomina, jura, et actiones) sine cessione non transferuntur, *ut hic.* Cur ita? Veram traditionem non recipiunt: igitur nec fictam: Nec enim, nisi veri fictio esse potest, *l.* 4. *in fin. infr. de heredit. vel act. vend.* Goth. Adde *l.* 16. *et l.* 53. *in fin. supr. de peculio.* S. L.

(20) Hinc nota, difficilius jura et actiones separari, quam res corporales.

(21) Societate omnium bonorum inita, communicatur hereditas, legatum, donatio, omne lucrum. *Synops. eod.*

(22) *l.* 73. *infr. eod.*

(23) Coïta sit sc.

(24) Pacisci de hereditate viventis generaliter licet, at non specialiter.

(25) V. *l.* 1. *supr. de petit. hered.* Goth. Hereditas ex testamento non dicitur legitima, ita text. hic, et not. gloss. in verb. *ex testamento*; quæ vult, quod etiam illa dicatur legitima confirmatione. de quo late Jason. *ad l. unic. col.* 2. *C. quand. non pet. part.* Alciat. *lib.* 4. *paradox. cap.* 7. Bellon. *lib.* 3. *supputat. c.* 7. Zuccard. ad *l. fin. C. de edict. divi Adrian. tollend. n.* 151. Forcatulus *in Necyoman. jur. dialog.* 99. *n.* 5. Fernand Vasquius *de success. creat. in præfat. n.* 17. *et* §. 10. *num.* 41. Mod

(26) Imo et ad testamentarium, quum et hæc dicatur legitima *l.* 130. *infr. de verb. signif.* Ans.

(27) Societas malo dolo, vel fraude inita nullius est momenti Nam his fides contraria est. *Synops. eod. c.* 3.

(28) Contraria fides est fraudi, et dolo. *Goth.* Vide Goedd. *de contrah. stipulat. cap.* 3. *num.* 141. Ans.

(29) *Synops. eod. cap.* 4.

(30) Id est, tacito consensu. Cujac. *hic.* rebus in commune relatis. Idque colligitur ex actibus ipsi societati convenientibus, velut si duo simul habitant, si quæstus et lucra simul participant, si damna communiter tolerant, si ad societatem contrahendam apti sint et idonei: tunc enim active et passive sunt socii. vide Rolan. Valle, 1. *cons.* 91. *num.* 27.

(31) Expresso consensu. Cujac. *hic.* Nam ut re et verbis contrahere, duo sunt genera contrahendi inter præsentes, ita inter absentes dupliciter contrahitur: per Nuncium (id est, epistolam vivam) et per epistolam (id est, nuncium tacitum). Quid enim est epistola? tacitus nuncius, inquit Epictetus. Hæc *Cujac.* Porro verba cum hic dicimus, solennem verborum formulam non exigimus. *l.* 2. *infr. de oblig.*

(32) Per nuncium societas potest contrahi, *ut hic.* igitur et inter absentes: nam quæ per nuncium possumus, absentes gerimus. *l.* 1. §. 1. *supr. mandati. l.* 2. §. 2. *infr. de oblig et act.*

§. 1. Dissociamur renunciatione (1), morte (2), capitis minutione (3), et egestate (4).

Quarum rerum contrahitur. 1. De his, qui non sunt æquis facultatibus. 2. De donatione.

5. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

SOcietates (5) contrahuntur sive universorum (6) bonorum, sive negotiationis (7) alicujus, sive vectigalis (8), sive etiam rei (9) unius (10).

§. 1. Societas autem coïri potest, et valet etiam inter eos, qui (11) non sunt æquis facultatibus, cum plerumque pauperior (12) opera (13) suppleat, quantum ei per comparationem patrimonii deest.

§. 2. Donationis causa societas recte non (14) contrahitur (15).

De partibus lucri et damni.

6. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

SI societatem [mecum] coïeris, ea conditione (16), *ut partes societatis constitueres*, ad boni viri arbitrium ea res redigenda est: et conveniens (17) est viri boni arbitrio, ut non utique ex æquis partibus socii simus, veluti si (18) alter plus operæ, industriæ, pecuniæ in societatem collaturus sit.

De societate simpliciter contracta.

7. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

COïri (19) societatem et (20) simpliciter (21) licet: et si non fuerit distinctum (22), videtur coïta esse universorum, quæ ex quæstu (23) veniunt, hoc est si (24) quod lucrum ex emptione, venditione, locatione, conductione descendit.

De quæstu.

8. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

(QUæstus enim intelligitur, qui ex opera (25) cujusque descendit.)

9. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

NEc adjecit Sabinus, *hereditatem* (26), *vel legatum, vel donationes mortis causa, sive non mortis causa*: Fortassis hæc ideo, quia (27) non sine causa obveniunt, sed ob (28) meritum (29) aliquod accedunt.

10. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

ET quia plerumque vel a parente vel a liberto, quasi (30) debitum nobis hereditas obvenit.

11. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

ET ita de hereditate, legato, donatione, Quintus Mucius scribit.

12. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

SEd nec æs (31) alienum, nisi quod ex quæstu pendebit, veniet in rationem societatis.

De lucro.

13. IDEM lib. 32. ad Edictum.

SEd et si adjiciatur, *ut et quæstus* (32) *et lucri socii sint*, verum est, non ad aliud lucrum, quam quod ex quæstu venit, hanc quoque adjectionem pertinere.

De pacto, ne res dividatur, aut ne abeatur a societate.

14. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

SI convenerit inter socios, *ne* (33) *intra certum tempus communis res dividatur*, non videtur convenisse, ne

(1) Contrario consensu. v. *l.* 5. *C. h. t.*
(2) *l.* 65. §. 9. *Infr. eod.*
(3) V. *l.* 63. §. *ult. Infr. eod.*
(4) V. *l.* 65. §. 12. *infr. eod.*
(5) *Synops. d. c.* 4.
(6) Nomine et signo universali. Prudentius tamen faciunt Notarii, qui addunt, *societatem generalem contrahi super omnibus bonis, præsentibus et futuris, quocunque modo, licito tamen et honesto, adquisitis, et adquirendis, tam ex industria, quam fortuna, tam ex contractibus inter vivos, quam ultimis voluntatibus. l.* 3. §. 1. *supr. eod. Inst. eod. in pr.* Ferrariens.
(7) Puta vini, frumenti, lanæ. in hujusmodi societate communicantur ea omnia, quæ ex ea proveniunt, non aliunde, puta industria personæ vel fortuna quæsita. *l.* 52. §. 5. *infr. eod.*
(8) *l.* 63. §. 8. *infr. eod. l.* 3. *C. h. t.*
(9) Puta equi vendendi.
(10) Etiam minime. Sen. 10. *ep.* 74. socium efficit, etiam quod minima parte commune est. adde quartam speciem de qua *l.* 7. *infr. eod.*
(11) Societas jus quidem quodammodo fraternitatis, *l.* 63. *infr. eod.* constare tamen potest vel inter eos, qui non sunt æquis facultatibus, *ut hic.*
(12) Vide *l.* 29. §. 1. *infr. eod.* quid si legas, *pauperioris operæ*? Sed nil necesse: *pauperior opera* etc. *opera* in ablativo.
(13) Opera pauperis, vel opera pauper plerumque supplet patrimonii defectum.
(14) Vide *l.* 35. §. *antepenult. infr. de mort. causa donat.*
(15) Quid, valebitne ut donatio, si non valet ut societas? Ita censet Accursius: quod Jacobo Aretio non probatur. Cur enim valeat ut donatio, quod ut societas principaliter initum est? *l.* 1. §. 2. *supr. de constit.* Quid, quod communio hic nasceretur, si donationis nomine hic contractus substitisset, ac proinde societas esset? quod tamen hic negatur. Alioqui id mirum, cum transactio nullo dato, ne quidem jure pacti, valeat. *l.* 3. *C. de repud. vel abstin. hered. l. si ego.* 18. *supr. de reb. cred.*
(16) Sub conditione fit societas, *ut hic.* qua de re tamen dubitatur, propterea quod societati mancipatio inest, ut in emptione, quæ etiam imaginaria conditionem non recipiebat. Verum hodie imaginariæ emptiones sublatæ, *l. contractus.* 54. *infr. de oblig.* et consequenter placet hodie venditionem contrahi sub conditione. *l. sicut.* 20. *infr. locat.* §. *empt. Inst. de empt. et vend.*
(17) Potestas alicui concessa, in dubio significat arbitrium boni viri, *ut hic.* et in emptione, *l.* 7. *infr. de contrah. empt.* et in locatione, *l.* 24. *infr. locati.*
(18) *l.* 29. *l.* 80. *infr. eod. Novell. Leon.* 103.
(19) Tota *Sabini* est hæc lex, ut ostendit *lex* 9. *infr.*
(20) Societate simpliciter coïta, re non expressa, inita videtur societas lucri descendentis ex emptione, venditione, locatione, conductione, *Synops. eod. c.* 7. hoc est, ad res industria quæsitas, et lucra personalia, at non ea, quæ extra personæ industriam posita, ut sunt donationes et legata.
(21) Non adjecto signo universali, non expresso certo genere negotiationis, sive ea sit expresse contracta vel tacite: quod ultimum notat Rol. a Valle, 1. *cons.* 91. *n.* 28. 29. 30. 31.
(22) *Al.* dictum.
(23) Id est, ex operis, non ex fortuna, et ultimis voluntatibus ideoque hereditates, legata, et donationes in tali societate non communicantur, *l.* 8. *et seq. Infr. eod.*
(24) Quæstus lucrum continet.
(25) Ergo et ex causa militiæ factus quæstus continebitur. Quid, si thesaurus inventus sit? alibi dicam. Quid, si nulla opera intercessit, sed amicitia impellente, vel sponte aliquis nobis donaverit? non communicabitur. *l.* 9. *infr. eod.* adde *l.* 45. §. 2. *infr. de acq. vel omitt. hered.*
(26) *l.* 71. *in fin. infr. eod.*
(27) Beneficium præsupponit ac præsumit merita. *Bart.*
(28) Imo interdum sine merito venit hereditas. *l.* 48. §. 1. *infr. de her. inst.* Dic extraneis non sine merito obvenire: suis, quodam semper merito. *d.* §. 1. *l.* 10. *infr. eod.*
(29) Præsumitur liberalitas conferri in meritum, *ut hic.* ut pœna in demeritum. add. *l. Centurio.* 27. *infr. de milit. testam.*
(30) Hereditas parentum, liberis; libertorum, patronis quasi debita. adde *l.* 6. *infr. de bon. libert.*
(31) V. *l.* 27. *infr. eod.*
(32) Lucrum, alias generale vocabulum, hic restringitur ratione adjuncti sui, puta quæstus.
(33) Pactum ne intra certum tempus res communis dividatur, hoc præstat, ut ne sine justa causa ante id tempus renunciari possit societati.

societate abeatur. Quid tamen, si hoc convenit, *ne* (1) *abeatur?* an valeat? Eleganter Pomponius scripsit, frustra hoc convenire: nam etsi non convenit, si tamen intempestive (2) renuncietur societati, esse pro socio actionem: sed etsi convenit, *ne* (3) *intra certum tempus societate abeatur*, et ante tempus renuncietur, potest rationem habere renunciatio, nec (4) tenebitur pro socio, qui ideo renunciavit, quia conditio (5) quædam, qua societas erat coïta, ei non præstatur: aut quid, si ita [injuriosus (6) et] damnosus socius sit, ut non expediat eum pati?

15. Pomponius lib. 13. ad Sabinum.

VEl quod (7) ea re frui non liceat, cujus gratia negotiatio suscepta sit?

1. *Jus excipiendi transit contra singularem successorem, h. d. cum princ. l. seq.* Bartol.

16. Ulpianus lib. 30. ad Sabinum.

IDemque erit dicendum, si (8) socius renunciaverit societati, qui Reipublicæ (9) causa diu, et invitus sit abfuturus, quamvis nonnunquam ei objici possit, *quia potuit et per alium societatem administrare vel socio committere:* sed hoc non alias, nisi valde sit idoneus socius, aut facilis (10) abfuturo etiam per alium societatis administratio.

§. 1. Qui igitur paciscitur, *ne dividat* (11), nisi aliqua justa (12) ratio intercedat, nec (13) vendere poterit, nec alia (14) ratione efficiet, ut dividatur: Et (15) sane potest dici venditionem quidem non impediri, sed exceptionem (16) adversus emptorem locum habere, si ante dividat, quam divideret is, qui vendidit.

1. *Si renuncietur absenti.* 2. *Pactum de renunciatione.*

17. Paulus lib. 6. ad Sabinum.

SEd et socius, qui alienaverit, contra pactionem accipit (17), committit, et tenetur societatis, aut (18) communi dividundo judicio.

§. 1. Si (19) absenti renunciata societas sit, quoad (20) is scierit, quod is adquisivit, qui renunciavit, in commune redigi; detrimentum autem solius ejus esse, qui renunciaverit: sed quod absens adquisiit, ad (21) solum eum pertinere; detrimentum ab eo factum, commune esse.

§. 2. In societate autem coëunda, nihil attinet de renunciatione cavere [eundem], quia ipso (22) jure societatis intempestiva (23) renunciatio in æstimationem venit.

De renunciatione societatis a servo contractæ.

18. Pomponius lib. 13. ad Sabinum.

SI servus societatem coïerit, non (24) sufficiet, si jubeatur a domino servus abire a societate: sed socio renunciandum est.

De socio socii. De servo præposito societati, de compensatione lucri et damni.

19. Ulpianus lib. 30. ad Sabinum.

QUi admittitur socius, ei (25) tantum socius est, qui admisit, et recte: cum enim societas consensu (26) contrahatur, socius mihi esse non potest, quem ego socium esse nolui: Quid ergo, si socius meus eum admisit? Ei soli socius est:

20. Idem lib. 31. ad Edictum.

NAm socii (27) mei socius, meus socius non est (28).

21. Idem lib. 30. ad Sabinum.

ET quidquid fuerit de societate nostra consecutus, cum illo, qui eum adsumpsit, communicabit: nos [ei] cum eo communicabimus: sed factum ejus præstabitur societati, id est, aget socius, et societati præstabit, quod fuerit consecutus.

22. Gajus lib. 10. ad Edictum provinciale.

EX contrario factum quoque sociorum debet ei præstare sicuti suum: quia ipse adversus eos habet actionem. Item certum est, nihil vetare, prius [quam] inter eum, qui admiserit, et eum, qui admissus fuerit, societ

(1) Pactum, ne a societate discedatur, hoc præstat, ut ne a societate discedatur sine justa et legitima causa.

(2) *l.* 17. *in fin. l.* 65. §. 5. *infr. eod.*

(3) *l.* 14. §. 2. §. 3. *supr. comm. divid.*

(4) Fidem frangenti fidem servari non est necesse. v. *l.* 21. *C. de pact.*

(5) Conditio tacita inest societati, ut hinc inde fides servetur: Quid, si non servetur? poterit abiri a societate, quasi conditione non servata; etiamsi ita contracta fuerit societas, *ne abeatur.*

(6) Societati injuriosi hominis et damnosi socii renunciare licet. adde *l.* 7. *infr. de reb. cor.*

(7) Hæc, et superior causa, fratribus diligenter notanda gravatis a patre, *ne dividant.* Bart.

(8) Absentia diuturna, justa causa est dissolvendæ ante tempus societatis, si, qui abfuturus est, societatis negotia per alium æque commode explicare non possit.

(9) Sponsalibus ob hanc causam ut renuncietur, v. *l.* 2. *C. de repud.*

(10) Excusatur, qui procuratorem non misit, si facile nancisci procuratorem non potuit. Id hinc Bald. colligit.

(11) Ne dividatur. *Hal.*

(12) Generalis promissio justas semper exceptiones admittit.

(13) Cum aliquid prohibetur, prohibentur etiam media ad illud tendentia. *l.* 16. *infr. de sponsalib.*

(14) Prohibita societatis dissolutione, prohibentur et omnia, quæ ad eam dividendam pertinent.

(15) Et, *al.* sed.

(16) Excipiendi jus transit in singularem successorem. v. *l.* 17. §. 5. *supr. de pact.*

(17) Contra pactionem committit. *Hal.*

(18) Quoties scil. res desinit esse sociorum communis. *l.* 1. *supr. comm. dividundo.*

(19) Absenti socio renunciata societate, quæcunque renuncians adquirit, quoad absens scierit, in commune rediguntur: licet detrimentum non sit commune, sed ejus tantum, qui renunciavit. contrarium, quod absens ille socius lucrum facit, sibi tantum, socio facit; detrimentum, commune. *Synops. eod. c.* 17.

(20) Renunciatio socio renuncianti præjudicat statim: absenon ante, quam renunciationis fuerit admonitus.

(21) *l.* 67. §. 1. *infr. eod.*

(22) Κατὰ φύσιν τῆς κοινωνίας etc. natura societatis tenetur, intempestive societati renunciavit. *Synops. Ibid.*

(23) V. *l.* 14. *supr. eod.*

(24) Societatem servi jussus domini non dissolvit, cum ea etiam factum ipsius servi exigat.

(25) Socii socius, non est mihi socius, *l.* 20. *eod l.* 105. de verb. sign. *l.* 47. §. *fin. infr. de reg. jur.*

(26) *l.* 31. 32. *l.* 37. *l.* 44. *infr. eod.* Aus.

(27) Socius socii, non est socius meus, ut *hic.* sic liberti liberti, non est meus libertus: vasallus vasalli, non est meus vasallus. Doctores in *l. Pater.* 38. §. *duob.* 1. *infr. de leg.* 3. contra, amicus inimici, aut inimicus amici. inimicus esse videtur test. facit *l.* 1. §. *cum patronatus. supr. de offic. Præf. urb.*

(28) Nec enim potest socius mihi invito socium parare, ut non potest servitutem fundo communi imponere, *l.* 2. *supr.* servit. (contra est in usufructu. *l.* 5. *supr. de usufruct.*) rem communem celare, amovere, *l.* 45. *l.* 46. alienare plus parte sua 68. damnum in ea dare, *l.* 47. 48. 49. in eam, nisi sit sepulchrum, mortuum inferre, *l.* 39. nec socium obligare æris re nisi æs in communem arcam intulerit, *l.* 82. an et filiam ex communi pecunia? vide *l.* 81. *hoc tit.* potest tamen partem communis pro indiviso alteri donare, *l.* 12. *C. de donation* non parietem demoliri, et reficere. *l.* 8. *supr. de servit. præd.* urban. Item prohibere potius quam facere potest. *l.* 11. *supr.* vit. vind.

judicio agi, quam agi incipiat inter cæteros, et cum, qui (1) admiserit.

1. *Qui tenetur ratione culpæ, non liberatur cedendo actionem; et lucrum contingens ex industria, non compensatur cum damno contingente ex culpa.* Bald.

23. Ulpianus lib. 30. ad Sabinum.

De illo Pomponius dubitat, utrum actionem cum mandare sociis sufficit, ut, si facere ille non possit, nihil ultra sociis præstet: an vero indemnes eos præstare debeat: et puto, omnimodo (2) eum teneri ejus nomine, quem ipse solus admisit, quia difficile est negare, culpa ipsius admissum.

§. 1. Idem quærit, an (3) commodum, quod propter admissum socium accessit, compensari cum damno, quod culpa præbuit, debeat: Et ait, compensandum: Quod non (4) est verum (5): Nam et Marcellus lib. VI. Digestorum scribit, si servus unius ex sociis, societati a domino præpositus, negligenter (6) versatus sit, dominum societati, qui præposuerit, præstaturum: nec compensandum commodum, quod per servum (7) societati accessit, cum damno: Et ita Divum Marcum pronunciasse: nec (8) posse dici (9) socio, *abstine commodo, quod per servum accessit* [*si*] *damnum* (10) *petis* (11).

24. Idem lib. 31. ad Edictum.

Plane si ambo socii servum alterius præposuerint, non tenebitur dominus ejus nomine, nisi duntaxat de peculio (12): commune (13) enim periculum esse oportet, cum ambo eum præponamus (14).

25. Paulus lib. 6. ad Sabinum.

Non ob eam rem minus ad periculum socii pertinet, quod negligentia (15) ejus periisset, quod in plerisque aliis industria ejus societas aucta fuisset: Et hoc ex appellatione Imperator pronunciavit.

26. Ulpianus lib. 31. ad Edictum.

Et ideo, si socius quædam negligenter in societate egisset, in plerisque autem societatem auxisset, non compensatur compendium cum negligentia, ut Marcellus lib. VI. Digestorum scripsit.

De ære alieno.

27. Paulus lib. 6. ad Sabinum.

Omne æs alienum (16), quod manente societate contractum (17) est, de communi solvendum est (18): licet, posteaquam societas distracta est, solutum sit (19): igitur et si sub conditione promiserat (20), et, distracta societate, conditio extitit, ex communi solvendum est: ideoque si interim societas dirimatur, cautiones (21) interponendæ sunt.

28. Idem lib. 60. ad Edictum.

Si socii sumus, et unus ex die pecuniam debeat (22), et dividatur (23) societas, non debet hoc deducere socius, quemadmodum præsens debet, sed omnes dividere, et cavere (24), *cum dies venerit defensum iri socium.*

De partibus lucri et damni.

29. Ulpianus lib. 30. ad Sabinum.

Si non fuerint partes (25) societati adjectæ, æquas (26) eas esse constat (27). Si vero placuerit, ut quis duas partes vel tres habeat, alius unam, an valeat? Placet valere: si modo aliquid plus contulit societati vel pecuniæ, vel operæ, vel cujuscunque alterius rei [causa].

§. 1. Ita coïri societatem posse, ut nullius partem (28) damni (29) alter sentiat, lucrum vero commune sit, Cassius putat: Quod ita (30) demum valebit (ut et Sabinus scribit (31)) si tanti sit opera, quanti damnum est: plerumque enim tanta est industria socii, ut (32) plus societati conferat, quam pecunia: Item si solus naviget, si solus peregrinetur, periculo (33) subeat solus.

§. 2. Aristo refert, Cassium respondisse, societatem (34) talem coïri non posse, ut alter lucrum tantum, alter da-

(1) Quem, *Florentina.*
(2) Cedendo actiones, non liberatur, qui culpa sua obligatus est.
(3) Lucrum industria contingens non compensatur cum damno contingente ex culpa.
(4) Imo est; et est compensatio. *l.* 6. *supr. de compensat.*
(5) Imo, verum est. *l.* 11. *in fin. supr. de negotiis.*
(6) Ita ut ejus negligentia obfuerit societati.
(7) Id est, per industriam servi.
(8) Socio in hoc casu dici non potest, Si vis me universim damnum servi per me præpositi negligentia contractum subire, commodo per eum adquisito abstine, *ut hic.* nec enim cum lucro negligentia compensatur. 12. *Eclog.* 1. *cap.* 125.
(9) *Sub.* per eum, qui servum præposuit.
(10) Id est, quod interest.
(11) *Al.* non petis.
(12) Si damnum culpa intulit societati.
(13) Commune esse debet, quod communiter fit a pluribus.
(14) Cum præposuerint. *Halo.*
(15) Negligentia socii in uno non excusatur, quod in aliis rebus diligens fuerit. Ex hac lege et sequenti restitui potest *cap.* 25. 12. *Eclog. tit.* 1. quod mutilum esse constat.
(16) *l.* 12. *supr. eod. l.* 213. §. 1. *infr. de verb. signif.*
(17) Ab uno sociorum, in societatis commodum.
(18) Vide tamen *l.* 82. *infr. eod.*
(19) *Sub.* pretium rei in societatem emptæ.
(20) Societate constante contractum debitum, ea dissoluta, creditori solvendum est in præsenti, si purum est debitum: si vero sub conditione, vel in diem, interponitur cautio.
(21) De socio sc. defendendo eveniente conditione, sub qua obligatus est nomine societatis. *l.* 28. *l.* 38. *l.* 67. *infr. eod.*

(22) *Sub.* societatis causa.
(23) Pendente die.
(24) *Sub.* socio in diem obligato.
(25) Lucri, et damni.
(26) Præsumitur æquis partibus coïta societas, *ut hic. Synopsis eod. c.* 29. Ita lex partes tacite colligit, quæ expressæ a contrahentibus non sunt.
(27) Si æquale fuit capitale, id est, si uterque eandem sortis pecuniæve quantitatem vel easdem operas contulit: Si inæquale fuit, partes lucri et damni inæquales erunt juxta quantitatem capitalis, sive sortis: id enim tacite actum intelligitur. *l.* 6. *in fin. supr. eod. l.* 80. *in fin. infr. eod.*
(28) Ut nullam partem. *Hal.*
(29) Pecuniæ ab alio socio collatæ, ut si ea pereat, socio non teneatur: cum tuas operas in vicem rei pecuniæve per socium collatæ perdideris. Nam et si ea duntaxat salva fuerit, tota revertatur ad eum, qui eam contulit. At enim, inquies, te operam perdidisse: Res ita est: sed alter vicissim pecuniam otiosam in societate habuit.
(30) Vide Theophilum, §. 2. *Inst. eod.*
(31) Societas potest ita iniri, ut nullam partem damni sentias, et tamen lucri partem sentias, si tanti opera tua est, quanti damnum, veluti si solus naviges, peregrineris, vel pericula subeas. *Synops. ibid. c.* 29. *in fin.*
(32) *l.* 1 *C. h. t. l.* 5. §. 1. *supr. eod. l.* 80. *infr. eod.* §. 2. *Inst. eod.*
(33) *Al.* pericula.
(34) Societas ea pactione contrahi non potest, ut tu damnum tantum capias, alter lucrum. *Synops. d. c.* 29.

mnum sentiret: et hanc societatem *leoninam* (1) solitum appellare: Et nos consentimus, talem societatem nullam esse, ut alter lucrum sentiret, alter vero nullum lucrum, sed damnum sentiret. Iniquissimum enim genus societatis est, ex qua quis damnum, non (2) etiam lucrum spectet (3).

Lucrum dicitur deducto damno, et damnum dicitur deducto lucro. Bald.

30. Paulus lib. 6. ad Sabinum.

Mucius lib. xiv. scribit, non posse societatem coïri, ut aliam damni, aliam lucri partem socius ferat. Servius in notatis Mucii ait, nec posse societatem ita contrahi: neque (4) enim lucrum intelligitur, nisi omni damno (5) deducto (6); neque damnum, nisi omni lucro deducto: Sed potest coïri societas ita, ut ejus lucri, quod reliquum in societate sit, omni damno deducto, pars alia feratur: et ejus damni, quod similiter relinquatur, pars alia capiatur.

De actione pro socio, et judiciis divisoriis.

31. Ulpianus lib. 30. ad Sabinum.

Ut sit pro socio actio, societatem intercedere oportet: nec enim sufficit, rem esse communem, nisi societas intercedit: communiter autem res agi potest etiam citra (7) societatem: [ut] puta cum non affectione societatis incidimus in communionem, ut evenit in re duobus legata: item (8) si a duobus simul empta res sit: aut si hereditas vel donatio communiter nobis obvenit: aut si a duobus separatim emimus partes eorum, non socii futuri.

32. Idem lib. 2. ad Edictum.

Nam cum (9) tractatu (10) habito societas coïta est, pro socio est actio: cum sine tractatu, in re ipsa et negotio communiter gestum videtur:

33. Idem lib. 31. ad Edictum.

Ut in conductionibus publicorum (11), item in emptionibus; nam qui nolunt inter se contendere, solent per nuncium rem emere in commune: Quod a societate longe remotum est, et ideo societate sine tutoris auctoritate coïta, pupillus non (12) tenetur: attamen (13) communiter gesto tenetur.

34. Gajus lib. 10. ad Edictum provinciale.

Quibus casibus, si quid forte unus in eam rem impenderit, sive fructus mercedesve unus perceperit, vel deteriorem fecerit rem, non societatis judicio locus est: sed inter coheredes quidem familiæ erciscundæ judicio agitur: inter cæteros, communi dividundo.

† Inter (14) eos quoque, quibus hereditario jure communis res est, posse et communi dividundo agi.

De heredibus.

35. Ulpianus lib. 30. ad Sabinum.

Nemo potest societatem heredi (15) suo sic parere (16), ut ipse heres socius sit. † In heredem (17) autem socii proponitur actio, ut (18) bonam fidem præstet;

36. Paulus lib. 6. ad Sabinum.

Et acti etiam culpam (19), quam is præstaret, in cujus locum successit, licet (20) socius (non) sit.

37. Pomponius lib. 13. ad Sabinum.

Plane si hi, qui sociis heredes exstiterint, animum injecerint (21) societatis in ea hereditate novo consensu; quod postea gesserint, efficitur, ut in pro socio actionem deducatur.

Cautiones de futuro damno, vel lucro. 1. De impensis et fructibus.

38. Paulus lib. 6. ad Sabinum.

Pro socio arbiter (22) prospicere (23) debet cautionibus (24) in futuro damno vel lucro pendente ex ea societate: Quod Sabinus in (25) omnibus bonæ fidei judiciis existimavit: sive generalia (26) sunt, veluti pro socio, negotiorum gestorum, tutelæ: sive specialia, velut mandati, commodati, depositi.

§. 1. Si tecum societas (27) mihi sit, et res ex societate communis, quam impensam (28) in eas fecero, quosve fructus ex iis rebus ceperis, vel pro socio, vel communi dividundo (29), me consecuturum; et altera actione alteram tolli (30) Proculus ait.

39. Pomponius lib. 13. ad Sabinum.

Si fundus mihi tecum communis sit, et in eum mortuum intuleris, agam (31) tecum pro socio (32).

(1) Nam leo (ut est in Apologo) communem ex venatione prædam sic dividebat cum vulpe, ut sibi ferme totam retineret, vulpi vix minimam concedens partem: Seneca 2. *epist. ult.* sine amico visceratio leonis ac lupi vita est. *Goth.* De societate Leonina vide Mantic. *de tacit. et ambig. lib.* 6. *tit.* 8. Ans.

(2) Vide *l.* 55. *in fin. infr. eod.*

(3) *Al.* speret.

(4) Lucri norma, damnum: damni, lucrum: *Lucrum* est, quod damno deducto superest: *damnum*, quidquid lucro deducto reliqui est.

(5) *Sub.* casuali, fortuito.

(6) Imo, lucrum percipitur damno non deducto. *l.* 23. *in fin. supr. eod.*

(7) Actio pro socio oritur ex contractu, non ex nuda communione: et ex antecedenti conventione fit, non ex incidenti. *l.* 2. *supr. commun. divid. l.* 4. *C. commun. divid.* §. 3. *Instit. de oblig. ex quasi contr.*

(8) *l.* 2. *C. h. t.*

(9) Societas seu κοινωνία fit tractatu habito, seu conventione: κοινοπραξία, seu communiter gestum, sine tractatu, et conventione. *Synops. eod. cap.* 32. 3. Harm. 10. §. 3.

(10) Id est, quoties conventio contractum præcedit, ἀπὸ συναινέσεως. *Synops eod. cap.* 32.

(11) Puta vectigalium, *ut l.* 5. *supr. eod. l.*63. §. 8. *infr. eod.*

(12) Cur ita? vid. *l.* 110. §. 2. *infr. de reg. jur.*

(13) Cur ita? collige *ex l.* 29. *vers. denique. supr. comm. divid. l.* 46. *infr. de oblig. et act.*

(14) *l.* 20. §. 4. *l.* 44. *supr. famil.*

(15) Societas ad heredem non transit, nisi dictum sit. *l.* 59. *infr. eod.*

(16) *Al.* parare.

(17) *l.* 63. §. 8. *infr. eod.*

(18) Societas non transit ad heredem, licet eo, quod ipse gesserit, teneatur, et cœpta a defuncto perficere teneatur: hæc enim bonæ fidei propria sunt. *l.* 40. *infr. eod.*

(19) *l.* 40. *infr. eod.*

(20) *d. l.* 63. §. 8. *infr. eod.*

(21) Adde *l.* 44. *infr. eod.*

(22) Datus a Prætore. vide *l.* 18. *in fin. supr. qui satisdare.*

(23) Futuri cautio ad Judicem pertinet in judiciis, sive generalia sint, sive specialia, scilicet, quoties æquitas suadet.

(24) *l.* 27. *in fin. supr. eod.*

(25) Vide *l.* 41. *supr. de judiciis.*

(26) Judiciorum bonæ fidei alia generalia, alia specialia.

(27) *Sub.* conventionalis.

(28) *l.* 52. §. 4. *infr. eod.* Pro socio actione expensas pro se factas socius consequitur.

(29) *l.* 43. v. *l.* 47. *infr. eod.*

(30) *l.* 41. *l.* 50. *in fin. infr. eod.*

(31) An ut tollas mortuum? An ut partis fundi æstimatio præstetur? An potius, ut omne damnum, quodque mea plane interest?

(32) Alibi in factum, *l.* 6. §. 6. *supr. commun. dividundo.*

De herede.

40. Idem lib. 17. ad Sabinum.

HEres socii, quamvis (1) socius non est, tamen ea, quæ per defunctum inchoata sunt, per heredem explicari debent (2): in quibus (3) dolus (4) ejus admitti potest (5).

De stipulatione pœnali.

41. Ulpianus lib. 20. ad Edictum.

SI quis a socio pœnam (6) stipulatus sit, pro socio non aget, si (7) tantumdem in pœnam sit, quantum ejus interfuit.

42. Idem lib. 45. ad Sabinum.

QUod si ex stipulatu (8) eam consecutus sit, postea pro socio agendo, hoc minus accipiet: pœna ei (9) in sortem imputata.

De concursu actionis pro socio, et communi dividundo.

43. Idem lib. 28. ad Edictum.

SI actum sit communi dividundo (10), non tollitur pro socio actio, quoniam (11) pro socio et nominum (12) rationem habet (13), et adjudicationem non admittit (14): sed si postea pro socio agatur, hoc minus ex ea actione consequitur, quam ex prima actione consecutus est.

De re vendenda data.

44. Idem lib. 31. ad Edictum.

SI margarita tibi vendenda dedero, ut, *si ea decem vendidisses, redderes mihi decem: si pluris, quod excedit, tu haberes*, mihi videtur, si (15) animo (16) contrahendæ (17) societatis id actum sit, pro socio esse actionem: si minus, præscriptis verbis (18).

45. Idem lib. 30. ad Sabinum.

REi communis nomine cum socio furti (19) agi potest, si per fallaciam dolove malo amovit, vel rem communem celandi animo contrectet: sed (20) et pro socio actione obstrictus est: nec (21) altera actio alteram tollet (22): Idemque in omnibus bonæ fidei judiciis dicendum est.

46. Paulus lib. 6. ad Sabinum.

IDem est et (23) in colono (24), et in eo, qui negotia gerit (25), et qui mandatum nostrum exequitur, et in tutore (26).

1. *De damno dato in re communi.*

47. Ulpianus lib. 30. ad Sabinum.

SEd si ex causa furtiva condixero, cessabit pro socio actio, nisi si pluris mea intersit.

§. 1. Si damnum (27) in re communi socius dedit, Aquilia (28) teneri eum, et Celsus, et Julianus, et Pomponius scribunt:

48. Paulus lib. 6. ad Sabinum.

SEd nihilominus et pro socio tenetur.

49. Ulpianus lib. 31. ad Edictum.

SI hoc facto societatem læsit: si verbi gratia negotiatorem servum vulneraverit, vel occidit (29).

50. Paulus lib. 6. ad Sabinum.

SEd actione pro socio consequitur, ut altera (30) actione contentus esse debeat, quia utraque actio ad rei persecutionem respicit: non, ut furti, ad pœnam dumtaxat.

De furto. 1. *De plagio.*

51. Ulpianus lib. 30. ad Sabinum.

MErito autem adjectum est (31), *ita demum furti actionem* (32) *esse* (33), *si per fallaciam et dolo malo amovit* (34): quia, cum sine dolo malo fecit, furti non tenetur; et sane plerunque credendum est, eum (35), qui

(1) Heres socius non est. *l.* 36. *in fin. supr. l.* 63. §. 8. *infr. eod.*

(2) Ut et heres tutoris et negotiorum gestoris. *l.* 1. *l. qui heredes. C. de hered. tut. l.* 21. §. 2. *supr. de negot. gest.* Ans. Imo non cogitur. *l.* 19. *infr. de accusationibus.*

(3) *Sub.* explicandis.

(4) *Dict. l.* 36.

(5) Ideo tenetur.

(6) Pœna conventionalis succedit loco rei: ideoque pœna exacta, res: ut per contrarium, re exacta, pœna peti non potest, nisi plus in re, quam in pœna sit. adde *l. ult. supr. de rebus cred.* Goth. Enodationem hujus et præcedentis legis vid. apud Joann. Zanger. *de except. part.* 3. *cap.* 5. *n.* 108. Ans.

(7) Cur ita? vide *l.* 38. *in fin. supr. eod.*

(8) Hoc est, certi condictione ex stipulatione, si certa: ex stipulatu, si incerta.

(9) Imo, quod pœnæ nomine a debitore exactum est, lucro debet cedere creditoris. *l.* 74. *infr. de solut.* v. *l.* 4. §. 7. *infr. de doli mali et met. except.*

(10) *l.* 38. *in fin. supr. eod.* v. *l.* 47. *Infr. eod.*

(11) Pro socio actionis, et communi dividundo, hæc differentia est: pro socio actio, qua nominum rationem habet a socio contractorum, ea parte superat actionem communi dividundo: qua vero adjudicationem non admittit, in eo superatur a communi dividundo actione.

(12) Ab uno sociorum contractorum.

(13) Possunt enim communicari nomina, non dividi. Interim nota differentias actionis pro socio, et communi dividundo: est enim mutua inter eas relatio, ut excedentis, et excessi.

(14) Quia pro socio actio efficit, ut conferatur in communionem, quod antea commune non fuit: ad quam communionem nihil facit adjudicatio. Communi dividundo judicium versatur circa res, quæ communes sunt, æqualiter dividendas.

(15) Ut *l.* 37. *supr. eod.*

(16) Id est, societas tum demum contrahitur, cum societatis contrahendæ animus adest, qui ex qualitate personæ colligitur.

(17) Ut, quia ego rem, tu operam contulisti.

(18) Hoc est, do, ut facias.

(19) *l.* 51. *Infr. eod.*

(20) Socius et furti et pro socio actione teneri potest, nec alteram altera actio tollit. *Synops. eod. c.* 43.

(21) Actio rei persecutoria tollitur alia rei persecutoria, pœnali non tollitur, et e contra.

(22) Si pluris mea intersit. *l.* 47. *Infr. eod.*

(23) Id est, et in colono. Cujac. 9. *obs.* 15. *in fin.*

(24) *l. si locatum tibi.* 42. *infr. locati.*

(25) *Sub.* sine mandato.

(26) Vide tamen *l. tres tutores.* 55. *infr. de administr. et peric. tut.*

(27) *l.* 59. *in fin. infr. eod. l.* 9. *supr. de serv. corrupt.*

(28) Adfinia remedia actionis pro socio sunt, legis Aquiliæ, *ut hic.* communi dividundo. *l.* 38. *in fin. l.* 43. *supr. eod.* et furti actiones. *l.* 45. *supr. eod. l.* 51. *infr. eod.*

(29) Vide *l.* 19. *supr. ad l. Aquil.*

(30) Vid. *l.* 38. *supr. eod.*

(31) *l.* 45. *supr. eod.*

(32) *Sub.* contra socium.

(33) Nunquam fit præscriptio delicti, Alciat. *de præscriptionib. reg.* 3. *præsump.* 1. Cravett. *cons.* 17. *n.* 6. Felin. *ad c. cum dilect. n.* 2. *extr. de accusat. et ad c. in præsentia. n.* 13. *de probat.* ubi etiam Decius *n.* 57. Marsil. *singul.* 218. Jason. *ad l.* 1. *n.* 24. *C. de serv. fugit.* Fallit in mulieribus. Cagnol. *ad l. fœminæ. n.* 9. *licet reprobet. infr. de reg. jur.* Fallit ratione patriæ, Tiraquell. *de legibus connubialib. l.* 7. *n.* 1. Fallit ratione parentum, idem Tiraquell. *ibidem. n.* 8. Fallit in populo illegitime coadunato, Abb. *ad c.* 2. *n.* 3. *ext. de elect. et ad c. cum ecclesia. n.* 31. *de caus. poss. et propr.* Cott. *in memorab. in voce* Delictum. Socin. *reg.* 39. Mod.

(34) *Sub.* rem communem.

(35) Adde *l.* 9. *in fin. pr. supr. de serv. corrupt. l.* 15. §.36. *infr. de injur.*

partis dominus est, jure potius suo [re] uti, quam furti consilium inire.

§. 1. Et ideo videbimus, an Favia (1) teneatur? Et ratio (2) quidem facit, ne teneatur; verum, si plagium fecit (3), vel suppressit, Favia teneri (4).

Si is, qui mandavit alteri, ut emeret, et sibi partem cederet, ipse emit. 1. *De bona fide.* 2. *De dolo, culpa, et casu fortuito.* 5. *De argentariis sociis.* 6. *De fratribus parentum hereditates indivisas habentibus.* 7. *De sociis, quorum unus pecuniam, alter operam contulit.* 8. *De fratribus sociis.* 9. *De morte socii.* 10. *De refectione communis insulæ.* 11. *De societate ad emendum.* 12. *De refectione rei communis.* 13. *De usu rei communis.* 14. *De pluribus societatibus inter eosdem.* 15. *De sumptibus.* 16. *De societate omnium bonorum. De delictis.*

52. Idem lib. 31. ad Edictum.

Cum duobus (5) vicinis fundus [conjunctus] venalis esset, alter ex his petit ab altero, *ut eum fundum emeret, ita ut ea pars, quæ suo fundo juncta esset, sibi cederetur:* mox ipse eum fundum, ignorante vicino, emit. Quæritur, an aliquam actionem cum eo vicinus habeat? Julianus scripsit, implicitam (6) esse facti quæstionem: nam (7) si hoc solum actum est, *ut fundum Lucii Titii vicinus emeret et mecum communicaret*, adversus me, qui emi, nullam actionem vicino competere: si vero id actum est, ut quasi commune negotium gereretur (8), societatis judicio tenebor, ut tibi deducta parte (9), quam mandaveram, reliquas partes præstem.

§. 1. Venit autem in hoc judicium pro socio bona fides (10).

§. 2. Utrum ergo tantum dolum, an etiam culpam (11), præstare socium oporteat, *quæritur?* Et Celsus lib. VII. Digestorum ita scripsit, Socios inter se dolum (12) et culpam præstare oportet: Si (13) in coëunda societate (inquit) artem (14) operamve pollicitus est alter, veluti cum pecus in commune pascendum, aut agrum politori (15) damus in commune quærendis (16) fructibus: nimirum ibi etiam (17) culpa præstanda est: pretium enim operæ artis (18) est velamentum (19). Quod si rei communi socius nocuit, magis admittit, culpam quoque venire.

§. 3. Damna (20), quæ imprudentibus (21) accidunt, hoc est, damna fatalia, socii non cogentur præstare: ideoque si pecus æstimatum datum sit, et id latrocinio aut incendio perierit, commune damnum est, si nihil dolo aut culpa acciderit [ejus, qui æstimatum pecus acceperit]: Quod si a furibus (22) subreptum sit, proprium ejus detrimentum est: quia custodiam præstare debuit, qui æstimatum accepit. Hæc vera sunt, et pro socio erit actio si modo societatis contrahendæ causa pascenda data sunt quamvis æstimata.

(1) De plagiariis.

(2) Prima quidem facie scilicet. *Accursius.* adde tamen *l.* 14. *C. ad l. Fabiam.* Dic potius, *rationis* voce hic intelligi præsumptionem illam, de qua paulo ante dictum est.

(3) Præsumitur in dubio casu quisque suo jure potius uti, quam alteri nocere, aut obesse velle. adde *l.* 4. *C. si serv. exportand.* v. Alciatum, 3. *præsumpt.* Interpretationem in dubio accipimus, quæ delicto careat. *cap. estote. extr. de regulis.* Actus a providis et honestis personis interpositus præsumitur juste ac legitime factus. *cap. nisi essent viri providi. etc. de præbendis. dict. cap. estote.* Et cum actus referri ad delictum et non delictum potest, ad eam partem potius referre eum oportet, quæ delicto careat, quam quæ delictum habeat, vel inducat. *Gloss. in can. absit.* 11. *quæst.* 3. Magna enim præsumptio ex qualitate personarum ducitur. et breviter, Dolus regulariter non præsumitur, nisi probetur. *l. dolum.* 6. *C. de dol.*

(4) Vendendo servum dolo malo.

(5) Vide Leonin. *Emendat. lib.* 3. *cap.* 3. *num.* 3.

(6) *Sub.* criminaliter, et civiliter.

(7) Implicita facti quæstio, in qua facti controversia accurate spectanda est, et breviter: Mandati agitur, ubi mandatum: pro socio, ubi animus societatis contrahendæ fuit.

(8) Id est, si mandavi vicino meo, ut fundum venalem Titii vicinum mihique utilem emeret, cumque emi, conveniri non possum. Quod si ei mandavi, ut eum fundum emeret, futurum nobis communem, cumque postea emi, adversus contractam societatem venio, ideoque actione pro socio teneor. Cur tam varie? vel ideo quod in mandato pœnitere liceat: in societate, non æque.

(9) Proxima fundo meo.

(10) Ideoque socius socio de dolo et culpa tenebitur. §. 2. *infr. eod. l.* 3. *C. eod.* utrumque enim bonæ fidei contrarium est.

(11) Latam, et levem.

(12) Socius doli tenetur. *Synops. Basilic. eod. c.* 49.

(13) *Eclog. c.* 49.

(14) *Ars* hic pro industria, pro opera denique.

(15) Pollicitori. *Haloand. Budæus*, licitatori, id est, colono partiario plurimo omnium licitanti: reprehensi ab Antonio Augustino, 4. *Emend.* 9. Politores sunt, qui agros excolere atque polire consueverunt. Hinc Nonius, *politiones agrorum.* Ennius 3. Satyr. *Africa campos politos gerit.* et annal. 9. *rostros dente fabros carpsit causa poliendi agri.* Varro, *ex agri depolitionibus ejiciuntur.* et apud Catonem de re rustica, *Politor hordeum quinto modio dividat*: add. Festus *in Polimenta.* Huc refer poliendi verbum ex *l.* 9. §. 5. *infr. locati.* Politio vero est, cum ager colendus alicui locatur pactione certæ partis frugum, ut sextæ, aut septimæ aut nonæ. Turnebus 30. *advers. ex Catonis.* 163.

(16) Colonus partiarius non deducit impensas factas ratione fructuum, cum teneatur præstare operam, ac partem.

(17) Socius etiam culpam præstat, si in coëunda societate artem vel operam pollicitus est. *Synops. ibid.* Artifex culpam præstat.

(18) Operæ, et artis. *Hal.* et meo judicio recte. Hoc sensu Qui boves pastori dat animo societatis in bobus contrahendæ, re ipsam præstat: pastor autem, operam: valet hæc societas. Na velamentum, id est, præstatio collatioque operæ et artis, preti est. Perinde est, ac si pretium pastor conferret: quippe industr ejus, ac opera vicem pretii sustinet: Ac ut societas valet uno rem altero pretium, seu pecuniam conferente, ita hoc casu valebit uno boves, altero operas, et artem conferente. *Velamentum*, est, præstatio operæ, et artis, pretium est: pretii loco est.

(19) Quidam *hostimentum*: *Velamentum* Budæus posse legi m net, etsi barbare, ut sit τιμὴ ἀντάξιος τῆς τε ἐργασίας, καὶ τ τέχνης. Sed Arnoldus Ferronius apud Cujac. *Instit. eod.* legit *lev mentum*, id est, examen, sive sacoma, eademque voce usum U pianum monet in *l.* 3. §. 2. *infr. si familia.* Interias pessime hu locum is interpretatur, qui eum ita reddit: Pecunia supplet, velat, quod et in arte et opera deest. cum sit omnino ita redde dum, ars et opera velat, et supplet, quod in pecunia deest. II tom. *de usur.* 7. *et* 4. *observ.* 7. æquamentum legi a nonnullis n tat, et ita quidem Avellanus quoque legendum existimat, *cap.* 2 *Restitutionum legit.*

(20) Socius casus fortuitos non agnoscit. Ideoque si pecus æ matum datum sit, idque a latronibus raptum sit, commune mnum est: si a furibus subreptum sit, tantum ejus detrimentu qui pecus habuit: quippe custodiam præstare debet, qui æstim accepit. Datur itaque in eum pro socio actio, si modo societa causa pascenda data sunt, quamvis æstimata. *Synops. Basil. eo c.* 49. *et* 3. Harmenop. 10. §. 24.

(21) Prudentibus. Gilbertus Regius 2. *Enantioph.* 40. repreh sus a Roberto 2. *receptar.* 31. Hotomanus quoque legit *prude bus*, 4. *obs.* 16. *ubi, qui sint casus fatales*, vide.

(22) Socius socio non præstat damnum fatale a latronibus ac ptum, licet a furibus præstet. Cur? adversus latrones parum dest custodia: adversus furem prodesse potest, si quis advigil Latrocinium, fatale damnum, sed casus fortuitus est: ut non fi tum.

§. 4. Quidam (1) sagariam (2) negotiationem (3) coïerunt, alter ex his ad merces comparandas profectus in latrones incidit, [suamque] pecuniam perdidit: servi ejus vulnerati sunt, resque proprias perdidit: Dicit Julianus damnum esse (4) commune, ideoque actione pro socio damni partem dimidiam agnoscere debere, tam pecuniæ, quam rerum cæterarum, quas secum non tulisset socius, nisi ad merces communi (5) nomine comparandas proficisceretur: Sed et si quid in medicos impensum est, pro parte socium agnoscere debere, rectissime Julianus probat: Proinde et si naufragio quid periit, cum non alias merces, quam navi, solerent (6) advehi, damnum ambo sentient; nam sicuti (7) lucrum, ita damnum quoque commune esse oportet, quod non culpa socii contingit.

§. 5. [Cum] duo erant argentarii socii, alter eorum aliquid separatim (8) quæsierat, et lucri (9) senserat: *quærebatur*, an commune esse lucrum oporteret? Et Imperator Severus Flavio Felici in hæc verba rescripsit: *Etiam si maxime argentariæ societas inita est, quod quisque tamen* (10) *socius non ex argentaria causa quæsiit, id ad communionem non pertinere, explorati juris est.*

§. 6. Papinianus quoque lib. III. Responsorum ait: Si fratres (11) parentum indivisas (12) hereditates ideo retinuerunt (13), *ut emolumentum ac damnum in* (14) *his commune sentirent*, quod aliunde (15) quæsierint, in commune non redigetur.

§. 7. Item ex facto consultum respondisse se, ait lib. III. Responsorum: Inter Flavium Victorem (16) et Vellieum Asianum placuerat (17), *ut, locis emptis pecunia Victoris monumenta fierent opera et peritia Asiani: quibus distractis, pecuniam Victor cum certa quantitate reciperet, superfluum Asianus acciperet, qui operam in societatem contulit*: Erit pro socio (18) actio.

§. 8. Idem Papinianus eodem libro ait (19), si inter fratres voluntarium consortium (20) initum fuerit; et stipendia (21), cæteraque salaria in commune redigi judicio societatis: quamvis filius emancipatus hæc non cogatur conferre fratri (inquit) in potestate manenti: quia, etsi in potestate maneret, præcipua (22) ea haberet.

§. 9. Idem respondit, societatem (23) non (24) posse ultra (25) mortem porrigi: et ideo nec libertatem (26) de supremis judiciis constringere quis poterit, vel cognatum ulteriorem proximioribus præferre.

§. 10. Idem respondit, Socius (27), qui cessantis (28) cessantiumve portiones insulæ restituerit (29), quamvis aut sortem cum certis usuris (30) intra quatuor menses, postquam opus refectum erit, recipere potest, exigendoque

(1) Socius, communis negotiationis causa peregre profectus, in latrones incidit, et pecuniam resve suas perdidit, quas nisi negotiationis causa secum non tulisset: respondetur, socium partem damni adgniturum, ac præterea impensarum in medicos factarum, *ut hic.* Idem est et, si navigans cum mercibus naufragium fecerit, et damno adfectus sit: quum non nisi mari merces advehi consueverunt. *Synopsis eod. c.* 49.

(2) Sagaria negotiatio quid sit, v. *l.* 5. §. 15. *supr. de tributor.*

(3) Sic negotiatio lignaria, Capitolino *in Pertinace*: negotiatio Asiatica Ciceroni 16. *epist. fam.*

(4) Aliud est in casu *l.* 26. §. 6. *supr. mandati.*

(5) *Al.* non communi nomine, *male.*

(6) Culpa facere non videtur, qui facit consueta, id est, ut solet fieri.

(7) Paulus 2. *sent.* 16. ait, lucrum ita et damnum inter socios communicari, nisi quid culpa socii vel fraude eversum est.

(8) Actione pro socio non præstantur, quæ alter ex sociis extra societatem quæsiit.

(9) *Al.* lucrum.

(10) Unius negotiationis societas ad alium non porrigatur. *Bart.*

(11) 3. Harm. 10. §. 27. non minores sc. nec enim id fieri debet sine auctoritate tutoris. *l.* 33. *supr. eod.*

(12) Societas tacite omnium omnino bonorum, non censetur contracta inter fratres, hoc ipso quod hereditatem paternam inter se non diviserint, hac mente, ut emolumentum et damnum in his commune sentirent. Cujus rei is effectus est, ut non teneantur eo nomine inter se judicio societatis conferre quidquid lucri extrinsecus fecerint.

(13) Expresse: quid, si tacite? et si tacite, quibus signis atque argumentis deprehendemur societatem iniisse? non satis est, ut qui negotiatur, major sit: requiritur enim consensus tutoris, si aliqui minores sint, *dict. l.* 33. et inter majores non sufficit ad præsumendam tacitam societatem, quod unius et ejusdem parentis hereditatem possideant. Bart. *hic. n.* 3. Item non sufficit, ut simul vivant, utque eorum unus negotietur alterius nomine. Requiritur etiam, ut res solitæ sint semper in commune redigi. v. *l.* 4. *supr. eod.* interea moneamus non censeri inter eos contractam societatem omnium bonorum, sed illius tantum actus, qui gestus est. adde superioribus præsumi tacitam societatem inter duos, si inter se communiter negotiati sint: si confecta negotiatione unus eorum res societatis distraxerit: si ambo interfuerint rationibus, quas calculatas et computatas oportebat cum creditoribus subducere: si reus, societatis judicio, habitationis et alimentorum nomine, pro actore ejusdem judicii solverit: si pluries idem diversis locis et coram diversis personis communionem agnoverit: si ambo promiscue societate usi fuerint: si constabit actorem negotiationi præfuisse. adde conjunctim superioribus, si ambo simul habitaverint, de quo v. Mynsing. 2. *Resp.* 18. *n.* 33. *et seq.*

(14) Lucri societas in rebus certis, non extenditur ad lucra aliunde quæsita.

(15) Adde *l.* 4. *infr. de castrensi.*

(16) Hi duo referuntur in *l.* 13. §. 5. *infr. de action. empt.* nisi quod non Flavius Victor, *ut hic.* sed Terentius Victor appellatur, sed forte hic Flavius Victor coheres fuit Terentii.

(17) Ut observetur societatis pactum, competit actio pro socio, *ut hic. et l.* 17. *supr. eod.*

(18) Pro socio actione petimus pacta societatis nomine inita conservari.

(19) Quamvis frater emancipatus non conferat in potestate manenti ea, quæ adquirit in militia, nec etiam stipendia (quando, tametsi maneret in potestate, patri tamen non adquireret,) tamen si societatem fratres inierint, etiam hæc in commune rediguntur. *Synops. eod. c.* 49.

(20) Omnium quæstuum sc. *Accurs.*

(21) De quibus *l.* 9. *C. de procur.*

(22) Vid. *l.* 1. §. 15. *infr. de collat. bon.*

(23) Societas ultra mortem sociorum porrigi non potest, *ut hic.* Imo nec id mandari a testatore potest. v. Clarum, 3. *sent.* §. 1. *quæst.* 60.

(24) Imo potest. *l.* 65. §. 9. *infr. eod.*

(25) Vide *l.* 59. *infr. eod.*

(26) Nemo etiam per indirectum, libertatem testandi sibi auferre potest perpetuæ societatis conventione habita. *ut hic.* v. Cujac. *obs.* 10. *c.* 25. responsione ad stipulationem facta, *l.* 61. *infr. de verb. oblig.* donando, *l. ult. circa fin. C. de pactis.* sed nec jurando, quia contra bonos mores eripitur alicui libertas testandi, *d. l.* 61. *d. l. ult.* et juramentum contra bonos mores præstitum, non est obligatorium: etiam in testamentis, cum nemo possit efficere, ut leges locum in sua dispositione non habeant. vid. *l.* 55. *infr. de legat.* 1. ideoque tale juramentum nec impediet, quominus secundum fiat testamentum. v. *l.* 1. *C. qui testamenta.* vide hic Bart. vid. tamen *l.* 59. *infr. eod.*

(27) Si socius cessantibus aliis, communem domum restituerit, optionem habet, vel ut impensas recipiat cum usuris, intra quatuor menses post refectionem (et tum privilegium in exigendo nomine refectionis habet), vel ut post quadrimestre tempus dominium domus consequatur: aut potius actione pro socio domum retinet. Propterea vero quatuor mensibus usuræ definitæ sunt, quoniam post quadrimestre lex dominium refectori dat. *Synops. Basilic. eod. c.* 50. 3. Harm. 12. §. 20.

(28) Quid in non faciente? v. *l.* 4. *C. de ædific. priv.*

(29) Depositas reposuerit. *l.* 25. *supr. de reb. cred.*

(30) Μετὰ τόκων Græcis: centesimis usuris quidam legunt apud Accursium. *arg. l.* 4. *C. de ædific. priv.*

privilegio utetur, aut (1) deinceps propriam rem habebit; potest tamen pro socio agere ad hoc, ut consequatur, quod sua interest. Finge (2) enim, malle eum magis suum consequi (3), quam dominium insulæ: Oratio (4) enim D. Marci idcirco quatuor mensibus finit certas usuras, quia post (5) quatuor dominium dedit.

§. 11. Si qui societatem ad emendum (6) coïerint, deinde res alterius dolo vel culpa empta non sit, pro socio esse actionem constat: Plane, si conditio sit adjecta, *si intra illum diem venirit*, et dies sine culpa socii præterierit, cessabit actio pro socio.

§. 12. Item si in communem rivum reficiendum impensa facta sit, pro socio esse actionem ad recuperandum sumptum, Cassius scripsit.

§. 13. Item Mela scribit, si vicini semipedes (7) inter se contulerunt, ut ibi cratitium (8) parietem inter se ædificarent ad onera utriusque sustinenda, deinde ædificato pariete alter in eum immitti non patiatur, pro socio agendum. † Idemque, et si aream in commune emerint, ne luminibus suis officeretur, et alteri tradita sit, nec præstet alteri, quod convenit, pro socio actionem esse.

§. 14. Si plures sint inter eosdem societates coïtæ, ad omnes societates sufficere (9) hoc unum (10) judicium, constat.

§. 15. Si quis ex sociis propter societatem profectus sit, veluti ad merces emendas, eos dumtaxat sumptus (11) societati imputabit, qui in eam (12) pensi sunt. Viatica igitur, et meritoriorum, et stabulorum (13), jumentorum, carrulorum vecturas, vel sui, vel sarcinarum suarum gratia, vel mercium, recte imputabit.

§. 16. Socium (14), universa (15) in societatem conferre debere, Neratius ait, si omnium bonorum socius sit: et ideo, sive ob injuriam sibi factam, vel ex lege Aquilia, sive ipsius sive filii corpori nocitum sit, conferre debere respondit.

§. 17. Ibidem ait, socium omnium bonorum non cogi conferre, quæ ex prohibitis (16) causis adquisierit.

§. 18. Per (17) contrarium quoque apud veteres tractatur, an socius omnium bonorum, si quid ob injuriarum actionem damnatus præstiterit, ex communi consequatur, ut præstet? At Atilicinus, Sabinus, Cassius responderunt, si injuria Judicis damnatus sit, consecuturum (18): si ob maleficium suum (19), ipsum tantum damnum sentire debere: Cui congruit quod Servium respondisse, Aufidius refert, si socii bonorum fuerint, deinde unus, cum ad judicium non adesset, damnatus sit, non debere eum de communi id consequi, si vero præsens injuriam Judicis passu sit, de communi sarciendum.

53. Idem lib. 30. ad Sabinum.

QUod autem ex (20) furto, vel ex alio maleficio quæ situm est, in societatem (21) non (22) oportere con ferri palam est: quia delictorum turpis atque fœd communio est: Plane, si in medium collata sit, commune erit lucrum;

54. Pomponius lib. 13. ad Sabinum.

QUod enim ex maleficio contulerit socius, non alit recipere debet, quam (23) si damnatus sit.

55. Ulpianus lib. 30. ad Sabinum.

SI igitur ex hoc conventus fuerit, qui maleficium a misit: id, quod contulit, aut solum, aut cum pœr auferret. [solum auferret,] si mihi proponas, inscien socio eum in societatis rationem hoc contulisse: quod sciente, etiam pœnam socium agnoscere oportet: æquu est enim, ut cujus participavit lucrum (24), particip et damnum.

56. Paulus lib. 6. ad Sabinum.

NEc quicquam interest, utrum manente (25) societa præstiterit ob furtum, an dissoluta ea. † Idemq est in omnibus turpibus (26) actionibus: veluti injuriaru vi bonorum raptorum, servi (27) corrupti, et similibu et in omnibus pœnis pecuniariis (28), quæ ex publicis j diciis accidunt.

(1) Id est, qui ædificium socii absentis restituit, jus sumptuum et usurarum repetendarum habet, et privilegium hypothecæ, de quo v. *l.* 5. *infr. qui potiores.* et post quatuor menses, dominii jus. v. *d. l.* 4. *C. de ædific. priv.* adde *l.* 46. *in fin. infr. de damno infecto.*

(2) Plures vias habens leviorem eligere potest. *Bart.*

(3) Suum non consequi. *Hal.*

(4) Senatusconsultum in *l.* 1. *infr. in quibus caus. pignus.* Cujac. 19. *obs.* 20.

(5) Statim dederat Hadrianus. *d. l.* 5.

(6) Societas ad emendum coiri potest. v. *l.* 69. *infr. eod.*

(7) Atque ita murus, semipede a quoquo sociorum collato, pede constabat. Huc referendum quod Vitruvius *lib.* 2. legibus publicis vetitum fuisse commemorat, majores crassitudines, quam sesquipedales loco communi constitui: lateritios vero, nisi displinthii aut trisplinthii fuissent, sesquipedali crassitudine non potuisse plus quam unam contignationem sustinere. Plin. 3. *c.* 13. et hæc de crassitudine parietum. Dixi de altitudine ad *l.* 1. *C. de ædific. privatis.*

(8) *Craticius paries*, Festo *Concratitius.* adde 2. Vitr. 8. *et lib.* 7. *cap.* 3. intergerinus 35. Plin. 25. Festus *in Intergerinus*, *mur mitoyen*, μεσότειχον *Gloss.* medius paries.

(9) Uno judicio, ac libello plurium nomine societatis agi potest.

(10) *l.* 25. §. 3. *supr. fam. l.* 10. *circa fin. infr. de act. empt.*

(11) Impensas judicio societatis consequitur a socio socius.

(12) Hoc in socio omnium bonorum fallit. Is enim impensas in dotandis filiabus factas societati imputat, v. quæ notavi ad *l.* 81. *infr. eod.* vide Rolandum a Valle, 1. *Consil.* 91. *num.* 49.

(13) *Al.* stabulariorum.

(14) Universorum bonorum sc. idque expressim, *l.* 3. §. 1. *supr. eod.* non simpliciter. *l.* 7. *supr. eod.* adde et *l.* 3. *l.* 73. *infr. l.* 3. *C. eod.*

(15) Socius omnium bonorum societati confert universa, etiam ea, quæ ex injuriarum actione veniunt, et quæ sint ex lege Aqu sive ipsius, sive filii corpori nocitum sit, *ut hic.* non tamen c fert ea, quæ ex prohibitis causis adquisivit. §. 17. *infr. eod. Syn d. cap.* 50.

(16) *l.* 53. *l.* 54. *infr. eod.*

(17) Socio, vel injuriarum, vel quod ad judicium non adfuis injuria judicis damnato ex communi societatis, condemnatio p statur: juste damnato non præstatur. *Synops. eod. l. c.* 50.

(18) Hinc constat, socio illatam injuriam socium contingere, *hic. et infr. eod. in fin.* quod non est inter emptorem, et ve torem. *l.* 51. *Infr. de evict.*

(19) *l.* 59. *in fin. infr. eod.* v. *l.* 46. *l.* 203. *infr. de jur. l.* 20. *Supr. communi divid.*

(20) Socius adquisita ex furto, vel maleficio sociis non com nicat: turpis enim delictorum communio est, *ut hic.* Quid, si tulerit? commune fiet: nec aliter judicio societatis recipiet, q si damnatus sit. *vers. plane. infr. eod. l.* 54. *infr. eod.* Tunc res ita collatas solum aufert, si insciis sociis intulit: sin scienti pœnam quoque participat. *l.* 55. *Infr. eod. Synops. eod. cap.*

(21) Et bonæ fidei judicia. *l.* 5. *Infr. de usuris.*

(22) Atqui inhonestos quæstus possessor hereditatis heredi r tuere cogitur. *l.* 52. *Supr. de pet. hered.*

(23) 12. *Synopsis. Basil.* 1. *c.* 50. *in fin.* adde *l.* 2. §. 2. *Infr. de hered. vel act. vend.*

(24) Lucrum qui sentit, idem et damnum participare deb 29. *in fin. Supr. eod. l.* 2. §. 9. *Infr. de hered. vel act. l.* 10. *infr. de reg. jur.*

(25) Vid. *l.* 27. *in pr. supr. eod.*

(26) Famosæ et turpes actiones quæ.

(27) Corrupti servi actio famosa. *l.* 6. *infr. de obsequiis.*

(28) Possumus enim vel civiliter vel criminaliter agere ex p co judicio. *l.* 16. *l. pen. l. ult. C. ad l. Corn. de falsis.*

De re honesta, vel inhonesta.

57. Ulpianus lib. 30. ad Sabinum.

Nec prætermittendum esse, Pomponius ait, ita demum hoc esse verum, si honestæ et licitæ rei societas coïta sit: cæterum, si maleficii societas coïta sit, constat, nullam esse societatem: Generaliter enim traditur, *rerum inhonestarum* (1) *nullam esse societatem* (2).

De interitu rei in societatem collatæ. 2. De emancipatione filiifam. 3. Vel alienatione servi, qui societatem contraxerat.

58. Idem lib. 31. ad Edictum.

Si id, quod quis in societatem contulit, extinctum (3) sit, videndum, an pro socio agere possit? Tractatum ita est apud Celsum lib. vii. Digestorum, ad Epistolam Cornelii Felicis: Cum tres equos haberes, et ego unum, societatem coimus, *ut accepto equo meo*, quadrigam *venderes, et ex pretio quartam mihi redderes*: Si igitur ante (4) venditionem (5) equus meus mortuus sit, non putare se Celsus ait, societatem manere, nec ex pretio equorum tuorum partem deberi: non enim habendæ quadrigæ (6), sed (7) vendendæ coïtam societatem: cæterum si id actum dicatur, ut quadriga fieret, eaque communicaretur, tuque in ea tres partes haberes, ego quartam, non dubie adhuc socii sumus.

§. 1. Item Celsus tractat, si pecuniam (8) contulissemus *ad mercem emendam*, et mea pecunia periisset, cui perierit ea? Et ait, si post collationem evenit, ut pecunia periret, quod non fieret, nisi societas coïta esset, utrique perire; utputa si pecunia, cum peregre portaretur ad mercem emendam, periit: si vero ante collationem, posteaquam eam destinasses (9), tunc perierit, nihil eo nomine consequeris, inquit, quia non societati periit.

§. 2. Si filiusfamilias societatem coïerit: deinde emancipatus (10) a patre fuerit, apud Julianum quæritur, an eadem societas duret? an vero alia sit, si forte post emancipationem in societatem duratum est? Julianus scripsit lib. xiv. Digestorum, eandem societatem durare (11): initium (12) enim [in] his contractibus inspiciendum: duabus autem actionibus agendum esse, una adversus patrem, altera adversus filium: Cum patre, de eo, cujus dies ante emancipationem cessit, nam ejus temporis, quo post emancipationem societas duravit, nihil præstare patrem oportet: cum filio autem, de utroque tempore, id est, de tota societate: nam et si quid (inquit) socius filii, post emancipationem filii, dolo fecerit, ejus, non patri, sed filio actio danda est.

§. 3. Si servus meus societatem cum Titio coierit, et alienatus in eadem permanserit, potest dici, alienatione servi et priorem societatem finitam, et ex integro alteram inchoatam; atque ideo et mihi, et emptori, actionem pro socio competere: item tam adversus me [quam adversus emptorem], ex his causis, quæ ante alienationem inciderunt, dandam actionem: ex reliquis, adversus emptorem solum.

De morte socii. 1. De eo, quod socius male perdidit. De dolo.

59. Pomponius lib. 12. ad Sabinum.

Adeo morte (13) socii solvitur societas, ut nec (14) ab initio pacisci (15) possimus, *ut heres [etiam] succedat societati.* Hæc [ita] in privatis societatibus ait: In societate vectigalium nihilominus manet societas (16), et post mortem alicujus: sed (17) ita demum, si pars defuncti ad personam heredis ejus adscripta sit, ut heredi quoque conferri oporteat: quod (18) ipsum ex causa æstimandum est: Quid enim, si is mortuus sit, propter cujus operam maxime societas coïta sit? aut sine quo societas administrari non possit?

(1) Inhonestarum rerum nulla societas est. Seneca 2. *de benef.* 14.

(2) *l.* 52. §. *pen.* *l.* 53. *l.* 54. *supr. eod.* *l.* 35. §. 2. *infr. de contrah. empt.* emptionem, mandatum, *l.* 1. §. 14. *infr. de tutel. rationib.* fidejussionem. *l.* 70. *in fin. infr. de fidejussorib.*

(3) *l.* 63. §. *ult. infr. eod.*

(4) Si res perit, antequam coïta societas sit, res ipsa ei, cujus est, pereat: sin post perfectam jam societatem, communiter.

(5) Sic quadrigæ legatum mortuo equo perit. *l.* 65. §. 1. *infr. de legatis.* 3.

(6) Rei societas, rerum ipsarum collatione perficitur: quæ contrahitur, eo perfecto celebrata intelligitur.

(7) Habendæ et vendendæ quadrigæ discrimen. Haberi quadriga ante venditionem potest. Interest inter illa duo: quod societate tamen habendæ quadrigæ inita, ut primum ea habita est, quidquid ex ea perit, societati pereat: vendendæ inita, quidquid pereat, ante pereat societati, quam ipsa quadriga sit vendita; unde ... us interesse notat, societas concepta sit pretii futuri, an corporum ipsorum.

(8) Pecuniæ jam communicatæ periculum est commune: communicandæ, solius proprietarii, hoc est ejus, cujus pecunia est.

(9) Destinatio sola non reponendæ, sed nunc primum faciendæ ... jus rei, non facit rem esse in actu: ac proinde destinata ad ... ndum, non habenda pro affixis. *l.* 17. §. *pen. et ult.* *l.* 18. ... *de action. empt.* sic carbonibus legatis lignum destinatum ad ... nes faciendos, *l.* 55. §. 7. *Infr. de legatis.* 3. argento facto, ... um: libris legatis, cœpti. *l.* 52. §. 4. *in fin. infr. de legatis* 3. cinctorum appellatione, cingendi: mobilium nostrorum, pecuniæ destinatæ, ut mutuæ darentur, non continebuntur. *l.* 79. §. ... *infr. de leg.* 3. Hinc Baldus decidit, determinationem non sumi ab eo, quod erit, sed ab eo, quod est. Quod verum esse ait ...s, nisi destinatio ad rem reponendam in usitatum morem re...tur, *d. l.* 17. nisi res destinata parum absit, et modicum a sua ...ctione distet. Ut liber nondum claviculatus, seu malleatus, pro compacto: cingendus proxime, pro cincto, *l. penult. infr. de milit. testamento*: contractis sponsalibus fundus in dotem datus, habeatur pro dotali: eadem ex causa, citra mendacium, et crimen falsi, (de quo *l. pen. C. ad leg. Corn. de falsis.*) destinatus ad officium scribæ, vel Doctoris, potest Doctor, et scriba appellari. v. Zasium *ad l.* 41. *in fin. infr. de legat.* 1. E contrario, pecunia destinata in emptionem prædiorum, prædii naturæ, id est, rei immobili comparatur. v. tamen *l.* 3. §. 6. *infr. de contraria tutelæ.*

(10) Emancipatione, societatis judicium non evitat filius. Ideoque societatis, cum in potestate esset, nomine contractæ tenetur, etiamsi emancipatus sit, hoc est, etiam post emancipationem.

(11) Vid. *l.* 63. §. 10. *infr. eod.* adde *l.* 8. *supr. de cap. minut.* *l. penult.* §. 2. *supr. de institor.*

(12) Initium spectandum. *l.* 8. *Supr. mandati.* Goth. Adde *l.* 1. *in fin. Supr. mandat.* *l.* 12. *supr. ad SC. Macedon.* Ans.

(13) *l.* 52. §. 9. *supr. eod.* *l.* 60. *l.* 63. §. 8. *l.* 65. §. 9. *infr. eod.* Goth. Vide Thoming. *decis.* 13. Cujac. 10. *obs.* 25. Ans.

(14) Imo possumus. *l.* 65. §. 9. *infr. eod.*

(15) Pacto societas in post mortem tempus prorogari etiam non potest. vid. *l.* 12. *supr. de SC. Macedon.*

(16) Vid. quæ notavi ad *l.* 52. §. 9. *supr. eod.* et Cujac. 10. *obs.* 25.

(17) Id est, societas ut ad heredem transeat, requiritur, ut sit vectigalium conductio, ut ea lege facta sit conductio, ut heredes in eandem conductionem succedant, *ut hic.* addit Accursius, ut persona succedens sit idonea, ut ipsi socii non tantum cum locatore vectigalium, sed id inter se paciscantur.

(18) Morte solvitur societas: nec pacisci permittitur, ut ad heredes transeat, nisi publicis in vectigalibus: quod ipsum cum ratione æstimandum est: quid enim, si propter operam mortui, societas coïta sit, et sine ipso administrari non possit? *Synops. Basilic. eod. cap.* 53.

§. 1. Quod in alea (1) aut adulterio perdiderit socius, ex medio non est laturus (2): si quid vero dolo nostro socius damni ceperit, a nobis repetat (3).

De usuris, et eo, quod interest. 1. Quæ communicantur, vel non.

60. Idem lib. 13. ad Sabinum.

SOcium (4), qui in eo, quod ex societate lucri faceret (5), reddendo moram adhibuit, cum ea (6) pecunia ipse usus sit, usuras quoque [eum] præstare debere, Labeo ait, sed (7) non quasi usuras (8), sed quod socii intersit, moram eum non adhibuisse (9): sed si aut usus ea pecunia non sit, aut moram non fecerit, contra esse. Item post mortem socii nullam talem æstimationem ex facto heredis faciendam; quia morte (10) socii dirimatur societas.

§. 1. Socius, cum resisteret communibus [servis] venalibus ad fugam erumpentibus, vulneratus (11) est: impensam, quam in curando se fecerit, non (12) consecuturum pro socio actione, Labeo ait: quia id non (13) in (14) societatem, quamvis propter (15) societatem, impensum sit, sicuti si (16) propter societatem eum heredem quis instituere desisset, aut legatum prætermisisset, aut patrimonium suum negligentius administrasset; nam nec compendium, quod propter (17) societatem ei contigisset, veniret in medium, veluti si propter (18) societatem heres fuisset institutus, aut quid ei donatum esset:

61. Ulpianus lib. 31. ad Edictum.

SEcundum Julianum (19) tamen, et quod medicis pro se datum est, recipere potest. Quod verum est.

De pretio rei communis diviso inter verum socium, et opinatum.

62. Pomponius lib. 13. ad Sabinum.

SI Titius, cum quo mihi societas erat, decesserit, egoque, cum putarem (20) Titii hereditatem ad Seium pertinere, communiter cum eo res vendiderim, et partem pecuniæ ex venditione redactæ ego, partem Seius abstulerit, te qui revera Titio heres es, partem ad me redactæ pecuniæ societatis judicio non consecuturum. Neratio et Aristoni placebat: quia meæ (21) dumtaxat partis pretia percepissem: Neque interesse, utrum per se (22) partes meas vendidissem, an communiter cum eo, qui reliquas partes ad se pertinere diceret: alioquin eventurum, ut etiamsi duo socii rem vendiderint, unusquisque quod ad se pervenerit, partem alteri societatis judicio præstare debeat: Sed nec te ex parte, quam hereditatis petitione f[...] te a Seio consecuturus sis, quicquam mihi præstare debere: quia quod ad Seium pervenerit, tuarum partium pr[e]tium sit: nec ad me, habentem meum, quicquam ex [...] redire debeat.

Quatenus condemnatur socius, 1. Vel ejus fidejussor vel defensor, 2. Vel pater, vel dominus, vel success[or] 3. De æstimatione ejus, quod socius facere potest. 4. [...] cautione ejus, quod facere non potest. 5. De occupation[e] 6. Quo tempore spectatur, an socius facere possit. 7. [...] æstimatione ejus, quod facere potest. 8. De herede. 9. [...] socius servo communi legaverit. 10. Quibus modis socie[tas] solvitur.

63. Ulpianus lib. 31. ad Edictum.

VErum est, quod Sabino videtur, etiam (23) si n[on] universorum bonorum socii sunt, sed unius rei, tamen in id, quod facere possunt (24), quodve dolo m[alo] fecerint, quo minus possint, condemnari oportere: [h]oc enim summam rationem habet, cum societas jus quodam modo (25) fraternitatis (26) in se habeat.

§. 1. Videndum est, an et fidejussori socii id p[ræ]stari debeat? an vero personale beneficium sit? Quod [ma]gis verum est: Sed si hic fidejussor, quasi defensor [...] socii, judicium susceperit, proderit sibi: namque Julia[nus] lib. XIV. Digestorum scripsit, defensorem socii in id, q[uod] socius facere potest, condemnari oportere.

(1) Alea res turpis. Lucrum aleæ socius socio non communicat.
(2) Cur ita? collige *ex l. 52. in fin. supr. eod.*
(3) Cur? ex dolo nostro obligamur.
(4) Usuram lucri socius non præstat, nisi ex mora, vel si lucro usus sit. De herede nihil ejusmodi dicimus, quippe soluta societas est: quin et socius superstes non quasi usuras, sed ut id, quod interest, præstat. Ita Græci hunc locum explicant. *Synops. Basil.* 12. *tit.* 1. c. 54. adde 3. Harmen. 10. §. 11. vel ita, usuræ post moram veram, vel fictam, actione *pro socio* præstantur a socio, at non ab herede socii.
(5) Al. *fecit.*
(6) *Aut cum.* Cujac. 13. *obs.* 15.
(7) Usuræ, et ejus, quod interest, discrimen est.
(8) Nam si quasi fœnus, etiam citra moram, aut abusionem ejus pecuniæ proculdubio deberentur. *l.* 17. §. 3. *in fin. infr. de usuris.* Cujac. *ibid.*
(9) Id est, non paruisse interpellationi, aut non fecisse moram in re ipsa, pecunia versa in suos usus, nam hic moræ nomine comprehendi volumus utramque eam, quæ fit ex persona, quæ proprie est mora, et eam, quæ fit ex re ipsa. Cujac. *ibid.*
(10) *l.* 59. *supr. eod.*
(11) Impensas vulneris, occasione societatis accepti, socius a socio consequitur, ut *l.* 61. *infr. eod.* quæ hanc emendat.
(12) Hoc emendatur *l. prox. infr. eod.*
(13) *In societatem venit*, quidam ita legunt.
(14) In societatem quod impenditur, actione *pro socio* peti potest: at non continuo, quod propter societatem sit impensum. Hæc enim distinguuntur, ut Græcis, περὶ τὴν κοινωνίαν, et διὰ τὴν κοινωνίαν. *Synopsis ibid. cap.* 54.
(15) *Propter*, causam remotam ostendit, et occasionem potius, quam causam.
(16) Siculi nec si. *Hal.*
(17) Atqui maritus præstare cogitur quicquid ad eum, qua[si pa]tronum ex bonis liberti pervenerit. *l.* 64. §. 5. *infr. soluto.* [...] casum *l.* 59. *in fin. infr. ad SC. Trebell.*
(18) Id est, ex occasione quadam remota societatis, ex sua [per]sona tamen: veluti si occasione quadam socio, vel legato apud [prin]cipem, res societatis agenti, castrum sit donatum: secus si pr[opter] societatem, id est, contemplatione societatis: bifariam enim [...] sunt intelligi hæc verba. Bart. *hic.*
(19) Cujus sententia prævaluit Labeonis sententiæ, de qua *l.* [...] *in fin. supr. eod.*
(20) Si pretium rei communis cum socio putativo divisero, [ve]ro socio putativus ille convenietur, non ego: cum partem [...] receperim. *Bart.*
(21) Vide *l. ult. C. depositi.*
(22) Id est, separatim.
(23) Imo, universorum bonorum socio tantum id privilegi[um] videtur. *l.* 16. *infr. de re jud.*
(24) Condemnatur socius socio, non in solidum, sed in qu[antum] facere potest, nisi erogaverit bona sua in fraudem futuræ actionis, *l.* 68. *infr.* nisi negaverit se socium esse, *l.* 67. [...] *infr.* nisi agatur adversus ejus fidejussorem, §. 1. *Infr. eod.*
(25) Societas non est proprie fraternitas, seu communio, [...] societatem inducitur communio justa lucri, et damni, *l.* 1. [...] *ne. infr. de tutel. et rationib. distrah.* jus quodammodo frater[nitatis] in se continet, non est tamen vera fraternitas.
(26) Cic. *pro Roscio Amerino.* *Fraternitatis* nomine etiam [...] munitas significatur in Panegyrico *Flaviensium nomine*: F[...] quoque nomine, et communitas apparet, et æqualitas dig[...] Quintilian. *declamat.* 320. sacra res est unitas, et quædam [...] nitas animorum.
(27) V. *l.* 23. *infr. de re judicata.*

† Idemque et in patroni defensore accipere debere ait. † Et utique idem erit in universis, qui in id, quod facere possunt, conveniuntur.

§. 2. Patri (1) autem vel domino socii, si jussu eorum societas contracta sit, non esse hanc exceptionem dandam, quia nec heredi socii cæterisque successoribus hoc præstabitur: quia (2) nec cæterorum (3) heredibus, successoribusve, quos in id, quod facere possunt, conveniunus, idem præstatur.

§. 3. *Id, quod facere socius potest*, quemadmodum (4) æstimandum sit? Et placuit, non debere deduci æs alienum, quod debetur a socio: Ita et Marcellus lib. VII. Digestorum scripsit: nisi (5) forte (inquit) ex ipsa societate debeatur.

§. 4. Item videndum, an cautio (6) veniat in hoc judicium ejus, quod facere socius non possit, sc. (7) nuda promissio? Quod magis dicendum arbitror.

§. 5. Si cum tres socii essent, egerit cum uno ex sociis socius, et partem suam integram sit consecutus: deinde alius socius cum eodem agat, et partem consequi integram non poterit, quia facere solidum non potest, an hic, qui minus consecutus est, cum eo agere possit, qui solidum accepit, ad (8) communicandas partes inter eos [id est] exæquandas: quasi iniquum sit, ex eadem societate, alium plus, alium minus consequi? Sed magis est, ut pro socio actione consequi possit, ut utriusque portio exæquetur: Quæ sententia habet æquitatem.

§. 6. Tempus autem spectamus, quantum facere socius possit, rei (9) judicandæ.

§. 7. Hoc (10) quoque facere quis posse videtur, quod dolo fecit, quo minus possit: nec (11) enim æquum est, dolum suum quemquam relevare. Quod et (12) in cæteris, qui in id, quod facere possunt, conveniuntur, accipiendum est. Si (13) tamen non dolo, sed culpa sua, facere posse desiit, dicendum est, condemnari eum non debere.

§. 8. In heredem (14) quoque socii pro socio actio competit, quamvis heres (15) socius non sit: licet enim socius non sit, attamen emolumenti successor est: Et circa societates vectigalium (16) cæterorumque idem observamus, ut heres socius non sit, nisi fuerit adscitus: verumtamen omne emolumentum societatis ad eum pertineat, simili modo et damnum adgnoscat, quod contingit, sive adhuc vivo socio vectigalis, sive postea. Quod non similiter in voluntaria (17) societate observatur.

§. 9. Si servo (18) communi legatum sine libertate unus ex dominis reliquit, hoc ad solum socium pertinet. An tamen pro socio judicio communicari debeat cum herede socii, quæritur? Et ait Julianus, Sextum Pomponium referre Sabinum respondentem, non communicari: et posse hanc sententiam defendi, Julianus ait: non enim propter communionem hoc acquisitum est, sed ob suam partem, nec oportet id communicari, quod quis non propter societatem sed propter suam partem acquisierit.

§. 10. Societas solvitur ex personis (19), ex rebus (20), ex voluntate (21), ex actione (22). Ideoque sive homines, sive res, sive voluntas, sive actio interierit, distrahi videtur societas.

† Intereunt (23) autem homines quidem maxima aut media capitis deminutione (24), aut morte. Res (25) vero, cum aut nullæ relinquantur, aut conditionem mutaverint: neque [enim] ejus rei, quæ jam nulla sit, quisquam socius est: neque ejus, quæ consecrata (26) publicatave (27) sit. † Voluntate (28) distrahitur societas, renunciatione (29).

64. Callistratus lib. 1. Quæstionum.

Itaque cum separatim socii agere cœperint, et unusquisque eorum sibi negotietur, sine dubio jus societatis dissolvitur.

(1) Privilegium socii (ut ne conveniatur, nisi in quantum facere possit) non transit ad ejus patrem, dominum, heredem.

(2) Similium idem est judicium. §. 7. *infr. eod.*

(3) Puta filii, *l.* 4. §. 3. *supr. quod cum eo.* mariti, *l.* 24. *in fin. l.* 25. *l.* 41. *infr. de re jud.*

(4) Adde *l.* 49. *infr. de re judicat.*

(5) Socius, cum in quantum facere potest, convenitur, æs alienum ejus non deducitur, nisi ob ipsam societatem sit contractum.

(6) Socius, cum in quantum facere potest, convenitur, cavere debet de solida quantitate præstanda, cum ad meliorem fortunam pervenerit. adde *l.* 47. §. 2. *supr. de pecul. l. unic.* §. 7. *C. de rei uxoriæ actione. l.* 8. *C. soluto.*

(7) *Cautionis* verbo nuda promissio intelligitur.

(8) *l.* 67. *infr. eod.*

(9) Socius utrum solidum facere possit, necne, spectamus tempus rei judicatæ. *l.* 31. *infr. de re judic.*

(10) Facere posse videtur, qui dolo fecit, ne posset facere: secus si culpa.

(11) Dolo proprio nemo relevatur.

(12) Similium enim eadem ratio est. §. 2. *supr. eod.*

(13) Culpa mitius punitur, quam dolus.

(14) *l.* 35. *in fin. l.* 35. *l.* 40. *Supr. eod. l.* 65. §. 9. *Infr. eod. l.* 3. *C. eod.*

(15) Heres socii non est socius, licet sit emolumenti successor. Adde *l.* 69. §. 3. *infr. eod.*

(16) *l.* 3. *C. eod.*

(17) Quid? an non vectigalium cæterorumque societates voluntariæ sunt? Respondeo, voluntarias fuisse cum defuncto: nego esse voluntarias cum herede: et ita cum esset inter Sextum Nævium et C. Quintium coïta societas rerum, quæ in Gallia comparabantur, mortuo Gaio, cum herede ejus P. Quintio non fuit societas voluntaria, sed, ut Cic. loquitur, hereditaria: communio enim necessaria est cum herede, non societas voluntaria. Hæc Cujac. 10. *obs.* 25.

(18) Communi servo cum libertate et sine libertate relinqui potest, totumque legatum socio testatoris adquiritur. Paul. 3. *sent.* 6. §. 4. *l.* 49. *infr. ad l. Falc.* Ulp. 2. *tit.* 7.

(19) Societas solvitur intereuntibus personis, rebus, voluntate, vel actione. 3. Harm. 11. §. 1.

(20) Peremptis sc. vel publicatis.

(21) Renunciatione, *in fin. infr. eod. l.* 4. §. 1. *supr. eod. l.* 5. *C. eod.*

(22) *l.* 65. *infr. eod.*

(23) Moritur homo, seu persona, cum damnatus mortis, aut relegationis, aut publicationis pœnam subiit, aut etiam communi morte decesserit. Harm. *ibid.* et breviter, mors est a natura, vel lege.

(24) Id est, non tantum naturaliter, puta morte, sed etiam civiliter, puta maxima et media capitis deminutione, cum libertatem et jus civitatis amittunt, sic deportati mortuorum loco habentur. vid. *l.* 1. §. *pen. infr. de B. P. contra tabulas.*

(25) Moritur res, cum prorsus nulla relicta est, aut conditionem mutat. Mutat autem, si consecrata, vel publicata. Harm. *ibid.*

(26) Adde *l.* 2. *supr. de religiosis.*

(27) Vide *l.* 65. §. 12. *infr. eod.*

(28) Societas voluntate distrahitur expresse, vel tacite. Expresse, si socii renunciaverint societati, *ut hic.* Tacite, cum separatim unusquisque sibi negotiari cœperit. *l.* 64. *infr. eod.* Harm. *ib.*

(29) Expressa, *l.* 65. §. 3. *infr. eod.* vel tacita, *l.* 64. *infr. eod.* male fit absenti, *l.* 17. §. 1. *supr. eod.* absens autem non est, qui procuratorem reliquit; ideoque procuratori absentis renunciari potest societas, *l.* 65. §. 8. *infr. eod.* male fit etiam ante tempus conventum, nisi socius contra pacta societatis quid faciat, vel rixosus sit, vel damnosus societati, *l.* 14. *in fin. supr. eod.* male fit etiam dolo: qui ut adhibeatur, vid. *l.* 65. §. 3. *infr. eod.*

2. *De morte.* 3. *De renunciatione.* 7. *Si procurator renunciet*, 8. *Aut ei renuncietur.* 9. *De morte.* 10. *De negotio finito.* 11. *De arrogatione, et emancipatione.* 12. *De publicatione.* 13. *De impensis.* 14. *Si cui sociorum quid absit.* 15. *Quibus casibus manente societate agitur pro socio.* 16. *De dote.*

65. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

Actione (1) distrahitur: cum aut stipulatione (2) aut judicio (3) mutata sit causa societatis: Proculus enim ait, hoc ipso quod judicium ideo dictatum est, ut societas distrahatur, renunciatam societatem: sive totorum bonorum sive unius (4) rei societas coïta sit.

§. 1. Item bonis a creditoribus venditis (5) unius socii, distrahi societatem Labeo ait.

§. 2. Si in rem certam emendam conducendamve coïta sit societas, tunc etiam post alicujus mortem quidquid lucri detrimentive factum sit, commune esse Labeo ait.

§. 3. Diximus (6) dissensu solvi societatem; hoc ita est, si (7) omnes dissentiunt (8): Quid ergo, si unus renunciet? Cassius scripsit, eum, qui renunciaverit societati, a se quidem liberare socios suos, se autem ab illis non liberare: Quod utique observandum est, si dolo (9) malo renunciatio facta sit, veluti si, cum omnium bonorum societatem inissemus, deinde cum obvenisset uni hereditas, propter hoc renunciavit: ideoque siquidem damnum attulerit hereditas, hoc ad eum, qui renunciavit, pertinebit; commodum autem communicare cogetur actione pro socio: Quod si quid post renunciationem adquisierit, non erit communicandum: quia nec dolus (10) admissus est in eo.

§. 4. Item, si societatem ineamus ad aliquam rem emendam, deinde solus volueris eam emere, ideoque renunciaveris societati, ut solus emeres, teneberis, quanti interest mea: Sed si ideo renunciaveris, quia emptio tibi displicebat, non teneberis, quamvis ego emero: quia hic nulla fraus est: Eaque et Juliano placent.

§. 5. Labeo autem posteriorum libris scripsit, si renunciaverit societati unus ex sociis eo (11) tempore (12), quo interfuit socii non dirimi societatem, committere eum in pro socio actione (13): nam si emimus mancipia, inita societate, deinde renuncies mihi eo tempore, quo vendere mancipia non expedit, hoc casu, quia deteriorem causam meam facis, teneri te pro socio judicio: Proculus hoc ita verum esse, [si] societatis non intersit dirimi societatem: semper enim non (14) id, quod privatim interest unius ex sociis, servari solet, sed quod societati expedit: Hæc ita accipienda sunt, si nihil de hoc in coëunda societate convenit.

§. 6. Item qui societatem in tempus coit, eam ante tempus renunciando, socium a se, non se a socio liberat. Itaque, si quid compendii postea factum erit, ejus partem non fert: at si dispendium, æque præstabit portionem, nisi renunciatio ex necessitate (15) quadam facta sit. Quod si tempus finitum est, liberum est recedere: quia sine dolo [malo] id fiat.

§. 7. Renunciare societati etiam per alios possumus: et ideo dictum est, procuratorem (16) quoque posse renunciare societati. ✝ Sed utrum de eo dictum sit, cui omnium bonorum administratio concessa est, an de eo, cui hoc (17) ipsum nominatim mandatum est, videamus? An vero per utrumque recte renuncietur? Quod est verius, nisi [si] prohibuerit eum dominus specialiter renunciare.

§. 8. Item scriptum est, posse procuratori (18) quoque meo socium meum renunciare: Quod Servius apud Alfenum ita notat esse in potestate domini, cum procurator ejus renunciatum est, an (19) velit ratam habere renunciationem: igitur is, cujus procuratori renunciatum est, liberatus esse videbitur: An autem ipse quoque, [qui] renunciavit procuratori, liberetur, in potestate ejus erit quemadmodum diximus in eo, qui socio renunciat.

§. 9. Morte (20) unius societas dissolvitur, etsi consensu omnium coïta sit, plures (21) vero supersint: nisi (22) in coëunda societate aliter convenerit, nec heres (23) socii succedit: Sed quod ex re communi postea quæsitum est item dolus et culpa in eo, quod ex ante gesto pendet tam ab herede, quam heredi, præstandum est.

(1) Societas actione dissolvitur, cum, aut stipulatione, aut judicio mutatur societatis causa. Qui enim ideo judicium dictat, ut societas distrahatur, haud dubie societati renunciat. Harm. *ibid.*

(2) Per stipulationem, interrogando, et respondendo, contractus societatis transfunditur in novam obligationem, et conventionis formulam, priore perempta, *l. 1. infr. de novationibus.* vel si alius socius delegetur. *l. 11. in fin. infr. de novationibus.*

(3) idque, si actio pro socio ideo dictetur, ut societas distrahatur. Oldendorp. 4. *Class. act.* 20. *n.* 8.

(4) Societas unius etiam rei esse potest: cujusmodi frequens est inter venalitiarios. *l.* 44. §. 1. *Infr. de ædilitio. Inst. de societate. in pr.*

(5) Vel cessione bonorum. §. 8. *Inst. eod.*

(6) *l.* 63. *in fin. supr. eod.*

(7) Societas solvitur, si omnes socii renuncient, *ut hic. Synops. Basilic. eod.* c. 59. §. 3.

(8) Hoc est, consentiunt, ut a societate recedatur.

(9) Ut in hoc exemplo, *et* §. 4. *infr. eod. et l.* 17. §. 1. *supr. eod.* §. 4. *Instit. eod.*

(10) Dolum ad futura, de quibus cogitatum non erit, extendi hinc colligit *Baldus.*

(11) Societatis renunciatio, etiam intempestiva, punitur: ut res sit, renunciantem non liberat.

(12) Vide *hic Accurs.*

(13) Actionem. *Hal.*

(14) Societati quid expediat, non quod uni sigillatim ex sociis expedit, spectamus. *Synops. dict.* §. 3. Societatem ipsam spectamus, non singulos socios. Sic utilitas communis privatæ præfertur. adde *l.* 21. *supr. communi divid.*

(15) Ut *l.* 14. *in fin. supr. eod.* vel si contraxit matrimonium, vel pater ei mortuus fuerit. *Bart.*

(16) Procurator, sive specialis, sive generalis sit, societati renunciare potest, nisi prohibitus sit renunciare. *l. ult. C. eod.* Quidam etiam hic legunt, *per procuratorem posse renunciari.*

(17) Protestatio potest fieri per procuratorem, si justa causa sit etiamsi non habeat speciale mandatum. *Bart.* adde *l.* 20. §. 1 *supr. de pet. hered. l.* 2. *in fin. infr. de divortiis.*

(18) Procuratori societas renunciari potest.

(19) Ratihabitio domini interdum necessaria est, ubi procurator intervenit.

(20) Morte unius socii societas extinguitur, etiam quod ad alios et superstites socios, nisi actum fuerit, ut duraret. Durat tamen communio, et agitur communi dividundo. *l.* 1. *in pr. l.* 4. §. *l.* 52. §. 9. *l.* 59. *supr. eod.* Goth. Vide Cujac. *lib.* 10. *obs. cap.* 26. Ans.

(21) *l.* 59. *supr. eod.* Morte unius socii societas omnium dissolvitur, et si plurium consensu coïta sit, plures vero etc. Cujac. 1 *observ.* 26.

(22) *l.* 35. *supr. eod.* Atqui conventione id effici non potest. 52. §. 9. *l.* 59. *supr. eod.*

(23) *l.* 63. §. 8. *supr. eod.* atqui reliqui contractus legem ex conventione accipiant, et active ac passive ad heredes transeunt: quia unusquisque sibi et successoribus prospicere recte potest: Cur ita varie? Faber existimat, societatem ad heredes non transire, ideo quod societas discordiam pariat (sit autem discordia legibus inimica) neve libertas testandi tollatur. *l.* 52. §. 9. *supr. eod.* Fallit tamen superior regula in societate vectigalium, *l.* 59. *infr. eod.* nisi quis societatem pro se et suis heredibus juramento inierit, idque jure canonico. Faber *per c. contingit. extr. de jurejurando.* ad et restrictionem *l.* 63. §. 8. *supr. eod.*

§. 10. Item si alicujus rei societas sit, et finis negotio ipositus, finitur societas: Quod si, integris omnibus anentibus, alter decesserit, deinde tunc sequatur res, qua societatem coierunt, tunc eadem distinctione utemur, in in mandato; ut si quidem ignota fuerit mors alterius, aleat societas: si nota, non valeat.

§. 11. Societas quemadmodum ad heredes (1) socii non unsit, ita nec ad adrogatorem: ne alioquin invitus (2) ius socius efficiatur, cui non vult: Ipse autem adroga- socius permanet, nam etsi filiusfamilias emancipatus (3) erit, permanebit socius.

§. 12. Publicatione (4) quoque (5) distrahi societatem ximus, quod videtur spectare ad universorum bonorum iblicationem, si socii bona publicentur: nam, cum (6) ejus locum alius succedat, pro mortuo habetur.

§. 13. Si post distractam societatem (7) aliquis (8) rem communem impenderit, Socius actione pro socio non consequitur: quia non est verum, pro socio, communiterve, id gestum esse: sed communi dividundo judi- o hujus quoque rei ratio habebitur: nam etsi distracta set societas, nihilominus divisio rerum (9) superest.

§. 14. Si communis pecunia penes aliquem (10) sociorum sit, et alicujus (11) sociorum quid absit, cum eo (12) lo agendum, penes quem ea pecunia sit: qua deducta, reliquo, quod cuique debeatur, omnes (13) agere possunt (14).

§. 15. Nonnunquam (15) necessarium est et manente cietate agi pro socio, veluti cum societas vectigalium (16) usa coïta est: propterque varios contractus neutri expe- at (17) recedere a societate, nec refertur in medium (18), iod ad alterum pervenerit.

§. 16. Si unus ex sociis maritus sit, et distrahatur so- etas manente (19) matrimonio, dotem (20) maritus præ- pere debet (21), quia apud (22) eum esse debet, qui iera sustinet: Quod si jam dissoluto matrimonio societas strahatur, eadem die recipienda est dos, qua et solvi bet.

66. Gajus lib. 10. ad Edictum provinciale.

Quod si eo tempore, quo dividitur societas, in ea causa dos sit, ut certum sit, eam, vel partem ejus reddi non oportere, dividere (23) eam inter socios Judex debet.

De venditione rei communis. 1. *De usuris.* 2. *De impensis.* 3. *Quatenus socius condemnatur.*

67. Paulus lib. 32. ad Edictum.

Si unus ex sociis rem communem vendiderit (24) consensu sociorum, pretium dividi debet ita, ut ei caveatur, *indemnem eum futurum.* Quod si jam damnum passus est, hoc ei præstabitur: Sed si pretium communicatum sit sine cautione, et aliquid præstiterit is, qui vendidit, an, si non omnes socii solvendo sint, quod a quibusdam servari non potest, a cæteris debeat ferre? Sed Proculus putat, hoc ad cæterorum (25) onus pertinere, quod ab aliquibus servari non potest: rationeque defendi posse: quoniam societas cum contrahitur, tam lucri, quam (26) damni communio initur.

§. 1. Si unus ex sociis, qui non (27) totorum bonorum socii erant, communem pecuniam fœneraverit, usurasque perceperit, ita demum usuras partiri debet, si societatis (28) nomine fœneraverit: nam si suo nomine, quoniam (29) sortis periculum ad eum pertinuerit, usuras ipsum retinere oportet.

§. 2. Si quid unus ex sociis necessario de suo impendit in communi negotio, judicio societatis servabit; et usuras (30), si forte mutuatus (31) sub usuris, dedit: Sed et si suam pecuniam dedit, non sine causa dicetur, quod usuras quoque percipere debeat, quas (32) possit habere, si alii mutuum dedisset.

§. 3. Non alias socius in id (33), quod facere potest, condemnatur, quam (34) si confitetur se socium fuisse (35).

(1) Societas, mutata persona, ad alium non transit.
(2) Invitus nemo fit socius.
(3) Post societatem ab eo contractam.
(4) *l.* 63. *in fin. supr. eod.* §. 7. *Inst. eod.* et sic egestate. *l.* 4. *fin. supr. eod.* vide §. 7. *Inst. eod.* adde *l.* 1. *infr. de bonis mnatorum.*
(5) Mors civilis, et naturalis comparatur, si eundem effectum bent.
(6) Pro mortuo is habetur, cui vivo etiam succeditur, *ut hic.* portato, cui omnia bona confiscata sunt, fiscus succedit.
(7) Adde *l.* 11. *supr. comm. divid.*
(8) Aliquid. *Hal.*
(9) Quæ remanserunt in communi dividundo.
(10) Hoc Albericus refert ad massarium et canevarium societatis, g. *l. verum.* §. *si cum tres. supr. eod.*
(11) *Al.* alicui.
(12) Adde *l.* 6. §. 1. *supr. de edendo.*
(13) Is etiam, qui egit pro expensis factis.
(14) *Sub.* contra eundem.
(15) Aliud ergo regulariter.
(16) *l.* 5. *l.* 63. §. 8. *supr. eod.*
(17) Vel, ut olim, non liceat. v. *l.* 11. *in fin. infr. de publicanis.*
(18) In communem societatis utilitatem.
(19) Societate distracta manente matrimonio socius dotem uxoris æcipuam aufert: dissoluto matrimonio, distracta societate, do- u ea die percipiet maritus, qua dotem ipsam uxori restituere de- t, *ut hic.* quod si dos uxori reddi non debebit, dividetur in- socios. *l. prox. infr. eod.*
(20) *l.* 81. *infr. eod. l.* 2. *C. familiæ erciscund.*
(21) *Sub.* ex ipsa societate, de communi. Dos apud eum esse de- t, qui onera matrimonii sustinet.

(22) *l.* 20. §. 2. *l.* 46. *in fin. l.* 51. *supr. familiæ. l.* 7. *in princ. l.* 56. §. 1. *infr. de jure dotium. l.* 2. *C. famil.* adde *l.* 10. *Infr. de regulis jur. Inst. de legit. patr. tut.*

(23) Ergo a contrario, ut socius dotem socio adquisitam lucratur, ejus quoque filiam dotare ex communi pecunia cogitur.

(24) Socius vendens rem communem, pretium ex venditione redactum sociis communicare cogitur.

(25) Unus ex sociis tenetur pro alio, quando non est solvendo. *Bald.*

(26) Tunc duo rei dicuntur socii. *Aretin. Bart.*

(27) Usuras ex fœnore perceptas sociis non communicat socius particularis: nisi communi nomine sociorum fœneraverit.

(28) Quod socius non universorum bonorum emit, vel mercatus est, vel mutuum dedit nomine communi, ex pecunia communi alteri socio adquiritur pro sua parte: si proprio nomine adquisivit, non communicabit, *ut hic. infr. eod.* nisi pupillo. Bart. *ad l.* 52. §. 6. *supr. eod.* adde *l.* 17. §. 1. *supr. eod. l.* 62. *in fin. pr. supr. de rei vind. l.* 10. §. 8. *supr. mandati.*

(29) Usuras is solus sibi percipit, qui suo periculo sortem fœnori datam habet.

(30) Usuras nomine societatis a se depensas socius a sociis repetit. *l.* 52. §. 10. *supr. eod.*

(31) Sub usuris mutuum accipere, societatis explicandæ causa socius potest.

(32) Usuras propriæ pecuniæ nomine societatis numeratæ socius a sociis consequitur: quas nimirum habere potuisset, si alii mutuum dedisset.

(33) De eo dixi *l.* 63. §. 1. *supr. eod.*

(34) Igitur si se socium negaverit, ultra id, quam facere possit, condemnabitur, *ut hic.* ita mendacii ratione fidejussor beneficium divisionis amittit. *l.* 10. §. 1. *infr. de fidejussor.*

(35) Vel adscitum in societatem fuisse. *l.* 63. §. 8. *supr. eod.*

*

De alienatione. 1. Quid sit facere, quo minus facere possit.

68. Gajus lib. 10. ad Edictum provinciale.

NEmo ex sociis plus (1) parte (2) sua (3) potest alienare, etsi (4) totorum bonorum socii sint.

§. 1. Illud quæritur, utrum is demum facere videtur, quo minus facere possit, qui erogat bona sua in fraudem futuræ actionis; an et qui occasione (5) adquirendi (6) non utitur? Sed verius est, de eo sentire Proconsulem, qui erogat bona sua: Idque ex interdictis colligere possumus, in quibus ita est, *quod dolo fecisti, ut desineres possidere.*

De societate ad emendum, et epulis præstandis.

69. Ulpianus lib. 32. ad Edictum.

CUm societas ad emendum (7) coïretur, et conveniret, *ut unus reliquis nundinas (id (8) est epulas) præstaret* (9), *eosque a negotio dimitteret* (10), si eas eis non solverit (11), et pro socio (12), et ex vendito (13) cum eo agendum est.

De tempore societatis.

70. Paulus lib. 33. ad Edictum.

NUlla societatis (14) in æternum (15) coïtio (16) est (17).

De stipulatione pœnali. 1. De lucro, quæstu, compendio.

71. Idem lib. 3. Epitomarum Alfeni Digestorum.

DUo societatem coïerunt, ut (18) Grammatica (19) docerent, et quod ex eo artificio (20) quæstus fecissent, commune eorum esset: de ea re, quæ voluerunt fieri, in pacto convento societatis proscripserunt (21): deinde inter se his verbis stipulati sunt, *Hæc, quæ supra scripta sunt, ea ita dari, fieri, neque adversus ea fieri: si ea ita data, facta non erunt, tum viginti millia* [illegible]: Quæsitum est, an, si quid contra factum esset, societatis actione agi posset? Respondit, si quidem pacto convento inter eos [de] societate facto ita stipulati essent, *hæc ita dari, fieri spondes?* futurum fuisse, ut (22), si novationis causa id fecissent, pro socio agi non possit, sed tota res in stipulationem translata videretur: sed quoniam non ita essent stipulati, *ea ita dari, fieri spondes* (23), sed *si ea ita facta non essent, decem dari*, non videri sibi, rem in stipulationem pervenisse, sed duntaxat pœnam: non enim utriusque rei promissorem obligari, ut ea daret, faceret: et si non fecisset, pœnam sufferret, et ideo societatis judicio agi posse.

§. 1. Duo colliberti societatem coïerunt *lucri* (24), *quæstus* (25), *compendii*: postea unus ex his a patrono heres institutus est, alteri legatum datum est: Neutrum (26) horum in medium referre debere respondit.

(1) Hoc locum habet, quoties unus est in dolo, *l.* 63. *supr. eod.* et cæteri contradicunt. *Bart.* ideoque hæc lex locum non habet in socio, filiam suam ex communi pecunia dotante, nec enim dolum committit, qui filiam dotat. vide quæ notavi ad *l.* 81. *infr. eod.* vide *l.* 12. *supr. comm. divid. l.* 16. *in fin. supr. de reb. cred.*

(2) Socius partem suam alienare, et de ea transigere cum extraneo potest, *ut hic. et l.* 16. *supr. de reb. credit.* Cujus rei elegantem tractatum vide apud Ciceronem, *pro Roscio Comœdo.*

(3) Mercium scilicet, atque venalium rerum: et quidem dolo, contradicentibus reliquis sociis: In aliis rebus non venalibus nullo modo potest, nisi procuratoris generalis exemplo, cui tantum permittitur, res, quæ servando servari non possunt, diminuere: Ideoque, licet socii inter se a lege tacitum mandatum gerendi habere videantur, hujusmodi tamen mandatum porrigitur ad ea tantum facienda, quæ societati expediunt, suntque utilia. *Bart.*

(4) Multo igitur minus, si quorundam tantum bonorum, *l.* 16. *supr. de reb. credit.*

(5) Vide *l.* 30. §. 4. *infr. de legat.* 3. socius non affectare præsumitur, quominus facere possit, occasione adquirendi non utendo, sed bona sua tantum erogando, *l.* 6. *infr. quæ in fraud.* excipe *l.* 25. §. 8. *supr. de petit. hered.*

(6) Adquirere socius non cogitur: non tenetur denique socius socio ex eo, quod non adquisivit: hoc tantum præstat, quod erogavit, alienavit, dissipavit.

(7) Ut *l.* 52. §. 11. *supr. eod.*

(8) *Nundinæ*, pro epulis nundinalibus. Ita Græcis ἀγοραὶ sunt species annonariæ, Polyb. *lib.* 1. *princ.* 27. ἄγοντες, καὶ φέροντες συνεχῶς τὰς ἀγορὰς, apud Xenophontem in adscensu Cyri *lib.* 6. τὴν ἀγορὰν εἴσω ἀνασκευάζειν, quod minus recte docti vertunt, *forum ad urbem transeunt*, cum sensus sit, omnes annonæ species intra mœnia comportatas. Polybio et passim Græcis ἀγορὰ, non quævis annonæ, sed quæ venum expositæ. in eodem libro Xenophontis leges ἀγοραὶ παντοθεν ἀφικνοῦνται ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων. Thucydides in 7. dixit, τὴν ἀγορὰν τῶν πολεμίων, annonam promercalem. et addit: καὶ ὅσα τις ἔχει ἐδώδιμα, significans de *Exculentis* proprie intelligi ἀγορὰν. Julius Frontinus Græcos imitatus vocem *commercium* ita accipit *lib.* 5. *certior factus hostem inopem commercio laborare, instructissima castra omnibus esculentis deseruit.* Commercio laborare est τὰς ἀγορὰς οὐκ ἔχειν, sive σπανίζειν ἀγορῶν. Guntherus *Ligurini* 4. *neque enim commercia rerum Indigus afflicto sperabat miles ab hoste.* Ad vocem ἀγορὰ accedit proprie adhuc magis *mercatus* vox, quæ etiam pro annona usurpatur a posterioribus Latinis scriptoribus: *mercatum conferre* in appendice Frisingensis, plane quod Thucydidi, Xenophonti, aliis ἀγορὰς παρέχειν. Frid. Imp. *in epistola ad Ottonem Frisingensem, ibi dum a Mediolanensibus mercatum quærerenus, et ipsi nobis dum negarent*: sic Gr. historia vetus αἰτεῖν ἀγορὰς καὶ ἀγορᾷ δέχεσθαι. Otto de gestis Friderici, *lib.* 1. *super littus ejus, unde mercatum expectabimus, oppida parva.* Sic Galli nos *Nundinas* vocamus do[...]na, quæ nundinarum occasione vel tempore fiunt, *donner la foire*.

(9) *Subaudi*, cæteris ad negotiandum euntibus.

(10) Ut unus reliquis nundinarias epulas præstaret, eosque ad negotium admitteret. *Hal.* dimitteret. Cuj. quem v. 4. *obs.* 17. adde tamen Anton. Fab. 5. *conject.* 4.

(11) *Subaudi*, pretio epularum sibi soluto, vel satisfacto.

(12) *Subaudi*, actione informata tali pretio.

(13) Cur ex vendito? Emptum, quod socio communicant socii, ci vendidisse videntur. *l.* 74. *infr. eod.*

(14) Vel communionis. *l.* 14. §. 2. *supr. commun. divid.*

(15) Æterna nulla societas esse potest: in perpetuum tamen, i[...] est, dum vivent socii, esse potest. *l.* 1. *supr. eod.*

(16) *Al.* conventio, ut *l.* 14. §. *si convenerit. supr. comm. divid.* Græcis est συνίσταται. *Synops. eod.* c. 63. Verum coïtio societatis dici recte potest. *l.* 1. *supr. eod.*

(17) Est enim ex consensu, nec re, ut communio, perficitur.

(18) Societas professionis et artificii esse potest. Simile quiddam est apud Ciceronem *orat. pro Roscio Comœdo.*

(19) Ita Flor. *al.* Grammaticam.

(20) Grammaticæ professio, artificium dicitur, *ut hic.* unde co[...]ligunt, Quasi castrensia non esse, quæ ex Grammatices professi[...]ne quæsita sint.

(21) Huic pacto stipulatio subjicitur.

(22) Pacto stipulatio incontinenti adjecta, novum contractum [...]rit, seu novationem inducit, si hoc actum fuerit, si novandi anim[...] non fuit, tantum est pœnalis. Priori casu et res principalis, [...] pœna, quæ in pacto, et subsequente stipulatione comprehensa fu[...]rit, petitur: altero pœna tantum.

(23) Nota diversitatem harum formularum, prior puta, novat est, et in ea res pacto comprehensa continetur: altera, ut m[...] pœnalis non novat: nec rem pacti continet, sed pœnam tantu[...] Unde colligunt nonnulli, pœnalem stipulationem non semper c[...]seri novationem. v. *l.* 28. *infr. de act. empt.*

(24) Vide *l.* 13. *supr. eod. l.* 45. §. 2. *infr. de adq. vel omitt. h*[...]

(25) Societas lucri, quæstus, et compendii non extenditur [...] ea, quæ extrinsecus quæsita, sed ad ea, quæ ex operis tant[...] quæsita. *Lucri* quidem generalis vox est: restringitur tamen vo[...]bus his, *quæstus, compendii*, subsequentibus, unde volunt ge[...]rale verbum restringi per speciale: genus denique per speciem s[...]sequentem restringi. Quid, si genus antecedat, individua sequ[...]tur? genus restringitur ad individua expressa. vid. Dynum. *c. neri. de reg. in* 6.

(26) *l.* 9. *supr. eod.*

De culpa.

2. Gajus lib. 2. Cottidianarum rerum, [sive Aureorum.]

S)cius socio etiam (1) culpæ nomine tenetur, id (2) est, desidiæ, atque negligentiæ. *Culpa* (3) autem (4) ad exactissimam (5) diligentiam dirigenda est: sicit etenim talem diligentiam communibus rebus adhibe, qualem suis rebus adhibere solet; quia qui parum gentem sibi socium adquirit, de se queri debet.

De societate universarum fortunarum.

7. Ulpianus lib. 1. Responsorum Maximino respondit.

I (6) societatem universarum (7) fortunarum coïerint (8), id est, earum quoque rerum, quæ postea cuique adrentur, hereditatem cuivis eorum delatam, in commun redigendam (9). † Idem Maximinæ respondit, si sotatem universarum fortunarum ita coïerint, *ut quidquid ....aretur, vel quæreretur* (10), *communis lucri atque in....dii esset*, ea quoque, quæ in honorem alterius liberoa erogata sunt, utrinque imputanda.

De re empta a socio.

74. Paulus lib. 62. ad Edictum.

I quis societatem contraxerit, quod emit (11), ipsius fit, non (12) commune: sed societatis judicio cogitur communicare (13).

De partibus societatis collatis in arbitrium alterius.

75. Celsus lib. 15. Digestorum.

I coita sit societas *ex his partibus quas Titius arbitratus fuerit;* si Titius, antequam arbitraretur, decesit, nihil agitur (14): nam idipsum (15) actum est, aliter societas sit, quam ut Titius arbitratus sit.

Sententiæ arbitri omnino est parendum: Sententia vero arbitratoris reducitur ad arbitrium boni viri. Bart.

76. Proculus lib. 5. Epistolarum.

SOcietatem mecum coisti, ea conditione, *ut* (16) *Nerva amicus communis partem societatis constitueret: Nerva constituit, ut tu ex triente socius esses, ego ex besse:* Quæris, utrum (17) ratum id jure societatis sit, an nihilominus ex æquis partibus socii simus? existimo autem melius te quæsiturum fuisse, utrum ex his partibus socii essemus, quas is constituisset, an ex his, quas virum (18) bonum constituere oportuisset: Arbitrorum (19) enim genera sunt duo, unum (20) ejusmodi, ut (21) sive æquum sit, sive iniquum, parere debeamus; quod observatur, cum ex compromisso ad arbitrum itum est: alterum ejusmodi, ut ad boni (22) viri arbitrium redigi debeat; etsi nominatim (23) persona sit comprehensa, cujus arbitratu fiat:

77. Paulus lib. 4. Quæstionum.

VEluti cum lege locationis (24) comprehensum est, ut opus arbitrio locatoris fiat.

78. Proculus lib. 5. Epistolarum.

IN proposita autem quæstione arbitrium viri boni existimo sequendum esse: eo (25) magis, quod judicium pro socio bonæ (26) fidei est.

79. Paulus lib. 4. Quæstionum.

UNde si Nervæ arbitrium ita pravum est, ut manifesta iniquitas ejus appareat, corrigi potest per (27) judicium bonæ fidei.

80. Proculus lib. 5. Epistolarum.

QUid enim, si Nerva constituisset, *ut alter ex millesima parte, alter, ex duabus* (28) *millesimis* [*parti-*

(1) Id est, non tantum doli, sed culpæ. *l.* 52. §. 2. *infr. eod.* ... *ult. Inst. eod.*

(2) *Culpa* est desidia, atque negligentia, hoc est, levis: id enim ...æ verbum in dubio innuit.

(3) Culpam levem, non levissimam socio præstat socius.

(4) Socius socio magnam diligentiam non præstat: sed qualem ... rebus adhibet, *Synops. eod. cap.* 65.

(5) Μεγάλῃ. *Eclog. cap.* 65.

(6) Societate inita omnium rerum, etiam futurarum, heredi..., *ut hic.* lucrum, et damnum, etiam quod in honorem liberum unius erogatum est omnibus imputabitur. §. 1. *infr. eod.* ...*nops. eod. c.* 66.

(7) Non simplex, ut *l.* 7. *supr. eod.*

(8) Aliqui sc.

(9) Cur ita? v. *l.* 3. §. 1. *l.* 52. §. 16. *supr. eod.*

(10) *Eclog.* 16. c. 66.

(11) vide *l.* 67. §. 1. *supr. eod.*

(12) Ipso jure, dixi *l.* 8. *C. si quis alteri vel sibi. l.* 47. §. 6. ... *de admin. et peric. tutor.*

(13) Imo, non tenetur communicare. *l.* 4. *C. comm. utrius... jud.*

(14) Idem est in emptione, *l. ult. in fin. C. de contr. empt.* ...ocatione, *l.* 25. *Infr. locat.* et stipulatione. *l.* 43. *l.* 44. *Infr.* ... *verb. oblig.*

(15) Ita arbitrium hoc, licet in contractu bonæ fidei, stricte in...pretabimur: nempe, quia ita convenit. vide quæ scripsi ad *l.* ... *infr. eod.*

(16) In arbitrium tertii, tanquam boni viri, modus et forma ...tractus conferri potest.

(17) Arbitri sententiæ standum: arbitratoris vero stari non est ...esse, cum possit reduci ad arbitrium boni viri.

(18) *l.* 24. *Infr. locati.*

(19) *Arbitrium* (qui et arbitratus, Græcis δοκιμασία, et δοκιμασμός) duplex: Merum, quod stricte accipitur; et arbitrium boni viri: Merum in personam certam confertur: Boni viri, modo ...certam, modo in incertam. Mero adstringuntur, etiam iniquo, qui ...lli subjecerunt: Boni viri, non adstringuntur, *ut hic.* illius ini...as non corrigitur: nisi dolus adversarii intervenerit. *l.* 3. *C. de arbitr. l. ita demum.* 31. *supr. de recept. qui arbitr.* Hujus iniquitas quælibet corrigitur. Illud personam non egreditur. *l. in compromissis.* 45. *supr. de recept. qui arbitr.* Hoc egredi personam potest, quia etsi certæ personæ nomen inseratur, tamen non tam personæ, quam ipsum æquitatis arbitrium inseri videtur. Æquitas autem certis personis non circumscribitur. Igitur si hic, cujus nomen insertum est, æquum non statuerit, alium adire licebit. *l. ult. C. de contrah. stipul. l. ult.* §. *sed et si quis. C. comm. de legatis.* In stipulationibus stricte, in bonæ fidei contractibus (nisi aliud convenit. *l. si certa* 75. *supr. eod.* aut natura rei sit incerta, *l. ult. C. de contrah. empt.*) et testamentis, (nisi pœna sit adscripta: pœnas enim stricte accipimus, *l.* 5. §. 4. *infr. de verb. oblig. l.* 27. *infr. de condit. et demonst.*) arbitrium latius accipimus, *ut hic.* adde Cujac. ad *l.* 43. *infr. de verb. oblig.*

(20) vide *l.* 13. §. 2. *Supr. de recept. qui arbitr.*

(21) vid. *l.* 27. §. 2. *Supr. de recept. qui arbitr.*

(22) vid. *l.* 18. *Infr. judicat. solvi.*

(23) Ut in *l.* 43. *infr. de verb. oblig.* Priores, ut judices ordinem judiciarium servant in procedendo et definiendo: Secundi non ut judices eliguntur, nec servant ordinem judiciarium, sed ex æquo et bono judicant: Coram eis non est judicium, ideoque, vel ipse principalis adversarius arbitrator esse potest, non arbiter, aut judex, *C. ne quis in sua causa. l. pen. supr. de recept. qui arbitr.* ab eis ideo non appellatur (nisi ex justa causa, ut vult *Bart.*): sed eorum sententia reducitur ad arbitrium boni viri: in qua reductione gravatus observare tempora appellationis non cogitur. Ferrar. *formul.* 19. *summar.* 14. *n.* 4. *vers. de arbitris, et arbitratorib.* vid. hic Bart. et Corras. *novam opinion.* 4. *Miscell.* 18.

(24) vide *l.* 25. *infr. locati.*

(25) Præsumimus viri boni arbitrium intercedere debere in bonæ fidei judiciis.

(26) *l.* 52. §. 1. *supr. eod. l.* 3. *C. eod.* §. 28. *Inst. de act.*

(27) Arbitratus iniquus ad boni viri arbitrium reduci potest ex eo contractu, quo prius agi poterat.

(28) Enormiter læsus quis dicitur, quando fit ultra dimidiam partem excessus, vid. *l.* 27. §. 2. *supr. de recept. qui arbitr.* et ultra dimidiam partem læsus est. *l.* 2. *l.* 8. *C. de rescind.*

tibus] *socius esset ?* Illud potest conveniens esse viri boni arbitrio, ut non utique ex æquis partibus socii simus, veluti si alter (1) plus operæ, industriæ, gratiæ, pecuniæ in societatem collaturus erat.

Pactum de filia dotanda ex pecunia communi.

81. PAPINIANUS lib. 9. Quæstionum.

SI socius pro filia dotem promisit, et prius, quam solveret, herede ea relicta decessit, quæ postea (2) cum marito de exigenda dote egit, accepto liberata est: Quæsitum est, an si pro socio ageret, dotis quantitatem præcipere deberet, si forte (3) convenisset inter socios, *ut* (4) *de communi dos constitueretur ?* Dixi, pactum non esse iniquum, utique si (5) non de alterius tantum filia convenit: nam si commune hoc pactum fuit, non interesse, quod alter solus filiam habuit: cæterum, si numeratam dotem pater, defuncta in matrimonio filia, recuperasset, reddi pecuniam societati debuisse; pactum ex æquitate sic nobis interpretantibus: quod si, salva societate, divortio matrimonium solutum foret, cum (6) sua causa dotem recuperari, scilicet ut ea vel alii (7) marito dari possit, nec, si prior maritus facere non posset, denuo de societate constituendam dotem: nisi [si] nominatim ita convenisset. Verum in proposito largiter esse (8) videbatur, dos numerata (9) esset, an vero promissa: nam si filia datam dotem, posteaquam patri heres extitit, jure suo recepisset, non esse referendam pecuniam societati, quam (10) mulier habitura fuit, etsi alius heres extitisset: quod si accepto a marito liberata esset, nequaquam imputari posse societati, non solutam pecuniam.

De ære alieno.

82. IDEM lib. 3. Responsorum.

JUre societatis per socium ære alieno socius non obligatur: nisi (11) in communem arcam (12) pecuniæ versæ sunt (13).

De his, quæ erant in confinio, exemptis.

83. PAULUS lib. 1. Manualium.

ILlud quærendum est, arbor (14) quæ in confinio (15) nata est, item lapis, qui per utrumque fundum extenditur, an cum succisa arbor est vel lapis exemptus [ejus sit], cujus fundus, pro ea quoque parte singulorum esse debeat, pro qua parte in fundo fuerat: an, qua (16) ratione duabus massis (17) duorum dominorum conflatis, tota massa communis est, ita arbor hoc ipso, quo separatur a solo, propriamque substantiam in unum corpus redactam accipit, multo magis pro indiviso (18) communis fit (19), quam massa? sed naturali convenit rationi, et postea tantam (20) partem utrumque habere, tam in lapide, quam in arbore, quantam et in terra habebat.

De societate jussu alicujus contracta.

84. LABEO lib. 6. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

QUoties jussu alicujus vel cum filio ejus, vel cum extraneo societas coitur, directo (21) cum illius persona agi posse, cujus persona in contrahenda societate spectata sit.

(1) Ex duabus. *l.* 6. *supr. eod.* ut *l.* 2. §. 1. *supr. eod.*

(2) Postea quam. *Hal.*

(3) Ergo a contrario sensu colligitur, filiam unius socii non esse dotandam de communi, nisi ex pacto ita actum sit inter socios, ut de communi dos constitueretur, *ut hic.* ut dotandi facultas non ex ipso jure societatis sed pacti descendat, *l. fin. C. de dotis promiss.* cum onus dotandæ filiæ personæ patris cohæreat, eamque afficiat, *l. fin. C. de dotis promiss.* (talia ad alium non transeunt): quin etiam, cum in communem arcam ea pecunia non vertatur, nec directe vel indirecte societatis ad commodum pertineat, *l.* 52. §. 15. *supr. eod. l.* 82. *infr. eod.* cum ei personæ præstetur, quæ operas societati non tribuit, *l.* 8. *supr. eod.* cum nemo alterius partem, aut plus sua parte donare possit, *l.* 68. *supr. eod.* cum socius quinque filiarum parens contra legem societatis inæqualitatem servet quinque filias dotando in præjudicium alterius socii, trium tantum filiarum, aut forte nullius parentis. Hæc inæqualitas magis perspicitur, quod illæ quinque filiæ dotem suam præcipuam habituræ sint: et præterea, mortuo suo parente, æqualiter res societatis cum socio divisuræ. Adhæc, expensas profusas pro fratris studio ab altero fratre socio factas non imputari societati: eamque pene communem esse opinionem refert Roland. a Valle, 1. *cons.* 91. *num.* 1. *ad* 31. a qua tamen idem mox discedit. Movetur autem, quod omnis impensa societati imputetur, *arg. l.* 52. *in fin. supr. eod.* ergo et dotis: sed et ea, quæ in honorem alterius liberorum erogantur, *l.* 73. *supr. eod.* Non esse novum, ut socius onus non proveniens ex societate, sed ex facto fratris, etiam sentiat, *l.* 39. §. 3. *Supr. fam.* et, quod magis est, quod actione injuriarum socius præstiterit, *d. l.* 52. *in fin. supr. eod.* socio omnium bonorum, spe saltem, et jure, adquiri hereditatem socio delatam, *l.* 3. §. 1. *supr. eod.* et consequenter onus hereditatis, puta dotandæ filiæ socii, ad eum delatæ transferendum: et ex hujus legis fine, ibi *non esse referendam pecuniam societati*, perspici filiam, etiam citra pactum initum a parente cum ejus socio, dotem præcipuam habere, si modo ei soluta fuerit: Amplius, in societate bonorum omnium non attendi, utrum unus plus lucretur, quam alius, vel unus plus impendat, quam alter, sed omnia generaliter partienda: dotem ab uno sociorum adquisitam socio communicari, *l.* 66. eadem lege dotata ab uno sociorum filia, hujusmodi onus societati imputandum: familias sociorum ex communi alendas, ergo et dotandas: nam qui tenetur alere, tenetur et dotare, quod de uno ad aliud argumentum valeat. *l. fin. infr. de is, quib. ut indign.* Idem Roland. *n.* 45. fusissime ostendit, hanc esse communem opinionem, ut in societate omnium bonorum hæc lex habeat locum, citra pactum. Qui hanc opinionem negent, vel admittant, v. Masuerium apud Ferrariens. *hoc tit.*

(4) Pactum initum inter socios, ut *filiæ dotentur de communi*, validum est.

(5) Tunc enim æqualitas inter socios servatur, ut *l.* 21. §. *pen. supr. de recept. qui arbit. l. ult. C. de fructib. et lit. expen.*

(6) *l.* 65. *in fin. supr. eod.*

(7) Dotem priorem, seu eandem viduæ filiæ pater reddere tenetur, si secundas nuptias contrahat. vid. *l.* 68. *infr. de jur. dot.*

(8) *Al.* interesse.

(9) *Dotis numeratæ* et *promissæ* differentia. Dos ex ipsa societate soluta matrimonio per mortem soluto ad societatem redit: secus, si promissa tantum.

(10) Nam filia exheredata dotem semper præcipuam habet. *l. un.* §. 11. *C. de rei uxor. act.*

(11) Εἰ μὴ εἰς τὸ κοινὸν, nisi in commune pecuniæ venerint. *Synops. eod. c.* 75. extra societatem gesta socios vel consortes non obligant, sed ipsos tantum contrahentes.

(12) Arcam communem socii habere possunt, licet non sint collegiati, licet non faciant collegium. adde *l. verum.* 63. §. *si cum. supr. eod. l.* 1. §. *quib. supr. quod cujuscunque univers.*

(13) Et sic intellige *l.* 27. *supr. eod.*

(14) Quantam partem quis in solo ac terra habet, tantam in arboribus, et lapidibus separatis habet. adde *l. arbor.* 19. *supr. comm. divid.* Goth. In hanc leg. vid. Edm. Merill. *lib. sing. differ. cap.* 8. Roland. a Valle, *lib.* 1. *cons.* 9. *num.* 1. Ans.

(15) Duorum fundorum.

(16) *Separatio* aliud a *specificatione.*

(17) Distingue, ut in §. 25. *Inst. de rer. divis.*

(18) Sicut dum terræ cohærebat, communis erat pro indiviso.

(19) *Fiat.*

(20) *l.* 19. *supr. comm. divid. l.* 7. *in fin. l.* 8. *infr de adq. rer. dom.*

(21) Directo agi potest cum eo, qui jussit. §. *ult. Inst. quod cum eo.* Inde notant, jubentem in contractibus non ex interpretatione tantum sed etiam directo teneri: In delictis secus. *l.* 1. §. *dejecisse.* 12. *Infr. de vi, et vi armata.*

LIBER OCTAVUSDECIMUS.

TIT. I.

DE CONTRAHENDA (1) EMPTIONE, ET DE PACTIS (2) INTER EMPTOREM, ET VENDITOREM COMPOSITIS, ET QUÆ (3) RES VENIRE NON POSSUNT.

De origine emptionis et venditionis, ejusque et permutationis differentia. De nummis. 1. Quibus modis emptio contrahitur.

1. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

ORigo (4) emendi vendendique a permutationibus cœpit (5): olim enim non ita (6) erat nummus (7): neque aliud *merx* (8), aliud *pretium* vocabatur: sed unusquisque secundum necessitatem temporum, ac rerum, utilibus inutilia (9) permutabat, quando plerunque evenit, ut, quod alteri superest, alteri desit: Sed (10) quia non semper, nec facile concurrebat, ut, cum tu haberes quod ego desiderarem, invicem haberem, quod tu accipere velles, electa materia (11) est, cujus publica ac perpetua (12) æstimatio difficultatibus (13) permutationum, æqualitate (14) quantitatis subveniret: ea [de] materia (15) forma (16) publica (17) percussa, usum dominiumque non (18) tam ex substantia (19) præbet, quam ex quantitate (20): nec (21) ultra *merx* utrumque, sed alterum *pretium* vocatur.

§. 1. Sed an sine nummis venditio dici hodieque (22) possit, dubitatur (23), veluti si ego togam dedi, *ut tunicam acciperem?* Sabinus et Cassius esse emptionem et venditionem putant (24): Nerva et Proculus permutationem, non emptionem hoc esse: Sabinus Homero teste utitur,

(1) *L.* 4. *Cod.* 38. *et* 3. *Inst.* 24. *Eclog.* 39. *tit.* 1. 3. Harm. 3. *et* 3. *Extra.* 17. Goth. Epitomen hujus tit. v. apud Charond. *verisimil. lib.* 3. *cap.* 11. et Petr. Loriot. *h. t.* Ans.

(2) 4. *Cod.* 54.

(3) 4. *Cod.* 40.

(4) Origines notare, et ab origine res quasque repetere, ut contractus, *l. ex hoc jure.* 5. *supr. de justitia.* Magistratus, et similia, jurisconsulti, et legislatores etiam solent. *l.* 2. *supr. de origine juris.* Goth. De intellectu hujus *l.* 1. v. Covarruv. *de veter. numismat. collat. cap.* 7. *num.* 2. Ans. Adde Mudæum, *de contract. rubr. de empt. et vend.* Forcatul. *in Necromant. jur. dialog.* 48. S. L.

(5) Hinc permutatio et emptio dicuntur vicinæ, *l.* 2. *infr. de rer. perm.* non sunt tamen idem, §. 1. *in fin. Infr. eod. l.* 1. *Infr. de rerum permut. l.* 5. §. 1. *Infr. de præscriptis.* ut altera ab altera discerni possit, vide quæ notavi ad *l.* 6. §. 2. *Infr. de act. empt.*

(6) Nummus initio non ita fuit, ut nunc est. Quid? hocne innuitur, nummos initio non fuisse ex argento vel metallo? Jason ex corio primum fuisse censet, atque ita jure gentium nummum fuisse. Verum coriaceus nihilo plus, quam metallicus, a jure gentium est. sed nec in nummo hic substantia inspicitur. Coriaceorum autem meminit Sen. 5. *de benefic.* 14. queis et usos Lacedæmonios scribit. Ita coriacea moneta sub Friderico II. cusa, Pandulphus Collenucius, Antonius *Chronic. ann.* 1240. *addit. ad Chronic. Ursperg.* Naucl. *generat.* 42. Helmoldus *Chronic. c.* 395. refert, apud Ranos, panno lineo commercia iniri. Quid? et num dicemus potius id significari, Nummos ab initio non ita fuisse, hoc est nullo modo? nam et hæc verba, *non ita*, alibi sumuntur pro nullo modo. *l. ædil.* 38. §. *sed enim.* 7. *infr. de ædilitio.* Græcorum interpretatio mihi multo simplicior videtur, Olim permutationem rebus hinc inde traditis constitisse: postea sequutam fuisse venditionem nummis subministratis. *Synops. Basil.* 19. *tit.* 1. *c.* 1.

(7) De *nummi* usu et inventione v. Aristot. 1. *Polit.* 9. *et* 5. *Ethic.* 5. A Græca voce *νόμος* dicitur, nempe quod a lege sit, non a natura. Lydis inventionem nummi tribuit Herodotus *lib.* 1. Indubie constat, apud alias atque alias gentes citius ac tardius nummorum usum receptum esse. Vix sane nummi usus apud Germanos, seculo Taciti, ut ipse Tacitus refert *libello de morib. German.*

(8) Notanda est differentia utriusque. In permutatione species certa pro specie: in venditione, pretium in genere, pro specie datur.

(9) Inutilia nobis utilibus contrahendo et permutando adquirere solemus. Est vero inutile, quod nobis superest: quod aut penitus inutile, aut minus utile. Vicissim quod permutatione ab alio accipio, ut mihi utile, adversario minus est utile. Ita necessitate atque penuria effectum est, ut quod nobis desit, utiliter apud alios quæreremus; per contrarium ut a nobis alius quærat, quod sibi desit: quærat, inquam, inutilis cum utili permutatione.

(10) Nummus cur inventus? ἐξ ἀνάγκης ἡ τοῦ νομίσματος ἐπορίσθη χρῆσις. Aristot. 1. *Pol.* 9.

(11) In nummo hæc spectamus, materiam, seu substantiam, æstimationem ejus, et quidem publicam et perpetuam, *ut hic.* formam publicam, usum.

(12) *Perpetua æstimatio* hic non est generalis, ut putat Accursius, sed nullo tempore mutabilis: ne si mutetur in horas, ipsis possessoribus nummorum usus noceat.

(13) Permutatio fit difficilius, quam emptio. Fuit tamen et initio in nummis et venditione sua difficultas, mensurabantur enim, expendebantur, appendebantur, metiebantur per trutinam, cujus rei vestigium hoc refert Varro, trutinam id genus in æde Saturni mansisse. Hinc Ennius, Pœni stipendia pendunt, et apud Livium extat locus elegans de ære Gallis appenso. Ex ambigua illa consuetudine libripens in venditionibus et testamentis adhibitus. §. 1. *Inst. de testamentis.*

(14) Nummi usus in eo versatur, ut cum re permutatus æquitate quantitatis tantum præstet venditori emptor, quantum ipse venditor emptori tradidit: æqualitate quantitatis id perficitur, *ut hic.* non tam ex substantia, quam ex quantitate. *infr. eod.* Quantitas nummi, ipsa æstimatio est publica, et perpetúa. *supr. eod.* Igitur æqualitate quantitatis, non sua substantia nummus venditori id, quasi re præstat, quod ipse emptori tradit, æqualitate, inquam, quam fieri potest maxime: interdum enim usus exigit, ut ab ea recedi possit. *l.* 2. *C. de rescind. vend.*

(15) Materia nummi, metallum: forma publica, non tantum figura nummi, aut effigies insculpta, sed æstimatio publica.

(16) Moneta forma publica percussa esse debet (et quidem in monetis publicis, *l.* 2. *C. de falsa moneta.*) aut adultera est.

(17) Monetam seu nummos cudere non cujusvis est, non privati, non cujusvis civitatis, sed ejus tantum, qui Magistratum gerit. Id enim jus inter regalia jura censetur, *l.* 1. *l.* 2. *C. de falsa moneta. tit. Quæ sint regalia in feudis. et tit. C. de veteris numismatis potestate.*

(18) A permutatione distinguitur emptio, et venditio. Permutatio ex ipsa substantia usum præbet: nummus, ex quantitate.

(19) *Substantia*, cui opponitur hic *quantitas*, paulo ante *materia* dicta est, ut *l.* 4. §. 20. *infr. de usurpat.*

(20) vide *l.* 94. §. 1. *infr. de solut. Qualitate. Budæus.* Florentinam defendit Duaren. 1. *disput.* 6. atque, *quantitatem* hic significare æstimationem publicam, et pecuniæ valorem: cujus signum et nota sit character nummo impressus: alii hac voce pondus nummi intelligunt. Ferrandus 1. *Explic.* 19. putat nummum non ex sua substantia, sed ex sua qualitate æstimari: ut quo major sit ejus qualitas, eo majorem usum præbeat. Sed Robert. 3. *sent.* 6. quantitatis nomine, illam metiendi sive æstimandi vim, quæ nummo tributa sit, intelligit. Hujus disputationis progressum Aristot. 1. *Polit.* 9. sic definit, τὸ μὲν πρῶτον ἁπλῶς ὁρισθὲν μεγέθει καὶ σταθμῷ, τὸ δὲ τελευταῖον καὶ χαρακτῆρα ἐπιβαλλόντων, ἵνα ἀπολύσῃ τῆς μετρήσεως αὐτούς. ὁ γὰρ χαρακτὴρ ἐτέθη τοῦ ποσοῦ σημεῖον.

(21) Venditio in hoc quoque differt a permutatione, quod in permutatione utrumque merx sit: in venditione unum merx, alterum vero pretium.

(22) Venditio olim sine nummis fuit. An hodie esse possit? Sabinus et Cassius ajunt: Nerva et Proculus negant. Illi et olim, et hodie, sine nummis putabant: Hi olim, at non hodie, sine nummis posse perfici existimabant. *Goth.* Vide Alciat. *lib.* 9. *parerg. cap.* 17. S. L.

(23) Hodie non potest, ut *l. pen. C. de rer. permut.*

(24) De hæresibus Cassianorum, Sabinianorum, et Proculianorum adde *l.* 2. *in fin. supr. de origine juris. l.* 40. *Supr. de petition. hered. l.* 7. §. 7. *infr. de adquirend. rer. l.* 3. §. 3. *Infr. de adquirend. vel amitt. possess.*

qui exercitum Græcorum ære (1), ferro, hominibusque vinum emere refert his versibus (2).

Ενθεν ἄρ' οἰνίζοντο (3) καρηκομόωντες Ἀχαιοί,
Αλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
Αλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσιν (4),
Αλλοι δ' ἀνδραπόδεσσιν. Id est,

Hinc quidem vinum emebant comati Achivi:
Alii quidem ære, alii autem splendido ferro,
Alii vero pellibus, alii autem ipsis vaccis,
Alii autem mancipiis. - -

Sed hi versus permutationem significare (5) videntur, non emptionem, sicut illi (6):

Ενθ' αὖτε Γλαύκῳ Κρονίδης φρένας ἐξέλετο Ζεύς,
Ος πρός Τυδείδην Διομήδεα τεύχε' ἄμειβεν. Id est,

Hinc rursus Glauco Saturnius mentes exemit Jupiter,
Qui cum Tytide Diomede arma mutavit.

Magis autem pro hac (7) sententia illud diceretur, quod alias idem Poëta dicit (8).

- - πρίατο κτεάτεσσιν ἑοῖσιν. id est,
- - *emit possessionibus suis.*

Sed verior est Nervæ et Proculi sententia: nam ut aliud est *vendere* (9), aliud *emere*, alius *emptor*, alius *venditor*, sic aliud est *pretium*, aliud *merx*, quod in permutatione discerni non potest (10), uter emptor, uter venditor sit.

§. 2. Est autem emptio juris gentium (11): et ideo (12) consensu (13) peragitur: et inter (14) absentes contrahi potest, et per nuncium (15), et per literas.

De patre et filio. 1. De pretio.

2. Ulpianus lib. 1. ad Sabinum.

Inter (16) *patrem et filium* (17) *contrahi emptio non* (18) *potest* (19): sed (20) de rebus castrensibus (21) potest.

§. 1. *Sine* (22) *pretio* (23) *nulla venditio est.* Non (24) autem pretii numeratio, sed conventio perficit sine scriptis (25) habitam emptionem.

De pacto, ut, si res displicuisset, esset inempta.

3. Idem lib. 28. ad Sabinum.

Si res ita distracta sit, *ut* (26) *si displicuisset, inempta esset*, constat, non esse sub conditione (27) distractam, sed resolvi (28) emptionem sub conditione (29).

De his, quæ non sunt in commercio.

4. Pomponius lib. 9. ad Sabinum.

Et liberi hominis, et loci sacri, et religiosi, qui haberi non potest, emptio intelligitur, si (30) ab ignorante emitur.

5. Paulus lib. 5. ad Sabinum.

Quia difficile (31) dignosci potest liber homo a servo.

(1) Speciebus, non nummis.
(2) Ιλιαδ. η. *vers.* 482.
(3) Venditionem sine nummis dici posse ex hoc verbo οἰνίζοντο, et alio sequente πρίατο, probabat Sabinus, aut potius permutationem esse emptionem. Potest Sabini sententia ex eo quoque probari, quod emptio sit juris gentium. *l. ex hoc.* 5. *supr. de justitia.* Nummus autem a jure civili, *supr. eod. ibid. forma publica.* et Plinius, 7. *c.* 56. emptionis antiquam esse originem refert. Idem probatur ex versibus Ulyssis in Cyclope, ubi narrat Ulysses Silenum agrum pro scypho uno sibi vendidisse, et Justinus 2. refert Lycurgum statuisse, ut omnia emerentur compensatione mercium: sic Virgilius *Mutandi* verbum pro *Emendi* voce usurpat, teste Servio, 3. *Georgicor.* ibi, *vellera mutentur.* et eo sensu *mutandi* verbum apud Plinium est 7. *cap.* 56. Vice versa, Permutatio cum pecunia signata esse potest. *l. ult. Supr. de condict. causa data.*
(4) Cave de nummo bove id intelligas cum Budæo, et Alciat. 9. *Parerg.* 17. Nam manifesta hic esset plane venditio; de quo tamen dubitatur. vide Pollucem *lib.* 6.
(5) Hoc est, comprobare sententiam Nervæ et Proculi.
(6) Ιλιαδ. ζ. *versu* 234.
(7) Hoc est, Sabini et Cassii.
(8) Οδυσσ. α. *versu* 430.
(9) In quibus conveniant, vide *l.* 2. *C. de rer. permut.*
(10) Hæc sit prima differentia. Secunda, emptionem consensu, permutationem re perfici. *l.* 1. §. 2. *Infr. de rer. permut.* Item, emptio, nominatus; permutatio, innominatus (hoc tamen non fatetur Corrasius) contractus est. *l.* 7. §. 2. *Supr. de pactis.* In hoc, re integra admittitur pœnitentia: in illo, non æque. *l.* 5. *Supr. de condict. caus. data.* Præterea venditor, re tradita, emptore pretium non solvente, ad pretium tantum agit, non ad rem ipsam, *l.* 2. *C. de rei. vind.* in permutatione secus. *d. l.* 5. *et l.* 1. *in fin. Infr. de rei permut.*
(11) *l.* 5. *supr. de justit. et jure.*
(12) *Synops. Basilic.* 19. *tit.* 1. *cap.* 1. Harmen. 3. §. ἀγορασίας. facit *l.* 7. *in princ. supr. de pactis.* Quæ juris sunt gentium, et consensu, et inter absentes, et per nuncium, et per litteras possunt contrahi.
(13) vide *l.* 2. *et l.* 48. *Infr. de oblig. et actionib.*
(14) *l. ult. C. si quis alteri, vel sibi.*
(15) Διὰ μέσου, per intermediam personam. *Synops. ib.*
(16) *Synops. eod. c.* 2. 3. Harm. 3.
(17) *Subaudi*, in potestate positum.
(18) Imo potest: nam et mutuum potest contrahi. *l.* 40. *supr. de reb. cred.* Ut obligatio vel actio cum effectu nascatur: nisi in castrensi peculio. *l.* 5. *l.* 53. *supr. de jud.* S. L.
(19) Nec lis. *l.* 4. *supr. de judiciis.*
(20) *d. l.* 4. *Inst. eod. in fin. princ.*
(21) Venditio inter patrem et filium non contrahitur, nisi de re castrensi vel quasi, *ut hic.* Cur in castrensi vel quasi? filiusfamilias in id genus peculii vicem patrisfamilias obtinet. *l.* 2. *supr de SC. Macedon.*
(22) vide *l.* 9. *C. h. t. Synops. ibid.* et Harmenop. Ideoque si instrumentum factam fuisse venditionem continet, nec pretii mentionem facit, tale instrumentum venditionem non probat. Hinc etiam innuitur, quod ubicunque in aliqua dispositione fit mentio *pretii* intelligitur proprie de emptione et venditione.
(23) Venditio sine pretio nulla est. Pretium nota emptionis, *ut hic.* Vel, conductionis: aut potius nummus in conductione non est pretium, sed merces.
(24) Venditio sine scripto contracta, nuda etiam conventione pretii perficitur, neque requirit traditionem pretii, *ut hic.* Quæ in scripto contrahitur, alias et majores solennitates requirit. *l.* 17. *C. de fide instrum. Synopsis Basil.* 19. *titul.* 1. *C.* 2. *et ibi Scholiastes.* 3. Harmenop. 3.
(25) Potest enim sine scripto fieri. vide *l.* 10. *C. de fide instrumentorum.*
(26) *l.* 4. *C. de ædilit. actionib.*
(27) Conditio, quæ emptionis dissolutionem spectat, non ipsam emptionem; contractum ipsum conditionalem non reddit, sed purum esse sinit.
(28) *l.* 3. *infr. de in diem addict.*
(29) Quid, quod discrimen est emptionis puræ, et sub conditione contractæ? In pura, emptor fructus lucratur et præscribit. *l. l.* 3. *infr. de in diem addict.*
(30) Vendi ignoranti potest liber homo, locus sacer, religiosus res denique, cujus non est commercium: vendi, inquam, non transferatur res in emptorem (nec enim possunt res hujusmodi alium transferri), sed ut venditor teneatur emptori in id, quod interest. §. *ult. Inst. eod.* vide *l.* 70. *infr. eod.*
(31) Difficultas cognoscendi excusat: quo jure excusari censetur eum, qui bannitos receperit, cum difficile sit bannitos et servos ab aliis distinguere.

1. De lege commissoria. 2. De pactis contrariis.

6. Pomponius lib. 9. ad Sabinum.

SEd Celsus filius ait, hominem liberum (1) scientem te emere non posse (2): nec cujuscunque (3) rei, [si] scias alienationem [non] esse (4), ut (5) sacra (6), et (7) religiosa loca, aut quorum commercium non sit, ut publica, quæ non in (8) pecunia populi, sed in publico usu habeantur, ut est Campus Martius.

§. 1. Si fundus annua (9), bima, trima die, ea (10) lege venisset (11), *ut si in diem statutum pecunia soluta non esset, fundus inemptus foret: et ut, si interim emptor fundum coluerit, fructusque ex eo perceperit, inempto eo facto restituerentur, et [ut] quanti minoris postea alii venisset, ut id emptor venditori præstaret*, ad diem pecunia non soluta, placet venditori (12) ex vendito eo nomine actionem esse: nec conturbari debemus, quod inempto fundo facto dicatur, actionem ex vendito futuram esse: in emptis enim et venditis potius id, quod actum (13), quam id, quod dictum sit, sequendum est (14); et cum lege id dictum sit, apparet hoc duntaxat actum esse, ne venditor emptori, pecunia ad diem non soluta, obligatus esset; non (15) ut omnis obligatio empti et venditi utrique (16) solveretur.

§. 2. Conditio quæ initio contractus dicta est, postea alia (17) pactione immutari (18) potest: sicuti etiam abiri tota (19) emptione potest, si (20) nondum impleta sunt, quæ utrinque præstari debuerunt.

De conditione in arbitrium collata. 1. De emptione, quanti emisti, vel quantum pretii in arca habeo. 2. Vel centum et quanto pluris ab emptore vendetur.

7. Ulpianus lib. 28. ad Sabinum.

HÆc venditio servi, *si rationes domini computasset arbitrio*, conditionalis est: conditionales autem venditiones tunc perficiuntur, cum (21) impleta fuerit conditio. Sed (22) utrum hæc est venditionis conditio, *si ipse dominus putasset suo arbitrio?* an vero, *si arbitrio viri boni?* nam si arbitrium domini (23) accipiamus, venditio nulla est: quemadmodum si quis ita vendiderit, *si voluerit* (24): vel stipulanti (25) sic spondeat, *si voluero* (26), *decem dabo*: neque enim debet in arbitrium rei (27) conferri, an sit obstrictus. Placuit itaque *veteribus*, magis in (28) viri boni arbitrium id collatum videri, quam domini: si igitur rationes potuit accipere, nec accepit, vel accepit, fingit autem se non accepisse, impleta conditio emptionis est: et ex empto venditor conveniri potest.

§. 1. Hujusmodi emptio, *quanti* (29) *tu eum emisti, quantum pretii in arca habeo*, valet: nec enim incertum (30) est pretium tam evidenti (31) venditione: magis enim ignoratur, quanti emptus sit, quam in rei veritate incertum est.

§. 2. Si quis ita emerit, *est mihi fundus emptus centum, et quanto* (32) *pluris eum vendidero*, valet venditio, et statim (33) impletur: habet enim (34) certum pretium (35), centum: augebitur autem pretium, si (36) pluris emptor fundum vendiderit.

De re vendita, de re futura. 1. De spe.

8. Pomponius lib. 9. ad Sabinum.

NEc emptio nec venditio *sine re* (37), quæ veneat, potest intelligi: Et tamen (38) fructus (39) et partus futuri (40) recte emuntur (41); ut, cum editus esset par-

(1) *l.* 34. §. 2. *infr. eod.*
(2) Emere rem, cujus non sit commercium, sciens emptor non potest.
(3) *l.* 34. *infr. eod.*
(4) Vel prohibitam esse. *Haloand. al.* esse.
(5) In commercio non sunt sacra, religiosa, publica.
(6) Adde *l.* 22. *l.* 23. *infr. eod.*
(7) *Aut.*
(8) In pecunia populi non esse dicuntur, quæ non sunt singulorum, sed in publico tantum usu.
(9) Annua, bima, trima die. adde *l. si necessarias.* 8. §. *si annua. supr. de pign.*
(10) Tria hic pacta adjiciuntur.
(11) Id est, lege commissoria. *l.* 38. *supr. de minorib. l.* 2. *infr. de divers. temporalib. præscriptionib.*
(12) Ubi contractus ex conventione resolvitur, agitur actione ex eo contractu ad id, quod actum est. vide *l.* 4. *infr. de lege commissoria.*
(13) *Id quod actum*, in contractibus, nihil aliud, quam veritas: *dictum* vero id, quod quocunque modo dictum est, et simulatum esse potest aut calumniosæ interpretationi obnoxium.
(14) Id est, Judex a prætore datus, non eatenus hic judicat, quatenus lingua nuncupatum est, sed ex æquo et bono, *l.* 11. §. 1. *infr. de act. empt.* secus quam in stipulatione, *l.* 99. *infr. de verb. oblig.*
(15) Claudicare contractus emptionis potest, hoc est, una tantum parte rescindi.
(16) *Al.* Utrimque.
(17) Pacto contrario mutari conditiones possunt, quæ pacto sunt contractæ.
(18) Vide *l.* 72. *infr. eod.*
(19) A parte potest recedere, qui potest a toto: et a qualitate, qui potest ab ipsa substantia recedere.
(20) Id est, antequam res fuerit secuta. *l.* 3. *infr. de rescind. vend.*
(21) Conditionalis venditio perficitur impleta conditione. *l.* 37. *in fin. infr. eod. l.* 8. *infr. de peric. et commodo rei vend.* Goth. vide Johann. Robert. *lib.* 2. *sent. jur. cap.* 12. S. L.

(22) Venditio collata in arbitrium unius contrahentium, puta venditoris vel emptoris, intelligitur collata in arbitrium boni viri: ita *Arbitrii* appellatione, boni viri arbitrium intelligitur. Quod si arbitrium contractui sit adjectum conditionis modo, contractus non perficitur, nisi arbitrio consecuto.
(23) v. *l.* 13. *C. h. t.* Venditio nulla est, quæ collata est in merum arbitrium emptoris vel venditoris.
(24) v. *l.* 8. *infr. de obl. et act.*
(25) v. *l.* 17. *l.* 46. *in fin. et l.* 108. *in fin. infr. de verb. obl.*
(26) An idem est, si dicatur, *Si volam?* vide *l.* 8. *infr. de oblig.*
(27) *d. l.* 17.
(28) *l.* 1. *infr. de leg.* 2. adde *l.* 68. *infr. de verb. signif.*
(29) *Certum est* pretium, cum ita emitur, *quanti tu eum emisti, emo:* hujus enim pretii quantitas re ipsa certa est. Certum fit aliquid relatione: certa denique pretii quantitas est, per relationem ad aliud, quod certum sit.
(30) *Incertum* non videtur, quod ex alio potest certum fieri. Bart. *l.* 75. §. 5. *infr. de verb. obl.*
(31) Evidentia dicuntur, quæ ad aliud relatione facta certa et explorata sunt.
(32) Ut in *l.* 13. §. 24. *infr. de act. empt.*
(33) Statim quod impletur, purum est.
(34) Venditio pura esse potest, et tamen pars pretii conditionalis.
(35) Pretium autem in emptione certum esse debet. §. 1. *Inst. eod.*
(36) Pluris adjectio incerta, nisi alterius relatione certa fiat.
(37) Venditio sine re, quæ veneat, non est. *l.* 2. §. 1. *supr. eod.*
(38) *Res*, proprie non est, quæ nondum est, ut fructus futuri.
(39) Frumentum in herba num vendi potest? dixi ad *l.* 78. *in fin. infr. eod.*
(40) Futura recte emuntur, *ut hic. l.* 34. §. 2. *infr. eod.* ita vendita re non valet venditio, nisi res existat. Si dubius eventus venditus sit, tenet quidem venditio, etsi nihil evenerit: denique emptio consistit recte, sive res, sive spes vendatur.
(41) Et pignorantur, vide *l.* 15. *infr. de pignor.* legantur, *l.* 24. *infr. de legat.* 1. §. 7. *Inst. de legatis.* promittuntur, *l.* 73. *infr. de verb. oblig.* sed tamen semper inest tacita conditio, si nascantur. *l.* 1. *in fin. infr. de condition. et demonstrat.*

tus, jam tunc, [cum contractum esset negotium], venditio facta intelligatur : sed si id egerit venditor, ne nascantur, aut fiant, ex empto agi posse.

§. 1. Aliquando (1) tamen et *sine re* venditio intelligitur, veluti cum quasi (2) alea emitur : quod (3) fit, cum captus piscium (4), vel avium vel missilium (5) emitur : emptio enim contrahitur, etiamsi nihil inciderit : quia spei (6) emptio est : et quod missilium (7) nomine eo casu captum est, si evictum (8) fuerit, nulla eo nomine ex empto obligatio contrahitur (9): quia id actum intelligitur.

De consensu et dissensu, et errore contrahentium.

9. Ulpianus lib. 28. ad Sabinum.

In venditionibus et emptionibus *consensum* (10) debere intercedere palam est: Cæterum sive (11) in ipsa emptione dissentiant, sive in pretio, sive in quo alio, emptio imperfecta est: Si igitur ego me fundum emere putarem Cornelianum, tu mihi te vendere Sempronianum putasti, quia *in corpore* (12) dissensimus (13), emptio (14) nulla (15) est. † Idem est, si ego me Stichum, tu Pamphilum absentem vendere putasti : nam cum in corpore dissentiatur, apparet nullam esse emptionem (16).

§. 1. Si *in nomine* dissentiamus, verum de corpore constet, nulla dubitatio est, quin valeat emptio et venditio: nihil enim facit error nominis (17), cum (18) de corpore constat.

§. 2. Inde quæritur, si *in ipso corpore* non erratur, sed (19) *in substantia* error sit, ut puta si acetum pro vino veneat, æs pro auro, vel plumbum pro argento, vel quid aliud argento simile, an emptio et venditio sit? Marcellus scripsit lib. VI. Digestorum, emptionem esse et venditionem, quia in corpus consensum est, etsi in materia sit erratum : Ego in vino quidem consentio, quia eadem prope (20) οὐσία, id est, *substantia* est, si (21) modo vinum acuit : cæterum si vinum non acuit, sed ab initio acetum fuit, ut embamma (22), id est, *intinctus*, aliud pro alio venisse videtur: in cæteris (23) autem nullam esse venditionem puto, quotiens in materia (24) erratur.

10. Paulus lib. 5. ad Sabinum.

Aliter, atque si aurum (25) quidem fuerit, deterius autem quam emptor existimaret : tunc enim emptio valet:

11. Ulpianus lib. 28. ad Sabinum.

Alioquin quid dicemus, si cæcus emptor (26) fuit? vel si in materia erratur? vel (27) in minus pretio (28) discernendarum materiarum? In corpus eos consensisse dicemus? Et quemadmodum consensum (29), qui non vidit (30)?

§. 1. Quod si ego me virginem emere putarem, cum esset jam mulier (31), emptio valebit: *in sexu* (32) enim non est erratum. † Cæterum si ego mulierem venderem, tu puerum emere existimasti, quia in sexu error est, nulla emptio, nulla venditio est.

Inspicitur dissensus vel consensus contrahentis : non autem illorum, quibus acquiritur. Bald.

12. Pomponius lib. 31. ad Quintum Mucium.

In hujusmodi autem quæstionibus (33) personæ ementium et vendentium spectari debent, non (34) eorum,

(1) *l.* 11. §. *ultim. infr. de act. empt.*

(2) Quasi alea emi potest : quæ fit ita venditio, rem præsentem non habet, sed futuram.

(3) Aleæ species captus piscium, avium, missilium.

(4) *l.* 12. *infr. de act. empt.*

(5) *Missilia* sunt nummi, qui a Magistratu liberalitatis seu largitionis titulo in populum sparguntur. §. 46. *Inst. de rerum divis. Novell.* 105. c. 2. §. 1.

(6) *Spei* emptio est : spes pretio emi potest. *l.* 11. *in fin. infr. ex quib. caus. in possess.*

(7) vide *l.* 5. *in fin. infr. pro derelicto.*

(8) Evictio non debetur, ubi spes vendita est.

(9) vide *l.* 10. *in fin. infr. de hered. vel action. vend.*

(10) Venditio sine consensu non est, *l.* 5. *infr. de action. empt. l.* 116. *infr. de reg. jur.* substantialia emptionis, ac venditionis sunt consensus, *ut hic. et l.* 2. *C. h. t.* res, et merx, *l.* 8. *supr. eod.* pretium certum. *l.* 2. *supr. eod.*

(11) Venditio non est, ubi dissensus est, vel in ipsa emptione, vel pretio, vel quo alio, puta corpore.

(12) *l.* 4. *infr. de legat.* 1.

(13) Dissensus venditionis probatur, si ostenditur error (vel in corpore, substantia, materia, sexu, *l.* 11. §. 1. *infr. eod.* pretio, contractu ipso, *ut hic.*) infantia, §. 9. *Inst. de inutil. stipul.* furor, *l.* 2. *C. h. t.* cæcitas, *l.* 11. *infr. eod.* somnus, aut morbus vehemens, *l.* 1. *in fin. infr. de aut. tut. l.* 1. §. 3. *infr. de adqu. vel amitt. poss.* ebrietas, *l.* 11. §. 2. *infr. de pœnis.* ironica, aut per jocum facta responsio, vide *l.* 3. *infr. de obligat. et action.* adde *l.* 55. *infr. eod. l.* 21. *C. de transact.* protestatio, v. *l.* 16. *supr. de SC. Macedon.* impossibilis conditio, *l.* 31. *infr. de obligat. et action.* justus metus, *l.* 1. *l.* 3. *supr. quod. met. caus.* dolus. *l.* 7. *in princ. supr. de dolo.*

(14) vide *l.* 34. *infr. de adqu. vel amitt. possess.*

(15) Imo, talis stipulatio valet. vide *l.* 22. *infr. de verb. oblig.*

(16) Et usucapionem. *l.* 2. §. 6. *infr. pro empt.*

(17) Error nominis reo non obest, si de re ipsa, ejusque corpore constiterit. vide *l.* 4. *C. de testam.*

(18) Quia rei venditæ corpus certum est.

(19) *Substantia*, quæ et materia, et οὐσία. *Infr. eod.* materia in *l.* 3. §. 20. *Infr. de usurpat.* quid esset, dixi ad *l.* 9. §. 3. *supr. ad exhibendum.* sane, hic distinguitur a corpore ipso. *Goth.* vide Forcat. in *penu jur. cap.* 9. Cujac. *lib.* 27. *obs. c.* 40. S. L.

(20) Recte *prope* adjecit. Per se enim incorrupta vini οὐσία manet, sed per accidens corrumpitur. dixi ad *d.* §. 3.

(21) *Acetum*, vel fit, vel ab initio tale est : Fit, ex vino acido : Ab initio est, ex omphacio, seu uvis immaturis. Prioris generis acetum οὐσία prope idem est, quod vinum : si id vendas pro vino, venditio est, neque in corpore, neque in substantia erratum est : Vinum denique prope venditum illo casu intelligitur. In alterius generis aceto secus est, cum ab initio acetum fuerit, nunquam vinum. Primum illud ὄξος ἀπὸ οἴνου. Alterum, σκευαστὸν ἐξ ἀρχῆς ὄξος, τυχὸν ὀμφάκων σταφυλῶν. *Synops. Basil.* 19. *tit.* 1. *cap.* 7. *et ibi Scholiastes.* 3. Harm. 3. §. 8.

(22) *Embamma* quid, vide *l.* 9. *infr. de tritico.*

(23) Puta, si æs pro auro veneat, *l.* 4. *in fin. Infr. eod.* mensa cooperta auro, pro solido auro, *l.* 41. *in fin. Infr. eod.* mensa quasi citrea, pro vere citrea. *l.* 21. §. 2. *infr. de act. empt.*

(24) Error in materia rei, vitiat emptionem.

(25) In materia auri non errat, qui aurum quidem præstat, sed deterius.

(26) Emptori igitur consulitur? v. *l.* 1. §. 12. *infr. si quid in fraud. patron.*

(27) Videre vere non potest cæcus : præsumptive vero non videt minus peritus discernendi : ut paria sint hic cæcus, et minus peritus discernendi.

(28) Erretur a minus perito etc. *Halo.*

(29) Quemadmodum consensit. *Halo.*

(30) *Consentire* non videtur, qui non vidit.

(31) Vel virginem ducere, cum sit corrupta, vel meretrix. Idem putat dicendum 29. *qu.* 1. *in fin.* matrimonium scil. valere : Sed tamen Moses *Deut.* 22. jubet hujusmodi mulierem supplicio affici : ad hæc *l.* 11. §. 5. *Infr. de actionib. empt.* ait quidem esse eo casu emptionem, sed actione ex empto resolvi, adde *Novell. Leon.* 93.

(32) In sexu errat, qui puerum se emere putat, venditore fœminam vendente : hujusmodi error emptionem vitiat. At in sexu non errat, qui virginem emit, quæ tamen mulier sit, ideoque hujusmodi error emptionem non vitiat. Error in sexu vitiat emptionem. Cur? sexu differentia admodum differunt.

(33) Erroris sc. seu opinionis in emptione.

(34) Ementium et vendentium scientia et consensus inspicitur, non eorum, quibus ex contractu adquiritur.

quibus adquiritur ex eo contractu actio : nam si servus meus vel filius, qui in mea potestate est, me præsente, suo nomine emat, non est quærendum, quid ego existimem : sed (1) quid ille, qui contrahit.

13. Idem lib. 9. ad Sabinum.

[SEd] si servo meo, vel ei, cui mandavero, vendas sciens fugitivum, illo ignorante, me sciente : non teneri te ex empto verum est.

14. Ulpianus lib. 28. ad Sabinum.

QUid tamen dicemus, si in materia (2) et (3) qualitate ambo errarent? utputa si et ego me vendere aurum putarem, et tu emere, cum æs esset? utputa coheredes viriolam (4), quæ aurea dicebatur, pretio exquisito uni heredi vendidissent, eaque inventa esset magna ex parte ænea? Venditionem esse constat : ideo, quia (5) auri aliquid habuit : nam si inauratum aliquid sit, licet ego aureum putem, valet (6) venditio: si (7) autem æs (8) pro auro veneat, non valet.

De interitu rei. 1. De ignorantia emptoris. 2. De emptione rei suæ.

15. Paulus lib. 5. ad Sabinum.

ETsi consensum fuerit in corpus, id tamen in rerum natura ante venditionem esse desierit (9), nulla emptio est.

§. 1. Ignorantia (10) emptori prodest, quæ non in supinum (11) hominem cadit.

§. 2. Si rem meam mihi ignoranti (12) vendideris, et jussu meo alii tradideris, non putat Pomponius, dominium (13) meum transire : quoniam non [hoc] mihi propositum (14) fuit, sed quasi tuum dominium ad eum transire : et ideo etiam si (15) donaturus (16) mihi rem meam, jussu meo alii tradas, idem dicendum erit.

1. *De re, cujus usus fructus est emptoris.*

16. Pomponius lib. 9. ad Sabinum.

SUæ (17) rei emptio non valet, sive sciens sive ignorans emi : sed si ignorans emi, quod solvero repetere potero, quia (18) nulla obligatio fuit.

§. 1. Nec tamen emptioni (19) obstat, si in ea re usus fructus (20) duntaxat ementis sit.

17. Paulus lib. 33. ad Edictum.

OFficio (21) tamen (22) judicis (23) pretium minuetur.

De emptione rei communis. 1. De finium demonstratione. De vacua possessione.

18. Pomponius lib. 9. ad Sabinum.

SEd si communis ea res emptori cum alio sit, dici debet, scisso pretio pro (24) portione, pro parte emptionem valere, pro parte non valere (25).

§. 1. Si servus (26) domini jussu, in demonstrandis finibus (27) agri venditi, vel errore, vel dolo plus demonstraverit, id tamen demonstratum accipi oportet, quod (28) dominus senserit : Et idem Alfenus scripsit de vacua (29) possessione per servum tradita.

De translatione dominii in emptorem.

19. Idem lib. 31. ad Quintum Mucium.

QUod vendidi, non aliter fit accipientis, quam (30) si aut pretium nobis solutum sit, aut satis eo nomine factum (31) : vel etiam fidem (32) habuerimus emptori sine ulla satisfactione.

(1) *l.* 7. §. 13. *supr. de Publiciana. l.* 51. *infr. de ædilitio.*

(2) Ne quis decipiatur his vocibus in *hac leg.* et *l.* 1. *supr. eod.* vinum, acetum, æs, aurum, corpora sunt, licet illa liquida, hæc metalla. Corpore ita conveniunt : Alia tamen rerum earum est substantia, materia, et ὀσία intrinseca. Corpore conveniunt, quia rebus illis sunt eædem qualitates inter se specie tenus, et extrinsecus quodammodo respondentes, *l.* 14. *infr. eod. l.* 21. §. 2. *infr. de act. empt.* intrinsecus tamen et specie differentes. Goth. *l.* 45. *infr. eod.* vid. Goed. *de cont. stipulat.* c. 3. *num.* 30. 31. Ubi conciliat *l.* 41. §. 1. *infr. eod.* Ans. Add. Alciat. *lib.* 4. *parerg.* c. 8. Cujac. *lib.* 8. *obs. cap.* 9. S. L.

(3) *Materia* et *qualitas* hic pro eodem.

(4) Viriola, *hic. et l.* 8. §. 1. *infr. de emptione. l.* 25. §. 10. *l.* 40. *in fin. infr. de auro.* ornamenti genus, Cujac. 2. *observ.* 4. manuum scil. non colli, ex gemmis viridibus, ut putat Baifius. Hinc etiam constat viriolas ex auro factitari, Græci ψέλλια, χλανία, περιχείρια. *Viriæ* etiam dicuntur, ut probat ex Tert. *de pallio*, et Ambrosio 1. *de Abraham.* Cujacius 10. *observ.* 17. *in fin.* vide Alciat. 4. *Parerg.* 8. ex Isidoro.

(5) Auri aliquid habere in se, et inauratum esse, differunt. Auro vendito, valet venditio, si id, quod venditum est, ita præstetur, ut auri aliquid habeat; secus, si inauratum tantum præstetur. Priore casu non erratur in materia, et qualitate : posteriore, erratur plane. Sufficit in aliqua parte rei venditæ verum fuisse consensum contrahentium.

(6) Imo, non valet, *l.* 41. *in fin. infr. eod.* vide conciliationem apud Cujac. 2. *observ.* 4. et ad *l.* 22. *infr. de verb. obligat.*

(7) Errat in materia, qui æs pro auro comparat.

(8) *l.* 9. §. 2. *supr. eod.* aurichalcum. An.on. Mercat. 1. *c.*4. *in fin.*

(9) Vide *l.* 8. *supr. eod.*

(10) Ignorantia supina emptori non prodest.

(11) Supinus homo, summe negligens, et nimio plus ignorans, quam par sit. ut in *l.* 43. §. 1. *Infr. eod. l.* 55. *infr. de ædilitio edict. l.* 9. §. 2. *infr. de jur. et facti ign.*

(12) *l.* 16. *infr. eod. l.* 10. *C. eod. l.* 41. §. 2. *infr. de legat.* 1. *l.* 45. *infr. de reg. jur. l.* 54. *supr. de rei vind. l.* 18. *C. de rei vind.*

(13) Error dominii translationem impedit : si ignorans rem meam emi, jussuque meo alii tradideris, non abscedit a me rei dominium.

(14) Propositum seu animus in contrahente inspicitur.

(15) v. *l.* 9. *in fin. infr. de donationib.*

(16) Donari mihi mea res non potest.

(17) *l.* 45. *infr. de reg. jur. l.*15. *in fin. supr. eod.* excipe *l.* 34. §. 4. *infr. eod.*

(18) Condicere possumus, quod ex nulla obligatione solvimus.

(19) Totius fundi, qui usufructuarii respectu alienus est. *l.*1. §. 1. *infr. de SC. Silan.*

(20) Emere id, quod meum sit, non possum : rem tamen, in qua nudum usumfructum habeo, possum emere.

(21) Διακρίσει, cognitione. *Synops. eod. c.* 17.

(22) §. 9. *Inst. de legat. l.* 82. §. 2. *infr. de legat.* 1.

(23) Officio judicis pretium venditionis, quæ nulla est, minui potest ex pacto, si pactum contractui adjectum. *l.* 2. §. 1. *supr. eod.*

(24) Pro parte contractus valere potest.

(25) Cur ita? collige ex *l.* 13. *in fin. infr. de in diem addict.*

(26) *Eclog. c.* 14.

(27) Confinium error emptionem non vitiat : Finium falsa demonstratio nihil adjicit contractui.

(28) Procurator specialis quid senserit contrahendo, non inspicimus, sed quid dominus vel mandator.

(29) *l.* 68. §. 2. *infr. eod.*

(30) Venditor tribus casibus rei venditæ dominium amittit, si pretium rei ei solutum sit, vel satisfactum eo nomine, vel fidem de pretio habuerit, quod tamen ultimum cessat in iis negotiis, in quibus fidem de pretio habere non potest, *l. de pretio.* 8. *supr. de Publiciana. l. si procurator.* 5. *infr. de jure fisci. l. qui Romæ.* 122. §. *Callimachus. infr. de verb. obl.* et hunc quidem in modum sine scriptis venditio peragitur : scripta vero, cum instrumentum venditionis absolutum. *Synops. eod. c.* 15. *et ibi Scholiastes.* Goth. Conciliationem hujus *l.* 19. *cum* §. 41. *Inst. de rer. divis.* et quando fides de pretio habita sit, v. Censur. Forens. nostr. *lib.* 4. c. 19. *et in addend. n.* 24. S. L.

(31) *l.* 53. *infr. eod. l.* 38. §. 2. *infr. de liberali.* §. 41. *Inst. de rer. divis.*

(32) *d.* §. 41. facit *l.* 12. *C. de rei vind.*

Differentia emptionis et locationis.

20. IDEM lib. 9. ad Sabinum.

SAbinus respondit, si (1) quam rem nobis fieri velimus [etiam], veluti statuam, vel vas aliquod, seu vestem, ut nihil aliud, quam pecuniam daremus, emptionem videri: nec posse ullam locationem esse, ubi (2) corpus ipsum non detur ab eo, cui id fieret: aliter, atque si aream darem, ubi insulam ædificares, quoniam tunc a me substantia proficiscitur.

De pacto obscuro.

21. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

LAbeo scripsit (3), obscuritatem (4) pacti nocere potius debere venditori, qui id dixerit, quam emptori: quia potuit re integra apertius dicere.

De pacto, Si quid sacri vel religiosi est, ejus venit nihil.

22. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

HAnc legem venditionis, *Si quid sacri vel religiosi est, ejus venit nihil*, supervacuam (5) non esse, sed ad (6) modica loca pertinere: Cæterum, si omne (7) religiosum, vel sacrum, vel publicum venierit, nullam esse emptionem:

23. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

ET quod solverit eo nomine, emptor condicere (8) potest.

24. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

IN modicis autem ex empto esse actionem: quia non specialiter locus (9) sacer (10) vel religiosus venit, sed emptioni majoris partis accessit (11).

De venditione alternata. 1. De translatione dominii in emptorem vel stipulatorem.

25. IDEM lib. 34. ad Sabinum.

SI ita distrahatur *illa, aut illa res*, utram (12) eliget (13) venditor, hæc erit empta.

§. 1. Qui (14) vendidit, necesse non habet fundum emptoris facere: ut cogitur (15), qui fundum stipulanti spopondit (16).

De eo, qui vendendi jus non habet. de venditione in fraudem creditorum.

26. POMPONIUS lib. 17. ad Sabinum.

SI sciens emam ab eo, cui (17) bonis interdictum sit, vel cui tempus ad deliberandum de hereditate ita datum sit, ut ei deminuendi (18) potestas non sit, dominus non ero. Dissimiliter atque si a debitore sciens creditorem fraudari emero (19).

De bona fide.

27. PAULUS lib. 8. ad Sabinum.

QUi a quolibet rem emit, quam (20) putat (21) ipsius esse, bona fide emit: At qui sine (22) tutoris auctoritate (23) a pupillo emit (24), vel falso tutore auctore, quem scit tutorem non esse, non videtur bona fide emere, ut [et] Sabinus scripsit.

(1) Emptio est, ubi nullum corpus do, sed nudam pecuniam, ut mihi quid fiat: ubi pecuniam simul et corpus aliquod do, ut mihi quid fiat in eo corpore, conductio est. His signis dignoscitur a conductione emptio. In emptione facti, nudum pretium do, nullum corpus: in conductione operarum, seu facti, substantia quædam a me proficiscitur, et corpus aliquod a me datur, ac præterea pecunia, *ut hic. l. 65. infr. eod.*

(2) Adde *l.* 65. *infr. eod.* v. *l.* 2. *in fin. infr. locati.* §. 4. *Inst. de locat.*

(3) Obscuritas pacti nocet venditori, non emptori. Cur venditori? quia pactum ejus causa adjectum est. Eadem ratione oberit emptori, si pactum ab emptore ejusve gratia adjectum fuerit.

(4) *Obscurum est*, quod nullo modo: *ambiguum*, quod duobus vel tribus modis intelligi potest: In illo, quid dictum sit: In hoc, utrum dictum sit quid, quærimus. Porro obscuritatis in hac specie hoc exemplum Græci adferunt, Vendidi alicui agrum duodecim libris, et dixi, me tribus annis hujusmodi quantitatem recipere velle: Completo igitur anno petebam 4. libras: Ille respondit, se 4. annis totum soluturum: Quoniam ergo non perspicue dixi in venditione, quomodo accipere debuerim, mihimet nocui.

(5) Sacra res penitus vendi non potest. Quid, si quid, in quo sacrum aliquid sit, venditum sit? si eam partem, quæ sacra sit, vendas nominatim, venditio non valebit. Quod si pars sacra excepta sit, vendita erit, sive proprietatem ipsam, sive jus sepulchri spectes, et specie vel ad mensuram vendas. Quod si ita vendidero, *si quid sacri vel religiosi erit, venit, id præstare nolo*: Sacræ et religiosæ partes, una cum aliis partibus non sacris, una denique, et cum ipsa universitate transferentur, consequentia alterius, pars sacra transit: per se non est in commercio, cum alio est. Unde hæc notant: spiritualia jura, cum universitate temporali transferri, donato vel vendito castro, sive in specie, sive ad mensuram rem constituas venditam. Sed et illud, sacrum non esse quidem in commercio, et tamen a commercio posse excipi.

(6) *Quid* particula ad modica refertur. Ita qui fundum vendit hac lege, *ut ne, si quid sacri vel religiosi fuerit, teneatur*, non tenebitur, si quæ partes sacræ modicæ fuerint. Hac itaque exceptione venditor innuit modicas quasdam partes sacras esse posse, at non majorem partem. Forte, ne nihil vendidisse intelligatur. adde *l. 24. infr. eod.*

(7) *l. 6. supr. eod.*

(8) vide *l. 41. in fin. infr. eod.*

(9) *d. l. 6. l. 22. supr. eod.*

(10) vid. quæ scripsi ad *l. quæ relig. supr. de rei vindic.*

(11) Facit *l. 53. §. 1. infr. de action. empti.*

(12) In alternativa venditione electio est venditoris, *ut hic.* Cur venditoris? quia debitor. adde *l. plerunque. infr. de jure dotium. c. in alternativis. extr. de reg. in* 6. Goth. vide Revard. *lib. 4. variar. cap.* 19. quem refellit Joan. Robert. *lib. 1. recept. jur. civil. lect. c.* 23. S. L.

(13) *l. 34. §. 6. infr. eod.*

(14) Venditor rem emptoris facere non tenetur, promissor tenetur, *ut hic.* Cur tam varie? Speciale est in venditione: nec enim necessario venditor cogitur rem facere accipientis, nisi ipse rei sit dominus. Dare, in executione esse potest, licet non sit in obligatione. In cæteris contractibus, promissor rei dandæ debitor est, et jus, non merum factum promittit. adde *l. cum stipulatus.* 113. *infr. de verb. oblig. l. cum mota.* 6. *C. de transact.*

(15) Necesse habet etc. vel sic, necesse non habet fundum emptoris facere, vel non cogitur. Revard. 4. *variar.* 19. reprehensus a Robert. 1. *recept.* 23.

(16) Ut etiam cogitur pretium venditoris facere is, qui emit. *l.* 11. *infr. de act. empt. l. 75. in fin. infr. de verb. oblig.*

(17) Vendendo is, cui vel bonis a judice vel lege interdictum, vel deminuendi potestas est negata, dominium non transferri: ultravis prohibitio, dominii translationem impedit, *ut hic.* Quid enim si prodigus sit, cui interdicta bonorum administratio est? *Goth.* Intellectum hujus *l.* 26. vide apud Joann. Decher. *l. 2. dissert.* 8. *num.* 7. Ans.

(18) *l. 10. infr. de curatore furios.*

(19) Tunc enim fio dominus, sed res per Paulianam revocatur. Dominii revocandi translatio facilius permittitur, quam perpetuo mansuri.

(20) Emisse bona fide tum dicimur, cum opinione nostra a domino accepimus: nec tantum a domino, sed et ab eo, qui bonorum suorum administrationem habeat. *Synops. eod. cap.* 22.

(21) *l. 2. C. de præscr. longi.*

(22) Emere bona fide is non videtur, qui vel a pupillo sine tutoris auctoritate quid comparat: vel alio auctore, quem scit falsum esse tutorem.

(23) *l. 9. C. de usucap. pro emptore.*

(24) Paria sunt nullo tutore auctore emere, et eo auctore quem falsum tutorem esse scias.

De re aliena.

28. Ulpianus lib. 41. ad Sabinum.

Rem alienam (1) distrahere quem posse, nulla dubitatio est: nam emptio est et venditio: sed res emptori auferri (2) potest (3).

De servo vendito et de peculio.

29. Idem lib. 43. ad Sabinum.

Quoties servus venit, non (4) cum peculio distrahitur: Et ideo, sive non sit exceptum, sive exceptum sit, [*ne cum peculio veneat*,] non cum peculio distractus videtur: Unde (5) si qua res fuerit peculiaris a servo subrepta, condici potest, videlicet quasi furtiva: hoc ita, si res ad emptorem pervenerit:

30. Idem lib. 32. ad Edictum.

Sed ad exhibendum agi posse nihilominus, et ex vendito, puto.

31. Pomponius lib. 22. ad Sabinum.

Sed et si quid postea (6) accessit peculio, reddendum est venditori, veluti partus, et quod ex operis vicarii perceptum est.

De his, quæ sunt in solo publico.

32. Ulpianus lib. 44. ad Edictum.

Qui tabernas (7) argentarias, vel cæteras, quæ in solo publico sunt, vendit, non solum, sed (8) jus vendit: nam (9) istæ tabernæ publicæ sunt, quarum usus ad privatos pertinet.

De pacto, Servitutes, uti nunc sunt, ut ita sint.

33. Pomponius lib. 33. ad Sabinum.

Cum in lege (10) venditionis ita sit scriptum, *flumina, stillicidia, uti nunc sunt, ut* (11) *ita sint*, nec additur, quæ flumina (12), vel stillicidia: primum (13) spectari oportet, quid acti sit; si non id appareat, tunc id accipitur, quod venditori (14) nocet: ambigua (15) enim oratio est.

De dissensu contrahentium in accessorio. 1. Quæ res vendi possunt vel non. 2. De libero homine. 3. De re furtiva. 4. De emptione rei suæ, seu possessionis. 5. De gustu et mensura. 6. De alternatione, de rei interitu. 7. De tutore, curatore, procuratore, negotiorum gestore.

34. Paulus lib. 33. ad Edictum.

Si in emptione fundi dictum sit, *accedere* (16) *Stichum servum*, neque intelligatur, quis ex pluribus accesserit, cum de alio emptor, de alio venditor senserit, nihilominus fundi venditionem valere constat: Sed Labeo ait, eum Stichum deberi, quem venditor (17) intellexerit: Nec refert, quanti sit accessio (18), sive plus in ea sit, quam in ipsa re, cui accedat, an minus: plerasque (19) enim res aliquando propter accessiones emimus, sicut cum domus propter marmora, et statuas, et tabulas pictas ematur.

§. 1. Omnium (20) rerum, quas quis habere (21), vel possidere (22) vel persequi (23) potest, venditio recte fit,

(1) Alienum emi vendi potest, *ut hic*. An legari? *l.* 10. *C. de legat.* donari? *l.* 13. *l.* 33. *infr. de mortis causa donat.* pignorari? *l.* 20. *supr. de pignorat.* mandari? *l.* 6. §. 4. *supr. mandati.* permutari? vide *l.* 1. §. 3. *infr. de rerum permutat.* in feudum dari, et quidem in concedentis præjudicium? Laudensis, 1. *feud.* 27. *in fine.* precario rogari? *l.* 21. *in fin. infr. de acquir. vel amitt. possess.*

(2) An semper id verum sit, vide quæ notavi ad *l.* 36. *supr. de cond. indeb. l.* 2. *C. de furt. et C. de reb. alien.*

(3) Eaque evicta emptor in venditorem aget, ut defendatur, *l.* 74. §. 2. *infr. l.* 6. *C. de eviction.* sed et de evictione, *l.* 16. *infr. de eviction.* ante evictionem etiam venditorem convenire potest, ab eoque petere, quanti sua intersit dominium rei in se fuisse translatum: idque maxime, si stipulatio intercessit dolum malum abfuturum, *l.* 30. §. 1. *infr. de act. empt.* ea remedia emptor habet in venditorem rei alienæ.

(4) Vendens servum, servi peculium una vendidisse non intelligitur, nisi nominatim cum peculio distrahat: et breviter, venditum servum peculium ipsius non sequitur, *Synops. eod. c.* 23. *l.* 16. *supr. de peculio. l.* 3. *infr. de evict. l.* 1. §. 1. *infr. de pignoribus. l.* 24. *infr. de peculio legato.* Cur accessorium hic non sequitur suum principale? An quia peculium non ejusdem naturæ, cujus est servus? An quod servo non cohæret? An potius, quod peculium ipso servo plerumque pretiosius sit? An quod venditæ rei conditionem non extendamus adversus venditorem?

(5) Venditus servus non cum peculio, si rem aliquam peculiarem subripuerit, eaque ad emptorem pervenerit, venditori adversum emptorem competit eo nomine condictio furtiva, *ut hic.* ad exhibendum, et ex vendito. *l.* 30. *infr. eod.* Ex vendito, inquam, ad pretium. *Synops. d. cap.* 23. Imo ultra pretium: tametsi id officio judicis petatur, ut post Petrum et Cynum tenet Albericus.

(6) Et ante. *arg. l.* 2. *C. de act. empt.*

(7) Vendens tabernam in publico solo positam non solum ipsam, sed jus vendit, *ut hic. l.* 23. *infr. de instructo.* sic qui legat fundum vectigalem, non ipsum fundum, sed jus, quod in ipso fundo habet. *l.* 71. *in fin. infr. de legat.* 1. Superioribus casibus soli ipsius proprietas, vel publici, vel alterius est: jus in solo venditoris. In dubio autem id tantum quisque vendere intelligitur, quod suum sit, non alienum. adde *cap. quod autem. extr. de jure patr.* Adde quæ de tabernis scripsi ad *l.* 15. §. 7. *infr. de injuriis.*

(8) Quod in dubio præsumitur. Bart. *l.* 71. *in fin. infr. de legat.* 1. *l.* 15. §. 6. *infr. de damno.*

(9) Eadem ratione Bartolus tradit, præscribi posse in fossis urbis jus horti: in templo jus inferendi mortui, quinetiam jus sedendi. adde *l.* 18. *C. de operib. public.*

(10) *Lex* pro pacto hic usurpatur.

(11) Formula hæc vetus servitutum recipiendarum fuit, quæ extat apud Varronem, 4. *de lingua.* de eadem dixi ad Ciceronem, 1. *de oratore. l.* 17. §. 3. *supr. de servit. præd. urban.*

(12) Stillicidia et flumina in dubio dominantia intelligimus potius, quam servientia.

(13) In contractibus priore loco spectamus quid actum sit, hoc est, id, quod nominatim lingua nuncupatum atque expressum: deinde quod verisimile.

(14) *l.* 21. *supr. eod. l.* 17. *in fin. supr. de servit. præd. urban.*

(15) Ambiguam orationem interpretamur contra venditorem, *ut hic. et l.* 21. *supr. eod.* cur adversus venditorem? nempe quia ipse eam protulit: imputare sibi merito debet, quod non locutus sit apertius.

(16) In fundi venditionibus plerunque hoc addebatur, fundo vendito servos quosdam accedere. *Goth.* Vide Gœda. *de contrah. stipulat. cap.* 2. *num.* 18. 19. Bart. *in l. ab emptione. ff. de pact.* Pinell. *de rescind. vend. part.* 2. c. 2. *num.* 12.

(17) *Quem emptor.* Cujac. 1. *obs.* 10. quam emendationem reprehendit Fornerius 2. *select.* 18. veteres interpretes hunc locum ita accipiunt, ut in incerto de certis electio sit debitoris. Atqui, si quis hunc locum quoque diligentius inspiciat, comperiet haud dubie emptoris esse electionem, quod hæc verba satis innuunt, *nec refert, quanti sit accessio.* et post, *plerasque res aliquando propter accessiones emimus.* unde recte Albericus notat, non quærendum esse, a quo pactum venditioni adjectum proferatur, sed in cujus favorem: hic autem constare pactum adjectum esse emptoris intuitu.

(18) *l.* 44. *infr. de ædilitio.* licet accessorium sit majoris pretii, ac valoris.

(19) Accessionum intuitu plerumque res ipsas principales emimus, veluti domum, propter marmora, statuas, tabulas pictas: fundum propter servos.

(20) Vendi res quælibet potest, cujus sit nobis proprietas, vel possessio vel persecutio.

(21) *Habere*, ea dicimur, quorum proprietas: *possidere*, quorum possessio: *persequi*, quorum actio nobis competit. Alii *habere*, civilis; *possidere*, naturalis possessionis verbum esse notant.

(22) Vendi possessio potest.

(23) Vendere actiones possumus. vide *infr. de hered. vel action. vend.*

quas vero natura, vel gentium (1) jus, vel mores (2) civitatis commercio exuerunt, earum nulla venditio est (3).

§. 2. Liberum (4) hominem scientes emere non possumus: Sed nec talis (5) emptio, aut stipulatio admittenda est, *cum servus erit*: quamvis dixerimus, futuras (6) res emi posse: Nec enim fas est, ejusmodi casus (7) exspectare.

§. 3. Item si et (8) emptor et venditor scit furtivum (9) esse quod venit, a neutra parte obligatio contrahitur. Si emptor solus scit, non obligabitur venditor: Nec tamen ex vendito quidquam consequitur, nisi ultro quod convenerit, præstet: Quod si venditor scit, emptor ignoravit, utrimque obligatio contrahitur (10): Et ita Pomponius quoque scribit.

§. 4. Rei suæ (11) emptio tunc valet, cum ab initio agatur, ut possessionem emas, quam forte venditor habuit: et in judicio possessionis potior (12) esset.

§. 5. Alia causa est degustandi (13), alia metiendi: gustus enim ad hoc proficit, ut improbare liceat: mensura (14) vero non eo proficit, ut aut plus, aut minus veneat, sed ut appareat, quantum ematur.

§. 6. Si emptio ita (15) facta fuerit, *Est mihi emptus Stichus* (16) *aut Pamphilus*, in potestate est venditoris, quem velit dare, sicut (17) in stipulationibus: sed uno (18) mortuo, qui superest, dandus est: et ideo prioris periculum ad venditorem, posterioris ad emptorem respicit: sed et si pariter decesserunt, pretium debebitur: unus enim utique periculo emptoris vixit. Idem dicendum est, etiam (19) si emptoris fuit arbitrium, quem vellet habere: si modo hoc solum arbitrio ejus commissum sit, ut, quem voluisset, emptum haberet, non et illud, an emptum haberet.

§. 7. Tutor rem pupilli emere non potest (20): Idemque porrigendum est ad (21) similia (22), id est, ad curatores, procuratores, et qui negotia aliena gerunt (23).

De arrhis. 1. De pretio collato in arbitrium emptoris. 2. De venenis. 3. De servo fugitivo. 4. De periculo rei venditæ. 5. De specie et quantitate. 6. De grege. 7. De periculo vini venditi. 8. Si venditor confinem celaverit.

35. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

QUod sæpe (24) *arrhæ* (25) nomine pro emptione datur, non eo (26) pertinet, quasi sine arrha conventio nihil proficiat: sed ut evidentius (27) probari possit, convenisse de pretio.

§. 1. Illud constat, imperfectum (28) esse negotium, cum emere volenti sic venditor dicit, *quanti velis* (29),

(1) *l.* 6. *supr. eod.*

(2) Venditio statuto prohiberi potest. *l. in quorum.* 24. *infr. de pignorib.*

(3) Et breviter, omnes res vendi possunt, et emi, nisi expressim a lege sint prohibitæ. Hæ res vendi et emi non possunt, res sua, *ut hic.* aliena, vide *l.* 28. *supr. eod.* litigiosa, *l. ult. C. de litigiosis.* quæ non est unquam futura, *l.* 44. *l.* 57. *infr. eod.* ad usum sacrum vel publicum perpetuo destinata, §. *ult. Inst. eod.* fundus dotalis, *princ. Inst. quib. alienare.* res minorum pretiosæ sine decreto, *l.* 3. *C. de præd. min.* et beneficium militare sine permissu domini, *tit. de prohib. feud. alien.* per Lothar. et Frideric. liber homo, *l.* 4. *supr. eod.* arma hostibus imperii, *l.* 2. *C. quæ res exportari.* frumentum exercitui missum, *l. fin. C. quæ res vendi.* res furtiva a sciente, *l.* 34. §. 1. *Infr. eod.* venena. *l.* 35. §. 2. *Infr. eod.*

(4) *l.* 6. *supr. eod.*

(5) Emi liber homo non potest: Quid, si ita emero, *Cum servus erit:* non erit emptio, *ut hic.* Atqui liberum, qui se vendiderit, emere licet? fit ea venditio a volente: absens is, de cujus venditione agitur, non ita vendi potest. Ut liberum eum, ita nec, cum servus erit, possis vendere: inhonesta utrobique actio et cogitatio est, sive liberum vendas, sive cum servus erit. Cur? collige ex *l.* 83. §. 5, *Infr. de verb. obligat.*

(6) Futuras res emere possumus, *l.* 8. *supr. eod.* adde quæ scripsi ad *l.* 22. §. 9. *Infr. ad leg. Corn. de falsis.*

(7) Tristes scil. verbi gratia servitutes et similes. *d.* §. 5.

(8) Furtivæ rei venditio utroque, id est, emptore et venditore sciente facta, neutram partem obligat: sciente tantum emptore facta, emptorem obligat, venditorem non obligat: sciente tantum venditore facta utrumque, hoc est, emptorem et venditorem obligat.

(9) §. 2. *Inst. de usuc.*

(10) Imo, nulla est obligatio. *l.* 57. §. 1. *infr. eod.*

(11) De eo dixi *l.* 16. *supr. eod.*

(12) Suæ rei possessionem ab alio emere quis potest, qui a venditore possessionem ipsam avocare nullo interdicto potest: quod si possit avocare, non possit eam quoque emere. Tum demum autem possessionem interdicto avocare non posse intelligitur, cum adversarius in judicio possessionis est potior, *ut hic.* Græci vero ita hanc legem reddunt, Venditoris mei possessionem utiliter emi ab eo, qui eam habet, et in judicio possessionis potior esse possit. *Synops. eod. cap.* 27.

(13) *Gustandi* et *metiendi* vini in venditione differentia: Gustu, quale sit vinum: mensura, quantum vini venditum sit, probamus. Gustus allicit emptorem, non mensura, nisi forte iniqua sit. Ideo gustatur vinum, ut gustu constet, emptio contracta sit, an non sit: mensuratur, ut appareat quantum vini emptum sit: gustatur denique, ut judicemus emptum futurum sit, necne: mensuratur non ut emptum sit, sed quia jam emptum. Græci *eod. cap.* 27. ita hunc locum reddunt, Qui emit, improbare potest: Qui sub mensura emit, nec addere, nec demere potest. *l.* 4. §. 1. *infr. de periculo.*

(14) *l.* 1. *in fin. Infr. de periculo.*

(15) Vide *l.* 25. *supr. eod.*

(16) In alternativa venditione electio est venditoris, utra res vendita sit, utpote debitoris: una tamen perempta, altera vendita intelligitur. Prioris periculum ad venditorem, alterius ad emptorem pertinet. Quid, si ambæ perierint? pretium debebitur, *ut hic. Synopsis Basilic. eod. cap.* 27. *in fin.*

(17) *l.* 95. *in princ. infr. de solutionibus.*

(18) Vide *l.* 10. *in fin. infr. de jure dotium.*

(19) *d. l.* 95.

(20) 5. Harmenop. 5. *cap.* 40. nisi in auctione publica, et palam, cum ipse, tum ejus uxor. *l.* 5. *C. h. t. l.* 18. *infr. de aut. tutorum.*

(21) Similium eadem est ratio.

(22) Sit hoc primum exemplum eorum, qui emere vetantur, puta tutor vel curator a pupillo, *ut hic.* parens a filio, et e contra. vide tamen *l.* 2. *supr. eod.* furiosus, *l.* 2. *C. eod.* prodigus, *l.* 6. *inf. de verb. oblig.* administrator publicus vel privatus eas res, quas in sua administratione habet, emere prohibetur. *l.* 46. *l.* 62. *infr. eod.* An invitus quis emere vel vendere cogi potest? v. quæ notavi ad *l.* 11. *C. eod.*

(23) *l.* 8. §. 1. *infr. de reb. eor. qui sub tutela.*

(24) *Inst. h. t. in pr.*

(25) *Arrha* venditio non contrahitur, sed probatur: Arrha emptionis probatio est, non substantia: non desinit res esse integra arrha data. *l.* 2. *C. quando liceat ab empt.* Quid, arrhæ contractus cujus naturæ est? alii nominatum, alii pignoris contractum esse putant: improprie tamen. *l.* 1. *C. si rector. l. Julianus.* 13. §. *offerri.* 8. *infr. de act. empt.*

(26) Arrha solet duobus modis dari: uno modo, ut sit argumentum et probatio emptionis, *ut hic.* altero, ut sit pars pretii: priore casu, venditore invito emptor pœnitere potest, sed arrham datam amittit: altero, non licet ei pœnitere.

(27) Etiamsi neget adversarius, probatur tamen conventum esse de pretio per arrham, *ut hic.* per scripturam, et testes. *l.* 17. *C de fide instr.* si aliquid pecuniæ, pretii nomine sit acceptum. *l* 12. *infr. de evict.*

(28) Incertum est pretium ita conceptum, *quanti volueris, quanti æquum putaveris, quanti æstimaveris, ut hic.* Aliis certum videtur, verba illa accipientibus pro boni viri arbitrio, quod semper certum est. v. quæ scripsi ad *l.* 25. *infr. locati.*

(29) Pretium conferri non potest in arbitrium contrahentis.

quanti æquum putaveris, [*quanti æstimaveris*,] *habebis emptum*.

§. 2. *Veneni mali* (1) quidam putat non contrahi emptionem: quia (2) nec societas (3), aut mandatum flagitiosæ rei, ullas vires habet: quæ (4) sententia potest sane vera videri de his, quæ nullo modo, adjectione alterius materiæ, usu nobis esse possunt: de his vero, quæ mixta aliis materiis adeo nocendi naturam deponunt, ut ex his antidoti (5), et alia quædam salubria medicamenta conficiantur, aliud dici potest.

§. 3. Si quis amico peregre eunti mandaverit (6): *ut fugitivum* [*suum*] *quærat, et si invenerit, vendat*, nec ipse contra Senatusconsultum committit, quia non (7) vendidit, neque amicus ejus, quia præsentem vendit, emptor quoque, qui præsentem emit, recte negotium gerere intelligitur.

§. 4. Si res vendita per furtum perierit (8), prius animadvertendum (9) erit, quid (10) inter eos de custodia rei convenerat: Si nihil appareat convenisse, talis (11) custodia desideranda est a venditore, qualem bonus (12) paterfamilias suis rebus adhibet: quam si præstiterit, et tamen rem perdidit, securus esse debet, ut (13) tamen [scilicet] vindicationem rei et condictionem exhibeat (14) emptori: unde videbimus in personam ejus, qui alienam rem vendiderit: cum is nullam vindicationem aut condictionem habere possit, ob id (15) ipsum damnandus est: quia si suam rem vendidisset, potuisset eas actiones ad emptorem transferre (16).

§. 5. In his, quæ pondere, numero, mensurave constant (17) (veluti frumento, vino, oleo, argento), modo (18) ea servantur, quæ in cæteris, ut simul atque de pretio convenerit, videatur perfecta venditio: modo ut, etiam si de pretio convenerit, non tamen aliter videatur perfecta venditio, quam (19) si admensa, adpensa, adnumeratave sint: Nam si omne vinum vel oleum, vel frumentum, vel argentum, quantumcunque esset, uno (20) pretio (21) venierit, idem juris est, quod in cæteris rebus. Quod si vinum ita venierit, ut in singulas amphoras: item oleum, ut in singulos metretas: item frumentum, ut in singulos modios: item argentum, ut in singulas libras certum pretium diceretur: quæritur, quando videatur emptio perfici: Quod similiter scilicet quæritur et de his, quæ numero constant, si pro numero corporum pretium fuerit statutum? Sabinus et Cassius tunc perfici emptionem existimant, cum adnumerata, admensa, adpensave sint: quia venditio quasi sub hac conditione videtur fieri, ut in singulos metretas, aut in singulos modios, quos, quasve admensus eris, aut in singulas libras, quas adpenderis: aut in singula corpora, quæ adnumeraveris.

§. 6. Ergo et si *grex* (22) venierit: si quidem universaliter uno pretio, perfecta videtur, postquam de pretio convenerit: si vero [in] singula corpora certo pretio, eadem erunt, quæ proxime tractavimus.

§. 7. Sed et si ex dolcario (23) pars *vini* venierit, veluti metretæ centum, verissimum est (quod et constare videtur) antequam admetiatur, omne periculum ad venditorem pertinere: Nec interest, unum pretium omnium centum metretarum an semel dictum sit, an in singulos eos.

§. 8. Si quis in vendendo prædio confinem (24) cela-

(1) *l. 3. in princ. Infr. ad leg. Corn. de sicariis.*

(2) Argumentum a societate et mandato ad venditionem.

(3) *l. 57. Supr. pro socio. l. 1. §. 14. in fin. Infr. de tutelæ, et rationibus. l. 70. in fin. Infr. de fidejussoribus.*

(4) Venenum emere non possumus, nisi adjectione alterius materiæ usui nobis esse possit.

(5) Et recte: male quidam et parum prudenter legunt, Antidota. *Antidoti* fit mentio in *l. 5. Infr. de penu legata.* hac voce utitur Quintilianus 1. *Inst.* 10. Antidotus, Gellio 17. c. 16.

(6) *l. 2. §. 1. Infr. ad leg. Fab. de plagiariis.*

(7) Cur non vendidit, qui vendi mandavit? An quia procurator, quod facit contractu in suam personam concepto facit, ut ne dominus fecisse seu contraxisse videatur? An quod directe venditio fit a procuratore, oblique a mandatore? *l. quæcunque.* 11. *infr. de oblig.* Inde tamen notant, personaliter non comparere, qui per procuratorem judicio se sistat, *l. ult. C. de procur.* nec ut sicarium teneri, qui interfici mandaverit, sed ut mandantem.

(8) *Periisse* dicitur, quod furto subreptum: unde emphyteutica res periisse dicitur, quæ a prædonibus occupata est: ut in ea specie pensionem emphyteuta præstare non teneatur, quasi re perempta.

(9) *§. 3. vers. quod si fugerit. Inst. eod.*

(10) Pacto, custodiæ lex definiri potest.

(11) *l. 3. l. 11. in fin. Infr. de periculo.* adde *l. 11. Infr. de incendio.*

(12) Custodia et diligentia boni patrisfamilias hic desideratur; ut alibi, diligentis, *l. 14. Supr. de pignoratitia.* alibi diligentissimi, *l. 18. Supr. commodat.* hanc qui non præstat, levissimam: qui priorem, levem culpam admittit. Supina est, non intelligere, quod omnes intelligunt, *l. 213. §. fin. Infr. de verb. signif.* usitatam in suis rebus diligentiam, in aliorum rebus non servare. *l. 32. Supr. depositi.*

(13) *Tantum ut.* adde *l. 31. Infr. de act. empt.*

(14) Cedi rei vindicatio et condictio furtiva potest.

(15) An ut actiones cedat? an ut eo nomine teneatur emptor, quod suas actiones ei cedere non possit? vide *l. 80. infr. de furt.*

(16) *l. 80. Infr. de furt.*

(17) Ad hunc §. vide Covarruviam *pract. quæst. cap.* 3. et Ravardum *lib.* 2. *varior. cap.* 7. Mod.

(18) Venditio eorum, quæ pondere, numero et mensura constant, dupliciter perficitur: Priore modo, si res superiores simpliciter vendantur: Posteriore, si ad pondus, numerum et mensuram. Cum simpliciter venduntur, vel ab initio quamprimum de pretio convenit, contractus perfectus existimatur, sive actionem, sive periculum emptoris spectes: cum ad pondus, numerum et mensuram, sub conditione contractum videtur ponderandi, numerandi, mensurandi. Fit enim conditio, cum quid ex futuro speratur nasci.

(19) *l. 1. §. 1. Infr. de periculo. §. 6. Infr. h. t.*

(20) Venduntur res plures vel uno pretio in omnes, vel singulis pretiis in singulas res constitutis; In res singulas, hoc est, in singulas amphoras, singulos metretas, singulos modios, singulas libras, aut si pro numero corporum pretium sit statutum, *Infr. eod.* si in singula corpora certum pretium sit, cui opponitur universaliter unum pretium. §. 6. *infr. eod.*

(21) Non ad mensuram, pondus, ac numerum, sed in universum. *l. 2. C. de periculo.*

(22) Grex, universum quid est: grex corpus efficit quoddam ex capitibus distantibus.

(23) Doliario. *Hal.* doliari. *Bud.*

(24) Vicinum, confinem, et ut Columella loquitur, conterminum malum qui celat in vendendo, emptori actione ex empto tenetur, *ut hic.* dixi ad *l. 1. §. 6. infr. si quid in fraud. patron. Nov.* 63. c. 1. *in fin.* Minoris enim res valet propter vicinum malum. Themistoclem ferunt, cum ædes distraheret, per præconem jussisse id edici, Ædibus, quas auctioni subjiceret, bonum esse vicinum. *Plutarch.* Hinc Columella 1. *cap.* 3. *Malam*, inquit, *sibi fortunam facit, qui nequam vicinum suis nummis parat: cum a primis cunabulis, si modo liberis parentibus est oriundus, audisse potuerit*, μηδὲ ἂν βοῦς ἀπόλοιτ', εἰ μὴ γείτων κακὸς εἴη. *quod non solum de bove dicitur, sed de omnibus partibus rei nostræ familiaris: adeo quidem ut multi prætulerint carere penatibus, et propter injurias vicinorum ædibus profugere relicto patrio solo, ut Achæi, Iberi, Albani, Siculi, Pelasgi, Aborigenes, Arcades.* et post: *Ne vicinum meum nominem, qui nec arborem prolixiorem stare nostræ regioni, nec inviolatum seminarium, nec pedamenti quidquam adnexum vineæ, nec etiam pecudes negligentius pasci sinit.* Jure igitur, quantum mea fert opinio, M. Porcius talem pestem vitare censuit. Virgilius, *Et mala, vicini pecoris contagia lædent.* Hesiodus πῆμα κακὸς γείτων ὅσσον τ' ἀγαθὸς μέγ' ὄνειαρ. vide Erasmum in proverbio, *Aliquid mali propter vicinum malum.* adde Gailium, *obs.* 69. *n.* 20.

verit (1), quem emptor si (2) audisset, empturus non esset, teneri venditorem (3).

De donationis causa.

36. ULPIANUS lib. 43. ad Edictum.

CUm in venditione quis pretium rei ponit (4), donationis (5) causa non exacturus, non videtur vendere.

De pretio incerto.

37. IDEM lib. 3. Disputationum.

SI quis fundum jure hereditario sibi delatum ita vendidisset, *erit tibi emptus* [*tanti*], *quanti a testatore emptus est*, mox inveniatur non emptus, sed donatus testatori, videtur quasi sine pretio facta venditio: ideoque similis erit sub conditione factæ venditioni: quæ (6) nulla est, si conditio (7) defecerit.

De donationis causa emptione.

38. IDEM lib. 7. Disputationum.

SI quis donationis causa minoris (8) vendat, venditio valet: Totiens enim dicimus, in totum venditionem non valere, quotiens (9) universa venditio donationis causa facta est: quotiens vero viliore (10) pretio res donationis causa, distrahitur, dubium non est, venditionem valere. Hoc inter cæteros: inter (11) virum vero et uxorem donationis causa venditio facta pretio viliore, nullius momenti est.

De emptione rei suæ pignoratæ. 1. De venditione fructuum futurorum, et stipulatione pro certa quantitate.

39. JULIANUS lib. 15. Digestorum.

SI debitor rem pignoratam a creditore (12) redemerit, quasi suæ (13) rei emptor, actione ex vendito non tenetur, et omnia in integro sunt creditori.

§. 1. Verisimile est, eum, qui fructum olivæ pendentis vendidisset, et stipulatus est *decem pondo olei, quod* (14) *natum esset*, pretium constituisse ex eo quod natum esset, usque ad decem pondo olei: Idcirco solis quinque collectis, non amplius emptor petere potest, quam quinque pondo olei quæ collecta essent, a plerisque responsum est.

De pacto, ut emptor intra certum tempus metiatur, et de modo agri renunciet. 1. De pacto ut aqua accedat. 2. De stipulatione pretii in singula jugera agri venditi. 3. De exceptione minu satorum. 4. De exceptione fructuum. 5. Pactum de doliis. 6. De rota per quam aqua trahitur, et situla.

40. PAULUS lib. 4. Epitomarum Alfeni Digestorum.

QUi fundum vendebat, in lege ita dixerat, *ut emptor in diebus* (15) *triginta proximis fundum metiretur, et de modo renunciaret, et si ante eam diem non renunciasset, ut venditoris fides soluta esset*: emptor intra diem mensuræ, quo minorem modum esse credidit, renunciavit, et pecuniam pro eo accepit: postea eum fundum vendidit: et, cum ipse emptori suo admetiretur, multo minorem modum agri, quam putaverat, invenit: Quærebat, an id quod minoris esset, consequi a suo venditore posset? Respondit, interesse, quemadmodum lex diceretur: nam si ita dictum esset, *ut* (16) *emptor die-*

(1) Celare malum fraus est, falsum committitur, ut falsum dicendo, ita et tacendo verum. facit *Authent. presbyteri. C. de Episcopis. l.* 21. §. 1. *infr. de actionib. empt.*

(2) Vide *l.* 39. *infr. de act. empt.*

(3) *Al.* teneri venditorem dicimus. *vulgat.* ubi Accursius subintelligit, ad interesse, quæ verba interpretes textum esse existimantes putarunt, *Interesse* vocem esse Latinam, de quo dixi ad *l.* 82. *infr. de legat.* 2.

(4) *l.* 3. *l.* 9. *C. h. t.* Venditio donandi animo facta simulata est, venditio non est, *ut hic. et l.* 3. *l.* 9. *in fin. C. eod.* Venditio quidem expressa est, sed re ipsa et effectu tacita donatio est. Pretii quidem mentio fit, non tamen ut exigatur: adde *Synops. Basil. eod. c.* 30. An idem est, si in instrumento venditionis vel transactionis illa verba apposita reperiuntur, *quod plus valet, Sempronius dedit et donavit Titio emptori, meritorum suorum ratione?* ut in eo contractu locum non habeat *l.* 8. *C. de rescind.* idem esse ait Bart. in *l.* 36. *infr. de verb. oblig. n.* 4. 5.

(5) Quid? videturne donare, ut actus valeat, ut donatio? sic sane: quia donandi animus fuit. adde quæ scripsi ad *l.* 5. *in fin. supr. pro socio.* valet ut donatio, quod non valet ut emptio, quia donandi animus fuit: si non fuit, secus.

(6) Conditione venditionis deficiente, deficit venditio.

(7) *l.* 7. *supr. eod.*

(8) Venditio minori seu viliori pretio facta venditionem non infirmat: donationis causa penitus infirmat. Donationis causa venditio est, in qua nullum pretium; quippe mera largitio, merum denique beneficium est donatio. Et hæc inter cæteros valent: non inter virum et uxorem. Porro minore pretio possis rem vendere, et hypothecam, seu hyperocham pretii donare, quod quia usitatum, summe notandum est. *Goth.* Vide Covarruv. *var. resolut. lib.* 2. *cap.* 4. Sarmient. *lib.* 1. *select. cap.* 11. S. L.

(9) *l.* 17. *supr. ad SC. Velleian. l.* 12. *infr. de jur. dot.*

(10) Vid. *l.* 36. *supr. eod.* vel uno nummo. *l.* 46. *infr. locat. l.* 10. *in fin. de adquir. vel amitt. possess.* quibus contraria quodammodo videtur *lex* 66. *infr. de jure dotium.*

(11) Venditio viliore pretio inter virum et uxorem facta non consistit, licet inter cæteros valeat, *ut hic.* Diversitatis hæc est ratio, quod viliore pretio donandi animo facta venditio, donationis species sit. Inter virum autem et uxorem donationes prohibitæ, *l.* 5. §. 5. *infr. tit. de donat. inter virum.*

(12) *l.* 40. *supr. de pignorat.* Goth. V. Cujac. *lib.* 2. *obs. c.* 12. S. L.

(13) Emptus rem suam pignoratam a creditore suo, actione ex vendito ab eo conveniri non potest. Cur non potest? suæ rei emptio non est: si non est emptio, neque venditio est: ita fit, ut ex vendito creditor experiri non possit, quasi nulla venditione.

(14) Hæc verba, quod natum erit, adde *l.* 5. *infr. de tritic.* quod admensum, *l.* 40. §. 2. *Infr. eod.* quidquid ad te pervenit, *l.* 41. §. 1. *Infr. de legat.* 2. taxationis sunt loco. *Taxationes* dicuntur in testamentis et contractibus, præscriptiones quædam verborum, quibus oratio aut coërcetur, aut dilatatur: quæ plerunque efficiunt, ut minus, quam dictum sit, debeatur interdum, aut plus. *l.* 40. §. 2. *infr. eod.* Sic, quod veteres in vino diis offerendo soliti erant dicere, Macte vino inferio esto, Cato, *de re rustica.* Arnob. 7. *adversus gentes.* taxationis vim habebat. vid. Cujac. 2. *obs.* 12. Taxationis, inquam, id est, conditionis. Hinc colligit Bart. relativum *Qui*, *Quæ*, *Quod*, junctum verbo futuri temporis, facere conditionem, ut perinde sit dici, *quod natum erit*, atque illud, *si natum erit*: Item, in talibus formulis relativa inducere conditionem distributive, id est, quatenus natum erit, sive in totum, sive in partem: Item, verbum præteriti imperfecti, vel plusquam perfecti, optativi, vel subjunctivi modi, *ut hic.* quod natum esset, trahi ad futurum tempus.

(15) Quid, si de mensurando fundo convenit, nec dies mensurandi sit adjectus? Intra 60. dies fiet dimensio. *l.* 31. §. 22. *infr. de ædil.* Quid si nihil de mensuratione dictum est, usque ad triginta annos, de modo agri querela perferri poterit, *arg. l.* 3. *C. de præscript.* 30. *vel* 40. Costalius. adde *l.* 5. *supr. si mensor.* sed quæ mensura, aut qui modus servabitur? v. *l.* 18. §. 1. *supr. eod.* Goth. Pro intellectu hujus *l.* 40. vid. Nicol. Burgund. *tract. de peric. et culp. c.* 7. *num.* 36. Ans. Adde Anton. Augustin. *emendat. lib.* 4. *cap.* 17. S. L.

(16) Venditioni duplex hæc mensurandi conditio potest adjici, videlicet, *ut in diebus* 30. *proximis fundum metiatur emptor, et modum renunciet*; vel ita, *ut in diebus proximis metiatur et renunciet*: Priore casu emptor post trigesimum diem de modo agri renuncians, non admittitur: posteriore, etiam si post trigesimum diem admensus fuerit, et renunciaverit, poterit, quo minor modus agri fuerit, repetere: et si non illis diebus (ita negatione adjecta hunc locum legendum puto) renunciaverit minorem modum agri esse, quamvis etiam post multis annis. Diversitatis hæc ratio est: quod quæ certo ac finito temporis spatio conceduntur, ea finitum spatium excedere non possint, quippe certa ac finita egredi non oportet: indefinite dicta, quocunque tempore possunt recte perfici. Et alias inane est, quod Baldus hic existimat, tempus priore casu adjectum mensurationi et relationi: posteriore, mensurationi tantum.

bus triginta pr ximis fundum metiatur , et domino renunciet , quanto modus agri minor sit : quod (1) post diem trigesimum renunciasset , nihil ei profuturum : Sed si ita pactum esset , *ut emptor in diebus proximis fundum metiatur , et de modo agri renunciet :* et (2) si in diebus triginta renunciasset , minorem modum agri esse ; quamvis multis post annis , posse eum quo minor is modus agri fuisset , repetere.

§. 1. In lege fundi *aquam* (3) *accessuram* dixit : quærebatur , an etiam iter (4) aquæ accessisset ? Respondit , sibi videri id actum esse : et ideo iter quoque venditorem tradere oportere.

§. 2. Qui agrum vendebat , dixit , *fundi jugera decem et octo esse : et quod* (5) *ejus admensum erit , ad singula* (6) *jugera certum pretium stipulatus erat* : viginti inventa sunt : Pro (7) viginti debere pecuniam respondit.

§. 3. Fundi venditor *frumenta manu* (8) *sata* receperat (9) , *in* eo fundo ex stipula seges erat enata. Quæsitum est (10) , an pacto contineretur? Respondit , maxime referre , quid est actum : cæterum secundum verba esse (11) actum , quod ex stipula (12) nasceretur , non magis , quam si quid ex sacco saccarii [cecidisset ,] aut ex eo quod avibus ex aëre cecidisset , natum esset.

§. 4. Cum fundum quis vendiderat , et *omnem* (13) *fructum* receperat , et arundinem (14) , cæduam et silvam , in (15) fructum esse , respondit.

§. 5. *Dolia* , *quæ in fundo domini* (16) *essent* , *accessura* (17) dixit : Etiam ea , quæ servus , qui fundum coluerat , emisset , peculiaria (18) emptori cessura respondit.

§. 6. Rota (19) quoque , per quam aqua traheretur , nihilo (20) minus ædificii est , quam situla (21).

De pignore vendito luendo. 1. *De errore contrahentium.*

41. Julianus lib. 3. ad Urseium Ferocem.

Cum ab eo , qui fundum alii obligatum habebat , quidam sic emptum rogasset , *ut* (22) *esset is sibi emptus , si eum liberasset , dummodo ante* (23) *Kalendas Julias* (24) *liberaret.* Quæsitum est , an utiliter agere possit ex empto in hoc , ut venditor eum liberaret ? Respondit : videamus , quid inter ementem et vendentem actum sit : nam si id actum est , *ut omni modo intra Kalendas Julias venditor fundum liberaret* , ex empto erit actio , ut liberet : nec sub conditione emptio facta intelligitur , veluti si hoc modo emptor interrogaverit , *erit mihi fundus emptus , ita ut eum intra Kalendas Julias liberes* : vel ita *: ut eum intra Kalendas a Titio redimas :* Si vero sub conditione facta emptio est , non poterit agi ut conditio impleatur.

§. 1. Mensam argento coopertam mihi ignoranti pro solida (25) vendidisti imprudens : Nulla est emptio (26) , pecuniaque eo nomine data condicetur (27).

De venditione servi , ut cum bestiis pugnet.

42. Marcianus lib. 1. Institutionum.

Domini neque per se , neque per procuratores suos , possunt saltem (28) criminosos servos vendere , *ut* (29) *cum bestiis pugnarent* . Et ita Divi fratres rescripserunt.

De commendatione rei venditæ. 1. *De promissione* , 2. *Et dolo venditoris.*

43. Florentinus lib. 8. Institutionum.

Ea quæ commendandi (30) causa in venditionibus dicuntur , si (31) palam appareant , venditorem non

(1) *Quod* , qui.
(2) Hæc particula , *et* , deest vulgatæ editioni.
(3) *Aqua* vendita, venditum iter ad aquam intelligitur. *Synops. eod. cap.* 34.
(4) *l.* 3. §. *fin. supr. de servit. præd. rustic.* adde *l.* 5. *infr. de sepulchro.*
(5) Vide quæ notavi ad *l.* 39. §. 1. *supr. eod.* Goth. Adde Pinell. *de rescind. vend. part.* 3. *cap.* 2. *num.* 11. Ans.
(6) Fundus cum ad mensuram venditur, si major modus inventus , quam dictus fuerit , totius pretium debebitur.
(7) In venditionibus , pro majore modo mensuræ , fundi pretium augetur : pro minore minuitur.
(8) Manu sata , seu sata non videntur , quæ ex stipula enata , ut nec satum videtur , quod vel ex sacco saccarii , vel avium ore ex aëre in agrum cecidit. Proinde qui manu sata (seu pendentes fructus) exceperit , quæ ita in agro enata fuerint , excepisse non videbitur.
(9) Id est , exceperat : alias , si non recepisset , fructus sati ad emptorem pertinerent , *l.* 13. §. 10. *infr. de act. empt. l.* 13. *C. de act. empt.* et legatarium. *l.* 27. *supr. de usufruct.* An idem dicendum de pensionibus et censibus , vide quæ notavi ad *l. ult. Infr. de jure fisci.* Goth. adde Constantium Land. *prætermiss. cap.* 3. Joann. Aurpach. *epistolar. juridic. lib.* 1. *cap.* 1. Mod.
(10) Vide ad decisionem hujus casus *l.* 80. *infr. eod.*
(11) Non esse actum etc. *Hal.* non esse significatum.
(12) Stipula quid sit , vide *l.* 30. §. 1. *infr. de verb. signif.*
(13) Fructu omni excepto , arundineti et sylvæ fructus intelligitur exceptus.
(14) Vide *l.* 10. *supr. de usufruct.*
(15) *Al.* in fructu.
(16) Domini fuisse dolia in fundo videntur , vel ea , quæ servus ejus fundi colonus emerit.
(17) Ergo nisi dictum fuerit , fundo vendito , dolia emptoris non erunt. Cur ita ? Collige ex *l.* 17. *infr. de act. empt.*
(18) Doliorum fundi venditione , dolia a servo , ejusdem fundi colono empta , emptori cedunt.
(19) *l.* 2. *supr. comm. præd.*
(20) Ædificio cedit rota aquaria et situla.
(21) Vide *l.* 47. *infr. eod.* Situla , antlia , haustrum.

(22) *Ut* particula , natura sua modum , interdum conditionem facit. *l. eas causas.* 80. *Infr. de cond. et demonst.* Goth. Vid. ad hanc leg. Gœdd. *de contrah. stip. cap.* 3. *n.* 46. Ans.
(23) *Ante Kalendas* idem quod *intra Kalendas* , et e contra , *l. si ita quis.* 135. §. *Seia.* 2. *Infr. de verb. obligat.*
(24) Ex his verbis Antonius Augustinus , 4. *Emendat.* 4. notat a Ciceronis ætate consuetum fuisse apud Romanos Kalendis Quintilibus , seu Juliis , e domo conducta migrare , eumque diem conductionum primum fuisse. Cic. 2. *epist. ad Qu. frat.* Martial. 2. *Epigramm.* Suet. *in Tiberio. l.* 60. *infr. locati. l.* 9. *infr. qui potiores. l.* 12. *infr. de precario.*
(25) Solida ex argento non sunt , quæ cooperta tantum : *Solidum* dicitur , cui nihil deest.
(26) Est enim erratum in materia , ut in *l.* 45. *in fin. infr. eod.* Separanda sunt autem inaurata et inargentata ab iis , quæ auro vel argento cooperta sunt : illis aurum vel argentum immixtum et infusum est : ideoque qui rem inauratam emit pro aurea , non omnino errat in materia : nam in ea inest auri aliquid. His autem quæ argento cooperta sunt , argentum infusum vel immixtum non est : talia cum emuntur ab aliquo pro auro , erratur in materia : nulla enim parte aurea sunt , sed operimento duntaxat laminæ vestita (ut de quadam Tiberii mensa lignea loquutus est Plin. 13. *cap.* 15.) vel inclusa argento. *l.* 9. §. 1. *in fin. Infr. de supellectile.* Et ita conciliat Cujacius , 2. *obs.* 4. hanc legem cum *leg.* 14. *in fin. Supr. eod.* quæ ait , valere venditionem cum rem auream puto me emere , et inaurata reperitur.
(27) *l.* 16. *l.* 23. *supr. l.* 52. *in medio. l.* 57. *in princ. Infr. eod. l.* 7. *Infr. de hered. vel action. vendita. l.* 8. *Infr. de periculo. l.* 11. §. 5. *infr. de action. empt.*
(28) *Saltem* , pro etiam , hoc sensu , Vendere servum suum etiam criminosum dominus non potest , ut cum bestiis pugnet : Est enim inhumana feraque nimis hujusmodi adjectio . turpis autem conditio vel modus venditioni non debet adjici.
(29) *l.* 11. §. 1. *infr. ad leg. Corn. de sicar.* adde §. *ult. Inst. de his qui sui. l. servus.* 7. *infr. de servis export.*
(30) *l.* 37. *Supr. de dolo. l.* 19. *infr. de ædilitio.*
(31) Commendatio generalis rei venditæ , non refertur ad ea vitia , quæ emptor non ignorat : qualia sunt ea , quæ palam apparent.

obligant: veluti si dicat *servum speciosum* (1), *domum bene* (2) *ædificatam*: at (3) si dixerit *hominem literatum* vel *artificem* (4), præstare debet (5): nam hoc ipso pluris vendit (6).

§. 1. Quædam etiam pollicitationes venditorem non obligant, si ita in (7) promptu res sit, ut eam emptor non ignoraverit, veluti si quis hominem luminibus effossis emat, et de sanitate (8) stipuletur (9): nam de cætera (10) parte corporis potius stipulatus videtur, quam de eo, in quo se (11) ipse decipiebat.

§. 2. Dolum malum (12) a se abesse præstare venditor debet: qui non tantum in eo est, qui fallendi causa obscure loquitur (13): sed etiam qui (14) insidiose obscure dissimulat.

De interitu unius ex rebus venditis.

44. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

SI duos quis servos emerit pariter uno pretio, quorum alter ante venditionem mortuus est; neque in vivo constat emptio (15).

De ignorantia vel scientia contrahentium.

45. IDEM lib. 4. Regularum.

LAbeo libro posteriorum scribit, si vestimenta interpola (16) quis pro novis emerit, Trebatio placere, ita emptori præstandum quod interest, si ignorans interpola emerit: quam sententiam et Pomponius probat, in qua et Julianus est: qui ait, siquidem (17) ignorabat venditor, ipsius rei nomine teneri: si sciebat, etiam damni, quod ex eo contingit: quemadmodum si vas aurichalcum (18) pro auro vendidisset ignorans, tenetur, ut aurum, quod vendidit, præstet.

De administrantibus officia.

46. IDEM lib. singulari de Delatoribus.

NOn licet ex officio (19) quod administrat quis, emere quid vel per se, vel per (20) aliam personam: alioquin non tantum rem amittit, sed et in quadruplum convenitur secundum constitutionem Severi et Antonini: Et hoc ad Procuratorem (21) quoque Cæsaris pertinet. Sed hoc ita se habet, nisi (22) specialiter (23) quibusdam hoc (24) consensum (25) est.

Quæ sequuntur prædium venditum.

47. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

SI aquæ ductus debeatur prædio, [et] jus aquæ (26) transit ad emptorem, etiamsi nihil dictum sit: sicut (27) et ipsæ fistulæ (28), per quas aqua ducitur.

48. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

LIcet extra (29) ædes sint.

49. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

ET quanquam jus aquæ non sequatur, quod amissum est: attamen fistulæ et canales, dum [sibi] sequuntur, quasi (30) pars (31) ædium ad emptorem perveniunt: Et ita Pomponius lib. x. putat.

Si per emptorem stet quominus conditio compleatur.

50. IDEM lib. 11. ad Edictum.

LAbeo scribit, si mihi bibliothecam (32) ita vendideris, *si decuriones Campani locum mihi vendidissent*, *in quo eam ponerem*, et per (33) me stet, quo minus id a Campanis impetrem (34), non esse dubitandum, quin præscriptis (35) verbis agi possit: Ego, etiam (36) ex

(1) Qui tamen sit deformis.
(2) Quæ tamen male ædificata sit.
(3) Palam videri vel in momento potest servus si speciosus sit, vel domus bene ædificata: literatus vero vel artifex servus sit, an non, non ita videri potest: Ita fiet, ut commendatio persuasoria venditorem non obliget priore casu: posteriore vero obliget.
(4) Ut *l.* 13. §. 4. *infr. de act. empt.*
(5) Ista enim non videntur.
(6) Id est, *vendidit*.
(7) *In promptu*, quid est? in oculis, visu, præsentia, conspectu vel sensu aliquo.
(8) Sanus quidem non est, qui luminibus est effossis: qui tamen cæcum palam ita emit, et de sanitate stipulatur, de alio sanitatis genere sibi ignorato intellexisse potius videtur, quam de eo quod non ignoravit.
(9) Cur ergo qui sciens fugitivum emit, *et cum fugitivum non esse* stipulatur, agere ex stipulatu potest. *l.* 4. §. 5. *infr. de dol. mal. et met. except.*
(10) Quam de oculis ipsis.
(11) Et ideo de se, non de alio queri debet.
(12) *l.* 1. §. 1. *infr. de act. empt.*
(13) Fallit, et qui obscure loquitur, et qui dissimulat insidiose vel obscure.
(14) Falsum committit, qui tacet quod dicere debuit, vel loquitur insidiose, ut testis: facit *l.* 8. *in fin. C. de Episcopis.* ut notarius. adde Cicer. 3. *Offic. l.* 39. *infr. de act. empt.*
(15) Quia, ut familiæ, ita et servorum, in hoc casu una fuit stipulatio et emptio. vid. *l.* 29. *infr. de verb. oblig.*
(16) Poliendo prope renovata, *frippez*, *et regratez*, facit. *l.* 37. *infr. de ædil.* Goth. Vide ad hanc leg. Goed. *de committend. stipulat. c.* 3. *n.* 43. *et seq.* Ans.
(17) *l.* 21. §. 2. *infr. de act. empt.*
(18) Ut æs pro auro, *l.* 9. §. 2. *l.* 14. vid. *l.* 41. *in fin. Supr. eod. Aurichalcum* autem hic adjective sumi observa pro *aurichalcino.* de aurichalco adde quæ scripsi ad *l.* 4. *infr. de legat.* 1. Goth. Vid. Panciroll. *rer. memorabil. tit. de Aurich.* Ans.
(19) Officialis nihil quidquam horum quæ administrat jure, emere per se vel per alium potest, nisi specialiter ei sit concessum. vide varias exceptiones apud Socinum, *regula* 278. *l.* 62. *infr. eod. l.* 8. *infr. ad leg. Jul. repetundarum. l.* 46. §. 2. *Infr. de jure fisci.* vid. *l. unic. C. de contractib. judicum.*
(20) Διὰ μέσȣ, *Synops. lib.* 19. *tit.* 1. *c.* 39. 3. *Harmen.* 3. Suppositas etiam per personas emere is vetatur, qui per se emere prohibetur. *l.* 91. *infr. de adqu. vel omitt. hered. l.* 46. §. 2. *infr. de jure fisci. l.* 1. *C. de contract. judic. l.* 2. §. 1. *infr. de admin. rer. ad civit. pertinent. l.* 3. *C. si certum. l.* 34. *in fin. infr. de pœnis. l.* 20. *C. Th. de Episc. l.* 48. *C. Th. de hæret.*
(21) Procurator Cæsaris nihil quidquam emere potest quæ Cæsaris sunt, nisi specialiter ei sit concessum.
(22) Harmen. 3. *tit.* 3. §. 11. §. 12. quem vide.
(23) Specialiter concedi interdum emptio debet: alias in genere emptio jusque emendi omnibus permissum.
(24) *Novell. Leon.* 84. id abrogat. v. Cujac. 16. *obs.* 13.
(25) *Concessum.*
(26) Aquæ servitus transit una cum prædio in emptorem (nisi forte jus aquæ sit amissum, *l.* 49. *infr. eod.*) etiamsi nihil dictum sit: est enim jus reale.
(27) *l.* 40. *in fin. supr. eod. l.* 48. *l.* 49. *l.* 78. *infr. eod. l.* 38. *in fin. infr. de act. empt.*
(28) Aquæductus fistulis ducitur, *ut hic.* aquæ haustus sine fistulis, in ipso fonte vel lacu fit.
(29) Extra ædes positæ fistulæ aquæductus, emptorem ædium sequuntur. Quid, si aquæductus non utendo sit amissus? etiam fistulæ emptorem sequentur. Quid ita? fistulæ pars ædium sunt.
(30) Et sic jure accessionis aliquid debetur. *l.* 78. *infr. eod. l.* 38. *in fin. infr. de act. empt. l.* 41. §. 6. *l.* 84. *l.* 91. §. *pen. et ult. infr. de legat.* 3.
(31) Pars suum totum consequitur.
(32) Bibliothecæ olim venditæ. Est vero bibliotheca, numerus librorum. vid. *l.* 52. §. 7. *infr. de legat.* 3.
(33) Conditio impleta videtur ei, per quem stat quo minus impleatur. vid. *l.* 24. *infr. de cond. et demonst.*
(34) Hieronym. Veri. *ad rubr. de verb. oblig. num.* 292. ubi Bald. *col. fin.* et Jac. Nig. *col.* 11. *ad princ.* Fortun. Garzia. *ad l. juris gentium.* §. *quinimo. n.* 15. *de pact.* Gozad. *ad l.* 2. *C. de pact. inter. empt. et vendit. n.* 37. Bulgar. *ad l. petens. C. de pact. n.* 23. *et seq.* Forcatul. *Necyoman. jur. dialog.* 91. *n.* 4. Mod.
(35) Præscriptis verbis agere potest, cui conditio non servatur.
(36) Præscriptis verbis actio potest concurrere cum actione ex vendito.

vendito agi posse, puto, quasi impleta conditione, cum per (1) emptorem stet, quo minus impleatur.

De his, quæ non sunt in commercio, cohærentibus fundo vendito.

51. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

LItora (2), quæ fundo vendito conjuncta sunt, in modum non computantur, quia nullius (3) sunt: sed jure gentium (4) omnibus vacant: Nec viæ (5) publicæ, aut loca religiosa vel sacra: Itaque, ut proficiant venditori, caveri solet, *ut viæ, item litora, et loca publica in modum cedant.*

Ne ædificium diruatur venditionis causa.

52. IDEM lib. 54. ad Edictum.

SEnatus censuit, *Ne quis* (6) *domum villamve dirueret, quo plus sibi adquireretur: neve quis negotiandi causa eorum quid emeret, venderetve*: pœna (7) in eum, qui adversus Senatusconsultum fecisset, constituta [est], ut duplum ejus, quanti emisset, in ærarium inferre cogeretur: in eum vero qui vendidisset, ut irrita fieret venditio.

† Plane, si mihi pretium solveris, cum tu duplum ærario debeas, repetes (8) a me, quod a mea parte irrita facta est venditio. † Nec solum huic Senatusconsulto locus erit, si quis suam villam vel domum, sed et si alienam vendiderit.

De translatione dominii in emptorem.

53. GAJUS lib. 28. ad Edictum provinciale.

UT res emptoris fiat, nihil (9) interest, utrum solutum sit pretium, an (10) eo nomine fidejussor datus sit. Quod autem de fidejussore diximus, plenius (11) acceptum est, qualibet ratione [si] venditori de pretio satisfactum est: veluti expromissore (12), aut pignore dato, proinde sit, ac si pretium solutum esset.

De rescindenda venditione.

54. PAULUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

REs bona fide vendita, propter (13) minimam (14) causam inempta fieri non debet.

De nuda et imaginaria venditione.

55. IDEM lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

NUda (15) et imaginaria (16) venditio pro non facta est: et ideo nec alienatio (17) ejus rei intelligitur (18).

De pacto primi venditoris.

56. IDEM lib. 50. ad Edictum.

SI quis sub hoc pacto vendiderit ancillam, *ne* (19) *prostituatur, et, si contra factum esset, uti* (20) *liceret* (21) *ei abducere*: Etsi per plures emptores mancipium cucurrerit (22), ei qui (23) primo vendit (24) abducendi (25) potestas fit.

De domo exusta.

57. PAULUS lib. 5. ad Plautium.

DOmum emi, cum eam et ego et venditor combustam ignoraremus (26). Nerva, Sabinus, Cassius, nihil venisse, quamvis area (27) maneat: pecuniamque solutam condici (28) posse aiunt. † Sed si pars domus maneret,

(1) Vide *l.* 7. *supr. eod.*

(2) Litora et viæ publicæ in modum et mensuram venditi agri non computantur, *ut hic.* aggeres et fossæ computantur. *l. prædia.* 27. §. *ita legat.* 4. *infr. de instrum.*

(3) Litora nullius sunt et omnibus vacant.

(4) *l.* 7. §. 1. *infr. de periculo.*

(5) Nullius quæ sunt, omnibus vacant.

(6) *Synops. Basil.* 19. *tit.* 1. *ex lib.* 61. *tit.* 48. *cap.* 42. vid. *l.* 41. §. 1. §. 3. §. 5. *infr. de legat.* 1. *l. ult. infr. de damno.*

(7) Pœna est contractus irritatio.

(8) Vid. *l.* 41. *in fin. supr. eod.*

(9) Paria sunt emptorem solvisse pretium venditori et fidejussorem dedisse.

(10) *l.* 19. *supr. eod.*

(11) Satisfit venditori, solutione debiti, fidejussore, expromissore vel pignore: satisfactionis sunt hæc genera. adde *l.* 52. *infr. de solutionib.*

(12) *Expromissor* a *fidejussore* distinguitur. adde §. 41. *Inst. de rer. divis.*

(13) Vide *l.* 4. *supr. de in integr. restit. l.* 3. *l.* 8. *C. de rescind.*

(14) Minima causa irritam venditionem non facit bona fide contractam, *ut hic.* ut nec minor pensio locationem. *l.* 23. *infr. locati. l.* 21. *C. de locato.*

(15) *l.* 12. *infr. de aqua et aqu. pluv. l.* 54. *infr. de oblig. l.* 16. *infr. de reg. jur. l.* 21. *C. de transaction.*

(16) Εἰκονική, *Synops. Basil.* 19. *tit.* 1. *et lib.* 58. *tit.* 1. *c.* 45. 3. Harm. 3. §. 41. Quæri potest, quibus indiciis probetur simulata et imaginaria? Respondeo, si donandi animo fiat, *l.* 36. *supr. eod.* si uno nummo fiat, *arg. l.* 46. *infr. locat.* si læsio ultra dimidium pretii: si pactum sit de retrovendendo: tunc enim præsumitur contractus, non venditionis, sed fœneratitius, etiamsi emptor non sit solitus fœnerari. vide Mynsing. 3. *observ.* 62.

(17) Nec translatio dominii vel possessionis. Bart. ad *l.* 12. *infr. de aqua et aquæ pluv.* Atqui ex inutili contractu possessio transfertur: Merito, quia in contractu inutili non deficit consensus: in simulato deficit, et sic substantia deficit: nam in adquirenda possessione animus requiritur. *l.* 3. §. 3. *infr. de aqu. vel amitt. poss.* Quid? hujusmodi actus tametsi non valeat ut emptio, num valebit ut donatio? Textus hic videtur id negare: si quidem, qui donat, alienat: hic autem negatur, imaginaria venditione alienationem rei intelligi. Num saltem ut locatio, vel alius contractus valebit? Non videtur, cum hic animus agentium non fuerit. Et utilis tamen fuerit venditio, si donandi animo facta, resque tradita fuerit: inde eo casu exactio pretii nulla competet. *l.* 3. *l.* 9. *in fin. C. h. t. l. ult. infr. pro donato.*

(18) Quid? qui imaginarium contractum habuit, potestne de eo simulato conqueri? Potest. Goffredus, 11. *qu.* vid. *tit. C. plus valere quod agitur.*

(19) Vide *l.* 1. *C. si mancip. ita venierit, ne prostituatur.*

(20) Adde casum *l.* 3. *C. de pignor.*

(21) Pactum manus injectionis rem ipsam persequitur, penes quem ea sit. adde *l. creditores.* 3. *C. de pignorib.*

(22) Ambulaverit, ut in *l.* 25. §. 8. *Supr. de petit. hered.*

(23) Vide quæ scripsi ad *l.* 1. *C. si servus extero.*

(24) Id est, *vendidit*?

(25) Redit dominium ad eum sine traditione. dixi *l.* 20. *C. de pactis.*

(26) Venditio domus combustæ, inter ignorantes facta, ita nullius est momenti, ut ne in area quidem domus ipsius combustæ subsitat, *ut hic.* Quid, si pars aliqua ipsius domus combustæ superest? Si pars amplior combusta fuerit, emptor non cogetur perficere emptionem: Imo si quid pretii nomine prorogavit, repetere poterit. *vers. sed si pars. infr. eod.* Quid, si vel dimidia, vel minor dimidia? Emptor venditionem implere cogitur, æstimatione viri boni arbitratu habita. Quid? ea æstimatione quid continetur? hoc scilicet, ut quod ex pretio propter incendium decrevisse fuerit inventum, ab hujus præstatione liberetur. Quid, si venditor sciebat domum esse exustam? vide §. 1. *infr. eod.* Quid, si emptor? vid. §. 2. *infr. eod.* Quid, si uterque? vid. §. 3. *infr. eod.* Goth. Ad hanc *l.* 57. vide Molin. *in nov. intellect.* Hotomann. *lib.* 1. *obs. cap.* 34. Joan. Robert. *recept. jur. civil. lect. c.* 16. Cujac. *lib.* 9. *obs. cap.* 17. *et lib.* 14. *cap.* 11. Conan. *comment. lib.* 7. *c.* 6. *pag.* 489. *A. B. C. D. E.* S. L.

(27) Cur non in area, quæ major pars domus est, non consistit, ut *l. qui res.* 98. §. *aream.* 8. *infr. de solutionibus*? Empta hic domus fuit, non solo fine seu contemplatione fundi ac soli, sed ædificii.

(28) Vide *l.* 41. *in fin. supr. eod.*

Neratius ait in hac quæstione multum interesse, quanta pars domus incendio consumpta permaneat: ut si quidem amplior (1) domus pars exusta est, non compellatur (2) emptor perficere emptionem: sed etiam quod forte solutum ab eo est, repetet. Sin vero vel dimidia pars, vel minor quam dimidia exusta fuerit, tunc coartandus est emptor venditionem adimplere, æstimatione viri boni arbitratu habita, ut quod ex pretio propter incendium decrescere fuerit inventum, ab hujus præstatione liberetur.

§. 1. Sin autem venditor quidem sciebat domum esse exustam, emptor autem ignorabat, nullam (3) venditionem stare (4), si tota domus ante venditionem exusta sit: si vero quantacunque pars ædificii remaneat, et stare venditionem, et venditorem emptori quod interest restituere.

§. 2. Simili quoque modo ex diverso tractari oportet, ubi emptor quidem sciebat, venditor autem ignorabat, et hic enim oportet, et venditionem stare, et omne pretium ab emptore venditori, si non depensum est, solvi: vel, si solutum sit, non repeti.

§. 3. Quod si uterque sciebat, et emptor et venditor domum esse exustam totam, vel ex parte, nihil actum fuisse, dolo (5) inter utramque partem compensando: et judicio, quod ex bona fide descendit, dolo ex utraque parte veniente, stare non concedente.

De arboribus dejectis vel absumptis.

58. Papinianus lib. 10. Quæstionum.

ARboribus (6) quoque vento dejectis vel absumptis igne, dictum est, emptionem fundi non videri esse contractam, si (7) contemplatione illarum arborum (veluti oliveti) fundus comparabatur: sive sciente sive ignorante venditore: sive autem emptor sciebat vel ignorabat, vel uterque eorum, hæc obtinent, quæ in superioribus pro ædibus dicta (8) sunt.

Qualis præstatur fundus a venditore.

59. Celsus lib. 8. Digestorum.

CUm venderes fundum, non (9) dixisti, *ita ut optimus maximusque*: Verum est, quod Quinto Mucio placebat, non (10) liberum, sed qualis esset, fundum præstari oportere: Idem et in urbanis prædiis dicendum est.

De electione.

60. Marcellus lib. 6. Digestorum.

COmprehensum erat lege venditionis (11), *dolia sexaginta emptori accessura*, cum essent centum: in venditoris (12) fore potestate responsum est, quæ (13) vellet dare.

De emptione conditionali rei suæ.

61. Idem lib. 20. Digestorum.

EXistimo posse me id, quod meum est, sub (14) conditione emere (15): quia forte speratur (16) meum esse desinere.

De his, qui officii causa in provinciis sunt. 1. *De his, quæ non sunt in commercio.* 2. *De aversione.*

62. Modestinus lib. 5. Regularum.

QUi officii (17) causa in provincia agit, vel militat, prædia comparare in eadem provincia non potest: præterquam si paterna (18) ejus (19) a fisco (20) distrahantur.

§. 1. Qui nesciens (21) loca sacra, vel religiosa, vel publica, pro privatis comparavit, licet emptio non teneat, ex (22) empto tamen adversus venditorem experietur, ut consequatur, quod interfuit ejus, ne deciperetur.

§. 2. Res in (23) aversione (24) empta, si non dolo venditoris factum sit, ad periculum emptoris pertinebit: etiam si res adsignata (25) non sit.

Si res alii vendatur, quam cui dominus jusserit. 1. *De demonstratione fundi et nominatione finium.*

63. Javolenus lib. 7. ex Cassio.

CUm servo dominus rem vendere certæ personæ jusserit, si alii vendidisset, quam cui jussus erat, ven-

(1) Pars amplior, ea dicitur, quæ dimidiam exsuperat, *ut hic.*

(2) Non tantum compellatur. *Hal.* non tantum non compellatur. Hotom. 1. *obs* 34. reprehensus a Robert. 1. *recept.* 16. Florentinam defendit Cujac. adversus eundem, 14. *obs.* 11. et adversus quendam jurisconsultum, quem Christiano-Judæum vocat, *obs.* 17. puto Emanuelem Zoarem intelligi. 1. *obs.* 17. *et* 34.

(3) Imo, utrimque obligatio oritur. *l.* 34. §. 3. *supr. eod.*

(4) *l.* 9. *infr. de periculo et commod. rei vend.*

(5) Compensatur utrimque dolus. vid. *l. ult. in fin. supr. de eo per quem.*

(6) Vide *l.* 9. *infr. de periculo et commodo rei venditæ.*

(7) Contractus nominati (ut emptio et venditio) interdum resolvuntur, quando sub modo contractum est, sine quo pars alia non fuit contractura. *Costalius.*

(8) *l.* 57. *supr. eod.*

(9) Quid, si *fundum optimum maximum* vendidisti? Fundum non servire, præstare debes: at non ei serviri: quod tamen Siculus Flaccus *libro de conditionibus limitum* non admittit. adde *l.* 20. §. 1. *infr. de adquir. rerum dominio.*

(10) Qui fundum vel urbanum prædium vendit, non cogitur eum liberum præstare: liberatur, si eum uti est, præstiterit. *l.* 35. *supr. de servit. præd. urb. l.* 6. §. 3. *supr. comm. prædior. l.* 22. *supr. de cond. indeb. l.* 8. *in princ. infr. de act. empt. l.* 75. *infr. de evictionib. l.* 90. *infr. de verb. sign.*

(11) *Fundi* scil.

(12) Cur venditoris? quia debitor. Electio est in re dubia debitoris.

(13) Integra tamen. *l. penult. in fin. infr. de act. empt.*

(14) Sub conditione res etiam nostras emere possumus.

(15) Ut et stipulari. *l.* 13. *infr. de verb. oblig.*

(16) *Si ei* habetur ratio.

(17) *Synops. Basil.* 1. *tit.* 1. *c.* 61. vide *l.* 46. *supr. eod. et* Cic. *act.* 6. *in Verrem.*

(18) Cur paterna bona militi vel officiali in sua provincia jus est emere? Affectionem singularem in hujusmodi rebus habere præsumitur. *l. si in empt.* 35. *supr. de minorib.*

(19) Harmenop. 3. *tit.* 3. §. 11.

(20) Vel ab alio distrahente propter tributa vel alia debita non soluta.

(21) Adde *l.* 70. *infr. eod.*

(22) Ex empto agitur in id, quod interest adversus venditorem, qui sciens rem sacram ignoranti vendidit.

(23) Quid, si junctim legas, *inaversione? l. ult. in fin. supr. ad l. Rhod.*

(24) Quid sit in aversione emere, vide Revard. *var. lib.* 2. *cap.* 7. Ans. Adde Anton. Augustin. *lib.* 3. *emend. cap.* 6. Govean. *lib.* 2. *variar. lect. cap.* 14. Cujac. *lib.* 8. *observ. cap.* 15. et Hotoman. *observat. lib.* 1. *cap.* 19. S. L. *l.* 1. §. 15. *supr. de exercitor.* vide *l.* 4. §. 1. 2. *infr. de peric. l.* 36. *infr. de locat.* ἐν ὁμάδι, in universo. ἐν κοττῷ, *Edict.* 13. 53. *Synops.* 17. *cap.* 10. in alea, in aggere, ἀθρόα τὰ φόρτια πέπρασθαι, *en gros, en bloc*: cui opponitur κοτυλίζειν, et τευχίζειν. Cujac. 8. *observ.* 15. διὰ τὴν ἐπικλώσειαν, uno pretio, quod scilic. quasi aversi quodammodo negotium contrahamus, re omni neque perspecta, neque explorata bene. Non uno vero pretio venire res dicuntur, cum in singula fundi jugera pretium statuitur. Cujac. *Instit. de empt.* In hujusmodi venditione res empta non confuse perspicitur, sed exploratur diligentissime.

(25) Tradita: atqui re emptori non tradita, venditoris res manet, *l.* 14. *infr. de furtis. l. ult. C. de pericul.* ergo et ejus periculum esse debet, non autem emptoris, *l.* 14. *infr. de furtis.*

ditio non valet (1). Idem (2) juris in libera persona est, cum perfici venditio non potuit in ejus persona, cui dominus venire eam noluit.

§. 1. Demonstratione fundi facta (3), fines nominari supervacuum est (4): si nominentur, etiam ipsum venditorem nominare oportet, si forte alium agrum confinem possidet.

Si quis sibi et alii emerit.

64. IDEM lib. 2. Epistolarum.

F*Undus ille est mihi et Titio* (5) *emptus*. Quæro, utrum in partem, an in totum (6) venditio consistat, an nihil actum sit? Respondi: Personam Titii supervacuo (7) accipiendam [puto]: ideoque (8) totius (9) fundi emptionem ad me pertinere.

Differentia emptionis et locationis.

65. IDEM lib. 11. Epistolarum.

C*Onvenit* mihi tecum, *ut certum numerum tegularum mihi dares certo pretio*: quod ut (10) faceres, utrum emptio sit, an locatio? Respondit: Si (11) ex meo fundo tegulas tibi factas ut darem, convenit, emptionem puto esse, non conductionem: totiens (12) enim conductio alicujus rei est, quotiens materia, in quo (13) aliquid præstatur, in eodem statu ejusdem manet: quotiens vero et immutatur, et alienatur, emptio magis, quam locatio intelligi debet.

Quid præstat venditor fundi. 1. *De venditore, qui sciens servitutem deberi, reticuit.* 2. *De rutis cæsis.*

66. POMPONIUS lib. 31. ad Quintum Mucium.

IN vendendo fundo quædam (14) etiamsi (15) non condicantur, præstanda sunt: veluti (16), *ne fundus evincatur*, aut *ususfructus ejus*, quædam ita demum, si dicta sint (17): veluti viam, iter, actum, aquæ ductum præstatum iri. Idem et in servitutibus urbanorum prædiorum.

§. 1. Si cum servitus venditis prædiis deberetur (18), nec (19) commemoraverit venditor, sed sciens esse reticuerit, et ob id per ignorantiam rei emptor non utendo per statutum tempus eam servitutem amiserit, quidam recte putant venditorem teneri ex empto ob dolum.

§. 2. Quintus Mucius [scribit, qui] scripsit *ruta* (20) *cæsa*, [*quæque*] *ædium fundive non sunt*, bis (21) idem scriptum: nam *ruta* (22) *cæsa* ea sunt, quæ neque ædium neque fundi sunt.

De causa rei.

67. IDEM lib. 39. ad Quintum Mucium.

ALienatio (23) cum fit, cum sua causa (24) dominium ad alium transferimus, quæ esset futura, si apud nos ea res mansisset: Idque toto jure civili ita se habet, præterquam si aliquid nominatim sit constitutum.

De dolo et culpa venditoris.

68. PROCULUS lib. 6. Epistolarum.

SI, cum fundum venderes, in lege dixisses (25), *quod mercedis nomine a conductore exegisses, id emptori accessurum esse*: existimo te in exigendo non (26) solum bonam fidem, sed etiam diligentiam (27) præstare debere, id est (28) non solum, ut a te dolus malus absit, sed etiam ut culpa.

§. 1. Fere aliqui solent hæc verba adjicere, *dolus malus a venditore aberit*: qui, etiam (29) si adjectum non est, abesse debet.

§. 2. Nec videtur abesse, si per eum factum est, aut (30) fiet (31), quo minus fundum emptor possideat: Erit ergo

(1) Alias enim venditurus non erat.

(2) Mandati fines in emendo excedere nemo debet, sive liber sit, sive servus.

(3) Sufficienter scil.

(4) Alias confines non sunt celandi. *l.* 35. *in fin. supr. eod.* et ad eos ostendendos actione tenetur venditor. *l.* 48. *infr. de act. empt.* Error eorum in legato legatum non vitiat. *l.* 35. §. 1. *infr. de leg.* 3.

(5) *l.* 110. *infr. de verb. oblig.* S. L.

(6) Imo, in totum. *Infr. eod.*

(7) Copulam cuique partem tribuere hinc colligunt: ne aliquod absurdum consequatur. adde *l.* 5. §. 5. *supr. de constituta. l.* 5. *supr. comm. præd.*

(8) Juri adcrescendi in contractibus locus est, quoties promissoris interest, *ut hic.* alias non est. *l. si mihi, et Titio.* 110. *infr. de verb oblig. l. Julianus.* 13. §. *idem Celsus.* 17. *Infr. de act. empt.* Alii ita, in contractibus ex causa onerosa dividua vel individua jus adcrescendi locum habet.

(9) Imo partis. *l.* 41. §. 9. *infr. de legat.* 3.

(10) Quas ut faceres.

(11) Venditio tegularum est, cum quis ex suo fundo tibi tegulas præstat: cum ex tuo, conductio. Cur ita? in venditione materiam præstat, qui vendit. In conductione operarum, operas præstat conductor, non materiam. Hac nota venditio ab operarum conductione distinguitur. adde *l.* 20. *supr. eod.* ubi alienatur materia, venditio est: ubi ejusdem manet, cujus fuit, alio operas tantum præstante, conductio.

(12) Id est, in hoc casu, si tua materia est, ex qua fiunt tegulæ, venditio est: sin mea, conductio est. Nam in venditione dominium materiæ immutatur; in conductione, ejusdem manet. *Synops. eod. c.* 54.

(13) Ita Flor. Al. *qua.*

(14) Vendens simpliciter fundum, et si neque dixit *liberum esse*, vel *optimum maximum*, præstare tamen hoc debet, *ut ne pars fundi vel ususfructus evincatur*: continet enim fundi emolumentum ususfructus, etsi pars fundi non sit, *ut hic.* An et id præstare cogitur, ne servitus rustici vel urbani prædii evincatur? non tenetur. *vers. quædam. infr. eod.* Cur tam varie? qualis fundus fuit, talem vendidit. Servitus hæret prædio, qualitasque prædii est. Ut hæc tamen ita sint, neque venditor ex empti actione teneatur in id quod interest, æstimatoria tamen tenetur, id est, quanto minoris. *l.* 61. *infr. de ædilit. edict.*

(15) Naturaliter quæ insunt, pro expressis habentur.

(16) Excipe *l.* 1. 2. *C. de evict.*

(17) Si condicta sint, *Haloa.* si nominatim dicta. *l.* 75. *infr. de evict. l.* 6. §. 5. *infr. de act. empt.*

(18) Servitutes prædii venditor indicare emptori tenetur: Ideoque si emptor eas servitutes non utendo amiserit, tenebitur emptori venditor ex empto ob dolum.

(19) Fundo vendito, *l.* 1. §. 1. vel tributum celavit, *l.* 21. §. 1. *infr. de action. empt.* et libertatem rei emptæ. *l.* 69. §. 5. *infr. de evict.*

(20) De rutis et cæsis vid. *l.* 17. §. 6. *l.* 38. *in fin. infr. de act. empt.*

(21) Bis idem scripsisse cur intelligitur? quia ruta cæsa, neque ædium sunt, neque fundi.

(22) Vide *l.* 17. §. 6. *infr. de action. empt.*

(23) Traditio. *l.* 20. *infr. de adquir. rer. dom.*

(24) Id est, non tantum dominium, *d. l.* 20. sed et fructus, *l.* 13. *C. de act. empt.* et e contra, onera, *l.* 23. §. 2. *supr. de servit. præd. rustic. l.* 12. §. 2. *supr. famil. l.* 54. *infr. de reg. jur.* Porro, *causa*, hic onus est, et quidquid rei cohæret.

(25) Lex enim dicebatur a venditore. vid. *l.* 34. *supr. eod.* non semper tamen.

(26) *l.* 13. §. 16. *infr. de act. empt.*

(27) Diligentiam in mercede exigenda ut ex pacto præstetur emptori, venditor præstare cogitur.

(28) Diligentiam qui præstat, dolo et culpa carere debet.

(29) Facit *l.* 66. §. *penult. in fin. supr. eod.*

(30) Dolum ante contractum, in contractu, et post contractum præstat venditor emptori.

(31) In futurum. vide *l.* 7. §. 3. *supr. de dolo.*

ex empto actio, non ut [venditor] vacuam (1) possessionem tradat, cum multis modis accidere poterit, ne tradere possit, sed ut si quid dolo malo fecit, aut facit, dolus malus ejus æstimaretur.

Si lacus venditus creverit.

69. IDEM lib. 11. Epistolarum.

RUtilia Polla emit (2) lacum Sabatenem angularium (3), *et circa (4) eum lacum pedes decem:* Quæro nunquid (5) [et] decem pedes, qui tunc accesserunt, sub aqua sint, quia lacus crevit, an proximi pedes decem ab (6) aqua Rutiliæ Pollæ juris sit? Proculus respondit: Ego existimo, eatenus lacum, quem emit Rutilia Polla, venisse, quatenus (7) tunc (8) fuit, et circa eum decem pedes, qui tunc fuerunt: nec ob eam rem, quod lacus postea crevit, latius eum possidere debet, quam emit.

De emptione hominis liberi.

70. LICINNIUS RUFINUS lib. 8. Regularum.

LIberi hominis emptionem contrahi posse plerique existimaverunt: modo inter (9) ignorantes (10) id fiat. Quod idem placet, etiam (11) si venditor sciat, emptor autem ignoret: Quod si emptor sciens liberum esse, emerit: nulla (12) emptio contrahitur.

De mensura et pretio vini.

71. PAPIRIUS JUSTUS lib. 1. Constitutionum.

IMperatores Antoninus et Verus Augusti Sextio Vero in hæc verba rescripserunt: *Quibus mensuris (13) aut pretiis negotiatores vina compararent, in (14) contrahentium potestate esse: neque enim quisquam cogitur vendere, si aut pretium aut mensura displiceat: præsertim si nihil (15) contra consuetudinem (16) regionis fiat.*

De pacto ex intervallo. 1. De pacto, si quid sacri, aut religiosi, aut publici est, ejus venit nihil.

72. PAPINIANUS (17) lib. 10. Quæstionum.

PActa conventa (18), quæ postea (19) facta, detrahunt (20) aliquid emptioni, contineri contractu (21) videntur: quæ vero adjiciunt (22), credimus [hoc] non inesse (23). Quod locum habet in his, quæ adminicula (24) sunt emptionis, veluti *ne (25) cautio duplæ præstetur:* aut, *ut (26) cum fidejussore cautio duplæ præstetur:* sed (27) quo casu agente (28) emptore non valet pactum, idem vires habebit jure exceptionis, agente (29) venditore. † An (30)

(1) *Vacua possessio est*, quæ a nemine tenetur, *l.* 18. *in fin. supr. eod. l.* 52. *infr. de adqu. vel amitt. possess. l.* 4. §. 22. *infr. de usucap. l.* 18. *infr. de vi, et vi. l.* 52. *l.* 75. §. 7. *infr. de verb. oblig. l.* 3. *C. de adq. et retin. possess.* Cicer. 3. *de oratore.* Quintil. *declam.* 12.

(2) Privilegia venditorum ad emptorem transeunt.

(3) Sabatianensem anguillarium. *Haloand. Angularius* autem forte est, qui angulo fundi positus. Horat. *O si angulus ille Proximus accedat, qui nunc denormat agellum.*

(4) *Circa*, est circumcirca, utrinque. *Bald.*

(5) Vide *l.* 24. *in fin. infr. de aqu. et aqu. pluv.* Goth. De dictione *circa*, vide Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 2. *cas.* 45. Ans.

(6) *Ab* separationis nota.

(7) Verba contractus referuntur ad tempus contractus. *Bart.* adde *l.* 2. §. 1. *infr. de her. vel action. vend.*

(8) Tempus contractus in venditionis causa dubia inspicimus potius, quam consequens ullum aliud. Unde notant, monetam, quæ tempore contractus habiti usitata fuerit, solvendam creditori. Vide id genus plura apud Albericum, ubi probat, præsentem rerum statum in dubiis inspiciendum esse.

(9) Imo, utcunque ignoranter homo liber ematur, naturali ratione inutilis est venditio. *argum. l.* 1. §. 9. *infr. de obligat.*

(10) *l.* 4. 5. 62. *Supr. eod.* §. *fin. Inst. eod. l.* 4. *vers. respondit. Infr. quibus ad libertatem.*

(11) Liberum hominem quis sciens vendere potest, *ut hic.* emere non potest, *vers. quod si emptor.* priore tamen casu liber non ita venditus censetur, ut præstetur, sed ut obligetur.

(12) Imo aliqua. *C. de patribus, qui filios distrah.*

(13) Quibus mensuris res venditæ mensurentur, in arbitrio est contrahentium.

(14) *l.* 13. §. 3. *supr. de dolo.*

(15) Hinc constat, re ad mensuram vendita, mensuram loci contractus sequendam. His ex verbis etiam constat, licet admittatur et toleretur deceptio in pretio, nulla tamen toleratur in pondere, vel mensura, cum sit semper certa regionis mensura.

(16) Consuetudini renunciari vel derogari potest per pactum, *ut hic.* nisi consuetudo sit prohibitoria. *l.* 1. *C. de fidejussor. dot.*

(17) vide Cont. 3. *disp.* 27. Hotom. *q.* 35.

(18) Quæ et nuda, quasi sola, sine nomine et causa: qua in re differunt a contractu. Contractus enim nomen habet, aut si nomine vacat, certe causam habet. Causam, ut si datione vel facto sumpsit effectum. Cuj. 2. *obs.* 15. Goth. Vid. in hanc *l.* 72. Ant. Cont. *disput. jur. civil. cap.* 17. Revard. *variar. lib.* 2. *c.* 1. Ans.

(19) Postea facta, hoc est, ex intervallo: est enim verbum *postea* intervalli nota.

(20) Pacta detrahunt emptioni, quæ non tantum pretium minuunt, sed augent. Mutato enim pretio, natura emptionis mutatur. Detrahere itaque hic, est recedere ab emptione. Cujac. 14. *observ.* 28. Idem quoque 2. *obs.* 15. notat, pactis detrahentibus leviorem fieri conditionem emptoris: adjicientibus, graviorem. Sic sentio, ea pacta detrahere emptioni, quæ emptori detrahunt, quæ emptoris conditionem minuunt, quæ emptori nocent, prosunt venditori: cujus generis hic adfertur pactum, *ne cautio duplæ præstetur:* vel, *ut ne teneatur venditor ob evictionem*: Id genus sane pacti nocet quam maxime emptori, prodest venditori; detrahit emptionis adminiculis, detrahit emptori. Pacta vero ea adjiciunt emptioni, quæ emptori prosunt, nocent venditori, ut est hoc pactum, *ut cum fidejussore cautionem duplæ præstet venditor.* Hoc enim pactum adjicit emptioni, meliorem facit conditionem emptoris, prodest emptori, nocet venditori. Neutrum pactum est de substantia emptionis, sed de adminiculis tantum: Non est de substantia, quia non est de consensu vel pretio. Est de adminiculis, quoniam ad evictionem pertinet.

(21) Sunt ex eodem contractu, ex natura emptionis, quæ his potissimum constat, re, pretio, consensu: id est, insunt ex parte actoris, informant actionem, insunt etiam ex parte rei, quia reum ipso jure tutum reddunt, etiam non opposita exceptione pacti. vide *l.* 3. *infr. de rescind.*

(22) *Adjicere*, est pacisci de adminiculis et accessionibus. et, ut Justinianus loquitur, pedissequis emptionis, salva et integra emptionis substantia. Cujac. 14. *observ.* 28.

(23) Et ex parte actoris (ut pariant et forment actionem), et rei: quia licet ad exceptionem proficiant, ad exceptionem tamen opponi necesse est: Nec enim ipso jure tutus est reus: et *inesse* ea tantum dicuntur ex parte rei, quorum exceptionem opponi necesse non est, id est, quæ reo etiam tacenti nec ea alleganti proficiunt, *l.* 3. *Infr. de rescind.* valent ergo tantum ad exceptionem. Ne dicas autem detrahere emptioni pacta negativa, adjicere adfirmativa: nam adjiciunt etiam negativa. Cujac. *ibid.*

(24) Et pedissequa, non ex ipso contractu. *Adminicula emptionis* dicuntur, quæ non perficiunt ipsam emptionem, sed quæ jam perfectæ emptioni subsidio et auxilio sunt. Hujus generis evictio est, seu evictionis pactum, quod emptionem nec perficit, sed ei tantum adjumento est.

(25) Id est, ne venditor teneatur ob evictionem. *l.* 37. *Infr. de evict.*

(26) Id est, ut venditor satisdaret de evictione, cum non cogatur nisi repromittere.

(27) Pactum, quod inutile est emptori ad actionem, utile est venditori ad exceptionem.

(28) Πλοκὴ, id est, *litem faciente.*

(29) Id est, defendente venditore causam suam adversus emptorem, qui agit de evictione, vel de evictionis cautione præstanda, et est similis πλοκῇ in *l.* 1. *Supr. de edendo.*

(30) Quæ sequuntur pacta, referenda sunt ad substantialia emptionis, non ad adminicula: pertinent enim ad pretium auctum vel minutum.

idem dici possit, aucto postea (1) vel diminuto pretio, non immerito quæsitum est: quoniam emptionis substantia (2) constitit ex pretio (3). Paulus notat, Si omnibus integris (4) manentibus, de augendo vel diminuendo pretio rursum convenit, recessum a priore contractu, et nova (5) emptio intercessisse videtur (6).

§. 1. Papinianus, Lege venditionis illa facta, *Si* (7) *quid sacri, aut religiosi, aut publici est, ejus nihil venit*, si res non in usu publico, sed in patrimonio fisci erit, venditio ejus valebit (8): nec venditori proderit exceptio, quæ non habuit locum.

De æde diruta. 1. *De locis puris intra maceriam sepulchrorum.*

73. Idem lib. 3. Responsorum.

ÆDe sacra (9) terræ motu diruta, locus ædificii non est profanus (10), et ideo venire non potest.

§. 1. Intra (11) maceriam sepulchrorum hortis vel cæteris culturis loca pura servata, si (12) nihil venditor nominatim excepit, ad emptorem pertinent.

De traditione clavium.

74. Idem lib. 1. Definitionum.

CLavibus (13) traditis, ita mercium in horreis (14) conditarum possessio tradita videtur (15), si claves (16) apud horrea traditæ sint: quo facto, confestim emptor dominium et possessionem adipiscitur, etsi non aperuerit horrea: quod si venditoris merces non fuerunt, usucapio (17) confestim inchoabitur.

De pactis implendis.

75. Hermogenianus lib. 2. juris Epitomarum.

QUi fundum vendidit, *ut* (18) *eum* (19) *certa mercede conductum ipse habeat; vel, si vendat, non alii, sed sibi* (20) *distrahat*; vel simile aliquid paciscatur, ad (21) complendum [id], quod pepigerant; ex vendito agere poterit.

De doliis defossis. 1. *De successore emptoris.*

76. Paulus lib. 6. Responsorum.

DOlia (22) in horreis (23) defossa (24), si non sint nominatim in venditione excepta, horreorum venditioni (25) cessisse videri.

§. 1. Eum, qui in locum emptoris successit, iisdem defensionibus (26) uti posse, quibus venditor [ejus] uti potuisset: sed et longæ (27) possessionis præscriptione (28), si utriusque possessio impleat tempora constitutionibus statuta.

De lapidicinis exceptis.

77. Javolenus lib. 4. ex Posterioribus Labeonis.

IN lege fundi vendundi *lapidicinæ in eo fundo, ubique* (29) *essent, exceptæ erant*: [et] post (30) multum temporis in eo fundo repertæ erant lapidicinæ: eas quoque venditoris esse Tubero respondit: Labeo, referre quid actum sit: si non (31) appareat, non videri eas lapidicinas esse exceptas: neminem enim nec vendere, nec excipere, quod non (32) sit, et lapidicinas nullas (33) esse, nisi (34) quæ (35) appareant (36), et cædantur: aliter (37)

(1) Id est, an idem est in pactis detrahentibus, quod in eis, quæ adjiciunt?

(2) *Substantia emptionis*, pretium, *ut hic.* res, consensus; quibus nimirum emptio ipsa perficitur. Pactum circa substantiam emptionis interpositum ex intervallo, si res non sit integra, nullam parit actionem: si sit integra, emptio tollitur mutuo dissensu vel etiam reformatur, renovatur, repetitur: et hoc quidem casu datur actio, non quidem ex pacto, sed nova emptione.

(3) Et re, et consensu.

(4) Id est, nondum impletis, quæ utrinque præstari debent, vel in integrum restitutis. *l.* 55. *supr. de pact.*

(5) *l.* 27. §. 2. *supr. de pact.* sed et repeti. *l.* 7. §. 6. *supr. de pact. l.* 2. *infr. de rescind.*

(6) Hæc opinio vulgaris est: subtilis est reformari tantum, renovari, repeti, *d. l.* 7. §. 6.

(7) vide *l.* 5. *infr. de sepulchro.*

(8) Imo, non valebit. *arg. l.* 39. *in fin. infr. de leg.* 1.

(9) Sacrum manet solum, etiam æde diruta.

(10) Nisi sit hostium. *l.* 36. *supr. de religiosis.*

(11) Sepulchro excepto, non intelligitur locus circa sepulchrum purus exceptus, sed ad sepulchrum tantum destinatus.

(12) vide *l.* 53. §. 1. *infr. de act. empt.* Hujusmodi loca religiosa non erant. vid. quæ scripsi ad *l.* 2. §. 6. *supr. de relig.* Interim ex hoc loco possis observare maceriis sepulchra includi olim consuevisse, quod ex duabus inscriptionibus probat Brisson. 2. *select.* 16.

(13) vide *l.* 1. §. 21. *in fin. infr. de adq. vel amitt. poss.*

(14) Adde quæ scripsi ad *l.* 7. *infr. de instructo.*

(15) Tradita censetur, id est, *Quasi traditio* (quæ fictione juris civilis perficitur) in translatione dominii idem operatur, quod vera, *l.* 77. *supr. de rei vind.* de vera fit mentio in *l.* 20 *C. de pactis.* Quasi traditio fit, si claves tradantur, *ut hic.* per precarii constitutionem, *l.* 21. *Infr. de adq. vel amitt. poss. l.* 15. *Supr. de reb. cred.* confessionem, *arg. l.* 57. *supr. de pact.* instrumenti consignationem, *l.* 1. *C. de donat.* ususfructus formalis retentionem, *l.* 28. *C. de donat.* per patientiam, præcedente contractu, *l.* 2. *C. de adq. et retin. poss.* celeritatem alicujus actus, qui alium occultet, *arg. l.* 3. §. 10. *Infr. de donat. int. vir.* appositionem custodis, *l.* 51. *Infr. de adq. vel amitt. poss.* per investituram. vide Bald. in *l.* 20. *C. de pact.*

(16) Clavibus apud horrea traditis, videtur tradita possessio eorum, quæ sunt sub clavibus: symboli namque traditione res symbolo significata tradita intelligitur.

(17) Adde *l.* 46. *infr. de adq. rer. dom.*

(18) *l.* 21. §. 4. *infr. de act. empt.*

(19) Venditor ea etiam lege fundum vendere potest, *ut conductum ipse ab emptore habeat* (qua in specie agere potest, ut conductum habeat), *vel ut nulli alii, quam ipsimet venditori revendat.*

(20) Id est, venditori ipsi. *l.* 122. §. 3. *Infr. de verb. oblig.*

(21) *Arg. l.* 2. *C. de pact. inter empt.*

(22) An et torcularia?

(23) Vel cellis. Varro, Manio, apud Nonium. c. 15. vid. *dolia. Hæc adeo emptoribus accedunt, cellæ, claves, claustra, carnaria*, Dolia.

(24) *l.* 18. *infr. de act. empt.* defixa. *l.* 93. §. 4. *infr. de leg.* 3. et sic immobili solo cohærentia: ois contraria sunt infossa. *l. pen. in fin. infr. de act. empt.*

(25) Imo, quæ sunt defossa, fundo vendito, aut villa distracta vel legata, emptorem non sequuntur. *l.* 17. *infr. de act. empt.* Et legatarium, *l.* 93. §. 4. *Infr. de leg.* 3. Tiraquell. *de retractu.* §. 1. *gloss.* 7. *n.* 8. tradit, mendum esse in *d. l.* 93. Albericus de doliis immobilibus agi hic existimat.

(26) Emptori venditoris jura prosunt. *l.* 2. §. 20. *infr. pro empt. l.* 156. §. 2. *infr. de reg. jur. l.* 28. *C. de evict.* Jura, ut tempus ad usucapiendum, *l.* 2. §. 20. *infr. pro empt.* inter eos enim conjunguntur tempora, §. 13. *Inst. de usucap.*

(27) Emptori venditoris jura prosunt, ut et possessio ad longi temporis præscriptionem. *Synops. cod.* c. 65. adde *l.* 177. *infr. de reg. jur.*

(28) Jus excipiendi transit ad emptorem. In jure excipiendi par conditio est successoris singularis, et universalis.

(29) Ubicunque, *Hal.* quod probatur ab Ant. August. 3. *emend.* 7. et Cujac. *Inst. de servit.* qui addit *l.* 20. *in fin. infr. de operis libert.*

(30) Exceptio generalis lapidicinarum referenda est ad eas lapidicinas, quæ patent, non quæ occultæ.

(31) Paria sunt, *non esse*, *et non apparere.* Bart.

(32) Quod nondum sit.

(33) Paria, *nullum* et *non apparens.*

(34) Nisi præsentes.

(35) Tempus contractus in omni exceptione inspicimus.

(36) Hic non censetur exceptus lapis, qui nondum erat. Atqui usufructu legato transfertur lapis, et metallum, quæ nondum erant. *l.* 9. §. 2. §. 3. *supr. de usufructu.*

(37) Absurda interpretatio, ut et omnia, quæ nimia, vitanda.

interpretantibus, totum fundum lapidicinarum fore, si forte toto eo sub terra esset lapis: hoc probo.

De fistulis et castello. 1. *De emptore, qui tutelam filii venditoris gerere cœpit.* 2. *De pacto, ut, soluta pecunia, tradatur emptori possessio.* 3. *De eo, quod vi, aut tempestate factum est.*

78. LABEO lib. 4. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

F*Istulas* (1) *emptori accessuras* in lege dictum (2) erat: Quærebatur, an castellum, ex (3) quo fistulis aqua duceretur (4), accederet? Respondi, apparere id actum esse, ut id quoque accederet, licet scriptura non continetur (5).

§. 1. Fundum ab eo emisti, cujus (6) filii postea tutelam administrans (7), nequaquam accepisti possessionem: Dixi tradere te tibi (8) possessionem (9) hoc modo posse, ut pupillus et familia ejus decedat de fundo, tunc demum tu ingrediaris possessionem.

§. 2. Qui fundum ea lege emerat, *ut soluta pecunia traderetur ei possessio*, duobus heredibus relictis decessit: si unus omnem pecuniam solverit, partem familiæ erciscundæ judicio servabit: nec (10), si partem solvat, ex empto cum venditore aget: quoniam ita contractum æs alienum dividi (11) non potuit.

§. 3. Frumenta, quæ in (12) herbis erant, cum vendidisses, dixisti (13), *te, si quid vi, aut tempestate factum esset, præstaturum*; ea frumenta nives corruperunt: Si immoderatæ fuerunt, et contra (14) consuetudinem tempestatis, agi tecum ex empto poterit.

De pacto, ut is, qui emit, alteram partem conductam habeat.

79. JAVOLENUS lib. 5. ex Posterioribus Labeonis.

FUndi partem dimidiam ea lege vendidisti, *ut emptor alteram partem, quam* (15) *retinebas, annis decem certa pecunia in annos singulos conductam habeat*: Labeo et Trebatius negant, posse ex vendito agi, ut id, quod convenerit, fiat. Ego contra puto: si modo ideo vilius fundum vendidisti, ut hæc tibi conductio præstaretur: nam hoc ipsum, pretium fundi videretur, quod eo pacto venditus fuerat: eoque jure utimur.

De exceptione manu satorum. 1. *De servitutibus.* 2. *De sylva cædua.* 3. *Si actum sit, ne dominium ad emptorem transeat.*

80. LABEO lib. 5. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

CUm *manu* (16) *sata* (17) in venditione fundi excipiuntur, non quæ in perpetuum sata sunt, excipi videntur, [sed] quæ singulis annis seri solent, ita ut fructus eorum tollantur: nam aliter (18) interpretantibus, vites et (19) arbores omnes exceptæ videbuntur.

§. 1. Hujus rei emptionem posse fieri dixi, *quæ ex meis ædibus in tuas ædes projecta sunt, ut ea mihi ita habere liceat*; deque ea re ex empto agi.

§. 2. Sylva cædua (20) in quinquennium (21) venierat: Quærebatur, cum glans decidisset, utrius esset? Scio Servium respondisse, primum sequendum esse, quod appareret actum esse: quod si in obscuro esset, quæcunque glans ex his arboribus, quæ cæsæ non essent, cecidisset, venditoris esset: eam autem, quæ in arboribus fuisset eo tempore, cum hæ cæderentur, emptoris.

§. 3. Nemo (22) potest videri eam rem vendidisse (23),

(1) ἀπὸ τῦ στέλλειν, a mittenda aqua. 19. *Isid.* 10. alii a fundendo: hinc Varro 4. *de lingua*, fistula aquæ, fusus aquæ.

(2) Imo, ut non dicatur, id intelligi videtur, ut accedant emptori. *l.* 47. 48. 49. *supr. eod.*

(3) Excepto aliquo, ea quoque excepta intelliguntur, quibus ad id pervenitur.

(4) vide Cottam *in memorabilib. in voc.* Castellum. Ant. Quæsadam *lib.* 1. *quæst. jur. c.* 14. Santernam *de assecurationibus par.* 3. *n.* 77. Tiraquellum *post leges connubiales gloss.* 2. *n.* 35. Antonium Rub. *ad l. vinum. num.* 80. *si cert. petat.* Mod.

(5) Explicite: implicite tamen continetur. *Bald.*

(6) vide quæ scripsi ad *l.* 8. *C. qui dare tutores.* Goth. Adde Bellon. *lib.* 2. *supput. c.* 19. *et lib.* 3. *cap.* 14. Ans. Corras. *miscell. lib.* 6. *cap.* 15. Guter. *resolut. part.* 1. *c.* 24. S. L.

(7) Hodie creditor pupilli tutelam ejus gerere non potest. *Authentic. minoris debitor. C. qui dare tutores.*

(8) Imo tutori, eodem auctore, non potest a pupillo restitui hereditas. *l.* 1. §. 13. *infr. ad SC. Trebell.* Corrasius 6. *Miscell.* 15. *n.* 4. novo intellectu tradit, hic non requiri solennitatem judicis, vel contutoris: quod tutor hic exsequatur contractum cum patre pupilli defuncto habitum. *l.* 1. *C. quando decreto opus non est.* Sed tamen passim hoc videtur recipi, ut sibi solvat. *l.* 9. §. 5. *Infr. de admin. et peric. tut. l.* 8. *C. qui dare tutores.* Alia objectio afferri potest, quod inter dantem et accipientem debeat esse diversitas. vide Bart. *ad l.* 2. *infr. de stipul. servor.*

(9) Possessionem sibi debitam tutor potest sibi propria auctoritate sine decreto judicis tradere, si tamen pupillus ipse una cum sua familia extra possessionem fundi prius decesserit: nam quamdiu quis in fundo est, vacua non est possessio. Ita tradere possessionem videtur is, qui e fundo decedit ea mente, ut alius in eum ingrediatur.

(10) *l.* 57. *infr. de ædilit.*

(11) Individua venditio, invito venditore facto plurium heredum emptoris dividi non potest.

(12) Frumentum in herbis vendi potest. *Goth.* v. Pinell. *de rescind. vend. part.* 1. *cap.* 3. *n.* 29. *et seq.* Ans.

(13) Id est, te venditorem periculo subjecisti. *l.* 1. *in princ. vers. sed si vendit. infr. de periculo.*

(14) *Casus fortuitus* intelligitur inopinatus, non ex consuetudine eveniens. *Bart.* Hinc nonnulli etiam colligunt, sermonem quantumvis generalem nunquam intelligi de insolitis. Generalem renunciationem casuum fortuitorum non complecti casum insolitum, et contra consuetudinem, veluti siccitatis. adde *l. Sejo.* 10. §. *medico. infr. de annuis legatis.* Schenkius 1. *Viridarii.* 38. adde Gail. 2. *obs.* 23. *et* 18. vide quæ notavi ad *l.* 8. *C. de locato.* Sane, casu in emptorem frumenti in herbis pactione rejecto, casum insolitum non patitur emptor, sed venditor, *ut hic.*

(15) Reservatio seu exceptio (quæ Gallis *grace*, *et retenüe*) partem facit contractus, *ut hic.* unde colligit Imbertus *in Enchiridio in verbo Retraict.* venditorem, qui sibi facultatem jusque retrahendi reservavit, id est, excepit, tali conventione propinquiorem excludere, vel dominum, jure gentilitio vel dominico fundum venditum retrahere volentes, licet realiter, et ante eum pretium emptori obtulerint.

(16) *l.* 40. §. 5. *supr. eod.*

(17) *Sata manu* intelliguntur, non quæ perpetuo sata, sed quæ singulis annis seri solent. Perpetuo sata, arbores et vites: singulis annis frumenta.

(18) Interpretationes absurdæ vitandæ.

(19) Differentia inter ea, quæ singulis annis, et quæ in perpetuum seruntur, notanda.

(20) Sylva cædua vendita, glans seu omnes fructus, *infr. de gland legend.* emptoris sunt. *l. Julianus.* 13. §. *si fructibus.* 10. *infr de act. empt.* Jure cædendæ sylvæ de quinquennio in quinquennium vendito, glans, quæ decidit, ante tempus cædendi, est venditoris, *ut hic.* nec enim hic proprie sylva venditur, sed jus sylvæ

(21) Et sic in diem.

(22) Venditio non est, cum id agitur, ut ne dominium rei venditæ transeat in emptorem. Quid igitur? vel locatio, vel alius contractus. Cur non est venditio, cum pretii facta hic sit mentio? quia hoc agitur, ne hac venditione dominium transferatur, quod venditionis proprium est.

(23) v. Foreatulus *dialog.* 4. *num.* 3. Loriotus *de pact. axioma* 113. Gomesius *tom.* 2. *resolution. c.* 2. *n.* 35. Mod.

de cujus dominio id agitur, ne ad emptorem transeat: sed hoc aut locatio est, aut alius (1) genus contractus.

De pacto, ut si fidejussor pro reo solverit, emptum habeat prædium pigneratum. 1. *De fundo, ex quo venditor frumentum annuum alii promiserat.*

81. Scævola lib. 7. Digestorum.

Titius (2), cum mutuos acciperet tot aureos sub usuris, dedit pignori sive hypothecæ prædia et fidejussorem Lucium: cui promisit, *intra triennium proximum se eum liberaturum; quod* (3) *si id non fecerit die suprascripta, et solverit debitum fidejussor creditori, jussit* (4) *prædia empta esse, quæ creditoribus obligaverat:* Quæro, cum [non] sit liberatus Lucius fidejussor a Titio, an, si solverit creditori, empta haberet suprascripta prædia? Respondit, si non ut in causam obligationis, sed ut empta habeat, sub conditione emptio facta est, et contractam (5) esse obligationem.

§. 1. Lucius Titius (6) promisit (7) de fundo suo centum millia modiorum frumenti annua præstare prædiis Gaii Seii: postea Lucius Titius vendidit fundum, additis verbis his: *quo jure, quaque conditione ea prædia Lucii Titii hodie sunt, ita veneunt itaque habebuntur:* Quæro, an emptor Gaio Seio ad præstationem frumenti sit obnoxius? Respondit, emptorem Gaio Seio, secundum ea, quæ proponerentur, obligatum (8) non esse.

TIT. II.
DE IN (9) DIEM ADDICTIONE (10).

Quomodo *in diem addictio fit.*

1. Paulus lib. 5. ad Sabinum.

In diem addictio ita (11) fit, *ille fundus centum esto tibi emptus, nisi si quis intra Kalendas Januarias proximas meliorem conditionem fecerit, quo res a domino abeat.*

Utrum sit emptio pura, an conditionalis? 1. *De usucapione et accessionibus et periculo rei pure in diem addictæ.*

2. Ulpianus lib. 28. ad Sabinum.

Quotiens fundus in diem addicitur, utrum pura (12) emptio est, sed sub conditione resolvitur; an vero conditionalis sit magis emptio, quæstionis est? Et mihi videtur verius, interesse (13) quid actum sit: nam si quidem hoc actum est, *ut meliore allata conditione, discedatur*, erit pura emptio, quæ (14) sub conditione resolvitur: Sin autem hoc actum est, *ut perficiatur emptio, nisi melior conditio afferatur*, erit emptio conditionalis.

§. 1. Ubi igitur, secundum quod distinximus, pura venditio est, Julianus scribit, hunc, cui res in diem addicta est, et usucapere posse, et fructus (15), et (16) accessiones lucrari, et periculum ad eum pertinere, si res interierit:

3. Paulus lib. 5. ad Sabinum.

Quoniam (17) post interitum rei jam nec adferri possit melior conditio.

De usucapione et fructibus rei sub conditione in diem addictæ. 1. *De interitu rei.* 3. *De dominio, et oppigneratione rei addictæ.* 4. *Quod vi, aut clam.* 5. *Quæ requiruntur, ut a priore emptione abeatur.* 6. Meliorem conditionem *afferre quid sit.*

4. Ulpianus lib. 28. ad Sabinum.

Ubi (18) autem conditionalis venditio est, negat Pomponius usucapere eum posse, nec fructus ad eum pertinere.

§. 1. Idem Julianus lib. xv. quærit: Si res in diem

(1) *Alius*, id est, alterius.

(2) Intellectum hujus l. vid. apud Gaspar. Roderic., *de reditibus. lib. 2. quæst. 2. num.* 6. Ans.

(3) *l.* 16. *in fin. infr. de pignoribus.*

(4) Fidejussor, ex pacto cum ipso debitore principali inito, potest pignus ejus emere, *ut hic.* An citra pactum emere potest? vid. *l.* 1. *l.* 2. *C. de distract. pignor.*

(5) Valet ergo pactum commissorium, seu lex commissoria in pignore, si, et quatenus utile fuerit tertio, *ut hic* adde si convenit, ut pignus ematur justo pretio, *l.* 16. *in fin. infr. de pignorib.* si ex intervallo id convenit. *l.* 34. *supr. de pignorat.*

(6) Intellectum hujus §. vide apud Joan. a Sande, *dec. Frisicar. l.* 3. *tit.* 12. *defin.* 8. Ans.

(7) v. Molinæus *ad consuetudines Parisienses.* §. 52. *gloss.* 2. *n.* 20. Mod.

(8) Personalis obligatio non sequitur fundum, nec ejus possessorem. *l.* 1. §. *si heres. infr. ad SC. Trebellian. l. ult. C. de hered. act. l.* 15. *C. de donat.*

(9) *Eclog.* 19. *tit.* 2. *cap.* 3.

(10) In hoc titulo frequentia sunt hæc tria verba. Primum *addicere*, quod est projicere. *l.* 50. *infr. de evictionibus.* Gallis *estrousser.* Secundum *adjicere*, id est meliorem conditionem adferre, auctuarium adjicere, supra adjicere, liceri. Tertium, *abjicere*, id est, adjectionem non recipere. *l.* 9. *infr. eod. l.* 1. *C. de vend. reb. civit. l. penult. C. de omni agro deserto. l.* 2. *C. de locatione præd. civil. Addicere*, est auctione constituta rem penes eum collocare, qui pluris licitus fuerit: *In diem addicere*, est rem penes emptorem collocare, *hac lege, nisi quis intra certum diem meliorem conditionem attulerit.* Cujac. *ad l.* 18. *infr. eodem.* addictiones προσκυρώσεις, adjectiones ὑπερθεματισμοὺς Græci vocant. Tertull. *in Apologet. Sub eadem annotatione quæstoris, divinitas addicta conducitur.* Cujac. *ad tit. de fide et jure hastæ.* hæ ad pretium, illæ ad rem referuntur. In diem addictio hoc sensu a Græcis definitur: Emptio et venditio ea lege contracta, ut secuta licitatione sive auctione pretii (γενομένου ὑπερθεματισμοῦ ἤτοι ἐπαυξήσεως) intra diem, de qua in contrahenda venditione convenit, venditio rescindatur, *Synops. Basilic.* 19. *tit.* 2. *c.* 3. Goth. De Emendatione hujus tituli v. apud Ant. Augustin. *lib.* 2. *Emendat. c.* 3. *in pr.* et ad *l.* 1. adde Covarruv. *var. resolut. lib.* 3. *c.* 8 Ans. et Cott. in *memorabil. in voc.* Adjectio. *Mod.*

(11) Formula in diem addictionis. adde *l.* 2. §. 4. *infr. pro empt.* Plaut. *Captivis. Act.* 1. *scena.* 2. Agesis, roga emptum, nisi quis meliorem adferet, quæ tibi, atque amicis placeat conditio magis, Quasi fundum vendam, me eis addicam legibus. adde *l. si quis hac lege.* 41. *supr. de rei vindicat. l. si res.* 3. *Infr. quibus modis pignus.*

(12) Pura emptio sub conditione interdum resolvi potest, quod etsi accidat, non tamen conditionalis est emptio. Si hoc convenit, *ut meliore allata conditione discedatur ab emptione*, pura emptio est, quæ sub conditione resolvitur: sin ita, *ut perficiatur emptio, nisi melior conditio afferatur*, conditionalis est emptio: verbum enim *nisi*, facit conditionem. *Goth.* Emanuel. Costam vide *lib.* 1. *select. c.* 23. Mod.

(13) *l.* 2. *l.* 3. *supr. de contrah. empt.*

(14) Differentiam inter contractum conditionalem, et purum, resolvendum sub conditione observa, ut *l.* 1. *l.* 2. *infr. de leg. commissor.* Priori casu, licet res sit tradita, pactum tamen in diem addictionis (quod et formula ejusdem satis ostendit) ipso jure contractum resolvit, etsi non interveniat retro traditio. Jas. ad *l.* 58. *supr. de pact. n.* 7. Alias differentias v. *in* §. 1. *Infr. eod. l.* 3. 4. *infr. eod.*

(15) vid. *l.* 6. *infr. eod.*

(16) Statim atque res in diem addicta, et pura venditio est (quod ut accidat, *supr.* diximus), is, cui res addicta est, ut usucapit, fructus et accessiones lucratur, ita periculum rei, ejus est (is effectus est in diem addictionis, quæ puram venditionem continet, *ut hic.*) Cur ejus est periculum? Quia post interitum rei, nulla amplius melior conditio adferri potest. *l.* 3. *infr. eod.* Quid, si in diem addictio conditionalis est? is, cui res addicta, neque usucapit, neque fructus suos facit. *l.* 4. *infr. eod.* His constat, puræ et conditionalis venditionis magnum discrimen esse.

(17) Adde *l.* 4. §. 1. *infr. eod.*

(18) *l.* 2. §. 4. *infr. pro empt.*

addicta interciderit, vel ancilla decesserit, an partus vel fructus ejus nomine adjectio admitti possit? Et negat admittendam adjectionem, quia (1) alterius rei, quam ejus, quæ distracta est, non solet adjectio admitti.

§. 2. Idem Julianus eodem libro scribit: Si ex duobus servis viginti venditis, et in diem addictis, alter decesserit, deinde unius nomine, qui superest, emptor extiterit, qui supra viginti promitteret, an discedatur a priore contractu? Et ait, dissimilem esse hanc (2) speciem partus (3) specie (4), et ideo hic discedi a priore emptione, et ad secundam (5) perveniri.

§. 3. Sed et Marcellus lib. v. Digestorum scribit, *pure vendito, et in diem addicto fundo, si melior conditio allata sit, rem pignori (6) esse desinere, si emptor eum fundum pignori dedisset.* Ex quo colligitur, quod emptor medio (7) tempore dominus esset: alioquin nec pignus teneret.

§. 4. Idem Julianus lib. octogesimo (8) octavo Digestorum scripsit, *cum, qui emit fundum in diem, interdicto quod vi aut clam uti posse*, nam hoc interdictum ei competit, cujus interest opus non esse factum: *Fundo autem* (inquit) *in diem addicto; et* (9) *commodum, et incommodum omne ad emptorem pertinet, antequam venditio transferatur*: et ideo, si quid tunc vi aut clam factum est, quamvis melior conditio allata fuerit, ipse utile interdictum habebit; sed eam actionem sicut fructus (10), inquit, quos percepit, venditi judicio præstaturum.

§. 5. Cum igitur tunc recedatur ab emptione, ubi pure contrahitur, vel tunc non impleatur, ubi sub conditione fit, cum melior conditio sit allata: si falsus (11) emptor subjectus sit, eleganter scribit Sabinus, priori rem esse emptam; quia non videatur melior conditio allata esse, non existente vero emptore: sed et si existat alius emptor, meliorem tamen conditionem non adferat, æque dicendum erit, perinde haberi, ac si non existeret.

§. 6. *Melior* (12) autem *conditio adferri* videtur, si (13) pretio sit additum. † Sed et si nihil pretio addatur, solutio tamen afferatur facilior pretii, vel maturior; melior conditio adferri videtur. † Præterea, si (14) locus opportunior solvendo pretio dicatur, æque melior conditio allata videtur; et ita Pomponius lib. ix. ex Sabino scribit. Idem ait et si persona (15) idonéior accedat ad emptionem, æque videri meliorem conditionem allatam. † Proinde, si quis accedat ejusdem pretii emptor, sed qui levioribus emat conditionibus, vel qui satisdationem nullam exigat, melior conditio allata videbitur. Ergo idem erit probandum et si viliori pretio emere sit paratus, ea tamen remittat, quæ venditori gravia erant in priore emptione.

5. Pomponius lib. 9. ad Sabinum.

Quidquid (16) enim ad utilitatem venditoris pertinet, pro *meliore conditione* haberi debet.

De fructibus.

6. Ulpianus lib. 28. ad Sabinum.

Item quod dictum est (17), *fructus* (18) *interea captos emptorem priorem* (19) *sequi*, totiens verum est, quotiens nullus emptor existit, qui (20) meliorem conditionem adferat, vel falsus [existit]. sin vero existit emptor posterior, fructus refundere priorem debere constat, [sed] venditori: Et ita Julianus lib. xlviii. Digestorum scripsit.

§. 1. Si quis extiterit, qui meliorem conditionem adferat, deinde (21) prior emptor adversus eum licitatus sit, et penes eum emptorem manserit, dubitari poterit, utrum fructus (22) ipse habeat, quasi nulla meliore conditione allata? An vero (23) venditoris sint, licet eadem sit persona, quæ meliorem conditionem attulit? Quod ratio facere videtur: Intererit tamen, quid acti sit. Et ita Pomponius scribit.

De effectu adjectionis.

7. Paulus lib. 5. ad Sabinum.

Licet autem venditori, meliore allata conditione, addicere (24) posteriori: nisi (25) prior paratus sit plus adjicere (26).

Monendus emptor meliore conditione allata.

8. Idem lib. 33. ad Edictum.

Necesse autem habebit venditor, meliore conditione allata, priorem emptorem certiorem facere, ut, si quid alius adjicit, ipse (27) quoque adjicere possit.

De effectu adjectionis.

9. Ulpianus lib. 28. ad Sabinum.

Sabinus scribit, *licere venditori* (28) *meliorem conditionem oblatam abjicere* (29), *sequique primum, quasi melio-*

(1) Adde *l.* 2. *in fin. l.* 3. *supr. eod.*
(2) Ita Flor. pro *hanc.*
(3) Alias, *a partus specie.*
(4) De qua dictum est §. 1. *supr. eod.*
(5) Principali uno sublato, aliud æque principale constare potest. Interim observa ita legi in Flor. *secunda*, non *secundam.*
(6) *l.* 3. *Infr. quibus mod. pign.* adde *l.* 3. *infr. de pign.*
(7) *l.* 41. *in princ. supr. de rei vind.*
(8) Quadragesimo.
(9) *l.* 11. §. 10. *infr. quod vi, aut clam.*
(10) vid. *l.* 6. *Infr. eod.*
(11) *l.* 55. *supr. de contrah. empt.* et falsus tutor. *l.* 221. *infr. de verb. signif.*
(12) *Melior conditio* venditionis intelligitur, si *pretii* additio, si *solutio* pretii facilior, vel maturior, si *locus* opportunior solvendi pretii, si *idoneior persona* sit novi emptoris, si emptor novus *remittat satisdationem* venditori, aut non eas *conditiones* exigat, quas prior emptor. et breviter, melior conditio, quæ utilior venditori, *ut hic. et l.* 5. *infr. eod.* considerata pretii, temporis, loci, personæ, et conditionum qualitate. *ut hic. Synops. Basil. eod. c.* 3.
(13) Propria et vera est hæc adjectio.
(14) v. quæ notavi ad *l.* 8. *supr. de eo, quod certo loco.*
(15) Persona, quo magis idonea est, eo plus esse in obligatione efficit. adde *l.* 112. *in fin. infr. de verb. obl.* 4. *Ecl. cap.* 3.
(16) Melior conditio censetur venditoris, quæ utilior, ac magis conducit venditori. *Synops. eod. c.* 3. *in fin.* 3. Harm. 3.

(17) *l.* 2. *in fin. supr. eod. l.* 16. *infr. eod. l.* 2. §. 4. *infr. pro emptore.*
(18) Adde *l.* 5. *infr. de lege commissoria. l. fructus. infr. soluto matr.* v. Beroum, *q.* 59.
(19) Prior emptor hic est, cui priori res vendita sub pacto in diem addictionis, post quem admitti solet alius meliorem conditionem afferens.
(20) *l.* 4. §. 4. *vers. fundo. supr. eod. l.* 14. §. 1. *l. ult. infr. eod.*
(21) *l. ult. infr. de jure fisci.*
(22) *l.* 16. *infr. eod.*
(23) Emptor posterior rem solam, non fructus accipit. Cur non accipiat? Non propterea quod pretium priori refundat, venditoris conditio melior fieri videtur, si fructus ipse lucraturus sit. *Synops. Basil. eod. c.* 10.
(24) Προσκυρῶν, 19. *Synops.* 2. *cap.* περὶ ὑπερθεματισμοῦ. *et ibidem Scholiastes.* et 3. Harmen. 5. §. 108.
(25) Imo plus licet adjiciat, venditor eam conditionem abjicere potest. v. *l.* 9. *infr. eod.*
(26) ὑπερθεματίζειν, *Synops. ibid.*
(27) Adde casum *l.* 35. *supr. de minorib.*
(28) Pactum addictionis nonnunquam favore venditoris: nonnunquam emptoris adjicitur: Venditoris, in dubio, et generaliter: emptoris, si ita convenerit, ut liceret emptori resilire ab emptione, meliore conditione allata. Multum igitur interest, cujus causa pactum addictionis sit adjectum.
(29) Id est, adjectionem non recipere (v. quæ notavi ad *epigraphen hujus tituli*,) id est, suo beneficio renunciare. *l.* 3. *infr. de lege commiss. l. pen. C. de pactis.*

rem. Et ita utimur. † Quid tamen, si hoc erat nominatim actum, *ut liceret resilire emptori meliore conditione allata?* Dicendum erit, dissolutam priorem emptionem, etiamsi venditor sequentem non admittat.

De distractione pignoris.

10. JULIANUS lib. 13. Digestorum.

SEd si proponatur, a creditore pignus in diem addictum, non potest videri bona fide negotium agi, nisi adjectio recipiatur. Quid ergo est, si inops (1) emptor, et impediendæ tantummodo venditionis causa intervenit? Potest creditor, sine periculo, priori emptori addicere.

An res addicta possit iterum addici. 1. *De pluribus venditoribus.*

11. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

QUod autem Sabinus scribit, *Fundum in diem addici non posse rursus, qui semel fuerit in diem addictus*, ratione ejusmodi defendit: *quia prioris*, inquit, *emptoris statim fit, scilicet quasi non videatur melior conditio allata, si non secure secundo emptori fundus addicitur, sed alia licitatio prospicitur.* Sed Julianus (2) lib. XV. Digestorum scripsit, interesse multum, quid inter contrahentes actum sit, nec impedire quicquam, vel hoc agi, ut (3) sæpius [fundus] collocetur (4): dum vel prima, vel secunda, vel tertia adjectione res a venditore discedat.

§. 1. Item quod Sabinus ait, *si, tribus vendentibus, duo posteriori addixerint, unus non admiserit adjectionem, hujus partem priori, duorum posteriori emptam*, ita demum verum est, si variis pretiis partes suas distraxerunt.

12. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

ETsi dispares partes vendentium fuerint.

13. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

QUod si uno pretio vendiderint, dicendum est, totam priori emptam manere: quemadmodum si quis mihi totum fundum ad diem addixisset, postea vero pretio adjecto, dimidiam (5) alii addixerit. Celsus quoque lib. VIII. Digestorum refert, Mucium Brutum, Labeonem, quod Sabinum existimare. Ipse quoque Celsus idem probat: et adjicit, mirari se, a nemine animadversum, quod si prior emptor ita contraxit, *ut* (6) *nisi* (7) *totum fundum emptum nollet habere*, non habere eum eam partem emptam, quam unus ex sociis posteriori emptori addicere noluit.

§. 1. Verum est autem, vel unum (8) ex venditoribus posse meliorem adferre conditionem: emere enim cum (9) tota re etiam nostram partem possumus.

De adjectione simulata. 1. *De emptore non idoneo.* 3. *De pupillo, vel filiofamilias, vel servo plus offerentibus.* 5. *De fructibus.*

14. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

SI venditor simulaverit (10) meliorem allatam conditionem, cum minoris (11), vel etiam tantidem alii venderet, utrique emptori in solidum erit obligatus (12).

§. 1. Sed si emptor alium non idoneum subjecerit, eique fundus addictus est, non video (inquit) quemadmodum priori sit emptus, cum alia venditio, et vera postea subsecuta sit: Sed verum est, venditorem deceptum ex vendito actionem habere cum priore emptore, quanti sua intersit, id non esse factum: per quam actionem et fructus, quos prior emptor percepit, et quo deterior res culpa vel dolo malo ejus facta sit, recipiet venditor: Et ita Labeoni et Nervæ placet.

§. 2. Sed si neuter subjecit emptorem, majore autem pretio addictum est prædium ei, qui solvendo non est, abitum est a priore emptione, quia ea (13) melior intelligitur, quam venditor comprobavit, cui licuit non addicere:

§. 3. Sed et si pupillus postea sine tutoris auctoritate pluris emerit, consentiente venditore abibitur (14) a priore emptione. Idem et de servo alieno. † Aliter (15) atque si servo suo (16), vel filio, quem in potestate habet, vel domino rei per errorem id addixerit: quia non est emptio his casibus. Quod si alieno servo, quem putaverit liberum esse, addixerit, contra se habebit, et erit hic similis egenti.

§. 4. Emptorem, qui meliorem conditionem attulerit, præter (17) corpus nihil sequitur, quod venierit.

§. 5. Non tamen ideo, si tantundem pretium alius det, hoc ipso, quod fructus (18) eum non sequantur, qui secuturi essent priorem emptorem, melior conditio videtur allata, quia non id agitur inter emptorem, et venditorem.

De morte venditoris ante adjectionem. 1. *Quid sit meliorem conditionem afferre.*

15. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

SI prædio in diem addicto, ante diem venditor mortuus sit, sive post diem heres ei exsistat, sive omnino non exsistat, priori prædium emptum est: quia melior conditio allata, quæ domino placeat, intelligi non

(1) Adjicere pretio, aut plus offerre, nemo intelligitur, nisi qui magis idoneus sit ad solvendum. adde *l.* 4. *circa fin. supr. eod.*

(2) *Eclog. cap.* 8.

(3) Potest et illi, qui plus adjicit, rursus in diem quis addicere: ut adimatur scil. ei res vendita, si alius adjiciat: idque ad tertium usque emptorem. *Synops. eod. cap.* 8. Pactum addictionis in diem semel, iterum, ac sæpius potest adjici.

(4) *Collocare* est addicere ei, qui licitatione vicerit: sic enim legendum est in *l.* 35. *supr. de minor.* Varro 4. *de lingua.* ab eo præco dicitur locare, quoad usque res emitur, quoad in aliquo consistit pretium. Cujac. *ad l.* 35. Hoc verbum reperitur in *l.* 4. *C. de vectigalib. l.* 1. *l.* 5. *C. de locat. præd. civil. l.* 9. *infr. de sponsalib.* Cujac. *ad d. l.* 5.

(5) Partem scil. al. *dimidium.*

(6) Unitas pretii id efficit, ut integer contractus maneat: Quæ tota atque integra tantum emere volumus, ea pro parte nobis offerri non possunt. Nam ut individua fuit stipulatio, ita præstatio est.

(7) Adde *l.* 47. *in fin. supr. de minorib.*

(8) Ex duobus sociis rem communem vendentibus, et addicentibus in diem, unus ex eis potest adjicere: atque ita cum tota re, etiam suam partem emere, *ut hic.* An idem in duobus sociis ementibus? v. *l.* 18. *infr. eod.*

(9) Secus si separatim. *l.* 17. *supr. comm. divid. l.* 40. *supr. de pignorat. l.* 16. *supr. de contrah. empt. l.* 89. §. 4. *infr. de leg.* 2.

(10) Simulato contractu, a vero recedi non potest: vero justoque contractu, a vero recedi potest.

(11) Simulatio substantiæ in hoc contractu non admittitur, sed quantitatis.

(12) Nec enim a prima est discessum. *l.* 4. §. 5. *supr. eod.*

(13) *Comprobat*, qui malum scienter eligit.

(14) Quemadmodum id fiat, v. *l.* 1. *infr. de novat.*

(15) Verus contractus non resolvitur per contractum, qui jure non tenet: secus si teneret quoque jure.

(16) Emptio non est inter servum, et dominum, filium, et patrem.

(17) Emptori, cui plus adjicienti res addicitur, solum rei corpus addicitur: præter corpus rei, nihil consequitur. adde §. 1. *supr. eod.*

(18) Vide *l.* 6. *supr. eod.*

*

potest, cum (1) is, qui vendat, non exsistat: Quod si intra diem adjectionis (2) heres exsistat, melior conditio ei adferri potest.

§. 1. Si (3) fundus in diem addictus fuerit pluris, ut quædam ei (4) accedant, quæ non accesserint priori emptori, si non minoris sint hæ res, quam quo pluris postea fundus venierit, prior venditio valet; quasi melior conditio allata non sit, si minoris sint. † Idemque æstimandum est, si dies longior pretii solvendi data fuerit; ut quæratur, quantum ex usura ejus temporis capi potuerit.

De fructibus et sumptibus.

16. Ulpianus lib. 32. ad Edictum.

Imperator Severus rescripsit, *Sicut fructus* (5) *in diem addictæ domus, cum melior conditio fuerat allata, venditori restitui necesse est, ita rursus quæ* (6) *prior emptor medio tempore necessario probaverit* (7) *erogata, de reditu retineri: vel, si non sufficiat, solvi æquum est*: Et credo (8) sensisse Principem de empti venditi (9) actione.

De duabus rebus duobus separatim addictis.

17. Julianus lib. 15. Digestorum.

Cum duo servi duobus separatim denis in diem addicti sint, et exstiterit, qui pro utroque triginta det (10), refert (11), unius pretio decem, an singulorum quina adjiciat: Secundum superiorem adjectionem, is servus inemptus erit, cujus pretio adjectio facta fuerit: secundum posteriorem [adjectionem], uterque ad posteriorem emptorem pertinebit: Quod si incertum (12) sit, ad utrius pretium addiderit, a priore emptione non videbitur esse discessum.

De re in diem addicta duobus sociis.

18. Africanus lib. 3. (13) Quæstionum.

Cum in diem duobus (14) sociis fundus sit addictus, uno ex his pretium adjiciente, etiam pro ipsius parte a priore venditione discedi rectius existimatur.

Si præter rem in diem addictam alia quoque veneat.

19. Javolenus lib. 2. ex Plautio.

Fundo in diem addicto, si (15) postea pretium adjectum est, et venditor, alio (16) fundo applicito, cum ipsum fundum posteriori emptori addixit, et id sine dolo malo fecit, priori emptori obligatus (17) non erit: nam quamvis non id tantum, quod in diem addictum erat, sed aliud quoque cum eo venierit, tamen si venditor dolo caret, prioris emptoris causa absoluta est (18): id enim solum intuendum est, an (19) priori venditori bona fide facta sit adjectio.

Actio priori emptori contra secundum an detur, ob pretii partem prorogatam.

20. Papinianus lib. 3. Responsorum.

Prior (20) emptor post meliorem conditionem allatam, ob pecuniam in exordio venditori de pretio solutam, contra secundum emptorem, citra delegationem jure stipulationis interpositam, agere non potest (21).

TIT. III.

DE (22) LEGE (23) COMMISSORIA (24).

Effectus.

1. Ulpianus lib. 28. ad Sabinum.

Si fundus commissoria (25) lege venierit (26), magis est,

(1) Adde *l.* 3. *supr. eod.* et morte finitur voluntas. *nolle* autem non dicitur, qui velle non potest. *l.* 4. *infr. de adq. vel omitt. hereditat.*

(2) Ant. Augustin. *lib.* 2. *Emendat. cap.* 3. veretur ne in Florentina lectione recte dicatur *adjectionis*, pro *addictionis*: quod tamen non placet, *arg. l.* 7. *supr. eod.* S. L.

(3) Si de novo res accesserit ei, qui plus adjicit, quæ res non minoris sit, quam id, quod ab ipso adjectum est, prior venditio non rescinditur: quemadmodum et die longiore pretii solvendi concesso, non tanta capi usura poterit, quanti est facta accessio, *Synopsis Basil. eod. c.* 11. 3. Harmen. 3. §. 111.

(4) *l.* 19. *Infr. eod.*

(5) V. *l* 6. *Supr. eod.*

(6) Fructus percepti per emptorem, ut meliore conditione oblata restituantur venditori, ita primo eidem emptori restitui oportet, quod bona fide impenderit.

(7) Sumptus necessarii restitui debent emptori, cui res aufertur.

(8) Argumentum a Tituli dispositione. Ita lex quæque ad eam actionem referenda, de qua titulus ipse loquetur.

(9) Sic dicitur *empti venditi*.

(10) De ratione et intellectu hujus legis vide Hercul. S *ad* 1. *solut. matr. col.* 19. *in fin.* licet uno verbo tangat clarius Socinus Jun. *ad l. ita stipulatus. n.* 90. *versic. ad l. cum duo. de verb. oblig.* Mod.

(11) Cui duæ res venduntur duplici pretio, hoc pacto, *ut aliquid addatur ad pretium*, illius venditio resolvitur, ad cujus pretium fuit additum: quod si non apparet, neutra. vide *l.* 34. *Infr. de ædilit. l.* 29. *infr. de verbor. obligat.*

(12) Incertitudinis ratione, actus irritus efficitur.

(13) V. Cujac. 3. *ad Afric. fol.* 30.

(14) Duobus sociis ementibus, quibus res in diem communiter addicatur, unus ex eis adjicere potest, ac similiter cum tota re partem suam emere, *ut hic.* adde *l.* 13. §. 1. *supr. eod.*

(15) Commodius hunc locum ita legemus, *si postea pretium adjectum est alio fundo applicito, et venditor eum ipsum fundum posteriori emptori addixit, et id si sine dolo malo fecit, priori emptori obligatus non erit.* Hac sententia, licet venditor priori emptori fundum in diem addixerit, potest tamen venditor, fundo ita vendito alium applicare, eoque ita applicato, novum emptorem, qui plus pretio adjiciat, quærere: Id, inquam, potest venditor facere bona fide. In hac specie, id solum intuendum est, an posteriori a venditore bona fide facta sit adjectio: sic enim videtur legendum in fine hujus legis.

(16) Ut in *l.* 13. §. 1. *supr. eod.*

(17) *Sub.* venditor.

(18) Id est, a prima venditione videtur recessum esse.

(19) *Ita videtur legendum*, an posteriori, *subaudi*, emptori a venditore bona fide facta sit adjectio: id est, id solum inspicimus in hac hypothesi, an venditor bona fide fundo priori emptori vendito, fundum alium adjecerit, ut priorem melius venderet: si bona fide id fecerit, nullum dubium est, a priori venditione recessum esse.

(20) Prior emptor, cui in diem res addicta est a venditore, licet ipsi venditori pretium rei solverit, contra secundum emptorem (cui plus adjicienti res a venditore addicta est) agere non potest, nisi ei stipulanti venditor secundum ipsum emptorem delegaverit. Cur prior emptor in secundum experiri non potest? quia personalis actio fundum non sequitur.

(21) Nisi in subsidium, venditore non solvendo. *l.* 2. 3. 4. *C. quando fisc. vel privat.*

(22) 19. *Eclog.* 3. facit 2. *Paul. sent.* 3. *et L.* 4. *C.* 54. *l.* 3.

(23) Id est conventione commissoria: ideo minus Latine dicitur *pactum legis commissoriæ.* Duarenus, *Lex* enim est conventio, quæ contractui adjicitur. Cujac. *hic.*

(24) *Lex committitur*, ut stipulatio committitur, cum adversus stipulationem aliquid factum est. Hæc pacto olim et veteribus dicebatur *fiducia.* Est autem *fiducia* pignus, quod creditori mancipatur, aut in jure ceditur, ea lege, ut soluta ad diem pecunia remancipetur; non soluta, creditori pleno jure committatur. vide Cujac. *apud* Paul. 2. *sent.* 13. *Commissoriam* dici idem auctor hic notat, quod qui in eam committit, in universam venditionem committat. Ideoque statim atque hæc commissa lex est, hoc est, cum per culpam emptoris, qui eam commisit, locum habere cœpit pactum, pacta, elapso die in ea comprehenso statuere debet venditor, atque eligere, utrum commissoriam exercere malit adversus emptorem, an potius verum pretium petere, nec potest post electionem variare. *Goth.* Ad hunc tit. v. Caspar. Roderic. *de ann. reditib. lib.* 2. *quæst.* 2. *n.* 25. *et seqq.* Ans.

(25) Formulam commissoriæ legis v. *in l.* 2. *l.* 4. *l.* 5. *l.* 8. *infr. eod.*

(26) Quid? pignus potestne lege commissoria contrahi, ut venditio? non potest. Pactum commissorium, seu lex commissoria in pignoribus reprobatur, ne fœneratoribus grassandi via pateat. *l. ult. C. de pact. pignor.*

ut sub (1) conditione resolvi (2) emptio, quam sub conditione contrahi videatur (3).

De electione venditoris.

2. Pomponius lib. 35. ad Sabinum.

CUm venditor fundi in lege ita (4) caverit, *si ad diem pecunia soluta non sit*, [*ut*] *fundus inemptus* (5) *sit*, ita accipitur *inemptus esse fundus*, si venditor inemptum eum esse velit, quia (6) id venditoris causa caveretur: nam si (7) aliter acciperetur, exusta villa in potestate emptoris futurum, ut non dando pecuniam inemptum faceret fundum, qui ejus periculo fuisset.

3. Ulpianus lib. 30. ad Edictum.

NAm legem commissoriam, quæ in venditionibus adjicitur, si volet, venditor exercebit: non (8) etiam invitus (9).

Quæ actio datur venditori, resoluta venditione. 1. *De fructibus.* 2. *De electione venditoris.* 3. *De pacto, ut quanto minoris res vendetur, exigatur a priore emptore.* 4. *Quo casu locus est commissoriæ.*

4. Idem lib. 32. ad Edictum.

SI fundus lege commissoria venierit, hoc est, *ut nisi intra certum diem pretium sit exsolutum. inemptus* (10) *fieret*: videamus, quemadmodum venditor agat tam de fundo, quam de his, quæ ex fundo percepta sint? itemque si deterior fundus effectus sit facto (11) emptoris? Et quidem finita (12) est emptio; sed jam decisa quæstio est, ex (13) vendito actionem competere, ut rescriptis Imperatoris Antonini et D. Severi declaratur.

§. 1. Sed, quod ait Neratius, habet rationem, ut interdum fructus [emptor] lucretur, cum (14) pretium, quod numeravit, perdidit. Igitur sententia Neratii tunc habet locum, quæ est humana, quando emptor aliquam partem pretii dedit (15).

§. 2. Eleganter Papinianus lib. III. Responsorum scribit, statim (16), atque commissa lex est, statuere venditorem debere, utrum commissoriam velit exercere, an potius pretium petere: nec posse, si commissoriam elegit (17), postea variare (18).

§. 3. In commissoriam etiam hoc solet (19) convenire, *ut si venditor eundem fundum venderet, quanto (20) minoris vendiderit, id a priore emptore exigat.* Erit itaque adversus eum ex vendito actio.

§. 4. Marcellus lib. xx. dubitat, commissoria utrum (21) tunc locum habeat, si interpellatus non solvat, an vero

(1) *Sub conditione resolvi, et contrahi*, differunt. Sub conditione contrahitur venditio, quæ ab initio est conditionalis: sub conditione vero resolvitur, quæ initio pura est, exitu conditionalis.

(2) Illud omnium longe utilissimum est quæri: An ita resoluta venditione, venditor sit immunis a laudimiis domino ac patrono præstandis? Molinæus 1. *consuet.* §. 23. *n.* 10. *et sequentib.* tradit, venditione facta sub clausula resolutiva cadente in legem commissoriam, pecunia in diem non soluta, resolvi contractum: ideoque omnia ejus accessoria, et ab illo dependentia resoluta esse: Consequens esse, ut eo casu, jura feudalia ex eodem contractu orta, exceptionis hujus, vel actionis ope resolvantur. Hic enim, per non solutionem, venditionem ipso jure retro annullatam esse, et ad non causam redactam: Quod idem Molinæus confirmat, 2. *consuet.* §. 55. *gloss.* 1. *n.* 162. ubi *n.* 165. 166. 167. tradit superiora intelligi, quando lex commissoria ad modicum tempus relata est: tunc enim non dici alienatum, quod brevi revertitur: secus si in septennium, vel amplius hæc lex sit concepta, tunc enim ex conditione tam insolenti fraudem præsumi: et aliud agi videri, ut dominus directus toto decennio, nec tute retrahere possit, nec ullo modo laudimia petere, tunc autem statim, et semel jura dominicalia de venditione deberi, non de resolutione. Quid, si laudimia per errorem soluta, an repetentur? vide quæ notavi ad *l.* 4. *C. de pact. inter empt.*

(3) *l.* 2. §. 3. *infr. pro emptore.* interim tamen est pura. Loriot. *hic.*

(4) De formula legis commissoriæ adde *l.* 1. *l.* 2. *C. de pact. pignor.* 1. *Feudor* 27. *et* 2. *tit.* 51. §. 6. *et l.* 4. *l.* 5. *l.* 8. *infr. eod.* Goth. vide ad hanc leg. Leonin. *Emendat. lib.* 4. c. 17. *n.* 8. Ans.

(5) Ἀναγορεύσεις *Synops.* 19. *tit.*3. *c.* 1. *Inempti* verbum solemne in lege commissoria. *l.* 4. *l.* 5. *l. ult. infr. eod. l. Æmilius.* 38. *supr. de minor. l. sed Celsus.* 6. §. *si fundus.* 1. *supr. de contr. empt. l. si duobus.* 6. §. 1. *infr. de divers. temp. præscr. l. trajectitia. infr. de obl.* ut et *Invenditi* vox, *l. ult.* §. 1. *infr de rescindenda vendit.* sed et illud usitatum, ut res reddatur, si displicuerit, *l.* 6. *infr. de rescindenda.* aut si contractus rescindetur. *Syn. Bas.* 19. *tit.* 3. Idem dicendum est, si aliis verbis directis (lex enim nudis verbis non est imponenda. *l.* 2. *C. commun. de legat.*) ita conventum fuit, *res habeatur pro infecta*, vel *res sit inempta*. Utrumque enim verbum est directum: consequenter idem fuerit, si verba executionem factam demonstrantia, vel importantia addita fuerint: talia namque resolutionem ipso facto testantur, et arguunt: ut si ita conventum sit, *vendi non posse sine ministerio justitiæ, se reinsinuare*, id est, reassumere, remque possidere et ea propria auctoritate frui. Idem dicendum, si ita venditio concepta fuerit, *si ad diem pecunia non soluta sit, alteri vendere mihi liceat*: quia expresso effectu, pariter ipsum efficiens censetur expressum. Ut hinc constet hæc verba, *sit inemptus*, non esse formalia; cum sufficiant quæcunque importantia resolutionem contractus ipso jure, Molinæus 1. *consuet.* §. 23. *n.* 10. *et seq.*

(6) Adde *l.* 6. *supr. de pignoratitia.* quæ est ex eodem libro Pomponii ad Sabinum. vide *l.* 6. *C. de legibus.*

(7) Interpretationes absurdæ vitandæ.

(8) Si venditor legem commissoriam non exercet invitus, ea uti liberum est venditori. Pactum legis commissoriæ adjicitur gratia venditoris.

(9) Alias quod in favorem ejus introductum fuisset, in ejus injuriam retorqueri iniquum esset, *l.* 6. *C. de legibus.* volens tamen ei renunciare, potest. *l. penult. C. de pactis.*

(10) vid. *l.* 2. *supr. eod.*

(11) vide *l.* 6. §. 1. *infr. de serv. exportand.*

(12) Lex enim commissoria conditionalem emptionem non facit, sed eam puram eveniente conditione resolvit. *Bald.*

(13) Lege commissoria venditioni adjecta, et emptore intra statutum tempus pretium non solvente, finita intelligitur emptio, *ut supr.* Rem autem ipsam, rei fructus, damna rei illata ab emptore venditor repetit actione ex vendito, *ut hic.* et ita Sabinus censuit, *l.* 6. *infr. de rescindenda.* Proculiani vero, ut et Paulus, in factum dabant. *d. l.* 6. sed res est jam decisa, ex pacto legis commissoriæ dari ex empto vendito actiones, *ut hic.* et ita verbum *decisa* hic accipe. Pro Ulpiano etiam facit *l.* 2. *C. de pactis inter emptor.* Quid, si partem pretii emptor venditori numeravit? fructus lucratur eo casu. §. 1. *infr. eod.* et ita obtinuisse refert Romanus *singul.* 538. 540.

(14) *l.* 6. §. 1. *supr. de contrah. empt. l.* 3. *C. de pact. inter empt.*

(15) Nota humanum esse, emptorem fructus lucrari. si pretii partem perdidit. Quid, si partem pretii intulit, et nullos fructus percepit? partem fructuum amittit. Est igitur lex commissoria odiosa.

(16) Lege commissoria statim uti debet venditor: statim, inquam, seu cum primum lex ipsa commissa est.

(17) Commissoriam elegit, qui pretii usuras petiit, aut percepit, ideoque hujusmodi petitione commissoriæ renunciare videtur. v. *l.* 4. *C. de pact. inter empt.*

(18) Variatio regulariter prohibita. *l.* 7. *infr. eod.* quia electione jus est quæsitum emptori, quod variatione venditoris interverti illi nequit. v. *l.* 20 *infr. de optione legat.*

(19) Consueta adjici contractibus, non præsumi adjecta, si aliquid adjiciant obligationi, hic notat *Bald.* adde *l. ult. C. de fidejuss. l. sciendum.* 30. *infr. de verb. oblig.*

(20) *l.* 6. §. 1. *supr. de contrah. empt.*

(21) Lege commissoria qui vult se liberare emptor, intra statutum solutioni tempus solutionem offerre debet: neque exigitur, ut a venditore, solutionis nomine interpelletur: cum primum ad diem statutum solutum pretium non est, statim venditio committitur, et fit irrita, neque convalescit oblato postea pretio, nisi oblatum accipiat venditor, vel non oblatum petat. *l.* 6. *l.* 7. *infr. eod.*

si non obtulerit? Et magis arbitror, offerre (1) eum debere, si vult se legis commissoriæ potestate solvere: quod si (2) non habet, cui offerat, posse esse securum.

De fructibus.

5. NERATIUS lib. 5. Membranarum.

LEge fundo vendito dicta, *ut* (3), *si intra certum tempus pretium solutum non sit, res inempta sit*, de fructibus (4), quos interim emptor percepisset, hoc agi intelligendum est, ut emptor interim eos sibi suo quoque jure perciperet; sed si fundus revenisset (5), Aristo existimabat, venditori de his judicium in emptorem dandum esse: quia nihil (6) penes eum residere oporteret ex re, in qua fidem (7) fefellisset.

De resolutione emptionis, et eo, quod datum est a venditore. 1. De accessionibus. 2. De tacita renunciatione.

6. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

DE lege commissoria interrogatus ita respondit, si per emptorem factum sit, quo minus legi pareretur, et ea lege uti venditor velit, fundos inemptos fore, et id, quod arrhæ (8), vel alio nomine datum esset, apud venditorem remansurum.

§. 1. Idem respondit, si ex lege inempti sint fundi, nec (9) id, quod accessurum dictum est, emptori deberi.

§. 2. Post (10) diem lege commissoria comprehensum, venditor partem reliquæ pecuniæ accepit: Respondit, si (11) post statutum diem reliquæ pecuniæ, venditor legem dictam non exercuisset, et partem reliqui debiti accepisset, videri recessum a commissoria.

7. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

POst diem commissoriæ legi præstitutum, si (12) venditor pretium petat, legi commissoriæ renunciatum videtur (13), nec variare (14), et ad hanc redire potest.

De emptore, qui ex justa causa non solvit.

8. SCÆVOLA lib. 7. Digestorum.

MUlier fundos Gaio Seio vendidit, et acceptis arrhæ (15) nomine certis (16) pecuniis, statuta sunt tempora solutioni reliquæ pecuniæ, quibus si non paruisset emptor, pactus est (17), *ut arrham perderet, et inemptæ* (18) *villæ essent*: die statuto emptor testatus est, *se pecuniam omnem reliquam paratum fuisse exsolvere*, et sacculum cum pecunia signatorum (19) signis obsignavit; defuisse (20) autem venditricem: posteriore autem die nomine fisci testato (21) conventum emptorem, *ne* (22) *ante mulieri pecuniam exsolveret, quam fisco satisfaceret*: Quæsitum est, an fundi non sint in ea causa, ut a venditrice vindicari debeant ex conventione venditoris? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non (23) commisisse in legem venditionis emptorem.

TIT. IV.

DE HEREDITATE, (24) VEL ACTIONE VENDITA.

De hereditate, quæ non est.

1. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

SI hereditas venierit ejus qui vivit (25), aut nullius (26) sit, nihil esse acti: quia in (27) rerum natura non sit, quod venierit.

De satisdatione a venditore hereditatis præstanda. 1. Quo tempore spectatur quantitas hereditatis. 2. De hereditate testatoris, et impuberis. 3. De eo, quod ad venditorem hereditatis vel ad ejus heredem pervenit, 5. Vel ob eorum dolum aut latam culpam non pervenit. De re deperdita aut deminuta. 6. De eo, quod servus filiusve venditoris defuncto debuit. 7. De indebito, quod heres exegit, vel solvit. 8. De obligationibus et actionibus hereditariis, vel ab herede constitutis. 9. De lucro, et damno. 10. De re hereditaria ab herede vendita. 11. Si quid absit venditori hereditatis, vel non. 12. De servo excepto sine peculio, 13. vel cum peculio. 14. De ædibus, quarum nomine damni infecti promissum fuerat, exceptis. 15. De venditore hereditatis, qui emptori successit, et ejus hereditatem vendidit. 16. De vectigalibus, et tributis. 17. De impensa funeris. 18. De eo, qui vendit hereditatem

(1) Dies enim interpellat, *ut hic.* ut et eum, qui sub pœna aliquid debet. *l.* 12. *C. de contrah. et committ. stipul.* vel sub usuris. *l.* 9. *§. ult. infr. de usuris.* vel ex causa emphyteuses. *l.* 2. *circa fin. C. de jur. emphyteut.* Eodem modo judex appellanti, licet non petenti, apostolos concedere debet. *l.* 6. *in fin. C. de appellationibus.*

(2) Ei non imputabitur, neque dicetur lex esse commissa. v. *l. ult. in fin. infr. eod. l. cum quidam.* 17. *§. si pupillo.* 3. *infr. de usuris. l. si reus.* 73. *supr. de procurat.*

(3) Ea lex est commissoria. *l.* 2. *supr. eod.*

(4) Fructus, dum legis commissoriæ tempus expectatur, sunt temporis: lege tamen commissa restituendi sunt venditori: Resoluto contractu, fructus restituendi sunt venditori. vide *l.* 6. *supr. de in diem addict.* ubi dixi.

(5) *Revenire* dicitur res, quæ revertitur.

(6) Excipe *l.* 4. *§.* 1. *supr. eod.*

(7) Fidem qui fefellit, omni commodo indignus est.

(8) Commissoria electa a venditore emptor, quod arrhæ aut pretii nomine dedit, amittit, *l.* 4. *supr. eod. ut hic.* facit *l.* 25. *in pr. supr. de pet. her.*

(9) Ratio: nempe ejus est, ut cum rescissa sit in principali emptione, non teneat in accessorio.

(10) Præsumitur venditor remittere legem commissoriam emptori, cum ab eo post diem statutum solutionis, solutionem seu rei pretium recipit, *ut hic.* Eadem ratione remitti legem commissoriam vasallo notant, si post statutum tempus hominium, seu homagium a vasallo recipit dominus.

(11) vid. *l.* 4. *C. de pact. int. empt.*

(12) Renunciare legi commissoriæ videtur, qui post legem commissam pretium rei venditæ exigit. vide *l.* 4. *C. de pactis inter empt.*

(13) Imo non videtur. *l.* 2. *in verb. licere. C. de jure emphyteut.*

(14) vid. *l.* 4. *§.* 2. *in fin. supr. eod.*

(15) Arrhæ nomine interdum certa summa, *ut hic.* interdum etiam annulus dabatur. *l.* 11. *§.* 6. *infr. de act. empt.*

(16) *l. ult. C. quando liceat ab emption.*

(17) *l.* 1. *C. de pactis inter empt.*

(18) vide quæ scripsi ad *l.* 2. *supr. eod.*

(19) vide quæ notavi ad *l.* 39. *infr. de solutionibus.*

(20) *l.* 4. *in fin. supr. eod.*

(21) Protestatio facta per judicem, vel officialem debitori, *ne solvat creditori*, excusat eum, ne in moram incidat. Quid, si privato? idem videtur; si justa causa inhibendi fuerit, *l.* 4. *in fin. infr. quæ res pignori. l.* 3. *C. de novationib.* alias non valet facta potestatio, vel inhibitio, *l.* 14. *supr. de Publiciana.* 27. *supr. de constit.*

(22) Dixi *ad Authenticam Sed jam. l.* 11. *C. depositi.*

(23) Quia per eum non stetit, quominus antea solveret. *l.* 2. *circa finem. infr. de obligat. et actionibus.*

(24) *L.* 4. *Cod.* 39. *Ecl.* 19. *tit.* 4.

(25) Viventis hereditas non est, *ut hic. et l.* 1. *Infr. pro hered*

(26) Aut nullius sit. *Haloand.* puto legendum esse, aut qu nulla sit, ex *l.* 7. *et l.* 8. *infr. eod.* quod etiam extrema hujus legis verba satis innuunt: vel hanc vocem accipe, pro eo, q nunquam fuerit. vide *l.* 29. *§.* 1. *infr. de lib. et posth.* ubi dix

(27) Quod in rerum natura non est, aut esse non potest; ven non potest.

debitoris sui. 19. *De servitutibus.* 20. *De venditore obligato propter hereditatem.*

2. Ulpianus lib. 49. ad Sabinum.

Venditor hereditatis satisdare (1) de evictione (2) non debet: cum [id] inter ementem et vendentem agatur, ut neque (3) amplius, neque minus juris emptor habeat, quam apud heredem futurum esset: Plane, de (4) facto (5) suo venditor satisdare (6) cogendus est.

§. 1. In hereditate vendita utrum ea quantitas spectatur, quæ fuit mortis tempore, an ea, quæ fuit, cum aditur hereditas? an ea, quæ fuit, cum hereditas venundatur, videndum erit? Et verius est, hoc esse servandum, quod actum est: plerumque autem hoc agi videtur, ut quod ex hereditate pervenit, in (7) id tempus, quo venditio fit, id videatur venisse.

§. 2. Illud potest quæri, si etiam impuberi sit substitutus is, qui vendidit hereditatem testatoris, an etiam id, quod ex impuberis hereditate ad eum, qui vendidit hereditatem, pervenit, ex empto actioni locum faciat? Et magis est, ne (8) veniat: quia alia (9) hereditas est: licet enim unum testamentum sit, alia tamen, atque alia hereditas est. Plane, si hoc actum sit, dicendum erit, etiam impuberis hereditatem in venditionem venire, maxime si jam delata impuberis hereditate venierit hereditas.

§. 3. *Pervenisse* (10) *ad venditorem hereditatis* quomodo videatur, quæritur: Et ego puto, antequam quidem corpora rerum hereditariarum nactus venditor fuerit, hactenus videri ad eum pervenisse, quatenus (11) mandare potest earum rerum persecutionem, actionesque tribuere: enimvero ubi corpora nactus est, vel debita exegit, plenius (12) ad eum videri pervenisse. Sed et si rerum venditarum ante hereditatem venditam pretia fuerit consecutus, palam est ad eum pretia rerum pervenisse. ✝ Illud retinendum est, cum (13) effectu videri pervenisse, non prima ratione: idcirco quod (14) legatorum nomine quis præstitit, non videtur ad eum pervenisse: sed et si quid æris alieni est, vel cujus alterius oneris hereditarii, pervenisse merito negabitur. Sed et rerum ante venditionem donatarum (15) pretia præstari, æquitatis ratio exigit.

§. 4. Non tantum autem quod ad venditorem hereditatis [pervenit,] sed et quod (16) ad heredem ejus ex hereditate pervenit, emptori restituendum est: Et non solum quod jam pervenit, sed et quod quandoque pervenerit, restituendum est.

§. 5. Sed et si quid dolo malo eorum factum est, quo (17) minus ad eos perveniat, et hoc emptori præstandum est: *Fecisse* (18) autem *dolo malo*, *quo minus perveniat*, videtur, [sive] alienavit aliquid, vel etiam accepto quem liberavit, vel id egit dolo malo, ne (19) de hereditate adquireretur, vel ne possessionem adipisceretur, quam (20) posset adipisci. ✝ Sed et si non dolo malo sed lata (21) culpa admiserit aliquid, utique tenebitur. ✝ Deperdita (22) autem et deminuta sine dolo malo venditoris non præstabuntur.

§. 6. Illud quæsitum est (23), an venditor hereditatis (24) ob debitum a filio suo, qui in potestate ejus esset, servove, ei cujus hereditatem vendidisset, præstare (25) debeat emptori? Et visum est, quidquid duntaxat de peculio filii, servive, aut in suam rem versum inveniatur (26), præstare eum debere.

(1) Id est, cavere, fidejussores dare: nam neque alias venditor de evictione dat fidejussorem. *Goth.* Vid. Cujac. *lib.* 2. *obs.* 30. S. L.

(2) Evictionem emptori non præstat hereditatis venditor, de facto tamen suo satisdat. *ut hic.* Cur non præstat evictionem? quia quoties hereditas venditur, id tacite agitur inter emptorem, et venditorem, ut jus omne venditoris penes emptorem sit, *ut hic.*

(3) *l.* 23. *infr. eod. l.* 5. *C. eod. l.* 95. *infr. de legat.* 3.

(4) De facto suo satisdare, *de ses faicts, et promesses.* adde *l. le tuo.* 9. *supr. mandati.* de dolo suo. §. 5. *infr. eod.*

(5) Vide *l.* 9. *supr. mandati.*

(6) Repromittere: Repromissionis verba illa sunt, Quanta pecunia ex hereditate etc. vide *l.* 50. *Infr. de verb. oblig.* vide Cujac. *l. obs.* 30. venditor enim etsi præstare debeat hereditatem esse, et se heredem esse, si quid tamen ex corporibus hereditariis evincatur, ut eo nomine cavere non debet, ita nec eo nomine tenetur, quoniam hoc agitur, ut id ex ea tantum venditione emptor habeat, quantum habiturus foret venditor. Cujac. *ibid.*

(7) Tempus contractæ venditionis hic inspicitur, at non mortis defuncti, aut aditæ hereditatis, *ut l.* 69. *l.* 77. *supr. de contrah. empt.* in hereditatis venditionem veniunt, non ea tantum, quæ fuerunt mortis, vel aditionis tempore, sed etiam, quæ post mortem aut aditionem accesserunt. Quid, si heredis facto quid decesserit, ante factam venditionem, puta venditum sit, vel donatum? Pretium ejus præstare debet. Ex his apparet, in inquirenda quantitate hereditatis ita venditionis tempus spectari, ut accessiones hereditatem augeant, decessiones vero heredis facto contingentes, diminuant: Quod in ponenda ratione legis Falcidiæ non observatur, in qua mortis tempus inspicitur, nec vel accessionibus augetur, vel decessionibus minuitur hereditas. Tempus quidem mortis hoc etiam casu, vel saltem aditionis spectari conveniebat, ut in lege Falcidia, sed ideo venditionis tempus inspicitur, quia plerumque id inter venditorem et ementem agi videtur. Cujac. *ibid.*

(8) Venditor hereditatis, jus substitutionis, quod habet in ea hereditate, in dubio non intelligitur vendere. Cur non intelligitur vendere? quia alia est hereditas. Quid, si hoc actum sit, ut veniret? venditum censebitur, maxime si jam delata impuberis hereditate venierit, *ut hic.*

(9) Hereditas substitutione delata, non est hereditas testatoris, sed instituti; alia est a tutoris hereditate, licet uno testamento sit delata.

(10) *l.* 17. *supr. quod metus. l.* 23. §. 1. *supr. de petit. hered. l.* 171. *infr. de verb. sign.*

(11) *l.* 51. *in fin. supr. de pecul.* pervenisse res ad aliquem videtur, si ejus persecutionem et actionem mandare potest.

(12) Pervenisse plenius, seu cum effectu ad aliquem res videtur, cujus corpus ipsum possessor nactus est, *ut hic.* aut si pretium rei nactus sit, *vers. sed etsi. infr. eod.* minus plene, qui rei persecutionem, et actionem tantum mandare potest. *supr. eod.*

(13) Pervenisse cum effectu res dicitur, cujus corpus aut pretium ad aliquem pervenit: sine effectu, si persecutio, aut actio. *l.* 164. *in fin. Infr. de verb. sign.*

(14) Pervenisse id ad heredem videtur, quod alii restituere coactus est, titulo vel legati, vel mutui, vel alterius oneris hereditarii. *l.* 165. *infr. de verb. sign.*

(15) Hereditatis venditor, si quid ante venditionem ipsius hereditatis ex eadem donaverit, rei ita donatæ pretium emptori præstare cogitur.

(16) Hereditatis venditoris heres etiam emptori tenetur id omne, quod ad eum pervenit, aut quandocunque pervenerit, restituere, *ut hic.* imo et id, quod dolo malo ad eum non pervenerit, restituendum est emptori.

(17) Vide *l.* 4. *infr. rerum amotar.*

(18) Dolo malo facit, ne ad se res perveniat, qui alienat, vel accepto liberat; qui non adquirit hereditatem, quam potest, aut non adipiscitur possessionem, quam potest adipisci.

(19) Adquirendi occasionem omittere, doli species est. vide tamen *l.* 134. *infr. de reg. jur.*

(20) *l.* 7. §. 3. *supr. de tributor. l.* 44. *supr. mandati.*

(21) Hereditatis venditor latam culpam præstat in non adquisitis. Est vero lata culpa dolo proxima.

(22) Hereditatis venditor, non præstat emptori res deperditas, aut diminutas sine dolo suo.

(23) Guterius *resolut. part.* 1. *cap.* 42. *num.* 3. Mod.

(24) Si creditor filii patrem heredem scripsit, et is porro hereditatem vendiderit, emptori de peculio tenebitur, quod fuit venditionis tempore. *l.* 37. *supr. de peculio.*

(25) Præstandi verbum solemne est stipulationis emptæ et venditæ hereditatis, et actionis ex empto. dixi *in l. pen. infr. eod.*

(26) Id est, versum durat. v. *l.* 10. §. 6. *supr. de in rem vers.*

§. 7. Solet quæri, an et, si quid lucri occasione hereditatis venditor senserit, emptori restituere id debeat? Et est apud Julianum (1) hæc quæstio tractata lib. VI. Digestorum, et ait, quod non debitum exegerit (2), retinere heredem: et quod non debitum solverit (3), non reputare: nam hoc servari, ut heres emptori non præstet, quod non debitum exegerit: neque ab eo consequatur, quod non debitum præstiterit: Si autem condemnatus præstiterit, hoc solum heredi sufficit, esse eum condemnatum (4) sine (5) dolo malo suo, etiamsi maxime creditor non fuerit is, cui condemnatus est heres: Quæ sententia mihi placet.

§. 8. Non solum autem hereditarias actiones, sed (6) etiam eas obligationes, quas ipse heres constituit, dicendum erit præstari emptori debere: Itaque et si fidejussorem acceperit ab hereditario debitore, ipsam [hanc] actionem, quam habet heres, præstare [emptori] debebit: sed et si novaverit, vel in judicium deduxerit actionem, præstare debebit hanc ipsam actionem, quam nactus est.

§. 9. Sicuti lucrum omne ad emptorem hereditatis respicit, ita (7) damnum quoque debet ad eundem respicere.

§. 10. Denique si rem hereditariam heres vendiderit, ac per hoc fuerit condemnatus, non habet contra emptorem actionem: quia non (8) ideo condemnatur, quod heres esset, sed quod vendiderit. Sed si pretium rei distractæ emptori hereditatis dedit, videamus, an locus sit ex vendito (9) actioni? Et putem esse.

§. 11. Sive ipse venditor dederit aliquid pro hereditate, sive procurator ejus, sive alius quis pro eo, dum negotium ejus gerit, locus erit ex vendito actioni: dum modo aliquid absit (10) venditori hereditatis: cæterum, si nihil absit venditori, consequens erit dicere, non competere ei actionem.

§. 12. Apud Julianum scriptum est, si venditor hereditatis exceperit *servum sine* (11) *peculio*, et ejus nomine cum eo fuerit actum de peculio, et in rem verso, id dumtaxat eum consequi, quod (12) præstiterit ejus peculii nomine, quod emptorem sequi debeat, aut quod in rem defuncti versum est: His enim casibus æs alienum emptoris solvit: ex cæteris causis suo nomine condemnatur.

§. 13. Quid ergo, si *servum cum* (13) *peculio exceperit* venditor hereditatis, conventusque de peculio præstitit? Marcellus lib. VI. Digestorum, non petere eum scripsit, si modo hoc actum est, ut, quod superfuisset ex peculio, hoc haberet: at si contra actum est, recte repetere (14) eum posse ait: si vero nihil expressim inter eos convenit, sed tantummodo peculii mentio facta est, cessare ex vendito actionem constat.

§. 14. Si venditor hereditatis *ædes sibi* exceperit, quarum nomine damni infecti promissum fuerat, interest, quid acti sit: nam si ita excepit, *ut damni quoque infecti stipulationis onus sustineret*, nihil ab emptore consequeretur: Si vero id actum erit, *ut emptor hoc æs alienum exsolveret*, ad illum onus stipulationis pertinebit: si non apparebit quid acti sit, verisimile (15) erit, id actum, ut ejus quidem damni nomine, quod (16) ante (17) venditionem datum fuerit, onus ad emptorem, alterius temporis ad heredem pertineat.

§. 15. Si Titius Mævii hereditatem Seio vendiderit, et a Seio heres institutus, eam hereditatem Attio vendiderit, an ex priore venditione hereditatis cum Attio agi possit? Et ait Julianus, quod venditor hereditatis petere a (18) quolibet extraneo (19) herede potuisset, id (20) ab hereditatis emptore consequatur: et certe, si Seio alius heres exstitisset, quicquid venditor Mævianæ hereditatis nomine præstitisset, id ex vendito actione consequi ab eo potuisset: nam et si duplam hominis a Seio stipulatus fuissem, et ei (21) heres exstitissem, eamque hereditatem Titio vendidissem, evicto homine, rem a Titio servarem.

§. 16. Si quid publici (22) vectigalis nomine præstiterit venditor hereditatis, consequens erit dicere, agnoscere emptorem [ei] hoc debere: namque hereditaria (23) onera [etiam] hæc sunt: et si forte tributorum nomine aliquid dependat, idem erit dicendum.

§. 17. Quod si funere facto heres vendidisset hereditatem, an impensam funeris ab emptore consequatur? Et ait Labeo, emptorem impensam funeris præstare debere: quia et ea, inquit, impensa hereditaria (24) est: cujus sententiam et Javolenus putat veram: et ego arbitror.

§. 18. Cum quis debitori suo heres exstitit, *confusio-*

(1) *l.* 20. §. 18. *in fin. supr. de pet. hered.*

(2) Venditor hereditatis id, quod indebitum exegit, emptori non præstat, et breviter, injusta lucra emptori non restituit.

(3) Venditor hereditatis id, quod indebitum solvit, emptori non imputat, *ut hic.* nisi sine dolo suo condemnatus, et sententia judicis coactus, indebitum solverit, *vers. sin autem condemnatus.* ita injusta sententia in causa hereditatis venditæ lata, nocet emptori, at non venditori: hoc ideo, quod omne periculum hereditatis ad emptorem pertineat.

(4) Fidejussorem condemnatum indebitum solvere, id a reo principali posse repetere, hoc ex loco notant.

(5) Aliud, si dolo. §. 10. *infr. eod.*

(6) Venditor hereditatis emptori, non solum actiones in hereditate repertas cedere debet, sed etiam actiones proprias ex suo, ac proprio facto competentes. *Bald.* ut si quid constituit, novavit, in judicium deduxit.

(7) Lucri et damni par ratio. v. *l.* 55. *in fin. supr. pro socio. l. fin.* §. 3. *C. de furt.*

(8) §. 7. *in fin. supr. eod.*

(9) Hereditatis emptor venditori tenetur pretium, quod ab eo accepit rei hereditariæ alicujus distractæ, restituere, si venditor per judicem id restituere damnatus fuerit.

(10) Puta, quod sit obligatus. §. *ult. infr. eod.*

(11) Hereditatis venditor, qui servum excipit sine peculio, quidquid actione de peculio, servi nomine, alii præstiterit, ab emptore hereditatis recuperat. *Goth.* Ad hunc §. v. Rævard. *lib.* 2. *variar. cap.* 13. S. L.

(12) Aut venditor solvit pro onere, quod sequi debet emptorem; et repetit: aut pro onere, quod sequi ipsum venditorem debet; et non repetit.

(13) Hereditatis venditor, qui servum excipit cum peculio, quatenus onera peculii agnoscit, eatenus non repetit ab emptore quidquid ei venditor hereditatis solvit pro onere: quod emptorem sequitur, id ab emptore potest repetere: quod pro re ad suum et proprium onus pertinet, id non repetit, *ut hic.*

(14) Dubitationis enim tollendæ causa, quæ contractibus inseruntur, jus commune non lædunt. *l.* 56. *in pr. supr. mandati.*

(15) Verisimilia magis in in erpretationibus sunt spectanda.

(16) Vide *l.* 1. *in fin. C. de periculo.*

(17) Damnum ante et post venditionem contingens, an et quando periculo sit emptoris, vel venditoris.

(18) Hereditatis emptor id venditori præstat, quod extraneus heres præstaret.

(19) Cui hereditatem non vendidisset.

(20) Hinc collige, defunctum, si venditori quid debuit, hoc ab emptore posse repetere, et venditorem hereditatis ea duntaxat bona alienare, quæ in hereditate fuerunt, non ei autem transferre, quæ sibi debita fuerunt a defuncto. Ea igitur ab emptore hereditatis petere potest, non minus, quam a quovis herede.

(21) *l.* 48. *infr. ad leg. Falcid.*

(22) Hereditatis venditor, quæ vectigalia ac tributa solvit, ab emptore repetit.

(23) Vectigalia, et tributa, inter onera hereditaria numerantur facit *l.* 42. *Supr. de pactis.* Adde *l.* 45. *supr. de condict. indeb*

(24) Vel ideo, quod qui in funus impendit, contrahere videtur cum defuncto, non cum herede. *l.* 1. *supr. de religiosis.*

ne (1) creditor esse desinit : sed si vendidit hereditatem, æquissimum videtur, emptorem (2) hereditatis (3) vicem (4) heredis obtinere, et idcirco teneri venditori hereditatis, sive cum moritur, testator debuit, quamvis post mortem debere desiit, adita a venditore hereditate ; sive quid in diem debeatur, sive sub conditione, et postea conditio exstitisset : ita tamen, si ejus debiti adversus heredem actio esse poterat, ne forte etiam ex his causis, ex (5) quibus cum herede actio non est, cum emptore agatur.

§. 19. Et si servitutes (6) amisit heres institutus adita hereditate, ex vendito poterit experiri adversus emptorem, ut servitutes ei restituantur.

§. 20. Sed et si quid venditor nondum præstiterit, sed quoquo (7) nomine obligatus sit propter hereditatem, nihilominus agere potest cum emptore.

De pecunia a venditore hereditatis exacta et perdita.

3. POMPONIUS lib. 27. ad Sabinum.

SI venditor hereditatis exactam pecuniam sine (8) dolo malo et culpa perdidisset, non (9) placet eum emptori teneri.

Quid præstat venditor nominis.

4. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

SI (10) nomen (11) sit distractum, Celsus lib. IX. Digestorum scribit, locupletem (12) esse debitorem, non debere præstare : debitorem autem (13) esse, præstare, nisi aliud convenit.

5. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

ET quidem sine (14) exceptione quoque, nisi in contrarium actum sit : sed, si certæ (15) summæ debitor dictus sit, in eam summam tenetur venditor : si incertæ (16), et nihil debeat, quanti (17) intersit emptoris.

6. IDEM lib. 5. Quæstionum.

EMptori nominis etiam (18) pignoris persecutio præstari debet : ejus quoque quod postea (19) venditor accepit. nam beneficium (20) venditoris prodest emptori (21).

De hereditate, quæ non est, vel non ad venditorem pertinet.

7. IDEM lib. 14. ad Plautium.

CUm hereditatem aliquis vendidit, esse (22) debet hereditas, ut sit emptio : nec (23) enim alea emitur, ut (24) in venatione, et similibus (25), sed res, quæ si non est, [non] contrahitur emptio, et ideo pretium condicetur.

8. JAVOLENUS lib. 2. ex Plautio.

QUod si nulla hereditas ad venditorem pertinuit, quantum emptori præstare debuit (26), ita distingui oportebit, ut si est quidem aliqua hereditas, sed ad venditorem non pertinet, ipsa æstimetur ; si nulla est, de qua actum videatur, pretium dumtaxat ; et si quid (27) in eam rem impensum est, emptor a venditore consequatur.

9. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

ET si (28) quid emptoris interest.

10. JAVOLENUS lib. 2. ex Plautio.

QUod (29) si in venditione hereditatis id actum est, *si quid* (30) *juris esset venditoris*, *venire*, *nec postea quidquam præstitum iri*, quamvis ad venditorem hereditas non pertinuerit, nihil tamen [ab eo] præstabitur, quia id actum esse manifestum est, ut quemadmodum emolumentum negotiationis, ita periculum ad emptorem pertineret.

(1) *l. 95. §. 2. infr. de solut. l. 7. C. de pactis.*

(2) Ita fideicommissarius, cui restituta est hereditas, vicem heredis obtinet, *l. si filiusfamilias.* 5. *§. 1. supr. quod cum eo.* vide *l. 1. §. 4. l. quia perinde.* 42. *infr. ad SC. Trebell.*

(3) Qui alius est ab emptore bonorum. de quo Cajus, et Imperator *in Institutionib.* bonorum enim emptor est, qui emit ea, quæ distrahunt creditores.

(4) Hereditatis emptor vicem heredis obtinet, *ut hic. et l. 9. in fin. Supr. commun. prædior.* Imo non obtinet. *l. 2. C. h. t. l. æris.* 15. *C. de donat.*

(5) Puta delictis. § 1. *Inst. de perpet. et temporalibus.*

(6) Quæ debebantur a prædio hereditario, prædio venditoris hereditatis. *l. 9. Supr. comm. prædiorum.*

(7) Emptor hereditatis (utpote quasi heres) quemcumque ejusdem hereditatis fidejussorem tenetur liberare. Ergo et ipsum venditorem ejusdem hereditatis, si hereditatis nomine fidejusserit. §. 14. *Supr. eod.*

(8) §. 7. *in fin. supr. eodem.*

(9) Cur ? res empta perit emptori.

(10) Incipit tractare de hujus tituli altera parte, nempe *de actione vendita.*

(11) An quodcunque ? an injuriarum ? sic videtur, quia (licet injuriæ actio non transmittatur ad heredes ante litis contestationem, quod ea non sit in bonis, *l. 28. infr. de injuriis.* et post factam contestationem sit res litigiosa, ideoque nullo actu in alium transmitti possit, *l. 2. C. de litigiosis.*) eam proponimus per nos, et per alios, et talem actionem cedere possumus. *arg. l. 17. §. 20. infr. de injuriis.* Accurs.

(12) Emptori nominis, de periculo in substantia, non in qualitate venditor tenetur. *l. 5. infr. eod. l. 74. §. ult. infr. de evict. l. 4. §. 6. infr. de dol. mal. et met. except.*

(13) Nomen qui vendit, debitorem præstare cogitur : at non idoneum debitorem, nisi aliud convenit : vendi enim ita potest, *ut hic. et l 5. l. 6. l. 17. l. 19. l. 23. §. 1. infr. eod.*

(14) *Creditor* improprie dicitur, cui exceptio potest objici. *l. vel obligatus.* 20. *infr. de liberali.*

(15) Nomen certæ summæ venditum, ad eam summam, quæ dicta est, præstari debet.

(16) Nomine incertæ summæ vendito, nomen aliquod est præstandum : quod si nullum sit nomen, venditor quantum emptoris interest, præstat.

(17) Adde *l. 9. infr. eod.*

(18) Pignus persequi potest, qui nomen emit. *l. 6. et 7. C. de oblig.* Emptori nominis cedi actio adversus fidejussorem debet : Cui personalis ceditur, eidem cedi debet et hypothecaria.

(19) Sine cessione hypothecaria non transit in emptorem, quæ a venditore post venditionem factam quæsita est.

(20) Beneficium venditoris prodest emptori, *ut hic.* dum ne sit personale. *l. locatio. 9. in fin. infr. de public.*

(21) *l. 5. C. h. t.*

(22) Vid. *l. 1. supr. eod. l. 8. supr. de contrah. empt.* excipe *l. 10. infr. eod.*

(23) Hereditatis venditio ab aleæ venditione differt, *ut hic.* Imo non differt. *l. 11. in fin. infr. eod.*

(24) Id est, non ita est accipienda hereditatis venditio, quasi alea aut spes vendatur, nisi aliud actum sit. *l. 10. l. 11. infr. eod.*

(25) Puta piscatione, *l. 12. infr. de act. empt.* et sic alea emi potest, *ut hic.* venatio, *ut hic.* piscatio, *d. l. 12.* spes missilium : spei enim emptio est, *l. 8. in fin. supr. de contrah. empt.* ut ita sine re interdum venditio consistat, *ut hic.* sed et donari spes potest. *l. 3. C. de donationib.*

(26) *Al.* Debeat.

(27) Vid. *l. 18. infr. de liberat. legat.*

(28) *l. 5. in fin. supr. eod.* si venditor alienam hereditatem vendidit, ad se non pertinentem, ejus æstimationem debet, et in id, quod emptoris interest, tenetur.

(29) *Vendere hereditatem, et quidquid juris habeas in hereditate, differunt :* posterior venditio titulum non confert, nisi de jure auctoris sit probatum : Incerto enim auctoris jure, jus successoris incertum est : Emptor jure emptionis uti non potest, nisi de jure venditoris probaverit.

(30) Adde *l. 12. et 13. infr. eod.*

11. Ulpianus lib. 32. ad Edictum.

NAm hoc (1) modo admittitur esse venditionem, *si qua sit hereditas, esto tibi empta*, et quasi (2) spes (3) hereditatis: ipsum enim incertum (4) rei veneat, ut in retibus (5).

12. Gajus lib. 10. ad Edictum provinciale.

HOc autem ita intelligendum est, nisi sciens (6) ad se non pertinere, ita vendiderit: nam tunc ex dolo tenebitur.

13. Paulus lib. 14. ad Plautium.

QUod si (7) sit hereditas. [etsi] non ita convenit, *ut quidquid (8) juris haberet venditor, emptor haberet*, tunc heredem se esse, præstare debet: illo vero adjecto, liberatur venditor, si ad eum hereditas non pertineat.

De nomine filiifam. 1. De rebus hereditariis, et quantitate hereditatis.

14. Idem lib. 33. ad Edictum.

QUi filiifamilias (9) nomina vendidit, actiones (10) quoque, quas (11) cum patre (12) habet, præstare debet.

§. 1. Si hereditas venierit, venditor res hereditarias tradere (13) debet: quanta (14) autem hereditas est, nihil interest.

15. Gajus lib. 10. ad Edictum provinciale.

NIsi de substantia ejus affirmaverit (15).

Si fideicommissarius quasi heres vendiderit.

16. Paulus lib. 33. ad Edictum.

SI quasi (16) heres (17) vendideris hereditatem, cum tibi ex Senatusconsulto Trebelliano (18) restituta esset hereditas, quanti emptoris intersit, teneberis (19).

De nominibus sub conditione, vel in diem.

17. Ulpianus lib. 43. ad Edictum.

NOmina eorum, qui sub (20) conditione (21) vel in diem debent, et emere et vendere (22) solemus: ea enim res est, quæ emi et venire potest.

Si venditor hereditatis pro parte quoque coheredum solverit.

18. Julianus lib. 15. Digestorum.

SI ex pluribus heredibus unus, antequam cæteri adirent hereditatem, pecuniam, quæ sub (23) pœna debebatur a testatore, omnem solverit, et hereditatem vendiderit, nec a coheredibus suis propter egestatem eorum quidquam servare poterit, cum (24) emptore hereditatis, vel ex stipulatu, vel ex vendito recte experietur: omnem enim pecuniam hereditario nomine datam, eo manifestius est, quod in judicio familiæ erciscundæ ducitur (25), per quod (26) nihil amplius unusquisque a coheredibus suis consequi potest, quam quod tanquam heres impenderit.

De conditione.

19. Idem lib. 25. Digestorum.

MUltum (27) interest (28), sub conditione aliqua obligatio veneat, an, cum ipsa obligatio sub (29) conditione sit, pure veneat. Priore (30) casu, deficiente conditione nullam [esse] venditionem: posteriore (31), statim venditionem consistere: nam si Titius tibi decem sub conditione debeat, et ego abs te nomen ejus emam, confestim ex (32) empto vendito agere potero, ut vel acceptum ei facias.

Si venditor hereditatis debitori defuncti successerit. 1. De eo, qui vendidit hereditatem creditoris sui.

20. Africanus lib. 7. Quæstionum.

SI hereditatem mihi Lucii Titii vendideris, ac post debitori (33) ejusdem heres existas, actione ex empto teneberis.

(1) Hereditas vendi potest, ut jactus retis. Quum ita venditur hereditas, venditor hereditatem aliquam esse emptori non præstat.

(2) Quasi spes hereditatis jam delatæ vendi potest, etsi incerta sit.

(3) *l.* 8. *Supr. de contrah. empt.*

(4) Incertum hereditatis vendi potest. *l.* 1. *C. de pact.*

(5) *l.* 12. *infr. de act. empt.*

(6) *l.* 6. *in fin. infr. de act. empt.*

(7) Si prius ita non convenit, ut quidquid juris haberet venditor, id venditum esset, emptor se heredem probare cogitur. *Synops. Basil.* 19. *tit.* 4. *c.* 1.

(8) Ut *in l.* 10. *supr. eod.*

(9) Hoc est, idipsum, quod filiusfamilias debet.

(10) *l.* 23. *infr. eod.*

(11) Nomine debitoris vendito, venditum nomen et adversus ejus fidejussorem intelligi hinc colligitur. facit *l.* 23. *infr. eod.*

(12) Fidejussor filii forte fuit pater. *l. cum filiusfamilias.* 49. *infr. de verb. oblig.* adde *l.* 3. §. *sed utrum. supr. de minoribus.*

(13) Si hereditas vendita sit, emptori ad eam tradendam empti actio competit, nisi viventis sit, *l.* 1. vel nisi hereditas nulla sit, aut ad venditorem non pertineat, *l.* 7. *supr. eod.* nisi nondum solutum pretium, *l.* 22. *infr. eod.* nisi venditor persuasus ab emptore fuerit exiguam esse hereditatem, quæ erat alioqui ampla. v. *l.* 4. *C. eod.*

(14) Quanta hereditas est, tanta præstanda.

(15) *l.* 18. *infr. de ædilitio.*

(16) Quasi heres est fideicommissarius universalis, cui restituta est ex Senatusconsulto Trebelliano hereditas.

(17) Hereditatem, ut heres directus, fideicommissarius vendere non potest. Proinde si eam vendiderit, eo nomine emptori tenebitur in id, quod interest. Unde notant *Heredis* nomen in quocumque actu adjectum, directum heredem innuere.

(18) Id est, vendens tanquam heres, cum sit fideicommissarius; tenetur in id, quod interest emptoris. *Bald.*

(19) Actione ex empto.

(20) *l.* 19. *infr. eod.*

(21) Nomen conditionalis, vel in diem debitoris, vendi emique potest.

(22) Et donare. *l.* 3. *C. de donationib.*

(23) Qui pecuniam a defuncto debitam sub pœna, solvit, vendita hereditate eam pecuniam a suis coheredibus repetit: aut si ii solvendo non sint, ab ipso emptore repetit.

(24) Venditor hereditatis, quod a coheredibus suis servare non potest, id omne ab ejusdem hereditatis emptore recuperat, puta expensas, et si quæ similia.

(25) *Al.* deducitur, *et ita vulgat.*

(26) Judicio familiæ erciscundæ nihil amplius unusquisque a coheredibus consequitur, quam quod ut heres impenderit. *l.* 16. §. 4. *in fin. l.* 44. §. 3. *supr. famil.*

(27) Pure debitum, sub conditione: debitum sub conditione, pure vendi potest. Priore casu, si conditio defecerit, nulla: Posteriore statim venditio consistit.

(28) Obligatio sub conditione vendi potest: potest et obligatio sub conditione pure vendi. Inter hæc duo discrimen est: priore casu, pura obligatio venditur, venditio tamen ipsa conditionalis est. Posteriore, obligatio conditionalis: pura vero venditio. Priore casu ante eventum conditionis emptor agere non potest: posteriore statim potest.

(29) Sub conditione contracta sit, *ita Fulgosius.*

(30) Obligatione sub conditione vendita, statim venditio non consistit, sed deficiente conditione nulla est venditio.

(31) Obligatio conditionalis, seu nomen conditionale, pure vendi potest. Vendito ita nomine emptor statim agere potest.

(32) Actio ex empto, *ex empto vendito* dicitur nonnunquam, ut *l.* 33. *infr. de act. empt.* ubi dixi.

(33) Quid, si ex contrario ejus creditori succedat? *l.* 23. *infr. eod.*

§. 1. Quod simplicius (1) etiam in illa propositione (2) procedit, cum (3) quis ipse creditori suo heres exstitit, et hereditatem vendidit.

Quid præstat venditor emptori.

21. PAULUS lib. 16. Quæstionum.

VEnditor ex hereditate, interposita stipulatione, rem (4) hereditariam persecutus, alii vendidit: Quæritur, quid ex stipulatione præstare debeat: nam bis (5) utique non committitur stipulatio, ut et rem et pretium debeat? Et quidem si, posteaquam rem vendidit heres, intercessit stipulatio, credimus, pretium in stipulationem venisse: quod si antecessit stipulatio, deinde rem nactus est, tunc rem debebit. Si ergo hominem vendiderit, et is decesserit, an pretium ejusdem debeat? non enim deberet Stichi promissor (6), si cum vendidisset, mortuo eo, si nulla mora processisset: sed ubi hereditatem [vendidi,] et postea rem ex ea vendidi, potest videri, ut negotium ejus agam, quam (7) hereditatis: Sed (8) hoc in re singulàri non potest credi: nam si (9) eundem hominem tibi vendidero, et, nec dum tradito eo, alii quoque vendidero, pretiumque accepero, mortuo eo; videamus, ne nihil tibi debeam ex empto, quoniam moram in tradendo non feci: pretium enim hominis venditi, non (10) ex re, sed propter negotiationem, percipitur: et sic fit, quasi alii non vendidissem: tibi enim rem debebam, non (11) actionem: at cum hereditas venit, tacite (12) hoc agi videtur, ut si quid tanquam heres feci, id præstem emptori, quasi illius negotium agam: quemadmodum fundi venditor fructus præstet bonæ fidei ratione: quamvis, si neglexisset (13), ut alienum, nihil (14) ei imputare possit: nisi culpa ejus argueretur. Quod, si rem, quam vendidi, alio possidente, petii, et litis æstimationem accepi: utrum pretium illi debeo, an rem? Utique rem: non enim actionem ei, sed rem, præstare debeo. Et si (15) vi dejectus, vel propter furti actionem duplum abstulero, nihil hoc ad emptorem pertinebit: nam si sine (16) culpa desiit detinere venditor, actiones suas præstare debebit, non rem, et sic æstimationem quoque: nam et aream tradere debet, exusto ædificio.

Si pars pretii soluta sit.

22. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

HEreditatis venditæ pretium pro parte accepit, reliquum emptore non solvente: Quæsitum est, an corpora hereditaria pignoris (17) nomine teneantur? Respondi, nihil proponi, cur non teneantur (18).

Quid præstat venditor actionis.

23. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

VEnditor actionis (19), quam adversus principalem reum habet, omne jus, quod ex ea causa ei competit, tam adversus ipsum reum (20), quam adversus intercessores hujus debiti cedere debet, nisi aliud actum est.

§. 1. Nominis venditor quidquid vel compensatione vel exactione (21) fuerit consecutus, integrum emptori restituere compellatur.

Si hereditatis venditor legatario successerit.

24. LABEO lib. 4. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

HEreditatem (22) Cornelii vendidisti: deinde Attius, cui a te herede Cornelius legaverat, prius, quam legatum ab emptore perciperet, te fecit heredem: Recte puto ex vendito te acturum, ut tibi præstetur (23): quia ideo (24) eo minus hereditas venierit, ut id legatum præstaret emptor: Nec quicquam intersit, utrum Attio, qui te heredem fecerit, pecunia debita sit, an legatario.

De eo, quod venditor hereditatis acquisierit nomine fundi excepti.

25. IDEM lib. 2. Pithanon.

SI, excepto (25) fundo hereditario, veniit hereditas, deinde ejus fundi nomine venditor aliquid adquisiit, debet id præstare emptori hereditatis. *Paulus*: Imo semper quæri-

(1) Ut in *l.* 35. *in fin. infr. locati*, id est, rudius, detracta scrupulositate, controversia, distinctione omni: nam scrupulosius in priori parte ex Juliano (quantum existimo) ponitur, tempore venditionis debitum non fuisse confusum. Cujac. 7. *ad Afric. in hanc legem.*

(2) Propositio, hypothesis facti species. *l.* 20. *supr. de reb. cred.* Sic Rhetoricam, non dialecticam quæstionem Africanus et Julianus vocant, *hic. et d. l.* 20. *l.* 19. §. 1. *supr. ad SC. Velleian. l. si pecunia.* 6. *infr. ut in possess.*

(3) Aut creditor debitori, aut debitor creditori heres existens hereditatem tibi vendidi: Priore casu, licet confusione desierim esse creditor, mihi tamen teneris ex empto: altero, eodem modo confusione desino esse debitor, tibi tamen teneor, non pristina actione, quæ confusione sublata est, sed ex empto. Cujac. *ibid.*

(4) Hereditaria res singularis vel ipsa hereditas vendatur, interest.

(5) Bis stipulatio non committitur: bis autem committitur, quoties quis et rem et pretium debet.

(6) *l.* 91. *infr. de verb. oblig.*

(7) Potius quam, 4. *August.* 7.

(8) Notanda est differentia inter venditionem hereditatis, et rei singularis.

(9) Vide quæ scripsi *l.* 13. §. 1. *infr. da action. empt.*

(10) Imo, pretium rei dicitur esse ex re. *l.* 68. *supr. de procurat.* vide quæ scripsi *ad l.* 48. *in fin. infr. de furt.*

(11) *Res ab actione distinguitur*, *ut hic. et infr. eod.*

(12) Tacite id agi videtur hereditate vendita, ut venditor id præstet emptori, quod ut heres fecerit.

(13) Negligere alienum quis potest. Unde notant, eum, qui rem actione personali debeat, fructus tollere non cogi: neque de fructibus percipiendis teneri.

(14) Qui debet rem actione personali, non tenetur eam tradere, et sic non tenetur de fructibus percipiendis. *Bart.*

(15) Venditor hereditatis quidquid pœnæ nomine occasione hereditatis consequitur, id emptori ejusdem non præstat.

(16) Hinc colligit Molinæus, post Odofredum, vendentem rem duobus, non incidere in crimen falsi, si primus emptor pecuniam non solvit. 1. *Cons.* §. 23. *num.* 18.

(17) Pignoris loco venditor rem venditam retinere potest, donec emptor satisfaciat. *l.* 31. §. 8. *infr. de ædilit. l.* 13. §. 8. *infr. de act. empt. l.* 14. §. 1. *infr. de furt.* dixi *ad Novell.* 136. *cap.* 3.

(18) Cur ita? collige *ex l.* 13. §. 8. *infr. de action. empt.*

(19) Actione vendita, jus omne adversus eum, ejusque intercessores venditum intelligitur. *Synops. Basilic.* 19. *tit.* 4. *c.* 20.

(20) Ut *l.* 14. *supr. eod.*

(21) Facit *l.* 3. *in fin. C. de novat.*

(22) Hereditatem Cornelii vendidi Titio: Attius (cui legatum reliquerat idem Cornelius) antequam legatum peteret a Titio hereditatis Cornelii emptore, heredem me instituit: quæritur, utrum a Titio (cui hereditatem Cornelii vendidi) legatum, quod Attio in ea hereditate debebatur, possim petere? Sic sane. At eidem hereditatem (quæ id legatum debet) vendidi: Sane vendidi, sed eo minus, ut ea ratione Titius ipse legatum Attio præstaret. Itaque mihi Titius emptor in hac specie tenebitur legati nomine, ut teneretur, si Attio non legatum esset, sed pecunia ex mutuo vel alio contractu deberetur, *versic. nec quicquam intersit. infr. eod.*

(23) *Præstare*, verbum solenne stipulationis emptæ, et venditæ hereditatis, et actionis ex empto, *ut hic.* facit *l.* 2. §. 6. *supr. eod. l. is, a quo.* 57. *supr. de rei vindic.* Cicero 3. *de legibus*: Tu, si tabellariam tuleris, ipse præstabis. *et* 3. *officiorum*: Qui scire debuit de fuga, et furtis, præstat edicto Ædilium.

(24) *l.* 79. *in fin. supr. de contrahend. empt. l.* 6. *in fin. infr. de servis exportandis.*

(25) *Sub.* a venditore hereditatis.

tur in ea re, quid actum fuerit: si autem id non apparebit, præstare eam rem debebit emptori venditor: nam idipsum ex ea hereditate ad eum pervenisse videbitur, non secus, ac si eum fundum in hereditate vendenda non excepisset.

TIT. V.

DE RESCINDENDA (1) VENDITIONE, ET QUANDO LICET (2) AB EMPTIONE DISCEDERE.

De re peculiari.

1. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

CElsus filius putabat (3), si vendidisset mihi filiusfamilias rem peculiarem, etiamsi conveniat, *ut abeatur ab ea venditione*, inter patrem et filium, et me convenire debere, ne, si cum patre solo pactus sim, filius non possit liberari: et quæratur, utrumne nihil agatur ex ea pactione, an vero ego quidem liberer, filius maneat obligatus: sicuti (4) si pupillus sine (5) tutoris auctoritate paciscatur, ipse quidem liberatur, non etiam, qui cum eo pactus est: nam quod Aristo dixit, posse ita pacisci, ut unus maneat obligatus, non (6) est verum: quia pro (7) una parte contrahentium abiri pacto ab emptione non possit, et ideo, si ab una parte renovatus sit contractus, dicitur non (8) valere ejusmodi pactionem, sed dicendum est, patre (9) paciscente, et liberato adversario, filium quoque obiter liberari.

De iterata emptione.

2. IDEM lib. 24. ad Sabinum.

SI quam rem a te emi, eandem rursus [a te] pluris minorisve emero, discessimus a priore emptione: potest enim, dum (10) res integra est, conventione nostra, infecta fieri emptio, atque ita consistit posterior emptio, quasi nulla præcesserit: sed non poterimus eadem ratione uti post (11) pretium solutum emptione repetita, cum post pretium solutum (12) infectam emptionem facere non possumus (13).

De contrario consensu.

3. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

EMptio et venditio, sicut (14) consensu contrahitur, ita contrario (15) consensu resolvitur, antequam fuerit res secuta. † Ideoque quæsitum est, si emptor fidejussorem (16) acceperit, vel venditor stipulatus fuerit, an nuda voluntate resolvatur obligatio? Julianus scripsit, ex empto quidem agi non posse, quia bonæ fidei judicio exceptiones (17) pacti insunt (18): An autem fidejussori utilis sit exceptio, videndum? Et puto, liberato (19) reo et fidejussorem liberari. † Item venditorem ex stipulatu agentem, exceptione summoveri oportet. † Idemque juris esse, si emptor quoque rem in stipulationem deduxerit.

De venditione alternata.

4. Lib. 8. Digestorum Juliani Paulus notat.

SI emptio contracta sit, togæ (puta) aut lancis, et pactus sit venditor, *ne alterutrius* (20) *emptio maneat*, puto resolvi obligationem hujus rei nomine duntaxat (21).

De acceptilatione. 1. De nudo consensu. 2. De rei interitu.

5. JULIANUS lib. 15. Digestorum.

CUm emptor venditori, vel emptori venditor, acceptum faciat (22), voluntas utriusque (23) ostenditur id agentis, ut a negotio discedatur, et perinde habeatur, ac si convenisset inter eos, *ut neuter* (24) *ab altero quicquam peteret*: sed ut evidentius appareat, acceptilatio (25) in hac causa non sua natura, sed potestate (26) conventionis, valet.

§. 1. Emptio nuda (27) conventione dissolvitur, si res secuta non fuerit.

§. 2. Mortuo (28) autem homine, perinde habenda est venditio, ac si traditus fuisset: utpote cum venditor liberetur, et emptori homo pereat: quare, nisi justa (29) conventio intervenerit, actiones ex empto et vendito manebunt.

(1) *Lib. 4. Cod. 44. Inst. de empt. in fin. pr.* 19. *Eclog.* 5. 2. Harmen. 3.
(2) *Lib. 4. C. 45.*
(3) Et male, ut *in fin. infr. eod.*
(4) Contractus interdum non sunt reciproci, neque utrinque obligatorii.
(5) *l. 7. §. 1. in princ. infr. eod.*
(6) Imo verum est. *l. si convenerit.* 56. *supr. de pactis.*
(7) Multo minus altero invito, ne quidem rescripto Principis, *l. 3. C. de resc. vend.* quamvis duplam offeras pretium, *l. 6. C.* quamvis tu emptioni satis non feceris, *l. 14. C.* quamvis inæquali pretio res distracta. *l. 4. C. eod.*
(8) Imo, valere videtur hujusmodi pactio. *l. 56. supr. de pact.*
(9) Ab emptione contracta cum solo filio in re peculiari potest recedi pacto inito cum solo patre.
(10) Venditio re integra, sola conventione infecta fieri potest: re non integra, non potest. adde *l. pact. 72. Supr. de contrah. empt. l. 7. §. 6. l. 58. circa fin. Supr. de pact. §. ult. Instit. quib. mod. tollit. l. 1. l. 2. C. quando lic. ab empt.*
(11) In venditione res non est integra post pretium solutum.
(12) Vel rem traditam. *l. 1. C. quando lic. ab empt.*
(13) *Possimus.*
(14) Contrariis suis quæque dissolvuntur. Consensu emptio contrahitur, consensu dissolvitur, si res non sit secuta. Nam re secuta, res contrahi dicitur. *Goth.* vid. Goed. *de contrah. stipulat. cap. 8. num.* 79. Ans.
(15) *d. l. 7. d. l. 58. l. 6. §. ult. Supr. de contrah. empt. l.* 100. *supr. de regulis juris. l. 12. C. de pactis. l. 8. C. de pact. int. empt. §. fin. Inst. quib. mod. tollitur.*
(16) Integra res esse non desinit, vel fidejussore emptori dato, vel stipulatione a venditore interposita.
(17) Id est, habetur a judice ratio pacti, etiamsi ejus pacti exceptionem reus omiserit. *Cujac.*
(18) *Inesse contractui* id dicitur, quod nomine exprimi non est necesse: Sic exceptiones pacti bonæ fidei judiciis inesse dicantur, quia vi sua insunt, licet non sint expressæ.
(19) Fidejussor liberatur, reo liberato.
(20) Venditionis sub alternatione conceptæ pars etiam una tantum conventione resolvi potest.
(21) Imo, exceptio pacti conventi in totum obstabit. *l. 27. §. 6. supr. de pact.*
(22) *l. ult. infr. de acceptilat.*
(23) In contractibus qui hinc inde obligant, contractu una parte resoluto, et altera quoque parte resolutus intelligitur.
(24) Imo, unus petere posse ab altero videtur. *l. 56. supr. de pact.*
(25) Hinc nonnulli colligunt, stipulationem inutilem habere vim pacti: Moventur etiam *l. 27. §. pen. supr. de pact. l. 8. l. 19. Infr. de acceptilat.* Sed illæ leges loquuntur de acceptilatione, non de stipulatione: stipulatio obligationem parit, acceptilatio liberationem: propensiores sumus ad liberandum, quam ad obligandum. Inutilis acceptilatio habet pactum: inutilis stipulatio non habet pactum. Cujac. *ad l. 1. infr. de verb. oblig.*
(26) Id est, quatenus est acceptilatio, non tollit nisi obligationem verbis contractam: quatenus consensum habet, valet, ut pactum ad exceptionem.
(27) Nuda conventione, si res non sit secuta, emptio dissolvi potest, *l. 2. Supr. eod.*
(28) Ante traditionem.
(29) Quæ? ut periculum hominis ante traditionem pertineat ad venditorem.

De re, si displiceat, restituenda.

6. PAULUS lib. 2. ad Edictum.

SI convenit, *ut* (1) *res, quæ venit, si intra certum tempus displicuisset* (2), *redderetur*, ex empto actio est, ut Sabinus putat, aut proxima (3) empti in factum datur.

De posteriore emptione conditionali. 1. *De pupillo emente.*

7. IDEM lib. 5. Quæstionum.

SI id quod pure emi, sub (4) conditione rursus emam, nihil agitur posteriore emptione (5).

§. 1. Si pupilli persona intervenit, qui ante sine (6) tutoris auctoritate, deinde tutore auctore emit, quamvis venditor jam ei obligatus fuit, tamen, quia pupillus non tenebatur, renovata venditio efficit, ut invicem obligati sint. Quod si ante tutoris auctoritas intervenerit, deinde sine tutore auctore emit, nihil actum est posteriore emptione. † Idem potest *quæri*, si sine tutoris auctoritate pactus fuerit, ut discedatur ab emptione, an proinde (7) sit, atque si ab initio sine tutoris auctoritate emisset, ut scilicet ipse non teneatur, sed agente eo retentiones competant? Sed nec illud sine ratione dicetur, quoniam initio recte emptio sit contracta, vix bonæ fidei convenire, eo pacto stari, quod alteri captiosum sit: et maxime, si justo errore (8) sit deceptus.

De subscriptione per errorem facta.

8. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

TItius Seii procurator, defuncto Seio, ab eo scriptus heres, cum ignoraret, fundum vendente servo hereditario, quasi procurator subscripsit: Quæsitum est, an cognito eo, prius quam emptio perficeretur, a venditione discedere possit? Respondit, Titium, si non ipse vendidit, non idcirco actionibus civilibus teneri, quod servo vendente subscripserat (9), sed servi nomine prætoria (10) actione teneri.

De sententia Præsidis.

9. IDEM lib. 4. Digestorum.

FUndus, qui Lucii Titii erat, ob vectigale (11) Reipublicæ veniit: sed cum Lucius Titius debitor professus esset (12), paratum se esse vectigal exsolvere solidum, cum minore (13) venisset fundus, quam debita summa esset: Præses (14) provinciæ rescidit (15) venditionem, eumque restitui jussit Lucio Titio: Quæsitum est, an post sententiam Præsidis, antequam (16) restitueretur, in bonis Lucii Titii fundus emptus esset? Respondit, non prius (17) quam emptori pretium esset illatum, vel si pretium nondum esset ab emptore solutum, in vectigal satisfactum esset.

De lege commissoria.

10. IDEM lib. 7. Digestorum.

SEius a Lucio Titio emit fundum lege dicta, *ut si ad diem pecuniam non solvisset, res inempta fieret.* Seius, parte pretii præsenti die soluta, defuncto venditore, filiis ejus pupillaris ætatis et ipse tutor cum aliis datus, neque (18) contutoribus pretium secundum legem numeravit, nec rationibus tutelæ retulit: Quæsitum est, an irrita emptio facta esset? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, inemptam videri.

§. 1. Emptor prædiorum, cum suspicaretur Numeriam et Semproniam controversiam moturas, pactus (19) est cum venditore; *ut ex pretio aliqua summa apud se maneret, donec* (20) *emptori fidejussor daretur a venditore*: postea venditor eam legem inseruit, *ut, si ex die pecunia omnis soluta non esset, et venditor ea prædia venisse nollet, invendita* (21) *essent*: interea de adversariis alteram mulierem venditor superavit, cum altera transegit, ita ut sine ulla quæstione emptor prædia possideret: Quæsitum est, cum (22) neque fidejussor datus [est,] nec omnis pecunia secundum legem suis diebus soluta sit, an prædia invendita sint? Respondit, si convenisset, *ut non prius pecunia solveretur, quam fidejussor venditi causa daretur*, nec id factum esset, cum per emptorem non staret quo minus fieret, non posse posteriorem legis partem exerceri.

(1) Adde *l.* 31. §. 22. *Infr. de ædilit.* Goth. vide Donell. *de prescript. verb.* c. 2. *n.* 2. Ans.

(2) Vendebatur res plerumque hunc in modum, ut si displicuisset, redderetur, *ut hic.* redhiberetur. *l. quod nolit.* 31. §. *si quid ita.* 22. *Infr. de ædilit.* inempta esset. *l.* 3. *supr. de contr. empt.*

(3) In factum actio proxima empti actioni. vid. quæ scripsi ad *l.* 4. *supr. de leg. commiss.*

(4) Contractus purus contractu conditionali non resolvitur. Emptum pure, sub conditione emere amplius non possumus.

(5) Non idem e contra: quia per plenam a semiplena, non per semiplenam a plena emptione receditur. *argum. l.* 11. *in fin. princ. supr. de in diem addict. l.* 108. §. 9. *Infr. de leg.* 1. vide *hic Accurs.*

(6) *l.* 1. *supr. eod.*

(7) *Perinde.*

(8) Errans nemo rem suam amittit. *l.* 35. *Infr. de acq. rer. dom. l.* 18. *C. de rei vind.*

(9) Subscribens per errorem, et sic errans in subscribendo, sibi non præjudicat, *l.* 39. *supr. de pign.*

(10) Servi contractu dominus tenetur prætoria actione, non civili. adde §. *in personam. Inst. de act.*

(11) Hinc colligit Baldus, subhastationem semper requiri, ubi res absentis venditur. *l.* 3. *C. de exec. rei jud.* Goth. Intellectum hujus l. vid. ap. Zanger. *de except. part.* 3. c. 2. *n.* 52. Ans.

(12) Rescisso per sententiam contractu petente id venditore potest emptor excipere, atque etiam postulare, ut pretium et expensas recipiat.

(13) *l.* 3. *C. si adversus fiscum. l.* 3. *C. si vendito pignore agatur.* vide *l.* 3. *C. de jure fisci.*

(14) Imo Procurator Cæsaris. *l.* 3. *C. de jure fisci.* Provinciarum aliæ Proconsulares, aliæ Præsidiales. Sueton. *in Augusto.* 1. Harm. 2. In quibus Procurator Cæsaris non erat, in eis Præses erat, quoties de fiscali causa agebatur: ut erret Aleiatus *in d. l.* 3. dum in Proconsulares, maxime Procuratores missos esse scribit: Nam indifferenter εἰς τὰ ἑαυτοῦ καὶ τὰ τοῦ δήμου, *teste Dione* 53. Procuratores Cæsaris missi fuere.

(15) Rescissum satis superque intelligi contractum, si judex dixerit, *se jubere rescissum esse*, hinc colligit Baldus. de quo vide Albericum.

(16) Antequam ei. *Haloand.*

(17) vide *l.* 28. *supr. de pign.* Hinc colligit *Bart.* non impediri alienationem et subhastationem, si quis tantum dicat se paratum offerre pretium: sed requiri, ut pecunia offeratur.

(18) Tenetur autem in sua persona, et in se præstare, quod adversus alios. *l.* 69. *infr. de fidejussorib.* Et breviter, solvendi pupillo potestatem tutor habuisse intelligitur, qui contutoribus suis solvere potuit: Ita fiet, ut tutor in legem commissoriam incidere possit, qui intra conditum solutionis ex causa emptionis tempus, partem pretii contutoribus suis non solverit. Alioquin in legem commissoriam non incidit, qui non habuit, cui pretium solveret.

(19) Fidejussor ob evictionis suspicionem recte petitur.

(20) Interdum tamen conveniebat, uti ne venditor vadem fidejussoremve daret. dixi ad Varronem 5. *de lingua.*

(21) *Invenditi* vox nota legis commissoriæ: dixi ad *l.* 2. *supr. de lege commissoria.*

(22) *l.* 18. §. *ult. infr. de peric. et commod.*

TIT. VI.

DE (1) PERICULO (2) ET COMMODO REI VENDITÆ (3).

De vino. 2. De dolio signato. 3. De die ad metiendum præstituto. 4. De vino doliari.

1. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

Si vinum venditum (4) acuerit (5), vel quid aliud vitii (6) sustinuerit (7), emptoris erit damnum: quemadmodum si vinum esset effusum, vel vasis contusis, vel qua alia ex causa. † Sed si venditor (8) se periculo (9) subjecit, in id tempus periculum sustinebit, quoad se subjecit: Quod si non designavit tempus, eatenus periculum sustinere debet, quoad degustetur vinum: videlicet quasi tunc plenissime veneat, cum fuerit degustatum (10). Aut igitur convenit, *quod periculum vini sustineat*, et eatenus sustinebit: aut non convenit, et usque ad degustationem sustinebit: Sed si nondum sunt degustata, signata (11) tamen ab emptore vasa vel dolia, consequenter dicemus, adhuc periculum esse venditoris: nisi [si] aliud convenit.

§. 1. Sed et custodiam ad diem mensuræ venditor præstare debet: priusquam enim admetiatur vinum, [prop] quasi nondum venit: post mensuram factam, venditoris desinit esse periculum, et ante mensuram periculo liberatur, si (12) non (13) ad mensuram vendidit, [sed] forte amphoras, vel etiam singula dolia.

§. 2. Si dolium signatum (14) sit (15) ab emptore, Trebatius ait, traditum id videri: Labeo, contra. Quod et verum est: magis enim ne summutetur (16), signari solere, quam ut tradere (17) tunc videatur.

§. 3. Licet (18) autem venditori vel effundere vinum, si diem ad metiendum præstituit, nec intra diem admensum est: effundere autem non statim poterit, priusquam testando (19) denunciet (20) emptori, *ut aut tollat vinum, aut sciat futurum, ut vinum effunderetur* (21); si (22) tamen cum posset effundere, non effundit, laudandus (23) est potius: ea propter mercedem quoque doliorum potest exigere; sed ita demum, si interfuit ejus inania (24) esse vasa, in quibus vinum fuit, veluti si locaturus ea fuisset, vel si necesse habuit alia conducere dolia: commodius (25) est autem conduci vasa, nec reddi vinum, nisi quanti conduxerit, ab emptore reddatur: aut vendere vinum bona fide, id est, quantum sine ipsius incommodo fieri po-

(1) *Lib.* 4. *Cod.* 48. 19. *Eclog.* 6.

(2) Interitu sc. et incommodo accidente, vel dolo, vel culpa, vel negligentia, vel casu fortuito.

(3) Perfectæ aut minus. Baro hujus edicti formulam sic restituit, futuram huic titulo vice summæ, *Ante perfectam emptionem, venditoris: post emptionem perfectam, emptoris (nisi aliud convenit) periculum commodumque erit.*

(4) Perfecte. *l.* 8. *Infr. eod. ut in specie l.* 35. §. 5. *Supr. de contrahend. empt.* Goth. vid. ad hanc l. Nicol. Burgund. *de peric. et culpa. c.* 7. *n.* 23. et Butrigar. *h. l.* Ans.

(5) Vino vendito, periculum est emptoris: Periculum, puta acoris: vitia item, cujusmodi effusio, vasorum contusio, similis denique causa, *ut hic.*

(6) Puta mucoris, ut superius acoris. *l.* 4. *infr. eod.*

(7) Joan. Robert. *lib.* 3. *sentent. cap.* 12. Anton. Augustin. *lib.* 3. *emendat. cap.* 6. Mod.

(8) Vini venditi periculum in se venditor potest suscipere. Quid, si susceperit ad certum usque tempus? intra tempus constitutum tantum periculum præstat, non post tempus. Quid, si non designato tempore, vini venditi periculum in se suscepit? eatenus periculum præstabit, quatenus vinum degustatum fuerit. Cur ad vini degustationem usque? quia tunc plenissime vinum venisse intelligitur, *ut hic.* Ante degustationem igitur plene venditum non videtur. Quid, si non degustatum vinum, sed signata vasa, vel dolia vini fuerint ab emptore? periculum vini est venditoris, nisi aliud convenit, *ut hic.* Magnum igitur discrimen est degustati vini et vasorum signatorum. Atqui signatione doliorum facta ab emptore, traditum ei vinum censetur, §. 2. *infr. eod.* proinde ei, ut domino, vinum perierit: Ita Trebatius sensit, a Labeone tamen notatus est. *ibidem.*

(9) Vide *l.* 78. *in fin. supr. de contrah. empt.*

(10) Degustatio sola non facit vinum esse venditum: degustationem sequi debet voluntas et consensus emendi. Et hoc ita est, si singulatim emptæ sint vini amphoræ. At si quis ad certam mensuram vinum emerit, ita ut in singulas amphoras pretium sit statutum, talis emptio generis, non speciei esse videtur, habens eam conditionem, *ut quantum admensum fuerit, tantum sit emptum*: ita fiet ut ad mensurationem usque periculum sit venditoris non emptoris: Periculum (inquam) non qualitatis (puta acoris, aut mucoris, *l* 4. *infr. eod.*) sed substantiæ. ut si vinum pereat, non emptori, cui nihil est admensum, sed venditori pereat: et ita concilianda sunt jura quæ hac de re varie loquuntur, *hæc lex* scil. et *l.* 4. §. 1. *in fin. l.* 15. *Infr. eod. l.* 34. §. 5. *l.* 35. §. *penult. Supr. de contrah. empt.* Wesenbec. *hic.*

(11) Quia non videntur tradita: materia contra tradita videtur, quoties signata. *l.* 14. *in fin. Infr. eo t.* vid. Hotom. *quæst. illust.* 12.

(12) vide *l.* 2. §. 1. *infr. eod.*

(13) Vino ad amphoras vel dolia vendito, vini periculum venditor non præstat: neque vinum ad mensurationem usque custodire cogitur: quia non ad mensuram, sed ad amphoras et dolia venditum est. *ut hic.* Sin autem ad mensuram sit venditum, ad diem mensuræ, custodiam præstare debet. Hoc enim casu priusquam vinum sit admensum, prope quasi nondum venit, *ut Supr. eod.* imo ne quidem venit, quia ad mensuram venditum.

(14) *l.* 2. *C. eod. l.* 35. §. 5. *Supr. de contrah.*

(15) *Signatione doliorum* facta ab emptore, vinum emptori non intelligitur traditum. Quid ita? Signare vinum emptor non intelligitur, ut vinum ei traditum videatur, sed ut ne summutetur, *ut hic.*

(16) Submitteretur. *Haloand.* id est, supponeretur alia pro alia amphora.

(17) *Tradi.*

(18) Prædurum quidem, sed ita scriptum est. M. Cato inter leges venditi vini similem refert licentiam: *dominus*, inquit, *vino quod volet, faciet.*

(19) Al. *testato*: adde *casum l.* 9. *infr. de actionib. empt.*

(20) Atque ita cogere emptorem non potest ut tollat: quare etiam tum venditoris est. vid. Zasium ad *l.* 9. §. 1. *infr. de damn*

(21) *Al.* effundatur.

(22) Laude dignus est, qui cum, etiam jure, alteri nocere possit non noceat tamen.

(23) Vinum igitur non effundet venditor, sed vel mercedem suorum doliorum ab emptore vini exiget (si modo ejus interfuit vasa esse inania, puta quod vel ea locaturus erat, aut necesse habuit alia novis forte vindemiis, conducere, ita venditor non præcise mercedes doliorum suorum exigit ab emptore, sed illis duobus casibus,) vel alia vasa conducet (qua in specie, vinum emptori reddere non cogetur, quam ab eo conductore mercedem receperit, vel vinum ipsum bona fide vendet, quam minimo emptoris adversarii incommodo, *ut hic.* Quo ex loco satis constat, falli et errare eos tota via, qui putant hac specie, venditorem vinum emptoris effundere posse. Major sane religio hic Jurisconsulto fuit, quam ut vinum effundere venditori patiatur. His enim gradibus, ad æquitatem quasi ascendit, ut venditor dolia sua emptori gratis concedat vel locet: aut si neutrum faciat, aliena locet dolia: si id etiam non procedat, ut vinum vendat bona fide, minimo adversarii detrimento: Neque huic sententiæ repugnabit, qui sequetur paragraphus. Quod consilium Jurisconsulti quoties apud me diligentius tracto, audenter jam dicam, inter Jurisconsultum et virum bonum nihil interesse: certissimam ad cœlum viam esse nostram juris professionem, si ad æquum et bonum revocetur.

(24) Inania vasa, vacua, evacuata, §. 4.

(25) Humanius consilium, ne malitiis indulgeatur. *l.* 38. *circa fin. supr. de rei vind.* Cæterum Accursius ait, hoc vocabulo necessitatem venditori non imponi. quod improbo: Laudator enim facti et propositi a monitore et suasore minime differt. *l.* 1. §. *supr. de servo corrupto.* vide Rob. 3. *sent.* 12.

st, operam dare, ut quam minimo detrimento sit ea res nptori.

§. 4. Si doliare (1) vinum emeris, nec de tradendo o] quicquam convenerit, id videri actum, ut ante evaerentur, quam ad vindemiam opera eorum futura sit ecessaria: quod si non sint evacuata, faciendum (2), uod Veteres putaverunt, per corbem (3) venditorem ensuram facere, et effundere: Veteres enim hoc pror mensuram suaserunt, si quanta mensura esset, non pareat, videlicet ut appareret quantum emptori perierit.

1. *De custodia.*

2. GAJUS lib. 2. Cottidianarum rerum.

HOc ita verum est, si is (4) est venditor, cui sine nova vindemia non sint ista vasa necessaria: si vero mercator est, qui emere vina, et vendere solet, is dispectandus est, quo ex commodo venditoris tolli possint.

§. 1. Custodiam (5) autem ante admetiendi diem quam præstare venditorem oporteat, utrum plenam (6), t et diligentiam præstet, an vero dolum duntaxat, viamus? Et puto, eam diligentiam venditorem exhibere bere, ut (7) fatale (8) damnum, vel vis magna, sit xcusatum (9).

3. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

CUstodiam autem venditor talem præstare debet (10), quam præstant hi (11) quibus res commodata (12) t; ut diligentiam præstet exactiorem, quam in suis reus adhiberet.

De vino intra diem degustando. 2. *De aversione.*

4. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

SI quis vina vendiderit, et *intra certum diem degustanda dixerit*, deinde per venditorem steterit, quo minus degustarentur: utrum præteritum (13) dumtaxat periulum acoris (14) et mucoris venditor præstare debet? an vero etiam die præterito, ut, si forte corrupta sint, postea quam dies degustandi præterit, periculum ad venditorem pertineat? an vero magis emptio sit soluta, quasi sub conditione venierint, hoc est, si ante diem illam fuissent degustata? Et interierit, quid actum sit: Ego autem arbitror, si hoc in occulto sit, debere dici, emptionem manere; periculum autem ad venditorem respicere, etiam ultra diem degustando præfinitum, quia per ipsum factum est.

§. 1. Si *aversione* (15) vinum venit (16), custodia tantum præstanda est: Ex hoc apparet, si (17) non ita vinum venit, *ut degustaretur*, neque acorem, neque mucorem, venditorem præstare debere, sed omne periculum ad emptorem pertinere: difficile (18) autem est, ut quisquam sic emat, ut ne degustet: quare si (19) dies degustationi adjectus non erit, quandoque degustare emptor poterit, et, quoad degustaverit, periculum acoris et mucoris ad venditorem pertinebit: dies enim degustationi præstitutus (20) meliorem conditionem emptoris facit.

§. 2. Vino autem *per aversionem* (21) vendito, finis (22) custodiæ est avehendi tempus. Quod ita erit accipiendum, si adjectum tempus est: cæterum, si non sit adjectum, vendendum, ne infinitam (23) custodiam non debeat venditor? Et est verius (secundum ea quæ supra (24) ostendimus) aut interesse, quid de tempore actum sit, aut denunciare (25) ei ut tollat vinum: certe, antequam (26) ad vindemiam fuerint dolia necessaria, debet avehi vinum.

Si per emptorem stet, quo minus ad diem vinum tollat.

5. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

SI per emptorem steterit (27), quo minus ad diem vinum tolleret; postea, nisi quod dolo (28) malo venditoris interceptum esset, non debet ab eo præstari: si, verbi gratia, amphoræ centum ex eo vino, quod in cella es-

(1) *Doliare vinum* seu *de dolio et cupa*, novum nondum difsum ex dolio in amphoras et cados. De hac vendendi lege, vide tonem *c.* 148. *de re rustica*. Budæus vero ait, doliare vinum i, cum in doliis emitur sine mensuratione, ad differentiam vini ndentis, quod adhuc in uvis est: ut doliare vinum sit vinum, od dolio continetur.

(2) Vinum igitur effundere venditori licebit? Facetias hic et os, mea sententia, molestissimo lectori reponit Ulpianus: Nam eriore paragrapho dixit venditorem laudandum esse, si non efdat, cum possit effundere: hortatur eum denique, ut dolia gra- concedat, aut si id nolit, locet: si neutrum placeat, aliena concat: si ne ista quidem venditori sedeant, ut vinum vendat mino adversarii detrimento. Ut ad rem redeam, mera hic εἰρωνεία, qualis illa Virgiliana, I, sequere Italiam ventis. 9. Quintil. 2.

(3) Facete dictum, ac si diceret, per cribrum: corbis enim fit viminibus, colligendis retinendisque liquidis inepta. Varro 1. *de rustica.* 22. et ut maxime fiat ex viminibus (quemadmodum nas fieri Cæsar, Plinius, Lucanus auctores sunt) corbis tamen mensuræ genus non est: Cujac. 2. *observ.* 36. quæ tamen sententia cuim anonymo (cujus extant notæ ad hanc legem impressæ cum repuis Duareni) displicet.

(4) Præsumitur tempus adjectum, ex qualitate personarum. ad- *l. nec semel.* 12. §. *si in habitatione.* 5. *l. Firmio.* 26. *Infr. uando dies legat. l. eum qui certarum.* 138. *Infr. de verb. oblig.*

(5) *l.* 1. §. 1. *Supr. eod.* qualem vid. *l.* 3. *Infr. eod.*

(6) Plena custodia non tantum dolum abfuturum, sed et dilintiam continet.

(7) *Al.* ut fatali damno vel vi magna sit excusatus.

(8) Fatale damnum excusat. vide *l.* 31. *infr. de act. empt.*

(9) *Al.* excusata. *al.* cum excuset: vide quæ scripsi ad *l.* 2. *h. t.*

(10) Venditor custodiam vini debens, eam diligentiam præstare bet, quam commodatarius in rebus commodatis: quam quisque in is rebus.

(11) *l.* 11. *in fin. Infr. eod. l.* 35. §. 4. *Supr. de contrah. empt.*

(12) *l.* 5. §. 2. *Supr. commodati.*

(13) Venditor vini moram degustando vino adferens, emptori periculum vini præstat, non modo quod ante diem degustando vino præfinitum, sed et post eum diem, quia per ipsum factum est.

(14) §. 1. *in fin. infr. eod. l.* 1. *in pr. Supr. eod.*

(15) Vide quæ notavi ad *l.* 62. *in fin. Supr. de contrah. empt.*

(16) Adi Ant. Augustin. *lib.* 3. *emendat. c.* 6. Govean. *lib.* 2. *variar. lect. cap.* 14. Cujac. *lib.* 8. *observ. cap.* 15. Hotoman. *observ. in Pandectas. lib.* 1. *cap.* 19. Mod.

(17) Vinum qui ita vendit ut degustetur, hoc est, ut emptum sit cum degustatum fuerit, acorem et mucorem præstat: si non ea lege vendiderit, neutrum præstat, *ut hic.*

(18) Vina, ut sæpius ea conditione emebantur, ut degustarentur: raro, ut ne degustarentur.

(19) Vino degustando die non adjecta, potest emptor quandoque seu quandocunque degustare: ita accidit, ut dies degustationi non præstitutus (ita paulo post videtur legendum) meliorem conditionem emptoris faciat.

(20) *Forte legendum*, non præstitutus, *ut paulo ante dixi.* et ita quoque legit Cujac. 23. *obs.* 34.

(21) *Aversione vinum vendere* quid, dictum *l.* 62. *in fin. supr. de contrah. empt.*

(22) Ut in cæteris finis negotii spectatur, dum approbetur, tollatur, evehatur, restituatur. *Baro.*

(23) Infinitam custodiam vini aversione venditi venditor non præstat.

(24) *l.* 1. *Supr. eod.*

(25) Protestatio efficit, ut ne qui protestatus est, infinitam custodiam præstet. *d. l.* 1. §. 3. *supr. eod.*

(26) Vinum avehere emptor debet, antequam dolia ad vindemiam fuerint necessaria.

(27) In eadem causa est is per quem stetit, et cui tradita res; et e contrario, qui tradidit, et qui obtulit. *l.* 17. *Infr. eod. l.* 2. *l.* 4. *C. h. t.*

(28) *l.* 17. *Infr. eod.* Igitur venditor post moram emptoris, culpam non præstat. adde *l.* 16. *in fin. infr. eod.*

set, venierint, si admensum est; donec admetiatur (1), omne periculum venditoris est, nisi id per emptorem fiat.

De exceptione facta gratia emptoris.

6. Pomponius lib. 9. ad Sabinum.

SI vina emerim, *exceptis acidis, et mucidis*, et mihi expediat (2) acida quoque accipere, Proculus ait, quamvis id emptoris (3) causa exceptum sit, tamen acida et mucida non venisse: nam quæ invitus emptor accipere non cogeretur, iniquum (4) esse, non permitti venditori vel alii ea vendere.

De alluvione et fluminis occupatione. 1. Quæ cedunt in modum agri.

7. Paulus lib. 5. ad Sabinum.

ID quod post emptionem fundo accessit (5) per alluvionem (6), vel periit, ad emptoris commodum incommodumque pertinet: nam et si (7) totus ager post emptionem flumine occupatus esset, periculum esset emptoris: sic (8) igitur et commodum ejus esse debet.

§. 1. Quod venditur, in modum (9) agri cedere debet: nisi [si] id actum est, ne cederet: At quod non venit, in modum cedendum (10), si idipsum actum est, ut cederet, veluti (11) viæ publicæ (12), limites, luci, qui fundum tangunt. Cum vero neutrum dictum est, cedere non debet: et ideo nominatim caveri solet, *ut luci, viæ publicæ, quæ in fundo sint, totæ in modum cedant.*

De perfecta vel imperfecta emptione, et quæ requirantur, ut perfecta dicatur, et quæ sint effecta perfectæ venditionis.

8. Idem lib. 33. ad Edictum.

NEcessario sciendum [est], quando perfecta sit emptio (13): tunc enim sciemus, cujus periculum sit: nam (14) perfecta (15) emptione periculum ad emptorem respiciet. ✝ Et, si (16) id, quod venierit, appareat (17), quid (18), quale, quantum sit (19), [sit] et pretium, et pure venit, perfecta est emptio. ✝ Quod si (20) sub conditione res venierit, si quidem defecerit (21) conditio, nulla est emptio, sicuti nec stipulatio: Quod si exstiterit, Proculus et Octavenus emptoris esse periculum aiunt. Idem Pomponius lib. IX. probat. ✝ Quod (22) si pendente (23) conditione, emptor vel venditor decesserit; constat, si exstiterit conditio, heredes quoque obligatos esse, quasi (24) jam contracta emptione in præteritum. Quod si pendente conditione res tradita sit (25); emptor non (26) poterit eam usucapere pro emptore, et (27) quod pretii solutum est, repetetur (28), et fructus (29) medii temporis venditoris sunt: sicuti stipulationes (30), et legata conditionalia perimuntur, si pendente conditione (31) res exstincta fuerit. Sane (32) si exstet res, licet deterior effecta, potest dici, esse damnum emptoris.

(1) *l. 1. §. 1. supr. eod.*

(2) Acetum vino interdum utilius esse potest. Martialis. *Amphora Niliaci non sit tibi vilis aceti: Esset cum vinum, vilior ista fuit.*

(3) Exceptum emptoris causa non potest emptor invito venditore petere: ita quod ejus favore inductum est, in ejus damnum recidit.

(4) Oportet autem æquitatem in contractibus bonæ fidei servare.

(5) Vide *l. 1. C. h. t.*

(6) Alluvio perfecta emptione, sive quid adjicit, sive quid aufert, emptori prodest vel nocet. *l. 10. §. 1. infr. l. 1. C. h. t.* Nam post venditionem fundi, tam lucrum quam damnum emptorem respicit. Quid enim, si per alluvionem accessio facta sit, vel pars ejus, aut totus adeo flumine sit occupatus? 2. *Synops. 19. tit. 6. c. 1. 3.* Harmen. *tit. 3. §. 14.* Theophil. *§. 3. Inst. de empt.*

(7) *§. 3. Inst. de empt.*

(8) *§. 3. Inst. de empt. l. 10. infr. de reg. jur.*

(9) Modus in fundorum venditione plerumque dicebatur, *leg. 2. infr. de act. empt.* Aggenus Urbicus, *Soliti erant antiqui in conductionibus, et emptionibus modum comprehendere, atque ita cavere, fundum illum, jugera tot, in singulis jugeribus tantum. Itaque si in ea regione agitur, ubi hæc erit consuetudo, aut cautiones scilicet, aut emptiones, intuendæ erunt.*

(10) *Al.* cedendum est.

(11) In modum agri non cedebant viæ publicæ, limites, luci, qui fundum tangebant, nisi id actum esset, ut cederent: cum vero neutrum dictum erat, cedere non debebant, *ut hic. et l. litora. 51. supr. de contrah. empt.*

(12) Fundo ad mensuram vendito, num aggeres, et fossæ mensurandæ sunt? Bartolus ait, in *l. 51. Supr. de contrah. empt.* in via aliud esse ait, *ad l. 27. §. 4. infr. de instructo.* quod et Baldus sentit, *C. de contrah. empt. in pr. quæst. 4.* nec enim venire in commercium, vel contractum, licet aliqua utilitas ex eis percipiatur: dominos prædiorum in illis non habere titulum, sed solam utendi commoditatem: accessorie magis venire ex agrorum cohærentia, quam contractus potestate: id liquere magis, quod per se vendi non possint. Baldus distinguit: negat enim ripas mensurandas, si exceptæ sint: sin comprehensæ in termino, vendi posse: eam conventionem admitti venditoris gratia, qui cernens in ripa commoditatem (puta saliceti, arboreti) pluris fundum vendere voluerit, ut alter emere: res enim ut interdum emimus propter accessiones, *l. 34. in princ. supr. de contrah. empt.* ita et eadem pluris iisdem de causis vendimus. Huic quæstioni subnotabo, quod *ibid.* Baldus notat, colonum, ad fundi fossas, quæ ad perpetuam rei memoriam constructæ sint, reficiendas non teneri: teneri vero, si faciant ad utilitatem ejus anni, quo conduxerit.

(13) Emptio sub conditione contracta, quantum ad periculum deteriorationis, pro perfecta habetur, modo appareat, quantum venierit. interitus et custodia ad venditorem pertinent, nisi aliud convenerit. *l. 10. infr. eod. tit.* Mod.

(14) Perfectæ venditionis is est effectus, ut ab ea periculum rei spectet ad emptorem.

(15) Vide *l. 1. C. h. t.*

(16) Perfectam venditionem facit rei certitudo, ejus pretium, et si pure venit, aut si sub conditione veniit, et conditio extitit.

(17) *l. 9. C. de contrah. empt.*

(18) *Certum* censetur, de quo apparet, quid, quale, quantum *l. 74. l. 75. infr. de verb. oblig.*

(19) *l. 9. C. de contrah. empt.*

(20) Venditio sub conditione contracta, deficiente conditione nulla est: existente perfecta est, et periculum ad emptorem pertinet. Si ea pendente venditor vel emptor mortuus sit, obligatio transit ad heredes: quod si res tradita sit pendente conditione, emptor eo spatio rem ipsam usucapere non poterit, quia pendente conditione non est emptio: Si interierit, venditoris; Si deterior tantum facta, emptoris erit periculum.

(21) *l. 7. in princ. supr. de contrah. empt.*

(22) Initium legis, est hic paragraphus apud Fulgosium. *in l. pecuniam. 36. supr. de reb. cred.*

(23) *l. 5. C. h. t.*

(24) Conditione venditionis existente, venditio in præteritum retrotrahitur, ut quasi pure facta videatur. *l. 11. §. 1. infr. qui potiores.* Conditionis eventus facit, ut quasi purum fuisse negotium videatur.

(25) Alii quam emptori.

(26) *l. 2. §. 2. infr. pro empt.*

(27) *Al.* sed.

(28) *l. 41. in fin. supr. de contrah. empt.*

(29) *l. 6. circa fin. C. de pactis inter empt.*

(30) *l. 23. Infr. de verb. oblig.*

(31) Vide *l. 33. Infr. de verb. oblig.*

(32) Conditione venditionis pendente, si res intereat, periculum est venditoris: si fit deterior, emptoris, *ut hic.* Quid ita? ubi res non extat, fictio non habet, ubi hæreat: secus, ubi extat, licet deterior sit. *l. huic. 15. supr. ad leg. Aquiliam.* Atqui venditore vel emptore mortuis pendente conditione, non interiit venditio, vel emptio: Recte: nam ipsi heredes ipsam defunctorum personam repræsentant, et una eademque persona censentur cum defuncto. *supr. eod. l. si prædio. supr. de in diem addict.*

§. 1. Si ita venierit, *est ille servus emptus*, *sive* (1) *navis ex Asia venerit*, *sive non venerit*, Julianus putat, statim (2) perfectam esse venditionem, quoniam certum sit eam contractam.

§. 2. Cum usumfructum mihi vendis, interest, utrum (3) jus (4) utendi fruendi, quod solum tuum sit, vendas, an vero in ipsum corpus quod tuum sit, usumfructum mihi vendas: nam priore casu, etiamsi statim morieris, nihil mihi heres tuus debebit, heredi autem meo debebitur, si tu vivis: posteriore casu, heredi meo nihil debebitur (5), heres tuus debebit.

De arboribus ante fundi emptionem dejectis.

9. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

SI post (6) inspectum (7) prædium, antequam emptio contraheretur, arbores vento (8) vi dejectæ sunt, an hæ quoque emptori tradi debeant, quæritur? Et responsum est, non debere, quia (9) eas non emerit, cum antequam fundum emerit, desierint fundi esse: Sed si ignoravit emptor dejectas esse arbores, venditor autem scivit (10), nec admonuit, quanti emptoris interfuerit, rem æstimandam esse, si modo venit.

De emptione conditionali, et pacto. 1. *De loci interitu ante mensuram.*

10. ULPIANUS lib. 8. Disputationum.

SI in venditione conditionali hoc ipsum convenisset (11), *ut res periculo emptoris servaretur*; puto pactum valere (12).

§. 1. In libro septimo Digestorum Juliani *Scævola notat*: Fundi (13) nomine emptor agere non potest, cum prius, quam mensura (14) fieret, inundatione (15) aquarum, aut chasmate (16), aliove quo casu pars fundi interierit.

De insula combusta.

11. ALFENUS [Varus] lib. 2. Digestorum.

SI vendita insula combusta (17) esset, cum incendium sine culpa (18) fieri non (19) possit, quid juris sit? Respondit: Quia sine patrisfamilias (20) culpa fieri potest, neque si servorum negligentia factum esset, continuo dominus in culpa erit: Quamobrem si (21) venditor eam diligentiam adhibuisset in insula custodienda, quam debent homines frugi (22) et diligentes præstare, si quid accidisset, nihil (23) ad eum pertinebit.

De lectis in via publica positis, et ab Ædili concisis.

12. PAULUS lib. 3. Epitomarum Alfeni Digestorum.

LEctos (24) emptos Ædilis, cum in via (25) publica positi essent, concidit (26): Si traditi essent emptori, aut per (27) eum stetisset (28), quominus traderentur, emptoris periculum esse placet;

(1) Dixi ad *l.* 60. *supr. de condict. indeb.*

(2) Legatum tamen ex simili conditione non transit. *l.* 13. *infr. quando dies.*

(3) Jus utendi fruendi, si mihi ab usufructuario venditum sit, fructuario ipso mortuo, heres venditoris non amplius mihi debebit, et tamen heredi meo debebit. Si vero proprietarius usumfructum mihi vendiderit, et post mortuus sit, heres venditoris mihi debebit, heredi meo nihil.

(4) Idem vendi potest. §. 1. *in fin. Inst. de usu.*

(5) Sed mihi. *l.* 3. *C. de usufruct.*

(6) Fundo inspecto tantum, necdum empto, arbores interim, dum emptio perficeretur, dejectæ, emptori non debentur. Quid ita? quia non emit. Cur non emit? Quia antequam emit, fundi esse desierunt. Quid si emptor nescivit dejectas, venditor scivit, nec admonuit? Quanti emptoris interfuerit, res æstimabitur, *ut hic.* Quid, si quis emit fundum, et emptione jam perfecta, arbores vi dejectæ, vel igne consumptæ? Emptio fundi non videbitur contracta, si contemplatione arborum fundus comparatus est. *l.* 58. *supr de contrah. empt.*

(7) Inspecti ab emptore fundi tempus non inspicimus, sed contractus.

(8) Vide *l.* 58. *supr. de contrah. empt.*

(9) Venditor fundi emptori id præstare non cogitur, quod ante venditionem perfectam fundi esse desierit.

(10) *l.* 58. *supr. de contrah. empt.*

(11) Aliud si non convenit. *l.* 5. *C. h. t.* Interim colligunt, conventionem nudam vestiri contractus unitione, etiamsi conditionalis sit.

(12) Et ita pactum nudum, vestitum cohærentia contractus, valet.

(13) Ut in rebus mobilibus, ita in immobilibus non dicitur perfecta venditio, antequam mensurentur. *Bart.*

(14) Ante mensuram, de qua facienda convenit, non est fundi venditio.

(15) Aquæ inundatione, aut chasmate fundi, et immobilia interire dicuntur. vid. *l.* 23. *Infr. de reg. jur.*

(16) Terræ mota. *l.* 47. *in fin. Infr. de leg.* 1. v. Plin. 2. *cap* 26.

(17) *l.* 5. *C. h. t.*

(18) Levissima scilicet, et quidem inhabitantium; quod plerumque accidit. *l.* 3. §. 1. *supr. de offic. Præf. vigil.* ergo non semper eorum culpa id accidit.

(19) F[illegible] Sed male, ut eam reprehendit Arnold. Vinn. *Select. quæst. lib.* 1. *c.* 33. S. L.

(20) Non tamen sine alicujus culpa. Cujac. 17. *obs.* 29. *in fin.*

(21) Incendium rei alienæ, frugi homo, et diligens custos non præstat.

(22) *Frugi homo*, cui opponitur *nequam*.

(23) Si venditoris dolo et lata culpa incendium acciderit, tenetur de incendio, *l.* 11. *Infr. de incendio.* si diligens fuit, ad instar eorum qui sunt frugi, et diligentes in custodienda re vendita, non tenetur de incendio, utcumque servi ejus negligentia incendium acciderit, *ut hic.* id enim fortuito accidit, id est, extra ejus dolum, et latam culpam, ideoque venia indiget, *l.* 11. *infr. de incendio.* et hæc quidem de venditore. Quid de *conductore* dicendum est? Eum scil. eodem exemplo non teneri, si contra præsumptionem (negligentiæ scil. latæ, et doli) probaverit se diligentem fuisse; quo probato securus est, *ut hic.* Quanquam nonnulli distinguunt, ut conductor teneatur, incendii servis convictis, si in officio sibi commisso deliquerint, puta lucernam in stabulo custodiendo non habuerint: si in alio loco extra munus suum, non teneatur: Quis enim hæc præstare possit? v. Andr. Gail. 2. *obs.* 21. Quid? an ex incendio probato servi conductoris illico tenebuntur, tanquam plane convicti? ut continuo necesse sit ab eis incendium ortum fuisse, si non ab eorum domino fuerit admissum? utique conductore absoluto locator probationes suas afferre debet: ergo et certum ex iis aliquem omnino nominare tenetur, ne alioquin incerta feratur sententia. Num vero eo casu conductor vicinis tenebitur incendii nomine, si incendii ratione eis nocitum fuerit? distingue, ut supra. Quid, si quis ædes incendio proximas interciderit, ne ignis ad suam domum perveniret? non teneatur. vid. *l.* 3. §. 7. *Infr. de incendio.* Is vero, cujus ædes ita destructæ fuerint, vicinæ servandæ causa, num exemplo contributionis, quæ jactus causa fit, in vicinos aget? v. *d. l.* 3.

(24) Ut et alibi mensuras. v. *l.* 13. §. 8. *Infr. locati.* v. Suetonium, *in Claudio c.* 16. *in fin.* Goth. Intellectum hujus legis vid. apud Nicol. Burgund. *de peric. et culpa. c.* 7. *n.* 45. Ans. Adde Joann. Robert. *l.* 3. *sent. c.* 4. Brisson. *l.* 4. *select. c.* 4. S. L.

(25) Viarum enim cura ædilibus commissa erat. *l.* 1. *Infr. de via publica.* De viarum curatoribus tractat Paulus 5. *sent.* 6. §. 2. qui et *viocuri* dicuntur.

(26) Vide *l.* 102. *infr. de solut.* Injuria rei emptæ illata a judice, emptori nocet, si vel ei tradita fuit, aut per eum stetit, quominus traderetur, *ut hic. et l.* 14. *infr. eod.*

(27) Mora emptoris ipsi nocet auctori.

(28) *l.* 13. *l.* 14. *infr. eod. l.* 4. *l. ult. C. h. t.*

13. Julianus lib. 3. ad Urseium Ferocem.

EUmque cum Ædili (1), si id (2) non jure fecisset, habiturum actionem legis Aquiliæ: aut certe cum venditore ex empto agendum esse, ut is actiones suas, quas cum Ædile habuisset, [ei] præstaret.

1. *De furto. De traditione.*

14. Paulus lib. 3. Epitomarum Alfeni Digestorum.

QUod si neque traditi essent, neque (3) emptor in mora fuisset, quo minus traderentur, venditoris periculum erit.

§. 1. Materia (4) empta si furto periisset postquam tradita esset, emptoris esse periculo, respondit: si minus, venditoris: Videri (5) autem trabes traditas, quas emptor signasset (6).

De vino corrupto.

15. Gajus lib. 2. Cottidianarum rerum.

SI vina, quæ (7) in doliis erunt, venierint, eaque, antequam ab emptore tollerentur sua natura corrupta fuerint: si quidem de bonitate eorum adfirmavit (8) venditor, tenebitur emptori: quod si nihil adfirmavit, emptoris erit periculum: quia, sive (9) non degustavit, sive (10) degustando male probavit, de se queri debet: Plane, si, cum intelligeret venditor, non duraturam bonitatem eorum usque [ad] in eum diem, quo tolli deberent, non (11) admonuit emptorem, tenebitur ei, quanti (12) ejus interesset admonitum fuisse.

De re ab emptore conducta, donec pretium solvat.

16. Javolenus lib. 7. ex Cassio.

SErvi emptor, si eum conductum (13) rogavit, donec pretium solveret, nihil per eum servum adquirere poterit: quoniam non videtur traditus is (14), cujus possessio per locationem retinetur a venditore: Periculum ejus servi ad emptorem pertinet, quod tamen sine (15) dolo venditoris intervenerit.

De mora.

17. Pomponius lib. 31. ad Quintum Mucium.

ILlud sciendum est, cum (16) moram emptor adhibere cœpit, jam non culpam, sed dolum [malum] tantum præstandum a venditore. Quod si per venditorem et emptorem mora fuerit, Labeo quidem scribit (17), emptori potius nocere, quam venditori, moram adhibitam: Sed videndum est, ne posterior (18) mora damnosa ei sit. Quid enim, si interpellavero venditorem, et non dederit id, quod emeram; deinde, posteriore (19) offerente illo, ego non acceperim? Sane hoc casu nocere mihi deberet. Sed si per emptorem mora fuisset; deinde cum omnia in integra essent, venditor moram adhibuerit, cum posset se exsolvere, æquum est, posteriorem moram venditori nocere.

De oneribus habitationum finitis. 1. *De evictione.*

18. Papinianus lib. 3. Responsorum.

HAbitationum oneribus morte libertorum finitis, emptor domus ob eam causam venditori non tenetur, si nihil aliud convenit, quam ut habitationes secundum defuncti voluntatem super pretium libertis præstarentur.

§. 1. Ante (20) pretium solutum dominii quæstione mota, pretium emptor solvere non cogetur, nisi (21) fidejussores idonei a venditore ejus evictionis (22) offerantur.

De mora in pretio solvendo.

19. Hermogenianus lib. 2. Juris Epitomarum.

VEnditori si emptor in pretio solvendo moram fecerit, usuras (23) dumtaxat præstabit, non omne omnino,

(1) Poterat enim in jus vocari, quia non erat summus magistratus, et cum imperio. Cic. 2. *in Verrem.* 13. Gell. 13. *ex Varrone.*

(2) Litem suam facit judex, cum potestate abutitur. adde *l. ædiles. infr. de via publica.*

(3) *l.* 2. *supr. eod.*

(4) Si vendita materia furto perierit ante traditionem, venditoris damno fit: si post, emptoris: videntur autem trabes traditæ, quas emptor signavit. *Synops. Basilic.* 19. *tit.* 6. *c.* 7. *De materia* dixi *ad leg.* 12. *supr. de usufruct.* Materia autem hic, ligna ad ædificandum parata. §. 29. *Inst. de rerum divis.* adde *l.* 167. *l.* 168. *infr. de verb. signif. l.* 7. *supr. ad exhibend.*

(5) Imo signatione res non videtur tradita. *l.* 1. §. 2. *supr. eod.* An hic aliud in trabibus quam in doliis vini signatis? Si aliud, cur aliud? An quia vini dolia signari in alium finem possunt, quam ut tradita habeantur: trabes non possunt signari ob alium finem?

(6) Signatio interdum habetur pro traditione: vide quæ notavi ad *l.* 1. *in pr. supr. eod.*

(7) Id genus vini doliare. *l.* 1. §. *ultim. supr. eod.*

(8) Vide quæ notavi de adfirmatoribus ad *l.* 12. §. 13. *supr. mandati.*

(9) Vini doliaris venditi periculum emptoris est, etiam ante degustationem.

(10) Paria sunt, male degustare, et non degustare.

(11) Decipit emptorem venditor, qui eum non admonet vitiorum rei emptæ. adde *l.* 14. *in fin. infr. de liberali.* qui denique eum certiorem non facit, rem duraturam non esse.

(12) V. *l.* 3. *C. h. t.*

(13) Emptor servi, eum conductum a venditore rogare potest, donec pretium solvat. adde *l.* 37. *infr. de acquir. vel amitt. possess.* idem precario rogare potest. *l.* 20. *infr. de precario.* Id genus possessionis, neque unum est, neque plenum. Itaque qui servum ita conductum aut precario habet, nihil per eum adquirit. Quid ejus servi, cujus periculum est, an venditoris, aut emptoris potius? emptoris, *ut hic.*

(14) Per colonum enim possidemus, *l.* 25. §. 1. *l.* 37. *infr. de adq. vel amitt. possess.* ut et per ipsum rei emptorem, donec pretium rei nobis ab eo solvatur, *ut hic.* et contra. Nam etsi venditor non teneatur præcise transferre dominium rei venditæ, si tamen venditor in instrumento fatetur se constituere nomine emptoris rei venditæ possessorem, his verbis rei possessionem se ei tradidisse demonstraverit: Nihil enim interest, an quis per seipsum rem venditam prehendat, ingrediaturve, an per alium. Quid, si venditor constituit se nomine emptoris precario possidere? in emptorem sola civilis possessio, non naturalis, transfertur. Ferrariensis, *formula* 37. *summa* 12. Bartol. post Accursium notat requiri, ut aliquis possideat civiliter et naturaliter, ad hoc, ut faciat fructus suos, id est, neminem fructus rei suos facere, nisi civiliter et naturaliter possideat.

(15) V. *l.* 5. *supr. eod. l.* 37. *infr. de act. empt.*

(16) Mora ubi solius est emptoris, ipsi tantum auctori nocet, *ut hic.* ubi emptoris, et venditoris, qui postremus eorum moram admiserit, moræ is tenebitur. *vers. quod si.* adde *Synops. Basilic.* 19. *tit.* 6. *c.* 9. 3. Harm. 3. §. 21. Goth. Restituitur hæc lex a Nicol. Burgund. *tract. de peric. et culpa. c.* 7. *n.* 43. Ans.

(17) *l.* 51. *Infr. de act. empt.*

(18) Mora posterior nocet. vide tamen Socinum, *reg.* 27.

(19) *Al.* postea.

(20) Vid. *l.* 17. §. 2. *in fin. infr. de dol. mal. et met. except. l.* 24. *C. de eviction.*

(21) Evictione initio venditionis imminente, emptor pretium alias solvere non cogitur, nisi fidejussores idoneos a venditore accipiat, *ut hic.* Quid in hac specie, num recte postulabit fidejussorem adversus quoscumque, qui postea litem movere possunt, vel poterunt? an adversus eum tantum, qui tum agat? etiam in quoscumque, *l. ult.* §. 1. *supr. tit. prox.* v. *interpretes in l. si post perfectam.* 24. *C. de evict.* et ita Jacobus de Arena, Richardus Malumbra, et Cynus putant. Unde quidam hoc εὕρημα, hanc cautelam emptori suggerunt, uti ne pretium ita venditori solvat, certos homines summittat, qui litem rei venditæ nomine venditori moveant.

(22) Gratia scilicet.

(23) Usuras pretii, ob moram in eo venditori numerando, præstat emptor. An et lucrum omne, quod venditor ex pretio etiam supra legitimum usurarum modum facere potuit? non præstabit, *ut hic.* adde *Synops. Basil.* 19. *tit.* 6. *c.* 11. 5. Harm. 3. §. 63.

quod venditor, mora non facta, consequi potuit, veluti si negotiator fuerit (1), et, pretio soluto, ex mercibus plus (2), quam ex usuris, quærere potuit.

TIT. VII.
DE SERVIS EXPORTANDIS (3), VEL SI ITA MANCIPIUM VENIERIT, UT (4) MANUMITTATUR, VEL CONTRA (5).

De servo exportando, et legis remissione.

1. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

SI fuerit distractus servus, *ne aliquo loci moretur*, qui vendidit, in ea conditione est, ut possit (6) legem remittere, ipse Romæ (7) retinere: Quod et Papinianus lib. III. respondit, *propter* (8) *domini enim* (inquit) *securitatem custoditur lex*, *ne* (9) *periculum subeat.*

De interdictione Italiæ.

2. MARCIANUS lib. 2. Publicorum.

EXportandus si venierit ab Italia, in provincia (10) morari potest: nisi specialiter prohibitum fuerit.

3. PAULUS lib. 50. ad Edictum.

SI quis hac lege veniit, *ut intra certum tempus manumittatur*, si non sit manumissus, liber fit: si tamen is, qui vendidit, in (11) eadem voluntate (12) perseveret, heredis voluntatem non esse exquirendam.

De minore vendente servum, ut manumittatur.

4. MARCELLUS lib. 24. Digestorum.

SI (13) minor viginti annis servum tibi in hoc vendiderit, [et tradiderit,] *ut eum manumitteres*, nullius (14) momenti est traditio, quamquam ea mente tradiderit, *ut* (15), *cum viginti annos ipse explesset*, *manumitteres*: non enim multum facit, quod distulit libertatis præstationem, lex quippe consilio ejus quasi (16) parum firmo restitit.

De interdictione pomerii.

5. PAPINIANUS lib. 10. Quæstionum.

CUi, pacto venditoris, *pomerio* (17) *cujuslibet civitatis interdictum est*, urbe (18) etiam interdictum esse videtur. Quod quidem alias cum Principum mandatis præciperetur, etiam naturalem (19) habet intellectum, ne scilicet qui careret (20) minoribus, fruatur majoribus.

De pacto, ne ancilla manumittatur, neve prostituatur, et de stipulatione pœnali. 1. De eo, quod interest.

6. IDEM lib. 27. Quæstionum.

SI venditor ab emptore caverit, *ne serva manumittetur*, *neve prostituatur*, et aliquo facto, contra quam fuerat exceptum, evincatur, aut libera judicetur, et ex stipulatu pœna petatur, doli exceptionem quidam obstaturam putant: Sabinus, non obstaturam: Sed ratio faciet, ut jure (21) non teneat stipulatio, si *ne manumitteretur*, exceptum est: nam incredibile est, de actu manumittentis, ac (22) non potius de effectu beneficii cogitatum: cæterum si *ne prostituatur*, exceptum est, nulla ratio occurrit, cur pœna peti, et exigi non debeat, cum et ancillam contumelia adfecerit, et venditoris affectionem (23) forte, simul et verecundiam læserit: etenim alias, remota quoque stipulatione, placuit ex vendito esse actionem.

§. 1. Si quid emptor, contra quam lege venditionis cautum est, fecisset, [aut non fecisset,] nobis aliquando (24) placebat, non alias ex vendito propter pœnam

(1) Imo eo casu lucri cessantis aut spei lucri habenda ratio est. *l. 2. in fin. supr. de eo quod certo.* Respondeo, certi lucri initur ratio in eo, qui negotiari solitus est, quique si pretium habuisset, lucrum præsens habere potuisset: Aliud est in eo, qui negotiari non est solitus: tunc enim incerti lucri habenda non est ratio: Multa enim accidere possunt, quæ lucrum impediant: et in lege Aquilia non consideratur futurum lucrum, quod spe tantum erat, propter ejus incertitudinem, *l. 29. §. 3. supr. ad legem Aquil.* et ita Corrasius has leges conciliat 3. *Miscell.* 14. sed præstat, dictam legem secundam ad trajectitiam pecuniam referri.

(2) Lucrum ex mercibus suis negotiator facere etiam supra legitimum usurarum modum potest: neque id cum facit, injuria facit, aut ut improbus fœnerator. Id enim lucri genus jure licitum.

(3) *L. 4. Cod. 55.* Τῦ μὴ διάγειν ἔν τινι τόπῳ, 19. *Eclog. 17. vers. 7.*

(4) *L. 4. Cod. 57.*

(5) Additur in Ecloga, *ibid.* καὶ περὶ χειρὸς ἐπιβολῆς, de manus injectione: quo pertinet *l. 9. infr. eod.*

(6) Ut in omnibus quæratur, an domini voluntate Romam venerit. *l. 2. C. si servo export.*

(7) Et Romæ. *Halo.*

(8) Renunciari pacto prohibitorio potest ab eo, cujus favore fuit introductum. *Bald.*

(9) Solent enim ita plerumque vendi, *ne quo loco morentur, ubi venditori nocere possint.*

(10) Limitata dispositio limitatum producit effectum. *Bald.* adde *l. 63. supr. de contrah. empt.*

(11) Adde *l. 27. §. 2. l. 30. in fin. supr. mandati. l. 15. Infr. de manumission. l. 6. in fin. C. si mancipium ita fuerit.*

(12) Imo, voluntatem mutare non potest. *l. 1. in fin. Infr. qui sine manumiss.*

(13) *Synops. Basil.* 19. *tit.* 17. *c.* 1.

(14) *l. 31. Infr. de legat. 2. l. 7. in fin. infr. qui, et a quibus. l. 66. infr. de verb. oblig. l. 4. C. qui manumittere.*

(15) Tempore prohibito facta non valent, licet effectus sit dilatus in tempus concessum, quoties nimirum lex negotio vel ab ipso ejus initio resistit, *ut hic.* secus si prohibitio ad effectum, non ad initium refertur. *l. in tempus. 62. infr. de hered. inst.*

(16) Consilium minoris viginti annis, parum firmum lege præsumitur.

(17) Κωλύθη τῦ προαστείυ, *Eclog. c.* 5. Est igitur προάστειον, pomerium, suburbanum, anteurbanum. de pomerio Urbis v. Varronem, Livium 1. *et* 13. Gell. 14. *et* 15. *c.* 27. Tacitum 12. Aggenum Urbicum, et Frontinum, Pollucem 9. Majoragium. 3. *Miscell.* 13.

(18) Patria sua, *l. 7. §. 13. Infr. de interdict. et releg.* Roma sc. *Duar.* adde *l. ult. C. si servus export.* urbe, qua venit, quod Demostheni et Æliano est vendere ἐπ' ἐξαγωγῇ.

(19) *Naturalis intellectus* est, qui a natura: *A natura*, hoc est, quæ omnibus hominibus, et in omnes homines ex æquo fusa est. adde *l. 13. §. 7. Infr. de excus. tutor.*

(20) Scil. majoribus removetur, qui a minoribus est remotus. *l. 4. supr. de senator. d. l. 7. in fin.*

(21) Jure non tenent, quæ ipso jure non tenent. v. *l. 122. §. 5. in fin. infr. de verbor. obligation.*

(22) *Actus* et *effectus* differentia: *Actus*, facti: *Effectus*, juris est.

(23) Affectionis sinceræ et honestæ in actionibus ratio habetur, *adde l. 7. infr. eod.*

(24) *l. 7. infr. eod.* quæ est desumpta ex libro decimo quæstionum ejusdem Papiniani: hæc autem lex ex vigesimo septimo. et ita lex sequens *septima* ab hac corrigitur. Ita sane quidam putant esse. At mihi primum non tanti librorum Papiniani, quanti hæc Pandectarum dispositio est. Dicemus itaque hanc, ut priorem, proxima, et posteriore lege mutari, eo magis, quod sequentis legis ratio tota ab æquitate, et bono sit: et alioquin, hæc etiam lex, a viro bono. Hæc cum exstent, tanti nobis non fuerit contraria Sabini auctoritas, quanti æquum ipsum et bonum. Et vero denegatæ hoc casu actionis hanc rationem adferunt Græci, *Synops. eod. c. 5. in fin.* ὀργῆς ἀποπλήρωσις οὐκ ἔχει διαφέρον, *Iræ satisfactio non habet quod intersit.* Addunt tamen illo loco Græci actionem dari venditori eo casu, si propterea minoris servum vendidit, ut indignationi, dolori, duritiei, et inhumanitati satisfieret. Hoc illi casu venditorem utiliter agere posse existimant. Ego contra, propter superiores, quas protuli rationes, ac maxime vero, quod juris et injuriæ summum sit discrimen, neque hanc potestatem injurioso homini jus faciat, ut vindictam suam exerceat, vel ut juris nomine abutatur, ad sævitiam suam in servos exercendam. Ideo magis nobis amplectendum est, quod immanis sævitia dominorum novis legibus sit restricta: ut sævitiæ nomine, servos etiam abalienare cogantur domini, et quidem bonis conditionibus, non sibi tantum, sed et servo. *l. 2. supr. de his, qui sunt sui.* Contra qui senserint, Læstrigonum et Cyclopum gentem, conscientia victi, auxerint: nisi citra vindictam, aut sævitiam, intersit venditoris servum venditum, in Italia non esse, ut a quo forte insidias aut quid tale metuat.

*

hominii irrogatam agi posse, quam si pecuniæ ratione venditoris interesset, veluti quia pœnam promisisset: cæterum viro bono non convenire credere, venditoris interesse, quod animo sævientis satisfactum non fuisset. Sed (1) in contrarium me vocat Sabini sententia, qui utiliter agi ideo arbitratus est, quoniam hoc (2) minoris homo venisse videatur.

Si pœna promittitur pacto nudo, non potest exigi, nisi intersit. Bart.

7. Idem lib. 10. Quæstionum.

SErvus ea lege veniit, *ne* (3) *in Italia esset: quod si aliter factum esset, convenit citra* (4) *stipulationem, ut pœnam præstaret emptor*: Vix (5) est, ut eo nomine vindictæ ratione venditor agere possit: acturus utiliter, si non servata lege, in pœnam, quam alii promisit, inciderit. Huic consequens erit, ut hactenus agere possit, quatenus alii præstare cogitur: quidquid enim excedit, pœna (6), non (7) rei persecutio est. Quod si, *ne pœnæ causa exportaretur*, convenit, etiam affectionis (8) ratione recte agetur. Nec (9) videntur hæc inter se contraria (10) esse, *cum beneficio* (11) *adfici hominem, intersit* (12) *hominis*: enimvero (13) pœnæ non (14) irrogatæ indignatio solam duritiem (15) continet.

Si venditor voluntatem mutaverit.

8. Idem lib. 27. Quæstionum.

QUæsitum est, si quis proprium servum vendidisset, et, *ut manumitteretur intra certum tempus*, præcepisset, ac postea mutasset voluntatem, et emptor nihilominus manumisisset, an aliquam eo nomine actionem haberet? Dixi, ex vendito actionem, manumisso servo, vel mutata venditoris voluntate, evanuisse (16).

Si emptor servum vendiderit eodem, vel diverso pacto.

9. Paulus lib. 5. Quæstionum.

TItius servum vendidit ea lege, *ut si Romæ moratus esset, manus* (17) *injicere* (18) *liceret*: emptor alii eadem lege vendidit: servus fugit a secundo emptore, et Romæ moratur: Quæro, an sit (19) manus injectio (20), et (21) cui? Respondi: In fugitivo non est dubitandum, nihil contra legem factum videri, quia (22) nec domino auferre se potest, nec (23) qui in fuga est, ibi moratur: quod si [ex] voluntate (24) secundi emptoris, contra legem moratus sit, potior (25) habendus est, qui auctor fuit legis: et (26) posterior, magis admonendi emptoris, et liberandi se eandem legem repetierit: nec potest aliquo modo auferre legem sui venditoris, cujus conditio exstitit: nam et si pœnam promisisset, teneretur, licet ipse quoque stipulatus esset: sed in pœna promissa duæ (27) actiones

(1) Hic locus ostendit Papinianum variasse, *l.* 22. §. 3. *C. de furt.* v. Cujac. in hunc locum. 2. *obs.* 37. *præsertim in fin. et* 4. *ad Africanum. fol.* 39. Porro variare an et quatenus liceat, v. *l.* 75. *infr. de reg. jur.*

(2) Res vendita cum pacto aliquo, minus valet, quam cum libera vendita est. adde *l.* 13. *infr. de verb. oblig.* pacto quippe hujusmodi minuitur rei libertas. Pactum rei additum, pars ejus intelligitur.

(3) Et sic, ut exportaretur.

(4) Ut in casu *l.* 11. *in fin. supr. de religiosis*. et in usuris. *l.* 3. *C. de usuris.*

(5) Observa jus æquum et humanum; nec puta per legem superiorem id corrigi; ut ibidem plenius ostendi.

(6) Vindicta.

(7) Aliud *pœna*, aliud *rei persecutio.*

(8) Affectionis ratione interdum actio permittitur, ut *in l.* 54. *supr. mandati.* adde *l.* 6. *in fin. princ. supr. eod.*

(9) Stipulari pœnam, si servus in Italia fuerit, et si pœnæ causa fuerit exportatus, ita non contraria sunt, ut suo tamen modo contraria sint, vel diversa. Priore casu, pœnam possis petere, quatenus alii præstare cogeris, *ut hic.* hoc est, si tua intersit pecuniæ ratione, *l.* 6. *Supr. eod.* non alias: Durus enim homo videare, si ob id agas, quod sævitiæ tuæ non sit satisfactum. Posteriore casu pœnam possis recte petere, etiam si nihil pecuniæ ratione tua intersit: Nam cum stipularis ab emptore pœnam, si servum exportaverit, pœnæ causa, viri boni officio atque munere fungeris. *l.* 6. *Supr. eod.* Tua interest id non fieri, quia vir bonus es, quia cujusque hominis interest hominem beneficio adfici: affectionis justæ, non injustæ habetur hæc ratio: Justa affectio est, servum non exportari: Injusta, animo tuo sævienti satisfieri, *d. l.* 6. vindictæ et duritiei tuæ rationem haberi, *hac lege.*

(10) Contraria postulans non audiendus.

(11) Beneficio adfici hominem, hominis interest, ut *in l.* 1. §. *pen. et ult. S. pr. de periculo.* v. Cic. 2. *Officiorum.*

(12) Interest hominis hominem beneficio adfici: societatem enim et cognationem quandam inter nos constituit natura. *l.* 3. *supr. de justit. et jur.*

(13) *Durus* homo est, qui hoc ipso indignatur, quod ex animi sui sententia ac sævitia alteri pœna non sit irrogata, *ut hic.* Ita Cajus Fimbria notatur merito, quod, cum in funere C. Marii curasset Scævolam vulnerari, sanctissimum atque ornatissimum civitatis Romanæ virum, ei diem Scævolæ dixit, postquam comperit eum posse vivere: Cum ab eo quæreretur, quid tandem accusaturus esset eum, quem pro dignitate ne laudare quidem quisquam satis posset, dicunt hominem, ut erat furiosus, respondisse, quod non totum telum corpore recepisset. Vide Ciceronem *pro Sexto Roscio Amerino.* 9. Valer. 11.

(14) Id est, vindictæ.

(15) Κακοθελὲς, 19. *Synops.* 17. *c.* 7. σκληρότητα καὶ ἀπανθρωπίαν vocavit, *c.* 5.

(16) Cur? Quia quando pactum de non manumittendo servo opponitur tertii gratia, puta emptoris, non potest per venditorem in ejus præjudicium revocari. *Baldus.*

(17) *Manus injectio* (quæ Græcis χειρὸς ἐπιβολὴ, *Synops. eod. in script. tituli*) in legibus duodecim Tabularum permittebatur adversarii in jus vocandi, itemque addicti vindicandi causa, ut illo loco, *manus injectio esto.* et alio, *si calvitur, pedemve struit, manum endo jacito.* qua de re scripsi ad leges duodecim Tabularum. Interdum manus injectio permittitur domino, servi sui vindicandi causa. vid. *l.* 1. *C. si servus export.* interdum auxilii ferendi causa, *ut in fine hujus legis.* adde *l.* 20. *Infr. de manum. l.* 54. *C. de decurion.* Tertull. 1. *adversus Marcionem.* quodammodo injecta manu detinens adversarii sensum.

(18) *Eclogæ ibidem, in Epigraphe l.* 1. *l.* 2. *C. si serv. export.*

(19) In servum Romæ morantem.

(20) Vel an servus commissus sit. *l.* 16. §. 4. *infr. de publican.*

(21) An primo venditori, an secundo?

(22) Ἐναντιότητι utitur Paulus: Servus domino se auferre fuga, seu fugiendo non potest: servus dominum possessione sua privare per fugam non potest, seu domino subvertere possessionem non potest. *l. Pomponius.* 13. *l. rem.* 15. *Infr. de adquir. vel amitt. possess. l. ult.* §. *servi.* 4. *Infr. de public. l. non solum.* 33. §. *si rem* 5. *Infr. de usurpat.*

(23) Ἀντιπαραστάσει hac utitur Paulus: etiamsi servus per fugam se domino auferre posset, quia tamen in fuga est, ibi, ubi in fuga sit, morari dici non potest: Et non moratur, ubi agit ad fugam. *l. servus.* 82. *infr. de leg.* 3. Hæc sunt contraria, demorari, et esse in fuga: stare et fugere. Fugitivi et erronis nullæ sunt sedes certæ.

(24) Vide quæ scripsi ad *l.* 12. *in fin. infr. quæ in fraud. creditor.*

(25) Pactum manus injectionis adjectum contractui, rem venditam ita afficit, ut a quolibet possessore vel successore possit auferri.

(26) Nec posterior, qui magis admonendi emptoris et liberandi gratia, eandem legem repetierit, poterit aliquo modo etc. *Hal.*

(27) Non una ex vendito, alia ex stipulatu, sed una, qua ipse, altera, qua alius ei tenetur. *Accursius.*

...nt: manus autem injectio in servum competit. † Quod prior ita vendidit, *ut prostituta libera esset*, posterior, *manus injicere liceret*, potior est libertas, quam manus injectio. Plane, si prior lex manus habeat injectionem, posterior libertatem, favorabilius dicetur, liberam ...re, quoniam utraque conditio pro mancipio additur, et ...ut manus injectio, ita libertas eximit eam injuriam (1).

De libertate collata in tempus mortis emptoris.

10. SCÆVOLA lib. 7. Digestorum.

Um (2) venderet Pamphilam, et Stichum, venditioni inseruit pactum conventum, *uti ne eadem mancipia, Pamphila et Stichus, quos minorato* (3) *pretio vendidit, alterius servitutem, quam Seii paterentur, post* (4) *mortemque ejus in libertate morarentur* (5): Quæsitum est, an hæc mancipia, de quibus inter emptorem et venditorem convenit, post mortem emptoris jure ipso liberata sint? Respondit, secundum constitutionem *Divi Adriani* super hoc prolatam, Pamphilam et Stichum, de quibus quæreretur, si manumissi non sint, liberos non esse. *Claudius*: Divus Marcus ex lege dicta libertatis in vendendo, quamvis (6) non manumissos fore liberos in Semestribus (7) constituit, licet in mortis tempus emptoris distulit venditor libertatem.

(1) *Al.* ab injuria. Ita manus injectio plerumque fiebat, auxilii ...endi causa adversus injuriam servorum pudicitiæ vel similibus mo... ...itatum.

(2) Vide quæ scripsi ad *l.* 122. §. *Flavius infr. de verb. oblig.* ...h. Adde Hotomann. 4. *obs.* 4. Cujac. *lib.* 10. *obs.* 21. Ant. ...b. *conject. lib.* 14. *cap.* 4. Aus.

(3) Id est, minore.

(4) Pactum valet, ut ne servus venditus fiat liber, nisi post ...rtem emptoris.

(5) Ad hanc clausulam, *ut in libertate morarentur*, referenda constitutio D. Hadriani, non D. Marci, de qua *infr. eod.* vi... *Cujac.* 10. *obs.* 21.

(6) Constitutio divi Marci et Commodi (ad quorum ætatem pervenit Cervidius Scævola hujusce legis auctor) servum ea lege venditum, *ut manumitteretur*, cessante emptore, ipso jure liberum facit, atque ideo repræsentat, quod facere emptor debuit. *l. ult. C. si manc. p. ita fuerit.* Cujac. 10. *obs.* 21. adde *l.* 11. §. 1. *supr. de minoribus.* vide Hotomannum 4. *observ.* 4.

(7) Semenstria, vel semestria D. Marci, *l.* 46. *supr. de pactis. l.* 12. *infr. de acqu. vel omitt. heredit.* §. 1. *Inst. de excus.* ubi Theophilo dicuntur ἑξαμηνιαῖαι διατάξεις, *ibid. scripsi.* quæ in semestribus consiliis constituta, et ab eo rescripta. Nam semestria Augustum sibi consilia instituisse, Suetonius in Augusto, c. 35. et Dion. *lib.* 55. et Zonaras in Augusto scribunt. Glossis veteribus utriusque testamenti semestria dicuntur liber, in quo sex mensium actiones continentur.

LIBER NONUSDECIMUS.

TIT. I.

DE (1) ACTIONIBUS (2) EMPTI (3), ET VENDITI (4).

Si non tradatur. 1. *De servitute celata. De bona fide.*

1. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

SI res vendita non tradatur (5), in id (6), quod interest (7), agitur (8): hoc est, quod rem habere interest emptoris: hoc (9) autem interdum (10) pretium egreditur, si pluris interest, quam res valet, vel empta est.

§. 1. Venditor, si, cum (11) sciret deberi servitutem, celavit (12), non evadet ex empto actionem: si modo eam rem emptor ignoravit: omnia enim, quæ contra bonam fidem (13) fiunt, veniunt in empti actionem. Sed scire venditorem, et celare (14), sic accipimus, non solum si non admonuit (15), sed et si negavit servitutem istam deberi, cum esset ab eo quæsitum: sed et si proponas, cum ita dixisse, *Nulla quidem servitus debetur, verum, ne* (16) *emergat inopinata servitus, non teneor*, puto eum ex empto teneri: quia servitus debebatur, et scisset (17): sed si id egit, ne cognosceret emptor aliquam servitutem deberi, opinor, eum ex empto teneri. Et generaliter dixerim, si improbato more versatus sit in celanda servitute, debere eum teneri, non si securitati suæ prospectum voluit. Hæc ita vera sunt, si emptor ignoravit servitutes: quia non videtur esse celatus, qui scit, neque certiorari (18) debuit, qui non ignoravit (19).

De modo fundi. 1. *De possessione.*

2. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

SI in emptione *modus* (20) dictus est, et non præstatur (21), ex empto (22) actio est.

§. 1. *Vacua* possessio emptori tradita non intelligitur, si alius in ea legatorum fideive commissorum servandorum causa in possessione est, aut creditores bona possideant. Idem dicendum est, si venter in possessione sit: nam et ad hoc pertinet vacui (23) appellatio.

De fructibus. 2. *De servitutibus.* 3. *De mora. De rei æstimatione.*

3. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

RAtio (24) possessionis, quæ a venditore fieri debeat, talis est, ut, si quis eam possessionem jure (25) avocaverit (26), tradita possessio non intelligatur.

§. 1. Si emptor *vacuam possessionem tradi* stipulatus sit, et ex stipulatu (27) agat, fructus non venient in eam

(1) Hunc titulum in Synopsin contraxit Charondas *lib.* 3. *verisimil. cap.* 12. et in eundem scripsit Gabriel Mu:læus. *Mod.*

(2) *L.* 4. *Cod.* 49. Paulus 2. *sent.* 17. 19. *Synops. Basil. eod. cap.* 1.

(3) *Ex empto* actione utitur is, qui emit. *l.* 11. *infr. eod.*

(4) *Ex vendito* actione utitur venditor ad ea consequenda, quæ ei ab emptore præstari oportet. *l.* 13. §. 19. *infr. eod.*

(5) Tradi rem, et restitui stipulationes, merum factum continere, hinc colligit Zasius, 2. *Respons.* 20. cum id, quod interest, hic succedat loco rei.

(6) *l.* 11. §. 9. *infr. l.* 4. 10. 12. *C. h. t. l.* 68. *in fin. supr. de contrahend. empt.*

(7) Id, quod interest, nihil aliud est, quam utilitas, quæ mihi abest, quamque adipisci potui, quæ vel jurejurando actoris, vel officio judicis, æstimatur. *l.* 15. §. 7. *infr. quod vi.* et modo tanti, quanti res est, *l.* 11. *infr. de re judicat.* (ut ita plane tunc idem sit rei pretium, et id, quod interest) modo minoris est, quam res, *l.* 9. *in fin. supr. ad exhibend.* modo pluris, *ut in hac lege.* et hoc postremo genere pluris æstimatur utilitas, quam sit res: sane quod excedit verum pretium, pœna est: cui tamen modus injectus est a Justiniano. Cujac. 9. *obs.* 31. *l. unic. C. de sententiis, quæ pro eo.* v. *l.* 5. *supr. de in lit. jurand.*

(8) Vide Molinæum *de eo, quod interest. num.* 83. Vandum *lib.* 1. *quæstion. var. quæst.* 9. Pileum *quæst.* 116. Mod.

(9) Id, quod interest, pretium rei egredi potest, si pluris intersit, quam res valeat, vel empta est. *Synops. Basil. eod. c.* 1.

(10) Imo, nunquam, *l.* 21. §. 3. *infr. eod.*

(11) Tunc enim dolum committit, ideoque tenetur. v. *l.* 6. §. 8. *infr. eod.*

(12) Celans servitutem venditor ignoranti emptori, empti actioni tenetur: scienti, non tenetur.

(13) Mala fides est celare emptorem.

(14) Celat servitutem, et qui non admonet, et qui interrogatus negat servitutem deberi, sed et qui id agit, ne cognosceret emptor aliquam servitutem deberi: et breviter, qui improbato more versatur in celanda servitute.

(15) ὕςερ λxγίx. Is enim celat emptorem, qui interrogatus non tantum negat mendaciter servitutem deberi, sed et qui ultro non admonet. v. Cic. 3. *Off.* adde *l.* 39. *in fin. Infr. eod.*

(16) *Forte legendum*, ut emergat, vel si emerget.

(17) *Al.* scivit.

(18) c. 31. *de reg. in* 6. *l.* 43. §. 1. *supr. de contrah. empt. l.* 12. *in fin. C. de contrah. stipulatione.*

(19) Tunc enim non ab alio, sed a seipso decipitur. *l.* 16. *supr. de rei vind.* et volenti dolus non infertur, *l.* 9. *C. h. t. l.* 145. *infr. de reg. jur.* etiam in transactione, et donatione. *l.* 34. *C. de transact.*

(20) Modus agri in fundorum venditionibus plerumque dicebatur, *ut hic. l.* 13. §. 14. *l.* 42. *infr. eod.* dixi *ad l.* 7. *in fin. supr. de peric. et commod. rei vend. l. qui fundum.* 40. §. *qui agrum.* 2. *supr. de contrah. empt.* Modum ita dictum venditor præstare actione ex empto cogitur emptori, *ut hic. Synops. eod.* c. 2.

(21) Non præstatur, quoties minor invenitur. *l.* 4. §. 1. *l.* 6. §. 4. *infr. eod. l.* 45. adde *et leg.* 69. *in fin. infr. de evict.*

(22) Olim in duplum: Hinc Paulus 2. *sent.* 17. distracto, inquit, fundo, si quis de modo mentiatur, in duplo ejus, quod mentitus est, officio judicis æstimatione facta convenitur. *et lib.* 1. *tit.* 19. §. 1. Quædam actiones, si a reo inficientur, duplantur, veluti judicati, depensi (restitue *depositi*): item de modo agri, cum a venditore emptor deceptus est, *et* 5. *tit.* 5. §. 7. dixi ad Ciceronem 3. *Offic.*

(23) Vacua possessio non traditur emptori, si in ea sit tertiu aliquis qui ventris, legati, fideicommissi, vel debiti nomine, de vacua possessione agit. *l.* 12. *C. de probation.*

(24) *Al.* datio, *al.* traditio. Cujac. 13. *obs.* 35. et Hotom. *quæst illust.* 11. Hinc Cujac. 11. *obs.* 19. definit, *traditionem esse da tionem possessionis.*

(25) Non *traditur* possessio, quæ jure avocari potest: nec enim videtur datum, quod ita datur, ut habere non possis. *l.* 29. §. 3 *Infr. de leg.* 3. facit *l.* 22. *infr. de acquir. vel amitt. possess. l.* 4 §. 12. *Infr. de usurp. et usucap.*

(26) *Traditum* non videtur, quod jure avocari potest. adde *l.* 1 *C. fin. regund.*

(27) Qui simpliciter *fundum* (non conjunctim rem, vacuamqu possessionem, *l.* 4. *Infr. de usuris.*) *tradi* stipulatur, vacuam possessionem: sed vacuam possessionem sine fructibus stipulatur, lice mora in tradendo sit commissa, *ut hic.* Imo, qui eo casu agit e stipulatu, non sine fructibus, si moram committi contigerit, possessionem stipulatur, cum quanti sua intersit, consequi debeat. 114. *Infr. de verb. oblig.* Respondeo, tunc interesse venire, no fructus: hi cum petuntur, omnes: illud quoties petitur, quaten mea interest, dumtaxat consequor. Atqui fructus consequor ob moram eo casu, si ex empto egero, *ut hic. in fin.* Cur tam varie actio ex empto, bonæ fidei: ex stipulatu, stricti juris est.

actionem: quia (1) et qui *fundum dari* stipularetur, vacuam (2) quoque possessionem tradi oportere, stipulari intelligitur, nec (3) tamen fructuum præstatio ea stipulatione continetur (4), neque rursus plus debet esse in stipulatione, sed ex empto superesse ad fructuum præstationem.

§. 2. Si iter, actum, viam, aquæductum per tuum fundum emero, vacuæ possessionis traditio nulla est: itaque cavere debes, per (5) te non fieri, quo minus utar.

§. 3. Si (6) per venditorem vini mora fuerit, quo minus traderet, condemnari eum oportet, utro tempore pluris vinum fuit (7), vel quo venit, vel quo lis in condemnationem deducitur, item quo loco pluris fuit, vel quo venit, vel ubi agatur.

§. 4. Quod si per emptorem (8) mora fuisset, æstimari oportet pretium, quod sit, cum agatur, et quo loco minoris sit. Mora autem videtur esse, si nulla difficultas venditorem impediat, quo minus traderet, præsertim si (9) omni tempore paratus fuit tradere. Item non oportet ejus loci pretia spectari, in quo agatur: sed (10) ejus, ubi vina tradi oportet: nam (11) quod a (12) Brundusio vinum venit, etsi venditio alibi facta sit, Brundusii tradi oportet.

De dolo promissoris, de dupla. 1. *De modo agri.*

4. Paulus lib. 5. ad Sabinum.

SI servum mihi ignoranti, sciens (13) furem, vel noxium esse, vendideris, quamvis duplam promiseris, teneris mihi ex empto, quanti mea interesset scisse, quia ex stipulatu eo nomine agere tecum non (14) possum, antequam (15) mihi quid abesset.

§. 1. Si (16) modus (17) agri minor inveniatur, pro numero jugerum auctor (18) obligatus est: quia ubi modus minor invenitur, non potest æstimari bonitas loci, qui (19) non exstat: sed non solum, si modus agri totius minor est, agi cum venditore potest, sed etiam de partibus ejus, utputa si dictum est, vineæ jugera tot esse, vel oliveti, et minus inveniatur. Ideo [que] his casibus pro bonitate loci fiet æstimatio.

De venditione ex voluntate, 1. *Vel quasi ex voluntate testatoris.*

5. Idem lib. 3. ad Sabinum.

SI heres testamento quid *vendere damnatus* sit (20), et vendiderit (21); de reliquis (22), quæ per consequentias (23) emptionis propria sunt, vel ex empto, vel ex testamento, agi cum eo poterit.

§. 1. Sed si falso (24) existimans *se damnatum vendere*, vendiderit, dicendum est, agi cum eo ex empto non posse, quoniam doli mali exceptione actor summoveri potest (25): quemadmodum si falso existimans *se damnatum dare*, promisisset, agentem doli mali exceptione summoveret: Pomponius etiam incerti (26) condicere eum posse ait, ut liberetur.

De modo fundi. 1. *De pacto, ut quid fiat.* 3. *De ædificatione prope locum venditum.* 4. *De vise.* 5. *De itinere.* 7. *De filiofamil. vendente.* 8. *De dolo venditoris.*

6. Pomponius lib. 9. ad Sabinum.

TEnetur ex empto venditor, etiam si [agnoverit (27)] minorem fundi modum esse.

§. 1. Si vendidi tibi insulam (28) certa pecunia, et *ut aliam insulam meam reficeres*, agam ex (29) vendito, ut reficias: si autem hoc solum, *ut reficeres eam*, convenisset, non (30) intelligitur emptio et venditio facta, ut [et] Neratius scripsit.

§. 2. Sed si aream tibi vendidi certo pretio, et tradidi

(1) Dandi fundi promissor vacuam quoque possessionem ejus debet tradere.

(2) Vacuam rei possessionem tradere emptori quid est? A nemine occupatam: sic qui castrum restituere alteri promittit, arcem in eo a se ædificatam retinere non potest. *Bart.*

(3) Stipulatione, *vacuam possessionem tradi*, fructus non veniunt. l. 78. *in fin. infr. de verb. oblig.*

(4) Imo, continetur. *l. si stipulatus.* 4. *infr. de usuris*: Ibi rem dari, et vacuam possessionem tradi, convenit; hic, vacuam possessionem tantum. Possis et meo judicio recte dicere, hæc verba Sabini esse, a cujus sententia Pomponius mox recedit his verbis, *sed ex empto superesse ad fructuum præstationem*: quasi dicat, Sabinus putat hac stipulatione *vacuam possessionem tradi*, fructus non contineri, sed ego contra puto actionem ex empto ad fructuum præstationem competere.

(5) Cur *patientia* in incorporalibus, pro traditione habetur? quia in incorporalibus plena non est traditio.

(6) V. *l. vinum.* 22. *supr. de reb. credit. l. ultim. Supr. de cond. triticiaria.*

(7) Venditor a tempore moræ tenetur, quanti plurimi res fuit, rei et temporis ratione: Temporis, inquam, rei venditæ, vel sententiæ, vel intermedii loci, quo venit, vel in quo res vendita petitur.

(8) Emptor, si moram committit in re empta accipienda, nec possit ei venditor rem tradere, æstimationem rei a venditore recipiet. Quam? quanti res valet, cum agitur et quo loco minoris sit.

(9) *Moram committit*, qui nulla difficultate impeditus, cum posset, rem non tradidit.

(10) *l.* 12. §. 2. *supr. depositi. l.* 3. *infr. de rebus auct. judic.*

(11) Ut si a Brundusio v. v. e. v. a. f. s. B. tradi oporteat.

(12) A Brundusio vinum venisse num id dicitur, quod Brundusii tradi oporteat? num quod Brundusii venit? An potius, quod Brundusii est, ut in Comœdia, *ab Andria hæc ancilla est*?

(13) Idem si ignorans. *l.* 11. §. 7. v. *l.* 13. §. 1. *infr. eod.*

(14) Cur non possum? Duplex stipulatio juris vel facti evictionem exigit. *l.* 4. *infr. de doli mal. et met. except.*

(15) Sed ex empto. v. *l.* 30. §. 1. *infr. eod.*

(16) Modus agri si minor inveniatur, pro numero jugerum venditor obligatur, et pro modo pretium minuitur: sin vero non totius agri, sed partis ejus minor est modus (puta vineæ), tunc et bonitatis habetur ratio. *Synops. eod. c.* 4.

(17) V. quæ notavi ad *l.* 2. *supr. eod.*

(18) *Auctor*, est venditor, qui auctoritatem debet. *l. ult. infr. de evict.*

(19) Quod non est, non habet bonitatem, nec malitiam. *Bartolus.* Qualitas enim non potest esse sine subjecto. *Bald.* Æstimari non potest, quod non est.

(20) Potest enim ad id damnari: quod ut intelligatur, v. *l.* 49. §. 8. *infr. de leg.* 1.

(21) Ex ea causa scilicet, quæ necessaria est.

(22) *Ut l.* 27. *infr. de solutionib.*

(23) De quibus *l.* 13. *in fin. et seq. infr. eod.*

(24) Atque ita minime consentiens. *l.* 9. *supr. de contrah. empt.*

(25) Qui petit, quod redditurus est. *l.* 8. *infr. de dol. mal. et met. except.*

(26) Sine causa. *l.* 3. *supr. de condict. sine causa.*

(27) Ignoraverit. *Hal.* ut *l.* 11. §. 7. *infr. eod.*

(28) Molinæus *in labyrintho de divid. et individ. part.* 3. *num.* 35. Mod.

(29) Cur ex vendito? Actione, quæ ex ipso contractu est, utimur ad ea, quæ ex pacto contractui in continenti adjecto sunt promissa. *l. pacta.* 72. *supr. de contrah. empt.* Goth. V. Goedd. *de contrah. stip. c.* 9. *n.* 47.

(30) Cur non emptio facta intelligitur? quia hoc tantum actum est, ut insulam meam reficeres.

ita, *ut insula ædificata partem* (1) *dimidiam mihi retradas* (2), verum est, et ut ædifices, agere me posse ex vendito (3), et ut ædificatam mihi retradas; quamdiu enim aliquid ex re vendita apud te superesset, ex vendito me habere actionem constat.

§. 3. Si locum sepulchri emeris, et propius (4) eum locum, antequam mortuus ibi inferatur, ædificatum a venditore fuerit, poteris ad eum reverti.

§. 4. Si vas aliquod mihi vendideris (5), et dixeris *certam* (6) *mensuram capere*, vel *certum pondus habere*, ex empto tecum agam, si minus præstes: sed si vas mihi vendideris, *ita ut adfirmares integrum*, si id integrum non sit, etiam id, quod eo nomine perdiderim, præstabis mihi: si vero non id actum sit, ut integrum præstes, dolum malum dumtaxat præstare te debere: Labeo contra [putat], et illud solum observandum, ut (7), nisi in contrarium id actum sit, omnimodo integrum præstari debeat: et est verum. Quod et in locatis (8) doliis præstandum, Sabinum respondisse, Minicius refert.

§. 5. Si tibi iter vendidero, ita demum auctorem me laudare (9) poteris, si tuus (10) fuerit fundus, cui adquirere servitutem volueris: iniquum est enim me teneri, si propter hoc adquirere servitutem non potueris, quia dominus vicini fundi non fueris.

§. 6. Sed si fundum tibi vendidero, et *ei fundo iter accessurum* (11) dixero, omnimodo tenebor itineris nomine, quia utriusque rei quasi unus venditor obligatus sum.

§. 7. Si filiusfamilias (12) rem vendiderit mihi, et tradiderit, sicut paterfamilias tenebitur (13).

§. 8. Si dolo malo aliquid fecit venditor in re vendita, ex empto, eo nomine, actio emptori competit: nam et dolum (14) malum eo judicio æstimari oportet, ut id, quod præstaturum se esse pollicitus sit venditor, emptori præstari oporteat.

§. 9. Si venditor sciens obligatum (15) aut alienum vendidisset, [et] adjectum sit, *neve* (16) *eo nomine quid præstaret*; æstimari (17) oportet (18) dolum malum ejus, quem semper abesse oportet (19) in judicio empti, quod bonæ fidei sit.

De mendacio venditoris.

7. IDEM lib. 10. ad Sabinum.

FUndum mihi cum venderes, *deducto usufructu*, dixisti, [*cum*] *usumfructum Titii esse*, cum (20) is apud te remansurus esset: si cœperis eum usumfructum vindicare, reverti adversus te non potero (21), donec (22) Titius vivat, nec (23) in [ea] causa esse cœperit, ut, etiam si ejus ususfructus esset, amissurus eum fuerit: nam tunc (id est, si capite deminutus vel mortuus fuerit Titius), reverti potero ad te venditorem. ✝ Idemque juris est, si dicas eum usumfructum Titii esse, cum sit Seii.

Si prædium liberum pro servo traditur, 1. *Vel contra.*

8. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

SI tibi liberum prædium tradidero, cum serviens tradere deberem, etiam condictio incerti (24) competit mihi, ut patiaris eam servitutem, quam debuit, imponi.

§. 1. Quod si (25) serviens prædium in traditione fecero, quod liberum tibi tradere debui, [tu] ex empto habebis actionem, remittendæ ejus servitutis gratia, quam pati non debeas.

De emptore, qui non vult rem tollere.

9. POMPONIUS lib. 20. ad Sabinum.

SI is, qui lapides ex fundo emerit, tollere eos nolit, ex vendito agi cum eo potest, ut eos (26) tollat (27).

(1) Si rem tibi a me venditam trado, ut in ea quid facias, eoque facto ejus rei pretii partem dimidiam retradas, non est locatio, aut permutatio, sed venditio: quia in hac conventione nominatim, ut §. 1. *supr. eod.* facta est mentio venditionis. Quod si nominatim venditionis non est facta mentio, et pecunia rem superet, emptio: si res pecuniam, permutatio: si utrinque res et pecunia sit æqualis, in dubio intelligitur contractus innominatus. Bart. *ad l. 1. infr. de rerum permutat.*

(2) *Retradere*, est retro dare.

(3) Atqui eo casu venditio non fuit. *l.* 13. §. 1. *infr. de præscr.*

(4) Quam lege statutum. v. *l. ult. supr. finium.*

(5) Vide Anton. Guibertum *lib. 1. quæstion. jur. c.* 13. Molinæum *de eo quod interest. num.* 49. 54. 55. *et* 57. Mod.

(6) Certa et integra promissa emptori sunt præstanda: Certa, puta, certa mensura, certum pondus, integrum. *v. l. 2. supr. eod.*

(7) In venditione, locatione, et commodato vasis alicujus, *l.* 18. §. 3. *supr. commodati.* in dubio intelligitur, ut incorruptum præstetur. *Bartolus.* Quid, si quis nesciens vitiosum vendiderit, vel locaverit? tenebitur in id quod interest accipientis. v. *l.* 19. §. 1. *infr. locati.*

(8) *l.* 19. §. 1. *infr. locati.*

(9) *Laudare auctorem* quid est? nominatim citare, et ad sui defensionem accersere, appellareque eum, qui tibi vendidit, vel a quo rem habuisti, quod vulgo *summare* dicitur. Budæus ex Gell. 2. Macr. 16. Nam *laudare* apud veteres nihil aliud, quam nominare. Festus in *Laudare*. Nonius, *Laudare est verbis efferre*: *et* rursus, *laudare etiam significat nominare.*

(10) Est enim hæc justa causa impedimenti. *l.* 1. *supr. comm. præd.*

(11) *l.* 27. *infr. eod.*

(12) *Filiusfamilias* vendens, sicut paterfamilias, tenetur. *Synops. Bas.* 19. *tit.* 8. *c.* 6.

(13) Venditi nomine, *ut hic.* ut et alibi, depositi, *l* 1. §. 42. *supr. depositi.* et generaliter ex omnibus causis, ut paterfamili[as] obligatur. *l.* 39. *infr. de obligationib. et actionib.*

(14) *l.* 1. §. 1. *supr. eod. l.* 11. §. 15 *in fin. l.* 13. §. 6. [...] *l.* 39. *in fin. infr. eod. l.* 43 *l.* 18. *supr. de contrah. empt.*

(15) Qui alienum, vel obligatum sciens vendidit, tenetur: quamvis pactus fuerit, ne quid eo nomine præstaret. *Synops. eod. cap.* [...]

(16) Id est, ne de evictione teneretur.

(17) Et ita pactum, *Ne quis teneatur de evictione*, non prod[est] venditori qui causam, ex qua res evinceretur, scivit, et tacuit, *hic.* neque emptori res ea nocebit, si modo ignoravit evictione[m] *l.* 1. *in fin. supr. eod.* Bart.

(18) Non ut agat de evictione adversus venditorem (pactum enim contrarium interpositum est) sed ex empto, ex clausula doli, q[ui] sciebat servum alienum, et tacuit. *l.* 30. *in fin. infr. eod.* Bald *ad l. 4. C. h. t. quæst.* 5. paulo aliter distinguit, sed meo ju[di]cio, male.

(19) *l.* 11. *in fin. infr. eod. l.* 12. *supr. de heredit. vel actio[ne] vendit. l.* 14. §. 9. *infr. de ædilit. l. fin. C. cred. evict. pign[or.]*

(20) Et ita venditor in dolo fuisse videtur, cum partim co[n]trahat nomine proprio, partim ut nuncius, cum nuncius non ess[et].

(21) Eoque modo, supervacua adjectio personæ inutilis, aut fa[lsa] demonstratio personæ non vitiat contractum, sed in totum val[et] *l.* 64. *supr. de contrah. empt.*

(22) Ut eo pacto ususfructus mihi adquiratur sub iisdem omnibus qualitatibus et conditionibus, quibus personæ nominatæ quæsitum esset. Bart. *hic.* Bald. *ad l. 6. C. si quis alteri.*

(23) *Al.* vel.

(24) *l.* 35. *supr. de servit. præd. urbanorum. l.* 22. *in fin. su[pr.] de condict. indebiti.*

(25) *l.* 7. §. 3. *Supr. de dolo. l.* 6. §. 4 *supr. commun. præd.*

(26) Sic est in vino vendito. *l.* 1. §. 3. *supr. de periculo.*

(27) Eadem ratione agi potest adversus creditorem, ut debita recipiat.

De concursu actionum.

10. ULPIANUS lib. 46. ad Sabinum.

NOn (1) est novum (2), ut duæ obligationes in ejusdem persona, de eadem re concurrant (3): cum enim is, qui venditorem obligatum habebat, ei, qui eundem venditorem obligatum habebat, heres exstiterit, constat, duas (4) esse actiones in ejusdem persona concurrentes, propriam, et hereditariam (5), et debere heredem institutum, si velit separatim duarum actionum commodo uti, ante aditam hereditatem proprium venditorem convenire: deinde, adita hereditate, hereditarium: quod si prius adierit hereditatem, unam (6) quidem actionem movere potest, sed (7) ita, ut per eam utriusque contractus sentiat commodum. Ex contrario quoque si venditor venditori heres exstiterit, palam est, duas evictiones eum præstare debere.

Cui datur actio ex empto. 1. *Quid in eam venit.* 2. *De traditione rei, et solutione pretii.* 3. *De redhibitione.* 4. *De sanitate animalis.* 5. *De muliere empta pro virgine.* 6. *De repetitione arrharum. De emptione distrahenda.* 7. *Qualis præstatur servus a venditore. De cautione, habere licere. De traditione.* 12. *Si emptor noxali judicio damnetur.* 13. *Si quæstio de possessione moveatur emptori.* 14. *De dupla.* 16. *De evictione. De dolo venditoris.* 17. *De eo, quod accedit rei venditæ.* 18. *De promissione, habere licere. De evictione. De alea.*

11. IDEM lib. 32. ad Edictum.

EX (8) empto (9) actione is, qui emit, utitur.

§. 1. Et in primis sciendum est, in hoc judicio id demum deduci, quod præstari convenit (10): cum enim sit bonæ fidei judicium, *nihil magis bonæ fidei* (11) *congruit quam id* (12) *præstari, quod inter contrahentes* (13) *actum est:* quod si nihil convenit, tunc ea (14) præstabuntur, quæ naturaliter (15) insunt hujus judicii potestate.

§. 2. Et in primis (16) ipsam rem (17) præstare venditorem oportet, id est, tradere (18): quæ res, siquidem dominus fuit venditor, facit et emptorem dominum: si non fuit, tantum (19) evictionis nomine venditorem obligat (20), si modo pretium est numeratum, aut eo nomine satisfactum. Emptor autem nummos venditoris (21) facere cogitur.

§. 3. Redhibitionem (22) quoque contineri empti judicio, [et] Labeo et Sabinus putant, et nos probamus.

§. 4. Animalium quoque venditor cavere debet, *ea sana* (23) *præstari*: et qui jumenta vendidit, solet ita promittere, *esse, bibere, ut oportet.*

§. 5. Si quis *virginem* se emere (24) putasset, cum mulier venisset, et sciens errare eum venditor passus sit, redhibitionem quidem ex hac causa non esse, verumtamen ex empto competere actionem ad (25) resolvendam emptionem, et pretio restituto mulier reddatur.

§. 6. Is, qui vina emit, *arrhæ* nomine certam summam dedit: postea convenerat, ut emptio irrita fieret: Julianus, ex empto agi posse ait, *ut arrha restituatur*: utilemque esse actionem ex empto etiam (26) ad distrahendam, inquit, emptionem. Ego illud quæro, si annulus (27) datus sit arrhæ nomine, et secuta emptione, pretioque numerato, et tradita re, annulus non reddatur, qua actione agendum est: utrum condicatur, quasi ob

(1) Cur? quia utraque par est, et æque principalis. *l.* 5. *infr. de fidejussoribus.*

(2) *l.* 21. §. 1. *infr. de fidejussoribus.* Hinc colligit Bartolus, duas actiones inseri posse in uno et eodem libello: Diversarum enim rerum nomine posse quem diversis actionibus uti. *Goth.* V. *cap.* 2. *et* 3. *extr. de causa poss. et propriet.* et *c.* 43. *extr. de rescript.* et *ibi Gloss.* Ans.

(3) *Concurrere* dicuntur *actiones*, quæ uno et eodem libello contineri possunt: Unum autem libellum dici Baldus notat, cujus unica sit conclusio.

(4) Imo, una est. *l.* 5. *infr. de fidejuss.*

(5) Adde *l.* 14. *in princ. et* §. 2. *infr. de except. rei judic.*

(6) Facit *l.* 52. §. 14. *Supr. pro socio.*

(7) Quoties quis petitionem unius actionis dividit, potest opponi, et peti, ut totum in unum judicium deducat. Bart. *hic.*

(8) *Feudor.* 55. *vers. nos autem. in fin.*

(9) Cui opponitur ex vendito. de qua in *l.* 13. §. 19. *infr. eod.*

(10) Contractus enim ex conventione partium legem accipiunt. *l.* 1. §. 6. *supr. deposit.* v. *l.* 13. *supr. commun. prædior.*

(11) *l.* 1. *supr. de pactis.* estque grave fidem fallere. *l.* 1. *supr. de constituta.*

(12) Si modo res, personæ, et similes circumstantiæ venditionem non impediant.

(13) Quo vocabulo intellige successores ipsorum contrahentium. Nam qui emptori succedit, cum emptoris creditoribus quasi contrahere videtur. *arg. l.* 5. §. 2. *infr. de obligat.*

(14) Id igitur, quod in re ipsa inest, debebitur tantum, non quod extra rem.

(15) Naturaliter insunt judicii seu actionis empti potestate, quæ naturalia sunt emptionis.

(16) Baldus *ad leg. tert. C. de pericul.* notat, emptorem ex emptionis contractu sex principaliter consequi oportere a venditore, ut ex contractu habeat actionem, *l.* 7. *supr. de dolo.* ut a venditore habeat rei etiam furtivæ traditionem, *idem ad leg.* 34. §. 3. *supr. de contrahend. empt.* ut non patiatur decessionem (tunc enim consequitur quanto pluris servum emisset, *l.* 13. §. 4. *infr. eod.*) ut habeat dominium rei, vel usucapiendi conditionem: ut res vendita vitio careat (tunc enim tenetur in id quod interest, et in rem, *l.* 23. *Infr. eod.*) ut propter evictionem rei emptor damnum non sustineat, sive ut dolus venditoris non ei noceat ante rem emptam *Bald.*

(17) Et vacuam possessionem. *l.* 2. §. 1. *supr. eod.* Rem, inquam, cum fructibus, et reliquis accessionibus a tempore venditionis, ut quidam indistincte volunt: sed tamen æquius est id intelligi, si modo venditor pretii partem saltem acceperit. *l.* 13. §. 10. *et* §. 20. *Infr. eod. l. pen. C. eod.* 2. Paul. *sent.* 27. §. 7.

(18) Principaliter scil. et ipso facto, non dare, id est, dominium, et jura dominii transferre: quemadmodum enim venditor dare posset (id est, proprietatem utiliter transferre: *Dare* enim id significat, *l.* 75. *in fin. infr. de verb. obligat.*) rem alienam, quam vendidit? at iniquum esse dixeris rem alienam emptori tradi: Sed hujusmodi traditione in emptorem nihil aliud, quam usucapiendi conditio transfertur, venditore interim de evictione obligato. Quid, si res evicta sit? empti utetur actione, ut id, quod sua interest, consequatur. Dixi principaliter venditorem teneri tradere, nam per consequentiam dominium ipsum venit tacite, veluti si venditor sit dominus, *ut infr. eod.*

(19) Ut tunc loco rei succedat obligatio in id, quod interest.

(20) Venditor non tenetur dominium transferre, *ut hic.* nisi genus vendat. vide Socinum *reg.* 438. Bart. *ad l.* 2. *supr. si cert. petat.*

(21) Id est, dare. Cur tam dispariter et varie fit, ut videlicet, emptor nummos dare teneatur, id est, accipientis facere, venditor vero rem dare non cogatur? Ille generis, hic speciei debitor est, quæ gravius eum onerat, quam si genus deberet, merito relevandus est in eo, ut tradere, non dare, teneatur. *Accurs.* Bart.

(22) Ut *in* §. 4. *et* 5. *Infr. eod.* Goth. Redhibitio quid sit, vid. *l.* 21. *l.* 60. *infr. de ædilit. edict.* Ans.

(23) Venditor animalium cavebat, *ea sana* præstari. *l.* 14. *C. h. t.*

(24) Vel virginem ducere, cum scortum esset. vide quæ de eo not. *ad. l.* 11. *in fin. et l.* 41. *in fin. Supr. de contrah. empt.* Goth. Adde *Novell. Leon.* 93. *l.* 11. §. 1. *supr. de contrah. empt.* Goedd. *de contrah. stipulat. c.* 3. *n.* 147. Ans.

(25) Nota hoc verbum ad decisionem quæstionis nunc proxime a me propositæ.

(26) Et arrham repetendam. *l.* 3. *C. h. t. l. ult. C. quand. lic. ab empt. disced.*

(27) Ut *in l.* 5. §. 15. *supr. de institoria.* Annulus interdum dabatur arrhæ nomine, *ut hic et d. l.* 15. Plinius 33. c. 1. Argumento est consuetudo vulgi ad sponsiones etiam annulo existente, ab eo tempore, quo nondum erat arrha velocior.

causam datus [sit ,] et causa finita sit : an vero ex empto agendum sit ? Et Julianus diceret , ex empto agi posse : certe etiam condici (1) poterit , quia jam sine causa apud venditorem annulus est.

§. 7. [Venditorem ,] etiam si ignorans (2) vendiderit , *fugitivum* (3) *non esse* præstare emptori oportere , Neratius ait.

§. 8. Idem Neratius , etiamsi alienum servum vendideris , *furtis* (4) , *noxisque* (5) *solutum* præstare [te] debere , ab omnibus receptum ait , et ex empto actionem esse , *ut habere* (6) *licere* emptori caveatur (7) , sed et ut tradatur (8) ei possessio.

§. 9. Idem ait , non tradentem , quanti intersit (9) , condemnari : satis autem non dantem (10) , quanti plurimum auctorem (11) periclitari oportet.

§. 10. Idem Neratius ait , propter omnia hæc satis esse , quod plurimum est , præstari , id est , ut sequentibus actionibus , deducto eo , quod præstitum est , lis æstimetur.

§. 11. Idem recte ait , si quid horum non præstetur , cum cætera facta sint , nullo deducto condemnationem faciendam.

§. 12. Idem lib. II. Responsorum ait , Emptorem noxali (12) judicio condemnatum , ex empto actione id tantum consequi , quanti (13) minimo (14) defungi potuit. Idemque putat , et si ex stipulatu aget , et sive defendat noxali judicio , sive non , quia manifestum fuit noxium servum fuisse , nihilominus vel ex stipulatu , vel ex empto , agere posse.

§. 13. Idem Neratius ait , venditorem in re tradenda debere præstare emptori , ut in lite de (15) possessione potior (16) sit : Sed Julianus lib. xv. Digestorum probat , nec videri traditum , si superior in possessione emptor futurus non sit ; erit igitur ex empto actio , nisi hoc præstetur.

§. 14. Cassius ait , eum (17), qui ex duplæ (18) stipulatione , litis æstimationem consecutus est , aliarum rerum nomine , de quibus in venditionibus caveri solet , nihil consequi posse. Julianus , deficiente dupla (19) , ex empto agendum putavit.

§. 15. Denique libro x. (20) apud Minicium ait , si quis servum ea conditione vendiderit , *ut intra triginta dies duplam promitteret , postea ne quid præstaretur* , et emptor hoc fieri intra diem non desideraverit , ita demum non teneri venditorem , si ignorans alienum vendidit : tunc enim in hoc fieri , ut per ipsum , et per heredem ejus , emptorem habere liceret : qui (21) autem alienum sciens vendidit , dolo (inquit) non caret , et ideo empti judicio tenebitur.

§. 16. Sententiam Juliani verissimam esse arbitror in pignoribus quoque : nam si jure (22) creditoris vendiderit , deinde hæc fuerint evicta , non tenetur , nec ad pretium restituendum ex empto actione creditor : hoc enim multis constitutionibus effectum est. Dolum plane venditor præstabit : denique etiam repromittit de dolo ; sed etsi non repromiserit , sciens (23) tamen sibi non obligatam , vel non esse ejus , qui sibi obligavit , vendiderit , tenebitur ex empto , quia dolum eum præstare debere ostendimus.

§. 17. Si quis rem vendiderit , et *ei accessurum* (24) *quid dixerit* , omnia quidem , quæ diximus in re distracta , in hoc quoque sequenda sint (25) , ut tamen evictionis nomine non in duplum teneatur , sed in hoc tantum obligetur , ut emptori habere liceat , et non solum per se , sed per omnes.

§. 18. Qui autem *habere* (26) *licere* vendidit , videamus , quid debeat præstare : Et multum (27) interesse arbitror , utrum [hoc] polliceatur , *per se* (28) , *venientesque a se personas non fieri , quo minus habere liceat : an vero per* (29) *omnes* : Nam si per se , non videtur id præstare , ne alius evincat : proinde si evicta res erit , sive stipulatio interposita est , ex stipulatu non tenebitur , sive non est interposita , ex empto non tenebitur? sed Julianus lib. xv. Digestorum scribit , etiam (30) si aperte

(1) Arrhæ repetuntur condictione sine causa. *l. ult. C. quando liceat ab empt. discedere.*

(2) *l. 4. supr. eod.* vid. *l.* 13. §. 1. *infr. eod.*

(3) Fugitivum non esse præstare emptori cogitur , qui servum vendit. *l.* 225. *infr. de verb. signif. l.* 14. *C. hoc tit.*

(4) Μὴ ὑποκεῖσθαι αὐτὸν κλοπῇ , ἢ ἐνοχῇ. *Synops. Basil.* 19. *tit.* 1. *c.* 8.

(5) *l.* 17. §. 17. *infr. de ædilit.*

(6) Habere licere venditor emptori præstare debet. *l.* 8. *Infr. de oblig. et act.* v. *l.* 38. *Infr. de verb. oblig.* vel ita , Agitur ad traditionem rei venditæ , et ut caveatur emptori habere licere , *Synops. eod. c.* 11.

(7) *l.* 37. §. 1. *in fin. infr. de evict.*

(8) Eoque tradito teneatur emptori venditor ad interesse. *l.* 44. *in fin. infr. de ædilit.*

(9) *l.* 1. *supr. eod.*

(10) Id est , non repromittentem , idque sine fidejussore. *d. l.* 37. *in princ.* §. 1.

(11) Id est , emptorem agentem de evictione.

(12) V. *l.* 7. *C. eod.*

(13) Venditi servi nomine noxali judicio conventus ac condemnatus emptor non plus consequitur , quam quantum præstitit : nam sive defendat noxali judicio , sive non (hoc est , sive condemnetur , sive non) et æstimationem litis solvat , habet actionem , quæ rem petit (id est , ex empto.) et actionem de damno infecto (hoc est , ex stipulatu ,) si manifestum sit servum esse noxium. *Ita Græci , Auctor Synops. Basilic.* 19. *tit.* 1. *c.* 11.

(14) Minimo defungi potuit emptor servum noxæ dedendo , quam decem solidos dando.

(15) *l.* 2. *l.* 3. *supr. eod.*

(16) *l.* 1. *in fin. C. creditorem evict. pign.*

(17) Is , qui de possessione , venditor duplam solvens aliarum rerum nomine , de quibus in venditionibus caveri solet , non obligatur. *Synops. Basil. eod. c.* 11. Pretium , ut id , quod reipsa interest , consecutus.

(18) Puta , si fundus , domus , vel homo , vel alia res pretiosa vendita sit , de qua promitti soleat dupla.

(19) *l.* 19. *infr. de evict. l.* 8. *l.* 25. *C. de evict.*

(20) Quinto. Sex enim tantum libros ad Minicium scripsit.

(21) Dolo non caret , qui sciens alienum vendit.

(22) *l.* 10. *Infr. de distrah. pig. l.* 50. *Infr. de evict. l.* 1. *C. credit. evict.* Goth. Vide Kinschot. *Respons.* 42. Ans.

(23) *l.* 2. *C. credit. evict. pign.*

(24) *l.* 27. *Infr. eod.*

(25) *Al.* sunt.

(26) Vide integram leg. 38. *Infr. de verb. obl.* Goth. Adde Goedd, *de contr. stipulat. c.* 5. *n.* 258. Ans.

(27) Imo , non interest , *simpliciter habere venditor* promiserit , an *habere licere per omnes* promiserit. Accurs. *arg. l.* 38. *Infr. de verb. oblig.* cum et indefinita universali æquipolleant.

(28) *Habere licere per se , et venientes suos* promittens , de evictione extraneorum , id est , ab extraneis facta , non tenetur.

(29) *Habere licere per omnes* stipulari et promittere possumus.

(30) Si tibi vendidero hac lege , *Neque per me , neque per heredem meum , vel venientes a me personas , futurum , quominus habere tibi liceat* , et alius rem venditam evicerit : non teneor actione empti venditi , nec actione in rem id , quod interest , sed ad restitutionem pretii , nisi pactum fuerit nihil præstitum iri , si res evincatur , dum ignorans rem alienam vendo : quippe qui scit , quamvis ita sit conventum , in rem actione tenetur , non is , qui ignoravit : Nam fieri potest , ut venditor pretium lucretur , et emptor rem nullam consequatur , velut in piscatione et venatione : Nam tametsi nihil captum fuerit , tamen emptor pretium præstat. 19. *Synop.* 8. *d. c.* 11. *in fin.*

venditor pronunciet, *per se heredemque suum non fieri, quo minus habere liceat*, posse defendi, ex empto, eum in hoc quidem non teneri, quod emptoris interest; verumtamen (1), ut pretium reddat, teneri. Ibidem ait, idem esse dicendum et si aperte in venditione comprehendatur, *nihil* (2) *evictionis nomine præstatum iri*, pretium quidem deberi (3) re evicta, utilitatem non deberi: Neque enim bonæ fidei contractus hanc patitur conventionem, ut emptor rem amitteret (4), et pretium venditor retineret: Nisi forte (inquit) sic quis omnes istas suprascriptas conventiones recipiet, quemadmodum recipitur, *ut venditor nummos accipiat, quamvis merx ad emptorem non pertineat*, veluti (5) cum futurum (6) jactum retis a piscatore emimus, aut indaginem plagis positis a venatore, vel pantheram (7) ab aucupe: nam etiamsi nihil capit, nihilominus emptor pretium præstare necesse habebit, sed in suprascriptis conventionibus contra erit dicendum, nisi forte sciens alienum vendit; tunc enim, secundum supra a nobis relatam Juliani sententiam, dicendum est, ex empto eum teneri, quia dolo facit.

De jactu retis.

12. CELSUS lib. 27. Digestorum.

SI jactum (8) retis (9) emero, et jactare retem piscator noluit (10), incertum (11) ejus rei æstimandum est: si quod extraxit piscium, reddere mihi noluit, id æstimari debet, quod extraxit (12).

De vitio rei venditæ. De scientia vel ignorantia venditoris. 4. De mendacio venditoris. 5. De dolo emptoris, 6. Vel vendentis. 7. Tutoris. 8. De obligatione pretii. 9. De parte pretii soluta, et re evicta. 10. De fructibus. 11. De pensionibus. 12. De actionibus emptori cedendis. 13. De operis servorum, de vecturis, de peculio aucto. 14. De alluvione. 15. De acquisitione rei emptæ ex causa lucrativa. 16. De dolo et culpa venditoris. 17. De parte fundi pro indiviso vendita. 18. De acquisitis per servum venditum. 19. Quid veniat in actionem ex vendito. 20. De pretio, et usuris. 21. De possessione. 22. De sumptibus in re distracta factis. 23. De pacto, ut emptor reum locupletem det. 24. De pacto, ut si prædium emptor heresve ejus pluris vendiderit, ejus pars venditori præstetur. 25. De procuratore. 26. De pœna in fraudem legitimarum usurarum. 27. De collusione procuratoris vendentis. 28. De minore circumvento. 29. De pupillo vendente. 30. De habitatione vel fruitione excepta. 31. Quæ sunt prædii venditi, vel non.

13. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

JUlianus lib. XV. inter eum, qui sciens quid, aut ignorans vendidit, differentiam (13) facit in condemnatione ex empto: ait enim, qui (14) pecus morbosum, aut tignum vitiosum vendidit, si quidem ignorans fecit, id tantum ex empto actione præstaturum, quanto minoris essem empturus, si id ita esse scissem: si vero sciens reticuit (15), et emptorem decepit, omnia (16) detrimenta, quæ ex ea emptione emptor traxerit, præstaturum ei: sive igitur ædes vitio tigni corruerunt, ædium æstimationem; sive pecora contagione (17) morbosi pecoris perierunt, quod interfuit idonee (18) venisse, erit præstandum.

§. 1. Item (19) qui furem vendidit, aut fugitivum, si quidem sciens (20), præstare debebit, quanti emptoris interfuit non decipi: si vero ignorans (21) [vendiderit,] circa fugitivum quidem tenetur, quanti minoris empturus esset, si eum [esse] fugitivum scisset; circa furem non tenetur: Differentiæ (22) ratio est, quod fugitivum quidem habere non licet, et quasi evictionis (23) nomine tenetur venditor; furem autem habere possumus.

§. 2. Quod autem diximus, *quanti emptoris interfuit non decipi*, multa (24) continet, et si alios secum sollicitavit, ut fugerent, vel res quasdam abstulit.

(1) Qui promisit de evictione pro se, et herede tantum, tertio evincente non tenetur, nisi ad pretium, *ut hic.* si modo aliud conventum non sit. *arg. l.* 22. *supr. de pactis.*

(2) Hoc pactum non est utile, si venditor in dolo fuerit, si ejus heres agat, aut si pretium repeti potest: nisi expresse dictum fuerit venditorem ad pretii restitutionem non teneri. Bart. *hic.*

(3) Fallit, si ita pactum inter coheredes. v. Nicol. van der Hoogh, *Singular. jur.* 9. Ans.

(4) Imo, hoc videtur fieri posse. *l.* 25. §. 17. *supr. de petit. hered.*

(5) Jactus retis a piscatore, indago a venatore, panthera ab aucupe, emi potest.

(6) *l.* 12. *Infr. eod.*

(7) Id est, universam venationem. Alciat. 1. *Parerg.* 42. Sunt, qui putant legendum *Panthera* plurali numero, quod πάνθηρον sit genus retis, quod omnes aves concludere solet.

(8) *l.* 11. *in fin. supr. eod. l.* 8. *in fin. supr. de contrah. empt.* v. *l.* 7. *supr. de hered. vel action. vend.*

(9) Retis jactus vendi potest.

(10) Quid, si vi ventorum impacti nautæ in aliam navim piscatoriam, exque ea nisi præcisis funibus, se explicare non potuerint, ob eamque causam nulli pisces capti sint, an piscium non captorum habebitur ratio? non habebitur. *l.* 29. §. 3. *supr. ad l. Aquil.* Est igitur hic aliud quam in lege Aquilia.

(11) Id est, quantum verisimiliter capi potuisset: quod colligitur ex consuetudine piscatoris. *Accurs.* Incertum ita æstimatur: ita id, quod interest, seu lucrum cessans piscaturæ certæ, et indubitatæ, *ut hic.* venationis et aucupii, peti potest, *l.* 2. *in fin. supr. de eo quod certo loco.* secus si captura erat incerta. *arg. l. quemadmodum.* 29. §. 3. *vers. plane. Supr. ad l. Aquil.* Mediceus *tract. de Venatione.* 1. *quæst.* 18.

(12) Ut reddiderit, non tenebitur de evictione, quia in hoc genere venditionis non ad aliud, quam ad ipsam spem simpliciter respicimus. Bald. *ad l.* 3. *C. de donat.*

(13) Qui rem vitiosam ignorans vendit, quanto minoris fuisset empturus, qui sciens, quod interfuit emptoris rem idonee venisse, præstabit, id est, tenebitur ad interesse extra rem. *Bart.*

(14) Si pecus morbosum vitiosumve tignum vendidero, si quidem ignorans fecero, id tantum ex pretio restituo, quanto minoris emptor, si vitium scisset, empturus erat: si vero sciens, ad id, quod interest, teneor. Quid enim, si ædes vitio tigni corruerint, vel pecora contagione morbosi pecoris perierint? *Synops. eod. c.* 13.

(15) Reticere vitium rei venditæ, idque scienter, decipere est. *l.* 45. §. 1. *infr. eod.*

(16) Venditoris emptorem decipientis in vitiis rei reticendis, hæc pœna est, ut omnia detrimenta præstet, quæ ex emptione emptor traxit.

(17) Διὰ τῆς ἀφῆς, *Synops. ibid.*

(18) Idonee non vendit, qui emptorem decipit: qui celat vitia rei venditæ.

(19) Qui fugitivum vendidit, aut furem, siquidem sciens, circa fugitivum præstat id, quod interest; circa furem duplum pretii, et si quod emptori damnum dedit: si vero ignorans, circa fugitivum tenetur ad pretium; circa furem non tenetur. *Synopsis eod. cap.* 13.

(20) *l.* 4. *supr. eod.*

(21) *l.* 11. §. 7. *supr. eod.*

(22) *Fugitivi* et *furis* venditi differentia: gravius tenetur, qui fugitivum habet, quam qui furem. Furem habere possumus, fugitivum non item.

(23) *l.* 1. *C. de ædilit. act.*

(24) Id, quod nostra interest, non decipi in servi emptione, multa continet. Non tantum enim pretium servi continet, sed et si quos alios sollicitavit, vel ut fugerent, vel ut res quasdam auferrent. *Synops. ibid.*

*

§. 3. Quid tamen, si ignoravit quidem furem esse, adseveravit autem bonæ (1) frugi, et fidum, et (2) caro vendidit? Videamus, an ex empto teneatur? Et putem, teneri. Atqui ignoravit: sed (3) non debuit facile, quæ ignorabat, adseverare. Inter hunc igitur, et qui scit, interest: qui scit, præmonere debuit furem esse; hic non debuit facilis esse ad temerariam indicationem (4).

§. 4. Si venditor dolo fecerit, ut [rem] pluris venderet, puta de artificio mentitus est, aut de peculio, empti eum judicio teneri, ut præstaret emptori (5), quanto (6) pluris servum emisset, si ita peculiatus esset, vel eo artificio instructus.

§. 5. Per contrarium (7) quoque idem Julianus scribit: Cum Terentius Victor decessisset, relicto herede fratre suo, et res quasdam ex hereditate, et instrumenta, et mancipia Vellicus [quidam] subtraxisset, quibus subtractis facile quasi (8) minimo valeret hereditas, ut sibi ea venderetur, persuasit, an venditi judicio teneri possit? Et ait [Julianus] competere actionem ex vendito in tantum, quanto pluris hereditas valeret, si hæ [res] subtractæ non fuissent.

§. 6. Idem Julianus, dolum (9) solere a venditore præstari, etiam in hujusmodi specie ostendit: si (10) cum venditor sciret fundum pluribus municipiis legata (11) debere, in tabula (12) quidem conscripserit, *uni* (13) *municipio deberi*, verum postea legem consignaverit, *si qua tributorum* (14) *aut vectigalis, indictionisve quid nomine, aut ad viæ* (15) *collationem præstare oportet, id emptorem dare, facere, præstareque oportere:* ex empto eum teneri, quasi decepisset emptorem: Quæ sententia vera est.

§. 7. Sed cum in facto proponeretur, tutores hoc idem (16) fecisse, qui rem pupillarem vendebant: quæstionis esse ait, an tutorum (17) dolum pupillus præstare debeat? Et si quidem ipsi tutores vendiderunt, ex (18) empto eos teneri, nequaquam dubium est. Sed si pupillus, auctoribus eis, vendidit, in tantum tenetur, in (19) quantum locupletior ex eo factus est, tutoribus in residuum perpetuo condemnandis, quia nec transfertur in pupillum post pubertatem hoc, quod dolo tutorum factum est.

§. 8. Offerri (20) pretium ab emptore debet, cum ex empto agitur: et ideo [et] si pretii partem (21) offerat, nondum est ex empto actio: Venditor enim quasi (22) pignus, retinere potest eam rem, quam vendidit.

§. 9. Unde quæritur, si pars sit pretii soluta, [et] res tradita, postea evicta sit, utrum ejus rei consequetur pretium integrum ex empto agens? an vero, quod numeravit: Et puto magis id, quod numeravit, propter doli exceptionem (23).

§. 10. Si fructibus jam maturis ager distractus sit, etiam fructus (24) emptori cedere, nisi aliud convenit, exploratum est.

§. 11. Si (25) in locatis ager fuit, pensiones (26) utique ei cedent, qui locaverat: Idem et in prædiis urbanis (27): nisi si quid nominatim convenisse proponatur.

§. 12. Sed et si quid præterea rei venditæ nocitum (28) est, actio emptori præstanda est: damni forte infecti, vel aquæ pluviæ arcendæ, vel Aquiliæ, vel (29) interdicti *quod vi, aut clam.*

§. 13. Item si quid ex operis servorum, vel vecturis jumentorum vel navium quæsitum est, emptori præstabitur: et si quid peculio eorum accessit, non tamen, si quid ex re venditoris.

§. 14. Si Titius fundum, in quo nonaginta jugera erant, vendiderit, et in lege emptionis dictum est, *in* (30) *fundo*

(1) Πιςὸν, ϗ χρήσιμον. Si venditor furem ignorabat, et tamen adseverabat, se fidum et frugi vendere; tenetur: Nam qui scit, quia non præmonuit emptorem, tenetur: qui ignorat, quia temere, quæ non essent, adseveravit. *Synops. eod.*

(2) Ut caro venderet. *Haloand.*

(3) Hinc collige quem teneri in id, quod interest ratione culpæ in vendendo admissæ, *ut hic.*

(4) Id est, scurrilem, ac verbosam rerum venalium commendationem, qua venditores emptorem hiantem inducere volunt: notum enim illud, *Laudat venales, qui vult obtrudere, merces.*

(5) V. *l.* 1. §. 13. *infr. si quid in fraud. patron.* Goth. Ad hanc §. 4. et 5. v. Gœd. *de contrah. stipulat. c.* 3. *n.* 116. 144. *et* 145. Ans.

(6) Vel, ut apud Paulum est 2. *sent.* 17. §. 6. quanto minoris valuisset, emptori præstare compellitur, nisi paratus sit eum redhibere. adde *l.* 43. *Supr. de contrah. empt.*

(7) Relativa, contrariorum species. §. 25. *Infr. eod.* dixi ad *l.* 41. *Infr. de regulis.*

(8) *l.* 9. *Supr. de dolo.*

(9) Dolum venditor præstare cogitur, tenetur de dolo, *ut hic.* Idem in locatore, ut in specie proposita, et agitata a Beroo, *quæst.* 62. quem vide. *Goth.* Vid. Johann. a Sand. *decis. Frisic. lib.* 3. *tit.* 4. *defin.* 6. Ans.

(10) V. *l.* 39. *infr. eod.* si venditor sciens diversis tributis obnoxium esse fundum, in venditione unum dumtaxat dixerit, et adjecerit, *si quid hujus fundi nomine, tributum scilicet, aut vectigal, aut indictionem, aut ad viæ refectionem præstare oporteat, id emptorem dare facere oportere*, actione sc. ex empto tenebitur doli mali causa, *ut hic.* si vero tutor erat, qui hoc fecit in venditione rei pupillaris, si quidem ipse vendidit, tenetur: si vero pupillo vendenti auctor fuit, pupillus quidem, in quantum locupletior factus est, tenetur: tutor autem in residuum, perpetuo: Nam quod ipsius dolo factum est, post pubertatem in pupillum non transfertur. §. 7. *infr. eod.*

(11) Vectigalia. Cujac. 5. *obs. ult.* quod Græca metaphrasis indicat, quæ sic habet: ἐὰν ὁ πράτης εἰ ὡς διαφόροις ὑποκεῖσθαι τέλεσι τὸ ἀγρὸν. *Synops.* 19. *tit.* 8. *c.* 13.

(12) Tabulam hanc suspendi in auctionibus ædium faciendis mos erat. dixi ad *l.* 15. §. 32. *infr. de injuriis.*

(13) Μόνον τὸ ἓν, duntaxat unum deberi, 19. *Synops.* 8. *c.* 13. scil. hoc modo, si venditor sciens diversis tributis fundum obligatum esse, in venditione *unum duntaxat deberi* dixerit, et adjecerit, *si quod hujus fundi nomine tributum, aut vectigal, aut indictionem, aut ad viæ refectionem præstare oporteret, id emptorem dare facere oportere*, actione ex empto tenetur doli mali causa.

(14) Δημόσιον, ἢ ἐκφωνευμα, ἢ τέλεσμα, ἢ ὑπὲρ ὁδοστρωσίας. *Synops. Basilic. d. c.* 13.

(15) Vide quæ scripsi ad *l.* 27. §. 3. *supr. de usufruct.*

(16) Celasse tributa et vectigalia fundi pupillaris venditi.

(17) Tutoris vendentis dolo, an et quatenus pupillus teneatur.

(18) Actione ex empto tenetur is, qui vendidit: ex vendito is, qui emit: datur ex empto, emptori: ex vendito, venditori.

(19) Ut *l.* 15. *Supr. de dolo.*

(20) *l.* 8. *in fin. C. h. t. l.* 31. *circa fin. Supr. de rebus creditis.*

(21) *l.* 57. *Infr. de ædilit.* vide Hotom. *quæst. illust.* 20.

(22) Quasi pignus retinere potest venditor rem, quam vendidit. adde *l.* 14. §. 1. *infr. de furtis. l.* 22. *supr. de heredit. vel action. vendita.*

(23) Id, quod interest, pretium potest egredi. *l.* 1. *Supr. eod.*

(24) Et operæ servorum, et fœtus pecorum, et ancillarum partus. Paul. 2. *sent.* 17. §. 7. quinetiam id, quod ipsemet venditor donavit servo ante traditionem: sed et hereditatem, et legata per eundem servum adquisita, §. 18. *Infr. eod. l. pen. C. eod.* vide *l. ult. infr. de jure fisci.*

(25) Si is ager locatus fuit. *Hal.*

(26) Vide quæ scripsi ad *l. ult. in fin. infr. de jure fisci. et l.* 13. *Supr. eod.*

(27) Locatis scilicet.

(28) *l.* 16. *infr. de aqua, et aquæ pluv.*

(29) *l.* 11. §. 8. *infr. quod vi, aut clam.*

(30) Modum agri in venditionibus veteres plerumque definiebant, dixi ad *l.* 2. *supr. eod.*

centum (1) *esse jugera*, et, antequam modus manifestetur, decem jugera alluvione (2) adcreverint, placet mihi Neratii sententia existimantis, ut si quidem sciens vendidit, ex empto actio competat adversus eum, quamvis decem jugera adcreverint: quia dolo fecit, nec dolus purgatur: si vero ignorans vendidit, ex empto actionem non competere.

§. 15. Si fundum mihi *alienum* (3) vendideris, et hic ex causa (4) lucrativa meus factus sit, nihilominus ex empto mihi adversus te actio competit.

§. 16. In his autem (5), quæ cum re empta præstari solent, non solum *dolum*, *sed et culpam* præstandam arbitror: nam et Celsus lib. VIII. Digestorum scripsit, cum convenit, ut venditor præteritam (6) mercedem exigat, et emptori præstet, non solum dolum, sed et culpam eum præstare debere.

§. 17. Idem Celsus libro eodem scribit: Fundi, quem cum Titio communem (7) habebas, partem tuam vendidisti: et antequam traderes, coactus (8) es communi dividundo judicium accipere, si socio fundus sit adjudicatus, quantum ob eam rem a Titio consecutus es, id tantum emptori præstabis: quod si tibi fundus totus adjudicatus est, totum (9) (inquit) eum emptori trades (10): sed ita, ut ille solvat, quod ob eam rem *Titio* condemnatus es: Sed ob eam quidem partem, quam vendidisti, pro evictione cavere debes: ob alteram autem, tantum de dolo malo repromittere: æquum est enim, eandem esse conditionem emptoris, quæ futura esset, si cum ipso actum esset communi dividundo: Sed si certis regionibus fundum inter te, et Titium judex divisit, sine dubio partem, quæ adjudicata est emptori, tradere debes.

§. 18. Si quid (11) servo distracto venditor donavit ante traditionem, hoc quoque restitui debet; hereditates quoque per servum adquisitæ, et legata omnia: nec distinguendum (12), cujus respectu ista sint relicta. Item quod ex operis servus præstitit venditori, emptori restituendum est: nisi ideo dies traditionis e pacto prorogatus est, ut ad venditorem operæ pertinerent.

§. 19. *Ex vendito* (13) *actio* venditori competit ad ea consequenda, quæ ei ab emptore præstari oportet.

§. 20. Veniunt (14) autem in hoc judicium infra scripta: In primis pretium, quanti res venit: item usuræ (15) pretii post diem traditionis: nam (16) cum re emptor fruatur, æquissimum est eum usuras pretii pendere.

§. 21. Possessionem autem traditam accipere debemus, etsi (17) precaria sit possessio: hoc enim solum spectare debemus, an habeat facultatem fructus percipiendi.

§. 22. Præterea, ex vendito agendo, consequetur etiam sumptus (18), qui facti sunt in re distracta: utputa si quid in ædificia distracta (19) erogatum est: scribit enim Labeo, et Trebatius, esse ex vendito hoc nomine actionem: Idem et si in ægri (20) servi curationem impensum est ante traditionem, aut [si quid] in disciplinas (21), quas verisimile (22) erat etiam emptorem velle impendi: Hoc amplius Labeo ait et, si quid in funus (23) mortui servi impensum sit, ex vendito consequi oportere: si modo sine culpa venditoris mortem obierit.

§. 23. Item si (24) convenerit, cum res veniret, *ut locuples ab emptore reus* (25) *detur*, ex vendito agi posse, ut id fiat.

§. 24. Si inter emptorem prædiorum et venditorem convenisset (26), *ut* (27) *si ea prædia emptor*, *heresve ejus*, *pluris vendidisset*, *ejus partem dimidiam venditori præstaret*: et heres emptoris pluris ea prædia vendidisset, venditorem, ex vendito agendo partem ejus, quo pluris vendidisset, consecuturum.

§. 25. Si *procurator* vendiderit, et caverit emptori: quæritur, an domino, vel adversus dominum actio dari debeat: Et Papinianus lib. III. Responsorum putat, cum domino (28) ex empto agi posse utili actione, ad (29) exemplum (30) institoriæ actionis, si modo rem vendendam

(1) Et sic plura jugera expressit, dixitve, quam essent re ipsa.

(2) Alluvio superveniens ante traditionem prodest venditori ad mensuram, si fuit ignorans: secus, si sciens. *Bart.*

(3) Vide *l.* 9. *infr. de evictionib.*

(4) Lucrativa causa non extinguit onerosam, *ut hic.* uti nec onerosa aliam onerosam, *l.* 10. *supr. eod.* extinguit tamen lucrativam in eadem persona, vel diversis, inter quas juri adcrescendi locus est, *l.* 22. *infr. de legat.* 2. non inter quas jus adcrescendi non est. Bald. *hic.* et *l. omnes. infr. de oblig.*

(5) Non solum hic præstatur dolus et culpa in re vendita, sed et in ejus accessoriis.

(6) *l.* 68. *supr. de contrah. empt.*

(7) *l.* 7. §. 13. *supr. comm. divid.*

(8) *l.* 7. *infr. de rebus eorum.* v. quæ scripsi ad *l.* 156. *infr. de regul.*

(9) Juri adcrescendi in contractibus etiam locus est, si emptoris interest: non alias. scripsi ad *l.* 64. *supr. de contrah. empt.*

(10) Atque ita quis cogitur rem suam vendere.

(11) V. §. 10. *supr. l.* 23. *infr. eod. l.* 51. *in fin. infr. de evict.*

(12) *l.* 23. *in fin. infr. de ædilit.*

(13) *l.* 11. *l.* 2. *C. h. t.* cui opponitur ex empto actio, de qua *in l.* 11. *in princ. supr. eod.*

(14) Venditi actione venditor ab emptore hæc consequitur, pretium, usuras pretii post diem traditionis, *ut hic.* sumptus factos in rem distractam ante traditionem (puta in ædificia, curationem ægroti servi, disciplinas, funus) §. 22. *infr. eod. Synops. eod.* c. 13.

(15) Post rem traditam, nisi emptor pretium statim exolvit, usuras ejus præstare cogendus est. Paul. 2. *sent.* 17. §. 9. *l.* 5. *C. eod. l.* 2. *C. de usuris.*

(16) Fructuum et usurarum æqua vicissitudo: qui fructus rei venditæ percipit, usuras pretii nondum soluti præstat venditori. *l.* 5. *C. h. t.*

(17) Possessionem rei emptæ emptor accepisse videtur a venditore, etiamsi precario rem emptam ab eo possideat: habet enim precaria illa possessione fructus percipiendi facultatem.

(18) Sumptuum varia exempla, in ædificia, medicos, disciplinas, funus. *l.* 10. *in fin. supr. l.* 10. *C. de negotiis.*

(19) εἰς ἀνόρθωσιν οἴκου, in ædibus instaurandis. *Synops. ibid.* quæ erant destructæ.

(20) *l.* 38. §. 1. *infr. l.* 16. *C. eod.* Sumptus facti in re vendita per actionem ex vendito repetuntur. *Bart.*

(21) Sumptus factos in disciplinas venditi servi ab emptore actione ex vendito venditor ipse consequitur. *l.* 27. §. 2. *Supr. de usufruct. l.* 25. *Supr. de pignoratitia.*

(22) Verisimiles sumptus facile repetuntur.

(23) Sic venditor hereditatis funeris impensas emptori imputat. *l.* 2. §. 17. *supr. de hered. vel action. vend.*

(24) In venditionibus sæpe hoc conveniebat, *ut locupletior reus ab emptore daretur. Synops. eod.*

(25) Expromissor. *Accurs.* fidejussor pretii.

(26) Inter venditorem et emptorem plerumque hoc conveniebat, ut si pluris rem emptor ejusve heres venderet, ejus, quod amplius numeratum esset, partem venditori præstaret. *Synops. ibid.*

(27) Ut augeatur pretium, si pluris emptor vendiderit, *l.* 7. *in fin. supr. de contrah. empt.* vel ut quantum pluris fundus dotalis venierit, id in dote sit. *l.* 12. §. 3. *infr. de pactis dotalib.*

(28) Ex procuratoris venditione, *ut hic.* et divisione inter coheredes suos facta, dominus obligatur. *l.* 66. *in fin. infr. de evict.*

(29) *l.* 31. *Supr. de negotiis.*

(30) Utilis ex vendito, in dominum, exemplo institoriæ actionis datur actio. *ut hic. l.* 2. *l.* 19. *Supr. de institoria. l.* 5. *Infr. de stip. prætor. l.* 31. *supr. de negotiis. l.* 10. §. 5. *Supr. mandati. l.* 5. *l.* 6. *C. de institoria.*

mandavit: ergo et per contrarium (1) dicendum est, utilem (2) ex empto actionem domino competere.

§. 26. Ibidem Papinianus respondisse se refert: si convenerit, *ut* (3) *ad diem pretio non soluto, venditori duplum præstaretur*, in fraudem (4) constitutionum videri adjectum, quod (5) usuram legitimam excedit, diversamque (6) causam commissoriæ (7) esse ait. cum (8) ea specie (inquit) non fœnus illicitum contrahatur, sed lex contractui non improbata dicatur.

§. 27. Si quis colludente procuratore meo, ab eo emerit, an possit agere ex empto? Et puto, hactenus, ut (9) aut stetur emptioni, aut discedatur.

§. 28. Sed et si quis, minorem vigintiquinque annis circumvenerit, et huic hactenus dabimus actionem ex empto (10), ut diximus, in superiore casu.

§. 29. Si quis a pupillo sine tutoris auctoritate emerit, ex uno latere (11) constat contractus: nam qui emit, obligatus est pupillo, pupillum sibi non (12) obligat (13).

§. 30. Si venditor habitationem exceperit (14), *ut* (15) *inquilino liceat habitare*, vel *colono*, *ut perfrui liceat ad certum tempus*, magis esse Servius putabat, ex vendito [esse] actionem: denique Tubero ait, si iste colonus damnum dederit, emptorem ex empto agentem (16) cogere posse venditorem, ut (17) ex locato cum colono experiatur, ut quicquid fuerit consecutus, emptori reddat.

§. 31. Ædibus distractis, vel legatis, ea esse ædium solemus dicere, quæ quasi pars ædium, vel propter ædes habentur, ut puta puteal:

14. POMPONIUS lib. 31. ad Quintum Mucium.

ID est, quo puteus (18) operitur.

15. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

LInes (19), [et] labra (20), salientes (21), fistulæ quoque, quæ salientibus junguntur, quamvis longe (22) excurrant extra ædificium, ædium sunt. Item canales. Pisces autem, qui sunt in piscina (23), non sunt ædium, nec fundi:

16. POMPONIUS lib. 31. ad Quintum Mucium.

NOn magis, quam pulli, aut cætera animalia, quæ in fundo sunt.

(1) Relativorum hæc est natura, ut §. 5. *supr. eod.* dixi ad *l.* 14. *eod. de reg. jur.*

(2) *l.* 5. *infr. de stipul. prat. l.* 79. *infr. de verb. oblig.*

(3) In venditionibus et hoc plerumque conveniebat, ut duplum præstaret emptor, nisi ad certum diem pretium solvisset: quod cum usuram legitimam excedebat, emptorem non obligabat. *Synops. ib. c.* 14.

(4) Id autem vetitum est. *l.* 5. *C. de legib. l.* 7. §. 3. *supr. de SC. Macedon.*

(5) *l.* 9. *l.* 29. *l.* 44. *Infr. de usuris. l.* 15. *in fin. C. de usuris.*

(6) *Sub.* a pœna in fraudem legum adjecta: hic aliud pœna, aliud fenus. *l.* 9. §. 1. *infr. de usuris.*

(7) Quæ in venditionibus quidem recipitur. *l.* 3. *Supr. de lege commiss.* atque ita dupli stipulatio, si ad diem pretium non solvatur, non coloratur prætextu legis commissoriæ.

(8) Id est, legis commissoriæ non improba est conventio, dupli in hac hypothesi stipulatio, fœnus illicitum censetur.

(9) Agere possum, ut procuratoris factum ratum habeas, vel reprobes, similis est agendi forma in *l.* 16. *Infr. rem ratam hab.* facit *l.* 8. 9. *Supr. de negotiis.* ut domini voluntas dignoscatur, ratum, necne habeat. Hinc constat contractum interdum non teneri, id est, inutilem esse, et tamen ex eo agi.

(10) Minor enim restituitur adversus emptionem, si prædium plus, quam oportet, emerit. *l.* 27. §. 1. *vers. prædium. supr. de minoribus.* si rem non necessariam. *l.* 11. §. 4. *supr. de minoribus.* Adde, minorem non tantum restitui adversus emptionem si ejus eum pœniteat: sed si eam adversus alium affectet. Quid enim, si de re, quæ majorum ejus fuerit, emenda, agatur? *l.* 35. *supr. de minoribus.* Quid, si ab ejus tutoribus commissoria lex neglecta sit? *l.* 38. *supr. de minoribus.* non restituetur tamen, si rem necessariam, licet mortalem emerit, aut locupletior factus sit.

(11) Sic interdum locator non obligatur, conductor obligatur, *l.* 20. *in fin. infr. locati* sic fieri potest, ut venditor pretium accipiat, merx ad emptorem non pertineat, *l.* 11. §. *ultim. supr. eodem.* et sic claudicat contractus, si fiat cum pupillo. *Bart.* Cujac. 16. *observ.* 21.

(12) Cur non obligat sibi pupillum? Quia scire debebat pupillum contrahere non posse sine tutoris auctoritate, *l. qui a quolibet.* 27. *supr. de contrahend. empt. l.* 8. *Infr. de adqu. vel omitt. hered.* vide *l. unic. C. de reput. quæ fiunt in judicio.* Goth. *pr. Inst. de auct. tut. l.* 9. *infr. eod. l.* 11. *Infr. de acq. rer. dom. l.* 28. *supr. de pact. l.* 14. §. 8. *infr. de solut.* S. L.

(13) Emendo: ut non sit securus, quia a pupillo tutore absente rem emerit. *l.* 1. *l.* 7. *in fin. supr. de rec.* Quid, si ancillas ab eo emptas statim manumiserit? tunc quidem non revocatur libertas, verum emptor minori, quanti ejus interrerit, tenetur. *l.* 48. §. 1. *supr. de minor.* Securus erit, si minor patris defuncti voluntate et damnatione rem vendidit, *l.* 3. *C. quando decreto.* aut si locupletior factus sit, *l.* 10. *Supr. de institoria. l.* 1. §. 4. *supr. de pecul. l.* 1. §. 15. *supr. depositi.* Utcumque sit, sciendum est, decretum judicis et solemnitatem in hujusmodi venditionibus exigi.

(14) In venditionibus venditores quædam nonnunquam solebant excipere, *ut hic* habitatio excipitur: alibi frumenta manu sata, *l. qui fundum.* 40. §. *fundi.* 3. *Supr. de contrah. empt.* omnes fructus, *d. l. qui fundum.* 40. §. *cum fundum.* 4. Lapidicinæ. *l.* 77. *Supr. de contr. empt.*

(15) Venditor fundi plerumque excipiebat colono suo jus fruendi, nempe, ut eum perfrui et habitare emptor permitteret, *ut hic.*

(16) Agendi modum singularem observa; ago contra te, ut agas. *Bart.* facit *l.* 2. §. *pen. supr. de lege Rhodia. l.* 60. §. 5. *Infr. locati. l.* 75. *in fin. infr. de leg.* 1. *l.* 2. §. 28. *infr. ne quid in loco publ.* adde *l.* 5. *C. de ingenuis.* sed tamen hoc casu reus liberatur cedendo actionem. Bart. *hic.*

(17) Agi interdum potest, ut agatur, *ut hic.* dixi ad *l.* 60. §. 5. *infr. locati.*

(18) *l.* 17. §. 8. *infr. eod.* τȣ̃ φρέατος σκέπασμα 17. *Synops.* 8. *c.* 15. dicitur et περιςόμιον φρέατος, puteale. *Puteal* veteres sigillis solebant exornare. Hinc Cicero, tibi mando putealia sigillata duo.

(19) Quidam legunt, *tines*, vel *tenes*, *ut l.* 17. §. 1. *supr. si servitus*: Haloander, *funes*, quod vocabulum Budæus ad funes haustorios refert. *Lines*, Græci δεξαμενὰς, id est, lacus aquam continentes: Quo sensu, ληνὰς et ληνȣ̀ς Græci dicunt, ut in Eparchico περὶ φυτῶν φυτεύσεως quod Harmenop. refert. 2. *Epitomat.* Afranius, et Laberius apud Nonium. *Labella*, *Lenes.* Cujac. 6. *obs.* 7. Martial. 1. *Tepida natabis Lene Congedi vada.* Cujac. 10. *obs.* 15. Auctor Synopseos ibidem ita hunc locum exprimit, καὶ δεξάμεναι καὶ οἱ λȣτῆρες, καὶ οἱ ἑγόμενοι τοῖς ἀβρύτοις, σωλῆνες.

(20) Non aquæ, ut Accursius ait: sunt enim hic *salientes*, crateres lapidei, quibus aqua saliens siphunculis excipitur. *Bud.* lapides, vel personæ, ex quibus aquæ saliunt, Basilicis ἀβρύτοι, veteribus silvani: vide *l.* 17. §. 9. *infr. eod.* Festus *in Tullios.*

(21) *l.* 12. §. 24. *infr. de instructo.* sunt lapides, ex quibus aquæ saliunt.

(22) Græci hunc locum exprimunt hunc in modum εἰ καὶ πόῤῥω τῆς οἰκίας ἐκτείνονται, quamvis longe ab ædificio porrigantur.

(23) Paulus certe differentiam facit, ut pisces in piscinam conjecti a nobis possideantur: qui in stagno sint, non possideantur. *l.* 3. §. 14. *infr. de adquir. vel amitt. poss.* et Molinæus: gravis auctor, pro consuetudine Parisiensi adversus jus Romanum, pro Guidone Papæ, et aliis, 1. *Consuet.* §. 1. *gloss.* 8. *n.* 18. 19. 20. ait, aliud esse, si pisces, non in piscinam, sed in stagnum, aut vivarium conjecti, non custodiæ causa, sed ad multiplicandum, et reddendum fructum fundo sint destinati, tunc esse partem fundi, et censeri inter immobilia.

17. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

FUndi nihil est, nisi (1) quod terra se tenet. † Ædium (2) autem multa esse, quæ ædibus adfixa (3) non sunt, ignorari non oportet, utputa seras (4), claves, claustra: Multa etiam defossa (5) esse (6), neque tamen fundi, aut villæ (7) haberi, utputa vasa vinaria, torcularia (8): quoniam hæc instrumenti (9) magis sunt, etiamsi ædificio cohærent.

§. 1. Sed et vinum, et fructus perceptos (10), villæ non esse constat.

§. 2. Fundo vendito, vel legato, sterculinum (11) et stramenta, emptoris et legatarii sunt: ligna autem, venditoris vel heredis: quia non sunt fundi, tametsi ad eam rem comparata sunt. In sterculino autem distinctio Trebatii probanda est: ut, si quidem stercorandi agri causa comparatum sit, emptorem sequatur: si vendendi, venditorem: nisi si aliud actum est. Nec interest, in stabulo jaceat, an acervus sit.

§. 3. Quæ tabulæ pictæ protectorio includuntur (12), item [quæ] crustæ marmoreæ, ædium sunt.

§. 4. Reticuli circa columnas, plutei circa parietes, item Cilicia (13) vela, ædium non sunt.

§. 5. Item quod insulæ causa (14) paratum est, si nondum perfectum est, quamvis positum in ædificio sit, non (15) tamen videtur ædium esse.

§. 6. Si *ruta* (16) *et cæsa* excipiantur in venditione, ea placuit esse ruta (17), quæ eruta sunt, ut arena, creta, et similia: cæsa ea esse, ut arbores cæsas, et carbones, et his similia. Gallus autem Aquilius, cujus Mela refert opinionem, recte ait, frustra (18) in lege venditionis de rutis et cæsis contineri: quia, si non specialiter venierunt, ad (19) exhibendum de his agi potest: neque enim magis de materia cæsa, aut de cæmentis aut de arena cavendum est venditori, quam de cæteris, quæ sunt pretiosiora.

§. 7. Labeo generaliter scribit, *ea, quæ perpetui (20) usus causa in ædificiis sunt, ædificii esse: quæ vero ad præsens, non esse ædificii*, utputa fistulæ, temporis quidem causa positæ, non sunt ædium: verumtamen, si perpetuo fuerint positæ, ædium sunt.

§. 8. Castella (21) plumbea, putei (22), opercula (23) puteorum, epitonia (24) fistulis adplumbata, aut quæ terra continentur, quamvis non sint adfixa, ædium esse constat.

§. 9. Item constat, sigilla (25), columnas quoque, et personas (26), ex (27) quarum rostris (28) aqua salire solet, villæ esse.

§. 10. Ea, quæ ex ædificio detracta (29) sunt, ut reponantur, ædificii sunt: at quæ parata sunt, ut imponantur, non sunt ædificii.

§. 11. Pali, qui vineæ causa (30) parati sunt, antequam collocentur, fundi non sunt; sed qui exempti sunt hac mente, ut collocentur, fundi sunt.

(1) οὐδέν ἐστι τοῦ ἀγροῦ ὃ μὴ ἥνωται τῇ γῇ. Fundi nihil est, nisi quod terræ adfixum. *Synops. eod. c.* 15.

(2) Serræ, claves, salientes, canales, crateres, domus magis portio, quam domus instrumentum sunt. *l.* 12. §. 24. *infr. de instructo.*

(3) Vide *l.* 12. §. 23. *Infr. de instructo.*

(4) Μοχλοί, κλεῖς, κλεῖθρα, *Synops. ibid.*

(5) Κατορωρυγμένα. *Synops.*

(6) Atqui *fundo, ut optimus, maximusque esset*, legato, machinæ, vasa vinaria, id est, cupæ, et dolia in cella defixa legato non continentur, *l.* 93. §. *pen. Infr. de leg.* 3. et vino legato, dolia depressa in cella vinaria non debentur, ut nec vasa immobilia, *l.* 3. §. 1. *Infr. de tritico.* Imo, fundo locato dolia cum reliquo instrumento colono sunt præstanda. *l.* 19. §. 2. *infr. locati.* Item dolia fictilia, item plumbea, quibus terra congesta est, et in his viridaria posita, ædium sunt: si ita illigata sunt ædibus, ut ibi perpetuo sint. *l.* 21. *l.* 26. *Infr. de instructo.* Ad hæc, dolia in horreis defossa horreorum venditioni cedunt, nisi nominatim excepta sint. *l.* 76. *Supr. de contrah. empt.* ea igitur, quæ defossa sunt, fundi habentur: Tiraquellus de retractu, §. 1. *gloss.* 7. *n* 98. hic fundum esse ait.

(7) ἐποικίου. Est vero, ἐποίκιον, ἡ ἐν τῷ ἀγρῷ οἰκία, domus in agro.

(8) Est vero *torcular*, lignum, quo premuntur, et torquentur uvæ. Lignum maximum, quod olearum fructibus imponitur, ut oleum, et vinum exprimatur, *Scholiastes Synopseos illo loco.*

(9) Quid ita, cum sigilla, et statuæ adfixæ, instrumento domus non contineantur, sed domus portio sint. *l.* 12. §. 23. *Infr. de instructo?*

(10) Aliud si penderent. *l.* 44. *supr. de rei vindic.*

(11) *Sterculinum* vendendi causa, quod habitum fuit, non sequitur emptorem fundi, sive in stabulo jaceat, sive acervus sit: stercorandi agri causa habitum, debetur.

(12) Ea, quæ tectorio non continentur, in rutis sunt, non sunt ædium. *l.* 241. *infr. de verborum signif.*

(13) *l.* 12. §. 17. *infr. de instructo.*

(14) Nunc primum, *ut hic. et* §. *ult. infr. eod.* aliud si, ut reponatur. *d.* §. *ult. l.* 18. *in fin. infr. eod.*

(15) Imo sunt, quia cœpta pro factis habentur, *l.* 19. §. 11. *infr. de auro.* Sed ibi de ultima voluntate agitur, eaque latius extenditur: hic de contractu, qui stricte accipiendus est: vel ibi de principali, hic de accessoriis agitur.

(16) De *rutis et cæsis* adde *l.* 18. *l.* 38. *in fin. infr. eod. l.* 2. *in fin. C. eod. l.* 241. *Infr. de verb. signif. l.* 66. §. *fin. Supr. de contr. empt. l.* 5. §. 2. *Supr. ad exhib.* Festus, et Nonius *in Ruta*, Cicero 2. *de Orator. Partitionibus, et Topicis.*

(17) *l.* 18. *in fin. l.* 38. *in fin. infr. eod.* ea non sunt ædium, *l.* 66. *in fin. supr. de contrah. empt.* terra non continentur. *l.* 241. *infr. de verborum signif.*

(18) Ruta cæsa, etsi non sint expressa nominatim, sunt tamen tacite venditoris.

(19) *l.* 5. §. 2. *supr. ad exhibendum.*

(20) Perpetua vim majorem habent, quam temporaria. Ex perpetua destinatione rei qualitatem sumimus, ac fingimus. Quæ sunt alicubi ad tempus, non videntur ibi esse, sed quæ perpetuo, *l. quæsitum.* 78. *in fin. l. si ita.* 86. *Infr. de legat.* 3. v. *l.* 32. *in fin. infr. de pig.* perpetuo, id est, ut existimo, ea mente posita, ut illic essent, vivente eo, qui intulit. *argum. l.* 1. *Supr. pro socio.* ut et durante conductione. *d. l.* 32.

(21) *l.* 38. *in fin. Infr. eod.*

(22) *Al.* putealia, ut *l.* 13. *in fin. l.* 14. *Supr. eod.*

(23) Quid, si putealia, id est, opercula puteorum, seu ἐπιστόμια, legimus? ut *l.* 13. *in fin. l.* 14. *Supr. eod.*

(24) Varro 3. *de re rustic.* epitoniis versis. Vitruvius 20: Frequens compressus epitoniorum. Sunt autem *Epitonia*, instrumenta, quibus chordæ funesque tenduntur.

(25) *Sigilla*, parva signa.

(26) Id est, salientes, qui et ἀνάβρυτοι Basilic. qui et *silvani* veteribus, et non male qui glossemata interpretati, dixerint silvanum κρήνην. hinc Cornel. *lib.* 3. confert etiam aliquid ad summam silvanus juxta cadens: et Lucretius 6. Corpora silvanos ad aquarum strata jacebant, et in fabulis Hygini c. 69. 70: Tres silvani sunt secati, qui Amymonius fons appellatus est. et Festus, *Tullios, Alii dixerunt silanos*: ubi *silvanos* legendum esse monet Cujac. 11. *obs.* 2. et veteres glossæ interpretatæ sunt silvanum, fontem, vel κρήνην. Cujac. 14. *obs.* 13.

(27) Pentameter est versus, *ex quarum rostris aqua salire solet.* Nam in aqua prior producitur. Cicero Prognosticis, Vos quoque signa videt aquai dulcis, et auræ. Lucretius 6. Quæ calidum faciunt aquæ tactum, atque saporem.

(28) Rostra personarum etiam sunt, seu de personis dicuntur. Nonius 6. *n.* 41.

(29) Detracti, ut reponitur: et parati, ut imponatur, differentia: Illud, non hoc, ædificii est. Forte, quod quæ reponuntur, ædificii ante fuerunt: quæ imponuntur, nunquam fuerunt ædificii. adde *l.* 18. §. 1. *infr. eod.*

(30) V. §. 5. *supr. eod.*

18. JAVOLENUS lib. 7. ex Cassio.

GRanaria, quæ ex tabulis (1) fieri solent, ita ædium sunt, si (2) stipites eorum in terra defossi sunt: quod si supra terram sunt, rutis (3) et cæsis cedunt.

§. 1. Tegulæ, quæ (4) nondum ædificiis impositæ sunt, quamvis tegendi gratia allatæ sunt, in rutis et cæsis habentur (5): Aliud juris est in his (6), quæ detractæ sunt, ut (7) reponerentur: ædibus enim accedunt.

De significatione emptionis, et venditionis, et locationis, et conductionis.

19. GAJUS ad Edictum Prætoris titulo de publicanis.

VEteres in emptione, venditioneque, appellationibus promiscue (8) utebantur:

20. IDEM lib. 21. ad Edictum provinciale.

IDem est (9) [et] in locatione, et conductione.

De partu vendito ejus, quæ parere nequit. 1. De reticentia venditoris. 2. De errore in qualitate rei. 3. De mora venditoris. 4. De pacto, ut fundus venditus venditori locetur: 5. Aut ne alii vendatur, quam venditori. 6. De acceptione alternata.

21. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

SI sterilis (10) ancilla sit, cujus partus (11) venit, vel major annis quinquaginta (12), cum id emptor ignoraverit, ex empto tenetur venditor.

§. 1. Si prædii venditor non dicat (13) de tributo (14) sciens, tenetur ex empto: quod si ignorans non prædixerit, quod forte hereditarium (15) prædium erat, non tenetur.

§. 2. Quamvis supra (16) diximus (17), cum in corpore (18) consentiamus, de qualitate (19) autem dissentiamus, emptionem esse (20): tamen venditor teneri debet, quanti (21) interest non esse deceptum: et si venditor quoque nesciat, veluti si mensas, quasi citreas (22) emat, quæ non sunt.

(1) Adde *l.* 1. §. 8. *infr. de vi, et vi armata.* Goth. V. Alciat. 3. *parerg.* 22. Ans.

(2) Ut stipites non sint defossi, si tamen ita positi, ut tolli possint æstate, vel hyeme, ædium erunt. *l.* 242. *in fin. infr. de verb. signif.*

(3) Mobilibus. *l.* 60. *infr. de adquir. rer. dom.*

(4) Dixi ad *l.* 17. §. 10. *Supr. eod.* ubi de differentia recens impositorum et detractorum, ut reponerentur.

(5) Facit *l.* 242. §. 2. *Infr. de verb. sign.*

(6) Ut et in plumbo, quod pro tegulis ponitur. *l.* 242. §. 2. *Infr. de verb. signif.*

(7) Aliud est, si ut nunc primum imponerentur. v. *l.* 17. §. 5. *supr. eod.* Idem vero est in causa pignoris, si res in fundum inducta est, ut perpetuo esset. *l.* 32. *in princ. Infr. de pig.*

(8) Id est, respectu quarundam alienationum, et aliorum contractuum, quos emptio, et venditio in se complectitur. *l.* 29. *in fin. infr. de statuliberis.* Hinc Varro *de re rustica*, in emptionibus dominium legitimum sex fere perficiunt: hereditatis aditio, mancipium, in jure cessio, usucapio, aut si quid ex præda sub corona emit, aut si ex bonis sectioneque publice venit. Alciat. 3. *parerg.* 22. An etiam in se relatione habita, ejusque vi? ait Alciatus: nam ubi emptor, ibi venditor: idque cum fit, contractus, non autem personæ (alia est enim emptoris, alia venditoris persona) aut res utrinque accepta (est enim aliud res, aliud rei pretium) considerantur. Alciat. 5. *parerg.* 15. ubi etiam probat apud auctores principium sumi pro fine. Cujacius vero negat, ut notabo *l. proxim. infr. eod.*

(9) *Id est*, Cujacius ita restituit 9. *observ.* 15. ut sit sensus: Veteres promiscue usi sunt emptionis venditionisque verbo: Promiscue, id est, ut et conductionem intelligerent (hinc *emptores fructuum* pro *conductoribus* accipiuntur. *l.* 21. *Infr. de annuis.*) et in locatione, et in conductione veteres locationem sæpe venditionem appellarunt, et conductorem emptorem: quin etiam mercedem, sive pensionem, pretium: idque propter vicinitatem emptionis, et locationis, ideoque Aggen. 2. *de limitibus*, mancipibus ementibus, id est, conducentibus in annos singulos. *Festus*, venditiones olim dicebantur bonorum locationes. Huic forte legi occasionem dedit, quod cum Publicani (ad quos refertur inscriptio *l. proxim. Supr. eodem.*) emptores, sive redemptores dicerentur, monuerunt juris interpretes, veteres *emendi* et *vendendi* verbo promiscue usos, etiam in locatione, et conductione. Non enim ut emptionem pro venditione, et emptorem pro venditore, et e contrario, acciperent, ita locuti sunt. Quod si hic cum Florentino exemplari legas *Idem est*, sensus erit, Veteres, ut emptionis sic locationis verbo promiscue usos, ut alios contractus significarent, eoque pertinet, quod *ibid.* Cujacius observat, fœnus videri esse locationem, et conductionem. Hinc Horatius *Conductis nummis*, id est, sumptis fœnori, *quinas mercedes exigit*, id est, usuras: et tamen fœnus proprie locatio non est. vide in hunc locum Robert. 1. *animad.* 7. 8. 9. 10. *adversus* Cujac. *et* Anton. Mercatorem *pro eodem* Cujac. 2. *not.* 7. 8. 10.

(10) Qui vendidit partum nasciturum, qui nasci non poterat, tenetur, in id, quod interest emptoris, si sciebat, *ut hic.* sin ignorabat, restituere pretium tenetur. *l. cum hereditatem.* 7. *Supr. de hered. vel act. vendita.*

(11) Raro tamen ob id emitur. *l.* 27. *supr. de petitione hered.*

(12) Mulier major annis 50. sterilis dicitur: post 50. annum non gignit, *ut hic*, ideoque si ea ætate pariat, partus dicitur mirabilis: recipitur tamen, estque legitimus, *l.* 12. *C. de legit. heredibus*: ideoque lege Julia et Papia maribus sexagenariis, fœminis quinquagenariis nuptiæ interdictæ erant. Ulp. *in fragm. tit.* 16. *in fin. ubi dixi.* quod postea sustulit Justinianus *l. penult. C. de nuptiis.* Differentiæ ratio fuit, quod sexagenarii apti sint ad generandum, quinquagenariæ mulieres non item. Arist. 5. περὶ ζώων.

(13) Vide *l.* 39. *infr. eod.*

(14) De tributo non dicit, qui minorem capitationem dicit, cum major esset. *l.* 9. *C. eod.*

(15) Idque merito: nam qui alterius in locum succedit, justam habet causam ignorandi. *l.* 42. *infr. de reg. jur.*

(16) Id est, *l.* 9. *et l.* 14. *Supr. de contrah. empt.* non autem hoc refertur ad Pauli libros. Cujac. 2. *observ.* 5. Goth. Vide ad hunc §. Goedd. *de contrah. stipulat. c.* 3. *n.* 37. *et seqq.* Ans.

(17) Hæc verba sunt Triboniani, non Pauli. Cujac. 2. *obs.* 5.

(18) *Error* in corpore consensum venditionis impedit: in qualitate, non impedit. Et tamen ut qualitatis error non impediat venditionem, potest tamen emptor agere adversus venditorem, et ab eo consequi quanti sua intersit, non esse deceptum: Et vero decipitur emptor, qui mensas quasi citreas emit, quæ non sunt citreæ si corpora spectes, mensa est, etiam quæ non citrea: si qualitatem non videtur vendita, nisi quæ citrea esset.

(19) Non accidente, sed materia, vel genere. *Vigelius.*

(20) Emptionem non esse. Halo. 4. August. 17. Cujac. 2. *obs* 5. Hotom. *ad tit. de act. empt.* Conn. 7. *comm.* 6. Molinæus *de eo, quod interest. n.* 36. Robert. 1. *animad.*

(21) *l.* 62. §. 1. *supr. de contrah. empt.*

(22) *Mensæ citreæ* magno in pretio veteribus fuerunt, ut Plinius indicat *lib.* 13. *c.* 15. cujus capitis hic est titulus, *de Atlantis arboribus et cedrinis mensis.* sed cum in *lib.* 1. legatur *citreis*, non *cedrinis*: et Petronius dicat: *Afris eruta terris Citrea mensa*: cum Tertullian. *lib. de Pallio*, mensam a M. Tullio emptam (cujus meminit Plinius eo capite) orbem citri appellet, assentiendum Philandro, qui *lib.* 8. Vitruvii 3. emendat in Plinio (*d. c.* 15. *et lib.* 16. *c.* 15. *et* 16.) citreis, citri, et citrum. Repositoria citro. 13. Plin. 11. Citri arbores sunt frugiferæ: Cedri sunt (ut Suidias scribit) δένδρα ὑψίκομα, καὶ ἄκαρπα, εἰς ἀπεικάζει Διὰ τὴν εἰδωλολατρίαν. Cujac. 2. *obs.* 5. Has emendationes, etsi ei non largitur Robertus 1. *animad.* 4. (reprehensus eo nomine ab Anton. Mercat. 1. *Not.* 1.) tamen et hoc addit de citreis mensis, Cicerone *Verrina de signis.* Verri objectum, quod citream mensam a Q. Luctatio, omnibus scientibus Lilybæi abstulisset: Citreas mensas, a Martiali inter pretiosam supellectilem numerari. *lib. in Mamurram. et lib.* 10. *de Erote.*

§. 3. Cum per venditorem steterit, quo minus rem tradat (1), omnis utilitas emptoris in æstimationem venit, quæ (2) modo circa (3) ipsam rem consistit: neque enim, si potuit ex vino (4) (puta) negotiari, et lucrum facere, id æstimandum est (5), non magis quam si triticum (6) emerit, et ob eam rem, quod non sit traditum, familia ejus fame laboraverit: nam pretium (7) tritici, non (8) servorum fame necatorum, consequitur: nec major fit obligatio, quod tardius agitur (9), quamvis crescat si vinum hodie pluris sit: Merito: quia (10) sive datum esset, haberet emptor, sive non: quoniam saltem hodie dandum est, quod jam olim dari oportuit.

§. 4. Si tibi fundum vendidero, *ut* (11) *eum conductum certa summa haberem*: ex vendito, eo nomine, mihi actio est, quasi in (12) partem pretii ea res sit.

§. 5. Sed etsi ita fundum tibi vendidero, *ut nulli* (13) *alii eum, quam mihi venderes*, actio eo nomine ex vendito est, si alii vendideris.

§. 6. Qui (14) domum vendebat, *excepit sibi habitationem, donec viveret, aut* (15) *in singulos annos decem*, emptor primo anno maluit (16) decem præstare, secundo anno habitationem [præstare.] Trebatius ait, mutandæ (17) voluntatis potestatem eum habere (18), singulisque annis alterutrum præstare posse; et quamdiu paratus sit alterutrum præstare, petitionem non esse.

De mendacio venditoris.

22. Julianus lib. 7. Digestorum.

SI in qualitate (19) fundi venditor mentitus sit, non (20) in modo ejus, tamen tenetur emptori (21): pone enim dixisse eum, *quinquaginta jugera esse vineæ, et quinquaginta prati*: et in vinea minus, et in prato plus inveniri: esse tamen omnia centum jugera.

De manumissione servi venditi cum peculio.

23. Idem lib. 13. Digestorum.

SI (22) quis servum, quem cum (23) peculio vendiderat, manumiserit, non solum peculii nomine, quod servus habuit tempore quo manumittebatur, sed et eorum quæ postea adquirit, tenetur, et præterea cavere (24) debet, *quidquid* (25) *ex hereditate liberti ad eum pervenerit, restitutum iri.* Marcellus notat: Illa præstare venditor ex empto debet, quæ haberet emptor, si homo manumissus non esset: non continebuntur igitur, quæ (26) si manumissus non fuit, adquisiturus non esset.

De servo fructuario emente. 1. Si servus furtivus, bona fide emptus, hominem emerit ex peculio, quod ad dominum pertinebat. 2. De servo vendente.

24. Julianus lib. 15. Digestorum.

SI servus, in quo ususfructus tuus erat, fundum emerit, et antequam pecunia numeraretur, capite minutus fueris: quamvis pretium solveris, actionem ex empto non habebis, propter talem capitis deminutionem, sed indebiti actionem (27) adversus venditorem habebis: ante capitis autem minutionem nihil interest, tu solvas, an servus ex eo peculio, quod ad te pertinet: nam utroque casu actionem ex empto habebis.

(1) Anton. Guibert. *lib.* 1. *quæstion. jur. cap.* 4. Loriott. *de eo. quod interest. axiom.* 22. 26. *et* 64. *et de pact. axiom.* 114. Molin. *de eo quod interest. num.* 96. 97. *et* 99. Mod.

(2) Id est, hic non attenduntur lucra, sed damna, ut et *l. ult. supr. de peric. l.* 26. *in fin. Infr. de damno. l.* 1. §. 21. *in fin. Infr. de aqua et aquæ pluv. l.* 71. *in fin. Infr. de furt.* facit *l.* 13. §. 4. *in fin. infr. de injur.* Imo, omnia detrimenta veniunt. *l.* 13. *Supr. eod.* sed, et quantum mihi abest, et quantum lucrari, *l.* 13. *Infr. rem rat. hab.* quantum consequi ipse potui, *l.* 13. *in fin. pr. Supr. eod.* vel meo nomine potuisti, *l.* 7. *C. arbitr. tut.* (puta hereditatem, *l.* 23. *in pr. supr. ad l. Aquil.* puta quantum depretiatum fuit par occisi. §. 10. *Inst. de l. Aquil.* non unius anni, sed quinquennii fructus, *ut in l.* 24. §. 4. *infr. locati.*) lucri denique habenda est ratio, *l.* 2. *in fin. Supr. de eo quod certo loco.* damnum enim incurrere videtur, qui lucrum amittit. *l.* 2. §. 11. *infr. ne quid in loco publ.* Ut paucis dicam, et veteres et novi juris auctores id, quod interest, et ex damno et ex lucro statuerunt. *l. unic. in fin. C. de sententiis, quæ pro eo, quod interest.* Quid juris sit? In pecunia numerata, id locum habere quidam aiunt, *arg. l.* 118. *in fin. infr. de verb. oblig.* Accursius certe ait, casus illos omnes speciales esse, standum esse hodie dictæ *legi unicæ*.

(3) Utilitatem circa rem, interpretes nostri, *interesse intrinsecum* appellant. Molinæus tamen id non admittit: cum aliud sit circa rem et intra rem: Vult igitur interesse circa rem, esse æstimationem quanti plurimi a tempore moræ. Et indubie quæ hic circa rem vini dicitur utilitas, paulo post dicitur crescens obligatio, vinum, quod hodie pluris est.

(4) *l.* 12. *C. h. t.*

(5) Imo est, et habetur hodie lucri ratio, *l. unic. in fin. C. de sentent. quæ pro eo, quod interest.* Goth. Adde *l.* 2. §. *fin. supr. de eo quod certo loco.* Quæ sit vera facti seu rei æstimatio, vid. Yanes. *rer. quotidianar. l.* 1. *c.* 6. §. 2. *n.* 10. 11. 12. Ans.

(6) Vide *l.* 10. *C. h. t.*

(7) Pretium tritici hic non interpretor, pretium ab emptore venditori numeratum, sed æstimationem tritici, ad id tempus relatam, quo hodie pluris sit. Emptor non consequitur a venditore id, quod potuit negotiari ex vino: non consequitur quoque pretium servorum fame necatorum: pretium consequitur, *ut hic.* quod hodie vinum pluris est: vini forensem, atque adeo summam æstimationem, quæ a negotiatione vini hic ita separatur.

(8) Emptor tritici solum pretium a venditore, moram in tradendo committente, accipit, non servorum fame necatorum æstimationem, *ut hic.* At enim dices, emptorem a venditore consequi pretium ædium, quæ corruerunt, si forte hæ vitiosæ traditæ sint. *l.* 13. *supr. eod.* Prius est, inquit Accursius, male (*ut in dict. l.* 13.) quam nullo modo, *ut hic*, tradere.

(9) Vel solvatur a reo. *l.* 8. *supr. de eo quod certo loco.*

(10) Quia si datum esset, hoc haberet emptor: quoniam vero non dedit, saltem hodie etc. *Haloand.*

(11) *l.* 6. §. 1. *supr. de serv. exportand. l.* 16. *supr. de pericul.*

(12) Id est, quia vilius ideo fundum vendidisti. *l.* 75. *l.* 79. *supr. de contrahenda empt.*

(13) *d. l.* 75. *supr. de contrah. empt.*

(14) Lex plerunque dicebatur a venditore, dixi *l.* 34. *supr. de contr. empt.*

(15) Pactum hoc alternativum.

(16) Ejus enim, ut et rei, electio est. *l.* 10. *in fin. Infr. de jure dot.*

(17) In obligationibus annuis alternative conceptis, licitum est emptori singulis annis variare: de *variandi* facultate vide quæ notavi ad *l.* 20. *infr. de optione.*

(18) Vide *l.* 75. *infr. de regulis juris.*

(19) *Qualitas* alia est prati, alia vineæ: *modus*, est ipsa fundi quantitas.

(20) *Modi* et *qualitatis* differentia. Modus agri, ejusdem quantitas: Qualitas, vinea, pratum. His cognitis dicimus: si non in modo sed qualitate venditor mentitus sit, tenetur. Nam forte quum centum essent jugera, vineam 50. jugerum dixit, quum non sit. *Synops. eod. cap.* 20.

(21) An ut quoquo modo centum præstare jugera sufficiat? pro bonitate loci fiet æstimatio. vide *l.* 42. *in fin. infr. eod.*

(22) Si servum, quem cum peculio vendidi, manumisero, teneor et eorum nomine, quæ postea manumissus adquisivit: si quidem adquisiturus ea fuisset emptor, si manumissus non esset: simul etiam caveo, si quid ex hereditate liberti ad me pervenerit, emptori restitutum iri. *Synops. eod. cap.* 21.

(23) Servus cum peculio suo vendi potest.

(24) Ita cavet maritus uxori dotis nomine. *l.* 24. §. 4. *infr. soluto.*

(25) Atqui pactum de futura successione non valet. *l.* 4. *C. de inutilib. stipulat. l. ult. C. de pactis.* Goth. Solve. Quod secus in pactis conservandæ hereditatis initis. v. Paul. Bus. in *l.* 61. *ff. de verb. oblig.* et Butrigar. *hic.* Ans.

(26) Vide *l.* 11. *supr. de minorib. l.* 43. *infr. soluto.*

(27) Condictionem. *l.* 41. *in fin. supr. de contrah. empt.*

§. 1. Servum tuum (1) imprudens a fure bona fide emi : is ex peculio, quod ad te pertinebat, hominem paravit, qui mihi traditus est : Posse te eum hominem mihi condicere, Sabinus dixit ; sed si quid mihi abesset ex negotio, quod is gessisset, invicem me tecum acturum de peculio : Cassius veram opinionem Sabini retulit, in qua ego quoque sum.

§. 2. Servo vendente hominem, fidejussor venditionis omnia (2) præstare debet, in quæ obligaretur, si (3) pro libero fidejussisset : nam et in dominum actio sic datur, ut emptor eadem consequatur, quæ, libero vendente, consequi debuisset : sed ultra peculii taxationem dominus non condemnatur.

De vindemia pendente.

25. IDEM lib. 54. Digestorum.

QUi pendentem (4) vindemiam emit, si uvam legere prohibeatur a venditore, adversus eum petentem pretium, exceptione (5) uti poterit, *Si ea pecunia, qua de agitur, non pro ea re petitur, quæ venit, neque tradita est.* Cæterum post traditionem sive lectam uvam calcare, sive mustum evehere prohibeatur (6), ad exhibendum, vel (7) injuriarum (8) agere poterit : quemadmodum si aliam quamlibet rem suam tollere prohibeatur.

De mendacio venditoris.

26. ALFENUS VARUS lib. 2. Digestorum.

SI quis, cum fundum venderet, *dolia* (9) *centum, quæ in fundo esse adfirmabat, accessura* (10) dixisset, quamvis ibi nullum dolium fuisset, tamen dolia emptori debebit.

De qualitate rei accessoriæ.

27. PAULUS lib. 3. Epitomarum Alfeni.

QUidquid venditor (11) *accessurum* (12) dixerit, id integrum ac sanum tradi oportet, veluti si fundo dolia (13) accessura dixisset, non quassa, sed integra dare debet.

De pacto, ut emptor faciat, et stipulatione pœnali adjecta.

28. JULIANUS lib. 3. ad Urseium Ferocem.

PRædia mihi vendidisti (14), et convenit, *ut aliquid facerem : quod si non fecissem, pœnam promisi.* Respondit, venditor, antequam pœnam ex stipulatu petat, ex vendito agere potest : si consecutus fuerit, quantum pœnæ nomine stipulatus esset, agentem ex stipulatu (15) doli mali exceptio summovebit : si ex stipulatu pœnam consecutus fueris, ipso jure ex vendito agere non poteris : nisi in id, quod pluris ejus interfuerit, id fieri.

De emptione rei sub conditione legatæ.

29. IDEM lib. 4. ex Minicio.

CUi res sub conditione legata erat, is eam (16) imprudens ab herede emit : actione ex empto poterit consequi emptor pretium, quia non (17) ex (18) causa legati rem habet.

Si servus venditus venditori furtum fecit. 1. *De eo, qui sciens rem alienam vendit.*

30. AFRICANUS lib. 8. (19) Quæstionum.

SErvus (20), quem de me cum peculio emisti, prius quam tibi traderetur, furtum mihi fecit. Quamvis ea res, quam subripuit (21), interierit, nihilo (22) minus retentionem eo nomine, ex peculio me habiturum ait, id est, ipso (23) jure, ob id factum minutum (24) esse peculium, eo scilicet, quod debitor meus ex causa (25) condictionis sit factus : Nam licet, si jam traditus furtum mihi fecisset, aut omnino condictionem eo nomine de peculio non haberem, aut eatenus haberem, quatenus ex re furtiva auctum peculium fuisset, tamen in proposito et retentionem (26) me habiturum, et si omne peculium penes te

(1) *l.* 31. §. 1. *supr. de reb. cred.*
(2) Adde *l.* 84. *Infr. de solut.*
(3) §. 1. *Instit. de fidejuss.*
(4) Pendentes fructus qui emit, potest eos propria auctoritate colligere, suis tamen impensis.
(5) Doli. *l.* 5. *in fin. C. de evictionib. l.* 5. §. 4. *infr. de dol. mal. et met. except.*
(6) Injuriarum agi ob vim turbativam hinc colligit Castrensis : sed et vim illam, si mala fide fiat, maleficium esse notat. Ita injuriarum aget, qui jure suo uti prohibetur.
(7) Cur non ex empto? Castrensis putat, venditorem post rem traditam ex empto, non conveniri, sed aliis actionibus.
(8) Qui alium re sua uti impedit, injuriarum tenetur. vide Bald. *in Rubr. C. de usufructu.* v. *l.* 13. §. 7. *infr. de injuriis.*
(9) Vid. *l.* 27. *infr. eod.*
(10) Vid. *l.* 27. *infr. eod.*
(11) *l.* 34. *supr. de contrah. empt.*
(12) *l.* 6. §. 6. *l.* 11. §. 17. *l.* 26. *supr. eod.*
(13) Dolia fundo accedere plerumque venditores fundi nominatim dicebant, *ut hic.* et *l.* 26. *supr. eod. l.* 54. *in fin. infr. eod. l.* 60. *l.* 76. *supr. de contrah. empt. l.* 33. *infr. de ædilit.*
(14) Notandus est hujus propositionis progressus. *Contractus* venditionis habetur : *pactum* adjicitur, ut aliquid fiat, *stipulatio pœnæ*, si id factum non erit, subsequitur. Pactum non impletur ab emptore. Quid juris? venditor agere potest ex pacto (vestito scil. cohærentia contractus) ut emptor faciat. Demus venditorem id non fecisse : venditori duæ restant actiones : una, ex vendito : altera, ex stipulatu. Quid, num utraque simul uti poterit? Julianus respondet, venditorem priore prius uti posse : altera electa, pœnaque percepta pœnam sine dolo petere non posse. At minus in pœna consecutus est, quam ejus interfuit? Julianus hic ait ex priora (puta ex vendito) agi posse, si pluris ejus interfuit. adde *l.* 47. *in fin. infr. eod.* Si ita est, hoc consequi videtur, per stipulationem pœnæ præcedentem contractum non novari. Nam si hic facta novatio, seu nova debendi causa esset, ex ea tantum nova obligatione, non ex ea partim, partim ex anterioribus ageretur, et pœnæ stipulatio sufficere videretur. vide apud Hotom. *quæst. illustr.* 10. Interim sic habendum est, principalem obligationem pœnali stipulatione non novari : nisi id actum sit. *l.* 8. §. 1. *infr. de novationib.* §. 3. *versic. sed cum hoc. Inst. quibus mod. toll. oblig. l. ult. C. de novat.*
(15) vid. *l.* 4. §. 7. *infr. de dol. mal. et met. except.*
(16) Si ab herede imprudens emero rem mihi sub conditione legatam, actione ex empto pretium consequor. *Synops. Basil. eod. cap.* 26. *l.* 16. *supr. de contrah. empt.*
(17) Quia nunc ex causa legati rem habet. Ita emendat Antonius Faber, 5. *Conjectur.* 14. Nunc (inquam) id est, tempore existentis conditionis.
(18) Non ex lucrativa causa.
(19) vide Cujac. 8. *ad Africanum.*
(20) Si servum cum peculio tibi vendam, isque furtum ante traditionem mihi fecerit, ipso jure peculium minuitur. Quod si forte jam peculium tibi tradiderim, id ipsum recipio, *ut hic.* sin post traditionem servi furtum acciderit, actionem eo nomine tecum non habeo, nisi eatenus, quatenus ex re furtiva peculium auctum est, *vers. Nam licet. infr. eod.* Quod si tu ignorans nummos istos furtivos esse, servo quasi peculiares ademeris, et consumpseris, de iis mihi teneris. *vers. secundum. infr. eod. Synops. eod. c.* 27. *in pr.*
(21) vid. *l. ult. supr. de condict. furt.*
(22) Obligatio naturalis oritur ex maleficio inter dominum et servum : eaque diminuit peculium ipso jure.
(23) Ἰδίῳ δικαίῳ, *Synops. eod. cap.* 27. Peculium ipso jure minuit id, quod domino vel patri debetur.
(24) *Minui*, est detrahi, retineri, deduci, recidi. Igitur *ipso jure minui legata*, hic nihil aliud est, quam ex lege Falcidia quartæ retentionem esse, qua heres utitur suo jure, quasi heres et dominus : et ideo retineri dicitur Falcidia jure hereditario, *l.* 14. *infr. ad l. Falcid.* jure testamenti. *l.* 42. *infr. de vulgar.*
(25) Adde *l.* 9. §. 6. *supr. de pecul.*
(26) vide quæ notavi ad *l.* 51. *supr. de cond. indeb.*

sit, vel, quasi plus debito solverim, posse me condicere. Secundum quæ dicendum, si nummos, quos servus iste mihi subripuerat, tu, ignorans furtivos esse, quasi peculiares ademeris, et consumpseris, condictio eo nomine mihi adversus te competat, quasi (1) res mea ad te sine (2) causa pervenerit.

§. 1. Si (3) sciens alienam rem ignoranti mihi vendideris: etiam (4), prius quam evincatur, utiliter me ex empto acturum putavit in id, quanti mea intersit meam esse factam: quamvis enim alioquin verum sit, venditorem (5) hactenus teneri, ut rem emptori habere liceat, non etiam ut ejus faciat, quia tamen dolum malum abesse præstare debeat; teneri eum, qui sciens [alienam] non suam ignoranti vendidit. Idem [est] maxime, si manumissuro vel pignori daturo vendiderit.

De re vi adempta venditori. 1. *Quid præstat venditor servi.* 2. *De duobus emptoribus.*

31. Neratius lib. 3. Membranarum.

Si ea res, quam ex empto præstare debebam, vi mihi adempta fuerit, quamvis eam custodire (6) debuerim, tamen propius est, ut nihil amplius, quam (7) actiones persequendæ ejus præstari a me emptori oporteat: quia custodia adversus vim (8) parum proficit: actiones autem eas non solum arbitrio, sed etiam periculo tuo [tibi] præstare debebo, ut omne lucrum ac dispendium te sequatur.

§. 1. Et non solum, quod ipse per eum adquisii, præstare debeo, sed et id, quod emptor, jam tunc sibi tradito servo adquisiturus fuisset.

§. 2. Uterque nostrum eandem rem emit, a non domino, cum emptio, venditioque sine dolo malo fieret; traditaque est: sive ab eodem emimus, sive ab alio, atque alio, is ex nobis tuendus est, qui prior (9) jus ejus adprehendit, hoc est, cui primum tradita est: si alter ex nobis a domino emisset, is omnimodo tuendus est.

De falsis ponderibus.

32. Ulpianus lib. 11. ad Edictum.

Si quis a me oleum, quod emisset, adhibitis iniquis (10) ponderibus accepisset, ut in modo me falleret, vel emptor circumscriptus sit a venditore ponderibus minoribus, Pomponius ait, posse dici venditorem sibi dare oportere, quod plus est, petere: quod habet rationem. Ergo et emptor ex empto habebit actionem, qua contentus esse possit.

De pluribus rebus emptis uno pretio.

33. Idem lib. 32. ad Edictum.

Et si uno pretio plures res emptæ sint, de singulis ex empto, et (11) vendito (12) agi potest.

De qualitate rei.

34. Idem lib. 18. ad Edictum.

Si, fundo vendito, in qualitate (13) jugerum captio est, ex empto erit actio.

De servitute evicta.

35. Idem lib. 70. ad Edictum.

Si quis fundum emerit, quasi per eum fundum eundi agendi jus non esset, et interdicto (14) de itinere actuque victus sit, ex empto habebit actionem: licet enim stipulatio de evictione non committatur, quia (15) non est de jure servitutis in rem actione pronunciatum, tamen dicendum est, ex empto actionem competere.

De custodia rei et stipulatione damni infecti.

36. Paulus lib. 7. ad Plautium.

Venditor domus (16), antequam eam tradat, damni infecti (17) stipulationem interponere debet: quia antequam (18) vacuam possessionem tradat, custodiam et diligentiam (19) præstare debet, et pars (20) est custodiæ, diligentiæque, hanc interponere stipulationem: et ideo, si id neglexerit, tenebitur emptori.

De dolo venditoris.

37. Idem lib. 14. ad Plautium.

Sicut æquum est, bonæ (21) fidei emptori alterius dolum non nocere, ita non est æquum, eidem personæ venditoris (22) sui dolum prodesse.

38. Celsus lib. 8. Digestorum.

Si (23) venditor hominis dixit, *peculium eum habere decem, nec quemquam adempturum*: etsi plus habet, totum præstet; nisi hoc actum est, ut duntaxat decem præstaret: si minus est, præstet esse decem, et talem servum esse, ut tantum peculii habeat.

§. 1. Si per emptorem steterit (24), quo minus ei mancipium traderetur, pro (25) cibariis, per arbitrium (26) indemnitatem posse servari, Sextus Ælius, Drusus dixerunt: quorum et mihi justissima videtur esse sententia.

§. 2. Firmus a Proculo quæsiit (27), si de plumbeo

(1) Ut *l.* 32. *in fin. supr. de rebus cred.*

(2) Condictione sine causa repetimus res nostras, quæ apud alium sunt sine causa. *l. si me, et Titium.* 32. *supr. de reb. cred.*

(3) Qui sciens ignoranti rem alienam vendit, etiam prius quam evincatur, ex empto convenitur in id, quantum emptoris interest rem ejus esse factam, maxime si velit emptor manumittere vel pignorare, quod emit. Qui vero imprudens rem alienam vendit, non tenetur, ut emptorem dominum faciat, sed ut ei habere liceat. *Synops. eod. cap.* 27. *in fin.*

(4) vide *l.* 4. *supr. eod.* Ante evictionem potest interdum agi. adde *l.* 19. §. 3. *supr. de negotiis.*

(5) vide *l.* 25. *supr. de contrahend. empt.*

(6) vide *l.* 36. *infr. eod.*

(7) *l.* 35. §. 4. *supr. de contrah. empt. l.* 14. *in princ. infr. de furtis.*

(8) Re per vim ablata, venditor liberatur, nisi vis ei sit illata ob ejus inimicitias: tunc enim videtur res amissa, aut interiisse culpa venditoris. *l.* 25. §. 4. *Infr. locati. l.* 66. *in princ. Infr. solut. matrim.*

(9) *l.* 9. §. 4. *supr. de Publiciana. l.* 15. *C. de rei vind.*

(10) *l.* 32. §. 1. *Infr. ad leg. Corn. de falsis.* adde *l.* 18. §. 3. *supr. de dolo.*

(11) *Al.* ex empto vendito, ut *l.* 19. *supr. de heredit. vel action.* sic Varro. 2. *de re rustica.* 2. ex conducto locato.

(12) Idem, si plures commodatæ sint. *l.* 17. §. 4. *supr. commodati.*

(13) vide *l.* 41. *in fin. Infr. eod.*

(14) Adde *l.* 3. §. 2. *infr. de itinere, actuque.*

(15) Evicta servitute agitur ex empto, non ex evictione. *l.* 75. *infr. de evict.*

(16) Venditor etiam in immobilibus custodiam debet, antequam ipsa immobilia tradat.

(17) *l.* 18. §. 7. *infr. de damno.*

(18) *l.* 35. §. 4. *supr. de contrah. empt. l.* 14. *infr. de furtis.*

(19) *l.* 31. *supr. eod.*

(20) Custodiam venditæ domus qui debet, damni infecti stipulationem ejus domus nomine negligere non debet: pars enim custodiæ est, ac diligentiæ, stipulari de damno infecto: qui id omisit, negligens fuit.

(21) Bonæ fidei emptori dolus venditoris, neque nocet neque prodest.

(22) vide *l.* 3. *C. de pericul.* Dolus suus nemini prodest.

(23) Quum venderem servum, dixi eum habere peculium decem aureorum, si minus est, decem aureos impleo: si plus habet, totum emptor accipit: nisi convenit, ut decem ei duntaxat præstarentur. *Synops. Basil. eod. cap.* 33.

(24) Expensas agnoscit, seu præstat, qui moram admittit.

(25) *l.* 13. §. 22. *supr. eod.* ut in commodato. *l.* 18. §. 2. *supr. commodati.*

(26) *Al.* arbitrum.

(27) Ut *l.* 17. §. 8. *supr. eod.*

castello fistulæ (1) sub terram missæ, aquam ducerent in aënum (2) lateribus circumstructum, an hæ ædium essent? an ut ruta (3) cæsa vincta (4) fixaque (5), quæ ædium non essent? Ille rescripsit, referre, quid acti esset. Quid ergo, si nihil de ea re neque emptor neque venditor cogitaverunt, ut plerumque in ejusmodi rebus evenisse solet? nonne propius est, ut inserta et inclusa ædificio partem ejus esse existimemus?

De reticentia venditoris.

39. Modestinus lib. 5. Regularum.

QUæro: si quis ita fundum vendiderit, *uti venumdatum esse videatur, quod intra terminos ipse possedit;* sciens tamen aliquam partem certam se non possidere, non certioraverit emptorem: an ex empto judicio teneatur, cum hæc generalis adjectio ad ea quæ specialiter novit qui vendidit, nec excepit, pertinere non debeat: ne alioquin emptor capiatur (6), qui fortasse, si (7) hoc cognovisset vel empturus non esset, vel minoris empturus esset, si certioratus de loco certo fuisset: cum hoc et apud veteres sit relatum in ejus persona, qui sic exceperat, *servitutes* (8) *si quæ debentur, debebuntur:* etenim juris auctores responderunt, si certus venditor quibusdam personis certas servitutes debere, non admonuisset emptorem, ex empto eum teneri debere, quando hæc generalis (9) exceptio non ad ea pertinere debeat, quæ venditor novit, quæ [que] specialiter excipere et potuit et debuit, sed ad ea quæ ignoraverit, et de quibus emptorem certiorare nequivit? Herennius Modestinus respondit: si quid circumveniendi emptoris causa venditor in specie de qua quæritur, fecit, ex empto actione conveniri posse.

De arboribus stantibus.

40. Pomponius lib. 31. ad Quintum Mucium.

QUintus Mucius scribit: Dominus fundi de prædio arbores stantes vendiderat, [et] pro his rebus pecuniam accepit, et tradere nolebat: emptor quærebat, quid se facere oporteret: et verebatur, ne hæ arbores ejus non viderentur factæ? Pomponius: Arborum (10), quæ in fundo continentur, non est separatum corpus a fundo: et ideo, ut (11) dominus suas specialiter arbores (12) vindicare emptor non (13) poterit, sed ex empto (14) habet actionem.

De reticentia venditoris.

41. Papinianus lib. 3. Responsorum.

IN venditione, super annua (15) pensitatione (16) pro aquæductu infra domum Romæ constitutam (17), nihil (18) commemoratum est: Deceptus ob eam rem ex empto actionem habebit: itaque, si conveniatur ob (19) pretium ex vendito, ratio improvisi oneris (20) habetur.

De compensatione lucri et damni.

42. Paulus lib. 2. Quæstionum.

SI duorum fundorum venditor separatim de modo (21) cujusque pronunciaverit, et ita utrumque (22) uno pretio tradiderit, et alteri aliquid desit, quamvis in altero exsuperet, forte si dixit, unum centum jugera, alterum ducenta habere; non proderit ei, quod in altero ducenta decem inveniuntur, si in altero decem desint: Et de his ita apud Labeonem relatum est. † Sed an exceptio doli mali venditori profutura sit, potest dubitari? Utique si exiguus modus silvæ desit, et plus in vineis habeat, quam repromissum est, an non facit dolo, qui jure (23) perpetuo utitur? nec enim hic, quod amplius in modo invenitur, quam alioquin dictum est, ad compendium venditoris, sed ad emptoris pertinet; et tunc tenetur venditor, cum minor modus invenitur. Videamus tamen, ne nulla (24) querela sit emptoris in eodem fundo, si plus in-

(1) Ut *l.* 47. *supr. de contrah. empt.*

(2) Ut *l.* 19. §. 2. *infr. locat.* aëneum, *Accurs.* specum, *Budæus*: Florentina videtur esse melior, ut aënum sit miliarium. *l.* 19. §. 12. *infr. de auro. Miliarium* autem male Beroaldus, Nebrissensis et Accursius vas esse tradunt ad milium coquendum sine ullo auctore: probandum potius, quod Athenæus *lib.* 3. *δειπνοσοφιστῶν* scribit, *τὸ μιλιάριον καλούμενον ὑπὸ Ῥωμαίων τὸ εἰς θερμοῦ ὕδατος κατεργασίαν κατασκευαζόμενον*· et breviter, miliarium cocinatorium nihil aliud est, quam aënum, in quo aqua ad potandum calefit. *l.* 18. §. 3. *infr. de instructo.* In balneatorio instrumento miliarium Paulus etiam numerat, in quo aqua ad lavandum calefit. Paulus 3. *sentent.* 6. §. 65. et ibi Cujac. 2. *observat.* 6. Aënum etiam, id est, in quo aqua calida lavatur olea, *l.* 19. §. 2. *infr. locati.* Miliarii meminit Seneca, 3. *Naturalium*, 24. *et* 4. c. 9. Vas igitur fuit ad calefaciendam aquam potui usitatam. Glossis *θέρμητρον*. Nam veteres aqua usi, alias calida in potu. Seneca, 1. *de ira* 12. *et* 2. *de ira* 25. adde *l.* 18. §. 3. *infr. de instructo.*

(3) vide *l.* 17. §. 6. *supr. eod.*

(4) Juncta, *et ita vulgata.* Fixa et juncta hic opponit rutis et cæsis; fixis et junctis Livius 39. adjicit immolita, quo nomine quæque citra ædificii formam molita sunt, significantur, ut in legibus limitum, *Ne quis eos limites decumanos obsepito, neve quid in eis immolitum, neve quid ibi positum habeto.*

(5) Infixa, infecta, dixi ad *l.* 7. *infr. de incendio.*

(6) Captiosa exceptio nocet excipienti.

(7) *l.* 13. §. 6. *l.* 21. §. 1. *supr. eodem. l.* 35. *in fin. l.* 43. *in fin. supr. de contrah. empt. l.* 9. *supr. de periculo.*

(8) Servitutum recipiendarum hæc generalis fuit formula. His enim modis recipiebantur, *Quibus est servitus, utique est. l.* 10. *supr. comm. præd.* De speciali servitutum receptione dixi ad *l.* 17. §. 3. *supr. de servit. præd. urban.*

(9) Generalis exceptio permissa est ignoranti: specialis a sciente exigitur.

(10) Arbores quæ in fundo sunt, non efficiunt corpus a fundo separatum. Unde notat. Dominium arborum solo cohærentium, sine solo transferri non posse.

(11) Qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipsius dominus est, *l.* 8. *C. h. t. l.* 50. *supr. de rei vindic. l.* 20. *C. de pactis. l.* 27. *C. de rei vindic. l.* 3. *C. de his, qui a non domino. l.* 14. *infr. de furtis.* §. 3. *in fin. Inst. de empt.*

(12) *l. ult. supr. de rei vindic.*

(13) Emptor adversus creditorem non tradentem, non utitur rei vindicatione, sed ex empto actione personali. Cur ita? Ex contractu generaliter non transfertur dominium ante traditionem. *l. si ager.* 50. *supr. de rei vindic. l.* 25. *supr. eod. l. penult. C. de rei vindic.* licet jus pignoris sola conventione transferatur. *l.* 1. *supr. de pignorat. act.*

(14) Ad patientiam scil. quæ habetur loco traditionis. Bald. *ad titul. C. de contrah. empt. qu. ult.* adde *l.* 25. *supr. eod.*

(15) De annua præstatione scripsit Jacobus Venantius Bononiensis

(16) Pro aquæductu Romæ annuæ pensitationes præstabantur. *l.* 27. §. 3. *supr. de usufruct. l.* 1. *C. de aquæductu.*

(17) *Lege* constituto.

(18) Venditor ut commoda, ita fundi vitia emptori indicare cogitur.

(19) Ex vendito actio datur ad pretium

(20) Id est, celatæ pensitationis domino fundi servientis præstandæ, quæ actio non tendit ad evictionem, sed pretii exonerationem, sive ex empto, quanto minoris: quod verba antecedentia, *si conveniatur ob pretium*, ostendunt. v. Cujac. ad *l.* 28. *infr. de verb. obligat.*

(21) Hinc posse colligi videtur, venditorem teneri tradere rem liberam a servitute. Item, emptori decepto competere actionem et exceptionem. *eod.* Goth. Pro intellectu hujus legis vid. Joann. Decher. *lib.* 2. *dissert.* 7. *num.* 19. Ans.

(22) *l.* 47. *Infr. de evictionib.*

(23) Actione ex edicto perpetuo.

(24) Si per ignorantiam venditor in una re decipitur, et in alia decipit (in uno scil. contractu, non in pluribus) debet horum fieri compensatio, *Bart.* ad hanc legem. Baldus ad *l.* 12. *C. eod.* dicit alibi non esse.

veniat in vinea quam in prato (1), cum universus modus constat. † Similis quæstio esse potest ei, quæ in duobus fundis agitata est, et si quis duos statuliberos uno pretio vendat et dicat, unum decem dare jussum, qui (2) quindecim dare debebat: nam et hic tenebitur ex empto actione, quamvis emptor a duobus viginti accepturus sit. Sed rectius est (3), in omnibus suprascriptis casibus lucrum (4) cum damno compensari (5): et si quid deest emptori, sive pro modo, sive pro qualitate (6) loci, hoc ei resarciri.

De venditione servorum, quibus fideicommissaria libertas debetur. De sumptibus ab emptore factis, cui res evincitur.

43. Idem lib. 5. Quæstionum.

Titius, cum decederet, Seiæ Stichum, Pamphilum, Arescusam, per fideicommissum reliquit, ejusque fidei commisit, ut *omnes ad libertatem post annum* (7) *perduceret*: cum legataria fideicommissum ad se pertinere noluisset, nec tamen heredem a sua petitione liberasset, heres eadem mancipia Sempronio vendidit, nulla (8) commemoratione fideicommissæ libertatis facta: emptor, cum pluribus annis mancipia suprascripta sibi servissent, Arescusam manumisit: [et] cum cæteri quoque servi cognita voluntate defuncti, fideicommissam libertatem petiissent, et heredem ad Prætorem perduxissent, jussu (9) Prætoris, ab herede sunt manumissi: Arescusa quoque, nolle (10) se emptorem patronum habere, responderat: cum emptor pretium a venditore, empti judicio, Arescusæ quoque nomine repeteret, lectum (11) est responsum Domitii Ulpiani, quo continebatur, Arescusam pertinere ad rescriptum sacrarum constitutionum, si nollet (12) emptorem (13) patronum habere: emptorem tamen nihil (14) posse post manumissionem a venditore consequi: Ego cum meminissem et Julianum in ea sententia esse, ut existimaret, post manumissionem quoque empti actionem durare: quæro, quæ sententia vera est? Illud etiam in eadem cognitione nomine emptoris desiderabatur, ut sumptus, quos in unum ex his quem erudierat, fecerat, ei restituerentur. † Item quæro, Arescusa, quæ recusavit emptorem patronum [habere], cujus sit liberta constituta, an possit vel legatariam, quæ non (15) liberavit, vel heredem patronum habere: nam cæteri duo ab herede manumissi sunt? Respondi, semper probavi Juliani sententiam putantis (16), [manumissione (17) non amittitur (18) eo modo]. *De sumptibus* vero, quos in erudiendum hominem emptor fecit, videndum est: nam empti judicium ad eam quoque speciem sufficere existimo: non enim pretium continet tantum, sed (19) omne (20) quod interest emptoris, servum non evinci: Plane, si in tantum pretium excedisse (21) proponas, ut non sit cogitatum a venditore (22) de tanta summa: veluti (23) si ponas (24) agitatorem (25) postea factum vel pantomimum (26), evictum esse eum qui minimo veniit pretio, iniquum videtur, in magnam quantitatem obligari venditorem:

44. Africanus lib. 8. Quæstionum.

Cum [et] forte idem mediocrium (27) facultatum sit, [et] non (28) ultra duplum (29) periculum subire eum oportet:

(1) Vineæ quippe reditus longe amplior est quam prati: ita judicant Jurisconsulti: ita Columella 3. c. 3. Vulgus aliter, quod pratum sine opere paratum sit, et quod ei quam minime noceri possit: sed, ut ille docet, quod vinea infamis est, hoc non suo, sed hominum vitio contingit, qui vineta per avaritiam, vel inscitiam, vel negligentiam perdunt: qui, si cum scientia sociaverint diligentiam, omnes illos, qui fœnum suum et olera amplexantur, incremento patrimonii facile superarent. v. Cujac. 8. *ad Afric.* et Catonem, c. 2. *de re rustica.* et Varronem, *l.* 1. *c.* 7.

(2) Hæc fraus dimidium non superat, et ita tolerabilis est. *l.* 10. *infr. de statuliberis.*

(3) Verba sunt Triboniani, non Pauli. Cujac. 8. *ad Afric.*

(4) *l.* 11. *in fin. supr. de negot.*

(5) Compensatio qualitatum admittitur.

(6) *l.* 4. *in fin. l.* 22. *l.* 34. *supr. eod.*

(7) Et sic in diem, talis non est statuliber, sed quasi, *l.* 51. §. 3. *infr. de fideicomm. libert.* Statuliber, si ei libertas obtigerit, nullum habet patronum: is cui obtigerit fideicommissaria, nullum habet duriorem vel ingratum. *l.* 24. *in fin. infr. de fideic. libert.* Cujac. 8. *ad Afric.* Goth. Adde Gozad. *ad l. qui se patris. C. unde lib. n.* 83. *et ibi* Fab. Acoromb. *n.* 68. Bereng. a Paulac. *ad l. unic. C. de sentent. quæ pro eo quod inter. n.* 130. *et* 232. *et seq.* ubi Ray. de Forl. *num* 15. Petr. Rebuff. *n.* 130. 134. 138. *et* 140. Mod.

(8) Et suo damno. *l.* 10. §. 1. *l.* 15. *l.* 24. *in fin. infr. de fideicomm. libert.*

(9) Ut *d. l.* 24. §. *ult.*

(10) Recusare sibi aliquem patronum. Nolle legatum, non idem esse quod repudiare, cum possit deliberare, hic notat Bald.

(11) Legebantur apud Prætorem responsa jurisconsultorum, ut intelligerent, quid consuluissent, *ut hic.* vide et *l. unic. C. Theod. de respons. prud.* ut et cautiones, *l. lect. supr. de reb. cred.*

(12) Habet enim electionem. *l.* 45. *in fin. infr. eod.*

(13) Sed venditorem, id est, heredem. *l.* 45. §. *ult. infr. eod. et d. l.* 24.

(14) Paulus ab opinione Ulpiani in sententiam Juliani declinat. *infr. eod.*

(15) Quæ eam non liberavit etc. *Hal.*

(16) *Al.* dicentis, manumissione non amitti eo modo ex empto actionem. *et ita vulgata.*

(17) Manumissione ex empto actionem eo modo non amitti. *Haloand.*

(18) Patronatus jus qui amittit, cum peculiariter ejus intersit, actionem habet ex empto. *Bart.* alias qui libertum habet non dicitur locupletior: cum libertus non possit æstimari. *l.* 5. *in fin. Infr. de præscr.*

(19) Empti judicium non tantum pretium, sed et id, quod interest emptoris, continet. *l.* 70. *infr. de evictionib.*

(20) Non tamen ultra duplum. *l.* 44. *infr. eod.* nisi dixeris hujus legis et *l.* 44. *et* 45. casum esse specialem, quia retentione emptor in servo manumisso uti non potuit.

(21) *Al.* excessisse.

(22) *Sub.* mediocrium facultatum, ut *l.* 44. *infr. eod.* qui non possit emptori refundere tantos sumptus, ac meliorationes. *l.* 27. *l.* 28. *supr. de rei vindic.*

(23) Dic idem, si librarius aut pictor. *l.* 28. *supr. de rei vindic.*

(24) *Agitatores*, inter servos pretiosos numerati et habiti. vide tamen *l.* 4. *C. de pact.*

(25) *l.* 25. §. 1. *infr. de oper. libert.* de agitatoribus et pantomimis vide quæ notavi ad *l.* 4. *C. de spectaculis. lib.* 11. *tit.* 40.

(26) Vel pictorem aut librarium. *l.* 28. *supr. de rei vindicat.*

(27) Extremus primorum, Horatius mediocris patrimonii. *l.* 25. *infr. de oper. libert.*

(28) Evicta re, interesse impensarum ab emptore factarum, extra judicium sc. (nam judiciales victus victori universas præstare debet. *l.* 19. *supr. de judiciis.*) non debet excedere duplum pretii conventi vel communis. *l.* 11. *C. de sent. quæ pro eo quod interest* nisi agatur contra scientem. *l.* 45. §. 1. *in fin. infr. eod.* Bart.

(29) *l.* 2. *infr. de evict. l. quod si nolit.* 31. §. *quia assidua.* 20. *infr. de ædilit.* id est, quanti res empta est, tantum solvat venditor emptori: ut duplum hic non sumatur extra pretium rei. Cujac. *in l.* 8. *ad Africanum.* id est, cum pretio tantumdem solvit. Hanc enim significationem duplum habet in evictionibus, *l.* 48. *l.* 56. *infr. de evict.* nisi aliud convenerit; potest enim conveniri de triplo et quadruplo. *l. si dictum.* 56. *infr. de evict. l. si curator.* 5. *Infr. de jure fisci. l.* 4. *in fin. supr. si quis cautionibus.* idem *ibidem.*

45. Paulus lib. 5. Quæstionum.

IDque [et] Julianum agitasse (1) Africanus refert: quod justum est: sicut minuitur (2) præstatio, si servus deterior apud emptorem effectus sit, cum evincitur (3).

§. 1. Illud expeditius videbatur, si mihi alienam aream vendideris, et in eam ego ædificavero, atque ita eam dominus evincit: nam, quia (4) possum petentem [dominum], nisi (5) impensam ædificiorum solvat, doli mali exceptione summovere, magis est, ut ea res ad periculum venditoris non (6) pertineat: Quod et in servo dicendum est (7), si in (8) servitutem, non in libertatem evinceretur, ut dominus mercedes et impensas (9) præstare debeat: Quod si emptor non possideat ædificium vel servum, ex empto habebit actionem. In omnibus tamen his casibus, si sciens (10) quis alienum vendiderit, omnimodo (11) teneri debet.

§. 2. Superest *tertia* (12) *deliberatio*, cujus debet esse liberta Arescusa, quæ recusat emptorem? Et non sine ratione dicetur, ejus debere effici libertam, a quo vendita est, [id est heredis,] quia et ipse ex empto actione tenetur: Sed hoc ita, si non Arescusa elegerit (13) emptoris patronatum: tunc etenim et illius remanet liberta, et ille ex empto actionem non habet, quia nihil ejus interest, cum eam libertam habet.

Si alienæ rei venditor domino successerit.

46. Idem lib. 24. Quæstionum.

SI quis alienam rem vendiderit, et medio (14) tempore heres domino rei extiterit; cogetur implere (15) venditionem.

De pœna et usuris.

47. Idem lib. 6. Responsorum.

LUcius Titius (16), accepta (17) pecunia ad materias (18) vendendas (19) sub pœna certa, *ita ut si non integras repræstaverit* (20) *intra statuta tempora, pœna conveniatur*, partim datis materiis, decessit: cum igitur testator (21) in (22) pœnam commiserit, neque (23) heres ejus reliquam materiam exhibuerit, an et (24) in pœnam, et in usuras conveniri possit: præsertim cum emptor mutuatus pecuniam (25), usuras gravissimas expendit? Paulus respondit, ex contractu, de quo quæritur, etiam heredem (26) venditoris in pœnam conveniri posse (27), in actione quoque ex empto (28) officio judicis, post (29) moram intercedentem usurarum (30) pretii rationem haberi oportere.

De instrumentis fundi et finibus.

48. Scævola lib. 2. Responsorum.

TItius heres (31) Sempronii fundum Septicio vendidit ita: *Fundus Sempronianus, quidquid Sempronii juris fuit, erit tibi emptus tot nummis:* vacuamque possessionem tradidit, neque fines ejus demonstravit: Quæritur, an empti judicio cogendus sit ostendere ex instrumentis hereditariis, quid juris defunctus habuerit, et fines ostendere? Respondi, id ex ea scriptura præstandum, quod sensisse intelliguntur: Quod si non appareat, debere venditorem

(1) *Agitasse* est, respondisse: verbum Africano usitatum. *l.* 19. §. 1. *supr. ad SC. Vellejanum.* qui et sæpe quoque Juliani auctoritate utitur, *ut hic.*

(2) *l.* 66. *in fin. l.* 70. *Infr. de evict.* Imo non minuitur. *l.* 64. *infr. de evict.*

(3) Ut e contrario non augetur quantitas evictionis, si res melior fuerit effecta. *l.* 64. *infr. de evict.* Hinc collige, Quoties agitur ex empto de evictione, æstimationem spectari rei, quo tempore res evincitur, *ut hic.* secus si ex stipulatione ageretur re evicta. Bartol. *hic.*

(4) *l.* 14. *Supr. commun. divid. l. sumptus.* 48. *supr. de rei vindic. l. Paulus respondit.* 14. *Infr. de dol. mal. et met. except. arg. l.* 16. *C. de evict. l. si fidejussor.* 29. §. 1. *Supr. mandati.*

(5) vide *l.* 16. *C. de evictionib.* atque ita utitur retentione. *l.* 14. §. 1. *Supr. commun. divid.*

(6) Imo pertinet. *l.* 43. *l.* 44. *l.* 45. *supr. eod.*

(7) Imo non idem dicendum in servo, quod in area. *l.* 27. *in fin. supr. de rei vind.* Solve: idem dicendum, si dominus habet, quod solvat: secus, si non habet.

(8) Evinci in servitutem et libertatem differunt. Cum servi evincuntur in libertatem, emptor relatione uti non potest: cum in servitutem, uti potest relatione.

(9) v. *l.* 1. *C. de infantib. expos.*

(10) *l.* 13. *supr. eod.*

(11) Id est, etiam ultra duplum. quod notari debet.

(12) De qua in *l.* 43. *vers. item quæro, Arescusa. supr. eod.*

(13) Potest enim eligere, *l.* 25. *infr. de fideicommissar.* ideo posse nolle dicitur, *l.* 43. *supr. eod.* nam ut nolle possit, debet posse velle. vide *l.* 3. *infr. de reg. jur.*

(14) Dominium accedens venditori, prodest emptori.

(15) Id est, rem tradere et ea facere, quæ in venditione desiderari solent et exigi. *Accurs.*

(16) Venditor scilicet.

(17) Ab emptore scil.

(18) *Materia* quid esset, dixi ad *l.* 12. *supr. de usufr.*

(19) Id est, tradendas, ut emptori materias, puta lignum vel lapides venderet.

(20) Præstiterit, *vulgat.* repræsentaverit. Cujac. 3. *obs.* 15. ut in *l.* 22. *infr. ad SC. Trebell. Repræsentare*, est exhibere vel præmature dare. ideoque paulo post. *infr. eod.* neque heres ejus reliquam materiam exhibuerit. Verum idem Cujac. 13. *obs.* 35. ab ea emendatione discedit, et verbum *repræstandi* amplectitur: nam ut Plauto et Catoni, et nostris auctoribus, resolvere est rem solvere; ita *repræstare*, est rem præstare, *ut l.* 6. *supr. quod cum eo.*

(21) *Testator* hic accipitur pro defuncto: nec enim ulla hic causa testamentaria est.

(22) *Committit in pœnam*, qui in stipulationem pœnalem, cui pœna sit adjecta, committit.

(23) Quid, si heres reliquam partem mulieri exhibuerit, seu tradiderit, post tempus, cum purgaret moram, ut ne pœnam conventam præstaret? non purgaret, *l. magnam.* 12. *C. de contr. stipul. l. trajectitiæ.* 23. §. *de illo. infr. de obligat. l.* 2. *C. de jure emphyteut.* hoc est, tametsi heres post moram offerret, tamen pœnam ejus præstat, *ut hic.* at non id, quod interest: oblatio hæc pœnam conventam non sistit, sed id, quod interest tantum: non pœnam, quia in contractibus ubi dies est, et pœna, lapso die mora purgari non potest. Stipulationem inter contrahentes ita placitam lex non potest immutare, nisi cum magna fraude stipulatoris. vide Alciat, 8. *resp.* 4.

(24) Vendita res si non traditur, agi potest, et in pœnam pactitiam, seu promissam, et ad pretium recipiendum cum usuris, si id pretium accepit emptor ab alio sub usuris, *ut hic.* Atqui pœnam et usuram simul præstare, id in fraudem legitimarum usurarum esse videtur: quia et majores nemo recte stipulari possit. *l. cum allegat.* 15. *C. de usuris.* Sed utrumque hic simul petitur, cum ad res diversas referatur. Petit itaque pœnam ex stipulatione: pretium, actione ex empto: pretii usuras, officio judicis.

(25) Sub usuris scilicet, ut venditori pretium lignorum solveret.

(26) *l.* 52. §. 1. *infr. eod.*

(27) Actione ex stipulatu.

(28) Emptori competit, præter superiorem ex stipulatu. Hinc colligit Bartolus, stipulationem pœnalem non perimere (cum ex empto agi possit) actionem descendentem ex contractu venditionis, et ita non novare.

(29) Id est, ob moram commissam a venditore.

(30) Hinc constat emptorem, et rem ipsam a venditore petere posse, et usuras pretii illati, si pretium a tertio, solvendi causa, sub usuris accepit. vide Bald. ad *l.* 4. *C. eod. qu.* 4. et ad *l.* 2. *C. de usuris.*

(31) Vid. in hanc legem Leonin. *lib.* 3. *emend. c.* 20. *n.* 1. et Innocent. *in cap. final. extr. de empt. et vend.* Ans.

et instrumenta (1) fundi, et fines ostendere (2): hoc etenim contractui bonæ fidei consonat.

De venditore, qui colonum per collusionem supposuit. 1. De usuris.

49. Hermogenianus lib. 2. Juris Epitomarum.

Qui per collusionem imaginarium colonum, circumveniendi emptoris causa, supposuit (3), ex empto tenetur: Nec defenditur, si, quo facilius excogitata fraus occultetur, colonum et quinquennii pensiones in fidem suam recipiat.

§. 1. Pretii forte (4), licet post moram, soluta (5), usuræ peti non possunt, cum hæ non sint in obligatione, sed officio (6) judicis præstentur.

De emptore liberato beneficio legis.

50. Labeo lib. 4. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

Bona (7) fides non patitur, [ut,] cum (8) emptor alicujus legis (9) beneficio pecuniam rei venditæ debere desisset, antequam res ei tradatur, venditor tradere compelletur et re sua carere: possessione autem tradita futurum est, ut rem venditor (10) æque amitteret, utpote cum petenti eam rem [emptor exceptionem rei venditæ et traditæ objiciat, ut perinde (11) habeatur, ac si] petitor ei neque vendidisset, neque tradidisset.

De mora.

51. Idem lib. 5. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

Si et per emptorem et venditorem mora (12) fuisset, quominus vinum præberetur et traderetur, perinde esse ait, quasi (13) si per emptorem solum stetisset: non enim potest videri mora per venditorem emptori facta esse, ipso (14) moram faciente emptore.

§. 1. Quod si fundum emisti ea lege, *uti des pecuniam Kalendis Juliis*, etsi ipsis Kalendis per venditorem esset factum quo minus pecunia ei solveretur, deinde per te staret, quo minus solveres: uti posse adversus te lege sua venditorem *dixi* (15): quia in vendendo hoc ageretur, ut quandoque (16) per emptorem factum sit, quo minus pecuniam solvat, legis pœnam patiatur: Hoc ita verum puto, nisi (17) si quid in ea re venditor dolo fecit.

De instrumentis exhibendis. 1. De prædio æstimato in dotem dato. 2. De militia. 3. De ripa domui venditæ juncta.

52. Scævola lib. 7. Digestorum.

Creditor fundum sibi obligatum, cujus chirographa (18) tributorum a debitore retro solutorum apud se deposita habebat, vendidit Mævio ea lege, *ut si quid tributorum nomine debitum esset, emptor solveret*: Idem fundus ob causam (19) eorum tributorum quæ jam soluta erant, a conductore (20) saltus (21), in quo idem fundus est, venit: eumque idem Mævius emit, et pretium solvit: Quæsitum est, an empti judicio, vel aliqua actione, emptor a venditore consequi possit, ut solutionum suprascriptarum chirographa [ei] dentur: Respondit, posse emptorem empti judicio consequi, ut instrumenta de quibus quæreretur, exhibeantur (22).

(1) His enim jura fundi declarantur ac demonstrantur.

(2) Sed et instrumenti descriptionem ei permittere, *l.* 15. *infr. de reb. auctor.* vide quæ notavi ad *l.* 4. 5. *supr. familiæ.* adde *l.* 52. *Infr. eod.*

(3) Facit exemplum Cannii et Pythii apud Cicer. 3. *off.*

(4) Officium judicis mercenarium extinguitur sorte soluta. *Bald.*

(5) Soluta sorte, usuræ debitæ ob moram (post sententiam antecedentem, *l.* 4. *C. depositi. l. ult. in fin. princ. C. de usur. rei judic.*) non petuntur, *ut hic. Synops. eod. cap.* 42.

(6) *l.* 8. *supr. de eo quod certo loco.* Hinc colligunt, officium judicis non præsupponere vel fingere obligationem vel actionem, adde *l.* 3. *in fin. infr. de annuis.* idque in restitutionibus concedendis apparere, *l.* 17. *in fin. l.* 24. *in fin. supr. de minor.* adde *l. deducta.* 58. §. *acceptis. infr. ad SC. Trebell. l. quæro.* 54. *in fin. infr. locati.*

(7) Emptio et venditio contractus est bonæ fidei: Unde notant fide sua emptore soluto venditorem fide sua liberari, ut si unus alteri fidem servare non cogatur, alter alteri quoque eandem servare non teneatur.

(8) Emptor si quo beneficio pretium solvere non cogitur, nec cogitur venditor ad rem emptori tradendam.

(9) An restitutionis, aut quod jus iniquum impetravit, ut Accursius sentit? an acceptilationis, ut Bartol. *l. ult. infr. de acceptilat.* An potius novarum tabularum, quibus debitum ei remittitur, ut hunc locum accepit Cujac. 11. *observ.* 40.

(10) Venditor eam amittat, utpote etc. *Haloand.*

(11) Sensus est, Restituto minore adversus venditorem, venditor non modo ei rem præstare non cogitur sine pretio, *l.* 35. *supr. de minoribus.* sed et traditam repetere potest. *l.* 27. §. 1. *supr. de minoribus.* perinde ac si neque vendidisset, *ut hic.* At, inquies, minore restituto fidejussores ejus non juvari, perinde ac si nunquam fidejussissent, sed eos creditori minoris adhuc adstringi. *l.* 1. 2. *C. de fidejussor. minor. l.* 13. *supr. de minorib.* Ista non pugnat inter se: siquidem hæc lex restituto minore restituit et ejus adversarium: Leges autem superiores restituunt minorem, non ejus fidejussorem, quia de nece sive detrimento tertii, puta creditoris, agitur, in quem, etiam si dolo cum minore contraxit, *l.* 7. §. 1. *infr. de exception. l.* 2. *in fin. C. de fidejussoribus minor.* etsi nihil illi deperit restituto minore, fidejussor restituitur, ut in casu *l.* 89. *infr. de adquir. vel omitt. heredit.*

(12) Et sic, cum certo die ac certo loco tradi vinum oporteret, nullus interfuerit.

(13) Emptoris mora tollit effectum moræ venditoris. Vel ita, in pari, hoc est, ejusdem temporis, mora emptoris et venditoris, deterior est agentis conditio: in successiva, ultima mora nocet.

(14) Mora emptoris seu debitoris non inspicitur, cum venditor, id est creditor, est in mora. Bart. *l.* 17. *supr. de periculo.*

(15) Nisi ipse venditor dolo fecerit: atque ita mora posterior (puta ab emptore admissa, post moram venditoris) nocet, *ut hic.* nisi dolus adversarii intercesserit. *infr. eod. in fin.*

(16) Quandoque *pro* quandocunque.

(17) Mora ultima quando, et cui noceat, dixi ad *l.* 17. *supr. de peric. et comm.*

(18) *Antapocha* hic videtur definiri. Est autem antapocha chirographum tributi a debitore retro soluti. adde *l.* 2. *C. de cond. ex lege.* atque ita dominus per antapocham probat tributum sibi deberi

(19) Propter tributa non soluta potest fieri venditio fundi. *C. si propt. public. pensitat. et C. de capiend. et distrahend. pignor. tribut. causa. lib.* 10. *tit.* 21.

(20) Conductor seu collector tributorum alicujus provinciæ vel syndicus villæ, vel castri, qui collectam pro omnibus castri sui solvere cogitur, possessionem non solventium potest vendere. *Bart.* ut qui emit vectigal vel fructus, reditus et proventus vectigalium a communi videatur emisse pœnas transgressorum sive contumacium. *Cynus.* seu mulctas eorum, qui tenentur solvere vectigal, *l.* 60. §. 8. *infr. locati.* eoque casu sive cessæ sint actiones sive non, tacite tamen videntur cessæ actu ipso emptionis et venditionis. Bald. ad *l.* 17. *C. de usuris.*

(21) *Saltus*, pascus, loca pastionibus addicta, *l. penult.* §. 1. *supr. si servitus. l.* 25. *supr. de pignorat. l.* 8. *infr. de instructo.* Varro 4. *de lingua.* Quos agros non colebant propter sylvas, aut id genus, ubi pecus pasci posset, et possidebant, ab usu suo saltus nominarunt. Ælius Gallus apud Festum *in Saltum*, Saltum definit ubi sylvæ et pastiones sint, quarum causa casæ quoque ibi sunt: si qua particula in eo saltu, pastorum aut custodum causa aratur, ea res non perimit nomen saltus, non magis quam fundi, qui est in agro culto: et ejus causa habet ædificium, si qua particula in eo habet sylvam. Cætera vide in *l.* 19. §. 1. *infr. locati.*

(22) Venditor cogitur emptori exhibere instrumenta, quæ ad defensionem rei venditæ pertinent. adde. *l.* 48. *in fin. supr. eodem.* vide *l.* 6. *infr. de fide instrum. et l.* 5. *supr. famil.*

§. 1. Prædium æstimatum (1), in dotem a patre filiæ suæ nomine datum, obligatum creditori deprehenditur: Quæsitum est, an filius (2), qui hereditatem patris retinet, cum ab ea se filia abstinuisset, dote contenta, actione ex empto teneatur, ut a creditore (3) lueret, et marito liberum (4) præstaret? Respondit, teneri.

§. 2. Inter venditorem et emptorem militiæ (5) ita convenit, ut salarium quod debeatur ab illa persona (6) emptori cederet. Quæsitum est, emptor militiæ quam quantitatem a quo exigere [debet], et quid ex ejusmodi pacto venditor emptori præstare debeat? Respondit, venditorem actiones extraordinarias eo nomine, quas haberet, præstare debere.

§. 3. Ante domum mari junctam, molibus jactis ripam (7) constituit: *et uti (8) ab eo possessa domus fuit*, Gaio Seio vendidit: Quæro, an ripa, quæ ab auctore domui conjuncta erat, ad emptorem quoque jure emptionis pertineat? Respondit, eodem jure fore venditam domum, quo (9) fuisset prius, quam veniret.

De mercede insulæ venditæ: 1. De sepulchro non excepto. 2. De habitatione excepta.

53. Labeo lib. 1. Pithanon.

Si mercedem (10) *insulæ accessuram* [*esse*] *emptori* dictum est (11), quanti insula locata (12) est, tantum emptori præstetur. Paulus (13): Imo si insulam totam uno (14) nomine locaveris et amplioris conductor locaverit, et in vendenda insula *mercedem emptori cessuram* esse dixeris, id (15) accedet, quod tibi totius insulæ conductor debebit.

§. 1. Si eum fundum vendidisti, in quo sepulchrum (16) habuisti, nec nominatim tibi sepulchrum excepisti, parum (17) habes eo nomine cautum. Paulus: Minime. si (18) modo in sepulchrum (19) iter publicum transit.

§. 2. Si (20) *habitatoribus habitatio* lege venditionis recepta (21) est, omnibus in ea habitantibus, præter (22) dominum, recte recepta habitatio est. Paulus: Imo. si cui in ea insula quam vendideris, gratis (23) habitationem dederis, et sic receperis, *habitatoribus. aut* (24) *quam quisque diem conductum habet*, parum caveris: nominatim enim de his recipi oportuit: itaque eos (25) habitatores emptor insulæ habitatione impune prohibebit.

De eo quod servus venditus fecit jussu venditoris. 1. De doliis fundo accedentibus.

54. Idem lib. 2. Pithanon.

Si servus quem vendideras, jussu tuo aliquid fecit, et ex eo crus (26) fregit, ita demum ea res tuo periculo non est, si id imperasti quod solebat ante venditionem facere, et si id imperasti quod etiam non vendito servo imperaturus eras. Paulus: Minime: nam si (27) periculosam rem ante venditionem facere solitus est, culpa tua id factum esse videbitur: puta enim eum fuisse servum, qui

(1) Æstimatam dotem accipiens maritus, ad eam agit actione ex empto, *ut hic.* quasi videatur emisse. adde. *l.* 1. *C. de jure dotium. l. ex conventione.* 11. *C. de pactis. l. quoties.* 16. *Infr. de jure dotium.*

(2) Heres sc. *l.* 47. *supr. eod.*

(3) Vide *l.* 41. *Supr. de contr. empt. l.* 5. *C. de evictionibus.* Si filia ab hereditate patris se abstineat, debet dotale prædium ab herede defendi. *Bart.*

(4) *Liber fundus* præstatur, cum nemini obligatus est.

(5) De *militiæ* venditione, vide *l.* 27. *C. de pignor. Nov.* 53. c. 5. Cæterum *militia* est officium eorum, qui in aliqua schola inter statutos relati sunt, et ab ea salarium accipiunt.

(6) Id est, a collegio, aut corpore aliquo, puta advocatorum: et sic militiarum salarium non a sola Principis liberalitate promanat, ut ait *Nov.* 53.

(7) Injunctam molibus jactis pilam constituit. *Haloand.*

(8) Domum qui vendit vel legat, uti a se venditore et testatore possessa est, *l.* 1. *infr. de servit. leg.* et ideo pilas et columnas extra domum ei conjunctas, vel adjacentes, vendere, vide *l.* 38. *in fin. supr. eod.* legare intelligitur, *l.* 41. §. 6. *Infr. de leg.* 3. omnia denique quæ ibi fuerunt, quibusque domus fuerit instructior, *l.* 91. §. 1. *infr. de leg.* 3.

(9) Facit *l.* 30. *infr. de acquir. rer. domin.*

(10) Ut *l.* 58. *in fin. princ. Infr. locati.*

(11) Imo, ut dictum non sit, videtur accedere. vide quæ notavi ad *l. ult. infr. de jure fisci.*

(12) *Sub.* a quocunque: et in eo erravit Labeo.

(13) A Paulo in tribus notari Labeonem hac lege observa.

(14) *Uno nomine* insulam locat, qui totam locat, ut *infr. eod.* nec cum veteribus quibusdam hic legas, *tuo nomine.*

(15) Venditæ insulæ qui mercedem accessuram dicit, de mercede sibi debita a primo conductore cogitasse intelligitur, non de mercede, quam primus conductor ab aliis secundis conductoribus relocando insulam stipulatus est. Potest enim conductor relocare insulam: et quidem ampliori mercede.

(16) Bartolus id extendit ad sacellum, ut si fundo vendito sacellum cohæreat, venditum videatur, nisi aditum habeat ex publico. adde *l.* 43. *supr. de rei vindicat.*

(17) Parum habet cautum, qui sibi parum cavit vel prospexit.

(18) *l.* 10. *supr. de religiosis.* alias emptori cedere videtur, *l.* 24. *l.* 73 *in fin. supr. de contr. empt.* adde *l.* 30. *in fin. supr. fa*[illegible]

(19) Hic agitur de via publica dividente sepulchrum a fundo. *l. Attius.* 38. *infr. de adquir. rerum dominio.* Quippe via publica, finis est intra rem, non extra. *l. id quod.* 7. §. 1. *supr. de pericul.*

(20) Vide Romanum *singul.* 27.

(21) *Recipi* dicuntur, quæ excipiuntur.

(22) Domum tibi vendidi ea lege, ut qui in ea habitant, habitationem habeant: in ea Titius mercede, Cajus gratis, quinetiam et ego simul habitamus: Titio recte excepta est habitatio: quia licet regulariter nemo alteri stipulari possit (*l.* 38. §. 17. *Infr. de verb. obligationib.*) fallit tamen in traditione rei suæ. *l. pen. C. ad exhibend.* An et Titio et mihi? nullo modo: Ut hinc constet in generali exceptione non comprehendi personam loquentis. Accurs. Bart. *hic.* Quid, si nullus in ea domo præter me habitabat? id videtur intelligi, ut ipse venditor habeat jus habitandi. Bart. ad *l.* 72. (*quæ illi est* 73.) *infr. de legat.* 1. Nisi malis in tres versus totam hanc legem dividere. quorum primus hic fuerit: Venditor excipiens habitationem habitatoribus, aliis non sibi excepisse intelligitur: quippe in generali sermone non continetur persona loquentis. *l. inquisitio.* 18. *C. de solut. l. si peculium.* §. *sicut. infr. de pecul. leg.*

(23) Gratuitam habitationem habentibus venditor habitationem excepisse non intelligitur, cum generaliter excipit habitatoribus habitationem. adde *l. Aquilius.* 27. *Infr. de donat.* Ita fiet, ut qui gratuito habitent, specialiter excipi oporteat. Si tamen propius hanc legem considerabimus, satius dici fuerit generali exceptione habitatorum eos excipi quoque, qui gratis habitent: at non hac exceptione speciali, *aut quam quisque diem conductum habet.* gratuitos habitatores exceptos: Hac enim speciali antecedentem generalem restringi ad eos tantum, qui conductum habent, non ad eos, qui gratis habitant, pertinere: Nec enim qui gratis habitat, conductum habet.

(24) *Aut* pro *et*: legendum, *at quam* ἀρχαϊκῶς, pro *ad quam* vel si minus id placet, *in quam.*

(25) Emptor habitationis, post traditam sibi possessionem, potest impune habitatores expellere: facit *l.* 12. *l.* 18. *infr. de vi.*

(26) Ut in *l.* 26. *Supr. commun. divid. l.* 3. §. 1. *supr. de serv. corrupto. et l. ult. supr. ad leg. Aquil.*

(27) Vendito servo venditor imperare non potest, ut quæ periculosa ante venditionem facere consuetus erat, faciat, *ut hic*: nec id quod prudens paterfamilias imperaturus non esset. *vers. id juris. infr.* Quid, si hoc expressum fuit, *ut eo uti, eique imperare posset venditor?* Novam rem etiam potest venditor imperare quam imperaturus alias non erat, si non venditus esset servus.

per catadromum (1) descendere (2) aut in cloacam dimitti solitus esset. Idem juris erit, si eam rem imperare solitus fueris (3), quam prudens et diligens paterfamilias imperaturus ei servo non fuerit. † Quid, si hoc exceptum fuerit? Tamen potest ei servo novam rem imperare, quam imperaturus non fuisset, si (non) venisset: veluti si ei imperasti, *ut ad emptorem iret, qui peregre esset*: nam certe ea res tuo periculo esse non debet: itaque tota ea res ad dolum malum dumtaxat, et culpam venditoris, dirigenda est.

§. 1. Si *dolia* (4) *octoginta accedere fundo, quæ infossa* (5) *essent*, dictum erit, et plura erunt, quam ad eum numerum, dabit emptori ex omnibus, quæ vult, dum (6) integra det: si sola octoginta sunt, qualiacunque emptorem sequentur, nec pro non integris quicquam ei venditor præstabit.

De servo qui est apud hostes.

55. POMPONIUS lib. 10. Epistolarum.

SI servus, qui emeretur vel promitteretur, in (7) hostium potestate sit, Octavenus magis putabat, valere emptionem et stipulationem; quia inter ementem et vendentem esset commercium: potius enim difficultatem (8) in præstando eo inesse, quam (9) [in] natura: etiam si officio (10) judicis sustinenda esset ejus præstatio, donec præstari possit.

TIT. II.

LOCATI (11) CONDUCTI (12).

Cujus juris est locatio, et quomodo contrahitur.

1. PAULUS lib. 34. ad Edictum.

LOcatio et conductio, cum naturalis (13) sit, et omnium (14) gentium, non verbis (15), sed consensu (16) contrahitur: sicut (17) emptio et venditio.

Collatio locationis et emptionis.

2. GAJUS lib. 2. Rerum cotidianarum.

LOcatio et conductio proxima (18) est emptioni et venditioni: hisdemque (19) juris regulis constitit. Nam ut emptio et venditio [ita] contrahitur, si de pretio (20) convenerit: sic (21) et locatio et conductio contrahi intelligitur, si de mercede (22) convenerit.

§. 1. Adeo autem familiaritatem (23) aliquam habere videntur emptio et venditio, item locatio et conductio, ut in quibusdam quæri soleat (24), utrum emptio et venditio sit, an locatio et conductio: ut ecce, si cum aurifice [mihi] convenerit, *ut is ex auro suo annulos mihi faceret certi ponderis, certæque formæ*, et acceperit (verbi gratia) trecenta: utrum emptio et venditio sit, an lo-

(1) Κατάδρομον γεράνυ. *Haloand.* Hoc quid est? si bono Accursio credimus, cursus fluentium erit. Budæus *decursorium* ad verbum interpretatur. Hinc Tranquillus, *in Nerone c.* 11. Nobilissimus eques Romanus elephanto supersedens per catadromum (quod etiam Græci hippodromon, Galli *liceas et torneamenta*, vocant) decucurrit. Sed cum catadromus nihil habeat commune cum cloaca, servus cum decursione equestri, mendum hic ideo esse putat Alciatus 1. *Parerg.* 20. et ex quarto Pollucis 19. decursionem gruis sic dictam scribit, cum ex sublimi theatri parte, per machinam quis delapsus, aliquem rapit et sursum secum asportat, ut cum Aurora Memnonem rapiebat, Jupiter Ganymedem; metaphora sumpta a gruibus, quæ in terram descendunt, subripiendi alicujus lapidis causa. Hinc grus machina Vitruvio, qua architecti saxa ingentia sublevant. Verum Turnebus 27. *advers.* 18. *in fin.* catadromum funem intelligit, qui summo theatro alligatus, declivis ad imum theatri pertingebat solum, defigebaturque; per quem descendere maximi periculi et artis, atque adeo miraculi erat: hinc Dio, ὅτι δὴ καὶ ἐλέφας ἀνήχθη εἰς τὴν ἀνωτάτην τοῦ θεάτρου ἀψῖδα, καὶ ἐκεῖθεν ἐπὶ σχοινίων κατέδραμεν ἀναβάτην φέρων. *hæc ille.* Sed nos aliquando certius hunc locum explicabimus. vid. interim Græcos in *l.* 4. *supr. ad l. Aqu.* qui hunc locum accipiunt de filio, qui servum meum jussit, τὴν σκαλωσιὰν, scalationem quandam periculosam conscendere: vel κατάδρομον βυθὸν τινὰ τῶν μετάλλων. *l.* 3. *l.* 6. *C. de Metallariis.*

(2) Facit *l.* 3. §. 1. *supr. de servo corrupt.*

(3) Culpa est, si quis imperet servo, quod prudens et diligens paterfamilias non sit imperaturus.

(4) Dixi ad *l.* 27. *supr. eod.*

(5) Vide *l.* 18. *supr. eod. l.* 76. *supr. de contr. empt.*

(6) Venditor dolia octoginta infossa vendidit. Si plura fuerint, octoginta dabit, sed ea tamen integra: si tantum octoginta sint, qualiacunque ea fuerint præstando liberabitur.

(7) *l.* 9. *l.* 98. *l.* 104. §. 2. *Infr. de legat.* 1. *l.* 103. *Infr. de verb. oblig.*

(8) *Difficile* et *impossibile* differunt, *ut hic. et l. cum heres.* 4. §. 1. *Infr. de statuliber.* Impossibile, in re ipsa: Difficile, in personas: Unde Aristoteli definitur, Difficile λύπῃ, ἢ πλήθει χρόνου, hoc est, id esse quod summo labore vel prolixo tempore fit. Impossibile id efficit, ut ne stipulatio committatur. at non difficile. Difficultas non facit inutilem stipulationem, *ut hic. l.* 2. §. *ex his. Infr. de verb. oblig.* Impossibilitas inutilem facit.

(9) Facit *l.* 137. §. 4. *infr. de verb. oblig.*

(10) Officio judicis dantur dilationes. Dantur autem justa ex causa, donec recte negotium possit expediri.

(11) *Lib.* 4. *Cod.* 65. *et* 20. *Eclog.* 1. adde *L.* 11. *C.* 70. 71. *et* 3. *Inst.* 25. *et* 2. *Extrav.* 18. *et* 3. Harm. 8. et Paul. 2. *sent.* 18. Huc referre visum est, perpetuam locatoris et conductoris differentiam non sumi ab eo, qui dat aut accipit; Magis perpetua erit, si dixerimus *locatorem* esse eum, qui rem (puta domum) vel se utendum (puta professorem aut magistrum) præbet: *conductorem*, qui rem ab alio accipit utendam. vide Cujac. 2. *observ.* 28.

(12) De conducti actione, vid. *l.* 15. *Infr. eod.*

(13) Naturalis locatio est, hoc est, contractus locationis, jure naturali, quod et gentium, inductus est.

(14) *l.* 5. *supr. de justitia.*

(15) Tantum, ut stipulatio. *l.* 1. §. 7. *infr. de obligat. et action.*

(16) *l.* 2. *infr. de obligat. et action.*

(17) Locationis cum venditione, conductionis cum emptione, similitudo quædam est. adde *l.* 2. *infr. eod.*

(18) Nam in utraque intervenit pretium. *l. ultim. in fin. supr. de leg. Rhodia. l.* 10. *in fin. infr. de adqu. vel amitt. possess.* Pretium locationis, interdum merces (ut in operis, Græci μισθὸν), interdum pensio, reditus, ut in prædiis, Græci pretium habitationis ἐνοίκιον καὶ σηκονόμιον, *Novell.* 43. 88. 120. Harmenop. 3. *Epitom.* 8. Clem. Alexand. 1. *Stromaton.* τῷ μὲν ναυκλήρῳ δοθὲν λέγεσθαι ναῦλον· τῷ δὲ τελώνῃ, τέλος· καὶ ἐνοίκιον μὲν τῷ σταθμούχῳ· μισθὸν δὲ τῷ διδασκάλῳ, καὶ τῷ πιπράσκοντι ἀῤῥαβῶνα. Cujac. 4. *observ.* 26.

(19) Differunt tamen: nam in venditione, traditio: in locatione factum venit. *Bart.*

(20) Pretium in emptione et venditione requiritur: neque emptio est aut venditio sine pretio. Ita pretium nota est emptionis.

(21) Pretium in venditione præstatur pro ipsa re: in locatione et conductione, merces præstatur pro usu rei: Ita fit, ut ex quantitate pretii, contractus locationis a venditione distinguatur. Pretium enim majus datur pro ipsa re et in emptione, quam pro usu rei in conductione.

(22) Tria sunt substantialia hujus contractus: consensus, *l.* 1. *supr. eod.* merces seu pensio, *ut hic.* res quæ locatur. *l.* 20. *supr. de contr. empt.* Quid? merces, qua in re esse debet? in pecunia numerata. *l. naturalis.* 5. §. *at cum do.* 2. *infr. de præscriptis.* Quid, si in frumento? si convenit quotam fructuum dares (puta tertiam, quartam) societas est, *l. si merces.* 25. §. *vis major.* 6. *infr. eod. l. cum duobus.* 52. §. 2. *versic. si in coëunda. supr. pro socio.* si ut certam mensurationem seu modiationem, contractus est innominatus, et agitur præscriptis verbis. *l.* 3. *infr. de præscript. verb. l. si olei.* 21. *C. h. t.* Merces quoque in locatione certa esse debet. *l.* 52. *infr. de donat. inter virum.*

(23) Familiarium eadem pene jura sunt: alia ab aliis vix distinguuntur.

(24) Ut *l.* 65. *supr. de contr. empt.*

catio et conductio? Sed placet (1), unum (2) esse negotium, et magis emptionem et venditionem esse. Quod si ego aurum dedero, mercede pro opera constituta, dubium non est, quin locatio et conductio sit.

De æstimatione.

3. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

CUm fundus locetur, et æstimatum instrumentum colonus accipiat, Proculus ait id (3) agi, ut instrumentum emptum habeat colonus: sicuti (4) fieret, cum quid æstimatum in dotem daretur.

De voluntate et morte locatoris ejusque qui precario concessit.

4. IDEM lib. 16. ad Sabinum.

LOcatio precariive rogatio ita facta, *quoad* (5) *is*, *qui eam locasset*, *dedisseve*, *vellet* (6), morte (7) ejus qui locavit, tollitur (8).

De pensione remissa.

5. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

SI tibi habitationem locavero, mox pensionem (9) remittam (10), ex locato et conducto agendum erit.

De eo quod conductor furti actione consecutus est.

6. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

IS qui rem conduxerit (11), non (12) cogitur restituere (13) id, quod rei nomine furti actione consecutus est.

De locatione alienæ insulæ per plures personas ambulante.

7. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

SI tibi alienam insulam locavero quinquaginta, tuque eandem sexaginta, Titio locaveris, et Titius a domino prohibitus fuerit habitare, agentem te ex conducto, sexaginta consequi debere placet: quia (14) ipse Titio tenearis in sexaginta.

8. TRYPHONINUS lib. 9. Disputationum.

NOs videamus, ne non sexaginta præstanda, nec quinquaginta sint, sed quanti interest perfrui conductione: tantundemque consequatur medius, quantum præstare debeat ei qui a se conduxit; quoniam emolumentum conductionis, ad comparationem uberioris mercedis computatum, majorem efficit condemnationem: et tamen primus (15) locator reputationem (16) habebit quinquaginta, quæ ab illo perciperet, si dominus insulæ habitare novissimum (17) conductorem non vetuisset. Quo jure utimur.

De evictione prædii locati. 1. *De morte fructuarii, qui locavit. De ædificio exusto.* 2. *De vi majore.* 3. *De igni innocente habendo.* 4. *De grege abacto.* 5. *De imperitia.* 6. *De acquisitione rei conductæ.*

9. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

SI quis domum bona fide emptam vel fundum locaverit mihi, isque sit evictus sine dolo malo culpaque ejus, Pomponius ait, nihilominus eum teneri ex conducto ei qui conduxit: *ut* (18) *ei præstetur, frui quod conduxit licere.* Plane, si dominus non patitur, et locator paratus sit (19) aliam habitationem non (20) minus commodam præstare, æquissimum esse ait, absolvi locatorem.

§. 1. Hic subjungi potest, quod Marcellus lib. VI. Digestorum scripsit: si fructuarius (21) locaverit (22) fundum in quinquennium, et decesserit, heredem ejus non teneri, ut frui præstet; non magis quam insula (23) exusta teneretur locator conductori. † Sed an ex (24) locato teneatur conductor, ut (25) pro rata temporis, quo fruitus est, pensionem præstet, Marcellus quærit: quemadmodum præstaret, si fructuarii servi operas conduxisset vel habitationem: Et magis admittit, teneri eum: et est æquissimum. † Idem quærit: si sumptus (26) fecit in fun-

(1) Id est, cum pecuniæ loco rem aliquam tradis et dominium in me transfers, emptio: si nudas operas, locatio erit.

(2) *Unum negotium*, an hic proprium est negotium, aut proprius contractus ex se, qui ab aliis sit sejunctus? An potius hic legendum est, *Sed placet primum negotium magis emptionem et venditionem esse:* Nam duæ species hic proponuntur, quarum prior, venditio: altera locatio est?

(3) Siquidem æstimatio, emptio est. vide *l. un. infr. de æstimator.*

(4) Æstimata quæ quis in dotem accipit, empta ea habere intelligitur, *hac l.* et *l.* 10. §. 5. *infr. de jure dotium.*

(5) Locatio valet ita concepta, *quoad voluero, res locata tibi sit.*

(6) Quid si ita fuerit concepta: *locatio erit, quoad eam revocavero?* Baldus *post Cynum et Ray.* notat, morientem in hac specie non revocare. *l. cum precario.* 12. *infr. de precario.*

(7) Tunc enim velle desiit. adde *l.* 9. *infr. qui sine manumiss.* Morte finitur voluntas, ejusve continuatio. vide tamen *c. si gratiose. de rescriptis. in* 6. Goth. Pro novo intellectu hujus l. vid. Bart. in *l. et aqua. circa fin. ff. de jurisdict.* Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 1. *qu.* 60. *n.* 18. *et* 20. Bald. *l.* 1. *n.* 5. *C. commodati.* Ans.

(8) v. Decium *ad Reg. ejus est nolle. de reg. jur.* Tiraquell. *ad l. boves. §. hoc sermone. infr. de verb. sign. num.* 5. Mod.

(9) Ut *l.* 16. *infr. de liberatione.*

(10) *Sub.* ex justa causa.

(11) Vel commodaverit. *l. ult.* §. 3. *C. de furtis.* secus est in creditore. *l.* 22. *supr. de pignorat.* in hunc locum vide Cujac. 8. *obs.* 39.

(12) Cur ita? Quas utilitates ex re conducta percipit conductor, eas non restituit locatori, ex natura ipsius contractus: omnis enim utilitas rei, conductoris est.

(13) Pœnam sibi depensam.

(14) Conductor impeditus uti frui, non modo a locatore mercedem conventam, numeratam forte, repetit, sed et eo amplius mercedem ab eodem exigit, quam relocando, ab aliis sibi stipulatus est: Imo et id quanti interest sua perfrui conductione, *ut hic. et l.* 8. *infr. eod.*

(15) Et sic locator conductori tenetur ad interesse, ut *l. sequ.*

(16) Exonerationem. *l.* 15. §. 7. adde *l.* 30. §. 1. *supr. eod.*

(17) Id est, ultimum.

(18) Hac formula utitur conductor adversus locatorem. Conductor ita agit ad factum adversus locatorem, *ut ei præstetur uti frui licere domo conducta.*

(19) Locator præstans conductori domum, æque idoneam uti est, quæ locata conductori fuit, et evicta, liberatur, ut *l.* 60. *infr. eod.*

(20) An ea ratio locum habitura est in emptore et venditore? non ita. vide *l.* 42. *supr. de act. empt.* An et in fidejussoribus? vide *l.* 25. *in fin. supr. de recept. qui arbitr.* dixi plenius in *l.* 45. §. 2. *infr. mandati.*

(21) Usufructuarius ædes fructuarias locare potest: quo mortuo heres fructuarii non tenetur conductori, ut ei præstet uti frui: quippe ususfructus ea natura est, ut morte fructuarii extinguatur, *ut hic.* nisi forte fructuarius locaverit, ut proprietarius. *vers. quid tamen.*

(22) Potest enim locare. *l.* 13. §. 8. *l.* 27. §. 1. *supr. de usufructu.* §. 1. *in fin. Inst. de usu.*

(23) Locator non tenetur conductori insula exusta.

(24) Locati actione tenetur conductor locatori.

(25) Conductor ususfructus in quinquennium, præmortuo ante quinquennium fructuario locatore, non præstat pensionem, nisi pro rata temporis quo fruitus est, *ut hic.* Idem in præbendæ possessore. *c. querelam. extr. ne prælati vices suas, vel Ecclesias.*

(26) Sumptus ejusce rei gratia factos repetere colonum hinc notant: at non sumptus factos fructuum cogendorum causa. *c. tuam. extr. de decimis.*

dum, quasi quinquennio (1) fruiturus, an recipiat? Et ait, non recepturum: quia (2), hoc evenire posse prospicere (3) debuit (4). † Quid tamen, si non quasi fructuarius ei locavit, sed [si] quasi (5) fundi dominus? Videlicet tenebitur: decepit enim conductorem: Et ita Imperator Antoninus cum Divo Severo rescripsit. † In exustis quoque ædibus, ejus temporis, quo ædificium stetit, mercedem præstandam rescripserunt.

§. 2. Julianus lib. XV. Digestorum dicit: Si quis fundum locaverit, *ut etiam si quid vi* (6) *majore accidisset*, *hoc ei præstaretur*, pacto standum esse.

§. 3. Si colonis prædiorum lege locationis, *ut innocentem* (7) *ignem habeant*, denunciatum (8) sit, siquidem fortuitus casus incendii causam intulerit, non præstabit periculum locator: si vero culpa locatoris (9), quam præstare necesse est, damnum fecerit, tenebitur.

§. 4. Imperator Antoninus cum Patre, cum (10) grex esset abactus, quem quis conduxerat, ita rescripsit: *Si capras latrones citra tuam fraudem abegisse probari* (11) *potest*, *judicio locati casum præstare non cogeris; atque temporis* (12), *quod insecutum est*, *mercedes ut indebitas recuperabis* (13).

§. 5. Celsus etiam imperitiam (14) culpæ adnumerandam libro VIII. Digestorum scripsit: si quis (15) vitulos pascendos vel sarciendum quid poliendumve (16) conduxit, culpam eum præstare debere: et quod imperitia peccavit, culpam esse: quippe ut (17) artifex (inquit) conduxit.

§. 6. Si alienam domum mihi locaveris, eaque (18) mihi (19) legata vel donata sit, non teneri me tibi ex locato ob pensionem. Sed de tempore præterito videamus, si quid ante legati diem pensionis debetur? Et puto solvendum.

10. JULIANUS lib. 3. ad Ferocem.

ET ego ex conducto recte (20) agam, vel in hoc, *ut me* (21) *liberes*.

De culpa eorum quos conductor in fundum induxit. 1. *De igne.* 2. *De deterioratione.* 3. *De depositione rei conductæ ob controversiam proprietatis.* 4. *De fœno in villa urbana non componendo.*

11. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

VIdeamus, an et servorum culpam et quoscunque induxerit, præstare conductor debeat? et quatenus præstat, utrum et servos noxæ dedat, an vero suo nomine teneatur? et adversus eos quos induxerit, utrum præstabit tantum actiones, an quasi ob propriam culpam tenebitur? Mihi ita placet, ut culpam etiam eorum quos (22) induxit, præstet suo nomine, etsi nihil convenit: si tamen culpam in inducendis admittit, quod tales habuerit, vel suos (23), vel hospites: Et ita Pomponius libro sexagesimo [tertio] ad Edictum probat.

§. 1. Si hoc in locatione convenit, *ignem* (24) *ne habeto*, et habuit, tenebitur, etiamsi fortuitus (25) casus admisit incendium, quia non debuit ignem habere: Aliud (26) est enim *ignem innocentem* (27) *habere*: permittit enim habere, sed innoxium ignem.

(1) Usufructuarius potest locare ædes fructuarias in quinquennium, *ut hic.* Quid, si in quinquennium locavit, et conductor impensas aliquas fecit, et ante id quinquennium fructuarius sit mortuus? Conductor expensas neque ab herede fructuarii, neque a proprietatis domino, ad quem ususfructus rediit, recipiet: prospicere enim debuit conductor evenire posse, ut ante quinquennium moreretur fructuarius.

(2) Evictio conductori non præstatur, si eam prævidere debuit.

(3) Prospicere debemus quod evenire potest, et rem ordinatam ad casum fortuitum esse. Bart. *l.* 27. §. 2. *supr. ex quibus causis major.*

(4) Non tamen omnes ad id adstringuntur, ut in *l.* 11. §. 5. *supr. de minor. l.* 31. *supr. ad leg. Aquil.*

(5) Uti quisque contrahat inspiciendum: an, ut fructuarius, vel dominus, vel emphyteuta, vel proprietarius.

(6) Hinc collige regulariter: non omnem sterilitatem et cœli injuriam accidentem, coloni sed domini periculo esse, nisi aliud convenerit. *l.* 8. *C. h. t.* 3. Harm. 8.

(7) Πῦρ ἀβλαβὲς, *Synops. eod. cap.* 8. §. 5. qui et innoxius. *l.* 11. §. 1. *infr. eod.* Ita plerunque locator stipulabatur, ne conductor in villa fœnum haberet. *d. l.* 11. §. *ult. infr. eod.*

(8) Si convenerit, ut domus conductores innocentem ignem haberent, et si incendium fortuito acciderit, conductor an tenetur? Si ejus culpa contigit, tenetur. *Synops. eod. cap.* 8. §. 5. Ita denunciatio et admonitio (aut conventio potius) efficit, ut conductor de casu fortuito teneatur.

(9) Puto legendum: *si vero culpa locatori, quam præstare necesse est, damnum fecerit, tenebitur.*

(10) Gregem, qui conduxit non tenetur, si probatum fuerit, citra fraudem ejus latrones eum abegisse. Quin, et mercedes pro insequuto tempore solutas recuperat. *Synops. ibid.* et Harm. 3. §. 15. Ita caprarius non tenetur ad capras restituendas locatori, quas latrones ei subripuerint.

(11) Præsumitur culpa in omni custode, qui gregis sui omnia capita non restituit. Quod placet magis, quam quod a Richardo et Guilielmo veteribus interpretibus dicitur, Caprarium ea parte innocentem præsumi, nisi probetur nocens.

(12) Conductor solutam jam mercedem repetere potest, ubi remissio mercedis ei facienda est.

(13) Pro tempore, quo conductor non potest uti re, fit remissio mercedis non solutæ, et soluta repetitur. Nam eo casu, quo pro futuro tempore mercedes non debentur, solutæ, ut indebitæ repetuntur.

(14) *l.* 132. *infr. de reg. jur.* medici, *l.* 6. §. 7. *supr. de off. Præsid.* mulionis, §. 8. *Inst. de leg. Aquil.* judicis et adsessoris, ut *C. de pœna judicis. l.* 2. *supr. quod quisque.*

(15) Pastor et bubulcus peritiam artis suæ præstare cogitur. Verum, in hujusmodi hominibus plerumque inanis est actio ob eorum inopiam.

(16) *Politio* quid esset, dixi ad *l.* 52. §. 2. *supr. pro socio.* ad eam significationem Anton. August. 4. *Emend.* 9. hoc verbum refert. Possis tamen et hanc vocem ad fullonem referre, ut *l.* 13. §. 6. *l.* 25. *in fin. infr. eod.* siquidem reperio, 20. *Synops.* 1. *l.* 9. *in fin.* hanc sententiam: ὁ ποιμὴν, καὶ ὁ ῥάπτης, καὶ ὁ κναφεὺς ἀπὸ ἀμελείας καὶ ἀπειρίας ἀνέχονται, id est, *pastor, surcinator, et fullo ex culpa et imperitia tenentur.* Idem quoque sentit Harm. 3. *tit.* 8. *c.* 61.

(17) Imperitus autem nemo præsumitur in eo, in quo semel probatus est industriæ plenus, ut Advocatus in judicialibus, negotiator mercatorum matriculæ adscriptus. vide Bart. ad *l.* 1. *C. qui et advers. quos.*

(18) Conductor conductionis contractu liberatur, superveniente ei rei conductæ dominio quoquo titulo, puta legati vel donati.

(19) *l.* 21. *infr. de usurpat. l.* 45. *infr. de reg. jur.*

(20) Conductor tametsi in futurum ex conductione non tenetur (nimirum adquisito rei conductæ dominio) potest tamen agere adversus locatorem, ut ab eo liberetur contractu conductionis.

(21) Id est, ut instrumentum liberationis facias; nam conductio sublata est mero jure, cum res facta est conductoris. *d. l.* 21. *Infr. de usurp. et usuc.* Bart.

(22) *l.* 3. *Infr. de publicanis.* mala electio in culpa est. vid. *hic.* Accurs.

(23) Id est, proprios et domesticos, sive servos, ut *l.* 4. §. 1. *supr. de offic. Procons.* et ita Basilica habent, ὁ μισθωτὸς τὴν ἀμέλειαν τῶν ἰδίων καὶ τῶν ξένων ἐπιγινώσκει· Cujac. 11. *obs.* 1.

(24) *l.* 9. §. 3. *supr. eod.*

(25) Fortuitum casum præstat conductor, quoties quid facit in re conducta adversus pacta et conventa.

(26) Prohibere aliquid simpliciter, et cum modo, differunt *ut hic.* aliud est prohibere ne ignem habeas, et ne habeas nocentem.

(27) *l.* 9. §. 3. *Supr. eod.* Quid, innocentem ignem habere quid est? an non omnis nocet, aut nocere potest? Ignem nocentem habet, qui ea parte fundi, aut ædium habet, ubi maxime ac facile nocere possit propter stipulam vicinam vel similia.

§. 2. Item, prospicere debet conductor, ne aliquo vel jus rei, vel corpus deterius faciat vel fieri patiatur (1).

§. 3. Qui *vinum de Campania transportandum* conduxisset, deinde, mota a quodam controversia, signatum (2) suo et alterius sigillo in apothecam deposuisset (3), ex locato tenetur, ut locatori possessionem vini sine controversia [reddat (4),] nisi culpa conductor careret.

§. 4. Inter conductorem et locatorem convenerat, *ne* (5) *in villa Urbana fœnum componeretur:* composuit: deinde servus igne illato [se occidit (6):] Ait Labeo, teneri conductorem ex locato: quia ipse causam præbuit, inferendo contra conductionem.

12. Hermogenianus lib. 2. Juris Epitomarum.

SEd etsi quilibet extraneus ignem injecerit, damni locati habebitur ratio.

De cisio everso. 1. *De nave submersa.* 3. *De servo peregre ducto.* 4. *De magistro qui discipulum percussit.* 5. *De gemma fracta.* 6. *De* vestimentis *rosis vel permutatis.* 7. *De conductore qui migravit.* 8. *De mensuris jussu magistratus fractis.* 9. *De duobus reis.* 10. *De relocatione.* 11. *De tacita renovatione conductionis.*

13. Ulpianus lib. 32. ad Edictum.

ITem quæritur, si cisiarius (7), [id est, carrucarius (8),] dum cæteros (9) transire contendit, cisium evertit, et servum quassavit vel occidit? Puto ex locato esse in eum actionem: temperare enim debuit: sed et utilis Aquilia (10) [ei] dabitur.

§. 1. Si navicularius onus Minturnas vehendum conduxerit (11), et, cum flumen (12) Minturnense navis ea subire non posset, in aliam (13) navem merces transtulerit, eaque navis in ostio fluminis perierit, tenetur primus navicularius: Labeo, si culpa caret, non teneri ait: cæterum si vel invito domino fecit, vel quo non debuit tempore, aut si minus idoneæ navi [imposuit] (14), tunc ex locato agendum.

§. 2. Si magister (15) navis sine (16) gubernatore (17) in flumen navem immiserit, et tempestate orta temperare non potuerit, et navem perdiderit, vectores habebunt adversus eum ex locato actionem.

§. 3. Si quis servum docendum (18) conduxerit (19), eumque duxerit (20) peregre, et aut ab hostibus captus sit, aut perierit, ex locato esse actionem placuit; si (21) modo non sic conduxit, *ut et peregre duceret.*

§. 4. Item Julianus libro octogesimosexto Digestorum scripsit, si sutor (22) puero parum bene facienti forma (23) calcei tam vehementer cervicem percusserit, ut ei oculus effunderetur (24), ex locato esse actionem patri ejus: quamvis enim magistris levis castigatio concessa sit, tamen hunc modum non tenuisse: Sed et de Aquilia (25) supra diximus. Injuriarum autem actionem competere, Julianus negat (26): quia non injuriæ faciendæ causa hoc fecerit, sed præcipiendi.

§. 5. Si gemma (27) includenda (28) aut insculpenda data sit, eaque fracta sit, si quidem vitio materiæ factum sit, non erit ex locato actio: si imperitia (29) facientis, erit: Huic sententiæ addendum est, nisi periculum (30) quoque in se artifex receperat; tunc enim, etsi vitio materiæ id evenit, erit ex locato actio.

§. 6. Si fullo vestimenta polienda acceperit, eaque mures roserint (31), ex locato tenetur: quia debuit ab hac

(1) Quam conduxit. Quid, si ejus inimicitia deterius factum est? vid. *l.* 25. §. 4. *infr. eod.*

(2) Sequestratæ res nonnunquam sigillo sequestrantis et adversarii obsignatæ in apothecam cujusdam tertii deponebantur.

(3) Carrucarius vini transportandi conductor, si culpa sua vinum ipsum sequestrarit, tenetur locatori, hoc est, vini domino actione ex locato: qua cogitur sequestro vinum ipsum liberare.

(4) Facit *l.* 25. *C. eod.*

(5) Si conductor promiserit, se fœnum in domo non habiturum, et habuerit: deinde servus ejus aut extraneus ignem intulerit et succenderit, ex pacto actioni locus est. *Synops. eod. cap.* 2. *in princ.*

(6) Illato succendit. *Hal.* καὶ καύσῃ. *Ecl. c.* 12.

(7) Cisium erat vehiculum binarum rotarum, quo utebantur Romani, cum iter celeriter erant confectari. Cicero *pro Roscio*: decem horis nocturnis 56000. passuum cisiis pervolavit. et 2. *Philipp.* inde cisio celeriter urbem advectus. De cisio et aliis generibus vehiculorum, vid. Festum *in Ploximum.* vid. Corras. 3. *Miscell.* 20.

(8) ἁμαξάριος. *Eclog.* 20. *tit.* 1. *cap.* 12.

(9) Φιλονεικῶν παρελθεῖν. Si carrucarius dum cæteros antevertere contendit, carrucam everterit et servum attriverit, quem in curru pro mercede vehebat, actione locati tenetur. *Synops. eod.* 12. *in fin.*

(10) Utilis Aquiliæ. *Haloand.* Cur utilis? vel ideo, quod qui cisium evertens alium occidit, cum non corpore suo damnum dederit, non directa: cum non in corpus damnum dederit, non in factum actione teneatur: corpori tamen ejus, qui occisus est, damnum dedit, ideoque utilis Aquilia in eum dari debet. et ita intellige §. *ult. Inst. de l. Aquil. utcunque obscurum.* adde quæ notavi ad *l. pen. C. de l. Aquil.*

(11) Conducit vehendum navicularius, ac mercedem accipit: In ædificiis qui conducit, mercedem præstat, non accipit.

(12) Id est, Lirim. Horat. 3. *Car.* 7. *et ibid. Acron.* Minturnas palustres vocat idem Horat. 1. *Epist.* 5. fuit enim Minturnis palus ubi Marius latuit, Acron. *ibid.* de Minturnensibus, v. *l.* 8. §. 5. *supr. si servitus.*

(13) Etiam idoneam. *l.* 36. *in fin. Supr. de rei vind. arg. l. pen. Supr. de usufr.*

(14) Id est, deteriori. ut in *l.* 10. §. 1. *in pr. Supr. de lege Rhodia.*

(15) Quid sit, vid. *l.* 1. §. 1. *Supr. de exercit.*

(16) Et ita culpam admisit.

(17) Culpam admittit navis magister, navem in flumen sine gubernatore mittendo.

(18) Conducens servum docendum, eum peregre ducere non potest.

(19) Ut eo nomine mercedem acciperet.

(20) vide *l.* 40. *infr. de furtis.*

(21) *l.* 5. §. 10. *supr. commodati.*

(22) vide *l.* 5. *in fin. supr. ad leg. Aquil.*

(23) Quæ Mustricola Festo.

(24) *Al.* effoderetur. *al.* perfunderetur, ut *l.* 5. *in fin. supr. ad l. Aquil.*

(25) *l.* 5. 7. *supr. ad l. Aquil.*

(26) Cædi discentes (quanquam et acceptum sit, et Chrysippus non improbet) minime velim: quia deforme atque servile est. *et post*, hoc dixisse satis est, in ætatem infirmam et injuriæ obnoxiam nemini debet nimium licere, Quintil. 1. *Inst.* 3. *in fin.*

(27) Λιθίον legit *Eclog. c.* 13. vel calicem. v. *l.* 27. §. 29 *supr. ad l. Aquil.*

(28) Si quis gemmam acceperit includendam vel insculpendam, eaque fracta sit: siquidem artificis imperitia, locus erit actioni ex locato. sin vitio materiæ, non tenetur, nisi periculum in se receperat. *Synops. eod. cap.* 43. adde *l.* 59. *et l. ult. infr. eod.*

(29) *l.* 9. §. 5. *supr. eod. l.* 7. *in fin. supr. ad l. Aquil.*

(30) Periculum in se recipere conductor artifex potest.

(31) Mures si roserint, quod fulloni datum erat, ex locato actioni locus erit. *Synops. eod.* adde *l.* 59. *l.* 60. §. 2. *infr. eod.* Placet quod hoc loco notat Baldus, fœneratores, quibus plerumque vestes pignoris causa mancipari a debitoribus soleat, cogi vestes ita pignoratas purgare, et a tineis defendere: ne si eam diligentiam ac custodiam omittant, periculi teneantur. Quid, si mures roserint testamenti tabulas? v. *l.* 1. *in fin. infr. de bon. possess. secundum tabulas.*

re cavere (1); et si (2) pallium fullo permutaverit, et alii alterius dederit, ex locato actione tenebitur: etiamsi ignarus fecerit.

§. 7. Exercitu veniente (3) migravit conductor (4): deinde hospitio milites fenestras, et cætera sustulerunt: Si domino non denunciavit (5), et migravit, ex locato tenebitur: Labeo autem si resistere (6) potuit, et non restitit, teneri ait: Quæ sententia vera est: Sed [et] si denunciare non potuit, non puto eum teneri.

§. 8. Si quis mensuras conduxerit, easque Magistratus (7) frangi (8) jusserit, si quidem iniquæ (9) fuerunt, Sabinus distinguit, utrum scit conductor, an non: si scit, esse ex locato actionem: si minus, non: Quod si æquæ sunt, ita demum eum teneri, si culpa ejus id fecit Ædilis (10): Et ita Labeo et Mela scribunt.

§. 9. Duo (11) rei locationis in solidum esse possunt.

§. 10. Si lege operis locandi comprehensum esset, *ut, si ad diem effectum non esset, relocare* (12) *id liceret*, non alias prior conductor ex locato tenebitur, quam si eadem lege relocatum esset: nec (13) ante (14) relocari id potest, quam dies efficiendi præteriisset.

§. 11. Qui impleto tempore conductionis (15), remansit (16) in conductione, non solum reconduxisse (17) videbitur, sed etiam pignora (18) videntur durare (19) obligata. Sed hoc ita verum est, si non alius pro eo in priore conductione (20) res obligaverat: hujus enim novus (21) consensus erit necessarius. Eadem (22) causa erit, et si Reipublicæ prædia locata fuerint (23). † Quod autem diximus, *taciturnitate utriusque partis colonum* (24) *reconduxisse videri*, ita accipiendum est; ut in ipso anno (25) quo tacuerunt, videantur eandem locationem renovasse, non etiam in sequentibus annis: et si lustrum (26) forte ab initio fuerat conductioni præstitutum: Sed et si secundo quoque anno post finitum lustrum nihil fuerit contrarium actum, eandem videri locationem in illo anno permansisse: hoc enim ipso quo tacuerunt, consensisse videntur, et hoc deinceps in unoquoque anno observandum est (27). † In urbanis (28) autem prædiis alio jure utimur: ut, prout (29) quisque habitaverit, ita [et] obligetur: nisi (30) in scriptis certum tempus conductione comprehensum est.

(1) Id est, in locum tutiorem transferre, ut *l.* 34. *in fin. infr. de damno.*

(2) Si fullo quod alterius erat, alteri dederit, vel aliud quid vetus, quamvis ignarus fecerit, ex locato actioni locus erit. *Synops. eod.*

(3) vide *l.* 1. *in fin. infr. de eo qui pro tutore.*

(4) v. Soc. Jun. *consil.* 120. *n.* 19. *vol.* 3. et Jac. Menoch. *tract. de arbitr. jud. lib.* 2. *cas.* 137. Mod.

(5) Notanda est hæc distinctio, si domino non denunciavit et migravit: si resistere potuit et non restitit, si denunciare non potuit. Ego magis probaverim distinctionem ejusdem Labeonis, in *l.* 9. *supr. quod met. causa.* v. quæ ibi notavi. facit *l.* 15. §. 2. *in fin. infr. eod.*

(6) v. *l.* 50. *infr. de reg. jur.*

(7) Puta ædilis, ut *infr. eod. l.* 12. *supr. de periculo. l.* 12. *infr. de decurionibus.* Plautus *in Rudente*: Neptunus ita solet, quamvis fastidiosus ædilis est: et *in Sticho*, Si quæ improbæ sunt merces, jactat omnes, ædilitatem gerit· et Persius, *Satyr.* 1. Sese aliquem credens, Italo quod honore supinus Fregerit heminas Arreti ædilis iniquas. et Juvenalis, *Sat.* 10. Hujus qui trahitur, prætextam sumere mavis? An Fidenarum Gabiorumque esse potestas, Et de mensura jus dicere, vasa minora Frangere, pannosus vacuis ædilis Ulubris? v. Duar. 1. *disp.* 26. *in fin.*

(8) Mensuræ iniquæ frangendæ sunt a Magistratu.

(9) Mensuræ iniquæ, *μέτρα κόλοβα.* 6. Harm. 5. *in Georgicis.* §. *ultim.* *πλαστὰ*, falsa, *Synops.* 10. *tit.* 2. *ex lib.* 60. *tit.* 22. *cap.* 6.

(10) Ædilis qui hic dicitur, paulo ante Magistratus dictus est, ut in Magistratu municipali exemplum hic poni colligamus. de quo dixi *l.* 30. *Infr. eod.*

(11) *l.* 47. *Infr. eod. l.* 9. *Infr. de duob. reis.*

(12) Relocandi pactum eadem lege et conditione, uti prius, fieri debet.

(13) Relocandi jus pacto quæsitum, ante pacti diem exerceri non potest.

(14) Neque enim ante suam diem conditio committitur.

(15) Rustici prædii. *arg. vers. ult. infr. eod.* (*ubi agitur de urbano*) vel reipublicæ. *vers. eod. infr. eod.* Goth. Adde Afflictum *decis.* 365. *num.* 5. Gozad. *ad. l.* 2. *C. de pact. inter. empt. et vend. num.* 162. *et* 172. *et* 174. Chassaneum *in Catal. glor. mund.* 5. *par.* 27. *cons. vers. sic olim.* Mod.

(16) Sciente domino scil., alias si vel ignoravit, non videtur consensisse, multo minus si invito: tunc enim furti tenetur colonus fructus percipiens. *l.* 67. *in fin. infr. de furtis.* et sic fructus condicuntur. *l.* 4. §. 1. *supr. de reb. cred.* Hinc legimus conductorem legantem fructus conducti prædii ad lustrum usque. *l.* 30. §. 1. *infr. de leg.* 3.

(17) An idem in precario? omnino, *l.* 4. *in fin. infr. de precar.* an idem in Emphyteusi? vid. Jul. Clar. *lib. recept. sent.*

(18) Ejus sc. non ejus fidejussoris, ut *infr. eod.*

(19) *l.* 16. *C. eod.* in annum sc. dic ut *infr. vers. quod autem.*

(20) idem in precario. *l.* 4. *in fin. Infr. de precario.*

(21) Id est, expressus, atqui novus conductoris vel locatoris consensus expressim non requiritur: et merito, cum is circa rem [illegible] patiatur id agi, ad quod ex natura contractus tenebatur: Hic vero tacite reconduxisse præsumitur, potius quam [illegible]. B[illegible] *hic.*

(22) Argumentum seu extensio a privatis ad Reipublicæ locationem.

(23) Ut sc. scientibus et patientibus iis, qui potestatem ejusmodi prædiorum locandorum habent, inducatur tacita reconductio. Idem dicendum in prælatis et tutoribus, ut eorum scientia et patientia inducat tacitam relocationem. *Bart.*

(24) Conductor in rustico prædio habitans post tempus conductionis in annum videtur prædium rusticum reconduxisse: non in amplius: etiamsi forte in lustrum seu quinquennium fuit prima conductio. Idem erit dicendum, si secundo anno in conductione mansserit, ut in eadem specie videatur tantum in annum reconduxisse, *ut hic*. His casibus pignora in prædium rusticum invecta a colono et ejusdem coloni propria, tacito quoque pignori locatori tenebuntur: at non ea quæ a tertio, conductoris coloni nomine data fuerint. Ita fiet, ut aliena pignora in tacita reconductione non obligentur, nisi accedat domini consensus.

(25) Si prædium ejus erat naturæ, ut annuatim fructus redderet. Quid, si bis in anno, aut lustratim? eadem reconductio censebitur.

(26) Quinquennii spatium. v. *l.* 24. §. 2. *infr. eod.*

(27) Reconductio tacita in urbanis prædiis, prout vel uti quisque habitavit post finitam conductionem, ita contracta intelligitur, si conductio seu locatio ipsa non scripta fuit. Nam si locationis contractus, non ad probationem tantum conscriptus est, sed ut esset locatio plane scriptis inita, qui post tempus conventum habitat urbanum prædium conductor, reconduxisse non intelligitur. Cur tam varie? Priore casu, facile est solo consensu contractam conductionem solo ac tacito consensu reconciliari seu continuari: Posteriore, solo consensu non fit tacita reconductio, quæ nominatim scriptura interposita, ab initio contracta est. atque ita Joannis opinio defendi potest. Ita constituendum erit, tacitum reconductorem prædii urbani, non in amplius locatori obligari, quam habitaverit: liberum ei integrumque esse quoties voluerit, habitationem relinquere. etsi forte anni, biennii, vel majoris temporis fuerit prima ipsa conductio. Quid tamen, si neglecta Joannis sententia, de qua paulo ante, dicamus, conductorem, ubi non scripta fuerit conductio, non amplius obligari, quam ipse habitaverit: ubi vero scripta est locatio vel conductio, tacite reconduxisse intelligi in id omne tempus quod scriptum conductioni sit adjectum: atque ita adscriptum tempus conductionis, non scripto, hic opponamus: ut ubi nullum fuerit adscriptum tempus, libera sit reconductio: ubi adscriptum, [illegible]?

(28) Cur tam varie? cur non idem in urbanis ac rusticis? in his solum uno tempore: in illis qualibet anni parte fructus percipiuntur. *Bart.*

(29) An hoc significat, ut in nullum tempus, aut in id omne videatur reconduxisse, quo primo conduxerit? an potius in id, in quo habitavit? Postremum placet. *Bart.*

(30) Ne ita accipias, nisi primus contractus fuit celebratus in scriptis: nec enim locatio scripturam requirit. *l.* 7. *C. de pactis.* aut ita, nisi in scriptis iterum expresse convenerit: [illegible] condictionem recte [illegible]? Sed ita, nisi ab initio convenerit, ut scriptura interposita, locatio fieret, et [illegible] substantiam pertineret. ut *l.* 17. *C. de fide instr.* [illegible] ab initio convenerit, ut locatio [illegible]

14. Idem lib. 71. ad Edictum.

Qui ad certum (1) tempus conducit, finito quoque tempore colonus est: Intelligitur (2) enim dominus, cum patitur (3) colonum in fundo esse, ex integro locare (4): et hujusmodi contractus neque (5) verba, neque scripturam (6) utique desiderant, sed nudo consensu convalescunt: et ideo si interim dominus (7) furere (8) cœperit (9) vel decesserit (10), fieri non (11) posse Marcellus ait, ut locatio redintegretur: Et est hoc verum.

Actio ex conducto cui datur, 1. *Et quibus ex causis competit*. 2. *De vi tempestatis, fluminum, avium, incursu hostium, corruptione fructuum, terræ motu*. 3. *De incendio fundi*. 4. *De mercede remissa ob sterilitatem*. 5. *De fructuum exiguitate et vinearum vetustate*. 6. *De navi amissa*. 7. *De remissione mercedis*. 8. *Si dominus frui non patiatur*. 9. *Si pupillus abstentus hereditate locatoris restituatur*.

15. Idem lib. 32. ad Edictum.

Ex conducto (12) actio conductori datur.

§. 1. Competit autem ex his causis fere, ut puta si re, quam conduxit, frui ei non liceat, forte quia possessio ei aut totius agri aut partis non præstetur, aut (13) villa non (14) reficitur vel stabulum (15), vel ubi greges ejus stare oporteat: vel, si quid in lege conductionis convenit, si hoc non præstatur, ex conducto agetur.

§. 2. Si vis tempestatis calamitosæ (16) contigerit, an locator conductori aliquid præstare debeat, videamus? Servius omnem vim, cui resisti non potest, dominum colono præstare debere ait, ut puta fluminum, graculorum (17), sturnorum (18), et si quid simile acciderit: aut (19) si incursus hostium fiat: Si qua tamen vitia (20) ex ipsa (21) re oriantur, hæc damno coloni esse: veluti si vinum coacuerit: si (22) raucis (23), aut herbis (24) segetes corruptæ sint: sed et si labes (25) facta sit, omnemque (26) fructum tulerit, damnum coloni non esse, ne supra damnum (27) seminis [amissi] mercedes agri præstare cogatur: Sed et si uredo (28) fructum oleæ corruperit, aut solis fervore (29) non adsueto id acciderit, damnum domini futurum: Si vero nihil extra (30) consuetudinem acciderit, damnum coloni esse: Idemque dicendum, si exercitus (31) præteriens per lasciviam (32) aliquid abstulit:

(1) Certa plerumque tempus præstitutum egrediuntur, *ut hic*. Qui ad certum tempus conduxit, finito quoque tempore colonus est, tacita domini voluntate.

(2) Tacite, ut *l.* 13. *in fin. supr. eod.* Patientia inducit tacitum consensum.

(3) Eo scil. tempore, quo colendus ager est, idque non modico tempore, quod arbitrio boni viri inspici oportet. *Bart.* Quid, si citra Emphyteusim quadraginta aut amplius annis, passus fuerit colonum pensiones annuatim solvere? jus proprietatis domino integrum manet, *l.* 2. *C. de præscr.* 30. *annor.* Angelus tamen ait, locationem præscribi et fieri perpetuam, ut alterius non possit colonus expelli, vel ex locato actione, vel ullo interdicto: cum habeat talis colonus causam detinendi, velut perpetuus colonus, Bald. *ibid.* Idem quoque sentit Harmenop.

(4) Renovare locationem: renovare, inquam, pro eodem pretio, salario, cum omnibus pactis, modis, et clausulis quæ erant in prima.

(5) Tacita pacta neque verba, neque scripturam, neque præsentiam contrahentium requirunt.

(6) v. *l.* 24. *C. h. t. l.* 17. *C. de pactis.*

(7) Reconductio tacita in rusticis (idem in urbanis) prædiis fieri non intelligitur, locatore in furorem verso. Quid ita? Conductio, tametsi tacita, consensum exigit: furiosus autem nullum habet consensum.

(8) Ad quod se porrigit lex naturæ, ad id se porrigit legis fictio, Bart. *hic.* v. *l.* 8. §. 2. *infr. de opt. legata.* fictio naturam imitatur.

(9) Imo furiosus consentire posse intelligitur. *l.* 2. *in fin. Infr. soluto.*

(10) Mors inducit tacitam voluntatis, ut ita loquamur, mortem, h. e. voluntatis privationem. Quid, si heres defuncti, vel curator furiosi, finitum conductoris tempus esse sciverint, conductorem tamen passi sint etiam in conductione morari? Conductio tacite renovata intelligitur. *arg. l. plane.* 24. *supr. pro socio.*

(11) vid. *l.* 6. *infr. de precario.* Ita legis fictio ac præsumptio in iis nihil præstat, in quibus veritati locus esse non potest. adde *l.* 16. *supr. de adoptionib.*

(12) Sic enim appellatur, *l.* 24. *in fin. infr. eod.* vel conducti, *Inst. eod. in pr.* cui opponitur ex locato, *Inst. eod.*

(13) Locator ædes conductori præstare idonee debet, h. e. ad eum usum ad quem locatæ et conductæ sunt.

(14) Idem in conductore ad longum tempus. Aretin. *cons.* 111. non idem est in Emphyteuta, *idem consil.* 55. Bald. *in l.* 1. *in secunda differentia. C. de jure Emphyteut.* et usufructuario. *l.* 7. §. 2. *supr. de usufr.*

(15) Locarium, quod datur in stabulo et taberna, ubi consistunt. Varr. 4. *de ling.*

(16) Calamitas proprie culmorum.

(17) Graculi, quod gregatim pascuntur, Varr. 4. *de ling.* a voce tamen sibi familiari graculos dictos notat Fabius. 1. c. 6.

(18) Volitant enim gregatim graculi. Varro *de re rust.* 12. Isid. 7. et Aratus ait, φῦλα κολοιῶν φαινόμενοι ἀγεληδά. nec igitur esse μαλακοκρανέας, qui non sunt συγχαγελαστικοί. Adde inter cæteras segetum calamitates, passerum et gruum agmina, murium et locustarum similiter. v. *l.* 18. *C. h. t.* Cujac. 15. *observ.* 28. Cott. *in memorab. in dictione* Graculorum.

(19) Pensionis remissio conductori fit, non solum ob casum vi divina contingentem, sed et si vi humana aliquid accidat: vi humana, puta incursu hostium, *ut hic.* Qui casus summe notandus est, nisi forte, damnum ab hostibus illatum, leve sit.

(20) Vitia alia naturalia, accidentia, solita, insolita, magna, parva.

(21) Colono non remittitur pensio, ob vitia ex ipsa re nascentia.

(22) Ita videtur distinguendum: coacuerit. Si raucis, aut herbis segetes corruptæ sint: sed etsi labes facta sit etc. ut prius illud vitium corruptarum raucis vel herbis segetum, ad damnum coloni non pertineat. Tametsi defendi posse videatur, id genus vitii, quasi negligentiæ coloni, adscribi posse, qui raucis vel herbis, agrum suum non purgaverit: ut merito id vitium ejus damno esse debeat. Ita fiet remissio pensionis ob sterilitatem, non ob fructuum vitia.

(23) Id est, vermiculis quibus segetes obnoxiæ sunt, 17. *Plin.* 18. Alciatus reposuit *erucis.* A raucis diversæ sunt volucræ, salictis, pampinis et uvis infestæ. vide Cujac. 15. *obs.* 28. Cottam *in memor. in voce* Rauca.

(24) Hic a Græcis inter herbas noxias numeratur ἄγρωστις et ὀροβοχέων. Cujac 8. *ad Africanum.* de avena, v. Cottam *in memor. in voce* avena. de tribulis, vide eundem *in voce* tubi.

(25) vide quæ notavi ad *l. ult. infr. eod.*

(26) Non partem tantum. vide §. 4. §. 5. *infr. eod.*

(27) Colonus semen præstare, hoc est, suo ac proprio frumento fundum serere cogi in dubio intelligitur.

(28) vide Hotom. 4. *obs.* 7.

(29) Id est, rubigine sive rubellione. Fit autem ex rore concreto ad solis auroram, silente cœlo, Greci ἐρυσίβην, de qua Orpheus, καὶ αἰθερίην ἐρυσίβην ἥ τε κατουρανόθεν πταμένη ποτὶ καρπὸν ἰσοθῇ Ἀμφὶ περὶ σταχύεσσι περισυνέχουσα κάθηται. Uredo vero, de qua v. Cott. *in memorab. in voce* uredo ex rore putrefacto, si in segetibus: si in vineis, carbunculus dicitur sive nebula aëris, 18. Plin. 29. Galli *niellam*, quasi nebulam vocant. de rubigine sic Horatius 1, *Carmin.* Nec pestilentem sentiet Africum fæcunda vitis, nec sterilem seges rubiginem. Hinc robigalia dicta, et Robigius, cui publicæ feriæ fiebant ad 7. Kalend. Maji, et cui ut Deo (Deam facit August. 4. *de civit.* 21.) sacrificabatur canis, Ovid. 4. *Fast.* ne rubigo occuparet segetes, Varro 5. *de lingua Latina.* idem 1 *de re rustica.*

(30) vide *l.* 18. *C. h. t.* Goth. Adde *l.* 4. §. 1. *infr. de cen sib.* Ans.

(31) *l.* 13. §. 7. *supr. eod.*

(32) Lascivia militaris frequens.

Sed [et] si ager terræ motu (1) ita corruerit, ut nusquam sit, damno domini esse: oportere enim agrum præstari conductori, ut frui possit.

§. 3. Cum quidam incendium (2) fundi (3) allegaret, et remissionem desideraret, ita ei rescriptum est: *Si prædium coluisti, propter casum incendii repentini non immerito subveniendum (4) tibi est.*

§. 4. Papinianus lib. IV. Responsorum ait. Si uno anno remissionem quis colono dederit (5) ob sterilitatem, deinde sequentibus annis contigit (6) ubertas, nihil obesse domino remissionem: sed integram pensionem, etiam ejus anni quo remisit, exigendam (7). Hoc idem et in vectigalis (8) damno respondit. Sed [et] (9) si verbo *donationis* (10) dominus ob sterilitatem anni remiserit, idem (11) erit dicendum: quasi non sit donatio (12), sed (13) transactio. † Quid tamen, si novissimus erat annus sterilis (14), in quo ei remiserit? Verius dicetur, etsi superiores uberes fuerunt, et scit locator, non debere eum ad computationem vocari.

§. 5. Cum quidam de fructuum exiguitate (15) quæreretur; non esse rationem ejus habendam, rescripto Divi Antonini continetur. Item alio rescripto ita continetur: *novam rem desideras, ut propter vetustatem* (16) *vinearum remissio tibi detur.*

§. 6. Item (17) cum quidam nave amissa vecturam, quam pro mutua (18) acceperat, repeteret, rescriptum est ab Antonino Augusto, non immerito Procuratorem Cæsaris ab eo vecturam repetere (19), cum munere vehendi functus (20) non sit: Quod in omnibus personis similiter observandum est.

§. 7. Ubicunque tamen remissionis (21) ratio habetur (22) ex causis supra (23) relatis, non (24) id quod sua interest conductor consequitur, sed mercedis exonerationem (25) pro (26) rata: supra (27) denique damnum (28) seminis ad colonum [pertinere] declaratur.

§. 8. Plane si forte dominus frui non patiatur, vel cum ipse locasset, vel cum alius alienum, vel quasi procurator, vel quasi suum, quod interest præstabitur: Et ita Proculus in procuratore respondit (29).

§. 9. Interdum ad hoc ex locato agetur, *ut quis locatione liberetur,* Julianus lib. XV. Digestorum scripsit, utputa Titio fundum locavi, isque pupillo herede instituto (30) decessit: et cum tutor constituisset abstinere (31) pupillum hereditate, ego (32) fundum pluris locavi: deinde pupillus restitutus (33) est in bona paterna (34): Ex conducto nihil (35) amplius eum consecuturum, quam ut locatione liberetur: mihi enim justa causa fuit locandi (36):

(1) Chasmate. vid. *l.* 11. §. 5. *supr. de minorib.*

(2) Quid, si pestem regioni accidisse quis conqueratur? Quid, si vitiosi fructus redditi? v. Hippolytum de Marsiliis, *sing.* 85.

(3) Id est, fructuum pendentium. An et eorum qui a solo separati, in area sunt nondum triturati? sic putat Fulgos. v. Cateil. Cottam *in verbo* conductor.

(4) Nisi conductor ita renunciarit conductioni sine causa etiam justa et omnibus exceptionibus, per quas relevaretur a pensionis solutione et omni legum auxilio, jurans etc. quod memoria notandum est adversus publicanos et vectigalium conductores. v. Cottam *in memorab. in dictione* conductor.

(5) v. Covarruvias *pract. quæst. cap.* 30. Benedict. Capra *in regul. concl.* 88. Ægidius Bossius *in praxi crim. titul. de remissione mercedis. fol.* 410. *cum tit. seq.* Molinæus *ad consuet. Paris. tit.* 10. §. 40. Mod.

(6) v. *l.* 8. *C. h. t.*

(7) v. *l.* 4. *infr. de cessione. l.* 6. §. *ult. vers. remissa. supr. de off. Præsid.*

(8) Pensio ob sterilitatem remittitur vectigali seu emphyteuticario Reip. *ut hic.* at non emphyteuticario privati. de quo in *l.* 1. *C. de jure emphyt.*

(9) v. quæ scripsi ad *l.* 14. *C. de don. inter vir.*

(10) Argumentum a privato conductore, ad publicum vectigalium conductorem.

(11) Donandi verbo interdum non donatio, sed transactio intelligitur. Qui dicit dono, non semper donat, *ut hic.* Sic qui debitum naturaliter, ut et civiliter sciens solvit, donat, etiamsi dixerit solvo, non dono. Cur hic improprie accipitur verbum donandi? nempe quia additum fuit a locatore, id sterilitatis causa donari.

(12) Ut verba contractuum pro rei qualitate contra proprietatem verborum intelligantur, *l.* 29. *infr. eod.*

(13) Verba contractus ex ejus natura, uti et subjecta materia, intelligere debemus.

(14) Quid? sterilitas quæ est? quoties si mercedem præstaret conductor, deceptus esset ultra dimidium justi pretii. *arg. l.* 2. *C. de rescind. vendit.*

(15) Id est, de modico damno. *l.* 25. §. 6. *infr. eod.*

(16) Id enim colono imputandum magis, quam in eo sublevandus est. *arg l.* 22. *in fin. Supr. de negotiis.*

(17) v. Cuj. 3. *obs.* 1.

(18) Ut *l.* 34. *in fin. Infr. de legat.* 3. et apud Cæsarem 3. *de bello civili.* pro invecto nauta acceperat etc. *Halo.* præ manu, ἐν προχειρίᾳ, vel πρόχειρα. et ita Græci, Harmenop. 2. *tit.* 14. §. 1. Auctor *Synops. Basil.* 20. *tit.* 1. *cap.* 15. *in l.* 2. *C. de frumento urbis Constantinopolitanæ.* et in *l.* 40. §. *servus. infr. de statulib.* Theodor. Hermopol. ad *l.* 1. *C. de sententiis, quæ pro eo quod interest.* Mutuum dicitur in *d. l.* 2. In antecessum Latini dicerent. adde Cuj. 3. *obs.* 1.

(19) Imo non repetit. v. 69. *infr. eod.*

(20) Casus contingens operas præstanti, condictionem inducit ei, qui mercedem prorogavit.

(21) Colono faciendæ.

(22) Id est, propter insperatam, improvisam, et inopinatam calamitatem. dixi *l.* 43. *Infr. de damno.*

(23) Pensionis remissionem colonus impetrat, ob fructuum sterilitatem, *ut hic.* impetrat quoque remissionem, si fundus chasmate periit. *l.* 15. §. 2. *supr. eod.* Goth. vide ad hunc §. Molin. *de eo quod interest. n.* 49. *et seq.* Anton. Guibert. *lib. quæst. cap.* 13. *num.* 1. Ans.

(24) Id quod interest excedit mercedis exonerationem.

(25) Ut ita reputetur, adde *l.* 7. *supr. eod.* et sic conductor propter casum non agit ad interesse, sed ad exonerationem mercedis.

(26) Pro rata *subaudi* temporis et conductionis. Est igitur pro rata, hic, pro ea parte temporis, qua conductor et colonus fuisti.

(27) §. 2. *vers. sed et si labes. supr. eod.*

(28) Seminis damnum semper ad colonum pertinet, quantamcunque sterilitatem passus sit: non pertinere. Hotom. 4. *obs.* 21.

(29) Quid respondit? Eum sc. qui tanquam procurator aliquid efficiat cum non sit, in id quod interest, teneri. *Bart.*

(30) Conductio descendit in heredem etiam pupillum.

(31) Abstinendi beneficium, de quo vide *C. si minor. ab her. se abstin.*

(32) Locatam rem uni, possum alteri justa ex causa locare. Justa causa hæc est: Titio fundum locavi: Titius filium eundemque pupillum heredem instituit: pupillus hereditate patris abstinuit tutore auctore: cum id ita esset, fundum alteri locavi: Ab ea locatione, beneficio in integrum restitutionis minor restitutus est in bona paterna: quæritur, an factam a me alteri locationem revocare possit, aut certe, eo nomine in me agere: et si in me agere possit, quid consequi debeat? Nihil amplius consequitur, quam ut locatione liberetur, ut eo jure, quod pluris secundo locavi, ne quidem consequatur, cum eo abstinente, justa locandi alteri causa fuerit. Hunc in modum, restitutus minor, non rescindit ea quæ a tertio legitime facta sunt.

(33) V. *l.* 1. 2. *C. si ut omissam heredit.*

(34) Hinc dubitandi ratio oritur. Quippe minore restituto, omnia jura defuncti videntur ei restitui, eaque lege, jus locationis defuncto adquisitum.

(35) Locator juste rem alteri locare potest: quoties in primum conductorem nullam habuit actionem, *ut hic. et l.* 16. *Infr. eod.*

(36) *l.* 24. §. 4. *l.* 30. *l.* 33. *Infr. eod.* eoque casu re non integra, minor restitutionem inutiliter postulat. *l.* 24. §. 2. *supr. de minoribus.*

16. JULIANUS lib. 15. Digestorum.

CUm eo tempore in pupillum actiones nullæ darentur.

17. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

TUtelæ tamen cum (1) tutore judicio, inquit, aget, si abstinere non debuit:

18. JULIANUS lib. 15. Digestorum.

IN quo inerit etiam hoc, quod ex conductione fundi lucrum (2) facere potuit.

1. *De vitio rei.* 2. *De instrumentis fundi locati.* 3. *De pacto ut locator certum modum frumenti certo pretio acciperet.* 4. *De adjectis*, 5. *Vel illatis ab inquilino tollendis.* 6. *De eo qui pensionem prorogavit, aut plus quam debuit, solvit.* 7. *De muliere quæ in navi peperit.* 8. *De herede.* 9. *De morte conductoris.* 10. *De morte legati Cæsaris et salario comitum.*

19. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

SEd addes hoc Juliani sententiæ, ut, si collusi ego cum tutore, ex conducto tenear in id quod pupilli interfuit.

§. 1. Si quis dolia (3) vitiosa ignarus locaverit (4), deinde vinum effluxerit, tenebitur in id quod interest: nec ignorantia ejus erit excusata: Et ita Cassius scripsit. Aliter atque si saltum (5) pascuum locasti, in quo herba mala (6) nascebatur: hic enim si pecora vel demortua sunt, vel etiam deteriora facta, quod interest præstabitur, si scisti: si ignorasti, pensionem non petes: Et ita Servio, Labeoni, Sabino placuit.

§. 2. Illud (7) nobis videndum est, si quis fundum locaverit, quæ soleat *instrumenti* (8) nomine conductori præstare: quæque si non præstet, ex locato teneatur? Et est Epistola Neratii ad Aristonem, dolia utique colono esse præstanda, et prælum et trapetum (9), instructa funibus: si minus, dominum instruere ea debere: Sed et prælum vitiatum dominum reficere debere: Quod si culpa coloni quid eorum corruptum sit; ex locato eum teneri. Fiscos (10) autem quibus ad premendam oleam utimur, colonum sibi parare debere [Neratius scripsit:] quod si regulis (11) olea prematur, et prælum, et suculam (12), et regulas, et tympanum (13), et trochleas, quibus relevatur prælum, dominum parare oportere: Item aënum, in quo olea calida aqua lavatur, ut cætera vasa olearia, dominum præstare oportere, sicuti dolia vinaria: [quæ] ad præsentem usum colonum picare oportebit. Hæc omnia sic sunt [accipienda,] nisi si quid aliud specialiter actum sit.

§. 3. Si dominus exceperit in locatione, *ut* (14) *frumenti certum modum certo pretio acciperet*, si dominus nolit frumentum accipere, neque pecuniam ex mercede deducere: potest quidem totam summam ex locato petere, sed utique consequens est existimare, officio Judicis hoc convenire, habere rationem, quando conductoris intererat, in frumento potius, quam in pecunia solvere pensionis exceptam portionem. Simili modo, et si ex conducto agatur idem erit dicendum.

§. 4. Si inquilinus ostium vel quædam alia ædificio adjecerit, quæ actio locum habeat? Et est verius, quod Labeo scripsit, competere ex conducto actionem, *ut* (15) *ei tollere liceat*: sic tamen, ut damni infecti caveat, ne in aliquo dum aufert, deteriorem causam ædium faciat, sed ut pristinam faciem ædibus reddat.

§. 5. Si inquilinus arcam æratam (16) in ædes contulerit, et ædium aditum (17) coangustaverit dominus, verius est, ex conducto eum teneri, et ad exhibendum actione, sive scit, sive ignoraverit: officio enim judicis continetur, ut cogat eum, aditum (18) et facultatem inquilino præstare ad arcam tollendam, sumptibus scilicet locatoris.

§. 6. Si quis, cum in annum habitationem (19) conduxisset, pensionem totius (20) anni dederit, deinde insula post sex menses ruerit vel incendio consumpta sit, pensio-

(1) *l. 7. C. arbitrium tutel.*

(2) Facit *l. ult. Infr. de administr. et peric. tut.*

(3) V. *l.* 6. §. 4. *Supr. de action. empt.* Goth. Adde *l.* 18. §. 3. *Supr. commodati.* Ans.

(4) v. Molinæus *de eo quod interest. num.* 49. 50. *et* 51. Anton. Guibertus *l.* 1. *quæst. jur. cap.* 13. Mod.

(5) Saltus, locus pascuus et pastionibus accommodatus, ut dixi ad *l. creditor.* 52. *supr. de action. empt.* unde hic, Saltus pascuus et alibi saltus pastionesque, *l.* 8. *infr. de instructo.* ex his per greges et pastiones fructus percipiebantur. *l.* 9. *infr. de instructo. l.* 32. *Supr. de usufructu.* Imo et ex venatione, *l.* 62. *supr. de usufructu.* hinc saltuenses fundi principis; nemora pastioni deputata et locari solita. *C. de fundis patrimonialib. et saltuens.* Saltuarius, saltus custos. *l.* 12. §. *saltuarium. Infr. de instructo.* Horum saltuum alii æstivi, alii hyberni. *l.* 67. *Infr. de legat.* 3. *l.* 3. §. *saltus. l.* 44. *in fin. infr. de adquir. vel amitt. poss. l.* 1. §. 3. *vers. æstiva. Infr. de aqua quotidiana.*

(6) Pestibilis vel lethifera. *l. penult. C. de ædilit. actionib.*

(7) Vide Forcatulum. *c.* 11. *Penus.* Goth. Adde Cottam *in voce Tympanum.* Anton. Augustin. *l.* 1. *emendat. c.* 7. *et* 11. Guilielm. Budæum, *ad hunc* §. Ans.

(8) Locans vineam vel olivetum, vel aliud prædium, conductori præstare omnia instrumenta debet necessaria colono ad fructus percipiendos et vindemiam faciendam, ut si ea non præstet, teneatur ex conducto actione, *ut hic.* Secus in venditore. *l. fundum mihi.* 7. *supr. de act. empt.*

(9) Mola est olearia, Virgil. *in Georgic.* Venit hiems, teritur Sicyonia bacca trapetis. Varroni, 4. *de lingua*: Trapetes, molæ oleariæ. vide Budæum, Cottam *in memorabilibus*, *in dictione* trapetum.

(10) Intrita oliva novo fisco includitur et prælo subjicitur. v. Columellam, Budæum, Cottam, *in dictione* fiscus.

(11) Male *tegulis* quidam legunt, nam mox additur *regulas.* Regula est instrumentum, ad oleum conficiendum paratum, Columell. 1. aut regulis (inquit) si consuetudo regionis, aut certe novis fiscis, exprimi debent. *Idem*, oleam frangito, eamque vel in regulis vel in novos fiscos adjicito. vide Budæum, Cottam *in memoralib. in dictione* regula.

(12) Machinam tractorii generis artemoni similem. Cato *de r. rustica*: in instrumento torcularis tradit esse debere suculas quinque, funes ductorios quinque, trochleas decem. v. Budæum, Cott *in memoralib. in voce* sucula.

(13) Eo utimur hodie ad calcem, lapidem et cæmenta in magnificis ædificiis subministranda ad formam rotæ, quæ a calcantibus versatur: vide Cottam *ibid. in dictione* tympanum: Budæus, machinam haustoriam interpretatur, quæ dum versatur, aquam, adnexis permultis modiolis, haurit, et iterum circumacta effundit.

(14) Pactum ut colonus det locatori certam quantitatem fructuum certo pretio, non adstringit ipsum locatorem, ut eam quantitatem invitus recipiat; cogit tamen ut tantum e pensione remittat, quantum interfuerit conductoris fructus potius solvisse, quam pecuniam numeratam.

(15) Conductor fenestras, ostia, et similia domui conductæ a se adplicita, si vult tollere potest. *l. in fundo.* 38. *supr. de rei vindic.* Si non vult tollere, expensas a locatore recipit, *l. dominus.* 55. §. 1. *Infr. eod.* aut tanto minus ex pensione solvit. *l.* 1. §. 3. *vers. quicunque. infr. de via publ.* Invito tamen locatore, superiora sic adplicita ædificio, alteri vendere non potest. *l. habitator.* 59. *supr. de rei vind. l. sed si quid inædificaverit.* 15. *supr. de usufr.*

(16) Ita *Haloa.* cameratam, arcuatam, *vulgat.* confornicatam, *Budæus*, concameratam, *al.* Camerum Festo, est curvum.

(17) Locator conductori ædium seu inquilino aditum præstare debet ad res suas inductas exportandas: alias de damno infecto cavere cogitur.

(18) *l.* 27. *Infr. eod.* alioqui videretur dominus inquilinum migrare prohibere. *l.* 33. 34. *infr. de damno.*

(19) Vel Laineum. *Ecl. c.* 33.

(20) Conductor pensionem initio solvere non tenetur: si tamen initio solverit, et post re conducta frui non poterit, solutum repetet actione conducti. Si plus pensione solverit, indebiti condictione. Cur non initio solvitur pensio? quia ante usum solveretur. Ita notanda ac detestanda quorundam fœneratorum ratio est, qui usuras in ipso momento et limine mutui fœneratitii a debitore recipiunt.

nem residui temporis, rectissime Mela scripsit, ex conducto actione repetiturum (1): non quasi indebitum condicturum: non (2) enim per errorem dedit plus, sed ut sibi in causam conductionis proficeret: aliter atque si quis cum decem conduxisset, quindecim solverit; hic enim, si per errorem solvit, dum putat se quindecim conduxisse, actionem ex conducto non habebit, sed solam condictionem: nam inter eum qui per errorem solvit, et eum qui pensionem integram prorogavit (3), multum interest.

§. 7. Si quis mulierem vehendam navi conduxisset, deinde in nave infans natus (4) fuisset, probandum est, pro infante nihil deberi: cum neque vectura ejus magna sit, neque (5) is omnibus utatur, quæ ad navigantium usum parantur.

§. 8. Ex conducto actionem etiam ad (6) heredem transire palam est.

§. 9. Cum quidam exceptor (7) operas suas locasset (8), deinde is qui eas conduxerat, decessisset, Imperator Antoninus cum Divo Severo rescripsit ad libellum exceptoris, in hæc verba: *Cum per te non stetisse proponas, quo minus locatas operas Antonino Aquilæ solveres, si (9) eodem anno mercedes ab alio non accepisti, fidem contractus impleri æquum est.*

§. 10. Papinianus quoque lib. IV. Responsorum scripsit. Diem functo Legato Cæsaris, salarium Comitibus (10) residui (11) temporis præstandum (12): modo si (13) non postea Comites cum aliis eodem tempore fuerunt.

De conditione. 1. De donatione. 2. De empore conducente, donec pretium solvat.

20. PAULUS lib. 34. ad Edictum.

SIcut emptio (14), ita et locatio (15), sub conditione (16) fieri potest.

§. 1. Sed donationis (17) causa contrahi non potest.

§. 2. Interdum locator non obligatur (18), conductor obligatur, veluti cum emptor fundum conducit, donec (19) pretium ei solvat (20).

21. JAVOLENUS lib. 11. Epistolarum.

CUm venderem fundum, convenit, *ut donec (21) pecunia omnis persolveretur, certa mercede emptor fundum conductum haberet:* an soluta pecunia, merces accepta fieri debeat? Respondit, bona fides exigit, ut, quod convenit (22), fiat: sed non amplius præstat is venditori, quam pro portione (23) ejus temporis, quo pecunia numerata non esset.

De eo, quod datur faciendum. 2. De eo, qui insulam sua impensa faciendam conduxit. 3. De quantitate pensionis.

22. PAULUS lib. 34. ad Edictum.

ITem (24) si *pretio non soluto, inempta res facta sit*, tunc ex locato erit (25) actio.

§. 1. Quotiens autem faciendum aliquid datur, locatio est.

§. 2. Cum insulam ædificandam loco, *ut sua impensa conductor omnia faciat*, proprietatem (26) quidem eorum ad me transfert, et tamen locatio est: locat enim artifex operam suam (27), id est, faciendi necessitatem (28).

§. 3. Quemadmodum in emendo naturaliter (29) concessum est, quod pluris sit, minoris emere: quod minoris sit, pluris vendere: et [ita] invicem se circumscribere (30); ita in locationibus quoque et conductionibus juris est.

23. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

ET ideo, prætextu minoris (31) pensionis, locatione facta, si nullus dolus adversarii probari possit, rescindi locatio non potest.

(1) *l.* 30. §. 1. *Infr. eod.*

(2) Optima ratio. *l.* 21. §. 1. *Supr. de inofficioso.*

(3) Ante diem erogavit, ut *l.* 53. *supr. de pactis. l.* 4. §. 1. *infr. de manumissionib.*

(4) Idem e contrario si mortuus sit in navi aliquis. *l. ult. Supr. de l. Rhod.* ut sit nati infantis et mortui eadem ratio.

(5) Castrensis has addit rationes, quod vectura solvatur pro impositis tantum rebus: infantem in hac specie nunquam fuisse impositum, licet mater imposita fuerit. Deinde infantem per id tempus, quo per matrem lactatur, unum et idem corpus cum matre æstimari.

(6) *l.* 10. *l.* 29. *l.* 34. *C. h. t.*

(7) Νοταριος. *Eclog.* 2. *cap.* 15. *in fin.*

(8) Locat artifex operam suam. *l.* 22. §. 2. *Infr. eod.* et mercedem accipit: conductor mercedem præstat. His cognitis, sensus hic fuerit: Locatorem operarum mercedem pactam atque conventam a conductore accipere, si per ipsum conductorem steterit, ne opus perficeretur.

(9) Locans alteri fundum a colono suo desertum, non potest experiri adversus primum colonum, qui eum fundum deseruit. Cur ita? quia qui locat secundo, damnum non patitur, et ita Bartolus, Fulgosius et Jason. censent, licet aliud Castrensis notet in *l.* 28. §. 2. *infr. eod.*

(10) Adde *l.* 16. *supr. de offic. Præsid.* adde Ciceronem, 11. *ad Atticum* 1. *et* 2. *Verrina.*

(11) *l.* 4. *supr. de offic. assess.*

(12) Finguntur enim servisse, cum per eos non steterit, quominus servirent.

(13) Duobus cum eodem tempore servire non possint, a duobus salarium non accipient: lex enim non potest fingere super casu impossibili. *Bart.* nam ubi non potest cadere veritas, ibi non cadit fictio. v. *l.* 8. §. 2. *infr. de optione.* quinetiam cessat eorum damnum seu interesse cum alii servierint. vid. Jas. in *d. l.* 4. *supr. de offic. assess.*

(14) §. 4. *Inst. de emptione et vendit.*

(15) Societas. *l.* 6. *C. pro socio.*

(16) *Eclog. c.* 16.

(17) *l.* 46. *infr. eod.*

(18) Claudicat interdum contractus, ut in *l.* 5. *l.* 41. *Supr. mandati. l.* 13. §. 29. *supr. de act. empt.*

(19) V. *l.* 21. *infr. eod.* id est, lege commissoria, *l.* 22. *Infr. eod.* quæ huic jungenda est. v. Cujac. 16. *obs.* 21.

(20) Pretium exolvat. *Haloand.* et merito: quia illa pensio magis debetur pro pretio, quod non solvitur, quam pro re: eoque casu non soluto pretio, reque inempta, ex locato erit actio.

(21) *Donec* particula discretiva et distributiva temporis.

(22) *l.* 20. *in fin. Supr. eod.* v. *l.* 3. *l.* 75. *l.* 79. *supr. de contrah. empt. l.* 16. *supr. de periculo. l.* 11. *Supr. de act. empt.*

(23) *l.* 1. *Supr. de pactis.*

(24) Id est, si pretio etc. Cujac. *ib.* et hujus legis initium jungendum immeditate cum fine *leg.* 20. *Supr. eod.* quod Roberto displicet. 11. *animad.* 2. sed Cujac. defenditur ab Ant. Mercat. 1. *notat.* 11.

(25) Non erit autem tibi in me ex conducto actio ut frui liceat, quia finita simul conductio et emptio, est commissa per te. Cujac. *ibid.*

(26) *l.* 5. §. 2. *infr. de præscript.* locator operæ mercedem accipit. *l.* 19. §. 9. *supr. eod.*

(27) Quæ magis inspicitur, quam dominii translatio.

(28) Locator operarum necessitate adstringitur ad faciendum.

(29) Naturaliter, hoc est, jure gentium, *l.* 16. §. 4. *supr. de minorib.* ubi vide quæ notata sunt plura. *l.* 8. *C. de rescind. vend. circa med.*

(30) In quantitate scil. *Eclog. cap.* 16. nam sublata spe quæstus, languet mercatus. Seneca. vid. Robert. 3. *sentent.* 12. *in fin.* alias datur restitutio, eaque temperat. *l.* 16. §. 4. *Supr. de minorib. l.* 2. 4. 8. 10. 11. *C. de rescind. l.* 3. *C. com. utriusque judicii.* Quinimo hæc circumventio jure quoque Canonico obtinet. c. *penult. extr. de empt.* Hinc emptor viliore comparandi, venditor cariore distrahendi votum gerentes, ad emptionem accedere dicantur. *l.* 8. *C. de rescind.*

(31) *l.* 21. *C. h. t.* minor autem pensio non intelligitur, in qua deceptio est ultra dimidiam justi pretii. *arg. l.* 2. *C. de rescind.*

De opere probando. 1. *Si colonus locaverit.* 2. *De conductore deserente prædium.* 3. *De his quæ præsenti die colonus præstare debet.* 4. *Si colono frui non liceat.* 5. *De herede damnato, ut liberet conductorem.*

24. PAULUS lib. 34. ad Edictum.

SI in lege locationis comprehensum sit, *ut arbitratu* (1) *domini opus adprobetur*, perinde habetur, ac si viri (2) boni arbitrium comprehensum fuisset: Idemque servatur, si alterius cujuslibet arbitrium comprehensum sit: nam fides bona exigit, ut arbitrium tale præstetur, quale viro bono convenit: idque arbitrium ad qualitatem operis, non (3) ad prorogandum tempus quod lege finitum sit, pertinet: nisi idipsum (4) lege comprehensum sit. Quibus consequens est, ut irrita sit adprobatio dolo (5) conductoris facta, ut ex locato agi possit.

§. 1. Si colonus locaverit (6) fundum, res (7) posterioris conductoris domino non obligantur: sed fructus (8) in causa pignoris manent, quemadmodum essent, si primus colonus eos percepisset.

§. 2. Si domus vel fundus *in quinquennium* (9) *pensionibus* locatus sit, potest dominus, si deseruerit (10) habitationem vel fundi culturam colonus vel inquilinus, cum eis statim (11) agere.

§. 3. Sed et de his, quæ præsenti die præstare debuerunt, (velut opus (12) aliquod efficerent, propagationes facerent,) agere similiter potest.

§. 4. Colonus, si ei frui non liceat, totius quinquennii nomine statim (13) recte aget, etsi reliquis annis dominus fundi frui patiatur (14): nec enim semper liberabitur dominus, eo quod secundo vel tertio anno patietur fundo frui: nam et qui expulsus a conductione, in aliam se coloniam (15) contulit, non suffecturus duabus, neque ipse pensionum nomine obligatus erit: et quantum per (16) singulos annos compendii (17) facturus erat, consequetur: Sera (18) est enim patientia fruendi, quæ offertur eo tempore, quo frui colonus, aliis rebus illigatus, non potest. Quod si paucis (19) diebus prohibuit, deinde pœnitentiam agit, omniaque colono in integro sunt, nihil ex obligatione, paucorum (20) dierum mora minuet. Item utiliter ex conducto agit is (21), cui secundum conventionem non præstantur, quæ convenerant: sive prohibeatur frui a domino, vel ab extraneo, quem dominus prohibere (22) potest.

§. 5. Qui in plures (23) annos fundum locaverat, testamento suo damnavit heredem, *ut conductorem liberaret* (24): Si (25) non patiatur heres eum reliquo tempore frui, est ex conducto actio: quod si patiatur, nec mercedes remittat, ex testamento tenetur.

De mercede collata in arbitrium alterius. 1. *De venditione prædii locati.* 2. *De luminibus obscuratis. De ostiis vel fenestris corruptis.* 3. *De officio conductoris.* 4. *De arboribus excisis ab inimico conductoris.* 5. *Vel a conductore.* 6. *De vi majore. De damno et lucro.* 7. *De ejectione rei transportandæ.* 8. *De re amissa.*

25. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

SI merces promissa sit generaliter *alieno arbitrio*, locatio et conductio contrahi non videtur: sin autem *quanti* (26) *Titius* (27) *æstimaverit*, sub hac conditione stare locationem, ut si quidem ipse qui nominatus est, mercedem definierit, omnimodo secundum ejus æstimationem et mercedem persolvi oporteat, et conductionem (28) ad effectum pervenire: sin autem ille vel noluerit (29) vel non potuerit mercedem definire, tunc pro nihilo esse conductionem, quasi nulla mercede statuta.

§. 1. Qui fundum fruendum vel habitationem alicui lo-

(1) Arbitrium varie sumitur, vel ut iniquum æquo præferas, *l. fideicommiss.* 11. §. *quanquam.* 7. *infr. de leg.* 3. vel ut solemnitatibus juris sis solutus, *l.* 34. *in fin. infr. de test. milit.* ut voluntati morem geras. *l. si quis major.* 41. *C. de trans.*

(2) Arbitrii nomine continetur arbitrium boni viri, *l.* 76. *Supr. pro socio. l.* 7. *supr. de contr. empt. l.* 75. *supr. de legat.* 1. *l.* 44. *infr. de fidejussorib.* non aliter arbiter judicare debet, quam in se vellet judicari. *arg. l.* 1. *infr. de solutionib.*

(3) Arbitrium approbandæ obligationis qui habet, non potest prorogare terminum vel arctare. *Bart.*

(4) Hoc cum accidit, quid juris sit, v. Catt. Cott. *in memorab. in dictione*, arbiter cui data est.

(5) Arbitrium dolo malo prolatum nullius est momenti.

(6) Id enim potest, nisi aliud convenerit. *l.* 6. *C. h. t.*

(7) Locatori res invectæ secundi conductoris non sunt obligatæ pro pensione.

(8) Locator fructus coloni, pro pensione pignoris nomine retinere potest, etiam secundi.

(9) In id tempus veteres solebant locare prædia: idque vocabatur lustrum, *l.* 4. §. 1. *supr. de reb. cred. l.* 13. §. 11. 12. *supr. h. t. l.* 30. §. 1. *infr. de leg.* 3. *l.* 67. *in fin. infr. de furt.* Imitatione lustri publici, quo vectigalia luebantur, id est, solvebantur. Varro 5. *de lingua.* Porro lustrum illud non de quinquennio integro intelligitur, sed de quarto exacto et quinto ineunte.

(10) Sine justa causa scil. v. *l.* 27. *in fin. l.* 55. *in fin. infr. eod.* Justa causa est, si vitium sit in ipsa re conducta. Ut migrare necessitas sit conductori: secus, si voluntaria migratio, ut si migrare velit, quod uxorem duxerit, vel alia privata utilitate perductus.

(11) Locator etiam statim agere potest adversus conductorem vel inquilinum habitationem deserentem.

(12) Ut in *l.* 14. *l.* 22. *C. eod.*

(13) Conductor etiam statim agere potest, ubi frui uti non potest.

(14) Locator conductori non tantum habere, sed et pati eum perfrui cogitur.

(15) Colonia quid, vid. in *l.* 2. §. 23. *infr. ne quid in loco publico.*

(16) Id quod nostra interest ob non factum id quod fieri convenit, et ad rem totam refertur, statimque consequitur. Ita conductor impeditus uti frui per locatorem cum vel, quam locator præstare potuit, statim agere potest ad remissionem pensionis, imo et ad id quod sua interfuerit, hoc est ad lucrum, quod ex conductis ædibus facere potuit.

(17) Seu lucri quod facturus erat relocando. *l.* 18. *supr. l.* 30. *l.* 33. *l.* 35. *in fin. infr. eod.*

(18) Sero offert, qui offert re non integra.

(19) Mora potest purgari intra paucos dies. *Bart.*

(20) Paucorum dierum mora non spectatur vel officit.

(21) V. *l.* 15. *supr. eod.*

(22) Aliud si non potest. *d. l.* 33. *in fin.*

(23) *l.* 32. *infr. eod.*

(24) Ut *l.* 16. *infr. de liberat.*

(25) Ex conducto actione agimus ad conductionis pacta servanda: ex testamento actione, ad remissionem mercedis testamento nobis relictæ.

(26) Certum pretium locationis ut venditionis esse debet. Quid, pretium ita constitutum, *quanti Titius æstimaverit*, estne certum? Quibusdam videtur certum esse, accipientibus hæc verba pro boni viri arbitrio, quod semper est certum, et emptionem locationemque valere, etiam pretium non definiente Titio, *l.* 1. *Infr. de legat.* 2. Sane boni viri arbitrium certum est: quia et ipsa æquitas. At taxatio pretii certi non apparet, antequam eam definierit aliquis. Itaque taxari quantitatem in venditione et locatione exigimus omni modo, et ob id videtur irrita esse venditio pretium non definiente Titio, quod Justinianus probat magis. *l. ult. C. de contr. empt. l.* 35. §. 1. *supr. de contrah. empt.*

(27) Adde *l. ult. C. de contrah. empt.*

(28) Eadem verba Justiniani extant in *C. de contrah. empt.* ut ea collatione liqueat Tribonianum hic Gaio tribuere verba Triboniani, et alioqui loquendi modus satis auctorem prodit.

(29) Vide *l.* 44. *infr. de verb. oblig.*

cavit, si aliqua ex causa fundum vel ædes vendat, curare (1) debet, ut apud emptorem quoque eadem pactione et colono frui et inquilino habitare liceat (2): alioquin prohibitus is aget cum eo ex conducto (3).

§. 2. Si, vicino ædificante, obscurentur (4) lumina cœnaculi, teneri locatorem inquilino: Certe, quin liceat (5) colono vel inquilino relinquere conductionem, nulla dubitatio est. De mercedibus quoque, si cum eo agatur, reputationis ratio habenda est. ✝ Eadem intelligimus, si ostia (6) fenestrasve nimium corruptas locator non (7) restituat.

§. 3. Conductor omnia secundum (8) legem conductionis facere debet; et ante omnia colonus curare debet, ut opera (9) rustica suo (10) quoque tempore faciat, ne intempestiva (11) cultura deteriorem fundum faceret: præterea villarum curam agere debet, ut eas incorruptas (12) habeat.

§. 4. Culpæ autem ipsius et illud adnumeratur, si (13) propter inimicitias (14) ejus (15) vicinus arbores exciderit.

§. 5. Ipse quoque si exciderit, non solum ex locato tenetur, sed etiam lege Aquilia, et ex lege duodecim tabularum *arborum furtim cæsarum* (16) et interdicto *quod vi aut clam*: Sed utique Judicis, qui ex locato judicat, officio continetur, ut cæteras (17) actiones locator omittat.

§. 6. *Vis major* (18), quam Græci Θεῦ βίαν (19) id est, *vim divinam* appellant, non debet (20) conductori damnosa esse, si plus quam tolerabile (21) est, læsi fuerint fructus (22): alioquin (23) modicum (24) damnum æquo animo ferre debet colonus, cui immodicum lucrum non aufertur. Apparet autem de (25) eo nos colono dicere, qui ad pecuniam numeratam conduxit: alioquin partiarius (26) colonus, quasi societatis (27) jure, et damnum et lucrum cum domino fundi partitur.

§. 7. Qui (28) columnam transportandam conduxit, si ea dum tollitur aut portatur, aut reponitur, fracta sit, ita id periculum præstat, si qua ipsius eorumque quorum opera uteretur, culpa acciderit: culpa autem abest (29), si omnia facta sunt, quæ diligentissimus quisque observaturus fuisset. ✝ Idem scilicet intelligemus et, si dolia vel tignum (30) transportandum aliquis conduxerit. ✝ Idemque etiam ad cæteras (31) res transferri potest.

§. 8. Si fullo aut sarcinator vestimenta (32) perdiderit, eoque nomine domino satisfecerit, necesse est domino vindicationem eorum et condictionem cedere.

De operis duobus simul locatis.

26. ULPIANUS lib. 2. Disputationum.

IN operis duobus simul (33) locatis, convenit priori (34) conductori ante satisfieri.

(1) Locatoris successor singularis non tenetur stare ejus colono. De quo plura vide hic apud Bald.

(2) *l. 9. C. h. t. Eclog. cap.* 24. adde *l. ult. infr. de jure fisci.*

(3) Adde *l.* 12. *in fin. infr. de vi, et vi.*

(4) Obscuratis nimio plus ædibus conductis a locatore, potest inquilinus migrare.

(5) Eo casu sc.

(6) Locator ostia ac fenestras domus locatæ reficere suis impensis cogitur.

(7) *l.* 19. §. 2. *supr. eod.*

(8) *l.* 19. *C. eod.* §. 5. *Inst. eod.*

(9) Fundi deterioris facti et cultura non exercitati, et ædificiorum non refectorum culpa, arbitrio judicis domino a conductore sarciri potest. Paul. 2. *sent.* 18. §. *ult.*

(10) Colonus opera rustica suo quoquo tempore facere debet, ac præterea villæ ita curam gerere, ut incorruptam habeat.

(11) Intempestiva dicuntur, quæ suo tempore non fiunt.

(12) *l.* 11. §. 2. *Supr. eod.*

(13) Culpa coloni ipsius fieri videtur, quod ejus inimicus fecit in fundo conducto.

(14) *l.* 11. §. 3. *Supr. eod. Ecloga. c.* 25. *l.* 66. *Infr. soluto. l.* 20. *Supr. comm. divid.* culpa autem debetur, *l.* 52. §. 4. *in fin. supr. pro socio.*

(15) Non patriæ, non latronum. Bart. *hic*

(16) In duplum. *l.* 7. *in fin. infr. arbor. furtim cæs.*

(17) V. *l.* 130. *Infr. de reg. jur.*

(18) Sic appellatur. *l.* 9. §. 2. *Supr. eod.* a Cicerone 2. *de inventione.* Plinio 18. *cap.* 28. *in fin.* Columella 1. *c.* 71. Seneca *de beneficiis. pen.* fatum, *l.* 11. §. 5. *supr. de minorib.* fatale damnum, vis magna, *l.* 2. *in fin. supr. de peculio.* ratio, seu casus qui vim habeat divinam, *l.* 24. §. 4. *infr. de damno.* vis tempestatis calamitosæ, vis cui resisti non potest. *l.* 15. §. 2. *supr. eod.*

(19) ἐκ τῆς λεγομένης θεομηνίας, *Ecloga c.* 26. *ut et* Harmen. *tit.* 8. utroque loco sic exprimitur hæc sententia. Qui pecunia conduxit, damnum immodicum, quod frugibus accipit vi majore ea quæ θεομηνία dicitur, nequaquam agnoscit, sed modicum damnat. At partiarius colonus quasi jure societatis, lucrum et damnum cum domino fundi partitur.

(20) Cur non debeat? nonne statim ut res vendita est, periculum ad emptorem pertinet? nonne locatio similis emptioni? *l.* 2. §. 1. *supr. eod.* Respondeo: Si fructus futuri vendantur, nec nascantur, pretium non debetur, *l.* 8. *supr. de contr. empt.* qui fundum conducit, fructus ejus emere videtur, ideoque si non nascantur, non debetur pensio. *Bart.*

(21) Intolerabile damnum estne ultra dimidium justi pretii, ut vult Jacobus de Aretio? an vero cum colonus supra damnum seminis amissi mercedes præstare cogitur? *l.* 15. §. 2. *supr. eod.* an potius, cum nihil superest colono deducta impensa? *l.* 7. *infr. soluto.* ut vult Bartolus. Postrema hæc opinio æquior videtur.

(22) Quorum æstimatio inibitur, non a die sterilitatis sed contractus habiti. *arg. l.* 8. *C. de rescind. vendit.*

(23) Pensionis remissio non fit ob modicum damnum.

(24) Justa hæc est exceptio locatoris adversus conductorem, quemadmodum si vim majorem colonus in se suscepit. *l.* 9. §. 2. si fundum deseruit. *l.* 15. *in fin. l.* 16. si altero anno ubertatem colonus sensit. *l.* 15. §. 4. *supr. eod.*

(25) Colonorum alii ad pecuniam numeratam conducunt, alii partiarii sunt, et partem fructuum præstant. *ut hic.*

(26) Partiarius colonus est, qui non pecuniam præstat locatori, sed fructuum partem. Plinius 9. *Epist.* Non nummo, sed partibus locavi. Hic γεωργὸς μορτίτης α μόρτη, quæ fructuum est partitio. 6. Harmen. *in Georgicis* 1. §. 20. Idem ἡμισειαστὴς, *ibid.* §. 24. forte quod medias fructuum præstaret domino, qui ibidem χορηγὸς, fundum colendum præstans: Hic vero partiarius μεριζόμενος μισθωτὸς auctori *Synops.* dicitur, *eod. cap.* 26.

(27) Ut eo casu servetur hic idem quod in sociis: et ita hic contractus non transeat in heredem coloni. *l.* 52. §. 4. *supr. pro socio.* Igitur si conventio talis sit, ut dominus partiarium admittat colonum, quasi societas: si ut mercedem in pecunia accipiat, vera locatio: si ut mercedem in frumento, vino aut oleo habeat, erit contractus, do, ut des, vel facias. *Bart.*

(28) Architectus culpam factorum operariorum suorum præstat.

(29) Culpa caret, qui ea facit quæ diligens faceret. *l.* 31. *supr. ad l. Aquil.* Goth. Imo non tenetur locator de levissima culpa. *l.* 3. §. 1. *supr. naut. caupon. stabul.* Sed ibi de locatione operis. Hotom. ad §. *fin. Inst. h. t.* Alii dicunt non regulariter venire levissimam culpam, sed saltem ratione circumstantiarum, aut pactionum. vid. Treutler. *de locat. th.* 6. *litt. f.* Ans.

(30) Græci videntur legisse *lignum*, τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ πίθων καὶ ξύλων καὶ ἄλλων πραγμάτων. 3. Harmenop. 8. §. 28. Et tamen Hotomanus legit *signum.* 4. *obs.* 22.

(31) Transportandas scil.

(32) *l.* 60. §. 2. *infr. eod. l.* 5. *in fin. supr. nautæ.*

(33) Ne dicas eodem tempore (alias hæc lex sibi contraria esset, neuter prior esset) sed ab uno et eodem homine, diversis tamen temporibus, id est, si eadem operæ et pluribus etc. *Accurs.*

(34) Prior in obligatione facti, prior est jure.

*

De demolitione partis ædium. 1. *De conductore qui migravit, vel non.*

27. Alfenus lib. 2. Digestorum.

Habitatores, non, si paulo (1) minus commode aliqua parte cœnaculi uterentur, [statim] deductionem ex mercede facere oportet: ea enim conditione habitatorem esse, ut, si quid transversarium (2) incidisset, quamobrem dominum aliquid demolire oporteret, aliquam partem parvulam incommodi sustineret: non ita tamen, ut eam partem cœnaculi dominus aperuisset, in qua magnam partem usus habitator haberet.

§. 1. Iterum *interrogatus* [*est*], si quis timoris (3) causa emigrasset (4), deberet mercedem, necne: Respondit: si causa (5) fuisset, cur periculum timeret, quamvis (6) periculum vere non fuisset, tamen non debere mercedem: sed si (7) causa timoris justa non (8) fuisset, nihilominus debere.

De domo quæ vitium fecit. 2. *Si inquilinus potestatem conducendi habuit.*

28. Labeo lib. 4. Posteriorum Epitomatorum a Javoleno.

Quod si (9) domi (10) habitatione (11) conductor æque usus fuisset, præstaturum.

§. 1. Etiam (12) ejus domus mercedem, quæ vitium fecisset, [deberi (13) putat].

§. 2. Idem (14) juris esse, si potestatem conducendi habeat, ut pretium conductionis præstaret (15). Sed si (16) locator conductori potestatem conducendæ domus non fecisset, et is in qua habitaret, conduxisset, tantum ei (17) præstandum putat, quantum sine dolo malo præstitisset (18). Cæterum, si (19) gratuitam habitationem habuisset (20), pro portione (21) temporis ex locatione domus deducendum esse.

(1) Modica incommoditas conductoris non inducit remissionem mercedis. *Bart.* Sed nec causa idonea est conductori migrandi.

(2) Transversarium quidam hic exponunt, adversarium.

(3) Instantis præsertim, idque saltem specietenus. Est enim receptum, ut propter justum metum impune inquilinus migrare possit. *l.* 28. *infr. de damno.* Talis est metus damni infecti. *l.* 13. §. 6. *infr. de damno.* ignis. *l.* 49. *in fin. infr. ad leg. Aquil.* exercitus. *l.* 13. §. 6. *supr. eod.* pestis. v. Bart. *ad l.* 8. *C. eod.* Memini me adolescente Ludovicum Sanctonium disertissimum in foro Parisiensi advocatum, curatorem et cognatum meum, clienti cuidam suo remissionem pensionis impetrasse conquerenti, se propter spectra, idola, seu φαντάσματα domui conductæ infesta, frui non posse: Movebat, quod cum conductio emptioni similis esset, conductio statim in conductorem periculum rei locatæ transferre videretur. Ille hanc hypothesin emptioni fructuum futurorum comparabat, qui si nulli exstitissent, constabat nullam venditionem esse: igitur nullam hic conductionem esse, quod ejusmodi spectra habitationem impedirent. Dicebam conductorem eo casu non ferendum, qui sibi sponte metum accerseret, cum constaret ex Plinio *epist.* 7. *cap.* 27. Athenodorum philosophum Athenis minime eas res expavisse: metum autem eum non esse considerandum, qui in costantem virum non possit cadere. Ille non exemplis, sed legibus judicandum esse: quinetiam illum unicum Athenodorum proferri, non unum aut alterum. Raros reperiri, qui non talibus spectris occurrentibus expavescant, hinc liquere metum hic non minus verum esse, quod unicus Athenodorus in hoc casu talia spectra non reformidaverit, nec enim quæ semel vel iterum eveniunt, a legislatore considerari: ad hæc dicebat argumentum fecisse judicibus, quod hujusmodi spectris domus non modo, sed et regiones desertæ fuerint redditæ, utebatur autem testibus omni exceptione majoribus, scriptura divina scil. et Matth. 8. Marc. 5. Luc. 8. locum ex Plinio juniore citabat 27. *Epist.* 7. proferebat pariter historiam umbræ Samuelis, jussu Saulis evocatæ: et Augustini locum insignem *ex libris de cura pro mortuis agenda*: quod eo lubentius adscripsi, ut vel hoc loco bene merenti cognato, quondam curatori, gratiam non immemoris animi qualem qualem referrem: quem summa et exacta juris nostri cognitio, ut et mores placidi et integerrimi, ad majores post honores, non in patria tantum Lutetiæ, sed et apud ipsum patriæ patrem, hoc est Regem, commendatissimum provexerunt. His adde quæ ad hanc quæstionem: An remissio pensionis vel emigratio peti possit ob pestem, larvas et strigas, quæ scribit Arnoldus Ferronus *ad* §. 3. *consuetudinum Burdigalensium Titul. de locato.* Christophorus Porcus ad §. *ult. Inst. de locato.* Guido Papæ *Decis.* 630. Vide etiam Gregorium 3. *Dialog.* c. 4. Lucianum *in dialogo Philopseude.* Alexandrum ab Alexandro 5. *genial.* 23. Pausaniam 2. *Eliacon ubi de Temessensibus.* Ælianum 8. *de varia historia.* Leonicum 1. *de varia historia c.* 42. Ita occulto Dei judicio dæmonibus etiam provinciæ totæ infestantur. Vide Augustinum 18. *de civitate.* 18. Gregor. 3. *Dial.* 21. Thomam 1. *parte quæst.* 114. *art.* 1. *et* 4. vide etiam 3. *Regum ultim. Epistolam ad Ephesios c.* 6. *c. Episcopi.* 26. *quæst.* 5. Auctorem Mallei maleficorum. Hanc etiam quæstionem sæpius agitatam in Prætorio Granatensi Didacus refert Covarr. 4. *Variar.* 6.

(4) Conductor domus potest propter justum metum emigrare: ita ut ea emigratione possit pro rata temporis pensionis remissionem petere.

(5) Adde *l.* 1. §. 4. *infr. de migrando.*

(6) In justo metu non consideratur eventus, sed justa opinio.

(7) Conductor domus citra justam metus causam emigrans, pensionis remissionem non impetrat.

(8) V. *l.* 24. §. 2. *supr. eod.* adde *l.* 9. *Supr. quod met. caus.*

(9) Conductor domus si justam emigrandi causam habeas, non emigravit, non consequitur mercedis remissionem: sibi enim imputare debet, quod non emigravit: quod denique usus sit ædibus, a quibus emigrare propter justum metum potuit.

(10) Domus habitatione etc. *Hal.*

(11) Mendum esse puto in his verbis, sic itaque lego: Et æque, ac si domus habitatione conductor usus fuisset, præstaturum.

(12) Conductor remissionem pensionis impetrat ejus domus quæ vitium fecit.

(13) A quo? non a conductore, cui eo nomine ex conducto actio competit, *l.* 13. §. 6. *Infr. de damno.* non a locatore. Is enim mercedem conductori non præstat, sed ab eo accipit. Accursius post Azonem monet, hæc verba, *deberi putat*, esse cancellata in libro Johannis. et bene. Adhæc, particulam, *etiam*, non esse paragraphi initium in vulgata editione animadverto, sed principio hujus legis omnino cohærere: si ita est, sensus erit, eum qui sine justa causa emigraverit, non minus debere pensionem, quam si ipsa re vere usus sit, utramque vel antea vel postea contigerit eam domum vitium facere. antea, inquam: hoc enim sibi imputare debet, qui sciens vitiosam conduxit. *d. l.* 13. §. 6. postea vero cum id post moram suam acciderit.

(14) Conductor remissionem pensionis non modo obtinet, quoties coactus emigrare aliam conduxit, permittente locatore, sed et id omne quod plus impendit, in alia domo conducenda.

(15) Præstaret dominus, *Hal.* mendum hic esse suspicor: sic restitui posse puto. Idem juris e. s. p. c. h. ut e contrario pretium conductionis præstaret locator, si conductori potestatem etc.

(16) Conductor coactus emigrare ex domo conducta, potest invito locatore aliam conducere. Ea in specie locator tenetur conductori tantum præstare, quantum conductor sine dolo malo alterius domus conducendæ causa præstiterit, *ut hic.* Quod si conductor aliam domum non conduxerit, sed gratuitam habuerit etiam ab alio, locator conductori nihil damni nomine præstabit, sed pro portione temporis quo conductor perfrui non potuerit, deducta ei ex pensione.

(17) Id est, conductori.

(18) Id est, quanti conducturus fuisset. *arg. l.* 65. §. 7. *Supr. de condict. indeb.*

(19) Facta emigratione sc. puta mense Martio cum a primo Januarii ad finem Decembris domum conduxisset.

(20) Conductor scil. idque ab aliquo ad finem Decembris.

(21) Id est, pro decem mensibus, ut in hypothesi quam attuli non pro integro anno. facit *l.* 30. §. 1. *infr. eod.*

Sinere *quid sit.*

29. ALFENUS lib. 7. Digestorum.

IN lege (1) locationis scriptum erat, *Redemptor* (2) *silvam ne cædito, neve cingito* (3), *neve deurito, neve quem cingere, cædere, urere sinito*: Quærebatur, utrum redemptor, si quem quid earum rerum facere vidisset, prohibere deberet; an etiam silvam custodire, ne quis id facere possit? Respondi, verbum *sinere* (4) utramque (5) habere significationem: sed locatorem potius id videri voluisse, ut redemptor non solum, si quem casu vidisset silvam cædere, prohiberet; sed uti curaret et daret operam, ne quis cæderet.

De demolitione insulæ. 1. *De balneo exusto.* 2. *De mulis ruptis.* 3. *De pretio promisso in singulos pedes.* 4. *De vi excepta.*

30. Idem lib. 3. Digestorum a Paulo Epitomatorum.

QUi insulam triginta conduxerat, singula (6) cœnacula ita [conduxit (7)] ut quadraginta ex omnibus colligerentur: dominus insulæ quia ædificia vitium facere diceret, demolierat eam: Quæsitum est, quanti lis æstimari deberet, si (is) qui totam conduxerat, ex conducto ageret? Respondit, si (8) vitiatum ædificium necessario (9) demolitus esset, pro portione, quanti dominus prædiorum locasset, quod ejus temporis habitatores habitare non potuissent, rationem duci, et tanti litem æstimari: sin (10) autem non fuisset necesse demoliri, sed, quia melius ædificare vellet id fecisset, quanti (11) conductoris interesset, habitatores ne migrarent, tanti condemnari oportere.

§. 1. Ædilis (12) in municipio balnea conduxerat, *ut* (13) *eo anno municipes gratis* (14) *lavarentur*: post tres menses incendio facto (15), Respondit posse agi cum balneatore ex conducto, ut pro portione (16) temporis, quo lavationem non præstitisset, pecuniæ contributio fieret.

§. 2. Qui (17) mulas *ad certum pondus oneris* locaret, cum majore onere conductor eas rupisset (18), *consulebat* de actione? Respondit, vel lege Aquilia, vel ex locato recte eum agere: sed lege Aquilia tantum (19) cum eo agi posse, qui tum mulas agitasset: ex locato, etiam si alius eas rupisset, cum conductore recte agi.

§. 3. Qui ædem faciendam locaverat, in lege (20) dixerat: *quoad in opus lapidis [opus] erit, pro lapide et manupretio* (21) *dominus redemptori in pedes singulos septem dabit*: Quæsitum est, utrum factum opus, an etiam imperfectum, metiri oporteret? Respondit: etiam (22) imperfectum.

§. 4. Colonus villam hac lege acceperat, *ut incorruptam redderet, præter vim* (23) *et vetustatem*: coloni servus villam incendit, non fortuito casu: Non videri eam vim exceptam respondit: nec id pactum esse, ut si aliquis domesticus (24) eam incendisset, ne præstaret, sed extrariam (25) vim utrosque excipere voluisse.

(1) Leges ita certæ seu conventiones dicebantur redemptoribus, *ut hic. l.* 30. §. 3. *Infr. eod. l.* 15. *Infr. de publican.*

(2) Redemptor, qui quid pecunia sua redemit, *ut hic.* redemptor silvæ. *et l.* 30 §. 3. *Infr. eod.* redemptor ædis, redemptor cotoriarum, *in l.* 15. *Infr. de publican.* redemptor pontis, *in l.* 60. §. 8. *infr. eod.* redemptor ædificii qui suis cæmentis ædificat, *l.* 39. *Supr. de rei vind.* cui si quid mandante domino ædificii restituendi creditor mandet, privilegium exigendi habeat. *l.* 1. *infr. in quibus causis tacite pignus.*

(3) Hoc quid sit, vide *l.* 5. *infr. arborum furtim cæsarum.* adde *l.* 15. *infr. de publican. l.* 203. *infr. de verbor. signif.*

(4) Vide *l.* 15. §. 4. *supr. eod.* Goth. Ubi ex natura et qualitate contractus intelliguntur. *S. L.*

(5) Sinendi debitor non modo præsens prohibere facientem debet, sed et absens curare debet, ne quis faciat.

(6) Locare per singula cœnacula, et locare domum aversione, contraria sunt. nam aversione, est totam locare uno pretio.

(7) Ita locavit. *Haloander.*

(8) Locator necessaria ex causa domum locatam reficiens deducit ex pensione conductoris pro rata temporis, quo conductor non potuit ædibus perfrui.

(9) *l.* 3. *C. h. t.* et sic dominus potest ex causa necessaria inquilinum expellere, ergo eadem lege, si justa causa fuerit, inquilinus ante conductionis tempus emigrare poterit. vide *l.* 24. §. 2. *l.* 27. *in fin. supr. eod. l.* 55. *in fin. infr. eod.*

(10) Locator citra necessariam causam domum locatam reficiens tenetur conductori in id, quod interest, præter remissionem pensionis pro portione temporis, quo frui conductor non potuit.

(11) Vide quæ notavi ad *l.* 28. *infr. de damno.* Lucrum et in eo continetur. *l.* 24. §. *colonus.* 4. *supr. eod. l.* 33. *in fin. inf. eod.*

(12) Ædiles erant in municipiis: His inter cætera fori et mensurarum cura erat, *l.* 13. §. 8. *supr. eod.* ut et balneorum conductio publicorum, *ut hic.* Porro in municipiis etiam Ædiles fuisse, Festus et Cicero 13. *Epist. ad Brutum.* et Spartianus testantur *in Adrian.* sic Areti Ædiles apud Persium *Satyr.* 1. Fidenæ, Gabiis, Ulubris, Juvenalis *Satyr.* 1. 10. Novariæ, Suetonius *libro de Claris Grammaticis.* ubi de Gajo Albula, ideoque de municipalibus ædilibus intelligi potest. *l.* 13. §. 8. *supr. eod. l.* 17. §. 4. *infr. de excusat. tutor. l.* 12. *infr. de decurion.* In inscriptionibus occurrit sæpe vox *Ædilis* separata a Duumviris: forte quia diversi Ædiles et Duumviri. v. Brissonium. 3. *sel. c.* 11.

(13) Si balneum conducam, ut anno toto laver, idque tertio mense comburatur, residui temporis mercedem repeto. *Synops. eod. c.* 3.

(14) Conductori fit remissio pensionis pro rata temporis quo fruitus non est, etiamsi usum domus conductæ aliis gratis concedebat.

(15) Facto combusta sint, *vulgat.* ϗ καύθῃ τῷ τρίτῳ μηνί. *Eclog. c.* 33.

(16) V. *l.* 28. *in fin. supr. eod.*

(17) Si quis jumentum conduxerit (ἄλογον ζῶον, *Synops. eod. c.* 33. ἄλογον, 3. Harmen. 8. §.29.) ad certum onus gestandum, idque imposito graviori pondere læsum fuerit, ex locato cum eo quidem agitur, qui damnum dedit: Aquiliæ vero locus est in eum duntaxat, qui jumentum egit.

(18) *Ut l.* 27. §. 9. *supr. ad l. Aquil.*

(19) Imo, et cum ipso domino, si gravius onus jumento imponi mandavit. *arg. l. certe.* 6. §. 1. *infr. de precario.*

(20) Leges hujusmodi redemptoribus dicebantur, ut *in l.* 29. *supr. eod.* dixi.

(21) *Manus pretio*, Haloand. *manu pretio*, Brisson. 4. *select.* 23. In manus pretio plerumque plus est, quam in re, *l.* 13. §. 1. *infr. de verb. signif.* pretium operæ artis, *l.* 52. §. 2. *in fin. supr. pro socio.* dicitur 33. Plin. 11. Nec copiæ tantum argenti quæritur vitæ, sed validius pene manu pretium. Idem dixit manui pretium 35. *c.* 11. proponimus militiam et castrensium laborum tarda manu petere. Seneca 17. *Epist.* 102.

(22) Quo nomine id tacite venit, ut pro modo mensuræ fiat solutio. *Costal.* Ita quoties merces præstatur in singulas mensuras, potest agi etiam ante opus perfectum, *ut hic.* Idem est, si prius in universum opus merces constituta sit, et redemptor operis sit ejus conditionis, ut non possit opus perficere, nisi pecunia accepta, *l.* 2. *C. h. t. l. si vero non remunerandi.* 12. *in fin. l. si mandatu meo.* 45. *supr. mandati.*

(23) *Sub.* Illatam ab extraneo, non a domestico. Ita fit, ut in generali exceptione non contineatur persona loquentis, *l.*33. *in fin. supr. de act. empt.* ne fraus et dolus consequatur. adde *l.* 29. *in fin. infr. de pign. l.* 18. *C. de solut.*

(24) Factum suæ familiæ quis præstat, ubi ejus culpa arguitur, non ubi casus accidit. *Cost.* Conductori vis fieri non intelligitur, quæ a domesticis fit ei: imo potius id culpæ suæ adscribere debet, quam casui, quod hujusmodi personarum opera utatur.

(25) Extraria vis hic, quæ ab extraneo, non a domestico illata. Sic extrarii heredes. *l.* 36. *infr. de bonis libertor.*

De onere averso.

31. IDEM lib. 5. Digestorum a Paulo Epitomatorum.

IN navem Saufeii cum complures frumentum confuderant (1), Saufeius uni (2) ex his frumentum reddiderat de communi, et navis perierat (3): Quæsitum est, an cæteri pro sua parte frumenti, cum nauta agere possunt oneris aversi (4) actione? Respondit (5), rerum locatarum duo genera esse: ut aut idem redderetur, sicuti cum vestimenta fulloni curanda locarentur: aut ejusdem generis [redderetur], veluti cum argentum pusullatum (6) fabro (7) daretur, ut vasa fierent, aut aurum, ut annuli: ex superiore causa rem domini manere: ex posteriore, in (8) creditum iri. ✝ Idem (9) juris esse in deposito: nam si quis pecuniam numeratam ita deposuisset, *ut neque clusam, neque obsignatam traderet*, sed *adnumeraret*, nihil aliud eum debere, apud quem deposita esset, nisi (10) tantundem pecuniæ solveret: secundum quæ videri triticum factum Saufeii, et recte datum. Quod si separatim tabulis, aut heronibus (11) aut in alia cupa clusum uniuscujusque triticum fuisset, ita ut internosci posset quid cujusque esset, non potuisse nos permutationem (12) facere, sed tum posse eum cujus fuisset triticum, quod nauta solvisset, vindicare: et ideo se (13) improbare actiones oneris aversi: quia sive ejus generis essent merces, quæ nautæ traderentur, ut continuo ejus fierent, et mercator in creditum iret, non videretur onus esse aversum, quippe (14) quod nautæ fuisset: sive eadem res quæ tradita esset, reddi deberet, furti esse actionem locatori, et ideo (15) supervacuum esse judicium oneris aversi. Sed si ita datum esset, *ut in simili re solvi possit*, conductorem culpam dumtaxat debere: nam in re, quæ (16) utriusque causa contraheretur, culpam deberi, neque (17) omnimodo culpam esse, quod uni reddidisset ex frumento, quoniam alicui primum reddere eum necesse fuisset, tametsi meliorem ejus conditionem faceret, quam cæterorum.

Si fundus locatus, vel venditus legetur.

32. JULIANUS lib. 4. ex Minicio.

QUi fundum colendum *in plures* (18) *annos* locaverat, decessit: et eum fundum legavit: Cassius negavit (19) posse cogi (20) colonum, ut eum fundum coleret, quia (21) nihil heredis interesset: Quod si colonus vellet colere, et ab eo cui legatus esset fundus, prohiberetur (22), cum herede (23) actionem colonum habere, et hoc detrimentum ad heredem pertinere: sicuti si quis rem, quam vendidisset, necdum tradidisset, alii legasset, heres ejus emptori et legatario esset obligatus.

(1) *Al. confuderant.*

(2) Vide *l. ult. C. depositi.*

(3) Specie perempta an et quando debitor liberetur, vide Decium *ad l. quod te. num.* 6. *supr. de reb. credit.* Mod.

(4) Onus avertere, est distrahere et permutare. Oneris aversi actio in duplum fuisse videtur imitatione furti: nihil proprium habuisse constat, ut in actione in factum de publicanis, nisi forte id actum est, ut innotesceret, curæ legibus esse improbitatis hoc genus hominum coërcere. *Cujac.* 7. *obs.* 39. Goth. Quid sit aversione vendere aut locare, vid. Charond. *verisimil. lib.* 3. *cap.* 5. Alciat. *lib.* 6. *Parerg. c.* 28. Hotoman. *lib.* 1. *obs. c.* 19. Ans.

(5) Locatarum rerum duo genera sint. Unum ut idem: alterum, ut ejusdem generis reddatur: Idem, puta idem vestimentum: Ejusdem generis, puta vas ex meo argento, annulus ex auro meo. Priore casu res domini manet, posteriore, in creditum itur.

(6) Quidam *pusillatum* legunt apud Accursium, *postulatum* legit Alciatus 6. *Parerg.* 4. Inde dictum arbitratur, quod ut victoribus in circo daretur, a quovis postularetur. hinc Juvenalis, *Accipe, victori populus quod postulat aurum*: et Martialis 6. *Nulla venit a me argenti tibi libra postulati.* Budæus hic *pastillatum*, id est, in pastillos formatum, id est, infectum. sunt enim pastilli, massæ cujusque materiæ. Hujusmodi argentum Germanos afferre; Galli *condreas* vocant. *Postulatum* tamen (quod et Haloander habet) idem rectius legi monet. Hinc Suetonius *in Nerone*: aurum postulatum exegit, id est purgatissimum, excoctissimum τὸ πολλάκις ἑψηθέν. quod et purum dicitur, quale Carthaginenses Romanis dare cogebantur, *ex* 6. *Gell.* 5. Citat autem Gellius Alfenum hujus legis auctorem: quæ res facit, ut Cotta, *in memorialibus suis, in dictione Argentum*, existimet hic legendum *argentum purum*, ut apud Gellium. *Cuj.* 7. *obs.* 39. monet idem esse, pustulatum, postulatum, pusulatum. Pustulam, pusulam, et postulam dici. *Tibullus*: Læderet, ut teneras postula rupta manus. Pustulatum dici non sensu Alciati, sed quod soleat argentum merum in coquendo in pusulas adsurgere, Gallice dicitur, *argent de coupelle.* vide *ibidem* Cujac. Idem quoque video ab Adriano Turnebo notari 24. *adversariorum* 2. citatque Plinium 26. *c.* 8.

(7) Vasculario. *l.* 39. *infr. de auro.*

(8) Imo in locatione et conductione iri in creditum non potest, nec enim locatio transfert dominium. *l. non solet.* 39. *infr. eod.* An hic casus specialis est: an vero hoc negotium contractus innominatus fuerit, non locatio? An potius dicendum est, mixtum esse negotium: ut qua parte spectaveris operas, sit locatio: qua dominii translationem, non sit locatio, sed alius contractus?

(9) Depositarum rerum duo genera sunt: unum, ut idem plane reddas: alterum, ut tantundem. Idem, puta eandem pecuniam clusam et obsignatam. Tantundem, puta pecuniam, neque clusam et obsignatam, depositam, adnumeratam.

(10) Atqui in deposito non transit dominium. *l. Lucius.* 24. *supr. depositi.* Dic hoc genus deposti egredi proprios depositi terminos.

(11) Centonibus, Haloander. beronibus vel peronibus. Bud. *hic*, id est, saccis, quo verbo usus fuit Plin. 36. *c.*54. et Vitruv. 5. *in fin.* Cotta *in dictione argentum*, opinionem eandem adfert suppresso Budæi nomine. *Cujac.* 7. *obs.* 39. Florentinam tuetur, additque Græcos in hanc legem interpretari herones cophinos. Turneb. 24. *advers.* 2. legit: Eronibus. Erones accipit, texta quædam storiarum et tegetum more, in quibus interdum pauperes dormiebant, et fruges reponebantur. hujusmodi vasa φορμοὶ a Græcis dicuntur. Apud interpretem Terentii, id est, Donatum *in Phormione* legi, Phormionem, non a formula, sed a Phormione dici sparteo, quem nos Eronem dicimus trivialiter, et pro consuetudine,

(12) Frumentum unius alteri dare.

(13) Oneris aversi actiones improbat, et cur.

(14) Onus avertisse non dicitur, qui rem suam avertit. Ita oneris aversi actione nemo tenetur, nisi quis alienum onus avertit. In hac autem specie nauta ea lege merces mercatorum accepit, ut ipsius nautæ fierent.

(15) Oneris aversi actione in avertentes non utitur, qui suum consequi ab eo potest furti actione.

(16) Culpam in re communi quisque præstare cogitur.

(17) Gratificationi locus est, *l. ult. supr. de religiosis.*

(18) *l.* 24. *in fin. supr. eod. l.*60. *infr. eod.* pluris quam quinque, Siculus Flaccus: Alii per singula lustra locare soliti: alii in plures annos; pauciores quam decem: nam qui in plures, utile dominium habet. *l.* 1. *supr. si ager.* et habet jus in re, nec potest repelli ab emptore, legatario, vel successore singulari. *Bartol.*

(19) Colonus non cogitur stare successori singulari locatoris, *ut hic.* nam et eadem ratione singularis successor locatoris non cogitur stare colono: potest tamen eo casu colonus prohiberi colere a successore singulari.

(20) *Subaudi*, per heredem locatoris (quia ejus non interest coli fundum: postquam legatus est fundus): Imo nec per legatarium, seu singularem successorem locatoris: quoniam actiones personales locatoris, in ejus singularem successorem non transeunt, nisi legaverit fundum cum omni suo jure, et actione sibi competente: tunc enim videtur actionem ipsam legasse, et actionem utilem in legatarium transtulisse, *l. ex legato nominis.* 18. *C. de legat.* vel nisi heres actionem cederet. *l. si rem quam.* 29. *infr. de evict.* quod minus probo. Qui enim cedat heres, quod ipse non habeat?

(21) Is cujus non interest, non admittitur ad agendum. Nemo admittitur ad agendum nisi ejus intersit. Exceptio tua non interest, agentem repellit.

(22) Colonus a successore singulari locatoris expelli potest. *ut hic.* nisi forte colonus jus habeat pignoris in re ipsa. *l.* 54. §. 1. *infr. eod.*

(23) *l.* 120. *in fin. infr. de legat.* 1

Si colono frui non liceat.

33. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum.

SI fundus quem mihi locaveris, publicatus (1) sit (2), teneri te actione ex conducto, ut mihi frui liceat, quamvis per te non stet, quo minus id præstes: Quemadmodum (3), inquit, si insulam (4) ædificandam locasses, et solum corruisset, nihilominus teneberis: nam (5) et si vendideris mihi fundum, isque prius, quam vacuus traderetur, publicatus fuerit, tenearis (6) ex empto (7): Quod hactenus verum erit, ut pretium restituas, non ut etiam id præstes, si quid pluris mea intersit, eum vacuum mihi tradi. † Similiter (8) igitur et circa conductionem servandum puto, ut mercedem quam præstiterim restituas; ejus scilicet temporis, quo fruitus non fuerim: nec ultra actione ex conducto præstare cogeris. † Nam et si colonus tuus fundo frui a te aut ab eo prohibetur quem tu prohibere (9) ne id faciat possis, tantum ei præstabis, quanti (10) ejus interfuerit frui: in (11) quo etiam lucrum (12) ejus continebitur (13): Sin (14) vero ab eo interpellabitur, quem tu prohibere propter vim majorem, aut (15) potentiam ejus non (16) poteris, nihil amplius ei quam mercedem remittere, aut reddere debebis.

34. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

PErinde ac latronum incursu id acciderit.

De duobus quorum uterque fundum communem aut fundum alterius conductum habet.

35. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum.

ET hæc distinctio convenit illi, quæ a Servio introducta, et ab omnibus fere probata est, ut, si *aversione* (17) insulam locatam dominus reficiendo, ne ea conductor frui possit, effecerit, animadvertatur, necessario (18) nec ne id opus demolitus est: Quid enim interest (19), utrum locator insulæ propter vetustatem cogatur eam reficere, an locator fundi cogatur ferre injuriam ejus quem prohibere non possit? intelligendum (20) est autem, nos hac distinctione uti de eo, qui et suum prædium fruendum locaverit, et bona fide negotium contraxerit: non de eo qui alienum prædium per fraudem locaverit, nec resistere domino possit, quominus is colonum frui prohibeat.

§. 1. [Cum] fundum communem habuimus, et inter nos convenit, *ut alternis annis certo pretio* (21) *eum conductum* (22) *haberemus*: tu, cum tuus annus exiturus esset, consulto fructum insequentis anni corrupisti (23); agam tecum duabus actionibus, una ex conducto, altera

(1) Ut et alibi militibus adsignatus. *l.* 15. §. 2. *supr. de rei vindic.*

(2) Locato fundo publicato, locator conductori tenetur ad solam pensionis remissionem: Sed et hinc notare possis, fiscum non cogi stare colono.

(3) Locati fundi publicati, et chasmate perempti collatio: alterutro casu, solam pensionis remissionem conductori præstat locator.

(4) *l.* 59. *infr. eod.*

(5) Locati et venditi fundi publicati collatio: illo casu locator, vel pensionem acceptam reddere, vel remissionem nondum acceptæ facere conductori tenetur. Hoc autem casu venditor emptori, vel pretium acceptum reddit, vel nondum recepto liberationem facit emptori. Neutro casu agit in id, quod sua intersit conductor, vel emptor. Publicato post traditionem fundo, nulla est adversus venditorem emptori actio.

(6) Cur? quia fuisti in mora. *l. ult. C. de periculo.*

(7) Atqui res perit domino: fundus autem emptoris fuit ante traditionem, *l.* 8. *supr. de periculo.* et statim periculum ad eum dicitur pertinere. §. 3. *Inst. de empt.* Cur tam varie? non ideo quod in Institutionibus regulæ juris, et sic jus summum tradatur: in Pandectis æquitas. Nam idem *in l.* 8. *supr. de pericul.* deciditur: sed quod utrobique est ex stricto jure, hic ex æquitate. Sensus itaque erit, ante traditionem, publicato fundo, vel perempto, etiam impedito emptore vi majore, aut potentia, in hoc tantum esse actionem emptori, ut pretium venditor remittat, vel restituat: aliud si post traditionem aliquis rem evicerit, jure dominii, hypothecæ, possessionis, usus, ususfructus, superficiei. *Cujac.* 8. *ad Afric.*

(8) Est enim frequens emptionis et conductionis inter se collatio. *l.* 7. 8. *supr. de peric.*

(9) Prohibere qui potest, neque prohibet cum prohibere debeat, tenetur adversario in id, quod ejus interest. *l.* 7. *infr. qui sine manumissione. l.* 109. *infr. de reg. jur.*

(10) Conductor si frui a locatore impediatur, agit etiam in id, quod sua interest, *ut hic.* Jas. 1. *cons.* 109. Paul. 1. *cons.* 38. ut et si a tertio, si modo locator obsistere tertio potuit. Romanus *cons.* 178. Socinus 1. *cons.* 88. *et* 120. *et* 2. *cons.* 9. Immo si quid dolo facit adversus locationem, locatori doli tenetur, *l. permisisti.* 16. §. *permisisti.* 1. *infr. de præscript. verb.* Quid si locator in re aliqua conductorem impedit, et rem æque idoneam conductori offert? purgatum ejus factum dici potest. *l.* 9. *in fin. supr. eod. l.* 60. *infr. eod.*

(11) Id quod interest lucrum etiam continet, puta fructus quos ex fundo percepturus erat conductor, quod pluris locare fundum alteri potuit. *l.* 30. *supr. eod.*

(12) *l.* 18. *l.* 30. *l.* 24. §. 4. *supr. eod.* vide Cuj. *ad hanc l.* 8. *ad Africanum.* quod scilicet potuit ex ipso fundo, ex ipsa re lucrari: at non quod aliunde lucrari potuit, id est, lucrum intrinsecum colono præstat, non extrinsecum. Nam et ita fit in emptione. *l.* 21. §. 3. *supr. de action. empt.*

(13) *l.* 24. §. 4. *supr. eod.* Imo non continetur: nec enim continetur in emptione, quæ locationi similis est. *l.* 21. §. 3. *supr. de act. empt.*

(14) Cur locato fundo publicato conductori tenetur locator, vel ad pensionem reipsa restituendam: vel ad remissionem pensionis faciendam: non in id, quod conductoris interest? Quia si ipse fundus chasmate periisset, non in amplius teneretur, *vers. quemadmodum. supr. eodem.* quia vendito fundo et publicato, venditor non in amplius tenetur emptori. *vers. Nam et si vendideris. supr. eod.* quia si prohiberetur conductor frui ab eo, quem ipse prohibere propter vim majorem, aut potentiam, aut latrocinium non possis, non in amplius teneris, *ut hic. et l.* 34. *infr. eodem.* quia si locator necessaria ex causa domum suam reficere cogeretur, non in amplius teneretur conductori, *l.* 35. *in princ. infr. eod.* Ita fundi locati publicatio comparatur fundo, qui chasmate perit: comparatur fundo vendito publicato: comparatur vi majori: comparatur denique necessariæ ædium refectioni. Ita locator non publicationem, non vim majorem, non vitia rei præstabit conductori. Quid si locator cum hæc sciret omnia, nempe publicationem, vim majorem ac potentiam, et insulæ mox reficiendæ vitia? tenebitur in id, quod interest conductoris. *l.* 35. *vers. intelligendum. infr. eod.*

(15) Vide Paponem 10. *Arrestorum.* 7. *in fin.*

(16) Vide *l.* 50. *Infr. de reg. jur.*

(17) Id est, totam uno pretio, non in singula cœnacula: de aversione dicam *l.* 36. *Infr. eod.*

(18) Hæc necessitas vi proxima est. Imo vis nihil aliud est, quam necessitas contraria voluntati: et retro, necessitas vis contraria voluntati, vis cui inviti succumbimus, ut est *in l. pen.* §. *ult. infr. de excusat.*

(19) ἀνάγκη τῆς διαλύσεως ἰσόῤῥοπος ἐστὶν βία ὑπερτέρα. Cujac. *tractatu* 8. *ad Africanum ex Græcis.*

(20) Hic versiculus expositus est *l.* 33. *in fin. supr. eod.* Goth. Nota quod qui est dominus, pro indiviso potest elocare totum fundum. vid. Bald. *ad l.* 1. *C. qui testamenta.* Ad intellectum hujus l. vid. Anton. Augustin. *lib.* 3. *emend. cap.* 6. Charond. *lib.* 3. *verisimil. cap.* 5. Cujac. *lib.* 1. *et* 8. *ad Africanum.*

(21) Sine certa mercede locatio nulla est.

(22) Locare socius socio partem pro indiviso communem potest. Ita fiet, ut si inter socios conventum fuerit, ut alternis annis fruerentur, illo casu competat ex locato et conducto actio.

(23) Immisso forte pecore, *l.* 23. *Supr. comm. divid.* vide quæ notavi ad *l.* 48. *supr. de usufruct.* vel contra legem vulgarem locationis, ne colonus capram natam in fundo pascat; finge enim eum fundum fuisse vineam, vel agrum surculariam. Cujac. *ibid.*

ex locato: locati enim judicio mea pars propria (1), conducti autem actione tua dumtaxat propria in judicium venient. Deinde ita *notat*: Nonne, quod ad meam partem attinebit, communi dividundo præstabitur a te mihi damnum? Recte quidem [notat]: Sed tamen etiam Servii sententiam veram esse puto; cum (2) eo scilicet, ut cum alterutra actione rem servaverim, altera perimatur. ✝ Quod ipsum simplicius (3) ita quæremus, si proponatur inter duos, qui singulos proprios fundos haberent, convenisse, *ut alter alterius ita conductum haberet, ut fructus mercedis nomine pensarentur.*

De aversione.

36. Florentinus lib. 7. Institutionum.

OPus (4), quod *aversione* (5) locatum est, donec adprobetur, conductoris periculum est. Quod vero ita conductum sit, *ut in pedes mensurasve præstetur*, eatenus conductoris periculo est, quatenus (6) admensum non sit: et in utraque causa nociturum locatori, si (7) per eum steterit, quominus opus adprobetur, vel admetiatur. Si tamen vi (8) majore opus prius interciderit, quam adprobaretur, locatoris (9) periculo est: nisi si aliud actum sit: non enim amplius præstari locatori oporteat, quam quod sua cura atque opera consecutus esset.

De opere antequam probetur, consumpto.

37. Javolenus lib. 8. ex Cassio.

SI prius quam locatori opus probaretur, vi aliqua consumptum est, detrimentum ad locatorem ita pertinet, si (10) tale opus fuit, ut probari deberet.

De operis non præstitis.

38. Paulus lib. singul. Regularum.

QUi operas suas locavit, totius temporis mercedem (11) accipere debet, si (12) per (13) eum non stetit, quominus operas præstet.

§. 1. Advocati (14) quoque, si per eos non steterit, quominus causam agant, honoraria (15) reddere non debent.

De dominio rei locatæ.

39. Ulpianus lib. 2. ad Edictum.

NOn (16) solet (17) locatio (18) dominium (19) mutare (20).

De custodia et periculo.

40. Gajus lib. 5. ad Edictum provinciale.

QUi (21) mercedem accipit pro custodia alicujus rei, is hujus periculum (22) custodiæ (23) præstat.

41. Ulpianus lib. 5. ad Edictum.

SEd de damno ab alio dato agi cum eo non posse, Julianus ait: *Qua (24) enim custodia consequi potuit, ne damnum injuria ab alio dari possit*: Sed Marcellus interdum esse posse ait, sive custodiri (25) potuit, ne damnum daretur, sive ipse custos damnum dedit: Quæ sententia Marcelli probanda est.

Si conductor rem conductam subripiat.

42. Paulus lib. 13. ad Edictum.

SI locatum (26) tibi servum subripias, utrumque (27) judicium adversus te est exercendum, locati [actionis], et furti.

Si servum conductum vulneret.

43. Idem lib. 21. ad Edictum.

SI vulneraveris (28) servum tibi locatum, ejusdem vulneris nomine, legis Aquiliæ, et ex locato actio est: sed alterutra contentus actor esse debet: idque officio judicis continetur, apud quem ex locato agetur.

De servitute.

44. Ulpianus lib. 7. ad Edictum.

LOcare (29) servitutem (30) nemo (31) potest.

(1) Sum enim meæ partis locator, tuæ conductor, et tu utriusque partis fructus maligne corrupisti.

(2) Ea conditione, *ut l.* 39. *infr. de solut.* Haloander legit in eo, et male.

(3) Detracta communione fundi, detracta actione communi dividundo. Græci δίχα τινὸς ποικιλίας καὶ διαστίξεως. Cujac. *ibid.* simplicius et rudius, detracta scrupulositate, controversia, distinctione omni, ut *l.* 20. *supr. de hered. vel action. vend.*

(4) Locati operis aversione periculum est ejus, qui opus facere tenetur, non in infinitum, sed donec opus approbetur: in pedes vero, mensurasve operis periculum est, et ejusdem non donec approbetur, sed donec mensuretur.

(5) ὑφ' ὁμάδα, Latine quasi averso vultu, ut Græci τοῦ προσώπου διατρεπομένου, totum uno pretio non in pedes mensurasve. vide quæ scripsi *ad l.* 62. *in fin. supr. de contr. empt.*

(6) Si merces est præstanda ad operis mensuram, periculum est conductoris donec mensuretur. vide quæ notavi ad *l.* 59. *infr. eod.*

(7) Si dominus est in mora mensurandi, vel approbandi opus, tenetur redemptori.

(8) Periculum qui in se suscipit, casus fortuitos non præstat.

(9) Vide *l.* 59. *infr. eod.*

(10) *l.* 36. *supr. eod. l.* 59. *l. ult. infr. eod. l.* 5. *supr. nautæ, caup.*

(11) Locator operarum mercedem accipit.

(12) Exceptionis genus observa: Per me non stetit, quo minus operas præstarem.

(13) Vide *l.* 24. *Infr. de cond. et demonst.*

(14) *Ecloga* 38.

(15) τὸ μίσθωμα, mercedem. *Synops. eod. c.* 38.

(16) Imo interdum mutare solet. *l.* 51. *supr. eod.*

(17) Mihi scil. qui rem alteri loco, vel ab alio ignarus conduco. *l.* 28. *Infr. de adquir. vel amitt. possess.* adde *l.* 8. 9. *supr. commod. l.* 45. *Infr. de reg. jur.*

(18) Locatio non est modus amittendi dominii, *ut hic.* Ita commodando nemo rem facit ejus, cui commodat: retinet enim rei commodatæ possessionem et proprietatem. *l. rei.* 8. *l. nemo.* 9. *Supr. commodati.* Porro locationis verbum hic Albericus refert ad locationem modici temporis. Modica autem Paulo Castrensi est intra decennium. Nam quæ ultra est, utile dominium transfert. *l.* 1. §. *qui in perpetuum. Supr. si ager vectigal.* Imo et possessionem naturalem, quod in usufructuario apparet. *l. naturaliter.* 12. *Infr. de adquir. vel amitt. poss.*

(19) Ex locatione tamen in longum tempus, vel in perpetuum transfertur possessio naturalis. vide Bart. *ad l.* 1. *supr. si ager.* Quid? locatio mutatne possessionem civilem vel naturalem? minime, sed mutat detentionem tantum, *l. non solum.* 33. §. *quod vulgo.* 1. *Infr. de usurp.* Nam locator retinet civilem per se, aut animo suo naturalem per corpus coloni. *l.* 1. *C. de usucap.*

(20) Excipe *l.* 22. §. 2. *l.* 31. *supr. eod.*

(21) Qui pro alicujus rei custodia mercedem accipit, is hujus periculum custodiæ præstat, excepto damno ab alio dato, nisi custodiri potuit; quod si et custos ipse damnum dedit, tenetur. *Synops. eod. c.* 40. *et.* 3. Harmenop. 6. §. 30.

(22) Id est culpam levissimam, non autem casum fortuitum.

(23) Periculum pro custodia. Haloan. *l.* 5. *in fin. Supr. nautæ.*

(24) *l.* 19. *supr. commod.* vide *l.* 6. *C. de pignorat.*

(25) Et prævideri, *l.* 29. *in fin. supr. eod.*

(26) *l.* 34. §. 2. *infr. de oblig.*

(27) Ex delicto in re conducta a se admisso, conductor hac actione potest conveniri: neque tantum hac actione locati, sed et actione ex ipso delicto admisso: sic tamen, ut una per alteram tollatur, quia rei ambæ persecutoriæ sunt, et pœnalis tollitur per rei persecutoriam, vel contra, *ut hic. et l.* 43. *infr. eod. l. si pro fure.* 7. *supr. de condict. furt.*

(28) *l.* 25. §. 5. *supr. eod. l.* 27. §. 11. *supr. ad l. Aquil.*

(29) An et pignori dare. v. *l.* 11. §. *ult. infr. de pignoribus.*

(30) Realem scil. vel prædiorum cohærentem solo, ad ejus utilitatem: nam personalem potest, *l.* 12. §. 2. *supr. de usufruct.* §. 5. *Inst. de usu.* sed et ea jura, quæ solo quidem cohæreant, non tamen sunt ad utilitatem soli, ut jura vectigalium, *l. fin. C. de vectigal.*

(31) Id est, neque dominus, neque is cui debetur. Cur non potest? omnis locatio fit ad tempus: servitus ad tempus constitui non potest, *l.* 5. *supr. de serv.* et tamen vendi potest, *l. cum manu.* 80. §. 1. *supr. de contrah. empt. l.* 3. §. *si iter.* 2. *l. tenetur.* 6. §. *si tibi.* 5. *supr. de act. empt.* Quin et pignori dari potest, tam a domino, quam ab eo, cui servitus debetur, *l.* 12. *infr. de pignor.* vide quæ scripsi *ad l.* 11. 12. *infr. de pignor.*

De servis locatoris damnum aut furtum facientibus. 1. *De servo corrupto conducto, qui furtum fecit.*

45. Paulus lib. 22. ad Edictum.

SI domum tibi locavero, et servi mei tibi damnum dederint, vel furtum fecerint, non teneor tibi ex conducto, sed noxali actione.

§. 1. Si hominem tibi locavero, *ut habeas in taberna*, et is furtum fecerit, dubitari potest, utrum ex conducto (1) actio sufficiat, quasi longe sit a bona fide [actum], ut quid patiaris detrimenti per eam rem quam conduxisti: an adhuc dicendum sit, extra causam conductionis esse furti crimen, et in propriam (2) persecutionem cadere hoc delictum? Quod magis est.

De quantitate mercedis.

46. Ulpianus lib. 69. ad Edictum.

SI quis conduxerit (3) nummo uno, conductio (4) nulla est: quia et hoc donationis (5) instar inducit.

De duobus reis.

47. Marcellus lib. 6. Digestorum.

CUm apparebit emptorem conductoremve pluribus (6) vendentem, vel locantem (7), singulorum in solidum intuitum personam: ita demum ad præstationem partis singuli sunt compellendi, si constabit esse omnes solvendo: quanquam fortasse justius sit, etiamsi solvendo omnes erunt, electionem (8) conveniendi quem velit, non auferendam actori, si actiones suas adversus cæteros præstare non recuset.

De conductore locante, 1. *Vel non restituente.*

48. Idem lib. 8. Digestorum.

SI cui locaverim faciendum, quod (9) ego conduxeram, constabit habere me ex locato actionem.

§. 1. Qi servum conductum, vel aliam rem [non (10) immobilem] non restituit, quanti (11) in litem (12) juratum fuerit, damnabitur.

De tutoribus et curatoribus.

49. Modestinus lib. 6. Excusationum.

OI ἐπίτροποι γενόμενοι, ἢ κουράτορες, πρὶν ἐκτίσαι τὰ τῆς κηδεμονίας, μισθωταὶ Καίσαρος γενέσθαι κωλύονται, κἂν τις ἀποκρυψάμενος τοῦτο, προσέλθῃ τῇ μισθώσει τῶν τοῦ Καίσαρος χωρίων, ὡς παραποιήσας κολάζεται· Τοῦτο ἐκέλευσεν ὁ αὐτοκράτωρ Σεβῆρος.

§. 1. Κατὰ ταῦτα δὲ καὶ οἱ χειρίζοντες ἐπιτροπάς, ἢ κουρατορίας εἰσὶν κεκωλυμένοι μισθοῦσθαι καὶ παρὰ τοῦ ταμείου χωρία. id est, *Tutores curatoresve constituti*, *prius* (13) *quam officii sui rationes reddant*, *prohibentur*, *ne quid de patrimonio Cæsaris conductum habeant*, *ac si quis id dissimulans*, *nihilominus*, *ad conducenda Cæsaris prædia accesserit*, *perinde ut falsarius pœna afficitur. Hocque sanxit Imperator Severus.*

§. 1. *Secundum quæ sane prohibiti erunt et a fisco conducere*, *qui tutelam curamve gerunt.*

De milite.

50. Idem lib. 10. Pandectarum.

SI ignorans (14) quis militi (15) quasi pagano locaverit, exigere (16) illum posse probandum est: non (17) enim contemnit disciplinam, qui ignoravit militem (18).

De relocatione. 1. *De vitio operis facti.*

51. Javolenus lib. 11. Epistolarum.

EA lege fundum locavi, *ut si non ex lege coleretur*, *relocare* (19) *eum mihi liceret;* et *quo minoris locassem*, *hoc mihi præstaretur:* [nec convenit, ut, si pluris locassem, hoc tibi præstaretur:] et cum nemo (20) fundum colebat, pluris tamen locavi: Quæro, an hoc ipsum præstare debeam? Respondit: In hujusmodi obligationibus id maxime spectare debemus, quod inter utramque partem convenit: videtur autem in hac specie id silentio (21) convenisse, *ne* (22) *quid præstaretur*, *si ampliore pecunia fundus esset locatus:* Id est, ut hæc ex conventione pro locatore (23) tantummodo interponeretur.

§. 1. Locavi opus faciendum, *ita ut pro opere redemptori* (24) *certam mercedem in dies singulos darem:* opus vitiosum factum est (25): an ex locato agere possim? respondit: Si ita opus locasti, *ut bonitas ejus tibi a conductore approbaretur* (26), tametsi convenit, *ut in singulas operas certa pecunia daretur*, præstari tamen tibi a conductore debet, si id opus vitiosum factum est: non enim quidquam interest, utrum uno pretio opus, an in singu-

(1) Adde *l.* 14. §. 7. *supr. de serv. corrupt.*

(2) Furti noxalem. *Accurs.*

(3) *l.* 10. *in fin. infr. de adq. vel amitt. poss.*

(4) 2. *Feud.* 9. §. 1. et emptio. *l.* 38. *supr. de contrah. empt.* quæ non de uno nummo, sed de vili pretio interpretanda est. Nec obstat *l.* 66. *infr. de jure dot.* quæ ait venditionem uno nummo fieri posse, quia ea venditio, cujus fit mentio *in d. l.* 66. fit necessitate, ut quia res non erat digna majori mercede. *Accurs. Bart.*

(5) *l.* 20. §. 1. *supr. eod.* cujus vero donationis? usus sc. Ferra. *tit.* 52. *art.* 5. *in fin.* Ita locatio facta uno nummo, quæ nugatoria est, valet, ut usus donatio. Qui rem locat uno nummo, usum donat rei, non rem ipsam. Cur? locare voluit, locatio autem dominium non transfert. *l.* 39. *supr. eod.*

(6) *l.* 13. §. 9. *supr. eod.*

(7) Vide *l.* 13. §. 9. *supr. eod.*

(8) Hodie in partem debiti conveniendi sunt. *Novell.* 99. *c.* 1.

(9) *l.* 38. §. 21. *infr. de verb. obl.* id enim possumus. *l.* 6. *C. h. t. Eclog. c.* 66.

(10) Κινητὸν ἢ αὐτοκίνητον· *Synops. eod. c.* 95.

(11) Juratur in litem adversus conductorem, rem conductam non restituentem. adde *l.* 55. *in fin. infr. eod.*

(12) Ἐκδικον ὅρκον appellant Græci jusjurandum in litem. *Synops. illo loco.*

(13) *l.* 1. §. 9. *infr. ad l. Corn. de falsis.* v. *l. unic. C. ne tut. vel curat. vectigal. cond.*

(14) Vide quæ notavi ad Accursium in *l.* 3. *C. de Fabricens.*

(15) Vide *l.* 31. *C. h. t.*

(16) Locans militi rem ignoranter, exigere ab eo pensionem potest: neque punitur: imo valet contractus, *ut hic.* secus si scienter, ignorans tamen, hoc est, nesciens prohibitos esse milites conducere res alienas. *l. milites.* 31. *C. h. t.* Jus enim ab omnibus sciri necesse est. Atque ita Castrensis putat.

(17) Animus delicta distinguit. Delictum cessat, ubi delinquendi animus non est. Adde Aristot. 5. *Ethic.* 1.

(18) Vel clericum. *l.* 52. §. 1. *C. de Episc.* Goth. Adde *l.* 15. §. 15. *infr. de injuriis.* S. L.

(19) Vide *l.* 13. *in fin. supr. eod.*

(20) Non ex lege fundum colit, qui neminem ei colendo adhibet.

(21) Silentio conventio, tacitum pactum.

(22) Locavi fundum, ut si non ex lege coleretur, alteri relocarem, et quo minoris locassem, id mihi præstaretur: pluris elocavi, quæritur, an id tuo, an meo potius cedat commodo? Cedit meo: At convenit, ut si minoris locassem, id mihi præstares: igitur et si pluris locavi, id tibi præstabitur? Contrariorum non est eadem semper ratio: et fallitur Accursius *in l. si merces.* 25. §. *vis major.* 6. *supr. eod.* cum putat pensionem majorem deberi locatori propter ubertates, cum minuere ac remittere etiam cogatur propter sterilitates.

(23) Pactum appositum pro locatore non extendendum est, ut ei noceat. *Bart.* Quod et in dispositione quavis legitima obtinet favore alterius inducta. Quid, si quis jus iniquum impetravit sibi utile? ipse quoque eo uti adversarium pati debet, *supr. quod quisque juris. l. in ratione.* 30. §. *tametsi.* 7. *in fin. infr. ad l. Falcid.*

(24) Redemptores operum, magistri operis, architecti. in *l.* 29. *supr. eod.*

(25) Ex aliis causis, quam in *l.* 60. *infr. eod.*

(26) Arbitrio boni viri. *l.* 24. *supr. eod.*

las operas collocatur: si modo universitas (1) consummationis ad conductorem pertinuit: poterit itaque ex locato cum eo agi, qui vitiosum opus fecerit: nisi [si] ideo in operas singulas merces constituta erit, ut arbitrio domini opus efficeretur: tum enim nihil conductor præstare domino de bonitate operis videtur.

De errore in mercede.

52. Pomponius lib. 31. ad Quintum Mucium.

SI decem tibi locem fundum, tu (2) autem existimes quinque te conducere, nihil agitur (3). Sed et si ego minoris me locare sensero, tu pluris te conducere, utique non pluris erit conductio, quam [quanti] ego putavi.

De fidejussore coloni apud mancipem.

53. Papinianus lib. 11. Responsorum.

QUi fidejussor extitit apud mancipem (4) pro colono publicorum prædiorum, quæ manceps ei colono locavit, Reipublicæ (5) non (6) tenetur: sed fructus (7) in eadem causa pignoris manent.

An fidejussor conductionis teneatur in usuras. 1. De pensione non soluta. 2. De periculo servi æstimati.

54. Paulus lib. 5. Responsorum.

QUæro, an fidejussor conductionis, etiam in (8) usuras, non illatarum pensionum nomine teneatur: nec prosint ei constitutiones, quibus cavetur, *eos qui pro aliis pecuniam exsolvunt, sortis solummodo damnum agnoscere oportere?* Paulus respondit, si in (9) omnem (10) causam conductionis etiam fidejussor se obligavit, eum quoque, exemplo coloni tardius illatarum per moram coloni (11) pensionum præstare debere usuras: usuræ (12) enim (13) in bonæ fidei judiciis etsi non (14) tam ex obligatione proficiscantur, quam (15) ex officio Judicis applicentur; tamen cum fidejussor in (16) omnem causam se applicuit, æquum videtur ipsum quoque agnoscere onus (17) usurarum, ac si ita fidejussisset, *in quantum illum condemnari* (18) *ex bona fide oportebit, tantum fide tua esse jubes:* vel ita, *indemnem* (19) *me præstabis?*

§. 1. Inter locatorem fundi, et conductorem convenit (20), *ne* (21) *intra tempora locationis Seius conductor de fundo invitus repelleretur: et si pulsatus esset, pœnam decem præstet Titius locator Seio conductori:* vel *Sejus conductor*

(1) Si universitas consummandi operis ad te pertinet, de vitio operis teneris: at si in operas singulas mercedem tibi constitui, ut arbitrio meo opus efficeretur, quatenus singulæ operæ præstitæ fuerint, nec a me reprobatæ, eas tacite videbor approbasse: ideoque opere perfecto, si vitium in opere apparuerit, amplius reprobare non potero, quod semel probavi. *l. 9. supr. de negot.*

(2) Quoties locator majorem pensionem sibi præstandam putat, conductor minorem: neque locatio, neque conductio est: sin minorem locator existimat sibi præstandam, conductor majorem, valet locatio, *ut hic.* Priore enim casu fieret injuria conductori: posteriore neque conductori neque locatori fit injuria.

(3) Quia illis quinque locator non fuit contentus: idque locum obtinet, quoties locator aliud, aliud conductor intellexit. At si quis viginti stipulatus promissionem in decem acceptet, consistet stipulatio, *l. 1. §. 4. in fin. Infr. de verb. oblig.* quæ huic ita conciliari potest.

(4) Manceps est, qui publica prædia colono locat, *ut hic.* manceps etiam dicitur, qui quid a populo emit conducitve: qui manu sublata significat se auctorem emptionis esse: idem præs dicebatur. Festus *in diction. manceps.* Aggen. 2. *de limit. agror.* hinc mancipes, id est, publicani. Symmachus 2. *Epistol.* vasorum transvectionem cupiditati mancipum (non mancipi) subtrahas: hinc mancipes, *l. 18. C. de cursu publico.* cursus publici sc. qui et mancipes mutationum a Cassiodoro dicuntur; ubi Cujacius, et mancipes comites horreorum, *l. 1. C. de pistorib. lib. 11. tit. 15. qui in Novell.* 80. dicuntur προεστῶτες ἀποποιητικῶν ἐργαστηρίων, Cujac. 13. *de diversis temporibus. et ab* Harmen. *tit. de dignit.* quod sumpsit ex libris Basilic. 6. *c.* 1. *et in l. 1. Supr. quod cujuscunque.* libri Basil. habent *mancipium.* Eodem modo dicuntur mancipes carceris, *apud* Prudentium: sutrinæ *apud* Plinium: Divinitatis, *apud* Tertullianum.

(5) Seu vico, *Accurs.*

(6) Fidejubens pro conductore secundi locatoris, primo locatori non tenetur, ita fiet, ut res secundi conductoris primo locatori non sint obligatæ, sed secundo tantum, *vel ita* fidejubere apud fiscum non intelligitur, qui fidejubet apud debitorem fisci, *l. 24. §. 1. supr. eod.* vel ita, Fidejubens apud. Reipub. mancipem pro colono. cui publicos fundos locavit Reipub. non tenetur.

(7) Conductoris secundi fructus tacite obligantur primo locatori. *l. 7. Infr. in quibus causis tacit.* in urbanis vero invecta secundi conductoris obligata sunt quidem primo locatori, non tamen in pensionem integram, sed pro qua parte secundus conductor habitavit. *l. 11. §. 5. supr. de pignorat.*

(8) Vide Paponem 10. *Arestorum* 10. *in fin.* Goth. Adde Gœd. *de contrah. stipulat. cap. 4. n.* 71. 73. *et c.* 11. *n.* 128. Ans.

(9) Fidejussor non tantum in sortem sed et in usuras tenetur his tribus casibus: si in omnem causam fidejussit, *ut hic.* si judicatum solvere, vel indemnitatem promisit. *vers. in quantum. Infr. eod.*

(10) Observa intercedendi modum non simplicem, sed in omnem causam, qui diversus est a *l. 8. supr. de eo quod certo l. co.* quæ huic legi ita concilianda est. Placentinus apud Corras. 2. *Miscell.* 12. *n.* 9. Qui in omnem causam se obligat, et ad sortem, et ad usuras tenetur. Quid si simpliciter quis fidejusserit pro aliquo? Placentinus putat usuras non ex mora, sed ex stipulatione tantum debitas præstare, *d. l. 8.* Joannes putat, teneri in sortem et usuras: Azo censet teneri tantum in præteritas, et jam debitas, quæ ante fidejussionem currere cœperunt, non in alias. Sed Joannis sententia communiter magis recepta est.

(11) Vid. *l. 56. §. 2. Infr. de fidejuss. et l. 52. §. 2. ff. h. t. junct. l. 2. C. de usur. publ.* S. L.

(12) *l. 7. supr. de negot. d. l. 8. l. 24. in fin. supr. depositi. l. 32. Infr. de usuris. l. 2. C. depositi.*

(13) Usuræ in bonæ fidei judiciis officio judicis magis applicantur, quam ex obligatione proficiscuntur. Ita usuræ vel obligatione, vel officio judicis debentur, duæ illæ causæ sunt *usurarum.*

(14) Imo ex obligatione ipsa debentur. *l. usura. 121. Infr. de verb. sign.*

(15) Officium judicis, obligationem non præsumere hinc colligunt. *l. 49. in fin. supr. de act. empt.*

(16) Fidejussor qui in omnem causam fidejussit, fidejussisse quoque in usuras videtur. *Causæ* vocabulo etiam usuræ continentur.

(17) Qui promisit universam judicati causam solvi, sortis et usurarum nomine se obstringit.

(18) Fidejubens judicatum solvi, in sortem et usuras obligatur.

(19) Indemnitatem qui tibi promittit, et in sortem et usuras obligatur. vide *l. 1. 2. C. si mater indem.*

(20) Vide Marsil. *sing.* 42. Fortun. Garziam *ad l. item quia. num.* 34. *de pact.* Curt. Jun. *ad l. cum mota. C. de transact. num.* 24. Didac. Covarr. *ad rubric. extr. de testament. 2. part. num.* 12. Guteriam *resolut. part. 1. cap.* 37. Berojum. *quæst.* 53. Mod.

(21) Hæc clausula conducere volentibus scitu utilis est: quemadmodum et illa, cujus meminit Bart. *in l. 35. supr. eod. n.* 1. 2. nempe ut conductori locator in instrumento locationis ipsius obliget, non tantum omnia bona sua pro contractus implemento, vel observatione, sed ut ipsam rem quoque eamque actualiter hypothecæ tradat, vel quasi: his enim interpositis colonum posse dicere: Ego rei fundoque ipso jure pignoris et hypothecæ pro meo jure, vel interesse insisto. Hypotheca vel pignus, jus est reale, quod transit ad quemcumque successorem. Idem quod in superioribus casibus dicendum est, si fundus locatus fuit in plures, quam decem annos: tunc enim colono utile dominium adquisitum est. *l. 1. supr. si ager. l. 1. infr. de superfic.* Idem dicendum, si colonus expensas in fundo fecit: tunc enim jus detinendi, quousque sibi solvatur, habet. *l. 12. infr. de vi et vi.* In partiario idem dicendum est, ut expelli non possit eo anno quo sevit: alias, eo finito nemo societatem inire cum aliquo tenetur. *l. 16. supr. pro socio.*

Titio, si intra tempora locationis discedere vellet, æque decem Titio locatori præstare vellet: quod invicem de se stipulati sunt: Quæro, cum Seius conductor biennii (1) continui pensionem non solverit, an sine metu pœnæ expelli possit? Paulus respondit: quamvis nihil expressum sit in stipulatione pœnali de solutione pensionum, tamen verisimile esse ita convenisse de non expellendo colono intra tempora præfinita, si pensionibus paruerit, et, ut oportet, coleret: et ideo (2) si pœnam petere cœperit is, qui pensionibus satis non fecit, profuturam locatori doli exceptionem (3).

§. 2. Paulus respondit, servum, qui æstimatus (4) colonæ (5) adscriptus est, ad periculum colonæ pertinebit: et ideo æstimationem hujus defuncti ab herede colonæ præstari oportere.

De horreis effractis et compilatis. 1. De impensis a conductore factis. 2. De colono deserente fundum.

55. Idem lib. 2. Sententiarum.

Dominus horreorum, effractis (6) et compilatis (7) horreis, non tenetur, nisi (8) custodiam eorum recepit: servi tamen ejus, cum quo contractum est, propter ædificiorum notitiam (9) in quæstionem (10) peti possunt.

§. 1. In conducto fundo, si conductor sua opera (11) aliquid necessario vel utiliter (12) auxerit (13), vel ædificaverit, vel instituerit (14), cum id non convenisset, ad recipienda ea quæ impendit (15), ex conducto cum domino fundi experiri potest.

§. 2. Qui contra legem conductionis fundum ante tempus sine (16) justa ac probabili causa deseruerit, ad solvendas totius (17) temporis pensiones ex conducto conveniri potest, quatenus locatori in id, quod ejus interest (18), indemnitas servetur (19).

De absentia conductoris non solventis.

56. Idem lib. singul. de officio Præfecti vigilum.

Cum domini horreorum insularumque desiderant, diu (20) non apparentibus, nec ejus temporis pensiones (21) exsolventibus conductoribus, aperire (22), et ea quæ ibi sunt, describere, a publicis (23) personis, quorum interest, audiendi sunt: Tempus autem in hujusmodi re biennii (24) debet observari.

Quid intersit inter hanc actionem et legem Aquiliam.

57. Javolenus lib. 9. ex Posterioribus Labeonis.

Qui domum habebat, aream injunctam (25) ei domui vicino proximo locaverat: Is vicinus, cum ædificaret in suo, terram (26) in eam aream amplius quam

(1) Vide *l.* 56. *in fin. infr. eod.* Et ita promissio de non expellendo conductore intelligitur, si colonus in solutione pensionis non cessarit. Quædam enim tacite intelliguntur. Promisi me te non offensurum? intellige nisi causam offensionis mihi dederis, *l.*96. *infr. de verb. oblig.* non exheredaturum? nisi causam exheredandi dederis. *l.* 132. *infr. de verb. obl.* non revocare arbitrium? nisi injuste arbitratus sis. *l.* 30. *infr. de oper. libert.* Et generaliter ad omnes contractus hoc pertinet, ut quis ad pœnam cum effectu non teneatur, si per adversam partem promissa pactaque non fuerint servata. adde *l.*13. §.8. *supr. de act. empt.* vide et adde *l.* 76. §. 7. *infr. de leg.* 2.

(2) Fidem frangenti, fidem non servandam esse hinc colligunt: quod Hippol. Marsil. *sing.* 42. verum esse putat, etiamsi promissio iterata vel jurata sit. Hoc enim casu notat promissionem simplicem et nudam non servanti promissionem iteratam, vel juratam impune non servari, *arg. l. cum proponas. C. de pact. l. sive.* 28. *C. de transact.* adde *l.* 154. *infr. de reg. jur. c.* 75. *de reg. jur. in* 6. *l. penult. et ult. supr. de rescind.* Eadem conditio in juramento subintelligitur, *c. querelam. de jurejurando.* Ita omnis promissio alteri facta hanc tacitam in se conditionem continet, si is cui facta promissio est, pacta servaverit, ut in hac specie: Promissio de non expellendo colono, tacitam hanc conditionem complectitur, dum colonus pensionem præstet. Finge: transactio facta est novandi animo: pignus ex ea dedisti: transactionem tamen non servas? Pignus retinere non posse pro obligatione novata, putat Marsilius, *sing.* 115. post Angel. *in l. est differentia. infr. in quib. caus. pign.*

(3) Cur exceptio locatori competit? quia non est verisimile locatorem pœnam promisisse conductori in eum casum, quo a conductore pensionem non acciperet.

(4) Et ita venditus intelligitur. *l.* 3. *supr. eod. l.* 1. *infr. de æstimat.*

(5) *Al.* coloniæ.

(6) Horrea effracturis obnoxia, *l.* 1. *l.* 4. *C. h. t. l.* 3. §. 2. *supr. de offic. Præfecti vigil.* adde quæ scripsi *ad l.* 7. *infr. de instructo.* Goth. Ad hanc l. vid. Salicet. *l. ex divid. in fin. C. locat.* Cujac. *lib.* 16. *obs. c.* 21. Bald. *l.* 1. *in pr. C. locati.* Ans.

(7) Expilatis horreis, *Haloand.* de quibus cognoscit Præfectus vigilum. *l.* 3. §. 2. *supr. de offic. Præfect. vigil.*

(8) *l.* 60. *in fin. infr. eod.*

(9) Præsumi non solet ignorantia facti domestici in domesticis personis et vicinis. adde *l.* 9. *C. de nupt. l.* 9. *C. qui militare.*

(10) Baldus hinc colligit, furto aut delicto alicubi admisso, præsumi ejus notitiam habere vicinos et domesticos: atque ideo præ aliis torquendos esse delicti indicandi causa.

(11) Suis impensis.

(12) Vide *Novell.* 46. *cap.* 1.

(13) Puta ostium adjecerit, *l.*19. §. 4. *supr. eod.* vineas posuerit, *l.* 61. *infr. eod.* nec enim conductor tenetur reficere villæ stabula, ostia, fenestras, sed agit contra locatorem, ut reficiat, *l.* 15. §. 1. *supr. eod.* nisi conductor ipse ea destruxerit, *l.* 29. *C. h. t.* viam quidem ante domum reficere cogitur, sed expensis locatoris, *l.* 1. §. 3. *in fin. infr. de via pub.* sed et tributa soluta locatori imputabit, sicut creditor pignori. *l.* 6. *C. de pignorib.* Adde, locatorem reficiendo, lumina conductoris obscurare non posse, nec ei multum incommodare licere. *l.* 25. §. 1. *l.* 27. *supr. eod.*

(14) Vide *l.* 61. *infr. eod.*

(15) Conducti actione conductor expensas necessarias, vel utiliter factas in fundo conducto potest petere, aut in pensionem imputare, si non sint solutæ, *l. ædiles.* 1. §. 3. *vers. quicunque. infr. de via public.* vel etiam exportare, si possint efferri commode, et hoc ipse velit. *l. sed addes.* 19. §. *si inquilinus. supr. eod.*

(16) Vide *l.* 24. §. 2. *supr. eod.* 20. *Syn. Basil.* 1. *c.* 52.

(17) Conductor deserens fundum conductum ad pensionem totius temporis conveniri potest: imo et in id, quod interest: ut ea parte deceptus sit Azo, existimans ad pensionem totius temporis agi non posse.

(18) V. *l.* 48. *in fin. infr. de usur. l.* 17. *C. h. t.*

(19) Hic videtur deesse lex antiqua de creditore pignoratitio, qui debitori rem obligatam locavit, donec pretium solveret, ut distracto forte aut soluto pignore sit creditori actio mercedis non debitori actio, ut conducto uti frui liceat, quasi finita conductione. Et verba Basilicon hæc sunt, *ἐὰν ὁ δανειστὴς μισθώσῃ τῷ χρεώστῃ τὸ ἐνέχυρον, αὐτὸς μὲν ἔχει κατὰ τοῦ μισθωτοῦ ἀγωγὴν, ὁ δὲ χρεώστης οὐκ ἔχει κατὰ τοῦ μισθώσαντος ἀγωγήν.* Cujac. 16. *obs.* 21. *in fin.*

(20) *Diu*, id est, biennio, *Infr. eod.* alias *diu* decennium significat, *l.* 16. §. 3. *Infr. qui et a quibus manumiss.*

(21) In singulari *στεγανόμιον* habet Harmen: 3. *tit.* 8. §. 35. quod est, teste Suida, *μισθὸς ὁ ὑπὲρ τῆς μονῆς τῷ πανδοχεῖ διδόμενος.*

(22) *Synops. c.* 54. et Harmen. 3. *tit.* 8. ex quibus hanc legem ita restitue: licet iis quorum interest aperire, publicisque personis præsentibus, ea quæ ibi sunt, describere: alias non licet locatori in ædibus inquilini rimari.

(23) Conductore non apparente et cessante in solutione pensionis per biennium potest locator domum vel horrea aperire, et quæ ibi posita sunt, coram publicis personis describere: descriptio enim fieri debet manu publici notarii.

(24) *l.* 54. §. 1. *Supr. eod.* adde *Novell.* 7. *c.* 3. *Novell.* 120. *c.* 8. *Authent. qui rem. C. de sacros. Eccl. ante l.* 15.

(25) Areæ injunctæ domui et ædificiis.

(26) Vel sterquilinium. v. *l.* 17. §. 2. *supr. si servit.*

fundamenta cæmentitia (1) locatoris erant (2) congessit, et ea terra adsiduis pluviis inundata, [ita] parieti ejus qui locaverat humore (3) præstituto [madefacto], ædificia corruerunt: Labeo ex (4) locato tantummodo actionem esse ait, quia non ipsa congestio, sed (5) humor ex ea congestione postea damno fuerit: damni (6) autem injuriæ actio ob ea ipsa sit, per quæ non extrinsecus alia causa oblata damno quis adjectus est. Hoc probo.

De mercede insulæ venditæ. 1. *De pœna promissa, nisi quid intra diem fiat.* 2. *De pecunia conductori ad rei refectionem danda.*

58. LABEO lib. 4. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

INsulam (7) uno (8) pretio totam locasti, et eam vendidisti, *ita ut* (9) *emptori mercedes inquilinorum accederent.* Quamvis eam conductor majore pretio locaret, tamen id emptori accedit (10), quod tibi conductor debeat.

§. 1. In operis locatione erat dictum, *antequam* (11) *diem effici deberet:* deinde, *si ita factum non esset, quanti locatoris interfuisset, tantam pecuniam conductor promiserat.* Eatenus eam obligationem contrahi puto, quatenus vir (12) bonus de spatio temporis æstimasset: quia id actum apparet esse, ut eo (13) spatio absolveretur, sine quo fieri non possit.

§. 2. Quidam in municipio *balneum præstandum annuis viginti nummis* conduxerat: et ad (14) refectionem fornacis fistularum, similiumque rerum, centum nummi ut præstarentur ei convenerat: conductor centum nummos petebat: ita ei deberi dico, si in earum rerum refectionem eam pecuniam impendi satisdaret (15).

De parte operis concussa.

59. JAVOLENUS lib. 5. Labeonis Posteriorum.

MArcius (16) domum faciendam a Flacco (17) conduxerat (18): deinde operis parte effecta terræ (19) motu concussum erat ædificium. Massurius Sabinus, si vi (20) naturali, veluti terræ motu hoc acciderit, Flacci (21) esse periculum (22).

Si conductor nec habitare nec locare possit. 1. *De herede coloni.* 2. *De vestimentis quæ fullo perdit.* 3. *De mutatione operis facta ex voluntate locatoris.* 4. *De pœnitentia ejus qui opus faciendum locavit.* 5. *De messe sublata. De condictione furtiva.* 6. *De locatore qui contra suum propositum inferre passus est.* 7. *Si culpa servi conducti mulus periit.* 8. *De portorio.* 9. *De custodia.*

60. LABEO Posteriorum lib. 5. a Javoleno Epitomatorum.

CUm in (23) plures annos domus locata est, præstare locator debet, ut non (24) solum habitare (25) conductor ex Kalendis illis (26) cujusque anni, sed etiam locare (27) habitatori, si velit, suo tempore possit. Itaque si ea domus ex Kalendis Januariis fulta (28) in Kalendis Juniis (29) permansisset, ita ut (30) nec habitare quisquam, nec (31) ostendere alicui posset, nihil locatori conductorem præstaturum: adeo (32) ut nec cogi quidem posset, ex Kalendis Juliis (33) refecta domo habitare, nisi (34) si paratus fuisset locator commodam domum ei ad habitandum dare.

§. 1. Heredem coloni, quamvis colonus non (35) est, nihilominus domino (36) possidere existimo.

§. 2. Vestimenta tua fullo perdidit (37): et habes unde petas, nec repetere vis: Agis nihilominus ex locato cum fullone. Sed (38) Judicem æstimaturum, an possis adversus furem magis agere, et ab eo tuas res consequi, fullonis videlicet sumptibus (39): sed si hoc tibi impossibile esse perspexerit, tunc fullonem (40) quidem tibi condemnabit: tuas autem actiones te ei præstare compellet.

(1) Quæ ex quadrato lapide non erant, sed ex puro cæmento.
(2) Legendum est *ferrent.*
(3) *l.* 18. 19. *supr. de servit. præd. urbanorum.*
(4) Damnum dans conductor non immediate ex eo, quod facit, sed occasionem damni mediate præstans, non tenetur lege Aquilia, sed ex locato actione.
(5) Damnum hoc mediatum est, non immediatum.
(6) Damnum immediatum lege Aquilia vindicatur, non mediatum. *Mediatum est*, quod fit extrinsecus alia causa sublata.
(7) *Insula* est ædificium, quod proprio ambitu constat. vide Festum *in Insula.* erant junctæ plerumque domui insulæ, *l.* 91. *in fin. infr. de legat.* 3. res pretiosissimæ in iis reponebantur, *l.* 3. §. 2. *supr. de offic. Præfect. vigil.* inde insularius, insulæ custos, *l.* 16. §. 1. *supr. de usu et habitat. l.* 5. §. 1. *supr. de instit. l. ult. supr. de offic. Præfect. vigil.*
(8) Id est, aversione. vid. *l.* 30. *supr. eod.*
(9) *l.* 53. *supr. de actionib. empt.*
(10) *Sub.* tantum.
(11) Ante quem diem. *Hal.*
(12) *l.* 137. §. 5. *infr. de verb. oblig.*
(13) *l.* 14. *l.* 137. §. 3. *infr. de verb. oblig.*
(14) Hæc dictio *ad* facit modum. *l.* 40. *in fin. infr. de cond. et demonst.*
(15) Cautionem de modo implendo in contractibus debitor cogitur præstare: facit *l. hujusmodi. infr. de leg.* 1. *l.* 40. §. 5. *infr. de cond. et demonst.* Est vero cautio cum fidejussore. *d. l.* 40. vide *hic* Bart.
(16) Puta, faber, architectus.
(17) Fundi domino.
(18) Qua lege? est enim distinguendum, an aversione, an in singulos pedes facta sit conductio: Item an tale fuerit opus jam factum, ut probandum esset, ut *l.* 36. 37. *supr. eod.*
(19) Terræ motu, quæ vitia accidunt operi, ea non pertinent ad redemptorem, seu architectum operis.
(20) Terræ motus vis naturalis est.
(21) Id est, domini fundi: id enim locatoris periculo est. *l.* 36. *in fin. supr. eod.*
(22) Non tamen architectus plene liberatur: debet enim opus de novo reficere. Facti enim stipulatio individua est, ideoque partis præstatione debitor non liberatur. vide *l.* 15. *l.* 72. *infr. de verb. oblig. l.* 13. §. 5. *l.* 15. §. 6. *l.* 35. *l.* 36. *l.* 37. *supr. l. ult. infr. eod. l.* 14. §. 1. *infr. de aqua et aquæ pluviæ.*
(23) Vid. *l.* 32. *supr. eod.*
(24) Locator tenetur pati conductorem utentem fruentem: imo et ablocantem.
(25) *l.* 15. §. 1. *supr. eod.*
(26) Kalendis Juliis. *Hal.* v. quæ notavi ad *l.* 41. *supr. de contr. empt.*
(27) Conductor ablocare potest, non tamen in majus tempus, quam ipse conduxit. *l.* 6. *C. h. t.*
(28) *Al.* fracta, *al.* rupta. *Hal.*
(29) Ex Kalendis Juliis fracta usque ad Kalendas Junias permansisset. *Hal.*
(30) Vide quæ notavi *ad l.* 41. *supr. de contr. empt.*
(31) *Hal.* ne ostendi alicui posset.
(32) *l.* 9. *supr. eod.*
(33) Kalendis Juniis. *Hal.*
(34) Conductor oblatam post tempus conventum habitationem recipere non cogitur.
(35) Imo heres conductoris in jus defuncti succedit. *Inst. eod. in fin.*
(36) Locator retinet possessionem etiam per eum qui colonus non est, puta per heredem coloni. Id ideo putat fieri Baldus, quod in hoc herede reliquiæ ipsius coloni quædam sint. *l.* 30. §. *pen. infr. de adq. vel amitt. possess.*
(37) *l.* 13. §. 6. *supr. eod.*
(38) Et ita: Qui contra duos agere potest, cogitur ex causa unum magis eligere. *Accurs.*
(39) Locator (cujus vestimenta culpa, et facto fullonis amissa sunt) potest agere condictione furtiva adversus furem qui ea vestimenta subripuit, idque expensis et periculo fullonis: adversus ipsum vero fullonem, actione locati.
(40) *l.* 25. *in fin. supr. eod.* vid. *l.* 12. *infr. de furtis. l.* 5. *supr. nautæ.*

§. 3. Lege dicta, domus facienda locata erat, ita, *ut probatio aut improbatio locatoris aut heredis ejus esset:* redemptor, ex (1) voluntate locatoris quædam in opere permutaverat. Respondi, opus quidem ex lege dicta non videri factum, sed quoniam ex voluntate locatoris permutatum esset (2), redemptorem absolvi debere.

§. 4. Mandavi tibi (3) *ut exculeres, quanti* (4) *villam ædificare velles:* renunciasti (5) mihi ducentorum impensam exculere: certa mercede opus tibi locavi: postea (6) comperi non posse minoris trecentorum eam villam constare: data autem tibi erant centum, ex quibus cum partem impendisses, vetui te opus facere. *Dixi*, si opus facere perseveraveris, ex locato tecum agere, ut pecuniæ mihi reliquum (7) restituas.

§. 5. Messem, inspiciente colono (8), cum alienam esse non ignorares, sustulisti? Condicere tibi frumentum dominum posse (9) Labeo ait: et *ut* (10) *id faciat*, colonum ex conducto cum domino acturum.

§. 6. Locator horrei propositum (11) habuit *se aurum* (12), *argentum, margaritam non recipere suo periculo:* deinde cum sciret has res inferri, passus est (13). Proinde eum futurum tibi obligatum dixi, ac si propositum fuit remissum [videtur.]

§. 7. Servum meum mulionem conduxisti: negligentia ejus mulus tuus periit. Si ipse se locasset, ex peculio dumtaxat, et in rem versum damnum tibi præstaturum [*dico;*] sin autem ipse eum locassem, non ultra me tibi præstaturum, quam (14) dolum malum et culpam meam abesse: Quod si sine definitione personæ mulionem a me conduxisti, et ego eum tibi dedissem, cujus negligentia jumentum perierit, illam quoque culpam me tibi præstaturum *aio*, quod eum elegissem (15), qui ejusmodi damno te adficeret.

§. 8. Vehiculum conduxisti, *ut onus tuum portaret, et secum iter faceret:* id cum pontem transiret (16), redemptor (17) ejus pontis portorium (18) ab eo exigebat: quærebatur, an etiam (19) pro ipsa [sola] reda portorium daturus fuerit? *Puto*, si mulio non ignoravit ea se transiturum, cum vehiculum locaret, mulionem præstare debere.

§. 9. Rerum custodiam, quam horrearius (20) conductoribus præstare deberet, locatorem totorum horreorum horreario præstare non debere puto: nisi (21) [si] in locando aliter convenerit.

De impensis a colono factis. 1. *De nave conducta et navigatione impedita.*

61. SCÆVOLA lib. 7. Digestorum.

COlonus, cum lege locationis non esset comprehensum, *ut vineas poneret*, nihilominus [in fundum] vineas instituit (22), et propter earum fructum (23) denis amplius aureis annuis ager locari cœperat: Quæsitum est, si dominus istum colonum fundi ejectum (24) pensionum debitarum nomine conveniat, an sumptus utiliter factos in vineis instituendis reputare possit opposita doli mali exceptione? Respondit, vel expensas (25) consecuturum (26), vel nihil amplius præstaturum.

(1) Formam contractus non immutat, qui ab eo discedit voluntate adversarii. Ita potest forma operis constituendi mutari partium voluntate: ergo et a solennitatibus inter volentes discedi. v. interpretes in *l.* 9. *C. de testib.*

(2) Locatoris quædam permutata essent. *Haloand.*

(3) Architecto, redemptori.

(4) Mihi scilicet.

(5) Mendacium ob conductoris locator potest a contractu concedere: atque ita pœnitere: Quod adversus redemptores ædificiorum, ut sæpius mendaces, summe notandum est.

(6) Placet valde lex, quæ fuit Ephesi (cujus Vitruvius meminit *initio libri ultimi*) ut bona architecti (qui publicum opus curandum recepisset, et indicasset, quanto sumptu id reipubl. esset futurum) reipubl. obligentur, donec opus sit perfectum, et eo perfecto, si ad indicationem impensa respondeat, ut publice decretis honoribus exornetur: si non amplius quam quarta parte superet impensa, ut non teneatur: si supra quartam partem, ut de suo quod superat, quartam impleat: Et hoc etiam jure æquius esse nos uti in locandis privatis operibus: ait Cujac. 19. *obs.* 22.

(7) Id est, quinquaginta. Sensus est: si me architectus vel redemptor in indicatione fefellerit, mihi licet a locatione recedere, et repetere, quod ei (indicatione secuta) prærogavi. An et id quod interest? Sic sane: si temere vel dolose mihi indicationem fecit. Cujac. *ibid.*

(8) Colonus partiarius actionem furti non habet, sed agit contra dominum ut agat.

(9) *l.* 52. §. 8. *infr. de furtis.*

(10) Agi potest interdum adversus aliquem, ut in alium agat: denique ut agatur, *ut hic. et l.* 13. §. 30. *supr. de act. empt. l.* 2. *in fin. supr. ad l. Rhodiam. l. si sic.* 75. *in fin. infr. de legat.* 1. Quid, si hac parte reus cedat actionem? liberatur. *l.* 2. §. *idem Labeo. infr. ne quid in loco publico.* Quid? non et exceptione id obtinere possum ut agas interdum, *ut* §. 2. *supr. eod. l. unde quæritur.* 7. *supr. commodati.*

(11) Ne dixeris, propositum in mente retentum (ut post Cynum putat Bartolus.) Quis enim est tam stupidus, qui putet tacitam contrahentis cum aliquo voluntatem in contractibus spectandam esse? Propositum hic significat proscriptum in horrei foribus. v. *l.* 11. §. 2. *supr. de instit. l.* 47. *supr. de pecul.* v. Govean. 2. *variar. lection.* 23. Ut dicam quod sentio, puto negationem huic loco deesse, ut ita sit legendum: propositum non habuit: quam sententiam hic paragraphus tuetur, in illa adversativa, *ac si propositum fuit:* ut sit sensus: locator horrei non habuit propositum se aurum etc. ea inferri passus est: tenetur de periculo: at si propositum fuit, remissum videtur. Sed hunc locum in commentariis nostris paulo aliter emendabimus et explicabimus sua die. Notas enim ad jus tantum subsecivas nunc damus: posthac autem, Deo favente, pleniores juris commentarios.

(12) Nam in horreis res pretiosissimas reponi solitas testatur Jurisconsultus *in l.* 3. §. 2. *supr. de offic. Præfecti vigil.* ubi diximus de horreis.

(13) Patientia contrarii actus id efficit, ut qui patitur, obligetur, et a contrario actu recessum videatur. Id ex hoc loco notant interpretes. At ego id potius colligo, eum qui sciens in horreum aurum inferri patiatur, custodiam præstare, etiamsi propositum non habuit se aurum non recipere suo periculo: quod si propositum id habuit, et inferri passus est, proscriptum seu propositum remisisse quoque intelligitur.

(14) Quia imperitum pro perito locavi. *l.* 27. §. 34. *supr. ad l. Aquil.*

(15) Eorum quos eligimus culpa facta præstanda esse docet Cicero 1. *Epist. ad Quintum Fratrem.*

(16) Iter faceres, et cum pontem. *Haloand.*

(17) Redemptor pontis non est architectus ipsius pontis, sed publicanus qui portoria in ipsis pontibus exigebat.

(18) Portoria in ipsis quoque pontibus exigi solita hic locus indicio est. Seneca libello, in sapientem non cadere injuriam. 2. *de tranquillitate:* cogitans et in pontibus quædam pro transitu dari.

(19) Mulio, carrucarius, et similes, portorium muli vel currus nomine solvere tenentur. An et pro rebus in curru positis? earum dominus portorium solvere debebit. *Bart.*

(20) Horrea locari solita erant mercium reponendarum causa, quarum custodiam conductoribus horrearii præstabant.

(21) *l.* 55. *supr. eod.* v. *l.* 12. *in fin. infr. de vi, et vi arm.*

(22) Instituere vineas, est eo loco novas vineas ponere, ubi ante non fuerunt: adde *l.* 55. *supr. eod.* Ciceronem 2. *in Rullum.*

(23) Si colonus contra legem locationis conserendo, majorem fundo reditum adquisierit, expensas consequitur, vel eæ cum pensione compensantur. *Synopsis Basilic. eod. cap.* 59.

(24) Colonus ejectus pensionum non solutarum nomine, repetere potest expensas utiliter factas. Quin et hoc notant, Dominum fundi propria auctoritate posse fundo expellere emphyteutam ob non solutum canonem.

(25) *d. l.* 55. §. 1. *supr. eod.*

(26) Aliud in emphyteusi, *l.* 2. *C. de jure emphyt.*

§. 1. Navem (1) conduxit, *ut de provincia Cyrenensi Aquileiam navigaret, olei metretis tribus millibus impositis, et frumenti modiis octo millibus, certa mercede*: sed evenit, ut onerata navis in ipsa provincia novem mensibus retineretur, et onus impositum commisso (2) tolleretur: Quæsitum est, an vecturas, quas convenit, a conductore secundum locationem exigere navis (3) possit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, posse.

De rivo corrupto, antequam probetur.

62. Labeo lib. 1. Pithanorum.

Si rivum, quem faciendum conduxeras, et feceras, antequam eum probares, labes (4) corrumpit, tuum periculum est. Paulus: Imo si (5) soli (6) vitio id accidit, locatoris erit periculum: si operis vitio accidit, tuum erit detrimentum.

TIT. III.

DE ÆSTIMATORIA (7).

Cur *hæc actio introducta sit*. Quibus *casibus competit*. Quid *in eam venit*.

1. Ulpianus lib. 32. ad Edictum.

Actio *de æstimato* proponitur, tollendæ dubitationis (8) gratia (9): Fuit enim magis dubitatum, cum (10) res æstimata vendenda datur, utrum (11) ex *vendito* sit actio (12) propter (13) æstimationem: an ex *locato*, quasi rem vendendam locasse videor: an ex *conducto*, quasi operas conduxissem: an *mandati*? Melius (14) itaque visum est, hanc actionem proponi: Quotiens (15) enim de nomine contractus alicujus ambigeretur, conveniret tamen aliquam actionem dari, dandam (16) æstimatoriam præscriptis verbis actionem: est enim negotium civile gestum: et quidem bona fide. Quare omnia et hic locum habent, quæ in bonæ fidei judiciis diximus.

§. 1. Æstimatio (17) autem periculum (18) facit (19) ejus qui suscepit: An igitur ipsam rem debebit incorruptam reddere, aut æstimationem (20) de qua convenit.

De mercede.

2. Paulus lib. 30. ad Edictum.

Hæc actio utilis est, et (21) si merces intervenit.

TIT. IV.

DE RERUM (22) PERMUTATIONE (23).

Differentiæ emptionis, et permutationis: ac primum. De merce, et pretio. 1. *De evictione.* 2. *De nudo consensu.* 3. *Si res aliena detur.* 4. *De traditione facta ex altera parte.*

1. Paulus lib. 32. ad Edictum.

Sicut (24) aliud est vendere, aliud emere; alius emptor, alius venditor: ita pretium aliud, aliud merx: at in permutatione discerni non potest (25), uter emptor, vel uter venditor sit. Multumque (26) differunt præstationes: emptor enim, nisi (27) nummos accipientis fecerit, tenetur

(1) Aliquis scilicet.

(2) Puta quia merces vetitæ erant.

(3) Nauta, Cujac. 3. *observ.* 1. vel navicularius.

(4) *l.* 15. §. 2. *supr. eod.* Id est, soli fragor non *tabes.* ut vult Budæus et Cotta *in memor. in voce* Tabes. Labes plerunque accidit vi ventorum et flatu, aut pluviarum incursu, aut alio casu superiore. Basilica ita habent, ἐὰν ἀπὸ ὀλίσθου πάντες ἀρτῶσιν οἱ καρποί. Cyrillus autem εἰ δὲ γέγονε ὀλίσθῳ ἐπίκλυσις πολλῶν ὑδάτων. Cujac. 15. *obs.* 28. idem auctor 8. *ad Africanum* notat hujusmodi labem non ex imo venire, ut fundum absorbeat: sed ex summo ut decidat, eamque in Basilicis ὄλισθον appellari, ut *Supr.* Labem afferre, est agri superficiem seu crustam auferre. Hotom. 4. *obs.* 7. Aliud significat labes apud Festum.

(5) Redemptori operis opus perit, si ipsum opus proprio vitio perierit: sin soli vitio, soli domino.

(6) *l.* 14. §. 1. *infr. de aqua et aquæ pluviæ. l.* 36. *in fin. l.* 59. *supr. eod.* adde *l.* 15. *infr. de verb. obligat.*

(7) 19. *Eclog.* 9.

(8) Dubitationibus tollendis leges constituuntur maxime: nec enim eorum quæ cuique nota sunt, lex fieri debet, sed eorum quæ dubitationem habent. Dubitationis porro tollendæ causa quæ adjiciuntur, jus commune non lædunt. *l.* 56. *supr. mandati.*

(9) Et ne periclitaretur actor ineptam actionem proponendo.

(10) *Synops. Basil.* 19. *tit.* 9.

(11) Rem æstimatam vendendam tibi dedi: si non vendas, aut si non restituas pretium, quæri possit: quæ actio mihi competat? Non ex vendito competit, quia res ea mente non est data, ut perpetuo jure esset apud accipientem: sed ut eam restitueret vel pretium: Non ex locato, quia non data est utenda: Non ex conducto, maxime si non consuevit operas locare: Non mandati, quia hic potest intervenire merces, *l.* 2. *infr. eod.* quod mandato repugnat, *l.* 1. *supr. mandati.* Quid igitur? recurretur ad generalem hanc de æstimato. Cur de æstimato? quia res æstimata data est. Hæc decisio dubitationem omnem in agendo tollit.

(12) Æstimatio quippe vera venditio est. *l.* 10. §. 5. *in fin. infr. de jure dot. l.* 3. *supr. locati.*

(13) Vide *l.* 54. *in fin. Supr. locati.*

(14) Quoties dubitatur de nomine contractus, descenditur ad actionem præscriptis verbis.

(15) Ut quoties. *Hal.*

(16) Datur æstimatoria præscriptis verbis actio: esse enim negotium etc. *Hal.* dandam præscriptis verbis actionem. Hotom. 5. *obs.* 16. putat enim hanc vocem *æstimatoriam* ex Glossis irrepsisse.

(17) *l.* 5. §. 3. *supr. commodati.* perinde atque res vendita. *l.* 51. *infr. soluto.*

(18) Æstimatio possessorem dominum facit, *ut hic.* adde *l.* 10. *infr. de jure dot.*

(19) Imo, præcise non facit, sed distinguendum videtur, ut *l.* 17. §. 1. *infr. de præscriptis.* utcunque sit, hinc constat hanc speciem actionis valde differre a locatione.

(20) Libellum concipiendi in actione æstimatoria formam observa.

(21) Ut non tam habeatur ratio mercedis, quæ locationem solet inducere, *l.* 1. *supr. mandati.* quam æstimationis, quæ venditionem facit. *l.* 10. 11. 12. *infr. de jure dotium. l.* 2. *in fin. infr. pro empt.*

(22) *Lib.* 4. *C.* 64. 20. *Eclog.* 3. 3. *Extr.* 19. Cur *rerum* vocabulum hic addidit? Nempe quia *permutationis* nomen ad omnes contractus extenditur, in quibus res, merces, operæ, imo et pecunia cum re permutatur. At hic de rerum inter se permutatione agitur: ut si species cum alia specie permutetur, puta vestis cum alia veste. Nam si genus cum genere, vestis cum panno permutabitur, contractus fuerit innominatus.

(23) V. Corasius *lib.* 2. *miscellan. c.* 15. Loriottus *de pact. axiomat.* 113. *et* 122. *cum seq. usque ad axioma* 129. Mod.

(24) Permutatio hic inter cætera differt a venditione: *Contractu*, nam una parte dicitur venditio, altera emptio: *Personis*. ille venditor, hic emptor: *Rebus*, una enim parte merx est, altera pretium: In permutatione nihil horum est. Idem nomen *contractus* utrinque est: Utræque *personæ* dicuntur permutare: utrinque *merx* est.

(25) Nam uterque permutat, id est, rem dat, *l.* 5. §. 1. *infr. de præscript. l.* 19. §. *pen. infr. de ædilit. l.* 1. §. 1. *supr. de contrah. empt.* puta, unus frumenti certam modiationem dat, alter olei designatum pondus. *l.* 7. *C. h. t.* in emptione, uterque non emit: in locatione, uterque non locat: et ita differt forma ab illis contractibus permutatio.

(26) Permutatio a venditione differt *præstatione.* Emptor dominium pretii transferre cogitur in venditorem: venditor rei dominium transferre non cogitur: sufficit enim ut tradat, et de evictione promittat. In permutatione utrinque dominium transferri debet.

(27) Hic ab *effectu* sumitur differentia emptionis et permutationis. adde *l.* 25. *supr. de contr. empt.*

ex vendito: venditori sufficit ob evictionem se obligare, possessionem tradere, et purgari dolo (1) malo: itaque, si evicta res non sit, nihil debet (2). in permutatione vero (3) si utrumque pretium est, utriusque rem fieri oportet; si merx, neutrius: sed cum debeat et res, et pretium esse, non potest (4) inveniri, quid eorum merx, et quid pretium sit: nec ratio patitur, ut una, eademque res et veneat, et pretium sit emptionis.

§. 1. Unde si ea res, quam acceperim, vel dederim (5), postea evincatur (6), in factum dandam actionem (7) respondetur.

§. 2. Item emptio ac venditio nuda (8) consentientium voluntate contrahitur: permutatio autem ex re tradita initium obligationi præbet: alioquin, si res nondum tradita sit, nudo consensu constitui obligationem dicemus: quod in his dumtaxat receptum est, quæ (9) nomen suum habent; ut in emptione, venditione, conductione, mandato.

§. 3. Ideoque Pedius ait, alienam (10) rem dantem nullam (11) contrahere permutationem.

§. 4. Igitur ex altera parte traditione facta (12), si alter rem nolit (13) tradere, non (14) in hoc agemus, ut interest nostra illam rem accepisse, de qua convenit, sed, ut res contra nobis reddatur, condictioni locus est, quasi re non secuta.

Similia venditionis, emptionis, et permutationis, et qualis res sit præstanda.

2. Idem lib. 5. ad Plautium.

Aristo ait, quoniam permutatio vicina (15) esset emptioni, *sanum* (16) *quoque, furtis noxisque solutum, et non esse fugitivum servum*, præstandum, qui ex causa daretur.

(1) Dolum malum a venditione abesse venditor plerunque promittit: quod etsi non sit adjectum, præstari tamen debet, *ut hic. et l. si cum fundum.* 68. §. 1. *supr. de contr. empt.* Ambros. 3. *offic.* 10. Quid loquar de contractibus cæteris, ac maxime de coemtione prædiorum vel transactionibus atque pactis? Non honestatis formulæ sunt, *dolum malum abesse?*

(2) Imo, ut non sit evicta, tenetur. *l.* 30. *in fin. supr. de act. empt.*

(3) Sensus est: Permutatio, locatio, aut emptio, non est: Nam in emptione alius est venditor ab emptore: ille pretium, hic rem accipit: ille pretium accipientis facit, hic rem non facit accipientis. In permutatione num id agitur, ut uterque emat? uterque estne emptor? si ita est, utriusque res fiet (nam in venditione emptor cogitur nummos facere accipientis:) atqui hoc absurdum est: non est igitur emptio. Quid? in permutatione num id agitur, ut res ab utroque detur loco mercedis? nullo modo: nam ubi datur merces, res in ejus vicem accipitur: in permutatione vero uterque rem dat. Igitur permutatio non est locatio.

(4) Potest discerni, quod eorum sit merx etc. *Hal.*

(5) Ex causa permutationis.

(6) Vid. *l.* 1. *C. h. t.*

(7) Permutatio a venditione quoque distat in *ipsa actione danda:* Nam evicta re vendita actio ex empto datur: permutata re evicta, datur actio in factum præscriptis verbis.

(8) *Sexta* differentia emptionis et permutationis sumpta *a causa efficiente:* venditio solo consensu perficitur et parit actionem: permutatio re perficitur, neque parit actionem ante rem traditam.

(9) *Septima* permutationis a venditione differentia: venditio, contractus est nominatus: permutatio, innominatus.

(10) Aliena res permutari non potest, *ut hic.* adde quæ scripsi ad *l. rem alienam.* 28. *supr. de contr. empt.*

(11) Id est, neutrius ex parte.

(12) Nota: re ab uno tradita ex causa permutationis, licere ei, qui non dedit, pœnitere. *ut hic.* ex simplici placito permutationis nulla re secuta nullam dari actionem. *l.* 3. *l.* 4. *C. h. t.* Ex placito permutationis vestito stipulatione, etiam nulla re secuta actionem nasci, *d. l.* 3. *l.* 4. *l.* 7. *C. eod.* eoque puto referendam *l.* 7. §. 2. *Supr. de pactis.* in qua dicitur nasci civilis obligatio, quoties rem tibi dedi, ut aliam dares. Plus igitur est subjecta contractui permutationis stipulatio, quam partis subsecutæ traditio. Hinc dici solet, contractus innominatos stipulationis subjectione vim nominatorum consequi: ab uno contrahentium facta rei traditio non facit permutationem nominatum esse contractum: subsecuta inter utrosque stipulatio, secus. In innominatis pœnitere licet altero invito, *ut hic.* in nominatis non permittitur. *d. l.* 3. *et* 7. *C. eod.*

(13) *Octava* differentia permutationis a venditione hæc est. In permutatione si rem tuam accepi, et meam invicem tibi non dedi, non potes me invitum cogere, ut contractum impleam, quia pœnitere possum: sed ut rem tuam restituam tibi, condictione tantum uti potes, *ut hic.* At in venditione qui rem dedit vel pretium, datum repetere non potest, sed in id agere debet, ut contractus impleatur, *l. incivile.* 12. *C. de rei vind.* nec enim habet locum condictio ob causam in contractibus nominatis, *l. ult. supr. de condict. caus. dat.* *Nona* hæc differentia a quibusdam adfertur, in venditione venditorem non transferre dominium, nisi vel pretium receperit, vel satisfactum ei fuerit, vel fidem habuerit de pretio: In permutatione dominium rei traditæ transferri in accipientem, etiamsi fides non sit ei habita rei in vicem ejus, quæ tradita est, accipiendæ: Accursius ita putat *hic.* et in *l.* 2. *et l. cum precibus. C. eod.* Qui tamen contrarium sentit in *l. cum proponas.* 4. *C. de dolo.* Quod postremum verius est: Nullo enim contractu dominium rei traditæ transfertur, nisi saltem fides habita sit.

(14) Hanc negationem expungit Hotomanus, 3. *obs.* 2. Goth. Ut scilicet conveniat cum *l.* 5. §. 1. *infr. de præscript. verb.* quæ pugnare videtur. Accursius intelligit, non, pro, non tantum: Basilica secundum *d. l.* 5. uni ex permutantibus electionem dant, utrum ad interesse agat, an, ut rem suam recipiat condictione, velit. Sed neutrum placet, potestque commodius salvari, si text. ad traditionem rei alienæ restringas, quam a permutatione constitui præcedenti §. negat Pedius. *S. L.*

(15) Est enim juris gentium, ut emptio, *argum. l.* 5. *supr. de justit. l.* 2. *C. eod. l.* 15. *infr. quibus ex causis in possession.* ab ea cœpit emptio, *l.* 1. *supr. de contrahend. empt.* non est tamen contractus nominatus, ut emptio. At enim dices, *permutationis* elegans esse vocabulum? Respondeo, emptionis vocabulum ita speciale esse, ut sc. ei negotio tantum inserviat, in quo res cum pretio permutatur: at permutationis vocabulum generis est saltem subalterni, cujus ambitu ipsa et emptio et locatio comprehenditur, in quibus cum re vel pretium, vel merces permutatur. Facit. ad *l.* 7. *supr. de pactis.* ideoque vox permutationis ad certam speciem non reducitur. Wesenb. *hic.* cum omnis pene contractus constet, veluti permutatione quadam: Quapropter Aristoteles dixit, medium arrogantiæ carere nomine: licet alio loco scribat veritatem esse medium arrogantiæ; propterea quod veritatis nomen latius patet: ita recte dicam, negotium *do, ut des*, carere nomine, licet *permutatio* appelletur, Cujac. *hic.* Corrasius. 1. *Miscellan.* 23. *num.* 4. ait permutationem dici posse nominatum contractum: a qua tamen opinione videtur recedere 2. *Miscellan.* 15. *in fin.* et merito: siquidem nominatis contractibus in *l.* 7. §. 1. *supr. de pactis.* relatis in §. 2. subjicitur permutatio, quæ in alium contractum non transire dicitur. Quorsum hæc pertineat quæstio, vide *l.* 1. *in fin. supr. eod.*

(16) Ut venditor servi, sanum, solutum furtis, ac noxis, non fugitivum denique præstare cogitur, ita qui permutat.

TIT. V.

DE (1) PRÆSCRIPTIS (2) VERBIS, ET IN FACTUM (3) ACTIONIBUS (4).

Si vulgaris actio cesset. 1. *De domino mercium, De magistro navis.* 2. *De re data pretii explorandi causa.*

1. PAPINIANUS lib. 8. Quæstionum.

NOnnunquam evenit, ut cessantibus judiciis proditis et vulgaribus (5) actionibus, cum proprium (6) nomen invenire non possumus, facile (7) descendemus (8) ad eas, quæ in factum appellantur. Sed, ne res exemplis egeat, paucis agam.

§. 1. Domino mercium in magistrum navis, si (9) sit incertum (10), utrum (11) navem conduxerit, an merces vehendas locaverit, civilem actionem in factum esse dandam, Labeo scribit.

§. 2. Item si quis pretii explorandi (12) gratia rem tradat, neque depositum (13), neque commodatum (14) erit: sed non exhibita fide, in factum (15) civilis subjicitur actio.

Si vulgaris actio cesset.

2. CELSUS lib. 8. Digestorum.

NAm (16) cum deficiant (17) vulgaria (18) atque usitata actionum nomina, præscriptis verbis agendum est:

De contractibus innominatis.

3. JULIANUS lib. 14. Digestorum.

IN quam (19) necesse est confugere, quotiens contractus existunt, quorum appellationes nullæ jure (20) civili proditæ sunt.

4. ULPIANUS lib. 30. ad Edictum.

NAtura (21) enim rerum conditum (22) est, ut plura sint negotia, quam (23) vocabula.

(1) *Libr. 4. C. 64.*

(2) Inventa est actio præscriptis verbis (quæ et *Incerti Civilis* dicitur, *l. 7. §. 2. in fin. supr. de pactis. Incerti* quia id, quod interest persequitur, cujus æstimatio incerta est, et arbitraria. Cujac. *C. eod. Civilis*, non quod nominatim sit prodita, sed quia ad exemplum civilium actionum comparata est: Nam *do, ut des*, emptioni: *do, ut facias*, locationi: *facio, ut facias*, mandato, commodato et precario proximum est: eaque ratione utilis dicitur, Cujac. ad *l. 7. supr. de pactis.*) propter controversias Jurisconsultorum certantium de nomine actionis. Nec enim possunt tolli eæ, aut evitari melius, quam si egeris sine nomine, secundum quod conventione præscriptum est, narrata conventione, narrato facto. Cujac. ad *l. 24. infr. eod. 8. ad Africanum.* Dicitur autem *præscriptis verbis*, quia datur ex conventione, uti scripta est, Cujac. *C. eod.* Item quod in ejus formula, quemadmodum se res haberet, describebatur, tum quæ contractus species esset, præscriptum reperiebatur. Alciat. 4. *disp. ult.* Denique præscriptis verbis actio est τῶν προγεγραμμένων συμφώνων, uti Græci interpretantur recte, quia ex conventionibus tantum datur, quæ sc. alio nomine non appellantur: similes tamen sunt civilibus, quæ suum nomen habent: Nihil est enim aliud actio præscriptis verbis, quam actio in factum civilis, quæ nascitur ex contractibus, qui non appellantur proprio nomine. Cujac. *hic.* aliter demonstrari non potest ea actio, quam si dicatur, agi secundum verba conventione præscripta. Cujac. *C. eod.* Verum Hotom. in sua de præscriptis verbis conjectura, ait, sibi videri, non *præscriptis*, sed *perscriptis verbis* legendum, vel ideo, quod veteres, pervulgatæ, solennes, usitatæ, ac legitimæ actiones notis tantum et syllabis designarentur, ut nimium in vulgus, ac præsertim iis, qui in foro versabantur, notæ: Notis præscribi solitas, constare ex eo, quod Cic. *pro Murena* Jurisconsultos exagitans, veriti, inquit, ne sine sua opera lege posset agi, notas quasdam composuerunt: Item constare ex *l. 1. C. de formulis.* has aucupationes syllabarum, et juris formulas tolli: Legi apud Manilium in *Astronomicis* illis versibus: *Hic etiam legis titulos et condita jura Noverit, atque notis levibus pendentia jura:* Earum notarum reliquias esse in Pauli Diaconi, et Valerii Probi libellis: apud hunc autem, inter veteres hanc personalis actionis formulam referri, *A. T. M. D. O.* id est, *aio te mihi dare oportere:* De notis caput esse apud Isidorum 22. *c.* 1. earum quoque fieri mentionem in *Novell. 47. cap.* 2. Has autem actiones, de quibus hoc titulo agitur, ideo *perscriptis verbis* appellari, quod plenis, et integris verbis perscriberentur, non certa, aut compendiosa formula, ut illæ antiquæ, sed diserte, plene, ac dilucide: et, ut Theophilus dicere solet, διηγηματικῶς, factum, conventionem, negotium, rem gestam exprimebant. *hæc Hotom.*

(3) Cur in *factum* dicuntur actiones? quia quod certo et peculiari nomine non possunt exprimere negotium, id rei gestæ enarratione declarant, citra formulam, aut solennitatem ullam. *l. 6. in fin. C. de transact.* Cujac. *hic.* Factum res gesta vocatur in *l. 6. C. de transact.* a Constantino sic definitur, τὸ κεφάλαιον καὶ τὸ τῆς ὑποθέσεως ἀποτέλεσμα, Cuj. *ad l. 7. supr. de pactis.* qui hæc interim verba *in factum* ad Prætorias refert actiones, quæ non ex contractibus dantur, sicut *præscriptis verbis*, sed ex aliis causis *hoc tit.* Alii *in factum* interpretantur, quasi ex tali facto. Alii, *in factum*, quasi infectum et indefectum: quo nihil magis ridiculum proferri potuit vel possit.

(4) Sunt enim plures: Æstimatoria et ex permutatione, actiones, bonæ fidei sunt: cæteræ, de quibus hic agitur, stricti juris. Cujac. *hic.*

(5) Atque usitatis, *l. 23. Infr. eod.* de quibus in *l. 5. supr. de justitia. l. 7. §. 1. supr. de pactis.* quibus ob sui frequentiam inter homines et necessarium inter eos usum, formam et nomen facile Jurisperiti repererunt.

(6) Id est, speciale, non sunm, id est, generis. *d. §. 1.*

(7) Hinc consequitur, in factum actiones non esse judicia prodita, et vulgares actiones: hic enim opponuntur vulgaribus actionibus in factum actiones.

(8) Descendamus. *Hal.*

(9) Præscriptis verbis actio datur ex negotio gesto, quod certum est in contractum aliquem nominatum incidere: dubium est tamen in quem incidat, idque propter facti ipsius ambiguitatem. Interdum quoque datur ex negotio gesto, quod certum est cadere in contractum innominatum.

(10) Secus si certum sit. *l. 2. in pr. supr. de l. Rhod.*

(11) Merces magistro navis tradidi: Incertum est, an navem conduxerim, an vero merces vehendas locaverim. Quæritur quæ actio mihi competat? Neque ex conducto, neque ex locato, sed præscriptis verbis: quia dubitatur de facto ipso.

(12) Rem qui tradit pretii explorandi causa, neque deponit, neque commodat. Non deponit, quia non tradidit, ut res custodiretur: Non commodat, quia non tradidit, ut accipiens ea uteretur. vid. *l. 17. §. 4. infr. eod.* vid. Alciat. 5. *parerg.* 15. Igitur eo casu datur recte præscriptis verbis actio.

(13) Nec enim datur custodienda. *l. 1. supr. depositi.*

(14) Quia non datur utenda. *Jas.*

(15) Imo, mandatum videtur, si nihil aliud mando, quam ut inquiras, quanti possit vendi res, quæ datur vendenda. *Jas.*

(16) Martinus putabat, commodati, et depositi actiones cumulari posse, falso: sunt enim contrariæ: nam in commodato usus est, qui non est in deposito. Ac præterea dicitur hic recurrendum ad præscriptis verbis actiones, quoties dubitatur de actione.

(17) Cum deficiunt. *Hal.*

(18) Id est, propria. *l. 7. §. 1. supr. de pactis.*

(19) Ad quam. *Hal.*

(20) I. e. a legislatoribus. An ob hujusmodi contractuum raritatem, ut vult Hotomanus? an potius quod varii sint et late pateant ac in mille rerum circumstantias singulis horis varientur, quo denique non tam prægnantem præcisamve causam in se continere videantur, ut ad necessitatem exequendi trahendi sint, ut impossibile sit eos speciali nomine designare, certave forma comprehendere, ut vult Oldend. *in suo actionum tractatu?*

(21) Arist. 2. *Eth.* 7. Cic. *pro Cæcinna.*

(22) Inductum est.

(23) Cic. 3. *de Finib. in pr.* Græcis magis tamen nobis verparienda sunt, imponendaque nova novis rebus nomina. *et post*, omni arte, cujus usus vulgaris communisque non sit, multa novitas nominum est.

De contractu , manumisi , ut manumittas. De quatuor contractibus innominatis. 1. Do, ut des. 2. Do, ut facias. 3. Facio, ut des. 4. Facio, ut facias. 5. *Manumisi , ut manumittas.*

5. PAULUS lib. 5. Quæstionum.

NAturalis meus filius servit (1) tibi , et tuus filius mihi : convenit inter nos , *ut et tu meum manumitteres et ego tuum :* ego manumisi : tu non manumisisti : qua actione mihi tencris , quæsitum est (2). In hac quæstione totius ob rem (3) dati tractatus inspici potest : qui in his competit speciebus. Aut enim *do* (4) *tibi , ut des :* aut *do , ut fa ias ,* aut *facio , ut des :* aut *facio , ut facias :* In quibus quæritur , quæ obligatio nascatur.

§. 1. Et si quidem *pecuniam* (5) *dem* (6) , *ut rem accipiam* (7) , emptio et venditio (8) est (9) : sin autem (10) *rem do , ut rem* (11) *accipiam* , quia non (12) placet permutationem rerum emptionem esse, dubium non est , nasci civilem (13) obligationem : in qua actione id veniet , non (14) ut reddas , quod acceperis , sed *ut* (15) *damneris mihi , quanti interest mea , illud , de quo convenit , accipere :* vel (16) , si meum recipere velim , repetatur quod datum est , quasi ob rem (17) datum , re non secuta. † Sed si *scyphos tibi dedi , ut Stichum mihi dares* , periculo meo Stichus erit (18) : ac tu dumtaxat culpam præstare debes. [Explicitus est articulus ille , *do , ut des.*]

§. 2. At *cum do , ut fa ias* (19) , si tale sit factum , quod (20) locari solet , puta *ut tabulam pingas* pecunia data , locatio erit : sicut superiore casu emptio : si res , non erit locatio , sed nascetur vel civilis actio in hoc , quod mea interest , vel ad repetendum condictio. † Quod si tale (21) est factum , quod locari non possit , puta *ut servum manumittas* , sive certum tempus adjectum est , intra quod manumittatur , idque cum potuisset manumitti , vivo servo transierit, sive finitum non fuit , et tantum temporis consumptum sit , ut potuerit debueritque manumitti, condici ei potest , vel præscriptis verbis agi. Quod his , quæ diximus, convenit. † Sed si dedi tibi servum , *ut servum tuum manumitteres* , et manumisisti, et is, quem dedi , evictus est : si sciens dedi , de dolo in me dandam actionem Julianus scribit : si ignorans , in factum civilem (22).

§. 3. Quod *si faciam ut des* (23) , et posteaquam feci, cesses dare , nulla erit civilis actio , et ideo de (24) dolo dabitur.

§. 4. Sed, *si facio , ut facias*, hæc species tractatus (25) plures recipit. † Nam si pacti sumus, *ut tu a meo debitore*

(1) Potest enim filius meus naturalis non tibi tantum , sed et mihi servire : possum etiam stipulari , ut cum manumittas, *ut hic. et l. 2. C. si mancip. ita fuer. alien.* Goth. Vide Mudæum *ad l. cum manu sata. §. nemo. n. 3. de contr. empt.* Loriot. *de pact. axiomat.* 113. scripsit et Menesius ad hanc legem. *Mod*

(2) Dic præscriptis verbis actionem dari in id , quod mea interesse potest , qui servum manumisi , *ut in fin. infr. eod.* vel ut manumittas servum tuum , quia meum manumisi , *l. 9. infr. eod.* vel ad id , quod mea interest , servum a te non manumitti. §. 1. *ibi quanti interest mea. infr. eod.*

(3) Dationem vel factum.

(4) *l. 7. §. 2. supr. de pact. l.* 33. §. 2. *infr. de donat.*

(5) Certam sc. et numeratam.

(6) V. Forcatulus *dialog.* 49. *n.* 3. 5. Gilbertus Regius *lib.* 2. ἐναντιοφανῶν *cap.* 10. Corasius *lib.* 3. *miscellan. cap.* 39. Molinæus *ad rubr. de verb. oblig. n.* 82. et *in labyrintho de dividuis et individ. in princ. num.* 23. Mod.

(7) Hoc casu præcise non cogeris dominium transferre , *l.* 11. §. 1. *supr. de act. empt.* secus si pecuniam dedi , *ut rem dares :* nam *dare* est dominium transferre.

(8) Cur ? pecuniam dedi , ut rem traderes. §. 2. *vers. sicut. infr. eod.*

(9) Imo non est venditio , aut emptio , sed obligatio ob rem datam causa non secuta. *l. ult. supr. de condict. causa data.* Sed ibi dedi pecuniam , non ut pretium , sed ut officium : adde Forcatulum , *c.* 19. *Necyomant.*

(10) In articulo dandi has differentias observa. Do interdum pecuniam , ut rem accipiam. *h.* §. interdum rem do , ut rem inanimatam accipiam , *ut hic.* vel ut scyphum accipiam. *vers. sed si.*

(11) Aliam ab homine , ut hæc species differat a *versic. Sed si Scyphos.*

(12) Jurisconsultis. vid. *l.* 1. §. 1. *supr. de contr. empt. l.* 1. *supr. de rer. permut.*

(13) Præscriptis verbis , quam *nativam* dixeris, ut hinc colligitur, licet alibi *dativa* dicatur. *l.* 1. *supr. tit. prox.*

(14) Id est , non cogor præcise agere , ut tu mihi reddas rem , quam a me accepisti : quia possum agere in id , quod mea interest , si velim. Cæterum si velim datum recipere , id condicere sane potero. *vers. vel si meum.*

(15) Innominatis in contractibus id , quod interest , succedit loco dandæ rei , *ut hic. et* §. 2. *et.* §. 5. *infr.* In nominatis non item : cogitur enim rem præcise dare , aut si id non possit , æstimationem præstare. Alberic. *l.* 23. *supr. de const. t. pecun. l.* 75. *in fin. infr. de verb. oblig. l.* 9. *in fin. infr. eod.*

(16) Possum igitur eligere , utrum datum condicam , an vero in id , quod interest mea , agam , *ut supr.*

(17) Ut rem acciperem.

(18) Imo , periculo meo non erit , sed tuo , qui dominus rei fuisti. *l. ult. supr. de condict. causa data.* Erit quidem meo periculo , ut rem non petam , *ut hic.* non tamen , ut datum amittam. *d. l. ult.* adde Coras. 2. *Misc.* 9.

(19) V. Forcatulus *dialog.* 97. *n.* 5. Coras. *lib.* 2. *misc. c.* 11. Loriottus *de eo quod interest. axiom.* 76. Idem *de pactis. axiom.* 127. 135. 140. Labittus *in usu Indicis sui fol.* 23. Bellonus *supputat. lib.* 1. *cap.* 6. Alciat. *lib.* 5. *paradox. c.* 7. Duarenus denique *ad tit. de pact. fol.* 27. Mod.

(20) Factorum quædam locari possunt , quædam non. adde quæ scripsi ad *l.* 2. *de rer. permut.*

(21) *Pingere* tabulam , factum est , quod locari solet , *in princ. supr. eod.* servum manumittere factum est , quod locari non potest , *ut hic.* Priori casu nominatus , locatio scil. altero , innominatus contractus est. Quæritur , quibus indiciis facta locabilia ab his, quæ locari non possunt , discernamus ? An ex modo contractus , ut vult Accursius ? an ex modo implendi , ut qui Ultramontani nuncupantur , existimant , vid. Bald. et Alberic. *hic ?* an consuetudine , id est , quod persona solita sit locare operas , ut putat Bart. ad *l.* 5. *in pr. n.* 23. *supr. de condict. causa data ?* an vero , quod ex eo opere potest sequi emolumentum pecuniarium , ut vult Jason. *hic. n.* 2. *in fin ?*

(22) Imo , Julianus scripsit in factum actionem a Prætore dandam , non incerti civilem , id est , præscriptis verbis , quo nomine a Mauriciano reprehenditur , *l.* 7. §. 2. *Supr. de pact.* Cujac. ad *d. l.* 7. monet hanc vocem *civilem* imperite hic a Triboniano adjici. Nam si in ignorantem detur actio in factum civilis , *ut hic.* hæc eadem in seieniem danda est , non de dolo : quod hic tamen dicitur : Et e contra , si in scientem de dolo datur, ergo et in ignorantem prætoria. Hanc itaque vocem Tribonianus ex nota Mauriciani adscripsit, quomodo et nota Marcelli Juliano in *Novell.* 87. Pauli Labeoni, *l.* 2. §. 9. *in fin. infr. de aqua et aquæ pluviæ.* Ulpiani Marcello, *l. pen. infr. de jure codicil.* adscribitur. Govean. 2. *var.* 27. merito conqueritur improbatam Juliani sententiam in *d. l.* 7. in hoc paragrapho poni. Id tamen sæpius factum a Triboniano notat. In duobus itaque dic Julianum errasse , qui doli actionem sic dedit , cum tamen alia possit dari, et qui dandam a prætore censuit , cum tamen ipso jure civili per se competat. *d.* §. 2.

(23) V. Corrasius *lib.* 2. *miscellan. cap.* 10. Goveanus *lib.* 2. *variar. lect. cap.* 28. Forcatulus *in Cupidine Jurisperito c.* 3. Loriotus *de pact. axiom.* 145. Oroscius *ad l. Juris gentium.* §. *et ideo puto. circa finem. supr. de pact.* Anton. Contius *lib.* 1. *subsecivarum disputat. cap.* 13. Mod.

(24) Vide *l.* 4. *C. de dolo.*

(25) *Tractatus* , membra , quæstiones.

Carthagine exigas (1), *ego a tuo Roma*: vel, *ut tu in meo, ego in tuo solo ædificem*, et ego ædificavi et tu cessas: in priorem speciem mandatum (2) quodammodo intervenisse videtur: sine quo (3) exigi pecunia alieno nomine non potest: quamvis (4) enim et impendia sequantur, tamen mutuum (5) officium præstamus: et potest mandatum (6) ex pacto etiam naturam suam excedere.

† Possum enim tibi mandare, *ut et custodiam mihi præstes, et non plus impendas in exigendo, quam decem*: Et si (7) eandem quantitatem impenderemus (8), nulla dubitatio est: Sin autem alter fecit, ut et hic mandatum intervenisse videatur, quasi refundamus invicem impensas: neque enim de re tua tibi mando. Sed tutius (9) erit, et in insulis fabricandis et in debitoribus exigendis, præscriptis verbis dari actionem: quæ actio similis (10) erit mandati actioni: quemadmodum in superioribus casibus, locationi et emptioni.

§. 5. Si ergo hæc sunt, ubi de faciendo ab utroque convenit, et in proposita quæstione idem dici potest: et necessario sequitur, ut ejus fiat condemnatio quanti interest mea, servum habere, quem manumisi. An deducendum erit, quod libertum habeo? Sed hoc non (11) potest æstimari.

Vendo, ut reficias.

6. NERATIUS lib. 1. Responsorum.

INsulam hoc modo, *ut aliam* [*insulam*] *reficeres*, vendidi (12): Respondit (13), nullam (14) esse venditionem: sed civili intentione incerti agendum [est].

Do, ut manumittas.

7. PAPINIANUS lib. 2. Quæstionum.

SI tibi decem dedero, *ut Stichum manumittas*, et cessaveris, confestim agam præscriptis (15) verbis, ut solvas, quanti (16) mea interest: aut, si nihil interest, condicam tibi, ut decem reddas.

De servo, qui quæstionis habendæ causa æstimatus datus est.

8. IDEM lib. 27. Quæstionum.

SI dominus servum, cum furto (17) argueretur, quæstionis (18) habendæ (19) causa æstimatum (20) dedisset, neque de eo compertum fuisset, et is non redderetur, eo nomine civiliter agi posse, licet aliquo (21) casu servum retenturus esset, qui traditum (22) accepisset. Potest (23) enim retinere servum sive dominus pro eo pecuniam elegisset, sive in admisso (24) deprehensus fuisset: tunc enim [et] datam (25) æstimationem reddi a domino oportere. Sed quæsitum est, qua actione (26) pecunia, si eam dominus elegisset, peti posset? Dixi, tametsi quod inter eos ageretur, verbis quoque stipulationis conclusum non fuisset, si tamen lex contractus non lateret, præscriptis verbis incerti et hic agi posse: nec videri (27) nudum pactum intervenisse, quotiens (28) certa lege dari probaretur.

(1) Pactum hoc, *ut a debitore meo Carthagine exigas, ego a tuo Romæ*, estne facio, ut facias? An potius mandatum? Mandatum dixeris, quoniam neuter nostrum mutuo nomine exigere pecuniam potest sine mandato. *vers. in priorem. infr. eod.* Atqui in hac specie qui exigit nomen, suis impensis exigit; mandatarius autem impensis mandatoris. *l. idemque.* 10. §. *idem Labeo.* 9. *Supr. mandati. l. qui proprie.* 46. §. *litis. supr. de procur.* Dici potest, neque eo mandatum mutare suam naturam, licet pacto possit naturam suam excedere. *l.* 1. §. *si convenerit. l. Lucius.* 27. *supr. depositi.* Quid juris sit? tutius est in hoc negotio ita perplexo dare actionem præscriptis verbis. *vers. sed tutius. infr. eod.*

(2) Contractus innominatus habet vim mandati, Bald. apud Jas. *hic. n.* 8.

(3) Mandato sc. in quo domini voluntas continetur. *l.* 39. *supr. de negot.*

(4) Id est, quamvis hic casus non mere gratuitum officium contineat (nam qui hic exigunt, suis impensis nomen exigunt: quod non est in mandato) cum tamen sit quasi mandatum, procuratori ex eo agenti non poterit, quod non sit procurator, opponi. vid. Jas. *hic. n.* 2. et Curt. junior. *hic. n.* 11.

(5) Mutuum officium qui præstant, commodatarii sunt, id est, mutuum mandatum suscipiunt.

(6) Mandatum potest ex pacto naturam suam excedere. Quomodo? possum tibi mandare, ut custodiam mihi præstes, ubi custodiam non debebas. *l. qui mercedem.* 40. *supr. locati.*

(7) Locus est meo judicio corruptus, cujus vim etsi sentio, ulcus tamen sanare non possim.

(8) Impenderimus. *Hal.*

(9) Quoties dubium est, an sit contractus nominatus, ratione dubii recurrimus ad innominatum. Jas. *hic. n.* 3. facit *l.* 24. *circa fin. infr. eod.*

(10) Contractus innominati assumunt naturam contractus nominati, cui assimilantur, Jas. *hic. num.* 4.

(11) Patronatus qui jus habet, non dicitur habere jus æstimabile, nec per hoc dicitur factus locupletior. Jas. *hic. n.* 1. Eorum enim, quæ sunt inæstimabilia, qualia sunt libertas, potestas patria, dominica, jus patronatus, necessitudinis ratio non habetur in judiciis: quia et haberetur frustra. Cujus enim ratio non est, nec iniri potest: nec enim alia ratione actio ingrati jure civili prodita non est, quam quod difficilis æstimatio ejus sit. Quemadmodum enim judex inibit æstimationem? verba sunt Senecæ docentis non posse dari actionem ingrati. Et in *l.* 41. *in pr. supr. ad. l. Aquil* Marcellus, deletis tabulis testamenti testatori non dari actionem injuriæ: quemadmodum enim, inquit, æstimatio inibitur? Cujac. 8. *ad Afric. in explicatione l.* 30. *de act. empt.*

(12) Talis conventio, proprie non est venditio, quia consistit sine pretio.

(13) Si contractui locationis inseritur verbum, *vendo*, non mutatur natura contractus, *ut hic.* Ita error in nomine contractus, vel falsa denominatio contractus non vitiat contractum. Jas. *hic.* Goth. Pro intellectu hujus legis v. Bart. *in l. si quis ante. infr. de acq. vel amitt. poss.* Jason. in *l. qui Romæ. num.* 27. *infr. de verb. oblig.* Ans.

(14) Cur nulla est venditio? quia hic nulla pretii mentio ac numeratio: sed insula data est, ut alia reficeretur. Cæterum ubi pretium deest, ibi venditio dici fingive non potest. *l.* 2. *C. de contr. empt.* Itaque fuerit hic contractus innominatus, do ut facias: rejecto e contractu venditionis verbo, tanquam inutili.

(15) Præscriptis verbis actio in eum, qui, cum in id tamen pecuniam accepisset, servum non manumisit, datur in id, quod interest, si intersit ejus, qui dedit, servum manumitti: si non intersit, datur condictio ob causam.

(16) *l.* 5. *in fin. supr. eod.*

(17) *Al.* furti, vel de furto.

(18) *l.* 15. *supr. de cond. causa data.*

(19) Præscriptis verbis actio datur ex contractu, do ut facias.

(20) Servi quoties dabantur quæstionis habendæ causa, dabantur æstimati.

(21) De quo dic *ut infr. eod.*

(22) *Traditum* hic appellat, quod paulo ante *datum* dixit: unde Forcatulus colligit, 49. *Necyomant.* 4. pro subjecta materia verbum *dare* sumi pro *tradere*, quod adversus Alciatum 2. *Paradox* 9. notat.

(23) Hoc enim casu intelligitur agi, ut non reddatur servus quæstionis habendæ causa datus, si convictus sit.

(24) Admissum est flagitium.

(25) Quid, si *pactam æstimationem*, vel *dictam æstimationem* legamus? nam hic agitur de servo, qui æstimatus datus est habendæ quæstionis causa.

(26) Ad id repetendum, quod est datum, vel ejus æstimationem competit actio præscriptis verbis, quando hoc pactum est. *Bart.*

(27) Pactum appositum juxta traditionem rei, non est nudum velatur enim traditionis cohærentia. *Jas.* adde *l.* 48. *supr. de pactis* vel ita, præscriptis verbis actio datur, ut fiat, quod convenit in pacto incontinenti adjecto.

(28) *l.* 6. *C. de rer. permut.*

Accepto tuli, ut deleges.

9. Idem lib. 11. Responsorum.

OB (1) eam causam accepto (2) liberatus, *ut nomen Titii debitoris delegaret*, si fidem contractus non impleat, incerti (3) actione tenebitur: Itaque judicis officio non vetus obligatio restaurabitur (4), sed promissa (5) præstabitur, aut condemnatio sequetur.

De usufructu et cautione omissa.

10. Javolenus lib. 13. Epistolarum.

PArtis tertiæ (6) usumfructum legavit: heredis bona ab ejus creditoribus distracta sunt: et pecuniam, quæ ex æstimatione partis tertiæ fiebat, mulier accepit fruendi causa: et per ignorantiam stipulatio (7) prætermissa (8) est: Quæro, an ab herede mulieris pecunia, quæ fruendi causa data est, repeti possit, et qua actione? Respondi, in (9) factum actionem dari debere.

Quibus casibus dantur actiones in factum.

11. Pomponius lib. 39. ad Quintum Mucium.

QUia (10) actionum non plenus numerus esset, ideo plerumque actiones in factum desiderantur. Sed et eas actiones, quæ legibus proditæ sunt, si lex justa ac necessaria sit, supplet Prætor in eo, quod legi deest: Quod facit in lege Aquilia (11), reddendo actiones in factum accommodatas legi Aquiliæ: idque utilitas ejus legis exigit.

De transcriptione rei venditæ.

12. Proculus lib. 11. Epistolarum.

SI vir (12) uxori suæ fundos vendidit, et in venditione comprehensum est, convenisse (13) inter eos, *si ea nupta ei esse desisset, ut eos fundos, si (14) ipse vellet, eodem pretio mulier transcriberet (15) viro*, in factum existimo judicium esse reddendum: idque et in aliis personis observandum.

De re data, ut certo pretio venditur et superfluum venditor lucretur. 1. De area data, ut ædificetur. De puero docendo vel nutriendo. De pecore pascendo.

13. Ulpianus lib. 30. ad Sabinum.

SI tibi rem vendendam certo pretio dedissem, *ut, quo pluris vendidisses, tibi haberes*, placet, neque (16) mandati (17), neque pro socio esse actionem: sed in factum, quasi alio negotio gesto: quia et mandata gratuita esse debent; et societas non videtur contracta in eo, qui te non admisit socium distractionis, sed sibi certum pretium excepit.

§. 1. Julianus [lib. XI. Digestorum] scribit. Si tibi areæ (18) meæ dominium (19) dedero, *ut insula ædificata partem mihi reddas*, neque emptionem esse, quia pretii loco partem rei meæ recipio: neque mandatum, quia non est gratuitum (20): neque societatem, quia nemo societatem contrahendo rei suæ dominus esse desinit (21). † Sed *si puerum docendum*, vel *pecus* (22) *pascendum* tibi dedero, vel *puerum nutriendum, ita ut, si post certos annos venisset, pretium inter nos communicaretur*, abhorrere hæc ab area; eo quod hic dominus esse non desinit, qui prius fuit: competit igitur pro socio (23) actio. † Sed si forte puerum dominii tui fecero, idem se, quod in area, dicturum: quia dominium desinit ad primum dominum pertinere. Quid ergo est? in (24) factum putat actionem Julianus dandam [id est, præscriptis verbis.] Ergo si quis areæ dominium non transtulerit, sed passus sit te sic ædificare, ut communicaretur vel ipsa, vel pretium, erit societas. Idemque, et si partis areæ dominium transtulerit, partis non, et eadem lege ædificare passus sit.

(1) Præscriptis verbis actio datur ex contractu, *facio ut facias*, ut fiat, quod convenit.

(2) Si tibi accepto tuli decem, ut mihi debitorem tuum delegares, nec deleges, hac actione teneberis.

(3) *Incerti actio* dicitur, quæ datur ad factum. *l.* 16. *infr. eod.*

(4) Imo vetus restauratur, cum ex ea datum condici possit. *l.* 4. *supr. de condict. causa data.*

(5) Hac actione non tantum id, quod interest, sed promissa servari, petere possumus.

(6) Dixi ad *l.* 4. *C. quando dies legatorum.*

(7) Cautio interponitur ab usufructuario rei, quæ usu consumitur, de quantitate eadem restituenda, finito usufructu. *supr. de usufruct. earum rerum.*

(8) Pecunia data ad fruendum, omissa cautione finito usufructu repetitur per actionem in factum. vid. *l.* 5. §. 1. *supr. de usufruct. earum rerum.*

(9) Cur in factum? quia heres testatoris ab herede fructuariæ eam pecuniam fructuariam repetit, quam non ipse, sed creditores hereditarii ipsi fructuariæ numerarunt: Nam si ipsa pecunia fuisset ipsi fructuariæ ab herede testatoris numerata, eam repeteret finito usufructu, certi condictione generali, vel sine causa. *l. hoc Senatusconsultum.* 5. *supr. de usufr. ear. rerum.*

(10) *Actiones in factum subsidiariæ* ob eam causam inventæ sunt a Prætore, quod æquum esset actionem dari, non quod ulla actio prodita erat: sed et inventæ ad supplenda Prætorum edicta, et leges civiles, quibus minus commode cuique prospicitur, ut in hoc exemplo: Aquilia actio directa datur in eum, qui suo corpore in corpus alterius damnum dedit: Quoties non corpore in corpus, vel corpore in non corpus damnum datur, nulla Aquilia comparata est. Ea res movit Prætorem, ut in hac specie daret in factum actionem loco actionis legis Aquiliæ, *ut hic.*

(11) Ubi lex Aquilia deficit, jus suppletur per actionem in factum. Bart. adde §. *fin. Inst. de l. Aquil.* In factum ex lege Aquilia datur, cum nec oratio, nec sententia legis convenit, hoc est, cum neque damnum, vel corpore, vel corpori datum fuit. *d.* §. *ult. l.* 33. *in fi. l.* 53. *supr. ad l. Aquil.*

(12) Vendere vir uxori potest, valet inter virum et uxorem venditio. vide quæ scripsi ad *l.* 31. §. 3. *infr. de donat. inter virum.*

(13) Ex pacto de retrovendendo apposito in venditione non tantum potest agi actione innominata præscriptis verbis, *ut hic.* sed ex vendito actione informata ex pacto. *l.* 6. *supr. de rescindenda vendit. l.* 2. *C. de pactis inter empt.*

(14) Aut si pretium offerret. *l.* 2. *C. de pactis inter empt.* Ita plerunque venditores stipulabantur ab emptore, ut nulli alii, quam ipsi venditori revenderent. *l. qui fundum.* 40. *supr. de contr. empt. l. si sterilis.* 21. §. *si tibi.* 4. *supr. de act. empt.*

(15) Præscriptis verbis innominata actione agi potest ex pacto retrovendendi, venditioni adjecto, *ut hic.* quinimo ex vendito actione pacto informata agi etiam potest. *l.* 2. *C. de pactis conventis. l. si convenit.* 6. *supr. de rescindenda. l. sed Celsus.* 6. §. 1. *supr. de contrah. empt.*

(16) Qui rem accipit certo pretio vendendam, ut quo pluris vendiderit, id sibi habeat, neque mandati, neque pro socio obligatur: Non mandati, quia mandatum gratuitum esse debet, hic autem lucrum sentit: Non pro socio, quia in lucro, quod facit, nullum habet socium. Quid igitur? in factum actione tenebitur.

(17) Adde *l.* 5. §. 4. *supr. eod. et* §. 1. *infr. eod.*

(18) Areæ meæ tibi dominium dedi, ut insula ædificata partem mihi reddas: estne emptio? non est, quia pretii loco partem rei meæ recipio.

(19) Aliud erit, si non dominium dedi, sed vendidi, ut in *l.* 6. §. 2. *supr. de act. empt.*

(20) Tale est autem mandatum. *l.* 1. §. 4. *supr. mandati.*

(21) Partem tamen communicat socio. *l.* 1. §. 1. *supr. pro socio.*

(22) Ut *l.* 8. *C. de pactis.*

(23) Cum is, qui acceperit pecora partiaria, pascenda acceperit. *d. l.* 1. §. 1.

(24) Sensus est: Si res ad meliorandum ita datur, ut translato ejus integro dominio ea postea dividatur, præscriptis verbis: si, ut pars tantum transferretur, actum est, pro socio erit actio. *Bart.*

De mercibus alienis in mare projectis. 1. *Si servus spoliatus frigore moriatur.* 2. *De calice argenteo in profundum abjecto non lucri, sed damni causa.* 3. *De glande ex arbore in alterius fundum cadente, eamque depascendi causa immisso pecore.*

14. IDEM lib. 41. ad Sabinum.

QUi servandarum mercium [suarum] causa alienas merces in mare projecit, nulla (1) tenetur actione; [sed] si sine (2) causa id fecisset, in factum: si dolo, de dolo [tenetur.]

§. 1. Sed et si (3) servum quis alienum spoliaverit, isque frigore (4) mortuus sit, de vestimentis quidem furti agi poterit, de servo vero in (5) factum [agendum,] criminali (6) pœna adversus eum servata.

§. 2. Sed (7) et si calicem argenteum quis alienum in profundum (8) abjecerit, damni dandi causa, non lucri faciendi, Pomponius lib. XVII. ad Sabinum scripsit, neque furti, neque damni injuriæ actionem esse: in (9) factum tamen agendum.

§. 3. Si glans (10) ex arbore tua in meum fundum cadat, eamque ego immisso pecore depascam, Aristo scribit, non sibi occurrere legitimam actionem (11), qua experiri possim: nam neque ex lege (12) duodecim tabularum *de pastu pecoris*, quia non in tuo (13) pascitur; neque de pauperie, neque de damni injuria (14) agi posse: in factum (15) itaque erit agendum.

De indicio servi fugitivi.

15. IDEM lib. 42. ad Sabinum.

SOlent (16), qui noverunt servos fugitivos alicubi celari, indicare eos dominis, ubi celentur: quæ (17) res non facit eos fures: Solent etiam mercedem (18) hujus rei accipere et sic indicare: nec videtur illicitum esse hoc, quod datur: Quare qui accepit, quia ob causam accepit, nec improbam causam, non timet condictionem: Quod si solutum quidem nihil est, sed pactio intercessit ob [indicium] hoc est, *ut si* (19) *indicasset, apprehensusque esset fugitivus, certum aliquid daretur*, videamus, an possit agere? Et quidem conventio ista non est nuda, ut quis dicat, ex (20) pacto actionem non oriri, sed (21) habet in se negotium aliquod: ergo (22) civilis actio oriri potest, id (23) est, præscriptis verbis; nisi (24) si quis et in hac specie de (25) dolo actionem competere dicat, ubi (26) dolus aliquis arguatur.

De creta exempta et loco replendo. 1. *De satis in fundo alieno.*

16. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

PErmisisti (27) mihi cretam (28) eximere de agro tuo, *ita* (29) *ut eum locum, unde exemissem, replerem*: exemi (30), nec repleo (31): Quæsitum est, quam habeas actionem? Sed certum est, civilem actionem incerti (32) competere. Si autem vendidisti (33) cretam, ex vendito ages. Quod si post exemptionem cretæ replevero, nec patiaris me cretam tollere, tum agam ad exhibendum (34), quia mea (35) facta est, cum voluntate tua (36) exempta sit.

§. 1. Permisisti mihi, *ut sererem in fundo tuo et fructus tollerem*: sevi, nec pateris me fructus tollere: Nul-

(1) Imo, vel ex locato vel conducto. *l.* 2. *supr. de leg. Rhodia.*

(2) Præscriptis verbis tenetur, qui sine dolo suarum mercium servandarum causa meas in mare projicit: doli, si dolo.

(3) Servum tuum Titius spoliavit: servus frigore mortuus est: de vestimentis in duplum tibi actio in Titium est: de servo ipso dupli petitio: criminali quoque actione servata. *Synops. Basilic.* 19. *tit.* 10. *ex lib.* 20. *tit.* 4. *c.* 13. *in pr.*

(4) *Eclog.* 19. *titul.* περὶ ζημιούντων ἀνθρώπων τε, καὶ ἀλόγων ζώων etc.

(5) Cur in factum? Qui servum alienum spoliat, etsi is frigore postea moriatur, corpori quidem damnum datum est, non tamen corpore ipso damnum dedit: spoliavit quidem, at non illa spoliatio servum interfecit immediate, sed frigus. Ubi non corpore in corpus damnum datur, ibi, quia directa Aquilia non competit, in factum præscriptis verbis competit actio.

(6) Legis Corneliæ, de qua in *l.* 23. §. 9. *supr. ad l. Aquil.*

(7) Si vas alienum in profundum abjecero, non lucri faciendi causa, sed damni dandi domino in duplum teneor, non tamen furti in duplum actione vel Aquilia. *Synopsis eod. cap.* 13. *in medio.*

(8) *l.* 27. §. 21. *supr. ad l. Aquil.* adde *l.* 55. *in fin. infr. de adqu. rer. dom.*

(9) Cur in factum? Corpore in non corpus damnum datum est. Corpore calicem tuum in profundum abjeci: Corpus calicis nullum damnum recepit, sed tu, qui calicis es dominus. Aquilia autem directa non datur, ubi corpore in non corpus damnum datur. Itaque in factum hæc actio fuerit necessaria.

(10) Glans tua si cadit in fundum meum, eamque immisso pecore depasco, locus erit actioni in factum, non de pastu pecoris (quia non in agro tuo pavi) sed Aquiliæ. *Synops. eod. c.* 13 *in fin.*

(11) Imo eo casu ad exhibendum actio competit, teste Pomponio, Aristoni in eo dissimili. *l.* 9. §. 1. *supr. ad exhibendum.* Cur tam varie? ibi dolo, hic sine dolo. *Accurs.*

(12) Erat autem et actio de pastu ex lege 12. Tabul. adde Paul. 1. *sentent.* 15. §. 1.

(13) De pastu actio ex leg. 12. Tab. locum non habet, cum in meo glandem tuam pecore meo depasco. facit *l. ult. C. de l. Aquil.*

(14) Neque damni injuriæ, *Haloand.* Cur damni injuriæ? potuit enim glans immatura depasci. *l.* 27. §. 25. *supr. ad leg. Aquil.*

(15) Actione scil. eaque prætoria, non civili. Cujac. ad *l.* 7. *supr. de pactis.*

(16) Fures, ac fugitivos indicare nemo cogitur. Possis eorum indicandorum causa, pecuniam licite accipere: non autem, ut ne eos indices. vide Albericum *hic.* Goth. Adde Cont. *lib.* 1. *disput. cap.* 14. Donell. *ad hunc tit. cap.* 12. *et* 18. Ans.

(17) *Fur* non est, qui furem ita indicat: qui quod eo nomine accipit, ob causam non improbam accipit, condictionem non timet.

(18) Quæ *indicium* dicitur. *l.* 4. §. 4. *supr. de cond. ob turpem. l.* 1. *infr. de proxenet.* vide Cujac. 5. *observat.* 18. Contium 1. *subcesivar.* 13. 14.

(19) Contractum innominatum fieri per dictionem *si*, hinc colligit Baldus. adde *l. apud Labeon. infr. eod. l. si quis cum debitore.* 39. *supr. de jurejur. l. intra.* 41. *supr. de pactis.*

(20) Ex pacto nudo non oritur actio.

(21) *Nuda pactio* non est, quæ habet in se negotium aliquod.

(22) Actio non est dativa, sed nativa, quam negotium aliquod antecedit.

(23) Præscriptis verbis actio civilis est.

(24) Indicia promissa recte petuntur, vel actione doli, vel actione in factum prætoria, *ut hic.* Imo et ex stipulatu, si stipulatio intercesserit. adde Paul. 2. *sentent.* 31. §. 20.

(25) Doli actio locum toties habet, quoties dolus argui potest.

(26) Dolus autem hic arguitur, si vel dolo induxit dominum ad indicium promittendum, vel si ipsi servo fugæ, vel occultationis causa fuit.

(27) Præscriptis verbis actio competit adversus eum, qui cretæ eximendæ ex certo loco facultatem gratuito habuit, nec locum replevit: ex vendito, si vendita ea facultas fuit: ad exhibendum, adversus eum, qui non patitur eam tolli.

(28) Adde *l.* 34. *supr. de dolo. l.* 5. *infr. de donation.*

(29) Et sic dedisti, *ut facerem.*

(30) Aliud fuerit, si sumptum tantum feci necdum exemi, ut *l.* 34. *supr. de dolo.*

(31) V. Fernand. *ad l. pacta conventa. de contr. empt. col.* 2 *num.* 55. Forcatulus *in necyoman. jur. dialog.* 91. *num.* 5. Nonius *ad princ. Institut. de verbor. oblig. n.* 23. Mod.

(32) Incerti actio datur ad factum, *ut hic. et l.* 9. *supr. eod.*

(33) Hic plenus est contractus.

(34) Imo, nulla est alia, quam de dolo. *d. l.* 34.

(35) Facit *l.* 35. §. *ult. C. de donat.*

(36) Id est, quasi traditione. *d. l.* 6.

lam juris civilis actionem esse, Aristo ait, an in factum (1) dari debeat, deliberari posse: Sed erit de dolo.

De habitatione gratis data. 1. *De æstimatoria.* 2. *De re inspicienda.* 3. *Commodo, ut commodes.* 4. *De re ostendenda relicta.* 5. *De sponsione.*

17. Ulpianus lib. 28. ad Edictum.

Si gratuitam (2) tibi habitationem dedero, an commodati (3) agere possim? et Vivianus ait, posse. Sed est tutius (4), præscriptis verbis agere.

§. 1. Si (5) margarita tibi æstimata dedero, *ut aut eadem mihi adferres* (6), *aut pretium eorum*: deinde hæc perierint ante venditionem: cujus periculum sit? Et ait Labeo, quod et Pomponius scripsit, si quidem ego te venditor rogavi, meum esse periculum: si tu me, tuum: si neuter nostrum, sed duntaxat consensimus, teneri te hactenus (7), ut dolum et culpam mihi præstes. Actio autem ex hac causa utique erit præscriptis verbis.

§. 2. Papinianus lib. VIII. Quæstionum scripsit: Si rem tibi *inspiciendam* (8) dedi, et dicas (9) te perdidisse, ita demum mihi præscriptis verbis actio competit, si ignorem ubi sit? nam si mihi liqueat, apud te esse, furti (10) agere possum, vel condicere, vel ad exhibendum agere. Secundum (11) hæc, si cui inspiciendum dedi, sive (12) ipsius causa, sive utriusque, et dolum et culpam mihi præstandam esse dico, propter utilitatem, periculum non. Si vero mei duntaxat causa datum est, dolum solum: quia prope depositum hoc accedit.

§. 3. Si (13) cum unum bovem haberem et vicinus unum placuerit inter nos, *ut* (14) *per denos dies ego ei, et ille mihi bovem commodaremus, ut opus faceret*, et apud alterum bos periit, commodati non competit actio, quia non fuit gratuitum commodatum: verum præscriptis (15) verbis agendum est.

§. 4. Si cum mihi vestimenta venderes (16), rogavero *ut ea apud me relinquas, ut peritioribus ostenderem* (17); mox hæc perierint vi ignis, aut alia majore: periculum me minime præstaturum. Ex quo apparet, utique custodiam (18) ad me pertinere.

§. 5. Si (19) quis *sponsionis* (20) *causa* annulos acceperit, nec reddit victori, præscriptis verbis actio in eum competit. Nec enim recipienda est Sabini opinio (21), qui condici et furti agi ex hac causa putat. Quemadmodum (22) enim rei nomine, cujus neque possessionem, neque dominium victor habuit, aget furti? Plane si inhonesta (23) causa sponsionis fuit, sui annuli duntaxat repetitio erit.

De pecunia deposita, ut reducenti fugitivum detur.

18. Idem lib. 30. ad Edictum.

Si apud te pecuniam deposuerim, *ut dares Titio, si* (24) *fugitivum meum reduxisset*, nec dederis, quia non reduxit: si pecuniam mihi non reddas, melius est præscriptis verbis agere. Non enim ambo pecuniam ego et fugi-

(1) Ut patientiam præstes, ut patiaris fructus tollere: ad hanc actionem de dolo et ad patientiam præstandam, refer affines ejus actiones: nam si rem meam in tuo fundo positam congestam non patieris tollere, et actione ad exhibendum, *l.* 5. §. 3. *l.* 9. §. 1. *l.* 15. *supr. ad exhibend.* et interdicto de glande legenda, si de glande legenda agitur, *d. l.* 9. §. 1. *et l. un. Infr. de gland.* interdicto, de thesauro meo tollendo, *d. l.* 15. et confessoria de servitutibus, ut ire agere patiaris, utar, *l.* 15. *in fin. supr. de servitutib.*

(2) Gratuitam habitationem qui accipit, non commodati, sed præscriptis verbis actione convenitur, *ut hic.* Sic qui gratuitam habitationem occupat, non patitur in rebus suis invectis et illatis tacitam hypothecam, ut qui conducit. *l.* 5. *infr. in quibus causis pignus, vel hypoth.* Cur in factum actione hic convenitur, qui gratuitam habitationem accipit? an quia constat non habitantis commodo aut precibus datam esse, ut neque commodatum sit, aut precarium, sed concedentis, cujus intererat domum habitari, ut ne vacua, et deserta periret? *Goth.* Vide hic Bellon. *supputat. l.* 2. *cap.* 13. Ans. Adde Stephan. Forcatul. *necyo. dialog.* 46. *num.* 9. S. L.

(3) Potest enim habitatio commodari, *l.* 1. §. 1. *in fin. supr. commod.* et gratuito dari. *l.* 27. *infr. de don.*

(4) Sic recedit a sententia Juliani, ut hic casus sit contractus innominatus et merito: nam quoties dubitatur de intellectu alicujus legis, ille sensus est accipiendus, qui rubricæ illius tituli convenit. Vide alias præterea rationes apud Bellon. 2. *supput.* 13. *n.* 2. 3. 4. 5. Verum dic melius cum Forcatulo, 49. *necyomant. in fin.* Tutius hic dicit, quia dando habitationem non convenerat expresse, ut eandem mihi redderes: et ita concilia huic legi *l. ult. infr. eod.* Vel dic: dubium hic erat, utrum gratuita habitatio data fuisset ad certum usum vel incertum: ideoque præscriptis verbis datur: nam si constaret, ad certum usum datam fuisse, commodati competeret actio: ut et de precario, si ad incertum tempus. *Alberic.*

(5) Si tibi rem æstimatam dedero, ut eandem mihi referres, aut pretium ejus, et periit ante venditionem, actionem præscriptis verbis habeo. Et si quidem ego te rogavi, ut acciperes, meum est periculum: sin tu me rogasti, tuum: si neuter nostrum, dolum et culpam mihi præstas. *Synops. Basil.* 24. *tit.* 4. *c.* 15. 2. Harm. 2. §. 11.

(6) Sic alibi, eosdem scyphos, vel ejusdem ponderis argentum. *l. ult. infr. eod.*

(7) Imo æstimatio præcise periculum ejus facit, qui accipit, *l.* 1. *in fin. supr. de æstimat.* quid? Imo re æstimata accepta, ne quidem debetur periculum, nisi receptum fuerit. *l.* 5. §. 3. *supr. commodati.*

(8) Præscriptis verbis actione tenetur, qui recepit rem inspiciendam et eam culpa perdidit: quod si non perdidit, sed se perdidisse dixerit, furti, et condictione furtiva, et ad exhibendum tenetur.

(9) Non statim ei creditur, qui dicit se rem inspiciendam accepisse et eam perdidisse.

(10) *l.* 78. *infr. de furtis.*

(11) Traditione facta, recipientis gratia, levissima, dantis, dolus, et lata; utriusque, levis tantum culpa præstatur.

(12) Aliam distinctionem v. in *l.* 10. §. 1. *supr. commodati.* adde *l.* 23. *infr. eod.*

(13) §. 2. *Inst. de locat.*

(14) Si commodo, ut commodes, agitur præscriptis verbis. *Bar*

(15) Cur præscriptis verbis, non commodati? quia hinc inde res commodatæ, quod quoties accidit, gratuitum non est commodatum: ita, cum non sit verum commodatum, commodati non agitur, sed præscriptis verbis.

(16) *Venderes*, id est, vendere velles. Idem genus loquendi in jure sæpe occurrit. de quo dixi ad *l.* 3. §. 2. *infr. de injusto.*

(17) Pretii explorandi causa. *l.* 1. *in fin. supr. eod.*

(18) Custodiam qui præstat, levem culpam præstat, non levissimam. hoc ideo, quia pro custodia mercedem principaliter non recipit. alias secus. *l. qui mercedem.* 40. *supr. locati.*

(19) Præscriptis verbis actione tenetur, qui rem recepit, ut alteri restitueret in certum temporis eventum; tenetur, inquam, post tempus completum nisi ob causam inhonestam traditio fieri debeat.

(20) Cujus exemplum est apud Plinium 9. *c.* 35. ubi loquitur de unionibus, quos Cleopatra una cœna absumere voluit, ut sponsione cum Antonio facta vinceret. adde Macrobium 3. *Saturn.* 17. Hujusmodi sponsio fiebat pignoribus depositis, et plerumque ludicra esse solebat: eratque permissa ex lege Titia et Cornelia. *l.* 3. *Supr. de aleatorib.* vide Budæum ad *l.* 2. *supr. de orig. juris.*

(21) Adde *l.* 1. *in fin. Infr. de distract. pign.*

(22) Furti agere non potest, qui rei neque possessionem, neque dominium habuit, *ut hic.* nisi ejus intersit custodiæ causa, quam alteri debeat.

(23) *Al.* non. v. *l.* 6. *in fin. C. depositi.*

(24) Adde *l.* 15. *Supr. eod.*

varius (1) deposuimus, ut quasi apud sequestrem (2) sit depositum.

De re vendenda data, ut pretium in mutuum convertatur. 1. *De fidejussore præstando ei, qui prædium pro alio obligavit.*

19. IDEM lib. 31. ad Edictum.

ROgasti me (3), ut tibi nummos mutuos darem, ego cum non haberem, *dedi tibi rem vendendam, ut pretio utereris:* Si non vendidisti, aut vendidisti quidem, pecuniam autem non (4) accepisti mutuam; tutius (5) est, ita agere, ut Labeo ait, præscriptis verbis, quasi negotio quodam inter nos gesto proprii (6) contractus.

§. 1. Si prædium pro te obligavero: deinde (7) placuerit (8) inter nos, *ut* (9) *mihi fidejussorem præstares*, nec facias, melius esse dico, præscriptis verbis agi, nisi merces intervenit: nam si (10) intervenit, ex locato esse actionem.

1. *De re experienda*, 2. *Vel inspicienda data.*

20. IDEM lib. 32. ad Edictum.

APud Labeonem quæritur: si tibi *equos venales experiendos* (11) *dedero, ut, si in triduo displicuissent, redderes*, tuque desultor (12) in his cucurreris (13) et viceris, deinde emere nolueris, an sit adversus te ex vendito actio? Et puto verius esse, præscriptis verbis agendum: nam inter nos hoc actum, ut experimentum gratuitum acciperes, non ut etiam certares.

§. 1. Item apud Melam quæritur: Si *mulas* tibi dedero, *ut experiaris* (14), *et si placuissent, emeres; si displicuissent, ut in dies singulos aliquid præstares:* deinde mulæ a grassatoribus (15) fuerint ablatæ intra dies experimenti: quid esset præstandum, utrum pretium, et merces, an merces tantum? Et ait Mela, interesse. utrum emptio jam erat contracta, an futura: ut si facta, pretium petatur; si futura, merces petatur. Sed non exprimit de actionibus. Puto autem, si quidem perfecta fuit emptio, competere ex vendito actionem: si vero nondum perfecta esset, actionem talem, qualem adversus desultorem dari.

§. 2. Si (16), cum emere argentum velles, vascularius (17) ad te detulerit, et reliquerit, et cum displicuisset tibi, servo tuo referendum (18) dedisti, et sine dolo malo et culpa tua perierit, vascularii esse detrimentum: quia ejus quoque causa sit missum (19): Certe culpam eorum, quibus custodiendum perferendumve dederis, præstare te oportere, Labeo ait: et puto præscriptis (20) verbis actionem in hoc competere.

Si deficiat actio vel exceptio.

21. IDEM lib. 2. Disputationum.

QUotiens (21) deficit actio vel exceptio (22), utilis (23) actio vel exceptio est.

De vestimentis poliendis, sarciendisve.

22. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

SI tibi polienda sarciendave vestimenta dederim, si (24) quidem gratis hanc operam te suscipiente, mandati est obligatio: si vero mercede data, aut constituta, locationis conductionisque negotium geritur. Quod si neque gratis hanc operam susceperis, neque protinus (25) aut data aut constituta sit merces, sed eo animo negotium gestum fuerit, ut postea tantum mercedis nomine daretur, quantum inter nos statutum sit, placet, quasi de novo (26) negotio, in factum dandum esse judicium, id est, præscriptis verbis.

(1) Hoc verbum extat in *l.* 1. *in fin. C. Theod. si vagum petatur mancipium. lib.* 10. *tit.* 12. Erant autem *fugitivarii*, qui fugitivos persequebantur: quod L. Annæi Flori locus indicat, *l.* 3. Ita, inquit, qui per fugitivarios retrahi debuissent, prætorios duces profugos prælio ipsi sequebantur. et ita Varro 3. *de re rustic. c.* 14. loquens de cochleis: Aqua finiendæ (id est cludendæ,) ne fugitivarius sit parandus. Cujac. 5. *obs.* 8. id est, ne locus fugæ pateat cochleis, et cogaris postea tanquam fugitivos servos, sic cochleas fugitivas persequi, et uti ministerio reprehensorum. *Fugitivarius* autem dicitur eadem analogia, qua thunnarius, et anataria aquila apud 10. Plin. 3. Anataria, id est, anatum insectatrix. Bud. *hic.* Varro 4. *de lingua.* illa, quæ jam majoribus nostris ademit oblivio fugitiva, secuta sedulitas Marii et Bruti retrahere nequit. Terentius, Fugitivum retraham argentum.

(2) Facit *l.* 9. §. 3. *Supr. de dolo.*

(3) Facit *l.* 11. *supr. de reb. cred.* Goth. Vide Donell. *h. t. c.* 23. *num.* 8. Joann. Robert. 2. *sentent. jur. cap.* 5. Bellon. *lib.* 2. *supputat. cap.* 13. Ans.

(4) Quid si accepisti? mutuum erit, atque ita pretium ex re vendita redactum, in mutuum pacto converti potest, *ut hic. et l. rogasti.* 11. *supr. de reb. cred.* quod Africanus negat in *l.* 34. *Supr. mandati.* ubi dixi.

(5) Utilius est, *Hal.* an id elective ponitur, vide Bellonum 2. *supputat.* 13.

(6) Distincti a mutuo.

(7) Præscriptis verbis agitur ex pacto incontinenti apposito: quin et actione ex contractu informata, si quæ hujus generis fuerit.

(8) Id est, si feci, ut faceres. *l.* 5. §. 4. *supr. eod.*

(9) v. *l.* 9. §. 1. *supr. de pign. act.*

(10) Merces locationem præsupponit, *l.* 5. §. 12. *supr. commodati.* id est, arguit et demonstrat.

(11) Præscriptis verbis actione tenetur equum restituere, qui eum experiendum recepit, et eam conventionem excessit. §. 1. *infr. eod. l.* 10. *l.* 13. §. 1. *supr. commod.*

(12) *Desultor* erat, qui duos equos absque ephippiis agitans, ex altero in alterum mira pernicitate desiliebat. hunc Ælianus, *lib.* 20. *de aciebus instruendis*, ἀμφίππον vocat: quod genus hominum aciei contra Barbaros instruendæ valere ait; Ex aliis enim equis in alios transultare consueverunt, hinc *desultoria levitas*. Hic tamen Desultores esse videntur, qui equis in certamine decurrebant victoriæ causa, quosque Græci κέλητας appellabant, Tranquill. *in Cæsare c.* 39. Plin. 4. *c.* 5. et Varro 2. *de re rust.* 7. peritus belli aliter equos eligit, atque docet, aliter quadrigarius et desultor. Budæus. v. Isid. 19. *c.* 49. et Manil.

(13) In certamine publico, ut *infr. eod.*

(14) Rem experiendam qui recipit, perfecta emptione tenetur ad pretium actione ex vendito, vel præscriptis verbis ad id, quod convenit.

(15) Facit *l.* 20. *supr. commod.*

(16) *Synops. Basil.* 24. *tit.* 4. *c.* 19. 2. Harm. 3. §. 12.

(17) Qui vasa aurea et argentea facit, sunt enim inter aurifices vascularii. Bud. *hic.*

(18) v. *l.* 10. *l.* 11. *l.* 12. *l.* 20. *supr. commodati.*

(19) Is, cui res inspicienda data est, casum, fortunamque non præstat rei, cum eam perferendam dedit. Quid igitur? dolum et culpam præstabit, hac præscriptis verbis actione.

(20) Imo mandati. §. *ult. Inst. mandati.*

(21) Præscriptis verbis generalis actio et exceptio datur, ubi specialis deficit.

(22) Directa sc. *Directæ exceptiones* dicuntur, quæ titulum aliquem vel descriptionem in jure habent, unde certo potest intelligi, qua forma proponendæ sint. Oldend. in *Enchir. except. c.* 3. *n.* 2.

(23) In factum scilicet, de qua *l.* 2. §. 5. *l.* 4. §. 32. *infr. de doli mal. et met. except.* quod factum tale est, ut licet nominatim nullam pariat exceptionem reo convento, æquitate tamen defendendus sit. Huic exceptioni similis est exceptio doli mali. *d.* § 32. *d. l.* 2. §. 5. *infr.*

(24) Quoties quis gratis operas præstat, mandati: quoties dicta ac certa mercede, locationis: quoties spe mercedis, innominatus est contractus, ex quo oritur hæc præscriptis verbis actio.

(25) Id est, initio contractus.

(26) Nec enim est mandatum, cum non sit gratuitum: non locatio, quia ab initio certa merces non est constituta in pecunia numerata, *Jas.*

Si annulus ei, cui ostensus est, exciderit.

23. Alfenus lib. 3. Digestorum a Paulo Epitomatorum.

Duo secundum Tiberim cum ambularent, alter eorum ei, qui secum ambulabat, rogatus (1) annulum (2) ostendit, ut respiceret: illi excidit annulus, et in Tiberim devolutus est: Respondit, posse agi cum eo in factum actione.

De pecunia data, ut fœnori detur et ex ejus usuris tributum solvatur.

24. Africanus (3) lib. 8. Quæstionum.

Titius Sempronio triginta (4) dedit (5), pactique sunt (6) *ut ex reditu* (7) *ejus pecuniæ tributum, quod* (8) *Titius pendere deberet* (9), *Sempronius præstaret; computatis* (10) *usuris semissibus: quantoque* (11) *minus tributorum nomine præstitum foret, quam earum usurarum quantitas esset, ut id Titio restitueret: quod* (12) *amplius præstitum esset, id ex sorte decederet: aut* (13), *si et sortem et usuras summa tributorum excessisset, id quod amplius esset, Titius Sempronio præstaret;* neque de ea re ulla stipulatio interposita est: Titius *consulebat* (14), id quod amplius ex usuris Sempronius redegisset, quam tributorum nomine præstitisset, qua actione ab eo consequi possit? Respondit, pecuniæ (15) quidem (16) creditæ usuras nisi in stipulationem deductas, non deberi: Verum in proposito videndum, ne (17) non tam fœnerata pecunia intelligi debeat, quam quasi (18) mandatum inter eos contractum, nisi (19) quod ultra semissem consecuturus esset: sed (20) ne ipsius quidem sortis petitionem pecuniæ creditæ fuisse: quando, si Sempronius eam pecuniam sine dolo malo vel amisisset, vel vacuam (21) habuisset, dicendum, nihil eum eo nomine præstare debuisse: Quare tutius (22) esse, præscriptis verbis in factum actionem dari? præsertim cum illud quoque convenisset, *ut, quod amplius præstitum esset, quam ex usuris redigeretur, sorti decederet:* quod ipsum jus, et causam pecuniæ creditæ excedat.

De operis. De condictione indebiti.

25. Marcianus lib. 3. Regularum.

Si operas fabriles (23) quis servi (24) vice (25) mutua dedisset, *ut totidem reciperet*, posse eum præscriptis (26) verbis agere: sicuti si *penulas dedisset, ut tunicas acciperet.* Nec esse hoc contrarium, quod si per errorem operæ indebitæ datæ sunt, ipsæ repeti (27) non possunt: nam aliud (28) dando, ut aliud reddatur, obligari jure gentium possumus: quod autem indebitum datur, aut

(1) Adde *l.* 17. §. 2. *supr. eod.*

(2) Annulum tuum accepi, ut inspicerem, et in flumen excidit: hac actione teneor. *Synops. Basilicon.* 24. *titul.* 4. c. 22. 2. Harmen. 3. §. 33. hoc est, præscriptis verbis actione, si nulla alia supersit, tenetur, qui rem alienam culpa sua perdidit.

(3) Vide Cujac. 8. *ad African.*

(4) Triginta millia scil. *Goth.* Vid. Cujac. *ad African.* 8. Forcatul. *dialog.* 4. *num.* 5. *vers. quando.* Bart. et Decium *in l. quod te. n.* 4. *ff. si cert. pet.* Ans.

(5) Hæc datio contractus est: fit enim certa lege.

(6) Incontinenti sc. ut eam pecuniam Sempronius fœnori occuparet, quanto maximo posset, et ut ex reditu etc. Cujac. *ibid.*

(7) Id est, usura, *Nov.* 160. usura siquidem (brevis est et certa hæc definitio) est reditus pecuniæ debitæ, vel reditus sortis debitæ, vel ususfructus nomine, *l.* 3. *supr. de usufr. earum rerum.* id est, quasi ususfructus. Cujac. *ibid.*

(8) Ita pecunia hic non datur, ut recipiens sibi ipsi negotietur, sed pro adnumerante: unde colligas, hac pecuniæ adnumeratione mutuum non esse contractum. Imo nec societatem, cum dominium pecuniæ translatum fuerit in accipientem: sed nec mandatum, cum spes lucri fuerit.

(9) Fisco scil.

(10) Id est, ad finem et modum semissis usuræ.

(11) Id est, et hoc pepigere inter se, ut si plus esset in usuris, quam tributi nomine solvendum esset, ut superfluum illud usurarum Titio daretur.

(12) Id est, et hoc etiam pepigere, ut si plus esset in tributo, quam in usura semisse, ut id ne sumeret Sempronius ex eo, quod superaret semisses usuras (si forte gravioribus usuris pecuniam collocasset) sed ex sorte, id est, ut tanto minus Titio redderet ex sorte. *Cujac.*

(13) Id est, et hoc tertio pepigere.

(14) Id est, finge Sempronium plus redegisse ex usuris, quam solverit tributi nomine: An ex eo pacto agere cum eo Titius potest, ut superfluum præstet ad finem modumque semissis usuræ sc. uti convenit? Poterit. nec enim hæc conventio tam pactum nudum est, quam contractus, cui inest pactum, *ut l.* 8. *supr. eod.*

(15) Si pactum nudum de præstandis usuris interpositum sit, nullius est momenti. Ex nudo etiam pacto inter cives Romanos actio non nascitur. Paulus 2. *sent.* 14. §. 1. *l.* 3. *C. de usuris.*

(16) Strictis in judiciis usuræ non veniunt, nisi sint in stipulationem deductæ, *ut hic. et l.* 3. *C. de usur.* v. Cujac. *consult.* 17.

(17) Id est, ut intelligamus quæ hic actio detur, constituere prius debemus, datio illa pecuniæ quis contractus sit? Non est *creditum*, nam initio legis non dicitur *Titius credidit*, sed *Titius dedit:* Crediti lex est, ut tantundem reddatur: hujus conventionis jus fuit ut quandoque minus redderetur vel nihil. Jus crediti est, ut periculum ad accipientem pertineat, quod in hac conventione non fit. Jus crediti est, ut usuræ ex pacto non debeantur: hic debentur; quia initio contractus pactæ sunt. Cujac. *ibid.*

(18) Id est, hic contractus est mandatum pecuniæ fœnerandæ et solvendi tributi, atque ideo secundum naturam mandati periculum pertinet ad mandantem.

(19) Nisi quid. *Haloand.* Ratio dubitandi, cujus hic sensus est, Superiori sententiæ hoc objici potest, hanc conventionem, de qua agitur, non esse *mandatum*, quod convenerit, ut compendium graviorum usurarum accipientis fieret, id enim abhorret a natura mandati, quod debet esse gratuitum: non est *liberalitas*, quam sequitur lucrum, nec ea res esse mihi debet lucro, quæ non est periculo meo. *Cujac.*

(20) Ratio decidendi secundum unam opinionem. Sensus est: Lucrum hujusmodi non adeo certum est, ut tolerari non possit hoc colore, quod sit incertum et pendeat ex casu: Nec enim forte inveniet, qui velit gravioribus usuris pecuniam accipere, sicut salarium toleratur hoc colore, quod sit honor, non merces: ut et depositi actio est, licet conventio excedat depositi modum, *l.* 24. *l.* 26. §. 1. *supr. depositi.* et in hoc fortiter de mandato defendi potest. Sed tamen tutius est agere præscriptis verbis, et repetere ex actione quod amplius fuerit in usuris semissibus, quam in tributo, *ut infr. eod.* dicetur.

(21) *Vacua pecunia* quæ ab usuris vacua est, aut fœnori non data.

(22) Ratio decidendi secundum alteram opinionem. Cur tutius vero? Inventa est actio præscriptis verbis propter controversias Jurisconsultorum certantium de nomine actionis, quæ non possunt melius evitari, quam si egeris sine nomine secundum quod conventione præscriptum est, narrata conventione, narrato facto. Cujac. *ibid.*

(23) De operis servorum vide Zasium *Respons.* 3. Goth. Adde Bellon. *lib.* 2. *supputat. cap.* 60. *et lib.* 1. *cap.* 50. Rom. *singul.* 48. Ans. Alciat. *paradox.* 9. S. L.

(24) Servi sui. *Haloand.*

(25) Præscriptis verbis agitur, si operæ præstentur, pro tot operis invicem præstandis.

(26) Cur præscriptis verbis? quoniam qui operas servi sui alteri pollicetur, ut ab ejus servo totidem operas fabriles accipiat, id non possit condictione indebiti recipere: Condictione indebiti id ipsum quod dedimus, petimus. In hac specie operas fabriles servi mei condicere non possum easdem. Cur non easdem? quia non extant. Igitur cum eo casu non sit condictio ejus, quod datum sit, superest, ut alia, hoc est, præscriptis verbis actione ad operas alias serviles experiar.

(27) *l.* 26. §. 12. *supr. de condict. indeb.*

(28) Præscriptis verbis actio potest ex manifestaria conventione ad aliud omnino diversum competere, quam datum sit: Condictio vero indebiti non competit, nisi in id idem, quod datum sit, aut in id, quod ejusdem generis sit tantundem.

ipsum repeti debet, aut tantundem ex eodem genere: quorum (1) neutro modo operæ repeti possunt.

De scyphis datis, ut iidem vel ut tantundem ponderis, vel ut alterutrum reddatur.

26. POMPONIUS lib. 21. ad Sabinum.

SI tibi scyphos dedi (2), *ut eosdem mihi redderes*, commodati (3) actio est (4): si (5) *ut pondus argenti redderes*, quantum in illis esset, tantidem ponderis petitio est per actionem præscriptis verbis; tam boni tamen argenti, quam illi scyphi fuerunt: sed si, ut *vel hos scyphos, vel* [*ut*] *ejusdem ponderis argentum dares*, convenit, (idem) dicendum est.

(1) Nec enim operæ semel a quoquo exhibitæ, præstari possunt eædem, vel etiam ejusdem generis. Non eædem, quia non extant; non ejusdem generis, quia ejusdem etiam hominis operæ haud similes sunt, ut in hoc proposito sit necesse omnino alias exigi.

(2) Id est, dominium transtuli. Alciat. 2. *Parad.* 19. reprehensus a Bellono 2. *supput.* 6. Dedi, id est, tradidi. *Goth.* Vide Bellon. *supput. lib.* 1. *cap.* 6. Ans.

(3) Cur non præscriptis verbis? Nam si gratuitam habitationem tibi dedi, cur non commodati, sed præscriptis verbis agitur. *l.* 17. *supr. eod.* An hic actum est, ut iidem scyphi redderentur, ut eo nomine competat commodati actio? In dicta vero *l.* 17. non actum est, ut eadem redderetur habitatio? An tacite id actum dixeris? recte: ideo Vivianus dicit commodati agi posse: Ulpianus, consideratis circumstantiis tutius esse agi præscriptis verbis.

(4) Vide Hieronym. Botticell. *ad. l.* 2. §. *mutui datio. n.* 18. *si cert. petat.* Forcatulum *Necyom. jur. dialog.* 46. *n.* 6. Rom *singulari.* 38. Hopperum *ad tit. de oblig. Inst. lib.* 1. *sub rub. de mutuo. num.* 2. Mod.

(5) Scyphos dedi, ut eosdem redderes, Commodati: Dedi, ut vel pondus argenti redderes, vel sub alternatione eosdem scyphos vel ejusdem ponderis argentum: præscriptis verbis actio est. Cur præscriptis verbis, non commodati? quia aut non iidem omnino redduntur, aut iidem reddi non possunt. Debes pro scyphis pondus: non est commodatum, quia aliud reddis. Debes pro scyphi vel eosdem scyphos, vel idem pondus: tua electio est, ut ponda debeas, scyphos non debeas. Commodati autem pura natura est quia idem reddere debes sine alternatione, quod accepisti.

DIGESTORUM SEU PANDECTARUM

P A R S Q U A R T A (1).

LIBER (2) VIGESIMUS (3).

TIT. I.

DE (4) PIGNORIBUS (5) ET (6) HYPOTHECIS (7): [ET] QUALITER (8) EA CONTRAHANTUR : ET DE PACTIS (9) EORUM.

De re aliena. 1. *De peculio servi pignerati.* 2. *De prædio cum fructibus pignerato, deinde vendito.* 3. *De compensatione fructuum cum usuris.* 4. *De muliere, quæ prædium suum pro viro pigneravit.*

1. PAPINIANUS lib. 11. Responsorum.

CONventio *generalis* in pignore dando (10) bonorum vel (11) postea quæsitorum (12) recepta est : in speciem autem alienæ (13) rei collata conventione, si non fuit ei, qui pignus dabat, debita, postea (14) debitori dominio quæsito, difficilius (15) creditori, qui non ignoravit alienum, utilis (16) actio dabitur : sed (17) facilior erit possidenti retentio.

§. 1. Servo pignori dato (18) peculium ejus creditor, citra conventionem specialiter super eo conceptam, frustra distrahit : Nec interest, quando (19) servus domino peculium adquisierat.

§. 2. Cum prædium pignori daretur, nominatim (20) *ut fructus quoque pignori essent*, convenit. Eos consumptos (21) bona fide emptor utili (22) Serviana restituere non cogetur : pignoris (23) etenim (24) causam nec usu-

(1) Hæc quarta pars digestorum πέσον ἐπὶ τῦ πχντός dicitur §.5. *in constitutione Græca ad magnum Senatum*; ut et *in Latina* §. 5. umbilicus totius compositionis. Nam cum sint septem præcipuæ Pandectarum partes, hæc quarta de pignoribus media est. Quinta pars incipit *infr. lib.* 28. *tit. qui testamenta facere possunt.*

(2) Hic liber ad hypotecariam formulam pertinet.

(3) In librum hunc et duos sequentes scripsit Hugo Donellus. *Mod.*

(4) *Lib.* 8. *C.* 14. 2. *Cod. Th.* 30. 25. *Eclog.* 1. Paul. 2. *sent.* 5. 3. Harmen. 5.

(5) Hinc pignoratitia actio, quæ hypothecaria frequentius dicitur: quæ tamen differt a pignoratitia actione, de qua *supr. lib.* 13. *tit.* 7. Illius directa, quæ bonæ fidei est, et civilis, quia pignus re contractum civile negotium est, debitori in creditores competit : contraria, creditori in debitorem. Hæc arbitraria (quatenus scil. pignus persequitur nudo pacto contractum : unde in Institutionibus *tit. de actionib.* dicitur hypothecaria ex ipsius prætoris jurisdictione capere substantiam) creditori in quemlibet possessorem datur : Illa, repetit : hæc, rem vendicat : illa traditione, hæc conventione perficitur. Cujac. *hic. et C. eod.*

(6) *Pignus* ab *hypotheca* syllabarum sono discernitur, quantum etiam lingua Latina discernitur a Græca : tamen docendi causa jurisconsulti, *l.* 5. §. 1. *infr. eod.* (ut et ipse Chrysostom. *in Psal.* 38.) pignus pro pignore, re, et quidem mobili, contracto : hypothecam pro pignore nudo consensu, et re immobili accipiunt : eadem licentia qua et apocham ab acceptilatione : et qua medici quidam anthraca a carbunculo : et Theologi Pentecostem a quinquagesima separant, Cujac. *C. eod.* illud παραδοθὲν, hoc συμφωνηθὲν, dicitur. 25. *Eclog.* 1. c. 9. 3. Harm. 4.

(7) *Hypotheca* quid, v. *l.*15. §. 1. *infr. eod.* Goth. Vide Duaren. *lib.* 1. *Disp. anniv. cap.* 12. Brisson. *lib.* 3. *select. cap.* 1. Ans. scripserunt etiam de hac materia Anton. Negusantius, Gabriel Mudæus, et Franc. Balduinus. *Mod.*

(8) *Lib.* 8. *Cod.* 17. 15. *Eclog.* 2.

(9) *Lib.* 8. *C.* 35.

(10) Ita interpungo, *dando, bonorum, vel posteæ quæsitorum recepta est.*

(11) Id est, etiam.

(12) Duplex est sensus. Prior, Generaliter, non tantum præsentia bona, non tantum ea, quæ ex nostris rebus aliquando speramus, ut fructus pendentes, partus ancillæ, fœtus pecorum nominatim obligare possimus, *l.* 15. *infr. eod* sed etiam ea, quæ post contractum initum extrinsecus adquirere possumus, *ut hic.* Ita enim sub conditione obligamus, si nostra futura sint : Posterior sensus, in generali obligatione res futuras tacite comprehendi et obligari. De posteriori dicam ad *l. ult. C. quæ res pign.*

(13) Res aliena non potest pignori dari. v. *tit. C. si aliena res.*

(14) Obligatio pignoris constituta in re aliena creditori scienti, ex superveniente dominio non confirmatur. Ratio, quia scienti alienum non competit hypothecaria, *Bart.* et quia sciens non decipitur. sed se ipsum decipit. *Ripensis.*

(15) Id est, nunquam, vel ita : Rem mihi debitam tibi obligavi : ejus dominium postea adquisivi : hac dominii adquisitione pignus rei alienæ mihi convalescit, *ut hic.* Rem omnino alienam tibi ignoranti obligavi, et postea dominium ejus adquisivi : pignus convalescit. Quid, si scienti tibi obligavi? non convalescet pignus, ut agas, sed tantum ut retineas ; tibi non prodest hoc ad agendum, sed ad retinendum tantumvis, vel etiam ad agendum tibi adversus me proderit : adversus tertium, non item. v. Baldum *hic.* Dabitur ergo : sed difficilius. *l.* 53. *supr. de judic. l.* 5. *C. si aliena res.*

(16) *l.* 41. *supr. de pignoratitia.*

(17) Retentione confirmatur pignus rei alienæ ex superveniente dominio. *Ripensis.*

(18) Vel vendito. *l.* 29. *supr. de contr. empt.* Servo pignori obligato, non continetur ejus peculium.

(19) Ante pignus constitutum, vel post.

(20) Fructus nominatim tibi obligatos, sed consumptos a bonæ fidei emptore creditor utili Serviana avocare non potest.

(21) Et maxime seminatos per emptorem.

(22) Quasi Serviana. §. 7. *Inst. de act.*

(23) Hoc est, pignoris causam, conventionem, persecutionem, usucapione perimi non placet, *ut hic. et l.* 7. *C. de pignorib. l.* 44. §. 5. *infr. de usurp.* licet dominium usucapi possit. Non si pignus ipsum usucapi potest, ita jus pignoris potest usucapi : Nam ut alia natura est pignoris, alia dominii, ita modus quærendi utriusque, ac tollendi diversus est. Itaque hoc casu, usucapto pignoris dominio adversus debitorem principalem, nondum tamen usucaptum est jus pignoris adversus debitorem. Temporis majus spatium in hoc, quam in illo tollendo requiritur. Dicet aliquis : Cur non in hac specie creditori actio erit ad fructus consumptos, ut ei actio est ad jus pignoris? Obscure respondet Papinianus, in fructibus dissimile esse, qui nunquam debitoris fuerunt : quasi diceret, jus, quod in bonis suis habuit debitor, facile in creditorem suum transferre potuit, translatum creditor facile conservare potuit. Jus tale fuit pignoris, at non fructuum ; illud saltem debitoris fuit : Fructus vero nunquam ejus fuerunt. Non mirum itaque, si quod nunquam debitoris fuit, id creditor facile amittere potuerit.

(24) Objectionem observa : cujus hic sensus est : At enim dices, non esse potioris juris eum, qui non usucepit quam qui usucepit, et tamen adversus usucapientem pignus persequimur, *ut hic. l.* 7. *C. de pignorib. l.* 44. §. 5. *infr. de usurp. l.* 12. *infr. pro empt. l.* 2. *infr. pro herede.* et multo igitur magis hoc nostro casu persequemur : vel hunc locum sic accipe : At enim (inquit) dices usucapionem non extinguere pignoris conventionem : et proinde creditorem fructus prædii sibi pignorati, licet consumptos, bonæ etiam fidei possessorem condicere posse : sed respondet Papinianus, in fructibus hoc esse dissimile : facilius enim fructus prædii pignorati usucapi, quam ipsum prædium. Cur? quia hoc debitoris fuit : fructus autem nunquam debitoris fuerunt, et hæc quidem hujus §. (quem decantatum esse certissimum est) sententia perspicua est.

capione (1) perimi placuit : quoniam quæstio pignoris ab intentione (2) dominii separatur (3) : Quod in fructibus dissimile (4) est, qui nunquam debitoris fuerunt.

§. 3. Pacto placuit, *ut, ad diem usuris non solutis* (5), *fructus hypothecarum usuris compensarentur* (6) *fini* (7) *legitimæ* (8) *usuræ* : Quamvis exordio minores in stipulatum venerint, non esse tamen irritam conventionem placuit : cum, ad diem (9) minore fœnere non soluto, legitimæ majores (10) usuræ stipulanti recte promitti potuerunt.

§. 4. Cum prædium uxor viro donasset (11), idque prædium vir pignori dedisset, post divortium mulier possessionem prædii sui recuperavit : et idem prædium ob debitum viri pignori dedit : In ea duntaxat (12) pecunia recte pignus a muliere contractum apparuit, quam efferre (13) viro debuit, meliore prædio facto : scilicet, si (14) majores sumptus, quam fructus fuissent, quos vir ex prædio percepit : etenim in ea quantitate proprium mulier negotium gessisse, non (15) alienum suscepisse videtur.

De fidejussore, qui creditori solvit et pignus suscepit.

2. Idem lib. 3. Responsorum.

Fidejussor, qui pignora vel hypothecas suscepit, atque ita pecunias solvit, si mandati agat (16), vel cum eo agatur, exemplo creditoris, etiam culpam æstimari oportet : Cæterum judicio, quod (17) de pignore dato proponitur, conveniri non potest.

An sententia lata contra debitorem præjudicet creditori.

3. Idem lib. 20. Quæstionum.

Si superatus (18) sit debitor (19), qui rem suam vindicabat, *quod suam non probaret* ; æque servanda erit creditori actio Serviana (20), probanti, *res eo tempore, quo pignus contrahebatur, in* (21) *bonis illius fuisse* : Sed et si victus sit debitor vindicans hereditatem, judex actionis Servianæ, neglecta de hereditate dicta sententia, pignoris causam inspicere debebit : Atquin aliud (22) in legatis et libertatibus dictum est : cum secundum (23) eum, qui legitimam hereditatem vindicabat, sententia dicta est. Sed creditor (24) non bene legatariis per omnia (25) comparatur : cum (26) legata quidem aliter valere non pos-

(1) Triennii sc. non decennii, vicennii, tricennii. *l. ult. C. de oblig. et act.* Auctor Synops. Basil. hanc leg. sic exprimit, ἡ χρονία νομὴ οὐκ ἀναιρεῖ τὸ ἐνέχυρον, id est, *longi temporis possessio pignus non extinguit.* Hic melius : Rem mihi obligasti : eam tertius bona fide, et tit. decem annis libere possedit : hypothecariam amisi, at non personalem adversus te actionem. Extraneus rem mihi obligatam possidens decem annis etiam contra hypothecariam meam præscribit : at neque tu, neque heres tuus liberati a me estis. *l. 1. C. si adversus creditorem.* Objectionis hæc ratio civilis est : pignus mihi obligatum usucapere non potes : ergo nec jus meum pignoris : Quinimo ut pignus usucapere possis adversus debitorem meum, jus tamen meum pignoris non usucaperes, quia quæstio mei pignoris ab intentione dominii separatur, *ut hic.* et nulla societate cum dominio conjungitur. *l. 44. §. 5. infr. de usurpat.* Res illa mihi officere non potest. Licet pignus adversus debitorem usuceperis, non tamen jus mei pignoris usucepisti, et proinde possum hypothecaria fructus, per te consumptos licet, persequi. Hæc est vis hujus objectionis, quam pauci advertunt recte.

(2) Hoc est, petitione, natura, qualitate, conditione et adquisitione.

(3) *l. 44. §. 5. infr. de usurpat.*

(4) Usucapere facile fructus pignoris potest possessor : jus pignoris, non item.

(5) v. Duarenus *lib. 1. disputation. anniversar. c. 12.* Brissonius *lib. 3. select. c. 1.* Mod.

(6) Pactum valet ut non solutis usuris minoribus fructus usurarum legitimarum loco cedant, *l. 9. infr. de usur.* Bart. et hæc ἀντίχρησις est. *l. 11. §. 1. infr. eod.*

(7) Id est, ad modum. Id genus loquendi reperitur in *l. 19. in fin. supr. de compensat.* ubi plenius dixi, sed in Roberti Stephani editione ita legitur, *nisi legitimæ usuræ sua die solvantur etc.*

(8) *Legitimæ usuræ*, centesimæ. Appellatione enim legitimæ usuræ (nisi de usura nautica agatur. *l. 26. §. 1. C. de usuris.*) centesima usura intelligitur, ut supra quam stipulari non licuit. Atque hic modus centesimæ videtur definitus lege Gabinia, teste Cic. 5. *ad Attic.* quod et in Cilicia edicto translatitio cavisse se, cum eam provinciam Proconsule obtineret, Cicero refert. Ejusmodi edictum in multis Asiæ provinciis propositum, refert Plutarch. *in ejus vita.* Hinc usuræ licitæ, *l. 44. infr. de usuris.* modus, *l. 11. §. 3. supr. de pign. act.* status modus usurarum, *l. 29. infr. de usuris.* modus legitimæ usuræ, *l. 17. infr. de usuris. l. 3. in fin. supr. de eo, quod certo loco. l. 10. §. 3. supr. mandati. l. 8. infr. in quib. causis pignus. l. 3. in fin. infr. de annuis legatis.* legitimæ usuræ, *l. 4. §. 1. infr. de nautico fœnore.* maximæ, *l. 38. supr. de negotiis.* gravissimæ, *l. 7. §. 8. infr. de administr. et peric. tutorum.* centesimæ sunt. Est vero notandum constitutionibus specialem modum usuris injectum. *l. 10. C. de usuris.*

(9) Valet pactum, ut non solutis ad diem usuris minoribus, currant majores. *Bart.* Paria sunt enim, pacisci, ut fructus usurarum loco sumantur, licet plus colligatur : et pacisci de majoribus usuris, si die sua non solvantur minores. *Accurs.*

(10) *l. 13. §. 26. supr. de act. empt.*

(11) *Sub.* constante matrimonio.

(12) Id est, uxor potest rem propriam obligare pro marito quondam suo, quatenus est ejus debitrix. *Bart.* vel ita : Non potest rem suam pro viro quondam suo obligare, nisi quatenus est debitrix viri : vel ita : Mulier non potest res suas obligare, nisi obliget in rem suam : alias juvatur Vellejano.

(13) Id est, debere, restituere, refundere.

(14) Adde *l. 48. l. 65. supr. de rei vindic.*

(15) Et ideo cessat Vellejanum. *l. 21. l. 27. in fin. supr. ad SC. Vellejanum.*

(16) Potest enim mandati agere. *arg. l. 25. infr. de fidejussorib.*

(17) Id est, contra fidejussorem, qui pignus (cujus nomine fidejusserat) a creditore soluta ei pecunia recepit, debitor agit non pignoratitia, sed mandati actione, *ut hic.* At si fidejussor pignus solvit alterius contractus, qui personam ejus non contingebat, non mandati, sed negotiorum gestorum actione convenietur. *l. 32. supr. de negot.*

(18) Creditori, quoad pignus non obest sententia adversus debitorem suum dicta, v. *l. 5. C. de pignorib.* atque ita, pignoris jus creditori non deperit, ex sententia adversus debitorem lata. *Goth.* vide Joann. Robert. 1. *sent. cap.* 21. Cujac. *lib. 2. observ. cap.* 7. Gloss. *in cap. quamvis. extr. de sentent. et re judicat.* Ans.

(19) Ignorante creditore : secus, si sciente. et sic intellige *l. 63. infr. de re judic.*

(20) Quasi Serviana hæc est. *§. 7. Inst. de act.*

(21) vide *l. 15. §. 1. infr. eod.*

(22) Sententia lata pro herede legitimo adversus scriptum heredem, legatis et libertatibus testamento relictis officit, *ut hic.* Ergo et sententia lata adversus debitorem, creditoribus ejus nocebit. vide *l. 50. §. 1. infr. de legat.* 1.

(23) Quid, si contra scriptum heredem collusorie agentem sententia dicta sit, ea sententia non nocebit legatariis. vide *d. l. 5. C de pignorib. l. 50. §. 1. infr. de legat.* 1. v. tamen Cujac. 2. *obs.* 7.

(24) Videtur legendum *debitor* : nam hic supra et infra agitur de debitore male litem instituente, non de creditore.

(25) In quibusdam tamen comparatur, vide quæ notavi ad *l. 1 infr. qui testamenta.*

(26) Sententia lata adversus heredem scriptum, cur legatariis et libertatibus nocet, et tamen lata adversus debitorem creditoribus non nocet ? Quia lata sententia adversus scriptum heredem testamentum ipsum irritum facit, et consequenter legata eo testamento relicta, quæ ex heredis institutione dependent : At victo debitore non possis ita dicere sententiam adversus eum latam creditoribus ejus nocere : quia litem male instituere adversus rerum possessores potuit, et tamen res eas creditoribus suis jure aut legitime obligasse. Ex his colliges creditores et legatarios non per omnia comparari.

sunt, quam si testamentum ratum esse constaret: enimvero fieri potest, ut et pignus recte sit acceptum, nec tamen ab eo lis bene instituta.

§. 1. Per injuriam (1) victus (2) apud judicium, rem, quam petierat, postea pignori obligavit: non (3) plus habere creditor potest, quam habet, qui pignus dedit: Ergo summovebitur rei (4) judicatæ exceptione; tametsi maxime nullam (5) propriam, qui vicit, actionem exercere possit: non (6) enim quid ille non habuit, sed quid in ea re, quæ pignori data est, debitor habuerit, considerandum est.

De nuda conventione.

4. Gajus lib. singul. de formula hypothecaria.

Contrahitur (7) hypotheca per (8) pactum (9) conventum (10), cum quis paciscitur, *ut res ejus propter* (11) *aliquam obligationem sint hypothecæ nomine obligatæ*: Nec (12) ad rem pertinet quibus fit verbis: sicuti (13) est [et] in his obligationibus, quæ (14) consensu contrahuntur: Et ideo et sine scriptura (15) si convenit, *ut hypotheca sit*, et probari poterit, res obligata erit, de qua conveniunt (16): Fiunt enim de his scripturæ, ut quod actum est, per eas facilius probari poterit, et sine his autem valet quod actum est, si habeat probationem: Sicut (17) et nuptiæ (18) sunt, licet testationes in scriptis habitæ non sunt.

Pro quibus obligationibus res pignorari possunt. 2. Differentia pignoris et hypothecæ.

5. Marcianus lib. singul. ad Formulam hypothecariam.

Res hypothecæ dari posse sciendum est pro quacunque (19) obligatione: sive mutua pecunia datur, sive dos, sive emptio vel venditio contrahatur, vel etiam locatio et conductio, vel mandatum: et sive pura est obligatio, vel in diem, vel sub conditione, et sive in præsenti contractu, sive etiam præcedat: sed et futuræ (20) obligationis nomine dari possunt: sed (21) et non solvendæ omnis pecuniæ causa, verum etiam de parte (22) ejus: et vel pro civili obligatione vel honoraria, vel tantum (23) naturali: sed [et] in conditionali (24) obligatione non alias obligantur, nisi conditio extiterit.

§. 1. Inter *pignus* autem et *hypothecam* tantum (25) nominis (26) sonus differt.

§. 2. Dare autem quis hypothecam potest, sive pro sua obligatione, sive pro aliena.

Quæ non continentur generali obligatione.

6. Ulpianus lib. 73. ad Edictum.

Obligatione generali (27) rerum, *quas quis habuit, habiturusve sit*, ea non (28) continebuntur, quæ veri-

(1) An injusta sententia effectum habeat, vide quæ notavi ad *l.* 65. *§. 2. infr. ad SC. Trebell.*

(2) Si non appellavit. *l.* 50. *§. 1. infr. de legat.* 1.

(3) vide *l.* 20. *infr. de adquir. rer. dom.*

(4) Adde *l.* 28. *infr. de except. rei judicatæ.* tametsi injuriosa fuerit sententia: Quam rem per sententiam licet injuriosam amisi, eam tibi obligare postea non possum: licet eam postea tibi obligavero, jus pignoris utile tibi non tribuet, *ut hic.*

(5) Sententia iniqua, victori præbet retentionem tantum rei, non actionem, sive persecutionem, *ut hic.* adde *l.* 11. *supr. de jurejurando.* Sententia nocet ei, qui a victo rem habet: vincenti vero retentionem tantum præbet, non actionem vel persecutionem. Quæ duo jura sane singularia, notandaque sunt.

(6) Non inspicimus jus ejus, cujus commodo injuriosa sententia lata est: sed jus ejus potius, in quem lata est. Superatus apud judicem injuria, non appellavit: superatus jure suo decidit: ideoque rem, in qua victus est, utiliter postea pignorare non potuit. *arg. l.* 67. *supr. de contr. empt. l.* 20. *infr. de adquir. rer. domin.*

(7) Hypotheca quemadmodum, seu quot modis possit contrahi. *Goth.* Vide Anton. Augustin. *lib.* 2. *emendat. cap.* 2. Ans.

(8) *l.* 17. *§. 2. supr. de pactis. l.* 1. *supr. de pignorat. l.* 2. *C. quæ res pign.*

(9) *Pactum conventum* a *pacto* quidam an recte separent, dicetur alibi commodius. Sane Græcis, 22. *Eclog.* 2. *cap.* 4. hæc sententia ita exprimitur, ἡ ὑποθήκη συμφώνῳ συνίσταται. Quidam pactum conventum accipiunt, pro expresso pacto, non pro tacito.

(10) Per stipulationem etiam contrahitur, ut per scripturam. *l.* 26. *§. 1. infr. eod.*

(11) Obligatio bonorum debet fieri propter aliquam obligationem, *ut hic.*

(12) Idem extat in *l.* 4. *infr. de fide instrument.* id est, in contrahenda obligatione bonorum non requiruntur solennitates verborum et scripturæ. *Bart.*

(13) Hypothecaria, est obligatio ex consensu.

(14) Intelligi, opinor, aut actionem de constituta pecunia, *Novell.* 115. *cap.* 6. aut fidejussoriam potius: nisi quis hic malit legere, sicuti est in his obligationibus, quæ verbis contrahuntur. At τὸ *sicuti*, comparat plane hypothecariam ex consensu actionibus.

(15) *Scriptura* non est de substantia contractus hypothecarii, sed magis fit ad probandum, *ut hic. l.* 4. *infr. de fide instrum. Novell.* 136. *cap.* 6.

(16) *Al.* convenit.

(17) vide tamen *l.* 9. *C. de nupt.*

(18) Et omnes pene contractus. vide *l.* 17. *C. de pactis.*

(19) *l.* 9. *§. 1. supr. de pignoratit. l. ult. in pr. C. quæ res pignori.* etiam naturali, *l.* 14. *in fin. infr. eod.* quinetiam pro usuris. *l.* 13. *in fin. infr. eod.* Idem est in fidejussore. *§. 3. Inst. de fidejussorib.*

(20) Pignus futuræ obligationi accedere potest: de eo dixi *l.* 1. *supr. eod.*

(21) Et non solum solvendæ omnis pecuniæ causa etc. *Haloand.*

(22) *l.* 5. *§. 1 infr. in quibus causis pignus.*

(23) *l.* 14. *in fin. infr. eod.*

(24) Conditionali obligatione non alias tenemur, quam si conditio extiterit.

(25) Cur nominis tantum sono differunt? An quia *pignus* Latina vox, *hypotheca* Græca est, ut scripsi initio hujus tituli? Sed videamus, an id abscise verum sit, quod hic dicitur, pignus et hypothecam solo nominis sono distare. Indubie pignus et hypotheca actionem æque pariunt, *ut supr.* at pignus vulgo, mobilis: hypotheca rei immobilis est, *l.* 238. *§. 2. infr. de verbor. signific. §. 7. Inst. de action.* Item, plus est cautionis in pignore, quam hypotheca, ut qui idoneam cautionem accipere jussus sit, mandato satisfecisse non videatur, nisi vel pignus, vel fidejussorem acceperit, *l.* 59. *in fin. supr. mandati.* Tertio hypothecaria creditor intra certum tempus experiri cogitur, intra quod nisi experiatur, actione hypothecaria decidit: Nam tertius hypothecæ possessor titulum habens, præscribit hypothecam adversus creditorem præsentem decennio: absentem, vicennio, *l.* 2. *C. si adversus creditorem præscr.* titulum non habens tricennio, *l. cum novissimi.* 7. *C. de præscr.* 30. *vel* 40. *annorum.* debitor vero, ejusve heres, annis quadraginta. *l.* 1. *§. 1. C. de annal. except.* at qui pignus habet, pignoratitia experiri intra certum tempus non cogitur: Cur enim agat, aut agere teneatur, cum possideat? ita fiet, ut si vel centum annis pignus possideat, neque pignoratitia egerit, pignoratitiam non amittat. Est et hæc summa, et quarta quidem pignoris, et hypothecæ differentia: Hypothecarius creditor adversus tertium possessorem hypothecaria experiri non potest principali non discusso. *Novell. de fidejussorib.* 4. *c.* 2. *Auth. hoc si debitor. C. de pignor.* Pignoratitius creditor etiam principali non discusso tertium pignoris possessorem convenire potest. *l. ult. C. de prætorio pignore.* His quatuor modis pignus et hypotheca differunt non tantum nominis sono, sed et re ipsa.

(26) De eo dixi *supr. hoc tit.* ad inscriptionem. adde *l.* 9. *§. 2. supr. de pignorat. §. 7. Inst. de actionibus. l.* 238. *§. 2. infr. de verb. sign.*

(27) *Generalis obligatio rerum* dicitur, cum quis res obligat, quas habeat, quasque habiturus est, hoc est, cum præsentia non modo sed etiam futura obligat.

(28) *c. in generali. de regul. jur. in* 6.

*

simile (1) est quemquam specialiter (2) obligaturum non fuisse: utputa supellex (3): item vestis (4) relinquenda est debitori: et ex mancipiis, quæ in eo usu habebit, ut certum sit, eum pignori daturum non fuisse; proinde de ministeriis ejus perquam ei necessariis (5), vel quæ ad affectionem (6) ejus pertineant.

7. PAULUS lib. 68. ad Edictum.

VEl quæ in usum (7) cottidianum habentur, Serviana non competit.

8. ULPIANUS lib. 73. ad Edictum.

DEnique concubinam (8), filios (9) naturales (10), alumnos (11) constitit generali obligatione non contineri, et si qua alia sunt hujusmodi ministeria.

Quæ possunt pignerari.

9. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

SIc et quod ad eas res, quas eo tempore, quo paciscebatur, in bonis habuit, idem observari debet.

§. 1. Quod emptionem venditionemque recipit, etiam (12) pignorationem recipere potest.

De re duobus simul obligata.

10. ULPIANUS lib. 73. ad Edictum.

SI debitor res suas duobus (13) simul pignori obligaverit, ita ut utrique in solidum (14) obligatæ essent, singuli in solidum adversus extraneos (15) Serviana utentur: inter ipsos autem si quæstio moveatur, possidentis (16) meliorem esse conditionem: dabitur enim possidenti hæc exceptio, *Si non convenit, ut eadem res mihi quoque pignori esset:* Si autem id actum fuerit, ut pro partibus res obligarentur, utilem actionem competere, et inter ipsos, et adversus extraneos: per quam dimidiam partis possessionem (17) apprehendant singuli.

De administratione bonorum Reip. 1. De antichresi. 2. De usufructu. 3. De servitutibus urbanis.

11. MARCIANUS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

SI is, qui bona Reipublicæ jure administrat (18), mutuam pecuniam pro ea accipiat (19), potest (20) rem ejus obligare.

(1) *Verisimilitudo*, in rebus pignorandis. *l.* 1. *C. quæ res pignor.* in legato attenditur, ut *l.* 38. §. 3. *infr. de legat.* 3. et in potestate administrandi concessa. *l.* 7. *infr. de donationib.* Hinc clausula generalis privilegii non comprehendit non verisimilia. Sed unde verisimilitudo sumitur? Id arbitrio judicis relinquendum, qui ex affectione necessitatis, usuque quotidiano debitoris, animum suum informabit: nam quod dicitur verisimile, id ab arbitrio judicis potissimum pendet.

(2) Generali obligatione nemo ea obligare intelligitur, quæ non verisimile sit, etiam specialiter obligare solere vel velle, *ut hic.* Nemo præsumitur aut solere, aut velle supellectilem, aut vestes obligare. Ita ex generali obligatione et hypotheca, quædam tacito intellectu excipiuntur. *Nov.* 39. *cap.* 1. Goth. Non continentur quæ prohibita sunt alienari, ut feudum, *cap.* 1. *de prohibit. feudi alienat.* bona fideicommisso subjecta. *l.* 3. §. 2. *C. commun. de legat.* Tessaur. *decis.* 193. Item bona ejus qui heres est pignorantis. *l.* 29. *infr. eod.* Res dotales. *l. unic.* §. *et cum. C. de rei uxor. act.* Jus patronatus. *cap. Berthold. extr. de re judicat.* Ans.

(3) Siquidem nemo præsumitur velle carere necessariis ad usum communem et quotidianum: qualia supellex continet. *l.* 6. *infr. de supellect.* Ergo lecti, et eorum accessoria, *l.* 52. *in fin. infr. de leg.* 3. non continentur in obligatione generali.

(4) Quæ non est in supellectili, *l.* 10. *infr. de supellect.* (vestis nomen quid contineat, vide *l.* 24. *infr. de auro.*) In obligatione generali (idem dic in cessione bonorum. Bald. ad *l. fin. C. qui bon. ced.*) nemo vestes suas, *ut hic.* maxime hyemales obligat. v. *l.* 1. *C. de militari veste. lib.* 12. *tit.* 40. Vestes tamen etiam necessarias, voci præconis subjectas refert Cicero *pro Quintio.*

(5) Ideoque potest iis libertatem dare: secus in iis, qui specialiter obligati sunt. v. *l.* 3. *C. de servo pignori dato.*

(6) Affectionis ratione colligimus voluntates contrahentium.

(7) Quotidiani res usus nemo verisimiliter obligat.

(8) Puta ancillam, cum qua poterat esse concubinatus, v. Cujac. 5. *obs.* 6.

(9) Atqui filius a patre vendi potest, *C. de patrib. qui filios suos distraxerunt.* ergo et pignorari, *l. unic. C. rem alienam gerentibus.* Vendi possunt certo casu, certisque conditionibus, quæ sunt expressæ. *C. de patrib.*

(10) De naturalium liberorum adfectione, adde *l.* 2. *C. de patrib. qui filios suos distraxerunt. l.* 71. §. 3. *infr. de leg.* 1. *l.* 41. §. 2. *in fin. infr de legat.* 3. *l.* 3. *infr. de liberali causa.* vide Paul. 5. *sent.* 6. *in fin. Nov.* 157. *c.* 1.

(11) *l.* 1. *C. quæ res pignori.*

(12) Quæ expressim vendi, ea pignorari et obligari possunt, *l.* 18. *in fin. supr. de pignoratitia. l. un. C. rem alienam gerentib.* et e contrario quæ non sunt in commercio, pignorari non possunt. *l.* 1. §. 2. *infr. quæ res pignori.* An servitutes urbanæ et rusticæ? v. *l.* 11. *in fin. infr. eod.* an ususfructus? v. *l.* 11. §. 2. *in fin. infr. eod.* an homo liber, alienus, an filius mortuus vel vivus, volens, aut invitus vasallus? v. quæ notavi ad *l.* 1. *infr. ad l. Fab. de plagiariis.* an pignus? v. *l.* 1. *C. si pign.* an feudum inscio domino? v. 2. *Feud.* 55. an spes præmiorum publicorum? v. *l.* 5. *C. quæ res pignor.* an stipendia militiæ, vel quasi, puta doctorum et advocatorum? v. *l.* 4. *C. de execut. rei judic.* an mercedes diurni laboris? v. *d. l.* 4. an præbendæ et fructus beneficiorum? v. *d. l.* 4. an res sacræ, religiosæ, hospitales, jus sepulchri? v. *l.* 2. *C. de religiosis.* an res subjectæ restitutioni fideicommissi, præsertim si sit redimendus is, qui fideicommisso gravatus est, aut ejus liberi? v. *l.* 3. §. 3. *infr. ad SC. Trebell.* an res litigiosa? v. *l.* 1. *in fin. infr. quæ res pign.* an bona minorum sine decreto? vid. *l.* 22. *C. de administ. tutorum.* an boves aratorii, et agricolarum instrumenta? v. *l.* 7. *C. quæ res pign.* an flumina, mare, maris litora, palatia, theatra, turres, universitates pignorari possunt extraneo principi vel subjectis? v. *l.* 4. §. 2. *infr. de re judic.*

(13) Conjunctim et quidem scientibus: id enim potest. Quid, si duobus separatim obligarit ignorantibus et diversis contractibus dissimulata obligatione? Stellionatus tenetur: nisi res, quæ pluribus fuit obligata, tanta sit, ut omnibus ea creditoribus satisfieri possit, *l.* 36. *in fin. supr. de pignoratitia.* aut nisi priori creditori satisfecerit: tunc enim in secundi creditoris persona pignus convalescit, estque utile. *l.* 4. *infr. qui potiores.* Quid si vendiderit, permutaverit, in solutum dederit? Falsi, si modo rogatus negavit, ulli obligatas esse: et sic intellige *l.* 21. *infr. ad l. Corn. de falsis.* et stellionatus, si hypothecam tacuit: et ita intellige *l.* 3. *infr. stellionatus.*

(14) Quid, si solidi nulla facta sit mentio? an in solidum, an pro parte res erunt eis obligatæ? v. *l.* 16. §. 8. *infr. eod.*

(15) *l.* 2. *infr. de Salviano interdict.*

(16) Possidens plus juris habet, quam qui non possidet. *l.* 1. §. 1. *infr. de Salviano interdict. l.* 128. *infr. de reg. jur.* Agenti hypothecaria contra tertium possessorem incumbit onus probandi suam hypothecam tempore priorem esse: alias absolvendus possessor. An idem est, si fiscus agat? vide quæ notavi ad *l.* 1. *C. de jure fisci.*

(17) Per actionem hypothecariam avocatur nuda possessio. *l.* 66. *infr. de evict.* quod in libello hypothecariæ actionis notandum est, ac minus prætereundum.

(18) Jure quodam et munere proprio, non ut Curator Reipublicæ, et Præses. vide *l.* 3. §. 4. *infr. quod vi.* nec enim ad eam rem præpositi censentur. facit *l. ult. supr. quod cum eo.*

(19) Et in rem utilitatemque Reipublicæ vertit, *l.* 27. *supr. de rebus creditis.* vel speciale mandatum habuit. adde *l.* 3. §. 4. *infr. quod vi.*

(20) Imo non potest: nam ne quidem inter privatos magister societatis paciscendo, societati nocet. *l.* 14. *supr. de pactis.* imo potest: quia vel delicto curatoris collegii collegium obligatur. *l.* 10. *in fin. C. de sacros. Eccles.*

§. 1. Si ἀντίχρησις (1) id est, *mutuus pignoris usus pro credito*, facta sit, et in fundum, aut in ædes aliquis inducatur, eousque retinet possessionem (2) pignoris loco, donec illi pecunia solvatur. cum in (3) usuras fructus percipiat aut locando, aut ipse percipiendo, habitandoque: Itaque, si amiserit possessionem (4), solet (5) in factum actione uti.

§. 2. Ususfructus (6) an possit pignori hypothecæve dari, quæsitum est, sive dominus proprietatis convenerit, sive ille, qui solum usumfructum habet? Et scribit Papinianus lib. XI. Responsorum, tuendum creditorem: et si velit cum creditore proprietarius agere, *Non esse ei jus uti frui invito se*, tali exceptione eum Prætor tuebitur, *Si non inter creditorem, et eum ad quem ususfructus pertinet convenerit, ut ususfructus pignori sit*: Nam (7) et cum emptorem ususfructus (8) tuetur Prætor, cur non et creditorem tuebitur? Eadem ratione et debitori objicietur exceptio.

§. 3. Jura prædiorum urbanorum (9) pignori dari (10) non (11) possunt (12): Igitur (13) nec convenire possunt, ut hypothecæ sint.

(1) *l.* 1. *l.* 26. *l.* 33. *l.* 39. *supr. de pignoratitia.* Harmenop. 3. *tit.* 3. *et* §. 112. *et* 3. *Novell. Michaelis*: Sic conventio licita est, etiamsi pluris domus locari soleat, quam efficiat usurarum legitimarum ratio admissa propter incertum eventum fructuum, eorumque incertum pretium: etiamsi aliquo anno possit fructuum emolumentum legitimum modum excedere. *arg. l.* 23. *C. de usuris.* De antichresi, vide *tractatum commerciorum et contractuum usurariorum* Molinæi, *quæstione trigesima quinta.* de tacita antichresi vide *l.* 8. *infr. in quib. caus. pign.* Porro futile est, quod nonnulli hic legunt ἀντιχπ͵χὴ et ἀντιφωνή· Et hæc ἀντίχοησις pignoratitia expressa, vide *l. penult. infr. titul. prox.* de antichresi, vide etiam Hotomann. 1. *obs.* 4. Goth. Dissentit hac in parte Jus Canon. *cap.* 1. 2. *cap. conquestus.* 8. *et cap. salubriter.* 16. *extr. de usur.* Ans.

(2) Et fructus ejus possessionis.

(3) ἀντίχρησιν ædium qui habet creditor, loco usurarum, quas perciperet ex suis nummis, fructus ex ædibus pignoratis percipit his modis vel locando, vel percipiendo, vel habitando. *l.* 39. *supr. de pignoratit. l.* 6. *C. quod cum eo. l.* 14. *l.* 17. *C. de usuris.*

(4) Sensus est, Creditorem qui amisit possessionem ἀντιχρήσεως, non hypothecaria, sed in factum actione uti solere, nimirum quod ἀντίχρησις proprie hypotheca non sit. Cujac. 3. *observ.* 35. *in fin.*

(5) Nam id tentari potest, hypothecariam creditori competere. Azorius. Cujacius *ibid.*

(6) Pignori usumfructum dare potest fructuarius invito etiam proprietario.

(7) Argumentum a venditione ususfructus ad ejus pignorationem. Usumfructum vendere fructuarius potest: ergo et pignorare.

(8) Vendi potest (ut et cedi. *l.* 12. §. 2. *l.* 63. *supr. de usufruct.*) utiliter ususfructus: ergo et pignorari, *l.* 9. *in fin. supr. eod.* Imo, ususfructus formalis vendi et cedi nequit, *l.* 66. *infr. de jure dot.* §. 3. *Inst. de usufruct.* Nec causalis, quia non separatur a sua causa: qua non translata non potest transferri: Quid juris? Bartolus, et alii usumfructum cedi et pignorari posse existimant, non quatenus est servitus, sed quatenus commoditatem utendi in se continet.

(9) An aliud in rusticis prædiis? Putat Bartolus, has esse differentiæ rationes: quod urbanæ perpetuam causam contineant, id est, urbanæ constitui sub quadam perpetuitate debeant, *l.* 4. *supr. de servitutibus.* (verum id competit etiam rusticis, *d. l.* 4.) Deinde ne urbs deformetur. *l. ult. infr. ne quid in loco publico.* et si in his admittatur pignus, possit evenire, ut tigna auferantur, quod in rusticis non est, ut vult idem Bartolus. (Imo, idem esse videtur in urbanis, quod in rusticis: Potest enim servitus urbana precario dari, *l.* 3. *infr. de precario.* ergo et pignori dari, et rusticæ, et urbanæ contrariæ non sunt. sed diversæ tantum: Eadem est ratio in ambabus, unde hic a contrario sensu argumentum sumi non potest.) Id existimo: non solas urbanas servitutes esse, quæ pignorari non possint, sed hic tantum innui, urbanas hypothecæ subjici non posse, ex quo pignorari non possunt, *ut hic.* Ratio? quia ea tantum pignorari possunt, quæ sunt in bonis nostris (in quibus non sunt servitutes, *l.* 1. *infr. de usu et usufruct. leg.*) Pignorari proprie non possunt, quæ tractari non possunt aut possideri: Proprie, si rem in abstracto, non in concreto, et accessorie consideremus: Possunt alioquin servitutes obligari, fundo, cui cohærent, obligato. *argum. l.* 1. *supr. commun. præd.* et sic nihil impedit, quominus ego, qui vicinam domum habeo, possim uti commoditate luminis tui, vel prospectus, vel tigni immissi in tuo habendi. Hæc Ripensis ad *l.* 9. *in fin. num.* 62. *supr. eod.* Nisi si dicamus, id jus eo casu non sumi, tanquam servitutem, sed tanquam commoditatem utendi: utilitatem quoque superioribus non obstare, *l.* 12. *in fin. infr. eod.* ut interea dicamus, alii quam ei, qui vicinus est, tales servitutes urbanas pignorari non posse: constare etiam minus utilitatis in tali servitutum urbanarum, quam rusticarum pignore: nam cui rustica servitus (puta viæ, vel itineris), pignorata est, is alteri quam vicino fundi servientis eam pignorare potest: etiam magno. Quid enim, si creditoris fundus intermedius ejus iter impediat? In urbanis id esse non potest, contra propriam pignoris naturam. *l.* 13. §. 2. *infr. eod.* Quam enim remotus a fundo mihi serviente utilitatem habere possit tigni immittendi in meum vicinum? vide tamen Cujacium 15. *observat.* 6. vide Duarenum, 2. *disput.* 13. qui hanc legem refert ad servitutem jam constitutam: proximam vero, ad constituendam: atque ita putat prospectus, aut tigni immittendi servitutem ad aliquod tempus debitorem creditoris gratia, pati posse, et precarii nomine, *l.* 3. *infr. de precario.* vel pignori dare, *ut hic.* hoc autem jus adquisitum creditorem alteri pignorare amplius non posse. Apertius rem totam ita exponamus: Accursius et Bartolus censent servitutes urbanas ideo pignorari non posse, quod earum causa sit perpetua: pignus, temporarium sit. Verum, si ea ratio constaret, rusticæ quoque pignorari non possent, quæ tamen pignorantur recte, *l.* 12. *infr. eod.* nam servitutum rusticarum causa quoque perpetua esse debet, *l.* 4. *supr. de servitut.* Duarenus putat, *d.* 2. *disput.* 13. et urbanas et rusticas pignorari posse, cum possint utræque precario concedi, *l.* 3. *infr. de precario.* Quid igitur? quæ Duareni sententia est? Paulum Jurisconsultum ita putare, *l.* 12. *infr. eod.* debitorem in suo fundo servitutem rusticam creditori suo vicinum fundum habenti pignorare posse: qui interrogatus, idem esse in urbano prædio non negaret: Marcianum vero hic negare, debitorem fundi urbani, servitutem alii non vicino posse pignorare, qui interrogatus idem responderet in rustico prædio: Item creditorem jus servitutis pignoratum sibi, alteri pignorare non posse. Quibus sententiis duæ contrariæ opponuntur a Cujacio, 15. *observation.* 5. Prima est: Creditorem servitutem rusticam pignoratam sibi, alteri, posse pignorare: Fructum enim rei esse, posse dare pignori. *l. ultim. infr. de usuris.* Altera est: Ne quidem ab ipso domino servitutes urbanas pignorari posse, *ut hic.* rusticas posse. *l.* 12. *infr. eodem.* Cur enim priore casu non possis servitutem rusticam mihi pignorare, qui tuus sum vicinus, ut per meum ac pignoratum tuum fundum ad alios fundos meos remotiores perveniat meus creditor pignoratitius? Cur non servitutem rusticam mihi pignoratam licebit mihi pignorare creditori meo hunc in modum? At non recte similiter dixeris, servitutem urbanam mihi pignoratam, posse me creditori meo vicino pignorare: qui enim possit vicinus meus creditor, tignum recte immittere in prædium urbanum mihi pignoratum? Atqui precarium in utriusque servitutibus esse potest. *l. si quis sepulchrum.* 12. *supr. de relig. l. et habet.* 15. §. *precario.* 2. *infr. de precario.* Pignoris utilitas est in alienandi, et pignorandi facultate, etiam invito debitore, qui pignus dedit. *l.* 4. *supr. de pignorat. action. l. mulier. C. de distr. pignor.* Precarium pendet omnino a voluntate ejus, qui dedit. Ut hæc ita sint, nondum tamen dissoluta est hujus loci difficultas: nimirum cur possint pignorari rusticæ servitutes, urbanæ non possint? nam et rusticæ ne quidem pignorari posse videntur, cum pignus ad tempus consistat: ad tempus autem, servitus non possit constitui. *l.* 4. *supr. de servitut. l.* 44. *supr. locati.* An id in rusticis ideo dicemus esse, quod ad earum perpetuitatem sufficiat hoc spectare, quod in perpetuum possint distrahi, debitore post trinam monitionem in solvendo moram admittente? *d. l.* 4. *in fin.* Paul. 2. *sentent.* 5. §. 1.

(10) Nec legari. *l.* 1. *infr. de usu et usufruct. legat.*

(11) Atqui vendi possunt: possunt igitur hypothecæ dari. *l.* 9. *in fin. supr. eod.*

(12) vide etiam hic Molinæum *de divid. et individ. part.* 3. *num.* 330. *cum seq.* et Charondam *lib.* 1. *verisimil. cap.* 5.

(13) Argumentum a pignore ad hypothecam: pignus datur, hypotheca fit conventione, *ut hic.* pactum tantum conventum de hypotheca intervenit, in pignore possessio traditur, *l.* 13. §. 3. *infr. eod.* quod dari pignori non potest, id hypothecæ dari quoque non potest.

De servitutibus rusticis jure pignoris constituendis.

12. Paulus lib. 68. ad Edictum.

SEd an viæ (1), itineris, actus, aquæductus pignoris conventio locum habeat, videndum esse Pomponius ait: ut talis pactio fiat, [*ut*], *quamdiu pecunia soluta non sit, eis servitutibus creditor utatur* (2), scilicet si vicinum fundum habeat: et si intra diem certum pecunia soluta non sit, vendere (3) eas vicino liceat? Quæ sententia propter utilitatem (4) contrahentium admittenda est.

De grege. 1. De statulibero. 2. Si pignus pignori datum sit. 3. De superficiariis. 4. De rei vel fidejussoris condemnatione. 5. De conditione. 6. De usuris. De pœna.

13. Marcianus lib. singulari ad formulam hypothecariam.

GRege (5) pignori obligato, quæ (6) postea nascuntur (7), tenentur: Sed et si prioribus capitibus decedentibus, totus grex fuerit renovatus (8), pignori tenebitur (9).

§. 1. *Statuliber* quoque dari hypothecæ poterit (10), licet conditione existente evanescat pignus.

§. 2. Cum pignori (11) *rem pignoratam* (12) accipi (13) posse placuerit, quatenus (14) utraque (15) pecunia debetur, pignus secundo creditori tenetur (16), et tam exceptio, quam actio utilis (17) ei danda est (18). Quod si dominus solverit (19) pecuniam, pignus quoque perimitur.

† Sed (20) potest dubitari, numquid creditori, nummorum solutorum nomine, utilis actio danda sit, an non: quid enim, si res soluta fuerit? Et verum est, quod Pomponius libr. VII. ad Edictum scribit: si quidem pecuniam debet is, cujus nomen (21) pignori datum est, exacta (22) ea creditorem secum pensaturum (23): si vero corpus (24) is debuerit et solverit, pignoris loco futurum apud secundum creditorem.

§. 3. Et *in superficiariis* (25) legitime consistere creditor potest adversus quemlibet possessorem: sive tantum (26) pactum conventum de hypotheca intervenerit, sive etiam possessio tradita [fuerit], deinde amissa sit.

§. 4. Etiam (27) si creditor judicatum (28) debitorem (29) fecerit, hypotheca manet obligata, quia (30) suas (31) conditiones habet hypothecaria actio: Id est, si soluta est pecunia, aut satisfactum [est]; quibus cessantibus tenet: Et (32) si cum defensore in personam egero, licet is mihi satis dederit et damnatus sit, æque hypotheca manet obligata: Multo magis ergo si in personam actum sit, sive cum reo, sive cum fidejussore, sive cum utrisque pro parte; licet damnati sint, hypotheca manet obligata. Nec (33) per hoc videtur satisfactum creditori, quod habet judicati actionem.

(1) Servitutem rusticam fundum vicinum habenti creditori debitor pignorare potest: sibi constitutam creditor alii vendere potest, *ut hic.* Imo et pignorare. *l.* 13. §. 2. *infr. eod.* Goth. vid. Molin. *de divid. et individ. p.* 3. *num.* 336. Duaren. *lib.* 2. *disput. cap.* 13. Cujac. 15. *observ. cap.* 6. Ans.

(2) Græci notant posse nos κατασκευάζειν τῶν δουλείων ἀγροικικῶν καρπόν. Cujac. 15. *observ.* 6.

(3) Fructus est, vendere pignus posse.

(4) Cur non eadem utilitas facit contra subtilem docendi rationem, ut idem sit in urbanis? Duaren. *ibid.* De utilitate, vide *l.* 51. §. *ult. supr. ad l. Aquil.*

(5) *Grex* pignorari potest, *ut hic.* legari, §. 18. *Inst. de legat.* vindicari. *l.* 1. §. 3. *l.* 2. *l.* 3. *supr. de rei vindic.*

(6) *l.* 29. §. 1. *infr. eod. l.* 21. *infr. de legat.* 1. *l.* 81. *in fin. infr. de legat.* 3. *l.* 3. *infr. de instructo.*

(7) Ex illo grege scil. ut et alia qualibet universitate.

(8) Et ita mutatus. *l.* 16. §. 2. *infr. eod.*

(9) Cur tenebitur? Grex ipse substantiam non mutat, quod substituta ei sint alia capita. *l.* 22. *infr. de legat.* 1. *l.* 76. *supr. de judiciis.*

(10) Cur poterit? quia pendente conditione servus est, non liber. *l.* 26. §. 5. *l.* 45. *in fin. infr. de fideic. libert. l.* 12. *in fin. supr. famil. l.* 16. *l.* 25. *infr. de statulib. l.* 3. *C. de fideic. libert.*

(11) Pignus pignori dari potest, *l.* 1. *l.* 2. *C. si pignus pignori.* (id Græcis μετενεχειριάζον) ut et nomen debitoris, *l.*4. *C. quæ res pignor. l.* 3. *l.* 7. *C. de hered. vel action. vend.* Goth. vide Edmund. Merill. *lib.* 1. *obs. cap.* 36. Ans.

(12) *l.* 18. *supr. de pignorat.*

(13) Ergo et dari. *C. si pign. pignori.*

(14) Quid? an in duriorem causam, aut majorem summam? minime, *l.* 4. *in fin. C. quæ res pignori.* Quatenus, hic, est per id tempus; ut ad tempus, non ad summam referatur. 25. *Synopsis* 7. *cap.* 18. 13. Harmenop. 75. §. 18.

(15) Id est, utriusque debitoris.

(16) Una tamen solutione liberatur primus debitor: tunc enim desinit ei esse in causa pignoris. et ita intellige *l.* 1. *C. si pignus pignori. l.* 40. §. 2. *supr. de pignorat.* 3. Harmenop. 5. §. 18.

(17) Hypothecaria sc.

(18) Adversus primum debitorem.

(19) Cui? Titio suo creditori? an Sempronio creditoris sui creditori? Utrique potest. Num vero tibi pignoris domino Sempronius, ne Titio solvas, utiliter denunciare potest? Utrique: textus in *l.* 4. *C. eod.* quod tamen Bartolus negat hic, *num.* 3. Num Titius, ne Sempronio? puto non posse: nam quo jure prohibuerit, quominus pignus tuum ab eo, qui illud detinet, recipias?

(20) Pignus dedi Titio in centum: Titius idem pignus Cajo pignoravit: Me centum Cajo solvente possum liberare pignus meum: qua etiam specie, Cajus in summam a Titio sibi debitam, centum a me accepta imputabit. Quid, si Titio debui non pecuniam, sed Stichum? Eidem Cajo si Stichum tradam, liberabo meum pignus ea lege, ut Stichum pignoris nomine retinere possit, tantisper dum ei satisfaciat Titius.

(21) Nomen acceptum pignori dare possumus. *l.* 18. *supr. de pignorat. l.* 4. *C. quæ res pignori.*

(22) *Al.* Exactam eam.

(23) Id est, quam pecuniam creditori creditoris mei, luendi mei pignoris causa solvo, creditorem meum ea summa exonerat ipso jure, *ut hic.*

(24) Puta equum (cujus loco pignori vestimenta dederat) sibi commodatum.

(25) vide *l.* 15. *infr. qui potiores.*

(26) Hypotheca pacto tantum convento contrahitur: in pignore, possessio traditur: adde quæ scripsi ad *l.* 11. *in fin. supr. eodem.*

(27) Hinc dubitandi ratio sumitur. Videbatur enim pignus non manere creditoris post condemnatum factum debitorem: Nam per sententiam fit novatio, *l. ult. C. de usur. rei judic.* Novatione, nova adquiritur actio priore sublata, *l.* 1. *infr. de novat.* et pignus perimitur. *l.* 11. §. *novata.* 1. *supr. de pignorat.* Verum dici potest, sententia quidem novam adquiri obligationem et actionem, nec tamen veterem tolli. Potest et hæc esse ratio. Pignus novatione voluntaria tolli posse: at non judiciali seu judicii accepti. Judicatum enim debitorem facientes, ut et litem contestantes nunquam deteriorem nostram causam facimus. *l.* 29. *infr. de novat.*

(28) Judicatum debitorem, vel condemnatum creditor facit, quoties vincit, et a judice obtinet, ut reus satisfaciat, *ut hic. l.* 8. *C. de pignorib. l. unic. C. etiam ob chirographariam pecuniam.*

(29) Suum scil.

(30) Hypothecaria actio tamdiu durat, quamdiu soluta non est pecunia creditori, aut ei non satisfactum.

(31) vide *l.* 6. *infr. quib. modis pign.*

(32) Hypothecariam actionem non amittit creditor, etiamsi judicatum fecit debitorem, *ut supr. eod.* etiamsi cum defensore debitoris in personam egerit, et is satisdederit ac damnatus fuerit. *ut hic.* etiamsi in personam egerit cum reo, vel fidejussore, vel cum utroque, et hi damnati sint, *vers. multo magis. infr.*

(33) Satisfactum creditori non videtur, hoc ipso vel solo, quod habeat judicati actionem adversus debitorem. Porro satisfactio habetur pro solutione. *l.* 52. *infr. de solut.*

§. 5. Si sub conditione (1) debiti nomine, obligata sit hypotheca, dicendum est, ante conditionem non recte agi, cum nihil interim (2) debeatur: sed, si sub conditione debiti conditio venerit, rursus agere poterit. Sed si præsens sit debitum, hypotheca vero sub conditione, et agatur ante conditionem hypothecaria, verum quidem est, pecuniam solutam non esse, sed auferri hypothecam iniquum est: ideoque arbitrio judicis cautiones interponendæ sunt: *si* (3) *conditio exstiterit, nec pecunia solvatur, restitui hypothecam, si in rerum natura sit.*

§. 6. Propter usuras (4) quoque, si obligata sit hypotheca, usuræ solvi debent. Idem (5) et in pœna dicemus.

De obligatione in diem. 1. *De casibus, ex quibus naturalis obligatio consistit.*

14. Ulpianus lib. 73. ad Edictum.

Quæsitum est, si nondum dies pensionis venit, an et medio tempore persequi pignora permittendum sit? Et *puto*, dandam (6) pignoris persecutionem: quia (7) interest mea: Et ita Celsus scribit.

§. 1. Ex quibus casibus naturalis (8) obligatio consistit, pignus perseverare consistit.

De rebus futuris. 1. *De re aliena.* 2. *De re sæpius obligata.*

15. Gajus lib. singul. de formula hypothecaria.

Et quæ nondum sunt, *futura* (9) tamen sunt, hypothecæ (10) dari possunt: ut fructus pendentes, partus ancillæ, fœtus pecorum, et ea quæ nascuntur, sint hypothecæ obligata. Idque servandum est, sive (11) dominus [fundi] convenerit aut de usufructu, aut de his, quæ nascuntur; sive is, qui usumfructum habet, sicuti Julianus scribit.

§. 1. Quod dicitur (12) creditorem probare debere (13), *cum conveniebat, rem in* (14) *bonis debitoris fuisse*: ad eam conventionem pertinet, quæ specialiter facta est, non (15) ad illam (16), quæ cottidie inseri solet (17) cautionibus, *ut specialiter* (18) *rebus hypothecæ nomine datis, cætera* (19) *etiam bona teneantur debitoris, quæ nunc habet et quæ postea adquisierit, perinde atque si specialiter hæ res fuissent obligatæ.*

§. 2. Qui res suas jam obligaverint, et alii secundo obligant creditori, ut effugiant periculum (20), quod solent pati, qui sæpius easdem res obligant (21), prædicere (22) solent, *alii nulli rem obligatam esse, quam forte Lucio Titio, ut in id, quod excedit priorem obligationem, res sit obligata*, [ut sit pignori, hypothecæve id quod pluris est], aut solidum, cum (23) primo debito liberata res fuerit. De quo videndum est, utrum hoc ita se habeat, si et conveniat: an et si simpliciter convenerit de eo quod excedit, ut sit hypothecæ? Et solida res inesse conventioni videtur, cum a primo creditore fuerit liberata. An adhuc pars? Sed illud magis est, quod prius diximus.

(1) Hypotheca pura præsensque constitui potest, licet debitum sit sub conditione, *ut hic.* et e contra præsens debitum esse potest, hypotheca sub conditione: Priore casu, hypothecaria experiri non potest creditor, ante conditionem debiti: post conditionem vero agere potest: Posteriore casu, nondum soluta pecunia ante conditionem hypothecæ, debitor hypothecam creditori auferre non potest. Et breviter, illo casu creditor ante conditionem debiti: hoc casu, debitor ante conditionem hypothecæ non experietur. *Goth.* Confer *l.* 41. *supr. de judic. tot. tit. C. ut legator.* quibus propter debitum conditionale potest peti cautio. *Ans.*

(2) *l.* 213. *infr. de verb. sign.*

(3) Formula cautionis.

(4) Hypotheca non tantum propter sortem, sed et propter usuras, et pœnam obligari potest. adde *l.* 8. *in fin. supr. de pign. act.* Imo pignus quod sortis nomine obligatur, facile et pro usuris obligatum intelligitur. 3. Harm. 5. §. 14. Quin et hoc notandum est, pignus in sortem tantum, vel in usuras obligari: Priore casu, sorte soluta debitorem pignus repetere posse: idem pignus, usurarum nomine a creditore non posse retineri: posteriore quoque solutis usuris pignus repeti posse, et injuste retineri a creditore. *l.* 11. §. *si in sortem duntaxat. supr. de pignorat. l.* 3. *C. de usuris.* Quid ita? limitatum pignus naturam suam egredi non debet. In his speciebus, pignus vel in sortem tantum, vel in usuras tantum obligatum ponitur. *l.* 8. *in fin. l.* 21. §. 3. *supr. de pignorat.*

(5) *Pœnæ et usuræ* cognatio. Est enim pœna usuræ species.

(6) Imo danda non est: Nam ante diem pignoratitia agi non potest, *l.* 4. *infr. de distract. pign. l.* 5. §. 1. *infr. quibus modis pignus.* Regulariter, hoc est, sine justa causa non potest: seu nisi suspectus sit debitor, *arg. l. ait Prætor.* 10. §. *si debitorem.* 16. *infr. quæ in fraudem. l.* 21. *supr. de interrogation.* Ante conditionem agi non potest, *l.* 13. §. 5. *supr. eod. Diei* et *conditionis* differentia est: Debitum *sub conditione*, ante eventum conditionis omnino indebitum est, ideoque agi non potest: Debitum *in diem*, statim deberi incipit atque promissum est, licet ante diem agi non possit. *l. cedere.* 213. *infr. de verb. sign.*

(7) Quoties mea interest possum pignus persequi, etiam ante diem pensionis et conditionis eventum: mea interest, si debitor suspectus esse incipit. vide *l.* 36. *supr. de reb. credit.* alias ante diem pignus vendi non potest. *l.* 4. *infr. de distract. pign. l.* 5. §. 1. *infr. quibus modis pignus.* Goth. Sicut in fallitis ante diem peti potest. v. Stracch. *de decoctor. p.* 7. *n.* 12. Ans. Adde Bart. Bald. et Costal. *hic.* Caccialup. *tract. de debitore suspect.* Mess. *de contract. rubr. de pigneribus. vers. quæ actio. num.* 12. Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 2. *cent.* 1. *cas.* 87. Pecc. *de jure sistendi. cap.* 4. *num.* 6. S. L.

(8) *l.* 5. *in fin. pr. supr. eod.* adde *l.* 16. §. 3. *infr. de fidejuss.*

(9) Futura, fructus pendentes, partus ancillæ, fœtus pecorum et similia. v. *l.* 1. *supr. eod. l.* 8. *supr. de contr. empt. l.* 73. *infr. de verb. oblig.*

(10) *Futura* ad eum modum stipulari possumus et promittere, *l.* 73. *infr. de verb. oblig.* emere, *l.* 8. *supr. de contrah. empt.* legare, *l.* 24. *infr. de leg.* 1. sic, quod ex fundo apparuerit, quod agro alluvione accesserit pignorare possumus, *l.* 16. *infr. eod.* quod in flumine enatum, *l.* 14. *l.* 15. *l.* 16. *l.* 17. *infr. de legat.* 3. quæ omnia effectum habent, utiliaque cum in rerum natura esse cœperint. Subest enim tacita hæc conditio, si nata sint, *l.* 7. *in fin. infr. de tritico. l.* 1. *in fin. infr. de cond. et demonstr.*

(11) *l.* 11. §. 2. *supr. eod.*

(12) In *l.* 3. *supr. eod. l.* 23. *infr. de probation. arg. l.* 4. *in pr. infr. de aqua et aquæ pluv.*

(13) Id est, tempore contractus et pignoris contracti.

(14) Adde *l.* 3. *supr. eod. l.* 23. *infr. de probat.* Hoc latius patet, quam *in dominio fuisse*: nam *in bonis sunt*, non ea tantum, quæ in dominio nostro sunt, sed et quæ bona fide possidemus, ut et superficiaria. *l.* 49. *infr. de verb. sign.* Ita hic sufficit creditorem probare rem a debitore fuisse bona fide possessam, aut eundem rei utile dominium habuisse. Falsus est itaque Accursius in §. *item Serviana. Inst. de act.* dum putat creditorem cogi probare rem in dominio debitoris fuisse.

(15) Id est, non ad generalem, quam speciali subjicere solent contrahentes, et Notarii, requiritur, ut res obligata tunc fuerit in bonis debitoris: nam in generali rerum obligatione sufficit, si postea res quandocunque inveniatur in bonis obligantis. Hinc interim formam contrahendi in hypothecaria observa.

(16) Mixtam hanc hypothecam possis dicere, ex generali et speciali.

(17) Notanda est hæc Notariis usitatissima alicujus obligandi formula.

(18) Ut in *l.* 4. §. 4. *supr. si quis cautionib.*

(19) Non expressa specialiter.

(20) Stellionatus, *l.* 3. §. 1. *infr. stellionatus. l.* 16. §. 1. *l.* 36. *in fin. supr. de pignorat.* et falsi. *l.* 21. *infr. ad leg. Corn. de falsis.*

(21) Et vendunt: nam de venditionibus loquuntur *d. l.* 3. *d. l.* 21.

(22) Tunc enim volenti creditori non fit injuria, quemadmodum si res debitoris ampla sit. *d. l.* 16. §. 1. *et* 36. Num vero necessitas imponitur Notario (cujus ministerio vel opera, vel quo teste seu præsente debitor forte alii obligatus fuit) ut id secundo debitoris creditori indicet?

(23) *l.* 4. *in fin. infr. qui potiores.*

De alluvione. 1. *De re aliena et ratihabitione.* 2. *De mutatione rei obligatæ.* 3. *De convento hypothecaria absolvendo vel condemnando.* 4. *De fructibus.* 5. *De præscriptione hypothecæ adjudicatæ.* 6. *De debitore condemnato ob pignus non restitutum.* 7. *De re aliena.* 8. *De re duobus obligata.* 9. *De pacto, ut non soluto debito res justo pretio æstimanda sit debitoris.*

16. MARCIANUS lib. singul. ad formulam hypothecariam.

Si fundus hypothecæ datus sit, deinde alluvione (1) major factus [est, totus obligabitur (2)].

§. 1. Si nesciente domino res (3) ejus hypothecæ data sit, deinde postea dominus (4) ratum (5) habuerit, dicendum est, hoc (6) ipsum (7), quod ratum habet, voluisse (8) eum retro (9) recurrere [ratihabitionem] ad illud tempus, quo convenit: Voluntas autem fere (10) eorum demum servabitur, qui et pignori dare possunt.

§. 2. Si res hypothecæ data, postea mutata (11) fuerit, æque hypothecaria actio competit: veluti de domo data hypothecæ et horto facta (12). Item si de loco convenit, et domus facta sit. Item de loco dato, [deinde] vineis in eo positis.

§. 3. In vindicatione (13) pignoris quæritur, an rem, de qua actum est, possideat is, cum quo actum est? Nam si non possideat, nec (14) dolo fecerit, quo minus possideat, absolvi debet. Si vero possideat et aut pecuniam solvat (15), aut rem restituat, æque absolvendus est. Si vero neutrum horum faciat, condemnatio sequetur (16). † Sed (17) si velit restituere, nec possit forte quod res abest, et longe est vel in provinciis, solet (18) cautionibus res explicari: nam, si caverit se restituturum, absolvitur. Sin vero dolo quidem desiit possidere, summa (19) autem ope nisus non possit rem ipsam restituere, tanti (20) condemnabitur, quanti actor in litem juraverit, sicut (21) in cæteris (22) in rem actionibus: nam (23) si tanti (24) condemnatus esset, quantum deberetur, quid (25) proderat in rem actio cum [et] in personam agendo idem consequeretur?

§. 4. Interdum (26) etiam de fructibus arbitrari debet Judex: ut (27) ex quo lis inchoata sit, ex eo tempore etiam fructibus (28) condemnet. Quid enim, si minoris sit prædium, quam debetur? nam de antecedentibus fructibus nihil potest pronunciare, nisi exstent (29), et res non sufficit.

§. 5. Creditor hypothecam sibi per sententiam adjudicatam quemadmodum habiturus sit, quæritur: nam dominium (30) ejus vindicare non potest. Sed hypothecaria agere potest: et si exceptio objicietur a possessore rei judicatæ (31), replicet (32), *si* (33) *secundum me judicatum non est.*

§. 6. Si pluris (34) condemnatus sit debitor non restituendo pignus, quam computatio sortis et usurarum facio-

(1) *Alluvio* pignus auget; crescit pignus alluvione, *l.* 18. §. 1. §. 3. *in fin. supr. de pignoratit.* et hereditas. *l.* 16. §. 3. *supr. fam.* ususfructus. *l.* 9. §. 4. *supr. de usufruct.* crescit et alluvione legatum, dos, fideicommissum, feudum. *l.* 34. *supr. de rei vind. l.* 16. §. 3. *supr. comm. divid. l.* 4. *in fin. infr. de jure dot. l.* 29. §. 2. *infr. de leg.* 2. *l.* 16. *infr. de legat.* 3. 1. *Feudor.* 4. §. 5.

(2) Atqui alluvio in agris limitatis locum non habet. *l. in agris.* 16. *infr. de adquir. rer. dom.* Recte: eorum enim limitata est natura.

(3) Et ita aliena, v. Dynum ad *c.* 9. *de reg. in* 6. Goth. Adde Edmund. Merill. *lib.* 1. *obs.* 36. Ans.

(4) *Ratihabitione* negotium gestum confirmatur. *l.* 6. §. 9. *l.* 9. *l.* 24. *supr. de negotiis. l.* 56. *supr. de judic. l.* 25. *C. de donat. inter virum.* mutuum a filiofamilias contractum, *l. ult. C. ad SC. Macedon.* venditio, *l.* 44. §. 1. *infr. de usurpat.* donatio, *d. l.* 25. solutio, *l.* 71. §. 1. *infr. de solut.* delictum. *l.* 152. §. 2. *infr. de reg. jur. l.* 5. *C. de nupt.*

(5) Ratihabitio pignus conciliat. *l.* 20. *in fin. princ. supr. de pignorat.*

(6) Voluntas quæ sequitur, ratihabitio est, *ut hic. et l.* 9. §. *pen. infr. de donat. l.* 3. §. *sed si mutua. supr. de in rem verso. l. Pomponius.* 40. §. *ult. supr. de proc. l. ult. C. ad SC. Macedonian.*

(7) *Al.* hoc ipso.

(8) Ratihabitio, voluntatis species, dixi *l.* 3. §. 4. *supr. de in rem verso.*

(9) Ratihabitio retrotrahitur ad tempus conventionis. vide Dyn. in *c. ratihabitio. de reg. in* 6.

(10) Nam et is regulariter, qui pignori obligare non potest, pignoranti consentiendo nihil agit. Usufructuarius tamen pignorandi proprietatem jus non habens, *l.* 6. *C. de usufruct.* potest obligationi proprietatis consentire.

(11) Puta si domus ad aream sit redacta, et iterum post extructa, vid. *l.* 29. §. 2. *infr. eod.* domus in hortum vel horreum: locus, in domum vel vineam sit mutatus. *infr. eod.* Hypotheca non tollitur domus, si ea hortus facta sit: loci, si domus ibi ædificata, aut vineæ ibi positæ.

(12) Et horreo facto. *Haloand.*

(13) Pignus creditor vindicare potest. *l.* 17. *infr. eod.*

(14) Paria sunt *possidere*, et *dolo desiisse possidere.*

(15) Ut *l.* 6. *infr. quibus modis pignus.*

(16) Scilicet, ut possessor rem restituat, eaque jure pignoris a creditore retineatur, ut hinc colligere possis hypothecaria formula qualis esse debeat, id est, quemadmodum concipiendi libelli, et ferendæ sententiæ in actione hypothecaria sint.

(17) Summa hujus legis hæc est: Pignus vendicat creditor a non possessore, cove qui dolo non desiit possidere: reus absolvendus. A possessore? aut pecuniam debitam creditori solvere, aut pignus restituere possessor debet: si neutrum facere velit, condemnandus est, *ut supr. eodem.* si velit restituere, nec possit, cavens se restituturum, absolvetur: si restituere non poterit, quia dolo desiit possidere, tanti condemnandus, quanti in litem creditor juraverit, *ut hic.* Et hæ rei persecutoriæ utilitates sunt, restitutio rei, pecuniæ debitæ solutio, cautio, juramentum in litem.

(18) Eo casu scilicet. §. 2. *Inst. de offic. judic.* Cautiones commodo reorum inventæ.

(19) Quo magis inutilis est diligentia post dolum, eo minus doli effectum purgat.

(20) Juratur in litem contra non restituentem pignus, sicut in cæteris in rem actionibus. vid. *l.* 5. *supr. de in litem jurando.*

(21) Juratur in litem adversus non restituentem in actionibus in rem. *l.* 5. *supr. de in litem jurand.*

(22) Pignus actionem in rem parit. *l.* 17. *infr. eod.*

(23) Jusjurandum in litem plus quam debetur, hoc est, plus debito continet.

(24) Imo, tanti condemnandus videtur, *l.* 21. *in fin. infr. eodem.* vide æquitatis sententiam in §. 6. *infr. eodem.*

(25) Quasi Serviana in rem actio, creditori utilior est, quam personalis.

(26) Nam hæc distinctio servanda, de qua hic agitur.

(27) Pignoris fructus post litem contestatam perceptos possessor debitori restituit arbitrio judicis, si minoris sit prædium, quam debeatur: antecedentes, hoc est, ante litem contestatam perceptos non restituit: nisi extent, et res pignorata non sufficiat. adde *l.* 3. *C. in quibus causis pignus.*

(28) Etiam de fructibus. *Haloand.* extantibus scilicet, non de consumptis a bonæ fidei possessore. *l.* 1. §. 2. *supr. eod.*

(29) Dixi ad *l.* 3. *C. in quibus causis pignus.*

(30) Pignus sibi adjudicatum, creditor persequitur, non rei vindicatione, sed hypothecaria. Quid ita? Hæc adjudicatio jus dominii non tribuit.

(31) Quasi agere teneatur creditor actione rei judicatæ. *l. minor annis, cui fideicomm.* 40. *supr. de minoribus.*

(32) Evidenter enim iniquissimum est proficere rei judicatæ exceptionem ei, contra quem judicatum est. *l.* 16. *infr. de except. rei judicatæ.*

(33) Formula replicationis.

(34) *l.* 21. *infr. eodem.* et male: nec enim pluris condemnari potest. *d. l.* 21.

bat, an si tantum solverit, quantum debebat, exoneretur hypotheca? Quod ego, quantum quidem ad subtilitatem legis et auctoritatem sententiæ, non (1) probo: semel (2) enim causa transire videtur ad condemnationem, et inde pecunia deberi. Sed humanius (3) est, non amplius eum, quam quod revera debet, dando, hypothecam liberare.

§. 7. Aliena (4) res utiliter potest obligari sub conditione, *si debitoris facta fuerit.*

§. 8. Si duo (5) pariter (6) de hypotheca paciscantur: in quantum quisque obligatam hypothecam habeat, utrum pro quantitate debiti, an pro partibus dimidiis, quæritur? Et magis est, ut pro quantitate debiti pignus habeant obligatum. Sed uterque, si cum possessore agat, quemadmodum? utrum de parte quisque, an de toto, quasi utrique in solidum res obligata sit? Quod erit dicendum, si eodem (7) die pignus utrique datum est separatim (8): sed si simul illi et illi, si (9) hoc actum est, uterque recte in solidum aget: si minus, unusquisque pro parte.

§. 9. Potest ita (10) fieri pignoris datio, hypothecæve, *ut, si intra certum tempus non sit soluta pecunia, jure emptoris possideat rem, justo* (11) *pretio* (12) *tunc æstimandam:* hoc enim casu videtur quodammodo conditionalis esse venditio: Et ita Divus Severus et Antoninus rescripserunt.

Qualis sit actio hypothecaria.

17. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

PIgnoris (13) persecutio (14) in (15) rem (16) parit (17) actionem creditori.

De eo, cui competit Publiciana.

18. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

SI ab eo (18) qui Publiciana (19) uti potuit, quia dominium (20) non habuit, pignori accepi: sic (21) tuetur me per Servianam Prætor, quemadmodum debitorem per Publicianam.

De pluribus rebus pigneratis.

19. ULPIANUS lib. 21. ad Edictum.

QUi pignori plures res accepit, non (22) cogitur unam

(1) Adversus debitorem pignus non restituentem in litem juratum est. §. 3. *supr. eodem. l.* 21. *in fin. infr. eodem.* Pluris ita condemnatus est, quam sors et usuræ sortis faciebant: hæc enim potest egredi jusjurandum in litem. Quæritur, si ab ea condemnatione sortis et usurarum veram quantitatem solverit, an pignus liberet, etiamsi non solverit, quanti in litem juratum est? si subtilitatem legis, et auctoritatem sententiæ spectamus, non exoneratus est, nisi quanti in litem fuerit juratum, solverit: humanius est tamen liberare, si id, quod revera debeat, solverit, *ut hic.* Humanius agitur adversus debitorem, quam adversus extraneum possessorem. Ille non pluris, quam debuit: hic etiam pluris condemnatur. *l.*21. *in fin. Infr. eod.*

(2) Prioris judicii pronunciatione res transit in rem judicatam. dixi ad *Novell.* 93. Goth. vide Zanger. *de except. part.* 3. *cap.* 5. *num.* 94. Ans.

(3) *Subtilitas* est juris, debitorem teneri in veram quantitatem sententiæ, licet ea sortem et usuras debitas excedat: *humanitas est*, eum liberari dando id, quod revera debet. Ratio? quia si creditor ab extraneo plus suo debito exegisset, debitori redderet. *l.* 21. *in fin. infr. eod.* Igitur plus debito ab ipso debitore eum exigere iniquum fuerit.

(4) *l.* 41. *supr. de pignorat.* vide *l.* 5. *C. si aliena res.*

(5) Vide *l.* 10. *supr. eod.*

(6) *Pariter*, hic non est eodem momento, sed eadem die, diversis momentis.

(7) *Simul* dicitur fieri, quod eodem die fit, licet diversis momentis. *Bart.*

(8) Id est, diversis momentis, eadem tamen die.

(9) Imo, ut hoc non actum sit, cum res pluribus simul daretur, æqualis tamen omnium causa erit in pignore, *l.* 20. §. 1. *supr. de pignorat.* et ita pro sua parte, non in solidum.

(10) Vide quæ notavi ad *l.* 81. *in fin. princ. supr. de contr. empt.*

(11) De *justo pretio*, adde quæ scripsi ad *l.* 50. *infr. de furtis.*

(12) Atqui pretii quantitas conferri non potest in alterius, vel ipsius emptoris arbitrium. *l.* 25. *supr. locati. l.* 35. §. 1. *supr. de contrah. empt.* Hic pretii æstimatio refertur ad justum pretium, hoc est, vel ad commune, seu forense; vel judicis arbitrio finiendum: qui tanquam vir bonus arbitratur, *l. ult. C. de jure domini impetr.* electis justis æstimatoribus, exactoque ab eis jurejurando, *arg. l.* 20. *C. de fide instrum. Novell.* 7. c. 3. §. 2. *vers. quod autem.* Si minus, ipsi litigatores æstimatorem jussu judicis eligent. *argum. l. hac edictali. §. his illud. C. de secundis nuptiis.*

(13) Id est, hypothecæ. *l.* 18. *C. de pignoribus.*

(14) Quasi Serviana scilicet. *l.* 16. §. 3. *supr. eod. l.* 18. *C. eod. l.* 2. *C. si unus ex pluribus her.* §. 7. *Inst. de actionibus.*

(15) *l.* 16. §. 3. *in fin. supr. eod. l. un. C. de alien. jud. mut. caus. l. ult. C. de obligat. §. item Serviana.* 7. *Inst. de act. l. ult. C. si unus ex plurib. hered. creditor.*

(16) Imo non parit in rem actionem: Nam pignus consensu contrahitur. *l.* 1. *supr. de pignorat. action. l. si decem dem tibi. §. de pignore. supr. de pactis.* Consensu jus reale non acquiritur, sed traditione, *l.* 20. *C. de pactis. l.*3. §. 1. *l. si partem. supr. quemadmodum servitut.* Num dicemus pignore adquiri in rem actionem, quod pignoris securitas sit minimi momenti, ut ideo facile nascatur? An potius, quod pignus mutuo, aut alii contractui sæpe adjici soleat? Mutuum et similes contractus ex se jam personalem actionem pariant, ut nisi pignus realem pariat, supervacua futura sit pignoris adjectio?

(17) Adeo ut vindicatio creditori competat. *l.* 10. *in fin. C. de pignorat. l.* 16. §. 3. *supr. eod.*

(18) Id est, si a non domino, ut *l.* 21. §. 1. *infr. eod.*

(19) Publicianam, et quasi dominium habens, pignus dare potest, *ut hic.* Atqui Publicianam habens, rem in bonis non habet: Creditor autem, qui pignus accipit, ut pignus suum recte tueatur, probare debet rem fuisse in bonis ejus a quo accepit pignus. *l.* 15. §. 1. *supr. eod.* Dicendum est, eum qui utile rei dominium habeat, rem in bonis habere. *l.* 49. *infr. de verb. signif.*

(20) Sed quasi tantum, et utile, seu, si ita licet loqui, indirectum. *l.* 21. §. *si debitor. infr. eod. l.* 1. *et tot. tit. supr. de Publiciana.* §. 3. §. 4. *Inst. de act.*

(21) Pignus qui accepit a non domino, Publicianam tamen habente, ita defenditur per Servianam, ut is, a quo accepit, per Publicianam, *ut hic.* At non defenditur per Publicianam. *l.* 13. §. 1. *supr. de Publiciana.* Non defenditur quoque Serviana adversus verum dominum pignoris, *l.* 18. *supr. de rei vindicatione.* Exceptio dominii repellit Publicianam, *l. ultim. supr. de Publiciana. l.* 24. *infr. de except. rei judic.* multo igitur magis, qui pignus accepit a Publicianam habente.

(22) Pignoris liberatio individua est. *l.* 65. *infr. de evictionib.* nec enim creditor pignus, ejusve partem reddere tenetur nisi accepto universo quod debetur, *ut hic. et l.* 8. §. 2. *l.* 9. §. 3. *supr. de pignorat. l.* 85. §. *penult. infr. de verbor. oblig. l.* 1. *C. de luit. pignoris. l.* 16. *C. de distract. pignorum.* Universo, hoc est, sorte et usuris, *l. acceptam. C. de usuris. l.* 41. §. *Lucius. infr. de usuris.* expensis litis, *l.* 65. *supr. de rei vindicatione. l. ult.* §. *in computatione. C. de jure deliberandi. l.* 2. *C. si antiquior credit.* eo omni, quo deterius fit jus creditoris. *l. eleganter.* 7. §. *non solum.* 3. *supr. de dolo.* Quid tamen si ita conventum sit, ut parte sortis, vel debiti soluta, creditor pignus, ejusve partem restitueret? aliud dicendum. *d. l.* 41. §. 1. Quid, si debitor partem offerat, partem aliam neget? vide *l.* 21. *supr. de reb. cred.* Quid, si libertas, pia causa aliud suadet? Quid, si debitor non sit solvendo? vide *Authent. hoc nisi debitor. C. de solut.* Quid, si debitor Emphyteuta sit patrimonii Cæsaris? vide *l. placuit. C. de collat. fund. patrim. lib.* 11. Quid, si volenti publicano pars soluta, an nocebit fisco? vide *l. ult. C. de apochis publ.* Quid, si debitor diversis locis, non uno loco debeat? vide *l.* 2. §. *si quis ita. supr. de eo, quod certo loco.* Quid, si unum ex pluribus fidejussoribus liberare velit debitor? vide *l.* 5. §. 1. *infr. de solut.* Quid, si lege quiddam debeatur? vide *Auth. hoc nisi debitor. l.* 5. *infr. de verb. obligat.* Quid, si pro parte solvat, pro altera parte compensationem petat? vide *l.* 5. *l.* 12. *C. de compensat.* Quid in specie *l. ult. infr. quibus modis pignus?* Partis oblatione integrum pignus liberari dicendum est.

liberare, nisi (1) accepto universo, quantum debetur.

De pensione obligata.

20. IDEM lib. 63. ad Edictum.

CUm convenit, *ut is, qui ad refectionem* (2) *ædificii credidit, de pensionibus jure pignoris ipse creditum recipiat*, etiam actiones utiles adversus inquilinos accipiet, cautionis (3) exemplo (4), quam debitor creditori pignori dedit.

De procuratore et negotiorum gestore. 1. *De eo, qui habet Publicianam.* 2. *De periculo et commodo pignoris.* 3. *De litis æstimatione.*

21. IDEM lib. 73. ad Edictum.

SI inter colonum et procuratorem (5) meum convenerit de pignore, vel ratam (6) habente me conventionem vel mandante: quasi (7) inter me et colonum meum convenisse videtur.

§. 1. Si debitor servum, quem a non domino (8) bona fide emerat et pignoravit (9), teneat; Servianæ locus est, et si adversus eum agat creditor, doli replicatione exceptionem elidet (10): [et] ita Julianus ait: et habet rationem (11).

§. 2. Quidquid pignori commodi, sive incommodi fortuito (12) accessit (13), id ad debitorem pertinet.

§. 3. Si res pignerata non restituatur, lis adversus possessorem erit æstimanda: sed utique aliter (14) adversus ipsum debitorem, aliter adversus quemvis possessorem: nam adversus debitorem non pluris, quam quanti debet, quia non pluris interest: adversus cæteros possessores etiam pluris, et quo amplius (15) debito consecutus creditor fuerit, restituere debet debitori pigneratitia actione.

Si dominus ei, qui pignoravit, successerit.

22. MODESTINUS lib. 7. Differentiarum.

SI Titio, qui rem meam ignorante me creditori suo pignori obligaverit, heres (16) exstitero, ex postfacto pignus directo (17) quidem non convalescit, sed utilis (18) pigneratitia dabitur creditori (19).

De locatione. 1. *De absentibus.*

23. IDEM lib. 3. Regularum.

CReditor prædia sibi obligata ex causa pignoris locare [recte] (20) poterit.

§. 1. Pignoris obligatio etiam inter absentes (21) recte (22) ex contractu obligatur.

(1) Cui ob eam causam competit exceptio non impleti contractus pignoris, *ut hic. et l.* 9. §. 3. *supr. de pignorat. l.* 1. *C. de luit. pign. l.* 85. §. *penult. infr. de verb. oblig.* ut et aliis casibus, puta non impletæ emptionis, *l.* 1. *supr. de in diem. addict. et tit. de l. commiss. l.* 13. §. 8. *supr. de act. empt.* venditionis, *l.* 2. §. 1. *l.* 25. *l.* 50. *supr. de act. empt.* locationis, *l.* 9. *l.* 15. *l.* 24. §. 4. *supr. locati. l.* 16. *C. de locato.* conductionis, *l.* 1. *infr. de migrando. l.* 1. *supr. si ager vectig. l.* 2. *C. de jure emphyt.* societatis, *l.* 19. *in fin. pro socio.*

(2) De hoc dicam ad *l.* 5. *infr. qui potiores.*

(3) Potest enim cautio et nomen pignori dari, *l.* 13. §. 2. *in fin. Supr. eod. l.* 43. *Supr. de pignorat.*

(4) Qui ad refectionem ædificii credit pecuniam, plerumque ita stipulatur, *ut ædificii refecti pensiones jure pignoris recipiat:* quo nomine adversus inquilinos perinde utili actione experiri potest, ut is, qui cautionem, seu nomen a debitore pignori accepit. Potest enim creditor in hac specie experiri adversus debitores, a quibus cautio emissa, aut nomen scriptum est. adde *l.* 13. §. 2. *in fin. supr. eod. l.* 18. *supr. de pignorat. act. l.* 4. *C. quæ res pignori.*

(5) Procurator privati, *ut hic.* et reipublicæ ut pignori dare potest, *l.* 11. *supr. eod.* ita et accipere. adde *l.* 23. *infr. eod.*

(6) Qui ratum habet vel mandat, ipse pignorare videtur, adde *l.* 16. §. 1. *supr. eod.* Ratihabitione potest pignus contrahi.

(7) Quasi convenisse videtur, qui per procuratorem pactus est: non ipse quidem convenit, sed quasi. *Quasi* cum hic dicimus, non pene dicimus, aut prope, sed vere per interpretationem tamen.

(8) Vide *l.* 18. *supr. eod.*

(9) Ignoranti, ne contraria sit *l.* 1. *supr. eod.*

(10) Debitor non potest referre quæstionem dominii.

(11) Cur habet rationem? quia debitor pignus emit ab eo, qui id vendidit, ut dominus, *l. optimam.* 14. *C. de contrah. stipulat.* vel ita. Debitor generali hypotheca conventus potest excipere rem illam, ad quam agitur, non fuisse nec esse suam, sed alterius et laudare dominum, a quo possidet, fructus denique percipere: quod cum facit, potest accidere, ut mendacii non accusetur: cum neque ea res fuerit in ejus bonis: secus fuerit, si speciali jure rem eam obligaverit: hoc enim casu quæstionem dominii objicere, citra mendacii suspicionem, non potest. Mendacii enim convincitur, qui rem ipsam in specie obligavit.

(12) V. *l.* 24. §. 2. *supr. de pignorat.*

(13) Pignori quidquid accedit commodi vel incommodi, debitoris est, *ut hic.* Cur debitoris? quia dominus est pignoris. *l.* 6. *l. pignus.* 9. *C. de pignoratit. l. sicut vim majorem.* 19. *C. de pignoribus.* §. *ult. Inst. quibus modis re contrahit. l.* 23. *infr. de reg. jur.*

(14) Dixi ad *l.* 16. §. 6. *supr. eod.*

(15) V. *l.* 6. *C. de pignorat.* Pignoris fructus et omnes ejus utilitates debitori restituere creditor debet. Quin si pignus plus vendidit, acceptæ quantitatis partem imputat primum in usuras, deinde in sortem. Postremo id, quod superest, reddit. *l.* 35. *supr. de pignor. act.* Si illam ipsam quantitatem, quæ plus continet, fœneravit, vel ea usus sit, usuras præstat. *l.* 6. §. 1. *supr. de pignoratit.* Quid, si creditor ex eo, quod plus esse diximus, fundum comparavit? Debitor in ea specie non in fundum ipsum, sed in personam creditoris experitur. *l. ult. C. de distract. pignor.* Quid, si plus quidem vendidit pignus, nondum tamen pretium exegit? vide *l.* 24. §. 2. *supr. de pignorat.* Paul. 2. *sent.* 13. §. 1. *et d. l. ult.* Quid, si minus redegit ex venditione? vide *l.* 3. *l.* 5. *l.* 6. *C. de distr. pignor. l.* 9. *in fin. infr. de distr. pign. l.* 28 *supr. de reb. credit. l.* 8. *C. si certum. l.* 10. *C. de obligat.*

(16) Hujus legis sententia explicata est in *l.* 16. §. 7. *supr. eod.*

(17) Quia nihil ipse pactus sum de pignore.

(18) Ad exemplum hypothecariæ: idque ex æquo et bono. *l.* 5. *C. si res aliena.* Atqui Paulus ait, pignoris persecutionem non esse dandam creditori adversus dominum pignoris cauti, sive obligati a debitore post ei succedentem. *l.* 41. *in pr. supr. de pignorat. act.* Et ita est: nam de directa loquitur: sed in fine adjicit utilem dari: vide quæ notavi ad *d. l.* 41. vide Alciat. 7. *Parer.* 14. Duar. 1. *disp.* 4. Cujac. 19. *obs.* 26. vide tamen Hotom. 5. *obs.* 7. Goth. Contra *l.* 41. *supr. de pign.* Ubi vide Goth. Vult. 1. *disc.* 17. Treutler. *de pignor. th.* 5. *in pr.* Joann. Aurpach. *epist. jurid.* 8. Ans.

(19) V. Charondas *lib.* 1. *verisimilium c.* 20. Pulvæus *de alien. rei distract. cap.* 26. Mod.

(20) Imo non poterit: Nam qui locat, fruitur. *l.* 12. §. *usufructuarius. l.* 13. *in fin. l.* 15. §. 4. §. 5. *supr. de usufruct.* Creditor autem citra furtum pignore uti non potest. *l.* 54. *infr. de furtis.* §. 6. *Inst. de oblig. ex delicto.* An hunc locum referemus ad creditorem, cui jus sit ἀντιχρήσεως in pignore? An potius ad res eas, eaque pignora, quæ nisi locentur per creditorem, noxia futura sint ipsi debitori. adde *l.* 1. *l.* 2. *l.* 3. *C. de pignorat. act.*

(21) V. *l.* 4. *supr. eod.* hoc est, per nuncium, epistolam, procuratorem. *l.* 21. *supr. eod. l.* 2. *supr. de pact. l.* 1. §. 2. *supr commodati. l.* 1. §. 2. *supr. de contrah. empt.*

(22) Imo non recte: Nec enim per liberam personam pignoris obligatio nobis adquiri potest. *l.* 11. §. 6. *supr. de pignoratit.* Ipsa obligatio adquiri per liberam personam nobis non potest, pignoris jam obligati ipsa possessio potest, ut manifestis verbis Ulpiani constat in *d.* §. 6. Quod si rursus causam differentiæ quæsiveris, dici potest possessionis adquirendæ rationem naturalem esse, a traditione obligationis, a jure civili: hanc ab his, qui in potestate nostra sint tantum adquiri, illam passim a quovis. *l.* 53. *infr. de adqu. rerum dom.* Quin obligationes cohærere proximis personis obligantibus *l.* 1. *l.* 2. *l.* 3. *supr. pro socio.*

De eo, qui prohibetur emere.

24. IDEM lib. 5. Regularum.

IN (1) quorum finibus emere (2) quis prohibetur (3), pignus accipere non (4) prohibetur.

De retentione.

25. IDEM lib. 8. Regularum.

CUm vitiose (5) vel inutiliter contractus pignoris intercedat, retentioni (6) locus non (7) est: nec si bona creditoris ad fiscum pertineant.

De fidejussore, qui pignora suscepit et non solvit. 1. *De eo, qui scripsit instrumentum obligationis rei suæ.* 2. *De re substituta in locum rei obligatæ.*

26. IDEM lib. 4. Responsorum.

FIdejussor impetravit a Potestate (8) *ut et antequam solveret, pignora ipse possideat, quasi satisfacturus creditoribus*, nec satisfecit: modo heres debitoris paratus est solvere creditoribus: Quæro, an pignora fidejussor restituere cogendus sit? Modestinus respondit, cogendum (9) esse.

§. 1. Pater Seio emancipato filio facile (10) persuasit, ut, quia mutuam quantitatem acciperet a Septitio creditore, chirographum perscriberet sua manu filius [ejus], quod ipse impeditus esset scribere, sub commemoratione domus ad filium pertinentis pignori dandæ: Quærebatur, an Sejus inter cætera bona etiam hanc domum jure optimo possidere possit, cum patris se hereditate abstinuerit, nec metuiri (11) ex hoc solo, quod mandante patre manu sua perscripsit instrumentum chirographi, cum neque consensum suum accommodaverat patri, aut signo suo, aut alia scriptura (12)? Modestinus respondit, cum sua (13) manu pignori domum suam futuram Seius scripserat, consensum ei obligationi dedisse (14) manifestum est.

§. 2. Lucius Titius prædia et mancipia, quæ in prædiis erant, obligavit: heredes ejus prædiis inter se divisis, illis mancipiis defunctis, alia substituerunt: creditor postea prædia cum mancipiis distraxit: Quæritur, an ipsa mancipia, quæ sunt modo in prædiis constituta, hoc est [in] hypothecis, emptor vindicare recte possit? Modestinus respondit, si neque pignorata sunt ipsa (15) mancipia, neque (16) ex pignoratis (17) ancillis nata, minime creditoribus obligata esse.

De pignore deteriorato a debitore.

27. MARCELLUS lib. 5. Digestorum.

SErvum, quem quis pignori dederat, ex levissima offensa vinxit, mox solvit: et quia debito non satisfaciebat, creditor, minoris (18) servum vendidit: an aliqua actio creditori in debitorem constituenda sit, quia crediti ipsius actio non sufficit ad id, quod deest persequendum? Quid si eum interfecisset, aut eluscasset? Ubi quidem interfecisset, ad exhibendum (19) tenetur: ubi autem eluscasset (20), quasi damni injuriæ dabimus actionem ad (21) quantum interest, quod debilitando aut vinciendo, persecutionem pignoris exinanierit. Fingamus nullam crediti nomine actionem esse, quia forte causa ceciderat: non existimo indignam rem animadversione et auxilio Prætoris.

(1) Ita Magistratus in sua provincia emere vetiti. *l. qui officii causa.* 62. *supr. de contrah. empt.* Cicer. 4. *Verrina.* Neminem, qui cum potestate, aut legatione in provinciam esset profectus, tam amentem fore putaverunt, ut emeret argentum: dabatur enim de publico: ut vestem; præbebatur enim legibus. Mancipium putaverunt, quo et omnes utimur, et non præbetur populo. Sanxerunt, Ne quis emeret mancipium nisi in demortui locum. *Et post*: Non enim te instruere domum tuam voluerunt, sed illum usum provinciæ supplere. Quæ fuit causa, cur tam diligenter nos in provinciis ab emptionibus removerent? Hæc judices quod putabant ereptionem esse, non emptionem, cum venditori suo arbitratu vendere non liceret in provinciis: intelligebant, si is, qui cum imperio esset, quod apud quemcunque esset, emere vellet, idque liceret: fore, ut quod quisque vellet, sive esset venale, sive non esset, quanti vellet, auferret.

(2) Emere prohiberi minus est, quam commercium rei, aut alienationem interdici. Emptione prohibita, non interdicitur pignoris capio: alienatione tamen, aut commercio rei interdictis, pignus accipi non potest. Hoc ideo, quod pignoris acceptio, commercii et alienationis species est, *l.* 1. §. 2. *infr. quæ res pignori. l. ult. C. de reb. alienis non alienandis.* emptionis vero species non est. Hunc in modum conciliari rectius hæ leges possunt, *d. l.* 1. §. 2. quam ut dicamus cum Accursio, venditione a lege prohibita, pignus interdici: quod tamen permitteretur, si ab homine alienatio esset interdicta: id enim repugnat *d. l. ult.* Neque planius est, quod Butrigarius putat, commercio interdicto pignus interdici: alienatione prohibita, non interdici. Nam et hoc postremum falsum est. *d. l. ult.* Minus etiam placet distinctio Bartoli, qui putat, re alienari prohibita pignus interdici: secus, si persona emere prohibeatur.

(3) Ratione officii ac Magistratus, *l.* 46. *supr. de contr. empt.* id fit interdum a judice. *l.* 9. §. 9. *infr. de pœnis.*

(4) Imo, qui prohibetur emere, prohibetur pignori accipere, *l.* 1. §. 2. *infr. quæ res pign. l. ult. C. de reb. alien.* quia pignus inutile est creditori, nisi possit id vendere. *l.* 4. *supr. de pignorat.*

(5) Vitiosa pignoratio jus retentionis non tribuit. vitiosa sic cautio non est cautio. ut *l.* 6. *supr. qui satisd.*

(6) Vitiosus et inutilis contractus jus hypothecæ non tribuit.

(7) Imo, retentioni locus est. *l.* 1. *in fin. princ. supr. eod. l.* 8. *C. de pignorat.*

(8) *l.* 2. *infr. de distr. pign.* Idem est, si emit a creditore. *l.* 59. §. 1. *supr. mandati. l.* 1. *in pr. C. de dolo.*

(9) *l.* 1. *in fin. C. de dolo.*

(10) Persuadet facile filio suo pater, *l.* 22. *infr. de ritu nuptiar.* ut et patronus liberto. *l.* 1. §. 5. *infr. quarum rerum actio.* Goth. Intellectum vide apud Joann. Decher. *lib.* 1. *dissert.* 11. *n.* 51. Ans.

(11) Nec metuere debeat ex hoc etc. *Haloand.*

(12) Sed sola reverentia, v. *l.* 22. *infr. de ritu nupt.* quæ sola metum non arguit.

(13) Scribens instrumentum obligationis rei suæ, obligationi ejus consentire videtur, etiamsi filius sit, qui patre id jubente faciat.

(14) Imo, contractui pignoris non obest, quod debitor testamentum creditoris, in quo se emisse pignus expressit, signasse proponitur, *l.* 39. *in fin. supr. de pignorat.* Ita qui divisioni bonorum interest velut testis, repudiare jus non censetur, quod in illis bonis sperat, aut sperare potest. *l.* 34. §. 2. *infr. de legat.* 2.

(15) Sed ab heredibus empta aliunde: Hinc collige, defunctum res heredis pignorare posse.

(16) Subrogata res rei pignoratæ ab alio, quam a pignorante, non censetur obligata, nisi ex ipsa re pignorata suum ortum habuerit.

(17) *l.* 13. *supr. eod.*

(18) Cur minoris vendidit? Forte quia minoris vendebantur servi vincti, quam non vincti. Ulp. 1. §. 11. *l.* 43. *infr. de fideic. libert.* ubi dixi: adde Paul. 4. *sent.* 12. §. 4. Cur minoris? quia deterioris conditionis erant, quam qui non vincti: enimvero manumissi non Cives omnino, sed Dedititii fiebant. Gaius. 1. *tit.* 1. §. 4. *l. un. C. de dedit. libert.* §. 3. *Inst. de libert.*

(19) Aquilia et ad exhibendum, *l.* 7. §. 4. *supr. de dolo. l.* 9. *supr. ad exhibendum.* in factum etiam. v. *l.* 5. *in fin. l.* 17. *supr. ad l. Aquil. l.* 3. *in fin. supr. de condict. triticiar.*

(20) *l.* 5. §. *ult. supr. ad l. Aquil. d. l.* 3. *in fin. supr. de cond. triticiar.*

(21) Ad id quantum. *Hal.* Quoties æstimandum est id, quod interest actoris, ejus tantum damni ratio habetur, quod revera abest, quod rei cohæret, ut Rogerius dixit: quod rem comitatur, quod circa rem consistit, et ut Græci interpretantur ad *l.* 21. §. 3. *supr. de act. empt.* τὸ ἐν διαφέρον ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων, non ejus, quod venit, aut venire potuit extrinsecus. Cujac. 8. *ad Afric.*

*

Ulpianus notat: si (1) ut (2) creditori noceret, vinxit, tenebitur: si merentem, non tenebitur.

Si pater ob legatum filio sub conditione relictum pignus acceperit.

28. PAULUS lib. 3. Quæstionum.

SI legati conditionalis (3) relicti filiofamilias, pater ab herede rem propriam ejus pignori (4) accepit, et mortuo patre (5), vel (6) emancipato filio, conditio legati exstiterit: incipit (7) filio legatum deberi (8), et neque pater potest pignus vindicare (9), neque filius qui nunc habere cœpisset, actionem, nec ex præcedenti tempore potest quicquam juris habere in pignore, sicut in fidejussore dicitur.

De generali conventione et de bonis heredis. 1. *De partu pignoris.* 2. *De domo exusta et iterum extructa.* 3. *De servo, qui domini bona generaliter obligavit.*

29. IDEM lib. 5. Responsorum.

PAulus respondit, generalem (10) quidem conventionem sufficere ad obligationem pignorum: sed (11) ea, quæ ex bonis defuncti non fuerunt, sed postea ab herede ejus ex alia (12) causa adquisita sunt, vindicari non posse a creditore testatoris.

§. 1. Si mancipia in causam pignoris ceciderunt (13), ea quoque (14) quæ ex his nata (15) sunt, eodem jure habenda sunt: Quod tamen diximus *etiam adgnata teneri*, sive specialiter de his convenerit, sive non (16), ita procedit, si (17) dominium eorum ad eum pervenit, qui obligavit, vel heredem ejus: cæterum, (si) apud alium dominum pepererint (18), [non erunt obligata.]

§. 2. Domus pignori data exusta (19) est, eamque aream emit Lucius Titius et extruxit (20): Quæsitum est, de jure pignoris? Paulus respondit, pignoris persecutionem perseverare (21): et ideo jus (22) soli (23) superficiem secutam videri, id est, cum (24) jure pignoris: sed bona (25)

(1) Pignoratum servum creditoris debitor vincire non potest, ut creditori noceat: merentem potest, *ut hic. et d. l.* 5. *l.* 17. *d. l.* 3.

(2) Mens debitoris servum pignoratum vincientis, aut coërcentis spectanda est.

(3) Conditionalis nomine, *Hal.* conditio fuit, *lego Titio centum, si juris sui effectus fuerit.*

(4) Legati conditionalis nomine recte exigitur cautio, et pignus accipitur, *ut hic. et l.* 1. §. 14. *l.* 5. §. *si dies, aut conditio. l.* 15. *infr. ut legatorum.*

(5) Alterutro casu filius factus est sui juris.

(6) Id est, filio sui juris facto, patris morte, vel sui emancipatione.

(7) Quia conditio extitit, sub qua illi legatum est. v. *l.* 18. *infr. de reg. jur.* Ex contractu patris in adventitiis filii interposito, utilem actionem filio competere hinc etiam colligunt.

(8) Legatum relictum est Titio filiofamilias sub conditione: in id legatum pignus accepit pater: filiofamilias morte patris, vel emancipatione sui juris facto, conditio legati extitit: Duæ quæstiones hic oriuntur: Prima, cui id legatum adquiratur? Altera, an pignus, de quo diximus, filio sit quæsitum, si legatum ei adquiratur? Quod ad primam quæstionem attinet, legatum Titio adquiritur, quoniam tempore conditionis legati, sui juris fuit, *ut hic. et l.* 5. *C. de condit. insertis. l.* 14. *in fin. infr. quando dies leg. l.* 18. *infr. de reg. jur.* In legatis, statum filii tempore conditionis legati inspicimus, ut si eo tempore sui juris fuerit, sibi adquirat: sin minus, patri: licet in stipulationibus factis a filiofamilias sub conditione, filiofamilias facto sui juris tempore conditionis, utilitas stipulationis adquiratur patri, non filiofamilias; quoniam in stipulationibus, non tempus conditionis, sed quo contrahimus, inspicimus, ut dixi ad *l.* 78. *Infr. de verb. oblig.* Quod ad *alteram quæstionem* attinet, respondetur, ad pignus a patre acceptum, nullam ejus filio Titio actionem competere. At legati commodum transit in ipsum filium: legati ejus nomine pignus acceptum est: Igitur et pignoris persecutio danda fuerit ipsi Titio? Verisimile est, ideo pignoris persecutionem Titio non competere, quod pater sibi non filio pignus acceperit: sibi accepit, cum putaret legatum sibi adquiri posse: qua spe falsus, et morte vel emancipatione filii pater jure proprio pignus accepit: filius jure alio proprio pignus persequitur. Ita hypotheca per patrem accepta proprio nomine, filio non prodest, qui jure suo nititur. Atqui quod in re filii pater stipulatur, non sibi sed filio adquirit. *l.* 1. *l.* 2. *C. quando ex facto tutoris.* Responderi potest: hoc jure patribus fuisse adquisita, quæ per filios quærebantur: novo jure, patres jus tantum administrationis in bonis filiorum consequi, ut in specie hujus legis defendi possit, pigneratitiam competere filio ex patris stipulatione, aut pignoris acceptione.

(9) Filio emancipato. Quid ita? quia nunc demum tenuit, cum extitit conditio.

(10) *Generale pignus* extenditur ad ea quæ post obligationem adquisivit ipse debitor: at non ad ea quæ post eandem obligationem adquisivit ipse heres aliunde, quam ex bonis defuncti auctoris. *l.* 1. *in princ. l.* 15. *supr. eod.* Quid, si defunctus bona sui heredis obligavit? Quidam putant, debitorem scienter bona heredis (utpote aliena) obligare non posse: neque eam obligationem aditione heredis confirmari. *arg. l. rem alien.* 41. *supr. de pignorat.* Alii putant, heredis bona ea obligari, quæ tempore obligationis a defuncto contractæ, et post aditam hereditatem adquisiverit. at non ea quæ jacente hereditate adquisivit: quia id genus bonorum, neque testatoris, neque heredis fuerit: Nam jacente hereditate nondum est heres. Alii putant, heredem adeundo pignus rerum suarum a defuncto contractum confirmare, quod est verius, *l. si fundus.* 16. §. 1. *supr. eod.* nisi facto inventario heres fuerit: tunc enim ultra vires hereditatis non obligatur. *l. ult. C. de jure deliberandi.*

(11) Id est, quilibet generaliter bona sua obligare potest: sed tamen hujusmodi obligatio non porrigitur ad bona heredis.

(12) Quam ex re testatoris.

(13) Id est, si mancipia pignorata sunt.

(14) Imo ancillæ pignoratæ partus non est pignori. *vers. cæterum. infr. eod.* Respondeo, ut partus pignori censeatur esse creditori, partum fuisse conceptum apud debitorem sufficit: Nam si apud alium peperit, et concepit (hoc enim postremum verbum huic legi nostræ in fine adjiciendum est) pignoratæ ancillæ hujusmodi partus non est pignori creditori: cum ejus sit, apud quem et conceptus et editus sit. Nullo denique tempore fuit in bonis debitoris hujusmodi partus. Cæterum venditæ ancillæ partus quoque una cum matre venditus emptoris fit. *l. ult. infr. de adquir. rerum domin. l.* 12. *C. de rei vindic.*

(15) *l.* 13. *supr. eod. l.* 1. *infr. de Salviano. l.* 1. *C. de partu pign. l.* 18. §. 2. *supr. de pignoratit.*

(16) Adde *l.* 7. *infr. in quibus causis pignus.*

(17) Hoc est, si apud debitorem saltem partus conceptus est. *l.* 1. *C. de partu pignoris. l.* 18. §. 2. *supr. de pignor. act.*

(18) Et conceperint.

(19) Et ita interiisse pignus videtur. *Goth.* Vide *l. fin. infr. eod. l.* 21. *supr. de pignorat. act. l.* 8. *infr. quibus mod. pign. vel hypoth.* Ans.

(20) Cur convalescit pignus? quia hujusmodi extructio fecit, ne res interiisse videatur, sed eam renovat restituitque potius. *l.* 16. § 2. *supr. eod.*

(21) *l. ult. infr. eod.* Imo, non perseverat, quia ædibus legatis exustis ususfructus perit. *l.* 5. §. 2. *supr. quib. mod. ususfr.* Jus ususfructus fragile est, nec restituitur facile.

(22) *Superficies* jus soli sequitur: id est, ejus conditionis est superficies, cujus est solum: si solum, areave pignorata est, superficies quoque pignorata intelligitur.

(23) *l.* 21. *supr. de pigneratitia.*

(24) Pignoratus fundus una cum jure suo pignoris transit in emptorem.

(25) Atqui bonæ fidei possessor est: Is autem si insulam pignoratam emit, impensas non deducit. *l.* 44. *in fin. infr. de damno.* adde *l.* 6. *l.* 8. *supr. eod.* Distinguendi sumptus: ibi, de sumptibus refectionis: Hic, de sumptibus novi ædificii agitur.

fide (1) possessores non (2) aliter cogendos creditoribus ædificium restituere, quam sumptus in exstructione (3) erogatos, quatenus pretiosior (4) res facta est, reciperent.

§. 3. Si sciente et consentiente domino servus, *ut omnia bona domini pignori obligata essent*, convenit, ipsum (5) quoque (6), qui cavit, obligatum esse pignoris jure.

De periculo pignorum nominis venditi.

30. IDEM lib. 6. Responsorum.

PEriculum (7) pignorum (8) nominis venditi ad (9) emptorem (10) pertinere (11), si (12) tamen (13) probetur eas res obligatas fuisse.

De fundo vectigali.

31. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

LEx vectigali (14) fundo dicta erat, *ut*, *si* (15) *post certum temporis vectigal solutum non esset, is fundus ad dominum redeat*: postea is fundus a possessore pignori (16) datus est: Quæsitum est, an recte (17) pignori datus est? Respondit, si pecunia intercessit, pignus esse. ✝ Item quæsiit: si cum in exsolutione vectigalis tam debitor, quam (18) creditor (19) cessassent et propterea pronunciatum (20) esset, *fundum secundum legem domini esse*, cujus potior causa esset? Respondit, si (ut proponeretur) vectigali non soluto, jure suo dominus usus esset, etiam pignoris jus evanuisse (21).

De inductis in prædium.

32. IDEM lib. 5. Responsorum.

DEbitor pactus est, *ut quæcunque in prædia pignori data, inducta* (22), *invecta, importata, ibi nata, paratave essent, pignori essent*: Eorum prædiorum pars sine colonis fuit, eaque actori (23) suo colenda debitor [ita] tradidit, adsignatis et servis culturæ necessariis: quæritur, an et Stichus villicus, et cæteri servi ad culturam missi, et Stichi vicarii (24) obligati essent? Respondit, eos duntaxat, qui hoc animo a domino inducti essent, ut ibi perpetuo (25) essent, non (26) temporis causa accommodarentur, obligatos.

(1) An et mala fide? vide *l.* 38. *supr. de petit. hered.*

(2) Imo aliter: quippe emptor sumptus in domo pignorata factos, adversus creditorem hypothecaria agentem non servat etiam ædium retentione. *l.* 44. §. *damni. infr. de damno.* An dicemus, emptorem illa lege, malæ fidei fuisse? An potius jus strictum id esse, ut sumptus non repetat? An illa lege emptor ædificii, pretio, quod numeravit, decidet: hic autem expensas in ædificio factas servabit? An potius dicendum, ibi sumptus refectionis non præstari possessori a creditore, cum eos repetere possit a venditore: hic autem novæ extructionis sumptus repetere etiam a creditore, cum sine his sumptibus, nullius utilitatis pignus habeat creditor?

(3) Aliud in refectione. *l.* 44. *in fin. infr. de damno.*

(4) Vide *l.* 10. *supr. de institoria. et Nov.* 6. *cap. ult.* Goth. Contra *l.* 44. §. 1. *vers. cur ergo. infr. de damno infecto.* Sed ibi sciens emerat rem alienam, hic ignorans. *S. L.*

(5) Id est, servum ipsum, qui promisit. Hinc collige: Generali sermone personam loquentis contineri, *l.* 53. *in fin. supr. de act. empt.* vid. *l.* 30. *in fin. supr. locati. l.* 18. *C. de solut.* ut hic servus, qui omnia bona domini obligat, seipsum quoque obligare intelligatur. facit *l.* 10. *infr. de distr. pignor. l.* 17. *infr. de evict.*

(6) Imo is, qui loquitur, non continetur, *l.* 53. *in fin. supr. de act. empti.* unde vasallus non cogitur juvare dominum (licet ei fidelitatem adversus omnes promiserit) contra seipsum: An saltem contra patrem, filium et descendentes? Durum fuerit id in vasallo exigi. vid. *l.* 30. *C. de fideic. l.* 6. *l.* 7. *l.* 8. *supr. eod.*

(7) Periculum pignoris est, si perimitur, si debitor fiat non solvendo: si pignus ipsum evincitur.

(8) *Pignora nominis venditi*, ea pignora sunt, quæ nomine vendito continentur: quæ denique obliga a sortis causa in ipso nomine comprehensa: Ne alioqui putes cum Accursio, nomen pignoratum.

(9) Imo, ad debitorem. *l.* 21. §. 2. *supr. eod.* Solve: est debitoris. quamdiu pignoris ipsius dominus est.

(10) Etiamsi nondum solvit venditori pretium. *l.* 68. *infr. de evictionib.*

(11) Tacite sc. multo magis si expresse id conventum sit: et sic intellige *d. l.* 68.

(12) Facit *l.* 4. *supr. de hered. vel action. vendita.*

(13) Pignus vendens creditor, evictionem pignoris non præstat emptori. nisi pignus ipsum scit sibi non esse obligatum. adde *l.* 10. *l.* 68. *infr. de eviction. l.* 11. §. *sententiam.* 16. *supr. de act. empt. l.* 2. *C. creditorem evict. pignor. non debere. l. et si.* 10. *infr. de distr. pignor.*

(14) *Vectigalis fundus*, ex quo vectigal certis temporibus præstatur. vid. *supr. tit. si ager vectig. vel emphyteut. l.* 71. §. *si fundus.* §. *sed etsi. infr. de legat.* 1. Goth. Vid. ad intellect. hujus l. Surd. *decis.* 286. *n.* 5. Alex. *vol.* 2. *cons.* 38. Dec. *cons.* 320. *num.* 3. Ans.

(15) Vectigalis fundus seu emphyteuticarius plerunque ea lege dabatur, *ut nisi certo tempore vectigal domino solutum esset, fundus ad dominum rediret.*

(16) Vectigalis fundus pignori dari potest, *ut hic.* ut et superficiarius. *l.* 13. §. 3. *supr. eod.* Quod generale in iis, qui utile dominium habent feudis exceptis. *c.* 1. *de prohibita feudi alien. per Fridericum.*

(17) Vectigalis, id est, emphyteuticarius fundus potest etiam non requisito domino (non idem est in feudo, *c.* 1. *de prohibita feud. alien. per Frideric.* ac quamvis a feudo ad emphyteusim argumentum ducatur, non licet tamen a juribus feudalibus argumentari ad correctionem juris communis) pignorari, *l.* 16. *in fin. supr. de pign.* nisi res emphyteuticaria in eam quantitatem pignoretur, ut ejus in posterum luendæ, id est, liberandæ nulla sit amplius spes, *l.* 101. *in pr. infr. de legat.* 3. vel nisi emphyteuta pacto prohibitus sit rem obligare: tunc enim ea in re constituere pignus prætorium vel judiciale non potest. *arg. infr. eod.* An vero res vectigalis potest pro executione rei judicatæ capi, et creditori adjudicari? Potest: salvo tamen jure domini. vid. *l.* 15. §. 26. 27. *infr. de damno infecto.*

(18) Census, seu vectigal fundi, per alium quoque solvi potest.

(19) Potest igitur per creditorem coloni mora purgari ipsi domino fundi vectigalis.

(20) Num eo casu sententia præcise requiritur?

(21) Resoluto jure tradentis, resolvitur jus accipientis. Idem dicendum, quoties resolvitur contractus ex *l.* 2. *C. de rescind.* tunc enim jus patrono quæsitum pro laudimiis resolvitur: Idem est etiam, quando redimentibus nobis ex veteri pacto retrovendendi, ab initio adjecto, resolvuntur hypothecæ. vide Molin. 1. *consuet.* 21. *num.* 45.

(22) *Inducuntur* servi, *infr. eod. in fin. Invehuntur* res mobiles majores, vehiculis: *Importantur*, quæ dorso gestari possunt: *Nascuntur* autem in prædio, quæ e terra oriuntur: ibi *parantur*, quæ neque e terra producta, neque inducta, invecta vel importata, sed quæ labore vel industria ibidem parta, quæsitaque. Et hæ differentiæ sunt inducti, invecti, importati, nati in prædio, parative.

(23) *Actor*, qui et *villicus* servus, *infr. eod.* cui servi adsignantur culturæ necessarii: cum quo servi ad culturam mittuntur. *infr. eod.*

(24) Vicarii servi attributi actoribus, ac villicis, *Vicarius* est servus servi.

(25) Vide *l.* 17. §. 7. *supr. de action. empt. l.* 7. §. 1. *infr. tit. prox. l.* 35. §. 3. *infr. de hered. instit. l.* 41. §. 6. *infr. de legat.* 3. *l.* 25. *supr. de pecul. l.* 40. *supr. de religiosis. l. si necdum perpetua.* 10. *C. de religiosis.*

(26) Imo et qui temporis causa adcommodati. *arg. l.* 4. *infr. de instructo. l.* 39. §. 1. *infr. de auro.* Dixi ibidem, et emendavi.

Si pignus detur adjecto.

33. TRYPHONINUS lib. 8. Disputationum.

IS, qui promisit *tibi aut* (1) *Titio*, solutum quidem Titio repetere non (2) potest, sed pignus ei datum, et (3) ante solutionem recipit (4).

De taberna. 1. *De epistola non signata, et sine die, et Consule.* 2. *De hypotheca generali, et pecunia postea mutuo accepta.*

34. SCÆVOLA lib. 27. Digestorum.

CUm tabernam debitor creditori pignori dederit, quæsitum est, utrum eo facto nihil (5) egerit, an tabernæ (6) appellatione merces (7), quæ in ea erant, obligasse videatur (8)? et si eas merces per tempora distraxerit, et alias comparaverit, easque in eam tabernam intulerit et decesserit, an omnia, quæ ibi deprehenduntur, creditor hypothecaria actione petere possit, cum et mercium species mutatæ sint, et res aliæ illatæ? Respondit: Ea (9), quæ mortis (10) tempore debitoris in taberna inventa sunt, pignori obligata esse videntur.

§. 1. Idem quæsiit, cum epistola (11) talis emissa sit: *Δανεισάμενος παρὰ σου δηνάρια πεντακόσια, παρεκάλεσά σε, μὴ βεβαιωτὴν ἀλλ᾽ ὑποθήκην παρ᾽ ἐμοῦ λαβεῖν· οἶδας γὰρ ἀκριβῶς ὅτι καὶ ἡ ταβέρνα, καὶ οἱ δοῦλοι μου οὐδενὶ κατέχονται, ἢ σοί· καὶ ὡς εὐσχήμονι ἀνθρώπῳ ἐπίστευσας.* Id est, *Mutuatus abs te quingentos denarios, rogavi, ne sponsorem, sed pignus a me acciperes: exacte enim, et pro certo nosti, nemini* (12) *alii tabernam, servosque meos, quam tibi esse obligatos, et quod tanquam honesto viro fidem habueris*: an pignus (13) contractum sit? an vero [ea] epistola nullius momenti sit, cum (14) sine die et Consule sit? Respondit, cum convenisse (15) de pignoribus videtur, non idcirco obligationem pignorum cessare, quod dies (16) et Consules additi vel tabulæ signatæ (17) non sint.

§. 2. Creditor pignori accepit a debitore *quidquid in bonis* (18) *habet, habiturusve esset*: Quæsitum est, an (19) corpora pecuniæ, quam idem debitor ab alio mutuam accepit, cum in bonis (20) ejus facta sint, obligata creditori pignoris esse cœperint? Respondit, cœpisse.

De insula combusta et restituta.

35. LABEO lib. 1. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

SI insula, quam tibi ex pacto convento licuit vendere, combusta (21) est, deinde a debitore suo (22) restituta, idem in nova insula juris habes.

TIT. II.
IN QUIBUS CAUSIS PIGNUS, VEL HYPOTHECA TACITE (23) CONTRAHITUR (24).

Ob ædificii restitutionem credita vel redemptori subministrata pecunia pignus tacite contrahitur.

1. PAPINIANUS lib. 10. Responsorum.

SEnatusconsulto, quod sub Marco (25) Imperatore factum

(1) Adjecto solvi quidem potest, *l.* 38. *l.* 95. §. 5. 6. 7. *infr. de solut.* nec tamen possunt ei obligari bona, aut pignori dari.

(2) Adjecto pignus dari non potest: quin datum revocatur.

(3) Multo magis post solutionem.

(4) Imo non recipit: Nam inutiliter promissa, pignore accepto, retentione servamus. *l.* 4. *C. de usuris.* Goth. Titio nihil debetur, cum alteri stipulari nemo possit. At ei recte solvitur: quia ad solutionem adjectus est, non ad obligationem. §. *si quis alii. et* §. *plane. Inst. de inutilibus stipul.* Mod.

(5) Cur nihil egisse videri possit? An quia taberna, de qua hic agitur, aut in solo publico posita est: aut de publico conducta: ut ejus generis tabernam pignori obligare non possis magis quam res ipsas, quæ vere publicæ sunt. *arg. l.* 32. *supr. de contr. empt.* An potius quia taberna tantum hic pignori data intelligitur: nec taberna cum instrumento: quæ si ita pignorata esset, nullum dubium foret merces tabernæ quoque pignoratas. *arg. l.* 7. *l.* 13. *l.* 15. *l.* 23. *infr. de instructo?*

(6) Taberna pignorata, hæc una pignorata intelliguntur, merces tabernæ præsentes et futuræ, sive de novo emptæ, sive in venditarum locum substitutæ, *ut hic.* Imo substitutæ pignori esse non videntur, nisi dictum sit. *l.* 26. *in fin. supr. eod.* An dicemus hic merces mutatas esse ab ipso debitore, non ab ejus herede? An potius mutatione individuorum, universitatis corpora (ut est taberna) ob id non mutata intelligi. *arg. l. greg.* 13. *supr. eod. l. peculium.* 65. *infr. de legat.* 2?

(7) Imo merces non videntur pignoratæ. *arg. l.* 32. §. 2. *Infr. de usu et usufr. legato.* Num dicemus in legatis strictam nos rationem sequi: in pignoribus uberiorem? Atqui rursus dixeris, generali obligatione supellectilem non videri obligatam. *l.* 6. *supr. eod.* Aliud supellex, aliud merx est.

(8) Si quidem merces reddunt tabernam instructiorem. *l.* 185. *infr. de verbor. significat.* Goth. Vide quæ notat Bart. *in l. generali.* §. 1. *ff. de usu et usufr. legat.* Covarr. *lib.* 3. *variar. cap.* 10. *n.* 46. Alciat. *lib.* 9. *disp. c.* 17. Ans.

(9) *Tabernam* qui pignorat, ipsas etiam merces pignorat: Moritur debitor: num in merces, quas vivus vendidit, creditor jure pignoris agere potest? non potest, *ut hic.* At forte ad earum pretium aget? Quidam ita putant, quod in universitate pretium succedit loco rei. *l.* 70. *in fin. infr. de legat.*2. v. Ripens. *ad l.*1. *supr. eod. n.*8.9.

(10) Quid ita? cum legato *omnium rerum, quæ in domibus erunt*, non debeantur omnia, quæ in domibus reperiuntur tempore mortis testatoris, et excipiantur tacite merces, *l.* 32. §. 2. *Infr. de usu et usufr. legat.* et supellex generali pignoratione non continetur. *l.* 6. *Supr. eod.*

(11) *Epistola* potest pignus contrahi: v. quæ scripsi ad *l.* 17. *infr. de jure codic. l.* 75. *infr. de legat.* 2.

(12) Id est, honesto et gravi homini. *Hal.*

(13) His verbis pignus inducitur, et verba enunciativa per modum causæ prolata dispositionem inducunt.

(14) Scriptura privata diem, annum, et signationem, quod contrahentes ipsos et eorum heredes attinet, non exigit: secus fuerit. si de jure πρωτοπραξίας seu prælationis in bonis debitoris agetur. *l.* 11. *C. qui potior.* Bart. quoties enim controversia fit prioritatis, id est, prælationis, tempus probari necesse est.

(15) Tacite sc. ex verbis superioribus ex parte debitoris: ex parte vero creditoris, literarum acceptatione. Is autem literas acceptat, qui eas retinet. v. *l.* 16. *supr. de SC. Macedon.*

(16) *Epistola* sine die et consule ad contrahendum pignus valet: ex ea tamen jus πρωτοπραξίας non confertur, *arg. l. scripturas. C. qui potior.* v. quæ scripsi ad *l.* 2. §. *diem autem et consulem. infr. testam. quemad. aperiantur.* v. Mathesilanum *sing.* 43.

(17) Epistola pignus utiliter contrahitur, etsi non sit signata.

(18) Vide *l.* 5. *in pr. supr. eod.*

(19) Qui *quæ in bonis habet habiturusve est*, obligat, etiam eam pecuniam obligat, quam mutuo accepit, cujus per mutuum factus est dominus, *ut hic. et l.* 2. *supr. de reb. cred.* Quid? in illis corporibus pecuniæ quæ extat, num præfertur is qui eam dedit? an potius anterior creditor? an potius simul admittentur? Anterior præfertur: Nam jure singulari depositoribus id privilegii datum est. *l.* 24. §. 2. *infr. de reb. auct. jud. possid. l.* 7. *in fin. supr. depositi.*

(20) Et recte *in bonis*: Nam in mutuo pecunia fit accipientis mutuum. adde *l.* 7. *in fin. infr. qui potior.*

(21) Vid. *l.*29. §. 2. *supr. eod.*

(22) *Al.* tuo.

(23) *L.* 8. *C.*15. Περὶ τῶν σιωπηρῶς ὑποκειμένων ἐνεχύρων τε καὶ ὑποθηκῶν. *Eclog.* 25. *tit.* 3. tacite, id est, silentio. *l.* 51. *in princ. supr. locati.* juris potestate, *l.* 13. §. 2. *infr. de hered. inst.* et justa præsumptione legis, *l. ult. C. h. t.* tacitam enim hypothecam lex inducit aut præsumit, *l.*3.4.*infr. eod. l.*3.*C. eod.* nam alia hypotheca manifestaria est, alia tacita. Cuj. *hic. et C. eod.* Tacita est igitur quæ a lege inducta, etiamsi lex eam expressam appellet. etiam si lex velit eam hypothecam eandem vim obtinere, quam sortitur hypotheca instrumento aliquo comprehensa. Idem dixeris, si verbis fictionem significantibus inducta sit hypotheca. *l.* 7. *infr. eod.* Quid, potestne testibus probari tacite hypotheca? directo non potest, sed oblique tantum. Bald. *in l. conventicula. in fin. C. de episcop.*

(24) *Et de effectu taciti pignoris.* id huic titulo addendum.

(25) Divus Marcus, *l.* 24. §. 1. *infr. de reb. auct. jud.* oratio Divi Marci, *l.* 52. §. 2. *supr. pro socio.*

est, pignus (1) insulæ creditori datum (2), qui pecuniam ob restitutionem (3) ædificii (4) exstruendi mutuam dedit, ad eum quoque (5) pertinebit (6), qui redemptori (7), domino mandante, nummos ministravit.

Ob locationem urbani ædificii invecta et illata tacite pignori sunt.

2. Marcianus lib. singul. ad formulam hypothecariam.

Pomponius lib. XL. Variarum lectionum scribit. Non (8) solum pro pensionibus, sed et si deteriorem (9) habitationem fecerit culpa sua inquilinus (10), quo nomine ex locato cum eo erit actio, invecta et illata pignori erunt obligata.

Item horrei, diversorii et areæ.

3. Ulpianus lib. 73. ad Edictum.

Si horreum (11) fuit conductum vel diversorium (12), vel area: tacitam conventionem de invectis illatis, etiam (13) in his locum habere, putat Neratius: Quod verius est.

De prædiis urbanis vel rusticis. 1. De stabulis.

4. Neratius lib. 1. Membranarum.

Eo jure utimur (14), ut quæ in prædia urbana *inducta* (15) *illata* sunt, pignori esse credantur, quasi id tacite convenerit: In rusticis prædiis contra (16) observatur.

§. 1. *Stabula* (17), quæ non sunt in continentibus ædificiis, quorum prædiorum ea numero habenda sint, dubitari potest? Et quidem urbanorum sine dubio non sunt, cum a cæteris ædificiis separata sint. Quod ad causam tamen [talis] taciti pignoris pertinet, non (18) multum ab urbanis prædiis differunt.

De eo qui gratuitam habitationem accepit a conductore. 1. De obligatione pignoris pro parte debiti. 2. Si debitor rem fidejussoris pignoraverit.

5. Marcianus lib. singul. ad formulam hypothecariam.

Pomponius [libro XIII. (19) Variarum lectionum scribit], Si (20) *gratuitam* (21) habitationem conductor mihi præstiterit, invecta a me domino insulæ pignori (22) non (23) esse.

§. 1. Item illud, inquit, videndum est, voluntate (24) domini induci pignus ita posse, ut in partem (25) debiti sit obligatum.

§. 2. Si quis (26) fidejubeat, cum (27) res illius a debitore, pro quo fidejussit, pignori data sit, bellissime intelligitur (28), hoc ipso quod fidejubeat, quodammodo mandare res suas esse obligatas. Sane si postea sint ejus res hypothecæ datæ, non erunt obligatæ.

Manumissio *servi tacite ob pensionem obligati valet.*

6. Ulpianus lib. 73. ad Edictum.

Licet in prædiis urbanis tacite solet (29) conventum accipi, ut perinde (30) teneantur *invecta* et *illata*, ac

(1) Tacitum scil. hoc enim titulo de pignore tacito agitur.

(2) Quo plures essent qui ad refectionem domuum (quas refici publice interest,) mutuo darent. *l.* 46. *infr. de damno.*

(3) Ut *l.* 25. *supr. de reb. cred.* refabricationem. *l.* 5. *C. de ædific. privat.*

(4) Vel ædificiorum. *d. l.* 25.

(5) Secundus casus est privilegii dati mutuanti ad refectionem domus: nam prior ad eum qui domino, secundus ad eum qui redemptori pecuniam numeravit, pertinet, *ut hic.* Tertius (hic enim addi potest) ad eum qui ultro ædificat cessante domino. vide *d. l.* 25. *et l.* 5. *C. de ædific. privat.*

(6) Cur pertinebit? nihil interest, domino, an redemptori ædificii, mandante domino ob restitutionem ædificii credi pecunia numeretur. Qui mandat numerari, ipse accepisse intelligitur. *l.* 48. §. 1. *supr. mandat.* Tacitum jus hypothecæ et privilegium exigendi, non desinit esse privilegium, cum ita extenditur. Ob restitutionem denique ædificii mandatum fuisse hic præsumimus: ut ex responsionis qualitate, quæstionis qualitatem colligamus: ut ne novum sit, ab una persona ad aliam privilegium extendi, et præsumi mandatum, in eam nominatim causam, ut ædificium restitueretur.

(7) Redemptor, qui cæmentis suis ædificat. *l.* 39. *supr. de rei vind.* Redemptori ædificii qui domino mandante mutuum dat, domum sibi obligatam habet: eamque si pro satisfactione adprehendere velit, reliquos creditores vincet. 3. Harm. 5. §. 37.

(8) Id est, invecta non tantum tacite obligantur pro pensionibus, sed et pro quovis alio damno per conductorem dato.

(9) *l.* 25. §. 3. *supr. locati.*

(10) Urbani ædificii.

(11) Taciti pignoris jus videbatur non pertinere ad res invectas in horreum, diversorium, vel aream: quod jus id datum sit in res, quæ invectæ in prædia urbana. v. *l.* 6. *infr. eod.* Nihil autem horum videbatur prædium urbanum, aut habitatio urbana: Nam *horreum* fructibus condendis, aut mercibus custodiendis comparatum est: *diversorio*, ad tempus, raptim ac festinanter utimur, ut merito separetur ab habitatione. Cicero *de senectute:* Commorandi autem natura diversorium nobis dedit, non habitandi. *Areæ* vero, quæ sine ædificio est, habitatio non est: nam sine ædificiis non est habitatio.

(12) Diversorium. *Haloand.*

(13) *l.* 5. *in fin. pr. supr. ad exhibend.* adde *l.* 5. §. 2. *infr. qui potiores in pignore.*

(14) *l. ult. C. eod.* consuetudinario sc. nam si exacta ratione quæras, nulla aut exigua differentia erit inter rustica et urbana prædia. vide Cuj. *ad. l.* 4. *supr. de pact. in pr.* adde *l.* 5. *ibid. l.* 5. *in pr. C. de locato.*

(15) Invecta τὰ κινητὰ οἷον χρυσὸς καὶ ἐσθὴς, καὶ τὰ λοιπά. Illata, τὰ αὐτοκίνητα, οἷον βοῦς, ἵππος, οἶος καὶ τὰ ὅμοια. *Scholia. Synops. Basil.* 20. *tit.* 11.

(16) Jure moribus introducto magis quam ulla ratione. *ut infr. eod.* quam enim hic afferunt interpretes, colorata est potius quam vera.

(17) Tacitum pignus locum etiam habet in iis, quæ in stabulum invecta, licet stabulum hominis non sit habitatio, sed equorum.

(18) Et recte. *l.* 198. *infr. de verb. sign.*

(19) Vide *infr. l.* 7.

(20) In quibusdam veteribus codicibus lex ab hac parte incipit, teste Baldo. *Goth.* Vide ad hanc legem Neguzant. *de pignor.* 2. *part.* 4. *membri. num.* 6. Ans.

(21) Imo idem videtur, si non gratuitam habitationem conductor mihi præstiterit. *l.* 24. §. 1. *l.* 53. *supr. locati.*

(22) *Sub.* propter pensionem: nec enim ullam pensionem debet, qui gratis habitat: sed propter deteriorationem tenetur. *l.* 2. *supr. eod.*

(23) Imo, res meæ pignori sunt, si conductam domum mihi locasti. *l.* 11. §. 5. *in fin. supr. de pignorat.*

(24) Id est, *pactione.* Cujac. *ad d. l.* 4. *supr. de pact.*

(25) *l.* 5. *in fin. pr. supr. de pignorib.*

(26) Res mea apud te est a Titio pignorata, Titii nomine fidejubeo: tacite videor rem meam tibi pignorasse.

(27) Aliud erit, si postquam fidejussi, debitor rem meam pignorarit.

(28) Fidejubens, mandare intelligitur, suas res obligatas esse. Pignori res meas dedisti: postea, pro te fidejubeo: bellissime intelligitur, hoc ipso quod fidejubeo mandare res meas esse obligatas.

(29) Tacitum pignus non est, quod creditor subintellexit, sed quod omnes creditores in eadem facti specie subintelligere solent. Est et tacitum, quod usus, lex, consuetudo, vel statutum creditori tribuere solet, etiam si nominatim de eo nihil sit conventum. Pignus tacitum est ex legis dispositione et statuti, ut dixi *in rubr.*

(30) Taciti et expressi an par sit virtus, *ut in c. expressa. extr. de reg. jur.* Datur Senatusconsulto, *l.* 1. *supr. eod.* præcipitur, lege introducitur. Datur primario, donatur vel exemplo alterius, *ut hic. l.* 1. *C. comm. de leg. l. unic.* §. 1. *C. de rei uxor. l.* 8. *in fin. C. de secund. nupt.* quasi scriptum *d.* §. 1. apud Concenatium 4. *q.* 8.

si specialiter convenisset: certe libertati (1) hujusmodi pignus non officit: Idque et Pomponius probat: ait enim, manumissioni (2) non officere ob habitationem (3) obligatum.

De fructibus fundi locati. 1. De illatis vel inductis.

7. POMPONIUS lib. 13. ex variis Lectionibus.

IN prædiis rusticis fructus (4) qui ibi (5) nascuntur, tacite (6) intelliguntur pignori esse domino fundi locati, etiam (7) si nominatim (8) id non convenerit.

§. 1. Videndum est, ne non omnia illata, vel inducta: sed ea sola, quæ, ut ibi sint (9), illata fuerint, pignori sint? Quod magis est.

De antichresi tacita.

8. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

CUm debitor gratuita (10) pecunia utatur (11), potest (12) creditor de fructibus (13) rei sibi pigneratæ ad modum (14) legitimum usuras retinere.

Manumissio servi tacite ob pensionem obligati valet.

9. IDEM lib. singul. de Officio Præfecti Vigilum.

ESt differentia (15) obligatorum propter (16) pensionem (17), et eorum quæ ex conventione manifestarii (18) pignoris nomine tenentur: quod manumittere mancipia obligata (19) pignori non possumus: inhabitantes (20) autem, manumittimus: scilicet (21) antequam pensionis nomine percludamur (22): tunc enim pignoris nomine retenta

(1) Tacitum pignus non impedit manumissionem, *ut hic. et l. 9. infr. eod. l. 3. C. de serv. pign. dato.* Comparatur quidem speciali pignori, hoc uno excepto, ut liceat servum manumittere, *ut hic.* favore libertatis id introductum.

(2) Libertatis hic est favor, ut generalis, et tacita hypotheca non impediat servi ita nexi manumissionem. Similis est favor funeris in *l. 41. §. 1. supr. de relig.* ubi colonus et inquilinus dicuntur posse funerari ex invectis, et illatis suis, ut si quid superfluum manserit, hoc pro debita pensione teneatur.

(3) Id est, ob pignus tacitum. Sciendum est tamen, servos pecunia pupilli emptos, tacite pignoratos pupillo et eos post tacitam obligationem frustra a quopiam manumitti. *l. 6. C. de serv. pign. dat. manumiss.*

(4) Invecta igitur in prædium rusticum nunquam pignori fuerint locatori? Fuerint sane: non tacite, sed expressa conventione. qui sensus est *l. 5. C. de locato.*

(5) Aliud igitur in fructibus, aliud in invectis vel illatis. Quid fructus ibi natos, an naturales tantum intelligimus? an et artificiales, seu industria quæsitos? Sic sane, ut hoc postremo casu Jason sit deceptus, et eadem majorve ratio in industria quæsitis est, ut sint pignori locatori, quam in sponte natis, ut quæ commodiora ad vitæ usum quam silvestria illa, quæ terra sponte nascuntur: et alioqui restringeretur hoc modo nimio plus jus taciti pignoris. An et fructus ibi nati obligati erunt, si eos ibi esse nesciverit locator? Accursius negat: quod non probo.

(6) Hypotheca verbis fictitiis (ut est verbum, *intelligitur*, *creditur*, *videtur*) tacite inducta a lege, ficta non est, sed vera, *ut hic.* Quoties enim lex fictitiis verbis utitur in negotio legitimo, quod a lege descendit, toties veritas spectatur, non fictio: vere facit, non facit ficte. Butrigar. *cons.* 20.

(7) *Tacita* est hypotheca, de qua nihil nominatim convenit. ut *l. 4. supr. de pactis.*

(8) *l. 24. §. 1. supr. locati.*

(9) Perpetuo non ad tempus. Nam perpetuitatis ratio nobis spectanda: adde quæ scripsi ad *l. 32. in fin. supr. de pignorib.*

(10) *Non gratuita.* Hotom. 1. *obs.* 4. reprehensus a Roberto 1. *recept.* 14. recte. Cur enim hic ponamus, debitorem non gratuita pecunia uti, et fructus pignoris ad legitimum usurarum modum amittere? Qua, inquam, æquitate et usuras pecuniæ præstabit (id enim est *non gratuita pecunia uti*) et fructus pignoris, ut antea dictum est, amittet? Ut hæc sententia non placet, ita nec quæ sequitur tametsi a viro doctissimo sit, Cujac. 8. *obs.* 17. tacite id semper videri actum, ut pignoris fructus suos faciat, qui dat alteri mutuum. Quæro enim quemadmodum gratuita pecunia censeri possit, cujus nomine debitor fructus pignoris amittit, ad legitimum usurarum modum: Itaque dicendum magis est, eum qui ab initio gratuita pecunia utatur, si in ea solvenda moram fecerit, in id tacite videri consensisse, ut creditor pignoris ejus fructus suos faciat non omnes, sed ad legitimum usurarum modum. Nempe ita fit nonnunquam, ut quæ expressa conventione ab initio gratuita sunt, ea ex accidenti, et mora debitoris, non sint gratuita, *l. 2. l. 18. infr. de usur.* 3. Harmen. 7. §. 15. Goth. adde Brisson. *lib.* 3. *select. jur. cap.* 1. Ans.

(11) Ut quia usuras ab eo pactus non sum, vel stipulatus.

(12) Jure tacitæ ἀντιχρήσεως, id enim vel hic titulus exigit, ita intelligi, qui *de tacitis pignoribus* conceptus est: Nam quoties ager traditur pignori, et nihil dicitur de fructibus, vel usuris, tacite videtur conventa antichresis. vid. Cuj. 8. *obs.* 17.

(13) V. Vitalem *lib.* 2. *variarum lect. c.* 15. Med.

(14) Tacita ἀντίχρησις modum usurarum servat, expressa non item. *Cujac.*

(15) Major est enim vis specialis, quam generalis pignoris: et major expressi, quam taciti: cum ea, quæ perfusorie, et tacito jure pignorantur, non ita nos obstringant.

(16) *Tacitum* est pignus, quod pro pensione obligatum intelligitur: et e contra, expressum, quod ex conventione manifestarium est, *ut hic.* Aut potius conventio manifestarii pignoris hic nihil aliud est, quam pignus speciale: non, propter pensionem generale. Quos servos manifestaria, hoc est, speciali, conventione obligavimus, eos manumittere non possumus. quos inhabitantes, id est, propter pensionem, seu in genere obligavimus, manumittere possumus, antequam pensionis nomine servi ipsi sint perclusi, vel præclusi. Præclusio servorum facta agente creditore, aut manu ab eo injecta, servos specialiter nectit obligatque: vim specialis habet pignoris: ideoque manumitti servi hujusmodi non possunt. *ut hic. et l. 6. supr. eod. l. 2. l. 3. l. 6. C. de servo pignori dato manum. l. 44. §. 7. Infr. de legat. 1. l. 66. infr. de furtis.* Præclusos servos intelligimus, statim atque ostium obseratum est, aut jussio eis facta, ne ædibus discederent, neque exigimus, ut in eam partem ædium sint retrusi, unde neque viam ex ostio, vel fenestra spectare possint. Nerva derisus est, in eo quod putaret servum præclusum non videri, cui per fenestras ædium ad viam publicam prospectus esset, compedes aut latumias nescio quas somnians, in queis essent mancipandi servi, specialiter ut nexi viderentur.

(17) Vide quæ scripsi *ad l. 4. supr. de pignorib.*

(18) Manifestaria. *Hal. Manifestarium* pignus non ita commode quidam interpretantur expressum pignus, cum nihil aliud sit manifestarium illius hoc loco quam speciale pignus: ut hinc directo non sumamus divisionem pignoris in expressum et tacitum, sed in generale et speciale; generale, inquam, quo tacite multa etiam non expressa veniunt: Nam qui res alicujus invectas tacite obligatas habet, non unam aut alteram rem habet obligatam, sed universitatem quandam bonorum. Et alioqui distat longe expressum pignus a speciali: at plurimum intersit, hic manifestarium pignus accipiamus pro expresso, an pro speciali. Expressum pignus verbis contrahitur, et fit ex conventione, constituitur inter volentes, fit et interdum generaliter: Manifestarium vero hoc pignus, neque verbis semper contrahitur, sed re, puta præclusione, aut manus injectione. *ut hac lege*, non est ex conventione, constituitur invito conductore, in specie est non generale.

(19) id est, expressum. *Goth.* Imo possumus. *l. 12. C. de distr. pign.* Ans. Ad hanc l. vid. Cuj. *lib.* 17. *obs. cap.* 39. S. L.

(20) Nam habitationis causa, servi duntaxat tacite obligati sunt locatori.

(21) Speciale pignus rem magis afficit, quam generale. Generaliter obligatum servum manumittimus, at non eum, qui specialiter sit obligatus. *l. 6. supr. eod. l. 2. l. 3. C. de servo pignori dato manum. l. 44. §. 7. in fin. infr. de leg. 1. l. 66. infr. de furtis.* Libertatis favor id præstat, ut et alias præstat religionis causa, ut ex invectis, et illatis suis inquilini et coloni funerentur potius, quam pensio ex iis solvatur locatori. *l. 14. §. 1. supr. de religiosis.*

(22) Moris erat non solvente inquilino pensionem aperiri ædes, et describi a publicis officiis res omnes et mancipia, quæ in eas intulisset. *l. 56. supr. locati.* ac deinde ab iisdem officiis obsignari, *l. 20. infr. de injuriis. l. ult. C. Theod. de admin. tut.* ac præcludi ostium ædium claustro adhibito vel consepto, quod Græcis in illo loco est, τὸν οἶκον ἀσφαλίζειν. quo genere videbatur locator ipse detinere mancipia, quæ incluserat, nec jam erat tacitum pignus, sed reale et corporale, et quasi manifestarium: idque iis præfixis, et inclusis ædibus jus non erat inquilino eorum mancipiorum manumittendorum, Cujac. 17. *obs.* 39.

mancipia non liberabimus: Et derisus (1) Nerva Jurisconsultus, qui per fenestram (2) monstraverat servos detentos ob pensionem, liberari posse (3).

De re pignorata ex causa transactionis.

10. SCÆVOLA lib. 6. Digestorum.

TUtoris (4) heres cum herede pupilli transactione facta, cum ex ea majorem partem solvisset, in residuam quantitatem pignus obligavit: Quæsitum est, an in (5) veterem (6) contractum jure res obligata esset? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, obligatam esse.

TIT. III.
QUÆ RES PIGNORI, VEL HYPOTHECÆ DATÆ OBLIGARI (7) NON POSSUNT (8).

De pupillo. 1. *De filiofam. vel servo, et re peculiari.* 2. *De re quæ non est in commercio.*

1. MARCIANUS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

PUpillus sine (9) tutoris auctoritate (10) hypothecam (11) dare (12) non (13) potest.

§. 1. *Si filiusfamilias* pro (14) alio rem peculiarem obligaverit, vel *servus*, dicendum est, eum non teneri, licet liberam (15) peculii sui administrationem habeant: sicut nec donare (16) eis conceditur: non enim usquequaque habent liberam administrationem. Facti (17) tamen (18) est quæstio, si quæratur, quousque eis permissum videatur peculium administrare.

§. 2. Eam (19) rem, quam quis emere non potest, quia (20) commercium ejus non est, jure pignoris accipere non potest, ut D. Pius Claudio Saturnino rescripsit. Quid ergo si prædium quis (21) litigiosum (22) pignori acceperit? an exceptione summovendus sit? Et Octavenus putabat, etiam in pignoribus locum habere exceptionem: Quod ait Scævola lib. III. variarum Quæstionum procedere, ut in rebus mobilibus exceptio locum habeat (23).

De pignore dato pro muliere aut filiofamilias contra Senatusconsultum.

2. GAJUS lib. singul. de formula hypothecaria.

SI alius pro muliere (24) quæ intercessit, dederit hypothecam, aut pro filiofamilias (25), cui contra Senatusconsultum creditum est: an (26) his succurritur, quæ-

(1) Non insultando, sed argumentando, quo modo adnotationem Proculi Celsus derisit, *l.* 10. §. 1. *supr. de negot.* Cujac. *ibid.* Seneca 10. *Controv.* 5. Hoc colore derisus est.

(2) Puta in fenestra exhibito aut se offerente servo, et domino dicente, teste populo cum se liberum esse velle, Cujac. *ibid.*

(3) Quasi non plene detineantur, quibus pateant fenestræ. Nam si ejus ratio esset vera, non tantum præfigendum esset ostium, sed præfigendæ, et obstruendæ essent fenestræ, et prospectus omnes, Cujac. *ibid.*

(4) *Novell.* 118. *c.* 5. *in fin.* Goth. Explicationem hujus l. vid. apud Cujac. *lib.* 7. *obs.* 19. et Bald. *tract. de pignor. Rubr. de vi et effect. pign. n.* 8. Ans.

(5) Transigendo tacite intelligere videmus, ut ad primævam obligationem deveniatur, si transactioni non stetur.

(6) Quis hic contractus? quo tutorum bona pupillis tacite obligata sunt, ob administrationem ipsam tutelæ, *l. pro officio.* 20. *C. de administ. tut. l. cum oportet. in fin. C. de bonis quæ liberis.*

(7) *Lib.* 8. *Cod.* 16. 17. 21. 24. 25. *Synops. Basil.* 4. *et* 3. Harmen. 5. §. 27. *et seq.*

(8) *Et a quibus:* de hoc agitur *l.* 1. *in pr. et* §. 1.

(9) Quin, utcumque tutoris auctoritas intercedat, non potest pupillus immobilia sua sine decreto magistratus pignorare. *l.* 1. §. 1. *circa fin. infr. de reb. eorum.*

(10) Igitur hypothecam tutoris auctoritate recte dederit pupillus, *ut hic.* multo magis auctore judice, *l. si pupillorum.* 7. §. *si pupillus.* 1. *infr. de reb. eor. qui sub tutel. l.* 3. *C. de pignorib.* ... patre, *l. ult. C. si advers. vendit. pignorum. l.* 4. *C. de reb. alien. l.* 1. §. 2. *infr. de reb. eorum.*

(11) Expresse, *ut hic.* Imo nec tacite: Nec enim obligantur ejus bona tutelæ nomine. *l. ult. C. de leg. tut.* non ejus invecta et illata, si domum conduxerit, ut notant interpretes *in l. item quia. supr. de pactis.*

(12) Imo, ne accipere quidem propter metum pignoratitiæ actionis. *l.* 38. *supr. de pignorat. action.*

(13) Imo potest: Nam minor 25. annis mulier dotis promissæ nomine, recte sua bona pignerat expresse vel tacite: ut per contrarium, vir minor 25. annis sua quoque bona recte pignorat expresse vel tacite, ob dotem uxori restituendam: sed et donationis propter nuptias causa, ut adversus Bartolum quinque rationibus defendit Jason *in l. si constante.* 24. *n.* 210. *infr. solut. matr.*

(14) Hoc est, pro creditore non peculiari, pro eo, qui cum eo ... modo contraxit, potest alias in rem peculiarem, hoc est peculii sui pignus dare, si liberam peculii sui administrationem habuerit: et ita huic legi concilianda est lex 18. *l.* 19. *supr. de pignoratia. l. libera.* 48. *supr. de peculio.*

(15) Imo, servus liberam peculii administrationem habens non tantum pignorare, sed et alienare potest. *l.* 18. *in fin. l.* 19. *supr. de pignorat.*

(16) Vid. *l.* 7. *infr. de donationibus.*

(17) Facti quæstionem hic interpretamur, non eam tantum, quæ ex verbis manifestissimis apparet, sed quæ ex mente est. *arg. l.* 6. §. 1. *infr. de verb. signif.* Nam et liberam peculii administrationem habens potest etiam donare: sed cum modo, seu temperamento, si nominatim id ei permissum sit. *d. l.* 7. §. *item videamus. infr. de donat.* Sed et si justa ratione ductus fuerit, *d. l.* 7. §. 1. quasi tacite id actum videatur, ut ex justa causa donare possit.

(18) *d. l.* 7. §. 1. Liberam administrationem peculii habens, etiam donare potest, si id nominatim sit permissum.

(19) vid. *l.* 9. *in fin. supr. de pignorib.*

(20) Compendio summo hanc legem ita finimus: commercio vel alienatione rei interdictis, pignoris dationem prohibitam censeri. *ut hic. et l. ult. C. de reb. alienis non alienandis.* (Nam et commercii et alienationis species est pignus. *d. l. ult.*) Emptione autem interdicta rei, non interdictam pignoris capionem, *l. in quorum finibus.* 24. *supr. de pignorib.* quoniam pignus, species est contractus ab emptione separata, cui neque ut species, neque ut subalternum quiddam subjicitur. Ita potest huic legi conciliari *d. l.* 24. Commentitium enim est quod Accursius putat, re per legem prohibita alienari, ejus rei pignoris capionem interdici: quæ non interdiceretur, si ejus alienatio interdicta esset ab homine. Falsum est quoque quod Jacob. Butrigarius putat, commercio interdicto rei, pignori eam rem dari non posse, secus si alienatio sit interdicta: refellitur enim satis *d. l. ult.* Neque placet quoque quod Bartolus putat, rei alienatione prohibita, interdici pignus: secus si persona interdicta sit: Nam a quocumque quis alienare sit prohibitus, idem pignori dare non potest. *d. l. ult.*

(21) *Litigiosa* res sive immobilis, sive mobilis sit, pignori accipi non potest, *ut hic.* nisi in iis causis, ex quibus res litigiosæ possunt in alium transferri: puta ex causa necessaria, dotis, donationis propter nuptias, transactionis, legati, divisionis. *l. ult. vers. exceptis. C. de litigiosis. l. peto.* 69. §. *prædium. infr. de legat.* 2. *l.* 1. *infr. de fundo dotali.* Atqui ita huic legi concilianda est lex 18. *supr. de rei vindicat.* qua innuitur rem litigiosam posse pignori dari.

(22) Litigiosum tamen potest justa ac necessaria ex causa vendi, puta dotis, donationis propter nuptias, divisionis, transactionis, legati. *l.* 1. *infr. de fundo dotali. l. peto.* 69. §. *prædium. infr. de legat.* 2. *l. ult. vers. exceptis. C. de litigiosis.* ut iisdem casibus pignerari posse videatur.

(23) Imo non habet: potest enim res litigiosa pignori dari. *l.* 18. *supr. de rei vind.* Potest, inquam, pignori dari, sed revocatur pignus.

(24) Pignus obligans pro muliere quæ pro alio intercedit, juvatur Vellejano.

(25) Pignus obligans pro filiofamilias, juvatur Macedoniano.

(26) Et fidejussori mulieris, quæ contra Senatusconsultum Vellejanum pro alio fidejubet, datur exceptio ipsi mulieri competens. *l.* 6. *l.* 30. §. 1. *supr. l.* 14. *C. ad SC. Vellejan.* Ita fidejussori filiifamilias, qui adversus Senatusconsultum Macedonianum mutuum accepit, competit exceptio ipsius filiifamilias. *l.* 9. §. *non solum. supr. ad SC. Macedon.*

ritur? Et in (1) eo quidem, qui pro muliere obligavit rem suam, facilius (2) dicetur, succurri ei: sicuti (3) fidejussori [hujus] mulieris eadem (4) datur exceptio. Sed [et] in eo, qui pro filiofamilias rem suam obligavit, eadem (5) dicenda erunt, quæ tractantur et in fidejussore ejus.

De posteriore creditore, qui succedit in locum prioris.

3. Paulus lib. 3. Quæstionum.

ARisto Neratio Prisco scripsit, etiam si ita contractum sit, ut (6) *antecedens* (7) *dimitteretur* (8), non aliter in jus pignoris succedet (9), nisi (10) convenerit, *ut sibi eadem res esset obligata*: neque enim in jus primi succedere debet, qui ipse nihil convenit de pignore: quo casu (11) emptoris (12) causa melior (13) efficietur. Denique si antiquior creditor *de pignore vendendo* cum debitore pactum interposuit, posterior autem creditor de distrahendo omisit, non per oblivionem, sed cum hoc ageretur, *ne* (14) *posset vendere*: videamus, an dici possit huc usque transire ad eum jus prioris, ut distrahere pignus huic (15) liceat? Quod admittendum existimo: sæpe enim (16) quod *quis* ex sua persona non habet, hoc per extraneum (17) petere (18) potest (19).

De tempore cautionis, et tempore numerationis.

4. Idem lib. 5. Responsorum.

TItius, cum mutuam pecuniam accipere vellet a Mævio, cavit ei (20), et quasdam res hypothecæ nomine dare destinavit (21): deinde postquam quasdam ex his rebus vendidisset, accepit pecuniam. Quæsitum est, an et prius res venditæ creditori tenerentur? Respondit, cum in (22) potestate fuerit debitoris, post cautionem interpositam pecuniam non accipere (23), eo tempore pignoris obligationem contractam videri, quo pecunia numerata (24) est: et ideo inspiciendum, quas (25) res in bonis debitor numeratæ pecuniæ tempore habuerit.

De filiofam. pignerato.

5. Idem lib. 5. Sententiarum.

CReditor, qui sciens filiumfamilias a parente pignori (26) accepit, relegatur (27).

(1) Pignus dans pro muliere fidejubente, juvatur Vellejano, ut juvatur qui pro muliere fidejussit. Est enim summa cognatio inter eum, qui alieno nomine dat pignus et fidejubet, *ut hic*. Ita pignus et fidejussio fuerit inefficax, si inutili obligationi principali accesserit.

(2) Cur facilius succurritur fidejussori mulieris quam filiifamilias? Qui fidejussit pro muliere etiam donandi animo (qua in specie nullum regressum habet adversus mulierem) juvatur Vellejano: quia totam obligationem Senatus improbat; hoc est eam etiam fidejussionem improbat, quæ donandi animo facta est. *l.* 16. §. 1. *supr. ad SC. Vellejan.* Qui pro filiofamilias fidejussit, si donandi animo fidejussit, Macedoniano non juvatur. *l. Sed si paterfam.* §. *non solum. supr. ad SC. Macedon.* Cur tam varie? Ratio quærenda est a constituentium voluntate.

(3) Fidejubere, et pignus dare pro alio, paria.

(4) Ut exceptio Vellejani prodest mulieris fidejussori, *l.* 14. *C. ad SC. Vellejan.* ita et rem suam pignoranti pro muliere, *ut hic.*

(5) Ut Macedoniani exceptio prosit ei, qui pro filiofamilias fidejussit: nisi donandi animo intercesserit. *l.* 9. §. 3. *supr. de SC. Macedon.*

(6) Quoties secundus creditor in pignus primi creditoris succedere vult, non satis est, eum stipulari ut sua pecunia primus creditor dimittatur: hoc amplius exigitur, stipulari, ut sibi pignus primi creditoris sit obligatum, seu in illud pignus substituatur, *ut hic.* Quid, si primo licuit ex pacto pignus vendere, secundo non licuit (pacto nimirum in id interposito) et secundus in jus primi creditoris successit, an secundo licebit pignus vendere? licebit: Sæpe enim per alium quis consequitur, quod ex sua persona non habeat, *ut hic.* Jure suo secundus pignus vendere non potest, si pactum fuit ne venderet: hoc jus personam promittentis afficit, non alium. Jure vero primi creditoris, et ut ejus successor, poterit, quia jus illud reale est: hypotecaria in rem parit actionem. *l.* 17. *supr. de pignoribus.* In rem actiones successoribus cohærent, et ad eos descendunt. Nisi mavis dicere, pactum pignoris non vendendi, jure non omni modo recipi: quod contra naturam et utilitatem pignoris sit. *l.* 4. *supr. de pignorat.* Paul. 2. *sentent.* 5. Quo enim pignus, nisi vendere id liceat creditori, debitore ad diem non solvente? Proinde improbata hac conventione, secundus pignus vendiderit, jure alieno, non suo.

(7) Id est, qui primus tibi credidit.

(8) Pecunia ejus, qui secundo tibi crediderit.

(9) Secundus ille creditor.

(10) Nam si id actum est, ut subrogatus esset in locum prioris creditoris, in pignus et potestatem vendendi succedet. *Bart.* Hic casus loquens de creditorum ordine facit, ut doctissimus Cujac. *hic.* aberrare suspicetur hanc legem a titulo sequente, *qui potiores in pig.* sed et legem *ult. supr. quod cum eo.* a titulo *de institor.*

(11) Id est, tunc enim cum nihil actum est de subrogando secundo creditore in locum prioris etc.

(12) Id est ejus, qui emit a debitore.

(13) Nec enim omnimodo succedunt in locum hypothecarii creditoris hi, quorum pecunia ad creditorem transit, *l.* 1. *C. de his, qui in prior. cred. loc.* sed et extraneus res debitoris obligatas liberando, numeratam a se pecuniam tantum petere potest, nec earum dominium adipiscitur, *l.* 21. *C. de pign.* ut merito dicat Accurs. quatuor necessaria esse secundo creditori, ut in locum prioris succedat: Primum, ut conveniat, ut sit res ei obligata: item, ut in locum primi succedat: item, ut in id mutuum det: postremo ut ad primum creditorem pecunia perveniat.

(14) Pactum *ne possit vendi pignus*, contra naturam pignoris est. vid. *l.* 4. *supr. de pignorat.*

(15) Ei liceat. *Hal.*

(16) Per extraneam personam sæpe id habere quis potest, quod ex sua persona habere non possit, *ut hic. et l.* 55. *infr. de adq. vel omitt. hered. l.* 74. *infr. de cond. et demonstr. l.* 10. *supr. quem. servit. amitt. l.* 22. §. 3. *supr. mandati.*

(17) Hoc est, ex jure quod habet per extraneum.

(18) Al. *habere.*

(19) Imo, quod non possum per me, non possum per alium meo nomine gerentem. *l.* 8. *in fin. infr. de usurpat.* v. Dyn. *in c. potest quis. de reg. jur. in* 6.

(20) *Cavere* creditori suo is dicebatur, qui mutuam pecuniam accipiebat. Vetus Horatii commentarius ad eum versum 2. *Satyr.* 3. *Dictantis, quod tu nunquam rescribere possis.* Dictantis aut credentis: quia cum dando dicimus, *Scribe cautionem pro ea pecunia.*

(21) Longe aliud est rem destinare (spe futuri crediti) ad hypothecam, et actu ipso rem ipsam hypothecæ subjicere. Qui destinat, potest ante numerationem sibi factam rem destinatam alii vendere in præjudicium creditoris. *l.* 1. *infr. tit. prox.* Aliud est destinatio hypothecæ, aliud hypotheca ipsa: destinatas res hypothecæ debitor alii vendere potest: at non eas quæ sunt hypothecæ. Res ita venditæ, post destinationem hypothecæ, ante numerationem pecuniæ, non sunt pignori creditori.

(22) In debitoris est potestate destinatam mutuo pecuniam, a creditore non accipere: licet ei pœnitere ante numerationem mutui.

(23) Quoties sc. gratis pecunia datur. v. *l.* 30. *supr. de reb. cred.* secus si sub usuris. Bart. *hic.*

(24) Tempus numerationis hic spectamus: non destinati pignoris: Mutuum a te accepi: mutua conventione res certa tibi pignori a me destinata est: Antequam numerares pecuniam, rem ita destinatam vendidi. Ea tibi pignori non est. Cur non est? quia tempore numerationis in meis bonis non fuit. Ante numerationem licet mihi pœnitere, et a te mutuum non accipere, *ut hic.* Quod satis firmo est argumento, rem integram esse debitori ante numeratam sibi pecuniam: adde quæ scripsi ad *l.* 1. *infr. tit. prox.*

(25) vide *l.* 3. *supr. de pignorib*

(26) Pignori dare filium pater non potest, *ut hic. et l.* 1. *C. de patrib. qui filios. l.* 6. *C. quæ res pign.* (ut nec obsidem: durior enim est conditio obsidis, quam simpliciter nexi, *arg. l. obsides. infr. qui test.*) ac ne quidem tacite. *arg. l.* 2. *et passim. C. Ne filius pro patre. l.* 12. *C. de oblig.* Potest tamen ob nimiam egestatem certis modis filios sanguinolentos seu recens natos vendere. *l. ult. C. de patrib. qui filios suos distr.*

(27) Paul. 5. *sent.* 1. §. 1. scripsit deportari. *et l.* 2. *C. Th. de alim. quæ inop. par. de publico pet. deb.* ea res fecit, ut Cujac ad 5. Paul. *sentent.* 25. §. 8. hic legendum moneat, *deportatur.* adde *l.* 6. *C. quæ res pign.*

TIT. IV.

QUI POTIORES (1) IN PIGNORE, VEL HYPOTHECA HABEANTUR, ET DE (2) HIS QUI IN PRIORUM CREDITORUM LOCUM SUCCEDUNT.

De tempore promissionis, et tempore numerationis.

1. PAPINIANUS lib. 8. Quæstionum.

QUi (3) dotem pro muliere promisit, pignus sive hypothecam de (4) restituenda sibi dote accepit: subsecuta deinde (5) pro parte numeratione, maritus eandem rem pignori alii (6) dedit (7): mox residuæ quantitatis numeratio impleta est. Quærebatur de pignore? Cum ex causa promissionis ad universæ quantitatis exsolutionem, qui dotem promisit, compellitur, non (8) utique solutionum observanda sunt tempora, sed (9) dies contractæ obligationis: Nec [probe (10)] dici, in potestate (11) ejus esse, ne pecuniam residuam redderet (12), ut minus dotata mulier esse videatur.

§. 1. Alia (13) causa est ejus (14) qui pignus accepit, ad eam summam, quam intra diem certum numerasset, ac forte prius, quam numeraret, alii res pignori data est.

De priore creditore habente generalem hypothecam, et posteriore habente specialem.

2. IDEM lib. 3. Responsorum.

QUi generaliter (15) bona debitoris pignori accepit, eo potior (16) est (17), cui postea prædium ex his bonis datur: quamvis (18) ex cæteris pecuniam suam redigere possit. † Quod si ea conventio prioris fuit, *ut ita demum cœtera* (19) *bona pignori haberentur, si pecunia de his quæ generaliter* (20) *accepit, servari non potuisset*: deficiente secunda (21) conventione secundus creditor in pignore postea dato non tam potior quam solus invenietur.

(1) *Lib.* 8. *C.* 18. 25. *Eclog.* 5. Potior est autem, qui prior jure ac die. Quid si duo instrumenta eadem die conscripta repeciantur? vel hoc etiam casu certis indiciis nonnunquam potest colligi, quod eorum prius fuerit. Primum enim ordine naturæ id instrumentum præcessisse dicetur, in quo habitus continebitur: posterius vero id esse in quo privatio. Secundo publicum privato anterius præsumemus, *l. scripturas.* 11. *C. qui potiores.* Tertio ex horarum discrimine prius et posterius distinguemus. Soc. *in l.* 1. *infr. soluto.* Ex ordine quoque protocolli deprehendere, quod prius quodque posterius sit, possumus, *arg. l. si quis ex argentariis.* 6. §. *si initium.* 6. *supr. de edendo. l. quoties.* 34. *supr. de usufr.*

(2) *lib.* 8. *Cod.* 19.

(3) Sive pater, sive extraneus.

(4) Pignus de restituenda dote accipere possumus, *l. quod autem.* 7. §. *si uxor.* 6. *infr. de donat. inter vir. l. res hypothecæ.* 5. *supr. de pignorib.* licet fidejussor non possit accipi, *l.* 1. *C. ne fidejussor. dotium.* Sunt tamen qui illo loco differentiam faciant inter dotem conservandam et restituendam: et priori casu fidejussorem dari non existimant.

(5) Dotis restituendæ promissio interdum dotis numerationem præcedit.

(6) Potest enim eam acceptam facere. *l.* 49. *infr. de jure dot.*

(7) *Ut l. pen. supr. tit. prox.*

(8) Diversum est *in d. l. pen.*

(9) Imo non dies contractæ obligationis: sed numeratæ pecuniæ spectandus est. *l.* 4. *supr. tit. prox.* Paulo plenius hanc legem retractemus: Promisi dotem pro muliere: Deinde pignus de restituenda mihi Titio dote accepi: postea pro parte dotem numeravi: Mox maritus eandem rem alii, puta Gajo pignori dedit: post hæc residuum dotis numeratum est (quinque tempora hic observanda sunt: promissæ dotis, pignoris accepti pro restituenda dote, dotis pro una parte numeratæ, pignoris ejusdem alii pignori dati, dotis pro residua parte numeratæ) quæritur de pignore: quis in eo præferatur, Titius an Gajus? Respondetur: Titium potiorem esse. Cur potior? quia promissor dotis statim ad universæ quantitatis solutionem cogi potuit: in ejus potestate non fuit, ne residuam pecuniam redderet. Si in ejus potestate fuisset, minus dotata mulier videretur. Igitur cum ab initio statim cogi potuerit, diem contractæ obligationis, non solutionum observabimus. Ubi numeratio necessaria est ab initio contractus, *ut hic.* ubi vero voluntaria, numerationis tempus spectamus. *d. l.* 4. Numeratio posterior necessaria trahitur retro: et hypothecam ab initio constitutam potiorem facit hypotheca in medio, seu inter duas medias numerationes constituta. Unde notant ob dotem tacitam, confessamque, bona ab initio ipso hypothecæ esse: idque verum in expressa hypotheca, non in tacita.

(10) Imo, probe dici potest, in potestate mariti esse, dotem non accipere: potest enim eam acceptam facere, *d. l.* 49.

(11) Sensus est: Quando in potestate debitoris est pecuniam non recipere, solutionis, *ut d. l. pen.* quando non est ejus in potestate, tunc obligationis contractæ tempus inspicitur, *ut hic.* non est in potestate promissoris dotis, utrum velit dotem numerare vel non: esset enim mulier indotata, *ut hic.*

(12) At est in potestate mariti, ut dotem non accipiat: cum possit per acceptilationem promissorem dotis liberare. *l. vir ab eo.* 49. *infr. de jure dot.* Dic: virum hoc commode non posse: ne mulier indotata maneat: aut si id faciat, mulieri teneri.

(13) Cur alia? quia tunc posterior præfertur priori. In casu vero superiore, prior posteriori præfertur. Cur hic præfertur posterior? quia in potestate debitoris fuit se non obligare priori. vid. *l.* 4. *supr. tit. prox.*

(14) De quo *l.* 9. §. 1. *l.* 11. *infr. eod. l.* 4. *supr. tit. prox.*

(15) Generalis hypotheca prior præfertur posteriori cuicunque, etiam speciali.

(16) *l.* 6. *C. qui pot.* Goth. Intellectum hujus *l.* 2. *et l.* 2. *C. de pignorib.* vid. apud Joan. a Sande, *decis. Frisic. lib.* 3. *tit.* 12. *defin.* 26. Ans.

(17) Imo non est potior. Pares enim jure sunt habentes hypothecam generalem et specialem. *l.* 7. §. 1. *infr. eod.* Dic pares esse, si eodem in tempore concurrunt, *ut ibi.* hic non simul concurrere, sed ordine. Imo is, cui specialis hypotheca data est, præfertur generalem habenti. *l.* 2. *C. de pignorib.* Dic, ibi conventionem specialem præcedere generalem. Ita specialis obligatio posterior nihil detrahit generali anteriori.

(18) Imo, si primus creditor ex cæteris bonis pecuniam suam redigere potest, secundo creditori bona quæ ei obligata sunt, auferre non poterit. *l.* 2. *C. de pignorib.* Has sententias ita conciliat Cujac. 11. *obs.* 32. Prima conventio primi creditoris, si fuerit specialis, et ejusdem secunda generalis, sub hac conditione tamen (*si specialis non sufficiet*) speciali idonea existente, secundus creditor in suo pignore non tam prior, quam solus futurus est.

(19) His verbis generalis hypotheca significatur, vide *l.* 1. *infr. de distract. pign.* Sed Antonius Faber 6. *Conject.* 16. legendum putat, *certa*, quemadmodum et Baldum legisse paulo *infr.* indicabo.

(20) Et ita legunt Græci. (Cuj. tamen legit *specialiter.* 11. *obs.* 32.) quæ vulgaris est conventio. *l.* 15. §. 1. *supr. de pignorib. l.* 9. *C. de distract. pign.*

(21) Quæ fuit hæc secunda conventio? Ut secundam teneamus, prima nobis antea ponenda est. Titius generaliter bona debitoris sui pignori accepit. Potior est eo cui postea res ex his bonis pignori datæ sunt. Cur potior? quia prior. Quid, si ex cæteris bonis possit pecuniam suam redigere? potest et eo casu pignus possessori avocare. Quo jure? quia cum pignori bona debitoris generaliter acceperit, singulas eorum bonorum species obligatas habuit; ut et singulas a quibuscunque possessoribus peteret. Nihil ex illa generali, eo invito, potuit minuere debitor, *ut hic.* Quid, si pignus ea lege accepit, ut si pecuniam de his quæ generaliter accepit, non servaret, certa bona (nam ita legendum videtur, non *cætera*; quemadmodum et legisse Baldus videtur quoque: ubi in rebus quibusdam specificatis pignus hic constitutum ponit) pignori haberet? Si hæc secunda conventio locum habuerit, et pecuniam servare ex cæteris bonis non potuerit, in ea certa bona poterit experiri. Casus hic diversus est a superiore; Nec enim certa hæc quædam bona per hypothecariam avocare possessori potest, nisi in subsidium et deficientibus aliis. Quid ita? quia pacto nominatim ea bona sunt excepta. Is ordo agendi communi conventione præstitutus fuit, ut creditor prius ageret in bona sibi generaliter obligata, quam in certa quædam bona, *ut hic. supr. vers. quod si.* Quid, si creditori junctim bona generaliter et specialiter sint obligata? Specialiter obligata prius persequi cogitur, antequam ad cætera bona veniat: Casus hic contrarius est superiori. Quippe illo casu specialia quædam bona in subsidium generaliter obligatis deficientibus avocari possunt: Hic, generalia: si nulla specialia sint. Ita cum hac lege non pugnabit *lex.* 2. *C. de pignorib.*

De novatione. 1. De prædio oppignerato, antequam possideretur, uni et postea alii. 2. De pacto, ut rem vendere liceat, et de parte rei pro indiviso pignerata.

3. IDEM lib. 11. Responsorum.

CReditor acceptis pignoribus, quæ secunda conventione secundus (1) creditor accepit, novatione (2) postea facta [pignora] prioribus addidit (3): Superioris temporis ordinem manere (4) primo creditori placuit, tanquam in suum locum succedenti.

§. 1. Cum (5) ex causa mandati prædium Titio cui negotium fuerat gestum, deberetur (6)*, prius (7) quam ei possessio traderetur, id pignori dedit (8): post traditam possessionem idem prædium alii denuo pignori dedit: Prioris causam esse potiorem apparuit, si (9) non creditor secundus pretium ei qui negotium gesserat, solvisset: verum in ea quantitate quam solvisset, ejusque usuris, potiorem fore constaret: nisi forte, prior ei pecuniam offerat: Quod si debitor (10) aliunde pecuniam solvisset, priorem præferendum.

§. 2. Post divisionem regionibus (11) factam inter fratres convenit, *ut, si frater agri portionem pro* (12) *indiviso pignori datam, a creditore suo non liberasset, ex divisione quæsitæ partis partem dimidiam alter distraheret* (13): Pignus intelligi contractum existimavi: sed priorem secundo non esse potiorem: quoniam secundum pignus ad eam partem directum videbatur, quam ultra (14) partem suam frater non consentiente socio non potuit obligare.

Si satisfactum sit priori creditori.

4. POMPONIUS lib. 35. ad Sabinum.

[SI] debitor antequam a priore (15) creditore pignus liberaret, idem illud ob pecuniam creditam alii pignori dedisset, et antequam utrique creditori solveret debitum, rem [aliam] priori creditori vendiderat, creditumque pensaverit (16) cum pretio rei venditæ: dicendum est perinde haberi debere, ac si priori creditori pecunia soluta esset. Nec enim interesse (17), solverit, an pensaverit: et ideo posterioris (18) creditoris causa est potior.

De pecunia credita in rem conservandam, et de mercede.

5. ULPIANUS lib. 3. Disputationum.

INterdum (19) posterior potior (20) est priori (21): ut-

(1) Qui et Tertius commodius vocari potest: ut mox dicam.

(2) *l.* 12. §. 5. *infr. eod.* vid. Cujac. 11. *observ.* 32. *in princ.* hoc loco, quendam errorem Græcorum notantem.

(3) Sensus est, pignora in obligatione novante repetita, intelligi repetita cum privilegio ordinis.

(4) Novatione tollitur hypoteca et pignus, *l.* 18. *infr. de novat.* Hac sententia præmissa, speciem ita constituimus. Primus creditor quædam pignora a debitore accepit, post paulo ab eodem alia pignora novatione interposita accepit, quæ debitor a Secundo (aut potius Tertio) quodam creditore liberaverat (ut Secundum pro Tertio accipiamus, novum esse non debet. Nam et omnes nuptiæ post primas, et Tertiæ et Quartæ, secundæ dici possunt, Azo, Cyn. Bart. *in rub. de secund. nupt.* substitutiones omnes post primam secundæ. Cujac. *ad rubr. de vulg.* Sic secunda electio, quæ Tertia, *can. Cleros.* 21. *distinct.*) Novatione ita facta Secundus aliquis creditor pignora ea avocare Primo creditori studet, et quidem ea, quæ a Tertio liberata fuerint hac ratione, quod ipse Secundus ante Tertium fuerit: Ea autem quæ Primus initio habuit, quod per novationem ea desierint esse pignori, *d. l.* 18. novationis enim interventu superioris temporis ordinem amisisse: et ex priore posteriorem factum. Quid juris sit? Superioris temporis ordo Primo creditori manet. Quomodo manet? quia tanquam in suum locum successit, *ut hic. et l.* 12. §. 5. *infr. eod.* Quomodo in locum suum? Si novatione facta in Primi pignus successisset quartus aliquis, utique in locum primi succederet. *d. l.* 12. §. 9. Si id novando fieri potuit, et jus id adquiri quarto, cur non potuit jus idem per novationem adquiri eidem Primo quasi in locum suum succedenti, ut ordinem suum suamque prærogativam retineat nec amittat. An hoc sit, quod nominatim in ipsa novatione cautum fuit, ut ne Primus creditor superioris temporis ordinem amitteret? Ita putat Bart. Ego etiam tacito intellectu id ita venire existimo. Cum debitum simpliciter novas, pignus quidem censetur liberatum. *d. l.* 18. Cum autem ita novas, ut pignori, quod jam habes pignus aliud accedat, tacito intellectu, id videris egisse, ut non tantum pignus primum tibi maneat, sed ut cum sua causa, ac temporis prærogativa pignus tibi utile sit. Stipulatur Secundus, ut in tuum pignus succedat? Stipulari sane intelligitur, ut in id pignus succedat cum suo jure, cum sua temporis prærogativa. Stipularis novatione facta, ut primis tuis pignoribus nova quædam accedant? Videris non in tuum primum pignus tantum successisse, quod id expresse convenit: sed et in ejus pignoris privilegium: quasi tacite id convenerit. Ita in hac specie Primus creditor novando, jus ac privilegium superioris temporis non amittit, *ut hic.* An posterioris? quid enim si Tertii pignus accepit? sic videtur: Nam cum lex superioris temporis ordinem Primo creditori manere dicit, posterioris temporis ei utilem non esse satis innuit.

(5) Prædium mihi quæsitum per procuratorem meum, et ita mihi debitum, antequam mihi traditum esset, Primo pignori dedi: postquam traditum fuit, idem prædium alii puta Secundo obligavi: quis potior in illo pignore? Primus. Quid, si Secundus procuratori meo pretium numeravit, et sic pretium prædii solvit? Secundus eo casu et in quantitate et in usuris potior est Primo: nisi forte Primus Secundo pecuniam offerat.

(6) Pignorare rem nobis debitam etiam possumus.

(7) Ratio dubitandi hinc sumi potest. Quia prædium Primo creditori obligavi, cum nondum meum esset, id est, debitum tantum, nondum meum tamen obligavi.

(8) *Subaudi* Titius.

(9) Succedi non tantum in locum prioris creditoris, sed et prioris domini hinc colligit *Bart.*

(10) *Subaudi*, Titius: idemque emptor prædii.

(11) Divisiones agrorum regionibus interdum fiebant: hoc autem casu ita fit divisio, non ut plena sit ac perfecta, sed commodioris tantum culturæ gratia.

(12) Pars pro indiviso intellectu juris cernitur magis, quam corpore aut oculis, *parsque* proprie est. Nam quæ pro diviso est, totum suum ac quoddam efficit: pars quæ ante fuit, nunc non est pars, sed totum. adde *l.* 7. *in fin. infr. quibus modis pign.*

(13) Ego et tu fundum communem pro indiviso fratres habebamus: partem tuam pro indiviso Titio obligasti: postea arbitro sumpto fundum illum regionibus divisimus, et inter nos placuit, ut si tu a Titio *partem illam tuam* non liberares, eam vendere possem. His verbis (tuam illam partem) jus hypothecæ quæsivi. *vers. pignus. infr. eod.* Cur? quia si mihi partem tuam vendere permittis, eandem obligasse mihi eam in rem videris. Ex pacto jus vendendi conferente, contractum pignus intelligitur, *Bart.* ut et ex facultate mihi concessa bona tua auctoritate mea ingrediendi. vide Cumans. *sing.* 2. Eritne Titius in illa parte me potior? Maxime, *vers. sed priorem.* Cur? quia partem mihi obligasti, quam me invito ei obligare non potuisti. *vers. quoniam. infr. eod.*

(14) vide *l.* 2. *C. comm. divid. l.* 1. *C. si comm. res pignori.*

(15) *l.* 15. *in fin. supr. de pignorib.*

(16) Solutum creditori censetur, si compensandi crediti causa domus illi vendita sit.

(17) Solvit qui compensat.

(18) Liberato debitore a priore creditore, qui secundus ab eo est creditor, potior est.

(19) Id est, non semper: ut hæc lex exceptio sit regulæ. *Qui prior tempore, potior est jure. l.* 4. *C. qui potior. in pignore. l.* 15. *C. de rei vindic. c. qui prior. de reg. in* 6. Nam privilegia non ex tempore semper, sed ex causa æstimantur. *l.* 32. *infr. de reb. auct. jud.*

(20) Id est, privilegium exigendi habet. *l.* 25. *supr. de reb. cred.* exigendo privilegio utitur, *l.* 52. §. 10. *supr. pro socio.* vel ut *Novell.* 97. *cap.* 3. de hujusmodi creditoribus ait, [illegible]. Porro privilegium illud plura capita habet: unum, tacitæ hypothecæ. *l.* 1. *supr. in quib. caus. pign.* alterum, ut anterioribus tempore personalem actionem habentibus, Mynsing. *observ.* 40. tertium, ut expressam habentibus creditor præferatur.

(21) Quid? qui credidit in navem reficiendam, estne potior dote anteriorem etiam expressam habente? Salicetus negat, ut et Jason *in l. creditor. supr. de reb. credit.* Cynus contra, quod verius videtur. Nec enim hic tollitur privilegium. *l. assiduis. C. qui potiores.* Sed hoc casu tantum coercetur. Deinde privilegium nostræ legis jure novo quoque confirmatum est. *Novell.* 97 *cap.* 3. Postremo cur hic non fruatur creditor privilegio, cum salvam totius pignoris dotalis causam fecerit?

puta, si in rem (1) istam conservandam (2) impensum est (3), quod sequens credidit: veluti si navis (4) fuit obligata et ad armandam (5) eam [rem], vel reficiendam ego credidero.

6. Idem lib. 73. ad Edictum.

Hujus enim pecunia salvam (6) fecit totius (7) pignoris causam: Quod poterit quis admittere, et si in cibaria (8) nautarum fuerit creditum, sine (9) quibus navis salva pervenire non poterat.

§. 1. Item si quis in merces [sibi] obligatas crediderit, vel ut salvæ (10) fiant, vel ut naulum (11) exsolvatur, potentior erit, licet posterior sit: nam et ipsum naulum potentius est.

§. 2. Tantundem dicetur et si merces horreorum, vel areæ, vel vecturæ (12) jumentorum (13) debetur: nam et hic potentior erit.

De eo, ex cujus nummis res est comparata. 1. De re aliena, uni generaliter, alteri specialiter, si debitoris fiet, obligata.

7. Idem lib. 3. Disputationum.

Idemque (14) est, si ex nummis (15) pupilli (16) fuerit res comparata. Quare si duorum pupillorum nummis res fuerit comparata, ambo (17) in pignus concurrent pro his portionibus quæ in pretium rei fuerint expensæ. Quod si res non (18) in totum ex nummis cujusdam comparata est, erit concursus utriusque creditoris, id est et antiquioris, et ejus cujus nummis comparata est.

§. 1. Si tibi, *quæ* (19) *habiturus sum*, obligaverim, et Titio specialiter fundum, *si* (20) *in dominium meum pervenit*, mox dominium ejus adquisiero, putat Marcellus, concurrere (21) utrumque creditorem [et] in pignore. Non enim multum facit, quod de suo nummos debitor dederit: quippe cum res ex nummis pigneratis empta, non (22) sit (23) pignorata ob hoc solum, quod pecunia pignerata erat.

De fisco.

8. Idem lib. 7. Disputationum.

Si (24) pignus specialiter Respublica (25) acceperit, dicendum est, præferri eam fisco debere, si postea fi-

(1) Qualemcunque.

(2) Rem conservat, qui armat. *infr. eod.* et reficit. *infr. eod. l. 7. in pr. supr. de exercit.* (Hujus enim vocis meminit septies *d. l. 7.* negat tamen Antonius Mercator, 4. *not.* 14. *adversus Robert.* errare qui scribunt, eum qui ad refectionem domus pecuniam credidit, habere in ea re tacitam hypothecam) qui in cibaria credit, *l. 6. infr. eod.* qui restituit, *l. 25. supr. de reb. cred. et l. 1. supr. in quib. caus. pign. l. 24. §. 1. infr. de reb. aut.* qui rem salvam facit, qui naulum, *l. 6. §. 1.* merces et vecturas rerum præstat, *§. 2. infr. d. t.* cujus pecuniis debitor domum extruxit, *l. 1. supr. in quib. caus. pign.* navis comparata, fabricata, reparata: domus ædificata, aut etiam emptus ager. *Nov.* 97. *cap.* 3. Is ergo cujus pecunia emptus ager erit, cui comparatur is. qui nunc primum ad ædificandum domum debitori credit, hoc privilegio utetur. *d. c.* 3. Imo, non utetur, nisi specialiter vel generaliter agrum obligatum habeat. *l. 17. C. de pignorib. l. 7. C. qui potior. Nov.* 136. *c.* 3. Illis autem verbis quid aliud innuitur, quam ei denegari tacitam hypothecam: cum is expressim, specialiter aut generaliter hypothecam stipulari necesse habeat, denique minus privilegii habere eum. qui ad emendum agrum mutuam dederit, quam qui ejus causam salvam fecerit: et rursus ædificationem quam reædificationem. *Goth.* adde hic *l. in bello.* 12. *§. si pignori. infr. de capt. et postlim. revers.* Et pro intellectu hujus *l.* 5. vide Joan. a Sand. *decis. Frisicar. lib.* 3. *tit.* 12. *defin.* 7. Ans. Adde Conan. *l.* 4. *emendat. cap.* 17. Benven. Stracch. *de nat. navi. et navig. num.* 2. S. L.

(3) Non igitur sufficit necessariam esse refectionem, et nosse pecuniam se nominatim in eam rem credere, *l. 7. Supr. de exercit.* sed et eam impensam esse re ipsa oportet, *ut hic.* quanquam *d. lex* 7. videtur creditorem non adstringere, ut probet pecuniam ad refectionem erogatam esse, sed ei sufficere, si sciat se credere in rem necessariam. Demus impensam esse pecuniam in refectionem domus, quæ mox corruerit? Zasius ad *d. l. 25. post gloss. in l. 1. infr. de cess. bon.* putat exigi domus ut reficienda duret: cessare hoc privilegium. si domus non extiterit: adeo ut talis creditor privilegium non habeat in area ædificii. Ut liber dicam quod sentio: Video eum, qui mutuum dederit ad refectionem domus, negotium creditoris egisse. *l. 6. infr. eod.* negotiorum autem gestori sufficere, ut utiliter negotium cœptum sit, licet effectum non habuerit. *l. 10. §. 1. l. 12. in fin. supr. de negot.* Ad hæc creditores minus esse favorabiles ipsis minoribus, quos tamen certum sit adversus creditorem non restitui, cujus pecunia servum necessarium emerint, licet postea mortuus sit servus, *l. 11. §. 4. supr. de minor.* Demus te ampliorem summam credidisse, quam ad refectionem necessaria erat. Idem Zasius, *ibid. n.* 7. tradit in summa excurrente cessare hoc privilegium.

(4) Navis ædificatori privilegium datur. Ulpian. 3. §. 6. *Novell.* 97. *cap.* 3.

(5) Navem ad armandam qui credit. privilegium exigendi habet, *ut hic. l. 34. infr. de reb. auct. jud.* ut et qui in navem extruendam. instruendam, fabricandam, *d. l. 34. et l. 26. infr. de reb. auctor. jud.* reficiendam et conservandam, *ut hic.* Id utilitati publicæ datur.

(6) Salvam fecisse totius pignoris causam, causam privilegii exigendi inducit, *ut hic. §. 1. infr. eod.*

(7) Id est, omnium creditorum.

(8) Cibariorum causa privilegiata est. Cibaria qui nautæ necessaria credidit privilegium exigendi habet, *ut hic.*

(9) Cibaria non omnia privilegium merentur, sed necessaria tantum.

(10) Dixi in *princ. hujus legis.*

(11) Naulum qui solvit pro mercibus alienis, privilegium exigendi in illis mercibus habet, *ut hic.* Naulum autem, ex navi: ut operæ ex servis: vecturæ, ex jumentis et navigiis, pensiones ex urbanis ædificiis, *l. 39. §. 1. infr. de legat.* 1. mercedes, ex rusticis, *l. 29. supr. de hered. pet.* horreis et area, *ut hic.*

(12) Hinc colligit Cujac. 9. *observ.* 8. vectori merces, quas conduxit vehendas pro vectura tacito jure obligatas esse. *l. 5. supr. ad exib. l. 3. supr. in quib. caus. pign.*

(13) *Vecturæ* sunt jumentorum, *ut hic. et l. 39. §. 3. infr. de leg.* 1. navis, *l. 19. §. 7. supr. locati.* utriusque. *l. 29. supr. de hered. pet.*

(14) Pignus tacite pupillus habet in re comparata ejus pecunia, *ut hic.* Imo non habet, *l. quamvis.* 17. *C. de pignorib.* Speciale est in pupillo. Imo idem est in majore, *l. licet.* 7. *C. h. t. Novell.* 97. *cap. his consequens.* 3. Idem est. si modo id ita conventum nominatim. Atqui pupillus obligatam non habere videtur eam rem, sed jure suo ac propriam seu dominii. *l. si ut proponis.* 8. *C. de rei vind. l. 1. l. 2. C. quando ex facto tutoris. l. si Curator.* 3. *C. arbitrium tutelæ.* Proprie non est pupilli. sed utiliter: cum eam possit avocare per hypothecariam. *Goth.* Vide in hanc leg. Azon. *summ. tit. in quib. caus. pign. num.* 8. Neguzant. *de pignorib.* 2. *part.* 4. *membri.* Ans.

(15) *l. 3. infr. de reb. cor.*

(16) Quin et cujusvis, *l. 17. C. de pignorib.* si modo specialiter, vel generaliter rem hujusmodi obligatam habet.

(17) Pari jure censentur, et æqualiter in pignus admittuntur æquo jure privilegiati.

(18) Pupillus in re suis nummis comparata pro ea parte privilegium habet, pro qua pecuniam contulit, nec enim fruitur privilegio in alterius jacturam.

(19) Vide *l. 34. in fin. supr. de pignorib.*

(20) *l. pen. in fin. supr. de pignorib.*

(21) Imo non concurrunt. *l. 2. supr. eod.* Non concurrunt. si diversis temporibus res fuerint eis obligatæ: Illo enim casu prior tempore potior est jure. *d. l. 2. l. ult. infr. eod. l. hac edictali.* 6. *§. omnib.* 2. *C. de sec. nupt. l. in rebus.* 30. *C. de jure dot.* et ita rejecta secunda opinione Accursii, tenet Bartol. et Bald. *hic.* et in *l. si qui.* 28. *infr. de jure fisci.*

(22) Vid. *l. 48. in fin. infr. de furtis.*

(23) Nunc sit pignorata etc. *Hal.*

(24) Hypothecam specialem expressam habens priorem tempore, potior est posteriore habente expressam et tacitam.

(25) Prior in tempore privatus, vel respubl. præfertur fisco in jure. Bart. *l. 3. C. h. t. l. 2. C. de privileg. fisci.*

sco (1) debitor obligatus est : quia (2) et privati (3) præferuntur.

De obligatione in diem, 1. *Vel conditionali.* 3. *An priore pignore dimisso*, *sequens confirmetur.*

9. Africanus lib. 8. Quæstionum.

QUi balneum ex *Kalendis proximis* (4) conduxerat, pactus erat, *ut homo Eros pignori locatori esset*, *donec* (5) *mercedes solverentur.* Idem ante (6) Kalendas Julias eundem Erotem alii ob pecuniam creditam pignori dedit : Consultus, an adversus hunc creditorem petentem Erotem, locatorem Prætor (7) tueri deberet? Respondit, debere : licet enim eo tempore homo pignori datus esset, quo (8) nondum (9) quicquam pro conductione deberetur, quoniam (10) tamen jam tunc in ea causa Eros esse cœpisset, ut invito locatore jus pignoris in eo solvi non posset, potiorem ejus (11) causam habendam.

§. 1. Amplius (12) etiam sub conditione creditorem tuendum *putabat* adversus eum, cui postea quicquam deberi cœperit, si modo non ea conditio sit, quæ (13) invito debitore impleri non possit.

§. 2. Sed (14) et si heres ob [ea] legata, quæ sub conditione data erant, de pignore rei suæ convenisset, et postea eadem ipsa pignora ob pecuniam creditam pignori dedit, ac post conditio legatorum exstitit, hic quoque tuendum eum, cui prius pignus datum esset, *existimavit.*

§. 3. Titia prædium alienum Titio pignori dedit, post Mævio : deinde domina ejus pignoris facta (15), marito suo in dotem æstimatum (16) dedit : Si Titio soluta sit pecunia, non ideo magis Mævii pignus convalescere placebat : Tunc (17) enim priore dimisso (18), sequentis confirmatur pignus, cum res in bonis debitoris inveniatur : in proposito autem maritus emptoris (19) loco est : atque ideo, quia neque tunc cum Mævio obligaretur, neque cum Titio solveretur, in bonis mulieris fuerit, nullum tempus (20) inveniri, quo pignus Mævii convalescere possit : Hæc tamen ita, si bona (21) fide in dotem æstimatum prædium maritus accepit, id est (22), si ignoravit Mævio obligatum esse (23).

De Prætorio pignore.

10. Ulpianus lib. 1. Responsorum.

SI et jure judicatum, et pignus in causa judicati ex auctoritate ejus qui jubere potuit, captum est, privilegiis (24) temporis fore potiorem heredem (25) ejus, in cujus persona pignus constitutum (26) est.

Si alter prius credidit, *alter prius convenit de hypotheca.* 1. *De stipulatione conditionali.* 2. *De inductis in fundum.* 3. *De re futura.* 4. *Si posterior creditor priori solvere paratus sit.*

11. Gajus lib. singul. de formula hypothecaria.

POtior est in pignore, qui prius (27) credidit pecuniam, et accepit hypothecam, quamvis cum alio ante convenerat, *ut*, *si ab eo pecuniam acceperit*, *sit res obliga*

(1) Vel reipublicæ. *l.* 3. *C. de remiss. pign.*

(2) In republica multo magis locum habet, quod in privato obtinet.

(3) Pignus antiquius et speciale privatus habens præfertur etiam fisco, vide quæ notavi ad *l.* 34. *infr. de reb. auct. jud.*

(4) Kalendis Juliis : Græci ita legunt (interim vide quæ notavi ad *l.* 41. *supr. de contr. empt.*) Hunc diem Politianus fuisse solennem inchoandis locationibus, et mercedibus exolvendis notat. Vellem addidisset et Kalendas Martias : quod constat ex *l.* 58. *supr. de usufr.* 1. Macrob. 2. mense Martio mercedes exolvebant magistris, quas completus annus deberi fecisset. Cujac. 8. *ad Afric.* Goth. vid. Ant. August. *emend. l.* 4. *cap.* 14. Ans.

(5) Primus creditor in diem vel sub conditione, quo invito tenere potest contractus, præfertur secundo pure credenti. Unde notant, conditionem casualem vel mixtam retrotrahi posse : at non potestativam, quæ in potestate sit debitoris, *ut hic.* §. 1. *infr. eod.*

(6) Id est, ante diem locationis, cum nondum quidquam deberetur propter locationem, pignus enim præcedere obligationem potest.

(7) Nam ex pacto pignoris, etiam facto ex intervallo, id est, ex hypotheca jure prætorio datur actio. *l.* 17. §. 2. *supr. de pact. l.* 23. *C. de pignorib.*

(8) Pignori res esse potest etiam eo tempore, quo nihil dum debetur.

(9) Pensionem in fine anni solvendam esse, hinc colligunt. adde *l.* 19. §. 6. *supr. locati.*

(10) Vide quæ scripsi ad *l.* 1. *supr. eod. et l. pen. supr. tit. prox.*

(11) Locatoris sc. cui pignus recte ab initio constitutum fuit, licet nondum cœpisset quidquam deberi ex locato et conducto : et adjicit Azo recte, *ut peti posset.* quippe nata statim erat obligatio, sed non actio. Cujac. *ibid.*

(12) *l.* 11. §. 1. *infr. eod.* Notanda est gradatio : Non tantum est potior locator, cui ante diem primum locationis pignori res obligata est (licet ante eum diem alii eadem obligata sit credenti pecuniam pure, *hac l. in pr.*) sed etiam stipulator conditionalis (cui pendente conditione pignus obligatum est) *ut hic*, et non tantum stipulator conditionalis, sed etiam legatarius conditionalis, *ut* §. 2. *infr.* Cujac. *ibid.*

(13) Id est, si modo sit conditio necessaria, non voluntaria, *Alberic.* dixi *initio hujus legis. et l.* 1. *supr. eod.*

(14) Legatorum sub conditione nomine pignus dedi legatario : Idem pignus postea secundo meo creditori dedi : Quis potior? Legatarius potior fuerit in eo pignore, ubi conditio legati extiterit *ut hic.* Conditio casualis, vel mixta retro facile trahi potest : a non potestativa, ut paulo ante diximus.

(15) Convaluit hoc modo pignus utriusque, adquisitione dominii, etiam posterius. Nam quod valeret ab initio, si res fuisset debitoris, convalescit postea, si res ejusdem facta sit. Cujac. *ibid.*

(16) Id est, marito quasi vendidit, maritum ejus pignoris dominum fecit : nam æstimatio venditionem facit.

(17) Pignus secundo creditori tum demum prodesse incipit, quoties dimisso primo creditore pignus in debitoris bonis fuit.

(18) Id accidit, sive debitor ei solverit, sive posterior credito obtulerit, obsignaverit, deposuerit debitam pecuniam. *l.* 4. *supr.* 12. *in fin. infr. eod. l.* 10. *C. eod.*

(19) Æstimatam rem qui accipit, emptoris loco est. *l.* 10. *C. d jure dotium.*

(20) Id est, non valuit, quo tempore contractum est : non convaluit, quo tempore dimissus est Titius ; quia et hoc et illo tempore res fuit aliena : at forte medio tempore, ne tum quidem : qui et res aliena erat, et Titius prior erat. Cujac. *ibid.*

(21) Quid, si mala fide? non videtur melior, qui sic possider desiit, *c. pro possessore. extr. de reg. jur.* et ita post Richardum Malumbram notat Bartolus *hic.*

(22) Ignorans, bonam fidem habere, seu bonæ fidei esse intelligitur.

(23) Alias sc. in maritum agetur, si dolo malo egit cum muliere, ut res æstimaretur fraudandi secundi creditoris causa. Cujac. *ibid.*

(24) De privilegiis quædam hoc eodem libro Ulpianus retulit, u apparet ex *l.* 33. *infr. de jure fisci.* Goth. vid. in hanc l. Forner *select. lib.* 2. *cap.* 7. Cujac. *obs.* 9. *cap.* 37. Ans.

(25) Decretum primum in heredem transire hinc colligit Baldus

(26) Hanc sententiam huic legi Fornerius attribuit 2. *select.* 7 Is ejusve heres, cui pignus a debitore constitutum est (hoc enim verbum ad conventionale, non ad judiciale pignus referri debet ei, qui postea auctoritate magistratus in rem venit, et eam cœp pro pignore possidere, præfertur. Sed Cujac. 9. *obs.* 37. ait, hic in nui in judiciali pignore eum potiorem esse, cujus nomine prius c ptum est pignus ex causa judicati ; in Prætorio secus : cum missi illa proficiat omnibus creditoribus (videtur enim ille non sibi, se omnibus possidere,) et hoc genus pignoris in rem, et generalit omnium creditorum causa constituatur, illud in personam.

(27) Prior tempore, potior in pignore. *l.* 1. 2. 3. 4. 8. *C. l t. l.* 3. *C. ut in poss. legat. l.* 2. *C. de privileg. fisc.*

ta : licet ab hoc postea accepit : poterat (1) enim , licet ante convenit , non accipere ab eo pecuniam.

§. 1. *Videamus* , an idem dicendum sit , si sub conditione (2) stipulatione facta, hypotheca data sit, qua pendente alius credidit pure , et accepit eandem hypothecam , tunc deinde prioris stipulationis existat conditio , ut potior sit , qui postea credidisset? Sed vereor, num hic aliud sit dicendum : cum enim semel conditio exstitit , perinde habetur, ac (3) si illo tempore quo stipulatio interposita est, sine conditione facta esset : Quod et melius est.

§. 2. Si colonus convenit, *ut inducta in fundum* , *illata* , *ibi nata* , *pignori essent* , et antequam inducat , alii rem hypothecæ nomine obligaverit , tunc deinde eam in fundum induxerit , potior erit , qui specialiter pure accepit : quia non (4) ex conventione (5) priori obligatur , sed (6) ex eo , quod inducta res est : quod posterius factum est.

§. 3. Si (7) de *futura* (8) *re* convenerit , ut hypothecæ sit , sicuti est de partu : hoc *quæritur* , an ancilla conventionis tempore in (9) bonis fuit debitoris (10) et in fructibus (11)? Si convenit , ut sint pignori : æque quæritur, an fundus (12), vel jus (13) utendi fruendi conventionis tempore fuerit debitoris ?

§. 4. Si paratus (14) est posterior creditor (15) priori creditori solvere, quod ei debetur, videndum est, an competat ei hypothecaria actio , nolente priore creditore pecuniam accipere (16)? Et dicimus, priori creditori inutilem esse actionem, cum per (17) eum fiat, ne ei pecunia solvatur.

De actione, exceptione, et replicatione quæ dantur priori creditori contra secundum. Si secundus cum alio possessore agat. 1. *Si possessor litis æstimationem solverit priori creditori.* 2. *Si primus creditor post secundum, aut in diem ante secundum, hypothecam accepit.* 3. *De eo qui ante et post secundum credidit.* 4. *Si voluntate primi hypotheca obligetur secundo.* 5. *De novatione.* 6. *De jure secundi creditoris in pignore adversus debitorem.* 7. *De secunda hypotheca simpliciter contracta.* 8. *De tertio succedente in locum primi.* 10. *Si secundus pactus sit de hypotheca vendenda , vel pignus ei traditum sit.*

12. MARCIANUS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

CReditor , qui prior hypothecam accepit, sive possideat eam , et alius vindicet hypothecaria actione , exceptio (18) priori utilis est, *si* (19) *non mihi ante pignori* (20) *hypothecæve nomine sit res obligata* : sive alio possidente , prior creditor vindicet hypothecaria actione, et ille excipiat *si non convenit* , *ut sibi res sit obligata* , hic in modum supra relatum replicabit (21) : Sed si cum alio possessore creditor secundus agat, recte aget, et adjudicari (22) ei poterit hypotheca , ut tamen prior cum eo (23) agendo, auferat ei rem.

§. 1. Si , quoniam (24) non restituebat (25) rem pigneratam possessor , condemnatus ex præfatis modis litis æstimationem (26) exsolverit (27), an perinde secundo creditori teneatur , ac si soluta sit pecunia priori creditori , quæritur? Et recte puto hoc admittendum esse.

§. 2. Si primus, qui sine (28) hypotheca credidit, post secundum (29), qui utrumque (30) fecit, [ipse] hypothecam (31) accepit , sine dubio posterior in hypotheca est. Unde si in diem (32) de hypotheca convenit, dubium non est, quin potior sit: licet ante diem cum alio creditore pure de eadem re convenit.

§. 3. Si idem (33) bis (34) , id est , ante secundum , et post eum crediderit, in priore pecunia potior est secundo , in posteriore tertius est.

§. 4. Si tecum (35) de hypotheca paciscatur debitor, deinde [idem] cum alio tua voluntate (36) : secundus potior erit : Pecunia autem soluta secundo , an rursus teneatur tibi , recte quæritur ? Erit autem facti quæstio agitanda ,

(1) *l.* 30. *supr. de reb. creditis.*
(2) V. *l.* 9. §. 1. *supr. eod.*
(3) Conditio existens retrotrahitur ad tempus contractus.
(4) *Tacitum* pignus , et ex conventione pignus , opponuntur : Tacitum enim est , quod ex inducto venit , *ut hic. et l. item quia.* 4. *supr. de pactis.*
(5) *Sub.* sola.
(6) *l.* 5. *C. locati*
(7) Pignus futuræ rei quoties datur , hoc semper priore loco quæritur , an res ipsa principalis rei futuræ tum fuerit in bonis debitoris pignus constituentis. verbi gratia quoties quæritur, an partus ancillæ , et fructus fundi recte pignoratus sit , id spectare solemus, num tempore contracti pignoris ancilla , vel fundus fuerint in bonis debitoris : Est enim ancilia , res principalis , ex qua partus : fundus , ex quo fructus.
(8) Vide *l.* 1. *supr. de pignorib.*
(9) Vide *l.* 3. *supr. de pignorib.*
(10) Quia tum tenet obligatio.
(11) *Sub.* futuris.
(12) Cujus fructus futuri sunt obligati.
(13) In bonis rem habere fructuarius intelligitur.
(14) Cum effectu puta , si pecuniam debitam offert , *l.* 10. *C. h. t.* si consignat , si deponit , *l.* 20. *C. de pignorib. l.* 19. *C. de usuris.* Offerens creditori debitum posterior creditor vel alius , jus hypothecæ ei adimit.
(15) *Subaud.* possidens pignus.
(16) V. *l. qui pecun.* 30. *supr. de reb. cred.*
(17) *l.* 20. §. 2. *supr. de pignorat. l.* 3. *C. de luit. pign.*
(18) Prior creditor vincit secundum agendo , excipiendo , et replicando.
(19) Formulam exceptionis hypothecariæ observa.
(20) *Al.* pignoris.
(21) *Sub.* de proprietate suæ obligationis.
(22) Id est , pronunciari rem sibi obligatam esse, et possessionem restituendam , *Bart.*
(23) *Subaud.* Avocante.
(24) *Al.* si quando : et ita legit Baldus , et Albericus.
(25) *l.* 16. §. 3. *l.* 21. *in fin. supr. de pignorib.*
(26) Soluta litis æstimatione priori creditori jus prioris creditoris resolvitur : et confirmatur jus secundi : ac si debitor debitum solvisset.
(27) *Sub.* priori creditori , et retinuit rem obligatam.
(28) Hypothecarius potior eo est qui de debito tantum cum adversario convenit , ut ne tempus obligationis contractæ spectemus , sed hypothecæ.
(29) *Sub.* qui accepit idem pignus.
(30) *Id est* , sub hypotheca credidit.
(31) *Sub.* eandem.
(32) *l.* 11. §. 1. *supr. eod.*
(33) Prior et posterior seipso vario respectu quis in credendo esse potest. Verbi gratia , ante secundum Titio credidi : eidem Titio post eundum secundum quoque aliam summam credidi : In priori pecunia sum ante secundum : in posteriore , post secundum : hoc est in priore primus , in posteriore tertius.
(34) *Ut l.* 20 *infr. eod.*
(35) Si volontate Titii , prioris creditoris tui , alteri , puta Mævio , pignus obligasti , quod ad Titium , hypotheca inutilis est : quod si post hæc , Sempronio et Gajo rem obligasti , ac Mævio solveris , num in Titii persona pignus antiquum evanescit? Primum inspiciendum est , quid actum sit , *ut hic.* si id non apparet , Titius videtur in totum pignoris jus remisisse. *Bart.* Quid, si Mævio secundo tuo creditori , sine consensu Titii prioris creditoris , Sempronio vero tertio creditori Titii consensu rem obligasti , an Titius postponendus Mævio ? in dubio quibusdam ita videtur , *arg. l.* 11. *infr. quib. mod. pign.* in quo tamen subsisto.
(36) *l.* 9. *in fin. infr. quib. mod. pign.*

quid (1) inter eos actum sit: utrum ut discedatur ab hypotheca in totum, (cum) prior concessit [creditor] alii obligari hypothecam: an ut ordo servetur, et prior creditor secundo loco constituatur.

§. 5. Papinianus lib. XI. respondit: Si prior (2) creditor postea novatione (3) facta eadem pignora cum aliis accepit, in suum (4) locum eum succedere (5): sed si secundus non offerat pecuniam, posse priorem vendere, ut primam tantum pecuniam expensam ferat, non etiam quam postea credidit, et quod superfluum ex anteriore credito accepit, hoc secundo restituat.

§. 6. Sciendum est, secundo (6) creditori rem teneri etiam invito debitore tam in suum debitum, quam in primi creditoris (7), et in usuras suas, et quas primo creditori solvit: Sed tamen usurarum, quas creditori primo solvit, usuras non consequetur. Non enim negotium alterius gessit, sed (8) magis suum: Et ita Papinianus lib. III. Responsorum scripsit: et verum est.

§. 7. Si simpliciter convenisset (9) secundus creditor de hypotheca, ab omni possessore eam auferre poterit (10), præter (11) priorem creditorem, et qui ab eo (12) emit.

§. 8. A Titio mutuatus, pactus est cum illo, *ut ei prædium suum pignori hypothecæve esset:* deinde mutuatus est pecuniam a Mævio, et pactus est cum eo, *ut* (13), *si Titio desierit prædium teneri, ei teneatur:* tertius deinde aliquis dat mutuam pecuniam [tibi], *ut Titio solveres*, et paciscitur [tecum], *ut idem prædium ei pignori hypothecæve sit, et locum ejus subeat:* Num hic medius tertio potior est, qui pactus est, ut, Titio soluta pecunia impleatur conditio (14), et tertius (15) de sua negligentia (16) queri debeat? Sed tamen et hic tertius creditor secundo præferendus est (17).

§. 9. Si tertius creditor pignora sua distrahi permittit (18) ad hoc, ut priori pecunia soluta, in aliud pignus priori succedat, successurum eum Papinianus lib. XI. Responsorum scripsit: Et omnino secundus creditor nihil aliud juris habet, nisi ut solvat priori, et loco ejus succedat.

§. 10. Si (19) priori hypotheca obligata sit, nihil (20) vero de venditione convenerit, posterior vero de hypotheca vendenda convenerit: verius est priorem potiorem esse: Nam [et] in pignore placet, si prior convenerit de pignore, licet posteriori res tradatur, adhuc potiorem (21) esse priorem.

De venditione insulæ et rebus inquilini.

13. Paulus lib. 5. ad Plautium.

Insulam (22) tibi vendidi, et dixi, *prioris anni pensionem mihi, sequentium tibi accessuram, pignorumque ab inquilino datorum jus utrumque secuturum:* Nerva, Proculus, nisi ad utramque pensionem pignora sufficerent, jus omnium pignorum primum ad me pertinere: quia nihil aperte dictum esset, an communiter ex omnibus pignoribus summa pro rata servetur: si quid superesset, ad te. *Paulus.* Facti (23) quæstio est: Sed verisimile (24) est id actum (25), ut primam (26) quamque (27) pensionem pignorum causa sequatur.

Si duo a non domino, vel a non dominis pignori acceperint.

14. Idem lib. 14. ad Plautium.

Si non (28) dominus duobus eandem rem diversis temporibus pigneraverit, prior potior (29) est: quamvis si a diversis non dominis pignus accipiamus, possessor (30) melior sit.

(1) Quid actum hoc casu videtur? In dubio videtur totum remittere, Accursius *hic. et l.* 2. *C. de remiss. pignor.* cujus tamen contrarium notat Paul. *l.* 12. *infr. quib. mod. pignus.* Prior sententia verior: excepto casu *l. jubemus.* 21. *C. ad SC. Velleian.* Ita voluntas prioris creditoris, ut obligetur res secundo, præjudicium ei facit adversus secundum.

(2) *l.* 5. *infr. de distract. pignorum.* Goth. Conciliationem hujus §. cum *l.* 1. *infr. de distract. pign.* vid. apud Joann. a Sande *decis. Frisic. lib.* 3. *tit.* 12. *defin.* 27. Ans.

(3) Novatione obligatio mutatur, superioris temporis ordo non mutatur. Cujac. 11. *observ.* 32. adde *l.* 3. *supr. eod.* Jus ac privilegium exigendi locum habet in obligatione novante.

(4) Ut *l.* 3. *supr. eod.*

(5) Cum privilegio exigendi.

(6) Pignus secundo creditori tenetur, quoties primo creditori debitum solvit; tenetur, inquam, non modo sortis, sed et usurarum nomine, quæ a primo ei debitæ fuerint.

(7) Vide *l.* 22. *C. de pignoribus.*

(8) Vide *l.* 58. §. 2. *infr. ad SC. Trebell.*

(9) Id est, non consentiente primo creditore: quia si consensisset primus, secundus posset rem ei hypothecaria avocare.

(10) Cur? hypothecaria est in rem. *l.* 17. *supr. de pignorib.*

(11) Secundus creditor primus est ante tertios, quartos, et deinceps: at non ante primum, et cum, qui a primo creditore comparavit.

(12) Vide *l.* 2. *infr. de cess. bon.*

(13) Tertius creditor secundo potior, quoties succedit in locum primi.

(14) *Subaud.* obligationis.

(15) Qui successit in locum primi.

(16) Id est, ei imputatur quod non de statu prædii inquisivit diligentius. vid. *l.* 19. *infr. de reg. jur.* Bart.

(17) Quia ejus pecunia pignus ab anteriore creditore liberatum fuit. *l.* 16. *infr. eod.*

(18) Permittens pignus suum vendi, ut primo creditori satisfiat, perinde habetur, ac si ipse eidem solvisset: ideoque prioris in creditoris locum succedit.

(19) Primus secundo potior est, etiamsi jus vendendi non habeat, secundus habeat: ita eo casu primus secundum prohibebit vendere volentem.

(20) Nam quoties duobus in solidum prædium distrahitur, cui prius id traditum est, in dominio est potior. *l.* 15. *C. de rei vind.*

(21) Ideoque prior posteriorem creditorem impedire potest, ne pignus vendat, licet ipse quantumvis prior vendere non possit.

(22) *Sub.* ante locatam pro annua pensione.

(23) Vide *l.* 24. *infr. de reg. jur.*

(24) Vide *l.* 116. *infr. de verb. sign.* Verba non interpretamur adversus proferentem, quoties præsumptio aut conjectura quædam pro eo facit.

(25) Conventio, *ut pignora pertineant ad utrumque*, intelligitur eo ordine quo solvi debitum principale debet. *Bart.* quod cum sit, verba pro venditore hic interpretamur contra *leg.* 39. *supr. de pact. l.* 21. *supr. de contr. empt.*

(26) Pignora primo cedunt in primam pensionem, deinde in secundam, non autem in utramque. Ita ordo personarum trahit secum ordinem hypothecæ. Hinc etiam notant Regulam, *qui prior est tempore, potior est jure*, locum in tacitis etiam hypothecis habere.

(27) Primam quoque. *Hal.*

(28) Atqui rei alienæ obligatio non valet: Hic, dominus quidem non erat, sed habebat Publicianam. *l. si ab eo. supr. de pignorib.* Quod in Publiciana statuitur, idem in hypothecaria statuitur.

(29) Imo non est potior. *l.* 9. §. 4. *supr. de Public.*

(30) *l.* 15. *in fin. C. de rei vind.*

De superficie.

15. Idem lib. 68. ad Edictum.

ETiam superficies (1) in alieno (2) solo posita, pignori dari potest : ita tamen, ut prior causa sit domini soli, si non solvatur ei solarium (3).

Si primus creditor a tertio superetur.

16. Paulus lib. 3. Quæstionum.

CLaudius Felix eundem fundum tribus (4) obligaverat (5), Eutychianæ primum, deinde Turboni, tertio loco alii creditori : cum Eutychiana de jure suo doceret, superata (6) apud judicem a tertio creditore non provocaverat : Turbo apud alium [judicem] victus appellaverat : Quærebatur, utrum tertius creditor etiam Turbonem superare deberet, qui (7) primam creditricem ; an, ea remota, Turbo tertium excluderet ? Plane (8) cum tertius creditor primum de sua pecunia dimisit, in (9) locum ejus substituitur in ea quantitate, quam superiori exsolvit ; Fuerunt igitur qui dicerent, hic quoque tertium creditorem potiorem esse debere (10) : mihi nequaquam hoc justum esse videbatur.

† Pone, primam creditricem judicio convenisse tertium creditorem : et exceptione (11), aliove quo (12) modo a tertio superatam : numquid adversus Turbonem, qui secundo loco crediderat, tertius creditor, qui primam vicit, exceptione rei judicatæ uti potest ? aut contra, si post primum judicium, in quo prima creditrix superata est a tertio creditore, secundus creditor tertium obtinuerit, poterit uti exceptione rei judicatæ (13) adversus [primam] creditricem ? Nullo modo, ut opinor. Igitur nec tertius creditor successit in ejus locum, quem exclusit : nec *inter* (14) *alios res judicata alii prodesse, aut nocere solet :* sed (15) sine (16) præjudicio prioris (17) sententiæ totum jus alii creditori integrum relinquitur.

Si secundus creditor emat prædium pigneratum.

17. Idem lib. 6. Responsorum.

[EUm] qui a debitore [suo] prædium obligatum comparavit (18), eatenus (19) tuendum, quatenus ad priorem creditorem ex pretio pecunia pervenit.

De usuris priori creditori debitis.

18. Scævola lib. 1. Responsorum.

LUcius Titius pecuniam mutuam dedit sub usuris, acceptis pignoribus : eidemque debitori Mævius sub iisdem pignoribus pecuniam dedit : Quæro an Titius non (20) tantum sortis, et earum usurarum nomine, quæ accesserunt, antequam Mævius crederet, sed etiam earum quæ postea accesserunt (21), potior esset ? Respondit, Lucium Titium in omne, quod ei debetur, potiorem esse.

Si possessor creditori offerat, et petat jus nominis sibi cedi.

19. Idem lib. 5. Responsorum.

MUlier in dotem dedit marito prædium pignori obligatum (22), et testamento maritum et liberos ex eo natos, item ex alio (23) heredes instituit : creditor, cum posset heredes convenire (24) idoneos, ad fundum (25) venit : Quæro, an, si ei justus (26) possessor offerat (27), compellendus sit jus nominis cedere (28) ? Respondit, posse videri non injustum postulare.

(1) *Superficies* est quod supra soli faciem est : puta vinea, planta, *l.* 13. *supr. de servit. præd. rustic.* ædificium, *l.* 23. *infr. de usurpat. l.* 13. *§.* 3. *supr. de pign. l.* 16. *supr. de pign. act.* Ita superficiarius jus suum, hoc est, superficiem pignori obligare potest, *ut hic. et d. l.* 13. Datur enim superficiario actio in rem, *l.* 73. *l.* 74. *l.* 75. *supr. de rei vind. l.* 1. *§.* 6. *infr. de superficieb.* et interdictum. *d. l.* 1. *§.* 2.

(2) Superficiem pignori dari non posse hinc argumentum duci poterat : Nam superficies in alieno solo posita, *ut hic.* soli pars est, ut area, solum autem sine superficie nec superficies sine solo potest usucapi, *l.* 26. *infr. de usurpat. l.* 44. *§.* 1. *infr. de oblig.* ergo nec pignori dari.

(3) *Solarium* hic et *l.* 2. *§.* 17. *infr. ne quid in loco publico.* melius, quam *in l.* 7. *§.* 2. *in fin. supr. de usufr.* salarium : adde *l.* 39. *§.* 5. *infr. de legat.* 1. Solarium Græci γοπιχτικὸν, quod et locarium. *Locarium* Varroni 4. *de lingua, circ. princ.* dicitur merces, quæ datur ab eo, qui locum, in quo consistit, in taberna vel stabulo, conduxit : adde et in navi, *ut in l.* 2. *in fin. supr. de leg. Rhod.* Græci etiam vocant προθυρίου κήρδος, vide *Novell. Leonis* 56. *et* 104. Cujac. 14. *obs.* 1.

(4) Si primus creditor a tertio superatur, non præjudicatur secundo, nec per hoc tertius succedit in locum prioris. *Bart.* Goth. Veram hujus l. lectionem atque interpretationem vide apud Leonin. *emendat. lib.* 1. *c.* 5. *n.* 1. *et* 7. Jacob. Butrigar. *hic.* Ans.

(5) *Sub.* ordine ac successive.

(6) Tertius creditor, qui primum per sententiam superavit, ut secundum vicisse non intelligitur, ita nec secundus primum vicisse intelligitur, etiamsi tertium superavit. *Bald.*

(7) Superaverat scil. hinc sumitur ratio pro tertio contra Turbonem, quia si vinco vincentem te, et multo magis vinco te. *l.* 14. *§.* 1. *infr. de divers. temporal.* Bart.

(8) Hoc quod sequitur, est adversus Turbonem.

(9) *l.* 6. *l.* 12. *§.* 8. *supr. eod. l.* 17. *l.* 21. *in fin. infr. eod. l.* 3. *infr. de distr. pign. l.* 3. *C. de luitione pign.*

(10) Quod in ejus locum substitutus sit.

(11) Pacti vel præscriptionis. *Bart.*

(12) Etiam per judicis injuriam. *Bart.*

(13) Pro tertio adversus primum.

(14) Res judicata adversus unum creditorem, alii neque præjudicat, neque prodest. *l.* 1. *infr. de except. rei jud.*

(15) Hac formula, *sine præjudicio*, utuntur multi in suis consiliis.

(16) *l.* 1. *in fin. C. quibus res judicata non nocet.* et sic fallit regula, *si vinco vincentem te.* Cur autem fallit ? Tertius primum exclusit, at non ei successit. Latet in his verbis acumen Pauli.

(17) Latæ pro tertio adversus primum.

(18) Non ut ejus fieret in præjudicium prioris creditoris. vid. *l.* 30. *in fin. infr. de except. rei judicatæ.*

(19) Pignoris emptor potest ex pacto succedere in locum prioris creditoris, si modo ad ipsum priorem creditorem pretium pervenerit.

(20) Prior tempore in sorte, intelligitur etiam prior in usuris, *ut hic.* Imo non præfertur : Nam fiscus præfertur ratione sortis, non et usurarum, quia non præfertur in pœnis. *l.* 1. *C. de pœnis fiscalib. l. in summa.* 17. *infr. de jure fisci.* Privilegium temporis ut in sorte. ita et in usuris licitis obtinet, nisi quid aliud obest. Mynsing. 1. *obs.* 59. Pœna autem est usura. *l. lecta.* 40. *supr. de reb. cred. l. pœnæ.* 42. *supr. de condict. indeb.* Hic præcessit usurarum conventio : ibi creditores præcesserant conventionem usurarum.

(21) Vid. *l.* 129. *in fin. infr. de regulis.*

(22) *Sub.* alii.

(23) *Sub.* marito natos.

(24) *Sub.* actione personali.

(25) Ejusque justum possessorem. Atqui debitorem discuti prius oportuit. *Novell.* 4. *c.* 2. quinetiam vero domino non potest fieri cessio pignoris. *l.* 45. *infr. de reg. jur.* Fundi tamen nomine Baldus hic intelligit actionem hypothecariam, quæ nonnunquam inspicitur omissa personali. Albericus *fundum* proprie accipit, ne sola possessio per hypothecariam hic petatur. Unde notat ex Rossiensi. possessionem ipsam, si loqui posset, respondere cogi, non ipsum possessorem.

(26) Imo et qualiscunque. *l.* 12. *in fin. infr. quib. mod. pign.*

(27) Debitum et litis æstimationem. *l.* 2. *infr. quib. mod. pign.*

(28) Omnis possessor justus, potest creditori pecuniam solvere, et ab eo petere, ut actionem cedat.

De hypotheca primum secundo, deinde primo obligata.

20. TRYPHONINUS lib. 8. Disputationum.

QUærebatur, si post primum contractum tuum, antequam aliam pecuniam tu crederes, eidem debitori Seius credidisset quinquaginta, et hyperocham (1) hujus rei, quæ tibi pignori data esset, debitor obligasset, dehinc tu eidem debitori crederes forte quadraginta: quod plus est in pretio rei, quam primo credidisti, utrum ei ob quinquaginta, an tibi in quadraginta cederet pignoris hyperocha: finge Seium paratum esse offerre tibi summam primo ordine creditam? Dixi, consequens esse, ut Seius potior sit in eo, quod amplius est in pignore: et oblata (2) ab eo summa primo ordine credita, usurarumque ejus, postponatur primus creditor in summam, quam postea eidem debitori credidit.

De novatione, et de fisco. 1. *De conductione horreorum Cæsaris.*

21. SCÆVOLA lib. 27. Digestorum.

TItius Seiæ ob summam, qua ex tutela (3) ei condemnatus erat, obligavit pignori *omnia bona sua, quæ habebat, quæque habiturus esset*: postea mutuatus a fisco pecuniam, pignori ei res suas omnes obligavit, et induit Seiæ partem debiti, et reliquam summam novatione facta eidem promisit, in qua obligatione similiter, ut supra, de pignore convenit: Quæsitum est, an Seia præferenda sit fisco et in illis rebus, quas Titius tempore prioris obligationis habuit; item (4) in his rebus, quas post priorem obligationem adquisiit, donec universum debitum suum consequatur? Respondit, nihil proponi, cur non (5) sit præferenda.

§. 1. Negotiatori (6) marmorum creditor sub pignore lapidum, quorum pretia venditores (7) ex pecunia creditoris acceperant, numeravit: idem debitor conductor horreorum Cæsaris (8) fuit; ob quorum pensiones aliquot annis non solutas, Procurator exactioni præpositus, ad lapidum venditionem officium (9) suum extendit: Quæsitum est, an (10) jure pignoris eos creditor retinere possit? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, posse.

TIT. V.

DE DISTRACTIONE (11) PIGNORUM, ET HYPOTHECARUM.

De eo, qui prior est in speciali, et posterior in generali hypotheca.

1. PAPINIANUS lib. 26. Quæstionum.

CReditor, qui prædia pignori accepit (12), et, post alium creditorem qui pignorum conventionem ad bona debitoris contulit, ipse quoque simile pactum bonorum (13) ob alium aut eundem (14) contractum interposuit, ante secundum creditorem dimissum (15), nullo jure cætera (16) bona (17) titulo (18) pignoris vendidit (19): sed ob eam rem in personam actio contra eum creditori, qui pignora sua requirit, non competit (20). nec utilis danda est. nec furti rerum (21) mobilium gratia recte convenietur: quia propriam causam, ordinis errore ductus (22), persecutus videtur: præsertim cum alter (23) creditor furto possessionem (24), quæ non fuit apud eum, non amiserit. ad exhibendum quoque frustra litem excipiet: quia (25) neque possidet, neque dolo fecit, ut desineret possidere. Sequitur, ut secundus creditor possessores interpellare debeat (26).

De fidejussore, qui emptionis titulo suscepit prædium pigneratum.

2. IDEM lib. 2. Responsorum.

FIdejussor conventus (27), officio (28) Judicis adsecutus est, ut (29) emptionis titulo prædium creditori pignori datum susciperet: Nihilominus alteri (30) creditori, qui postea sub eodem pignore contraxit, offerendæ (31) pecuniæ, quam fidejussor dependit, cum usuris medii tem-

(1) Hypothecam, *Hal.* et male. Alciat. 12. *Parer.* 1. *Hyperocha* Gallis *la plus-valuè*: cujus exemplum extat *in l.* 15. *in fin. supr. de pignorib. l.* 6. *infr. de naut. fœnore.* est igitur Hyperocha, id quod plus est in pretio fundi, quam in prioris credito. Cujac. 4. *obs.* 25. Quoties hyperocha donatur, non competit beneficium *l.* 2. *C. de rescind. vend.*

(2) Secundus creditor confirmat sibi pignus, solvendo prius debitum primo creditori, nec tenetur secundum debitum ei offerre.

(3) Pupilla tempore privilegiata præfertur fisco postea contrahenti.

(4) Primus creditor præfertur secundo, etiam in bonis post secundam obligationem quæsitis debitori.

(5) Imo non est præferenda in postea acquisitis, *l.* 28. *infr. de jure fisci.* quod sentit Fornerius 2. *select.* 24. Sed Cujac. 10. *obs.* 22. secundam Accursii opinionem tuetur, negatque eas leges inter se pugnare: hanc legem loqui ait de quæsitis post priorem obligationem, antequam cum fisco contraheretur. *d. l.* 28. de rebus quæsitis post priorem posterioremque obligationem, id est, post obligationem fisci. Conciliationem hujus legis v. apud Ant. Fab. 2. *Conject.* 10.

(6) Μαρμαρίῳ. 9. *Eclog.* 5. *cap.* 10.

(7) Negotiator marmora a te emi: pretia marmorum Titius pro me solvit, et ea marmora sibi obligata esse voluit: postea conduxi horrea Cæsaris et pensiones tamen non solvi: In marmora, quorum superius facta est mentio, Titius fisco præferendus est.

(8) Hypothecam expressam habens privatus præfertur fisco et Cæsari postea contrahenti: ut ea ratione procuratori Cæsaris se opponens efficiat, ne fisco bona debitoris fiscalis adcorporet, neglecto jure hypothecæ prioris.

(9) In fiscalibus ad executionem de facto proceditur. Bald. *arg. l.* 52. *supr. de act. empt.*

(10) Privatus habens expressam hypothecam, fisco vel Cæsari postea contrahenti præfertur. *Bart.*

(11) *L.* 8. *C.* 28. et 25. *Eclog.* 7. et 3. Harm. 4.

(12) *Sub.* primo loco. *Goth.* Conciliationem hujus l. cum *l.* 12. §. 5. *supr. qui pot. in pign.* vide apud Joann. a Sand. *decis. Frisicar. lib.* 3. *tit.* 12. *defin.* 27. Ans.

(13) *Sub.* omnium.

(14) Hinc colligit Cujac. 1. *obs.* 32. Novatione obligationem mutari, superioris temporis ordinem non mutari. v. *l* 3. *l.* 12. §. 5. *supr. qui potiores.*

(15) *Dimitti* dicitur creditor, cum ei solvitur.

(16) His verbis *cætera bona* significatur generalis hypotheca, *ut l.* 2. *supr. qui potior.* Cuj. 11. *obs.* 32.

(17) Quæ accesserunt tertiæ obligationi.

(18) Improprie: nec enim proprie est titulus, sed quidam modus possidendi, nisi in subsidium re perempta vel præscripta.

(19) Bona fide ignorans obligationem alterius.

(20) Ad pretium pignoris quod percepit.

(21) *l.* 17. *in fin. supr. de præscriptis.*

(22) Putans se priorem tempore errore justo: quia in facto alieno justa est ignorantia. v. *l.* 51. *princ. supr. pro socio.*

(23) Secundus.

(24) v. *l.* 1. *in fin. infr. de furtis.* sub *pignoris venditi.*

(25) Ad exhibendum non tenetur, qui neque possidet, neque dolo fecit, ut desinat possidere.

(26) Agendo hypotecaria adversus possessorem.

(27) A priore creditore.

(28) Cessio potest fieri officio judicis.

(29) Judicis auctoritas ex illicito licitum facere non potest.

(30) Fidejussor emens pignus debitoris, secundo creditori restituere cogitur, accepto tamen prioris pretio, et usuris, *ut hic. et l.* 59. *infr. de fidejussorib. l.* 1. *C. de dolo.*

(31) *l.* 6. §. 1. *supr. tit. prox.*

poris, facultas erit: nam hujusmodi venditio (1) transferendi (2) pignoris causa, necessitate (3) juris fieri solet.

De eo, qui emit a primo creditore, 1. Vel a debitore.

3. IDEM lib. 3. Responsorum.

CUm prior creditor pignus jure (4) conventionis vendidit, secundo creditori non (5) superesse jus offerendæ pecuniæ, convenit (6).

§. 1. Si tamen debitor, non interveniente creditore, pignus vendiderit, ejusque pretium priori creditori solverit, emptori poterit (7) offerri, quod ad alium creditorem de nummis ejus pervenit, et usuræ medii temporis: nihil enim interest, debitor pignus datum vendidit, an denuo pignori obliget.

De die solutionis dilato.

4. IDEM lib. 11. Responsorum.

CUm solvendæ pecuniæ dies pacto profertur, convenisse videtur (8), ne (9) prius vendendi (10) pignoris potestas exerceatur.

De secundo creditore vendente. 1. De fidejussore, vel secundo creditore ementibus.

5. MARCIANUS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

CUm secundus creditor, oblata (11) priori pecunia, in (12) locum ejus successerit, venditionem (13); ob pecuniam solutam et creditam, recte facit.

§. 1. Si secundus creditor, vel fidejussor, soluta pecunia, pignora susceperint, recte eis (14) offertur, quamvis emptionis (15) titulo ea tenuerunt (16).

6. MODESTINUS lib. 8. Regularum.

CUm posterior creditor a priore pignus emit, non (17) tam adquirendi dominii, quam servandi pignoris sui causa intelligitur pecuniam dedisse: et ideo offerri (18) ei a debitore potest.

Si creditor juste pignus vendidit extraneo, non potest debitor recuperare rem, nisi ex pacto, vel ratione minoris ætatis. Bart.

7. MARCIANUS lib. singul. ad formulam hypothecariam.

An debitor possit recuperare pignus venditum a creditore. 2. De alienatione pacto prohibita.

SI creditor pignus, vel hypothecam vendiderit hoc pacto, (19) *ut liceat* (20) *sibi reddere pecuniam, et pignus recuperare*: an, si paratus sit debitor reddere pecuniam, consequi id possit? Et Julianus lib. XI. Digestorum scribit, recte (21) quidem distractum esse pignus; cæterum agi posse cum creditore, ut si quas actiones (22) habeat, eas cedat (23) debitori: Sed quod Julianus scribit in pignore, idem (24) et circa hypothecam (25) est.

§. 1. Illud inspiciendum est, an liceat debitori, si hypotheca venierit, pecunia soluta (26) eam recuperare? Et si quidem ita venierit, *ut, si intra certum tempus a debitore pecunia soluta fuerit, emptio rescindatur*, intra illud tempus pecunia soluta recipit hypothecam: si vero tempus præteriit, aut si non eo pacto res venierit, non potest rescindi venditio, nisi minor (27) sit annis vigintiquinque debitor, aut pupillus, aut Reipublicæ (28) causa absens, vel in aliqua earum causarum [erit], ex quibus edicto (29) succurritur.

§. 2. Quæritur, si pactum sit a creditore, *ne liceat debitori hypothecam vendere, vel pignus*, quid juris sit: et an pactio nulla sit talis (30), quasi contra jus sit posita, ideoque veniri possit? Et certum est, nullam (31) esse venditionem, ut pactioni (32) stetur.

De electione pignorum distrahendorum.

8. MODESTINUS lib. 4. Regularum.

CReditoris (33) arbitrio permittitur, ex pignoribus sibi obligatis, quibus (34) velit distractis, ad suum commodum pervenire.

(1) Invitus quis interdum vendit, *ut hic.* pignoris causa: et in casu *l.* 36. *in fin. supr. mandati. l.* 15. *infr. de fideicom. libert.* alias ereptio est, non emptio, cum venditor vendit invitus, Cicero 4. *in Verrem.*

(2) Per quam transfertur pignus in fidejussorem. Hujusmodi cessio, simulata quædam venditio est.

(3) Id est, pignus in fidejussorem transferre non prius cogitur creditor, quam si omne debitum receperit, *l.* 2. *C. de fidejussoribus.* vide *l.* 6. *infr. eod.*

(4) Theophil. §. 2. *Inst. quib. alienare liceat.*

(5) *l.* 1. *C. si antiquior creditor pign.*

(6) Qui emit a primo creditore, irrevocabiliter possidet, si modo ab eo emit, cui jure conventionis vendere licuit.

(7) *l.* 2. 3. *C. si antiquior creditor.*

(8) Dilatio concessa super principali, censetur concessa super accessorio. adde. *l.* 4. *in fin. supr. de pactis.*

(9) Non ante diem quo pecunia solvenda est, id est, non antequam debitor sit in mora, pignus vendi potest.

(10) Prius tamen peti potest. *l.* 14. *supr. de pignorib.*

(11) Vide *l.* 12. *infr. quibus modis pignus.* et quæ scripsi ad *l.* 9. *C. de locato.*

(12) *l.* 12. §. 6. *supr. qui potiores.*

(13) Creditor potest vendere pignus pro suo debito, et pro eo quod obtulit priori creditori.

(14) *l.* 3. *supr. eod.*

(15) Imo emptoris loco non substituuntur. *l.* 59. *infr. de fidejussor.*

(16) V. *l.* 3. *C. plus valere.* Cujac. 16. *obs.* 26.

(17) Pignus emens a primo creditore secundus creditor, non proprietatem pignoris, sed jus obligationis comparat.

(18) *l.* 3. §. 1. *supr. eod.*

(19) *Ut in l.* 13. *supr. de pignorat.* Goth. de pugna inter Bart. et Accurs. super veritate lectionis hujus testatur Bart. *in l.* 3. *n.* 4. *C. de cond. ob caus. dator.* Ans.

(20) *Licere* verbum interdum necessitatem innuit.

(21) *l.* 1. *C. si antiq. cred.*

(22) Ex vendito vel præscriptis verbis.

(23) *l. pen. infr. eod.*

(24) Argumentum a pignore ad hypothecam.

(25) Specialem: non generalem. Vide Rolandum a Valle, 2. *consil.* 62. *n.* 11. ubi notat, hypothecam specialem pacto non alienandi adjectam dominii translationem impedire: secus si generalis fuerit hypotheca.

(26) Id est, solvere debitum.

(27) *l.* 1. *C. si adv. vend. pign. l.* 9. *supr. de minorib.*

(28) Aut militiæ. *l.* 4. 6. *C. de restit. milit.*

(29) Quod continetur in *l.* 1. §. 1. *supr. ex quib. caus. major.*

(30) V. Augustin. *l. emendat.* 4. *c.* 17. Forcatul. *in Cupidine Jurisperito c.* 13. Zoannet. *rer. quotidian. c.* 23. isque in fine locus: *Et certum est nullam esse venditionem, ut pactioni stetur*: ipsissimus ille est, de quo Bart. et Baldus vehementer inter se dissenserunt, et Pisas (ubi tunc erant Pandect. Florentini) miserunt, ut germanam lectionem haberent, vide Anton. August. quo loco diximus. *Mod.*

(31) Ita quoque *Hal.* legit: alii tamen legunt, *nullam esse conventionem.* et male.

(32) Imo, talis pactio, *ne me invito prædium tuum alienes*, non videtur admittenda. *l. penult. supr. de pactis.* Solutio est facilis, Qui jus habet in re (ut creditor) sibi a debitore ita pacisci potest, *ut hic.* extraneus, cujus nullo modo interest, non potest, *ut dict. l. pen.* His adde quæ scripsi ad *l.* 3. *C. de condict. ob caus. datorum.*

(33) *Sub.* unius qui bona generaliter habet obligata. Quin ex hoc loco notat Baldus, Filium pro sua legitima posse quamcunque rem distrahere, exemplo creditoris; licet pater ei precariis verbis substituerit.

(34) Pluribus ex pignoribus potest unum vel quodcumque vult creditor vendere. An et majus pro exigua pecunia? Sic putat Bartolus. Imo aliud videtur. *l.* 5. §. 10. *infr. de rebus eorum qui sub tutel.* Goth. Vide *l. quamdiu. C. h. t.* Fr. Marc. *decis.* 928. *part.* 2. Ans.

*

De pignore minoris vendito, quam creditori debetur.

9. PAULUS lib. 3. Quæstionum.

QUæsitum est, si creditor ab emptore pignoris pretium servare non potuisset (1), an debitor liberatus esset? *putavi*, si nulla culpa imputari creditori possit, manere (2) debitorem obligatum: quia ex necessitate facta venditio non liberat debitorem, nisi (3) pecunia percepta.

§. 1. Pomponius autem Lectionum lib. II. ita scripsit: Quod in pignoribus dandis adjici solet, *ut*, *quo minus pignus venisset*, *reliquum* (4) *debitor redderet*, supervacuum (5) est: quia ipso jure ita se res habet, etiam non adjecto eo.

De evictione.

10. IDEM lib. 6. Responsorum.

ET si is, qui lege pignoris emit (6), ob evictionem (7) rei redire ad venditorem non potest: tamen (8) non (9) esse audiendum creditorem, qui fundum vendidit, si velit ejusdem rei ex alia causa quæstionem movere.

De nominibus, et pignoribus adjudicatis in judicio familiæ erciscundæ.

11. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

ARbiter dividendæ (10) hereditatis, cum corpora hereditaria divisisset, nomina (11) quoque communium debitorum separatim singulis in solidum adsignavit: Quæsitum est, an debitoribus cessantibus, pro solido pignus vendere quisque potest? Respondi, posse.

Si creditor emat a debitore. 1. De re aliena pignorata. De lucro, quod occasione pignoris creditor consecutus est.

11. TRYPHONINUS lib. 8. Disputationum.

REscriptum est ab Imperatore, libellos (12) agente Papiniano (13), creditorem a (14) debitore pignus emere posse: quia in dominio (15) manet debitoris.

§. 1. Si aliena res pignori data fuerit, et creditor eam vendiderit (16): videamus, an pretium, quod percepit creditor, liberet debitorem (17) personali actione pecuniæ creditæ? Quod vere responderetur, si ea lege (18) vendidit, *ne evictionis nomine obligaretur*: quia ex contractu, [et] quasi quasi obligatione a debitore interposita, certe ex occasione ejus redactum id pretium æquius (19) proficeret debitori, quam creditoris lucro cederet: Sed quantum quidem ad creditorem, debitor liberatur: quantum vero ad dominum rei, si necdum pignus evictum est, vel ad emptorem, post evictionem, ipsi debitor utili actione tenetur, ne ex aliena (20) jactura sibi lucrum adquirat: nam [et] si majores fructus (21) forte petens a possessore creditor abstulit (22), universos in quantitatem debitam accepto ferre debebit: et cum per injuriam judicis domino rem, quæ debitoris non fuisset, abstulisset creditor, quasi obligatam sibi, et quæreretur, an, soluto debito, restitui eam oporteret debitori? Scævola noster restituendam probavit. Quod si non ita vendidit, ut certum sit omnimodo apud eum pretium remansurum, verum obligatus (23) est ad id restituendum; arbitror interim quidem nihil a debitore peti posse, sed in suspenso haberi liberationem: verum, si actione ex empto conventus præstitisset creditor emptori, debitum persequi eum a debitore posse: quia apparuit non esse liberatum (24).

Quid præstat creditor emptori.

13. PAULUS lib. 1. Decretorum.

CReditor, qui jure (25) suo pignus distrahit, jus suum (26) cedere (27) debet: et, si pignus possidet, tradere utique [debet] possessionem.

De nominibus et pignoribus adjudicatis in judicio familiæ erciscundæ.

14. SCÆVOLA lib. 6. Digestorum.

ARbitri (28) dividundæ hereditatis, inter heredes, cum corpora hereditaria divisissent, nomina quoque communium debitorum separatim (29) diversa singulis in solidum (30) adsignaverunt: Quæsitum est, an unusquisque eorum, debitore sibi addicto cessante in solutione, pro solido pignus sub eo nomine obligatum vendere possit? Respondit, potuisse.

(1) Propter subitam inopiam ei supervenientem.

(2) Pignoris nuda venditio non liberat debitorem, sed solutio facta creditori. adde *l.* 10. *C. de obligat. l. ult.* §. 4. *C. de jure dominii impetr.*

(3) *l.* 26. *infr. de solution.*

(4) *l.* 3. *C. h. t.*

(5) Adjectio eorum quæ tacite insunt, contractui nihil adjicit: adde *l. non recte.* 3. *C. de fidejuss.* et *l.* 28. *supr. de reb. cred.*

(6) *Sub.* a creditore.

(7) Creditor idemque venditor pignoris, emptori evictionis nomine non tenetur, *ut hic. l.* 11. §. 16. *supr. de act. empt.*

(8) Evictionis etsi non teneatur creditor pignoris venditi nomine, rescindere tamen ipse venditionem factam non potest.

(9) Id est, etsi creditor non teneatur de evictione, neque promittat emptori nullam litem ei ab aliis motam iri, ipse tamen non potest evincere. v. *l.* 17. *infr. de evict.*

(10) Eadem lex reperitur in *l. ult. infr. eod.*

(11) V. *l.* 77. §. 18. *infr. de legat.* 2.

(12) Vide quæ scripsi ad *tit. C. quando libellus Princ. datus.*

(13) Papinianus libellos egit, id est, magister libellorum fuit.

(14) *l.* 9. *infr. quib. modis pign.*

(15) *l.* 9. *C. de pignor. act.*

(16) *Sub.* non jure creditoris; ut ea ratione evictionem præstet.

(17) *Sub.* in perpetuum.

(18) Quæ semper tacite intelligitur. *l.* 2. *C. credit. evict. pign.*

(19) *l.* 23. *supr. de pignorat.*

(20) Adde *l.* 14. *l.* 66. *supr. de condict. indeb. l.* 206. *infr. de reg. jur.* Recte Calcagninus scripsit, paria esse, aliena jactura locupletari, et dolum expressum committere.

(21) Fructus enim imputabit in usuras et sortem, *l.* 1. *C. h. t.* v. *l.* 1. *l.* 2. *C. de partu pign. l.* 1. 2. *C. de pignorat. act.*

(22) *Sub.* per sententiam: et ita juste.

(23) *Sub.* pacto expresso post evictionem interposito.

(24) In perpetuum, sed ad tempus. *l.* 26. *infr. de solut.*

(25) Ut quis jure pignus distrahat, moram debitoris intervenire oportet, *l.* 4. *supr. eod.* ut sit in mora, prius conveniendus est denunciationibus, *l.* 10. *C. de pignorib.* mora commissa biennium expectandum est. *l.* 3. §. 1. *C. de jur. dom. impet.*

(26) Id est, pignoratitiam actionem, *arg. l. in creditore.* 38. *infr. de evict.* vel hypothecariam, *l. penult.* §. *Latinus. infr. de except. rei judic.*

(27) *l.* 7. *supr. eod.* et melius, *l.* 38. *infr. de evict.*

(28) *l.* 11. *supr. eod.* Goth. Vid. Anton. Augustin. *lib.* 1. *emendat. c.* 7. Ans.

(29) Nam ea, quæ in nominibus sunt, non recipiunt divisionem: cum ipso jure in portiones hereditarias ex lege 12. tabularum divisa sint. v. *l.* 6. *C. famil. erciscund. l.* 1. *C. si certum.*

(30) *Al.* solvendum, et ita male in Pandectis Florentinis legi notat Brissonius *in parergis.*

TIT. VI.

QUIBUS MODIS (1) PIGNUS, VEL HYPOTHECA (2) SOLVITUR.

De negotiorum gestore, qui liberavit pignus. 1. *De donatione inutili.* 2. *De translatione judicii a defensore, qui cavit judicatum solvi, in dominum.*

1. Papinianus lib. 11. Responsorum.

DEbitoris absentis amicus negotia gessit et pignora citra (3) emptionem pecunia (4) sua liberavit: Jus pristinum domino restitutum videtur. Igitur qui negotium gessit, utilem Servianam dari sibi non recte desiderabit (5): si tamen possideat, exceptione doli defenditur.

§. 1. Cum venditor (6), numerata sibi parte pretii, prædium quod venierat (7), pignori accepisset, ac postea residuum pretium emptori, literis ad eum missis, donasset (8): eoque defuncto, donationem quibusdam (9) modis inutilem esse constabat: jure pignoris fiscum frustra (10) petere prædium, qui successerat in locum venditoris, apparuit: cujus [pignoris] solutum esse pactum prima voluntate donationis (11) constabat: quoniam inutilem pecuniæ donationem lex (12) facit, cui non est locus in pignore liberando.

§. 2. Defensor absentis cautionem (13) judicatum solvi præstitit. In dominum (14) judicio postea translato (15), fidejussores ob rem judicatam, quos defensor dedit, non tenebuntur, nec pignora quæ dederunt.

De possessore, qui litis æstimationem obtulit creditori.

2. Gajus lib. 9. ad Edictum provinciale.

SI creditor Serviana actione pignus a possessore petierit, et possessor litis æstimationem obtulerit (16), et ab eo debitor rem vindicet, non aliter hoc facere concedetur: nisi prius ei debitum offerat (17).

De in diem addictione. De pacto, ut si res emptori displicuerit, sit inempta.

3. Ulpianus lib. 8. Disputationum.

SI res distracta fuerit sic, *nisi* (18) *intra certum diem meliorem conditionem invenisset*, fueritque tradita, et forte emptor, antequam melior conditio offerretur, hanc rem pignori dedisset, Marcellus lib. v. Digestorum ait, finiri (19) pignus, si melior conditio fuerit allata: quamquam ubi sic res distracta est, *nisi emptori displicuisset*, pignus finiri non putet.

De redhibitione. 1. *De creditore alienante pignus, vel alienationi consentiente.*

4. Idem lib. 73. ad Edictum.

SI debitor, cujus res pignori obligatæ erant, servum quem emerat, redhibuerit, an desinat Servianæ locus esse? Et magis est, ne (20) desinat: nisi ex voluntate creditoris hoc factum est.

§. 1. Si in venditione pignoris consenserit (21) creditor, vel, *ut debitor hanc rem permutet*, vel *donet*, vel *in dotem det*, dicendum erit, pignus liberari: nisi (22) *salva causa pignoris sui* consensit [vel venditioni, vel cæteris]: nam solent multi *salva causa pignoris sui* consentire. Sed [et] si ipse vendiderit creditor, sic (23) tamen venditionem fecit, *ne discederet a pignore*, *nisi ei satisfiat*, dicendum erit, exceptionem ei non nocere. † Sed et si non concesserat pignus venundari, sed ratam habuit venditionem, idem erit probandum (24).

§. 2. Belle quæritur, si forte venditio rei specialiter obligatæ non valeat, an nocere hæc res creditori debeat quod consensit: ut puta si qua ratio juris venditionem impediat? Dicendum est, pignus (25) valere.

(1) De remissione pignoris agitur *Lib.* 8. *C.* 26. de luitione 8. *C.* 31. *et* 25. *Eclog.* 8.

(2) Solutione. vid. *l.* 1. *infr. eod.*

(3) In pignus debitoris non succedit, qui pro debitore pecuniam solvit ejus creditori, licet eum liberet. Itaque ut in pignus succedat, nominatim id convenire oportet. *l.* 21. *C. de pignorib.*

(4) Solutione pignus tollitur, *ut hic. l.* 6. §. 1. *in fin. infr. eod. l.* 19. *in fin. C. de usuris.* oblatione, *l.* 6. §. 1. *infr. eod.* depositione, *d. l.* 19. vide *l.* 9. *C. de solut.* donatione, §. 1. *infr. eod.* pacto de non petendo. *l.* 5. *infr. eod.* novatione, v. *l.* 11. §. 1. *supr. de pignorat.* satisfactione, *l.* 6. *in princ. infr. eod.* voluntate expressa, ac remissione, *l.* 5. *infr. eod.* tacite, si creditor consentiat venditioni qualicunque pignoris, *l.* 4. §. 1. *l.* 7. *infr. eod.* re extincta, *l.* 8. *infr. eod.* tempore convento finito, *l.* 6. *infr. eod.* mutatione personæ debitoris, §. *ult. infr. eod.* si juratum, *l.* 5. *in fin.* aut judicatum sit non deberi, *l.* 13. *infr. eod.*

(5) Quia non succedit in jus debitoris, quoad actionem, sed quoad exceptionem. *Bart.*

(6) *Al.* creditor, *et ita Albericus.*

(7) Id est, tradiderat. *Albericus.*

(8) *Donatione* etiam inutili pignus solvitur.

(9) Ut inter virum et uxorem pignoris remissio est, at non debiti, *l. jubemus.* 21. *C. ad SC. Vellianum.* Item pignus 500. aureos excedens remitti potest sine insinuatione: sors vero ejusdem quantitatis remitti non potest sine insinuatione. Adde hic præterea Accursium.

(10) Immo, debito inutiliter remisso pignus vindicari potest. *l.* 5. *C. de remiss. pign.*

(11) *Al.* donatoris.

(12) Si forte remitto, dum contra legem Cinciam donatum volo, remissio inutilis est. Tacitæ hypothecæ remissio inutilis non est, quia remissa hypotheca nulla fieri donatio intelligitur.

(13) Cautio judicatum solvi extinguitur mutata persona, hoc est, translato judicio ab uno in alium fidejussores judicio sisti non tenentur.

(14) *Sub.* ratum habentem, quem admittere auctor non tenebatur.

(15) Mutatione personæ debitoris, pignus solvitur.

(16) Eaque oblata actiones sibi cedi a creditore petierit. *l.* 19. *supr. qui potior.*

(17) Alias est in dolo. *l.* 8. *in fin. infr. eod.*

(18) Formula in diem addictionis, *l.* 1. 2. *supr. de in diem addict.*

(19) *l.* 4. §. 3. *supr. de in diem addict.* Resoluto jure venditoris, resolvitur jus emptoris, si modo ex causa ambigua ac necessaria jus venditoris solutum est. *Goth.* V. Anton. Merend. *lib.* 1. *controv. c.* 45. Ans.

(20) *l.* 43. §. 8. *infr. de ædilitio.*

(21) Tacite creditor discedit a jure pignoris, quoties consentit omni ejus alienationi. *ut hic. et l.* 9. *in fin. l.* 11. *in fin. l.* 12. *infr. eod. l.* 4. *C. de remiss. pign.* Goth. Adde *l.* 158. *infr. de reg. jur. l.* 18. *infr. de novat.* Menoch. *lib.* 3. *præsumpt.* 119. Ans.

(22) Nugatio hæc est, cum quis verbis aliquid dicere videtur, efficitur vero, seu subsequitur nihil. Hic enim creditor consentit alienationi pignoris, salvo jure suo.

(23) Protestatione conservari jus protestantis, hinc Bartolus colligit.

(24) Probandum cum velle. Quæritur si forte etc. *Hal.*

(25) Actus (pone venditionis) cui consensus præstatur, si non tenet, nunquam nocet consensus, *ut hic.* Huic regulæ objicitur *l.* 8. §. 12. *infr. eod.* Ita quoties actus nullus est, consensus eidem præstitus, consentienti non nocet.

Si ab hypotheca discedatur. De pacto ne pecunia petatur, 1. Vel ne intra certum tempus petatur. 2. De fidejussore dato pro hypotheca. De jure creditoris vendito. 3. De jurejurando.

5. MARCIANUS lib. singul. ad formulam hypothecariam.

SOlvitur hypotheca, et si ab ea discedatur (1), aut paciscatur creditor, *ne* (2) *pecuniam petat*: nisi [si] quis dicat pactum interpositum esse, *ut a persona non petatur*: Et quid si hoc actum sit, cum forte alius hypothecam possidebit? Sed cum pactum conventum exceptionem perpetuam pariat, eadem [et] in hoc casu possunt dici, ut et ab hypotheca discedatur.

§. 1. Si paciscatur creditor, *ne intra annum pecuniam petat*, intelligitur (3) de hypotheca quoque idem pactus esse.

§. 2. Si convenerit, *ut pro hypotheca fidejussor* (4) *daretur*, et datus sit: satisfactum videbitur, ut hypotheca liberetur. Aliud est, si jus obligationis vendiderit creditor, et pecuniam acceperit: tunc enim manent omnes obligationes integræ, quia pretii (5) loco id accipitur, non solutionis nomine.

§. 3. *Satisfactum* [esse] creditori intelligitur, et si jusjurandum (6) delatum datum est, *hypothecæ non esse rem obligatam.*

De solutione, satisfactione, tempore, et aliis rationibus. 1. De solutione oblata. De satisfactione oblata, vel admissa. 2. De satisdatione.

6. ULPIANUS lib. 73. ad Edictum.

ITem liberatur pignus, sive solutum (7) est debitum (8), sive eo nomine satisfactum (9) [est]. Sed [et] si tempore (10) finitum pignus est, idem dicere debemus. Vel si qua (11) ratione obligatio ejus finita est.

§. 1. Qui paratus (12) est solvere, merito pignus videtur liberasse. Qui vero non solvere, sed satisfacere paratus est, in diversa (13) causa est. Ergo satisfecisse (14) prodest: quia sibi imputare debet creditor, qui satisfactionem admisit vice solutionis: at qui non admittit satisfactionem, sed (15) solutionem desiderat, culpandus non (16) est.

§. 2. In satisdatione autem non utimur Atilicini sententia (17) qui putabat, si satisdetur (18) alicui (19) certæ pecuniæ, recedere eum a pignoribus debere.

Si venditioni consenserit creditor, vel tutor, 1. Vel procurator, vel servus actor. 2. De pacto cum debitoris procuratore, vel servo. 3. Si convenit de parte pro indiviso alienanda, et certa pars alienatur. 4. De divisione rei cujus pars fuerit pro indiviso obligata.

7. GAJUS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

SI consensit (20) venditioni creditor, liberatur hypotheca: Sed in his pupilli consensus non debet aliter ratus haberi (21), quam si præsente tutore [auctore] consenserit, aut etiam ipse tutor: scilicet si commodum aliquid, vel satis ei fieri ex eo Judex æstimaverit.

§. 1. Videbimus, si procurator omnium bonorum consensit, vel servus actor, cui et solvi (22) potest, et in id positus est: an teneat consensus eorum? Et dicendum est non (23) posse: nisi specialiter hoc eis mandatum est.

§. 2. Sed si (24) cum debitoris procuratore convenit, *ne sit res obligata*, dicendum est, id debitori per doli exceptionem prodesse. Cum autem cum servo ejus convenerit, per ipsam pacti [conventi] exceptionem debet (25).

§. 3. Si convenit *de parte pro indiviso alienanda*, si certa (26) res est, quæ venit, potest dici, de reliqua parte ab initio agi oportere, nec obstat exceptio.

§. 4. Illud tenendum est, si quis communis rei partem pro indiviso (27) dederit hypothecæ, divisione facta cum socio, non (28) utique eam partem creditori obligatam esse, quæ ei obtingit, qui pignori dedit, sed utriusque pars pro indiviso pro parte dimidia manebit obligata.

De interitu rei corporalis vel ususfructus. 1. Si pacto remittatur pignus. 2. De pacto procuratoris in rem suam. 3. De remissione pignoris pro parte. 5. De filiofamilias et servo. 6. De venditione permissa. 7. Si pignus permissu creditoris venditum debitor, 8. Vel emptor, qui debitori successit, 9. Vel is, qui ab emptore pignori accepit, possideat. 10. De cautione creditori præstanda ab emptore. 11. De pignore legato, 12. Vel vendito, nec tradito, 13. Vel donato: vel in dotem dato, vel vendito, 14. Minoris

(1) *l.* 9. §. 3. *vers. et generaliter. supr. de pignorat.*

(2) *l.* 11. §. 2. *in fin. supr. de pignorat. l.* 2. *l.* 5. *l.* 9. *C. de remiss. pignor. l.* 17. §. 2. *supr. de pact.*

(3) Vide *l.* 4. *supr. tit. prox.*

(4) *l.* 14. *infr. eod.*

(5) Adde *l.* 76. *in fin. infr. de solut.*

(6) *l.* 13. *infr. h. t.*

(7) *l.* 1. §. 2. *supr. eod. l.* 11. §. 3. §. 4. *supr. de pignorat. l.* 11. §. 1. *l.* 13. §. 2. *l.* 16. §. 3. *supr. de pignorib. l.* 9. *l.* 10. *C. de pign. l.* 3. *C. de luit. pign.*

(8) Integrum. *l.* 20. *C. de pign.*

(9) *l.* 13. §. 4. *supr. de pignorib. l.* 9. §. 3. *Supr. de pignorat. l.* 52. *Infr. de solut.*

(10) Puta usucapione longi temporis: vide quæ notavi *ad. l.* 1. §. 2. *Supr. de pignorib. et l.* 7. *C. de pignorib.* 30. annorum ab extraneo titulum non habente, *l.* 3. *C. de præscript.* 30. *vel* 40. *annor.* quadraginta vero annorum ab ipso debitore, et ejus heredibus, *arg. d. l.* 3.

(11) Puta oblatione et consignatione in judicio facta, de qua *infr.* §. *prox.*

(12) *l.* 20. *C. de pignorib. l.* 10. *supr. de pignorat. l.* 9. *C. de pign.*

(13) *Satisfacere* minus est quam solvere.

(14) Vide *l.* 52. *infr. de solut.*

(15) *Solvere*, plus est, quam *satisfacere*.

(16) Cur? quia suo jure utitur.

(17) Nemo enim cogitur, fidejussores loco pignorum accipere, si tamen velit, potest. *l.* 9. *supr. de pignor. act. et l. pen. hoc tit.* vide et August. *lib.* 1. *emend. c.* 1. Mod.

(18) Pignus liberare non videtur, qui satisdationem tantum offert. Cur non liberat? Plus est cautionis in pignore, quam in fidejussore.

(19) Invito scilicet, nam in volente aliud est. *l.* 9. §. 3. *supr. de pignorat.*

(20) *l.* 4. *supr. eod.*

(21) *l.* 28. *supr. de pact.*

(22) Solvi potest procuratori omnium bonorum, ut et servo actori: sed et ei, qui in id, ut solutionem reciperet, præpositus est, *l.* 10. *in fin. l.* 11. *supr. de pact. l.* 34. §. 3. *infr. de solut.* et quod magis est, cui pignorare licet. *l.* 11. *l.* 12. *supr. de pignorat.*

(23) Remittens pignus donare intelligitur. Liberam peculii administrationem habens servus, *l.* 28. *in fin. supr. de pact.* procurator, *ut hic.* et totorum bonorum, *l.* 63. *supr. de procurat.* alienare non possunt, nisi specialiter hoc eis mandatum sit, *ut hic.* iidem transigere in nostrum præjudicium non possunt, *l.* 60 *supr. de procur.*

(24) *l.* 17. 18. 19. *supr. de pact.*

(25) Exceptionem prodesse debet. *Hal.*

(26) Id est, si corpus est. *Accurs.* adde *l.* 3. *in fin. supr. qui potiores.*

(27) Obligans partem pro indiviso, postea dividendo non officit creditori. adde *l.* 3. §. 2. *supr. qui potiores.*

(28) *l.* 6. §. 8. *supr. comm. dividund.*

aut pluris, quam creditor concesserit. 15. *De creditoris scientia, subscriptione, et consensu sine scriptis.* 16. *Si heres debitoris,* 17. *Vel novus possessor vendiderit.* 18. *De venditione post tempus præfinitum a creditore.* 19. *De litis æstimatione soluta.*

8. MARCIANUS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

SIcut (1) re corporali extincta (2) ita (3) et usufructu (4) extincto, pignus hypothecave perit.

§. 1. Creditor, *ne pignori hypothecæve sit res*, pacisci (5) potest: et ideo si heredi (6) pactus (7) fuerit, ei (8) quoque proderit (9) pactum, cui restituit (10) hereditatem ex Senatusconsulto Trebelliano.

§. 2. Si procurator (11) debitoris in rem suam (12) sit, non puto dubitari debere, quin pactum (13) noceat creditori. ✝ Itemque si a parte creditoris procurator in rem suam extiterit, paciscendo inutilem sibi faciet hypothecariam actionem: in tantum, ut putem recte dici, et dominis (14) litis hoc casu nocere hanc exceptionem.

§. 3. Si convenerit, *ne* (15) *pars dimidia pro indiviso pignori sit*, quæcumque fundi ejus pars a quolibet possessore petatur, dimidia non recte petetur.

§. 4. Si plures dederint pro indiviso, et cum uno creditor paciscatur, *ne hypothecæ sit*, deinde ab eo petat, etiam si hic, cum quo pactus est, solidum fundum possideat pro indiviso: quia (16) de parte convenisset, non repellit eum a toto.

§. 5. An pacisci possunt filiusfamilias (17), et servus, *ne res pignori sit*, quam peculiariter hypothecam (18) acceperint, et habent liberam (19) administrationem, videamus: an quemadmodum donare (20) non possunt, ita nec pacisci, *ne pignori sit*, possint? Sed dicendum est, ut concedere possint: scilicet si (21) pretium pro pactione accipiant: quasi vendant.

§. 6. Si voluntate (22) creditoris fundus alienatus est, inverecunde (23) applicari (24) sibi eum creditor desiderat: si (25) tamen effectus (26) sit secutus venditionis: nam si non venierit, non est satis ad repellendum creditorem, quod voluit venire.

§. 7. Supervacuum (27) est quærere (28), agrum specialiter hypothecæ datum, permissu creditoris venisse, si ipse debitor re possideat (29): nisi quod potest fieri, ut debitor permissu creditoris vendiderit, deinde postea bona fide redemerit ab eodem, vel ab alio, ad quem per successionem ea res pertinere cœpisset; aut si ipse debitor emptori heres exstiterit. Verumtamen, cum pecunia soluta non sit, doli mali suspicio inerit, translata (30) ad præsens tempus, ut possit (31) creditor replicationem doli mali objicere.

§. 8. Illud videamus, si Titius debitor voluntate creditoris sui vendiderit Mævio, vel ei a quo Mævius emerit, et postea Mævius Titio heres exstiterit, et creditor ab eo petat, quid juris sit. Sed iniquum est auferri ei rem a creditore, qui non successionis jure, sed alio modo rem nactus est: potest tamen dici, cum Titii dolus in re versaretur, ne creditor a possessore pecuniam recipiat, iniquissimum esse, ludificari eum.

§. 9. Quod si is fundus a Mævio alicui obligatus possi-

(1) *Interitu rei* extinguitur obligatio dominii, pignoris, ususfructus. *Goth.* Scilicet totius rei. vid. *l.* 21. *supr. de pignorat. act. l.* 16. §. 2. *l.* 29. §. 2. *l. fin. supr. de pignorib. l.* 57. *supr. de contrah. empt.* Ans.

(2) Imo, homine pignorato extincto agi potest ad exhibendum. *l.* 27. *supr. de pignorib.*

(3) Argumentum a re corporali ad incorporalem.

(4) Potest enim pignorari ususfructus. *l.* 11. §. 2. *supr. de pignorib.*

(5) Id est, pacto remittere jus pignoris.

(6) Hereditario nomine, ita ut nec obligatio habeatur pro hereditaria; quod proficit cuicunque subeunti heredis locum. vide Cujac. *ad l.* 21. *infr. de fidejuss.* 7. *tractatu ad Afric.*

(7) Id est, pacto remiserit.

(8) Pactum factum heredi transit ad fideicommissarium universalem. *l.* 20. *supr. de petit. heredit.* Bart.

(9) Imo non competit fideicommissario. vid. *l.* 73. *infr. ad SC. Trebell.* Respondeo, quia suo nomine non hereditario contraxit, Cujac. *ibid.* Vel ita: Potest creditor pacisci, ut ne pignus obligatum habeat, de quo si cum herede pactus sit, dicendum fuerit eo pacto quoque juvari eum, cui ex Senatusconsulto Trebelliano fuerit restituta hereditas. Alii putant, Pactum superius factum defuncto et heredi ejus extendi ad fideicommissarium: at non extendi in fideicommissarium, si factum sit ipsi heredi, *argum. l. si tibi decem.* 17. §. *cum possessor.* 6. *supr. de pactis. l. si heres pecuniam.* 73. *infr. ad SC. Trebell.*

(10) Fideicommissarius universalis est, etiam *heres*, vide quæ notavi ad *l.* 1. §. 3. *infr. quod legatorum.* et quæ scripsi ad *l.* 43. *infr. ad SC. Trebell.* Ita promissio, in qua fit mentio *heredis*, extenditur ad fideicommissarium.

(11) Procurator in rem suam, sive ex parte actoris, sive ex parte rei ipsius sit procurator, loco domini habetur. vide *l.* 55. *supr. de procur.* paciscendo officit sibi et credenti.

(12) *l.* 13. *in fin. supr. de pact.*

(13) *d. l.* 13. ut et jusjurandum. *l.* 7. *in fin. supr. de jurejur.*

(14) *l.* 55. *supr. de procur.*

(15) Pactum portionis divisæ non extenditur ad partem indivisam.

(16) Pactum rei recte pignori obligatæ, rem ipsam non egreditur.

(17) *l.* 1. §. 1. *supr. quæ res pign.*

(18) Cum peculiariter pignori hypothecam etc. *Hal.*

(19) Liberam habens administrationem peculii, donandi jus, aut remittendi gratuito pignoris non habet, sed transigendi tantum.

(20) *l.* 3. §. 8. *in fin. infr. de donat. int. vir. l.* 7. *infr. de donat.*

(21) Tunc enim donatio non est, *ut hic.* et breviter justa de causa liberam peculii administrationem habentes donare possunt, *d. l.* 7. §. 1. *infr. de donat.* ut et si specialiter hoc eis sit permissum. *l.* 7. §. 1. *supr. eod.*

(22) Adde §. 3. *supr. eod.*

(23) Vid. *l.* 158. *infr. de reg. jur.*

(24) *Sub.* jure pignoris.

(25) Qui consentit, ut pignus alienetur, tacite remittit jus pignoris, si alienatio sit secuta. *Bart.*

(26) Consensus non officit, nisi actus, in quem consensum est, effectum suum consequutus, et consummatus sit. *Bald.*

(27) Agrum specialiter hypothecæ dedit Titio creditori Sempronius: Titius creditor hypothecaria in eum fundum experitur. Excipit Sempronius: ponit enim, permissu creditoris eum fundum venisse: itaque frustra in eum hypothecaria experiri. Replicat Titius creditor, verisimile non esse suo permissu fundum eum venisse, quem ipse debitor re possideat: cujus nec apud eum possessio sit. Contra duplicat ita debitor, fieri posse, ut is fundus permissu creditoris venditus sit, et tamen eum nunc possideat: nihil enim impedire permissu creditoris agrum venisse, deinde bona fide Sempronium debitorem ab emptore ejusve successore eundem redemisse. Quid, si debitor ipsi emptori heres extiterit? Quæstio hæc tota in conjectura posita est: Imo ne in conjectura quidem, eum ex se manifesta sit satis? Constat agrum, de quo agitur, hypothecæ datum, *ut supr. eod.* Constat pecuniam solutam non esse, *vers. veruntamen.* Quæ cum ita sint aperta, quis dubitat, doli mali suspicionem translatam esse ad præsens tempus, ut cum hoc tempore agrum, quem hypothecæ dedisti, quemque soluta pecunia creditori non liberavisti, ipse possideas: debitori numquam eum agrum permissu creditoris vendidisse præsumaris.

(28) *Credere.*

(29) Rem possideat, *Hal.* male: re possidere, hic est, habere.

(30) De translatione temporum, adde *l.* 17. §. 14. *infr. de injuriis.*

(31) Imo, non potest: Nam qui semel consensit alienationi pignoris vel hypothecæ, hoc consensu pignoris jus suum extinxit. *l. ult. c. de remis. pign.*

deatur, cui nondum satisfactum erit, tunc rursus æquum erit excipi, *si* (1) *non voluntate creditoris venit*: licet enim dolus malus debitoris interveniat qui non solvit, tamen secundus creditor qui pignori accepit, potior est.

§. 10. Tutius tamen est, si debitor a creditore petat, *ut ei permittat pignus vendere*, *quo magis satisfaciat*, aut cautionem (2) accipere ab eo qui rem empturus erit, ut pretium rei venditæ usque ad summam debiti creditori solvatur.

§. 11. *Venditionis* autem appellationem generaliter (3) accipere debemus, ut et si legare (4) permisit, valeat quod concessit: Quod ita intelligemus, ut [et] si legatum repudiatum fuerit, convalescat (5) pignus.

§. 12. Si debitor vendiderit (6) rem, nec tradiderit, annon repellatur creditor, quasi adhuc res in bonis sit debitoris: an vero cum teneatur ex empto, pignus extinguatur? Quod et magis est. Sed quid, si pretium venditor consecutus non sit, nec paratus sit emptor dare? Tantundem potest dici.

§. 13. Sed si permiserit creditor *vendere*, debitor vero donaverit, an exceptione illum summoveat? An facti (7) sit magis quæstio, nunquid ideo veniri voluit, ut pretio accepto, ipsi quoque res expediat? Quo casu non nocebit consensus. † Quod si in dotem dederit, vendidisse (8) in hoc casu recte videtur, propter onera matrimonii. † In contrarium, si concessit donare, et vendiderit debitor, repelletur creditor. Nisi si quis dicat, ideo concessisse donari, quod amicus erat creditori is cui donabatur.

§. 14. Quod si concesserit *decem vendere*, ille quinque vendiderit, dicendum est, non esse repellendum creditorem. In contrarium non erit quærendum, quin recte vendiderit, si pluris vendiderit, quam concessit creditor.

§. 15. Non (9) videtur (10) autem consensisse creditor, si sciente eo debitor rem vendiderit (11), cum ideo passus est venire, quod sciebat ubique pignus [sibi] durare: sed si subscripserit (12) forte in tabulis emptionis, consensisse videtur: nisi manifeste appareat deceptum esse. Quod observari oportet et si sine scriptis consenserit.

§. 16. Si debitori concessum sit, et heres ejus vendiderit, potest facti quæstio esse, quid intellexerit creditor? Sed recte (13) venisse dicendum est: hæ enim subtilitates (14) ab Judicibus non admittuntur.

§. 17. Si debitor forte concessa venditione desierit (15) possidere, et novus possessor (16) vendiderit, an duret pignus, quasi (17) personæ permiserit creditor? Quod et magis est: nam si novo possessori, non debitori, a quo hypothecam accepit, concessit creditor vendere, dicendum est, nocere ei exceptionem.

§. 18. Sed si intra annum, aut biennium consenserit creditor vendere, post (18) hoc tempus vendendo, non aufert pignus creditori.

§. 19. Si creditor hypothecaria usus, a possessore litis (19) æstimationem consecutus fuerit, et a debitore petat debitum, puto doli mali exceptionem (20) ei obstaturam.

De duobus creditoribus pignus in assem ementibus. 1. *De primo creditore tacite remittente pignus, et tertio succedente in locum secundi.*

9. MODESTINUS lib. 4. Responsorum.

Titius Sempronio fundum pignori dedit: et eundem [fundum] postea Gaio Seio pignori dedit: atque ita idem Titius Sempronio (21), et Gaio Seio fundum eundem in assem (22) vendidit, quibus pignori ante dederat in solidum singulis. Quæro, an, venditione interposita jus pignoris exstinctum sit; ac per hoc jus solum emptionis apud ambos permanserit? Modestinus respondit, dominium (23) ad eos de quibus quæritur emptionis jure pertinere: cum consensum mutuo venditioni dedisse proponantur, invicem pigneratitiam actionem eos non (24) habere.

§. 1. Titius Seio pecuniam sub pignore fundi dederat, qui fundus cum esset Reipublicæ ante obligatus, secundus creditor pecuniam Reipublicæ [eam] solvit: sed Mævius exstitit, qui dicebat, ante Rempublicam sibi fundum obligatum fuisse: inveniebatur autem Mævius, instrumento

(1) Verba exceptionis, de qua *d. l. ult. in fin. C. de remiss. pign.*

(2) De qua vide *l.* 6. *supr. de pignorat.*

(3) Venditionis et alienationis idem effectus. Qui legat, alienat, *ut hic.* Venditionis enim vocabulum omnem alienationem comprehendit, *l.* 29. *in fin. infr. de statulib.* Goth. Intellectum hujus §. tradit Johann. Decher. *lib.* 1. *dissert.* 1. *n.* 9. Ans.

(4) Testari potest de re mea, et eam legare meo consensu: ideoque consensus ille mihi nocebit. v. Bald. *l. quoties. C. de fideic. l. si decem tibi.* §. *de pign. supr. de pact.* Bart. *l. cum quis.* 37. *infr. de leg.* 3.

(5) Utcunque tibi legandi pignoris mihi obligati potestatem fecei, si tamen legasti, et legatum repudiatum est, pignus convalescit, *ut hic.* facit §. 6. 7. 8. 9. *supr. eod.*

(6) Consentiente creditore.

(7) Vide *l.* 24. *infr. de reg. jur.*

(8) Non vendit, qui donat, quasi vendit, qui in dotem dat, *ut hic. l.* 19. *infr. de oblig. et act.* et ita si permittitur unus actus alienationis, permittitur omnis alius illi similis, et eumdem effectum habens, vel meliorem (v. *infr. in verb. et vendiderit*) secus si deteriorem. §. 14. *infr. eod.*

(9) Imo videtur is consentire venditioni et renunciare hypothecæ, quo sciente et non repugnante res distrahitur. *l.* 8. *C. de remiss. pign. l.* 4. §. 12. *infr. de doli mal. et met. except.*

(10) Scientia sola et patientia creditoris venditionem pignoris non confirmat, sed subscriptio.

(11) Vide *l.* 6. *l.* 8. *C. de remiss. pign.*

(12) Subscribens in suo negotio principaliter, *l.* 9. *in fin. infr. eod.* consentit, *ut hic.* qui in alieno (ut notarius et testis) secus, *l.* 39. *in fin. supr. de pignorat.* vid. tamen *l.* 26. §. 1. *supr. de pignorib.*

(13) Potestas vendendi debitori facta, et ejus heredi facta intelligitur. *ut hic.*

(14) Subtilitates meræ judicibus invisæ. *l.* 47. *in fin. supr. de neg. l.* 12. §. 1. *C. de legib.*

(15) Rem desierit possidere.

(16) Non habens ab eo causam, vel habens, sed singularem.

(17) Qui debitori venditionem pignoris permittit, eidem et facultatem deserendæ possessionis non permittit, id est, permissio venditionis uni facta ad alium non extenditur. *Bart.* Determinata permissio, nominatam personam non egreditur. *Alber.*

(18) Permissio venditionis facta ad tempus ultra tempus non porrigitur. *Bart.* Determinata tempore sc. permissio, tempus suum non egreditur. *Albericus.*

(19) *l.* 2. *supr. eod.*

(20) Hypothecaria conventus possessor solvens litis æstimationem liberat debitorem, ope exceptionis, non ipso jure. Cur non ipso jure? quia solvit, ut se liberet, et suum non debitoris negotium gerens.

(21) Potest enim creditoribus debitor pignus vendere. *l.* 12. *supr. de distract. pign.* Goth. Vide in hanc l. Alciat. *l.* 9. *parerg. c.* 33. Cottam *in memorabil. verb. Annona.* Ans.

(22) Hoc quid est, an in solutum? an in solidum? cui opponitur in aliquid, *l.* 1. §. 2. *infr. de separationib.* quod etiam vult *Cujac.* An vili pretio? an ad justum calculum? an quanti vendi potuit? Quam posteriorem opinionem defendit Alciat. 2. *Parerg.* 33. an pro quota debiti, ut vult Russardus?

(23) Pignoris jus in jus dominii venditione mutatur.

(24) Juri in solidum agendi renunciat creditor, cui simul cum alio creditore debitor rem pro quota debiti vendidit.

cautionis cum Republica facto (1) a Seio, interfuisse (2), et subscripsisse: quo caverat Seius *fundum nulli* (3) *alii esse obligatum*. Quæro, an actio aliqua in rem Mævio competere potest? Modestinus respondit, pignus, cui is de quo quæritur, consensit (4), minime eum retinere posse.

De venditione pignoris resoluta, vel quæ non habet effectum.

10. PAULUS lib. 3. Quæstionum.

VOluntate creditoris pignus debitor vendidit: et postea placuit inter eum et emptorem, *ut a venditione discederent*. Jus pignorum salvum erit creditori: nam sicut debitori, ita et creditori pristinum (5) jus restituitur: Neque omnimodo creditor pignus remittit, sed ita demum, si emptor rem retineat, nec reddat venditori: et ideo si judicio quoque accepto venditor absolutus sit, vel, quia non tradebat, in id quo interest condemnatus, salvum fore pignus creditori dicendum est: hæc enim accidere potuissent, etiam si non voluntate creditoris vendidisset.

§. 1. Creditor quoque si pignus distraxit, et ex venditione recessum fuerit, vel homo redhibitus (6), dominium ad debitorem revertitur.

† Idemque est in omnibus, quibus concessum est rem alienam vendere: Non enim, quia dominium transferunt, ideo ab emptore jus [ejus] recipiunt, sed in pristinam (7) causam res redit, resoluta venditione.

De pignore dato in dotem consensu creditricis.

11. IDEM lib. 4. Responsorum.

LUcius Titius cum esset uxori suæ Gaiæ Seiæ debitor sub pignore, sive hypotheca prædiorum, eadem prædia cum uxore sua (8), [Seiæ] Septitiæ communis filiæ nomine, Sempronio marito ejus futuro in dotem dedit (9): postea, defuncto Lucio Titio, Septitia filia abstinuit [se] hereditate paterna. Quæro, an mater ejus hypothecam persequi possit? Paulus respondit, pignoris quidem obligationem prædiorum Gaiam Seiam, quæ viro pro filia communi in dotem eadem danti consensit (10), cum communis filiæ nomine darentur, remisisse videri, obligationem autem personalem perseverasse; sed adversus eam, quæ patris (11) hereditate se abstinuit, actionem non esse dandam.

Si debitor consensu creditoris pignus obliget tertio. 1. De oblatione pecuniæ debitæ.

12. IDEM lib. 5. Responsorum.

PAulus respondit, Sempronium antiquiorem creditorem consentientem, cum debitor eandem rem tertio creditori obligaret, jus suum pignoris remisisse videri (12), non etiam tertium in locum ejus successisse, et ideo medii creditoris meliorem causam effectam. † Idem observandum [est] et si Respublica tertio loco crediderit.

§. 1. Qui pignoris jure rem persequuntur, a vindicatione rei eos removeri solere, si qualiscunque (13) possessor offerre (14) vellet: neque enim debet quæri de jure possessoris, cum jus petitoris removeatur, soluto pignore.

Jurejurando et sententia solvitur pignus. Bart.

13. TRYPHONINUS lib. 8. Disputationum.

SI deferente (15) creditore juravit debitor, *se dare non oportere*, pignus liberatur: quia perinde habetur, atque si judicio (16) absolutus esset: nam et si a judice, quamvis per injuriam, absolutus sit debitor, tamen pignus liberatur.

De fidejussore dato.

14. LABEO lib. 5. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

CUm colono tibi convenit (17), *Ut invecta importata pignori essent, donec merces tibi soluta, aut satisfactum esset*: deinde mercedis nomine fidejussorem (18) a colono accepisti. Satisfactum tibi videri existimo; et ideo illata pignori esse desisse.

Si debitor pecuniam primo creditori debitam offerat ei, qui in jus primi et secundi successit.

15. SCÆVOLA lib. 6. Digestorum.

PRimi creditoris, qui pignori prædia acceperat, et posterioris, cui quidam ex iisdem fundis dati erant, ad eamdem personam hereditas devenerat: debitor offerebat quantum a posteriore creditore mutuatus fuerat: Respondit, cogendum (19) accipere *salvo* (20) *jure pignoris prioris contractus*.

(1) Antea facto. *Haloand.*

(2) Pignus creditori perit, quod eo consentiente alii venditur.

(3) Juri pignoris renunciat primus creditor, qui fundum sibi obligatum nulli alii obligatum (coram secundo creditore) subscribit. vide *l.* 8. §. 15. *supr. eod.*

(4) Subscribendo sc.

(5) Revalescit pignus alienatum creditoris consensu, si debitoris in potestatem redierit, *ut hic. l.* 8. §. 7. *supr. eod.* vid. *l. ult. C. de remiss. pign. l.* 12. §. 12. *infr. de captivis.*

(6) *l.* 4. *in princ. supr. eod. l.* 60. *infr. de ædilit. edict.*

(7) Si res cum eadem causa ad venditorem redit, pignus in statum pristinum redintegratur. *Bart.*

(8) Si debitor consensu creditricis pignus ei suppositum, alteri obligat, creditrix eo consensu jus pignoris amittit. v. quæ notavi ad *l.* 12. §. 4. *supr. qui potior.* Goth. Vide quid per hanc l. consuluerunt Alexand. *vol.* 2. *consil.* 12. et Socin. *consil.* 266. facit *l.* 3. *cum not. supr. de pact.* Ans.

(9) Quæ consentit, rem sibi, causa dotis obligatam, in dotem alteri dari, ea videtur pignus remittere, *ut hic*, etiam marito. *l.* 11. *C. ad SC. Vellian.*

(10) Vide *l.* 4. §. 1. *supr. eod.*

(11) Dote filia contenta, patris hereditate abstinere potest: Unde colligunt, dotem in bonis patris non esse. vide *l.* 2. *C. de revocand. his quæ in fraud. cred.*

(12) Quantum ad tertium, non quantum ad alios. *l.* 21. *C. ad SC. Velleian.*

(13) Hoc est, sive justus, sive injustus, ut oblato debito removeat agentem hypothecaria. Cujac. 11. *obs.* 35.

(14) *l.* 16. §. 3. *supr. de pignorib. l.* 19. *supr. qui potiores. l.* 5. *supr. de distract. pignor.* vide quæ scripsi ad *l.* 9. *C. de locato.*

(15) *l.* 5. *in fin. supr. eod. l.* 40. *supr. de jurejur.*

(16) *l.* 2. *supr. de jurejur.*

(17) Recte additum est, *convenit*; nam sine conventione invecta et importata in prædium rusticum non sunt pignori locatori.

(18) *l.* 5. §. 2. *supr. eod. l.* 9. §. 3. *supr. de pignorat.*

(19) Et ita partis admittitur solutio. *l.* 21. *supr. de reb. cred.*

(20) Clausula, *salvo jure pignoris.* adde *l.* 4. §. 1. *supr. eod.*

LIBER VIGESIMUSPRIMUS.

TIT. I. (1)

DE (2) ÆDILITIO (3) EDICTO (4), ET REDHIBITIONE (5), ET QUANTI (6) MINORIS.

De rebus mobilibus vel immobilibus. 1. *Edictum de venditione mancipiorum.* 2. *Ratio edicti: De dolo et ignorantia venditoris.* 3. *De venditionibus fiscalibus*, 4. *Vel factis a Republica*, 5. *Vel pupillaribus.* 6. *De vitio, seu morbo manifesto.* 7. *Morbi definitio et divisio. an differat a vitio.* 8. *De morbo impediente usum et ministerium, aut levi.* 9. *De fanaticis, phreniticis, et aliis vitiis animi.* 11. *De timidis, cupidis, avaris, iracundis, melancholicis, protervis, gibberosis, curvis, pruriginosis, scabiosis, mutis et surdis.*

1. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

LABEO scribit Edictum Ædilium curulium de venditionibus (7) rerum esse tam (8) earum quæ soli sint, quam [earum] quæ mobiles (9) aut se moventes (10).

§. 1. Aiunt Ædiles, *Qui mancipia vendunt* (11), *certiores faciant emptores, quid morbi vitiive cuique sit, quis fugitivus* (12), *errove sit, noxave* (13) *solutus non sit* (14): *Eademque omnia* (15) *cum ea mancipia venibunt, palam recte pronuncianto. Quod si mancipium adversus ea venisset, sive adversus quod dictum promissumve fuerit, cum veniret, fuisset: quod ejus præstari oportere dicetur emptori, omnibusque* (16), *ad quos ea res pertinet, judicium dabimus, ut id mancipium redhibeatur* (17). † *Si quid autem post venditionem traditionemque deterius* (18) *emptoris opera familiæ* (19), *procuratorisve* (20) *ejus factum erit: sive quid ex eo post venditionem natum, adquisitum fuerit* (21): *et si quid aliud in venditione ei accesserit, sive quid ex ea re fructus pervenerit ad emptorem: ut ea omnia restituat.* † *Item, si quas accessiones* (22) *ipse præstiterit, ut recipiat. Item si quod mancipium capitalem* (23) *fraudem admiserit, mortis consciscendæ* (24) *sibi causa quid fecerit, inve arenam* (25) *depugnandi causa ad bestias intromissus fuerit: ea omnia in venditione pronuncianto. Ex his enim causis judicium dabimus. Hoc amplius, si quis adversus ea sciens dolo malo vendidisse dicetur, judicium dabimus.*

§. 2. Causa (26) hujus Edicti proponendi (27) est, ut oc-

(1) Ad hunc titulum scripsit Cœpolla, et Franc. Bald. *Mod.*

(2) Adde huic titulo de ædilitiis actionibus, ex 4. Gell. 2. et quod de Manilianis legibus (Manilio quodam juris nostri auctore: cujus meminit Pomponius *l.* 2. §. 39. *supr. de origine juris.*) refert Cicero 1. *de Oratore*, nec quisquam est, inquit, eorum cui si jam sit sibi addiscendum aliquid, non Teucrum Pacuvii malit, quam Manilianas venalium vendendorum leges addiscere. Varro 2. *de re rustica.* Itaque stipulantur, paucis exceptis verbis, ac Manilius scriptum reliquit. Idem *c.* 5. Paulo verbosius hæc qui Manilii actiones sequuntur. Idem *c.* 7. Iisdem rebus dominum in emptione mutant, ut in Manilii actionibus sunt præscripta.

(3) *Ædilitium edictum* dicitur, quod Ædilibus curulibus curæ fuit in venditionibus, ut omnes fraudes amoverentur, ex triplici causa: Ex *reticentia*, si venditor vitium ignotum emptori reticuerit: *ex dicto promissove*, ut si dixerit abesse aliquid quod non abest, vel adesse quod non adest, *l.* 27. *supr. de dolo.* quod ea *non caveantur* emptori, id est, non repromittantur emptori ea, quæ in rebus venalitiis edictum Ædilium curulium repromitti jubet, veluti, fugitivum non esse, recte sanum esse, hodie esse, recte bibere posse, habere licere, duplæ stipulationem. Cujac. *hic.* adde 19. *Eclog. cap.* 1.

(4) De Ædilitiis actionibus *Lib.* 4. *c.* 58. quas Justinianus empti et venditi actionibus ait esse παρακολουθήματα. Atqui hæ actiones superfluæ videntur, cum sint civiles ex empto et vendito? Imo inductæ sunt, ut innotesceret Ædiles curam egisse, ne emptores a venditoribus circumvenirentur: Quin hoc edictum aliquanto durius est. quippe in duplum (hinc Ædilitiæ actiones pœnales dicuntur, *l.* 23. *infr. eod.*) fit condemnatio nisi pareatur Ædilitio edicto. l. 45. *infr. eod.* in civilibus non item, nisi evictioni. nomine; vel jure veteri, nisi venditor de modo agri mentitus sit. Paul. 1. *sent.* 11. vel ex lege XII. Tabularum, nisi inficietur, quæ dixit in faciendo nexu mancipioque. Ad hæc hoc edictum datur in unum e multis, cujus major pars in venditione fuit, aut nulla parte minor, *l.* 44. §. 1. *infr. eod.* civiles pluribus sociis vendentibus in singulos dantur pro portione, qua socii sunt. *d. l.* 44. Hoc edictum in ignorantem datur, qui scire debuit. *l.* 1. §. 2. *infr. eod.* civiles non item, si rem emptori habere liceat. Ædilitiæ temporariæ (redhibitoria enim semestris, æstimatoria annalis, exceptis certis casibus), civiles perpetuæ, *l.* 56. *infr. de evictionib.* Cujac. *hic.*

(5) Quæ nostris ἀναστροφή, Platoni ἀναγωγή, Cujac. *hic.* ἡ τὸ πραθὲν ἀνατρέπουσα ἀγωγὴ εἴσω ἓξ μηνῶν. 19 *Synops.* 10. Cæterum emptori ædilitiæ duæ actiones, redhibitoria et æstimatoria. *Redhibitoria*, venditionem rescindit in totum, reddita re vendita et pretio recepto, rebusque omnibus restitutis in integrum.

(6) Seu *Æstimatoria*, quæ in parte rescindit venditionem, et qua emptor agit in hoc, ut quanto pluris emit ignorans rei qualitatem aut quantitatem, id venditor (qui etiam ignorat) damnetur sibi reddere. *l.* 39. *supr. de action. empt.* Hæc actio Græcis, ἡ μειοῦσα τὸ τίμημα ἐντὸς ἐνιαυτοῦ. *Synops. ibid.* 3. Harmenop. 3. *cap.* π ρὶ ἀναστροφῆς, actio qua minuitur pretium intra annum.

(7) Non de locationibus. *l.* 63. *Infr. eod.*

(8) Ædilitio edicto agitur de venditionibus rerum quæ mobiles et soli sunt. *Synops. eod. c.* 1.

(9) Inanimatæ, quæ motum in se non habent.

(10) Quæ motum in se habent, ut animalia, *l.* 48. §. 6. *infr. eod. l.* 93. *infr. de verb. sign.*

(11) Venditor pronunciare morbos et vitia servi cogitur, num fugitivus sit vel erro, vel noxa solutus non sit, *ut hic.* vel capitale quid admiserit, vel consciscendæ mortis causa quid fecerit, vel in arenam, vel theatrum descenderit, seu productus intromissusve fuerit, ut cum bestiis depugnaret. *vers. item si quod. infr. eod. Synops. eod.*

(12) Vid. *l.* 17. *infr. eod.* Horat. 2. *epist.* 2. pœnæ securum esse eum, qui in vendendo servo excipit fugam; *Des nummos, excepta nihil te si fuga lædat, Ille ferat pretium pœnæ securus opinor, Prudens emisti vitiosum, dicta tibi est lex.*

(13) Vide *l.* 17 §. 17. *infr. eod.*

(14) Adde *Eclog. ibid. cap.* 1. vel capitale quid admiserit, vel mortis consciscendæ sibi causa quid fecerit, vel in arenam descenderit, ut cum bestiis depugnaret, *ut infr. eod.*

(15) Venditor servi qui superiora (quæ paulo ante enumeravimus) vitia non enumerat, vel in pronunciandis mentitur, obligatur in id, quod interest (id est, in quantum damno adfectus est emptor) et servum recipit, ac præterea id quod servus post traditionem emptori factam, factus opera emptoris familiæ, vel procuratoris ejus deterior: sed et ea recipit, quæ ex servo nata, quæ per eum adquisita, quæ ei vendito accesserunt, fructus ex eo perceptos, accessiones. *Synops. ibid.*

(16) Vid. *l.* 19. §. *pen. infr. eod.*

(17) Vid. *l.* 21. *infr. eod.*

(18) Vid. *l.* 23. *infr. eod.*

(19) V. *l.* 25. §. 1. *infr. eod.*

(20) Vid. *l.* 25. §. 3. *infr. eod.*

(21) V. *l.* 23. §. 1. *l.* 24. *infr. eod.*

(22) Προσθήκας. *Synops. ibid.*

(23) Vide *l.* 23. §. 2. *infr. eod.*

(24) v. *l.* 23. §. 3. *infr. eod.*

(25) *Ecl.* 19. *tit.* 10. c.1. Εἰς κυνηγέσιον ἐπὶ τὸ θηριομαχῆσαι, vel παρεδόθη τῷ θεάτρῳ, εἰς τὸ θηριομαχῆσαι. *Schol. ib.*

(26) *l.* 38. §. 2. *infr. eod.*

(27) v. Ant. Guibert. *l.* 1. *quæst. jur. c.* 13. Mod.

curratur fallaciis vendentium, et emptoribus succurratur, quicunque decepti a venditoribus fuerint: dummodo sciamus venditorem, etiam (1) si ignoravit (2) ea, quæ Ædiles præstari jubent, tamen teneri debere: Nec est hoc iniquum, potuit enim ea nota habere venditor: neque enim interest emptoris, cur fallatur, ignorantia venditoris, an calliditate.

§. 3. Illud sciendum est, Edictum hoc non pertinere ad venditiones (3) fiscales (4).

§. 4. Si (5) tamen; Respublica (6) aliqua faciat venditionem, Edictum hoc locum habebit.

§. 5. In pupillaribus quoque venditionibus erit Edicto locus.

§. 6. Si intelligatur vitium, morbusque mancipii, ut plerumque signis (7) quibusdam solent demonstrare vitia (8), potest dici, Edictum cessare: hoc enim tantum intuendum est, ne emptor decipiatur.

§. 7. Sed sciendum est, *morbum* apud Sabinum (9) sic definitum esse (10), *habitum* (11) *cujusque corporis contra naturam, qui usum ejus ad id facit deteriorem, cujus causa natura nobis ejus corporis sanitatem dedit:* Id autem alias in (12) toto corpore, alias in parte accidere: namque totius corporis (13) morbus est, puta, φθίσις (14), id est, *tabes*, febris; partis, veluti cæcitas (15), licet homo ita quoque natus sit: *Vitiumque* (16) a *morbo* multum differre: utputa si quis (17) balbus (18) sit: nam hunc vitiosum magis esse, quam morbosum: Ego puto Ædiles tollendæ dubitationis (19) gratia bis κατὰ τοῦ αὐτοῦ (20) id est, *de eodem* idem dixisse, ne qua dubitatio superesset.

§. 8. Proinde (21) si quid tale fuerit vitii, sive morbi, quod usum ministeriumque hominis impediat, id dabit redhibitioni locum: Dummodo meminerimus, non utique quodlibet quam levissimum efficere, ut morbosus vitiosusve habeatur: Proinde levis (22) febricula, aut vetus (23) quartana, quæ tamen jam sperni potest, vel vulnusculum (24) modicum, nullum habet in se delictum, quasi pronunciatum non sit: contemni enim [hæc] potuerunt. ✝ Exempli itaque gratia referamus, *qui morbosi vitiosique sunt.*

§. 9. Apud Vivianum quæritur, si servus inter *fanaticos* (25) non semper caput jactaret, et aliqua profatus esset, an nihilominus sanus videretur? Et ait Vivianus, nihilominus hunc sanum [esse], neque (26) enim nos (inquit) minus animi vitiis (27) aliquos sanos esse intelligere

(1) Ædilitia tenetur venditor, etiamsi edictum ignoret. *Synops. ibid.*

(2) Leges enim ab omnibus tenendæ. v. *l.* 9. *C. de legib.*

(3) Ædilitium edictum locum habet ἐπὶ πολιτικῶν, καὶ ἰδιωτικῶν πράξεων, καὶ μὴ καὶ δημοσίων. *Synops. ibid.* in municipalibus, §. 4. in pupillaribus venditionibus, §. 5. *infr. eod.* non tamen in fiscalibus, *ut hic.* nam si quid fiscus vendidit, non redhibetur, *Synops. ibid.* adde *l.* 12. *infr. de bonor. possess.* Cur? an quod jurisdictio Ædilium ad fiscum usque non pertingit? an quod contractus fiscales tenendi sunt?

(4) Fiscus edictum Ædilium curulium exercere non patitur, *ut hic.* (contra quam Respublica, §. 4. *infr. eod.*) sic fiscus ex contractibus usuras accipit, non dat, nisi in locum privati debitoris succedat, *l.* 2. *C. de fiscalib. usuris.*

(5) Reipublicæ deterior est conditio, quam fisci, *ut hic. juncto* §. *superiore.* de quo scripsi ad *l.* 4. *C. de fide et jure hastæ fiscalis.*

(6) vide *l.* 16. *infr. de verb. signif.*

(7) Morborum alii cernuntur palam, alii intelliguntur, seu signis quibusdam demonstrantur.

(8) Sunt enim quidam morbi, qui omnibus possunt apparere, *l.* 14. *in fin. infr. eod.* et palam. *l.* 43. *supr. de contrah. empt.*

(9) Puto legendum esse *morbum a Labeone apud Sabinum* (in libro scil. quem de edicto ædilium curulium scripsit) *sic definitum.* 4. Gell. 2.

(10) Cicero 4. *Tuscul.* sic definit, *morbum* totius corporis corruptionem. Galenus, 2. *Therapeutic.* 3. *et symptomatibus.* 4. *cap.* 1. Avicenna, *Phæn.* 2. *can.* 1. *doct.* 1. *cap.* 1. morbum affectum præter naturam vocat. Fuchs. 3. *Instit.* adde *l.* 60. *infr. de re judicat.*

(11) Νόσος ἐστὶ σωματικὴ κατάστασις παρὰ τὴν φύσιν ἡμῖν προσγινομένη, χρήσεώς τινος ἀναιρετικὴ, ἧς ἕνεκα φύσις ἡμῖν τὴν ὑγιείαν ἐχαρίσατο. *Synops. ibid.* hoc est, *morbus est constitutio corporis, quæ contra naturam nobis accidit, et usum ejus ad id facit deteriorem, cujus causa natura nobis sanitatem dedit.*

(12) Morborum alii in toto corpore, alii in parte accidunt.

(13) Morborum alii totius corporis, alii singularium partium sunt· totius corporis, quin et totius substantiæ, phtisis, gangræna, sic sphacelus in jecoris, lienis aliarumque partium corruptela positi sunt, putridæ febres non totius substantiæ, sed simplicis intemperiei morbi sunt. Fernel. 2. *de abditis.*

(14) Celsus 2. *cap.* 1. Hujus plures sunt species: ἀτροφία, cum corpus non alitur, eamque ob causam summa in ea macies exoritur: καχεξία, cum ob omnium alimentorum corruptionem, alius corporis habitus est: φθίσις proprie vocatur morbus periculosissimus, qui a capite oritur, inde in pulmonem distillat, quem frequens tussis sequitur, et in quo pus excreatur, aut cruentum aliquid, 3. Cels. 22.

(15) Veluti cæcitatis, aut pedum debilitas. 4. Gell. 2.

(16) *Morbum*, inquit Cicero 4. *Tuscul.* appellant totius corporis corruptionem: *ægrotationem*, morbum cum imbecillitate: *vitium*, cum partes corporis inter se dissident, et *l.* 101. §. 2. *infr. de verb. sign. Morbus* est temporalis corporis imbecillitas: *vitium*, perpetuum corporis impedimentum, veluti si talum excussit, ita luscus utique vitiosus est. Hinc Gell. 4. *cap.* 2. In libris veterum, inquit, scriptum est, morbum et vitium distare: vitium, perpetuum: morbus cum accessu discessuque fit.

(17) *Balbus* Græcis ψελλὸς, magis vitiosus, quam morbosus.

(18) Ut et luscus, *d. l.* 101. de balbo *infr.* dicemus *l.* 10. *in fin. infr. eod.*

(19) Dubitationis tollendæ causa bis idem dicere et geminare dictiones licet. adde *l.* 56. *supr. mandati.*

(20) ἐκ παραλλήλου. Alciat. 2. *prætermiss. et* 4. *de verb. sign.*

(21) Morbus, sive vitium, quod usum et ministerium hominis impedit, actioni redhibitoriæ locum dat, non tamen quodlibet, aut leve, veluti levis febricula, vel vetus quartana, vel modicum vulnus (puta in digito, quodque non sentitur). Nam hæc ne quidem pronunciari necesse est, uti quæ contemni possint. *Synops. eod. et ibid. Scholiastes.*

(22) De qua v. *l.* 4. *in fin. Infr. eod.*

(23) *l.* 60. *in fin. Infr. de re judicata.*

(24) Mediocre ulcus. *l.* 4. *in fin. infr. eod.*

(25) *Fanaticus*, qui aliqua profatus est, *ut hic.* qui circa fana bacchatur, et quasi demens responsa reddit, §. *penult. infr. eod.* cujus vitium est, caput jactare, *ut hic.* hinc fanaticus error apud Horat. *lib. de art. poët.* Solebant circa fana bacchari et comas rotare sacerdotes responsa et oracula daturi, Virgil. 6. *Æneid.* Lucan. 5. Juvenal. *Satyr.* 2. Græcis οἱ θεοὶ et θεοφορούμενοι, quod non sua sponte, sed divino numine ferri crederentur. Hinc qui atræ bilis abundantia caput jactant, fanatici. Lamprid. *in Heliogab.* jactavit caput inter præcisos fanaticos: et genitalia sibi devinxit, et omnia fecit, quæ Galli facere solent. Senec. 10. *controv.* 5. multo vehementius insanit, quam nostri fanatici. *Græci* hic fanatici nomine intelligere videntur eum, qui ex vehementiori et ardenti febre se insolenter aut præter morem gerit: aut per vicos insanorum more cursitat, ridicula loquens, quomodo etiam testatur *lex* 4. §. 1. *infr. eod.* Brisson. 2. *select.* 13. Fanaticos proprie dici notat, Magnæ Deum Matris sacerdotes: sic enim appellati. Livius 36. Juvenal. *satyr.* 2. Prudent. *in Roma.* et alii auctores: qui et secti et præcisi, quod virilia seu testes amputarent. Martial. 5. *epigramm.* Juvenal. *ibid.* unde et semiviri. Juvenal. *ibid.* Varro *Eumenidibus apud Nonium.* Tibi nunc semiviri teretem comam volantem jactant Galli: Lucanus 1. *Crinemque rotantes Sanguineis populis cecinerunt tristia Galli;* Quod a Lymphatis in Bacchanalium celebritate factum, vide Catullum, *poëmate de nuptiis Pelei.* Hinc jacere caput, Tacit. 11. Atque hæ sunt, quas Plutarchus Marius vocat, τὰς ὀρινομένας ῥιψαύχενι σὺν κλόνῳ. Hoc Lucianus dicit, σείειν τὴν κόμην αὐτοῦ. erant enim capillati. Id autem præcipiebant, vindicarent terram colentes sedere non oportere, semper enim esse quod agant, Isidorus 8. *de Ceremoniis.*

(26) Animi vitia non efficiunt, ut quis non sanus habeatur.

(27) Vitiis, quæ corporis aliquos etc. *Hal.*

*

debere : alioquin (inquit) futurum, ut in infinito (1) hac actione multos sanos esse negaremus, utputa (2) levem, superstitiosum (3), iracundum, contumacem, et si qua similia sunt animi vitia : magis enim de corporis sanitate, quam de animi vitiis promitti. Interdum (4) tamen, inquit, vitium corporale usque (5) ad animum pervenire et eum vitiare, veluti contingeret φρενητικῷ, id est, *mente capto* (6), quia, id (7) ei ex febribus acciderit. Quid ergo est? si quid sit animi vitium tale, ut id a venditore excipi oporteret, neque id venditor, cum sciret, pronunciasset : ex empto eum teneri.

§. 10. Idem Vivianus ait, quamvis aliquando quis *circa fana* (8) *bacchatus sit*, et responsa reddiderit, tamen, si nunc hoc non faciat, nullum vitium esse : neque eo nomine, quod aliquando id fecit, actio est : sicuti si aliquando febrem habuit : Cæterum, si nihilo minus permaneret in eo vitio, ut *circa fana* bacchari soleret, et quasi demens responsa daret, etiamsi per (9) luxuriam (10) id factum est, vitium tamen esse : sed vitium animi, non corporis : ideoque redhiberi non posse, quoniam Ædiles de corporalibus vitiis loquuntur : attamen ex empto actionem admittit.

§. 11. Idem dicit etiam in his, qui (11) præter modum *timidi*, *cupidi*, *avarique* sunt, aut *iracundi* :

2. Paulus lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

Vel *melancholici* (12) :

3. Gajus lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

Vel *protervi* (13), vel *gibberosi*, vel *curvi*, vel *pruriginosi* (14), vel *scabiosi* : item *muti* (15) *et surdi*.

1. *De vitio corporis penetrante usque ad animum.* 2. *De aleatore, vinario, guloso, impostore, mendaci, litigioso.* 3. *De vitiis animi. De fatuo vel morione, errone, fugitivo. De jumentis pavidis vel calcitrosis.* 4. *De vitio animi vel corporis.* 5. *De morbo sontico vel non.* 6. *De morbo levi aut ex quo usus impediatur* περί κακοηθείας πάθυς, νόσυ, ἀῤῥωστίας.

4. Ulpianus lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

Ob quæ vitia negat redhibitionem esse, ex empto dat actionem.

§. 1. Sed si vitium corporis usque (16) ad animum penetrat, forte si propter febrem loquantur aliena, vel [qui] per vicos more insanorum deridenda (17) [loquantur], in quo sit animi vitium, ex corporis vitio accidit, redhiberi posse.

§. 2. Item aleatores (18) et vinarios (19) non contineri Edicto. quosdam respondisse Pomponius ait : quemadmodum nec gulosos (20), nec impostores (21), aut mendaces (22), aut litigiosos.

§. 3. Idem Pomponius ait : quamvis non (23) valide sapientem servum venditor præstare debeat, tamen, si ita fatuum vel morionem (24) vendiderit, ut in eo usus nul-

(1) Infinita fugere solemus.

(2) Animi hæc vitia, levem, superstitiosum, iracundum, contumacem esse, *ut hic*.

(3) *Superstitiosus*, qui inconsulto timore deum timet. Budæus *argum. l.* 8. *infr. de condit. instit.* hoc Græci δεισιδαίμονας vocant. Plutarch. libellum scripsit, περὶ δεισιδαιμονίας. Plaut. *in Rudente*, *act.* 4. *sc.* 4. *Quid, si ista aut superstitiosa, aut ariola est. Modus quidam religionis est, nimium superstitiosum esse non opertet* : Cicero *pro domo*. adde *eundem* 1. *de finibus in fine*. De superstitione dixi, *l.* 30. *infr. de pœnis*. Superstitiosi servi exemplum præbet Synesius *epist.* 52. quem vide, ut et Theophrasti caracteres, *cap. de superstitione*.

(4) Ob animi vitia locum non esse redhibitioni, nisi animi vitia ea sint, ut ad corpus usque perveniant, ut in phrenetico apparet : nam plerunque phrenesis accidit ex febribus. Hujusmodi morbus non est animi tantum, sed et corporis. Neque tamen hic improbaverim, si quis ordine inverso ita legeret, *Interdum tamen, inquit, usque ad vitium corporale, animi pervenire, et id vitiare, velut contingeret in phrenetico, quia inde febres accidant* : Cusam tamen lectionem tuetur *lex* 4. §. 1. *infr. eodem*.

(5) *l.* 4. §. 1. *infr. eodem*.

(6) Fuchsius, 1. *Institut.* 11. ex Galeno 2. *de symptomatibus*, φρενῖτιν esse ait cerebri, aut ejus membranæ phlegmonem : hujus tria genera facit Celsus, 3. *cap.* 10. et quidem primum quod cum febre est, in cujus accessione ægri desipiunt, et aliena loquuntur. Alterum sine febre ex tristitia. Tertium quo homines, vel imaginibus, vel mente desipiunt. De phrenetide, ejusque causis, et differentiis ab insania, vide 1. Trallian. 13.

(7) Idem Trallianus *ibid.* docet insanientes a phreneticis hinc discerni, quod illi citra febrem, hi cum febri spectentur. Idem morbus φρενῖτις, imaginosus etiam dicitur, quum φαντάσματα animo occurrunt. de quo morbo Cels. *lib.* 3. et Cælius Aurelianus. A quo morbo est alius quoque imaginosus, qui κορυβαντιασμὸς, a quo morbo κορυβαντιῶντες, quibus semper aures musica et carminum sonoribus videntur personari. de quo morbo vide plura apud Scaliger. *in Catull.*

(8) vide §. 9. *supr. eod.* Bacchari est insanire, Bacchantium more. Hinc Bacchari servili more, §. *ult. Instit. de success. sublat.* Bacchantes hujusmodi quasi dementes interdum responsa dabant, *ut hic. et infr. eod.* Sic fanaticus quidam in templo Sylvani tensis membris exclamavit, *Taciti purpuram, taciti purpuram*, idque septimo, quod quidem postea omini deputatum est. Vopiscus *Floriano*. Goth. Vide ad hunc §. Forcat. *dial.* 88. Augustin. *lib.* 4. *emendat. cap.* 11. S. L.

(9) Luxuriæ is plerunque fructus est, furor et desperatio.

(10) Et si plurifariam *Budæus*. reprehensus ab August. 4. *Emend.* 11. qui verbo luxuriæ abusum quemcumque intelligit, et morum solutionem, et effrenatam animi cupiditatem : vide quæ notavi ad *l.* 40. *infr. de damn.* Porro *luxuriam* veteres verbo ἀσωτίας comprehenderunt. vide *l.* 2. *infr. de curat. furios.* Goth. Adde *l. penult. infr. de incend. ruin. et naufrag.*

(11) Animi vitio hi omnes laborant.

(12) *Melancholici* qui atra bili vexantur. *Budæus.* Bilis atra, fex est, et sedimentum sanguinis, cujus sedes est in lienis vena cava : flavæ seu pallidæ bilis sedes est in ea vesica, *quæ* subest jecori. Melancholicis Venerem mederi scribit Aretinus 1. c. 5. *in fin.* Æginela 1. *cap.* 15. Oribas. 1. *cap.* 15.

(13) *l.* 9. *infr. eod.* sed quid protervo cum gibbosis? itaque legendum puto, *vel pectorosi* : ut enim gibboso dorsum, ita pectoroso latum, et prægrande pectus est. Ea antithesis quadrat sequentibus pruriginosis, scabiosis, mutis, surdis. Juvenal. *Satyr.* 10. *Nec prætextatum rapuit Nero loripidem vel Strumosum atque utero pariter gibboque tumentem.* id est, utrumque gibbosum. ἀμφικύρτου Græci, figura lunæ nondum semiplenæ.

(14) A prurigine, dicta a perurendo. 4. *Isidor.* 7.

(15) Muti et surdi. *Hal.* forte muti nomine eum intelligit, qui graviter loquitur. Talis morbosus non est : non de muto qui ἄσημος, quemque morbosum esse ait *lex* 9. *infr. eod.* huic ita conciliandа.

(16) *l.* 1. §. 9. *supr. eod.*

(17) Καταγέλαστα, Scholia. 19. *Eclog.* 10. *c.* 3. Deridenda qui loquitur, et sic ex sermone, quia præsumitur fatuus. *Aretinus.*

(18) *Aleator* hoc ipso quod aleator sit, non redhibetur. *l.* 225. *infr. de verb. sign.*

(19) *Vinarius* hic est οἰνοπότης non οἰνοπώλης, est denique vinolentus et temulentus οἰνοβαρής, οἰνώδης, οἰνωμένος.

(20) Comesores. *l.* 18. *infr. eod. gluttos.*

(21) Φενακισμός Græcis impostura : φενακίζειν, imponere, a φενάκε, adulterina coma. Impostor etiam Græcis πλάνος. Matth. 27. Qualem Francisc. Villonum ætate suorum patrum fuisse scribit Budæus.

(22) *l.* 65. *infr. eod.*

(23) vide *l.* 18. *infr. eod.*

(24) *Morio* cui nullus sapientiæ usus inest. Hinc Martial. 8. *Morio dictus erat, viginti millibus emi : Redde mihi nummos, Gargiliane, sapit.* Cotta *murgisonem* legit *in memorabilib. in voce* murgiso. Murgisonem, inquit Festus, dixerunt a mora et decisione, quasi moricisо. Isidor. *in glossis* murgiso callidus morator (non murmurator).

lus sit, videri vitium: Et videmur hoc jure uti, ut vitii morbique appellatio non videatur pertinere, nisi ad corpora: animi autem vitium ita demum præstabit venditor, si promisit: si minus, non; et ideo (1) nominatim *de errone et fugitivo* excipitur: hoc enim animi vitium est, non corporis. Unde quidam jumenta pavida (2) et calcitrosa morbosis non esse adnumeranda dixerunt: animi enim, non corporis, hoc vitium esse.

§. 4. In summa, si quidem animi tantum vitium est, redhiberi non potest, nisi (3) si dictum est, hoc abesse, et non abest: ex empto (4) tamen agi potest, si sciens id vitium animi reticuit: si (5) autem corporis solius vitium est, aut et corporis et animi mixtum vitium, redhibitio locum habebit.

§. 5. Illud erit adnotandum, quod (6) de morbo generaliter scriptum est, non de *sontico* (7) *morbo*. Nec mirum hoc videri, Pomponius ait: nihil enim ibi agitur de ea re, cui (8) hic ipse morbus obstet.

§. 6. Idem ait: non omnem morbum dare locum redhibitioni, ut puta levis lippitudo, aut levis dentis auriculæve (9) dolor, aut mediocre (10) ulcus: non denique febriculam (11) quantulamlibet ad causam hujus Edicti pertinere.

5. PAULUS lib. 11. ad Sabinum.

ET quantum interest inter hæc vitia, quæ Græci κακοηθειαν (12), id est, *vitiositatem*, dicunt, interque πάθος (13), id est, *perturbationem*, aut νοσόν, id est *morbum*, aut ἀῤῥωστιαν, id est, *ægrotationem*, tantum inter talia vitia et eum morbum, ex quo quis minus aptus usui sit, differt.

De morbo perpetuo vel temporali. 1. De impetigine. 2. De spadone. De eo, qui unum testiculum habet.

6. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

POmponius recte ait, non tantum ad perpetuos (14) morbos, verum ad temporarios quoque hoc Edictum pertinere.

§. 1. Trebatius ait, impetiginosum (15) morbosum non esse, si eo (16) membro, ubi impetigo esset, æque recte (17) utatur. Et mihi videtur vera Trebatii sententia.

§. 2. Spadonem morbosum non (18) esse, neque vitiosum, verius mihi videtur, sed sanum esse: sicuti illum, qui unum testiculum habet, qui etiam (19) generare (20) potest (21).

7. PAULUS lib. 11. ad Sabinum.

SIn autem quis ita spado est, ut tam necessaria (22) pars corporis ei penitus absit, morbosus (23) est.

De lingua abscissa.

8. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

SI cui lingua abscissa (24) sit, an sanus esse videatur, quæritur? Et extat hæc quæstio apud Ofilium, relata

(1) Exceptio firmat constituitque regulam in casibus non exceptis.

(2) Τὰ δειλὰ καὶ λακτιστικὰ ὑπ ζύγια, οὐκ εἰσὶν ἐυπτχεῆ. 19. *Synops.* 10. *c.* 3. Hinc, Gell. 1. *c.* 2. equus mordax, aut calcitrosus vitiosus est, non morbosus.

(3) Redhibitoria locum non habet, ubi animi tantum vitium est: nisi venditor animi vitium abesse dixerit: competit autem quanti minoris. *Synops. d. c.* 3. Qui locus indicat non de corporis tantum sed et animi vitiis caveri plerunque solitos veteres. Horat. 1. *Satyr.* 3. *Sanus utrisque Auribus atque oculis, mentem nisi litigiosus Exciperet dominus cum venderet.* ubi vetus interpres. Sumptum est hoc argumentum a dominis mancipia vendentibus, quorum omnia vitia cognita sibi tam corporis quam animi, debebant aperire emptori, nisi postea litigare vellent propter celatum vitium. Nudati ita servi plerumque a mangonibus vendebantur. Senec. *in epist.* 83. Suet. *Caligula cap.* 36. Lucianus *Eunucho*. Claudianus *in Eutropium. Nudatus quoties medicum dum consulit emptor.*

(4) *l.* 1. §. *penult. supr. eod.*

(5) Redhibitoria locum habet, ubi corporis vitium est, vel corpori et animo commune. *d. c.* 3.

(6) In ædilitio edicto et redhibitoria, non quæritur de morbo sontico, sed de qualicunque vitio, quod obsit rei: nihil enim interest, cui rei morbus obstet. *d. c.* 3.

(7) *Sonticus morbus*, an qui nocet, *l.* 113. *infr. de verb. sign.* an qui vehementior, vim graviter nocendi habet? 20. Gell. 1. (*sontes* enim sunt, qui nocent) an qui rei cuique agendæ impedimento est litiganti? *l.* 60. *infr. de re judic.* an qui perpetuus? *l.* 6. *infr. eod.* an qui in hominem incidit, postquam is natus est, *l. ult.* §. 1. *infr. eod.* an certus cum justa causa? Ælius Stilo apud Festum. Glossariis, *sonticus morbus*, ἱερα νόσος. Hinc sontica causa a morbo dicitur, quæ quid agere non permittit. *Eclog. cap.* 3. ἐνέθριον πάθος. Talis morbus diem judicii, ipso jure, differt etiam invito judice, *l.* 2. §. 3. *in fin. supr. si quis cautionibus.* vide *l.* 60. *infr. de re judicata.* Pro epilepsia Plinius accepit. Dicitur et νόσος δειτή, et νόσημα ταλαντιαῖον, ab Alcæo, quasi magni momenti.

(8) Hæc verba, *cui hic ipse morbus obstet*, tollenda videntur, aut obscure admodum a Triboniano hic adjecta.

(9) Aurium vitia, surditas, tarditas, tinnitus, verminatio. vide apud Fuchsium 8. *Institut.* 13.

(10) Vulnus minusculum. *l.* 1. §. 8. *supr. eod.*

(11) Levis febricula. *d.* §. 8. *supr. eod.* levissima febris. *l.* 60. *in fin. infr. de re judic.*

(12) Cicero id ita exprimit. Quomodo in corpore morbus (νόσος. *infr. eod.*) ægrotatio (ἀῤῥωστία, *infr. eod.*) et vitium (κακοηθεία. *hic.*), sic in animo morbum appellant totius corporis corruptionem: ægrotationem morbum cum imbecillitate: vitium, cum partes totius corporis inter se dissident: *et post*, illa duo, morbus et ægrotatio, ex totius corporis conquassatione et perturbatione gignuntur; vitium autem integra valetudine ex se cernitur: sed in animo tantummodo cogitatione possumus morbum ab ægritudine disjungere: vitiositas autem est habitus, aut affectio in tota vita inconstans, et a seipso dissentiens, 4. *Tuscul.* adde κακοηθειαν perversissimam humorum qualitatem, κακοχυμίαν perversam quantitatem et qualitatem humorum, quæ et διαφθορά, seu corruptela dicitur. Fuchs. 5. *Inst.* 5. καχεξίαν passionem, quæ ex intemperantia ægrotantis, aut curatione medicaminis venit. 4. Isid. 7.

(13) Πάθος est aversa a recta ratione contra naturam commotio. Zeno apud Ciceron. 4. *Tusculanar. et lib.* 3. motum quemque in animo turbidum vocat.

(14) Morborum alii perpetui, alii temporarii.

(15) *Impetix*, seu *impetigo*. Festus, est, vel sicca scabies, prominens a corpore, cum asperitate et rotunditate formæ, quam vulgus *Sarram* appellat. 4. Isid. 8. Græcis λειχὴν. aut vitium cutis celeriter in lepram, et scabiem transiens. Celsus 5. lichenas, papulas, et lepram, impetiginem vertit. Glossis λειχηνωτος impetigiosus. Vid. Plin. 26. Ante Tiberii principatum morbus hic incognitus: solo vel osculo proceres invadebat.

(16) Puta mento, menti impetiginis meminit Galenus 5. *de compos. med. c.* 7. quæ *mentagræ* Plinii omnino similis.

(17) *l.* 12. §. 1. *infr. eod.*

(18) Quia multo magis venit, quam cæteri servi, *l. ult. C. comm. de leg. l.* 1. *C. de comm. serv.* et in vectigalibus rebus spadones numerantur, *l. ult. infr. de publ.* vide 4. Gell. 2. excipe tamen *l.* 7. *infr. eod.*

(19) Hæc particula innuit spadonem, de quo supra, generare posse: quod negari videtur *l.* 2. §. 1. *supr. de adoption.* Cajus *Inst. de adopt.*

(20) Generare non potest. *Hal.* reprehensus ab August. 3. *Emend.* 5. *et* 4. *cap.* 17.

(21) Et militare, *l.* 4. *infr. de re militari.* uxorem ducere, *l.* 39. *in fin. infr. de jure dotium.* testamentum facere, *l.* 5. *C. qui testam.* adoptare, posthumum heredem scribere, *l.* 6. *infr. de lib. et post.* Glossis Μονόρχις unitestis, unicoleus.

(22) Id est, uterque testiculus, id est, si est castratus.

(23) Aliud in mulo castrato. *l.* 38. §. 7. *infr. eod.*

(24) Furiosus, mutusve, cuive quod membrum lacerum læsumque est, aut obest, quo ipse minus aptus sit, morbosi sunt. Masurius Sabinus 2. *juris civilis lib.* 4. apud Gell. *in fin.* Lingua tamen abscissa quosdam Christianos loquutos fuisse retuli, in *l.* 2. *C. de offic. Præf. præt. Afric.*

[apud eum] in equo: ait enim, hunc videri non esse sanum.

De muto et eo qui male loquitur.

9. IDEM lib. 44. ad Sabinum.

MUtum (1) morbosum (2) esse, Sabinus ait (3): morbum (4) enim esse, sine voce esse, apparet: sed qui graviter (5) loquitur, morbosus non est: nec qui ἀσαφῶς (6), id est, *obscure*: plane, qui ἀσήμως, id est, *sine ulla significatione vocis*, loquitur, hic utique morbosus est.

De digito abscisso et membro lacerato. 2. De pluribus vel paucioribus digitis. 3. De myope. 4. Περί νυκτάλωπος, hoc est, de luscitioso. 5. De balbo, blæso, atypo, varo, vatio.

10. IDEM lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

IDem Ofilius ait, si homini digitus (7) sit abscissus, membrive quid laceratum, quamvis consanaverit (8), si tamen ob eam rem eo minus uti (9) possit, non videri sanum [esse].

§. 1. Catonem quoque scribere lego, cui digitus de manu, aut de pede præcisus sit, eum morbosum esse: quod verum est, secundum supra scriptam distinctionem.

§. 2. Sed si quis plures (10) digitos (11) habeat, sive in manibus, sive in pedibus (12), si nihil impeditur numero eorum, non est in causa redhibitionis: propter quod non illud spectandum est, quis numerus sit digitorum, sed an sine impedimento vel pluribus, vel paucioribus uti possit (13).

§. 3. De myope (14) quæsitum est, an sanus esset? Et puto, eum redhiberi posse.

§. 4. Sed et νυκτάλωπα, id est, *luscitiosum* (15), morbosum esse constat, id est, ubi homo neque matutino tempore videt (16), neque (17) vespertino: quod genus morbi Græci vocant νυκτάλωπα. Luscitionem (18) [eam esse] quidam putant, ubi homo lumine adhibito nihil videt.

§. 5. Quæsitum est, an balbus (19) et blæsus (20) et atypus (21), isque, qui tardius loquitur, et varus (22), et vatius, sanus sit? Et opinor, eos sanos esse.

De eo, cui dens abest.

11. PAULUS lib. 11. ad Sabinum.

CUi dens (23) abest (24), non est morbosus: magna enim pars hominum aliquo dente caret, neque ideo morbosi sunt: præsertim cum sine dentibus nascimur (25), nec ideo minus sani sumus, donec dentes habeamus; alioquin nullus senex sanus esset.

De eo, qui clavum habet: de polyposo. 1. De membris inæqualibus. 2. De gutturoso. De eo, qui oculos pro-

(1) De eo dixi *l.* 3. *supr. eod.*
(2) Hinc dicitur esse in adversa valetudine. *l.* 43. *infr. de vulgari.*
(3) *lib.* 2. *juris civilis.* 4. Gell. 2.
(4) Morbus est sine voce esse.
(5) *Graviter loquitur*, qui ægre ac difficulter loquitur.
(6) *Vocis* quatuor hic *vitia*: mutum esse, graviter loqui, ἀσαφῶς καὶ ἀσήμως, quorum extrema ædilitio edicto locum faciunt, at non intermedia illa duo.
(7) Paulus 4. *sent.* 9. §. 4. *l.* 38. *infr. de verb. sign.* ad digitos pertinet §. 1. 2. *infr. eod. l.* 12. §. 3. *l.* 14. §. 6. *infr. eod.* Digitum porro membrum non esse, sed officium membri, hinc colligunt, ut abscindens digitum non teneatur statuto puniente abscindentem membrum.
(8) Consolidaverit. *Hal.*
(9) *d.* §. 1. 2. *d.* §. 3. *d.* §. 6.
(10) *l.* 14. *in fin. supr. de statu homin.*
(11) Plinius 11. *c.* 44. Digiti quibusdam in manibus seni: ut Curiatii ex patricia gente filias duas ob id Sedigitas appellatas accipimus: et Volcatium Sedigitum, illustrem in Poëtica: *et post.* Brachia non omnibus paria secum, Studioso Thraci in C. Cæsaris ludo notum est, dextram fuisse proceriorem, Ibidem *c.* 52. Membra animalibus agnata inutilia sunt, sicut sextus homini semper digitus. Glossis ἑξαδάκτυλος, sex digitus.
(12) *l.* 38. *infr. de verb. sign.*
(13) Versus integer hic deest, qui extat in Norico textu: *Item de hydropico quæsitum est, an sanus esset, et puto redhiberi posse. Sed quid de myope etc.*
(14) *Myops* luscitiosus Latinis. 4. Gell. 2. Is ea, quæ prope sunt, cernit: quæ procul, non videt. Arist. *problem.* 35. Cæterum, qui non longe videt, tam sanus est, quam qui tardius currit. Gell. *ibi.* Aëtius 2. *Tetrab.* 3. *cap.* 4. 5. ait *myopes* dici, qui ex nativitate, parva quidem prope vident, magna vero procul videre non possunt: et alios inæquales, alios æquales oculos habere, eamque affectionem incurabilem esse, limis, semiclusisque oculis aspicere etiamsi parva sint: remota vero quamvis magna, non vident. ἀπὸ τοῦ νυκτάλωπος differt μύωψ· μύωψ enim natura talis: νυκτάλωψ, morbo.
(15) Fulgentius *libro de prisco sermone*, Luscitiosos dici voluerunt, interdiu parum videntes, quos Græci μύωπας vocant. Plaut. *Milite*: Mirum est lolio victitare te, vili tritico. Quid jam? quia luscitiosus es. Dicunt enim quod lolium comedentibus oculi obscurentur.
(16) Aëtius 2. *Tetrab.* 3. *c.* 46. ait *nyctalopas* vocari, qui die quidem videant, occidente sole obscurius, deinde nocte nihil penitus cernant: quibusdam tamen contingere, ut noctu quidem melius videant, interdiu deterius: et si noctu luna appareat, nihil cernant. Idem ait Ægineta 3. Oribas. 8. *Synops.* 46. *et* 4. *de locis affect. c.* 18. *in fin.* Actuarius 4. *c.* 11. *et* 2. *c.* 7. eos vocat νυκτάλωπας ἐαρινοὺς, ubi interpres vertit, luscitiosos vernos. Marsellus *in lib. de re medica* ubi tractat de remediis oculorum. Isidorus vero 4. *cap.* 8. νυκταλωπίαν ait esse passionem, quæ per diem visum patentibus oculis, denegat, nocte reddit, et e contra.
(17) Sed meridiano forte.
(18) Nuscitionem, *Hal.* Eluscationem, *al.* luscitationem, *al.* Nuscitiosum Aëtius Philologus appellat eum, qui propter oculorum vitium parum videt: Aëtius Stilo, qui plus videt vesperi, quam meridie, nec cognoscit, nisi quod usque ad oculos admoverit. Nuscitiones cæcitudines nocturnæ Popilio Aurelio, *Festus.*
(19) Balbus qui literas vel syllabas exterit.
(20) Blæsus, qui literas vix pronunciat.
(21) Atypus, qui syllabam syllabæ propere jungere non potest. Balbus et Atypus, vitiosi magis, quam morbosi sunt, 4. Gell. 2. ubi Baptista Egnatius aphtiphum legit, id est, eum qui ulceribus in ore laborat. Sed Cotta, *triphus* legit; qui Græce *triphonius*, qualis est is, qui ob linguæ celeritatem ita confuse loquitur, ut uno tempore tres simul voces videatur emittere, sed hæc meræ nugæ. Sed nos aliquando de his omnibus plenius volente Deo, in Commentariis ad jus dicemus.
(22) *Vari* introrsus: *vatii* (qui et *valgi*) extrorsus intortos pedes habent. *Bud.* Varro *de re rustica*, et potius variis, quam vatiis.
(23) Eum, cui dens abest, Servius redhiberi posse respondit: Labeo in causa esse redhibendi negavit etc. 4. Gell. 2. Minimus defectus non vitiat: nec igitur impediet promovendum.
(24) Quid? cui unum est solidum ac continuum os loco dentis? Qualis fuit Prusiæ filius, et Pyrrhus rex Epirotarum, qui a Græcis μονόδους. Festus *in Monodos.* Plin. 7. *cap.* 16. ubi Prusiæ filii meminit, notatque M. Curium (qui ob id Dentatus) et Cn. Papyrium Carbonem præclaros viros cum dentibus natos esse: in fœminis eam rem inauspicati fuisse exempli. Valeria ita nata. v. eundem.
(25) Absurdum est autem, dicere homines non sanos nasci. 4. Gell. 2.

minentes habet. 3. *De scæva et manco.* 4. *De oris fœtore, de hircoso, de strabone.*

12. Ulpianus lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

Qui clavum (1) habet, morbosus est: sed et polyposus (2).

§. 1. Eum qui alterum oculum, aut alteram maxillam (3) majorem habet, si recte iis utatur, sanum videri, Pedius scribit: ait enim, inæqualitatem maxillarum, oculorum, brachiorum, si nihil ex ministerio præstando subtrahit, extra redhibitionem esse. Sed et latus vel crus brevius potest adferre impedimentum: ergo et hic erit redhibendus.

§. 2. Si quis natura gutturosus (4) sit, aut oculos eminentes (5) habeat, sanus videtur.

§. 3. Item sciendum est, scævam (6) non esse morbosum vel vitiosum, præterquam si imbecillitate dextræ validius sinistra utitur: Sed hunc non scævam, sed mancum esse.

§. 4. Is, cui (7) os oleat, an sanus sit, quæsitum est? Trebatius ait, non esse morbosum, os alicui olere (veluti hircosum (8), strabonem (9)), hoc enim ex illuvie oris accidere solere: Si tamen ex corporis vitio id accidit, veluti quod jecur, quod pulmo, aut aliud quid similiter dolet, morbosus est.

De claudo.

13. Gajus lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

Item clodus (10) morbosus est.

De ea, quæ mortuos parit. 1. *De prægnante.* 2. *De puerpera.* 3. *De sterili.* 4. *De eo, qui urinam facit.* 5. *De uva præcisa.* 6. *De digitis conjunctis.* 7. *De ea, quæ mulier fieri nequit.* 8. περὶ ἀντιάδων, id est, *de tonsillis.* 9. *De morbo nominatim excepto.* 10. *De morbo apparente.*

14. Ulpianus lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

Quæritur de ea muliere quæ semper mortuos (11) parit, an morbosa sit? Et ait Sabinus: si vulvæ vitio hoc (12) contingit, morbosam esse.

§. 1. Si mulier prægnans (13) venierit, inter omnes convenit, sanam (14) eam esse: maximum enim, ac præcipuum munus fœminarum est, accipere, ac tueri (15) conceptum.

§. 2. Puerperam (16) quoque sanam esse, si modo nihil extrinsecus accidit, quod corpus ejus in aliquam valetudinem immitteret.

§. 3. De sterili (17) Cælius distinguere Trebatium dicit, ut, si natura (18) sterilis sit, sana sit: si vitio corporis, contra.

§. 4. Item de eo, qui urinam (19) facit, quæritur? et Pedius ait, non ob eam rem sanum non esse, quod (20) in lecto, somno, vinoque pressus, aut etiam pigritia surgendi urinam faciat: Sin autem vitio vesicæ collectum humorem continere non potest, non quia urinam in lecto facit, sed quia vitiosam vesicam habet, redhiberi posse: et verius est.

§. 5. Quod Pedius idem ait, si uva (21) alicujus præcisa sit, tollere magis, quam præstare redhibitionem, quod morbus minuitur: Ego puto, si morbus desinit, non esse redhibitioni locum: sin autem vitium perseveret, redhibitionem locum habere.

§. 6. Si quis digitis (22) conjunctis nascatur, non videtur sanus esse: sed ita demum, si incommodatur ad usum manus.

(1) *Clavus*, est tuberculum in cute extans rotundum, callosum, clavi caput repræsentans, præduræ radici affixum, et in pedibus maxime nascitur, et in gradiendo dolorem inducit. v. Æginetam 30. *cap.* 80. *et lib.* 6. *cap.* 78. Aëtium 4. *Tetrab.* 20. *c.* 82. Plin. 1. *Epist.* 51. alio sensu clavi. *l.* 19. §. 5. *l.* 23. §. 1. *infr. de auro.*

(2) Πολύπους, est tumor præter naturam in naribus obortus. Ægineta 3. *cap.* 24. a marini polypi similitudine nominatur: nam et illius carni assimilis est. Ægineta 6. *cap.* 25. obstruit meatus, qui a colatu ἠθμοειδεῖς dicuntur. Actuarius 2. *cap.* 28.

(3) Maxillam altera majorem qui habet non est morbosus.

(4) vide *l.* 14. §. 8. *infr. eod.* Goth. vide ad hunc §. Cujac. *lib.* 11. *observ. cap.* 10. Forcat. *dialog.* 88. *num.* 5. S. L.

(5) Qui Græcis ἐξόφθαλμος, cui contrarius κοιλόφθαλμος.

(6) Scæva qui sinistra loco dextræ utitur: Hinc Scævola dicitur, Varro 6. *de lingua Latina*, Livius 2. *un gaucher.* Græci σκαιὰν sinistram appellant. *Festus.*

(7) *Putidus* dicitur Nonio, cui os fœtidum et grave, quod naribus probetur, *c.* 6. *n.* 68.

(8) Cui alæ male redolent.

(9) Hircosum, τραγῶντα. *Budæus.* Josephus Scaliger ad 6. Varron. *de lingua Latina*, legit raponem. Varro: cum hic rapo umbram quoque spei devorasset. Sed Cujac. 11. *observ.* 10. legit hircosum scabronem. Estque scabro, qui dentes, aut gingivas abluendi, et lavandi negligentia scabras, et spurcas habet. adde Festum *in Hirquitalli*, ubi scripsi, qui ore hircum olet. Martialis: hircoso premit osculo. Porro *Strabo* is dicitur, qui distortos oculos habet, sed de hoc alibi plenius.

(10) Claudus *Haloand.* quasi clausus pedibus; hinc *Claudiorum* familia, a quibus Tribus Claudia. Isidorus 17. *Originum* 5. ut *Codex* dictus quasi caudex: sic enim et veteres *Clodium* pro *Claudium* dicebant. Idem *l.* 12. *c.* 3. Antiqui soricem, sauricem dicebant, sicut Clodum, Claudum.

(11) *l.* 129. *infr. de verb. sign.*

(12) Ut sc. mortuos pariat, *ut hic.* idem dicendum, si ea de causa concipere fœtum non potest. 4. Gell. 2.

(13) Prægnans mulier sana est, *ut hic.* si modo nihil extrinsecus accidat. §. 2. *infr. eod.*

(14) §. 2. §. 4. *supr. si quis cautionibus.*

(15) *l.* 2. *C. de indicta viduitate.*

(16) Puerpera sana est, si modo nihil extrinsecus accidat, quod invaletudinem ei immittat. *Synops. eod. cap.* 9. de qua in *l.* 163. *in fin. infr. de verb. signific.*

(17) 4. Gell. 2.

(18) Sterilis natura, sana est: vitio corporis, non sana.

(19) Hi ἐνουρεῖν Græcis dicuntur, quibus luxatus cervicis vesicæ musculus hoc vitium parit. Parit autem frequentissime in pueris, Budæus ex Paulo Ægineta 3. *c.* 45. *in fin.*

(20) Urinam in lecto faciens ex somno, vel quod ex vino, vel quod pigre surgit sanus censetur: secus si vitio vesicæ id faciat.

(21) Quo modo fieri hoc potest, cum Ruffus Ephesius, 1. *de appell. partium cap.* 8. dicat σταφυλὴν, id est, uvam non partem, sed affectum, nominari oportere: Idemque 2. *c.* 4. ait supra epiglottidem superne columellam dependere, eamque vocari σταφυλὴν, minimamque utilitatem afferre scribit, cum ea rescissa nulla corporis actio vitietur: Certe Fuchsius (hic enim cogimur peritos in arte medicos consulere, quod fecisse veteres jurisconsultos constat) 3. *sect.* 1. *cap.* 16. ait, uvam vitium esse columellæ, quo ea luxata, extrema sui parte major est, et livida: superne vero tenuis: ut similitudinem fructus uvæ (unde nomen accepit) præ se ferat: *columella* autem (quæ κίων et γαργαρεών, id est, *gurgulio*, Gallis *la luette*) particula est carnosa, quæ in fine palati ad fauces suspensa apparet. et hoc de uvæ substantia. Vasseus *in suis tabulis* auctor est, nonnullos, quibus ea ad basim usque esset amputata, non modo deterius locutos, sed etiam frigidiorem sensisse inspirationem: plerosque etiam pulmone ac thorace refrigerato periisse. Igitur *uvam* hic pro columella accipi constat.

(22) Ut pauciores quam quinque habeat (de curatione digitorum cohærentium, vide Cels. 7. *cap.* 32.) qui plures, ἑξαδάκτυλος dicebatur, ut *Supr.* dixi.

§. 7. Mulierem ita artam (1), ut mulier (2) fieri non possit, sanam non videri constat.

§. 8. Si quis ἀντιάδας (3), id est, *tonsillas*, habeat, an redhiberi, quasi vitiosus, possit, quæritur? Et si ἀντιάδες, id est, *tonsillæ*, [hæ] sunt, quas existimo, id est, inveteratas (4): et qui jam discuti non possint, faucium tumores: qui ἀντιάδας, id est, *tonsillas* habet, vitiosus est.

§. 9. Si venditor nominatim exceperit, de aliquo morbo, et de cætero *sanum esse* dixerit, aut promiserit, standum est eo quod convenit: remittentibus (5) enim actiones suas non (6) est regressus dandus, nisi sciens venditor morbum, consulto reticuit: tunc enim dandam esse de dolo malo replicationem.

§. 10. Si nominatim *morbus* exceptus non sit, talis (7) tamen morbus sit, qui omnibus potuit apparere, ut puta cæcus (8) homo veniebat, aut qui cicatricem evidentem (9), et periculosam habeat vel in capite, vel in alia parte corporis, ejus nomine non teneri, Cæcilius ait: [perinde] ac si nominatim morbus exceptus fuisset: ad eos enim morbos vitiaque pertinere Edictum Ædilium probandum est, quæ quis ignoravit (10) vel ignorare potuit.

De ea, quæ bis in mense, et ea, quæ nunquam purgatur.

15. Paulus lib. 11. ad Sabinum.

QUæ bis (11) in mense purgatur, sana non est: item quæ non purgatur, nisi per ætatem accidit.

De sanato.

16. Pomponius lib. 23. ad Sabinum.

QUod ita sanatum (12) est, ut in pristinum statum restitueretur, perinde habendum est, quasi nunquam morbosum esset.

Quis sit fugitivus. 10. *De effectu fugæ.* 11. *Quis sit* fugitivus. 14. *Quis sit* erro. 15. *Quis sit* fugitivus. 17. Noxa solutus *quomodo accipitur.* 19. *De servo, qui manumitti non potest, vel sub pœna vinculorum distracto, vel a potestate damnato vel exportando.* 20. *De eo, quod venditor affirmavit.*

17. Ulpianus lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

QUis sit *fugitivus*, definit Ofilius: Fugitivus (13) est, qui extra (14) domini domum fugæ causa, quo se a domino celaret, mansit.

§. 1. Cælius autem fugitivum esse ait eum, qui ea mente (15) discedat, ne ad dominum redeat: tametsi, mutato consilio, ad eum revertatur: nemo enim tali peccato (inquit) pœnitentia (16) sua nocens esse desinit.

§. 2. Cassius quoque scribit, fugitivum esse, qui (17) certo proposito dominum relinquat.

§. 3. Item apud Vivianum relatum est, fugitivum fere ab affectu animi intelligendum esse, non utique a fuga (18): nam eum, qui hostem, aut latronem, incendium, ruinamve fugeret, quamvis fugisse verum est, non tamen fugitivum esse. † Item, ne eum quidem, qui a præceptore, cui in disciplinam traditus erat, aufugit, es-

(1) Quod vel nativitate, vel post accidit, variis modis: de quibus, ut et ejus vitii remediis, vide Aëtium 4. *Tetrab. cap.* 95. 96. Vitium huic contrarium in marito, cum ita natura imbecillis est, ut coire non possit, *l.* 10. *C. de repud.* ob eam causam mulier repudiari potest, quasi summe vitiosa et impar matrimonio, *l.* 60. §. 1. *infr. de donat. inter vir. et uxor.* vide Damhouderium *in Enchiridio Parium. in verbis maritus inutilis.* Goth. Adde Alexandr. Sperell. *decis.* 141. *num.* 37. *et seq.* Ans.

(2) Quid, si legas, *ut mater etc.* quid, si mulier causetur, et dicat, volo esse mater, et filios procreare. vide *can. requisisti.* 33. *quæst.* 1. Græci *dict. c.* 9. ita legunt, ἡ στειομένη γυνὴ, ὥστε τὰ γυναικῶν μὴ ὑπομένειν, οὐκ ἔστιν ὑγιής. Mulier tam arcta, ut muliebria perpeti nequeat, sana non est. Ita hic elegans fuerit πλοκὴ, cujus priore loco vox *mulier*, sexum ipsum, posteriore, *ut mulier fieri non possit*, eam, quæ cognosci non possit, demonstrat integram, et quæ signata Nonio dicitur. Tertull. *lib.* 2. *de velandis virginibus.* Dicam, licet nolim, difficile semel mulier fit, quæ timet fieri. Ita Cicero objurgatus quod senex virginem duxisset, Cras, inquit, mulier erit. Sic puella apud Theocritum, cum a Satyrisco mulier fieret, παρθένος ἔνθα βέβηκα, γυνὴ δ' εἰς οἶκον ἀφέρπω. Cui Satyriscus, ἀλλὰ γυνὴ μήτηρ τεκέων τροφὸς, οὐκέτι κώρα. Id est, *Huc virgo adveni, mulier ecce domum redibo. At mulier mater puerum altrix, desine virgo.* Interdum tamen *mulieris* appellatione virgo continetur. *l.* 13. *infr. de verb. signif.* Ut hic arta mulier, ita artatio syllabæ, Varro 4. *de lingua.* Hæc cum ita, vel anno 90. scripserim, et publice ediderim, miror scabiosum nescio quem, summa impudentia hominem ausum fuisse ann. 98. alicubi me notare, me hic πλοκὴν non vidisse. Illud perfidiosius in illo homine fuit, quod illo ipsomet tempore, quo me mendacissime notavit, litteras honoris, laudisque plenas ad me scripsit, quas si effrons negare voluerit, prodam publice, ut impudentia, malitia, et perfidia hominis insulsissimi omnibus innotescat.

(3) Faucium inflammationes cum tumore, *infr. eod.* glandularum, quæ in fine oris utrinque linguæ appositæ sunt, defluxu ex capite nati tumores.

(4) ὁ ἔχων χοιράδας παλαιὰς ἀνιάτους, id est, *habens strumas inveteratas, et quæ discuti non possunt. Synops. eod. cap.* 9.

(5) Renunciari beneficio *l.* 2. *C. de rescind. vend.* hinc colligitur, idque genus renunciationis firmum ratumque esse, quod renuncians similis sit scienti, nisi renunciatio simplicitate, aut facilitate interposita sit: de quo vide Socin. *reg.* 226. *et* 346.

(6) Remittens actiones, ad eas regressum non habet. *l.* 31. *Supr. de pactis. l.* 20. *in fin. l.* 21. *Supr. de minoribus. l.* 15. §. 5. *infr. ad l. Jul. de adulteriis. l.* 2. *Infr. ad SC. Turpill.* vid. *l.* 4. *C. de pactis.*

(7) *Morbi* nomine, qui omnibus apparere potuit, venditor non tenetur, velut si cæcus venditus sit, aut qui periculosam evidenti in loco cicatricem in capite, vel in alia parte corporis habebat. Nam edictum eos morbos, vitiaque complectitur, quæ quis ignoravit, vel ignorare potuit. *Synops. eod. cap.* 9. *in fin.*

(8) Adde *l.* 43. §. 1. *supr. de contrah. empt.*

(9) Evidentia vim exceptionis habet: idem facit, et operatur, quod exceptio. *Eclog. c.* 9.

(10) *l.* 1. §. 6. *Supr. eod.*

(11) Nota hic duo vitia ὑπερκάθαρσιν seu αἱμοῤῥαγίαν τῆς ὑστέρας, id est, *immodicam purgationem*: de qua vide Actuarium 1. *medicæ* 22. et ἐμμήνων ἀποχὴν, id est, *menstruorum retentionem.* Budæus. De utrisque vide Æginetam 3. *de re medica.* 61. 62. 63. et Oribas. 14. *Medicin. cap.* 55.

(12) *l.* 10. *in princ. supr. eod.* Restitutus sanitati, par ei, qui semper fuit sanus.

(13) Adde §. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. *infr. eod.*

(14) Nec enim sufficit jactasse, ac fugæ consilium iniisse: assumpto actu id delictum intelligi oportet: non secundum propositionem, sed cum aliquo facto, *l.* 224. *infr. de verb. sign.* non solum consilii, sed et facti, fugæ nomen est, *l.* 43. §. 1. *infr. eod.* ab effectu intelligitur, non a fuga. §. 3. *infr. eod.*

(15) Mens fugientis fugitivum discernit.

(16) *l.* 65. *in fin. infr. de furtis.* Sera pœnitentia hic non prodest, ut nec in furto, rapina, apostasia, *Accurs.* hinc colligit Bartolus, usurarium adhuc censeri qui desit fœnerari. v. *l.* 65. *infr de furtis. l.* 19. *infr. ad leg. Corn. de falsis.* Tractatum Guidonis Papæ, *de pœnitentia juris.* Goth. vide Tiraquell. *de pœn. temperand. caus.* 60. *et* 30. *n.* 10. *et cap.* 1. *in fin. extr. de summa trinitate.* Ans.

(17) Certum propositum προαίρεσις.

(18) *Fugæ* vocabulum hic videtur sumi pro justa causa et affectu fugiendi.

se fugitivum: si forte ideo fugit, quia immoderate (1) eo utebatur. Idemque probat et si ab eo fugerit, cui erat commodatus, si propter eandem causam fugerit. Idem probat Vivianus, et si sævius cum eo agebat: Hæc ita, si eos fugisset, et ad dominum venisset: Cæterum si ad dominum non venisset, sine ulla dubitatione fugitivum videri ait.

§. 4. Item ait interrogatus Proculus de eo, qui domi latuisset, in hoc scilicet, ut fugæ nactus occasionem se subtraheret: ait, tametsi fugere non (2) posset videri qui domi mansisset, tamen eum fugitivum fuisse: sin autem in hoc tantum latuisset, quoad iracundia domini effervesceret (3), fugitivum non esse, sicuti ne eum quidem, qui cum dominum animadverteret verberibus se adficere velle, præripuisset (4) se ad amicum, quem ad precandum (5) perduceret. Ne eum quidem fugitivum esse, qui in hoc progressus est, ut se præcipitaret. Cæterum etiam eum quis fugitivum diceret, qui domi in altum locum ad præcipitandum se ascendisset, magisque hunc mortem sibi consciscere voluisse: illud enim, quod plerunque ab imprudentibus (inquit) dici solet, eum esse fugitivum, qui nocte aliqua sine voluntate domini emansisset (6), non esse verum (7), sed ab affectu animi cujusque æstimandum.

§. 5. Idem Vivianus ait, si a magistro puer recessit, et rursus ad matrem pervenit, cum quæreretur, num fugitivus esset, si celandi causa [quo], ne ad dominum reverteretur, fugisset, fugitivum esse: sin vero, ut per matrem faciliorem deprecationem haberet delicti alicujus, non esse fugitivum.

§. 6. Cælius quoque scribit, si servum emeris, qui se in Tiberim dejecit, si, moriendi duntaxat consilio suscepto, a domino discessisset, non esse fugitivum: sed si fugæ prius consilium habuit, deinde mutata voluntate, in Tiberim se dejecit, manere fugitivum. Eadem probat et de eo qui de ponte se præcipitavit. Hæc omnia vera sunt, quæ Cælius scribit.

§. 7. Idem ait, si servus tuus fugiens, vicarium suum secum abduxit, si vicarius invitus, aut imprudens secutus est, neque occasionem ad te redeundi nactus prætermisit: non videri fugitivum fuisse. Sed si aut olim, cum fugeret, intellexit (8) quid ageretur, aut postea cognovit quid acti esset, et redire ad te cum posset (9), noluit (10): contra esse. † Idem putat dicendum de eo, quem plagiarius abduxit.

§. 8. Idem Cælius ait: si servus, cum in fundo esset, exisset de villa ea mente, ut profugeret; et quis eum, prius quam ex fundo tuo exisset, comprehendisset: fugitivum videri: animum (11) enim fugitivum facere.

§. 9. Idem ait: nec eum, qui ad fugam gradum unum, alterumve promovit, vel etiam currere cœpit, si dominum sequentem non potest evadere, non esse fugitivum.

§. 10. Idem recte ait, libertatis (12) cujusdam speciem esse, fugisse: hoc est, potestate dominica in præsenti liberatum esse.

§. 11. Pignori datus servus debitorem quidem dominum (13) habet, sed si, posteaquam jus suum exercuit creditor, ei se subtraxit, potest fugitivus videri.

§. 12. Apud Labeonem et Cælium quæritur, si quis in (14) asylum (15) confugerit, aut eo se conferat, quo solent venire, qui se (16) venales postulant, an fugitivus sit? Ego puto, non esse eum fugitivum, qui id facit, quod publice (17) facere licere arbitratur. Ne eum quidem, qui ad statuam (18) Cæsaris confugit, fugitivum arbitror: non enim fugiendi animo hoc facit. † Idem puto et in eum, qui in asylum, vel quod aliud confugit: quia non fugiendi animo hoc [facit]: si tamen ante fugit, et postea se contulit, non ideo magis fugitivus esse desinit.

§. 13. Item Cælius scribit, placere, [eum] quoque fugitivum esse, qui eo se conferat, unde eum dominus recuperare (19) non possit: multoque magis illum fugitivum esse, qui eo se conferat, unde abduci (20) non possit.

§. 14. *Erronem* (21) [ita] definit Labeo, pusillum fugi-

(1) *l.* 43. §. 1. *infr. eod.* adde *l.* 6. *supr. ad l. Aquil.*

(2) His verbis restringendum est initium hujus legis.

(3) *Defervesceret.* nam effervescere homo dicitur, cum ira excandescit. *Budæus.* adde *l.* 43. §. 1. *infr. eod.*

(4) Proripuisset se. *Bud.*

(5) Perfugia duo servi habuere, aram et deprecatorem, *ut hic. et l.* 43. §. 1. *infr. eod.* Terentius *Phormione*: Nunc ad deprecatorem abeam, qui mihi sic oret. Item, Nec hic tibi aliquam aram aut deprecatorem paraveris.

(6) Extra domum scil. Hinc enim ratio dubitandi sumitur. *in princ. supr. eod.*

(7) Non est verum. *Hal.*

(8) vid. *l.* 4. *infr. quæ in fraudem creditor.*

(9) Qui non facit, quod facere potest, is videtur facere nolle. adde *l.* 19. *in fin. infr. de ritu.*

(10) *Nolle* dicimur, cujus contrarium possumus.

(11) Animus fugitivum facit.

(12) Libertatis species est, fugisse.

(13) *l.* 9. *C. de pignorat.*

(14) Vel in ædem sacram. §. *ult. Inst. de his, qui sunt sui.* ad altaria, *l.* 3. *l.* 6. *C. de his, qui ad Eccles.* Goth. v. Revard. *conject. l.* 2. *c.* 8.

(15) Servius *in* 2. *Æneid.* ait, dici asylum, quasi ἄσυλον. σύρειν enim est trahere: ἄσυρον, locus, unde jus abstrahendi confugam non est, v. eundem in 8. *Æneid.* sed potius a συλάω, quod est eripo, derivatur.

(16) *Catastam* intelligit, locum illum certum Romæ, in quo solebant venire, qui venales producebantur: cujus loci comminit Cyprianus *epist.* 33. Tibullus 2. *Elegiar.* 6. *Quem sæpe coëgit Barbara gypsatos ferre catasta pedes.* Quo ex loco quoque notandum est, venalium trans mare advectorum pedes *creta* notatos fuisse: quod et confirmat Ovidius. 1. *Amorum* 8. *Nec tu, si quis erit capitis mercede redemptus, Despice Gypsati nomen inane pedis.* et Juvenalis *Satyr.* 1. *Nuper in hanc urbem pedibus qui venerat albis.* Plinius 35. c. 17. *et* 18. Est et hoc notandum, Captivos, qui lege vendebantur, *sub corona*, et coronatos venisse, 7. Gell. 4. Varro 2. *de re rust.* 10. Cæsar 3. *de bello Gall.* quemadmodum et servi, quorum nomine venditor nihil præstaret, pileati veniebant, ut ex Cælio Sabino notat Gell. *d. loco.* Quin et plerunque nudabantur servi, ut eo melius vitia corporis emptor cognosceret, Senec. 11. *epist.* 81. Claudian. 1. *ad Eutropium.* Lucianus *in Eunucho.* Sueton. *Caligul.* 36. Quin et *cum titulo* vendebantur, ex quo cognoscebatur quid morbi vitiive in eis esset. 4. Gell. 2. Seneca 6. *epist.* 47. Apollonius 3. *apud Philostrat.*

(17) Non peccat, qui id facit, quod publice facere licet. v. *l.* 3. *supr. ad SC. Maced.* v. *hic.* Bald.

(18) Ad statuas Cæsarum, *ut hic.* ad statuam, *l.* 3. *infr. de extraord. crim.* ad Imperatoris simulachra, *l. un. C. de his, qui ad statuas confug.* ad imaginem Imperatoris, *l.* 38. *Infr. de injuriis.* imaginem Cæsaris (quam interdum præferri a confugis moris erat) *l.* 28. §. 7. *infr. de pœnis.*

(19) Id est, cum nulla publica cautio tibi prosit: est enim *recuperatio*, ut ait Gallus Ælius apud Festum, cum inter populos et reges, nationesque, et civitates peregrinas lex convenit, ut res privatæ reddantur.

(20) Si nolit: abducimur enim et per vim, *l.* 15. §. 17. 18 19. *infr. de injuriis.* nolentes et inviti, et gremiis abducere pactas. Virg. *apud Donatum.* ut sit sensus, Si fugitivus est, quem non possis ab extraneo loco abducere: quod jus abducendi, tuæ civitati (puta quia nunquam id cum vicinis civitatibus pacta est) non competit: multo magis fugitivus erit, si posquam jus illud abducendi tuæ civitati competierit, non possis ex eo (in quem fugit) loco tuum servum abducere. Priore casu tibi fugitivus est: altero, et tibi, et tuæ civitati, quæ jus abducendi, et recuperandi habet.

(21) *Erro*, pusillus fugitivus: *Fugitivus*, magnus erro. Proprie vero erro est, qui sine causa frequenter vagatur, et temporibus in res inutiles consumptis, serius domum redit. *Synops. eod. cap.* 10. 6. Harmenop. *tit. de verb. sign.* §. 16. *l.* 225. *infr. de verb. sign.* adde *l.* 14. *C. de act. empt.*

tivum esse: et ex diverso. *fugitivum*, magnum erronem esse: sed proprie *erronem* sic definimus, qui non quidem fugit, sed frequenter sine causa vagatur, et temporibus (1) in res nugatorias consumptis, serius domum redit.

§. 15. Apud Cælium scriptum est, Liberti apud patronum habitantis sic, ut sub una clave (2) tota ejus habitatio esset, servus ea mente, ne rediret ad eum, extra (3) habitationem [liberti] fuit; sed intra ædes patroni [et] tota nocte oblituit (4), videri esse fugitivum Cælius ait: Plane si talem custodiam ea habitatio non habuit, et in ea cella (5) libertus habitavit, cui commune (6) et promiscuum plurium cellarum iter est, contra placere debere, Cælius ait, et Labeo probat.

§. 16. Idem Cælius ait, servum in provinciam missum a domino, cum eum mortuum esse, et testamento se liberum relictum audisset (7), et in eodem officio permansisset, tantumque pro libero se gerere cœpisset: hunc non esse fugitivum: nec enim mentiendo se liberum (inquit) fugitivus esse cœpit: quia sine fugæ consilio id fecit.

§. 17. Quod aiunt Ædiles (8), *Noxa solutus non sit*, sic intelligendum est, ut non hoc debeat pronunciari, *nullum eum noxam commisisse*: sed illud, *noxa solutum esse*: hoc est, noxali judicio subjectum non esse: ergo, si noxam commisit, nec permanet, noxa solutus videtur.

§. 18. *Noxas* (9) accipere debemus privatas, hoc est, eas, quæcunque committuntur ex delictis, non (10) publicis criminibus: ex (11) quibus agitur judiciis noxalibus: denique specialiter cavetur infra de capitalibus fraudibus: ex privatis autem noxis oritur damnum pecuniarium, si quis forte noxæ dedere noluerit: sed litis æstimationem (12) sufferre.

§. 19. Si quis talis sit servus, qui omnino manumitti non possit ex constitutionibus (13), vel si sub pœna (14) vinculorum distractus sit a domino, vel ab aliqua potestate damnatus, vel exportandus: æquissimum erit etiam hoc prædici.

§. 20. Si quis adfirmaverit, aliquid adesse servo, nec adsit; [vel abesse et adsit]: utputa si dixerit, *furem non esse*, et fur sit; si dixerit, *artificem esse*, et non sit: hi enim, quia quod adseveraverunt non præstant, adversus (15) dictum promissumve facere videntur.

18. GAJUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

SI quid venditor de mancipio affirmaverit (16), idque non ita esse emptor queratur: aut redhibitorio, aut æstimatorio, id est, quanto (17) minoris, judicio agere potest: verbi gratia, *si constantem*, aut *laboriosum*, aut *curracem* (18), *vigilacem* (19) esse, aut *ex frugalitate* (20) *sua peculium adquirentem* affirmaverit: et is ex diverso levis, protervus, desidiosus (21), somniculosus, piger, tardus, comesor (22) inveniatur: Hæc omnia videntur eo pertinere, ne id, quod adfirmaverit venditor, amare ab eo exigatur, sed cum (23) quodam temperamento: ut si forte *constantem esse*, affirmaverit, non exacta gravitas et constantia, quasi a Philosopho (24) desideretur; et *si laboriosum* et *vigilacem* (25) affirmaverit esse, non continuus labor per dies noctesque ab eo exigatur: sed hæc omnia ex bono et æquo modice (26) desiderentur.

† Idem et in cæteris, quæ venditor affirmaverit, intelligimus.

§. 1. Venditor, qui *optimum cocum esse* dixerit, optimum (27) in eo artificio (28) præstare debet: qui vero simpliciter *cocum* (29) *esse* dixerit, satisfacere videtur, etiam si mediocrem (30) cocum præstet. Idem et in cæteris (31) generibus artificiorum.

§. 2. Æque, si quis simpliciter dixerit *peculiatum esse* servum, sufficit, si is vel minimum (32) habeat peculium.

(1) *Eclega cap.* 12.

(2) *Habitatio una* dicitur, si est una clausula, quæ ultima claudat omnes domos et familiares. *Bart.* Clave sub eadem qui habitant, sub eadem familia esse intelliguntur. *Bald.*

(3) *In princ. supr. eod.*

(4) Habitationem fugit, et intra ædes patroni tota nocte delituit. *Haloand.* oblatuit. *al.*

(5) Dixi ad Festum.

(6) Vide quæ notavi de *exhedra*, et *mediana* ad *l.* 5. §. 2. *supr. de his, qui effuder.*

(7) Falso scil. *Accurs.*

(8) *l.* 1. §. 1. *supr. eod.*

(9) *l.* 174. *infr. de verb. sign.* Noxaliter, et publicis judiciis agi non potest. vide Bald. *hic.*

(10) *Delicti* et *criminis* differentia. adde *l.* 131. *in fin. infr. de verb. signif.*

(11) *l.* 11. *in fin. infr. de evictionib. l.* 200. *infr. de verb. sign.*

(12) *l.* 2. *C. de noxalib.*

(13) v. *l.* 48. §. 2. *infr. de hered. inst.*

(14) Facit *l.* 10. *C. de pœnis.* Vinculorum pœnam et jus meri imperii non esse, hinc colligunt nonnulli, cum privatis competat. vide tamen *Bald.*

(15) *l.* 1. §. 1. *supr. eod.*

(16) *l.* 15. *supr. de hered. vel action. vendit.*

(17) *l.* 25. §. 1. *infr. de except. rei judicatæ.*

(18) *Currax*, τροχαλὸς. *Synops. cap.* 13. ut hinc constet ante perperam lectum, *curacem.* Ruffin. 8. *antiq.* 8. Nutriebantur autem equi ut essent pulchri pariter, et curraces. sic Æschylus Jovis nuncium laudans, τρόχιν appellat.

(19) Propert. 4. *Elegia.* 7. *Jamne tibi exciderunt vigilacis furta Suburræ. Vigilax* autem Græcis ἀγουπνος.

(20) Hic πορισικὸς Græcis. Est vero *peculii* definitio quod quis suum defraudans genium comparsit miser, Terentius, *Andria.*

(21) Caudex, stipes, asinus, plumbeus, Terent. *Heautont. act.* 1. *sc.* 1.

(22) Commessor. *Hal.* comessator. Bud. et Cotta. Martialis: *Qui nec leno potes, nec commessator haberi:* Idem quod gulosus. *l.* 4. §. 2. *supr. eod.*

(23) Id est, non valde, *l.* 4. §. 3. *supr. eod.* non perfecte. ad aliquem modum. *l.* 19. §. 4. *infr. eod. l.* 10. *in fin. infr. de bon. poss.*

(24) Aut Jurisconsulto. *d. l.* 10.

(25) *Vigilax* hic, ut et supra *currax*, ea forma dicuntur, ut apud Catonem vendax et emax. Cato *c.* 2. *de re rustica.* Patremfamilias vendacem esse oportet non emacem. Sic apud Ovidium 4. *de Tristibus.* Vivax, *Et modo carpebant vivax de cespite gramen* Apulejus 9. *de Asino.* Sulphur vivax metallum. Sic apud Virgilium, sternax equus: sic furax apud Ciceronem 3. *offic.* In mancipio vendendo dicendane vitia? non ea, quæ nisi dixeris, redhibeatur mancipium jure civili, sed hæc, mendacem esse, aleatorem, furacem, ebriosum.

(26) Hæ voces diligenter notandæ, *modice*, *non amare*, *cum quodam temperamento*, *non exacte*, *ex bono et æquo*, *non quasi a philosopho.* adde *l.* 33. *infr. de usuris.*

(27) De cocis loquens Livius, 9. *bell. Maced.* quod ministerium, inquit, fuerat, ars haberi cœpit. De cocis 9. Plin. 17. Triumphorum pretiis æstimantur, nullusque pluris æstimatur, quam qui peritissime censum domini mergit. Seneca, 1. *de benefic.* 10. Fœdissimum patrimoniorum exitium culina. Idem 14. *epist.* 91. Tam supervacuus est cocus, quam miles. vide Plinium *illo loco.* Porro cocorum nomina ea fuerunt veteribus, Antrax, Congrio, Macherio, Jul. Scal. 1. *poet.*

(28) Artificum appellatione cocum contineri hinc colligunt: et proinde indicto artificibus vectigali, cocos contineri. vid. Cremens. *sing.* 98.

(29) Id est, cujus bonitas principalem gradum bonitatis habet. *l.* 75. §. 2. *infr. de verb. oblig.*

(30) Mediocrem rem præstando debitor liberatur.

(31) *l.* 19. §. 4. *infr. eod.*

(32) Minimum enim in summis sequimur. *l.* 83. §. 3. *infr. de verb. oblig.*

2. *Quid intersit inter* dictum et promissum. 3. *De eo, quod venditor dixit, aut promisit.* 5. *De emptore, permutatore et successoribus.* 6. *De tempore actionis redhibitoriæ et æstimatoriæ.*

19. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

SCiendum tamen est, quædam etsi dixerit, præstare eum non debere: scilicet ea, quæ ad nudam laudem (1) servi pertinent: veluti si dixerit, *frugi* (2), *probum*, *dicto audientem*: Ut enim Pedius scribit, multum interest, commendandi servi causa quid dixerit, an vero præstaturum se promiserit quod dixit.

§. 1. Plane, si dixerit, *aleatorem non esse* (3), *furem non esse*, *ad* (4) *statuam nunquam confugisse*, oportet eum præstare.

§. 2. *Dictum* a (5) *promisso* sic discernitur: *Dictum* accipimus, quod verbo tenus pronunciatum est, nudoque sermone finitur: *Promissum* autem potest referri et ad nudam promissionem, sive pollicitationem, vel ad sponsum (6): Secundum quod incipiet is, qui de hujusmodi causa stipulanti spopondit, et ex stipulatu posse conveniri et redhibitoriis actionibus: Non novum: nam et qui ex empto potest conveniri, idem (7) etiam redhibitoriis actionibus conveniri potest.

§. 3. Ea autem sola dicta sive promissa admittenda sunt, quæcunque sic dicuntur, ut præstentur, non (8) ut jactentur.

§. 4. Illud sciendum est: Si quis *artificem* (9) promiserit vel dixerit, non utique perfectum eum præstare debet: sed ad (10) aliquem modum peritum, ut neque consummatæ scientiæ accipias, neque rursum indoctum [esse] in artificium (11): sufficiet igitur, talem esse quales vulgo (12) artifices dicuntur.

§. 5. Deinde aiunt Ædiles (13), *Emptori, omnibusque ad* (14) *quos ea res pertinet judicium dabimus*: Pollicentur emptori actionem, et successoribus ejus qui in universum jus succedunt (15). *Emptorem* accipere debemus eum, qui pretio emit: sed si quis permutaverit (16), dicendum est, utrumque (17) emptoris et venditoris loco haberi, et utrumque posse ex hoc Edicto experiri.

§. 6. Tempus autem redhibitionis sex (18) menses utiles habet: Si autem mancipium non redhibeatur, sed quanto minoris agitur, annus (19) utilis est: Sed tempus redhibitionis ex die venditionis currit: aut, si dictum promissumve quid est, ex eo, ex quo dictum promissumve quid est.

De dicto præcedente et stipulatione sequente venditionem.

20. GAJUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

SI vero ante venditionis tempus dictum intercesserit, deinde (20) post aliquot dies interposita fuerit stipulatio, Cælius Sabinus scribit, ex priore causa, quæ statim (inquit) ut veniit id mancipium, eo nomine posse agere cœpit.

Redhibitionis *definitio et Etymologia.* 1. *De cautionibus in redhibitione præstandis.*

21. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

R*Edhibere* (21) est, facere ut rursus habeat venditor quod habuerit: et, quia reddendo id fiebat, idcirco redhibitio est appellata, quasi redditio.

§. 1. Cum redditur ab emptore mancipium venditori (22), *de dolo malo* promitti oportere ei, Pomponius ait: et ideo cautiones necessarias esse, ne forte aut pignori (23) datus sit servus ab emptore, aut jussu ejus furtum sive damnum cui datum sit.

§. 2. Idem Pomponius ait, interdum etiam dupliciter (24) cautiones interponi debere: alias in præteritum, alias in futurum: utputa si ejus servi nomine qui redhibetur, emptor, procuratorve ejus judicium accepit; vel quod cum eo ageretur, vel quod ipse ejus nomine ageret. Cavendum autem esse ait, si quid sine dolo malo emptor condemnatus [fuerit, aut] dederit, his rebus recte præstari (25): vel si quid ex eo quod egerit, ad eum pervenerit, dolove malo vel culpa ejus factum sit, quo minus perveniret, iisdem diebus (26) reddi.

§. 3. Idem ait, futuri temporis nomine cautionem ei qui sciens vendidit, fieri solere, *si in fuga est homo sine culpa emptoris*, et nihilominus condemnatur venditor (27): tum (28) enim cavere (29) oportere, *ut emptor hominem persequatur, et in sua potestate redactum venditori reddat*:

(1) Cum quadam jactatione, §. 3. *infr. eod.* commendatione. *l.* 37. *supr. de dolo.* *l.* 43. *supr. de contrah. empt.*

(2) Plin. 1. *epist.* 20. Credo decentes esse servos, qui sunt empti mihi ex consilio tuo: Superest, ut frugi sint, quod de venalibus melius auribus quam oculis judicatur. Apul. 4. et 8. *Metam.* Asinum, bovem frugi dixit.

(3) *l.* 31. §. 1. *infr. eod.*

(4) Ad statuam confugisse in servis nota improbitatis erat: ut non confugisse, probitatis. adde *l.* 17. §. 12. *supr. eod.*

(5) Aliud est *promittere*, aliud *dicere*: multa dicuntur sine promissione: Promittimus pollicitando, vel altero nondum consensum præstante vel stipulante: dicimus verbis: Promittimus nuda etiam promissione, hoc est, etiam nudo consensu sine verbis. An potius dicta intelligimus, quæ stipulanti promittimus: Promissa quæ etiam non stipulanti? qualia sunt ea, quæ non stipulanti promittimus, quæ pollicemur, quæ spondemus?

(6) Ad sponsionem. *Hal.*

(7) Argumentum ab actionibus civilibus ad prætorias duci observa.

(8) Aliud promissio, aliud jactatio. v. *supr. eod. in pr.* adde *l. ult. infr. de testamentis.*

(9) *l.* 18. *in fin. supr. eod.*

(10) v. *l.* 18. *supr. eod.* Artifex non dicitur, nisi qui peritiam artis habet.

(11) *Al.* in artificio.

(12) *Vulgi sententiam* in contractibus sequimur, ut quales vulgo intelliguntur, tales præstentur artifices, quod in rerum pretiis observatur. *l.* 63. *infr. ad leg. Falcid.* Vulgi ad opinionem recurrendum.

(13) *l.* 1. §. 1. *supr. eod.*

(14) Pertinere dicuntur res defuncti, etiam ad successores ejus.

(15) Id est, heredibus, *l.* 48. §. 5. *infr. eod.* sic enim definitur heres, et hereditas. v. *l.* 24. *infr. de verb. sign.*

(16) *Emit* qui pretio comparat: emit et vendit, qui permutat. Emptionis enim vocabulo omnis alienatio intelligitur: at non pretii nomine. vide *l.* 19. *supr. de act. empt.* v. *l.* 1. *supr. de rer. permut.* *l.* 29. §. 1. *infr. de statulib.*

(17) In permutatione uterque emptoris et venditoris loco est. *l.* 1. *Supr. de rer. permut.*

(18) v. *l.* 55. *infr. eod.*

(19) *l.* 38. *infr. eod.* *l.* 2. *in fin. C. eod.* Cur minus durat redhibitoria, quam quanti minoris? illa datur ad rescindendum, hæc ad recipiendum. adde *l.* 35. *vers. sed cum. infr. de oblig.*

(20) Præfationibus stipulationum quæ continentur, plerunque eadem in stipulationibus et contractibus repetita intelliguntur, et ad tempus contractus referuntur, *l.* 134. §. 1. *infr. de verb. obligat.*

(21) Tunc enim omnia retro aguntur. *l.* 9. *supr. de alien. judicii* *l.* 10. *in fin. supr. quib. mod. pign.*

(22) Vel a creditore debitori pignus. v. *l.* 15. *supr. de pignorat.*

(23) Pignori dari potest fugitivus, *ut hic.*

(24) Adde *l.* 30. *infr. eod.*

(25) v. *l.* 71. *infr. de verb. sign.*

(26) Iisdem de rebus. *Hal.* id reddi, v. *l.* 30. *infr. eod.* Cujac. 17. *observ.* 21. qui Triboniani error natus est ex singularibus litteris.

(27) Ad pretium reddendum. *Accurs.*

(28) Fugitivum qui sciens vendit, restituere pretium tenetur, etiamsi ei servus non restituatur; sed nuda cautio de eo reddendo præstatur, si captus fuerit: si ignorans, non aliter reddit pretium, quam recepto servo. *l. ultim. C. eod.*

(29) Tum enim cavere oportet. *Hal.*

22. Gaius lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

ET neque per se, neque per heredem suum futurum, quoniam eum hominem venditor habeat.

De servo deteriorato ab emptore. 1. De accessionibus. 2. De capitali fraude. 3. De servo qui mortis sibi consciscendae causa quid fecit. 4. Si servus vel filiusfamilias vendiderit. 5. De heredibus. 6. Si bona fide possessus, vendiderit. 7. De effectu redhibitionis. 8. Si servus venditus furtum fecerit. 9. De eo, quod ob servum pervenit ad emptorem, vel culpa ejus non pervenit.

23. Ulpianus lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

CUm autem redhibitio fit, si deterius mancipium sive animo sive corpore ab emptore factum est, præstabit emptor venditori: utputa si stupratum (1) sit, aut opera emptoris fugitivum esse cœperit; et ideo, inquit Pomponius, ut ex quacumque causa deterius factum sit, id arbitrio Judicis æstimetur et venditori præstetur: Quod si sine judice homo redhibitus sit, reliqua autem, quæ diximus, nolit emptor reddere, sufficiat venditori ex vendito actio.

§. 1. Jubeant Ædiles *restitui et quod venditioni accessit, et si quas accessiones* (2) *ipse præstiterit*: ut uterque resoluta emptione, nihil amplius consequatur, quam [non] haberet, si (3) venditio facta non esset.

§. 2. Excipitur etiam ille, qui capitalem (4) fraudem admisit. ✝ *Capitalem fraudem admittere* est, tale aliquid delinquere, propter quod capite (5) puniendus sit: *Veteres* (6) enim *fraudem* pro pœna ponere solebant. Capitalem fraudem admisisse accipiemus (7), dolo malo (8), et per nequitiam: Cæterum si quis errore, si quis (9) casu fecerit, cessabit Edictum: Unde Pomponius ait, neque impuberem (10), neque furiosum (11) capitalem fraudem videri admisisse.

§. 3. Excipitur et ille, qui mortis (12) consciscendæ causa quid fecerit. Malus servus creditus est, qui aliquid facit, quo magis se rebus humanis extrahat: utputa laqueum torsit (13), sive medicamentum pro veneno bibit, præcipitemve se ex alto miserit, aliudve quid fecerit, quo facto speravit mortem perventuram: tanquam nonnihil in alium ausurus, qui (14) hoc adversus se ausus est.

§. 4. Si servus sit, qui vendidit (15), vel filiusfamilias, in dominum, vel patrem de peculio Ædilitia actio competit: quamvis enim pœnales (16) videantur actiones, tamen (17) quoniam ex contractu veniunt, dicendum est, etiam in eos, qui in aliena potestate sunt, competere: proinde et si filiafamilias vel ancilla distraxit, æque dicendum est actiones Ædilitias locum habere.

§. 5. Hæ actiones, quæ ex hoc Edicto oriuntur, etiam adversus (18) heredes omnes competunt.

§. 6. Etsi bona (19) fide nobis serviant liberi forte homines vel servi alieni, qui vendiderunt, potest dici, etiam hos hoc Edicto contineri.

§. 7. Julianus ait, judicium redhibitoriæ actionis utrumque (20), id est, venditorem et emptorem, quodammodo (21) in integrum restituere debere.

§. 8. Quare sive emptori servus furtum fecerit, sive alii cuilibet, et quod furtum emptor aliquid præstiterit, non (22) aliter hominem venditori restituere jubetur, quam (23) si indemnem eum præstiterit. ✝ Quid enim, inquit Julianus, si noluerit venditor hominem recipere? non esse cogendum aut quicquam præstare: nec amplius (24), quam pretio condemnabitur: et hoc detrimentum sine culpa emptoris passurum, qui, cum posset hominem noxæ dedere, noluerit litis æstimationem sufferre: Et videtur mihi Juliani sententia humanior esse.

§. 9. Cum redhibetur mancipium, si quid ad (25) emptorem pervenit, vel culpa ejus non pervenit, restitui oportet: non solum si ipse fructus percepit, mercedesve a servo vel conductore servi accepit, sed etiam si a venditore fuerit idcirco consecutus, quod tardius ei hominem restituit: sed et si a quovis alio possessore fructus (26) accepit emptor, restituere eos debebit.

✝ Sed et si quid fructuum nomine consecutus est, id præstet. Item si legatum, vel hereditas servo obvenerit. Neque refert, potuerit hæc consequi venditor, an non potuerit, si servum non vendidisset. Ponamus enim, talem esse, qui capere aliquid ex testamento non poterat: nihil hæc res nocebit. ✝ Pedius quidem etiam illud non putat esse spectandum, cujus (27) contemplatione (28) testator servum heredem scripserit vel ei legaverit: quia, etsi venditio remansisset (29), nihil hæc res emptori profuerat: et per contrarium (inquit) si contemplatione venditoris insti-

(1) Deterior ancilla, quæ stuprata est, vel quæ fugitiva esse cœpit, redditur.

(2) *l.* 1. §. 1. *supr. eod. l.* 61. §. 2. *infr. de furtis.* possessionem. *l.* 22. causam usucapionis et fructus. *l.* 35. *l.* 75. *infr. de verb. signif.* non tantum corpus, sed omnem rei conditionem et causam. *l. ult.* §. *ult. infr. de verb. signif.*

(3) *l.* 75. *infr. de verb. sign.*

(4) Cyprianus 2. *ad Donatum.* Hic testamentum subjicit, ille falsum capitali fraude conscribit.

(5) *Capitalis fraus* in servo est, quæ capite punitur, *ut hic. l.* 12. *in fin. infr. de accusationib. Capitalis pœnæ* verbo, etiam decapitatio intelligitur. *Bald.*

(6) Alias *Fraus* aliud est, et aliud pœna. *l.* 131. *infr. de verb. sign.*

(7) Capitalis pœna dolum exigit: ideoque impuberi imponi non potest, nisi sit doli capax.

(8) Nam in maleficiis spectatur voluntas, non exitus. v. *l.* 14. *infr. ad l. Corn. de sicariis.*

(9) Error et casus excusat a pœna capitali, *ut hic.* v. *l.* 31. *l.* 52. §. 2. *supr. ad l. Aquil.*

(10) Doli incapacem. nam aliud est in capaci. vide *l.* 7. *C. de pœnis. l. si arrogati.* 14. *infr. de tutel. l. excipiuntur.* 14. *infr. ad SC. Silanianum.*

(11) Vide *l.* 13. *l.* 14. *supr. de Off. Præsidis.*

(12) *l.* 1. §. 1. *in fin. supr. eod.* adde *l.* 9 §. 7. *supr. de peculio.*

(13) Ut se suspenderet.

(14) Qui sibi non pepercit, multo minus alii parcet, *l. ult.* §. 6. *in fin. infr. de bon. eor.* Qui in se malum admisit, omne, et in omnes admittet multo magis.

(15) *l.* 57. §. 1. *infr. eod.*

(16) Ædilitiæ actiones quasi pœnales. Cur? ædilitium edictum datum est actione ex empto. dixi *l.* 1. *supr. eod.*

(17) Pœnales actiones ex contractibus filiorum et servorum descendentes dantur in parentes, et dominos.

(18) *l.* 48. §. 5. *infr. eod.*

(19) Adde *l.* 1. *in fin. l.* 2. *supr. de peculio.*

(20) Ut ita omnia in integrum restituantur. v. *l.* 60. *infr. eod.*

(21) *Quodammodo*, diminutionis nota.

(22) Ordo servatur in redhibendo. *l.* 25. *in fin. infr. eod.*

(23) *l.* 29. *in fin. infr. eod. l.* 70. §. 2. *infr. de leg.* 1. *l.* 36. *in fin. infr. ad SC. Trebell.*

(24) *l.* 24. *infr. eod.*

(25) *l.* 58. §. 1. *infr. eod.*

(26) Adde §. 1. *supr. eod.* adde *l.* 28. *supr. de hered. petit.*

(27) *l.* 13. §. 18. *supr. de act. empt.* adde *l.* 10. §. 6. *infr. de vulgari.*

(28) Contemplationis hic non habetur ratio, sed causæ effectivæ et immediatæ. *Bald.*

(29) Venditoris mansisset. *Bud.*

tutus proponeretur, tamen diceremus, restituere emptorem non (1) debere venditori, si nollet eum redhibere.

24. Gajus lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

ET generaliter dicendum est, quidquid (2) extra rem emptoris per eum servum adquisitum est, id justum videri reddi oportere.

De mancipio deteriorato. 2. Familiæ *appellatione qui continentur.* 3. Procurator *quis hic dicatur.* 4. *De mancipio deteriorato.* 8. *De his, quæ præcedunt, vel sequuntur litem contestatam.* 9. *Alia verba edicti de venditione mancipiorum.* 10. *De ordine edicti.*

25. Ulpianus lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

ÆDiles etiam hoc *præstare emptorem* volunt, *si in aliquo deterior factus sit servus*: sed ita demum, *si post venditionem, traditionemque factus sit*: cæterum [si ante fuit], non pertinet ad hoc judicium, quod ante factum est.

§. 1. Sive ergo ipse deteriorem eum fecit, sive familia (3) ejus, sive procurator, tenebit actio.

§. 2. *Familiæ* (4) appellatione omnes, qui in servitio sunt, continentur: etiam liberi (5) homines, qui ei bona fide serviunt, vel alieni: accipe eos (6) quoque, qui in potestate ejus sunt.

§. 3. *Procuratoris* (7) fit mentio in hac actione: Sed Neratius procuratorem hic [eum] accipiendum ait, non quemlibet, sed cui universa (8) negotia, aut idipsum, propter quod deterius factum sit, mandatum (9) est.

§. 4. Pedius ait (10), æquum fuisse, id duntaxat imputari emptori ex facto procuratoris et familiæ, quod non fuit passurus servus, nisi [ei] venisset: quod autem passurus erat, etiam si non venisset, in eo concedi emptori servi sui noxæ deditionem: et ex eo (inquit) quod procurator commisit, solum actionum præstandarum necessitatem ei injungi.

§. 5. Quid ergo, si *culpa* (11), non etiam dolo emptoris servus deterior factus sit? Æque condemnabitur.

§. 6. Hoc autem, quod *deterior* factus est servus, non (12) solum ad corpus, sed etiam ad animi vitia referendum est: utputa si imitatione (13) conservorum apud emptorem talis factus est; aleator forte, vel vinarius (14) vel erro evasit.

§. 7. Sed notandum est, quod non permittitur emptori, ex hujusmodi causis noxæ dedere servum suum: nec enim factum servorum suorum, itemque procuratoris præstat.

§. 8. Item sciendum est, hæc omnia, quæ exprimuntur Edicto Ædilium, præstare eum debere, *si ante* (15) *judicium acceptum facta sint:* idcirco enim necesse habuisse ea enumerari, ut, si quid eorum ante litem contestatam contigisset, præstaretur: cæterum post (16) judicium acceptum, tota causa ad hominem restituendum in judicio versatur: et tam fructus [veniunt], quam id, quo deterior factus est, cæteraque veniunt: Judici enim, statim atque judex factus est, omnium rerum officium incumbit, quæcunque in judicio versantur: ea autem, quæ ante judicium contingunt, non valde ad eum pertinent: nisi fuerint ei nominatim injuncta.

§. 9. Præterea in Edicto adjicitur sic: *Et quanta pecunia pro eo homine soluta accessionisve nomine data erit, non reddetur: cujusve* (17) *pecuniæ quis eo nomine obligatus erit, non liberabitur.*

§. 10. Ordine (18) fecerunt Ædiles, ut ante venditori emptor ea omnia, quæ supra scripta sunt, præstet: sic deinde pretium consequatur.

De redhibitione, quomodo res ordinanda sit.

26. Gajus lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

VIdeamus tamen, ne iniquum sit, emptorem compelli dimittere corpus, et ad actionem judicati mitti, si interdum nihil præstatur propter inopiam venditoris: potiusque res ita (19) ordinanda sit, ut emptor caveat, si intra certum tempus pecunia sibi soluta sit, se mancipium restituturum.

Quæ pecunia emptori restituitur.

27. Ulpianus lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

DEbet autem recipere pecuniam (20) quam dedit pro eo homine, vel si quid accessionis nomine. *Dari* (21) autem non id solum accipiemus, quod numeratur venditori, utputa pretium et usuras ejus: sed et si quid emptio-

(1) Albericus hoc verum esse putat, si agatur actione ex empto, cum non habeat locum, nisi volente emptore: secus fore, si condictione sine causa agatur: tunc enim venditorem id posse petere, quasi rei suæ sit. *l. sed si plures.* 10. §. *in arreg.* 6. *infr. de vulg. l. aditio.* 45. *Infr. de acq. vel omitt. her. l. penult. infr. de stipul. serv.*

(2) Omnis causa restituenda est ab emptore. *l.* 1. §. 1. *supr. eod. l.* 25. *l.* 31. §. 2. 3. *penult. ult. l.* 43. §. 5. *l.* 60 *infr. eod. l.* 32. *supr. de petit. hered. l.* 11. §. 7. *supr. ad l. Aquil.*

(3) §. 2. *infr. eod. l.* 1. §. 1. *supr. eod.* Familiæ factum nocet domino.

(4) *Familiæ* appellatione qui contineantur. adde *l.* 1. §. 18. *infr. de vi, et vi armata. l.* 6. §. 5. *C. de his, qui ad Ecclesiam. l.* 2. §. 14. *infr. vi bon. raptor. l.* 195. §. 3. *infr. de verb. sign. l.* 1. §. *familiæ. infr. de public.* Goth. Adde Ferrand. *lib.* 1. *explicat.* c. 20. Ans.

(5) Liberi homines in servitiis aliorum nonnunquam erant: neque tamen liberi esse desinebant. Varro 6. *de lingua.* liber, qui suas operas in servitute pro pecunia, quam debeat, dum solveret, præstat, *nexus* vocatur, ut ab ære, *obæratus*: liber ob hujusmodi ministerium esse non desinebat.

(6) Et filiosfamilias, *l.* 31. §. 15. *infr. eod.* liberos. *l.* 50. §. 2. quin et ipsum principem familiæ, *l.* 195. *infr. de verbor. signif.* adde *l.* 195. §. 1. *cum seq. infr. de verb. sign. l.* 1. §. 18. *infr. de vi, et vi.* adde *l.* 2. §. 14. *infr. vi bonor. raptor.*

(7) §. 1. *supr. eod.* §. 4. *infr. eod. l.* 1. §. 1. *supr. eod. subaudi*, habentis liberam, et ita post Richard. Malumbram interpretatur Bald. *Procurator est*, qui sufficiens mandatum, ad id quod agit, habet.

(8) Vid. *l. quod si nolit.* 31. §. *quod in procuratore.* 14. *infr. eod. l. si procurator.* 9. *Infr. de doli mali et met. except.*

(9) *Subaudi*, specialiter.

(10) Vide Anton. August. *lib.* 3. *Emendat.* c. 7. S. L.

(11) *l.* 23. §. *ult. in pr. supr. eod. l.* 31. §. 14. *infr. eod.*

(12) Deterior non tantum redditur is, cujus corpus deterius redditur, sed et is cujus animus.

(13) Imitatio mala in culpa.

(14) *l.* 4. §. 2. *supr. eod.*

(15) In judicium non videtur venisse, quod post judicium acceptum accidit. *l.* 23. *supr. de judiciis.*

(16) *l.* 31. §. 13. *infr. eod.* Officium judicis multum potest in occurrentibus post litem contestatam: antecedentia vero, libello inserenda sunt, ac petenda. Et priore quidem casu judex plene cognoscens: judex supplet etiam non petita, et sumptus adjudicat. vid. Bald. *hic.*

(17) *Pecuniæ obligatus* dicitur, ut obligatus et obstrictus furti, compertus sacrilegii, manifesti criminis, æris debiti, judicati damnatus, confessus.

(18) Pretium recepturus emptor, rem primum redhibere debet. *l.* 13. §. 8. *supr. de act. empt.*

(19) *l.* 29. *in fin. infr. eod.*

(20) *l.* 29. §. 2. *infr. eod. l.* 31. §. 17. *l.* 59. *in princ. infr. eod.*

(21) Vide *l.* 19. *infr. de liberali causa.*

nis causa erogatum est: Hoc autem ita demum deducitur, si ex voluntate venditoris datur: cæterum, si quid sua sponte datum esse proponatur, non imputabitur: neque enim debet, quod quis suo arbitrio dedit, a venditore exigere: Quid ergo si forte vectigalis (1) nomine datum est, quod emptorem forte sequeretur? Dicemus, hoc quoque restituendum: indemnis enim emptor debet discedere.

Si venditor non cavet.

28. GAJUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

SI venditor (2) de his, quæ Edicto Ædilium continentur, non caveat, pollicentur (3) adversus eum (ad) redhibendum judicium, intra duos (4) menses: vel quanti emptoris intersit, intra sex menses (5).

Si venditor, quæ in hac actione desiderantur, præstat, vel non. 1. De eo, cujus nomine emptor obligatus est. 2. Quid contineat condemnatio venditoris. 3. Si emptor damnum sensit, vel pro servo impendit.

29. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

QUod sciendum est, si emptor venditori hæc (6) non præstat, quæ desiderantur in hac actione, non posse eum venditorem condemnari; si autem emptori venditor ista non præstat, condemnabitur ei.

§. 1. Item emptori præstandum est, ut pecuniæ (7), cujus nomine obligatus erit, liberetur: sive ipsi venditori obligatus sit, sive etiam alii.

§. 2. Condemnatio autem fit, *quanti* (8) *ea res erit*: Ergo, excedet pretium, an non, videamus? Et quidem continet condemnatio pretium (9), accessionesque: An et usuras pretii consequatur, quasi (10) quod sua intersit debeat accipere, maxime cum (11) fructus (12) quoque ipse restituat? Et placet consecuturum.

§. 3. Si quid (13) tamen damni sensit, vel si (14) quid pro servo impendit, consequetur arbitrio judicis: sic tamen, non ut ei horum nomine venditor condemnetur, ut ait Julianus: sed ne alias compellatur hominem venditori restituere, quam (15) si eum indemnem præstet.

Si servi redhibendi nomine emptor judicium accepit vel dictavit. 1. De impensis ab emptore factis.

30. PAULUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

ITem si servi redhibendi nomine emptor judicium accepit, vel ipse ejus nomine dictavit. cavendum ex utraque (16) parte erit: ut, si quid sine dolo malo condemnatus sit, vel si quid ex eo, quod egerit, ad eum pervenerit, dolove malo ejus factum sit, quo minus perveniret, id reddat (17).

§. 1. Quas impensas necessario in curandum (18) servum post litem contestatam emptor fecerit, imputabit: præcedentes (19) impensas nominatim comprehendendas. Pedius: sed cibaria servo data non esse imputanda, Aristo ait: nam (20) nec ab ipso exigi, quod in ministerio ejus fuit.

Si nolit venditor hominem recipere. 1. Si servus emptori furtum fecerit. 2. De partu. 3. De usufructu. 4. De peculio. 5. De pluribus heredibus emptoris. 7. Si servus communis emerit. 9. De mancipio deteriorato. 10. De pluribus heredibus venditoris, aut servo communi vendente, aut pluribus venditoribus, aut pluribus emptoribus, aut pluribus mancipiis venditis. 11. De morte mancipii redhibendi. 14. De his, qui ex officio pro emptore interveniunt. 15. De familia emptoris. 16. Si sæpius agatur æstimatoria. 17. De actione in factum ad pretium recuperandum. 19. De eo, quod servo in venditione accessit. 20. Si venditor de dupla non caveat. 21. De natione mancipii pronuncianda. 22. De pacto, ut nisi res placuerit, redhibeatur, et de illius rei redhibitione. 25. De eo, quod emptioni accedit.

31. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

QUod si nolit venditor hominem recipere, non in majorem summam (inquit) quam (21) in pretium ei condemnandum. Ob hæc ergo, quæ propter servum damna sensit, solam dabimus ei corporis retentionem, cæterum poterit evitare præstationem venditor, si nolit hominem recipere: quo facto, pretii præstationem, eorumque, quæ pretium sequuntur (22), solam non evitabit.

§. 1. Si venditor pronunciaverit vel promiserit, *fu-*

(1) Quod ἐπώνιον. *l.* 17. *infr. de verbor. signif.* Emptor venditori vectigal solutum, rei redhibitæ nomine imputat, *ut hic.* ut et pignoris creditor debitori, cæterisque debitoris creditoribus. *l.* 6. *supr. qui potiores.*

(2) *Synops. eod. c.* 19.

(3) *l.* 5. *infr. de verb. obl.*

(4) Casus est specialis, vide quæ scripsi ad *l.* 19. *in fin. supr. eod.*

(5) Quia non cavet: nam alia tempora definiuntur, quando vitiosa res est. *l.* 19. *in fin. supr. eod.*

(6) Quæ superius dicta sunt. *l.* 23. 24. *et seq.* Redhibitoria agens emptor, nisi venditori offerenda offerat, venditor absolvendus erit.

(7) *l.* 25. §. *pen. supr. eod.*

(8) *Quanti res* est, pretium, accessiones, usuras pretii, et id, quod interest, continet.

(9) Venditor redhibenti rem emptori pretium, accessiones, et usuras restituere debet.

(10) Qui rem redhibet, fructus rei restituit: Vicissim quanti res est, a venditore recipit, hoc est, pretium quod ipse venditori numeravit, a venditore recipit, accessiones, pretii usuras, si sua intersit, *ut hic.* adde Beroum *qu.* 59. usuras autem hic pretii, ut id quod interest.

(11) Adde *l.* 24. §. *pen. l.* 47. *in fin. supr. de minorib.*

(12) Si modo petiti sint. Nam fructus in rei vindicatione non veniunt. nisi petiti sint. vide tamen Socin. *reg.* 161.

(13) Vide quæ scripsi ad *l.* 2. *C. de rescind. vendit.*

(14) *l.* 23. §. 1. *supr. eod.*

(15) *d. l.* 23. §. 8. *supr. eod.* Retentionis jure expensas emptor potius consequitur, quam agendi jure.

(16) *l.* 21. §. 2. *supr. eod.*

(17) Vide *l.* 21. §. 2. *supr. eod.*

(18) Adde *l.* 29. §. 3. *supr. eod. l.* 10. *in fin. supr. et l.* 10. *C. de negotiis. l.* 18. §. 2. *supr. commodati*

(19) Impensæ post litem contestatam factæ judicis officio præstantur: ante litem contestatam factæ, si libello petitæ sunt.

(20) Cibaria servo præstita is non recuperat, a quo servi ministerium non exigitur. Cibariorum enim impensæ naturali ratione ad eum pertinent qui utendum accipit. *l.* 18. §. 2. *supr. commodati.* Sic maritus impensas in doctrinam, et alimenta servorum dotalium non servat: quia ministeriis eorum utitur. *l.* 28. §. 1. *infr. de donat. inter virum.*

(21) *l.* 58. *infr. eod.* Cedens rei venditor non liberatur a pretio quod accepit, sed tantum ab expensis: sententia expensarum non mandatur executioni sine creditore rei. *Bald.*

(22) Puta usurarum. *l.* 29. §. 2. *supr. eod.*

rem (1) *non esse*, tenetur (2) ex sua promissione, si furtum servus fecit: esse (3) enim hoc casu furem non tantum eum, qui extraneo, sed [et eum], qui domino suo res subtraxit, intelligendum est.

§. 2. Si ancilla redhibeatur, et quod (4) ex ea post venditionem natum erit, reddetur, sive unus *partus* sit, sive plures.

§. 3. Sed et si forte *ususfructus* (5) proprietati adcreverit, indubitate hic quoque restituetur.

§. 4. Si *peculium* (6) quæsiit apud emptorem, quid de hoc dicemus? Et, si quidem ex (7) re emptoris accessit, dicendum est, apud ipsum (8) relinquendum: si aliunde crevit, venditori restituendum (9) [est].

§. 5. Si plures heredes sint emptoris: an omnes (10) ad redhibendum consentire debeant, videamus? Et ait Pomponius, omnes (11) consentire debere ad redhibendum: dareque unum (12) procuratorem: ne (13) forte venditor injuriam patiatur, dum ab alio partem recipit hominis, alii in partem pretii condemnatur, quanti (14) minoris is homo sit.

§. 6. Idem ait, homine (15) mortuo vel etiam redhibito, singulos pro suis portionibus recte agere. Pretium autem, et accessiones pro parte recipient: sed et fructus (16) accessionis, et si quo deterior homo factus est, pro parte præstabitur ab ipsis: nisi forte tale sit, quod divisionem (17) non (18) recipiat: utputa ancillæ partus: in hoc enim idem servandum est, quod in ipsa matre (19) vendita, quam pro parte redhiberi posse negavimus.

§. 7. Marcellus quoque scribit, si servus communis servum emerit, et sit in causa redhibitionis, unum ex dominis pro parte sua redhibere servum non posse: non magis (inquit) quam cum emptori plures heredes exstiterunt, nec (20) omnes ad redhibendum consentiunt.

§. 8. Idem Marcellus ait, non posse alterum ex dominis consequi actione ex empto, ut sibi pro parte venditor tradat, si proportione pretium dabit: et hoc in emptoribus servari oportere ait: nam venditor (21) pignoris (22) loco, quod vendidit, retinet, quoad (23) emptor satisfaciat.

§. 9. Pomponius ait, si unus ex heredibus (24), vel familia (25) ejus, vel procurator (26) culpa vel dolo fecerit rem deteriorem, æquum esse in solidum eum teneri arbitrio judicis: Hoc autem expeditius esse, si omnes heredes unum (27) procuratorem ad agendum dederunt: tunc et si quo deterior servus culpa (28) unius heredum factus est, et hoc solutum est, cæteri familiæ erciscundæ judicium adversus eum habent: quia, propter ipsum damnum sentiunt, impediunturque redhibere.

§. 10. Si venditori plures heredes extiterint, singulis (29) pro portione (30) hereditaria poterit servus redhiberi: et si servus plurium venierit, idem erit dicendum: nam si unus a pluribus, [vel plures ab uno], vel plura mancipia ab uno emantur, verius est dicere, si quasi plures rei fuerunt venditores, singulis (31) in solidum redhibendum: si tamen partes emptæ sint a singulis, recte dicetur, alteri quidem posse redhiberi, cum altero autem agi quanto minoris. Item si plures singuli partes ab uno emant, tunc pro parte quisque eorum experietur: sed si in solidum emant, unusquisque in solidum redhibebit.

§. 11. Si mancipium, quod redhiberi oportet, mortuum (32) erit, hoc quæretur, nunquid culpa emptoris, vel familiæ ejus, vel procuratoris (33), homo demortuus sit: nam si culpa (34) ejus decessit, pro (35) vivo habendus est: et præstantur [ea] omnia, quæ præstarentur, si viveret.

§. 12. *Culpam* (36) omnem accipiemus, non utique (37) latam: propter quod dicendum est, quamcunque occasio-

(1) *l.* 19. §. 1. *supr. l.* 52. *in fin. infr. eod.*
(2) Nec enim debuit temere quidquam adfirmare. *l.* 1. §. 1. *l.* 15. §. 1. *supr. de act. empt.*
(3) *Fur* etiam censetur, qui furtum domino suo fecit.
(4) Redhibita ancilla redhibendi sunt etiam partus.
(5) Redhibita proprietate, redhibendus est quoque ususfructus qui adcrevit.
(6) Redhibito servo, peculium quæsitum ex re venditoris una restituendum est: at non quæsitum ex re emptoris.
(7) *l.* 24. *supr. eod. et arg. l.* 33. *l.* 34. *supr. de petit. hered.*
(8) Emptorem sc. Ideo emptori id non est relinquendum, nec id emptori prodesse debet. *l.* 23. *in fin. supr. eod.*
(9) *l.* 24. *supr. eod.*
(10) Redhibitio cum fit a pluribus heredibus unius emptoris, fieri debet eorum omnium consensu: unum etiam procuratorem constituere debent, quod ex unius persona veniant, et factum individuum sit. v. Bald. *hic.*
(11) §. 7. *infr. eod.*
(12) Imo, plures dari oportere constat. *l.* 42. §. 6. *supr. de procurator.*
(13) §. 6. *infr. eod.* optima ratio. v. *l.* 5. *in fin. infr. judicatum solvi.*
(14) V. *l.* 43. §. 6. *infr. eod.*
(15) *l.* 38. §. 3. *infr. eod.*
(16) Quid ita? usuras usurarum exigi non oportet. *l.* 26. §. 1. *supr. de cond. indeb. l.* 18. *C. de usur.*
(17) Partus editus dividi a matre sua non debet: igitur pro parte ne fiat redhibitio, matre redhibita, partus non retinendus erit ejus ab emptore. adde *l.* 35. *l.* 39. *infr. eod.*
(18) Quidni partus a matre divisionem recipiat, cum ovibus legatis agni non debeantur. *l.* 81. §. *pen. infr. de legat.* 3. Cur non partus æque poterit dividi a matre, ac maritus ab uxore, et liberis: cum constet servo legato uxorem et filiam legato non cedere. *l.* 20. §. 4. *infr. de instructo?* Adhæc, si cum mater petitur, partus natus est, cum possessor non restituit, nisi actor specialiter ejus nomine egerit. *l.* 10. *infr. de usur.*
(19) Nam matre vendita, partus ad emptorem pertinet. *l.* 4. *in fin. infr. de usur. l.* 16. *C. de act. empt.*
(20) §. 5. *supr. eod.*
(21) Pignoris loco rem venditam venditor retinere potest, quoad emptor satisfaciat: non cogitur partem rei præstare, nisi pretium universum accipiat.
(22) *l.* 22. *supr. de hered. vel action. vend. l.* 13. §. 8. *supr. de act. empt.*
(23) *l.* 57. *infr. eod.*
(24) Vid. Hieronym. Botticell. *ad l.* 4. §. *Cato. de verb. obligat.* et ibidem Socin. Jun. *num.* 142. Molinæum *in labyrint. de divid. et individ. part.* 3. *n.* 185. Mod.
(25) *l.* 25. §. 2. *supr. eod.*
(26) *d. l.* 25. §. 3. *supr. eod.*
(27) §. 5. *supr. eod.*
(28) Nam omnia quæ quis in hereditate dolo, aut culpa fecerit, in judicium familiæ erciscundæ veniunt. *l.* 16. §. 4. 5. 6. *l.* 17. *supr. famil.*
(29) Atqui singuli heredes emptoris redhibere non possunt. §. 5. *supr. eod.* Cur non eadem ratio fuerit in pluribus heredibus venditoris, ut non possit res redhiberi nisi omnibus? Emptor qui rem redhibere debet, tenetur ad individuum, hoc est, rem præstandam: ideo actio non dividitur inter ejus heredes: venditor vero tenetur ad dividuum, hoc est, pretium, ideo dividitur inter ejus heredes: et sic actio potest interdum esse dividua ex parte rei, individua vero ex parte actoris.
(30) Atqui servus utiliter singulis redhiberi non potest, cum nec dividi possit.
(31) Plures rei in contractu, reputantur plures in distractu. *Bald.*
(32) Atqui mortui redhiberi posse non videntur. *l. ult. C. de* [illegible]
(33) Hoc Albericus ad tutores et curatores, et omnes administratores extendit.
(34) V. quæ notavi ad *l.* 91. *infr. de verb. oblig.*
(35) Servus ei vivere intelligitur, cujus culpa mortuus est. Aliud est tamen proprie *vivere* et *haberi pro vivo*: ut et *civem esse*, et *haberi pro cive.*
(36) Quæ debetur in contractibus bonæ fidei. *l.* 108. §. 12. *infr. de leg.* 1.
(37) Id est, non tantum latam, id enim ex præcedentibus et sequentibus evincitur.

nem morti emptor præstitit, debere eum (1): etiam si non (2) adhibuit medicum, ut sanari possit, vel (3) malum adhibuit, sed culpa sua.

§. 13. Sed hoc dicemus, si ante judicium acceptum decessit: cæterum, si post judicium acceptum decessisse proponatur, tunc in arbitrium judicis veniet, qualiter mortuus sit: ut enim et Pedio videtur, ea quæcunque post (4) litis contestationem contingunt, arbitrium judicis desiderant.

§. 14. Quod in procuratore diximus, idem [et] in tutore et curatore dicendum erit, cæterisque, qui ex officio pro aliis interveniunt: Et ita Pedius ait, et adjicit, quibus administratio rerum (5), culpam abesse præstare non inique dominum cogi.

§. 15. Idem Pedius ait, *familiæ* appellatione et filiosfamilias (6) demonstrari: facta enim domesticorum, redhibitoria agentem præstare voluit.

§. 16. Si quis egerit quanto minoris propter servi fugam, deinde agat propter morbum: quanti fieri condemnatio debeat? Et quidem sæpius agi posse quanto minoris, dubium non est: Sed ait Julianus, id agendum esse, ne lucrum emptor faciat, et bis (7) ejusdem rei æstimationem consequatur.

§. 17. In factum actio competit, ad pretium (8) recuperandum, si mancipium redhibitum fuerit: in qua non hoc quæritur, an mancipium in causa redhibitionis fuerit, sed hoc tantum, an sit redhibitum: Nec immerito: iniquum est enim, posteaquam venditor agnovit, recipiendo (9) mancipium, esse id in causa redhibitionis, [tunc] quæri, utrum debuerit redhiberi, an non debuerit: nec de tempore quæretur, an intra tempora redhibitus esse videatur.

§. 18. Illud plane hæc actio exigit, ut sit redhibitus: cæterum, nisi fuerit redhibitus, deficit ista actio, etiamsi nudo consensu placuerit, ut redhibeatur: conventio ergo de redhibendo non (10) facit locum huic actioni, sed ipsa redhibitio.

§. 19. Restitui autem debet per hanc actionem, etiam quod ei servo in venditione accessit.

§. 20. Quia assidua (11) est duplæ stipulatio, idcirco placuit, etiam ex empto agi posse, si duplam venditor mancipii non caveat: *ea enim, quæ sunt moris (12) et consuetudinis (13), in bonæ fidei judiciis debent venire.*

§. 21. Qui mancipia vendunt, *nationem* (14) cujusque in venditione pronunciare debent: plerunque enim natio servi aut provocat, aut deterret emptorem, idcirco interest nostra scire nationem: præsumptum (15) etenim est, quosdam servos bonos esse, quia natione sunt non infamata: quosdam malos videri, quia ea natione sunt, quæ magis infamis est: Quod si de natione ita pronunciatum non erit, judicium emptori, omnibusque, ad quos ea res pertinebit, dabitur: per quod emptor redhibet mancipium.

§. 22. Si quid ita venierit, *ut nisi (16) placuerit, intra præfinitum tempus redhibeatur* (17), ea conventio rata habetur: si (18) autem de tempore nihil convenerit, in factum actio intra sexaginta dies utiles accommodatur emptori ad redhibendum, ultra non: si vero convenerit, ut in perpetuum redhibitio fiat, puto hanc conventionem valere. Item si tempus sexaginta (19) dierum præfinitum redhibitioni præteriit, causa (20) cognita judicium dabitur.

§. 23. In causæ autem cognitione hoc versabitur, si aut mora fuit per venditorem (21), aut (22) non fuit præsens, cui redderetur, aut aliqua justa causa intercessit, cur intra diem redhibitum mancipium non est, quod [ei] magis (23) displicuerat.

§. 24. In his autem actionibus eadem erunt observanda

(1) Teneri. *Hal.*

(2) Malum scienter, aut nullum medicum adhibere ægroto, paria. Quod Alciatus extendit ad maritum, ut iis de causis mortua uxore privetur lucro dotis.

(3) Culpam admittit, qui ægroto medicum nullum, aut malum, adhibet.

(4) Vide *l.* 25. §. 8. *supr. eod.* Contingentia post litem contestatam, officium judiciis desiderant.

(5) *Rerum permissa est, eos culpa abesse* etc. *Hal.* Procuratoris verbo Tutor et Curator continentur.

(6) Ut *l.* 25. §. 2. *supr. eod.*

(7) Bis eandem rem consequi injustum est. *l.* 32. §. 1. *infr. de evict.*

(8) *l.* 27. *supr. eod.*

(9) Quod quis recipiendo agnoscit, postea recusare non potest. *l. pen. in fin. infr. de vacat. et excus. muner.*

(10) Atqui cautio heredis eum obligat ad solvenda legata. *l. ult. C. ad l. Falcid.*

(11) Facit *l.* 37. §. 1. *in fin. infr. de eviction.* Consueta in contractibus per Notarios inserenda sunt nec omittenda. Imo licet non inserta sint, pro pactis et insertis habenda.

(12) Contractus dubii recipiunt modum et formam a consuetudine. *Bolog.* facit *l.* 24. *in fin. supr. de usufr. l.* 6. *infr. de evict. l.* 6. *l.* 37. *infr. de usur. l.* 50. *in fin. infr. de leg.* 1. *l.* 17. §. 1. *in fin. infr. de aqua et aquæ pluv. l.* 19. *C. locati. l.* 1. *infr. de fidejussor.* Dupla promittenda est secundum morem et consuetudinem loci.

(13) An et quando adsueta apponi in aliquo actu vel contractu intelligantur, et habeantur pro appositis, vide Jasonem *ad l. certi condictio.* §. *si nummos. num.* 23. *supr. si cert. petat.* et *ad l. Gallus.* §. *idem credend. num.* 12. *et* 22. *de lib. et posthum.* Felinum *ad c. ad hec. ut lit. non contest. num.* 10. *et* ad c. *cum M. num.* 6. *extr. de constitut.* Mod.

(14) Senec. 10. *controv.* 5. Quod ad rem pertinet, cujus nationis servus sit? adde eundem 15. *epist.* 96. de differentiis gentium, adde Plinium 2. c. 78. Quid *natio*, v. Festum. Sic natio Sabinorum tristis, severa, critica. Livius 1. *ubi de Numa.* Cic. 15. *epist.* 20. Hinc illud apud Ciceronem *oratione pro L. Flacco*, vetus proverbium Phrygem plagis fieri solere meliorem, si quid cum periculo experiri velis, in Caria id potissimum esse faciendum: si quis despicatus dicitur, Mysorum ultimus esse dicitur. et post: Quis unquam Græcus Comœdiam scripsit, in qua servus primarum partium non Lydus esset? Sic Cretenses semper mendaces ἀεὶ ψεῦσται dicti. Paulus ad *Tit.* 1. *vers.* 12.

(15) Hinc colligit Alciatus, præsumi nobilem, qui ex nobili parente, peritum qui ex perito, et e contra, 1. *præsumt.* 48. eamque præsumptionem duci ex nascendi cujusque lege, quod filii parentes repræsentent. Horatius 4. *Oda* 4. *Fortes creantur fortibus ac bonis: Est in juvencis, est in equis patrum Virtus: nec imbellem feroces Progenerant aquilæ columbam.*

(16) Adi ad hujus §. intellectum Covarruv. *lib.* 2. *var. resolut. cap.* 9. Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 1. *quæst.* 22. Beroj. *quæst.* 5. Socin. Jun. *cons.* 145. *n.* 4. *et n.* 52. *et seq. lib.* 1. Felin. ad *rubr. de præscript. n.* 15. Doctores late *ad l. si quis arbitratu.* super quæstione Bartoli, quanto tempore duret potestas arbitrand. *Infr. de verb. oblig.* Fernand. Vasquium *in tract. de success. credit.* §. 10. *n.* 16. Mod.

(17) *l.* 4. *C. eod. l.* 6. *supr. de rescind.*

(18) Nota tria tempora redhibendi, præfinitum, seu conventionale, tacitum, perpetuum. Redhibendæ rei jus habeas, intra 60. dies eam redhibere debet: nisi aliud conventum sit: post dies 60. non potest, nisi causa cognita ei succurratur.

(19) Menses duo sexaginta diebus finiuntur. vide Fornerium ad *l.* 98. *Infr. de verb. sign.*

(20) Vide *l.* 1. *in fin. supr. ex quib. caus. major.*

(21) *l. ult. supr. de procurat. l.* 24. *l.* 25. *supr. ex quib. caus. major.*

(22) Absente parte arbitramentum fieri posse, hinc colligit Baldus. adde *l.* 43. *infr. de verb. oblig.*

(23) *Magis*, particula electiva. *l.* 6. *in fin. pr. supr. de condict. causa data. l.* 1. *supr. commun. divid. l.* 5. *supr. finium regund. l.* 3. *infr. de incendio.* Subauditur in *l.* 2. §. 1, *supr. de reb. cred.* Goth. Ut sæpius. vid. Ant. Augustin. *lib.* 4. *cap.* 8. *emendat.* S. L. Plautus in *Persa*. Magis volo esse dives quam pauper *et alibi.* Vis vendere istam? Magis libet quam perdere.

quæ de partu (1), fructibus, accessionibus, quæque de mortuo redhibendo dicta sunt (2).

§. 25. Quod emptioni accedit (3), partem esse venditionis, Prudentibus visum est.

32. Gajus lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

ITaque sicut superius venditor de morbo, vitiove et cæteris, quæ ibi comprehensa sunt, prædicere jubetur; et præterea (4) in his causis non esse mancipium, ut promittat, præcipitur: ita et cum accedat alii rei homo, eadem et prædicere, et promittere compellitur: quod non solum hoc casu intelligendum est, quo nominatim adjicitur, *accessurum* (5) *fundo hominem Stichum*, sed etiam si generaliter omnia mancipia, quæ in fundo sint, accedant venditioni.

33. Ulpianus lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

PRoinde Pomponius ait, justam causam esse, ut, quod in venditione accessurum (6) esse dictum est, tam integrum præstetur, quam illud præstari debuit, quod principaliter veniit: Nam jure civili, ut integra sint (7), quæ accessura dictum fuerit, ex empto actio est: veluti *si dolia* (8) *accessura fundo* dicta fuerint: Sed hoc ita, si certum corpus accessurum fuerit dictum: nam si servus cum peculio venierit, ea mancipia quæ in peculio fuerint, sana esse præstare venditor non debet; quia non dixit, certum corpus accessurum: sed peculium tale [præstare oportere]: et quemadmodum certam quantitatem peculii præstare non debet, ita nec hoc. † Eandem rationem facere Pomponius ait, ut etiam si hereditas, aut peculium servi venierit, locus Edicto Ædilium non sit circa ea corpora, quæ sunt in hereditate, aut in peculio. † Idem probat, et si *fundus cum instrumento* venierit, et in instrumento mancipia sint: Puto hanc sententiam veram: nisi si aliud specialiter actum esse proponatur.

§. 1. Si vendita res redhibeatur, servus quoque, qui ei rei accessit, licet (9) nullum in eo vitium sit, redhibetur.

De pluribus rebus venditis.

34. Africanus lib. 6. (10) Quæstionum.

CUm ejusdem (11) generis (12) plures res simul veneant (13), veluti comœdi (14), vel chorus (15), referre ait, in universos (16), an in singulos pretium constituatur: ut scilicet interdum una, interdum plures venditiones contractæ intelligantur: Quod vel eo quæri pertinere, ut, si quis eorum forte morbosus vel vitiosus sit, [vel] omnes simul (17) redhibeantur.

§. 1. Interdum etsi in singula capita pretium constitutum sit, tamen una emptio est: ut propter unius (18) vitium omnes redhiberi [possint] vel debeant: scilicet cum manifestum erit (19), [non] nisi omnes quem empturum vel venditurum fuisse: ut plerunque circa comœdos (20), vel quadrigas (21), vel mulas pares accidere solet, ut neutri non nisi omnes habere expediat.

35. Ulpianus lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

PLerunque propter morbosa mancipia etiam non morbosa redhibentur, si separari non (22) possint sine magno incommodo, vel (23) ad pietatis (24) rationem offensam: quid enim, si filio (25) retento, parentes redhiberi maluerint, vel contra? Quod et in fratribus (26) et in personis contubernio (27) sibi conjunctis, observari oportet.

36. Pomponius lib. 23. ad Sabinum.

SI plura mancipia uno pretio venierint, et de uno eorum ædilitia actione utamur, ita demum pro bonitate ejus æstimatio fiet, si confuse universis mancipiis constitutum pretium fuerit. Quod si singulorum (28) mancipiorum constituto pretio, universa tanti venierunt, quantum ex consummatione (29) singulorum fiebat, tunc cujusque mancipii pretium, seu pluris, seu minoris id esset, sequi debemus.

Ne veterator pro novitio veneat.

37. Ulpianus lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

PRæcipiunt Ædiles, *Ne veterator* (30) *pro novicio* (31) *veneat* (32). Et hoc Edictum fallaciis venditorum occurrit: ubique enim curant Ædiles, ne emptores a venditoribus circumveniantur: ut ecce plerique (33) solent mancipia, quæ novicia non sunt, quasi novicia distrahere;

(1) Partus, fructus, accessiones distinguuntur.

(2) *l.* 24. *et seq. supr. eod.*

(3) *l.* 32. *l.* 33. *infr. eod.*

(4) Ea in accessoriis præstanda sunt quæ in principali. *d. l.* 33. *in fin. l.* 11. §. 17. *supr. de act. empt.* Goth. Vid. Cujac. *l.* 16. *obs.* c. 20. S. L.

(5) *Servos fundis venditis accessuros* plerunque promittebant, dixi ad *l.* 15. *infr. de evict.*

(6) Accessiones rei venditæ, tam integræ sunt præstandæ, quam ipsæ res principales.

(7) *l.* 27. *supr. de act. empt.*

(8) *Dolia fundo accessura*, fundi venditores, ut sæpius dicebant. *l.* 27. *supr. de act. empt.*

(9) Adde *l.* 36. *infr. eod.*

(10) Vid. Cuj. 6. *ad African.*

(11) Adde *l.* 38. *l.* 39. *l.* 40. *l.* 64. *infr. eod.*

(12) Quæstio scil. nascitur, utrum una sit venditio, an plures?

(13) *Genus* hic pro artificio, professione, officio, ut *l. ult. infr. eod.*

(14) Id est, comœdorum, mimorum, histrionum agmen.

(15) Chorus cantorum certo numero constat: canebant autem alta voce, vel tibia, vel utroque misto: et nonnunquam etiam in comœdiis saltabant et loquebantur. Mimos a choris separabat *lex* 14. *C. de episc. aud.* Cujac. *ibid.*

(16) v. *l.* 29. *infr. de verb. oblig.*

(17) Vide quæ scripsi ad *l.* 5. §. 7. *infr. jud. solvi.*

(18) Puta coryphæi. v. *l.* 65. §. 1. *infr. de leg.* 2.

(19) Id autem præsumitur.

(20) *l.* 38. *in fin. infr. eod. l.* 22. §. 1. *supr. ad l. Aquil.*

(21) v. *l.* 65. §. 1. *infr. de leg.* 2. *l.* 29. *infr. de verb. oblig.*

(22) *l.* 38. *in fin. infr. eod.*

(23) *Al.* vel ob pietatis rationem offensam. *al.* vel sine pietatis ratione offensa.

(24) Pietatis ratio non permittit matrem redhiberi sine liberis. facit *l. quæsitum est.* 12. §. 7. *infr. de instr. vel instrum. l. possessionem. C. comm. utriusque judicii.*

(25) Vel partu. v. *l.* 31. §. 6. *Supr. eod.*

(26) *l.* 39. *infr. eod.*

(27) *Contubernium* est inter servum et ancillam: inter liberos *matrimonium*. Non possum itaque servum sine contubernali sua redhibere. *l.* 6. *in fin. l.* 8. *supr. de pignorib.*

(28) *l.* 34. §. 1. *supr. eod.*

(29) *Consummatio* fit, cum omnium pretia redacta sunt ad unam summam. Plautus *in Trucul.* et Seneca 5. *epist.* summam summarum appellat. et eodem modo Justinianus, *l. ult. C. de usur.* consummatam quantitatem sortis, et usurarum, id est, in unam summam redactam. Græci illo loco συναρθεῖσαν, Cujac. ad *l.* 34. *supr. eod.*

(30) v. *l. ult.* §. *ult. infr. eod.*

(31) Hinc Græcis νεώνητος, cui opponitur ὁ ἤδη δουλεύων, qui jam servivit, veterator. *Synops. eod. cap.* 28.

(32) v. Gilbertus Regius *lib.* 1. ἐναντιοφανῶν *cap.* 7. Cujac. *lib.* 8. *observ.* c. 9. Joannes Aurpachus *lib.* 2. *allegat.* c. 50. Mod.

(33) Si quis velut novitium vendiderit eum qui jam servierit, ad redhibendum tenetur. Cupiunt enim homines novitios consequi, velut dociles, et quales suos ad mores reformare possint. *Synops. d.* c. 28.

ad hoc [scilicet], ut pluris vendant : præsumptum (1) est enim, ea mancipia, quæ rudia sunt, simpliciora esse, et ad ministeria aptiora, et dociliora, [et] ad omne ministerium habilia ; [trita vero mancipia et veterana difficile est reformare], et ad suos mores formare. Quia igitur venalitiarii (2) sciunt, facile decurri ad novitiorum emptionem, ideirco interpolant (3) veteratores, et pro novitiis vendunt : quod ne fiat, hoc Edicto Ædiles denunciant : et ideo si quid ignorante emptore ita venierit, redhibebitur.

Edictum de jumentorum venditione. 1. *Argumentum*, 2. *Et causa suprascripti edicti.* 3. *Collatio hujus et superioris edicti.* 4. *Quid intersit inter* jumentum *et* pecus. 5. *De verbis dicto edicto subjectis.* 6. *De bobus.* 7. *De animali castrato.* 8. *De mula, quæ non potest transjungi*, 9. *Vel alterum jugum non patitur.* 10. *Quibus ex causis jumentum redhibetur.* 11. *De tempore et causa jumenti ornati.* 12. *De pluribus jumentis venditis.*

38. Idem lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

ÆDiles (4) aiunt, *Qui* (5) *jumenta vendunt, palam recte* (6) *dicunto* (7), *quid in quoque eorum morbi, vitiique sit : uti quæ optime ornata vendendi causa fuerint, ita emptoribus tradentur : si quid ita factum non erit, de ornamentis restituendis, jumentisve ornamentorum* (8) *nomine redhibendis, in diebus sexaginta* (9) : *morbi autem, vitiive causa inemptis faciendis, in sex mensibus vel quo minoris, cum venirent, fuerint, in anno judicium dabimus. Si jumenta paria simul venierint, et alterum in ea causa fuerit, ut redhiberi debeat, judicium dabimus, quo utrumque redhibeatur.*

§. 1. Loquuntur Ædiles in hoc Edicto de *jumentis* redhibendis.

§. 2. Causa autem hujus Edicti eadem est, quæ mancipiorum redhibendorum.

§. 3. Et fere eadem (10) sunt in his quæ in mancipiis, quod ad morbum, vitiumve attinet. Quidquid igitur hic diximus, huc erit transferendum : et si mortuum (11) fuerit jumentum, pari modo redhiberi poterit, quemadmodum mancipium [potest].

§. 4. *Jumentorum* autem appellatione an omne pecus contineatur, videamus ? Et difficile est, ut contineatur : nam aliud significant *jumenta* (12), aliud significatur *pecoris* appellatione.

§. 5. Ideirco elogium huic Edicto subjectum est, cujus verba hæc sunt, *quæ de jumentorum sanitate diximus, de cætero quoque pecore* (13) *omni venditores faciunto.*

§. 6. Unde dubitari desiit, an hoc Edicto boves quoque contineantur : etenim *jumentorum* appellatione non (14) contineri eos verius est : sed *pecoris* (15) appellatione continebuntur.

§. 7. Sed enim sunt quædam, quæ in hominibus quidem morbum faciunt, in jumentis non adeo, utputa si mulus (16) castratus est, neque morbi, neque vitii quid habere videtur, quia neque de fortitudine quid ejus detrahitur, neque de utilitate : cum ad generandum nunquam (17) sit habilis. Cælius quoque scribit, non omnia animalia castrata ob id ipsum vitiosa esse, nisi (18) propter ipsam castrationem facta sunt imbecilliora : et ideo mulum non esse vitiosum. Idem refert Ofilium existimasse, equum castratum sanum esse : sicuti spado (19) quoque sanus est : sed si emptor ignoravit, venditor scit, ex empto esse actionem : Et verum est, quod Ofilius.

§. 8. Quæsitum est, si mula (20) talis sit, ut transjungi (21) non possit, an sana sit? Et ait Pomponius sanam

(1) Nota præsumptionem.

(2) *Venalitiarii*, venditores servorum. *l.* 44. §. 1. *infr. eod. l.* 57. *in fin. supr. mandati.*

(3) *l.* 45. *supr. de contrah. empt.*

(4) De quorum origine et potestate, vide Alex. ab Alexand. 4. *genial.*

(5) Qui jumenta vendit, morbos, eorumque vitia dicat, et ornatum, quo amicti vendendi causa fuerunt, eis tradat. Qui hoc non facit, de ornamentis restituendis, vel jumentis, ornamentorum non datorum nomine recipiendis, intra dies sexaginta convenitur : morborum vero vitiorumve causa, intra sex menses : quanti denique minoris, intra annum, *Synops. eod. cap.* 29.

(6) *Recte dicere* quid, dixi ad *l.* 1. *supr. eod.* et ad *l.* 11. *infr. de duobus reis.*

(7) De bobus Varro 2. *de re rust.* 5. *ex Manilii actionibus.* Cum eminus domitos boves, stipulamur sic, *Illosce boves sanos esse noxisque præstari ?* Cum eminus indomitos, sic, *Illosce juvencos sanos recte, deque pecore sano esse, noxisque præstari spondesne ?* Lanii vero qui ad cultrum bovem emunt, et qui ad altaria hostiæ sanitatem non solent stipulari. Eadem forma erant emendi asini, c. 6. et equi, *cap.* 7. *ibid.*

(8) Equum ostendens cum ornamentis, tradere eum debet cum ipsis ornamentis, sella scilicet et fræno, et cum omnibus quibus demonstratus est. *Bald.* vide tamen §. 11. *infr. eod.*

(9) Casus est specialis. *l.* 28. *l.* 31. §. 22. *supr. eod.*

(10) Ut quodammodo hic quadrupedibus videantur comparari mancipia, ut in *l.* 2. §. 2. *supr. ad l. Aquil.* Goth. Interpretationem hujus §. vide in §. 7. *seq.* S. L.

(11) *l.* 31. §. 6. *supr. eod.*

(12) Quid ita, cum Varro 2. *de re rustic. c.* 1. testetur, scientiam pecoris parandi partes ter ternas habere : unam de minoribus pecudibus (ovem, capram, suem) : alteram, de majoribus (boves, asinos, equos); tertiam pecuariam, mulos scilicet, canes, pastores. Porro jumentorum appellatione non continentur boves, *ut hic.* continentur elephanti et cameli. *l.* 1. §. 2. *supr. si quadrup.*

(13) Varro 2. *de re rust.* 2. hanc formulam, emendarum ovium tradit, Tanti sunt mihi emptæ : Prisca formula talis fuit, Illasce oves, qua de re agitur sanas esse, uti pecus ovillum, quod recte sanum est, et extra luscam, surdam, minam, id est, ventre glabro, neque de pecore morboso esse, habereque recte licere, hæc sic recte fieri spondes? etc. Quod ad capras attinet, sanas sanus nemo promisit, inquit idem Varro *ibid. cap.* 5. ita tamen emuntur, *Illas capras hodie recte esse et bibere posse, habereque recte licere, hæc spondesne ?* De suibus hoc addi a quibusdam superiori formulæ videtur, *cap.* 4. perfunctas esse a febri et a foria.

(14) *l.* 65. §. *antepenult. infr. de legat.* 3. *l.* 89. *infr. de verb. sign.*

(15) *Boves* non jumentorum, sed pecoris appellatione hoc edicto continentur.

(16) *Mulus* ex asino et equo gignitur. Gignitur etiam mula ex equo et asina. Equo et asina genitos mares, *hinulos* antiqui vocabant. Cum equa muli coitu natum, vocarunt etiam hinnum vel ginnum. Aristot. 6. *de historia animal.* 24. *et* 2. *generat. cap. ult.* 6. Columella 35. 8. Plin. 44.

(17) Castratus nunquam generat.

(18) Quærit Baldus, quid juris sit, si manus arida alicui amputetur? nihil eo casu utilitatis abesse, sed quia formæ hominis detrahitur, scribit, rationem ejus habendam.

(19) *l.* 6. §. *ult. l.* 7. *supr. eod.*

(20) De mula hoc addatur, in Cappadocia, et aliis locis, mulas passim generare, ut scribit Aristoteles, *lib. de mirandis auscultat. et* 6. *de histor. anim.* 34. *et* 36. De partu mulæ, adde Plin. 8. *cap.* 49. Herodot. *in Melpomene, et in Polyhymnia.* Liv. 6. *et* 37. Dion. 47. Varronem 2. *de re rustica* 1. sed rarius pariunt mulæ, ut et reliqua animalia nata ex diversis generibus animalium, teste Plinio : vel potius quod matricem rectam non habeant, teste Horo. *in Hieroglyphicis.* Ideo mulæ pictura Ægyptii adumbrabant mulierem sterilem, unde Homerus mulas ὑβρίας quasi ventosas : omnia enim vento plena, sunt inutilia ad gignendum, teste Basilio *in Hexamero : vers.* 27. Rhodigin. 7. his adde Ferrandum 1. *Explic.* 20. adde Festum *in Mulis.*

(21) *Transjungere* est jugalium loca mutare, quadrigæ locum mutare, temonariam mulam facere, quæ præcedere solita sit : vel dexteram facere quæ sinistra esse solebat.

esse: plerasque denique carrucarias (1) tales esse, ut non possint transjungi.

§. 9. Idem ait, si nata sit eo ingenio, aut corpore, ut alterum jugum non patiatur, sanam non esse.

§. 10. Non tantum autem ob morbum, vitiumve (2) redhibitio locum (3) habebit in jumentis, verum etiam si contradictum, promissumve, erit locus redhibitioni, exemplo mancipiorum.

§. 11. *Vendendi* autem *causa ornatum jumentum* videri Cælius ait, non si sub tempus venditionis, hoc est, biduo ante venditionem [ornatum] sit: sed (4) si in ipsa venditione ornatum sit, aut ideo, (inquit) venale cum esset, sic ornatum inspiceretur: semperque cum de ornamentis agitur, [et] in actione et in Edicto adjectum est, *vendendi causa ornata ducta esse*: poterit enim jumentum ornatum itineris causa duci, deinde venire.

§. 12. Si plura jumenta venierint, non omnia erunt redhibenda propter unius ornamentum: nam [et] si vitiosum sit unum jugum, non tamen propter hoc cætera juga redhibebuntur.

§. 13. Si forte jugum mularum sit, quarum altera vitiosa est, non ex pretio tantum vitiosæ, sed ex utriusque (5) erit componendum, quanti minoris sit: cum enim uno (6) pretio utræque venierint, non est separandum pretium, sed quanto minoris cum veniret, utrumque fuit, non alterum, quod erat vitiosum.

§. 14. Cum (7) autem jumenta paria veniunt, edicto (8) expressum est, *ut, cum alterum in ea causa sit, ut redhiberi debeat, utrumque* (9) *redhibeatur*: in qua re tam emptori, quam venditori consulitur, dum jumenta non separantur. Simili modo et si triga (10) venierit, redhibenda erit tota: et si quadriga (11), redhibeatur. Sed si duo paria mularum sint, et una mula vitiosa sit, vel par, solum par (12) redhibebitur, alterum non, si tamen nondum sint paria constituta, sed simpliciter quatuor mulæ uno pretio venierint, unius erit mulæ redhibitio, non omnium: nam et si polia (13) venierit, dicemus, unum equum, qui vitiosus est, non omnem poliam redhiberi oportere. Hæc et in hominibus dicemus pluribus uno pretio distractis: nisi [si] separari non possunt, utputa si tragœdi (14) vel mimi,

39. PAULUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

VEl fratres (15).

1. *Edictum de eo, qui animal, qua vulgo iter fit, ita habet, ut nocere possit.*

40. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

HI enim non (16) erunt separandi.

§. 1. Deinde aiunt (17) Ædiles, *ne* (18) *quis canem* (19), *verrem*, [*vel minorem aprum* (20)], *lupum*, *ursum*, *pantheram* (21), *leonem*,

(1) Quæ habentur, ut jungantur ad carrucam vel rhedam, qua ratione *carrucariæ* hic dicantur, et a Varrone rhedariæ. 3. *de re rust.* Id genus animalis primum cœptum est jungi curribus et vehiculis, vide Festum *in Mulis.*

(2) *l.* 47. *infr. eod.*

(3) *l.* 19. *in fin. supr. eod.*

(4) In *ipsa venditione* et *sub tempus venditionis* differunt.

(5) *l.* 64. *infr. eod.*

(6) *l.* 36. *supr. eod.*

(7) Si jumenta paria fuerint, quæ venierint, ob morbum unius omnia redhibentur, *Synops. eod. c.* 39.

(8) *In pr. supr. eod.*

(9) *l.* 34. *in fin. supr. eod.*

(10) Isid. 18. *c.* 36. Quadrigæ, bigæ, trigæ, et sejugæ ab equorum numero et jugo dictæ. ex quibus quadrigas Soli (quia per quatuor tempora, ver, æstatem, autumnum et hyemem annus vertitur) bigas Lunæ (quoniam gemino cursu cum sole contendit, sive quia nocte videtur et die) trigas diis inferis, quia hi per tres ætates homines ad se rapiunt, (id est, per infantiam, juventutem, atque senectam) sejugas, seu maximum currum Jovi deorum maximo desultores consecrarunt. Glossis Trigarium. τόπος, ὅπου ἵπποι γυμνάζονται. Iisdem Glossis τρίπωλ Triga, τρίπωλα Trigæ, sic vetus Poëta, *Triga mihi paucos inter dilecta sodales, Triga sodalitii pars bene magna mei.*

(11) *Quadriga*, id est, equi quatuor, quæ etiam sine curru est. *arg. l.* 22. *supr. ad l. Aquil. l.* 10. *in fin. Supr. quib. mod. ususfr. l.* 58. *supr. pro socio.* nec semper ita accipitur, quasi juncta currui, alioquin quadriga legata deberetur currus, quod est falsum. Deinde *quadrigæ*, nomen numeri est, ideoque ad res alias transfertur, ut cum Varro ait locum, corpus, tempus, actionem, esse initiorum quadrigas. Et Vopiscus quadrigas tyrannorum vocat, Firmum, Saturninum, Bonosum, Proculum: et Hieron. *ad Jovinian.* quadrigas virginum, filias Philippi Evangelistæ. *ad Paulinum*, Evangelistas quadrigam domini, quadrigam sanctitatis *ad Pammachium*: Cuj. ad *l.* 24. *supr. eod.* Porro multum interest, quadrigæ, an quatuor equorum ususfructus legatus sit, *d. l.* 10. actum fuerit, ut quadriga haberetur, vel quatuor equi venditi essent, *d. l.* 58. quadrigæ una stipulatio est et individua, *l.* 29. *infr. de verb. oblig.* quatuor equorum multiplex et dividua.

(12) Par mularum seu jugum, quod Græci quidam ὀρικὸν ζεῦγος, et συνωρίδα, et τετρωρίδα vocant. Cujac. 6. *ad African. ad l.* 24. *supr. eod.* sic quadrigæ pro quaternario sumuntur apud Varr. 4. *de lingua.* Initiorum quadrigæ, locus, corpus, tempus et actio. Propert. 3. *Et si quadrigæ visenda est ora Caystri.* quo loco quadriga Caystri, quatuor hæ nobilissimæ urbes, Ephesus, Smyrna, Colophon, Miletus: sic Marcellus Empiricus quadrigam vocat, τὸ τετραφάρμακον medicorum.

(13) Græcis πώλεια. Xenoph. *lib.* περὶ ἱππικῆς, est armentum equorum: hinc non omnem poliam redhiberi. Varro *equarias* vocat. *Catel.* Cotta *in voce Polias*, hoc vocabulum a voce πῶλος (quæ pullum significat) derivari putat: pullum sc. equinum: hinc πωλοδαμάζειν, equos domare. Reperio etiam πωλίον Aristophani pullum significare. Tacitus, *lib. de morib. Germ.* equitium dixit *Poliam*; puto id esse quod Galli vocant, *une laisse de chevaux.*

(14) *l.* 34. *in princ. supr. eod.*

(15) *l.* 35. *in fin. supr. eod.*

(16) Separatio fratrum dura est: unum sine altero redhibere, durum est. In auctione quamvis hostili fratres hasta non dividunt. Seneca 9. *Controvers.* 3.

(17) *Hic et §.* 1. *Inst. si quadrupes.*

(18) Qui canem, aut verrem, aut ursum, aut lupum, aut pantheram, aut leonem, aliudve noxium animal, sive solutum, sive non sit alligatum, ut damnum inferre nequeat, qua vulgo fit iter, habeat, et homo liber ex eo perierit, ducentos aureos præstat: si vero non perierit ille quidem, sed nocitum tamen ei sit, quantum æquum bonum judici videtur, condemnatur: cæterarum rerum duplum damnum præstat, *ut hic. l.* 41. *l.* 42. *infr. eod. Synops. eod. ex lib.* 51. *tit.* 4. *c.* 30. 6. Harmenop. 1. §. 2.

(19) Lex Pesulania, vel Pesulonia, vel Solonia, lata est de cane damnum dante, Paulus 1. *sentent.* 15. §. 1. Solon (teste Plutarcho *in Solonis vita*). ἔγραψε δὲ καὶ βλάβης τετραπόδων νόμον, ἐν ᾧ κύνα δακόντα παραδοῦναι κελεύει κλοιῷ τετραπήχει δεδεμένον. Haud absimilem legem condidit Plato his verbis, ἐὰν ὑποζύγιον, ἢ ἵππος, ἢ κύων, ἢ τι τῶν ἄλλων θρεμμάτων σίνηται etc.

(20) Hæc verba, *minorem aprum*, desunt in *d.* §. 1. quæ res facit, ut Cujac. *ibid.* existimet, superiora verba hic superesse. Certe Ecloga 19. *cap.* 30. ita legit, ὁ κυνάγριον, ἢ κάπρον, ubi Leunclavius lectionem aliam notat. ὁ κύνα, ἢ σύαγρον, adde quæ scripsi ad Nonium 2. *n.* 58. *et* 647. adde Petronium, Vel minor aper hic nondum grandis vel dentatus.

(21) *Panthera* hic, et *l.* 2. *supr. ad leg. Aquil.* animal est. Panthera, et tigris macularum varietate, prope solæ bestiarum spectantur: Sunt qui tradunt in Armoriis similem lunæ esse maculam crescentem in orbes, et cavantem pari modo cornua, creberrimæ in Africa, Syriaque. Senatusconsultum fuit vetus (quod ad hunc locum maxime pertinet), ne liceret Africanas in Italiam advehere. Contra hoc tulit ad populum Cnejus Aufidius Tribunus plebis, permisitque Circensium gratia importare. Prius autem Scaurus Ædilitate sua varias 150. universas misit: dein Pompejus Magnus 420. Divus Augustus 420. Cætera de Pantheris, et earum gratitudine, vide Plin. 8. *cap.* 17. Est et alio sensu in jure nostro *panthera*, id omne, quod auceps capit, capturusve sit, *l.* 11. §. 18. *supr. de act. empt.*

41. Paulus lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

ET generaliter, *aliudve*, *quod noceret*, *animal*, *sive soluta sint*, *sive alligata*, *ut contineri vinculis*, *quo minus damnum inferant*, *non possint.*

42. Ulpianus lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

Q*Ua vulgo* (1) *iter* (2) *fiet*, *ita habuisse velit*, *ut cuiquam nocere damnumve dare possit* : *Si adversus ea factum erit*, *et homo liber ex ea re perierit*, *solidi* (3) *ducenti* : *Si nocitum homini libero esse dicetur*, *quanti* (4) *bonum æquum judici videbitur*, *condemnetur* : *cæterarum rerum*, *quanti* (5) *damnum datum*, *factumve sit*, *dupli.*

De bove, *qui cornu petit* ; *mulis cessum dantibus* ; *jumentis*, *quæ sine causa turbantur*, *et semetipsa eripiunt.* 1. *De eo*, *qui ad amicum domini confugit.* 2. *De eo*, *qui persuasu alterius a domino recessit.* 3. *Si servus alienus bona fide possessus fugerit.* 4. *Quid sit mortis consciscendæ causa quid facere.* 5. *De eo*, *quod emptor consecutus est*, *servi redhibendi nomine.* 6. *De mancipio nullius pretii.* 7. *De redhibitione in fraudem creditorum.* 8. *Si emptor servum pigneraverit*, *vel eum alienaverit*, *vel usumfructum ejus.* 9. *De emptione conditionali.* 10. *Si servus*, *in quo alienus est ususfructus*, *emerit.*

43. Paulus lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

BOvem, qui cornu (6) petit, vitiosum esse plerique dicunt : Item mulas, quæ cessum dant (7) : Ea quoque jumenta, quæ sine causa (8) turbantur, et semetipsa eripiunt, vitiosa esse dicuntur.

§. 1. Qui ad amicum (9) domini deprecaturus confugit, non est fugitivus : Imo etiamsi ea mente sit, ut non impetrato auxilio domum non revertatur, nondum fugitivus est : quia non solum consilii, sed et facti (10) *fugæ* nomen est.

§. 2. Qui persuasu alterius a domino recessit, fugitivus est, licet id non fuerit facturus citra consilium ejus qui persuasit.

§. 3. Si servus meus bona fide tibi serviens fugerit, vel sciens se meum esse, vel ignorans, fugitivus est : nisi animo ad me revertendi id fecit.

§. 4. Mortis (11) consciscendæ causa sibi facit, qui propter nequitiam, malosque mores, flagitiumve aliquod admissum, mortem sibi consciscere volunt : non si, dolorem (12) corporis non sustinendo, id fecerit.

§. 5. Si quis servum emerit, et, rapto eo, vi bonorum raptorum actione quadruplum consecutus est, deinde servum redhibeat, reddere debebit quod (13) accepit : sed si per eum servum injuriam passus, injuriæ nomine egerit, non reddet venditori (14) : aliter forsitan atque si loris ab aliquo cæso, aut quæstione de eo habita, emptor egerit.

§. 6. Aliquando (15) [etiam] redhiberi mancipium debebit, licet æstimatoria, id est, quanto (16) minoris agamus : nam si adeo nullius sit pretii, ut ne expediat quidem tale mancipium domino habere, veluti si furiosum, aut lunaticum (17) sit, licet æstimatoria actum fuerit, officio tamen judicis continebitur, ut reddito mancipio pretium recipiatur.

§. 7. Si quis, cum consilium inisset fraudandorum creditorum, redhibuerit, non (18) redhibiturus alias nisi vellet eos fraudare : tenetur creditoribus propter mancipium venditor.

§. 8. Pignus (19) manebit obligatum, etiamsi redhibitus fuerit servus : quemadmodum si eum alienasset, aut usumfructum ejus, non recte redhibebitur, nisi redemptum [sit], et pignore liberatum redhibeatur.

§. 9. Si sub conditione homo emptus sit, redhibitoria actio ante (20) conditionem existentem inutiliter (21) agitur : quia (22) nondum perfecta emptio, arbitrio judicis imperfecta fieri non potest : et ideo, et si ex empto vel vendito, vel redhibitoria ante actum fuerit, expleta conditione, iterum agi poterit.

§. 10. Interdum, etiamsi pura sit venditio, propter juris (23) conditionem in suspenso (24) est : veluti si servus, in quo alterius ususfructus, alterius proprietas est, aliquid emerit : nam dum incertum est, ex cujus re pretium solvat, pendet cui sit adquisitum : et ideo neutri eorum redhibitoria competit.

De eo, *quod venditioni accedit.* 1. *De pluribus venaliciariis sociis.* 2. *De servo alieno vendito.*

44. Idem lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

JUstissime Ædiles noluerunt, *hominem ei* (25) *rei*, *quæ minoris* (26) *esset*, *accedere* : ne qua fraus aut Edicto

(1) Qua populi iter est, Paulus 1. *sent.* 15. §. 2. secus in domo, ut antea dictum est.

(2) Viarum curam gessisse Ædiles hic locus argumento est. dixi ad *l.* 1. *infr. de via publica.*

(3) Paulus *ibid.* sic expressit : pro modo admissi extra ordinem actio in dominum vel custodem datur, sed forte ad posteriorem hujus legis sententiam id referendum.

(4) Si cum in hominem liberum quid dejectum erit et is perierit, in quinquaginta aureos fit condemnatio. *l.* 1. §. 5. *supr. de his*, *qui effuderint.*

(5) Quantum.

(6) Κερατίζων βοῦς. *Synops. eod.* c. 31. Goth. decisionem hujus l. habes in *l.* 4. *supr. eod.* S. L.

(7) Quæ cessim eunt. *Hal.* λακτίζωσας, *Eclog.* 19. *tit.* 10. c. 31. id est, quæ calce percutiunt, quæ et calcationes. *Novell.* 1. *n.* 214. Porro *cessim ire* significat ἀναχωρεῖν, regredi, retrocedere : hinc *l.* 52. §. 2. *supr. ad l. Aquil.* interim superius plaustrum cessim ire cœpit.

(8) ἀναιτίως. *Synops. eod.* c. 31. ἐναντίως 3. Harmen. 3. c. περὶ πεπρασκόντων.

(9) *l.* 17. §. 4. *supr. eod.* ubi dixi, adde Terent. *Heautont. act.* 5. *sc.* 2.

(10) Idem de verbo *submittere* dicitur, *l.* 70. *in fin. supr. de usufructu.* fugæ et ut submittendi nomen facti est.

(11) vid. *l.* 23. §. 3. *supr. eod.* Goth. Adde Leonin. *Emendat.* *l.* 4. c. 5. *num.* 1. Ans.

(12) v. *l.* 2. *C. qui testamenta.*

(13) v. *l.* 24. *supr. eod.*

(14) Quia hujusmodi pœna infligitur ob injuriam illatam personæ non rei, vide *l.* 24. *supr. de petit. hered.*

(15) Posterior enim actio redhibitionem continet. *l.* 25. §. 1. *infr. de except. rei judic.*

(16) *l.* 31. §. 5. *l.* 38. *supr. eod.*

(17) Lunatici qui sint, vid. Hect. Felic. *de Societat.* c. 7. *n.* 22. 23. Ans.

(18) Adde *l.* 9. *in fin. supr. de alien. judic.*

(19) *l.* 4. *supr. quibus modis pign.*

(20) *l.* 22. *supr. mandati.* *l.* 13. *l.* 15. *infr. quando dies legat.*

(21) Imo utiliter agi potest, *l.* 5. *infr. de injusto.*

(22) Privatio ibi esse non potest, ubi non est habitus : Ubi non cadit habitus, ibi non cadit privatio. adde *l.* 10. *infr. de verb. obl.* vide Everardum *Topicis. loco* 26. *a privatione ad habitum.* *l.* 4. *supr. de instit.* *l.* 4. *infr. de divort. et repudiis.* *l.* 96. *infr. de cond. et demonst.* *l.* 116. *infr. de verb. oblig.* *l.* 208. *infr. de reg. jur.* *c. quod vero non formatur. et c. ad dissolvendum. extr. de desponsat. impub.*

(23) Conditio a jure vel homine adjecta, actum suspendit.

(24) In pendenti. *l.* 12. §. 5. *l.* 25. §. 1. *supr. de usufructu.* *l.* 43. *in fin. infr. de adquirend. rer. dom.*

(25) Venditioni rei modicæ *homo* non accedit : dic, *ut infr. eod.*

(26) Atqui in emptione fundi dici potest, ut Stichus servus accedat, *l.* 34. *infr. de contrahend. empt.* v. Cujac. 16. *obs.* 20.

aut juri civili fieret, ut ait Pedius, propter (1) dignitatem (2) hominum: alioquin eandem rationem fuisse et in cæteris rebus: Ridiculum namque esse, tunicæ fundum accedere. Cæterum hominis venditioni quidvis adjicere licet: nam et plerunque (3) plus in peculio est, quam in servo: et nonnunquam vicarius, qui accedit, pluris est, quam is servus qui venit.

§. 1. Proponitur actio ex hoc Edicto in eum, cujus maxima pars in venditione fuerit: quia plerunque venaliciarii (4) ita societatem coëunt, ut quidquid agunt in commune videantur agere: æquum enim Ædilibus visum est, vel (5) in unum ex his, cujus major pars aut nulla parte minor esset, ædilitias actiones competere: ne (6) cogeretur emptor cum multis litigare: quamvis actio ex empto cum singulis sit pro portione, qua socii fuerunt: nam id genus hominum ad lucrum potius vel turpiter (7) faciendum, pronius est.

§. 2. In redhibitoria vel æstimatoria potest dubitari, an, quia alienum (8) servum vendidit, et ob evictionem, et propter morbum forte, vel fugam simul teneri potest; nam potest dici nihil interesse emptoris, sanum esse, fugitivum non esse, eum qui evictus sit? Sed interfuit emptoris, *sanum possedisse* propter operas: neque ex postfacto decrescat obligatio: statim enim ut servus traditus est, committitur stipulatio, quanti interest emptoris.

De condemnatione in duplum vel simpliciter.

45. GAJUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

R*Edhibitoria actio* (9) duplicem habet condemnationem, modo enim in duplum, modo in simplum condemnatur venditor: Nam si (10) neque pretium, neque accessionem solvat, neque eum qui eo nomine obligatus erit liberet, dupli (11) pretii, et accessionis condemnari jubetur: si vero reddat pretium et accessionem, vel eum qui eo nomine obligatus est liberet, simpli [videtur condemnari].

Quid caveat redhibens.

46. POMPONIUS lib. 18. ad Sabinum.

CUm (12) mihi redhibeas; *furtis noxisque solutum esse*, promittere non debes, præterquam quod jussu tuo fecerat, aut ejus cui tu eum alienaveris.

De manumissione, 1. Vel morte mancipii empti.

47. PAULUS lib. 11. ad Sabinum.

SI hominem emptum manumisisti (13), et redhibitoriam, et quanti minoris denegandam tibi Labeo ait: sicut duplæ actio periret: Ergo et quod adversus dictum promissumve sit, actio peribit.

§. 1. Post mortem (14) autem hominis ædilitiæ actiones manent:

1. *Si quis de morbo servi quærens retinere eum velit.* 2. *Si tempore redhibitoria exclusus velit agere æstimatoria.* 3. *De servo vincto vendito.* 4. *De scientia emptoris.* 5. *De heredibus.* 6. *De mancipiis et aliis animalibus. De usufructu empto.* 7. *Si de uno vitio agatur, et timeatur, ne alia postea appareant.* 8. *De simplariis venditionibus.*

48. POMPONIUS lib. 23. ad Sabinum.

SI tamen sine culpa actoris, familiæve ejus, vel procuratoris mortuus sit.

§. 1. Audiendus est is, qui de vitio vel morbo servi querens retinere eum velit.

§. 2. Non (15) nocebit emptori, si sex mensium exceptione redhibitoria exclusus, velit intra annum æstimatoria agere.

§. 3. Ei, qui (16) servum vinctum vendiderit, ædilitium Edictum remitti æquum est: multo enim amplius est id facere, quam pronunciare, *in vinculis fuisse.*

§. 4. In ædilitiis actionibus exceptionem opponi æquum est, si emptor sciret de fuga, aut vinculis, aut cæteris rebus similibus, ut venditor absolvatur.

§. 5. Ædilitiæ actiones et heredi (17), et in (18) heredem competunt; ut tamen et facta heredum, quæ postea accesserint, et quod experiri potuerint, quærantur.

§. 6. Non solum de mancipiis, sed de omni animali (19) hæ [actiones] competunt; ita ut, etiamsi usumfructum in homine emerim, competere debeant.

§. 7. Cum redhibitoria actione de sanitate agitur, permittendum est, de uno vitio agere et prædicere, ut, si quid aliud postea apparuisset, de eo iterum ageretur.

(1) *Homo* dignissimum animal. Ovid. 1. *Metamorphos.* Sanctius animal vocat, et quod dominatur in cætera alia animantia. Plinius 7. *in Princ.* In omnibus animantibus principium homini tribuit, cum ejus causa videatur cuncta genuisse natura. adde *l.* 28. §. 1. *infr. de usuris.* Mercurius Trismegistus vocat hominem magnum miraculum.

(2) Eadem hominis dignitas facit, ut *partus* non sit in fructu, *l.* 27. *Supr. de petit. heredit.* ut *mercis* appellatione homines non contineantur. *l.* 227. *infr. de verb. signif.*

(3) Accessiones plerunque potiores sunt principalibus suis ac primis, *ut hic.* plerunque plus est in peculio servi, quam servus ipse valeat: plus vicarius interdum valet, quam ipse ordinarius qui vicarium habet.

(4) De quibus, *l.* 37. *supr. eod. l.* 57. *l. ult. in fin. supr. mandati. l.* 73. *infr. de legat.* 3. *d. l.* 227. *infr. de verb. signifìcat. l.* 1. *C. de nundinis.*

(5) Sociorum unum pro cæteris omnibus posse conveniri, hinc colligit Baldus: et socios in contractu, socios esse in distractu.

(6) Adde *l.* 2. *supr. de exercitoria.*

(7) Hinc Chysostomus apud *Gratianum*, *can. ejiciens.* 88. *distinct.* mercator sine mendacio et perjurio esse non potest. Et Demosthenes, *in Oratione pro Phormione*, ingens ait esse miraculum, si idem mercator industrius videatur et probus. A mercatura tanquam contagione omnis honor atque militia segregatur, *l.* 12. *in fin. C. de cohortalibus. libro* 12. *l. unic. C. negotiat. ne milit.* Apud Thebanos nemo ad honores reipublicæ admissus, nisi decem annis a mercatura destitisset. Aristoteles 3. *Polit.* 3. *in fin.* Ideoque Bartolus mercaturam non inter officia, sed artificia numerat. *tract. de testimoniis*, *num.* 62. nec absentes reipublicæ causa mercatores esse dicuntur, quia commodi captandi causa, *l.* 4. *in fin.* et quidem sui, *l.* 36. ac privati negotiantur. *l.* 42. *supr. ex quibus causis major.* Si tamen penitius spectemus, honoribus interdum digni sunt: ut et reliqui: hoc enim pacto futurum est (ut inquit Xenophon, *libro de vectigalibus*,) plures ut mercaturæ studeant, et annonæ ex qua pendent hominum vitæ. *Goth.* Adde Tholosan. *de Republ. lib.* 4. *cap.* 7. *n.* 7. Ans.

(8) *l.* 11. §. 7. *supr. de act. empt.*

(9) Emptori competens.

(10) Si nec pretium venditor nec accessiones solvit, nec obligatum suo nomine liberat, in duplum pretii, et accessionis judicio redhibitorio condemnatur: sin hæc præstat, in simplum condemnatur. *Synops. eod. cap.* 33.

(11) In duplo continetur pretium. *Bart.*

(12) Versus hic Jurisconsulto excidit in hac prosa oratione, sunt et alii multi a me sparsim hac editione notati.

(13) *l.* 25. *infr. de evictione.*

(14) *l.* 23. §. 5. *l.* 38. §. 3. *supr. eod. l.* 48. *infr. eod. l.* 19. *infr. de evict.*

(15) Redhibitoria sex mensium exceptione exclusus, potest quanti minoris intra annum agere. *Synops. eod. cap.* 35.

(16) Qui servum vinctum vendit, actione de fuga non tenetur: Multo enim id amplius est, quam dicere in vinculis fuisse, *ut hic.* Nam quum emptor scit de fuga, vel vinculis, vel rebus similibus, opponitur ei exceptio. §. 4. *infr. eod. Synops. eod. c.* 35. 3. Harmenop. 3. §. 78.

(17) *l.* 19. §. *pen. supr. eod.*

(18) *l.* 23. §. 5. *supr. eod.*

(19) Et se movente: quin et de re soli. *l.* 11. *supr. eod.*

§. 8. Simplariarum (1) venditionum causa ne sit redhibitio, in usu est.

De redhibitione fundi.

49. ULPIANUS lib. 8. Disputationum.

ETiam (2) in fundo vendito redhibitionem procedere, nequaquam incertum est: veluti si pestilens (3) fundus distractus sit: nam redhibendus erit. Et benignum est dicere, vectigalis exactionem futuri temporis post redhibitionem adversus emptorem cessare.

De varicoso.

50. JULIANUS lib. 4. ex Minicio.

VAricosus (4) sanus non est.

Si servus, 1. Vel procurator emerit.

51. AFRICANUS lib. 8. (5) Quæstionum.

CUm mancipium morbosum vel vitiosum servus emat, et redhibitoria vel ex empto dominus experiatur, omnimodo (6) scientiam servi, non domini spectandam esse ait: ut nihil intersit, peculiari, an domini nomine (7) emerit, et certum incertumve mandante eo emerit: quia [tunc] et illud ex bona fide est, servum, cum quo negotium sit gestum, deceptum non esse, et rursus delictum ejusdem, quod in contrahendo admiserit, domino nocere debet: Sed si servus, mandatu domini, hominem emerit, quem dominus vitiosum esse sciret, non tenetur venditor.

§. 1. Circa (8) procuratoris (9) personam, cum quidem ipse scierit morbosum, vitiosum esse, non dubitandum, quin, quamvis ipse domino mandati (10) vel negotiorum gestorum (11) actione sit obstrictus, nihilo (12) magis eo nomine agere possit: at cum ipse ignorans esse vitiosum, mandatu domini qui id sciret emerit, et redhibitoria agat, ex persona domini utilem exceptionem ei non putabat (13) opponendam.

Si servus venditori furtum fecerit.

52. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

SI (14) furtum domino servus fecerit, non est necesse, hoc in venditione servi prædicere, nec ex hac causa redhibitio est: Sed si dixerit, *hunc furem* (15) *non esse*, ex illa parte tenebitur, *quod dixit promisitve.*

De febri tertiana, aut quartana. De podagra, de morbo comitiali.

53. JAVOLENUS lib. 1. ex Posterioribus Labeonis.

QUi tertiana (16), aut quartana (17) febri, aut podagra (18) vexarentur, quive comitialem (19) morbum

(1) Singularium venditionum. *Hal.* Simpularium legit Corras. 2. *miscell.* 24. quasi minutarum et vilium: a *simpulo*, vase exiguo, quo Romani diis (unde simpulatrices mulieres rei divinæ deditæ, Festo) sacrificabant, teste Varrone *apud Nonium.* hinc fluctus excitare in simpulo, id est, re minima. Cic. 4. *de leg.* Sed Budæus Florentinam defendit, et ait simplarias actiones eas esse, in quibus venditor non necesse habebat de dupla emptori repromittere, ut in *l.* 37. *infr. de evict.* eodem sensu, quod duplariæ, quadrupl ariæ actiones quæ in simplum et duplum dabantur: et armaturæ simplares, et duplares (2. Veget.) et torquarii simplares, duplaresque (Modesto *de vocabulis*) quod qui ea gestabant, singulas vel duplices annonas perciperent, et duplicarii, Varroni 4. *de lingua.* Græci ea sententia hunc locum ita exponunt, συνηθές ἐστι μὴ ἁρμόζειν τὴν περὶ ἀναστροφῆς ἀγωγὴν, ἐπὶ τῶν ἁπλῶν πράσεων. *Synops. eod. c.* 35. Harm. 3. §. 76. In usu est actionem redhibitoriam in simplis venditionibus non competere. Simplas autem Scholiastes Synopseos illo loco interpretatur, μήτε ἔπαινον, μήτε ψόγον ἐχούσας, quæ neque laudem neque vituperationem habeant. *Goth.* Adde Revard. *l.* 1. *conject. c.* 12. Ans.

(2) *l.* 63. *infr. eod.*

(3) Pestilentiæ causa (nempe si pestilens sit ipse fundus venditus) redhiberi potest fundus. dixi ad *l.* 4. *C. h. t.* et ad Cic. 2. *Agrar.*

(4) *Varices*, sunt venæ plus æquo intumescentes: hinc varicosus, cui venæ nimio sanguine replentur. Celsus et Avicenna auctor est, varices accidere cursoribus, et onera bajulantibus, et diu stantibus. Hinc Juven. *Satyr.* 6. varicosus fiet aruspex, ex diuturna scil. statione. Aruspex, cum exta consulit, diu stando fit varicosus: Inde illud Vatinii est in Ciceronem varicosum gloriantem se humeris Italiæ ab exilio reportatum: unde ergo tibi varices? de varicum curatione vide Æginetam 6. *c.* 64. 82. Cels. 7. *de re medica* 33.

(5) Vide Cujac. 8. *ad Afric.* Prima hujus legis quæstio hæc est. Si servus, vel filius morbosum aut vitiosum quid emit, an eorum, an vero patris aut domini eorum mens spectanda sit.

(6) Id est, sive dominus mandavit emi, certum (veluti Stichum) sive incertum, id est, hominem generaliter, utroque casu scientia servi inspicitur, non domini. Cujac. *ibid.*

(7) Nomine domini emit, qui domino emit nominatim, sive mandatum habeat, sive non, id est, sive quasi procurator emat sive quasi gestor: et latius patent hæc verba, *nomine domini*. quasi generalia, quam *mandato domini.* Cujac. *ibid.*

(8) Altera hujus legis quæstio est, an procuratoris ementis morbosum vel vitiosum, mens potius quam domini spectanda sit?

(9) Etiam voluntarii, *ut et infr. eod.* in verbo, *vel negotiorum gestoris. l.* 17. *supr. de in rem verso.*

(10) Si verus procurator.

(11) Si voluntarius gestor. adde *l.* 4. *infr. de fidejussorib.* et it Quintilianus 7. *c.* 5. male gestæ procurationis in foro, negotiorum gestorum, an et mandati actio est?

(12) Id est, nihilominus, v. *l.* 2. §. 1. *infr. de vi bonor. rapt*

(13) Exceptionem etiamnum putat opponendam. Conan. 3. *comment.* 14. reprehensus a Robert. 2. *recept.* 4.

(14) *Synops. eod. c.* 39.

(15) *l.* 31. §. 1. *supr. eod.*

(16) Ο τριτάζων, ὅτε τεταρτάιζων. *Eclog.* 19. *tit.* 10. *cap.* 4. Porro de causis tertianæ et quartanæ, vide Fuchs. 3. *sect.* 1. *c.* 10

(17) De qua *l.* 1. §. 8. *supr. eod. l.* 60. *in fin. infr. de re judic*

(18) *Podagra*, est humoris a natura alieni in pedes defluxio: hunc morbum Atheniensibus familiarem fuisse scribit Lucretius 7. Athide tentantur gressus oculique in Achæis Finibus: et Constantinopolitanis. 15. *Nicephorus* 14. certe Agesander *in Pithermo apud Athenæum* scribit suis temporibus pueros, puellas, eunuchos e morbo tentatos fuisse per annos viginti. Mercurialis 1. *variar.* 24 de podagra adde *l.* 3. *C. qui morbo se excusant.*

(19) Δαιμονιζόμενον vertit auctor *Synops. ibid. Comitialis* dicitur, quod in comitiis, ut et aliis hominum cœtibus eo correpti maxime infestarentur et frequenter detegerentur. Græcis ἐπιληψία quæ teste Galeno 3. *de laborantib. locis* est intervallata, mentis et sensuum cum læsione convulsio. Alio nomine *sacer morbus* appellatur, propter sui magnitudinem. Græcis enim familiare est, ut ἱερὸν id est, *sacrum* pro magno usurpent: hinc, *auri sacra fames*, *sacer piscis.* et Hippocrates *in* 6. *Epidem. sect.* 6. *aphorism.* 9. μεγάλην νόσον nominat. Dicitur et Herculeus morbus, quod ei familiaris, vel quo magnus. Idem *caducus* a crebro lapsu: et *lunaticus*, quod lunæ circumactionem sequatur: *Puerilis* et *infantilis*, quod ejusmodi ætatem maxime infestet. Fuchs. 3. *sect.* 1. *c.* 12. Idem a Plauto *in captivis.* et Plinio 10. *c.* 23. *et lib.* 28. *c.* 3. appellatur *morbus qui insputatur*, non quod sputo curetur, ut quidam putant, sed quod, si epilepticus occurrit, vel morbus ipse nominatur, abominandi morbi indicio sputum emittatur. Mercurialis, 5. *variar* 11 Nisi forte dicamus potius, morbum qui insputatur, eum esse, quo æger liberatur, cum primum conspuerit: quo vitio laborantem sputo ejecto, statim sanatum non sine maxima animi admiratione vidi. Plato 11. *de legib.* emptum hominem sacro morbo laborantem intra annum redhiberi voluit: phthisicum et alios intra sex menses vel ideo quod reliqui morbi sex mensibus dignoscuntur: epilepsia vix intra annum recte a vulgaribus discerni possit. Mercurialis, *variar.* 7. notat ex Clemente Alexandrino 7. *Stromatum*, hircinas carnes epilepticis auxiliari, cum ex Plutarcho *in Problematis* constet, capras præ cæteris animalibus comitiali morbo ob meatuum angustiam tentari, quam vocis earum tenuitas arguat. Ut ad Comitialem morbum revertar, idem morbus major dicitur Festo (Galli etiam vocant, *le haut mal.*) vide Festum *in Prohibere comiti*

haberent, ne quidem his diebus (1) quibus morbus vacaret (2), recte *sani* (3) dicentur.

Si mancipium ab emptore fugerit.

54. PAPINIANUS lib. 4. Responsorum.

ACtioni redhibitoriæ non est locus, si mancipium bonis (4) conditionibus emptum fugerit, quod (5) ante non fugerat.

De emptore ignorante vitium servi empti.

55. IDEM lib. 12. Responsorum.

CUm sex (6) menses utiles (7), quibus experiundi potestas (8) fuit, redhibitoriæ actioni præstantur, non videbitur potestatem experiundi habuisse, qui vitium fugitivi latens ignoravit: non ideirco tamen dissolutam (9) ignorationem emptoris excusari oportebit.

An fidejussori redhibeatur.

56. PAULUS lib. 1. Quæstionum.

LAtinus Largus: Quæro, an fidejussori emptionis (10) redhiberi mancipium possit? Respondi: Si in universam (11) causam fidejussor sit acceptus, putat Marcellus posse (12) fidejussori (13) redhiberi.

Si servus emerit. 1. *Si servus aut filiusfamilias vendiderit.*

57. IDEM lib. 5. Quæstionum.

SI servus mancipium emit, et dominus redhibitoria agat, non (14) aliter ei venditor daturus est, quam (15) si omnia præstiterit, quæ huic (16) actioni continentur: et quidem solida, non peculio tenus: nam et si ex empto dominus agat, nisi pretium totum solverit, nihil consequitur.

§. 1. Quod si servus (17) vel filius vendiderit, redhibitoria in peculium competit: in peculio autem et causa redhibitionis continebitur: Nec nos moveat, quod, antequam reddatur servus, non est in peculio: non enim potest esse in peculio servus, qui adhuc emptoris est: sed causa ipsius redhibitionis in peculio computatur: Igitur si servus, [decem millibus] emptus, quinque millibus sit, hæc quoque in peculio esse dicemus. Hoc ita, si nihil domino debeat, aut ademptum peculium non est. Quod si plus domino debeat, eveniet, ut hominem præstet et nihil consequatur.

De servo, qui rebus ablatis fugit ab emptore.

58. IDEM lib. 1. Responsorum.

QUæro, an, si servus apud emptorem fugit, et *in causa redhibitionis esse* pronunciatus fuerit, non prius venditori restitui debeat (18), quam (19) rerum ablatarum a servo æstimationem præstiterit? Paulus respondit, venditorem cogendum non tantum pretium servi restituere, sed etiam rerum ablatarum æstimationem: nisi (20) si pro his paratus sit servum noxæ nomine relinquere.

§. 1. Item quæro, si nolit æstimationem et rerum pretia restituere, an servus retinendus sit, et danda sit actio de peculio, vel de pretio redhibiti servi ex duplæ stipulatione? Paulus respondit, de pretio (21) servi repetendo competere actionem, etiam ex duplæ stipulatione. De rebus per furtum ablatis jam responsum est.

§. 2. Servum dupla (22) emi, qui rebus ablatis fugit: mox inventus præsentibus honestis (23) viris interrogatus, *an et in domo venditoris fugisset*, respondit, *fugisse*: quæro an standum sit responso servi? Paulus respondit: Si et alia (24) indicia (25) prioris fugæ non deficiunt, tunc etiam servi (26) responso credendum est.

De pretio servi redhibendi. 1. *De duobus uno pretio emptis.*

59. ULPIANUS lib. 74. ad Edictum.

CUm in ea causa venditum est mancipium, ut redhiberi debeat, iniquum (27) est, venditorem pretium redhibendæ rei consequi.

§. 1. Si quis duos homines uno pretio emerit, et alter in ea causa est ut redhibeatur, deinde petatur pretium totum, exceptio erit objicenda: si tamen pars pretii petatur, magis dicetur, non nocere exceptionem: nisi forte ea sit causa, in qua, propter alterius vitium, utrumque mancipium redhibendum sit.

De effectu redhibitionis.

60. PAULUS lib. 69. ad Edictum.

FActa redhibitione, omnia (28) in integrum restituuntur, perinde ac (29) si neque emptio, neque venditio intercessit.

Si de servitute agatur.

61. ULPIANUS lib. 80. ad Edictum.

QUotiens (30) de servitute agitur, victus (31) tantum

(1) Non dicitur *liberatus*, qui habet aliquod sanitatis intervallum. *Bald.*

(2) Cessaret reversurus.

(3) V. *l.* 31. *infr. de evict.*

(4) Καλῆ αἰτίᾳ, bona conditione, hac sententia: Qui emptus est bona conditione si fugerit, locum redhibitoriæ actioni non facit, si non et ante fugerit, *Synops. eod. cap.* 41.

(5) *l.* 3. *in princ. C. h. t.*

(6) *l.* 19. *in fin. l.* 38. *supr. eod. l.* 2. *supr. quando act. de peculio.*

(7) *Utiles* dies, quibus est experiundi potestas. vide *l.* 1. *infr. de diversis temporal. præscr.*

(8) *Posse* verbum, legi, aut statuto adjectum, dies utiles reddit. *Bald.*

(9) Paria sunt scire, vel supine ignorare. *Bald.*

(10) Id est, venditionis, ut nonnullis placet *argum. l.* 19. *supr. de action. empt.*

(11) Adde *l.* 54. *in princ. supr. locati.*

(12) Contractus fidejussor, et distractus fidejussor est.

(13) Posse et fidejussori redhibere. *Haloand.*

(14) Contractu alterius qui utitur, eo uti debet cum suis omnibus clausulis et vitiis. *l.* 23. *infr. de manumission.*

(15) *l.* 31. §. 8. *supr. eod. l.* 78. §. 2. *supr. de contrah. empt. l.* 13. §. 8. *supr. de act. empt.*

(16) *Al.* hac actione.

(17) *l.* 23. §. 4. *supr. eod.*

(18) Restitui non debeat. *Augustin.* 1. *emendat.* 2.

(19) *l.* 23. §. 1. *supr. eod.*

(20) *l.* 31. *in princ. supr. eod.*

(21) *l.* 23. §. 8. *supr. eod. l.* 16. *C. de evictionib.*

(22) Id est, sub stipulatione duplæ. *Accurs.*

(23) Confessio absente adversario coram honestis personis facta, et indiciis confirmata, facit probationem. Quid, si coram vicinis? idem. adde. *l.* 7. *infr. de probationib.*

(24) Indiciis multis concurrentibus, probatio enascitur.

(25) An id innuitur, ex multis indiciis insurgere plenam probationem? ait Baldus. adde *l. indicia.* 19. *C. de rei vindicat. l. ult. C. de probat.*

(26) Vide *l.* 7. *infr. de probat.* vide etiam diligenter quæ notavi ad *l.* 7. *infr. de testib.*

(27) V. *l.* 14. *infr. de exception.*

(28) *l.* 21. 23. §. 7. *l.* 57. *supr. eod.*

(29) *d. l.* 23. §. 1. *supr. eod.*

(30) Venditor fundi evictionem servitutis præstat emptori, si quæ servitus in fundo ei vendito evincatur, non ex empto actione, quæ in id quod interest concipitur, *l.* 66. *vers. quædam ita demum. supr. de contrah. empt.* sed æstimatoria, id est, quanti minoris, *ut hic. et l.* 16. *infr. de evictionib.* si modo venditor servitutem a fundo deberi ignoravit: nam si secus vendidit, in id quod interest tenetur. *l.* 13. §. 2. *l.* 39. *supr. de actionib. empt. l.* 66. *supr. de contr. empt.* idem si nescivit, sed tamen *optimum maximum fundum* vendidit. *d. l.* 13. §. 3.

(31) Venditor sc.

debet præstare, quanti (1) minoris emisset emptor, si scisset hanc servitutem impositam.

De donatione.

62. Modestinus lib. 8. Differentiarum.

Ad (2) res donatas (3) Edictum Ædilium curulium non pertinere dicendum est: Etenim quid se restituturum donator repromittit, quando nullum pretium intervenit? Quid ergo, si res ab eo cui donata est, melior facta sit? nunquid quanti ejus qui meliorem fecit, interest, donator conveniatur? Quod minime dicendum est: ne (4) eo casu liberalitatis suæ donator pœnam patiatur: Itaque si qua res donetur, necesse non erit ea repromittere, quæ in rebus venalibus Ædiles repromitti jubent: Sane de (5) dolo donator obligare se et debet et solet; ne, quod benigne (6) contulerit, fraudis consilio revocet.

De locatione.

63. Ulpianus lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

Sciendum est, ad venditiones solas (7) hoc Edictum pertinere, non tantum mancipiorum, verum cæterarum quoque rerum (8). ✝ Cur autem de *locationibus* (9) nihil (10) edicatur, mirum videbatur: Hæc tamen ratio redditur: vel (11) quia nunquam istorum de hac re fuerat jurisdictio: vel quia non similiter (12) locationes, ut venditiones, fiunt.

De pluribus servis uno pretio emptis. 2. De jumento errante vel fugiente.

64. Pomponius lib. 17. Epistolarum.

Labeo scribit, si uno pretio plures servos emisti, et de uno agere velis, [inter] æstimationem (13) servorum proinde (14) fieri debere, atque [ut] fieret in æstimationem bonitatis agri, cum ob evictam partem fundi agatur.

§. 1. Idem ait, si uno pretio plures servos vendidisti, *sanosque esse* promisisti, et pars (15) duntaxat eorum minus sana sit, de omnibus adversus dictum, promissum, recte agi.

§. 2. Ibidem ait, errare et fugere jumentum posse, nec tamen erronem aut fugitivum esse agi posse.

De animi vitiis. 1. De morbo sontico. 2. De veteratore et novitio.

65. Venulejus lib. 5. Actionum.

Animi potius, quam corporis vitium est, [veluti] si ludos (16) assidue velit spectare aut tabulas pictas studiose intueatur, sive etiam mendax (17), aut similibus vitiis teneatur.

§. 1. Quotiens *morbus sonticus* (18) nominatur, eum significari Cassius ait, qui noceat. nocere autem intelligi, qui perpetuus (19) est, non (20) qui tempore finiatur. sed morbum sonticum eum videri, qui inciderit in hominem, postquam is natus (21) sit: *sontes* enim nocentes dici.

§. 2. Servus tam *veterator*, quam *novitius* dici potest, sed *veteratorem*, non (22) spatio serviendi, sed genere (23) et causa æstimandum, Cælius ait: nam quicunque (24) ex venalicio noviciorum emptus, alicui ministerio præpositus sit, statim eum veteratorum numero esse: *novicium* autem non (25) tyrocinio animi, sed conditione (26) servitutis intelligi. Nec ad rem pertinere, latine sciat, necne: [nam] nec ob id veteratorem esse, si liberalibus (27) studiis eruditus sit.

(1) Vide *l.* 39. *supr. de aet. empt.*

(2) Redhibitoria et quanto minoris pro rebus donatis et locatis locum non habent, *ut hic.* etiamsi meritis antecedentibus facta sit donatio vel locatio. *Bald.* hujus constitutionis rationem repetit ab Italico hoc proverbio, *A cavallo donato non riguardare palato.* Goth. Vide *l.* 2. *et ibi* Duaren. *C. h. t.* Ans.

(3) Cur ita? v. *l.* 63. *infr. eod.*

(4) *l.* 49. *infr. de re judicata.*

(5) *l.* 18. *in fin. infr. de donat.*

(6) Id est, donavit. Donatio benignitatis species: *Benignus* est qui donat: *Benigne* donata fraudis consilio non revocanda.

(7) Non ad donationes, ut *l.* 62. *supr. eod.* Goth. Sed et permutationes, *l.* 19. § 5. *Supr. h. t.* Cujac. *lib.*12.*observ.*c.38. Ans.

(8) Mobilium, immobilium, *l.* 1. *supr. eod.* omnium animalium, hominis, *l.* 48. §. 6. *supr. eod.* fundi. *l.* 49. *supr. eod. l.* 4. *C. h. t.* Goth. Habet quoque hoc edictum locum in annona corrupta, et libris mendosis per not. Gomez. 2. *var. resolut. num.* 48. Menoch. *de arbitr. jud. l.* 2. *cent.* 4. *cas.* 382. *l. annonam. infr. de extr. crimin. l.* 3. §. *sed et si. verb. vel corruperit. infr. stellionat.* Ans.

(9) An vero ad locationes hoc edictum porrigitur? sic putat *Cujac.* 12. *obs.* 38. siquidem finge ædes in quinquennium conductas, quas primo anno deprehenderis insalubres, pestilentes, male sanas: redhibitioni locum fore dixeris. *argum. l.* 33. *C. de locato et conducto.* Verum ab eo dissentit Hotom. 4. *obs.* 17.

(10) Imo, aliquid. vid. *l.* 33. *C. de locato.*

(11) Statuti condendi jus, est jurisdictionis non causalis, sed ejus plane cui jus est condendæ legis. *Bald.*

(12) Id est, non interpositis iisdem cautionibus.

(13) *Interæstimatio* est pretium, vel *interpretium* (hæc enim vox legitur apud Cassiodorum, *lib.* 2. *variar.* Græcis παραλλήλου, Glossis interpondium) redhibiti, vel evicti hominis, aut evictæ partis fundi: quod sc. venditor præstat vel cedit emptori, et ita Seneca: quid prodest interæstimata habere omnia, si sis impetu nimius? *Cujac.* 16. *obs.* 4.

(14) Id est, perinde.

(15) *l.* 35. *supr. eod.*

(16) Adde Senec. 2. *de ira.* 9.

(17) *l.* 4. §. 2. *supr. eod.*

(18) Vid. *l.* 6. *supr. eod. l.* 113. *infr. de verbor. sign.*

(19) *Morbi sontici* qualitas est perpetua et inseparabilis. De qualitate dixi ad *l.* 10. *supr. si quadrupes.*

(20) *Non tantum qui.* et ita hunc locum Alciatus accipit *lib.* 4 *infr. de verb. sign.* et Aug. 2. *Emend.* Zasius *in Antinomiis.*

(21) Quid, si legas, *damnatus sit*, vel, *accusatus sit*, nam mox addit Venuleius, *sontes* enim nocentes dici: ut videatur hoc voluisse, *sonticum morbum* esse, qui in eum hominem incidat, qui vel accusatus, vel damnatus sit, hoc ideo quod sontes nocentes dicantur: Sunt tamen, et qui hic legunt, *sanatus.*

(22) *l.* 37. *supr. eod. l.* 11. *supr. de negotiis. l. ult.* §. 3. *infr. de publicanis.* Veterator, seu veteranum mancipium is est, qui in urbe, non in agro (rustici namque servi, veterani non dicuntur) integro anno servivit: Novicius, qui anno continuo non servivit. Cicero *in Pisonem.* Nemo queritur Syrum nescio quem de grege noviciorum factum Consulem. *Goth.* Obstare videtur *l.* 37. *h. t.* quam conciliat Zas. *Antinom. n.* 23. quod Venuleius hic de servis in genere, Ulpianus in specie loquatur. *Ans.*

(23) Genere et causa veteratorem æstimamus, non spatio serviendi. Quippe novicius cum primum ex venalicio emptus est, et alicui ministerio præpositus, veterator est: novicius autem non animi tyrocinio, sed conditione servitutis intelligitur. Nam etsi Latine sciat, novicius esse potest: ut per contrarium, veterator continuo non est, qui liberalibus studiis sit eruditus: veterator esse potest, qui liberalia studia ignoret: novicius esse potest, etiam qui Latine sciat. Quid? hoc loco *genus* et *causa* quid est? ministerium ipsum. Græci ita hunc locum interpretantur: Non servitutis spatium discernit novicium, et moribus civilibus nondum excultum, ab servo qui jam profecit in agendis iis quæ ingenui faciunt, sed genus et causa. Nam si novicium emam a venaliciario, atque eum alicui ministerio præposuero, veterator esse reperietur. Nec interest putemus Romanum sciat necne. Itidem, nec ob id veterator est, qui studiis liberalibus eruditus sit. Porro genus hic, ministerium est artificium, ut *l.* 34. *supr. eod.*

(24) Qui et *venaliciarus*, σωματεμπορος. *Synops.* 18. *tit.* 8. *lib.* 19. *tit* 10. *c.* 51. §. 4.

(25) Id est non tantum. vide *Cujac.* 8. *obs.* 9.

(26) Atqui servorum una est conditio. *l.* 5. *supr. de statu ho.* Est sane, si genus libertatis spectes: secus, si eorum conditione

(27) *Liberalia studia* libero homine digna. *l.* 1. *infr. de ex cognit.*

TIT. II.

DE EVICTIONIBUS (1), ET DUPLÆ (2) STIPULATIONE.

De evictione totius vel partis.

1. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

SIve (3) tota res evincatur, sive pars (4), habet regressum emptor in venditorem. sed cum pars evincatur, si quidem pro indiviso [evincatur], regressum habet, pro (5) quantitate evictæ partis. quod si certus locus sit evictus, non pro indiviso portio fundi; pro bonitate loci erit regressus: quid enim, si, quod fuit in agro pretiosissimum, hoc evictum est; aut quod fuit in agro vilissimum? æstimabitur loci (6) qualitas, et sic erit regressus.

Si dupla non promittatur.

2. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

SI dupla (7) non promitteretur (8), et eo nomine agetur, dupli condemnandus est reus.

De servo vendito, qui ex peculio summam secum abstulit.

3. IDEM lib. 10. ad Sabinum.

CUm in venditione servi peculium (9) semper exceptum esse intelligitur, is homo (10) ex peculio summam quandam secum abstulerat: Si, propter hanc causam, furti cum emptore actum sit, non reverteretur (11) emptor ad venditorem ex stipulatione duplæ: quia furtis (12), noxisque solutum esse præstari debet venditionis tempore, hæc autem actio postea (13) esse cœperit.

Quomodo cavendum. 1. Si tutor vendiderit.

4. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

ILlud quæritur, an is, qui mancipium vendidit, debeat fidejussorem ob evictionem dare, quem vulgo (14) *auctorem* (15) *secundum* (16) vocant? Et est relatum, non (17) debere: nisi (18) hoc nominatim actum est.

§. 1. Si impuberis nomine tutor vendiderit (19), evictione secuta, Papinianus lib. III. Responsorum ait, dari in eum cujus tutela gesta sit, utilem actionem. sed adjicit, in id demum, quod rationibus ejus accepto latum est: sed an in totum, si tutor solvendo non sit, videamus? Quod magis puto: neque (20) enim male contrahitur cum tutoribus.

Si servo vendito cum peculio vicarius evincatur.

5. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

SErvi venditor (21) *peculium* (22) *accessurum* dixit: si (23) vicarius (24) evictus sit, nihil præstaturum venditorem Labeo ait: quia si e non fuit in peculio, non accessit: sive fuerit, injuriam (25) a judice emptor passus est: aliter atque si nominatim, *servum accedere* (26) dixisset: tunc enim præstare deberet in peculio eum esse.

Quomodo cavendum.

6. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

SI fundus venierit (27) ex consuetudine (28) ejus (29) regionis (30) in qua negotium gestum est, pro evictione caveri oportet (31).

(1) *L.* 8. *Cod.* 45. *et* 19. *Ecl.* 11. de evictione. *Halo.* *Evincere* est legitimo certamine vincere, id est, cognitione judicis, et non vincere tantum, sed etiam rem abducere. Plus est enim evincere, quam vincere: una littera auget significationem, ut in elugere, emereri, emigrare, exigere, enarrare, emurmure, et in hac materia elaudare, plus est quam nominare et laudare. Festus apud Cujac. 6. *ad African. ad l.* 24. *Infr. eod.* Ut ad rem redeam: si res vendita tibi sit evicta, et ex empto tibi competit actio ad pretium. *l.* 11. §. 2. *supr. de actionib. empt.* et ex conventione in simplum. *l.* 48. *in fin. Supr. de ædilit. l.* 37. *in fin. l.* 56. *Infr. eod.* duplum, *ut hic.*

(2) Ex edicto Ædilium emptor a venditore cautione sibi prospicere et ita stipulari solet: mihi, heredique meo eum hominem, quem de te emi, habere recte licere, (*l.* 21. §. 1. l. 57. *Infr. eod.*), nec evinci eum hominem mihi, heredive meo, partemve ejus, *l.* 56. §. 2. *infr. eod.* et si is homo a me heredeve meo petatur, tamen de ea re agenda adesse, et eam recte defendere, ut denunciatum tibi erit, (*l.* 29. §. *ult. Infr. eod.*) aut si ita factum non erit, quanti ea res erit, duplum præstari dolumque malum abesse, (*l.* 68. *supr. de contrah. emptione. l.* 38. §. 13. *Infr. de verb. oblig.*) abfuturumque esse spondesne? Cujac. ad *l.* 24. *Infr. eod.* 6. *ad African.* Aliam formulam non huic absimilem idem auctor adfert. *C. h. t.*

(3) Sive pars, sive totus fundus evincatur, tenetur venditor. *Synops.* 19. *tit.* 11. *cap.* 1. *et* 3. Harmenop. 3. §. 86. ac si quidem pro indiviso pars evincatur, pro quantitate ejus pretii tenetur: sin certa pars, pro bonitate loci evicti fit æstimatio. *Synops. ibid.*

(4) *l.* 39. §. 2. *l.* 45. *infr. eod.*

(5) *l.* 69. *in fin. infr. eod.*

(6) Vide *l.* 45. *infr. eod.*

(7) In pretiosis rebus sc. vid. *l.* 37. §. 1. *infr. eod.*

(8) Repromittetur. *Hal.*

(9) *l.* 29. *supr. de contrah. empt.* adde *l.* 16. §. 2. *infr. de publican.*

(10) Servus.

(11) *Al.* revertetur.

(12) Venditor emptori servum furtis noxisque solutum præstare debet. *Synops. eod. cap.* 3.

(13) Adde *l.* 15. *infr. eod.*

(14) *l.* 56. *Infr. eod.* ea opinio vulgi effecerat, ut satisdaretur, quia satisdatio illa *Secundum mancipium*, appellabatur. Unde illæ notæ S. SM. *satis secundum mancipium.* Cic. 5. *ad Attic.* Sunt aliquot satisdationes secundum mancipium prædiorum. vid. *Cujac.* 11. *observ.* 4.

(15) *Auctor secundus*, fidejussor.

(16) Nam primus auctor est ipse venditor: venditor enim emptori auctoritatis nomine tenetur. Cic. 13. *epist.* Si ea prædia dividuntur, quæ ipse Cæsar vendidit, quæ tandem in ejus venditionibus poterit esse auctoritas?

(17) *Dupli cautio*, repromissio est, non satisdatio.

(18) Hinc Varro 5. *de lingua* refert, in lege mancipiorum conveniri solitum fuisse, ne venditor vades daret, neve poscerentur.

(19) Ubi id ei concessum est, ut in *l.* 47. §. 1. *supr. de minor.*

(20) *l.* 12. §. 1. *Infr. de admin. et peric. tut.*

(21) Lex solebat dici, ut sæpius a venditore. v. *l.* 34. *supr. de contrah. empt.*

(22) Peculium non sequitur servum venditum. *l.* 3 *supr. eod.*

(23) Evictio rei singularis non debetur universitate vendita.

(24) De quo vide *l.* 17. *supr. de peculio.*

(25) Evictionem injuria factam emptori, venditor non præstat. *l.* 51. *infr. eod.*

(26) *l.* 33. *supr. de ædilit. edict.*

(27) Et quæratur, an pro evictione caveri oporteat, vel in quantum aut quomodo.

(28) Consuetudo cavendi spectanda. adde *l.* 31. §. 20. *supr. de ædilit.*

(29) Evictionis nomine cautio præstatur secundum consuetudinem loci contractus. Locus contractus regit contractuum, judiciorum, et agendi decidendique ordinem.

(30) Aut populi: finge Judaici apud quem lege Mosis distractis prædiis rusticis venditor non tenetur in perpetuum evictionis nomine. nam anno jubilei seu ἀφέσεως venditor res suas recipiens evictionis nomine teneri desinebat. *Levit.* 25. et olim rerum mancipio datarum venditor auctor non erat. Varro 2. *de re rustica.* 10. Cujac. *C. h. t.*

(31) Ita fiet, ut si ibi satisdandi consuetudo fuerit, satisdationis nomine agatur. vide Ancharanum, *qu.* 63. *n.* 3.

Si pupillus servum sibi substitutum vendiderit.

7. JULIANUS lib. 13. Digestorum.

QUi a pupillo substitutum (1) ei servum emerit, agere cum substituto (2) ex empto potest: et ex stipulatu de evictione, cum neutram earum actionum adversus pupillum habere potuerit.

Quid præstat hominis venditor emptori.

8. IDEM lib. 15. Digestorum.

VEnditor (3) hominis emptori præstare debet, quanti ejus interest (4) hominem venditoris fuisse: quare sive partus ancillæ, sive hereditas quam (5) servus jussu emptoris adierit, evicta fuerit, agi ex empto (6) potest: et sicut (7) obligatus est venditor, *ut* (8) *præstet licere habere hominem quem vendidit*, ita ea quoque, quæ per eum adquiri potuerunt, præstare debet emptori ut habeat.

Si vendita re aliena, emptor domino successerit.

9. PAULUS lib. 76. ad Edictum.

SI vendideris servum mihi Titii, deinde Titius heredem (9) me reliquerit, Sabinus ait, amissam actionem pro evictione, quoniam servus non potest evinci: sed (10) in ex empto actione decurrendum est.

De servitute ab uno ex pluribus dominis constituta.

10. CELSUS lib. 27. Digestorum.

SI quis per fundum, quem cum alio communem haberet (11), quasi solus dominus ejus esset, jus eundi, agendi, mihi vendiderit et cesserit, tenebitur mihi evictionis nomine, cæteris non (12) cedentibus.

De futuris casibus. 1. *Evictionis noxæ solutus quomodo accipitur.*

11. PAULUS lib. 6. Responsorum.

LUcius (13) Titius prædia (14) in Germania trans Rhenum emit, et partem pretii intulit: cum in residuam quantitatem heres emptoris conveniretur, quæstionem retulit dicens, has possessiones ex præcepto Principali (15) partim distractas, partim veteranis in (16) præmia adsignatas: quæro, an hujus rei periculum ad venditorem pertinere possit? Paulus respondit, futuros (17) casus evictionis post contractam emptionem ad venditorem non pertinere: Et ideo secundum ea quæ proponuntur, pretium (18) prædiorum peti posse.

§. 1. Ex his verbis stipulationis duplæ vel simplæ, *cum hominem, quo de agitur, noxæ esse solutum*, venditorem conveniri non posse propter eas (19) noxas, quæ publice coërceri solent.

De herede vendente, et tacito consensu coheredum.

12. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

QUidam ex parte dimidia heres institutus universa prædia vendidit: et coheredes pretium acceperunt (20): evictis his, quæro, an coheredes ex empto actione teneantur? Respondi, si coheredes præsentes (21) adfuerunt, nec dissenserunt, videri unumquemque partem suam vendidisse.

De parte evicta.

13. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

BOnitatis (22) æstimationem faciendam, cum pars evincitur, Proculus recte putabat, quæ (23) fuisset venditionis tempore, non cum evinceretur.

14. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

NOn in dimidiam quantitatem pretii.

De alluvione. 1. *De usufructu.* 2. *De servo qui accessit fundo.*

15. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

SEd si quid postea alluvione (24) accesserit, tempus quo accedit inspiciendum.

§. 1. Si ususfructus (25) evincatur, pro bonitate (26) fructuum æstimatio facienda est.

(1) Substitutioni pupillari obnoxia, alienari, et obligari possunt: et obligant de duplo promissa substitutum ex contractu pupilli, *ut hic.* non idem in fideicommissaria substitutione.

(2) Qui seipsum evincit, velut heredem pupilli. *l.* 51. §. 3. *Infr. eod. l.* 1. §. 4. *infr. ad l. Falc.* Ita actio de evictione interdum incipit ab herede, quæ adversus defunctum competere non potuit.

(3) Venditor mancipii, eo evicto, actione ex empto tenetur in id, quod interest emptoris, puta de iis, quæ per eum adquisita sunt, et de partu ancillæ, et ubi heres scriptus, emptoris jussu hereditatem adiit. *Synops. eod. c.* 8.

(4) *l.* 70. *Infr. eod.*

(5) *l.* 63. *Infr. ad l. Falcid.* adde *l.* 23. §. 1. *supr. ad l. Aquil.* §. 10. *Inst. de l. Aquil.*

(6) *l.* 41. §. 1. *Infr. eod.*

(7) *l.* 11. §. 2. *supr. de action. empt.*

(8) Venditor præstare emptori debet, *habere licere:* dare præcise non cogitur: ex causa tamen tenetur, si teneri nolit in id quod interest.

(9) Adde *l.* 41. §. 1. *infr. eod. l.* 49. *in fin. supr. mandati. l.* 11. §. 15. *supr. de act. empt. l.* 18. *infr. de oblig.*

(10) Emptor succedens domino, agit ex empto ob tacitam evictionem.

(11) Vel per alienum. *l.* 46. §. 1. *infr. eod.*

(12) Secus fuerit si cæteri cedant.

(13) Si venditum tibi fundum Princeps largitus fuerit, aut venire jusserit, nomine pretii teneris (ita legendum rejecta negatione apud auctorem *Synops. eod. c.* 11.) Quippe fortuiti casus evictionis, qui post factam evictionem accidunt, ad venditorem non pertinent. *Synops. ibid.* Evictio quæ a Principis pendet plenitudine, et potestate, venditori non nocet.

(14) Bello quæsita sc. a Romanis: quæ non proprietatis, sed tantum possessionis jure fruenda concedebantur. de quibus *l.* 115. *infr. de verb. sign.* quæ sine auctoritate populi Principisve revocari non poterant, *l.* 11. §. 1. *infr. de publican.* alias ex agris privatorum ne quidem publico consilio cum ipsorum injuria quidquam capi potest *l.* 13. *supr. commun. prædior.* adde 1. *Reg.* 21. Quin legimus cuique tribui agros a Deo sigillatim adsignatos, Rege prohibito se efferre supra fratres suos, *Deuter.* 17. vide Hotom. 1. *Illustr.* 1. adde quæ notavi ad *Novell.* 83.

(15) Id enim licebat, ut superius ostensum est.

(16) *Feudorum* origo inde ducta videri potest.

(17) Evictionis casus post emptionem perfectam contingentes, ad emptorem pertinent, *ut hic.* Ita quæ post venditionem contingunt evictionis fortuitæ causa, venditori nihil obstant. *l.* 21. *Infr. l.* 26 *C. h. t.* 3. Harmen. 3. §. 88.

(18) Evictione secuta interdum emptor pretium præstat, et rem non habet.

(19) Qui servum noxa solutum promisit propter debita publica (δημόσια ἀμαρτήματα ϗ ἐγκλήματα) non tenetur. *Synops. eod. c.* 12. Ita stipulatio duplæ vel simpli propter rixas publicas non committitur, sed privatas tantum. *l.* 17. §. 18. *Supr. de ædilitio*

(20) Pretium qui rei suæ accipit, eam vendidisse præsumitur.

(21) Vide quæ notavi ad *l.* 14. *C. si certum petatur.* Ita non sola præsentia, sed præsentia et pretii participatio nocet recipienti vide *l. Gaius.* 39. *supr. de pignorat. l. si fidejussor.* 26. §. *pater supr. de pignorib.*

(22) *l.* 14. *l.* 15. §. 1. *l.* 45. *l.* 64. §. 3. *infr. eod.*

(23) Duplum rei qui promittit, pretium, quod tempore contractus fuit, spectare intelligitur. *Bald.* tempus contractus in dubio consideramus.

(24) Vide *l.* 64. *Infr. eod.*

(25) Ususfructus perinde æstimatur, ut fructuum ipsorum commoditas est.

(26) Tantum valet ususfructus, quantum fructuum commoditas *Baldus.* et quo res fructuosior, eo plus valet. *Novell.* 131. *c.* 1 *in fin.*

§. 2. Sed et si servus (1) evincatur, quanti (2) minoris ob id prædium est, lis æstimanda est.

De eo quod venditioni accessit. 1. *Quibus casibus stipulatio duplæ committitur.* 2. *An agi possit ob vitium servi evicti.*

16. Pomponius lib. 9. ad Sabinum.

EVicta re vendita, ex (3) empto erit agendum de eo quod accessit: quemadmodum ea quæ empto fundo nominatim accesserunt, si evicta sint, simplum præstatur.

§. 1. *Duplæ stipulatio committi* dicitur tunc, cum res restituta est petitori, vel damnatus est litis æstimatione (4); vel possessor ab emptore conventus absolutus est.

§. 2. Si servus, cujus nomine *duplam* stipulati sumus, evictus fuerit (5) a nobis ob id, quod fugitivus vel sanus non fuerit, an agere nihilominus possimus (6), quæritur? Proculus videndum ait, ne hoc quoque intersit, utrum tum evictus sit, cum meus factus non esset; an tum, cum meus factus esset: in eo enim casu cum meus factus est, statim mea interest, quanto ob id deterior est; et quam actionem semel ex stipulatu habere cœpi, eam nec evictione, nec morte (7), nec manumissione, nec fuga (8) servi, nec ulla simili causa amitti: at si in bonis meis factus non sit, nihil ob ea, quod fugitivus sit, pauperior sim; utpote cum in bonis meis non sit. Quod *si sanum esse, erronem non esse*, stipulatus essem, tantum mea interesse, quantum ad præsentem (9) usum pertineret, tametsi in obscuro esset: utpote ignorantibus nobis, quandiu cum habiturus essem, et an futurum esset, ut eum quisquam aut a me aut ab eo cui vendidissem, cuive similiter promisissem, evinceret; summam autem opinionis suæ hanc esse, ut tantum ex (10) ea stipulatione consequar, quanti (11) mea intersit, aut post stipulationem interfuerit, eum servum fugitivum non esse.

De venditore rem venditam vinc[illegible]te.

17. Ulpianus lib. 29. ad Sabinum.

VIndicantem (12) venditorem rem, quam ipse vendidit, exceptione doli posse summoveri, nemini dubium est, quamvis alio jure dominium quæsierit, improbe (13) enim rem a se distractam evincere conatur: eligere (14) autem emptor potest, utrum rem velit retinere, intentione (15) per exceptionem elisa: an potius re ablata (16), ex causa stipulationis duplum consequi.

18. Paulus lib. 5. ad Sabinum.

SEd etsi exceptio omissa sit, aut opposita ea, nihilominus evictus sit, ex duplæ quoque stipulatione, vel ex empto (17) potest conveniri.

Si a bonæ fidei possessore venditus ei successerit.

19. Ulpianus lib. 29. ad Sabinum.

SEd et si stipulatio nulla (18) fuisset interposita, de ex empto actione idem dicemus.

§. 1. Si (19) homo liber, qui bona fide serviebat, venierit mihi a Titio; Titiusque eum heredem (20) scripserit quasi liberum, et ipse mihi sui faciat controversiam: ipsum de se obligatum habebo.

De evictione ob factum emptoris.

20. Pomponius lib. 10. ad Sabinum.

FUndum meum obligavi, deinde alienavi tibi: Ut eo nomine non obligaberis (21), si eum postea abs te emam, et satis pro evictione mihi des, excipiendum (22) cautione (23), quod pro me obligatus sit: quia etiam non excepto eo, agendo eo nomine contra te, doli mali exceptione possim summoveri.

De causa propter quam emptori rem habere non licet.

21. Ulpianus lib. 29. ad Sabinum.

SI servus venditus decesserit (24), antequam evincatur, stipulatio non committitur: quia (25) nemo eum evincit, sed factum (26) humanæ sortis; de dolo (27) tamen poterit agi, si dolus intercesserit.

(1) Si servitus evincatur etc. Ita Albericus. et Cujac. 2. *observat.* 20. et ad *l.* 46. *infr. eod.* 6. *ad African.* vide quæ ad hunc locum scripsi in *l.* 61. *Supr. de ædilit. et l.* 66. *supr. de contrahend. empt.*

(2) Cur quanti minoris? Quia fundi venditores servos fundo accessuros nonnunquam promittebant. *l.* 32. *in fin. supr. de ædilit. l. si emptione.* 34. *supr. de contrahend. emption.* Accessura quæ promissa sunt, præstanda sunt. *l.* 1. *supr. de leg. commiss. l. si cum fund.* 68. *l. fistul.* 78. *supr. de contrah. empt.*

(3) *l.* 11. §. 17. *supr. de act. empt.*

(4) Damnatus est in litis æstimationem. *Haloand.*

(5) Vid. Gabriel. Mudæum *ad l. ex empto.* 11. §. 7. *vers. etiam si ignorans. de act. empt.* Mod.

(6) Ex alio capite scil. ut sit sensus: Stipulatio duplæ concepta in casum evictionis non impedit, quominus ex alio capite possit committi alia stipulatio ad interesse. *Bald.*

(7) Duplæ stipulatio evictione, morte, manumissione, fuga servi servitutisve aut alia causa non amittitur, *l.* 47. *in fin. supr. tit. prox.*

(8) *l.* 1. *C. de ædilitiis act.*

(9) Id est, ad operas. *arg. l.* 44. *in fin. supr. de ædilit.*

(10) Evictionis actione ex stipulatu agitur in id, quod interest, et quidem ex uno capite, si alio non agatur.

(11) *l.* 3. *in fin. C. de rebus alienis.*

(12) Quem de evictione tenet actio, eundem agentem repellit exceptio. *l.* 73. *in fin. infr. eod. l.* 72. *supr. de rei vindic. l.* 1. *Infr. de except. rei venditæ et trad. l.* 10. *supr. de distract. pign. l.* 4. §. 32. *Infr. de doli mali et met. except. l.* 1. *l.* 2. *C. ne fiscus rem quam vendidit evincat.*

(13) Evincit improbe rem a se venditam venditor.

(14) Exceptione submotus non prohibetur agere, et rem ipsam actione instituta petere, si modo actio non ad eundem, sed diversum effectum refertur: secus si ad eundem. *l. quod in diem.* 7. §. 1. *supr. de compens.* Ita exceptione omissa jus agendi non amittit, vel non amittitur.

(15) Actoris, venditoris.

(16) Re venditori restituta.

(17) Hæc verba, *ex empto*, Baro dispungit.

(18) Deficiente dupla, ex empto agi potest. *l.* 11. §. 14. *in fin. supr. de act. empt.*

(19) Exceptio *l.* 17. *supr. eod.*

(20) Adde *l.* 7. *supr. eod.*

(21) Non obligaveris, *Hal.*

(22) Non est excipiendum. Hotom. 3. *obs.* 2. Qui suo ex facto convenitur, regressum adversus suum venditorem non habet. *l.* 27. *infr. eod.* Bald.

(23) Excipiendum est a cautione. *Haloand.*

(24) Vid. *l. fin. C. de adsertione toll. l.* 26. *C. h. t.*

(25) Evictionis actioni locus est aliquo evincente, non est locus, hoc ipso quod res absit, vel sit extincta: si tamen dolus intercessit, de dolo agetur.

(26) *Sed Fatum humanæ sortis:* ut sit sensus, non committi hanc duplæ stipulationem propter fatalem necessitatem (puta mortem) *ut hic.* casum fortuitum, *l.* 11. *supr. eod.* vim, et impressionem alterius, *l. ult. C. de actionib. empt.* si aliud convenit, *l.* 37. *infr. eod.* item si emptor compromiserit in arbitrum, *l.* 56. §. 1. *infr. eod.* si locum a se emptum religiosum fieri permiserit, *l.* 51. §. 2. *infr. eod.* si dolo, vel culpa sua emptor vincatur. vide *l.* 27. *infr. eod.* vel ex eremodicio, *l.* 55. *infr. eod.* vel ex præscriptione, lapsis temporibus appellationis, *l.* 63. *in fin. infr. eod.* vel omissa possessione culpa sua, cum retentione rem sibi servare potuit *l.* 29. §. 1. *infr. eod.* vel omissa actione, quam intendere potuit, *l.* 66. *infr. eod.* vel omissa usucapiendi occasione, *l.* 56. §. 3. *infr. eod.* Item si venditori non denunciavit, ut defenderet, vide *l.* 29. *in fin. infr. eod.* item si per injuriam, vel stultitiam judicis emptor fuerit condemnatus, *l.* 5. *supr. l.* 51. *infr. l.* 8. *l.* 15. *C. h. t.* vide *l.* 67. *infr. de fidejussorib. l.* 22. §. 4. *infr. rem ratam.* quo casu in judicem actio est. adde et hypothesin *l.* 23. *infr. eod.* Cujac. ad *l.* 23. *infr. eod.*

(27) Id est, actione ex empto, nomine doli, ut Cujac. 3. *obs.* 37. *in fin.*

*

§. 1. Unde Julianus lib. XLIII. eleganter definit, duplæ stipulationem tunc committi, quotiens res ita amittitur, ut eam emptori habere non liceat propter ipsam evictionem (1).

§. 2. Et ideo ait, si emptor hominis mota sibi controversia venditorem dederit procuratorem, isque victus litis (2) æstimationem sustulerit, stipulationem duplæ non committi: quia nec mandati actionem procurator hic idemque venditor habet, ut ab emptore litis æstimationem (3) consequatur. Cum igitur neque corpus, neque pecunia emptori absit, non oportet committi stipulationem: quamvis, si ipse judicio accepto victus (4) esset et litis æstimationem sustulisset, placeat committi stipulationem: ut et ipse Julianus eodem libro scripsit. Neque enim habere licet eum, cujus si pretium quis non dedisset, ab adversario auferretur: prope enim hunc ex secunda emptione, id est, ex litis æstimatione, emptori habere licet, non ex pristina.

§. 3. Idem Julianus eodem libro scribit, si lite contestata fugerit homo culpa possessoris, damnatus quidem erit possessor, sed (5) non statim eum ad venditorem regressurum, et ex duplæ stipulatione acturum: quia interim, non propter evictionem, sed propter fugam, ei hominem habere non licet: Plane (inquit) cum adprehenderit possessionem fugitivi, tunc committi stipulationem [Julianus ait]: nam et si sine culpa possessoris fugisset, deinde cautionibus interpositis absolutus esset, non alias committeretur stipulatio, quam si adprehensum hominem restituisset: Ubi igitur litis æstimationem obtulit, sufficit adprehendere: ubi cavit, non prius nisi restituerit.

Si tutor emerit, et litis æstimationem solverit. 1. *Si mulier fundum emptum in dotem dederit*, XXIV. *ipsi domino.*

22. POMPONIUS lib. 1. ex Plautio.

SI pro re pupilli, quam emit, litis æstimationem tutor non ex pecunia pupilli, sed ex suo (6) præstiterit: stipulatio de evictione pupillo adversus venditorem committitur.

§. 1. Si pro evictione fundi, quem emit mulier (7), satis accepisset, et eundem fundum in dotem dedisset, deinde aliquis eum a marito (8) per judicium (9) abstulisset, potest (10) mulier (11) statim (12) agere adversus fidejussores emptionis (13) nomine, quasi minorem dotem habere cœpisset (14), vel [etiam] nullam: si tantum maritus obtulisset, quanti fundus esset (15).

23. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

SEd et si post mortem mulieris evincatur (16), regressus erit ad duplæ stipulationem: quia ex promissione maritus (17) adversus heredes mulieris agere potest (18): et ipsi ex stipulatu agere possunt (19):

24. AFRICANUS lib. 6. (20) Quæstionum.

NOn tamen ei consequens esse (21), ut [et] si ipsi domino (22) nuptura, in dotem eum dederit, committi stipulationem (23) dicamus: quamvis æque indotata mulier futura sit, quoniam quidem etiamsi verum sit, habere ei non licere servum, illud tamen verum non sit, judicio (24) eum evictum esse (25): Ex empto (26) tamen contra venditorem mulier habet actionem.

De manumissione.

25. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

SI servum (27), cujus nomine duplam stipulatus sis (28), manumiseris (29), nihil ex stipulatione consequi poteris: quia (30) non evincitur quo minus habere tibi liceat, quem ipse ante voluntate (31) tua perdideris (32).

26. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

SEd hoc nomine, quod libertum quis non habeat, ex vendito actionem habet, si scierit venditor, alienum (33) se vendere. Sed et si ex causa fideicommissi emptor coactus (34) fuerit eum manumittere, ex empto actionem habebit.

De exceptionibus ex persona emptoris, vel venditoris: XXVIII. *vel utriusque.*

27. POMPONIUS lib. 11. ad Sabinum.

HOc jure utimur: ut exceptiones (35) ex persona emptoris objectæ si obstant, venditor ei non teneatur (36): si vero ad personam venditoris respicient, contra: Certe nec ex empto, nec ex stipulatione duplæ, nec simplæ, actio competit emptori, si exceptio [ei], ex facto ipsius (37) opposita, obstiterit:

(1) *l.* 57. *infr. eod.*
(2) *l.* 66. §. 2. *infr. eod.*
(3) Vide *l.* 3. *infr. pro emptor.*
(4) *l.* 16. §. 1. *supr. eod.*
(5) Atque ita damnatur et non agit, duplique damno afficitur, contra quam in *l.* 4. §. *ult. in pr. supr. de l. Rhod.*
(6) *l.* 3. §. 1. *infr. de contrar. tutelæ.*
(7) A non domino.
(8) Æque non domino.
(9) Id est, jure judicioque.
(10) Et debet. *Accurs. Bart.*
(11) Et ita fundo secundo emptori (puta marito) evicto, primo emptori (hoc est ipsi uxori) stipulatio habere licere committitur. *l.* 38. §. 5. *infr. de verb. obl.*
(12) *l.* 75. *infr. de jure dot. l.* 2. *C. de fundo dotali.*
(13) Evictionis nomine. *Haloand.*
(14) Si maritus non tantum præstiterit, quanti fundus esset.
(15) Tunc is maritus fundum non pro dote, sed pro empto possidet.
(16) Marito apud quem dos adventitia remanet, et etiam profectitia, si pater non sit, qui denique lucratur dotem vel ex pacto, vel ex lege, *Alberic.* Unde notant, evictionem pacto dotis lucrandæ contineri.
(17) Hinc colligit Baldus, fundum evictum marito censeri evictum mulieri, ut sit sensus, si marito evincitur fundus dotalis, mulieri statim committitur stipulatio duplæ, quia nullam dotem habere incipit, *Cujac.* Hinc etiam colligitur maritum lucrari dotem profectitiam, de quo dixi ad *l.* 4. *C. solut. matrimon.*
(18) *l.* 1. *C. de jure dotium.*
(19) *Subaudi*, contra venditorem evictionis nomine.
(20) Vide Cujac. 6. *ad African.*
(21) Est igitur videndum, quantum distet hic casus a superiore.
(22) Hujus legis quæstio hæc est, an possim dicere non committi stipulationem, si mulier (quæ emit a non domino) rem marito eidemque domino ejusdem rei dederit in dotem, puta marito jam non possidente pro dote, sed pro suo? non committitur. Cujac. *ibid.*
(23) *Subaudi*, duplæ.
(24) Et ita hæc lex a casu *l.* 22. §. 1. differt.
(25) Quia forte cui servus datus est in dotem, retinet eum quasi suum. Cujac. *ibid.*
(26) Quod sæpe evenit in hoc titulo deficiente actione ex stipulatu duplæ. v. *l.* 41. §. 1. *infr. eod.*
(27) *Sub.* alienum.
(28) A venditore.
(29) *l.* 47. *supr. de ædilit l.* 21. *circa fin. infr. de liberal. causa*
(30) Evictionem emptori, cujus facto res periit, non præstat venditor.
(31) Eum manumittendo.
(32) Vid. *leg. evicta.* 16. *supr. eod.*
(33) V. *l. utique.* 21. *in fin. infr. de liberali causa.*
(34) V. *l.* 24. §. 21. *infr. de fideicommiss. libertatib.*
(35) Evicta res si amissa fuerit facto emptoris, evictio non præstatur, *ut hic.* secus si facto venditoris. *Infr. eod.* Quid, si utriusque facto? v. *l.* 28. *infr. eod.*
(36) Conjunge *l. ult. supr. de Publician.*
(37) Non committitur duplæ stipulatio, si vincitur emptor vitio suo, veluti opposita exceptione stellionatus. Cujac. ad *l.* 23 *supr. eod.*

28. Ulpianus lib. 80. ad Edictum.

SEd si ex utriusque persona, et auctoris (1), et emptoris exceptiones objicientur, interest, propter quam exceptionem Judex contra judicaverit: et sic, aut committetur, aut non committetur stipulatio.

Si emptor rem a domino redemerit. 1. *Si emptor possessionem, quam retinere, non petere poterat, amiserit.* 2. *Quo tempore denunciandum venditori.*

29. Pomponius lib. 11. ad Sabinum.

SI rem, quam mihi alienam vendideras (2), a domino redemerim (3), falsum esse quod Nerva respondisset, posse te a me pretium consequi ex vendito agentem (4), quasi habere mihi rem liceret, Celsus filius aiebat: quia nec bonæ fidei conveniret, et ego ex alia causa rem haberem.

§. 1. Si duplæ stipulator (5), ex possessore petitor factus et victus sit, quam rem, si possideret, retinere potuerit (6), peti autem utiliter non poterit, vel ipso jure promissor duplæ tutus erit, vel certe doli mali exceptione se tueri poterit: sed ita, si culpa (7), vel sponte duplæ stipulatoris possessio amissa fuerit.

§. 2. Quolibet tempore venditori renunciari potest (8), ut (9) de ea re agenda (10) adsit (11): quia (12) non præfinitur certum tempus in ea stipulatione: dum (13) tamen ne (14) prope ipsam condemnationem id fiat.

Si emptori successerit furtum passus.

30. Idem lib. 19. ad Sabinum.

SI emptori, qui stipulatus sit, *furtis noxisque* (15) *solutum esse*, heres exstiterit is cui servus furtum fecerit, incipit is ex stipulatu actionem habere, quemadmodum si ipse alii præstitisset.

De stipulatione sanum esse: furem, vel vespilionem non esse.

31. Ulpianus lib. 42. ad Sabinum.

SI ita quis stipulanti (16) spondeat, *sanum* (17) *esse*, *furem non esse*, *vispellionem* (18) *non esse*, *et cætera*: inutilis stipulatio quibusdam videtur: quia (19) si quis est in hac causa, impossibile est quod promittitur; si non est, frustra est: Sed ego puto verius, hanc stipulationem, *furem non esse*, *vispellionem non esse*, *sanum esse*, utilem esse: hoc enim continere (20) quod interest (21), horum quid esse, vel horum quid non esse: sed [et] si cui horum fuerit adjectum (22) *præstari*, multo magis valere stipulationem: alioquin stipulatio, quæ ab Ædilibus proponitur, inutilis erit, quod (23) utique nemo sanus probabit.

De numero stipulationum. 1. *Si sæpius agatur quanto minoris.*

32. Idem lib. 46. ad Sabinum.

QUia dicitur (24), *quotiens* (25) *plures res in stipulationem deducuntur, plures esse stipulationes*: an et in duplæ stipulatione hoc idem sit, videamus: Cum quis stipulatur, *fugitivum non esse*, *erronem non esse*, et cætera quæ ex edicto Ædilium curulium promittuntur: utrum una stipulatio est, an plures? Et ratio facit, ut plures sint.

§. 1. Ergo et illud procedit, quod Julianus libro xv. Digestorum scribit: Egit (inquit) quanti minoris propter fugam servi; deinde agit propter morbum: Id agendum est (inquit) ne lucrum faciat emptor, et bis (26) ejusdem vitii æstimationem consequatur. Fingamus emptum decem; minoris autem empturum fuisse duobus, si tantum fugitivum esse scisset emptor: hæc consecutum propter fugam; mox comperisse, quod non esset sanus; similiter duobus minoris empturum fuisse, si de morbo non ignorasset: rursus consequi debebit duo: nam, et si de utroque simul

(1) Atqui de auctoris dolo exceptio non objicitur. *l.* 4. §. 27. *infr. de doli mal. et met. except.*

(2) *Sub.* tradideras etiam ignorans.

(3) Vel habuerim ex quacunque causa, vel onerosa, vel lucrativa. *Bolognin.*

(4) Ad pretium sc.

(5) *Sub.* idemque emptor.

(6) *l. si quis emptionis.* 8. *C. de præscr.* 30. *vel* 40. *ann.*

(7) Quod quis sua culpa damnum sentit, ab alio non recuperat. *l.* 3. §. 6. *infr. si cui plus quam per leg. Falcid.*

(8) *Sub.* ab emptore.

(9) Committitur ergo duplæ stipulatio, si emptor denunciat venditori ut motæ controversiæ adsit, *ut hic.* si auctorem laudaverit, *l.* 63. §. 1. *infr. l.* 7. *l.* 14. *C. h. t.* si postulaverit, ut ab eo defenderetur evictionis nomine. *l.* 75. *supr. de procurat.*

(10) Defendenda.

(11) Venditor liti adsistere tantum, vel subsistere dicitur, *ut hic. l.* 23. *C. h. t. l.* 85. §. *antepen. l.* 139. *infr. de verb. oblig.* quod Græcis est, πρεισχστθχι. Cujac. *ibid.*

(12) Tempore certo agendi non præstituto, quolibet tempore agi potest.

(13) Denunciationem fieri posse litis initio, vel medio, at non in fine, post detecta testimonia, hinc colligit Baldus.

(14) Adde *l.* 3. *in fin. C. de temp. et reparation.*

(15) *l.* 11. §. 8. *supr. de act. empt.*

(16) Stipulatione, *sanum esse*, *vel vespilionem non esse*, id quod interest continetur.

(17) Alludit ad ea quæ continentur in *l.*32. *in fin. infr.eod. l.*11. §. 4. *supr. de act. empt. l.* 53. *supr. de ædilit.* et ad formulam stipulationis, et Varronem imitatur, *lib.* 2. *de re rust. c.* 2. Illasce oves sanas esse. *c.* 4. Illasce sues sanas esse *c.* 5. Illosce boves sanos esse. Idem de emptione caprarum loquens, capras sanas sanus nemo promittit, neque enim sine febri sunt. v. Cujac. 9. *obs.* 3.

(18) *Vespertilionem* Budæus legit, ut in *l.* 72. §. 5. *in fin. infr. de solution.* et interpretatur myopem, qui interdiu exiliter videt, et vesperi justam aciem habet. Suidam auctorem esse Cherophonta quendam philosophum nycterida, id est, vespertilionem ob id dictum, quod philosophando expalluisset, et supra modum maceratus esset: Ad extremum *versipellem* legi posse ait, quo vocabulo intelligit eos, qui putant se in lupos verti, ex Plin. 8. *et* 18. Aug. *de civit.* 18. Sed Haloa. legit *Vespillonem*, ut in *l.*72. §. 5. *infr. de solution.* Cujac. autem ad *l.* 50. *supr. de pactis.* Florentinam recte defendit: *Vispellio*, est cadaverum mediator, *Fulgent.* de quo plurimo agit *l.* 3. §. 7. *infr. de sepulchro.* Palæmo, Vespillo sepulchrorum violator dictus olim vespero. Sed quid? Alciat. 4. *de verb. sign.* Vespertilionem hic appellari existimat, qui ne creditoribus satisfaciat, latitet et vespere tantum exeat vel rationes conturbet: forte ex Æsopi fabula, qua inter cætera proditur vespertilionem cum mergo societatem contraxisse: et immersa navi, cum utrque decoxisset, vespertilionem metu creditorum vagari: mergum, frequenter se in undas demittere, merces amissas perquirentem: atque ita fabula hac nobis reposita, reprehendit eos, qui hic legunt vespillonem, vel versipellem. Opinionem Alciati sequitur Oldend. *in Topic. in verb. transl.* Quæ ut lectorem magis oblectarent, quam ut ea sequeretur, protuli. Nam ne hæc quidem parum ab Accursianis etymologiis remota sunt. *Goth.* Vide in hanc l. Forcatul. *Aviarii c.* 1. Cujac. *lib.* 9. *obs.* 3. Ans.

(19) Impossibilis conditio inutilem stipulationem facit, §. 11. *Inst. de inutil. stipulat.*

(20) *Subaudi*, tacite.

(21) Cujus executio confertur in futurum.

(22) Expresse.

(23) Absurdus intellectus rejiciendus est.

(24) V. *l.* 29. *infr. de verb. oblig.*

(25) Ex diversis capitibus ejusdem contractus potest agi diversis libellis, dum tamen omnes summæ non excedant id quod in universum intersit.

(26) Vide *l.* 31. §. 16. *supr. de ædilit.*

egisset, quatuor esset consecuturus: quia cum forte, qui neque sanus, et fugitivus esset, sex tantum esset empturus. Secundum hæc sæpius ex stipulatu agi poterit: neque enim ex una stipulatione, sed ex pluribus agitur.

Si emptor vendidit: et evictum tradere non potuit.

33. Idem lib. 51. ad Sabinum.

SI servum emero, et eundem vendidero, deinde emptori ob hoc fuero condemnatus, quia tradere non potui evictum, committitur stipulatio.

De pacto ne prostituatur. 1. *Communi dividundo.* 2. *Si dominium evincatur, vel possessio actione Serviana.*

34. Pomponius lib. 27. ad Sabinum.

SI mancipium (1) ita emeris, *ne prostituatur, et cum prostitutum fuisset, ut liberum esset:* si contra legem venditionis faciente te ad libertatem pervenerit, tu (2) videris quasi manumisisse (3): et ideo nullum adversus venditorem habebis regressum (4).

§. 1. Si communi dividundo mecum actum [esset], et adversario servus adjudicatus sit, quia (5) probavit eum communem esse: habebo (6) ex duplæ stipulatione actionem: quia non (7) interest, quo (8) genere judicii evincatur, ut mihi habere non liceat.

§. 2. Duplæ stipulatio evictionem non unam continet, si quis dominium rei petierit et evicerit: sed et si Serviana actione experiatur.

35. Paulus lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

EVictus autem a creditore tunc videtur, cum (9) fere spes (10) habenti abscissa est: Itaque si Serviana actione evictus sit, committitur quidem stipulatio, sed quoniam soluta a (11) debitore pecunia potest servum habere, si soluto pignore venditor conveniatur, poterit uti doli exceptione.

De materia ex qua navis vel domus constat.

36. Idem lib. 29. ad Edictum.

NAve (12) aut (13) domu empta, singula (14) cæmenta vel tabulæ emptæ non intelliguntur: ideoque nec evictionis (15) nomine obligatur venditor quasi evicta parte (16).

An de dupla cavendum, et quomodo. 2. *De emptore, qui simplam pro dupla per errorem stipulatus est.*

37. Ulpianus lib. 32. ad Edictum.

EMptori duplam promitti a venditore oportet, nisi aliud convenit (17): non (18) tamen ut satisdetur, nisi specialiter id actum proponatur, sed ut (19) repromittatur.

§. 1. Quod autem diximus, *duplam promitti oportere*, sic erit accipiendum, ut non ex omni re id accipiamus, sed de his rebus, quæ pretiosiores essent, si margarita forte, aut ornamenta pretiosa, vel vestis serica (20), vel quid aliud non contemptibile veniat. † Per edictum (21) autem curulium etiam de servo (22) cavere venditor jubetur.

§. 2. Si simplam (23) pro (24) dupla per errorem stipulatus sit emptor, re evicta, consecuturum eum ex empto Neratius ait, quanto minus stipulatus sit: si modo omnia facit emptor, quæ in stipulatione continentur: Quod si non fecit, ex empto id tantum consecuturum, ut ei promittatur, quod minus in stipulationem superiorem deductum est.

Si creditor vendiderit.

38. Idem lib. 2. Disputationum.

IN creditore, qui pignus vendidit (25), tractari potest, an re evicta vel ad hoc teneatur ex empto, ut (26) quam habet adversus debitorem actionem, eam (27) præstet: habet autem contrariam pigneratitiam (28) actionem? Et magis est, ut præstet (29): cui enim (30) non æquum videbitur, vel hoc saltem consequi emptorem, quod (31) sine dispendio creditoris futurum est?

Si minor adversus secundum emptorem restitutus sit. 1. *Si servus hominem emerit, et eundem vendiderit.* 2. *De re a duobus empta.* 3. *De libero*, 4. *Vel statulibero vendito.* 5. *De usufructu.*

39. Julianus lib. 57. Digestorum.

MInor vigintiquinque annis fundum vendidit (32) Titio: eum Titius Seio: Minor se in ea venditione circumscriptum dicit; et impetrat cognitionem (33) non

(1) Vide *tit. C. si mancip. ita venierit, ne prostituatur.* Goth. Adde Barbat. *vol.* 2. *cons.* 128. Alexand. *in l. si constante. infr. solut. matrimonio.* Molin. *de eo quod interest. n.* 132. Ans.

(2) Emptor scil.

(3) Non tamen es patronus, sed venditor. *l.* 10. §. 1. *supr. de in jus vocand. l.* 7. *infr. de jure patr.*

(4) *Sub.* si mancipium fuerit alienum. v. *l. si servum.* 25. *supr. eod.*

(5) Solet enim in judiciis mixtis fieri adjudicatio. §. 5. *Inst. de offic. jud.*

(6) Imo ratione partis non committitur stipulatio. *l.* 56. §. 2. *Infr. eod.*

(7) Evictio uti locum habeat non interest quo genere evictionis res evincatur.

(8) Respicit ad varia genera vindicationum, est enim vindicatio dominii, usus, ususfructus, pignoris, hypothecæ, emphyteuseos, superficiei, possessionis, servitutis. Cujac. ad §. 2. *Infr. eod. l.* 46. *Infr. eod.*

(9) Evictionis emptor agere potest adversus venditorem, antequam etiam rem evictam restituat evincenti.

(10) *l.* 57. *Infr. eod.*

(11) Debitorem posse debitum offerre etiam post sententiam hinc colligit Baldus.

(12) De *scapha* agit *l.* 44. *Infr. eod.* adde *l.* 42. *Infr. eod.*

(13) Nave aut domo vendita, non videntur singula, id est, cæmenta vel tabulæ, vendi: ideoque nec evictionis nomine venditor in duplum obligatur, quasi evicta parte. *Synops. Basil.* 10. *tit.* 1. c. 35. §. 5.

(14) Singulatim.

(15) Vide quæ notavi ad *l.* 1. *Supr. et l.* 56. §. 2. *Infr. eod.*

(16) *l.* 56. §. 2. *Infr. eod.*

(17) Incontinenti. *l.* 72. *Supr. de contr. empt.*

(18) *l.* 4. *Supr. eod.*

(19) Hæc stipulatio, repromissio non satisdatio est.

(20) *Serica* vestis res pretiosa, *ut hic.* Inde factum ut Romani a Barbaris sericum emere non possent, sine comite commerciorum, *l.* 2. *C. quæ res venire non possint.* cum nondum ratio conficiendi serici ad Romanos pervenisset et sericum auro contra venderetur, ut Vopiscus in *Aureliano* scribit, libram auri, libram serici fuisse, et lex Rhodia ὁλοσηρικὰ ὅμοια τῷ χρυσίῳ. Pretiosa autem dicebantur, pro quibus aurum dependebatur ad sacoma. Pretiosum est quod auro contra venit aut aurum supra. adde *l.* 22. *C. de admin. tut.*

(21) *l.* 5. *in fin. princ. Infr. de verbor. obligat.*

(22) *l.* 31. §. 20 *supr. de ædilit.*

(23) Hinc *simplaria* venditio dicitur *l.* 48. *in fin. Supr. de ædil.*

(24) Error stipulantis sibi minus quam debeatur, stipulanti non nocet.

(25) Jure creditoris.

(26) Venditor tenetur actiones, quas rei venditæ nomine adversus auctorem suum habet, cedere emptori.

(27) *l. penult. supr. de dist. pign.*

(28) Quia pignoravit.

(29) Id est, ut cedat.

(30) Cedendarum actionum necessitas et æquitas.

(31) Quod prodest, et non nocet venditori, impetratur de facili. *Bart.*

(32) Sine decreto, alias restitutione non indigeret. *tit. C. de præd. minor. Infr. eod. l.* 13. §. 1. *Supr. de minoribus.*

(33) Prætoriam sc.

tantum adversus Titium, sed etiam adversus (1) Seium: Seius postulabat apud Prætorem, utilem sibi de evictione stipulationem in Titium dari (2): Ego dandam putabam. Respondi, justam rem Sejus postulat: nam si (3) ei fundus prætoria cognitione ablatus fuerit, æquum erit, per eundem Prætorem et evictionem restitui.

§. 1. Si servus tuus emerit hominem, et eundem vendiderit Titio, ejusque nomine duplam promiserit, et tu a venditore servi stipulatus fueris: Si Titius servum petierit, et ideo victus sit, quod servus tuus in tradendo sine voluntate tua proprietatem hominis transferre non potuisset, supererit Publiciana (4) actio, et propter hoc duplæ stipulatio ei non committetur: quare venditor quoque tuus agentem te ex stipulatu, poterit doli mali exceptione summovere: Alias autem si servus hominem emerit, et duplam stipuletur, deinde cum vendiderit, et ab emptore evictus fuerit, domino quidem adversus venditorem in solidum competit actio, emptori vero adversus dominum duntaxat de peculio. † Denunciare (5) vero de evictione emptor servo, non domino debet: ita enim evicto homine, utiliter de peculio agere poterit: sin autem servus decesserit, tunc domino denunciandum est.

§. 2. Si a me bessem (6) fundi emeris, a Titio trientem (7), deinde partem dimidiam fundi a te quis petierit: si quidem ex besse, quem a me acceperas, semis petitus fuerit, Titius non tenebitur (8): Si vero triens, quem Titius tibi tradiderat, et sextans ex besse, quem a me acceperas, petitus fuerit: Titius quidem pro triente, ego pro sextante evictionem tibi præstabimus.

§. 3. Pater sciens filium suum, quem in potestate habebat, ignoranti emptori vendidit (9): quæsitum est, an evictionis nomine teneatur? Respondit: qui (10) liberum hominem sciens vel ignorans tanquam servum vendat, evictionis (11) nomine tenetur: quare etiam pater, si filium suum tanquam servum vendiderit, evictionis nomine obligatur.

§. 4. Qui statuliberum (12) tradit, nisi dixerit *eum statuliberum esse*, evictionis nomine perpetuo obligatur.

§. 5. Qui servum venditum tradit, et dicit (13) *usumfructum in eo Seii esse*, cum ad Sempronium pertineat, Sempronio usumfructum petente perinde tenetur (14), ac si in tradendo dixisset, *ususfructus nomine adversus Seium non teneri*: et si revera Seii ususfructus fuerit, legatus autem ita, ut, cum ad Seium pertinere desisset, Sempronii esset, Sempronio usumfructum petente (15), tenebitur; Seio agente, recte defugiet.

Si venditor emptori successerit.

40. Idem lib. 58. Digestorum.

SI is, qui satis a me de evictione accepit, fundum a me herede (16) legaverit, confestim fidejussores (17) liberabuntur: quia etiam si evictus fuerit ab eo cui legatus fuerat, nulla adversus fidejussores actio est.

Si venditor emerit ab emptore. Deinde ei successerit. 1. Si emptor domino servi successerit. 2. Si emptor vendiderit, et successerit emptori suo, vel eum heredem habuerit, vel utriusque hereditas ad eundem reciderit.

41. Paulus lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

SI ei, cui vendidi et duplum promisi, cum ipse eadem stipulatione mihi cavisset, heres (18) exstiterim: evicto homine, nulla parte stipulatio committitur: Neque enim mihi evinci videtur, cum vendiderim eum; neque ei, cui me promissorem præstarem: quoniam parum commode dicar ipse (19) mihi duplam præstare debere.

§. 1. Item si domino servi (20) heres exstiterit emptor, quoniam evinci ei non potest, nec ipse sibi videtur evincere, non committitur duplæ stipulatio. His igitur casibus ex (21) empto agendum erit.

§. 2. Si is qui fundum emerit, et satis de evictione acceperit, [et] eundem fundum vendiderit, emptori suo heres exstiterit (22); vel ex contrario (23), emptor venditori heres exstiterit: an evicto fundo, cum (24) fidejussoribus agere possit, quæritur? Existimo autem, utroque casu fidejussores teneri: quoniam et cum debitor creditori suo heres exstiterit, ratio (25) quædam inter heredem, et hereditatem ponitur: et intelligitur major (26) hereditas ad debitorem pervenire, quasi soluta pecunia, quæ debebatur hereditati: et per hoc minus in bonis heredis esse: Et ex contrario, cum creditor debitori suo exstitit heres, minus in hereditate habere videtur, tanquam ipsa hereditas heredi solverit. Sive ergo is qui de evictione satis acceperat, emptori cui ipse vendiderat, sive emptor venditori suo heres exstiterit, fidejussores tenebuntur: et si ad eundem venditoris et emptoris hereditas reciderit, agi cum fiejussoribus poterit.

De partu ancillæ.

42. Paulus lib. 53. ad Edictum.

SI prægnans (27) ancilla vendita et tradita sit, evicto par-

(1) Potest enim minor restitui adversus possessorem. *dict.* §. 1. si quidem finxeris venditionem per plures personas ambulasse. *l.* 15. *Supr. de minoribus.*

(2) Et recte, *d. l.* 15.

(3) Evicta re, propter restitutionem in integrum agitur ex empto: *vel ita*, Quo officio seu beneficio restitutionis in integrum res evincitur emptori, eodem evictionis actio redintegranda est emptori.

(4) Cur ita? et quando. *l.* 31. *infr. de usurpat.* Qui vincitur rei vindicatione, non prohibetur Publicianam intentare. *Bart.*

(5) Denunciare dicitur facti: ideoque servo denunciari potest. *Bald.*

(6) Id est, duas partes.

(7) Id est, tertiam.

(8) Quia emptor regressum habet in venditorem pro quantitate evictæ partis. *l.* 3. *Supr. eod.*

(9) *Subaudi*, propter egestatem contra nimiam famem. *l.* 1. 2. *C. de patribus qui filios distrax.*

(10) Evictio debetur, homine libero vendito.

(11) *l.* 4. *Infr. quibus ad libertat.*

(12) Ut in *l.* 51. §. 1. *l.* 69. *in pr.* §. 1. §. 2. *infr. eod.*

(13) Adde *l.* 7. *supr. de act. empt.*

(14) *Subaudi*, emptori.

(15) *Subaudi*, jure.

(16) *l.* 41. *infr. eod.*

(17) Fidejussor non est conveniendus, quoties actio principalis confusa est.

(18) Confunditur actio, quoties venditori emptor succedit.

(19) Adde *l.* 11. *circa fin. infr. de legat.* 1.

(20) *l.* 9. *supr. eod.*

(21) Sæpe hoc titulo evenit, ut deficiente actione duplæ, detur actio ex empto. *l.* 8. *l.* 24. *l.* 36. *supr. eod. l.* 42. *infr. eod. l.* 23. §. 1. *Infr. de usurpat.*

(22) Et ita successit debitor creditori. *Goth.* Vid. in hunc §. Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 9. *num.* 8. Ans.

(23) Ubi successit creditor debitori.

(24) *l.* 17. 18. *C. eod.*

(25) Id est, compensatio.

(26) Locupletior. *l.* 1. §. 18. *infr. ad leg. Falcid.*

(27) Si prægnans ancilla vendita sit, et partus evictus fuerit, venditor non tenetur: nec enim partus venditus est. Idem de vitulo post venditionem nato, *ut hic. et l.* 43. *Infr. eod. Synops. eod. c.* 12. §. 5. ubi v. Scholiasten.

tu, venditor non potest de evictione (1) conveniri: quia (2) partus venditus non (3) est.

De vitulo post vaccæ emptionem nato.

43. JULIANUS lib. 58. Digestorum.

VAccæ emptor, si vitulus, qui post emptionem natus est, evincatur, agere ex duplæ stipulatione non potest: quia nec ipsa, nec ususfructus evincitur: Nam quod dicimus, *vitulum fructum* (4) *esse vaccæ*, non jus (5), sed (6) corpus demonstramus: sicuti prædiorum frumenta et vinum, fructum recte dicimus, cum constet, eadem hæc non (7) recte usumfructum appellari.

De sapha, et his quæ navi conjuncta sint.

44. ALFENUS lib. 2. Digestorum a Paulo Epitomatorum.

SCapham (8) non (9) videri navis esse (10), respondit, nec quidquam conjunctum habere: nam scapham ipsam per se parvam naviculam esse: omnia autem, quæ conjuncta navi essent, (veluti gubernacula, malus, antennæ, velum (11),) quasi membra (12) navis esse.

De parte fundi evicta.

45. IDEM lib. 4. Digestorum a Paulo Epitomatorum.

QUi fundum tradiderat (13) jugerum centum, fines multo amplius (14) emptori demonstraverat: Si quid ex (15) his finibus evinceretur (16), pro bonitate (17) ejus, emptori (18) præstandum ait: quamvis id quod relinqueretur, centum jugera haberet.

De usufructu. 1. De servitute. 2. De statulibero.

46. AFRICANUS lib. 6. Quæstionum (19).

FUndum, cujus ususfructus Attii erat, mihi vendidisti, nec dixisti *usumfructum Attii esse*: hunc (20) ego Mevio, detracto usufructu tradidi (21): Attio (22) capite minuto (23), non ad me, sed ad (24) proprietatem usumfructum redire ait: neque (25) enim potuisse constitui usumfructum eo tempore, quo alienus esset: sed posse me venditorem te de evictione convenire: quia æquum sit, eandem causam meam esse, quæ futura esset, si tunc ususfructus alienus non fuisset.

§. 1. Si per alienum (26) fundum mihi viam constitueris, evictionis nomine te obligari ait: Etenim quo casu, si per proprium constituentis fundum concessa esset via, recte constitueretur, eo casu, si per alienum concederetur, evictionis obligationem contrahit.

§. 2. Cum tibi Stichum venderem, dixi, *eum statuliberum esse, sub hac conditione manumissum, si navis ex Asia venerit*: is (27) autem, *si Titius Consul factus fuerit*, manumissus erat: quærebatur, si prius navis ex Asia venerit, ac post Titius consul fiat, atque ita in libertatem evictus sit, an evictionis nomine teneatur? Respondit, non teneri eum: etenim (28) dolo malo emptorem facere: cum prius exstiterit ea conditio, quam evictionis nomine exsolverit (29).

§. 3. Item, si *post biennium* (30) *liberum fore* dixi, qui post annum libertatem acceperit, et post biennium in libertate evincatur: vel decem dare jussum, *dixerim* quinque, et his decem datis, ad libertatem pervenerit: magis esse, ut his quoque casibus non tenear.

Si unus ex duabus rebus evincatur.

47. IDEM lib. 8. Quæstionum.

SI duos servos quinis (31) a te emam, et eorum alter evincatur, nihil dubii fore, quin recte eo nomine ex empto acturus sim, quamvis (32) alter decem dignus sit: nec referre, separatim singulos, an simul utrumque emerim.

Si primum servitus, deinde proprietas evincatur.

48. NERATIUS lib. 6. Membranarum.

CUm [fundus], *uti* (33) *optimus maximusque* [est], emptus est, et alicujus servitutis evictæ nomine aliquid emptor a venditore consecutus est, deinde totus (34) fundus evincitur: ob eam evictionem id præstari debet, quod ex (35) duplo reliquum est: nam si aliud observabimus, servitutibus aliquibus, et mox proprietate evicta, amplius duplo emptor, quam [quanti] emit (36), consequeretur.

(1) Cur ita? vide quæ notavi ad *l.* 41. §. 1. *supr. eod.*

(2) V. *l.* 36. *supr. eod.*

(3) Imo venditus esse videtur, cum portio matris et viscerum fuerit. *l.* 1. §. 1. *Infr. de ventr. inspiciendo.* Venditus quoque videtur ex alia ratione, quam attuli in *l.* 73. *Infr. de leg.* 2.

(4) Seu partem esse: quo casu peti potest. *l.* 1. *Supr. l.* 49. *Infr. eod.*

(5) Adde *l.* 8. *in fin. supr. de peric. et commodo.*

(6) *Ususfructus* aliud est a *fructu* ipso. Ususfructus jus est, et quiddam incorporeum: fructus in facto et res corporeâ est: fructus ipse usufructu continetur: Ita patet latius ususfructus quam fructus.

(7) Est ergo aliud *fructus*, aliud *ususfructus*. Imo qui fructus annuos legat, fundi usumfructum legare intelligitur. *l.* 20. *supr. de usufr. et quemadm. l.* 41. *Infr. de usufr. legat.*

(8) De qua *l.* 3. §. 1. *supr. de rei vindic. l.* 29. §. 2. *supr. ad l. Aquil. l. ult. infr. de instructo.* adde *l.* 36. *supr. eod.* σκαφὴ ἐκ τῦ σκάπτειν, ab excavando. quod prius ex ligno excavato fieret. κατάσκοπος speculatorium. Isid. 19. *origin.* 1.

(9) Navis stipulatione, scapha non petitur. Est enim scapha quiddam a navi separatum.

(10) Partem sc. vel membrum.

(11) Quod artemon. *l.* 242. *infr. de verb. sign.*

(12) *Membra* res dicuntur, quæ pars sunt ipsius rei, at non separata a re ipsa. Unde notat Baldus, Castrum, cujus separata sit jurisdictio, non esse membrum ejus civitatis, cui servitium aliquod præstet.

(13) *Sub.* ex causa venditionis.

(14) Multo amplioris. *Hal.*

(15) *l.* 10. *C. h. t.*

(16) Pro diviso.

(17) Ut ita loci æstimetur qualitas. *l.* 1. *in fin. supr. eod.*

(18) *l.* 2. *Supr. de act. empt.*

(19) V. Cujac. 6. *ad African.*

(20) *Sub.* fundum.

(21) Ex causa venditionum.

(22) *Sub.* fructuario.

(23) Duabus enim capitis minutionibus maxima et media finitur ususfructus. §. 3. *Inst. de usufruct.*

(24) Id est, ad proprietarium. v. *l.* 54. *circa medium. supr. de usufru.*

(25) Ususfructus eo tempore constitui non potest, quo alienus est.

(26) *l.* 10. *supr. eod.* adde *l.* 25. §. 10. *supr. famil.*

(27) Hic quidem mendacium est: reipsa tamen non nocet emptori.

(28) Venditoris falsa adseveratio, quæ nullum emptori damnum adfert, sed commodum potius, venditorem non obligat.

(29) Exceperit. Cujac. *ibid.* ut *l.* 69. *infr. eod.*

(30) Cujacius illo loco sic legit: *Si post annum liberum f. d. qui post biennium libertatem acceperit, in libertatem evincatur. v. d. d. i. d. q. et is decem datis etc.* adde *l.* 10. *Infr. de statulib.*

(31) Hæ voces sunt ἐπιμεριζόμεναι, dispertitivæ, ut dixi *l.* 79. *Infr. de leg.* 1. *et l.* 55. §. 2. *Infr. ad leg. Falcid.*

(32) Adde *l.* 42. *supr. de act. empt.*

(33) His verbis, *uti optimus maximusque est*, liberum fundum veteres significabant. *l.* 75. *infr. eod. l. cum venderes.* 59. *Supr. de contrah. empt. l.* 90. *l.* 126. *l.* 163. *l.* 169. *Infr. de verb. sign.* Siculus Flaccus, *lib. de conditionib. agror.*

(34) Interesse particulare confunditur, et compensatur cum interesse totali.

(35) Quod re evicta debetur. *l.* 44. *supr. de ædilit.*

(36) Duplum evictionis est, quam quanti emit emptor.

De usufructu.

49. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

[SI] ab emptore ususfructus petatur, proinde (1) is venditori denunciare debet, atque is, a quo pars (2) petitur.

De apparitore vendente.

50. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

SI (3) pignora veneant per apparitores (4) Prætoris extra (5) ordinem sententias sequentes (6), nemo unquam dixit dandam in eos actionem re evicta: sed si dolo rem viliori pretio projecerunt (7), tunc de dolo (8) actio datur adversus eos domino rei.

De injuria judicis. 1. De servo qui post mortem venditoris liber esse jussus fuerat. 2. Si venditor voluntate emptoris sepeliatur in loco vendito. 3. De herede emptoris. Si servus institutus post mortem emptoris jussu heredis adierit. 4. Si plures pro evictione teneantur.

51. IDEM lib. 80. ad Edictum.

SI per imprudentiam (9) judicis, aut errorem, emptor rei victus est, negamus auctoris damnum esse debere: aut quid (10) refert, sordibus (11) judicis, an stultitia res perierit? injuria enim quæ fit emptori, auctorem (12) non debet contingere.

§. 1. Si Titius Stichum *post mortem suam liberum* (13) *esse* jussum vendiderit, mortuo deinde eo Stichus ad libertatem pervenerit: an stipulatio de evictione interposita teneat? Et ait Julianus, committi stipulationem: quamvis enim Titius hoc casu denunciari pro evictione non potuisset, heredi (14) tamen ejus denunciari potuisset.

§. 2. Si quis locum vendiderit, et idem venditor ab herede suo, voluntate emptoris, in eo sepultus (15) fuerit, actio de evictione intercidit: hoc casu enim emptor proprietatem amittet.

§. 3. Non mirum autem est, ut, evicto homine, de evictione teneatur heres, quamvis (16) defunctus non similiter fuerit obstrictus; cum et aliis quibusdam casibus plenior (17) adversus heredem vel heredi competat obligatio, quam competierat defuncto: ut cum servus post mortem emptoris heres institutus est, jussuque heredis emptoris adiit hereditatem: nam actione ex empto præstare debet hereditatem, quamvis defuncto in hoc tantum fuit utilis ex empto actio, ut servus traderetur.

§. 4. Si plures mihi in solidum pro evictione teneantur, deinde post evictionem cum uno fuero expertus (18), si agam cum cæteris, exceptione me esse repellendum (19), Labeo ait.

De causa ex qua stipulatio duplæ committitur.

52. IDEM lib. 81. ad Edictum.

SCiendum est, nihil (20) interesse, ex qua causa duplæ stipulatio fuerit interposita, utrum ex causa emptionis, an ex alia (21), ut committi possit.

De parte fundi evicta. 1. De denunciatione.

53. PAULUS lib. 77. ad Edictum.

SI, fundo tradito, pars (22) evincatur (23), si singula jugera venierint certo pretio, tunc (24) non pro bonitate (25), sed quanti singula venierint, quæ evicta fuerint, præstandum; etiamsi ea, quæ meliora fuerunt, evicta sint.

§. 1. Si, cum (26) possit emptor auctori denunciare, non (27) denunciasset; idemque victus fuisset, quoniam parum instructus esset: hoc ipso videtur dolo fecisse, et ex stipulatu agere non potest.

De usucapione. 1. De statulibero et mendacio venditoris.

54. GAJUS lib. 28. ad Edictum provinciale.

QUi alienam rem vendidit, post (28) longi temporis (29) præscriptionem vel usucapionem desinit (30) emptori teneri de evictione.

§. 1. Si heres statuliberum, qui sub conditione pecuniæ dandæ liber esse jussus est, vendiderit, et majorem pecuniam in conditione esse dixerit, quam dari ei jussus est: ex empto tenetur: si modo talis est conditio, ut ad emptorem transiret, id est, si heredi dare jussus est servus: nam si alii dare jussus, quamvis veram pecuniæ quantitatem dixerit, tamen, si non admonuerit alii dare jussum, evictionis nomine tenebitur.

(1) *Ususfructus* et *partis rei* similitudo.

(2) *l.* 1. *in fin. l.* 45. *Supr. eod.*

(3) Si apparitores Prætoris sententias exsequentes pignora vendiderint, re evicta non tenentur: sed si dolo viliori pretio distraxerunt, dominus adversus eos de dolo actionem habet. *Synops. eod.* c. 42.

(4) Idem si per creditores, Judice permittente. *l.* 11. §. 16. *supr. de act. empt.*

(5) Officio Judicis fit executio sententiæ: Item causa executionis sententiæ est extraordinaria. *l.* 75. *in fin. Supr. de judiciis.*

(6) ἀκολουθοῦντες, *Synops. al.* exsequentes. vid. *l. ult.* §. 3. *supr. quod metus causa.* Officiales non obligari ex contractu, sub nomine officii sui habito, hinc colligit *Bald.*

(7) Vid. *l.* 36. §. 1. *Supr. mandati.* Projicere rem videtur, qui eam minoris vendit quam valeat. Multi sunt qui non donant sed projiciunt. Seneca *Epistola* 121. Beneficia magis projicimus quam damus. Idem *de benefic.* 1. Quædam perdidimus, quædam projecimus. Idem 7. *de benefic.* 28. Quanquam et *projicere* est addicere.

(8) Imo negotiorum gestorum. *l.* 3. §. 8. *supr. de negot.*

(9) Vide *l.* 5. *supr. eod.*

(10) Venditori non officit judicis sententia, errore vel dolo lata.

(11) Adde *l.* 8. *l.* 15. *C. eod.*

(12) Non venditorem sed judicem. *l.* 10. §. 3. *Supr. de edend.*

(13) Vide *l.* 39. §. 3. *supr. eod.*

(14) Evictionis actio potest incipere ab herede. *Bald.* adde *l.* 7. *supr. eod.*

(15) Hoc casu non committitur duplæ stipulatio. adde *l.* 21. *supr. eod.*

(16) *l.* 84. *infr. ad l. Falcid.*

(17) Actio potest augeri in persona heredis. *Bald.* Heres his casibus alio jure est quam defunctus.

(18) Vel petiero. *l.* 2. *Infr. de duobus reis.* vel totam rem cum eo in judicium deduxero. *l.* 31. §. 1. *infr. de novationibus.*

(19) Imo nisi mihi ab uno solutum fuerit, adversus alios reliquam partem petam. *l.* 8. §. 1. *Infr. de legat.* 1.

(20) Evictionis stipulatio non solum in contractu venditionis, sed etiam in aliis contractibus obtinet.

(21) Dotis, donationis. dixi ad *l.* 1. *C. de jure dotium.* ex aliis causis est obligatio evictionis nomine, etiam sine stipulatione, veluti ex permutatione, vel ex datione facta sub lege remunerationis, ex datione in solutum, adjudicatione, articulo *do ut facias*, investitura feudi. Cujac. ad *l.* 24. *supr. eod.* 6. *ad African.*

(22) Non pro indiviso. *l.* 1. *supr. eod.*

(23) *Subaudi*, distinguendum est. Nam si singula etc.

(24) Evicta parte ubi certum pretium est, non ejus bonitas sed pretium spectatur.

(25) Totius.

(26) Evictionem non denuncians emptori venditor, cum possit denunciare, evictionis postea non agit. Protestationem scienter omittens, præsumitur esse in dolo.

(27) *l.* 8. *l.* 20. *C. h. t. l.* 1. *in fin. C. de periculo et commod.* adde *l.* 55. *in pr. l.* 59. *l.* 63. *infr. eod.*

(28) *l.* 19. *C. eod. l.* 47. *in fin. supr. mandati. l.* 60. *infr. de solut. l.* 2. *in fin. C. de reb. alien.*

(29) Evictionis non agit, qui rem præscripsit, vel usu cepit.

(30) Cur? emptor rei emptæ usucapione vel præscriptione, dominus ejus factus est.

De absentia emptoris 1. *De denunciatione.*

55. Ulpianus lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

SI ideo contra emptorem judicatum est, *quod* (1) *defuit* (2): non committitur stipulatio: magis enim propter absentiam victus (3) videtur (4), quam quod malam causam habuit. Quid ergo, si ille quidem, contra quem judicatum est, ad judicium non adfuit, alius autem adfuit, et causam egit: quid dicemus? utputa acceptum quidem cum pupillo tutore auctore fuit judicium, sed (5) absente pupillo tutor causam egit, et judicatum est contra tutorem: quare non dicemus committi stipulationem (6)? etenim, actam esse causam, palam est: et satis est, ab eo, cui jus agendi fuit, causam esse actam.

§. 1. Præsenti autem venditori denunciandum est: sive autem absit (7), sive præsens sit, et per (8) eum fiat, quo (9) minus denuncietur, committetur stipulatio.

Quomodo cavendum sit. 1. *De compromisso.* 2. *De parte hominis.* 3. *De usucapione.* 4. *De denunciatione.*

56. Paulus lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

SI (10) dictum (11) fuerit vendendo, *ut* (12) *simpla promittatur*, vel (13) *triplum*, *aut quadruplum* (14) promitteretur, ex empto perpetua actione agi poterit (15): non tamen, ut vulgus (16) opinatur, etiam satisdare debet qui duplam promittit: sed sufficit nuda repromissio, nisi (17) aliud convenerit.

§. 1. Si compromisero (18), et contra me data fuerit sententia (19), nulla (20) mihi actio de evictione danda est adversus venditorem: nulla (21) enim necessitate (22) cogente id feci.

§. 2. In stipulatione duplæ, cum homo venditur, partis (23) adjectio necessaria est: quia non potest videri homo evictus, cum pars (24) ejus evicta est.

§. 3. Si, cum possit usucapere emptor, non cepit, culpa (25) sua hoc fecisse videtur: Unde, si evictus est servus, non tenetur venditor.

§. 4. Si (26) præsente promissore, qui de evictione promisit, et non ignorante, procuratori (27) denunciatum sit, nihilo minus promissor tenetur.

§. 5. Simili modo tenetur et qui curavit, ne (28) sibi denunciari possit.

§. 6. Sed et si nihil venditore faciente, emptor cognoscere, ubi esset, non (29) potuit, nihilominus committitur stipulatio.

§. 7. Pupillo (30) etiam (31) sine tutoris auctoritate posse denunciari (32), si tutor non apparet, ex duplæ stipulatione, benignius receptum esse, Trebatius ait.

Si evincens decesserit sine successore. 1. *Aut rem donaverit, legaveritve emptori.*

57. Gajus lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

HAbere (33) *licere rem* videtur emptor, et si is, qui emptorem in evictione rei vicerit, ante (34) abla-

(1) Evictionis non agit emptor, qui ob suam contumaciam damnatus est.

(2) Vide *l.* 53. *in fin. supr. eod.*

(3) Evictus. *Haloand.*

(4) Hinc colligit Alciat. 3. *præsumpt.* 2. Sententiam latam contra absentem præsumi potius latam ratione contumaciæ, quam quod malam causam habuerit. adde *l.* 8. §. 14. *supr. de inoff. testam.* Nec enim de delicto tunc vere constare: neminem præterea ex sententia contumaciæ infamem fieri: eam duntaxat partem instrumenti, quæ improbata sit, recusari: hujusmodi sententiam non parere præjudicium inter easdem personas ait *l.* 2. §. 1. *l.* 19. *infr. de jure fisci.*

(5) Tutor judicio cœpto cum pupillo, solus, ac per se, sine ipso pupillo interesse potest.

(6) Ut sic sufficiat litem a pupillo auctoritate tutoris semel inceptam. *l.* 1. §. 2. *infr. de administr. et peric. tutor.*

(7) In alia provincia, *l. ult. C. de præscript. long. temp.* vel longo itinere.

(8) *Denunciatum* ei videtur, cui et absenti, et fugienti denunciatum est: hoc est, qui effecit, ne ei denunciaretur. Quid? absenti venditori quemadmodum denunciare possumus? si ad domum ei denunciatum fuerit, *l.* 4. §. *toties. infr. de damno.* emptor neque molestiis fatigandus, *l.* 3. *in fin. infr. de testibus.* neque a suis negotiis avocandus est. *l. sed si quis ex signatoribus.* 7. *infr. test. quemadmodum aperiantur.*

(9) *l.* 56. §. 6. *infr. eod.*

(10) Non hoc vult simpliciter Paulus, si in vendendo dictum sit ut dupla promittatur, in id agi posse actione ex empto (id enim nimis notum est) sed hoc casu perpetuam esse actionem ex empto quæ perpetua non est, si citra conventionem, et soli ædilitii edicti potestate, *l.* 31. §. *quia assidua. Supr. de ædilit.* competat: quod hujus legis quoque inscriptio confirmat, adde Antonium Fabr. 2. *conjectur.* 3.

(11) Per pactum in continenti adjectum. *Rav.*

(12) Ut dupla promittatur, non simpla. Cujac. 11. *observ.* 4. *arg. l.* 5. *infr. de jure fisci.* Goth. Dissentit Anton. Fab. 2. *conj.* 3. Ans.

(13) Adde *l.* 74. *Infr. eod.* ut duplum vel triplum, aut quadruplum promitteretur. Anton. Fab. 2. *conjectur.* 3.

(14) Supra quadruplum pœnam promittere nemo potest: quemadmodum nec ultra quadruplum ulla actio extenditur. §. *omnes. Instit. de act.* forte quod nimia sit affectio, quæ quid supra quadruplum consequi velit: Nam adfectionibus tam immodicis non est indulgendum, quas legislator, quantum potest, coërcere solet, *l. penult. Supr. ad exhibend. l.* 40. *infr. de damno.* adde tamen quæ scripsi ad *l.* 44. *supr. de act. empt.*

(15) V. Molinæus *de eo, quod interest. n.* 184. Mod.

(16) *l.* 4. *supr. eod. quam vid.* Imperitis non credendum. Sapiens non id, quod populus. *Senec.*

(17) *l.* 4. *supr. eod.* hinc collige, Simpliciter obligatum ad promittendum, non teneri ad satisdandum. *Bald.*

(18) An id habet locum in eo, qui compromisit in judicem non suum? v. Romanum *singul.* 11.

(19) V. Benedict. Capra *in Reg. conclus.* 87. *n.* 242. Mod.

(20) Evictionis non agit adversus venditorem emptor, qui cum apud arbitrum compromiserit, sententia ejus victus fuerit, *ut hic.* Cur ita? Quia talis sententia non meretur executionem, nisi voluntate emptoris.

(21) Evictionis agit qui necessitate cogitur compromittere, at non qui voluntarie compromisit.

(22) Facit *l.* 17. *C. h. t.* Quia hujusmodi sententia non meretur executionem præcise, sed causative: *si venditor sc. non vult pœnam solvere.* Bald.

(23) Evicta parte rei, non agitur actione ex stipulatu, nisi hoc actum sit.

(24) Imo, cum pars evincitur, stipulatio committitur. *l.* 34. §. 1. *Supr. eod.*

(25) Emptor culpa sua omittens usucapiendi occasionem, omittit quoque beneficium regrediendi in venditorem, hoc est jus agendi ex evictione.

(26) Procuratori soli etiam denunciari evictio potest præsente ipso domino.

(27) Sufficit ergo citationis in libello dici, venditorem domi suæ quæsitum vicinis adhibitis et testatus. *Bart.*

(28) Evictionis admonitus intelligitur, qui fuga aut absentia sua effecit ne evictionis admoneretur.

(29) *l.* 55. *in fin. Supr. eod.* vid. Socinum, *regula* 438.

(30) Hæc verba arguunt emptorem non fuisse negligentem, sed diligentem, et bona fide fuisse versatum.

(31) Evictio pupillo denunciari potest etiam sine tutoris auctoritate: si modo tutor non appareat.

(32) Adde Molinæum *in consuetud. Paris. tit.* 1. §. 13. *gl.* 10. *n.* 7. Mod.

(33) Quia denuncians certat de damno vitando, jureque suo conservando. Esset præterea periculum in mora. An id receptum favore pupilli? ait Accursius, negat Molinæus, *num.* 309. *tract. de usur.* quin sufficere, ut amicis et cognatis pupilli denuncietur. *arg. l.* 22. *Supr. ex quib. caus. major. l.* 5. §. 1. *infr. quib. ex caus. in poss. l.* 5. §. 2. *infr. quod vi, aut clam. l. penult. in fin. C. de non num. pecun. l.* 21. §. 1. *l.* 35. *Supr. eod.*

(34) Non dicitur res evicta per solam sententiam, sed per ejus executionem.

tam (1) vel abductam rem sine (2) successore decesserit: ita (3) ut neque ad fiscum bona pervenire possint, neque privatim a creditoribus distrahi: tunc (4) enim nulla competit emptori ex stipulatu actio: quia (5) rem habere ei licet.

§. 1. Quod cum ita est, videamus, num, et si ab eo qui vicerit donata legatave res fuerit emptori, æque dicendum sit ex stipulatu actionem non nasci? Scilicet, si antequam abduceret vel auferret, donaverit aut legaverit: alioquin semel commissa stipulatio resolvi non potest.

De re legata, L. 59. *ab emptore.*

58. JAVOLENUS lib. 1. ex Plautio.

HEres (6) servum non nominatim (7) legatum tradidit, et de dolo (8) repromisit: postea servus evictus est: Agere cum herede legatarius ex testamento poterit, quamvis heres alienum esse servum ignoraverit.

59. POMPONIUS lib. 2. ex Plautio.

SI res, quam a Titio emi, legata sit a me: non potest legatarius conventus a domino rei venditori (9) meo denunciare: nisi (10) cessæ ei fuerint actiones, vel quodam casu hypothecas habet (11).

Si dictum non sit, quantum pro evictione præstabitur.

60. JAVOLENUS lib. 2. ex Plautio.

SI in venditione dictum non sit, quantum venditorem pro evictione præstare (12) oporteat: nihil venditor præstabit, præter simplam evictionis nomine, et ex natura ex empto actionis hoc, quod interest (13).

Si venditor voluntate primi emptoris secundo tradiderit.

61. MARCELLUS lib. 8. Digestorum.

SI, quod a te emi, et Titio vendidi, voluntate mea [Titio] tradideris (14): de evictione te mihi teneri, sicuti (15) si acceptam rem tradidissem, placet.

De re vendita possessori. 1. *De pluribus heredibus venditoris.* 2. *De usufructu.*

62. CELSUS lib. 27. Digestorum.

SI rem, quæ apud te esset, vendidissem tibi: quia pro (16) tradita habetur, evictionis nomine me obligari placet.

§. 1. Si ei, qui [mihi] vendidit, plures (17) heredes exstiterunt: una (18) de evictione obligatio est, omnibusque denunciari, et (19) omnes defendere debent: si de industria non venerint in judicium, unus tamen ex his liti substitit (20), propter denunciationis vigorem (21), et prædictam absentiam, omnibus vincit (22) aut vincitur; recteque cum cæteris agam, quod evictionis nomine victi sint.

§. 2. Si fundum, in quo ususfructus Titii erat, [qui ei relictus est] *quoad* (23) *vivet*, detracto usufructu ignoranti mihi vendideris, et Titius capite deminutus fuerit; et aget Titius, jus sibi esse utendi fruendi, competit mihi adversus te ex stipulatione de evictione actio: quippe si verum erat, quod mihi dixisses in venditione, recte negarem, Titio jus esse utendi fruendi.

De denunciatione remissa. 1. *Si emptor victus non appellavit.* 2. *Si appellavit et præscriptione submotus est.*

63. MODESTINUS lib. 5. Responsorum.

HErennius Modestinus respondit, non obesse ex empto agenti, quod denunciatio pro evictione interposita non esset, si pacto (24) ei remissa esset denunciandi necessitas.

§. 1. Gaja Seia fundum a Lucio Titio emerat, et quæstione mota fisci nomine, auctorem laudaverat (25), et evictione secuta fundus ablatus, et fisco adjudicatus est, venditore præsente: quæritur, cum emptrix non (26) provocaverat, an venditorem poterit convenire? Herennius Modestinus respondit, sive quod alienus fuit, cum veni-

(1) Evicta res emptori non videtur, nisi ablata sit ei possessio rei. Unde notant, sola sententia possessionem non amitti, sed ipsa tantum executione.

(2) Potest quis sine successore decedere. *l.* 1. §. 14. *vers. plane. Supr. depositi. l.* 95. §. 1. *in fin. infr. de solutionibus.*

(3) Paria sunt, sententiam non esse latam, vel ita latam esse, ut executioni mandari non possit.

(4) Evicta re, stipulatio *rem habere licere* non statim committitur, sed tum demum, cum emptori habere non licuerit.

(5) Hinc colligit Bartolus, Eum culpa fecisse videri, qui minus subtiliter de jure sui auctoris inquisivit.

(6) Evictionis an et quando teneatur heres legatario, vide *l. cum alienam.* 10. *C. de legat.*

(7) Generis legato debetur evictio. *Baldus.* idque vi, jureque testamenti. *Bart.*

(8) An furtis noxisque solutum. vide *l.* 45. §. 1. *infr. de legat.* 1.

(9) Auctori: Auctori auctoris nemo potest denunciare, nisi habeat jura cessa: debet enim denunciatio certo ordine fieri. *Bald.*

(10) Quid? heres teneturne jura cedere legatario? Accursius negat: Guido de Suzaria ait. *arg. l. in creditore.* 38. *supr. eod. et C. creditorem evict. pign.*

(11) Observa, legatarium habere hypothecam in re legata, qua de re Dd. disputant, *in l.* 1. *infr. de l g.* 1. *et in §. nostra. Inst. eod.* Mod.

(12) Si in venditione dictum non sit, quantum præstare debeas, nihil præstabis emptori præter simplum, et si quid præterea intersit, *ut hic.* Quid, si prinsquam præstari quidquam oporteat, quæratur, quid promittere debeat venditor? Dicemus promittere duplum debere, *l.* 2. *Supr. eod. l.* 31. §. *quia assidua. supr. de ædilit. edict.* si modo aut res pretiosa aut mancipium sit venditum. *l.* 37. *supr. eod.* Ita male Accursius putat simplum præstari, si hoc actum sit, aut si certa scientia omissa sit, duplæ stipulatio. Sed et ii male, qui hanc legem ad res viliores transferunt; Nam in rebus pretiosissimis, si in vendendo nihil dictum sit, simpla tantum præstatur, *ut hic.* antequam res evincatur, agi potest, ut dupla promittatur. *d. l.* 2. *supr. eod.* Quid, si triplum aut quadruplum fuerit stipulatus? vide *l.* 56. *Supr. eod.*

(13) *l.* 70. *infr. eod.*

(14) *l.* 33. *infr. de solution.*

(15) Ficta traditio eandem vim habet cum vera.

(16) §. 44. *Instit. de rer. divis. l.* 77. *Supr. de rei vindic. l.* 9. §. 1. *supr. de Publiciana. l.* 21. *in fin. infr. de acquir. rer. l.* 3. §. 20. *infr. de acquir. vel amitt. possess.*

(17) *l.* 4. *in princ. Infr. de verb. oblig.*

(18) Eaque in solidum. *l.* 85. §. 5. *l.* 139. *infr. de verb. obl.*

(19) *l.* 85. §. 5. *infr. de verb. oblig.* Stipulatio adversus plures committitur ex mora, vel facto unius, quoties causa individua est.

(20) *Subsistere liti* quid, dixi ad *l.* 29. *supr. eod. ad d. l.* 139. *de verb. oblig.*

(21) Quæ singulos in solidum stringit.

(22) Denunciatio facit, ut, qui sunt absentes, habeantur præsentes. *Baldus.*

(23) Si alicui relictus est ususfructus sub hac conditione, *quoad vivet*, licet is capite minuetur, tamen ususfructus redintegratur, quia dictio, *quoad*, repeti facit, *l.* 3. §. 1. *supr. quibus modis ususfructus.* Bald.

(24) Evictionis venditori denunciandæ onus ac necessitas emptori pacto remitti potest ab ipso venditore: cujusmodi pactum satis usitatum et frequens in contractibus commemorat Baldus.

(25) Nominaverat, citaverat, interpellaverat. Auctorem laudare, Galli, *sommer son garand.*

(26) Emptor præsente venditore superatus judicis sententia, non cogitur tamen appellare. *Bald.* Quid ita? Sententia in dubio juste præsumitur lata. vide Socin. *reg.* 362. cogitur supra appellationem ipsam institutam exequi. *Goth.* De emptore num appellare teneatur, vid. Specul. *de Appellat.* §. 1. *vers. sed nunquid emptor.* Ans.

*

ret, sive quod tunc obligatus, evictus est, nihil proponi, cur emptori adversus venditorem actio non competat.

§. 2. Herennius Modestinus respondit: Si emptor appellavit, et bonam causam vitio (1) suo ex præscriptione perdidit, ad auctorem reverti non potest.

De decremento, 1. Vel augmento, 2. Vel decremento et augmento fundi venditi. 3. De evictione partis pro diviso. 4. Si is tradat, qui rem habet pro indiviso.

64. Papinianus lib. 7. Quæstionum.

EX mille jugeribus traditis ducenta flumen abstulit: si postea pro (2) indiviso ducenta (3) evincantur (4), duplæ stipulatio pro parte quinta, non quarta præstabitur: nam quod periit (5), damnum emptori, non venditori attulit. si totus fundus, quem flumen deminuerat, evictus sit, jure (6) non deminuetur evictionis obligatio: non magis, quam si incuria fundus, aut servus traditus, deterior factus sit: nam et e contrario non (7) augetur quantitas (8) evictionis, si res melior fuerit effecta.

§. 1. Quod si modo terræ integro, qui fuerat traditus, ducenta jugera per alluvionem (9) accesserunt, ac postea pro indiviso, pars quinta totius evicta sit, perinde pars quinta præstabitur, ac si sola ducenta de illis mille jugeribus, quæ tradita sunt, fuissent evicta: quia alluvionis periculum non præstat venditor.

§. 2. Quæsitum est, si mille jugeribus traditis, perissent ducenta, mox alluvio per aliam partem fundi ducenta attulisset, ac postea pro indiviso quinta pars evicta esset: pro qua parte auctor teneretur: Dixi, consequens esse superioribus, ut neque pars quinta mille jugerum, neque quarta debeatur evictionis nomine: sed perinde teneatur auctor, ac si de octingentis illis residuis sola centum sexaginta fuissent evicta: nam reliqua quadraginta, quæ universo fundo decesserunt, pro rata novæ regionis esse intelligi.

§. 3. Cæterum cum pro diviso pars (10) aliqua fundi evincitur, tametsi certus numerus jugerum traditus sit, tamen non pro modo, sed pro bonitate regionis præstatur evictio.

§. 4. Qui unum jugerum pro indiviso solum habuit, tradidit: Secundum omnium sententias non totum dominium transtulit, sed partem (11) dimidiam jugeri: quemadmodum si locum certum, aut fundum similiter tradidisset.

De venditione rei hereditariæ pignoratæ.

65. Idem lib. 8. Quæstionum.

REm hereditariam pignori obligatam heredes (12) vendiderunt, et evictionis nomine pro partibus hereditariis spoponderunt: cum alter pignus pro parte sua liberasset, rem creditor evicit: Quærebatur, an uterque heredum conveniri (13)) possit (14)? Idque placebat, propter indivisam (15) pignoris causam, nec remedio locus esse videbatur, ut per doli exceptionem actiones (16) ei, qui pecuniam creditori dedit, præstarentur (17): quia non (18) duo rei facti proponerentur. sed familiæ (19) erciscundæ (20) judicium eo nomine utile est: nam quid interest, unus ex heredibus in totum liberaverit pignus, an vero pro sua duntaxat portione, cum coheredis negligentia damnosa non debeat esse alteri?

Qua actione debet agere emptor, ut committatur evictionis stipulatio. 1. De restitutione in integrum. 2. Si primus emptor a secundo procurator datus, litis æstimationem solvit. 3. De divisione hereditatis.

66. Idem lib. 28. Quæstionum.

SI, cum venditor admonuisset emptorem, ut Publiciana potius vel ea actione, quæ de (21) fundo vectigali proposita est, experiretur, emptor id facere supersedit (22): omnimodo nocebit ei dolus suus, nec committitur stipulatio. Non idem in Serviana quoque actione probari potest: hæc enim etsi (23) in rem actio est, nudam (24) tamen possessionem avocat, et soluta pecunia venditori, dissolvitur: unde fit, ut emptori suo nomine non competat.

§. 1. Si is, qui Reipublicæ causa abfuit, fundum petat, utilis (25) possessori pro evictione competit actio. ✝ Item, si privatus a milite petat, eadem (26) æquitas est emptori restituendæ pro evictione actionis.

§. 2. Si secundus emptor venditorem eundemque emptorem ad litem hominis dederit procuratorem, et non restituto eo damnatio fuerit secuta: quodcumque (27) ex causa judicati præstiterit procurator, ut in rem suam datus, ex stipulatu consequi non poterit. sed quia damnum evictionis ad personam pertinuit emptoris, qui mandati judicio nihil percepturus est, non inutiliter ad percipiendam (28) litis æstimationem agetur ex vendito.

§. 3. Divisione (29) inter coheredes facta, si procurator (30) absentis interfuit, et dominus ratam habuit, evictis prædiis in dominum actio dabitur, quæ daretur in

(1) Vide *l.* 21. *supr. eod. l.* 66. *infr. eod.*
(2) Pars pro indiviso est, quæ nullius finibus est circumscripta: pro diviso, circumscripta est. §. 3. *infr. eod.*
(3) Et sic pars evincitur.
(4) V. Molinæus *de eo quod interest*, Mudæus *in commentario de act. empt.* Mod.
(5) *l.* 70. *infr. eod. l.* 45. *in princ. supr. de act. empt.*
(6) *Sub.* stricto.
(7) Imo augetur. *l.* 70. *infr. eod.* Augetur actione ex empto, *d. l.* 70. non si dupla ex stipulatione, quæ stricti juris est, promissa sit, *ut hic.*
(8) Id est, dupla.
(9) Vide *l.* 15. *supr. eod.*
(10) V. *l.* 1. *supr. eod.*
(11) Ad se pertinentem, non ad socium.
(12) Duo se.
(13) In individuis licet obligatio generaliter competit in solidum, non tamen propterea dicuntur duo rei debendi. *Bald.*
(14) *Sub.* in solidum pro evictione.
(15) *l.* 1. *l.* 2. *C. si unus ex pluribus.*
(16) Agens de evictione, non cogitur jura præstare. *Bald.*
(17) Actione ex empto.
(18) Licet duo pluresve rei, quæ individua sit, nomine teneantur in solidum, non tamen dicuntur duo rei debendi: nec beneficio correis debendi dato fruuntur. *Bald.*
(19) *l.* 25. §. 15. *supr. familiæ.*
(20) Familiæ erciscundæ judicium inducitur negligentia coheredis.
(21) Vid. *supr. si ager vectigal. vel emphyteuticar.*
(22) *l.* 63. *in fin. supr. eod.*
(23) Vide *l.* 1. *C. ubi in rem actio. l.* 17. *supr. de pignorib.*
(24) Hypothecaria actione nudam possessionem rei avocamus: Quod agentibus hypothecaria notatu dignum est. v. *l.* 10. *in fin. supr. de pignorib.*
(25) De utili etiam proponitur *l.* 39. *supr. eod.*
(26) Evictionis agi potest, rescissa præscriptione per in integrum restitutionem.
(27) Evictionis non agitur, ubi neque res, neque ejus æstimatio abest.
(28) *l.* 21. §. 2. *Supr. eod.*
(29) *Divisio* est distributio partium, quæ fit commutatis partibus: Divisione fit permutatio: non fit divisio sine permutatione. Permutatio comparata ad exemplum actionis ex empto. Igitur bonæ fidei.
(30) *l.* 67. *supr. de procuratorib. l.* 13. §. 25. *Supr. de act. empt.* Ex divisione facta cum gestore cujus factum ratum habetur, datur evictio. *Bald.*

eum qui negotium absentis gessit, ut, quanti (1) sua interest, actor consequatur: scilicet ut melioris, aut deterioris (2) agri facti causa, finem (3) pretii, quo fuerat tempore divisionis æstimatus, deminuat vel excedat.

Si venditor rem evictam offerat emptori.

67. IDEM lib. 10. Responsorum.

EMptori (4) post evictionem servi, quem dominus abduxit, venditor eundem servum post tempus offerendo, quo minus præstet quod (5) emptoris interest, non recte defenditur.

Si creditor vendiderit. 1. *De delegatione.*

68. IDEM lib. 11. Responsorum.

CUm (6) ea conditione pignus distrahitur, *ne quid evictione secuta creditor præstet;* quamvis (7) pretium emptor non solverit, sed venditori caverit, evictione secuta (8) nullam emptor exceptionem habebit, quo minus pretium solvat.

§. 1. Creditor, qui (9) pro pecunia nomen debitoris per delegationem (10) sequi maluit, evictis pignoribus (11), quæ prior creditor accepit, nullam actionem cum eo qui liberatus est, habebit.

De causa libertatis excepta. 6. *Si modus fundi dictus desit.*

69. SCÆVOLA lib. 2. Quæstionum.

QUi *libertatis causam* excepit (12) in venditione, sive jam tunc (13), cum traderetur, liber homo fuerit, sive conditione, quæ testamento proposita fuerit, impleta ad libertatem pervenerit, non tenebitur evictionis nomine.

§. 1. Qui autem in tradendo (14) *statuliberum* dicit, intelligetur hanc speciem duntaxat (15) libertatis excipere: quæ ex testamento impleta conditione ex præterito possit obtingere: et ideo si præsens testamento libertas data fuerit, et venditor statuliberum pronunciavit, evictionis nomine tenetur.

§. 2. Rursus qui statuliberum tradit, si (16) certam conditionem pronunciaverit, sub qua dicit ei libertatem datam, deteriorem conditionem suam fecisse existimabitur: quia non omnem causam statutæ libertatis, sed eam duntaxat quam pronunciaverit, excepisse videbitur: veluti (17) si [quis] hominem dixerit *decem dare jussum*, isque post annum ad libertatem pervenerit, quia hoc modo libertas data fuerit, *Stichus post annum liber esto*, evictionis obligatione tenebitur.

§. 3. Quid ergo? qui jussum *decem dare* pronunciat (18) viginti dare debere, nonne in conditionem (19) mentitur? Verum est, hunc quoque in conditionem mentiri: et ideo quidam existimaverunt, hoc quoque casu evictionis stipulationem contrahi: Sed auctoritas Servii prævaluit, existimantis hoc casu ex empto actionem esse: videlicet quia putabat eum, qui pronunciasset *servum viginti dare jussum*, conditionem excepisse quæ esset in dando.

§. 4. Servus *rationibus redditis* (20), *liber esse jussus est:* hunc heres tradidit, et dixit *centum dare jussum:* Si (21) nulla reliqua sunt (22), quæ servus dare debeat, et per hoc, adita (23) hereditate, liber factus est, obligatio evictionis contrahitur: eo quod liber homo, tanquam (24) statuliber, traditur: Si centum in reliquis habet, potest videri heres non esse mentitus: quoniam rationes (25) reddere jussus, intelligitur summam pecuniæ, quæ ex reliquis colligitur, jussus dare: Cui consequens est, ut, si minus quam centum in reliquis habuerit, veluti sola quinquaginta, ut, cum eam pecuniam dederit, ad libertatem pervenerit, de reliquis quinquaginta actio ex empto competat.

§. 5. Sed et si quis in venditione *statuliberum* perfusorie (26) dixerit, conditionem autem libertatis celaverit (27), empti judicio tenebitur, si id nescierit emptor: hic enim exprimitur, eum, qui dixerit statuliberum et nullam conditionem pronunciaverit, evictionis quidem nomine non teneri, si conditione impleta servus ad libertatem pervene-

(1) *l.* 70. *infr. eod.*

(2) Evictionis agit emptor actione ex empto, etiamsi postea per venditorem res evicta ei offertur, omisso eo quod ejus intersit. Secus, si id quod ejus intersit, offeretur.

(3) Id est, quantitatem pretii.

(4) Vide *l.* 70. *Infr. eod.*

(5) Ut in *d. l.* 70.

(6) Pignus tacita hac conditione semper vendi intelligitur. *l.* 4. *supr. de heredit. vel action. vendit. l.* 30. *Supr. de pignorib. l.* 11. §. 17. *supr. de act. empt.* Goth. Pro faciliori hujus l. intellectu vide *l.* 12. §. 1. *supr. de distract. pignor.* Ans.

(7) Sicut creditor pretium sibi solutum retinet ope exceptionis, ita non solutum ope actionis consequitur.

(8) Evictionem qui non præstat, etiamsi res emptori evicta sit, a pretii petitione non repellitur.

(9) Evictionis non agit adversus primum debitorem creditor post factam cum eo novationem, hoc est, dissolutam obligationem.

(10) Quid sit delegare, vide *l.* 11. *infr. de novat.*

(11) Ad emptorem enim pertinet periculum pignoris. *l.* 30. *supr. de pignorib.*

(12) Id est, venditor, qui dixit se nolle teneri de evictione ob unam causam libertatis. *Accurs.*

(13) Qui dicit se nolle teneri evicto servo libertatis nomine, sive servo pura vel conditionalis competebat libertas, non tenetur, *ut hic.*

(14) Adde *l.* 46. §. 2. *supr. eod.*

(15) Id est, conditionalem: est enim *Statuliber*, qui statutam et destinatam in tempus, vel in conditionem, libertatem habet, *l.* 1. *in pr. Infr. de statuliber.* hinc et ex §. superiori constat, statulibertate conditionalem tantum: libertate, omnem libertatem excipi: ut merito indefinitam universali æquipollere hinc appareat.

(16) Certam conditionem excipiens, deteriorem suam conditionem facit.

(17) Statuliber, sub conditione ita fit, *si decem dederit:* in tempus, *post annum liber esto.* Venditor superiores causas in vendendo permutans tenetur. In his casibus qui sequuntur, notanda est hæc regula: Si statuliberum non eadem conditione heres vendit, causa ejus immutabilis est, et luere se ab eo potest, simili modo ut ab herede. *l.* 9. §. 1. *Infr. de statulib.*

(18) Vide *l.* 10. *infr. de statulib. l.* 42. *in fin. supr. de act. empt.*

(19) *Al.* in conditione.

(20) Ut in *l.* 5. *l.* 6. §. *ult. l.* 13. *Infr. de statulib.*

(21) Conditio rationum reddendarum nihil præstat, ubi non est cujus ratio reddatur.

(22) Vel si nulla administrata ratio, nihilominus erit liber, *l.* 41. §. *penult. infr. de fideicommiss. libertat. l.* 26. *in fin. infr. de statulib.* idem dicendum, si heres causetur accipere rationes. *l.* 23. *in fin. l.* 34. §. 1. *infr. de statulib.*

(23) Nam ante aditam hereditatem, in propriam usucapitur servitutem. *l.* 9. *in fin. infr. de statulib. l.* 55. *in fin. Infr. de fideicommiss. libertat.*

(24) At enim, qui *Centum dare jussus* traditur emptori, *ut hic*, tanquam statuliber traditur. *arg. l.* 8. *l.* 10. *infr. de statulib.*

(25) Rationibus reddendis obnoxius reliqua reddere quoque cogitur. *l.* 89. §. 2. *infr. de verb. sign.*

(26) Ut *hic. et infr. eod.* id est, obscure, dissimulanter, non diserte, planeque dicere. *l.* 5. §. 1. *Infr. quod vi, aut clam.* Hinc perfusoriæ assertiones Sueton. *in Domitiano* dicuntur ter quaterve dicis causa repetitæ assertiones in liberalibus causis, perfunctoriæ, defunctoriæ, Cuj. ad *l.* 14. *Infr. de excus. tutor.*

(27) Suppresserit, dissimulaverit. *l.* 9. §. 1. *Infr. de statuliberis.*

rit : sed empti (1) judicio teneri , si modo conditionem , quam sciebat propositam esse, celavit : sicuti (2) qui fundum tradit , et, cum sciat certam servitutem deberi, perfusorie (3) dixerit , *itinera* (4) *actus* , *quibus sunt* , *utique sunt* (5) , *recte recipitur* , evictionis quidem nomine se liberat , sed quia decepit (6) emptorem , empti (7) judicio tenetur.

§. 6. In fundo vendito cum modus (8) pronunciatus deest , sumitur portio (9) ex pretio : quod totum colligendum est ex omnibus jugeribus dictis.

Quid persequitur actio ex empto, re evicta.

70. PAULUS lib. 5. Quæstionum.

EVicta re , ex empto actio non (10) ad pretium duntaxat recipiendum , sed (11) ad id quod interest competit. Ergo , et si minor (12) esse cœpit damnum emptoris (13) erit.

De dote genero emptoris evicta.

71. IDEM lib. 16. Quæstionum.

PAter (14) filiæ nomine fundum (15) in dotem dedit (16) : evicto eo an ex empto (17) , vel duplæ stipulatio committatur (18), quasi pater damnum patiatur, non immerito dubitatur. Non enim , sicut mulieris (19) dos est , ita patris (20) esse dici potest (21): nec conferre fratribus (22) cogitur dotem a se profectam, manente matrimonio. Sed videamus , ne probabilius dicatur , committi hoc quoque casu stipulationem : interest (23) enim patris (24) , filiam dotatam habere , et spem quandoque recipiendæ dotis : utique , si in potestate sit : Quod si emancipata est , vix poterit defendi , statim committi stipulationem , cum uno (25) casu ad eum dos regredi possit. Nunquid ergo tunc demum agere possit , cum mortua in matrimonio filia potuit dotem repetere , si evictus fundus non esset ? An et hoc casu interest patris dotatam filiam habere , ut statim convenire promissorem possit? Quod magis paterna affectio (26) inducit.

De pluribus rebus , uno instrumento interposito , venditis.

72. CALLISTRATUS lib. 2. Quæstionum.

CUm plures fundi specialiter nominatim uno instrumento emptionis interposito venierint , non utique alter alterius fundi pars videtur esse, sed multi fundi una emptione continentur: et quemadmodum , si quis complura mancipia uno instrumento emptionis interposito vendiderit , evictionis actio in singula capita mancipiorum spectatur : et sicut (27) aliarum quoque rerum complurium una emptio facta sit, instrumentum (28) quidem emptionis interpositum unum est , evictionum autem tot (29) actiones [sunt]. quot et species rerum [sunt] quæ emptione comprehensæ sunt : ita et in proposito non utique prohibebitur emptor, evicto (30) ex his uno fundo venditorem convenire , quod una cautione emptionis complures fundos mercatus comprehenderit.

Si heres alienantis evincat.

73. PAULUS lib. 7. Responsorum.

SEia fundos , Mævianum et Seianum , et cæteros doti dedit : eos fundos vir Titius , viva Seia , sine controversia possedit : post mortem deinde Seiæ , Sempronia heres Seiæ quæstionem pro prædii proprietate facere instituit: Quæro , cum Sempronia ipsa sit heres Seiæ , an jure controversiam facere possit ? Paulus respondit , jure quidem proprio (31) , non hereditario , Semproniam , quæ Seiæ , de qua quæritur , heres exstitit , controversiam fundorum facere posse , sed evictis prædiis, eandem Semproniam heredem Seiæ conveniri posse, vel (32) exceptione doli (33) mali summoveri [posse].

Pactum de quantitate ob evictionem danda. 1. *De prætorio pignore.* 2. *De lite evictionis pendente.* 3. *De nomine vendito.*

74. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

SI plus (34) vel minus , quam pretii nomine datum est , evictione secuta dari convenerit , placitum (35) custodiendum est.

(1) Ob mendacium. l. 10. *in fin. Infr. de statulib.* quia et statuliberis teneetur. *d.* §. 1.

(2) *Eclog.* 19. *tit.* 11. *c.* 62.

(3) *Perfusorie* dicere est , cum aliqua commendatione animo commendandi nimio , at non vel negligenter , vel deceptorie , ut putat Albericus. *Goth.* Alias itá legendum , non *perfunctorie* , contendit Martresius ad *l. veteribus. Supr. de pact. fol.* 33. *et seq.* Mod.

(4) Servitutes itinerum olim ita excipiebantur. vide Siculum Flaccum . *libr. de condit. agrorum.* adde quæ scripsi ad *l.* 17. §. 3. *Supr. de servitut. prædior. urbanor. l.* 39. *Supr. de actionibus empt.*

(5) Itinera , actus quibus sunt , ut ita sint recte recipiat. *Hal.*

(6) Reticendo. *l.* 39. *supr. de action. empt.*

(7) *l.* 66. §. *pen. supr. de contrah. empt.*

(8) *l.* 2. *supr. de act. empt.*

(9) *l.* 1. *supr. eod.*

(10) Pretium differt ab eo quod interest.

(11) Evicta re agitur adversus venditorem , et ad pretium recuperandum , et in id quod interest. *l.* 8. *l.* 60. *l.* 66. *in fin. l.* 67. *supr. eod. l.* 21. *in fin. l.* 29. *in fin. C. eod. l.* 43. *circa fin. supr. de actionib. empt. l. ult. C. de commun. rer. alienat.*

(12) *l.* 66. *in fin. supr. eod. l.* 45. *supr. de act. empt.* §. 3. *Inst. de empt.*

(13) Imo non erit damnum emptoris : nec enim augetur quantitas , aut minuitur , *l.* 64. *supr. eod.* v. quæ scripsi *ad l.* 66. *supr. eod.*

(14) Puta Mævius , idemque filius emancipatus.

(15) Emptum , puta a Titio.

(16) Sempronio genero suo.

(17) *Sub.* actio.

(18) Adversus Titium , et an adversus eundem Mævius agere potest.

(19) Vel sicut in matrisfamilias bonis. *l.* 4. *infr. de collatione bonor.*

(20) A quo est profecta. *d. l.* 4.

(21) Imo communis est et patris et filiæ. *l.* 3. *infr. solut.*

(22) Qui manserant in potestate. *d. l.* 4. *l.* 1. *in fin. Infr. de dot. collat. l.* 6. *C. de collationib.*

(23) Ubi vero non interest ullo modo , non agitur de evictione. *Bald.*

(24) Ut et Reipublicæ. *l.* 2. *Infr. de jure dot. l.* 1. *Infr. soluto.*

(25) Sensus est , Filiæ emancipatæ fundum emptum a Titio cum duplæ stipulatione in dotem dedi : fundus evincitur filiæ , an statim committitur stipulatio duplæ ? statim non committi videtur : quia uno tantum casu videtur dos filiæ emancipatæ data ad patrem reverti posse, *ut hic.* Verum quis ille unus casus ? quoties nempe ob id divertit a marito, ut maritum lucro dotis afficiat, et patrem defraudet. v. *l.* 5. *infr. de divort.* vide quæ notavi ad Ulp. 6. §. 4. *Goth.* Vide Anton. Fabr. 1. *conject.* 16. contra Gloss. hic. *Ans.*

(26) Cujus habenda est ratio in bonæ fidei judiciis. *l.* 54. *supr. mand.*

(27) Sicut si.

(28) Unum dicitur instrumentum , quod simul absolvitur , licet obligationes plures complectatur. *Bald.*

(29) V. quæ notavi ad *l.* 29. *infr. de vèrb. oblig.*

(30) *l.* 46. §. 1. *infr. de solut.*

(31) Ut cum extraneo successit ; idem dicendum , si matri non successit. *l.* 14. *C. de rei vind.* hinc colligimus , heredem ex propria persona non posse revocare contractum defuncti , *ut hic.* nisi jus heredis absorbeat factum defuncti , et sit ei derogatorium. *Bald. arg. l.* 5. *in fin. infr. de divers.*

(32) Hoc indubitatius est.

(33) *l.* 14. *in fin. C. de rei vindic.*

(34) Puta triplum , quadruplum. *l.* 56. *supr. eod.*

(35) *l.* 23. *l.* 25. *C. h. t.*

§. 1. Si jussu (1) judicis rei judicatæ pignus captum per officium distrahatur, post evincatur (2), ex empto contra eum, qui pretio liberatus est (3), non quanti interest, sed de pretio duntaxat ejusque usuris, habita ratione fructuum dabitur: scilicet si hos ei cui evicit restituere non habebat necesse.

§. 2. Mota (4) quæstione, interim non ad pretium restituendum, sed ad rem defendendam venditor conveniri potest (5).

§. 3. Qui nomen *quale fuit* vendidit, duntaxat (6) ut sit, non ut exigi etiam aliquid possit, et dolum præstare cogitur.

De servitutibus.

75. Venuleius lib. 16. Stipulationum.

QUod ad servitutes prædiorum attinet, si tacite (7) secutæ sunt, et vindicentur (8) ab alio, Quintus Mucius, et Sabinus existimant, venditorem ob evictionem teneri non posse: nec enim evictionis nomine quemquam teneri in eo jure, quod tacite (9) soleat accedere, nisi (10) *ut* (11) *optimus maximusque esset*, traditus fuerit fundus: tunc enim liberum (12) ab omni servitute præstandum: Si (13) vero emptor petat viam vel actum, venditorem teneri non posse: nisi (14) nominatim dixerit, accessurum iter, vel actum; tunc enim teneri eum qui ita dixerit: et vera est Quinti Mucii sententia, ut qui *optimum* (15) *maximumque fundum* tradidit, liberum præstet, non etiam deberi alias servitutes: nisi hoc specialiter ab eo accessum (16) sit.

Si emptor rem habeat pro derelicto.

76. Idem lib. 17. Stipulationum.

SI alienam rem mihi tradideris (17), et eandem pro derelicto habuero, amitti (18) auctoritatem (19), id est (20), actionem pro evictione, placet.

TIT. III.

DE EXCEPTIONE REI VENDITÆ [ET TRADITÆ (21).]

De venditore, 1. *Et ejus herede*, 2. *Et eo cujus mandato res vendita est.* 4. *De manumissione emptoris.* 5. *Si venditor vindicet rem, quam non tradidit.*

1. Ulpianus lib. 76. ad Edictum.

MArcellus scribit, si alienum fundum vendideris, et tuum (22) postea factum petas, hac te (23) exceptione recte repellendum.

§. 1. Sed et si dominus fundi, heres (24) venditori existat, idem erit dicendum.

§. 2. Si quis rem meam, mandatu (25) meo (26) vendiderit, vindicanti mihi rem venditam, nocebit hæc exceptio: nisi probetur, me mandasse, ne traderetur, antequam pretium solvatur.

§. 3. Celsus ait, Si (27) quis rem meam vendidit minoris (28), quam ei mandavi, non videtur alienata: et si petam eam, non obstabit mihi hæc exceptio: Quod verum est.

§. 4. Si servus merces peculiariter emerit, deinde dominus eum, prius quam proprietatem rerum nancisceretur, testamento liberum esse jusserit, eique peculium prælegaverit, et venditor a servo merces petere cœperit: exceptio in factum locum habebit (29): quia is tunc servus fuisset, cum contraxisset.

§. 5. Si (30) quis rem emerit, non autem fuerit ei tradita, sed possessionem sine vitio fuerit nactus, habet exceptionem contra venditorem: nisi forte venditor justam

(1) Judicis factum censetur factum partis secundum quid, non simpliciter. *Bald.*

(2) Non tenetur qui vendidit, *Eclog.* 19. *tit.* 11. c. 42.

(3) Id est, contra eum, cui pretii solutio profuit. v. *l.* 13. *in fin. C. h. t.*

(4) Non ante, *l.* 3. *C. h. t.* Venditor emptorem defendere tenetur, at non pretium reddere, antequam sententia sit sequuta.

(5) Nisi aliud convenerit. *l.* 12. *C. h. t.*

(6) Ut *l.* 4. *supr. de hered. vel act. vend.*

(7) Ut *l.* 23. §. 2. *supr. de servit. præd. rust.*

(8) Evicta servitute fundo vendito, tenetur emptor, quanto minoris, non ad interesse: nisi uti *optimus maximusque esset*, fundum vendiderit, *ut hic.*

(9) Cum uterque sc. tacuit: nam qui vendit prædium, tacite intelligitur vendere totum ipsum qualecunque sit. Ideoque si non est liberum, sed servitutem debet, evicta servitute non tenetur.

(10) V. *l.* 48. *supr. eod. l.* 90. *l.* 126. *l.* 163. *l.* 169. *infr. de verb. sign.*

(11) Libertas prædii his verbis, *uti optimus maximus*, significatur, *ut hic.* dixi ad *l.* 48. *supr. eod.*

(12) V. *l.* 69. §. 3. *infr. de leg.* 1.

(13) Evincente servitutem itineris emptore, hoc est, petente ac vindicante ab alio rationem fundi comparati, si eam servitutem non obtineat, nihil consequitur eo nomine a venditore, nisi nominatim dixerit iter accessurum, *ut hic.* Ita ex hoc casu et superiore colligimus, Eum qui fundum simpliciter vendit, *ut is sit*, fundum illum vendere, ut, si is fundus servitutem debeat, nullo modo teneatur venditor nisi sciverit ei non admonuerit emptorem: si vero *liberum* vendit, hoc præstat, ut non alii serviat, non ut ei serviatur.

(14) *l.* 26. *supr. de contrah. empt.*

(15) *Optimum maximumque fundum* qui tradit, liberum a servitute præstat, at non dominantem: hoc non præstat, ei serviri, sed eum non servire.

(16) Expressum. *Hal.*

(17) V. Alciatus *lib.* 2. *parerg. cap.* 9. Rævardus, *protribun. c.* Mod.

(18) Cur? qui pro derelicto rem habet, eam omnino a se rejicit. *l.* 36. *infr. de stipul.* v. *l.* 1. *infr. pro derelicto.*

(19) *Auctoritas*, est actio competens in venditorem evictionis nomine. Venditor, inquit Paulus 2. *sent.* 17. §. 1. si ejus rei, quam vendidit, dominus non sit, pretio accepto auctoritatis manebit obnoxius. et §. 3. Res empta mancipatione et traditione perfecta si evincatur, auctoritatis venditor duplo tenus obligatur. Hinc auctorem laudare. *l.* 63. *supr. eodem.*

(20) *Auctoritas*, actio pro evictione.

(21) 15. *Eclog.* 2. Emptori hæc exceptio competit adversus venditorem, *l.* 1. *infr. eod.* impugnantem venditionem a se factam, vel a suo auctore.

(22) Nemo ad rescindendum suum factum suive procuratoris, vel sui testatoris admittitur.

(23) V. *l.* 17. *supr. de eviction.*

(24) *l.* 14. *C. de rei vindic. l.* 14. *C. de eviction.*

(25) Emptor exceptione rei venditæ uti potest, etiamsi eam possideat citra traditionem venditoris, dum tamen sine vitio.

(26) Ut filius liberam peculii administrationem habens. *l.* 41. §. 1. *supr. de rei vindic. l.* 14. *C. de donat. ante nupt.*

(27) Si res mea vendita fuerit minoris, quam ipse mandavi, vendita non videtur, et mihi eam petenti non obstat exceptio. *Synops.* 19. *tit.* 2. c. 1. 3. Harmenop. 3. §. 92.

(28) *l.* 7. §. 6. *infr. pro emptore.*

(29) Ad exceptionem in factum ut ad actionem decurritur. *l.* 1. 2. 3. *Cod. an servus.* quoties jure civili actio vel exceptio deficit. quæ et utilis appellatur, quod directo non detur ex verbis et sententia juris. *l. quoties. Supr. de præscr. verb.* Mod.

(30) Si emptor rei sibi non traditæ possessionem sine vitio nactus fuerit (id est, non vi, aut clam) exceptionem contra venditorem habebit: nisi forte venditor justam causam habeat, cur rem vindicet: quippe si justa causa subsit, et postea traditionem vindicat et exceptioni replicationem opponit. Justam autem causam habet, si convenerit ut a contractu recederetur, vel si XXV. annis minor fuerit venditor, aut circumscriptus sit. *Synops. eod. cap.* 3.

causam habeat, cur rem vindicet: nam et si tradiderit possessionem, fuerit autem justa causa vindicanti (1), replicatione adversus exceptionem utetur.

Si quis rem, antequam esset dominus, uni, et factus d minus alteri vendiderit.

2. Pomponius lib. 2. ex Plautio.

SI a Titio fundum emeris, qui (2) Sempronii erat, isque tibi traditus fuerit: pretio autem soluto Titius Sempronii heres exstiterit, et eundem fundum Mœvio vendiderit, et tradiderit: Julianus ait, æquius esse, priorem te tueri: quia, et si ipse Titius fundum a te peteret, exceptione summoveretur; et si ipse Titius eum possideret, Publiciana peteres.

De primo emptore, et ejus successoribus, et secundo emptore. 1. De successoribus venditoris.

3. Hermogenianus lib. 6. Juris Epitomatorum.

EXceptio rei venditæ et traditæ non tantum ei cui res tradita est, sed (3) successoribus etiam ejus, et emptori secundo, etsi res ei non fuerit tradita, proderit: interest enim emptoris primi, secundo rem non evinci.

§. 1. Pari (4) ratione venditoris etiam successoribus nocebit: sive in universum jus, sive in (5) eam duntaxat rem successerint.

(1) Vindicandi. *Hal.*
(2) *l.* 72. *supr. de rei vind. l.* 4. §. 32. *Infr. de doli mali.*
(3) V. *l.* 9. *in princ.* §. 1. 2. 3. *supr. de Publiciana.*
(4) Exceptio rei venditæ datur successori contra successorem. Est in rem ex parte opponentis, et ejus cui opponitur.
(5) Cur potius singularibus successoribus nocet factum venditoris, quam iisdem factum argentarii? *l.* 9. §. 1. *supr. de edend*

LIBER VIGESIMUSSECUNDUS.

TIT. I.

DE (1) USURIS (2), ET FRUCTIBUS (3), ET CAUSIS (4), ET OMNIBUS ACCESSIONIBUS (5), ET MORA (6).

De modo usurarum. 1. *De socio qui pecuniam invasit, vel in usus suos convertit.* 2. *De eo, quod debetur Judicati actione* 3. *De tutore.*

1. PAPINIANUS lib. 2. Quæstionum.

CUm judicio bonæ (7) fidei (8) disceptatur, arbitrio judicis usurarum modus ex more (9) regionis, ubi contractum est (10), constituitur (11): ita (12) tamen, ut legi (13) non offendat.

§. 1. Socius si ideo condemnandus erit, quod pecuniam communem invaserit, vel in suos usus converterit, omnimodo, etiam mora non interveniente, præstabuntur usuræ (14).

§. 2. Nec tamen judex judicii bonæ fidei recte jubebit interponi cautiones, ut, si tardius sententiæ condemnatus paruerit, futuri (15) temporis pendantur usuræ, cum in potestate sit actoris judicatum exigere. Paulus notat: Quid enim pertinet (16) ad officium judicis, post condemnationem futuri (17) temporis tractatus?

§. 3. Papinianus: Circa (18) tutelæ restitutionem pro favore pupillorum latior (19) interpretatio (20) facta est: nemo enim ambigit hodie, sive (21) judex accipiatur in diem sententiæ, sive sine judice tutela restituatur, in eum (22) diem quo restituit usuras (23) præstari: Plane, si tutelæ judicio nolentem (24) experiri, tutor ultro (25) convenerit (26), et pecuniam obtulerit, eamque obsignatam deposuerit (27), ex eo tempore (28) non præstabit usuras.

De litis contestatione.

2. IDEM lib. 6. Quæstionum.

VUlgo receptum est, ut, quamvis in personam (29) actum sit, post (30) litem (31) tamen contestatam

(1) Hotomanus scripsit duos libros de usuris, qui sunt in vol. var. disp. de iisdemque tractatum edidit Molinæus. Vide et Covar. *l.* 3. *var. resol. cap.* 1. et Ferrand. *l.* 2. *explic. jur. c.* 8. Coras. *epist. quæst. cap.* 10. sed et de mora extant tractatus Æmilii Ferretti, Hotomani, Saportæ, Reberterii etc. *Mod.*

(2) *L.* 4. *C.* 32. 3. *Cod. Theod. ult.* Paul. 2. *sent.* 14. 23. *Eclog.* 3. 5. *extr.* 19. 3. Harm. 7. seu fœnore, quod pro quantitate sortis aut pretii penditur, vel ex conventione, vel officio judicis: ut usus pecuniæ diutinus usuram pariat; usura vero, usus sortis æstimatio sit, *l.* 60. *supr. pro socio. l.* 7. §. 4. 5. *infr. de administr.* ut enim usura ab usu, sic fœtus a fœtura, τόκος a τίκτειν dicitur; merces aut reditus. (*l.* 24. *supr. de præscript. l.* 30. *Infr. de adimendis.*) reditus, inquam, a tempore contractus (hinc fænus) vel a tempore moræ in diem, quo pecunia solvitur, (*l.* 40. *supr. de reb. cred.*) vel quo is reditus pecuniam æquaverit. *l.* 26. §. 1. *supr. de cond. indebit.* Cujac. *C. h. t.* De usuris nauticis, vide *tit. prox. Infr. eod. Novell.* 106. supra duplum non computandis, *Novell.* 138. pupillaribus, 5. *C.* 56. legatorum, fideicommissorum, 6. *C.* 47. fructibus et litium expensis, 7. *C.* 51. usuris rei judicatæ, 7. *C.* 24. fiscalibus, 10. *C.* 8.

(3) Qui terra, vite, arbore procreantur. *Fructus enim* a ferendo dicti, teste Varrone: item prædiorum, pecorum, jumentorum. huc refer *l.* 8. 10. 14. 15. 25. 28. *l.* 38. §. 12. 13. 14. *l.* 46. 48. *infr. eod.*

(4) *l.* 3. §. 1. *l.* 8. *l.* 38. §. 7. §. 11. *infr. eod. l.* 21. *l.* 22. §. 1. *l.* 37. §. 1. *supr. ad l. Aquil.* Cæterum *Causarum* nomine hic intelligit cum ipsas causas, ex quibus ipsæ accessiones debentur, tum modum ipsarum accessionum. Quod is, qui ex administratione rerum civilium convenitur, usuras debeat, causa est, *l.* 17. §. 7. *Infr. eod.* quod maximas debeat, modus est, idque sit vice cujusdam pœnæ, *l.* 38. *supr. de negot.* Causæ dicuntur ex variis contractibus, vel quasi, *l.* 38. *infr. eod.* modus facit eas esse licitas et illicitas, *l.* 29. *Infr. eod.* vel: *Causæ* sunt, quæ neque propria usuræ sunt, neque fructus: veluti partus, *l.* 28. §. 1. *Infr. eod.* pensiones, *l.* 36. *Infr. eod.* pœnæ, *l.* 44. *infr. eod.* jus rei pignori dandæ, *l. ult. Infr. eod.* vel *Causa* est qualitas rei quæ rem circumsistit: veluti bonitas, libertas, immunitas, *l.* 86. *infr. de verb. signif.* fœtuum fœtus, seu fœtus secundi· *l.* 8. *infr. eod.*

(5) Ut sunt alluviones, consolidationes, adquisitiones servorum: est enim notandum, *accessionum* vocabulo etiam usuras comprehendi, et generaliter omnium actionum sequelas et consequentias omnes. Cujac. *hic.*

(6) Huc refer *l.* 3. *l.* 7. *l.* 9. *l.* 14. *l.* 17. §. 3. §. 4. *l.* 21. *l.* 22. *l.* 23. *l.* 24. *l.* 27. *l.* 32. *infr. eod. Mora* quid sit, dicetur in *l.* 14. *l.* 32. *infr. eod.*

(7) *l.* 37. *infr. eod. l.* 13. *C. h. t. l.* 38. *supr. de negot.* de judiciis bonæ fidei vide §. 28. *Inst. de act.*

(8) Quid? an non quoque usuræ statuuntur in stricti juris judiciis? in quibusdam ita habet, etiam si nihil interesset actoris. Cujac. *supr. eod.*

(9) *l.* 37. *infr. eod.* Goth. Adde *l.* 10. §. 3. *supr. mandati. l.* 7. §. 10. *infr. de admin. et peric. tut. l.* 2. *C. de usur. pupill.* Molin. *ad l. eos.* §. 1. *C. de usur. et quæst.* 76. *num.* 589. *et seq.* pro intellectu hujus vid. Roderic. *de reditib. quæst.* 15. *num.* 27. Ans.

(10) Imo ubi petitum est. *l.* 22. *in fin. supr. de reb. cred. l. ult. in fin. supr. de condict. tritic.* hæc verba, *ubi contractum est*, sic intellige, ubi actum est, ut solvereret, *arg. l.* 21. *infr. de oblig.*

(11) Etiamsi alio loco agatur.

(12) Usuræ in contractibus bonæ fidei debentur, ex mora: et quæ usitatæ in ipsa regione. Quid, si varii sint generis usuræ in ea regione? leviores debebuntur.

(13) Legem non offendas. *Hal.* id est, statutum, *l.* 29. *infr. eod.* prohibitum modum usurarum. *l.* 3. *in fin. infr. de ann. leg.*

(14) Imo, usuras præstabit non quasi usuras, sed quod socii intersit moram eum non adhibuisse. *l.* 60. *Supr. pro socio.*

(15) *l.* 1. *C. de sent. quæ sine certa quantitate.*

(16) *l.* 6. §. 1. *supr. quod cujuscunque universitat.*

(17) Imo, futuri temporis tractatus ad judicem pertinet, cum is et cautionem in futurum interponi jubere possit, *l.* 7. *l.* 12. *supr. si servit. vindicetur. l.* 1. *C. de fideicommiss.* et in usuras reum condemnare possit, quoad pecunia condemnationis soluta fuerit, *l.* 1. *C. de sent. quæ sine certa quantitate.* Quin usuræ peti possunt ex causa judicati. *l.* 13. *in fin. C. h. t.*

(18) Tutela finita tutor ipso jure est in mora, nisi offerat reliqua, idque omne quod ex tutelæ administratione debet, *ut hic.* Quid, si nihil debeat? ipso jure reddita censetur ratio, *l. qui libertatis.* 69. §. *servus.* 4. *supr. de evict.*

(19) Quia hic re ipsa et solo tempore fit mora, *l.* 3. *C. in quib. caus. in integr. restit. necessaria.*

(20) Interpretatio latior admittitur favore pupillorum.

(21) Ratio tutelæ reddi potest cum judice, vel sine.

(22) *l.* 46. §. 3. *infr. de admin. et peric. tut.*

(23) Et quidem maximas: idque puniendæ tutorum licentiæ causa, cum gratuitam, integram ac abstinentem omni lucro fidem præstare debeant. *l.* 38. *circ. fin. supr. de negotiis.*

(24) Pupillum sc,

(25) Ut *l.* 10. *supr. de negot. l.* 17. §. 1. *supr. commodati.*

(26) Id est, admonuerit.

(27) Ad moram irregularem impediendam, pecuniæ depositio necessaria est. vide *l.* 19. *C. h. t.*

(28) Oblationis sc. et depositionis, et quidem publicæ et solennis. *l.* 28. *in fin. infr. de admin. et peric. tut. l.* 2. *l.* 6. *l.* 19. *C. hoc tit. l. ult. C. de usur. pupillarib.*

(29) Puta, ex stipulatu, *l.* 38. §. 7. *infr. eod.* vel condictione. *l.* 31. *supr. de reb. cred.*

(30) *l.* 2. *d. l.* 38. §. 7. *infr. eod. d. l.* 31.

(31) Post litem contestatam, reus causam, lucrum et partum præstat, etiam in obligationibus stricti juris.

causa (1) præstetur: Cujus opinionis ratio redditur, quoniam, quale est (2), cum petitur, tale dari debet, ac propterea postea captos fructus, partumque editum restitui oportet.

De tempore quod condemnatis datur ad solvendum. 2. Si quis rogetur quidquid ex bonis supererit, 3. Vel quidquid ad se pervenisset, restituere. 4. De legato auri vel argenti facti.

3. Idem lib. 20. (3) Quæstionum.

In fideicommissi (4) persecutione (5), cum post judicis sententiam, moram fecisset heres, jussit Imperator Marcus Antoninus, intermisso (6) legitimo (7) tempore, quod condemnatis præstatur, ut usque ad sententiam (8) commoda fideicommissarius accipiat: Quod decretum ita accipi oportet, si ante judicis sententiam mora non intervenit: tametsi non (9) facile (10) evenire possit, ut, mora (11) non præcedente, perveniatur ad judicem: sed puta (12) legis Falcidiæ rationem intervenisse: Cæterum si (13), antequam ad judicem perveniretur, in mora heres fuit, exinde fructuum (14) præstandorum necessitate adstrictus (15), qua tandem ratione, quoniam et sententia victus est, legitimi (16) temporis spatio fructibus liberabitur, cum ea temporis intercapedo (17) judicato dilationem dare non lucrum (18) adferre debeat?

§. 1. In his quoque judiciis (19), quæ (20) non sunt arbitraria, nec (21) bonæ fidei, post (22) litem contestatam, actori causa (23) præstanda est in eum diem, quo sententia dicitur: Certe post rem judicatam tempus (24) a fructibus dependendis immune (25) est (26).

§. 2. Nonnunquam evenit, ut quanquam fructus (27) hereditatis, aut pecuniæ usura nominatim relicta non sit, nihilominus debeatur (28): utputa si (29) quis rogetur, *post mortem suam, quidquid* (30) *ex bonis* (31) *supererit* (32), *Titio restituere:* ut (33) enim ea quæ fide bona deminuta sunt (34), in causa fideicommissi non deprehenduntur (35), si pro modo cæterorum quoque bonorum deminuantur: ita, quod ex fructibus supererit, jure (36) voluntatis (37) restitui oportebit (38).

§. 3. Cum Pollidius a propinqua sua heres institutus rogatus fuisset, filiæ mulieris, *quidquid ex bonis ejus ad se pervenisset, cum certam ætatem puella complesset, restituere:* idque sibi [mater] ideo (39) placuisse testamento comprehendisset (40), *ne filiæ tutoribus, sed potius necessitudini* (41) *res committerentur:* eundemque Pollidium fundum retinere jussisset, Præfectis prætorii suasi (42), fructus, qui bona fide a Pollidio ex bonis defunctæ percepti essent, restitui (43) debere (44): sive (45) quod fundum ei tantum prælegaverat (46), sive quod lubrico (47) tutelæ fideicommissi remedium mater prætulerat.

(1) Id est, causa, seu quod habiturus esset actor, si eo tempore quo petit, restituta res esset, *l.* 40. *supr. de petit. hered. l.* 20. *supr. de rei vind. dict. l.* 31. fructus. *infr. eod. et l.* 38. §. 7. *infr. eod. l.* 16. §. 3. 4. *supr. de pignorib.*

(2) Quale quidque est. *Hal.*

(3) Imo decimo nono. *Nov.* 108. *in fin. procem.*

(4) Vide *l.* 2. *C. de usur. et fruct. legat.* Goth. Sententiam hujus l. vid. apud Hottomannum *lib.* 3. *obs.* 6. et Jacob. Butrigar. *h. l.* Ans.

(5) Personali sc. nam in realibus res statim restituitur. *arg.* §. 2. *Inst. de off. jud.*

(6) Id est, omisso ac prætermisso, vid. Hotom. 3. *obs.* 6.

(7) Quatuor sc. mensium. *l.* 2. *C. de usur. rei judic.* Quadrimestre enim tempus post sententiam ad solvendum reus habet, conventus actione personali, *ut hic.* Tempus judicati faciendi quatuor est mensium, a quibus currunt usuræ centesimæ: Aliud si rei vindicatione: res enim statim restituenda est. *Inst. de off. jud. pr.*

(8) Tantum; non ut etiam reus præstet usuras, et fructus perceptos et percipiendos, tempore judicati faciendi.

(9) Mora non præcedente, Judex facile adiri non solet.

(10) Evenit tamen, ut in casu nunc sequenti.

(11) Rei sc.

(12) Heres in solvendo legato moram non committit, quoties solutionem legatariis offert ea conditione, ut prius Falcidia detrahatur: ideoque cum in mora sit restituere fructus, quos intra judicati faciendi tempus percipere potuit, non cogitur.

(13) Mora si non præcessit judicium, reus non tenetur de fructibus percipiendis, intra tempus, quod datur judicatis: Secus, si mora præcessit judicium.

(14) Percipiendorum: nam indistincte percepti veniunt. *l.* 42. *infr. eod.*

(15) Astrictus est. *Hal.*

(16) Id est, quatuor mensium, *ut supr. eod.*

(17) *Intercapedo* Festo, tempus interceptum: cum sc. mora est ad capiendum, Glossis διάστημα χρόνου.

(18) Lucrum autem judicatus perciperet ex sententia, si fructus perceptos a die sententiæ ad finem temporis judicati faciendi suos faceret: id autem iniquissimum est. *l.* 16. *infr. de except. rei jud.*

(19) Puta in actione ex stipulatu, *l.* 38. §. 7. *infr. eod.* donatione, *l.* 22. *in fin. infr. de donat.*

(20) Litis contestatæ tempus consideratur in actionibus stricti juris, etiam si non sint arbitrariæ.

(21) *Arbitraria* judicia et *bonæ fidei* differunt. vide §. 28. 29. 30. 31. *Inst. de act.*

(22) V. *l.* 2. *supr. eod.*

(23) Id est, omnis utilitas.

(24) Quadrimestre.

(25) Non est. *l.* 88. §. 7. *infr. eod.*

(26) Etiam si præcessit mora sententiam, vel secuta fuit.

(27) Perceptus judicio testatoris.

(28) *l.* 32. *infr. ad SC. Treb.*

(29) Fructus restituere cogitur rogatus *restituere quidquid supererit ex hereditate defuncti.*

(30) Vox *quidquid* refertur ad sortem et usuras, rem et fructus: nihil denique excipit.

(31) Hoc non addito, *meis vel tuis.*

(32) Ut in *l.* 58. §. *pen. infr. ad SC. Treb.* v. *Nov.* 39. *et* 108.

(33) Contrariorum eadem est disciplina.

(34) Non animo intervertendi fideicommissi, vel pro rata sui patrimonii. *l.* 54. *in princ. infr. ad SC. Treb.*

(35) Comprehenduntur.

(36) *Nov.* 107. *c.* 3.

(37) Imo ea defuncti voluntas fuisse non videtur. *d. l.* 58. §. *pen. Infr. ad SC. Treb.*

(38) Hodie definitum est, gravatum restituere id, quod illi tantum supererit ex hereditate defuncti, posse dodrantem ex omni causa diminuere, et quadrantem ex certis causis. *Nov.* 108. *c.* 1. 2.

(39) Adde *l. multi.* 18. *infr. de lib. et post.* Ratione adjecta legato, legatum augetur, *ut hic.* ut per contrarium minuitur. *l. cum pater.* 77. §. *dulcissimis.* 20. *infr. de leg.* 2. Causa et ratio declarat animum loquentis. *l. ult. infr. de hered. inst.*

(40) Hinc nota, matrem posse uni administrationem rerum committere quas filiabus reliquit. vide *Nov.* 117. *c.* 1.

(41) Consanguineis, et, ut ante dictum est, propinquis: ut *necessitudo* hic nihil aliud sit quam propinquitas.

(42) Præfectus prætorio suasi. *Hal.*

(43) Quid, hic Pollidius potestne retinere quartam? non potest: quia nudus est minister, *l. si quis Titio.* 17. *infr. de leg.* 2. *l. si quis ad declinandam.* 49. *l. multi.* 28. *C. de episc. et cler.*

(44) Completa certa ætate, non ante.

(45) Adde *l.* 41. §. *pen. infr. de leg.* 3.

(46) Et ita filiæ intuitu dilationem adjecerat. *l. si ita relictum.* 43. §. 2. *infr. de leg.* 2.

(47) *Lubricum tutelæ* hic quid est? Mater verita, ne res filiæ suæ tutoribus filiæ committerentur, Pollidium heredem instituerat, eumque rogaverat, quidquid ex bonis ad se pervenisset, id ut restitueret filiæ suæ: testatrix ita lubrico tutelæ fideicommissi remedium prætulerat.

§. 4. Si auro (1), vel argento facto, per fideicommissum relicto, mora intervenerit: an usurarum æstimatio facienda sit, tractari solet. Plane si materiam istam ideo relinquit, ut, ea distracta, pecunia [quæ refecta], fideicommissa solverentur, aut alimenta præstarentur, non oportere frustrationem (2) impunitam esse, responderi oportet: Quod si forte ideo relinquit, ut his vasis uteretur (3), non (4) sine rubore (5) desiderabuntur usuræ: ideoque non exigentur.

De stipulatione rem dari, vacuamque possessionem tradi.

4. Idem lib. 27. Quæstionum.

SI stipulatus sis, *rem dari* (6) *vacuamque* (7) *possessionem tradi*, fructus (8) postea captos actione incerti ex stipulatu, propter (9) inferiora (10) verba, consecuturum te, ratio suadet. † An idem de partu ancillæ responderi possit, considerandum est? Nam quod ad verba superiora (11) pertinet, sive factum rei promittendi, sive (12) effectum per traditionem dominii (13) transferendi continent, partus non continetur. Verum (14) si emptor a venditore novandi animo, ita (15) stipulatus est, factum (16) tradendi stipulatus intelligitur: quia (17) non (18) est verisimile, plus venditorem promisisse, quam judicio empti præstare compelleretur. Sed (19) tamen propter (20) illa verba *vacuamque possessionem tradi*, potest (21) dici partus (22) quoque rationem committi incerti stipulatione: etenim, ancilla tradita, partum postea editum in bonis suis reus stipulandi habere potuisset.

§. 1. Si post contractam emptionem, ante interpositam (23) stipulationem partus editus, aut aliquid per servum venditori adquisitum est, quod ex stipulatu consequi non poterit (24), judicio empti consequitur: id (25) enim quod non transfertur in causam novationis, jure pristino peti potest.

De præstatione contra bonos mores.

5. Idem lib. 28. Quæstionum.

GEneraliter observari convenit, bonæ fidei (26) judicium non (27) recipere præstationem, quæ contra (28) bonos mores desideretur.

De usuris longo tempore præstitis.

6. Idem lib. 29. Quæstionum.

CUm (29) de in rem verso cum herede (30) patris vel domini ageretur, et usurarum quæstio moveretur, Imperator [Antoninus] ideo (31) solvendas usuras judicavit,

(1) Usuram species non recipit: In debito specierum usuræ non veniunt, nisi per vindicantem species sint in pecuniam redigendæ.

(2) Moram, adde *l.* 37. *in fin. supr. mandati.* adde *l.* 31. §. 2. *supr. de negot.*

(3) Debet enim commodatum esse gratuitum: ideoque ex commodati usu non debentur usuræ.

(4) Vide *l.* 25. *C. h. t.*

(5) Id est, verecundia. Verecundiæ enim et pudoris habenda est ratio. *l.* 15. *in fin. infr. de condit. instit.*

(6) *Rem dari* qui stipulatur, proprietatem stipulatur, *l. ubi autem.* 75. *infr. de verb. obl. l. non videntur data.* 167. *infr. de reg. jur. l.* 2. *C. de contrah. et committ. stipul.* Qui *rem tradi stipulatur*, non proprietatem, sed possessionem stipulatur, qua ex stipulatione non ei competit certi condictio, sed actio ex stipulatu, *ut hic.* Sane hic qui rem dare, et vacuam possessionem tradere promittit, fructus et partus quoque promittit. Fructus veniunt utraque stipulatione superiore juncta, non divisa.

(7) Hæc tria quæ sequuntur verba ex Glossa in contextum irrepsisse putat Hotomannus, 5. *obs.* 18. Cæterum de vacua possessione, vide *l.* 3. §. 1. *supr. de act. empt. l.* 52. *in fin. infr. de verb. obl.*

(8) Causa bonorum. *d. l.* 52.

(9) Licet in stipulatione, *rem dari*, non veniant fructus, si tamen ei subrogetur, ac subjungatur illa stipulatio *vacuam possessionem tradi*, his duabus stipulationibus ita simul junctis fructuum ratio habebitur. *Bart.* atque adjectio eam vim habet, ut conjuncta faciant, quorum neutrum per se faceret. *Accurs.* et merito: cum adjectio aliquid operari debeat. Hinc Baldus colligit, in his venditionis et emptionis verbis, *talis vendidit*, *dedit*, *et tradidit*, verbum *dedit* nihil quidquam addere.

(10) Immo, ut hæc verba inferiora *vacuamque possessionem tradi* non sint apposita, si tamen *rem dari* sit promissum vacuam possessionem tradi oportere per se satis intelligitur. *l.* 3. §. 1. *supr. de act. empt.*

(11) Rem dari sc.

(12) Aliud est enim promittere factum tradendi, aliud effectum dominii transferendi. *Bald.*

(13) Hæc stipulatio, *rem dari*, continet, ut dominium omnimodo efficiatur stipulatoris quoquo modo. *l.* 75. *in fin. infr. de verb. oblig.*

(14) Prima causa, id est, obligatio secundam determinat. *Bald.*

(15) Id est, conjunctim, *rem dari*, *et tradi*: unde colligit Baldus, stipulationem *rem tradi*, interpositam ex causa emptionis, obligationem dandi non inducere, sed tradendi: et verbum, *dandi*, instrumento emptionis insertum, tantum de donatione consecutiva, *si tradens est dominus*, non de præcisa intelligi.

(16) *Vacuam possessionem tradi* stipulatio uberior est, quam rem tradi, *ut hic.* Qui rem dari vel tradi stipulatus est, fructus et partus ei non debentur, nisi post litem contestatam, *l. si filiusfam.* 78. §. 1. *infr. de verb. oblig. l.* 38. §. *si actionem. infr. eod.* At qui vacuam possessionem tradi stipulatur, causam etiam bonorum stipulatur, hoc est fructus et partus, *ut hic. l. in conventionalibus.* 52. §. 1. *infr. de verb. obligat.* (vide tamen quæ mox dicturus sum). Imo priore casu fructus debentur, *l. si fundum. l.* 114. *infr. de verb. obligat.* Verum id quod interest illa lege non sunt fructus, sed rei pretium, et si quid pluris intersit circa rem.

(17) Interpretatio nobis ea semper est quærenda, ut nulla verba sint in contractu supervacua. Clausulæ contractus singulæ pondus suum, vimque suam obtinere debent, *l. Proculus.* 19. *supr. de usufruct.*

(18) Hinc illæ regulæ traduntur a Baldo: Promissio refertur ad id, quod debuit cogitari: In stipulationem id deduci videtur, quod de jure deduci debuit: Verba restringenda sunt secundum naturam contractus: Secundum jus commune, pactum est interpretandum.

(19) Interpretari verba nos oportet, pro cujusque contractus conditione, sive natura: secundum jus commune: secundum id, quod fieri jure debet. *Bald.* Ita fiet, ut emptionis contractui adjectis verbis his, *dedit*, *vendidit*, *tradidit*, verbum *dandi* inutile sit: Nec enim dare cogitur venditor, nisi sit dominus. Datio consecutiva, ut loquuntur, exigitur, non præcisa. *Bald.*

(20) Vide quæ scripsi *ad l.* 167. *infr. de reg. jur.*

(21) Id est, potest tentari. Cur hoc additur? nempe quia possis etiam dicere (et quidem verius) stipulatione *vacuam possessionem tradi*, fructus non venire, *l.* 3. §. 1. *Supr. de act. empt.* Nam et hæc lex nostra petita est ex quæstionum libris. Quæstionum autem et Disputationum libris, quæ referunt Jurisconsulti, sæpe non tam vera, quam verisimilia sunt.

(22) Qui promittit *dare et tradere*, fructus quoque et partus promittit. *Bald.*

(23) Animo novandi: venditore tamen moram admittente.

(24) Quid ita? quia id in stipulationem nominatim non est deductum. *l. quidquid.* 99. *infr. de verbor. oblig.* Ita novatio stricti juris est, ut quod novandi obligationi non insit, innovatum maneat.

(25) Facit *l.* 18. §. 9. *infr. de damn.*

(26) Puta societatis, *l.* 53. *l.* 54. *supr. pro socio*. dic idem in pactis, *l.* 6. *l.* 30. *C. de pact.* et stipulationibus. *l.* 4. *C. de inutil. stipul.*

(27) Imo recipit. *l.* 52. *Supr. de petit. hered.*

(28) Turpes præstationes ex mora non veniunt.

(29) Vide Molinæum *tractatu de usuris. qu.* 1. *n.* 207. adde *l.* 28. *C. de pactis.* Goth. Adde Caspar. Roderic. *de Reditib. quæst.* 15. *num.* 9. Ans.

(30) Vide *Edict. Justin.* 9. *cap.* 3.

(31) Ex diuturna præstatione usurarum (dic idem in annuo legato, *l.* 1. *C. de fideicomm.*) præsumitur contracta obligatio, vel promissio facta usurarum, et sortis, *ut hic.*

quod (1) eas (2) ipse dominus vel pater longo (3) tempore præstitisset (4).

§. 1. Imperator quoque Severus filiæ Flavii Athenagoræ, cujus bona fuerant publicata, de fisco ideo numerari decies centena (5) dotis nomine jussit, quod ea patrem præstitisse dotis usuras allegasset.

De oblatione, et depositione pecuniæ.

7. IDEM lib. 11. Responsorum.

DEbitor usurarius creditori pecuniam obtulit (6), et eam, cum accipere noluisset, obsignavit, ac deposuit: Ex eo (7) die ratio non habebitur usurarum. Quod si (8) postea conventus, ut solveret, moram fecerit, nummi steriles (9) ex eo tempore non erunt.

De equis per fideicommissum relictis, eorumque fœtu. De fœtu secundo.

8. IDEM lib. 7. Responsorum.

EQuis (10) per fideicommissum relictis, post moram fœtus quoque præstabitur ut fructus, sed fœtus secundus (11) ut (12) causa, sicut (13) partus mulieris.

De modo usurarum. De majoribus usuris solvendis, non solutis minoribus.

9. IDEM lib. 11. Responsorum.

PEcuniæ fœnebris, intra diem certum debito non soluto (14), dupli (15) stipulatum, in altero tanto (16) supra (17) modum legitimæ (18) usuræ respondi non tenere: Quare pro (19) modo cujuscunque temporis, superfluo (20) detracto, stipulatio vires habebit.

§. 1. Usurarum stipulatio quamvis (21) debitor non conveniatur, committitur: nec inutilis legitimæ usuræ stipulatio videtur sub ea (22) conditione concepta, *Si minores ad diem solutæ non fuerint*: non (23) enim pœna, sed (24) fœnus uberius [justa] ratione sortis promittitur. Si tamen post mortem creditoris nemo (25) fuit, cui pecunia solveretur, ejus temporis inculpatam esse moram constitit: Ideo, si majores usuræ prioribus petantur, exceptio doli non inutiliter opponetur.

De partu.

10. PAULUS lib. 2. Quæstionum.

PArtum (26) post (27) litem contestatam editum restituere possessor (28) debet: quem non deberet restituere, si, cum mater peteretur, jam natus fuisset, nisi specialiter et pro hoc egisset.

De pecunia fœnerata ab administratore Reipublicæ, 1. Vel a tutore.

11. IDEM lib. 25. Quæstionum.

GAius Seius, qui rem (29) publicam gerebat, fœneravit pecuniam publicam sub usuris solitis: fuit autem consuetudo, ut intra certa tempora non illatis usuris, graviores infligerentur: quidam debitores cessaverunt in solvendis usuris, quidam plus intulerunt, et sic effectum est, ut omne, quod usurarum nomine competebat, etiam pro his, qui cessaverant in usuris, suppleatur: Quæsitum est, an illud, quod amplius ex consuetudine pœnæ nomine a quibusdam exactum est, ipsi Seio proficere deberet, an

(1) Imo, etsi certis annis usuræ, *l. 7. C. h. t.* operæ præstitæ, *l. 31. infr. de operis libertor.* sed et quidvis datum fuerit, ad præstandum tamen in posterum id nos non obligat. *l. 28. C. de pactis.*

(2) Mutetur hypothesis. Fingamus, te velut clientem Sempronio per decennium fundi Tusculani nomine obsequia præstitisse: Sempronium nullo titulo niti: et tamen ex illa decennali præstatione obsequii jus feudi vindicare: num audietur? Non putat Molinæus: quem vide 1. *consuet.* §. 7. *n.* 21. quia de personali præscriptione hic agitur, quæ ad realem non debet extendi, quæ tempus longius exposcit

(3) Id est, decennii. Probatur in hunc modum debitum per diuturnam solutionem. vide tamen Socinum *reg.* 82.

(4) Quolibet anno sc. et quidem separatim, nec enim probare solutas pro pluribus annis simul sufficit. Molin. 1. *consuet.* §. 7. *n.* 21. Cur? quia solvens scivit se ad ea præstanda titulo legitimo et habili obligatum esse. Bart. *hic.* Est enim de in rem verso actio titulus legitimus. Porro nudum pactum, *d. l.* 28. nudus consensus, *d. l.* 7. inter privatos, *l.* 30. *infr. eod.* ignorantia, *d. l.* 31. *l.* 23. §. *pen. infr. de oper. libert.* tituli non sunt legitimi: Ut mirari minus oporteat, illis ex causis præstationem a præterito in futuram necessario non induci. Dices, ex inutili titulo fideicommissi, jus alimentorum triennio solutorum præscribi, *l. 1. C. de fideicomm.* et merito, cum duplici favore, alimentorum sc. et testamenti, receptum id esse dici possit, ut Bartolus notavit.

(5) Millia nummorum. August. 2. *Emend.* 6. is modus fuit maximæ dotis. vide *l.* 77. §. 3. *infr. de cond. et demonst.* Martialis 2. *Epigr.* 65. Centena decies, quæ tibi dedit dotis. Idem 11. *epigr.* 24. *decies mihi dotis in auro sponsa dabis.* Juvenalis. Sat. 10. *Et rita decies centena dabuntur Antiquo.* vide quæ notavi ad *l.* 11. §. 1. *C. de repudiis.* adde Juvenalem *Satyr.* 6. Senecam. *de consolat. ad* Albinum. Tacit. 11. ubi de Hortalo: alibi *ibid.* ubi de Agrippæ filia, Agrippæ filiam posthabitam decies sestertium dote solatus est. Huc refer has notas D. DC. *dictum decies.*

(6) Usuras inchoatas non impedit oblatio, consignatio, depositio. *Alber.* Goth. Vid. Johann. Zanger. *de except.part.*3.*c.*2.*n.*92. Ans.

(7) Vide *l.* 6. *l.* 19. *C. h. t.*

(8) Usuras debere incipit debitor, qui oblatam creditori suo pecuniam subducit. *Alber.*

(9) *Steriles nummi* dicuntur, qui usuras non pariunt vide quæ scripsi ad *l.* 3. §. 4. *infr. de contraria tutelæ.*

(10) *l.* 39. *infr. eod.* alienis.

(11) *l.* 39. §. 1.*infr.eod.l.*48. *in fin.infr. de adquirend.rer.dom.*

(12) *Causæ et fructus* dissimilitudo. Equis enim per fideicommissum relictis, post moram fœtus primus præstatur, ut fructus: fœtus secundus, ut causa.

(13) *Al.* sic et: *vel*, sic in pactum.

(14) V. Alexander ab Alexandro *l.* 1. *Genialium dierum. c.* 7. *post medium.* Brissonius *lib.* 3. *select. antiq. c.* 1. Mod.

(15) *l.* 13. §. 26. *Supr de act. empt.*

(16) Ut sc. alterum simplum sit sortis, alterum usurarum. vide Hotom. 1. *de usur. ult.*

(17) Vide *l.* 29. *infr. eod.*

(18) Centesimæ, *l.* 40. *Supr. de reb. cred. l.* 8. *C. si certum.* Negat Hotom. 1. *de usur.* 7. Legitimæ, quæ plerumque in usu sunt: olim besses, hodie ex Justiniani constitutione semisses: dixi de ea re plenius *ad l.* 1. §. 3. *supr. de pignorib.*

(19) Non pro modo etc. *Haloand.*

(20) Id est, eo quod erit supra legitimam usuram: alias, ad diem usuris non solutis stipulari majores possumus, fini tamen legitimarum, *l.* 1. §. 3. *supr. de pignorib.* usuræ sic legitimæ per inutiles non vitiantur, quemadmodum utile per inutile non vitiatur in iis, quæ separari possunt. vide *l.* 20. *Infr. eod.*

(21) V. *l.* 23. *infr. de obl. et act.* Goth. Adde Zanger. *de Except. d. c.* 2. *n.* 151. *et* 160. Ans.

(22) *d. l.* 1. §. 3.

(23) Usurarum legitimarum aliæ majores, aliæ minores: Qui minores initio stipulatus est, ac nisi eæ intra diem solutæ essent, majores stipulatus est, non pœnam in fraudem usurarum stipulatur, sed uberius tantum fœnus, idque legitimum. adde *l.* 40. *Sup. de reb. cred.*

(24) Pœnæ et fœnoris uberioris legitimi differentia.

(25) Moram non admittit, qui non habet, aut offendit, cui solvat. *l.* 17. §. 3. *l.* 47. *infr. eod. l.* 137. §. 4. *Infr. de verb. oblig.*

(26) *l.* 2. *supr. eod.*

(27) Partus editus post litis contestationem judicis officio debetur: ante editus, si petitus fuerit.

(28) Vide *l.* 2. *C. de fruct. et lit. expens.*

(29) Actor Reipublicæ, qui ejusdem pecunias tractabat. Est vero hujus legis hæc sententia: Curator Reipublicæ, si ab aliquibus majores, quam consueverat stipulari, de more usuras exegit, ab aliis, minores: compensatur ejus posterior negligentia cum lucro prioris exactionis. Quid, si minores, quam usitatas in ea civitate exegit? non admittetur hæc negligentia.

Reipublicæ lucro cederet? Respondi, si Gaius Seius a debitoribus usuras stipulatus esset, eas solas (1) Reipublicæ præstari oportere, quæ secundum formam (2) ab his exigi solent, etiamsi omnia nomina idonea sint.

§. 1. Quid si servus (3) publicus obligationem usurarum Reipublicæ adquisiit: Æquum est, quamvis ipso jure (4) usuræ Reipublicæ debeantur, tamen pro defectis nominibus compensationem majorum usurarum fieri, si non sit parata Respublica universorum (5) debitorum fortunam suscipere. † Eadem fere in tutoribus (6) Marcellus refert.

De majoribus usuris solvendis, non solutis minoribus.

12. Idem lib. 4. Responsorum.

SEia mutuam pecuniam accepit a Septicio: de usuris ita convenit, *Nisi sua quaque* (7) *die usuræ suprascriptæ exsolverentur, vel post* (8) *tertium mensem, tunc in majores usuras Seia teneretur: et deinceps* (9) *per singulas pensiones, si conditione data usuræ non solverentur, ea conditio observaretur, donec omnis summa debita hoc nomine exsolveretur:* Quæro an hæc verba, *et deinceps per singulas pensiones (si conditione data usuræ non solvantur), ea conditio observaretur*, eo pertineant, ut, quamvis commissa sit forte prima stipulatio, non tamen in ampliorem quantitatem usurarum conveniri possit, quam ejus pensionis nomine, quæ egressa est diem præstitutum? Paulus respondit, plures conditiones continere eam stipulationem, quæ de gravioribus usuris præstandis subjecta est, [id est,] ut per singulas pensiones conditio inspectaretur (10) non illatarum suis temporibus leviorum usurarum: et ideo posse (11) evitari pœnam sequentium pensionum.

Si is, qui majores usuras promisit, per multos annos præstitit minores. 1. *De procuratore, et negotiorum gestore.*

13. Scævola lib. 1. Responsorum.

QUi semisses (12) usuras promisit, per multos annos minores (13) præstitit, heres creditoris semisses petit: cum per debitorem non steterit, quo minus minores solvat. Quæro, an exceptio doli, vel pacti obstet? Respondi, si exsolvendis ex more usuris per tanta tempora mora per debitorem non fuit, posse, secundum ea quæ proponerentur, obstare exceptionem.

§. 1. Quæsitum est, an (14) judicio negotiorum gestorum vel mandati pro pecunia (15) otiosa (16) usuras præstare debeat, cum (17) dominus nullam pecuniam fœneravit? Respondit, si eam pecuniam positam (18) habuisset, idque ex (19) consuetudine (20) mandantis fecisset, non debere quicquam usurarum nomine præstare.

De fideicommisso. 1. *De partu ancillæ.*

14. Paulus lib. 14. Responsorum.

[REspondit Paulus], Moram (21) in solvendo fideicommisso (22) factam, partus (23) quoque ancillarum (24) restituendos.

§. 1. Heres rogatus erat, *post mortem suam sine* (25) *reditu* (26) *hereditatem restituere*: Quæsitum est, an partus ancillarum, etiam vivo herede nati, restituendi essent propter verba testamenti, quibus de reditu solo deducendo testator sensit? Paulus respondit, ante diem fideicommissi cedentem partus ancillarum editos, fideicommisso non (27) contineri (28). Neratius lib. 1. ita refert: eum, qui similiter rogatus esset, *ut mulierem* (29) *restitueret*, partum ejus restituere cogendum non esse: nisi tunc editus esset, cum in fideicommisso restituendo moram fecisset: Neque interesse existimo, [an] ancilla specialiter, an hereditas in fideicommisso sit.

De usuris fructuum.

15. Idem lib. 16. Responsorum respondit.

NEque eorum fructuum (30), qui post litem contestatam officio judicis restituendi sunt, usuras præstari oportere: neque eorum, qui prius percepti quasi malæ fidei possessori condicuntur.

(1) Adde *l.* 53. *infr. eod.*

(2) Consuetudinem scilicet, quæ hic attenditur *l.* 7. §. 10. *in fin. infr. de administr. et peric. tut.*

(3) De *Servo Publico* dixi *ad l.* 2. *in fin. infr. rem pupilli salvam fore.*

(4) Sine cessione.

(5) Vide *l.* 75. *Infr. de reg. jur.*

(6) Si pupilli nomina ac contractus agnoscere nolint. vid. *l.* 16. *infr. de admin. et peric. tut.*

(7) Vox, *quaque*, est universalis, ideoque antequam omnium pensionum dies venerit, peti non posse videtur, *l.* 8. §. 3. *Supr. de pign. act.* Hinc nascitur ratio dubitandi.

(8) V. *l.* 71. *l.* 137. §. 7. *infr. de V. oblig.*

(9) Quoties diversi termini diversis actibus successivis adjunguntur, tunc lapsus omnium terminorum minime spectandus est: habet enim terminus vi sua suum producit effectum. *Bald.*

(10) Spectaret. *Hal.*

(11) Usuræ et pœnæ divisionem divisa mora inducit.

(12) *Semisses usuræ*, dimidiæ assis: asses usuræ sunt centesimæ. *Centesima* est quoties singulis mensibus centesima pars sortis solvitur: semissis ergo usura est, cum ex ducentis aureis singulis pensionibus unus aureus solvitur, vel ex centum, semis aurei. Denique centesima est quoties singulis annis solvo duodecim in centum: *douze pour cent*: semis usura, *six pour cent.* Goth. Intellectum hujus *l.* vide apud Kinschot. *respons.* 52. *n.* 15. Ans.

(13) Usuras minores recipiens creditor, tacite videtur pactus de usuris recipiendis majoribus. *l.* 5. *l.* 8. *C. h. t.*

(14) Procurator sc. vel negotiorum gestor.

(15) Usuras otiosæ pecuniæ gestor non præstat: nisi dominus, cujus gessit negotia, solitus erat fœnerari.

(16) Nam si procurator pecunia usus est, vel eam fœneravit, vel in ruinæ negotium gessit, non dubium est teneri domino usurarum nomine, *l.* 10. §. 3. *supr. mandat.* idem est in negotiorum gestore, *l.* 6. *in fin.* *l.* 19. §. 4. *l.* 31. §. 3. *l.* 37. §. 1. *l.* 38. *supr. de negot. l.* 20. *C. de negot. gest.* Paul. 1. *sent.* 4. §. 3.

(17) Usurarius esse non præsumitur, qui fœnori dare non est consuetus.

(18) Quid? *posita pecunia* hic estne ea quam depositam apud te habeas? An quæ apud alium, qui depositam accepit? An fœnori posita? An potius otiosa? quod verius est.

(19) Generale mandatum habens, potest ea facere, quæ dominus solitus est facere, *l.* 12. *supr. de pign. act.* etiam si magni sint ea præjudicii, Roman. *sing.* 10.

(20) Consuetudinem non habens fœnerandi, non præsumitur usuras exigere velle, *l.* 12. *supr. de pign. act.* adde *l.* 21. §. 1. *in fin. infr. qui testam. l.* 50. *in fin. infr. de leg.* 1.

(21) *Al.* post moram, *al.* mora in solvendo fideicommisso facta.

(22) Rei singularis.

(23) Perceptos et percipiendos. vide *l.* 8. *supr. eod.*

(24) Alienarum.

(25) Ut *l.* 58. §. 4. *Infr. ad SC. Trebell.* Hæc verba *sine reditu* omnem accessionem excludunt, nisi mora fiat. Cæterum restituere sine reditu hereditatem rogatus intelligitur immunis ac liber a reditu restituendo: Imo et a partu ancillæ.

(26) *Reditus* appellatione, licet improprie, continetur partus, et quidem dispositione testatoris: quoniam reditum excipiendo, videtur partum excipere.

(27) *l.* 48. *infr. de leg.* 2. *l.* 41. §. 10. *in fin. infr. de leg.* 3. *l.* 21. *in fin. infr. de option.* hæc verba omnem accessionem excludunt, nisi ubi mora committitur.

(28) Imo continentur: cum hujusmodi partus heres non retineat, *d. l.* 58. et merito, cum post suam moram nati sint: sic enim intelligenda est *d. l.* 58. *arg. l.* 47. *in fin. infr. de leg.* 1. vide Corras. 5. *Miscell.* 8. *in fin.*

(29) Restituere *mulierem* rogatus partum restituere non cogitur, nisi tunc editus sit, cum in fideicommisso restituendo mora facta est.

(30) *l.* 51. *in fin. supr. de pet. hered.*

De liberalitate in Rempublicam. 1. *De usuris pretii rei venditæ.*

16. Idem lib. 1. Decretorum.

Liberalitatis (1) in Rempublicam factæ usuræ non exiguntur (2).

§. 1. Cum usuræ (3) pretii fundi ab eo qui a fisco emerat peterentur, et emptor negaret (4) traditam sibi possessionem, Imperator decrevit, iniquum esse usuras ab eo (5) exigi, qui fructus non percepisset.

De pacto, ut, Si quo anno minores usuræ non solverentur, ex die pecuniæ creditæ majores præstentur. 1. *De usuris per longum tempus non petitis.* 2. *De tacito fideicommisso.* 3. *Si non sit cui possit solvi.* 4. *De locatione.* 5. *De fisco.* 6. *De republica.*

17. Idem lib. singulari de Usuris.

Cum quidam cavisset, *se quotannis quincunces* (6) *usuras præstaturum: et, si quo anno non solvisset, tunc totius pecuniæ ex die* (7), *qua mutuatus est, semisses* (8) *soluturum*; et redditis per aliquot annos usuris, mox stipulatio commissa esset: Divus Marcus Fortunato ita rescripsit: *Præsidem provinciæ adi, qui stipulationem, de cujus iniquitate* (9) *questus es, ad modum justæ exactionis rediget* (10). Hæc constitutio adfinitum modum (11) excedit. Quid ergo? Sic temperanda res est, ut in futurum duntaxat ex die cessationis crescat usura.

§. 1. Divus Pius ita rescripsit: *Parum juste præteritas usuras petis, quas omisisse te longi temporis intervallum indicat, qui eas a debitore tuo, ut gratior* (12) *apud eum videlicet esses, petendas non putasti.*

§. 2. In tacito (13) fideicommisso omne emolumentum heredi (14) auferendum, et fisco præstandum. Divus Pius rescripsit: Ergo et usurarum (15) emolumentum auferatur heredi.

§. 3. Si pupillo non habenti tutorem fideicommissum solvi non (16) potuit (17), non videri moram per heredem factam. Divus Pius rescripsit: Ergo nec ei debetur, qui, quod Reipub. (18) causa afuit, vel ex alia (19) causa justa impeditus, ex qua restitutio indulgetur, petere non potuit: Quid (20) enim potest imputare ei, qui solvere, etiamsi vellet, non potuit? Nec simile videri posse quod placuit, minoribus etiam in his succurri, quæ non (21) adquisierunt: usuræ (22) enim non (23) propter lucrum (24) petentium, sed propter moram (25) solventium infliguntur.

§. 4. Ex locato qui convenitur, nisi (26) convenerit (27) *ut tardius pecuniæ illatæ usuras deberet*, non nisi (28) ex mora usuras præstare debet.

§. 5. Fiscus (29) ex suis contractibus usuras non dat sed ipse accipit, ut solet a foricariis (30), qui tardius pecuniam inferunt, item ex vectigalibus: Cum autem in locum privati successit, etiam dare solet (31).

§. 6. Si debitores qui minores semissibus præstabant usuras, fisci (32) esse cœperunt (33), postquam ad fiscum transierunt, semisses (34) cogendi sunt præstare.

(1) Id est, donationis.

(2) Imo exiguntur. *l.* 17. *in fin. infr. eod. l.* 5. *infr. de oper. publ.*

(3) Usuras pretii fisco præstat, qui emit a fisco.

(4) Negans videtur excipere: hoc est, qui negat rem traditam, videtur objicere exceptionem rei non traditæ. Interim possis colligere, non præsumi possessionem rei traditam emptori, nisi probetur.

(5) *l.* 13. §. 20. *supr. de act. empt.* adde *l.* 5. *C. de pact. inter empt.*

(6) *l.* 7. §. 10. *in fin. infr. de administ. et peric. tut. l.* 15. *l.* 16. §. 2. *infr. de alim. leg. Quincunces* usuræ sunt, cum ex centenis quini: seu quoties quinque in centum quotannis præstantur, *cinq pour cent*, leviores dicuntur *in d. l.* 7. modestæ a Persio, *Satyr.* 15.

(7) Facit *l.* 40. *supr. de reb. cred.*

(8) Quæ ampliores sunt quincuncibus, semisses usuræ, *six pour cent.* licet autem emptori eo casu stipulari, licitas tamen. *l.* 8. *C. h. t.* ideoque a levioribus usuris distinguuntur. *l.* 5. *infr. de oper. publ.*

(9) Est autem iniquum, ut qui pro præterito tempore obtemperavit, pro eodem tempore pœnam patiatur, et incurrat. *Bald.* Hoc iniquum fuit, ut ex die contractus usuris usuræ adcrescerent. Si usuræ crescerent in præteritum ex die contractus, usuræ usuris adcrescerent: usuræ usurarum hoc modo exigerentur, quod semper fuit prohibitum. *l.* 20. *C. ex quib. caus. infamia.*

(10) Princeps permittit potestati, et arbitrio judicis, quod legis est, quodque lex jam finivit satis.

(11) Ad infinitum modum. *Hal.* Sed Cujac. 19. *obs.* 5. Florentinam defendens interpretatur *ad finitum modum*. id est, ad summum modum: sic Plin. 31. *c.* 3. nives præferuntur imbribus, nivibusque etiam glacies velut ad finitum coacta subtilitate. Hæc potestas judici datur. Idem 7. *ad Afric. in explicat. l.* 64. *Infr. de verb. oblig.* adfinitum modum usurarum, interpretatur legibus definitum modum: ut eodem sensu Varro 7. *de lingua* dixit efinitum modum. Sed hoc vult Paulus, hanc constitutionem D. Marci excedere, id est, recedere a convento modo usurarum: *adfinitus modus* pro definito, stipulatione comprehenso, atque adeo non habere rationem definiti modi.

(12) Ut gratiosior. *Hal.* ut sit sensus, qui spe futuræ gratiæ usuras non petit, eas remisisse videtur. *Bald.*

(13) *Tacitum fideicommissum* est, quoties heres suam accommodat fidem de restituenda hereditate non capaci, *l.* 46. *supr. de pet. hered.* v. *l.* 103. *infr. de leg.* 1.

(14) Et prædoni *d. l.* 46. et fraudolento *d. l.* 103.

(15) Heredi sc. indigno *l.* 18. *infr. de his quæ ut indig.* quæ accepit ex contractu defuncti, vel mora heredis. *Bald.*

(16) Adde *l.* 9. *in fin. supr. eod. l.* 6. *in fin. supr. de neg.*

(17) Potuit tamen pecunia in ædem deponi. *l.* 7. §. 2. *sup. de minorib.*

(18) Hic exæquatur *ætatis et absentiæ* impedimentum. *Bald.*

(19) Ut *l.* 1. §. 2. *supr. ex quib. caus. major.*

(20) Mora regularis non committitur, ubi nullus est, qui possit debitum offerre.

(21) i. e. In lucris. *l.* 7. §. 6. *l.* 44. *supr. de minor.*

(22) Minor non restituitur in integrum, ut lucrum ex alterius delicto faciat.

(23) Usuræ non præstantur propter lucrum, sed ex contumacia non solventis: qua cessante, cessant usuræ.

(24) Principaliter sc. *Accurs.*

(25) *l.* 32. §. 2. *infr. eod.* Hinc colligit Hotom. usuras jure civili nunquam permitti, nisi ob id, quod creditoris interest, *lib. de usur. c.* 5. illud interesse ex mora et interusurio contingere. 6. contra, fœnerationem ob lucrum creditoris.

(26) Id est, non aliter quam si convenerit.

(27) In continenti, et ita usuræ debentur ex solo pacto incontinenti apposito bonæ fidei contractui: facit *l.* 22. *C. h. t.*

(28) Usuræ in bonæ fidei contractibus non præstantur nisi mora: ante moram vero, si ita convenerit.

(29) Fiscus moram committens usuras ex suis contractibus non dat, licet ipse accipiat: succedens tamen privato, usuras præstat. 43. *infr. eod.*

(30) A fornicariis *vulg.* Budæus fornicarios intelligit opifices, propolas et institores, qui tabernas a fisco conducunt sub fornicibus, ut ibi venales suas merces habeant. Potest tamen *foricarius* a forica, latrina publica, deduci. Hinc Juvenal. *Satyr.* 3. *ind. versi Conducunt foricas.* Forire namque est deonerare ventrem, vetus Scholiastes *ibi.* Sed nos aliquando plenius hunc locum Commentariis explicabimus. vid. *interim* Cujac. 22. *obs.* 34.

(31) Licet sit privilegiatus, *l.* 6. *infr. de jure fisci.* vid. *l. C. de his, quibus ut indign.*

(32) Privilegiatus succedens non privilegiato, utitur privilegio in futurum tempus, non in præteritum.

(33) Quia fiscus successit eorum creditori.

(34) Non ultra, vid. *l. ult. C. de fiscalib. usur.* lib. 10.

§. 7. Eos (1), qui (2) ex administratione rerum civitatum conveniuntur, usuris obnoxios esse satis notum est. Idem observatur in operum (3) curatoribus, si pecunia apud eos remansit. Sed in ea, quam redemptoribus (4) commiserent, etiamsi negligenter dederint, usura eis remittitur: Hæc autem ita sunt, si nulla fraus arguitur: alioquin etiam usuræ applicabuntur.

§. 8. Si dies non sit ab his, qui statuas vel imagines (5) ponendas legaverunt, præfinitus, a Præside (6) tempus statuendum est: et nisi posuerint heredes, usuras Reipublicæ usque ad tertiam (7) centesimæ pendent (8).

De usuris pretii rei evictæ. 1. *Si venditor tradita possessione decesserit.*

18. Idem lib. 3. Responsorum.

Evictis (9) agris si initio convenit, *ut venditor pretium restitueret*, usuræ quoque post evictionem præstabuntur (10), quamvis emptor, post dominii litem inchoatam, fructus adversario restituit: nam incommodum medii temporis emptoris damnum est.

§. 1. Post traditam possessionem defuncto venditore, cui successor incertus (11) fuit, medii quoque temporis usuræ (12) pretii, quod in causa depositi non fuit, præstabuntur.

De argento, vestimento, et similibus rebus. de usufructu et proprietate. 1. *De servitutibus.*

19. Gajus lib. 6. ad legem xii. tabularum.

Videamus, an in omnibus rebus petitis in fructus (13) quoque condemnatur possessor: Quid (14) enim, si argentum, aut vestimentum, aliamve similem rem: quid præterea, si usumfructum, aut nudam proprietatem, cum alienus usufructus sit, petierit? neque enim nudæ (15) proprietatis, quod ad proprietatis nomen attinet, fructus ullus intelligi potest; neque ususfructus rursus (16) fructus (17) eleganter computabitur: Quid (18) igitur, si nuda proprietas petita sit? Ex (19) quo perdiderit fructuarius usumfructum, æstimabuntur in petitione fructus. Item si ususfructus petitus (20) sit, Proculus ait, in fructus perceptos condemnari. Præterea Gallus Ælius putat, si vestimenta aut scyphus petita sint, in fructu hæc numeranda esse, quod locata (21) ea re, mercedis nomine capi potuerit.

§. 1. Iter quoque et actus, si petitus sit, vix est, ut fructus ulli possint æstimari: nisi (22) si quis commodum in fructibus numeraret, quod habiturus esset petitor, si statim eo tempore, quo petiisset, agere non prohiberetur. quod admittendum est.

De usuris illicitis.

20. Paulus lib. 12. ad Sabinum.

Usuras illicitas sorti mixtas, ipsas tantum non deberi constat, cæterum sortem non (23) vitiare.

De causa dilationis.

21. Ulpianus lib. 34. ad Edictum.

Sciendum est, non (24) omne, quod differendi causa optima ratione fiat, moræ adnumerandum (25): Quid (26) enim, si amicos (27) adhibendos debitor requirat, vel expediendi debiti, vel fidejussoribus rogandis: vel exceptio aliqua (28) allegetur? Mora facta non videtur.

22. Paulus lib. 37. ad Edictum.

Si modo idipsum non fraudandi causa simuletur.

1. *De mora ex re.*

23. Ulpianus lib. 34. ad Edictum.

Sed et si Reipublicæ (29) causa abesse subito (30) coactus sit, ut (31) defensionem sui mandare non possit, moram facere non videbitur: sive in vinculis hostiumve (32) potestate esse cœperit.

§. 1. Aliquando etiam in re (33) moram esse decerni solet, si forte non (34) exstat, qui conveniatur.

(1) *l. ult. in fin. infr. de admin. rer.*

(2) Civitatum administratores usuras pecuniæ publicæ, quam apud se reliquam habent, præstant.

(3) Operum publicorum curatores usuras pecuniæ publicæ, quam apud se habent, præstant.

(4) Redemptoribus operum pecuniæ numerabantur ab operum curatoribus.

(5) *Statuæ et imagines* ponendæ legabantur. vid. *l. 7. Infr. de ann. leg.*

(6) *l. 5. Infr. de oper. publ.*

(7) *Trientes usuræ sunt*, quoties quatuor in centum penduntur, *quatre pour cent.*

(8) Imo non præstant. *l. 16. supr. eod.*

(9) Id est, si evincantur prædia: Ablativum absolutum resolvi in conditionem, hinc colligit *Bald.* Quin et hoc adjiciunt, eventum conditionis moram inducere sine ulla interpellatione. adde *l. a testatore. 19. Infr. de cond. et demonst.*

(10) Die interpellante pro homine. *l. 12. C. de contrah. stipul.*

(11) incertus etiam hæres usuras debet.

(12) Vid. *l. 13. C. de act. empt.*

(13) *Fructus* appellatione continetur quidquid ex re percipitur. Item pensio omnis et utilitas rei accidens.

(14) Dubitandi ratio.

(15) Nudæ proprietatis (quatenus nuda est proprietas) nullus est fructus.

(16) Servitutis fructus constitui non potest. *l. 33. in fin. supr. de servitut. præd. rustic.*

(17) *Al.* fructui.

(18) Solutio hujus quæstionis.

(19) *l. 33. supr. de rei vindic.*

(20) Reali actione puta vindicatione vel confessoria.

(21) *l. 36. l. 38. §. 12. 13. Infr. eod. l. 5. C. de rei vindic.*

(22) Vide *l. 4. §. 2. supr. si servit. vind.*

(23) Inutilis adjectio non vitiat, sed vitiatur, *l. 29. infr. eod. l. 8. C. si cert. pet.* Illicitum licito mixtum vitiatur, et non vitiat.

(24) Impedimentum justum excusat a mora, (nec enim omnis, qui differt solutionem, in mora esse intelligitur) *ut hic. l. quod te mihi. 5. Supr. si cert. pet.* a culpa. Bart. *l. juste. 11. Infr. de adquir. vel amitt. possess.* expensis. *Gloss. in verb. solo. Novell. de judicibus.* a pœna legitima. *Gloss. l. ab executione. 5. in fin. C. quorum appellationes non recip.* ab eo quod interest, ut ne id præstet, aut in id condemnetur, *Gloss. in l. 3. infr. de tritic.*

(25) *l. 15. in fin. supr. ex quib. caus. major.*

(26) Hoc est, quid enim si ad commodam solutionem debiti, vel amicos, vel fidejussores quærat: vel exceptionem alleget, citra fraudandi animum? Qui justa causa ita differt, moram non facit. *Synops. 7. tit. 17. ex lib. 2. tit. 3. cap. 19.*

(27) Testibus amicis uti possumus. adde *l. 7. in fin. l. 23. in fin. supr. ex quibus causis majores.* vid. *l. 3. infr. de testib. l. 5. C. de testib.*

(28) Vide *l. 40. in fin. supr. de reb. cred.*

(29) *l. 17. §. 3. supr. eod.*

(30) Facit *l. 1. supr. de eo, quod certo loco.*

(31) Moram non facit, qui defensionem sui alicui mandare non potuit.

(32) *l. 14. supr. ex quib. caus. major.*

(33) Mora re committitur citra interpellationem. *l. 32. Infr. eod.* ut in his casibus *l. item veniunt. 20. §. petitam. 11. supr. de hered. petit. l. in minorum. 3. C. in quib. caus. restit. l. cum vero. 26. §. apparet. 1. infr. de fideic. libert. l. ult. in fin. C. de jure dominii impetr. l. 1. §. rectissime. infr. de vi.* adde *l. 17. §. 5. supr. eod.*

(34) *l. 2. infr. de nautico fœnore.*

De provocatione ad judicium. 1. *an rei mora noceat fidejussori.* 2. *De eo, cui fit mora.*

24. PAULUS lib. 37. ad Edictum.

SI quis solutioni quidem moram fecit, judicium autem accipere paratus (1) fuit, non videtur fecisse moram: utique (2), si juste ad judicium provocavit.

§. 1. Cum (3) reus moram facit, et fidejussor tenetur.

§. 2. Mora videtur creditori fieri, sive (4) ei (5) cui mandaverat, sive ei qui negotia ejus gerebat, mora facta sit: Nec hoc casu per liberam (6) personam adquiri videtur, sed officium impleri: sicuti cum quis furtum (7) mihi facientem deprehendit, negotium meum agens, manifesti furti actionem mihi parat; item cum procurator (8) interpellaverit promissorem hominis, perpetuam (9) facit stipulationem.

De fructibus fundi communis, 1. *Vel bona fide empti vel fructuarii, vel vectigalis.* 2. *Quo tempore spectetur bona fides in percipiente fructus.*

25. JULIANUS lib. 7. Digestorum.

QUi scit, fundum sibi cum alio communem esse (10), fructus, quos ex eo perceperit, invito vel ignorante socio, non majore ex parte suos facit, quam ex qua dominus prædii est. Nec refert, ipse, an socius, an uterque eos severit: quia omnis fructus non (11) jure seminis, sed (12) jure soli percipitur: et quemadmodum (13) si totum fundum alienum quis sciens possideat, nulla (14) ex parte fructus suos faciet, quoquo modo sati fuerint, ita qui communem fundum possidet, non faciet suos fructus pro ea parte, qua fundus ad socium ejus pertinebit.

§. 1. In alieno fundo, quem Titius bona fide mercatus fuerat, frumentum sevi: an Titius bonæ fidei emptor (15) perceptos fructus suos faciat? Respondi: Quod (ad) fructus qui ex fundo percipiuntur, intelligi debet propius ea accedere, quæ servi operis suis adquirunt: quoniam in percipiendis fructibus magis corporis (16) jus, ex quo percipiuntur, quam seminis (17) ex quo oriuntur, aspicitur: et ideo nemo unquam dubitavit, quin (18), si (19) in meo fundo frumentum tuum severim, segetes, et quod ex messibus collectum fuerit, meum fieret. Porro bonæ fidei possessor (20) in percipiendis fructibus id juris habet, quod (21) dominis prædiorum tributum est. Præterea, cum (22) ad fructuarium pertineant fructus a quolibet sati, quanto (23) magis hoc in bonæ fidei possessoribus recipiendum est, qui plus juris in percipiendis fructibus habent? cum fructuarii quidem non fiant, antequam (24) ab eo percipiantur: ad bonæ fidei autem possessorem pertineant, quoquo (25) modo a solo separati fuerint: sicut (26) ejus, qui vectigalem fundum habet, fructus fiunt, simul atque solo separati sunt.

§. 2. Bonæ fidei emptor sevit (27), et antequam fructus perciperet, cognovit (28) fundum alienum esse, an perceptione fructus suos faciat, quæritur? Respondi. Bonæ fidei emptor, quod ad percipiendos fructus, intelligi debet, quamdiu (29) evictus fundus non fuerit: nam (30) et servus alienus, quem bona fide emero, tamdiu mihi ex re mea, vel ex operis suis, adquiret, quamdiu a me evictus non fuerit (31).

De venatione.

26. IDEM lib. 6. ex Minicio.

VEnationem fructus fundi negavit esse, nisi (32) fructus fundi (33) ex venatione constet.

(1) *l.* 47. *infr. eod. l.* 3. §. 5. *Infr. quod vi aut clam. l.* 63. *infr. de reg. jur.*

(2) Moram fecisse non videtur, qui ex justa causa, et justam habens causam litigandi, judicium suscepit. Justam habens causam litigandi excusatur.

(3) Vide *l.* 88. *infr. de verb. oblig. Synops. ibid. c.* 21.

(4) Moram inducit etiam interpellatio negotiorum gestoris. adde *l. si servum.* 91. §. 3. §. 4. *Infr. de verb. oblig.*

(5) Adde *l.* 27. *infr. eod.*

(6) *l.* 15. *supr. de constit. pecun.*

(7) §. 3. *Instit. de oblig. ex delicto. l.* 3. §. 1. *infr. de furt.*

(8) *l.* 71. *supr. de procurat. l.* 3. *in princ. infr. quod vi aut clam.*

(9) Vide *l.* 91. §. *antepen. infr. de verb. obl.*

(10) V. Loriotus *de fructibus axiomat.* 21. Mod.

(11) Fructus non percipit is, qui in alieno fundo seminavit, sed is in cujus fundo fructus seminati sunt: hoc est, fructus jure seminis non percipimus, hoc est, quia seminamus, sed jure fundi et corporis, cujus vel dominium, vel possessionem, vel usumfructum habemus. adde §. 1. *infr. eod.*

(12) Solum ad se trahit semen. *Bart.*

(13) In toto quod jus est, idem est in parte. Ita malæ fidei possessor partis, vel totius, quia malæ fidei est, fructus suos non facit.

(14) *l.* 40. *infr. de adquir. rer. domin.*

(15) Vide *l.* 48. *infr. de adquir. rer. dom.*

(16) Id est, ipsius soli. *supr. in pr. legis.*

(17) Id est, quam personæ quæ serit.

(18) Argumentum a simili.

(19) Vide *l.* 9. *infr. de adquir. rer. dom.*

(20) V. Charondas *lib.* 1. *verisimil. cap.* 7. Mod.

(21) Bona fide possidere, et dominum esse, similitudinem inter se habent, *l.* 48. *infr. de adquir. rer. dom. l.* 136. *infr. de reg. jur.*

(22) Fructus sunt fructuarii, a quocumque sati sint.

(23) Fructus jure magis fiunt bonæ fidei possessoris, quam fructuarii: bonæ fidei possessor plus juris habet in percipiendis fructibus quam fructuarius. Quid ita? Fructuarii non fiunt, nisi ab eo percepti sint: bonæ fidei vero possessoris fiunt, quoquo modo a solo separati sint. Bonæ fidei possessor fructus suos facit, ac si vere esset dominus.

(24) *d. l.* 48. *in fin. infr. de annuis legatis.*

(25) Etiam ab alio. vid. *l.* 78. *supr. de rei vindic.*

(26) Fructus fiunt emphyteuticarii, seu ejus, qui vectigalem fundum habet, statim atque a solo separati sunt.

(27) Vide ad hunc §. Covarruviam *lib.* 1. *var. resol. cap.* 3 Loriotum *de fructibus axiomat.* 50. *et* 51. Vaconium *lib.* 2. *declar.* 41. Ludov. Vitalem. *l.* 1. *var. lect. c.* 19. Mod.

(28) *l.* 40. *infr. de adqu. rer. dom.* adde *l. sed etsi.* 25. *supr. de petit. her. l.* 11. §. *partus. supr. de Publiciana.* ut possessor titulum habens fructus suos faciat, sufficit initio bonam fidem habuisse, neque obstat sive obest scientia sequens rei alienæ, seu mala fides: impedit tamen usucapionem. *Goth.* Vid. Leonin. *Emendat. l.* 3. *c.* 7. ubi hunc §. explicat et conciliat cum *l. bonæ fidei.* 48 *et l. qui bona fide.* 23. *infr. de acq. rer. domin.* Ans.

(29) Et ita scientia rei alienæ non nocet: nec impedit recte fructus percipi: ac per consequens bonæ fidei possessor erit. Imo non erit, *l.* 48. *infr. de acquir. rerum dominio.*

(30) Adde *l.* 40. *Infr. de adquirendo rerum domin.* et sic superveniens mala fides non impedit adquisitionem dominii in fructibus industria quæsitis. *Bald.*

(31) Imo cum primum alienum servum novit, *l.* 23. §. 1. *infr. de adq. rer. domin.*

(32) Venatio, ut et piscatio, fructus fundi est, *l.* 9. §. 5. 62. *Supr. de usufruct.* adde *l.* 22. *Infr. de instruct.* Demus, venationem non esse in fructu, num ideo malæ fidei possessor, quæ in venatione ceperit animalia, restituere non cogitur? Sic putat Corrasius in novo intellectu hujus legis, 5. *miscell.* 8. alias restituere fructus cogitur. *l.* 22. *C. de rei vind.*

(33) Venatio fructus fundi est, cum ex venatione fructus fundi constat, *ut hic.* Quid? venatio in hac specie, seu hypothesi, num est fructus a natura vel industria? ab industria. Plus enim facti atque operæ humanæ in ea versatur, quam naturæ. Augustin. Bero. *in c. gravis. n.* 6. *extr. de restit. spol.* Mediceus 1. *de Venatione. q.* 16.

De transmissione moræ ad heredes.

27. AFRICANUS lib. 8. (1) Quæstionum.

CUm patrifamilias (2) mora facta sit, jam in herede ejus (3) non (4) quæritur mora: nam tunc heredi proximo hereditario jure, ea competet: ideoque ad cæteros (5) quoque deinceps transmittitur.

De fructu pecudum. 1. De partu ancillæ.

28. GAJUS lib. 2. Rerum cottidianarum [sive aureorum].

IN pecudum (6) fructu etiam fœtus est, sicut (7) lac, et pilus, et lana. Itaque agni, et hœdi, et vituli statim pleno jure sunt bonæ fidei possessoris, et fructuarii (8).

§. 1. Partus vero ancillæ in fructu non (9) est: itaque ad dominum proprietatis pertinet: absurdum (10) enim videbatur, hominem (11) in fructu esse, cum omnes fructus rerum natura hominum (12) gratia comparaverit.

De usuris illicitis.

29. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

PLacuit, sive (13) *supra statutum* (14) *modum* quis usuras stipulatus fuerit, sive *usurarum* (15) *usuras*, quod illicite adjectum est pro (16) non adjecto haberi, et licitas peti posse (17).

De usuris ex pacto civitatibus solvendis.

30. PAULUS lib. singul. Regularum.

ETiam (18) ex nudo pacto debentur (19) civitatibus (20) usuræ (21) creditarum ab eis pecuniarum.

De stipulatione usurarum, Si quæ competierint.

31. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

QUod in stipulatione sic adjectum est, *et usuras, si quæ competierint*, nullius (22) esse (23) momenti, si modus certus non adjiciatur (24).

Quomodo fit mora. 2. De usuris ex mora in bonæ fidei contractibus. 3. De mora patris vel filii. 4. De mora correi, 5. Vel fidejussoris.

32. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

MOra (25) fieri intelligitur non (26) ex re (27), sed

(1) Vide Cujac. 8. *ad Afric.*

(2) Mora enim fit ex persona. *l.* 24. §. 1. *supr. eod.*

(3) Qui debitorem sc. frustra interpellavit.

(4) Mora semel defuncto commissa, perpetua est, et transit ad primum heredem, ut necesse non sit ejus heredi moram fieri. Ita mora semel defuncto facta, id efficit, ut perpetuo usuræ ejus heredi debeantur.

(5) Nam quæ jure hereditario competunt et sequentibus competunt in infinitum: quæ proprio jure, non item. *l.* 70. *Infr. de verb. signif.*

(6) §. 37. *Instit. de rer. divis.*

(7) Fructus pecudum hæc: lac, pilus, lana, agni, hœdi, vituli. Interim hic notat Albericus, Causam fructuum non esse fructus; ideoque directo non adquiri bonæ fidei successori, nisi aliud appareat ex mente testatoris. sed et illud: Causam et causatum non esse idem.

(8) Vide *l.* 8. *Supr. eod. l.* 68. §. 1. *supr. de usufruct.*

(9) *d. l.* 68. *in princ.* §. 37. *Inst. de rerum divis.* auget tamen hereditatem. vid. *l.* 27. *supr. de petit. hered.*

(10) Absurdus intellectus vitandus.

(11) Homo non est in fructu. *d. l.* 68. *d.* §. 37.

(12) Hominum gratia fructus omnes natura comparavit. Homo omnium animalium dignissimum et præstantissimum animal. dixi *l.* 44. *supr. de ædilit. edict.*

(13) Si usuræ, sive supra legitimum modum, sive usurarum usuræ in stipulationem deductæ sint, licitum per illicitum non vitiatur. *l.* 20. *supr. eod.*

(14) Usurarum statutus modus quis, dixi *ad l.* 1. §. 3. *supr. de pignorib.*

(15) Quod prohibitum est *l.* 28. *C. eod. l.* 26. §. 1. *supr. de condict. indeb. l.* 20. *C. ex quibus causis infam.*

(16) Usuræ illicitæ adjunctæ licitas non vitiant. v. *l.* 20. *supr. eod.*

(17) Non igitur puniuntur usurarii? Hoc certe constat *ex Catone et Tacito*, legibus duodecim tabularum quadrupli pæna fœneratores plantos: fures, dupli: L. Genutium Tribunum plebis tulisse ad populum, ne cui fœnerari liceret. Livius 1. *Decad.* 7. retentionem sortis et usurarum debitori Platonem concessisse, 1. *de legibus*, odio habendos fœneratores, Aristot. 1. *Politic.* 1. et Cicero 1. *Officior.* Catonem fœneratores improbos cives appellasse, et rogatum, quid esset fœnerari, respondisse, quid hominem occidere? Cicero 2. *Off.* fœnus interdictum Senatoribus et gravissimis viris, *ait* Chrysostomus *concione* 57. in Matth. 27. Item constat, motus in urbe. Livius 1. *dec.* 1. et in Asia ob fœneratores accidisse, quibus miseri debitores etiam filias suas vendere cogebantur. Plutarch. *in Lucullo*: qua de re etiam Basilius conqueritur. vid. Hotom. 2. *de usur.* 1. Idem *ibid.* c. 3. refert in Nicena Synodo etiam sesqui centesimas usuras clericis interdictas. centesimas tantum interdictas lego; item ne frumentum ad septuplum dent. *dist.* 47. c. 2. *quoniam multi. et c.* 14. *q.* 4. *c. quoniam multi.* 8. *c.* 18. *Niceni concilii. et c.* 4. *l.* 4. *c. quoniam multi.* Quid amplius? divino jure, *Exod.* 22. *Levit.* 25. *Deut.* 23. *Ps.* 15. *et* 55. *Ezech.* 18. *Nehem.* 5. usuræ prohibentur. Tale est illud quoque Lucæ 6. mutuum date nihil inde sperantes. Sed Molinæus *in princ. tract. de usur.* his locis negat præcise usuras prohiberi, sed eam tantum, quæ *Neschek*, id est, morsus Hebræis dicitur, id est, eam, quæ proximum mordeat, quæ charitati repugnet, quæ cum damno fratris fieri solet. Tolle hujus immoderatam, et pravam nocendi intentionem, usura beneficium, non onus erit: vel sponte bonæ fidei debitor in partem lucri te vocaturus est. Itaque vix est, ut assentiar Julio Claro 5. *sent.* §. *usuræ. in fin.* communem doctorum adversus glossam opinionem obtendenti, qua dicitur, eos, qui exercent usuras intra modum a jure civili permissum, esse ipso jure infames: cum lex 20. *C. ex quib. caus. infam.* ad eos tantum qui fœnus improbum, et usuras usurarum exigunt, pertineat, et forte ad eos, qui non semel usuras exegerunt. Interea recte notat, improbos fœneratores ad restitutionem usurarum teneri, vel ad sortis imputationem, *l.* 26. *supr. de condict. indeb. et arg. l.* 3. *C. eod.* et extra ordinem arbitrio judicis puniri posse. Clementis sane constitutio eos, qui usuras accipere peccatum non esse existiment, pro hæreticis haberi vult, *Clement. unic. de usuris.*

(18) Usuræ regulariter ex nudo pacto non debentur: quod hæc particula *Etiam* ostendit.

(19) Cur debentur? favet lex non pacto, sed personæ.

(20) Contra regulam generalem, qua usuræ non debentur, nisi stipulato promissæ sint. *l.* 3. *C. eod. l.* 24. *supr. de præscript.* Paul. 2. *sent.* 14. §. 1. Sic ex causa depositi usuræ nudo etiam pacto promissæ debentur. *l.* 24. *in fin. l.* 26. §. 1. *supr. depositi.*

(21) Nudum pactum accipe pro nudo consensu, absque stipulatione, non etiam absque re, et mutui numeratione. *l.* 5. *infr. de naut. fœn. l.* 1. *supr. de rer. permut.* Nam ex nudo pacto omnimodo actio non datur. *l. juris gentium. de pact.* vel potius nudum pactum intellige, quod in continenti mutuo adjectum est. *Mod.*

(22) Cur nullius momenti? quia usuræ incertæ sunt promissæ, *l.* 41. *in fin. infr. eod.* adde *l.* 59. §. 2. *Infr. de re judic. l.* 3. *C. de sent. quæ sine certa quantitate.*

(23) Imo sunt alicujus momenti hunc in modum promissæ usuræ, *l.* 1. *C. de sent. quæ sine certa quantitate.*

(24) Id est, si non appareat, de quibus usuris conventio facta sit. *l.* 41. *in fin. infr. eod. l.* 75. §. *pen. infr. de verb. oblig*

(25) Mora, quæ fit vel interpellatione hominis, vel litis contestatione (hæc *regularis* interpretibus dicitur) non ex re, sed ex persona fieri intelligitur. Non ex re, quia non ideo fieri dicitur, quod debitum aliquod subsistat, vel quod debitum non sit solutum, sed quia persona moram admisit: Non ex ipsa rei debitæ contemplatione, sed vitio et contumacia debitoris oritur.

(26) Imo ex re, *l.* 23. §. 1. *supr. eod.* ubi de mora irregulari agitur.

(27) Tantum. Nam mora non fit sine interpellatione, non interpellando, *l.* 23. *in fin. supr. eod. l.* 26. §. 1. *Infr. de fidei com. libert.*

ex persona, id est (1), si interpellatus (2) opportuno loco (3), non solverit: Quod apud judicem (4) examinabitur. Nam (ut et Pomponius libro duodecimo Epistolarum scripsit) difficilis (5) est hujus rei definitio. Divus quoque Pius Tullio Balbo rescripsit, *an mora facta intelligatur*, *neque* (6) *constitutione ulla*, *neque juris auctorum quæstione* (7) *decidi posse*, *cum* (8) *sit magis facti*, *quam juris.*

§. 1. Et (9) non (10) sufficit ad probationem moræ, si servo (11) debitoris absentis denunciatum est a creditore, procuratoreve ejus: cum etiam si ipsi (inquit) domino denunciatum est, cæterum postea, cum is sui potestatem faceret, omissa (12) esset repetendi debiti instantia, non protinus per debitorem mora facta intelligitur (13).

§. 2. In bonæ fidei (14) contractibus ex mora usuræ debentur.

§. 3. Quid ergo, si (15) et filiusfamilias, et pater ex persona ejus teneatur, sive jussu ejus contractum est, sive in rem versum est patris, vel in peculium: cujus persona circa moram spectabitur? Et, si quidem pater duntaxat convenietur ex mora sua, non tenetur: in filium tamen dabitur actio in hoc, ut, quod minus a patre actor consecutus est, filius præstet: Quod si filius moram fecerit, tunc actor vel cum ipso in solidum, vel cum patre duntaxat de peculio habebit.

§. 4. Sed si duo (16) rei promittendi sint (17), alterius (18) mora alteri non nocet (19).

§. 5. Item si fidejussor solus moram fecerit, non tenetur: Sicuti (20) si (21) Stichum promissum occiderit: sed utilis actio in hunc dabitur.

De pecuniis publicis.

33. ULPIANUS lib. singul. de officio Curatoris (22) Reipublicæ.

SI bene (23) collocatæ sunt pecuniæ publicæ, in sortem inquietari debitores non debent: et maxime, si parient (24) usuras: si non parient, prospicere Reipublicæ securitati debet Præses provinciæ: *dummodo non acerbum se exactorem*, *nec contumeliosum præbeat*, *sed moderatum et cum efficacia* (25) *benignum* (26), *et cum instantia humanum*: nam *inter insolentiam incuriosam* (27), *et diligentiam non ambitiosam* (28) *multum interest* (29).

§. 1. Præterea prospicere debet ne pecuniæ publicæ credantur sine pignoribus idoneis (30), vel hypothecis.

(1) Moram admisisse intelligitur adversarius, si interpellatus sit opportuno loco et tempore, nec remittitur, aut intermittitur interpellatio.

(2) *Interpellatio* est monitio quæ fit testato, solvendi, vel accipiendi ejus, quod debetur, gratia: mora, contemptio hujus admonitionis.

(3) Vel tempore. *l.* 39. *infr. de solut.* Porro opportuno loco denunciat, qui ad domicilium denunciat. *arg. l.* 8. §. 9. *supr. de transact.* Goth. V. Charond. *lib.* 1. *verisim. c.* 12. Coras. *lib.* 2. *miscell. c.* 6. *et* 7. Hotoman. *lib.* 2. *observ. c.* 12. *et c.* 8. *vol.* 1. *var. disp.* Joann. Robert. *lib.* 2. *sent. jur. c.* 15. Menoch. *de arbitr. jud. cas.* 220. Mod.

(4) Etiam alium, quam in cujus jurisdictione fieri debet solutio. *l.* 1. *supr. de eo quod certo.*

(5) Facit *l.* 202. *infr. de reg. jur.*

(6) Mora quando facta intelligatur, semel scribi non potest, *ut hic.* ut nec quod interest, *l. quatenus.* 24. *infr. de reg. jur.* adde 2. *Feud.* 23. Quippe facta non recte dijudicamus, nisi cognitis circumstantiis omnibus, quas omnes in legem referre impossibile est. Hæc autem mora in facto consistit.

(7) Quæstio hic definitio, responsio.

(8) Facta definiri legibus ita non possunt. Jus constitutione, vel quæstione, juris auctorum deciditur: facta apud judicem examinantur.

(9) Moram non facit quævis interpellatio, *ut hic.* Interpellatio facta servo absentis debitoris, non constituit dominum servi in mora, *ut hic.* Deinde interpellatio facta ipsi domino, et post omissa, moram non inducit.

(10) Imo sufficit servo denunciatum esse, *l. de pupillo.* 5. §. *meminisse.* 10. *et* §. *præterea generaliter.* 12. *infr. de novi oper. nunt.*

(11) Imo, sufficere videtur: si servo denunciatum fuerit. vide *l.* 5. *infr. de novi oper. nunt.*

(12) Interpellationem oportet esse continuam, ut interpellatum constituat in mora.

(13) Imo, intelligitur mora fieri, etsi non sit perpetua interpellatio, *l. in diem* 9. *infr. de aqua et aquæ pluviæ.*

(14) Vide *l.* 13. *C. eod. l.* 24. *l.* 25. *Supr. depositi. l.* 54. *supr. locati. l.* 2. *C. depositi. Synops. eod. c.* 29.

(15) Usuras ex mora sua pater non præstat conventus nomine filii actione bonæ fidei, licet ex mora sua interitum rei præstet, idque exemplo fidejussorum. §. 5. *infr. eod.*

(16) Mora unius rei debendi, alteri correo nocet ad perpetuandam non ad augendam obligationem alterius.

(17) V. Molinæus *in labyrintho de divid. et individ. part,* 3. *n.* 122. *cum seqq.* Mod.

(18) *l.* 173. §. *penult. infr. de reg. jur.*

(19) Imo nocet, *l. penult. infr. de duob. reis.*

(20) Mora proprie non est, servum occidisse: hic enim duo illa separantur, *ut et in l. si servum.* 91. §. *sequitur.* 3. *infr. de verb. oblig.* Mora est dilatio, cessatio, frustratio, tarditas, procrastinatio: Occisio servi, nihil est tale: mora emendari potest; occisio servi, non item. Utrumque tamen culpæ nomine continetur. Ita *in l.* 127. *in fin. infr. de verb. oblig.* duplicem culpam debitor admittit, et quod solutionem moratus sit, et quod occiderit immerentem: nam si merentem, culpa vacat, nec utilis in eum actio constituenda est, *l. qui servum.* 96. *infr. de verb. obl.* vide Cujac. *ad d. l.* 127.

(21) Moram ob suam fidejussor usuras non debet: licet de interitu ob moram teneatur. *l.* 91. §. *pen. infr. de verb. oblig. l.* 38. §. *pen. l.* 95. §. 1. *in fin. infr. de solut.*

(22) *Curator Reipublicæ* (de quo hic) fœnori dare poterat pecunias Reip. *ut hac leg.*

(23) *Bene collocat* pecunias publicas, qui acceptis pignoribus eas credit. §. 1. *infr. eod.*

(24) Usuras nummi jure parere etiam possunt. dixi ad *l.* 3. §. 4. *infr. de contr. tut. et ut. act.*

(25) id est, efficere aliquid debet, id est, exigere: sic tamen ut se benignum præbeat, et medium teneat inter duo extrema, *l.* 6. §. 3. *supr. de offic. Procons. l.* 18. *in fin. pr. supr. de ædil. edict.*

(26) Et honestum, *l.* 1. *C. de commerciis.* adde *l.* 25. *in fin. supr. de pignor. act. l.* 105. *infr. de solut.* ut etiam detur dilatio, *l.* 45. §. 10. *Infr. de jure fisci.* facit *l.* 23. §. *pen. supr. quod metus causa.*

(27) Injuriosam, *Budæus:* ut sit sensus, *insolentia injuriosa* utitur curator Reipublicæ, qui bene positas Reipublicæ pecunias acerbe et contumeliose exigit: diligentia vero non ambitiosa utitur, cum male, aut parum tuto collocatas repetit. Ita inter injuriosam insolentiam et diligentiam non ambitiosam multum interest. Sed malim ita simplicius, Præses provinciæ, vel curator Reipublicæ in exigendis usuris a debitoribus Reipublicæ, non debet esse acerbus, vel contumeliosus. Debet quidem efficere aliquid, sed tamen benignus esse: debet instare, sed humaniter: non debet contra solitum et receptum morem in exigendo nimis curiosus esse: debet quidem diligens existere in exigendo, sed tamen ex eo ambitionem, vel laudem quærere non debet. Hoc nimium est. Non debet illis artibus se Reipublicæ, cui servit, commendare.

(28) *Ambitiosa* diligentia est idem, quod insolentia injuriosa, idque exactio acerba, et contumeliosa pecuniæ, nimia *l.* 6. *in fin. infr. de bonis damnat.* scrupulosa inquisitio, *l.* 6. *infr. de juris et fact. ign.* delatoria, *d. l.* 6.

(29) *Est inter* Tanain quiddam socerumque Viselli. Horat. *Satyr.* 1.

(30) Pecuniæ publicæ credi non debent sine pignoribus idoneis vel hypothecis: facit *l.* 13. *in fin. supr. eod.*

Collatio usurarum, fructuum, et cœterarum obventionum.
34. IDEM lib. 15. ad Edictum.

USuræ vicem (1) fructuum obtinent: et merito non debent a fructibus (2) separari (3): et in legatis, et fideicommissis (4), et in tutelæ (5) actione, et in cæteris judiciis bonæ fidei servatur. Hoc idem [igitur] in cæteris obventionibus (6) dicemus.

De usuris a lite contestata.
35. PAULUS lib. 57. ad Edictum.

LIte contestata (7) usuræ currunt.

De pensionibus prœdiorum urbanorum.
36. ULPIANUS lib. 61. ad Edictum.

PRædiorum urbanorum pensiones (8) pro fructibus accipiuntur.

De contraria negotiorum gestorum actione.
37. IDEM lib. 10. ad Edictum.

ET in contraria (9) negotiorum gestorum actione usuræ veniunt, si mutuatus sum pecuniam, ut creditorem (10) tuum absolvam: quia aut in possessionem mittendus erat bonorum tuorum, aut pignora venditurus. Quid si domi habens propter eandem causam solvi? Puto verum, si liberavi ex (11) magno incommodo, debere dici usuras venire: eas autem quæ (12) in regione frequentantur, ut est in bonæ fidei judiciis constitutum: Sed si mutuatus dedi, hæ venient usuræ quas ipse pendo? utique, si plus (13) tibi præstarim commodi, quam usuræ istæ colligunt.

De actionibus in personam. 1. *De condictione ob rem dati.* 2. *De condictione indebiti.* 3. *De mortis causa donatione.* 4. *De actione Faviana, et Pauliana.* 5. *Unde vi.* 6. *Quod metus causa.* 7. *De stipulatione.* 8. *De emptione.* 9. *De societate.* 10. *De deposito, de commodato.* 11. *Quod vi aut clam.* 12. *De fructibus ante matrimonium perceptis.* 13. *De fructibus prœdiorum urbanor.* 14. *De fructibus fundi communis.* 15. *De judiciis bonœ fidei.* 16. *De dote prœlegata.*
38. PAULUS lib. 6. ad Plautium.

VIdeamus, generali (14) quando in actione, quæ (15) est in personam, etiam fructus veniant?

§. 1. Et quidem si fundus (16) ob rem datus sit, veluti dotis causa, [et] renunciata (17) adfinitas, fructus quoque restituendi sunt: utique hi, qui percepti sunt eo tempore, quo sperabatur adfinitas: sed et posteriores (18), si in re mora fuit, [ut] ab illo, qui reddere debeat, omnimodo restituendi sunt. Sed et si per mulierem stetit, quo minus nuptiæ contrahantur, magis est, ut debeat fructus recipere. Ratio autem hæc est, quod si sponsus non conveniebatur restituere fructus, licuerat ei negligere fundum.

§. 2. Item si indebitum (19) [fundum] solvi, et repeto, fructus quoque repetere debeo.

§. 3. Idemque est, si mortis (20) causa fundus sit donatus, et revaluerit (21) qui donavit, atque ita condictio nascatur.

§. 4. In Faviana (22) quoque actione, et Pauliana (23), per quam quæ in fraudem creditorum alienata sunt, revocantur (24), fructus [quoque] restituuntur: nam Prætor id agit, ut perinde sint omnia, atque si nihil alienatum esset: quod non est iniquum: nam et verbum *restituas* (25), quod in hac re Prætor dixit (26), plenam (27) habet significationem, ut fructus quoque restituantur.

§. 5. Et ideo, cum restitui Prætor vult, veluti in interdicto unde vi (28), etiam fructus sunt restituendi.

§. 6. Item si vi, metusve (29) causa rem tradam, non aliter mihi restituisse videtur, quam si fructus [mihi] restituat: nec mora mea mihi aliquid aufert.

§. 7. Si actionem habeam ad id consequendum, quod meum non fuit (30), veluti ex stipulatu (31), fructus non (32) consequar, etiam si mora facta sit. Quod si acceptum (33) est judicium, tunc Sabinus, et Cassius, ex

(1) *Usurarum et fructuum* similitudo, usuræ sunt fructus, *ut hic.* Imo non sunt. vide *l.* 121. *infr. de verb. sign.* Goth. Intellige de usuris fructuum individuorum, ut sunt satorum et plantarum, §. 36. *Instit. de rer. divis. l.* 25. §. 1. *in fin. supr. eod.* Secus in usuris fructuum dividuorum, ut sunt ædium aliarumque rerum locatarum pensiones, pecuniæ fœnebres. *l.* 36. *infr. eod.* Secundum quam distinctionem judicandum, an et quando Ususfructus, qui nondum cessit Usufructuarii heredibus, pro parte debeatur. facit *l.* 26. *supr. de usufruct.* junct. *l.* 5. §. 4. *Supr. si ususfruct. pet. l.* 9. §. 1. *supr. locati. l.*32. §. 7. *Infr. de usu et usufruct. legat.* Quod alii arg. h. l. indistincte negant. Vid. Soto Majer. *de usufruct. cap.* 77. S. L.

(2) Usuræ, fructus dicuntur, *ut hic.* reditus, *l.*30. *in pr. Infr. de adimendis.* pœna, *l. lecta.* 40. *Supr. de rebus creditis. l. qui sine usuris.* 38. *supr. de negotiis.* id quod interest, *l. debitor. infr. de legat.* 2. interdum opponuntur. *l.* 3. *supr. eod.*

(3) Imo separari debent, cum inter se differant: nam malæ fidei possessor de fructibus percipiendis tenetur, *l.* 62. *supr. de rei vindic.* novatio non extinguit fructuum perceptorum persecutionem, *l.* 4. *supr. eod.* fructus ante moram veniunt. *l.* 38. §. *pen. infr. eod.* in usuris secus. vide Cujac. 18. *obs.* 3.

(4) *l.* 84. *infr. de legat.* 2.

(5) *l.* 2. *C. de usur. pupill.*

(6) Usura obventio est.

(7) *l.* 9. *infr. de verb. obl. l.* 13. *C. de judiciis.*

(8) Facit *l.* 19. *in fin. princ. supr. eod. l.*38. §. 13. *infr. eod.*

(9) Usuræ non tantum in directa, sed et in contraria negotiorum gestorum actione veniunt, *ut hic.* veniunt et in contrariis omnibus actionibus bonæ fidei. *Bald. l.* 19. §. 4. *supr. l.* 18. *C. de negot. gest.*

(10) *l.* 6. §. 1. *supr. de negot.*

(11) Si liberavi te magno incommodo etc. *Hal.* adde *l.* 3. §. 1. *in fin. infr. de contr. tutelæ.*

(12) *l.* 1. *in princ. supr. eod.*

(13) Hoc est, si non minus.

(14) Generatim. *Hal.*

(15) Fructus an et quando in actionibus personalibus debeantur.

(16) *Ob rem datur*, quod dotis causa datur.

(17) *l.* 7. *in fin. supr. de condict. causa data.*

(18) *l.* 8. *supr. eod.*

(19) *l.* 15. *supr. de cond. indeb.*

(20) Adde *l.* 8. *in fin. l.* 29. *l.* 35. §. 3. *infr. de mort. causa donat.*

(21) Revalere vel revalescere, est convalescere.

(22) Quæ revocat alienata in fraudem patroni. *l.* 1. §. 5. 6. *et seqq. et ult. l.* 2. *l.* 3. §. 1. *l.* 4. *l.* 5. *l.* 6. *l.* 7. *l.* 11. *l. ult. in fin. infr. si quid in fraud. patron.*

(23) §. 6. *Inst. de act.* v. *l.* 25. §. 4. *infr. quæ in fraud. cred. et C. eod. tit.*

(24) Fructus, una cum re ipsa, in actionibus revocatoriis restituendi sunt actori.

(25) Verbum *restituendi*, fructus, *ut hic. l.* 173. §. 1. *infr. de reg. jur.* pristinum statum, *l.* 2. §. *antepen. infr. ne quid in loco public.* possessionem. *l.* 22. causam usucapionis, *l.* 35. boni viri arbitrium, *l.*73. quod habiturus esset actor, si ei controversia mota non esset, *l.* 75. corpus, omnem rem, conditionemque, *l. ult. infr. de verb. signif.* continet: adde *l.* 7. *in fin. C. de pignor.*

(26) Id est, interdixit · vide quæ scripsi *ad Titul. de interdict. infr.*

(27) Plena significatio *restitutionis* est, in qua non modo res ipsa, sed fructus restituuntur.

(28) *l.* 1. §. 40. *infr. de vi et vi.*

(29) *l.* 12. *supr. quod metus causa.*

(30) V. Molinæus *de eo quod interest. num.* 239. *et* 244. Mod.

(31) *l.* 78. *in fin. infr. de verb. oblig.*

(32) Ante litem contestatum.

(33) Vide *l.* 2. *supr. eod.*

æquitate fructus quoque post acceptum judicium præstandos (1) putant, ut causa restituatur: Quod puto recte dici.

§. 8. Ex causa etiam emptionis (2) fructus restituendi sunt.

§. 9. Sed in societatibus (3) fructus communicandi sunt.

§. 10. Si possessionem naturalem (4) revocem, proprietas mea manet: videamus de fructibus: Et quidem in deposito (5) et commodato (6) fructus quoque præstandi sunt, sicut diximus.

§. 11. In interdicto quoque quod (7) vi aut clam, magis est, ut omnis causa et fructus restituantur.

§. 12. Ante (8) matrimonium quoque fructus percepti, dotis fiunt, et cum ea restituuntur.

§. 13. Eadem ratio est in fructibus prædiorum (9) urbanorum.

§. 14. Item, si dividere (10) fundum tecum velim, tu nolis, et colam, an fructus dividi debeant post deductionem impensarum? Et puto dividendos.

§. 15. In cæteris (11) quoque bonæ fidei judiciis fructus omnimodo præstantur.

§. 16. Si dos prælegata fuerit, ante (12) nuptias percepti fructus in causa legati veniunt (13).

De equis, vel equitio legato.

39. MODESTINUS lib. 9. Differentiarum.

EQuis (14) per fideicommissum (15) legatis, post moram heredis fœtus quoque debentur. † *Equitio* (16) autem (17) legato, etiamsi mora non intercedat, incremento gregis fœtus accedunt (18).

De distractione pignoris.

40. IDEM lib. 4. Regularum.

IN eum diem (19), quo creditor pignora distraxit, recte usuræ fiet reputatio.

De appellatione. 1. De obsignatione, et depositione partis pecuniæ debitæ. 2. De quantitate usurarum incerta.

41. IDEM lib. 3. Responsorum.

TUtor condemnatus, per appellationem traxerat exsecutionem sententiæ: Herennius Modestinus respondit, eum qui de appellatione cognovit, potuisse (20), si frustratoriam (21) morandi causa appellationem interpositam animadverteret, etiam de usuris medii (22) temporis eum condemnare.

§. 1. Lucius Titius, cum centum, et usuras aliquanti temporis deberet, minorem (23) pecuniam, quam debebat, obsignavit: Quæro, an Titius pecuniæ, quam obsignavit, usuras præstare non debeat? Modestinus respondit, si (24) non hac lege mutua pecunia data est, *ut liceret et particulatim, [quod acceptum est], exsolvere:* non retardari (25) totius debiti usurarum præstationem, si, cum creditor paratus esset totum suscipere, debitor, qui in exsolutione totius cessabat, solam partem deposuit.

§. 2. Ab Aulo Agerio Gaius Seius mutuam quandam quantitatem accepit hoc chirographo: *Ille scripsi* (26), *me accepisse, et accepi ab illo mutuos et numeratos decem: Quos ei reddam Kalendis illis* (27) *proximis cum suis usuris placitis* (28) *inter nos*: Quæro, an ex eo instrumento usuræ peti possint, et quæ? Modestinus respondit, si non (29) appareat de quibus usuris conventio facta sit, peti eas non posse.

De fideicommisso.

42. IDEM lib. 11. Responsorum.

HErennius Modestinus respondit, fructus, qui (30) post adquisitum (31) ex causa fideicommissi dominium ex terra percipiuntur, ad fideicommissarium pertinere: licet major pars anni ante diem fideicommissi cedentem prætеriisse dicatur.

De eo cui fiscus, qui in locum privati successit, actionem mandavit.

43. IDEM lib. 18. Responsorum.

HErennius Modestinus respondit, ejus temporis, quod cessit, postquam fiscus (32) debitum percepit, eum, qui mandatis a fisco actionibus experitur, usuras quæ in stipulatum deductæ non (33) sunt, petere posse.

De stipulatione pœnali.

44. IDEM lib. 10. Pandectarum.

POenam (34) pro usuris stipulari nemo supra modum usurarum licitum (35) potest.

(1) *l.* 3. §. 1. *supr. eod.*
(2) *l.* 3. §. 1. *supr. de action. empt.*
(3) *l.* 38. *in fin. supr. pro socio.*
(4) Qualis est penes colonum et depositarium, *l.* 7. §. 11. *supr. commun. divid.*
(5) *l.* 1. §. 24. *supr. depositi.*
(6) *l.* 5. §. 9. *supr. commodati.*
(7) l. 15. §. 7. *infr. quod vi aut clam.*
(8) *l.* 7. §. 1. *infr. de jur. dot. l.* 6. *l.* 7. §. 4. *infr. sol. matr.*
(9) *l.* 36. *supr. eod.*
(10) *l.* 51. *supr. familiæ.*
(11) Puta communi dividundo, *l.* 4. §. 8. *supr. comm. divid.* finium regundorum. *l.* 4. §. 2. *supr. finium regundor.*
(12) Facit *l.* 1. *infr. de dote prælegata.* §. 15. *Inst. de leg.*
(13) Quia continentur doli nomine.
(14) Harmenopulus ita hunc locum refert. 3. *tit.* 10. §. 18. Animantia alicui legata sunt, et postea sunt a tutoribus retenta: Censuit Magister, ut legatum etiam una cum fœtu reciperet: dum tamen ne principalium capitum summam fœtus excederent.
(15) *l.* 8. *supr. eod. l.* 26. *infr. de leg.* 3.
(16) *Equitio*, id est, armento equorum, *l.* 1. *in fin. supr. de rei vind. l.* 12. §. 4. *supr. de usu et hab.* Et hac etiam lege notandum. equitii legatum ab equorum legato differre.
(17) *Equitium* an *equi* legentur, interest.
(18) Cur accedunt? quia est legatum universale.
(19) Adde *l.* 42. *supr. de pign. act.*
(20) Appellationis judex primam sententiam ut confirmare, ita supplere et in sententiam deducere id quod omissum fuerit, potest.
(21) Appellatio etiam temeraria vim sententiæ suspendit: qui tamen ita appellavit, in fructus medii temporis condemnandus est: adde *l. ult. infr. de re jud.* Quid? appellatio *frustratoria* quæ est? quæ non prodest appellanti.
(22) *l. ult. infr. de re jud. l.* 24. *infr. de appell.* adde *l.* 2. *C. de usur. rei jud.*
(23) Interest nostra obligationem nostram non dividi. v. *l.* 19. *supr. de pignorib.*
(24) Partis solutio potest offerri, si ita convenerit: alias partem offerens nihil offert. adde *l. qui solidum.* 78. *infr. de leg.* 2. neque liberatur ab usuris. Cur non admittitur partis oblatio? nempe quia multa habet incommoda. *l. plane.* 3. *Supr. famil. ercisc.*
(25) Si non retardatur, præstatio universæ usuræ per partis oblationem. igitur nihil agit debitor partem offerens: atqui judicis officium est agente creditore, ut partem accipiat a debitore, *l.* 21. *in fin. supr. de reb. cred.*
(26) Al. *scripsit.* S.L.
(27) Juliis, ut *l.* 60. *supr. locati.*
(28) Usuræ incertæ peti non possunt: Incerta usurarum promissio non tenet.
(29) *l.* 31. *supr. eod.*
(30) Fructus legatarii sunt ex die dominii quæsiti: etsi pars anni major effluxerit.
(31) Non a die mortis. *l.* 86. §. 2. *infr. de leg.* 1.
(32) Usuras quas fiscus ex mora generali petere potuit, fisci cessionarius petere potest.
(33) *l.* 17. §. 5. *supr. eod.*
(34) *l.* 15. *l.* 16. *C. eod.*
(35) Usurarum licitus modus, centesima usura, *l.* 1. §. 3. *supr. de pignorib. ubi dixi.*

De donatione inter virum et uxorem.

45. POMPONIUS lib. 22. ad Quintum Mucium.

FRuctus percipiendo uxor, vel vir ex re donata (1), suos facit: illos tamen (2), quos (3) suis operis adquisierit, veluti serendo: nam (4) si pomum decerpserit, vel ex sylva cædit (5), non fit ejus: sicuti nec cujuslibet (6) bonæ fidei possessoris (7): quia non ex facto ejus is fructus nascitur.

De fructibus et impensis.

46. ULPIANUS lib. 62. ad Edictum.

QUod in fructus redigendos impensum est, non ambigitur ipsos fructus deminuere (8) debere.

De eo qui paratus est accipere judicium.

47. SCÆVOLA lib. 9. Digestorum respondit.

PAratum (9) judicium accipere, si ab adversario cessatum (10) est, moram facere non videri.

De legato usus fructus pure, et proprietatis cum liberos habebit.

48. IDEM lib. 22. Digestorum.

MAritus uxori suæ usumfructum (11) tertiæ partis et cum liberos habuisset, proprietatem legavit: eam uxorem heredes falsi (12) testamenti, et aliorum criminum accusaverunt: qua re impedita est legatorum petitio: interea et filius ei mulieri natus est, eoque conditio legati exstitit: Quæsitum est, cum testamentum falsum non esse apparuerit (13), an fructus etiam mulieri præstari debeant? Respondit, præstandos (14).

De oppigneratione.

49. JAVOLENUS lib. 3. ex Posterioribus Labeonis.

FRuctus (15) *rei* est (16), vel pignori dare licere (17).

TIT. II.

DE (18) NAUTICO (19) FÆNORE (20).

Quæ sit pecunia trajectitia.

1. MODESTINUS lib. 10. Pandectarum.

TRajectitia (21) ea pecunia est, quæ trans mare vehitur: cæterum si eodem loci consumatur, non erit trajectitia. † Sed videndum, an merces ex [ea] pecunia comparatæ in ea causa habeantur? Et interest, utrum etiam ipsæ periculo creditoris navigent: tunc enim trajectitia pecunia fit.

Si nemo sit, qui possit interpellari.

2. POMPONIUS lib. 3. ex Plautio.

LAbeo ait, si (22) nemo (23) sit, qui a parte promissoris interpellari trajectitiæ pecuniæ possit, idipsum testatione complecti debere, ut pro petitione id cederet.

Ex quo die periculum spectat ad creditorem.

3. MODESTINUS lib. 4. Regularum.

IN nautica pecunia ex (24) ea die periculum spectat creditorem (25), ex quo navem navigare conveniat (26).

(1) Donatarius, naturali ratione, fructus cura sua et industria perceptos, id est, industriales, suos facit, §. 35. *Instit. de rer. divis.* Goth. Vide ad hanc l. Pinell. *de rescind. vend. part.* 2. *cap.* 4. *n.* 53. Govean. *var. lect. lib.* 2. *c.* 15. Charond. *verisimil. lib.* 1. *cap.* 7. §. 2. Ans.

(2) Illos tantum. *Haloand.*

(3) *Fructuum* alii operis adquiruntur, *ut hic.* alii non ex facto nostro, *in fin. infr. eod.* puta si pomum decerpam, sylvam cædam. *infr. eod.* Cui divisioni tertium membrum adjicit Bartolus, civiles nimirum fructus, qui neque ex operis, neque sponte nascuntur, sed jure, ut mercedes ædium. Alii mixtos eos appellant, natura partim, partim industria quæsitos. vide Copum. 1. *de fructib.* 3.

(4) Naturales fructus, pomum decerpere, ex sylva cædere.

(5) Ceciderit. *Haloan.*

(6) Imo omnes etiam naturales fructus suos facit, non solum industriales. *l.* 48. *infr. de adq. rer. dominio.*

(7) Recte ait, *nec cujuslibet*, nam fructus hi naturales fiunt possidentis bona fide titulo oneroso, puta ex empto, *l. bonæ. in f. de acquir. rer. domin.* non item possidentis titulo lucrativo, veluti ex donatione, *ut hic.* itaque non sunt hæ leges contrariæ. Vide ad h. l. Coras. *lib.* 5. *miscell. cap.* 9. Govean. *lib.* 2. *var. lect. cap.* 15. Charond. *lib.* 1. *verisimil. cap.* 7. Menoch. *de arbitrar. jud. qu. lib.* 2. *cent.* 3. *cas.* 210. Forcatul. *in penu juris. c.* 18. Mod.

(8) *l.* 36. §. 5. *supr. de petit. hered. l.* 48. *supr. de rei vind.*

(9) *l.* 24. *supr. eod.*

(10) *l.* 9. *supr. eod.*

(11) Dixi ad *l.* 4. *C. quando dies legati.*

(12) Accusatio falsi testamenti suspendit petitionem legati: reus tamen omnia damna præstat.

(13) Post hujusmodi frustrationem.

(14) Vel ideo, quod is usuras præstat, qui frustrationis causa legis Falcidiæ beneficium imploravit. *l.* 89. *in fin. infr. ad l. Falcidiam.*

(15) Fructus suos qui facit, idem pignori dare potest.

(16) *l.* 72. *infr. de reg. jur.* etiam hoc casu fructus est, ut fructuarius possit pignori dare usumfructum.

(17) Usumfructum sc. non proprietatem. *l.* 6. *C. de usufructu.*

(18) Adi Cujacium *lib.* 9. *observat. cap.* 15. et in primis ad totum hunc titulum Petrum Peckium *in Comment. titulorum ad rem nauticam pertinentium.* Mod.

(19) 4. *C.* 33. *Novell.* 106. *et* 110. Superiori autem titulo dixit de terrenis, et mediterraneis usuris: nunc de maritimis tractat.

(20) Ita scribendum quidam putant existimantes fœneratorem dici quasi φανερότερον ἀπὸ τοῦ φαίνεσθαι ἐπὶ τὸ χρηστότερον, quoniam id genus hominum speciem ostentat humanitatis, ut commodi esse videantur inopibus nummos desiderantibus. Verum illam sententiam improbat Gell. 16. *cap.* 12. notat enim, fœneratorem a fenore, fenus autem a fetu dici, et quasi a fetura quadam pecuniæ parientis, atque increscentis, atque adeo M. Catonem, et cæteros ejus ætatis feneratorem sine *a* litera pronunciasse, Varronem 3. *de sermone Latino* scribere. Est autem fænus lucrum, quod ex conventione accedit ad sortem mutuo acceptam; Quod si ad alium contractum quam mutui accedat præter sortem aliquid officio judicis, non lucri causa, sed ne in damno versetur creditor, usura est, non fænus. Fænoris utriusque diversa est qualitas: maritimi namque periculum est creditoris: mediterranei vero, debitoris: quod et debitor testari debebat, priusquam navis solveret. Demosth. πρὸς φορμίωνα· mediterranei, modus certus finitusque: maritimi, olim infinitus, hodie finitus, sed certe gravior mediterraneo. Video tamen hoc fænus appellari maritimas usuras, *l.* 6. *infr. eod.*

(21) Sic enim appellatur *hic. et in fin. h. l. l.* 2. *Infr. eod. l.* 13. *in fin. Supr. de negotiis. l.* 2. *in fin. Supr. de eo, quod certo loco. l.* 3. §. 8. *supr. de peculio.* sed et nautica, *l.* 3. *infr. eod. l.* 122. §. 1. *infr. de verb. oblig.* διαπόντια χρήματα, *Eclog.* 7. *tit.* 7. August. *Homil.* 29. quasi fænus trajectitium facis. et Diogen. Laërt. ait, Menippum solitum ναυτικῷ τόκῳ δανείζειν id est *credere sub lege suscipiendi periculi*: et adjicit in Menippo, καὶ ἐξενυχυρίαζειν, quia et sub pignoribus credi solebat ea pecunia. v. *l.* 122. §. 1. *infr. de verb. obl.* Atque ita pecunia nautica ea est, quæ creditoris periculo trans mare vehitur, sive illa ipsa, sive etiam merces ex ea comparatæ reportentur, modo periculo creditoris navigetur, *hac l. in fin.* Hinc apud Pollucem, et Demosth. *in oratione* πρὸς φορμίωνα *et in oratione* περὶ λακρίτου παραγραφήν, fænus ἑτερόπλουν, quod pro commeatu tantum: et ἀμφοτερόπλουν, quod pro remeatu accipitur. v. Hotom. 1. *de usur.* 9.

(22) *Protestatio* loco petitionis est, ubi petitio fieri non potest. *l.* 25. *infr. ad leg. Jul. de adult. Auth. si captivi. C. de episc. Auth. liberi furiosi. C. de episc. audient. l. ut perfectius.* 2. *C. de annali.*

(23) *l.* 23. *in fin. supr. de usur.*

(24) Commodum ex ea die cujusque est, ex qua periculum sentit, *ut hic.* et e contra. *l.* 41. *Infr. eod.*

(25) Spectat ad creditorem. *Hal.*

(26) Conveniat, vel ex conventione, vel etiam ex solenni navigationis lege: Itaque si nondum aperto mari, atque hyberni temporis rigore naviget navis, non creditoris; sed debitoris periculo est: Intempestiva navigatio debitoris damno est: Sibi imputet, quod sua culpa damnum sentit: Contra, Aliena culpa prægravari nemo debet: Cui, vel certe simili regulæ hoc exemplum Martianus apposuerat.

De periculo non suscepto, vel discusso. 1. *De operis servi.*

4. Papinianus lib. 3. Responsorum.

NIhil interest, trajectitia pecunia sine periculo creditoris accepta sit, an post diem præstitutum et conditionem impletam periculum esse creditoris desierit (1): utrubique igitur majus (2) legitima usura fœnus *non* debebitur. Sed in priore quidem specie semper: in altera vero, discusso periculo: nec pignora, vel hypothecæ, titulo majoris usuræ tenebuntur.

§. 1. Pro operis (3) servi trajectitiæ pecuniæ gratia secuti (4), quod in singulos dies in stipulatum deductum est (5), ad finem (6) centesimæ (7), non (8) ultra duplum debetur. In stipulatione fœnoris post diem periculi separatim interposita, quod [in ea] legitimæ (9) usuræ deerit, per alteram stipulationem operarum supplebitur.

De pecunia credita, ut sub conditione vendatur. 1. *Et de pacto.*

5. Scævola lib. 6. Responsorum.

PEriculi pretium (10) est (11), et si (12) conditione quamvis pœnali non exsistente recepturus sis quod dederis, et insuper aliquid præter pecuniam, si modo in aleæ (13) speciem non cadat (14): veluti ea, ex quibus conditiones (15) nasci solent (16), ut *si manumittas* (17), *si non illud facias*, *si non convaluero*, et cætera (18). Nec (19) dubitabis, si (20) piscatori erogaturo (21) in apparatum plurimum pecuniæ dederim, *ut si cepisset*, *redderet*: et athletæ, unde se exhiberet (22), exerceretque, *ut si vicisset*, *redderet* (23).

§. 1. In his autem omnibus et pactum (24) sine stipulatione ad augendam obligationem prodest.

De nave perempta: et pignoribus, quæ sunt in alia navi.

6. Paulus lib. 25. Quæstionum.

FÆnerator, pecuniam usuris maritimis mutuam dando, quasdam merces in nave pignori accepit (25): ex quibus si non potuisset totum debitum exsolvi, aliarum mercium aliis navibus impositarum, propriisque fæneratoribus obligatarum, si quid superfuisset, pignori accepit: Quæsitum est, nave propria perempta, ex qua totum solvi potuit, an id damnum ad creditorem pertineat, intra præstitutos dies amissa nave? an ad cæterarum navium superfluum admitti possit? Respondi, Alias quidem pignoris deminutio ad (26) damnum debitoris, non etiam ad creditoris pertinet; sed cum trajectitia pecuina ita datur, *ut non alias petitio ejus creditori competat, quam [si] sal-*

(1) Commodum ex ea die cujusque esse desinit, ex qua periculum ejus esse desinit, *ut hic.* et e contra. *l.* 3. *supr. eod.* Goth. V. ad hanc l. Leonini *emendat. lib.* 4. *c.* 7. Brisson. *lib.* 3. *select. c.* 1. August. *lib.* 1. *emendat. c.* 9. Hotom. *lib.* 3. *obs. c.* 3. *in fin.* Ans.

(2) Imo, usura nautica non tantum centesima, sed infinita potest esse. v. Paul. 2. *sent.* 14. §. 3. Cujac. *ibi*, ait, Tribonianum ex Justiniani constitutione vocem, *centesimam*, hic addidisse, a qua opinione resilit 5. *obs.* 38. quem *ibid.* diligentissime consule.

(3) Stipulationem pœnæ, et operum eandem esse, notat Cujac. 7. *ad Afric. ad l.* 23. *infr. de obligationib.* diversam tamen a fænoris stipulatione, *ut hoc loco.* Goth. v. Hotom. *lib.* 5. *obs.* 6. Ans.

(4) Solebat enim a creditore mitti servus, vel libertus, qui pecuniam suo tempore a debitore exigeret, atque pro ejus operis certa summa in stipulationem deducebatur, *ut hic. et l.* 23. *in pr. infr. de oblig. et act.* Cujac. 20. *obs.* 1.

(5) V. Gilbertus Regius *lib.* ἐναντιοφανῶν *cap.* 1. Molinæus *de usur. num.* 105. Mod.

(6) Id est, ad modum. id Gr. κερμακόλλυβον. Duar. 2. *Disp.* 3.

(7) Usuram centesimam credita pecunia olim licebat stipulari, *ut hic. et l.* 8. *C. si cert. pet.* Credito frumento, et frugibus omnibus quatuor centesimas, *l.* 1. *C. Theod. de usuris. l.* 23. *C. de usuris*, et sic 48. in centum. Fruges recipiebant immodicas usuras. Hodie credita pecunia stipulamur besses, aut semisses: credito frumento cæterisque frugibus centesimas tantum. *l. eos.* 26. *C. de usuris.* Causa differentiæ pecuniæ et frugum posita est in incerto et inconstante frugum pretio: quod etiam efficit, ut frugum usuræ ex pacto debeantur; pecuniæ, nonnisi ex stipulatione. *l.* 12. *C. de usuris.* Quinetiam in frugibus centesimas quisque et stipulari, et promittere potest: in pecunia rustica trientem tantum promittere: viri illustres eundem stipulari possunt. Ita non omnium debitorum et creditorum in pecuniæ creditæ usuris æqualis conditio est. adde *Novell.* 32. *et ibid.* Cujac.

(8) Has tres voces, *non ultra duplum*, dispungit Hotom. 5. *obs.* 6.

(9) *Legitima usura*, centesima: dixi ad *l.* 1. §. 3. *in fin supr. de pignorib.*

(10) Τίμημα τοῦ κινδύνου. *Basil.* id est, periculo maritimo adfine est illud terrestre, de quo mox dicturi sumus. id Græci κερμακόλλυβον, quoties conditione quamvis etc. ut sit sensus: Periculum mutuæ pecuniæ in se recipiens creditor centesimas potest stipulari, sive pecunia trajectitia, id est, nautica sit, sive non sit. *Bald.* v. Molinæum nove hanc legem explicantem *in tr. usur. n.* 98. *ad* 104. negantem etiam *periculum pretii* hic idem esse cum mutuo, venditione, societate, contractu usurario, alea: esse contractum, do ut des: cui certe Basilica obstant (in eo quod mutuum esse negat) cum ita habeant: δανείζων δύναμαι συμφωνεῖν, λαβεῖν ὃ δὲ ἄλλο σὺν ἑτέρας ποσότητος ὡσανεὶ τίμημα τοῦ κινδύνου etc. Cujac. 9. *obs.* 28. Goth. Emendationem hujus l. v. apud Hotom. *lib.* 5. *obs.* 1. Ans.

(11) Non est, etsi conditione quavis pœnali non existente recepturus sis quod dederis, et insuper aliquid præter pecuniam, si modo in aleæ speciem non cadat. Hotom. 5. *obs.* 1.

(12) Quæ pœna infligitur ei, qui conditionem non implet. Cujac. 9. *obs.* 28.

(13) Hotoman. 5. *obs.* 1. in aliam speciem, idem Hotom. 1. *obs.* 27.

(14) Non cadunt in aleæ speciem ii contractus, de quibus nunc dicturi sumus, cum ex iis nascatur condictio, quod in alea non est. *l.* 19. *in fin. infr. de prob.*

(15) Condictiones. Cujac. *ex Basil.* Hotom. 1. *obs.* 27. *et* 5. *obs.* 16. *arg. l.* 76. *infr. de jure dot. l.* 4. *infr. de donat. inter vir.*

(16) Conditiones hæ tres potestativæ: sub quibus pœnam majorem sorte stipulamur, si contra pactum factum fuerit. Quid? hujusmodi stipulatio estne in fraudem usurarum legitimarum? non est, nec enim simplex pœnæ stipulatio hic est, ut in illa. Baldus interim hinc colligit: Contractum innominatum verbis conditionalibus, neque fieri, ut et modalibus.

(17) ἵνα μὴ ἐλευθερώσῃς, *Basil.* si non manumittas. Cujac. *ibid.*

(18) Ut in illa stipulatione, si intra certum tempus 20. mutua non reddentur, 30. reddes. *l.* 40. *Supr. de reb. creditis. l.* 90. *Infr. de verb. oblig.*

(19) Ac nec dubitabis in his omnibus, et pactum sine stipulatione, ad augendam obligationem prodesse. Hotom. 5. *obs.* 1.

(20) Conditiones hæ duæ, quæ sequuntur, causales et fortuitæ: quæ etsi operam requirant, effectu tamen ipso aleæ quasi speciem continent, et veræ conditionis instar sunt: ut ex ea causa dubium non sit ob incertum eventum, et sortis periculum, licere supra sortem pacisci. Hæ conditiones a superioribus differunt: hæ non, ut illæ, pœnales sunt: illæ negligentiæ nomine et fere effectu non secuto committuntur, hæ fortunæ solum potestate et effectu secuto vim suam obtinent: ut in his major sit dubitatio, quam in illis: et tamen periculi pretium utrobique est: et adjectio ultra legitimum usurarum modum debetur: pactum usurarum sine stipulatione his casibus prodest. vide Langebekium 2. *Annotationum.*

(21) *Erogatum in apparatum, ut si cepisset, redderet.* Hotomanus 3. *obs.* 5. existimat ita legendum, et hæc verba *plurimum pecuniæ* ab imperito interprete subjecta, sub hoc verbo, erogato.

(22) Id est, in victum et exercitationem, quam *legem pulveris et cibi* Terentianus Maurus vocat. Cujac. 9. *obs.* 28. Athletæ solebant se multo ante tempore splendide alere, ut eo robustiores essent. Hinc *habitus Athleticus.*

(23) Si non vicisset, non redderet. Cujac. *ibid.*

(24) Adde *l.* 7. *inf. eod.*

(25) Id enim consuetum erat. vide *l.* 122. §. 1. *infr. de verb. oblig.*

(26) *l.* 6. *l.* 9. *C. de pignorat.*

va navis intra statuta tempora pervenerit, ipsius crediti obligatio non exsistente conditione deficisse videtur: et ideo pignorum quoque persecutio perempta est: etiam eorum quæ non sunt amissa: Si navis intra præstitutos dies periisset, et conditionem stipulationis defuisse videri: ideoque sine causa de pignorum persecutione, quæ in aliis navibus fuerunt, quæri. Quando ergo ad illorum pignorum persecutionem creditor admitti potuerit? Scilicet tunc, cum conditio (1) extiterit obligationis, et alio casu pignus amissum fuerit, vel vilius distractum: vel si navis postea perierit, quam dies præfinitus periculo exactus fuerit.

De pacto.

7. IDEM lib. 3. ad Edictum.

IN quibusdam (2) contractibus etiam usuræ debentur, quemadmodum (3) per stipulationem. Nam si dedero decem trajectitia, *ut* (4) *salva nave sortem cum certis usuris recipiam*, dicendum est, posse me sortem cum usuris recipere.

Si per creditorem steterit, quominus acciperet.

8. ULPIANUS lib. 77. ad Edictum.

SErvius ait, pecuniæ trajectitiæ pœnam (5) peti non posse (6), si (7) per creditorem stetisset, quo minus eam intra [certum] tempus præstitutum accipiat.

De morte debitoris.

9. LABEO lib. 5. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

SI trajectitiæ pecuniæ pœna (8), uti solet, promissa est: quamvis eo die, qui primus solvendæ pecuniæ fuerit, nemo (9) vixerit, qui [eam] pecuniam deberet, tamen perinde (10) committi pœna potest, ac si fuisset (11) heres debitoris.

TIT. III.

DE (12) PROBATIONIBUS (13) ET PRÆSUMPTIONIBUS (14).

De genere vel gente.

1. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

QUotiens quæreretur (15), genus (16) vel gentem quis haberet, necne, eum (17) probare (18) oportet.

(1) *l. 5. Supr. de pignorib.*

(2) *l. 5. in fin. Supr. eod.*

(3) Perinde ac si stipulatus essem, id est citra vinculum stipulationis ex pacto.

(4) Quippe ubi salva obligatio principalis non est, ibi salva obligatio pignoris esse non potest.

(5) V. quæ scripsi ad *l. ult. infr. eod.* Goth. Adde Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 12. *n.* 116. Ans.

(6) Pœnam accipe non usuram nauticam, sed quam ob servi operas stipulari solebat creditor, si ad diem non solveretur sors ipsa. *infr. eod. l. ult. et l. trajectitia. infr. de act. et oblig.* usuras enim sub alia conditione stipulari solebant, si salva navis in portum rediret, aut appelleret etc *Mod.*

(7) *l. 105. infr. de verb. oblig.*

(8) Pœnæ pecuniæ trajectitiæ exempla pete ex *l. pen. supr. eod. l. debitor.* 13. *supr. de negotiis. l. 3. §. si servus. Supr. de peculio. l. 23. infr. de oblig. et act.*

(9) *l. 77. infr. de verb. oblig.*

(10) Pœna committitur, mortuo etiam debitore, *ut hic.* Quid ita? quippe hic mora ex contractu committitur: nec requiritur vera mora personæ, quæ adesse non potest hereditate jacente. *l. is, cui.* 5. *§. cessatum.* 20. *infr. ut in possess.*

(11) *Subaudi.* in rerum natura.

(12) *Lib. 4. C.* 19. *et* 22. *Eclog.* 12. *et* 2. *Extra* 19. Utilem esse hunc titulum apparet ex eo, quod neque jus, neque voluntas defuncti quidquam possit. ubi deficit probatio, *l.* 30. *infr. de testam. tutela.* quæ luci comparatur, *l. ult. C. eod.* lumen veritatis appellatur. *l.* 4. *in fin. C. de temp. et repar. appell.* Quid est *probatio?* An rei dubiæ per argumenta, ut volunt quidam antiqui glossatores, per testes, instrumenta, indicia, præsumptiones. ostensio. ut vult Goffredus? rei dubiæ legitimæ facta probatio, ut Hostiensis? extrinseca rei demonstratio per modos legitimos statutes a jure, ut vult Mathesilanus? An fides veri, legitimis modis, et temporibus facta, ut vult Baldus: de quibus vide Ferretum *in Rubr. hujus tituli.* An ...na rei controversæ, testibus, aut tabulis judici fit fides, ut vult Duarenus 1. *disp.* 27. An quædam demonstratio dictorum, factorumque judici facienda in causis apud eum controversis, ut vult Oldendorpius *in Topicis, et tract. de probat. in princ.?* An instrumenta, vel testimonia, quibus veri fides fit? Cujacius *hic.* intentionis suæ legitima fides judici ab actore, reo, vel utroque facta. Cujac. *C. eod.*

(13) Quæ probationum species? instrumenta, personæ, sive testes. v. *l.* 11. *C. de fide instr.* directa, obliqua: plena (qualis est, quæ per duos, aut plures alios, per scripturas fide dignas, confessionem factam in jure, evidentiam facti, jusjurandum, de quo tamen vide *l. ult. C. de fide instr.* legitimam præsumptionem, de qua vide *d. l. ult.* tit: indicia, *l. ult. C. de fide instr.* v. Oldend. *c.* 2. *de probat.*) semiplena, qualis est unus testis, literarum comparatio, scriptura privata, levis præsumptio. v. Oldend. 3. *de probat.*

(14) 2. *Eclog.* 23. *Præsumere*, est ante sumere: audere, accedere, tentare aliquid contra jus, prius adgredi; præoccupare, putare, præsagire, conjicere, cogitare, divinare. *Præsumptio*, est conjectura, seu divinatio in rebus dubiis, collecta per rerum circumstantias, ex argumentis, vel indiciis frequenter evenientibus. Oldend. *in Topicis. tract. de Præsumpt.* (v. 3. *Reg.* 3. *C.* 2. *extr. de præsumpt.*) vel *Præsumptiones*, sunt anticipationes quædam de eo, quod in re est, communi sensu perceptæ ex eo quod plerumque intelligitur, quodque plerunque fit, quæ probationem omnem in eum transferunt, contra quem faciunt. Cujac. *hic.* Utiliter de præsumptionibus tractavit Oldendorpius *dict. loco.* fusissime vero Alciatus *in suo de Præsumpt. tractatu.* Porro, præsumptionum alia major, alia minor: hæc juris, quia a lege introducitur, et de jure, quia a lege fluit, et habetur a lege pro vera: Estque nihil aliud Alciato (2. *parte præsumpt.*) quam dispositio legis præsumentis, et super præsumpto tanquam sibi comperto statuentis: contra quam non admittitur probatio. vide *l. ult. C. ad SC. Velleian.* alia juris tantum, quæ eidem Alciato (*in* 3. *parte præsumpt.*) nihil aliud est, quam probabilis conjectura ex certo signo proveniens, quæ non alio adducto pro veritate habetur. Differt præsumptio a *probatione.* Probatio per se, Præsumptio per ea, quæ certa sunt, fidem facit. vide *l.* 83. *Infr. de condit. et demonstrat.* Differt a *fictione*, quia fictio adversatur veritati: præsumptio fundatur in veritate: ideoque contra fictionem non admittitur probatio; quid enim efficeret probatio veritatis, ubi fictio adversus veritatem fingit? ideoque super falso et certo fingitur, super incerto et vero præsumitur: Porro, *fictio* nihil aliud est, quam legis adversus veritatem in re possibili ex justa causa dispositio. vide Alciat. *in* 1. *parte præsumpt. num.* 2.

(15) In successionibus, et tutelis scil. ad adgnatos enim et gentiles solent eæ deferri. *arg. l.* 10. *infr. de gradibus.*

(16) *Genus* a *gente* hic separatur. Inter ascendentes et descendentes est genus, inter agnatos, gentilesque etiam gens est. Abusive tamen *genus* pro gente interdum sumitur: et in hæc duo, genus, et gentem, dividitur jure civili sanguinis conjunctio. Porro, quod ad gentem attinet, ea divisa erat in stirpes, familias, sive domos. *l. penult. in fin. infr. de bon. possess. contra tabul.* Ita hereditatis divisio in stirpes. *§. cum filius. Instit. de hereditatib. quæ ab intest.* non est in gentes, sed in diversas unius gentis stirpes, seu domos divisio: Potest enim quis ex eadem gente esse, ut tamen non ex eadem domo sit: et contra nemo ex eadem domo, sive stirpe esse potest, nisi simul ex eadem gente, sive genere sit: adde quæ scripsi ad *l.* 195. *infr. de verbor. signif.* et Revard. 5 *Variar.* 1.

(17) Qui dicit scil. se esse ex ea gente, de cujus successione et tutela agitur: facit *Novell. de successorib.* 36. *§.* 2. ideoque si inter duos litigetur de cognatione, ambo probationes afferre tenentur. *d. Nov.* 36.

(18) Probanda gens est (quotiens nimirum de gente alicujus quæstio est) ex utraque parte cognitionaliter, non μονομερῶς. adde *Novell.* 36.

De affirmante et negante.

2. Paulus lib. 69. ad Edictum.

EI incumbit probatio (1), qui (2) dicit (3); non qui negat (4).

De tacito fideicommisso.

3. Papinianus lib. 9. Responsorum.

CUm (5) tacitum (6) fideicommissum ab eo datur, qui tam in primo, quam in secundo testamento, pro eadem parte, vel postea pro majore heres scribitur: probatio (7) *mutatæ voluntatis* ei debet incumbere, qui (8) convenitur (9): cum secreti suscepti ratio plerunque (10) dominis (11) rerum persuadeat, eos ita heredes scribere, quorum fidem elegerunt.

De fuga servi.

4. Paulus lib. 6. Responsorum [respondit.]

EMptorem (12) probare debere, eum servum, de quo quæritur, antequam emeret, fugisse (13).

De probatione juris. 1. *De emancipatione.*

5. Idem lib. 9. Responsorum.

AB ea parte, quæ dicit, *adversarium suum* [*ab*] *aliquo jure* (14) *prohibitum esse specialiter lege vel constitutione*, id probari oportere.

§. 1. Idem respondit, si quis negat (15) emancipationem recte factam, probationem *ipsum* præstare debere (16).

De alienatione in fraudem patroni.

6. Scævola lib. 2. Responsorum.

PAtronum manifeste (17) docere debere, libertum in fraudem (18) suam aliquid dedisse (19), ut partem ejus, quod in fraudem datum esset, posset avocare.

De fuga servi.

7. Paulus lib. 2. Sententiarum.

CUm (20) probatio (21) prioris fugæ deficit (22), servi quæstioni (23) credendum est: in se (24) enim interrogari (25), non pro domino, aut in (26) dominum videtur.

De patria potestate, de libertate.

8. Idem lib. 18. ad Plautium.

SI (27) filius *in potestate* patris se esse (28) neget, Prætor cognoscit, ut prior doceat filius: quia et pro pietate (29), quam patri debet [præstare], hoc statuendum est: [et] quia *se liberum esse* quodammodo (30) contendit: Ideo enim et qui (31) ad libertatem proclamat, prior docere (32) jubetur.

De pacto personali, vel in rem.

9. Celsus lib. 1. Digestorum.

SI pactum factum sit, in quo *heredis* mentio non fiat, quæritur, an id actum sit, ut ipsius dumtaxat persona eo statueretur (33). Sed quamvis verum est, quod, qui

(1) Vide *l. actor. C. eod.* negare enim interdum ita quis potest, ut etiam probare possit et debeat, *l.* 5. *infr. eod.* Sed facto negotio directo probari non potest, verum oblique argumento ex affirmatione ducto: Non fuit Romæ Kal. quia fuit eo die Lutetiæ. *l. optimum. C. de contr. et commit. stipulat.* Mod.

(2) *l.* 2. *C. eod. Novell.* 18. *cap.* 8. Affirmativa probatione indiget, non negativa: Affirmanti factum incumbit probatio, non neganti. *l.* 23. *C. eod.*

(3) *d. l.* 2. id est actor, *l.* 23. *infr. eod.* seu is, qui agit, ut emptor, *l.* 4. patronus, *l.* 6. heres, *l.* 12. *in fin.* qui de læsione conqueritur, *l.* 15. *infr. eod.* qui voluntatem mutatam dicit, *l.* 22. creditor, *l.* 21. *l.* 23. debitor pecuniam solutam affirmans. *l.* 1. *C. eod. l.* 18. §. 1. *infr. eod.*

(4) Cur ita? v. *l.* 23. *in fin. C. eod.*

(5) Tacitum fideicommissum in uno testamento relictum, intelligitur in alio repetitum, nisi conjecturæ contrariæ sint: *Tacitum* est, cum secreto capaci relinquitur, ut is incapaci restituat.

(6) De quo vide *l.* 103. *infr. de leg.* 1.

(7) Vide *l.* 48. *l.* 49. *infr. de jure fisci. l.* 22. *infr. eod.*

(8) Hic igitur casus excipitur a regula superiore, seu *l.* 2. *supr. eod.* et merito, dum enim putant testatores, et heredes novatis testamentis occultius rem in fraudem legum se gerere, majore digni odio sunt habendi. Ferret. *hic.*

(9) A fisco, qui vult hereditatem auferre, tanquam ab indigno, quod fidem in primo testamento commodavit de restitutione facienda incapaci, *l.* 3. §. *tacita.* 3. *infr. de jure fisci.* Ita qui tacitam fidem adcommodavit alicui in primo ejus testamento, probare cogitur se tacitam fidem eidem non adcommodasse in ejusdem secundo testamento. Nec enim præsumitur mutata testatoris, vel heredis secreta voluntas. Qui tacitam fidem primo testamento adcommodavit, idem et in secundo eandem adcommodasse præsumitur, nisi probet contrarium. In secundo videntur repetita, quæ fuerunt in primo. vid. tamen *l.* 28. *infr. de adimendis. l. Statius.* 48. *Infr. de jure fisc.*

(10) Vide quæ scripsi in *l.* 9. in verbo *plerunque. infr. eod.* Præsumptiones ducuntur ex eo, quod plerunque fit.

(11) Id est, testatoribus. *Domini rerum*, hic nihil aliud, quam testatores: alias, *domini rerum*, Principes dicuntur.

(12) Nisi probetur, emptor probat servum ante venditionem fugisse. 22. *Synops.* 1. c. 4. Probare tempus is debet, qui tempore utitur.

(13) Vide *l.* 7. *infr. eod.*

(14) Puta advocationis, ut *l.* 5. *C. de postul.* Hinc collige, negativam ab eo probandam esse, qui in ea fundamentum suæ intentionis facit, et qui ea utitur adversus communem præsumptionem, vel ita: Probare quid jure prohibitum, seu juris prohibitionem, et exceptionem is debet, qui eam in judicium deducit: quippe jure permissum, et factum quidque præsumitur, nisi contrarium probetur: adde *l.* 17. *supr. de servit. præd. rusticor. l.* 27. *C. de testam. l.* 32. *in fin. C. de appellat.*

(15) Ut in *l.* 2. *C. si advers. rem judicat.* adde *l.* 34. *infr. solut. matrim.*

(16) Quia præsumitur jurisdictionis, et actus solennitas.

(17) *l.* 6. *C. de dolo. l. ult. C. de probat.* Manifeste autem probari id dicitur, quod probatur ex indiciis, et conjecturis, *l. licet.* 74. *infr. de legat.* 1. *l. si locuples.* 57. *infr. de manum. test.*

(18) Probare fraudem factam tenetur, qui fraudem admissam esse conqueritur, *l.* 6. *C. de dolo.*

(19) Donasse inter vivos, *arg. l.* 1. §. 1. *infr. si quid in fraud. patron.*

(20) Si non probetur, an apud venditorem servus fugerit, quæstioni ejus tormentis factæ credimus: Nam in se, non pro domino, vel in dominum interrogari videtur. *Synops.* 22. *tit.* 1. *cap.* 6. *in princ.* Paul. 2. *sentent.* 17. §. 13. *l.* 58. *in fin. supr. de ædilit. Scholiastes Synopseos Basil.* 19. *tit.* 10. *cap.* 42.

(21) Plena, vel semiplena: sunt tamen quædam alia indicia: unde notant, Indicia minus quiddam esse semiplena probatione: Eum qui semiplenam probationem habeat, eundem indicia quoque habere, *l. indicia:* 19. *C. de rei vindic. l. ult. C. de prob.*

(22) Quia emptor eam probare non potest, sicuti debet. *l.* 4 *supr. eod.*

(23) *Responsioni:* sic emendat Cujac. 5. *observ.* 38. *in fin.* e qua re conflatum est ἐναντίωμα inexplicabile cum *l.* 58. *in fin. supr. de ædilit.*

(24) Vide hic Albericum, *l.* 1. §. 2. *infr. de quæst.*

(25) *Sub.* directo.

(26) Quod non admittitur, *l.* 1. §. 16. *infr. de quæst.*

(27) Filius quoque sui se juris esse dicens probat. *Synops. Basil.* 22. *tit.* 1. *cap.* 6. *in fin.* hoc est filius, qui se emancipatum: servus, qui se manumissum ait, emancipationem, et manumissionem probare debent. Potestas patria, et dominica præsumitur durare nisi probetur contrarium, id est, soluta esse. Ita magis præsumitur pro patre, et domino adseverante, quam pro filio, et servo *vel ita*: Quasi possessio filiationis, et servitutis transfert onus probandi in adversarium. adde *l.* 11. *C. de fide instr.*

(28) Se esse. *Hal.* quia natus ex legitimo matrimonio præsumitur esse in potestate patris. vid. Alciat. 2. *præsumpt.* 2.

(29) Vide *l.* 1. *infr. de obsequiis.*

(30) Nec enim revera opponitur patria potestas libertati, quia quis etiam liber subjicitur patriæ potestati: Liber esse quis ex eo non desinit, quod in patris sui potestate sit. v. *l.* 215. *infr. de verb. sign.*

(31) Vide *l.* 7. *in fin. infr. de liberal. causa.*

(32) Se liberum esse.

(33) Id est, intelligeretur, contineretur?

excipit (1), probare debeat, quod excipitur, attamen de ipso duntaxat, ac non de herede ejus quoque convenisse, petitor, non qui excipit, probare debet: quia plerumque (2) tam heredibus (3) nostris, quam nobismetipsis (4) cavemus (5).

De censu, et monumentis publicis.

10. Marcellus lib. 3. Digestorum.

Census (6) et monumenta (7) publica potiora (8) testibus (9) esse, Senatus censuit.

De fidejussoribus tutorum.

11. Celsus lib. 11. Digestorum.

Non (10) est necesse pupillo probare, fidejussores pro tutore datos, cum accipiebantur, idoneos non fuisse: nam probatio exigenda est ab his, quorum officii (11) fuit providere, ut pupillo caveretur.

De legato in testamento et in codicillis relicto.

12. Idem lib. 17. Digestorum.

Quingenta (12) testamento tibi legata sunt; idem scriptum est (13) in codicillis postea scriptis: Refert, duplicare (14) legatum voluerit, an repetere: et oblitus, se in testamento legasse, id fecerit: Ab utro ergo probatio ejus rei exigenda est? Prima (15) fronte æquius (16) videtur, ut petitor probet, quod intendit: sed nimirum (17) probationes (18) quædam a reo exiguntur: nam si creditum petam, ille respondeat *solutam* (19) *esse pecuniam*, ipse hoc probare cogendus est: Et hic igitur, cum petitor duas scripturas ostendit (20), heres posteriorem (21) inanem (22) esse, ipse heres id approbare judici (23) debet (24).

De probatione ætatis.

13. Idem lib. 30. Digestorum.

Cum de ætate hominis quæreretur, Cæsar Noster (25) in hæc verba rescripsit: *Et durum et iniquum est, cum de statu (26) ætatis alicujus quæreretur, et diversæ (27) professiones (28) proferuntur (29), ea (30) potissimum stare, quæ nocet (31): sed causa cognita (32) veritatem exquiri oportet (33); et ex eo potissimum annos computari, ex quo præcipuam (34) fidem in ea re constare credibilius (35) videtur.*

De causa status.

14. Ulpianus lib. 2. de Officio Consulis.

Circa eum, qui se ex *Libertinitate* ingenuum dicat, referendum est, quis actoris partibus fungatur? Et,

(1) Vide *l.* 19. *in pr. infr. eod. l.* 1. *infr. de except.*

(2) Ut si in rem stipulati fuerimus, *l.* 8. §. *pen. supr. de pignorat.*

(3) Tam *Heredibus nostris*, quam nobismetipsis plerumque cavemus, adde 2. *Feudor.* 18. et cavisse præsumimur.

(4) Heredi cavisse etiam intelligitur, qui sibi cavit: sunt enim pacta ad heredes transitoria. Pactum in dubio reale præsumitur, non personale. *l.* 13. *C. de contr. stipul.*

(5) Sive pactum fiat de non petendo: sive etiam alios obligemus. vide *l.* 2. *et l.* 13. *C. de contrah. stipul.*

(6) *Census*, id est censuales, et publicæ cujusque territorii tabulæ, *l.* 4. §. 1. *infr. de censib.* quibus ætas, *l.* 3. *infr. de censibus.* modus tributi solvendi, *l.* 21. §. *ult. infr. de annuis legatis.* probatur, ut et privilegia, et facta antiqua. v. *l.* 7. *l.* 11. *C. de fide instr.* Census potestne sola scriptura probari? dixeris *arg. l. quicunque. C. de apochis publicis.* Contrarium verius, *l.* 19. *C. de fide instr.*

(7) Quid? Sepulchris publice inscripta, et custodita, annales (qui vel opere, vel fortuna merentur fidem publicam, ut ait Plinius, qui etiam probare videntur, *arg. l.* 1. *in pr. supr. de offic. Quæstor.*) in publicum æs, ac monumentum incisa, num probant etiam plene? vide *l.* 6. *C. de religiosis.* Imo, non plene: cum falsis titulis vitiata fuerit imagine scriptura. Livius 4. *et* 18. An proverbia? vide *l.* 79. §. 1. *in fin. infr. de legat.* 3. An poëtarum testimonia? collige *ex l.* 6. *in fin. supr. de rerum. divis.* Goth. Scriptura a magistratibus confecta testibus præponderat. *l. in donat. C. de donat. cap. post cessionem.* 7. *extr. de probat. l. si qua.* 22. *ubi Bald. C. de Episc. et Cleric.* Ans.

(8) Ut testimonia sint superflua, *l.* 31. *C. de donat.* Imo, æqualia. vid. *l.* 15. *C. de fide instr.* Imo, inferiora sunt, *l.* 1. *in fin. C. de censib. l.* 11. *tit.* 57. sed et profitenti non præjudicat censualis professio. *l.* 7. *C. de donat.* non præjudicat etiam tertio, cujus bona tanquam mea professus fuero. *l.* 64. *infr. de acqu. rerum domin.* vid. hic Ferrettum *n.* 2. 3. 4.

(9) Duobus, *l.* 12. *infr. de testib.* Scripturæ magis creditur, quam testibus in negotiis antiquis, factisve longævis.

(10) Præsumitur retro idoneus non fuisse, qui nunc inidoneus est: qui hanc præsumptionem præsentem habet pupillus, probare non cogitur, tutorum fidejussores tum, cum darentur, idoneos non fuisse, cum eo, quod nunc inidonei sint, et tum etiam non idoneos fuisse præsumptio sit. Ex præsenti, in præteritum conjecturas ducimus.

(11) *l.* 1. §. 11. *infr. de magistrat. convenien.*

(12) Quinquaginta. *Hal.*

(13) Vel testamento: est enim interdum moris, ut binas tabulas testamentorum faciamus, *l.* 14. *C. de testam.* vide *l.* 47. *infr. de leg.* 2. v. et Suetonium.

(14) Ut *l.* 29. *infr. de jure dot.* multiplicare, *l.* 34. §. 3. *infr. de leg.* 1.

(15) *Prima fronte*, id est primo obtutu.

(16) Cur æquius videtur? Nempe quia generalis hæc sententia est: In pari causa probandi onus ad actorem pertinere, *l.* 23. *C. h. t.*

(17) Sed interdum. *Hal.*

(18) Probatio interdum exigitur a reo. *l.* 22. *C. ad. l. Cornel. de falsis.*

(19) *l.* 1. *C. de probat.* Interdum reus probat: velut in eo, qui mutuum se quidem accepisse confitetur, verum solutam esse pecuniam dicit. *Synops. Basil.* 22. *tit.* 1. *c.* 11. §. 2. Opponens exceptionem solutionis, probare eam cogitur. *d. l.* 1. *C. de prob.*

(20) Et earum vi duas diversas summas ab herede petit, quasi duplicatas a testatore. *ut Supr.*

(21) Inanis est cautio, solutione facta creditori. *l.* 2. *C. de cond. ex leg.*

(22) Scriptura quælibet præsumitur idonea, vimque suam habere, nisi contra probetur. Nam vel in diversis voluntatibus præsumitur duplicatio, nisi contra probetur: neque præsumitur quis oblitus eorum, quæ fecit, ut in hac specie: legatum ejusdem quantitatis, in diversis scripturis relictum, intelligitur duplicatum, nisi contrarium probetur, de quo vide Alberic. *hic plenius.*

(23) Probandum est judici, non adversario, *ut hic.* adde *l. is, apud quem.* 2. *C. de edendo.* Quid ita? si adversario fides esset facienda, lis abiret in infinitum: nunquam fides ei fieret, eo semper tergiversante, vel negante.

(24) *l.* 44. *in fin. infr. de legat.* 2. Imo, heres non tenetur probare priorem inanem esse, cum ei parcatur, et ad unicam duntaxat, eamque minimam summam teneatur, *l.* 47. *in fin. infr. de leg.* 2. ad hæc legatarii ex causa probare debent defunctum duplicare voluisse legatum. *l.* 29. *infr. de jure dot. l.* 34. §. 3. *Infr. de leg.* 1.

(25) Quidam putant, hic Severum Alexandrum designari. *Ans.*

(26) Id est, an aliquis sit major viginti quinque annis: hinc ad statum suum pervenire quis dicitur, vid. *l.* 77. §. 14. *Infr. de leg.* 2. status ætatis hic, idem quod ætas.

(27) Quid enim, si aspectus ejus, de quo quæritur, ab ejus professione discrepet, *l.* 32. *supr. de minorib.* si παιδογοχφίαι. (de quibus *l.* 2. *Infr. de excus. tutor.*) matris, aut avi professio, *l.* 16. *Infr. eod.* a censualibus libris (*l.* 3. *Infr. de censibus*) ab obstetricibus (de quibus *l.* 3. §. 6. *Infr. de Carbon.*) et testibus, *l.* 2. *C. de his, qui veniam.* discrepent? aut, quod magis est, quid, si una earum professionum ementita sit? *ut in l.* 14. *C. h. t.*

(28) Moris enim erat publice ætatem profiteri. vide *l.* 3. *in princ. Infr. de censibus.*

(29) His enim minores læsi ætatem probabant. *l.* 1. *C. si minor se major.*

(30) *Al.* ei.

(31) De cujus ætate quæritur. *Accurs.*

(32) *l.* 43. *supr. de minoribus.*

(33) Etiam die feriato, *l.* 2. *supr. de feriis.*

(34) Vid. *l.* 21. *in fin. Infr. de testib.*

(35) Verisimilioribus ætatum professionibus stare nos oportet.

si (1) quidem in (2) possessionem libertinitatis fuit, sine dubio ipsum oportebit ingenuitatis causam agere, docereque *se ingenuum esse*: Sin (3) vero in possessione ingenuitatis sit, et libertinus esse dicatur (scilicet ejus, qui ei controversiam movet) hoc probare debet, qui eum dicit libertum suum: Quid enim interest, *servum suum* quis, an *libertum* contendat? † Si quis autem fiducia ingenuitatis suæ ultro (4) in se suscipiat probationes, ad hoc ut sententiam ferat pro ingenuitate facientem (hoc est, *ingenuum se esse* ut pronuncietur) an obtemperare (5) ei debeat, tractari potest? Et non ab re esse opinor, morem ei geri probandi *se ingenuum*, et sententiam secundum se dandam: cum nulla (6) captio intercedat juris.

De eo, qui quasi filius defuncti fideicommissum solvit, et cautionem accepit.

15. Modestinus lib. 12. Responsorum.

QUidam, quasi (7) ex Seia susceptus [a] Gaio Seio, cum Gaius fratres haberet, hereditatem Gaii invasit (8): et fratribus ejusdem, quasi ex mandatu defuncti, fideicommissa solvit; cautionem (9) accepit (10): qui postea cognito, quod filius fratris eorum non fuisset, quærebant, an cum eo de hereditate fratris possint, propter emissam manum (11) ab eis, quasi filio agere (12)? Modestinus respondit, cautione (13) exsoluti fideicommissi statum ejus, qui probari potest a fratribus defuncti filius [mortui] non esse, minime confirmatum esse: sed hoc ipsum a fratribus (14) probari debet.

De professione matris et avi.

16. Terentius Clemens lib. 3. ad legem Juliam et Papiam.

ETiam (15) matris (16) *professio* (17) filiorum recipitur (18): Sed et avi recipienda est.

De lege Falcidia.

17. Celsus lib. 6. Digestorum.

CUm de lege Falcidia quæritur (19), heredis probatio est (20), locum (21) habere legem Falcidiam: quod dum probare non potest (22), merito condemnabitur.

De operis liberti. De præjudicio. 1. *De dolo.* 2. *De interrogatione in jure.*

18. Ulpianus lib. 6. Disputationum.

QUotiens operæ quasi a liberto petuntur, probationes ab eo, *qui* (23) *se patronum dicit*, exiguntur: et ideo Julianus scripsit, licet in præjudicio possessor patronus esse videtur, verum partibus actoris non libertum fungi debere; sed eum qui se patronum esse contendit.

§. 1. Qui *dolo dicit factum aliquid*, licet in exceptione (24), docere dolum admissum debet.

§. 2. Interrogationis (25) factæ probationem actori imponi debere, id est, ei, qui in jure interrogatum dixit respondisse, *se solum heredem esse*: vel, si tacuisse (26) dicatur interrogatus, æque tantundem erit dicendum, impositam improbationem (27), non ei, qui excepit se non respondisse, sed actori.

De exceptione. 1. *De promissione judicio sisti.* 2. *De exceptione procuratoria*, 3. *Vel compensationis*, 4. *Vel rei judicatæ*, *vel jurisjurandi*, *vel aleæ*.

19. Idem lib. 7. Disputationum.

IN (28) *exceptionibus* (29) dicendum est, reum partibus acto-

(1) Probare se ingenuum debet, qui in quasi possessione libertinitatis est, id est, qui possessus est ab alio, ut libertus. vid. *l.* 20. *C. h. t.*

(2) *In possessionem esse* dixit, ut et alias sæpe idem genus dicendi occurrit.

(3) Probare adversarium libertinum esse is cogitur, qui adversus eum in possessione ingenuitatis morantem experitur. Quasi possessio probandi onus a nobis in adversarium transfert, *l.* 18. *Infr. eod. l.* 6. *in fin. Infr. si ingen.*

(4) *Ut in l.* 39. *Infr. de liber. caus.*

(5) *Obtemperari.*

(6) Probandi onus voluntate sua quis in se suscipere potest, non ejus tantum, cum quo litigat (sibi enim imputet, qui, cum probationis onus in adversarium rejicere potuit, onus probationis in se recepit, *arg. l.* 23. *supr. de statu hom.*) sed et aliorum absentium respectu. Cur? quod, eos si spectes, non tam pronunciatus sit ingenuus esse, quam videri, *l.* 27. §. 1. *Infr. de liberali.* unde et nullum præjudicium talis eis adfert sententia. *l.* 1. *infr. si ingen. l.* 2. *C. quib. res jud.*

(7) Probare *genus*, ac gentem is non cogitur, qui in quasi possessione generis, ac gentis est.

(8) Ex testamento.

(9) Epistola non plene probatur sanguinis necessitudo. vid. *l.* 13. *l.* 14. *C. h. t.*

(10) Tanquam filius, et heres.

(11) *Manus* hic, cautio est.

(12) *Al.* intestato.

(13) Epistola non præjudicat quidem veritati, interim tamen, dum contrarium probetur, statur epistolæ.

(14) *Sub.* Conquerentibus: quippe, qui deceptionem allegat, probare eam cogitur.

(15) Testimonium matris, et avi pro filio admittitur, *ut hic.* Imo, non admittitur. *l. parentes. C. de testibus.* An dicemus admitti jure speciali, quod aliis melius ætatem liberorum habeat cognitam? An admitti matrem non ut testem, sed ut indicium facientem? An quasi supplementum semiplenæ alterius probationis? An potius, quod in hoc matris testimonio de ætate filii nullum ejus commodum versetur, sed alienum plane?

(16) Quid ita, cum parentes testes liberis esse non possint? *l.* 6. *C. de testib.*

(17) De *professionibus* dixi *ad l.* 6. *C. de fide instrum.*

(18) *l.* 1. §. 12. *infr. de liberis agnoscend.* Imo, non recipitur, *l.* 29. §. 1. *infr. eod.* Hinc colligunt: Minus legitimos testes (minorem puto annis 20. mulierem, et laicum, qui adversus clericum non admittitur) interrogari, et indicium judici facere ad veritatem inquirendam ulterius: prohibitos autem non æque. vid. *l.* 20. *infr. de quæst. l.* 6. *C. de his, quibus ut indign.*

(19) Per heredem sc.

(20) Potest autem id facile ex inventario probare. *l. ult.* §. 10. *C. de jure delib.* possunt quoque legatarii illud inventarium impugnare. *l. ult.* §. 10. *C. de jure delib.*

(21) Probare *Falcidiæ locum* esse, heres, qui ea uti desiderat, cogitur, *ut hic.* Atqui Falcidiæ locum esse qui ait, idem negat bona defuncti sufficere legatis solvendis: Negatio autem probari non posse dicitur, *l.* 23. *C. h. t.* An hic quæstio est de legatorum, non bonorum quantitate? An hic agitur de bonis æstimandis, non de patrimonii quantitate? An potius de inventarii libro discussione bonorum defuncti facta, et vicinis eo nomine interrogatis?

(22) Probatio ei incumbit, qui dicit adversarium *tacuisse*, vel *respondisse* interrogatum: hoc est adversarium contumacem fuisse.

(23) Probare se *patronum* debet, qui jus patronatus sibi in adversarium adserit, *l.* 14. *supr. eod. l.* 6. *in fin. infr. si ingen.*

(24) Vide *l.* 19. *infr. eod. l.* 17. *infr. de except. rei jud.* Probare *dolum* is debet, qui dolum agendo, vel excipiendo admissum esse ait: Nec enim dolus præsumitur, nisi probetur. *l.* 6. *C. de dolo.*

(25) Probare *exceptionem* impedimenti, excusationis peremptoriæ, dilatoriæ, vel declinatoriæ is debet, qui exceptionem allegat.

(26) Vide *l.* 11. §. 4. *l.* 19. *supr. de interrog.*

(27) Imposita probatione. *Hal.*

(28) An id probabit etiam juramento? Jacobus de Aretio ita putat. *arg. l. scire.* 13. §. *sufficit.* 6. *infr. de excusat. tut. l. ult C. de bonis auctorit. jud. possid.* Butrius, Andreas, et Richardus aliud censent apud Albericum et Baldum. *arg. l.* 3. §. *si ad diem infr. de re militari.*

(29) *l.* 5. *l.* 9. *l.* 18. §. 1. *supr. eod. l.* 1. *infr. de except.* in exceptionibus reus, actor est: et ad probationes tenetur. 22. *Synops* 1. c. 17. 1. Harm. 2. §. 9.

ris fungi oportere; ipsumque exceptionem, veluti intentionem, implere: ut puta *si pacti conventi exceptione* utatur, docere debet pactum conventum factum esse.

§. 1. Cum quis promisisset *judicio se sisti* et Reipublicæ causa afuisse dicat, et ob id non stetisse, vel dolo malo adversarii factum, quo minus sisteretur, vel valetudinem sibi impedimento fuisse, vel tempestatem (1): probare (2) cum id oportet (3).

§. 2. Sed et si procuratoria (4) quis exceptione utatur, *eo quod non* (5) *licuisset adversario dare* (6), *vel fieri* (7) *procuratorem*: probare id oportet objicientem exceptionem.

§. 3. Idem erit dicendum et si ea pecunia petatur, quæ pensata (8) dicitur.

§. 4. Hoc amplius, si judicatæ rei vel jurisjurandi conditio delata dicatur de eo, quod nunc petitur, sive in alea (9) gestum esse contendatur, eum implere probationes oportet.

De libero homine rapto, et in vinculis habito.

20. JULIANUS lib. 43. Digestorum.

SI quis liberum hominem vi rapuerit, in (10) vinculis habuerit, is indignissime commodum (11) possessoris consequeretur, quia probari non poterit, hominem eo tempore, quo primum lis ordinaretur, in libertate fuisse.

De legato rei alienæ vel obligatæ.

21. MARCIANUS lib. 6. Institutionum.

VErius esse existimo, ipsum, qui agit, id est, legatarium (12), probare (13) oportere, *scisse alienam* (14) *rem*, *vel obligatam legare defunctum*: non heredem probare oportere, *ignorasse alienam vel obligatam*: Quia *semper necessitas probandi incumbit illi*, *qui agit*.

De mutatione voluntatis.

22. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

EUm, qui voluntatem mutatam (15) dicit, probare hoc debere.

De actione hypothecaria.

23. MARCIANUS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

ANte omnia probandum est, quod (16) inter agentem et debitorem convenit (17), ut pignori hypothecæve sit: sed et si hoc probet actor, illud quoque implere debet, rem pertinere ad debitorem eo (18) tempore, quo convenit de pignore (19); aut cujus voluntate hypotheca data sit.

De chirographo cancellato.

24. MODESTINUS lib. 4. Regularum.

SI chirographum cancellatum (20) fuerit, licet præsumptione (21) debitor liberatus esse videtur, in eam tamen quantitatem, quam manifestis probationibus creditor sibi adhuc deberi ostenderit, recte debitor convenitur.

De condictione indebiti.

25. PAULUS lib. 3. (22) Quæstionum.

CUm (23) *de indebito* quæritur, quis probare debet non fuisse debitum (24)? Res ita temperanda est: Ut si quidem is, qui accepisse dicitur rem, vel pecuniam indebitam, hoc negaverit, et ipse, qui dedit, legitimis (25)

(1) Ut *l.* 2. §. 6. *supr. si quis cautionibus.* vel custodiam. *l.* 2. *C. quib. ex caus. major.*

(2) *l.* 3. *C. de exceptione.*

(3) Quomodo quis se impeditum fuisse probare poterit? Si desiderabit actionem intendere, testes utique ei necessarii fuerint ad probandam tempestatem, *l.* 5. §. 2. *supr. ne quis eum. l.* 3. *C. de naufragiis. lib.* 11. *tit.* 5. si exceptionem quæsiverit, isque casus testibus probari poterit, testibus uti poterit. *l.* 3. §. 7. *infr. de re militari.* si minus, stabitur ejus juramento, si bonæ existimationis fuerit, *l.* 5. §. 6. *infr. de re militari.* et ita dicendum est in specie *l.* 13. §. 7. *infr. de excus. tut.* de juramento etiam traditur *l.* 15. *supr. ad exhib. l.* 15. *in fin. infr. de bonis auctor.* vid. Bald. ad *l.* 2. §. 8. *supr. si quis cautionib.*

(4) De procuratoria exceptione adde §. *ult. Inst. de excep.*

(5) Paulus 1. *sentent.* 2. Infames cognitores fieri non possunt. Quintil. 4. Male petis: procuratori enim tibi esse non licet: sed neque illi, cujus nomine litigas, habere procuratorem. *et alibi:* Non licet tibi agere mecum: cognitor enim fieri non potuisti. Fortunatianus, Reum negare infamem agere posse. Et tamen infamis procurator esse potest, advocatus non potest. *l.* 1. §. 6. *supr. de postul.* Merito: Advocati namque major dignitas est, quam procuratoris: Est enim Advocatorum corpus seminarium dignitatum. Valentin. *Novell. de postul.* Inde Sidonius: Advocatorum cum finiuntur actiones, tunc incipiunt dignitates. Ennodius, nota proximitate sociatur causidicus, et senator.

(6) Puta in criminalibus, *l. penult.* §. 1. *infr. de publ. jud.* et interdum in populari actione. *l.* 42. *supr. de procurat.* alias enim ex edicto cuique procuratorem dare licet. *l.* 43. §. 1. *supr. de procurat.*

(7) Puta, quod sit miles, non veteranus. *l.* 8. §. 2. *supr. de procurat.*

(8) Id est, compensata.

(9) Vide *l. ult.* §. 1. *Infr. quar. rer. act.*

(10) Inve vinculis. *Hal.* Hinc collige: *violentam* possessionem non liberare possessorem a probatione. *l.* 15. *C. h. t.*

(11) Possessionis commodo non fruitur, qui liberum hominem detinet.

(12) Vide *l.* 57. *in pr. infr. de legat.* 1.

(13) Alias præsumitur ignorantia, nisi scientia probetur, dixi ad *l.* 6. *C. qui militare.* vide Socin. *reg.* 177.

(14) Ignorantia facti alieni præsumitur. vide Socin. *regul.* 176.

(15) Mutata voluntas præsumi non solet, nisi probetur mutatio, *ut hic.* et *l.* 3. *supr. eod. l.* 32. §. 4. *infr. de donat. inter virum. l.* 22. *in fin. infr. de legat.* 2. *c.* 1. *extr. de his quæ vi metusve causa. c. majores. in fin. extr. de baptismo.* vide Menoch. 6. *præsumpt.* 37. Alciat. 2. *præsumpt.* 26.

(16) Probare conventionem hypothecariam, et rem fuisse in bonis debitoris creditor cogitur, ut hypothecaria possit experiri: vel ita, Hypothecaria qui agit, hæc tria probare cogitur, debitum esse, rem hypothecæ subjectam, et in bonis fuisse tum debitoris.

(17) Intentionis est non solum rem hypothecæ datam, sed a domino, vel saltem ejus voluntate datam probare: et ideo actor in hypothecaria utrumque probat. *arg. l. verius. supr. eod.* vide et Joannem Robertum *lib.* 1. *sent. jur. cap.* 20. Mod.

(18) *l.* 3. *l.* 15. §. 1. *supr. de pignorib.*

(19) Specialiter, non generaliter. *d.* §. 1.

(20) Ut et redditum. *l.* 14. *in fin. l.* 15. *C. de solut.*

(21) Instrumento debiti apud debitorem reperto cancellato, præsumitur liberatio debitori facta, *ut hic.* Hinc, si cancellata fuerit cautio, debitor præsumptione liberatus est, nisi creditor probaverit adhuc sibi deberi. *Synops. eod. cap.* 12. Idem est, si idem integrum habeat. *d. l.* 14. *l.* 15. multo magis, si creditor fateatur se reddidisse, *l.* 2. §. 1. *supr. de pactis.* aut eundem constet reddi mandasse. *l.* 7. *C. de remiss. pig.* vid. *l.* 19. §. 1. *infr. de acceptilat. l.* 14. *C. de solutionib.*

(22) Hoc eodem libro Paulus plura scripsit de condictione indebiti. *l.* 21. *l.* 60. *supr. de condict. indeb. l.* 84. *infr. de reg. jur.*

(23) Aut vehementer fallor, aut huic legi manum suam Tribonianus admovit, quod vel ipse stylus in fine satis arguit. Paulo etiam aliter exstat apud auctorem *Synops.* 22. *tit.* 1. *c.* 23. 2. Harm. 2. §. 10.

(24) Vide ad intelligentiam hujus legis et singularum ejus partium Jason. ad §. *nihil commune. n.* 75. *l. naturaliter. de acquir. vel amitt. possess.* et rursum *ad l. si quando. n.* 9. *et seq. C. unde vi.* itemque *ad l. fin.* §. *licentia. n.* 2. *C. de jur. delib.* Petr. Duen. *in reg.* 118. *et* 119. Alexandr. *cons.* 119. *lib.* 2. *n.* 9. Coccinat. *lib.* 2. *quæst. c.* 6. Menoch. *de arbitr. jud. quæst. lib.* 2. *cas.* 88. Mod.

(25) Probata numeratione per creditorem, is, qui pecuniam recepit, si indebitum se recepisse dixerit, id probare cogitur Est enim ejus probare, *l.* 1. *C. de probat. l. ult. C. de solution.* vel ita, Reus fatetur se pecuniam accepisse, actor contendit se indebitam solvisse: in hac specie actor probare debet se per dolum accipientis, vel aliam quam justam ignorantiæ causam indebitam solvisse: quod nisi faciat, damnatur. Quid, si actor sit pupillus, minor, mulier, miles, imperitus, expers rerum civilium, vel simplex? aliud. Reus probare cogitur se debitum accepisse. §. 1. *Inf. eod. Synops.* 22. *tit.* 1. *cap.* 23.

*

probationibus solutionem adprobaverit, sine ulla distinctione ipsum, qui negavit sese pecuniam accepisse, si vult audiri, compellendum (1) esse ad probationes præstandas, quod pecuniam debitam accepit: per (2) enim absurdum est, eum, qui ab initio negavit pecuniam suscepisse, postquam fuerit convictus eam accepisse, probationem non debiti ab adversario exigere: Sin (3) vero ab initio confiteatur quidem suscepisse pecunias, dicat autem (4) non indebitas ei fuisse solutas, præsumptionem videlicet pro eo esse, qui accepit, nemo dubitat: *Qui enim solvit, nunquam ita resupinus* (5) *est* (6), *ut facile suas pecunias* (7) *jactet, et indebitas effundat*: et maxime si ipse, qui indebitas dedisse dicit, homo diligens est, et studiosus paterfamilias, cujus personam incredibile est in aliquo (8) facile errasse: et ideo eum, qui dicit, *indebitas solvisse*, compelli ad probationes, quod per dolum accipientis, vel aliquam justam ignorantiæ causam indebitum ab eo solutum: et nisi [hoc] ostenderit, nullam eum repetitionem habere.

§. 1. Sin autem is, qui indebitum queritur, vel (9) pupillus (10), vel minor sit, vel mulier, vel forte vir quidem perfectæ ætatis sed miles (11), vel agricultor (12), et forensium rerum expers, vel alias simplicitate (13) gaudens, et desidia (14) deditus: tunc eum, qui accepit pecunias, ostendere bene eas accepisse, et debitas ei fuisse solutas, et si non ostenderit, eas redhibere.

§. 2. Sed hæc ita (15), si totam summam indebitam fuisse solutam is, qui dedit, contendat: Sin autem pro parte quæritur, quod (16) pars pecuniæ solutæ debita non est; vel quod ab initio quidem debitum fuit, sed vel dissoluto debito, postea ignarus iterum solvit, vel exceptione tutus, errore ejus, pecunias dependit: ipsum omnimodo hoc ostendere, quod vel plus debito persolvit: vel jam solutam pecuniam per errorem repetita solutione dependit, vel tutus exceptione suam nesciens projecit pecuniam, secundum generalem regulam, quæ eos, *qui opponendas esse exceptiones adfirmant* (17), *vel solvisse* (18) *debita contendunt*, *hæc ostendere* exigit.

§. 3. In omnibus autem visionibus (19) quas præposuimus, licentia concedenda est ei, cui onus probationis incumbit, adversario suo de rei veritate jusjurandum (20) inferre, prius ipso pro calumnia jurante (21), ut judex juramenti fidem secutus, ita suam sententiam possit formare, jure referendæ (22) religionis ei servando.

§. 4. Sed hæc, ubi (23) de solutione indebiti quæstio est: Sin (24) autem *cautio* indebite exposita esse dicatur, et indiscrete (25) loquutur, tunc eum, in quem cautio exposita est, compelli (26) debitum esse ostendere, quod in cautionem deduxit: nisi ipse specialiter, qui cautionem exposuit, causas (27) explanavit, pro quibus eadem conscripsit: Tunc enim stare (28) eum oportet suæ confessioni (29); nisi evidentissimis probationibus in scriptis (30) habitis ostendere paratus sit, sese hæc indebite promisisse.

De tacita remissione fideicommissi.

26. PAPINIANUS lib. 20. Quæstionum.

PRocula (31) magnæ quantitatis fideicommissum a fratre sibi debitum, post mortem ejus in ratione cum heredibus compensare vellet, ex diverso autem allegaretur, *nunquam* (32) *id a fratre, quamdiu vixit, desideratum, cum variis* (33) *ex causis sæpe* [*in*] *rationem fratris pe-*

(1) Vel ideo quod contra negantem de mendacio convictus præsumitur, contra confitentem, non præsumitur extra confessionem. *Bald.*

(2) *Tmesis*, pro, perabsurdum.

(3) Reus negat se quidquam ab actore accepisse, Actor probat, se aliud reo solvisse: In hac specie actor non cogitur probare, se indebitum solvisse, sed reus potius cogitur probare se indebitam pecuniam accepisse. *Synops. Basil.* 22. *tit.* 1. *c.* 23.

(4) Qui dicit acceptas a se pecunias, sed non indebitas, probare non teneatur fuisse debitas, quia præsumptio generalis est, ei potius fuisse solutas, quam donatas. *ut Infr. eod.*

(5) Sic alibi, nemo ita supinus, ut nomen suum ignoret. *l. ult. C. de hered. instit.*

(6) Prudens paterfamilias non præsumitur errare. *Infr. eod. l. ult. C. arbit. tutel.*

(7) Stultus præsumitur, qui pecunias suas jactat. *l. pen. infr. de bonis eorum.*

(8) Quod in parte verum est, præsumitur in totum verum esse. *Bald.*

(9) Probandi onus ab actore in reum convertitur, favore personarum: puta, si actor pupillus, minor, mulier, miles, simplex. *l.* 3. *infr. ad leg. Falcid.*

(10) *l.* 13. *in fin. Supr. de Publiciana.*

(11) Rusticis errantibus in jure regulariter ignoscitur. Vide tamen Socin. *regul.* 349.

(12) ἢ ἄπειρος, ἢ ἀγροῖκος πολιτικῶν πραγμάτων· *Synops. Basil.* 22. *tit.* 1. *c.* 23.

(13) ἢ ἄλλως ἁπλοῦς, vel alias simplex: *Rusticitati* ignoscitur. vide *l.* 3. §. 22. *infr. de SC. Silaniano.*

(14) Desidiæ deditus. *Hal.* id est, monachus. Græci hunc locum ita accipiunt: forte ex *l.* 26. *C. de decurionib.*

(15) Qui dicit se indebitum solvisse, puta partem, vel iterum solvisse, cum exceptionem haberet, id probare cogitur. *Synops. d. c.* 23.

(16) Adde *l.* 4. *C. de non num. pecun.*

(17) Id est, asserunt: si quidem eo casu personam actoris sustinent. *l.* 1. *infr. de except.*

(18) Probare solutionem factam debet, qui solutionem factam esse ait.

(19) Id est, interrogationibus, vide *l.* 25. §. 15. *Supr. de petit. hered.* Græci ita, ἐν πᾶσι τούτοις, in omnibus his, *Synops. eod. c.* 23. hoc sensu: In his omnibus jusjurandum inferri, et sacramentum de calumnia præstari et referri.

(20) *Nov.* 73. *c.* 4.

(21) Si hoc exigatur. *l.* 34. §. 4. *supr. de jurejur.*

(22) *l.* 12. *C. de reb. cred.*

(23) Duo sunt hujus legis præcipua capita, indebiti solutio, et indebiti cautionis scriptura.

(24) Indebitam cautionem scripsi, causa crediti nulla inserta (Græci ita hunc locum legunt, εἰ γὰρ λέγει τις μὴ χρεωστῶν ποιῆσαι γραμματεῖον, καὶ ἔστιν ἀσφαλὲς etc. Ubi interpres certam cautionem pessime interpretatur: cum nudam, et sine causa vertere debuerit) adversarius probare eo casu tenetur sibi debitum esse: si causam adjeci, stare cogor meæ confessioni, nisi scriptura ostendero me indebitum promisisse. *Synops. ibid. c.* 22.

(25) Indistincte. *Hal.* indiscrete, generaliter, causa non addita Ferretus *hic.* unde notat Baldus, Cautionem non habentem causam adnexam, vel indiscretam non valere: Græci ita, καὶ ἔστιν ἀσφαλές, ut paulo ante dixi. vide quæ scripsi *ad l.* 49. *in fin. Supr. de peculio.*

(26) Donatio in dubio non præsumitur. v. Joseph. Ludovic. *tit. de donationib. Conclus.* 1.

(27) Vide *l.* 13. *C. de non num. pec.*

(28) Στοιχεῖν ἀναγκάζεται· *Synops.* 1. ubi interpres vertit obsequire, procedere cogitur.

(29) Cautioni, quam Græcorum imitatione ὁμολογίαν vocavit sic *confessio* pro cautione accipitur in *l.* 20. *in fin. infr. de don.* Cujac. *ad Nov.* 1.

(30) Vide *l.* 1. *C. de testib.*

(31) *Al.* Procula, cum magnæ quantitatis. *Goth.* Ad intellectum hujus l. vid. Boër. *decis.* 42. *num.* 10. *et quæst.* 147. *n.* 2. Alex. *lib.* 7. *consil.* 100. *n.* 7. Dec. *consil.* 79. *n.* 3. *et consil.* 26. *num.* 3. Ans. Adde Matth. de Afflict. *decis.* 13. *num.* 12. Menoch. *de arbitr. jud.* 1. *centur.* 1. *cas.* 88. S. L.

(32) Ratio sanguinis, longi temporis diuturnitas, mutua rationum redditio, ac computatio, tacite inducunt fideicommissi remissionem. adde *l.* 69. *infr. de jure dot.* Menoch. 2. *de arbitr. centur.* 1. *cas.* 88. *n.* 16. Si quid horum deficeret, non præsumeret remissio. *Bald.*

(33) Rationes hæ sunt decidendi: Consanguinitas, rationes sæpe putatæ, temporis diuturnitas.

cunias ratio Proculæ solvisset : Divus Commodus, cum super eo negotio cognosceret, non admisit compensationem, quasi tacite fratri fideicommissum fuisset remissum (1).

De confessione testatoris.

27. SCÆVOLA lib. 33. Digestorum.

QUi testamentum (2) faciebat, ei, qui usque ad certum modum capere potuerat (3), legavit licitam (4) quantitatem : deinde ita locutus est : *Titio centum do lego, quæ mihi pertulit* (5), *quæ ideo ei non cavi, quod omnem fortunam et substantiam, si quam a matre susceperat, in sinu* (6) *meo habui* (7) *sine ulla cautione. Item, eidem Titio reddi et solvi volo de substantia mea centum quinquaginta, quæ ego ex redditibus prædiorum ejus, quorum ipse fructum percepi et distraxi : item de calendario* (8), *si quæ a matre receperat Titius, in rem meam converti.* Quæro, an Titius ea exigere potest ? Respondit, si Titius suprascripta ex ratione sua ad testatorem pervenisse probare (9) potuerit, exigi (10) : videtur (11) enim eo, quod ille plus capere non poterat, in fraudem Legis hæc in testamento adjecisse.

Si quæratur, an memoria extet.

28. LABEO lib. 7. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

SI arbiter (12) animadvertere debeat, *An* (13) *operis facti memoria exstet* (14), hoc ei quærendum est : an aliquis meminerit, id opus factum esse ? Paulus : Imo, cum in arbitrio quæritur, memoria facti operis exstet necne : non hoc quæritur, *num aliquis meminerit, quo die, aut quo* (15) *Consule factum sit, sed num* (16) *hoc aliquo modo probari possit, quando id opus factum sit* : et hoc ita, quod Græci dicere solent, ἐν πλάτει (17) enim potest hoc (18) memoria non teneri (19) : *intra annum* (*puta*) *factum*, cum interim nemo sit eorum, qui meminerit, quibus Consulibus id viderit : sed cum (20) omnium hæc est opinio, nec (21) audisse, nec vidisse, cum id opus fieret, neque ex eis audisse (22), qui vidissent, aut audissent : et hoc infinite similiter sursum (23) versum accidet (24) : cum memoria operis facti non exstaret.

Si quæratur, an sit filius. 1. *De professione.*

29. SCÆVOLA lib. 9. Digestorum.

IMperatores Antoninus et Verus Augusti Claudio Apollinari rescripserunt, in hæc verba : *Probationes* (25), *quæ de filiis dantur, non in sola adfirmatione* (26) *testium consistunt : sed et epistolas* (27), *quæ uxoribus missæ allegarentur, si de fide earum constitit, nonnullam* (28) *vicem instrumentorum obtinere decretum est.*

(1) Loquitur hic text. de fideicommisso purificato, non de eo quod in pendenti, de futuro purificandum est, de quo est text. in *l.* 45. *Infr. de legat.* 1. *l. quod serv. Supr. de condict. ob caus. l.* 1. *Infr. de statulib.* Bart. ad *l. qui Romæ.* 122. §. *duo fratres.* 6. *Infr. de verbor. oblig. num.* 19. Sed utrum per divisionem inter duos fratres factam, fideicommissum censeatur remissum. videtur quod sic, per *d.* §. *duo fratres.* Sed neg. Bart. *ibid. num.* 10. Vide Grass. §. *fideicommissum. quæst.* 63. et notata ad *d.* §. *duo fratres.* Ans.

(2) Testator confessus est testamento *se centum Titio debere.* Is, cujus intuitu ac favore a testatore ipso facta confessio est, summam superiorem debiti jure petere non poterit, sed ut legatam tantum.

(3) Puta filio naturali : et sic incapaci, dic idem in capace. *l.* 88. §. 10. *Infr. de legat.* 2. *l.* 18. *Infr. de auro. l.* 25. *infr. de liberat. legata.*

(4) Puta duas uncias. *Novell.* 89. *c.* 12. §. 4.

(5) Quæ apud me esse sivit, nec repetiit : atque ita coloratur legatum. *l.* 37. §. *penult. infr. de leg.* 3.

(6) *In sinu alterius* aliquid habere sine cautione, est in occulto, et in potestate ejus habere. Tertullianus, *de fuga in persecutione* : paciscens cum delatore vel milite, vel ministro aliquo Prædis sub tunica, et sinu, quod aiunt. Lampridius *in Commodo* : qui etiam dicuntur condemnationes in sinum vertisse, id est, in privatas rationes. Cicero. 3. *Tusculana* : in sinu gaudeo.

(7) *Legendum est*, habuit.

(8) Id est, fœneratitiis cautionibus, et pecuniis destinatis fœnori, solebant enim creditores usuras stipulari *in Calendas.* hinc Calendarii actio. *l.* 39. §. 14. *infr. de administ. et peric. tut.*

(9) Et sic conjectura fraudis transfert onus probandi in legatarium. Præsumitur autem fraus ex confessione facta in favorem incapacis. *Salic.*

(10) Non jure confessionis, aut quia eam summam suo testamento confessus est testator : sed quia probatur se eam summam apud testatorem habuisse.

(11) Præsumitur confessio debiti inter personas legati incapaces fraudulenta, nisi aliunde vera probetur.

(12) Vide *l.* 24. §. *pen. infr. de aqua et aquæ pluviæ.*

(13) *Memoria operis facti extare* dicitur, si sint qui viderint, vel audiverint videntem, vel audientem : per contrarium probatur non extare, si communis opinio est non extare, qui viderint, vel audiverint videntem, vel audientem opus fieri. Ita memoria probatur per auditum auditus : memoriam non extare, per communem opinionem probatur.

(14) Finge operis facti memoriam non extare. *l.* 2. §. 7. *infr. de aqua et aquæ pluv.*

(15) *l.* 2. §. 8. *infr. de aqua et aquæ pluv.*

(16) In actione aquæ pluviæ arcendæ actor duo probat, opus manufactum, et memoriam operis extare. Reus vero, opus naturale non manufactum, et memoriam operis non extare.

(17) Vide *l.* 3. *supr. de cond. triticiaria.* solent ἐν πλάτει. Non enim potest hoc non memoria teneri, intra annum factum, vid. Revard. 1. *variar.* 14.

(18) Et ita Græci d. s. ε. π. potest enim hoc etc. *Hal.*

(19) Memoria teneri. *Haloand.* non enim potest hoc memoria non teneri. Revard. 1. *variar.* 14. reprehensus a Roberto 1. *recept.* 22. qui putat ita legendum : Nunc enim potest hoc memoria teneri intra annum, puta factum etc.

(20) Sed tunc. Robert. 1. *recept.* 21.

(21) Hinc colligitur, de auditione testimonium admitti.

(22) Hinc collige, testimonium de auditu alieno, id est, cum quis audivit, vel ab eo qui ab alio audiverat, *ut hic.* vel ab eo, qui memoria tenet, *dict. l.* 2. §. 8. *infr. de aqua et aquæ pluviæ.* admitti in novi operis nunciatione, *ut hic.* et in finali quæstione, 1. Harmenop. 6. et in factis antiquis, de quibus memoria non ita constat facile. An in aliis quæstionibus admittetur ? apud antiquos admissum fuisse testatur Asconius *in* 3. *Verr.* In finali quæstione tale testimonium admissum fuisse notat Harmenopul. 1. *tit.* 6. Quanquam Seneca, *lib.* 4. *natural* secundæ notæ testes eos esse dicit, qui vidisse se negant, sed audivisse. Quid, si testis dicit, *se credere* vel *arbitrari?* majores voluerunt, ut qui testimonium diceret, arbitrari se diceret, etiam quod ipse vidisset. Cicero, 4. *Academ. et pro Fonteio.* Hoc enim verbo, *nos arbitrari*, scilicet et in re vera ἠθικῶς utimur, ut et Ulpianus Demosthenis interpres νομίζειν et δοκεῖν Græcos dixisse notat. οὐ πάντως ἐπὶ ἀμφιβόλου, ἀλλὰ πολλάκις καὶ ἐπὶ τοῦ ἀληθοῦς. Quin eadem modestia judices utebantur in sententiis, cum sibi ita *videri* pronunciabant : de quo vide *l.* 3. *infr. de his, quæ in test. delentur.* Cujac. 3. *observ.* 26. Goth. Negat Mynsinger. 6. *observat.* 58. Vid. Fachin. *lib.* 11. *c.* 66. Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 2. *cent.* 5. *cas.* 475. Ans.

(23) Sic alibi, *sursum versus.*

(24) Sursum versum accideret. *Haloand.*

(25) Filiatio (seu υἱοθεσία) probatur testibus : Imo, et epistolis patris ad matrem ejus, de cujus statu quæstio est, *ut hic.*

(26) Facit *l.* 9. *C. de nuptiis.*

(27) Quibus probatio impleri solet, *l.* 26. *in fin. supr. depositi.* si modo aliis indiciis est conjuncta, puta si epistolæ conjungatur natalium et adoptionis solemnitas, *l.* 13. *C. hoc. tit.* Cæterum nuda epistola non contrahitur obligatio, *d. l.* 26. non adquiritur hereditas, seu hereditatis jus. *l.* 52. *supr. de pactis.* Huc referri potest, quod legimus, transactione matris filios non fieri servos. *l.* 26. *C. de transact.*

(28) Id est, non perfectam. Epistolæ, seu privatæ scripturæ, semiplenam probationem faciunt : ut ita cum aliis adminiculis probent, *ut hic.* Quibusdam tamen videntur epistolæ plenam probationem facere, iisque stari, donec contrarium probetur. Verum prior opinio verior est.

§. 1. Molier gravida repudiata (1) filium enixa absente marito, [ut] spurium (2) in actis (3) professa (4) est: Quæsitum est, an is in potestate patris sit, et matre intestata mortua jussu ejus hereditatem matris adire possit, nec obsit professio a matre irata (5) facta? Respondit, veritati (6) locum superfore.

De fideicommisso, vel alimentis relictis ancillæ.

30. Lib. 1. Responsorum FESTO respondit.

SI ancilla fuit, ad libertatem perductam non videri neque [per] fideicommissi (7) relicti sibi probationem, nec quod alimenta sunt ut nutrici præstita (8).

De commemoratione in chirographo pecuniarum ex alia causa debitarum.

31. Lib. 2. MACTORIO SABINO.

COmmemorationem in chirographo pecuniarum, quæ ex alia causa (9) debere (10) dicuntur, factam, vim obligationis non (11) habere (12).

TIT. IV.
DE FIDE (13) INSTRUMENTORUM (14), ET AMISSIONE (15) EORUM.

Instrumentorum definitio et exempla.

1. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

INstrumentorum (16) nomine ea omnia accipienda sunt, quibus causa instrui (17) potest: et ideo tam testimonia (18), quam personæ (19) instrumentorum loco (20) habentur (21).

De authentico, et indice et exemplo.

2. IDEM lib. 5. Sententiarum.

QUicunque (22) a fisco convenitur, non (23) ex indice (24) et exemplo (25) alicujus scripturæ: sed ex (26) authentico (27) conveniendus (28) est: ita si contractus fides possit ostendi: cæterum (29) calumniosam (30) scripturam vim (31) in judicio obtinere non convenit.

De die repetita.

3. IDEM lib. 3. Responsorum respondit.

REpetita (32) quidem die cautionem interponi non de-

(1) Et ita irata ob repudium. Ita matris iratæ professio non præjudicat filio. adde *l. quicquid in calore.* 48. *infr. de reg. jur.*

(2) Idem si servum. *l.* 26. *C. de transact.*

(3) Idem est, si in testamento, *l.* 27. §. 1. *supr. de inofficioso.* et item actione, *d. l.* 26. dixi *ad l.* 3. *Infr. de censib.* hinc liber actorum Juvenali *Satyr.* 9.

(4) Hujusmodi professio filio nocere videtur, *arg. l.* 16. *Supr. eod. et l.* 3. *in princ. arg. l.* 1. §. 12. *Infr. de liberis agnosc.* hinc dubitandi ratio sumitur. De professione dixi ad *l.* 6. *C. de fide instrument.*

(5) Hinc ratio decidendi sumi potest, ut scilicet talis professio filio non obsit: nam interdum etiam irati patres filios heredes instituunt contumeliose, *l.* 9. §. 8. cum maledicto, *l.* 48. §. 1. *Infr. de heredibus. inst.* eorumque increpatio non facit filios infames, *l.* 13. *ex quib. caus. infamia.* ut hujusmodi increpatio inter odium, et justum dolorem patris, sit quiddam tertium: ut e contrario professio parentum nuncupantium filios, qui non sunt, filiis non obstat. *l.* 5. *C. de testam.* et breviter color iracundiæ non attenditur. *l. quicquid in calore.* 48. *infr. de reg. jur.*

(6) Λειπτοτὴς: defectio: quippe minus dicitur, et plus intelligitur: Nam hic tribus verbis totius investigandæ veritatis ordo, ac processus innuitur. Interim tamen dicendum est, præsumi filium, qui in domo vicinis scientibus natus est, *l. si vicinis.* 9. *C. de nuptiis.* (sic alibi similis deminutio est, *legatum non ademit*, pro *legatum dedit. l.* 14. *infr. de adimendis vel transf. legatis*). Ita fiet, ut a liberis hic non exigatur probatio, sed ab eorum adversariis. Nec enim temere credendum est parentibus adversus suum sanguinem, hoc est, adversus liberos iratis.

(7) Imo, si dominus ancillæ fideicommissum reliquit, videtur eam libertate donasse. *l.* 38. *infr. de fideicomm. libertatib.*

(8) Nisi testator fuerit miles, tunc enim legato alimentorum ancillæ relicto, videtur eam liberam efficere. *Novell.* 78. *cap.* 4.

(9) Seu ex alio instrumento.

(10) *Al.* deberi.

(11) Imo, habet, *l. generaliter.* 13. *C. de non numerata.*

(12) Nisi idem, et alterum instrumentum, cujus mentio in altero facta est, proferatur, aut alia legitima probatio. v. *Nov.* 119. *cap.* 3. adde *l.* 2. *infr. tit. prox.*

(13) 4. *C.* 21. *Novell.* 44. *et* 73. *et* 22. *Eclog.* 2. 3. *et* 1. *Harm.* 8. *et* 2. *extra.* 2.

(14) In hunc tit. scripsit Æmilius Ferretus: multaque ad eum pertinentia reperies apud Covarruviam *pract. quæst. cap.* 19. *cum* 3. *seq.* Mod.

(15) Hæc verba ab indice titulorum absunt, hic autem supersunt. Cujac. *hic*. de amissione instrumentorum agitur in *l.* 4. 5, *C. eod.*

(16) *l.* 99. §. 2. *infr. de verb. sign.* 22. *Eclog.* 1. *c.* 28.

(17) *l.* 10. §. 2. *in fin. supr. de edendo. l.* 8. *supr. familiæ. l.* 34. *infr. de administ. et peric. tut. l. ult. Infr. de suspectis. l.* 5. *inf. de jure deliberand.*

(18) Id est, dicta personarum, *Ferretus.* in scripturam redacta.

(19) Ut servi, *d. l.* 34. *d. l. ult.* actores. *d. l.* 8. *d. l.* 99. *in fin.* Græci ita διὸ ϗ ἐκ μαρτυρία ϗ οἱ μάρτυρες. *Synops.* 22. *tit* 1. *cap.* 28. hoc est, Testimonia, et testes instrumentorum loco habentur.

(20) Ita condemnatus a judice, nisi intentionem suam titulis ac documentis probaverit, eandem personis et testibus probare poterit. *l. notionem.* 99. *infr. de verb. sign.*

(21) Adde acta publica civilia vel criminalia quæ vel auctorem habent judicem, *l.* 2. *C. de edendo.* vel tabellionem. *l.* 17. *C. hoc tit.* Privata vero sunt, privata et domestica adnotatio, testatio, *l.* 5. *l.* 7. *C. de probat.* epistola, de qua dixi *l.* 29. *supr. tit. prox.* chirographum. *l. ult. supr. tit. proxim.* libri rationum, *l.* 9. §. 2. *supr. de edendo.* apocha, vide *l.* 27. §. 2. *infr. de furtis.* (quæ et quittantia,) debitori utilis, ad probandam solutionem a se factam: antapocha, quæ creditori utilis est ad probandas annuas, et menstruas præstationes, et impediendas insidias præscriptionis, de qua v. *l.* 19. *C. h. t.* adde inventarium: de quo *in l. ult. C. de jure deliber. et l.* 57. *infr. de administr. et peric. tutor.* et ἰδιόχειρον de quo *l.* 11. *C. qui potior.* ἀναγραφὴν, *l.* 15. *infr. de reb. auctor. judic.* ἀνάκρισιν, *Nov.* 142. *c.* 2. seu elogium. *l.* 6 *infr. de custod. reorum.* breves, brevia, breviculas chartas, βρέβια, vide *l.* 5. *C. de conveniend. fisci debitorib.* apostolos, *l.* 1. *infr. de libellis dimissoriis.* indices, exempla, *l.* 2. *infr. eod.* authentica. *l.* 8. *supr. famil.* Goth. Alias: Testimonia sunt, quæ et testationes prolatæ dicuntur; id est, scriptæ testificationes testium *l.* 3. §. *Gabinio. infr. de testib. l.* 3. *C. h. t.* et instrumentorum appellatione generali etiam testes continentur, quibus instruitur causa. *l. notionem. infr. de verb. signif.* Mod.

(22) Refertur hæc sententia apud Paulum, 5. *sent.* 12. §. 11.

(23) Authenticis scripturis fides adhibetur, non eorum exemplis Non hæc, sed illa etiam a fisco produci oportet, vide Alberic. *hic* adde *Authentic. si quis in aliquo. C. de edendo.*

(24) *Al.* vel exemplo, et ita apud Paulum *illo loco.* vel brevi *l.* 5. *C. de conveniendis fisci debitorib.*

(25) Exemplari.

(26) Al. *vel*, et ita apud Paulum, *ibid.*

(27) Cur ita? vide *l.* 8. *supr. familiæ.* adde *l.* 3. *supr. de edendo.*

(28) *C.* 6. *extr. de exceptionib.*

(29) Calumniosa scriptura uti hinc colligit Albericus eum, qui exemplum scripturæ exhibeat, non authenticam ipsam scripturam

(30) Vid. *l.* 24. *C. de probat.*

(31) Vim justæ petitionis in judicio habere non convenit, ita apud Paulum *illo loco.*

(32) Repetita *hic. et l.* 51. §. 2. *supr. ad l. Aquil. l.* 9. §. 1 *supr. ad exhibendum. l.* 5. §. 7. *infr. de novi oper. nunciat. l.* 13 §. 31. *infr. de damno. l.* 1. §. 9. 10. *infr. de itinere, actuque l.* 34. *in fin. infr. de oblig. et act.* seu prolata, relata, v. *l.* 28. *infr. ad l. g. Corn. de falsis.* id est, anticipata, antidata: προχρονισμὸν vocat *Eclog.* 22. *tit.* 1. *c.* 30. ut sit sensus: Tametsi fieri non debeat dici prælatio (προχρονισμὸς) quod tamen attinet ad eos, qui in hoc consenserunt, falsi crimen non competit: magis enim debitor, quam creditor deliquit.

fuisse : Sed falsi (1) crimine , quantum (2) ad eos (3), qui in hoc consenserunt , contractum non videri : cum inter præsentes et convenientes res actitata sit : magisque debitor , quam creditor deliquerit.

De scriptura.

4. Gajus lib. singul. de formula hypothecaria.

IN (4) re hypothecæ nomine obligata ad rem non pertinet , quibus fit (5) verbis : sicuti est [et] in his obligationibus , quæ consensu contrahuntur : et ideo [et] sine scriptura si convenit (6), *ut hypothecæ sit*, et probari (7) poterit, res obligata erit, de qua conveniunt : Fiunt (8) enim de his scripturæ , ut , quod actum est , per eas facilius probari possit : et sine (9) his autem valet , quod actum est, si habeat probationem : sicut et nuptiæ (10) sunt , licet testatio sine scriptis habita est.

5. Callistratus lib. 2. Quæstionum.

SI res gesta , sine literarum quoque consignatione, veritate factum suum præbeat , non ideo minus valebit , quod instrumentum nullum de ea intercessit (11).

De tabulis testamenti deponendis.

6. Ulpianus lib. 50. ad Edictum.

SI (12) de tabulis testamenti deponendis agatur, et dubitetur cui eas deponi oportet : semper (13) seniorem (14) juniore (15), et amplioris honoris (16) inferiore, et marem (17) fœminæ, et ingenuum libertino præferemus (18).

TIT. V.

DE (19) TESTIBUS (20).

Usus testium. 1. *Qui , et in quibus causis testes adhibentur.* 2. *De numero testium examinandorum.*

1. Arcadius , qui et Charisius , lib. singulari de testibus.

TEstimoniorum *usus* (21) frequens (22) ac (23) necessarius (24) est : et ab his præcipue exigendus , quorum fides non vacillat (25).

§. 1. Adhiberi quoque testes possunt , non (26) solum in criminalibus causis, sed etiam in pecuniariis (27) litibus , sicubi res postulat : et hi , quibus (28) non interdicitur testimonium , nec ulla lege (29) a dicendo testimonio excusantur.

§. 2. Quanquam (30) quibusdam (31) legibus amplissimus numerus testium definitus sit : tamen ex constitutionibus Principum hæc licentia ad sufficientem numerum testium coartatur , ut judices moderentur (32) , et eum solum numerum testium , quem necessarium (33) esse putaverint , evocari patiantur ; ne (34) effrenata potestate ad vexandos homines superflua multitudo testium protrahatur.

De fide testium examinanda. 4. *De testibus præsentibus et testimoniis.* 5. *De liberto, impubere, damnato judicio publico, et aliis notatis infamia.* 6. *De testibus evocandis.*

2. Modestinus lib. 8. Regularum.

IN (35) testimoniis autem dignitas (36), fides (37), mores , gravitas examinanda est : et ideo testes , qui ad-

(1) Falsi crimen privatis consentientibus non est, repetere diem in instrumento , *ut hic.* Notario est. Bald. *hic.*

(2) Falsum in privata scriptura committi potest , *ut hic.* Quomodo ? non ut id aliis noceat : sed ut ne alius alium possit accusare. Quoties enim duo , pluresve in eodem instrumento falsum admittunt , alius alium accusare falsi non potest : unde notant , socios vel consocios criminis ejusdem se invicem non accusare.

(3) Secus quantum ad alios , quibus fieret præjudicium. *d. l.* 28. *infr. ad leg. Corn. de falsis.*

(4) Pignus nudo consensu contrahitur , etiam sine scriptura. *l.* 1. *supr. de pignorat.*

(5) Vid. *l.* 4. *supr. de pignorib.*

(6) Id est , si conventum est.

(7) Vide *l.* 17. *C. de pact.*

(8) Plerumque , ut sæpius : interdum enim scriptura necessaria est ad probationem.

(9) Scripturæ generaliter ad negotiorum ipsorum substantiam non pertinent , quippe ipsa negotia æquo jure testibus et instrumentis probantur : certis tamen casibus necessariæ sunt. vide *l.* 17. *C. eod.*

(10) Vid. *l.* 9. *C. de nuptiis.*

(11) Nisi contractus talis sit , ut requirat scripturam , ut emphyteusis. *l.* 1. *C. de jur. emphyt.*

(12) Idem *Synops. Basil.* 12. *tit.* 1. *ex lib.* 60. *tit.* 42. *c.* 32.

(13) Testibus dignioribus et antiquioribus plenior fides adhibenda est.

(14) Puta majorem natu , primogenitum. *l.* 77. §. 21. *Infr. de leg.* 2. adde quæ notavi ad *l.* 5. *Infr. de jure immunitatis. l.* 16. *Infr. de accusat.*

(15) *Al.* Juniori.

(16) Ut qui majori ex parte est heres. *l.* 4. §. 3. *l.* 5. *l.* 6. *Supr. familiæ.* qui a majori parte electus est. *l.* 15. *Infr. de reb. auct. jud.*

(17) Mas fœminæ in testimoniis præferendus. Est enim sequioris , deteriorisque sexus fœmina.

(18) Eorum enim æstimatio ad judicem pertinet. *l.* 5. *C. communia utriusque.*

(19) Extat tomus tractatuum eorum omnium, qui de testibus scripserunt. tu vide in hunc titulum ante alios Ferretum. *Mod.*

(20) 4. *C.* 20. *Novell.* 90. 21. *Syn. Basil.* 1. *et* 5. Paul. *sent.* 5. 6. Harmenop. 6. 2. *Extr.* 10.

(21) Tituli juris nonnunquam commendantur ab usu , frequentia et necessitate.

(22) in omnibus causis criminalibus et civilibus , §. 1. *Infr. eod.* testamentis , *l.* 8. *C. qui test. facere*, *l.* 11. *C. qui potior.*

(23) Testimoniorum usus necessarius est, *Novell.* 90. *in princ.* v. Quintilian. 5. *in fin. princ.* Oldendorp. *in pr. tr. de testib.* Necessarius , inquam , in causis civilibus et criminalibus. §. 1. *infr. eod.*

(24) Sunt enim permulta , quæ probari non possunt , nisi per testes. *Novell.* 90. *in pr.*

(25) Quod variis circumstantiis accidit. v. *l.* 2. *infr. eod.*

(26) Testes fide dignos esse oportet : idque tam in pecuniariis , quam in criminalibus causis , quibus a lege non est interdictum , et qui non excusantur. *Synops. eod. c.* 1. *in princ.*

(27) Civilibus.

(28) Omnes enim admittuntur ad testimonium dicendum , qui non prohibentur : de quibus dixi *Novell.* 90. *in princ.* Ita Edictum de testibus prohibitorium est.

(29) Facit *l.* 4. *l.* 5. *Infr. eod.*

(30) Testium majoris numeri quanquam lex mentionem faciat , judices tamen tot admittunt , quot sufficiunt : ne ob plurium productionem homines vexentur. *Synops. eod. c.* 11. *in fin.* Testium multitudinem judex præscribere et definire solet.

(31) Puta lege Servilia repetundarum , qua ut Valerius 8. *c.* 1. scribit , centum atque viginti hominibus testimonium dicere licuit. Apud Gallos ex regis Ludovici XII. constitutione receptum est , ut ne in singula factorum capitula plures , quam decem testes audiantur : quem numerum lege Manilia receptum probatur his verbis , *Inque eam rem is , qui hac lege judicium dicit , Testibus publice duntaxat in res singulas decem denunciandi potestas esto.* et apud Valerium Probum *in notis* , ubi de Edictis perpetuis loquitur : *Testibus publice duntaxat decem denunciandi potestatem faciam.* vide Brissonium 2. *selectar.* 17. Effrenatam testium multitudinem esse , si plus quam quadraginta sint , Innocentius tradit in c. 37. *de testibus. et c.* 4. *de prob.*

(32) Vide Ciceronem , 2. *de finibus.*

(33) Ubi vero numerus non adjicitur testium , duo sufficiunt. *l.* 12. *Infr. eod.*

(34) Adde et hanc rationem, quod qui effrenata producendorum testium licentia abutantur, in suspicionem veniant quasi non satis veritati confidant. Oldend. *clas.* 66. *except. n.* 1.

(35) Cic. *in Topicis.* Clerus. 4. *q.* 3. *c.* 3. *vers. item in test.*

(36) Nam viles personæ repelluntur a testimoniis. *Nov.* 90. *in pr. et c.* 1. Paul. 5. *sent.* 15. §. 1. ubi vide exceptiones.

(37) Et hæc potius quam illa, id est , dignitas spectanda est , *l.* 21. §. *pen. Infr. de tut. datis ab his.*

versus fidem suam testationis vacillant (1), audiendi non sunt.

3. CALLISTRATUS lib. 4. de Cognitionibus.

Testium (2) fides diligenter (3) examinanda est: Ideoque in persona eorum exploranda erunt in primis (4) conditio (5) cujusque; utrum quis decurio (6), an plebejus (7) sit; et an honestæ, et inculpatæ vitæ (8), an vero notatus quis, et reprehensibilis; an locuples (9), vel (10) egens (11) sit, ut lucri (12) causa quid facile admittat: vel an inimicus (13) ei sit, adversus quem testimonium fert; vel amicus (14) [ei] sit, pro quo testimonium dat: Nam si careat suspicione testimonium, vel propter personam, a qua fertur, quod honesta (15) sit; vel propter causam, quod neque lucri, neque gratiæ (16), neque inimicitiæ causa fit: admittendus est.

§. 1. Ideoque D. Hadrianus Vivio Varo Legato provinciæ Ciliciæ rescripsit, eum, qui judicat, magis posse scire, quanta fides habenda sit testibus. Verba epistolæ hæc sunt: *Tu magis scire potes (17), quanta fides habenda sit testibus: qui, et cujus dignitatis, et cujus æstimationis sint: et qui simpliciter (18) visi sint dicere, utrum unum eundemque meditatum (19) sermonem attulerint; an ad ea, quæ interrogaveras, ex tempore (20) verisimilia responderint.*

§. 2. Ejusdem quoque Principis extat rescriptum ad Valerium Verum de excutienda fide testium, in hæc verba: *Quæ (21) argumenta ad quem modum probandæ cuique rei sufficiant, nullo (22) certo modo satis definiri potest: sicut non semper, ita sæpe sine publicis monumentis cujusque rei veritas deprehenditur: alias (23) numerus testium, alias dignitas et auctoritas, alias veluti consentiens fama (24) confirmat rei, de qua quæritur, fidem. Hoc ergo solum tibi rescribere possum summatim (25), non utique ad unam probationis speciem cognitionem statim alligari debere (26), sed ex sententia (27) animi tui te æstimare oportere, quid aut credas, aut parum probatum tibi opinaris.*

§. 3. Idem Divus Hadrianus Junio Rufino Proconsuli Macedoniæ rescripsit, *testibus (28) se, non testimoniis crediturum (29).* Verba epistolæ ad hanc partem pertinentia hæc sunt: *Quod crimina objecerit apud me Alexander Apro: et quia [non] probabat, nec testes producebat, sed testimoniis uti volebat, quibus apud me locus non est: nam ipsos (30) interrogare soleo: quem remisi ad provinciæ Præsidem, ut is de fide testium quæreret; et nisi implesset, quod intenderat, relegaretur.*

§. 4. Gabinio quoque Maximo idem Princeps in hæc verba rescripsit: *Alia est auctoritas præsentium testium, alia testimoniorum quæ recitari solent (31): Tecum (32)*

(1) *l.* 16. *infr. eod.* vid. *l.* 27. *Infr. ad leg. Corn. de falsis. l.* 15. *infr. de quæst.* hujusmodi vacillatio *improbitas* videtur vocari in *l.* 14. *C. h. t.* facit *l.* 13. *in fin. C. de non num. Vacillare* a nonnullis dicitur, qui hæsitat in dicendo testimonio: *variare*, qui dissimilia profert: *contradicere*, qui repugnantia dicit. v. Rember. 3. *de testib.* 2. *num.* 16.

(2) Cicero *pro Flacco.* Clerus 4. *q.* 3. *c.* 3. §. *item testium.*

(3) *Nov.* 73. *c.* 3. *in fin.*

(4) In testibus hæc sunt inquirenda: conditio, vita, facultates, inimicitiæ vel amicitiæ, suspicio denique, *ut hic.*

(5) Nam dignitas præsumptionem pro eorum fide adfert. *Novell.* 90. *c.* 1.

(6) ἄρχων, *Synops. eod. c.* 3. magistratus.

(7) Ut et in adoptionibus, *l.* 17. §. 2. *supr. de adopt.*

(8) Ἰδιώτης, artifex, ignobilis, vilissimus, mimus, obscurus. *Novell.* 90. *c.* 1.

(9) Cui magis creditur. *Nov.* 90. *c.* 1. *vers. si vero absunt.* quanquam divitiæ malevolum hominis propositum non mutant. v. *l.* 5. *infr. de suspect.*

(10) Vide quæ scripsi ad *Nov.* 90. *c.* 1.

(11) *Pauper* dicitur, qui minus, quam quinquaginta aureos habet: unde removetur ab accusatione. *l.* 10. *infr. de accus.* pauper tamen fidelis esse potest. vide §. *ult. Inst. de suspectis.* Paupertatem quemque etiam detegere cogi, hinc colligunt, etsi non cogitur alias respondere ad ea, quæ ejus turpitudinem detegant, vide Socinum *reg.* 411. sed et illud: Pauperem generaliter admitti ad testimonium dicendum, exceptis quibusdam casibus. Socin. *reg.* 280.

(12) Lucri causa moveri egenus facile præsumitur.

(13) Cicero *pro Fonteio. l.* 17. *C. h. t. Novell.* 90. *c.* 7. *l.* 21. *supr. de procur. l.* 15. *supr. de recept. qui arbitr.* Summus sc. (est enim adjicienda hæc qualitas) capitalis, gravissimus, non levis. *l.* 3. *in fin. infr. de adimend. vel transfer. legat.* puta si quis palam tibi maledixerit, infaustas voces adversus te jactaverit, status controversiam moverit. *l.* 6. §. 17. 18. *infr. de excus. tut. l.* 9. *infr. de his, quæ ut indignis.* vel omnium bonorum, vel majoris partis. *l.* 21. *infr. de excus. tut.* si inimicis tuis amicitiam suam copulavit, *l.* 28. *in fin. C. de inoff. testam.* alias, sub prætextu inimicitiarum non est detrahenda fides quæstioni, *l.* 1. §. 24. *et* 25. *infr. de quæst.* hoc est, confessioni, responsioni, testimonio.

(14) Gratiosus, *l.* 5. *C. eod.* de eo dicam *l. pen. infr. eod.* 1. *Feud.* 26. Confessor, conviva, contubernalis, qui convivat, habitet, adsit, Cic. *pro Flacco.*

(15) *l.* 9. *C. eod.*

(16) *d. l.* 5. *Gratiosi* testes, amici.

(17) Hinc colligunt, probationes in judicis arbitrio positas. vid. Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 2. *cent.* 1. *cas.* 90. Ans.

(18) Sine suspicionis ulla nota, non instructi a producente.

(19) Præmeditatum. *Hal.* tunc enim corrupti creduntur: quanquam et sine dolo unum et idem dicere possunt. *l.* 16. *C. de pœnis.*

(20) Derepente, nam e re ipsa nasci testimonium debet, non velut ex commentario dici. *Bud.*

(21) Adde 2. *Feudor.* 23.

(22) Idem de mora dicitur, *l.* 32. *supr. de usuris.* et ingratitudine vasalli. 2. *Feud.* 23.

(23) Probationum species diversæ mutuo se juvant.

(24) *Fama consentiens* fidem confirmat, non facit, *ut hic.* et *l.* 9. *C. de nupt.* aliud est in falso rumore, qui non obest, *l. ult. infr. de hered. inst.* de fama vide Speculatorem, *tit. de Notariis.* §. 1. Fama nonnullis cum uno teste probat in civili causa: sine teste, plena non est probatio, vide Socin. *reg.* 144. Idem notat Famam in antiquis factis plene non probare: nisi iis casibus, qui jure sunt comprehensi, vel notorii, vide eundem Socin. *reg.* 145.

(25) *Summatim*, est in summo compendio, generaliter.

(26) Ad unum, aut certum tantum probationis genus judex se obstringere non debet. adde *l. quoniam.* 21. *in fin. C. de hæreticis.*

(27) Vide *l.* 2. §. 2. *C. de jurejur. propter calumn.* vide Cujac. 20. *obs.* 21. Judicem ex sententia animi sui, id est, conscientia sua, non ex allegatis vel probatis judicare oportere, hinc colligunt, contra quam in *l.* 6. §. 1. *supr. de offic. Præsid.* vide Hotom. *qu. illust.* 27. Goth. Adde Cujac. *lib.* 12. *obs c.* 19. Covarr. *var. resolut. lib.* 1. *c.* 1. Bronchorst. *cent.* 1. *assert.* 14. Ans.

(28) Μάρτυσι, καὶ οὐ τοῖς ἐκμαρτυρίοις. *Synops. eod. c.* 3. 1. Harmenop. 6. §. 21. *l.* 10. §. 5. *infr. de quæst.*

(29) Alia est enim auctoritas præsentium testium, alia testimoniorum, quæ recitari solent, §. 4. *infr. eod.* præsertim in criminalibus. vide *Nov.* 90. *c.* 5. *in fin.* testes audiendi, non eorum duntaxat voces. 3. Harm. 6. §. 6. Errant igitur judices, qui mandant aliis testium examinationem, cum id duntaxat valetudine adversa, senio, paupertate detentis, aut dignitate claris sit permissum v. *l.* 15. *supr. de jurejur.*

(30) Αὐτοπροσώπως, ἐρωτῶνται. *Synops. et Harmen. d.* §. 21. propria persona, vel ipsimet interrogantur a judicibus testes.

(31) Sunt enim hujusmodi testimonia muta apud judicem, quæ veritatem rei facile fuscare possunt.

(32) Testes dicturos testimonium judex retinere diutius potest per quindecim tantum dies sc. *l.* 19. *C. h. t.* datis eis impendiis unde notant: Non sufficere, ut testis etiam coram judice juratus *l.* 19. *C. h. t.* testimonium dicat coram honestis viris: hoc enim amplius exigi, ut præsente judice testimonium ferat, et coram juret, *ut hic.* In causis tamen civilibus judex nonnunquam testium examinationem delegat, *Novell.* 90. *c.* 5. *Authent. apud. C. fide instr.*

ergo delibera, *ut*, *si retinere* (1) *eos velis*, *des eis impendia* (2).

§. 5. Lege (3) Julia de vi cavetur, *Ne hac lege in reum testimonium dicere liceret*, *qui se ab eo* (4), *parenteve ejus liberaverit*: *quive impuberes* (5) *erunt*: *quique judicio publico damnatus* (6) *erit*, *qui eorum in integrum restitutus non erit*: *quive in vinculis*, *custodiave publica* (7) *erit*: *quive ad bestias* (8) *ut depugnaret*, *se locaverit*: *quæve palam quæstum faciet*, *feceritve*: *quive*, *ob testimonium dicendum*, *vel non dicendum*, *pecuniam accepisse judicatus vel convictus* (9) *erit*. Nam quidam (10) propter reverentiam personarum, quidam propter lubricum consilii sui, alii vero propter notam (11) et infamiam vitæ suæ, admittendi non sunt ad testimonii fidem.

§. 6. Testes non temere *evocandi* sunt per longum iter (12): et multo minus milites avocandi sunt a (13) signis vel muneribus (14), perhibendi testimonii causa: idque Divus Hadrianus rescripsit. Sed et Divi Fratres rescripserunt, *Quod ad testes evocandos pertinet*, *diligentiæ judicantis est explorare*, *quæ consuetudo* (15) *in ea provincia*, *in qua judicat*, *fuerit*: *nam si probabitur*, *sæpe* (16) *in aliam* (17) *civitatem testimonii gratia* (18) *plerosque evocatos*, *non esse dubitandum quin evocandi sint*, *quos necessarios in ipsa cognitione deprehenderit qui judicat*.

Qui non coguntur *testimonium dicere*.

4. PAULUS lib. 2. ad legem Juliam et Papiam.

LEge (19) Julia (20) judiciorum publicorum (21) cavetur, *Ne invito denuncietur*, *ut* (22) *testimonium* [*litis*] *dicat adversus socerum*, *generum* (23), *vitricum*, *privignum*, *sobrinum* (24), *sobrinam*, *sobrino natum*, *eosve qui priore* (25) *gradu sint*: item *Ne liberto ipsius*, *liberorum ejus*, *parentum*, *viri*, *uxoris*: item *patroni*, *patronæ*: et *ut ne patroni*, *patronæ adversus libertos*, *re-*

(1) Detinere.

(2) *l.* 11. *C. h. t. l.* 6. §. 2. *C. de appell.*

(3) 4. *q.* 3. *can. Idem l. Jul.* Goth. Vid. ad hunc §. Duaren. *lib.* 2. *Disp.* 23. Cujac. 13. *obs.* 7. S. L.

(4) Libertus, in patronum, vel liberti filius, testis esse non potest. *l.* 4. *infr. eod.*

(5) *l.* 20. *infr. qui testam.* §. 6. *Inst. de test.* idque propter lubricum consilii. *infr. eod.* jus enim, et factum ignorant, *l. ult. infr. de jur. et fact. ignor.* jurare non possunt. *l.* 4. *supr. de in litem jurando.* An pubes testis esse poterit de his, quæ impubes vidit? Utique, si de iis testetur, quæ verisimiliter ab impuberibus capi possunt: eamque communem opinionem esse refert Oldendorp. 4. *de testib. n.* 12. Quid ita? quia non prohibetur illo casu esse testis: igitur admittendus. *l.* 1. *supr. eod.* Testatur ita quis de his, quæ vidit in servitute. vide *l.* 99. *infr. de verb. sign. l.* 1. *C. de testament.* At impubes nescit, quid agit: Nescit, ut præjudicium sibi adferat, id est, noceat. *l. ult. infr. de jur. et fact. ignor. l.* 1. §. 33. *infr. de Senat. Silan.* Quid minor viginti annis, id est, pubes? vide *l.* 20. *infr. eod.*

(6) Convictus. v. *infr. eod.*

(7) Id est, ob publicum judicium. *l.* 20. *infr. eod.* An talis velut infamis repellitur a testimonio? non repellitur, antequam sc. condemnetur: nec enim carcer, aut vincula infamiam irrogant, *l.* 1. *C. ex quib. caus.* liberis hominibus sc. nam servis vincula summam infamiam attulere: unde et manumissione jus civitatis Romanæ non consequebantur. Ulpianus *in fragmentis.* 1. §. 11. Eadem ratione captivis vincula notam intulere: ideo legimus 4. ἁλώσεως, Josepho captivo Vespasiani jussu abruptas non explicatas catenas, et hoc modo ei servatam fuisse ἐπιτιμίαν. Cujac. 12. *obs.* 7.

(8) *l.* 1. §. 6. *vers. Et qui operas. supr. de postul.* hic operas tantum turpiter locat: auctorati vero totos se servituti addicunt, et se ludo vendunt. Pithœus 9. *Notar. Mosaïc.* Auctoritate autem spectaculo meridiano operam locabant: de quibus Theodoricus rex apud Cassiodorum, 5. *epist. antepen.* Sic propter desperatam audaciam dicebantur παράβολοι. vide Socratem *in historia Ecclesiastica.* audaces Claudiano in illo versu, *Audaces legat ipsa viros*, *qui colla ferarum Arte ligent*, *certoque premant venabula nisu.* Iidem et *confectores* Suetonio dicuntur *in Augusto.* Glossis, confector, ἀναιρέτης· et ita κονφέκτωρ apud Eusebium, ubi de Polycarpo Martyre. In veteri inscriptione: *Confectuariorum et suariorum corpus.* Glossis confectorium, χοιροσφάγιον. Confectores καταβολοι. Iidem et contificii, vel contifici dicti a Vopisco *in Probo*, et bestiarii. vide Joseph. Scalig. 4. *in Manilium.*

(9) Hujusmodi personæ sunt infames, *infr. eod. l.* 1. *supr. de his*, *qui notant.* An omnes infames ideo removentur? eos tantum, qui hac lege comprehenduntur, existimat removeri Duarenus, non eos, qui actione injuriarum, pro socio, tutelæ, mandati etc. damnati sunt, 2. *disp.* 23. Quin interdum infames et arenarii admittuntur justis de causis. vide *l.* 21. §. 2. *infr. eod.* Ut ad rem redeam, in refutando teste non sufficit, ut criminis sit accusatus, oportet eum esse convictum: Quis enim, si sufficiat accusasse, innocens fiet? convictum hic in criminalibus accipe, ex sententia judicis, quæ per appellationem non sit suspensa. vide *l.* 6. §. 1. *supr. de his*, *qui notant. l.* 2. *in fin. infr. de pœnis. l.* 1. *infr. nihil innovari.* in criminalibus tantum accusatum, *l.* 5. *infr. de publ. jud.* ut mirum sit in *l.* 20. *supr. de his*, *qui notant.* nullam differentiam statui inter damnatum judicio publico et privato. Quid ergo fiet eo casu? v. *d. l.* 7.

(10) Testes hic tribus ex causis esse impediuntur, reverentia, lubrico consilii, nota seu infamia.

(11) *Notæ* et *infamiæ* differentia. *l.* 2. *C. de dignit.*

(12) Id enim est onerosum, *l.* 7. *infr. test. quemad. aperiantur.* adde *l.* 19. *C. eod.*

(13) *l.* 45. *supr. ex quib. caus. major.*

(14) Militaribus.

(15) Consuetudine ita ferente, non alias, potest unus judex in alterius territorio citare testimonii dicendi causa, *ut hic.* Imo, et prehendere: potest enim consuetudo jurisdictionem unius loci minuere, alterius augere. Quod in statutis admittitur quoque *arg. l. Mediterranea.* 9. *C. de annonis*, *et tributis.*

(16) Consuetudo est, quod sæpe fit. vid. Cujac. 20. *observ.* 21.

(17) Quæ sit ejusdem Principis: Potest enim id consuetudo facere, *ut hic.* Si non sit ejusdem Principis, sine consuetudine id non fiet. Quod ad priorem casum attinet, vid. *l.* 15. §. 1. *infr. de re judicata. l.* 13. §. 3. *C. de judiciis.* adde quæ notavi ad *l.* 12. §. 1. *infr. de reb. auctor. jud.* Testium examinationem, seu interrogationem committi recte posse justis de causis, hinc etiam colligunt: de quo vide plura apud Socin. *regul.* 40.

(18) Testimonii gratia testes ex alieno territorio evocari possunt, si id patiatur consuetudo. Zas. ad *l. ult. Supr. de jurisd. num.* 13.

(19) 4. *q.* 3. *can.* 3. *vers. leg. Julia.*

(20) De qua *l.* 3. §. 5. *supr. eod.*

(21) *l.* 10. *princ. infr. de gradib. l.* 2. *infr. de accusat.* Eadem lege Julia publicorum judiciorum cautum fuit, ne de duobus reis quis quæreret, nisi suarum injuriarum causa, *l.* 12. §. 2. *infr. de accusat.* ut qui reum detulisset, locum delicti, personas, et mensem designaret, *l.* 3. *infr. de accusat.* ut ne reus quid accusatori publico judicio præscribat (quod dicat sed eodem crimine ab alio accusatum, et absolutum fuisse) quam de prioris accusationis prævaricatione constiterit, *l.* 3. *infr. de prævaricat.* ut si servus capitali crimine postulabitur, sisti eum vel ab extraneo satisdato promittatur: quod si non defendetur, in vincula conjiciatur, vel ex vinculis causam dicat. *l.* 2. *infr. de custodia.* uti reus vel accusator, qui domum judicis ingressus fuerit, in legem ambitus incidat, et centum aureis mulctetur. *l.* 1. *in fin. infr. ad l. Jul. ambitus.* Ad hanc autem legem non pertinet, quod Alexander rescripsit, reos capitalium criminum per procuratores defendi legibus publicorum judiciorum. Præter illam publicorum judiciorum, fuit et alia privata, qua tota judiciorum privatorum fama, ac regula constituta erat: de qua 14. Gell. 2. cujus etiam tria capita notavi ad *l.* 9. §. 2. *l.* 41. *supr. de recept. qui arbitr. l.* 2. §. 1. *supr. de judiciis.* adde Brisson. 4. *select. antiquit.* 7.

(22) In adfinem, vel cognatum inviti testes interrogari non possunt. Paul. 5. *sent.* 15. §. 2.

(23) Vide *l.* 5. *infr. eod.*

(24) Testes in cognitione esse non possunt sobrini et sobrina nati. *ut hic. et l.* 1. *infr. ad l. Jul. repet. l. lex Cornel. infr. de injuriis.* Idem est in prioribus, *ut infr. eod.* non egredi autem septimum gradum hic locus indicio est, ibi *sobrinam*, *sobrino natum.*

(25) Propiore gradu, Petr. Fab. 1 *semestr.* 10. adde *l.* 1. §. 10. *infr. de quæst.*

que liberti (1) *adversus patronum cogantur testimonium dicere.*

5. Gajus lib. 4. ad legem Juliam et Papiam.

IN (2) legibus, quibus excipitur, *Ne gener* (3) *aut socer invitus testimonium dicere cogeretur*, *generi* appellatione sponsum (4) quoque filiæ contineri placet: Item *soceri*, sponsæ patrem.

De his, quibus imperari *potest.*

6. Licinnius Rufinus lib. 2. Regularum.

IDonei (5) non videntur esse testes, quibus imperari potest, ut testes fiant (6).

De servo.

7. Modestinus lib. 3. Regularum.

SErvi (7) responso tunc credendum (8) est (9), cum alia probatio ad eruendam veritatem non est.

Qui non coguntur *testimonia dicere.*

8. Scævola lib. 4. Regularum.

INviti (10) testimonium dicere non coguntur senes (11), valetudinarii (12), vel milites (13), vel qui cum magistratu Reipublicæ (14) causa absunt, vel quibus venire non licet (15).

De patre et filio.

9. Paulus lib. 1. ad Sabinum.

TEstis (16) idoneus *pater* (17) filio, aut *filius* patri non est.

De teste in re sua.

10. Pomponius lib. 1. ad Sabinum.

NUllus idoneus testis in re (18) sua intelligitur.

De teste non rogato.

11. Idem lib. 33. ad Sabinum.

AD fidem rei gestæ faciendam etiam *non* (19) *rogatus* testis intelligitur (20).

De numero testium.

12. Ulpianus lib. 37. ad Edictum.

UBi *numerus* testium non adjicitur (21), etiam duo (22) sufficient: pluralis (23) enim elocutio duorum (24) numero contenta est.

De calumniæ damnatis.

13. Papinianus lib. 1. de adulteriis.

QUæsitum scio, an in publicis judiciis *calumniæ damnati* testimonium judicio publico perhibere possunt? Sed neque lege Remmia (25) prohibentur: et Julia lex de vi, et repetundarum (26), et peculatus, eos homines testimonium dicere non vetuerunt: verumtamen (27), *quod legibus* (28) *omissum est, non omittetur religione judicantium* (29): ad quorum officium pertinet, ejus quoque testimonii fidem, quod integræ (30) frontis homo dixerit, perpendere.

De adulterii damnatis.

14. Idem lib. singul. de adulteriis.

SCio quidem tractatum esse, an ad (31) testamentum faciendum adhiberi possit *adulterii* (32) *damnatus*? Et sane juste testimonii officio ei interdicetur. Existimo ergo neque jure civili testamentum valere, ad quod hujusmodi testis processit; neque jure Prætorio, quod jus civile subsequitur (33): ut neque hereditas adiri, neque bonorum possessio dari possit.

(1) 4. *q.* 3. *c.* 3. *vers. Item ne liberto. l.* 5. *C. eod.* Testis mihi non est idoneus, in quem mihi jurisdictio est. *l.* 5. *C. eod.* Porro in has personas imperium esse notant, in adscriptum, personam domesticam, servum, uxorem, libertum, liberos, famulos, colonos.

(2) 4. *q.* 3. *c.* 3. *vers. cum autem excipitur.*

(3) *l.* 4. *supr. eod.*

(4) *l.* 8. *infr. de gradib. l.* 4. *infr. ad l. Pompej. de parricidiis.*

(5) 4. *q.* 3. *c.* 3. *vers. Item soceri.*

(6) Tales sunt domestici. v. *l.* 24. *infr. eod.*

(7) *l.* 3. §. 5. *supr. eod. l.* 20. *infr. l.* 8. *C. de quæst.* 4. *q.* 3. *c.* 3. *vers. servi.*

(8) *l.* 58. *in fin. supr. de ædilit. edict.*

(9) Servi testes olim esse non poterant, nisi in subsidium: hodie servi ad testimonium non admittuntur. vid. *Novell.* 90. *c.* 6. et *Novell. Leon.* 49. has leges puto referri, tam adversus dominum, quam extraneos, ita tamen, ut non præjudicetur legibus, quæ volunt servos etiam in dominum torqueri posse certis in criminibus, de quibus v. *l.* 1. *C. de quæst.*

(10) 4. *q.* 3. *c.* 3. *vers. Item inviti.* etiam in criminalibus. vide tamen Socinum *regula* 417.

(11) Cogitur tamen anus obstetrix, *l.* 3. §. 5. *infr. de Carbonian.* adde *l.* 3. 7. *infr. de jure immunit.* coguntur tamen omnes in judicium venire testimonii gratia certis personis exceptis. *l.* 16. *l.* 19. *C. eod.*

(12) Facit *l.* 60. *infr. de re judicata.*

(13) *l.* 3. *in fin. supr. eod.*

(14) *l.* 2. *infr. de jure fisci. l.* 9. *C. ex quib. caus. infam. l.* 4. *C. de delatorib.*

(15) Quales forte sunt ii, qui propter religionem loco se movere non possunt, de quibus *l.* 2. *supr. de in jus vocando.* aut qui manicis et compedibus vincti in publico sine dedecore comparere non possunt, *l.* 10. *supr. ex quib. caus. major.* Harmenop. 6. *tit.* 6. §. 15. 16. intelligit Protospatharium, et qui eo eminentiores sunt, ut et omnes personas divino ministerio addictas. Illustres et superillustres etiam intelliguntur. *l.* 16. *C. eod.*

(16) Ut et judex. *l.* 10. *supr. de jurisd.*

(17) Vide *l.* 6. *supr. eod.* adde *l.* 24. *infr. eod.*

(18) Vide *l.* 10. *C. eod.*

(19) *Rogatum* testem regulariter esse nihil necesse est. *ut hic.* 4. *qu.* 3. *c.* 3. *vers. ad fidem.* Num præsumitur rogatus? præsumitur, aliud in tabellione. de testibus rogandis vel rogatis, adde Authentic. *rogati. C. eod.*

(20) Præterquam si de testamento agetur. vide quæ notavi ad *Novell.* 90. *c.* 2.

(21) *Sub.* a lege, vel a judice.

(22) *Matth.* 29. Duorum igitur numerus sufficiens erit. *l.* 1. *in fin. supr. eod.*

(23) Pluralis elocutio, duorum numero contenta est, *ut hic.* Cur contenta? quia pluralis est, quæ duorum testimonium habet Plures etiam duo. Et vero dualis, primus est numerus: cujus unitas principium aut certe numerus numerans.

(24) *l.* 217. *in fin. infr. de verbor. signif. c.* 40. *de reg. jur. in* 6. interdum tamen tres adsumi debent, *l.* 17. *C. si certum petat. scripturas.* 11. *in fin. C. qui potiores.* quinque, *l. ult. C. de testam.* septem, *l.* 21. *C. de testam.* octo, *l.* 8. *C. qui test.* Interdum quoque pluralis elocutio tres continet. *l.* 1. *infr. de optione.*

(25) De qua vide *l.* 1. §. 2. *infr. ad SC. Turpill.* Alii Memmiam legunt, a quibus facit 3. Valer 7. Cicero *pro Sexto Roscio.*

(26) Repetundarum.

(27) Testem esse infamem, seu testimonium infamem dicere, judex pati non debet: licet infamis nulla lege specialiter a dicendo testimonio repellatur.

(28) Legibus omissa judex supplere potest. *l.* 7. *supr. de justit. l.* 12. *l.* 13. *supr. de legib.*

(29) Et consultantium. *arg. l.* 2. *supr. de offic. asses.*

(30) Hoc ideo dicit, quia calumniatoribus frons solebat inuri ex lege Remmia, litera K. Cicero *pro Roscio Amerino.* quæ pœna sublata est, *l.* 17. *C. de pœnis.* v. Pithœum 4. *notis. Mosaic.*

(31) Testamentum ipso jure prætorio ac civili nullum est, in quo testes infames adhibiti.

(32) Vide *l.* 18. *infr. eod.*

(33) *l.* 7. *in fin. supr. de justitia et jure. l.* 11. *supr. de præscriptis verbis.* v. *Novellam.* 8. *c.* 1. §. 1. non semper tamen: quædam enim prætorio jure convalescunt, quæ civili jure inutilia sunt. *l.* 17. *infr. de injusto.*

De damnato repetundarum. 1. *De* Hermaphrodito.
15. Paulus lib. 3. Sententiarum.

REpetundarum (1) *damnatus*, nec ad testamentum, nec ad testimonium adhiberi potest.

§. 1. *Hermaphroditus* (2) an ad testamentum adhiberi possit, qualitas (3) sexus incalescentis ostendit.

De testibus puniendis.
16. Idem lib. 5. Sententiarum.

QUi (4) falso (5) vel varie testimonia dixerunt, vel utrique parti prodiderunt, a judicibus competenter (6) puniuntur (7).

De pluribus testibus ex una domo.
17. Ulpianus lib. singul. Regularum.

PAter (8), et filius qui in potestate ejus est, item duo fratres qui in ejusdem patris potestate sunt, testes utrique (9) in eodem testamento, vel eodem negotio fieri possunt (10): quoniam nihil nocet, ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi.

De fœminis.
18. Paulus lib. 2. de adulteriis.

EX (11) eo, quod prohibet lex Julia de adulteriis, testimonium dicere condemnatam (12) mulierem, colligitur (13), etiam *mulieres* (14) testimonii in judicio dicendi jus habere (15).

Qui non coguntur *testimonium dicere.* 1. *De* pupillis.
19. Ulpianus lib. 8. de Officio Proconsulis.

INviti testimonium non dicunt publicani (16): item is, qui non detractandi (17) testimonii causa aberit (18): item is, qui quid exercitui præbendum (19) conduxerit.

§. 1. Sed nec pupillis (20) testimonium denunciari potest.

De eo qui accusatus *est judicio publico* : *de* minore.
20. Venulejus lib. 2. de Judiciis publicis.

IN testimonium accusator (21) citare non debet eum, qui judicio publico reus (22) erit, aut qui minor (23) viginti (24) annis erit.

De damnato ob carmen *famosum.* 1. *De* Magistratibus. 2. *De* arenariis *et similibus. De testibus* concordibus *vel contrariis.*

21. Arcadius, qui et Charisius, lib. singul. de testibus.

OB carmen famosum (25) damnatus intestabilis (26) fit.

§. 1. Illud quoque incunctabile (27) est, ut, si res exigat, non tantum privati, sed etiam magistratus (28), si in (29) præsenti sint, testimonium dicant. ✝ Item Senatus censuit, Prætorem testimonium dare debere (30) in judicio adulterii causa.

§. 2. Si ea rei (31) conditio sit, ubi harenarium (32) testem, vel similem (33) personam admittere cogimur, sine (34) tormentis testimonio ejus credendum non est.

§. 3. Si testes omnes ejusdem honestatis et existimatio-

(1) *l.* 20. §. 5. *infr. qui testam.*

(2) Vide *l.* 10. *supr. de test. homin.*

(3) Qualitas potior ac potentior sexum dijudicat : et semper spectanda est.

(4) Tria hæc vitia in teste, falsum, varie testimonium dixisse, testimonium adversario prodidisse.

(5) Falsa. Haloan. *l.* 1. *l.* 9. §. 3. *infr. ad leg. Corn. de fals.*

(6) Competenti. Paul. 5. *sent.* 15. §. 5. hoc est, a judicibus competentibus. ὑπὸ τῶν προσφόρων ἀρχόντων τιμωροῦνται, 6. Harmen. 6. *in fin.* vel competenter, id est, competenti pœna.

(7) Paulus 5. *sent.* 15. §. 5. ita integre : aut in exilium aguntur, aut in insulam relegantur, aut curia submoventur.

(8) Testes pro extraneo, qui invicem sunt conjuncti, esse non prohibentur.

(9) *l.* 22. *infr. qui testam.* §. 8. *Inst. de testam. ord.*

(10) Vid. Ulpian. 20. §. 3. 6.

(11) Prohibita specialiter quibusdam, aliis concessa intelliguntur. *Goth.* Hæc lex canonizata est, *can.* 2. *caus.* 15. *q.* 4. Ans.

(12) Adde *l.* 14. *supr. eod. l.* 20. §. 6. *infr. qui test.*

(13) Unde colligitur, si damnata prohibetur, non damnata non prohibetur.

(14) Id non est admissum jure canonico in criminalibus causis (nisi in exceptis) sed tantum in pecuniariis, 33. *q.*5. *c.mulierem.*

(15) In negotio civili et criminali, nec enim lex distinguit: nisi in testamento, *d.* §. 8. *et* §. 6. *Inst. de test. l.* 20. §. 6. *infr. qui test.* et in probanda investitura feudi, 2. *Feudor.* 32. An in codicillis poterunt admitti ? sic putat Speculator. *tit.* 4. *de testib. n.* 83. Oldendorpius 4. *de testib. n.* 13. negat admittendas, nisi virorum penuria. Ulpian. 20. §. 7. Possis latius ita dicere, in iis quæ juris sunt, quæ ad jus probandum scribuntur, ἐν συστατικοῖς admittendæ non videntur, velut in testamento, donationibus, stipulationibus, mutuo et similibus : in his quæ facti, pone delictis probandis, admittendæ, ut et in iis in quibus viri non accersuntur. 1. Harm. 6. adde, tempore Ciceronis mulieres testimonii dictionem habuisse. *Verrina* 3. antiquitus non habuisse, *l.* 1. *C. Th. de rapt.* et magni beneficii loco testimonii dictionem mulieribus certis concessam. vide. 6. Gell. 7.

(16) Cur ita ? Colligere potes ex *l.* 15. *supr. de jurejur. l.*2. §. 1. *C. de jurejur. propter calumniam.* Sed adde, hunc locum commode referri posse ad publicanos, quo tempore libellum a præsidibus acceperunt mittendi commeatus ad exercitum causa. *arg. l.* 4. §. 1. *infr. de public.* unde forte non male hæc verba, *item is qui exercitui etc. infr. eod.* conjungerentur huic voci, *publicani.* nec male loco, *item is qui*, legeremus, *tunc cum quid exercitui præbendum conduxerint:* ut sit sensus, Publicanos, cum quid præbendum exercitui conduxerint, ideo invitos cogendos non esse testimonium dicere, ne a munere suo publico, curaque militari avocentur. *Goth.* Hæc lex canonizata est, *can.* 3. *caus.* 4. *quæst.* 2. *et* 3. Vide. Revard. *var. lib.* 5. *cap.* 4. Ans. Adde Cujac. *lib.* 2. *obs.* 21. S. L.

(17) *Al.* detrectandi.

(18) Ut quia litis gratia abest, *l.* 5. multitudine rerum distringitur, *l.* 25. *supr. ex quib. causis major.* absens ex causa necessaria est.

(19) Item is qui præbenda exercitui conduxerit. Alc. 2. *parerg.* 33. reprehensus a Cujac. 2. *observ.* 23.

(20) Impuberibus, *l.* 3. §. 5. *supr. eod.*

(21) Testis in judicio criminali *reus publico judicio* esse non potest.

(22) Vide *l.*3. §. 5. *supr. eod.*

(23) Testis in criminali judicio *minor viginti annis* esse non potest, *ut hic.* In civili impubes esse non potest : pubes potest. *l.* 19. *in fin. supr. eod.*

(24) Imo, minor quatuordecim annis torqueri potest in crimine læsæ majestatis, *l.* 10. *l.* 15. §. 1. *infr. de quæstion.*

(25) *Intestabilis* quis, v. *l.* 18. *in fin. l.* 26. *infr. qui testam. l.* 5. §. 9. *infr. de injuriis.* ὁ καταδικασθεὶς ἐπὶ τῷ ποιῆσαι παρακώδη φλυαρίαν. 1. *Basil.* 1. c. 21. Cujac. 16. *obs.* 26. v. Senec. 5. *controv.* 6. Theoph. §. 6. *Inst. de Testam.*

(26) Intestabilis et infamis infamia facti testis non admittitur in causa civili, vel criminali. vide tamen Socinum *reg.* 415. Sed et illud addatur, Intestabilem testimonio, eundem et testamento esse intestabilem : ut qui testimonium alteri non possit dicere, idem sibi testamentum facere non possit.

(27) *Incunctabile*, id est, sine dubio.

(28) Testimonium dicere, vel ipsi Magistratus ac prætores coguntur.

(29) *In præsenti esse*, est in comitatu Principis esse: unde *præsentales.*

(30) *Al.* dicere.

(31) Negotiis.

(32) Κυνηγὸν, 21. *Eclog.* 1. c. 19. *l.* 3. §. 5. *supr. eod.* v. *Novell.* 90. c. 1. 1. Harmenop. 6.

(33) V. *l.* 13. *C. eod.*

(34) *Nov.* 90. *c.* 1. Testis infamis quibus casibus jure ad testimonium admittitur, fides ei non adhibetur sine tormentis.

*

nis sint, et negotii qualitas ac judicis motus (1) cum his concurrit, sequenda (2) sunt omnia testimonia: Si (3) vero ex his quidam [eorum] aliud dixerint, licet impari numero, credendum est: sed quod naturæ (4) negotii convenit, et quod inimicitiæ aut gratiæ suspicione caret: confirmabitque judex motum animi sui ex argumentis et testimoniis, et quæ rei aptiora, et vero (5) proximiora esse compererit? Non enim ad multitudinem (6) respici oportet, sed ad sinceram testimoniorum fidem, et testimonia quibus potius lux (7) veritatis (8) adsistit.

De magistratibus, qui se vel alios testes præbere debent.

22. Venulejus lib. 2. de Officio Proconsulis.

Curent magistratus cujusque loci, testari (9) volentibus et se ipsos et alios testes vel signatores (10) præbere: quo facilius negotia explicentur, et probatio rerum salva sit.

De eo, qui ante testimonium in reum dixerat.

23. Idem lib. 1. de judiciis publicis.

Reduci (11) testis is non potest, qui ante in eum reum (12) testimonium dixit.

De testibus e domo accusatoris.

24. Paulus lib. 5. Sententiarum.

Testes eos, quos accusator (13) de domo (14) produxerit, interrogari non placuit (15).

De patronis. De executoribus negotiorum.

25. Arcadius [qui et Charisius] lib. singul. de testibus.

Mandatis (16) cavetur, ut Præsides attendant, ne patroni (17) in causa, cui (18) patrocinium præstiterunt, testimonium dicant (19): Quod et in executoribus (20) negotiorum observandum est.

TIT. VI.

DE JURIS (21) ET FACTI IGNORANTIA.

Divisio ignorantiæ bimembris. 1. Exempla utriusque ignorantiæ.

1. Paulus lib. 44. ad Edictum.

Ignorantia vel (22) facti, vel juris est.

§. 1. Nam si quis nesciat (23) decessisse eum, cujus (24) bonorum possessio defertur, non cedit ei tempus.

(1) *Motus judicis*, religio.

(2) *l.* 3. §. 1. *supr. eod.*

(3) Testes ubi varii sunt, iis potior fides adhibetur, qui aptiora negotio deponunt: quippe ii fidem fecisse magis intelliguntur, qui judicia verisimiliora habeant. Doctores in *l.* 13. *C. de fide instrum.* indicia et argumenta eliciunt, ut una probatio alteri præferatur. *l. ult. C. de prob.*

(4) Ut si de libertate quæstio sit, pro ea magis quam adversus eam feratur sententia. *l.* 24. *infr. de manumission.*

(5) *Verisimiliora* in dubiis sequi debemus. vide *l.* 114. *Infr. de reg. jur.*

(6) *l.* 8. *supr. de pactis.*

(7) Testimonia in negotiis et factis, *lux* dicuntur.

(8) *l.* 1. *supr. eod. l.* 13. *supr. de probationib.* facit *l.* 13. *supr. de interrogation.*

(9) Id est, et testamentum condere, et tabulas ad quamcunque probationem conficere. v. Duaren. 1. *disp.* 30. Robert. 4. *sent. cap.* 4. hæc enim lex ad testamenta potius referenda est, quam ad testimonium.

(10) Ut et alios judices, *l.* 1. *supr. de jurisdict.* advocatos. vide *l.* 1. §. 4. *supr. de postuland. l.* 21. *supr. de interrogat.* Qui sint *Signatores*, vide Duaren. 1. *disp.* 30.

(11) Sic Budæus legit: produci testis, i. n. p. in reum qui ante in eum testimonium dixit.

(12) Id est, accusatum criminis alicujus: ut sit sensus, Neminem idoneum testem esse in ejus causa, in quem criminis postulatum semel testimonium dixerit. Duaren. 1. *disp.* 29. Sed Cujac. 2. *obs.* 23. sensum hujus legis hunc esse ait: qui ante in aliquem reum testimonium dixit, rursus pro eodem testis esse non potest, ὁ κατά τινος (inquit *Eclog.* 21. *tit.* 1. *c.* 22. Harmenop. 1. *tit.* 6. §. 6.) ἤδη μαρτυρήσας, οὐ μαρτυρεῖ πάλιν ὑπὲρ αὐτοῦ. Verum Duareni causam defendit Forner. 2. *select.* 10. hunc locum ad criminale judicium referens, motus inscriptione hujus legis: quæ sumpta est ex libr. 1. *de public. judic.* movetur quoque ejusdem Harmenopuli auctoritate 1. *tit.* 6. §. 42. ὁ ἐγκληματικῶς τινὸς κατηγορήσας οὐ δύναται αὖθις μαρτυρεῖν κατ' αὐτοῦ, ὁ γὰρ χρηματικῶς τινὰ αἰτιασάμενος οὐ κωλύεται μὲν μαρτυρεῖν κατ' αὐτοῦ πλὴν ὑπούσης εὐλόγου αἰτίας κωλύεται· et *Novell.* 90. accusatorum testimonium rejicere. Idem legi apud Ciceronem *pro Fonteio*: facit *l.* 1. §. 24. *infr. de quæstion.* Non prætermittendum, has diversas sententias ab Alberico notari: Testem semel productum amplius produci non posse: Testem, qui semel falsum testimonium dixerit, postea non admitti: eum, qui in causa criminali in alium testatus sit, non posse in eundem testimonium dicere, quasi inimicum.

(13) Testes Magistratui sui apparitores seu stratores (qui et *statores* alibi) esse non posse hinc colligunt.

(14) 4. *q.* 3. Paul. 5. *sent.* 15. §. 1. *collatio legum Mosaïc. c.* 9. Domesticus, *l.* 3. *C. eod.* inquit Duaren. 1. *disp.* 28. non is tantum dicitur, qui in eadem domo habitat, sed et qui ejusdem familiæ, et gentis est, ut pater et filius, *l.* 5. *l.* 6. *supr. quemadmodum cujuscunque. l.* 1. *C. de emend. prop.* libertus, patronus, servus, dominus, mercenarius, et is apud quem quis degit. *l.* 11. §. 1. *Infr. de pæn. l.* 91. *infr. de furtis. l.* 1. *infr. de quæst. l.* 6. *C. de quæst.* Duaren. *d. l.* fratrem ea voce contineri putat, etiamsi alibi moretur. Revard. 2. *Var.* 8. *domestici* vocabulo intelligit eum, qui in accusatoris potestate est. *l.* 6. *l.* 9. *supr. eod. l.* 20. *infr. qui testam.* Cujac. ad *l.* 6. *infr. qui testam.* domesticum intelligit, qui in eadem domo habitat: Et quod Græci dicunt οἴκοθεν ὁ μάρτυς ex Luciano constare non esse domesticum, sed eum qui adversus semetipsum testimonium dixerit. Alciat. 4. *de verb. sign.* ut testes de domo, sint testes suspecti. Petrus Pithœus *domesticorum* nomine susceptos et clientes accepit. 9. *not. Mosaic.* vide *l. antepenult.* §. *penult. C. de his qui ad Eccl.* ubi etiam de domesticis agitur. Domesticos testes Ecloga vocat οἰκειακοὺς, 21. *tit.* 1 *c.* 22. οἰκειακὰς μαρτυρίας, domestica testimonia. adde Oldend. c. 4. *de test. n.* 5 *et c.* 66 *de except. n.* 4. Testimonium missum domo cur dicatur, vide apud Cic. *pro Flacco.* auctor. *ad Herenn.* 4.

(15) Nisi res familiæ sit probanda, quæ per alios difficillime probari posset, *l.* 8. §. 6. *C. de repud.* nisi denique simplicia domesticorum testimonia appareant, vid. Reub. 1. *de testib.* 2. §. 1.

(16) Principum, quæ Præsidibus et Rectoribus provinciarum tradi solebant. vid. *Nov.* 4.

(17) *l.* 17. *supr. de jurisdict.* Goth. Vid. Desid. Herald. *de rer. judic. auctorit. lib.* 2. *c.* 4. 5. Ans.

(18) Ita Cicero *Verrin.* 4. conqueritur Hortensium Verris patronum testem sibi in ea accusatione ereptum esse, non rei innocentia, sed exceptione legis.

(19) In adversarios, non in eos quorum causæ patrocinati sunt. *arg. l.* 17. *C. eod.* et breviter: Advocatus seu patronus causæ, in testem ab adversario produci potest, at non ab eo cujus causæ patrocinatus est, *ut hic.* Quid? an ut testimonium dicere non possunt ita neque testem instruere possunt: nimirum ut verum testentur non ut falsum?

(20) Tales sunt tutores, curatores, procuratores, administratores: diversis enim officiis fungerentur uno, et eodem tempore quod est absurdum. An postquam suo munere functi sunt, interrogari possunt? Posse videntur: licet non accusare: si modo de eorum personis non agetur. *arg. l.* 18. §. 8. *infr. de jure fisci* Quæ omnia ad solicitatores causarum sive litium ex interpretatione legis refert Ferretus ad *l.* 1. *n.* 17. *supr. eod.*

(21) *Lib.* 1. *Cod.* 18. *et* 1. Harm. 1. addit *Eclog.* 2. *tit.* 4 καὶ τίνες βοηθοῦνται ἐξ αὐτῶν. Ignorantia quando noceat vel prosit vide apud Gail. 2. *obs.* 48. *et l.* 9. *infr. eod.*

(22) *Ignorantia* duplex, alia facti, alia juris.

(23) *l.* 8. *C. qui admitti ad bon. posses.*

(24) Ignorantia facti non juris in bonorum possessione petenda non nocet.

† Sed si sciat quidem defunctum esse cognatum, nesciat autem proximitatis nomine bonorum possessionem sibi deferri (1): aut se sciat scriptum heredem, nesciat autem quod scriptis (2) heredibus bonorum possessionem Prætor promittit: cedit (3) ei tempus, quia in jure errat. † Idem est, si frater consanguineus defuncti credat matrem potiorem esse (4).

§. 2. Si quis nesciat se cognatum esse, interdum in jure, interdum in facto errat: nam, si et liberum se esse et ex quibus natus sit sciat, jura autem cognationis habere [se] nesciat, in jure errat. At si [quis] forte expositus (5) quorum parentum esset ignoret, fortasse et serviat alieni (6) putans se servum esse, in facto magis quam in jure errat.

§. 3. Item si quis sciat quidem alii delatam esse bonorum possessionem, nesciat autem ei tempus præteriisse bonorum possessionis, in facto errat. † Idem est, si putet eum bonorum possessionem accepisse. † Sed si sciat eum non petiisse, tempusque ei præteriisse, ignoret autem sibi ex successorio (7) capite competere bonorum possessionem, cedet ei tempus, quia in jure errat.

§. 4. Idem dicemus, si ex asse (8) heres (9) institutus non putet se bonorum possessionem petere posse ante apertas tabulas: Quod si nesciat esse tabulas, in facto errat.

Ratio differentiæ inter ignorantiam juris et facti.

2. Neratius lib. 5. Membranarum.

IN omni parte error in jure non eodem (10) loco, quo facti ignorantia, haberi debebit: cum jus (11) finitum (12) et possit esse, et debeat; facti interpretatio plerunque etiam prudentissimos fallat (13).

Discrimen utriusque ignorantiæ. 1. De supina ignorantia.

3. Pomponius lib. 3. ad Sabinum.

PLurimum interest, utrum quis de alterius (14) causa et facto non sciret, an de jure suo (15) ignorat.

§. 1. Sed Cassius *ignorantiam* Sabinum ita accipiendam existimasse refert, non deperditi (16) et nimium (17) securi (18) hominis.

De usucapione.

4. Idem lib. 13. ad Sabinum.

JUris ignorantiam in usucapione negatur (19) prodesse: facti vero ignorantiam prodesse constat.

De scientia vel ignorantia alterius.

5. Terentius Clemens lib. 2. ad legem Juliam et Papiam.

INiquissimum videtur, cuiquam scientiam alterius (20) quam suam nocere: vel ignorantiam alterius alii profuturam.

Quæ scientia facti requiritur.

6. Ulpianus lib. 18. ad leg. Juliam et Papiam.

NEc supina (21) ignorantia ferenda est factum ignorantis: ut nec scrupulosa (22) inquisitio exigenda: Scientia enim hoc modo æstimanda est, ut neque negligentia crassa, aut nimia securitas satis expedita sit, neque delatoria (23) curiositas exigatur.

De lucro et damno.

7. Papinianus lib. 19. Quæstionum.

JUris (24) ignorantia non prodest (25) adquirere volentibus, suum vero petentibus non nocet.

8. Idem lib. 1. Definitionum.

ERror facti (26) ne maribus quidem in damnis vel compendiis obest: juris autem error nec (27) fœminis in compendiis (28) prodest: Cæterum omnibus juris error in damnis amittendæ rei suæ non nocet.

De ignorantia juris. De minore. 1. De militibus. 2. Quæ scientia facti requiritur. 3. Quibus casibus juris ignorantia non prodest. 4. De eo qui falso putat se a non domino emere. 5. De lege Falcidia, et condictione indebiti.

9. Paulus lib. singul. de juris, et facti ignorantia.

REgula est, *juris* (29) *quidem ignorantiam cuique nocere* (30), *facti vero ignorantiam non nocere.* Videamus igitur in quibus speciebus locum habere possit: ante

(1) Ex capite unde cognati.

(2) *l.* 1. §. 4. *infr. de bonor. poss. secundum tab.*

(3) V. *l.* 10. *infr. de bonor. posses.*

(4) Hic decipitur in jure, veteri quidem, quia matre potior erat. *l.* 4. *C. ad SC. Tertull.* § 3. *Inst. de Senatusconsult. Tertull.* jure novo, cum matre admittitur, *l. ult. princ. C. ad SC. Tertull. Nov.* 22. *cap.* 47. *in fin. Novell.* 118. *cap.* 2.

(5) Vide *l.* 3. *C. de infantibus expositis.* et passim toto *tit.*

(6) *Servire* facti est: *servum esse* juris, *ut hic.*

(7) De quo *infr. de successor. edict.*

(8) Hodie sui (non extranei) ex parte heredes etiam ante apertas tabulas adire possunt. *l. ult.* §. 1. *et* §. 5. *C. de jure deliberand.* adde *l.* 3. *C. d. tit.*

(9) Heres ex asse institutus bonorum possessionem petere potest, etiam ante apertas tabulas.

(10) *l.* 29. §. 1. *Supr. mandat. l. ult. infr. pro suo.* interdum tamen juris error excusatur, ut si conjunctam habeat rusticitatem, *l.* 7. §. 4. *supr. de jurisd.* si incestus committitur ignoratione juris civilis, non juris gentium, *l.* 38. *in pr.* §. 1. §. 2. *infr. ad leg. Jul. de adult.* si tiro errat in disciplina militari. *l.* 4. *in fin infr. de re milit.*

(11) *Juris* et *facti* discrimen: Jus finitum et certum: facta infinita. Jus notum prudenti: facti interpretatio plerunque prudentissimos quosque fallit, *ut hic.* Unde notant, positiones juris in libellis non admitti.

(12) Et cognitum prudentibus. *l.* 9. §. 3. *infr. eod. l.* 2. §. 43. *supr. de orig. juris. l.* 10. *infr. de bonor. posses.* 12. Quintil. *l.* . patet enim jus, et propositum cuique est: at facta recondita. . Cuj. 5. *observ.* 39. *in fin. præsertim.*

(13) Et ab eis ignoretur, *l. ult. in fin. infr. pro suo.* vide Robert. 4. *sent.* 15.

(14) *l. ult. in fin. infr. pro suo.*

(15) Talis enim ignorantia non est regulariter ferenda. *l.* 6. *infr. eod.*

(16) Τῦ ἀπολλυμένυ, καὶ τῦ λίαν ἀμελῦς, id dissoluti, *Ecleg. cap.*3. hinc dissoluta negligentia, *l.* 29. *supr. mandati.* et supina, crassa. *l.* 6. *Infr. eod.*

(17) *Nimium securus*, id est, nimium ignorans.

(18) Quid? quæ securi et deperditi hominis ignorantia? ignorare, quod homines sciunt, quod sciri possit facile, adde *l.*6. *Infr. eod.*

(19) Vide *l.* 31. *Infr. de usurpat.*

(20) Puta procuratoris, *l.* 51. *in fin. supr. de ædil.* procurator quod scit, an scire dominus intelligitur?

(21) Resupina. *l.* 4. *infr. quod vi, aut clam.*

(22) Imo, interdum scrupulosa inquisitio et cûriositas nobis necessaria est. *l.* 3. §. 9. *supr. de in rem vers.*

(23) Delatores, curiosi rerum quarumcunque exploratores esse solent: ideoque infames. *l.* 3. *C. de injuriis.*

(24) Vide *l.* 31. *infr. de usurpat.*

(25) Imo, qui in jure errat, adquirere potest, et ita retinere, ut prædo non sit dicendus. *l.* 25. §. 6. *supr. de petit. hered.*

(26) Juris error, ubi de damno evitando agitur, non nocet: ubi de lucro captando, nocet etiam fœminæ: error facti neutro casu nocet.

(27) V. *l.* 6. *C. qui admitti.*

(28) *Arg. l.* 110. *in fin. Infr. de reg. jur. l.* 11. *l. ult. C. hoc tit.*

(29) *In fin. Infr. eod. et C. eod. l.* 10. *infr. de bon. possess. l.* 11. §. 4. *supr. de his, qui notant. infam. l.* 29. §. 1. *Supr. mandati.* Goth. Vide Cujac. *lib.* 5. *obs.* 38. 39. Joan. Robert. *lib.* 2. *sent. cap.* 27. S. L.

(30) Id est, non prodesse, Cujac. 5. *obs.* 38. 39. quo nomine a Roberto reprehenditur 2. *recept.* 27.

præmisso (1), quod minoribus (2) vigintiquinque annis [jus] ignorare permissum est: quod et [in] fœminis (3) in quibusdam causis propter sexus infirmitatem dicitur: et ideo sicubi non est delictum, sed juris ignorantia, non læduntur (4). Hac ratione, si minor vigintiquinque annis filiofamilias (5) crediderit, subvenitur ei, ut non videatur filiofamilias credidisse.

§. 1. Si filiusfamilias miles (6) a commilitone heres institutus, nesciat sibi etiam sine patre licere adire, per constitutiones principales jus ignorare potest: et ideo ei dies (7) aditionis [non] cedit.

§. 2. Sed *facti ignorantia* ita demum cuique non nocet, si non ei summa negligentia objiciatur: quid (8) enim, si omnes in civitate sciant, quod ille solus (9) ignorat? Et recte Labeo definit, scientiam neque curiosissimi (10), neque negligentissimi hominis accipiendam, verum ejus qui eam rem diligenter inquirendo notam habere possit.

§. 3. Sed *juris ignorantiam* non prodesse, Labeo ita accipiendum existimat, si jurisconsulti (11) copiam haberet, vel sua prudentia instructus sit: ut, cui facile sit scire, ei detrimento sit juris ignorantia, quod raro accipiendum est.

§. 4. Qui ignoravit dominum esse rei venditorem, plus in re (12) est, quam (13) in existimatione (14) mentis: et ideo tametsi (15) existimet, se non a domino emere, tamen, si a domino ei tradatur, dominus efficitur.

§. 5. Si quis jus ignorans, lege (16) Falcidia usus non sit, nocere (17) ei dicit epistola Divi Pii. Sed et Imperatores Severus et Antoninus in hæc verba rescripserunt: *Quod ex causa fideicommissi indebitum datum est, si non per errorem (18) solutum est, repeti non potest: Quamobrem Cargiliani heredes, qui cum ex testamento ejus pecuniam ad opus aquæductus reipublicæ Cirensium (19) relictam solverint, non solum cautiones non exegerint, quæ interponi solent, ut quod amplius cepisset municipium, quam per legem Falcidiam liceret, redderent: verum etiam stipulati sunt, ut ea summa in aliud opus converteretur, et scientes (20) prudentesque passi sunt eam pecuniam in opus aquæductus impendi: frustra postulant reddi sibi a Republica Cirensium, quasi plus debito dederint: Cum sit utrumque iniquum, pecuniam, quæ ad opus aquæductus data est, repeti, et Rempublicam ex corpore patrimonii sui impendere, [in] in id opus, quod totum alienæ liberalitatis gloriam repræsentet.* † *Quod si ideo repetitionem ejus pecuniæ habere credunt, quod imperitia lapsi legis Falcidiæ beneficio usi non sunt: sciant, ignorantiam facti, non juris prodesse: nec stultis (21) solere succurri, sed errantibus.* † Et licet municipium nominatum in hac epistola sit, tamen (22) et in quolibet persona idem observabitur. Sed nec, quod in *opere* (23) *aquæductus* relicta esse pecunia proponitur, in hunc solum casum cessare repetitionem decretum est: nam initium (24) constitutionis generale est: demonstrat enim, si non per errorem solutum sit fideicommissum quod indebitum fuit, non posse repeti. † Item et illa pars æque generalis est, ut qui juris ignorantia legis Falcidiæ beneficio usi non sunt (25), [nec] possint repetere: ut secundum hoc possit dici, etiam si pecunia, quæ per fideicommissum relicta est, quæque soluta est, non ad aliquid faciendum relicta sit, et licet consumpta non sit, sed exstet apud eum cui soluta est, cessare repetitionem.

De pupillis.

10. PAPINIANUS lib. 6. Responsorum.

IMpuberes (26) sine tutore agentes, nihil posse scire intelliguntur (27).

(1) *Al.* præmitto.

(2) *l.* 11. *C. eod. l. pen. C. de in integr. rest. minor. l.* 2. *C. si advers. solut.* facit *l.* 29. *supr. de cond. indeb.*

(3) V. *l.* 8. *supr. eod.*

(4) Læduntur tamen, si juris ignorantia inventarium non fecerint. Harmenop. 13. *in fin.* vide tamen quæ notavi ad *l.* 11. *C. eod.*

(5) *l.* 11. *in fin. Supr. de minor. l.* 3. §. 2. *supr. de Senatusc. Maced.*

(6) In quo ideo juris ignorantia toleratur. *l.* 22. *in pr. C. de jure delib.*

(7) Vide *l.* 86. *infr. de adq. vel omitt. hered.*

(8) Ignorantia et negligentia summa est, id ignorare, quod nullus in civitate ignoret: hujusmodi facti ignorantia obest.

(9) *l.* 11. §. 3. *supr. de institor.* Supina ignorantia est ignorare, quod omnes scimus.

(10) Curiosi et negligentes, contrarii: diligens inquisitor, medius inter utrosque.

(11) Vide quæ notavi ad *l.* 2. *supr. eod. l.* 10. *in fin. infr. de bon. possess. l.* 2. *in fin. infr. quis ordo in bon. posses.* Rusticitati et imperitiæ parcendum; perraro tamen, id est, certis tantum casibus: non enim exigimus, ut omnes Jurisconsultorum scientiam didicerint, nec ut omnes patresfamilias Magonis, vel Cassii libros: sed communem eorum, quæ in legibus continentur, intelligentiam in omnibus exigimus. Hæc oportet scire, inquit Aristoteles, καὶ μὴ λαθεῖν τὰ ἴσα, Cujac. 5. *obs.* 39. Denique juris ignorantiam allegare non potest, qui Jurisconsulti consulendi copiam habuit, vel qui sua, id est, naturali prudentia instructus esse potuit.

(12) Plus valet, quod in re est quam quod in existimatione. § 11. *Inst. de leg.* Imo non est plus, *l.* 15. *infr. de adq. vel omitt. hered.*

(13) *Rei* et *opinionis* differentia.

(14) *Opinio* mentis existimatio.

(15) Error dominii in accipiente, impedit dominii translationem: secus in tradente.

(16) *l.* 9. *C. ad l. Falcid.* Falcidiam errore juris, qui non deduxit, eam postea deducere non potest: maxime si legatum relictum erat civitati, et ad opus publicum.

(17) V. *l.* 9. *C. ad l. Falcid.*

(18) V. *l.* 7. *C. de cond. indeb.*

(19) Cyrenensium. *Halon. Cirte* fuit olim caput regni Massæsylorum, et Massinissæ regia, teste Livio, *lib.* 30. Cujac. 3. *ob* 38. *in fin.* hodie Constantina, *Jovius*; Algeræ, *Fazelius.*

(20) Vide *l.* 2. *C. de fideicomm.*

(21) Stultis lex non succurrit. Est vero stultum id solvere, quod possis deducere. v. *l.* 4. *infr. quod vi. aut clam.*

(22) Exempla non restringunt regulam.

(23) *Al.* in opus.

(24) Generali ex principio, vel ratione lex generalis putanda est, etiamsi in ipso progressu lex ipsa speciei unius exemplo utatur.

(25) Vid. *l.* 9. *C. ad l. Falcid.*

(26) Impuberi, qui tutorem non habet, tempus ipso jure non currit, ubi vel scientia, vel potentia requiritur.

(27) Unde pejerare non dicuntur. *l.* 26. *in pr. supr. de jurej.*

LIBER VIGESIMUSTERTIUS.

TIT. I.

DE (1) SPONSALIBUS (2).

Definitio.

1. FLORENTINUS lib. 3. Institutionum.

SPonsalia (3) sunt mentio (4) et repromissio (5) nuptiarum (6) futurarum (7).

Etymologia.

2. ULPIANUS lib. singul. de sponsalibus.

SPonsalia [autem] dicta sunt a *spondendo*: nam moris (8) fuit veteribus (9) stipulari (10), et spondere sibi *uxores futuras*.

3. FLORENTINUS lib. 3. Institutionum.

UNde et *sponsi sponsæque* appellatio nata est.

De nudo consensu. De absentibus.

4. ULPIANUS lib. 35. ad Sabinum.

SUfficit nudus consensus (11) ad constituenda (12) sponsalia.

§. 1. Denique constat, et absenti (13) absentem desponderi posse: et hoc quotidie (14) fieri.

5. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

HÆc (15) ita, si scientibus his, qui absint, sponsalia fiant, aut si postea ratum habuerint.

De auctoritate tutoris.

6. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

SI puellæ tutores (16) ad finienda sponsalia nuncium miserunt, non putarem suffecturum ad dissolvendam nuptiarum spem (17) hunc nuncium: non magis, quam sponsalia posse eos solos (18) constituere: nisi forte omnia ista ex voluntate puellæ facta sint.

De scriptura. 1. Quorum consensus requiritur.

7. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

IN (19) sponsalibus nihil interest, utrum testatio (20) interponatur, an aliquis sine (21) scriptura spondeat.

§. 1. In (22) sponsalibus etiam *consensus* eorum exigendus est, quorum in nuptiis (23) desideratur: Intelligi (24) tamen semper filiæ patrem *consentire*, nisi (25) evidenter dissentiat, Julianus scribit.

---

(1) In hunc titulum scripsit Duaren. Vide Brisson. *in lib. sing. de ritu nuptiar. et jure connubior.* Aull. Gell. *Noct. Attic. lib.* 4. *cap.* 4. Cujac. *lib.* 6. *observ. cap.* 32. Mod.

(2) 5. *C.* 1. et 38. *Eclog.* 1. *et* 4. *extr.* 1. *et* 4. Harmenop. 31. Huc refer Novellas Justiniani 108. et 109. Leonis 18. 23. 93. 109. Unde dicta sponsalia? v. *l.* 2. *infr. eod.* Goth. Ad hanc materiam vid. Brisson. *de Ritu nupt.* Cujac. *lib.* 16. *obs.* 33. Alciat. *lib.* 1. *dispunct. cap.* 20. Ans.

(3) Hinc Μνηστείαν sponsalia Græci appellant. Est enim μνηστεύεσθαι providere, præmunire ac præparare id, quod postea sit futurum, et rem aliquam ad sese pertrahere ac transferre. Significat autem et nomen ipsum μνηστείας promissionis nomen. 4. Harmenop. 1. §. 1.

(4) Μνήμη καὶ ἐπαγγελία· *Synops.* 28. *tit.* 1. *c.* 1.

(5) Non ipsæmet nuptiæ: ideoque *spes matrimonii* vocantur, *l.* 13. §. 3. *infr. ad leg. Jul. de adult.* (nam quæ de præsenti sponsalia sunt, nuptiæ sunt) sed tamen sponsus sponsam adulterii accusare potest. *l.* 13. §. 3. et 8. *infr. ad leg. Jul. de adult.* Quanquam autem sponsa mea patri non sit nurus, *l.* 12. §. 2. *infr. de ritu.* et sponsa patris proprie non sit noverca, *d. l.* 12. §. 1. non tamen patri meam: neque mihi patris sponsam ducere licet, *d. l.* 12. *l.* 14. *in fin.* Ad hæc, bina sponsalia eodem tempore contrahens, æque est infamis, ut is, qui binas nuptias contrahit, *l.* 1. *in fin. supr. de his, qui notant. inf.* dissoluto matrimonio dos redditur: dissolutis sponsalibus (puta alterutrius morte) arrhæ redduntur, *l.* 3. *C. eod.* nisi osculum datum sit, v. *l.* 16. *C. de donat. ant. nupt.* Generi appellatione sponsus comprehenditur, ideoque alter alteri testis esse invitus nequit, *l.* 5. *supr. de testibus.* Privilegiis etiam nuptiarum fruitur sponsa, puta jure prælationis, *l.* 17. *in fin. infr. de reb. aut.* legatum ei relictum sub ea conditione, *si nupserit*, ei debetur, *argum. l.* 15. *infr. de cond. et demonst.* quæ a sponso sponsæ relinquuntur et donantur, non magis adquiruntur patri, quam si filia a marito suo ea habuisset. *l.* 5. *in fin. C. de bon. quæ lib.* Sponsus agit injuriæ sponsæ factæ nomine, *l.* 15. §. 24. *Infr. de injuriis.*

(6) Non sunt igitur nuptiæ. Sic pactum de vendendo a venditione distinguendum.

(7) Igitur quæ fiunt de præsenti, improprie *sponsalia* dicuntur: ad sponsalia de præsenti alludit lex 6. lex 7. *infr. de ritu.* in quibus aliqua virgo est, et tamen de dote habet actionem, et maritum eliget. Præterea, Canonistæ volunt sponsalibus de præsenti, sponso tolli potestatem contrahendi matrimonii cum alia, sed et cum consanguineis sponsæ intra gradus prohibitos. *cap.* 8. *extr. de sponsal. cap.* 1. *extr. de matrim. contract.* negant quoque ea dirimi posse superveniente lepra. *c. ult. extr. de conjug. lepr.*

(8) Hinc Arnobius, *lib.* 4. *adv. gentes. Habent pactas, habent interpositis stipulationibus sponsas.* Si post eas stipulationes uxor non dabatur, aut non ducebatur, qui stipulabatur ex sponso agebat, judices cognoscebant: si nulla justa causa erat recusandi, quanti stipulantis interfuerat eam uxorem duci, tanti sponsor damnabatur, 4. Gell. 4. adde Varronem 5. *de lingua:* et ipsam formulam apud Plautum *in Trinummo.* Hodie sollennitates quædam requiruntur, ut benedictio, de qua vide quæ notavi ad *Novell. Alexii Comneni c.* 3.

(9) Hac formula gener socerum interrogabat, *Mihi despondes filiam?* Socer respondebat, *Spondeo.* Plautus Aulularia *Act.* 1. *Scen.* 4. et Curculione *Act.* 5. *Scen.* 2. Trinummo *Act.* 5. *Scen.* 2. quæ desponsa erat, *sponsa*: cui desponsa, *sponsus*: quo die sponsum erat, *sponsalia*: qui spoponderat filiam, *despondisse* dicebatur, quod de sponte ejus, id est, voluntate ejus exiret. Varro, 5. *de lingua.*

(10) *l.* 11. *infr. eod.* Non igitur olim (aliud enim est hodie, *l.* 4. §. 1. *infr. eod.*) fiebant sponsalia nudo pacto, et inter absentes: nam stipulatio non fit, nisi inter præsentes: ideo consponsiones parentum filios non tenebant, nec nuptiarum omnis potestas in patribus erat. vide *l.* 134. *infr. de verb. oblig.*

(11) Id est, non requiritur scriptura, *l.* 7. *infr. eod.* non requiritur stipulatio, quoniam consensu contrahuntur. vide *Novell. Alexii Comn. c.* 3.

(12) An et ad dissolvenda, dixi *l.* 63. *in fin. l.* 65. *supr. pro socio. et l.* 1. *C. hoc tit.*

(13) *l. ult. infr. eod.*

(14) Olim aliud fuisse videtur, ut notavi ad *l.* 2. *supr. eod.*

(15) Sponsalia inter absentes constituuntur, siquidem absentibus de hoc constat, vel si ratum habuerint. *Synops. Basilic.* 18. *tit.* 1. *c.* 2. 4. Harmenop. 1. §. 22.

(16) Aliud est in parente puellæ. *l.* 10. *infr. eod.*

(17) Sic enim vocantur sponsalia, ut alibi spes matrimonii. *l.* 13. §. 3. *infr. ad l. Jul. de adulter.*

(18) Soli tutores pupillæ sponsalia, neque constituere, nec dissolvere possunt. *ut hic.* idem est in curatoribus. vid. *l.* [illegible] *de ritu.* 4. Harmen. 1. §. 4. *l.* 5. *C. de nuptiis.* dotem [illegible] [illegible] possunt [illegible] mutare. vide *l.* [illegible] *infr. de* [illegible] *l.* 7. *infr. de tutor.* [illegible] *ab his.*

(19) 4. Harmen. 1. §. 2. *in fine.*

(20) *Testatio* hic quid est? an scriptura? an testes? [illegible] *l.* [illegible] *supr. eod.*

(21) Idem in nuptiis. vide *l.* 9. *C. de nuptiis.*

(22) Qui in nuptiis consentiunt, etiam in sponsalibus consentiunt, *Synops. Basil. eod. cap.* 4. Harmenop. *eod.* §. 5.

(23) De quibus, vide *l.* 2. *infr. de ritu.*

(24) Consentit filiæ sponsalibus pater, qui non [illegible] dissentit.

(25) [illegible] matrimonii consensui pater, qui non [illegible]

De furore.

8. Gajus lib. 11. ad Edictum provinciale.

FUror (1) quin sponsalibus (2) impedimento sit, plus quam manifestum est, sed postea interveniens sponsalia non infirmat.

De sponsalibus in tempus præmaturum collatis.

9. Ulpianus lib. 35. ad Edictum.

QUæsitum est apud Julianum, an sponsalia sint (3), ante duodecimum annum si fuerint nuptiæ collatæ (4): Et semper Labeonis sententiam probavi, existimantis, si quidem præcesserint sponsalia, durare ea, quamvis in domo loco nuptæ esse cœperit: si vero non præcesserint, hoc ipso quod in domum deducta (5) est, non videri (6) sponsalia facta (7): Quam sententiam Papinianus quoque probat (8).

De filia in potestate vel emancipata.

10. Idem lib. 3. Disputationum.

IN (9) potestate manente filia, pater (10) sponso nuncium remittere potest (11), et sponsalia (12) dissolvere: Enimvero si emancipata est, non potest neque nuncium remittere, neque quæ dotis causa data sunt condicere: ipsa (13) enim filia nubendo efficiet dotem esse, condictionemque extinguet, quæ, causa non secuta, nasci poterit: nisi forte quis proponat, ita dotem patrem pro emancipata filia dedisse, ut si nuptiis non consentiret [vel contractis, vel non contractis], repeteret, quæ dederat: tunc enim habebit repetitionem.

De consensu contrahentium.

11. Julianus lib. 16. Digestorum.

SPonsalia, sicut nuptiæ, consensu contrahentium fiunt: et ideo, sicut nuptiis, ita sponsalibus filiamfamilias (14) consentire oportet.

12. Ulpianus lib. singul. de Sponsalibus.

SEd quæ patris voluntati non repugnat (15), consentire intelligitur.

§. 1. Tunc autem solum dissentiendi a patre licentia (16) filiæ conceditur, si indignum (17) moribus (18), vel turpem (19) sponsum ei pater eligat.

13. Paulus lib. 5. ad Edictum.

FIliofamilias dissentiente (20), sponsalia nomine ejus fieri non possunt.

De ætate.

14. Modestinus lib. 4. Differentiarum.

IN sponsalibus contrahendis ætas contrahentium definita non est, ut in matrimoniis: quapropter [et] a primordio ætatis sponsalia effici possunt: si modo id fieri ab utraque persona intelligatur, id est, si non sint minores, quam septem (21) annis.

De pupilla et tutore et filio tutoris.

15. Idem lib. singul. de enucleatis casibus.

TUtor factam pupillam suam nec ipse uxorem ducere, nec filio suo in matrimonio adjungere potest (22): Scias tamen, quod de nuptiis tractamus, et ad sponsalia pertinere.

De prohibitione nuptiarum extendenda ad sponsalia.

16. Ulpianus lib. 3. ad leg. Juliam (23) et Papiam.

ORatio Imperatorum Antonini et Commodi, quæ quasdam nuptias in personam Senatorum inhibuit, de sponsalibus nihil locuta est: recte tamen dicitur, etiam sponsalia (24) in his casibus ipso jure nullius esse momenti: ut suppleatur, quod Orationi deest.

De dilatione sponsaliorum.

17. Gajus lib. 1. ad leg. Juliam et Papiam.

SÆpe justæ ac necessariæ causæ non solum annum (25) vel biennium, sed etiam triennium, et quadriennium et ulterius trahunt sponsalia: veluti valetudo sponsi sponsæve, vel mortes (26) parentum, aut capitalia crimina aut longiores peregrinationes quæ ex necessitate fiunt.

(1) *Synops. eod. cap.* 5. Harmenop. *eod.* §. 45.

(2) Adde *l.* 16. *in fin. infr. de ritu.* 4. Harmenop. 1. *ex Novell. Leon.* 112.

(3) Id est, an jure sponsaliorum valeant inutiliter contractæ nuptiæ: quemadmodum quæritur an stipulatio inutilis, ut pactum, vel ut constitutum valeat, *l.* 8. *infr. de acceptilat.* an inutile testamentum, ut codicillus: an fidejussio inutilis, ut jussio? v. *l.* 30. *infr. quando dies legatorum.* Cujac. 11. *observ.* 15. Goth. adde Leonin. *emendat. lib.* 7. *cap.* 16. Alciat. *lib.* 12. *parerg. c.* 7. Ans.

(4) *Dilatæ*, rejectæ in tempus pubertatis, *Budæus.* male: nam si dilatæ nuptiæ, nondum sunt: quæ nondum sunt, injustæ esse non possunt. Itaque Cujac. *ad l.* 5. *C. de loc. præd. civil. et* 11. *obs.* 15. legit, *collocatæ*, id est, contractæ, ut sit quæstio, An contractæ ante 12. annum nuptiæ valeant jure sponsaliorum: Sic apud Cic. 3. *de Oratore*: Tulit ille coronam ad collocandas nuptias. Potest tamen retineri et *Collata*; ut *Collatæ nuptiæ* dicantur, cum in domum mariti uxor deducta est.

(5) De veteri *deductionis in domum mariti* more dixi *ad l. pen. infr. de donat. inter virum et uxorem. l.* 15. *infr. de condit. et demonst.*

(6) Imo, videntur tenere sponsalia, cum pater pro affectu propensiore possit filiam suam minorem 12. annis nuptum dare, et maturius in familiam sponsi perducere, *l.* 11. §. 3. *infr. quod falso.* et eo quidem magis, quod dicatur tunc futura uxor, cum apud virum impleverit 12. annum; *l.* 4. *infr. de ritu. l.* 13. §. *antepenult. infr. ad l. Jul. de adult.* et ei privilegium dotis datum sit. *l.* 17. *in fin infr. de reb. auct.* Sponsalia inutilia resolvuntur in sponsalia de futuro. Gail. 2. *obs.* 80. *n.* 11.

(7) Quod non fuerint: nec nuptiæ, quæ esse non potuerunt, 32. §. *penult. infr. de donat. inter vir.*

(8) Et ipsemet Ulpianus, *d.* §. *pen.*

(9) Sponsalia dissolvere et nuncium remittere pater potest quæ manet in potestate etc. *Synops.* 17.

(10) Aliud in tutore, *l.* 6. *supr. eod.*

(11) *l.* 2. *in fin. infr. de divortiis.*

(12) At non matrimonium. *l.* 5. *C. de repudiis.*

(13) Post emancipationem et perfectionem filia suo agens arbitratu et sponso per matrimonium copulata, dotem efficit ea, quæ data sunt, et condictionem patris extinguit, *Synops. ibid.*

(14) *l.* 5. *l.* 7. *in fin. supr. eod.*

(15) Evidenter.

(16) Nec enim omnis nuptiarum potestas in patribus erat, recte *apud Comicum* filias: Nonne oportuit præscisse me ante nonne prius communicatum oportuit?

(17) *Al.* indignis moribus: *al.* indignis majoribus.

(18) Vel religionis diversæ. *l.* 5. *C. eod.*

(19) Vide quæ notavi ad *l.* 25. *l.* 36. *infr. de ritu nupt.* penult. *C. eod.*

(20) Facit *l.* 3. §. 5. *infr. de B. P. contra tab.* vid. 2. *Gall.*

(21) Vide *Novell. Leonis* 109. Minor septem annis sponsa esse non potest.

(22) Nisi destinata in testamento a patre. vide *l.* 6. *C. de interd. matrim. l.* 7. *infr. ad leg. Jul. de adult.* vide Cujac. 1 *observ.* 33.

(23) *l.* 17. *infr. eod. l.* 60. §. 5. *infr. de ritu.* adde *Nov. Leonis.*

(24) *Sponsaliorum* hic par prohibitio, quæ nuptiarum.

(25) Non solum biennium, sed etiam triennium: Cuj. 16. *observ.* 35. Movetur, quod non annus, sed biennium legitur apud Dionem 54. *et l.* 2. *C. de sponsalib. l.* 4. *l.* 6. *C. Theodos.* et Idem tamen addit, videri posse verba illa retineri, si dicamus iis, qui sibi puellam 11. annorum despondissent, legibus fuisse præscriptum annum ad nuptias contrahendas.

(26) *l.* 4. *C. eod.*

Quibus modis fiunt sponsalia.

18. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

IN sponsalibus constituendis parvi refert, per se et coram, an per internuncium (1), vel per epistolam, an per alium hoc factum est: et fere plerumque conditiones interpositis personis, [expediuntur].

TIT. II.

DE (2) RITU (3) NUPTIARUM (4).

Definitio nuptiarum

1. MODESTINUS lib. 1. Regularum.

NUptiæ (5) sunt (6) conjunctio (7) maris (8) et fœminæ (9), [et] consortium (10) omnis (11) vitæ: divini (12) et humani juris (13) communicatio (14).

De consensu coëuntium et parentum.

2. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

NUptiæ (15) consistere non possunt, nisi (16) consentiant omnes: id est, qui coëunt, quorumque (17) in potestate sunt.

De patruelibus.

3. IDEM lib. 1. ad Sabinum.

SI nepotem ex filio, et neptem ex altero filio in potestate habeam, nuptias inter eos (18), [me] solo (19) auctore contrahi posse, Pomponius scribit, et verum est.

De ætate.

4. POMPONIUS lib. 3. ad Sabinum.

MInorem annis duodecim (20) nuptam, tunc legitimam uxorem fore, cum (21) apud virum explesset duodecim annos.

De absentia.

5. IDEM lib. 4. ad Sabinum.

MUlierem (22) absenti (23) per literas (24) ejus, vel per nuncium posse nubere (25) placet (26), si in domum ejus (27) deduceretur: eam vero, quæ abesset (28), ex literis vel nuncio [suo] duci a marito non posse: deductione enim opus esse in mariti, non in uxoris domum, quasi in domicilium (29) matrimonii.

6. ULPIANUS lib. 35. ad Sabinum.

DEnique Cinna scribit: eum, qui absentem (30) accepit (31) uxorem (32), deinde rediens a cœna juxta Tiberim perisset, ab uxore lugendum (33) responsum est.

(1) *l.* 4. *supr. eod.* facit *l.* 2. *supr. de pactis. l.* 14. *in fin. supr. de constituta.*

(2) Adi Alexandr. ab Alexandro *Genial. dier. lib.* 1. *cap.* 24. *et lib.* 2. *cap.* 4. ubi diffuse diversos in contrahendis nuptiis gentium mores declarantem, et Barnab. Brissonium *select. antiq. lib.* 1. *c.* 18. Mod.

(3) *Ritus*, verbum Pontificale. Rituales sic libri. v. Festum *Rituales.* Ritus mos comprobatus in administrandis sacrificiis. v. Festum *Ritus*: vox ergo *ritus* demonstrat, nuptias non sine sacrificio aliquo peragi solitas. v. *l.* 66. §. 1. *infr. de don. inter vir.* Ulp. *in fragmentis. tit.* 9.

(4) Ritus nuptiarum pro gentium varietate varii fuerunt: de quibus summatim dixi ad *Novell. Leonis* 89. Porro huic titulo respondent tituli *de nuptiis* inscripti. 5. *C.* 4. 1. *Inst.* 10. *Novell. Justiniani.* 2. 19. 22. 154. 157. *Leon.* 24. 53. 79. 89. 90. 98. 100. 4. Harmenop. 4. περὶ γάμων νομίμων etc. 28. *Eclog.* 9. Ulpian. 5. Paul. 2. *sent.* 19. Sunt vero *nuptiæ* a nubendo, id est, operiendo. Varr. 4. *de lingua.* hinc *nubes*, quæ cœlum operiunt, 13. *Isidor.* 7. moris enim erat (etiam apud antiquissimos, *Gens.* 24. ubi Rebecca conspecto eminus sponso suo Isaaco caput suum obtexit, docens, ut ait Ambrosius, *c. nec illud.* 30. *quæst.* 5. verecundiam in nuptiis præire debere) ut nuptæ vultus suos velarent, 9. Isid. *ult.* flammeo scil. Ælius et Cincius *apud Festum*: vid. Tertull. *lib. de veland. virginib. et lib. de corona militis.* Ambr. *in* 1. *ad Corinth.* 11. hinc *nupta verba*, quæ virginem dicere nefas erat, *Fest.* Innupta, quæ nondum vultum suum velat, 9. Isid. *ult.* alias etymologias vide apud Festum.

(5) Vide Theophilum, *Inst. de Nuptiis.* ubi dixi.

(6) *l.* 1. §. 3. *supr. de just. et jur.* §. 1. *Inst. de patria potest. Inst. de jure natural. in princ. c.* 27. *q.* 2. *in princ. c.* 11. *extr. de præsumpt.*

(7) Quæ animum et consensum præcipue requirit. v. *l.* 15. *infr. de condit. et demonstr.* et ita illud intellige, ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. *Ephes.* 5. *v.* 31. tunc matrimonium est: Adulterium vero, cum quoquo modo disjunctis duobus alia caro, imo aliena miscetur. Tertull. *lib. de monogamia.*

(8) Unius sc. est enim polygamia merito explosa, *l.* 1. *supr. de his, qui notant.*

(9) Non marium inter se, vide *l.* 2 *C. de incestis. l.* 31. *C. ad leg. Jul. de adult. Nov.* 141.

(10) *Consortes* ideo dicuntur conjuges, et poterit mulier his verbis accipi, *Accipio te in consortem.*

(11) De quo vide quæ notavi ad *l.* 66. *in fin. infr. de donat. inter virum.*

(12) Divinæ domus. *l.* 4. *C. de crim. expil. hered.* An nuptiæ possunt cum meretrice contrahi? vide *Nov. Leonis* 93. cum infideli? vide quæ notavi ad *l.* 6. *C. de Judæis.*

(13) Rei humanæ, *d. l.* 1. fortunarum. unde mortuo marito nullis relictis liberis, uxor succedebat. Halicarnass. 2. Cajus 3. *Inst.* apud Ruffinum. *tit.* 16. *collationis legum Mosaicarum.* hinc sortitur domicilium mariti, *l.* 5. *infr. eod.*

(14) Hinc collige, nihil tam humanum esse, quam fortuitis casibus mulieris maritum, vel uxorem viri participem esse. *l.* 22. §. 7. *infr. soluto.* hinc uxor socia, *d. l.* 4. *l.* 52. *infr. de re judicata.* quasi domina rerum mariti, *l.* 1. *infr. rer. amot.* Addidit Justinian. *Inst. de patria potestate.* hæc verba *individuam vitæ societatem continens*: quibus uxor a meretrice, et concubina differt: Columella 12. Nihil conspiciebatur in domo dividuum: nihil quod aut maritus, aut fœmina proprium esse juris sui diceret. Lactantius *l.* 1. *c.* 21. Qui servari potest charitas, nisi habitaverint semper una, nisi devota mens, et servata invicem fides individuam fecerit charitatem? Cicero 1. *Offic.* Prima societas in ipso conjugio est. Proxima in liberis.

(15) Vid. Guibertum. 1. *c.* 12. *quæstionum.* Goth. Adde Ant. Cont. *lib.* 1. *Succisiv. lect. c.* 5. S. L. Corras. *c.* 29. *epist. quæst.* Mod.

(16) Sine consensu nuptiæ esse non possunt.

(17) V. *l.* 18. *infr. eod.*

(18) Hinc collige, inter fratris vel sororis liberos nuptias valere. §. 4. *Inst. de nupt. l.* 19. *C. de nupt. l.* 2. *C. de institut.* Objicitur tamen Theophilus *in dict.* §. 4. *et Cajus.* 4. vide Contium. 21. *lect.* 1.

(19) Si modo filius non vivit, alias consensus ejus requiritur, *l.* 16. §. 1. *infr. eod.*

(20) V. quæ notavi ad *l.* 9. *supr. de sponsalib.*

(21) V. *l.* 10. *infr. de condit. et demonst.*

(22) 4. Harmen. 4. §. 5.

(23) Viro. *Goth.* Vide in hanc l. Joann. Robert. *sent. jur. lib.* 3. *c.* 2. Brisson. 1. *select.* 18. et quæ not. *Censur. forens. nostr. lib.* 1. *cap.* 14. *in fin.* S. L.

(24) Id est, per procuratorem.

(25) Imo fœmina absens nubere non potest: etsi vir absens uxorem ducere possit. Paul. 2. *sent.* 19. §. 5. adde quæ scripsi *ad l.* 15. *Infr. de condit. et demonstr.*

(26) V. Joann. Robert. *lib.* 3. *sent. jur. c.* 2. Brisson. *lib.* 1. *select. antiq. cap.* 18. quod autem subjungitur: *si in domum ejus deduceretur*, per eam deductionem præstiti a puella consensus indicium designatur: atque ita non pugnat *l. Seia. Infr. de donat. inter vir. et uxor.* Mod.

(27) Quo pacto mulier in domicilium mariti transibat ejusque forum sortiebatur, *infr. eod.*

(28) *l.* 69. §. 3. *infr. de jure dotium.* Domus mariti, matrimonii domicilium est: ideoque mulier per procuratorem in absentis mariti domo duci potest: in sua non potest: vide Paul. 2. *sent.* 19. §. 5.

(29) *l.* 6. *C. de donat. ante nuptias.* v. *l. ult. C. de incolis. lib.* 10. *tit.* 39.

(30) Absens.

(31) Domi suæ, et quidem per alium.

(32) Quid, si non absentem accepit, sed tantum osculatus est? v. *l.* 16. *C. de donat. ante nupt.*

(33) vide *l.* 1. 8. 9. 10. 11. *supr. de his, qui notant.*

7. Paulus lib. singulari ad legem Falcidiam.

Ideoque potest fieri, ut in hoc (1) casu aliqua virgo et dotem, et de dote habeat actionem (2).

De servili cognatione.

8. Pomponius lib. 5. ad Sabinum.

Libertinus (3) libertinam matrem, aut sororem (4), uxorem ducere non potest (5): quia hoc jus moribus (6), non legibus introductum est.

De furore avi vel patris. 2. De patre captivo vel absente.

9. Ulpianus lib. 26. ad Sabinum.

Si (7) nepos (8) uxorem velit ducere avo furente, omnimodo patris (9) auctoritas erit necessaria: sed si pater furit, avus sapiat, sufficit (10) avi voluntas.

§. 1. Is (11), cujus pater ab hostibus captus est, si non intra triennium (12) revertatur, uxorem ducere potest.

10. Paulus lib. 35. ad Edictum.

Si ita pater absit, ut ignoretur, ubi sit, et an sit: quid faciendum est, merito dubitatur? Et, si triennium effluxerit, postquam apertissime fuerit pater ignotus, ubi degit, et an superstes sit, non prohibentur liberi [ejus] utriusque sexus matrimonium vel nuptias legitimas contrahere.

11. Julianus lib. 62. Digestorum.

Si filius ejus, qui apud hostes est, vel absit, ante triennium captivitatis vel absentiæ patris uxorem duxit; vel si filia nupserit: puto recte matrimonium vel nuptias contrahi: dummodo (13) eam filius ducat uxorem, vel filia tali nubat, cujus conditionem certum sit patrem non repudiaturum.

Si quis arroget maritum ejus quam repudiaverat. 1. De sponsa patris, 2. vel filii. 3. De filia uxoris post divortium suscepta. 4. De cognatione per adoptionem.

12. Ulpianus lib. 26. ad Sabinum.

Si qua mihi uxor fuit, deinde a me repudiata nupsit Seio, quem ego postea adrogavi, non sunt nuptiæ incestæ (14).

§. 1. Inter me, et sponsam (15) patris mei nuptiæ contrahi non possunt, quanquam *noverca* mea non proprie dicatur.

§. 2. Sed et per contrarium (16), sponsa (17) mea patri meo (18) nubere non poterit: quamvis *nurus* non proprie dicatur.

§. 3. Si uxor mea post divortium alii nupserit, et filiam susceperit, putat Julianus, hanc (19) quidem privignam non (20) esse, verum nuptiis ejus abstinendum.

§. 4. Adoptivæ sororis filiam possum uxorem ducere: *cognata* enim mea non est filia ejus, quia avunculus (21) nemo fit per adoptionem: et eæ demum cognationes contrahuntur in adoptionibus, quæ legitimæ essent, id est, quæ (22) adgnatorum jus haberent: Pari ratione et sororem patris mei adoptivi possum ducere, si non fuit eodem patre nata.

De patrona ignobili.

13. Idem lib. 34. ad Sabinum.

Si patrona tam ignobilis (23) sit, ut ei honestæ sint vel saltem liberti sui nuptiæ, officio judicis super hoc cognoscentis hæ prohiberi non debent.

De uxore quondam patris, 1. vel filii adoptivi. 2. De servili cognatione, 3. vel affinitate. 4. Noverca, privigna, socrus, nurus quomodo accipiuntur.

14. Paulus lib. 35. ad Edictum.

Adoptivus filius si emancipetur, eam, quæ patris adoptivi uxor fuit, ducere non potest: quia *novercæ* locum habet (24).

§. 1. Item si quis filium adoptaverit, uxorem ejusdem, quæ *nurus* loco est, ne (25) quidem post emancipationem filii ducere poterit: quoniam aliquando nurus ei fuit.

§. 2. *Serviles* quoque *cognationes* [in] hoc (26) jure observandæ sunt: igitur suam matrem manumissus non ducet uxorem: tantundem juris est, et in sorore, et sororis (27) filia. Idem e contrario dicendum est, ut pater filiam non possit ducere, si ex servitute manumissi sint: etsi dubitetur, patrem eum esse.

† Unde nec vulgo quæsitam (28) filiam pater naturalis potest uxorem ducere: quoniam *in contrahendis matrimoniis naturale jus* (29), *et pudor inspiciendus est*: contra pudorem est autem filiam uxorem suam ducere (30).

§. 3. Idem tamen, quod in servilibus cognationibus constitutum est, etiam in servilibus adfinitatibus servandum

(1) Quamvis nondum in cubiculum mariti venerit, videtur nupsisse, *l.* 34. *infr. de cond. et demonst.*

(2) v. 4. Harmen. 4. §. 7.

(3) v. *l.* 14. *infr. eod.*

(4) Hanc vocem, *sororem*, Tribonianus adjecit: nec enim moribus, aut jure gentium sororem ducere prohibemur, id enim licitum erat apud Athenienses, et Ægyptios, sed legibus, seu jure civili. vide Cujac. 16. *observ.* 17.

(5) Tametsi nulla sit inter servos agnatio, et nullum jus conjugii, ac proinde cognatio, quæ ante manumissionem nulla fuit, nuptiis obesse debere non videatur: quia tamen matrimonia non tam a legibus quam moribus gentium et jure naturæ pendent, cognationes serviles merito sunt nuptiis impedimento. vide Alciat. *lib.* 4. *parerg. cap.* 21. Mod.

(6) Seu jure gentium. *l. ult. infr. eod.*

(7) 4. Harmen. 4. §. 9.

(8) vide quæ scripsi ad *l.* 36. *infr. eod.*

(9) In cujus potestatem quasi recidit.

(10) Quæ non sufficeret, si pater etiam saperet, *l.* 3. *supr. eod.* *l.* 16. §. 1. *infr. eod.*

(11) 4. Harmenop. 4. §. 10.

(12) Adde *l.* 11. *infr. eod. l.* 12. §. 3. *Infr. de captivis.*

(13) Cur ita? vide *l.* 42. *infr. eod.*

(14) Incestæ videbantur, quia res ad eum casum pervenerat, a quo incipere non potest. *Accurs.*

(15) Sponsam patris ducere filius non potest, §. 9. *Inst. eod.*

(16) Contrariorum eadem est disciplina.

(17) Sponsam filii pater ducere non potest. *d.* §. 9.

(18) Quia soceri loco habetur. *l.* 5. *supr. de testibus. l.* 8. *infr. de gradib.*

(19) *d.* §. 9.

(20) Cur non est privigna? quia non ante nuptias cum ejus matre mihi contractas nata, sed post divortium cum ejus matre a me factum.

(21) Imo, amita fit per adoptionem, eoque casu nuptiæ vetita sunt. *l.* 17. §. 2. *infr. eod.*

(22) vide *l.* 23. *supr. de adopt.* agnationis jus non habent, qu non sunt ejusdem familiæ. *ibid.*

(23) Ut quæ corpore quæstum fecit, vel ludicram artem exercuit, aut publico judicio damnata. *l.* 47. *infr. eod.*

(24) Non tamen adgnatæ, *l.* 23. *supr. de adopt.* pari analogia eam quæ neptis ex adoptione fuerit, licet emancipatam, ducere non potes. *l.* 55. §. 1. *infr. eod.*

(25) §. 1. *in fin. Inst. de nupt.* et quamvis adoptione cessen reliqua adoptionum jura. vide *l. pen.* §. 2. *C. de adopt.*

(26) *l.* 8. *supr. eod.* §. 10. *Inst. eod.*

(27) Cum qua, si matrimonium contraxeris, incestum commiseris. *l.* 56. *infr. eod.*

(28) *l.* 44. §. 3. *in fin. infr. eod.*

(29) Quod honestum est, *l.* 197. *infr. de reg. jur.* jus gentium *l. ult. infr. eod.* commune jus, §. 7. *Inst. de nupt.* jus moribu introductum, *l.* 8. *in fin. infr. eod.* id est, sola honestate, sol pudore: quod etsi liceat usurpare, non est honestum, *l.* 144. *infr. de reg. jur.* ad hæc, una omnibus parentibus servanda est reverentia. *l.* 6. *supr. de in jus vocando.*

(30) Nam utcunque servus eam susceperit, est tamen parens, 4. §. 3. *supr. de in jus vocando.*

est: veluti, ut eam, quæ in contubernio (1) patris fuerit, quasi novercam, non possim ducere: et contra, eam, quæ in contubernio filii fuerit, patrem quasi nurum non ducere: æque nec matrem ejus, quam quis in servitute uxorem habuit, quasi (2) socrum: cum enim cognatio servilis intelligitur, quare (3) non et adfinitas intelligatur? Sed in re dubia certius et modestius est, hujusmodi nuptiis abstinere.

§. 4. Nunc videamus, quomodo noverca, et privigna, et socrus, et nurus intelligantur: ut sciamus, quas non liceat ducere. ✝ Quidam *novercam* per se patris uxorem, et *nurum* filii uxorem, et *privignam* uxoris ex alio marito filiam intelligunt (4): Sed quod ad hanc causam, verius est, nec avi uxorem nec proavi duci posse. Duas ergo, vel plures novercas ducere non poterit: Non mirum: Nam et is, qui adoptivus est, nec naturalis patris, nec adoptivi (5) uxorem ducere potest: [Sed] et si plures uxores pater habuerit, nullam (6) earum ducere possum. ✝ Itaque *socrus* appellatione non tantum uxoris meæ mater, sed (7) et avia, et proavia intelligitur: ut nullam earum ducere possim. ✝ *Nurus* quoque appellatione non tantum filii uxor, sed et (8) nepotis, et pronepotis continetur: licet quidam has *pronurus* appellant. ✝ *Privigna* quoque non solum ea mihi intelligitur, quæ uxoris meæ filia est, sed et neptis (9), et proneptis, ut nullam earum ducere possim: Item (10) ejus matrem, quam sponsam habui, non posse me uxorem ducere, Augustus interpretatus est: fuisse enim eam socrum (11).

De uxore quondam privigni. De marito quondam privignæ.

15. Papinianus lib. 4. Responsorum.

Uxorem (12) quondam privigni conjungi (13) matrimonio vitrici non oportet: nec in matrimonium (14) convenire novercam ejus (15), qui privignæ maritus fuit.

Si filia Senatoris libertino nupserit. 1. *De nepote, et nepte.* 2. *De furore.*

16. Paulus lib. 35. ad Edictum.

Oratione (16) divi Marci cavetur, *ut si senatoris* (17) *filia libertino nupsisset*, *nec nuptiæ essent* (18): quam et senatusconsultum (19) secutum est.

§. 1. Nepote uxorem ducente, et filius (20) consentire debet: neptis vero si nubat, voluntas et auctoritas avi sufficiet.

§. 2. *Furor* (21) contrahi matrimonium non sinit, quia consensu opus est: sed recte contractum non impedit.

De fraternitate per adoptionem. 1. *De adoptione generi, vel nurus.* 2. *De amita, matertera, amita magna, matertera magna.*

17. Gajus lib. 11. ad Edictum provinciale.

Per adoptionem quæsita *fraternitas* eousque impedit nuptias, donec (22) manet adoptio: Ideoque eam, quam pater meus adoptavit, et emancipavit (23), potero uxorem ducere: æque et si, me emancipato, illam in potestate retinuerit, poterimus jungi matrimonio.

§. 1. Itaque volenti (24) generum adoptare suadetur, ut filiam emanciparet: similiter suadetur ei, qui nurum velit adoptare, ut emancipet filium.

§. 2. Amitam (25) quoque, et materteram, item magnam quoque amitam, et materteram magnam prohibemur uxorem ducere (26): quamvis magna amita, et matertera, quarto (27) gradu sint. Utique autem amitam, et amitam magnam prohibemur uxorem ducere, et si per adoptionem (28) nobis conjunctæ sint.

De nuptiis renovatis, et consensu parentum.

18. Julianus lib. 16. Digestorum.

Nuptiæ inter easdem personas nisi volentibus parentibus renovatæ (29), justæ non habentur.

(1) Recte in contubernio: nam *matrimonium* est inter liberos homines: *contubernium* inter servos aut cum servis. *l.* 3. *C. de incestis.*

(2) Notandæ sunt hæ voces, *quasi noverca, quasi nurus, quasi socrus.*

(3) Argumentum a cognatione ad affinitatem observa.

(4) *l.* 4. §. 6. *infr. de gradibus.*

(5) *l.* 55. *infr. eod.*

(6) Patris, avi et ulterius sive naturalis, sive adoptivi uxores, mihi sunt *novercæ.*

(7) Mater, avia, proavia, et ulterius uxoris meæ, mihi *socrus* sunt.

(8) Uxor nepotis, *l.* 6. *infr. de gradibus.* et ulterius uxores, mihi *nurus* sunt.

(9) *l.* 40. *infr. eod.*

(10) Meæ uxoris, imo, et sponsæ, filia, neptis et ulterius, mihi sunt *privignæ*, *ut hic.* utcunque ex iis, vel ex concubinatu, vel ex meretricio complexu natæ sint. *l.* 7. *infr. de gradib.*

(11) Imo, sponsæ parens socer non est. *l.* 6. *in fin. l.* 8. *infr. de gradib. l.* 4. *infr. ad leg. Pomp. de parric.*

(12) Nec uxorem quondam privigni ducere, nec privignæ marito nubere potes.

(13) Privigni mei quondam uxorem ducere non possum: Sic noverca, privignæ marito nubere non potest. Est enim vitricus privigno affinis. Privignus est mihi affinis. §. 6. *Inst. de nupt.* Privigni uxor est mihi in secundo genere affinitatis, et ita in linea ascendentium et descendentium nuptiæ prohibitæ in secundo genere affinitatis. An idem in linea collaterali? Non puto temere extendi, *c. non debet.* 8. *extr. de consanguinit.* prohibitione in secundo et tertio genere affinitatis sublata.

(14) *Nec in manum.* Cujac. ad Ulp. 9. ita legit, et Tribonianum id mutasse ait, ob desuetum morem conveniendi in manum.

(15) vide Tiraquellum *in legibus connubialibus l.* 4. *gl.* 1. *part.* 4. *n.* 5. Pratejum *inversionum cap.* 2. Mod.

(16) Quam Senatusconsultum sequi solebat, ut mox dicam.

(17) *l.* 34. §. *ult. l.* 42. *in fin. infr. eod. l.* 9. *supr. de Senatorib.*

(18) Id hodie correctum videtur: sunt enim permissæ quantumvis illustribus personis cum libertis nuptiæ. *Nov.* 78. *c.* 3. *Nov.* 117. *c.* 16.

(19) *l.* 43. §. 10. *infr. eod. Orationes Imperatorum*, patrum consulta sequebantur, *ut hic.* Tacit. 11. Orationem Principis secuto patrum consulto, Hedui senatorum in urbe jus adepti sunt. Hujus rei exemplum, Senatusconsultum de petitione hereditatis quod ad orationem D. Hadriani factum est, *l. item veniunt.* 20. §. *præter.* 6. *l. si et rem.* 22. *Supr. de petit. hered. l.* 1. *C. eod.* Hinc fit, ut quod uno loco Oratione Principis inductum dicitur, id alias Senatusconsulto, citra ullam ἀντινομίαν tribuatur. De quo dixi ad *l.* 7. *C. de prædiis minorum.*

(20) Imo solus avi consensus sufficere videtur. *l.* 3. *supr. eod.*

(21) Paul. 2. *sent.* 19. §. 4. *l.* 8. *Supr. de his, qui sunt sui. l.* 8. *supr. de sponsal.*

(22) §. 2. *vers. sed si qua. Inst. de nuptiis.*

(23) *l.* 5. *infr. de gradib. l.* 35. §. 1. *infr. de verb. oblig. l.* 9. *in fin. infr. de liberis.*

(24) *d.* §. 2.

(25) *l.* 17. *C. eod.*

(26) Quia parentum loco habentur, §. 5. *Inst. de nupt.*

(27) *l.* 1. §. 6. *l.* 10. §. 15. *infr. de gradib.* Ulp. 5. §. 6.

(28) Imo amitam adoptivam ducere possum, *l.* 12. *in fin. supr. eod.* v. Contium, 1. *subcesivar.* 5.

(29) *l.* 7. *C. de nuptiis.* ut et contractæ, *l.* 2. *supr. eod. l.* 20. *in pr. C. de nupt. Inst. de nupt. in pr.*

De patribus cogendis in matrimonium collocare.

19. MARCIANUS lib. 16. Institutionum.

CApite trigesimoquinto legis Juliæ, *qui* liberos, quos habent in potestate (1), injuria *prohibuerint* ducere uxores, vel nubere, (vel qui dotem dare non volunt (2), ex constitutione Divorum Severi et Antonini) per Proconsules, Præsidesque provinciarum *coguntur* (3) in matrimonium collocare, et dotare (4). *Prohibere* autem videtur, et qui conditionem non quærit.

De auctoritate curatoris.

20. PAULUS lib. singul. ad Orationem Divi Severi et Commodi.

SCiendum (5) est, ad officium curatoris [non] (6) pertinere, nubat pupilla (7), an non: quia officium ejus in administratione negotiorum constat: [Et] ita Severus et Antoninus rescripserunt, in hæc verba: *ad officium curatoris administratio pupillæ pertinet: nubere* (8) *autem pupilla suo arbitrio potest.*

De consensu filiifamilias.

21. TERENTIUS CLEMENS lib. 3. ad leg. Juliam et (9) Papiam.

NOn cogitur (10) filiusfamilias uxorem ducere.

22. CELSUS lib. 15. Digestorum.

SI patre cogente (11) ducit uxorem (12), quam non duceret si sui arbitrii esset, contraxit tamen matrimonium: quod inter invitos non contrahitur: maluisse hoc videtur.

De libertina.

23. IDEM lib. 30. Digestorum.

LEge Papia (13) cavetur (14), *omnibus ingenuis, præter Senatores* (15) *eorumque liberos, libertinam uxorem habere licere.*

De præsumptione nuptiarum.

24. MODESTINUS lib. 1. Regularum.

IN liberæ mulieris consuetudine non concubinatus (16), sed nuptiæ (17) intelligendæ sunt: si non corpore quæstum fecerit (18).

De filio emancipato.

25. IDEM lib. 2. Regularum.

FIlius (19) emancipatus (20) etiam sine (21) consen-

(1) Id est, patres.

(2) An maternales tantum dotare coguntur? non coguntur, *arg. l.* 41. §. 11. *infr. de leg.* 3. mater non cogitur filiam dotare, *l.* 14. *C. de jure dot.* ergo nec avus maternus, et avia materna. Quid avus paternus? tenetur, *l.* 33. *supr. de pactis. l.* 6. *infr. de collationib.* An frater? utique: si ex eodem sit patre, *l.* 12. §. *pen. infr. de admin. et peric. tut.* Sunt tamen quidam casus, quod ad patrem attinet, excipiendi: quid enim, si ære alieno sit obrutus? utique dotare non cogetur filiam, qui in fraudem creditorum id faceret, *l.* 14. *in fin. l.* 25. §. 1. *infr. quæ in fraud. creditorum.* Quid, si filia habet unde dotetur? v. *l.* 22. §. *pen. infr. ad SC. Trebell.* Quid, si ingrata? v. *Nov.* 22. *c.* 27. *in fin.* ignominioso nubat? v. *l.* 3. §. 5. *infr. de bonor. poss. contr. tab.* si hæretica? v. *l.* 18. *C. de hæreticis.* Quid, si filia jam contraxerit nuptias sine dote? vide Socinum. *reg.* 281. 4. Harm. 4. §. 11.

(3) Ut interdum accidit, *l.* 9. *supr. de in rem. vers.* Idem dicendum, si sint absentes, vel captivi. *l.* 5. §. 4. *infr. de jure dot.*

(4) Est enim eorum pietatis, *l.* 34. *supr. de negot.* voti, *l.* 22. §. *penult. infr. ad SC. Trebell.* et officii, filias dotare, *l. ult. C. de dot. promiss. l.* 18. *in fin. C. de hæreticis.* Sed quatenus? pro ratione facultatum, *d. l.* 18. *arg. l.* 8. *in fin. supr. de in rem verso. l.* 60. *infr. de jure dot.*

(5) v. quæ scripsi ad *l.* 18. *supr. eod.*

(6) Hæc negativa omnino vera est. Potest enim pupilla nubere arbitrio suo. *infr. eod.* non expectato consensu cognatorum, adfinium, et curatorum, *l.* 8. *C. de nuptiis. l.* 6. *supr. de sponsalib.* Hoc tamen constat, ubi pudore eligere maritum non vult, judicem convocatis ejus cognatis id statuere posse, *l.* 20. *in fin. C. de nuptiis.* possunt interea tutores pupillæ suæ dotem constituere, *l.* 61. *infr. de jure dot. l.* 7. *infr. de tutor. datis.*

(7) vide *l.* 101. *infr. de verbor. obl.*

(8) Pupilla nubere suo arbitrio potest. 4. Harm. 4. §. 12.

(9) Nonne vanissimas Papias leges, quæ ante liberos suscipi cogunt, quam Juliæ matrimonium, post tantæ auctoritatis senectutem heri Severus constantissimus principum exclusit? Tertull. 4. *Apologetic.*

(10) *l.* 22. *l.* 28. *infr. eod. l.* 12. *l.* 14. *C. eod.*

(11) Id est, suadente admodum, et urgente atque hortante, non tamen vi cogente aut minis. *l.* 21. *supr. eod.* Goth. Contra Jure Canonico, *c.* 14. *et seq. extr. de sponsal.* Ans.

(12) Filius: et quidem sola reverentia patris, seu metu non duxit. adde *l.* 26. §. 1. *supr. de pignorat.*

(13) *l.* 28. *C. de nupt.*

(14) Quæ hodie abrogata est. *Novell.* 78. *c.* 3.

(15) Senator, Senatorisque filius libertinam uxorem ducere non poterat: *ut hic.* 13. Ulp. 1. Theophil. §. 5. *Inst. de libertin.*

(16) *l.* 3. *infr. de concubinis.* Goth. Contra Jure Canonico, *c.* 2. *extr. de cland. despons.* junct. *c. aliter.* 30. *quæst.* 5. Ans.

(17) Hodie non præsumuntur nuptiæ, nisi mulier probet a viro se ea mente acceptam, ut illi esset uxor. *Novell.* 74. *cap.* 5. Porro de hac præsumptione, vide Alciat. 3. *præsumpt.* 38.

(18) v. Joann. Robert. *lib.* 3. *sent. jur. cap.* 2. Hotom. *lib.* 1. *observ. in Pandectas. cap.* 9. Mod.

(19) In filia emancipata idem, *arg. l.* 20. *C. de nupt.*

(20) 4. Harmen. 4. §. 13.

(21) Hinc Contius, 1. *subcesiv.* 4. colligit, jure naturali, id est, necessario non requiri consensum parentum in liberorum nuptiis: alias emancipatus nunquam sine patris consensu contraheret: matris quoque, ut patris requireretur consensus, qui tamen legibus non requiritur, ut quæ filios in potestate non habeat. *l.* 20. *C. de nupt.* solus avi consensus, sine patris consensu nunquam sufficeret in elocanda nepte, *l.* 16. §. 1. *supr. eod.* Naturæ eam vim esse, ut omnibus ex æquo parentibus idem honos habeatur. *l.* 4. *infr. de cur. furioso:* ut nullo vel tempore, vel loco, vel personis mutetur. §. 11. *Inst. de jure natur.* Esavi legitimos liberos fuisse, *Genes.* 36. tametsi sine parentum consensu nuptias contraxit. Liranus *in* 28. *Gen.* Tobiam felicem suis nuptiis eventum sortitum, cui tamen patris consensus defuerit. *Tob.* 7. Nullibi sacris scripturis mandari; ut parentum consensus in liberorum nuptiis necessario adhibeatur: Pontificibus Romanis idem visum fuisse, Nicolao. 27. *q.* 2. *c. sufficiat.* 2. Lucio tertio quantumvis pater nuptiis filii reclamet, *c.* 6. *extr. de raptoribus.* Innocentio tertio. *c.* 23. *extr. de sponsal.* et Tridentinæ Synodo, Johanni Andreæ. *c. ult. extr. de sponsalib. impub.* et Lombardo, *distinct.* 28. qui Canonistarum Scholasticorumque familias velut principales ducunt: videri consensum parentum ad decorum tantum, non ad necessitatem requiri; ex ritu et honestate magis quam necessitate adhiberi: Constare, non omnia, quæ honesta sint, esse pariter necessaria: Ideoque honesti, jurisque naturæ intuitum nuptias illegitimas non efficere, quæ sine parentum consensu fuerint contractæ. Sed his opponunt contra nonnulli, vel in primis omnium nuptiis ostensum, quid posteri sequerentur: Deum, patris loco functum Evam primo homini copulasse: consensu Abrahami, Isaacum, *Gen.* 24. Isaaci, Jacobum, *Gen.* 28. *vers.* 6. Simsonem, consensu patris Manoah, nuptias contraxisse. *Jud.* 14. *vers.* 4. lege divina mandari patribus, ne Chananæis filias suas elocent. *Deut.* 7. *vers.* 3. et pluribus aliis locis constare, citra parentum voluntatem nuptias non contrahi eamque auctoritatem parentibus sacro jure concedi. *Exod.* 22. *Num.* 30. 2. *Sam.* 1. 1. *Corinth.* 7. Hoc Imperatores, *l. un.* §. 1. *C. de rapt. Inst. de nupt. in pr.* hoc Ecclesiæ patres, Tertull. 1. *ad uxor. in fin.* Ambr. *in lib. de patriarch.* 32. *q.* 2. *c. honorantur.* Aug. *epist.* 233. Evarist. 30. *q.* 5. *c.* 1. hoc Synodum Toletanam quartam, 32. *q.* 2. *c. ult.* hoc jurisconsultos, *l.* 2. *l.* 16. §. 1. *supr. eod. l.* 11. *supr. de stat. hom.* hoc etiam Ethnicos, Euripid. *in Andromacha.* Musæum *in Hero, et Leandro v.* 179. 180. sanxisse vel probasse. Sic sentio: quoscunque liberos, sive filios, sive filias, injussu patris contrahere nuptias impune non posse, nisi sint emancipati expresse (tunc enim videntur voluntate patris semper con-

su (1) patris (2) uxorem ducere potest, et susceptus filius ei heres erit.

De rea adulterii.

26. IDEM lib. 5. Responsorum [respondit].

REas adulterii (3) factas, nec ante damnationem vivente marito uxores duci posse.

Si senator libertinam duxerit.

27. ULPIANUS lib. 3. ad legem Juliam et Papiam.

SI quis in senatorio ordine agens libertinam habuerit uxorem, quamvis interim (4) uxor non sit, attamen (5) in ea conditione est, ut si amiserit dignitatem, uxor esse incipiat.

De liberta recusante nuptias patroni.

28. MARCIANUS lib. 10. Institutionum.

INvitam (6) libertam uxorem ducere patronus non potest.

29. ULPIANUS lib. 3. ad legem Juliam et Papiam.

QUod et Ateius Capito Consulatu suo fertur decrevisse: Hoc tamen ita observandum est, nisi (7) patronus ideo eam manumisit, ut uxorem eam ducat.

De nuptiis simulatis.

30. GAJUS lib. 2. ad legem Juliam et Papiam.

SImulatæ (8) nuptiæ nullius momenti sunt.

Si senator permissu Principis libertinam duxerit.

31. ULPIANUS lib. 6. ad legem Juliam et Papiam.

SI senatori indulgentia Principis fuerit permissum libertinam justam uxorem habere, potest justa uxor esse (9).

De libertino arrogato ab ingenuo.

32. MARCELLUS lib. 1. ad legem Juliam et Papiam.

SCiendum est, libertinum qui se ingenuo dedit adrogandum, quamvis in ejus familia ingenui (10) jura sit consecutus, ut (11) libertinum tamen a Senatoriis nuptiis repellendum esse.

De redintegrato matrimonio.

33. IDEM lib. 3. ad legem Juliam et Papiam.

PLerique opinantur, cum eadem mulier ad eundem virum revertatur, id matrimonium idem esse: Quibus adsentior, si non (12) multo tempore interposito reconciliati fuerint: nec inter (13) moras aut illa alii nupserit, aut hic aliam duxerit: maxime si nec (14) dotem vir reddiderit.

De generali mandato quærendi mariti. 1. *De rea adulterii.* 2. *De comprivignis.* 3. *Si pater ejus quæ libertino nupsit, Senatu moveatur.*

34. PAPINIANUS lib. 4. Responsorum.

GEnerali mandato *quærendi* (15) *mariti filiæfamilias*, non fieri nuptias, rationis est: Itaque personam ejus patri demonstrari, qui matrimonio consenserit, ut nuptiæ contrahantur, necesse est.

§. 1. Ream adulterii, quam vir jure mariti postulavit, non prohibetur post abolitionem (16) uxorem denuo ducere: Sed et si non jure mariti ream postulavit, jure contractum matrimonium videbitur.

§. 2. Inter privignos (17) contrahi nuptiæ possunt, etsi fratrem communem ex novo parentum matrimonio susceptum habeant.

§. 3. Filiam Senatoris nuptias libertini (18) secutam, patris casus (19) non faciat uxorem: nam quæsita dignitas liberis, propter crimen (20) patris auferenda [non] est.

---

trahere. *l.* 3. §. 5. *infr. de B. P. contra tab.*) vel tacite, puta si majores 25. annis. *Nov.* 115. *c.* 3. (ex Edicto regis Henrici, fœminæ anno 25. masculi anno 30.) si parentes eorum absentes vel captivi fuerint. *l.* 5. §. 4. *infr. de jure dot.* Igitur minores 25. annis nunquam impune sine parentum consensu nuptias contrahent? sic est de jure, nisi parens eis conditionem non quærat, aut injuriose prohibeat eos nubere, vel uxorem ducere. *l.* 19. *supr. eod.* nisi furor parentes occupet, *Inst. de nupt. in pr.* aut captivitas, *d. l.* 5. his casibus, Prætoris decreto nuptias impune contrahent. *arg. l.* 19. *supr. eod. et d. l.* 5. ita ut exheredari ob eam causam non possint, nisi forte propudiosas aut cum infamia nuptias contraxerint. *d. Nov.* 115. *c.* 3. *l.* 3. §. 5. *infr. de B. P. contr. tab.* Hæc si non procedent, exheredari posse videntur: ut et edicto regis Henrici 2. anno 1556. cautum in Gallia legitur. An eorum matrimonium distrahetur? si pater justam rationem habuit non probandarum hujusmodi nuptiarum, injustæ nuptiæ, injusta uxor, injusti liberi (et ut Apulejus 6. spurii, §. *pen. Inst. de nupt.*) nulla dos, nulla uxor erit. *d.* §. *pen.* non tamen jure civili Romanorum dissolvitur matrimonium: idque contemplatione publicæ utilitatis, id est, nuptiarum. Paul. 2. *sent.* 19. §. 2. Hinc Augustinus ait, 28 *q.* 1. *c. ult.* tale conjugium ratum esse, licet non legitimum: unde constat, hanc legem civilem imperfectam esse, ut quæ nuptias sine consensu parentum fieri prohibeat, contractas tamen non dissolvat: ut Cincia lex imperfecta dicitur, quod supra certum modum donare vetet, donatum tamen non rescindat. Ulp. *tit.* 1. Simile est edictum illud Henrici, de quo paulo ante diximus: vetat enim hujusmodi nuptias et punit, non tamen eas rescindit.

(1) Quo? num sequente? Imo, præcedere debet. *Inst. de nupt. in pr.* ut et in adquirenda hereditate. *l.* 25. §. 4. *infr. de adquir. vel omitt. hereditate.* ut merito laudandi judices videantur, qui simplicium sponsaliorum in causa, patris ratihabitione non contenti, jubent contracta sponsalia dissolvi: novoque patris consensu nova inchoari. Ratihabitio tamen patris videtur contractas ita nuptias recte conciliare. *l.* 5. *C. de Nupt.* Favor matrimonii, parentumque suos in liberos amor, hoc quoque persuadere satis videtur, ut sit satis consensum parentum intercedere. quo verbo Theophilus utitur *Inst. de Nupt.* nec sit necesse eum præcedere. vide tamen Hotom. 9. *Illustr. et l.* 68. *infr. de jure dot.* Hic etiam quæritur, an expressus consensus præcise requiratur, an tacitus sufficiat? Postremum verius est, ut consensisse existimetur, qui sciens non contradixit. v. *l.* 5. *C. de nupt.*

(2) An idem in matre? superius dixi, et dicam ad *l.* 20. *C. eod.*

(3) *l.* 17. *C. ad l. Jul. de adult.* Goth. vide Cujac. *lib.* 4. *obs. cap.* 22. Joann. Robert. *lib.* 1. *sent. cap.* 4. S. L.

(4) Vitiosum itaque ab initio interdum convalescit. *l.* 1. *in fin. C. si rector provinciæ.*

(5) Cessante impedimento nuptiarum nuptiæ convalescunt: ita quæ initio non valent nuptiæ, tractu temporis possunt convalescere: vide tamen Dynum, *c. non firmatur. de regul. jur. in* 6.

(6) Debent enim matrimonia esse libera. v. *l.* 14. *C. de nupt. l.* 134. *infr. de verb. oblig.*

(7) *l.* 51. *infr. eod.*

(8) *l.* 13. *C. de nupt.* vid. *l.* 54. *infr. de oblig. et act.* Simulatis nuptiis legis Juliæ et Papiæ pœnas nullus evitat.

(9) Possunt enim non jure facta a principe confirmari. *ut l.* 38. *supr. de adopt. l.* 57. *infr. eod.*

(10) Imo, quamvis libertus adoptetur a patrono, ingenuus non est, *l. ult. supr. de stat. hom.*

(11) Libertinus qui se ingenuo dedit adrogandum, adrogatori ingenuus est, aliis non est. Unde velut ingenuus Senatoris filiam ducere non potest.

(12) v. *l.* 3. *infr. de divortiis.* facit *l.* 31. *infr. de jure dot.*

(13) De hoc loquendi genere dixi *ad l.* 28. *infr. de admin. et peric. tut.*

(14) Tunc enim tacite dos ei redintegratur. vide *l.* 64. *infr. de jure dot. l. pen.* §. 5. *infr. solut. matr.*

(15) Mandatum quærendi matrimonii excedit, qui non tantum maritum quærit, sed etiam ipsas nuptias contrahit.

(16) vide *tit. C. de abolitionib.*

(17) Comprivignos, §. 8. *Inst. de nupt.* Goth. Idem Jure Canonico. *c. quod super his. extr. de consanguinit. et affin.* Ans.

(18) Ut *l.* 16. *supr. eod.*

(19) *l.* 9. *supr. de senatorib.*

(20) v. *l.* 26. *infr. de pœnis.*

De filiofam. milite.

35. IDEM lib. 6. Responsorum.

FIliusfamilias miles (1) matrimonium sine patris voluntate non contrahit.

De adulta, tutore vel curatore, 37. vel liberto Curatoris.

36. PAULUS lib. 5. Quæstionum.

TUtor, vel curator adultam [uxorem] ducere non (2) potest: nisi a patre desponsa, destinatave, testamentove (3) nominata conditione (4) nuptiis, secuta fuerit.

37. IDEM lib. 7. Responsorum.

LIbertum (5) curatoris puellæ prohiberi oportet uxorem eandem ducere.

De administrantibus Officia.

38. IDEM lib. 2. Sententiarum.

SI quis officium in aliqua provincia administrat, inde oriundam, vel ibi domicilium habentem uxorem ducere non (6) potest, quamvis sponsare (7) non prohibeatur (8): ita scilicet, ut, si post (9) officium depositum noluerit mulier nuptias contrahere, liceat ei hoc facere, arris tantummodo redditis (10) quas acceperat.

§. 1. Veterem sponsam in provincia, quam quis administrat, uxorem ducere potest: et dos data non fit caduca (11).

§. 2. Qui in provincia aliquid administrat, in ea provincia filias (12) suas in matrimonium collocare, et dotem constituere non prohibetur.

De sororis pronepte. 1. De incestu.

39. IDEM lib. 6. ad Plautium.

SOroris proneptem (13) non possum ducere uxorem: quoniam parentis loco ei sum.

§. 1. Si quis ex his, quas moribus (14) prohibemur uxores ducere, duxerit, incestum dicitur committere.

De filia privignæ.

40. POMPONIUS lib. 4. ex Plautio.

ARisto respondit, privignæ (15) filiam non magis uxorem duci posse, quam ipsam privignam.

De ea quæ vulgo quæstum facit. 1. De concubinatu.

41. MARCELLUS lib. 26. Digestorum.

PRobrum (16) intelligitur etiam in his mulieribus esse, quæ turpiter viverent, vulgoque quæstum facerent, etiam si non palam (17).

§. 1. Et si qua se in concubinatu alterius quam patroni (18) tradidisset, *matrisfamilias* (19) honestatem non habuisse dico.

De honestate spectanda. 1. Quibus nubere non possunt prognatæ Senatoribus.

42. MODESTINUS lib. singulari de Ritu nuptiarum.

SEmper in conjunctionibus non solum quid liceat considerandum est, sed et quid (20) honestum (21) sit.

§. 1. Si Senatoris filia, neptis, proneptis libertino (22), vel qui artem ludicram (23) exercuit, cujusve pater materve id fecerit, nupserit, nuptiæ non erunt.

Quid sit palam quæstum facere. 3. *De ea quæ palam sine quæstu se prostituit.* 4. *De ea, quæ facere desiit.* 5 *De obtentu paupertatis.* 6. *De lenocinio.* 10. *De damnat publico judicio*, 11. *Vel calumniæ*, *vel prævaricationis* 12. *De adultera.*

43. ULPIANUS lib. 1. ad leg. Juliam (24) et Papiam.

PAlam (25) *quæstum facere* dicemus, non tantum eam quæ in lupanario se prostituit, verum etiam si qua ut adsolet (26), in taberna cauponia, vel qua alia pudo ri (27) suo non parcit.

§. 1. *Palam* autem sic accipimus, passim, hoc est si ne (28) delectu (29): non si qua adulteris, vel stupratoribus se committit: sed quæ vicem prostitutæ sustinet.

§. 2. Item, quod cum (30) uno, et altero pecunia accepta (31) commiscuit, non videtur palam corpore quæstum facere (32).

§. 3. Octavenus tamen rectissime ait, etiam (33) eam quæ sine quæstu palam se prostituerit, debuisse his con numerari.

§. 4. Non solum autem ea quæ facit, verum (34)

(1) Cur ita? collige *ex l. 1. infr. de obsequiis.* Goth. Secus Jure Canonico. *cap. cum causa. extr. de raptor. c. per tuas. extr. de cond. apposit.* Ans. v. ad hanc l. Cont. *subcisiv. lect. lib.* 1. c. 4. S. L.

(2) *l. 5. l. 7. C. de interdicto matrim. l. 64. §. 1. infr. eod.*

(3) *l. 66. infr. eod. l.* 101. *infr. de cond. et demonstrat. l. 7. infr. ad leg. Jul. de adult.*

(4) Destinatave, testamentove nominata, conditionem nuptiarum secuta fuerit. Cujac. 16. *observ.* 33.

(5) Adde *l. 64. infr. eod.* Libertus meus adultam meam, cujus sum curator, uxorem ducere non potest, *ut hic.* An tutor? v. *l. 6. C. de interdicto.*

(6) *l. 57. 63. infr. eod. l. 6. C. de nupt.*

(7) *l. un. C. si rect. prov. l. 3. §. 1. infr. de donat. int. vir.*

(8) Imo prohibetur. *arg. l. 15. supr. de sponsal.* Goth. Aliud dicendum est de præside vel rectore provinciæ, qui imperium et potestatem habet, *l. unic. C. si rector provinciæ.* et eas leges sic conciliant Græci. vide Cujacium *lib. 4. observ. cap.* 22. et Joann. Robert. *lib. 1. sent. jur. cap.* 4. Mod.

(9) *l. 65. in fin. infr. eod.*

(10) v. *Nov. Leonis* 23.

(11) Caduca dos. *l. 61. infr. eod.* Ulpian. 16. *in fin.*

(12) Novo jure, filias elocare prohibetur. *Nov. Leonis.* 23.

(13) *l. 17. C. de nupt. l. ult. C. si nupt. ex rescript. §. 3. Inst. de nupt.*

(14) *l. 8. supr. eod.* jure gentium. *l. ult. infr. eod.*

(15) *l. 14. in fin. supr. eod.*

(16) Stuprum. *vulgat.* de probro adde *l. 42. infr. de verb. sign.*

(17) Quod quid sit, v. *l. 43. infr. eod.* Quæritur tamen, quemadmodum fieri possit, ut mulier vulgo quæstum faciat, non tamen palam: videntur enim hæc diversa.

(18) *l. 1. l. 2. infr. de concubinis. l. 49. §. 4. infr. de leg.* 3. *l. 13. infr. ad leg. Jul. de adult.*

(19) De qua vide quæ scripsi ad *l. 3. in fin. infr. de lib. exh*

(20) Quod decorum et natura justum.

(21) *l. 16. supr. l. 44. infr. eod. l. 197. infr. de reg. jur.* Harmen. 6. §. 42.

(22) *l. 44. infr. eod.* adde Ulp. *tit.* 13. §. 1.

(23) Ulpian. 13.

(24) De maritandis ordinibus scil. An lex Julia et Papia si una lex vel duæ, v. quæ not. ad *l. 59. infr. de cond. et de monstr.*

(25) v. *l. 33. infr. de verb. sign.*

(26) Cauponariæ mulieres facile prostitui præsumuntur. v. *l.* 2 *C. ad leg. Jul. de adulteriis.*

(27) In taberna, caupona, vel alias pudori etc. Hal. §. *infr. eod.*

(28) *Sine delectu* est indistincte. *l. ult. supr. de juris et fa ignor.*

(29) Ut alibi, quod coram pluribus, *l. 33. infr. de verb. sig* palam proscribere est, ut legi possit de plano. v. *l. 11. §. 3. su de institor.* palam nuncupare heredem, est ita nuncupare ut exa diri possit, *l. 21. infr. qui testam.*

(30) Item quæ cum uno etc. *Hal.* hinc collige, palam non fi quod cum uno aut altero fit.

(31) Idem si pecunia non accepta: nam quæ gratis facit, n ideo minus peccat.

(32) Meretricem videri quæ duos quæstus causa admisit, h post alios colligit Rolandus a Valle, 1. *cons.* 47. *n.* 20.

(33) Palam ut prostitui dicatur mulier, quæstum intercedere n est necesse, *ut hic.* idem est in calumniatore. *l. 2. supr. de calu mniator.*

(34) Quæ turpiter vixit, semper est ignominiosa, licet turpi vivere desinat. *Bald.*

quoque quæ fecit, et [si] facere desiit, lege notatur: neque enim aboletur turpitudo, quæ postea intermissa est.

§. 5. Non est ignoscendum ei, quæ obtentu paupertatis (1) turpissimam vitam egit.

§. 6. Lenocinium facere non minus (2) est, quam corpore quæstum exercere.

§. 7. *Lenas* autem eas dicimus, quæ mulieres quæstuarias (3) prostituunt.

§. 8. *Lenam* accipiemus et eam, quæ alterius nomine hoc vitæ genus exercet.

§. 9. Si qua (4) cauponam exercens, in ea corpora quæstuaria (5) habeat, ut multæ adsolent sub prætextu instrumenti cauponii (6) prostitutas mulieres habere: dicendum, hanc quoque *lenæ* appellatione contineri.

§. 10. Senatus (7) censuit, non conveniens esse ulli Senatori (8), uxorem ducere aut retinere damnatam publico judicio: quo [judicio] cuilibet (9) ex populo experiri licet; nisi si cui lege aliqua accusandi publico judicio non est potestas.

§. 11. Si qua calumniæ judicio damnata sit ex causa publici judicii, et quæ prævaricationis damnata est, *publico judicio damnata* esse non videtur (10).

§. 12. Quæ (11) in adulterio deprehensa est, quasi publico judicio damnata est: [Proinde] si adulterii condemnata esse proponatur, non (12) tantum quia deprehensa est, erit notata, sed quia et publico judicio damnata est. Quod si non sit deprehensa, damnata autem, idcirco notetur, quia publico judicio damnata est: [at] si deprehensa quidem sit, damnata autem non sit, notata erit: Ergo puto, etsi absoluta sit post deprehensionem, adhuc tamen notam illi obesse debere: quia verum est, eam in adulterio deprehensam: quia (13) factum (14) lex, non (15) sententiam (16) notaverit (17).

§. 13. Non adjicitur hic, ut in Lege Julia de adulteriis, *a quo* vel *ubi deprehensam* (18): proinde sive maritus, sive quis alius deprehendisse proponatur, videtur notata: Sed et si non in domo mariti, vel patris sui deprehensa sit, erit notata secundum verba legis.

Legis Juliæ et Papiæ caput, de Senatoribus, et eorum liberis. 1. *Summa dicti capitis legis Juliæ.* 2. *Si avus vel avia artem ludicram fecerit.* 3. *De patre naturali, vel adoptivo*, 5. *Et tempore, quo artem ludicram fecit.* 7. *Si uxor Senatoris, vel prognati Senatore, artem ludicram facere incipiat.* 8. *Ne a Senatoribus ducantur, quæ a cæteris ingenuis duci non possunt.*

44. Paulus lib. 1. ad leg. Juliam et Papiam.

Lege Julia (19) ita cavetur: *Qui Senator est, quive filius, neposve ex filio, proneposve ex filio nato, cujus eorum est, erit: Ne quis eorum sponsam uxoremve sciens dolo malo habeto libertinam, aut eam, quæ ipsa, cujusve* (20) *pater, materve artem ludicram facit, fecerit: Neve Senatoris filia, neptisve ex filio proneptisve ex nepote, filio nato, nata: libertino eive, qui ipse, cujusve pater, materve artem ludicram facit, fecerit: sponsa, nuptave sciens dolo malo esto: Neve quis eorum dolo malo, sciens sponsam uxoremve eam habeto.*

§. 1. Hoc capite prohibetur Senator libertinam ducere, eamve, cujus pater (21) materve artem ludicram fecerit: Item libertinus Senatoris filiam ducere.

§. 2. Non obest, avum (22) et (23) aviam artem ludicram fecisse.

§. 3. Nec distinguitur, pater in potestate habeat filiam, necne: tamen (24) justum (25) patrem intelligendum Octavenus ait, matrem, etiam si vulgo (26) conceperit.

§. 4. Item (27) nihil refert, naturalis sit pater, an adoptivus.

§. 5. An et is noceat, qui antequam adoptaret, artem ludicram (28) fecerit: atque si naturalis pater, antequam filia nasceretur, fecerit? Et si hujus notæ homo adoptave-

(1) Mulier turpiter vivens prætextu paupertatis non excusatur. 32. *q.* 5. *can. ita.* Paupertas stuprum non excusat. *Bald.*

(2) Imo, majus, *l.* 4. §. 2. *supr. de his, qui notantur.* Solon lenocinium morte multabat, ut Æschines refert.

(3) *d. l.* 4. §. 2. *in princ.*

(4) *d. l.* 4. §. 2. *vers. sive.*

(5) Quæstuaria corpora, *ut hic.* quæstuariæ mulieres. §. 7. *supr. eod.*

(6) Instrumenti cauponarii.

(7) *l.* 15. *supr. eod.*

(8) Et ingenuo. Ulpian. 13. §. 2.

(9) §. 1. *Inst. de publ. jud.*

(10) Quoad probationem nuptiarum: in aliis causis secus. *Accurs. l.* 1. §. 1. *supr. de calumniatorib.*

(11) Ulp. 13. §. 2.

(12) Ordo est inversus: ita legit Petrus Faber: Non tantum erit notata quæ publico judicio damnata est, et quæ deprehensa. 1. *Semestr.* 23.

(13) Deprehensa in adulterio æque notata est, ut quæ judicio publico adulterii damnata est: quia lex non tantum sententiam notat sed factum, hoc est, lex non tantum eam notat, quæ adulterii damnata est judicis sententia, sed quæ in ipso facto deprehensa.

(14) *Facti* et *sententiæ* discrimen: unde colligitur, sententiam non requiri in in iis in quibus lex factum notat.

(15) Imo sententia magis notanda quam genus criminis. *l.* 13. *infr. de pœnis.*

(16) Id est, lex non tantum notat damnatam adulterii, sed et in adulterio deprehensam, etiamsi nondum damnata fuerit.

(17) Notat *Hal.* in muliere sc. in viro secus, in quo sententia, non lex ipsa infamiam infert, *l.* 2. §. 3. *supr. de his, qui notant.* cur tam varie? vel ideo quod major a muliere quam a viro pudicitia requiritur.

(18) Vel ubi deprehensa sit. Hal.

(19) Quæ nunc abrogata est. Ulp. 13. *Nov.* 78. *c.* 3. *Nov.* 117. *c.* 6. Cæterum hujus capitis meminit quoque Dio *lib.* 54. *et* 56. et ad id pertinent *lex penult. C. de nupt. l.* 5. 6. 7. *supr. de Senatorib. l.* 8. *infr. de agnosc. liber. l.* 16. *l.* 42. §. 1. *supr. eod. l.* 3. §. 1. *infr. de donat. inter vir.* Goth. De Jure Canonico hæc Matrimonia etiam sunt permissa, *c.* 3. *si quis ancillam.* 29. *q.* 2. Ans.

(20) *l.* 7. *in fin. C. de incestis.* Ulp. *tit.* 13. §. 1.

(21) *l.* 7. *in fin. C. de incestis.*

(22) Vitia parentum non nocent liberis: Avi vel Aviæ infamia et nota non nocent nepotibus. *Patris* et *Matris* appellatione avum et aviam non contineri, hinc quoque colligunt.

(23) *Patris* et *Matris* appellatione non continentur in odiosis avus aut avia, quoties tractatur de odio. facit *l.* 21. *infr. ad l. Jul. de adult.*

(24) *Patris* appellatione non continetur illegitimus, *ut hic.* quando sc. dispositio legis respicit civilem rationem, *ut hic.* non naturalem: tunc enim avus comprehenditur. *l.* 14. §. 2. *supr. eod. l.* 2. *in fin. infr. ad l. Jul. de adult.* junct. *l.* 30. *C. eod.* Ideoque naturalis filius parentis sui mortem vindicare potest. *l.* 3. *infr. de lib. caus.* eundem parentem in jus vocare non potest. *l.* 6. *supr. de in jus vocando.* An in majestatis pœnis illegitimi comprehenduntur, ut legitimi? vid. *l.* 5. *C. ad l. Jul. majest.* an sunt domestici patris? vid. Bald. *hic.*

(25) *Patris* appellatione, injustum seu bastardum patrem non contineri, hinc Baldus colligit: quod verum, quoties lex non aliam constituendi rationem habet quam civilem: secus si a natura constituendi causam petat. *l. adoptivus.* 14. §. *serviles. supr. eod.* unde notant, filio bastardo permitti injuriam et mortem patris naturalis ulcisci: cum hæc ultio sit a naturali ratione. facit *l.* 3. *infr. de liberali causa.*

(26) *l.* 14. §. 2. *supr. eod.*

(27) Patris naturalis et adoptivi similitudo.

(28) Quæ infamat. *l.* 1. *supr. de his, qui notant.*

rit, deinde emancipaverit, an non possit duci, ac si talis pater naturalis decessisset? Sed de hoc casu contrariam legis sententiam esse, Pomponius recte putat, ut eis non connubium commercium [illegible]

§. 6. Si postea ingenuæ uxoris pater materve artem ludicram facere cœperit: iniquissimum est, dimittere eam debere, cum nuptiæ honestæ contractæ sint, et fortasse (1) jam liberi procreati sint.

§. 7. Plane si ipsa artem ludicram facere cœperit, utique dimittenda erit.

§. 8. Eas, quas (2) ingenui cæteri prohibentur ducere uxores, Senatores non ducent (3).

Aliud legis Juliæ et Papiæ caput. Ne liberta invito patrono alii nubat. *De empta.* 1. *De jurejurando.* 2. *De empore.* 3. *De filiof. milite.* 4. *De nupta vel sponsa.* 5. Invitus *quomodo accipitur.* 6. *De servitute patroni.*

45. Ulpianus lib. 3. ad legem Juliam et Papiam.

In eo jure quod dicit, *invito* (4) *patrono libertam quæ ei nupta est, alii nubere non posse*, *Patronum* (5) accipimus (ut rescripto Imperatoris Nostri, et Divi patris (6) ejus continetur) et eum (7) qui hac lege emit, ut manumittat; quia manumissa liberta emptoris habetur.

§. 1. Qui autem juravit *se patronum*, hoc idem non (8) habebit.

§. 2. Ne is quidem debet habere, qui non suis (9) nummis comparavit.

§. 3. Plane, si filiusfamilias miles esse proponatur: non dubitamus, si castrensis peculii ancillam manumiserit, competere ei hoc jus: est enim patronus secundum constitutiones (10): nec patri ejus hoc jus competit.

§. 4. Hoc caput ad nuptam tantum libertam pertinet, ad (11) sponsam non pertinet (12): et ideo, invito patrono nuncium sponsa liberta si miserit, cum alio connubium habet.

§. 5. Deinde ait lex, *invito Patrono*: *Invitum* accipere debemus eum, qui (13) non consentit ad divortium: idcirco nec a furioso divertendo solvit se hujus legis necessitate; nec si ab ignorante divorterit: rectius enim hic (14) invitus dicitur, quam qui dissensit.

§. 6. Si ab hostibus patronus captus esse proponatur, vereor (15), ne possit ista connubium habere nubendo: quemadmodum haberet, si mortuus esset: Et qui Juliani sententiam probant, dicerent (16), non habituram connubium: putat enim Julianus durare ejus libertæ matrimonium etiam in captivitate, propter patroni reverentiam. Certe, si in aliam servitutem patronus sit deductus, proculdubio dissolutum esset matrimonium.

De liberta communi.

46. Gajus lib. 8. ad legem Juliam et Papiam.

Illud dubitationis est, an et qui communem (17) libertam uxorem duxerit, ad hoc jus admittatur? Javolenus negavit: quia non (18) proprie videtur ejus liberta, quæ etiam alterius sit (19). Aliis contra visum est (20): quia libertam ejus (21) esse negari non potest, licet alterius quoque sit liberta: Quam sententiam plerique recte probaverunt.

De filia Senatoris, quæ corpore quæstum, vel artem ludicram fecit, vel judicio publico damnata est.

47. Paulus lib. 2. ad leg. Juliam et Papiam

Senatoris filia, quæ corpore quæstum, vel artem ludicram fecerit, aut judicio publico damnata fuerit, impune libertino nubit (22): nec [enim] honos (23) ei servatur, quæ se in tantum [fœdus (24)] deduxit.

De filio patroni. 1. *De liberta ignominiosa.* 2. *De assignatione libertæ.*

48. Terentius Clemens lib. 8. ad legem Juliam et Papiam.

Filio patroni in libertam paternam eandemque uxorem idem (25) juris, quod ipsi patrono daretur, ex sententia legis accommodatur.

† Idemque dicendum erit et si alterius patroni filius, vivo altero, libertam eorum uxorem duxerit.

§. 1. Si ignominiosam libertam suam patronus uxorem duxerit, placet, quia (26) contra legem maritus sit, non habere eum hoc legis beneficium.

§. 2. Si uni ex filiis adsignatam (27) alter uxorem du-

(1) Nota favorem nuptiarum honeste contractarum, et liberorum ex eis procreatorum. adde *l.* 57. *infr. eod.*

(2) Adde *l.* 49. *in fin. infr. eod.* et ita lege apud Ulpian. *tit.* 13. §. 2. potius, quam *cæteri ingenui.*

(3) Quænam illæ sunt? Lena a lenone manumissa, in adulterio deprehensa, judicio publico damnata, quæ artem ludicram fecit, a Senatu damnata. *d.* §. 2.

(4) *l.* 51. *infr. eod.* *l.* 11. *infr. de divortiis.* *l.* 8. *C. de operis libert.*

(5) *Patronus* is etiam censetur, qui emit ancillam ut manumitteret, quique ita emptam manumisit.

(6) Divi Severi patris. *Hal.* Divi Marci, *l.* 3. §. 3. *infr. de suis.* adde *l.* 10. *supr. de in jus vocando.* *l.* 3. §. 3. *infr. de bon. libert.* *l.* 2. *l.* 3. *C. si mancip.*

(7) *d.* §. 3.

(8) Imo, idem jus habebit, et erit patronus, *l.* 8. §. 1. *supr. de in jus vocand.*

(9) Non suis nummis comparat, qui nummos ab alio accepit ut manumitteret. *l.* 3. §. 4. *infr. de bon. lib.*

(10) Divi Hadriani, *l.* 8. *infr. de jure patron.* adde *l.* 10. *supr. de in jus voc.* *l.* 3. §. 8. *l.* 22. *infr. de bonis lib.* *l. si quis hac lege.* 20. §. *sed si castrensem.* 2. *infr. qui et a quibus manumissi.*

(11) Privilegium concessum actui perfecto, non debetur inchoato tantum.

(12) Contraria videtur *l.* 22. *infr. de manumiss.* et *l.* 51. *infr. eod.* sed facile conciliabis, si ad hunc locum exceptionem adjicias, nisi illa hac lege et conditione manumissa sit, ut patrono nubere[t]. *Mod.*

(13) Ut *l.* 5. *supr. de serv. præd. u b.* ubi scripsi de taciturnitate et silentio.

(14) *Invitus* facere videtur, quo ignorante quid fit. *Inviti* dicuntur, qui ignorant et absunt.

(15) Sic respondebant interdum Jurisconsulti, *ut hic.* et *l.* 67. §. 3. *infr. eod.* *l.* 9. §. 1. *l.* 59. §. 1. *infr. de jure dot.* *l.* 20. §. 1. *infr. de B. P. contr. tab.* *l.* 48. §. 1. *Infr. de adquir. rer.* *l.* 1. §. 12. *infr. de ebnacis.* v. Duar. 2. *disp.* 11.

(16) Et quidem probatur sententia Juliani dicentis. *Hal.*

(17) Liberta communi patrono etiam nupta, non potest eo invito alteri nubere. Ita: quod constitutum est de liberta propria, extenditur hic ad communem.

(18) Fictione, quod commune est, meum est. v. Dynum *ad l.* 11. *infr. de reg. jur.*

(19) Vide Decium *ad Reg. id quod nostrum. n.* 4. *cum seq.* et *ad cap. ratio. n.* 9. *extr. de præbend.* Socinum *ad l. servi electione.* §. 1. *n.* 8. et ibi Ripam *n.* 10. *de leg.* 1. Mod.

(20) Nostrum videri scil. quod commune sit, *l.* 5. §. 1. *infr. de leg.* 1. *l.* 239. *in fin. infr. de verb. signif.*

(21) *l.* 12. *infr. de adsign. lib.*

(22) Ut ignobilis *l.* 13. *supr. eod.* facit *l.* 48. §. *pen. infr. eod.* *l.* 29. *C. ad leg. Jul. de adult.*

(23) Nobilitas turpitudine vitæ amittitur, *l.* 1. *in fin. C. ut senatores.*

(24) In tantum scelus. *Hal.*

(25) *l.* 5. *infr. de obs.*

(26) Facit *l.* 38. *in fin. supr. de minor.*

(27) Vide *l.* 11. *infr. de adsign. lib.*

xerit, non idem jus quod [in] patrono tribuendum: nihil enim juris habebit : quia Senatus omne (1) jus libertorum adsignatorum ad eum transtulit, cui id pater tribuit.

De uxoribus ducendis ab inferioris vel superioris dignitatis hominibus.

49. MARCELLUS lib. 1. ad legem Juliam et Papiam.

OBservandum est, ut inferioris (2) gradus homines ducant (3) uxores eas, quas hi, qui altioris dignitatis sunt, ducere legibus propter dignitatem prohibentur: at contra, antecedentis (4) gradus homines non possunt eas ducere, quas his, qui inferioris dignitatis sunt, ducere non licet.

De manumissione, et fideicommisso.

50. IDEM lib. 3. ad legem Juliam et Papiam.

PRoxime constitutum dicitur, ut, cum quis libertam suam duxerit uxorem, quam ex (5) fideicommissi causa manumiserit, liceat libertæ invito eo nuptias contrahere: puto, quia non erat ferendus is, qui ex necessitate (6) manumisit, non suo arbitrio: magis enim debitam libertatem præstitit, quam ullum beneficium in mulierem contulit.

De ancilla manumissa matrimonii causa.

51. LICINNIUS RUFINUS lib. 1 Regularum.

MAtrimonii causa ancilla manumissa, a nullo alio uxor duci potest, quam a quo manumissa est: nisi (7) patronus matrimonio ejus renunciaverit.

§. 1. Si autem filiusfamilias matrimonii (8) causa, jussu (9) patris ancillam manumiserit, Julianus putat, perinde eam haberi, atque si a patre ejus manumissa esset: et ideo potest eam uxorem ducere.

De incestis nuptiis, de dote.

52. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

INcestæ nuptiæ neque (10) dotem (11) habent: et ideo [omne] quod perceptum est, licet fructuum nomine, auferetur.

De parentibus et liberis.

53. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

NUptiæ consistere non possunt inter eas personas, quæ in numero (12) parentum (13) liberorumve sunt, sive proximi, sive ulterioris gradus sint, usque ad infinitum.

De cognatione et justis nuptiis. De vulgo quæsitis.

54. SCÆVOLA lib. 1. Regularum.

ET nihil interest, ex justis nuptiis cognatio descendat, an vero non: nam et vulgo (14) quæsitam sororem quis vetatur uxorem ducere.

De filia vel nepte adoptiva. 1. De patris adoptivi matre, matertera, nepte ex filio.

55. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

QUinetiam nefas existimatur, eam quoque uxorem ducere, quæ per adoptionem (15) filia, neptisve esse cœperit: in tantum, ut, etsi (16) per emancipationem (17) adoptio dissoluta sit, idem juris maneat.

§. 1. Patris adoptivi mei matrem, aut (18) materteram, aut neptem ex filio, uxorem ducere non possum: scilicet, si in familia ejus sim: Alioquin si emancipatus fuero ab eo, sine dubio nihil impedit nuptias: scilicet, quia post emancipationem (19) extraneus intelligor.

Si sororis filia in concubinatu fuerit.

56. ULPIANUS lib. 3. Disputationum.

ETiamsi concubinam quis (20) habuerit sororis (21) filiam, licet libertinam, incestum committitur.

De filio officium gerentis. 1. De status confirmatione.

57. MARCIANUS lib. 2. Institutionum.

QUi in provincia Officium aliquod gerit, prohibetur etiam consentire filio (22) suo uxorem ducenti.

§. 1. [In libr. II. de adulteriis Papiniani Marcianus notat]: Divus Marcus et Lucius Imperatores Flaviæ Tertullæ per Mensorem libertum ita rescripserunt: *Movemur (23) et temporis (24) diuturnitate, quo ignara (25) juris in matrimonio avunculi (26) tui fuisti, et quod ab avia tua collocata es, et numero (27) liberorum vestrorum: idcirco [que] cum hæc omnia in unum concurrunt (28), confirmamus (29) statum (30) liberorum vestrorum in eo*

(1) *l. 1. in princ. infr. de adsign. lib.*

(2) Tam male inæquales veniunt ad aratra juvenci, Quam premitur magno conjuge nupta minor. Ovid. *in Deianira.* Lege Canuleja postea promiscue conjugia sunt permissa. Livius 4.

(3) Id est, ducere possunt.

(4) *l. 44. in fin. supr. eod.* Quod minori non licet propter turpitudinem vel similem causam, majori ob eandem causam prohibetur.

(5) *l. 10. infr. de divort.*

(6) Necessitate qui facit, non confert beneficium. *Bald.* In necessitatibus nemo est liberalis. *Bart.* facit *l. 84. infr. de hered. inst. l. 1. §. pen. infr. de aqua quotidiana.*

(7) vide *l. 29. supr. eod. l. 11. §. 1. infr. de divortiis.*

(8) Facit *l. 21. infr. qui et a quib.*

(9) vide *l. 1. in fin. C. comm. de manum.*

(10) Vide quæ scripsi ad *l. 4. C. de incest.*

(11) *l. 58. infr. eod. §. 12. Inst. de nuptiis.* v. *l. 4. C. de incestis.*

(12) vide *l. ult. infr. eod. l. 14. §. 2. supr. eod. §. 1. Inst. de nupt.* 4. Harm. 6. §. 47. *Genes.* 2. *Levit.* 18. Plat. 8. *de leg.* et 8. *de repub.* Notandum est quod Varro 2. *de re rustica cap.* 7. scribit: Cum equus matrem ut saliret adduci non posset, et eum capite obvoluto peroriga (ita appellatur quippe qui equum admittit: sic alibi apud Plinium Proriga legitur, quæ verior videtur Scaligero lectio a prurigine admissuræ) adduxisset coegissetque matrem inire, cum descendenti velum dempsisset ab oculis, equus impetum in eum fecit ac mordicus interfecit. Idem ait Plinius 8. *cap.* 43. et Aristotiles 8. *de historia animal.*

(13) Sic Horatius 3. *Carminum* 24. Dos magna parentium virtus.

(14) Adde *l. 14. §. 2. supr. eod.*

(15) Facit *l. 14. §. 1. supr. eod.*

(16) Extraneus quis non fit per emancipationem. adde *l. 1. §.* 13. *vers. extraneum. C. de rei uxor. act.*

(17) *l. 23. in fin. supr. de adopt. §. 1. vers. et hæc adeo. Inst. de nupt.* v. *l. 14. supr. eod.*

(18) Hæc verba, *aut materiam*, Hotom. 5. *obs.* 16. ex Glossa in contextum irrepsisse censet.

(19) *l. 12. l. 13. supr. de adopt.*

(20) Etiam miles; *l. 11. §. 1. infr. ad leg. Jul. de adulteriis.*

(21) *l. 14. §. 2. supr. eod.*

(22) *Novell. Leonis* 23. *l. unic. C. si rector provinciæ.* aliud erat in filia, *l. 38. in fin. supr. eod.*

(23) Legitimandi jus, principis est, Imo et incestuosos legitimare potest, *ut hic.* vide Rolandum a Valle, 2. *cons.* 61. *n.* 32.

(24) Temporis diuturnitas, facti alieni ignorantia, et numerus liberorum Principem ad legitimandum movent. vide *Novell.* 139. *Nov.* 154.

(25) Ignaris juris mulieribus succurritur. *l. 4. C. de incestis. Novell.* 12. *c.* 1.

(26) Ut in *l. 5. supr. de cond. sine causa. l. 17. C. de nupt.*

(27) Numerus liberorum minuit incestus crimen. *l. 7. §. 3. infr. de bonis damn.*

(28) Singula quæ non prosunt, multa juvant.

(29) Adde §. 2. *in fin. Inst. de hered. ab intest.*

(30) An vero ipsum matrimonium confirmatur? non videtur, cum protinus sit dirimendum. vide *l. 4. in fin. C. de incestis.* Confirmatur itaque hic productum (id est, numerus liberorum eorumque status) at non producens, id est, ipsum incestuosum matrimonium.

matrimonio quæsitorum, quod ante annos quadraginta (1) *contractum est, perinde* (2) *atque si legitime concepti fuissent.*

Si libertina Senatori, quasi ingenua nupserit.

58. Marcianus lib. 4. Regularum.

A Divo Pio rescriptum est, Si libertina Senatorem deceperit, quasi ingenua, et ei nupta est, ad exemplum Prætoris Edicti, dandam in eam actionem, quia ex dote nullum lucrum habet, quæ nulla (3) est.

De tutore et ejus liberis.

59. Paulus lib. singul. de Adsignatione libertorum.

Senatusconsulto (4), quo cautum est, *Ne tutor* (5) *pupillam, vel filio suo, vel sibi nuptum collocet*, etiam nepos (6) significatur (7).

De his ad quos tutelæ periculum pertinet. 2. De tutoribus non administrantibus. 4. Si pendente excusationis judicio pupilla adoleverit. 5. De nuptiis et sponsalibus. 6. De filio tutoris adoptivo. 7. De liberis a tutore datis in adoptionem. 8. Si heres tutoris provocantis victus sit.

60. Idem lib. singul. ad Orationem Divi Antonini et Commodi.

Si quis tutor quidem non sit, periculum tamen tutelæ ad eum (8) pertineat, an sententia Orationis contineatur, veluti si pupilla ab hostibus capta (9) fuerit, aut falsis (10) allegationibus a tutela se excusaverit, ut (11) ex sacris constitutionibus periculum ad eum pertineat? Et dicendum est, hos quoque ad Senatusconsultum pertinere: nam et hujusmodi periculum in numerum trium tutelarum computari comprobatum est.

§. 1. Sed si propter alterius personam periculum ad eum pervenit, videamus, ne extra sententiam Senatusconsulti sit; veluti si magistratus in tutelæ periculum incidit, vel fidejusserit quis pro tutore, vel curatore: quia nec in numerum trium tutelarum hæc imputantur: Et consequens est, hoc probare.

§. 2. Quid ergo, si honoris (12) causa tutor datus sit? Quatenus nec hujusmodi tutela in numerum computatur, nunquid idem sit? Sed ratio in contrarium ducit: quod dictum est, [et] honorarium tutorem periculum solere pati, si male passus sit administrari tutelam.

§. 3. Quin autem ille, qui cum datus est tutor cessat (13) in administratione, pertineat ad Orationem, non est dubitandum, quia perinde tenetur ex sacris constitutionibus, atque si gessisset.

§. 4. Quid ergo si, cum se vellet excusare aliquo titulo, nec in promptu probationes haberet, excusationis negotium fuerit dilatum, et inter moras pupilla adoleverit? an ad Senatusconsultum pertineat? Quæstio in eo est, an [et] post pubertatem officio finito excusationem ejus recipi oporteat: nam si recipitur, et excusaverit, impune potest ducere: si vero non debeat recipi post officium finitum, non recte ducit. Et ait Papinianus lib. v. Responsorum, officio finito excusationem recipi non oportere: et ideo exacti temporis periculum ad eum pertinere: Sed mihi hoc nequaquam placet; iniquum enim est, propter dilationem, quæ forte non dolo, sed [quæ] ex necessitate contigit, non excusari, vel nuptias impediri excusatione recepta.

§. 5. Quamvis verbis Orationis (14) cautum sit, *Ne uxorem tutor pupillam suam ducat*, tamen intelligendum est, ne desponderi (15) quidem posse (16): nam cum qua nuptiæ contrahi non possunt, hæc plerunque (17) ne quidem desponderi potest: nam quæ duci potest, jure despondetur.

§. 6. Quid ergo, si adoptivus filius tutoris duxerit pupillam illicite, posteaque emancipatus fuerit: Credendum est, de adoptivis emancipatis Senatum non sensisse: quia post emancipationem in totum adoptivæ familiæ obliviscuntur.

§. 7. Naturales liberi, licet in adoptionem dati fuerint, Senatusconsulto continentur.

§. 8. Quid ergo, si tutor datus provocavit (18), et postea heres ejus victus est? præteriti temporis periculum præstare debet? an vero, si filius heres fuerit, et victus est, ad Orationem pertineat? Et consequens est, hoc probare, quoniam rationem (19) debet reddere.

De dote caduca.

61. Papinianus lib. 32. Quæstionum.

Dote propter illicitum matrimonium caduca (20) facta, exceptis impensis necessariis, quæ (21) dotem ipso jure minuere solent, quod judicio de dote redditurus esset, maritus solvere debet.

(1) Matrimonium non potest per annos quadraginta præscribi. *Bart.*

(2) Legitimatio retro agitur ad tempus conceptionis: nempe ut legitimati fingantur legitime concepti: adde *l.* 1. *l.* 2. *infr. de natal. rest.* ita legitimatio, quasi restitutio natalium est.

(3) vide *l.* 52. *supr. eod.*

(4) *l.* 64. *§.* 1. *inf. eod. l.* 7. *infr. ad l. Jul. de adult.*

(5) *l.* 36. *supr. eod. l.* 62. *in fin. infr. eod. l.* 15. *in fin. supr. de spons. l.* 1. *C. de interd. matrim.* Goth. Jure Canonico tutor pupillam uxorem ducere potest. Pan. in. c. 2. *Extr. de secund. nupt.* v. Montan. *de Tutel.* c. 31. *effect.* 8. et Thom. Herbai. *rer. quotid.* c. 13. §. 11. Ans.

(6) *l.* 201. *et* 220. §. 3. *infr. de verb. signif.* et heres. *l.* 64. §. 1. *infr. eod.*

(7) Nepos *filii* appellatione continetur ex interpretatione, non ex propria significatione, *l.* 14. *supr. l.* 6. *in fin. C. ad SC. Maced.* vide quæ scripsi ad *l.* 6. *infr. de test. tut. l.* 84. *infr. de verb. signif.*

(8) Est et ejusmodi, qui falsis allegationibus se excusavit. §. *ult. Instit de excus.*

(9) Tunc finitur tutela. §. 1. *Instit. quibus mod. tut.*

(10) vide *l.* 1. 2. *C. si tut. vel cur. fals. alleg.*

(11) Aut ex. *Hal.*

(12) Ut in *l.* 3. §. 2. *infr. de administ. et peric. tut. l.* 14. §. 1. *infr. de solut.*

(13) Dixi ad *l.* 6. *C. de testament. tut.*

(14) *l.* 15. *supr. de sponsalib. l.* 1. *C. de interd. matrim.* Imo senatusconsulto. *l.* 4. *C. de excus. tut.* dixi ad *l.* 7. *C. de præd. minoris.*

(15) *l.* 15. *l.* 16. *supr. de sponsal.*

(16) Tutor pupillam suam uxorem ducere non potest: quod et verbis legis ita aperte exprimitur. An et despondere potest? Minime: nam plerumque hoc evenit, ut qui cum aliqua non possunt nuptias contrahere, non possint et cum eadem sponsalia contrahere: sicuti per contrarium evenit, ut quam possis ducere, possis eandem despondere. Constat ita argumentum a nuptiis permissis ad sponsalia permissa: ut ab iisdem prohibitis, ad eadem sponsalia interdicta..

(17) Hoc dictum est propter viduam, quæ intra tempus luctus desponderi potest, non tamen duci. *l.* 10. §. 1. *supr. de his, qui notant.*

(18) Atqui provocare non potest. §. 16. *Inst. de excus. tut.*

(19) Eadem est ratio in *l.* 64. §. 1. *infr. eod.*

(20) *Caduca* dicitur dos cum ab ea cecidit cui data est, et fisco cedit. *l.* 38. §. 1. *supr. eod.* 16. Ulpian. *in fin.*

(21) *l.* 1. §. 2. *infr. de impens. in res dotal.*

De matre, cui pater eligendi filiæ maritum arbitrium dedit. 1. De collibertis. 2. De tutore qui rationes reddidit, et adulta liberos habente.

62. IDEM lib. 4. Responsorum.

QUanquam in arbitrio (1) matris pater esse voluerit, cui nuptum filia communis collocaretur, frustra tamen ab ea tutor datus eligeretur; neque (2) enim intelligitur pater de persona tutoris cogitasse: cum ideo maxime matrem prætulit, ne filiæ nuptias tutori committeret.

§. 1. Mulier liberto viri ac patroni sui mala ratione (3) conjungitur.

§. 2. Tutor, qui rationes curatori reddidit, puellam suam ante constitutum tempus ætatis ejus uxorem ducere, nec matrem ex alio matrimonio factam, potest.

De Præfecto cohortis, vel equitum, vel Tribuno.

63. IDEM lib. 1. Definitionum.

PRæfectus cohortis, vel equitum, aut Tribunus, contra interdictum (4), ejus provinciæ duxit uxorem, in qua officium gerebat: matrimonium non erit: Quæ species pupillæ comparanda est, cum ratio potentatus nuptias prohibuerit. † Sed an huic quoque, si virgo (5) nupsit, non sit auferendum quod testamento relictum est, deliberari potest? Exemplo tamen pupillæ nuptæ tutori, quod relictum est (6) potest mulier consequi: pecuniam tamen in dotem datam, mulieris heredi restitui (7) necesse est.

De liberto tutore. 1. De tutore et ejus filio, vel extraneo herede. 2. De filio tutoris.

64. CALLISTRATUS lib. 2. Quæstionum.

LIbertum, eundemque tutorem pupillæ, eo quod in matrimonium collocata ipsi tutori suo, vel filio ejus est, Senatus relegandum censuit.

§. 1. Senatusconsulti, quo prohibentur tutores et filii eorum pupillas suas ducere, puto heredem quoque tutoris extraneum (8) sententia adprehendi: cum ideo prohibuerit hujusmodi nuptias, ne pupillæ in re familiari circumscribantur ab his, qui rationes (9) eis gestæ tutelæ reddere compelluntur.

§. 2. Tutor autem pupilli non prohibetur filiam (10) suam collocare pupillo suo in matrimonium.

De his qui militant in patria sua. 1. De officio provinciali finito.

65. PAULUS lib. 7. Responsorum.

EOs, qui in patria (11) sua militant, non videri contra Mandata ex eadem provincia uxorem ducere: idque etiam quibusdam Mandatis contineri.

§. 1. Idem [eodem] Respondit: mihi placere, etsi contra Mandata contractum sit matrimonium in provincia, tamen post depositum officium, si in (12) eadem voluntate perseverat, justas nuptias effici; et ideo postea liberos natos ex justo matrimonio, legitimos esse (13).

De tutore vel curatore, eorumve filio. 1. De curatoris liberto.

66. IDEM lib. 2. Sententiarum.

NOn est matrimonium, si tutor (14) vel curator pupillam suam intra vigesimum et sextum (15) annum non desponsam a patre, nec testamento destinatam (16), ducat uxorem, vel eam filio suo jungat: quo facto uterque infamatur (17), et pro dignitate (18) pupillæ extra ordinem coërcetur: Nec interest filius (19) sui juris, an in patris potestate sit.

§. 1. Curatoris (20) libertum, eam pupillam cujus patronus res administrat, uxorem ducere, satis incivile est.

De filio tutoris. 1. Si avus tutelam neptis gessit. 2. De patre vel fratre tutoris vel curatoris. 3. Si tutor vel curator adoptet maritum puellæ. 4. De curatore ventris et bonorum. 5. De filia ejus, quæ sub tutela vel curatore fuit. 6. De tutore, qui abstinuit pupillam bonis paternis.

67. TRYPHONINUS (21) lib. 9. Disputationum.

NOn solum vivo tutore, sed et post mortem ejus, filius tutoris ducere uxorem prohibetur eam, cujus tutelæ rationi obstrictus pater fuit. Nec puto interesse, exstiterit ei heres filius, an abstinuerit paterna hereditate, an nec heres fuit, forte exheredatus, aut præteritus emancipatus (22): Nam et fieri potest, ut per fraudem (23) in eum collocata bona patris propter tutelam revocari oporteat.

§. 1. De uno dubitari potest: si avus tutelam gessit neptis ex filio emancipato natæ, an nepoti ex altero filio eam

(1) Generale et liberum arbitrium non extenditur ad personas specialiter prohibitas. *Bald.*

(2) Non venit in potestatem arbitrii id quod jure fieri non potest. *l.* 6. §. 2. *supr. de cond. indebiti. l.* 46. *supr. de peculio.* Liberum enim et generale limitatur et restringitur ad honesta: verbi gratia, Pater jussit filiam nubere matris arbitrio, non poterit mater filiam elocare patris inimicis.

(3) Id est, malo exemplo: ne quis putet eum, patrono adhuc superstite, adulterium in eam commisisse. 28. *Eclog.* 5. *c.* 13.

(4) Id est, contra Mandata. *l.* 2. §. 1. *infr. de his, quæ ut indign. l.* 6. *C. de nupt.* vid. *l.* 38. *supr. eod.* Goth. Jure Canonico hoc matrimonium permittitur. Angel. §. *sunt et aliæ. Inst. de nupt.* Ans.

(5) Id est, impubes: quam significationem Nonius notat: atque inde puberes devirginatos dici, Cujac. 6. *obs.* 16.

(6) *l. ult. infr. de legat.* 1.

(7) Vide *l. un. C. si rector provinciæ. l. un. C. si quacunque præditus.*

(8) *Filii* appellatione intelligitur hic etiam extraneus, et quidem propter identitatem rationis: unde colligere possis, Statutorum rationem attendi oportere, licet statuta sint stricti juris.

(9) *l.* 60. *in fin. supr. eod.*

(10) Vide *l.* 38. *in fin. supr. eod.*

(11) Provincia. *Basil.*

(12) *l.* 6. *C. de nuptiis.*

(13) An vero dos, quæ caduca fuit, hoc casu reviviscit? negat Gordiani constitutio relata a Pithæo apud Cujac. 1. *observ.* 11. ait autem *lex* 68. *infr. de jur. dot.*

(14) *l.* 36. *supr. eod.*

(15) Et septimum annum. *Hal.* et ita legunt in *l.* 7. *infr. ad leg. Jul. de adult.* alii: *quintum.* Hodie intra ann. 29. quoniam annus utilis mutatus est in quadriennium continuum. *l.* 6. *C. de interd. matr.*

(16) Destinabantur uxores filiis a parentibus testamento vel inter vivos, citra conventionem, *l.* 36. *supr. eod. l.* 7. §. 1. *infr. de jure dot. l. ult.* §. *ult. infr. de divort. l.* 101. *infr. de cond. et dem. l.* 134. *infr. de verb. oblig. l.* 7. *infr. ad l. Jul. de adult. l.* 6. *C. de interd. matrim.* hinc apud Comicum moriens, Te isti virum do, amicum, tutorem, patrem. *et alibi*: amicum, amatorem, virum in quovis loco paratum. Hos enim omnes affectus in uno marito esse oportet, et apud Homerum: Εκτωρ ἀτὰρ σύ μοί ἐσσὶ πατὴρ, καὶ πότνια μήτηρ, ἠ δὲ κασίγνητος, σὺ δέ μοι θάλερος παρακοίτης, Cujac. 6. *obs.* 33.

(17) Imo non infamatur. *l.* 12. *supr. de his, qui not.*

(18) Quoties de mitiganda vel exasperanda pœna agitur, potius inspicitur persona in quam delinquitur, quam persona delinquentis. *Bald.*

(19) *Subaudi*, tutoris vel curatoris, qui vult pupillam suam uxorem ducere.

(20) Tutoris curatorisve. *Haloand. l.* 37. *supr. eod.*

(21) Trypho. *Basil.*

(22) Vel emancipatus. *Hal.*

(23) Conjunctas inter personas (puta patrem et filium) facile præsumitur fraus, *l.* 50. §. 2. *in fine infr. de bon. lib.* adde *l.* 15. *infr. de donat.*

collocare possit (1), sive emancipato, sive manenti in potestate: quia *par* (2) *affectionis causa suspicionem* (3) *fraudis amovet* (4)? Sed etsi Senatusconsultum stricto jure contra omnes tutores nititur, attamen summæ (5) affectionis avitæ intuitu, hujusmodi nuptiæ concedendæ sunt.

§. 2. Sed et si filiusfamilias (6) tutor puellæ vel curator fuit, puto, [vel] magis patri ejus non oportere eam nubere: Nunquid nec fratri, qui est in ejusdem potestate (7)?

§. 3. Sed videamus, si Titii filius duxerit uxorem eam, quæ tua pupilla fuit, deinde Titium vel filium ejus adoptaveris, an perimantur nuptiæ, ut in genero adoptato (8) dictum est: an adoptio impeditur? Quod magis dicendum est, et si curator, dum gerit curam, adoptaverit maritum ejus puellæ cujus curator est: nam finita jam tutela, et nupta puella alii, vereor (9) ne longum sit (10), adoptionem mariti ejus impedire; quasi propter hoc interponatur, ut ratio (11) tutelæ reddendæ cohibeatur: Quam causam prohibitionis nuptiarum contrahendarum Oratio Divi Marci (12) continet.

§. 4. Et si quis curator ventri (13) bonisque datus sit, prohibitionem ejusdem Senatusconsulti (14) inducit: nam (15) et hic debet rationem reddere: Nec spatium (16) administrationis movere nos debet, quia nec in tutore, nec curatore discrimen majoris aut minoris temporis, quo in hujusmodi munere quis fuerit, habitum esse (17).

§. 5. Si puellæ (18) tutelam Titius administravit, vel curator negotia gessit, eaque, nondum recepta ratione, decessit, filia herede relicta: Quærenti, an eam filio suo posset Titius collocare in matrimonium, dixi, posse (19): quia [ratio] hereditaria esset, et sit simplex (20) debitum: Alioquin omnis debitor eam, cui obligatus esset ex aliqua ratione, prohibetur filioque suo conjungere.

§. 6. Sed et is, qui pupillam abstinet bonis patris sui, rationem ejus rei præstare debet: et fieri potest, ut etsi inconsultius hoc fecerit, et hoc nomine condemnari debeat: Sed etsi, optimo consilio (21), usus sit auxilio Prætoriæ jurisdictionis, quia non solvendo pater ejus decesserat, nihilominus tamen, quia judicio hoc probari oportet, impediantur nuptiæ: Nam qui bene tutelam, et ex fide administravit, nihilominus prohibetur.

De incestu.

68. Paulus lib. singul. ad Senatusconsultum Turpillianum.

Jure gentium (22) incestum committit (23), qui ex gradu ascendentium (24), vel descendentium (25) uxorem duxerit. † Qui vero ex latere eam duxerit, quam vetatur, vel affinem, quam impeditur: si quidem palam fecerit, levius; si vero clam (26) hoc commiserit, gravius punitur. Cujus diversitatis illa ratio est circa matrimonium, quod ex latere non (27) bene contrahitur: palam delinquentes, ut (28) errantes majore pœna excusantur: clam (29) committentes, ut (30) contumaces plectuntur.

TIT. III. (31)

DE (32) JURE (33) DOTIUM (34).

Dotis causam esse perpetuam.

1. Paulus lib. 14. ad Sabinum.

Dotis (35) causa perpetua (36) est: [et] cum voto

(1) Potest. *l.* 3. *supr. eod.*

(2) Par affectio nihil dispar admittit.

(3) Pater non præsumitur filios suos decipere velle, sed omnibus liberis ex æquo pater esse, omnes ex æque amare, nulli detrahere velle, ut adjiciat alteri. adde *l.* 50. *in fin. infr. de bon. lib.*

(4) *l. pen. in fin. pr. C. de adopt.* Quod in testimoniis diligenter spectandum: Hinc enim colligunt, æque conjunctim, neutri parti præsumi suspectum. Imo quandoque inducit. *l. ult. C. ubi pupilli. et l. antep. C. de excus. tut.* Inducit, ubi spes est lucri, *d. l. ult.* vel ubi dispar affectio quodammodo. *d. l. antep.*

(5) Amor nepotum summus est in avo: Amor quippe magis descendit, quam ascendit. adde *l.* 7. *in pr. C. de curat. furios.*

(6) Potest enim filiusfam. tutor dari. *Inst. qui test. tut. in pr. l.* 7. *infr. de tut.*

(7) Procul dubio. *arg. l.* 5. *infr. de excus.*

(8) Id est, quem adoptare volumus. §. 2. *Inst. de nupt.* et ibi *Theoph.*

(9) De hac dictione vid. *l.* 45. *in fin. supr. eod.*

(10) Id est, remotum a ratione. *Accurs.*

(11) *l.* 64. §. 1. *supr. eod.*

(12) Antonini et Commodi. *l.* 6[illegible]. *supr. eod.*

(13) Adde 4. Harm. 6. §. 63.

(14) Ejusdem Senatusconsulti. *Hal.*

(15) Optima ratio, ut ei *supr. l.* 11. §. 3.

(16) Idem operatur tutela unius diei, quod longi temporis. *Bald.*

(17) Habitum est. *Hal.* ideoque curator datus bonis, inventarium facere tenetur. *Bald.*

(18) Si pupillæ. *Hal.*

(19) Et ita privilegia personalia non transferuntur etiam ad filium. *Bald.*

(20) Non vallatum privilegio defuncti, de quo *lex* 42. *infr. de admin. et peric. tut.*

(21) Quoties tutor pupillum, vel pupillam abstinet ab hereditate patris, optimum consilium, optimaque cautio est, ut abstineat cum decreto judicis. *Bald.* Optimum consilium est facere aliquid auctoritate judicis. *l.* 7. §. 2. *vers. permittit. supr. de minor.*

(22) *l.* 5. §. 1. *supr. de condict. sine caus. l.* 38. §. 2. *infr. ad leg. Jul. de adult.* moribus, *l.* 39. *in fin. supr. eod.*

(23) Imo jure gentium incestus his casibus non committitur: nec enim apud Persas prohibitæ hujusmodi consuetudines: Catull. *nascatur Magus ex Gelli, matrisque nefando Conjugio, et discat Persicum haruspicium. Nam Magus ex matre, et gnato gignatur oportet, Si vera Persarum est impia religio.* Idem refert Harm. 1. *tit.* 1. §. 15. et Myrrha apud Ovid. 10. *Metam. Et quod natura remittit, Invida jura negant: Gentes tamen esse feruntur In quibus et nato genitrix, et nata parenti Jungitur, et pietas geminato crescit amore.* Tibullus 2. *eleg.* 3. *in fin. Glans aluit veteres, et passim semper amarunt.* adde Augustinum, c. 18. *Levit.* Goth. V. Thesaur. *decis.* 100. et Menoch. *de arbitr. jud. cas.* 24. Ans.

(24) *l.* 53. *supr. eod.*

(25) *l.* 17. *C. de nupt.*

(26) Palam qui delinquit, per errorem præsumitur labi: qui clam per contumaciam. Præsumitur dolus ex facto clandestino: vide Capolam in *l.* 1. *in fin. C. de usucap. pro empt.*

(27) *Non bene*, quid est? an incestum committere, an potius incestum quidem non committere, sed non honeste contrahi?

(28) Clam delinquens gravius punitur, quam qui palam. Bald. *l.* 54. *infr. de admin. et peric. tut. l.* 5. §. 4. *infr. de auctorit. tut. l.* 3. §. 1. *infr. de jure fisci.*

(29) Mali oderunt lucem.

(30) Clandestinum factum præsumitur dolo factum. *Bald.*

(31) Vide Anton. Guibert. *de dotibus* Phanuc. *de lucro dotis.* Baldi, Novelli et aliorum *tractatus de dotis materia*, qui uno volumine exierunt; itemque Hotoman. *vol.* 1. *var. disp. cap.* 6. illi autem quales dotes constituendæ sint, ex consilio veterum philosophorum, invenies apud Platon. *dial.* 6. *de legib.* et Aristotel. ... 2. *politic. cap.* 7. Mod.

(32) *L.* 5. *C.* 12. *Novell.* 91. 97. 98. 18. *Ecleg.* 10. 19. ... 1. 5. *C. Theodosian.* 13. Ulpian. 6. Paul. 2. *sent.* 21. *Nov. Leon.* 21. 25. et 4. Harm. 8.

(33) Περὶ προνομίας. *Ecloga.* id est, privilegio, Cujac. ad *L. C. de jure fisci.* causa, conditione dotis. Cujac. *C. hoc tit.*

(34) Dotium enim variæ species, alia est profectitia, alia non profectitia et adventitia. *l.* 5. *infr. eod.*

(35) *Dos*, est pecunia marito, nuptiarum causa, data, vel dicta, vel promissa: unde Martiano Capellæ reciprocum et repetitrix nuptiarum dicitur. Cujac. *hic.* vide quæ notavi ad *l.* 9. §. *infr. eod.*

(36) Cur dotis causa perpetua est? Qui dat dotem, eo voto, atque animo dotem dare intelligitur, ut semper apud maritum sit *semper*, hoc est, matrimonio constante.

ejus qui dat, ita contrahitur, ut semper (1) apud maritum sit.

Favor dotis.

2. IDEM lib. 60. ad Edictum.

REipublicæ interest (2) mulieres dotes salvas habere, propter quas nubere possunt.

De matrimonio facti.

3. ULPIANUS lib. 63. ad Edictum.

DOtis appellatio non refertur ad ea (3) matrimonia, quæ consistere non possunt: neque (4) enim dos sine matrimonio esse potest: Ubicunque igitur matrimonii nomen non est, nec dos est (5).

De eo, quod rei dotali accedit.

4. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

SI proprietati nudæ in dotem datæ ususfructus accesserit (6), incrementum videtur dotis, non alia dos: quemadmodum si quid alluvione (7) accessisset.

Profectitia *quæ sit dos.*

5. ULPIANUS lib. 31. ad Sabinum.

PRofectitia (8) dos est, quæ a patre vel parente (9) profecta est de bonis, vel facto (10) ejus.

§. 1. Sive igitur parens dedit dotem, sive procurator ejus, sive jussit alium dare: sive, cum quis dedisset negotium ejus gerens, parens ratum habuerit: profectitia dos est.

§. 2. Quod si quis patri donaturus dedit, Marcellus lib. 6. Digestorum scripsit, hanc quoque a patre profectam esse (11): Et est verum.

§. 3. Sed et si curator furiosi, vel prodigi, vel cujusvis alterius, dotem dederit, similiter dicemus, dotem profectitiam esse.

§. 4. Sed et si proponas, Prætorem, vel Præsidem decrevisse (12), quantum ex bonis patris (13) [vel] ab hostibus capti, aut a latronibus oppressi, filiæ in dotem detur: hæc quoque profectitia videtur.

§. 5. Si pater repudiaverit hereditatem dotis constituendæ causa, forte quod maritus erat substitutus, aut qui potuit ab intestato hereditatem vindicare: dotem profectitiam non esse, Julianus ait. ✝ Sed et si legatum in hoc repudiaverit pater, ut apud generum heredem remaneat dotis constituendæ causa: Julianus probat, non esse profectum id de bonis: quia nihil erogavit (14) de suo pater: sed non adquisivit.

§. 6. Si pater, non (15) quasi pater, sed alio dotem promittente fidejussit, et quasi fidejussor solverit: Neratius ait, non esse profectitiam dotem: quamvis pater servare a reo id, quod solvit, non possit.

§. 7. Sed si pater dotem promisit, et fidejussorem (16), vel reum (17) pro se dedit, ego puto profectitiam esse dotem: sufficit enim, quod pater sit obligatus sive reo, sive fidejussori.

§. 8. Si filiusfamilias mutuatus, creditorem delegavit, ut daret pro filia dotem; vel etiam ipse (18) accepit, et dedit: videri dotem ab avo profectam Neratius ait hactenus, quatenus (19) avus esset dotaturus neptem suam: id enim in rem avi videri versum.

§. 9. Si quis (20) certam quantitatem patri donaverit, *ita ut hanc pro filia daret*: non (21) esse dotem profectitiam Julianus lib. XVII. Digestorum scripsit: obstrictus est enim, ut det, aut si non dederit, condictione tenetur. Hoc et in matre juris esse ait, si forte sub ea conditione uxor marito det, *ut pro filia* (22) *genero in dotem daret*: nec videri uxorem marito donasse. Rectissime ergo ait, ut non sit interdicta donatio jure civili: non enim [ad] hoc dedit, ut ipse habeat, sed ut genero pro filia expendat: denique si non dederit, condictione (23) tenetur. Esse igitur dotem istam adventitiam, Julianus ait: Et ita utimur.

§. 10. Si filiusfamilias dotem promiserit, et sui juris factus dederit, profectitiam esse dotem: non enim pro hereditate patris æs alienum solvit: sed suum æs alienum susceptum, dum filiusfamilias esset, paterfamilias factus exoneravit.

§. 11. Si pater pro filia emancipata (24) dotem dederit, profectitiam nihilominus dotem esse nemini dubium est: quia non jus potestatis, sed parentis nomen dotem profectitiam facit: Sed ita demum, si ut parens dederit: cæterum si, cum deberet filiæ, voluntate ejus dedit, adventitia dos est.

§. 12. Papinianus lib. x. Quæstionum ait, cum pater

(1) His verbis significatur, ex dotis causa dominium adquiri marito: nec enim causæ contractuum temporariæ, ut locationis, dominium mutant, sed perpetuæ. Cujac. *C. eod.*

(2) *l.* 18. *infr. de reb. auctorit. jud. l.* 1. *infr. soluto.*

(3) *l.* 6. *C. de incestis. l.* 58. *supr. de ritu nupt.* §. *pen. Inst. de nupt.*

(4) Imo dos sine matrimonio esse potest: Nam si pater dotem legat in testamento, filia dotata intelligitur tametsi non nubat: tametsi non sit nupta, sed virgo. *arg. l.* 7. *in fin. princ. infr. ad l. Jul. de adult.* Goth. Adde *l. fin. C. de donat. ante nupt. l. fin. C. de repud.* Ans. Durum tamen est hoc, quod nonnulli notant, Filiam dotalem statuto exclusam, ubi masculi fuerint, dotatam intelligi, si quid ei a patre simpliciter sit legatum: idque legatum tacite dotis causa factum intelligi: ut ea ratione filia a paterna hereditate excludatur stantibus masculis. *Glos. in l. cum plures.* 12. §. *cum tutor.* 3. *infr. de admin. et peric. tut.* Bald. in *l.* 23. *infr. eod.* Bart. *in l.* 66. *supr. de ritu.* Cremensis, *singul.* 3. Alexander id non admittit, in *l.* 23. *infr. eod.* Joannes admittit in filia pubere et nubili.

(5) Quasi dos tamen dicitur. v. *l.* 13. §. 1. *circa fin. supr. de petit. hered.* alias ubi non cadit matrimonium, ibi nec nomen dotis cadit.

(6) Augmentum dotis dicitur eadem dos, non nova. *Bald.*

(7) Dos alluvione augetur, *ut hic.* et pignus. v. *l.* 16. *supr. de pignorib.* ubi dixi.

(8) Ulpian. 6. §. 3. vide Campegium, *tract. de dote. part.* 1. *qu.* 1. 2.

(9) *l.* 81. *infr. eod l.* 2. §. 1. *infr. soluto.*

(10) Virilis sexus, non a matre, *l.* 6. *C. eod.* ut extraneus sit omnis citra parentem. *l.* 26. §. 1. *C. eod. l. un.* §. 13. *in fin. C. de rei uxoriæ act.* Facit *l.* 6. *infr. de collat. bon.* Adde quæ scripsi ad Accursium de profectitia dote.

(11) Imo non videtur hæc dos profecta a patre. §. 9. *infr. eod.*

(12) Pro modo facultatum. *l.* 60. *infr. eod.*

(13) Puta furiosi. *l.* 8. *infr. de pact. dotal.* Ubi pater est impeditus, judex potest supplere defectum patris, et ejus nomine dotem constituere. *Bald.*

(14) Repudiatio legati facta a patre, dotis licet constituendæ causa, profectitiam dotem non facile, nec dotis profectitiæ titulum confert: est enim repudiatio quædam privatio, non titulus. *Bald.* Aliud est de suo erogari, et non adquirere.

(15) Profectitia ut sit dos, non sufficit, ut pater eam solvat: necesse est enim, ut eam tanquam pater, et de suo solverit.

(16) Pro dote danda potest dari fidejussor. *ut hic.* non pro restituenda. *C. ne fidejuss. dot.*

(17) Pro dote danda possunt constitui duo rei. *l. ult. in fin. C. de dote cauta.*

(18) *l.* 7. §. 2. *supr. de SC. Maced.*

(19) *l.* 7. *in fin. supr. de in rem verso.* Hinc collige, avum cogi neptem dotare. vid. *l.* 6. *infr. de coll. bon.*

(20) Extraneus: scilicet dos adventitia est, quam extraneus, vel mater dat. Ulp. 16. §. 3.

(21) Imo est profectitia. §. 2. *sup. eod.*

(22) Communi. *l.* 2. *supr. eod. l.* 34. *infr. de donat. int. vir.*

(23) Vid. *l.* 2. §. 3. *Infr. de donat.*

(24) Vide quæ scripsi ad *l.* 4. *C. soluto.*

curator suæ filiæ juris sui effectæ dotem pro ea constituisset, magis (1) eum, quasi patrem id, quam quasi curatorem, fecisse videri (2).

§. 13. [Julianus lib. XIX. Digestorum.] Adoptivum quoque patrem, si ipse dotem dedit, habere (3) ejus repetitionem ait.

§. 14. Si quis pro aliena filia dotem promiserit, et promissori pater heres exstiterit, Julianus distinguit interesse, ante nuptias pater heres exstiterit et dotem dederit, an postea: si ante, videri dotem ab eo profectam: potuit (4) enim nuncium remittendo resolvere dotem: quod si post nuptias, non esse profectitiam.

De dote profectitia patri reddenda. 1. *Quæ sit dos* profectitia. 2. *De circumventione.*

6. POMPONIUS lib. 14. ad Sabinum.

JUre succursum est patri, ut filia (5) amissa (6) solatii loco cederet, si redderetur ei dos ab ipso (7) profecta: ne et filiæ amissæ, et pecuniæ damnum sentiret.

§. 1. Si pater alienum (8) fundum bona fide emptum in dotem dedit, ab ipso profectus intelligitur.

§. 1. Si in dote danda circumventus sit alteruter (9), etiam majori annis vigintiquinque succurrendum (10) est: quia bono et (11) æquo non conveniat, aut lucrari (12) aliquem cum damno alterius, aut damnum sentire per alterius lucrum.

De fructibus dotis. 3. *De dominio rei dotalis, aut dotis destinatæ, et accessione temporis.*

7. ULPIANUS lib. 31. ad Sabinum.

DOtis fructum (13) ad maritum pertinere debere, æquitas suggerit: cum enim ipse onera (14) matrimonii subeat, æquum est, eum etiam fructus percipere.

§. 1. Si fructus constante matrimonio percepti sint, dotis non erunt: si vero ante (15) nuptias percepti fuerint, in (16) dotem convertuntur, nisi (17) forte aliquid inter maritum futurum, et destinatam uxorem convenit: tunc enim, quasi donatione facta fructus non redduntur.

§. 2. Si ususfructus (18) in dotem datus sit, videamus, utrum fructus reddendi sunt, necne? Et Celsus lib. X. Digestorum ait, interesse, quid acti sit: et nisi appareat aliud actum, putare se, jus ipsum in dote esse, non etiam fructus, qui percipiuntur.

§. 3. Si res in dotem dentur, puto in bonis mariti (19) fieri, accessionemque (20) temporis marito ex persona mulieris concedendam. † Fiunt autem res mariti, si constante matrimonio in dotem dentur. † Quid ergo, si ante matrimonium? Si quidem sic dedit mulier, *ut statim ejus fiant*, efficiuntur: enimvero si hac conditione dedit, *ut tunc* (21) *efficiantur, cum nupserit*, sine dubio dicemus, tunc ejus fieri, cum nuptiæ fuerint secutæ: Proinde si forte nuptiæ non sequantur nuncio remisso, si quidem sic dedit mulier, *ut statim viri res fiant*, condicere (22) eas debebit misso nuncio: enimvero si sic dedit, *ut secutis nuptiis incipiant esse*, nuncio remisso, statim eas vendicabit, sed ante nuncium remissum si vindicabit, exceptio (23) poterit nocere vindicanti (24), aut doli, aut in factum: doti enim destinata non debebunt vindicari (25).

8. CALLISTRATUS lib. 2. Quæstionum.

SEd nisi hoc evidenter actum fuerit, credendum (26) est hoc agi, *ut statim res sponsi fiant* (27): et nisi nuptiæ secutæ fuerint, reddantur.

1. Dotis causa data *quæ dicuntur*. 3. *De* paraphernis.

9. ULPIANUS lib. 31. ad Sabinum.

SI ego Seiæ res dedero, *ut ipsa suo nomine in dotem det* efficientur ejus, licet non in dotem sint datæ: sed con dictione tenebitur. Quod si pro ea res ego dem, si quider ante nuptias: interest, qua conditione dedi, utrum, u *statim fiant accipientis*, an *secutis nuptiis*: si statim, nun cio misso condicam (28): sin vero non statim, poter vindicare (29), quia meæ res sunt. Quare [et] si seq nuptiæ non possunt propter matrimonii interdictionem, e posteriore casu res meæ remanebunt.

§. 1. Si res alicui tradidero (30), *ut nuptiis secutis d tis efficiantur*, et ante nuptias decessero: an, secutis nu

(1) Officium habens naturale, et accidentale, in dubio videtur exsequi naturale. *Bald.* Id enim potentius est. *l. ult. vers. utramque igitur. C. de dot. promiss.*

(2) Imo videtur potius animo se liberandi, quam quid donandi animo fecisse. *arg. l. 22. §. 3. infr. solut.*

(3) Dixi ad Ulp. 6. §. 4.

(4) Pater potest usque ad tempus nuptiarum pœnitere. v. *l. un. C. si rect. provinc.*

(5) *l. 4. C. soluto.*

(6) Nullis sc. relictis liberis. *l. 26. §. 2. infr. de pactis. dot.* et sic mortua filia, actio dotis profectitiæ consolidatur patri. *Bald.* Sed tamen Ulpian. *fragm. tit.* 6. §. 4. sic scribit: Mortua in matrimonio muliere, dos a patre profecta ad eum revertitur, quartis in singulos liberos in infinitum relictis penes virum: quod si pater non sit, apud virum remaneat.

(7) *l. 4. C. solut. matr.*

(8) *l. 81. infr. eod.*

(9) Id est, et ipsa uxor ultra vires patrimonii, dotem constituens. v. *l. 9. §. 1. l. 48. in fin. supr. de minor.* aut eam non æque æstimans. *l. 12. §. 1. infr. eod.* An mater mulieris? an ipse maritus? is certe restituitur, si donationem fecit propter nuptias immensam, non servato modo patrimonii. *l. 1. C. si advers. donat.* Goth. Vide Busium *hic.* et J. B. Costa, *de quota et rata. quæstio.* 126. Ans.

(10) Idque favore dotis, *Accurs.* an per restitutionem in integrum, an ex æquo et bono? Cujac. ad *l. 9. §. 1. supr. de minor.*

(11) V. *l. 3. C. comm. utriusque judicii.*

(12) *l. 12. §. 1. supr. de distract. pign.* vide *l. 14. supr. de cond. indeb.*

(13) *l. 10. §. 3. infr. eod. l. ult. §. 2. C. eod. l. un. §. 9. C. de rei uxor. act.*

(14) *l. 65. in fin. supr. pro socio.*

(15) *l. 47. infr. eod. l. 38. §. 12. supr. de usur. l. 28. inf de pact. dotal.*

(16) Dotem augent fructus ante nuptias percepti.

(17) *l. 27. infr. de donat. inter virum.*

(18) Vide *l. 4. infr. de pact. dotal.* Goth. facit *l. si fundus. l. usufructu in dotem dato. infr. solut. matrimon.* Ans.

(19) *l. 75. infr. eod. l. 9. C. de rei vindic.* adde *l. 5. C. collationib.*

(20) *l. 13. §. 6. infr. de adquir. vel amitt. possess.*

(21) Dominium sub conditione transferri observa. *l. 38. §. 1.* [illegible] *fr. de adquir. vel amitt. possess.*

(22) *l. 76. infr. eod.*

(23) *l. 44. in fin. infr. eod.*

(24) *d. l. 9. C. de rei vind.*

(25) Adde *l. 8. supr. de cond. causa data.* Dari, unius ej demque rei nomine condictionem et vindicationem diverso respe hinc collige, *ut hic.* vide *l. 9. infr. eod.*

(26) Dotis datio in dubio præsumitur simplex, licet fiat ex c sa de futuro. *l. 1. §. 2. infr. pro dote.*

(27) An ut statim illi pereant? vide *l. 10. §. 4. §. 5. infr. e*

(28) Quia nuptiæ non sunt secutæ. *l. 59. infr. eod.* atque datum, ut convertatur in dotem, potest condici, si non sequa causa et finis, propter quem datum est.

(29) Vide *l. 7. in fin. supr. eod.*

(30) Mandatum dotis constituendæ, morte non finiri hinc c gunt: idque jure speciali contra regulam. §. 10. *Instit. mand.* Quod de dote hic dicitur, Baldus *in l. mandatum. supr. mand.* extendit ad omnem piam causam, v. Cremens. *singul.* 143. Go Intellectum hujus §. vid. apud Joann. Decher. *lib.* 1. *dissert. n.* 35. Ans.

ptiis, dotis esse incipiant? Et vereor (1), ne non possint in dominio ejus effici, cui datæ sunt: quia (2) post mortem incipiat dominium discedere ab eo, qui dedit: quia pendet donatio in diem nuptiarum: et cum sequitur conditio nuptiarum, jam heredis dominium est, a quo discedere rerum non posse dominium invito eo fatendum est. Sed (3) benignius est, favore dotium (4), necessitatem (5) imponi heredi (6) consentire ei, quod defunctus fecit: aut si distulerit, vel absit, etiam nolente, vel absente eo, dominium ad maritum ipso jure transferri: ne mulier maneat indotata.

§. 2. *Dotis* (7) autem *causa data*, accipere debemus ea, quæ in dotem dantur.

§. 3. Cæterum si res dentur in ea, quæ Græci παράφερνα (8) dicunt, quæque Galli *peculium* (9) appellant, videamus, an statim efficiuntur mariti? Et putem, si sic dentur ut fiant, effici mariti: et cum distractum fuerit matrimonium, non vindicari oportet, sed condici, nec dotis actione peti, ut D. Marcus [et] Imperator Noster (10) cum Patre rescripserunt. † Plane, si rerum libellus marito detur, ut Romæ vulgo fieri videmus: nam mulier res, quas solet in usu habere in domo mariti, neque in dotem dat, in libellum (11) solet (12) conferre, eumque libellum marito offerre, ut is subscribat (13), quasi res acceperit: et veluti chirographum ejus uxor retinet, res, quæ libello continentur, in domum ejus se intulisse: Hæ igitur res an mariti fiant, videamus? Et non puto: non quod non ei traduntur: quid enim interest, inferantur volente eo in domum ejus, an ei tradantur? Sed quia non puto hoc agi inter virum et uxorem, ut dominium ad eum transferatur, sed magis, ut certum sit in domum ejus illatas, ne si quandoque separatio fiat, negetur: et plerunque (14) custodiam earum maritus repromittit, nisi mulieri commissæ sint. Videbimus harum rerum nomine, si non reddantur, utrum rerum amotarum, an depositi, an mandati mulier agere possit? Et si custodia marito committitur, depositi, vel mandati agi poterit: si minus, agetur rerum amotarum, si animo amoventis maritus [eas] retineat: aut ad exhibendum, si non amovere eas connisus est.

De æstimatione. 1. *De partu ancillæ.* 3. *De fœtu pecoris.* 4. *De æstimatione ante nuptias facta.* 6. *Si convenerit*, ut aut æstimatio, aut res reddatur.

10. Idem lib. 34. ad Sabinum.

Plerumque interest (15) viri, res non esse æstimatas, idcirco, ne periculum (16) rerum ad eum pertineat: maxime, si animalia in dotem acceperit, vel vestem qua mulier utitur; evenit enim, si æstimata sint, et ea mulier adtrivit, ut nihilominus maritus æstimationem eorum præstet: quotiens igitur non æstimatæ res in dotem dantur, et meliores, et deteriores mulieri fiunt.

§. 1. Si prædiis inæstimatis (17) aliquid accessit, hoc ad compendium mulieris pertinet, si aliquid decessit, mulieris damnum est.

§. 2. Si servi sobolem ediderunt, mariti lucrum non est (18).

§. 3. Sed fœtus (19) dotalium pecorum ad maritum pertinent: quia fructibus computantur: sic tamen, ut suppleri (20) proprietatem prius oporteat. et summissis in locum mortuorum capitum [ex] adgnatis, residuum in fructum maritus habeat: quia fructus (21) dotis ad eum pertineat.

§. 4. Si ante matrimonium æstimatæ res dotales sunt, hæc æstimatio quasi sub conditione est: namque hanc habet conditionem (22), *si matrimonium fuerit secutum*: secutis igitur nuptiis, æstimatio rerum perficitur, et fit vera (23) venditio.

§. 5. Inde quæri potest, si ante nuptias mancipia æstimata deperierint, an mulieris damnum sit? Et hoc consequens est dicere: nam cum sit conditionalis venditio, pendente autem conditione mors contingens extinguat venditionem, consequens est dicere, mulieri perisse: quia nondum erat impleta venditio: quia æstimatio (24) venditio est.

§. 6. Si res in dotem datæ fuerint, quamvis æstimatæ;

(1) Si summum jus spectemus: nam aliud favore dotis, *infr. eod.* de hac voce dixi ad *l.* 45. *supr. tit. prox.*

(2) Mortuus transferre dominium suæ rei non potest.

(3) Procurator mortuo etiam domino possessionem rei acceptæ, ut in dotem daretur, etiam invitis heredibus potest in accipientem sciens prudens transferre: favor ille specialis est, *ut hic.* in rebus aliis secus. *l.* 33. *infr. de adquir. vel amitt. poss.*

(4) Pro quibus in dubio respondetur. *l.* 70. *infr. eod.* vid. *l.* 8. *C. de pactis convent.*

(5) Dotis dominium discedit invito herede.

(6) Heres pœnitendo factum defuncti revocare non potest, vel contractum innominatum, *ut hic.* qui dotis constituendæ necessitatem contineat. *Bald.*

(7) *Dotis causa data* dicuntur, quæ in dotem data.

(8) *Parapherna* sunt, quæ mulier habet præter dotem, *l.* 31. §. 1. *infr. de donat.* quæ et ἐξώπροικα. 4. Harm. 9. *Synops.* 29. tit. 1. *ex lib.* 30. *tit.* 1. §. 3. *l.* 29. *C. de jure dot. l.* 17. *C. de don. inter vir.* Sunt hæc diversa, dotes, παράφερνα, ἀντίφερνα, θεώρητρα, ὑπόβολα, receptitia. Quæ doti dantur marito ab uxore, in dubio sunt mariti, Galli, *la dot. l.* 7. §. 1. *supr. eod.* παράφερνα, non item, *ut hic.* ἀντίφερνα, quæ dantur uxori dotis nomine proptèr dotem. *l. ult. C. de donat. ante nupt.* Galli, *donation en faveur de mariage.* θεώρητρα, Harm. 7. §. 28. *et* 10. §. 7. ἀνακαλυπτήρια, munera sunt, quæ sponsi, et sponsæ amici invicem contribuunt, cum primum illa se retectam, et videndam præbet, Galli *dons faits à l'espoux, et à l'espouse le jour de leurs nopces:* ὑπόβολον, est incrementum dotis, quod mortuo marito, uxori superstiti redditur supra dotem. Cujac. 5. *obs.* 4. rejecta Harmenopuli definitione, ut vitiosa, 4. *tit.* 10. Galli *acroist.* idem Cujac. 4. *Feud.* 32. ὑπόβολον ait a Germanis vocari *Morgengap* aut *Morgengab*; Græcis ὄρθριον δῶρον, id est *matutinale donum*, quod mane die nuptiarum a viro in mulierem conferri solet. Est hodie Gallis species ab his diversa, quæ illis *donarium*, qua, ut sæpius ac pro consuetudine locorum, dimidiam partem quæsitorum constante matrimonio mobilium, et immobilium uxor lucratur: ut inter se magnam habeant affinitatem ἀντίφερνα, ὑπόβολον, et *donarium* Gallorum. De *receptitiis* alibi dicam.

(9) Gallorum vox antiqua, ut *combinæ*, *petoriti*, *alaudæ*.

(10) Id est, Severus ejusque filius Antoninus Caracalla. Revard. *lib.* 3. *variar. cap.* 10. Ans.

(11) Alias præsumerentur hujusmodi res esse viri. *l.* 51. *infr. de donat. inter virum.* nam quæ in domo alterius reperiuntur, ejus esse præsumuntur. *Bald.*

(12) Et sic super paraphernalibus tenet instrumentum. *Bald.*

(13) Subscriptio sola ad probationem prodest adversus eum, qui subscripsit. *l.* 6. §. 1. *supr. de edendo. l.* 126. §. 2. *infr. de verb. oblig.*

(14) Licet res sint inductæ in domum viri, nisi receperit in se custodiam, non tamen periculum earum præstat.

(15) Res dotales æstimatæ, viri: inæstimatæ, mulieris periculo sunt, *ut hic. et l.* 12. §. 1. *in fin. infr. eod. l.* 10. *C. eod. l. un.* §. 9. *in fin. C. de rei uxor. act.*

(16) *Æstimatio* possessorem dominum facit, ut de periculo rei teneatur. adde *l.* 1. *in fin. supr. de æstimatoria.*

(17) *l.* 75. *infr. eod.*

(18) Quia partus ancillæ in fructu non est. vide *l.* 28. §. 1. *supr. de usuris.*

(19) Vide *l.* 7. *supr. eod.*

(20) *l.* 68. *l.* 69. *l.* 70. *supr. de usufruct.*

(21) Vid. *l.* 7. *supr. eod.*

(22) Æstimatio rei traditæ nomine futuræ dotis, censetur conditionalis: unde non transit periculum ad maritum, nisi contracto matrimonio. *Bald.* Goth. vid. Cujac. *lib.* 17. *obs.* 1. S. L.

(23) *l.* 16. *infr. eod. l.* 3. *infr. pro emptore.*

(24) Vid. *l.* 22. *infr. rer. amotar.*

verum convenerit, *ut aut æstimatio, aut res præstetur*: si quidem fuerit adjectum, *utrum mulier velit*, ipsa eliget, utrum malit petere rem, an æstimationem: verum si ita fuerit adjectum, *utrum maritus velit*, ipsius erit electio: aut si nihil de electione adjiciatur, electionem habebit maritus, utrum malit res offerre, an pretium earum. Nam et cum *illa aut illa res* promittitur, rei (1) electio est, utram præstet. Sed si res (2) non exstet, æstimationem omnimodo maritus præstabit.

11. Paulus lib. 7. ad Sabinum.

SAne et deteriorem factam reddere poterit.

De re donationis causa minoris æstimata. 1. *De circumventione.* 2. *De pacto*, ut quod maritus debet, in dotem habeat.

12. Ulpianus lib. 34. ad Sabinum.

SI res æstimata (3) post contractum matrimonium, donationis (4) causa adprobetur, nulla est æstimatio: quia nec res distrahi (5) donationis causa potest; cum effectum inter virum et uxorem non habeat: res igitur in dote remanebit. Sed si ante matrimonium, magis est, ut in matrimonii tempus collata donatio videatur: atque ideo non valet.

§. 1. Si mulier se dicat circumventam (6) minoris [rem] æstimasse, utputa servum: si quidem circum in hoc venta est (7), quod servum dedit, non tantum in hoc, quod minoris æstimavit; in eo acturam; ut servus sibi restituatur: enimvero si in æstimationis modo circumventa est, erit arbitrium mariti, utrum justam æstimationem, an potius servum præstet. Et hæc, si servus vivit: Quod si decessit, Marcellus ait, magis æstimationem præstandam: [sed] non justam, sed eam, quæ facta est: quia boni consulere mulier debet, quod fuit æstimatus. Cæterum, si simpliciter (8) dedisset, proculdubio periculo ejus moreretur, non mariti. Idemque et in minore circumventa Marcellus probat. † Plane si emptorem habuit mulier justi (9) pretii, tunc dicendum, justam æstimationem præstandam: idque duntaxat [uxori] minori (10) annis præstandum Marcellus scribit. Scævola autem in marito notat, si dolus ejus adfuit, justam æstimationem præstandam: Et puto verius quod Scævola ait.

§. 2. Si cum marito debitore mulier pacta sit, *ut id, quod* (11) *debeat, in dotem habeat*: dotis actione scilicet eam agere posse existimo: Licet enim ipso jure priore debito liberatus non sit, [sed] tamen exceptionem habere potest.

De muliere ad eundem virum reversa.

13. Modestinus lib. singulari de differentia dotis.

SI mulier post divortium, antequam ex stipulatu de dote agat, ad eundem virum fuerit (12) reversa, constantius dicetur, per doli exceptionem inefficacem fieri ex stipulatu actionem, usque quo matrimonium durat.

De re æstimata et non tradita.

14. Ulpianus lib. 34. ad Edictum.

SI rem æstimatam mulier in dotem dederit, deinde ea moram faciente in traditione, in rerum natura esse desierit (13), actionem eam habere non puto.

15. Pomponius lib. 14. ad Sabinum.

QUod si per eam non stetisset, perinde pretium aufert, ac si tradidisset: quia quod evenit, emptoris (14) periculo est.

De evictione.

16. Ulpianus lib. 34. ad Sabinum.

QUotiens res æstimata in dotem datur, evicta (15) ea, virum ex (16) empto contra uxorem agere: et quidquid eo nomine fuerit consecutus, dotis actione, soluto matrimonio, ei præstare oportet: Quare et si duplum (17) forte ad virum pervenerit, id quoque ad mulierem redigetur: quæ sententia habet æquitatem: quia non (18) simplex venditio sit, sed dotis causa; nec debeat maritus lucrari ex damno mulieris: sufficit enim maritum indemnem præstari, non etiam lucrum (19) sentire.

De dolo, culpa et diligentia. De æstimatione et nuptiis non secutis.

17. Paulus lib. 7. ad Sabinum.

IN (20) rebus dotalibus (21) virum præstare oportet tam dolum (22) quam culpam: quia (23) causa sua dotem accepit: Sed etiam diligentiam præstabit, quam in suis rebus exhibet.

§. 1. Si (24) re æstimata, nuptiæ secutæ non sint, videndum est, quid repeti debeat: utrum res an æstimatio. Sed id agi videtur, ut ita demum æstimatio rata sit, si nuptiæ sequantur: quia nec alia causa contrahendi fuerit. Res igitur repeti debeat, non pretium.

De re tantidem æstimata reddenda.

18. Pomponius lib. 14. ad Sabinum.

SI mancipia (25) in dotem æstimata accepisti, et pactum conventum factum est, *Ut tantidem æstimata divortio fac*

(1) In alternativis si agatur de contractu, electio est debitoris, ut hic. *l.* 34. §. 6. *supr. de jurejurando.* *l.* 5. §. 1. *supr. depositi.* *l.* 34. §. 6. *supr. de contrah. empt.* *l.* 7. §. 5. *infr. de donationibus inter virum.* *l.* 6. §. 1. *infr. de jure patron.* *l.* 6. §. 1. *infr. de re judicata* *l.* 95. *infr. de solutionib.* *l.* 10. *C. de condict. indeb.* (excipe tamen *l.* 2. §. 3. *supr. quod certo loco*) si de ultima voluntate agatur legatarii. *l.*23. *infr. de legat.*2. Baldus.

(2) Vide *l.* 95. *infr. de solut.* vide *l.* 12. *infr. de verb. oblig.*

(3) Viliori pretio scil. *Accurs.* Goth. vid. Joan. Robert. *lib.* 4. *sentent. c.* 24. Ans.

(4) *l.* 7. §. 5. *infr. de donat. inter virum.*

(5) *l.* 38. *supr. de contrah. empt.*

(6) Vide *l.* 6. *in fin. supr. eod.* *l.* 6. *C. solut.* Goth. vide Gœdd. *supr. de contrah. stipul. cap.* 3. *n.* 118. 119. 146. Ans.

(7) In hoc circumventa est. *Hal.* est alioqui Tmesis insignis.

(8) Id est, non iis æstimatis. vid. *l.* 10. *supr. eod.*

(9) Vide *l.* 50. *infr. de furto.*

(10) Imo et majori id præstandum. *l.* 6. *supr. eod.*

(11) *l.* 58. §. 1. *infr. eod.*

(12) Vid. *l.* 50. *infr. eod.*

(13) Vid. *l.* 10. §. 5. *supr. eod.*

(14) *l.* 7. *supr. de periculo.*

(15) *l.* 34. *in fin. infr.* *l.* 1. *C. h. t.* *l.* 98. *infr. de solutionibus.* Goth. vide Cujac. *lib.* 17. *obs. cap.* 1. Ans.

(16) *l.* 52. §. 1. *supr. de actionib. empt.* *l.* 11. *C. de pact.* *l.* 1. *C. de evict.*

(17) Pœna quam quis consequitur a me occasione rei mihi restituendæ, mihi restitui debet, quoties scil. pœna succedit loco rei. *Bald.*

(18) Simplex venditio hic distinguitur a venditione dotis causa: alias æstimatio facta venditionem in dubio facit: de quo vide Tiraquellum, Paucinum, *Regul.* 141.

(19) Vide *l.* 6. *in fin. supr. eod.*

(20) In dotalibus rebus conservandis maritus præstare debet dolum, culpam, et diligentiam.

(21) Inæstimatis: nam in æstimatis fortuitus casus ad eum pertinet, ut qui videatur esse emptor.

(22) *l.* 18. §. 1. *l.* 25. §. 1. *l.* 66. *in princ.* *l.* *ult. infr. solut.*

(23) Dolum, et culpam: Imo et eam diligentiam, quam in suis rebus servat: in alienis rebus is præstat, qui eas res sua causa accepit.

(24) Dote æstimata data, si nuptiæ non sunt secutæ, res ipsæ non earum pretium petitur.

(25) *l. penult.* §. 3. *infr. soluto.*

redderes, manere partum eorum apud te Labeo ait : quia et mancipia tuo periculo fuerint.

Si alii jussu mariti dos detur.

19. ULPIANUS lib. 34. ad Sabinum.

ETiamsi alii jussu (1) mariti dos detur, nihilominus maritus de dote obligatur.

De obligatione, vel exatione dotis collatæ in tempus mortis.

20. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

JUlianus scribit, valere talem (2) stipulationem : *cum morieris, dotis nomine tot dari?* quia et pacisci soleant, *ne a viva* (3) *exhibeatur* : Quod non esse simile accepi : aliud est enim differre exactionem; aliud, ab initio in id tempus stipulari, quo matrimonium futurum non sit : Idque et Aristoni, et Neratio, et Pomponio placet.

De nuncio remisso.

21. ULPIANUS lib. 35. ad Sabinum.

STipulationem, quæ propter causam dotis fiat constat habere in se conditionem (4) hanc, *si nuptiæ fuerint secutæ* : et ita demum ex ea agi posse, quamvis non sit expressa conditio, *si nuptiæ*, constat. quare si nuncius remittatur, defecisse conditio stipulationis videtur.

22. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

ET licet postea (5) eidem nupserit, non convalescit stipulatio.

De dotis verbo non adjecto.

23. ULPIANUS lib. 35. ad Sabinum.

QUia autem in stipulatione non est necessaria (6) dotis adjectio (7), etiam (8) in datione tantundem ducimus.

De dote peculiari.

24. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

SI filiafamilias nuptura ex peculio, cujus administrationem habet, dotem viro dedit; deinde, cum in eadem causa peculium ejus esset, divortium fecerit : dos ei recte (9) solvitur, quasi a quolibet peculiari debitore.

De permutatione dotis.

25. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

SI ei nuptura mulier, qui Stichum debebat, ita cum eo pacta est, *Pro* (10) *Sticho, quem mihi debes, decem tibi doti erunt* : secundum id, quod placuit rem (11) pro re solvi posse, et liberatio contingit, et decem in dotem erunt : quia et permutatio (12) dotium conventione fieri potest.

26. MODESTINUS lib. 1. Regularum.

ITa constante matrimonio permutari dotem posse dicimus, si hoc mulieri utile (13) sit : si (14) ex pecunia (15) in (16) rem, aut ex re in (17) pecuniam : Idque probatum est.

27. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

QUod si fuerit factum, fundus vel res dotalis efficitur.

De jure patris post nuptias.

28. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

POst nuptias (18) pater non potest deteriorem causam filiæ facere, quia nec reddi ei (19) dos invita filia potest.

Si pater dotem pro filia legaverit.

29. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

CUm (20) pater dotem pro filia promittit (21), et dotem legat : si quidem marito legavit, videndum est, an legatum valeat? Et non puto valere : Nam cum creditori debitor legat id quod debet, nullum legatum est. Quod si filiæ legavit, valet legatum : dos enim ex promissione marito debetur, legatum filiæ. Et si quidem hoc animo testatorem esse filia (22) ostenderit, ut duplicaret (23) ei legatum : habebit utrumque : dotem, quam maritus persecutus fuerit, et legatum, ex causa legati. Quod si alterutrum voluit habere : si mulier legatum petat, opposita doli exceptione non alias cogetur ei heres legatum solvere, quam si caverit *indemnem hoc nomine heredem futurum adversus maritum ex promissione agentem* : Sed si maritus agat, nihil de indemnitate eum cavere oportebit : verum mulier post eum agens, exceptione repelletur : quia semel dos præstita est.

De redintegratione dotis.

30. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

DOtem, quæ in prius matrimonium data est, non aliter converti (24) in posterius matrimonium dicendum est, quam (25) cum hoc agitur : dum hoc agi semper interpretemur, nisi probetur aliud convenisse.

31. PAPINIANUS lib. 4. Responsorum.

QUod si non divortium, sed (26) jurgium (27) fuit : dos ejusdem matrimonii manebit.

(1) *l.* 59. *infr. eod. l.* 22. *§. pen. infr. solut.*

(2) V. *l.* 11. *C. de contrah. stipul.*

(3) Ne ea viva. *Hal.* ne a se viva exigatur. Cujac. *in quadam prælectione ad me transmissa.*

(4) *l.* 22. *l.* 41. *infr. eod. l.* 4. *§.* 2. *supr. de pactis.* Causa futuræ dotis habet vim conditionis. *Bald.*

(5) Sermo simpliciter prolatus intelligitur de prima vice. *l.* 89. *§.* 1. *infr. de verb. signif.* Bart.

(6) Quia titulus dotis inter virum, et uxorem tacite videtur inesse. *Bald.* ideoque si mulier omnia sua bona marito dedit, videtur dotis causa dedisse. *Bartol.* Goth. vide Cont. *lib.* 1. *disp. c.* 6. quem refutat Cujac. *l.* 13. *obs.* 25. Ans.

(7) Conditionis adjectio. Cont. 3. *lect.* 6. ex Scholiaste κατὰ πόδας. conditionis inquam hujus, *si nuptiæ sequentur. l.* 21. *supr. eod.* vide Cujac. 13. *obs.* 25.

(8) Argumentum a stipulatione dotis, ad ejus dationem.

(9) *l.* 27. *in pr. supr. de pactis. l. ult. infr. de novationibus.*

(10) Permutatio dotis permissa est. *l.* 26. *infr. eod. l.* 21. *infr. de pactis dotalibus.*

(11) Solvi res pro re potest volenti.

(12) Dos permutari conventione potest. adde *l.* 76. *infr. de verb. signif.*

(13) *l.* 21. *in fin. l.* 29. *infr. de pactis dotalib.* adde *l.* 22. *in fin. infr. soluto. l. ult. infr. hoc tit.*

(14) Ut si.

(15) Permutatio cum nummis fit interdum. dixi ad *l. ult. supr. de condict. causa data.*

(16) *l.* 54. *infr. eod. l.* 21. *infr. de pactis dotalib.*

(17) Permutatio dotis potest fieri de re ad pecuniam, et e contra.

(18) *l.* 7. *C. eod. l.* 7. *infr. de pactis dotalibus. l.* 29. *in pr. infr. soluto.*

(19) *l.* 34. *§.* 6. *infr. de solutionib.*

(20) Vide Albericum in *l. quingenta.* 12. *supr. de probat. l. filia.* 11. *C. de legat.*

(21) Si dos promissa marito legatur, non tenet legatum : si mulieri, tenet. *Bald.*

(22) Imo tenetur heres id ostendere. *l.* 12. *supr. de probat.*

(23) Facit *l.* 34. *§.* 1. *infr. de legat.* 1.

(24) Dos hoc casu convertitur, renovatur, *l.* 40. *infr. eod.* idem matrimonium videtur *l.* 33. *supr. de ritu nupt.* redintegratur, omnia manent in statu pristino, *l.* 19. *infr. solut.* adeo ut fiat inefficax stipulatio redintegrato matrimonio, *l.* 13. *supr. eod. l.* 31. *infr. eod.* Quid, usuræ a marito medio tempore perceptæ? Dotem augebunt. *l.* 69. *§.* 2. *infr. eod.*

(25) Imo, dos redintegrari tacite intelligitur. *infr. eod. et l.* 64. *infr. eod.* Goth. vide Bellon. *lib.* 4. *supputat. cap.* 17. Ans.

(26) *Divortii* et *jurgii* differentia. Non quodvis jurgium, divortium facit : Divortio matrimonium esse desinit, at non jurgio

(27) Frigusculum. v. *l.* 32. *§.* 12. *infr. de donat. inter virum.* Calor iracundiæ.

De nummis ex re dotali receptis.

32. Pomponius lib. 16. ad Sabinum.

SI ex lapidicinis (1) dotalis fundi lapidem vel arbores, quæ (2) fructus (3) non essent, sive superficiem (4) ædificii dotalis voluntate mulieris vendiderit (5): nummi ex ea venditione recepti (6) sunt dotis.

De periculo dotis exigendæ.

33. Ulpianus lib. 6. ad Sabinum.

SI (7) extraneus (8) sit, qui dotem promisit, isque defectus sit facultatibus: imputabitur marito, cur eum non convenerit: maxime si ex necessitate (9), non ex voluntate dotem promiserat: nam, si (10) donavit, utcunque parcendum (11) marito, qui eum non præcipitavit ad solutionem, qui donaverat (12): quemque in id, quod facere posset, si convenisset, condemnaverat (13): Hoc enim Divus Pius rescripsit, *eos, qui ex liberalitate conveniuntur, in id* (14) *quod facere possunt, condemnandos.* ┼ Sed si vel pater vel ipsa promiserunt, Julianus (15) quidem lib. xvi. Digestorum scribit, etiam, si pater promisit, periculum respicere ad maritum: Quod ferendum non est: Debebit igitur mulieris esse periculum: Nec enim quicquam judex propriis (16) auribus audiet mulierem dicentem, cur patrem (17), qui de suo dotem promisit, non urserit ad exsolutionem: multo minus, cur ipsam non convenerit: Recte itaque Sabinus disposuit, ut diceret, quod pater vel ipsa mulier promisit, viri periculo non esse; quod debitor, id viri esse; quod alius, scilicet donaturus, ej s periculo ait, cui adquiritur: adquiri autem mulieri accipiemus, ad quam rei commodum respicit.

De re matris a patre in dotem data.

34. Idem lib. 33. ad Sabinum.

MAter cum filiæ aurum dedisset utendum, pater puellæ id aurum in dotem viro adpendit (18); dein mortua est mater: Si inscia, invitave uxore vir id aurum in dotem dedisset, manet (19) id aurum heredis matris, vindicarique potest: et eo minorem dotem viro datam esse placuit: quia res evicta (20) est, marito competit adversus socerum actio.

De dotis promissione novata.

35. Idem lib. 47. ad Sabinum.

DOtem a patre, vel a quovis alio promissam, si vir novandi (21) causa stipuletur, cœpit viri esse periculum: cum ante mulieris fuisset.

De nomine in dotem dato, et acceptilatione jussu mulieris facta.

36. Idem lib. 48. ad Sabinum.

DEbitor (22) mulieris, jussu (23) ejus, pecuniam viro expromisit: deinde vir acceptam eam jussu mulieris fecit: Res mulieri perit: Hoc quomodo accipimus? utrum dotis nomine, an [et] si alia ex causa? Et videtur de eo debitore dictum, qui dotis nomine promisit. Illud adhuc subest, utrum ante nuptias, an post nuptias id factum sit: multum enim interesse videtur: nam si secutis nuptiis id factum est, dote jam constituta, maritus accepto ferendo perdit (24) dotem: si autem antequam nuptiæ sequerentur, nihil videtur doti constitutum esse.

37. Paulus lib. 12. ad Sabinum.

NOn enim alias perit mulieri actio, quam si nuptiæ secutæ fuerint: nam si secutæ non sunt, manet debitor mulieri obligatus.

38. Ulpianus lib. 48. ad Sabinum.

SAne videndum est, an marito mulier, quæ jussit accepto ferri, obligetur? Et putem obligari mandati actione: et hoc ipsum in dotem converti, quod mulier mandati judicio obligata est: Et quod dicitur, rem mulieri perire, consequens est: nam si cœperit velle de dote agere, ipsa secum (25) debebit compensare jussum suum.

De servis manumissis. 1. De spadone.

39. Idem lib. 33. ad Edictum.

SI serva servo quasi (26) dotem dederit, deinde constante conjunctione ad libertatem ambo pervenerint peculio eis non adempto (27), et in eadem conjunctione permanserint: ita res moderetur, ut, si quæ ex rebus corporalibus, velut in dotem, tempore servitutis datis exstiterint, videantur ea tacite in dotem conversa, ut earum æstimatio mulieri debeatur.

§. 1. Si spadoni mulier (28) nupserit, distinguendum arbitror, castratus fuerit, necne: ut in castrato dicas

(1) Maritus non potest excidere arbores in fundo dotali, quæ non sunt in fructu: quod si excidat, augebunt dotem. *Bald.* adde *l.* 12. *supr. de usufr.* Goth. v. Cujac. *l.* 15. *obs. c.* 21. S. L.

(2) Aliud dicendum, si lapidicinæ in fructu erant. *l.* 7. *supr. eod.*

(3) *l. arboribus.* 12. *supr. de usufr.*

(4) *l.* 39. *infr. de leg.* 2. Superficies, Græcis ὑπερῷον, non est res soli. Unde consequitur, res mobiles, consentiente uxore, a marito posse distrahi. v. Cuj. 17. *obs.* 2.

(5) Vel in suam utilitatem vertit.

(6) Vel eorum æstimatio, si in suam utilitatem verterit.

(7) v. Cuj. 12. *obs.* 17.

(8) Mulier non potest imputare marito, si gratiam fecit, aut dilationem concessit extraneo dotis voluntario promissori, et multo magis socero.

(9) Id est, ut debitor.

(10) Dotis donator mitius est conveniendus, quam qui necessitate dotem promisit.

(11) Imo, non est parcendum, cum ab eo solidum potuerit exigere. *l.* 41. *infr. de re jud.* v. Cujac. 12. *obs.* 17.

(12) *Subaudi*, mulieri.

(13) Hoc est, condemnare potuisset, aut adversus eum condemnationem impetrare.

(14) vide *l.* 12. *infr. de donationibus.*

(15) *l.* 30. §. 1. *infr. solut.*

(16) Propitiis auribus. *Hal.*

(17) Aliud est, si maritus non convenerit heredes patris, id est soceri sui. *l.* 44. §. 1. *infr. solut.*

(18) Adpendi aurum olim consuetum.

(19) Pater non potest dotare filiam de bonis matris. *Bald.*

(20) *l.* 16. *supr. eod.*

(21) *l.* 41. §. 2. *l.* 71. *infr. eod.*

(22) *l.* 80. *infr. eod.*

(23) Secus si injussu. *l.* 49. *infr. eod. l. penult. §. penult. infr. soluto.*

(24) Perdere rem videtur, qui eam acceptam facit. Sic, qui pactum facit de re non petenda, donare intelligitur. *l.* 28. *in fin. supr. de pact.*

(25) Habere suam dotem mulier videtur, quæ eam alienari jussit.

(26) Serva servo non vere dotem constituit, cum inter servum, et ancillam non sit connubium, sed contubernium tantum, *l.* 3. *C. de incest.* ubicunque autem matrimonii nomen non est, nec dos est. *l.* 3. *supr. eod.* Ideoque quæ *dos* appellatur in *l.* 1. *C. soluto matrim. et l.* 67. *infr. hoc tit.* improprie dos dicitur. Id fit autem per prolepsin, de qua dixi ad *l.* 3. §. 1. *infr. de injusto. Sic quasi testamentum* servos suos facere permittebat, Plinius 8. *epist.* 16. adde quæ scripsi ad *l.* 4. *infr. de manumissionib. l. penult.* §. 2. *C. de necessariis.*

(27) Alias si superstes patronus non ademerit, tacite servis accedit. §. 20. *Inst. de legat.*

(28) Puta ancilla eo nomine ab eo manumissa: ob eam enim causam spado etiam manumittere potest, *l.* 14. *in fin. infr. de manumiss. vindicta.* adde *l.* 6. *infr. de liberis.* potest etiam generare spado, qui unum testiculum habet. *l.* 6. *l.* 7 *l.* 8. §. 7. *supr. de ædilit.* Spadones interim nota castratos esse. vid. *l.* 128. *infr. de verb. sign.*

dotem non esse: in eo, qui castratus non est, quia est matrimonium, et dos et dotis actio est.

De renovatione dotis.

40. IDEM lib. 34. ad Edictum.

DIvus Severus rescripsit Pontio Luciano in hæc verba: *Si mulier, quæ dotem dederat, post divortium rursus (1) in matrimonium redit, non revocatis instrumentis: non dubitabit is, apud quem res agetur, secundum voluntatem mulieris, quæ utique non indotata redire in matrimonium voluit, partibus suis fungi, quasi renovata dote.*

Qui obligantur promittendo dotem. 1. *De nuptiis non secutis.* 2. *De acceptilatione.* 3. *De conditione.* 4. *Si mulier promissori successerit.*

41. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

PRomittendo dotem, omnes (2) obligantur, cujuscunque sexus (3) conditionisque (4) sint (5).

§. 1. Sed si (6) nuptiæ secutæ non (7) fuerint, ex stipulatu agi non potest: magis enim res, quam verba intuenda sunt.

§. 2. Accepti quoque latione (8) dos constituitur, cum debitori marito acceptum feratur dotis constituendæ causa.

§. 3. Si a debitore (9) mulieris sub conditione dos promittatur; et postea, sed antequam (10) maritus petere posset, debitor solvendo esse desierit: magis periculum ad mulierem pertinere placet (11): Nec enim videri maritum nomen (12) secutum eo tempore, quo exigere non poterit. ✝ Quod si jam tunc (13) debitor, cum sub conditione promitteret, solvendo non fuerit, periculum viri esse, quod sciens tale nomen secutus videretur, quale initio obligationis fuerit.

§. 4. Si debitor mulieris dotem promiserit, et mulierem (14) heredem reliquerit: Labeo perinde habendum ait, ac si mulier ipsa dotem promisisset: cujus sententiam Julianus quoque probat: nec enim æquum esse ait, ut ei damnetur ejus pecuniæ nomine, quam ipsa debeat; et satis esse, acceptilatione eam liberari.

De his, quæ pondere, numero, mensurave constant.

42. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

REs in dotem datæ, quæ pondere (15), numero (16), mensura (17) constant, mariti periculo sunt (18): quia in hoc dantur, ut eas maritus ad arbitrium suum distrahat; et quandoque soluto matrimonio, ejusdem (19) generis (20) et qualitatis alias restituat vel ipse, vel heres ejus.

De acceptilatione.

43. ULPIANUS lib. 3. Disputationum.

LIcet soleat dos (21) per (22) acceptilationem (23) constitui, tamen si ante matrimonium acceptilatio fuerit interposita, nec (24) nuptiæ secutæ, Scævola ait, matrimonii causa acceptilationem interpositam non secutis nuptiis nullam esse (25), atque ideo suo loco manere (26) obligationem: Quæ sententia vera est.

§. 1. Quotiens autem extraneus accepto fert debitori dotis constituendæ causa, si quidem nuptiæ insecutæ non fuerint, liberatio non sequetur, nisi forte sic accepto tulit, ut velit mulieri in totum donatum: tunc enim credendum est, *brevi* (27) *manu* acceptum a muliere, et marito datum: cæterum mulieri per liberam personam condictio adquiri non potest. ✝ Plane secutis nuptiis, mulier soluto matrimonio dotis exactionem habebit: nisi (28) forte sic accepto tulit extraneus, ut ipse, quoquomodo solutum fuerit matrimonium, condictionem habeat: tunc enim non habebit mulier actionem. ✝ Secundum quæ constituta dote per acceptilationem, et secutis nuptiis, is effectus erit dotis exactioni, ut, si quidem pura sit obligatio, quæ accepto lata est, non ipsa jam restituenda sit: sed solvenda dos secundum sua tempora. ✝ Sin vero obligatio in diem fuit, nec ante solutum matrimonium dies obligationis præteriit, restauranda est in diem pristinum obligatio; et, si debitum cum satisdatione fuerit, satisdatio renovanda est: Similique modo et si conditionalis fuerit obligatio, quæ in dotem conversa est, et pendente obligatione divortium fuerit secutum, verius obligationem sub (29) eadem conditione restitui debere: Sed si conditio exstiterit constante matrimonio, ex die (30) divortii tempora exactionis numerantur.

De patre emancipante vel defuncto. 1. *De creditrice filiifam.*

44. JULIANUS lib. 16. Digestorum.

SI pater filiæ nomine dotem promisisset, et eam ante nuptias emancipasset, non resolvitur promissio: nam (31)

(1) *l.* 30. *supr. eod.*

(2) Vide Ulpian. 6. §. 2.

(3) Mulier non juvatur Velleiano, dotem constituens, *l.* 12. *l. ult. C. ad SC. Velleian.*

(4) Etiam minores: si modo non effuse dotem constituant. v. *l. unic. C. si advers. dot.*

(5) Vide Decium *cons.* 302. et Negus. *tract. de pignorib.* 1. *memb.* 8. *part. princ. n.* 24. Steph. de Barb. *cons.* 160. *n.* 27. *inter consilia diversorum in mater. ult. vol. lib.* 1. et Emanuelem Costam *lib.* 2. *select. cap.* 21. Mod.

(6) Sub hac conditione dos solet promitti tacite. *l.* 4. *supr. de pactis.*

(7) Vide *l.* 21. *supr. eod.*

(8) *l.* 43. 44. §. 1. *infr. eod.*

(9) Vide *l.* 80. *infr. eod.*

(10) *l.* 49. *infr. soluto.*

(11) Imputare sibi debet, qui secutus est fidem inopis debitoris. *Bald.*

(12) Nomen potest dari in dotem. *l.* 2. *C. de obligat.*

(13) Vide *l.* 35. *supr. eod.*

(14) Vide *l.* 66. *in fin. infr. soluto.*

(15) Ut argentum, Har. *schol.* 4. *tit.* 8.

(16) Ut nummi.

(17) Ut vinum, frumentum.

(18) Licet inæstimatæ datæ sint: sunt enim sua natura tales, quæ numero, pondere, et mensura constant, et sic satis superque a lege æstimatæ. *Bald.*

(19) Dos pecuniaria in ipsa quoque pecunia restitui debet: de quo vide plura apud Josephum Ludovicum, *Titul. de jure dotium conclus.* 1.

(20) *l.* 3. *supr. de reb. cred.*

(21) Ut et omnis obligatio conditionalis. v. *l.* 12. *infr. de acceptilat.*

(22) Dos per acceptilationem etiam constitui potest.

(23) V. *l.*41.§.2. *supr. eod.l.*10. *supr. de condict. causa data.*

(24) Dotis constituendæ causa liberatio, seu acceptilatio facta debitori, effectu caret nuptiis non secutis; caret, inquam, effectu, hoc est, non tollit obligationem.

(25) Ergo acceptilatio requirit tacitam conditionem, *l. quod in diem.* 12. *infr. de acceptilat.* licet sub conditione expressa fieri non possit. *l.* 4. *infr. de acceptilat. l. actus.* 77. *infr. de regulis.*

(26) Imo, non manet, quia tunc nihil videtur doti constitutum. *l.* 36. *in fin. supr. eod.*

(27) *Manu brevi* dixit, ut et *l.* 3. *in fin. infr. de donat. int.* ut alibi manu longa, *l.* 79. *in fin. infr. de solut.* vide *l.* 15. *supr. de reb. cred.*

(28) *l.* 29. *in fin. infr. soluto matrim.* vide *l. un.* §. 13. *C. de rei uxor. act.*

(29) *l.* 10. §. 14. *infr. quæ in fraudem creditorum.*

(30) *l.* 30. *vers. omnis autem. C. h. t. l.* 7. §. 4. *C. de praescript.* 30. *vel* 40. *annor.*

(31) Mortem patris cum filiæ emancipatione hic comparari observa. *l.* 22. *in fin. pr. infr. ad SC. Trebell. l.* 3. *C. de instit. et substit.*

*

et cum ante nuptias pater moreretur, nihilominus heredes ejus ex promissione obligati manebunt.

§. 1. Quæ debitorem filiumfamilias habet, si patri ejus ita dotem promiserit, *quod mihi debes* (1), *vel quod mihi filius tuus debet*, *doti tibi erunt* (2), non obligatur: sed efficit (3), ut id, quod actione de peculio servari a patre poterat, in dote sit, Marcellus. Sive igitur cum filio posthac, sive cum patre agere instituerit, exceptione (4) pacti conventi summovebitur: actione autem de dote si experietur, consequetur quod in peculio fuisse apparuerit eo tempore, quo dos promittebatur: utique si post nuptias promissa (5), ejus temporis peculium æstimari debet, quo nuptiæ fierent.

45. Tryphoninus lib. 8. Disputationum.

Quod si nuptura debitori filiofamilias, *actionem duntaxat de peculio* promisit: id, quod ex ea causa sibi deberetur, nuptiarum (6) tempore inspicitur.

§. 1. Si vero alii nuptura, jussit filiumfamilias debitorem de peculio dotem promittere, tempus inspicitur quo dos promissa est, ut tantum in peculio esse æstimaretur.

De dote servo promissa vel tradita. 1. De ea, quæ debitori suo nupsit, et alternate dotem constituit. 2. Si pater pro filia, quasi ejus debitor, dotem promiserit.

46. Julianus lib. 16. Digestorum.

Quemadmodum invito (7) domino servus stipulatus adquirit, ita si (8) dotem domini nomine sibi promitti patiatur, obligatio domino adquiritur: sed (9) neque periculum dominus præstare debebit, si forte debitor mulieris dotem promiserit, neque culpam. † Traditione (10) quoque rei dotalis in persona servi vel filiifamilias (11) facta, dos constituitur, ita ut neque periculum, nec culpam dominus, aut pater præstet. † Igitur hanc dotem periculo mulieris esse dico, quamdiu (12) dominus vel pater ratam promissionem vel donationem habuerit (13): Ideoque etiam manente matrimonio res quas tradiderit condictione repetituram. † Item incerti (14) condictione consecuturam: ut promissione liberetur.

§. 1. Si debitori suo mulier nuptura, ita dotem promisisset, *Quod mihi debes, aut fundus Sempronianus doti tibi erit*: utrum mulier vellet (15), id in dote erit: et si quidem debitum maluisset dotis nomine apud virum remanere, potest [ea] exceptione se tueri adversus petentem fundum: quod si fundum dedisset, pecuniam marito condicet.

§. 2. Pater, etiam si falso (16) existimans se filiæ suæ debitorem esse dotem promisisset, obligabitur (17).

De eo quod servus in dotem datus ante nuptias adquirit.

47. Idem lib. 18. Digestorum.

Si servo in dotem ante nuptias dato donatum (18) aliquid vel legatum ante nuptias fuisset, ampliatur dos, sicut ex fructibus (19) fundi qui ante nuptias traditus est.

De promissione dotis in anno proximo. 1. De eo quod socer genero filiæ nomine legavit.

48. Idem lib. 2. ad Urseium Ferocem.

Tali facta stipulatione, *decem in anno proximo dotis nomine dare spondes* (20)? Quæsitum est, annus ex quo tempore esset numerandus? utrum (21) ex die stipulationis factæ, an ex eo die, quo dos esse potuisset, id est, nuptiarum? Et responsum est, ex die nuptiarum (22) annum esse numerandum: ne (23), si aliter observaremus, si intra annum nuptiæ factæ non sint, videri possit dos ex ea obligatione deberi (24).

§. 1. Socer genero suo sic legaverat: *Lucio Titio filiæ meæ nomine* (25) *centum heres meus damnas esto dare*: Hanc pecuniam generum petere debere: exactam, acceptam legatis referri: sed divortio facto de dote actionem mulieri reddendam Proculus respondit: et nihilominus dotis esse factam. Julianus notat: imo nec filiæ, si voluerit, deneganda est hujusmodi actio.

Da acceptilatione.

49. Idem lib. 5. ex Minicio.

Vir ab eo, qui uxori ejus dotem facere (26) volebat, certam pecuniam eo nomine stipulatus est; deinde acceptam eam fecit: quærebatur, essetne ea pecunia in dotem (27)? Respondit, si acceptam non fecisset, et promissor solvendo esse desisset, quæreremus, an culpa mariti ea pecunia exacta (28) non esset: cum (29) vero acceptam fecit, omnimodo periculum ad eum pertinebit: perinde (30) enim est, ac si acceperit pecuniam, et eandem promissori donaverit.

(1) V. *l.* 41. §. 2. *supr. eod.*
(2) Erit. *Hal.*
(3) Efficitur. *Haloand.*
(4) Vide *l.* 7. *in fin. supr. eod.*
(5) Promissa est dos: si vero ante nuptias ejus temporis etc. *Hal.*
(6) Imo tempore promissæ dotis. *l.* 57. *infr. eod.*
(7) Invito etiam domino servus adquirit stipulando. vide *l.* 32. *infr. de adquir. rer. dom.*
(8) Dotem domino adquirit servus stipulando dotem domini nomine.
(9) Dotis sibi adquisitæ stipulatione servi dominus periculum et culpam non præstat, antequam dotis stipulationem ratam habuerit. *ut infr. eod.*
(10) Dotem patri et domino adquirunt filii et servi non tantum stipulando, *ut supr.* sed et res ipsas dotales traditione accipiendo, *ut hic.* §. 3. *Inst. per quas personas cuique.*
(11) Nomine ipsius domini: nam in persona servi improprie dos constituitur. *l. si serva.* 39. *supr. eod.*
(12) Id est, quoad.
(13) Vel traditionem non habuerit. *Hal.*
(14) Incerti condictione agimus, ut liberemur.
(15) Imo, utrum maritus volet. vide *l.* 9. §. 1. *infr. de fundo dotali.*
(16) *l.* 78. *in fin. infr. eod.*
(17) Cur obligabitur? onus est paternum dotare filiam. *l. ult. C. de dotis promiss.*
(18) *l.* 31. *in fin. infr. soluto. l.* 45. §. 1. *infr. de adquir. vel omitt. hered.* Goth. Vide Joann. Robert. *lib.* 4. *sent. cap.* 24. Ans.
(19) V. *l. dotis fructum.* 7. *supr. eod.*
(20) *Subaudi*, futuro matrimonio. *Goth.* Vide ad hanc l. August. *emendat. lib.* 1. c. 2. S. L.
(21) Dotis promissioni tempus adjectum currere incipit a tempore ipsarum nuptiarum. Cur ita? dotis solvendæ dies ante incipere non potest, quam dos ipsa sit, dos autem nulla est ante contractum matrimonium.
(22) Terminus dotis solvendæ incipit currere a tempore contract matrimonii, non a die promissionis: nec enim potest incipere die solvendæ dotis antequam sit dos. *Bald.*
(23) Hæc enim conditio tacite inest. *l.* 10. §. 4. *supr. eod.*
(24) Non deberi. *Haloand.*
(25) Quod quis suæ filiæ nomine genero legaverit, id ipse doti causa legasse intelligitur.
(26) *Facere dotem*, est dicere, promittere.
(27) *l.* 41. §. 2. *supr. eod.*
(28) *l. si extraneus.* 33. *supr. eod.*
(29) Maritus qui liberavit expromissorem per acceptilationem, fingitur accepisse dotem; quam restituere ideo tenetur. *Bald.*
(30) Qui accepto dotem tulit promissori, vel ab eo accepisse pecuniam vel ei dotem donasse fingitur. Acceptilatio, ficta solutio est

De permutatione dotis, 1. *Vel pignoris.*

50. Africanus lib. 8. (1) Quæstionum.

QUæ fundum in dote habebat, divortio facto, cum in matrimonium rediret, pacta est cum viro, *uti* (2) *decem in dotem acciperet*, *et fundum sibi restitueret*, ac datis decem, prius quam fundus ei restitueretur, in matrimonio decessit: Illud ex bona fide est, et negotio contracto convenit, ut fundus, quasi sine causa penes maritum esse cœperit, condicatur.

§. 1. Et hoc evidentius circa (3) actionem pigneratitiam apparebit: Etenim si, cum fundum Cornelianum pignoris causa tibi tradidissem, postea ex conventione fundum Titianum in hoc [tibi] tradiderim, *ut Cornelianum mihi restitueres*: minime (puto) dubitandum erit, quin statim recte pigneratitia, ad recipiendum Cornelianum agere possim.

De rebus filiæ emancipatæ donatis, *posteaque in dotem datis.*

51. Ulpianus lib. 2. Responsorum.

SI res, quas filiæ emancipatæ (4) pater donavit (5), ex voluntate ejus postea in dotem pro ea datæ sunt: a filia dotem, non (6) a patre videri datam.

De evictione.

52. Marcianus lib. 3. Regularum.

NOn solum si *æstimatus fundus*, sed etiam si *non æstimatus* in dotem datus est, et alias, cum necesse non habeat mulier duplum (7) promittere, promisit: quia ipse fundus est in dote, quodcunque propter eum consecutus fuerit a muliere maritus, quandoque restituet (8) mulieri de dote agenti.

Si vir donandi causa a debitore mulieris, *qui solvendo non erat stipulatus sit.*

53. Neratius lib. 3. Membranarum.

CUm vir uxori donare vellet, debitor mulieris, qui solvendo non (9) erat, dotem ei promisit: Ad id duntaxat (10), ad quod solvendo fuit, viri periculo ea res est: et si quid debitori ad solvendum facultatis accesserit, periculum ad eam summam, quæ accesserit, crescet; permanebitque, etiamsi rursus pauperior factus erit: quia neque tum, cum dos promitteretur, donatio facta est, nisi ejus pecuniæ, quæ a debitore servari non poterat; neque cum solvendo [is] esse cœpit, donationis causa permaneat, cum eo loco res sit, quo esset, si tum quoque cum promitteretur dos, locuples fuisset.

De rebus ex dotali pecunia comparatis.

54. Gajus ad Edictum Prætoris [urbani], titulo de Prædiatoribus (11).

REs quæ ex dotali pecunia comparatæ sunt, dotales esse videntur (12).

De fidejussore.

55. Paulus lib. 1. ad Plautium.

CUm dotis causa aliquid expromittitur (13), fidejussor (14) eo nomine datus tenetur.

De morte Stichi dotis nomine solvendi. 1. *Ubi debet esse dos.* 2. *De oneribus matrimonii.* 3. *De impensis in res dotales factis.*

56. Idem lib. 6. ad Plautium.

SI is, qui Stichum mulieri debet (15), in dotem delegatus sit (16); et antequam solveret debitor, Stichus decesserit; cum neque per debitorem stetisset, quo minus solveret, neque maritus [in] agendo moram fecisset: periculo mulieris Stichus morietur: quamquam etiamsi moram maritus fecerit in exigendo, si tamen [etiam] apud maritum moriturus Stichus fuerit, actione dotis maritus non teneatur.

§. 1. Ibi (17) dos esse debet, ubi onera matrimonii sunt.

§. 2. Post mortem patris statim onera matrimonii filium (18) sequuntur, sicut liberi (19), sicut uxor.

§. 3. Quod dicitur, *necessarias* (20) *impensas ipso jure dotem minuere*: non (21) eo pertinet, ut si forte fundus in dote sit, desinat aliqua ex parte dotalis esse, sed nisi impensa reddatur, aut pars fundi, aut totus retineatur. Sed si tantum in fundum dotalem impensum sit (22) per partes, quanti fundus est, desinere eum dotalem esse Scæ-

(1) Vide Cujac. 8. *ad Afric.*

(2) Id est, pacta est, ut aliud pro alio acciperet, puta pro fundo decem, ut *l.* 25. *supr. eod.* Ita dos permutari pacto potest: nempe ut aliud reddatur.

(3) Aliud pro alio pignus dari potest. *l.* 9. §. 3. *supr. de pign. act.*

(4) Sui juris.

(5) *Tradere* videtur, qui per alium tradit: Si donatarius consensit donatori, ut is tradat rem donatam, non tradens, sed donatarius ipse videtur eam tradere.

(6) Profectitia non erit hujusmodi dos.

(7) Nam ob quamlibet causam promitti potest de dupla, *l.* 52. *supr. de evict.*

(8) Quæri hic potest, quod vir uxori debeat promittere dotis restitutionem, *l.* 56. *infr. soluto. l.* 240. *infr. de verb. signif.* debeat etiam promittere de lata culpa, et levi, et dolo. vid. *l.* 17. *supr. eod.*

(9) Maritus, qui sciens accipit pro dote nomina non idonea, donare videtur.

(10) Quid si animum donandi non habuit? integrum periculum præstabit maritus. *l. promittendo.* 41. §. *si a debitore. supr. eod.*

(11) *Vindex* est, qui alienam causam suscepit vindicandam, veluti quos nunc prædiatores vocamus. Boetius *in Topic. Ciceronis.* vide Cujac. 5. *observ.* 29. Prædiatores sunt, quorum prædia ærario tenentur.

(12) *l.* 26. *supr. eod. l.* 22. *in fin. infr. soluto.* Imo non sunt dotales, cum uxori non quærantur, *l.* 12. *C. h. t.* sed fiunt comparantis, *l. ultim. C. de serv. pign. dato.* vide quæ notavi ad *l.* 48. *in fin. infr. de furtis.* Cur tam varie? an tunc dotales censentur, quoties voluntate uxoris comparatæ sunt, ut Accursius ait? an quod viro ad inopiam redacto, possit uxor in hujusmodi res actione subsidiaria in rem uti, ut sensit Harmenopuli scholion, *l.* 4. *tit.* 8. et Græcus interpres Basilicon: vel utili, ut vox *videntur* hac in lege innuit, et confirmatur *l.* 55. *in fin. infr. de donat. inter virum et uxorem.* vide Cujac. 5. *obs.* 29. et quæ scripsi ad *l.* 8. *C. si quis sibi*, *vel alteri.* v. Anton. Fab. 5. *Conjectur.* 9.

(13) Hæc lex non loquitur de uxore (ut male vulgo creditum est) sed de eo qui pro uxore promittit animo novandi, id est, de eo qui expromittit.

(14) Qui ea de causa dari potest. *l.* 5. §. 6. *supr. eod.*

(15) Vide *l.* 80. *infr. eod.*

(16) Marito.

(17) *l.* 75. *in fin. infr. eod.* v. *l.* 65. *in fin. supr. pro socio.*

(18) Qui fuit in potestate patris sui.

(19) Qui in parentum suorum potestatem recidunt mortuo avo. *l.* 5. *supr. de his qui sunt sui. l.* 46. *supr. familiæ.*

(20) Vid. *l.* 1. *infr. de impensis.*

(21) *l.* 5. *infr. de impensis.* Dos expensis minui cum dicitur, num hoc dicitur, corpora ipsarum rerum dotalium minui? Respondeo: Nullum corpus, quod dotale semel fuerit, desinit esse dotale: pars tamen aliqua dotis, aut ipsæ res universæ retineri possunt, nisi impensæ reddantur. Retentio non mutat rerum dotalium qualitatem et naturam, *ut hic.* Quid, si per partes tantum in fundum dotalem sit impensum, quanti fundus est? Hoc casu Scævola putat, fundum dotalem esse desinere, nisi intra annum impensas obtulerit mulier. *vers. sed si.* Quid si pecunia et fundus in dote sint? Dos pecuniaria minuitur sententia Nervæ. *vers. si pecunia.* sed vide *l. un.* §. *taceat.* 5. *C. de rei uxor. act.* Goth. Vide ad hunc §. Anton. Merend. *lib.* 3. *controv. cap.* 3. Ans. adde Cujac. *lib.* 23. *obs. cap.* 12. S. L.

(22) *Per partes reficere*, est minutatim recipere.

vola Noster dicebat: nisi mulier sponte marito intra annum impensas obtulerit. Si pecunia et fundus in dote sint, et necessariæ impensæ in fundum factæ, Nerva ait, dotem pecuniariam minui: Quid ergo, si mulier impensas marito solverit, utrum crescet dos, an ex integro data videbitur? Cujus rei manifestior iniquitas in fundo est, secundum Scævolæ Nostri sententiam: nam si desinit dotalis esse, poterit alienari; rursus quemadmodum poterit fieri dotalis data pecunia? an jam pecunia in dote esse videbitur? et magis est, ut ager in causam dotis revertatur, sed interim alienatio fundi inhibeatur (1).

Si creditrix filiifam. ei nupsit.

57. Javolenus lib. 1. ex Plautio.

NUptura filiofamilias, si socero dotem ita promiserit, *quod* (2) *filius tuus mihi debet, id doti tibi erit*: interesse puto, utrum filii obligatio, an patris persecutio, et in rem versum promissioni contineatur? Nam si id, quod filium dare oportet, significatum est; tota pecunia, in quam filius obligatus est, promissioni dotis continebitur, sin autem id, quod patrem de peculio, vel in rem verso præstare oportebit; æstimare debebit, quantum sit eo tempore id, quod (3) promittitur (4): ut ea summa dotis esse videatur, qua patrem eo tempore filii nomine condemnari oportebit: quod si non evidenter apparuit, de cujus mulier obligatione sensit, præsumptionem ad filii debitum spectare verisimile est; nisi (5) evidentissime contrarium approbetur.

Si quis ei dotem promiserit, cui mulier nubere nolebat. 1. Si debens Pamphilam, quod debet in dotem acceperit.

58. Celsus lib. 19. Digestorum.

SI sponsalibus nondum factis Titio dotem Seiæ nomine promiseris, *cum ea nubere ei nollet*, tamen, si postea nupserit, dotem debebis: nisi aliæ nuptiæ mediæ (6) intervenissent.

§. 1. Si mulier ancillam Pamphilam a Titio stipulata deinde ei nuptura, *quod is sibi debeat*, doti habere permisit, etiamsi non erit viri Pamphila, an ipsa (7) Pamphila in dote et mulieris periculo erit? an et quod ea pepererit [reddi mulieri debebit] ? quia, si in sua (8) causa prior stipulatio mansisset, non redderetur (9): nisi forte refert, habuerit rem, quam debebat vir, quo tempore dos constituebatur (nam ita poterit videri res ipsa ad eum pervenisse); an non habuerit: nam si non habuerit, magis est, ut liberatio obligationis potius quam res ipsa ad eum [ita] pervenisse videatur: ideoque partus ejus non debetur.

De adjecto. 1. De fideicommisso. 2. Si quis pro libera opinata dotem dederit.

59. Marcellus lib. 7. Digestorum.

SI mulier ita dotem promiserit, *decem Tibi aut Titio doti erunt*, hoc casu dici potest, vel Titio (10) dari posse: sed de dote virum teneri quemadmodum si Titio jussisset (11) dari: Nec mirum: cum etiam promissura viro dotem, possit delegante eo alteri promittere: etsi dici solet, alii quam marito dotis nomine mulierem non posse obligari: His enim casibus viro dos quæritur: non enim existimabimus illam ita promisisse, cum vel de Titii nuptiis cogitaret.

§. 1. Ex asse (12) heres institutus, rogatusque mulieri dodrantem hereditatis restituere, jussu ejus quod debet dot[i] promisit marito: Vereor (13), non sit obligatus: nam mulieri in hoc tenetur (14), ut hereditatem restituend[o] transferat actiones, et quas habet (15), et quibus est obstrictus: quas transferre ad alium quam (16) cui debet fideicommissum, non potest. Aliquis dixerit, incerti cum e[o] agi posse, ut fideicommissi præstet æstimationem: Hu[ic] ego consentire non possum: nam obligari mulieris debitorem ita æquum est, si (17) accipere idipsum, quod ei debetur, vir (18) potest. Sed ne indotata mulier esse videatur, dicendum est, ipsi mulieri ex Trebelliano restituendam esse partem hereditatis, quæ ei relicta est, ut ea suo marito pro dote eam solveret; quia et ad eam fideicommissum, et onera ejus pertinent; delegatione (19) propter nimiam subtilitatem et casus necessitatem minime c[on]tinente.

§. 2. Ejus nomine (20) quæ libera videbatur, dece[m] in dote dedisti: Eo casu habebis condictionem, quo hab[e]re potuisses, si mulieris liberæ nomine dedisses, nec nupt[iæ] secutæ essent. Si manumissa nupserit, ita demum dos eri[t], si ea mente dedisti, ut quandoque secutis nuptiis dos esse[t]. Igitur, si mulieri donaturus dedisti, dominus condicet quemadmodum si eum, qui sibi donaturus esset, mul[ieri] ipsam (21) donare (22) jussisset.

(1) Fundus enim dotalis alienari non potest. *l.* 3. *infr. de fundo dotali.*

(2) *l.* 41. §. 1. *supr. eod.*

(3) In quod, *Contius.*

(4) Imo tempore nuptiarum. *l.* 45. *supr. eod.*

(5) Præsumptioni statur, donec probetur contrarium, *ut hic.* vide *l.* 23. *supr. quod met. caus.* Probatio hunc in modum admittitur adversus juris præsumptionem. *arg. l. generaliter.* 24. §. *si pretium.* 7. *infr. de fideicommiss. lib. l. si extraneus.* 6. *supr. de condict. causa data.*

(6) *l.* 68. *infr. eod.*

(7) *l.* 12. *in fin. supr. eod.*

(8) In suo statu.

(9) Non redderet. *Haloand.*

(10) Dos solvi potest adjecto. *Bald.*

(11) Vide *l.* 19. *supr. eod.*

(12) Vid. Contium 1. *lect.* 1.

(13) Vereor ne non sit. *Hal.* de hac voce dixi ad *l.* 45. *in fin. supr. tit. prox.*

(14) Vide Bartolum *ad l.* 1. *n.* 9. *de legat.* 1. ubi Jason. *n.*96. Crot. *ad l.* 1. *num.* 40. *cum seq.* et ibi Cravett. *n.* 190. *cum seq. item de leg.* 1. Tiraq. *in tract. de utroque retractu tit.* 1. §. 26. *gl.* 1. *n.* 45. *cum seq.* Cœpol. *caut.* 140. dict. Jasonem *ad l. cum secundum. C. de fideicommiss. n.* 2. Anton. Rub. *ad l. non solum.* §. *morte. n.* 15. *de nov. oper. nunciat.* Mod.

(15) Restitutio hereditatis vel fideicommissi non potest fieri p[ro]curatori in rem suam, licet fieri possit simplici procuratori. B[ald.] *arg. l.* 11. §. 2. *infr. ad SC. Trebell.*

(16) Restitutio ex Trebelliano habet in se juris auctoritate[m], quia transfert jus active et passive: quod non est in simplici [ces]sione. Bald. *l.* 1. §. 2. *infr. ad SC. Trebell.*

(17) Impedimentum adquisitionis ubi est in adquirere volen[te], non obligatur promissor. *Bald.*

(18) Restitutio ex Trebelliano collata in personam mulieris [non] potest viro fieri habenti jus cessum ex causa dotis, quia pers[onæ] fideicommissarii cohæret. *Bald.*

(19) Restitutio fideicommissi non potest fieri cessionario, et n[on] per modum delegationis. *Bald.*

(20) Vide Cujac. *lib.* 13. *obs. cap.* 40. S. L.

(21) Mulier ipsa marito donare jussisset. *Cuj.* ita ingeniosis[si]me restituit ex voce *ipsam* duas voces faciens, nempe *ipsa marito* et ita Basilica habent. ὥσπερ ἂν ἡ γυνὴ ἐπιτρέψῃ τῷ μέλλοντι αὐτῇ [δω]ρεῖσθαι παραβαλεῖν τῷ ἀνδρί. et Cyrillus his verbis id perstringi[t] [ἐὰν] δὲ αὐτῇ βουλόμενος δωρήσασθαι ἔδωκα, εἴτε κελεύσει αὐτῆς, εἴτε [οὐ], ὁ δεσπότης ἔχει κονδικτίονα. Cujac. 13. *obs. ult.*

(22) Πλοκή, significat enim dare, ut *l.* 48. *supr. eod.* Cuc. *ibid.*

De curatore modum dotis constituente.

60. Celsus lib. 11. Digestorum.

QUæro quantæ pecuniæ dotem promittenti adultæ mulieri curator (1) consensum accommodare debeat? Respondit: Modus (2) ex facultatibus (3) et dignitate (4) mulieris maritique statuendus est, quousque ratio patitur.

1. *Utrum res, an pretium curator in dotem dare debeat.*

61. Terentius Clemens lib. 3. ad legem Juliam et Papiam.

SIve generalis (5) curator, sive dotis (6) dandæ causa constitutus sit, et amplius doti promissum est quam facultates mulieris valent, ipso (7) jure promissio non valet: quia lege (8) rata non habetur auctoritas dolo malo facta: Quærendum tamen est, utrum tota obligatio, an quod amplius promissum est, quam promitti oportuit, infirmetur? Et utilius est dicere, id (9) quod superfluum est, tantummodo (10) infirmare.

§. 1. Iste (11) autem curator res dotis nomine tradere debet: non [etiam] ut vendat cuilibet, et pretium ejus in dotem det. Dubitari autem potest, an hoc verum sit: quid enim, si aliter honeste nubere non possit, quam ut pecuniam in dotem det; idque ei magis expediat? Atquin possunt res in dotem datæ plerumque alienari (12), et pecunia in dotem converti: Sed (ut expediatur Quæstio) si quidem res in dotem maritus accipere maluerit, nihil amplius quærendum est: sin (13) autem non aliter contrahere matrimonium vir patitur, nisi pecuniis in dotem datis, tunc officium est curatoris, apud eundem (14) intrare (15) judicem qui eum constituit, ut iterum ei causa cognita etiam viro absente permittat rerum venditione celebrata dotem constituere.

De restitutione in integrum.

62. Modestinus lib. 5. Responsorum.

TItia, cum esset minor viginti quinque annis, quartam hereditatis matris suæ communem sibi cum fratribus mutavit, et accepit pro ea parte fundum, quasi (16) emptione inter se facta: hunc fundum cum aliis rebus doti dedit: Quæro si in integrum restituatur (17), et partem suam accipiat quartam, et reddat fundum: quid debeat maritus facere, an contentus esse debeat aliis rebus in dotem datis? Item quæro, si hæc decesserit, et heredes ejus in integrum restitutionem ex persona ejus petierint; et ipsi petant quartam partem, et illi fundum: an maritus cogatur restituere fundum, contentus in retentione lucri dotis cæteris rebus? Modestinus respondit, nihil (18) proponi, cur marito dos (19) auferenda sit: sed in meram (20) æstimationem prædii mulier, vel ejus heredes condemnandi sunt, in hoc tempus referendam, quo in dotem datus est.

De redintegratione matrimonii et dotis.

63. Idem lib. singulari de Euremāticis.

STipulatio de dote reddenda ab (21) extraneo interposita, facto divortio statim committitur: nec redintegrato matrimonio actio stipulatori (22) quæsita intercidit: denuo igitur consentiente (23) stipulatore dos constituenda est, ne sequenti matrimonio mulier indotata sit, si modo ea dos non ab ipsa profecta sit, quam alius permissu ejus stipulatus est; tunc enim consensus ejus non est necessarius.

64. Javolenus lib. 4. ex Cassio.

POst divortium mulier, si de dote maritus nihil cavit, et cum alii (24) nupsisset, postea ad priorem virum rediit: tacite (25) dos ei redintegratur (26).

De eo quod servus dotalis acquirit.

65. Pomponius lib. 5. ad Quintum Mucium.

SI legato aut hereditate aliquid servo dotali (27) obvenit, quod testator noluit (28) ad maritum pertinere (29), id soluto matrimonio reddendum est mulieri.

De usufructu in dotem dato.

66. Idem lib. 8. ad Quintum Mucium.

SI ususfructus (30) fundi, cujus proprietatem mulier non habebat (31), dotis nomine mihi a domino proprietatis detur: difficultas erit post divortium cir-

(1) *Tutor*: ita legit Revardus. dixi ad *l.* 61. *infr. eod.*

(2) Modus is dicitur, censeturve, quem ratio patitur omnibus circumstantiis putatis.

(3) Dos constitui in dubio debet pro modo facultatum, et dignitate mulieris, *l.* 61. *l.* 69. §. 5. *infr. eod. l.* 28. *C. de episcop. audient. l.* 7. *l.* 18. *in fin. supr. de in rem verso. l.* 43. *infr. de legat.* 3. ita alimenta constituuntur pro facultatum ratione, *l.* 2. *C. de alimentis præstandis. l. officio.* 2. *l. jus alimentorum.* 3. *infr. ubi pupill. educ. l.* 1. *§. mulier. infr. de ventre in possess.* ut et impensa funeris, *l. et si quis.* 14. *§. hæc actio.* 6. *supr. de religiosis.* refectio ædificii. *l. quidam in testamento.* 10. *infr. de leg.* 2. Ita annonæ sacris personis, pro facultatibus Ecclesiæ præstandæ. *cap. transmissæ.* 33. *extr. de verbor. signif. cap. quoniam.* 9. *de vita et honestate cleric. cap. ex parte.* 10. *de concess. præb. cap. sopitæ.* 24. *extr. de censib.*

(4) Dos major est constituenda mulieri nobili quam ignobili: summodo nobili nubat, non ignobili. *Bald.*

(5) *l.* 28. *C. h. t.*

(6) Vide *l.* 7. *inf. de tutoribus datis.*

(7) *l.* 9. *§.* 1. *supr. de minorib.*

(8) Dolo malo auctoritas interposita lege rata non habetur.

(9) Generalis curator non potest excedere modum in constitutione dotis: et si excedit, illud solum revocatur, quod illegitime factum est. *Bald.*

(10) Et utile per inutile non vitiatur. *l.* 29. *supr de usufr.*

(11) Dotis constituendæ aut confirmandæ curator, bona immobilia mulieris dotis causa sine causa cognita alienare non potest.

(12) Ut *l. ult. infr. eod.*

(13) Curator potest vendere bona immobilia mulieris adultæ, et in dotem constituere, causa tamen apud judicem cognita. *Bald.*

(14) Vel alium competentem: quia decreta curæ et alienationis possunt interponi a diversis judicibus: nisi forte hic continentiam causæ dividi non oporteat. *Bald.*

(15) Impetrare judicem. *Haloand.* verum suspicio est, hoc loquendi genus, *intrare apud judicem*, Triboniani stilum redolere: cum eo passim in legibus Justiniani utatur.

(16) Permutatio habet vim emptionis. vide *l.* 2. *C. de rerum permutat.*

(17) Nullum hic æs alienum, nullum decretum judicis intercessisse dicitur, ideoque cum ipso jure nulla fuerit traditio, non videtur danda esse restitutio. *l.* 12. *C. de præd. minor.*

(18) In hac hypothesi, an idem erit, si mulier alicui privato condemnata sit constante matrimonio? Baldus ait.

(19) Id est, fundus dotalis adquisitus ab uxore ex causa permutationis: et sic sententia, quæ ex causa restitutionis in integum executionem contra mulierem restitutam meretur, non tamen meretur executionem in re dotali. *Bald.*

(20) Veram, Græci.

(21) *l.* 42. *in fin. infr. solut.*

(22) Ex stipulatu.

(23) Consciente. *Hal. l.* 7. *C. de nuptiis.* facit *l.* 13. *§.* 11. *supr. locat. l.* 29. *§.* 1. *infr. de pact. dot.* et sic jus quæsitum tertio sine ejus facto auferri ei non potest.

(24) *l. penult. §.* 5. *infr. solut.*

(25) Imo, tunc tantum, cum id actum est. *l.* 30. *supr. eod.*

(26) Vasallo si domino suo reconciliatus fuerit, tacite feudum redintegrari, hinc Baldus colligit.

(27) Non æstimato. *Basil.*

(28) Ubi de voluntate testatoris non constat, quod in dubio judicandum est, legatum servo dotali relictum, favore mulieris relictum videtur. *Bald.*

(29) Id est, cum lucrari.

(30) Ut *l.* 57. *infr. solut.*

(31) Magnam hujus legis partem Molinæus ex professo explicuit. *Mod.*

ca reddendum jus mulieri : quoniam diximus , usumfructum a fructuario cedi non (1) posse (2) nisi domino proprietatis ; et , si extraneo cedatur , id est , ei qui proprietatem non habeat , nihil ad eum transire , sed ad dominum proprietatis reversurum usumfructum : Quidam ergo , remedii (3) loco , recte putaverunt introducendum , ut vel locet (4) hunc usumfructum mulieri maritus , vel vendat nummo uno (5) , ut ipsum quidem jus (6) remaneat penes maritum , perceptio vero fructuum ad mulierem pertineat (7).

De pecunia dotis nomine data ab ancilla.

67. PROCULUS lib. 7. Epistolarum.

P*Roculus nepoti suo salutem.* Ancilla (8) quæ nupsit (9), dotisque nomine pecuniam viro tradidit , sive sciat [se] ancillam esse, sive ignoret, non poterit eam pecuniam viri facere : eaque nihilominus mansit ejus, cujus fuerat antequam eo nomine viro traderetur : nisi forte usucapta (10) est , nec postea , quam apud eundem virum libera facta est , ejus pecuniæ causam mutare potuit : Itaque nec facto quidem divortio ; aut dotis jure , aut per condictionem repetere recte potest : sed is , cujus pecunia est, recte vindicat eam. Quod si vir eam pecuniam pro suo possidendo usucepit, scilicet quia existimavit mulierem liberam esse : propius est , ut existimem eum lucrifecisse : utique , si antequam matrimonium esse inciperet, usucepit : Et in eadem opinione sum , si quid ex ea pecunia paravit, antequam ea dos fieret , ita ut nec possideat eam , nec dolo fecerit , quo minus eam possideret.

De confirmatione dotis ex postfacto.

68. PAPINIANUS lib. 10. Quæstionum.

DOtis promissio non (11) ideo minus valebit , quod ignorante initio patre nuptiæ [non] fuerint , si postea consenserit : cum omnis dotis promissio futuri matrimonii tacitam (12) conditionem accipiat. Nam et si minor annis duodecim ut major deducta sit , tunc (13) primum petetur , cum major annis apud (14) eundem esse cœperit : quod enim vulgatum est , *dotis promissionem in primis duntaxat nuptiis destinari* (15) , *neque durare* (16) *obligationem , si post alterius matrimonium ei nubat , cui dotem promiserat* , tunc locum habet , cum intercesserunt aliæ nuptiæ.

Si post divortium mulier viro sciente sit in possessione. 1. *De usuris.* 4. *De stipulatione dotis , non demonstrata re vel quantitate.* 5. *De modo dotis per tutorem constituendo.* 6. *Si patrona pro liberta dotem promiserit.* 7. *De evictione ,* 8. *Et dominio rerum æstimatarum.* 9. *De partu ancillæ.*

69. IDEM lib. 54. Responsorum.

CUm post divortium viro sciente mulier in possessionem prædiorum , quæ in dotem promisit (17) , longo tempore fuerit , convenisse tacite (18) videtur , *ne dos quæ promissa fuerat , petatur* : et si petere ea cœperit , pacti exceptione a muliere repellitur.

§. 1. Mulier pecuniam sibi debitam a Seio cum usuris futuri temporis in dote promittenda demonstravit : Eas quoque dotis portionem esse (19) , quarum dies post nuptias cessit , rationis est.

§. 2. Usuras dotis in stipulatum cum dote post divortium deductas ex die (20) secundi matrimonii non esse præstandas placuit : quia nec sortis exactio locum habere cœpit : medii autem temporis debebuntur.

§. 3. In domum (21) absentis (22) uxore deducta , nullis (23) in eam interea ex bonis viri sumptibus factis , ad exhibitionem (24) uxoris promissas usuras reversus vir improbe (25) petit.

§. 4. Gener a socero dotem , *arbitratu* (26) *soceri certo die dari* , non demonstrata [re vel] quantitate (27) stipulatus fuerat : Arbitrio (28) quoque detracto , stipulationem valere placuit : Nec (29) videri simile , quod , fundo non demonstrato , nullum esse legatum (30) vel stipula-

(1) Imo potest , *l.* 12. §. 2. *supr. de usufruct.* vide quæ notavi ad *l.* 11. §. 2. *supr. de pignorib.*

(2) §. 3. *Inst. de usufruct.*

(3) Cautionem Jurisconsulti observa. Hæc remedia sunt εὑρήματα, id est , *cautiones et cautelæ*, ut nunc loquuntur pragmatici.

(4) Usumfructum qui locat , jus suum semper retinet , nec eo se abdicat.

(5) Id est, imaginarie, *l.* 46. *supr. locati.* Venditio uno nummo fit interdum expediendarum rerum gratia. *Inst. de testam. in princ. et* §. 6. *Inst. quib. mod. jus patriæ potest.* consule Quæsadam *lib.* 1. *quæst. jur. c.* 13.

(6) Vide *l. ult. C. de donat.* Decimarum jus licet non possit concedi laico, ipsam tamen perceptionem concedi posse, hinc Baldus colligit. Jus , vim legis : perceptio , factum ostendit. jus penes unum esse potest : perceptio penes alium.

(7) Nec dum tamen nodus subtilitatis solutus est : Quid , num me mortuo juris usufructuarii domino , atque marito , mulier usufructu privabitur , ut is perpetuo domino consolidetur ? Vel hic locus satis ostendit in jure opus esse magna æquitate , et ἐν πλάτει interdum , rejecta subtilitate nimia , res ipsas esse considerandas.

(8) Adde *l.* 39. *supr. eod.*

(9) De intellectu hujus textus consule late scribentem Baldum Novel. *in tract. de dote.* 11. *part.* Annib. de Cano *ad rubr. solut. matrim. n.* 323. Pulvæum *de rei alienæ distract. cap.* 20. Mod.

(10) Atqui non potest usucapi. *l.* 1. *in fin. infr. pro dot.*

(11) Vid. *l.* 63. *supr. eod.*

(12) *l.* 10. §. 4. *supr. eod.*

(13) Vide *l.* 10. *infr. de condit. et demonst.*

(14) *l.* 69. §. 1. *infr. eod.* id est, apud eundem deducta fuerit. de quo more dixi ad *l. penult. infr. de donat. inter virum. et l.* 15. *infr. de condit. et demonstrat.*

(15) Destinare. *Haloand.*

(16) Vide *l.* 58. *supr. eod.*

(17) Nec tradidit marito.

(18) Vide *l.* 26. *supr. de probat.* Taciti pacti exceptio ex tempore , et diuturna taciturnitate inducitur.

(19) Si vir eam non aluerit. *Accurs.* alias illæ usuræ non erunt dotales. *l.* 77. *infr. eod.*

(20) *l.* 30. *supr. eod.*

(21) *l.* 68. *supr. eod.* dixi de eo more ad *dict. l. penult. infr. de donat. inter virum et uxorem. et d. l.* 15.

(22) Vide *l.* 5. 6. 7. *supr. de ritu nupt.*

(23) *l.* 42. §. 2. *infr. solut.*

(24) Alimenta.

(25) Jure civili : probe vero , jure Canonico. *c. salubriter.* 16 *extr. de usur.* Bald.

(26) *l.* 3. *C. de dot. promiss.* Goth. Promissio incerta valet favore dotis, contra regulas juris communis. Vide Afflict. *decis.* 337 *num.* 9. *et decis.* 371. *per tot.* Dec. *cons.* 536. *num.* 10. Menoch. *de arbitr. cas.* 149. *num.* 26. *et lib.* 1. *quæst.* 68. *n.* 41. Add. *l.* 3, *C. de dot. prom.* Videtur obstare *l.* 1. *d. t.* conciliat Charond. *lib.* 1. *verisimil. cap.* 17. Ans. Vid. Bald. Nov. *in tract. de dote* 6. *part. pr.* 10. *privil.* Paul. de Castr. *cons.* 11. *col.* [illegible] *lib.* 1. quem refert Socinus Junior ad *l. si ita stipulatus. n.* 9 *infr. de verb. oblig.* Ruinum et Socinum *ad l.* 1. *n.* 51. *cum sec. solut. matrim.* Crotum *ad l. si quis pro emptore. de usucap.* [illegible] 95. Duaren. *lib.* 1. *disp. cap.* 56. Forcatulum *in Cupidine Juris*; *cap.* 2. Joannem Robertum *lib.* 4. *sent. jur. cap.* 24. *et lib.* [illegible] *cap.* 14. Guierium *resolut.* 1. *cap.* 64. *an.* 13.

(27) Quod fieri potest.

(28) Id est , licet simpliciter dixerit , *dotem do.* Est hoc in dote speciale , ut in arbitrium promittentis dotis constitutio committatur , non demonstrata quantitate : utque dotis stipulatio valeat etiamsi , qui jus habet arbitrari , non arbitretur , *ut hic.* regulariter secus est. vide *l.* 43. *infr. de verbor. oblig.*

(29) Ratio dubitandi.

(30) Paul. 3. *sent.* 6. §. 13. §. 25. *Inst. de legat,* Ulp. 2. §.

tionem (1) fundi constaret: cum inter modum constituendæ dotis, et corpus ignotum differentia magna sit: dotis (2) etenim quantitas pro (3) modo facultatum patris et dignitate mariti constitui potest.

§. 5. Nuptiis ex voluntate (4) patris puellæ cum filio tutoris jure contractis, dos pro modo facultatum et dignitate natalium (5) recte per tutorem (6) constitui potest.

§. 6. Patrona dotem pro liberta jure promissam, quod exstiterit ingrata, non retinebit (7).

§. 7. Cum res in dotem æstimatas soluto matrimonio, reddi placuit, summa declaratur, non (8) venditio contrahitur: ideoque rebus evictis, si mulier bona (9) fide eas dederit, nulla est actio viro, alioquin de dolo tenetur.

§. 8. In dotem rebus æstimatis [et] traditis, quamvis (10) eas mulier in usu habeat, viri dominium (11) factum videretur.

§. 9. Partum (12) dotalium ancillarum dotis esse portionem convenit: ideoque frustra pacisci virum, *ut inter uxorem et se partus communis sit.*

De favore dotis.

70. PAULUS lib. 6 Quæstionum.

IN ambiguis (13) pro dotibus (14) respondere (15) melius est.

De periculo nominis dotalis.

71. IDEM lib. 13. Quæstionum.

CUm (16) dotem mulieris nomine extraneus promiserit, mulieris periculum est (17): [sed] si maritus nomen secutus, usuras exegerit (18), periculum ejus futurum respondetur.

De omnibus bonis in dotem datis. 1. De dolo et culpa patris mariti. 2. Si mulier matrem quæ stipularetur, adhibuit.

72. IDEM lib. 8. Responsorum.

MUlier bona sua omnia (19) in dotem dedit: Quæro, an maritus quasi heres (20), oneribus respondere cogatur (21)? Paulus respondit, eum quidem, qui tota ex repromissione dotis bona mulieris retinuit, a creditoribus conveniri ejus non posse, sed non plus esse in promissione bonorum quam quod superest deducto (22) ære alieno.

§. 1. [Paulus respondit], in rebus dotalibus etiam (23) patrem mariti dolum et culpam præstare debere.

§. 2. Paulus respondit, Si mulier de suo dotem dedit, et adhibuit matrem quæ stipularetur: potuisse eam (24) postea instrumentum dotale mutare.

De muto, surdo, cæco. 1. Quibus ex causis stante matrimonio dos mulieri reddi potest.

73. IDEM lib. 2. Sententiarum.

MUtus, surdus, cæcus, dotis nomine obligantur: quia (25) et nuptias (26) contrahere possunt.

§. 1. Manente (27) matrimonio, non perdituræ (28) uxori ob has causas dos reddi (29) potest, ut sese suosque alat, ut fundum idoneum emat, ut in exilium, ut (30) in insulam relegato parenti (31) præstet alimonia, aut ut egentem virum, sororemve sustineat.

De sponsa. De minore duodecim annis.

74. HERMOGENIANUS lib. 5. Juris Epitomarum.

SI sponsa dotem dederit, nec nupserit; vel minor duodecim annis, ut uxor habeatur: exemplo dotis, condictioni, favoris ratione, privilegium (32), quod inter personales actiones vertitur, tribui placuit.

Cujus sit dos.

75. TRYPHONINUS lib. 6. Disputationum.

QUamvis in bonis (33) mariti dos sit, mulieris (34) tamen est: et merito placuit, ut si in dotem fundum inæstimatum dedit, cujus nomine duplæ stipulatione cautum habuit, isque marito evictus sit (35), statim eam ex stipulatione agere posse: Porro cujus interest non esse evictum quod in dote fuit, quodque ipsa evictionem pati creditur ob id quod eum in dotem habere desiit, hujus (36) etiam constante matrimonio, quamvis apud maritum (37) dominium sit, emolumenti (38) potestatem esse creditur, cujus etiam matrimonii onera maritus sustinet.

(1) *l. 75. infr. de verb. oblig.*

(2) Et summæ legatæ *l.* 30. *infr. de leg.* 2.

(3) §. 5. *infr. l.* 60. *supr. eod.*

(4) Alias non potest. *l.* 66. *supr. de ritu nuptiar.*

(5) Gentis. familiæ. *d. l.* 60.

(6) In extraneo tutore hoc novum non est. *l.* 61. *in princ. supr. eod. l.* 7. *infr. de tut. dat.* Ut autem eidem tutori et patri id liceat, mirum: cum in rem suam actor fieri videatur, quod prohibitum est. *Inst. de auctor. tut. in fin.*

(7) Multo minus ea data condicet. *l.* 24. *C. h. t.*

(8) Imo, si res æstimatæ marito datæ sint, non modo per fictionem, *l.* 9. *in fin. supr. qui potior.* sed revera venditæ ei videntur. *l.* 10. §. 4. *in fin. supr. hoc tit.*

(9) *l.* 1. *C. h. t.*

(10) Ratio dubitandi, id est, quamvis eas res ipsamet mulier utendo consumat et atterat.

(11) Et periculum. *l.* 51. *infr. soluto.* et earum æstimationem debet. *l.* 10. *supr. eod.*

(12) *l. un.* §. 9. *C. de rei uxor. act.*

(13) Fingamus eadem die Titium Mævio creditori, et Gaiæ dotis nomine res suas obligasse: Hoc illo antiquius instrumentum probabitur. *Bald.*

(14) *l.* 85. *infr. de reg. jur.* et eodem modo pro iis, quæ doti comparantur.

(15) Id enim dotis favor exigit. *l.* 9. §. 1. *infr. eod. l.* 1. *infr. solut. l. ult. C. ad SC. Velleian. l.* 12. *C. qui potior.*

(16) 4. Harmen. 8. §. 15.

(17) Nisi maritus ipsi in mora exigendi fuerit. *l.* 33. *supr. eod.*

(18) *Al.* Exegerit, id est, si maluerit usuras a promissore dotis exigere, quam ipsam sortem, isque promissor lapsus sit facultatibus, mariti periculum erit: Atque ita culpa facit is, qui cum possit sortem exigere, solas usuras exigit. facit *d. l.* 33. *et l.* 35. *supr. eod.*

(19) Id enim potest. *l.* 4. *C. h. t.*

(20) Vide *l.* 2. §. 1. *infr. de collat. bon.*

(21) Adi Forcatul. *Necyom. dial.* 39. et Coccinatum *lib.* 2. *quæst. cap.* 3. Mod.

(22) Siquidem heres mulieris tenetur. *l.* 27. *C. h. t.*

(23) *l.* 46. *supr. eod. l.* 36. *supr. de pecul.*

(24) *l.* 2. *in fin. C. h. t.*

(25) Dotis nomine potest obligari, qui potest nuptias contrahere. adde *l.* 8. *infr. de pact. dotalib.*

(26) *l.* 43. *infr. de vulg.*

(27) Id est, constante.

(28) Ut in *l.* 31. §. 9. *infr. de donat. inter virum.* Perdituræ dotem uxori dos reddi non potest: Perdituro qui solvit debitum, mala fide solvisse intelligitur, et proinde nec liberari videtur.

(29) Alias repræsentatio donationis est species. *l. ult. infr. eod. Novell.* 22. *c.* 39.

(30) Vel.

(31) *l.* 21. *infr. solut.*

(32) Vide *l.* 17. *in fin. infr. de reb. auct. jud.*

(33) *l.* 7. §. 3. *supr. eod. l.* 21. §. 4. *infr. ad municip.* Goth. Vide Joann. Robert. *lib.* 3. *sentent. jur. c.* 18. S. L.

(34) *l.* 9. *circa fin. supr. eod.*

(35) Vide *l.* 22. §. 1. *supr. de eviction.*

(36) Huic etiam, *Haloand.* id est, mulieri.

(37) *d.* §. 3. vide Robert. 3. *sentent.* 8.

(38) *l.* 10. §. 1. *supr. eod.*

De donatione mortis causa, vel promissione in tempus mortis collata.

76. IDEM lib. 9. Disputationum.

SI pater mulieris mortis suæ causa dotem promiserit, valet promissio: Nam si tempus, quo ipse moreretur, promisisset, obligaretur: sed si convaluerit, cur ei non remittatur obligatio per condictionem (1) atque si stipulanti quivis alius promisisset, aut dotem alicujus nomine? nam (2) ut corporis vel pecuniæ translatæ, ita obligationis constitutæ mortis causa condictio est. Non idem dicendum est in persona mulieris, si [mulier] mortis [suæ] causa dotem promiserit: quia nisi matrimonii oneribus serviat, dos nulla est.

De usuris.

77. IDEM lib. 10. Disputationum.

SI mulier debitori suo, qui sub usuris debebat, nuptura dotem promisisset, *quod is sibi deberet:* post contractas nuptias secuti temporis usuras non (3) esse dotales: quia illa obligatio tota tolleretur, perinde ac si solutum debitum mulieri in dotem ab ea datum esset.

De usufructu, 4. Vel communi fundo in dotem dato.

5. *De eo, qui per errorem promisit.*

78. IDEM lib. 11. Disputationum.

CUm in fundo mariti habens mulier usumfructum (4), dotis causa eum marito dedit, quamvis ab ea ususfructus decesserit, maritus tamen non (5) usumfructum habet, sed suo fundo quasi dominus utitur (6), consecutus per dotem plenam fundi proprietatem non separatam usufructu (7): nec est, quod non utendo maritus amittat. Divortio autem facto constituet (8) in eodem fundo usumfructum mulieri. Quod si in matrimonio decesserit uxor, nihil emolumenti ob dotem habere videtur maritus: quia etsi uxorem eam non duxisset, fructuariæ morte finitus ususfructus ad proprietatem rediret: ideoque (9) nec in funus confert mulieris.

§. 1. Plane si pater filiæ nomine, qui in fundo generi usumfructum habebit (10), dotis constituendæ gratia eum dederit, et in matrimonio mortua fuerit: habebit ex sua persona ususfructus petitionem.

§. 2 Quod si mulier in fundo suo marito usumfructum dotis causa constituerit, tunc ex mariti persona erit ususfructus proprie: qui et non (11) utendo ipsius (12) pereat. Quod si acciderit, videamus, an etiam nunc dotata sit mulier? Et, si quidem dominium apud mulierem est fundi, ad quem reversus est ususfructus, nihil jam in dote habet, quod actione dotis consequatur ab eo. qui quod non utendo amisit usumfructum imputari non potest, ex quo (13) ipsa lucrum habet: ideoque indotata erit. Quod si alienaverit uxor proprietatem, quæ sine ullo mulieris emolumento plenior facta est, adhuc dotata est: quia dotis actione teneri debet maritus, qui, quando (14) licuit usufructu uti, amisit eum non (15) utendo, nam, si habere perseverasset usumfructum ad divortium commodo mulieris cederet ejus restitutio: quia etsi non protinus ad ipsam transiret, tamen vel [si] pretio, vel beneficio, sine incommodo mulieris, ad proprietatem revertetur: Si autem usumfructum maritus non amiserit, morte mulieris non finitur ususfructus apud maritum. Divortio autem facto, primo videamus et in hac, et in superiore specie, an pro rata temporis ejus anni dividantur fructus? Quod probandum est: Ipsius autem restitutio ita fiet, ut habenti mulieri fundum ususfructus cedatur (16), et ita cum proprietate consolidetur. Sed etsi non sit fundi domina, nihilominus competit dotis actio, *ut dimittat a se maritus usumfructum:* nam vel ex empto actione adhuc, *ut usumfructum præstet*, mulier tenetur, aut pretium ejus consequi sperat, aut cuivis magis gratiam præstare, quam relinquere apud inimicum (17) jus ad se (18) translatum, licere ei civile est.

§. 3. Uxor viro usumfructum (19) dotis nomine dedit: manente matrimonio eidem fundum (20) vendidit: Quæsitum est, divortio facto, quid dotis judicio recuperare debeat? Dixi referre, quanti fundus venisset: Nam si nudæ proprietatis æstimatio facta fuisset, mulier dotis judicio pretium ususfructus recuperare debet. † Quid ergo est, si vir ante litem contestatam mortuus fuisset? heredes ejus nihil præstituros: Nam etsi quilibet alius emptor proprietatis extitisset, heres viri nihil mulieri præstaret, scilicet usufructu reverso ad proprietatem: Cæterum si fundus totus venisset, quanti debet venire (non) detracto usufructu intelligi mulierem dotem, manente (21) matrimonio, recepisse.

§. 4. Si fundus communis in dotem datus erit (22), et socius egerit cum marito communi dividundo, adjudicatusque (23) fundus socio fuerit: in dote erit quantitas, quæ socius marito damnatus fuerit: aut si, omissa licitatione, extraneo addictus is fundus fuerit, pretii portio quæ distracta est: sed (24) ita, ut non (25) vice corporis haben-

(1) *l.* 7. §. 3. *supr. eod.* vide *l.* 30. *infr. de mort. caus.*

(2) Argumentum a corporalibus ad incorporalia. facit *l.* 20. *supr. de statu hominum. l. sicut de re corporali.* 8. *supr. quibus modis pignus.*

(3) Imo sunt dotales. *l.* 69. §. 1. *supr. eod.*

(4) Vide *l.* 57. *infr. solut.*

(5) *l.* 21. §. *si fundum.* 3. *infr. de except. rei judicatæ.* Totum juris et incorporale qui habet, partem ejus, juris potestate a suo toto dividuam non habet.

(6) Nec enim potest res sua cuiquam servire. *l.* 26. *supr. de servit. præd. urban.*

(7) Ab usufructu.

(8) *d. l.* 57.

(9) Vide *l.* 16. *supr. de religiosis.*

(10) *Al.* habebat.

(11) Ut in *l.* 33. *supr. eod.*

(12) Ipsi perit. *Hal.*

(13) Culpam objicere ei nemo recte possit, a quo ejus culpæ nomine lucrum sentiat, *ut hic.* quod tamen in præscriptionibus non obtinet, negligentium res suas odio, et possessorum favore.

(14) *l.* 18. §. 1. *vers. Ofilius. infr. solut.*

(15) *l.* 25. *supr. quib. modis ususfruct.*

(15) Vide *l.* 57. *infr. solut.* Atqui ususfructus cedi non potest. *l.* 66. *supr. eod.* Dic, cedi proprietariæ, *hic.* adde §. *finitur Inst. de usufruct.*

(17) Maritum sc. ut merito sit hoc notandum, maritum post divortium uxoris *inimicum* appellari, ut *l.* 39. *infr. de pœnis.* quod admitti poterit nisi bona gratia divortium factum fuerit.

(18) A se translatum. *Hal.*

(19) Nudum fundi alicujus.

(20) Proprietatem nudam. *Basil.*

(21) Dos constante matrimonio recte uxori solvi potest, eaque soluta maritus liberatur, *ut hic.* quatenus tamen uxor locupletior est facta, non ulterius.

(22) Id enim fieri potest. Sed quomodo? vid. *l.* 2. *C. de fundo dotali.*

(23) *l.* 7. §. 13. *supr. comm. divid. l.* 13. §. 17. *supr. de act. empt.*

(24) Pretium licet in universalibus succedat loco rei, *l. sed et* 25. §. 1. *l. si et rem.* 22. *supr. de petit. hered. l. Imperator.* 71. *in fin. infr. de legat.* 2. non tamen ita succedit pretium loco rei ut quo tempore peti potuerit res, eodem et pretium peti possit *ut hic.*

(25) Jure Digestorum differentia fuit bonorum dotalium immobilium, a mobilibus: illa, statim: hæc, sua die reddebantur. *Bald.*

tur, nec divortio secuto præsenti die quod in numero (1) est restituatur (2), sed statuto [tempore] solvi debeat. Quod si marito fundus fuerit adjudicatus, pars utique data in dotem dotalis manebit: divortio (3) autem facto sequetur restitutionem, propter quam ad maritum pervenit, etiam altera portio, scilicet ut recipiat tantum pretii nomine a muliere, quantum dedit ex condemnatione socio: nec audiri debebit alteruter eam æquitatem (4) recusans; aut mulier in suscipienda parte altera quoque, aut vir in restituenda. Sed an constante matrimonio non sola pars dotalis sit, quæ data fuit in dotem, sed etiam altera portio, videamus? Julianus de parte tantum dotali loquitur: Et ego dixi in auditorio (5), illam solam dotalem esse.

§. 5. Si marito dotis nomine stipulanti (6) promisit (7) per errorem (8) is qui exceptione tutus erat, ne (9) solvat, cogetur ei solvere: et habebit condictionem adversus mulierem, aut patrem, uter eorum delegavit, ob id quod indebitum marito promisit aut solvit.

De dote profecta ab avo. 1. *De promissione* cum commodissimum erit.

79. Labeo lib. 6. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

AVus neptis nomine filio (10) natæ genero dotem dedit et moritur: Negat (11) Servius, dotem ad patrem reverti (12): et ego cum Servio sentio; quia non potest videri ab eo profecta, quia (13) nihil ex his sui habuisset.

§. 1. Pater filiæ nomine centum doti ita promisit (14), *cum commodissimum esset*. Ateius scripsit, Servium respondisse, cum primum sine (15) turpitudine et infamia dari possit, deberi.

Si debitor mulieris sponso promiserit.

80. Javolenus lib. 6. ex Posterioribus Labeonis.

SI (16) debitor (17) mulieris dotem sponso promiserit, posse (18) mulierem ante nuptias a debitore eam pecuniam petere, neque eo nomine postea debitorem viro obligatum futurum, ait Labeo: Falsum est: quia ea promissio in pendenti esset, donec obligatio in ea causa est.

De nummis alienis.

81. Papinianus lib. 8. Quæstionum.

PAter filiæ nomine nummos alienos (19), quos mutuos acceperat, aut in causam creditori receperat, in dotem dedit: Consumptis (20) his, dos profectitia efficitur.

82. Proculus lib. 5. Epistolarum.

CUm uxor virum suum, quam pecuniam sibi (21) deberet, in dotem filiæ communis dare jusserit, et id fecisse dicatur: puto animadvertendum esse, utrum eam dotem suo, an uxoris nomine dedit: si suo (22), nihilominus uxori eum debere (23) pecuniam; si uxoris nomine dederit, ipsum ab uxore liberatum esse.

Si debitor mulieris sponso promiserit.

83. Javolenus lib. 6. Posteriorum Labeonis.

SI (24) debitor mulieris dotem sponso promiserit, non (25) posse mulierem ante nuptias a debitore [eam] pecuniam petere: quia ea promissio in pendenti esset, donec obligatio in ea causa est.

In quantum condemnatur qui dotem promisit.

84. Labeo lib. 6. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

SI de dote promissa agitur, non oportet in quantum facere potest condemnari eum qui promisit. Paulus: Imo, quod (26) ad extraneum attinet, semper (27) hoc verum est: Cæterum si manente adfinitate dotem promissam gener a socero petit, utique in quantum facere potest socer condemnabitur: si dirempto matrimonio petitur, ex causa (28) et persona id tribuendum puto (29): Quid enim, si socer specie futuræ dotis induxerit genero (30); et, cum sciret se præstare dotem non posse, id egerit, ut genero insidiaretur (31)?

De dote mulieri reddita, manente matrimonio.

85. Scævola lib. 8. Digestorum.

FUndum filiæ (32) nomine pater in dotem dederat: hujus heredi filiæ ex asse, creditoribus urgentibus patris, utilius (33) videtur potius fundum qui dotalis est distrahe-

(1) Id est, quod constat numero, ut pecunia, *Contius.* quod in numerato est. *Hal.* In numerato, id est, in manu. *Bud.*

(2) *l. un. §. 7. vers. exact. C. de rei uxor. act.*

(3) In dotem quoties datur res communis, soluto matrimonio restituere maritus debet, quidquid ad eum ex ea re communi pervenit.

(4) Inviti interdum emere et vendere cogimur. vide quæ scripsi ad *l.* 16. *C. de jure deliber.*

(5) Auditorium Principis forte intelligit, ut *l. lecta.* 40. *supr. de reb. cred.*

(6) *l. 9. §. 1. supr. de cond. caus. data.*

(7) Delegatus marito per mulierem vel ejus patrem.

(8) *l. 46. in fin. supr. eod.*

(9) *Nec solvat.*

(10) Ex filio. *Hal.* et ita avus paternus.

(11) Jure Digestorum filiusfamilias habuit heredem in dote adventitia. *Bald.*

(12) Imo, debet reverti. *l.* 6. *infr. de collat. bon.* Goth. An avus præsumatur dotare neptem contemplatione filii, et an illud quod datum est, computetur in legitimam, vide Ripam ad *l. in quartam. n.* 202. *cum seq. infr. ad leg. Falcid.* Alciatum *in tract. de præsumpt. reg.* 1. *præsumpt.* 17. Dd. *ad l.* 1. *infr. sol. matr.* Bart. *cons.* 131. Decium *cons.* 81. *n.* 5. *et seq.* Ruinum *cons.* 138. *col.* 11. *lib.* 4. Fortun. Garziam. *ad l. Gallus. §. quidam n.* 41. *de lib. et posthum.* Coras. *ad l. frater a fratre. n.* 114. *et* 116. *de condict. indeb.* Alexandrum postremum *ad l. qui in aliena. §. interdum. num.* 4. *de acquir. vel omitt. hered.* Mod.

(13) Qui nihil. *Hal.*

(14) Quo loco veteres prudenter scripserant *doti dicere*, Tribonianus substituit *doti promittere*, inusitata loquendi formula, *ut hic.* *et l.* 31. *§.* 1. *l.* 44. *§.* 1. *infr. sol. l.* 31. *in fin. infr. de novat.* adde *l.* 1. *C. hoc tit.* Cujac. ad *tit.* 6. Ulp.

(15) *Posse*, infert honestum: non possumus facere, quod honeste non possumus, quod contra bonos mores possumus, vide *l.* 15. *in fin. infr. de cond. inst.*

(16) Iteratur hæc lex in *l.* 83. *infr. eod.*

(17) *l.* 36. *l.* 41. *§.* 3. *l.* 56. *supr. eod. l.* 83. *infr. eod.*

(18) Sententia Labeonis, quæ mox a Javoleno rejicitur.

(19) *l.* 6. *§.* 1. *supr. eod.* Goth. Vide Cujac. *lib.* 13. *obs. cap.* 18. Ans.

(20) Vide *l.* 94. *in princ. et §.* 2. *infr. de solut.*

(21) Id est, mulieri

(22) *l.* 17. *in fin. infr. de solut.*

(23) Et manere obligatum.

(24) Iterata est hæc lex in *l.* 80. *supr. eod.*

(25) Hæc est Javoleni sententia, quam Tribonianus probavit, rejecta Labeonis contraria.

(26) *l.* 49. *supr. de pactis.*

(27) Id est, sive constante matrimonio sive eo soluto agatur: nam semper agitur in solidum.

(28) *l.* 17. *infr. soluto matrimonio.* v. Zas. 1. *intellect.* 5. *et* 2. *Respons.* 9.

(29) Si æquitas causæ, et qualitas personæ id postulet. Hic autem locus non pugnat cum lege *ex diverso. in princ. infr. solut. matr.* uterque enim locus est conjungendus, ut quod uni deest, ex altero suppleatur. Duarenus *ad d. l. ex diverso.* Zasius *lib.* 2. *resp. sing. cap.* 9. Mod.

(30) Generam.

(31) Beneficia ob delictum, et maleficium amitti hinc colligit *Baldus.*

(32) Ad minores hoc extendunt interpretes. *l.* 7. *infr. de rebus eorum.*

(33) *l.* 61. *§.* 1. *supr. eod*

*

re, quod minus fructuosus sit (1), et alios hereditarios uberiore reditu retinere: maritus consentit (2), si nulla in ea re captio sit futura: Quæro, an [ea] pars dotis, quæ in hoc fundo est, mulieri manente (3) matrimonio recte solvatur? Respondit, si pretium (4) creditori solvatur, recte solutum.

TIT. IV.
DE PACTIS (5) DOTALIBUS.

De pacto post nuptias. 1. *De personis paciscentibus.*

1. Javolenus lib. 4. ex Cassio.

PAcisci post (6) nuptias, etiam si nihil ante convenerit, licet.

§. 1. Pacta quæ *de reddenda dote* fiunt, inter (7) omnes fieri oportet qui repetere dotem possunt, et a quibus repeti potest: ne ei, qui non interfuit, apud arbitrum (8) cognoscentem pactum non prosit.

De dote apud virum mansura.

2. Ulpianus lib. 19. ad Sabinum.

SI convenerit, *Ut quoquo modo* (9) *dissolutum sit matrimonium liberis intervenientibus dos apud virum remaneret*: Papinianus Juniano Prætori respondit, morte mariti (10) finito matrimonio, neque convenisse videri dotem remanere: et si convenisset, non esse servandum pactum contra dotem, cum mariti mortalitas intervenit.

De divortio.

3. Paulus lib. 3. ad Sabinum.

PActa conventa, quæ *in divortii tempus* collata sunt, non (11) facto divortio locum non habent.

De fructibus in dotem convertendis.

4. Ulpianus lib. 31. ad Sabinum.

SI convenerit, *ut fructus in dotem converterentur*, an valeat conventio? Et Marcellus ait lib. VIII. Digestorum, conventionem non valere: prope (12) enim indotatam mulierem hoc pacto fieri. Sed ita distinguit, [ut] si quidem fundum in dotem dederit mulier, ita *ut* (13) *maritus fructus redderet*, non esse ratum pactum. idemque [esse] et si usumfructum in dotem hoc pacto dedit: quod si convenisset de fructibus reddendis, hoc est, *Ut in dote essent fructus, quosquos percepisset*, et fundus vel ususfructus in hoc traditus est, non ut fundus vel fructus fieret dotalis, sed *ut fructus* (14) *perciperet dotis futuros*, cogendum (15) de dote actione fructus reddere: Erunt igitur in dote fructus, et fruetur iste usuris, quæ ex fructibus collectis et in (16) sortem redactis percipi possunt. † Ego utrubique arbitror interesse, qua contemplatione dos sit data: ut si ob hoc ei majorem dotem mulier dedit, quia fructus volebat esse dotis, contento marito ea pecunia quæ ex usuris redituum colligitur, posse dici conventionem valere: nec enim videtur sterilis (17) esse dos: Finge quadragena annua esse reditus apud eum, qui non reciperet in dotem, nisi hoc convenisset, plus trecentum: uti boni consuleret, tam uberem dotem consecutus? Et quid dicimus, si pactum tale intervenit, *ut maritus* (18) *fructus in dotem converteret, et mulier se suosque aleret* (19) *tueretur ve, et universa onera sua expediret?* quare non dicas conventionem valere?

De moribus. 1. *De rebus donatis, vel amotis.* 2. *De impensis in res dotales factis.*

5. Paulus lib. 7. ad Sabinum.

ILlud convenire non potest, *Ne* (20) *de* (21) *moribus* (22) *agatur, vel plus vel minus exigatur*: ne publica (23) coërcitio privata pactione tollatur.

§. 1. Ac ne illa quidem pacta servanda sunt, *Ne* (24) *ob res donatas* vel *amotas* (25) *ageretur*: quia altero pacto ad furandum mulieres invitantur; altero jus civile impugnatur.

§. 2. Et si convenerit, *Ne* (26) *ob impensas necessarias ageretur*, pactum non est servandum: quia tales impensæ (27) dotem ipso jure minuunt.

(1) Fundum dotalem posse distrahi ex causa utili mulieri et marito, hinc colligitur.

(2) Maritus consensit, si nulla in ea re captio futura sit. *Haloand.*

(3) Adde alios casus ex *l.* 73. §. 1. *supr. eod.*

(4) *l.* 73. *in fin. supr. eod. l.* 20. *infr. soluto.* Hinc nota, non posse solvi mulieri ex causa voluntaria, sed ex probabili.

(5) *L.* 5. *C.* 14. 28. *Eclog.* 11.

(6) *l.* 12. §. 1. *l.* 29. *infr. eod. l.* 2. §. 3. *in fin. supr. de reb. cred.*

(7) *l.* 7. *infr. eod.*

(8) *Al.* arbitrium.

(9) Hæc verba latissime patent. Interim nota, Generalibus verbis, casus, qui jure non valent, non contineri. *Bald.*

(10) Facit *l.* 1. §. 1. *infr. de dote prælegat.*

(11) Id est, pactum collatum in casum divortii, non habet locum in casum mortis naturalis. *Bald.* adde *l.* 22. *infr. soluto.*

(12) Paria sunt, prope non habere dotem, vel habere sterilem et penitus infructuosam. *Bald.*

(13) Pactum *ut maritus fructus dotis reddat*, non valet, *ut hic.* Cur non valet? dos hoc casu sterilis marito intelligitur: vide tamen quæ mox dicentur.

(14) Ex fructibus usuras.

(15) Pactum *ut rei dotalis fructus maritus* restituat, non valet, ut *supr. dictum est.* Pactum, *ut fructus rerum uxoris in dotem vertat*, valet, *ut hic.* vel ita: Pactum rei dotali adjectum, ut ejus fructus restituat maritus, inutile est, ut eo pacto neglecto vir fructus lucretur: Pactum vero adjectum fructibus, ut eos in dotem maritus vertat, valet: neque illo casu vir lucratur fructus, sed utilitatem illam tantum, quam medio tempore adquirere ea pecunia poterat. Ita Marcellus videtur distinxisse: Tu sequere Ulpiani sententiam, et dic, spectandum esse quo animo dos sit data: Quid enim, si fructus rerum ad uxorem pertinentium maximi sint? Rerum suarum fructus uxor eo casu in sortem verti seu sortem effici, recte stipulari poterit: et eorum tamen fruendorum utilitatem marito suo servare et concedere. Potest enim accidere, maritus ut illorum fructuum usu optime, pro sua sorte, contentus esse debeat.

(16) Fructus in sortem redigi possunt conventione, si ita videlicet convenerit, ut fructus ex fundo percepti in sortem vertantur et ex illis redactis in unum, et venditis sors fiat aliqua, et ex illa sorte usuras maritus verbi gratia percipiat, valebit hujusmodi conventio.

(17) Pactum non valet, *ut dos reddatur marito penitus infructuosa*, et ut maritus onus matrimonii sustineat, fructus autem dotis lucrari non possit. *Bald.*

(18) Pactum, *ut fructus dotis sint penes mulierem, et iis se suosque alat*, valet.

(19) *l.* 12. §. 1. *infr. eod. l. ult. supr. de in rem verso. l.* 21. *in fin. infr. de donat. inter virum. l.* 2. *C. de pactis conventis.*

(20) Pactum doti adjectum contra jus, non valet, veluti, *ne de moribus agatur*

(21) Ut et injuriarum. *l.* 27. §. 4. *supr. de pact.* Ita pactum, per quod quis ad delinquendam invitatur, non valet. *Bald.*

(22) Hodie judicium de moribus est sublatum. *l.* 11. *in fin. C. de repud.* Cæterum de retentione dotis ob mores vide *l. unic. C. de rei uxoriæ act.* Ulpian. *titul* 6. §. 10. 12. 13.

(23) Publica coërcitio privata pactione tolli non potest.

(24) Doti pactum adjectum, *ut ne repetantur res donatæ, vel amotæ*, non valet. *Goth.* adde *l.* 5. *C. de pact. conv.* Item non valet pactum dotale, si mulier adhuc superstes indotata reddatur, *l.* 2. *et l.* 4. *h. t.* vel conditionem dotis faciat deteriorem, *l.* 6. *l.* 19. *h. t.* v. *Auth. æqualitas. C. de pact. convent.* Ans.

(25) Nota hac in lege tria pacta impugnari, ne scilicet repetam donata, amota, impensas necessarias.

(26) Pactum, *ut ne impensæ necessariæ repetantur*, non valet.

(27) Vide *l.* 15. *infr. de impens. in res dot.*

De dolo et omni periculo.

6. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

POmponius ait, maritum non posse pacisci, *Ut dolum* (1) *solummodo in dotem præstet*: videlicet propter utilitatem nubentium: quamvis pacisci possit, *Ne sit periculo ejus nomen debitoris, qui ei dotem promisit*: nam et *Ut sit dos periculo mulieris*, pacisci eum posse probat: et per contrarium, *Ut ea dos, quæ periculo mulieris est, sit periculo mariti.*

De personis paciscentibus.

7. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

CUm dos (2) filiæ nomine detur, optimum est, pactum conventum cum utroque generum (3) facere: quamquam initio dotis dandæ legem quam velit, etiam citra (4) personam mulieris, is qui dat dicere possit. † Si vero post datam pacisci velit, utriusque persona in paciscendo necessaria est: quoniam jam acquisita mulieri dos tum esset: quo casu si solus pater pactus esset sine filia, sive solus agat, sive adjuncta filiæ persona, ei soli (5) nocebit et proderit pactum conventum: nec si (6) sola filia aget, neque proderit, neque nocebit ei.

† Si vero filia sola pacta fuerit, quo pacto melior conditio patris fiet, proderit et patri: quoniam per filiam patri adquiri potest, per patrem filiæ (7) non (8) potest. † Si vero sic pacta sit filia, ut noceat (9), ipsi quandoque filiæ agenti nocebit pactum, patri vero nullo modo nocebit, nisi adjecta (10) quoque filiæ persona experiatur. Dicendum est, paciscendo filiam patris conditionem deteriorem facere non posse eo casu, quo mortua ea in matrimonio dos ad patrem reversura est.

De liberis furiosi, vel capti ab hostibus.

8. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

QUotiens patre furente (11), vel ab hostibus capto, filiusfamilias ducit uxorem, filiaque familias nubit, necessario etiam pactio cum ipsis (12) dumtaxat dotis nomine fieri poterit.

De dote reddenda socero, vel ejus filio, vel heredi.

9. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

SI ita (13) conveniat, *Ut, si vivo socero mortua sit filia, ipsi socero; si mortuo, filio* (14) *ejus; si filio quoque defuncto, totum suo heredi reddatur*: benigna interpretatione potest defendi, utilem stipulationem esse.

Pactum avi, Ne a se, neve a filio dos petatur.

10. IDEM lib. 26. ad Sabinum.

AVus (15) pactus est, cum dotem pro nepote (16) suscepisset, *Ne a se, neve [a] filio dos peteretur: ab alio vero, quam filio herede, ut dos peteretur*: Exceptione (17) conventionis filius tuendus erit, quippe heredi nostro cavere concessum est: nec quicquam obstat, quo minus certæ personæ, si heres erit sibi, caveri possit: quod non idem et in cæteris heredibus cavetur: Et ita Celsus scribit.

Pactum patris, Ne se vivo, neve constante matrimonio petatur.

11. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

CUm pater dotem pollicitus fuerit, et paciscatur, *Ne se vivo petatur, neve* (18) *constante matrimonio* [*dos petatur:*] ita pactum interpretandum Divus Severus constituit, quasi adjectum esset, *se vivo*: hoc enim ita accipiendum [esse] contemplatione paternæ pietatis, et contrahentium voluntatis, ut posterior (19) quoque pars conventionis ad vitam patris relata videatur, ne diversa sententia fructum dotis ab oneribus matrimonii separet, quodque indignissimum est, inducat, ut non habuisse dotem existimetur: Quo rescripto hoc effectum est, ut si quidem vivo (20) patre decesserit filia aut sine culpa sua divorterit, omnimodo dos peti non possit: constante autem matrimonio, mortuo patre, peti possit.

De dote apud virum mansura. 1. *De pactis utilibus, vel inutilibus.* 2. *De pacto*, Ne petatur, *et stipulatione pœnali.* 3. *De fundo vendendo, et pretio in dotem convertendo.*

12. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

SI pater dotem dederit, et pactus sit, *Ut mortua in matrimonio filia dos apud virum remaneret*: puto pactum servandum, etiam (21) si liberi non interveniant.

§. 1. Ex pactis conventis, quæ ante nuptias, vel post (22) nuptias interponi solent, alia ad voluntatem pertinent, *ut mulier dote promissa se alat* (23) *et donec nupta sit, dos ab ea non petatur*, aut *certam summam viro præstet, et ab ea alatur*, et his similia: alia ad jus pertinent, veluti quando dos petatur, quemadmodum reddatur; in quibus non semper (24) voluntas contrahentium

(1) Contra quam in commodato. *l.* 5. §. 10. *supr. commod.*

(2) Vide hic Zas. *intellect. singul. cap.* 1. Joan. Robert. *lib.* 1. *recept. sent. cap.* 12. Ans.

(3) *l.* 1. §. 1. *supr. eod.*

(4) *l.* 20. §. 1. *infr. eod. l.* 29. *in fin. princ. infr. soluto.*

(5) Non filiæ, cujus causam deteriorem reddere non potest. *l.* 28. *supr. de jure dotium.*

(6) Sed si filia, *Hal.* nam si filia, Conanus 8. *Comment.* 9. reprehensus a Roberto 2. *recept.* 11.

(7) In potestate, scilicet, aliud enim in emancipata. Bald. *hic.*

(8) *l.* 17. §. 4. *supr. de pactis. l.* 45. §. 2. *infr. de verb. obligat.* Cur? quia filiæ in potestate pater nihil adquirere potest. Ratio? quia filia in potestate quidquid adquirit, patri adquirit.

(9) Qui solus de dote potest agere, si secum personam inhabilem (puta filiam, quæ pactum fecit de non petenda dote) admisit, repellitur. *Bald.*

(10) Imo, pactum de non petenda dote a filia factum nullo modo nocet patri, ut cum filia agere possit: id est, pater eam actionem, quam adjuncta filiæ persona potest habere, non amittit. *l.* 2. §. 1. *infr. soluto.* vide Zas. 2. *Antin.* 1.

(11) Adde *l.* 5. §. 3. *supr. de jure dot.*

(12) *l. ult. C. de sent. pass.* Qui ex se idoneus est ad matrimonium, est per se ad pacta dotalia habilis, et idoneus. *Bald.* v. *l.* 73. *supr. tit. prox.*

(13) Pactum dotis potest gradatim conferri, primo in se: secundo, in filios: tertio, in extraneos heredes. *Bald.* Goth. Vide Eman. Cost. *lib.* 1. *select. c.* 16. Ans.

(14) *Ut l.* 23. *infr. eod.*

(15) *l.* 33. *supr. de pactis.* adde *l.* 45. *infr. soluto.*

(16) Pro nepte sua dixisset. Cuj. 11. *obs.* 29.

(17) Directa, quia avus pactus est filio suo, ut heredi. *Bald.*

(18) Hæc pars secunda conventionis, favore matrimonii nihil confert: quippe si valeret, nunquam dos oneribus matrimonii serviret: Hæc igitur verba, *neve constante matrimonio*, intelligenda et restringenda sunt ex illa priori parte, *vivo promittente.* hæc interpretatio fit ἀπὸ κοινοῦ. vid. Cujac. 11. *obs.* 29. hoc sensu, *constante matrimonio me vivente dotem non petes.* Ita adjectio et geminatio verborum interdum nihil confert.

(19) *Præfationes* conventionum, universæ conventioni lucem atque interpretationem adferunt, *l.* 4. *in fin. supr. de pact. l.* 134. §. 1. *infr. de verb. obligat.* Pacta novissima, et secunda, primis et anterioribus pactis restringuntur: merito: cum et verba generalia, specialibus restringantur, *l.* 80. *infr. de reg. jur.* et quidem ex præsumpta voluntate contrahentium, ut eo se posterior referat clausula, quo et prior.

(20) *l.* 20. §. 2. *infr. eod.*

(21) *l.* 2. *supr. eod.*

(22) *l.* 1. *supr. eod.*

(23) *Ut in l.* 4. *in fin. supr. eod.*

(24) Non utique. *Hal.*

servatur (1). Cæterum si convenerit, *Ne omnino dos petatur*, indotata erit mulier.

§. 2. Si mulier pacta sit, *Ne amplius, quam pars dimidia dotis a se petatur, et pœnam stipulata sit*: Mela ait, alterutro (2) eam contentam esse oportere: vel exceptione pacti, [et] acceptam facere pœnæ obligationem: vel, si ex stipulatu agat, denegandam [ei] exceptionem.

§. 3. Si fundo æstimato in dotem dato pacta sit mulier, *ut, quanto* (3) *pluris* (4) *venierit, id in dote sit*: Mela ait, [id] servandum: Cum [et] ex contrario convenire possit, ut, si (5) minoris venierit, ipsa debeat.

§. 4. Si pacta sit mulier, *Ut, sive pluris sive minoris fundus æstimatus venierit, pretium, quanto res venierit, in dote sit*: stari eo pacto oportet: sed si culpa mariti minoris venierit, et idipsum mulierem consequi.

13. JULIANUS lib. 17. Digestorum.

ITem si non venierit, æstimatio præstari debebit.

De die dotis reddendæ.

14. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

DE die (6) reddendæ dotis hoc juris est, ut liceat paciscí *qua die reddatur*: dum ne mulieris deterior (7) conditio fiat.

15. GAJUS lib. 21. ad Edictum provinciale.

ID est, *ut citeriore die* reddatur (8).

16. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

UT autem *longiore* (9) *die* solvatur dos, convenire non potest: non magis quam ne omnino reddatur.

17. PROCULUS lib. 11. Epistolarum.

ATilicinus Proculo suo salutem: Cum inter virum et uxorem pactum conventum ante nuptias factum sit (10), *Ut quibus diebus dos data esset iisdem, divortio facto, redderetur*: post quinquennium, quam nuptiæ factæ sunt, uxor viro dotem dedit (11): divortio facto, *quæro*, utrum quinquennii die vir uxori dotem redderet, an statuto legibus tempore? Proculus respondit: Quod ad diem reddendæ dotis attinet, pacto existimo meliorem conditionem mulieris fieri posse, deteriorem non posse: itaque si cautum est, *Ut propiore* (12) [*tempore*] *quam legibus constitutum est, reddatur*, stari eo debere: si ut longiore (13), nec valere id pactum conventum. † Cujus sententiæ conveniens est dicere, si pacto convento cautum est, *Ut quanto serius* [*quæque*,] *et post nuptias data fuerit, tanto post divortium reddatur*: si propiore, quam in reddenda dote constitutum est, data sit, valere pactum conventum: si longiore, non valere (14).

18. JULIANUS lib. 18. Digestorum.

LIcet (15) manente matrimonio non possit inter virum et uxorem convenire, *Ut longiore* [*die*] *dos reddatur*: post divortium (16) tamen, si justa causa conventionis fuerit, custodiri id pactum debet.

19. ALFENUS lib. 3. Digestorum a Paulo Epitomatorum.

ALiud (17) est (18), si pater pro filia dotem promisit *Ut annua, bima, trima, quadrima* (19), *quinto anno* [*dos*] *a se redderetur*, et convenit, *ut iisdem diebus dos soluto matrimonio redderetur*: hoc enim pactum ita valet, si (20) patri filia heres exstitisset, et interveniente ea pactum conventum fuerit.

De rebus donatis, vel amotis. de impensis. 1. De extraneo dotante. 2. Pactum, Ne a muliere, neve a patre petatur.

20. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

OB res (21) quoque (22) donatas, vel amotas, vel impensas factas, tunc facta pactio valebit, id est, post divortium.

§. 1. Si extraneus de suo daturus sit dotem, quidquid vult, pacisci et ignorante (23) muliere, sicut et stipulari potest: legem enim suæ rei dicit: postquam vero dederit pacisci, consentiente muliere debet.

§. 2. Si convenerit, *Ne a muliere, neve a patre dos petatur*, heres (24) non habebit exceptionem: Sed si convenerit, *Ne manente matrimonio vivo patre petatur*, mortuo patre statim exigitur: et si non petierit maritus, tenebitur hujus culpæ nomine, si (25) dos exigi potuerit nisi forte ante diremptum sit matrimonium, quam facultatem petendi haberet.

---

(1) Ut quia pacta hujusmodi intercedunt in iis, quæ civili jure finita sunt. vid. *l.* 5. §. 1. *supr. eod. l.* 14. *infr. eod.*

(2) Excipiendi et pœnam petendi jus habens alterutrum debet eligere. *Bald.*

(3) *l.* 13. §. 24. *supr. de act. empt. l.* 4. *C. de dot. promiss.*

(4) Dotis augmentum iisdem privilegiis fruitur, quibus ipsa dos. vide quæ scripsi *ad l.* 8. *C. de jure dotium.*

(5) Facit *l.* 4. *C. de dotis promissione.*

(6) Ita est in rebus mobilibus; immobilibus illico, *l. unic.* §. 7. *vers. exact. C. de rei uxor. act.*

(7) *l.* 7. §. 5. *supr. de pactis.* Immo, deterior fieri potest intervenientibus liberis. *l.* 1. §. 1. *infr. de dot. præleg.*

(8) *l.* 17. *infr. eod.* id est, ut citius dos reddatur mulieri, quam soleat communiter reddi.

(9) *l.* 17. *infr. eod. l.* 27. §. 2. *in fin. supr. de pactis.* Pacto dotis restitutio differri non potest ultra tempus a legibus definitum.

(10) Etsi dotem quinquennio toto non habuerit maritus, præstituto tamen legibus tempore dotem uxori reddere tenetur: neque fit compensatio temporis non receptæ dotis ad aliud tempus, hoc est, Etsi dos data post quinquennium fuerit, et ita tardius, non potest tamen pactum mutuum adjici de dote tardius mulieri restituenda.

(11) Post hujusmodi moram: aliud si patris pacto id ita convenit. *l.* 19. *infr. eod.* vel post matrimonium id conventum sit. *l.* 18. *infr. eod.*

(12) Propiore. *infr. eod. in fin.* citeriore. *l.* 15, *supr. eod.*

(13) *l.* 16. *supr. eod.*

(14) Ut ita non fiat compensatio temporis ad tempus. *Bald.* conventione tamen certa id licet. v. *l.* 19. *infr. eod.* et post dissolutum matrimonium. *l.* 18. *infr. eod.*

(15) Exceptio prima regulæ superioris.

(16) Tunc enim dos esse desiit: et jura, quæ loquuntur de pactis doti inimicis tollendis, intelligenda sunt de dote, quæ dos actu vel esse speratur. *Bald.*

(17) Pactum aliquod dotis valet cum patre conventum, quod cum ipsa filia non valeret.

(18) Exceptio secunda superioris regulæ.

(19) Id est, tribus, quatuor pensionibus. vid. Cujac. 11. *obs.* 2

(20) Pactum irritæ dotis habendæ, ad eas dotes refertur, quæ vel actu, vel spe dotes sunt.

(21) Ob mores. Cujac. 11. *obs.* 29. *in fin.* motus auctoritate Basilicon: sed id potuit, ob antiquatam de moribus actionem, ableri.

(22) Id est, non solum ob res in dotem datas, *l.* 18. *supr. eod.* sed etiam ob res donatas, amotas, vel impensas.

(23) Citra personam mulieris, *in l.* 7. *supr. eod.*

(24) Dotis promissorem socerum quod non convenerit gener, si genero imputari non potest, v. *l. si extraneus.* 33. *supr. de re dotium.* qui tamen soceri heredem convenire cogitur, *ut h.* Ut ea parte deterior sit heredis conditio, quam defuncti.

(25) *l.* 33, *supr. de jure dot.*

De permutatione dotis.

21. Julianus lib. 17. Digestorum.

SI mulier dotis causa promiserit certam summam, et pro (1) ea mancipia in dotem dederit ea conditione, *Ut periculo ejus essent et si quid ex his natum esset, ad eam pertineat*: stari pacto convento oportebit. Nam constat posse inter uxorem et virum conveniri, *Ut dos* (2), *quæ in pecunia numerata esset* (3), *permutaretur, et transferatur in corpora*, cum mulieri prodest.

De annuo uxori promisso.

22. Idem lib. 2. ad Urseium Ferocem.

QUidam fundum dotis causa ab uxore sua acceperat, interque eos convenerat, *Ut mercedes ejus fundi vir uxori, annui nomine, daret*: deinde cum fundum vir matri mulieris certa pensione colendum locaverat: eaque, cum mercedes ejus fundi deberet, decesserat, et filiam suam solam heredem reliquerat: et divortium factum erat: vir deinde petebat a muliere mercedes, quas mater debuerat: Placuit exceptionem mulieri dari non debere: ac si inter se et virum non convenisset, *Ut hæ mercedes sibi alimentorum nomine darentur*: cum futurum sit (4), ut quodammodo donationes inter virum et uxorem confirmentur: nam quod annui nomine datur, species est donationis.

Si conditio post mortem stipulatoris extiterit.

23. Africanus lib. 7. (5) Quæstionum.

PAter, cum filiæ suæ nomine dotem daret, pactus est, *Ut mortua* (6) *filia, uno pluribusve liberis superstitibus, deducta parte tertia reliqua dos sibi, aut post mortem suam* (7) *illi aut illi filiis, quos in potestate habebat, redderetur*: deinde hæc ita fieri stipulatus est: post mortem ejus mulier in matrimonio decesserat relictis filiis: Quæsitum est, an ex stipulatione duas partes illi petere possint? Respondi, posse: etenim vim ejus stipulationis hanc esse, ut si in matrimonio mortua esset, dos patri redderetur: et perinde (8) habendum, ac si talis stipulatio interposita fuisset, *si navis ex Asia venerit, mihi, aut* (9) *post mortem meam Lucio Titio dari spondes?* nam et si post mortem stipulatoris navis venisset, heredi deberi.

De dote a marito liberorum nomine retinenda.

24. Florentinus lib. 3. Institutionum.

SI inter virum et uxorem pactum est, *Ut certa pars dotis, vel tota ob unum vel plures* (10) *liberos intervenientes* (11) *retineatur*: etiam eorum liberorum nomine, qui ante nati sunt quam dos daretur aut amplietur (12), conventio rata est: nam sufficit, eos ex eo matrimonio nasci, in quo dos data est.

De dote reddenda, vel non petenda.

25. Ulpianus lib. 1. Responsorum.

QUod de reddenda dote, *Si data fuisset, mortua in matrimonio filia*, convenit, idem (13) de non petenda quoque videri convenisse: ac patrem pacti conventi exceptionem [nactum] ad heredem suum transmisisse.

De muliere, quæ naufragio periit una cum filio. 1. *Si vir per errorem dotem non retinuit.* 2. *De pacto*, Ut muliere sine liberis defuncta, dos restituatur. 3. *De sumptibus itineris.* 4. *An pactum filiæ prosit matri.* 5. *Si pater qui stipulatus est*, filia in matrimonio defuncta, sibi dotem reddi, *capitali crimine damnetur.*

26. Papinianus lib. 4. Responsorum.

INter socerum et generum convenit, *Ut, si filia* [*mortua*] *superstitem anniculum filium habuisset* (14), *dos ad virum pertineret; quod si vivente matre filius obiisset, vir dotis portionem, uxore in matrimonio defuncta, retineret*: mulier naufragio cum anniculo filio periit: Quia verisimile videbatur (15), ante matrem infantem periisse, virum partem dotis retinere placuit.

§. 1. Vir dotem, quam ex pacto filiæ nomine retinere potuit, si lapsus errore non retinuit, filiam, quæ patris (16) sola, matri pro parte heres exstiterit, apud arbitrum divisionis (17) non improbe dotis perperam a patre solutæ præceptionem desiderare constitit.

§. 2. Cum inter patrem et generum convenit (18), *Ut, in matrimonio sine liberis defuncta filia, dos patri restituatur*, id actum inter contrahentes intelligi debet (19), ut liberis (20) superstitibus filia defuncta dos retineatur (21): nec separabitur portio dotis additamenti (22) causa data, si postea nihil aliud conveniat.

(1) *l. 26. supr. de jure dot.* Ita permutatio cum nummis fieri potest: dixi *ad l. ult. supr. de condict. causa data.*

(2) Dos, si mulieri id utile sit, pecuniaria verti in rem aliam potest, nempe, ut pro pecunia, quam dedit marito, certa corpora ei restituantur.

(3) *Ut l. 26. supr. de jure dot.*

(4) Quod esse non debet. *infr. de donationibus inter virum.*

(5) Vide Cujac. 7. *ad Afric.*

(6) Vide *l. 45. §. 2. infr. de verb. oblig.*

(7) Hic pater non paciscitur simpliciter, sed post mortem suam, quo tempore filius sibi adquirere potest, Cujac. *ibid. l. 45. §. 2. infr. de verb. oblig.*

(8) Verba superioris stipulationis ambigua sunt: nam et ita accipi possunt, *si mortua fuerit, me vivo, mihi restitui*: vel *si moriar, antequam mihi restituatur, filiis.* at Africanus verbis opponit vim, id est, mentem contrahentium, in illo loco, illi aut illi. *infr. eod.* Cujac. *ibid.*

(9) Particula, *aut*, subdisjunctio est, non disjunctio.

(10) In contractibus illa verba, *propter liberos*, verificantur etiam in liberis jam natis. *Bald.* facit *lex* 10. *in fin. infr. de condit. et demonstr.*

(11) *Intervenientes liberi hic.* non tantum sunt nascituri, sed et nati ante dotem datam, aut ampliatam: vide quæ scripsi *ad l. 5. verb. pactis. C. de natural. liber.*

(12) Augeatur.

(13) Gener si socero promisi, me ei dotem uxoris, si data mihi fuerit, redditurum, mortua mea uxore in matrimonio, tacite videor eidem promisisse mortua in matrimonio mea uxore dotem ab eo non petiturum: si me ad dotem, si data fuerit, reddendam pro mortua uxore, obligavi, tacite promisisse videor, dotem ejus in matrimonio mortuæ non petiturum, et pactum de non petendo socero meo ejusque heredibus fecisse.

(14) v. Didac. Covar. *lib. 2. var. resol. c. 7.* Mod.

(15) *l. 16. l. 23. infr. de reb. dub.* Goth. adde Menoch. *de præsumpt. lib. 6. præsumpt. 50. n. 21.* Ant. Fab. *ad C. lib. 4. tit. 14. defin. 29.* S. L.

(16) *Al.* patri.

(17) In judicio familiæ erciscundæ.

(18) V. Zasius *lib. 2. resp. sing. c. 2.* Jason. *ad l. post dotem. n. 97. infr. solut. matr.* Decius *cons. 232. circa fin. n. 7.* Caguel. *ad l. quæ dubitationis. n. 9. de reg. jur.* Mod.

(19) Argumentum a contrario sensu locum habere in his, quæ sunt stricti juris, hinc nota. *Bald.*

(20) Qui restituere dotem in defectum liberorum tenetur, existentibus liberis eam retinere poterit.

(21) *l. 30. infr. eod.* vide Zas. 2. *Respons.* 2.

(22) Pactum interpositum super dote, habet etiam locum super ejus adjuncto. *Bald.* Dotis augmentum iisdem privilegiis fruitur, quibus ipsa dos. Ita hic filia pacisci de augmento dotis potest: vide quæ scripsi *ad l. 8. C. de jure dotium.*

§. 3. Convenit, *Ut mulier viri sumptibus, quoque (1) iret, veheretur:* atque ideo mulier (2) pactum ad literas viri secuta, provinciam, in qua Centurio merebat (3), petit: Non servata fide conventionis, licet directa actio nulla competit, utilis tamen in factum danda est.

§. 4. Filia cum pro se dotem promitteret, pepigit, *ut si in matrimonio sine liberis decessisset, matri suæ dos solvatur.* Pacto filiæ nulla (4) matri quæritur actio: si tamen heres puellæ matri pecuniam dotis solverit, viro contra placita petenti dotem obstabit exceptio.

§. 5. Pater, *si filia nupta mortem obisset*, dotem dari stipulatus est: constante matrimonio capitali crimine damnatus est; Divortio secuto, vel morte viri soluto matrimonio stipulationis conditio deficit: quod si mulier in matrimonio decesserit, ex stipulatu fisco (5) dotis actio quæritur: post verum (6) autem divortium renovatis (7) nuptiis, non committitur fisco stipulatio, licet defuncta sit in matrimonio filia: quoniam ad primas nuptias pertinet.

De jurgio ficto, et remissione dotis.

27. IDEM lib. 1. Definitionum.

SI liberis sublatis reversa post jurgium (8) per dissimulationem mulier, veluti venali concordia (9), *Ne dotata sit*, conveniat, conventio secundum ordinem rei gestæ moribus improbanda est.

De creditore dimittendo ex fructibus dotis.

28. PAULUS lib. 5. Quæstionum.

QUæris, si pacta sit mulier, vel ante nuptias, vel post nuptias, *Ut ex fundi fructibus* (10), *quem dedit in dotem, creditor mulieris dimittatur*: an valeat pactum? Dico, si ante (11) nuptias id convenerit, valere pactum, eoque modo minorem dotem constitutam: post nuptias vero, cum onera matrimonii fructus relevaturi sunt, jam de suo maritus paciscitur, ut dimittat creditorem; et erit mera (12) donatio.

De æstimatione et periculo rei dotalis. 1. De dote a stipulatore non repetita, et matrimonio voluntate heredis stipulatoris redintegrato. 2. De dote restituenda, et de his quæ mulier legavit.

29. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

CUm maritus, qui æstimata prædia in dotem acceperat, manente matrimonio pactus est circumscribendæ (13) mulieris gratia, *Ut (14) prædia inæstimata essent*, ut sine periculo suo ea deteriora faceret: quæsitum est, an secundum priores dotales (15) tabulas prædia æstimata remanerent, et periculum eorum ad maritum pertineret? Respondi, non ideirco [id] pactum, de quo quæreretur, impediri, quod (16) in matrimonio factum esset, si deteriore (17) loco dos non esset: nihilominus, ex pacto admisso, si deteriora prædia faceret, eo etiam nomine dotis cum actione teneri.

§. 1. Titius mulieris nomine dotem dedit, et stipulatus est *in casum mortis, et divortii*: divortio secuto, non repetita dote, Titius decessit: mulier, ex voluntate heredis ejus (18), redintegravit matrimonium: Quæsitum est, an ex stipulatu dotem petere possit? Respondi, heredem Titii, si consensisset (19) ut ea quantitas, quam ex stipulatu consequi potuerat, dotis reconciliato matrimonio fieret posse pacti exceptione summoveri.

§. 2. Mulier de dote, quam dedit, pacta est, *Ut, si in matrimonio decessisset, fratri ejus redderetur*: isque in eum casum stipulatus est: mulier decedens quasdam res dotales marito legavit (20), et aliis: quosdam ex servis dotalibus manumisit: Quæsitum est, an maritus [earum rerum nomine, quas legavit mulier, et servorum, quos manumisit, fratri tenetur? Respondi, nihil proponi, cur non teneretur (21): cum etiam heredes defunctæ tam legatariis, quam libertatibus obnoxii sint.

Si convenerit, Ne dos constante matrimonio petatur, et ut, filia post mortem patris in matrimonio sine liberis defuncta, pars dotis apud maritum maneat, pars fratri mulieris restituatur.

30. TRYPHONINUS (22) lib. 10. Disputationum.

BÆbius (23) Marcellus Bæbio Maryllo, dotis filiæ suæ nomine, centena promiserat: et convenerat inter eos *Ne ea dos constante matrimonio peteretur*: vel, *si post mortem patris in matrimonio sine liberis filia decessisset ut dimidia dos apud Maryllum remaneret, dimidia fratri mulieris restitueretur*: eaque etiam in stipulationem deducta erant: mortuo Marcello, filio et filia superstitibus dote universa filiæ prælegata (24), Maryllus nata filia diverterat (25): et mulier decesserat, fratre suo et filia e

(1) *Ut l. 21. infr. de donat. inter virum.*

(2) *l. 10. C. de re militari.*

(3) Recte legunt, qui ita legunt, male autem illi, qui pro *merebat*, *morabatur* substituunt, nam milites stipendia merere dicuntur, dum militant. *l. miles. in princ. l. item miles. infr. de reg. jur.* Augustinus *emendat. lib.* 3. *c.* 7. adde *l.* 3. §. 1. ibi: *meret. infr. de donat. inter vir. et uxor.* Mod.

(4) *l. 59. in fin. infr. ad SC. Trebell.*

(5) Futurum jus et conditionale publicari et confiscari posse. hinc Baldus colligit.

(6) Vide *l. 3. C. de repud.*

(7) Id est, post primas nuptias. facit. *l.* 77. §. 9. *infr. de leg.* 2.

(8) Leve sc. vid. *l.* 32. §. 12. *infr. de don. int. vir.* 1. Harmen. 9. §. 33.

(9) Venali concordia. *Hal.* Remissio dotis facta pro concordia meriti consequenda non tenet.

(10) Adde *l. 6. supr. eod.*

(11) *l. 7. §. 1. supr. de jure dot.*

(12) Quod esse non debet inter virum et uxorem. *infr. de donat. inter vir.*

(13) Ideo pactum non valet.

(14) Pactum, *ut prædia æstimata inæstimata habeantur*, periculo virum non liberat, si ea deteriora fecerit.

(15) Tabulæ etsi matrimonium non faciebant, *l. donationes in concubinam.* 31. *infr. de donat.* moris tamen fuit, ea de re, id est, de matrimonio et nuptiis, tabulas confici: quæ ideo dotales, *ut hic. et l.* 66. *infr. de don. inter vir. l.* 12. *infr. de dote prælegata.* nuptiales. *l. si vicinis.* 9. *C. de nuptiis.* Tertull. *libro de Pudicitia.* Apul. *Apol.* 2. August. 2. *de moribus Manichæorum et sermon.* 96. *et* 105. Instrumentum dotale, vid. *l. ult. infr. de suis.* et nuptiale. *l.* 1. *C. de dotis promissione.* Solebant autem consignari plerumque post contractum matrimonium. vid. *l. Seia.* 66. *infr. de don. inter virum et uxorem.*

(16) *l. 1. supr. eod.*

(17) *l. 2. supr. de jure dotium.*

(18) Heres, cui debet fieri restitutio dotis, si secundis nuptiis consensit, videtur dotem, quam recipere debuit in secundo matrimonio, remisisse. *Bald.* vel sic, qui consensit reconciliationi mariti et uxoris, videtur etiam consentire redintegrationi dotis. *Bald.*

(19) *l. 63. supr. de jure dotium.*

(20) De dote mulier testari non potest in eorum fraudem, quibus in ipsa dote jus quæsitum est, sed in fraudem suorum tantum heredum.

(21) Imo, præcise et sine distinctione tenetur, *l.* 11. *in fin. infr. de dote præleg.*

(22) Vide *in hunc l.* Cujac. 4. *obs.* 23.

(23) Non is est, qui apud Dionem reperitur capitis damnatus hujus enim testamentum fuisset irritum. Cont. 1. *disp.* 5. Ge. Ad interpretat. h. l. v. *Zas. lib.* 2. *respons. singular. c.* 2. Ant. Fab. *lib.* 13. *conject. c.* 8. Cujac. *lib.* 13. *obs.* 25. Ans.

(24) Dos ideo *prælegata* dicitur, quod ei quodammodo res sua legata: est enim *prælegare*, rem, jam quodammodo suam legatario legare.

(25) Diverterat, pacto cum uxore interposito, ne ab ea peteret et mulieri etc. Cujac. 13. *obs.* 25. *in fin.*

partibus æquis heredibus relictis: Apud Petronium Magnum Prætorem (1) Maryllus ab herede filio Marcelli ex dotis promissione universam (2) dotem petebat, illa conjectura, quasi inter duos placuisset, *Nullo filiorum exstante mortua muliere, partem dotis remanere apud maritum*: magis convenisset utique, totam ejus esse dotem, si filium filiamve habuisset. Ex diverso respondebatur, pacti quidem vulgaris (3) exceptionem [etiam] heredi proficere: sed in specie, quæ proponitur, non quasi heres mulieris ex persona defunctæ, se exceptione pacti tuebitur: sed ipse [erat] ille, qui etiam viva muliere, si ab eo dos peteretur, potuisset [ea] exceptione Maryllum, quia divortium factum erat, summovere: eandemque defensionem etiam post mortem sororis suæ retinebat (4). Itaque placuit, cum ab ea petitione absolvi, nulla (5) ex hac sententia facta derogatione fideicommissi petitioni, quam jure hereditario per filiam heres uxoris Maryllus in parte dimidia habebat.

De fructibus extremi anni matrimonii.

31. Scævola lib. 3. Quæstionum.

SI inter virum et uxorem convenit (6), *Ut (7) extremi anni matrimonii fructus nondum percepti mulieris lucro fiant* (8), hujusmodi pactum (9) valet.

Si fundus æstimatus centum, atque eodem pretio restituendus, volente muliere pluris venierit. 1. De dote ab invito non exigenda.

32. Javolenus lib. 6. ex Posterioribus Labeonis.

UXor viro fundum æstimatum centum in dotem dederat: deinde cum viro pactum conventum fecerat, *Ut (10) divortio facto, eodem pretio uxori vir fundum restitueret*: postea volente (11) uxore, vir eum fundum ducentorum (12) vendiderat: et divortium erat factum: Labeo putat, viro potestatem fieri debere, utrum velit ducenta (13), vel fundum reddere: neque ei pactum conventum remitti oportere: Idcirco puto hoc Labeonem respondisse, quoniam voluntate mulieris fundus veniit; alioquin omnimodo fundus erat restituendus.

§. 1. Si pater filiæ nomine certam pecuniam in dotem promiserat, et pactus est, *Ne invitus (14) eam solveret*: nihil ab eo exigendum puto: quia (15) id, quod pacto convento, *ne invitus exigeretur*, convenerit, in dotis causam esse non videretur.

TIT. V.

DE (16) FUNDO (17) DOTALI.

Damni infecti. 1. De transmissione ad heredem.

1. Paulus lib. 36. ad Edictum.

INterdum lex Julia (18) de fundo dotali cessat, si ob id, quod (19) maritus damni infecti non cavebat, missus sit vicinus in possessionem dotalis prædii, deinde jussus sit possidere: hic enim dominus (20) vicinus fit: quia (21) hæc alienatio (22) non est voluntaria.

§. 1. Sed et per universitatem (23) transit prædium, secundum quod possibile est, ad alterum: veluti (24) ad heredem (25) mariti: cum suo tamen jure (26), ut alienari non possit (27).

De domino mariti. 1. De fisco.

2. Ulpianus lib. 5. de Adulteriis.

SI maritus fuerit in servitutem redactus, an dominus alienare hunc fundum non possit? Quod puto esse verius (28).

§. 1. Quare, et si ad fiscum pervenerit, nihilominus venditio fundi impeditur: quamvis fiscus (29) semper idoneus (30) successor sit, et solvendo.

(1) Prætor de hereditariis causis cognoscebat.

(2) Et male: Quia pactum, de lucranda parte dotis in casu non existentium liberorum, non implicat pactum de lucranda dote in casu existentium liberorum. *Bald.*

(3) Quod vulgo ita solet adjici: si in matrimonio filia sine liberis decesserit, *l. 4. C. de pign. act.* Alias Contius 1. *disp.* 5. ait, pactum hoc vulgare, ne a te petatur, seu pactum de non petendo appellari.

(4) Vide *l.* 26. §. 2. *supr. eod.* et Zas. 2. *Resp.* 2.

(5) Reus condemnandus est, qua parte male excepit: et reservanda ei actio, qua non male excepit. vid. Ever. *loco ab effectu eorum quæ simul requiruntur* inesse, 22. *n.* 9.

(6) In ipsa dotis constitutione; id est, tunc cum dos constitueretur.

(7) Pactum valet, *ut fructus dotis ultimi anni non dividantur pro rata temporis.*

(8) Nec dividuntur inter heredem mariti, et ejus viduam.

(9) Alias, citra pactum, dividendi sunt extremi anni fructus.

(10) *l. 1. C. de fundo dotali.* Si dotalis fundus æstimatus datus est, et pactum interpositum fuit, ut ipsa eadem res eodem pretio restitueretur soluto matrimonio, dotalis ipse fundus alienari potest, dum mulier ipsi alienationi consentiat. *Goth.* Hujus responsi applicationem, vid. apud Zanger. *de except. part.* 3. *cap.* 11. *n.* 102. Ans. Adde Cujac. *lib.* 2. *obs. c.* 12. S. L.

(11) Secus si nolente, *l.* 50. *Infr. solut.*

(12) Ducentis vendiderat. *Hal.*

(13) Hinc sequitur, maritum posse res æstimatas vendere, *l. unic.* §. 15. *C. de rei uxor. act. l.* 50. *infr. solut.*

(14) An idem dicendum, si convenerit, ne te vivo dos præstetur. *l.* 20. *supr. de jure dot.*

(15) Invitus, qui conveniri non potest, intelligitur pactum habere liberatorium.

(16) *L.* 5. *C.* 23. *Nov.* 91.

(17) Inæstimato sc. (qua de causa Græci in hoc titulo semper

dicunt, ἀδιατίμητον προικιμαῖον ἀγρόν. Cujac *hic.*) et sic de dotalibus rebus immobilibus. hinc Ecloga loquens de dotibus, περὶ τοῦ μὴ ἐκποιεῖσθαι τὰ ἀκίνητα αὐτῶν inscribit, 28. *tit.* 15. immobilibus, puta, ædibus. vid. Cujac. *hic. et C. h. t.*

(18) De qua *l.*3.4. 16. *Infr. eod. Inst. quib. alienare non licet. in pr. l. un. §. pen. C. de rei uxor. act.* Goth. Vide Alexandr. ab Alexand. *genial. dier. lib.* 4. *c.* 8. S. L.

(19) Fundus dotalis ex cautione damni infecti per maritum non præstita, potest, cum sua tamen causa, alienari, *ut hic.* An ex delicto mulieris confiscari potest? Certis casibus potest, *in l.* 3. *infr. de bonis damn.*

(20) *l. 5. in pr. infr. de damno.* et sic ex secundo decreto transfertur dominium. v. *d. l.* 5.

(21) Fundus dotalis (ut et pupilli, v. *l.* 3. §. 1. *infr. de reb. eorum.*) ex causa necessaria, (puta ob non præstitam cautionem damni infecti,) alienari potest: ideoque lex Julia ad hunc casum non pertinet.

(22) De alienatione non voluntaria vide quædam apud Simonem de Præt. *de interpretat. ultimarum voluntatum.*3. *dubitat.*1.*solut.*10.

(23) Titulo universali multa transeunt, quæ non transeunt singulari, *l.* 62. *infr. de adq. rer. dom.*

(24) Vide Jason. 3. *consil.* 31. *ibi. sed præmissis non abstantib.*

(25) Ab herede. *Haloand.*

(26) Id est, salva dotis causa.

(27) Etiam a fisco, qui licet solvendo sit, non potest tamen ea alienare, quæ per legem alienari prohibentur, *l.* 2. *in fin. infr. eod.* Quinimo possit hoc casu mulier in possessione rerum suarum existens impedire, ne possessio rerum suarum ad fiscum transeat. vid. Bald. *hic.*

(28) Quia dirempto matrimonio prædium durat dotale. *l.* 12. *infr. eod.*

(29) Fiscus habetur semper pro idoneo successore. alle *l. si debitori.* 47. *infr. de fidejuss. l.* 2. *C. ad l. Jul. de vi.*

(30) *l.* 1. §. 18. *infr. ut legator.*

Si fundus dotali servo legetur. 1. *Quibus casibus fundus dotalis alienari nequit.*

3. Paulus lib. 36. ad Edictum.

FUndus dotali servo (1) legatus, ad legem Juliam pertinet, quasi dotalis (2).

§. 1. Totiens autem non potest alienari (3) fundus, quotiens mulieri actio de dote competit, aut omnimodo competitura est.

De sponso.

4. Gajus lib. 11. ad Edictum provinciale.

LEx Julia, quæ de dotali prædio prospexit, *Ne id marito liceat obligare* (4), *aut alienare* (5), plenius interpretanda est: ut (6) etiam de sponso (7) idem juris sit, quod de marito.

De servitutibus.

5. Ulpianus lib. 2. de omnibus (8) Tribunalibus.

JUlianus lib. xvi. Digestorum scripsit, neque (9) servitutes (10) fundo debitas posse maritum amittere (11), neque ei alias imponere.

6. Idem lib. 5. de Adulteriis.

SEd nec libertas servitutis urbano prædio dotali debitæ competit: ne per hoc deterior conditio prædii fiat.

7. Julianus lib. 16. Digestorum.

SI maritus fundum Titii servientem (12) dotali prædio adquisierit, servitus *confunditur:* [Sed si eundem Titio reddiderit sine restauratione servitutis, hoc marito imputabitur,] et hoc casu maritus litis æstimationem præstabit: quod si maritus solvendo non erit, utiles actiones adversus Titium mulieri ad restaurandam servitutem dantur.

§. 1. [Sed] cum uxor fundum, cui prædia viri servitutem debebant, in dotem dat, fundus ad maritum pervenit amissa servitute: et ideo non potest videri per maritum jus fundi deterius factum: Quid ergo [est?] Officio de dote judicantis continebitur, ut redintegrata servitute jubeat fundum mulieri vel heredi ejus reddi.

De oliveto succiso.

8. Alfenus lib. 3. Digestorum a Paulo Epitomatorum.

VIr in fundo dotali, uxoris rogatu, olivetum succiderat: hoc [ut] novellum reponeret: postea vir mortuus erat, et uxori dotem relegaverat: Ligna, quæ ex oliveto excisa (13) essent, oportere (14) mulieri reddi respondit.

Si maritus, quod debet, in dotem acceperit.

9. Africanus lib. 8. (15) Quæstionum.

SI marito debitori fundi id, quod debet, doti mulier promiserit, dotalem fundum effici.

§. 1. Quod si ei promittat qui *fundum* aut *decem* debuit, in arbitrio esse mariti (16) quod in dote sit.

§. 2. Quod si *Stichum* aut *fundum* debuit maritus, et quod debet, doti ei promissum sit: Sticho mortuo fundum in dotem esse.

§. 3. His consequens esse [ait], ut si *Cornelianum* aut *Sempronianum fundum* debenti, id quod debet, doti promissum sit, utrum eorum dotalem esse malit, [hunc dotis esse:] plane utrum velit alienaturum; alterum alienari non posse: si tamen alienum rursus redimat, adhuc in ejus potestate est, an eum, quem retinuisset, alienari velit.

10. Paulus lib. 5. Quæstionum.

ERit (17) ergo potestas Legis (18) ambulatoria (19): quia dotalis (20) fuit obligatio. Numquid ergo, [etiam] illo nondum redempto, alterum quoque alienare possit, quia potest alterum redimere? an hoc non debet recipi, ut nullus in dote sit? Certe ex postfacto videbitur recte alienatus, illo postea redempto.

De fundo æstimato dato, ut electio sit mulieris.

11. Africanus lib. 8. Quæstionum.

QUod si fundus in dotem æstimatus datus sit, ut electio (21) esset mulieris: negavit alienari fundum posse: Quod si arbitrio mariti sit: contra esse.

De matrimonio soluto. 1. *de voluntate soceri.*

12. Papinianus lib. 1. de Adulteriis.

ETiam [si] dirempto (22) matrimonio, dotale (23) prædium esse intelligitur.

§. 1. Soceri (24) voluntas in distrahendo dotali prædio nulla est.

De prædio rustico, vel urbano. 1. *De fundo, vel loco.* 2. *Dotale prædium quomodo accipitur.* 3. *De herede mulieris.* 4. *Si ab uxore herede fundus legetur.*

13. Ulpianus lib. 5. de Adulteriis.

DOtale prædium accipere debemus, tam urbanum (25), quam rusticum: ad omne enim ædificium lex Julia pertinebit.

(1) Dotale est, quod servo dotali legatum est. *Goth.* Vide Cujac. *lib.* 14. *obs. c.* 9. Ans.

(2) Ideoque soluto matrimonio mulieri reddi debet. *l.* 65. *Supr. de jur. dot.*

(3) Nec usucapi. vide Cujac. 14. *observ.* 9.

(4) *l. un.* §. *penult. C. de rei uxor. in fin.*

(5) *Alienandi* verbo quid contineatur, vid. *l.* 1. *C. eod.*

(6) Argumentum a marito ad sponsum, seu a nuptiis ad sponsalia. Est et hic observandum, quod Baldus de interpretatione duplici notat: Passivam esse ait, quoties lex per alia extenditur, Activam quoties lex aliam extendit.

(7) *l.* 5. *in fin. C. de bon. quæ lib.*

(8) Ulpianus scripsit Protribunalium libros 10. in quibus tractavit de causis, quæ nec mandantur, nec delegantur, sed a Prætoribus ipsis, Præsidibusve pro tribunali expediuntur, velut de salariis, mercedibus, nutriciis, proxeneticis, restitutionibus, tutoribus, curatoribus dandis, transactione alimentorum, prædiis pupillaribus, et dotalibus. vide *l.* 1. *Infr. de extraord. cognit.* Cujac. 7. *obs.* 24. adde Revardi libros Protribunalium.

(9) Alienatione prohibita, jus remittendi prohibitum quoque intelligitur. adde *l. ult. C. de reb. alienis. l.* 1. §. *ait ergo prætor. infr. quæ in fraudem.*

(10) Servitutes dotalis fundi maritus alienare non potest: atque ita, quod de fundo et re immobili constituit lex Julia, Jurisconsulti extendunt hic ad res incorporales, et jura, *l.* 6. *l.* 7. *infr. eod. l.* 3. *in fin. infr. de reb. eor.* Vide Cujac. 7. *observ.* 23. vide Revardum *in libris Protribunalium.*

(11) Negligentia, vel etiam remittere expresse.

(12) Servientem fundum adquirens dominantis fundi dominus servientem confundit: ubi tamen restituenda dos est; aut redintegranda servitus est; aut id, quod interest, præstandum.

(13) Adde *l.* 7. §. 12. *infr. solut.*

(14) Cur oportet ea ligna oliveti succisa, voluntate mulieris restitui? An quia non erant in fructu? An quia succisa sumptibus uxoris?

(15) v. Cujac. 8. *ad Africanum.*

(16) Imo, in arbitrio mulieris, *l.* 46. §. 1. *supr. de jure dot.* Goth. Sed observandum est, maritum in hac lege utriusque sub alternativa esse debitorem, in lege vero 46. aliter speciem proponi. *Mod.*

(17) Legis auctoritas quandoque est in alternatione, et in pendenti, et interdum pendet ab hominis voluntate.

(18) Juliæ scil.

(19) Περιπατητικὴ, inconstans, incerta, quæ subinde mutari potest.

(20) Quia dotis talis est obligatio. Cujac. 11. *obs.* 28. *ad l.* 9. *supr. eod.* 8. *ad Afric.*

(21) *l.* 1. *C. eod.* utrum fundum an æstimationem eligat.

(22) *l.* 2. *supr. eod.*

(23) Dotale prædium manet, etiam dirempto matrimonio.

(24) Id est, patris mulieris. Cujac. 11. *obs.* 28.

(25) Vide *l.* 198. *Supr. de verb. sign.*

§. 1. *Prædii* appellatione etiam pars (1) continetur. Proinde sive totum prædium in dotem sit datum, sive pars (2) prædii, alienari non poterit: Et hoc jure utimur.

§. 2. *Dotale prædium* sic (3) accipimus, cum (4) dominium marito quæsitum est: ut tunc demum alienatio prohibeatur.

§. 3. Heredi (5) quoque mulieris idem auxilium præstabitur (6), quod mulieri præstabatur.

§. 4. Si, uxore herede instituta, fundus dotalis fuerit legatus, si quidem deductis legatis mulier quantitatem dotis in hereditatem habitura est, valet legatum: si minus, an non valeat quæritur? Scævola, et si non totus, sed [vel] aliqua pars ex eo vindicari possit, si modo aliqua pars ad dotem supplendam desit, id dumtaxat ex eo remanere apud mulierem ait, quod quantitati dotis deest.

De fundo, qui marito volente traditus est extraneo. 1. *De fundo mulieris nomine in dotem dato.* 2. *Si fundus alienus marito, a quo debetur, in dotem detur.* 3. *Si dotis causa legatum vel hereditas repudietur, vel omittatur.*

14. Paulus lib. 3. de Adulteriis.

SI nuptura Titio, voluntate ejus fundum dotis nomine Mævio tradit, dos ejus conditionis erit, cujus esset, si ipsi Titio fundum tradidisset.

§. 1. Si mulieris nomine quis fundum in dotem dederit (7), dotalis fundus erit: propter uxorem enim videtur is fundus ad maritum pervenisse.

§. 2. Si fundum alienum mulieri debeat maritus, eumque mulier ei dotis nomine promiserit: in pendenti erit: et tunc fiet dotalis (8), cum ad eum pervenerit.

§. 3. Si fundum legatum sibi dotis causa mulier repudiaverit, vel etiam substituto viro omiserit hereditatem, vel legatum: erit fundus dotalis.

De literis mariti, quibus dotis non fore prædium *declaravit.*

15. Papinianus lib. 3. Responsorum.

DOtale (9) prædium, cujus vir possessionem retinuit (10), post literas ad uxorem emissas (11), quibus *dotis non fore prædium declaravit*, in matrimonio defuncta muliere, virum retinere placuit (12): quia mulier (13) actionem ex pacto non habuit.

De longi temporis possessione.

16. Tryphoninus lib. 11. Disputationum.

SI (14) fundum, quem Titius possidebat bona fide, longi (15) temporis possessione poterat sibi quærere (16), mulier ut suum marito dedit (17) in dotem, eumque petere neglexerit vir, cum id facere posset, rem periculi sui fecit: nam licet lex Julia, quæ vetat fundum dotalem alienari, pertineat etiam ad hujusmodi adquisitionem, non (18) tamen interpellat eam possessionem, quæ per longum tempus fit, si, antequam constitueretur dotalis fundus, jam cœperat. Plane, si paucissimi (19) dies ad perficiendam longi temporis possessionem superfuerunt, nihil erit quod imputabitur marito.

De dote apud virum mansura.

17. Marcianus lib. 7. Digestorum.

FUndum dotalem maritus vendidit, et tradidit: si (20) in matrimonio mulier decesserit, et dos lucro mariti cessit, fundus emptori avelli non potest.

De lapidicinis. 1. *De fructibus a viro perceptis, cum mulier moram faceret, quo minus æstimationem partis fundi solveret, et fundum reciperet.*

18. Javolenus lib. 6. ex Posterioribus Labeonis.

VIr in fundo dotali lapidicinas (21) marmoreas aperuerat: divortio facto quæritur, marmor, quod cæsum neque exportatum esset, cujus esset: et impensam in lapidicinas factam mulier, an vir præstare deberet? *Labeo* marmor (22) viri esse ait: Cæterum, viro negat quidquam præstandum esse a muliere: quia nec necessaria ea impensa esset, et fundus deterior esset factus. *Ego* non tantum

(1) Pars continetur *totius* appellatione, ut et pars præstetur prædii, toto fundo vendito.

(2) *l.* 15. §. 1. *supr. qui satisd.*

(3) Adde *d. l.* 15. §. 3.

(4) *Dotale* est prædium, quod ex causa dotis in dominio, vel quasi dominio est mariti.

(5) Suo, non extraneo.

(6) Imo non præstabitur, *l.* 1. *C. de privil. dotis.*

(7) Id est, dare voluerit. *Accurs.* Cujac. 14. *obs.* 9.

(8) *l.* 13. §. 2. *supr. eod.*

(9) Vide in hanc legem Cujac. 9. *observ.* 4. Speciem legis ita constituamus: Vir in dotem accepit prædium, pactusque est de lucranda dote, *si in matrimonio moriatur mulier*; postea ad uxorem mittit literas, quibus declarat non fore dotis prædium illud: hoc pacto renunciasse tam doti, quam pacto dotali intelligitur. manente aliquot post annis matrimonio, mulier passa est maritum retinere possessionem prædii, eoque prædio, ut et ante, uti, frui: Quæritur, Defuncta muliere in matrimonio, an renunciatio a viro facta rata sit, et dotale prædium ad heredes uxoris redire debeat? Respondet Papinianus, pactum illud non habuisse effectum: tum quod passa sit mulier maritum postea retinere fundum, quasi et ipsa tacite repudiasse intelligatur: tum quod nudum pactum fuerit: quod licet ad exceptionem et retentionem quidem prosit, actionem tamen producere non potuit. Et hoc sensu omnia hujus legis verba proprie accipientur, et aptissimus erit intellectus: quem tamen Accursius ignoravit. vide Langebekium *c.* 4. *adnotation.*

(10) Ipso jure, dixi ad *l.* 4. *C. de solut.*

(11) Hujusmodi literæ pro pactione nuda habentur, ut in specie legis 34. *Supr. mandati,*

(12) Cur ita? vide Cujac. 9. *observ.* 4.

(13) Ut et quivis alius, *l.* 7. §. 4. *supr. de pactis.*

(14) Si fundus, quem alius præscribere incepit, a muliere datur in dotem, præscriptio non interrumpitur, sed et præscriptio viri periculo perficitur, nisi paucissimi dies interfuerint ad perficiendam præscriptionem, quo tempore fundus in dotem datus fuit. *Goth.* Vide Cont. *lib.* 1. *subcesivar. quæst. cap.* 8. et Cujac: *lib.* 29. *obs. cap.* 7. Ans.

(15) *Al.* et longi.

(16) Ad hujus legis declarationem vide Doctores *ad l. de divisione. infr. solut. matr.* Annibal. de Cano. *ad l. naturaliter. infr. de usucap. num.* 180. Rursum Doctores *ad rubr. de acquir. possess.* ubi ad hoc allegant hunc textum, quod dominium aliquando transfertur sine possessione: quod si fit, fit favore dotis, quia ejusmodi contractus favorabilior est, quam ullus alius. Vide Bartolum *ad l.* 1. *supr. ad leg. Aquiliam.* Mod.

(17) Καταγράψει ὡς ἴδιον. Græci in hanc legem. vide Cujac. 14. *obs.* 9. Potest enim res mulieris propria dotalis constitui instrumento dotali, sine traditione.

(18) Lex Julia prohibet inchoari præscriptionem fundi dotalis, non tamen inchoatam perfici.

(19) Adde *l.* 30. §. 1. *infr. de usuc.* tunc enim, hoc est, ex modici temporis negligentia, non præsumitur magna esse negligentia.

(20) Dotalis fundi venditio facta a marito confirmatur eo rei dominium adepto.

(21) Adde *l.* 8. *infr. solut.*

(22) Ex dotali fundo marmor crutum, nequedum exportatum, soluto matrimonio, mariti est: adeo ut et impensas utiles cæsi marmoris repetat a muliere.

necessarias, sed etiam utiles (1) impensas præstandas (2) a muliere existimo: nec (3) puto fundum deteriorem esse, si tales sunt lapidicinæ, in quibus lapis crescere possit.

§. 1. Si per mulierem mora fieret (4), quo minus æstimationem partis fundi viro solveret, et fundum reciperet, cum hoc pactum erat: fructus interim perceptos ad virum pertinere ait *Labeo*: *Puto* potius pro (5) portione fructus virum habiturum, reliquos mulieri restituturum: Quo jure utimur.

(1) Vide *l.* 7. *in fin. infr. de impensis.*
(2) Imo, non sunt præstandæ impensæ. *l.* 7. §. 13. *infr. solut. matrim.*
(3) Deterior fundus fieri non intelligitur, in quo marmor quod in fructu consistit, cæditur.
(4) V. Molinæus *in labyrintho de divid. et individ. part.* 3. *n.* 601. Mod.
(5) *d. l.* 7. §. 12.

LIBER VIGESIMUSQUARTUS.

TIT. I.
DE (1) DONATIONIBUS INTER (2) VIRUM ET UXOREM (3).

Origo, et ratio prohibitæ donationis.

1. Ulpianus lib. 32. ad Sabinum.

MOribus (4) apud nos receptum est, *Ne inter virum et uxorem donationes valerent.* Hoc autem receptum est, ne mutuato (5) amore invicem (6) spoliarentur (7), donationibus non temperantes, sed profusa erga se facilitate (8).

2. Paulus lib. 7. ad Sabinum.

NEc (9) esset eis studium liberos potius educendi (10). † Sextus Cæcilius et illam causam adjiciebat: quia sæpe futurum esset, ut discuterentur (11) matrimonia, si non donaret is, qui posset; atque ea ratione eventurum, ut venalicia (12) essent matrimonia.

Si matrimonium non valet. 2. *De his, qui sunt in potestate soceri.* 3. *De servis.* 4. *De filio communi, vel mariti.* 5. *De eo, qui est in potestate soceri.* 6. *De viro et socero, et his, qui sunt in eorum potestate, aut eos habent in potestate.* 7. *De socru, et nuru.* 8. *De servo, in quo nudam proprietatem habet maritus. De eo, qui bona fide servit marito.* 9. *Per quos donari non potest.* 10. *Quatenus donatio non valet.* 11. *De nummis uxori datis.* 12. *Si debitor mariti solverit uxori.* 13. *Si marito donaturus dederit uxori.*

3. Ulpianus lib. 32. ad Sabinum.

HÆc ratio et Oratione Imperatoris nostri Antonini [Augusti] electa est: nam ita ait, *Majores nostri inter virum et uxorem* (13) *donationes prohibuerunt, amorem* (14) *honestum solis animis æstimantes, famæ etiam conjunctorum consulentes, ne concordia pretio conciliari videretur* (15): *neve melior* (16) *in paupertatem incideret, deterior* (17) *ditior fieret* (18).

§. 1. Videamus *inter quos* sint prohibitæ donationes: Et quidem, si matrimonium moribus legibusque [nostris] constat, donatio non valebit. Sed si aliquod impedimentum interveniat, ne sit omnino matrimonium, donatio valebit: Ergo si (19) Senatoris filia libertino contra Senatusconsultum (20) nupserit, vel provincialis (21) mulier ei, qui ibi meret (22), contra mandata (23), valebit donatio, quia nuptiæ non sunt: Sed fas non est, eas donationes ratas esse: ne melior sit conditio eorum qui deliquerunt. Divus tamen Severus in liberta Pontii Paulini Senatoris contra statuit: quia non erat affectione uxoris habita, sed magis concubinæ (24).

(1) *Lib.* 5. *Cod.* 16. 30. *Eclog.* 1. Ulp. 7. 2. *Paul. sent.* 23. 4. Harm. 11. 4. *extravag.* 20. Goth. Adi et Duarenum, Molinæum *tractat. de donationibus factis vel confirmatis in matrimonio*. Pyrrhum *in repetit. l. quod autem §. si vir uxori. infr. hoc tit.* Mod.

(2) Constante matrimonio prohibitis scil. quasque alteruter conjugum factas ideo revocare potest: nisi post factam donationem voluntatem non mutaverit, tunc enim donatoris morte confirmatur. vid. *l.* 25. *C. h. t.* vide etiam quæ notavi ad *l.* 1. *infr. eod.*

(3) Addit Ecloga, *de donationibus inter adfines, et in potestate constitutos*: quo pertinent *l.* 3. §. 2. *et reliq. infr. eod.*

(4) Qui tantæ auctoritatis sunt, ac leges, ut Paulus lib. 7. ad Sabinum, quo hanc ipsam materiam tractavit (ut ex *l.* 2. 12. 24. 26. 28. *hoc tit.* constat) scripsit. *l. imo.* 36. *supr. de leg.* Hoc jus esse ex Solonis legibus, notat Cujacius *hic*. Idem arbitratur esse ex duodecim Tabulis, ut pleraque alia, quæ moribus tribuuntur: quod videlicet ea moribus ab initio introducta fuerint: sane ut moribus *hac l.* jus hoc tribuitur, ita majoribus, *l.* 3. *in pr. l.* 31. §. 7. *infr. eod.* Eodem jure, moribus scil. recepto salvo Prætor jus dicere debet, *l.* 11. *in fin. Supr. de justitia.* mandari non potest jurisdictio ab eo, qui eam alieno beneficio habet. *l.* 5. *Supr. de jurisd.* pupillariter liberis substituunt parentes, *l.* 2. *infr. de vulg.* advocationibus interdicitur, *l.* 9. *infr. de pœnis.* fœminæ pro aliis non postulant, *l.* 12. §. *pen. supr. de jud.* non fidejubent, non funguntur muneribus publicis, *l.* 1. §. 1. *supr. ad SC. Velleian.* adde *l.* 28. *Infr. ad municip.* Alias etiam jus moribus introductum naturæ, et gentium jus significat, *ut l.* 8. *l.* 39. *supr. de ritu.* Hinc etiam notat Bartolus, *in l. pen. C. de pactis.* Baldus et Jason. *ibid.* donationem inter virum et uxorem non firmari juramento, quoniam moribus est prohibita, nec enim valere adversus bonos mores juramentum, *l.* 5. *C. de legibus.* Sed Julius Clarus, 4. *sent.* §. *donatio. q.* 9. ait contrariam opinionem esse communem, et ab ea judicando aut consultando non esse recedendum: ubi etiam tradit, communem opinionem esse, ut senex puellæ, ignobilis nobili, in compensationem suæ, vel ignobilitatis vel senectutis, atque adeo propter conjugii imparitatem aliquid uxori donare possit. Res tota ita distingui potest: Jure civili juramento non potest confirmari talis donatio, quia nulla est jure civili: ideo nec parit naturalem obligationem, et jure civili juramentum non est modus inducendæ obligationis, *l.* 56. *infr. de fidejuss.* Jure Canonico, valet, *c. ult. extr. de don. inter virum.* si juramentum non inducit peccatum. Eodem etiam jure Canonico, juramentum inducit obligationem, *c. veniens. extr. de jurejur.* sic eodem jure Canonico pactum de non succedendo parenti, valet, *c. quamvis. de pactis. in* 6. vide Pyrrhum, *disp.* 12. *in fin. consuet.* ubi refutat opiniones Bartoli (sibi dissimilis ea parte) et Jasonis: ita enim argumentatur: donatio inutilis morte confirmari potest, igitur et juramento. Donatio valet inter patrem et filium, igitur et inter conjuges. Donatio inter conjuges statuto utilis esse potest, igitur et pacto jurato.

(5) Ne mutuo amore. *Hal.* amore alterius alter. *l.* 31. §. 7. *infr. eod.*

(6) Vel unus egeret, *l.* 20. *in pr. vers. simplices. C. de don. ante nupt.*

(7) *d.* §. 7. ad egestatem redigerentur. *d. vers. simplices. Novell.* 74. *c.* 4.

(8) *Al.* facilitate abutentes. *Goth.* Ita Salmas. emendat hunc text. *non temperantes a profusa erga se facilitate.* et verbum (*sed*) hic abundare, eoque sensu *facilitatem* usurpare Terentium, Ciceronem et Senecam notat Grut. *Flor. Spars. hic.* S. L.

(9) Γο. *Ne Cesset.* id est, nec cesset: non adeo soliciti de liberis sunt et heredibus, qui sua jam in alios contulere, seu prodegere.

(10) Educandi.

(11) Distraherentur. *Hal.* id est ne divortii causam habeant ex eo quod non donetur. Harm. *Ecl. c.* 1. sed discuti hic idem est, quod distrahi et dissolvi.

(12) Venalia. Hal. *l.* 3. *infr. eod.* vid. *l.* 27. *Infr. de pact. dot.*

(13) Vide Ferrandum *lib.* 1. *explic. jur. cap.* 21. Mod.

(14) Ut et fidem: facit *l.* 112. *in fin. infr. de verb. obligat.*

(15) *Al.* viderentur.

(16) Ditior in paupertatem incidat, pauperior ditior fiat. Harm. *Eclog. c.* 1.

(17) Id est, is, qui accepit. est enim beatius dare, quam accipere. *Bald.*

(18) Adde et aliam rationem ex Plutarchi problematis, et Romanis quæstionibus, ut omnia inter se communia judicent. Duaren. *hic.*

(19) Matrimonii causæ impedientes.

(20) Quod hodie abrogatum, *Novell.* 78. *c.* 3.

(21) vid. *l.* 38. *supr. de ritu.*

(22) Ibi moretur. *Hal.*

(23) Mandatis principalibus prohibemur certis casibus uxorem ducere. *l. præfectus.* 63. *l. cos.* 65. *supr. de ritu.*

(24) Cui (excepto milite) donari potest. *l.* 31. *infr. de donat.*

§. 2. Qui in ejusdem potestate sunt (1), prohibentur sibi (2) donare : ut puta, frater (3) mariti, qui est in soceri potestate.

§. 3. Verbum *potestatis* non solum ad liberos trahimus, verumetiam (4) ad servos : nam magis est, ut hi quoque, qui aliquo jure subjecti sunt marito, donare non possint.

§. 4. Secundum hæc, si mater filio, qui in patris potestate esset, donet, nullius momenti erit donatio (5) : quia patri quæritur : Sed si in castra eunti filio dedit, videtur valere : quia filio quæritur, et est castrensis peculii. † Quare et si filius, vel privignus, vel quivis (6) alius potestati mariti subjectus, de castrensi suo peculio donavit, non erit irrita donatio.

§. 5. Prohibetur igitur [et] uxori et nurui (7) donare etiam is, qui est in soceri potestate, si modo maritus sit in patris potestate.

§. 6. Ab uxoris (8), nurusve parte (9) prohibitum est donari viro, vel genero (10). † Sed ei his (11), qui sunt in eorum potestate, si fuerit donatum, vel in quorum sunt potestate, non valebit donatio : si (12) modo vir, et socer in ejusdem sunt potestate, vel vir in soceri: cæterum si in alia familia est maritus, neque (13) socero, neque ei, qui est in ejus potestate, neque ei, in cujus est, donatione interdictum est.

§. 7. Socrui a nuru (14), vel contra, donari non est prohibitum : quia hic jus potestatis non (15) vertitur.

§. 8. Si servus meus, cujus ususfructus alienus est, donet uxori meæ ex eo peculio, quod ad me non pertinebat; vel homo liber bona fide mihi serviens: an valeat donatio, quæritur? Et in libera (16) quidem persona utcanque admitti potest donatio : cæteræ (17) enim personæ alienationem peculii, ut donent, non habent.

§. 9. Non (18) tantum autem per se maritus et uxor (19), cæteræque personæ dare non possunt (20).

§. 10. Sciendum autem est, ita interdictam inter virum et uxorem donationem, ut ipso jure nihil (21) valeat quod actum est. † Proinde, si corpus sit quod donatur, nec traditio (22) quicquam valet (23). † Et si stipulanti (24) promissum sit, vel accepto latum, nihil valet : ipso (25) enim jure, quæ inter virum et uxorem donationis causa geruntur, nullius momenti sunt.

§. 11. Si quis igitur nummos uxori (26) dederit, non fieri ejus apparet : quia nihil corporis ejus fieri palam est.

§. 12. Sed si *debitorem suum ei* (27) *solvere* jusserit, hic quæritur, an nummi fiant ejus, debitorque liberetur? Et Celsus lib. xv. Digestorum scribit, videndum esse, ne dici possit et debitorem liberatum, et nummos factos mariti, non uxoris : Nam [et] si donatio jure civili non impediretur, eum rei gestæ ordinem (28) futurum, ut pecunia ad te a debitore tuo, deinde a te ad mulierem perveniret: nam celeritate (29) conjungendarum inter se actionum, unam actionem occultari : cæterum debitorem creditori dare, creditorem uxori : nec novum aut mirum esse, quod per alium accipias, te accipere : Nam et si is, qui creditoris tui se procuratorem esse simulaverit (30), a debitore tuo jubente te pecuniam acceperit, et furti actionem te habere constat, et ipsam pecuniam tuam esse.

§. 13. Huic sententiæ consequens est, quod Julianus libro septimodecimo Digestorum scripsit, si donaturum mihi jussero (31) uxori meæ dare (32) : ait enim Julianus, nullius (33) esse momenti : perinde enim habendum, atque si ego acceptam, [et] rem meam factam, uxori meæ dedissem : Quæ sententia vera est.

4. JULIANUS lib. 17. Digestorum.

IDemque est, et si mortis causa traditurum mihi jusserim uxori tradere : nec referre, convaluerit donator, an mortuus sit : neque existimandum est, si dixerimus valere donationem, non fieri me pauperiorem : quia sive convaluerit donator, condictione tenebor ; sive mortuus fuerit, rem, quam habiturus eram in bonis meis, desinam propter donationem habere.

Si sponsus sponsæ donaturus tradiderit Titio, et is dederit sponsæ post nuptias. 1. De muliere correa, et de acceptilatione. 2. De viro, et uxore et his, qui ad eos

(1) Oἱ συνυπεξούσιοι. *Eclog. c.* 2.
(2) Ipsi, *Bud.*
(3) §. 5. *infr. eod.* Ut uxori donare non possum, ita nec frater meus in ejusdem patris potestate positus.
(4) Ut uxori donare non possum, ita nec servus meus : et retro, ut uxor mihi donare non potest, ita nec servus ejus. *l.* 215. *infr. de verb. sign.*
(5) Ut uxor mihi donare non potest, ita nec filio meo, qui est in potestate mea, nisi eunti in castra. adde *l.* 5. §. 2. *infr. eod.*
(6) Filius in potestate mea positus, ut mihi de castrensi suo peculio donare potest, ita et de eodem castrensi peculio uxori meæ novercæ suæ donare idem filius, vel privignus poterit.
(7) Ut uxori meæ, ejusve filiæ donare non possum, ita nec is, qui in patris mei potestate est, eidem, ejusve filiæ donare potest.
(8) Uxoris meæ filius, vel servus, neque mihi, quia maritus ejus sum; neque patri meo donare potest, quia patri meo uxor mea nurus est. Non potest etiam servus soceri mei mihi donare, quia socero meo sum gener. vide *l.* 5. §. 2. *infr. eod.*
(9) *Forte legendum*, patre, *Goth.* Neque juramento confirmatur hæc donatio, *c.* 58. *de reg. jur. in* 6. Diss. Andr. Gail. *lib.* 2. *obs.* 41. *n.* 12. Covarruv. *cap.* 2. *de pact. in* 6. late Tessaur. *decis.* 32. Ans.
(10) Vel socero, *ut infr.* si modo vir et socer, item vir in soceri sit potestate.
(11) Uxor mea nec mihi, nec iis quos in potestate habeo, nec eis etiam, quos mei in potestate habent, potest donare, *Eclog.c.*2.
(12) Si non vir. *Bud.*
(13) Vide Ferrandum 1. *Explicationum* 21.
(14) Uxor mea nurui meæ, ut et nurus mea uxori meæ donare potest. *l.* 23. *C. h. t. l.* 12. *C. de donat. ante nupt.*
(15) Nec enim uxor mea nurum meam habet in potestate, nec nurus mea in potestate est meæ uxoris.
(16) Id est, in libero homine, qui bona fide mihi servit.
(17) Id est, servus in quo nudam proprietatem habeo.
(18) Cur dicit, non tantum per se? Ut intelligamus, neque per interpositam personam donare posse conjugem conjugi, ut apud Paul. 2. *sent.* 23. §. 3. ut constet hunc locum mutilum esse una orationis parte. adde *l.* 5. §. 2. *infr. eod.*
(19) Maritus et vir. *Hal.* et male.
(20) Hic paragraphus hac parte mutilus est : sic itaque supple ex Haloandro, *donare non possunt, sed nec per alios.* vide *l.* 5. §. 2. *infr. eod.*
(21) Vide tamen exceptiones apud Socinum, *regul.* 104.
(22) Quia causa legitima non subest. *l.* 31. *infr. de adqu. rer. dom.*
(23) Donatio inter virum et uxorem non valet, etiamsi secuta sit traditio : Socin. *reg.* 104. porro utrum talis donatio valeat sine consensu patris, qui habet eos in potestate, consule Alexand. *cons.* 25. *et* 166. Cravettam *cons.* 39. 84. *et* 92. *col.* 1. Mod.
(24) *l.* 23. *infr. eod.*
(25) Ipso jure donationes inter conjuges non valent.
(26) Vel e contra, *l.* 14. *supr. ad exhibendum.*
(27) *l.* 26. *l.* 39. *infr. eod.* Goth. Intellectum hujus §. vid. apud Zanger. *de Except. part.* 3. *c.* 1. *n.* 125. Ans.
(28) Ordo etiam in fictionibus servatur.
(29) vide quæ notavi ad *l.* 11. *supr. de reb. cred.* de celeritate dixi *l.* 1. *in fin. l.* 2. *supr. de feriis.*
(30) Adde *l.* 52. §. 11. *infr. de furt.*
(31) Per alium qui facit, ipse facere videtur.
(32) v. *l.* 4. *infr. eod. l.* 56. *infr. eod.*
(33) Imo alicujus momenti, *l.* 31. §. 7. *infr. eod.*

pertinent, *et extraneis personis.* 3. *Si debitor viri uxori*, 4. *Aut uxor viri creditori promiserit.* 5. *De venditione minoris facta.* 6. *De eo*, *qui non est usus servitute.* 7. *De exceptione*, *et sententia.* 8. *De sepultura.* 12. *De re Deo offerenda*, *vel consecranda*, *de opere publico faciendo.* 13. *De repudiatione hereditatis*, 14. *Vel legati.* 15. *De restitutione fideicommissi.* 16. *Si donans non deminuat*, *aut accipiens non fiat locupletior.* 17. *Si mulier pecuniam a marito acceptam pro alio erogaverit.* 18. *Quatenus revocatur*, *et quibus actionibus*, *quod donatum est.*

5. Ulpianus lib. 32. ad Sabinum.

Si sponsus sponsæ donaturus, tradiderit Titio, ut is sponsæ daret; deinde Titius tradiderit post (1) nuptias secutas: siquidem eum interposuerit maritus, donationem non valere, quæ post contractas nuptias perficiatur: si vero mulier eum interposuerit, jamdudum perfectam donationem, hoc est, ante nuptias: atque ideo, quamvis contractis nuptiis Titius tradiderit, donationem valere.

§. 1. Si maritus duos reos habeat, Titium, et mulierem, et mulieri (2) accepto (3) tulerit donationis causa, neuter liberatur: quia acceptilatio non valet: Et hæc Julianus lib. XVII. Digestorum scribit. Plane si [mihi] proponas, Titio accepto latum, ipse quidem liberabitur, mulier vero manebit (4) obligata.

§. 2. Generaliter tenendum est (5), Quod inter ipsos, aut qui (6) ad eos pertinent, aut per interpositas (7) personas donationis causa agatur, non valere: quod si aliarum extrinsecus rerum personarumve causa commixta sit, si separari non potest, nec donationem impediri: si separari possit, cætera valere (8); id, quod donatum sit, non valere.

§. 3. Si (9) debitor viri pecuniam, jussu mariti, uxori promiserit, nihil agitur.

§. 4. Si uxor viri creditori donationis causa promiserit et fidejussorem dederit, neque virum liberari, neque mulierem obligari, vel fidejussorem ejus, Julianus ait: perindeque haberi, ac si nihil promisisset.

§. 5. Circa venditionem (10) quoque, Julianus [quidem] minoris (11) factam venditionem nullius esse momenti ait: Neratius autem (cujus opinionem Pomponius non improbat) venditionem, donationis (12) causa inter virum et uxorem factam, nullius esse momenti: si modo, cum animum maritus vendendi non haberet, idcirco venditionem commentus sit, ut donaret: enimvero, si cum animum vendendi haberet ex pretio ei remisit (13), venditionem quidem valere, remissionem [autem] hactenus non valere, quatenus (14) facta est locupletior. Itaque si res quindecim venierit quinque, nunc autem sit decem, quinque tantum præstanda sunt: quia in hoc locupletior videtur facta.

§. 6. Si donationis causa vir vel uxor servitute non (15) utatur, puto amitti servitutem: verum post divortium condici posse.

§. 7. Si uxor vel maritus exceptione quadam donationis causa summoveri voluerint, facta a judice absolutione valebit quidem sententia, sed condicetur (16) ei cui donatum est.

§. 8. Concessa donatio est sepulturæ (17) causa: nam sepulturæ causa locum marito ab uxore, vel contra, posse donari constat: et si (18) quidem intulerit, faciet locum religiosum. Hoc autem ex eo venit, quod definiri solet, eam (19) demum donationem impediri solere, quæ et donantem pauperiorem, et accipientem facit locupletiorem: Porro hic non videtur fieri locupletior in ea re, quam religioni dicavit (20). Nec movit (21) quemquam, quod emeret, nisi a marito accepisset: nam, etsi (22) pauperior ea fieret nisi maritus dedisset, non tamen idcirco fit locupletior quod non expendit.

§. 9. Hæc res et illud suadet, nisi uxori maritus sepulturæ causa donaverit, ita (23) demum locum fieri intelligi mulieris, cum corpus humatur: cæterum antequam fiet religiosus, donantis manet: proinde si distraxerit mulier, manet locus donatoris.

§. 10. Secundum hæc, si uxori suæ monumentum purum (24) maritus magni pretii donaverit, valebit donatio: sic tamen, ut, cum fit religiosus, valeat.

§. 11. Sed etsi ipsa fuerit illo illata, licet morte ejus finitum est matrimonium (25), favorabiliter tamen dicetur locum religiosum fieri.

(1) Constante matrimonio donatio valebit: sufficit enim factam esse traditionem procuratori ante nuptias et merito: quia quod traditur procuratori meo, ut ad me perveniat, id ipso jure in me transfertur, *l.* 13. *in fin. infr. de donat. l. pen. infr. de adquir. rer. dom.*

(2) Hic acceptilatio assumit principium a persona incapace: ideoque non potest extendi ad capacem.

(3) Acceptilatio, sive sumat initium in persona capace, sive incapace, extendi non potest ad personam capacem.

(4) Imo, per capacem, et per consequentias liberanda est, *l.* 29. *infr. de liberat. leg.*

(5) Vide Molinæum ad *l.* 1. *§. sed si mihi. n.* 21. *infr. de verb. oblig.* Mod.

(6) *l.* 3. *§.* 6. *supr. eod.*

(7) *d. l.* 3. *§.* 9. inter virum et uxorem, nec per interpositam personam donatio fieri potest, Paul. 2. *sent.* 23. *§.* 3.

(8) Nota, regulam, *utile per inutile non vitiatur*, non semper veram esse.

(9) *l.* 38. *§.* 1. *infr. de solutionibus.*

(10) Et locationem, *l.* 52. *infr. eod.*

(11) Venditio et emptio inter conjuges permissa, si modo facta non sit animo donandi, dixi ad *l.* 31. *§.* 3. *infr. eod.*

(12) Inter virum et uxorem contemplatione donationis imaginaria venditio contrahi non potest. Paul. 2. *sent.* 23. *§.* 4. *l.* 38. *in fin. supr. de contr. empt.*

(13) *Remittere*, est donare: donat, qui remittit: ideoque ut donatio facta uxori non subsistit, ita nec remissio. Hinc colligit Baldus in remissione, ut in donatione, insinuationem requiri. quæ tamen sententia quodam temperamento indiget.

(14) *l.* 31. *§.* 3. *§.* 4. *l.* 62. *infr. eod.*

(15) Prohibita quoties donatio est, donator regressum in donatarium præscribentem habere potest.

(16) Imo, datum auctoritate rei judicatæ non condicitur, *l.* 29. *§.* 5. *supr. mandati.*

(17) Sepulturæ causa donatio permissa est inter virum et uxorem: sepulturæ autem causa locum interdum donabat conjux conjugi.

(18) Religiosus fit locus illatione mortui.

(19) Donatio quæ donantem pauperiorem facit, accipientem ditiorem, non permissa est inter conjuges. Inde fit, ut a conjuge conjux locum sepulturæ causa donationis possit accipere. Hanc enim donationem qui accipit, non fit locupletior. Cur non fit locupletior? quia religioni rem donatione acceptam dicat. Quæ religioni dicata, non sunt in dominio privatorum, vide *l. pen. supr. de pactis.*

(20) Est enim in iis rebus optima mensura rerum donatarum ipsa immensitas. *Nov.* 7. *c.* 2. *§.* 1. Ideoque donatione simpliciter prohibita, non censetur prohibita donatio ad piam causam. *Bald.*

(21) Nec moveat quemquam. *Hal.* Imo, moveat omnes: Hoc enim locupletior censetur mulier, quod non est pauperior facta. *l.* 47. *in fin. infr. de solutione.*

(22) Pauperior fit, qui cogitur emere: non tamen locupletior habetur, qui nihil expendit.

(23) *l.* 2. *§.* 5. *et passim. Supr. de religiosis.*

(24) *l.* 6. *in fin. supr. de religiosis.* Purum monumentum, in quod nemo illatus sit.

(25) Et donatio, *l.* 18. *C. eod.*

§. 12. Proinde et si maritus *ad oblationem* (1) *Dei* uxori donavit, vel locum, in quo opus publicum, quod promiserat facere, vel [*ut*] *ædem publicam dedicaret*: fiet locus sacer. Sed et si quid ei det *ut* [*donum*] *Deo detur*, vel *consecretur*, dubium non est, quin debeat valere: Quare, et si oleum (2) pro ea in æde sacra posuerit, valet donatio.

§. 13. Si maritus heres institutus repudiet hereditatem donationis causa, Julianus scripsit lib. XVII. Digestorum, donationem valere: neque (3) enim pauperior (4) fit, qui non adquirat, sed (5) qui de patrimonio suo deposuit. Repudiatio autem mariti mulieri prodest, si vel substituta sit mulier, vel etiam ab intestato heres futura.

§. 14. Simili modo et si legatum repudiet, placet nobis, valere donationem, si mulier substituta sit in legato, vel etiam si proponas eam heredem institutam.

§. 15. Si quis rogatus sit, *præcepta certa quantitate*, *uxori suæ hereditatem restituere*, et is sine (6) deductione restituerit, Celsus lib. X. Digestorum scripsit, magis pleniore (7) officio fidei præstandæ functum maritum, quam (8) donasset, videri: Et rectam rationem huic sententiæ Celsus adjecit, quod plerique magis fidem (9) exsolvunt in hunc casum, quam donant: nec de suo putant proficisci quod de alieno plenius restituunt, voluntatem defuncti secuti: nec immerito sæpe (10) credimus aliquid defunctum voluisse, et tamen non rogasse: Quæ sententia habet rationem magis in eo, qui non erat deducta quarta rogatus restituere, et tamen integram fidem præstitit omisso Senatusconsulti commodo: hic enim vere fidem exolvit, voluntatem testatoris obsecutus. Hoc ita, si non per errorem (11) calculi fecit. Cæterum indebiti fideicommissi esse repetitionem, nulla dubitatio est.

§. 16. Cum igitur nihil de bonis erogatur, recte dicitur valere donationem. Ubicunque (12) igitur non deminuit de facultatibus suis qui donavit, [valet]: vel etiam si deminuat, locupletior tamen non fit qui accepit, donatio valet.

§. 17. Marcellus lib. VII. Digestorum quærit, Si mulier acceptam a marito pecuniam in sportulas (13) pro cognato suo ordini (14) erogaverit, an donatio valeat? Et ait, valere: nec videri locupletiorem mulierem factam, quamvis mutuam pecuniam esset acceptura, et pro adfine erogatura.

§. 18. In (15) donationibus autem jure civili impeditis hactenus revocatur donum ab eo, [ab eave]. cui donatum est, ut si quidem exstet res, vindicetur (16): si consumpta sit, condicatur hactenus, quatenus (17) locupletior quis eorum factus est.

6. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

QUia quod ex non concessa donatione retinetur, id aut sine causa, aut ex injusta (18) causa retineri intelligitur: ex quibus causis condictio nasci solet.

Quo tempore spectatur, an sit locupletior. 1. Si uxori unguentorum emendorum causa daretur. 2. De mutua donatione. 3. De prædio empto ex pecunia donata. 4. Vel partim ex donata, partim ex propria. 5. De æstimatione. 6. De emptione pignoris. 7. Si maritus pro uxore venditori pretium solverit. 8. De donatione manumissionis causa.

7. ULPIANUS lib. 31. ad Sabinum.

QUod autem spectetur tempus, an locupletiores sint facti: utrum tempus litis contestatæ, an rei judicatæ? Et verum est, litis contestatæ tempus spectari oportere (19), idque Imperator Noster cum Patre rescripsit.

§. 1. Si maritus (20) pecuniam uxori *in unguenta* dederit, eaque eam [pecuniam] creditori suo solverit, mox [ea] de sua (21) pecunia unguenta emerit: non videri locupletiorem factam, Marcellus lib. VII. Digestorum scribit. Idemque, et si lancem ob eandem causam ei dederit, eaque lancem retinuerit, de sua autem pecunia unguenta emerit: vindicationem cessare: quia non est locupletior, quæ tantundem in re mortua (22) impendit.

§. 2. Si vir et uxor quina invicem (23) sibi donaverint et maritus servaverit, uxor consumpserit, recte placuit compensationem (24) fieri (25) donationum: et hoc Divus Hadrianus constituit.

§. 3. Idemque ait, [et] si vir uxori pecuniam donaverit, ipsaque ex ea prædium emerit: æstimari oportere, in quantum locupletior facta sit mulier. Proinde et si prædia hodie vilissimo sunt, consequenter dicemus, litis contestatæ tempore æstimationem eorum spectandam. Plane, si magni pretii prædia sunt, summa [tamen] numerata erit restituenda, non etiam usuræ pretii.

§. 4. Eleganter tractabitur, si mulier quindecim prædia emerit, et maritus non totum pretium numeraverit

(1) Ad Dei oblationem, ut donum Deo detur, ut consecretur, maritus uxori donare potest, *ut hic.* Cur potest? An favore summi numinis, ac religionis? An potius, quia nihilo hac donatione locupletior est uxor?

(2) Oleo sic indigebat Respublica ad usum templorum, *ut hic. l.* 44. *infr. de manum. testam. et canone* 71. *Apost.* utebatur et in rebus aliis: hinc eleonicæ munera, *l.* 18. §. 5. *infr. de munerib.*

(3) Donationes inter virum et uxorem sunt permissæ, in quibus neuter conjugum fit pauperior.

(4) §. 8. *supr. eod.*

(5) Pauperior fieri non videtur, qui non adquirit, sed qui de patrimonio suo deperdit, deponit, seu amittit.

(6) vide *l.* 1. *C. ad l. Falcidium.*

(7) *l.* 45. *infr. ad SC. Trebell. l.* 202. *infr. de verb. sign. l.* 1. *l.* 9. *C. ad l. Falcid.*

(8) Restituens hereditatem, non deducta Trebellianica, non tam donat, quam fidei debitum implet.

(9) Vide quæ notavi *ad l.* 62. *supr. de condict. indeb.*

(10) Testator quædam nonnunquam vult, quæ nunquam rogavit. Igitur non omnis voluntas rogatio est.

(11) *l.* 21. *infr. ad SC. Trebell.*

(12) *l.* 1. 2. *supr. eod. l.* 25. *l.* 31. §. 7. *infr. eod.*

(13) Δαπανήτη περὶ συνηθείας. 30. *Eclog.* 1. *c.* 6. *v. l.* 6. §. 1. *infr. de decurionib.*

(14) Forte decurionum.

(15) Donatæ res inter conjuges, si extent, vindicari, si non extent, condici eatenus possunt, quatenus qui accepit locupletior factus est.

(16) *l.* 6. *l.* 33. §. 1. *l.* 36. *l.* 39. *l.* 55. *in fin. infr. eod. l.* 1. *C. de donation. quæ sub modo.*

(17) *l.* 50. *in fin. infr. eod.*

(18) *l.* 1. *in fin. supr. de cond. sine caus.*

(19) Quia locupletiorem esse, est causa actionis dandæ. *Bald.*

(20) v. Cujac. *lib.* 9. *obs. c.* 30. S. L.

(21) *l.* 28. §. *pen. infr. eod.*

(22) Unguenta, res mortuæ: sic Plinius 13. *c* 3. *Margarita gemmæque ad heredem transeunt, vestes prorogant tempus, unguenta illico expirant, et suis moriuntur horis.* et in Pseudolo Plautus dixit, formam et rem mortuam, (fractam scilicet et vacue ... ctam.) in Trinummo, rem animam egisse: et Jurisconsulti, rem sive litem mortuam, quæ omissa restitui non potest. *l.* 2. *ut judicatum solvi. l.* 3. §. 1. *infr quæ in fraud. l.* 13. *C. de judiciis.* v. Cuj. 9. *obs.* 10.

(23) Donatio mutua inter conjuges valet. vide Pyrrhum *in consuetudines Aurelianenses.* Goth. adde Mozz. *de contract. de don. tit. de person. inter quas. n.* 33. Gail. *lib.* 2. *obs.* 40. *n* 7. Fe... *de testam. conjug. lib.* 4. *c.* 41. *n.* 4. Ans. v. etiam Cuj. *lib.* ... *obs.* 21. S. L. Etiam Joan. Pyrrhum qui hunc §. repetiit.

(24) Inter virum et uxorem locus est compensationi.

(25) Imo non fit compensatio. *l.* 32. §. 9. *infr. eod.*

sed duas partes pretii, hoc est decem, uxor de suo quinque; deinde hæc prædia valeant nunc decem: maritus quantum consequatur? Et magis est, ut consequi debeat duas partes decem: ut quod periit ex pretio, utrique (1) perierit, et marito et uxori.

§. 5. Si maritus æstimationem rerum, quas in dotem accepit, dicat se donationis (2) causa auxisse: remedium monstravit Imperator Noster (3) cum Divo Patre suo, rescripto, cujus verba hæc sunt: *Cum donationis (4) causa pretium auctum adfirmes, qui super ea re cogniturus erit, si pecuniæ modum recusabis, ipsa prædia restitui debere sumptuum deductis rationibus, arbitrabitur.* In arbitrio (5) igitur mariti erit, quid præstitum malit. † Idem juris est, et si e contrario mulier de minore (6) æstimatione queratur. Nec aliud in commodato æstimato [dato] observari solet, ut Pomponius lib. IV. Variarum Lectionum scribit.

§. 6. Si uxor a marito suo prædia, quæ ob (7) dotem pignori acceperat, emerit, eaque emptio (8) donationis causa facta dicatur: nullius esse momenti: pignoris (9) tamen obligationem durare, Imperator Noster cum Patre suo rescripsit: cujus rescripti verba ideo retttuli, ut appareat venditionem inter virum et uxorem bona fide gestam non retractari: *Si (10) tibi maritus pignora (11) propter dotem et pecuniam creditam data, non donationis causa, vendidit, quod bona fide gestum est, manebit ratum: at si titulus donationis quæsitus ostenditur (12), atque ideo venditionem irritam esse constabit, jure (13) publico causam pignorum integram obtinebis.*

§. 7. Si uxor rem emit, et maritus pretium pro ea (14) numeravit: interdum (15) dicendum est, totum a muliere repetendum, quasi locupletior ex ea in solidum facta sit: utputa si emit quidem rem mulier, et debebat (16) pecuniam, maritus [autem] a venditore eam liberavit: Quid enim interest, creditori solvat, an venditori?

§. 8. Uxori qui donavit servum, ita *ut eum intra annum manumitteret*: an, si mulier non obtemperet voluntati, constitutio Divi Marci (17) imponat ei libertatem, si vir vel vivit, vel etiam diem suum obierit (18)? Et ait Papinianus, cum Sabini sit sententia recepta, (qui putat, tunc fieri servum ejus cui donatur, cum cœperit libertas imponi, ideoque nec si velit mulier, post exactum tempus possit manumittere,) recte dici, non esse constitutioni locum: nec voluntatem mariti posse constitutioni locum facere, cum proprium servum possit manumittere: Quæ sententia mihi quoque probatur, quia venditor sive donator non sibi vult legem imponi, nec potest (19), sed ei qui accepit: dominio igitur penes se remanente, nequaquam effectum habebit constitutio.

§. 9. Manumissionis causa donatio facta valet (20): licet non hoc agatur, ut statim ad libertatem, sed quandoque perducatur: proinde si, *Ut post certum tempus manumittat*, uxori suæ tradidit, tunc demum ejus fiet, cum tempore impleto manumittere cœperit: quare antea manumittendo nihil agit: Nam et illud sciendum est, si uxori quis suæ donaverit, *ut intra annum manumittat*, deinde non manumiserit [ea] intra annum, postea manumittendo nihil agi.

8. Gajus lib. 11. ad Edictum provinciale.

Si antequam (21) servus manumittatur, morte (22) aut divortio solutum fuerit matrimonium, resolvitur donatio (23): inesse enim conditio donationi videtur, ut manente matrimonio manumittatur.

De donatione causa mortis.

9. Ulpianus lib. 32. ad Sabinum.

Si eum uxori donet maritus, qui ejus erat conditionis, *ne unquam ad libertatem perduci possit*: dicendum est, omnino nihil agi hac donatione (24).

§. 1. Si pecunia accepta mulier manumiserit, vel operas ei imposuerit: ait Julianus, operas quidem eam licito jure imposituram, et tenere obligationem: nec videri mulierem ex re viri locupletiorem fieri, cum eas libertus promittat: Quod si pretium ob manumissionem acceperit mulier, et sic manumiserit, si quidem ex peculio suo dedit, nummos mariti manere: sin vero alius pro eo dedit, fient nummi mulieris: Quæ sententia recte se habet.

§. 2. Inter virum et uxorem *mortis causa* donationes receptæ (25) sunt (26):

10. Gajus lib. 11. ad Edictum provinciale.

Quia in hoc tempus excurrit donationis eventus, quo vir et uxor esse desinunt.

(1) Deterioratio contingens, intelligitur fieri proportionaliter, et pro rata.

(2) *l.* 12. *supr. de jure dotium.*

(3) Antoninus Caracalla cum Septimio Severo. *Ans.*

(4) Emptio et venditio inter conjuges permissa est, dum ne donandi animo sit inita. dixi ad *l.* 31. §. 3. *infr. eod.*

(5) *l.* 10. *in fin. l.* 12. §. 1. *supr. de jure dotium.*

(6) Remedium legis secundæ, *C. de rescind.* pertinet ad alios etiam contractus. *Bald.*

(7) Ob dotem pignus dari potest, *ut hic. et l.* 17. §. 1. *supr. ad SC. Vellejan. l.* 5. *supr. de pignorib.* licet non sit necesse: cum hodie mulier tacitam habeat hypothecam: fidejussor autem ob dotem recte non datur, nisi post solutum matrimonium. *l.* 7. *infr. de except. l. si constante.* 24. §. *quoties.* 2. *infr. sol. l.* 1. *l.* 2. *C. ne fidejussor. dotium.* ne videatur marito fidem non habere mulier, quæ se ei suamque vitam commisit, *d. l.* 2. *l. hac lege. C. de pactis conventis.* quæ diffidentiæ causa non est in pignore: cum ideo detur pignus, ut res magis sit in tuto: Fidejussor, debitoris: pignus rei locum obtinet. Qua de causa in fidejussore dando contumelia est aliqua, quæ non est in pignore dando, *l.* 17. *infr. de test. tut.* difficilius datur fidejussor, quam pignus.

(8) vide *l.* 5. §. 7. *supr. eod. l.* 32. §. 24. *infr. eod.*

(9) Inutilis emptio, utilem hypothecam non solvit.

(10) Verba hæc sunt rescripti.

(11) Dotis reddendæ causa mulieri maritus potest sua prædia obligare, etiam constante matrimonio.

(12) Hinc collige, Contractum inter virum et uxorem non præsumi donationis causa factum, nisi probetur: e contrario præsumi verum, et non fictum. *Bald.*

(13) Jure publico pignorum causam integram obtinemus: sic nota *jure vulgato* dixit, *l.* 32. §. 24. *infr. eod.*

(14) *l.* 50. *infr. eod.*

(15) Contractus inter virum et uxorem initi bona fide non retractantur. adde quæ scripsi ad *l.* 31. §. 3. *infr. eod.*

(16) Eatenus fit locupletior, quatenus liberata est.

(17) De qua *l.* 2. *l.* 3. *C. si mancip. ita fuer. alien.*

(18) *l.* 8. *infr. eod.*

(19) Non sibi volunt legem imponere, nec possunt. *Hal.* adde *l.* 40. *in fin. infr. de fideicomm. libertat.*

(20) Inter virum et uxorem scil. idque favore libertatis receptum est, vel certe quod nemo ex hoc fiat locupletior. Paul. 2. *sent.* 23. §. 2. *l.* 22. *C. h. t. l.* 109. *infr. de leg.* 1.

(21) Donatione per divortium revocata, modus donationi adjectus, revocatus quoque intelligitur.

(22) *l.* 1. *infr. de divortiis.*

(23) Quia donator servum ob uxorem manumitti voluit: uxor autem esse desinit morte vel divortio. *l.* 7. §. *pen. supr. eod.*

(24) Qui nunquam manumitti debuit, neque per maritum, neque per uxorem ejus liber fieri potuit.

(25) Id est, non improbatæ sunt jure. *Bald.*

(26) *l.* 10. *l.* 11. *infr. eod. l.* 43. *infr. de mort. caus. donat.*

De donatione divortii causa.

11. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

SEd interim res non statim fiunt ejus, cui donatæ sunt, sed tunc demum, cum (1) mors (2) insecuta est: Medio igitur tempore dominium (3) remanet apud eum, qui donavit.

§. 1. Sed quod (4) dicitur, *mortis causa donationem inter virum et uxorem valere*, ita verum est, ut non solum ea donatio valeat, secundum Julianum, quæ hoc animo fit, ut tunc res fiat uxoris vel mariti, cum mors insequetur, sed omnis (5) mortis causa donatio.

§. 2. Quando itaque non retro agatur donatio, emergunt vitia (6), ut Marcellus animadvertit in specie hujusmodi: Maritus uxori mortis causa donatum voluit, interposuit mulier filiumfamilias (7), qui a marito acciperet, eique traderet; deinde, cum moritur maritus, paterfamilias invenitur: an valeat traditio? Et ait, consequens esse dici, traditionem valere, quia sui juris effectus est eo tempore, ad quod traditio redigitur, id est, cum maritus moriebatur.

§. 3. Idem ait, Placuisse scio Sabinianis (8), si filiæfamilias (9) uxori maritus tradet (10), donationem ejus cum omni suo emolumento fieri, si, vivo adhuc marito, sui juris fuerit effecta: Quod et Julianus lib. XVII. Digestorum probat.

§. 4. Proinde et si uxor marito filiofamilias mortis causa tradat, et is sui juris effectus sit, sine dubio dicemus ipsius fieri.

§. 5. Per contrarium quoque, si uxor donaverit mortis causa patrifamilias marito, et mortis ejus tempore filiusfamilias inveniatur, patri erit nunc emolumentum quæsitum.

§. 6. Consequenter Scævola apud Marcellum notat, si servum interposuit mulier, ut ei tradatur mortis causa, isque adhuc servus dederit mulieri, deinde mortis tempore liber inveniatur: tantundem esse dicendum.

§. 7. Idem Marcellus tractat, si is, qui interpositus est, posteaquam dederit mulieri, decesserit vivo adhuc donatore, donationem evanescere: quia debeat (11) aliquo momento (12) interposito fieri (13); et sic ad mulierem transire: Quod ita procedit, si ea, cui donabatur, eum interposuit, non is, qui donabat: Porro si a marito interpositus est, et res ipsius statim facta est, et si ante mortem mariti tradiderit et decesserit, traditio ejus egit aliquid: ut tamen hæc traditio pendeat, donec mors sequatur.

§. 8. Si uxor rem Titio dederit, *ut is marito mortis causa traderet*; eaque defuncta, invitis heredibus ejus Titius marito dederit: interest (14) utrum a muliere sit interpositus, an vero a marito, cui donabatur: Si a muliere interpositus [est], obligabit se condictione, si marito tradiderit: si autem a marito sit interpositus, mortua muliere confestim fundus efficietur ejus, quem maritus interposuit, et actionem ipse maritus cum eo habebit.

§. 9. Si uxor rem, quam a marito suo mortis causa acceperat, vivo eo alii tradiderit: nihil (15) agitur ea traditione: quia non ante ultimum vitæ tempus mulieris fuit. Plane in quibus casibus placeat retro agi (16) donationem, etiam sequens traditio a muliere facta in pendenti habebitur.

§. 10. Si maritus uxori donaverit mortis causa, eaque diverterit, an dissolvatur donatio? Julianus scripsit, infirmari donationem, nec impendere (17).

§. 11. Idem ait, si divortii (18) causa facta sit donatio, valere.

12. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

QUæ tamen sub ipso divortii tempore, non (19) quæ ex cogitatione quandoque futuri divortii fiant.

1. *De deportatione.* 2. *Si quis acceperit*, Ut in suo ædificet.

13. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

SEd si mors sit insecuta, non videri factas res mulieris: quia (20) donatio in alium casum facta est.

§. 1. Proinde et si mortis causa uxori donaverit, et (21) deportationem (22) passus est, an donatio valeat videamus. Et alias placet in casum (23) deportationis (24) donationem factam valere, quemadmodum in causam divortii. Cum igitur deportatione matrimonium minime dissolvatur (25) et (26) nihil vitium mulieris incurrit, humanum est, donationem, quæ mortis causa ab initio facta est (27), tali exilio subsecuto confirmari, tanquam (28) si mortuo marito rata habebatur: ita tamen, ut non (29) adimatur

(1) Donatio inter conjuges morte donatoris confirmatur. vide tamen Socinum, *regul.* 105.

(2) §. 8. *in fin. infr. eod.* Quocunque tempore contemplatione mortis inter virum et uxorem donatio facta est, morte secuta convalescit. Paul. 2. *sentent.* 23. §. *ult.* vid. *l.* 40. *infr. de mort. caus. donat.*

(3) *l.* 20. *infr. eod.* Nam idem est in possessione, quæ transferri potest. *l.* 1. §. 4. *infr. de adquir. vel amitt. possess.*

(4) Donatio mortis causa inter virum et uxorem non prohibita. adde Ulp. 7.

(5) Ulp. 7. *in princ.* sunt enim plures species. *l.* 2. *infr. de mort. caus. donat.*

(6) Id est, vitiantur quædam regulæ, ut illa, quæ ait, Tempus contractus inspici. *l.* 78. *Infr. de verb. obligat.*

(7) Idem si servus. §. 6. *infr. eod.*

(8) De hæresibus Sabinianorum et Proculianorum v. *l.* 2. *in fin. supr. de orig. jur. l.* 40. *supr. de petit. hered. l.* 1. §. 1. *supr. de contrah. empt. l.* 7. §. 7. *infr. de adq. rer. l.* 3. §. 3. *infr. de adq. vel amitt. possess.*

(9) Ut et filiofamilias. §. 2. *supr. eod.*

(10) *Al.* tradiderit.

(11) Dominium, quod nobis per interpositam personam adquiritur, momento aliquo subsistere in adquirentis persona debet, ut ad nos transferatur. *arg. l. quæcunque.* 11. *infr. de obligat. l. placet.* 79. *infr. de adquir. vel omitt. heredit. l. si mulier.* 59. §. *ex asse.* 1. *supr. de jure dot.*

(12) Momenti etiam habetur in jure civili ratio.

(13) *Al.* ejus fieri.

(14) Differentiam inter procuratorem uxoris donantis, et mariti donatarii observa: primus revocatur per prohibitionem heredis donatoris: secundus, non item. *Bald.*

(15) Dominium, quod quis non habet, non potest in alium transferre. *Bald.*

(16) Ubi retroagitur jus auctoris, retroagitur jus successoris. *l.* 8. *in fin. supr. de reb. cred. l. si quis alienam.* 46. *Supr. de act. empt.*

(17) Nec eam in pendenti esse. *Hal.*

(18) *l.* 60. §. 1. *infr. eod.*

(19) Infirmatur quid, licet eo perveniat, unde oritur. *Accurs.*

(20) In unum casum concepta cautio, ad alium non extenditur facit *l. si extraneus.* 6. *supr. de condict. causa data. l. si cum dotem.* 22. *infr. soluto.* nisi casus omissus similis sit expresso. *l. Gallus.* 29. §. *si ejus.* 7. *infr. de liberis et posthumis.*

(21) Donatio facta a viro uxori, confirmatur quidem deportatione: potest tamen maritus ipse eam revocare, antequam moriatur sive reversus sit ab ipsa deportatione, sive adhuc in pœna constitutus.

(22) Cujac. 3. *obs.* 10. notat, Tribonianum hanc legem interpolasse, et Ulpiani verbis attexuisse quædam ex *l.* 24. *C. h. t.*

(23) Adde *d. l.* 24. *C. h. t.*

(24) Et exilii. *l.* 43. *infr. eod.*

(25) *l.* 1. *C. de repudiis.*

(26) *Al.* et nullum.

(27) Hoc Constantinus confirmat. *l. res uxoris. C. h. t.* cui hæc sententia nonnihil humanitatis in se habere visa est, autore Justiniano *in Nov. de his qui nuptias iterant.* §. *deportatio.* Mod.

(28) *Deportationis* et *mortis* similitudo.

(29) *d. l.* 24.

licentia marito eam revocare (1): quia et mors ejus exspectanda (2) est, ut tunc plenissimam habeat firmitatem, quando ab hac luce fuerit subtractus, sive reversus, sive adhuc in pœna constitutus (3).

§. 2. Cum quis acceperit, *Ut in suo ædificet*, condici ei id non potest (4): quia magis donari ei videtur: Quæ sententia Neratii quoque fuit: ait enim, datum *ad villam extruendam*, vel *agrum serendum*, quod alioquin facturus non erat is qui accepit, in speciem donationis cadere: Ergo inter virum et uxorem hæ erunt interdictæ.

De ædium refectione.

14. Paulus lib. 71. ad Edictum.

Quod si vir uxori, cujus ædes incendio consumptæ sunt, *ad refectionem earum* pecuniam donaverit: valet donatio in tantum, in quantum ædificii extructio postulat (5).

De annuo vel menstruo. 1. *De usuris, et periculo rei donatæ.*

15. Ulpianus lib. 32. ad Sabinum.

Ex annuo vel menstruo, quod uxori maritus præstat, tunc quod superest revocabitur, si satis immodicum (6) est, id est, supra (7) vires dotis.

§. 1. Si (8) maritus uxori pecuniam donaverit, eaque usuras ex donata pecunia perceperit: lucrabitur (9): Hæc ita Julianus in marito lib. XVIII. Digestorum scribit.

16. Tryphoninus lib. 10. Disputationum.

Quid ergo, si ex centum, quæ vir uxori donavit, quinquaginta apud debitorem [ex his] perierint, et alia quinquaginta duplicata usuris uxor habet? Non (10) plus (11) quinquaginta, ejus donationis nomine, maritus ab ea consequetur.

De fructibus prædii donati. 1. *De acquisitis per servum donatum.*

17. Ulpianus lib. 32. ad Sabinum.

De fructibus quoque videamus, si ex fructibus prædiorum, quæ donata sunt, locupletata sit, an in causam donationis cadant? et Julianus significat, fructus quoque, ut usuras, licitam habere donationem.

§. 1. Sed si quid servus donatus adquisiit, ad (12) eum, qui donavit, pertinebit.

De usu servorum, aut vestimentorum. de habitatione.

18. Pomponius lib. 4. ex variis Lectionibus.

Si vir uxoris, aut uxor viri servis (13) aut vestimentis usus, vel usa (14) fuerit, vel in ædibus ejus gratis habitaverit: valet donatio.

De ancilla empta a servo donato.

19. Ulpianus lib. 32. ad Sabinum.

Si uxor filio donaverit servum, qui in patris mariti sit potestate (15); deinde is servus ancillam (16) acceperit: dominium mulieri quæretur: Nec interesse Julianus ait, ex cujus pecunia [hæc] ancilla empta sit: quia *nec ex re sua quicquam adquiri potest per eum qui donatur, ei cui donatur:* hoc enim bonæ fidei possessoribus concessum est, virum autem scientem alienum possidere.

§. 1. Idem quærit, si ex re mariti ea ancilla comparata fuerit, an adversus agentem mulierem de dote [maritus] pretium possit per exceptionem retinere? Et dicendum est, posse maritum [et] exceptionem habere, si dos ab eo petetur, secundum Marcelli sententiam: et, si solverit, secundum Julianum condicere posse.

Si servus mortis causa donatus stipuletur.

20. Javolenus lib. 11. Epistolarum.

Si is servus, qui uxori mortis causa donatus est, prius quam vir decederet, stipulatus est: in (17) pendenti (18) puto esse causam obligationis, donec vir aut moriatur, aut suspicione mortis propter quam donavit liberetur: quidquid autem eorum inciderit, quod donationem aut perimat (19), aut confirmet: id quoque causam stipulationis aut confirmabit, aut resolvet.

De impensis in itinere. 1. *De usuris dotis.*

21. Ulpianus lib. 32. ad Sabinum.

Si quis pro uxore sua vectigal, quod in (20) itinere præstari solet, solvisset (21), an, quasi locupletior esset ea facta, exactio fiat, an vero nulla sit donatio? Et magis puto, non interdictum hoc: maxime si ipsius causa profecta est: Nam et Papinianus lib. IV. Responsorum scripsit, vecturas (22) uxoris et ministeriorum ejus virum itineris sui causa datas repetere non posse. iter autem fuisse videtur viri causa, et cum uxor ad virum pervenit: nec interesse, an aliquid de vecturis in contrahendo matrimonio convenerit; non enim donat, qui necessariis oneribus succurrit: Ergo et si consensu mariti profecta est mulier

(1) Jus revocandæ donationis penes deportatum remanet, nec transit in fiscum: habet enim plus facti et animi, quam juris. *Bald.*

(2) *l.* 121. §. *pen. infr. de verb. oblig.*

(3) Hinc colligit Cotta in voce *donatio causa mortis*, Donationem causa mortis factam a marito uxori, confirmari morte etiam civili, veluti banno, id est, exilio: Tradit etiam, deportationem metuentibus remedium singulare fraudandi fisci esse, ut uxori donationem mortis causa faciant: Formulam hujus donationis suggerit Baldus, *Dono tibi uxori meæ rem eam, quo casu contigerit bona mea publicari.*

(4) Etiamsi causa non sit secuta. Quid ita? quia modus insertus favore solius accipientis, non reddit actum modalem, sed liberum.

(5) 4. *Harmenop.* 11. tunc enim accipiens non videtur locupletior, cum de suo tantum amiserit. *Accurs.* alias donationes hujusmodi prohibitæ sunt. *l.* 5. §. 13. *supr. eod.*

(6) Tunc enim hujusmodi annua præstatio instar donationis est. *l.* 22. *in fin. supr. de pactis dotalibus.* Dic apertius, Vestes quotidianæ uxori donatæ a viro fiunt uxoris, nec imputantur viro mortuo in dotem uxoris: Vestes vero festivæ et jocalia pretiosa (ut loquuntur pragmatici) donata uxori non efficiuntur uxoris: nec videtur maritus ea dedisse animo donandi, sed sui ipsius potius gratia, ut uxor cultior, et ornatior esset. *l.* 31. *infr. eod. l.* 5. §. 10. *supr. commodati. l.* 25. *supr. de peculio.* vide Roland. a Valle, 1. *cons.* 10. *n.* 12. Clarum, 4. *sent.* §. *donat.* 10. *q.* 10. et Gail. 2. *obs.* 91.

(7) Usque ad reditus dotis vir donare uxori potest.

(8) Donari pecuniæ uxori a marito non possunt, ejus tamen pecuniæ usuras suas facit uxor, *ut hic.* Quid, si sors ipsa sit amissa, et usuræ ex ea pecunia perceptæ duplicent sortem? Ex iis usuris sors restituenda viro: quod reliquum erit, uxoris fuerit. *l.* 16. *infr. eod.*

(9) Nec enim factus est maritus pauperior. *l.* 5. §. 13. *supr. eod.*

(10) Non enim facta est locupletior uxor.

(11) Et ita usuras non petet. *l.* 21. §. *ult. infr. eod.*

(12) *l.* 19. *infr. eod.*

(13) Donare ut marito uxor non potest, ita nec iis, qui in potestate sunt mariti.

(14) *l.* 28. §. 2. *infr. eod.*

(15) Vide *l.* 3. §. 6. *supr. eod. l.* 58. *in fin. infr. eod.*

(16) *l.* 17. *in fin. supr. eod.*

(17) *l.* 25. *in fin. C. eod. l.* 40. *Infr. de mort. caus. donat.*

(18) Imo, causa obligationis non est in pendenti, cum is servus mariti seu donatoris maneat. *l.* 76. *infr. de heredib. instit.*

(19) Confirmatio et infirmatio consequentis ab antecedentis confirmatione, vel infirmatione dependet.

(20) Donare uxori maritus non intelligitur, cum necessaria præstat uxori alimenta, aut vestimenta quotidiana: aut pro ea solvit vectigalia itineris, gabellas, et similia. Non donat, inquam, vir uxori, cum hæc facit, sed debitum potius impendit.

(21) Vel stipendia et tributa ob dotale prædium.

(22) *l.* 26. §. 3. *supr. de pactis dotalibus.*

*

propter suas necessarias causas, et aliquid maritus expensarum nomine ei præstiterit, hoc revocandum non est.

§. 1. Si (1) uxor viro dotem promiserit, et dotis (2) usuras, sine dubio dicendum est, peti usuras (3) posse: quia non est ista donatio, cum pro (4) oneribus matrimonii petantur. Quid tamen, si maritus uxori petitionem earum remiserit (5)? Eadem erit quæstio, an donatio sit illicita (6)? Et Julianus hoc diceret: Quod verum est. Plane si convenerat, *Uti se (7) mulier pasceret, suosque homines*, idcirco passus est eam dote sua frui, ut se suosque aleret: expeditum erit: puto enim non posse ab ea peti quasi donatum, quod compensatum est.

De servo donato et herede instituto.

22. Idem lib. 3. ad Sabinum.

UXori suæ quis mortis causa servum donavit, eumque cum libertate heredem scripsit (8): an valeat institutio, quæritur? Et puto, si hoc animo eum scripsit heredem, quod donationis se dixit pœnituisse, valere institutionem, et necessarium heredem domino servum fieri: cæterum, si posteaquam heredem instituit donavit, donatio prævalebit; vel si ante donavit, non tamen adimendi animo libertatem adscripsit.

De rerum donatione et promissione.

23. Idem lib. 6. ad Sabinum.

PApinianus recte putabat, Orationem Divi Severi ad rerum donationem pertinere (9): denique si stipulanti (10) spopondisset uxori suæ, non putabat (11) conveniri posse heredem mariti, licet durante voluntate maritus decesserit (12).

De usucapione.

24. Paulus lib. 7. ad Sabinum.

SI inter extraneos facta sit donatio: et, antequam per tempus legitimum dominium fuerit adquisitum, coierint; vel contra, si inter virum et uxorem facta sit donatio, et, ante impletum tempus supradictum, solutum sit matrimonium: nihilominus procedere temporis suffragium (13) constat: quia altero (14) modo sine vitio (15) tradita est possessio; altero, quod fuerit vitium, amotum sit.

25. Terentius Clemens lib. 5. ad legem Juliam et Papiam.

SEd et si, constante matrimonio, res aliena uxori a marito donata fuerit, dicendum est, confestim ad usucapionem ejus uxorem admitti: quia et si [non (16)] mortis causa donaverat (17) ei, non impediretur usucapio: nam jus constitutum ad eas (18) donationes pertinet, ex quibus et locupletior mulier, et pauperior maritus in suis rebus fit: Itaque licet mortis (19) causa donatio interveniat, quasi inter extraneas personas fieri intelligenda est in ea re, quæ, quia aliena est, usucapi potest.

De re marito vendita, et mulieri tradita. 1. Quibus ex causis donatio valet inter socerum, generum, vel nurum.

26. Paulus lib. 7. ad Sabinum.

SI eum, qui mihi vendiderit, jusserim (20) *Eam rem uxori meæ donationis causa dare*, et is possessionem jussu meo tradiderit, liberatus erit: quia licet illa jure civili possidere non intelligatur, certe tamen venditor nihil habet quod tradat.

§. 1. Ex quibus causis inter virum et uxorem concessæ sunt donationes, ex iisdem et inter socerum (21), et generum nurumve concessas Neratius ait: Ergo socer (22) genero mortis vel divortii causa [donabit: sed] et gener socero mortis suæ vel divortii causa.

Si donationem nuptiæ sequantur eodem die.

27. Modestinus lib. 7. Regularum.

INter eos, qui matrimonio coituri sunt (23), ante (24) nuptias donatio facta jure consistit, etiam (25) si eodem (26) die nuptiæ fuerint consecutæ.

De rei interitu. 1. De impensis. 2. De operis servorum. 3. De re, 4. Aut rebus emptis ex pecunia donata. 5. De acquisitis per servum emptum ex nummis donatis. 6. De impensa facta ante annum acceptum. 7. De usuris dotis.

28. Paulus lib. 7. ad Sabinum.

SI id quod donatum sit perierit (27), vel consumptum sit: ejus qui dedit, est detrimentum: merito, quia (28) manet res ejus qui dedit, suamque rem perdit.

§. 1. Si quid in pueros (29) ex ancillis dotalibus natos

(1) Dotem et usuras dotis marito si promittit mulier, et eas post remittit maritus, non valet donatio, nisi remissio ea lege fiat, ut mulier se suosque alat.

(2) Dotis usuræ promitti possunt. *l.* 2. *C. de dot. promiss.*

(3) Adde *l.* 15. §. 1. *supr. eod.* de usuris dotis, vide Molinæum, *in tr. commerciorum. qu.* 73. *n.* 493. *et* 523. adde *l.* 42. §. 2. *Infr. soluto.*

(4) *l.* 20. *C. de jure dot.*

(5) Qui remittit, donat: remissio, donatio est, *l.* 5. §. 5. *supr. eod.* vide tamen *l.* 1. §. 1. *supr. quibus modis pign. solvitur.*

(6) Conan. *lib.* 8. *comment. cap.* 11. *n.* 8. legit *licita.* Ans.

(7) *l.* 31. §. *ult. l.* 58. §. 1. *infr. eod.* dixi ad *l.* 2. *C. de pactis conventis.*

(8) Idem si fundum legavit. *l.* 32. §. 15. *infr. eod.*

(9) vid. Coras. *lib.* 1. *miscell. cap.* 1. Tiraquell. *de retract. convent. pag.* 267. *num.* 48. Mod.

(10) *l.* 3. §. 10. *supr. eod.*

(11) Imo mater id putasse videtur. *l.* 33. *infr. eod.*

(12) Cur ita jus est? quia non secuta fuit traditio: solis merisque finibus promissionis stetit hæc stipulatio, ideoque leges contrariæ, quibus dicitur, *donationes inter virum et uxorem factas, morte confirmari*, intelligendæ sunt de donatione facta inter virum et uxorem, quæ traditione firmata sit, *Baldus.* hoc est, quam secuta est rei traditio.

(13) In præscriptione dicitur *tempus suffragari*: siquidem præscriptio causam habet ex tempore. *Bald.*

(14) Donatio consistit, sive tempore licito fiat, sive in tempus licitum conferatur.

(15) Ut *l.* 6. *C. de contrah. empt.*

(16) Quia et si mortis causa donaretur, non impediretur etc. Cujac. 18. *observ.* 15.

(17) Donaretur.

(18) *l.* 5. §. 16. *infr. eod.*

(19) *Licet non mortis causa.* Cujacius *ibid.* negationem superiorem in hunc locum ita transfert.

(20) *l.* 3. §. 12. 13. *supr. eod.*

(21) *l.* 3. *in fin. C. eod.*

(22) *l.* 53. *inf. eod.*

(23) Id est, inter sponsum et sponsam. *l.* 1. *in fin. infr. de donationibus.*

(24) *l.* 7 §. 1. *supr. de jure dot.*

(25) Id est, etiamsi facta fuerit ipso die nuptiarum, priusquam tamen deduceretur in domum viri: Nam quod die nuptiarum fit in domo viri, post nuptias fieri intelligitur, et ideo non valet.

(26) *l.* 66. §. 1. *infr. eod.* Impedimentum non præsumitur ex temporis brevitate.

(27) §. 3. *infr. eod. l.* 8. *C. eod.*

(28) Interitus periculum ad rei ipsius dominum pertinet.

(29) *l.* 15. *infr. de impens.*

maritus impenderit, aut in doctrinam, aut alimenta: non servatur marito: quia (1) ipse ministeriis (2) eorum utitur: Sed illud servatur, quod nutrici datum est ad educendum (3): quia pro capite (4) quid dedisset: quemadmodum si a prædonibus (5) redemisset servos dotales.

§. 2. Si quas servi operas viri (6) uxori præstiterint, vel contra: magis placuit nullam habendam earum rationem. Et sane non amare (7), nec tanquam inter infestos (8) jus prohibitæ donationis tractandum est; sed ut inter conjunctos (9) maximo affectu, et solam inopiam timentes (10).

§. 3. Si ex decem donatis sibi mulier servum emerit, et is quinque sit, quinque petenda esse, apud Plautium placuit: quemadmodum si mortuus (11) est, nihil peteretur: Si vero quindecim dignus sit, non (12) plus quam decem potest peti: quoniam eatenus donator pauperior factus esset.

§. 4. Quod si ex decem duos servos emerit; et eorum alter mortuus sit, alter decem dignus sit: solet quæri. Et plerique, et Pomponius interesse putant (13), utrum uno pretio venierint, an diversis: si uno, tota decem petenda; quemadmodum si una res empta deterior facta esset, vel grex, vel carruca, et aliqua pars inde perisset: si diversis, hoc solum petendum, quanti sit emptus, qui superest.

§. 5. Julianum putasse Pomponius refert, si quid per eum servum, quem ex nummis a marito donatis mulier adquisisset, forte legatum, hereditatem; aut partus editus esset: eo quoque nomine petitionem faciendam esse.

§. 6. Illud constat, si, antequam a viro annuum acciperet mulier, ipsa de suo (14) aut etiam mutuata impenderit: videri tantum jam ex annuo consumptum.

§. 7. Illud recte dictum Celsus ait, Si dotis usuras annuas uxor stipulata sit, licet ei non debeantur, quia tamen quasi de annuo (15) convenerit, peti quidem dotis judicio non possunt, compensari autem possunt: Idem ergo dicemus in qualibet pactione annui (16) nomine facta.

Si mulier ex pecunia donata emptum servum vendiderit et alium emerit. 1. *De lana et vestimentis ex ea factis.*

29. Pomponius lib. 14. ad Sabinum.

SI mulier ex pecunia donata emptum servum vendidisset, et alium emisset: posteriorem periculo mulieris esse Fulcinius scripsit: Quod non est verum, licet non (17) ex re mariti emptus sit.

§. 1. Si vir uxori lanam donavit, et ex ea lana vestimenta sibi confecit (18): uxoris esse (19) vestimenta Labeo ait:

30. Gajus lib. 11. ad Edictum provinciale.

UTilem (20) tamen viro competere:

2. *Si ædificetur in area donata.* 3. *De venditione minoris facta.* 5. *De actione ædilitia et ex empto.* 6. *De solutione ante diem.* 7. *De legato et hereditate.* 8. *De munere.* 9. *De nummis impensis in obsonia, aut unguenta, aut cibaria.*

31. Pomponius lib. 14. ad Sabinum.

SEd si vir lana sua vestimentum mulieri confecerit, quamvis (21) id uxori confectum fuerit, et uxoris cura, tamen viri esse: Neque impedire, quod in ea re uxor tanquam (22) lanipendia (23) fuerit, et viri negotium procuraret.

§. 1. Si uxor lana sua, operis ancillarum (24) viri, vestimenta suo nomine confecit muliebria, et vestimenta mulieris esse, et pro operis ancillarum viro præstare nihil debere: sed viri (25) nomine vestimenta confecta virilia, viri esse, ut is lanæ uxori præstet pretium: Sed si non virilia vestimenta suo nomine mulier confecit, sed ea viro donavit, non valere donationem: cum illa valeat, cum viri nomine confecit: nec unquam operas viri ancillarum æstimari convenit.

§. 2. Si vir uxori (26) aream donaverit, et uxor in ea insulam ædificaverit, ea insula sine (27) dubio mariti est: sed eam impensam mulierem servaturam placet (28): nam si maritus vindicet insulam, retentionem impensæ mulierem facturam.

§. 3. Si duo mancipia fuerint, singula quinis digna, sed utrumque unis quinque (29) donationis causa a viro mulieri, vel contra venierint: melius dicetur, communia (30) ea esse pro portione pretii; nec tandem spectandum esse, quanti mancipia sint, sed quantum ex pretio donationis

(1) Id est, quando, aut quoties.

(2) Alimenta operariis quæ præstat maritus, cum operis eorum pensare cogitur: at non si quid nutrici dedit alendo servo dotali, aut si latronibus quid dedit redimendi servi dotalis causa. *l.* 30. *in fin. supr. de ædilitio.*

(3) Ad educandum. *Hal.*

(4) Solo scilicet, non pro operis, et ministerio.

(5) Vel hostibus. *l.* 21. *supr. de negotiis.*

(6) *l.* 18. *supr. eod. l.* 31. §. 1. *infr. eod.*

(7) *l.* 18. *supr. de ædilitio.*

(8) Donatio inter virum et uxorem prohibita non est tanquam inter infestos, sed tanquam nimium amantes.

(9) Conjunctio summa est inter virum et uxorem.

(10) *Subaudi*, ex nimia donatione.

(11) *In pr. supr. eod.*

(12) *l.* 7. §. 3. *supr. eod. l.* 55. *in fin. infr. eod.*

(13) Nota distinctionem, an servi fuerint empti uno pretio, vel diversis.

(14) *l.* 7. §. 1. *supr. eod.*

(15) Adde *l.* 33. *infr. eod.*

(16) vide *l.* 11. *C. eod.*

(17) Imo, ex re mariti emptum videtur, quod ex pretio rei ejus venditæ redactum est. *l.* 18. *supr. quod met. caus.*

(18) Id est, sibi vestimenti speciem fecit.

(19) Cur? statim id fit uxoris, quia uxor speciem confecit: species cedit specificanti.

(20) Pro specificatis competit viro contra uxorem utilis actio. *Bald.* utilis ex æquo adversus jus strictum.

(21) Vestes (etiam viles) quas ex lana sua fecit vir uxori, non videtur eas dare nec donare, ideoque earum proprietas est viri, usus vero mulieris: et consequenter mortua mulier ad heredes suos hujusmodi vestes non transmittet, *Bald.* vide quæ scripsi ad *l.* 15. *supr. eod.* Goth. vide Cujac. *lib.* 9. *observ. cap.* 30. S. L.

(22) Ob id adjicit JC. *tanquam*: est enim non nisi improprie *lanipendia*, quæ non de sua sed viri lana vestimenta curat fieri: et ob id vestimenta viri esse dicuntur, quasi viri lanipendii, non mulieris. Cujac. 9. *observ.* 30. *in fin.*

(23) *Lanipendia* est, non quæ lanam pectit aut carpit, sed quæ lanifici lanam præbet, totiusque lanificii curam gerit: sic enim veteribus glossis Lanipendius, ςαθμοῦχο ἐρίων. Cujac. *ibid.*

(24) *l.* 28. §. 2. *supr. eod.* Goth. Solent matronæ etiam nobiles lanæ et rei textoriæ operam dare. *h. l.* vide *l.* 36. *infr. de leg.* 1. *et l.* 61. *infr. de leg.* 3. Revard. *conjectan. lib.* 3. *c.* 15. Ans.

(25) *l.* 29. *in fin. supr. eod.*

(26) Vel e contra. *l.* 10. *infr. de dol. mal. et met. except.*

(27) Cur? ædificium solo cedit. v. *l.* 7. §. 10. *infr. de adquir. rerum dom.*

(28) Detentionis jure, *ut infr. eod.*

(29) Unius quini: et ita minoris. *l.* 5. §. 5. *supr. eod.*

(30) Emptio facta minori pretio animo donandi communionem inducit. *Bald.*

causa sit remissum. Sine dubio licet (1) a viro vel uxore minoris emere, si non sit animus donandi.

§. 4. Si vir uxori, vel contra, quid vendiderit vero (2) pretio, et donationis causa paciscantur, *Ne quid venditor ob eam rem præstet:* videndum est, quid [de] ea venditione agatur: utrum res venierit, et totum negotium valeat; an vero ut ea sola pactio irrita sit, quemadmodum irrita esset, si post contractam emptionem novo consilio inito id pacti fuisset actum? Et verius est, pactum (3) duntaxat irritum esse.

§. 5. Idem dicemus, si donationis causa pacti sint, *Ne* (4) *fugitivum, aut erronem præstet*: id est, integras esse actiones ædilitias, et ex empto.

§. 6. Quod vir uxori in diem debet, sine (5) metu donationis præsens solvere potest: quamvis commodum temporis retenta pecunia sentire potuerit.

§. 7. Quod legaturus mihi, aut hereditatis nomine relicturus es, potes (6) rogatus (7) a (8) me uxori meæ relinquere: et non videtur ea esse donatio: quia (9) nihil ex bonis meis deminuitur: in quo maxime majores donanti succurrisse Proculus ait, *ne* (10) *amore alterius alter despoliaretur*, non quasi malivolos (11), [*ne*] *alter locupletior fieret.*

§. 8. Si vir uxori munus immodicum (12) Kalendis Martiis (13), aut natali (14) die dedisset, donatio est: sed si impensas, quas faceret mulier, quo honestius se tueretur, contra est.

§. 9. Non videtur locupletior facta esse mulier, si aut in opsonio, aut in unguentis (15), aut in cibariis familiæ, donatam sibi pecuniam impenderit.

§. 10. Quæ vir cibaria uxoris (16) familiæ jumentisve præstiterit, quæ in usu communi erant, non condicentur: quod si familiam (17) domesticam (18) uxoris aut (19) venalitiam (20) pavit, contra puto observari debere.

De Oratione Antonini. 1. De comparatis uxori a viro, et de aliis donationibus. de Falcidia. 2. Verba orationis. 3. De pœnitentia. 5. De pignore. 6. De servitute. 7. Si donator mortem sibi consciverit: aut ejus memoria damnata sit. 8. De milite damnato. 9. Si accipiens factus sit locupletior, vel non. 10. De divortio, 11. Et redintegratione matrimonii. 12. De fribusculo. 13. De habitatione separata. 14. De morte vel captivitate utriusque. donantis scilicet, et cui donatur. 15. De legato. 16. De viro et uxore, et cœteris. 17. De peculio castrensi. 18. De nuru et socero. 20. De consoceris, et his qui sunt in eorum potestate. 22. De sponsis. 23. De re donata, et de acceptilatione. 24. De societate. 25. De emptione, 26. Minoris facta. 27. De ea quæ nupta esse non potest.

32. ULPIANUS lib. 33. ad Sabinum.

CUm hic status esset donationum inter virum et uxorem, quem antea retulimus (21), Imperator Noster Antoninus Augustus, ante excessum Divi Severi Patris sui, Oratione in Senatu habita, auctor fuit Senatui censendi, Fulvio Æmiliano et Nummio Albino Consulibus (22), ut aliquid laxaret (23) ex juris rigore.

§. 1. Oratio (24) autem Imperatoris nostri *de confirmandis donationibus* non solum ad ea pertinet, quæ nomine uxoris a viro comparata sunt, sed ad omnes donationes inter virum et uxorem factas: ut et ipso jure res fiant ejus cui donatæ sunt, et obligatio sit civilis: et de Falcidia (25), ubi possit locum habere, tractandum sit: cui (26) locum ita fore opinor, quasi testamento sit confirmatum quod donatum est.

§. 2. Ait Oratio, *fas esse, eum quidem qui donavit* (27) *pœnitere: heredem vero eripere forsitan adversus voluntatem supremum ejus qui donaverit, durum et avarum esse*

(1) Venditio et emptio inter virum et uxorem est permissa, *ut hic. Synops. 19. tit. 5. ex lib. 30. tit. 1. cap. 24. et l. 12. supr. de præscriptis verbis.* (dum ne donationis animo sit inita. *l. 5. §. 5. supr. eod. l. si Gaudentius. C. de contr. empt.*) Est enim inter conjuges omnis contractus permissus præter donationem, *l. Aurelius. 28. §. pen. infr. de liberat. legat.* igitur omnis contractus onus habens, *arg. l. 7. §. 5. supr. eod.* adde *l. alimenta. 16. in fin. infr. de alimentis.* Nec inter virum et uxorem contractus bona fide initi retractandi. *l. 5. §. 7. supr. eod.* Quinimo nec venditio minoris facta retractatur, dum ne donandi animo facta sit. *l. 29. Supr. eod.*

(2) De vero pretio adde quæ scripsi ad *l. 50. Infr. de furtis.*

(3) Id est, eam pacti partem.

(4) Venditor plerumque servum ita vendebat, ut ne fugitivum aut erronem præstaret, *ut hic.* quemadmodum nonnunquam legans dicebat emptori, ut periculo suo emeret. Plautus *Persa act. 4. sc. 3.*

(5) Ante diem qui solvit debitum, nihil donare videtur. *Bald.*

(6) Imo non potes: quia et si possis, id nullius erit momenti. *l. 3. in fin. l. 4. supr. eod.*

(7) Vide *l. 46. infr. de hered. instit.*

(8) Si vir facit, nomen ut uxoris suæ legato adjiciatur, non ex eo quidquam donare uxori intelligitur.

(9) Donare uxori maritus non videtur, qui nihil ex bonis suis diminuit. *l. 5. §. 16. supr. eod.*

(10) *l. 1. supr. eod.*

(11) Al. *non quasi inter malevolos.* Male: sensus hic est, Majores succurrisse conjugibus hactenus, ut nec mutuo amore spoliarentur, id est, quod alterius revera erat, ad alterum donatione facta transiret: at non id invidisse, ne alter conjugum locupletior fieri posset, si alter non spoliatur: Non ea parte seu non hactenus, non adeo malevoli fuerunt majores, ut lucrum conjugi obvenire inviderent citra alterius conjugis jacturam.

(12) Vide Revard. *conject. lib. 3. cap. 4.* Ans.

(13) Kalendæ Martiæ fœminis solennes erant, in iis enim munera iis mussitari solebant. vide Festum *in Martiæ Kalendæ.* unde fœmineæ (at prima Decembris Saturnales viris dicatæ erant) Calendæ dicuntur a Juvenale *Satyr. 9.* En cui tu viridem umbellam cui succina mittas Grandia, natalis quoties redit, aut medium ver Incipit, et strata positus longaque cathedra, Munera fœmineis tractas secreta Calendis. Sueton. *in Vespas. c. 19.* sicut Saturnalibus dabantur viris apophoreta, ita et Calendis Martiis fœminis. Plaut *in Milite:* da mihi vir quod Calendis mittam cum Martiæ venerint Macrob. 1. *c.* 12. hoc mense, inquit, cœnam apponebant matronæ, ut domini Saturnalibus. Illæ, ut principio anni (loquitur Macrobius pro tempore veterum Romanorum, qui tunc tantum decem menses habebant) ad promptum obsequium honore servos invitarent: ii, ut gratiam perfecti operis præstarent. Bud. *hic.*

(14) Natalis dies quo quisque natus est, dixi *l. 5. infr. qui testamenta facere.* vide Censorinum *de die natali.*

(15) *l. 7. §. 1. Supr. eod. l. 11. C. eod.*

(16) *l. 21. in fin. supr. eod. l. 73. §. 1. supr. de jure dot.*

(17) Familia hic est multitudo servorum et ancillarum. *l. 40. §. 2. l. 195. l. 196. infr. de verb. signif.*

(18) Non communem viri et mulieris, sed ipsius mulieris propriam.

(19) Familia uxoris alia domestica, alia venalicia. ita inter domesticos non censentur venalicii qui habentur, ut mox vendantur

(20) Venalicia familia, in id parata, ut primo quoque tempore vendatur.

(21) *l. 1. supr. eod.* Goth. Vide ad hanc leg. Brisson. *lib.* 1 *select. cap.* 16. S. L.

(22) Id est, anno urbis 959.

(23) Permittendo eas donationes morte confirmari. *Accurs.*

(24) Donationes inter virum et uxorem morte confirmantur, *l. 10. C. eod.* an juramento confirmantur? Hoc receptius est. vid Guid. Pap. *q.* 190. Capellam Tholozan. *qu.* 26. Gail. 2. *observ* 40. Clarum, *lib. sent. §. donatio. q.* 9.

(25) *l. 12. C. ad leg. Falcid.*

(26) Falcidiæ scil. Ex donatione inter virum et uxorem facta detrahitur Falcidia, perinde ac si res donatæ fuissent testamento relictæ. v. *l. 12. C. ad l. Falcid.*

(27) *l. 1. l. 3. l. 14. C. eod.*

§. 3. *Pœnitentiam* accipere debemus *supremam* (1). Proinde si uxori donavit, deinde eum pœnituit, mox de-sit pœnitere, dicendum est, donationem valere, ut supremum (2) ejus spectemus judicium: Quemadmodum circa fideicommissa solemus, vel in legatis, cum de doli exceptione opposita tractamus, *ut sit ambulatoria* (3) *voluntas ejus usque ad vitæ supremum exitum.*

§. 4. Sed ubi semel donatorem pœnituit, etiam heredi revocandi potestatem tribuimus, si appareat defunctum evidenter revocasse voluntatem: Quod si in obscuro sit, proclivior (4) esse debet judex ad comprobandam donationem.

§. 5. Si maritus ea quæ donaverit, pignori (5) dederit: utique eum pœnituisse (6) dicemus (7), licet dominium retinuit: Quid tamen, si hoc animo fuit, ut vellet adhuc donatum? finge in possessionem precariam mulierem remansisse, paratamque esse satisfacere creditori: dicendum est, donationem valere: nam si ab initio [ei] rem obligatam hoc animo donasset, dicerem, vim habere donationem, ut parata satisfacere mulier haberet doli exceptionem: Quinimo et si satisfecisset, potuisse eam per doli (8) exceptionem consequi, ut sibi mandentur actiones.

§. 6. Si donator servus (9) fuerit effectus privati (10), dicendum est, non impletam, sed peremptam donationem: quamvis *morti* (11) *servitus comparetur*, proinde (12) et si ipsa in servitutem redigatur cui donatum est, exstincta erit [donatio].

§. 7. Si maritus uxori donaverit, et mortem sibi ob sceleris (13) conscientiam consciverit (14), vel [etiam] post *mortem memoria ejus damnata sit* (15), revocabitur (16) donatio: quamvis ea quæ aliis donaverit, valeant (17), si non mortis causa donavit.

§. 8. Si miles uxori donaverit de castrensibus bonis et fuerit damnatus: quia permissum (18) est ei de his testari, si modo impetravit (19) ut testetur cum damnaretur, donatio valebit: nam et mortis causa donare poterit, cui testari permissum (20) est.

§. 9. Quod ait Oratio (21) *consumpsisse* (22), sic accipere debemus, ne is, qui donationem accepit, locupletior (23) factus sit: cæterum, si factus est, Orationis beneficium locum habebit: Sed et si non sit factus locupletior, dederit tamen tantam quantitatem, eaque est (24), dicendum est, si is decessit qui factus est locupletior, posse repetere id quod dedit, nec (25) compensare id quod consumpsit: quamvis, divortio secuto, hæc compensatio locum habeat.

§. 10. Si (26) divortium [post] donationem intercessit (27), aut (28) prior decesserit qui donum accepit: veteri juri statur (29): hoc est, si maritus uxori donatum vult, valeat donatio; quod si non vult, extinguitur: plerique (30) enim cum bona gratia discedunt, plerique cum ira sui animi et offensa.

§. 11. Quid ergo, si divortium factum est, deinde (31) matrimonium restauratur: et in divortio vel mutata est voluntas, vel eadem duravit: restaurato tamen matrimonio et voluntate donatoris reconciliata; an donatio duret, si constante matrimonio donator decesserit? Et potest defendi, valere.

§. 12. Quod si divortium non intercesserit, sed fribusculum (32): profecto valebit donatio, si fribusculum quievit.

§. 13. Si mulier et maritus diu (33) [scorsum] quidem habitaverint, sed honorem (34) invicem matrimonii (35) habebant, (quod scimus interdum et inter Consulares personas subsecutum): puto, donationes non valere, quasi duraverint nuptiæ: non (36) enim coitus matrimonium facit, sed maritalis affectio: si tamen donator prior decesserit, tunc donatio valebit.

§. 14. Si ambo ab hostibus capti sint, et qui donavit et cui donatum est, quid dicimus? et prius illud volo tra-

(1) Ambulatoria est enim voluntas usque ad mortem. *Infr. eod.* vide *l. 4. in fin. infr. de adimend. vel transf.*

(2) Vide *l. 1. infr. qui testamenta.*

(3) *d. l. 4. in fin.* adde *l. 4. infr. de adimend. vel transf.*

(4) Ut scil. qui præsumatur in eadem voluntate mansisse: vide quæ scripsi ad *l. 22. supr. de probat.* de qua præsumptione, vide Alciat. 2. *præsumpt.* 16.

(5) Donationem quam conjugi fecit maritus, revocasse præsumitur, si rem donatam alteri pignorat.

(6) *l. 12. C. eod.*

(7) Hodie non dicemus. id enim abrogatum est, *Nov.* 162. *cap.* 1. §. 1.

(8) Doli exceptione ad edendas actiones quis cogi potest. vide notata in *l. si absentis.* 4. *C. si certum. l. si minoris.* 25. *infr. de admin. et peric. tut.*

(9) Donatio inter conjuges revocatur, si donator vel donatarius servus sit effectus.

(10) Aut publicatus, *l.* 24. *C. eod.*

(11) *l.* 59. *infr. de condit. et demonstr.*

(12) Conjux donator vel donatarius, si postea fit servus, donatio extinguitur.

(13) *l. 2. C. qui testam.*

(14) Observa eum, qui mortem sibi conscivit, ei comparari, cujus memoria sit damnata; ut et *in l. liberorum.* §. *non solent. de his qui notant. infam.* ex quo videri non potest moriendo confirmasse donationem, aut uxori aliquid reliquisse. vid. Alciatum *lib.* 6. *parerg. cap.* 27. Mod.

(15) Puta ex causa majestatis, perduellionis, aut simili. *l.* 6. §. *infr. de injust. rupt. l.* 4. §. 1. *ff. ad l. Jul. Majestat.* Ans.

(16) *arg. l. 2. C. qui test. fac.*

(17) *l. 15. infr. de donat.*

(18) Dixi ad *l. 13. C. de test. milit.*

(19) Notarius etsi condemnetur falsi, judex tamen potest sententia sua famam et officium tabellionatus ei servare; ut et alias milite damnato, judex testandi jus excipere solet. *Bald. arg. l. et militib.* 13. *C. de test. milit.*

(20) Et is cui testari non est permissum. *l.* 25. *infr. de mort. caus. donat.*

(21) §. 2. *Supr. eod.* Caput secundum hujus orationis observa.

(22) *l. 8. C. eod.*

(23) *l. 9. C. eod.*

(24) Exstet.

(25) Imo, compensationi locus esse videtur. *l.* 7. §. 2. *supr. eod.*

(26) Caput tertium hujus orationis observa.

(27) V. Forcatulus *in Cupidine Jurisperito cap.* 15. Coccinatus *lib.* 2. *quæst. cap.* 1. Mod.

(28) Donatio inter conjuges revocatur divortio, vel morte donatoris, *ut hic.* Quid, si facto divortio matrimonium postea redintegretur, et præmoriatur donator? convalescit donatio. §. 11. *infr. eod.*

(29) Quomodo? dic, *ut infr. eod.*

(30) Divortium fit aut cum bona gratia, aut ira animi, vel offensa, *ut hic.* vid. Plin. *Novell.* 22. *c.* 4. *et seq.* Est igitur bona gratia divortium, quod fit sine ira animi aut offensa.

(31) Matrimonii restauratione convalescit prius facta donatio. adde §. 3. *Supr. eod.*

(32) Friguscululm, *Hal.* frivìusculum, frivusculum, frivolusculum, friguscululm. vid. Nonium, leve jurgium, *l.* 31. *supr. de jure dot. l.* 27. *supr. de pactis dotalib. l.* 48. *infr. de reg. jur.* de voce *frivola*, vid. *l.* 11. §. 5. *in fin. supr. de pignorat.*

(33) Ut merito verum divortium videretur. *l.* 64. *infr. eod.*

(34) Matrimonium, res est honesta. Paul. *epist. ad Hebræos.* 13. *vers.* 4.

(35) Matrimonio. *Hal.*

(36) *l. 15. infr. de cond. et demonstr. l.* 30. *infr. de reg. jur.* Uxor dignitatis nomen est, non voluptatis, Ælius Verus imperator apud Spartianum, et Plutarch. *in præcept. connub.* Non te eadem uti et conjuge et amica possum.

ctare. Oratio (1), si ante mors contigerit ei (2), cui donatum est, nullius momenti donationem esse voluit: ergo si ambo decesserint, quid dicemus: naufragio forte, vel ruina, vel incendio? Et si quidem possit apparere, quis ante spiritum posuit, expedita est quæstio: Sin vero non appareat, difficilis quæstio est: et magis (3) puto, donationem valuisse (4); et his ex verbis Orationis defendimus: ait enim Oratio, *si prior vita decesserit, qui donatum accepit;* non videtur autem prior vita decessisse, qui donatum accepit, cum (5) simul decesserint. † Proinde rectissime dicetur, utrasque donationes valere, si forte, invicem donationibus factis, simul decesserint: quia neuter alteri supervixerit: licet de commorientibus (6) Oratio (7) non (8) senserit. † Sed cum neuter (9) alteri supervixerit, donationes mutuæ valebunt: nam et circa mortis causa donationes mutuas id erat consequens dicere, neutri datam condictionem: locupletes igitur heredes donationibus relinquent (10). † Secundum hæc si ambo ab hostibus simul capti sint, amboque ibi decesserint non simul, utrum captivitatis spectamus tempus, ut dicamus donationes valere, quasi (11) simul decesserint: an neutram, quia vivis (12) eis finitum est matrimonium (13): an spectamus, uter prius decesserit (14), ut in ejus (15) persona non valeat donatio: an uter rediit, ut ejus valeat? Mea tamen fert opinio (16), ubi (17) non reverterunt, ut tempus spectandum sit captivitatis, quasi tunc defecerint: quod si alter redierit, eum videri supervixisse (18), quia rediit.

§. 14. Qui (19) quasdam res ex his, quas donaverat, legasset, quasdam non, [non] videbitur cæteras (20) noluisse ad uxorem pertinere: plerumque enim antea legat, postea donat; vel alia causa fuit legandi.

§. 16. Oratio (21) non solum virum et uxorem complectitur, sed etiam cæteros, qui propter matrimonium donare prohibentur: utputa donat socer nurui, vel contra (22); [vel] socer genero, vel contra [vel] consocer, consocero, qui copulatos matrimonio in potestate habent: nam, ex mente (23) Orationis, his quoque omnibus permissum est in eundem (24) casum donare: et ita et Papinianus lib. IV. Responsorum sensit: sic enim scribit; *Socer nurui, vel genero donavit: postea filius ejus, vel filia, constante matrimonio, vita decessit: Quanquam vitium donationis perseveret, tamen, si socer nullam quæstionem donationibus intulit, post mortem ejus contra heredes Orationis* (25) *sententia* (26) *videtur intervenire. nam quæ* (27) *ratio donationem prohibuit; eadem beneficium datum imploravit.* Ut igitur valeat donatio ista, Papinianus exigit ut et filius ejus, qui donavit, ante decesserit, et socer postea, durante voluntate.

§. 17. Si filiusfamilias, qui (28) castrense peculium habet, vel quasi castrense uxori donet: filii personam et mortem spectabimus (29).

§. 18. Si nurus (30) socero donaverit, mortem nurus et perseverantem in supremam diem voluntatem spectare nos oportet. Quod si socer ante decesserit, dicemus exstinctam donationem: an (31), quia maritus vivit, si uxori suæ supervixit, admittimus vim habere donationem? Et si quidem maritus solus socero heres exstitit, quasi nova donatio potest servari in maritum collata; ut illa fini

(1) Caput quartum hujus orationis observa, de qua §. 1. *supr. eod.*

(2) Donatio inter conjuges nullius est momenti, donatario præmoriente. *l.* 6. 18. 20. *C. eod. l.* 8. *infr. de reb. dub.* vid. Paul. 2. *sent.* 23. §. 5.

(3) Præsumitur in dubio donatarius supervixisse donatori suo, *ut hic.* Quid hinc sequitur? prodesse donatarii heredibus donationem, *ut hic.* Quid si mutuæ fuerunt donationes, et simul decesserint? Utræque donationes valebunt: quia neuter alteri supervixit. *vers. proinde. infr. eod.*

(4) Atqui in dubio pro reo respondendum est; et sic pro donatore. *l.* 125. *infr. de reg. jur.*

(5) Prius, aut posterius nihil est in his, quæ simul fiunt, vel qui simul commoriuntur.

(6) De quibus *l.* 16. *et passim infr. de reb. dub.*

(7) Antonini. de qua *supr.* §. 2.

(8) Cur non sensit? quia manifestis verbis concepta de iis est, in quibus unus prior vita decedit, *vers. si prior. supr. eod.* igitur superior oratio de commorientibus non sensit.

(9) *l.* 26. *Infr. de mort. caus. donat.* adde *l.* 8. *infr. de reb. dub.*

(10) Imo non relinquent: quia neutrius heres repetit. *d. l.* 26.

(11) Quasi decedit, qui ab hostibus capitur.

(12) Matrimonium in vita quandoque finitur. *l.* 1. *infr. de divort.* Accurs.

(13) Cum ambo in servitutem inciderint, et inter servos non sit matrimonium. *l.* 3. *C. de incest.*

(14) Naturaliter.

(15) Si donatarius fuit.

(16) Adde *l. ult. C. eod.*

(17) Præsumuntur in dubio simul mortui apud hostes, qui simul capti ab hoste: quod si unus eorum redierit, nullum dubium fuerit, eum alteri supervixisse.

(18) Ut qui capitur ab hostibus, censetur mortuus: ita qui ab iisdem reversus est, supervixisse intelligitur.

(19) Donavi res quasdam uxori. Ex his nonnullas legavi: alias non legavi: Quas non legavi, videor voluisse ad uxorem pertinere, videor eas uxori donasse. Quid ita? plerumque antea legamus, postea donamus, *ut hic.* Ita in hac specie legatum antecedens quarumdam rerum, non tollit donationem rerum, quæ non sunt legatæ. Quin et hoc quoque casu dici potest fuisse aliam causam legandi, hoc est, eo animo fuisse testatorem, ut quædam legando, cætera, quæ non donavit, non adimeret.

(20) Vide *l.* 22. *supr. eod. l.* 8. *infr. de leg.* 1.

(21) Caput quintum observa hujus orationis. de qua §. 1. *supr. eod*

(22) §. 18. *infr. eod.*

(23) Orationem intelligit de confirmandis donationibus inter v rum et uxorem. de qua §. 1. *supr. eod.*

(24) Vide *l.* 26. *in fin. supr. eod.*

(25) Cur ex mente? quæ lex vetat maritum uxori donare, eader quoque vetare videtur socerum nurui donare. Quid enim interes donem meæ uxori, aut pater meus uxori donet. Ex contrario, quæ oratio confirmat morte donationes conjugum, ejusdem quoque ora tionis mente, morte confirmabuntur donationes, quas socer feceri nurui, aut genero.

(26) Sententiam orationis intervenire dicit: ut verba non inter venire intelligamus.

(27) Donare conjux conjugi non potest. Imo, neque parens meu meæ conjugi donare potest: ratio eam quoque donationem non ad mittit. Quid enim interest ipse uxori meæ donem, an pater meus Finge patrem meum conjugi meæ donasse: me mortuo, patrer meum non revocasse eam donationem, atque ita mortuum: Quæ rati in superiore, seu primo casu donationem prohibebat, eadem bene ficium dictum implorat, hoc est, eadem ratio efflagitat, firmar esse eam donationem. Nam et ante patrem (qui donavit uxori meæ decessi: et eo amplius pater in eadem voluntate mortuus est no revocata donatione. Ita non omnes donationes parentum factæ lib rorum conjugibus, impediuntur. adde §. 23. *et* 24.

(28) Donatio facta uxori a milite, vel quasi milite filiofamili marito, confirmatur ipsius filiifamilias morte: non morte ejus p tris, quippe filiifamilias in castrensibus, et quasi castrensibus p culiis, pro patribusfamilias habentur.

(29) Nam quoad peculium patrem non habere intelligitur. *l.* : *Supr. de SC. Maced.*

(30) §. 16. *supr. eod.*

(31) Donavit socero nurus: præmortua est socero, valet donati Quid, si præmortuus socer? extinguitur donatio, *ut hic.* Quid si socero succedat heres filius, idem donatricis mortuæ maritus vim habebit donatio, quasi nova donatio potest servari in maritu collata: ut ubi deficiat socero utilis donatio, incipiat ejus filio h redi, eidemque marito donatricis prodesse, *ut hic.* Quid, si ide maritus patri heres non extiterit? finita erit donatio, ratione nov *infr. eod.* Cur nova ratione? amplius deliberandum est.

ta sit, alia cœperit: sin vero filius heres patri non est, finita erit donatio ratione nova.

§. 19. Si socer nurui nuncium miserit, donatio erit irrita: quamvis matrimonium (1) concordantibus viro et uxore, secundum rescriptum Imperatoris Nostri cum patre comprobatum est: sed quod ad ipsos, inter quos donatio facta est, finitum est matrimonium.

§. 20. Proinde et si duo consoceri invicem donaverint, idem erit dicendum, si invitis (2) filiis nuncium remiserint, inter ipsos irritam esse donationem. † In hac autem donatione inter soceros facta, mors desideranda est ejus qui donavit constante matrimonio et jure potestatis durante: Idemque et in his, qui sunt in eorum potestate.

§. 21. Si consocer (3) consocero donaverit, et alter eorum, vel uterque copulatos emancipaverit: debet dici, donationem ad Orationem non pertinere; et ideo infirmari donationem.

§. 22. Si sponsus sponsæ donaverit, in (4) tempus matrimonii collata donatione: quamvis inter virum et uxorem donatio non videatur facta, et verba Orationis minus sufficiant, tamen donationem dicendum est ad sententiam Orationis pertinere, ut, si duraverit voluntas usque ad mortem, valeat donatio.

§. 23. Sive autem res fuit, quæ donata est, sive obligatio remissa (5): potest dici, donationem effectum habituram: utputa uxori acceptum tulit donationis causa quod debeat: potest dici, pendere acceptilationem non ipsam, sed effectum ejus: Et generaliter, universæ donationes, quas (6) impediri diximus, ex Oratione valebunt.

§. 24. Si inter virum et uxorem societas (7) donationis causa (8) contracta sit, jure (9) vulgato nulla (10) est: nec post decretum (11) Senatus, emolumentum ea liberalitas, ut actio pro socio constituatur, habere poterit: quæ tamen in (12) commune tenuerunt, fine præstituto revocanda non sunt. Idcirco igitur pro socio actio non erit, quia (13) nulla societas est, quæ donationis causa interponitur, nec inter cæteros: et propter hoc nec inter virum et uxorem.

§. 25. Idem erit dicendum, et si emptio (14) contracta sit donationis causa: nam nulla erit.

§. 26. Plane si minoris (15) res venierit donationis causa, vel postea pretium sit remissum (16), admittemus donationem valere ad Senatusconsultum.

§. 27. Si quis sponsam habuerit, deinde eandem uxorem [duxerit], cum non liceret: an donationes quasi (17) in sponsalibus factæ valeant, videamus? Et Julianus tractat hanc quæstionem in minore duodecim annis, si in (18) domum quasi mariti immatura (19) sit deducta: ait enim hanc sponsam esse, etsi uxor non sit. Sed est verius quod Labeoni videtur: et a nobis, et a Papiniano lib. x. Quæstionum probatum est, ut si quidem præcesserint (20) sponsalia, durent, quamvis jam uxorem esse putet qui duxit: si vero non præcesserint, neque sponsalia esse, quoniam non fuerunt, neque nuptias, quod nuptiæ esse non potuerunt: Ideoque si sponsalia antecesserint, valet donatio: si minus, nulla (21) est: quia (22) non quasi ad extraneam, sed quasi ad uxorem fecit: et ideo nec Oratio locum habebit.

§. 28. Sed si Senator libertinam desponderit, vel tutor (23) pupillam, vel quis alius ex his, qui matrimonium copulare prohibentur, et duxerit, an donatio quasi (24) in sponsalibus facta valeat? Et putem, etiam (25) sponsalia improbanda, et quasi ab indignis (26) ea, quæ donata sunt, ablata, fisco vindicari.

De annuo promisso, vel præstito.

33. Idem lib. 36. ad Sabinum.

Si stipulata fuerit mulier annuum (27), id ex stipulatu petere, constante matrimonio, non potest. † Sed si manente matrimonio decessisse maritus proponatur, puto, quia in annuo quoque donatio vertitur, posse dici, stipulationem confirmari ex Senatusconsulto.

§. 1. Si uxor marito annuum versa (28) vice præstiterit, restituetur ei hoc, et poterit vindicare id quod exstat: Credo, poterit et condicere, in quantum locupletior factus est: quia non tam solemne est annuum, quod maritus uxori pendit, et quod uxor marito præstat: imo incongruens est, et contra (29) sexus naturam (30).

§. 2. Et si forte maritus ab uxore stipulatus sit id annuum (31), decesseritque mulier constante matrimonio, dicendum erit, ex Oratione donationem convalescere.

(1) Valet scil. *l. 5. C. de repudiis.* potest tamen pater dissolvere sponsalia. *l. 10. supr. de sponsalib.*
(2) *l. 5. C. de repudiis.*
(3) *l. 4. C. eod.*
(4) Adde §. 27. *infr. eod. l. 5. §. 1. Supr. eod. l. 97. §. 2. Infr. de verb. oblig. l. 4. C. eod.*
(5) *l. 4. C. de don. ante nupt.*
(6) Cur hoc adjicit? quia non omnes impediuntur. dixi §. 6. *Supr. eod. et §. 24. infr. eod.*
(7) Societas donationis causa facta, jure communi non valet, *ut hic. et infr. eod. l. 5. §. ult. supr. pro socio. l. 16. §. 1. supr. de minorib. l. 35. §. si quis societatem. Infr. de donat. causa mortis.*
(8) Aliud erit, si non donationis causa societas ineatur.
(9) Sic *Supr. l. 7. §. 6. in fin.* Jure publico dixit, hic autem jure vulgato, est jure communi: quo nimirum donationis causa inita societas, inutilis est, *ut paulo ante ostensum est.*
(10) *l. 7. §. 6. supr. eod. l. 15. l. 20. C. eod. l. 5. in fin. supr. pro socio. l. 35. §. antepen. infr. de mort. caus.*
(11) Senatusconsultum de confirmandis donationibus inter virum et uxorem intelligit.
(12) In commune tenuisse vir et uxor dicuntur ea, quæ contulerunt vere: cujusmodi conditio veram efficit societatem, differentem ab ea, quæ donationis causa fit: de qua paulo ante dictum est.
(13) Societas donationis causa etiam inter conjuges non valet. *d. l. 5.*
(14) *d. §. 6.*
(15) *l. 5. §. 5. Supr. eod.*
(16) Vide §. 23.
(17) Inutiles nuptiæ non valent, ut sponsalia. §. 28. *infr. eod.* Goth. Ad hunc §. vide Leonin. *emendat. lib. 7. cap. 16.* Ans.
(18) De hoc vetusto more deductionis in domum, dixi ad *l. penult. infr. eod. l. 15. infr. de condit. et demonstrat.*
(19) *l. 65. infr. eod.*
(20) Vide *l. 9. supr. de sponsalibus.*
(21) *l. 18. in fin. C. ad l. Jul. de adulteriis.*
(22) Donatio putativo conjugi facta non confirmatur morte.
(23) Tutor pupillam ducere non potest. *C. de interdict. matrim.*
(24) Dixi ad §. 27. *supr. eod.*
(25) Donationes prohibitæ inter conjuges, prohibitæ sunt inter eas quoque personas, quæ jure ac legibus conjuges inter se esse non possunt: hoc est, factæ hujusmodi donationes nullo jure valent, non valent inquam etiamsi ut sponsos et sponsas spectes. valet quidem donatio facta sponsæ: non tamen valet donatio facta tanquam uxori, quæ uxor non fuit, quæque uxor esse non potest, quippe illegitima et injusta uxor ne quidem sponsa est. *ut hic. et §. 27. supr. eod.*
(26) *l. 2. in fin. l. 13. l. 14. infr. de his, quæ ut indign. l. 4. C. de incest.*
(27) *In fin. infr. eod. l. 28. in fin. supr. eod.*
(28) *l. 5. in fin. supr. l. 50. in fin. infr. eod.*
(29) Cur? avaræ sunt mulieres natura *l. 4. §. 1. supr. ad SC. Velleianum. l. 16. in fin. C. de donat. ante nuptias.*
(30) Ut scil. mulier maritum alat: si tamen mulier scit operari, operas marito præstare cogitur, *l. 48. Infr. de oper. libert.*
(31) Ut *in princ. supr. eod.*

Si res donatæ, in dotem pro filia communi dentur.

34. IDEM lib. 43. ad Sabinum.

SIve uxor marito res donasset, isque eas in dotem pro communi (1) filia dedisset; sive post donationem, quam in maritum contulit, uxor passa est, eum pro filia in dotem dare: benigne dici potest, etsi (2) prima donatio nullius momenti est, attamen ex sequenti consensu valere dotis dationem.

De divortio illegitime facto.

35. IDEM lib. 34. ad Edictum.

SI non secundum legitimam (3) observationem divortium factum sit, donationes post tale divortium factæ nullius momenti sunt: cum non videatur solutum matrimonium.

Si res extet, si non reddatur. 1. *Si sponsus alienum annulum, et post nuptias pro eo suum dedit.*

36. PAULUS lib. 36. ad Edictum.

SI donatæ res exstant, etiam vindicari (4) poterunt: sed quia causam possidendi (5) donatio præstitit, nisi reddatur res, æstimatio facienda est justo (6) pretio: caverique possidenti (7) debebit de evictione simpli, quanti ea res sit: Idque etiam Pedio videtur.

§. 1. Sponsus alienum annulum sponsæ muneri misit, et post nuptias pro (8) eo suum dedit: Quidam et Nerva putant, fieri eum mulieris: quia tunc factam donationem confirmare videtur, non novam inchoare: Quam sententiam veram esse accepi.

Si res dolo donatoris non extet.

37. JULIANUS lib. 17. Digestorum.

SI mulier dolo fecerit, ne res exstaret sibi a marito donata, vel ad exhibendum, vel damni injuriæ (9) cum ea agi poterit; maxime si post divortium id commiserit.

De re communi.

38. ALFENUS lib. 3. Digestorum [a Paulo Epitomatorum.]

SErvus communis viri et fratris ejus, puerum donavit uxori fratris; pro qua parte is servus (10), qui donasset, viri esset, pro ea parte munus non esse factum mulieris respondit.

§. 1. Idem juris erit, si ex tribus fratribus unus uxorem haberet, et rem communem uxori donasset: nam ex tertia parte mulieris res facta non est: ex duabus autem partibus reliquis, si id scissent (11) fratres, aut, posteaquam donata esset, ratum habuissent, non debere mulierem reddere.

De delegatione.

39. JULIANUS lib. 5. ex Minicio.

VIr uxori pecuniam cum donare vellet, permisit (12) ei, ut a debitore suo stipuletur: illa cum id fecisset, priusquam pecuniam auferret, divortium fecit: Quæro, utrum vir eam summam petere debeat, an ea (13) promissione propter donationis causam actio nulla esset? Respondi, inanem (14) fuisse [eam] stipulationem. ✝ Sed si promissor mulieri ignorans solvisset, si quidem pecunia exstat, vindicare eam debitor potest: sed si actiones suas marito præstare paratus est, doli mali exceptione se tuebitur: ideoque maritus hanc pecuniam debitoris (15) nomine (16) vindicando consequetur. ✝ Sed si pecunia non exstat, et mulier locupletior facta est, maritus eam petet: intelligitur (17) enim ex re mariti locupletior facta esse mulier; quoniam debitor doli mali exceptione se tueri potest.

De dignitate adipiscenda.

40. ULPIANUS lib. 2. Responsorum.

QUod adipiscendæ (18) dignitatis (19) gratia ab uxore in maritum collatum est, eatenus ratum est, quatenus dignitati supplendæ opus est.

41. LICINNIUS RUFINUS lib. 6. Regularum.

NAm et Imperator Antoninus constituit, ut ad processus (20) viri uxor ei donare possit.

42. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

NUper ex indulgentia Principis Antonini, recepta est alia causa donationis, quam dicimus *honoris* (21) *causa*: ut ecce, si uxor viro (22) laticlavii (23) petendi

(1) *l.* 5. §. 9. *supr. de jure dot.* Donatio inter conjuges valet, facta communis filiæ dotandæ causa. vide Cremens. *singul.* 4.

(2) Id, quod nullum ab initio est, successu validum esse, et confirmari potest, benigno jure id suadente. adde *l.* 17. *infr. de injusto.*

(3) De qua *lex* 9. *infr. de divort.*

(4) Vide *l.* 5. *in fin. supr. eod.* Goth. Vid. Joann. Robert. *sent. jur. lib.* 1. *cap.* 15. Ans.

(5) Vid. quæ not ad *l.* 40. *infr. de donat. mortis causa.*

(6) Licet enim a viro vel uxore minoris emere citra animum donandi, *l.* 31. §. 3. *in fin. supr. eod.* quoties autem minoris res empta est, id quod deest justo pretio supplendum est. *l.* 8. *C. de rescind.*

(7) Conjugi. vide quæ scripsi ad *l.* 33. *in fin. C. de transact.*

(8) Subrogatum sapit naturam subrogati. facit *l.* 58. *infr. eod.*

(9) *l.* 27. §. 30. *supr. ad l. Aquil. l.* 2. *C. rer. amotar.*

(10) Speciale mandatum habens, *arg. l.* 7. *infr. de donat.*

(11) Præsentia cum taciturnitate donationem inducit, *Bart.* adde *l.* 63. *vers. scientibus. infr. de re judicata.*

(12) *l.* 3. §. 12. *supr. eod.*

(13) Ejus promissionis.

(14) Inanis stipulatio ita dicitur in *l.* 8. *supr. de condict. ob turpem causam.* adde quæ de inani scripsi ad *l.* 6. *supr. de dolo.*

(15) Cessionarius agens actione directa, niti, agere, concludere et formare libellum ex persona cedentis debet: In executione vero ipsa, sibi concludit, at non cedenti. *Bald.*

(16) Ergo non suo. unde colligit Baldus, cessa rei vindicatione, non transferri dominium in cessionarium.

(17) Locupletior ex re mariti facta fuisse mulier intelligitur, cujus facto debitor ei delegatus a marito, liberatus, adversus petentem maritum doli mali exceptione se tueri potest. Quippe dolo facit creditor, qui debitorem suum alteri delegavit, et ab eo (maxime liberato) solutionem exigit.

(18) Adipiscendæ.

(19) Vide *l.* 42. *infr. eodem.*

(20) An est, ad promovendum maritum per gradus? *l.* 45. *supr de negotiis. l.* 11. *infr. de muneribus.* An potius processus hic Consulum et similium magistratuum sunt processus, de quibus alibi? vide *Novell.* 105. *et l.* 2. *C. de Consulibus. lib.* 12.

(21) Donatio honoris causa est, cum uxor donat viro senatoriæ vel equestris dignitatis petendæ gratia. *l.* 40. *l.* 41. *Supr. eod. l.* 21. *C. eod.* Goth. Vide Alexandr. *Genial. dier. lib.* 4. *cap.* 11 Brisson. *lib.* 3. *select. cap.* 16. Cujac. *observ. lib.* 12. *cap.* 39. *et lib.* 14. *cap.* 33. Ans.

(22) Inter virum et uxorem donatio non valet, nisi certis ex causis, mortis causa, divortii causa, servi manumittendi gratia: hoc amplius, constitutionibus Principalibus concessum est mulieri in hoc donare viro suo, ut is ab Imperatore lato clavo, vel equo publico, vel simili honore donetur. Ulp. *tit.* 7. §. 1.

(23) Inter vestimenta, alius est angustus: alius latus clavus: hunc Græci vocant πλατύσημον illum στενόσημον. ac inde pro qualitate clavi, quo utebantur, alii tribuni militum laticlavii (ut ille Rufinus, de quo *l.* 4. *C. de test. milit.*), alii angusticlavii. Senatores omnes laticlavii: equites angusticlavii: ut merito hic separentur. Lato, inquam, clavo senatores separabantur ab equestri ordine. 33. Plin. 1. Lamprid. *in Alexand.* Ulpian. 7. §. 1. Suetonius *August. et in Claud.* c. 24. 9. Plin. 36. 11. Quintil. *ult.* Hor. *Sumere depositum clavum, fierique Tribunum.* Clavi autem sunt pars vestimenti potius quam vestimentum: ideoque legato vestis continentur. *l.* 19. §. 5. *l.* 23. §. 1. *infr. de auro.* Et quidem i

gratia donet, vel ut equestris (1) ordinis fiat, vel ludorum gratia.

De exilio.

43. Paulus lib. singul. Regularum.

Inter virum et uxorem exilii (2) causa donatio fieri potest.

De usucapione.

44. Neratius lib. 5. Membranarum.

Si extraneus rem viri, ignorans ejus esse, ignoranti uxori, ac ne viro quidem sciente eam suam esse, donaverit: mulier recte eam usucapiet (3). † Idemque juris erit, si is qui in potestate viri erat, credens se patremfamilias esse, uxori patris donaverit. † Sed si vir rescierit suam rem esse priusquam usucapiatur, vindicareque eam poterit, nec volet, et hoc et mulier noverit, interrumpetur (4) possessio: quia (5) transiit (6) in causam ab eo factæ donationis ipsius mulieris scientia: Propius est, ut nullum adquisitioni dominii ejus adferat impedimentum: non (7) enim omnimodo uxores ex bonis virorum, sed ex causa donationis ab ipsis factæ adquirere prohibitæ sunt.

De detractione.

45. Ulpianus lib. 17. ad Edictum.

Marcellus lib. VII. Digestorum scribit, etiam eum detrahere (8) sine mulieris damno, et citra metum Senatusconsulti, quod detrahentibus negotiationis causa occurrit.

De possessione.

46. Idem lib. 72. ad Edictum.

Inter virum et uxorem nec possessionis (9) ulla donatio est.

De impensis a marito.

47. Celsus lib. 1. Digestorum.

Utrum negotium (10) uxoris gerens, an officio mariti ductus, in rem ejus impenderit vir, facti (11) non juris est quæstio. Conjectura ejus rei ex modo (12) et ex genere impensæ (13) non difficilis est (14).

De vindicatione rei donatæ.

48. Idem lib. 9. Digestorum.

Quæ jam nuptæ maritus donavit, viri manent, et potest ea vindicare: nec quicquam refert, quod ampla legata ab uxore ei relicta sunt.

De re filio donata.

49. Marcellus lib. 7. Digestorum.

Sulpicius Marcello: Mulier, quæ ad communem filium volebat, qui in potestate patris erat, post mortem patris fundum pervenire, eum patri tradidit, uti post mortem restituatur filio: Quæro, an donatio tibi videatur, ut nihil agatur? an valeat quidem, sed mulieri potestas datur, si noluerit, eum repetere? Respondit: Si color (15) vel (16) titulus (ut sic dixerim) donationi quæsitus est, nihil valebit traditio: id est, si hoc exigit (17) uxor, ut aliquid ex ea re interim commodi sentiret maritus: alioquin si solo (18) ejus ministerio usa est, et id egit, ut vel revocare sibi liceret, vel ut res cum [omni] emolumento per patrem postea ad filium transiret, cur non idem perinde sit ratum, ac si cum extraneo tale negotium contraxisset, hoc est, extraneo in hanc causam tradidisset?

De nummis donatis, ut venditori solvantur.

50. Javolenus lib. 13. Epistolarum.

Si, cum mulier viginti (19) servum emisset (20), in eam emptionem vir quinque venditori dedit: divortio facto, omnimodo vir eam summam exiget. Neque ad rem pertinet, an is servus deterior factus sit: nam et si mortuus esset, quinque exactio ei competeret. Quæritur enim, an mulier ex viri patrimonio locupletior (21) sit eo tempore, quo de dote agebatur? facta (22) autem intelligitur, quæ ære alieno suo, interventu viri, liberata est,

quibus utebantur senatores, equites, tribuni, non erant consuti vesti, sed supra eam demissi in pectus. Hinc Horatius, *latum demisit pectore clavum.* ubi Acron, Prætextam, et latum clavum, prunæque batillum, interpretatur purpuram, quæ in pectore extenditur senatorum, Græci τὸν κολ'βίωνα vocant: usum ejus hodie retinent Principes injicientes vesti a cervice ad pectus indumentum ex purpura, vel pellibus pretiosis. et Petronius Arbiter: *Pallio coccino adrasum incluserat caput, circaque oneratus veste cervices laticlaviam immiserat mappam fimbriis hinc atque illinc pendentibus.* Latus clavus igitur et Colobium, pro eodem sumuntur. Colobiis autem veteres usos auctor est Servius, *Æneidos* 9. ut et Hieronymus *qu. in Genes.* et Episcopos, Epistola Pii *ad Justum.* Ægyptios monachos, Isidor. Imo et nostros Colobiis uti videmus, hodieque vocant etiam. *Cont.* Colobiis ac penulis uti in Urbe senatores jubebantur, non veste militari, *l.* 1. *C. Th. de hab. quo uti oport. int. urb. Alexand. auctore Lamprid.* penulis, inquam, id est, itinerario vestimento frigoris aut pluviæ. Contra, servi prohibebantur colobia et calceos habere. Serv. *Æneid.* 1. v. Cujac. 12. *obs.* 39.

(1) Adde *l.* 2. et quæ ibi scripsi, *supr. de in jus vocando.* Ulp. 7. §. 1.

(2) Et deportationis, *l.* 13. §. 1. *supr. eod.*

(3) *l.* 33. *Infr. de donat. mort. causa.*

(4) An interrumpetur?

(5) Donare uxori rem mariti extraneus ignorans potest: Imo et is, qui in potestate mariti est, rem ipsi mulieri donare potest, si se patremfamilias credit: quibus casibus ipsa mulier res eas usucapere potest, *ut hic.* Quid, si maritus res suas ita donatas esse resciverit, antequam eas uxor usucaperet? quid, si eas vindicare potuit, neque tamen vindicaverit, et hoc etiam mulier noverit, interrumpetur usucapio, quia transit in causam factæ ab eo (id est, marito) donationis, ipsius mulieris scientia? (ita lego cum interrogatione, manifestissimo, ut mox liquebit, sensu). Propius est, ut nullum adquisitioni dominii ejus adferat impedimentum.

(6) Quid est transiisse in causam factæ donationis a marito ipsius mulieris scientiam? Nihil aliud est, quam maritum scivisse rem suam ab extraneo aliquo donatam esse uxori, neque eam rem revocasse. Item mulierem ipsam ejus rei consciam fuisse.

(7) Donatum conjugi non statim videtur, si conjugis ex bonis quid ad eam pervenit. Aliud est donatione a marito aliquid accipere, aliud ex bonis mariti adquirere. Prius prohibitum, non posterius.

(8) *l.* 63. *infr. eod.* vide *l.* 43. §. 1. *infr. de legat.* 1. *l.* 6. *C. de ædific. privatis.* vide interpretationem hujus legis apud Cujac. 5. *observat.* 26.

(9) Donatio, etiam possessionis, inter conjuges non valet. vide *l.* 1. §. 4. *Infr. de adquirenda vel amitt. possess.*

(10) Negotia uxoris gerere maritus potest. An autem gerat ut gestor, vel officio mariti, facti quæstio est.

(11) Facti quæstio non ex jure, sed ex conjecturis rei, ex modo et genere ipso elicitur, *ut hic.* Jus autem non ex conjecturis, sed ex æquo, ex lege.

(12) Quid, si mutua fuit donatio? v. *l.* 7. §. 2. *supr. eod.*

(13) Nam in parvis donatio, in magnis negotiorum gestio præsumitur. *Bald.*

(14) Non præsumitur autem donatio. *arg. l.* 25. §. 1. *supr. de probat.* Vide Accurs. *hic.*

(15) Color, est titulus, prætextus, colorata pictaque ratio. vide *l.* 2. *supr. de inofficioso. l.* 7. *supr. de Senatusc. Maced.*

(16) Titulus, color, prætextus, velamentum.

(17) *Al.* exegit. *al.* egit. ut paulo post.

(18) Nudus minister hic dicitur, qui nullum sentit commodum ex negotio gesto, *Bart.* unde maritus ab uxore, ut nudus minister præfici negotio potest, ut non suum commodum et negotium gerens.

(19) *Subaudi*, millibus, eo pretio moriones videntur empti. 8. Martial. 13.

(20) *l.* 7. §. 7. *infr. eod.*

(21) *l.* 5. *in fin. supr. eod. l.* 8. *C. eod. l.* 20. *in fin. C. de jure dot.*

(22) Locupletior facta ex patrimonio mariti uxor intelligitur, quæ ære alieno suo, mariti interventu, liberata est.

quod potuisset adhuc debere, si vir pecuniam non solvisset: neque (1) enim interest, ex qua causa mulier pecuniam debuit; utrum creditam, an eam, quam ex emptione præstare debeat.

§. 1. Quod si mulier non emerat servum, sed ut emeret, a viro pecuniam accepit: tum vel mortuo, vel deteriore facto servo damnum ad virum pertinebit: quia quod aliter emptura non fuit, nisi pecuniam a viro accepisset, hoc consumptum ei periit, qui donavit; si modo in rerum natura esse desiit: nec videtur mulier locupletior (2) esse, quæ neque a creditore suo liberata est, neque id possidet quod ex pecunia viri emerat.

De eo, quod mulier acquisivit.

51. Pomponius lib. 5. ad Quintum Mucium.

QUintus Mucius ait, Cum (3) in controversiam venit, unde ad mulierem (4) quid pervenerit: et verius, et honestius (5) est, quod non demonstratur unde habeat, existimari (6) a viro, aut qui in potestate ejus esset, ad eam pervenisse (7). Evitandi (8) autem turpis quæstus gratia circa uxorem hoc videtur Quintus Mucius probasse.

De re vilius locata. De æstimatione rei depositæ. 1. De promissione heredis.

52. Papinianus lib. 10. Quæstionum.

SI vir uxori, donationis causa, rem vilius (9) locaverit (10), locatio nulla est: cum autem depositum inter eas personas minoris donationis causa æstimatur, depositum est. Hæc ideo tam varie, quia (11) locatio quidem sine (12) mercede certa contrahi non potest, depositum autem et citra æstimationem quoque dari potest.

§. 1. Uxor *viro fructum fundi ab herede suo dari*, quod si datus non fuisset, *certam pecuniam mortis causa promitti* curavit: Defuncto viro viva muliere, stipulatio solvitur: ut traditio, quæ mandante uxore mortis causa facta est: nam quo casu inter exteros (13) condictio nascitur, inter maritos nihil agitur.

De genero, vel nuru, vel socero. 1. De usu rei.

53. Idem lib. 4. Responsorum.

MOrtis suæ causa genero vel nurui socerum frustra donare convenit: quia mortuo socero, nuptiæ non solvuntur: Nec interest, an pater filium vel filiam exheredaverit. Divortii (14) species, eadem ratione, diversa est.

§. 1. Res in dotem æstimatas (15), consentiente viro, mulier in usu (16) habuit: Usu deteriores si fiant, damni (17) compensatio non admittitur: easdem res non potest mulier sibi, quasi donatas, defendere ex illis verbis, quibus donationes (18) ei a viro legatæ sunt: cum ejusmodi species neque donari neque auferri videtur.

De usuris dotis, quas vir non exegit.

54. Idem lib. 8. Responsorum.

VIr usuras (19) promissæ dotis in stipulatum deduxerat, easque non petierat: Cum per omne tempus matrimonii sumtibus suis uxorem et ejus familiam vir exhiberet (20), dote prælegata, [sed] et donationibus verbis fideicommissi confirmatis, legato quidem dotis usuras non contineri videbatur: sed titulo donationis remissas (21).

De re empta ex pecunia donata.

55. Paulus lib. 6. Quæstionum.

UXor marito (22) suo pecuniam donavit: maritus ex pecunia sibi donata aut mobilem aut soli rem comparavit: solvendo non est, et res extant (23): Quæro, si mulier revocet donationem, an utiliter condictitia experiatur: videtur enim maritus, quamvis solvendo non sit, ex donatione locupletior effectus: cum pecunia mulieris res comparata extet? Respondi, Locupletiorem esse ex donatione negari non potest: non enim quærimus, quid deducto ære alieno liberum habeat, sed quid ex re mulieris possideat: solo enim separatur hic ab eo, cui res donata est, quod ibi res mulieris permanet, et vindicare (24) directo potest: et (25) erit deterior causa viri, si ei pecunia, quatenus res valet, non ultra (26) id tamen quod donatum est, condicatur; quam si dotis judicio converia-

(1) Donatio fieri uxori intelligitur, quoquomodo ea ære alieno liberetur a marito: sive æs illud alienum debuit ex credito, sive ex empto.

(2) *d. l.* 20. *in fin.*

(3) Præsumitur ex re mariti quæsivisse uxor id omne, quod constante matrimonio adquisivit: idque vitandæ turpis quæstus suspicionis causa, *ut hic.* adde *l. etiam. C. eod. l. si defunctus.* 10. *C. arbitrium tutelæ.*

(4) An idem in fratre, ut quod is quæsierit, bonis ex paternis adquisivisse censeatur? negat Accursius. Cur? Cessat in fratre suspicio, de qua hic agitur.

(5) Vide quæ scripsi ad *cap.* 2. *extr. de regulis.*

(6) Vide *l.* 6. *in fin. C. eod.*

(7) Acquisita per mulierem constante matrimonio, præsumuntur acquisita de bonis mariti. Aretin. *cons.* 31. per totum. Cravetta *cons.* 81. *num.* 4. *et cons.* 64. *num.* 7. Bellon. *cons.* 17. *num.* 10. *cum seq.* Fernandus Vasquius *in tract. illustr. quæst. lib.* 3. *c.* 105. Alexander *cons.* 24. *num.* 2. *lib.* 1. Alciatus *reg.* 3. *præsumpt.* 26. Crem. *singul.* 6. Baldus *ad l.* 1. *C. de natur. liber.* Sylva nuptialis *l.* 4. *num.* 20. *cum seq.* Paris. *cons.* 80. *n.* 12. *lib.* 1. Corasius *lib.* 3. *miscellan. cap.* 5. Rim. *ad §.* 1. *n.* 27. *et seq. Inst. per quas personas nob. acquir.* Diaz. *reg.* 9. Mod.

(8) Pomponii nota ad Q. Mucium sequitur.

(9) Locatio viliori pretio facta, locatio nulla est. Depositum tamen minoris æstimatum, donationis causa depositum est. Cur tam varie? Locatio sine mercede certa nunquam contrahitur: depositum citra æstimationem dari potest. Cujus differentiæ is effectus nascitur, ut uxori rem viliori pretio locare maritus non possit, ne donare contra leges videatur: depositum vero minus æstimare possit, nec tamen videri donare.

(10) Ut et superius vendiderit, *l.* 5. *§.* 5. *l.* 31. *§.* 3. *supr. eod.*

(11) Locationis et depositi elegans differentia.

(12) Vide *l.* 23. *in fin. supr. comm. divid.*

(13) Ut *l.* 35. *infr. de donat. mort. caus.*

(14) De quo *l.* 11. *in fin. supr. eod.*

(15) Æstimatarum rerum dotalium periculum est viri. adde *l.* 7. *§.* 5. *supr. eod.*

(16) *l.* 18. *supr. eod.*

(17) Mulier utens rebus dotalibus æstimatis, habet inde commodum et non damnum: Ex sola hujusmodi patientia usus donatio rerum non præsumitur, *Bald.* nec fiet earum rerum cum dote compensatio.

(18) Legari potest donatio hoc modo, *Uxori quæ constante matrimonio legavi, ea uxori do lego.*

(19) *l.* 15. *§.* 1. *l.* 16. *l.* 17. *l.* 21. *supr. eod.*

(20) Id est, aleret, *ut supr. de liberis exhibendis.*

(21) Usuras dotis si maritus non petiit, eas uxori donasse videtur. *Bart.* Quid, si maritus usuras dotis petiit, neque eas consecutus est, atque ob id magnum damnum passus sit, an ejus heredibus usuræ debebuntur? Baldus putat maritum moriendo, usuras videri remisisse: tametsi dotem legando, non intelligatur dotis usuras remisisse, seu legasse: tametsi heres et defunctus una et eadem persona censeantur. vide Cremens. *singul.* 5. Goth. Item Cornelium *cons.* 145. *col. fin. n.* 24. *vol.* 2. Decium *cons.* 571. *ad fin.* 6. Mod.

(22) Vel contra. *l.* 7. *§.* 3. *supr. eod.*

(23) Res ea mulieris efficietur, in subsidium scilicet marito non existente solvendo. idem est in milite. *l.* 8. *C. de rei vind.*

(24) vide *l.* 5. *in fin. supr. eod.*

(25) Nec erit. Anton. Faber, 5. *Conjecturar.* 10.

(26) *l.* 28. *§.* 3. *supr. eod.*

tur. Sed nihil prohibet, etiam in rem utilem (1) mulieri in ipsas res accommodare.

Si mortis causa donatarius rem uxori dari jubeat.

56. SCÆVOLA lib. 3. Quæstionum.

SI, quod mihi mortis causa donare vellet, ego pure uxori donare vellem: non valet, quod uxori jubeo (2) dari: quia illo convalescente, condictione teneor: mortuo autem nihilominus pauperior sum: non enim habeo, quod habiturus essem.

De eo, quod uxori donatum est, ut, si per eam divortium fiat, reddatur.

57. PAULUS lib. 7. Responsorum.

EA, quæ a marito suo pecuniam ex causa donationis acceperat, litteras (3) ad eum misit hujusmodi: *Cum petenti mihi a te, Domine* (4) *carissime, adnuerit indulgentia tua viginti ad expediendas quasdam res meas, quæ summa mihi numerata est sub ea conditione,* [*ut*] *si* (5) *per me meosque mores quid steterit, quo minus in diem vitæ nostræ matrimonium permaneat, sive invito te discessero de domo tua, vel repudium tibi sine ulla querela misero, divortiumque factum per me probabitur: tunc viginti, quæ mihi hac die donationis causa dare voluisti, daturam, restituturam me sine ulla dilatione spondeo:* Quæro, [an], si eadem Titio marito suo repudium miserit, pecuniam restituere debeat? Paulus respondit, pecuniam, quam vir uxori donavit, ex stipulatione proposita, si conditio ejus exstitit, peti posse: quoniam ex donatione in pecuniam creditam conversa (6) est (7): Quod si stipulatio commissa non probetur (8), tunc tantum peti posse, quanto locupletior ex ea donatione facta probetur.

Si res donatæ tempore concubinatus, post nuptias aliis acceptis reddantur. 1. *De cibariis.* 2. *Si filius pecunia matris emerit, et instrumenta suo nomine confecerit.*

58. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

SI prædia et mancipia Sejæ data, effecta sint ejus tempore concubinatus, ac postea tempore matrimonii aliis (9) acceptis reddita sunt: quid juris est? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, negotium potius gestum videri, quam donationem intervenisse.

§. 1. Item, cum quæreretur de cibariis (10) mancipiorum, respondit, tempore quidem concubinatus data cibaria repeti non possunt: sed nec tempore matrimonii, si ea mancipia uxoris in communi usu fuerint.

§. 2. Filius rebus matris intervenire solitus, pecunia matris, consentiente ipsa, mancipia et res mercatus, emptionum instrumenta suo nomine confecit; decessit in patris potestate: Quæsitum est, an mater cum marito suo experiri, et qua actione uti possit? Respondit, si mater obligatum filium in ea pecunia voluit esse, intra annum quam filius decessit, de peculio cum patre, in cujus (11) potestate fuisse proponatur, actionem habere: si donavit, repeti posse, quanto locupletior ex ea donatione pater factus est.

Si vir donet, ut in dotem accipiat.

59. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

SI quis uxori ea conditione donavit, *Ut quod donavit, in dotem accipiat:* defuncto eo, donatio convalescit (12).

De vitrico et privigno. 1. *De divortio.*

60. HERMOGENIANUS lib. 2. juris Epitomarum.

VItricus et privignus invicem sibi donare prætextu matrimonii non prohibentur.

§. 1. Divortii (13) causa donationes inter virum et uxorem concessæ sunt: Sæpe enim evenit, uti propter sacerdotium (14), vel etiam sterilitatem (15),

61. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

VEl senectutem (16), aut valetudinem (17), aut militiam satis commode retineri matrimonium non possit.

62. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

ET ideo bona gratia (18) matrimonium dissolvitur.

§. 1. Divortio facto (19) nec instaurato matrimonio, non confirmabitur inter virum et uxorem facta donatio: nec inter patronum (20) et libertam. Si ab eo invito divertere non licet, facta donatio separatur (21), cum inter hos divortium intercedat: perinde enim id quod donatum est habetur divortio intercedente, ac si donatum non fuisset.

De tigno juncto.

63. PAULUS lib. 3. ad Neratium.

DE eo, quod uxoris in ædificium viri ita conjunctum est, ut detractum (22) alicujus usus esse possit, dicendum est agi posse, quia nulla actio est ex Lege duodecim tabularum: quamvis Decemviros non sit credibile de his sensisse, quorum voluntate res eorum in alienam ædificium conjunctæ essent. Paulus notat: Sed in hoc so-

(1) Vide quæ notavi ad *l.* 54. *Supr. de jure dotium. et l.* 8. *C. de rei vind.*

(2) *l.* 3. *in fin. supr. eod.*

(3) Epistolis probatur stipulationis forma, et contracta obligatio inter præsentes. *l.* 1. *C. de contrahenda stipulatione.* Bald. *hic.* Goth. Ad hanc l. vide Goedd. *de contrah. stipulat. cap.* 3. *num.* 194. Ans. Adde Joann. Robert. *lib.* 2. *sent. cap.* 4. S. L.

(4) Moris enim erat uxoribus, maritos *dominos* vocare. Mariti sunt domini uxorum.

(5) Atqui hujusmodi pœnalis stipulatio non valet, *l.* 19. *l.* 134. *infr. de verbor. obligat.* Matrimonii libertas non tollitur metu lucri amittendi: neque invita in matrimonio detinetur, quæ divertere non vult, ne lucrum seu donationem sibi factam a marito amittat.

(6) Imo, videtur converti non posse. *l.* 34. *supr. mandati.*

(7) Hinc nota, contractum donationis converti in alium contractum, verbi gratia creditum, posse. *l.* 18. *infr. de donat.*

(8) Quia nullam culpam in divortio commisit.

(9) Facit *l.* 36. §. 1. *Supr. eod.* inter virum et uxorem potest fieri contractus permutationis, dummodo non fiat causa donationis. *Bald.*

(10) *l.* 21. *in fin. supr. eod.*

(11) v. *l.* 19. *supr. eod.*

(12) Morte. *l.* 2. *C. de dote cauta.*

(13) *l.* 11. §. *ult. l.* 32. §. 10. *l.* 35. *l.* 53. *supr. eod.* Ulp. 7. *in pr.*

(14) *Sacerdotii* causa fiebat interdum divortium: Quidam enim sacerdotes, qui uxorem habere non poterant, cogebantur esse cœlibes. *l.* 56. *C. de episcopis. Novell.* 22. *cap.* 5. *Novell.* 117. *c.* 12. *Novell.* 123. *c.* 39.

(15) Ut Spurio Carbillio, et Cornelio Sullæ, et aliis accidit. Valer. *lib.* 2. *c.* 1. 4. Gell. 3. *et* 17. *c. ult.* adde Varronem apud Nonium, *c.* 2. *vetere.* Seneca, 1. *Controvers.* 6. uxorem sterilitatis nomine dimisit intra quinquennium non parientem. *Goth.* Secus Jure Canonico. *can. tantum valet.* 27. 32. *qu.* 7. Ans.

(16) Id abrogatum *Novell.* 117. *c.* 12. *in fin.*

(17) *l.* 10. *C. de repud. Nov.* 22. *c* 6. *Novell.* 117. *cap.* 12. Mutilatione enormi aut infirmitate summa, puta paralysi, non dissolvitur hodie matrimonium. *c.* 1. 2. *de conjug. lepros.* 27. *q.* 2. *c. decreta.* 28. *c. Nicolaus. sive hi qui* 25. *ann. jun. quæst.* 7. *cap. qui matrimon. c. quemadmodum.* 25. *extra de jurejur.*

(18) Hoc abrogatum *Novell.* 117. *cap.* 10. redactum vero *Nov.* 140.

(19) Discordia sc. non bona gratia.

(20) Donatio nec inter patronum et libertum. Si ab eo. *Flor.* Donatio: sed nec inter patronum et libertam, etsi ab eo invito divertere non licet, facta donatio non separat. *Hal.*

(21) Id est, a superiori specie non distinguitur hæc species.

(22) Adde *l.* 45. *supr. eod.*

lum agi potest, ut [sola] vindicatio soluta re competat mulieri, non in duplum, ex Lege duodecim tabularum: neque enim furtivum est quod sciente domino inclusum est.

De divortio.

64. JAVOLENUS lib. 6. ex Posterioribus Labeonis.

VIr mulieri, divortio facto, quædam idcirco dederat, ut ad se reverteretur: mulier reversa erat, deinde divortium fecerat: [Labeo]: Trebatius inter Terentiam et Decenatem (1) respondit, si verum (2) divortium fuisset, ratam esse donationem: si simulatum, contra. Sed verum est, quod Proculus et Cæcilius putant, tunc verum esse divortium, et valere donationem divortii causa [factam], si aliæ nuptiæ insecutæ sunt: aut tam longo tempore vidua fuisset, ut dubium non foret, alterum esse matrimonium: alias nec donationem ullius esse momenti futuram.

De nupta nondum viripotente.

65. LABEO lib. 6. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

QUod vir ei, quæ nondum (3) viripotens nupserit, donaverit, ratum futurum existimo.

De domum deductione, et tabularum dotis consignatione. 1. *Si in hortos, ante diem tertium, quam nuptiæ ibi fierent, deducta, nuptiarum die donaverit.*

66. SCÆVOLA lib. 9. [Digestorum].

SEja Sempronio (4), cum certa die nuptura esset, antequam domum deduceretur tabulæque (5) dotis signarentur (6), donavit tot aureos: quæro, an ea donatio rata sit? Non (7) attinuisse tempus, an, antequam domum deduceretur, donatio facta esset, aut tabularum consignatarum, quæ plerumque et post contractum matrimonium fierent, in *quærendo* exprimi: itaque nisi ante matrimonium contractum, quod consensu intelligitur, donatio facta esset, non valere.

§. 1. Virgini in hortos (8) deductæ ante diem tertium (9) quam ibi nuptiæ fierent, cum in separata diæta (10) ab eo (11) esset, die (12) nuptiarum, priusquam ad eum transiret, et priusquam aqua (13) et igni acciperetur [id est (14), nuptiæ celebrentur (15),] obtulit (16) decem

(1) Ita *Flor.* Mæcenatem *al.* recte: cujus uxor Terentia hic, et Suet. *in August.* Terentilla per jocum ab Antonio dicta. Sueton. Terentiana Dioni et Senec. *lib. de provid.* Goth. Historiam, quam hic tangit, invenies apud Josephum Scaligerum in notis ad elegiam Albinovani de obitu Mæcenatis. *Mod.*

(2) Ut si diu divertit. *l.* 32. §. 13. *supr. eod.*

(3) *l.* 32. §. 27. *supr. eod.*

(4) Emendationem hujus leg. v. apud. Hotom. 4. *obs.* 26. Ans.

(5) De dotalibus tabulis, vide quæ scripsi ad *l.* 29. *supr. de pactis dotalib.*

(6) Tabulæ dotales signari solitæ, et quidem plerunque post contractum matrimonium, *ut hic.* Juvenal. *Sat.* 2. *Signatæ tabulæ, dictum feliciter: ingens Cæna sedet: gremio jacuit nova nupta mariti.* Apul. *Apologet.* Habes denunciare causam totam, cur tabulæ nuptiales inter me ac Pudentillam non in oppido sint, sed in villa suburbana consignatæ.

(7) Locus hic corruptus, saltem mutilus: supplendum enim vel subintelligendum Respondit (Scævola scilicet) *ut* §. *prox.* Sententia tamen hæc est, donationem non valere nisi facta sit ante matrimonium, nec ad rem pertinere quæri, an donatio facta sit, mulier antequam in domum deduceretur et consignarentur tabulæ nuptiales: Hoc solum quærendum esse, utrum facta sit donatio ante vel post ritum nuptiarum interpositum.

(8) Cur in hortos deducebatur virgo nuptura? An quod ibidem nuptiæ celebrabantur, et Venus quæ nuptiis præsidet (teste Homer. *in Iliad.* Pausan. *in Messeniacis.* Lucian. *in Charidemo.*) eadem putabatur esse hortorum dea, Varr. 5. *de lingua.* et 1. *de re rustica.* Unde et Nævius *apud Festum*, Venerem pro oleribus, ut Cererem pro pane, Neptunum pro piscibus usurpavit. cum et Athenienses quoque Veneris simulachrum ponerent ἐν κήποις, teste Pausan. *in Attic.* Lucian. *in imaginib.* et ἐν ἐπαιρικοῖς. 36. Plin. 5. quod et forte fiebat ad vim generandi innuendam: sicuti et eadem fingitur e mari nata, *teste Pharnuto?* An potius virgines nupturas in hortos deductas olim dicemus, quod veteres in hortis habitationes habuerint? ut colligi potest ex *l.* 5. §. 3. *Infr. de injuriis.* Tacit. 6. Suet. *in Claud.* 5. Asconio *in Miloniana.* unde legimus penum in hortis conditam, *l.* 4. §. 5. *Infr. de pen.* neque absentem esse qui in hortis sit. *l.* 5. *Supr. de procuratorib.* Cæterum quæ in hortis erant ædificia, voluptuariæ erant, et amœnitatis gratia extructa: cujusmodi et habitationes, diætas quoque appellabant, *Infr. hoc eod. l.* 41. §. 1. *Infr. de legat.* 3. de quo dixi ad *l.* 43. §. 1. *Infr. de leg.* 1. Juvenal. *Satyr.* 10. *circa fin.* hanc interpretationem confirmat omnino: *Cui nubere Cæsaris uxor Destinat, optimus hic et formosissimus idem Gentis patriciæ rapitur miser extinguendus Messalinæ oculis: dudum sedet illa parato Flammeolo, Tyriusque palam Genialis in hortis Sternitur, et ritu decies centena dabuntur Antiquo.* Item *Sat.* 6. *vers.* 48. *Nam si constituit, solitoque recentius optat Ornari, et properat, jamque expectatur in hortis.* His addamus Festo teste, Hortos apud veteres, omnes villas dictas fuisse. Et hæc de hortis. adde Brisson. 3. *select.* 1. Ferrand. 1. *explicat.* 2. Goth. Adde Cujac. *lib.* 11. *obs. c.* 2. Ans.

(9) Tres illi dies qui fuerint, et quæ iis agi solita, dixi ad *tit. C. de sponsal.*

(10) *Diæta* habitatio separata in hortis, de qua dixi paul ante.

(11) Marito.

(12) *l.* 27. *Supr. eod. l.* 4. *l.* 5. *l.* 6. *supr. de ritu nupt.*

(13) Aqua et ignis acciperetur. *Hal.* Var. 4. *de lingua.* Causa nascendi duplex, ignis et aqua: ideo ea in nuptiis in limine adhibentur: Mas ignis, quod ibi semen: aqua fœmina, quod fœtus ejus humore sit: idem ait *lib.* 11. *de vita populi Romani.* Item apud Servium: Mariti igni et aqua uxores accipiebant: sic Nonius *Virgine prægnante* (apud Nonium *c.* 11. *v. pariter*) sequere me pariter, volo facias igni atque aqua, volo hanc accipere. Joseph. Scalig. in 4. Varronis *de lingua.* hunc locum Varronis *lib.* 1. *de vita pop. Rom.* qui extat diversis locis apud Nonium, [illegible] fert. *Cum a nova nupta*, inquit, *ignis in face afferretur e foco ejus sumptus, fax ex spinu allata esset, uti eam puer ingenuus afferret: contra novo marito, cum item e foco in titione ex felici arbore et in aquali aqua allata esset*: Hinc inquit Scaliger, [illegible] ret februi genus, in quo torris ardens demergebatur in aquale quod Græci vocant χέρνιβα, idque plurimi erat apud veteres: u[illegible] pote cum his constare vitam humanam crederent: adeo, ut quem vita privari vellent, ei his duobus interdicerent, eumque vocabant extorrem tanquam torris illius, et χερνίβων exsortem. Itaque apud Hesych. idem ἄφιτρος mavult quam ἄφικτος ἄφιτρος· ἀνακαθ[illegible] ἴμαρος, ad verbum *extorris*, φιτρὸς enim torrem seu titionem significat. huc pertinet illud Ovid. *Quos faciunt justos ignis et unda viros.* idem *lib.* 4. *Fastorum*, *Omnia purgat edax ignis, vitiumque metalli Excoquit: idcirco cum duce purgat oves. An quia cunctarum contraria semina rerum Sunt duo discordes, ignis et unda Dei; Junxerunt elementa patres, aptumque putarunt, Ignibus et sparsa tingere corpus aqua? An quod in his vitæ causa est, hæc perdidit exul: His nova fit conjux, hæc duo magna putant?* versus Valerii Flacci 8. *ignem Pollux, undamque jugalem Prætulit.* Cujac. 11. *obs.* 2. *in fin.* Plutarch. *in Probl. Rom. qu.* utrumque elementum a conjugatis sumi solitum refert: ut ostenderent se paratos ad omnia infortunia simul ferenda, etiamsi ad aquam et ignem reducerentur. Ea elementa Lactant. 2. *Instit.* 10. [illegible] sacramenti genus, quo nuptiæ fœdere sanciebantur. Festus *in Aqua*: Aqua et igni interdici solet damnatis, quæ accipiunt novæ nuptæ videlicet, quia hæ duæ res humanam vitam maxime continent. Idem *in Facem*: Facem in nuptiis in honorem Cereris præferebant, aqua que spargebatur nova nupta, sive ut casta puraque ad virum veniret, sive ut ignem atque aquam cum viro communicaret. adde eundem *in Patrimi et in Rapi.* et Halicarnasseus 2. [illegible] πυρὸς [illegible] ὕδατος. ubi interpres legit πυρὸς, panis: quo et more, utputa [illegible] trio, usum Alexandrum in nuptiis Berenicis, refert Curtius 8. plura apud Brissonium *de ritu nupt.*

(14) Ritus nuptiarum inter cætera, aqua et igni accipi.

(15) *Al.* celebrarentur.

(16) Vir.

ircos dono: Quæsitum est, post nuptias contractas divor- facto, (an) summa donata repeti possit (1)? Respon- t, id (2) quod ante nuptias donatum proponeretur, non sse [de dote] deduci.

De re empta ex nummis donatis, et donatori donata.

67. LABEO lib. 2. Pithanon [a Paulo Epitomatorum].

I uxor (3) nummis a viro, aut ab eo qui in ejus potestate esset, sibi donatis servum emerit (4); deinde, m ejus factus fuerit, cum ipsum donationis causa viro adiderit: rata erit traditio: quamvis ea mente facta fuet, qua cæteræ donationes: neque ulla actio ejus nomine ari potest.

TIT. II.

DE DIVORTIIS ET REPUDIIS (5).

Quibus modis matrimonium solvitur.

1. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

DIrimitur matrimonium divortio (6), morte (7), captivitate (8), vel alia (9) contingente servitute trius (10) eorum.

Etymologia divortii. 1. *Verba divortii*, 2. *Vel repudii.* 3. *De præsentia vel absentia ejus, cui renunciatur.*

2. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

DIvortium autem, vel a diversitate mentium dictum est, vel quia in diversas (11) partes eunt qui distrahunt matrimonium.

§. 1. In repudiis autem, id est, renunciatione, comprobata sunt hæc verba: *Tuas res tibi habeto*: item hæc, *Tuas res tibi agito* (12).

§. 2. In sponsalibus quoque discutiendis (13) placuit renunciationem (14) intervenire oportere: In qua re hæc verba probata sunt: *Conditione* (15) *tua non utor.*

§. 3. Sive autem ipsi præsenti renuncietur, sive absenti per eum qui in potestate ejus sit, cujusve is (16) eave in potestate sit, nihil interest.

Quod sit verum divortium.

3. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

DIvortium non est, nisi (17) verum, quod animo (18) perpetuam (19) constituendi dissensionem (20) fit (21). † Itaque quidquid in calore (22) iracundiæ vel fit, vel dicitur, non prius ratum est, quam [si] perseverantia apparuit judicium animi fuisse: ideoque per calorem misso repudio, si brevi (23) reversa uxor est, nec divortisse videtur.

De furiosa.

4. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

JUlianus lib. XVIII. Digestorum quærit, an furiosa repudium mittere, vel repudiari possit: Et scribit, furiosam repudiari posse, quia ignorantis (24) loco habetur (25): repudiare autem non posse, neque ipsam propter dementiam, neque curatorem ejus: patrem (26) [tamen] ejus nuncium mittere posse: Quod non tractaret de repudio, nisi (27) constaret retineri (28) matrimonium: Quæ sententia mihi videtur vera.

Si filia in fraudem patris divertat.

5. IDEM lib. 34. ad Edictum.

SI filia emancipata (29) idcirco diverterat (30), ut maritum lucro dotis adficiat, patrem (31) fraudet, qui profectitiam dotem potuit petere, si constante matri-

(1) Possit, non id quod. Hotom. 4. *observ.* 26.

(2) Donatio inter conjuges, etiam post deductionem in domum, um tenet? ait Baldus: et male: nisi dicas valere post deductioem in sui domum mariti, nondum celebrato nuptiarum ritu.

(3) Donare marito uxor potest servum, quem ipsa emerit peunia sibi ab eodem marito donata.

(4) *l.* 7. §. 3. *Supr. eod.*

(5) 5. *C.* 17. *Nov.* 117. *c.* 7. *et sequent.* 4. Harm. 12. divorium, *διέσιον*, inter conjuges tantum, repudium, *διαζύγιον*, etiam nter sponsos. Cujac. *hic. et l.* 101. *Infr. de verb. sign.* illud maitorum, hoc sponsorum renunciatio est. Cujac. *C. h. t.* Primum ivortium Romæ accidit anno Urbis 523. vide 4. Gell. 30. *et* 17. . *ult.* 2. Valer. 1. Tertull. *Apologetico.* Tanta fuit priscis temporibus maritorum concordia. Domitianum primum divortium permiisse auctor est Plutarchus *in Probl. Rom.* de formulis repudii vide . 2. §. 1. *Infr. eod.*

(6) Justo: de divortio casu accidente, vide *Nov.* 117.

(7) *Novell.* 22. c. 20. hoc tantummodo solius Flaminis matrimonium dirimebatur, auctoribus Festo et Gellio, 10. *c.* 15.

(8) Matrimonium olim dirimebatur captivitate, ut et alia quais servitute. *l. si ab hostibus.* 10. *l. si quis.* 56. *Infr. soluto marimonio. l.* 12. §. 4. *Infr. de captivis.* vide *Novell.* 22. *cap.* 7. *Novell.* 117. *c.* 12. vide *Novell. Leonis* 33.

(9) *Novell.* 22. *c.* 9.

(10) Alterutrius eorum. *Hal.*

(11) *l.* 191. *Infr. de verb. signif.*

(12) Fit ergo his solemnibus verbis divortium, quasi actus legiimus. Addi possunt et hæc Titinnii: *Aliquis vestrum nunciet Geminæ ut res suas procuret, ædibus facessat.* et Apuleius: *Tu conestim toro meo divorte, tibique res tuas habeto.* Cujac. *hic.* et in atyrico Petronii: *Quia fidem scelere violasti, et communem amiitiam, res tuas ocyus tolle et alium locum, quem polluas, quæe.* Cujac. *C. h. t.* Martial. 4. *Epigram. deseris, atque jubes res ibi habere suas.* Mittebatur etiam per nuncium et per libellum, . 6. *C. h. t.* et Judæis certa erat formula, a qua qui recedebat, epudiando nihil agebat. Porro mulieri in ipso repudio claves adimebantur, vel ab ea deponebantur. Cicero *in Philippica* 2. *Mimam* illam *suas res sibi habere jussit, ex* 12. *Tabulis, claves ademit* (etsi alii ibi legunt *causam adducit*) *forasque exegit.* Quem imitatus Ambrosius *epist.* 65. *Mulier offensa claves remisit, domum revertit.* Cujac. *Novell.* 22. Ut e contrario claves dabantur, ut significaretur rerum domesticarum curam illi tradi, ut Festus ait.

(13) *Discutiuntur* sponsalia, quæ solvuntur.

(14) *l.* 1. *C. de sponsalib. l.* 240. *infr. de verb. sign.*

(15) *Conditio* hic pro conventione sponsalitia sumitur. Festus *in convento.*

(16) *l.* 10. *supr. de sponsalib.*

(17) Verum nisi divortium sit, divortium non est. *Goth.* Facit c. 21. *de pœnitent. distinct.* 1. Ans.

(18) Animo distinguitur repudium a repudio per calorem misso.

(19) Perpetuam dissensionem constituendi animo divortium fit.

(20) Divisionem. *Hal.*

(21) V. Corasius *lib.* 1. *miscell. cap.* 8. Forcatulus *in Cupidine Jurisper. cap.* 25. Mod.

(22) *l.* 48. *infr. de reg. jur.*

(23) *l.* 7. *l.* 33. *supr. de ritu. d. l.* 48. *Novell.* 134. *cap.* 11.

(24) Ignorantis loco habetur furiosus.

(25) Sensum non habet, *l.* 22. §. 7. *infr. soluto.* Privatio præsupponit habitum: dixi *l.* 43. §. 9. *supr. de ædilitio.*

(26) *l.* 5. *C. h. t. Novell.* 22. c. 19. *in fin. l.* 22. §. 9. *Infr. soluto.*

(27) Divortium qui facit, fatetur matrimonium fuisse, nec enim ubi vinculum nullum est, separatio est: nec privatio dari potest sine habitu, *l. si mihi et tibi.* 12. §. *in legatis. infr. de legat.* 1. *l. decem.* 116. *infr. de verb. oblig.*

(28) Nisi constaret cum furiosa retineri matrimonium. *Hal. l.* 8. *supr. de his qui sunt sui. l.* 16. §. *ult. supr. de ritu. l.* 22. §. 7. *infr. soluto.*

(29) *l.* 5. *C. h. t.*

(30) Divertat. *Hal.*

(31) *l.* 71. *supr. de evictionibus.* Verum dolo ejus filiæ pater non amittit. Ita factum tertii ei obesse non debet.

monio decessisset : [et] ideo patri succurrendum est, ne dotem perdat : non enim minus patri quam marito succurrere Prætorem oportet : Danda igitur est ei dotis exactio, atque si constante matrimonio decessisset filia.

De captivitate.

6 JULIANUS lib. 62. Digestorum.

UXores (1) eorum, qui in hostium potestate pervenerunt, possunt videri nuptarum locum retinere, eo solo, quod alii temere (2) nubere non possunt. Et generaliter (3) definiendum est, donec (4) certum est maritum vivere in captivitate constitutum, nullam habere licentiam uxores eorum migrare ad aliud matrimonium : nisi mallent ipsæ mulieres causam repudii præstare. Sin autem in incerto est, an vivus apud hostes teneatur, vel morte præventus, tunc si quinquennium a tempore captivitatis excesserit (5), licentiam habet mulier ad alias migrare nuptias : ita tamen, ut bona gratia dissolutum videatur pristinum matrimonium, et unusquisque suum jus habeat imminutum : Eodem jure et in marito in civitate degente et uxore captiva observando.

De pœnitentia.

7. PAPINIANUS lib. 1. de Adulteriis.

SI pœnituit (6) eum, qui libellum tradendum divortii dedit, isque per ignorantiam mutatæ voluntatis oblatus est : durare matrimonium dicendum : nisi pœnitentia cognita, is qui accepit, ipse voluit matrimonium dissolvere : tunc enim per eum qui accepit solvitur matrimonium.

De eo, qui alienam uxorem duxit, deinde repudium misit.

8. IDEM lib. 2. de Adulteriis.

DIvus Hadrianus eum qui alienam (7) uxorem ex itinere domum suam duxisset, et inde marito ejus repudium misisset, in triennium relegavit.

De testibus divortii.

9. PAULUS lib. 2. de Adulteriis.

NUllum divortium ratum est, nisi (8) septem (9) Civibus Romanis puberibus (10) adhibitis (11), præter libertum (12) ejus qui divortium faciet (13). † *Libertum* accipiemus etiam eum, qui a patre, avo, proavo (14) et cæteris sursum (15) versum manumissus sit.

De liberta.

10. MODESTINUS lib. 1. Regularum.

PAtrono invito (16) liberta, quam in matrimonio habuit, ab eo discedere non potest : nisi ex causa fideicommissi (17) manumissa sit : tunc enim potest, licet ejus sit liberta.

11. ULPIANUS lib. 3. ad legem Juliam et Papiam.

QUod ait Lex (18), *Divortii faciendi potestas libertæ, quæ nupta est patrono, ne (19) esto* : non infectum videtur effecisse divortium, quod jure civili dissolvere solet matrimonium : Quare [constare] matrimonium dicere non possumus, cum sit separatum : Denique scribit Julianus, de dote hanc actionem non habere : Merito igitur quandiu patronus ejus eam uxorem suam esse vult, cum nullo alio connubium ei est : nam quia intellexit legislator, facto libertæ quasi diremptum matrimonium, detraxit ei (20) cum alio connubium : Quare cuicumque nupserit, pro non nupta habebitur. Julianus quidem amplius putat, nec in concubinatu eam alterius patroni (21) esse posse (22).

§. 1. Ait Lex : *Quamdiu (23) patronus eam uxorem esse volet.* Et velle debet uxorem esse, et patronus durare. † Si igitur aut patronus esse, aut velle desierit, finita est legis auctoritas.

§. 2. Illud rectissime placuit : qualiquali voluntate intelligi possit patronus animum habere desisse quasi in uxorem, finiri legis hujus beneficium. † Proinde cum patronus rerum amotarum cum liberta, quæ ab invito eo divorterat, vellet experiri, Imperator Noster cum Divo Patre suo rescripsit, intelligi (24) eum hoc ipso nolle nuptam sibi, qui eam actionem vel aliam importet, quæ non solet (25) nisi ex divortio oriri. Quare si accusare eam adulterii cœperit, vel alio crimine postulare quod uxori nemo objicit, magis est, ut diremptum sit matrimonium : Etenim meminisse oportet, ideo adimi cum alio connubium, quia patronus sibi nuptam cupit. † Ubicumque igitur vel tenuis intellectus videri potest nolentis nuptam, dicendum est, jam incipere libertæ cum alio esse connubium : Pro-

(1) Cujac. *Nov.* 22. *et in notis Institutionum*, stilo hujus legis ductus putat, hanc legem Triboniani esse, non Juliani, hoc est, a Triboniano interpolatam.

(2) Vide *l.* 41. *infr. de fidejussorib. et mand.* κα. ἃ προπετεῖαν. *Nov.* 22. *c.* 7.

(3) Definitio est *Novell.* 22. *c.* 7. quam ibidem testatur Justinianus se sumpsisse ex anteriorum quorundam Imperatorum constitutione.

(4) *Nov.* 22. *c.* 7.

(5) Huic juri derogatum est *Nov.* 117. et jure Pontificio *cap. in præsentia. de sponsal. et mat. in Decr.* Mod.

(6) *l.* 3. *supr. eod.*

(7) De his qui alienas uxores detinent, v. *l.* 2. *infr. de liber. exhib. l.* 11. *C. de nupt.*

(8) Testes in divortiis requirit lex, quo pudore afficiat aliquo divertentes ipsos. vide Brissonium *lib. singul. de adulteriis.*

(9) Hæc enim erat legitima observatio, de qua loquitur *l.* 35. *supr. de donationib. inter virum. l. unic. in fin. infr. unde vir. l. pen. infr. ad l. Jul. de adulter.*

(10) *Al.* puberibus testibus. Ita puberes admittebantur testes in iis omnibus quæ gerebantur per æs et libram. *Inst. de testamentis.*

(11) *Adhibiti testes*, idem quod rogati. vide §. *ult. Inst. de testam.* vide quæ de rogatis testibus dixi *ad Nov.* 90. *c.* 2.

(12) Qui libellum divortii ferebat sc. de quo poëta, *Collige sarcinulas, dicit libertus, et exi.* Et merito, ut testis hic non admittitur, cum sit sequester, et internuncius divortii : Quod in executore litis et patrono eadem ratione observatur, *l. ult. supr. de testib.* Cujac. 8. *obs.* 26. Ideoque non male Accursius putat præter septem testium præsentiam liberti præsentiam requiri : Neque assentior Brissonio *libro singul. de Adult.* Accursium reprehendenti quasi legis hæc sententia videatur, ut a septem testium numero libertum divertentis repelli velit, quasi non idoneum in hac causa futurum testem.

(13) Hinc constat, per libertum mitti solitum fuisse libellum repudii : Per libertum etiam patroni libellas Principi datur, *l.* [illegible] *supr. de ritu. l.* 16. *infr. de interdictis et rel.* heredes per eum recitabant testamenta. Suet. *in Tiberio*, c. 23. Augusti testamentum recitatum per libertum, Dion. 56. rei quoque defensionem per libertum mittebant, et recitabant. Tacit. 3. v. Cujac. 8. *obs.* 26.

(14) Divortium facienti.

(15) *Al.* sursum versus.

(16) *l. unic. in fin. infr. unde vir et uxor.*

(17) *l.* 50. *supr. de rit. nupt.*

(18) Julia de maritandis ordinibus. ut docet hujus l. inscriptio et *l. unic. infr. unde vir et uxor.*

(19) *l.* 10. *supr. eod. l.* 50. *supr. de ritu.*

(20) *l.* 1. *C. de incestis. Nov.* 22. *c.* 37. *Hal.*

(21) Alterius quam patroni.

(22) Imo, in alterius concubinatu esse potest. *l.* 1. *infr. de concub.*

(23) *l.* 51. *supr. de ritu.*

(24) Non refert expresse quid dicatur, an rebus ipsis vel factis *l.* 32. §. 1. *supr. de legib.*

(25) Vel aliam incipere, quæ non solet, nisi. *Hal.*

nde si patronus sibi desponderit aliam, vel destinaverit, vel matrimonium alterius appetierit, credendus est nolle hanc nuptam: Et si concubinam (1) sibi adhibuerit, idem rit probandum (2).

TIT. (3) III.

SOLUTO (4) MATRIMONIO DOS QUEMADMODUM PETATUR (5).

Favor dotis.

1. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

DOtium (6) causa semper (7) et (8) ubique præcipua (9) est: nam et publice (10) interest, dotes mulieribus conservari (11), cum dotatas esse fœminas ad (12) sobolem (13) procreandam replendamque liberis civitatem (14) maxime sit necessarium (15).

Cui dos a marito promitti vel reddi debet. 2. Consensus *filiæ quomodo accipitur.*

2. ULPIANUS lib. 35. ad Sabinum.

SOluto matrimonio (16), solvi mulieri dos debet: nec cogitur maritus alii eam ab initio stipulanti promittere: nisi hoc ei nihil nocet (17). nam si incommodum aliquod maritus suspectum habet (18), non debere eum cogi alii quam uxori promittere, dicendum est: Hæc, si sui juris mulier est.

§. 1. Quod si in patris potestate est, et (19) dos ab eo profecta sit, ipsius et filiæ dos est: Denique pater non aliter, quam (20) ex voluntate filiæ petere dotem, nec per se, nec per procuratorem potest: Sic ergo et promittendum Sabinus ait: ei ergo promittendum erit, cui uterque jusserit. Cæterum, si pater solus jussit, dotis actio filiæ non erit adempta, quandoque sui juris filia fuerit facta: Item, si voluntate solius filiæ promittatur, remanebit dotis actio integra patri.

† Sed utrum ut [et] agat solus, an [et] ut adjuncta quoque filiæ persona experiri possit? Et puto, nec eam actionem amissam (21), quam adjuncta filiæ persona potest habere: quod si sui juris fuerit facta filia, nocebit ei ista stipulatio.

§. 2. Voluntatem autem filiæ, cum pater agit de dote, utrum sic accipimus, ut consentiat, an (22) vero ne contradicat filia? Et est ab Imperatore Antonino rescriptum, filiam, nisi (23) evidenter contradicat, videri (24) consentire patri. Et Julianus lib. XLVIII. Digestorum scripsit, quasi (25) ex voluntate filiæ videri (26) experiri patrem, si furiosam filiam habeat: Nam ubi (27) non potest per dementiam contradicere, consentire quis eam merito cre-

(1) Concubinam uxori adjungens maritus, animum habendæ uxoris amittit: vide quæ notavi *ad l.* 121. §. 1. *infr. de verb. oblig.*

(2) Dicendum, *Hal.* quia constante matrimonio eam habere non licet. *l. un. C. de concub.*

(3) *Lib.* 5. *Cod.* 18. *Novell. Leon.* 110. 4. Harm. 9. adde *Novell.* Just. 91. 97. 98. 109.

(4) Hic in editione Accursiana incipit *Infortiatum* quod vocant: cujus vocis originem Accursius (nempe in re tam occulta) repetit a Chaldæis. Alciat. 1. *dispunct.* hanc vocem a Barbaro aliquo inventam refert: Ferrandus, 1. *Explicationum* 23. putat a voce græca φορτίς dici, quæ onus significat: hoc autem volumine matrimoniorum, tutelarumque et testamentorum materias explicari, quæ onera summa interdum contineant. Sed nos quoque pariter jocemur. Quid enim si literis Latinis semidoctus aliquis huic volumini hemistichium illud Hesiodi adscripserat, μεγάλε δ' ἐνὶ φορτία κεῖται. et exesis vocibus prioribus manserint tres postremæ, ut ex iis *Infortiatum* fabricaret? Sed jam cesso in re nihili operam sumere: nisi dicas hunc tomum inter digestum vetus et digestum novum (cujus initium fecerunt a titulo ad eam rem aptissimo, de operis novi nunciatione) conclusum, *Infortiatum*, quasi in custodia et carcere vel vinculis inter duos positum, denominatum ab interpretibus fuisse, et hujus infortiati tomum dissectum non sine ratione, initio ejus sumpto videlicet a titulo *soluto matrimonio*.

(5) Ad hunc titulum Franciscus Duarenus: et in priores aliquot leges scripserunt Zasius, Ripa, et Corasius, quem ultimum adi etiam *cap.* 14. *epist. quæst.* Rubricam autem repetiit Joannes Bognetus. *Mod.*

(6) *Al.* Dotis.

(7) In dubiis etiam. vide *l.* 70. *supr. de jure dotium.*

(8) Est igitur καθολική.

(9) De dotis privilegio vide *C. de privileg. dot. lib.* 7. *in fine.*

(10) *l.* 22. *supr. de jure dotium.* et privatim, *l.* 71. *supr. de evictionibus.* Porro hic quidam legunt *Reipublicæ.*

(11) V. Antoninus Guibertus Costanus *in tract. de dotib. per tot.* Ferrandus *lib.* 1. *explic. jur. c.* 23. Mod.

(12) Dotis privilegium num cessabit in muliere anu vel sterili nubente? Non sane: licet enim desinat in hujusmodi mulieribus prolis et sobolis favor, non tamen deficit matrimonii honor. Oldradus. Andreas Pisanus *apud* Albericum *hic.*

(13) *l.* 7. §. 3. *infr. de bon. damnat.* Arist. 2. *politicor.* 7. Plutarchus *in Laconicis et in Lycurgo.* et Catullus *ad Hymenæum: Nil potest sine te, Venus, fama quod bona comprobet, Commodi capere, et potest. Te volente.* Hinc Reipublicæ nasci dicimur. *l.* 1. §. 15. *infr. de ventre in possess. mitt.* hinc conditio viduitatem indicens. Reipublicæ utilitati repugnat, *l.* 64. *in fin. infr. de condit. et demonst.* Civitatem non mœnia sed homines efficiunt, ut Themistocles ait, apud Justin. 2. et Nicias apud Thucydidem 7.

(14) Quamcunque, non tantum Romanam.

(15) *Necessarium* hic est utile Accursio. Nam indotatæ erant uxores, apud Lacedæmonios, teste Æliano 6. ex instituto Lycurgi. Justin. *l.* 3. Idem Solon præcepit: Phaleas Chalcedonius apud Aristotelem 2. *Politic.* 7. a divitibus dotem dari, a pauperibus accipi voluit. Babylonii deformes tantum dotabant, teste Herodoto *in Clio.* Alicubi in Africa mulieres in templo Veneris se prostituentes, dotem suam conficiebant. Porro, quid vera dos, vide apud Plautum *in Amphitryone.* adde Ferrandum 1. *Explicat.* 24.

(16) Quomodocunque. *l.* 240. *infr. de verb. signif.* Goth. Vide Ripam hic, Govean. *lect. lib.* 1. *cap.* 44. Zas. *Antinom. part.* 2. *num.* 12. Ans.

(17) Id enim æquitas suadet, v. *l.* 2. §. 5. *Infr. de aqua et aquæ pluviæ.*

(18) Quid enim si is, cui dotem delegare vult mulier, veterator sit callidus et rixosus? adde, quod plerumque exceptiones mulieri opponi possunt, quæ adversus alium non possunt. vid. *l.* 19. *infr. de novationib.*

(19) Ulpianus 6. §. 6. non distinguit.

(20) Vide *l.* 34. *infr. eod. l.* 1. §. 1. *supr. de pact. dotalibus.*

(21) Imo amissa est. vide *l.* 7. *supr. de pact. dotalib.*

(22) *Consentiendi et non contradicendi* differentia: qui non contradicit, non statim consentit.

(23) Consentire patri videtur filia, quæ non evidenter contradicit.

(24) Filia præsens et sanæ mentis, quæ patri suo non contradicit, satis consentit: dixi ad *l.* 6. *infr. de reg. jur.* nam eo casu non contradicere patri, est consentire. Bald. *arg. l.* 16. *in fin. supr. de SC. Maced. l.* 12. §. 1. *Infr. rem rat.*

(25) Hoc esse speciale Decius ait, non proprie, sed quasi velle hic intelligitur præsens furiosa: quia non agitur de ejus incommodo, cum pater cogatur eam dotare, Decius *ad l.* 5. *infr. de reg. jur.* aliter illi consuli commode non potest, nisi ista admittatur fictio: quin ei pater est curatoris loco, *l. ult. pr. C. de curat. fur.* Duarenus *hic.* alias certe furiosa non contradicens proprie velle dici non potest. *l.* 14. *supr. locati.* Jas. *hic. l.* 8. §. 2. *Infr. de opt.* et furiosæ patientia a sanæ filiæ taciturnitate differre debet. *Duarenus.*

(26) Non tamen vere: furiosi namque nullus est consensus. *l.* 2. *C. de contrah. empt.*

(27) Consentire patri intelligitur filia, quæ propter dementiam contradicere patri non potest.

det. Sed (1) si absens filia sit, dicendum erit, non ex voluntate ejus id factum: cavendumque, *ratam* (2) *rem filiam habituram*, a patre: ubi enim sapit, scire (3) eam exigimus, ut videatur non contradicere.

De exactione, et solutione dotis profectitiæ.

3. Paulus lib. 7. ad Sabinum.

NOn solum autem in exigenda (4), sed etiam in solvenda (5) dote, quæ communis est patris et filiæ, utriusque (6) voluntas exquiritur: nec alter alterius deteriorem conditionem facere potest. Sed si pecunia ad patrem pervenit, quam filia accepit (7), actio de dote utrisque tolletur.

De dote a patre exacta, et secundo viro data.

4. Pomponius lib. 15. ad Sabinum.

SI pater sine consensu filiæ dotem a viro exegisset, et eandem alii viro ejus filiæ nomine dedisset (8), [et] mortuo patre filia cum priore viro ageret: doli mali exceptione repellitur (9).

De computatione annorum, et divisione fructuum.

5. Ulpianus lib. 30. ad Sabinum.

DE divisione anni ejus (10) quo divortium factum est, quæritur (11), ex die matrimonii, an ex die traditi [marito] fundi maritus sibi computet tempus? Et utique in fructibus a viro retinendis neque dies (12) dotis constitutæ, neque nuptiarum observabitur: sed quo primum dotale prædium constitutum est, id est, tradita (13) possessione (14).

6 Paulus lib. 7. ad Sabinum.

SI ante (15) nuptias fundus traditus est, ex die nuptiarum ad eundem diem sequentis anni computandus annus est. Idem in cæteris annis servatur, donec divortium fiat: nam si ante nuptias traditus sit, et fructus inde percepti, hi restituendi sunt quandoque divortio facto, quasi dotis facti.

De impensis a muliere vel a marito factis. 1. De divisione fructuum ultimi anni. 4. De fructibus a muliere perceptis antequam nuberet. 5. De donationibus, de rebus amotis. 6. Cujus temporis fructus dividuntur. 9. De fructibus pecorum. 10. De operis servorum. 11. De pensionibus prædiorum urbanorum. 12. De arboribus, de thesauro. 13. De lapidicinis. 14. De fodinis. 15. De retentione vel restitutione fructuum, et de cautione. 16. De impensis a marito factis.

7. Ulpianus lib. 31. ad Sabinum.

FRuctus [eos] esse constat, qui deducta (16) impensa (17) supererunt: Quod Scævola et ad mariti et ad mulieris impensas refert. Nam si mulier pridie vindemias doti dedit, mox sublatis a marito vindemiis divertit, non putat ei undecim duntaxat mensium fructus restitui: sed et impensas, quæ antequam portiones fructuum fiant, deducendæ sunt. † Igitur, si et maritus aliquid impendi in eundem annum, utriusque impensæ concurrent: ita si impensarum a muliere factarum ratio habeatur, cum plurimis annis in matrimonio fuit, necesse est primi anni computari temporis (18), quod sit ante datum prædium.

§. 1. Papinianus (19) [autem] lib. XI. Quæstionum, divortio facto fructus dividi ait, non (20) ex die locationis sed habita (21) ratione præcedentis temporis, quo mulier in matrimonio fuit: Neque enim si vindemiæ (22) tempore fundus in dotem datus sit, eumque vir ex calendis novembribus primis fruendum locaverit, mensis Januarii suprema die facto divortio, retinere virum et vindemiæ fructus, et ejus anni quo divortium factum est, quartam partem mercedis æquum est: alioquin si coactis vindemiis

(1) Absente filia præcise pater non agit dotis nomine, sed si caverit filiam ratam rem habituram: nec enim hoc ipso quod filia est, voluntate ejus agere censetur pater. In furiosa filia contra est: Nam quoties furiosæ filiæ nomine dotem petit pater, filiæ voluntate petere eam videtur. Hoc interstitium est inter absentiam et furorem: absentem et furiosam filiam. In furiosa filia tacita voluntate experiri pater intelligitur: in absente, non intelligitur: ideoque requiritur filiæ ratihabitio.

(2) Voluntas etiam post finitum negotium per ratihabitionem interponitur, *ut hic. l. 3. §. sed si mutua. Supr. de in rem verso.* et in eo differt ab *auctoritate*, quæ in ipso negotio interponitur a præsente: dixi ad *l. 9. §. 5. infr. de auctorit. tutor.*

(3) Absens filia sanæ mentis admoneri debet, ut videatur tacendo non contradicere. Duar. *l. 39. §. 3. Supr. de procur.* nisi ejus nomine injuriarum agatur. *d. l. 39. §. 4.*

(4) Judicialiter sc. ab invito. *Zas.*

(5) Ultro ac sponte: hinc tamen male collegit Speculator, Procuratorem constitutum ad exigendum, non posse recipere a sponte solvente. Hanc enim opinionem qui probat, lites amat. Paulo melius Zasius: qui non potest exigere solutionem, recipere nequit: quem vide. Et tamen verum est quod ait Jason, cujus consensus requiritur in agendo, ejusdem consensus requiritur in accipienda solutione: nam adjecto solvi potest, quamvis potestatem exigendi non habeat, *l. 56. §. 2. infr. de verb. oblig.* e contrario procurator ad lites rem in judicium deducit, cui tamen non recte solvitur. *l. 86. infr. de solutionib.*

(6) Hinc collige, conjunctam personam admitti quidem ad agendum sine mandato, non posse tamen ei solvi sine mandato creditoris. *Bart. Bald. Jas.* Ut hallucinari videatur Socinus, cum ait, in petenda et recipienda dote fictum sufficere consensum filiæ.

(7) Tunc cessat dubitandi ratio: quia cum filia acceperit dotem, videtur in ejus utilitatem versa. *Bart. Zas.*

(8) Ut ex post facto id convalescat propter æquitatem. *Bald. Jas.*

(9) Cur? hoc casu quæ dos exacta est a patre, in utilitatem filiæ versa fuit.

(10) Ultimi. *Goth.* Vide hic Cottam *in memorabilib. verb. diplema.* Cujac. *lib. 14. obs. cap. 22.* Ans.

(11) Cur? propter fructus prædii dotalis restituendi mulieri divortio facto.

(12) Nota hic tria tempora, contracti matrimonii, dotis constitutæ, dotis traditæ.

(13) Dotis dominium non transfertur in virum, nisi traditione ut hic: vide Bald. *Novell. tract. de dote. parte 7. privilegio* 1[illegible] An et donationis propter nuptias? Idem auctor putat, *ibid.* fac *l. ubi adhuc. 29. C. de jure dotium.*

(14) Post matrimonium et dotem constitutam: secus, si ante vide *l. 6. infr. eod.* v. Cujac. 14. *observ.* 22. *et apud* Paul. *sent.* 22. §. 1. Duar. *hic.*

(15) Si nuptias præcessit traditio fundi dotalis, a die nuptiarum si subsecuta est nuptias, ab ipsa traditione fructuum computatio initur, *l. 5. supr. eod.* Quid ergo? cui cedent fructus ante matrimonium percepti? dotem augebunt: nec enim a marito percipi potuerunt ut dotales, cum nondum esset matrimonium: ideoque maritus eos fructus soluto matrimonio uxori restituet. *l. 38. §. 12. sup. de usur.* Duar.

(16) *l. 46. supr. de usur. l. 1. C. de fructib.* Goth. Vid. hanc legem et de divisione fructuum inter conjuges soluto matrimonio Charond. *verisimil. lib. 1. c. 10. et l. 2. c. 16.* Ans. Ad Alciat. *l. 3. paradox. cap. 1.* Duaren. *disput. annivers. cap. fin.* Cujac. *lib. 14. obs. 22.* Coras. *miscell. cap. 7.* S. L. De fructibus vide Tiraquellum *de retract. tit. 1. §. 10. gl. 1.* et quid veniat appellatione fructuum, eundem *ibid. n. 27.* eique adde Boerii *decis. 224. n. 4.* et quod etiam palea venit appellatione fructuum disce a Romano *cons.* 555. Mod.

(17) A marito vel uxore facta. *infr. eod.* Bald.

(18) Tempori, *Hal.* tempus, Anton. Merc. 2. *notat.* 7. quem de, adversus Robert. 2. *animad.* 7.

(19) Vide in hunc paragraphum Robert. 1. *animadv.* 8. et Anton. Mercat. 2. *notat.* 8. Zasium, Duar. *hic. et* 1. *disp. ultim.* Alciat *parad.* 1. Cujac. 4. *Feud.* 30.

(20) Id est, non tantum. *Duar.*

(21) *l. unic. §. 9. C. de rei uxor. act.*

(22) Id est, kalendis Octobris, *l. 2. C. de feriis.* Plinius 1[illegible]

altera die divortium intercedat, fructus integros retinebit: itaque si fine mensis Januarii divortium fiat, et quatuor mensibus matrimonium steterit, vindemiæ fructus, et (1) quarta portio mercedis instantis anni confundi (2) debebunt, ut ex ea pecunia tertia portio viro relinquatur.

§. 2. E (3) contrario quoque idem observandum est: [nam] si mulier, percepta vindemia, statim fundum viro in dotem dederit, et vir ex calendis Martiis eundem locaverit, et calendis Aprilibus primis divortium fuerit secutum, non solum partem duodecimam mercedis, sed pro modo temporis omnium mensium, quo dotale prædium fuit, ex mercede, quæ debebitur, portionem retinebit.

§. 3. Item (4) si messes ejus anni, quo divortium factum est, colonum (5) ex forma locationis sequantur, ante vindemiam soluto matrimonio nihilominus pecunia (6) messium in computationem cum spe futuræ vindemiæ veniet.

§. 4. Apparet igitur ex his, illos fructus, quos mulier percepit antequam (7) nuberet, non debere in contributionem venire.

§. 5. Ob donationes (8), item ob res amotas, ex his fructibus, qui post divortium percepti sunt, compensationes fieri possunt (9).

§. 6. Quod in (10) anno dicitur, potest (11) dici et in sex mensibus, si bis (12) in anno fructus capientur: ut est in locis irriguis.

§. 7. Et in pluribus (13) annis idem dici potest: ut in sylva cædua.

§. 8. Item si locatio agri talis sit, ut super (14) annuam mercedem quinquennio quoque aliquid (15) amplius præstaretur: in eo enim quod amplius est, tempus ad quinquennium computamus.

§. 9. Non solum autem de fundo, sed etiam de pecore (16), idem dicemus: ut lana ovium fœtusque pecorum præstaretur: quare enim, si maritus prope partum oves doti acceperit, item proximas tonsuræ (17), post partum et tonsas oves, protinus divortio facto, nihil reddat? nam et hic fructus toto tempore, quo curantur, non quo percipiuntur, rationem accipere debemus.

§. 10. In servo (18) quoque anni ratio habetur, si in annum forte operæ ejus locatæ sunt: [ut] præteriti (19) temporis ad maritum, post divortium autem ad mulierem operæ pertineant.

§. 11. De pensionibus (20) quoque prædiorum urbanorum idem est quod in fructibus rusticorum.

§. 12. Si fundum (21) viro uxor in dotem dederit, isque inde arbores deciderit: si hæ fructus intelliguntur, pro portione anni debent restitui. Puto autem, Si arbores cæduæ (22) fuerunt, vel Gremiales (23), dici oportet, in fructu cedere: si minus, quasi (24) deteriorem fundum fecerit maritus, tenebitur. Sed et si vi tempestatis ce-

(1) Maluit Papinianus fructus vindemiæ universos cum quarta parte pensionis, puta XII. cum III. confundere: et ex ea pecunia marito dare tertiam, quam separatim ex vindemia tertiam dare, et æque ex quarta parte pensionis, tertiam: quo genere servaretur eadem proportio. non tantum ut ostenderet juxta 13. regulam Euclidis *lib.* 7. eandem esse rationem confusorum antecedentium, puta VIII. et II. ad confusa consequentia IV. et I. quæ sunt cujusque antecedentis cum suo consequenti, puta VIII. ad IV. vel II. ad I. Anton. Merc. 2. *notat.* 8.

(2) Hujus paragraphi speciem dilucide proponit Cujac. 4. *Feudor.* 30. Kalendis Octobris, inquit, uxorem duxi: dedit mihi in dotem vineam, quam vindemiis collectis fruendam loco: tribus post mensibus uxor a me divertit: videor me jure posse et vindemiæ fructus, et quartam mercedis partem retinere. Sed obstat æquitas, quæ non patitur me, et præcedentis anni fructus omnes, et instantis quartam partem retinere, qui quatuor duntaxat mensibus in matrimonio vixi. Quare ad illud ibitur, ut vindemiæ fructus et quarta mercedis pars confundantur et commisceantur, ut ex ea omni pecunia tertiam partem feram, qui tertia quoque anni parte cum uxore vixi.

(3) Vide in hunc §. Robert. 2. *animad.* 9. et Anton. Mercat. 2. *notat.* 9.

(4) Vide speciem hujus legis apud Langebekium *c.* 23. *Annotationum.*

(5) Colonus nummis colens fructus universos suos facit: partiarius, pro parte. *l.* 25. §. 6. *supr. locati. l.* 61. §. 8. *infr. de furtis.*

(6) Id est, æstimatio messium. Robertus, 2. *animadv.* 9. reprehensus ab Antonio Mercatore 2. *notat.* 8. qui nomine *pecuniæ* hic intelligit mercedem. vide *l.* 5. §. 2. *supr. de præscript. l.* 18. *ult. infr. de stipulat. servor. l.* 14. *C. de locato.*

(7) Vide *l.* 6. *supr. eod.*

(8) Maritus ob res donatas et amotas compensat: et quia compensare potest, ipso jure eas revocat, ita ut non sit opus speciali revocatione.

(9) Imo si marito compensare licet, eidem fructus retinere permittitur: atqui prohibetur retentione uti, licet experiri judicio rerum amotarum possit, *l. unic.* §. 5. *C. de rei uxor. act.* Ea res facit, ut Duarenus putet hunc paragraphum abrogatum.

(10) De anno, et temporis rata.

(11) Ut sc. sicut pars lapidis est lapis, ita hic pars anni est annus propter fructus. Zas. *hic. n.* 9.

(12) *Biferi* sunt quidam agri. vide 6. Plin. 17. c. 8. 18. c. 22. apud Rhodios vide 17. Plin. 4. sed omnino audiendus Plin. 18. 22. In Tacape, inquit, civitate Africæ super omne miraculum quo solo palmæ prægrandi subditur olea; huic ficus, fico punica: illi vitis: sub vite seritur frumentum: mox legumen, demum olus, omnia eodem anno, omniaque aliena umbra aluntur. *et post*: super omnia est, biferam vitem bis anno vindemiare. hæc ille. Hinc Virgilius *Georgicon* 4. *biferique rosaria Pæsti.* Duarenus: Pæstum oppidum est Lucaniæ, in quo uno anno bis nascatur rosa. Servius *ibid.*

(13) Id est, quemadmodum si bis in anno fructus percipiuntur, duorum quasi annorum habetur ratio: ita, si in multis annis semel tantum fructus percipitur, plures anni unius tantum vicem repræsentabunt.

(14) Id est, extra: id est, quod annuatim præstari solet: vox enim super includit id, cui adjungitur.

(15) Laudimium id esse putat Zasius *hic. n.* 14. sed Jason *hic. n.* 8. plaustrum lignorum intelligit: Sane aratores Siciliæ plerumque cumulatiore mensura in frumento decumanis adnumerando utebantur: Cujusmodi Verres bina vel tria plerumque expressit. Cicero 3. *Verrina.*

(16) De grege dato in dotem.

(17) Aut lanitondii, ut vetus interpres Horatii loquitur. Anton. Mercat. 2. *notat.* 7.

(18) In rebus mobilibus dotalibus (ut pecoribus et servis) habetur ratio fructuum in divisione æque ac immobilibus et fundo.

(19) Quo maritus sustinet onera matrimonii. *Jason.*

(20) *l.* 29. *supr. de petit. heredit. l.* 38. §. 13. *supr. de usur.*

(21) Vide Anton. Augustin. *Emend. lib.* 3. *c.* 7. Forcat. *Cupid. jurisper. c.* 19. S. L.

(22) Id est, ad hoc destinatæ ut excidantur. vide *l.* 9. *l.* 10. *supr. de usufr. et quemadmod.*

(23) *Gremiales* arbores dictæ, quod rustici gremio ad comburendum eas deferunt. Græci id lignum Φρύγανον. ligna gremia, id est, tenuia. 12. *Columell.* 19. Mustum, inquit, in vasa defrutaria deferemus, levique primum igne ex tenuibus admodum lignis quæ gremia rustici appellant, incendemus, ut ex commodo mustum ferveat. et ita intellige illud Psal. 102. et ossa mea sicut gremium aruerunt. Politianus *apud* Anton. August. 3. c. 7. Hinc gremia, virgulas, sarmenta, superamenta et vitium stirpes atque radices, *ligni* appellatione posse contineri legimus, *l.* 55. §. 4. *infr. de legat.* 3. Cremiales *Hal* a cremando. Germinales *vulgat.* quas Plinius congerminantes appellat; quæ ad hoc sunt deputatæ, ut ex eis germina, vel surculi colligantur, aut pedamenta ad sustinendas vites, quo etiam genere sunt salicta, arundineta, populi, et id genus aliæ.

(24) Imo, ex non cædua sylva ligna in vineam cædere potest, dum ne deteriorem fundum faciat. *l.* 10. *supr. de usufr.* Quid in grandibus arboribus, quæ voluptati, sanitati, ornatui villæ ac fundi inserviunt? Utique impune eas cædere non potest.

*

ciderunt, dici oportet, pretium earum restituendum mulieri, nec in fructum cedere (1): non magis, quam si thesaurus (2) fuerit inventus: in fructum enim non computabitur, sed pars ejus dimidia (3) restituetur, quasi in alieno inventi.

§. 13. Si vir in fundo mulieris dotali lapidicinas (4) marmoreas invenerit (5), et fundum (6) fructuosiorem fecerit (7): marmor, quod cæsum neque exportatum, est (8) mariti (9), et impensa non est ei præstanda (10): quia nec in fructu est marmor, nisi tale sit, ut lapis ibi renascatur (11): quales sunt in Gallia, sunt et in Asia (12).

§. 14. Sed si cretifodinæ, argentifodinæ, vel auri, vel cujus alterius materiæ sint, vel arenæ, utique in fructu habebuntur (13).

§. 15. Interdum marito de fructibus a muliere cavetur (14), et nihil retinet, si fructibus stantibus fundum mulier recipiet. Interdum retinebit tantum maritus, et nihil restituet: id est, si non (15) plus erit, quam pro portione eum retinere oportet: Interdum vero [et] reddet, si plus percepit, quam eum retinere oportet. † Eadem conditio erit etiam, si cum socero, vel cum herede alterutrius, de dote agatur.

§. 16. Impendi autem *fructuum* (16) *percipiendorum* (17) [*causa*] Pomponius ait, quod in arando serendoque agro impensum est: quodque in tutelam ædificiorum, ægrumve servum curandum: scilicet, si ex ædificio vel servo fructus aliqui percipiebantur. Sed hæ impensæ non petentur, cum maritus fructum totum anni retinet: quia ex fructibus prius (18) impensis satisfaciendum est. † Plane si novam villam necessario exstruxit, vel veterem totam sine culpa sua conlapsam restituerit, erit ejus impensæ petitio: Simili modo et si pastina (19) instituit: hæ enim impensæ aut in res necessarias aut utiles cedunt, pariuntque marito actionem.

De lapidicinis. 1. De impensis in sementem.

8. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

SI fundus in dotem datus sit, in quo lapis cæditur (20), *lapidicinarum* commodum ad maritum pertinere constat: quia palam sit eo animo dedisse mulierem fundum, ut iste fructus ad maritum pertineat: nisi si contrariam voluntatem in dote danda declaraverit mulier (21).

§. 1. Quod *in sementem* erogatur, si non responderint messes, ex (22) vindemia deducetur: quia totius anni unus fructus est.

De mora mulieris in dote recipienda.

9. POMPONIUS lib. 14. ad Sabinum.

SI mora per mulierem fuit, quo minus dotem reciperet (23), dolum malum duntaxat (24) in ea re, non etiam culpam maritus præstare debet: ne facto (25) mulieris in perpetuum agrum ejus colere cogatur (26): fructus (27) tamen, qui pervenissent ad virum, reddantur (28).

De muliere apud hostes defuncta. 1. Si vir uxorem occiderit, vel contra.

10. IDEM lib. 15. ad Sabinum.

SI ab hostibus capta filia, quæ nupta erat, et dotem a patre profectam habebat, ibi decesserit: puto dicendum, perinde (29) observanda omnia, ac si nupta decessisset (30): ut, etiamsi in potestate non fuerit patris (31), dos ab eo profecta reverti ad eum debeat (32).

(1) Imo, fructibus hæ cedunt arbores, cum iis ad usum suum et villæ uti possit. *l.* 12. *princ. supr. de usufr.*

(2) Thesaurus in fundo dotali inventus, totus non fit mariti: solam enim dimidiam vir accipiet, reliquam mulier, *Glossa interlinearis Græcorum.*

(3) De thesauro vide quæ notavi ad *Novellam Leonis* 51.

(4) Vide *l.* 8. *infr. eod.* Goth. Vide Zas. *singular. intellect. lib.* 2. *cap.* 4. Joann. Robert. *lib.* 1. *sent.* 11. Sarmient. *lib.* 3. *select. cap.* 10. Cujac. *lib.* 15. *obs.* 12. S. L.

(5) Fortuito vel ultro aperta lapidicina. *l. ult. supr. de fundo dotali*: cum in eo fundo tempore dotis constitutæ, et traditæ, lapis non cæderetur, *ut l.* 8. *infr. eod.*

(6) Nec fundum etc. Cujac. *ad l.* 4. *infr. de usurpat. et* 15. *obs.* 21. *arg. l. ult. supr. de fundo dotali*, reprehensus a Roberto 1. *recept. lect.* 10.

(7) §. 16. *infr. eod.* Quæstionis est, an aperta lapidicina, et cæso lapide fundus semper fiat fructuosior? et quidem videtur deterior reddi, nisi lapis renascatur. *infr. eod. et arg. d. l. ult.* quid enim, si agri partem necessariam in tuendis lapidicinis occupaverit? *l.* 13. § 5. *supr. de usufruct.* Interea hoc verum est. fieri posse ut instituta lapidicina plus sit reditus, quam in arbustis, vineis, vel olivetis, quæ fuerunt. *d.* §. 5.

(8) Non est mariti, et impensa est ei præstanda, Anton. Faber 1. *Conjectur.* 8.

(9) Non quod hi lapides sint fructus, sed ut Græci interpretes aiunt, ἐξαίρετον εἴδη τὸ κέρδος διὰ τὴν εὐφορίαν τῆς λατομίας aut, ut est in contextu Basilicon, ejus fiunt interim tanquam fructus, licet non sint fructus: ut teneatur etiam mulieri actione de dote, quod fundum deteriorem fecerit, in id quod interest, in quo continentur etiam lapides, si extent, vel quanti venierint, mulieris voluntate. v. Cujac. 15. *obs.* 21.

(10) Imo præstanda est. *d. l. ult. supr. de fundo dot.*

(11) Non dicitur in fructu, nisi quod renascitur. *Bald.* posse tamen maritum uti lapidibus exemptis ad ædificia sua temperate videtur. v. *l.* 9. §. 2. *supr. de usufr.*

(12) Lapis renascitur in Gallia et Asia, *ut hic.* et aliis locis, puta in Italia. Plin. 36. *c.* 15. *idem* 36. *c.* 18. Idem refert, Theophrastum et Mutianum credidisse lapides esse qui pariant, et sponte compleri montis viscera, *d. c.* 18. Strab. 5. Isid. 16. *c.* 2. Sunt et montes nativi salis, in quibus ferro cæditur, ut lapis renascens majus: tantæ alicubi duritiæ, ut muros domosque massis salis faciant.

(13) *d. l.* 9. §. 2. *supr. de usufruct.*

(14) *l.* 55. *infr. eod.* nuda repromissione. Duar. *l. ult. supr. de fundo dotali.*

(15) *l. ult. infr. de impensis.*

(16) Impensæ fructuum sunt quærendi, colligendi vel conservandi fructus causa.

(17) Vide *l.* 1. *in fin. infr. de impens.*

(18) Impensæ quærendorum et colligendorum fructuum causa deducuntur ante divisionem, sive sint magnæ, sive sint parvæ. Zas.

(19) Et pastinationes. vide *l.* 79. *infr. de verbor. signif.*

(20) Is casus ab eo diversus est, de quo dictum est *l.* 7. §. 1. *supr. eod.*

(21) Utcunque tamen id conventum sit, pactum irritum erit, si nullis ex aliis rebus maritus onera matrimonii sustinere possit. *l. supr. de pact. dot.*

(22) Expensa facta contemplatione fructus aridi, suppletur ex liquido ejusdem anni. *Bald.*

(23) Alias dolum et culpam præstat. *l.* 18. §. 1. *infr. eod.*

(24) Creditor est in mora, qui debitum oblatum non accipit. *l. C. de jure emphyt. l.* 12. *C. de contrah. stipul.*

(25) Cur facto? imo, potius non facto? Vel ideo quod ea, quæ non fiunt, appellantur nomine *facti*: Nomine facti non factum excluditur. *l.* 2. §. 5. *l.* 75. §. 7. *infr. de verb. obligat. l.* 11. *l.* 174. *infr. de reg. jur.*

(26) Nisi facile hoc fieri possit, est enim umbra latæ culpæ facilem cultum omittere, *Castrensis. Zas.*

(27) *l.* 38. §. 1. *supr. de usuris.*

(28) Cur? Meum est quidquid ex re mea superest. *l.* 49. §. *supr. de rei vind.*

(29) Id dicitur propter fictionem legis Corneliæ, tunc enim fingitur filia mortua. *l.* 12. *inf. qui testam. l.* 28. *infr. de vulg.*

(30) Olim ejus captivitate dissolvebatur matrimonium. *l.* 56. *infr. eod. l.* 12. §. 4. *infr. de captivis.*

(31) Cur? vel ideo quod captivitate finiebatur patria potestas, eoque pacto filia capta videbatur sui juris facta.

(32) Non per stipulationem, non per successionem, sed jure patrio per consolidationem et peculii recuperationem, id perficitur fictione legis Corneliæ. *Zas.* dixi ad Ulpian. 6. §. 4.

§. 1. Si vir (1) uxorem suam occiderit (2), dotis actionem heredibus uxoris dandam esse (3) Proculus ait. Et recte: non (4) enim æquum est, virum ob facinus suum dotem [sperare] lucrifacere (5). Idemque et e (6) contrario statuendum est.

De re aliena in dotem data.

11. IDEM lib. 16. ad Sabinum.

SI alienam rem sciens mulier in dotem dederit, reddenda ei est, quasi suum dedisset (7): et fructus quoque pro (8) portione anni, quo divortium factum est.

Quatenus condemnatur maritus, vel ejus heres, vel successor.

12. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

MAritum (9) in (10) id quod facere potest (11), condemnari, exploratum est (12): sed hoc heredi (13) non esse præstandum:

13. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

QUia tale beneficium personale est, et cum persona exstinguitur (14).

1. *De pacto*, Ut maritus in solidum damnetur.

14. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

ALia causa est defensoris (15): quem placet sufficienter videri defendisse, si tantum uxori præstet, quantum consequeretur si ipsum maritum convenisset.

§. 1. Eleganter quærit Pomponius lib. XV. ex Sabino, si paciscatur maritus, *Ne* (16) *in id quod facere possit condemnetur*, *sed in solidum*, an hoc pactum servandum sit? Et negat (17) servari oportere: Quod quidem et mihi videtur verum: namque contra bonos (18) mores id pactum esse, melius est dicere: quippe cum contra receptam reverentiam (19), quæ maritis exhibenda est, id esse apparet.

Quo tempore spectatur, an maritus facere possit. 1. *Quæ compensationes prosunt heredi mariti.* 2. *Quatenus socer damnatur.*

15. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

REi judicatæ (20) tempus spectatur, quatenus maritus facere potest.

§. 1. Heredi mariti, licet in solidum condemnetur, compensationes (21) tamen, quæ ad pecuniariam causam respiciunt, proderunt, ut hoc minus sit obligatus: veluti ob res donatas, et amotas, et impensas: morum (22) vero coërcitionem non habet.

§. 2. Socero (23) quoque, cum quo nurus de dote agit, idem (24) honor habetur, [ut] in id damnetur quod facere potest:

16. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

QUia parentis (25) locum socer obtinet.

1. *Quatenus mulier damnatur.* 2. *De marito condemnato in solidum.*

17. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

EX diverso (26) si socer ex promissione a marito conveniatur, solet quæri, an idem ei honor habendus sit? Neratius (27) libris membranarum et Proculus scribunt, hoc justum (28) esse.

§. 1. Item si mulier ex promissione conveniatur, magis placuit, defendendam eam per exceptionem. idem et Proculus ait: sicuti, cum socia fuit, datur ei exceptio: quamvis jure civili sit obligata.

§. 2. Si in judicio dotis Judex, ignorantia juris la-

---

(1) Qui alias pacto, vel statuto dotem lucrari debuit: possumus enim de pacto ad legem argumentum ducere, si utrobique par sit ratio. *Zas.*

(2) Citra causam adulterii. *l.* 4. *C. ad leg. Jul. de adulteriis.* Quid, si vulneravit? idem erit si ex vulnere moriatur. Quid, si domo exclusit? non idem. Quid, si infirmam non curavit? omnino idem, si de facili medicum habere potuit. *l.* 31. §. 11. 12. *supr. de ædilit.* Quid, si mortem uxoris non vindicavit? v. *l.* 27. *infr. de jure fisci.*

(3) Ut dotem et ejus actionem maritus amittat.

(4) Nemo meritum ac mercedem ex maleficio suo recipere debet. *Bald.*

(5) Ut statuti, aut sui pacti: sunt enim verba et pacta referenda ad merentes, non ad delinquentes, *l.* 88. §. 11. *Infr. de leg.* 2. sic odiosi non comprehenduntur in gratiis, *l.* 51. *Infr. de manum. test.* et statutis, quantumvis generalibus, rescriptis, privilegiis. Zas. *hic. n.* 5.

(6) Vir et uxor judicantur ad paria. *Zas.*

(7) Nec referenda est ei quæstio dominii alieni: idem in deposito. *l.* 1. §. 39. *supr. depositi.* commodato. *l.* 15. *l.* 16. *supr. commod.* non idem in contractibus, in quibus dominium transfertur, ut in mutuo, v. *l.* 7. *C. si cert.* nisi pecunia consumpta, *l.* 13. *supr. de reb. cred.* aut usucapta. quo refertur *l.* 15. §. 1. *supr. de cond. indeb.* possum tamen referre exceptionem dominii perpetui, id est, possum te repellere, si dixero rem meam esse, quam ipsa petis: nisi duobus in casibus superius exceptis.

(8) *l.* 7. §. 1. *supr. eod. l. un.* §. 9. *C. de rei uxor. act.*

(9) Non idem est in aliis debitoribus. qui judicati etiam in carcerem conjici possunt. *l.* 34. *Infr. de re judicata.*

(10) Pro modo facultatum suarum.

(11) Et ita deducit alimenta ne egeat. *l.* 30. *Infr. de re judicat. l.* 173. *Infr. de regulis.* nisi maritus sit putativus. *l.* 22. *in fin. Infr. eod.* Zas. *hic. n.* 24. nisi sit artifex, et habeat unde se alat. *n.* 17. nisi fundus dotalis a marito petatur, ut quælibet alia res, non ut dos: nisi jubente muliere fundum dotalem promisit alteri: nisi in solidum a judice condemnatus sit. *l.* 41. *infr. de re judicata.* nisi culpam post divortium in rebus dotalibus admisit maritus. *l.* 35. *supr. de negotiis.* nisi dolo malo bona dotalia dissiparit. *l.* 18. §. 1. *infr. eod.* nisi constante matrimonio, ob ejus inopiam, bona dotalia petantur. vide *l.* 24. *Infr. eod.* nisi d'vera solvit. *l.* 9. *supr. de condict. indeb.* nisi mulier æque sit pauper ac maritus. Zas. *hic. n.* 20. vide et alias exceptiones apud Socin. *reg.* 257.

(12) *l.* 14. *infr. eod.*

(13) Heredi extraneo, Hal. *l.* 25. *Infr. de re judicata.* non suo. *l.* 18. *infr. hoc tit.*

(14) Ad hanc regulam refer *l.* 14. 15. 16. *supr. de legib. l.* 32. §. 16. *l.* 45. *supr. de recept. qui arbitr. l.* 7. *Infr. de exception. l.* 2. *C. de legib. c.* 7. *de regulis in* 6. Porro exceptiones septem hujus sententiæ vide apud Zas. 2. *Respons.* 4 ubi ostendit privilegia personalia interdum personam egredi. Quæ dotis privilegia ad heredes mulieris transeant, vide apud Baldum *l.* 1. *supr. eod.*

(15) *l.* 23. *infr. de re jud.*

(16) Pactum, *Ut ne debitor bonis cedere possit*, non valet: ne ad custodiam et carcerem obligare se videatur, quod contra bonos mores esse dicitur: de quo tamen vide Socin. *regul.* 279.

(17) Quid ita? facit ad rationem hujus quæstionis *l.* 2. 7. *supr. de postul.*

(18) Idem dicendum in omnibus hujusmodi pactis. *l.* 6. *C. de pactis.*

(19) Reverentiam marito uxor debet. vide Aristotelem 2. *œconom.* 1. et Plutarchum, *in præceptis connubialibus.*

(20) *l.* 53. *Infr. eod.* Goth. Vid. in hanc l. Bald. *Novell. de dote p.* 4. *cap.* 248. Ans. Adde Zas. *lib.* 2. *singul. intellect. cap.* 1. 7. Charond. 1. *verisimil. cap.* 18. S. L.

(21) *l.* 24. §. *penult. Infr. eod.* quæ hodie locum non habent retentionis jure. *l. un.* §. 5. *C. de rei uxor.*

(22) Mores quos uxori maritus non objecit, mariti heres maleri objicere non potest: de moribus dixi ad *l.* 11. *in fin. C. de repudiis et judicio de moribus.*

(23) *l.* 53. *infr. eod. l.* 21. *infr. de re jud.*

(24) Vide Zasium, 2. *Respons.* 9. Goth et *lib.* 1. *singul. intellect.* c. 5. item Rimin. *ad* §. 1. *n.* 86. *Instit. de donat.* Mæ.

(25) Vide *l.* 5. *supr. de usu. l. ult. infr. de his quæ ut indign.*

(26) Vide Zanger. *de except. part.* 2. c. 15. *n.* 32. Ans.

(27) Imo Neratius contradicit. *d. l.* 21. *in fin. de re jud.*

(28) Imo, distinguendum, *l. pen. supr. de jure dotium. l.* 21. *l.* 22. *infr. de re judicata.* Vid. Zas. *sing. intellect.* 5. *lib.* 1. et 2. *Responsor.* 9.

psus (1), condemnaverit maritum in solidum: Neratius, Sabinus, doli (2) exceptione eum uti oportere, aiunt: eaque tutum fore.

Quatenus condemnantur filii communes. 1. *De dolo et culpa mariti.*

18. Pomponius lib. 16. ad Sabinum.

ETiam filios mulieris, qui patri heredes exstiterunt (3), in id quod facere possunt, condemnandos Labeo ait.

§. 1. Licet in dotalibus rebus non solum dolum (4), sed et culpam maritus præstet; cum tamen quæritur in judicio de dote, an facere possit, dolus duntaxat comprehenditur: quia in rerum ipsius administratione non erat ab eo culpa exigenda: Quanquam eum duntaxat dolum ei nocere putem, si facere non possit, quem propter (5) uxorem adhibuit, ne ei solidum solveret; non propter quemlibet alium. Ofilius autem aiebat, si dolo (6) mariti res dotalis interiisset, et alioquin solvendo non esset; quamvis nihil dolo fecisset, quo minus solvendo esset; perinde tamen eum damnandum ejus rei dotalis nomine, in qua dolum fecisset, atque si dolo ejus factum esset, quo minus facere possit. † Cæterum, si (7) circa interitum rei dotalis dolus malus et culpa mariti absit, actiones solas, quas eo nomine quasi maritus habet, præstandas mulieri: veluti furti, vel damni injuriæ.

De redintegratione matrimonii.

19. Ulpianus lib. 36. ad Sabinum.

SI mulier diverterit (8), et judicio de dote contestato reversa fuerit in matrimonium: redintegrato matrimonio exspirat (9) judicium (10), et omnia in statu pristino (11) manent (12).

Quibus ex causis dos redditur constante matrimonio.

20. Paulus lib. 7. ad Sabinum.

QUamvis mulier non in hoc accipiat constante matrimonio dotem, *ut æs* (13) *alienum solvat* (14), *aut prædia idonea emat* (15): sed *ut* (16) *liberis ex alio viro egentibus*, *aut fratribus* (17), *aut parentibus consuleret*, *vel ut eos ex hostibus redimeret*: quia justa et honesta causa est, non videtur male accipere: et ideo recte (18) ei solvitur: Idque et in filiafamilias observatur.

21. Ulpianus lib. 3. Disputationum.

SEd et si ideo maritus ex dote expendit, ut a latronibus (19) redimeret necessarias mulieri personas, vel ut mulier vinculis vindicet (20) de necessariis suis aliquem, reputatur ei id quod expensum est: sive pars dotis sit, pro ea parte; sive tota dos (21) sit, actio dotis evanescit. Et multo magis idem dicendum est, si socer agat de dote, debere rationem haberi ejus quod in ipsum impensum est: sive ipse maritus hoc fecit, sive filiæ ut faciat dedit: Sed et si non pater experiretur, sed post mortem ejus filia sola de dote ageret, idem erit dicendum: cum enim doli (22) exceptio insit de dote actioni (23), ut [in] cæteris (24) bonæ fidei judiciis, potest dici (ut et Celso videtur) inesse (25) hunc sumptum actioni de dote: maxime (26), si ex voluntate (27) filiæ factum sit.

De pacto dantis dotem. 1. *De dote soluta filiæfamilias.* 2. *De novatione.* 3. *De absentia filiæ.* 7. *De furore conjugum.* 10. *De furore*, 11. *Vel captivitate patris.* 12. *Qui tenentur actione de dote.* 13. *De dote opinata.*

22. Idem lib. 33. ad Edictum.

SI (28) cum dotem daret pater vel extraneus (29) pro muliere in unum (30) casum pepigit, vel in divortium, vel in mortem (31): dicendum est, in eum (32) casum in quem non pepigit, esse mulieri actionem.

§. 1. Si post solutum matrimonium filiafamilias citra patris voluntatem exactam communem dotem consumat: patri, et viva ea et mortua, actio superest, ut dos ipsi solvatur: Quod ita verum est, si *perdituræ* solvatur: cæterum, si *non* (33) *perdituræ*, et ex justis causis soluta sit, non supererit actio: Sed mortuo patre, nec etiam heredes agent, nec mulier.

§. 2. Si mulier soluto matrimonio egentem reum dotis per novationem (34) decepta accipiat: nihilominus actio dotis ei manebit (35).

§. 3. Si pater (36) filia absente de dote egerit (37), etsi omissa sit de rato satisdatio, filiæ denegari (38) debet actio: sive patri heres exstiterit, sive in legato (39) tantum acceperit, quantum dotis satis esset. Et ita Julianus

(1) V. Idem Zasius *lib.* 2. *respons. sing. c.* 1. Charondas *lib.* 1. *verisimil. cap.* 18. Mod.

(2) Adde *l.* 41. *in fin. infr. de re judicata.*

(3) Aliud in extraneis. *l.* 12. *supr. eod.* Goth. Vide Zang. *de except. part.* 2. *cap.* 15. *n.* 47. Ans.

(4) Vide *l.* 17. *supr. de jure dotium. l. un.* §. 7. *C. de rei uxor. act.*

(5) Vide *l.* 7. §. 5. *infr. quibus ex causis in possess.*

(6) Maritus dolo res dotales dissipans tenetur in solidum. *l.* 66. *infr. eod. l.* 78. §. 2. *vers. quod si alienaverit. supr. de jure dotium.*

(7) Adde quæ scripsi ad *l.* 2. *C. de rescindenda.*

(8) Vide *l.* 30. *supr. de jure dotium.*

(9) Et si lis contestata sit. *Novell.* 117. *et* 134.

(10) De dote.

(11) Ulp. 6. §. 11.

(12) Nisi tamen filia, quæ in patris potestate est, ad maritum redeat absque consensu patris: quo casu dos a patre nihilominus exigi potest. *l. si ut proponis. C. de nupt.* Mod.

(13) *l. ult. in fin. supr. de jure dotium.*

(14) Causa hæc necessaria.

(15) Causa hæc utilis.

(16) Causa hæc honesta.

(17) *l.* 73. *circa fin. supr. de jure dot.*

(18) Adde *l.* 22. §. 1. *infr. eod.*

(19) Adde *l.* 36. *C. de donat.*

(20) Id enim pium est. *l.* 21. *in fin. C. de sacrosanct. Eccles. l.* 36. *in princ. C. de donat.*

(21) Dos data mulieris consumi potest in redimendis personis ipsi mulieri necessariis et conjunctissimis.

(22) Dotis actioni doli exceptio inest.

(23) Dotis actio bonæ fidei. §. 29. *Inst. de act.*

(24) Doli exceptio inest omnibus bonæ fidei judiciis.

(25) Sumptus piæ causæ insunt actioni de dote.

(26) Argumentum a minori ad majus: Si obligatur qui tacite consentire intelligitur, multo magis obligatur qui expresse consentit.

(27) Secus si contradicente. *l. ult. C. de negotiis.*

(28) Vide Rogerium ad hanc leg. *tract. de dote.*

(29) Quivis alius a patre.

(30) Vide *l.* 26. §. 2. *supr. de pact. dotalib.* Vide Zas. *Responsor.* 2.

(31) Vid. Anton. Guibert. Cost. *de dote pag.* 62. et Parduip. Pratej. *sent. jur. cap.* 2. Mod.

(32) Omissus casus in stipulatione dotis remanet in juris communis dispositione favore mulierum. *Bald.* Sic omissi casus feudali jure, ex jure communi decidendi sunt. 2. *Feudor.* 1.

(33) *l.* 20. *in fin. supr. eod.*

(34) Dolus dans causam novationi et liberationi, reddit ipsam ipso jure nullam. *Bald.*

(35) Imo non manebit. *arg. l.* 26. §. 2. *supr. mandati.*

(36) Vide Cujac. *lib.* 3. *obs. c.* 16. S. L.

(37) Vide Corasium *ad l. filium quem habentem. C. famil. erc. num.* 101. Fab. de Pedis *in Auth. præterea. C. unde vir et uxor. n.* 61. Jo. Aurpach. *l.* 2. *sing. alleg.* 30. Zoannettum *rer. quotidian. cap.* 16. Mod.

(38) Filia non debet habere dotem et legatum, seu institutionem: sed alterutro debet esse contenta. *Bald.*

(39) *l.* 34. §. 5. *infr. de legat.* 2.

pluribus locis scribit, compensandum (1) ei in dotem, quod a patre datur: lucroque ejus cedit, si tantum (2) ab eo consecuta sit, quantum ei dotis nomine debeatur a marito, qui patri solvit.

§. 4. Si patri, propter condemnationem, Romæ (3), ubi dos petatur, esse non liceat, filiæ satis dotis (4) fieri oportet: ita tamen, ut caveat *ratam* (5) *rem patrem habiturum*.

§. 5. Eo autem tempore consentire filiam patri oportet, quo lis contestatur (6). Secundum hæc, si filia dicat se patri consentire, et ante litis contestationem mutaverit voluntatem (7), vel etiam emancipata (8) sit, frustra pater aget.

§. 6. Nec non illud (9) quoque probamus, quod Labeo probat: nonnunquam patri denegandam actionem, si tam turpis persona patris (10) sit, ut verendum sit, ne acceptam dotem consumat: Ideoque officium (11) Judicis interponendum est, quatenus (12) et filiæ et patri competenter consuletur. Sed si latitet filia, ne tali patri consentire cogatur, puto dari quidem patri actionem, sed causa cognita: Quid enim, si filia verecunde (13) per absentiam patri condicat (14)? cur non dicamus, patri non esse dandam actionem? Quod si is pater sit, cui omnimodo consentire filiam decet, hoc est, vitæ probatæ; filia levis (15) mulier, vel admodum juvenis (16), vel nimia circa maritum non merentem: dicendum est, patri potius adquiescere Prætorem oportere, dareque ei actionem.

§. 7. Si maritus vel uxor constante matrimonio furere cœperint, quid faciendum sit, tractemus (17): Et illud quidem dubio procul observatur, eam personam, quæ furore detenta est, quia sensum non habet (18), nuncium mittere non posse. † An autem illa repudianda est, considerandum est? Et, si quidem intervallum furor habeat, vel perpetuus quidem morbus est, tamen ferendus his qui circa eam sunt, tunc nullo (19) modo oportet dirimi matrimonium: sciente ea persona, quæ cum compos mentis esset, (et) ita furenti, quemadmodum diximus, nuncium miserit, culpa sua nuptias esse diremptas: Quid enim tam humanum (20) est, quam ut fortuitis casibus mulieris maritum, vel uxorem viri participem (21) esse? † Sin autem tantus furor est, ita ferox, ita perniciosus, ut sanitatis nulla spes supersit, circa ministros (22) terribilis; et forsitan altera persona [velit], vel propter sævitiam furoris, vel quia liberos non habet, procreandæ sobolis cupidine tenta est (23) [dirimere]: licentia (24) erit compoti mentis personæ, furenti nuncium mittere: ut nullius culpa videatur esse matrimonium dissolutum, neque in damnum (25) alterutra pars incidat.

§. 8. Sin autem, in sævissimo furore muliere constituta, maritus dirimere quidem matrimonium calliditate non vult, spernit (26) autem infelicitatem uxoris, et non ad eam flectitur, nullamque ei competentem curam inferre manifestissimus (27) est; sed abutitur dotem: tunc licentiam habeat vel curator furiosæ, vel cognati, adire judicem competentem: quatenus necessitas imponatur marito, omnem talem mulieris sustentationem sufferre, et alimenta præstare, et (28) medicinæ ejus (29) succurrere, et nihil prætermitti quæ (30) maritum uxori adferre decet (31), secundum dotis quantitatem (32). Sin vero dotem ita dissipaturus (33) ita manifestus (34) est, ut non hominem frugi oportet, tunc dotem sequestrari (35), quatenus ex ea mulier competens habeat solatium una cum sua familia: pactis videlicet dotalibus, quæ inter eos ab initio nuptiarum inita fuerint, in suo statu durantibus, et alterius exspectantibus sanitatem, aut mortis eventum,

§. 9. Item pater furiosæ utiliter intendere, *sibi filiæve suæ reddi dotem*, potest: quamvis enim furiosa nuncium mittere non possit, patrem (36) tamen ejus posse certum est.

§. 10. Si soluto matrimonio pater furiosus sit, cura-

(1) Imo, non est compensandum, *l. ult. C. de dot. promiss.* cum filia Falcidiam jure hereditario, dotem jure proprio habitura sit. *l. 14. infr. ad l. Falcid.*

(2) Cedit si amplius ab eo consecuta sit. vide Cujac. 3. *observ.* 16. vide Manticam, 10. *de conject.* 2. *n.* 5.

(3) Vide *l. ult. infr. de interd.*

(4) *Subaudi*, nomine.

(5) Patriam potestatem banni ratione non amitti, Baldus hinc colligit.

(6) Causam dotis esse causam ordinariam, et in ea requiri litis contestationem, hinc Bald. colligit. *Goth.* Vide Menoch. *de arbitr. judic. cas.* 242. S. L.

(7) Potest enim consensus revocari ante litem contestatam, sicut mandatum. *Bald.* post litis contestationem non licet, *ut hic.* quemadmodum si res non sit integra, *l. 6. supr. de jurisdict.* si obligationis vinculum impediat. *l. 17. §. 3. supr. commodati.*

(8) Status mutatio tacitam revocationem consensus inducit. *Bald.*

(9) V. Zang. *de tortur. reor. cap.* 3. *num.* 8. Ans. Adde Cujac. *l.* 6. *observ.* 22. S. L.

(10) Ut et alibi tutoris. *l. 17. §. 1. infr. de testam. tutel.*

(11) Ad Officium judicis pertinet, jura partium tueri. *Bald.*

(12) Vide *l. 2. supr. eod.*

(13) *Contradicere* is non intelligitur qui consentire necessitate juris honestate cogitur. *Bald. l. 1. §. 5. infr. quarum rerum.* quia contradictio non justificata per causam, nil operatur.

(14) Contradicat. *Hal.*

(15) *l* 37. *in fin. infr. eod.*

(16) Quæ nondum facta est pubes. vide Cujac. 6. *obs.* 22.

(17) *Quæstio*, an propter furorem alterutrius conjugum dos repeti potest.

(18) Et ignorantis loco est.

(19) *l. 8. supr. de his, qui sunt sui. l. 16. §. ult. supr. de ritu.* 4. *supr. de divort.*

(20) De amore conjugali v. Valerium 4. *c.* 6.

(21) *l. 1. supr. de ritu. l. 1. infr. rerum amotar. l. 4. C de crimin. expilatæ. l. 52. infr. de re judicat.* Halicarnass. 2.

(22) Probatur his modis furor nimius.

(23) Triboniani verba satis agnoscis lector: *Tentam* dixit, pro mota. vide *l. 21. vers. quod si prædictum. C. de fide instr.*

(24) Non intra quinquennium tamen, respectu mariti, *Nov. Leon.* 112. ultra triennium, respectu mulieris. *Nov. Leon.* 3.

(25) Dotem igitur uxor eo casu repetet.

(26) *Quæstio*, an propterea quod a marito negligitur, uxor dotem repetere possit.

(27) Id est, probatum est: ἑλληνισμὸς Triboniani.

(28) Ex hac rerum diversarum copulatione conficit Baldus, *alimentorum* nomine non contineri pharmaca: Si ita est, heres damnatus matri aut novercæ, aut cuivis denique alimenta præstare, non cogetur alimentorum legato adversæ eorum valetudinis expensas, quantumvis quotidianas, sustinere.

(29) Et medicina ei succurrere.

(30) Nihil prætermitti quorum maritum. *Hal.* nihil prætermitti eorum quæ.

(31) Vir igitur judicis officio cogi potest ad alendam uxorem, et ægrotam curandam.

(32) Non igitur ultra dotis quantitatem? Quid, si nulla dos fuerit constituta? haud dubie, non solum affectione maritali ad id cogi videtur, *l. 13. C. de negotiis.* sed etiam judicis officio. *argum. l. 28. supr. de religiosis.*

(33) *Quæstio*, an marito dos condici potest, eo quod dotem dissipet.

(34) V. *l. 24. infr. eod.*

(35) Sequestratio fieri solet, quoties bonorum dissipatio timetur. *l. 21. in fin. infr. de appellationib. et relat.*

(36) *l. 4. supr. de divortiis.*

tor (1) ejus, voluntate filiæ, dotem petere poterit: aut, si curatoris copia (2) non sit, agere filiæ permittendum erit: caverique oportebit de rato (3).

§. 11. Idem decernendum est, et si ab hostibus captus (4) sit pater, puellæ dandam actionem de dote repetenda (5).

§. 12. Transgrediamur nunc ad hunc articulum, ut quæramus *adversus quos* competit de dote actio? Et adversus ipsum maritum competere, palam est: sive (6) ipsi dos data sit, sive alii ex voluntate (7) mariti, vel subjecto juri ejus, vel non subjecto. ✝ Sed si filiusfamilias sit maritus, et dos (8) socero data sit, adversus socerum agetur. Plane si filio data sit, si quidem jussu soceri, adhuc absolute socer tenebitur: Quod si filio data sit non (9) jussu patris, Sabinus et Cassius responderunt, nihilominus cum patre agi oportere: videri enim ad eum pervenisse dotem, penes quem est peculium: sufficit autem ad id damnari eum, quod est in peculio, vel si quid in rem patris versum est. Sin autem socero dotem dederit, cum marito non poterit experiri, nisi patri heres exstiterit.

§. 13. Si mulier in conditione mariti erraverit, putaveritque esse liberum, cum servus esset (10): concedi oportet quasi (11) privilegium in bonis viri mulieri: videlicet ut, si sint et alii creditores, hæc præferatur circa de peculio actionem; et si forte domino aliquid debeat servus, non præferatur mulier, nisi in his tantum rebus, quæ vel in dote datæ sunt, vel ex dote (12) comparatæ: quasi et hæ dotales sint.

23. Paulus lib. 36. ad Edictum.

ET si quid in eam dotem impensum est, nec a muliere redditur, per doli mali exceptionem servabitur (13).

De inope marito. 1. *De marito exheredato a patre.* 2. *De dote restituenda, vel satisdatione præstanda.* 3. *De tempore dotis solvendæ.* 4. *De servo dotali manumisso.* 5. *De sævitia in servos dotales.* 6. *Si uxor viri rem commodaverit.* 7. *De publicatione bonorum mulieris.*

24. Ulpianus lib. 33. ad Edictum.

SI constante matrimonio (14), propter inopiam mariti (15) mulier agere volet (16), unde exactionem (17) dotis initium accipere ponamus (18)? Et constat, exinde dotis exactionem competere, ex quo evidentissime (19) apparuerit (20) mariti facultates ad dotis exactionem non sufficere.

§. 1. Si, exheredato (21) marito, mulier agat, magis est, ut ex die aditæ patris hereditatis incipiat ei dotis exactio.

§. 2. Quotiens mulieri (22) satisdandum (23) est d

(1) Vide *l.* 7. *infr. de tutorib. datis.* vid. *l.* 5. §. 3. *supr. de jure dot.*

(2) Ita Flor. pro *copia.*

(3) Furiosus ad suam mentem reversus ratam rem habere potest, ratamque habendo facit utilem.

(4) *d. l.* 5. §. 4. *supr. de jure dot.*

(5) Ut et de dote constituenda. *d.* §. 4.

(6) 4. Harmen. 9. §. 13. Goth. Adde Boër. *decis.* 23. S. L.

(7) Nihil enim interest an quid alicui detur, an alii ipso consentiente. *l.* 19. *supr. de jure dot. l.* 11. §. 5. *supr. de pign. act. l.* 4. *C. de solutionib.*

(8) *l.* 10. *C. eod.* Goth. Hic §. explicatur ab Ant. August. *lib.* 2. *emendat. cap.* 1. S. L.

(9) *l.* 25. *infr. eod.*

(10) Ulp. 7. §. *ult. l.* 3. *C. eod.* non consistit matrimonium, ideoque dotem condicere potest, et habet privilegium. *l.* 5. *supr. de condict. sine caus. l.* 74. *supr. de jure dot.* vid. *l.* 17. *l.* 18. *infr. de reb. auct. jud.*

(11) Dos impropria seu quasi dos, vel putativa (qualis ea dicitur quam dat ea quæ se justam uxorem putat, cum non sit justa uxor) privilegium aut quasi privilegium veræ dotis habet, *ut hic.* habet enim tacitam hypothecam in bonis mariti. *Gloss. l.* 2. *in fin. infr. de privileg. credit. et l. assiduis.* 12. *C. qui potiores.* At sponsa non habet tacitam hypothecam privilegiatam, ut not. in *l. eos.* 9. *C. qui potiores.* Dynus, Jacob. de Aretio, Bald. *l.* 2. Bald. *Nov.* 2. §. 3. Diversa ratio est sponsæ et uxoris putativæ. Jus enim privilegium tacitæ hypothecæ dat doti, *ut hic.* Ante matrimonium contractum, dos non est, *l. ult. C. de donat. inter vir. et uxor.* Putativum vero matrimonium contractum bona fide, iisdem privilegiis fruitur quibus dos vera, *ut hic.* et Bart. in *l. si concubina.* 17. *infr. rer. amot.* et in *l. de jure.* 37. *in fin. infr. ad municip.* Id tamen privilegium uxori tantum, non marito dari notat post Alexandrum Negusant. *tr. de pignor. part.* 2. *membro* 4. *n.* 104.

(12) Vide *l.* 26. *supr. de jure dot. l.* 71. *infr. de leg.* 2.

(13) *l.* 5. *infr. de impens.* hodie non est locus retentioni. *l. un.* §. 5. *vers. sed nec ob impensas. C. de rei uxor. act.*

(14) *Nov.* 97. *c.* 6. Hic casus specialis est; alias dos constante matrimonio non solet repeti. Quid? dote ita constante matrimonio repetita, num hujusmodi pecunia nomine et affectu dotalis esse desinet? non putat Baldus, cum fiat eo casu simplex a persona mariti in mulierem translatio: aliud est si soluto matrimonio pecunia talis repetatur, ut soluto matrimonio non sit amplius dotalis.

(15) Vel soceri, vel cujuscunque dotis promissoris: hoc enim beneficium mulieri competit contra socerum vergentem ad inopiam: est enim eadem ratio in socero, quæ in marito. Bart. *hic num.* 25. Quid, si duo dotem promiserint, an ob unius inopiam adversus alium locupletem agi dotis nomine poterit? agi posse ait Bart. *n.* 32. nec enim dives fidejussor (talis est correus debendi) principalem solvendo facit videri, Rip. *n.* 52. Quod ad correos attinet, neg. Jason: unius enim divitias supplere alterius inopiam. Sic sentio. S[i] qui dotem promiserunt, non sunt correi, unius inopia alteri no[n] nocet, *l.* 32. §. 4. *supr. de usur.* si sunt correi simul, sive soc[ii] sint, vel non socii, unius inopia alteri nocebit. Bart. *d. loco.*

(16) Nec enim cogitur invita agere. *l. un. C. ut nemo invit.*

(17) Si ob inopiam mariti uxor dotem suam repetere non potes[t], multo minus invita a marito inope cogi poterit dotem ei solvere, nisi forte dos apud honestos mercatores cum honesto lucro colloc[e]tur. *c. per vestras. de dot. post divort. rest.*

(18) Vid. Corasium hanc legem explicantem in lecturis Italicis et *ad l.* qui *liberos. Supr. de rit. nupt.* ut et Nicolaum Valla *de rebus dubiis*, seu *quæstionibus in jure controversis tract.* 13. M...

(19) *l.* 22. §. 8. *supr. eod.* evidentissime id apparet ex vulgi r[u]more, si plus impendat annuatim, quam habeat ex reditu. *ar. l.* 3. §. 1. *infr. ubi pup. l. ult. C. de curat. furios. Nov.* 3. *pr.* si pro aliis fidejubeat, Ripens. *hic. n.* 38. si neque tempu[s] neque finem expensarum habeat. *l.* 1. *infr. de cur. furios.* Quid si maritus aut a piratis expilatus, aut naufragio, aut condemnatione judicis, aut excommunicatione ad inopiam sit redactus: an idem jus erit, ut uxor istis casibus dotem possit repetere? v. Ripens. *hic. n.* 37. *ad* 48. Quid, si mulier sciens et volens, contraxit matrimonium cum marito evidenter inope, et abutente suis bonis: nu[m] dotem ei repetere licebit? utique, si Bartolo credimus, *n.* 23. na[m] ut mulier expresso pacto dotis conditionem deteriorem facere n[on] potest, ita nec tacito. In iis enim quæ nocent, minus valent tac[ita] quam expressa: ideoque qui dotem ita dederit, non censebitur r[e]nunciasse beneficio reponendæ dotis in tuto. Rip. *n.* 49. vid. q[uæ] notavi ad *l.* 5. *C. de sponsalib.* Fingamus, rebus ita positis, m[a]ritum cautionem offerre, num dotem ipse vel retinere, vel qu[od] magis est, eam uxori et aliis, a quibus constituta fuerit aut pr[o]missa, condicere poterit? post Castrensem negat Rip. *n.* 52. cui[i] vix assentior; satis enim locuples videtur qui cavet idonee. Po[rro] evidentissime constare hic dici quibusdam videtur, quod etiam c[on]stat conjecturis, idque per anxesin, de qua dixi ad *l.* 1. *supr. off. ejus cui mandata est jurisdictio.*

(20) Hodie sufficit, si inchoaverit male substantia uti. *Novell.* [9]7. *c.* 6. *in fin. princ.*

(21) A patre, et sic ad inopiam redacto: Ita, inopia contingens marito per exheredationem, incipit esse evidens a die aditæ hereditatis. *Bart.*

(22) A marito sc.

(23) Hinc collige, habentem dilationem a lege, cogi interim satisdare. *l.* 4. *C. de precib.* secus esse in eo, qui dilationem habet ex suo contractu, suaque providentia: is enim non tenetur satisdare, nisi facultatibus labatur. *l.* 31. *infr. de reb. auct. jud.*

solutione dotis post certum tempus (1), si maritus satisdare (2) non possit, tunc deducto (3) commodo temporis, condemnatio residui repræsentatur: sed si, cum maritus satisdare posset, nollet, in solidum (4) eum condemnandum Mela ait, non habita ratione commodi temporis. Judicis igitur officio (5) convenit, ut aut satisdatione interposita absolvat maritum (6), aut habita ratione compensationis (7) eum condemnet: quod quidem hodie magis usurpatur: nec ferenda est mulier (8), si dicat, magis se velle dilationem pati, quam in repræsentatione deductionem.

§. 3. Sive autem mariti (9), sive uxoris periculo dos fuit, nihilominus legitimo tempore (10) debet solvere maritus.

§. 4. Si vir voluntate mulieris servos dotales manumiserit (11), si quidem donare (12) ei mulier voluit, nec de libertatis causa impositis ei præstandis tenebitur: quod si (13) negotium inter eos gestum est, utique tenebitur, ut officio Judicis caveat (14), *restituturum se mulieri quidquid ad eum ex bonis liberti, vel ex obligatione pervenisset.*

§. 5. Si maritus sævus in servos dotales fuit, videndum, an de hoc possit conveniri? Et, si quidem tantum (15) in servos uxoris sævus fuit, constat eum teneri hoc nomine: si vero et in suos est natura talis (16), adhuc dicendum est, immoderatam (17) ejus sævitiam hoc judicio coërcendam: quamvis enim diligentiam uxor eam demum ab eo exigat, quam rebus suis exhibet, nec plus possit, attamen sævitia, quæ in propriis culpanda est, in alienis coërcenda est, [hoc est, in dotalibus].

§. 6. Si uxor viri rem commodaverit, eaque perierit: videndum, an compensationem (18) hoc nomine pati possit? Et puto, si quidem prohibuit eam maritus commodare, statim deductionem fieri: si vero non prohibuit eam commodare, arbitrio judicis modicum tempus ei indulgeri cautionem præbenti.

§. 7. Si bona mulieris pro parte (19) sint publicata, superest (20) mulieri reliquæ partis dotis exactio: Plus puto, et si post litem contestatam publicata sit pro parte dos, sufficiet arbitrium judicis ad partis (21) condemnationem faciendam: Quod si tota dos publicata sit, expirabit judicium.

De peculio. 1. *De dolo et culpa.* 2. *De deterioratione.* 3. *De servis qui in fuga sunt.* 4. *De locatione.*

25. Paulus lib. 36. ad Edictum.

Si filiofamilias dos (22) data sit injussu (23) patris, de peculio quidem agetur: sed sive propter impensas a filiofamilias factas, sive propter res donatas a filio (24), vel amotas (25) ab uxore res peculiares, hoc ipso, quod habet actionem pater (26) ex persona filii, majus peculium fit, et sic totum (27) est præstandum mulieri quod est in peculio; quia adhuc (28) sit, quod uxori (29) debeatur.

§. 1. Maritum (30), in reddenda dote, *de dolo malo* (31) *et culpa* cavere oportet: quod si dolo malo fecerit, quo minus restituere possit, damnandum eum, *quanti mulier in litem juraverit* (32): quia invitis (33) nobis, res nostras alius retinere non debeat.

§. 2. Si post divortium res dotales deteriores factæ sint, et vir in reddenda dote moram (34) fecerit: omnimodo (35) detrimentum ipse præstabit.

§. 3. Si qui dotalium servorum in fuga erunt, cavere debebit maritus (36), *se eos viri boni arbitratu persecuturum et restituturum.*

§. 4. Si vir in quinquennium locaverit fundum, et post primum forte annum divortium (37) intervenerit: Sabinus ait, non alias fundum mulieri reddi oportere, [quam]

(1) Annua, bima, trima die.

(2) Ob dotem fidejussor non interponitur nisi soluto matrimonio, et cur? v. *l.* 1. *l.* 2. *C. ne fidejussores dotium.* Dixi ad *l.* 4. 5. 6. *supr. de donationib. inter virum et uxorem.*

(3) Tanto minus maritus mulieri condemnandus est, quanto plus commodi percepisset, si satisdedisset, et dotem non restituisset. Verum illud tanto minus num semper deducitur a marito (fingamus maritum sponte ante diem conventum dotem velle reddere?) non deducet. Bart. *hic. n.* 11.

(4) Id est, incontinenti, nulla deductione temporis facta. Ob contumaciam amittitur dilatio a lege data.

(5) Quo hæc satisdatio petitur. *l.* 41. *supr. de judic.*

(6) A dote reddenda ante diem conventum.

(7) Repræsentationis. *Hal.* puta dotis redditæ a marito ante diem conventum, et dotis statim redditæ uxori.

(8) Post litem eo casu contestatam: post sententiam acceptam, pœnitens scil. is enim quo petente lata sententia est, ab ea recedere potest. *Bald.*

(9) Mariti est periculum, quotiens ei dos æstimata, *l.* 51. *infr. eod.* vel in quantitate, *l.* 42. *supr. de jur. dot.* data est, quoties ita convenit. *l.* 6. *supr. de pact. dot.* Goth. vide Ant. Augustin. *lib.* 3. *emendat. cap.* 7. S. L.

(10) Vide *l.* 1. §. 7. *C. de rei ux. act.*

(11) Recte manumisit. *l.* 62. *infr. eod. l.* 7. *in fin. supr. de donat. int. vir.*

(12) Jus liberti scil. vel in compensationem dare. *Bart.* cui res donata est, et ejus commoda, (in quibus est facultas manumittendi) data sunt. *Bald.*

(13) *l.* 64. *infr. eod.* Tunc enim vir tenetur restituere quidquid habet vel habere sperat a liberto dotali. *Bart.*

(14) Venditor ad eam cautionem adstringitur, qui post venditionem factam manumisit servum venditum. *l.* 23. *supr. de act. empt.*

(15) Non excusatur vir a negligentia commissa in dotalibus ex eo quod sit negligens in suis. *Bald.* in bono (id est, in diligentia) ea sufficit quam in rebus nostris adhibemus: in malo, (id est, in negligentia) non item. Bart. Bald. *et infr. eod.*

(16) In suos est, licet natura adhuc. *Hal.*

(17) Quæ cadit in levem culpam. Bald. vide *l.* 2. *supr. de his qui sunt sui.*

(18) Hodie retentiones prohibitæ. *l. un.* §. 5. *C. de rei ux.* Goth. Vide Menoch. *de arbitr. jud. cas.* 25. S. L.

(19) Puta tertia. *l. ult. in fin. infr. ad l. Jul. de vi privat.*

(20) Non transit igitur in fiscum substantia seu totum ac universitas rerum.

(21) Si dotis judicium pro parte intentatur, pro parte ferri sententiam sufficit. *Bart.*

(22) Puta centum.

(23) Potest enim dos sine jussu patris filio dari, *l.* 22. §. 12. *supr. eod. l.* 53. *infr. eod. l.* 10. *C. eod.* licet sine consensu patris non possit matrimonium contrahere. *Goth.* Vide Joann. Robert. *lib.* 1. *recept. lection. cap.* 13. Ans. Adde Cujac. *lib.* 23. *obs. cap.* 37. S. L.

(24) Uxori, constante matrimonio scilic.

(25) Finge ducenta.

(26) Pater recuperat impensas dotales factas a filio: res donatas ab eodem, vel eidem amotas: quibus omnibus ejus peculium augetur. *arg. l.* 7. §. 4. *supr. de peculio.*

(27) *Al.* non totum.

(28) Modo adhuc sit. *Hal.* adhuc, id est, compensatione partis.

(29) Puto legendum esse, *quod uxor debeat:* Fingamus enim mulierem ducenta amovisse, centum vero duntaxat in dotem attulisse: dotis nomine actionem habet in peculium adversus patrem mariti: contra socer ducenta filio amota recte petierit.

(30) Idem in uxore, si res amotas non reddit. *l.* 8. *in fin. infr. rer. amot.*

(31) *l.* 17. *supr. de jur. dot.*

(32) Rem enim suam sibi reddi exigit. *l.* 5. *supr. de in litem.*

(33) Vide *l.* 9. *infr. rer. amot.*

(34) *l.* 38. *supr. mandati.*

(35) *Omnimodo* hic, estne sine distinctione? An potius in totum, seu integrum? An etiam si dolus vel culpa absit? An ut et naturalem interitum præstet? vide Cujac. 5. *ad Afric. fol.* 79.

(36) Nisi culpa careat. *l.* 21. *supr. de rei vind.*

(37) Et sic solutum matrimonium fuerit.

si caverit (1), *si quid præter unius (2) anni locationem maritus damnatus sit, id a se præstatum iri* (3): sed et mulieri cavendum (4), *quidquid præter primum annum ex locatione vir consecutus fuerit, se ei restituturum.*

De rei interitu post moram.

26. IDEM lib. 37. ad Edictum.

SEmel mora facta, si servum dotalem postea offerente (5) marito mulier accipere noluerit, et ita is decesserit: non debebit pretium ejus maritus, vel heres ejus: ne damnum sentiat, quod postea offerente (6) eo mulier accipere noluit.

De herede mulieris.

27. GAJUS lib. 11. ad (7) Edictum provinciale.

SI post divortium mortua muliere, heres (8) ejus cum viro, parenteve ejus agat: eadem (9) videntur de restituenda dote intervenire, quæ ipsa muliere agente observari solent.

De eo, quod maritus potest consequi a muliere.

28. ULPIANUS lib. 1. Institutionum.

F*Acere posse* maritus etiam id videtur, quod a muliere consequi potest (10); scilicet si jam ei aliquid absit, quod pro muliere [aliquid] expendit (11), vel mandato ejus præstitit: cæterum, si nondum (12) ei abest (utputa sub (13) conditione est obligatus), nondum videtur facere posse.

Cui dos profectitia, 1. *Vel adventitia reddi debet.*

29. IDEM lib. 3. Disputationum.

QUotiens pater dotem dat, et stipulatur, ita demum in suam personam de dote actionem transfert (14), si ex continenti stipuletur (15): cæterum, si interposito tempore stipulari velit, non nisi consentiente (16) filia poterit, quamvis in potestate sit: quia deteriorem (17) conditionem in dote filiæ facere non potest, nisi consentiat: Plane si ante nuptias dotem dederit, poterit ex intervallo, ante nuptias tamen, et citra voluntatem [quoque] filiæ stipulari.

§. 1. Si quis (18) pro muliere dotem dederit, conveneritque (19), *Ut, quoquo modo dirempto matrimonio, ipsi solveretur;* postea maritus uxori dotem solverit: rectissime dicetur, exactionem nihilominus ei, qui dedit, contra maritum competere.

De ea quæ secundo nupsit. 1. *Si mulier debitori dotis successerit.*

30. JULIANUS lib. 16. Digestorum.

NUpta (20) non impeditur, quo minus cum priore marito de dote experiatur.

§. 1. Quoties culpa (21) viri accidit, ne (22) dos a socero, aut a quolibet alio qui mulieris nomine promiserat, exigeretur, si aut in matrimonio filia decesserit; aut materfamilias facta eum, qui dotem repromiserat, heredem instituerit: satis constat, nihil amplius (23) virum præstare debere, quam ut eos obligatione liberet (24).

De publicatione bonorum mariti. 1. *De pacto, patris, ne a se petatur.* 2. *De morte patris qui procuratorem dedit.* 3. *Si coheredes mariti solverint partem dotis.* 4. *De fructibus.*

31. IDEM lib. 18. Digestorum.

SI marito publico judicio damnato pars aliqua bonorum ejus publicetur, fiscus (25) creditoribus ejus satisfacere necesse habet, inter quos uxor quoque est.

§. 1. Si pater, cum ducenta filiæ suæ nomine dotis (26) promisisset, pactus fuerit, *ne* (27) *amplius quam centum a se peterentur*, et soluto matrimonio egerit: centum, de quibus convenit, ne peterentur, nec intelliguntur dotis esse; Quod si, mortuo patre, cum herede ejus maritus agere cœperit, ista quoque pecunia in dote erit.

§. 2. Si voluntate filiæ procurator a patre datus, litem de dote contestatus fuerit, et re secundum eum judicata pater decesserit (28): judicati actionem filiæ potius, quam heredibus patris, dari oportebit.

§. 3. Cum patri dos data esset, et ei filius ex aliqua parte heres sub conditione institutus fuerit, et, pendente (29) conditione, coheredes ejus dotem pro sua portione mulieri solverint: hoc minus filius ex dote præstare debebit, quoniam nullam actionem ejus pecuniæ recuperandæ gratia adversus coheredes habet.

§. 4. Si fundum dotalem recepisset mulier, non habita ratione fructuum pro portione anni quo nupta non fuisset, nihilominus de dote agere potest; quia minorem dotem recepisset: Hoc enim ad dotis augmentum (30) pertinet:

(1) *l.* 55. *infr. eod.*

(2) Colono sc. qui ab uxore expulsus est judicis sententia. Non igitur simpliciter verum est, quod veteres pene omnes interpretes hic notant, uxorem cogi stare locationi quinquennali a marito factæ, sed tunc demum, si marito præstet omne damnum, quo casu maritus, colono agente ex conducto, damnatus fuerit. In annali locatione forte aliud esse Duar. ait *hic.* ubi etiam quærit, an locationi factæ a beneficiario, successor: a tutore, pupillus: a venditore, etiam fisco, emptor: a creditore missus in possessionem rei servandæ causa, stare necesse habeat. vide quæ notavi ad *l.* 9. *C. de locato.* adde Phanucium, *tract. de lucro dotis in pr.* ubi negat, dotis successorem cogi stare colono.

(3) Id se præstaturum esse. *Hal.*

(4) Vide *d. l.* 55.

(5) *l.* 9. *supr. eod.*

(6) Oblatione mora purgatur.

(7) Pomponius lib. 15. ad Sabinum. *Hal.*

(8) Vide *l.* 6. *C. de jure dot.* Heredis et testatoris eadem persona intelligitur, quod in jurejurando apparet. *Nov.* 28. vide tamen *l.* 11. §. 2. *infr. rerum amot.*

(9) Ex persona agentis non variatur privilegium conventi. *Bald.*

(10) Pure scil. *infr. eod.*

(11) *l.* 43. *infr. eod.*

(12) Maritus dicitur esse solvendo in eo, quod mulier ei pure debeat; secus, si sub conditione. *Bald.*

(13) Vide Ulp. 7. §. 3.

(14) Vide Decium *cons.* 35. et Tiraquellum *de legib. connubial. lib. part.* 1. *gl.* 1. *num.* 1. *et seq.* Mod.

(15) Dotem sibi reddi scil.

(16) *l.* 7. *Supr. de pactis dotalib.*

(17) Vide *l.* 28. *Supr. de jure dot.*

(18) Extraneus sc. nam pater etiam simplici pacto actionem de dote in personam suam transfert. *l.* 6 *C. de jure dotium.* Cur tam varie? vel ideo, quod pater ex necessaria causa filiam dotare cogitur. *Duaren.*

(19) Alias si non conventum fuerit, actio mulieri dabitur. *l.* 43. §. 1. *Supr. de jure dot.*

(20) Dotis privilegium per transitum ad secundas nuptias non amittitur.

(21) Negligentia.

(22) Vide quæ dixi ad *l.* 44. §. 1. *Infr. eod.* id fit periculo mariti, qui fuit in eo negligens.

(23) *l.* 35. *l.* 78. §. 1. *Supr. de jure dot.*

(24) *l.* 38. §. 1. *Supr. de peculio.*

(25) *l.* 2. *C. eod.*

(26) Dotis permisisset. *Hal.* vid. quæ notavi ad *l.* 79. *Supr. de jure dot.*

(27) Vide quæ dixi ad *l.* 44. §. 1. *Infr. eod.*

(28) *l. unic.* §. 11. *C. de rei uxor.*

(29) Dum pendet conditio partis unius, illa pars non adcrescit coheredibus interim pure substitutis. *Bald.*

(30) Actio de dote datur etiam pro ejus augmento. *Bald.*

quemadmodum si partum (1) ancillarum non recepisset, aut legata, vel hereditates quæ post divortium per servos dotalis (2) adquisitæ marito fuissent.

Si prior maritus posteriori dotem promiserit.

32. IDEM lib. 2. ad Urseium Ferocem.

SI prior maritus posteriori dotis nomine tanquam (3) debitor mulieris dotem promiserit, non plus, quam [id] quod facere possit, dotis futurum esse (4).

Si maritus uxori successerit.

33. AFRICANUS lib. 7. (5) Quæstionum.

QUæ dotis nomine certam pecuniam promiserat, quosdam adhibuerat, qui stipularentur *partem dotis distracto matrimonio sibi solvi:* ea nulla data dote obierat, eodem marito suo herede relicto: is damnosam (6) hereditatem ejus adierat: Nihilominus stipulatoribus tenebitur: quoniam adeundo (7) hereditatem debitricis, intelligeretur (8) secum pensasse (9): Nec ad rem pertinere quod solvendo non esset hereditas, quando cæteris etiam creditoribus teneatur.

Utrum dos reddenda sit patri vel filiæ.

34. IDEM lib. 8. (10) Quæstionum.

TItia divortium a Seio fecit: hanc Titius in sua potestate esse dicit, et dotem (11) sibi reddi postulat: ipsa se matremfamilias (12) dicit (13), et de dote agere vult: Quæsitum est, quæ partes judicis sint? Respondi, patri, nisi (14) probet filiam non solum in sua potestate esse, sed etiam consentire (15) sibi, denegandam actionem: sicuti denegaretur, etiamsi constaret eam in (16) potestate esse.

De liberta.

35. MARCIANUS (17) lib. 10. Institutionum.

LIberta, quæ voluntate patroni discessit, de dote cum eo agere potest, quam ei dedit.

De publicatione dotis.

36. PAULUS lib. 2. de Adulteriis.

SI maritus minus facere potest, et dos publicata sit: in id, quod facere potest, fisco (18) maritus condemnandus est: ne in perniciem mariti mulier punita sit (19).

Si filia non habet causam contradicendi patri.

37. ULPIANUS [lib. 2. Responsorum].

DOtem voluntate (20) filiæ videri patrem recepisse, cum causas (21) contradicendi ei filia non haberet: maxime cum ab eo postea ampliore (22) summa dotata sit.

De muliere divertente, et de sponsalibus postea contractis.

38. MARCELLUS lib. singul. Responsorum.

LUcius Titius, cum esset filiusfamilias, voluntate patris uxorem Mæviam duxit, et dotem pater accepit: Mævia Titio repudium misit: postea pater repudiati, absente filio, sponsalia cum ea de nomine filii sui fecit: Mævia deinde repudium sponsalibus misit, atque ita alii nupsit: Quæro, si Mævia aget cum Lucio Titio quondam marito et a patre herede relicto de dote, et probetur culpa (23) mulieris matrimonium dissolutum, an possit maritus propter culpam mulieris dotem retinere? Marcellus respondit, etiamsi ut heres institutus a patre Titius conveniretur, tamen, si sponsalibus non consensisset, culpam mulieris multandam esse.

De compensatione delictorum.

39. PAPINIANUS lib. 11. Quæstionum.

VIro atque uxore *mores* (24) invicem accusantibus, *causam repudii dedisse utrumque* pronunciatum est: Id ita accipi debet, ut ea lege, quam ambo contempserunt, neuter vindicetur: paria (25) enim delicta mutua *pensatione* dissolvuntur.

De patre repetente dotem.

40. IDEM lib. 28. Quæstionum.

POst dotem datam, et nuptias contractas, stipulatus (26) est pater (27) filiæ voluntate (28), *divortio facto dotem dari:* Si conditio stipulationis impleatur, et postea filia sine liberis decesserit, non erit impediendus pater, quo minus ex stipulatu agat: viva autem filia si agere vult, exceptione summovendus erit.

De dote post divortium numerata.

41. IDEM lib. 37. Quæstionum.

SI pater ignorans filiam divortisse, dotem ex causa promissionis numeravit (29): non per indebiti condictionem, sed de dote actione pecunia petetur.

(1) *d. l. un.* §. 9.
(2) Per servos dotales. *Hal.* vid. *l.* 47. *Supr. de jure dot.*
(3) Tanta et talis obligatio est in termino referente, quanta et qualis est in termino ad quem fit relatio. *Bald.*
(4) Secundo marito scilicet: plus enim τῇ ξυνάμει et effectu in hoc casu non debet, qui promittit. *l.* 12. *Supr. eod.*
(5) Vide Cujac. 7. *ad Afric.*
(6) Hinc oritur ratio dubitandi, ut *in fin. Infr. eod.* dicitur: ut sit sensus, eum sibi solvisse non videri, qui adiit hereditatem, quæ solvendæ doti sibi debitæ par non sit. *Cujac.*
(7) Scientia cum taciturnitate habetur pro consensu. vide Rolandum a Valle, 1. *cons.* 10. *n.* 37.
(8) Cur? Hereditas omnis solvendo videtur, quam heres adiit, quæque heredem invenit. *l.* 3. *Infr. ad l. Falcid. l.* 36. *Infr. de bon libert.*
(9) Confusio pro solutione, vel pro pensatione cedit, *l.* 50. *Infr. de fidejussorib. l.* 95. §. 2. *Infr. de solutionib.* non tamen per omnia confusio vim et effectum solutionis habet, vide Cujac. *ibid.*
(10) Vide Cujac. 8. *ad Afric.*
(11) Profectitiam scilicet, et hoc verum est. sive filiafamilias fuerit, sive materfamilias. *l.* 5. §. *pen. supr. de jure dotium.*
(12) Id est, sui juris. *l.* 30. *Supr. eod. l.* 4. *Supr. de his, qui sunt sui.* etiam virgo. Tertull. *libro de velandis virginibus.*
(13) Vide quæ notavi ad *l.* 5. *in fin. supr. de probat.*
(14) Præsumitur quisque paterfamilias, nisi probetur contrarium. vide Bartol. 1. *consil.* 42.
(15) *l.* 2. §. 1. *supr. eod. l.* 2. *l.* 3. *C. eod.*
(16) Dixi ad *l. unic.* §. 13. *C. de rei uxoriæ act.*
(17) Papinianus. *Haloand.*
(18) Adde *l.* 31. *Supr. eod. l.* 2. *C. eod.*
(19) Observa fiscum uti jure privatorum; maxime cum privati alicujus successor est. *l. item veniunt.* §. *in privatorum. Supr. de petit. hered. l. cum quidam.* §. *fiscus. supr. de usuris.* Duarenus *hic.* Mod.
(20) *l.* 22. §. 6. *Supr. eod.*
(21) *Contradicere* non dicitur, qui non habet causam contradicendi. vide *Bald.*
(22) *l.* 34. §. 5. *Infr. de leg.* 2.
(23) Si matrimonium culpa mulieris dissolvitur, dotem amittit. *l.* 8. §. 4. *C. de repud.*
(24) *l.* 47. *infr. eod.*
(25) *d. l.* 47. *l.* 28. *C. ad leg. Jul. de adulter.* vid. *l. ultim.* §. 3. *Supr. de eo, per quem.* vid. Socin. *regula* 86.
(26) Filiæ non nocet, si pater ejus voluntate stipuletur. vide *l.* 3. §. 5. *supr. de minorib.* Goth. Vid. Cujac. *lib.* 4. *obs.* 21. *et in comment. ad lib.* 28. *qu. Papin.* S. L.
(27) Pater, sive filiæ etc. Cujac. 6. *ad African.* et ita *in Basilicis.*
(28) In meo lib. manus. (inquit Charondas) legitur *præter filiæ voluntatem*; quod textus Græcus βασιλ. confirmat, ubi ex interpretatione Herveti legitur; *contra voluntatem filiæ.* atque ex ea lectione non pugnabit hæc lex cum lege *quoties. supr. eod.* Cujacius legendum existimat: *stipulatus est pater sine filiæ voluntate.* vide Duarenum hic, Pilæum *quæst.* 89. et Bolognetum. *Mod.*
(29) Quod facere non teneatur propter divortium. Hinc nascitur ratio dubitandi: nam hinc constat hujusmodi pecuniam non esse dotalem, *l.* 3. *supr. de jure dot.* et tamen ad eam petendam actionem de dote competere.

De patre condemnato. 1. *De fructibus et sumptibus.* 2. *De usuris.* 3. *De extraneo repetente dotem, et de redintegratione matrimonii.*

42. IDEM lib. 4. Responsorum.

IN insulam patre deportato (1) qui dotem pro filia dedit, actio dotis ad filiam pertinet. Post divortium quoque patre dannato, qui idem (2) consentiente filia non poterat, æque dotis actio mulieris est.

§. 1. Fructus ex prædiis, quæ in dotem data videbantur (3), bona fide perceptos, et mulieris oneribus ante causam liberalem absumptos, quamvis servam fuisse postea constiterit, peti non posse placuit.

† Sumptus (4) vero necessarios et utiles in prædia, quæ dotalia videbantur, factos, compensatis fructibus perceptis, ad (5) finem superflui (6) servari convenit.

§. 2. Usuras (7) numeratæ dotis ex stipulatu pater, in matrimonio defuncta filia, si petat, gener, qui residuæ dotis promissæ fœnus stipulatus est, ita demum ad finem vice mutua debitæ quantitatis compensationem opponere juste videtur, si (8) propriis sumptibus uxorem suam exhibuit: alioquin, si patris sumptibus exhibita sit, inanis usurarum stipulatio compensationi non proderit.

§. 3. Ad virum uxore post divortium reversa, judicium acceptum ex stipulatione, quam extraneus (9) qui dotem dederit stipulatus fuerit, non dissolvitur: nec officio judicis absolutio continetur.

De nominibus.

43. SCÆVOLA lib. 2. Quæstionum.

SI maritus in id quod facere potest condemnatus sit, et nomina sint (10) ad dotis quantitatem (11) neque amplius, [neque] habebit mandare actiones (12).

De morte soceri, quo vivo dos peti non poterat.

44. PAULUS lib. 5. Quæstionum.

SI socer a genero heres (13) institutus adierit hereditatem (14) quandoque mortuo (15) patre, cum (16) herede ejus filiam de dote acturam (17), Nerva et Cato responderunt: ut est relatum apud Sextum [Pomponium Digestorum] ab Aristone lib. v. Ibidem Aristoni consensit. Ergo dicerem et, si emancipasset pater filiam, ipsum quoque conveniri posse.

§. 1. Lucius Titius filiæ suæ nomine centum doti promisit (18) Gaio Seio: et inter Gaium Sejum et Lucium Titium patrem mulieris convenit. *ne* (19) *dos a viro, vivo Lucio Titio [id est, patre mulieris], peteretur*: postea culpa mariti divortio facto solutum est matrimonium; et pater mulieris decedens alios heredes instituit, filia exheredata: Quæro, an ab heredibus soceri maritus exigere dotem potest, cum eam mulieri redditurus (20) est? Respondi, Cum filia, aliis a patre heredibus institutis, actionem de dote sua recuperanda habere cœperit, necesse habebit maritus aut exactam dotem aut actiones ei præstare: nec ullam exceptionem habebunt soceri heredes adversus eum: cum absurde dicitur, dolo videri eum facere, qui non ipsi quem convenit, sed alii (21) restituturus petit: Alioquin et, si post mortem patris divertisset nondum exacta dote, excuderetur exactione dotis maritus: quod non est admittendum: Sed etsi ex parte filia heres patri suo extiterit, debebit maritus coheredes ejus pro parte virili exigere, et mulieri reddere (22), aut actiones ei præstare.

De pacto et stipulatione avi materni.

45. IDEM lib. 6. Quæstionum.

GAius Seius avus maternus Seiæ nepti, quæ erat in patris potestate, certam pecuniæ quantitatem dotis nomine Lucio Titio marito dedit: et instrumento (23) dotali hujusmodi pactum et stipulationem complexus est, *Si inter Lucium Titium maritum et Seiam divortium sine culpa mulieris factum esset, dos omnis Seiæ uxori, vel Gaio Seio avo materno redderetur restitueretur que*: Quæro, cum Seius avus maternus statim vita defunctus sit, et Seia postea sine culpa sua diverterit vivo patre suo, in cujus potestate est, an, et cui actio ex hoc pacto ex stipulatione competat: [et] utrum heredi avi materni ex stipulatu, an nepti? Respondi, in persona quidem neptis videri inutiliter stipulationem esse conceptam: quoniam (24) avus maternus ei stipulatus proponitur: quod cum ita est, heredi stipulatoris, quandoque diverterit mulier, actio competere videtur. Sed dicendum est, Seiæ posse dotem solvi, quamvis actio ei directo non competat, ac (25) si *sibi aut illi dari* avus stipulatus esset: sed permittendum est (26) nepti ex hac avita conventione, ne commodo dotis defraudetur, utilem (27) actionem: Favore enim nuptiarum,

(1) Atque ita civiliter mortuo. *l.* 1. §. *pen. Infr. de B. P. contra tab.*

(2) Qui dotem consentiente. *Hal.*

(3) Matrimonium invalidum non facit maritum lucrari fructus jure mariti, sed jure bonæ fidei possessoris.

(4) *l.* 7. §. *pen. supr. eod.*

(5) De hoc loquendi genere dixi ad *l.* 19. *supr. de compensat.*

(6) Id est, usque ad sumptus, qui fructuum quantitatem excedunt. *Duar.*

(7) Vide *l.* 21. §. 1. *supr. de don. int. vir.* Goth. Vide Zanger. *de except. part.* 3. *cap.* 6. Ans.

(8) *l.* 69. §. 3. *supr. de jure dot. l.* 17. *infr. de doli mali et met.*

(9) Qua extraneus. vide *l.* 63. *supr. de jure dot.*

(10) Sufficientia scil.

(11) Exolvendam uxori scilicet, deducto tamen victu.

(12) Neque amplius habebit: mandare actiones debet. *Hal.* quæ lectio Florentina melior videtur.

(13) Heres institui socer a genero potest.

(14) Extincta videtur esse obligatio propter confusionem, quod creditor debitori succedat. *Duar.*

(15) Nam filia adversus vivum patrem non agit. *l.* 4. *supr. de judic.*

(16) Ficta solutio vires suas extra personam succedentis non extendit. *Bald.*

(17) Ut ei non possit objici facta solutio, de qua superius dixi: habenda est igitur mulieris ratio, cui dotis actio cum patre fuit communis.

(18) Vide *l.* 79. *in fin. supr. de jure dot.*

(19) Dotis petitioni renunciare gener pacto potest, *ut hic. et l.* 30. §. 1. *l.* 31. §. 1. *supr. eod.* Potestne omittere dotis exactionem impune, ut id noceat uxori? Falso. Cynus ita putat, in *l. cum tibi.* 10. *C. qui potiores.* Quinimo Alexander post moram existimat maritum constante matrimonio pacisci non posse de dote non petenda, ut sibi noceat, *ut hic.* Negusantius, *de pignoribus part.* 2. *membr.* 4. *n.* 77.

(20) Exheredata licet filia dotem suam exigit, et ad eam exheredatam actio de dote transfertur. *Bald.*

(21) Ista siquidem exceptio *dolo facis* etc. non obstat in eo, quod est alii restituendum. *Bald.* sed cum eidem. vide *l.* 8. *infr. de doli mal. et met.*

(22) Maritus uxori quondam suæ tenetur exigere, aut juri cedere. *Bald.*

(23) De dotali instrumento scripsi ad *l.* 45. *Infr. eod.*

(24) Hinc dubitandi ratio ex jure stricto sumitur, neptis enim in hoc casu, avo materno extranea est, cui stipulando avus non adquirit. *l.* 26. *C. de jure dot.*

(25) Ratio decidendi hæc est, hoc casu nepti posse solvi tanquam adjectæ. At objicies, in hoc instrumento neptem ordine priorem esse, ac priorem nominari: avum igitur nepti, non neptem avo adjici: Vel hinc constat, ea, quæ valere non possunt, inspecto ordine scripturæ interpretanda esse ex juris ordine, ut valeant, id est, ut sint utilia. *Bald.*

(26) Permittendam esse. *Haloand.*

(27) Atqui avi stipulatio directa fuit: verbis obliquis non est concepta, non igitur utilis datur, sed directa. vide *Bald.*

maxime propter affectionem personarum, ad hoc decurrendum est.

Si vir uxori legaverit, ne dotem petat.

46. IDEM lib. nono decimo Quæstionum.

QUi dotem stipulanti uxori promiserat, eidem testamento quædam legaverat, ita (1) tamen: *Ne dotem ab heredibus peteret*: ea, quæ legata erant, uxor capere non potuerat (2): Respondi, dotis actionem mulieri adversus heredes non esse denegandam.

De lenocinio mariti.

47. SCÆVOLA lib. 19. Quæstionum.

CUm (3) mulier viri lenocinio adulterata fuerit, nihil ex dote retinetur (4): Cur enim improbet (5) maritus mores (6), quos ipse aut ante corrupit, aut postea (7) probavit (8)? Si tamen (9) ex mente legis (10) amet quis, ut nec accusare possit, qui lenocinium uxori præbuerit: audiendus est.

De dote liberorum nomine retinenda.

48. CALLISTRATUS lib. 2. Quæstionum.

SI dotali (11) instrumento ita stipulatio interposita sit, *Ut liberorum nomine dos apud maritum resideat*: nepotum (12) quoque nomine dos retinebitur.

De nomine in dotem dato. 1. De evictione.

49. PAULUS lib. 7. Responsorum.

MÆvia marito suo, inter alias res dotis, etiam instrumentum (13) solidorum decem (14) tradidit, quo Otacilius eidem Mæviæ caverat, *daturum se*, *cum nuptum ire cœpisset*, *decem* [*millia*]: ex eo instrumento maritus nihil exegit, quia (15) nec potuit: Quæsitum est, si dos a marito petatur, an compellendus sit etiam illam summam, quæ instrumento continetur, refundere? Respondi, potuisse quidem eum, cui actiones mandatæ (16) sunt, debitorem convenire: sed, sine dolo malo, vel culpa exigere pecuniam non potuit, neque dotis nomine eum conveniri posse, neque mandati judicio (17).

§. 1. Fundus æstimatus in dotem datus, a creditore antecedente ex causa pignoris ablatus est: Quæsitum est, an mulier, si æstimationem dotis repetat, exceptione summovenda sit: ait enim, se propterea non teneri, quod pater ejus dotem pro se dedit, cui heres non exstiterit? Paulus respondit, prædio evicto sine dolo et culpa viri, pretium petenti mulieri doli mali exceptionem obesse: consequi enim eam pretium fundi evicti, evidens iniquitas est, cum dolus patris (18) ipsi nocere debeat.

De rebus æstimatis reddendis.

50. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

ÆStimatis rebus in dotem datis pactum intercessit, *ut*, *ex quacunque causa dos reddi deberet*, *ipsæ res restituerentur* (19), *habita ratione augmenti et deminutionis*, *viri boni arbitratu*: *quæ vero non exstarent*, [*ab initio*] *æstimatio earum*: Quæsitum est, cum res quædam quas maritus vendiderat extarent, an secundum pactum et hæc ad mulierem pertinerent? Respondi, res quæ extant, si neque volente (20) neque ratum habente muliere venissent, perinde reddendas, atque si nulla æstimatio intervenisset.

De interitu rei æstimatæ.

51. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

ÆStimatæ res, usu (21) etiam mulieris periculo mariti deteriores efficiuntur.

Si maritus dotem solvit, *quam non accepit.*

52. TRYPHONINUS lib. 7. Disputationum.

MAritus dotem quam non accepit, post divortium per errorem solvit: Repetet (22): quia non numeratam caverat: exigi enim ab eo non potuit.

De dote data filiofam.

53. IDEM lib. 12. Disputationum.

SI filiofamilias (23) dos data est, ipse quidem dotis actione tenetur, pater autem ejus de peculio: Nec interest in peculio rem, vel pecuniam dotalem habeat, necne: sed quatenus facere potest, hic (24) quoque condemnandus est. Intelligitur autem peculio tenus facere posse, quod habet rei judicandæ tempore. † Atquin, si cum patre agatur, deduceretur (25) ex peculio quod patri vel subjectis ei personis filius debet: at si cum ipso filio agatur, alterius debiti (26) non fiet detractio in computatione quantum facere possit filius.

De ære alieno.

54. PAULUS lib. singul. de jure singulari.

MAritus *facere posse* creditur, nullo (27) deducto ære alieno: item socius, item patronus, parensve: at is

(1) Alias et legatum ex testamento, et dotem ex stipulatu petet. v. *l. un. §. 3. C. de rei uxor. act.*

(2) Hinc nascitur quæstio, an cum repulsa sit a petitione legati inutilis, admitti debeat ad petitionem antecedentis debiti, puta dotis?

(3) Vide Cremens. *sing.* 86.

(4) Morum nomine scil. maritus accusator adulterii excluditur per replicationem lenocinii. Baldus hinc etiam colligit, exceptione et replicatione continente dolum replicantem vincere debere: Sin petitio et exceptio dolum continebit, excipientem reum obtinere, atque ita utraque parte dolum admittente semper deterior fuerit ejus conditio, qui de dolo conqueri cœperit: Æquum enim esse, ut turpis turpem accusare non possit.

(5) *l. 39. supr. eod. l. 9. supr. de negot.* Quod approbo, non improbo.

(6) *l. 39. supr. eod.*

(7) Quid, an audietur? cum adversus doli exceptionem non detur doli replicatio. vide *l. 4. §. 13. infr. de doli mali et met.*

(8) Tantum valet post factum probatio, quantum ante factum. *Bald.*

(9) Sed et si, *Hal.* et recte.

(10) Bona exceptio est, quæ de legis mente procedit. *Bald.* lex est, non audiri maritum lenonem uxoris uxorem accusantem; Mens legis est, lenonem nullo modo accusare posse.

(11) Dotale instrumentum dotales tabulæ, seu nuptiales, *ut hic. et l. 45. supr. eod. l. ult. infr. de suis. l. pactum. 15. C. de pact. l. pactum. 3. C. de collat.* adde quæ scripsi ad *l. 29. Supr. de pact. dotalib.*

(12) Etiam ex filia. *l. 1. C. de cond. insert.* Nomen *liberorum* in contractu comprehendit nepotes, *ut hic.* et omnes descendentes. *Bald.* v. *l. 220. infr. de verb. sign.*

(13) Id est, nomen, *l. 2. C. de oblig.* Goth. Ad intellectum hujus leg. vid. Roman. *cons.* 445. Ans.

(14) Aliud esset, si tradidisset instrumentum pro decem? quia tunc censeretur maritus, emptor nominis, *l. 10. supr. de jure dotium.* et imputaret sibi inopiam debitoris. *Bald.*

(15) *l. 41. §. 3. supr. de jure dot.*

(16) Traditione instrumenti ex causa. hinc collige, traditionem instrumenti habere vim, non solum mandati utilis, sed directi. *Bald.* vide *l. 1. C. de donat.*

(17) Inopia nominis dati in dotem non imputatur marito. *Bald.*

(18) A quo dotem habet ex causa lucrativa: tunc enim dolus auctori nocet. *l. 25. in pr. inf. de his, quæ in fraudem credit. l. 4. §. 27. infr. de doli mali et met.*

(19) *l. 21. C. de jure dot.* Goth. Vide ad intellectum h. leg. Covarruv. *pract. quæst. c.* 28. Ans.

(20) *l. ult. supr. de pactis. dotal.*

(21) *l. 10. l. 69. §. 8. supr. de jure dot.*

(22) V. *l. 40. supr. de condict. indeb.* dos cauta non numerata, per errorem soluta repetitur: errans non confirmat contractum præcedentem. *Bald.*

(23) V. *l. 25. supr. eod.*

(24) *l. 15. in fin. supr. eod.*

(25) Est enim lex ea peculii. *l. 5. in fin. supr. de peculio.*

(26) *l. 49. infr. de re jud.*

(27) *d. l. 49.*

qui ex donatione (1) convenietur, omni ære alieno deducto facere posse intelligitur.

Si maritus ædium dotalium nomine caverit damni infecti.

55. IDEM lib. 5. ad Plautium.

CUm mulier de dotis repetitione post solutum matrimonium agit, cavere (2) debet marito, qui ædium nomine damni infecti cavit (3), si velit eam recipere, ut periculum mariti amoveat.

De stipulatione, Si nupta esse desierit, dotem reddi.

56. IDEM lib. 6. ad Plautium.

SI quis (4) sic stipuletur a marito, *Si quo* (5) *casu Titia tibi nupta esse desierit, dotem dabis?* Hac generali commemoratione, et ab hostibus (6) capta ea committetur stipulatio: vel etiam si deportata (7) fuerit, vel ancilla effecta: hac enim conceptione (8) omnes hi casus continentur (9). Plane quantum veniat in stipulatione (10)? utrum quasi mortua sit, an quasi divortium (11) fecerit? Humanius quis id competere dixerit, quod propter mortem convenit (12).

De usufructu.

57. MARCELLUS lib. 7. Digestorum.

USufructu (13) in dotem dato, si divortium intervenerit, nec proprietas rei apud maritum vel mulierem sit: eam dotis esse restitutionem, ut maritus caveat, *quamdiu vixerit passurum se uti frui mulierem heredemque ejus:* quod an verum sit circa adjectionem heredis, dubito. Interest, quemadmodum (14) sit ususfructus in dotem datus. Si (15) cum haberet mulier fructum, viro, cujus erat proprietas fundi, usumfructum cessit: nihil mulier heredi suo relinquet: debebatur enim ei ususfructus, qui ad heredem non solet transire. † Quod (16) si fundi sui fructum mulier viro cessit, restitui is a viro debet: cum proprietate enim ad heredem ejus transisset, si vir in reddendo eo non fecisset moram. Si (17) vero alienata sit proprietas, aut aliquis fundi sui usumfructum mulieris jussu viro ejus dederit in dotem: inspiciendum est primum, quemadmodum mulieri possit restitui: Potest autem (18) vel cautionibus (19) interpositis, ut sicut potest vir jure suo cedat mulieri, fruique eam patiatur: vel, si se accommodavit dominus proprietatis, volente eo mulieri constituatur ususfructus: nam aut fructum fundi ille mulieri poterit cedere, aut aliquid videlicet pro eo (ut inter eo actum fuerit) dare: Nam [et] finge, hoc ipsum mulierem posse proprietatis domino vendere: quo casu non inique, etiam mulieris herede agente, vir facere cogetur quippe si moram non fecisset, pretium fructus mulier heredi suo reliquisset: Quod si facultatem usus fructus vendendi proprietatis domino mulier non habuerit, patientiam quam percipiendi fructus præstare ipsi debuit, etiam heredi ejus præstat.

De servo dotali herede instituto.

58. MODESTINUS lib. singul. de Eurematicis (20).

SErvus dotalis heres ab aliquo institutus, mariti jussu vel adire vel repudiare debet hereditatem: Sed ne maritus aut facile repudiando, vel temere suscipiendo incognitam successionem, dotis judicio uxori suæ obligetur *consulendum est*, mulierem coram testibus interrogari (21) *utrum velit omittere, an adquirere hereditatem:* et, si *repudiare se*, dixerit, facile mariti jussu repudiabit: quo si *hereditatem agnoscere* maluerit, reddendus est a marito servus uxori ea conditione, ut, cum jussu ejus adierit rursum (22) marito retradatur. Ita et mariti sollicitudini consuletur, et uxoris desiderio parebitur.

Si filia in fraudem patris repudietur.

59. JULIANUS lib. 2. ad Urseium Ferocem.

FIliæ meæ emancipatæ (23) et ægræ vir (24) in hoc (25) repudium misit, ut (26) mortua ea dotem potius heredibus ejus, quam mihi redderet; Sabinus dicebat utile mihi ejus dotis recuperandæ judicium dandum esse [Gaius idem.]

De sumptu funeris.

60. PROCULUS lib. 5. Epistolarum.

SI filiafamilias nupta decesserit, et pater funus ei fecerit: tametsi ei dotem post aliquod tempus gener reddere deberet, tamen continuo socer (27) agendo consequetur (28), ut impensam funeris præsentem recipiat: cætera dotis statuto tempore solvantur.

(1) *l.* 19. *in fin. infr. de re judic.* melius igitur agitur cum donatore, quam cum marito, parente, patrono, socio.

(2) *l.* 7. §. 15. *l.* 25. *in fin. supr. eod.*

(3) Ulpian. 6. §. 2. *in fin.*

(4) Id maritus uxori promittere solet. *l.* 52. *supr. de jure dot. l.* 240. *infr. de verbor. signif.*

(5) Hæc vox, nota est generalis conventionis divortii.

(6) Vide *l.* 10. *supr. eod.*

(7) Hodie nemo deportatione fit servus, neque ob id solvitur matrimonium. *Novell.* 22. *c.* 8. *et* 13.

(8) *d. l.* 240.

(9) Imo non continetur: vide quæ dixi ad *l.* 24. *C. de donat. inter virum et uxorem.*

(10) Hac scilicet, in qua videtur in casum divortii, vel mortis stipulatio concepta, et casus servitutis omissus est. *Duaren.*

(11) Quæ servitute interveniente, a marito disjuncta est.

(12) Ut minus debeatur: refertur enim casus omissus divortii ad eum casum expressum, qui minorem summam continet. v. Duar. *hic.*

(13) *l.* 66. *l.* 78. *supr. de jur. dot.* Goth. Adde *l. pro oneribus. C. de jure dot.* v. Cravett. *vol.* 5. *consil.* 772. *et* 782. Garz. *de expens. et meliorationib. c.* 23. *n.* 6. Ans.

(14) Ususfructus variis modis in dotem datur: sex vel septem modos vide apud Dyn. et Alberic. *hic.*

(15) Primus modus ususfr. in dotem dandi est, quoties mulier formalem usumfr. dat marito proprietatis domino. Est enim formalis ususfr. sejunctus a proprietate: sed hoc casu videtur causalis fieri.

(16) Secundus modus est, quoties uxor proprietaria solum usumfructum dat marito, et hic ususfructus, quia proprietati cohæret causalis dicitur, sed tamen formalis hic fieri incipit.

(17) Tertius modus est, quoties uxor usumfructum, cujus proprietas est tertii, marito cedit.

(18) Restitutio ususfructus fit, vel cautione et patientia, vel consentiente proprietario, vel cum proprietarius constituit usumfructum consentiente usufructuario, vel proprietario comparante ususfructus utilitatem: ut eo casu pretium quod succedit loco ususfructus restituatur mulieri. *Bald.*

(19) Ad quas in casibus implicitis recurritur.

(20) *Eurematica* Modestini, consilia et cautiones sunt a Modestino excogitatæ rei jurisque cuique sui tuendi causa: unde *inf. eod.* ait, consulendum est: et in *l.* 45. suaserim, in *l.* 9. *inf. de suspectis tutoribus.* optimum factum est. Cujac. 12. *obs.* 32. Hujusmodi libros Jurisconsulti posteriores vocarunt *Cautelas.*

(21) Desiderium apud acta publicatum corrigi non potest. *Bald.*

(22) Id est, eodem momento. vide *d. l.* 66. *de jure dot.*

(23) Vide quæ scripsi ad *l.* 4. *C. h. t.*

(24) Vide omnino Manticam, 11. *de Conjecturis* 13. ubi notat legitimatos per matrimonium in mortis articulo contractum, excludere substitutum.

(25) Id est, ob ægritudinem, *l.* 3. *C. de repudiis.* vide *Novell.* 22 *cap.* 19. eo scopo ac fine.

(26) *l.* 5. *supr. de divortiis.* dixi ad Ulpian. 6. §. 4.

(27) *l.* 30. *in fin. pr. supr. de religiosis.*

(28) Imo non consequetur. *l.* 17. *l.* 29. *supr. de religios.*

De manumissione servi dotalis.

61. Papinianus lib. 11. Quæstionum.

DOtalem servum vir invita (1) uxore manumisit: Heres solus vir a liberto institutus portionem hereditas, quam ut patronus consequi potuit ac debuit, restituere debet: alteram vero portionem, dotis judicio: si mo[d]o uxor manumittenti refragatur.

62. Ulpianus lib. 33. ad Edictum.

QUod si vir voluntate (2) mulieris servos dotales manumiserit (3): cum donare (4) ei mulier voluit, nec de libertatis causa impositis ei præstandis tenebitur.

63. Paulus lib. 2. ad Legem Juliam et Papiam.

ET desinit servus in dote esse: quia cui manumittendi causa donare liceret, ei quodammodo (5) donaret, [q]uod permitteret manumittere.

64. Ulpianus lib. 7. (6) ad legem Juliam (7) et Papiam.

SI vero (8) negotium gerens mulieris non invitæ, maritus dotalem servum voluntate ejus manumiserit: de[b]et uxori restituere quidquid ad eum pervenit.

§. 1. Sed et si quid libertatis causa maritus ei imposuit, uxori præstabit.

§. 2. Plane si operæ fuerint [a] marito exhibitæ, non [æ]stimatio earum, non erit æquum hoc nomine uxori ma[ri]tum quippiam præstare.

§. 3. Sed si post manumissionem aliquid ei fuerit liber[to] impositum, id uxori præstandum est.

§. 4. Sed et si reum maritus acceperit, adpromissoremve (9), æque adversus ipsum obligationem debet præstare.

§. 5. Item quidquid ad eum ex bonis liberti pervene[ri]t, æque præstare cogetur, si (10) modo ad eum quasi [a]d patronum pervenerit: cæterum, si alio jure, non co[g]etur præstare: nec enim beneficium, quod in eum libertus contulit, hoc uxori debet, sed id tantum, quod jure [p]atronatus adsequitur, vel adsequi potuit. Plane si ex ma[jo]re parte quam debet, heres scriptus fuerit, quod am[pl]ius est non præstabit: et si forte, cum ei nihil deberet [li]bertus, heredem eum scripsit, nihil uxori restituet.

§. 6. Dabit autem (ut ait lex) *Quod ad eum pervenit.* † *Pervenisse* accipimus, sive (11) jam exegit, sive exigere potest, quia actio ei delata est.

§. 7. Adjicitur in lege (12), *Ut et si dolo malo* [*aliquid*] *factum sit, quo minus ad eum perveniat*, [*teneatur*].

§. 8. Si filium exheredaverit patronus, et ad eum bona liberti pertineant: videndum est, an heres hoc nomine teneatur? Et cum nihil neque ad ipsum [patronum], neque ad heredem ejus perveniat, quomodo fieri potest, ut hoc nomine teneatur?

§. 9. De viro, heredeque ejus Lex tantum loquitur: De socero, successoribusque soceri nihil in Lege scriptum est. Et hoc Labeo quasi omissum adnotat. In quibus igitur casibus (13) Lex deficit, non erit nec utilis actio danda (14).

§. 10. Quod ait Lex, *quanta pecunia erit, tantam pecuniam dato:* ostendit (15), æstimationem hereditatis vel bonorum liberti, non ipsam hereditatem voluisse Legem præstare, nisi maritus ipsas res tradere maluerit: et hoc enim benignius admitti debet.

65. Scævola lib. singul. Quæstionum publice tractatarum.

HÆc actio (16), etiam constante matrimonio, mulieri competit.

De dolo et culpa mariti. 1. *De vestimentis comparatis servo uxoris ex viri pecunia.* 2. *Si, parte dotis patri soluta, is decesserit.* 3. *De partu ancillæ æstimatæ.* 4. *Si maritus plus promiserit per errorem.* 5. *Si mulier, post mortem secundi, ad priorem virum redierit.* 6. *De acceptilatione.* 7. *De muliere succedente promissori dotis.*

66. Javolenus lib. 6. ex Posterioribus Labeonis.

IN his rebus (17), quas præter numeratam pecuniam doti vir habet, dolum (18) malum et culpam (19) eum præstare oportere, Servius ait: Ea (20) sententia Publii Mucii est: nam is in Licinnia (21) Gracchi (22) uxore statuit, quod res dotales in (23) ea seditione, qua Gracchus occisus erat, perissent, [ait] quia (24) Gracchi culpa ea seditio facta esset, Licinniæ præstari oportere.

§. 1. Servis uxoris vir nummos in vestiarium (25) dede-

(1) Id est, contradicente. De invito vide ad *l.* 5. *supr. de ser[v]. præd. urbanor.* vide in hanc legem Cujac. 2. *obs.* 34.
(2) *l.* 24. §. 4. *Supr. eod. l.* 63. *Infr. eod.*
(3) Vide quæ notavi ad *l.* 3. *C. de vindicta manum.*
(4) *d.* §. 4.
(5) Donat, qui permittit manumitti.
(6) Ita Flor. libro 57. ad Edict. *Hal.*
(7) Hinc, juncto §. 5. *et seq. infr. eod.* colligit Cujacius 2. [ob]s. 74. ex lege Julia uxori actionem dari, ut vel res ei, vel cau[tio] præstetur.
(8) Notandi sunt hi casus diversi, de servo dotali manumisso a [ma]rito invita muliere, *l.* 61. volente et donante, *l.* 62. 63. *supr. [eo]d.* permittente, ex negotio gesto, *ut hic.*
(9) Expromissorem, *Hal.* de adpromissione dixi ad *l.* 43. *Infr. [de] solut.* Goth. Vide Goed. *de contrah. stipulat. cap.* 3. *num.* 64. [et] *seqq.* Ans.
(10) Adde *l.* 59. *in fin. infr. ad SC. Trebell.*
(11) Dotis nomine quæ adquisivit, aut adquirere potuit maritus, [exig]etur.
(12) *l.* 14. *in fin. Infr. ad leg. Corn. de falsis.*
(13) Extraordinariis. *Bald.* Lex quoties alicui consulit, aut pro[vid]it remedio extraordinario, si cessaverint verba legis, intelligitur [eti]am mens ejus cessare, et ideo non fiet extensio: quin extensio [non] fit, nisi ex mente virtuteque legis. *Bald.* Ita verba legis certis [ratio]nis cohærentia, ad alias non extenduntur. Vel ita, ubi lex et [me]ns legis cessat, ibi cessat legis auxilium directum, vel utile.
(14) Vide Jasonem *ad l. ex facto. num.* 21. *de vulg.* Alciat. *lib.* 2. [a]d *verb. sign.* Crot. *ad l. si constante. secunda repetitione num.* 73. [us]que *ad num.* 78. *Supr. eod.* Petr. Andr. Gramm. *in tract. de extensionibus. num.* 36. *cum seq.* Mod.
(15) Alias verbum *pecuniæ* late patet. vide *l.* 178. *infr. de verb. sign.*
(16) Id est, condictio ex l. Julia, non actio de dote, non ex stipulatu, non mandati, vel negotiorum. vide Cujac. 2. *obs.* 34.
(17) In obligatione speciei dolum et culpam: in obligatione generis, omne periculum præstat maritus. *Bald.*
(18) In dotalibus rebus maritus præstat dolum, latam culpam et levem. *l.* 18. §. 1. *supr. eod.*
(19) V. *l.* 17. *supr. de jure dot.*
(20) Et ea quoque *vel* eaque.
(21) Lucii Crassi filia, cui dos ex Senatusconsulto adempta. vide Plutarch. *in Gracchis.*
(22) Caii scil.
(23) V. *l.* 25. §. 4. *supr. locati.*
(24) Secus si non ejus culpa: Nulla enim custodia privati est adversus seditionem publicam. *l. ad eos.* 19. *supr. commodati.* Hinc etiam colligunt: Damno societati illato ob privatas inimicitias unius socii, socium id reliquis sociis præstare: Sed et illud: Arbitrum vel Judicem eum non posse recusare, cujus facto et culpa orta ei fuerit inimicitia adversus judicem vel arbitrum. Hoc amplius, exilio, vel, ut loquuntur, banno mariti res mulieris dotales deteriores factas, mariti periculo sarciri.
(25) *In vestiarium dare* est, ad vestes emendas dare: ut sit sensus, Dotalibus servis pecuniam maritus dedit, ut emerent vestes; vel ipse vestes dedit: vestes (de quibus agitur) divortio facto tales marito restituendæ, quales sunt ipso tempore divortii: quæ nisi reddantur viro a muliere, vestium pretia in dotem compensare poterit maritus.

rat: quo parato (1), deinde intra annum divortium intercesserat: Placuit Labeoni, Trebatio qualia vestimenta post divortium essent, talia viro reddi (2). † Idem juris futurum fuisset, si ipsa vestimenta vir emisset, et servis (3) dedisset. Quod si vestimenta non redderentur, tum virum pretium in dote compensaturum (4).

§. 2. Filiafamilias, *divortio facto dotem* (5) *patri reddi*, jusserat; deinde, parte dotis persoluta, pater decesserat (6): reliquam partem, si nec delegata, nec promissa novandi animo patri fuisset, mulieri solvi debere, Labeo, Trebatius, putant: Idque verum est.

§. 3. Mancipia in dotem æstimata (7) accepisti: pactum conventum deinde factum est, Ut, *divortio facto*, *tantidem* (8) *æstimata redderes* (9): nec de partu dotalium ancillarum mentio facta est: Manebit, inquit Labeo, partus tuus (10): quia is pro periculo mancipiorum penes te esse deberet.

§. 4. Mulier, quæ centum dotis apud virum habebat, *divortio facto ducenta* (11) a viro errante (12) stipulata erat: Labeo putat, quanta dos fuisset, tantam deberi (13): sive prudens mulier plus esset stipulata, sive imprudens: Labeonis sententiam probo.

§. 5. Uxor divortio facto partem dotis receperat, partem apud virum reliquerat: deinde alii (14) nupserat: [et] iterum vidua facta, ad priorem virum redierat, cui centum [decem] doti dederat; neque ejus pecuniæ, quæ reliqua ex priore dote erat, mentionem fecerat: Divortio facto, reliquum ex priore dote iisdem diebus virum redditurum (15) ait Labeo, quibus reddidisset, si superius divortium inter eos factum non esset, quoniam prioris dotis causa in sequentem dotis obligationem esset translata (16). Et hoc verum puto.

§. 6. Si vir socero (17) injussu (18) uxoris, manente matrimonio, dotem acceptam (19) fecisset: etiamsi id propter (20) egestatem soceri factum esset, viri tamen periculum futurum (21) ait Labeo: Et hoc verum est.

§. 7. Si quis pro muliere dotem viro promisit, deinde (22), herede (23) muliere relicta, decesserit (24): quia ex parte mulier ei heres esset, pro ea parte, dotis periculum, quod viri fuisset, ad mulierem pertinere ait Labeo: quia (25) nec melius (26) æquius esset, quod exigere vir ab uxore non potuisset, ob id ex detrimento (27) viri mulierem ocupletari: Et hoc verum puto.

De peculio servi dotalis.

67. POMPONIUS lib. 20. Epistolarum.

IN partem dotis reddendæ erit id, quod mulieri ex (28) peculio (29) servi restitui debebit: et ideo et dolum et (30) culpam in eo peculio vel adquirendo vel conservando maritus præstare debet: et fructus (31) ex eo percepti, quomodo cujuslibet rei dotalis, ad maritum (32) pertinebunt.

(1) *Al.* peracto.

(2) Cur reddi? quia revocata intelliguntur per divortium. *l. cum hic status.* 32. §. *si divortium.* 10. *supr. de donat. inter virum.*

(3) De famulis nostri temporis, qui liberi homines sunt, quæri solet, si ante tempus locationis finitum recedant ab hero suo, an vestimenta reddere cogantur: et an hero manu injecta, eosdem exuere liceat: licebit, si temporarii usus causa vestimenta eis dominus concesserit. *l.* 25. *supr. de peculio.* vide Duaren. *hic.*

(4) Hodie nulla fit compensatio. *l. un.* §. 5. *C. de rei uxor. act.*

(5) *Subaudi*, communem: Quod accidit patre dotem pro filia constituente, et eam sibi reddi non stipulante. *l.* 2. §. 1. *vers. denique. supr. eod.* Quid, si filia exheredetur, vel emancipetur? Dotis universæ actio transit in ipsam filiam. *l. un.* §. *videamus. C. de rei uxor. act.*

(6) Et dubitabatur, cui dotis residuum esset restituendum, patri an filiæ.

(7) Tunc periculum ad maritum transit, ideoque partus ei cedunt, qui alias non cederent. *l.* 68. *supr. de usufr.*

(8) Id est, tantæ æstimationis et pretii.

(9) Pactum de ancilla dotali restituenda non extenditur ad ancillæ partus.

(10) Imo, utcunque ancillæ tibi æstimatæ datæ sint, partus earum restituere cogeris. *l.* 1. *C. h. t.*

(11) Dotis nomine plus promittens per errorem maritus, non tenetur ultra id quod accepit.

(12) Secus si a sciente, *l.* 21. *infr. de verb. oblig.*

(13) Imo, una centum ex dote: altera ex obligatione debentur. *l.* 21. *infr. de verb. oblig.* Solve: ibi scienter, hic per errorem promissio facta est.

(14) *l.* 64. *supr. de jure dot.*

(15) Vide *l.* 33. *supr. de jure dot.*

(16) Dos primi matrimonii devolvitur tacite in posterius matrimonium inter eosdem, medio non obstante. *Bald.* Eadem ratione in redintegratum compromissum, pœnas priori adjectas revolvi putant. Eo magis, quod non valeat compromissum sine pœna. *l. non distinguemus.* 32. *supr. de recept. qui arbitr.* Restituta civitate exsuli, omnia jura antiqua restitui. Hoc amplius, intermedio a quo tempore intercurrente, non impediri legitimationem natorum ex concubina.

(17) Suo.

(18) Secus si jussu. vide *l.* 36. *supr. de jure dot.*

(19) Dotem qui accepto tulit, dotem accepisse intelligitur. De acceptilatio, numerationi comparatur.

(20) Commiseratione egentis soceri tui, si dotem uxoris acceptam ei feceris, uxori nihilominus teneris.

(21) Cur futurum est? Acceptum ferendo videtur donasse vel cepisse. *l. vir ab eo.* 49. *supr. de jure dot.*

(22) Dotis debitori si mulier successerit pro parte, pro ea parte periculum non pertinet ad maritum.

(23) *l.* 41. *in fin. supr. de jure dot.*

(24) *Subaudi*, antequam dos solvatur marito.

(25) Culpam eam marito imputare mulier non potest, cujus ... netur is, cui ipsa mulier successit.

(26) Sic in *l.* 82. *infr. de solut.* Id enim solebat addi a Præ... re, *quod æquius melius*, ut in arbitrio præsertim rei uxoriæ. ... auctor est Cicer. 3. *Offic. et in Topicis.* adde eundem *orat. pro Roscio Comœdo.*

(27) Id est, damno.

(28) Accessionis dotis eadem est ratio, quæ et ipsius dotis.

(29) Dotis reddendæ pars est, peculium servi dotalis. *ut hic.* ... multæ a marito feudum uxoris dotis nomine tenente, impositæ ... cui, soluto matrimonio uxori sunt per maritum restituendæ? ... nus putat: multas enim hujusmodi jurisdictionis fructus esse ... quotidie genere non numero renasci. et ita quoque Bartolus. ... Baldus inter confiscationes in territorio consistentes, et inter ... plices multas distinguit, et illas una cum feudo et territorio re... tuendas esse existimat: has autem fructus dotis esse, et ad mariti ... pertinere.

(30) *l.* 17. *supr. de jure dot.*

(31) Dotalis servi peculii fructus pertinent ad maritum.

(32) In re dotali conservanda maritus præstat dolum et culp... *l.* 19. §. 1. *supr. de peculio. l.* 7. *supr. de jure dot.*

LIBER VIGESIMUSQUINTUS.

TIT. I.

DE IMPENSIS (1) IN RES DOTALES FACTIS.

Divisio impensarum. 1. *Quæ sunt necessariæ impensæ.* 2. *De imminutione dotis.* 3. *Quæ sunt necessariæ impensæ.*

1. Ulpianus lib. 36. (2) ad Sabinum.

Impensarum (3) quædam sunt necessariæ (4), quædam utiles (5), quædam [vero] voluptariæ (6).

§. 1. *Necessariæ* hæ dicuntur, quæ habent in se necessitatem impendendi (7): cæterum, si nulla fuit necessitas, alio jure habentur.

§. 2. In necessariis impensis hoc sciendum est, eas demum impensas dotem minuere (8), quæ in dotem (9) factæ sunt: cæterum, si in dotem factæ non sint (10), non habent in se reputationem.

§. 3. Inter necessarias impensas esse Labeo ait, moles (11) in mare vel flumen projectas: sed et si pistrinum (12) vel horreum necessario factum sit, in necessariis impensis habendum ait. Proinde Fulcinius inquit, Si ædificium ruens (13), quod habere mulieri utile erat, refecerit; aut si oliveta rejecta (14) restauraverit; vel ex stipulatione damni infecti, ne committatur, præstiterit;

2. Paulus lib. 7. ad Sabinum.

Vel in valetudinem (15) servorum impenderit;

3. Ulpianus lib. 36. ad Sabinum.

Vel si vites propagaverit (16), vel arbores (17) curaverit, vel seminaria (18) pro utilitate (19) agri fecerit: necessarias impensas fecisse videbitur (20).

§. 1. Nos generaliter definiemus, *multum interesse* (21), *ad perpetuam* (22) *utilitatem agri, vel* (23) *ad eam quæ non ad præsentis temporis pertineat, an vero ad præsentis anni fructum:* si in præsentis, cum fructibus hoc compensandum: si vero non fuit ad præsens tantum apta erogatio, necessariis impensis computandum.

4. Paulus lib. 36. ad Edictum.

Et in totum, *id videtur necessariis impensis contineri, quod si a marito omissum sit, Judex* (24) *tanti eum damnabit, quanti mulieris interfuerit eas impensas fieri.* Sed hoc differt (25), quod factarum ratio habetur etsi res male gesta est: non factarum, ita, si ob id res male gesta est. Itaque si fulserit insulam ruentem, eaque exusta sit, impensas consequitur: si non fecerit, deusta (26) ea nihil (27) præstabit.

De imminutione dotis. 1. *Si impensis satisfiat.* 2. *De condictione.* 3. *Quæ sunt impensæ* utiles.

5. Ulpianus lib. 36. ad Sabinum.

Quod (28) dicitur (29), *Necessarias impensas dotem minuere*, sic erit accipiendum (ut et Pomponius ait), non ut (30) ipsæ res corporaliter (31) deminuantur, utputa fundus, vel quodcunque aliud corpus: etenim absurdum est, deminutionem corporis fieri propter pecuniam: cæterum hæc res faciet (32) desinere esse fundum dotalem, vel partem ejus: manebit igitur maritus in rerum detentationem (33), donec ei satisfiat: non (34) enim ipso (35)

(1) 16. *Eclog.* 1.

(2) Et in fragmentis, *tit.* 6. §. 4.

(3) Vide Ulpian. *tit.* 6. §. 14.

(4) §. 1. 2. 3. *l.* 2. *l.* 3. *l.* 4. *l.* 5. *l.* 14. *l.* 15. *l. ult. infr. eod.*

(5) *l.* 5. *in fin. l.* 6. *l.* 8. *l.* 14. §. 1. *infr. eod.*

(6) *l.* 7. *l.* 9. *l.* 10. *l.* 14. §. 2. *infr. eod.*

(7) Ratione uxoris (quia si factæ non sunt, res aut peritura, aut deterior futura, *l.* 79. *infr. de verb. signif.*) num mariti, et alias teneatur, si eas non fecerit? negat Accursius, ait autem *ex* 4. *infr. eod.*

(8) *l.* 5. *in princ. et* §. 1. *infr. eod. l.* 56. §. 3. *supr. de jure dot.*

(9) Id est, rem dotalem.

(10) Quænam illæ sunt? puta si maritus debitores uxoris convenerit. *Accurs.* Magis placet Bartolus, cum ait, a marito nominis æstimato accepti, et cujuscunque alterius nominis simpliciter accepti necessarias expensas deduci.

(11) Livius 2. Insulæ in Tiberi ex frumenti acervis factæ, additæ moles. quidam tamen legunt, metas. vide Cottam, *in diction.* moles.

(12) Imo pistrini et horrei, *l.* 6. *infr. eod.* ædificatio inter utiles expensas refertur, *l.* 79. *infr. de verb. sign.*

(13) *l.* 14. *infr. eod. l.* 10. §. 1. *supr. de negot. l.* 39. *supr. de petit. hered. l.* 51. *supr. familiæ. l.* 7. *in fin. supr. soluto.* Ulp. 6. §. 15.

(14) Defecta. *Hal.* sed rejecta, accipe vi ventorum.

(15) *l.* 12. *infr. eod. l.* 10. *in fin. supr. l.* 10. *C. de negot.* Sub. immodicam. *l.* 7. §. *ult. supr. tit. prox.* nam si modicam, non repeteret. *l.* 12. *infr. eod.*

(16) *l.* 12. *infr. eod.*

(17) Arbusti pastinationem inter necessarias expensas refert Jurisconsultus. *d. l.* 79. §. 1. *de verb. sign.* adde *l.* 7. *in fin. supr. soluto.*

(18) *Seminarium*, non est locus, ubi frumentum ad seminandum reponitur, ut ait Accursius: sed solum subactum, in quo semina vitium aut arborum panguntur, ut cum radices egerint, inde stipites in aliud solum transferantur. *l.* 9. §. 6. *supr. de usufruct.*

(19) *Subaudi*, perpetua: esset enim alias impensa hæc utilis, non necessaria. *l.* 12. *infr. eod.*

(20) Ideoque dotem minuent.

(21) Impensarum necessariarum aliæ ad perpetuam agri utilitatem fiunt: aliæ ad præsentis anni fructum: posteriores compensantur cum fructibus: Priores non compensantur, *ut hic.*

(22) Ad perpetuam agri utilitatem pertinet domus exustæ reædificatio, *l.* 58. *infr. de leg.* 1. ad temporariam, seu præsentem, quæ fit percipiendorum fructuum gratia. *Accurs. Bart.*

(23) *Vel* hic sumitur pro *id est*, ut *supr. si ager vectigalis, vel emphyteuticarius.* sic enim legunt codices nonnulli: Nam impensæ, quæ non ad præsentis temporis utilitatem pertinent, ad perpetuam utilitatem rei dotalis referuntur.

(24) Impensas necessarias in rem dotalem facere negligens maritus tanti damnatur, quanti mulieris interfuit eas impensas fieri.

(25) Impensarum necessariarum in re dotali factarum et non factarum differentia: Priorum habetur ratio, etsi res male gesta est; Posteriorum, si ob id res male gesta est.

(26) Quid, si alio modo ruerit insula, quod non refecta sit? ex superioribus satis colligitur maritum teneri.

(27) Cur nihil præstabit? quia res non est male gesta propter culpam mariti negligentis reficere, sed propter casum.

(28) Sabino scil.

(29) Impensæ necessariæ dotem minuunt. *l.* 1. §. 2. *supr. eod. l.* 56. §. 3. *supr. de jure dot.* Goth. Vide Anton. August. *emend. lib.* 4. *cap.* 1. *n.* 5. Ant. Merend. *controv. jur. lib.* 3. *c.* 3. Ans.

(30) Dotem impensis minui quod dicimus, non ita intelligimus, ut corpora rerum dotalium minuantur: quippe deminutionem corporum dotalium facere propter pecuniam expensam, absurdum est.

(31) *Corporaliter diminui* aliquid dicitur, si quid ex rei ipsius corpore deminuitur.

(32) Imo hujusmodi impensæ non faciunt, ut desinat fundus esse dotalis. *d.* §. 3.

(33) *Al.* Detentione: Hodie cessat retentio. *l. unic.* §. 5. *C. de rei uxor. Detentatio* porro non a detinendo, sed detentando dicitur.

(34) Dotem universale quiddam esse, ex hoc loco colligimus. Aliud enim est dos, aliud corpora rerum dotalium: qua de re vide Campegium *tr. de dote part.* 1. *qu.* 4. Guibertum, *de dotib. c.* 1. Contrarium sentit Phanucius, *de lucro dotis* in rubrica in verbo, *dos.*

(35) Ipso jure, non corporum rerum dotalium, sed dotis fit deminutio, hoc est non corporum, sed universitatis fit deminutio.

jure corporum, sed dotis fit deminutio. Ubi ergo admittimus deminutionem dotis ipso jure fieri? ubi non sunt corpora, sed (1) pecunia: nam in pecunia ratio admittit deminutionem fieri. Proinde si æstimata corpora in dotem data sint, ipso jure dos deminuetur per impensas necessarias. Hoc de his impensis dictum est, quæ in dotem ipsam factæ sint: cæterum, si extrinsecus, non imminuent dotem.

§. 1. Sed si impensis necessariis mulier satisfecerit, utrum dos crescat, an vero dicimus, ex integro videri dotem? Et ego, ubi pecunia est, non dubito dotem videri crevisse (2).

§. 2. Si dos tota soluta sit non (3) habita ratione impensarum, videndum est, an condici possit id, quod pro impensis necessariis compensari solet: Et Marcellus admittit, condictioni (4) esse locum: sed etsi plerique negent, tamen propter æquitatem, Marcelli sententia admittenda est.

§. 3. *Utiles* (5) autem impensæ sunt, quas maritus utiliter fecit, remque (6) meliorem (7) uxoris fecerit, hoc est, dotem:

6. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

VEluti si novelletum (8) in fundo factum sit, aut si in domo pistrinum (9), aut tabernam adjecerit, si servos artes (10) docuerit.

Quæ sunt voluptariæ. 1. *Quatenus utiles servantur.*

7. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

VOluptariæ autem impensæ sunt, quas maritus ad voluptatem fecit, et quæ species (11) exornant.

§. 1. Quarum utiles non (12) quidem minuunt ipso (13) jure dotem, veruntamen habent exactionem.

8. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

UTilium nomine ita faciendam deductionem (14) quidam dicunt, si voluntate (15) mulieris factæ sint: iniquum enim esse, compelli (16) mulierem rem vendere, ut impensas in eam factas solveret, si aliunde solvere non potest: Quod summam habet æquitatis rationem.

Quatenus voluptariæ serventur.

9. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

PRo voluptariis impensis, nisi parata sit mulier pati maritum tollentem (17), exactionem patitur: nam si vult habere mulier, reddere ea, quæ impensa sunt, debet marito: aut si non vult, pati debet tollentem, si modo recipiant separationem (18); cæterum, si non recipiant, relinquendæ sunt: ita enim permittendum est marito auferre ornatum quem posuit, si (19) futurum est ejus, quod abstulit.

De rebus promercalibus.

10. PAULUS lib. 37. ad Edictum.

QUod si hæ res, in quibus impensæ factæ sunt, promercales (20) fuerint: tales impensæ non voluptariæ, sed utiles sunt.

De voluptariis voluntate uxoris factis. 1. *De donatione.*

11. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

IN voluptariis autem Aristo scribit, nec si voluntate mulieris factæ sunt, exactionem parere (21).

§. 1. Donationem inter virum et uxorem circa impensas (22) quoque inhibitam (23) vere Sabinus scribit.

De modicis impensis.

12. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

OMnino et in ædificandis (24) ædibus, et in reponendis (25) propagandisque (26) vineis, et in valetudine (27) mancipiorum, modicas (28) impensas non debet arbiter curare; alioquin (29), negotiorum gestorum potius, quam de dote judicium videbitur.

De stipendio et tributo.

13. IDEM lib. 7. Brevium.

NEque stipendium (30), neque tributum (31), ob dotalem fundum præstita, exigere vir a muliere potest: onus (32) enim fructuum hæc impendia sunt.

(1) Pecuniam rem non esse corporalem, hinc colligunt, ut *l.* 94. §. 1. *infr. de solutionib.* Verum corpus hoc loco, res cæteræ etiam corporales sunt, quibus opponitur pecunia non ut res incorporea aliqua, sed ut corporea, peculiare quoddam genus corporum efficiens.

(2) Dotis augmentum iisdem privilegiis fruitur, quibus et ipsa dos fruitur: dixi ad *l.* 8. *C. de jure dot.*

(3) Dote restituta mulieri ejusve heredibus, expensarum non facta deductione, ipsæ expensæ condictione indebiti poterunt repeti.

(4) De qua notavi ad *l.* 51. *supr. de cond. indeb.*

(5) *l.* 6. *l.* 7. *in fin. l.* 8. *l.* 9. *l.* 14. §. 1. *infr. eod. d. l. un.* §. 5. *l.* 79. *infr. de verb. sign.* et ut paucis dicam, necessariis omissis, deterior: utilibus omissis, non deterior: factis vero, fructuosior: voluptuosis non omissis, neque deterior, neque fructuosior dos efficitur. Ulp. *tit.* 6. §. 15. 16. 17.

(6) Quæque rem mulieris meliorem reddunt. *Hal.*

(7) Et fructuosiorem. Ulpian. 6. §. 16

(8) Novelletum, *l.* 39. *supr. de petit. hered.* vinea ex novis vitibus consita, τὰ νεόφυτα. *Synos. eod. c.* 4. v. tamen quæ notavi ad *l.* 30. §. 2. *infr. de verb. sign.* Quidam apud Albericum legunt *olivetum.* Dicitur quoque olivetum. *l.* 8. *supr. de fundo dotali.* Novellum.

(9) *l.* 1. §. 3. *supr. eod.* Pistrinum fecisse utilis impensa.

(10) Vide *l.* 27. §. 5. *supr. de rei vindic. l.* 79. §. 1. *infr. de verb. sign.* vide Senec. *in declamat.*

(11) Imo hujusmodi impensas maritus non servat. *l.* 28. §. 1. *supr. de donationib. inter vir. et uxor.*

(12) *l. ult. supr. de fundo dotali.*

(13) Differunt ea parte a necessariis. *l.* 14. *infr. eod.*

(14) Actione mandati.

(15) Ac non ignorante. *d. l.* 79. §. 1. *infr. de verb. signif. d. l. un.* §. 5. *C. de rei uxor.*

(16) *d. l.* 79. §. 1.

(17) *d.* §. 1. *in fin.*

(18) *l.* 38. *supr. l.* 5. *C. de rei vindic. l.* 3. §. 4. *supr. de in rem verso.*

(19) *Al.* si profuturum est ei quod abstulit.

(20) Id est, venales, *l.* 29. *supr. de rei vindic. l.* 4. §. *item signis. infr. de pœnis. Promercalis* res dicitur, quum præter usus suos venalem habet paterfamilias. Alciat. 1. *prætermissor.* Politianus venales simpliciter exposuit (et male). Suet. *in Cæsare. c.* 54. *et de claris Grammat. ubi de Palæmone.* 1 Columella 8. *et* 11. *c.* 1. vide Tiraquell. *lib. de retract. linear.* §. 1. *gloss.* 7. *n.* 11. *in fin.* Contius promercales interpretatur, venditioni destinatas, et jam a re familiari separatas. adde Forcatulum *in pen.*

(21) Idem quod in minore. vide *l.* 12. §. 11. *supr. mandati.*

(22) Utiles vel necessarias.

(23) Cum quodam tamen temperamento. vide *l.* 14. *l.* 21. *l.* 28. §. 1. §. 6. *l.* 31. §. 8. *l.* 47. *supr. de donationibus inter virum et uxorem.*

(24) Vide *l.* 1. §. 3. *supr. eod.*

(25) *l.* 1. *in fin. supr. eod. l.* 14. *infr. eod.* de ea re valet moderata donatio, *l.* 14. *supr. de donat. int. vir.*

(26) *l.* 3. *supr. eod.*

(27) Vide *l.* 2. *supr. eod.*

(28) *Synops.* 19. *tit.* 1. §. 10.

(29) Modicæ etiam impensæ repetuntur actione negotiorum gestorum: at non actione de dote. Hac etiam re differt negotiorum gestorum actio, ab actione dotis: et negotiorum gestor a marito

(30) Stipendium præstabant stipendiaria provinciarum populi prædia: Tributum tributaria provinciarum Principis prædia. de quibus vide §. *per traditionem.* 40. *vers. vocantur autem stipendiaria et tributaria prædia. Instit. de rerum divis.* et vide omnino Theophilum *ibidem*, ubi dixi. Harmenop. 1. *tit.* 2. §. 46. de divisione provinciarum ab Augusto facta, Suetonium in Augusto, *cap.* 47. Dionem, Strabonem, 13.

(31) *l.* 7. §. 2. *l.* 27. §. 3. *supr. de usufruct. l.* 28. *infr. de usufr. leg.* in aliis deducitur, *l.* 27. *supr. de ædilitio. l.* 16. *supr. qui potior.*

(32) Dotalium fructuum impensas maritus ipse agnoscit: neque eas mulieri imputat.

Quæ sunt necessariæ. 1. *Vel utiles*. 2. *Vel voluptuosæ.*

14. ULPIANUS lib. 5. Regularum.

IMpensæ *necessariæ* sunt, quibus non (1) factis dos imminuitur: veluti (2) aggeres facere, flumina avertere (3), ædificia vetera (4) fulcire, itemque reficere, arbores in locum mortuarum reponere.

§. 1. *Utiles* sunt, veluti pecora prædiis imponere, id est stercorare.

§. 2. *Voluptuosæ* (5) sunt, balnea (6) exstruere.

De imminutione dotis.

15. NERATIUS lib. 2. Membranarum.

QUod dicitur, *Impensas* (7), *quæ in res dotales necessario factæ sunt, dotem deminuere* (8), ita interpretandum (9) est, ut si quid (10) extra tutelam necessariam in res dotales impensum est, id [est], in ea causa sit: nam tueri (11) res dotales vir suo sumptu debet: alioquin (12) tam cibaria dotalibus mancipiis data, et quævis modica (13) ædificiorum dotalium refectio, et agrorum quoque cultura dotem minuent: omnia enim hæc in specie necessariarum impensarum sunt. Sed (14) ipsæ res ita præstare intelliguntur, ut non tam impendas in ea, quam, deducto eo, minus ex his percepisse videaris. Quæ autem impendia, secundum eam distinctionem, ex dote deduci debeant, non tam facile in universum definiri (15), quam per singula ex genere (16) et magnitudine impendiorum æstimari possunt.

16. IDEM lib. 6. Membranarum.

ET ante omnia quæcunque impensæ quærendorum (17) fructuum causa factæ erunt, quamquam (18) eædem etiam colendi causa fiant, ideoque non solum ad percipiendos fructus, sed etiam ad conservandam ipsam rem speciemque ejus necessariæ sint, eas vir ex suo facit: nec ullam habet eo nomine ex dote deductionem.

TIT. II.

[DE (19) ACTIONE (20)] RERUM AMOTARUM.

Ratio hujus actionis.

1. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

REum amotarum judicium singulare (21) introductum (22) est adversus eam quæ (23) uxor fuit: quia non placuit, cum ea furti (24) agere posse (25): quibusdam existimantibus, ne quidem furtum eam facere, ut Nerva, Cassio (26), quia societas (27) vitæ quodammodo dominam eam faceret; aliis, ut Sabino et (28) Proculo, furto (29) quidem eam facere, sicuti filia patri faciat, sed furti non esse actionem constituto jure (30): in qua sententia et Julianus rectissime est.

2. GAJUS lib. ad Edictum prætoris, titulo *de re judicata.*

NAm in honorem (31) matrimonii (32) turpis actio adversus uxorem negatur.

De contrectatione post divortium. 1. *De servo uxoris.* 2. *Si maritus furtum passo successerit. Si mulier furtum passo nupserit.* 3. *De rebus consumptis, aut alienatis post divortium.* 4. *De filiafam.*

3. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

ET ideo (33), si post divortium (34) easdem res contrectat, etiam furti tenebitur.

§. 1. Item si servus ejus furtum fecerit, furti cum ea agere possumus (35).

(1) *Synops. ibid. eod.* 12.
(2) Impensarum necessariarum exempla.
(3) Flumen avertere a fundo dotali uxoris maritus cogitur: est enim causa hujus rei necessaria, *ut hic.* avertere tamen debet sine damno vicinorum. *l.* 2. *§. merito. infr. ne quid in loco publico. l.* 1. *§. Sunt qui putant. infr. ne quid in flumine publico.*
(4) Vide *l.* 1. *in fin. l.* 12. *supr. eod.*
(5) Ita vocantur ab Ulpiano, 6. §. 17.
(6) *De balneis* dicam ad *l.* 35. *in fin. infr. de leg.* 3.
(7) De quibus v. *l.* 12. *supr. eod.*
(8) Ipso jure. *l.* 1. §. 2. *l.* 5. *supr. eod. l. un.* §. 5. *C. de rei uxor. act. l.* 56. §. 3. *supr. de jure dot. l.* 5. *in fin. supr. de pact. dotalib. l.* 1. §. 4. *infr. de dot. præleg.* §. 37. *Inst. de actionib.*
(9) *Interpretari* dicitur, qui verborum significationem restringit vel declarat.
(10) *Synops. ibid. c.* 13.
(11) Dotales res tueri suo sumptu maritus debet, *l.* 58. §. 1. *supr. de donat. int. vir.*
(12) Doti non imputat maritus cibaria dotalibus mancipiis data, modicas ædificiorum refectiones, agrorum culturas, *ut hic.* impensas quærendorum fructuum causa factas: ea denique quæ ad conservandam ipsam rem ac speciem necessaria sunt.
(13) *d. l.* 12. *supr. eod.*
(14) Dotalis res ita tantumve, vel ita demum præstare, vel fructuosa esse intelligitur, cum fructus ipsos impendiá non exsuperant.
(15) Definiri multa civili jure non possunt. adde *l.* 32. *supr. de usur.*
(16) Genus est causa et qualitas impendendi.
(17) Vide *l.* 7. *in fin. supr. soluto.*
(18) Impensæ quærendorum fructuum causa factæ, etiam colendi agri causa fiunt, *ut hic.* aut potius, quæ agri colendi causa fiunt, quærendorum fructuum causa fieri intelliguntur.
(19) Datur hæc actio rerum amotarum in uxorem, ejusve heredem. *l.* 6. §. 4. *infr. eod.* datur etiam mulieri in virum. Ulp. 7. §. 1. *l.* 6. §. 2. *infr. eod.*
(20) *Lib.* 5. *C.* 21. 28. *Eclog.* 11.

(21) Actio rerum amotarum singularis, hoc est, distincta a furti actione. Alii *singulare* interpretantur, ut sciamus hoc judicium non esse generale, aut universale: vel quia datur pro re singulari: vel quia favore mariti et uxoris introductum est jure singulari.
(22) Cur introductum? ne inter personas tanto vinculo conjunctas turpis actio furti detur, quæ competeret, nisi hæc singularis actio esset introducta.
(23) Imo interdum cum ea quæ uxor est. *l.* 3. §. 2. *infr. eod.*
(24) Quid? ut furti in uxorem agi non possit, non condictione furtiva agi potest? Accursius ita putat, *l. cum quis.* 38. §. 1. *infr. de solut. arg. l.* 6. §. 4. *infr. eod.* Jacobus de Aretio et Dynus contra sentiunt.
(25) *l.* 5. *infr. expilatæ.*
(26) Ut Nervæ et Cassio. *Hal.* vide. *Infr. eod. in verbis* (*ut Sabino et Proculo*).
(27) Vide *l.* 32. §. 7. *supr. soluto matr. l.* 52. *infr. de re judic.* Hinc Halicarnasseus facit uxorem κοινωνὸν ἁπάντων χρημάτων τε καὶ ἱερῶν. Cujac. *ad tit. de ritu.* Goth. Vide Alciat. *lib.* 7. *parerg. cap.* 26. Ans.
(28) Cujacius ad *tit. de rer. divis. Instit.* familias Jurisconsultorum hic permisceri scribit, et ideo emendatione hæc indigere. Verum, etsi Sabinianorum et Proculianorum diversæ fuerint sectæ (ut Nerva et Cassius *Supr. eod.*) fieri tamen potuit, ut et hoc loco idem senserint: ut et alias factitasse eos constat *in l.* 11. §. 2. *supr. de jurisdict. et l. si habitatio.* §. 2. *supr. de usu et hab. l.* 1. *§. si legatarius.* 11. *infr. ad l. Falcid.*
(29) *Al.* furtum.
(30) *l.* 20. §. 3. *infr. de statulib.* singulari, extraordinario. Alciat. 7. *parerg.* 26. speciali.
(31) Reverentiam, *l.* 3. §. 2. *infr. eod.* memoriam. Vide quæ scripsi *l.* 18. §. 6. *infr. de quæst. l. ult. infr. de decur.*
(32) Sic in honorem parentum et liberorum actiones quasdam temperamus. *l. ultim. C. qui et adversus quos in integrum restitui.*
(33) Quia causa cessante, cessat effectus. Post divortium matrimonium cessat, ideoque et honor matrimonio debitus.
(34) Aliud, si divortii causa, *l.* 21. §. 1. *infr. eod.*
(35) Imo non possumus furti, sed rerum amotarum, *d.* §. 1.

§. 2. Sed et cum uxore furti agere possibile est : si ei, cui heredes simus, furtum fecit, vel nobis, antequam nuberet ; tamen, propter reverentiam (1) personarum, in utroque casu furtivam tantum condictionem competere, non etiam furti actionem, dicimus.

§. 3. Item verum est quod Ofilius ait, etiam eas res quas divortii tempore mulier comederit, vendiderit, donaverit, qualibet ratione consumpserit, rerum amotarum judicio contineri.

§. 4. Si (2) filiafamilias (3) res amoverit, Mela, Fulcinius aiunt, de peculio (4) dandam actionem : quia displicuit eam furti obligari, vel in ipsam ob res amotas dari actionem. Sed si (5) pater adjuncta (6) filia de dote agat (7), non aliter ei dandam actionem, quam si filiam rerum amotarum judicio in solidum et cum satisdatione (8) defendat : sed mortua filia, in patrem rerum amotarum actionem dari non (9) oportere, Proculus ait, nisi quatenus ex ea re pater locupletior sit.

4. Pomponius lib. 16. ad Sabinum.

Dolove malo fecerit, quo (10) minus ad eum pervenerit.

5. Papinianus lib. 11. Quæstionum.

Viva quoque filia, quod ad patrem ex rebus amotis pervenit, utili judicio petendum est.

An socer agat. 2. De filiofam. 3. De heredibus.

6. Paulus lib. 7. ad Sabinum.

Contra nurum (11) quoque socero hoc judicium dandum, Atilicinus et Fulcinius aiunt.

§. 1. Quotiens filiofamilias dos data est (12), socerum ob res divortii causa amotas, furti agere non posse.

§. 2. Item cum rerum amotarum etiam (13) in virum datur judicium, si filiusfamilias maritus sit (14), utrum de peculio an in ipsum actio dari debeat ? Eadem repetemus, quæ de filiafamilias diximus (15).

§. 3. Si post divortium (16) maritus decesserit, heres ejus rerum amotarum judicio uti potest.

§. 4. Item heres mulieris (17) ex hac causa tenebitur, sicut (18) condictionis nomine ex causa furtiva.

§. 5. Sed si morte mariti solutum sit matrimonium, heres mariti hereditatis (19) petitione, vel ad exhibendum actione eas consequi poterit : Aristo et condici ei posse recte putat, quia ex injusta causa apud eam essent.

§. 6. Quod si mortuo viro amoverit, non fecit furtum : quia rei hereditariæ nondum possessæ non fit furtum (20) : ideoque aut vindicari poterunt, aut in hereditatis petitionem venient.

De compensatione.

7. Ulpianus lib. 36. ad Sabinum.

Mulier habebit rerum amotarum actionem adversus virum (21) : et compensare (22) potest [mulier] cum actione, qua maritus agere vult ob res amotas.

Si dos soluta sit, aut nulla sit. 1. Si mulier nolit reddere.

8. Pomponius lib. 16. ad Sabinum.

Si (23), cum dos solveretur mulieri, aut satis doti fieret, dictum non esset, *actum iri rerum amotarum*, nihilominus agi potest : nam et cum dos nulla sit, eadem actio detur.

§. 1. Sabinus ait, si mulier res quas amoverit non reddat, æstimari debere, quanti (24) in litem vir jurasset.

9. Paulus lib. 37. ad Edictum.

Non enim æquum est, invitum (25) suo (26) pretio res suas vendere.

10. Pomponius lib. 16. ad Sabinum.

Ideoque (27) nec debere eum pro evictione promittere : quod ex contumacia mulieris id ita acciderit.

Si conjugem expellens res amoverit. 1. De Jurejurando.

11. Ulpianus lib. 33. ad Edictum.

Marcellus lib. VIII. Digestorum scribit : sive vir uxorem (28), sive uxor virum domo expulit, et res amoverint (29), rerum amotarum teneri.

§. 1. Qui rerum amotarum instituit actionem, si (30) velit magis jusjurandum deferre, cogitur adversarius jurare, *Nihil divortii causa amotum esse* : dum prius (31) de calumnia juret, qui jusjurandum defert.

(1) Honorem. *l.* 2. *supr. eod.*
(2) Si filiafamilias nupta res amoverit, pater tenetur de peculio, quatenus ad eum pervenit vel dolo fecit, quominus ad eum perveniret.
(3) *l.* 6. §. 2. *infr. eod.*
(4) De peculio in patrem. *Hal.* Sed Petr. Fab. 1. *semestr.* 24. ait ordinem mutatum esse : itaque sic legendum, *de peculio dandam actionem, vel in ipsam ob res amotas, quia displicuit etc.* vel ita, *de peculio dandam actionem, quia displicuit eam furti obligari, in ipsam etc.*
(5) Rerum amotarum nomine pater agens de dote filiam in solidum defendere cogitur.
(6) Id est, consentiente.
(7) *Sub.* suo nomine et filiæ.
(8) *Subaud.* judicatum solvi.
(9) *Sub.* in solidum : Sed quam locupletior facta est.
(10) Vid. *l.* 2. §. 5. *supr. de hered. vel actione vend.*
(11) Amoventem res soceri, *l.* 15. §. 1. *infr. eod.*
(12) *Sub.* sine jussu patris : ne in solidum alias teneatur, *l. si cum dotem.* 22. §. *transgrediamur.* 12. *supr. solut. matrim.*
(13) Amotarum rerum actio etiam datur in virum, *ut hic.* Ulp. 7. §. 1.
(14) *Sub.* et subripiat res uxoris.
(15) *l.* 3. §. 4. *supr. eod.*
(16) Et res amotas : atque ita post jam natam actionem rerum amotarum.
(17) *Sub.* amoventis.
(18) Et sic in solidum, *l.* 9. *supr. de cond. furt.* imo quatenus locupletior, *l.* 3. *in fin. supr. eod.*

(19) *l.* 22. *in fin. infr. eod.*
(20) Ut *infr. si is qui testam. lib. l.* 1. §. *Scævola.* nisi in casibus ut *infr. de furt. l. hereditariæ. et l. seq.* Mod.
(21) *Sub.* amoventem.
(22) *l.* 1. *C. h. t. l.* 24. §. 6. *supr. soluto.*
(23) Dotem solvens maritus, si non objecerit rerum amotarum compensationem, rerum amotarum agere potest pro rebus amotis.
(24) Jurat in litem in actione rerum amotarum qui agit, nec liberatur is in quem agitur, data rerum æstimatione : neque tenetur ei actor evictionis cavere, *l.* 10. *infr. eod. l.* 25. §. 1. *supr. soluto.* Imo in hac actione non juratur in litem, cum non sit bonæ fidei vel arbitraria. *l.* 5. *supr. de in litem jur.*
(25) *l.* 70. *supr. de rei vindic. l.* 8. *supr. de in litem jurand. l. ultim. infr. ad l. Jul. de annona. l.* 9. *C. de Judæis.* add *l.* 2. *infr. si a parente. l.* 21. *C. mandati. l.* 25. §. 1. *in fin. supr. soluto. l. ultim. in fin. C. de pact.*
(26) Legendum forte est, *non suo* : Manifesta plane sententia Iniquum esse invitum, non suo pretio res suas vendere : Est quidem iniquum invitum cogi res suas vendere, suo etiam ac justo pretio : Sed multo id iniquius est, cogi invitum res suas vendere iniquo, et injusto pretio. Nisi forte *suo*, interpreteris, adversarii pretio.
(27) *Sub.* propter contumaciam viri, vel mulieris, *ut infr. eod.*
(28) Tam viro, quam uxori competit hæc actio. *Bart.*
(29) Quomodo amoveantur, vid. *l.* 3. §. *pen. supr. l.* 17. §. *infr. eod.* Ans.
(30) Amotarum rerum actionem qui instituit, potest adversario jusjurandum deferre, dum tamen prius juret de calumnia.
(31) *l.* 34. §. 4. *supr. de jurejur.*

§. 2. Jurare autem tam vir quam uxor cogetur (1) : Pater autem amoventis jurare non cogitur : cum iniquum sit, de (2) alieno (3) facto alium jurare (4) : Is ergo cogitur jurare, qui amovisse dicitur : et ideirco nec heres (5) ejus, qui, quæve amovisse dicetur, jurare cogetur.

§. 3. Si quis delatum sibi jusjurandum referre (6) velit, non videtur Prætor permisisse (7).

12. PAULUS lib. 7. Brevium.

NOn magis, quam si quis ei, qui furti agat, jusjurandum deferat, an ipse fur sit.

13. ULPIANUS lib. 33. ad Edictum.

IDeo Labeo scribit, mulieri non esse permittendum referre (8) jusjurandum : et ita Edictum (9) ordinatum videtur.

14. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

DE rebus amotis permittendum marito vel uxori, de (10) quibusdam rebus jusjurandum deferre, de quibusdam probare (11).

De habitatione. 1. De viro et uxore, socero et nuru, prosocero et pronuru.

15. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

NIhil interest, utrum simul, an separatim (12) habitaverint (13) : cum actio rerum amotarum competat etiam adversus eam, quæ ex ea domo subtraxit, in qua non simul cum viro habitavit.

§. 1. Uxor, et nurus (14), et pronurus, viro, et socero, et prosocero (15) furtum facere possunt : furti autem non tenentur : nisi forte emancipatus sit filius : tunc enim nurus patri ejus et furtum facit, et furti tenetur.

De publicatione bonorum mariti.

16. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

AD fiscum mariti bonis devolutis, uxor rerum amotarum nomine in simplum (16) convenitur (17) : quamvis alii in quadruplum condemnentur.

De concubinatu, et nuptiis factis. 1. Res amotæ quæ dicuntur. 2. De rebus extantibus, vel peremptis. 3. De pignore.

17. ULPIANUS lib. 30. ad Edictum.

SI concubina res amoverit, hoc jure utimur, ut furti teneatur : Consequenter dicemus, ubicunque cessat matrimonium, utputa in ea, quæ tutori suo nupsit, vel contra mandata convenit (18), vel sicubi alibi cessat matrimonium, cessare rerum amotarum actionem : quia competit divortii causa.

§. 1. *Res amotas* dicimus non (19) solum eas, quas mulier amovit cum divortii consilium inisset, sed etiam eas, quas nupta amoverit, si cum discederet, eas celaverit.

§. 2. Non solum eas res, quæ extant, in rerum amotarum judicium venire, Julianus ait, verum etiam eas, quæ (20) in rerum natura esse desierunt : Simili modo etiam certi condici (21) eas posse ait.

§. 3. Quæ viro suo res pignori (22) datas amoverit, hoc judicio (23) tenebitur.

18. PAULUS lib. 6. Quæstionum.

SEd et domino (24) condictio (25) competet : sed alterutri (26) agere [re] permittendum est.

De ea, quæ per alios amovit.

19. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

SEd et si divortii tempore (27) fures in domum mariti induxerit, et per (28) eos res amoverit, ita (29) ut ipsa non contrectaverit, rerum amotarum judicio tenebitur. Verum est itaque, quod Labeo scripsit, uxorem rerum amotarum teneri, etiam (30) si ad eam res non pervenerit.

De re bona fide empta.

20. MARCELLUS lib. 7. Digestorum.

SI rem, quam maritus (31) bona fide emerat, uxor amovit, vel opem (32) furi tulit, idque fecit divortii causa (33) : rerum amotarum judicio damnabitur.

De amotis causa mortis. 1. De servo mulieris. 2. De servo dotali. 3. Si dotis actio competitura est. 4. De eo, quod interest. 5. De eo, quod hæc actio persequitur. De ejus tempore: de herede. 6. Si conventus facere non possit.

21. PAULUS lib. 37. ad Edictum.

SI mulier, cum de viri vita desperasset, subreptis quibusdam rebus divortisset, si convaluerit vir, utilis rerum amotarum actio ei danda est.

§. 1. Si servus mulieris jussu dominæ divortii causa res amoverit, Pedius putat, ne (34) furtum eum facere: quo-

(1) In actione rerum amotarum referri non potest juramentum. §. 3. *infr. eod.*

(2) Jurare de alieno facto nemo cogitur. Jusjurandum heredis, et defuncti, diversum.

(3) Ideo defensor, procurator, curator, tutor, heres non jurat, *l.* 34. §. 3. *supr. de jurejur.* vide *l.* 4. *supr. de in litem jurand.*

(4) Positioni facti alieni in criminalibus respondere neminem cogi, Bartolus hinc colligit.

(5) Heredi ejus, cum quo contractum est, jusjurandum deferri non potest : quoniam contractum ignorare potest. Paul. 2. *sent.* 1. §. 4.

(6) Jusjurandum in delictis referri non posse, hinc colligunt. adde *c. ult. extr. de jurejur.* de quo vide Albericum *hic.*

(7) *l.* 13. *infr. eod.* dixi §. 2. *supr. eod.*

(8) Ut *l.* 11. *in fin. supr. eod.*

(9) Argumentum ab ordine titulorum valere, vide *l.* 2. *supr. de statu homin.*

(10) In actione rerum amotarum potest actor si velit, quarundam rerum jusjurandum deferre, et de aliis probare, *ut hic.* Unde notant, inconstantiam, et variationem in agendo permitti. de quo vide Albericum *hic.*

(11) Variatio circa res diversas admittitur. *Bart.*

(12) Ut enim separatim habitent, non desinit esse matrimonium. *arg. l.* 5. *l.* 6. *l.* 33. *supr. de ritu nupt. l.* 3. *supr. de divort.*

(13) *Sub.* vir et uxor.

(14) *l.* 6. *supr. eod.*

(15) *l.* 1. *in fin. l.* 6. *supr. eod.*

(16) Adde *l.* 21. §. *pen. infr. eod.*

(17) *Sub.* a procuratore fisci.

(18) *In manum convenit:* pariter Tribonianus pro *in manum convenit*, scripsit *in matrimonium convenit*, *in lege* 15. *supr. de ritu.* quam vide.

(19) Amoventur res, vel post divortii consilium initum, vel in ipso discessu.

(20) Amotarum rerum tenetur mulier, sive res, quas amovit, exstent, sive non exstent in rerum natura.

(21) Vide *l.* 24. *infr. eod.*

(22) Amotarum rerum actione tenetur mulier, quæ mariti pignus etiam amovit.

(23) *l.* 20. *infr. eod.* non furti. *l. ult. in fin. C. de furt.*

(24) *Sub.* pignoris.

(25) *Sub.* et furti actio. *l.* 28. *infr. eod.*

(26) Non utique.

(27) Id est, dum de divortio cogitat, *l.* 17. §. 1. *supr. eod.* unde notant, Delicti tempus dici etiam, cum quis delinquere cogitat.

(28) *l.* 20. *infr. eod. l.* 52. *infr. de furt.*

(29) Amovisse res mariti intelligitur uxor, licet eas non attrectavit, aut ad eam res non pervenerint.

(30) Amotarum rerum teneri potest mulier, etiamsi res alius contrectavit, non ipsa.

(31) Vide *l.* 17. *in fin. supr. eod.*

(32) *l.* 19. *supr. eod.*

(33) *Sub.* et postea divertit.

(34) *Al.* nec.

niam nihil lucri sui causa contrectet : nec videri furtum facienti opem ferre , cum mulier furtum non faciat (1) : quamvis servus in (2) facinoribus domino (3) dicto audiens esse non debeat : sed rerum amotarum actio erit.

§. 2. At si in dotem servus datus furtum viro fecerit, si quidem mulier talem esse eum scierit, totum damnum viro sarcietur : quod si ignoraverit, tunc non ultra condemnationem noxæ multanda erit.

§. 3. Rerum amotarum actio damnum (4) repræsentat (5), etiam si postea dotis exactio competat.

§. 4. Commodi (6) quoque, si quod amotis rebus amiserit vir, ratio habenda est.

§. 5. Hæc actio, licet ex delicto nascitur, tamen rei persecutionem (7) continet : et ideo non anno finitur, sicut (8) et condictio furtiva. Præterea et heredibus (9) competit.

§. 6. Nec viro, nec mulieri prodest in hoc judicio, si facere non possunt (10) : pendet enim id ex furto.

De litis æstimatione. 1. *De amotis causa mortis.*

22. JULIANUS lib. 19. Digestorum.

SI (11) propter res amotas egero cum muliere, et lis æstimata sit : an actio ei danda sit, si amiserit possessionem ? movet [me] quia dolo adquisiit possessionem : Respondi, Qui litis æstimationem (12) suffert, emptoris loco habendus est : ideo si mulier, cum qua rerum amotarum actum est, æstimationem litis præstiterit, adversus vindicantem maritum vel heredem mariti exceptionem habet : et si amiserit possessionem, in rem actio ei danda est.

§. 1. Si mulier mortis causa res amoverit, deinde mortuus est maritus ; hereditatis petitione, vel actione ad exhibendum consequi poterit heres (13) id, quod amotum est.

De matrimonio redintegrato et iterum soluto.

23. AFRICANUS lib. 8. (14) Quæstionum.

REdintegrato (15) matrimonio, si iterum (16) divortium factum erit (17): ob res amotas prioris divortii causa, item ob impensas (18) donationesque priore matrimonio factas, manere actionem existimavit.

De concursu vindicationis, et condictionis.

24. ULPIANUS lib. 5. Regularum.

OB res amotas, vel proprias viri vel etiam dotales, tam vindicatio, quam condictio (19) viro adversus mulierem competit : et in potestate est, qua velit actione uti.

De consilio divortii, et divortio secuto. De rebus subtractis in matrimonio.

25. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

REru quidem amotarum judicium sic habet locum si divortii consilio res amotæ fuerint, et secutum divortium fuerit : sed si in matrimonio uxor marito res subtraxerit, licet (20) cessat rerum (21) amotarum actio, tamen ipsas res maritus condicere potest : nam jure gentium condici puto posse res ab his, qui non (22) ex justa causa possident.

Genus hujus actionis.

26. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

REru amotarum actio condictio (23) est.

Adulterii accusatio non differt actionem hanc.

27. PAPINIANUS lib. 4. Responsorum.

REru amotarum actio ob (24) adulterii crimen, quo mulier postulata est, non differtur.

De re commodatario subrepta.

28. PAULUS lib. 6. Quæstionum.

SI uxor rem viri ei, cui eam vir commodaverat, subripuerit, isque conventus sit : habebit furti (25) actionem, quamvis vir habere non possit.

De æstimatione, de furto. De usucapione.

29. TRYPHONINUS lib. 11. Disputationum.

REru amotarum æstimatio ad tempus quo (26) amotæ sunt referri debet : nam veritate furtum fit, et lenius coërcetur mulier : Quare nec a bonæ fidei possessore ita res amotæ usucapiuntur ; sed si pluris factæ non restituuntur, quæ amotæ sunt, crescit (27) æstimatio, ut in condictione (28) furtivæ rei.

De redintegratione matrimonii.

30. PAPINIANUS lib. 11. Quæstionum.

CUm soluto matrimonio rerum amotarum judicium contra mulierem instituitur, redintegrato (29) rursus matrimonio solvitur (30) judicium.

(1) Imo, furtum facit. *l.* 3. *supr. eod. l.* 36. §. 1. *l.* 52. *infr. de furt.*

(2) *l.* 157. *infr. de regulis juris.* vide Gellium *lib.* 2. *c.* 7.

(3) *Al.* domini.

(4) Id est, quod damnum qui passus est, statim recipere debet, tametsi postea dotis actione experturus sit, vide Quæsadam *lib.* 1. *quæst. jur. cap.* 25. Mod.

(5) *Repræsentat. al.* reputat. unde Albericus id verbum interpretatur pro habetur ratio damni. Atqui *repræsentare* hic nihil aliud est, quam in præsenti sistere : hoc sensu : Rerum amotarum præsentem esse actionem, etiamsi dos postea tantum possit exigi.

(6) De lucro vide quæ scripsi ad *l.* 2. *in fin. Infr. ratam rem.*

(7) In simplum, *l.* 16. *supr. eod.*

(8) Condictio furtiva est ex delicto, et rei persecutoria.

(9) Non dicit, *in heredes :* nec enim datur in heredes condictio furtiva, nisi lite cum defuncto contestata, *l.* 9. *supr. de condict. furt. l.* 7. §. 1. *supr. depositi. l.* 2. *in fin. infr. de prætoriis.* vel rem ipsam heres contrectet, *l.* 7. §. *ult. supr. de cond. furt.* vide Cujac. 13. *observ.* 37.

(10) In solidum enim hoc casu condemnantur. *l.* 52. *infr. de re jud.*

(11) Verba sunt hæc consultoris: qui et rationem suam dubitandi mox subjicit : ibi, *movet me.*

(12) *l.* 46. *supr. de rei vind. l.* 7. §. 1. *supr. de Publiciana. l.* 10. §. 5. *Supr. de jure dot.*

(13) *l.* 6. §. *pen. supr. eod. l. ult. C. h. t.*

(14) Vide Cuj. 8. *ad Africanum.*

(15) Vide *l. ult. infr. eod.* Redintegrato matrimonio, idem matrimonium, et ejusdem, et eadem dos censetur, *l. plerique.* 33. *supr. de ritu nupt.* Ita uno eodemque judicio veniunt, quæ acta sunt priore et posteriore matrimonio. *Goth.* Vid. Cujac. *tract.* 8. *ad African.* Ans.

(16) Id est, secundum.

(17) Cum eodem marito.

(18) Factas in dotem.

(19) *l.* 17. *in fin. Supr. eod. l.* 3. *supr. eod.*

(20) *l.* 2. *C. h. t.*

(21) Imo, non cessat, sed datur. *l. ult. in fin. C. de furt.*

(22) *l.* 6. *supr. de cond. ob turp. l.* 66. *supr. de cond. inde l.* 22. §. 2. *supr. de pign. act.*

(23) Ideoque quod condictio sit, in ea cessat ignominia, et infamia. *l.* 36. *infr. de obligat.*

(24) *l.* 33. *C. ad leg. Jul. de adulteriis.*

(25) *l.* 18. *supr. eod.* Sic habeto : Si uxor rem viri apud virum subripuit, rerum amotarum viro actio competit, *hoc tit.* si rem viri apud extraneum, furti, *hac l.* a commodatario conveniri potest : quemadmodum si rem extranei apud virum subripuit, ab extraneo furti conveniri potest in subsidium : id est, marito non idoneo. *l. ultim. in fin. C. de furt.*

(26) Adde *l.* 50. *infr. de furtis.* adde *l.* 17. *supr. eod.*

(27) Vide *l.* 8. §. 1. *supr. de condict. furt. l.* 2. §. 3. *infr. de privat. delict. l.* 51. *infr. de furt. l.* 2. *C. de cond. furt.*

(28) Vide *l.* 2. §. 3. *infr. de privatis delictis.*

(29) Vide *l.* 23. *supr. eod.*

(30) Expirat. *l.* 19. *Supr. soluto.* vide Cujac. *ad l.* 23. *supr. eod.* Solvitur judicium rerum amotarum, cum ad eum casum pervenit a quo incipere non potest.

TIT. III.

DE AGNOSCENDIS (1) ET ALENDIS (2) LIBERIS, VEL PARENTIBUS, VEL PATRONIS, VEL LIBERTIS.

Divisio Senatusconsulti Planciani. 1. *De liberis natis post divortium, agnoscendis ex Senatusconsulto Planciano.*

1. ULPIANUS lib. 33. ad Edictum.

SEnatusconsultum (3), quod factum est *de liberis adgnoscendis*, duas species (4) complectitur: unam eorum, qui agnoscunt; aliam earum, quæ (5) falsum partum subjiciunt (6).

§. 1. Permittit igitur *Mulieri*, *parentive*, *in cujus potestate est*, *vel ei*, *cui mandatum ab eis est*, *si putet prægnantem*, *denunciare intra dies triginta* (7) *post divortium connumerandos ipsi marito*, *vel parenti*, *in cujus potestate est; aut domum denunciare*, *si nullius eorum copiam habeat.*

§. 2. *Domum* (8) accipere debemus, hospitium (9), si in civitate (10) maneat: quod si non sit, sed in villa, vel in municipio, illic ubi larem (11) matrimonio collocarent.

§. 3. Denunciare autem hoc tantum, *esse mulierem ex eo prægnantem:* non ergo (12) hoc denunciat, ut mittat custodes maritus: sufficit enim mulieri [hoc] notum facere, *quod sit prægnans;* mariti est jam aut mittere custodes, aut ei denunciare *quod non sit ex se prægnans.* Hoc autem vel ipsi marito, vel alii (13) nomine ejus facere permittitur.

§. 4. Pœna autem mariti ea est, ut, *Nisi aut custodes præmiserit*, *aut contra denunciaverit* (14) non esse ex se prægnantem, *cogatur maritus partum agnoscere* (15): *et si non agnoverit*, *extra ordinem* (16) *coërcetur.* Debebit igitur respondere, *non esse ex se prægnantem*, aut nomine ejus responderi: Quod si factum fuerit, non alias necesse habebit agnoscere, nisi vere filius fuerit.

§. 5. Illud notandum est, quod *denunciatio* a marito non incipit, sed a muliere (17).

§. 6. Sed si maritus ultro (18) custodes offerat, et ea (19) non admittat; vel si non denunciaverit mulier; aut si denunciaverit quidem, custodes autem arbitrio Judicis non admiserit: liberum est marito parentive ejus, partum non agnoscere (20).

§. 7. Si mulier [esse] se prægnantem intra triginta dies non denunciaverit, postea denuncians, causa cognita (21) audiri debebit.

§. 8. Quinimo, et si in totum omiserit denunciationem, Julianus ait, nihil hoc nocere ei (22), quod editur.

§. 9. *Dies* autem *triginta* continuos accipere debemus ex die divortii (23), non utiles (24).

§. 10. Eleganter autem apud Julianum lib. XIX. Digestorum quæritur: Si intra dies triginta mulier marito non denunciaverit, et intra triginta partum ediderit: an Senatusconsulto (25) locus sit? Et ait, Plancianum Senatusconsultum cessare; quia de eo partu non videtur sentire, qui intra diem trigesimum nascatur: quippe dies triginta ad denunciandum præstituit Senatus: Sed hanc (26) rem non facere præjudicium partui (27), arbitror.

§. 11. Quemadmodum per contrarium, si maritus (28) uxore denunciante custodes miserit, nullum (29) præjudicium sibi faciat (30): Licebit igitur ei partum editum ex se negare: nec ei nocebit, quod ventrem custodierit. Et ita Marcellus lib. VII. Digestorum scripsit. ait enim: Sive quis neget uxorem, sive ex se prægnantem, sine præjudicio recte mittet custodes: maxime si missurus idipsum protestetur (31).

(1) De liberis agnoscendis, et alendis a parentibus, vel patronis libertis, *vulg.* petit autem uxor a marito liberos editos post solutum matrimonium agnosci, quasi suos.

(2) §. C. 25. 31. *Eclog.* 6. Paul. 2. *sent.* 24. 4. Harmen. 7.

(3) Plancianum, vel Plautianum, *l.* 3. §. 1. *infr. eod.*

(4) *Species* hic pro partibus accipe.

(5) De quarum pœna vide *l.* 1. *C. ad leg. Corn. de fals.*

(6) Hoc Senatusconsulti caput non extat: constat tamen has pœna falsi teneri. *l. qui falsam.* §. 1. *infr. l. cum suppositi. C. ad leg. Cornel. de falsis.* Mod.

(7) Paul. 2. *sentent.* 24. §. 5.

(8) *Domus* intelligitur, ubi quis domicilium habet, et habitationem, *l.* 1. §. 2. *Supr. de aleatorib.* habitationem, inquam, suam, vel conductam, *l.* 1. §. 9. *supr. de his, qui effuderint.*

(9) Vide *l.* 5. §. 2. *infr. de injur.* Domicilium matrimonii esse potest, in hospitio: ibi denique, ubi larem matrimonio collocaverint conjuges.

(10) *Civitatis*, *villæ*, et *municipii* differentia.

(11) Lar matrimonii, an ubi maritus retinuit uxorem, ut vult Bartolus *ad l.* 1. §. 9. *Supr. de his, qui effuderint?* An vero, ubi maritus divortii tempore uxorem habuit, *arg. l. ult. C. de incolis?* An ubi maritus Lares (id est, domesticos deos) paternos habet, vel avitos, ut *l.* 38. *Supr. de rei vindic. l.* 49. *C. de episcop.* ubi sedes et tabulas fixit, *l.* 203. *infr. de verb. sign.* ut vult etiam Accursius? An ubi auspicia nuptiarum cœpta? (hinc Plautus in *Aulularia*, Nunc thusculum emi, et hasce coronas floreas: Hæc imponentur in foco nostro Lari, ut fortunatas faciat natæ nuptias.) An ubi simulachra suorum Larium habuit? quæ videntur cuique in aliquo loco spectabili fuisse. Ad quem modum scribit Lampridius, Alexandrum Severum in Larario rem horis matutinis divinam factitasse ad effigies deorum, in quibus habebat Apollonium, Orpheum, Abrahamum, et *Christum.* An ubi fixum, et magis perpetuum, seu frequens domicilium habuit? nam ad hujus aptari debet, *l.* 5. *supr. de legib.* et *larem* pro domo accipi notum est: hinc illa Catilinæ verba apud Salustium, illos binas aut amplius domos continuare, nobis larem familiarem nusquam esse? An ubi iisdem sacrificare solitus erat maritus? hinc Lar apud Plautum in Aululariæ prologo, *Ea mihi quotidie aut thure, aut vino, aut aliquo semper supplicat.*

(12) Paul. 2. *sent.* 24. §. 5.

(13) Mandatum habenti. §. 1. *supr. eod.*

(14) *l.* 9. *C. de patr. potest.*

(15) Quantum ad alimenta: interea mater alere partum cogitur. Hæc est pœna non improbantis, vide *l.* 16. *supr. de SC. Maced.*

(16) Facit *l.* 1. §. 3. *in fin. infr. de ventr. inspic.*

(17) Quia factum melius novit, *Accurs.* sic juramentum ei deferri debet, qui majorem rei gestæ notitiam habet. Bart. *hic.*

(18) Ultro, id est, non denunciante muliere.

(19) *Sub.* mulier.

(20) Nisi filius vere probet se filium: nisi mulier errore, aut ex necessitate aliqua denunciationem omiserit, §. 7. *infr. eod.* interim tamen mulier partum alere tenetur. *Bart.*

(21) Quid enim, si nulla indicia (quæ mulieribus prægnantibus alias communiter solent accidere) cognoverit? quid, si, cum esset minor, per errorem se prægnantem esse nesciverit? videtur excusanda. *arg. l. ult C. si advers. delict.*

(22) Id est, partui, §. 15. *infr. eod.*

(23) Ita ut divortii dies computetur in istis triginta. *Bart.*

(24) De quibus vide *l.* 1. *infr. de divers. temporal. præscript.*

(25) Plautiano: quo cavetur, ut ne maritus alimenta præstare teneatur, nisi probetur filius ex eo natus.

(26) Id est, hanc denunciationem a muliere omissam.

(27) Non præjudicat partui, quod mater ejus hoc senatusconsultum contempserit.

(28) Negans ex se esse prægnantem mulierem.

(29) Si alimenta spectes.

(30) Imo facit, cum omnis partum cogatur agnoscere. Paul. 2 *sent.* 24. §. 5.

(31) V. *l.* 34. *supr. de negot.* Protestatione jus nostrum conservamus: ut ne id, quod ipsi contra jus nostrum fecisse videri possumus, nobis noceat.

§. 12. Julianus lib. XIX. Digestorum scripsit: Quod Senatusconsulto comprehensum est (1), *Si mulier viro denunciaverit, se ex eo concepisse, et is, cui denunciatum erit, custodes ad ventrem custodiendum inspiciendumque non miserit, neque contestato (2) dixerit eam ex se prægnantem non esse, ut ei id, quod editum sit, agnoscere sit necesse*, non (3) eo pertinet, ut, si quis agnoscere se filium diceret (4), suum heredem haberet, quamvis ex alio conceptus sit: quandoque (5) enim (inquit) cœpit causa agi (6), grande præjudicium adfert pro filio confessio (7) patris.

§. 13. Idem per contrarium quoque ait, *si mulier, divortio facto, non fecerit ea*, quæ Senatusconsulto præcipiuntur, *ut liceat patri non agnoscere*, non eo pertinere, ut filius natus suum se (8) dicere non possit, sed ad id tantum, ut ita pater (9) alere eum cogatur, si constiterit eum filium esse.

§. 14. Idem Julianus scribit, si, uxore denunciante se prægnantem (10), maritus non negaverit, non utique suum illi partum effici: cogendum tamen alere. Cæterum [si] esse satis injuriosum (11) ait, si quis longo (12) tempore abfuerit, et reversus uxorem prægnantem invenerit, et idcirco rejecerit, si quid ex his quæ Senatusconsulto continentur omiserit, suum heredem ei nasci.

§. 15. Ex his apparet, sive uxor omiserit, quæ eam ex Senatusconsulto observare oportuit, nihil (13) præjudicare filio, si filius est (14), non tantum in jure sui, verum ne in alimentis quidem, secundum D. Pii rescriptum; sive maritus neglexerit facere quæ ex Senatusconsulto debet: natum cogitur omnimodo alere: cæterum recusare poterit filium.

§. 16. Plane, si denunciante muliere negaverit *ex se esse prægnantem*, tametsi custodes non miserit, non evitabit quominus quæratur, *an ex eo mulier prægnans sit*: Quæ causa si fuerit acta apud Judicem, et pronunciaverit, cum de hoc agetur (15), quod ex eo prægnans fuerit nec-ne, in ea causa esse ut agnosci debeat, sive (16) filius non fuit, sive fuit, esse suum (17).

2. JULIANUS lib. 19. Digestorum.

IN omnibus causis: quare et (18) fratribus [suis] consanguineus erit:

De Senatusconsulto temporibus Hadriani facto, de liberis constante matrimonio natis. 2. De natis post mortem patris in potestate avi. 3. Si quæratur, an sit partus editus constante matrimonio. 4. Si quæratur, an uxor fuerit. 5. De morte parentis. 6. De his, qui sui heredes agnascuntur, vel non.

3. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

SIve contra pronunciaverit (19), non fore suum, quamvis suus fuerit: Placet enim ejus rei judicem jus facere: et ita Marcellus libro septimo Digestorum probat. Eoque jure utimur.

§. 1. Quia Plancianum (20) Senatusconsultum ad eos partus pertinet, qui post divortium eduntur, aliud Senatusconsultum temporibus (21) D. Hadriani factum est. *Ut etiam si constante matrimonio partus sit editus, de agnoscendo eo agatur.*

§. 2. Quid ergo, si quis post mortem patris nascatur avo superstite, in cujus potestate recasurus est? ut si ex filio ejus susceptus probetur? videndum, quid dici debeat. Et certe probandum est, cum avo præjudicium (22) de partu agnoscendo similiter agendum (23).

§. 3. Quid si hoc ipsum in quæstionem veniat, utrum in matrimonio, an postea editus sit? Dicendum est, super hoc ex Senatusconsultis (24) agendum (25).

§. 4. Et quid [sit], si, an uxor fuerit (26), disceptatur? Et Julianus Sexto Cæcilio Africano respondit, locum esse præjudicio (27).

§. 5. Illud tenendum, hæc Senatusconsulta post mortem parentis cessare, si is supersit in cujus potestatem recasuri non sunt. Quid ergo est in petitione hereditatis quam filius intendit? quæretur utrum ex eo natus sit, cujus hereditatem petit, an non? Adeo hoc verum est, ut Julianus lib. XIX. Digestorum scribat, si vivo patre redditum sit præjudicium, et antequam sententia feratur pater decesserit (28), transeundum ad Carbonianum Edictum.

§. 6. Item hæc Senatusconsulta pertinent ad eos, qui sui (29) heredes adgnascantur: cæterum si forte non sint in potestatem recasuri, verius est Senatusconsulta cessare.

(1) Parentes, si, quæ ex Senatusconsulto Plautiano facere coguntur, omiserint, liberis quidem non nocent, grande tamen præjudicium sibi faciunt.
(2) *Contestato* dicit, qui coram testibus.
(3) Id est, non ita debet intelligi, non eum effectum habet.
(4) Id est, dicere videtur, eo ipso quod non negat, aut denunciat, uxorem esse ex eo prægnantem.
(5) *Al.* quandocunque.
(6) Id est, ut denunciet marito.
(7) Vide quæ not. ad *l.* 29. *in fin. supr. de probat.*
(8) Cur ita? vide *l. pen. Supr. de his, qui sunt sui.*
(9) *l.* 1. *in princ. Supr. eod.*
(10) V. Aug. *lib.* 1. *emend. c.* 9. Menoch. *de arbitr. judic. lib.* 2. *cas.* 89. Mod.
(11) Imo, non est injuriosum. *l.* 6. *supr. de his, qui sunt sui.*
(12) V. *d. l.* 6. *supr. de his, qui sunt sui.*
(13) §. 7. §. 10. *supr. eod.*
(14) Hoc enim probare potest per opinionem, et communem famam viciniæ. vide *l.* 9. *C. de nupt.*
(15) Cum de hoc ageretur. *Hal.*
(16) Sententia lata in causa filiationis inter patrem et filium, facit fidem, quoad eos: et nulli præjudicat, præterquam patri, et filio. *Bartolus*, *l.* 25. *supr. de statu hom. l.* 1. *C. quibus res judicata non nocet.*
(17) Fuit, quasi suus. *Hal.*
(18) Sententia an, et quomodo jus inter omnes faciat, vide Alric. *hic.*
(19) Judex, non tantum mulier. v. *l.*29. §. 1. *supr. de prob.*
(20) Plautianum, adde *l.*1. §. 10. *supr. eod.* Plautianum Senatusconsultum habet locum in partu, qui nascitur post divortium: Senatus-consultum temporibus D. Hadriani factum, in partu constante matrimonio.
(21) Hadriani temporibus factum: hoc Senatusconsultum differt a Plautiano: vult autem, ut pater cogatur cognoscere partum constante matrimonio editum.
(22) *Al.* præjudicio. dixi §.4. *infr. eod. et l.* 35. §. 2. *supr. de procuratorib.*
(23) Ideoque filius, qui natus est mortuo patre vivo avo, petit se agnosci in filium, quoad omnia: donec avus ordinarie agat, et ipsum non esse filium ostendat. *Bart.*
(24) De quibus modo dictum est.
(25) Id est, agi posse a filio: utcunque, quo tempore fuerit editus, sit incertum, interim tamen petit se pro filio agnosci. Bart. *n.* 7.
(26) Ea sc. de cujus filii statu agitur.
(27) Ut sit sensus: Caio, qui se filium dicit Titii, non præjudicare debet mota de matrimonio controversia matri.
(28) Hoc casu instantia judicii non transmittitur ad heredes.
(29) Qui se invicem contingunt per patriam potestatem. *Bar*

De his, qui partum perfocant, vel abjiciunt, vel alimenta denegant, vel publicis locis exponunt.

4. Paulus lib. 2. Sententiarum.

NEcare videtur non tantum is qui partum perfocat (1), sed et is qui abjicit (2), et qui alimonia (3) denegat, et [is] qui publicis locis (4) misericordiæ causa (5) exponit, quam (6) ipse non habet.

De alendis liberis vel parentibus. 1. De patria potestate. 2. De ascendentibus vel descendentibus per utrumque sexum. 7. Si filius possit se exhibere. De modo alimentorum. 8. Si parens vel filius esse negetur. 10. Si quis alere detrectet. 12. De alimentis et cæteris oneribus liberorum. 13. De impubere emancipato. 14. Si mater alimenta, quæ fecit in filium, a patre repetat. 15. De filio milite. 16. De ære alieno patris. 17. De heredibus filii. 19. De patronis, 20. Vel liberis patronorum alendis. 22. De liberto liberti. De manumisso ex causa fideicommissi. De nummis suis redempto. De mercedibus operarum exactis. 23. De capitali accusatione. 24. De liberta. 25. De modo et duratione alimentorum. 26. De patre et matre patroni.

5. Ulpianus lib. 2. de Officio Consulis.

SI quis a (7) liberis ali desideret, vel [si] liberi ut (8) a parente (9) exhibeantur: judex de ea re cognoscet (10).

§. 1. Sed utrum eos tantum liberos, qui sunt in potestate, cogatur quis exhibere, an vero etiam emancipatos, vel ex alia causa sui juris constitutos, videndum est. Et magis puto, etiam si non sint liberi in potestate, alendos a parentibus: et vice (11) mutua alere parentes debere.

§. 2. Utrum (12) autem tantum patrem, avumve paternum, proavumve paterni avi patrem, cæterosque virilis sexus parentes [alere cogamur], an vero etiam matrem, cæterosque parentes [et] per illum sexum contingentes cogamur alere, videndum. Et magis est, ut utrobique (13) se judex interponat, quorundam necessitatibus (14) facilius succursurus, quorundam ægritudini: et cum ex æquitate hæc res descendat, caritateque sanguinis, singulorum desideria perpendere judicem oportet.

§. 3. Idem in liberis quoque exhibendis a parentibus dicendum est.

§. 4. Ergo et matrem (15) cogemus, præsertim vulgo (16) quæsitos liberos alere: nec non ipsos eam.

§. 5. Idem Divus Pius significat, quasi avus quoque maternus alere compellatur.

§. 6. Idem rescripsit, ut filiam suam pater exhibeat;

(1) Al. *Præfocat* quæ partum abigit, quæ visceribus suis vim infert. *l. 8. infr. ad leg. Corn. de sicariis.* Infantem necat. *l. pen. C. ad l. Corn. de sicar.*

(2) *V. tit. C. de infantib. exposit.*

(3) In neutro genere *alimonia* hic legitur, ut et in *l. 73. supr. de jure dot.* Necat igitur qui fame aliquem mori cogit. v. *l. 5. C. de l. Aquil.* nil enim interest, occidat quis, an causam mortis præbeat. *l. 15. infr. ad l. Corn. de sicariis.*

(4) V. *C. de infantib. exposit. et Novell. 153. in pr.*

(5) Al. *causa, quam ipse non habet, exponit.* Ita qui publicis locis exponit, immisericors censetur. similiter Tertull. *Apolog. c. 9.* suscipiendos ab aliqua prætereunte misericordia extranea. v. et Lactant. *lib. 6. 120.* sic et *l. 2. C. de infantib. expositis.* si expositos quodammodo ad mortem voluntas misericordiæ amica collegerit.

(6) Misericordiam sc.

(7) Alere liberi parentes suos tenentur, etiam jure naturali. v. Arist. 10. *Etich. et ibi interpretes.* An et bannitum, reum criminis, vel legum contemptorem patrem alere tenentur liberi? tenentur. *Nov. 12. §. si vero.* An et hæreticum? v. *c. 1. distinct. 30.* Quid, ex bonis Ecclesiæ cogiturne filius patrem alere? teneri videtur: sunt enim hujusmodi bona, quasi castrensia. *l. sacros. 34. C. de Episc.* et alioqui Ecclesiæ bona, pauperum bona sunt, *c. ... urum. 12. q. 2.* quibus etiam proximos et conjunctos juvare jure possumus. *c. ad hæc. c. relatum. 12. extr. de testam.* Quid cœtus ecclesiasticus aut quivis denique heres extraneus filii, cogiturne parentem ejus alere, cui succedit? Cogitur: etiamsi defunctus liberos reliquerit non heredes, ut post Glossam, Speculatorem et alios notat Albericus.

(8) Alere liberos suos parentes ipsi debent, *ut hic.* Quid, si nepos patrem et avum simul superstites habeat, neque locupletes: ... a patre, ut ordo mortalitatis et succedendi servetur? *arg. l. ... tam etsi. 15. supr. de inoffic.* an potius ab avo alendus est? an a quovis ipse elegerit nepos? Hoc postremum verius videtur, *arg. ... si ab instituto. 11. infr. si quis omissa causa testam. l. si is, ... a Stichum. 18. infr. de oblig.* cum quasi duo rei sint debendi. *... 2. C. de duob. reis.* Quid parens teneturne filium adoptivum ... re? tenetur. adde *l. pen. infr. de optione.* An et nurum? tenetur. *l. si filia. 20. Supr. familiæ.* An et ex incestu natos? non ... re civili. *Auth. ex complexu. C. de incestis. Novell. 89. cap. ...* Sed jure Canonico, *c. cum haberet. extr. de eo qui duxit.* An filiam meretricem vel adulteram? sic videtur. *l. Imperialis. 23. ... de nupt.* vid. not. *l. qui ea mente. 65. infr. de furtis.* Quid, ... filius alere se ipsum possit? v. *§. 7. Infr. eod.* Quid, si filius legitimam, aut quantum ad legitimam sit satis, consecutus fuerit ... que luxuria sua prodegerit? etiam alendus est a patre. *arg. l. libertus qui operarum. 41. infr. de operis libert.* Quid? num extra domum suam liberis alimenta præstare parens cogi potest? causa cognita potest: ut si filio petenti alimenta a patre injusta sit domi noverca. *arg. Nov. ut liceat matri. 117. §. illud.*

(9) Quid, frater locuples fratrem vel sororem inopes num alere tenetur? Sic videtur. *arg. l. 1. §. 2. infr. de tutelæ et rat. distrah. l. 12. §. 3. l. tutor secundum. 13. in fin. infr. de administ. et peric. tutor. l. mutus. 73. §. manente. 1. supr. de jure dotium. l. quamvis. 20. Supr. soluto.* An adultus vel pupillus in judicio alimenta petere possunt a tutore vel curatore? possunt: cum et possint servi a dominis. *l. servos. 17. infr. de alimentis.* quæ limitat *l. servus. 6. C. de jud.* An donator omnium bonorum a donatario: dominus a vasallo? ita notant. *arg. l. 6. §. 1. infr. eod.*

(10) *l. ult. §. 5. C. de bon. quæ lib. l. 9. C. de patr. potestat.* idem in liberto a patrono. *Goth.* In hanc *l. 5.* v. Menoch. *de arbitr. jud. lib. 2. cas. 167.* Ans. Adde Constantinum Laudum *Enarr. in tit. de just. et jur. cap. 15.* Mod.

(11) Hoc est Græcis ἀντιπελαργεῖν, *Basil.* apud Stob. *serm. 203.* πελαργὸς, Græcis ciconia: quam refert Arist. 8. *animal. c. 3. et lib. 9. c. 13.* a liberis ali. v. Platon. 4. *de legib.* adde et illud Sirach. 3. *Fili, succurrito patri senescenti.* et illud proverbium, *Filii aut parentes alant aut vinciantur.* et quod *in Iliade* Homerus ait, Brevem ætatem ei contigere, qui parentibus nutricationis munus non reddiderit. Laudata est filia, quæ patrem captivum deprehensa est uberibus suis alere. v. Ælianum: et Festum *in Pietatis ædem*, Valer. 5. *c. 4.* Hygin. *fabula 254.* Cimon ita laudatus est, qui patris sepeliendi causa, captivum se præstitit. Sane Solon infames esse voluit eos, qui parentes non alerent. Laërt. *in Solone.* Goth. Mater in subsidium alere tenetur liberos, *h. l.* et ibi Bart. et in *Auth. res quæ. C. commun. de legat. n. 3. et 4.* Thoming. *decis. 32. n. 5.* Gammæ *decis. 304.* Ans.

(12) Alere parentes inopes, quoquo gradu ii sint, et cujascunque gradus sint, liberi locupletes, causa cognita tenentur.

(13) *l. pen. C. eod.*

(14) Paupertati, egestati.

(15) Alere liberos suos, etiam vulgo quæsitos mater cogitur: ut vicissim a vulgo quæsitis liberis alenda est. *Goth.* Avus paternus quod teneatur alere nepotem spurium, v. Ant. Gabriel. *commun. conclus. lib. 6. tit. de aliment. conclus. 1. num. 2.* Paleott. *de nothis. c. 47. n. 6.* Ans. Adde Surd. *de aliment. tit. 1. q. 12.* Anton. Fab. *ad tit. C. ne filius pro patre. lib. 4. tit. 9. defin. 3.* S. L.

(16) An et patrem incestuosum? an et relegatum in insulam? Juris hoc naturæ esse potius, quam civilis putaverim; honeste tamen faciunt filii, qui in insulam relegatis, alimenta præstant. *l. 73. §. 1. supr. de jure dot.* An hoc ad bannitos sit trahendum, et an filius eo casu alimenta patri subministrans in patriam peccare videatur, eoque nomine pecuniariter sit condemnandus, alibi dicam.

si constiterit apud judicium (1), juste (2) eam procreatam.

§. 7. Sed si filius possit (3) se exhibere, æstimare judices debent, ne non debeant ei alimenta decernere. Denique idem Pius ita rescripsit: [*Aditi a te*] *competentes* (4) *judices ali te a patre tuo jubebunt pro modo facultatum ejus: si modo, cum* (5) *opificem te esse dicas, in ea valetudine es, ut operis sufficere non possis.*

§. 8. Si vel parens neget filium, idcircoque alere se non debere contendat; vel filius neget parentem: summatim (6) judices oportet super ea re cognoscere: si constiterit filium vel parentem esse, tunc ali jubebunt; cæterum si non constiterit, nec decernent alimenta.

§. 9. Meminisse autem oportet, et si pronunciaverint ali oportere, attamen eam rem præjudicium non (7) facere veritati: nec enim hoc pronunciatur, *filium esse*, sed *ali debere*: Et ita D. Marcus rescripsit.

§. 10. Si quis ex his alere detrectet, pro modo (8) facultatum alimenta constituentur: quod si non præstentur, pignoribus (9) captis et distractis cogetur (10) sententiæ satisfacere.

§. 11. Idem judex æstimare debet, num habeat aliquid parens, vel an pater, [quod] merito filios suos nolit alere: Trebatio denique Marino rescriptum est, merito patrem eum nolle alere, quod (11) eum detulerat.

§. 12. Non tantum alimenta, verumetiam cætera quoque onera (12) liberorum patrem ab judice cogi præbere, rescriptis continetur.

§. 13. Si impubes sit filius emancipatus, patrem inopem alere cogetur: Iniquissimum (13) enim quis merito dixerit, patrem egere, cum filius (14) sit in facultatibus.

§. 14. Si mater alimenta, quæ fecit in filium, a patre repetat, cum modo eam audiendam. [Ita] D. Marcus rescripsit Antoniæ Montanæ in hæc verba: *Sed et quantum tibi alimentorum nomine, quibus necessario filiam tuam exhibuisti, a patre ejus præstari oporteat, judices æstimabunt: nec impetrare debes* (15) *ea, quæ exigente materno* (16) *affectu in filiam tuam erogatura esses, etiamsi a patre suo educeretur.*

§. 15. A milite quoque filio (17), qui in facultatibus (18) sit, exhibendos (19) parentes esse, pietatis existimat ratio.

§. 16. Parens quamvis ali (20) a filio ratione naturali (21) debeat, tamen æs alienum (22) ejus non esse cogendum exsolvere filium, rescriptum est.

§. 17. Item rescriptum est, heredes (23) filii (24) ea præstanda, quæ vivus filius ex officio pietatis suæ dabit, invitos cogi non oportere (25): nisi in summam egestatem (26) pater deductus est.

§. 18. Solent judices cognoscere et inter (27) patronos et libertos (28), si alendis (29) his agatur: itaque si negent (30) se esse libertos (31), cognoscere eos oportebit: quod si libertos constiterit, tunc demum decernere, ut alant. Nec (32) tamen alimentum decretum tollet liberto facultatem, quo minus præjudicio (33) certare possit (34), si libertum se neget.

(1) *Al.* Judicem.

(2) Cur non injuste quæsita, cum mater vulgo quæsitam filiam alere teneatur? §. 4. *Supr. eod.*

(3) Vide *l. un. C. de mendicantib. valid.* Goth. Vide Joann. Aurpach. *Epistolic. quæst. lib.* 3. *cap.* 4. Tessuar. *decis.* 211. *num.* 20. Ans.

(4) Qui? Consules forte, ut inscriptio hujus legis innuit.

(5) Alere liberos opifices parens locuples non tenetur: quia alimenta liberis non debentur, nisi in subsidium: Potest autem opifex filius opificio suo se alere, *ut hic.* Quid, si opificium ita tenue est, ut non possit plene se exhibere? Supplere id cogitur pater. Quid, si liberi ipsi nullum opificium didicere, possunt tamen aliquod addiscere, atque ita vitæ suæ atque alimentis consulere? Si ea conditione liberi sint, ut eos non dedeceat opificium aliquod præstare, cogendi sunt eo opificio victum sibi quærere: aut id opificium addiscere: Sin alia sit eorum generis et nobilitatis ratio, vix cogendos liberos esse dicemus, ut opificio aliquo vitam parare teneantur, velut in vineis agrisve operas præstando, arando, fodiendo, vel aliquid aliud hujusmodi faciendo: Nam ea *posse* dicimur, quæ commode et cum honestate possumus. *l. sed si quid.* 15. §. *mancipiorum. supr. de usufr. l. interdum.* 34. *infr. de oper. libert. l. filius.* 15. *infr. de cond. inst. l. Nepos Proculo.* 125. *infr. de verb. signif.*

(6) Summatim seu summarie in causa alimentorum cognoscitur; causa denique alimentorum summaria est, *ut hic.* Unde notant, libello opus non esse, si alimenta futura postulentur: cum ea res celeritatem desideret. Porro de causis summariis vide Gloss. *in extravag. quomodo in crimine læsæ majest. in verbo summarie.*

(7) Alimenta alicui, ut filio, decreta a judice præjudicium non faciunt veritati. *l.* 10. *supr. de his qui sunt sui.*

(8) §. 7. *supr. eod.*

(9) Alimenta qui præstare tenentur, si contumaces sint, ea præstare coguntur pignoribus captis et distractis.

(10) Hinc colligit Bartolus, sententiam alimentorum esse definitivam: Quod alii non admittunt. Dic: alimentis principaliter petitis definitivam esse: incidenter, interlocutoriam.

(11) Ex quibus causis potest parens filium exheredare, ex iisdem potest ei denegare alimenta et dotem. *Bart.* Delatorem filium hoc est a quo delatus sit parens, alere non tenetur.

(12) ἐσθῆτα καὶ οἴκησιν *Leunclavius.* facit *l.* 43. *l.* 44. *l.* 45. *l.* 234. *in fin. infr. de verb. signif.*

(13) Patrem egere, filio in facultatibus posito, iniquissimum est, *ut hic. et l.* 8. §. 5. *C. de bonis quæ liberis l.* 1. 2. *C. de alen lib. et parent.*

(14) *l.* 1. §. 4. *infr. de tutelæ et rationib. distrah.* vide *l.* 1. *C. h*

(15) Nisi contrarium fuerit protestatus *l.* 34. *supr. l.* 11. *C de negot.*

(16) *d. l.* 34. *d. l.* 11.

(17) Nec enim militia solvit jus pietatis paternæ. vide *l.* 1. *Inf de obsequiis.*

(18) V. §. 13. *supr. eod. l.* 1. *C. hoc tit.*

(19) Alendos: sunt et multo magis honorandi. *l.* 1. *infr. obsequiis.*

(20) *l.* 1. *C. eod.*

(21) Quæ suadet ut benefacienti bene faciamus. *l.* 25. §. 11. *su de petit. hered.*

(22) *l.* 2. *l.* 3. *l. ult. C. ne filius pro patre.* Pro parente men in carcerem conjecto fidejubere tenetur. *Nov.* 115. c. 3. 8. Ita vasallus non cogitur æs alienum domini dissolvere. 1. *F dor.* 26. §. 7. Eadem ratione mater filii æs alienum solvere n cogitur. *l. ult. C. ne uxor. pro marito.*

(23) Onus alimentorum patri præstandorum non transit ad heredes filii nisi in subsidium.

(24) Emancipati, vel sui castrense peculium habentis, alias filius heredem non habet. *l.* 1. *infr. de castr. peculio.*

(25) Cur minus cogentur heredes filii, quam heredes liberti? *l.* 8. *Infr. de obsequiis.*

(26) Finge mihi vel matrem esse vel fratres: an hi potius e alere tenentur, quam heredes extranei filii? Cynus ait, Bartolus negat: Is enim in summam egestatem dicitur venisse, respectu heredis extranei, qui nullum alium habet a quo ali possit.

(27) PARS hujus tituli TERTIA.

(28) Quo nomine intellige quemcumque jure patronatus adstrictum: ideoque Ecclesia et vasallus patronum suum inopem alere tenetur. An donatarius? An filius emancipatus? v. Bart. in *l.* 6. *infr. l.*

(29) De alendis.

(30) V. *l.* 6. *infr. si ingenuus.*

(31) Vindicando se in ingenuitatem. *l.* 14. *supr. de prob. nibus.*

(32) Sententia lata in causa summaria non facit præjudicium si agatur ordinarie. *Bart.*

(33) Præjudicio certat libertus adversus patronum, qui se libertum negat.

(34) V. Rævardus *lib.* 2. *de præjud. cap.* 8. Mod.

§. 19. Alimenta autem pro modo (1) facultatum erunt præbenda, egentibus (2) scilicet patronis: cæterum, si it (3) unde se exhibeant, cessabunt partes judicis.

§. 20. Utrum autem tantum patroni alendi sint, an tiam patronorum liberi, tractari potest? Et puto causa ognita, judices et liberos (4) quoque patronorum alenos decernere: non quidem tam facile ut patronos, sed ommunquam et ipsos: nam (5) et obsequium non solum atronis, verumetiam liberis (6) eorum debere præstari.

§. 21. Sed et libertus maternus alere cogitur.

§. 22. Si quis a liberti (7) liberto ali se desideret; el ab eo, quem ex causa fideicommissi manumisit, quemue suis (8) nummis redemit: non debet audiri: ut et Iarcellus scribit: exæquatque eum (9), qui mercedes exiendo jus libertorum amisit.

§. 23. Sed et patroni filium, qui capitis accusavit libertum paternum, negat exhibendum.

§. 24. Sed et liberta cogitur patronum alere.

§. 25. De alimentis patroni arbiter (10) solet dari, arbitraturus quantum sit in facultatibus: ut perinde possint limenta moderari (11): quæ (12) tamdiu præstabuntur, uamdiu liberto supersit, patrono desit.

§. 26. Patrem et matrem (13) patroni, cum (14) paronus et filii ejus minime supersint, alere egentes ipsi liberti], si idonei facultatibus sunt, coguntur.

Si patronus nolit alere libertum. De patrono læso, aut derelicto a liberto.

6. Modestinus lib. singul. de manumissionibus.

Alimenta, liberto petente (15), non (16) præstando patronus, amissione (17) libertatis causa impositorum, t hereditatis liberti, punietur: non autem necesse habeit præstare, etiam si potest.

§. 1. Imperatoris Commodi constitutio talis profertur: *um probatum sit, contumeliis patronos (18) a libertis sse violatos, vel illata manu atroci esse pulsatos, aut etim paupertate vel corporis valetudine laborantes relictos: rimum eos in potestatem patronorum redigi (19), et ministerium dominis præbere cogi: sin autem nec hoc modo dmoneantur, vel a Præside emptori addicentur (20), et retium patronis tribuetur.*

Si negetur matrimonium fuisse.

7. Idem lib. 5. Responsorum.

Si neget, qui maritus fuisse dicitur, *matrimonium esse contractum, eo quod eam, quæ se uxorem (21) fuisse dicit, ancillam esse probare paratus sit*: alimenta quidem liberis præstare interim (22) compellendum: sin autem constiterit eam servam fuisse, nihil ei, qui pascendos curavit, ex hoc præjudicium generare respondit.

De descendentibus ex masculis, vel ex fœminis.

8. Marcellus lib. 1. ad legem Juliam et Papiam.

Non quemadmodum masculorum liberorum nostrorum liberi ad onus nostrum pertinent, ita et in fœminis est: nam manifestum est, id quod filia parit, non avo (23), sed patri suo esse oneri: nisi pater aut non sit superstes, aut egens est.

De patronis, vel liberis patronorum alendis.

9. Paulus lib. singul. de jure patronatus.

In bonis superstitum libertorum nullum omnino jus patroni liberive patronorum habent: nisi (24) si tam esse infirmos, tamque pauperes (25), Præsidibus probaverint, ut merito menstruis (26) alimentis a libertis suis adjuvari debeant. Idque jus ita plurimis Principum constitutionibus manifestatur.

TIT. IV.

DE INSPICIENDO (27) VENTRE, CUSTODIENDOQUE PARTU.

Rescriptum de inspiciendo ventre, *cum mulier dissimulat se esse prægnantem.* 1. *Ratio dicti rescripti.* 2. *De muliere ad Prætorem evocanda et interroganda.* 3. *Si non responderit, aut non veniat ad Prætorem.* 4. *Si fateatur vel neget se prægnantem.* 5. *De electione obstetricum.* 6. *Et domus in quam mulier veniat.* 7. *Si mulier inspici se non patiatur, vel ad domum non veniat.* 8. *De renunciatione obstetricum. De actione injuriarum.* 9. *De tempore evocandi ad Prætorem.* 10. *Edictum* de muliere, quæ, mortuo marito, ait se prægnantem. 11. *De ejus facilitate et interpretatione.* 12. *Quibus denunciandum est.* 15. *De causæ cognitione.*

1. Ulpianus lib. 24. ad Edictum.

Temporibus Divorum Fratrum (28) cum hoc incidisset, ut maritus quidem prægnantem mulierem diceret, uxor

(1) §. 19. *supr. eod.*
(2) V. *l. ult. infr. eod. l.* 73. *infr. de adqu. vel omitt. her.*
(3) §. 11. *supr. eod.*
(4) *d. l.* 73.
(5) 31. *Eclog.* 6. *c.* 1. *et tit.* 7. *l.* 12. *C. de oper. libert.* ota argumentum ab obsequio ad alimenta ductum.
(6) *l.* 5. *infr. de obsequiis. l.* 3. *C. de libert. l.* 5. 7. *C. de sequiis.*
(7) Hinc colligit Bartolus, vasallum vasalli mei non esse meum sallum. adde *l.* 105. *infr. de verb. sign.*
(8) Hoc est, ipsius empti.
(9) *Al.* ei
(10) Arbiter alimentorum decernendorum causa dari solet.
(11) Arbiter alimentorum causa datus, arbitrari solet, quantum in facultatibus ejus a quo alimenta petuntur, ut ita ejus arbitrio ssint alimenta moderari.
(12) Alimentarius arbiter ita alimenta decernere debet, ut ne lopleti ab egeno præstentur.
(13) Alere parentes patroni libertus non cogitur superstitibus pano liberis.
(14) Adde *l.* 5. *infr. de obsequiis.* argumento ducto ab obsequio alimenta, ut §. 20. *supr. eod.*
(15) *Al.* petenti.
(16) Vide *l.* 33. *infr. de bon. libert.*
(17) Alimenta petenti liberto denegans patronus, ea amittit quæ liberto imposuit libertatis causa: Imo et hereditatem liberti, *ut hic.* Eadem ex causa putant donatorem omnium bonorum a donatario posse donationem revocare, ut et dominum feudum a vasallo. de quo dixi ad *l.* 5. *in princ. supr. eod.*
(18) *l.* 5. *infr. de jure patronat. l.* 2. *C. de libert. et eor. lib.*
(19) Dixi ad *l.* 2. *C. de libert.*
(20) Adde et aliam pœnam. *l.* 7. *in fin. infr. de jure patron.*
(21) Adde *l.* 5. §. 4. *supr. eod.* Nota hanc actionem præjudicialem, qua quædam negatur esse uxor.
(22) Idem ait esse Bartolus in eo, qui est in possessione præbendæ, cuique ejus causa movetur quæstio.
(23) Materno. adde *Novell.* 117. *cap.* 7. *in fin.*
(24) Patronus non habet jus in bonis liberti, nisi pro alimentis necessariis. *Bart.*
(25) *l.* 5. §. 18. *supr. eod. l.* 1. *in fin. C. de oper. libert.*
(26) Sic interpretor: nisi sint ita pauperes ut non habeant, in universis bonis, unde se uno mense alere possint: alias securus non erit libertus, si patrono egenti menstruum tantum alimentum præbeat. An debitor alimentorum menstruatim debeat vel annuatim solvere, vide hic *Bart.*
(27) Per obstetrices: et relatione per eas facienda cum juramento.
(28) M. Antonini, et Veri.

negaret, consulti (1) Valerio Prisciano Prætori Urbano rescripserunt in hæc verba: *Novam rem desiderare Rutilius Severus videtur, ut uxori quæ ab eo diverterat, et se non esse prægnantem profiteatur, custodem apponat (2): et ideo nemo mirabitur, si nos quoque novum (3) consilium et remedium suggeramus. Igitur si perstat in eadem postulatione, commodissimum est, eligi (4) honestissimæ fœminæ domum, in quam Domitia veniat: et ibi tres (5) obstetrices (6) probatæ et artis (7) et fidei, quæ a te assumptæ fuerint, eam inspiciant: Et si quidem vel omnes, vel duæ (8) renunciaverint (9)* prægnantem videri. *Tunc persuadendum mulieri erit, ut perinde custodem admittat, atque si ipsa hoc desiderasset: Quod si enixa non fuerit, sciat maritus, ad invidiam existimationemque suam pertinere: ut non immerito possit videri captasse hoc ad [aliquam] mulieris injuriam: Si autem vel omnes (10), vel plures*, non esse gravidam, *renunciaverint, nulla causa custodiendi erit.*

§. 1. Ex hoc rescripto evidentissime apparet, Senatusconsulta de liberis agnoscendis locum non habuisse, si mulier dissimularet se prægnantem, vel etiam negaret: Nec immerito: partus (11) enim, antequam edatur, mulieris portio (12) est, vel viscerum: Post editum plane partum a muliere, jam potest maritus jure suo filium per interdictum (13) desiderare aut exhiberi sibi, aut ducere permitti, extra ordinem (14). Igitur Princeps in (15) causa necessaria subvenit.

§. 2. Secundum quod rescriptum evocari mulier ad Prætorem poterit, et apud eum interrogari, *an se putet prægnantem:* cogendaque (16) erit respondere.

§. 3. Quid ergo, si non responderit, aut non veniat ad Prætorem, numquid Senatusconsulti pœnam adhibemus, scil. ut liceat marito non agnoscere? Sed finge, non esse eo contentum maritum: qui se patrem potius optet, quam carere filio velit. Cogenda igitur erit remediis (17) Prætoris, et in jus venire, et si venit respondere: pignoraque ejus capienda, et distrahenda, si contemnat: vel multis (18) coërcenda.

§. 4. Quid ergo, si interrogata dixerit *se prægnantem?* Ordo Senatusconsultis (19) expositus sequetur (20): quod si negaverit (21), tunc secundum hoc rescriptum Prætor debebit obstetrices adhibere.

§. 5. Et notandum, quod non permittitur marito vel mulieri obstetricem adhibere, sed omnes a Prætore (22) adhibendæ sunt.

§. 6. Item Prætor domum (23) honestæ matronæ eligere debet, in qua mulier veniat, ut possit inspici.

§. 7. Quid ergo, si inspici se non patiatur, vel ad domum non veniat? Atque Prætoris auctoritas interveniet.

§. 8. Si omnes, vel plures renunciaverint *prægnantem non esse*, an mulier possit injuriarum experiri ex hac causa? Et magis puto, agere eam injuriarum posse: sic tamen, si injuriæ (24) faciendæ causa id maritus desideravit: cæterum, si non injuriæ faciendæ animo (25), sed quia juste credidit, vel nimio voto (26) liberorum suscipiendorum ductus est, vel ipsa eum illexerat ut crederet, quod constante matrimonio hoc fingebat, æquissimum erit ignosci marito.

§. 9. Meminisse autem oportet, tempus non esse præstitutum rescripto: quamvis in Senatusconsultis de liberis agnoscendis triginta (27) dies præstituantur mulieri. Quid ergo? Semper dicemus marito licere uxorem ad Prætorem evocare? an vero et ipsi triginta dies præstituimus? Et putem, Prætorem causa (28) cognita debere maritum et post triginta dies audire.

§. 10. De inspiciendo ventre, custodiendoque partu, sic Prætor ait: *Si mulier mortuo (29) marito prægnantem se esse dicet, his (30) ad quos ea res pertinebit (31) procuratorive (32) eorum, bis in mense denunciandum curet, ut mittant, si velint (33), quæ ventrem inspiciant. Mittantur [autem] mulieres liberæ dumtaxat quinque (34): hæque simul (35) omnes inspiciant: dum ne qua earum, dum inspicit, invita muliere ventrem tangat. Mulier in domo (36) honestissimæ fœminæ pariat, quam ego constituam. † Mulier ante dies triginta quam parituram se*

(1) Divi Fratres scil.

(2) Paul. 2. *sent.* 24. §. 7.

(3) Novo in facto, novo consilio opus est. *Bart.* Novis in rebus nova consilia et remedia adferenda.

(4) Peritis in arte statur, *ut hic.* obstetricibus, in ventre inspiciendo: qua de re plura vide apud Socin. *regula* 294.

(5) Imo quinque. §. 10. *Infr. eod.* Paul. 2. *sentent.* 24. §. 8. Goth. Vide late Ann. Robert. *rer. jud. lib.* 4. *cap.* 10. Ans.

(6) Medicæ scil. nam et hæ medicinam exhibere videntur. *l.* 1. §. 2. *infr. de extraord. cogn.* vide quæ notavi ad *l.* 9. *supr. ad leg. Aquil.*

(7) Credi cuique in arte sua, hinc colligunt.

(8) Si tres fuerint in civitate: alias uni credi potest. *Bart.*

(9) Affirmaverint.

(10) *l.* 27. §. 3. *supr. de recept. qui arbitr.*

(11) Partus, antequam edatur, mulieris, ejusve viscerum portio est.

(12) Si ita est, cur matre vendita non censetur partus venditus? *l.* 42. *supr. de evictionibus.*

(13) Interdictis parentes desiderare possunt, liberos suos sibi exhiberi, aut ducere permitti. vide *infr. de liberis exhib.*

(14) Adde *l.* 1. §. 4. *supr. de agnoscend. liberis.* Extra ordinem ducere quid, dixi ad *l. ult.* §. 3. *supr. de eo, quod metus causa.*

(15) Necessariis in causis princeps subvenire solet.

(16) Recusans respondere pro confesso non habetur. *Bart.* Imo pro confesso habetur, saltem punitur ut contumax. §. 3. *in fin. infr. eod.*

(17) Remedia hæc prætoria sunt, cogi in jus venire, respondere, pignora capere, distrahere, multis coërcere.

(18) Multæ enim jus Prætori competit. *l.* 2. *in fin. supr. si quis in jus vocatus.* dixi ad *l.* 131. *infr. de verb. sign.*

(19) *Al.* Senatusconsulti.

(20) *Al.* Servetur.

(21) Magis igitur stabitur adfirmantibus obstetricibus, quam neganti mulieri.

(22) Consultor si debet eligi, eligitur a parentibus: et ipsis dissentientibus, a judice. Bart. *hic n.* 5. §. 1. *Inst. de satisd. l.* 17. *in fin. infr. de testam. tut. l.* 17. §. 6. *supr. de recept. qui arbitr.*

(23) Alias si quid inhonestum imperatum esset, non obtemperare impune posset. *in pr. supr. eod.* §. 101. *infr. eod. l.* 21. §. 7. §. 11. *supr. de recept. qui arbitr.*

(24) Ut *supr. eod. in pr.*

(25) *l.* 3. *in fin. infr. de injuriis.*

(26) Ut quia se patrem potius optat, quam carere filio velit. §. 3. *supr. eod.*

(27) *l.* 1. §. 1. *supr. de liberis agnosc.*

(28) *d. l.* 1. §. 7.

(29) At non eo superstite, in cujus potestate futurus est: alias haberet locum mens Senatusconsulti Planciani. *l. sive contra.* 3. § *quia Plancianum. supr. tit. prox.*

(30) Legitimæ personæ dicuntur. *l.* 2. *C. de Carboniano edict.*

(31) Id est, qui sperant successionem ex testamento, vel ab intestato, nemine nascente. §. 12. *infr. eod.*

(32) Procurator interdum citandus est.

(33) *Al.* si nollent: et ita a quibusdam legi notat Albericus.

(34) Imo tres. *in princ. supr. eod.*

(35) *Simul* et immediate fieri etiam dicitur, quod fit successive: Ita *simul vidisse* testes dicentur, qui successive viderint adulterum cum ipsa adultera, adde *l. testium.* 18. *C. de testib.*

(36) Vide *in pr. supr. eod.* §. 6. *supr. eod.* Sequestrari potest quæ gravidam se dicit ex aliquo: Prætor constituit fœminam apud quam fœmina gravida pariat: sic constituit apud quem pupilli educetur. *C. ubi pupill.*

putat, denunciet his ad (1) *quos ea res pertinet, procuratoribusque eorum, ut mittant, si velint, qui ventrem custodiant. In quo conclavi mulier paritura erit, ibi ne plures aditus sint, quam unus: si erunt, ex utraque parte tabulis præfigantur. Ante ostium ejus conclavis liberi tres, et tres liberæ cum binis comitibus custodiant. Quotiescunque ea mulier in id conclave, aliudve quod, sive in balineum ibit, custodes, si volent, id ante prospiciant: et eos qui introierint, excutiant. Custodes, qui ante conclave positi erunt, si volunt, omnes, qui concl ve aut domum introierint, excutiant. Mulier, cum parturire incipiat, his ad quos ea res pertinet, procuratoribusve eorum denunciet, ut mittant quibus præsentibus pariat. Mittantur mulieres liberæ dumtaxat quinque: ita ut, præter* (2) *obstetrices duas* (3), *in eo conclavi ne plures mulieres liberæ sint, quam decem: ancillæ, quam sex. Hæ, quæ intus futuræ erunt, excutiantur omnes in eo conclavi, ne qua prægnans* (4) *sit. Tria lumina, ne minus, ibi sint: scilicet, quia tenebræ* (5) *ad subjiciendum aptiores sunt.* † *Quod natum erit, his ad quos ea res pertinet, procuratoribusve eorum, si inspicere volent, ostendatur. Apud eum educatur, apud* (6) *quem parens jusserit. Si* (7) *autem nihil parens jusserit, aut is, apud quem voluerit educari, curam non recipiet, apud quem educetur, causa cognita constituam* (8). *Is, apud quem educabitur quod natum erit, quoad trium mensium sit, bis in mense ex eo tempore; quoad sex mensium sit, semel in mense; a sex mensibus quoad anniculus fiat, alternis mensibus: ab anniculo quoad fari* (9) *possit, semel in sex mensibus, ubi volet, ostendat. Si cui ventrem inspici, custodirive, adesse partui licitum non erit, factumve quid erit, quominus ea ita fiant, uti supra comprehensum est: ei, quod natum erit, possessionem* (10) *causa cognita* (11) *non dabo. Sive quod natum erit, ut supra cautum est, inspici non licuerit: Quas utique actiones me daturum polliceor his, quibus ex Edicto meo bonorum possessio data sit, eas, si mihi justa causa videbitur esse, ei non dabo.*

§. 11. Quamvis sit manifestissimum Edictum Prætoris, attamen non est negligenda interpretatio (12) ejus.

§. 12. Denunciare igitur mulierem oportet his scilicet, quorum interest (13) partum non edi, vel totam habitaris hereditatem, vel partem ejus, sive ab intestato, sive ex testamento.

§. 13. Sed et si servus heres institutus fuerit, si nemo natus sit, Aristo scribit, hic (14) quoque servo, quamvis non omnia, quædam tamen circa partum custodiendum arbitrio Prætoris esse concedenda: Quam sententiam puto veram: *publice* (15) *enim interest, partus non subjici: ut ordinum* (16) *dignitas familiarumque* (17) *salva sit:* ideoque etiam servus iste, cum sit in spe constitutus successionis, qualis qualis sit, debet audiri, rem et publicam et suam gerens.

§. 14. Denunciari autem oportet his, quos proxima (18) spes successionis contingit: utputa primo (19) gradu heredi instituto; non etiam substituto: et, si intestatus paterfamilias sit, his, qui primum locum ab intestato tenent: si vero plures sint simul successuri, omnibus denunciandum est.

§. 15. Quod autem Prætor ait, *causa cognita se possessionem non daturum, vel actiones denegaturum*, eo pertinet, ut si per rusticitatem (20) aliquid fuerit omissum ex his, quæ Prætor servari voluit, non obsit partui: Quale est enim, si (21) quid ex his, quæ leviter (22) observanda Prætor edixit, non sit factum, partui denegari bonorum possessionem? Sed mos (23) regionis (24) inspicien-

(1) Is enim semper citandus est, ad quem res pertinere potest. §. 12. *infr. eod. l.* 39. *in fin. supr. de adoptionib. l.* 29. *supr. de minorib. l.* 47. *infr. de re judicata. l.* 19. *in fin. C. de testib.*

(2) *Præter* dictio includit: Nam hic præter obstetrices, possunt esse aliæ. adde *l. si filio.* 25. *in fin. supr. soluto.*

(3) Tres obstetrices requiri videntur, *in pr. supr. eod.*

(4) Neve ita facile partus alienus supponatur.

(5) Tenebræ ab subjiciendum partum aptissimæ, *ut hic.* et ad furta. §. 2. *Inst. de oblig. quæ ex delicto.* Hinc Constantia uxor Henrici V. (vel ut volunt VI.) ne suspicio esset eam, utpote annosam, uterum mentitam, partum marito supposuisse, in medio Panormitanæ Ecclesiæ vestibulo, vel ut alii volunt, in Grezi Apuliæ urbe tabernaculum sibi tendi jussit, ubi ventre custodito, nulla matronarum exclusa palam, et populo spectante Fridericum II. Cæsarem enixa est mense Decembri. Fazell. 2. *decad. rerum Sicularum* 8. c. 1.

(6) Imo apud ipsum parentem educandus videtur, *Novell.* 117. c. 7. *l.* 1. *C. ubi pupill. educari.*

(7) Executore testamentario non eligente, electurum etiam judex causa cognita constituere potest. adde *l. in venditionem.* 8. *in fin. infr. de reb. auct. judicis possid.*

(8) Solebat enim Prætor ob id frequentissime adiri. *l.* 1. *Infr. ubi pupill. educ. deb.* et nonnunquam a voluntate patris recedebat Prætor. *Mod.*

(9) Id est, quoad septem erit annorum. *l.* 18. *C. de jur. delib.*

(10) Carbonianam: an vero nocebit partui mulieris, ut nullo modo filius censeatur legitimus? non nocebit. v. *l.* 1. §. 8. *supr. de agnosc.*

(11) Denegare potest, qui et dare.

(12) Hinc colligere possis, parum prudenter facere, qui omnes legum interpretationes damnant: Cum vel in manifestissimo Prætoris edicto, interpretationem non esse negligendam, Jurisconsultus hic scribat. Hic etiam notant, probationes in rebus manifestissimis admitti.

(13) V. §. 10. *supr. eod.*

(14) Huic.

(15) Interest publice partus non subjici.

(16) Dignitates ordinum, et familiarum salvas, atque integras, quam fieri potest maxime, servare debemus.

(17) V. in hunc locum Valer. Max. *lib.* 9. *c.* 16. de iis, qui infimo loco nati, mendacio se clarissimis familiis inserere conati sunt. sic Lucius Equitius Tiberium Gracchum patrem (de quo etiam vide Appian. *lib.* 1. *de bello civili*, eundem Valer. *lib* 9 *cap.* 7.) Hierophilus equarius medicus C. Marium septies consulem avum venditavit: alius se Octaviæ (sororis Augusti) filium fecit: alius se Sertorii, alius Cnei Assidionis filium tulit expulso patriis penatibus legitimo filio: Trebellius Calbra se Claudium tulit: quædam, cum se Rubriam Mediolani venditaret, a Julio Cæsare repressa est: Qui se Ariaratem Cappadociæ regem simulabat, ab Antonio interfectus. Hæc Valerius. De Pseudo-Alexandro vide Joseph. περὶ ἀρχαιολογίας. De Octavia vide Plut. *in vita Antonii.* De Pseudo-Philippo Adriamiteno Andrisco in fullonia nato, vide Ammianum, *lib.* 14. *in fin.* a Metello superato, Florum 52. et altero Pseudo-Philippo a Lucio Tremellio interfecto, vide Florum, c. 53.

(18) Hinc colligunt, judicium et citationem dirigendam ad eum, quem principaliter non ex consequentia negotium spectat, cujus interest, ut partus sit.

(19) *l.* 2. §. 4. *infr. de B. P. secundum tabulas.*

(20) Cui ignoscitur. vide *l.* 2. *in fin. Infr. eod.* vide *l.* 3. §. 22. *infr. de SC. Silan.*

(21) Levis omissio solemnitatis culpæ non imputatur, ut noceat sc. omittenti.

(22) Omissio modicæ solemnitatis non vitiat: aliud est in iis, quæ solemnitatis sunt maximæ. *l.* 8. §. 17. *in fin. Supr. de transact.* Quid est autem *levis solemnitas?* Bald. in *l.* 8. *C. qui testam.* ait, levem solemnitatem dici, quæ non est fundata in aliqua urgenti ratione, vel utilitate: quamquam dici possit cum Bartolo, conditionem appositam a lege nunquam intelligi continere levem solennitatem.

(23) Mos regionis in bonorum possessionibus dandis custodiendus est.

(24) Vide *l.* 50. *in fin. infr. de legat.* 1.

jus est, et secundum eum et observari ventrem (1), et partum, et infantem (2) oportet.

De effectu hujus edicti. 1. *Quibus casibus remittitur.*

2. Julianus lib. 24. Digestorum.

Edictum *de custodiendo partu* derogatorium (3) est ejus (4), quod ad Carboniani decreti exemplum comparatum est.

§. 1. Sed hoc aliquando remittere Prætor debet, si non malitia, sed (5) imperitia (6) mulieris factum fuerit, ne venter inspiceretur, aut partus custodiretur.

De ventre substituto vel instituto.

3. Paulus lib. 14. ad Plautium.

Qui ventri substitutus (7) est, vel institutus (8), si ventrem servare (9) velit, audiendus est.

De fideicommissario.

4. Scævola lib. 20. Digestorum.

Is, a quo, *si sine liberis decessisset, quidquid ad eum ex bonis pervenisset sorori fideicommissum* (10) relictum erat, decessit posthuma herede instituta, et substitutis aliis: Quæsitum est, cum uxor defuncti prægnantem se dicat, an sorori, procuratorive ejus, secundum formam Edicti, ventrem inspicere, et partum custodire permittendum sit? Respondi, in ejusmodi specie, de qua quæreretur, posse videri ad ejus, cui fideicommissum datum esset, sollicitudinem perspiciendum, idque causa cognita statuendum.

TIT. V.

SI, VENTRIS NOMINE MULIERE IN POSSESSIONEM MISSA, EADEM POSSESSIO DOLO (11) MALO AD (12) ALIUM TRANSLATA ESSE DICATUR.

Ratio hujus edicti. 1. *De muliere et parente ejus.* 2. *De eo, qui per dolum venit in possessionem, decedere cogendo.* 3. *De eo, quod interest.* 4. *De tempore hujus actionis.* 5. *De patre mulieris.*

1. Ulpianus lib. 34. ad Edictum.

Hoc Edicto rectissime Prætor prospexit, ne, dum in favorem (13) partus possessionem polliceatur, aliis prædæ occasionem præbeat.

§. 1. Idcirco constituit actionem (14) in mulierem, quæ in alium hanc possessionem dolo malo transtulit. ✝ Non solum mulierem Prætor coërcet, verum eum quoque, in cujus potestate ea fuerit (15): scilicet si dolo ipsorum alius in possessionem fuerit admissus: actionemque in tantum pollicetur in eos, quanti interfuerit ejus, qui experitur.

§. 2. Necessario Prætor adjecit: *Ut qui per dolum venit in possessionem, cogatur decedere:* Coget autem eum decedere, non Prætoria potestate, vel manu (16) ministrorum, sed melius et civilius faciet, si eum per interdictum (17) ad jus ordinarium (18) remiserit.

§. 3. Interest autem ejus, qui experitur, admissum alium in possessionem non fuisse: cum forte bona fide fructus perceptos consumpserit (19); aut si prædo venerit in possessionem, a quo fructus consequi non possit, quia solvendo non est.

§. 4. Hæc actio etiam post annum (20) dabitur: quia (21) rei habet persecutionem.

§. 5. Et si filia [familias] sit, quæ dolo fecit, in patrem dabitur actio, si quid ad eum pervenerit.

Quid sit dolo facere. 1. *Si et patris et filiæ factum arguatur.*

2. Paulus lib. 37. ad Edictum.

Dolo facit mulier, non quæ in possessionem venientem non (22) prohibet: sed quæ circumscribendi alicujus causa clam et per quandam machinationem in possessionem introducat.

§. 1. Si et patris et filiæ factum arguetur, in alteram, quem actor velit, reddenda est actio: quia in id, quod agentis interest (23), datur: Ideo si id, quod ei abest,

(1) Ventris, partus, et infantis differentia: *Venter* est, antequam natus sit: *partus*, in ipso actu pariendi, vel jam editus: *Infans*, jam natus, et intra septimum annum constitutus.

(2) *Subaudi*, natum.

(3) Videtur Albericus legisse, *denegatorium*: hoc sensu: Denegari infanti Carbonianam bonorum possessionem, si mater ejus solennia superius posita non observaverit.

(4) Cujus? An Carboniani, ut putat Dynus? An edicti de ventre in possessionem mittendo?

(5) *Imperitiæ et malitiæ* differentia: Non omnis imperitia, malitia est.

(6) Vide *l.* 1. *in fin. supr. eod.*

(7) Pupillariter: quo casu est heres ventris, ejusque interest propter tacitam vulgarem, quæ intelligitur in expressa pupillari. *l.* 4. *Infr. de vulgari.*

(8) An si nemo nascatur. *l.* 1. §. 13. *supr. eod.?* An institutus ventre præsente: cum testator nullum nasciturum putaret? An institutus una cum posthumo?

(9) Id est, si vult partum custodiri.

(10) Fideicommissarius universalis (cujus conditio defecit propter nativitatem posthumi) partus ad custodiam petendam admittitur. *Bart.*

(11) *l.* 2. *Infr. eod.*

(12) 31. *Eclog.* 8.

(13) Est enim partus favorabilis. *l.* 1. §. 15. *Infr. de ventr. in possess.*

(14) Quid? petitio hereditatis, vel rei vindicatio, non hic sufficiebat? Prior non sufficiebat: quid enim si possessio penes titulo possidentem fuit? non posterior, in eum enim ea, quorum quis non est dominus, non veniunt. *Bart.*

(15) Id est, patrem: an et extraneum? haud dubie. §.2.*infr.eod.*

(16) Manu militari, *l.* 68. *supr. de rei vind.* Imo, potestate judicis inducendus est. *l.* 3. *infr. ne vis fiat ei.*

(17) An uti possidetis? an unde vi? an actionem in factum descendentem ex hoc edicto? an interdictum, ne vis fiat ei? Tertia opinio magis arridet Bartolo *hic. num.* 3. *in fin.* Porro, Ordinario jure interdicto res expeditur, cum ex formula res et causa agitur apud judicem datum: extraordinario, cum Magistratus ipse cognoscit et rem exequitur: dixi ad *l. ultim.* §. 3. *supr. de eo, quod metus causa.* vide §. *ultim. Instit. et Infr. de interdictis, sive extraordinariis actionibus.*

(18) Ordinaria sunt, quæ Lege, Plebiscito, Senatusconsultis, Prætorum Edictis, Principum generalibus constitutionibus, et omnino quidquid jure scripto eatenus justum est, ut sit certa, generalis, uniformis lex actus humanos generaliter sine speciali personarum respectu, ordinans, et quodam ordinato procursu dirigens. facit *l. nullo modo.* 7. *infr. ad leg. Cornel. de falsis.* Horum ex numero sunt contractus, obligationes, actiones ordinariæ, appellationes, successiones, testamenta, bonorum possessiones ordinariæ, interdicta, *ut hic.* usucapiones, præscriptiones, pignora, et similia, de quibus Cicer. 1. *de Oratore.* Quid extraordinaria? vide *infr. de extraordinar. cognit.*

(19) Num vero heres possessionem et fructus a muliere petere potest? sic putat Bartolus, *argum. l.* 9. §. 3. *Infr. de rebus auct.*

(20) Imo annalis videtur, *l.* 1. §. 3. *Infr. tit. prox.* Goth. Vide Brisson. *selectar. lib.* 4. *cap.* 2. Ans.

(21) Quæ rei persecutionem continent actiones sunt perpetuæ.

(22) Non prohibere venientem in possessionem minus est, quam circumscribendi alicujus causa clam et per quandam machinationem, in possessionem introducere. *Goth.* Intellectum hujus legis vide apud Cujac. *lib.* 23. *obs. cap.* 28. Ans.

(23) *l.* 1. §. 4. *infr. tit. prox.*

ab eo, qui in potestate est, servari possit, præter sumptus litis causa factos inutilis erit ei hæc actio.

TIT. VI.

SI MULIER VENTRIS NOMINE IN POSSESSIONE CALUMNIÆ (1) CAUSA ESSE DICETUR.

De jurejurando. 1. *Ratio Edicti.* 2. *De calumnia.* 3. *De tempore hujus actionis.* 4. *De eo, quod interest.* 5. *De parente.* 6. *Cui datur hæc actio.* 7. *De eo, quod interest.* 8. *De morte ejus, cui competebat hæc actio.* 10. *De legatis.* 11. *De libertatibus.* 12. *De patre et filia.*

1. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

SI de possessione (2) ventris nomine quæratur, et deferente herede mulier juraverit *prægnantem se esse*: servandum (3) est jusjurandum (4): nec tenebitur mulier (5), quasi calumniæ causa fuerit in possessionem missa (6): nec vis ei facienda est post jusjurandum: Si tamen peperit, quæretur veritas, an ex eo prægnans fuerit: alteri (7) enim nec prodest nec nocet (8) jusjurandum inter alios factum: nec partui igitur nocebit.

§. 1. Et hoc Edictum ex eadem causa proficiscitur, qua superius (9): debet enim Prætor, quemadmodum facilis (10) est circa bonorum possessionem dandam mulieri ventris nomine, ita calumniam (11) ejus impunitam (12) non relinquere.

§. 2. *Per calumniam* autem in possessione fuisse videtur, quæ (13) sciens (14) prudensque se prægnantem non esse voluit (15) in possessionem venire.

§. 3. Hanc autem actionem Prætor intra (16) annum utilem pollicetur, ultra non (17): videlicet (18), quasi pœnalem.

§. 4. Simili autem modo et (19) hic (20), quanti agentis interfuit, Prætor actionem pollicetur.

§. 5. In parentem (21) etiam Prætor actionem pollicetur: si modo per eum factum sit, ut in possessionem per calumniam veniret (22).

§. 6. Competit autem [hæc] actio ei, cujus interfuit in possessionem missam non esse: utputa, vel coheredi sperandi (23) partum, vel (is) qui substitutus (24) fuit, vel qui ab intestato, si partus non fuisset, succedere potuit.

§. 7. Interesse autem videtur primum de alimentis, quæ in ventrem sunt erogata: nec enim alias hæc repetuntur (25), nisi per calumniam in possessionem venit: cæterum, si res (26) calumnia caret, nihil præstabit mulier, qua sine causa alta (27) est sub prætextu ventris.

§. 8. Nonnunquam augebitur (28) quod interest: si quis (29) forte dubitans, an prægnans sit, exclusus (30) sit (31) hereditate: nam heredi ejus, qui exclusus est, dandam hanc actionem Julianus ait: siquidem ejus quoque interfuit, non fuisse calumniæ causa in possessione mulierem: quia hoc (32) si non fuisset, adeundo hereditatem institutus, heredi suo locupletiorem hereditatem suam relinqueret. † Sed et hoc imputatur (33) mulieri, quod diminuta sunt multa in hereditate: dum hic (34) contemplatione ventris non attigit hereditatem.

§. 9. Idem Julianus lib. XIX. Digestorum sic ait: Si (35) substitutus (36) manente muliere in possessione decesserit, heres ejus eadem actione pretium hereditatis a muliere exiget.

§. 10. Sed an decedant (37) legata cæteraque onera hereditatis, videndum? Et mihi videtur posse dici, legatarios potius cum muliere usuros hac actione: quia et ipsorum interfuit adiri hereditatem (38).

§. 11. Libertati (39) plane subveniendum erit adversus eum, qui propter hereditatem hac actione egit: scilicet ut fideicommissarias (40) cogatur is præstare, qui pretium

(1) *Eclog.* 69. utitur enim calumnia, quæ sciens prudensque se prægnantem non esse, in possessionem venit §. 2. *infr. eod.*

(2) *Subaudi*, danda vel deneganda.

(3) Juramentum mulieris excusat eam a calumnia, et partui non nocet, nec prodest. *Bart.*

(4) *Subaudi*, quantum ad actionem, ut possessionem adipiscatur, et quantum ad exceptionem, ut de præsumpta calumnia non puniatur. Tollit enim jusjurandum suspicionem calumniæ.

(5) *Subaudi*, ex hoc Edicto.

(6) Quia jusjurandum tollit suspicionem calumniæ.

(7) Jusjurandum unius alteri neque nocet, neque prodest, *l.* 3. §. 3. *in fin. supr. de jurejur.*

(8) *Arg. l.* 1. *in pr. supr. de alienatione jud. l.* 74. *Infr. de reg. jur. l.* 1. *C. de ann. except.*

(9) Si ventris nomine etc.

(10) An passim facilis est in danda bonorum hac possessione? Quod hic dicitur *facilis*, intellige, si quæ præsumptio pro muliere fuerit.

(11) Calumnia ex facilitate Prætoris nemini arripienda.

(12) Est enim notata et infamis. *l.* 15. *l.* 16. *supr. de his, qui notant. l.* 1. §. 14. *Infr. de vent. in possess. mitt. l.* 3. *in fin. infr. ne vis fiat.*

(13) Calumniari non intelligitur, nisi qui sciens et prudens agit.

(14) Facit *l.* 1. *sup. de calumniat. l.* 1. *infr. ad SC. Turpill. l.* 233. *Infr. de verb. sign.* Goth. Adde *l.* 16. *supr. de his qui not. infamia.* S. L.

(15) *Subaudi*, Et venisse probatur, ac pronunciatur.

(16) *Subaudi*, in eo, quod pœnam continet.

(17) Imo in perpetuum: continet enim rei persecutionem. *l.* 1. §. 4. *supr. tit. prox.*

(18) Pœnales actiones non ultra annum extenduntur.

(19) Id est, non solum edicto superiore, sed et in hoc edicto.

(20) Ut in edicto superioris tituli. vid. *l. ult.*

(21) Ut et superiori titulo. *l.* 2. §. 1. *supr. tit. prox.*

(22) *Subaudi*, filia.

(23) Facit *l.* 1. §. 14. *supr. de insp. ventre. l.* 30. §. 1. *infr. de adq. vel omitt. hered.*

(24) Facit *d. l.* 1. §. 13. *l.* 3. *supr. de insp. ventr.*

(25) *l.* 1. §. 3. *l.* 3. *infr. de ventr. in possess. mittendo.*

(26) *l.* 1. §. 2. *infr. de ventr. in possess. mittendo.*

(27) Alimenta percepit et habuit.

(28) Ultra id, quod vere intersit.

(29) *Subaudi*, heres institutus.

(30) *Subaudi*, per mortem.

(31) Quia decessit non adita hereditate, quam adire non potuit: si quidem nemo non aditam hereditatem ad extraneum transmittit. *l.* 7. *C. de jure delib.*

(32) Id est, si non fuisset mulier missa in possessionem per calumniam.

(33) Hoc pœna est mulieri.

(34) *Subaudi*, substitutus, vel ab intestato successurus.

(35) Substitutus heres a muliere per calumniam in possessionem missa ventris nomine consequitur æstimationem hereditatis amissæ, non æstimationem rerum legatarum, cum ejus non intersit illo casu, ut quæ aliis præstanda fuissent: Item non consequitur æstimationem servorum, quibus directa libertas relicta fuit: quia et hic quoque ejus non interest: quoniam in omnem casum liberi fiunt: Æstimationem vero servorum, quibus fideicommissaria libertas relicta erat, consequitur a muliere: ut qui teneatur eos redimere a legitimis heredibus testatoris et eos manumittere.

(36) Contra mulierem succurritur heredi substituto defuncti: et confirmantur legata et libertates. *Bart.*

(37) Ne dixeris, extinguantur, sed detrahantur.

(38) Atque ita eorum onera detrahentur: cum eorum solutio non pertineat ad heredem substituti. Idem in ære alieno, cujus solutio incumbit venienti ab intestato.

(39) *Subaudi*, relictæ in testamento, ex quo non aditur hereditas ventris prætextu. *al.* legitur *libertatibus*.

(40) *Fideicommissariæ* libertates, non directæ: quibus opponuntur directæ, ut *infr. eod.*

utique etiam eorum consequitur (1) : Sed et directis credo Prætorem succurrere oportere, ut interventu suo tueatur eorum libertatem.

§. 12. Si dolus filiæfamilias intervenerit (2), et particeps (3) doli fuerit pater, suo nomine tenebitur (4).

TIT. VII. (5).

DE (6) CONCUBINIS (7).

De liberta. 1. *Quæ in concubinatu haberi possunt.* 2. *De damnata adulterii.* 3. *De patrono, et filio et nepote.* 4. *De ætate.*

1. Ulpianus lib. 2. ad leg. Juliam et Papiam.

QUæ (8) in concubinatu (9) est, ab invito patrono poterit discedere, et alteri se aut in matrimonium, aut in concubinatum dare (10). Ego quidem probo in concubina adimendum ei (11) connubium, si patronum invitum deserat: quippe cum honestius sit patrono libertam concubinam, quam matrem familias habere (12).

§. 1. Cum Atilicino sentio, et puto, solas eas in concubinatu habere posse sine metu criminis, in quas stuprum non committitur.

§. 2. Qui (13) autem damnatam adulterii in concubinatu habuit, non puto lege Julia de adulteriis teneri: quamvis (14), si uxorem eam duxisset, teneretur.

§. 3. Si qua in patroni fuit concubinatu, deinde in filii (15) esse cœpit, vel in nepotis, vel contra: non puto eam recte facere: quia prope nefaria est hujusmodi conjunctio: et ideo hujusmodi facinus prohibendum [est].

§. 4. Cujuscunque ætatis concubinam habere posse, palam est: nisi minor (16) annis duodecim sit.

De furore patroni.

2. Paulus lib. 12. ad legem Juliam et Papiam.

SI patronus libertam concubinam habens furere cœperit, in concubinatu eam esse (17) humanius dicitur.

De ingenua et liberta aliena. 1. *De jure concubinatus.*

3. Marcianus lib. 12. Institutionum.

IN concubinatu (18) potest esse et aliena liberta, et ingenua (19), et maxime ea quæ obscuro loco nata est (20), vel quæstum corpore fecit: alioquin si honestæ vitæ, et ingenuam mulierem in concubinatum habere maluerit, sine (21) testatione hoc manifestum faciente non conceditur: sed necesse est ei, vel uxorem eam (22) habere, vel hoc recusantem stuprum cum ea committere.

§. 1. Nec adulterium per concubinatum ab ipso committitur (23): nam quia concubinatus (24) per leges (25) nomen assumpsit, extra (26) legis pœnam est, ut [et] Marcellus lib. VII. Digestorum scripsit.

Unde concubina æstimatur.

4. Paulus lib. 19. Responsorum.

COncubinam ex sola animi destinatione (27) æstimari oportet.

De eo, qui aliquid in provincia administrat.

5. Idem lib. 2. Sententiarum.

COncubinam ex ea provincia, in qua quis aliquid administrat, habere potest (28).

---

(1) Id est, consequutus fuit in ipsa hereditatis æstimatione.

(2) In adipiscenda bonorum possessione per calumniam.

(3) Particeps doli, suo nomine etiam tenetur.

(4) In solidum, et erit infamis. *d. l.* 15. *l.* 16. *supr. de his, qui not.*

(5) Vide Grammaticum *decis.* 4. *num.* 7. Julium Clarum §. *fornicatio. a n.* 7. *cum seq.* Alexandrum ab Alexandro *genial. dier. lib.* 5. *cap.* 21. Mod.

(6) *L.* 5. *C.* 26. *et* 27. 28. *Eclog.* 4. *et* 31. *tit.* 1. adde *Nov.* 89. *c.* 12. Paul. 2. *sent.* 20. Concubinam habere jure civili licuit. *l.* 3. *in fin. infr. eod.* Concubinam vero habere vetat *Novell. Leon.* 91. vid. Harmenop. 41. *tit.* 7. 3. *extra.* 2. An et Canonicum jus? dicemus *dict. Novell. Leon.* 91. Porro de donationibus in concubinam vide *l.* 31. *infr. de donationib.*

(7) De *Concubina*, quid sit, quid differat ab uxore, dicam ad *Novell. Leon.* 91. vid. Harmen. 4. *tit.* 7. Goth. vide *l.* 144. *infr. de verb. sign.* Ans.

(8) Liberta.

(9) Patroni sui.

(10) Imo, non potest, *l. ult. in fin. princ. supr. de divortiis.* Concilia: concubina alterius patroni esse non potest: alterius vero, quam patroni, alterius esse potest. Cur illud? Nam ut extraneo nubere non potest, ne patrono injuria fiat: ita nec alterius patroni concubina fieri, ne primò patrono injuria fiat. Cæterum non est hic locus legendus ἐρωτηματικῶς, ut voluit, non JC. quidam, sed Grammaticus: verum prima hæc sententia est consectarium legis Papiæ: Nam quia de uxore locuta erat tantum lex Papia, hinc sequi videbatur, concubinam impune invito patrono alteri nubere posse, vel alterius patroni concubinam fieri. Et tamen Ulpianus id exactius tractans, neque alteri eam nubere posse probat, *h. t.* neque semper alterius concubinam fieri. *d. l. ult. in fin. princ.*

(11) *l.* 45. *supr. de ritu.*

(12) Ac si diceret, Cur ab invito patrono discedens liberta matrimonium cum alio non potest contrahere: concubina tamen alterius esse potest? Honestius est, inquit, patrono, ut ea sit alteri concubina, quam materfamilias. Cur honestius, non explicat: forte quod minus ei, quæ divertit, honestum: potest enim concubina tantum fieri, non materfamilias: Liberta injuriam patrono facere videtur divertendo, ideo nunquam *materfamilias* fieri potest. *l.* 41. *in fin. supr. de ritu. l.* 49. §. 4. *infr. de leg.* 3. nam concubina dignitate differt ab uxore.

(13) 6. Harmen. 2.

(14) Differentiam *uxoris* et *concubinæ* observa. Adulteram damnatam uxorem ducere non possum, concubinam tamen habere possum.

(15) *l.* 4. *C. de nupt.* Hinc colligit Accursius, adfinitatem contrahi stupro. Possis et hoc addere, Jus naturæ in concubinatu et contuberniis observari.

(16) *Princ. Inst. de nupt.* ætas etiam in concubinatu spectatur.

(17) Furore non tollitur concubinatus, *ut hic.* nec matrimonium, *l.* 45. §. 5. *supr. de ritu.* nec magistratus. *l.* 46. *supr. de judiciis. l.* 8. §. 1. *infr. de tutor. datis.* Furens concubinatum retinet ut et matrimonium.

(18) In concubinatu. *Hal.*

(19) Quod ad ingenuam attinet, sensus est: Cum ingenua non potest haberi concubinatus, nisi testato: vel sine testatione, si obscuro loco nata sit, vel vulgo quæstum fecerit: alias cum ingenua stuprum committitur. Ferret. Cujac. 6. *obs.* 6.

(20) V. Gilbertus Regius *lib.* 2. ἐναντιοφανῶν *cap.* 20. Marcus Vertranius *de jur. lib. cap.* 30. Mod.

(21) Vide quæ scripsi ad *l.* 7. *C. de repudiis.* Clam igitur hoc facere non licet.

(22) *l.* 24. *supr. de ritu.*

(23) Imo committitur. *l.* 13. *infr. ad l. Jul. de adult.*

(24) Concubinatus jure civili legitima fuit conjunctio.

(25) Civiles, quibus concubinatus erat licita et legitima consuetudo, *ut hic. l.* 5. *C. ad SC. Orfician.* semimatrimonium et conjugium inæquale. *l.* 3. *C. de natural. lib.* ipsa concubina, παλλακὴ Zonaræ: *viceconjux* in antiquis inscriptionibus, concubina uxorem imitatur, Justinianus *Nov.* 18. *cap.* 5. est tamen concubinatus prohibitus, *l.* 3. *C. de natural. lib. Nov. Leon.* 91. adde 32. *qu.* 4. *c. nemo blandiatur sibi.* vid. Arist. 6. *Polit.* 16. vel dic per leges Juliam et Papiam.

(26) Pœnam non meretur, quod fit lege permittente. *l.* 4. *C. ad l. Jul. de adult.*

(27) Ne dicas solo delicto, ut male est apud Paul. 2. *sent.* 20. *in fin.* Sensus est potius, Maritus juris effectu concubinam non habere intelligitur. *arg. l.* 18. *C. ad l. Jul. de adult.* Cujac. apud Paul. *ibid.*

(28) Non uxorem. *l.* 38. *supr. de ritu.*

LIBER VIGESIMUSSEXTUS.

TIT. I.

DE TUTELIS (1).

Definitio tutelæ. 1. *Definitio et Etymologia tutoris.* 2. *De muto.* 3. *De surdo.*

1. Paulus lib. 38. ad Edictum.

TUtela est (ut Servius definit) *vis* (2) *ac* (3) *potestas in capite* (4) *libero* (5), *ad* (6) *tuendum* (7) *eum* (8) *qui propter ætatem suam* (9) *sponte* (10) *se defendere nequit*, *jure civili* (11) *data* (12), *ac permissa.*

§. 1. *Tutores* autem sunt, qui eam vim ac potestatem (13) habent: exque (14) re ipsa nomen ceperunt: itaque appellantur tutores, quasi *tuitores* (15) atque *defensores:* sicut *æditui* dicuntur, qui ædes tuentur.

§. 2. *Mutus* (16) tutor dari non potest, [quoniam (17) auctoritatem præbere non potest.]

§. 3. *Surdum* (18) non posse dari tutorem, plerique, et Pomponius [lib. LXIX. ad Edictum] probant: quia non (19) tantum loqui, sed et audire tutor debet.

De tutore petendo vel conveniendo.

2. Pomponius lib. 2. ad Sabinum.

NOn (20) est exigendum a pupillo, ut sibi tutorem petat, aut ut ad tutorem suum proficiscatur (21).

De pupillo, 1. *Vel adulto furiosis.* 2. *De curatore ad litem.*

3. Ulpianus lib. 37. ad Sabinum.

QUi habet tutorem [pupillus vel pupilla], si furere cœperint, in ea causa sunt, ut in tutela nihilominus durent: quæ sententia Quinti quoque Mucii fuit: et a Juliano probatur: eoque jure utimur, *ut* (22) *cesset cura*, *si tutelæ ætas indigeat.* Quare si tutores habent, per furorem in curam non rediguntur: sive non habent, et furor eis accesserit, nihilominus tutores accipere poterunt: quia Lex XII. tabularum (23) ita accepta est, ut ad pupillos, vel pupillas non pertineat (24).

§. 1. Quia autem in pupillorum persona adgnatos curatores non admittimus, idcirco putavi, etsi minor viginti-quinque annis furiosus sit, curatorem ei non ut furioso, sed ut (25) adolescenti dari (26), quasi ætatis esset impedimentum: et ita definiemus, ei (27) quem ætas curæ vel tutelæ subjicit, non esse necesse quasi dementi quæri curatorem: et ita Imperator Antoninus Augustus rescripsit: cum magis (28) ætati, quam dementiæ tantisper sit consulendum.

§. 2. Si pupillus pupillave cum justo tutore, tutorve cum eorum [quo] litem (29) agere vult, et curator in eam rem (30) petitur: utrum ipsis poscentibus datur, an vero et adversario? Et sciendum est, sive agant, sive conveniantur, dari hunc curatorem posse: sed (31) non alias (32), quam si ipse petat, cui dari eum oportet. † Denique Cassius libro VI. scripsit, talem curatorem neminem dari pos-

(1) Ulp. 11. *et* 1. *Inst.* 13. *Nov.* 118. *cap.* 5. *Nov.* 72. 94. 155. *Nov. Leon.* 68. *et* 37. *Eclog.* 1. *et.* 5. Harmenopul. 11. Plato 1. *de legib.*

(2) Δίκαιον τι Theophil. Harmen. *ibid.* §. 1. sed in §. 1. *infr. eod.* legimus *eam vim et potestatem.* In summa, non simpliciter dicitur *vis et potestas*, sed *potestas ad tuendum eum* cc. *Goth.* Vide Forcat. *Necyomant. dialog.* 66. S. L.

(3) Causa formalis tutelæ.

(4) In persona, seu homine. Causa hæc materialis tutelæ.

(5) Inde fit, ut pupillo in servitutem redacto finiatur tutela, *l.* 14. §. 1. *infr. eod.* nec quisquam tutelæ administrandæ capax sit, nisi liber. Porro *liberum caput* dicimus eum, qui alterius potestati non sit subjectus. *Goth.* V. Forcatulus *Necyoman. dial.* 66. Mercerius *lib.* 2. *opin. c.* 21. Mod.

(6) Causa finalis tutelæ.

(7) Id est, pupilli impuberis personam. *l.* 14. *infr. de test. tut.* Curator enim bonis et rebus datur principaliter.

(8) Non ut per pupillum adquirat tutor, ut pater per filium.

(9) Impuberem. *Inst. de curatorib. in princ.*

(10) Suo ingenio, consilio.

(11) Legibus duodecim tabularum, et constitutionibus. Causa efficiens. Vel ita: Lege, Senatusconsultis, moribus, Ulp. 1. §. 2. Non igitur jure naturæ, non gentium? Imo, et jure naturali, §. *penult. Inst. de Attil. tut. l.* 1. *supr. de minorib.*

(12) Datur legitima, permittitur testamentaria. §. 1. *Inst. eod.* Cujac. *ibid.* Vel ita: datur propinquis, permissa vero est parentibus et judicibus. *Wesenb.*

(13) Auctoritatem, administrationem.

(14) Nomen quodque rei ipsi consentaneum atque conveniens esse debet.

(15) Argumentum affirmative hic sumitur ab *etymo:* sed efficacius negative: nisi factum juri repugnet, aut consuetudo nova aliud inducat: nec enim possum dicere, Non recte gerit tutelam, non igitur est tutor. Non fuit obnupta, ergo nec nupta. vide Everardum, *Topicis*, *loco* 4. *ab Etymolog.*

(16) *l.* 17. *infr. eod. l. penult. in fin. infr. de legitim. tutorib.*

(17) Auctoritas non interponitur per nuncium, aut epistolam. dixi ad *l.* 9. §. 5. *infr. de auctoritat. tutor.* Aut potius non potest interponi, nisi ipse tutor loquatur, *ut hic.* vel audiat. §. 3. *infr. eod.*

(18) Vide *l. penult. et ult. infr. de legit. tut.*

(19) Tutor esse non potest, qui vel loqui vel audire non potest.

(20) Cur non est exigendum? quia cum detur invito, non est necesse petitionem ejus exigi. Hoc amplius adjicitur, Tutorem a judice dari, nemine etiam postulante.

(21) Datur enim ignoranti, et invito. *l.* 6. *infr. de tutoribus datis.*

(22) Curator non datur tutorem habenti: ubi tutelæ ætas indiget, ibi cura cessat. Proinde pupillus, furiosus factus, ut pupillus, tutela; non ut furiosus cura, continebitur. Tutorem habens, per furorem in curam non redigitur.

(23) Quæ furiosis dat curatorem.

(24) Dat enim curatores majoribus 25. annis. §. 3. *Inst. de curatorib.*

(25) Adde *l.* 6. *in princ. supr. quod cujuscunque.*

(26) Atqui curator non datur nisi volenti adulto. §. *item inviti. Inst. de curatoribus.* ut quæri possit, quemadmodum furioso curator detur? An dicemus, legem id effingere, ut sibi tutorem petiisse intelligatur, cum ejus intersit curatore regi?

(27) Curatore ut furiosus opus non habet is, quem ætas curæ vel tutelæ subjicit. Cur ita? Ætati magis, quam dementiæ ejus tantisper est consulendum, *ut hic.* ætatis ratio seu causa est a natura: dementiæ, a casu. Naturæ causam, seu originis qualitatem inspicimus potius quam accidentariam.

(28) Causa naturalis in dubio magis inspicitur, quam accidentalis. vid. quæ not. ad *l.* 5. *infr. de fidejuss.*

(29) *l.* 2. *in fin. l.* 5. *in fin. C. de in litem dando.* §. *ult. Inst. de auctor.*

(30) Id est, litem.

(31) Curator in litem adversus tutores pupillis datur, poscentibus tamen id ipsis pupillis: imo et præsentibus: quinimo cogendi sunt inviti curatorem in eum finem petere, *ut hic.* Quid, si infans sit pupillus? non datur, nisi præsens periculum aliud suadeat: Tunc enim citatis affinibus et amicis infantis, tutor, curator, vel coadjutor datur, ut ab eo conveniri et in eum agere tutor possit. *Rav. et Bald.*

(32) *l.* 2. §. *pen. infr. qui petant. tut.* non datur igitur invitis. §. 2. *Inst. de curatorib.*

se, nisi (1) præsentem (2): neque cuique nisi præsenti et postulanti. Itaque infanti non potest dari. ✝ Idem Cassius ait, si pupillus curatorem poscere non vult, quominus cum eo agatur, cogi (3) eum a Prætore debuisse.

§. 3. Quolibet (4) loco et tempore (5) hunc curatorem dari posse, Pomponius lib. XVI. ad Sabinum scripsit.

§. 4. Si pupillus petat talem curatorem; nec (6) addat *in quam rem*, an in omnes controversias datus sit? Et ait Celsus, Servium constituisse, in omnes (7) res datum videri.

4. PAULUS lib. 8. ad Sabinum.

QUod dicitur, *si* (8) *indistincte* (9) *datus sit curator, in totam litem datum videri*, fortasse eo spectet, si familiæ erciscundæ, aut communi dividundo, aut finium regundorum actio esset cum tutore: et si indistincte datus esset, non solum eo nomine curator esset, quod (10) ageret pupillus pupillave, sed invicem (11) quoque, quod cum his ageretur.

§. 1. Possunt autem vel plures (12) in plurium locum, vel unus in (13) plurium (14), vel unus unius loco, vel in unam (15) litem, vel in plures curator peti.

5. POMPONIUS lib. 17. ad Sabinum.

CUm semel petitus sit talis (16) curator, quamdiu is curator maneat (17), alius in eandem litem (18) curator peti non potest (19).

§. 1. Et, si Titius (verbi gratia) adversus Seium (20) curator petitus sit, idem Titius adversus alium tutorem dari poterit: ut ex diversis causis (21) unus duorum curatorum (22) locum obtineat. ✝ Quod quidem et adversus eundem (23) accidet, si in diversas lites in diversis temporibus idem petatur.

De mutis. 1. *De tutela dativa.* 3. *De surdo impubere.* 4. *De eo, cujus pater est apud hostes.*

6. ULPIANUS lib. 38. ad Sabinum.

MUtis (24) itemque mutæ (25) impuberibus tutorem dari posse, verum est: Sed an auctoritas eis (26) accommodari possit, dubitatur? Et, si potest tacenti (27), et muto potest: est autem verius (ut Julianus libro XXI. Digestorum scripsit) etiam tacentibus (28) auctoritatem posse accommodari.

§. 1. Sub conditione (29) a Præsidibus (30) provinciarum non (31) posse dari tutorem (32), placet: et si datus sit, nullius esse momenti dationem: Et ita Pomponius ait: Hanc autem adjectionem, quam Præsides provinciarum faciant, *tutorem do si satisdederit*, non (33) conditionem in se habere (34), sed admonitionem, non aliter ei tutelam committi, quam [si satisdederit, hoc est, non aliter ei gerere permittendum, quam] si *rem salvam fore* caverit.

(1) Curator in litem dari non potest, nisi præsens, et id acceptans, seu admittens. Quid? potestne se excusare curator ab eo munere? potest. Quid? curator in litem cogiturne inventarium facere? non cogitur, si rerum nullam habeat administrationem. *Cyn. Bald.*

(2) Et adprobantem: potest enim se excusare. *Bald.*

(3) Pupillum cogi hoc casu captis pignoribus, notat Baldus.

(4) Curatorem in litem potest judex dare de plano, hoc est, vel in privatis suis ædibus, suave domo, vel cubiculo: ut necesse non sit dare a sedente pro Tribunali.

(5) Etiam feriato, *l.* 2. *supr. de feriis.* omni die. *l.* 8. §. *pen. infr. de tutorib. datis.* adde *l.* 8. *C. de feriis.* adde Rebuffum *in tr. de senteut. provisionalib. art.* 3. *gloss.* 2. Cur in litem curator quovis loco et tempore dari potest? An quod hujus curatoris datio proprie non pertineat ad litis ordinationem, ut vult Azo? An potius, quod semiplena cognitione et inquisitione dari potest, ut Petrus et Dynus existimant? cum proprie ex inquisitione datus non dicatur, qui datus sit die feriata, et judice non sedente pro tribunali.

(6) Indefinite decretum interpositum generaliter interpositum intelligitur.

(7) Curator ad res omnes in dubio datus intelligitur. *l.* 4. *l.* 5. *Infr. eod.*

(8) Indefinita æquipollet universali. Bald. *l.* 8. §. 3. *supr. de pign. act. l.* 43. *l.* 44. *infr. de legat.* 2. Imo speciali. *l.* 2. *infr. de liberis et posthumis.* Sed ibi de odiosis: hic de favorabilibus agitur. Non æquipollet etiam universali, ubi non est eadem ratio. *l.* 29. §. 4. *infr. de legat.* 3. *l.* 1. *l.* 38. §. 2. *infr. de auro.*

(9) Indistincte liti curator datus, hoc non expresso, an ad agendum, vel defendendum sit datus, recte, intelligitur datus secundum naturam litis ad omnem litem: ut si duplex judicium sit, vices actoris, et rei simul subeat.

(10) Quid? procurator, vel Syndicus indistincte datus num intelligitur datus ad lites etiam futuras? non intelligitur ad lites futuras datus, nisi lites futuræ pendeant a præsentibus, aut sint eis connexæ.

(11) Curator in duplicibus judiciis datus, debet subire partes actoris et rei. Curator enim liti datur secundum naturam litis. *Bald.* et ad agendum datus defendere tenetur. *Bart. l.* 15. *in fin. l.* 33. §. 4. *supr. de procuratorib.*

(12) Imo, unus tantum dandus est. *l.* 5. §. 7. *infr. judicatum solvi.*

(13) *l.* 9. *supr. de pact. l.* 31. §. 1. *supr. de procuratorib.*

(14) An pupillorum, ut vult Accursius? An potius plurium tutorum adversus pupillos litigantium? Quod magis est: solet enim eo casu curator dari.

(15) Curator in unam litem, pluresve lites, dari potest.

(16) In litem.

(17) *Al.* manebit *vel* manserit.

(18) Secus in aliam: Curatorem enim in litem habenti ad eandem litem alius curator constitui non potest, in aliam potest. Imo et in eandem potest, si modo prior causa cognita revocatus sit a judice: ita non simul, sed successive dari possunt, *ut hic.*

(19) Cur successive non possunt dari, cum plures simul dari possint?

(20) Tutorem.

(21) Ratione diversarum causarum unus et idem vicem duorum curatorum sustinere potest.

(22) In litem.

(23) Tutorem.

(24) *l.* 8. *in fin. infr. de tutorib.* 5. Harmenop. 11. §. 3.

(25) *l.* 8. *in fin. infr. de tut. dat.*

(26) Invitis impuberibus.

(27) Argumentum a tacente ad mutum: Tacenti, ut et muto auctoritas accommodari potest.

(28) *l.* 13. *infr. de auctorit. tutorum.*

(29) Expressa scil. non tacita, ut *l.* 11. *infr. eod. l.* 8. §. 1. *infr. de testam. tutela.*

(30) Aliud est in parentibus et testatore. *l.* 3. §. 7. *infr. de suspect.* §. 3. *Inst. qui testam.* §. 2. §. 5. *Inst. quib. mod. tut.* An hæc diversitatis ratio est, quod factum testatoris in eo, quod deficit, potest suppleri per quemcumque judicem, factum judicis non potest expleri, nisi per eundem judicem: idemque ei imputatur, ut pure et perfecte det. *Bart.* An quod imperfecte datur, quod sub conditione datur, et merito nullam vim habeat id genus tutoris datio?

(31) Sub *Conditione* nullo modo inutiliter datur a Prætore tutor.

(32) Aliud in procuratore. *l.* 3. *supr. de procurat.* Cur tam varie? favor pupilli id expostulat, ne dum conditionis existentia exspectatur, bona dissipentur.

(33) *l.* 48. *infr. de verb. oblig.* Hæc verba *si satis dederit*, admonitionem in se potius habent, quam conditionem, *ut hæc* et hæc verba, *cum petiero, cum petere ro, si petiero.* His ita enim stipulatio fit præsens, nisi probetur aliud actum. *l.* 135. *infra de verb. oblig. l. Titio.* 71. *infr. de condit. et demonstr.* Aliud est in operarum stipulatione, ut si quis ita a liberto stipulatus erit, *cum petiero.* *l. cum patronus.* 25. *infr. de oper. libertor.* Nam illo casu operæ non ante cedunt, quam petitæ sint: res aliæ cedunt ex tempore interpositæ stipulationis. Ut rem finiam, Conditio non videtur, quæ admonitionis vim habet. Imo conditionem facit dictio *si.* *l.* 48. *supr. de condict. indeb.*

(34) Cur non habet? quia hic conditio adjicitur ei, quod tacite ac necessitate inest. *l.* 3. *Infr. de leg.* 1.

§. 2. Tutoris datio neque (1) imperii est (2), neque (3) jurisdictionis (4): sed ei soli competit, cui nominatim hoc dedit vel Lex, vel Senatusconsultum, vel Princeps (5).

§. 3. Surdo (6) impuberi poterit tutor dari.

§. 4. Ei (7), cujus pater in hostium potestate est, tutorem dari [non] posse palam est (8): Sed si datus sit, an in pendenti sit datio, quæri potest? Et non puto dationem valere: sic enim post patris regressum recidit in potestatem, atque si nunquam pater ab hostibus captus fuisset. Imo curator (9) substantiæ dari debet, ne in medio pereat.

De filiofamilias tutore.

7. ULPIANUS [lib. 2. Disputationum].

SI filiusfamilias tutor a Prætore datus sit, si quidem pater tutelam agnovit, in solidum (10) debet teneri: si non adgnovit, duntaxat de peculio (11). *Adgnovisse* autem videtur, sive (12) gessit, sive gerenti filio consensit (13), sive omnino attigit tutelam. Unde cum quidam filio scripsisset, ut diligenter tutelam gereret, *Cum* (14) *scias* (inquit) *periculum ad nos pertinere*, dixi, hunc quoque videri adgnovisse. Plane, si solum (15) monuit (16) filium, non videtur adgnita.

De patrono tutore.

8. IDEM lib. 1. Opinionum.

PAtronus (17) quoque tutor liberti sui fidem exhibere debet: et si qua in fraudem debitorum (18), quamvis pupilli liberti gesta sunt, revocari jus publicum (19) permittit.

De tutoribus puniendis.

9. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

IN eos extra (20) ordinem animadvertitur, qui probentur nummis (21) datis (22) tutelam occupasse, vel pretio accepto operam dedisse ut non idoneus tutor daretur: vel consulto (23) in edendo (24) patrimonio quantitatem minuerit (25): vel evidenti fraude (26) pupillorum bona alienasset.

De municipibus.

10. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

ETiam non (27) municeps (28) tutor dari (29) potest, dummodo municipi (30) detur.

De furioso dato tutore.

11. PAULUS lib. 3. ad Vitellium.

FUriosus, si tutor datus fuerit, potest intelligi ita (31) dari, *Cum suæ mentis esse cœperit.*

De tutoribus in locum absentium datis.

12. IDEM lib. 10. Responsorum.

QUæsitum est, an hi, qui in locum absentis Reipublicæ (32) causa tutores (33) dati (34) sunt (35), mortuo (36) illo tutores perseverent? an alii petendi essent? Paulus respondit, eos (37), qui in locum absentis dati sunt, non reverso eo, in eadem causa perseverare usque ad tempus pubertatis.

(1) Imperio alicui concesso, tutoris dandi potestatem concessam non esse, hinc colligit Jacobus Aretinus: quod Baldo improbatur: cum una cum territorio hodie transeat universim ea potestas.

(2) Imo, imperii est: dantur enim tutores a Præfecto Urbis, et cæteris, *Inst. de Attil.* qui imperium habent.

(3) Imo, est jurisdictionis: Prætor enim secundum suam jurisdictionem tutorem dat, §. 4. *Instit. de Attil.* et legatus proconsulis, *l.* 15. *supr. de offic. Procons.* quem certum est mandata sibi jurisdictione uti. *l.* 12. *d. titul.*

(4) Cujus fuerit? mixti imperii, inquiunt interpretes. Mynsingerus post Bellonum 1. *supput.* 2. ait, tutoris dationem esse permissionis. Quid? Num utriusque fuerit, ut Accursius sentit? Dic: non omnem tutoris dationem imperii esse, vel jurisdictionis, cum sit aliqua, quæ detur ab imperium vel jurisdictionem non habente. *Goth.* Adde Coras. *lib.* 5. *miscellan. c.* 24. S. L. Tutorem dare is potest, cui specialiter permittitur. Mar. Salom. *ad l.* 1. *de off. ejus. n.* 4. *et ibi* omnes Doctores. *Mod.*

(5) Hodie competit jure Magistratus: ideoque is, cui concessum est a Principe imperium, jus dandi tutoris habet. *Bald.*

(6) *l.* 8. *in fin. infr. de tutor. datis.*

(7) Curator captivi filio recte datur. Harm. *eod. c.* 14.

(8) Ejus enim status dubius est.

(9) Captivi et absentis bonis datur curator, ut cum eo possit litigari. *l.* 15. *Supr. ex quib. caus. major. l.* 6. *in fin. Infr. quib. ex caus. in possess.*

(10) Pater agnoscens munus filio injunctum, tenetur in solidum. Cur hic consentiens pater in solidum tenetur, cum eo casu de peculio et rem verso teneatur? *l.* 21. *Infr. de admin. et peric. tut.*

(11) Vide *l.* 11. *Infr. de tutelæ, et rationib. circa fin. l.* 1. *C. quod cum eo. l.* 2. *l.* 3. *§. ult. Supr. de pecul. l.* 2. *in fin. Infr. de municip.*

(12) Agnoscit munus filio injunctum pater vel gerendo, vel consentiendo viva voce, aut scripto.

(13) Vide *l.* 51. *infr. de adquir. vel omitt. hered.*

(14) Consensus probatur, quotiens enunciationi causa enunciandi adjicitur.

(15) Creditores *εἰς περιγραφὴν τῶν δανειστῶν*. Cujac. 7. *observ. ult. Eclog.* 37. *tit.* 1. *cap.* 5.

(16) Monentem verba non obligant: monens filium, ut gerat tutelam, pater agnovisse filii tutelam non videtur.

(17) Jus patronatus a fraude non excusat.

(18) Creditorum. Cujac. ad *l.* 59. *Infr. de verb. oblig.* vide *l.* 99. *Infr. de solutionib.*

(19) Pauliana actio. vide *Infr. quæ in fraudem credit.*

(20) Extra ordinem punitur, qui tutelam redemit, aut alii detulit extra ordinem, id est, arbitrio judicantis. adde *l.* 13. *infr. de pœnis.* Atqui salarium tutori constitui potest. *l. a tutoribus.* 33. *in fin. Infr. de administ. et peric. tutor.* Potest et procurator pecuniam accipere. *l. tutori.* 20. *C. de negot. l. invitus.* 17. *C. de procuratorib.* Merito: nam et salarium jam tutori aut futuro tutori constituitur: et procuratoris voluntarium officium est.

(21) *l.* 1. *§.* 7. *Supr. de offic. Præfect. Urb.*

(22) *Subaudi*, judici.

(23) *Consulto*, hic est, malitiose.

(24) Edit patrimonium pupilli tutor, qui id vel demonstrat judici, vel ejus quantitatem in inventarium refert.

(25) Id accidit, si in inventario quid retineatur ex bonis. *l. ult. C. de magistratib. conveniend.*

(26) *l.* 7. *§.* 8. *in fin. l. penult. supr. de minorib. l. ult. C. si advers. vendit.*

(27) *l.* 24. *infr. de tutor. datis.* Alias veteres quidam legunt, *Etiam municeps.*

(28) Imo non municeps dari non potest. *l.* 1. *in fin. infr. de tutorib. dat.*

(29) Tutorem etiam non municipem municipi judex dare potest, *ut hic.*

(30) Ejusdem municipii vel jurisdictionis homini.

(31) Furiosus tutor sub conditione tacita. *cum suæ mentis erit*, dari potest. An et sub expressa, ut quemadmodum furiosus tutor datus, sub hac conditione datus intelligitur ut sit tutor, cum suæ mentis fuerit, ita liceat expresse tutorem dare Titium furiosum, cum suæ mentis erit, tutor esto? *l.* 6. *§.* 1. *supr. eod. l.* 10. *§.* 3. *infr. eod.*

(32) *l.* 1. *C. in quibus casib. tutorem habenti.* vide *l.* 15. *infr. de tut. et curat. dat.*

(33) *l.* 3. *§.* 10. *infr. de suspect. l.* 6. *infr. de tutel. et rationib. distrahendis.*

(34) A testatore vel judice.

(35) *Absentis*, id est, legati; in cujus locum datur alius tutor. *l. si quis. infr. eod.* et hoc speciale est in legato, nam in aliis causis datur curator. *§. item qui reipublicæ. Instit. de excusat. tut* Mod.

(36) Tutores dati in locum absentis, durant etiam illo defuncto. *Bart.*

(37) Substitutus datus in locum absentis, absente non redeunte, durat in officio ad ejus finem usque.

De curatore dato ad valetudinem, aut senectutem tutoris. 1. *De adjutore tutelæ.*

13. Pomponius lib. 2. Enchiridii.

SOlet etiam curator dari aliquando tutorem (1) habenti, propter adversam tutoris valetudinem, vel senium ætatis: qui magis *administrator* (2) *rerum* quam *curator* esse intelligitur (3).

§. 1. Est etiam *adjutor* (4) *tutelæ*, quem solet Prætor permittere tutoribus (5) constituere, qui non possunt sufficere administrationi tutelæ: ita tamen, ut suo (6) periculo eum constituant (7).

Quibus modis tutela finitur.

14. Ulpianus lib. 37. ad Sabinum.

SI adrogati sunt adhuc impuberes, vel deportati (8) sint pupilli, tutores habere desinunt.

§. 1. Item si in servitutem (9) pupillus redigatur, utique finitur tutela.

§. 2. Aliis quoque modis desinunt esse tutores: si forte quis ab hostibus (10) fuerit captus, vel pupillus, vel tutor.

§. 3. Sed etsi ad tempus (11) fuerit quis datus, tempore finito tutor esse desinit.

§. 4. Præterea, si suspectus (12) quis fuerit remotus, desinit (13) esse tutor.

§. 5. Sed etsi ad certam conditionem (14) datus sit, æque evenit, ut desinat esse tutor existente conditione.

Si tutor est apud hostes.

15. Idem lib. 38. ad Sabinum.

SI quis tutor non sit captus ab hostibus, sed missus ad eos quasi Legatus, aut etiam receptus ab eis, aut transfugerit (15): quia servus non efficitur, tutor manet (16): sed interim a Præsidibus alius tutor dabitur.

De fœminis. 1. *De transmissione tutelæ.*

16. Gajus lib. 12. ad Edictum provinciale.

TUtela plerumque (17) virile (18) officium est.

§. 1. Et sciendum est nullam (19) tutelam hereditario jure ad alium transire: Sed ad liberos (20) virilis sexus perfectæ (21) ætatis descendunt legitimæ, cæteræ (22) non descendunt (23).

Si tutor furiosus, aut mutus, aut surdus sit.

17. Gajus lib. 8. ad Sabinum.

COmplura Senatusconsulta facta sunt, Ut in locum (24) furiosi, et muti, et surdi tutoris, alii tutores dentur.

De fœminis.

18. Neratius lib. 3. Regularum.

FOeminæ tutores (25) dari non possunt: quia id munus masculorum (26) est: nisi a Principe filiorum (27) tutelam specialiter postulent.

TIT. II.

DE TESTAMENTARIA (28) TUTELA.

Origo hujus tutelæ. Quibus datur tutor testamento, de sexu, de potestate. 1. *De posthumis.* 2. *De nepote.*

1. Gajus lib. 12. ad Edictum provinciale.

LEge (29) duodecim tabularum (30) permissum (31) est (32) parentibus (33) liberis (34) suis, sive fœminini (35) sive masculini sexus, si modo in potestate (36) sint, tutores testamento dare.

§. 1. Item scire debemus, etiam posthumis (37) filiis, vel nepotibus, vel cæteris liberis licere parentibus testamento tutores dare: qui modo in ea causa sint, ut, si vivo eo nati

(1) 5. Harmenop. 11. §. 10. Ita curator vel actor periculo tutoris eligitur quoties ipse tutor administrare non potest, morbo vel senio impeditus.

(2) Et coadjutor. *l.* 10. §. *ult. infr. de excus. l.* 11. *C. de procurat.*

(3) Cujus etiam officium cessat finita necessitate. *d.* §. *ultim.* Bart.

(4) Actor, §. *ult. Inst. de curatorib. l.* 24. *infr. de administ. et peric. tut. l.* 11. *C. de procur.* βοηθὸς Constantino: Αἴστωρ Suidæ: diversus ab *actore*, de quo scripsi ad *l.* 6. *Infr. quando ex fact. tut.* adde *l.* 6. *C. quomodo et quando judex.* οἰκονόμος Paul. *ad Galat.* 4. *ver.* 2.

(5) *Subaudi*, postulantibus.

(6) *l.* 24. *infr. de admin. et peric. tut.* §. 1. *Inst. quibus modis tutela. l.* 5. *C. de auct. præst.*

(7) Id est, constitui postulant. Quid? adjutoris tutelæ officium duratne mortuo ipso tutore? non durat. *c. grandi. ext. de supplendo.*

(8) Deportari pupillus doli capax potest propter delictum. *l. non solum.* 6. *supr. de in integrum.*

(9) §. 1. *Inst. quibus modis tutela.*

(10) §. 2. *Inst. de Atil. tut.*

(11) §. 5. *Inst. quibus modis tut. l.* 1. *C. in quibus caus. tut. hab.*

(12) §. *ult. Inst. quibus modis tutela.*

(13) Et alius ejus loco dabatur. Ulpian. 11. §. 23.

(14) §. 2. *Inst. quibus mod. tutela. l.* 9. §. 2. *infr. de tutelæ et rat.*

(15) Non ut proditor patriæ, sed ut explorator hostium.

(16) Imo transfuga tutor manere non potest, cum postliminii jus non habeat. *l.* 19. §. 8. *infr. de capt.*

(17) Nam interdum mulieres tutelæ officio funguntur. *C. quando mulier tut. off.* vide *l.* 2. *infr. de reg. jur.*

(18) Ut *l. ult. infr. eod. l.* 2. *infr. de regul.*

(19) Hereditario jure tutelæ sive testamentariæ, sive dativæ, non transeunt ad heredes.

(20) Tanquam agnatos, non tanquam heredes, *l.* 46. *supr. familiæ.* adde *l.* 56. §. 2. *supr. de jure dot.*

(21) Olim minores 25. annis legitimi et dativi tutores fiebant. *Inst. de fiduciaria tutela.* Ut quæ de perfecta ætate hic leguntur, adjecta sint a Triboniano, non sint autem Jurisconsulti, ut et in *l.* 4. *l.* 8. *infr. de legitim. tut. l.* 1. *infr. de fidejuss. tutorum.*

(22) Testamentariæ, vel dativæ.

(23) Non transmissionis jure, sed gradus ordine.

(24) *l.* 40. *infr. de excus. tutorum.* Ulpian. 21.

(25) Executores tamen ultimarum voluntatum constitui possunt. *Gloss. in l. uxor. infr. ad l. Cornel. de fals. c. ult. de test. in* 6.

(26) *l.* 16. *supr. eod. l.* 21. *infr. de tut. dat. l.* 2. *infr. de reg. jur.*

(27) Vide *C. quando mul. tut. off.*

(28) *lib.* 5. *C.* 28. *et* 1. *Inst.* 14. *et* 37. *Eclog.* 2.

(29) Id enim curæ fuit legibus. *l.* 20. *in fin. infr. eod.*

(30) Cujus hæc verba sunt: Paterfamilias uti legassit super pecunia tutelave suæ rei, ita jus esto. Ulp. 11. §. 14. Cornificius 1. *ad Heren. l.* 53. *l.* 120. *infr. de verbor. signif.*

(31) §. 3. *Inst. de tutelis.* Tutela testamentaria est ex permissione legum.

(32) Ita Tiberius Nero moriens Tiberio et Claudio Druso filiis tutorem reliquit Octavium Cæsarem. Dion. 48. sic et Virginium Rufum sibi tutorem relictum Plinius scribit 2. *epist.* 1. Cicer. 13. *epist.* 61. *ad Silium:* Pinnius te tum tutorem, tum etiam secundum heredem instituit.

(33) An matri? dat quidem mater tutorem testamento, sed qui indigeat confirmatione. *l.* 4. *infr. eod.*

(34) An etiam emancipatis? ita datus confirmandus est. *l.* 3. *infr. de confirm. tutore.* An spuriis? non valet datio: quia non sunt jure filii.

(35) Fœminis dari tutores, et propter ætatem, et propter rerum forensium ignorantiam, testis est Ulpianus 11. §. 1.

(36) Adde *l.* 2. *infr. de reg. jur.* et emancipato: sed confirmandus est. §. *ult. Inst. de tutelis.* Hoth. Adde *l.* 1. *infr. de confirm. tutor.* Ans.

(37) Vide §. 4. *Inst. de tutelis.* Posthumis dare tutorem possumus, si modo sint in nostra potestate, et agnascendo non rumpant testamentum, et si non sint recasuri in alterius potestatem.

fuerint, in potestate ejus futuri [sint], neque testamentum rupturi (1).

§. 2. Item ignorandum non est, eum (2) qui filium in potestate, et nepotem ex eo æque in potestate habebit, si nepoti tutorem dederit, ita recte dedisse videri, si nepos post mortem ejus (3) in patris sui potestatem recasurus (4) non sit: quod evenit, si vivo testatore filius in potestate ejus esse desierit.

2. Ulpianus lib. 2. ad Sabinum.

NEc (5) militem (6) liberis recasuris in potestatem tutorem dare posse, a Divis Fratribus rescriptum est.

De codicillis. 1. *De datione jure vel non jure facta.*

3. Idem lib. 35. ad Edictum.

TEstamento datos tutores accipere debemus etiam eos, qui codicillis (7) testamento (8) confirmatis (9) scripti (10) sunt.

§. 1. Sed eos demum *testamento* datos accipere nos oportet, qui (11) jure (12) dati sunt.

De patre et matre.

4. Modestinus lib. 7. Differentiarum.

PAter herede instituto filio vel exheredato (13) tutorem dare potest (14): mater (15) autem non nisi (16) instituto, quasi (17) in rem potius, quam in personam, tutorem dare videatur. ✝ Sed et inquiri (18) in eum qui matris testamento datus est tutor, oportebit: cum a patre datus, quamvis minus jure datus sit, tamen sine (19) inquisitione (20) confirmatur; nisi si causa, propter quam datus videbatur, in eo mutata (21) sit, veluti si ex amico inimicus, vel ex divite pauperior (22) effectus sit.

De tutore dato filiis, vel filiabus, vel liberis vel posthumis.

5. Ulpianus [lib. 15. ad Sabinum.]

SI quis *filiabus* [*suis* (23)] vel *filiis* tutores dederit, etiam (24) posthumæ videtur dedisse: quia *filiæ* appellatione (25) etiam posthuma continetur.

6. Idem [lib. 39. ad Sabinum].

QUid si nepotes (26) sint? an appellatione *filiorum*, et ipsis tutores dati sint (27), videndum? Et magis est, ut ipsis quoque dati videantur: si modo *liberos* (28) dixit: Cæterum, si *filios*, non continebuntur (29): aliter enim filii, aliter nepotes appellantur (30). ✝ Plane, si *posthumis* (31) dederit, tam filii posthumi, quam cæteri liberi continebuntur (32).

De herede.

7. Paulus lib. 3. ad Sabinum.

TUtores non (33) ab herede, sed a (34) testatore protinus (35) proficiscuntur (36), simul atque aliquis heres exstitisset: nam et ipse heres tutor dari potest (37): et post mortem heredis tutor recte dari potest.

Si tutor esse vetetur. 1. *De conditione, de tempore.* 3. *De duabus conditionibus.*

8. Ulpianus lib. 24. ad Sabinum.

TUtor datus vetari (38) tutor esse potest, vel testamento, vel codicillis (39).

(1) Ut quia instituti vel exheredati non præteriti. Vide *hic* Alberic. *et* Bald.

(2) *l.* 10. §. 2. *infr. eod.*

(3) *Subaudi*, avi.

(4) §. 3. *Inst. de tut.*

(5) Multo minus paganum.

(6) Cur ita? v. *l.* 28. *in fin. infr. de milit. testam.*

(7) Confirmata quod fit in dispositione, videtur fieri in dispositione confirmante, et retro. *Bald.*

(8) An potest dari tutor ab intestato codicillis? negat Baldus: confirmandus est tamen a Judice. *l.* 3. *infr. de confirm. tut.*

(9) Quod hodie sæpius intelligitur. §. 1. *Inst. de codicill.* Bart. *hic.* Quod confirmata fit dispositione, id videtur fieri in dispositione confirmante: Confirmatio retro fingit. Quid si tutor datus est ab intestato, hoc est, codicillis testamento non confirmatis? confirmandus erit a Judice, ut minus solenniter datus. *l.* 1. §. 1. *infr. tit. prox.*

(10) Quid? num hic requiritur expressa confirmatio: an et sufficit tacita? Hoc Accursius: illud Petrus ait: Prius verius est, cum taciti et expressi eadem sit virtus.

(11) *Testamentum* id proprie ac vere dicitur, quod jure factum est.

(12) Paria sunt, non fieri, aut non jure fieri.

(13) *l.* 10. §. 2. *in fin. infr. eod.*

(14) 5. Harm. 11. §. 3. Goth. *l.* 10. §. 2. *l.* 26. §. 2. *l.* 31. *infr. eod.* Ans.

(15) Et avia. *Bart.*

(16) *l.* 4. *C. eod.*

(17) Tutor a matre datus, in rem potius quam in personam datus videtur.

(18) *Sub.* plene. magna cum inquisitione hoc fieri debet, cum filium non instituerit: alias summarie. *l. ult. in fin. infr. qui pet. tut.* Goth. vide *l.* 4. *C. h. t. et ibi* Goth. *Ans.*

(19) §. *ult. Inst. de tutel. l.* 6. *infr. de confirmando tutore.*

(20) Plena: sed quali quali. *Bald.*

(21) Mutatis moribus mutantur homines.

(22) Aut penitus non solvendo: vel ex probo improbus et nequam. *l.* 8. *l.* 9. *infr. de confirm. tutor.*

(23) §. *ult. Inst. qui testam. tutor. dari.*

(24) Imo filiæ datus tutor, posthumæ datus non videtur: quia legatum filiæ factum non intelligitur de posthumo. *l. qui filiabu.* 17. *infr. de legat.* 1. An hoc ideo fit, quod tutor detur potestatis ratione, quæ est etiam in posthumo (quod tamen esse non videtur. *l. ult. infr. de collat.*)? An quia datur ut filiis aut liberis, quorum voce continentur etiam posthumi?

(25) Vide *l.* 164. *infr. de verb. sign.*

(26) Nepos *filii* appellatione non continetur, *ut hic.* nisi aliud suaserit evidens voluntas defuncti, vel præsumptio et interpretatio justa, *l.* 59. *Supr. de ritu nupt.* Nec *nepotis* igitur nomine pronepos, et sic deinceps. Testatores leges ipsas imitantur. Leges *liberorum* appellatione utuntur, quoties quid universo generi præstitum volunt: *Filiorum*, quoties filiis solis: *nepotum*, quoties nepotibus solis. *l. liberorum.* 220. §. 1. *infr. de verb. sign.* Eadem quoque erit ratio filiorum, fratrum vel sororum, quos in usu vocamus nepotes. Accurs. *l.* 2. *C. de success. edicto.* Spartianus, nepotes per fratrem: Ovidius, nepotes a fratre.

(27) Vide Corasium *ad l. liberos. num.* 7. *de Senator.* Mod.

(28) *Liberorum* (non filiorum) appellatione, nepotes: *posterorum*, nati et posthumi continentur. §. *ult. Inst. qui testam. tut. dari.*

(29) *Subaudi*, inspecto communi usu loquendi.

(30) *Subaudi*, vulgariter.

(31) Posteris. *Hal.* vide quæ scripsi ad Theoph. *Inst. eod.*

(32) Cur continebuntur? An quia *posthumi* vox non gradus ipsos distinguit, sed colligit: *filiorum* vero vox gradus ipsos distinguit, ut vult Baldus?

(33) Cur non ab herede tutor proficiscitur? quia si ab herede proficisceretur, heres sibi ipsi tutorem daret. Atqui inter dantem et accipientem differentia esse debet. *l. Prætor.* 4. *infr. de tutoribus dat.* Cur a testatore? quia si non ab herede tutor proficiscitur, necesse est a testatore eum procedere.

(34) Procedit ab aliquo, quod ab eo emanat tanquam a causa, non tanquam a medio.

(35) Ἀμέσως· idem dicendum est, si servi non a coheredibus, sed a semetipsis instituti, *l.* 6. §. *ult. infr. de hered. instit.* vide Cujac. 17. *observ.* 28. sed tamen constat ex *l.* 10. *infr. eod.* hereditate nondum adita tutorem alium dari posse.

(36) Hoc dicit ad distinctionem legatorum et fideicommissorum, quæ omnia ab herede proficiscuntur.

(37) Qui non posset dari, si tutelæ datio ab herede etiam proficisceretur. Cujacius, *ibid.*

(38) Tutela (ut et executio testamenti) potest codicillis adimi.

(39) Testamento confirmatis.

§. 1. Sed si sub (1) conditione fuerit tutor datus, deficiente conditione tutor non erit.

§. 2. Tutorem autem et a certo tempore (2) dare, et usque (3) ad certum tempus licet, et sub conditione, et usque (4) ad conditionem.

§. 3. In tutoris dationem (5) utrum levissima conditio, an novissima, ut in legato (6), spectanda est? ut puta *Titius* (7), *cum poterit*, *tutor esto*: *Titius*, *si* (8) *navis ex Asia venerit*, *tutor esto?* Et Julianus lib. XX. Digestorum recte scripsit, novissimam (9) scripturam esse spectandam.

De aditione.

9. POMPONIUS lib. 3. ad Quintum Mucium.

SI nemo hereditatem (10) adierit (11), nihil (12) valet ex his, quæ testamento scripta sunt (13): si vero unus ex pluribus adierit, tutelæ statim (14) valent: nec (15) expectandum erit, ut omnes hereditatem adeant.

De hereditate jacente. 1. *De pluribus dationibus.* 2. *De nepote.* 3. *De furioso*, 4. *Vel servo*, *datis tutoribus.*

10. ULPIANUS [lib. 36. ad Sabinum].

SI hereditas nondum adita (16) sit, ex qua tutor speratur, verius est alium (17) tutorem posse dari (18): quasi nondum sit, nec speretur (19).

§. 1. In tutelis testamentariis id sequimur, quod novissimum (20) est: et, si sæpius tutor datus sit, novissimam (21) scripturam intuemur.

§. 2. Qui filium et ex eo nepotem habebat (22), si nepoti tutorem dederit, habet disceptationem, an aliquo casu non sit utilis datio? utputa si proponas, filium (23) vivo (24) patre decessisse, et nepotem (25) ex eo successisse vivo avo? Et fortius dicendum est, tutelam quoque (26) e lege [Junia] Velleia (27) confirmatam (28): nam et Pomponius lib. XVI. ex Sabino scripsit, valere tutoris dationem: Cum enim confirmatum sit testamentum (29), consequenter (30) tutoris quoque datio valebit in eo testamento scripta, quod valet, id est, ubi nepos vel heres institutus (31) sit (32), vel nominatim exheredatus sit.

§. 3. Si furiosus testamento tutor detur, si quidem *Cum* (33) *furere desierit*, tutorem esse recte datum Proculus existimat (34): quod si datus sit pure, negat (35) Proculus valere dationem: Sed est verius, quod et Pomponius ait, recte videri datum, et tunc fore tutorem cum sapere cœperit.

(1) *l.* 11. *infr. eod.* Testamentaria tutela diem et conditionem recipit.

(2) *Subaudi*, testatori licet: ut hoc sit verum in testamentario tutore, de quo hoc titulo agitur, non in dativo, seu dato a Judice.

(3) Paul. *ad Galat.* 4. *vers.* 2.

(4) Tutela testamentaria diem et conditionem recipit. adde §. 2. *Instit. quib. mod. tut.*

(5) *Al.* datione, *subaudi*, testamentaria.

(6) In quo novissima conditio spectatur. *l.* 87. *infr. de conditionib. et demonstrat.*

(7) Hæc levissima conditio est.

(8) Hæc novissima conditio est.

(9) Ut *l.* 10. §. 1. *infr. eod.*

(10) Dies tutelæ cedit a die aditæ hereditatis, *ut hic.* non a die mortis, ut legata, *l. tutores. supr. eod. l. si is, qui tres.* 31. §. 1. *infr. de excus. tut.* Ideo regula Catoniana locum non habet in tutela, *l. antepen. infr. de regula Catoniana.* Cur ab adita hereditate cedit dies tutelæ? Quæ non transeunt ad heredem, eorum dies cedit hereditate adita, non a morte testatoris (quod in usufructu et libertate apparet. *l.* 1. *in fin. l.* 2. *infr. quando dies legat. l.* 1. §. *in novissimo. C. de caduc.*) Tutela autem non transit ad heredem. *l. tutela.* 16. *in fin. supr. tit. prox.*

(11) *l.* 10. *infr. eod. l.* 45. §. 1. *infr. de excus. tut.*

(12) Imo valet, *arg. Authent. ex causa. C. de liberis præteritis.* Testamento rupto, quod in eo præteriti aut injuste exheredati liberi sint, institutiones irritæ quidem sunt, at non legata. *d. Auth.* Testamento rupto ob non aditam hereditatem, tutelæ irritæ manent. *Goth.* Secus Jure Canon. Viv. *lib.* 2. *decis.* 419. *num.* 3. An autem et quibus casibus legatum de jure civili debeatur hereditate etiam ex testamento non adita, v. *l.* 88. §. *filium. infr. de leg.* 2. *l.* 2. §. *ult. infr. de legitim. hered. l.* 14. *C. de fideicomm.* Govean. *lib.* 1. *var. cap.* 1. Andr. Gail. *lib.* 2. *obs.* 134. *n.* 3. Covarruv. cap. *Rainut.* §. 18. *n.* 8. *extr. de testam.* Gomez. *lib.* 2. *var. cap.* 4. *num.* 8. Ans..

(13) Igitur aditio hereditatis tutelas præcedet: nullus tutor erit, non denique auctoritatem præstabit tutor ante aditam hereditatem. Proinde et pupilli adire prius hereditatem debebunt, quam tutorem habeant: et tamen dicitur, pupillum sine tutore hereditatem adire non posse, *l. pupillum.* 49. *infr. de adquir. vel omitt. heredit. l. potuit.* 5. *C. de jure deliber.* videntur hæc perplexa et ἀσύςατα. An dicemus pupillum adire hereditatem auctoritate Judicis, *l. si infanti.* 18. *C. de jure delib. l. bonor.* 7. *C. qui admitti?* An dari curatorem ad adeundam hereditatem? *l. cum quædam.* 26. *C. de administ. tutor.* (quod non videtur, quia auctoritas curatoris in impubere non est idonea ad hereditatem adeundam. *l. cum in una.* 17. §. *tutor.* 1. *infr. de appellat. l. solet.* 13. *supr. tit. prox.* §. *interdum. Inst. de curatorib. l. quoties.* 3. *C. in quib. cas. tutor. habenti.*) An potius tutorem dari ad hereditatem adeundam. *arg. l.* 10. *infr. eod.* §. 1. *Inst. de Atil.* §. *ult. Inst. de auctor. tutor.?* An vero dicemus existentiam sui heredis confirmare dationem tutelæ, ut §. *posthumi. Inst. de exhered. liberor.* §. *sui. Inst. de hered. qualit.* hoc est, suum heredem ipso jure heredem esse, licet se non immisceat, *l. si nemo.* 19. *in fin. infr. eod. l. si post mortem.* 68. *infr. de legat.* 1. id est, ut ea ratione omnia, quæ testamento continentur, sui heredis existentia, hoc est, eo ipso quod suus aliquis est heres, confirmata intelligantur, sine ulla aditione, *l. ita tamen.* 27. §. *si pater.* 3. *l. apud Julianum.* 11. *infr. ad SC. Trebell.* ut post Dynum notat Bartolus, Baldus, Albericus: licet Raynaldus neget, existentiam sui heredis id hic præstare (quæ alias confirmat fideicommissa universalia tabularum pupillarium et libertatis, et inducit transmissionem ad heredes etiam extraneos. *l. ita tamen.* 27. §. *si pater.* 3. *infr. ad SC. Trebell. l. cum quasi.* 30. §. *sed et si. infr. de fideic. libert. l. ex militari.* 11. *in fin. infr. de test. milit. l. apud hostes.* 8. *C. de suis. l.* 3. *C. de jure delib. l.* 1. *C. si ab hered. se abstineat.*) eo magis quod existentia sui heredis nomine solo non effectu agere quibusdam dicatur? Dyni opinio verior, hoc adjecto: Dato coherede extraneo, heredi suo aditionem requiri: suo herede solo existente, sine aditione confirmari tutelam.

(14) *Sub.* ab adita hereditate, ut paulo ante dixi.

(15) Sufficit enim, ut unus adierit.

(16) Vide *l.* 9. *supr. eod.*

(17) Dixi ad *l.* 9. *supr. eod.*

(18) Etiam specialiter ad adeundam hereditatem, *d. l.* 9. *l. impuberi. infr. de tutorib. datis.* qui adita hereditate tutor esse desinet.

(19) *Sub.* ut res ita se habeat, hoc est, non adita hereditate.

(20) Ut *l.* 8. *in fin. supr. eod. l. penult. in fin. infr. de confir. tut.*

(21) Id est, ultimam.

(22) Vid. *l.* 1. *in fin. supr. eod.*

(23) A me institutum.

(24) Atqui vivus non habet heredem, *l.* 1. *supr. de hereditat vel action. vendita. l.* 1. *infr. pro herede.* Nepos hic vivo succedit in suitatem, non in hereditatem: ut sit suus, non ut sit heres avi viventis.

(25) A me substitutum, quo casu meus filius me vivo moreretur.

(26) Non tantum institutionem, sed et alias partes testamenti.

(27) De qua lex 29. §. 11. *et seq. infr. de lib. et posth.*

(28) An dicemus permissam cum Bartolo? an confirmatam, universaliter cum Baldo? an confirmatam, quod ad institutionem heredis attinet, cum Dyno?

(29) Vide *d.* §. 11.

(30) Testamentum, quod per legem Velleiam subsistit, etiam quantum ad tutelam testamentariam habet effectum. *Bald.*

(31) Ut *l.* 4. *supr. eod.*

(32) *Sub.* una cum filio.

(33) Vide *l.* 11. *supr. de tutelis.*

(34) Et bene.

(35) *Sub.* male.

§. 4. Servus alienus ita (1) dari tutor potest (2), *Si liber erit, tutor esto:* Quinimo, et si pure datus sit, videtur (3) inesse hæc conditio, *Cum liber erit.* ✝ Potest autem quis et extraneo (4) servo defendere ex hac (5) causa fideicommissariam (6) libertatem (7). Quid enim interest (8) suum servum, an alienum tutorem scripserit, cum pupilli favore et publicæ utilitatis adsumpta (9) libertas sit in persona ejus, qui tutor scriptus est? Potest igitur et huic (10) fideicommissaria (11) libertas defendi, si voluntas apertissime non refragetur.

De conditione, vel die. 1. De excusatione, 2. Vel remotione, 3. Vel morte, 4. vel capitis diminutione tutoris testamentarii.

11. Idem [lib. 37. ad Sabinum].

Si quis sub conditione (12) vel ex die, tutorem dederit, medio (13) tempore alius tutor dandus est: quamvis legitimum tutorem pupillus habeat: Sciendum est enim, quamdiu testamentaria tutela speratur, legitimam cessare (14).

§. 1. Et si semel ad testamentarium devoluta fuerit tutela, deinde excusatus (15) sit tutor testamentarius, adhuc dicimus in locum excusati dandum, non ad legitimum tutorem redire tutelam (16).

§. 2. Idem dicimus et, si fuerit remotus: nam et hic idcirco (17) abit, ut alius detur.

§. 3. Quod si tutor testamento datus decesserit (18), ad legitimum tutela redit: quia hic Senatusconsultum cessat.

§. 4. Plane si duo pluresve (19) fuerint tutores testamentarii, in locum ejus, qui decessit, vel in civitate esse desiit (20), poterit dari alius (21): cæterum, si nullus supersit, vel in civitate sit, legitima tutela succedit.

De certa re vel causa.

12. Idem [lib. 38. ad Sabinum].

Certarum (22) rerum (23), vel causarum (24) testamento (25) tutor dari non (26) potest, nec (27) deductis rebus.

13. Pomponius [lib. 17. ad Sabinum].

Et, si datus fuerit, tota (28) datio nihil valebit.

14. Marcianus [lib. 2. Institutionum].

Quia (29) personæ (30) non (31) rei vel causæ datur (32):

15. Ulpianus [lib. 38. ad Sabinum].

Si tamen tutor detur (33) rei Africanæ (34), vel rei Syriaticæ (35), utilis datio est: Hoc (36) enim jure utimur.

(1) §. 1. *vers. servus autem alienus. Inst. qui testam. tut. dari.*

(2) Imo non potest servus dari tutor. *l. in servili. 7. C. qui dare tut. poss.* Non potest a Judice, potest a testatore.

(3) Imo non videtur. *d. §. 1.*

(4) Argumentum a minori ad majus: Quod nobis licet in servos extraneos, hoc multo magis in nostros licebit.

(5) Hoc est, hoc ipso quod tutor datus sit.

(6) Vide *l. 5. C. eod. l. 9. C. de fideicommiss. libertatib.*

(7) Quod ait Justinianus *tit. qui testam. tut. dar. poss. Instit.* tacite directam libertatem accepisse videri, intellige, directam, id est, directis verbis. Ut enim tutela semper directo datur, ita et quæ subintelligitur inesse ei libertas: effectu tamen et reipsa fideic. vim habet, idque pupillorum gratia, ut patroni sint suorum tutorum. Quod si enim hunc voluisset directa donare libertate, ut orcinus esset, non heredis libertus; poterat eum nominatim libertum esse jubere; quod videtur non fecisse, ut esset libertus ejus, cui tutor constituebatur. tacita igitur testatoris voluntas, et pupillorum gratia faciunt, ut hæc libertas effectu speciem fideicommissariæ præbeat: quia tutor est libertus pupilli sui heredis, non autem defuncti. *Mod.*

(8) *Sub.* nihil.

(9) Id est, admissa.

(10) *Sub.* servo alieno, qui tutor testamento datur.

(11) *l. 9. C. de fideicommiss. libert. l. 24. §. si quis. infr. de fideicommiss. libert.* 2. Paul. *sent.* 13. *§. ult.* Imo directa. §. 1. *Inst. eod. l. 24. §. 10. infr. de fideicommiss. libert.* vide Cujac. 18. *observ.* 5. vide *l. 9.* ubi dixi, et ad Theophil. *Inst. quibus modis testam.*

(12) Potest enim ita a parente dari, §. 3. *Inst. eod.* vide quæ notavi ad *l. 6. §. 1. supr. de tutelis.*

(13) §. 1. *Inst. de Atiliano.*

(14) Tutelæ procedunt ad modum hereditatis, ut et jus hereditatis sequuntur: Ut ergo spes heredis instituti excludit venientem ab intestato, ita testamentarius excludit legitimum venientem a lege. *Bald.*

(15) *l. 2. C. in quib. cas. tutorem habenti.* Ulp. 11. §. 23.

(16) Cur ita? vel ideo quod a Judice ad principaliter agente tutor suspectus removetur, ut alius detur. vide *l. 2. infr. de confirm. tutor.* Bart. ut ad eumdem pertineat institutio, ad quem destitutio spectat: ejus est conferre, cujus est privare. Illi actus contigui: unus actus ab alio consurgit: ideoque ab eodem pendent. *Bald.* An ideo quod in remoto remanent reliquiæ testamentariæ? in eo, qui remotus est ob dolum, id esse non potest: ideoque displicet hæc Baldo ratio, *ibid.*

(17) *l. 3. §. 8. infr. de legitim. tutorib.*

(18) De morte naturali nullum est dubium, tunc enim tutor citra ministerium Judicis removetur, *l. 6. in fin. infr. de legitim. tutorib.* si civiliter, secus. Bart. *hic num.* 2. Bald.

(19) Plures tutores testamento dari possunt, *ut hic.* adde *l. 23. infr. de tut. dat.*

(20) Alteri superstiti ejus tutela non accrescit. *Bald.*

(21) Quia debet alius dari loco mortui.

(22) Harmenop. 11. §. 6.

(23) Puta fundi, Bald. §. 4. *Inst. eod.*

(24) Puta administrationis hordei, vel vini. *Bald.* aut potius, si pupillum quis appellet, vel pupillum appellare velit.

(25) Tutor certæ rei dari testamento non potest, *ut hic.* a judice potest. Albericus hic et in *l. si hereditas. 10. supr. eod.*

(26) Imo potest: Nam ad adeundam hereditatem potest dari. *l. 10. supr. eod. l. impuberi. infr. de tutorib. datis. l. cum in una. 17. §. tutor. infr. de appellat.* Potest et dari rei Africanæ, vel Syriacæ, *l. 15. infr. eod.* Respondeo, datur ad adeundam hereditatem, ideoque tutor ut testamento datus confirmatur: quia tutelæ datio non confirmatur, nisi adeatur hereditas. *l. 9. supr. eod.* nec potest adire pupillus sine aliquo tutore. *§. neque Inst. de auctor. tutor.* Porro quod datur rei Africanæ, vel Syriacæ, non repugnat. Nam qui ita datur universitati bonorum, quæ in Africa sunt, datur non certæ rei, vel causæ. Quin si stricto jure ageremus, dicendum esset rei Africanæ dari non posse. *l. ex facto. 35. infr. de heredibus instit.* Verum usu ipso obtinuit dari ita posse: unde mox adjicit Ulpianus, *Utilis datio est: hoc enim jure utimur.* ideo vero universæ rei tutorem dari posse Petrus censet, quod tam dissita patrimonia varias tutelas facile admittant. Jacobus de Aretio putat, legem ea permissione tutoris testamento dati onus minuere, ut nec se, ob ita dissita patrimonia, facile excuset.

(27) Tutor in personam solam pupilli non datur deductis rebus, *ut hic.* quia datur præcipue ei directo in personam: secundo in res ipsas. Datus simpliciter tutor, ad res omnes, in quacumque sint jurisdictione, datus intelligitur.

(28) Utile in totum vitiatur inutilis adjectione. vide *l. per servum. 14. §. 1. supr. de usu et habit.*

(29) Tutela est personarum, cura rerum ac bonorum: tutor in personam, curator in res datur. *l. 8. C. de nupt.*

(30) Est enim potestas in personam. *l. 1. supr. de tutelis.*

(31) Imo rei datur. *l. 12. §. 3. infr. de administ. et peric. tut.*

(32) Id est, dari debet.

(33) Testamento.

(34) Tutor dari potest omnibus rebus Africanis, vel Syriacis. *ut hic.* at non ita, rebus in villa aliqua existentibus: ut alia est ratio rerum unius provinciæ, et villæ, ut notat hic Albericus et Perez. *Instit. qui test.*

(35) Vel Syriacæ. *Hal.* adde vel Romanæ, vel provinciali. *l. 27. infr. de tutorib. dat.*

(36) Quod tutor universitati bonorum dari potest, ratio petenda est non a stricto jure, sed ex usu populi Romani, vel potius utilitate pupilli.

Filiorum, liberorumve, 5. *Aut posthumorum appellatione qui continentur.*

16. IDEM lib. 39. ad Sabinum.

SI quis ita dederit, *Filiis meis tutorem do*: in ea conditione est, ut tam filiis, quam filiabus dedisse videatur: *filiorum* enim appellatione (1) et filiæ (2) continentur.

§. 1. Si quis *filio* tutorem dederit, et plures filios habeat: an omnibus filiis dedisse videatur? Et de hoc Pomponius dubitat: Magis autem est, ut omnibus (3) dedisse videatur.

§. 2. Si quis *liberis* tutores dederit, vel *filiis*, et habeat quosdam apud hostes, etiam ipsis dedisse videbitur (4): si non aliud aperte probetur testatorem sensisse.

§. 3. Si quis, cum ignoraret se filium Titium habere, *filiis* tutores dederit (5): utrum his solis dedisse videatur, quos (6) in potestate scit, an ei quoque, quem ignoravit se habere? Et magis est, ut huic dedisse non videatur (7), licet nomen *filiorum* admittit et ipsum: sed quia de ipso non sensisset, dicendum est cessare in personam ejus dationem.

§. 4. Proinde et si certus fuit filium decessisse qui supererat, idem erit dicendum: nec enim videtur ei dedisse, quem obiisse credebat.

§. 5. Si *Posthumis* dederit (8) tutores, hique vivo nascantur, an datio valeat (9)? Et magis (10) est, ut utilis (11) datio fiat, etiamsi vivo eo nascantur.

De satisdatione.

17. IDEM [lib. 35. ad Edictum].

TEstamento datos tutores non (12) esse cogendos satisdare *rem salvam fore*, certo (13) certius est. Sed nihilominus, cum quis (14) offert satisdationem, ut solus administret, audiendus est (15): ut Edicto (16) cavetur. Sed recte Prætor etiam cæteris detulit hanc conditionem (17), si et ipsi velint satisdare: nam et si ipsi parati sunt satisdare, non debent excludi (18) alterius oblatione: sed, impleta videlicet ab omnibus satisdatione, omnes gerent, ut qui contentus est magis satis accipere, quam gerere, securus (19) esset (20).

§. 1. Non omnimodo autem is, qui satisdat, præferendus est (21). Quid enim, si suspecta persona sit, vel turpis, cui tutela committi nec cum satisdatione debeat? vel quid, si jam multa flagitia (22) in tutela admisit? nonne magis repelli et rejici a tutela, quam solus administrare debeat? Nec satis non dantes temere (23) repelluntur: quia plerumque bene probati et idonei atque honesti tutores, etiam si satis non dent, non debent rejici; quinimo nec jubendi sunt satisdare.

§. 2. Duplex igitur causæ cognitio est: una ex persona ejus, qui obtulerit satisdationem, quis, et qualis est: alia contutorum (24), quales sunt; num forte ejus existimationis (25), vel ejus honestatis sunt, ut non debeant hanc contumeliam (26) satisdationis subire.

18. CALLISTRATUS lib. 3. Edicti monitorii.

QUod si plures satisdare parati sint, tunc idonior (27) præferendus erit, ut et tutorum persona inter se, et fidejussorum (28) comparentur (29).

1. *De tutore dativo*. 2. *De posthumo.*

19. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

SI nemo tutorum provocet ad satisdationem, sed existat quidam (30) qui tutor non est, desideraretque ut aut satisdent tutores, aut si non dent, parato sibi satisdare committant tutelam, non est audiendus: neque enim aut (31) extero (32) committenda tutela est, aut testamento dati tutores contra jus satisdationi subjiciendi sunt (33).

§. 1. Hoc Edictum *de satisdatione* ad tutores testamentarios pertinet (34). ✝ Sed et si ex inquisitione dati (35) sunt tutores, Marcellus ait, et ad hos pertinere hoc Edictum, et id Oratione etiam Divorum Fratrum significari: ideoque et illi clausulæ sunt subjecti: ut si cui major (36)

(1) *Filiorum* appellatione filiæ etiam continentur, *ut hic*. unde notant, substitutum alicui, *si sine filiis decesserit*, non admitti nisi post filias testatoris, hoc est, excludi a filiabus defuncti, nisi mens alia sit testatoris: Alioquin, sine filiis decessisse non videtur, qui moriens filiam reliquit. vide Manticam 3. *de Conjectur*. 13. Quin et hoc quoque colligitur: Prohibitione facta filiis, ne alienent, prohibitionem factam quoque fœminis, ne alienent. de quo vide Concinatium 3. *quæst*. 15.

(2) Non e contra. *l*. 45. *infr. de legat*. 2.

(3) Cujuscunque sexus, et omnibus liberis, etiam filiæ. vide *l*. 116. *l*. 122. *infr. de verb. sign. l*. 17. *infr. de legat*. 1.

(4) Propter spem postliminii. *Accurs.*

(5) An idem erit, si eos tantum heredes instituerit? vide *l*. 9. *C. de test. milit.*

(6) Verba restringimus ad ea, de quibus cogitatum est.

(7) *l*. 40. *in fin. supr. de pact. l*. 25. *in fin. infr. de liber. et posth. l*. 3. *C. de inoff.*

(8) *Sub.* testamento.

(9) Valere non videtur, quia appellatione posthumorum jam nati non continentur, *l*. 10. *infr. de liberis et posthum. l*. 164. *infr. de verb. sign.*

(10) Cur magis? *Posthumi* etiam dicuntur, qui post testamentum nascuntur.

(11) *l. ult. C. de posthum.*

(12) *Inst. de satisd. tut. in pr.*

(13) Idem loquendi genus in *l. stipulatio ista habere licere*. 38 §. *sicut autem*. 5. *infr. de verb. oblig.*

(14) *l*. 4. *C. de tutore, qui non satisd*. §. 1. *Inst. de satisd. tut. l*. 7. *infr. rem pupill.*

(15) Cur ita? collige ex *l*.3. §. 6. *infr. de administr. et peric. tutor.*

(16) Id est, ut secundum formam edicti res pupilli salva foret. *d. l*. 4. *C.*

(17) Cavendi et administrandi.

(18) *Sub.* si sunt æque idonei: quippe alias præfertur magis idoneus. *l*. 18. *infr. eod.*

(19) Contra contutorem, non contra pupillam.

(20) *Al.* sit.

(21) Cur ita? vide *l*. 6. *infr. de suspect.*

(22) *l*. 3. §. 3. *infr. de admin. et peric. tut. l*. 3. §. 4. *infr. de suspect.*

(23) Id est, satis non dantes non temere repelluntur.

(24) *Sub.* non satisdantium.

(25) Quid existimatio, vide *l. penult*. §. 1. *infr. de extraordin. cognit.*

(26) *Satisdatio*, est gravamen honesto et probato viro. *Bald.*

(27) Idonei magis præferendi.

(28) *Idonior* dicitur, qui fidejubet, quam qui non fidejubet.

(29) *l*. 16. *infr. de accusat.*

(30) Extraneus volens satisdare non repellit tutores ab administratione.

(31) Contra quam in licitatione et communi dividundo judicio vid. *l*. 1. *C. comm. divid.*

(32) Id est, non nominato in testamento.

(33) Vide Mathes. *not*. 162. et an hæc lex procedat in reliet. ad pias causas, consule Bart. *ad l*. 1. *C. de sacros. eccl*. et Speculator. *in tit. de instrum. edit*. §. *nunc vero aliqua*. *n*. 60. Jasonem *ad l. eam quam. C. de fideic.* Decium *cons*. 476. *ad fin* Alex. *cons*. 209. *col*. 2. *et pen. vol*. 2. Rip. *ad l*. 2. *col*. 5. *a leg*. 1. Mod.

(34) *Sub.* ut ne cogantur satisdare.

(35) *Sub.* a majoribus magistratibus: hi enim dati ex inquisitione non satisdant, *ut hic*. qui a minoribus satisdant. *l*. 5. *infr. de confirm. tut.*

(36) Pars major tutorum decernere ex se potest unum, qui gerat tutelam.

pars tutorum decernat, is gerat, quem major (1) pars eligat: quamvis verba Edicti ad testamentarios pertineant.

§. 2. Testamento datus posthumo (2) tutor, nondum est tutor, nisi posthumus edatur: datur tamen adversus eum substituto pupilli negotiorum (3) gestorum (4) actio (5): sed si partus editus fuerit, deinde hic tutor, prius quam quicquam gereret (6), remotus a tutela fuerit, et hic eadem actione tenebitur: si quid plane gessit post editum partum, de eo quoque, quod ante gessit, tutelæ judicio tenebitur: et omnis (7) administratio in hac actione veniet.

Qui tutores dari possunt.

20. Paulus [lib. 38. ad Edictum].

Tutor (8) incertus (9) dari non potest.

§. 1. Testamento *quemlibet* possumus tutorem dare, sive is Prætor sive Consul sit (10): quia Lex duodecim tabularum id confirmat (11).

21. Idem lib. 8. Brevium.

Testamento tutores hi (12) dari possunt, cum (13) quibus testamenti factio (14) est.

De libero opinato.

22. Ulpianus lib. 45. ad Edictum.

Si quis tutorem dederit filio suo servum, quem putabat (15) liberum esse, cum esset servus: is neque (16) liber, neque (17) tutor erit.

De datione collata in arbitrium tutoris.

23. Africanus lib. 8. (18) Quæstionum.

Tutor ita recte non datur, *Illi aut* (19) *illi filiis meis, utri* (20) *eorum volet* (21), *Titius tutor esto:* Quid enim dicemus, si Titius constituere nolit (22), utri ex filiis tutor esse velit?

§. 1. Ita autem recte (23) tutor dabitur, *Titius si* (24) *volet* (25), *illi filio meo tutor esto.*

De pluribus tutoribus.

24. Javolenus [lib. 5. ex Cassio.]

Si plures tutores sint, a Prætore curatorem posci litis causa supervacuum (26) est: quia altero (27) auctore cum altero agi potest.

De excusatione a tutela unius.

25. Modestinus [lib. 4. Pandectarum].

Duobus pupillis tutor datus, etsi alterius tutela se excusare potest, cum (28) res (29) separatæ (30) sint, attamen alterius tutor (31) manet.

De matre. 1. De eo, qui a contutoribus rationes accipere debet. 2. De querela inofficiosi.

26. Papinianus lib. 4. Responsorum.

Jure nostro (32) tutela communium liberorum matri testamento patris frustra (33) mandatur: nec (34), si provinciæ Præses imperitia (35) lapsus *patris voluntatem sequendam* decreverit, successor (36) ejus sententiam, quam leges nostræ non admittunt, recte sequetur.

§. 1. *Honoris* (37) *causa tutor* datus non videtur quem pater a cæteris tutoribus, quibus negotia gerenda mandavit, rationes accipere voluit (38).

§. 2. Propter litem inofficiosi testamenti ordinandam exheredato (39) filio, cui tutorem pater [jure] dedit, eundem (40) a Prætore confirmari oportet: eventus (41) etenim judicatæ (42) rei declaravit (43), utrum ex testamento patris, an ex decreto Prætoris auctoritatem acceperit.

(1) §. 1. *Inst. de satisd. tut. l.* 3. §. 7. *infr. de admin. et peric. tut.*

(2) De eo, quod quis gerit, ante quam nascatur posthumus, negotiorum gestorum: de eo, quod post eum natum gerit, tutelæ tenetur.

(3) *Sub.* si posthumus non nascatur.

(4) Ut protutelæ teneatur, v. *l.* 1. §. 6. *infr. de eo, qui pro tutore. l.* 29. *supr. de pact.*

(5) Imo, nec protutelæ, neque negotiorum gestorum actio, sed utilis in factum in eum datur. *l.* 24. *infr. de tutelæ et rationib.*

(6) *Sub.* nato posthumo.

(7) Ante natum posthumum, et post eum natum.

(8) Ut et is, cui tutor datur, *l.* 23. *infr. eodem.* procurator: *l.* 65. *supr. de procuratorib.* Institutus, *l.* 62. §. 1. *infr. de hered. instit.* legatarius. §. 25. *Inst. de legat.*

(9) *l.* 30. *infr. eod.* §. 27. *vers. tutor. Inst. de legat.* ἄδηλος. *Eclog. cap.* 7. 5. Harm. 11. §. 29.

(10) Habet tamen excusationem, §. 3. *Inst. de excusat.*

(11) Cur confirmat? quia in hac specie inferior dat superiorem: Verum quoniam id fit jure testamenti, non jurisdictionis, lex eam dationem confirmat.

(12) *Sub.* tantum.

(13) Et hi cives Romani. Ulp. 11. §. 15.

(14) Passiva: nam filiofamilias non est testamenti factio, qui tamen recte tutor datur. *Instit. eod. in pr.* Imo ii, quibus testamenti faciendi jus est, præter Latinum Junianum. Ulp. 11. §. 15.

(15) §. 1. *Inst. eod. l.* 24. §. 9. *infr. de fideicommiss. libertatib.*

(16) Quia putavit liberum, non servum, eum non manumisit.

(17) Theophil. §. 1. *Instit. qui testamento tutores dari.* Cur? quia servus est.

(18) Vide Cujac. 8. *ad African.*

(19) Imo recte utrique datus eo casu intelligitur, *l.* 4. *C. de verb. signific.*

(20) Si ita datur, alterutri datur, *argum. l.* 16. *infr. de leg.* 2.

(21) *Sub.* tutor.

(22) Is omnino ut incertus tutor videtur dari, qui constituere, nisi velit, cogi non potest.

(23) Cur recte? quia est certa persona, cui datur.

(24) An hæc verba referenda sunt ad tutorem? An ad pupillum, ut vult Raynutius, et Petrus?

(25) Obligatio ad aliquod officium (non ad rem pecuniariam) potest in voluntatem ejus, qui gravatur, conferri. *Bart.*

(26) Adeo ut si datus sit, datio nulla sit.

(27) *l.* 9. §. 4. *infr. de tutelæ et rat. l.* 1. *C. de in litem dando tutor.*

(28) Id est, quamvis.

(29) Patrimonia pupillorum.

(30) In testamentis de uno ad aliud non infertur. *Bart.* Separatorum separata debet esse ratio.

(31) Nisi aliam excusationem alleget.

(32) *l.* 16. *supr. de tutel.* Scholiast. Harmenop. 1. *tit.* 1. Hodie id jus correctum est: potest enim mater esse tutrix filii sui. *Novell.* 118. *c.* 5. *l.* 2. *C. quando mulier tut. off. l.* 5. §. 8. *infr. de administr. et peric. tut. l.* 2. §. 15. *infr. ad Sc. Tertull.*

(33) Vide *l. ult. supr. de tutelis.*

(34) Judicis successor sequi factum illegitimum antecessoris sui non debet: adde *l.* 1. *C. sentent. rescindi non posse.*

(35) Multo magis, si sciens.

(36) Successor factum antecessoris non legitimum sequi non debet. *l.* 9. *infr. de reb. eor.*

(37) *Honorarius* non est tutor, qui rogatus est a testatore rationes ab aliis audire, vel accipere, *ut hic.* tametsi videatur cum plena administratione constitutus, et quasi aliis præpositus. vide *l.* 60. §. 2. *supr. de ritu nupt. l.* 3. §. 2. *infr. de administrat. et peric. tut. l.* 14. §. 1. *infr. de solution.*

(38) Honorarius enim tutor est, qui non administrationis et bonorum, sed honoris causa datus est, *l.* 3. §. 2. *infr. de admin. et peric. tut.* Jussus *accipere rationes ab aliis*, non est honorarius, quando id onus ei injunctum est.

(39) *l.* 31. *infr. eod.*

(40) Tutor datus filio exheredato a patre, confirmandus est, ubi dubius est eventus litis movendæ per pupillum: litis, inquam, verbi gratia rescissionis, vel nullitatis.

(41) Eventu aliquid declaratur.

(42) Id est, sententiæ ferendæ in querela inofficiosi testamenti.

(43) *Al.* declarabit.

Si paterfamilias intestatus decessisset, aut testamentum falsum esse dicatur. 1. *De præjudicio.*

27. Tryphoninus lib. 14. Disputationum.

IDem fiet, si intestatum decessisse patrem pupilli nomine defendatur, falsumve testamentum nomine pupilli dicatur; et si (1) patruus exstet, legitimus tutor futurus ab intestato, quia tutorem habenti tutor dari non potest (2): nam commodius (3) ipse, qui scriptura continetur, a Prætore dabitur, ut sine ullo litis præjudicio justus tutor auctor pupillo ad eam litem fiat.

§. 1. Cum autem ipse patruus, quem tutorem legitimum sibi dicebat pupillus esse, subjectum filium criminaretur (4), et ad se legitimam hereditatem pertinere contenderet; alium tutorem petendum Julianus respondit.

De legato tutori, qui se excusavit, vel ejus filiis. 1. *De libertate fideicommissaria.* 2. *De patrono.*

28. Papinianus lib. 4. Responsorum.

QUi tutelam testamento mandatam excusationis jure suscipere noluit (5), ab his quoque legatis summovendus (6) erit, quæ filiis ejus relicta sunt: modo si legata filii non affectione propria sed in honorem patris meruerunt.

§. 1. Verbis (7) fideicommissi manumissus, non jure tutor testamento datur: post libertatem itaque redditam (8), ex voluntate testatoris ad tutelam vocatur.

§. 2. Impuberi liberto (9) patronus frustra tutorem dabit: sed voluntatem ejus, si fides inquisitionis congruat, Prætor sequetur.

De eo, qui tutelam adscribit testamento.

29. Idem lib. 15. Responsorum.

EX sententia Senatusconsulti Liboniani (10) tutor non erit, qui se testamento pupillo tutorem (11) scripsit. Cum autem patris voluntas hoc ipsum manu sua declarantis ambigua non esset, eum, quamvis alii (12) tutores essent, curatorem dandum respondi: nec admittendam excusationem, quam jure publico habebat: quoniam promisisse (13) videbatur: nec, ut suspectum removeri.

De tutore incerto.

30. Paulus lib. 6. Quæstionum.

DUo (14) sunt Titii, pater et filius: datus est tutor Titius: nec apparet, de (15) quo sensit testator: Quæro, quid sit juris? respondit: Is datus est, quem dare se testator sensit: si id non apparet, non jus deficit (16), sed probatio. Igitur neuter (17) est tutor (18).

Si testamentum ruptum dicatur.

31. Scævola lib. 4. Quæstionum.

SI pater exheredatæ (19) filiæ tutores dederit, et testamentum ejus ruptum dicatur nato posthumo: commodissimum est, eosdem tutores pupillæ dari ad petendam intestati hereditatem.

De non ejusdem civitatis civibus. 1. *De eo, qui propter rerum notitiam tutor datus est.* 2. *De servo minore, tutore dato.*

32. Paulus lib. 9. Responsorum.

QUæro, an (20) non ejusdem civitatis (21) cives, testamento quis tutores dare possit? Paulus respondit, posse.

§. 1. Idem Paulus respondit, eum quoque, qui propter rerum notitiam (22) tutor datus est, perinde in omnibus et administrationis et accessionis jure conveniri posse, atque cæteros tutores, qui eodem testamento dati sunt.

§. 2. Lucius Titius heredes instituit filios suos pupillaris ætatis, eisque tutores his verbis dedit: *Filiis meis tutores sunto Gaius Nævius et Lucius Eros* (23): cui Eroti libertatem non dedit: fuit autem Ἐρως (24) intra vigintiquinque annos ætatis: Quæro, an possit libertatem sibi vindicare (25)? Paulus respondit, quoniam placet, cum (26) qui a domino tutor datus est, libertatem quoque meruisse vi-

(1) Dubia tutela testamentaria excludit legitimam.

(2) *l.* 10. *infr. de tutor. datis. l.* 9. *C. qui pet. tut. l. unic. vers. quod tamen. C. de tutoribus, vel curator. illustr. l.* 9. *C. qui dare tutores. arg.* §. 1. *Inst. de Atil.* §. 5. *Inst. de curat. l.* 4. *C. in quib. cas. tut. hab.* Goth. Moribus quibus tutorum et curatorum nomina sunt confusa, nihil vetat quo minus tutorem habenti tutor detur, sed ut plurimum alius adjungitur. Autum. *Confer. ad l.* 9. *C. qui dare tutor.* Radelant. *Cur. Traject. decis.* 63. S. L.

(3) Quid ita? Præsumitur pro testamento, licet dicatur falsum. *Bart.*

(4) Tutor non est confirmandus, qui status controversiam moturus pupillo speratur.

(5) Etiam in partem, *l.* 111. *infr. de legat.* 1.

(6) *l.* 28. §. 1. *l.* 32. *infr. de excusat. tut.*

(7) Qui heredem suum rogat, ut servum suum Erotem manumittat, non recte sic postea scribit, *Eros tutor esto*: Quid ita? quia qui Erotem tutorem esse jubet, eundem directo liberum esse jubet, ac suum idcirco libertum facit: at qui rogavit, heredi libertum attribuit. Is itaque non ex testamento, sed ex heredis manumissione libertatem consequetur.

(8) Atqui libertas ei tacite data intelligitur. *l.* 10. *in fin. supr. eod.* §. 1. *Instit. eod.*

(9) *l.* 1. *C. eod.*

(10) De quo in inscriptione tituli. *infr. l.* 5. *l.* 14. *l.* 15. *infr. ad leg. Corn. de falsis. l.* 3. *C. de his, qui sibi adscrib.* Senatusconsultum ita Libonianum fuit de adscripto tutore.

(11) *l.* 18. §. 1. *infr. ad l. Corn. de falsis.* adde *l.* 25. *supr. de procurat.*

(12) *l.* 2. *C. in quib. cas. tut. hab.*

(13) §. 9. *in fin. Inst. de excus. tut. et l.* 15. §. 1. *infr. de excusat. tut.*

(14) Vide *l.* 4. *C. de testam.*

(15) An de patre, an vero de filio?

(16) Jussus et voluntas testatoris nihil quidquam potest, ubi deficit probatio.

(17) Vide l. 20. *supr. eod.*

(18) Incertitudinis ratione evitatur condemnatio. vide *l.* 27. *infr. de reb. dubiis.*

(19) *l.* 26. *in fin. supr. eod.*

(20) Tutorem testamento dare possumus eum. qui nostræ non est civitatis, *ut hic.* Et tamen judex sibi non subditum. puta urbanus magistratus provincialem aliquem tutorem dare non potest. *l. neque.* 5. *C. qui dare tutor. l.* 1. *l. divi. infr. de tutoribus datis. l.* 24. §. 1. *infr. de excus. l.* 1. *C. ubi pet. tut.* Cur tam varie? An quia cum Judex dat tutorem, considerat jurisdictionem suam: testator, cum dat tutorem, suam jurisdictionem non considerat, quia nullam habet, ut Dynus putat?

(21) V. *l.* 10. *supr. de tutelis.*

(22) *l.* 14. §. 1. *et* 6. *infr. de solut. l.* 1. *C. de peric. tutor.*

(23) Duplici quasi nomine hic appellatur. Eros simul, et Lucius: Prænomen enim patroni liberti ita adsumebant: Unde notant directam libertatem ei competiisse.

(24) Tutores testamento dati non fiebant ante legitimam ætatem, *ut hic.* §. *furiosus. Inst. qui testamento tutores.* vide *l.* 28. *infr. de condition. et demonstr.*

(25) V. Joannes Mercerius *lib.* 2. *opin cap.* 18. Brissonius *lib.* 3. *select. antiquit. cap.* 2. Mod.

(26) Tutor a domino datus, hoc ipso libertatem consequitur, *ut hic.* an directam, *ut Inst. qui testam. tutores?* An fideicommissariam? v. *l.* 9. *C. de fideic. libert. l. si hereditas.* 10. *in fin. supr. eod. l.* 24. §. *si quis tutorem. infr. de fideic. libert.* Possis dicere directam: quod testator servum, quasi liberum duplici nomine L. Erotem appellaverit.

deri (1), eum quoque, de quo quæritur, in eadem causa habendum; et liberum quidem ab adita hereditate esse, tutela autem post legitimam ætatem (2) onerari.

De particula tum.

33. Javolenus lib. 8. ex Posterioribus Labeonis.

Tutoribus ita datis, *Lucium Titium tutorem do*, *Si is non vivit* (3), *tum Gaium Plautium tutorem do;* Titius vixerat, et tutelam gesserat (4), deinde mortuus erat (5): Trebatius negat, ad Plautium pertinere tutelam, Labeo contra; Proculus, quod Labeo; Ego Trebatii sententiam probo (6), quia illa verba (7) ad mortis tempus referuntur.

De mutatione tutorum in codicillis.

34. Scævola lib. 10. Digestorum.

Cum codicillis (8) ideo alios tutores dare significasset, *Quoniam testamento datos quosdam defunctos, aut excusationem habere posse comperisset:* an nihilominus qui eorum viverent, nec excusati essent, tutores permanerent: Respondit, nihil proponi, cur (9) non permanerent (10).

TIT. (11) III. DE CONFIRMANDO (12) TUTORE VEL CURATORE.

Propositio. 1. *Si tutor testamento recte datus sit, vel non.* 2. *De patre, et aliis.*

1. Modestinus lib. 6. Excusationum.

Ut ne (13) de confirmandis tutoribus relinquamus indiscussum, pauca et de his scrutemur.

§. 1. Sunt quidam dati recte tutores secundum (14) testamenta, id est, et a quibus (15) oportet, et quibus oportet (16), et quomodo (17) oportet, et ubi (18) oportet. Pater enim filiis, vel nepotibus, quos habet in potestate, recte dat tutorem, sed in testamento. † Si autem fuerit persona (19) talis, quæ non potest dare, velut mater (20), aut patronus (21), aut extraneus quis: aut persona, cui non potest dari, velut si pater filio non (22) existenti in potestate, aut filiæ dederit, aut (23) si (24) dixerit, *precor te curam habere rerum;* aut (25) in (26) codicillis (27) non confirmatis dederit tutorem, aut curatorem: tunc quod deficit, repleri a consulari (28) potestate constitutiones concesserunt, et secundum (29) mentem confirmari (30) tutores.

§. 2. Et si quidem pater fuerit, qui dederit tutorem, amplius nihil (31) ut plurimum inquirit qui præest (32), sed simpliciter (33) eum confirmat: Si autem alius quis dederit, tunc (34) inquirit personam, si apta sit.

§. 3. Hoc amplius scire oportet, quoniam curator (35)

(1) Tacite, §. 1. *Inst. eod.*
(2) §. 2. *Inst. eod.*
(3) Verbum præsentis temporis trahitur ad tempus mortis testatoris, non ad tempus testamenti. Quid ita? An id fit ob consequentem vocem *tunc*, quæ extremum tempus notat? An potius id ex ipsius rei natura fit, de qua nunc agitur, quæ suadet, unumquemque actum eo potissimum tempore spectari, quo vim sortitur?
(4) Post mortem testatoris.
(5) Constante tutela.
(6) Atqui verbum *legati* amplissime accipiendum est in tutelis. *l.* 120 *infr. de verb. signif.*
(7) Id est, hic articulus *tum*, ad extremitatem, et tempus mortis refertur, *l.* 4. *in fin. infr. de condit. et demonstr.* vide tamen *Bald.*
(8) *l.* 2. *C. eod.*
(9) Cur manent tutores? quia defectus causæ finalis in hac oratione ipsam orationem reddit inutilem. Porro, cum tutores testamento dati permaneant, sequitur tutores codicillis datos, tutores non esse, ut Baldus notat, et post Thomam Albericus.
(10) Igitur dati in ultimis codicillis non sunt tutores. *Bald.*
(11) *Lib.* 5. *C.* 29. 39. *Eclog.* 3.
(12) Vide *l.* 7. *in fin. infr. eod.*
(13) Late hanc legem explicat et vertit Anton. Augustin. *ad Modestin.* Adde Cujac. *lib.* 7. *observ. c.* 6. S. L.
(14) Id est, in testamento, vel alia ultima voluntate.
(15) Puta a parentibus paganis, *l.* 1. *supr tit. prox.* milite. *l.* 2. *d. tit.*
(16) Puta filiis in potestate, *d. l.* 1.
(17) Nec enim omnes dari possunt, *l.* 21. *supr. tit. prox.* nec omnes dare.
(18) Id est, in ea voluntate, in qua potest dari, testamento sc. vel codicillis. *l.* 3. *d. tit.* An epistola, imperfecto testamento? vide *l.* 2. *C. eod.* vel quo in loco: an de plano, vel pro tribunali? *l.* 7. *in fin. infr. eod.*
(19) Defectus personæ.
(20) *l.* 2. *infr. eod.*
(21) *l.* 4. *infr. eod.*
(22) Tutor emancipato vel filio naturali datus a patre, confirmandus est a Judice, *ut hic.* Quid, si spurio datus est? non est confirmandus, *l.* 1. §. 1. *l.* 4. *supr. tit. proximo.*
(23) Defectus hic est formæ, vel potius verborum, aut voluntatis.
(24) Tutor hoc modo hacve forma minus recte datur.
(25) Tutor minus solenni voluntate codicillis datur.
(26) Defectus solennitatis.
(27) Facit §. 3. *Inst. de Atil.*
(28) V. *l.* 3. *infr. eod.* Solennitatis defectum Consul supplere potest
(29) Ex mente testatorum Judex confirmat tutores minus solenni voluntate datos: Judex supplet defectum formæ, personæ, solennitatis, et dubitationis, *l.* 26. *in fin. supr. tit. prox.*
(30) Quid? tutores inutiliter a patre dati, confirmati ita a Judice, num præferentur legitimis? Glossæ sunt in hoc decidendo variæ. Quædam enim censent præferri legitimum: aliæ confirmatum: aliæ concurrere utrumque. Martinus Silius præfert confirmatum. *arg. l. de creation.* 27. *C. de Episcop. aud.* videtur enim quasi testamentarius tutor, cum necessario eum confirmare Judex teneatur. An idem est in eo, qui datus ab extraneo confirmatur a Judice? Non idem: nec enim hic confirmatur necessitate: sed inquisitione facta, ut dativus tutor sit censendus. Unde colligitur hunc tutorem legitimis idoneis existentibus non præferri. adde *hic* Albericum, et Bald.
(31) *Al.* nihil multum, hoc sensu: Tutorem a patre inutiliter datum qui judex confirmat, aut nihil penitus inquirit, aut non multum.
(32) ὁ ἡγούμενος.
(33) Simpliciter confirmatur, qui sine inquisitione confirmatur.
(34) In tutorum inquisitione judices personam potissimum inquirunt, an apta sit.
(35) Cur testamento curator a patre dari non potest? An quia tutor datur invito non curator, §. *item inviti. Inst. de curat?* An quia tutor datur jure patriæ potestatis, quæ in personam directa est potius, quam in res, ut putat Cynus in *l.* 7. *C. de test. tut?* An quia puberes ipsi curatorem petere possunt, ut necesse non sit curatorem eis a patre dari. *l.* 1. *C. qui pet. tut.?* An quod in lege 12. Tabularum tutelæ testamentariæ non curæ fit mentio. Ulp. 11. *auctor. ad Herennium* 1. *l.* 53. *l.* 120. *infr. de verb. sign.?* Id utcunque placet, non tamen omnino: cum tutela rei suæ in lege 12. Tabularum nihil pene aliud videatur, quam rerum ipsarum cura. Quin et hoc servandum est, curatores puberibus a patre datos confirmari a judice, *ut hic.* dari etiam utiliter testamento liberis non ut puberibus, sed ut furiosis, *l. de creation.* 27. *C. de Episcop. audient.* Quin Dion refert, Cæsarem Octavio puberi dedisse ἐπιτρόπους, ut mox dicetur.

*

testamento neque a patre recte (1) datur (2) : sed datum assuetum est confirmari (3) ab eo qui præest (4).

De matre.

2. NERATIUS lib. 3. Regularum.

MUlier liberis non recte (5) testamento tutorem dat (6): sed si dederit (7), decreto (8) Prætoris vel Proconsulis ex inquisitione confirmabitur (9) : nec satisdabit pupillo rem salvam fore.

§. 1. Sed etsi curator a matre testamento datus sit filiis ejus, decreto confirmatur (10) ex inquisitione.

De patre.

3. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

QUi a patre tutor scriptus est aut non justo (11) testamento, aut (12) non ut lege præcipiebatur (13): confirmandus est ad tutelam gerendam, perinde (14) ac si ex testamento tutor esset : id est, ut (15) satisdatio ei remittatur (16).

De eo, qui libertum vel extraneum, heredem instituit.

4. PAULUS lib. singul. de excusationibus tutelarum.

SI patronus (17), vel quivis extraneus (18), impuberi, quem heredem instituerit, tutorem dederit, et extra ea nihil in bonis habeat pupillus : non male dicetur, judicium ejus sequendum esse, qui et personam ejus, quem tutorem esse voluerit, noverit (19), et impuberem (20) ita dilexit (21), ut eum heredem institueret.

De patruo.

5. PAPINIANUS lib. 11. Quæstionum.

TUtores a patruo (22) testamento datos jussit (23) Prætor magistratus (24) confirmare : illi cautionem quoque accipere debuerunt (25) : nec voluntas ejus (26) qui tutorem dare non potuit, negligentiam (27) magistratuum excusat. Denique Prætor non (28) aliter decretum interponere potest, quam per inquisitionem idoneos pronuntiarit. Unde sequitur, ut si tutelæ tempore solvendo non fuerint, in id, quod de bonis eorum servari non possit, contra magistratus (29) actio decernatur.

De dato a patre tutore puberi aut curatore impuberi.

6. IDEM lib. 5. Responsorum.

SI filio puberi (30) pater tutorem, aut (31) impuberi (32) curatorem dederit, citra inquisitionem (33) Prætor eos confirmare (34) debebit.

De dato a patre naturali. 1. *De inquisitione.*

7. HERMOGENIANUS lib. 2. juris Epitomarum.

NAturali (35) filio, cui nihil relictum est, tutor frustra datur a patre : nec sine inquisitione confirmatur.

§. 1. Si quæratur, an ex inquisitione recte datus (36) sit tutor, quatuor (37) hæc (38) consideranda sunt. an hic dederit qui (39) dare potuit : et ille acceperit cui fuerat dandus ; et is datur cujus dandi facultas erat : et pro (40) tribunali decretum interpositum.

(1) *l. 7. C. de test. tut.* §. 1. *Inst. de curatorib.* Cur non datur ? an quia lex 12. Tabularum, de qua agitur *in l. 53. infr. de verb. sign.* loquitur tantum de tutela, non de cura ? ut vult Cujac. 7. *obs.* 6. An vero quod pater directe disponere non potest de rebus filii ultra pubertatem, *l. 2. in pr. infr. de vulgari. l. 8. in fin. C. de impub. et aliis.* adde *l. 16. infr. de curat. furios.* ? An quod lex nolit jam adultis prospici testamento, cum sibi possint ipsi prospicere, ut vult Cynus ? sed de his plenius paulo ante dictum est.

(2) Imo, Dio scribit, testamento Cæsaris Decium Brutum et percussores alios quosdam Gajo Octavio ἐπιτρόπους datos : quo nomine curatores significavit : nam tutores Octavio dari non potuerunt in plena firmataque jam pubertate. vide Cujac. 7. *obs.* 6.

(3) Citra inquisitionem, quia lex patris electioni plurimum tribuit, eique confidit, cum nullus sit affectus, qui vincat paternum, *l. ult. pr. C. de curat. furiosi.* Quid ? curator ita testamento datus, num confirmatur invito adulto ? Odofredus et Cynus ita putant, et *d. §. item inviti. Inst. de curatorib.* referri ad curatores a Judice datos. Verum ab Odofredo dissentit Cynus, et Baldus, ut antea diximus.

(4) Decreto Præsidis, vel Prætoris, §. 1. *Inst. de Atilian. tutor.*

(5) *l. ult. supr. de tutelis.*

(6) Imo vivente viro mater tutorem communi filio recte relinquit. Harmen. 5. *tit.* 11.

(7) Ut *l. 1. C. eod.*

(8) Decreto et inquisitione facta, tutor a matre datus confirmatur, *ut hic.*

(9) *l. ult. C. eod.*

(10) §. 1. *Inst. de curat.*

(11) Vel imperfecto, *l. 2. C. eod.* vel codicillis. *l. 1. §. 1. supr. eod.*

(12) Probatur voluntas patris etiam non solenni testamento.

(13) Ut quia dedit tutorem emancipato. §. *ult. Inst. de tutelis.*

(14) Vid. quæ scripsi ad *l. 1. supr. eod.*

(15) Tutorem a satisdando liberare potest pater testamento etiam non solenni : quin tacite id intelligitur, ut non satisdet tutor ita datus, si a Judice confirmatus fuerit.

(16) Adde *l. ult. infr. eod.*

(17) *l. 1. §. 1. supr. eod.*

(18) *d. §. 1. l. 32. vers. similis est. infr. de excus. tut. Novell.* 117. *cap.* 1.

(19) Eligens præsumitur cognoscere eum, quem eligit : unde notant, eligentem indignum, præsumi scientem et prudentem eligere, ut postea eligendi potestate privetur. adde *l. 1. §. pen. infr. facti adversus.*

(20) Qui impuberem heredem instituit, videtur eum eligere in filium, denique patris loco illi esse. *Bald.* ut et alibi fratris. *l. 58. in fin. infr. de hered. inst.*

(21) *Arg. l. nemo.* 58. §. 1. *infr. de hered. inst.*

(22) Tutor a patruo testamento inutiliter datur jure duplici : uno quod detur ab eo, qui pupillos in sua potestate non habeat : altero, quod testamento det tutorem. *l. 1. supr. eod.*

(23) Tutoris confirmatio delegari potest, *ut hic.* at non datio. *l. 3. l. 8. infr. de tutor. datis.*

(24) Municipales scilicet.

(25) Tutoris inquisitio et confirmatio cui committitur, is nihil eorum quæ necessaria sunt, prætermittere debet.

(26) Id est patrui.

(27) In exigenda cautione.

(28) Inquirens utrum persona sit idonea, necne, pronunciare idoneum vel non idoneum debet : qua ratione notant, Judicem decretum interponentem super rerum pupillarium venditione, hoc pronunciare cogi venditionem rerum pupillarium fieri ex causa necessaria. Sed et illud : discussionis faciendæ judicem, eam rite factam pronunciare cogi, nec enim alias solemnem præsumi.

(29) *l. 5. C. de magistratib. conveniend.*

(30) Impuberi, *Hal.* et ita legit Albericus.

(31) Aut puberi. *Hal.* Florentinam defendit Charondas : Russardus vero non probat.

(32) Curator impuberi, tutor puberi dari non solet : sed tutor, impuberi : curator, puberi.

(33)) *Sub.* plenam.

(34) Vide §. 1. *Inst. de curatorib.*

(35) Naturali filio tutorem pater naturalis dare non potest, *ut hic.* cur non potest ? quia filium naturalem non habet in potestate : Patria quippe potestas (cujus jure seu vi tutela a patre mandatur *l. 40. infr. de administr. et pericul.*) justis nuptiis adquiritur *Inst. de patria potestate.*

(36) Id est, confirmatus, ut huic titulo hoc caput cohæreat.

(37) *l. 1. §. 1. supr. eod.* adde et quintum, mores tutorum. *l. scire oportet.* 21. §. 5. *Infr. de tutoribus.*

(38) Inquisitionis circumstantias observa : adde *l. 1. §. 1. supr. eod. l. 21. §. 5. Infr. de tutoribus datis.*

(39) Vide *C. qui dare tutores.*

(40) Decretum judicis, si non pro tribunali sedente judice interpositum sit, nullum est.

De inquisitione, an duraverit patris voluntas.

8. TRYPHONINUS [lib. 14. Disputationum].

IN confirmando tutore hoc Prætor inquirere debet, an duraverit (1) patris voluntas: Quod in facili est, si proximo (2) mortis tempore tutores non jure vel curatores scripserit pater? Nam si ante annos, ut (3) spatio medio potuerit facultatium dati non jure tutoris a patre fieri deminutio, vel morum ante celata vel ignorata emersit (4) improbitas, aut inimicitiæ cum patre exarserunt (5).

9 PAULUS [lib. singulari de Cognitionibus].

VEl cum fisco (6) aliquem contractum damnosum miscuissent.

10. TRYPHONINUS [lib. 24. Disputationum].

UTilitatem (7) pupillorum Prætor sequitur (8), non scripturam testamenti, vel codicillorum: Nam patris voluntatem Prætor ita accipere (9) debet, si non fuit ignarus (10) scilicet eorum, quæ ipse Prætor de tutore comperta habet. Quid denique, si postea de eo, quem pater testamento codicillisve non jure dedit, scripsit tutorem esse nolle: Nempe non sequitur primam (11) voluntatem Prætor, a qua pater discessit.

De dato curatore ab avia.

11. SCÆVOLA [lib. 20. Digestorum].

AVia (12) nepotibus curatorem dedit, fideicommisso ei relicto: quæsitum est, an administrare curator compelli debeat? Respondit, curatorem quidem non (13) esse: sed, cum aliquid ei testamento datum esset, teneri (14) eum ex fideicommisso, si non curam susciperet; nisi id quod ei datum esset, nollet petere, aut reddere esset paratus.

§. 1. Item quæsitum est, an iste curator satisdare (15) nepotibus debeat? Respondit, quasi curatorem non debere (16): sed cum fideicommissum ab eo (17) peti posset, fideicommissi (18) nomine satisdare (19) debere.

T I T. IV.

DE (20) LEGITIMIS (21) TUTORIBUS.

De l. XII. tabul. de succedentibus ab intestato. 1. De consanguinea, de patrona, et ejus liberis. 2. Si is, qui ad tutelam legitimam vocatur, sit apud hostes. 3. De eo qui latitavit, ne servum manumitteret, de liberto filiae assignato.

1. ULPIANUS [lib. 14. ad Sabinum].

LEgitimæ (22) tutelæ Lege (23) duodecim (24) tabularum adgnatis (25) delatæ sunt, et consanguineis (26), item patronis, id est, his (27) qui ad legitimam hereditatem admitti possint (28). Hoc summa providentia: ut qui (29) sperarent hanc successionem, iidem tuerentur bona, ne dilapidarentur.

§. 1. Interdum alibi (30) est hereditas, alibi tutela: utputa si sit consanguinea pupillo: Nam hereditas quidem ad adgnatam (31) pertinet, tutela autem ad adgnatum (32). † Item in libertinis (33), si sit patrona, et patroni filius: Nam tutelam patroni filius, hereditatem patrona (34) obtinebit: † Tantundemque (35) erit et si sit patroni filia, et nepos.

§. 2. Si apud hostes (36) sit frater, inferioris (37) gra-

(1) *l. 9. l. 10. infr. eod. l. 4. in fin. supr. de test. tut.*

(2) Præsumitur voluntas propinqua, seu non ita dudum expressa, durare.

(3) Tutorem a patre datum non confirmat judex, si postquam datus est a testatore, cœpit is facultatibus labi, et patrimonium suum deminuere: si mores suos ante honestos aut celatos, in luxuriosos et improbos mutavit, si testatori postea factus est inimicus, *ut hic.* si fisco obligari cœpit ex contractu aliquo damnoso. *l. 9. infr. eod.* Quid ita? utilitatem pupillorum, patris scripturæ Prætor præferre debet. *l. 10. Infr. eod.* Deinde noluisse eum confirmari præsumitur testator: videtur enim quisque velle, cum ita liberis ignarus improbos tutores dat, nolle eos a magistratu confirmari, si magistratui improbi aut pupillis noxii esse detegentur, *ut hic. et l. 10. infr. eod. vers. nam patris voluntatem.*

(4) Emergentia novo egent consilio et remedio: *Emergentia* autem sunt, quæ inopinato accidunt.

(5) *Exardere* inimicitiæ dicuntur, quæ majores fiunt, quam ante, vel etiam quæ de novo incipiunt.

(6) *l. ult. C. qui dare tut. l. unic. C. ne tut. vel curat. vect.*

(7) *l. 7. in fin. infr. de annuis.* seu mentem potius quam verba, *l. 3. §. 9. Infr. de adimend. vel trans.* Goth. vide Bart. hic et Covarruv. *var. resolut. lib. 2. c. 4. n. 4.* Ans.

(8) *Sub.* repellendo tutores, et eos non confirmando.

(9) Id est, sequi.

(10) *Sub.* pater.

(11) *l. 10. §. 1. supr. de testam. tut.* Novissimam scripturam testatoris in tutelis confirmandis Judex sequitur.

(12) *Quidam*, vulgata.

(13) *Sub.* nisi confirmetur.

(14) *Sub.* adultis: quibus curator datus est. At non cogitur præcise curam suscipere: cum legatum ea conditione relictum, *ut curam gereret*, possit vel tum petere, aut acceptum jam reddere.

(15) Curator inutiliter datus, confirmandus tamen legis præcepto a Judice, non satisdat rem adulti salvam fore: sed fideicommissi nomine ei relicti, ut id redderet, si curam adultorum non gereret.

(16) *l. 3. in fin. supr. eod.*

(17) Repeti.

(18) Restituendi nepotibus si non administret.

(19) *Sub.* rem pupilli salvam fore.

(20) *Lib. 5. C. 30. 1. Inst. 15. 16. 17. 18. 19.* Goth. vide Cujac. *lib. 11. obs. cap. 26.* Ans. Cont. *subcisiv. lect. lib. 6. cap. 6.* S. L.

(21) Id est, agnatis, *l. 1. Infr. eod.* et patronis etc. Hodie sublata est differentia agnatorum et cognatorum. *Novell.* 118. *cap. 5.*

(22) Ideo per eminentiam dicuntur *legitimi* tutores, qui ex lege duodecim tabularum introducuntur, seu propalam, ut agnati: seu per consequentiam, ut patroni. Ulpian. 11. §. 3.

(23) Ulpianus paulo id immutat: legitimi aut Senatusconsultis constituti (ut agnati, patroni) aut moribus, ut qui mulieri, pupillove, qui cum suo tutore lege, aut legitimo judicio agere vult, ut auctore eo agat. Ulp. 11. §. 2. 24: adde *l. 7. supr. de capite minut.*

(24) *l. 3. §. 5. infr. eod. princ. Inst. de legit. agnat. tutela. pr. Inst. de legit. patr. tutela.*

(25) *l. 6. infr. eod.* qui hodie non differunt a cognatis. *Nov.* 118. *c. 5.*

(26) *Consanguinei* hic, non sunt adgnati et cognati, ut perperam notat *Accurs.* sed fratres ex eodem patre, qui capite minuti non sunt: et alioquin, *sanguis* et *consanguinei* sunt diversa: *sanguis*, est cognatio universa naturalis: *Consanguinitas*, est fraternitas. §. *penult. Inst. de success. cogn.* ubi ad Accursium scripsi.

(27) An adoptivi fratres ad tutelam admittuntur? Accursius negat, Jacob. de Ravenna ait, quod et fratribus suis succedant, et ibi sit tutela, ubi successio sit, *ut hic.*

(28) Id est, Patroni non propalam, sed per consequentiam ad tutelam libertorum admittuntur. Ulp. *ibid.* §. 3. per interpretationem, *pr. Inst. de legit. patr. tut.* non tamen ideo minus legitimi prioribus, quod non ex verbis, sed ex sententia legis admittuntur. vid. *l. 6. in fin. infr. de verb. sign.*

(29) *l. 73. infr. de reg. jur. Inst. de legit. patr. tut.*

(30) Id est, ad alium pertinet.

(31) Quæ hic, *agnata*, paulo ante consanguinea dicta est. Consanguinea porro, soror est.

(32) Forte patruum et remotiorem.

(33) *Sub.* impuberibus.

(34) *l. 3. §. 4. Infr. eod.*

(35) Nam filiæ deferetur hereditas, tutela nepoti.

(36) Aliud si deportatus. *l. 9. §. 6. Infr. de tut. et rat.* priori casu speratur legitima ob jus postliminii: altero non ita, propter delictum.

(37) Quandiu speratur postliminium legitimi tutoris proximi, tandiu non admittitur ad tutelam alius agnatus remotior, sed interim ac pendente postliminio tutor a Prætore datur.

dus adgnatio tutela non defertur: nam et si patronus apud hostes sit, patroni filio tutela non defertur: sed interim (1) a Prætore datur.

§. 3. Interdum [autem] etiam sine hereditate tutela defertur, interdum hereditas sine tutela: utpata in eo (2) qui latitavit (3), cum servum (4) [suum] rogatus esset manumittere. Nam generaliter Divus Pius rescripsit Aurelio Basso, jus patroni eum (5) non (6) habere, his verbis: *Plane tergiversatio eorum, qui subvertere fideicommissam libertatem velint, eo modo puniatur, ne (7) jus (8) patroni adquirant in eo quem liberum esse noluit.* ✝ Idem erit, si filiæ adsignatus (9) libertus sit: tutela quidem apud fratres remanebit, ut Marcellus notat, legitima autem hereditas ad sororem pertinebit.

De capitis deminutione pupilli.

2. Idem lib. 37. ad Sabinum.

Legitimam tutelam (10) capitis deminutione (11) pupilli, etiam ea (12) quæ salva civitate contingit (13), amitti, nulla dubitatio est.

De patronis. 1. *De fideicommisso.* 2. *De empto ut manumittatur.* 3. *De liberto orcino, et SC. Rubriano.* 4. *Si ex pluribus patronis,* 5. *Aliquis,* 6. *Vel omnes decesserint.* 9. *De morte et capitis deminutione.* 10. *De parentibus, et tutoribus fiduciariis.*

3. Idem lib. 38. ad Sabinum.

Tutela legitima, quæ patronis defertur [e] Lege (14) duodecim tabularum, non quidem specialiter vel nominatim delata est, sed per (15) consequentias (16) hereditatium, quæ ex ipsa Lege patronis datæ sunt.

§. 1. Ergo manumissor ex Lege duodecim tabularum tutor est, sive sponte [manumisit], sive etiam compulsus ex causa fideicommissi manumisit.

§. 2. Sed etsi hac lege emit, *ut manumitteret*, et ex constitutione (17) divi Marci ad Aufidium Victorinum pervenit ad libertatem, dicendum est tutorem esse.

§. 3. Plane, si forte ex Rubriano (18) Senatusconsulto pervenerit ad libertatem, non habebit tutorem eum, qui rogatus est, sed orcinus (19) libertus effectus ad familiam (20) testatoris pertinebit. In qua specie incipit tutela ad liberos patroni primos pertinere, quæ ad patronos non pertinuit. Quod quidem in omnibus orcinis libertis locum habet testamento manumissis.

§. 4. Si duo pluresve manumittant, omnes tutores sunt: Sed si mulier (21) sit inter manumissores, dicendum est solos masculos fore tutores.

§. 5. Sed si aliquis ex patronis decesserit, tutela penes cæteros patronos est, quamvis ille (22) filium reliquerit. Sed et si ab hostibus fuerit captus, interim soli compatroni tutores sunt. Simili modo et, si in servitutem redactus sit, apparet cæteros esse tutores.

§. 6. Sed si omnes patroni decesserint, tunc tutela ad liberos eorum incipit pertinere.

§. 7. Proinde si alter ex patronis filium, alter (23) nepotem reliquerit, utrum ad solum filium, an vero et ad nepotem tutela pertineat: quia et nepos in familia patris sui proximus est? hoc apparebit ex legitimis hereditatibus: Legitima autem hereditas ad solum filium [pertinet: ergo et tutela ad solum filium] descendit: post (24) filium, tunc ad nepotem.

§. 8. Quæri potest, si patroni filius sit remotus, vel excusatus, an nepoti tutela deferatur? Et Marcellus in ea sententia est, ut succedi non posse scribat: Idcirco (25) enim abierunt tutela, ut alii in locum eorum dentur, non ut successio admittatur.

§. 9. Non tantum autem morte (26), verum etiam capitis deminutione successio (27) debet in legitima tutela admitti: Quare si proximior capite deminutus est, qui post eum est, succedit in tutelæ administratione.

§. 10. Si parens filium, vel filiam, vel nepotem, vel neptem, vel deinceps impuberes, quos in potestate habeat, emancipet: vicem (28) legitimi tutoris sustinet.

4. Modestinus [lib. 4. Differentiarum].

Quo defuncto, si liberi perfectæ (29) ætatis existant, fiduciarii (30) tutores fratris vel sororis efficiuntur.

(1) Id est, captivus.
(2) Herede instituto et adeunte hereditatem.
(3) In fraudem libertatis sc. vide *l.* 28. §. *ult. Infr. de fideicomm. lib.* adde *l.* 7. §. 7. *infr. quib. ex caus. in poss.*
(4) *Sub.* tunc.
(5) *Sub.* rogatum.
(6) Ut succedat? cogitur tamen tutelam subire. *infr. eod.* et facit *l.* 3. §. 2. *infr. eod.*
(7) Contumaciæ causa quis honores et commoda amittit, non onera.
(8) Patronatus jus in eum, quem liberare noluit, nemo consequitur.
(9) Adsignant liberis suis plerumque libertos suos patroni. vide *Inst. de adsignat. libert.*
(10) Non tamen patronorum. Ulp. 11. §. 9. *l.* 7. *supr. de capit. minut.*
(11) Maxima et media: olim etiam minima. adde *l.* 5. *in fin. Infr. eod.* §. *minima. Inst. de cap. deminut.*
(12) Ea minima capitis diminutio est.
(13) Qualis est adrogatio, *l.* 14. *Supr. de tutel.* minima capitis diminutio, §. 4. *Inst. quib. mod. tutela.*
(14) Ex lege seu legitimum est, et id quoque quod ex mente et ratione legis ducitur. *l. nominis.* 6. §. *verbum ex leg.* 1. *infr. de verb. sign.*
(15) Tutela pupilli penes eum esse debet, penes quem successio. Item a jure succedendi ad jus tutelæ ascendimus. vide *l.* 73. *infr. de reg. jur.*
(16) Ulp. 11. §. 3. interpretationem. *Inst. de leg. patr. tut. l.* 73. *pr. Infr. de reg. jur.*
(17) Cujus fit mentio *l.* 2. *C. si mancip. ita fuer. alien.*
(18) De quo v. *l.* 26. §. 7. *infr. de fideicomm lib.*
(19) Directo manumissus. Quidam horcinus legunt. Ulp. 2. § 8. nam et orcum quidam dixere παρὰ τὸ ὅρκος. Charonianus a Theophilo dicitur quasi Charontis. Cujac. *ibid.*
(20) *l.* 48. *Infr. de manum. test.* alias nullius, *l.* 4. *Infr. de bon. libert.* quodammodo sibi libertus. *l. un.* §. 8. *C. de Lat. libert. toll.*
(21) *l.* 1. §. 1. *Supr. eod. Inst. de legit. patr. tut. in fin. Novell.* 118. *cap.* 5.
(22) Qui mortuus est: et sic filius patroni concurrens cum patronis aliis liberti, patrem suum in tutela non repræsentat.
(23) *l.* 5. *in fin. l.* 23. §. 1. *infr. de bon. lib.*
(24) Patruum præferri nepoti, hoc est filio ex fratre, hinc colligitur: et ita in regis Roberti causa judicatum refert Baldus hic, et Oldradus. vide Hotomanum *tractatu de patruo et nepote.*
(25) Vide *l.* 11. *supr. de test. tut.*
(26) *l.* 4. §. 1. *infr. de tut. et rat.*
(27) Dixi ad Ulpian. 16. *in fin.*
(28) §. 6. *Inst. quibus modis jus patriæ potest. Inst. de legitim. patr. tut.*
(29) *l.* 8. *Infr. eod.* vide quæ de *perfecta ætate* ad hunc locum scripsi *in l.* 8. *Infr. eod.* et *l.* 16. §. 1. *supr. de tutelis.*
(30) Liberi sui emancipatis: ut emancipati emancipatis fiduciarii sunt: sui, suis legitimi: ut emancipati suis (ex constitutione Anastasii) legitimi tutores sunt. v. Cujac. *Inst. de fiduciaria.*

De tutela uni decernenda. 3. *De provocatione ad satisdationem.* 5. *De capitis deminutione.*

5. ULPIANUS [lib. 35. ad Edictum].

LEgitimos tutores nemo (1) dat : sed (2) Lex (3) duodecim tabularum fecit tutores.

§. 1. Sed etiam hos cogi satisdare certum est : in tantum, ut etiam patronum (4) et patroni filium, cæterosque liberos ejus cogi *rem salvam fore* satisdare (5), plerisque videatur. Sed hoc causa (6) cognita Prætorem statuere debere melius est, utrum debeat satisdare patronus, liberique ejus, an non : ut si persona honesta (7) sit, remittatur ei satisdatio, et maxime si substantia modica sit; si autem patroni persona vulgaris, vel minus honesta sit ; ibi dicendum est, satisdationem locum habere: Ut aut modus tutelæ, aut persona (8), aut causa admittat satisdationem.

§. 2. In legitimis, et in his qui a Magistratibus dantur, quæsitum est, an uni decerni tutela possit ? Et ait Labeo, et uni recte tutelam decerni : posse enim aliquos vel absentes, vel furiosos esse: Quæ sententia utilitatis gratia admittenda est, ut uni decernatur administratio.

§. 3. An ergo et provocare (9) se invicem secundum superiorem clausulam possint? Et magis est, ut si omnes satis non dederint, vel si finita est satisdatio (nonnunquam enim satisdatio ab eis non petitur, aut satis desinit esse cautum) aut magistratus municipales ab his quos dederint aut non potuerunt, aut noluerunt satis exigere, posse dici etiam in his, quo casu cautum non est, admittendam provocationem.

§. 4. An ergo et in patronis idem sit dicendum, maxime ubi cessat satisdatio ? Et puto, in patronis non oportere admitti provocationem, nisi ex magna causa: ne quis spem successionis deminuat : nam si patrono tutela non fuerit commissa, poterit per compatronum damno adfici, qui solus rem pupilli male administrat.

§. 5. Si legitimus tutor capite minutus (10) sit, dicendum est, desinere eum esse tutorem, et locum esse judicio tutelæ, finita tutela.

De intestato.

6. PAULUS [lib. 38. ad Edictum].

INtestato (11) parente mortuo, adgnatis (12) defertur tutela. *Intestatus* (13) autem videtur non tantum is qui testamentum non fecit (14), sed et is qui testamento liberis suis tutores non dedit: quantum enim ad tutelam pertinet, intestatus est. † Idem (15) dicemus, si tutor testamento datus adhuc filio impubere manente decesserit (16) : nam tutela ejus ad adgnatum revertitur.

Qui sunt agnati.

7. GAJUS [lib. 1. Institutionum].

SUnt autem *adgnati* (17), qui per virilis sexus personas cognatione juncti sunt, quasi a patre cognati : veluti frater eodem patre natus, fratris filius, neposve ex eo ; item patruus, et patrui filius, neposve ex eo.

De gradu adgnationis.

8. PAULUS [lib. 38. ad Edictum].

SI reliquero filium impuberem, et fratrem, et nepotem ex alio filio : constat utrosque esse tutores, si perfectæ (18) ætatis sunt : quia eodem (19) gradu sunt.

9. GAJUS [lib. 12. ad Edictum provinciale].

SI plures sunt adgnati (20), proximus tutelam nanciscitur (21) : et si eodem gradu plures sint, omnes tutelam nanciscuntur (22).

De adgnata. 1. *De surdo, vel muto.*

10. HERMOGENIANUS [lib. 2. Juris Epitomarum].

ADgnato propior fœmina, quo minus sit impuberis adgnati tutor, non objicitur : Ideoque patruus sororem consanguineam habentis fratris filii legitimus erit tutor : nec amita patruo magno, vel matertera fratris filiis, ne sint tutores, obstat.

§. 1. Surdus, et (23) mutus, nec (24) legitimi tutores esse possunt : cum nec testamento, nec alio modo utiliter dari possint.

De surdastro.

11. PAULUS [lib. 16. ad Plautium].

MInus autem audiens, potest (25).

TIT. V.

DE TUTORIBUS ET CURATORIBUS DATIS (26) AB HIS QUI JUS DANDI HABENT : ET QUI (27), ET IN QUIBUS CAUSIS SPECIALITER (28) DARI POSSUNT.

De provinciis regentibus. 1. *De legato Proconsulis.* 2. *Quibus Præses tutorem dare potest.*

1. ULPIANUS [lib. 39. ad Sabinum].

SIve (29) Proconsul (30), sive Præses (31), sive etiam Præfectus Ægypti (32), sive Proconsulatum [obtineat]

(1) Privatus.

(2) Legitimi tutores fiunt a lege, non dantur a Judice.

(3) *l. 1. supr. eod.*

(4) Legitimi tutores (quicunque illi sint, sive patroni sive alii ut hic notat Baldus) satisdare coguntur, rem pupilli salvam fore. Causa tamen cognita remitti potest illis satisdatio : ut si honesti, locupletes palam, aut nullum fidejussorem nanciscantur : quod et in decreto Judex adjicere debet.

(5) Et inventarium facere, *l. ult. C. de recept. arbitr.*

(6) *l. 13. §. 1. infr. tit. prox.*

(7) Honesta vita excusat a satisdatione.

(8) Ut *l. 2. §. 4. supr. qui satisd. l. 17. §. 1. Supr. de test. tut.*

(9) Vide *l. 17. in pr. l. 19. supr. de testam. tut.*

(10) *l. 2. C. eod. §. ult. Inst. de legit. agn. tut.*

(11) Quia tunc testamentaria non speratur. *l. 11. supr. de test. tut.*

(12) *l. 1. supr. eod. l. 1. C. eod.*

(13) *Intestatus* dicitur, qui testari potuit, neque testatus est. Unde notant, furioso vel mente capto mortuis jure intestati eorum bona non occupari a fisco, posita consuetudine, ut intestatis quibuscunque succedat fiscus : Nec enim proprie furiosos intestatos dici qui testari non potuerunt. *Cyn. Pet. Jacob. Ray. Bald.*

(14) *pr. Inst. de hæred. quæ ab intest.*

(15) Ut intestatus videatur quod ad tutelam attinet.

(16) *l. 11. §. penult. Supr. de testamentaria.*

(17) *§. 1. Inst. de legit. agnat. tut. l. 10. §. 2. §. 6. Infr. de gradibus.*

(18) *l. 4. Supr. eod.* vide quæ scripsi ad *l. 16. §. 1. Supr. de tutelis.*

(19) *l. 9. Infr. eod. §. ult. Inst. de cap. deminut. Novell.* 118. *cap.* 2.

(20) *Sub.* non eodem gradu constituti.

(21) Cujac. 10. *observ.* 11. putat in legibus duodecim tabularum ita scriptum fuisse, *Agnatus proximus familiam nancitor*, id est, prehendito. Quod tamen probat.

(22) Quidam legunt *Nancitor.* Festus, *Nancitor*, *nactus erit*, *prædatus erit.* (alii legunt *prehenderit*) Item in fœdere Latino, *pecuniam quis nancitor, habeto: et si quid pigneris nancitur, sibi habeto.*

(23) *l. 1. §. 2. supr. de tutelis.* Adde quæ scripsi *l. 3. infr. de auct. tut.*

(24) Cur? vide *l. 1. in fin. supr. de tutelis.*

(25) Adde *l. 1. in fin. supr. de tutelis.*

(26) *L. 5. C.* 34. *et* 1. *Inst.* 20.

(27) *L. 5. C.* 35.

(28) *L. 5. C.* 33. 36.

(29) 5. Harm. 11. §. 18.

(30) Facit *l. 8. l. 9. supr. de offic. Procons.*

(31) Facit *l. 11. supr. de off. Præsid. §. 4. Inst. de Atil.*

(32) Ut et Juridicus Alexandriæ. *d. §. 4. l. 2. Supr. de off. Jurid.*

provinciæ, [vel] temporis (1) causa Præside defuncto, vel quia ipsi (2) provincia regenda commissa est, tutorem dare poterit.

§. 1. Legatus (3) quoque Proconsulis ex oratione Divi Marci tutorem dare potest.

§. 2. Quod autem permittitur tutorem dare provinciæ Præsidi, eis tantum (4) permittitur, qui sunt ejusdem (5) provinciæ, vel (6) ibidem domicilium habent (7).

De tutore temporario.

2. Idem lib. 35. ad Edictum.

CUm quidam tutores dati appellassent (8), quidam autem non adessent: Divus Pius rescripsit, dandum temporarium tutorem, qui tutela fungatur.

Qui dari possunt a Magistratu municipali.

3. Idem lib. 36. ad Edictum.

JUs dandi tutores datum est omnibus (9) Magistratibus municipalibus (10): eoque jure utimur: sed illum, qui ab eodem (11) municipio vel (12) agro ejusdem municipii est.

De Prætore.

4. Idem lib. 9. ad leg. Juliam et Papiam.

PRætor ipse se tutorem dare non (13) potest (14): sicut nec pedaneus (15) judex, nec (16) compromissarius (17) ex sua sententia fieri (18) potest (19).

De præsentibus, absentibus, ignorantibus, invitis.

5. Gajus lib. 12. ad Edictum provinciale.

ILlud semper constitit, Præsidem posse tutorem dare (20) tam absentem (21) quam præsentem, et tam præsenti quam absenti.

6. Ulpianus lib. 8. de omnibus tribunalibus.

NEc non ignoranti (22), et invito (23).

De dote.

7. Idem lib. 1. de omnibus tribunalibus.

NOn tantum ad dotem (24) dandam (25) nupturæ curatorem dari oportet, verum etiam ei [quoque] quæ jam nupta est (26): Sed et ad dotem augendam datur: et mutandæ quoque dotis gratia curator dari potest.

De mandata jurisdictione. 1. De furore Magistratus. 2. Quibus diebus datur tutor. 3. De furiosis, mutis, surdis.

8. Idem lib. 8. de omnibus Tribunalibus.

NEc (27) mandante Præside alius (28) tutorem dare poterit.

§. 1. Si Prætor vel Præses provinciæ in furore aut dementia constitutus dederit tutorem, non puto valere: quamvis enim Prætor vel Præses sit, nec furor ei magistratum (29) abroget, attamen datio nullius erit momenti.

§. 2. Dari tutor omni die (30) poterit.

§. 3. Furioso (31), et furiosæ (32), et muto (33), et surdo (34) tutor vel curator a Præside dari poterit.

De hereditate adeunda.

9. Marcianus lib. 9. Institutionum.

IMpuberi (35) ad hereditatem adeundam ut tutor detur, ex causa permissum est.

Si erratum sit in petitione tutoris.

10. Idem lib. 5. Regularum.

TUtor si petitus fuerit habenti (36), sed absente eo, quasi non habenti datus sit, datio nulla est: nam et quoquo modo in petitione tutoris si erratum fuerit in (37) facti causa, maxime post constitutionem Divorum Fratrum, non valet tutoris datio.

(1) Ad eum pertinet titulus legis 2. *C. de off. ejus, qui vicem.*

(2) Vicarium Præsidis tutorem dare posse, hinc colligunt.

(3) *l. pen. supr. de off. Procons.*

(4) Jurisdictionis actus non exercentur, nisi in personam subditam.

(5) *l. 27. Infr. eod. l. 3. supr. de off. Præsid. l. ult. supr. de jurisdict. l. 3. in fin. infr. eod. l. 1. §. penult. l. 23. in fin. Infr. de excus. tut. §. 4. Inst. de Atil.*

(6) Loci alicujus esse ii videntur, qui ex loco sunt originis ratione.

(7) Imo, non municipes dari possunt, *l. 10. Supr. de tutelis.*

(8) A sententia excusationem non admittente, *l. 17. in fin. infr. de appellat.*

(9) Municipalibus magistratibus seu Duumviris tutoris dandi jus initio datum: ut tutoris et curatoris dationem haberent: nimirum, ut tutores darent injussu Præsidum: Hodie non alias possunt, quam jussu Præsidum. *Inst. de Atiliano tutore*, quod et circa defensores Præsides usurparunt. *Novell.* 15. adde quæ scripsi de Duumviris ad *l. 26. infr. ad municipalem. et l. 3. infr. qui petant tutores.*

(10) 5. Harmen. 11. §. 9.

(11) *l. 1. §. 2. supr. eodem.*

(12) *l. Insulæ. 9. supr. de judic. l. qui ex vico. 30. infr. ad municip.*

(13) *l. 4. Supr. de off. Prætor. l. 5. Supr. de offic. Præsid.* Goth. vide in hanc legem Cujac. *lib. 7. observ.* 17. S. L.

(14) Imo posse videtur, *arg. l. 4. Supr. quod cujuscunque univ.*

(15) *Pedaneus judex* qui humiliora negotia tractat. *l. 5. C. de pedaneis.*

(16) Tutelarias causas non compromitti, hinc colligit Bartolus et Baldus.

(17) *l. 9. §. 2. supr. de recept. qui arbitr.*

(18) Atqui Præses apud se manumittit, adoptat, emancipat. *l. 2. Supr. de offic. Præsid.* vide Cujac. 7. *obs.* 17.

(19) Seipsum quis eligere non debet, ut nec patronus seipsum præsentare: nec exemplariter se filio substituere. Bart. *in l. 43. infr. de vulg. num.* 33.

(20) *Absens* et absenti tutor dari potest.

(21) Aliud in curatore, *l. 3. §. 2. supr. de tutelis.*

(22) *l. 2. Supr. de tut.*

(23) Invito alio quod facimus, id eo ignorante multo magis perficimus.

(24) Doti nupturæ vel nuptæ constituendæ vel augendæ vel mutandæ curator constitui potest. *l. 5. §. 3. 4. l. 61. l. 69. §. 5. Supr. de jure dot.* vide *l. 22. §. 10. supr. soluto.* Ulp. 11. §. 20. *l. obligamur. 52. §. 5. infr. de oblig.*

(25) Et augendam et mutandam. *Infr. eod.* dicendam, promittendam: idque ex lege Julia de maritandis ordinibus. Ulp. 11. §. 10.

(26) Dos enim post nuptias dari potest, *l. ultim. in pr. C. de donationibus ante nupt.* Paul. 2. *sent.* 21.

(27) Id est, quamvis Præses putet id sibi mandare licere, *l. 6. §. 2. supr. de tutelis.*

(28) Alii is tutor dari poterit. *Hal.*

(29) Furor administrationem tollit, at non dignitatem. *l. 20. Supr. de statu hom.*

(30) Die omni tutor dari potest. vide *l. 3. §. 3. Supr. de tutelis.* etiam dominico: nisi dandus sit ex inquisitione, *l. naturali. 7. supr. de confirm. tut.* Jacob. Aretin. Bald. Nam quæ majorem strepitum, id est, causæ cognitionem majorem desiderant, ea die dominico expediri non ita pium sit.

(31) *l. 1. C. de curat. furios. §. 3. Inst. de curat.*

(32) Impuberibus vel adultis.

(33) *l. 6. in pr. supr. de tutel.* 5. Harmenop. 11. §. 13.

(34) *l. 6. §. 3. supr. de tutelis.*

(35) *l. 13. Infr. eod.* vide quæ scripsi ad *l. 12. Supr. de testam. tutel.*

(36) *l. 27. Supr. de testam. tut.*

(37) Tutor datus ei cui dari non debuit, et ex causa ex qua dari non debuit, inutiliter datus intelligitur. Quid, si datus est tutor alieni, quasi non habenti tutorem, cum tamen tutorem haberet sed absentem? Quia obreptum Judici, non valet datio, *ut hic.* Si Judex dedit ex officio ultro ac sponte, valet.

De absentia tutoris.

11. CELSUS lib. 11. Digestorum.

CUrator pupillo vel pupillæ non (1) datur, si (2) tutor eorum affuerit (3).

De his qui rebus suis superesse non possunt. 1. De filio curatore patri dando. 2. De prodigis.

12. ULPIANUS lib. 3. de officio Proconsulis.

HIs qui in ea causa sunt ut superesse (4) rebus suis non possint, dare curatorem Proconsulem oportebit.

§. 1. Nec dubitabit filium (5) quoque patri curatorem dare, quamvis enim contra sit apud Celsum et apud alios plerosque relatum, quasi indecorum sit patrem a filio regi, attamen D. Pius Justio (6) Celeri, item D. Fratres rescripserunt, *filium, si sobrie vivat, patri curatorem dandum, magis quam extraneum.*

§. 2. D. Pius matris querelam de filiis prodigis (7) admisit, ut curatorem accipiant, in hæc verba: *Non est novum quosdam, etsi mentis suæ videbuntur* (8) *ex sermonibus compotes esse, tamen sic* (9) *tractare bona ad se pertinentia, ut, nisi subveniatur his, deducantur in egestatem: eligendus itaque erit qui eos consilio regat: nam æquum est, prospicere nos etiam eis, qui, quod ad bona ipsorum pertinet, furiosum faciunt exitum.*

Si impuberi libertas et hereditas relicta sit.

13. PAPINIANUS lib. 11. Quæstionum.

SI impuberi libertas et hereditas per (10) fideicommissum data sit, et institutus adire nolit: Senatus censuit, eum, si impuberis nomine desideretur, adire cogendum (11): ut (12) tamen pupillo, pupillæ tutor ab eo cui jus dandi erit, detur, qui tutelam retineat, quoad restituatur hereditas, et *rem salvam fore* ab herede caveatur. Postea D. Hadrianus, ut idem (13) in eo servetur, cui directa libertas data fuerit, rescripsit.

§. 1. Quamvis autem a patrono, *rem salvam pupillo fore* non facile cautio (14) exigatur, tamen Senatus pro (15) extraneo haberi voluit eum, qui, quod in ipso fuit, etiam libertate privavit impuberem: et jus quidem liberti quod habet, quia ex causa fideicommissi manumittit, non est ei ablatum: tutela vero sine (16) vinculo cautionis non committitur. Quid ergo, si non caveat? Non dubie tutela non erit apud patronum.

§. 2. Sed si puella duodecimum annum (17) impleverit, tutor desinit esse (18). Quoniam tamen minoribus annorum desiderantibus (19) curatores dari solent, si curator patronus petatur, fides inquisitionis pro vinculo (20) cede cautionis.

De liberis patroni.

14. IDEM lib. 12. Quæstionum.

LIbertus non aliis patroni patronæve liberis tutor esse cogitur, quam qui jura patronatus sperare possunt (21).

De excusatione ad tempus.

15. PAULUS lib. 2. ad Edictum.

IN omnem (22) rem (23) curator dandus est in ejus tutoris locum, qui reipublicæ (24) causa absfuit.

16. IDEM lib. 73. ad Edictum.

NEc ille desinit (25) tutor esse (26): Quod et in omnibus qui ad tempus excusantur, juris est.

De præjudicio.

17. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

EI qui de statu (27) suo litigat (28), tutorem dari posse Pomponius scribit: et verum est: ut ita demum teneat datio, si liber est.

De inquisitione.

18. IDEM lib. 61. ad Edictum.

IN dando tutore ex inquisitione, et in eum inquiritur qui Senator (29) est. Et ita Severus rescripsit.

De decurionibus, 1. Et Duumviris.

19. PAULUS lib. 16. ad Plautium.

UBi absunt (30) hi qui tutores dare possunt, decuriones (31) jubentur dare tutores: dummodo major pars conveniat: ubi non est dubium, quin unum ex se (32) dare possint.

(1) Nisi forte ad alimenta expedienda. *l. ult. Infr. ubi pupill.*

(2) Curator non datur pupillo habenti præsentem tutorem, *ut hic.* datur itaque non habenti præsentem tutorem.

(3) Adfuerit, *vulg. Hal.* nisi forte valetudo id exigat. *l.* 13. *Supr. de tutelis.*

(4) *l.* 2. *Infr. de curat. furios.*

(5) Curator patri filius dari potest, *l.* 1. *in fin. l.* 2. 4. *Infr. de curat. furios.* Quid, teneturne rationibus patri reddendis? Tenetur sane, ut et mater liberorum tutrix. *l.* 2. *C. quando mulier.* Quid, pater liberorum tutor, estne rationibus reddendis obnoxius? Ut extraneus obnoxius est, si tutorio nomine administrat: secus, si ut usumfructum habens in bonis filii. *l. si superstit.* 5. *C. de dolo. l. Aurelius.* 28. §. *Titius.* 3. *Infr. de liber. leg. l. licet.* 14. *C. ad l. Falcid. l. ult.* §. *pen. C. de sentent. passis.*

(6) Vide Cujac. 10. *observ.* 37. de Justii nomine.

(7) Vide *l.* 1. *infr. de curatore furios.*

(8) Probatur quis ex sermone, rebus et factis, furiosus, vel mentis compos sit necne. Ita probatur mentis qualitas actu exteriore.

(9) Facit *l.* 27. *infr. de cond. inst.*

(10) Atqui tutor servo non datur. *l.* 1. *supr. de tutel.* Potentia actui propinqua, actus esse videtur: Datur autem hic tutor servo, qui proxime futurus est liber.

(11) *l.* 22. §. 1. *infr. ad SC. Trebell.*

(12) *l.* 9. *supr. eod. l.* 17. *in fin. infr. de appellat.*

(13) Nam superiori casu dictum est de tutore dato ei, cui libertas, et hereditas per fideicommissum relicta: hic autem casus pertinet ad eum, cui directa data est.

(14) Vide *l.* 5. §. 1. *supr. tit. prox.*

(15) Pro patrono non est habendus qui non fungitur officio patroni.

(16) *l.* 2. *C. de tutore vel curat. qui satis non ded.*

(17) Tunc curatorem habere incipit.

(18) *l.* 33. §. 1. *infr. de administ. et peric. tut. l.* 3. *C. quando tutor esse des.*

(19) Et sic non invitis. vide §. 1. *Instit. de curatoribus.*

(20) Id est, pro satisdatione. v. *l.* 8. *infr. de curat. furios.*

(21) Sperare autem non possunt liberi ejus, qui fideicommissariam contulit, *l.* 5. §. 22. *supr. de agnosc. lib. l.* 24. *infr. de excus. tut.* sperare possunt ii, quorum parens directam contulit. vide *l.* 5. *C. de excus. tut.* Accurs. Sed Cuj. 14. *obs.* 16. eorum nomine, qui jura patronatus sperare non possunt, intelligit liberos a patrono exheredatos, qui bonorum possessionem contra tabulas, vel unde legitimi, in bona liberti petere non possunt. *Goth.* vide Cujac. *lib.* 14. *observ.* 6. Ans.

(22) Præterquam ad hereditatem adeundam. *l. impuberi.* 9. *supr. eod.*

(23) Pupilli.

(24) *l.* 11. *l.* 12. *supr. de tutelis.*

(25) Etsi possit uti justa exceptione. *l.* 11. §. 2. *supr. de minoribus.*

(26) Ut alius tutor detur, nisi absens desiit esse tutor.

(27) *l.* 1. *C. qui dare tutores. l. si putas.* 6. *C. de petit. heredit.*

(28) Dubii eventus causa suspenditur tutoris datio. Ita dubitatio plerunque magis attenditur, quam veritas.

(29) Decurio. *l.* 15. §. 2. *infr. de excus. tut.*

(30) Absente Magistratu decuriones vel unum ex se tutorem dare possunt.

(31) *l.* 3. *infr. tit. prox.* adde §. 4. *Inst. de Atil.*

(32) Ex suo corpore.

§. 1. Magistratus municipalis collegam (1) suum quin dare tutorem possit, non est dubium.

De ventre. 1. *De curatore dando curatorem habenti.*

VEntri (2) tutor a Magistratibus populi Romani dari non potest; curator potest: nam de curatore constituendo Edicto comprehensum est.

§. 1. Curatorem (3) habenti quominus alius curator detur, regula juris non est impedimento (4).

De fœminis. 1. *De liberis a matre institutis sub conditione*, si emancipentur. 2. *Si quis a parentibus prohibitus sit tutor esse.* 3. *De legatione.* 5. *De moribus.* 6. *De his qui se ingerunt aut pecuniam dant.*

21. Idem lib. 1. Excusationum.

SCire oportet Magistratus, quod curatrices minoribus mulieres (5) non creabunt (6).

§. 1. Si mater sub hac conditione (7) scripserit filios heredes, *Si soluti patris potestate fuerint* (8): solutis his, et propter hoc heredibus, ipse pater curator creari non poterit, etiamsi voluerit: ut non alia (9) via hoc quod noluit testatrix, fiat: Et hoc ita a Divo Severo promulgatum est.

§. 2. Sed et si quis (10) a parentibus (11) prohibitus fuerit tutor esse, hunc neque creari oportet: et, si creatus sit, nec recusaverit, prohiberi eum esse tutorem, manente epitimia (12).

§. 3. Eos qui in legatione sunt, nec creent tutores vel curatores Magistratus: quia per id tempus, quo in legatione sunt, periculum ad eos non pertinet.

§. 4. Si Præfectorium (13) hominem in legatione existentem Romanus Princeps (14) dederit tutorem, dimittetur.

§. 5. Cum reliquis (15) oportet Magistratum et mores (16) creandorum investigare: neque (17) facultates (18) enim, neque dignitas ita sufficiens est ad fidem, ut bona electio (19) vel voluntas, et benigni mores.

§. 6. Semper autem maxime hoc observent Magistratus, ne creent eos qui seipsos volunt ingerere (20) ut creentur, quique pecuniam dant: hos enim et pœnæ obnoxios esse promulgatum est.

De Decurionibus.

22. Idem lib. 5. Excusationum.

ET qui non sunt consiliarii (21) vel senatores, consiliariorum, vel senatorum filiis tutores creantur (22): sicut et consiliarii vel senatores his qui non sunt ex consiliariis vel senatoribus.

De pluribus tutoribus.

23. Idem lib. 4. Pandectarum.

SImul (23) plures (24) tutores dari possunt.

De tutore inquirendo ex vicinis civitatibus.

24. Paulus lib. 9. Responsorum.

DIvi Marcus et Verus Cornelio Proculo: *Si quando (25) desinit in civitate, ex qua (26) pupilli oriundi sunt, qui idonei videantur esse tutores: officium sit Magistratuum (27), inquirere ex vicinis (28) civitatibus honestissimum quemque, et nomina (29) Præsidi provinciæ mittere, non ipsos arbitrium dandi sibi vindicare.*

De curatore dato impuberi.

25. Idem lib. 10. Responsorum.

CUratorem impuberi datum quacunque ex causa, perseverare in diem pubertatis (30) in eadem cura, respondi: Ergo post pubertatem alium curatorem sibi petere debebit.

De tutore dato impuberi opinato.

26. Scævola lib. 2. Responsorum.

SEiæ egressæ annos duodecim, decreto Prætoris ex inquisitione (31) datus est tutor quasi minori (32). Quæro, an excusare se deberet? Respondi, secundum ea quæ

(1) Vide Cujac. 7. *obs.* 17.

(2) Ventri curator datur, non tutor. *l.* 8. *infr. de curat. furios.*

(3) Curatorem habenti, curator dari potest. *ut hic. l.* 12. *C. qui dare tutores.* Tutorem tamen habenti curator datur. *l.* 9. *C. qui petant tutores.*

(4) Contra quam tutorem habenti. Cur ita? vide Cujac. 17. *obs.* 7. Imo, non contra, quam in tutore. *l.* 21. *in fin. infr. de excus.*

(5) Vide *l. ult. supr. de tutelis.*

(6) Hodie in matre et avia id correctum. vide *C. quando mul. tut. off.*

(7) Επὶ ταύτῃ τῇ αἱρέσει.

(8) Puta emancipatione.

(9) *Prohibitum* una via, alia non debet esse permissum. *Bart.*

(10) An extraneus, ut putat Ferrandus 1. *explicat?* An filius, ut Alciatus? quod juri videtur repugnare: ut ne prohibere filium possit pater a tutela: cum vivus ac superstes ipse pro tutela filio delata satisdare debeat. *l.* 15. §. 17. *infr. de excus.*

(11) Finge a matre. vide *l. unic. C. si contra matris voluntatem.*

(12) Id est, salva existimatione, salvo honore. *l.* 3. *in fin. infr. de suspect.* Hinc constat Cœlium Rhodiginum graviter errare, qui *epitimiam* hic notat accipi pro jurgio; adde Alciat. 2. *parerg.* 29.

(13) Inepte hic versum: ἐπαρχικὸν ἄνθρωπον, verti oportet *provincialem*: id est, eum qui cum ex provincia esset, Romam legatus venit: De hujusmodi provincialibus legatis agitur *l.* 2. §. 3. *l.* 8. *l.* 19. §. 3. *supr. de judic. l.* 35. *in fin. supr. de jurejur.*

(14) Inepte, et hic rursum versum: ὁ ἐν Ῥώμῃ ἄρχων, id est, *qui Romæ præest:* magistratus, ἄρχων, *l.* 13. §. 1. §. *ult. infr. de excus. tut.* πόλεως ἄρχων. *l.* 14. §. 9. *infr. de excus. tut.* Præfectus Urbi, vel Prætor.

(15) Πρὸς τοῖς λοιποῖς δικαίοις.

(16) *l.* 8. *supr. de confirmando.*

(17) 5. Harm. 11. §. 28.

(18) *l.* 17. §. 1. *supr. de testament. tut. l.* 6. *infr. de suspect.*

(19) Προαίρεσις consilium, votum, ac studium juvandi pupilli. Ita judex explorabit in eligendo tutore, an recte vitam instituerit, num modestus sit, non egens, non orbus, non vagus, sed locuples, qui norit pueros educare, et eos amet. Harmenop. 5. *tit.* 11. §. 2. Theophil. *Instit. de satisdat. tut.* vide Anton. August. *hic.*

(20) Vel qui adfectant tutelas, §. 5. *Inst. de excusat.* est enim suspectus qui operam ingerit. vide *l.* 25. *supr. de procuratoribus.*

(21) Βουλευταὶ verte *decuriones* passim hac in lege, ubi vox *consiliarii* occurrit, ut *l.* 2. §. 8. *in fin. C. de veteri jure.* ac de *Novell.* 38. 49. 87. Municipales senatores. vide Anton. August. *hic.*

(22) Imo non consiliarius consiliario non datur. *l. spadonem* 15. §. 2. *infr. de excus. tut.* Non consiliarius, seu non Senator in dignitate tamen aliqua constitutus, recte tutor datur consiliario vel senatori. In nulla dignitate constitutus, secus.

(23) Vide *l.* 9. *C. qui dare tutores.*

(24) *l.* 1. *C. de tutorib. illust.*

(25) *l.* 1. §. 10. *infr. de magistrat. conveniend.*

(26) *l.* 10. *supr. de tutelis.*

(27) Municipalium.

(28) *l.* 6. *C. qui dare tutores.* Goth. Adde *l.* 3. *h. t. et l.* 1. 10. *infr. de magistrat. conven.* Ans.

(29) Eo casu unius loco sunt. v. quæ scripsi ad *l.* 4. *C. in quibus cas. tutor. habenti.*

(30) Nec ultra extenditur. *l.* 14. *Infr. de vulgari. l.* 2. *in fin. C. in quibus cas. tutor. hab. l.* 1. *C. quando tutores esse desinant.*

(31) Et ita scienter.

(32) Et male: facit *l.* 1. §. 2. *infr. quæ sent. l.* 2. *C. quando provoc.*

proponerentur, neque excusationem necessariam esse, neque obligari quod non gereret.

Si pars bonorum sit Romæ, pars in provincia. 1. *De libertinis.*

27. HERMOGENIANUS lib. 2. juris Epitomarum.

PUpillo, qui (1) tam Romæ quam in provincia facultates habet, rerum (2) quæ sunt Romæ, Prætor (3): provincialium Præses tutorem dare potest (4).

§. 1. Libertino tutores liberti (5) dandi sunt: Sed etsi ingenuus detur, nec (6) se excusaverit, tutor perseverabit.

Si is ad quem periculum tutelæ spectat, tutor detur.

28. PAULUS lib. 2. Decretorum.

ROmanius Appulus ab judice appellaverat (7), dicens *se non debuisse dari in tutela collegam ei* (8), *quem ipse, cum Magistratus esset, nominasset* (9) *suo periculo, ne in una tutela duplex periculum sustineret*: decrevit Imperator, posse quem et fidejussorem (10) pro tutore esse, et nihilominus tutorem dari. Itaque detentus est in tutela.

De absentibus.

29. IDEM lib. singulari de Cognitionibus.

SI peregre agant qui tutores vel curatores dati sunt, ut intra diem trigesimum (11) notum his a Magistratibus fiat, Divus Marcus rescripsit.

TIT. VI.

QUI PETANT (12) TUTORES VEL CURATORES, ET UBI PETANTUR.

De matre.

1. MODESTINUS lib. 7. Differentiarum.

MAtris sollicitudo (13) in petendis filio *tutoribus*, non etiam curatoribus, observatur: nisi (14) quo casu impuberi curator petendus est.

De cognatis, affinibus, amicis, educatoribus. 1. *De matre.* 2. *De libertis.* 3. *De creditoribus.* 4. *De adulto et ejus procuratore*, 5. *Et cæteris.* 6. *De excusatis a tutela.*

2. IDEM lib. 1. Excusationum.

SI minores non habent eos qui ex legibus sunt defensores (15), si quidem tutoribus indigent propter ætatem, possunt petere eis tutores constitui, cognati (16), et qui secundum affinitatem sunt, familiares parentum, masculorum, et fœminarum (17): possunt et amici (18) parentum et educatores (19) ipsorum puerorum hoc petere.

§. 1. Alii igitur voluntate petunt tutores (20): Sunt autem quidam, quibus est necesse petere tutores, puta, mater (21), et liberti (22): ex his enim illa damnum patitur, hi autem et puniuntur, si non petierint eos qui ex legibus defensores (23) sunt: Mater enim expellitur a legitima (24) filii hereditate quasi existens indigna accipere hereditatem legitimam, negligens (25) ei constitui tutorem. Et non solum si non petierit, sed et si puritatis (26) gratia petierit eum qui dimitti poterat, deinde dimisso (27) eo, vel abjecto, alium non petierit rursum, vel ex studio malos petierit. Liberti autem ex his causis accusati apud Præsidem puniuntur, ut emendentur, si apparuerint, vel propter negligentiam, vel propter malitiam non petiisse.

§. 2. Quæ autem de matre dicta sunt, ostenduntur in epistola Divi Severi, cujus verba subjecta sunt (28).

DIvus Severus Cuspio Rufino: *Omnium me rationem adhibere subveniendis pupillis, cum ad curam publicam pertineat, liquere omnibus volo: et ideo quæ mater vel non petierit tutores idoneos filiis suis, vel prioribus excusatis, rejectisve, non confestim aliorum nomina dederit, jus non habeat vindicandorum sibi bonorum intestatorum filiorum.*

(1) Jurisdictionum diversarum ratione, diversi judices dant tutores. Quid, si uno loco sit origo pupilli: altero domicilium: in tertio bona habeat? judex originis tutorem dabit, ut et domicilii. [..]mo et bonorum judex curatorem illis bonis dabit, ut notat Bart. adversus Dynum existimantem, tutorem datum a judice originis, vel domicilii pupilli, bonis in tertio aliquo loco sitis datum intelligi. *arg. l. magis.* 5. §. *illud.* 12. *infr. de reb. eor. l. propter item.* 21. §. *licet.* 2. *infr. de excus. tut.* Pro Bartolo facit *l. Jurisperitos.* 30. §. *cum oriundus.* 1. *infr. de excus. tut.*

(2) Atqui tutor datur personæ. *l. quia personæ.* 14. *supr. de test. tut.* Datur personæ directo: rebus per consequentias.

(3) v. *l.* 3. *in fin. supr. eod.*

(4) Vide *l. un. C. ubi petant. tut.* alias Prætor provincialibus, Præses Urbanis rebus tutorem non dat. *l. ult. supr. de jurisd.*

(5) *l.* 1. §. 4. *l.* 44. *infr. de excusat.*

(6) *l.* 3. *C. de excus.*

(7) Atqui non appellatur a tutelæ datione. *l.* 1. §. *si quis tutor. infr. quando appell. sit.* Hic appellavit a sententia reprobante excusationem.

(8) *l.* 60. §. 1. *supr. de ritu.*

(9) Unus et idem potest esse nominator, et tutor et fidejussor.

(10) Fidejubere pro contutore quis potest, idoneus tamen: possunt denique fidejubere alii pro aliis: hinc vicaria fidejussio. adde *Novell.* 53. *c.* 3. §. *suscepto.* 2.

(11) Vide *l.* 13. §. 1. *infr. de excus. tut.*

(12) *Lib.* 5. *Cod.* 31.

(13) *l.* 3. *l.* 6. *C. h. t.*

(14) Mater tenetur filiis impuberibus tutorem petere. An adultis curatorem? non tenetur: nisi impubes curatore opus habeat.

(15) Κηδεμόνας de qua voce vid. *l.* 10. §. 7. *infr. de excus. tut.*

(16) Vid. *l.* 10. *C. h. t.* Atqui proximi cognati, ut agnati, hodie legitimi sunt tutores: igitur cum ipsi sint lege tutores, necesse non habent tutorem petere. Ponendum est in hac specie testamento datos fuisse tutores, sed remotos, vel excusatos: ita non legitimis, sed dativis opus fuisse, *l. si quis sub condit.* 11. *supr. de testament. tutel.* et ita Dynus, et Bartolus.

(17) Familiares parentibus, tam masculis, quam fœminis. *Hal.*

(18) Amicitiæ ratione datur actio: Seneca, 3. *Controv. in fin. princ.*

(19) Educationis ratione admittitur quis ad agendum, qui alias non admitteretur.

(20) Et hi quidem ex electione, vel voluntate petunt tutores. *Hal.*

(21) *l.* 6. *C. h. t.*

(22) An et agnati? novo jure etiam coguntur petere tutores agnatis. *l. sciant.* 10. *C. de legitimis heredib.*

(23) Κηδεμόνας.

(24) Ab eorum successione repellitur. *l.* 2. §. 23. *infr. ad SC. Tertyll.* §. *pen. Inst. de Senatusc. Tertyll.*

(25) Atqui hodie legitima tutrix est liberorum, mater. *Authent. matri, et aviæ. C. quando mulier.* Igitur tutorem petere necesse non habet. Necesse habet si tutrix esse nolit: quippe invita tutrix esse liberorum non cogitur.

(26) ὁσίας χάριν, dicationis gratia, puritatis gratia. Contius 1. *disp.* 16. defunctorie, *d. l.* 1. §. 32. *Infr. ad SC. Tert.* χαριστώσεως χάριν, *l.* 13. §. 6. *Infr. de excus.* Anton. Aug. *hic.* male legit Haloander *pravitatis.* Dicis causa. vide *l.* 4. *supr. commodati.* Bruto et Cassio provinciæ dicis causa datæ. Cornel. Nepos *in Attici vita.* sed anne tu dicis causa vindicaveris? Cicero *pro Muræna.* Cujac. 5. *obs.* 33.

(27) Obsequii deserti periculum ita subeunt, qui aut non petunt tutores quos debeant, aut eos quos non debeant. *l.* 2. *C. h. t.*

(28) Modestino id fuit familiare ipsa legum verba interdum recitare. vide *l.* 1. §. 2. *Infr. de excusat. tutorum.*

*

§. 3. Si quidem aliquis vel fœnerator (1) vel legatarius, vel alius necessariam (2) habeat adversus pupillum persecutionem (3), ipse quidem non petet tutorem pupillo, sed eos qui petere possunt, rogabit petere, vel, si hi neglexerint, tunc accedens (4) ad Præsidem hoc ipsum dicet, ut, constituto more legitimo, ea adversus pupillum moveatur persecutio.

§. 4. Hæc quidem de tutoribus. *Curatores* autem minores sibi (5) ipsis petent, si quidem adfuerint, per seipsos: si (6) autem abfuerit aliquis eorum, petet per procuratorem.

§. 5. An autem alius petere curatorem possit minori, quæsitum est? et Ulpianus egregius (7) ita scribit: non licere alium ei petere, sed ipsum sibi (8) ipsi.

Et apud Paulum lib. 9. responsorum ita relatum est.

CUratorem, ignorante, nec mandante (9) pupilla, non recte ei a (10) tutore petitum videri: periculumque eorum, quæ curator non (11) jure datus gessit, non sine ratione eum, qui petit, cogendum agnoscere. Et alia parte ejusdem libri ita respondit: si matris judicium Princeps secutus curatores filiæ ejus dedit, periculum administrationis eorum eam respicere debere.

§. 6. Qui qualitercunque dimissi sunt per excusationem a tutela, necesse non habent (12) petere pupillis tutorem, ut ait Severi et Antonini constitutio.

De decreto Decurionum.

3. PAULUS lib. 10. Responsorum.

DEcreto Decurionum et ipsum (13) Magistratum (14) curatorem dari potuisse (15), respondit.

De matre.

4. TRYPHONINUS lib. 13. Disputationum.

CRedendum est, et eam matrem constitutione (16) contineri, quæ a patre non legitime tutores testamento vel codicillis datos (17) filiis impuberibus, non postulavit decreto confirmari.

§. 1. Sin autem idonei, datis tutoribus pluribus unus eorum vel decessit, vel temporalem excusationem accepit (18): mater, quæ propterea in locum illius alium non petit, quia (19) numerus reliquorum administrationi tutelæ sufficiebat, incidit quidem in verba constitutionis, sed sententia (20) excusatur (21).

§. 2. Sed si suspecto tutore pupilli accusato, decretum erit ei adjungi alios (22), mater eos quoque petere debet: et si non petit, incidet in sententiam (23) constitutionis.

§. 3. Hæc autem mater ab omni quidem bonorum vindicatione intestatorum filiorum (24) repellitur: Si vero maritus ei fideicommissum a filio reliquerit (25), cui mulier non petit tutorem, *si sine liberis decesserit*, vel sub hac ipsa conditione, *Si intestatus mortuus erit*: fideicommissi petitio, quæ ex alieno judicio descendit, non (26) est perempta (27).

§. 4. Quæ (28) autem suspectum tutorem non fecit, nec verbis, nec sententia constitutionis in pœnam incidit: quia ejusmodi facta dijudicare et æstimare, virilis (29) animi est (30): et potest etiam delicta (31) ignorare mater: satisque est, eam petiisse talem qui inquisitione per Prætorem habita idoneus (32) apparuit: et ideo nec judicium ejus sufficit ad eligendos tutores, sed inquisitio fit, etiam si maxime in bona propria liberis suis testamento tutores dederit.

(1) Δανειστής, creditor.
(2) Litigaturus adversus pupillum, tutorem ipse petere non debet, sed iis nunciare, qui petere possunt, ut ipsi tutorem pupillo constitui petant a judice: Agit in eos ut agant: aut petit potius, ut petant.
(3) σύστασιν, consistentiam. vide *l.* 1. *C. h. t.*
(4) *l.* 4. *C. h. t. l.* 28. §. 2. *vers. ne autem. C. de admin. tut. l.* 7. §. 5. *supr. de minor.*
(5) *l.* 6. *C. h. t.*
(6) Curatores sibi dari postulant minores per se, vel per procuratorem.
(7) Κράτιστος, optimus, præstantissimus, egregius. *Hal.* alias *Alexander* Ulpianum vocat parentem suum, *l.* 4 *C. de locato.* disertissimum, *l. ult. C. de instit.* amicum, *l.* 4. *C. de contr. stipulat.* summi ingenii virum. *l. un.* §. 9. *C. de caducis.* Dioclетianus prudentissimum virum appellat, *l.* 11. *C. de quæst.* Anton. August. *hic.* Alexandri Imperatoris tutor, consiliarius, præfectus prætorio. His adde quæ de Ulpiano scripsi ad *l.* 4. *C. de contr. stipul.*
(8) *l.* 3. §. 2. *supr. de tutelis.*
(9) Nec consentiente. *l.* 43. §. 3. *Supr. de procuratoribus.*
(10) Curatorem pupillo petere tutor non potest.
(11) Tutor non videtur, qui non jure datus est.
(12) Tutius tamen facturi sunt, si petierint, *l.* 39. §. 2. *infr. de administ. et peric. tut.* aut saltem admonere debent ipsos pupillos, ut petant sibi curatores: cum et tutores finita tutela id facere debeant. *l. ita autem.* 5. §. *si tutor.* 5. *infr. tit. proximo.*
(13) Municipalis Magistratus ipse, hoc est, Duumvir, recte ab ipso ordine tutor datur, *ut hic.* vide quæ scripsi ad *l.* 26. *infr. ad municipalem.*
(14) Facit *l.* 19. *supr. tit. proxim.* vide Cujac. 7. *observat.* 17.
(15) *Subaudi*, jussu præsidis: vel ubi magistratus absunt. *l.* 19. *supr. tit. prox.* Goth. Datus autem excusationem habet, *l.* 6. §. 16. *Infr. de excusat. tut.* ita et Consul Romanus et Prætor tutores dari poterant, *l.* 20. §. *ult. supr. de test. tut.* quos excusationem habuisse certi juris est. §. 3. *Inst. de excus. tut. l.* 17. §. 5. *infr. de excusat.* Ans. Adde Petr. Pithœum *in notis ad fragmenta Jurisconsultorum pag.* 76. Mod.
(16) D. Severi, quæ matrem impuberi filio tutorem non petentem ejus successione privat. *l.* 2. §. 1. §. 2. *supr. eod.*
(17) Et ita rejectos. *l.* 2. §. 23. *Infr. ad SC. Tertyll.*
(18) Id est, quid si non omnes excusati, vel non omnes rejecti?
(19) Quia numerus, *Haloand.*
(20) Sententia legis potentior est, quam verba, *ut hic.* Sententia legis excusatur, qui in verba legis admisit. *l. non dubium* 5. *C. de legibus. l. nominis.* 6. §. *verbum. Infr. de verb. sign.*
(21) Imo ei imputatur. *l.* 2. §. 39. *infr. ad SC. Tertyll.*
(22) Quod quando fiat, vide *l.* 9. *infr. de suspect.*
(23) Et erit eadem pœna. *l.* 6. *in fin. infr. de verb. signif.*
(24) Si impubes moriatur. *l.* 6. *C. ad SC. Tertyll.*
(25) V. Joann. Corasius *ad l. precibus. C. de impub. n.* Aretinus *ad l. centurio. col.* 2. *de vulg.* Paris. *cons.* 22. *n. lib.* 2. Joan. Cæphal. *cons.* 210. *n.* 54. *vol.* 2. Mod.
(26) Imo est perempta. *l. omnem.* 6. *C. ad SC. Tertyll. l. scimus* 10. *C. de legitim. heredibus.* Quicquid matri debetur, velut ipso pupillo, id mater in hac specie amittit, sed hic debebatur fideicommissum, ut ex bonis mariti: ideoque id non amittit: quia in bona mariti nihil deliquit.
(27) Imo, hoc casu omnis successio matri est deneganda, sive ab intestato, sive jure substitutionis. *l.* 6. *C. ad SC. Tertyll.*
(28) Matri ignoscitur, quæ tutores liberorum suspectos non postulavit: nam suspectum discernere, virilis est animi, et delicta potest ignorare mulier: ejusque judicium non sufficit ad eligendos liberis tutores.
(29) Vir seu *masculus* magis discernit, quæ sint agenda, quam fœmina: In masculo judicium magis exigitur quam in fœmina.
(30) Atqui plenum officium a matre desideratur. *l.* 2. §. 42. *infr. ad SC. Tertyll.*
(31) Suspectus tutor fit ex delicto.
(32) Qui sit, v. *l.* 2. §. 37. *infr. ad SC. Tertyll.*

TIT. VII.

DE ADMINISTRATIONE (1) ET PERICULO (2) TUTORUM ET CURATORUM (3) QUI GESSERINT (4), VEL NON (5): ET DE AGENTIBUS, VEL CONVENIENDIS (6) UNO VEL PLURIBUS.

De tutore administrare cogendo. 1. *De periculo tutoris cessantis.* 2. *De defensione pupilli.* 3. *De adulto vel curatore conveniendis.* 4. *De debitoribus pupilli vel adulti conveniendis.*

1. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

GErere (7) atque administrare tutelam, extra ordinem tutor (8) cogi (9) solet (10).

§. 1. Ex quo scit (11) se tutorem datum, si cesset tutor, suo periculo cessat. Id enim a Divo Marco constitutum est: ut, qui scit se tutorem datum (12), nec excusationem, si quam habet, allegat intra tempora præstituta, suo (13) periculo cesset.

§. 2. Sufficit tutoribus ad plenam defensionem, sive ipsi judicium suscipiant, sive pupillus ipsis (14) auctoribus: nec (15) cogendi (16) sunt tutores, cavere ut defensores solent: Licentia igitur erit, utrum malint ipsi suscipere judicium, an pupillum exhibere, ut ipsis auctoribus judicium suscipiatur: ita tamen, ut pro his qui fari (17) non possunt, vel absint, ipsi tutores judicium suscipiant: pro his autem qui supra septimum annum ætatis sunt, et præsto fuerint, auctoritatem præstent.

§. 3. In causis autem adultorum licentia erit agentibus, vel ipsum adultum præsentem in judicium vocare, ut consensu curatoris conveniatur: vel contra curatorem agere, ut ipse litem suscipiat. In absentibus autem adultis omnimodo contra curatorem agendum.

§. 4. Non denegari autem neque tutoribus, neque curatoribus, etiam debitores pupillorum vel adultorum, ex persona sua, prospectu officii, in judicium (18) vocare: vel eis hoc facientibus suum accommodare consensum.

De actione judicati.

2. IDEM lib. 9. ad Edictum.

SI tutor condemnavit (19), sive ipse condemnatus (20) est: pupillo, et in (21) pupillum potius (22) actio judicati datur: et maxime si non se liti obtulit, sed cum non posset vel propter absentiam [pupilli], vel propter infantiam auctor ei esse ad accipiendum judicium: Et hoc etiam D. Pius rescripsit: Et exinde multis rescriptis declaratum est, in pupillum dandam actionem judicati semper tutore condemnato: nisi abstineatur (23): tunc enim nec in tutorem nec in pupillum, nec pignora tutoris capienda esse, sæpe rescriptum est.

§. 1. Amplius Marcellus libro vicesimo [primo] Digestorum scribit: et si satisdedit tutor, mox abstinuit pupillus, fidejussoribus (24) quoque ejus debere subveniri. Sed [et] si pupillus non abstinuit quemadmodum ipsi, ita et fidejussoribus ejus subveniri: maxime, si pro absente pupillo, vel pro infante satisdedit.

De eo quod unus ex pluribus curatoribus gessit. 1. *De eo cui ex pluribus pater administrationem commisit.* 2. *De tutoribus honorariis.* 3. *Quibus casibus ab eo receditur, cui testator administrationem delegavit.* 4. *De curatoribus adjungendis tutori testamentario.* 5. *De curatoribus testamento datis.* 6. *De tutela per unum administranda etsi pater non destinavit.* 7. *Si non sit a testatore electus tutor: aut electus gerere nolit.* 8. *Si tutores velint omnes gerere,* 9. *Vel tutelam dividere.*

3. IDEM lib. 35. ad Edictum.

SI plures curatores dati sunt, Pomponius lib. LXVIII. ad Edictum scripsit, ratum haberi debere (25) etiam quod per unum (26) gestum est: nam et in furiosi curatoribus (27) ne utilitates furiosi impediantur, Prætor uni eorum curationem decernet, ratumque habebit quod per eum sine dolo malo gestum est.

§. 1. *Si parens vel pater qui in potestate habet, destinaverit testamento, quis tutorum tutelam gerat* (28), *il-*

(1) *Administratio* est sollicitudo, cura, gestio, defensio: non autem dominium esse, multo minus perdere posse.

(2) *L.* 5. *Cod.* 38.

(3) 37. *Eclog.* 7. et de pecunia pupilli fœneranda vel deponenda, 5. *C.* 37.

(4) Facit 5. *C.* 44. 45. 47. 48. 57.

(5) 5. *C.* 55.

(6) Facit 5. *C.* 39. 40. 52. 54.

(7) 11. Ulp. 25.

(8) *Subaudi*, qui nondum administrare cœpit.

(9) Imo non cogitur. *l. si tutor.* 17. *infr. de auctor. tut.* Cogitur, si vel nunquam gessit: vel gessit quidem, sed ejus cessatio pupillo nocitura est. *l. ult. C. si tut. vel curat. non gesser.* Quod si certum est non nocituram, non cogitur: si dubitatur, non cogitur quoque, sed tutelæ tenetur.

(10) A judice, judicis officio, captis pignoribus, et multa indicta, *l.* 6. *in fin. C. de testam. tut. l. un. supr. si quis jus dicenti. l.* 1. §. 2. *Supr. de ventre inspic.* nec tamen necessarius est libellus, nec alius ordo: cum quovis loco et tempore possit hoc expediri. *l.* 3. §. 3. *supr. de tutel. l.* 2. *Supr. de feriis.*

(11) *l.* 5. *in fin. infr. eod.* scit autem, qui certo scit se datum esse.

(12) Testamento vel a judice: Dum tamen utiliter sit datus. *l.* 3. *supr. de testam. tut.*

(13) Tenetur enim actione tutelæ pro neglectis. *l. tres tutores.* 55. §. *item in eo.* 3. *infr. eod.*

(14) Vide *l.* 2. *C. qui legitim. personam.*

(15) Imo cogendi sunt satisdare de rato. *l. vulgo.* 23. *infr. eod.* Non cogitur tutor satisdare, quoties dubium est tutor sit necne.

(16) *l.* 28. §. 3. *C. administrat. tutor.* adde *l.* 55. §. *penult. supr. de evict.*

(17) Vide quæ notavi ad *l.* 54. *infr. de re judicata.*

(18) *l.* 22. *l.* 46. *in fin. infr. eod. l.* 18. *l.* 21. *C. de admin. tut. l.* 4. *Infr. de except. rei jud. l.* 56. §. 4. *infr. de furt. l.* 2. *C. arbit. tut.*

(19) Id est, obtinuit.

(20) Judicati actio non datur contra tutorem, nisi se liti obtulit, sed contra pupillum: nisi pupillus se abstineat hereditate ejus, cujus causa condemnatus est.

(21) Vide *l.* 7. *infr. quando ex facto tutor.*

(22) Imo in tutorem danda est exemplo procuratoris, qui etiam finito officio convenitur. *l. procurator, qui pro evictione.* 67. *Supr. de procur.* An hic differentiam constituemus inter tutorem et procuratorem cum Accursio: ut hic etiam finito officio conveniri possit: tutor non possit? An cum Jacobo Ravenate, et Ricardo dicemus, eandem esse rationem procuratoris et tutoris: sed in *d. l. procurator.* procuratorem finito officio ideo conveniri, quod fines mandati excessit?

(23) Nisi abstineat, Hal. *l. ult. in fin. supr. si quis cautionibus.*

(24) *l.* 89. *infr. de adqu. vel omitt. hered.* tunc enim nihil creditoribus deperit: ut qui salvam habeant actionem adversus eos, qui hereditatem adituri sunt.

(25) Imo, ratum non est habendum, quod per unum gestum fuerit. *l. consilio.* 7. §. *ult. infr. de curat. furios.* Quod per unum alio contradicente gestum est, ratum haberi non debet: secus, si consentiente.

(26) *l.* 24. §. 1. *infr. eod. l.* 7. *in fin. infr. de curat. fur. l.* 5. *C. de auct. præst.*

(27) Vide *l. plurib.* 32. *Supr. de procurat. c. ult. extr. de testam.*

(28) Tutoribus quibusdam solet decerni gestio seu administratio a testatore. *l.* 14. §. 1. *infr. de solution.*

lum (1) *debere gerere* Prætor putavit: Meritoque parentis statur voluntati, qui utique recte filio prospexit: Tantundem Prætor facit et de his, quos parens destinavit testamento, [ipse] autem confirmavit: ut, si parens declaravit, quem velit tutelam administrare, ille (2) solus administret.

§. 2. Cæteri igitur tutores non administrabunt: sed erunt hi, quos vulgo *honorarios* (3) appellamus: Nec quisquam putet, ad hos periculum (4) nullum redundare: Constat enim, hos quoque, excussis (5) prius facultatibus ejus (6) qui gesserit, conveniri oportere: dati sunt enim, quasi observatores actus ejus et custodes: imputabiturque eis quandoque, cur, si male eum conversari videbant, suspectum [eum] non fecerunt. Adsidue igitur et rationem ab eo exigere eos oportet, et sollicite curare, qualiter conversetur: et si pecunia sit quæ deponi possit, curare, ut deponatur (7) ad prædiorum comparationem: blandiuntur enim sibi, qui putant, honorarios (8) tutores omnino non teneri: tenentur enim secundum ea quæ supra ostendimus.

§. 3. Quamvis autem ei potissimum se tutelam commissurum Prætor dicat, cui testator delegavit, attamen nonnunquam ab eo recedet (9): utputa si pater minus penso consilio hoc fecit, forte minor (10) vigintiquinque annis; vel eo tempore fecit, quo iste tutor bonæ vitæ vel frugi videbatur, deinde postea idem cœpit male (11) conversari ignorante testatore; vel si contemplatione facultatum ejus res ei commissa est, quibus postea exutus est.

§. 4. Nam et si unum pater dederit tutorem, nonnunquam ei adjunguntur curatores: Nam Imperator Noster cum Patre rescripsit; cum duos quis libertos suos tutores dedisset, unum rerum Italicarum, alium rerum Africanarum, curatores eis adjungendos: nec patris secuti sunt voluntatem (12).

§. 5. Quod in tutoribus scriptum est, et in curatoribus erit observandum, quos pater testamento destinavit, a Prætore confirmandos.

§. 6. Apparet igitur Prætori curæ fuisse, ne (13) tutela per plures administretur: quippe etsi pater non destinaverit quis gerere debeat, attamen id agit, ut per unum (14) administretur; sane enim facilius (15) unus tutor et actiones exercet et excipit; ne per multos (16) tutela spargatur.

§. 7. *Si non erit a testatore electus tutor*, *aut gerere nolet: tum is gerat cui major* (17) *pars tutorum tutelam decreverit*: Prætor igitur jubebit eos convocari (18): aut si non coibunt, aut coacti non decernent, causa cognita ipse statuet, quis tutelam geret.

§. 8. Plane si non consentiant tutores Prætori, sed velint omnes gerere, quia fidem non habeant electo, nec patiuntur succedanei esse alieni periculi, dicendum est Prætorem permittere eis omnibus (19) gerere.

§. 9. Item si dividi inter se tutelam velint tutores, audiendi sunt: ut distribuatur inter eos administratio.

4. Idem lib. 9. ad Edictum.

VEl in pa[r]tes (20), vel in regiones: et, si ita fuerit divisa, unusquisque exceptione summovebitur pro ea parte (21), vel regione (22), quam non administrat.

De pecuniæ depositione. 1. *De eo, qui gerere cœpit.* 2. *Et abstinuit.* 3. *De eo, qui tutelam gerendam mandavit.* 4. *De debitore patris, qui tutelam administravit filii.* 5. *Si tutor puberem factum non monuit, ut sibi curatores peteret.* 6. *De lite cœpta ante curationem finitam.* 7. *Si testator jusserit*, Tutores esse aneclogistos, 8. Vel ex consilio matris pupillorum tutelam gerere, 9. *Vel aliquid* non vendere. 10. *De scientia tutoris se tutorem esse.*

5. Idem lib. 35. ad Edictum.

ITa (23) autem depositioni (24) pecuniarum locus est, si ea summa corradi [id est, colligi] possit, ut comparari ager possit: si enim tam exiguam esse tutelam [facile] probatur, ut ex nummo refecto prædium puero comparari non possit, depositio cessat. ✝ Quæ ergo tutelæ quantitas depositionem inducat, videamus? Et (25) cum causa (26) depositionis exprimatur, *ut prædia pupillis comparentur*, manifestum est, ut ad minimas summas non videatur pertinere: quibus modus præfiniri generaliter non potest: cum facilius causa cognita per singulos possit examinari. Nec tamen auferenda facultas est, etiam minores summas interdum deponi postulare, si suspecti tutores esse videantur.

§. 1. *Cessisse* autem videtur tutor, qui quid omnino pupillare attigit (27), etiamsi modicum (28): cessantque partes eorum, qui solent cessantes cogere administrare.

§. 2. Quod si, posteaquam gessit, tunc se gestu abstinuit: etiam suspecti postulatio succedit.

§. 3. Quod si quis tutelam mandaverit gerendam, gestaque fuerit ab eo cui mandatum est: locus erit tutelæ actioni: videtur (29) enim *gessisse*, qui per alium gessit:

(1) §. 1. *vers. quod si nemo. Inst. de satisd. tutor. l.* 14. §. 1. *infr. de solutionibus.*

(2) *l.* 3. §. 5. *infr. judicatum solvi.*

(3) *l.* 60. §. 2. *supr. de ritu nupt. l.* 26. §. 1. *supr. de testam. tut. l.* 14. §. 1. *infr. de solutionib.* Goth. De obligatione honorarii tutoris, vide Damhoud. *de tut. et curat. rat. cap.* 1. *n.* 30. Ans.

(4) *l.* 60. §. 2. *supr. de ritu nup. l.* 4. §. 2. *infr. rem pupilli salvam. l.* 1. *C. si tutor non gess.*

(5) *l.* 39. §. 11. *infr. eod. l.* 6. *C. arbitr. tut.*

(6) Et ejus fidejussorem.

(7) *l.* 5. *infr. eod.*

(8) De *honorariis tutoribus* dixi *l.* 26. §. 1. *supr. de test. tut.*

(9) Voluntatem testatoris in tutelis non semper sequitur Judex. vide *l.* 5. §. 9. *infr. eod.*

(10) Minor 25. annis potest filio tutorem testamento dare.

(11) Ut in specie *l.* 4. *in fin. supr. de testam. tut. l.* 10. *supr. de confirm. tut.*

(12) Ut in *l.* 5. §. 9. *infr. eod.*

(13) Vide *l.* 24. *in fin. infr. eod. l.* 5. *infr. de censib.*

(14) Vide *l.* 24. *in fin. infr. eod.*

(15) Unus tutor facilius actiones exercet, et excipit, quam si per plures tutela spargatur.

(16) Multitudo noxia.

(17) *l.* 19. §. 1. *supr. de testam. tut.* §. 1. *vers. quod si non fuerit. Inst. de satisd. tutor.*

(18) *Novell.* 118. *cap.* 5.

(19) *d. Novell.* 118. *cap.* 5.

(20) Quotas: puta uni dimidia: alteri dimidia.

(21) *l.* 46. §. 6. *l.* 47. §. 2. *l.* 51. *l.* 55. *infr. eod. l.* 2. *C. si ex plurib. tutorib. l.* 2. *C. de peric. tut. l.* 2. *C. de divid. tut.*

(22) *l.* 51. *infr. eod.*

(23) Respondet hoc legi 3. §. 2. *in fin. supr. eod.*

(24) De qua *l.* 3. §. 2. *in fin. supr. eod.*

(25) Dictum restringitur ex causa: *vel*, Causa effectum interpretatur. *l.* 1. *infr. de doli mali et met. except. l. cum pater.* 77. §. *dulcissimis.* 20. *infr. de leg.* 2.

(26) Dictum determinatur secundum suam causam. *Bart.*

(27) *l.* 55. *in princ. infr. eod. l.* 5. *in fin. infr. de magistrat. convenien.* adde *l.* 88. *infr. de adqu. vel omitt. hered.*

(28) Modicum etiam qui quid tutelare attigit, tutelæ tenetur. adde *l. gerit.* 88. *infr. de adqu. vel omitt. hered.*

(29) Fictione scil. vide Bald. v. Dynum, *regula*, *qui facit.* 72. *de regulis. in* 6.

Quod si non accessit is cui mandatum est, utili actione convenitur.

§. 4. Debitor (1) patris, qui tutelam administravit filii, tutelæ judicio tenebitur etiam ob id quod patri debuit (2).

§. 5. Si tutor pupillum suum puberem factum non (3) admonuerit, *ut sibi curatores peteret* (sacris enim constitutionibus hoc facere jubetur, qui tutelam administravit): an tutelæ judicio teneatur? Et magis puto, sufficere tutelæ judicium, quasi connexum (4) sit hoc tutelæ officio, quamvis post pubertatem admittatur.

§. 6. Post completum vicesimumquintum annum ætatis, si nondum rationes redditæ sunt, nec ad causam instrumenta (5) pertinentia, fidei ac verecundiæ curatorum convenit, ut consilio suo cœptam (6) litem perficiant. Si igitur cessent in his quæ constituta sunt faciendis, magis puto sufficere negotiorum gestorum judicium, etiamsi aetum est: si tamen hujus rei ratio reddita non est.

§. 7. Julianus lib. XXI. Digestorum hujusmodi speciem proponit: Quidam decedens filiis suis dederat tutores (7), et adjecerat, *Eos* [*que*] *aneclogistos* (8) *esse volo*: et ait Julianus, tutores, nisi (9) bonam (10) fidem (11) in administratione præstiterint, damnari debere, quamvis testamento comprehensum sit, *ut* (12) *aneclogisti* (13) *essent*: Nec eo nomine (14) ex causa fideicommissi quicquam consequi debebunt, ut ait Julianus: et est vera ista sententia: *nemo enim jus publicum remittere potest hujusmodi cautionibus, nec mutare formam antiquitus constitutam* (15): damnum (16) vero, quodcunque ex tutela quis senserit, et legari, et per fideicommissum ei relinqui (17) potest (18).

§. 8. Papinianus lib. V. Responsorum ita scribit: pater tutelam filiorum *consilio* (19) *matris geri* mandavit, *et eo nomine tutores liberavit* (20). Non idcirco minus officium tutorum integrum erit, sed viris bonis conveniet, salubre consilium matris admittere: tametsi neque liberatio tutoris, neque voluntas patris, aut intercessio matris tutoris officium infringat.

§. 9. Usque adeo autem licet (21) tutoribus patris præceptum negligere (22), ut si pater caverit, *Ne quid rei suæ distraheretur*, vel, *ne mancipia distrahantur*, [vel] *ne vestis*, [vel] *ne domus*, [vel] *ne aliæ res periculo subjectæ*, liceat eis contemnere hanc patris voluntatem.

§. 10. Ex (23) quo (24) innotuit (25) tutor (26), se tutorem esse: scire debet periculum tutelæ ad eum pertinere. Innotescere autem qualiter qualiter sufficit, non utique testato eum conveniri: nam etsi citra testationem, scilicet undecumque cognovit, nulla dubitatio est, quin debeat periculum ad ipsum respicere.

6. IDEM lib. 36. ad Edictum.

Hoc autem quod cognovit (27) tutor, pupillus probare debebit (28).

De inventario faciendo. 1. *De distractione rerum, quæ tempore pereunt.* 2. *De prædiis comparatis non idoneis.* 3. *De usuris.*

7. IDEM lib. 35. ad Edictum.

Tutor (29), qui repertorium (30) non fecit, quod vulgo *Inventarium* (31) appellatur, dolo (32) fecisse videtur: nisi forte aliqua necessaria (33) et justissima causa

(1) An abrogetur hic paragraphus *Nov.* 72. *c.* 2. vide quæ dixi ad *l.* 8. *C. qui dare tut.*

(2) Ideoque sibi solvere debet. *l.* 9. §. 1. *in fin.* §. 5. *infr. eod. l.* 5. *Infr. de tutelæ et rationibus.*

(3) Tutor finita tutela monere pupillum suum debet, ut curatorem petat.

(4) Adde *l.* 11. *C. arbitr. tutelæ.*

(5) Vide *l. un. C. ut causæ post pubertatem.*

(6) Cœptum negotium curator finita etiam tutela perficere tenetur. *l.* 24. *in fin. l.* 27. *infr. de appellat. l.* 1. *C. ut causæ post pubert.*

(7) V. Zannettum *rer. quotid. cap.* 32. Mod.

(8) ἀνεκλογίστους· *Hal.* ἀλογοθετήτους· *Eclog.* 37. *tit.* 7. *c.* 4. adde *l.* 119. *infr. de leg.* 1. ἀνεξετάστους *l.* 23. §. *pen. Infr. de pecul.* eis quæstionem non fieri, *l.* 20. *Infr. de liber. leg.* rationem ab eis non exigi. *l.* 9. *infr. de lib. leg.* Goth. Vide Alciat. *parerg. lib.* 2. *c.* 25. Ans.

(9) Generali liberatione, seu remissione administrationis, non intelligitur remissa administratio dolo inita. adde *c. requisisti.* §. *si vero istud. extr. de test.*

(10) *l.* 60. *in fin. supr. mandat. Synops. Basil.* 37. *tit.* 7. *c.* 4. 5. Harm. 11. §. 2.

(11) Ideo tenentur de dolo. *l.* 20. *in fin. infr. de liberatione.* *l.* 18. *C. de fideicommiss.*

(12) Generali in mandato subintelligitur bona fides.

(13) ἀνεκλόγιστοι. Hal.

(14) Si dolum admiserint sc.

(15) Ut sc. quis non teneatur de dolo futuro. *l.* 27. §. 3. *supr. de pactis.*

(16) *l.* 39. §. 13. *l.* 41. *in fin. infr. eod.*

(17) Remitti.

(18) Imo, si quis rationes exigere vetatur, non impeditur reliqua exigere. *l.* 9. *infr. de liber. leg.*

(19) Non matri ipsi mandavit, ut *l.* 26. *supr. de testam. tut.*

(20) Consiliarius tutori datus non minuit, non infringit, non redintegrat tutoris ipsius officium, quominus etiam citra consilium consiliarii, vel contra ejus consilium si ex re pupilli sit, diligenter tutelam gerat.

(21) Imo non licet. *l.* 7. *in fin. C. eod.*

(22) Testatoris voluntatem tutor interdum potest jure negligere, *l.* 3. §. 3. *supr. eod.* in hunc locum vide quæ notavi ad *l.* 14. §. 1. *supr. de religios. l.* 3. §. 3. *supr. eod.*

(23) *Ex* particula includit vocem, cui adjicitur prohibitio. *l. de divisione.* 5. *Supr. solut. matrim.*

(24) *l.* 1. §. 1. *supr. eod. l.* 17. *infr. eod. l.* 19. *C. h. t.*

(25) *Subaudi*, se tutorem esse.

(26) Ita *Flor.* al. *tutori.*

(27) Tutor, qui juste datus est, neque excusatus, periculum tutelæ præstat ex eo die, quo scivit se tutorem datum esse.

(28) Probatio pupillo incumbit asserenti tutorem suum scivisse, se tutorem datum esse.

(29) Etiam honorarios. Bart. *hic. num.* 3. non actor constitutus a tutore, *num.* 2. non tutor ad lites, *n.* 5. An datus ad unum articulum, puta ad adeundum, inventarium facere cogitur? cautius est, ut faciat, *n.* 4. sed et procurator ad lites et negotia, actor universitatis, exsecutor testamenti et sententiæ, curator ad lites, hospitalarius, heres gravatus fideicommisso, servus socius, frater communium bonorum, filius paternorum, pater filii bonorum administrator: Hi omnes etiam ad annos usque triginta actus sui rationem reddere tenentur. vid. Roland. a Valle 1. *consil.* 49.

(30) *l.* 3. §. 5. 16. *Infr. de suspect.* ἀπογραφήν 5. Harm. 11. §. 25.

(31) De *inventario* tutoris vide *l.* 24. *C. h. t. l.* 27. *C. de episc. aud. l. ult. C. arbitr. tut. l.* 6. *C. de magistratib. conveniend. l. ult.* §. 5. *in fin.* §. 6. *in fin. C. de curat. furios. l.* 57. *Infr. de administr. et peric. tutor.* ἀπογραφή, 37. *Eclog.* 7. *c.* 5. *Novell.* 94. *in fin.* Tutor qui repertorium non fecit in litem jurejurando punitur.

(32) Præsumitur dolus contra omittentem solennia. vid. Rolandum a Valle, 1. *cons.* 49. *n.* 55. Inventarii omissione præsumitur fuisse in dolo tutor, qui id omisit. *argum. l. ad commentariens.* 4. *C. de custod. et exhib. reor.*

(33) Necessitas ex illicito facit licitum. *l.* 27. *in fin. Infr. de manum. testam.*

sa (1) allegari possit, cur id factum non sit. Si quis igitur dolo (2) inventarium non fecerit, in ea conditione est, ut teneatur (3) in id quod pupilli interest: quod ex jurejurando in litem æstimatur. † Nihil (4) itaque gerere ante (5) inventarium factum eum oportet: nisi id quod dilationem (6) nec modicam exspectare possit.

§. 1. Si tutor cessaverit in distractione earum rerum quæ tempore depereunt (7), suum periculum facit (8): debuit enim confestim (9) officio suo fungi. † Quid, si curatores exspectabat, vel differentes, vel etiam volentes se excusare, an ei ignoscatur? Et non facile ignoscetur: debuit enim partibus suis fungi (10): non (11) quidem præcipiti festinatione (12), sed nec moratoria cunctatione.

§. 2. Competet adversus tutores tutelæ actio, si (13) male contraxerint (14): [hoc est], si prædia comparaverint non idonea, per sordes aut gratiam. † Quid ergo, si neque sordide, neque gratiose, sed non bonam conditionem elegerint? Recte quis dixerit, solam latam (15) negligentiam eos præstare in hac parte debere.

§. 3. Si post (16) depositionem pecuniæ comparare prædia tutores neglexerunt, incipient in usuras conveniri (17): Quamquam enim a Prætore cogi eos oportet ad comparandum, tamen si cessent, etiam usuris plectendi sunt tarditatis (18) gratia: nisi (19) [si] per eos factum non est, quominus compararent.

§. 4. Pecuniæ, quam in usus suos converterunt, tutores, legitimas (20) usuras (21) præstant: sed hoc ita demum, si evidenter doceantur pecuniam in usus suos convertisse. Cæterum non utique qui non fœneravit, vel non deposuit (22), in suos usus vertit: et ita Divus Severus decrevit. Doceri igitur debet in usus suos pecuniam vertisse.

§. 5. *Vertisse in suos usus* [non] accipimus eum qui debitor pupilli patris fuit, deinde ipse sibi (23) non solvit: hic enim eas usuras præstabit quas patri promiserat.

§. 6. Si tutor pecuniam pupillarem suo (24) nomine fœneravit, ita demum cogetur usuras quas percepit præstare, si suscipiat pupillus cæterorum nominum periculum.

§. 7. Si deponi (25) oportet pecunias ad prædiorum comparationem, si quidem factum est, usuræ non current: sin (26) vero factum non est, si quidem nec præceptum est ut deponantur, pupillares præstabuntur; si præceptum est, et neglectum, de modo usurarum videndum est? Et solent Prætores comminari, *Ut, si non fiat depositio vel quanto tardius fiat, legitimæ* (27) *usuræ præstentur*: si igitur comminatio intercessit, judex qui quandoque cognoscet, decretum Prætoris sequetur.

§. 8. Idem solent facere Prætores etiam circa eos tutores, qui negant habere ad alendos pupillos penes se aliquid: ut quidquid constiterit penes eos esse, ejus gravissima (28) usura pendatur: et hoc persequi oportere judicem palam est, cum (29) et alia pœnæ adjectione.

§. 9. Residuarum autem summarum pupillares usuras pendi oportet.

§. 10. Quæ autem sunt *pupillares* (30) *usuræ videndum est*? Et apparet hanc esse formam usurarum, ut ejus quidem pecuniæ, quam quis in usus suos convertit, legitimam (31) usuram præstet. Sed et si negavit *apud se esse pecuniam*, et Prætor pronunciavit contra eum, legitimas solvere debebit: vel si moram depositioni fecit, et Prætor irrogavit ei legitimas. Sed et si, dum negat *aliquam quantitatem penes se esse*, pupillis ad onera sua expedienda imposuit necessitatem mutuam pecuniam legitimis usuris accipiendi, tenebitur in legitimis. Item si a debitoribus legitimas exegit. † Ex cæteris causis secundum morem (32) provinciæ præstabit usuras, aut quincunces (33), aut trientes, aut si quæ aliæ leviores in provincia frequentantur.

§. 11. Usuræ a tutoribus non statim (34) exiguntur, sed interjecto tempore, ad exigendum, et ad collocandum, duum mensium (35): Idque in judicio tutelæ servari so-

(1) Demus, tutorem morbo sontico detentum. vide Bart. *hic. num.* 17. 18.

(2) Dolo non facit inventarium, qui omnino non facit: vel, qui facit, sed non coram notario, vel Judice, vel non omnium rerum, et instrumentorum. *l.* 24. *C. h. t.*

(3) Pœna tutoris inventarium non conficientis dolo malo. *l. ult. in fin. C. arbitr. tut.* Excipe tamen, et dic, eos ad inventarium faciendum non teneri, si testator eis remisit inventarii confectionem. *l. ult. C. arbitr. tut.*

(4) Ante inventarium factum tutor nihil pupillare attingere potest, nisi justa causa interveniat.

(5) *d. l.* 24. *C. h. t.*

(6) Adde *l.* 22. *in fin. C. h. t. l. ult. in fin. C. de tut. et curat. qui satis non ded.*

(7) *d. l.* 22.

(8) Vid. Constantinum Landum *lib. prætermissor. cap.* 11. et Joannem Aurpachum *lib.* 1. *sing. alleg. cap.* 19. Mod.

(9) *Confestim*, est quam primum potuit. *l.* 2. §. *confestim.* 43. *infr. ad SC. Tertyll.*

(10) Vendendo ea, quæ servari non poterant.

(11) Tutor res pupilli tempore perituras, neque tardius, neque nimis festinanter vendere debet.

(12) Festinatio nimis præceps non minus culpatur, quam moratoria cunctatio. *l.* 13. §. 7. *infr. de jure fisci.*

(13) Tutor si quid per sordes, aut gratiam ex pecunia pupilli comparavit, tenetur id pupillo præstare.

(14) Vide *l.* 57. *infr. eod.*

(15) Vide *l.* 223. *infr. de verb. sign.*

(16) Tutor qui depositam seu destinatam pecuniam a testatore ad prædiorum emptionem, in emptionem prædiorum non vertit, usuras ejus pecuniæ pupillo præstat. An potius hic locus accipiendus est de pecunia fœneratitia a debitore recepta? Prior sententia verior. *d. g.* §. 7. *infr. eod.*

(17) Excipe ut *infr. eod.*

(18) *Tarditas* punitur: Est vero tarditas mora, cessatio, negligentia.

(19) Nisi forte credere non potuerunt. *l.* 12. *in fin. infr. eod.*

(20) *l.* 38. *supr. de negot.* quæ sint, vide *l.* 1. *C. de usur. pupill.*

(21) Usuras centesimas pecuniæ pupillaris, quam in usus suos verterunt, præstare tutores pupillis debent.

(22) Sed otiosam tenuit.

(23) *d. l.* 38.

(24) *l.* 46. §. 2. *infr. eod.*

(25) Ut *l.* 5. *supr. eod.*

(26) Adde §. 3. *supr. eod.*

(27) De quibus vid. *l.* 1. *C. de usur. pupill.*

(28) Usura gravissima, *centesima. l.* 38. *supr. de negot. gest* scripsi ad *l.* 1. §. 3. *supr. de pignorib.*

(29) *Al.* et cum alia.

(30) Usuræ pupillares variæ sunt: Legitimas seu centesimas debet tutor, si pecuniam pupillarem in usus proprios vertit, si convictus sit pecuniam habuisse pupillarem, si pecuniam pupillarem habens otiosam coëgit pupillos pecuniam mutuo accipere ad onera sua expedienda, si legitimas a debitoribus exegit. Consuetudinaria vero, et pro more regionis usuras præstat ex cæteris causis. Sunt vero interdum usuræ illæ regionum variæ inter se quoque, puta quincunces, trientes, vel tenuiores.

(31) §. 4. *supr. eod. l.* 1. *C. de usur. pupillaribus. l.* 3. *C arbitr. tut.* maximæ, *l.* 38. *supr. de negot.* adde *l.* 1. *in fin. supr. de usur*

(32) *l.* 1. *in princ. supr. de usur.*

(33) De quibus vide *l.* 17. *supr. de usur.*

(34) Non perpetuo, perseveranter, sine intermissione et laxamento: excipiuntur enim duo menses. Vel non statim atque pecunia pupillaris ad eos pervenit, aut ut statim a debitoribus pecuniam exigere potuerunt. *Goth.* Vid. ad hunc §. Cujac. *lib.* 5. *ol serv. cap.* 12. S. L.

(35) Duorum mensium. *Hal. Novell.* 72. *c.* 6. vide hujus loci interpretationem in *l.* 15. *infr. eod.*

let : Quod (1) spatium seu laxamentum temporis tribui non oportet his, qui nummos impuberum, vel adolescentium, in suos usus converterunt.

§. 12. Si usuras exactas (2) tutor vel curator usibus suis retinuerint, earum usuras agnoscere eos oportet: sane enim parvi refert, utrum sortem pupillarem, an usuras in usus suos converterint.

§. 13. Pecuniæ, quæ in arca fuit, etiam heredes curatoris tamdiu usuras præstabunt, quamdiu non interpellaverint, ut loco defuncti curator constituatur.

§. 14. Si tutor pro contutore condemnetur (3), an etiam in (4) usuras condemnandus sit, quæritur? Et placet (ut multis rescriptis continetur, et Papinianus lib. XII. Quæstionum ait), etiam in usuras eum condemnandum, si suspectum facere supersedit. Et quidem eas demum usuras cogendum præstare, quas etiam suæ administrationis cogitur.

§. 15. Sciendum est, tutorem et post officium finitum usuras debere in (5) diem (6), quo tutelam restituit.

De pecunia credita.

8. IDEM lib. 23. ad Edictum.

SI tutelæ agat is (7) cujus tutela administrata est: dicendum est, nonnunquam diem creditæ (8) pecuniæ exspectandum: si forte tutor pecunias crediderit pupilli nomine, quarum exigendarum dies nondum venit: Sane, quod ad pecunias attinet, ita [demum] verum est, si potuit (9) et debuit (10) credere: cæterum, si non debet credere, non exspectabitur.

De stipulatione concipienda. 1. *De solutione.* 7. *De mutuo.* 8. *De augmento bonorum.*

9. IDEM lib. 36. ad Edictum.

QUotiens tutor pecuniam pupillarem fœnori dat, stipulatio hoc ordine facienda est: Stipulari enim debet aut pupillus, aut servus pupilli: Quod si neque pupillus ejus ætatis erit, ut (11) stipulari possit, neque servum habebit: tunc ipse tutor, quive (12) in ejus potestate erit: quo casu Julianus sæpissime scripsit, utilem actionem pupillo dandam. Sed et si absens sit pupillus, oportere tutorem suo nomine stipulari, nequaquam ambigendum est.

§. 1. Si paterfamilias eum, pro quo fidejussit, tutorem dederit filio suo: officio tutoris convenit, ut, cum dies pecuniæ præterierit, creditori debitam (13) solvat: ideo cessante eo, si pupillus suæ (14) tutelæ factus solverit ex causa fidejussoria, non solum mandati, sed etiam tutelæ agere poterit: hoc enim ei imputatur, cur pro se non solverit (15). Quod si in diem debitor fuit iste tutor, quibusdam videtur, non venire in tutelæ judicium: si modo is dies post tutelam finitam supervenit. Quod si dies adhuc durante tutela venit, putant omnimodo devolvi in tutelæ judicium. Ego et hoc, et superius ita verum puto, si facultatibus labi tutor cœpit: cæterum, si idoneus tutor fuit, nihil venire in tutelæ judicio. Nec quisquam putet, nullum effectum hoc habere: namque si quis dixerit, in tutelæ judicium devolvi (16), et (17) privilegio locus est, et fidejussores tenebuntur, si rem salvam fore cautum est.

§. 2. Item si (18) temporali (19) actione fuit obligatus tutor, dicendum est, locum esse tutelæ judicio, ut perpetua actio sit.

§. 3. Et generaliter, quod adversus alium præstare debuit pupillo suo, id adversus se quoque præstare debet: fortassis et plus (20): adversus alios enim experiri sine (21) actione non (22) potuit, adversus se potuit (23).

§. 4. Sed si sub usuris gravioribus patri pupilli pecuniam debuit, quam sint pupillares, videndum est, an ei aliquid imputetur (24)? Et si quidem solvit, nihil est, quod ei imputetur (25), potuit enim solvere, nec onerare se usuris: si vero non solvit, usuras cogendus est agnoscere, quas a se exigere debuit.

§. 5. Sicut (26) autem solvere (27) tutor quod debet, ita et exigere (28) quod sibi debetur (29) potest, si creditor fuit patris pupilli: nam et sibi (30) solvere potest, si modo fuit pecunia, unde solvat (31): et si usuræ fuerint graviores, quæ ei debebantur, relevabitur eis pupillus, quia tutor se potuit liberare, sicut aliis quoque solvere et potuit et debuit.

§. 6. Nec utique necesse habet, si conveniatur, per judicem solvere: idcircoque si mala causa pupillaris est, denunciare (32) sibi verum debet. Denique Imperator Anto-

(1) Hoc Græci sic expresserunt: τῦτο δὲ ὀυκ ἐπι συγχωησχυ ἐνυ.

(2) Usurarum pupillarium a tutoribus exactarum ipsi tutores usuras debent, si eas in suos usus verterint. *l.* 58. §. 1. *infr. eod.*

(3) *l.* 2. *C. de usur. pupill.*

(4) Dixi ad *l.* 2. *C. de usur. pupill.* Goth. Vide Montan. *de tutel. c.* 32. *regula* 9. *n.* 174. Papon. *lib.* 15. *tit.* 5. *arrest.* 10. et Choppin. *de privileg. rusticor. lib.* 1. *part.* 1. *c.* 5. *in pr.* Adde *l.* 21. §. 1. *infr. ad municipalem.* Ans.

(5) Vide *l.* 1. *in fin. supr. de usur.*

(6) *l.* 46. §. 3. *infr. eod.*

(7) Tutelæ agit is, cujus tutela administrata est.

(8) Idem potest dici de locationibus factis a tutore.

(9) Non potuit, si non fuit ei, cui crederet. *l.* 12. *in fin. infr. eod.*

(10) Debuit, si id præceptum est a testatore. *l.* 7. §. 7. *supr. eod.*

(11) Ut si infans fuerit. *l.* 1. *infr. de verb. oblig.*

(12) Per servum tutoris ita quæritur utilis pupillo actio, sicuti per ipsum tutorem. *Bart.*

(13) Facit *l.* 5. §. 4. *supr. eod.*

(14) *Suæ tutelæ factus*, id est, finita tutela, *Instit. de pupill. substitut. in pr.* in verbis: *Si prius moriatur, quam in suam tutelam venerit.* Suæ tutelæ fit pupillus pubertate.

(15) §. 2. *Infr. eod. l.* 18. *supr. de negot.*

(16) Debitum ex alia causa in actionem tutelæ devolvitur, si tutor debuit et potuit solvere, et pupilli interest, ut id in actionem illam devolvatur. *Bart.*

(17) Privilegium habent debita in tutelæ judicium devoluta.

(18) Tutor idemque debitor temporalis tenetur a se exigere.

(19) Idem dicendum, si obligatus actione perpetua. Alberic. *hic.*

(20) Tutor in seipsum plus præstare debet pupilii nomine, quam adversus alios.

(21) Sine actione nemo experitur. *l.* 31. §. 4. *in fin. supr. de hered. petit.*

(22) Ut quia naturale erat debitum, quod exigere non poterat, utpote, quia inefficax erat actio.

(23) igitur a se ipso debitum naturale exigere cogitur tutor? cogitur, si id debitum cœpit ante tutelam. *Bart.* An et a pupillo exiget debitum naturale? non exiget. *Dynus. Bart.*

(24) *Sub.* si solvat, vel solvere omittat.

(25) Ideo a tempore solutionis non current usuræ.

(26) Argumentum a jure solvendi ad jus exigendi.

(27) *l.* 5. §. 4. *supr. eod. l.* 23. *C. h. t. l.* 78. §. 2. *infr. de leg.* 2.

(28) Tutor a se ipso exigere, quod ipse debeat, cogitur. *l.* 25. *C. de administ. tut.*

(29) *Subaudi*, a pupillo.

(30) *l.* 13. *supr. de negot.* vide *l.* 78. §. 1. *supr. de contrah. empt. l.* 8. *C. qui dare tut.*

(31) *l.* 3. § 5. *infr. de contrar. tut.*

(32) Lege, *denunciare verum debet*: hoc sensu: Tutor in jure interrogatus id, quod rei continet veritas, respondere cogitur, licet id noceat pupillo: Præferre denique pupillo veritatem debet. Unde notant, confessioni tutoris stari in lite pupilli. adde *l. certum.* 6. §. *sed an et ipsos.* 4. *Infr. l. un. C. de confessis.* Verum rectum est hic, *denunciare sibi verum debet.* Denunciare sibi verum, est bonam fidem agnoscere, non sibi blandiri, et ideo a supervacua lite abstinere.

minus cum Patre, etiam honoraria (1) eos imputare pupillo prohibuit, si supervacaneam (2) litem instituissent, cum convenirentur a vero creditore: Nec enim prohibentur tutores bonam fidem agnoscere.

§. 7. Non tantum autem sibi solvere tutor, verum etiam sibi creditam pecuniam scribere (3) [potest], ut Marcellus lib. VIII. Digestorum scripsit: seque mutua pecunia poterit obligare, sibi mutuam proscribendo (4).

§. 8. Constat eum, qui ad augmentum (5) datur (utputa ad bona materna quæ postea accesserunt, vel ad quid aliud augmentum), administrare bona pristina non solere. † Si autem suspectum (6) facere priorem tutorem supersedit, vel satis ab eo exigere, plectetur.

§. 9. Per contrarium autem, qui datus est simpliciter tutor pupillo vel curator, si quid postea (7) augmenti accesserit, periculo tenetur, quamvis soleat (8) ad augmentum dari curator: quæ res non facit, ut ipsa augmenta non pertineant ad curam priorum, ad quos omnis utilitas pupillorum debet pertinere. Sive igitur datus est, communicatur periculum cum prioribus: sive datus non est, tenetur administrationis necessitate is qui antea erat datus.

De defensione pupilli.

10. Idem lib. 49. ad Edictum.

Generaliter, quotiescunque non fit nomine pupilli quod quivis paterfamilias idoneus facit (9), non videtur defendi: sive igitur solutionem, sive judicium, sive stipulationem detrectat, defendi non videtur.

De peculio.

11. Idem lib. 33. ad Edictum.

Circa pupillum, cujus tutor servus erat pronunciatus, Divus Pius rescripsit, in rebus, quas ex pecunia pupilli servus comparaverat, dominum non posse uti prærogativa deductionis (10). † Quod et in curatore observandum est.

De pluribus tutoribus. 1. De rebus pupilli alienatis. 2. De sumptibus. 4. De pecunia otiosa.

12. Paulus lib. 38. ad Edictum.

Cum plures tutelam gerunt, nulli eorum in contutorem (11) actio pupilli nomine datur.

§. 1. Quæ (12) bona fide a tutore gesta sunt, rata (13) habentur etiam ex rescriptis Trajani et Hadriani: et ideo pupillus rem a tutore legitime distractam vindicare non potest: nam et inutile est pupillis, si administratio eorum non servatur, nemine scil. emente (14). Nec interest, tutor solvendo fuerit, necne: cum si bona fide [res] gesta sit, servanda sit; si mala fide, alienatio non valet.

§. 2. Nimium est, licere tutori respectu existimationis pupilli erogare ex bonis ejus, quod ex suis (15) non honestissime fuisset erogaturus.

§. 3. Cum tutor non (16) rebus duntaxat (17), sed etiam moribus pupilli præponatur: in primis mercedes (18) præceptoribus, non quas minimas poterit, sed pro facultate patrimonii, pro dignitate (19) natalium constituet: alimenta (20) servis, libertisque, nonnunquam etiam exteris, si hoc pupillo expediet, præstabit: solennia (21) munera (22) parentibus cognatisque mittet: Sed non dabit dotem (23) sorori alio (24) patre natæ, etiamsi aliter ea nubere non potuit: nam etsi honeste, ex liberalitate tamen fit, quæ servanda arbitrio pupilli est.

§. 4. Si tutor pecuniam pupillarem credere non (25) potuit, quod non erat cui crederet, pupillo vacabit (26).

De modo servorum, qui circa pupillum futuri sunt. 1. De pecunia otiosa. 2. De sumptibus et solutionibus.

13. Gajus lib. 12. ad Edictum provinciale.

Tutor secundum dignitatem (27) facultatesque pupilli modum servorum æstimare debet, qui circa eum futuri sunt.

§. 1. Non (28) est audiendus tutor, cum dicat, ideo cessasse pupillarem pecuniam, quod idonea nomina non

(1) Tutor honoraria Advocatorum et alias expensas supervacuo factas in lite pupillari, imputare sibi debet.

(2) Vel calumniosam, *l.6.C.h.t.* adde *l.78.§.2. infr.de legat.2.*

(3) Ut eo casu duplicem personam sustineat, mutuantis scilicet, et ejus cui mutuum datur. *Bart.*

(4) Tutor potest seipsum debitorem pupillo adscribere, et a pupillo mutuum accipere: ut ea ratione duplicem personam sustineat, mutuantis ac mutuum accipientis: et in re sua palam auctoritatem interponat. *Goth.* Vide Fachin. *lib.* 11. *controv. cap.* 45. *et* 46. Ans.

(5) Tutor datus patrimonio supervenienti, non tenetur de anteriori: sed prior tenetur de augmento superveniente. *Bart.*

(6) *l.* 19. *infr. eod. l.* 3. *infr. de suspect.*

(7) *l. ult.* §. 7. *C. de curat. furios.*

(8) Vide *l. ult. C. in quib. cas. tutor. hab.*

(9) Quod quid sit, v. *l.* 33. *infr. eod. l.* 1. *infr. de tutelæ et rationibus.*

(10) Hic enim alienare non potuit res pupilli. *l.* 52. *vers. Plene. supr. de pecul.*

(11) Vide *l.* 32. *in fin. infr. eod. l. pen. C. de suspect.*

(12) 5. Harmenop. 11. §. 10.

(13) *l.* 11. *infr. de curat. furios. Synops.* 37. *tit.* 7. *c.* 11. 5. Harmen. 11. §. 40.

(14) Nemine cum his contrahente, *l.* 24. §. 1. *supr. de minorib.* aliud autem exposcit utilitas promiscui usus. *l.* 17. §. 2. *supr. de inst.*

(15) Culpa est, cum quis aliter versatur in alienis, quam in suis rebus.

(16) Ita rescribo: *non moribus duntaxat, sed etiam rebus pupilli præponatur.* Quadrat enim hæc trajectionis sententia ad quæstionem de rebus pupilli alienandis hic propositam. Sed possis tamen vulgatam lectionem hoc modo recte defendere: Tutor cum non rebus duntaxat, se et moribus pupilli præponatur, mercedes præceptoribus ejus constituere poterit, non quas poterit, minimas, sed pro facultate patrimonii pupilli, nataliumque ejus dignitate. Poterit ergo et solennia munera parentibus cognatisque pupilli mittere, et sorori ejus consanguineæ dotem dare. Hæc enim omnia ad mores et gratitudinem ipsius pupilli pertinent.

(17) Quid ita? An non legimus tutorem rebus non dari. *l.* 14 *supr. de testam. tut.*

(18) Facit *l.* 1. §. 5. *infr. de tut. et rationibus.* διδακτρα Minervalia Festo. *Goth.* Adde *l.*4. *infr. ubi pupillus educari. et l.* 27 *infr. de donationibus.* S. L.

(19) *l.* 13. *infr. eod.*

(20) *d. l.* 1. §. 8.

(21) Solennia munera hæc, quænam censentur? Ne dicas nuptialia, quippe nuptialia munera, ut non necessaria, mittere prohibetur. *l.* 13. *in fin. infr. eod.* Quid igitur, quæ illa fuerunt solennia? ex Varrone, Festo, Servio interpretamur, quæ ex more recepto cognati invicem natali cujusque die missitabant. Cara cognationis munera vocat Tertullianus *in libello de Idololatria.* adde Martialem 9. *Epigramm.* 54. 55. 56. quod et faciebant Romani Saturnalibus, 1. Macrob. 7. Martial. 4. 7. 10. adde Brissonium, 4. selectar. 3.

(22) *d. l.* 1. §. 2. *l.* 13. *in fin. Infr. eod.*

(23) An alimenta? sic videtur. *l.* 4. *Infr. ubi pupill.* Goth. V de Tessaur. *decis.* 192. Bart. *tr. de aliment. n.* 15. Ans.

(24) Hinc collige, fratrem non cogi dotare sororem ex alio patre natam. v. *l.* 19. *supr. de ritu.*

(25) Excusabitur. *l.* 7. §. 7. *l.* 8. *in fin. supr. eod.*

(26) Sterilis erit: ejus nomine nullas usuras pupillus exiget.

(27) *l.* 12. §. 3. *supr. eod.* adde *l.* 12. §. 5. *supr. de religion*

(28) Hodie tutor tenetur tantum pecuniam pupillarem servare *Novell.* 72. *c.* 6.

inveniret, si (1) arguatur (2) eo tempore suam pecuniam bene collocasse.

§. 2. In solvendis (3) legatis (4) et fideicommissis attendere debet tutor, ne cui non debitum solvat: Nec nuptiale munus matri (5) pupilli, vel sorori mittere (6). † Aliud est, si matri forte, aut sorori pupilli tutor ea quæ ad victum (7) necessaria sunt, præstiterit, cum semetipsa sustinere non possit: nam ratum id habendum est. Nec enim eadem causa est ejus quod in eam rem impenditur, et quod muneris (8) legatorumve nomine erogatur.

De facto contutoris.

14. PAULUS lib. 8. Brevium.

ETiam contutoris (9) factum imputatur collegæ (10), si potuit et debuit suspectum facere: interdum et si debuit satis petere: nam si idoneus subito lapsus est, nihil collegæ imputari potest.

De negligentia tutoris.

15. IDEM lib. 2. Sententiarum.

SI tutor constitutus, quos invenerit debitores, non convenerit, ac per hoc minus idonei efficiantur; vel intra (11) sex primos menses pupillares pecunias non collocaverit (12): ipse in debitam pecuniam, et in usuras ejus pecuniæ, quam non fœneravit, convenitur (13).

De nominibus.

16. IDEM lib. 6. ad Sabinum.

CUm quæritur judicio tutelæ, quæ nomina (14) a tutore facta agnoscere pupillus debeat: Marcellus putabat, si tutor pecuniam pupilli mutuam dedisset, et suo (15) nomine stipulatus esset, posse dici nomina integra pupillo salva esse, deperdita et male contracta ad (16) tutorem pertinere: sed (17) verius se putare, posse (18) tutorem eam conditionem adolescenti deferre, ut id, quod gessisset tutor in contrahendis nominibus, aut in (19) totum agnosceret, aut a toto recederet: ita ut perinde esset, ac si tutor sibi negotium gessisset. Idem est et si pupilli nomine credidisset.

Ex quo tempore tutor tenetur.

17. POMPONIUS lib. 17. ad Sabinum.

QUi jussus est ab eo qui jus jubendi habet, tutelam gerere: si cessasset (20), ex (21) quo jussus est, indemnem pupillum præstare debebit, non ex quo tutor esse cœpit.

De auctoritate tutoris. 1. Si alter ex tutoribus conveniatur.

18. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

QUi tutor negotia pupilli gessit, quamvis in nulla re auctor pupillo fuerit, quin tutelæ judicio teneatur dubitari non oportet: quid (22) enim prohibet, ita patrimonium pupilli compositum esse, ut nihil gerere necesse sit, in quo tutoris auctoritas interponi debeat?

§. 1. Ex duobus tutoribus, si cum altero actum fuerit, alter (23) non liberabitur.

D concuratoribus.

19. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

ACtus sui rationem concuratori (24) reddere non esse compellendum: sed, nisi cum eo administrationem communicet [aut si non] ex fide curam gerat, suspectum (25) postulari posse.

De excusatione non recepta.

20. IDEM lib. 5. de Officio Proconsulis.

TUtor vel curator, cujus (26) injusta appellatio pronunciata erit, cujusve excusatio recepta non sit, ex (27) quo accedere ad administrationem debuit, erit obligatus.

De patre tutoris.

21. MARCELLUS lib. singul. Responsorum.

LUcius Titius Gaium Seium filiumfamilias (28) testamento filio suo tutorem dedit; Gaius Seius sciente et consentiente patre, tutelam administravit: Quæro, an defuncto Gaio Seio actio tutelæ adversus patrem ejus, et in quantum competat? Marcellus respondit, secundum ea quæ proposita essent, actione (29) de peculio, et de in rem verso (30) patrem teneri; nec multum videri in hoc casu (31) facere patris scientiam et consensum ad obligandum

(1) Tutor an et quomodo res suas pupillaribus præferre possit, vide apud Romanum *singulari* 701. adde quæ scripsi ad *Gloss. l. si ut certo.* 5. *supr. commodati.*

(2) Vide similem causam in *l.* 5. §. 4. *in fin. supr. commodati.*

(3) *l.* 6. §. 3. *l.* 7. *l.* 57. *l.* 67. §. 1. *supr. de cond. indeb.*

(4) A pupillo relictis et præstandis.

(5) *l.* 1. §. 5. *infr. de tut. et rationib.* Goth. Adde Revard. *conjectan. lib.* 3. *cap.* 11. Ans.

(6) Imo solennia munera parentibus et cognatis mittere potest. *l.* 12. §. 3. *supr. eod.*

(7) *l.* 4. *infr. ubi pupillus educari.*

(8) *l.* 12. §. 3. *supr. eod.*

(9) Separatim ab alio gerentis, qui solvendo non est.

(10) *l.* 38. §. 1. *infr. eod.*

(11) 5. Harmen. 11. §. 64.

(12) Primo anno scilicet, nam sequentibus annis singulis duo ei menses dantur, quorum ratione nullæ ab eo pecuniarum usuræ exiguntur: detrahuntur hi duo menses in ponenda usurarum ratione, quod tantum temporis ad exigendas, et rursus collocandas pecunias tutori suppetere necessarium videatur. *l.* 7. §. 11. *supr. eod.* vide Cujacium, 5. *obs.* 12. *et Novell.* 72. *cap.* 6. adde *l.* 58. §. 3. *infr. eod.*

(13) Hodie tantum abest, ut cogatur fœnerari, ut si pecunias pupillares crediderit, earum periculum ad eum pertineat. *Novell.* 72. *cap.* 6.

(14) Adde *l.* 4. *C. si certum.*

(15) *l.* 46. §. 2. *infr. eod. Synops. Basil.* 37. *tit.* 11. *ex tit. c.* 15. 5. Harmenop. 11. §. 44.

(16) *l.* 24. *in fin. C. h. t. Novell.* 72. *c.* 6.

(17) Variatio non admittitur circa diversa connexitatem habentia. *Alberic.*

(18) 5. Harmen. 11. §. 44.

(19) Vide *l.* 75. *infr. de reg. jur.*

(20) *l.* 5. *in fin. supr. eod.*

(21) Excusatione non admissa tutoris se excusare volentis, tutor periculum tutelæ præstat, non a die excusationis non admissæ, sed a die ex qua datus est tutor, quæ ante excusationem fuit.

(22) Tutela ita constituta esse potest, ut etiam in nulla re tutor auctoritatem suam præstet. Quod etsi possit accidere, tenetur tamen tutelæ judicio. Quid ita? Aliunde potest tutor obligari, quam ex autoritate interposita.

(23) *l.* 39. §. 15. *Infr. eod. l.* 23. *Infr. de tutelæ et rationibus.*

(24) Contutori. *Hal.* adde *l.* 32. *in fin. Infr. eod.*

(25) De quo vide *l.* 31. §. 1. *infr. de rebus auct. jud.*

(26) *l.* 39. §. 6. *infr. eod. l.* 15. *in fin. C. de excus. tut.*

(27) Tutor, cujus excusatio non est admissa, tenetur vel ex eo tempore quo gerere debuit.

(28) Potest enim dari tutor. *l.* 7. *supr. de tutelis.*

(29) Tutori testamentario filio consentiens pater obligatur de peculio et in rem verso, *ut hic.* imo in solidum. *l. si filius.* 7. *supr. de tut.* An hac lege agitur de testamentario tutore, ibi de dativo? An quia major est favor judicis? An quia si testamentarius tutor datus sit filius, pater non cogitur satisdare, ut vult Jacobus de Aretio? An potius, quod in tutela, cujus nomine satisdare cogi potest pater, in eadem cogitur pater expresse filio consentire, *ut* vult Bart.?

(30) Imo pater in solidum tutelæ tenetur, si filio gerenti consensit. *d. l.* 7.

(31) Ut et in quibusvis aliis obligationibus. *Bart.*

*

eos in solidum: nisi forte contutore vel alio quo volente eum facere suspectum, intercessit, et quasi in se periculum recepit.

De novatione. petitione et donatione.

22. Paulus lib. 3. ad Edictum.

Tutor ad utilitatem (1) pupilli et (2) novare (3) et rem in judicium (4) deducere (5) potest. Donationes (6) autem ab eo factæ pupillo non nocent.

Cautio de rato.

23. Ulpianus lib. 9. ad Edictum.

Vulgo observatur, ne tutor caveat (7), *ratam rem pupillum habiturum*: quia (8) rem (9) in judicium deducit: Quid tamen, si (10) dubitetur an tutor sit, vel an duret (11) tutor, vel an gestus illi commissus sit? Æquum est, adversarium non decipi (12). Idem et in curatore est, ut Julianus scripsit.

De actore constituendo. 1. De tutela duobus simul permissa.

24. Paulus lib. 9. ad Edictum.

Decreto Prætoris actor (13) constitui periculo tutoris solet (14), quotiescunque (15) aut diffusa (16) negotia sint, aut dignitas, vel ætas, aut valetudo tutoris id postulet: Si tamen nondum fari pupillus potest, ut procuratorem facere possit, aut absens sit, tunc actor necessario constituendus est.

§. 1. Si duobus simul tutela gerenda permissa est vel a parente vel a contutoribus, vel a magistratibus: benigne accipiendum est, etiam (17) uni (18) agere permissum: quia duo simul agere non (19) possunt.

De restitutione in integrum.

25. Ulpianus lib. 13. ad Edictum.

Si minoris actum fuerit cum tutoribus, adsistentibus curatoribus, et pupillus ob hoc egerit cum curatoribus, et ei sint condemnati in id quod sua interest (20) minoris tutores culpa eorum condemnatos non esse: an restitutio adversus tutores esset? Et Papinianus responsorum lib. 11. ait, nihilominus posse restitui: et ideo curatores, si nondum judicatum fecerunt, posse prævenientes per exceptionem doli consequi, ut eis mandentur (21) adversus tutores actiones. Quid tamen si jam fecerunt (22) judicatum curatores? Prodesse hoc tutoribus, quoniam nihil minoris interest, qui de præda (23) magis, quam de damno sollicitus est: nisi forte mandare (24) actiones paratus sit curatoribus.

De administratore conveniendo.

26. Paulus lib. 24. ad Edictum.

[Cum] curatore (25) et pro tutore (26): etiam manente administratione, agi potest.

De auctoritate tutoris.

27. Idem lib. 7. ad Plautium.

Tutor qui tutelam gerit, quantum ad providentiam (27) pupillarem, domini (28) loco haberi debet.

De cautione judiciali, et tutela finita. 1. De usuris.

28. Marcellus lib. 8. Digestorum.

Tutor pro pupillo in judicium vocatus, solenniter cavit: Si inter moras (29) puer ad pubertatem pervenit (30), non est cogendus accipere judicium.

§. 1. Tutor, qui post (31) pubertatem pupilli negotiorum ejus administratione abstinuit, usuras præstare non debet, ex quo (32) obtulit pecuniam: Quinetiam justius mihi videtur, eum, per quem non stetit quominus conventus restitueret tutelam, ad præstationem usurarum non compelli: (Ulpianus notat (33), Non sufficit obtulisse nisi et deposuit (34) obsignatam tuto (35) in loco):

(1) Quid, si dubium sit, an ad utilitatem pupilli pertineat, potest etiam novare? *l. novare. §. 1. infr. de novat.*

(2) *l. 20. §. 1. infr. de novat.*

(3) Imo diminuendi causa transigere non potest, *l. 46. in fin. infr. eod.*

(4) *l. 1. in fin. supr. eod.*

(5) Igitur et compromittere.

(6) *l. 46. in fin. infr. eod.* ne quidem mortis causa. *l. 1. §. 1. infr. de tut. et rationib.*

(7) Actor tamen a tutore datus cavet. *l. 9. infr. rat. rem hab. l. 13. de admin. tut.*

(8) *l. 11. §. 7. infr. de except. rei judic.*

(9) Tutor jus pupilli in jure periclitari facit, perinde ac si ipse litigaret. *l. si mater. 11. §. hoc jure. 7. infr. de except. rei judic. l. si procurator. 18. infr. rat. rem haberi.*

(10) Quid ita? is de cujus mandato dubitatur, an cavet de rato? an potius adversarium indemnem fore, *l. Prætor. 7. l. qui vias. 31. §. si controversia. infr. de damno.* ut Dynus putat? Sane voluntarium mandatum habens, puta procurator, cavet de rato: necessarium habens, ut tutor, cavet sub hac conditione, si non apparebit eum tutorem esse. *Joan. Bart.*

(11) An cavet de rato, si plene constat de mandato: semiplene, de eo revocato? ita notat *Bart.*

(12) Et eo casu tutorem cavere, num de rato, num de indemnitate? vid. Bartolum *hic. num.* 2.

(13) Qui paulo post procurator. *l. 13. in fin. supr. de tutelis.* vide *l. un. C. de actore a tutore.*

(14) Quando? etiam ante litem contestatam his casibus qui sequuntur.

(15) *Actor* constitui solet, quoties necessitas est ex parte rei, (puta patrimonii quod diffusum proponitur) vel ex parte tutoris, (ut quia in dignitate, vel senex vel infirmus), vel ex parte pupilli (puta si infans vel absens), *ut hac l.* Imo etsi nulla sit necessitas, sponte. *l. neque. 11. C. de procurat.* Consultius tamen est, ut addatur quædam causa, quamvis generalis, puta propter impedimentum rei familiaris. *l. Thais. 41. §. 1. infr. de fideic. libert.*

(16) Theophil. §. 1. *Inst. de satisd. tutor.*

(17) Imo omnes agent. *l. creditor. 6. §. duobus. 2. Supr. man. dati. l. sicuti. 18. Supr. de recept. qui arbitr. l. qui proprio. in fin. supr. de procurat.* An aliud hic in tutore, quam ibi in procuratore, quod jus tutelæ sit individuum, et in solidum apud quemlibet tutorem?

(18) *l. 3. §. 6. supr. eod. l. 1. C. si ex plurib. tutorib.*

(19) Quid, si velint simul omnes experiri? post Glossam et Dynum Bartolus putat omnes simul agere posse, rejecta opinione Cyni et Jacobi Aretii. Quod enim hic dicitur, duos simul agere non posse, de facti non juris impedimento intelligendum esse.

(20) *l. 20. §. 1. infr. de tutelæ et rationibus.*

(21) *l. 1. §. 18. Infr. de tutelæ et rationibus. l. 24. supr. de minoribus.*

(22) Id est, solidum persolverunt. *l. 15. Infr. de tutelæ et rationibus.*

(23) Vide *l. 15. §. 1. in fin. supr. ad SC. Velleian.*

(24) Cedi posse inventarii beneficium, hinc colligitur.

(25) *l. 4. in fin. infr. de tutelæ et rationib.*

(26) *l. 1. §. 3. Infr. de eo qui pro tutore.*

(27) Ut provideat pupillo.

(28) Vide *l. 56. §. penult. infr. de furtis.* adde *l. 137. infr. de regul. jur.*

(29) Judicii.

(30) Adoleverit. *l. ult. supr. si quis cautionibus.*

(31) Usuræ, quas tutor præstat pupillo, ut impuberi, post pubertatem non præstat, si modo pecuniam pupilli legitime deposuit et obsignavit tuto in loco. Est enim iniquum, ab eo tutore usuras exigere, qui reliqua obtulit tutelæ.

(32) *l. 1. §. 3. supr. de usuris. l. 4. C. de usuris pupillarib.*

(33) Vide Edmund. Merill. *lib. 1. observ. cap. 31.* et Zanger. *de except. part. 3. cap. 2. num. 97.* Ans.

(34) Vide *l. 19. C. de usuris.*

(35) Vide *l. 34. in fin. Infr. de damno. l. 9. C. de pign. act.* in fano. vide Ciceronem, 5. *ad Atticum ultima.*

29. IDEM lib. 8. Digestorum.

MAximeque heredem tutoris: nam periniquum est, cum, cui forte post viginti annos, vel amplius (1), in mentem venit tutelam reposcere, etiam usuras postulare.

De defensione pupilli.

30. IDEM lib. 21. Digestorum.

TUtoris præcipuum est officium, ne (2) indefensum (3) pupillum relinquat.

In quantum tutor tenetur.

31. MODESTINUS lib. 1. Excusationum.

DIvi Severus et Antoninus Augusti Sergio Juliano: Forma, qua singuli tutores, prout (4) quisque gessit tutelam, nonnunquam in solidum (5) tenentur, duntaxat intra pubertatis tempora locum habet: non etiam si post pubertatem administraverint.

De fidejussore tutoris. 1. *De cautionibus amissis.* 2. *De fructibus qui percipi potuerunt.* 4. *De restitutione adversus venditionem.* 5. *De impensis voluptuariis. De annonis et contributionibus ex consuetudine præstandis.* 7. *De relegatione tutoris.*

32. IDEM lib. 6. Responsorum.

SIne herede tutor decessit: Quæro, an curator pupillo datus, cum neque inventaria neque alia instrumenta a fidejussore tutoris exhibeantur, possit eundem (6) fidejussorem convenire ex stipulatione, quanti pupilli interest? Modestinus respondit, in id quod tutor conveniri potuit, fidejussorem (7) [quoque] conveniri posse (8).

§. 1. Modestinus respondit, damnum, si quod (9) [datum] accidit eo quia cautiones soluti vectigalis inventæ non sunt, ad tutorem, cujus (10) nulla culpa admissa proponitur, minime pertinere.

§. 2. Modestinus respondit, tutorem eorum redituum nomine rationem pupillæ reddere debere, qui ex fundo bona fide percipi potuerunt (11).

§. 3. Item respondit, si (12) minus a servo (13) tutor percepit, quam bona fide ex fundo percipi potuit, ex eo de quo pupillæ sit obstrictus, quantum ex peculio servi servari possit, eidem tutori proficere debere: scil. si non perdituro (14) servo administrationem credidit.

§. 4. Interposito curatore adolescens fundem Titio vendidit: postea, adgnita fraude, in integrum restitutus, in possessionem induci jussus est. Quæro, an, cum ex hac venditione melior factus non est, neque in rem suam quidquam versum probetur, pretium emptori restituere non debeat? Modestinus respondit, pretium (15) fundi ab adolescente venundati, si (16) rationibus ejus non profuit (17), nec quidquam de eo [a] judicante de in integrum restitutione statutum est, emptorem frustra postulare.

§. 5. Item respondit, Sumptibus voluptatis causa ab emptore factis adolescentem onerandum non esse (18): qui tamen ab eodem ædificio ita auferri possunt, ut in facie pristina (19) (id est, quæ fuit ante venditionem) [ædificium] esse possit, emptori auferre permitti oportere.

§. 6. Lucius Titius coheres et curator sororis suæ, cum esset in civitate, in qua usitatum (20) erat (21) ipsos dominos (22) prædiorum, non conductores, onera annonarum (23) et contributionum (24) temporariarum (25) sustinere, morem hunc et consuetudinem (26) semper observatam secutus, et ipse pro communi et individua hereditate annonas præstitit: Quæro, an in rationibus dandis opponi curatori possit, quia non recte pro parte sororis tales impensas fecerat? Modestinus respondit, [in] id (27) demum curatorem adultæ reputare ex causa de qua quæritur posse, quod ipsa, si rem suam administraret, erogare compelleretur.

§. 7. Tutores duo, post venditionem pupillarium rerum factam, pecuniam inter se diviserant: post quam divisionem alter eorum in exilium (28) datus est, durante tutela: Quærebatur, an actore constituto, contutor ejus partem pupillaris pecuniæ petere ab eo poterit? Modestinus [respondit]. Si hoc quæritur, an, contutore relegato, contutor ejus tutelæ actionem exercere possit, non (29) posse (30) respondi.

(1) Actio tutelæ olim non erat ex perpetuis. vide *l.* 8. *in fin. C. arbitr. tut.* postea tamen, et sic hodie, ad 30. annos restricta est. *l.* 3. *in fin. C. de præscr.*

(2) *l.* 18. *C. eod.* modo bona fide possit defendi. *l.* 9. §. 6. *supr. eod.*

(3) Officium tutoris præcipuum est, pupillum indefensum non relinquere: quod initio tutelæ tutor premittere debet. *l. ultim.* §. *defensionem. C. eod.*

(4) In solidum tutores obligantur, qua gerunt ex officio publico: secus qua ex privato. *Bart.*

(5) Vide *l.* 2. *C. de divid. tut.*

(6) Tutore mortuo sine herede, tenetur ejus fidejussor.

(7) *l.* 3. *infr. de fidejuss. tutor.*

(8) Accessoria obligatio sic durat sine principali. Non juratur tamen adversus ipsum fidejussorem in litem, quia actione stricti juris hic convenitur, hoc est, ex stipulatione. An adversus tutoris heredem? juratur in litem: si ipse in dolo fuerit. *l. ult. C. de in litem jur.*

(9) Casu scilicet, citra culpam tutoris. vid. *l.* 50. *infr. eod.*

(10) Damnum casu contingens tutor non præstat.

(11) Satis est igitur, si probetur fructus percipi potuisse: Ita tutor præstat fructus pupillo, nec eos tantum quos percepit, sed et quos percipere potuit.

(12) Vide *l.* 39. *in fin. infr. eod.*

(13) Pupillo scil.

(14) Adde *l.* 24. §. 4. *supr. de minorib.*

(15) Restitutus in integrum minor adversus venditionem rerum suarum pretium non restituit, nisi eo factus sit locupletior: sed nec expensas voluptarias. §. 5. *infr. eod.* adde *l.* 7. *infr. quæ in fraud. creditor. l.* 1. *C. de præscript. 30. ann.*

(16) *l.* 27. §. 1. *in fin. supr. de minorib.*

(17) *l.* 10. *C. de prædiis et aliis reb. minorum.*

(18) Imo omnes bona fide factæ expensæ debentur. *l.* 39. *in fin. supr. de minoribus.*

(19) *l.* 5. *in fin. C. de rei vindicat.*

(20) Consuetudo valet, ut domini prædiorum, non conductores, onera annonarum et contributionum sustineant.

(21) Alias conductores tenerentur ad solvendum vectigal. *l.* 6. *C. de pignorib.* nec pactione aliter constitui potest inter debitorem et creditorem. *l.* 42. *supr. de pact.*

(22) Annonas et tributa quotannis conferebant possessores, id est vel ipsi domini prædiorum, vel conductores: idque per causam tuendi exercitus. *l.* 2. *C. de exact. tribut.*

(23) Annonæ in speciebus consistunt, veluti frumento, vino, oleo, pane, carne, sale.

(24) Contributiones (quæ et *tributiones* et *tributa*) in corporibus consistunt, veluti auro, argento, ære, equis, vestibus: suntque vel soli, vel capitis. *l. ult.* §. 7. *infr. de censibus.* adde quæ scripsi ad *l.* 27. §. 3. *supr. de usufruct.*

(25) *Al.* Temporariarum. *al.* contributionem temporariam.

(26) Consuetudo extra jus commune inducta minores etiam obligat.

(27) *l.* 13. §. 2. *supr. eod.*

(28) Relegatione tutela non finitur: ut hinc constet, a pupillo tutelæ conveniri non posse tutorem relegatum: nempe consistente ipsa tutela, nondum finita: secus si fuerit deportatus, ut *l. si tut.* §. 5. *in fin. infr. de tut. et rat. distrah.*

(29) *l.* 12. *in princ. l.* 19. *in princ. supr. eod. l.* 2. *C. eod.*

(30) Saltem potest adversus fiscum. vide *l.* 9. §. *penult. infr. de tut. et rat.*

De diligentia tutoris. 1. De curatoribus constitutis. 2. De herede pupilli. 3. De sumptibus in tutelam vel in tutores factis.

33. Callistratus lib. 4. de Cognitionibus.

A tutoribus et curatoribus pupillorum eadem diligentia exigenda est circa administrationem rerum pupillarium, quam paterfamilias (1) rebus suis ex bona fide præbere debet.

§. 1. Officium tutorum curatoribus (2) constitutis finem (3) accipit; ideoque omnia negotia, quæ inita sunt, ad fidem curatorum pertinent. Idque etiam D. Marcus cum filio suo Commodo rescripsit.

§. 2. Heredibus quoque pupillorum electio eadem adversus tutores in (4) quo potissimum consistere velint, competit (5), quæ ipsis, quorum tutela administrata sit.

§. 3. Principalibus constitutionibus declaratur: Sumptuum (6), qui bona fide in tutelam, non (7) qui in ipsos tutores (8) fiunt, ratio haberi solet: nisi (9) ab eo qui eum dat, certum solatium (10) ei constitutum est.

De servis torquendis.

34. Julius Aquila lib. Responsorum respondit.

AD instruendam (11) diligentiam judicantis, et pupillorum utilitatem admittendam, servos (12) quoque eorum interrogari (13) posse.

De minoribus.

35. Papinianus [lib. 2. Quæstionum].

TUtor sive curator nomina (14), quæ juste putat non esse idonea, a priore tutore vel curatore suscipere quidem cogitur, non (15) tamen exactionem periculo suo facere.

De divisione tutelæ.

36. Idem [lib. 3. Quæstionum].

INter tutores divisa tutela est; Æquitas (16), quæ merum (17) jus compensationis (18) inducit. propter officium et personam agentis tutoris non (19) differtur. nam divisio tutelæ, quæ (20) non juris, sed jurisdictionis (21) est. modum administrationi facit et inter ipsos (22) locum habet, nec experiri cum pupillo volentibus obstare debet.

Si mutetur conditio tutoris.

37. Idem [lib. 11. Quæstionum].

TUtorem (23) qui tutelam gerit, Sabinus et Cassius, prout (24) gerit, in singulas res per tempora, velut ex pluribus causis (25), obligari (26) putaverunt.

§. 1. Secundum quam sententiam servus institor dominicæ mercis, vel præpositus (27) debitis exigendis, si liber factus in eodem actu perseveret, quamvis tempore servitutis obligari non potuerit, præteriti temporis nomine, actione negotiorum gestorum non inutiliter convenietur, earum scilicet rerum, quæ connexam (28) rationem cum his quæ postea gesta sunt habuerunt: sic [enim] et tutelæ judicium earum quoque rerum causa tenere placuit, quæ post pubertatem administrantur, si posterior actus priori cohæreat, neque divisus propriam rationem habet.

§. 2. Inde descendit quæstio, quæ vulgo circa filiumfamilias tractata est, qui tutor testamento datus, post tutelam gestam emancipatus (29), in eodem officio perseveravit: Et secundum Sabini et Cassii sententiam eveniet, ut de eo quidem quod post emancipationem gestum est, in solidum conveniri possit, de præterito autem, sive peculium non sit ademptum, sive ademptum sit, in id quod facere possit: quod si superioris temporis nomine patrem (30) de peculio pupillus convenire maluerit (annus enim

(1) Vide *l.* 10. *supr. eod.*

(2) Id est, anno 12. in fœminis, et 14. in masculis. vide *l.* 13. *§. ult. supr. de tut. et curat. datis ab his.*

(3) Tutela ubi desinit, ibi cura incipit. Finis et interitus tutelæ, ortus est et, ut ita loquamur, generatio curæ.

(4) Id est, in quem.

(5) Imo non competit. *l.* 42. *in fin. infr. eod.*

(6) *l.* 3. *C. eod.*

(7) Expensas in suam ac propriam personam factas, tutor pupillo imputare non potest, *ut hic.* Pone tutorem a negotiis suis avocatum pupilli causa: Aliud fuerit, si tutelæ nomine iter instituere aliquod fuerit coactus: tales enim sumptus recte pupillo tutor imputat. *Jacobus de Aretio. Bartol. Alberic.*

(8) Alendos scilicet.

(9) Quibusdam consuetudinibus, parens utriusque sexus, tutelam gerens liberorum, fructus rerum pupillarium suos facit: ea tamen lege, ut pupillos honeste alat, et instituat, et æs alienum dissolvat.

(10) Al. *salarium*: verum recta vox hic est, *solatii.* pro mercedula et salario, *l.* 31. *C. Th. de navicular.* et aliis locis multis Hinc interim colligitur, posse Judicem tutori ex certa causa solatium constituere. *Bart.*

(11) Vide *l.* 1. *supr. de fide instrum.*

(12) *d. l.* 1. *de fide instrum. l. ult. Infr. de suspectis. l.* 1. §. 3. *infr. de tutelæ et rationibus.*

(13) Et torqueri. *l.* 22. *C. eod.* Ita in causa suspecti tutoris et rationis reddendæ, possunt torqueri servi pupilli.

(14) Vide *l.* 44. *in princ. infr. eod.*

(15) Tutor secundus seu posterior nomina facta a priore tutore cogitur suscipere, at non exigere suo periculo.

(16) Quid? æquitas quibus in negotiis ipso jure aliquid inducit? non tantum in societate, sed et omni contractu, *ut hic. l.* 4. *l.* 10. *l.* 21. *supr. de compensat.* Accursius hoc male coangustat ad causam usurarum. *l.* 10. *supr. de compensat.* Olim non fiebat ipso jure, neque per exceptionem doli in strictis judiciis: postea cœpit fieri opposita exceptione doli ex constitutione Divi Marci, quæ strictum judicium bonæ fidei fecit. Postea inter prudentes constitit ipso jure fieri, idque confirmatum constitutione Alexandri Severi, *l.* 4. *l.* 6. *C. de compensat.* deinde constitutione Justiniani, *l. ult. C. de compensat.* vide Cujac. 8. *observat.* 16.

(17) Adde *l.*4. *supr. de compensat.* adde Cujac. 8. *observat.* 16.

(18) Compensatio uni tutori objicitur propter alterius debitum.

(19) Vide quæ dixi ad *l.* 2. *C. si ex pluribus tutoribus.*

(20) Tutelæ divisionem non juris esse, sed jurisdictionis, an hoc significat, Tutelæ divisionem non fieri jure, sed Judicis auctoritate? An tutelam eas res continere, quæ non dividuntur? An tutelam non esse juris magni, hoc est, imperii, sed jurisdictionis, seu minimi imperii, ut quidam loquuntur? An tutelæ jus individuum esse, cum apud quemlibet sit solida et tota tutela: divisionem vero seu administrationem tutelæ, jurisdictionis esse, ut putat *Bart.*?

(21) Imo jurisdictionis non est. *l.* 6. §. 2. *supr. de tutelis.*

(22) Adde *l.* 2. *in fin. C. de divid. tut.*

(23) Sive sit paterfamilias, sive filiusfamilias, sive liber, sive servus: tametsi cum de servo hic loquimur, servum negotia gerentem intelligere debeamus, at non tutorem. *l. si adrogati.* 14. *supr. de tutelis.*

(24) Vide *l. Pomponius.* 15. *supr. de negot.* Variata conditione gerentis, variatur obligationis conditio.

(25) De quibus vide *l.* 9. *in fin. infr. de tut. et rat.*

(26) Tutela constante obligatur tutor naturaliter et civiliter, *ut hic.* sed non nascitur actio. *l. si tutor.* 5. *infr. de tutel. et rat.*

(27) Dispensator et actor, qui tutori et curatori nonnunquam comparatur. dixi *l.* 51. *infr. de solut. l.* 11. §. 5. *supr. de pignor. act.*

(28) Connexorum idem est judicium. vide *l.* 13. *Infr. de tut. et rat. l.* 10. §. 2. *Infr. de appellat.* si sint individua. *l. etiam.* 19. *supr. de minorib. l. eum actum.* 17. *Supr. de negot.* et utrobique eadem sit ratio. *c. translato. extr. de const.* secus, si diversa. *l.* 2. *C. de fide instr. c. propositum. extr. de eo, qui duxit eam. et* 2. *q.* 5. *c. interrogatum.*

(29) Vide *l.* 11. *in pr. infr. de tut. et rat.*

(30) Vide *l.* 11. *in fin. Infr. de tut. et rat.*

utilis, ex quo tutela agi posse cœpit, computabitur), ne capiatur pater, inducta totius temporis causa, tempus, quo filiusfamilias tutelam gessit, comprehendendum erit.

De pluribus tutoribus qui non administraverunt.

38. Idem [lib. 12. Quæstionum].

Si plures tutelam non administraverint, et omnes solvendo sint: utrum, quia nullæ partes administrationis inveniuntur, electioni locus erit? an, ut (1) ejusdem pecuniæ debitores, excipere debebunt periculi societatem (2)? Quod magis (3) ratio suadet (4).

§. 1. Si quidam ex his idonei non sint, onerabuntur sine dubio cæteri: nec inique, cum singulorum contumacia pupillo damnum in solidum (5) dederit.

§. 2. Unde quærendum est, an actiones (6) pupillus [ei] qui solus convenitur, in alterum pro parte sc. præstare debeat? Sed, cum propria cujusque contumacia puniatur, qua fronte (7) poterit hoc desiderari (8)?

De protutoribus prove curatoribus. 3. De duobus tutoribus, uno rerum Italicarum, altero provincialium. 4. De contractu tutoris. 5. De mutuis cautionibus et pignoribus curatoris. 6. De appellatione tutoris. 7. De curatoribus rerum Italicarum petendis a tutoribus rerum provincialium. 8. De tutore Romæ substituto in locum ejus, qui res Italicas et provinciales administraverat. 9. De protutoribus prove curatoribus. 10. De heredibus tutorum. 11. Si quidam gesserunt, quidam non. 12. De lite post pubertatem peracta. 13. De remissione culpæ tutorum. 14. De nominibus et usuris. 15. De tutoribus et curatoribus conveniendis. 16. De eo, qui contutoris heredem non convenit, aut contutorem suspectum non fecit. 17. De tutore fratris coheredis. 18. De servo actore manumisso ab adolescente.

39. Idem lib. 5. Responsorum.

Tutores, qui post finem tutelæ per errorem officii durantes rerum administrationem retinuerunt, nominum paternorum (9) periculum, quæ post pubertatem adolescentis idonea fuerunt, præstare cogendi non erunt, cum (10) actionem inferre non potuerunt.

§. 1. Curator a patre testamento datus impuberis negotiis se per errorem immiscuit: postea a Prætore tutoribus aliis datis (11), periculum futuri temporis ille, qui postea nihil gessit, non præstabit.

§. 2. Qui se negotiis impuberis (12) non jure tutor datus secundum patris voluntatem immiscuit, errore comperto tutorem a Prætore constitui consultius petet (13): ne forte, si rem cœptam deseruerit, fraudis vel culpæ causa condemnetur: Non idem servatur, si quis ultro negotium alienum gesserit, cum satis (14) abundeque sufficiat, vel in una specie per amici laborem domino consuli.

§. 3. Heres institutus, qui non habuit substitutum, prius quam hereditatem adiret, quam impuberi restituere debuit, vita decessit: Cum hereditas in Italia esset, scriptus autem heres in provincia vita decessisset, tutores provincialium (15) rerum culpæ nomine condemnandos existimavi: si causam testamenti non ignorantes utilitatem impuberis deseruerunt (16): nam hereditatis in provincia fideicommisso (17) restituto, causam quidem juris expediri potuisse, rerum autem administrationem ad eos recidere debuisse, qui tutelam in Italia suscepissent.

§. 4. Adversus tutorem, qui pupillum hereditate patris abstinuit (18), actionem denegari non oportet creditori (19) qui cum ipso tutore contraxit: quamvis tutor pecuniam in rem impuberis verteret.

§. 5. Curatores adolescentis mutui periculi gratia cautionem invicem sibi præbuerunt, et in eam rem pignora dederunt: Cum (20) officio deposito (21) solvendo fuissent, irritam cautionem esse factam, et pignoris vinculum solutum, apparuit.

§. 6. Tutor datus adversus ipsam creationem provocavit: Heres ejus postea victus (22), præteriti temporis periculum præstabit: quia non (23) videtur levis culpa, contra juris auctoritatem mandatum tutelæ officium detrectare (24).

§. 7. Rerum (25) provincialium tutores, in (26) Urbe causas appellationis impuberum agentes, rerum Italicarum curatores, ut impuberibus constituantur, ad officium suum revocare debent: alioquin, si prius in provinciam redierint, dolum aut culpam (27) eorum in ea quoque parte recte judex conveniet.

§. 8. Patruus testamento fratris filio tutor datus, cum in Italia domicilium haberet, tam Italicarum rerum quam

(1) Divisionis non cessionis beneficium habent tutores in gerendo negligentes, seu contumaces. Imo divisionis beneficium non habent, *l.* 1. §. *nunc tractemus. Infr. de tut. et rat.* quod et ita Azo censet. Male quippe unum tantum eligi non posse hic dicitur, et simul conveniendos esse.

(2) Id est, petere beneficium divisionis.

(3) Imo non magis id suadet ratio: potest enim pupillus unum ex tutoribus non gerentibus eligere, et in eum unum ac solum experiri: cum jus eligendi habeat adversus plures tutores non contumaces in gerendo. *l. a tutoribus.* 33. §. *heredibus.* 2. *supr. eod. l.* 2. *C. de divid. tutel.* vide hic Bartol.

(4) Ut scilicet conveniantur pro virili. *l.* 1. §. 10. §. 12. *infr. de tut. et rat.*

(5) Ergo si non idonei erunt, in solidum tenebuntur. vide *l.* 55. *in pr. infr. eod.*

(6) Inter plures tutores contumaciter non gerentes, cessionis beneficium non est, *ut hic.* Imo est, *d.* §. *nunc tractemus.* Non est adversus plures tutores qui ex culpa conveniuntur, *ut ibid.* Est adversus eos, qui ex contumacia conveniuntur, *ut hic.* hoc est, qui ex delicto.

(7) Impudentia sua nemo adquirit actionem. *c. qua fronte.* 25. *extr. de appellat.*

(8) Adde *l.* 12. §. 1. *infr. de furt.*

(9) *l.* 43. *in princ. infr. eod.*

(10) Ei, qui non potest agere, non imputatur periculum nominis. *Bart.*

(11) Puta, quia curator impuberi non datur. vide §. 9. *infr. eod.* facit *l.* 101. §. 2. *infr. de cond. et demonstr.*

(12) Vide §. 9. *infr. eod.*

(13) Imo non est illud necesse. *l.* 2. *in fin. Infr. qui pet. tut.*

(14) Vide *l* 20. *C. de negot.*

(15) Quæ sunt agenda in persona, vel in rebus, ea pertinent ad tutorem ejus regionis, unde est persona, et ubi res sunt. *Bart.*

(16) §. 6. *in fin. Infr. eod. l.* 47. §. 2. *in fin. infr. eod.*

(17) Fideicommissum in ea provincia petendum, unde heres ortus est vel ubi domicilium habet. *l.* 50. *supr. de judiciis. l. penult. supr. de jurisdict.* vide plura in *l. un. C. ubi fideicom.*

(18) Vide *tit. C. si minor ab hered. se abst.*

(19) Imo oportet denegari. *l.* 2. §. 1. *in fin. supr. eod.*

(20) Causa sublata cautionis interponendæ, cessat effectus cautionis interpositæ.

(21) Vide *l. ult. C. in quibus casibus tutor.*

(22) Vide *l.* 20. *supr. eod.*

(23) Appellare injuste non levis culpa est, sed dolus vel lata culpa: ita fit, ut omne periculum, quod ea appellatione pendente acciderit, præstet tutor, qui injuste appellaverit.

(24) Et deserere. §. 3. *supr. eod.*

(25) Curatorem rebus provincialibus dari, petere tutor urbanus potest: sic tutor unius provinciæ recte petit curatorem constitui ad eam causam quæ in alia provincia tractatur.

(26) Appellatur ex provincia in urbem.

(27) Vide §. 3. *supr. eod.*

provincialium administrationem suscepit: atque ita pecuniam ex venditionibus Romæ refectam in (1) provinciam trajecit, et in Calendarium pupilli convertit: tutor in locum ejus Romæ substitutus, administrationem pecuniæ, quæ (2) non pertinet ad tutelam suam (3), suscipere non cogitur.

§. 9. Curatores testamento vel tutores inutiliter (4) dati, neque decreto Prætoris confirmati, negotia gesserunt: Vice mutua periculum præstare coguntur (5): cum officium sponte (6) citra juris adminiculum inierint, et qui fuit idoneus, decretum Prætoris curatores vel tutores constituentis implorare debuerit.

§. 10. Tutoribus idoneis diem functis, vice (7) mutua periculum ad heredes eorum (8) non redundat, quod non habuit locum officio tutelæ manente (9).

§. 11. In eum (10), qui tutelam gerere noluit, post (11) cæteros qui gesserunt, actionem [utilem] tutelæ dari placuit. Quod tamen ex tutela non pervenit ad eos, qui se negotiis miscuerunt, sed communi (12) negligentia periit, citra substitutionis ordinem æqualiter omnium periculum spectat.

§. 12. Tutores, pubere pupillo constituto (13), litem appellationis inchoatam, jussu Consulum (14) ob notitiam rei perfecerunt: Cum judicatum persequi non (15) potuerunt (16), periculo culpæ non subjiciuntur.

§. 13. Ab eo qui (17) restitutionis auxilio non juvatur, quæstio culpæ tutorum, conventione remitti potest: nec (18) donatum, sed (19) transactum videtur.

§. 14. Negligentiæ tutorum periculo (20) nominum quæ pater usuris majoribus fecit, adscripto, pupilla quidem actionem (21) Calendarii præstare cogitur: exactas autem usuras tutelæ tempore, citra ullam compensationem retinet.

§. 15. Adolescens, tutoribus conventis (22) a quibus totum servari non potuit, adversus curatores, qui (23) tutelam ad se negligentia non transtulerunt, integram actionem retinet: neque enim tutelæ judicio consumptum videtur, quod alterius officii querelam habuit.

§. 16. Tutor (24), qui tutoris (25) idoneum heredem convenire pupilli nomine noluit, damni vicem sustinetur: ut is, qui non idoneum tutelæ tempore (26) suspectum facere supersedit.

§. 17. Tutelæ judicium ideo differri non oportet, quod fratris et coheredis impuberis idem tutelam sustinebat.

§. 18. Quod de peculio servi actoris, quem adolescens, postquam res suas administrare cœpit manumisit, et retinuit, aut retinere potuit, in ratione reddenda, curatori per judicem accepto feretur.

De privilegio militari.

40. IDEM [lib. 6. Responsorum].

IMpuberi filio Centurio curatorem (27) dedit (28): Decreto Prætoris non secuto, si nihil curator datus administret, periculo contumaciæ vel negligentiæ non adstringetur: nam *privilegium* (29) *militum ad alienam* (30) *injuriam porrigi non oportet*: nec in aliis circa (31) supremam voluntatem, imperitiæ venia datur, quam in bonis militum: filiæ vero tutela jure patriæ potestatis, non militiæ præmio mandatur.

De remissione rationum reddendarum.

41. IDEM [lib. 7. Responsorum].

QUi plures tutores habuit, unum qui solvendo non fuit (32) *rationem* (33) *actus sui* vetuit *reddere*: Quoniam ejus liberatio, quod ex tutela percepit, aut dolo contraxit, non est relicta, contutores, qui suspectum facere neglexerunt, ex culpa recte conveniuntur: tutor enim legatarius ex culpa, quæ testamento (34) remissa est, non tenetur.

De privilegio pupilli.

42. IDEM [lib. 1. Definitionum].

EX pluribus tutoribus in (35) solidum unum tutorem judex condemnavit: In rem suam judicatus procurator

(1) Tutor domicilium mutare potest ex una provincia in aliam.
(2) Vide *l.* 10. §. 4. *infr. de excusat.*
(3) Quæ translata est in provinciam, et patrimonio provinciali applicata.
(4) §. 1. 2. *supr. eod.* Protutores tenentur in solidum, ut tutores.
(5) *l.* 1. *in fin. C. de testam. tut.* §. 5. *supr. eod.*
(6) Beneficium divisionis locum non habet inter eos, qui sponte administrant.
(7) Heres tutoris non tenetur ex sua persona, si non exegit heredem alterius.
(8) Vide *l.* 53. *infr. eod.*
(9) Tunc enim unius periculum ad alium pertineret.
(10) In gestis prius convenitur, qui gessit, quam qui non gessit: in non gestis singuli æquali jure conveniuntur.
(11) *l.* 1. *C. si tutor non gesserit.* adde *l.* 3. §. 2. *supr. eod.* Goth. Nec habet beneficium ordinis, sicut habet in gestis. vide Ronchegal. ad *l. eandem. num.* 223. *ff. de duob. reis.* Ans.
(12) Ex eo quod communi negligentia actum est, omnes in solidum tenentur.
(13) Et sic finita tutela.
(14) Ut et legati. vide *l.* 5. §. 7. *in fin. supr. eod.*
(15) Tutoribus, qui agere non potuerunt, nihil imputatur.
(16) Licet finita tutela causa cœpta peragi possit per tutorem causa cognita, non agitur tamen judicati in eum. *Bart.*
(17) Restitutionis auxilio non juvatur, qui veniam ætatis impetravit. *l.* 1. *C. de his, qui veniam ætatis. l.* 3. *supr. de minoribus.*
(18) Venia ætatis impetrata, alienare et pignorare olim licuit: at non donare, *ut hic et l. ult. C. si major factus alienat. ratam.* hodie, nec alienare, nec pignorare. *l.* 3. *C. de his, qui veniam ætatis.* Porro veteres interpretes, ad majorem 25. annis hunc locum referunt, non ad eum, qui veniam ætatis impetravit.
(19) Transactionis et donationis discrimen.
(20) Periculum nominum exigendorum negligenti in ea re tutori imputatur. *Goth.* An et quatenus tutor periculum nominum a se contractorum sustineat, vide *Censur. Forens. nostram*, *lib.* 1. *cap.* 18. *n.* 10. *et ibi DD.* S. L.
(21) Vide *l.* 1. §. 18. *infr. de tutelæ et rationibus.*
(22) Tutoribus conventis non liberantur curatores: et e contra curatoribus conventis, tutores quoque non liberantur, nisi quatenus exactum est.
(23) Vide *l.* 18. *in fin. supr. eod.*
(24) Tutori imputatur negligentia, si heredem contutoris non convenit: sicut si suspectum contutorem facere neglexit.
(25) *l.* 2. *in fin. C. de tut. vel curat. qui satis non ded.*
(26) *l.* 14. *supr. eod. l.* 2. *in fin. infr. de magist. conven.*
(27) Et sic inutiliter. *l.* 39. §. 1. §. 2. §. 9. *supr. eod. Inst. de curatorib.*
(28) Testamento suo, id est, confirmatione non interveniente.
(29) Privilegia militibus concessa extendere ad alienam injuriam non debemus. adde *l. nec avus.* 4. *C. de emancip. lib. l.* 2. §. *merito.* 10. §. *si quis a Principe.* 16. *infr. ne quid in loco publico.*
(30) Sed nec alias causas et res, quam militares. vid. *l.* 28. *l.* 41. *infr. de milit. testam.*
(31) Imperitiæ venia non datur militibus in ultimis voluntatibus. *l.* 3. *C. de test. militis.* In bonis suis dividendis, ut volunt, habent privilegium: in tutoris vel curatoris datione non item.
(32) Adde *l.* 5. §. 7 *supr. eod.*
(33) Qui rationem actus sui reddere tutorem suum vetat, non eum remittit aut legat res ex tutela perceptas, aut contractus dolo initos. Ita fit, ut ejus contutores eo nomine possint conveniri, quod cum tutorem, cujus dolus probatur, suspectum non fecerunt.
(34) Vide *d.* §. 7. *in fin. supr. eod.*
(35) Qui in solidum tutores erant.

datus, privilegium (1) pupilli non habebit: quod (2) nec heredi (3) pupilli datur (4): non enim causæ, sed personæ succurritur (5), quæ meruit præcipuum favorem.

De ære alieno. 1. De dote promissa supra vires patrimonii.

43. PAULUS lib. 7. Quæstionum.

CUm post mortem (6) pupilli desinit esse nomen idoneum, tutor (7) periculo eximitur.

§. 1. Qui cum esset fratris sui filiæ curator, *quadrigenta dotis nomine marito ejus se daturum* promisit: Quæro an succurrendum sit ei, cum, postea ære alieno emergente (8), supra vires (9) patrimonii ejus dos promissa sit; quoniam in instrumento ita scriptum sit, *ille patruus et curator* (10) *stipulanti spopondit?* Movet quæstionem quod non ut (11) de suo dotem daret, sed, cum crederet rationem pupillarem sufficere, promisit: præterea et (12) illud *hic* potest tractari, ut, si sciens curator non sufficere promiserit (13), vel donasse videatur, vel quoniam dolo fecit (14), non illi succurratur. Respondi, Curator cum officium suum egressus (15) sponte (16) se obligaverit, non puto ei a Prætore subveniri debere, non magis, quam si creditori puellæ *pecuniam se daturum* spopondisset: sed is de quo tractamus, si non donandi animo, sed negotii gerendi causa dotem promisit, habet mulierem obligatam (17): et poterit dici, etiam manente matrimonio eam teneri, quia habet dotem, sicut in collatione bonorum dicitur; vel certe post divortium, sive exacta sit dos, sive maneat nomen, quia potest efficere ut ei accepto feratur.

Quod si mulier suum curatorem adimplere (18), id quod supra vires patrimonii (19) ejus in dotem dare promisit, non queat (20): curatorem quidem in hoc quod superfluum est, per exceptionem relevari, mulier vero cautionem in maritum exponere debet: Quod si quandoque locupletior constante matrimonio facta fuerit, dotis reliquum marito servat (21).

De nominibus.

44. IDEM [lib. 13. Quæstionum].

QUi (22) nominibus a curatoribus prioribus susceptis, sive tutoribus, nomina adgnoverunt (23), periculum in se transferunt (24).

§. 1. Sed si pupillus post pubertatem, rationibus a tutore acceptis, reliquationem ejus secutus, usuras acceptaverit (25), privilegium suum non amittit in bonis tutoris venditis: Prætor enim privilegium ei servare debet.

De liberatione unius ex duobus administratoribus.

45. IDEM [lib. 14. Quæstionum].

SI pupillus alterum ex tutoribus post pubertatem liberasset (26), improbe alterum illius (27) nomine conabitur interpellare. † Idemque dicemus in duobus Magistratibus collegis, quorum alterum Respublica convenit. Sed hæc in Magistratibus tractavi, quasi duo rei ejusdem debiti essent omnimodo: quod non (28) ita est (29): nam si uterque idoneus est, electio locum non habet. † Is (30) autem qui tempore liberatus est, non ei similis est qui nihil habet, sed ei qui satisfecit: habet enim quod objiciat petitori.

(1) *l.* 19. *infr. de reb. auct. jud.* ut in personali præferatur cæteris.

(2) Cedi alteri non potest beneficium, quod ad heredem transmitti non potest.

(3) Privilegium pupilli non transit ad ejus heredes: nisi ejus generis sit, ut personæ mero jure non detur. *l. a tutoribus.* 33. §. *heredib.* 2. *supr. eod. l. non solum.* 6. *supr. de rest. in integr.*

(4) Imo datur. *l.* 33. §. 2. *supr. eod.*

(5) Vide Decium *ad l. si maritus. C. de col.* Socinum *ad l. rem, quæ nobis. ult. quæst.* 2. *in pr. de acq. possess.* Jasonem *ad l.* 3. *col.* 1. *in fin. de fideic.* Decium *ad l. emancipata.* 2. *lect. col.* 2. *post pr. C. qui admitt.* Alexand. *ad l. stipulatus. in princ. de verb. oblig.* Corasium *lib.* 3. *miscell. cap.* 3. Tiraquellum *in tract. de utroque retractu.* §. 26. *gl.* 1. *n.* 44. Ruin. *cons.* 72. *n.* 8. *vol.* 5. Mod.

(6) Vel pubertatem. *l.* 39. *in pr. Supr. eod.* et sic finita tutela, si nomen pupilli fiat non idoneum, periculum est tutoris.

(7) *l.* 47. §. 5. *infr. eod.*

(8) Harm. 11. §. 38.

(9) Id enim revocavit. vide *l. un. C. si advers. dot. l.* 9. §. 1. *supr. de minorib.*

(10) Nomine curatorio promittens, interdum quis non tenetur. Bart. *l.* 2. *supr. eod.* vid. *l.* 5. §. 1. *infr. quando ex facto tutor.*

(11) Vide quæ notavi ad *l. penult.* §. 3. *supr. de institoria.*

(12) *Nec illud.* Ita emendat Ant. Fab. 6. *conject.* 18.

(13) *Arg. l. fin. vers. utraque. C. de dotis promiss. l.* 53. *infr. de reg. jur.* vid. *l.* 9. *C. de cond. indeb.*

(14) *l.* 2. §. 3. *supr. ad SC. Velleian.*

(15) Egreditur officium, qui id promittit sciens, quod scit pupillum non debere.

(16) Sciens dolo malo.

(17) Curator dotem promittens pro pupilla, non videtur eam promittere animo donandi, sed repetendi. facit *l.* 34. *supr. de negot.*

(18) *Creditorem adimplere*, est solvere creditori. *l.* 4. *C. de conveniendis fisci debitorib. lib.* 10.

(19) Adde *l.* 9. §. 1. *supr. de minorib.*

(20) Communis lectio habet *non quærat.* vid. Leonin. *emend. lib.* 3. *c.* 1. *n.* 5. Ans.

(21) *Al.* solvat, *forte*, servare.

(22) Novissimi curatores sc. adde *l.* 35. *supr. eod.*

(23) *Agnovisse nomina* pupillaria ab antecessore administratore contracta sibi assignata is videtur, qui verbo vel aliquo actu ea ut idonea agnovit, *l. si filius.* 7. *supr. de tutel.* non qui simpliciter suscipit. Minus est enim *nomen suscipere* quam *agnoscere.*

(24) *l.* 19. *infr. de tutelæ et rationibus.* Imo non transferunt. *l. tutor.* 35. *supr. eod.* Solve: non transferunt in se periculum eorum nominum, quæ simpliciter susceperunt, non tamen agnoverunt.

(25) Pupillus usuras reliquationis acceptando, privilegium suum non amittit. *Bart.* in cæteris aliud est. *l.* 24. §. 1. *infr. de rebus auctor. jud.*

(26) Atqui id fieri non posse videtur, *arg. l.* 39. §. 13. *supr. eod.* An liberavit transigendo, non donando? *Goth.* Vide Zanger. *de Except. part.* 3. *cap.* 10. *n.* 20. Ans.

(27) Improbus est, qui cum unum tutorem liberaverit, id quod ei remiserit, ab altero tutore velit exigere. Ita liberatus tutor cedere actiones suas non potest donatori, ut in collegam tutorem agat.

(28) Cur duo Magistratus non habentur ut duo rei? An quia alter alterius culpa tantum tenetur, non ex dolo, *l. antepen. infr. de magistrat. conven.* ut putat Accursius? An quia Magistratibus hoc jure beneficium divisionis competat, quod hoc jure aliis reis non competit: ut vult Bartolus? quod magis videtur. Nam alioquin Magistratus tenetur, etiam ex culpa communi, *l. Imperator.* 11. *infr. ad municip. l. Magistratus.* 6. *infr. de administr. rerum.* ut ea parte falsus Accursius videatur. At hodie beneficium divisionis datum est duobus reis. Igitur duo Magistratus hodie sunt correi? Correus beneficium divisionis habet, si correus sit præsens, et tum idoneus sit cum convenitur. *Auth. hoc ita. C. de duobus reis.* magistratus id beneficium habet (ut et tutor) uberius, sufficit enim collegam fuisse idoneum tempore depositi officii, seu ante litem, *l. ex persona.* 3. *C. de probat.*

(29) Conveniuntur enim pro virili. vide *l.* 7. *Infr. de magistr. conveniend. l.* 3. *C. de magistr. conveniend.*

(30) Præscriptione liberatus, similis est solventi, *ut hic.* potest enim adversario culpam et negligentiam ita objicere, ut eum repellat ab agendo, perinde ac si ei solvisset: alias minus potest præscriptio, quam solutio: quippe solutio naturalem etiam obligationem tollit, quam non tollit præscriptio. *Goth.* Vide Pap. *decis.* 199. Damhoud. *prax. civ. cap.* 137. *num.* 65. Ans.

Si adultus debitorem suum procuratorem fecerit. 1. De divisione administrationis. 2. De pecunia fœnerata. 3. De usuris. 4. De fidejussore tutoris. 5. De apocha tutoris. 6. De duobus tutoribus testamentario et dativo, vel pluribus dativis. 7. De auctoritate tutoris.

46. Idem [lib. 9. Responsorum].

LUcius Titius curator Gaii Seii, tempore curæ, fundum Cornelianum locavit Sempronio, qui Sempronius reliqua traxit (1): pupillus, ætate probata (2), eundem quondam colonum Sempronium fecit procuratorem: Quæro, an ex eo, quod ille ut procurator egit, omne debitum adolescens agnovisse videatur: eoque nomine curatorem suum liberasset (3)? Paulus respondit, non ex eo, quod adultus eum qui prædia ejus coluit procuratorem habere voluit, debitum, quod ex conductione reliquatus est, adgnovisse eum videri.

§. 1. Sempronii, qui ex pollicitatione (4) debitor patriæ suæ exstiterat, bona Respublica (5) jussu Præsidis possedit, quorum bonorum Magistratus Reipublicæ tres curatores (6) constituerunt, qui apud Græcos ἐπιμεληταί (7), id est, *curatores*, vocantur, qui postea inter se, sine consensu Reipublicæ, administrationem bonorum Sempronii diviserunt (8): ex quibus quidam, cum reliqua traherent, idonei [in] ipso tempore administrationis esse desierunt: postea pupillus heres Sempronii, qui abstentus erat, ab Imperatore impetravit, ut bona paterna ei restituerentur: Quæro, an ex bonis eorum, qui idonei sunt, indemnitati pupilli prospici debeat: cum individuum his officium curæ a Magistratibus injunctum sit? Paulus respondit: si pupillo in curatores bonorum actiones (9) decerni placuerit, pro ejus portione, qui idoneus non sit, Magistratus conveniri (10) oportere (11): alia (12) enim causa est tutorum, alia eorum (13) qui Reipublicæ negotia administrant.

§. 2. Tutorem (14), qui pecuniam (15) pupillarem quamvis suo nomine fœneravit, non videri contra Constitutiones fecisse, quæ prohibent pecuniam pupillarem in usus suos convertere.

§. 3. Quæsitum est, an ejus pecuniæ, qua tutor usus est, post (16) finitam quoque tutelam in diem (17) judicii accepti easdem usuras præstare debeat? Paulus respondit: finita administratione eas usuras debere computari, quæ in tutelæ judicio computantur.

§. 4. Paulus respondit, propter ea, quæ post pubertatem, nulla (18) necessitate cogente, sed ex voluntate sua, tutor administravit, fidejussorem, qui *salvam rem fore* cavit, non teneri (19).

§. 5. Tutelæ judicio tutor conventus edidit librum rationum (20), et secundum eum condemnatus solvit: postea [cum] a debitoribus paternis, quorum nomina libro rationum non inerant, exigere vellet pupillus, [et] prolatæ sunt ab his apochæ (21) tutoris, quæsitum est, utrum adversus tutorem, an adversus debitores actio ei competat? Paulus respondit, si tempore administrandæ tutelæ tutori tutelam gerenti (22) debitores solvissent (23), liberatos [eos (24)] ipso jure a pupillo: sed si cum tutore actum esset, posse eundem adolescentem, propter eam causam, tutelæ experiri; et adversus exceptionem rei judicatæ doli mali uti replicatione.

§. 6. Cum testamento duo tutores dati essent pupillo, et alter ex his vita defunctus fuisset: in (25) locum ejus, petente matre, ex Præsidis provinciæ præcepto a Magistratibus [alius] tutor datus est: a quo Magistratus satis exegerunt rem salvam fore: tutor testamento datus postea

(1) Id est, reliquatus est.

(2) Ante non potest, nisi præsente curatore, *l.* 11. *in fin. C. de procurat.*

(3) Non liberavit. *infr. eod.* Adultus debitorem suum colonum procuratorem constituens, non videtur eum, ut debitorem idoneum ex causa antecedente approbare. *Bart.* non videtur reliqua ei remittere, quæ cum colonus esset, contraxit.

(4) Vide *l.* 1. *infr. de pollicitat.*

(5) *Al.* Reipublicæ. et male.

(6) Bonorum sc. *ut supr.*

(7) Ἐπιμεληταὶ ἐμπορίου, Fori curatores decem erant apud Athenienses: eodem munere fungebantur, quo apud Romanos Ædiles Cereales, et eligebantur ut rerum venalium curationem haberent, et ut frumenti, quod in mercatum Atticum appelleret, binas partes in urbem perferri cogerent. *Suidas*; Alciatus 2. *parergon.* 29. Erant et Græcis ἐπιμεληταὶ τῶν χορῶν, ludorum curatores. *Suidas.* Erant et Persis ἐπιμεληταὶ, οἱ τῶν μυστηρίων, initiorum. *Suidas.* Erant et Persis ἐπιμεληταὶ, οἱ τοὺς τετρωμένους ἐν πολέμῳ ἐθεράπευον, qui vulneratos in bello curabant. *Suidas.* Hi autem, videntur bonorum Reipublicæ curatores fuisse.

(8) Divisione facta inter plures tutores, unus pro alio tenetur, antequam veniri possit ad ipsos Magistratus, qui tutores dederunt: quod contra est in divisione facta inter plures Reipublicæ administratores.

(9) An negotiorum, ut vult Accursius, et Bartolus?

(10) Quasi dicat, reliqui duo curatores, non possunt conveniri nomine ejus, qui desiit esse solvendo, tempore administrationis. Alia enim causa est tutorum: alia eorum, qui reipublicæ negotia administrant. Si desiisset esse solvendo post administrationem, periculum pertineret ad legitimum heredem. *l. cum aliquando. supr. de neg. gest.* Mod.

(11) Imo, is convenietur, cui legitima hereditas quæsita est. *l.* 26. *in fin. supr. de negot. gestis.*

(12) Imo eadem, cum Magistratus in solidum pro altero teneatur. §. 6. *Infr. eod. l.* 45. *Supr. eod. l. cum alicui.* 26. *Supr. de negotiis. l. aufertur.* 46. *in fin. Infr. de jure fisci.*

(13) Tutores enim tutelam in solidum gerere debent: et datur actio tam contra eum, qui non gessit quam qui gessit. *l. tres tutores. Infr. eod.* actio autem neg. gest. non datur nisi contra eum qui gessit pro ea parte, qua gessit. *Mod.*

(14) *Syn. Basil.* 37. *tit.* 11. *ex titul.* 8. *cap.* 65.

(15) *l.* 16. *in pr. supr. eod.*

(16) Tutela finita ante solutionem, currunt usuræ, quæ prius currebant.

(17) *l.* 7. §. 15. *Supr. eod. l.* 1. §. *fin. supr. de usuris.*

(18) Fidejussor tutoris ea non præstat, quæ tutor post pubertatem pupilli sponte gessit, *ut hic.* Quid, si tutor negotium aliquod connexum gessit? Fidejussor tenebitur. Ex hoc loco notant quoque: Fidejussores semestris custodiæ castri, post id tempus non teneri, neque præstare custodiam, nisi forte promiserint, castrum restituere. *Bart.* item fidejussores publicani temporarii, post tempus non teneri publicano in conductione manente. *Alberic.*

(19) Semel enim adquisita exceptio fidejussori, ei auferri non potest. *l. ult. supr. de pactis.*

(20) Vide Sarmientum *lib.* 3. *select. cap.* 11. Guterium *part.* 1. *resol. cap.* 50. *num.* 7. Mod.

(21) Apochæ a tutoribus datæ fidem faciunt contra pupillum. Inde colligunt, Procuratorem ad mutuum accipiendum constitutum posse de recepta pecunia confiteri: eoque nomine apocham dare ut adversus Bartolum et vulgatam sentit Zasius 1. *Responsorum* 21 de apochis vide *l.* 19. *C. de fide instr.*

(22) Nec remoto ab administratione, vide *l.* 14. §. 2. *infr. de solution.*

(23) Apocha seu scriptura tutoris probat contra pupillum, licet in tutorem regressum habeat pupillus, *ut hic.* Atqui confessio tutoris sponte facta, pupillo non nocet, *l. certum.* 6. §. *sed an in ipsos.* 4. *infr. de confessis.* Hoc argumento putat Bartolus, in hujusmodi apocha solam confessionem recepti non sufficere: sed eo amplius, veræ numerationis mentionem fieri ibidem oportere. *l.* 1. §. *si mutuam. infr. si quid in fraudem patroni.*

(24) *d. l.* 14. §. 1.

(25) Atqui habenti tutorem tutor non datur. *l.* 1. *C. in quibus casibus tut. hab.* Specialis est hic casus. *Goth.* Ad intellectum hujus §. vide Hartmann. Pist. *quæst.* 5. *num.* 17. *et seq.* Ans.

datum suspectum fecit: Quæsitum est, in quantum teneatur? Paulus respondit, tutorem testamento datum pro ea (1) parte conveniri oportere, pro qua parte administravit: pro contutoris autem portione prius (2) eos (3) conveniri debere, qui pro eo se obligaverunt (4), vel Magistratus, qui eum dederunt: tunc si solidum pupillus consequi non potuerit, de officio contutoris quærendum, an suspectum facere debuerit: præsertim cum suspectum quoque eum postulasse dicatur: Alias quidem, cum Magistratus plures tutores dant, non (5) prius ad eos reverti pupillus potest, quam omnes tutores excussati (6) fuerint. In proposito, cum unus a Magistratibus datus proponeretur, non est visum, prius collegam conveniendum, qui et suspectum fecit, et testamento datus est: perindeque habendos singulos, ac si in partes dimidias tutores dati essent.

§. 7. Tutoribus concessum est (7), a debitoribus pupilli pecuniam exigere, ut ipso jure liberentur: non etiam donare (8), vel etiam deminuendi causa cum iis transigere (9): et ideo eum, qui minus tutori solvit, a pupillo in reliquum conveniri posse.

Si testator jubeat fieri ex consilio alicujus. 1. *De æstimatione diurni.* 2. *De instrumentis debitorum provincialium repertis a tutoribus rerum Italicarum.* 3. *De venditione facta a protutore.* 4. *De usuris.* 5. *De mutuo et pignore.* 6. *Si tutor, venditis omnibus communis negotiationis mercibus, et sibi redemptis, negotium suo nomine exercuit.* 7. *Si tutor rerum Italicarum creditori provinciali solverit.*

47. SCÆVOLA lib. 11. Responsorum.

TItium et Mævium tutores quis dedit, et cavit: Βούλομαι, καὶ παρακαλῶ πάντας γίνεσθαι μετά τῆς Μαιβίου τοῦ ἀδελφοῦ μου γνώμης. καὶ δίχα αὐτοῦ τό γινόμενον ἄκυρον ἔστω, id est, *volo et rogo, omnia fieri cum Mævii fratris mei consilio, et quod sine eo fiet, irritum sit:* Titius solus a debitoribus exegit: an liberati essent? Respondi, si (10) et administrationem Mævio dedisset (11), non recte (12) solutum (13).

§. 1. *Quantum [autem] filio meo diurnum* (14) *sufficiat, Marina et Januaria æstimabunt* (15): Quæro, an contenti esse debeant tutores arbitrio (16) mulierum? Respondi, sumptum boni viri (17) arbitrio faciendum.

§. 2. Tutores dati ad res Italicas, instrumenta Romæ reperierunt (18) debitorum provincialium, *ut pecunia Romæ*, aut *ubicumque* (19) *petitum fuerit, solvatur.* Quæro, cum (20) neque debitores in Italia essent, neque eorum prædia: an hæc exactio ad Italicæ rei tutores pertineat? Respondi, si provincialis contractus esset, non pertinere: respicere tamen (21) ad officium eorum, ne instrumentorum ignorantia contractus eos (22), ad quos administratio pertineret, lateret.

§. 3. A matre datus (23) testamento tutor, cum putaret se tutorem esse, distraxit (24) bona materna et paterna pupillorum, et decessit non solvendo: quæritur, an pupillus res possit vindicare? Respondi, si manent res pupilli, vindicari ab eo posse (25).

§. 4. Præfectus Legionis ita testamento cavit, *Volo, ut sit in arbitrio tutorum filii mei, si voluerint hujus summæ uncias* (26) *inferre usurarum nomine, ita, ne nummi dispergantur:* Quæro, si apparuerit pecunia fœnerata a tutoribus, judicio tutelæ uncias usuras, an vero eas, quas stipulati sunt, præstare debeant? Respondi: Si secundum voluntatem defuncti elegissent (27) usurarum præstationem, neque pupilli (28) nomine in fœnus dedissent: id præstatur, quod testator voluisset.

§. 5. Lucius Titius mutuam pecuniam a tutore accepit, et (29) rem hereditariam pignori ei dedit: post triennium jam puberibus his, quorum tutela administrata est, fisco (30) bona defuncti adjudicata sunt, quia mortem ejus heres non est ultus. Quæritur, an id nomen pupillus recusare possit? Respondi, secundum ea, quæ proponuntur, id nomen ad onus tutorum (31) non pertinere.

§. 6. Altero ex duobus fratribus sociis bonorum et negotiationis defuncto, herede filio, patruus tutor, venditis

(1) Vide *l.* 4. *supr. eod.*

(2) Imo contutor prius conveniendus quam magistratus, *l.* 1. §. *nunc tractemus. Infr. de tutelæ, et rationibus distrah.* An hic initio divisa fuit administratio per Judicem? An potius hic agitur, quando tutores simul diversæ conditionis (puta unus testamentarius, alius dativus, alius legitimus)? Ibi quando omnes ejusdem sunt conditionis: quod et sentit post Jacobum Aretinum Bartolus.

(3) Si tutor testamentarius et dativus gerunt divisim, pro dativo prius pervenitur ad magistratum, quam ad testamentarium: secus si omnes essent dativi, qui casus est singularis. *Bart.*

(4) *l.* 1. *in pr. infr. de magistr. conveniend.*

(5) *Arg. l.* 5. *infr. de magistr. conveniend.*

(6) *Al.* excussi. *Excussati* pro excussi.

(7) Vide *l.* 1. §. *fin. supr. eod.*

(8) Vide *l.* 1. §. 1. *infr. de tutelæ, et rationib.*

(9) Imo, transigere potest distincte. *l.* 56. §. 4. *infr. de furtis.* Solve: transactio diminuendi causa tutoribus interdicta.

(10) Tutor jussus omnia gerere *cum alterius, puta Titii, consilio*, an præcise consilio Titii uti debet? Sic sane, si Titius et officium et administrationem habet, *ut hinc colligitur.* Quid, si Titius non est particeps officii? Necessitate non cogitur ejus consilium sequi: honestius tamen faciet, si sequetur: et ita accipienda lex 5. §. 8. *Supr. eod. l.* 1. §. *si plures. supr. de exercit. l. idemque.* 10. §. *si quis.* 7. *Supr. mandati. l. si quis mihi.* 25. §. *si eorum.* 10. *Infr. de adquir. vel omitt. hered.* Goth. vide Cuj. *l.* 26. *obs.* 6. S. L.

(11) Vide *l.* 14. §. 1. *Infr. de solution.*

(12) Imo, cuique eorum recte solvitur: nisi a Prætore interdicta sit administratio. *l.* 14. §. 1. *Infr. de solution.*

(13) Consilio alterius jussus quid facere, si quidem est particeps officii, tenetur eum requirere et sequi. *Bart.*

(14) *Sub.* alimentum.

(15) Arbitrium conferri posse in mulierem, hinc nonnulli colligunt.

(16) Tutores juberi possunt a testatore in sumptibus et alimentis pupillo decernendis mulierum arbitrium et æstimationem sequi.

(17) Vide *l.* 1. §. 1. *infr. de leg.* 2.

(18) *Al.* repererunt.

(19) Vide *l.* 21. *Infr. de oblig. et act.*

(20) Reus solvendi ubicunque petitum erit, ubicunque convenietur, ibi videbitur contraxisse: dummodo conveniatur ubi vel ipse præsens est, vel bona possidet. *ut hic.*

(21) Vide *l.* 39. §. 3. *supr. eod.*

(22) Vide *l.* 4. *supr. eod.*

(23) Id est, inutiliter datus. *l.* 2. *C. de eo, qui pro tutore.*

(24) Venditas res suas injuste pupillus vindicare potest.

(25) Tamquam res illegitime venditas. *Bart.*

(26) De unciariis usuris vide *Bud. et* 2. *Aug.* 10. Est autem unciaria usura, pars duodecima centesimæ: cum mille ducentis mensibus, sive centum annis, usura æquatur sorti: quoties nimirum annuatim unum in centum solvitur: semuncialis vero est vicesima quarta pars centesimæ, quæ in ducenis annis sorti æquatur; *de qua* Tac. 5. adde Molinæum *de usuris, in princ. n.* 53.

(27) Tutor, qui suo nomine et pupilli facere potest, indistincte seu simpliciter cum facit, suo nomine fecisse videtur.

(28) Sed suo periculo. adde *l.* 10. §. 8. *supr. mandati.*

(29) Tutor mutuum dare et pignus accipere potest.

(30) Damnum subito emergens in re pignorata, tutori non imputatur.

(31) *l.* 43. *supr. eod.*

omnibus communis negotiationis mercibus, et sibi redemptis, negotium (1) suo nomine exercuit: Quæsitum est, utrum compendium (2) negotii, an usuras pecuniæ præstare debeat? Respondi, secundum ea, quæ proponuntur, pupillo usuram (3), non (4) compendium (5), præstandam (6).

§. 7. Tutor rerum Italicarum conventus a creditore provinciali, ubi rem pupillus habuit, solvit: Quæsitum est, an id tutelæ judicio reputari potest? Respondi, nihil proponi, cur non (7) possit.

Differentiæ curatorum.

48. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

INter bonorum ventrisque curatorem, et inter curatorem furiosi, itemque prodigi, pupillive, magna est differentia: quippe cum illis (8) quidem plane (9) rerum administratio, duobus (10) autem superioribus (11) sola custodia, et rerum, quæ deteriores futuræ sunt, venditio committitur.

De contumacia tutoris punienda.

49. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

OB fœnus pupillaris pecuniæ per contumaciam non exercitum (12), aut fundorum omissam comparationem, tutor si non ad damnum resarciendum idoneus est, extra ordinem (13) coërcebitur.

De incursu latronum, de periculo nominum.

50. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

SI res pupillaris incursu latronum (14) pereat (15); vel argentarius, cui tutor pecuniam dedit, cum fuisset celeberrimus, solidum reddere non possit: nihil eo nomine tutor præstare cogitur.

De fidejussore tutoris, de divisione tutelæ.

51. VENULEJUS lib. 6. Stipulationum.

SI duo pluresve tutores tutelam administrent, in fidejussorem quidem in solidum per quemlibet (16) eorum committitur stipulatio, at si inter eos divisa sit tutela regionibus (quod plerumque fit), et alius urbica negotia, alius peregrina administraret, tunc ex substantia cujusque rei, aut committi contra fidejussorem stipulationem aut non committi dicemus: nam licet omnes tutores sint, et tutelam gerant, tamen cum quis de ea (17) re, quæ extra (18) suam regionem erit, experiri vel ad judicium vocari cœperit, perinde non committitur stipulatio, atque si ei administratio tutelæ permissa non esset: quantum enim facit in (19) totum denegata, tantundem valet (20) si in ea re, de qua agitur, denegata sit.

De dote et impendiis ad nuptias.

52. NERATIUS lib. 1. Responsorum.

CUrator pro minore non (21) tantum dotem dare debet, sed etiam impendia (22), quæ ad nuptias facienda sunt.

De periculo tutorum et Magistratuum.

53. PAULUS lib. 11. Decretorum.

ÆMilius Dexter, magistratus sui tempore datis tutoribus, cessaverat in exigenda satisdatione: deinde [a] quibusdam excusatis, a sequentibus Magistratibus Dexter tutor adsumptus fuerat: creatus conveniebatur in solidum duplici ratione, quod, cum Magistratus esset, et tutores dedisset, satisdationem non exegisset: Ex diverso dictum est, licet satis exactum non esset, tamen in diem tutelæ finitæ idoneos (23) fuisse tutores, neque cessationem curatorum obesse tutoribus debere: *Pronunciavit*, si (24) in diem finitæ tutelæ idonei permansissent tutores, licet [et] satis non esset exactum, curatorum esse periculum: si minus, tutorum et Magistratuum: hoc est, tunc esse periculum ejus, qui suspectum non fecisset, aut satis non exegisset, cum finita tutela non inveniretur idoneus fuisse.

De tutore pecuniam pupilli mutuato.

54. TRYPHONINUS lib. 2. Disputationum.

NOn existimo maximis (25) usuris subjiciendum eum (26), qui a contutoribus suis mutuam pecuniam pupilli accepit, et cavit, certasque usuras promisit, quas et alii debitores pupillo dependunt: quia hic sibi non con-

(1) An potuit cum suo pupillo societatem expresse contrahere? An tacite censetur durare societas? V. Alciat. 1. *præsumpt.* 23. *et additiones ad eundem. ibid. litera C.* ubi etiam eam quæstionem tractat, An quæsitum per unum ex fratribus simul habitantibus post mortem patris censeatur adquisitum ex communi. vide hic etiam *Bart.*

(2) Compendium negotiationis extra rem ipsam est: et ab usuris separatur. *l.* 58. *infr. eod. l.* 3. *infr. ad l. Falcid.*

(3) *l.* 58. *Infr. eod.* vide Cujac. 8. *ad Afric. fol.* 109. *circa pr.*

(4) Cur? vide quæ scripsi *ad l.* 74. *Supr. pro socio. l.* 8. *C. si quis alteri vel sibi.*

(5) Hinc nota, usuram dici, non compendium: impendium igitur hic præstabitur, non compendium. vide Cujac. 10. *obs.* 36.

(6) Imo, compendium præstandum. *l.* 65. §. 2. *supr. pro socio.*

(7) Imo, videtur non imputandum, cum tutores regiones suas defendere debeant. *l.* 2. §. 2. *infr. de curat. bon. dando.*

(8) Curatores furiosi et prodigi plenam rerum habent administrationem.

(9) Plenam rerum administrationem habens, plenius quiddam habet, quam rerum custodiam: hoc, inquam, habet, ut etiam vendere possit eas res, quæ deteriores futuræ non sunt. Porro *plena administratio*, libera administratio est. *l. si procurator.* 10. *C. de procurat. l.* 1. *supr. de off. procons.*

(10) Curatores bonorum et ventris a curatoribus furiosi et prodigi distinguuntur: Hi enim postremi plenam rerum habent administrationem: Illi custodiam tantum earum rerum, quæ deteriores futuræ sunt, venditionem: plenam denique et sic liberam habent rerum administrationem.

(11) Vide *l.* 5. §. 2. *infr. de Carbon. edict.*

(12) De quo vide *l.* 5. *in princ. supr. eod.*

(13) Corporaliter sc. *Bart.* imo aliud videtur *arg. l.* 6. *in fin. Supr. de off. Præs. l. pœnam.* 15. *C. de pœnis.*

(14) *l.* 32. §. 1. *Supr. eod. l.* 4. *C. de periculo tut.*

(15) In loco verisimiliter tuto: alias tenetur tutor. vide *l.* 3. *C. de peric. tut.*

(16) Quo modo unus tutor tenetur pro aliis, eodem modo tenetur ejus fidejussor. *Bart.*

(17) Vide *l.* 4. *supr. eod.*

(18) *l.* 4. *supr. eod.*

(19) Quod de toto prædicatur, prædicatur et de parte, *ut hic.* Nulla committitur stipulatio adversus eum, qui tutor non est: Nec igitur divisis tutelæ regionibus, commissa stipulatio adversus alium committetur. *l.* 76. *in pr. supr. de rei vind.* vid. *l.* 3. *infr. pro derelicto.*

(20) Imo non valet tantundem in genere denegare quod in specie denegare. *l. quoties.* 34. *in fin. Supr. de usufr.* Genere includitur vel excluditur res ipsa, ut in ipsa specie, durat tamen magis genus, quam species, *ut hic. l. si chorus.* 79. *infr. de legat.* 3. *l. omnes.* 4. *C. de præscr.* 30. *vel* 40. *ann.* Fit etiam interdum, ut res non ita genere contineatur ut specie, ut eo casu specialis permissio vel prohibitio requiratur. *l. illud.* 25. §. *si talis. supr. de minoribus.*

(21) *l.* 9. *C. eod.*

(22) De quibus vide *l.* 13. §. *ult. supr. eod.*

(23) *l.* 39. §. 10. *supr. eod. l.* 1. *C. de divid. tutela. l. ult. in fin. C. in quibus casibus tutor hab.*

(24) Sententia sub conditione dici potest, quoties ea conditio est, quæ negotio ipsi cohæret. *l. cum Judex.* 11. *C. de sent. l. a divo.* 15. §. *in venditione.* 2. *infr. de re judic. l.* 1. §. *biduum. infr. quando appell.*

(25) Centesimis. vide. *l.* 38. *vers. sed quas usuras. Supr. de negot.*

(26) Contutorem.

sumpsit, nec (1) clam (2), nec quasi sua pecunia licenter abutitur: et nisi his usuris a contutore mutuum ei daretur, aliunde accepisset. Et multum refert, palam (3) aperteque (4) debitorem se ut (5) extraneum et quemlibet faceret pupillo, an sub administratione tutelæ pupillique utilitate latenter (6) sua commoda pupilli pecunia juvaret (7).

De pluribus tutoribus.

55. IDEM lib. 14. Disputationum.

TRes tutores pupillo dati sunt: unus tutelam gessit, et solvendo non est: secundus Titio gerendam mandavit (8), et Titius quædam administravit: tertius nihil omnino gessit: Quæsitum est, quatenus quisque eorum teneatur? Et (9) tutorum quidem periculum commune est in administratione tutelæ: et in solidum universi tenentur (10). Plane, si (11) pecunia numerata pupilli inter eos distributa est (12), non in majorem summam quisque eorum, quam accepit, tenetur.

§. 1. Sed si ipsi tutores rem pupilli furati sunt, videamus, an ea actione, quæ proponitur ex Lege (13) duodecim tabularum adversus tutorem in duplum (14), singuli in solidum teneantur? Et quamvis unus duplum præstiterit, nihilominus etiam alii teneantur: nam in aliis furibus ejusdem rei pluribus, non est propterea cæteris pœnæ deprecatio, quod ab uno jam exacta est (15): sed tutores, propter (16) admissam administrationem, non (17) tam invito domino contrectare eam videntur (18), quam perfide agere: nemo (19) denique dicet, unum tutorem et duplum hac actione præstare, et quasi specie condictionis, aut ipsam rem, aut ejus æstimationem.

§. 2. Non (20) solum ergo gessisse tutelam is creditur, qui alii gerendam mandavit (21): sed et qui (22) satis a contutore accepit *rem salvam pupillo futuram*, eique permisit administrationem totius tutelæ: nec potest se defendere Constitutionibus, quæ (23) jubent ante conveniri eum, qui gessit.

§. 3. Item in eo, quod nemo gessit, non utique ejus periculum est, qui quædam gessit, sed communiter omnium: Exigi autem ab eo solo periculum ob alia, quæ non gessit (24), non oportet: nisi si qua talia sint, quæ vel consummationem cœptorum ab eo desiderabant, vel ita conjuncta fuerunt, ut separari non debuerunt.

§. 4. Quod autem dicitur, *desiisse solvendo esse, vel non esse, contutores præstare debere*, videamus qualem (25) intellectum habet: id est, utrum sufficit, nihil diminutum esse de facultatibus contutoris, ex quo tempore datus est, sed eandem faciem (26) patrimonii permansisse: an, etsi nihil post accidit, quod palam faciat deminutionem patrimonii, debet tamen contutor inquirere fortunas contutoris? Sed hoc et ex personæ qualitate, et ex temporis intercapedine, quo testamentum factum est, usque ad mortem patris, aliam æstimationem accipere debet: nam aperte prodigo (27), vel cujus bona venierunt (28), licet obreptum (29) fuerit Prætori, qui decreto eum dedit, permittere contutori administrationem non debet: et (30) potuit aliquid pater eorum, post testamentum factum accidens ignorasse, aut, cum destinatum haberet mutare testamentum, id non fecisse.

De tutore, qui rem pupilli venditam retinet.

56. SCÆVOLA lib. 4. Digestorum.

TUtor rerum et animalium (31) pupilli venditionem fecit: sed quædam animalia, emptoribus pretium non solventibus, retinuit (32), et apud se habuit: pretium idem rationibus pupilli accepto tulit: ex his aliquot nata

(1) Clandestina præsumuntur fraudem continere. vide Cæpollam *ad l. 1. C. pro emptore.*

(2) Ideo mitius punitur. vid. *l. ult. in fin. supr. de ritu.*

(3) Tutor potest mutuo accipere pecuniam pupilli a contutore vel seipso, palam, et bona fide, non clam.

(4) Non per interpositam personam. *l.* 5. §. 3. *infr. de auct. tut. l. 5. C. de contrah. empt.*

(5) Ut extraneus et quilibet potest quis interdum, quod ex suo officio, vel ut ipse non possit. *ut hic.*

(6) Vide *l. 2. C. de repud. vel abst. hered.*

(7) *Al.* juverit.

(8) Is gessisse videtur. §. 2. *infr. eod. et argum. l.* 5. §. 1. *supr. eod.*

(9) Tutorum generaliter periculum est commune, ut in solidum teneantur, *ut hic.* quod obtinet quoties communiter ipsi gesserunt, ut quia tutela non fuit divisa. vel a testatore, vel a Judice. *l. si duo.* 51. *supr. eod.* Quid, si unus gessit, alter non gessit? Prius convenietur qui gessit. *l. tutores, qui post.* 39. §. *in eum.* §. *tutor. supr. eod.* Quid, si finita administratione omnes sunt solvendo? Inter eos dividetur periculum. *l.* 53. *supr. eod.*

(10) Ubi cæteri non sunt solvendo. *l.*38. §. 1. *supr. eod. l.* 12. *vers. nec quisquam. infr. rem pupilli salvam fore.*

(11) Tutela, non tota, sed in re aliqua (puta pecunia aliqua) divisa a testatore, vel a judice, periculum ejus rei ita divisæ, divisum intelligitur, ut quisque ea tantum parte teneatur, quam accepit. Ita partis divisio ad partem idem præstat, quod totius divisio ad totum. adde *l.* 51. *supr. eod.*

(12) Vide *l.* 4. *supr. eod.*

(13) Dixi ad Ciceronem 1. *de Oratore*, ubi tractatur de Hypseo Octavio.

(14) Tutorum periculum est commune, quoties ad id, quod interest, adversus eos agitur. Quid, si actione pœnali ex facto in eos agitur? pœna non a singulis in solidum exigetur, sed ab omnibus communiter: una sufficiet solutio, *ut hic. l. si multi.* 6. *infr. de public. l. sacrilegii.* 6. *infr. ad l. Jul. peculat. l. aufertur.* 46. *in fin. infr. de jure fisci.*

(15) Imo, si ab uno exacta, cæteri liberantur. *l.*1. *C. de condict. furt.*

(16) Administratio delictum et pœnam minuit, *ut hic.* Imo administratio non minuit delictum. *l. Athletas.* 4. §. *ait Prætor.* 2. *supr. de his, qui notant.* An id ita statuitur, quod caupo conveniatur ibi, non ut caupo, sed ut quilibet habens quæstuaria mancipia? An potius quod cauponis officium est utilitate publicum non auctoritate?

(17) Atqui tenetur furti. *l.* 1. §. *in tutela.* 21. *infr. de tut. et rat. distr.* Ibi non convenitur, ut tutor, sed ut quilibet: hic, ut tutor. *Bart.*

(18) Et sic velamen administrationis temperat furtum, et aliud est perfide agere, et furari.

(19) Imo duplo non inest simplum, *l. si pro fure.* 7. *supr. de condict. furtiva.* Hic tutor convenitur actione de rationibus distrahendis, et ut tutor: at non actione furti, vel ut fur.

(20) *Gessisse tutelam* is videtur, non tantum qui gessit ipse, sed et qui vel alteri, vel contutori mandavit gerendam: aut ab eo satis accepit.

(21) *In pr. supr. eod. l.* 5. §. 1. *supr. eod.*

(22) *Ut* §. 1. *Inst. de satisd. tut.*

(23) *l. fin. C. de divid. tut. l. fin. C. si tut. non gess.*

(24) *d. l. fin. C. si tut.*

(25) Desiisse solvendo tutores quando dicantur.

(26) *Facies* eadem patrimonii, idem status ejusdem.

(27) Prodigus licet aliquis sit manifeste, gesta tamen per eum valent, nisi interdicatur ei administratio. vide *l.* 6. *infr. de verb. oblig.* Bart.

(28) Præsumitur non solvendo is, cujus bona veneunt.

(29) Vide *l.* 5. §. *pen. infr. de reb. eor.*

(30) Cur ita? vide *l.* 6. *infr. de suspect.*

(31) Vide *l.* 22. *in fin. C. h. t.*

(32) Atqui tutor et venditoris et emptoris officio fungi non potest. *l.* 5. §. 2. *Infr. de auct. tut.* ut in re sua auctoritatem interponat? Juste ab initio fuit interposita tutoris auctoritas, quasi extraneo aliquo tum empturo: quo non emente potuit in tutorem transferri jus emendi: ita non videbitur nova emptio, sed antiquæ in personam tutoris translatio: ut hoc etiam addatur, tutorem hic emisse rem pupilli palam et bona fide.

sunt : defuncto tutore heres [ejus] eandem tutelam administravit , et animalia annis plurimis possedit : Quæsitum est , an , cum is cujus tutela administrata est , annis viginti quatuor (1) esset, jure animalia vindicaret? Respondit , secundum ea , quæ proponerentur , pupillum ea vindicare non posse.

De debitoribus conveniendis ex inventario. 1. *De emptione.*

57. Idem lib. 10. Digestorum.

CHirographis (2) debitorum incendio exustis, cum ex (3) inventario tutores convenire eos possent (4) ad solvendam pecuniam, aut novationem (5) faciendam cogere, cum idem circa priores debitores propter eundem casum fecissent, id omisissent circa debitores pupillorum : an , si quid propter hanc cessationem eorum pupilli damnum contraxerunt , judicio tutelæ consequantur? Respondit , si adprobatum fuerit , eos tutores hoc per dolum (6) vel culpam prætermisisse , præstari ab his hoc debere.

§. 1. Ab eo , qui sententia Præsidis bonis ademptis relegatus erat , cum ex permissu Principis (7) appellatio ejus recepta sit , quam is qui pronunciaverat non receperat , fundum emerat pupillus , intervenientibus tutoribus : et *appellatione injusta* pronunciata , fundus ei ablatus est (8): Quæsitum est , an tutelæ judicio pretium fundi pupillus consequi a tutoribus possit? Respondit , si scientes (9) emerunt ab eo , qui in ea causa esset , ut obnoxius sententiæ priori esset , tutelæ judicio eos teneri.

De rationibus reddendis. 1. *De sorte facta ex usuris.* 2. *De cessatione tutoris testamento , quod ruptum videbatur , dati.* 3. *De exactione legati neglecta.* 4. *De sorte facta ex usuris.*

58. Idem lib. 11. Digestorum.

QUi negotiationem per Pamphilum et Diphilum , prius servos postea libertos , exercebat, suo testamento eos tutores reliquit : et cavit , *Ut* (10) *negotium eodem more exerceretur , quo se vivo exercebatur :* [hique] tutelam administraverunt , non tantum cum impubes patroni filius fuisset, sed etiam post pubertatem ejus : sed Diphilus quidem cum incremento (11) negotiationis rationes obtulit (12) , Pamphilus autem putavit reddere oportere non ad incrementum negotiationis (13), sed ad computationem usurarum , ut in tutelæ judicio solet : Quæsitum est , an secundum voluntatem defuncti , exemplo Diphili Pamphilus quoque rationem reddere debeat? Respondit , debere. Claudius Tryphoninus : Quia lucrum facere ex tutela non (14) debet.

§. 1. Ex duobus tutoribus pupilli altero defuncto adhuc impubere pupillo , qui supererat , ex persona pupilli sui judice accepto , consecutus est (15) cum usuris quantum ex tutela ad tutorem defunctum pervenerat : Quæsitum est, judicio tutelæ , quo experitur pubes factus , utrum ejus tantum [portionis] , quæ ab initio [quod] ex tutelæ ratione pervenerat ad defunctum contutorem , usuræ veniant, an (16) etiam ejus summæ , quæ exortis (17) usuris pupillo aucta , post mortem ejus ad superstitem æque cum sorte translata sit, aut transferri debuit? Respondit, si eam pecuniam in se vertisset, omnium pecuniarum usuras præstandas (18) : Quod si pecunia mansisset in (19) rationibus pupilli, præstandum quod bona fide percepisset , aut percipere potuisset , sed (20) fœnori dare cum potuisset , neglexisset: cum id (21) quod ab alio debitore nomine usurarum cum sorte datur , ei qui accipit , totum sortis vice fungitur, vel fungi debet.

§. 2. Testamento dati tutores , quod (22) ruptum videbatur (23), cessaverunt in administratione tutelæ , et a Præside tutor datus est pupillo : jussi autem sunt etiam hi qui dati erant testamento tutores , tutelam administrare, conjuncto eo , qui a Præside datus cœperat administrare : Quæsitum est, ex testamento datos periculum [antecedentis temporis] administrationis utrum ex apertis tabulis, an ex quo jussi sunt , pertineat [ad eos]? Respondit ad eos de quibus quæreretur , nullum antecedentis (24) temporis periculum pertinere.

§. 3. Pupillo herede instituto , filiæ exheredatæ duo millia nummorum aureorum legavit : eosdemque tutores utrisque dedit. Quæsitum est , an ex eo die (25) , quo duo millia potuerunt a substantia hereditatis (26) , et in nomina collocare neglexerint , usurarum (27) nomine pupillæ tutelæ judicio teneantur? Respondit , teneri (28).

§. 4. Quæsitum est, an usuræ pupillaris pecuniæ, quas

(1) *Al.* quatuordecim.
(2) Publicis: nam in privatis non fit comparatio. *Bart.*
(3) Exemplum instrumenti in inventario transcripti probat , ut ex eo conveniri possint debitores. *Novell.* 119. *c.* 3. dixi *ad authent. si quis. C. de edendo.* Atqui ex instrumenti exemplo conveniri neminem posse videtur. *Authent. si quis in aliquo. C. de edendo.* Dici potest hoc exemplum auctoritate simul Judicis et parte citata descriptum esse. *l. nam ita.* 39. *supr. de adopt.* deinde totam seriem instrumenti seu chirographi in ipso commentario transcriptam esse , non ejus tantum partem. Nam pars tantum exscripta chirographi nihil probaret. *arg. l. incivile.* 24. *supr. de legib.* Goth. Vide Cujac. *l.* 9. *obs. cap.* 36. Ans.
(4) *l.* 6. *l.* 7. *supr. de edendo. Novell.* 127. *c.* 2. hinc collige , ex instrumento exemplato in inventario probari debitum , vel delictum. Imo id non posse fieri videtur. vid. *Novell.* 119. *c.* 3.
(5) In hanc legem vide nonnulla apud Cujac. 19. *obs.* 36. mutatio chirographi , novatio est.
(6) *l.* 39. *supr. eod. l.* 2. *C. arbitr. tut.* vide *l.* 35. *supr. de reb. credit.*
(7) Vide *l.* 1. §. 1. *infr. nihil innovari.*
(8) An sine pretio? vide *Bart.*
(9) Vide *l.* 7. §. 2. *supr. eod.* Pendente appellatione facta in pristinum statum per officium judicis appellationis , revocantur. vide *l.* 6. *Infr. de appell. recipiend.*
(10) Testator negotiationem mandare liberis suis potest , ut eam exercere tutores dati teneantur.
(11) *Incrementum negotiationis*, est ejusdem compendium ab usuris differens ; *at l.* 47. §. *penult. Supr. eod.*
(12) Et sic ex defuncti voluntate.
(13) Vide quæ not. *ad l.* 47. §. *penult. supr. eod.*
(14) Lucrum facere ex pupilli tutela tutor non debet : lucrum autem non facit, qui salarium a Judice eo nomine accipit. *l. a tutor.* 33. *in fin. supr. eod.* adde *l.* 46. §. 4. *in fin. supr. de proc.*
(15) Vide *l.* 7. §. 12. *supr. eod.*
(16) Omnis pecunia , sive sors sit , sive usura , quam tutor pupillorum nomine percipit , ejusdem status et conditionis est : utraque sortem efficit , et sortis rationem sustinet. adde §. 4. *infr. eod.*
(17) Ex sortis usuris etc. ut de anatocismo intelligat id.
(18) Sed quomodo? vide *l.* 54. *in fin. supr. eod.*
(19) Ut quia pecuniam illam fœneravit pupilli nomine.
(20) *Al.* si.
(21) Vide *l.* 7. §. 12. *supr. eod.* quod tutor exigit ab alio, nomine usurarum , ei sortis loco est.
(22) Tutor inutili testamento datus , confirmatus a Judice periculum tutelæ præstat , ab eo tempore quo jussus est a Judice tutelam administrare.
(23) Forte tamen non erat , ut quia posthumus natus non erat legitimus.
(24) Id est , ante confirmationem. *l.* 2. *C. de confirm. tut.*
(25) Quos? vide *l.* 13. §. 1. vide *l.* 15. *supr. eod. l.* 24. *C. h. t.*
(26) Ita *Flor.* sed alii præferunt , *hereditatis separare.* Quod rectum ; nisi hic *et* pro *etiam* seu *vel* accipiamus.
(27) Usuras ex pecunia pupillari præstat tutor , in qua fœnori occupanda negligens fuit.
(28) Hodie tenentur tantum custodire. *Novell.* 72. *cap.* 6.

tutores debuerunt, cum ad curatorem transferuntur, in sortem (1) computantur (2), et universæ summæ usuras debere curatores incipiant? Respondit, omnis pecuniæ, quæ ad curatores transit, parem causam esse: quia omnis sors efficitur.

De pacto tutoris cum creditoribus.

59. IDEM lib. 26. Digestorum.

CUm hereditas patris ære alieno gravaretur, et res in eo statu videretur, ut pupilla [ab] hereditate paterna abstineretur: unus ex tutoribus cum plerisque creditoribus ita decidit (3), ut certa crediti portione contenti essent, acciperentque (4): idem (5) curatores jam viripotenti accepti cum plerisque creditoribus deciderunt: Quæsitum est, an, si aliquis tutorum creditor patris pupillæ solidam pecuniam expensam sibi ex re pupillæ cum usuris fecerit, revocari a curatoribus pupillæ ad portiones eas possit, quas cæteri quoque creditores acceperunt? Respondit, eum tutorem, qui cæteros ad portionem vocaret (6), eadem parte contentum esse debere.

De herede tutoris.

60. POMPONIUS lib. 8. Epistolarum.

SI tutoris heres (7) exsecutus est quæ tutor inchoavit (8), tutelæ etiam eo nomine tenetur.

De petitione hereditatis.

61. IDEM lib. 20. Epistolarum.

APud Aristonem ita scriptum est. [Quod culpa (9) tutoris pupillus ex hereditate desiit possidere, ejus æstimatio in petitione hereditatis sine ulla dubitatione fieri debebit: ita, si pupillo de hereditate cautum sit:] *Cautum* autem *esse* videtur, etiam si tutor erit idoneus, a quo (10) servari possit id quod pupillus ex litis æstimatione subierit. † Sed si tutor solvendo non est, videndum erit, utrum calamitas pupilli, an detrimentum petitoris esse debeat: perindeque haberi debet, ac si res fortuito casu interisset: similiter atque ipse pupillus expers culpæ quid ex hereditate deminuisset, corrupisset, perdidisset. † De possessore quoque furioso quæri potest, si quid ne in rerum natura esset, per furorem ejus accidisset: tu quid putas? Pomponius, Puto eum (11) verum dicere. Sed quare cunctatus es, si solvendo non sit tutor, cujus damnum esse debeat? cum alioquin elegantius dicere poterit, actiones dumtaxat, quas haberet cum tutore pupillus, venditori hereditatis præstandas esse: sicuti heres, vel bonorum possessor, si nihil culpa ejus factum sit (veluti si fundo hereditario (12) vi dejectus sit, aut servus hereditarius vulneratus ab aliquo sit sine culpa possessoris), nihil plusquam actiones, quas eo nomine habet, præstare debeat. † Idem dicendum est et si per curatorem furiosi, culpa vel dolo quid amissum fuerit, quemadmodum si quid stipulatus tutor vel curator fuisset, aut vendidisset rem hereditariam: Impune (13) autem puto admittendum, quod per furorem (14) alicujus accidit: quomodo si casu (15) aliquo, sine (16) facto personæ, id accidisset.

TIT. VIII.

DE AUCTORITATE (17) ET CONSENSU TUTORUM ET CURATORUM.

De negotio pertinente ad tutorem. 1. *De tutore invito retento.*

1. ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum.

QUamquam regula sit juris civilis, *In* (18) *rem suam* (19) *auctorem tutorem fieri non posse*, tamen potest tutor proprii sui debitoris hereditatem adeunti pupillo auctoritatem accommodare, quamvis per hoc debitor ejus efficiatur: prima enim ratio auctoritatis ea est, ut heres fiat; per consequentias (20) contigit, ut debitum subeat: se tamen auctore, ab eo stipulari non potest (21). Et cum quidam auctoritatem accommodaret pupillæ suæ, *ut servo suo stipulanti sponderet*, D. Pius Antoninus rescripsit, jure pupillam non teneri: sed in quantum locupletior (22) facta est, dandam actionem. Sed si auctor fiat, *ut filio* (23) *suo quid tradatur*, nulla erit auctoritas: evidenter enim sua auctoritate rem adquirit.

§. 1. Tutor (24) si invitus (25) retentus sit (26) per vim, non valet quod agitur: neque enim præsentia corporis (27) sufficit ad auctoritatem, ut (28) si somno aut morbo comitiali occupatus tacuisset.

(1) Usuræ pupillares quas pupillorum nomine tutores accipiunt, sortis locum obtinent, ut bono et utilitati pupilli sortem efficiant, et pro sorte habeantur: et eadem sit ratio in illis, quæ in sorte alterius pecuniæ.

(2) Computentur. vide *l.* 7. §. 12. *supr. eod.*

(3) Pactum quod tutor facit cum creditoribus pupilli, tenetur servare in seipso, si sit et ipse creditor pupilli. *Bart.* At si fuerit ita ei officium damnosum, contra *l. sed si quis.* 7. *infr. test.quemadm. aper.?* Num dicemus cum Accursio, tutorem id in sua quoque persona sequi cogi, quod major pars creditorum hic consenserit, aliquid remittendum esse pupillo? An potius aditione hereditatis facta a pupillo, tutorem eundemque creditorem, debitorem nactum fuisse, quem non habuisset, ea hereditate non adita? An potius, quod cum alios provocavit ad partem debiti remittendam, in id quoque ipse consensisse tacite intelligatur, ut volenti nulla facta fuerit injuria?

(4) Forte legendum, *abirentque.*

(5) *Al.* iidem.

(6) *l.* 44. *in fin. supr. de pact.*

(7) Vide *l.* 1. *in pr. l.* 4. *infr. de fidejuss. tut.*

(8) Tutoris heres inchoata a defuncto exequi potest: unde et tutelæ nomine obligatur quoque, *ut hic.* alias non tenetur exequi inchoata ab auctore. vide *l. tutores.* 39. *supr. eod. l. etiam.* 3. *infr. de fidejuss. tutor.*

(9) *l.* 4. *Infr. quando ex facto tut. l.* 7. *C. arbitr. tut.*

(10) *l.* 1. *infr. quando ex facto tut.*

(11) Aristonem sc. de quo *in pr. hujus legis.*

(12) De eo vide *l.* 16. §. 4. *supr. de petit. hered.*

(13) Furori nulla pœna imposita.

(14) Vide *l.* 14. *supr. de off. Præsid.*

(15) Casu facere et furore, paria.

(16) *Casus* est, quod sine facto personæ accidit.

(17) *L.* 5. *C.* 59. et 1. *Inst.*21. *et* 37. *Eclog.* 8. *Auctoritas* est pars administrationis, atque approbatio expressa tutoris. Cujac.*hic. et C. h. t.* separatur autem a *voluntate* auctoritas. *Auctoritas* interponitur in ipso negotio, non post negotium nec per nuncium aut epistolam: *voluntas* etiam post finitum negotium per ratihabitionem, et actu quolibet sine verbis. *l. ult. C. ad SC. Macedon.* dixi *ad l.* 9. *infr. eod.* Auctor in rem suam nemo esse potest. *l.* 1. *infr. eod.* Velle et consentire in rem suam quis potest.

(18) Auctor in rem suam nemo esse potest, *ut hic.* et in eo differt *auctoritas* a *voluntate*: potest enim quis in rem suam velle.

(19) *l.* 5. *in pr. l.* 7. *in princ. infr. eod.*

(20) Et sic per consequentias interdum licet, quod non licet directo. *l.* 7. *in pr. Infr. eod.*

(21) Cur ita? vide *l.* 5. *in princ. infr. eod.*

(22) Vide *l.* 5. *infr. eod.*

(23) *l.* 5. *in fin. l.* 7. *in princ. infr. eod.*

(24) Quid, si testis per vim retentus sit? vide Ulpianum eodem libro in *l.* 20. *in fin. infr. qui testam. facere.*

(25) Auctoritatem præstare pupillo invitus tutor non potest: cum in modum interposita auctoritas non valet.

(26) *l.* 2. *arg. l.* 17. *infr. eod.*

(27) Cum ignorantia sc. atque ita potest esse præsentia sine consensu. *Bart.*

(28) Somnus et morbus comitialis violentiæ species sunt.

De auctoritate non interposita, vel perperam adhibita.

2. IDEM lib. 24. ad Sabinum.

NUlla (1) differentia est, non interveniat auctoritas tutoris, an perperam (2) adhibeatur.

De interrogatione.

3. PAULUS lib. 8. ad Sabinum.

ETiamsi non (3) interrogatus tutor auctor fiat, valet auctoritas ejus, cum se probare dicit id, quod agitur: hoc est enim *auctorem fieri*.

De pluribus tutoribus, de tutore remoto.

4. POMPONIUS lib. 17. ad Sabinum.

ETsi pluribus datis tutoribus unius (4) auctoritas sufficiat, tamen, si tutor auctoretur cui administratio tutelæ concessa non est, id ratum a Prætore haberi non debet (5). ┼ Et ideo puto verius esse, quod Ofilio placebat, si (6) eo tutore auctore, qui tutelam non gerat, emam a pupillo, sciens alium ejus tutelam gerere, dominum me non posse fieri. ┼ Item si eo auctore emam, qui a (7) tutela fuerit remotus: nec enim id ratum haberi.

An pupillus tutori obligetur. 1. De venditione et emptione.

5. ULPIANUS lib. 40. ad Sabinum.

PUpillus obligari tutori eo (8) auctore non potest. Plane si plures sint tutores, quorum unius auctoritas sufficit, dicendum est, altero auctore, pupillum ei posse obligari: sive mutuam pecuniam ei det, sive stipuletur ab eo. Sed et cum solus [sit] tutor mutuam pecuniam pupillo dederit, vel ab eo stipuletur, non erit obligatus tutori: naturaliter tamen obligabitur, in (9) quantum locupletior factus est: nam in pupillum non tantum tutori verum cuivis actionem, in quantum locupletior factus est, dandam Divus Pius rescripsit.

§. 1. Pupillus vendendo (10) sine tutoris auctoritate non obligatur: sed nec in emendo (11), nisi in quantum locupletior factus est.

§. 2. Item ipse tutor et emptoris (12) et venditoris officio fungi (13) non potest (14). Sed enim si contutorem habeat, cujus auctoritas sufficit, procul dubio emere potest: sed si mala fide emptio intercesserit, nullius erit momenti: ideoque nec usucapere potest: Sane, si suæ ætatis factus comprobaverit emptionem, contractus valet.

§. 3. Sed si per interpositam (15) personam rem pupilli emerit, in ea causa est, ut emptio nullius momenti sit: quia (16) non bona fide videtur rem gessisse. Et ita est rescriptum a D. Severo et Antonino.

§. 4. Sane si ipse quidem emit palam (17), dedit autem nomen, non mala fide, [sed] simpliciter (18), ut solent honestiores non (19) pati nomina sua instrumentis inscribi, valet emptio. Quod si callide, idem erit, ac si [per] interpositam personam emisset.

§. 5. Sed et si creditor pupilli distrahat, æque emere bona fide poterit.

§. 6. Si filius tutoris (20), vel quæ alia persona juri ejus subjecta emerit, idem erit, atque si ipse emisset.

6. POMPONIUS lib. 17. ad Sabinum.

TUtores, quibus administratio decreta non esset (21), tanquam (22) extraneos, recte a pupillo emere placet.

De duobus tutoribus, 1. de stipulatione.

7. ULPIANUS lib. 40. ad Sabinum.

QUod dicimus, *in rem suam auctoritatem accommodare tutorem non posse*, totiens verum est, quotiens per semet vel subjectas (23) sibi personas adquiritur ei stipulatio: cæterum negotium ei geri per consequentias (24), ut dictum est, nihil prohibet [auctoritas].

§. 1. Si duo rei sint stipulandi, et alter me auctore a pupillo stipuletur, alter altero tutore auctore: dicendum est, stipulationem valere (25): sic tamen, si auctoritas tutoris unius sufficiat (26): cæterum si non sufficiat, dicendum erit inutilem esse stipulationem.

§. 2. Si (27) et pater, et filius, qui in potestate ejus fuit, tutores (28) fuerunt, et pater sit stipulatus filio au-

(1) Paria sunt auctoritatem non interposuisse, et male.

(2) Paria sunt auctoritas nulla, et vitiosa. vide *l.* 6. *supr. qui satisdare.*

(3) Interrogatus et pro interrogato habetur, qui non interrogatus respondet. *l.* 9. *in princ. supr. de interrog. in jure.* Silentium habetur pro confessione.

(4) Auctoritas unius tutoris sufficit, si possit administrare. *l.* 5. *in princ. C. h. t.*

(5) Imo pupillus, quoties talis tutor hereditatem adit, obligatur. *l.* 49. *infr. de adq. vel omitt. hered.*

(6) Tutore honorario auctore pupillus vendendo et tradendo non alienat, *ut hic.* Atqui hereditatem adit eo auctore? *l.* 49. *infr. de adqu. vel omitt. hered.* An ideo traditio ab aditione separanda est: quod aditio animi sit potius, quam facti, vel administrationis. *l.* 20. *infr. de adqu. vel omitt. hered.* et suppletur facile animus quolibet tutore auctore, *l. pupillus.* 189. *infr. de regulis juris.* venditio vero et traditio facti est potius quam animi, *l. consilio.* 7. §. *ult. infr. de curat. furios.* ut ideo auctoritas ejus requiratur, qui negotia gerit, neque sufficiant honorarii? At enim dices, solutionem esse facti, *d. l. consilio.* et recte tamen tutori honorario solvi. *l. quod si forte.* 14. §. 6. *infr. de solution.* Fit recte honorario tutori solutio: at non ab eo, vel a pupillo, eo auctore: An vero hac lege nostra dicemus cum Azone interdictam a Prætore administrationem huic tutori, cujus negatur auctoritas, sufficere? Prior sententia verior est.

(7) Adde casum *l.* 7. §. 5. *infr. pro emptore.*

(8) Vide *l.* 18. *in princ. infr. eod.*

(9) Naturaliter tutori pupillus obligatur, quatenus factus est locupletior. §. *prox. in fin. infr. eod. l.* 1. *supr. eod.* vide *l.* 1. *in fin. supr. commodati. l. ultim. C. de usucap. pro emptore.* §. *ultim. Instit. quibus alienare. l.* 3. §. 1. *supr. de tributoria.*

(10) Pupillus obligari non potest sine tutoris auctoritate in contractu hinc inde obligatorio. *Instit. eod. in princ.* adde *l.* 1. *et* 2. *C. si advers. vend.*

(11) *Instit. eod. in princ.* adde *l.* 11. §. 4. *l.* 27. §. 1. *supr. de minor.*

(12) *l.* 34. *in fin. supr. de contrah. empt.*

(13) Cur non potest? inter vendentem et ementem est diversitas. *l.* 1. *supr. de rerum permutat.*

(14) Imo potest. *l.* 56. *in fin. supr. tit. prox.*

(15) Vide *l.* 7. *in princ. infr. eod.*

(16) Præsumitur mala fide emere, qui quid comparat ex rebus pupilli per interpositam personam, de quo vide plenius hic *Bart.*

(17) Vide *l.* 54. *circa fin. supr. de administ. et peric. tut.*

(18) Id est, bona fide, aut certe non mala fide, *ut l.* 6. §. 4. *supr. de negotiis.*

(19) Vide Edictum Justiniani 7. *cap.* 2.

(20) Vide *l.* 1. *supr. eod. in fin. princ.*

(21) De quibus *l.* 4. *supr. eod.*

(22) Ut extraneus a pupillo recte emere potest tutor, cui decreta non est administratio, *ut hic.* At quomodo? eorum auctoritate, qui eam præstare possunt: quibus administratio non est denegata.

(23) *l.* 5. §. 3. *supr. eod.* adde *l.* 26. *C. de administ. tut.*

(24) *l.* 1. *supr. eod.*

(25) Ita diversitas tutorum auctoritatem præstantium non impedit duos reos constitui.

(26) Sufficit autem unius tutoris auctoritas, nisi expresse dictum sit, ut ne unius auctoritas sufficeret. *l. Titium.* 47. *supr. tit prox.*

(27) Filius tutor non potest auctoritatem interponere, patre contrahente in cujus sit potestate.

(28) Dativi, vel testamentarii. Nam legitimi simul esse non possunt, cum pater præcedat filium uno gradu, atque ita in tutela. *l. si plures.* 9. *supr. de legit. tutorib.*

ctore: nullius momenti erit stipulatio: idcirco, quia in rem patris auctor esse filius (1) non potest (2).

De conditione.

8. IDEM lib. 48. ad Sabinum.

ET si conditionalis (3) contractus cum pupillo fiat, tutor debet pure auctor fieri: nam auctoritas (4) non conditionaliter sed pure interponenda est, ut conditionalis contractus confirmetur.

De omnibus contractibus. 1. De manumissione. 2. De solutione. 3. De hereditate. 5. Quomodo interponitur auctoritas.

9. GAJUS lib. 12. ad Edictum provinciale.

OBligari ex omni contractu pupillus sine tutoris auctoritate non potest (5): adquirere autem sibi stipulando (6), et per traditionem accipiendo (7), etiam sine tutoris auctoritate potest: Sed credendo (8) obligare sibi non (9) potest (10): quia sine tutoris auctoritate nihil alienare potest.

§. 1. Ex hoc autem, quod pupillus nullam rem sine tutoris auctoritate alienare potest, apparet, nec manumittere (11) eum sine tutoris auctoritate posse. Hoc amplius, licet tutoris auctoritate manumittat, debet e Lege Ælia Sentia (12) apud consilium causam probare.

§. 2. Pupillus ex omnibus causis solvendo (13) sine tutoris auctoritate, nihil agit: quia nullum dominium transferre potest. Si tamen creditor bona fide pecuniam pupilli consumpserit (14), liberabitur pupillus.

§. 3. Hereditatem (15) adire pupillus sine tutoris auctoritate non (16) potest: quamvis lucrosa sit, nec (17) ullum habeat damnum (18).

§. 4. Nec ex Senatusconsulto Trebelliano hereditatem recipere [pupillus] sine tutoris auctoritate potest.

§. 5. Tutor statim (19) in (20) ipso negotio præsens (21) debet auctor fieri: post (22) tempus vero, aut per epistolam interposita ejus auctoritas nihil agit.

§. 6. Etiamsi non exaudiat tutoris auctoritatem is, qui cum pupillo contrahit, scriptis tamen hoc adprobetur, recte negotium geritur (23): veluti si absenti pupillo per epistolam (24) vendam aliquid, aut locem, et is tutoris auctoritate consentiat.

De tutore, qui auctor fieri non potuit.

10. PAULUS lib. 24. ad Edictum.

TUtor, qui per valetudinem, vel absentiam vel aliam justam (25) causam auctor fieri non potuit, non tenetur.

De bonorum possessione.

11. GAJUS lib. 15. ad Edictum provinciale.

SI apud pupillum aut furiosum bonorum possessio pertineat; expediendarum rerum gratia, et in agnoscenda (26) et in repudianda bonorum possessione voluntatem tutoris curatorisque spectari debere, placuit: qui scilicet, si quid [eorum] contra commodum (27) pupilli furiosive fecerint, tutelæ curationisve judicio tenebuntur.

De servo communi tutoris, et extranei.

12. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

SI servus communis, tuus et Titii, a pupilla tua te auctore aliquam rem per traditionem accepit, tota ad Titium pertinebit. Marcellus notat: Nam quodcumque ad omnes dominos non potest pertinere (28), id pro solido ad eum, cui adquiri potest, pertinere veteres comprobaverunt.

Si pupillus taceat.

13. IDEM lib. 21. Digestorum.

IMpuberes tutore auctore obligantur, etiamsi taceant (29): nam cum pecuniam mutuam acceperint, quamvis nihil dicant, auctoritate tutoris interposita tenentur: Quare etsi non debita pecunia his personis soluta fuerit, quamvis tacuerint, interposita tutoris auctoritas sufficit, ut condictione (30) teneantur.

(1) *d. l. 1. in fin. princ. supr. eod.*

(2) Hinc quæritur, an filius Notarius possit in rem patris instrumentum conficere? Non posse videtur, quia Notarius testis munere fungitur. Imo, posse videtur, quia Notarii officium cum sit officium publicum, in eo non curatur patria potestas: Bartolus ait posse, si non sit in patria potestate.

(3) Veluti, si ita contraxerit, *si placet tutori meo.*

(4) Auctoritatis interpositio conditionem non recipit, ut et actus quivis legitimus. *l. 77. infr. de reg. jur.*

(5) *Inst. eod. in princ.*

(6) *l. 1. C. h. t. pr. Inst. eod. §. 2. Inst. quib. alien. licet vel non. l. 11. infr. de adq. rer. dom.*

(7) *§. 2. Inst. quib. alien. licet.*

(8) *l. 19. §. 1. supr. de reb. cred.*

(9) Quid ita, cum possit obligari, ubi fit locupletior? *l. 1. §. in in pupillum. supr. depositi.*

(10) Nec pecuniam facit accipientis. *d. §. 2. Inst. quib. alien. l. 14. in fin. infr. de solutionib.*

(11) Siquidem qui manumittit, alienat; manumissio est alienatio. *l. ult. C. de reb. alien.*

(12) *§. 4. Inst. quib. ex causis manumitt.*

(13) Vide *l. 14. in fin. infr. de solution.*

(14) Id est, alteri crediderit, vel in solutum dederit. *l. 19. §. 1. supr. de rebus cred.*

(15) Vide *l. 11. infr. eod.*

(16) Cur non potest, cum mutuum dando non obligetur? Non quia non obligatur mutuum dando, prohibetur mutuum dare: sed quia mutuum dando rem suam alienat.

(17) *Al.* ne.

(18) Apparens.

(19) Theophil. *eod. §. 2.* perseveranter, cum negotium geritur, a principio ad extremum: Quod Cujacius non admittit: satis est enim, si statim atque peractum est negotium, in re præsenti tutor auctor fiat, nec quidquam nocet, si in ipso tractatu et gestu negotii non interfuerit. *l. 25. §. 4. infr. de adqu. vel omitt. hered.* vid. Cujac. 13. *obs.* 31.

(20) Auctoritas interponitur in ipso negotio, non post transactum negotium, nec per nuncium aut epistolam, *ut hic. l. 1. in fin supr. de tutelis. l. si quis mihi bona. 25. §. jussum. 4. infr. de adquir. vel omitt. hered.* Voluntas enim post finitum negotium est pro ratihabitione. *l. 3. §. sed si mutua. supr. de in rem verso. l. 2. in fin. supr. soluto matrim.* et in actu quolibet sine verbis. *l. 5. infr. ratam rem haberi.* Ita consensus potest subsequi, ut et jussus ex intervallo aliquo præcedere. *l. si quis mihi bona. 25. §. jussum. 4. infr. de adq. vel omitt. hered.*

(21) *§. 2. Instit. eod.*

(22) Puta post unum diem. Theoph. *§. 2. Inst. eod.* at non potest, vel ante tempus modicum, dum ne actus contrarius aliquis intervenerit. *l. continuus. 137. infr. de verb. oblig.*

(23) Contractus quoties per epistolam habetur, tunc perfectus intelligitur, cum recipiens epistolam consentit. *Bart.* Summam, ut dicitur, manum venditio accipit consentiente eo, cui se vendere quis scribit. v. Cuj. 13. *obs.* 31.

(24) Epistola ratum haberi negotium potest. *l. 34. supr. mandati.*

(25) *l. 1. in fin. supr. eod.*

(26) *l. 9. §. 3. supr. eod. §. 1. Instit. eod. l. 7. §. 3. C. de curat. furiosi.*

(27) Contra modum. *Hal.* v. *l. 17. infr. eod.*

(28) *l. 1. §. 4. in fin. infr. de stipul. servor.*

(29) *l. 6. in princ. supr. de tut.* sine tutore vero naturaliter, *l. 1. in fin. infr. de novat.*

(30) Qua? indebiti.

De absentia vel ignorantia tutoris.

14. Idem lib. 31. Digestorum.

NOn multum interest (1), abfuerit tutor, cum negotium contraheretur, an (2) præsens (3) ignoraverit, quale esset, quod contrahebatur.

De judicio accipiendo, et intendendo.

15. Marcianus lib. 2. Regularum.

ACcipientis (4) et edentis judicium (5) idem tutor auctor utrique fit: Sed [hoc] utrum ita est, si bis auctor factus est, an et una auctoritas sufficiat eo animo, ut ad utrumque pertineat, dubitat quidem Pomponius? Sed fortiter defenditur, sufficere (6) unam auctoritatem.

De tutore cæco.

16. Paulus lib. 1. ad legem Æliam Sentiam.

ETiam si tutor cæcus (7) factus sit, auctor (8) fieri potest.

Si tutor nolit auctor fieri.

17. Idem lib. 6. ad Edictum.

SI tutor pupillo (9) nolit auctor fieri, non debet eum Prætor cogere: Primum, quia iniquum est, etiamsi non (10) expedit pupillo, auctoritatem eum præstare: deinde, etsi expedit, tutelæ judicio (11) pupillus hanc jacturam (12) consequitur (13).

De delegatione, de procuratore dando, de eo, quod pertinet ad tutorem.

18. Idem lib. 1. ad Plautium.

POtest (14) pupillus tutore auctore debitorem suum Titio delegare (15): Sed cum tutor debet pupillo, dicendum est, neque delegari (16) eum, neque procuratorem adversus tutorem dari ipso tutore auctore posse: quia futurum sit, ut auctoritate sua liberetur (17).

De curatore impuberi dando.

19. Idem lib. 9. Responsorum.

CUratorem etiam impuberi dari posse: sed ad ea, quæ solemnitatem (18) juris desiderant (19), explicanda, tutore auctore opus esse.

De divisione hereditatis, de subsignatione tutoris.

20. Scævola lib. 10. Digestorum.

INter pupillos paternæ hereditatis divisio facta est præsente tutore, sed non adsignante (20) instrumento divisionis: Quæsitum est, an ei stari oporteret? Respondit, si tutor auctor fuisset, non idcirco minus standum esse divisioni (21), quod non adsignasset (22).

De abstentione ab hereditate paterna.

21. Idem lib. 26. Digestorum.

DEfendente tutore pupillus condemnatus ex contractu patris, accepit curatorem: inter quem et creditorem Acta (23) facta sunt apud Procuratorem Cæsaris infra scripta. Priscus Procurator Cæsaris dixit (24), *faciat judicata* (25): Novellius curator dixit, *abstineo* (26) *pupillum*: Priscus Procurator Cæsaris dixit, *Responsum habes: scis, quid agere debeas.* Quæsitum est, an secundum hæc acta adolescens [a] bonis patris abstentus sit? Respondit, proponi abstentum (27).

De eo, quod ad tutorem pertinet.

22. Labeo lib. 5. Pithanon.

SI quid est, quod pupillus agendo tutorem suum liberaturus est (28), id ipso tutore auctore agi recte non potest.

TIT. IX.

QUANDO (29) EX FACTO (30) TUTORIS VEL CURATORIS MINORES (31) AGERE VEL CONVENIRI POSSUNT.

De pupillo condemnando ob dolum, vel culpam tutoris.

1. Pomponius lib. 29. ad Sabinum.

OB dolum malum, vel culpam tutoris, Aristo ait pupillum possessorem condemnandum: Sed non puto, quanti actor in litem juraret. Et tamen illud ita est, si rem (32) a tutore pupillus servare possit.

(1) Ad impediendam vim contractus cum pupillo initi.

(2) Auctoritatem recte interponi tutore præsente, et sciente, etiamsi non loquatur, hinc colligunt.

(3) *l.* 1. *in fin. supr. eod.*

(4) Duobus pupillis duabus in causis potest idem tutor tam in agendo, quam in defendendo auctoritatem præstare.

(5) Ut in communibus judiciis. *l.* 42. *§. pen. supr. de procurat.*

(6) Una verborum formula, una denique oratione utroque pupillo, aut potius litigantibus inter se pupillis auctoritatem tutor potest interponere.

(7) *Cæcus* etiam tutor auctoritatem potest interponere. vide quæ scripsi *ad l.* 1. *C. qui morbo.*

(8) Retinet enim tutelam, et suam potestatem. facit *l.* 1. §. 5. *vers. quamvis. Supr. de postul.*

(9) *Sub.* contrahenti, vel quasi contrahenti, extra judicium tamen: nam in judicio cogitur defendere. Quidam putant, etiam extra judicium auctoritatem suam interponere cogi tutorem, si certa sit atque evidens pupilli utilitas: secus, si dubia sit.

(10) *l.* 11. *in fin. supr. eod.*

(11) De auctoritate non minus, quam de administratione tutor rationem reddere tenetur. Cujac. *C. h. t.*

(12) Id est, quod sua interest.

(13) Et sic pupillus nihil damni sentit.

(14) Imo non potest tutor debitorem pupilli delegare. *l. novare.* 20. *infr. de novat.* Non potest, ut conditionem pupilii faciat deteriorem.

(15) Delegare suum debitorem creditori suo pupillus potest. An et tutorem suum debitorem? non potest: quia futurum esset, ut auctoritate sua tutor liberaretur a pupillo, *ut hic.* Quid? potestne solus tutor sine pupillo delegare? Quidam negant. *arg. l. restituta.* 37. §. 1. *infr. ad SC. Trebell.* quod Bartolus non admittit, si tamen pupillo expediat. *l. tutor ad utilitatem. supr. tit. prox.*

(16) Adde *l. ult. infr. eod.*

(17) Delegatus liberatur ab eo creditore, a quo delegatus est alteri. Qui delegat debitorem, eundem a se liberat, et alii obligat aut verius obligatum cedit.

(18) Vide *l. ult. C. de in litem dando.*

(19) Ut ad appellandum. *l.* 17. *§. fin. infr. de appell.* adde § *ult. Inst. hoc tit.*

(20) Id est, subscribente.

(21) Hinc collige, inter pupillos fieri posse divisionem. vide *l.* 17. *C. de præd. min.*

(22) Non est necessaria auctorantis subscriptio in divisione. *Bart*

(23) Formulæ huic *Actorum*, adde quæ scripsi *ad l.* 3. *infr. de his, quæ in testam. delent.* Porro hujusmodi acta notis excipi solita ostendi *ad l.* 33. *supr. ex quibus causis majores.*

(24) Sine scriptis sententiam in articulis incidentibus ferri posse hinc colligit Baldus. adde Romanum *singul.* 5.

(25) Pupillus.

(26) Id est, peto, ut pupillus meus abstineat ab hereditate patris, et ita restituatur adversus aditionem. v. *C. si minor ab hereditate se abst.*

(27) Quid ita? cum solus tutor sine causæ cognitione abstinere pupillum non possit? *l.* 13. *in fin. pr. supr. de minor.* An pupillus se minus solenniter hereditati miscuerat sine tutore, ut putat Placentinus? An tutor solus sine pupillo, ut vult Azo: ut hic merito tutor possit nudis verbis abstinere?

(28) *l.* 18. *in fin. supr. eod.*

(29) *L.* 5. *C.* 39.

(30) Administratione, contractu, fide, diligentia, dolo, culpa. Cujac. *hic.*

(31) Pupilli, adolescentes. Cujac. *hic.*

(32) Id est, si tutor sit solvendo, *ut l. ult. supr. de adm. et peric. tut.*

Si tutor vel curator crediderit.

2. Ulpianus lib. 1. Opinionum.

Si tutor vel curator pecunia ejus, cujus negotia administrat (1), mutua data, ipse stipulatus fuerit, vel prædia in nomen suum emerit: utilis actio ei (2), cujus pecunia fuit, datur ad rem vindicandam, vel mutuam pecuniam exigendam.

De dolo tutoris.

3. Papinianus lib. 20. Quæstionum.

Dolus (3) tutorum puero (4) neque nocere neque prodesse debet.

† Quod autem vulgo dicitur, *tutoris dolum pupillo non nocere*, tunc verum est, cum ex illius fraude locupletior (5) pupillus factus non est. † Quare merito Sabinus tributoria (6) actione pupillum conveniendum ex dolo tutoris existimavit: scilicet, si per iniquam distributionem pupilli rationibus favit: † Quod in depositi (7) quoque actione dicendum est: Item hereditatis petitione: si modo, quod tutoris dolo desiit (8), pupilli rationibus illatum probetur.

4. Ulpianus lib. 64. ad Edictum.

At si extrinsecus (9) aliquid tutor (10) dolo admiserit, pupillo (11) nihil nocere oportet.

De tutela vel curatione finita.

5. Papinianus lib. 5. Responsorum.

Post mortem furiosi (12) non dabitur (13) in curatorem, qui negotia gessit, judicati (14) actio, non magis, quam in tutores (15): si modo nullam ex consensu, post depositum officium, novationem factam, et in curatorem vel tutorem obligationem esse translatam, constabit.

§. 1. Tutor, qui *pecuniam se soluturum* cavit (16), *quam* (17) *pater pupilli condemnatus fuerat*, actionem post tutelam finitam recte recusat. Non (18) idem in eo (19) placuit, qui suo nomine mutuam pecuniam accepit, et judicatum pro pupillo fecit: nisi forte creditor ideo contraxit, ut in causam judicati pecunia transiret.

De actore.

6. Idem [lib. 2. Definitionum].

Tutor, interposito decreto Prætoris (20), actorem (21) reliquit (22): Secundum eum sententia dicta, judicati transfertur ad pupillum actio non (23) minus, quam si tutor obtinuisset.

De infante.

7. Scævola lib. 13. Quæstionum.

Tutori, qui infantem defendit, succurritur, ut (24) in pupillum judicati actio detur.

Si coheredis tutor fideicommissi nomine in solidum caverit.

8. Idem lib. 5. Responsorum.

Tutor, qui et coheres pupillo erat, cum conveniretur (25) fideicommissi nomine, in solidum ipse cavit. Quæsitum est, an (26) in adultum pupillum pro parte (27) danda sit utilis actio? Respondit, danda.

TIT. X.

DE SUSPECTIS (28) TUTORIBUS ET CURATORIBUS.

Utilitas hujus tituli. 1. *Propositio dicendorum.* 2. Unde *suspecti crimen descendit.* 3. Qui de *suspecto* cognoscunt. 5. Qui accusare *possunt.* 7. *De muliere accusante.* 8. *De tutore plebejo.*

1. Ulpianus lib. 35. ad Edictum.

Hæc clausula (29) et frequens (30) et pernecessaria est: cottidie enim suspecti tutores postulantur (31).

§. 1. Primum igitur tractemus, *Unde* (32) *descendat suspecti crimen* (33), et *apud quos* (34) postulari (35) quis possit suspectus tutor vel curator: deinde *quis* (36),

(1) Idem in uxore Ecclesia, et muliere esse, ait Bartolus.

(2) Id est, pupillo. *l.* 2. *l.* 4. *C. h. t.* 37. *Eclog.* 8. *c.* 2. *l.* 5. §. *pen. supr. de const. pecun.* Goth. Quando pupillorum nomine quid egisse tutores intelligantur, et quid de prædiis, aut aliis rebus ex pupillorum pecunia simpliciter emptis, vide *not. censur. forens. nostr. lib.* 1. *cap.* 17. *num.* 12. S. L.

(3) *l.* 15. *in pr. supr. de dolo.* vide *Bart. in l. si dolo.* 24. *infr. si quis omissa causa testam.*

(4) Pupillo.

(5) Dolo tutoris eatenus convenitur pupillus, quatenus est factus locupletior.

(6) Vide *l.* 3. §. *ult. Supr. de tribut.*

(7) Adde *casum l.* 1. §. 15. *Supr. depositi.*

(8) *Sub.* esse in hereditate.

(9) Id est, in re sua propria, suoque nomine.

(10) Vide *l.* 61. *in pr. Supr. de admin. et peric. tut.*

(11) *l.* 198. *Infr. de reg. jur.*

(12) *Cui* curator *datus fuit.*

(13) Imo dari videtur. *l.* 67. *supr. de procuratorib. l.* 3. §. 2. *infr. de adm. rer. ad civit. pertin.*

(14) Judicati actio ex sententia contra curatorem, curatorio nomine furiosi, vel tutorem lata non datur in ipsum curatorem vel tutorem finita tutela, nisi post depositum officium debitum pupillorum suorum novaverint, et in se obligationem transtulerint.

(15) Quam in tutores post depositum officium, si modo nullam ex consensu novationem factam etc. hanc trajectionem notat Cujacius 20. *obs.* 39.

(16) Ut tutor scil. vide quæ notavi *ad l. ult. supr. de institoria.*

(17) *In quam.*

(18) Quod promittit tutor directo, et ab ipso negotii initio, ut rei pupilli inserviat, tutela finita, ab eo peti non potest, *ut in princ. legis.* Quod suo nomine initio accepit mutuum, postea in rem vertit pupilli, ab eodem tutore etiam finita tutela peti potest.

(19) Vide *l.* 43. §. 1. *Supr. de adm. et peric. tut.*

(20) *Ut l.* 24. *Supr. de adm. et peric. tut.*

(21) Actorem ad agendum, ut et adjutorem tutor eligit, vide *hic. l.* 1. *C. de actore a tutore seu curatore dando. l. si actor.* 10. *C. de appellat. l. actor.* 9. *Inf. ratam rem.* curatorem ipsum magistratus. Cur a tutoribus procurator constitui non potest? propterea quod domini non sunt: ideo hoc eis datum est, ut quoties abfuturi essent, vel alias impedirentur, decreto Prætoris vel Præsidis actorem darent. actor autem ad agendum, *ut Supr.* adjutor ad alia munia datur. *l. solet.* 13. *supr. de tutelis.*

(22) Ad debita pupilli exigenda.

(23) Ut pupillo adquiritur per tutorem, ita eidem acquiritur per actorem ab ipso tutore constitutum.

(24) *l.* 8. *infr. eod. l.* 1. *l.* 3. *C. h. t. l.* 2. *supr. de adm. et peric. tut. l.* 28. *C. de adm. tut. l.* 4. §. 1. *infr. de re judic.*

(25) Puta legatariis.

(26) Vide *l.* 7. *supr. eod.*

(27) Si negotium pro parte spectat ad pupillum, pro alia ad tutorem, tutor videtur pro illa facere nomine tutorio, pro alia proprio. *Bart.*

(28) *L.* 5. *C.* 43. 1. *Inst. ult.* 37. *Eclog.* 10.

(29) Id est, materia.

(30) Quotidiana subtilius examinanda. *l. legavi.* 25. *infr. de liberat. legata.*

(31) Si a gestione se abstineant, vel male gerant. *l.* 5. §. 2. *supr. de admin. et peric. tut.*

(32) Quo ex jure? dic ex lege 12. Tabularum. §. 2.

(33) Id est, actio, vel accusatio criminis de suspecto: hoc enim crimen non est publicum.

(34) Judices. §. 3. §. 4.

(35) Accusari.

(36) §. 5. *infr. eod.*

et *a* (1) *quo*, et *ex quibus* (2) *causis* removetur, deque *pœna* (3) suspecti.

§. 2. Sciendum est, suspecti crimen e lege (4) duodecim tabularum descendere.

§. 3. Damus (5) autem jus removendi suspectos tutores Romæ Prætoribus (6): in provinciis Præsidibus earum.

§. 4. An (7) autem apud Legatum Proconsulis suspectus postulari possit, dubium fuit (8)? Sed Imperator Antoninus cum Divo Severo Braduæ Maurico Proconsuli Africæ rescripsit, posse: quia mandata jurisdictione, officium (9) ad eum totum (10) juris dicendi transit. † Ergo et, si Prætor mandet jurisdictionem, simili (11) modo dicendum est, suspectum posse apud eum postulari, cui mandata est: cum (12) enim sit in provincia hoc rescriptum, consequens erit dicere, et eum, cui a Prætore mandata est jurisdictio, posse de suspecto cognoscere.

§. 5. Ostendimus (13), qui possunt de suspecto cognoscere: nunc videamus, *qui suspecti fieri possunt*. Et quidem omnes tutores possunt, sive (14) testamentarii sint, sive non sint, sed alterius generis tutores: Quare et si legitimus sit tutor, accusari poterit: Quid, si patronus? adhuc idem erit dicendum: modo ut meminerimus, patrono parcendum (15).

§. 6. Consequens est, ut videamus, *qui possunt suspectos postulare*. Et sciendum est, quasi (16) publicam (17) esse hanc actionem, [hoc est, omnibus patere].

§. 7. Quinimo, et mulieres admittuntur: sed hæ solæ, quæ pietate necessitudinis ductæ ad hoc procedunt: ut puta mater, nutrix (18) quoque, et avia [possunt]. Potest et soror (nam in sorore et rescriptum exstat Divi Severi) et si qua alia mulier fuerit, cujus Prætor perpensam (19) pietatem intellexerit non sexus verecundiam egredientis (20), sed pietate (21) productam, non continere injuriam pupillorum, admittet eam ad accusationem.

§. 8. Si quis de plebejis ob facta atrociora (22) in tutela admissa fuerit apud Prætorem accusatus, remittitur ad Præfectum (23) Urbis graviter puniendus (24).

De liberto tutore.

2. Idem lib. 1. de omnibus Tribunalibus.

Libertus (25) quoque, si fraudulenter gessisse tutelam filiorum patroni probetur, ad Præfectum Urbis (26) remittetur puniendus (27).

De tutore accusante contutorem. 1. *De liberto accusante.* 2. *De curatore suspecto.* 4. *De accusatione.* 5. *Ex quibus causis suspecti removentur.* 6. *De eo, qui desiit esse tutor, et cœpit esse curator, vel iterum tutor.* 9. *De una tutela habente intervalla.* 10. *Si absfuturus Reipublicæ causa desideravit in locum suum constitui alium tutorem.* 11. *De curatore ventri bonisque dato, deinde tutore dato.* 12. *De tutore inimico, et aliis causis removendi tutorem.* 13. *De rebus vetitis sine decreto distractis.* 14. *De tutore, qui non præstat alimenta.* 16. (*De repertorio conficiendo*). *De pecunia deponenda ad prædiorum comparationem.* 17. *De abstentione ab hereditate.* 18. *De infamia.*

3. Idem lib. 35. ad Edictum.

Tutor quoque contutorem (28) potest suspectum facere, sive duret adhuc tutor, sive jam desierit ipse, contutor autem maneat tutor: Et ita Divus Severus rescripsit. Plus Divus Pius Cæcilio Petino rescripsit, *posse* (29) *tutorem suspectum remotum contutores suos suspectos facere*.

§. 1. Liberti quoque pupillorum grate facient, si tutores vel curatores eorum, male gerentes rem patronorum, vel liberorum patronorum, suspectos fecerint: Sed si patronum suum ut suspectum in tutela facere velint, melius (30) est, libertos ab accusatione repelli, ne in ipsa cognitione gravius aliquid emergat: cum hoc aliis omnibus pateat.

§. 2. Non tantum autem adolescentis curator, sed etiam furiosi, vel prodigi, ut suspectus removeri potest.

§. 3. Sed et si quis (31) curam ventris bonorumve administrat, non carebit hujus criminis metu.

§. 4. Præterea videndum, an et *sine* (32) *accusatione possit suspectus repelli?* Et magis est, et repelli debeat (33), si Prætori liqueat (34) ex apertissimis (35) rerum ar-

(1) §. 6. 7. 8. *l.* 2. *l.* 3. *infr. eod.*
(2) *l.* 3. §. 5. *infr. eod.*
(3) Ob dolum removetur, et fit infamis. §. 6. *Inst. eod. l. ult. C. h. t.* v. §. 6. *Infr. eod. l.* 3. §. 15. §. 16. §. *ult. l.* 4. *l.* 5. *Infr. eod.*
(4) §. 1. *supr. eod. Inst. eod. in princ.*
(5) §. 1. *Inst. eod.* De suspecto cognoscere et removere possunt Prætores et Præsides.
(6) Imo præfectis Urbi. *l.* 1. §. 7. *Supr. de off. Præf. Urbi.*
(7) De suspecto cognoscere potest Legatus Proconsulis, at non eo nomine removere.
(8) Nunc non est dubium. *infr. eod.* nam et iidem legati tutores dare possunt, *l. pen. supr. de off. Procons.* et cognitio suspecti mandari potest. *l.* 4. *supr. de off. ejus, cui mand.*
(9) i. e. Potestas, vide *l.* 3. §. 2. *infr. de admin. rerum ad civit. l.* 1. *supr. de jurisd.*
(10) Imo, non totum. *l.* 6. *supr. de off. Procons.*
(11) Prætoris et Proconsulis cognatio.
(12) Jus Provinciale seu provinciæ ad Urbem extenditur.
(13) §. 2. *Inst. eod.*
(14) *l.* 4. *C. h. t.*
(15) Id est, ejus honori consulendum. vid. *d.* §. 2. *l.* 4. *l.* 10. *supr. de in jus vocando.*
(16) §. 3. *Inst. eod. l.* 6. *C. h.* t. Suspecti tutoris accusatio, quasi publica est. Cur quasi publica? An quia vere publica? An quia non est omnino publica: quia si vere publica esset, omnibus quidem pateret, præterquam fœminis, *l.* 8. *infr. de accusat.* quæ tamen ad hanc accusationem admittuntur.
(17) *Publicum* est, quod omnibus patet. *Bart.*
(18) Adde *l.* 13. *infr. de manumiss. vind.*
(19) Propensam. *Inst. eod.* §. 3.
(20) *Al.* egredientem.
(21) §. 3. *Inst. eod. l.* 5. §. 1. *infr. quibus ex causis in poss*
(22) Quæ non numerantur inter atrocia illa, de quibus in *l.* 3 §. 14. §. 16. *infr. eod. l. auxilium.* 37. *supr. de minorib.*
(23) *l.* 2. *l.* 3. §. 15. *infr. eod.* §. 10. §. 11. *Inst. eod. l.* 1 §. 7. *supr. de off. Præf. urb.*
(24) Et hæc quæstio pro tribunali tantum cognoscitur. *l.* 1. § 11. *infr. ad SC. Turpill.*
(25) §. 11. *Inst. eod.*
(26) Romæ: quid in provinciis? ad Præsides, et provinciarum ipsarum rectores.
(27) Etiam in corpus. Theoph. §. 11. *Inst. eod.*
(28) *l.* 9. §. 8. *supr. de admin. et peric. tut.*
(29) In dubio inspicitur magis causa prohibens, quam permittens: vide quæ notavi ad *l.* 5. *infr. de fidejuss.*
(30) Prohibitio magis spectatur, quam permissio.
(31) §. 11. *infr. eod.* adde *l.* 48. *supr. de admin. et peric. tut*
(32) Inquirere in suspectos tutores Judex potest, eosque remove re: idque favore pupillorum, *ut hic.* Quid? qui ita remotus est in infamis? non est. Dyn. et Bart. *Gloss. in l. ult. C. h. t.* Remotus alioqui ob dolum accusante aliquo infamis est. *d. l. ult.* §. 6 *Inst. eod.*
(33) Tutor removeri potest etiam officio Judicis, sine accusatione. *Bart.*
(34) Vel ipso Judice principaliter inquirente, vel incidenter fraudem tutoris detegente.
(35) Ut *l. fin. C. de prob.*

gumentis, suspectum eum esse : Quod favore (1) pupillorum accipiendum est.

§. 5. Nunc videamus, *ex quibus causis suspecti removeantur?* Et sciendum est, aut ob dolum in tutela admissum suspectum licere postulare, si (2) forte grassatus in tutela est, aut sordide egit, vel perniciose pupillo, vel aliquid intercepit ex rebus pupillaribus jam tutor : Quod si quid admisit, ante (3) tamen [admisit] quam tutor esset, quamvis in bonis pupilli, vel in tutela, non potest suspectus tutor postulari : quia (4) delictum tutelam præcessit : proinde si pupilli substantiam expilavit, sed antequam tutor esset, accusari debet expilatæ hereditatis [crimine] : si minus, furti.

§. 6. Quæri potest, si tutor fuerit pupilli, idemque sit curator confirmatus adolescenti, an possit ex delictis tutelæ suspectus postulari? Et cum possit tutelæ a concuratoribus conveniri, consequens erit dicere, cessare suspecti accusationem : quia tutelæ agi possit, deposito (5) officio, et alio sumpto.

§. 7. Idem erit quærendum, [et] si proponas aliquem desisse esse tutorem et rursum cœpisse (utputa usque ad tempus, vel ad conditionem erat datus : deinde iterum, vel superveniente conditione testamentaria (6), vel etiam a Prætore postea datus est), an suspectus postulari possit? Et quia duæ tutelæ sunt, si est, qui eum tutelæ judicio conveniat, æquissimum erit dicere, cessare crimen suspecti.

§. 8. Si autem ipse tutor est solus (7), numquid, quia tutelæ cessat, removendus sit ab hac administratione, quasi [in hac] suspectus ex eo (8), quod in alia male versatus sit? Ergo et in eo, qui curator solus post finitam tutelam confirmatus est, idem dici potest.

§. 9. Quod si quis ita tutor datus sit, *quoad in Italia erit, tutor esto:* vel, *quoad trans mare non ierit:* an possit suspectus postulari ex eo gestu, quem administravit, antequam trans mare abesset? Et magis est, ut postulari possit : quasi una (9) tutela sit, habens intervalla.

§. 10. Si quis abfuturus (10) Reipublicæ causa desideravit in locum suum constitui alium (11) tutorem, an reversus ex ante gesto suspectus postulari possit? Et quia potest ex priore gestu utili actione conveniri, cessabit postulatio.

§. 11. Si curator ventri (12) bonisque (13) datus fraudulenter versatus sit, deinde tutor datus (14), an postulari suspectus propter fraudes in cura admissas possit, dubitari potest? Et si quidem habet contutores, non poterit postulari, quia conveniri potest : si non habet, amoveri potest.

§. 12. Si tutor inimicus pupillo parentibusve (15) ejus sit, et generaliter, si qua justa causa Prætorem moverit, cur non debeat in ea tutela versari, rejicere eum debebit.

§. 13. Severus et Antoninus rescripserunt Epicurio, *tutores, qui res vetitas (16) sine decreto distraxerunt, nihil quidem egisse; verum, si per fraudem id fecerunt, removeri eos oportere.*

§. 14. Tutor, qui ad alimenta (17) pupillo præstanda copiam sui non faciat, suspectus est, poteritque removeri.

§. 15. Sed si non latitet (18), sed præsens *nihil posse decerni* contendit, quasi inopibus; si datis pupillo Advocatis (19) in mendacio revincatur, ad Præfectum Urbis (20) remittendus est: neque enim interest, id agere quemquam ut corrupta fide inquisitionis tutor constituatur, an bona fide constitutum velut prædonem bonis alienis incumbere : Hic ergo non quasi suspectus removebitur, sed remittetur (21) puniendus ea pœna, qua solent adfici, qui tutelam corruptis ministeriis Prætoris redemerunt.

§. 16. Qui (22) pecuniam ad prædiorum emptionem conferre, neque [pecuniam] deponere pervicaciter persistant, quoad emptionis occasio inveniatur, *vinculis publicis* (23) jubentur *contineri*, et insuper pro suspectis habentur : Sed sciendum est, non omnes hac severitate deberi tractari, sed utique humiliores; cæterum eos, qui sunt in aliqua dignitate positi, non opinor vinculis contineri oportere.

§. 17. Is tutor, qui inconsideranter pupillum vel dolo abstinuit hereditate, potest suspectus postulari.

§. 18. Qui ob segnitiem (24), vel rusticitatem, inertiam, simplicitatem vel ineptiam (25) remotus sit, in hac causa est, ut integra existimatione (26) tutela vel cura abeat. Sed et si [quis] ob fraudem non removebit aliquem, sed ei adjunxerit, non erit famosus : quia non est *abire tutela* jussus.

3. *De prohibito gerere.* 4. *De his, qui non gesserunt.*

4. Idem lib. 1. de omnibus Tribunalibus.

HÆ (27) enim causæ faciunt, ut integra existimatione (28) tutela vel cura quis abeat.

§. 1. Decreto igitur debebit *causa* removendi significari (29), ut appareat de existimatione.

§. 2. Quid ergo, si non significaverit causam remotionis decreto suo? Papinianus ait, debuisse (30) dici hunc integræ esse famæ : Et est verum.

(1) Inquirere ad utilitatem privati, ex suo officio Judex non potest : (excipitur tamen hic pupillus) : ad utilitatem publicam, potest.

(2) *l. 17. §. 1. supr. de testam. tut.*

(3) Ob crimen commissum alia in re, quam in tutela, (dici idem potest in notario secundum Baldum) non potest quis removeri ut suspectus. *Bart.*

(4) Delictum tutelam præcedens hic non attenditur.

(5) *l. 1. in fin. l. 4. in pr. infr. de tutel. et ration.*

(6) Nam dativa utilis ita esse non potest, *l. 6. §. 1. supr. de tut.*

(7) Propter defectum personæ, quia non est persona, quæ gerat.

(8) In uno malus, præsumitur in eodem genere malus. *l. 7. §. 3. circa fin. infr. de accus.*

(9) Adde *l. 45. in pr. infr. tit. prox.*

(10) V. *l. 1. et 2. C. si tutor reip. causa. l. 1. C. in quib. caus. tutor.*

(11) Dixi ad Theoph. §. 2. *Inst. de excus. l. 13. supr. de tut.*

(12) V. *l. 8. infr. de curat. fur.*

(13) V. §. 3. *supr. eod.*

(14) V. *tit. infr. de curat. bon. dando.*

(15) Num idem fuerit, si cognatis collateralibus vel transversalibus pupilli cognatis inimicus fuerit? Id arbitrio Judicis, et regionis consuetudini relinquendum. *Bart.*

(16) Alienari scil. vide *l. 22. C. de adm. tut.*

(17) *l. 7. §. 2. infr. eod. §. 9. Inst. eod. l. 6. infr. ubi pupill. educari.*

(18) Tutor.

(19) Advocati dandi sunt pupillo adversus tutorem suum de alimentis litiganti.

(20) V. *l. 1. in fin. supr. eod.*

(21) *l. ult. in fin. C. arbitr. tutelæ.*

(22) Tutores, qui repertorium non fecerunt, vel qui pecuniam. *Halo a.* adde *l. 9. supr. de tutelis.*

(23) Lege 12. Tabularum ex Cujacii sententia, qui hæc verba refert ad legem 12. tab. 10. *observ.* 11.

(24) *l. 4. in fin. infr. eod.*

(25) Vel paupertatem. *l. 2. C. de tut. vel curat. qui satis non ded.*

(26) *l. 4. infr. eod.*

(27) Quæ non cadunt in speciem doli, de quibus §. *ult. infr. eod.*

(28) Infamis fit tutor ob dolum remotus, hac lege et *l. 7. in fin. supr. eod.* §. 6. *Inst. l. ultim. C. h. t.*

(29) *l. 2. §. 2. supr. de his, qui notant.*

(30) Cur ita? collige ex *l. 104. infr. de regulis juris.*

§. 3. Si Prætor sententia sua non removerit tutela, sed *gerere* prohibuit, dicendum est, magis esse, ut et hic desinat tutor esse.

§. 4. Qui nihil gesserunt, non possunt suspecti postulari: verum ob ignaviam, vel negligentiam (1), vel dolum, si dolo fecerunt, possunt removeri.

De satisdatione.

5. Idem lib. 3. Disputationum.

SUspectus fieri is (2) quoque qui satis dederit, vel nunc offerat, potest; expedit enim pupillo, rem suam salvam fore, quam tabulas rem salvam fore cautionis habere: Nec ferendus est contutor, qui ideo collegam suum (3) suspectum (4) non fecit, quoniam cautum erat pupillo.

6. Callistratus lib. 4. de Cognitionibus.

QUia satisdatio propositum tutoris malevolum (5) non mutat, sed diutius grassandi in re familiari (6) facultatem præstat.

De impuberibus accusantibus tutores, vel adultis curatores. 1. De lata negligentia. 2. De tutore, qui non præstat alimenta. 3. Si tutor datus non compareat.

7. Ulpianus lib. 1. de omnibus Tribunalibus.

IMpuberibus (7) quidem non permittitur suspectos (8) facere: adolescentibus (9) plane volentibus suspectos facere curatores suos permittitur, dummodo [ex] consilio (10) necessariorum id faciant.

§. 1. Si (11) fraus non sit admissa, sed lata negligentia, quia ista prope fraudem accedit, removeri hunc quasi suspectum oportet.

§. 2. Præterea accesserunt quædam species ex Epistola Imperatoris nostri, et D. Severi (12) ad Atriunculonium (13): nam adversus eos, qui ne alimenta (14) decernantur sui copiam perseverant non facere, ut suis rebus careant præcipitur; reique servandæ causa pupillus in possessionem mittatur ejus, qui suspectus sententia (15) sua factus est; quæque mora deteriora futura sunt, curatore dato distrahi jubentur.

§. 3. Item si quis tutor datus non compareat, solet (16) Edictis evocari, novissimeque, si copiam sui non fecerit, ut suspectus removeri, ob hoc ipsum quod copiam sui non fecit. Quod et perraro et diligenti habita inquisitione faciendum est.

De moribus et paupertate tutoris.

8. Idem lib. 61. ad Edictum.

SUspectum tutorem eum putamus, qui moribus (17) talis est, ut suspectus sit: enimvero tutor, quamvis pauper (18) est, fidelis tamen et diligens, removendus non est quasi suspectus.

De cognato vel affini pupilli, vel patrono tutore.

9. Molestinus lib. singul. de Eurematicis.

SI tutor aliquo vinculo necessitudinis vel adfinitatis pupillo conjunctus sit, vel si patronus pupilli libertæ tutelam gerit: et quis eorum a tutela removendus videatur, optimum factum (19) est, curatorem ei potius adjungi (20) [quam eundem] cum notata fide et existimatione removeri.

De periculo post remotionem.

10. Papinianus lib. 12. Quæstionum.

DEcreto Prætoris ut suspectus remotus, periculum futuri (21) temporis non timet (22): iniquum (23) enim videtur, removeri quidem a tutela vel cura, in futurum autem non esse securum.

De tutela finita.

11. Idem lib. 5. Responsorum.

POst finitam (24) tutelam, cognitio suspecti tutoris quamvis pridem recepta, solvitur.

De fraude tutoris per servum detegenda.

12. Julius aquila lib. 1. Responsorum.

NIhil proponi, cur præscribere (25) curator possit in cognitione suspecti, quominus religio Prætoris a pupillari servo (26) detegente fraudes instruatur (27).

(1) *l.* 2. *l.* 3. *C. h. t.*

(2) *l.* 6. *infr.* §. *penult. Inst. eod. l.* 17. §. 1. *supr. de testam. tut.* Goth. Vid. Ant. August. *emendat. lib.* 4. *cap.* 8. Hotoman. *lib.* 2. *obs. cap.* 3. *in fin.* Ans.

(3) *l.* 3. *in pr. supr. eod.*

(4) Atqui collega ad reddendam rationem non tenetur. *l.* 19. *Supr. de adm. et peric. tut.*

(5) Vid. *l.* 17. §. 1. *supr. de testam. tut.* vide *l.* 21. §. 5. *supr. de tutor. datis.*

(6) Pupilli bonis.

(7) *l.* 6. *in fin. C.* §. 4. *Inst. eod.*

(8) Tutores vel curatores suos.

(9) Adolescentis, et impuberis in suspecti tutoris postulatione dissimilitudo: Hi suspectos non faciunt, illi consilio necessariorum faciunt.

(10) Consilium sequi necessariorum interdum lex nos jubet.

(11) *l. ult. C. h. t.*

(12) Caracalla et Severus. de quorum nominibus et eorum differentiis, vide Revard. *var. lib.* 3. *cap.* 10. Ans.

(13) Atrium Clonium.

(14) Vid. *l.* 3. §. 14. *supr.* §. 9. *Inst. eod.*

(15) Fugitivus sententia sua fit suspectus, quoties nimirum fuga ipsa habetur pro delicto. Adde quæ de fuga scripsi ad *l.* 28. *in fin. infr. de bonis libert.* adde *l.* 1. *C. de desertorib. l. locorum C. de omni agro deserto. Nov.* 53.

(16) *l.* 68. *supr. de judiciis.*

(17) Mores faciunt suspectum tutorem, (dic idem in nuncio et tabellario) non facultates. §. *fin. Inst. l.* 5. *C. eod.* adde *l.* 7. §. 4. *supr. de admin. et peric. tut.*

(18) Pauper, si fidelis sit et diligens, non removetur a tutela quasi suspectus. §. *ult. in fin. Inst. eod.*

(19) *Optimum factum est*, et ita locutus est Cicero 1. *in Catil.* Salust. *in Jugurthino.* Plautus *in Aulularia.* v. Cujac. 12. *obs.* 32 *et l.* 58. *supr. soluto matr.*

(20) Imo removendus est omnino. *l. ult. in fin. C. arbitrium tutelæ.*

(21) Id est, insequentis temporis.

(22) *l.* 22. *C. de excusat.*

(23) Remotus a tutela periculum anteactæ tutelæ præstat, non autem id, quod, postquam remotus est, tutelæ acciderit.

(24) *l.* 1. *C. eod.* adde §. 8. *Inst. eod.*

(25) Excipere, ut in *l.* 15. §. 7. *infr. ad l. Jul. de adult.*

(26) V. *l.* 34. *supr. de admin. et peric. tut.*

(27) V. *l.* 1. *supr. de fide instrum.*

LIBER VIGESIMUSSEPTIMUS.

TIT. I.

DE (1) EXCUSATIONIBUS (2).

Præfatio. 3. *Qui creari non possunt.* 4. *De ingenuis et libertinis.* 5. *De sponsis.*

1. Modestinus lib. 1. (3) Excusationum.

Herennius (4) Modestinus, Ignatio Dextro S. Conscribens librum, ut mihi videtur, utilissimum, quem *excusationem tutelæ et curatoriæ vocavi*, hunc tibi misi.

§. 1. Faciam autem, quoad possibile erit, de his doctrinam manifestam, enarrans legalia Græcorum voce, etsi cognovero, inepta (5) ea ad transferendum esse.

§. 2. Apponam (6) dicendorum narrationi etiam ipsa (7) legum verba (8), si necesse erit, ut dicendorum simul, et legendorum usum habentes, integritatem indigentibus, et utilitatem præbeamus.

§. 3. Dicendum igitur primum est, *quos creari non oporteat.*

§. 4. Libertinis pupillis ingenuos (9) tutores, vel curatores Præsides non dabunt, nisi omnimodo libertinorum penuria (10) secundum locum illum sit: libertinis (11) enim libertinos solos oportere dari, qui ex eodem (12) loco sint (13), Oratio Divi Marci jubet. Si autem dabitur, Divus Severus impuberum curam habens, obligatum eum esse tutelæ, nisi (14) juste rationes reddiderit, rescripsit (15).

§. 5. Non potest curator esse sponsæ (16) sponsus, ut senatus dicit: creatus autem talis, absolvetur (17).

De septuagenario. 1. *De ætate probanda.* 2. *De numero liberorum.* 9. *De tribus tutelis.*

2. Idem lib. 2. Excusationum.

Excusantur a tutela (18) et curatoria qui septuaginta (19) annos compleverunt. Excessisse autem oportet septuaginta annos tempore (20) illo, quo creantur, aut quo hereditatem adiit quis, aut quo conditio, quæ testamento inscripta est, completa est: non intra tempora excusationis.

§. 1. Ætas autem probatur aut ex nativitatis scriptura (21), aut aliis (22) demonstrationibus legitimis.

§. 2. Remittit (23) a tutela vel curatoria et liberorum multitudo (24).

§. 3. Legitimos (25) autem liberos esse oportet omnes, etsi non sint in potestate (26).

§. 4. Oportet (27) autem liberos vivos (28) esse quando (29) tutores patres dantur: qui enim antea decesserunt, his non connumerantur: neque rursus nocent, qui postea moriuntur: Et hoc ita inquit constitutio Divi Severi.

§. 5. Hoc autem videtur quidem dictum esse de tutore dato secundum testamentum: convenit autem hoc et in omni alio.

§. 6. Qui autem in ventre est, etsi in multis partibus legum comparatur (30) jam natis, tamen neque in præsenti quæstione, neque in reliquis (31) civilibus muneribus prodest patri: et hoc dictum est in Constitutione Divi Severi.

§. 7. Non solum autem filii remissionem tutelæ tribuunt, et filiæ, sed etiam nepotes (32) ex filiis masculis nati, masculi et fœminæ. Auxiliantur autem tum quando patre eorum mortuo illius locum supplent (33) avo. Quotcunque autem nepotes fuerint ex uno filio, pro uno filio numerantur (34). Hæc autem ex constitutionibus, quæ de libe-

(1) *L.* 5. *C.* 62. *ad* 70. 1. *Inst.* 25. Paul. 2. sent. 27. 38. *Eclog.* 1.

(2) Tutorum scil. ut enim senatorum alii a senatu amoventur, alii excusantur: ita et tutores a tutela. Cujac. *hic.*

(3) Sex libros excusationum conscripsit Modestinus, titulum autem eis fecit, παραίτησις ἐπιτροπῆς καὶ κουρατορίας.

(4) Interpretatio hæc Latina cujusdam Latini interpretis insulsissimi, et imperitissimi est, non Modestini, qui Græce scripsit, cujus extant Græca fragmenta hæc.

(5) Δύσφραστα. coguntur tamen Græci sæpissime Latinis uti vocibus, quales sunt illæ, *Curator*, *oratio*, *incola*, *spado*, *salarium*, *veteranus*, *primipilus*, *legionarius*, *legatarius*, *caliga*, *patronus*, *excusatio*, *librarii*, *calculatores.*

(6) Vide *l.* 2. §. 2. *supr. qui petant. tutores.*

(7) Verba sive sententiæ, sive testimonia, quæ commode in vulgarem sermonem transferri non possunt, ipsissima, et ut ita loquamur, de verbo ad verbum, et formaliter referenda sunt.

(8) An quædam ex libris Ulpiani, et Pauli? an constitutiones Imperatorum? vid. Anton. Aug. *hic.* et Cujac.

(9) *l.* 3. *C. eod.*

(10) Nobilium penuria ignobiles ad dignitates promoveri posse hinc colligunt, juncta *l. generaliter.* 3. §. 2. *infr. de decur. l. honor.* 14. *in fin. infr. de mun.*

(11) *l.* 27. *in fin. Supr. de tutorib. datis.*

(12) *l.* 13. *in fin. infr. eod. l.* 3. *supr. de tutorib. dat. l.* 5. *C. qui dare tut. l.* 3. *C. qui pet. tut.*

(13) Imo et eos, qui non sunt ex eodem loco. *l.* 10. *Supr. de tutelis.* vide Cujac. *hic.*

(14) Ἐὰν μὴ ἐμπροθέσμως ἀπολογήσηται, nisi tempore finito se excusaverit.

(15) Tutor datus non juste, si administrat rationes, perinde tenetur reddere, ac si juste datus esset.

(16) Imo vetat curatorem fieri μνηστῆρα μνηστῆς. utriusque verbi appellatio ad eos pertinet, qui matrimonio juncti sunt: et ita apud *Matthæum et Lucam*, quidam non inepte, μνηστευθεῖσαν, et μεμνηστευμένην nuptam interpretantur. vide *l.* 14. *infr. de cur. fur.* De tutela fœminarum vide Cujac. 7. *observ.* 11.

(17) Ἀπολυθήσεται, excusabitur.

(18) Et a cæteris muneribus personalibus. *l.* 3. *C. qui ætate vel profess.*

(19) §. 13. *Inst. h. t. l. un. C. qui ætate. l.* 3. *C. qui ætate, vel profess.*

(20) Ætas, quæ certo tempore, aut in negotio aliquo, puta ad excusationem, exigitur, initio ipsius negotii esse debet: ita ut postea superveniens, pendente judicio nihil conferat ad excusationem.

(21) Ἐκ πραγματειῶν, natalibus, professionibus. vide *l.* 13. *l.* 16. *supr. de probationibus.*

(22) Dixi ad *l.* 13. *supr. de probat. l.* 2. *C. de his, qui veniam ætatis.*

(23) Id est, excusat.

(24) πολυπαιδία, de qua vide *Inst. eod. in princ. l.* 1. *C. qui num. lib.* exemplum summi favoris, vide *l.* 7. §. 3. *infr. de bonis damnat.* Multi porro dicuntur duo, tres, quatuor, quinque.

(25) Non naturales tantum, *Theoph. Inst. eod.* publice enim interest legitime progenitis patriam augeri, *l.* 2. *C. de indict. viduit.* non adoptivis. vide *l.* 2. §. 2. *infr. de vacat muner.*

(26) Si quidem emancipati prosunt. *d. l.* 2. §. 5.

(27) Si quis velit se excusare numero liberorum.

(28) Defuncti enim non prosunt, nisi in bello amissi. vide *l.* 18. *infr. eod.*

(29) Facit *l.* 28. *infr. eod.*

(30) *l.* 7. *supr. de statu hom.*

(31) Cur ita? vide quæ notavi ad *l.* 9. *in fin. infr. ad l. Falcid.* vide *hic* Cujac.

(32) *l.* 3. *C. de his qui num. lib.*

(33) Avus mortuo filio tenet locum patris, et nepotes locum filii. adde *l. sed si conditioni.* 6. §. *nepotes.* 1. *infr. de heredib. inst.*

(34) Ut non eorum capita numerentur, sed stirpes: quam et ita fit in successione ab intestato. vide §. 6. *Inst. de hered. quæ ab intestato.*

ris loquuntur, possunt colligi: nusquam enim facile est invenire, ubi de *filiis* loquatur constitutio, sed de *liberis*: appellatio autem hæc et ad nepotes (1) extenditur (2).

§. 8. Numerum autem liberorum determinatum constitutionibus esse oportet unicuique, tunc cum creatur: nam si (3) post creationem generantur, non auxiliantur, ut constitutio inquit Severi et Antonini.

§. 9. Amplius autem et qui habet tres (4) tutelas, aut tres curatorias (5): aut commixtim (6) tres curatorias, et tres tutelas, et adhuc manentes, hoc (7) est, nondum excedentibus (8) ætatem minoribus, hi excusantur ad tutelam vel curatoriam vocati (9). Sed tamen et si curator quis fuerit, non impuberis (10), sed furiosi, [seu prodigi], in numerum curarum et hæc computabitur curatoria: quod sic se habere docet constitutio Severi et Antonini. Dicit autem hæc et nobilis (11) Ulpianus de tribus tutelis.

3. Ulpianus lib. singul. de Officio Prætoris Tutelaris.

TRia (12) onera (13) tutelarum dant excusationem. † *Tria* autem *onera* sic sunt accipienda, ut non numerus (14) pupillorum plures tutelas faciat, sed patrimoniorum separatio (15): et ideo qui tribus fratribus tutor datus est, qui indivisum (16) patrimonium haberent, vel quibusdam tutor, quibusdam curator, unam tutelam suscepisse creditur.

4. Modestinus lib. 2. Excusationum.

DIximus (17) tres habentes tutelas ad quartam non vocari. Quæsitum est igitur, si quis duas habens tutelas, deinde ad tutelam tertiam vocatus appellaverit (18), et adhuc pendente (19) judicio appellationis ad quartam tutelam promoveatur, utrum a quarta se excusans mentionem (20) faciet et tertiæ, an omnino dimittet illam? Et a Divo Severo et Antonino constitutum invenio; non oportere ad quartam promoveri a tertia appellantem (21): sed pendente tertiæ creationis excusatione (22), illius finem expectare (23), terminum futurum quartæ creationis: recta ratione: si enim ordine præpostero (24) quartam suscipiat quis, eveniet, ut post tertiam extantem, injusta tertia appellatione apparente, quatuor oneribus gravetur extra (25) leges.

§. 1. Si pater in tribus fuerit muneribus aut tutelarum aut curatoriarum, filius ejus non vexabitur (26): et ita constitutum est a Divo Severo et Antonino. Hoc autem et e contrario est, quod oportet filii tutelas remissionem patri dare: et rursus utrisque communes, id est, unam filii, et duas patris, aut e converso. Tunc autem (27) hæc ita se habent, cum onus uni (28) domui, non (29) separatis contingit. Scribit autem et Ulpianus nobilissimus (30) hæc eadem.

5. Ulpianus lib. singulari de Officio prætoris Tutelaris.

TRia (31) onera in domo una (32) esse sufficit: proinde si pater alicujus, vel filius, vel frater (33), qui est in ejusdem potestate (34), tria onera sustineat, quæ ad periculum patris sui spectent, quia voluntate ejus administrant, omnibus excusatio a tutela competit. Sed si non patris voluntate administrent, non prodesse sæpe rescriptum est.

De professoribus et medicis. 12. *De jurisperitis.* 13. *De athletis.* 14. *De Sacerdotio.* 15. *Quale munus sit tutela.* 16. Περὶ στρατηγῶν τῶν πόλεων, hoc est, *De magistratibus municipalibus.* 17. *De capitalibus inimicitiis.* 18. *De status controversia.* 19. *De rusticis, humilibus et illiteratis*

6. Modestinus lib. 2. Excusationum.

SI duas habenti tutelas aliæ duæ simul superinductæ fuerint, quæ est ordine tertia, auxiliabitur ei, ad remissionem quartæ, etsi (35) Imperator (36) fuerit, qui quartam injunxerit, aut tertiam, et antequam cogno

(1) Nepotes excusant a tutela ut filii.

(2) Id est, porrigitur, quia non est propria extensio, sed generalis vocabuli prædicatio. vide *l.* 104. *infr. de verb. sign.*

(3) §. 4. *supr. eod.*

(4) *l.* 4. *infr.* §. 5. *Inst. eod. l. un. C. qui num. tut.*

(5) Curationes.

(6) Imperfectæ duæ excusationes ejusdem generis perfectam constituunt.

(7) Tutela adhuc manere dicitur, nondum excedentibus ætatem minoribus.

(8) Vide *l. non tantum.* 17. *infr. eod.*

(9) Non tamen excusantur a reliquis muneribus civilibus. *l.* 3. *C. de excus. mun.*

(10) Μὴ ἀφήλικος, id est, non minoris 25. annis. Anton. Aug. *hic.*

(11) Κράτιστος, alibi dicitur egregius. *l.* 2. *in fin. supr. qui petant tut.* nobilissimus. *l.* 4. *in fin. infr. eod.*

(12) *l.* 2. §. *ult. supr. eod.*

(13) Recte: quia si quarta est affectata, non est onus.

(14) §. 5. *Inst. eod.*

(15) Vide *l.* 15. §. 15. *l.* 31. *in fin. infr. eod.*

(16) Indivisa patrimonia, unius patrimonium censentur. *c.* 1. *extr. ne sede vacante.*

(17) *d.* §. *ult. et l.* 3. *supr. eod. l.* 6. *infr. eod.*

(18) Quidam appellari non posse a tutelæ datione existimant: verum id Cujacius negat. *arg. l.* 13. *l.* 16. *infr. eod. l. pen. Supr. de tut. datis. l.* 20. *supr. de administ. et peric. tutor. l.* 17. *in fin. Infr. de appellat. l.* 1. §. 1. *Infr. quando appellandum. l.* 18. *C. h. t.*

(19) Appellatione pendente nihil est innovandum, sive causam spectes, in qua est appellandum, sive eam, quæ ei cohæreat. vide *l. un. infr. nihil innovari appellatione interposita.*

(20) Appellationi non renunciat, qui sententiam pro se allegat. *Bald.*

(21) Ἀλλὰ μετεώρου οὔσης τῆς ἐπὶ τῇ τρίτῃ χειροτονίᾳ δικαιολογίας τὸ ἐκείνης τέλος περιμένειν, id est, *suspensa allegatione tertii ejus finis exspectabitur. Tertiam* vocat *sententiam*, causam appellationis, ex qua cognoscetur, quarta subeunda sit, necne, si hæc non liberatur, altera liberabitur, et e contra. Quarta ordine decretorum est quarta, vi ipsa et effectu est tertia; sed non antequam de tertia bis secundum tutorem judicetur. vide Cujac. *hic.*

(22) Vel appellatione.

(23) Quoties alterum ab altero dependet, principale prius inspiciendum est.

(24) Præposteratio litis non permissa.

(25) Παρὰ τοὺς νόμους, id est, *præter.*

(26) Cur non vexabitur? Quoties paterfamilias unius domus onera sustinet, toties ejusdem domus liberi onera non sustinent. Onus patri impositum, et ab eo præstitum, prodest liberis, ut aliud onus non subeant. adde *l. filio pater.* 87. *infr. de legat.* 1. *l.* 1 *C. de mun. et honorib. non continuandis.*

(27) Tria onera tutelarum in una domo sufficiunt. *l.* 5. *infr h. t.*

(28) *Domum* enim dicimus plures personas unius potestati subjectas. *l.* 1. *C. de munerib. et honorib. non continuandis. lib.* 10 *tit.* 40. *l.* 3. *C. de filiisfam. quemadm. lib.* 10. *tit.* 60. Theoph. §. ἐμοῦ διατιθεμένου. *Inst. de test.*

(29) Unitas domus inter patrem et filium videtur ex patria potestate.

(30) Κράτιστος, uti *l.* 2. *in fin. supr. eod.* Præsides provinciarum vocabant κρατίστους. ut ex Actis Apostolorum apparet. *c.* 23 24. 26.

(31) Dixi *l.* 2. §. 9. *et seqq. l.* 67. §. 2. *supr. de ritu.*

(32) Dixi *l.* 4. §. 1. *supr. eod.* adde *l.* 31. *in fin. infr. eod.*

(33) Adde *l.* 67. §. 2. *supr. de ritu.*

(34) *l.* 3. *C. de filiisfam.*

(35) Interpretamur voluntatem Principis ex jure communi.

(36) Excusare se a tutela quis potest, etiamsi eam injunxerit Princeps.

seat (1) Imperatoris mandata promotus (2) erit ad aliam (3). Si (4) autem ordo non apparuerit, sed in una die duæ creationes proponerentur in diversis chartis, non qui creatus est, sed qui creavit, eliget (5), quam oporteat eum suscipere.

§. 1. Grammatici, Sophistæ, Rhetores, Medici qui περιοδευταὶ, id est, circulatores (6) vocantur, quemadmodum a reliquis muneribus, ita et a tutela et a cura requiem (7) habent (8).

§. 2. Est autem et numerus Rhetorum (9) in unaquaque civitate, qui vacationem munerum habent, et hæreses (10) quædam propositæ lege: quod manifestum est ex Epistola Antonini Pii, quæ descripta quidem est communitati Asiæ, universo (11) autem orbi conveniens est, cujus capitulum hic subjectum est: *Minores quidem civitates possunt quinque (12) medicos (13) immunes habere, et tres Sophistas (14), et Grammaticos totidem: majores autem civitates septem, qui curent; quatuor, qui doceant utramque doctrinam; maximæ autem civitates decem Medicos, et Rhetores quinque, et Grammaticos totidem. Supra (15) hunc autem numerum ne maxima quidem civitas immunitatem præstat. Decet autem maximo quidem numero uti (16) Metropoles (17) gentium: secundo autem, quæ habent vel forum (18) causarum (19), vel loca judiciorum: tertio autem reliquas.*

§. 3. Excedere (20) quidem hunc numerum non licet, neque sententia (21) senatus, neque alia qua adinventione: minuere autem licet: quoniam pro civilibus muneribus apparet hoc tale factum.

§. 4. Et utique non aliter de immunitate hac fructum habebunt, nisi decreto (22) senatus inscripti (23) fuerint numero concesso, et circa (24) operationem (25) se negligenter non habeant.

§. 5. Et Philosophos quidem liberari a tutelis Paulus scribit ita: † *Philosophi, Oratores, Grammatici, qui publice juvenibus prosunt (26), excusantur a tutelis (27)*, nam et Ulpianus lib. IV. de officio Proconsulis ita scribit.

§. 6. *Sed et (28) reprobari (29) medicum posse a Republica, quamvis semel probatus sit, Imperator noster cum Patre Lælio Basso rescripsit.*

§. 7. De Philosophis autem eadem constitutio D. Pii ita dicit: *Philosophorum autem non constitutus est numerus, quia rari (30) sunt, qui philosophantur (31). Existimo autem, quoniam qui divitiis superabundant, voluntarie (32) tribuent pecuniam in utilitates patriæ (33): si autem proprie loquantur de substantia, inde jam manifesti fient non philosophantes.*

§. 8. Est autem Imperatoris Commodi constitutionibus inscriptum capitulum ex epistola Antonini Pii, in qua manifestatur, et philosophos habere immunitatem tutelarum: sunt autem hæc verba: *Consimiliter autem his omnibus Divus pater meus (34) mox ingrediens (35) principatum, constitutione existentes honores et immunitates firmavit scribens, Philosophos, Rhetores, Grammaticos, Medicos immunes esse gymnasiis (36) sacerdotii (37) stantes (38), et neque ad frumenti (39), et vini, et olei emptiones, et præpositiones, et neque judicare (40), neque legatos esse, neque in militia numerari nolentes, neque ad alium (41) famulatum (42) eos cogi.*

(1) Principem non contemnit, qui ignorat ejus mandatum: Unde rursus notant, mandatum Principis non obligare ignorantes.
(2) Appellat etiam promotus ad honores.
(3) Ordinis ratione inferioris factum præfertur facto Principis. *Bald.*
(4) Ordo certus servandus, incertus a judice definiri debet.
(5) Gratiæ locus non est in necessariis: Sed et id colligunt, Dubium, quod ex facto judicis oriatur, per judicem ipsum definiri. Ejus esse definire, cujus sit disponere.
(6) Circuitores: circumforanei: recte, si dixisset περιχωραῖοι. le periodeuta vid. *l.* 42. §. 9. *in fin. C. de episcop. et cler.* datur medicis circuitoribus tantum immunitas, non iis, qui sedentarii sunt, et in umbra studia medicinæ exercent, Cujac. *hic.*
(7) Id est, excusationem.
(8) Et merito, est enim eorum causa justissima. *l.* 1. *infr. de extraordin. cognit.*
(9) Ῥητόρων, id est, professorum liberalium artium, de quibus licam ad *l.* 4. *C. de professor. et med.*
(10) Καὶ αἱρέσεις, id est, conditiones (male Accursius divisiones civitatum: nec enim Jurisconsultus dixit διαιρέσεις). Lex enim has conditiones dat, ut professores et medici probentur decreto ordinis: et sic *conditiones propositas* dicit lex penultima *infr. de ordit. et demonstrat.*
(11) Principem esse totius orbis Imperatorem hinc vane colligunt.
(12) *l.* 1. *infr. de decretis ab ordine.*
(13) Hi Archiatri dicuntur, quasi principales medici, honorati omitiva primi et secundi ordinis. vide *l. ult. C. de professorib. et med.*
(14) *Sophistæ*, qui docent præcepta dicendi: *Rethores*, etiam, qui non docent. vide Cujac. *hic.* vel hi Latine, illi Græce docuerunt.
(15) Immunitatem ab oneribus publicis civitates alicui præstare non possunt, nisi suum in præjudicium.
(16) Urbium aliæ, metropoles; aliæ forum causarum habent, aliæ neutro jure censentur.
(17) Metropolitanæ urbes, aliis majores.
(18) Non omnis civitas forum causarum habet: sine foro causarum civitas esse potest.
(19) Ἀγορᾶς δικῶν, alii legunt ἀγορᾶς δικαίαν vel δικαίων, id est, *fori*: quam lectionem probat hic Cujac.
(20) Numerum a superiore finitum inferior excedere non potest.
(21) Principis major est potestas, quam senatus. vid. *l. Barbarius.* 3. *supr. de off. Prætoris.*

(22) *l.* 7. *C. de professorib. et med.*
(23) Privilegio non fruuntur, qui matriculæ non sunt inscripti.
(24) Salarium professori non debetur lectiones non continuanti.
(25) Ut immunitas datur tantum medicis circuitoribus. §. 1. *supr. eod.* ita et Rhetoribus sophistis, Præceptoribus et magistris.
(26) Profitendo. *Goth.* Vide Ferrandum *lib.* 1. *explic. cap.* 26. A Gellium *lib.* 15. *cap.* 11. Mod.
(27) At non a muneribus patrimonialibus. §. 7. *infr. eod.*
(28) Reprobari potest Medicus etiam semel probatus. Cur potest? Publicæ utilitati id debetur.
(29) Vide *l.* 2. *l.* 8. 10. *C. de profess et med.*
(30) Rari sunt, qui philosophantur, *ut hic.* Sic rari boni apud Juvenalem *Satyr.* 8. Sic rari Oratores, et quidem pauciores quam in sua quaque arte alii professores. De quo Cicero queritur *lib.* 1. *de Oratore.*
(31) Vix singulæ ætates singulos ferunt philosophos.
(32) Hinc constat philosophos non excusari a muneribus patrimonialibus. v. *l.* 6. *C. de muner. patrimonialibus.*
(33) Philosophus verus non est, qui de suis bonis sollicitus est. opes contemnit philosophus. vide *d. l.* 6. *C. de muner. l.* 8. *C. de professor.*
(34) Hadrianus sc. *argum. l. ult. Supr. de min.*
(35) Moris enim erat initio imperii cujusque immunitatem vel petentibus confirmare, vel etiam ultro non petentibus concedere ex instituto Tiberii, Suet. *in Tiber.* Extat etiam edictum Nervæ confirmantis beneficia a Domitiano concessa. Plin. 12. *epist.* Aurelius Victor in eodem. Cujac. *ad l.* 2. §. 1. *supr. eod. hic.* adde Plin. 2.
(36) Ἀτελεῖς εἶναι γυμνασιαρχιῶν, ἀγορανομιῶν, ἱερωσυνῶν. Gymnasiarchæ præsunt exercitio palæstræ, cum sumptu aliquo. Hesych. Ulp. *in orat. contra Leptinem.* Philo *in Flaccum.* Cujac. *hic.* Gymnasiarches idem quod Xystarches, oleum certaminibus præbens. De ædilitate v. *l.* 1. *infr. de via publica.*
(37) De sacerdotiis veterum v. quæ notavi ad *l.* 1. *C. de offic. comitis orient.*
(38) Ἱερωσυνῶν, ἐπισταθμιῶν. Hesych. ἐπισταθμία ὑποδοχὴ ξένων. Cuj.
(39) A munere sitoniæ, vel elæoniæ.
(40) Quod alias invitis injungi solet. *l.* 18. §. 14. *infr. de mun. et hon.*
(41) Ὑπηρεσίαν ἐθνικήν. Provinciale munus. Ant. Aug. Cujac *hic.*
(42) Puta suscipiendorum hospitum. *l.* 11. *infr. de vacat. mun.* non vulgarium, sed eorum, qui sunt in comitatu Principis, aut legati.

§. 9. Amplius et illud scire oportet, et cum, qui in patria (1) propria docet, aut medicatur, immunitatem hanc habere: si enim existens Comaneus in Cæsarea doceat, aut medicetur, apud Comanenses immunitatem non habet. et hoc ita promulgatum est a D. Severo et Antonino.

§. 10. Valde (2) tamen disciplinis instructos, et si supra numerum, et in aliena patria moram faciant, esse immunes Paulus scribit, dicens D. Pium Antoninum ita jussisse.

§. 11. Romæ (3) philosophantem cum salario vel sine salario remissionem habere promulgatum est a Divo Severo et Antonino, ita ac si in propria patria doceret. Quibus promulgationibus potest quis illam rationem adducere, quoniam in Regia Urbe, quæ et habetur et est communis patria (4), decenter utique utilem seipsum præbens, non minus, quam in propria patria, immunitate fruetur.

§. 12. Legum vero doctores in aliquo præsidatu (5) docentes, remissionem non habebunt. Romæ (6) autem docentes, a tutela et cura remittuntur.

§. 13. Ulpianus libro singulari de Officio Prætoris Tutelaris ita scribit: *Athletæ (7) habent a tutela excusationem, sed qui sacris certaminibus coronati (8) sunt* (9).

§. 14. Gentium præsidatus, puta (10) Asiæ, Bithyniæ, Cappadociæ, tribuit immunitatem a tutelis, hoc est, quoad (11) in præsidatu sunt.

§. 15. Tutela non est (12) Reipublicæ munus, nec quod ad impensam pertinet, sed civile: nec provinciale videtur tutelam administrare.

§. 16. Remittuntur a tutela et cura Magistratus (13) civitatum.

§. 17. Dat remissionem tutelæ et capitalis (14) inimicitia (15) a creato facta adversus (16) patrem pupillorum, nisi secundum testamentum (17) apparuerit datus tutor: nisi, postquam scriptum est testamentum capitale certamen (18) eis ad invicem constitit: vel nisi antiquior quidem est testamento inimicitia. propter (19) hoc autem videtur esse datus tutor, ut supponatur debito, et negotiis: et hoc ex epistola Imperatoris Severi ostenditur.

§. 18. Amplius autem absolvitur a tutela, cum quæstionem quis pupillo de statu movet, cum videtur hoc non calumnia (20) facere, sed bona fide: et hoc Divi Marcus et Severus (21) promulgaverunt.

§. 19. De rusticis autem et humilibus, et illiteratis, scribit Paulus ita: Mediocritas (22) et rusticitas interdum excusationem præbent, secundum epistolas Divorum Hadriani et Antonini.

† *Ejus, qui se negat litteras (23) scire, excusatio accipi non debet (24), si (25) modo non sit expers negotiorum.*

De paupertate.

7. Ulpianus lib. sing. excusationum.

Paupertas (26) sane dat excusationem, si quis imparem (27) se oneri (28) injuncto possit probare (29): Idque Divorum Fratrum (30) rescripto continetur.

De militibus veteranis. 12. *De primipilaribus.*

8. Modestinus lib. 3. Excusationum.

Sed et milites, qui honeste compleverunt (31) militiæ tempus (32), remissionem habent tutelarum adversus

(1) Originali, et communi, puta Romæ. v. *l.* 9. *infr. de vac. mun.*

(2) Valde docti privilegia habent, quæ minus docti non habent.

(3) Vid. *l.* 9. *infr. de vac. mun.*

(4) *l.* 33. *infr. ad municipalem.*

(5) Επαρχία in aliqua provincia.

(6) Juris professores Romæ excusationem a tutela habent.

(7) Vid. *l.* 5. *C. quæ res pign.*

(8) Coronari caput in signum honoris hinc colligit Bald.

(9) Hos vocabant στεφανίτας ἀγῶνας, Galenus *ad Thrasibulum.* adde *l.* 1. *C. de Athletis.* alii sunt, qui dicuntur ἀργυρίται, quos qui vicerunt, consequuntur pecuniaria commoda. Ulp. *in orat in Leptinem.* vid. *l.* 40. *infr. de re judic.*

(10) Ασιαρχία. *Act.* 19. 30. 4. *Euseb.* 15. Hoc sacerdotio qui fungebantur suis sumptibus, præerant ludis institutis in honorem Dei. Hinc Asiarchæ. *l.* 8. *infr. de vacat. muner.* Bithyniarchæ, Cappadociarchæ, Phœniciarchæ, Syriarchæ. *l.* 1. *C. de naturalib. lib. Novell.* 89. *in fin.* Munerarii dicuntur a Ruffino. De sacerdotum immunitate, Cicero *in Lucullo.* vide *l.* 8. *infr. de vacat.*

(11) Cessante causa privilegii cessat privilegium.

(12) Imo publicum munus est, *pr. Inst. eod.* vide *hic* Cujac.

(13) Στρατηγοὶ τῶν πόλεων. v. *l.* 15. §. 9. *infr.*

(14) Κεφαλικὴ ἔχθρα, id est, *ob capitalem accusationem orta. Novell.* 90. *c.* 7. Ant. Aug.

(15) Vid Covarr. *pract. quæst. cap.* 18. Menoch. *de arbitr. judic. lib.* 1. *quæst.* 28. *et de rusticit.* Idem *lib.* 2. *cas.* 194. Mod.

(16) Inimicus pupillo præsumitur, qui patri pupilli inimicus fuit, etiamsi pupilli pater sit mortuus.

(17) Probatur pax et redintegratio amoris testamento, ut per subsequentia merita.

(18) Κεφαλικὸς ἀγὼν, id est, *lis capitalis*, quam sola mors diremptura sit. adde Paul. 2. *sent.* 27. §. 1. Quid? quæ Capitalis inimicitia apud veteres fuit? Quam solenni quadam ratione præsentibus testibus professi erant, renunciata amicitia, ut colligi potest ex Ciceronis *oratione pro L. Flacco.* Seneca, 10. *epist.* 2. *et* 3. *de ira. et declam.* 10. Sidonio 7. *epist.* Arnobio 2. *adversus gentes.* Sic Germanicus amicitiam renunciat Pisoni apud Suetonium *in Claudio.* Sic Tiberius Gracchus ex professo inimicitias gessit cum Africano et Asiatico Scipionibus. vid. *Valer. c.* 1. Hujusmodi inimicitiæ testatæ eidem Valerio, *ibid.* Acerrime, inquit, cum Scipione Africano Macedonicus dissenserat: eorumque ab æmulatione virtutis profecta contentio, ad graves testatasque inimicitias processerat fuerat. Ita capitales inimicitiæ, *hic. et l.* 8. *in fin. supr. de procur. l.* 15. *supr. de recept. qui arbitr. l.* 3. §. 11. *infr. de adimendis vel transf. legat. l.* 9. *infr. de his, quæ ut indignis.* §. 11. *Inst. eod.* testatæ, denunciatæ, quæ sanguinem et vindictam spectant ex professo.

(19) Arbitrio judicis definitur, lis sit reconciliata vero, nec ne.

(20) Calumniosa aut falsa excusatio non præbet excusationem. Qui status controversiam movet pupillo, excusatur quidem ab ejus tutela: si tamen id per calumniam dicit, non excusatur. Itaque in eas causas inquirere judex debet, *ut hic.* Eadem ratio fuerit in eo, qui falso se dixerit pupilli creditorem, ut eo nomine excusetur. Eadem quoque in eo qui accusat testes, ne eorum testimonio accusari vel convinci possit.

(21) Μάρκος καὶ Βῆρος, *Marcus et Verus.* Hi sunt qui *Divi fratres*, et interdum *Fratres Imperatores* vocantur. v. Ant. et Cuj. *hic.*

(22) Vide *l.* 15. §. 15. *et l.* 40. *Infr. eod.* ut Græce μετριότης, ita Latine *mediocritas* paupertatem significat, et hoc sensu hominem *mediocrem* dicemus, ut *mediocre patrimonium.*

(23) Pro rustico non est habendus, qui peritiam rerum agendarum habet, licet ἀγράμματος, id est, *licet ignoret literas.*

(24) Hodie recipitur. §. 8. *Inst. eod.*

(25) Illiterati non excusabantur olim a tutela, si modo non expertes negotiorum. Quod ad orphanotrophos et hospitalarios extendit Bald.

(26) Paupertas excusat a tutela. §. 6. *Instit. eod.* Goth. Quis dicatur pauper, v. Schneidw. *ad* §. *item propter paupertatem. h. t.* Menoch. *lib.* 2. *arbit. jud. quæst. cas.* 65. Ans.

(27) Ut non possit suo sumptu quædam perficere sine impensis pupilli; vel non possit avelli a victu quærendo sibi.

(28) Facit *l.* 40. *infr. eod.*

(29) Paupertas quemadmodum probabitur? creditur dicenti se pauperem, nisi contrarium notorium sit, vel probatum.

(30) Severi et Antonini, Theophil. §. 6. *Instit. eod.*

(31) Quin ut non compleverint, ne quidem si velint, tutores esse possunt. *l.* 4. *C. qui dare tut.*

(32) Id est, veterani.

omnes hodie privatos. Adversus (1) autem filios (2) eorum, qui eidem ordini communicaverunt, et eorum qui olim milites fuerunt, intra annum quidem dimissionis remissionem habent, post annum autem non habent: coæqualitas (3) enim honoris (4) militiæ fortior videtur olim militum privilegio: nisi (5) fortassis alias habuerint justas tutelæ excusationes, utputa numerum annorum, vel aliquid tale, quale et privatos adversus omnes excusare consuevit. † Hæc (6) autem de filiis, non de nepotibus eorum, qui olim milites fuerunt. Nepotes (7) enim eorum qui olim milites fuerunt, in eodem loco cum reliquis privatis esse creduntur.

§. 1. Qui nimirum (8) ignominiose dimissi sunt (9), similes (10) his qui nequaquam militaverunt, existimantur: et propter hoc neque ipsi habent privilegium (11), neque (12) filiis eorum, qui olim fuerunt milites, tutores dati obligabuntur.

§. 2. Quandoque (13) autem non complent quidam militiæ tempus (14), et tamen habent remissionem tutelarum, sed non eandem cum iis qui compleverunt: qui enim vigesimum (15) annum militiæ excessit, similis esse creditur ei, qui complevit tempus militiæ.

§. 3. Qui autem intra hos annos dimissus est, non habet continuam tutelarum immunitatem, sed ad tempus, quemadmodum et reliquorum civilium munerum remissionem habet: qui enim intra quinque annos (16) militia solutus est, nullam sibi vindicabit immunitatem: qui autem post quinque annos, unius anni habet immunitatem: qui autem post octo, biennii: qui autem post duodecim, triennii: qui autem post sexdecim, quadriennii: qui autem post viginti, sicuti supra diximus, continuo absolvetur.

§. 4. Qui autem inter nocturnos custodes (17), qui sunt Romæ, militaverit, anni solius habet remissionem.

§. 5. Ita autem, si honeste scilicet absoluti fuerint, sicut dictum est: vel propter ægritudinem causariam (18) remissionem acceperint: est (19) enim et hæc honesta: qui enim ignominiose potitur remissione, non habet vacationem.

§. 6. Veteranus (20) autem esse creditur, non solum legionarius, sed et omnis (21), qui qualitercunque (22) militavit, etsi honeste est et ipse solutus: [filiorum tamen tutor creabitur]: etenim legionarius (23) ejus, qui inter nocturnos custodes (24) militavit, filiorum tutor fit.

§. 7. Jam vero et militi impuberi (25) curator dabitur, qui olim miles fuerit, scilicet si pater hujus mortuus fuerit, sive etiam hic emancipatus (26) fuerit similiter.

§. 8. Et de universis his constitutiones testantur (27).

§. 9. Scribit autem et Ulpianus ita. Sed ignominia missi ab (28) urbicis plane tutelis excusabuntur: quia (29) ingredi eis urbem non licet (30). † Plane, si quis in cohortibus urbanis (31) permilitavit (32), licet ante viginti annos mittitur, tamen perpetuam habet a tutelis excusationem.

§. 10. Quæsitum est autem, utrum unam et semel tutelam recipiunt, qui olim fuerunt milites, vel uno tempore non amplius quam semel: quiescente autem prima tutela, rursus [privilegium] recipiant (33): aliter atque in privatis, qui quieverunt: non enim auxiliantur his, qui habuerunt, neque inter tres adnumerantur, ita et in his, qui olim fuerunt milites, non prodest (34) creatum esse. † Hoc autem et in Curiis (35) est promulgatum, ut ostendit Divi Severi et Antonini constitutio.

§. 11. Et nihil differt, qualiter indigent filii commilitonis (36) tutore vel curatore, utrum emancipati, vel patre mortuo.

(1) Privilegiatus adversus æque privilegiatum non utitur privilegio.

(2) παῖδας. hinc et ex sequentibus colligere possis appellatione παίδων solos filios non nepotes intelligi, et *l.* 6. *supr. de test. tut.* et ideo, cum esset interdictum τοῖς παισὶ, id est, filiis senatorum, ne ludo polluerentur, Augustus postea idem nepotibus interdixit, Dion. 34. cui regulæ repugnare videtur *l.* 84. *infr. de verb. sign.* vide Cujac. ad *l.* 2. *supr. eod.*

(3) Par in parem privilegio non utitur.

(4) Honoris species est militia.

(5) Privilegio sublato seu revocato, jure communi utitur, qui privilegium amisit.

(6) *Nepotes* jure communi non continentur appellatione *filiorum.*

(7) In privilegiis nepotes non continentur appellatione *filiorum.*

(8) *Al.* nimium. Unde notavit Baldus in insania gradus esse, ut in virtute.

(9) Formulam missionis ignominiosæ vide apud Hirtium, *de bello Africano.* adde *l.* 13. §. 3. *infr. de re militari.*

(10) Reatus omnem honorem excludit. *l.* 1. *in fin. C. ubi senatores.*

(11) Ut excusentur a tutelis.

(12) οὔτε τοῖς τούτων παισὶν πάλαι στρατιώταις, neque horum filiis, qui olim. Bulgarus ita recte vertit.

(13) Militiæ justum tempus qui complet, perpetuam habet immunitatem: qui non complet, interdum vel nullam vel temporalem pro rata temporis quo in militia fuit.

(14) Ut alii emeriti, quorum ætas militaris definitur ab anno 17. ad 46. ex instituto Servii Tullii, et lege Gracchana.

(15) *l.* 9. *C. quando provocare.* ante emerita stipendia dimittuntur, qui 20. annos in militia fecerunt. *l. ult. C. de his, qui non impletis.* Dion. 57. Tacit. 1. Cujac. *hic.*

(16) Vide in hunc locum Cujac.

(17) *l.* 1. *l.* 3. *supr. de off. Præf. vigilum.* Vigiles etiam milites sunt. *l.* 1. *infr. de bonor. poss. ex test. milit. l.* 15. §. 3. *infr. ad l. Jul. de adult.* Ulp. *tit.* 3. §. 5. ubi vide.

(18) *Causarii*, ob vitium ægritudinis aut senectæ dimissi, *l.* 8. *C. de re militari. lib.* 12. ut Græcis αἰτία, sic Latinis causa *vitium* est, Seneca, *causariæ partes animi*, id est, vitiosæ.

(19) Ægritudo militi parit honestam missionem.

(20) Συμβετερανὸς vox hybrida, poterat dicere συναποστρατευθείς.

(21) Facit *l.* 15. §. 3. *infr. ad l. Jul. de adult.*

(22) In quocunque genere militum.

(23) *l. ult. C. de excusat. veter.*

(24) De quibus §. 4. *supr. eod.*

(25) Στρατιώτου ἀφήλικος militis minoris curator: ne alioqui cum Accursio, Baldo hic, et Bartolo in *l. in ratione. §. quod vulgo. Infr. ad l. Falcid.* putes, impuberes militare potuisse. vide Tiraq. 6. *de nobilitate.* differunt enim impubes, et minor.

(26) Pater non est legitimus curator filii emancipati, *ut hic.* Quid igitur? judex dat ei curatorem.

(27) Testimonium lex perferre potest: Unde notant, statuti verbis narrationem facti continentibus fidem adhiberi.

(28) Infamis excusatur a tutela in urbe gerenda.

(29) Militibus ignominia missis in urbem ingredi non licuit. Unde colligas, Eum tutorem in ea urbe dari non posse, cui in eam urbem ingredi non liceat.

(30) Non quod id eorum honori detur, ut de conductoribus vectigalium dicitur, *l. penult.* §. 10. *infr. de jure immunitatis.* et de iis, qui necessitate impediuntur, *l. penult. in fin. infr. eod.*

(31) Hinc milites Urbaniciani *l.* 35. §. 4. *supr. ex quib. caus. major.* Vigilibus incendii urbanis custodia urbis potissimum committitur: Prætoriis, custodia Imperatoris, hi σωματοφύλακες, καὶ δορυφόροι dicuntur Herodiano, *lib.* 5. vide Cujac. *in hunc locum.* et P. Fabr. 1. *Semestr.*

(32) *Permilitare* dixit, ut et alias pernoctare. *l. Urbana.* §. *pernoctare. infr. de verb. sign.* Quibus in verbis, *per*, perfectionem quandam adjicit.

(33) Privilegium non amittitur per actum contrarium ipsi privilegio.

(34) Tutorem creatum esse non prodest ad excusationem, sed administrasse: non excusat creatio, sed nominatio.

(35) ἐπὶ τῶν ἀρχαιρεσιῶν.

(36) *Commilito*, qui simul militat.

§. 12. Primipilarii ex constitutionibus imperialibus excusationem habent reliquarum tutelarum: primipilarii autem filiorum tutores erunt. ┼ Primipilarii autem hi existimantur, qui exercent (1) primum pilum (2). Si autem non exercens mortuus fuerit, hujus filiorum primipilarius tutor non erit.

De cohorte Prætoria.

9. Ulpianus lib. singul. de Officio Prætoris Tutelaris.

SI Tribunus in cohortibus Prætoriis permilitaverit, etiam a collegarum filiorum tutela excusabitur, beneficio Divi Severi, et Imperatoris nostri.

De absentia reip. causa. 1. *De anno vacationis.* 4. *De rebus, quæ sunt in alia provincia.* 5. *Si primipilo functus tutelam susceperit et rursus ad militaria munera assumatur.* 6. *De assessore. De excusatione ad tempus.* 7. *Si minor 25. annis, curator vel tutor detur.* 8. *De adversa valetudine. De furore.*

10. Modestinus lib. 3. Excusationum.

NOn solum autem, qui ad caligatas (3) militias, et reliquas primipilarii militaverunt, sed et qui qualitercunque necessitatis publicæ plebis Romanorum gratia absentes fuerunt, anni (4) habent vacationem post reversionem (5).

§. 1. Annus denique hic non solum his qui compleverunt consuetum militiæ tempus, in reliquis publicis necessitatibus datur, sed et his, qui qualitercunque (6) quieverunt (7) a publica necessitate, et reversi sunt, et si minus tempus eo, quod constitutum est, consummaverunt.

§. 2. Quas denique prius habebant tutelas, propter hoc autem deposuerunt, quoniam publici negotii gratia abibant, has, quum reversi fuerint, confestim recipient, nihil eis auxiliante anno: annus enim ad futuras novasque datur, non ad eas, quæ resumi debent.

§. 3. Annus autem copulatorum dierum scrutabitur (8) ex quo quis reversus est: rectam (9) viam dirigens, vel dirigere debens, non eam, quæ est ex circuitibus.

§. 4. Et qui in testamento (10) dati sunt tutores, renuent secundum leges, administrationem earum (11) quæ in alia provincia sunt possessionum, quod ostendit subjecta Divi Severi constitutio. *Divi Severus et Antoninus Augusti Valerio: Testamento tutor datus, ante præfinitum diem adire debuisti, et postulare, ut ab administratione rerum, quæ in alia provincia erant, liberareris.*

§. 5. Qui primum pilum (12) explevit, si cum tutelam suscepisset unius filii, rursus (13) in militares necessitates (14) assumptus erit, deponet solicitudinem tutelæ.

§. 6. Similiter et in (15) locum illius tutoris, quem postea sibi collegam (16) quis adduxerit, dabitur curator, ut ait constitutio D. Severi: quam recte adaptans (17) omnibus (18) similibus capitulis, curatorem dari licet in (19) locum eorum, qui temporis vacationem recipiunt.

§. 7. Si libertus impubes dabitur a patrono tutor filiis suis, vel alius quicunque minor vigintiquinque annis: donec (20) quidem impubes fuerit, non molestabitur: interim autem alter in locum ejus creabitur curator (21). Similis est huic et legitimus tutor (22), si impuberem esse contigerit: etenim in locum ejus curator (23) interim dabitur.

§. 8. Si quis ita ægrotus fuerit, ut oporteat eum non omnino (24) dimitti a tutela, in locum ejus curator (25) [interim] dabitur: sanatus autem hic rursus recipiet tutelam. Si quis autem et in insaniam (26) inciderit, similis est huic: et ita Ulpianus scribit. Adversa (27) quoque valetudo excusat, sed ea quæ impedimento est (28), quominus quis suis rebus superesse possit, ut Imperator Noster cum Patre rescripsit.

11. Paulus lib. singul. de excusatione tutorum.

ET non tantum, ne incipiant, sed (29) et a cœpta excusari debent.

1. *De mutatione domicilii.*

12. Modestinus lib. 3. Excusationum.

IDem Ulpianus scribit. Sed in hoc rescripto adjectum est, solere vel ad tempus vel in perpetuum excusari, prout valetudo est, qua adficitur. Furor (30) autem non in to-

(1) *Privilegio* alicui ratione officii vel boni viri concesso officium in habitu et actu esse debet. *Bald.*

(2) Qui fuit primipili centurio, primus centurio, primus centurionum, primi ordinis centurio, dicitur etiam eo nomine et is, qui nondum deposuit primipilum, cujus præcipuum munus fuit in exhibenda militari annona. vide *l.* 10. §. 5. *infr. eod.*

(3) *Caligatæ militiæ* sunt gregariorum et manipulariorum militum, et tyronum. *Caliga*, militare tegmen pedum. Aliæ sunt clariores militiæ, vel etiam Palatinæ, nam et in Palatina militia, et in officio Magistratuum primipilares fuisse constat, Cujac. *hic.* dixi ad *l.* 10. *infr. de custodia.*

(4) Excusantur a tutelis intra annum a reditu, qui absentes Reipublicæ causa desierunt.

(5) *l.* 2. *C. si tutor vel curat. reipubl.*

(6) Imo non qui qualitercunque. §. 2. *Instit. eod.*

(7) *ἀλλὰ καὶ τοῖς ὁπωσοῦν πεπαυμένοις τῆς δημοσίας χρείας*, id est, *perfunctis publico negotio.* Cujacius *hic.*

(8) Id est, non est utilis, computatur, ex quo rediit, vel redire debuit recta via, sine mora, aut sine circuitione. *l.* 4. *infr. de vacat. muner.*

(9) Viam rectam, non flexuosam aut longiorem instituere debet, cui iter aliquod commissum est. vide quæ scripsi ad *l.* 3. *C. de usuris.*

(10) Tutor testamento datus excusatur ab administratione rerum alterius provinciæ, *ut hic.*

(11) Adde *l.* 12. *l.* 19. *l.* 21. §. *pen.* *l.* 42. *l. ult. in fin. infr.* *l.* 2. *l.* 11. *C. h. t.* *l.* 39. §. 8. *Supr. de admin. et peric. tut.*

(12) *ὁ πριμιπῖλον διανύσας.* Primipilaris excusatur ab omnibus tutelis, prætérquam una filiorum primipilaris, post annum. vide *l.* 8. *in fin. supr. eod.*

(13) Publicum officium post tutelam injunctum excusat ab administratione, ut interim detur alius.

(14) Ad exhibendam annonam, *στρατιωτικὰς χρείας διαφοράς.*

(15) §. 2. *Inst. eod.* §. 5. *Inst. de curator.*

(16) *Συγκάθεδρον.*

(17) Legis virtus in eo quoque constitit, ut similes similibus connectantur.

(18) Vide quæ notavi ad *l.* 19. *de sacros. Eccles.*

(19) Curator datur in ejus locum, qui excusationem temporariam habet tutelæ.

(20) Spes testamentarii tutoris efficit, ut interim detur tutor a judice: locum facit interim dativo tutori, et ut locus non sit legitimo tutori. Eadem ratione spes legitimi proximioris locum facit dativo, excluso remotiore legitimo. Porro *in spe* id esse dicitur, quod est in potentia naturali.

(21) *Κηδεμών.* quod verbum est ambiguum: siquidem eo significatur tam tutor, quam curator: reperitur etiam *Infr. eod. et in l.* 2. *in pr. et* §. 1. *supr. qui pet. tut.*

(22) Hæc excusatio proprie excusatio non est, quia tutelam non solvit: dativi et testamentarii se excusant, non legitimi. v. Cuj. ad *l.* 10. *l.* 13. *infr. eod.*

(23) *Κηδεμών.*

(24) *Μὴ παντάπασιν.*

(25) *l.* 13. *supr. de tut.* §. 5. *Inst. de curatorib.*

(26) *Μανίαν*, vel furorem. vide *l.* 12. *infr. eod.*

(27) *l.* 11. *l.* 12. *infr.* §. 7. *Inst. eod.* *l. un. C. qui morbo.*

(28) Puta sontica. *l.* 2. §. 3. *in fin. supr. si quis cautionib.* *l.* 39. *infr. de re jud. juncta l.* 18. *supr. de judic.*

(29) *l.* 40. *infr. eod.*

(30) *l.* 10. *in fin. supr. eod.*

tum excusat, sed efficit, ut curator interim (1) detur.

§. 1. Sunt et alii, qui, etsi jam sint tutores vel curatores, continuo tamen de reliquo absolvuntur a sollicitudine: puta qui domicilium alio transtulerunt (2), ex rescripto Imperatoris scientis (3) quidem tutorem esse eum, transmigrare (4) autem expressim ei concedentis, et horum alterutrum literis (5) significantis.

De appellatione. 1. De tempore proponendi excusationes.
13. IDEM lib. 4. Excusationum.

SCire (6) oportet, quoniam neque dati tutores, neque testamentarii provocare necesse habent (7): ut ostendit constitutio D. Veri (8) et Antonini. Hoc autem observari oportet, et in datis curatoribus: in (9) paucissimis enim distant curatores a tutoribus. Adversus denique sententias auferentes (10) eis excusationes licentiam habebunt appellandi.

§. 1. Multa vero observari oportet, ut concedatur, tutores vel curatores causas remissionis tribuere. Oportet enim eos constituto legibus tempore (11) ad judicem accedere: sunt autem constituta tempora hæc. Qui enim in ipsa civitate est, ubi creatur, vel intra centesimum lapidem a civitate, intra quinquaginta (12) dies excusabitur, postea autem non admittetur, sed tenebitur ad sollicitudinem, et si horum quid non fecerit, erit in eadem (13) causa, in qua esset, si apparuisset proprio periculo ipsum negligere, neque (14) ulla ei via relicta erit ad excusationem. Qui autem supra centum milliaria a civitate abest, viginti milliaria habebit numerata in unamquamque diem a quo (15) cognoverit (oportet autem ei manifestari (16) a Præsidibus vel in faciem (17), vel ad domum (18)) et extra hos, alios triginta dies habebit ad excusationem. † Hoc autem convenit et iis (19), qui testamento dati sunt, sive tutores fuerint, sive curatores, quos confirmari (20) a Magistratibus (21) consuetum (22) est.

§. 2. Aliud etiam invenimus in Divi Marci promulgatione (23), inquisitione dignum: etenim ei, qui in ipsa civitate est, in qua creatus est, vel intra centum milliaria, quinquaginta dierum spatium legislator dedit: ei vero, qui ultra centum milliaria habitat, in unamquamque diem numerari (24) viginti milliaria jussit, et extra hos alios triginta dies adjecit ad excusationem. unde contingit, ut, si cujus habitatio centum sexaginta milliaribus absit, is octo et triginta dierum spatium habeat, octo quidem centum sexaginta milliariorum nomine, in unamquamque diem viginti milliariis numeratis, triginta vero, eo quod ad excusationem faciunt: Erit igitur in deteriori ordine, qui longius habitat, eo qui intra centum milliaria est, vel in ipsa civitate, si utique his quidem semper quinquaginta dies spatii sunt, illis vero pauciores: Sed etsi maxime verba legis hunc habeant intellectum, tamen mens (25) legislatoris aliud vult: ita enim et Cerbidius (26) Scævola (27), et Julius Paulus, et Domitius Ulpianus, coryphæi legum prudentum scribunt, dicentes ita oportere hoc observari, ut nunquam alicui minus (28) detur quinquaginta dierum spatio: tunc autem longius (29), cum annumeratio dierum, qui in viam computantur, adjectis triginta diebus, quos ad excusationem lex dat, excedit quinquaginta dies: utputa si dixerimus, aliquem a (30) quadringentis quadraginta milliariis habitare: hic (31) enim viæ quidem habebit dies viginti duos, ad excusationem autem alios triginta.

§. 3. Observabunt autem hoc temporis spatium omnes, qui qualitercunque (32) excusantur a tutela, vel cura, vel parte (33) ejus.

§. 4. Consequens autem est credere, quod si aliqua specie excusationis fuerit quis usus, non aliter audietur, quam si observaverit constitutum (34) tempus: nisi forte alterius (35) alicujus civitatis est civis.

§. 5. Ita vero necesse est custodiri constitutum tempus,

(1) *l. 11. supr. de tut. §. 2. Inst. qui testam. tut.*

(2) Translatus a Principe sciente ad aliud domicilium, intelligitur liberatus ab oneribus primi domicilii, et tutelis ibi gerendis.

(3) Principis certa scientia idem præstat, quod clausula, *Non obstante.*

(4) De eo genere migrationis vide *l. 4. C. de jure fisci.*

(5) Scripturam requiri in gratiis, quæ a Principibus solent impetrari, hinc quidam colligunt. Alii scripturam non exigi necessario, ut gratia esse incipiat, sed ut probetur.

(6) Hæc lex est *de temporibus excusationum.*

(7) Possunt tamen appellare a nominatione. *infr. eod.* vid. *l. 4. supr. eod.*

(8) *Al.* Severi.

(9) Curatores a tutoribus distant in paucissimis.

(10) Appellari non potest a tutela vel cura nisi per judicem legitima excusatio non sit admissa. adde *l. ait Prator. 7. §. 2. vers. permittitur. supr. de minorib. c. ex parte. de appell. in 6.*

(11) Intra 50. dies: dic ut *infr. eod.*

(12) *l. 38. in pr. et §. 16. infr. eod.*

(13) Paria sunt nullo modo comparere, et post tempus lege constitutum.

(14) Contumacia se non excusantis intra tempus, purgari non potest.

(15) *l. 6. C. eod.*

(16) *l. ult. supr. de tutorib. datis.*

(17) Renunciatio fit vel ad faciem, hoc est, præsenti, vel ad domum absenti.

(18) Quod, et quando fiat, vide Cuj. 7. *obs.* 15. Porro denuntiationem ad domum eam vim habere notat Baldus, ut id tempus curat ignoranti, quod alias non currit, nisi scienti.

(19) Id est, et dativis et testamentariis. An legitimis? Negat Cujac. vid. *l. 10. §. 7. supr. eod.*

(20) Confirmari etiam testamentarios probat Cujac. 7. *obs.* 7.

(21) ὑπὸ τῦ ἡγεμόνος, a Præside

(22) Consuetudo in tutore et curatore confirmandis servanda.

(23) *Promulgare* quid, vide Festum in *Promulgari.*

(24) *l. 3. infr. de verbor. sign.*

(25) Quoties ex verbis legis simpliciter intellectis, præfertur iniquum æquo, recedimus a verbis, et stamus menti rationique legis. *Bald.* Goth. Bald. in *l. puro. §. rogo ff. ad Trebell.* Seraphin. *de privileg. jurament.* 1. *n.* 74. Goed. ad *l.* 116. *num.* 1. *de verb. signif.* Ans.

(26) Κερβίδιος.

(27) §. 16. *Instit. eod.*

(28) Adde *l. 38. infr. eod.*

(29) Τότε δὲ μακροτέραν, legendum puto, μικρο-έραν; vel μακρο-έραν, hoc est, *minorem.* hac sententia: regulariter pauciores quam 50. dies ad excusationem non dari, pauciores tamen tum dari, cum dierum adnumeratio, qui in viam computantur, adjectis 30. diebus (quos ad excusationem lex dat) excedit 50. dies: ut in hoc exemplo, Titius habitat 440. milliariis: hic viæ quidem habebit dies 22. ad excusationem 30. quia dies viæ 22. juncti 30. diebus excedunt dies 50. In priore exemplo aliud fuerat. Pone Titium 160. milliariis abesse: Hic 8. dies habiturus est ad excusationem: ac præterea dies non 30. sed 42. Ut non pauciores 50. diebus habeat: ne deteriore sit loco, quam qui in urbe.

(30) *A* particula dividit et separat.

(31) Dilationes dantur remotioribus, et magis distantibus, quam qui prope.

(32) Alii enim excusantur in omnem tutelam, alii in partem. vide *l. 19. infr. eod. l. 2. C. eod. l. 111. infr. de leg. 1.*

(33) Partis excusationem tutela admittit, hoc est, a parte tutelæ potest quis se excusare, ut ab universa tutela.

(34) Tempus constitutum a lege in quaque excusatione reservari oportet. Excusatur tamen alienæ civitatis civis, qui intra id statutum tempus non egerit. Ita jus strictum solennitatis remittitur peregrino et extraneo ignoranti.

(35) Is enim potest impune jurisdictioni extranei judicis non obtemperare. *§. ult. infr. eod. l. ult. supr. de jurisd.*

ut et si excusatus fuerit dimissus, non liberari eum D. Verus et (1) Antoninus ostendant in constitutione, jubentes non detineri eum, qui in locum ejus creatus sit, quasi non (2) liceat alium dari in locum existentis tutoris.

§. 6. Sufficit autem intra constitutum tempus excusare se solum. Si enim postea nolens (3) desierit, non ei nocebit. ideoque si repræsentaverit (4) quis se solum, non permanserit (5) autem postea, ut se excuset, post constitutum tempus exceptione repellitur (6), et hoc dicit constitutio Imperatorum Veri et Antonini.

§. 7. Si enim quis propter ægritudinem, vel aliam necessitatem (puta maris, vel hyemis, vel incursus latronum, aut aliam quam similem (7)) constituto tempore non poterit venire: ignoscendum ei (8) est: cujus (9) fidem (10) tametsi (11) sufficit firmare ex ipsa naturali (12) justitia, tamen et constitutio Imperatorum Veri (13) et Antonini hæc dicit.

§. 8. Scire autem oportet, non sufficere, si accedat ad judicem, sed oportere etiam de specie (14) remissionis testari: et si multa habeat jura, quæ ad remissionem faciunt, omnia nominare: si minus, similem esse ei, qui nequaquam accessit, aut accessit quidem, justam autem remissionis causam non nominavit.

§. 9. Quinquaginta vero dies continui (15) numerantur, incipiendo a tempore cognitionis, quo quis cognovit seipsum datum esse.

§. 10. Oportet autem unam (16) testari ante tribunal, vel aliter, in submemorationibus. Potest (17) autem et libellos (18) dare (19), ut iidem ipsi aiunt Imperatores.

§. 11. Hæc de iis qui observare constitutum tempus debent. De iis autem qui non subjecti sunt constitutis temporibus, age scrutemur.

§. 12. Qui non juste dati sunt tutores (hoc est, a quibus non oportet (20), aut quos non oportet, aut quibus non oportet (21), aut quo non oportet modo (22)) et neque confirmentur, neque administraverint, sunt immunes (23): neque opponet quis eis, quod constituta (24) tempora excusationis non observaverint: neque enim habent excusationis necessitatem, ut ostenditur in subjectis constitutionibus, quas exempli gratia subjeci: adaptantur autem utique omnibus. Divi Severus et Antoninus August. Narcisso: *Ab avo materno tutor datus (25) necesse non habuisti excusari, cum ipso jure non teneris (26): si igitur administrationi te non miscuisti, potes esse securus.*

† Similiter autem et si eum qui non (27) suppositus est jurisdictioni, creabunt Magistratus tutorem vel curatorem, neque hic necessitatem habet observare constituta tempora, utputa, quia neque civis (28) neque incola (29) est.

De libertis tutoribus.

14. IDEM lib. 5. Excusationum.

Libertum (30), cum de excusatione tutorum et curatorum tractatur, scire oportet, non solum patris pupilli, sed et matris intelligi debere.

§. 1. Sed et cum *de liberis patroni* quæsierimus, scire oportet appellationem hanc non in primo gradu consistere, hoc est in filium et filiam, sed et in nepotes ex utroque latere et eos qui deinceps sunt.

§. 2. Sed etsi jus (31) annulorum aureorum impetraverit, adhuc custodit libertorum ordinem, secundum hæc quæ rescripsit Marcus Antoninus.

§. 3. Qui propria pecunia emptus et manumissus est nequaquam connumeratur reliquis libertis (32).

§. 4. Si plures liberti fuerint (33), unus omnibus liberis tutor dabitur, et a tribus tutelis non absolvetur.

(1) Severus.

(2) *l. 9. C. qui petant tutores. l. 9. C. qui dare tutores.*

(3) *Al.* volens, quod et notat Glossa, et *Bald.*

(4) Διόπερ ἐὰν ἀφοσιώσεως χάριν μόνον ἐντυχῇ. sic in *l. 2. §. 1. supr. qui petant tutores.* ὁσίας χάριν, puritatis gratia. Harpocratio ὥσπερ ὁσίας ἕνεκεν, perfusorie; hinc perfusoriæ assertiones. Sueton. *in Domitiano.* vid. Cuj. *hic.*

(5) Paria sunt non comparuisse, aut legitime adversarium non expectasse in jure. *l. 2. in fin. infr. quibus ex caus. in possess.*

(6) Tempus legitimum elapsum vim habet peremptorii. *Goth.* An termini dies in termino computetur, v. Magon. *decis. Florent.* 8. *n.* 16. Ans.

(7) Puta clarigationem seu represalias.

(8) Dilatio prorogatur, propter impedimenta.

(9) Vide *l. 19. §. 1. supr. de probationibus.*

(10) Probationem.

(11) Similis ratio in *l. 5. supr. de servis exportandis.* Naturalis ratio pro lege scripta observanda est: etiam sine lege rationem naturalem adferre sat est, *ut hic. l. cum ratio naturalis.* 7. *Infr. de bonis damn. l. in summa.* 2. *§. item Varus.* 5. *Infr. de aqua et aquæ pluviæ.* Unde notant legem generalem restringi per rationem naturalem, neque verisimiliter lege contineri casus, quos vir bonus non statueret.

(12) Naturalis justitia est juris notorium. de quo vide *l. 4. supr. ad l. Aquil. l. ult. infr. de bonis damn. l. 220. §. 3. infr. de verb. signif.* De notorio dixi *l. 1. §. 8. infr. de dote prælegata.* Naturalem rationem allegare pro lege, sufficit.

(13) Σεβήρου ἐξ αὐτοῦ τοῦ φύσει δικαίου.

(14) Generaliter rationem reddi haud sufficit, cum in specie reddi oportet.

(15) Continui esse debent. *§. 16. Inst. eod.*

(16) Μίαν μαρτύρασθαι, una testari.

(17) Scripturam non exigit excusatio tutoria, *ut hic.* Quid exceptio recusationis, ut non numeratæ pecuniæ? Scripturam exigit, *l. apertissimi. C. de judiciis. Authent. hanc autem. C. de non numerata.* v. Socinum *regul.* 228.

(18) Βιβλίδια. Quem in finem? ut scilicet contestetur excusatio summovendæ præscriptionis gratia: alias pro tribunali disceptatur, excutitur, recipitur excusatio tutoris. et sic intellige *l. 25. infr. eo*

(19) ἐπιδοῦναι χαμόθεν de plano, ἐξ ἐπιπέδου qua forma et χαμαιδικασταί dicuntur judices *pedanei*, judices qui plano pede judicant, nec tribunal habent. et χαμαιδιδάσκαλοι, quasi pedanei magistri, qui primas litteras docent de plano, nec cathedram haben. Cujac. *hic.* adde quæ notavi ex eodem ad *l. 11. §. 3. supr.* (*inst. action.* Ita χαμόθεν quidam interpretantur male, superficiarie: præcipue vero Accursius in *l. 25. infr.* libellos intrepretatu sententiam inter absentes latam, vel apud judices delegatos.

(20) Puta a matre, *l. 1. C. de confirmando.* vel avo materno *infr. eod.* tutore vel patrono, *l. 1. C. de test. tut.* vel tutore extraneo.

(21) Ut qui datur a patre filio emancipato vel naturali.

(22) Ut qui dantur verbis precariis, non directis, v. *l. 1. sup de confirm. tut.*

(23) A proponenda excusatione.

(24) *l. 6. C. eod.*

(25) Inutiliter scilicet.

(26) Facit *l. 8. infr. de fidejussoribus tut.*

(27) V. *§. 4. Supr. eod. l. 5. C. qui dare tut.*

(28) Civium alii cives, et originarii: alii incolæ.

(29) Hi μέτοικοι. *l. 4. C. de jure fisci.*

(30) Hæc lex est de iis quorum excusatio non recipitur: liberti autem non excusatur, *l. 5. C. eod.* nisi adversa valetudine laboret, *l. pen. in fin. infr. eod.* et sit minor annis. *l. 10. §. 7. Sup eod.* adde et aliam exceptionem, *infr. eod.* quin si minus idoneus est, adjungi ei curator potest. Paul. 2. *sent.* 29. §. 1.

(31) Libertus donatus annulis, tutor datus liberis patroni, non habetur pro ingenuo.

(32) Nam in plerisque aliis jura patronatus manumissori non debentur. *l. 10. supr. de in jus vocando. l. 5. §. 20. supr. de liberis agnosc. l. 71. §. 2. infr. de adqu. vel omitt. heredit. l. 1. C. de bon. libert. l. 7. C. de oper. lib.*

(33) ἐὰν πολλοὶ ἀπελεύθεροι ὦσιν, εἷς. Auctor τοῦ πλάτους: ita legit Cujacius.

De spadone. 1. *De eo qui patri promisit se futurum tutorem.* 2. *De dignitate.* 5. *De librariis, et calculatoribus.* 6. *De Judæis.* 7. *De rationibus civitatis.* 8. *De libertis uxorum Senatorum.* 9. *De magistratibus. De fidejussoribus. De tutoribus honorariis.* 10. *De publicanis.* 11. *De pluribus causis excusationis.* 12. *De immunitate civilium aut publicorum munerum.* 13. *An liberatus tutela vel cura possit eisdem actis uti ad excusationem alterius.* 14. *De tutore ignoto patri vel matri pupilli.* 15. *De tribus tutelis vel curationibus.* 17. *De filiofam. tutore.*

15. IDEM lib. 6. Excusationum.

SPadonem (1) quoque creabunt tutorem (2): nullam enim habet excusationem (3), ut constitutio ostendit Imperatorum Severi et Antonini.

§. 1. Qui patri promisit (4) *se fore tutorem liberorum*, excusari ab hac tutela non potest, etsi aliter habet jus excusationis.

§. 2. Scire oportet, nulli dignitatem tribuere excusationem: unde si quis Senator (5) fuerit, hic tutor erit, et eorum qui inferioris ordinis sunt, [quam] Senatorum: quemadmodum rescripsit Divus Marcus et Commodus.

§. 3. Si quis autem tutor vel curator fuerit non Senatoris, vel aliter non (6) in dignitate positi, deinde postea fiat Senator, continuo absolvetur a sollicitudine. Si autem liberi, quorum tutelam aut curam administrabat, erant Senatoris (7), non absolvetur a tutela aut cura.

§. 4. Similiter autem, et qui *inferioris* (8) *ordinis est*, non excusabitur a tutela vel cura majorum.

§. 5. Neque *librarios* (9), neque *calculatores* (10), quos vulgo rationarios dicimus, habere immunitatem dicunt Divorum constitutiones (11).

§. 6. Jam autem et *Judæi* (12) non Judæorum tutores erunt (13), sicut (14) et reliqua (15) administrabunt: constitutiones enim in iis solis sine molestia eos esse jubent, per quæ cultus (16) inquinari videtur (17).

§. 7. *Ratiocinatio* (18) *civitatis* neque in numerum unius tutelæ procedit.

§. 8. *Liberti* (19) uxorum Senatorum unius, etsi res eorum disponunt, non absolvuntur tamen a tutelis: hoc enim masculorum Senatorum libertis (20) solum concessum est.

§. 9. Si civitatis (21) princeps, id est, *magistratus* (22), incidente ei creatione, obnoxius fuerit periculo tutelæ; hanc non connumerabit aliis tutelis (23): quemadmodum nec fidejussores (24) tutelæ: sed neque qui ob honorem tutores conscripti sunt.

§. 10. Qui *vectigalia conduxit* a civitatibus (25), non excusatur a cura (26).

§. 11. Qui (27) jura multa poterit dicere, quorum unumquodque per seipsum satis validum non est, an possit excusari, quæsitum est: puta septuaginta (28) quis annorum non est, neque tres habet tutelas, sed neque quinque filios, aut aliquod aliud jus remissionis; habet nimirum duas tutelas, et duos filios, et sexaginta annorum est, aut alia quædam talia dicit, per seipsa quidem perfectum auxilium non præbentia, quæ tamen si invicem conjuncta sint, justa appareant: Sed visum est, hunc non excusari (29).

§. 12. Qui accepit vel habet immunitatem civilium vel publicorum munerum, hic a tutela vel cura non excusabitur.

§. 13. Qui absolutus est a tutela vel cura, non omnino depositionibus apud acta ad remissionem alterius tutelæ vel curationis utetur, si non extiterint ei jura remissionis.

§. 14. Qui dixerit se ipsum ignotum esse patri vel matri pupilli, ea de causa liberandus non est (30).

(1) Spadoni hoc ipso quod spado sit, non est a tutela excusatio. *l.* 1. *C. eod.*

(2) Tale vitium non est impedimentum, quo minus suis et alienis superesse possit.

(3) V. Ferrandus *lib.* 1. *explic. cap.* 27. Jacobus Menochius *de arbitr. judic. lib.* 2. *cas.* 89. Mod.

(4) Promissio tutelæ gerendæ retractari non potest: Post eam promissionem non est excusatio a tutela. *l.* 29. *supr. de test. tut.*

(5) Συγκλητικὸς, de quo hic. et βουλευτὴς, de quo in *l.* 18. *l.* 2. *supr. de tutoribus datis.* differunt. Recte vetus interpres in Evangelio, ubi est βουλευτὴς, vertit, *decurio.*

(6) Μὴ ἀξιωματικοῦ.

(7) *Al. Senatores*, et ita Dynus legit. Unde Nicolaus Neapolitanus colligit, pupillum in Senatorem cooptari posse: Quo quid ineptius? cum a senibus Senatus dictus sit, et Cicero *in Verrina* 4. notat, quod apud Halesinos pueri annorum senum septenumque denum senatorum nomen nundinarentur: et lege a P. Clodio lata cautum sit, ut ne quis minor annis 30. Senator cooptaretur. Certe finito anno 24. permisit in Senatum admitti Augustus. vid. Alexand. 4. *genial.* 11.

(8) Varii fuere ordines Senatorum: olim patricii conscripti, pedarii: hodie illustres, spectabiles, clarissimi. Cujac. *hic. et l.* 1. *C. de dignitatibus.*

(9) *l.* 92. *infr. de regul. jur.*

(10) Μηδὲ λιβραρίους, μὴ ἐ καλκουλάτορας, οὓς διαψηφιστὰς λέγομεν. numerandi artem docent. *l.* 1. §. 6. *infr. de extraord. cognit.* *l.* 4. *C. de profess. et med.*

(11) Additur in Basilicis *lib.* 38. ζυγοστάται, id est, ponderatores et libripendes: possunt addi *ex d. l.* 1. §. 6. notarii et tabularii.

(12) Judæus tutor esse potest, *ut hic.* nec tamen eo casu apud Judæum pupillus Christianus morabitur, cum ejus periculum versetur. *l.* 2. *C. ubi pupillus educari.* Jacobus Rebuffus *ad l. omnes.* 50. *C. de decurionibus.* facit *l.* 1. *C. ne Christianum mancipium.* facit quoque *finis hujus paragraphi.*

(13) Judæi Christianorum liberis tutores ita dari poterunt? Minime sane id hodie videtur ferendum, *arg. l.* 1. §. 2. *C. ne Judæus Christianum mancipium.* facit *etiam l.* 1. §. 2. *infr. ubi pupillus educari.* Judæus potesine procurator a Christiano ita constitui, ut alium instituat, substituat? non potest. vide Mynsingerum 2. *obs.* 13.

(14) Judæi ea ratione decuriones esse possunt. *l.* 50. *C. de decurionibus.*

(15) Et etiam collegia habent, vide *l.* 3. *in fin. infr. de decur.*

(16) ἡ θρησκεία.

(17) Ideoque salva religione septimo die nec arma movere, nec iter ullum instituere tenentur. v. Joseph. 14.

(18) Λογιστεία, logistæ, curatores, et patres Reipublicæ, vide *l.* 30. *C. de decurionibus.*

(19) Verte melius: liberti mulierum Senatoriarum, quamvis earum negotia gerant, a tutelis non excusantur. *Cujac.*

(20) Id est, ei liberto, qui res patroni procurat. *l.* 17. §. 1. *infr. ad municipalem.* v. tamen *l.* 13. *C. hoc tit. et* adde *l.* 43. *l.* 44. *in fin. infr. hoc tit.*

(21) ὁ τῆς πόλεως ἄρχων. v. *l.* 21. §. 4. *supr. de tut. datis.*

(22) Municipiorum scilicet στρατηγὸς. sic vetus interpres Lucæ 23. στρατηγοὺς magistratus interpretatur: quos idem Lucas 24. ἄρχοντας vocat: adde *l.* 21. §. 4. *supr. de tut.*

(23) Est enim tutor subsidiarius. *infr. de magistr. conven.*

(24) In numerum trium onerum non cedit, si quis sit fidejussor tutoris, *l.* 60. §. 1. *supr. de ritu.* vel si tutor sit honorarius.

(25) Vel a fisco: item coloni prædiorum, et e contra. *l.* 49. *supr. locati.* Cujac. *ad l.* 8. *C. eod.*

(26) Imo qui præsentes id munus curant, excusantur. v. *l.* 8. §. 1. *infr. de vacat.* vide hic Cujacium differentiam constituentem inter vectigalia fisci, et civitatis.

(27) Singula quæ non prosunt, interdum etiam conjuncta non prosunt.

(28) V. *l. unic. C. qui ætate.*

(29) Variæ species excusationis, si per se singulæ imperfectæ sint, nec turba seu acervo valent. *Cujac.*

(30) §. 10. *Inst. eod.* recte enim ignotus heres instituitur, *l.* 11. *C. de hered. instituend.* §. *ult. Inst. de hered. instit.* recte ignoto donatur, *l.* 29. *C. de donat.* recte ignotus tutor datur.

§. 15. Est autem quando et qui *tres habet tutelas*, vel curas, non habet jus remissionis, puta si quis affectaverit suscipere. Jam autem et tutor, qui modici [patrimonii (1)] factus est, affectasse videtur.

§. 16. Ulpianus libro singulari de excusationibus ita scribit: Si quis inter tres tutelas emancipati (2) filii sui tutelam administret, an ei hæc in numerum procedit, scio dubitatum (3): Invenio tamen rescriptum, emancipatæ filiæ tutelam numerari inter onera oportere.

§. 17. Si quis creabitur tutor existens in patris potestate, deinde pater noluerit pro eo cavere, jusserunt (4) leges et ipsum patrem creari tutorem (5), ut nullo modo impediatur tutelæ cautio, ut ostendit Divi Hadriani constitutio. † Imperator Hadrianus Bitrasio Pollioni legato Lygdonensi (6): *Si Claudius Macer, quamvis (7) filiusfamilias sit, idoneus tutor esse videbitur: pater autem ejus idcirco cavere non vult, ut filium suum tutela eximat, et in hoc artificio perseveraverit: existimo te huic fraudi recte occursurum, ut et filius et ipse* (8) *ad tutelam liberorum Clementis gerendam compellantur* (9).

De excusatione a cura.

16. Idem lib. 2. Responsorum.

Gaius testamento Nigidium filio suo tutorem dedit, eundemque usque ad vicesimumquintum annum curatorem (10) constituit: quæro, cum liceat Nigidio a curatione (11) etiam citra appellationem (12) se excusare, ex qua die tempora, quæ in excusationibus observanda D. Marcus statuit, computanda sunt: utrum (13) ex die aperti testamenti, an ex quo ad negotia gerenda vocatur, id est, post quartumdecimum annum impletum: Modestinus respondit, excusationem (14) a cura tunc necessariam esse, cum decreto Prætoris seu Præsidis confirmatus curator fuerit.

De tribus tutelis. 1. De Iliensibus. 2. 3. De collegiis vel corporibus. 4. De ædilitate. 5. De honoribus. 6. De dominis navium. 7. De inquilinis.

17. Callistratus lib. 4. de cognitionibus.

Non tantum magnitudo (15) patrimoniorum ineunda est susceptarum trium tutelarum, quæque suscipienda est: sed etiam ætas pupillorum consideranda est: nam si priorum pupillorum ætas prope (16) pubertatem sit, ita ut tantummodo semestre (17) tempus reliquum fuerit, aut eorum, quorum suscipere tutelam cogitur, non dabitur excusatio: Idque principalibus constitutionibus cavetur.

§. 1. Iliensibus (18) et propter inclytam nobilitatem (19) civitatis, et propter conjunctionem (20) originis Romanæ, jam antiquitus et Senatusconsultis et Constitutionibus Principum plenissima (21) immunitas tributa est, ut etiam tutelæ excusationem habeant: scilicet eorum pupillorum, qui Ilienses non sint. Idque D. Pius rescripsit.

§. 2. Eos qui in corporibus sunt, veluti fabrorum (22), immunitatem habere dicimus: etiam circa tutelarum exterorum hominum administrationem, habebunt excusationem: nisi si facultates eorum adauctæ fuerint, ut ad cætera quoque munera publica suscipienda compellantur. Idque principalibus constitutionibus cavetur.

§. 3. Non omnia tamen corpora, vel collegia vacationem tutelarum habent, quamvis (23) muneribus municipalibus obstricta non sint: nisi (24) nominatim id privilegium eis indultum sit.

§. 4. Is qui Ædilitate (25) fungitur, potest tutor dari (26): num Ædilitas inter eos Magistratus (27) habeatur, qui [a] privatis muneribus excusati sunt, secundum Divi Marci rescriptum.

§. 5. Sane notum est, quod gerentibus (28) honorem vacationem tutelarum concedi placuit: vacare autem eos, qui tunc primum vocentur ad suscipiendum officium tute-

(1) ὁ μετρίȣ γενόμενος ἐπίτροπος, id est, qui mediocris patrimonii, vel mediocris pupilli, *arg. l. 4. supr. de usu et habit. l. 25. §. 1. inf. de oper. libert.* factus est tutor. non igitur pauper tutor, sed pauperis tutor, eis verbis significatur, qui tam levem tutelam dicis causa præsumitur affectasse, ut expleretur numerus trium tutelarum: eamque confirmat opinionem Theophilus *in* §. 5. si modo εὐτελεστάτη tenuissimam, non, ut Curtius, opulentam, interpreteris. Et ita non tam tres tutelæ, quam tria onera difficillima excusant. *l.* 31. *in fin. infr. eod.* Cujac. *ad l. 2. Supr. eod.*

(2) Tutela filii emancipati numeratur inter tres tutelas, *ut hic.* dubium autem movebat naturalis stimulus. *l. amicissimos.* 36. *§. Lucius.* 1. *infr. eod.*

(3) Quia tutela filii onus non videtur esse, cum pietatis ratione ad eam compellatur pater, *l.* 16. *in fin. infr. eod.* et rem suam agere videtur, cum agit filii, ut pater quidam apud Antiphanem υἱῷ ἀγαπητῷ τι πράττων πρὸς χάριν ἐμαυτῷ ἐμαυτῷ τȣτον οἴομαι φέρειν, apud Stobæum 121. vide Cujac. *hic.*

(4) Pater latitans in fraudem legis ne filius tutor fiat, cogitur una cum filio administrare: cogitur una cum filio se obligare, et tutelam gerere, *ut hic.* An idem in dote? Ita notat Dynus. adde *l. si cum dotem.* 22. *in fin. supr. soluto.*

(5) Atque ita tutela filio delata computatur in numerum trium tutelarum. *l. 4. supr. eod.*

(6) Lugdunensi: *Haloand.* Lugdonensi, *l. ult. infr. de censib.* a Plinio vero 37. *cap.* 7. Procurator Claudii Cæsaris in Ægypto, et a Dione 57. Præfectus Prætorio. Forte a familia hujus Vitrasii nomen accepit Senatusconsultum Vitrasianum. Cujac. *hic.*

(7) Filiusfamilias potest esse tutor.

(8) Pater scilicet. Ex hoc verbo (juncta epigraphe hujus rescripti in verbo Lugdunensi) Imbertus *in Enchiridio* notat adversus Accursium, Gallos veteres filios habuisse in sua potestate. Idque facere ad quæstionem, an hodie in Gallia pater lucretur usumfructum bonorum filii adventitiorum.

(9) Captis pignoribus. *§. pen. Inst. de satisd. tut.*

(10) Curator testamento constitui darive non potest, *ut hic.*

(11) Quia curator testamento non datur. *l. 6. C. de negotiis.*

(12) *Ut l. 1. §. 1. infr. quando appellandum.* alias appellare potest. v. *l. 4. supr. eod.*

(13) Curator adulti non cogitur se excusare ante confirmationem. Actus qui indiget confirmatione, perfectus esse non videtur, antequam confirmatus sit.

(14) Adde. *l.* 20. *C. eod.*

(15) *l.* 31. *§. 4. infr. eod.* Theophil. §. 1. *Inst. de satisdat. tut.*

(16) Distare nihil videtur, quod sex mensibus tantum distat, quod intra semestre fieri potest, *ut hic.* Prope pubertatem esse videtur, qui ab ea semestri tantum distat.

(17) V. *l. 4. §. 26. infr. de doli mali et met. except.* Tres tutelæ excusant a quarta, nisi si qui ex iis, quorum tutela geritur, vel defertur, proximi sint pubertati: ut quia semestre duntaxat tempus supersit.

(18) Et aliis quibus hoc nominatim indultum est, *l. 41. in fin. infr. eod.* adde *l. 24. C. eod. l. 1. infr. ad municip.* vide Tacit. 22. Strabon. 13. Sueton. *in Claudio.* Livium 38. Cujac. 10. *observ.* 5.

(19) Nobilitas tribuit immunitatem.

(20) Conjunctione originis privilegium confertur. vide Cujac. 10. *observ.* 5.

(21) Iliensibus immunitas plenissima data: sub Claudio enim soluti sunt omni publico munere. adde *l. 1. §. 2. infr. ad municipalem.*

(22) Et naviculariorum. *l. 24. C. eod.*

(23) *l. 15. §. 12. supr. eod.*

(24) Præsumi non solet privilegium nisi probetur.

(25) V. *l. 6. §. 8. supr. eod.* Possis hoc ad ædiles municipales referre. dixi *ad l. 30. §. 1. supr. locati.*

(26) Adi Brissonium *lib. 3. select. antiq. cap. 10. et lib. 2. cap.* 23. Marcum Vetranium *de jur. lib. cap.* 18. Mod.

(27) §. 3. *Inst. eod.*

(28) *l. 41. infr. eod.* §. 3. *Inst. eod.* ubi *Theophil.*

læ: cæterum eos, qui (1) jam se miscuerint administrationi, ne tempore quidem Magistratus vacare [æque notum est].

§. 6. Domini navium (2) non videntur haberi inter privilegia, ut a tutelis vacent: Idque Divus Trajanus rescripsit.

§. 7. Inquilini castrorum (3) a tutelis excusari solent: nisi eorum, qui et ipsi inquilini sunt, et in eodem castro, eademque conditione sunt.

De liberis bello amissis.

18. Ulpianus lib. 20. ad legem Juliam et Papiam.

Bello (4) *amissi* ad tutelæ excusationem prosunt: Quæsitum est (5) autem, qui sunt isti: utrum (6) hi, qui in acie sunt interempti; an vero omnes omnino, qui per causam belli parentibus sunt abrepti, in obsidione forte? Melius igitur probabitur, eos solos qui in acie amittuntur, prodesse debere, cujuscunque sexus [vel] ætatis sint: hi (7) enim pro Republica ceciderunt.

De his qui in Italia domicilium habent.

19. Idem lib. 35. ad Edictum.

Illud usitatissimum est, ut his qui in Italia domicilium (8) habeant, administratio rerum provincialium (9) remittatur.

De lite cum pupillo.

20. Julianus lib. 20. Digestorum.

Si pupillum patruus contendat exheredatum esse, et se heredem scriptum, æquum est, tutorem (10) pupillo dari, recepta patrui excusatione: vel, si nolit excusationem petere, remoto eo a tutela, ita litem de hereditate (11) expedire.

1. *De pluribus excusationibus.* 2. *De excusatione pro parte patrimonii.*

21. Marcianus lib. 2. Institutionum.

Propter litem (12) quam quis cum pupillo habet, excusare se a tutela non potest: nisi forte de omnibus bonis aut plurima parte eorum controversia sit.

§. 1. Qui se (13) vult excusare, si plures habet excusationes, et de quibusdam non probaverit, aliis uti intra tempora non prohibetur (14).

§. 2. Licet (15) datus tutor ad universum patrimonium datus est, tamen excusare se potest (16), ne ultra centesimum lapidem (17) tutelam gerat: nisi in eadem provincia (18) pupilli patrimonium sit: et ideo illarum rerum dabunt tutores in provincia Præsides ejus.

§. 3. Nec Senatores ultra (19) centesimum lapidem (20) urbis tutelam gerere coguntur.

§. 4. Habenti ergo (21) tutorem tutor datur: sed aliarum rerum, non earundem [datur].

De geometris. 1. *De his quibus Princeps curam alicujus rei injunxit.*

22. Scævola lib. 1. Regularum.

Geometræ (22) a tutelis [non] vacant (23).

§. 1. Hi vero, quibus Princeps curam alicujus rei injunxit, excusantur a tutela, donec (24) curam gerunt.

De magistratu municipali. 1. *De his qui in castris merent.*

23. Ulpianus lib. 2. Responsorum.

Propter Magistratum, quem in municipio (25) quis erat administraturus, tutelæ excusationem non habere respondi.

§. 1. Si in castris merentes non (26) ab eo tutores dentur qui in castris merebat, excusationem habere [respondi].

De manumissione ex causa fideicommissi.

24. Papinianus lib. 11. Quæstionum.

Nequaquam credendum est, ei privilegium excusationis ablatum, cui fideicommissaria (27) libertas soluta est: nam in toto fere jure manumissor ejusmodi nihil juris ut patronus adversus liberti personam consequitur: excepto,

(1) *l.* 28. *infr. eod.*

(2) Adde *l.* 5. §. 6. *et* 4. *infr. de jure immunitatis.*

(3) Castrorum inquilini, castrorum habitatores: hinc colligit Baldus, advenas non teneri ad custodiam castri. Quidam inquilinos castrorum urbanorum interpretantur, de quibus Lazius, 4. c. 5. Fuerint forte ii, quos Galli appellant *mortepayes.*

(4) Bello amissi vivere semper intelliguntur. *Inst. eod. in pr. l. ult. infr. de vacat. muner.*

(5) Quia soli liberi superstites prosunt regulariter. *l.* 2. §. 4. *supr. eod.* 2. Gell. 15.

(6) In acie quis cadat, an in obsidione, interest: Minus est enim in obsidione cecidisse, quam in acie. Hi quasi in bello amissi, ad tutelæ excusationem prosunt: Illi non tam in bello, quam per causam belli amissi a tutela non excusant.

(7) Pro republica cecidisse intelliguntur, qui in acie ceciderunt.

(8) Domicilium in Italia habentes, a rerum provincialium administratione excusantur.

(9) *l.* 2. *C. eod.* adde *l.* 10. §. 4. *supr. eod.*

(10) Alium sc. Nam qui litem habent cum pupillo vel adolescente, olim excusabantur, si lis erat omnium bonorum, vel de statu, *l.* 6. §. 18. *supr. eod.* hodie ob quamvis litem removentur. *Novell.* 72. c. 1.

(11) *l.* 16. *C. eod.* §. 4. *Instit. eod.*

(12) *d. l.* 16. *d.* §. 4.

(13) §. 16. *Inst. eod.*

(14) V. *l.* 8. *infr. de exceptionibus.*

(15) §. 17. *Inst. eod.*

(16) *l.* 10. §. 4. *supr. et l.* 2. *C. eod. l.* 27. *supr. de tutorib. datis.*

(17) V. quæ scripsi *ad* §. 3. *infr. eod.*

(18) De exceptione longinquæ provinciæ adde *l.* 35. §. 2. *supr. de procur.*

(19) De centesimo lapide v. *l.* 1. §. 4. *supr. de offic. Præf. Urbis.*

(20) Lapidibus itinerum spatia dimetiebantur veteres, *ut hic. et* §. 2. *sup. eod.* §. 16. *Inst. eod.* et milliariis, *l.* 1. §. 4. *supr. de offic. Præf. Urb.* unde colligitur lapidem et milliarium pro eodem sumi: hoc ideo, quod singulis milliariis lapideæ columnæ, spatiorum signa inscripta habentes, positæ essent. Plutarchus *in Gracchis.* Notata inscriptis lapidibus itinerum spatia testatur quoque Quintil. 4. *c. ult.* Hujusmodi lapides Boëtius *lib.* 3. *de Geometria* appellat Cursorios. et in vetusto libro canonum pœnitentialium: milliaria lapidea litteris plena viam docent. et in monumento quod Theleziæ exstat: Viam feci ab Rhegio ad Capuam, et in ea via pontes omnes milliariis tabellariosque poscivei. Hinc sunt Nuceriam usque milliaria 51. Franci vero *Leugis* (vocabulum id Francum est, ut ex Paulo Warnefrido, *lib.* 15. *Appendicis ad Eutropium*, Hieronymo *in Joëlem*, et legibus Bajuvariis a Theodorico latis, et Isidoro in libello variorum de limitibus constat) itinera dimetiebantur: adde Brissonium, 4. *select.* 8. et quæ scripsi de milliario, columna Romæ posita, *ad l.* 154. *infr. de verb. sign.*

(21) Dixi *ad l.* 4. *C. in quibus casib. tutor.*

(22) Geometræ excusationem a tutelis non habent, *ut hic.* adde *l.* 2. *C. de excusationib. artificum.* sunt autem agri mensores. *supr. si mensor.*

(23) Licet habeant immunitatem, *d. l.* 2. *in fin.* nam generaliter data immunitate, semper tutelæ exceptæ videntur. vid. Cujac. *in l.* 6. §. 1. *supr. eod. et in l.* 2. *C. de muner. patrim.*

(24) *l.* 30. *l.* 41. *infr. eod.*

(25) Magistratus municipalis non excusatur a tutela Romæ gerenda propter magistratum in municipio administrandum.

(26) V. *l.* 1. *in fin. supr. de tutorib. datis.*

(27) Aliud est si directa. v. *l.* 14. *supr. de tutor. dat.*

quod in jus vocare [patronum] injussu Prætoris non debet.

De libello.

25. ULPIANUS lib. 2. de officio Proconsulis.

EXcusare se tutor per libellos (1) non poterit (2).

De mensoribus frumentariis.

26. PAULUS lib. singulari de Excusationibus.

MEnsores frumentarios (3) habere jus excusationis, apparet ex rescripto Divorum Marci et Commodi quod rescripserunt Præfecto Annonæ.

De legatario.

27. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

LEgatarius, qui rogatus (4) est alii omne legatum restituere, si maluit se excusare a tutela, legatum propter fideicommissarium consequitur: cui similis est, qui de falso egit, nec obtinuit.

De petitione et decreto. 1. De eo quod tutori relictum est. 2. De exilio tutoris.

28. PAPINIANUS lib. 5. Responsorum.

TUtor petitus ante (5) decreti diem, si aliquod privilegium quærit, recte petitionem institutam excludere non poterit.

§. 1. Quæ tutoribus remunerandæ (6) fidei causa testamento parentis relinquuntur post excusationem ab heredibus extrariis quoque retineri placuit (7): Quod non habebit locum in persona filii, quem pater impuberi fratri coheredem et tutorem dedit: cum judicium patris ut (8) filius non ut tutor promeruit.

§. 2. Tutorem ad tempus exulare (9) jussum excusare non oportet: sed per tempus exilii curator in locum ipsius debet dari.

29. MARCIANUS lib. 2. Institutionum.

PLane si in exilium datus sit tutor, potest se excusare, si in perpetuum datus est (10).

§. 1. Facilius autem exulis (11) ignorantia, qui contutorem (12) suspectum facere non potuerit, veniam habebit.

De consiliariis Principum. 1. De rebus quæ partim Romæ, partim in provincia sunt. 2. De fratre. 3. De colliberto tutore vel curatore dato a patrono.

30. PAPINIANUS lib. 5. Responsorum.

JUrisperitos (13), qui tutelam gerere cœperunt, in consilium (14) Principum adsumptos, Optimi Maximique Principes Nostri constituerunt excusandos (15): quoniam (16) circa (17) latus eorum agerent, et honor delatus finem (18) certi temporis ac loci non haberet.

§. 1. Cum oriundus (19) ex provincia Romæ domicilium haberet, ejusdem curator decreto Præsidis (20) ac Prætoris constitutus, rerum administrationem utrobique suscepit: Placuit, cum duas curationes administrare non videri: quod videlicet unius duo patrimonia non viderentur.

§. 2. Qui privilegio (21) subnixus est, fratris (22) curationem suscipere non cogitur (23).

§. 3. Patronus impuberi liberto quosdam ex libertis tutores aut curatores testamento dedit: Quamvis eos idoneos esse constet, nihilominus jure publico poterunt excusari, ne decreto confirmentur.

De tribus tutelis.

31. PAULUS lib. 6. Quæstionum.

SI (24) is, qui tres (25) tutelas administrabat, duobus (26) pupillis diversis decretis datus est, [qui po-

(1) Cur ita? Cognitio necessaria est. v. *l.* 9. §. 1. *supr. de offic. Proconsul. l.* 71. *infr. de regulis.*

(2) Potest tamen contestari excusationem per libellos, *ut l.* 13. §. 10. *supr. eod.*

(3) *l.* 10. §. 1. *infr. de vacat. muner.* vide quæ notavi ad *l.* 5. *in fin. supr. si mensor.*

(4) *l.* 8. §. 14. *supr. de inoff. test.*

(5) *l.* 17. §. 5. *supr. eod. l.* 45. *infr. eod.* vide *l.* 7. *supr. de judic.*

(6) 5. Hamenop. 11. §. 41.

(7) *l.* 28. *supr. de test. tut. l.* 41. §. 3. *infr. de fideic. libert.*

(8) Præsumitur pater solvere, ut pater, non ut administrator bonorum filii; id ex hac lege colligit Alciatus, quem vide 1. *præsumpt.* 26. *num.* 5.

(9) *l.* 32. *in fin. supr. de admin. et peric. tut.*

(10) Ejusque loco dari potest tutor vel curator. *l.* 14. §. 3. *infr. de solut.*

(11) In perpetuum exilium damnati.

(12) Qui domi mansit.

(13) V. *l.* 15. §. 12. *supr. eod.*

(14) V. *l.* 11. §. 2. *supr. de minoribus.* Consiliarii Principum a tutelis immunes. Principum consiliarios hic interpretor eos, qui circa latus Principum agunt, *ut infr. eod.* unde pars ejus corporis dicuntur *in l.* 5. *C. ad l. Jul. majest.*

(15) In perpetuum.

(16) Consiliarii, qui circa latus Principum versantur, his de causis a tutelis excusantur: Primo, quod circa latus ipsius Principis agant, quem deserere neque possint, neque Reipublicæ expedit. Deinde quod honor ille consiliarii finem certi temporis et loci non habet. Quod cum ita sit, consiliarii Principum merito in perpetuum excusantur a tutela In perpetuum, hoc est, non ad tempus, non ratione hujus vel illius loci, sed omnium plane: cum quovis tempore sequi Principem eos oporteat. Nescitur enim quo temporis spatio Princeps eos apud se habiturus sit, aut in quem locum missurus. adde *l.* 22. *in fin. supr. eod.* Unde notant, annonas Ecclesiasticas percipere eum, qui sui antistitis in comitatu vel servitio sit.

(17) Legatorum alios esse a latere, alios de latere, hinc colligitur.

(18) Perpetua ea dicuntur, quæ certum finem neque loci neque temporis habent. adde *l. sufficit.* 56. *supr. de cond. indeb.* quæ ab arbitrio, et mera voluntate Principis pendent. cum sit incertum quo tempore finiantur. Perpetua intelliguntur, quæ tempus limitatum non habent: perpetui censentur officiales Principis, nisi quid aliud ex ipsa collatione officii possit colligi, veluti si Princeps dixerit, se ad beneplacitum suum (ut pragmatici loquuntur), hoc est, ad arbitrium suum, vel quandiu ipse voluerit, officialem sibi adsumere: his enim ex verbis colligitur Principi animum fuisse et esse perpetui officii non conferendi.

(19) Tutor qui decreto constituitur ad diversa patrimonia administranda, utriusque Judicis decreto constituendus est, unde notant de delicto in confinibus commisso, utrumque Judicem simul cognoscere debere, ne contrariæ sententiæ in re eadem ferantur. Item habentem bona in diversis territoriis, si ab uno bonis sit multatus, ab alio, seu apud alium, vel in alio territorio, bonis non esse multatum: unde rursus colligas, Bonis in uno territorio confiscatis non censeri confiscata in alio.

(20) Tutor decernendus administrationi diversorum patrimoniorum, decerni per utrumque judicem non per alterum debet. *Bald.*

(21) Privilegio excusatus a tutela, excusatur etiam a tutela fratris. Ita privilegium excusationis tutelæ fratris conjunctione quasi potentius est.

(22) Vid. *l.* 2. *C. de legit. tutel.*

(23) Vide *l.* 12. *C. eod.* privilegii jus potentius est, quam naturæ. *Bald.*

(24) *l.* 6. *supr. eod.*

(25) Tres tutelæ excusant a quarta, quinta, et ulterioribus. Quid, si una ex tribus deficiat? quia hoc casu quarta reputatur tertia, quasi succedens in locum tertiæ, et quinta censetur quarta, quasi succedens in locum quartæ, in quarta quæ succedit loco tertiæ non erit excusatio, sed a quinta quæ successit in locum quartæ: quod obtinet, sive omnes tutelæ unius generis sint, puta omnes dativæ, sive diversorum generum, puta quædam dativæ, quædam testamentariæ.

(26) Ita accessit ei quarta quædam ac quinta tutela.

tuit excusari (1),] et priusquam causas excusationis allegaret, unus ex pupillis, quorum jam tutelam administrabat, decessit: ubi desiit ei competere excusatio, statim (2) tenuit cum prius decretum, quasi in loco tertiæ tutelæ quarta subroganda (3): nam ipso (4) jure tutor est, et antequam excusetur. Potuit ergo tutela ejus, qui nunc quarto loco invenitur, excusari: sed cum non sit excusatus, necessario subeundum est onus illius quoque tutelæ. Nec (5) me movet, quod dicat aliquis, hoc ne (6) exigi, an administretur tutela: hoc enim eo pertinet, ne sit finita administratio: cæterum, si periculum sustineat cessationis, puto ei imputandam eam quoque tutelam.

§. 1. Idem (7) evenire potest, si duobus testamentis, cum haberet tres tutelas, tutor datus est: ubi (8) non apertarum tabularum tempus inspici debebit, si quæratur, quæ prior delata sit tutela, sed (9) aditæ (10) hereditatis, vel conditionis existentis.

§. 2. Illa (11) quoque erit differentia tutelarum de quibus diximus, si tertia et quarta sit delata, licet in quartam prius detentus sit, quod hujus, id est, quartæ, ex quo jussus est administrare, illius, ex quo datus est, periculum sustinet.

§. 3. Eum (12) qui pupillum bonis paternis abstinuerat, detinendum in quarta tutela existimavi, quasi deposita illa.

§. 4. Cæterum putarem, recte facturum Prætorem, si etiam (13) unam tutelam sufficere crediderit, si tam diffusa (14) et negotiosa sit, ut pro pluribus cedat. Neque igitur fratres consortes (15) plurium loco habendi sunt: neque non fratres, si idem patrimonium habent, et ratio administrationis pariter reddenda sit. † Et ex diverso fratres (16), diviso patrimonio duæ tutelæ sunt: non enim (ut dixi) numerus pupillorum, sed difficultas (17) rationum conficiendarum et reddendarum consideranda est.

De eo quod relictum est tutori.

32. Idem lib. 7. Quæstionum.

NEsennius Apollinaris Julio Paulo: Mater (18) filium suum pupillum, vel quivis alius extraneus extraneum æque pupillum scripsit heredem, et Titio legatum dedit, eumque eidem pupillo tutorem adscripsit: Titius confirmatus excusavit se a tutela: Quæro, an legatum amittat (19)? [Et quid,] si testamento quidem tutor non sit scriptus, legatum tamen acceperit, datusque a Prætore tutor excuset se, an æque repellendus sit a legato: et an aliquid intersit, si a patre vel emancipato pupillo tutor datus sit, vel puberi curator? Respondi, Qui (20) non jure datus [sit] vel tutor vel curator a patre, confirmatus (21) a Prætore, excusationis beneficio uti maluit, repellendus est a legato: idque et Scævolæ nostro placuit: nam [et] Prætor, qui eum confirmat tutorem, defuncti (22) sequitur judicium. † Idem in matris testamento dicendum est. † Similis est matri quivis extraneus (23), qui pupillum heredem instituit, eique et in tutore dando prospicere voluit. quales sunt alumni (24) nostri. † Recte ergo placuit, eum, qui recusat (25) id quod testator reliquit, ab eo quod petit, quod idem dedit, repelli debere. † Non semper tamen existimo, eum qui onus tutelæ re-

(1) *Sub.* a quarta: idque puta propter numerum trium tutelarum.

(2) Hoc est, quarta tutela successit in locum tertiæ, cum primum una ex tribus tutelis finita est.

(3) Ut ita ex quarta et quinta tutela prior ea censeatur, cujus decretum prius est. Cujac. *ad l. 2. supr. eod.*

(4) Ipso jure quis est tutor antequam excusetur. Cui rei hoc argumentum est, quod ei jam tutori excusatio competat, non ante. *l. Gaius. 16. supr. eod.* Ita si jus excusationis natum, antequam quis eo utatur, expiret, nihil proderit antea natum esse. Quippe omnis exceptio et excusatio tum demum spectanda est, cum proponitur, seu cum in judicium deducitur. Ante competiisse nihil juvat, si desiit postea competere.

(5) Tutelam ex tribus finitam, in numero trium tutelarum non haberi paulo ante diximus, ut ea ratione quæ quarta decreta erat a judice, in ejus locum succedat, et fiat tertia, quæ quinta quoque decreta erat ab eodem Judice, succedat in locum quartæ, et fiat quarta. De quo possit aliquis dubitare, ac tandem etiam dicere, Tutelam finitam, non eo finitam, intelligi, quod finita sit ejus administratio: sed tum demum ac potius finitam, cum rationes plenæ fuerint redditæ. Cæterum hic rationes redditas non poni: proinde finitam quidem administrationem: at non finitam tutelam. Paulus contra existimat, finitam tutelam censeri, cum primum finita est administratio, etiam ante redditas rationes, cum primum periculum cessationis non sustinet tutor, finita hunc in modum una ex tribus tutelis, quartam succedere in ejus locum, quæ desiit.

(6) *Al.* hoc non exigi: *al.* hic non exigi.

(7) Quod superiori capite dictum est de tutela quarta, et quinta decreta per Judices, idem obtinet in tutela quarta et quinta decreta per testatores.

(8) In testamentis prius, et posterius non sumitur ex die testamenti vel apertis tabulis, sed ex die, ex quo actus (de quo quæritur) vires et effectum sumit.

(9) Tutelæ dies testamentariæ non cedit a die mortis testatoris, aut apertis tabulis, sed ab adita ejus hereditate, vel conditione existente post aditionem, *ut hic.*

(10) Vide *l. 7. supr. de test. tut. l. 55. §. 2. infr. ad SC. Trebell.*

(11) Si quarta et quinta tutelæ sint testamentariæ, et quarta subrogatur loco tertiæ, tutor statim atque notitiam habuerit, eam administrare tenebitur: ubi vero quinta loco quartæ, post elapsos dies excusationis. *vel ita*: Qui duas habet tutelas, deinde ad alias duas vocatur, tertiæ adstringitur, statim atque scivit se tutorem datum: quartæ vero post finitum tempus excusationis.

(12) Qui tres tutelas habet, ut unius tutelæ pupillos abstinet hereditate paterna, duas tantum tutelas habere videtur, ideoque aliam tutelam delatam agnoscere cogitur, *ut hic.* Cur duas tantum tutelas habere videtur? An quod ejus tutelæ, cujus nomine pupillos hereditate patris abstinuit, habitus quidem tutor est, sed sine effectu, sine re, sine administratione, ut Baldus hunc locum accipere videtur? An quia, quo momento pupillos hereditate paterna abstinuit, eodem quasi deposuisse tutelam intelligitur, ut hoc loco dicitur?

(13) Etiam una tutela (diffusa tamen habens negotia) sufficit ad excusationem aliarum.

(14) *l. 17. supr. eod.*

(15) Si tres sint fratres consortes, una est tutela: si tres dissortes, tres sunt tutelæ. Consortes fratres dicuntur et socii, quibus communis domus, communiaque sunt patrimonia. Cujac. *hic. et* 5. *observ.* 19. Quid Consors et Dissors, dixi ad Festum *in Dissortiones.* adde. *l. 14. C. de contr. empt.*

(16) *Al.* fratrum.

(17) Vide *l. 15. §. 15. supr. eod.*

(18) Mater libertis suis tutorem dare non potest: qui tamen ita datus fuerit, confirmandus a Prætore erit.

(19) Amittit. *l. 28. in pr. supr. de test. tut.*

(20) Testatoris præceptum non servans, legatum ejus testamento relictum amittit.

(21) Tutor testamentarius dicitur is, etiam qui confirmatus est a Judice. Quid ita? Judex ex se non confirmat, sed Judicium testatoris sequitur.

(22) Hinc notat Baldus, testamentarium tutorem confirmatum a Judice, testamentarium dici, non dativum: quia Judex eum non ex se confirmat, sed ex patris judicio.

(23) Vide *l. 4. supr. de confirm. tut.*

(24) Alumnis ab eo, qui aluit, tutores dati confirmandi; adde quod de alumno scripsi *ad l. 1. C. quæ res pignori.*

(25) 34. *Synops.* 1. *cap.* 21. 5. Harmen. 11. §. 41. *l. 5. §. 2. infr. de his, quæ ut indig. l. pen. in fin. C. de legatis. dic ut infr. eod.*

*

cusavit, repellendum a legato: sed (1) ita demum, si legatum ei ideo adscriptum appareat, quod eidem tutelam filiorum injunxit, non quod alioquin daturus esset, etiam sine tutelæ (2): Id apparere potuit (3), si posueris testamento legatum adscriptum, codicillis vero postea factis tutorem datum: in hoc enim legato potest dici, non ideo ei relictum, quia et tutorem esse voluerit testator.

33. IDEM lib. 23. Quæstionum.

SEd hæc (4) nimium scrupulosa (5) sunt, nec admittenda: nisi evidenter pater expresserit (6), velle se dare, *etiamsi tutelam non administravit:* semper enim legatum aut antecedit, aut sequitur tutelam (7).

34. IDEM lib. 7. Quæstionum.

EX his apparet, non esse his similem [eum] quem Prætor (8) tutorem dedit, cum posset uti immunitate: hic enim nihil contra judicium fecit testatoris: nam quem (9) ille non dedit tutorem, eum voluisse (10), tutelam administrare filii, dicere non possumus.

35. IDEM lib. 23. Quæstionum.

QUid autem, si se non excusaverit, sed administrare noluerit contentus (11), quod cæteri idonei essent? Hic poterit conveniri (12), si ab illis res servari non potuisset. Sed hoc non quærendum est, sed contumacia punienda (13) est ejus, qui quodammodo se excusavit. Multo (14) magis quis dicere debebit, indignum judicio patris, qui ut suspectus remotus est a tutela.

1. *Si Jus trium liberorum habens curator filio petatur.*

36. IDEM lib. 9. Responsorum.

AMicissimos (15) quidem et fidelissimos parentes liberis tutores eligere solere, et ideo ad suscipiendum onus tutelæ etiam honore legati eos persequi: sed cum proponatur, is de quo quæritur, in testamento legatum meruisse (16), et idem pupillo substitutus (17), non est verisimile, hunc demum eum testatorem substituere voluisse, *si et tutelam suscepisset:* Et ideo eum de quo quæritur, a legato quidem, si adhuc viveret pupillus, repellendum fuisse, a substitutione autem non esse summovendum (18): cum eo casu etiam suscepta tutela finiretur (19).

§. 1. Lucius Titius ex tribus filiis incolumibus unum habet emancipatum (20) ejus ætatis, ut curatores accipere debeat. Quæro, si idem Titius pater, petente eodem filio emancipato, curator a Prætore detur, an jure publico uti possit, et nihilo minus trium filiorum nomine vacationem postulare? Respondi, præmium quidem patri, quod propter numerum liberorum ei competit, denegari non oportere (21): sed cum filio suo curator petatur, contra (22) naturales (23) stimulos facit, si tali excusatione utendum esse tentaverit.

De falsa allegatione, et de vitio pronunciationis.

37. SCÆVOLA [lib. 2. Responsorum].

QUi testamento tutor datus fuerat, adito Prætore dixit, *se tres liberos habere*; adjecit præterea, *habenti patruum legitimum tutorem se vitiose tutorem datum:* Prætor ita decrevit, *Si* (24) *legitimum tutorem habenti tutor datus es, non est tibi necessaria excusatio:* Quæro, cum nemo patruus impuberi tutor esset, an nihilominus tutor remansit? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, quamvis justas excusationis causas haberet, non tamen esse excusatum propter vitium (25) pronunciationis.

§. 1. Item quæro, si adquievisset sententiæ, an ob id quod non gessit tutelam, utilis actio in hunc dari debeat? Respondi: si errore potius, quod se pro jure trium liberorum quod allegabat, excusatum crederet, quam malitia (26) ab administratione cessasset, utilem actionem [non] dandam.

De tempore excusationis.

38. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

QUinquaginta (27) dierum spatium tantummodo ad contestandas excusationum causas pertinent: peragendo enim negotio, ex die nominationis continui quatuor menses constituti sunt.

39. TRYPHONINUS lib. 13. Disputationum.

SI (28), cum ipse institueret (29) ut proferret excusationem; mora contradictionis (30) impeditus est, quo minus decreto liberaretur: excusationem recte probari.

(1) Tutor vel curator inutiliter testamento datus, a Judice confirmandus, si se excusat a tutela, privatur legato sibi in eo testamento relicto (etiamsi ab extraneo aliquo tutor datus sit), nisi testator alias fuit legatum relicturus: quod non præsumitur, nisi ab eo dictum fuerit, *ut hic.* An idem est in tutore dato per Judicem? non idem. Quid, quæ hic dicta sunt de tutore se excusante, utrum locum habent, etiam in cessante ab administratione, vel suspecto remoto? Sic sane. *ut hic. et legib. seqq.*

(2) Ita *Flor.* pro *tutela.* pariter ut *l. sæpe.* 53. *infr. de verb. sign. et l.* 44. *in fin. infr. eod.*

(3) *Sub.* utrum contemplatione tutelæ relictum sit, an non sit.

(4) Distingue utrum præcedat tutela an legatum.

(5) Hinc notat Baldus, Codicillos trahi ad mentem testamenti, et contra.

(6) Vel sit verisimile eum voluisse. *l. tutor.* 28. §. 1. 2. *supr. eod.*

(7) Sive præcedat, sive sequatur, præsumitur ratione tutelæ relictum, favore pupilli.

(8) *d. l.* 5. §. 2. *infr. de his, quæ ut indign.*

(9) Testator non videtur eum tutelam gerere voluisse, quem ipse tutorem non dedit.

(10) Non credimus hominem aliquid velle nisi id quod dicit. *Bald.*

(11) *Al.* contendens, male: sic enim Basilic. ἀρκέμενος.

(12) *l.* 8. *C. de administr. tut.*

(13) Non præmio afficienda. *Bald.*

(14) Commodum officii amittit, qui officio removetur propter culpam. *l. Mævia.* 13. *infr. de annuis.*

(15) Electum eligenti præsumi amicum, Baldus hinc colligit: nisi chirurgus pestis tempore electus visitandis ægrotis, v. *Arr. supr.*

(16) Licet tutor, qui se excusat a tutela, repellitur a legato, *l.* 28. *supr. de testam. tut.* non repellitur tamen a pupillari substitutione. Ratio? quia non intelligitur relinqui propter officium, quod relinquitur post illud depositum. *Bald.* Substitutio pupillaris confertur in tempus, quo finitur tutela.

(17) Substitutus impuberi, potest ei tutor testamento dari, *ut hic.* at non a Judice, idque propter suspicionem speratæ successionis. *arg. l.* 1. §. 1. *infr. ubi pupillus. l. ult. C. ubi pupillus educari.*

(18) Adde *casum l.* 51. *Supr. de usufruct.*

(19) Quia cum hic substitutio competat, et incipiat ubi tutela desinit, non intelligitur fieri contemplatione tutelæ.

(20) Emancipatus filius stricto jure prodest patri, etiam ut excusetur a cura ipsius emancipati: naturali tamen aliud suadetur.

(21) Privilegio, quod habeo propter te (id est, propter liberos) utor contra te. *Bald.*

(22) Et sic non potest se excusare. vid. quæ scripsi ad *l.* 1. *C. de legit. tut.*

(23) Naturales stimulos sequi debemus. v. *l.* 15. §. 16. *supr. eod.* adde *l.* 7. *C. de in integr. restit. minor.*

(24) Sententia sub conditione inutiliter datur. *l.* 1. §. 5. *in fin. infr. quando appell.*

(25) Quia lata est sententia sub conditione. *d. l.* 1. §. 5.

(26) Errori, non malitiæ, subvenitur. *l.* 32. *in fin. infr. de cond. et demonstr.*

(27) *l.* 13. §. 1. §. 6. *supr. eod.*

(28) Exceptio legis superioris.

(29) Id est, instaret, insisteret: sic constituere, est consistere vel constare. *in l.* 11. §. 1. *infr. de custod. et exhibit. reor. l.* 19 *in fin. infr. ad l. Jul. de adult.*

(30) Adversarii: facit *l. ult. C. de jure fisc.*

De tutore cæco, surdo, muto, furioso, valetudinario. 1. De paupertate.

40. Paulus lib. 2. Sententiarum.

Post (1) susceptam tutelam, cæcus (2), aut surdus, aut mutus, aut furiosus, aut valetudinarius (3) deponere tutelam potest.

§. 1. Paupertas quæ operi (4) et oneri tutelæ impar est, solet tribuere vacationem.

De administrantibus rem Principum. 1. De præfecto annonæ, aut vigilum. 2. De comitibus absentium reipub. causa. 3. De jure corporis vel collegii.

41. Hermogenianus lib. 2. juris Epitomarum.

Administrantes (5) rem Principum (6), ex indulgentia eorum, licet citra codicillos, a tutela, itemque cura, tempore administrationis delata, excusantur.

§. 1. Idemque custoditur in his qui præfecturam Annonæ vel Vigilum (7) gerunt.

§. 2. Eorum, qui Reipublicæ (8) causa absunt, comites (9), qui sunt intra statutum (10) numerum, de tutela quæ absentibus vel profecturis (11) delata est, excusantur, nam susceptam antea non deponunt.

§. 3. Qui (12) corporis (13) item collegii (14) jure excusantur: a collegarum filiorumque eorum tutela non excusantur: exceptis his (15), quibus hoc specialiter tributum est.

42. Paulus lib. sing. de Cognitionibus.

Plane ultra centesimum (16) miliarium (17) ab Urbe filiorum collegarum suorum tutelam suscipere non coguntur.

De liberto Senatoris.

43. Hermogenianus lib. 2. juris Epitomarum.

Libertus (18) Senatoris, filiorum ejus tutelam administrans, ab aliis tutelis non excusatur (19).

De ingenuis et libertinis.

44. Tryphoninus lib. 2. Disputationum.

Cum (20) ex Oratione Divi Marci ingenuus (21) libertino tutor datus excusari debeat, eandem (22) excusationem competere etiam ei qui jus annulorum (23) impetrasset, Imperator Noster cum Divo Severo Patre suo rescripsit (24).

§. 1. Ergo si pupillo libertino habenti jus annulorum, datus sit ingenuus tutor vel curator, consequens est, ut excusatio ejus ob hanc conditionum diversitatem (25) non debeat accipi.

§. 2. At si, antequam pupillus vel pubes minor annorum vigintiquinque jus annulorum acciperet, Lucius Titius ei datus, ut ingenuus excusatus fuit, post impetratum beneficium denuo (26) eidem tutor curatorve dari poterit, exemplo eo quo placuit, et rescriptum est, cum qui tempore, quod intra annum erat, ex quo reipublicæ (27) causa abesse (28) desierat, excusatus fuit, præterito eo, ipsum suo (29) loco dari posse.

§. 3. Et quamvis libertinus, qui Senatori patrono procurat (30), excusationem ab aliorum tutela habeat, iste tamen qui jus annulorum impetravit, qui in (31) ordinem (32) ingenuorum transit, tali excusatione uti non posset.

De absentia reipub. causa. 2. De jure liberorum. 3. De tutore Romæ dato. 4. De liberto qui gerere non potest.

45. Idem lib. 13. Disputationum.

Titius filiis meis, quoad (33) *Reipublicæ* (34) *causa non aberit, tutor esto*: gessit tutelam ex testamento delatam: deinde Reipublicæ causa abesse cœpit, et desiit: An quasi nova tutela nunc delata, excusari debeat etiam ob absentiam Reipublicæ causa? an quia præcessit testamentum absentiam ob publicam causam, et est ab eo jam administrata tutela, non oporteat eum excusari? quid, si liberos interea susceperit, aut aliam excusationem paravit? Magis est, ut hæc una (35) tutela sit: ideo nec excusationem ei competere, nec agi tutelæ ob prius tempus posse.

§. 1. Sed si ita scriptum in testamento fuit: *Titius tutor esto: cum* (36) *Reipublicæ causa aberit, tutor ne esto: cum redierit, tutor esto*: quid de excusatione aut ob absentiam Reipublicæ causa, aut aliam, quæ post obvenit, dici oporteat, videamus.

(1) *l. 11. supr. eod. l. 17. supr. de tutelis.*

(2) Vide *l. 9. C. eod. l. 1. C. qui morb.*

(3) Valetudinarius, cujus valetudo sæpius laborat. vide *l. 13. supr. de tutelis.*

(4) Id est, administrationi. adde *l. 7. supr. eod.*

(5) *l. 17. §. 5. l. 22. §. 1. supr. et l. 10. C. eod.*

(6) *§. 1. Inst. eod.* vel fisci.

(7) Adde *l. 8. §. 4. supr. eod.*

(8) *§. 2. Instit. eod. l. 10. in pr. supr. hoc tit. l. 1. C. de professor. et medicis.*

(9) Comites eorum, qui Reipublicæ causa absunt, non excusantur a tutela jam suscepta, sed ab ea tantum quæ absentibus iis aut mox profecturis delata est. Ita privilegium excusationis transit ad comites, sicut ad ipsos dominos.

(10) *l. 6. §. 3. supr. l. ult. infr. eod.*

(11) *l. 35. §. 8. supr. ex quibus causis majores.*

(12) Corporati et collegiati Romæ urbis excusantur a tutela aliorum, at non a collegarum tutela: Nisi specialiter hoc sit eis tributum, *ut hic*. (Ita privilegium collegii, non datur collegiato adversus collegiatum). vel nisi ultra centesimum milliarium ab urbe tutela sit gerenda.

(13) *l. 17. §. 2. supr. et l. pen. in fin. C. eod.*

(14) *l. ult. infr. eod.*

(15) Puta urbicis. *d. l. ult. §. 1.*

(16) *Pro* centesimum. *Hal.* ut *l. 21. §. 2. supr. eod.*

(17) De miliario alias sæpe dixi. v. *l. 21. §. 3. supr. eod.*

(18) Vid. quæ notavi ad *l. 15. §. 8. supr. eod.*

(19) Stricte igitur privilegium accipimus. *d. l. 15.*

(20) Argumentum ab ingenuo ad eum, qui jus aureorum annulorum impetravit.

(21) *l. 27. in fin. supr. de tutor. et curat. dat.*

(22) Paria sunt, privilegio qualitatem inesse, et natura, *ut hic.* eodem privilegio fruuntur ingenui, et aureis annulis donati. Utrique excusantur a tutelis libertinorum.

(23) *§. 1. 2. infr. eod l. 14. §. 2. supr. eod.*

(24) Ergo quod hic dicitur, procedit non ex vigore orationis, sed rescripti postea subsecuti: Bartolus *ad l. omnes populi. 6. quæst. princ. n. 62. ad fin. de just. et jur.* Ruin. *ad l. 1. col. 4. de legat. 1.* Aretinus *ad l. quidam cum filium. col. fin. de verb. oblig.* Mod.

(25) Diversa quidem est a natura conditio ingenui et libertini habentis jus aureorum annulorum, civili tamen jure, eadem: Ideoque hæc diversitas negligitur, et ea neglecta, recte tutor datur ingenuus libertino habenti jus aureorum annulorum.

(26) Sententia retro lata non prodest statu mutato.

(27) *l. 10. supr. eod.*

(28) Vide *l. 1. C. in quibus casibus tutor. hab.*

(29) In locum sui ipsius tutor dari potest.

(30) *l. 15. §. 8. supr. l. 13. C. eod. l. 17. §. 1. infr. ad municip.*

(31) In ordinem ingenuorum transit jure aureorum annulorum donatus.

(32) Ordo alius est ingenuorum et libertinorum.

(33) *Quoad* et *Donec* particulæ temporis in se spatium habent, non tamen conditionem quæ perpetuo rem extinguat, inducunt.

(34) Vide *l. 1. C. in quibus casibus tutorem habent.*

(35) *l. 3. §. 9. supr. tit. prox.*

(36) Quoad reipublicæ causa. *Hal.*

† Præcedit autem alia quæstio: testamento (1) ex die vel sub conditione [tutores] dati, an se excusare ante diem conditionemve necesse habeant? et in primis an jam dies quinquaginta eis cedant, intra quos necesse est causas excusationis exercere? Sed verum est, non (2) ante esse tutorem, quam dies venerit: nam nec antequam (3) adita sit hereditas. Quia igitur ex eodem testamento jam gesta fuit tutela, et qui excusatus est alias, abfuturus Reipublicæ causa, reversus continuo hæret tutelis ante susceptis etiam intra annum: sed hic ex ipso testamento desierit esse tutor: et ideo ex secunda tutela excusare se potest.

§. 2. Si a Prætore detur curator mente (4) capto, aut muto, sive ventri: excusatur jure liberorum.

§. 3. Romæ datos tutores eos tantum accipere debemus, qui vel (5) a Præfecto Urbis, vel a Prætore, vel in (6) testamento Romæ (7) confecto, vel in continentibus (8) ædificiis dati sunt.

§. 4. Si tanta (9) corporis aut mentis valetudine ab agendis rebus libertus prohibeatur, ut ne suis quidem negotiis sufficiat, necessitati (10) erit succumbendum: ne impossibile (11) injungatur tutelæ munus, quod obiri a liberto non potest, cum incommodo pupilli, et adversus utilitatem (12) ejus.

De pistoribus. 2. *De domicilio.*

46. PAULUS lib. sing. de Cognitionibus.

QUi in collegio (13) pistorum sunt, a tutelis excusantur: si modo per semet (14) pistrinum exerceant: sed non alios puto excusandos, quam qui intra (15) numerum sunt.

§. 1. Urbici autem pistores a collegarum quoque filiorum tutelis excusantur (16).

§. 2. Sed et hoc genus excusationis est, si quis se dicit ibi domicilium (17) non habere, ubi ad tutelam datus est: Idque Imperator Antoninus cum D. Patre (18) significavit.

TIT. II.

UBI PUPILLUS EDUCARI (19) VEL MORARI DEBEAT: [ET DE ALIMENTIS (20) EI PRÆSTANDIS].

De Prætore adeundo. 1. *De circumstantiis considerandis a Prætore.* 2. *De eo, qui recusat apud se educari.*

1. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

SOlet Prætor (21) frequentissime (22) adiri, ut constituat, ubi filii vel alantur (23) vel morentur: non tantum in posthumis (24), verum omnino in pueris.

§. 1. Et solet ex (25) persona, ex conditione (26) [et] ex tempore statuere, ubi potius alendus sit: et nonnunquam a voluntate patris recedit (27) Prætor. Denique cum quidam testamento suo cavisset, *ut filius apud (28) substitutum educaretur*, Imperator Severus rescripsit, *Prætorem æstimare debere, præsentibus cæteris propinquis (29) liberorum*: id enim agere Prætorem oportet, ut sine ulla maligna suspicione (30) alatur partus, et educetur.

§. 2. Quamvis Prætor recusantem apud se educari non polliceatur se coacturum, attamen quæstionis est an debeat etiam invitum (31) cogere (32): utputa (33) libertum, parentem, vel quem alium de adfinibus cognatisve? Et magis est, ut interdum debeat id facere.

§. 3. Certe non male dicetur, si (34) legatarius vel heres educationem recuset testamento sibi injunctam, denegari ei actiones debere, exemplo (35) tutoris testamento dati. Quod ita demum placuit, si idcirco sit relictum: cæterum, si (36) esset relicturus, etiamsi educationem recusaturum sciret, non denegabitur ei actio: et ita Divus Severus sæpissime statuit.

De repudiationibus tutoris admittendis. 1. *De modo alimentorum.*

2. IDEM lib. 36. ad Edictum.

OFficio judicis, qui tutelæ (37) cognoscit, congruit, *reputationes* (38) *tutoris* non improbas (39) admitte-

(1) Tutores ex die vel sub conditione testamento dari possunt.

(2) Tutores ex die vel sub conditione dati se excusare non coguntur ante diem vel conditionem: et quidem intra quinquaginta dies excusationibus proponendis præfinitos. Quid ita? iidem nec ante aditam hereditatem coguntur se excusare.

(3) *l.* 9. *supr. de test. tut.*

(4) Liberorum numero quis excusatur, ut ne curator mente capto vel muto ventrive detur.

(5) §. 4. *Inst. de Atiliano tutore.*

(6) Testamentaria tutela, dativa etiam dici potest. *ut hic.*

(7) Locus testamenti inspiciendus est semper testatori: testamentum fieri debet ex consuetudine et solennitate loci ubi fit, non ex consuetudine loci ipsius testatoris. In testamentis et contractibus inspicitur locus, ubi actus ipse geritur, non agentium ipsorum, vel contrahentium.

(8) *l.* 2. *Infr. de verb. sign.*

(9) *l.* 10. §. 8. *supr. eod.*

(10) Necessitati succumbendum. vide quæ notavi ad *l.* 8. §. 9. *supr. eod.*

(11) Græci hoc loco eleganter, ἀνάγκη τῇ διαλύσεως ἰσοῤῥόπος ἐστὶν βία ὑπερτέρα. Cujac. 8. *ad Africanum.*

(12) Nam in tutelis semper spectamus utilitatem pupilli. *l. utilitatem.* 10. *supr. de confirmando tutore.*

(13) Pistores habuerunt Romæ suum collegium. vide *l.* 41. §. 3. *supr. eod.*

(14) Vide quæ notavi ad *l.* 6. §. 1. *et* §. 4. *supr. eod.*

(15) *l.* 41. §. 2. *supr. eod.*

(16) Specialiter. *d. l.* 41. *in fin.*

(17) *l.* 10. §. 4. *supr. eod.*

(18) Caracalla et Severus. Revard. *lib.* 3. *variar. cap.* 10. Ans.

(19) *Lib.* 5. *C.* 49.

(20) *Lib.* 5. *C.* 50. Goth. Hanc materiam vid. apud. Menoch. *de arbitrar. jud. cent.* 2. *cas.* 168. Cravett. *consil.* 18. *num.* 11 *et cons.* 190. *num.* 2. Roman. *consil.* 344. *num.* 2. Grammat. *decis.* 55. Montan. *de tutel. cap.* 32. *reg.* 9. *num.* 230. Ans.

(21) Et Præses. *l.* 5. *infr. eod. l.* 1. *C. ubi pupilli.*

(22) Tituli a frequenti usu commendantur.

(23) *l.* 1. *l.* 2. *C. ubi pupill.*

(24) Posthumorum etiam educandorum curam habet Judex. *l.* 2. *C. ubi pupill.*

(25) Circumstantiæ personarum, conditionum et temporis judici semper spectandæ.

(26) *d. l.* 2.

(27) Ut hic et alias. *l.* 14. §. 6. *Supr. de religiosis. l.* 5. §. 9 *supr. de administ. et peric. tutor.*

(28) Vide *l.* 36. *Supr. de excusat.*

(29) Facit *l.* 18. *in fin. C. de nupt.* vide *l.* 5. *infr. quib. ex causis in possess.*

(30) *l.* 2. *C. eod.*

(31) Invitum apud se educare pupillum interdum cogit Prætor.

(32) *l.* 1. *C. ubi pupill.*

(33) Vide quæ scripsi ad *l.* 3. §. 1. *Supr. de recept. qui arbitr*

(34) Pœna hæc est legatarii, heredis vel tutoris, pupillum apud se educare recusantis, ut denegentur ei actiones ex testamento.

(35) *l.* 28. §. 1. *supr. tit. prox. l.* 28. *supr. de test. tut.* Argumentum a tutela ad educationem. vid. quæ scripsi ad *l.* 1. *C ubi pupilli.*

(36) *l.* 32. *l.* 33. *l.* 34. *Supr. de excusat.*

(37) *Al.* de tutela.

(38) *l.* 3. *infr. eod.* §. 2. *Inst. de obl. ex quasi cont actu.* Expensas tutorum non improbas judex officio suo admittit.

(39) *l.* 2. *C. de alimentis.*

re: utputa (1) si dicat, impendisse in alimenta pupilli, vel disciplinas (2).

§. 1. Modus autem, si (3) quidem Prætor arbitratus est, is servari debet, quem Prætor statuit: si vero Prætor non est aditus, pro modo (4) facultatum pupilli debet arbitrio judicis æstimari: nec enim permittendum est tutori tantum reputare, quantum dedit, si plus æquo dedit.

§. 2. Hoc amplius, etsi Prætor modum (5) alimentis statuit, verumtamen ultra vires facultatum est, quod decretum est, nec suggessit (6) Prætori de statu facultatum, non debet ratio haberi alimentorum omnium: quia, si suggessisset, aut minuerentur jam decreta, aut non tanta decernerentur.

§. 3. Sed si pater statuit alimenta liberis, quos heredes scripserit, ea præstando, tutor reputare poterit: nisi (7) forte ultra vires facultatum statuerit: tunc enim imputabitur ei, cur non adito Prætore desideravit alimenta minui.

6. De pupillis egenis. De alimentis diminuendis vel augendis.

3. Idem lib. 1. de Omnibus Tribunalibus.

JUs alimentorum decernendorum pupillis Prætori competit: ut ipse moderetur (8), quam summam tutores vel curatores ad alimenta pupillis vel adolescentibus præstare debeant.

§. 1. Modum (9) autem patrimonii spectare debet, cum alimenta decernit: et debet statuere tam moderate, ut (10) non universum reditum (11) patrimonii in alimenta decernat, sed semper sit (12), ut aliquid ex reditu supersit.

§. 2. Ante oculos habere debet in decernendo et (13) mancipia (14) quæ pupillis deserviunt, et mercedes (15) pupillorum, et vestem, et tectum pupilli: ætatem (16) etiam contemplari in qua constitutus est, cui alimenta decernuntur.

§. 3. In amplis tamen patrimoniis [positis] non cumulus patrimonii, sed quod exhibitioni (17) frugaliter (18) sufficit, modum alimentis dabit.

§. 4. Sed si non constat, quis modus facultatem sit, inter tutorem, et eum, qui alimenta decerni desiderat, suscipere debet cognitionem (19), nec temere alimenta decernere, ne in alterutram partem delinquat: prius tamen exigere debet ut profiteatur tutor, quæ sit penes se summa: et comminari graviores ei usuras (20) infligi ejus quod supra professionem apud eum fuerit comprehensum.

§. 5. Idem ad instructionem quoque pupillorum, vel adolescentum, pupillarum, vel earum quæ intra vigesimum annum constitutæ sunt, solet decernere respectu facultatum, et ætatis eorum qui instruuntur.

§. 6. Sed si egeni sunt pupilli, de suo eos alere tutor non (21) compellitur (22); et si forte post decreta alimenta ad egestatem fuerit pupillus perductus, deminui debent quæ decreta sunt: quemadmodum (23) solent augeri, si quid patrimonio accesserit.

De alimentis pupillæ pupilli sorori præstitis.

4. Julianus lib. 21. Digestorum.

QUi filium heredem instituerat, filiæ dotis nomine, *cum in familia nupsisset*, ducenta legaverat, nec quicquam (24) præterea, et tutorem eis Sempronium dedit: is a cognatis et [a] propinquis pupillæ perductus ad Magistratum jussus est alimenta (25) pupillæ, et mercedes, ut liberalibus (26) artibus institueretur, pupillæ nomine præceptoribus dare: pubes factus pupillus puberi (27) jam factæ sorori suæ ducenta, legati causa, solvit: Quæsitum est, an tutelæ judicio consequi possit, quod in alimenta pupillæ, et mercedes a tutore ex tutela præstitum sit? Respondi, Existimo, etsi (28) citra Magistratuum decretum tutor sororem pupilli sui aluerit, et liberalibus (29) artibus instituerit (30), cum hæc aliter ei contingere non possent, nihil eo nomine, tutelæ judicio, pupillo, aut substitutis pupilli præstare debere.

De causæ cognitione.

5. Ulpianus lib. 3. de officio Proconsulis.

SI disceptetur, ubi morari, vel ubi educari pupillum oporteat, causa cognita id Præsidem (31) statuere oporteat...

(1) Expensæ non improbæ dicuntur, quæ vel in alimenta pupilli, vel disciplinas factæ.

(2) *d. l.* 2.

(3) Expensarum in educando pupillo modum priore loco petimus ex ipsius judicis decreto: si id dictum non sit, ex facultatum modo præstandas esse dicimus judicis arbitrio.

(4) *l.* 12. §. 5. *supr. de religiosis. l.* 12. §. 3. *supr. de admin. et peric. tut.* Goth. Expensæ tutoris quomodo reputentur ac probentur, vide Gars. *de expens. cap.* 20. Montan. *de tutel. cap.* 30. *n.* 1. Ans.

(5) *l.* 3. *infr. eod.*

(6) Id est, nec instruxit aut admonuit Prætorem de facultatibus pupilli.

(7) Voluntas patris alimenta filiis suis decernentis non semper servatur. *Accurs.* quid enim si ultra facultates alimenta statueret testator?

(8) *l.* 2. *in princ.* §. 1. *supr. eod.* Goth. vide Leon. *emend. lib.* 3. *cap.* 11. *n.* 7. Ans.

(9) *d. l.* 2. §. 1.

(10) Expensas qui præstat, id semper spectare debet, ut minor sit expensa quam reditus: ut plus sit in reditu, quam in expensa.

(11) Expensæ pro reditu patrimonii fieri debent.

(12) Sumptus faciendi sunt, ut aliquid supersit. vid. *l.* 24. §. 2. *supr. soluto matrim.*

(13) In expensis pupillorum spectamus expensas etiam mancipiorum ejus, mercedum, vestis, tecti, ætatis ejus.

(14) *l.* 12. §. 3. *supr. de administ. et peric. tut.*

(15) Quæ aliis præstantur pro pupillis. Mercedum autem nomine ...æ intelligi videntur alimentorum mercedes.

(16) Nec enim in pueros tanti sumptus faciendi, quanti majores, et ætate provectiores. *l.* 10. *in fin. infr. de alim.*

(17) Alimentis: est enim exhibere idem quod alere.

(18) Frugaliter, est quanti virum frugi et bonum virum æstimare oportet. Baldo frugaliter est competenter: Alberico, large.

(19) Causæ cognitio in litigiosis adhibenda.

(20) *l.* 7. §. 8. *supr. de administ. et peric. tut.*

(21) Tutor egenos pupillos alere non tenetur.

(22) Sed nec tutorem egenum pupilli alere tenentur. *l.* 33. *in fin. supr. de admin. et peric. tut.*

(23) Augmenti et deminutionis eadem est ratio. Ut augetur et minuitur pupilli reditus, ita augere et minuere pupilli sui vel adulti expensas tutor et curator potest.

(24) Id est, non reliquerat ei alimenta. *Goth.* vide Revard. *conjectan. lib.* 2. *cap.* 19. Ans.

(25) Non idem est in dote. *l.* 12. §. 3. *l.* 13. §. 2. *supr. de admin. et peric. tut.*

(26) Liberales artes quæ dicantur, vide in *l.* 1. *infr. de extr. cognit.*

(27) Dos relicta alicui nupturæ, ei debetur, cum est nubilis ætatis, hoc est 13. annorum, licet nondum nupserit. vide Cynum *in l. sancimus.* 24. *C. de nupt.* Bartolum *in l. Titio centum.* 71. §. *Titio genero. infr. de cond. et demonst.*

(28) Frater tenetur alere sororem nondum nubilem: cui in tempus nubendi pater dotem reliquit: interim eam alere tenetur.

(29) De quibus v. *l.* 1. *infr. de extr. cognit.*

(30) Alere qui alium tenetur jure naturæ, eundem et liberalibus artibus instituere cogitur. Ita alimentorum verbo artes, eruditio, atque disciplinæ continentur, si quis alium jure naturæ alere tenetur: secus, si testamento.

(31) *l.* 1. *supr. eod. l.* 1. *C. eod.*

tebit. In causæ cognitione evitandi (1) sunt, qui pudicitiæ impuberis possunt insidiari (2).

De absentia tutoris.

6. TRYPHONINUS lib. 14. Disputationum.

SI absens sit tutor, et alimenta pupillus desideret: si quidem negligentia, et nimia (3) cessatio in administratione tutoris objiciatur, quæ etiam ex hoc arguatur, quod per absentiam ejus deserta derelictaque sunt pupilli negotia, evocatis (4) adfinibus atque amicis (5) tutoris, Prætor, edicto proposito, causa cognita, etiam absente tutore, vel removendum eum qui dignus tali nota videbitur, decernet, vel adjungendum curatorem: et ita, qui datus erit, expediet alimenta pupillo.

† Si vero necessaria absentia tutoris et improvisa acciderit (forte (6) quod subito ad cognitionem (7) principalem profectus, nec rei suæ providere nec consulere pupillo potuerit), et speratur redire, et idoneus sit tutor, nec expediat alium adjungi, et pupillus alimenta de re sua postulet, recte constituetur ad hoc (8) solum, ut ex re pupilli alimenta expediat.

T I T. III.

DE TUTELÆ (9) ET RATIONIBUS (10) DISTRAHENDIS (11), ET UTILI (12) CURATIONIS CAUSA ACTIONE.

De Actione tutelæ. De factis vel omissis. De dolo, culpa et diligentia. 1. De mortis causa, 2. Vel non mortis causa donatione. 3. De rationibus. 4. De matre alita. 5. De munere nuptiali. 6. De alimentis statutis tutori, 8. Vel servis, vel libertis, vel aliis hominibus liberis. 9. De sumptibus litis et viaticis. 10. Quatenus plures tutores teneantur. 16. De successoribus tutoris, 17. Vel pupilli. 18. De actionibus tutori mandandis. 19. De rationibus distrahendis. De genere tutelæ. 20. Quid veniat in hanc actionem. 21. De actione tutelæ et rationibus distrahendis, 22. et furti. 23. De successoribus. 24. De tempore hujus actionis.

1. ULPIANUS lib. 36. ad Edictum.

IN omnibus (13) quæ fecit tutor, cum facere non deberet, item in his quæ non fecit (14), rationem reddet hoc judicio: præstando dolum, culpam (15), et quantam in suis rebus diligentiam.

§. 1. Unde quæritur apud Julianum libro XXI. Digestorum, si tutor pupillo auctoritatem ad mortis causa donationem (16) accommodaverit, an tutelæ judicio teneatur? Et ait, teneri eum; nam sicuti (17) testamenti factio (inquit) pupillis concessa non est, ita nec (18) mortis (19) quidem causa donationes permittendæ sunt (20).

§. 2. Sed et si non mortis causa donaverit tutore auctore, idem Julianus scripsit, plerosque quidem putare, non valere donationem: et plerunque ita est, sed (21) nonnullos casus posse existere, quibus sine reprehensione tutor auctor sit pupillo ad deminuendum, decreto scilicet interveniente: veluti si matri (22), aut sorori, quæ aliter se tueri non possunt, tutor alimenta præstiterit: nam cum (23) bonæ fidei judicium sit, nemo feret (inquit) aut pupillum aut substitutum ejus querentes, quod tam conjunctæ (24) personæ alitæ sint. Quinimo per contrarium putat posse cum tutore agi tutelæ, si tale officium prætermiserit.

§. 3. Officio tutoris (25) incumbit, etiam rationes (26) actus sui conficere (27), et pupillo reddere (28): cæterum, si non fecit, aut si factas non exhibet, hoc nomi-

(1) Privignos non cogi cum novercis suis habitare, hinc colligunt ob earum consueta odia. *l. 4. supr. de inofficios. test.* facit *l. 17. in princ. supr. de adopt.* Sequestrum fieri debere, quoties partes mutuas sibi tendunt insidias, Baldus hinc colligit.

(2) Tales sunt novercæ.

(3) *l. 3. §. 14. supr. de suspectis.*

(4) Adde *l. 5. infr. quibus ex caus. in possess.* Absentem adversus indefensum quoties lis instituitur, vocandi sunt cognati et affines ejus.

(5) *l. 223. infr. de verb. sign.*

(6) Casus improvisus est, factum Principis: quippe quoties jubet, parendum, et quidem rebus propriis etiam relictis.

(7) *l. 41. supr. de excusat.*

(8) Id est, solummodo ad hunc actum, ad alendum dabitur curator.

(9) Actione scil. quæ arbitrium dicitur, *L. 5. C. 51.* quod hujus judicii potestas omnis sit in arbitrio judicantis.

(10) *l. 1. §. 3. 19. l. 2. infr. eod. 37. Eclog. 7. 38. Eclog. 3.*

(11) Actione, quæ est arbitraria: et instituitur adversus eum, qui rationes pupilli distraxit, id est, perturbavit dolo malo. vide *l. 1. §. 19. l. 14. infr. eod.*

(12) Vide *l. 24. Infr. eod.* adversus eum, qui non gessit.

(13) In actionem tutelæ venit factum, non factum, dolus, culpa, et diligentia tutoris.

(14) Quæ faceret idoneus paterfamilias. *l. 10. Supr. de administ. et peric. tut.*

(15) *Sub.* legem.

(16) *l. 22. l. 46. in fin. supr. de administ. et peric. tut. l. 12. infr. de curat. furios. l. 16. C. de administr. tut.* vide *tit. C. si advers. donat.*

(17) Argumentum a testamento ad donationem causa mortis valet prohibitive. Hinc etiam colligunt, mortis causa donationem ultimæ voluntati magis accedere, quam contractui, *ut hic.* Si modo formam et modum spectes, non personam. Quippe contrahere pupillus tutore auctore potest: donare non potest, *ut hic.* Hoc addendum. filiumfamilias, non pupillum tamen, donare causa mortis posse, patris consensu. *Bald.*

(18) Argumentum a testamento ad donationem causa mortis observa.

(19) Mortis causa donare minores non possunt.

(20) Imo permittuntur iis, qui testamentum facere possunt, *l. 25. infr. de mort. causa donat.* vide Grassum, §. *donatio mortis causa. qu. 4.*

(21) Tutor certis casibus diminuere potest patrimonium pupilli. At quomodo? decreto judicis: si matri aut sorori pupilli prorsus egenis alimenta suppeditet. Quinimo agi eo casu adversus tutorem potest, si tale officium prætermiserit.

(22) Adde *l. 21. supr. soluto. l. 13. §. 2. supr. de administr. et peric. tut.* adde *l. 4. supr. tit. proximo.*

(23) Tutela bonæ fidei judicium est. §. 28. *Inst. de actionib.*

(24) Conjunctis personis multa debemus, quæ extraneis non debemus.

(25) Cujuscunque, ut et curatoris, et negotiorum gestoris, *l. 2. supr. de negotiis.* procuratores ad lites, ad negotia. *l. 46. §. 4. supr. de procuratorib.* orphanotrophi, seu hospitalarii. *Novell. 131. c. 15.* heredis gravati fideicommisso, *l. ult. C. de jure deliberandi.* Bart. ad *l. 72. §. 2. infr. de condit. et demonstr.* servi institoris, socii, fratris administrantis bona communia, patris negotia filii gerentis, officialis publici, notarii, argentarii, quæstoris publici, vide Roland. a Valle, 1. *cons.* 49. commissarii, curatoris bonis dati, missi in possessionem, usufructuarii.

(26) Inventarium repertorium bonorum pupilli, *l. 7. supr. de administr. et peric. tut.* libros expensarum pupilli nomine factarum, *arg. l. 2. supr. tit. proxim.* auctionalia seu rationalia, *versic. de servis. infr. eod.* Ita tutor rationum codicem conscribere, et in eum referre omnes expensas pupillares debet.

(27) *l. 7. l. 46. §. 5. supr. de administr. et peric. tut.* plene, sufficienter, *l. 10. §. 2. supr. de edend.* Goth. Tutor librum rationum conficere ac reddere pupillo tenetur, alias tutelæ officio obligatur, Ripa *ad l. admonendi. n. 115. de jurejur.* Purpur. *ad l. 1. C. de edend. n. 55.* Ruin. *cons. 108. lib. 5.* Berojus *quæst. 15. et 31.* Zoannet. *rer. quotid. cap. 32.* Mod.

(28) Edere: nec ferendus est, si eas se amisisse dixerit, quis ejus officium est eas diligenter custodire. adde §. *ult. Inst. de Atil. tut.*

ne judicio tutelæ tenebitur (1). De servis quoque interrogationes, sed et quæstiones habendas, et hoc officio judicis (2) convenire placuit: nam D. Severus decrevit, cum neque inventaria neque auctionalia (3) proferentur, remedio eo uti debere, ut rationes a servis qui rem gesserant, proferantur: has rationes si esse mala fide conscriptas a servis dicant tutores, etiam in quæstionem servi interrogari poterunt.

§. 4. Præterea si matrem (4) aluit pupilli tutor, putat Labeo imputare eum posse: sed est verius, non, nisi perquam egenti dedit, imputare eum oportere de largis facultatibus pupilli: utrumque (5) igitur concurrere oportet: ut et mater egena (6) sit, et filius in facultatibus positus.

§. 5. Sed si munus (7) nuptiale matri pupilli miserit, non eum pupillo imputaturum (8) Labeo scripsit: nec perquam necessaria est ista muneratio.

§. 6. Si pupillis tutores pater dedit, inter quos et libertum suum, perque eum voluerit tutelam administrari, et tutores certam summam ei statuerunt, quia aliter se exhibere non poterat: habendam ejus rationem quod statutum est, Mela existimat.

§. 7. Ergo et si ex inquisitione propter rei notitiam fuerit datus tutor, eique alimenta statuerint contutores: debebit eorum ratio haberi, quia justa causa est præstandi.

§. 8. Sed et si servis (9) cibaria præstiterit, vel libertis, scilicet rei pupilli necessariis, dicendum est, reputaturum. Idemque et si liberis hominibus, si tamen ratio præstandi justa intercedat.

§. 9. Item sumptus (10) litis tutor reputabit, et viatica, si ex officio necesse habuit aliquo excurrere, vel proficisci.

§. 10. Nunc tractemus, si plures tutelam pupilli administraverint, pro qua quisque eorum parte conveniendus sit?

§. 11. Et, si quidem omnes simul gesserunt tutelam, et omnes (11) solvendo sunt, æquissimum erit (12), dividi (13) actionem inter eos pro portionibus virilibus (14), exemplo (15) fidejussorum.

§. 12. Sed et si non omnes solvendo sint, inter eos qui solvendo sunt, dividitur actio: sed prout (16) quisque solvendo est, poterunt conveniri.

§. 13. Et si forte quis ex facto alterius tutoris condemnatus præstiterit, vel ex communi gestu, nec ei mandatæ sunt actiones, constitutum est a Divo Pio, et ab Imperatore Nostro, et Divo Patre ejus, utilem (17) actionem tutori adversus contutorem dandam.

§. 14. Plane, si ex dolo communi conventus præstiterit tutor, neque mandandæ sunt actiones, neque utilis competit; quia proprii delicti pœnam subit: quæ res indignum eum fecit, ut a cæteris quid consequatur doli participibus: nec enim ulla societas (18) maleficiorum (19), vel communicatio justa damni ex maleficio [est].

§. 15. Usque adeo autem ad contutores non venitur, si (20) sint solvendo contutores, ut prius ad Magistratus, qui eos dederunt, vel ad fidejussores veniatur; Et ita Imperator noster Ulpio Proculo rescripsit. Quod enim Marcellus lib. IIX. Digestorum scripsit, quodque sæpissime rescriptum est, quamdiu [vel] unus ex tutoribus idoneus est, non posse ad Magistratus qui dederunt veniri, sic erit accipiendum, si (21) non contutor ob hoc conveniatur, quod suspectum facere vel satis exigere noluit.

§. 16. Hanc actionem etiam in (22) heredem tutoris competere constat.

§. 17. Sed et heredi (23) pupillo æque competit, similibusque (24) personis.

§. 18. Non tantum ante condemnationem, sed etiam post condemnationem desiderare tutor potest, mandari sibi actiones (25) adversus contutorem pro quo condemnatus est.

§. 19. Rationibus distrahendis (26) actione non solum hi tenentur tutores qui legitimi fuerunt, sed omnes qui jure tutores sunt et gerunt tutelam.

§. 20. Considerandum est in hac actione, utrum pretium rei tantum duplicetur (27), an etiam quod pupilli intersit? Et magis esse arbitror, in hac actione quod interest non venire, sed rei tantum æstimationem (28).

§. 21. In tutela ex una obligatione duas esse actiones (29) constat: et ideo, sive tutelæ fuerit actum, [de] rationibus distrahendis agi non potest: sive contra, tutelæ actio, quod ad speciem istam, perempta est.

§. 22. Hunc tamen tutorem qui intercepit pecuniam pupillarem, et furti teneri Papinianus ait: qui, et si furti (30) teneatur, hac actione conventus, furti actione non

(1) Jurabitur quoque in litem eo casu, *l. ultim. C. de in litem jurand.* nam qui non facit, quod ex officio suo debet, in dolo est præsumpto. vide Mol. 1. *consuet. part.* 1. §. 6. *gl.* 6. *n.* 34. *ad* 38.

(2) Tortura petitur fieri officio judicis. *Bald.*

(3) Rationalia instrumenta auctionis.

(4) *l.* 13. §. 2. *supr. de admin. et peric. tut.*

(5) Vide *l.* 5. §. 13. *supr. de agnosc. lib. l.* 1. *C. de alend. lib.*

(6) *Synops. Basilic.* 37. *tit.* 11. *lib.* 38. *tit.* 2. *et* 3. *cap.* 2.

(7) *d. l.* 13. §. 2. *supr. de administr. et peric. tut.*

(8) Imo imputabit. *l.* 12. §. *penultim. supr. de administr. et peric. tut.*

(9) Vide *l.* 3. §. 2. *supr. tit. prox.*

(10) *l.* 33. *in fin. supr. de administr. et peric. tut. l.* 10. §. 9. *supr. mandati.*

(11) Tempore depositi officii. *l.* 3. *C. de probat.*

(12) *l.* 38. *supr. de administr. et peric. tut. l.* 6. *C. arbitr. tut. l. ultim. infr. rem pup.*

(13) Imo non dividetur. *l.* 2. *C. de divid. tut.*

(14) Viriles portiones fiunt, quoties viritim res distribuitur, κατ' ἄνδρα, *Glossæ.*

(15) *l. ultim C. de constituta pecunia.*

(16) §. 15. *infr. eodem.*

(17) *l.* 20. *infr. eodem.*

(18) Societas non est communio, sed per societatem inducitur justa communicatio lucri et damni: dixi ad *l.* 63. *supr. pro socio.*

(19) *l.* 57. *supr. pro socio. l.* 35. §. 2. *supr. de contrah. empt. l.* 70. *in fin. infr. de fidejussoribus.*

(20) §. 12. *supr. eod.* vide *l.* 3. *C. de probat.* si non sint solvendo: Ita legit Cujac. ad *tit. C. de divid. tut.* Goth. De vero intellectu hujus §. vide Hartmann. Pistor. *quæst* 5. Ans.

(21) *Al.* si contutor. Ita Cujac. ad *tit. C. de dividenda tutela.* et in *l. ult. C. de periculo nominatorum. lib.* 11. *ex Hugolin.*

(22) Vide *l.* 3. *C. de heredib. tut.*

(23) *l.* 7. *infr. eod. l.* 12. *C. arbitr. tut. l.* 2. *in fin. C. comm. de success.*

(24) Creditoribus. *l.* 18. *infr. eod.*

(25) *l.* 20. *in fin. infr. eod. l.* 25. *in fin. l.* 39. §. 4. *supr. de admin. et peric. tut. l.* 2. *C. de divid. tut. l.* 2. *C. de contrar. jud. tut.*

(26) Vide *l.* 2. *infr. eod.*

(27) *l.* 2. *in fin. infr. eod.* vide Paul. 2. *sentent.* 30. *et ibid.* Cujac. 5. *l.* 55. §. 1. *supr. de administ. et peric. tut.*

(28) Quæ minus quiddam continet, quam id quod interest. *l.* 2. §. 2. *infr. eod.*

(29) Tutelæ scilicet, et rationibus distrahendis. Illa finita tutela, ut rationes dentur et reddantur: hæc etiam finita tutela; in duplum cum eo, qui in gerenda tutela pecuniam intercepit, vel quam rem aliam pupilli abstulit, avertit, subripuit, agitur: hac fere formula, quod ex rationibus pupilli abest. Concurrit cum ea furti actio. vid. Cujac. *hic.*

(30) *l.* 2. §. 1. *infr. eod.* adde *l.* 55. §. 1. *supr. de admin. et peric. tut.*

liberatur : nec enim eadem est obligatio furti ac tutelæ, ut quis dicat plures esse actiones ejusdem facti, sed plures obligationes : nam et tutelæ et furti obligatur.

§. 23. Hanc actionem (1) sciendum est perpetuam esse, et heredi, similibusque personis dari ex eo, quod vivo pupillo captum est.

† Sed in heredem cæterosque successores non dabitur : quia (2) pœnalis (3) est.

§. 24. Hæc actio tunc competit, cum et tutelæ actio [est], hoc est finita (4) demum tutela.

De causa actionis. 1. De actione furti, et condictione furtiva. 2. Quid persequitur hæc actio de rationibus distrahendis.

2. Paulus lib. 8. ad Sabinum.

Actione [de] rationibus (5) distrahendis nemo tenetur, nisi qui in tutela gerenda rem ex bonis pupilli abstulerit.

§. 1. Quod si furandi animo fecit, etiam furti tenetur (6). Utraque autem actione obligatur, et altera alteram non tollet. Sed et condictio ex furtiva causa competit: per quam si consecutus fuerit pupillus quod fuerit ablatum, tollitur hoc judicium : quia nihil absit pupillo.

§. 2. Hæc actio licet in duplum (7) sit, in simplo rei persecutionem continet, non tota dupli pœna est.

De actione tutelæ. Si incertum sit quantum tutori curatorive debeatur.

3. Pomponius lib. 5. ad Sabinum.

Si tutelæ aut negotiorum gestorum agatur, incerto (8) hoc, quantum ab adversariis debetur tutori procuratorive : arbitratu judicis cavendum est, quod eo nomine eis absit.

Quando agi potest. 1. De emancipatione tutoris. 2. Si impubes agat. 3. De curatore furiosi.

4. Paulus lib. 8. ad Sabinum.

Nisi finita (9) tutela sit, tutelæ agi non potest. † Finitur autem non solum pubertate (10), sed etiam morte (11) tutoris vel pupilli (12).

§. 1. Filiumfamilias emancipatum, si tutelam (13) administret, etiam directo teneri Julianus putat.

§. 2. Si adhuc impubes tutelæ agat, nihil consumitur.

§. 3. Cum furiosi curatore non (14) tutelæ sed negotiorum gestorum actio est : quæ competit etiam (15) dum negotia gerit : quia (16) non idem in hac actione, quod in tutelæ actione, dum impubes est is cujus tutela geritur, constitutum est (17).

De deposito.

5. Ulpianus lib. 43. ad Sabinum.

Si tutor (18) rem sibi depositam (19) a patre pupilli vel commodatam non reddat: non tantum commodati, vel depositi, verum (20) tutelæ quoque tenetur : et, si (21) acceperit pecuniam ut reddat, plerisque placuit, eam pecuniam vel depositi vel commodati actione repeti vel condici posse. Quod [habet rationem : quia] turpiter accepta sit (22).

De dolo et emancipatione tutoris.

6. Idem lib. 31. ad Edictum.

Si filiusfamilias (23) tutelam administraverit, et liberatus patria potestate dolo aliquid fecerit : an actio tutelæ patrem [quoque] hoc nomine teneat ? quæritur. Et æquum est, ut (24) eum duntaxat dolum pater præstet, qui commissus est ante emancipationem filii.

De causa hereditaria. 1. De captivitate tutoris.

7. Idem lib. 35. ad Edictum.

Si pupillus heres (25) exstiterit ei, cujus tutelam tutor suus gesserat, ex hereditaria causa cum tutore suo habebit actionem.

§. 1. Si tutor in hostium potestatem pervenerit, quia (26) finita tutela intelligitur, fidejussores, qui pro eo rem salvam fore spoponderint, et si quis existat defensor (27) ejus, qui paratus est suscipere judicium tutelæ, vel si quis [sit] curator (28) bonis ejus constitutus, recte conveniuntur (29).

8. Papinianus lib. 28. Quæstionum.

Quamvis jure postliminii tutelam pristinam possit integrare (30).

De absentia Reip. causa. 1. Si pupillus frater perfectæ ætatis esse cœperit. 2. De conditione. 3. De die. 4. Si tutor desiit, et iterum cœpit esse. 5. De curatore adjuncto. 6. De tutore confiscato. 7. De cæteris actionibus præter tutelæ.

9. Ulpianus lib. 25. ad Edictum.

Si tutor Reipublicæ causa abesse cœperit, ac per hoc fuerit excusatus (31), quod Reipublicæ causa aberit :

(1) De rationibus distrahendis scil.
(2) *l. 1. infr. de privat. delict.*
(3) In duplum. *l. 2. in fin. infr. eod.*
(4) Vide *l. 4. infr. eod.*
(5) Vide quæ notavi ad *l. 1. §. 19. 21. supr. eod.*
(6) *l. 1. §. 22. supr. eod. l. 33. infr. de furtis.*
(7) V. *l. 1. §. 20. supr. eod.*
(8) Ab obligatione conditionali quis conservatur indemnis, non per solutionem, sed per idoneam satisdationem. Bald. ad *l. 13. §. 5. supr. de pignoribus.*
(9) *l. 1. in fin. supr. l. 9. §. 2. l. 18. in fin. infr. eod. l. 3. §. 6. supr. de suspect.* vide Cujac. ad hanc leg. 17. *obs. 7.*
(10) Vide quæ dixi ad *l. 1. C. quando tutores esse desinant.*
(11) Eveniente ante pubertatem pupilli.
(12) §. 3. *Instit. quib. mod. tut.*
(13) *l. 11. Infr. eod.*
(14) Curator furiosi non tutelæ, sed negotiorum actione tenetur.
(15) *l. 16. in fin. Infr. eod. l.26. Supr. de admin. et peric. tut.*
(16) Curatoris furiosi, a tutore et curatore adulti hæc differentia est : Ille, dum gerit negotia, conveniri potest negotiorum gestorum : Hi, dum gerunt negotia, neque tutelæ neque curæ conveniuntur, *ut hic.* Cur tam varie ? In pupillis et adultis certum tempus est ac finitum : In furiosis nullum.
(17) In pupillo et adulto tempus certum est ; in furioso, non æque, *Accurs. Bald.*
(18) Debitor patris. *l. 5. §. 4. Supr. de adm. et peric. tut.*
(19) *l. 2. §. 1. l. ult. Supr. de condict. ob turp. l. ult. Supr depos.*
(20) Tutor aliis pluribus judiciis teneri potest, quam tutelæ, *ut hic.* tenetur commodati et depositi.
(21) Solvendi officium sustinens, si nomine solutionis aliquid recipit, turpiter facit, idque restituere tenetur : quod adversus Thesaurarios Regum et Principum summe notandum est : Solent enim hi vel ipsi, vel per interpositos substitutos, solutionis nomine non nulla exigere.
(22) *d. l. 2. §. 1. Supr. de condict. ob turp.*
(23) *l. 14. §. 1. Supr. eod.*
(24) Fidejussio qua pater pro filio obstringitur juris necessitate finitur filio sui juris facto.
(25) *l. 1. §. 17. Supr. eod.*
(26) Tutela finitur tutore ab hostibus capto.
(27) Hinc collige valere judicium contra captum ab hostibus. *Bald.*
(28) *l. 15. Supr. ex quib. caus. major. l. 6. in fin. Supr. de tutel.*
(29) Fictio superveniens non extinguit judicium, interim recte agitatum : nec impedit jus agendi. *Bald.*
(30) §. 2. *Inst. de Atiliano.*
(31) *l. 11. §. 2. Supr. de minoribus.*

tutelæ (1) judicio locus est. Sed si desierit Reipublicæ causa abesse, consequenter desinit qui in locum ejus datus est, et tutelæ conveniri poterit.

§. 1. Si duobus impuberibus fratribus tutor datus sit, et alter eorum in legitimam (2) tutelam fratris sui perfectæ (3) ætatis constituti recidit (4), eum qui datus (5) esset, tutorem esse desiisse Neratius ait. Quia igitur desinit, erit tutelæ actio etiam ex persona impuberis: quamvis si testamento datus fuisset, non desineret (6) esse tutor ejus qui adhuc erat impubes: quia semper legitima tutela testamentariæ cedit (7).

§. 2. Si testamento sub conditione tutor datus sit, deinde alius medio tempore ex inquisitione: dicendum est locum esse tutelæ judicio, existente conditione, quia tutor esse desinit.

§. 3. Sed et si quis testamento usque ad tempus fuerit datus, idem erit dicendum.

§. 4. Et generaliter quod traditum est, *pupillum cum tutore suo agere tutelæ non posse*, hactenus verum est, si eadem tutela sit (8): absurdum enim erat, a tutore rationem administrationis negotiorum pupilli reposci, in qua adhuc perseveraret (9): in qua autem desinit tutor, et iterum cœpit esse, sic ex pristina administratione tutelæ debitor est pupillo, quomodo si pecuniam creditam a patre ejus accepisset. Quem igitur effectum hæc [ex] sententia habeat, videamus? Nam, si solus tutor est, utique ipse secum non aget: sed vel per specialem (10) curatorem conveniendus est, vel pone eum contutorem (11) habere, qui possit adversus eum judicem accipere: ex qua causa cum eo tutelæ agi potest. Quinimo si medio tempore solvendo esse desierit, imputabitur contutoribus, cur non egerunt cum eo.

§. 5. Si (12) tutori curator sit adjunctus, quamvis suspecto postulato, non cogetur tutelæ judicium tutor suscipere: quia tutor maneret.

§. 6. Sed et si (13) fuerit tutor confiscatus (14), adversus (15) fiscum dandam esse actionem constat ei qui loco ejus curator datus sit, vel contutoribus ejus.

§. 7. Cæteræ actiones, præter (16) tutelæ, adversus tutorem competunt (17), etsi adhuc tutelam administrat, veluti furti, damni, injuriæ, condictio (18).

10. PAULUS lib. 8. Brevis Edicti.

SEd non dantur (19) pupillo, dum tutor tutelam gerit: quamvis enim morte tutoris intereant, tamen pupillus cum herede ejus actionem habet: quia sibi solvere (20) debuit (21).

De emancipatione tutoris.

11. ULPIANUS [lib. 35. ad Edictum].

SI filiusfamilias tutelam administraverit (22), deinde (23) fuerit emancipatus (24), remanere eum tutorem Julianus ait: et cum pupillus adoleverit, agendum cum eo (25), ejus quidem temporis quod est ante emancipationem, in quantum facere potest, ejus vero quod est post emancipationem, in solidum: cum patre vero duntaxat de peculio (26): manere enim adversus eum etiam post pubertatem de peculio actionem: neque enim ante annus cedit, intra quem de peculio actio detur, quam tutela fuerit finita.

12. PAULUS [lib. 8. Brevis Edicti].

FIlius autem tutor propter hoc suum factum (27) cum patre agere non potest ante pubertatem: quia (28) nec finita tutela hoc ab eo exigi potest.

De pubertate.

13. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

SI tutor post pubertatem pupilli negotia administraverit, in judicium tutelæ veniet id tantum, sine (29) quo administratio tutelæ expediri non potest: si vero post pubertatem pupilli is, qui tutor ejus fuerat, fundos ejus vendiderit, mancipia et prædia comparaverit, neque venditionis hujus, neque emptionis ratio judicio tutelæ continebitur. Et est verum, ea quæ connexa (30) sunt, venire in tutelæ (31) actionem: Sed et illud est verum, si cœperit negotia administrare post tutelam finitam, devolvi judicium tutelæ in negotiorum gestorum actionem (32): oportuit enim eum a semetipso tutelam exigere. Sed et si quis, cum tutelam administrasset, idem curator adolescenti fuerit datus, dicendum est, negotiorum gestorum eum conveniri posse.

14. GAJUS lib. 12. ad Edictum provinciale.

SI post pubertatem tempore aliquo, licet brevissimo (33), intermiserit administrationem tutor, deinde (34) cœpe-

(1) Tutelæ intermissio facit censeri tutelam denuo receptam novam tutelam esse.

(2) Pubes impuberi fratri tutor est legitimus. *l.* 19. §. 1. *Supr. ad SC. Vellejan.*

(3) Perfecta ætas annorum 25.

(4) Reciderit. *Bald.*

(5) Datur enim tutor. *l.* 12. *Supr. de tutelis. l.* 3. §. 10. *Supr. de suspectis.* Imo curator. §. 2. *Inst. de excus. tut.*

(6) *l.* 3. *C. de test. tut.*

(7) Tutela dativa cedit legitimæ: legitima, testamentariæ. *Bald.*

(8) Secus si sit nova tutela, tunc enim tutor conveniri per curatorem potest. *Bald.*

(9) Actus continuatus et diversi differunt. Priore casu, totius temporis ratione, una est actio: altero, plures. *Bald.* adde *l.* 4. *supr. eod.*

(10) Nec enim generalem habet: facit *l.* 3. §. 2. *supr. de tutelis.* §. *ult. Inst. de auctorit. tut.*

(11) *l.* 24. *supr. de test. tut.*

(12) Tutoris officium non finitur curatoris adjunctione.

(13) Tutela finitur tutore confiscato, damnato, ejusque bonis publicatis et tutelæ actione agi potest.

(14) Tutore confiscato in perpetuum finitur tutela. *l.* 28. *l.* 29. *Supr. de excus. l.* 14. §. 3. *Infr. de solution.*

(15) *l.* 32. *in fin. supr. de administ. et peric. tut.*

(16) Tutela constante adversus tutorem agi tutelæ non potest: furti, damni, injuriæ potest. Hæc particula *præter* excludit. adde *l.* 4. *supr. eod.*

(17) Nascuntur.

(18) Ut prout gerit, in singulas res, velut ex pluribus causis obligetur. *l.* 37. *supr. de administr. et peric. tut.*

(19) Quatenus exercitium spectamus: ac tum quidem cum oriuntur post tutelam: secus si ante. *Bald.*

(20) Vide *l.* 69. *Infr. de fidejuss.*

(21) Actionem devolutam magis durare quam primitivam, hinc colligit *Bald.*

(22) Non ut legitimus tutor, sed ut dativus, et testamentarius.

(23) Variatur qualitas, et modus agendi, propter varietatem temporum.

(24) *l.* 37. §. 2. *Supr. de admin. et peric. tut. l.* 5. *C. de curat. furios. l.* 4. *C. de legit. tut.* §. 4. *Inst. quib. mod. tut.*

(25) *l.* 4. §. 1. *supr. eod.*

(26) *d. l.* 37. *in fin.*

(27) Delictum, malam administrationem, quæ præcessit emancipationem.

(28) Accessorium ea suspendit ratio, quæ principale suspendit.

(29) Facit *l.* 17. *supr. de negotiis.* Administratio cohærens tutelæ venit in actionem tutelæ.

(30) Connexa veniunt in actionem tutelæ, *l.* 11. *C. arbitrium tutelæ. l.* 37. §. 1. *supr. de admin. et peric. tut.* adde *l.* 1. §. 3. *Infr. de eo, qui pro tut.*

(31) Et negotiorum. *l.* 17. *Supr. de negot.*

(32) *l.* 6. *in fin. l.* 8. *supr. de negot.*

(33) Cum in aliis causis mora brevissimi temporis non inducat discrepantiam. *l.* 8. *Infr. de cond. et demost.*

(34) Duplici ex officio duæ oriuntur agendi formæ.

*

rit gerere: sine ulla dubitatione, tam tutelæ quam negotiorum gestorum judicio cum eo agendum est.

De dolo communi tutorum.

15. Ulpianus lib. 1. Disputationum.

SI ex duobus tutoribus cum altero quis transegisset (1), quamvis ob dolum communem: transactio nihil proderit alteri: nec immerito: cum unusquisque (2) doli sui pœnam sufferat. Quod si conventus alter præstitisset, proficiet id quod præstitit, ei qui conventus non est: licet enim doli ambo rei sint, tamen sufficit unum satisfacere: ut in duobus, quibus res commodata est, vel deposita, quibusque mandatum est.

Si conveniatur, qui est adhuc tutor, 1. Vel curator.

16. Idem lib. 74. ad Edictum.

SI cum [adhuc] tutore ex stipulatu agatur, vel cum his qui pro eo intervenerunt, erit dubitatio, an quia tutelæ agi non potest, nec ex stipulatu agi possit: Et plerique putant, etiam hanc actionem propter eandem utilitatem differendam (3).

§. 1. Cum curatore pupilli sive adolescentis agi (4) poterit (5), et si usque adhuc cura perseveret (6).

De sumptibus litis.

17. Idem lib. 3. de officio Consulis.

IMperatores Severus et Antoninus rescripserunt in hæc verba: *Cum hoc ipsum quæratur, an aliquid tibi a tutoribus vel curatoribus debeatur, non habet rationem postulatio tua, volentis in sumptum litis ab his tibi pecuniam subministrari* (7).

De tutore, qui pupillum perperam abstinuit.

18. Papinianus lib. 25. Quæstionum.

CUm tutor, negotiis impuberis administratis, pupillum paterna hereditate abstinet (8), bonis patris venditis, tractari solet, utilis actio pupillo relinqui, an creditoribus (9) concedi debeat: Et probatur, actionem inter pupillum et creditores patris esse dividendam: scilicet, ut quod rationi bonorum per tutorem deerit, creditoribus reddatur; quod autem [dolo] vel culpa tutoris in officio pupilli perperam abstenti contractum est, puero relinquatur. Quæ actio sine dubio non prius competet, quam pupillus (10) ad pubertatem pervenerit: sed illa confestim creditoribus datur.

De nomine probato a novissimo curatore.

19. Ulpianus lib. 1. Responsorum.

SI probatum (11) est nomen debitoris a novissimo curatore, frustra tutorem de eo conveniri (12).

De restitutione in integrum adversus adultum. 1. De restitutione adulti adversus tutorem.

20. Papinianus lib. 2. Responsorum.

ALterius curatoris heredem minorem, ut (13) majore pecunia condemnatum, in integrum restitui placuit. Ea (14) res materia litis adversus (15) alterum curatorem instaurandæ non dabit, quasi minore pecunia condemnatum, si non sit ejus ætatis actor, cui subveniri debeat: sed æquitatis ratione suadente, per utilem (16) actionem ei subveniri, in quantum alter relevatus est, oportet.

§. 1. Non idcirco actio, quæ post vigintiquinque annos (17) ætatis intra restitutionis tempus adversus tutorem minore (18) pecunia tutelæ judicio condemnatum redditur, inutilis erit (19), quod adolescenti curatores ob eam culpam condemnati sunt (20). Itaque si non judicium (21) a curatoribus factum est, per doli exceptionem curatores consequi poterunt eam actionem præstari (22) sibi.

De actione tutoris adversus contutorem.

21. Idem lib. 1. Definitionum.

CUm pupillus tutelæ actione contra tutorem alterum, tutori, quem judex in solidum condemnavit, cessit (23), quamvis postea judicatum fiat, tamen actio data (24) non intercidit: quia pro parte condemnati tutoris non tutela reddita, sed nominis pretium (25) solutum videtur.

De defensione tutoris, de privilegio pupilli.

22. Paulus lib. 13. Quæstionum.

DEfensor tutoris condemnatus non auferet privilegium (26) pupilli (27): neque enim sponte cum eo pupillus contraxit (28).

Si heres tutoris vel magistratus conveniatur.

23. Idem lib. 9. Responsorum.

COnvento (29) herede tutoris judicio tutelæ, curatorem ejusdem neque ipso jure liberatum videri (30), neque

(1) Transactio minus operatur, quam solutio, quoties nimirum agitur de extendenda libertate ad aliam personam.

(2) *l.* 1. §. 18. *supr. depositi. l.* 25. *circa fin. supr. de admini. tr. et peric. tutor.*

(3) Ad tempus finitæ tutelæ. vide *l.* 1. *infr. rem pupilli.* Ita suspensa actione principali suspenditur et omnis alia actio, quæ inde originem habet.

(4) Propter unam speciem male administratam.

(5) Imo non poterit. *l.* 14. *C. de admin. tut.*

(6) *l.* 14. *in fin. Supr. eod. l.* 26. *supr. de admin. et peric. tut. l.* 1. §. 3. *infr. de eo, qui pro tut. l.* 14. *C. de admin. tut.*

(7) Nemo sumptus cogitur ministrare contra seipsum. facit *l.* 10. *supr. de postulando. l.* 11. *C. de testibus.* hinc concludit Baldus, Assessorem dari expensis actoris, si is solus assessorem petierit; utriusque, si judicis officio datus fuerit.

(8) *l.* 4. *C. eod.*

(9) Gestor bonorum tenetur creditoribus ex mala gestione, seu negotiis male gestis.

(10) *l.* 1. *in fin. supr. eod.*

(11) Probatum semel nomen debitoris, perpetuo probatum intelligitur.

(12) *l.* 44. *supr. de administ. et peric. tut.* vid. Cujac. 7. *observ.* 12.

(13) Restituitur minor adversus sententiam: utputa si in majorem pecuniam condemnatus sit, quam debuerit.

(14) Id est, restitutio minori concessa.

(15) Minore adversus majorem restituto, ipsi majori restituitur actio contra tertium, qui beneficio ipsius minoris fuerat liberatus.

(16) *l.* 1. §. 13. *supr. eod. l.* 2. *C. de contrar. jud. tutelæ.*

(17) Post 25. annum ætati, *Hal.*

(18) Curatores solventes propter culpam tutoris absoluti, beneficium restitutionis in integrum sibi cedi adversus tutorem recte a pupillo postulant.

(19) Adversus alios. *l.* 3. *l.* 5. *C. si tutor vel curat. interven.*

(20) Vide *l.* 25. *supr. de admin. et peric. tut.*

(21) *Al.* judicatum. vide *l.* 21. *infr. eod.*

(22) *l.* 1. §. 18. *supr. eod.* Cedi beneficium restitutionis in integrum potest. *l.* 24. *Supr. de minorib. l.* 25. *Supr. de administ. et peric. tut.*

(23) Solutio facta cedendæ actionis causa debitorem non liberat. Cur ita? Solutio ad unum finem destinata contrarium effectum haud sortitur.

(24) Id est, concessa mandata, *l.* 1. *C. de satisdat.* sic data jurisdictio, in *l.* 2. *supr. de jurisdict.* mandatam etiam continet. *l.* 1. *Supr. de offic. ejus.*

(25) Vide *l.* 76. *in fin. Infr. de solution.* Solutio ad unum finem ordinata non debet ejus oppositum operari. *Bald.*

(26) Privilegium petitoris non mutatur ex persona defensoris. *Bald.* adde *l.* 18. *supr. de interrog.*

(27) Hypothecam tantum. *l.* 20. *C. de administ. tut. l.* 19. *infr. de reb. auct. judicis possid.*

(28) Id est, quasi contraxit litigando: novatio hæc necessaria fuit per sententiam condemnatoriam facta.

(29) Tutelæ actio adversus heredem tutoris mota, curatores, aut heredes Magistratuum non liberat, neque parit ejus exceptionem rei judicatæ.

(30) *l.* 18. *in fin. supr. de administ. et peric. tut.*

exceptionem rei judicatæ ei dandam. Idemque in heredibus Magistratuum observandum.

De posthumo non nato.

24. IDEM lib. 2. Sententiarum.

POsthumo (1) tutor datus, non nato posthumo, neque tutelæ, quia nullus pupillus est: [neque pro tutore, quia nulla significatio (2) est :] neque negotiorum gestorum, judicio tenetur (3), quia administrasse negotia ejus, quia natus non esset, non videtur: et ideo utilis (4) in eum actio dabitur.

De privilegio tutelæ.

25. HERMOGENIANUS lib. 5. juris Epitomarum.

NOn solum tutelæ privilegium (5) datur in bonis tutoris, sed etiam ejus, qui pro tutela negotium gessit: vel ex curatione pupilli pupillæve, furiosi, furiosæve debebitur, si eo nomine cautum non sit.

TIT. IV.

DE CONTRARIA (6) TUTELÆ (7), ET UTILI (8) ACTIONE.

Ratio hujus actionis. 1. *De protutore.* 2. *De curatoribus.* 3. *De tempore hujus actionis.* 4. *De compensatione et petitione.* 5. *De causa obligationis.* 7. *De obligatione quæ tempore finitur.* 8. *Si judicio directo tutelæ, vel rationibus distrahendis non agatur.*

1. ULPIANUS lib. 36. ad Edictum.

COntrariam (9) tutelæ actionem Prætor proposuit, induxitque (10) in usum, ut facilius tutores ad administrationem accederent, scientes pupillum quoque sibi obligatum fore ex sua administratione. Quamquam enim sine tutoris auctoritate pupilli non (11) obligentur, nec in rem (12) suam tutor obligare pupillum possit: attamen receptum est, ut tutori suo pupillus sine tutoris auctoritate civiliter (13) obligetur, ex administratione scilicet: etenim provocandi fuerant tutores, ut promtius de suo aliquid pro pupillis impendant, dum sciunt, se recepturos id quod impenderint.

§. 1. Hæc actio non solum tutori (14), verum etiam ei (15) qui pro tutore negotia gessit, competere debet.

§. 2. Sed et si curator sit vel pupilli, vel adolescentis, vel furiosi (16), vel prodigi, dicendum est, etiam his contrarium dandum.

† Idem in curatore quoque ventris probandum est. Quæ sententia Sabini fuit existimantis, cæteris (17) quoque curatoribus ex iisdem causis dandum contrarium [judicium].

§. 3. Finito autem officio hanc actionem competere dicemus tutori: cæterum, quandiu durat, nondum competit (18). Sed si pro tutore negotia gessit, vel etiam curam administravit, locus erit judicio, etiam statim (19): quia hoc casu in ipsum quoque statim actio competit.

§. 4. Præterea, si tutelæ judicio [quis] conveniatur, reputare (20) potest id quod in rem pupilli impendit (21). Sic erit arbitrii ejus, utrum compensare (22), an petere velit sumptus. Quid ergo, si judex compensationis ejus rationem non (23) habuit? an contrario judicio experiri possit? Et utique potest (24): Sed (25) si reprobata (26) est hæc reputatio, et adquievit, non debet judex contrario judicio id sarcire.

§. 5. An in hoc judicio, non tantum quæ pro pupillo, vel in rem ejus impensa sunt, veniant: verum etiam ea quoque, quæ debebantur alias tutori (utputa a patre pupilli si quid debitum fuit) quæritur? Et magis puto, cum integra sit actio (27) tutori, non esse in contrarium judicium deducendum.

§. 6. Quid tamen, si ideo expectavit, quia tutor erat, et ideo non exegit? videamus, an contrario judicio tutelæ indemnitatem consequatur. Quod magis probandum est: nam sicuti quodcunque aliud gessit pro utilitate pupilli, id contrario judicio consequetur, ita etiam id, quod sibi debetur, consequi debet, vel ejus securitatem.

§. 7. Ego, et si ex causa, quæ tempore finitur (28), obligatio aliqua fuit, tutelæ contrarium judicium esse ei opinor.

§. 8. Hanc (29) actionem dandam placet, et si tutelæ judicio non agatur (30): etenim nonnunquam pupillus idcirco agere tutelæ non vult, quia (31) nihil ei debetur: imo plus in eum impensum est, quam [quod] ei abest: nec (32) impediendus est tutor contrario agere.

(1) *l.* 19. *§. ult. supr. de testam. tut.*

(2) Id est, nulla similitudo est, propter quam actio tutelæ locum habere possit.

(3) Imo negotiorum tenetur. *l.* 29. *supr. de negotiis.*

(4) Vide *l.* 47. *supr. de negot.*

(5) Reale et personale.

(6) *Lib.* 5. *C.* 58.

(7) Quæ tutori competit ad id repetendum quod ei abest.

(8) Negotiorum gestorum. Ea competit curatori. *Cujac.*

(9) Sic enim vocatur, *Supr. in epigraphe. l.* 6. *Infr. eod.* §. 2. *Inst. de oblig. quæ ex quasi contract.* et contrarium judicium, §. 1. *infr. eod. l.* 3. §. 1. 8. *Infr. eod. l.* 6. *in fin. Supr. de his, qui notant.* adde *l.* 5. §. 1. *Infr. de oblig. et act. l.* 2. *in fin. supr. de neg.*

(10) Ex lege aliqua, forte negotiorum: eam enim hæc imitatur. Cæterum, *de inducendi* voce dixi *l.* 1. *supr. ad exhibendum.* Prætoriam interim nota hanc actionem esse.

(11) *l.* 9. *supr. de act. tut.*

(12) *l.* 1. *supr. de act. tut.*

(13) Et naturaliter in hoc casu. *l.* 5. *Supr. de auct. tut. l.* 46. *Infr. de obl. et act.*

(14) §. 3. *infr. eod.*

(15) *l. ult. infr. de eo, qui pro tut.*

(16) Ut *l.* 24. *in fin. Infr. de obl.*

(17) Quibusvis curatoribus hoc judicium datur.

(18) Quia ejus contraria, nempe directa, eo tantum tempore competit. *l.* 4. *supr. tit. prox.* contrariorum autem eadem est ratio.

(19) Quia tutor non est. *l.* 1. §. 3. *Infr. tit. prox.*

(20) *l.* 2. *l.* 3. *supr. ubi pupill.*

(21) Id est, impensas, sumptus, *l.* 3. §. 1. *Infr. eod.*

(22) *l.* 3. *C. eod. l.* 2. *C. de in litem dando tutore.*

(23) Quia nec admisit exceptionem, neque reprobavit expresse.

(24) *l.* 8. §. 2. *supr. de negot. l.* 7. §. 1. *supr. de compensationib.*

(25) Exceptionem non admitti, et discussam reprobari per interlocutoriam aut definitivam, differunt: Priore casu non obstat exceptio rei judicatæ, sed posteriore. *l. si autem.* 8. §. *penult. supr. de negot. l. quod in diem.* 7. §. *si ration.* 1. *supr. de compens. l. ult.* §. *ultim. C. de compens.*

(26) *d.* §. 1.

(27) Facit *l.* 2. *in fin. C. de in litem dando tutore.*

(28) Sunt enim quædam quæ certo tempore finiuntur. *l.* 8. *l.* 19. *supr. de negot.* nec enim omnes in heredes actiones dantur: aliæ sunt temporales.

(29) Contrariam scil.

(30) Id est, hæc actio ultro datur. *l.* 10. *supr. de negot. l.* 17. §. 1. *l.* 18. *in fin. supr. commod.*

(31) *l.* 3. *in fin. C. eod.*

(32) Contraria tutelæ actio proponi potest, licet exceptio proponi non possit. adde *l.* 5. *in fin. infr. de dol. mal. et met. excep.*

2. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

Longe magis dandum est (1), et si rationibus (2) distrahendis actio intendatur (3).

De modo impensarum. 1. *De liberatione. De usuris. De compensatione.* 7. *De eventu rei gestæ.* 8. *Quibus ex causis datur hæc actio.* 9. *De tempore hujus actionis. De successoribus.*

3. ULPIANUS lib. 36. ad Edictum.

Quid ergo, si plus in eum impendit, quam est in facultatibus? videamus, an possit hoc consequi. Et Labeo scripsit posse (4). Sic tamen accipiendum est, si expedit pupillo ita tutelam administrari: Cæterum si non expedit, dicendum est, absolvi pupillum oportere: neque enim in hoc administrantur tutelæ, ut merganter (5) pupilli: judex (6) igitur, qui contrario judicio cognoscit, utilitatem (7) pupilli spectabit, et an tutor ex officio sumptus fecerit.

§. 1. Contrarium (8) judicium an (9) ad hoc quoque competat, ut quis a pupillo exigat liberationem, videndum est? Et nemo dixit, in hoc agere quem contrario posse, ut (10) tutelæ judicio liberetur (11): sed tantum de his, quæ ei propter tutelam absunt: Consequitur (12) autem pecuniam, si quam de suo consumpsit, etiam cum usuris (13): sed vel trientibus (14), vel his, quæ in regione (15) observantur, vel his, quibus mutuatus est, si necesse (16) habuit mutuari ut pupillo ex justa causa prorogaret (17): vel his [a] quibus pupillum liberavit, vel quibus caruit tutor, si nimium profuit pupillo pecuniam esse exsolutam.

§. 2. Plane si forte tutor aliquid pecuniæ debuit fœnorare, aliquid ipse pro pupillo solvit, nec ipse usuras consequitur (18), nec pupillo præstabit (19).

§. 3. Quare et si in usus suos convertit, deinde aliquid impendit in rem pupillarem, quam impendit, desinit vertisse (20), et exinde (21) usuras (22) non præstabit. Et si ante impendit in rem pupillarem, mox in usus suos vertit, non videbitur vertisse quantitatem, quæ concurrit cum quantitate sibi debita, ut ejus summæ non præstet usuras.

§. 4. Usuras utrum tamdiu consequetur tutor, quamdiu tutor est, an etiam post finitam tutelam videamus: an ex mora tantum? Et magis est, ut, quoad (23) ei reddatur pecunia, consequatur: nec enim debet ei sterilis (24) esse pecunia.

§. 5. Si tamen fuit (25) in substantia pupilli unde consequeretur, dicendum, non oportere eum usuras a pupillo exigere.

§. 6. Quid ergo, si de re pupillari non potuit sibi solvere, quia erat deposita (26) ad prædiorum (27) comparationem? Siquidem non postulavit a Prætore, ut promatur pecunia, vel hoc minus deponatur, sibi (28) imputet (29): si (30) vero hoc desideravit, nec impetravit, dicendum est, non deperire ei usuras in contrario judicio.

§. 7. Sufficit (31) tutori, bene et diligenter negotia gessisse: etsi eventum (32) adversum habuit, quod gestum est.

§. 8. Judicio contrario tutelæ præstatur et id, quod in rem pupilli versum est [ante tutelam], vel post tutelam, si negotiis tutelæ tempore gestis nexum (33) probatur: et quod ante impensum est, sive pro tutore negotia gessit, et postea tutor constitutus est, vel ventri erat curator: sed et si non pro tutore negotia gerebat, debet venire, quod ante impensum est: deducuntur enim in tutelæ judicium sumptus quoscunque (34) fecerit in rem pupilli: sic tamen, si [ex] bona fide fecit.

§. 9. Hanc actionem (35) perpetuam (36) esse palam est,

(1) Hoc judicium contrarium.
(2) De hac actione vid. *supr. tit. prox.*
(3) Tutori per pupillum, vel pupilli nomine.
(4) Si modo utiliter cœptæ et factæ sint impensæ: alias non consequetur impensas. *infr. eod.* vide §. 7. *infr. eod.* Goth. Montan. *de tutel. c.* 40. *num.* 43. Ans.
(5) Pupilli sumptibus non sunt mergendi.
(6) Tutor in pupillum plus expendere non debet, quam sit in ejus facultatibus.
(7) Utilitatem pupilli judex semper spectare debet. *l.* 10. *supr. de confirm. tut.*
(8) Contrario judicio tutor non agit ut liberetur, sed ut accipiat potius expensas.
(9) Nota quid consequamur contrario judicio tutelæ, et formulam hujus actionis collige.
(10) Potest tamen agere, ut indemnis servetur a pupillo. *l. ult. infr. eod.*
(11) Fingamus tamen, tutorem, justam ob causam, tutela liberari velle, qua actione aget? vide *supr. de excus. tutor.*
(12) *l.* 22. *supr. de evict.*
(13) *l.* 19. §. 4. *supr. de negot. l.* 18. *C. de negot. l.* 37. *supr. de usuris.*
(14) Si modo tantæ debentur, secundum conditionem suæ personæ. *l.* 26. §. 1. *C. de usuris.*
(15) *l.* 1. *supr. de usur.*
(16) *d. l.* 37.
(17) Prorogare quid, vide *l.* 53. *supr. de pact.*
(18) Imo consequitur. *d. l.* 19. §. 4. *supr. de negot.*
(19) Pensabit. *Hal.* sensus est: si tutor pecuniam pupillarem fœnerari debuit (hodie necessitas ea tutoribus est remissa, *Novell.* 72. *cap.* 6.) et aliquid pupilli nomine solvit, nec pupillus ab eo (pecuniæ non fœneratæ), nec is a pupillo (pecuniæ solutæ pupilli nomine) usuras exiget. At forte, cum pecunia pupillari, quam apud se reliquam habet, pensabit? ne id quidem fiet. vide *l.* 11. *supr. de compensat.*
(20) *l.* 10. §. 6. *supr. de in rem verso.*
(21) Id est, ob eam causam.
(22) Pecuniæ scilicet quam in usus suos vertit.
(23) Regulam observa. *Goth.* Vide Ant. August. *lib.* 1. *emendat cap.* 2. Ans.
(24) Sterilem pupillorum pecuniam lex esse non patitur, *ut hic. et l.* 7. *supr. de usuris.* ut hinc colligas, jure civili nummos nummum parere, *l.* 33. *supr. de usuris.* Goth. Abrogatur hæc lex per *Novell.* 72. *cap.* 6. 7. 8. Ans.
(25) *l.* 9. §. 5. *supr. de administ. et peric. tut.*
(26) Vide quæ notavi de destinata pecunia, ad *l.* 58. §. 1. *supr. pro socio.* Porro depositæ pecuniæ nomine Zasius ad *l.* 15. *infr. de re judicat.* intelligit non simplicem depositionem, et separationem pecuniæ, *l.* 79. §. 1. *infr. de leg.* 3. depositam hic intelligi ait quæ ex venditione rei immobilis sit redacta: quæ non simpliciter redacta, sed in arca prædii emendi causa specialiter reclusa. Porro, an pecunia redacta ex re immobili censeatur immobilis, vide quæ notavi ad *l.* 48. *in fin. infr. de furt.*
(27) Vel redituum annuorum. siquidem talis pecunia prædio comparatur: neutrum sine decreto tutor impune potest attingere. *arg. l.* 22. *C. de admin. tut.*
(28) Imputare sibi debet, qui a Prætore Judice id non petiit, quod petere potuit, vel debuit.
(29) Nam si a Prætore id postulasset, Prætor id ei permittere potuisset. *l.* 15. *in fin. infr. de re judicat.*
(30) Injuria facta tutori seu administratori, dicitur facta pupillo, ideoque ei nocet.
(31) *l.* 10. §. 1. *supr. de negot.* vide quæ notavi ad *l.* 4. *C. mandati.*
(32) Eventum adversum negotiorum pupillarium tutor non præstat, ea si initio gessit ex bona fide.
(33) Connexorum idem judicium. *Bald.*
(34) Utiliter tamen cœptos. §. 7. *supr. eod.*
(35) Tutelæ contrariam.
(36) *l.* 8. *C. arbitr. tutel.* hodie 30. annis finitur. *l.* 3. *in fin. C. de præscr.* 30. *vel* 40. *ann.*

et heredi, et in heredem dari, cæterosque successores (1) et ad quos ea res pertinet, et in eos.

De tutore remoto.

4. Julianus lib. 21. Digestorum.

A Tutela remotus eo (2) loco haberi debet, quo esset finita tutela (3): et sicut actiones patitur, perinde ac si pupillus pubes factus esset, ita (4) contrario judicio, si quid ei aberit, persequi debebit: nihil enim prohibet suspectum tutorem esse, quamvis complura in rem pupilli impenderit, quæ eum amittere non oportet.

De herede tutoris.

5. Ulpianus lib. 1. Responsorum.

HEredem tutoris (5), si eam summam solverit, in quam obligati pupilli fuerunt, actionem contrariam adversus eos habere posse respondi.

Si tutor se pro pupillo obligavit.

6. Paulus lib. 5. ad Plautium.

SI tutor pro pupillo se obligavit (6), habet (7) contrariam actionem, et antequam (8) solvat.

TIT. V.

DE EO, QUI PRO (9) TUTORE PROVE CURATORE NEGOTIA GESSIT (10).

Ratio hujus actionis. 1. *Quid sit* pro tutore gerere. 2. *De servo.* 3. *Si ante pubertatem agatur.* 4. *De tutela finita.* 5. *Si pro tutore administravit: Deinde, quasi tutor.* 6. *De eo, qui tutorem habere non potest.* 7. *De curatore dato impuberi. De eo, qui cum tutor non esset, coactus est gerere.* 8. *De usuris.* 9. *De gestis, vel omissis.*

1. Ulpianus lib. 36. ad Edictum.

PRotutelæ (11) actionem necessario Prætor (12) proposuit: nam (13) quia plerumque incertum est, utrum quis tutor, an vero quasi tutor pro tutore administraverit tutelam, idcirco in utrumque casum actionem scripsit: *Ut, sive tutor sit, sive non sit qui gessit, actione tamen teneretur.* Solent enim magni errores intercedere, ut discerni facile non possit, utrum quis tutor fuerit, et sic gesserit, an vero non fuerit, pro tutore tamen munere functus sit.

§. 1. *Pro tutore* autem *negotia gerit*, qui munere tutoris fungitur in re impuberis, sive se putet tutorem sive scit non esse, finget tamen [esse].

§. 2. Proinde et si servus quasi tutor egerit, Divus Severus rescripsit, dandum in dominum judicium utile.

§. 3. Cum eo qui pro tutore negotia gessit, etiam (14) ante pubertatem agi posse nulla dubitatio est: quia tutor non est (15).

§. 4. Quare, si quis finita tutela pro tutore negotia impuberis gessit, tenebitur.

§. 5. Sed et si prius pro tutore administraverit, deinde quasi tutor, æque tenebitur ex eo quod pro tutore administravit: quamvis devolvatur (16) hic gestus in tutelæ actionem.

§. 6. Si quis quasi tutor negotia gesserit ejus, qui jam pubes est, neque tutorem habere potest: protutelæ actio cessat. Simili modo et si ejus qui nondum natus est (17): nam ut pro tutore quis gerat, eam esse personam oportet, cujus ætas recipiat tutorem, [id est impuberem esse oportet]: sed erit negotiorum gestorum actio.

§. 7. Si curator impuberi (18) a Prætore datus (19), negotia (20) gesserit, an quasi pro tutore gesserit, teneatur, quæritur? Et est verius, cessare (21) hanc actionem: quia officio curatoris functus est: Si quis tamen, cum tutor non esset, compulsus a Prætore, vel a Præside, dum se putat tutorem, gesserit tutelam, videndum, an pro tutore teneatur? Et magis est, ut quamvis (22) compulsus gesserit, teneri tamen debeat, qui animo tutoris gessit, cum tutor non esset. At iste curator, non quasi tutor, sed quasi curator gessit.

§. 8. In protutelæ judicio usuræ quoque veniunt (23).

§. 9. Sed utrum solummodo in id quod gessit tenebitur, an vero in id etiam, quod gerere debuit? Et, si quidem omnino non attingit (24) tutelam, non tenebitur: neque enim attingere debuit, qui tutor non fuit. Quod si quædam gessit, videndum, an (25) etiam eorum, quæ non gessit, teneatur. Et hactenus (26) tenebitur, si alius gesturus fuit: sed [et] si cognito quod tutor non fuit, abstinuit [se] administratione: videamus, an teneatur, si necessarios pupilli non certioravit (27), ut ei tutorem peterent? Quod verius est.

(1) Singulares, non universales. *l.* 1. §. *si heres. infr. ad SC. Trebell. l. nominib.* 2. *C. de oblig.*

(2) Remotus tutor eodem jure est quo is cujus tutela tempore finita est: et sic paria sunt tutelam tempore finitam, et ab ea tutorem remotum esse.

(3) Licet quis ab actu aliquo removeatur, jura tamen quæ intermedio tempore quæsivit, non amisit. *Bald.* Goth. v. Montan. *de tutel. cap.* 40. *num.* 27. Ans.

(4) Remotus a tutela, id quod in eam impendit, actione tutelæ contraria recuperat.

(5) Et fidejussoris. *l.* 14. *supr. mandati.*

(6) §. 2. *in fin. Inst. de oblig. ex quasi contractu.*

(7) At quatenus? nempe ut liberetur a suscepta obligatione, vel ut ei præstetur indemnitatis cautio. *l. si tutelæ.* 3. *supr. tit. prox.*

(8) *l.* 28. *in fin. supr. de negot. l.* 45. *supr. mandati.*

(9) *Lib.* 5. *C.* 45. etiam proprio nomine: alias finito officio non tenetur.

(10) Cum neque tutor, neque curator esset.

(11) Sic enim appellatur §. 6. §. 8. *infr. eod.*

(12) Protutelæ actio prætoria.

(13) Protutelæ actio inventa, quia plerumque incertum est, utrum quis tutelam pro tutore administraverit ut tutor, an ut quasi tutor.

(14) Protutelæ agi potest etiam ante pubertatem: qua parte protutelæ actio differt ab actione tutelæ, quæ ante pubertatem non movetur. Cur autem hæc etiam ante pubertatem moveri potest? Quia ut principium nullum verum ac certum habet, ita nullum quoque finem certum habet.

(15) *l.* 26. *supr. de admin. et peric. tut. l.* 4. *supr. de tut. et rationib.*

(16) Cohæreat. *l.* 13. *supr. de tut. et rationib.*

(17) Posthumi. *l.* 19. *in fin. supr. de testam. tut.*

(18) Curator impuberi non tantum ad lites, *l.* 3. §. 2. *supr. de tut.* sed ad negotia dari potest. *l.* 25. *supr. de tut. dat.* Bald.

(19) Forte invito. v. *l.* 1. *supr. de minorib.*

(20) Curator non tantum ad judicia: sed etiam ad negotia dari potest. Roman. *singul.* 238.

(21) Dixi ad *l.* 3. *C. arbitrium tutelæ.*

(22) Compulsus a Judice qui gessit, æque tenetur rationes reddere, ut qui non compulsus gessit.

(23) *Subaudi*, a die moræ.

(24) Attigerit. *Haloand.*

(25) Protutelæ actione protutor convenitur etiam ob ea quæ non gessit.

(26) Facit *l.* 6. §. *ult. supr. de negot.*

(27) Recessurus a negotiis pupilli, de suo discessu pupilli conjunctos certiorare debet. An idem in fidejussore, vide *l.* 10. §. 12. *supr. mandati.* et conductore? vide *l.* 13. §. 7. *Supr. locati.*

De venditione.

2. Celsus lib. 25. Digestorum.

SI is, qui pro tutore (1) negotia gerebat, cum tutor non esset, rem pupilli vendidit (2), nec (3) ea usucapta est (4): petet eam pupillus, quanquam ei cautum est: non enim eadem hujus quæ tutoris est rerum pupilli administratio.

De eo qui ignorabat se tutorem esse.

3. Javolenus [lib. 5. Epistolarum].

QUæro, an is qui cum tutor testamento datus esset, et id ipsum ignoraret, pro tutore negotia pupilli gesserit quasi tutor: an, quasi pro tutore negotia gesserit, teneatur? Respondit, non puto teneri quasi tutorem: quia scire (5) quoque se tutorem esse debet, ut eo affectu negotia gerat, quo tutor gerere debeat.

De fide et diligentia.

4. Pomponius lib. 16. ad Quintum Mucium.

QUi pro tutore negotia gerit, eandem fidem et diligentiam præstat, quam (6) tutor præstaret.

De contrario judicio.

5. Ulpianus lib. 10. ad Edictum.

EI, qui pro tutore negotia gessit, contrarium (7) judicium competit.

TIT. VI.

QUOD (8) FALSO TUTORE AUCTORE GESTUM ESSE DICATUR (9).

Æquitas Edicti. 1. *Verba Edicti.* 2. *Si tutor auctoritatem accommodare non potuit.* 3. *De duobus tutoribus altero falso, altero vero.* 4. *De pluribus falsis tutoribus.* 5. *De protutore.* 6. *Alia verba Edicti. De scientia et ignorantia actoris.*

1. Ulpianus lib. 12. ad Edictum.

HUjus Edicti æquitas non est ambigua: ne (10) contrahentes decipiantur, dum falsus tutor adhibetur.

§. 1. Verba autem Edicti hæc sunt: *Quod eo auctore*, inquit, *qui tutor non fuerit.*

§. 2. Verbis Edicti multa (11) desunt (12): Quid enim si fuit tutor, is tamen fuit, qui auctoritatem accommodare non potuit, puta (13) furiosus, vel ad aliam regionem datus?

§. 3. Sed Pomponius libro XXX. scribit, interdum, quamvis [a] non tutore gestum est, non pertinere ad hanc partem Edicti. Quid enim, si duo tutores, alter falsus, alter verus auctoritatem accommodaverint: nonne valebit quod gestum est (14)?

§. 4. Item hoc Edictum, licet singulariter scriptum sit, si tamen plures intervenerint, qui tutores non erant, [tamen] locum habere debere, Pomponius lib. XXX. scribit.

§. 5. Idem Pomponius scribit, etiamsi pro tutore negotia gerens auctoritatem accommodaverit, nihilominus hoc edictum locum habere: nisi forte Prætor decrevit (15), *ratum se habiturum id, quod his auctoribus gestum est*: tunc enim valebit per Prætoris tuitionem, non (16) ipso jure (17).

§. 6. Ait Prætor: *Si id actor ignoravit, dabo in integrum restitutionem.* Scienti (18) non subvenit: merito: quoniam (19) ipse se decepit.

2. Paulus lib. 12. ad Edictum.

SI *id*, inquit, *actor ignoravit* (20). Labeo: et si dictum (21) sit ei, et bona fide non crediderit (22).

3. Ulpianus lib. 12. ad Edictum.

PLane si is sit, qui auxilio non indiget, scientia ei non nocet: utputa si pupillus (23) cum pupillo egit: nam cum nihil actum sit, scientia non nocet.

4. Paulus lib. 12. ad Edictum.

MInori vigintiquinque annis succurretur, etiamsi scierit (24).

5. Ulpianus lib. 12. ad Edictum.

INterdum tamen et si (25) scientia noceat (26), tamen restitutio facienda erit, si a Prætore compulsus est ad judicium accipiendum.

6. Paulus lib. 12. ad Edictum.

PUpilli (27) scientia computanda non est: tutoris ejus computanda est: Utique [et] si pupillo cautum sit, melius dicitur, rem suam restitui pupillo, quam incer-

(1) Id ad possessorem prælaturæ extendit Baldus.
(2) Etiam interposito decreto: unde colligunt, venditionem rerum pupilli etiam interposito decreto Judicis et cum auctoritate protutoris factam non valere. *Bald. Goth.* v. Antonius Augustinus. *l.* 4. *emend. cap.* 17. Adrianus Pulvæus *ad l. Atiniam. cap.* 17. Mod.
(3) Imo utcunque usucapta est, non nocet pupillo. *l.* 4. §. 24. *Infr. de doli mali et met. except.*
(4) Quia non potest usucapi res pupillaris. *l.* 48. *infr. de adquir. rer. dom.*
(5) Ut tutor non gerit, qui ignorans in re pupillari versatur. adde *l.* 22. *infr. de adquir. vel omitt. hered.*
(6) De qua vide *l.* 33. *supr. de admin. et peric. tut.*
(7) *l.* 1. §. 1. *supr. de contr. tut.*
(8) Περὶ πλαστῶν ἐπιτρόπων. 38. *Eclog.* 6.
(9) Dicetur. *Hal. Goth.* Ad hunc titulum scripsit Carolus Molinæus *in lectionibus Dolanis.* Mod.
(10) Similis ratio in *l.* 1. *supr. de exercit.*
(11) Quem in modum multa desunt? Quandoque est gestum a vero tutore, et tamen locum habet hoc Edictum, ut *Infr. eod.* quandoque non est gestum a vero tutore, et tamen non habet locum hoc Edictum. §. 5. *Infr. eod.*
(12) Interdum verba legis defectuosa sunt, veluti si in omnem casum vel eventum non prospexerunt. adde *l.* 12. *supr. de legib.*
(13) Adde *l.* 1. §. 2. *in fin. supr. quod cujuscunque univers.*
(14) Utile per inutile non vitiatur.
(15) Auctoritas interposita a falso tutore valet, propter auctoritatem Prætoris decernentis se ratum habiturum: alias non valet, *l.* 4. *C. in quib. caus. in integr. rest. non est.*
(16) Non ipso jure, seu vi ipsa gestionis, sed auctoritate decreti.
(17) Potest enim Prætor supplere defectum tutoris.
(18) *l.* 145. *infr. de regul. jur.*
(19) Decipienti se non subvenitur.
(20) *l.* 57. *infr. de oblig. et act.*
(21) i. e. Denunciatum. Ita denunciatio facta ab eo, cujus non interest denunciationem factam esse, denunciatum in mala fide non constituit: ut qui possit ei denunciationi impune fidem non habere.
(22) Id accidere potuit, quia is, cujus non intererat denunciare, denunciavit. Ejus denunciatio non inducit malam fidem. vide *l.* 13. *supr. depositi.* vide quæ notavi ad *l.* 13. §. 3. *infr. quæ in fraud. credit.* Temere igitur non credendum, *ut hic.* adde *l.* 2. *supr. de eo, per quem fact. l.* 3. §. *sed si. supr. de in rem vers.* nisi probus et fide dignus sit. vide *Gloss. in l.* 73. *infr. de cond. et demonstr. etc.* Tiraquellum, *de pœnis. caus.* 31.
(23) Adde *l.* 6. *infr. eod.*
(24) *l.* 3. *C. de in integr. rest. min.*
(25) *Tametsi* unica dictione, Cicero *ad Plancium* 4. *epist. famil.* 15. vid. Cujac. 1. *observ.* 14. Eam vocem reperiri apud Plautum *in Milite.* apud Ciceronem *in Verrem. et de petitione consulatus.* 3. *de Oratore.* et 5. *ad Atticum* 17. et 12. *ad Atticum.* Cæsarem 7. *de bell. Gall. duob. locis.* apud Ennium et Lucanum *in carmine ad Pisonem.* Senecam *l.* 5. *de beneficiis.* notat Muretus 11. *variar.* 17. et Catullum, Terentium *in Andria.*
(26) *l.* 1. *in fin. supr. eod.*
(27) *l.* 3. *supr. eod.* v. Cujac. 14. *obs.* 8.

tum (1) cautionis eventum [cum] spectare: Quod et Julianus, si alias circumventus sit pupillus, respondit.

Alia verba Edicti. 1. De scientia, dolo et metu ejus, qui auctor fuit. 2. Interpretatio verborum, Quanti ea res erit. 3. De sumptibus judicii restitutorii. 4. Si plures auctores fuerint.

7. Ulpianus lib. 12. ad Edictum.

NOvissime Prætor ait: *In eum* (2), *qui, cum tutor non esset, dolo malo auctor factus esse dicetur, judicium dabo: ut quanti* (3) *ea res erit, tantam* (4) *pecuniam condemnetur.*

§. 1. Non semper tutor convenitur: nec sufficit, si sciens auctor fuit: verum ita demum, si dolo malo auctor fuit. Quid, si compulsus, aut metu ne (5) compelleretur, auctoritatem accommodaverit? Nonne debebit esse excusatus?

§. 2. Quod ait Prætor, *Quanti ea res erit*, magis puto non pœnam, sed (6) veritatem (7) his verbis contineri.

§. 3. Pomponius lib. xxx. recte scribit, etiam sumptuum in hoc judicio rationem haberi, quos facturus est actor restitutorio (8) agendo.

§. 4. Si plures sint, qui auctores fuerunt, perceptione ab uno facta et cæteri liberantur, non (9) electione.

8. Paulus lib. 12. ad Edictum.

ET ideo, si nihil aut non totum servatum sit, in reliquos non denegandam in id, quod deest, Sabinus scribit.

De eo, qui alium, ut auctoraretur, adhibuit. 1. De successoribus. De tempore et forma harum actionum. De his, qui sunt alieni juris.

9. Ulpianus lib. 12. ad Edictum.

HUjus actionis exemplo Pomponius lib. xxxi. scribit, dandam actionem adversus eum qui dolo (10) malo adhibuit, ut alius auctoraretur inscius.

§. 1. Has in factum actiones heredibus quidem competere, cæterisque successoribus (11): in eos vero non reddi, Labeo scribit: nec in ipsum, post annum: quoniam et factum (12) puniunt, et in dolum concipiuntur: et adversus eas personas, quæ alieno juri (13) subjectæ sunt, noxales erunt.

De actione finita. De usucapione.

10. Gajus lib. 4. ad Edictum Provinciale.

SI (14) falso (15) tutore actum sit, et interea dies actionis exierit (16), aut res (17) usucapta sit (18): omnia incommoda perinde sustinere debet (19), ac si illo tempore, vero tutore auctore egisset (20).

De dolo et conditione ejus, qui auctor fuit. 2. De filiofamilias. De ancilla. 3. De patre. 4. De eo ad quem dos pertinet.

11. Ulpianus lib. 35. ad Edictum.

FAlsus (21) tutor, qui in contrahendo auctor minori duodecim vel quatuordecim annis fuerit, tenebitur in factum actione, propter dolum (22) malum: cujuscunque conditionis fuerit, vel sui juris, vel alieni.

§. 1. Qui dolo (23) malo auctoritatem accommodavit, tenebitur hoc Edicto.

§. 2. Sed et si quis filiæfamilias auctor factus sit ad contrahendum, tenetur. † Idemque juris est, si ancillæ quis tutore auctore credidisset. Nam omnibus istis modis propter tutorem decipitur is qui contraxit, qui aliter cum impubere contracturus non fuisset, quam si tutoris auctoritas intercessisset.

§. 3. Julianus lib. xxi. Digestorum tractat: an etiam in patrem debeat dari hæc actio, qui filiam minorem (24) duodecim annis nuptum dedit? Et magis probat, patri ignoscendum esse (qui) filiam suam maturius in familiam sponsi perducere voluit: affectu (25) enim propensiore magis quam dolo [malo] id videri fecisse.

§. 4. Quod si intra duodecim annos hæc decesserit, cum haberet dotem: putat Julianus, si dolo malo conversatus sit is, ad quem dos pertinet, posse maritum doli mali exceptione condicentem summovere, in casibus, in quibus dotem vel in totum vel in partem, si constabat matrimonium, fuerat lucraturus.

De interrogatione in jure.

12. Idem lib. 1. Responsorum.

EX eo quod interrogatus *tutorem se esse* respondit, nulla eum actione teneri. si (26) tamen, cum tutor non esset, responso suo in aliquam captionem adolescentem induxit, utilem actionem adversus eum dandam.

TIT. VII.

DE FIDEJUSSORIBUS (27), ET NOMINATORIBUS (28), ET HEREDIBUS (29) TUTORUM ET CURATORUM.

De inchoatis a tutore. 1. De eo, quod penes tutorem vel pupillum fuit.

1. Pomponius lib. 17. ad Sabinum.

QUamvis heres tutoris tutor non (30) est, tamen ea quæ per defunctum inchoata sunt, per heredem, si legi-

(1) Vid. *l.* 66. §. 1. *infr. ad SC. Trebell.*
(2) Vid. *l.* 11. *Infr. h. t.*
(3) Falsus tutor tenetur in id, quod interest ei, qui auctoritatem ejus secutus est.
(4) *Tantam in.*
(5) Paria sunt aliquid fieri vel confiteri coacte, vel timore coactionis *Bald.*
(6) Pœna et veritas rei differunt.
(7) Veram rei æstimationem. *l.* 1. *in fin. supr. si quis jus dicenti. l.* 2. *in fin. supr. qui satisd. l.* 179. *Infr. de verb. signif.*
(8) Restitutoria actione, quæ in factum dicitur. *d. l.*11. *infr.*
(9) Perceptionis et electionis differentia.
(10) *l.* 7. *supr. eod.*
(11) Universalibus.
(12) Facti nomine delictum intelligitur. v. *l.* 4. *l.* 25. §. 1. *infr. de oblig. et act.*
(13) Id est, dominio.
(14) Vide Cujac. 22. *obs.* 19.
(15) Si cum falso. *Hal.*
(16) Ei scil. qui adversus pupillum agebat.

(17) Puta actoris.
(18) A pupillo.
(19) Ipse pupillus.
(20) Verbo agendi hic intellige actionem et exceptionem, ut *l.* 1. *Infr. de except.*
(21) Vide Cujac. 22. *obs.* 20.
(22) *l.* 7. *supr. eod.*
(23) *In princ. supr. eod. d. l.* 7. *l.* 9. *in pr. et* §. 1. *supr. eod.*
(24) *l.* 9. *supr. de sponsalib.*
(25) De quo vide *l.* 67. §. 1. *supr. de ritu. l.* 17. §. 1. *supr. de adoptionibus. l.* 4. *in fin. infr. de re militari. l.* 36. *supr. de excusat. tutor. l.* 7. *C. de curatore furiosi.*
(26) Mendacium quod nemini nocet, non punitur, etiamsi quis judici mentiatur. *Bald.*
(27) *Lib.* 5. *C.* 57.
(28) V. *l.* 2.
(29) *Lib.* 5. *C.* 54.
(30) Tutela ad heredes non transmittitur. *l.* 16. *in fin. supr. de tut.* v. 5. Harmen. 11.

timæ (1) ætatis et masculus sit, explicari (2) debent (3): in quibus dolus ejus admitti potest.

§. 1. Quod penes tutorem fuit, heres (4) quoque ejus reddere debet: quod apud pupillum is reliquerit, si heres capit, non quidem crimine (5) caret, sed extra tutelam est; et utili actione hoc reddere compellitur.

Si per alium postuletur vel nominetur tutor.

2. Ulpianus lib. 39. ad Sabinum.

Postulare tutorem videtur et qui (6) per (7) alium postulat: Item nominare (8) et qui per alium hoc idem facit.

De usuris.

3. Idem lib. 35. ad Edictum.

Etiam (9) fidejussorem (10) et heredes fidejussoris ad rationem eandem usurarum revocandos esse constat, ad quam et tutor revocatur.

De dolo, 1. *Et negligentia heredis.* 2. *De usuris.* 3. *De fidejussoribus et affirmatoribus sine stipulatione obligandis.*

4. Idem lib. 36. ad Edictum.

Cum ostendimus, heredem (11) quoque tutelæ judicio posse conveniri, videndum, an etiam proprius ejus dolus, vel propria administratio veniat in judicium? Et exstat Servii sententia existimantis, si post mortem tutoris heres ejus negotia pupilli gerere perseveraverit, aut in arca tutoris pupilli pecuniam invenerit, et consumpserit, vel eam pecuniam quam tutor stipulatus fuerat, exegerit, tutelæ judicio eum teneri suo nomine: nam cum permittatur adversus heredem ex proprio dolo jurari in litem, apparet eum judicio tutelæ teneri ex dolo proprio.

§. 1. Negligentia (12) plane propria heredi non imputabitur (13).

§. 2. Usuras quoque (14) ejus pecuniæ, quam pupillarem agitavit, præstare debet heres tutoris: quantas autem et cujus temporis usuras præstare debeat, ex bono et æquo constitui a judice oportet.

§. 3. Fidejussores a tutoribus nominati, si præsentes fuerunt, et non contradixerunt, et nomina sua referri in acta publica passi sunt (15), æquum est, perinde (16) teneri (17), atque si jure legitimo stipulatio interposita fuisset. † Eadem causa videtur adfirmatorum (18): qui scilicet, cum idoneos esse tutores adfirmaverint, fidejussorum vicem (19) sustinent.

De reputationibus.

5. Paulus lib. 38. ad Edictum.

Si cum fidejussoribus tutoris ex stipulatione *rem salvam* (20) *fore* agetur, easdem reputationes habebunt, quas (21) tutor.

De beneficio divisionis fidejussoribus concedendo.

6. Papinianus lib. 2. Responsorum.

Pupillus contra tutores, eorumque fidejussores (22), Judicem accepit: Judice defuncto, priusquam ad eum iretur, contra solos fidejussores alter Judex datus est: officio cognoscentis conveniet, si tutores solvendo sint, et administratio non dispar sed communis fuit, portionum (23) virilium admittere rationem ex persona (24) tutorum.

7. Idem lib. 3. Responsorum.

Si fidejussores, qui *rem salvam fore pupillo* caverant, tutorem adolescens ut ante conveniret, petierant (25), atque ideo stipulanti promiserunt (26) *se reddituros, quod ab eo servari non potuisset*: placuit inter eos qui solvendo essent, actionem residui dividi (27): quod onus fidejussorum susceptum videretur: Nam et si mandato plurium pecunia credatur, æque dividitur actio: si enim quod datum est pro alio, solvitur, cur species actionis æquitatem divisionis excludit (28)?

De herede ejus qui non jure datus non gessit. 1. *Si tutor lite contestata vel ante decesserit.*

8. Paulus lib. 9. Responsorum.

Heredes ejus, qui non jure (29) tutor vel curator datus administrationi se non immiscuit, dolum et culpam (30) præstare non (31) debere.

(1) Id est, 25. annorum. vid. quæ scripsi ad *l.* 16. §. 1. *supr. de tut. l.* 27. *supr. de neg.* Goth. Adde *l.* 4. *l.* 8. *supr de legitim. tut.* S. L.

(2) Ad heredes defuncti officium quidem seu jus officii non transit, transit tamen administratio seu exercitium in connexis extrajudicialibus. *l. Nam et Servius.* 21. §. *si vivo.* 2. *supr. de negot.* Nam in judicialibus heres tutoris exequi non potest etiam inchoata: quod ultimum tamen non admittit Dynus, Andreas et Aretius, *arg. l.* 1. *in fin. infr. si pendente appell. l. tutor si.* 27. *infr. de appell.* contra legem *Tam ex contractib.* 57. *vers. certe. supr. de judic.*

(3) *l.* 4. *infr. eod. l.* 5. §. 6. *supr. de admin. et peric. tut. l.* 27. *infr. de appell. l.* 13. *supr. de tutel et ration. distrah.*

(4) V. *l.* 4. *infr. eod.*

(5) Heres tutoris pecuniam pupillarem intercipiens crimine non caret.

(6) Postulare vel nominare etiam is videtur, qui per alium postulat vel nominat.

(7) *l.* 1. §. 2. *supr. de postulando.*

(8) Potiorem sc. v. Paul. 2. *sentent.* 28. §. 1. 2.

(9) Usuras easdem præstant fidejussores tutorum, et eorum heredes, quas tutores ipsi præstare debent.

(10) *l.* 8. *supr. de eo quod certo. l.* 29. *supr. de admin. et peric. tut.*

(11) *l.* 1. *in pr. l.* 3. *supr. eod.*

(12) Vide Cujac. 13. *obs.* 39. *l.* 1. *C. de heredib. tut. l.* 4. *Infr. de magistrat. conveniend.*

(13) Nisi sit nimia. *l.* 4. *in pr. infr. de magistrat. conveniend. l.* 1. *C. de hered. tut.* Imo ne si quidem magna sit. Adde *l.* 4. *infr. tit. prox.* v. Cujac. 13. *obs.* 39.

(14) Vid. Montan. *de tutel. cap.* 39. *num.* 224. Ans.

(15) De hujus §. intellectu et quomodo accipiendum sit, quod simplex patientia habeat in [illegible]icio vim stipulationis, vide Dd. *ad l.* 1. *de verb. oblig.* atque [illegible] Rip. *num.* 16. *cum multis seqq.* Ruin. *n.* 11. Crot. *n.* 35. Jac. Nig. *n.* 76. Coras. *n.* 14. Socin. Jun. *super.* 1. *Bartoli oppositione num.* 23 *cum seq. et n.* 27. Anchor. *in tract. de proxenet. in* 3. *part. num.* 17. Marsil. *sing.* 344. Molinæum denique *ad l.* 1. *in princ. n.* 27. *de verb. oblig.* Mod.

(16) Fidejussor tenetur ex stipulatione, non ex contractu, quo reus principalis obligatur. Baldus ad *l.* 33. *C. de Episcop.*

(17) Imo, non tenetur, quia non præsumitur stipulatio intervenisse, hoc tantum ipso quod apud acta contractum sit, *l.* 8. *supr de transact.* ubi dixi.

(18) Adfirmator hic tenet vicem fidejussoris: alias non tenetur nisi dolo adfirmaverit. *l.* 7. §. *ult. supr. de dolo.*

(19) Vide *l.* 12. §. 13. *in fin. supr. mandat.*

(20) Pupilli scil.

(21) *l.* 6. *in fin. Infr. eod.*

(22) Dividitur actio tutelæ ut inter ipsos tutores, ita inter fidejussores eorum: Datur utrisque beneficium divisionis. Porro hic agitur de fidejussoribus, qui omnes pro omnibus, non singuli pro singulis fidejusserint.

(23) *l.* 51. *infr. de fidejuss.*

(24) *l.* 5. *supr. eod.*

(25) Hoc enim possunt eligere. *l.* 1. *C. de fidejussorib. tutor.* v. *Novell.* 4. *c.* 1.

(26) Tacita novatio non tollit beneficium legis. *Bald.*

(27) Inter fidejussores habet locum beneficium divisionis. *Bald.*

(28) Ratio ubi eadem, idem beneficium ibi esse debet. *Bald.*

(29) *l.* 13. §. 12. *in fin. supr. de excus. tut. l.* 1. *C. de testament. tutel. l.* 5. *C. qui dare tutor.*

(30) In abstinendo.

(31) Cur non debent? Juris impotentia negligentiam excusat.

§. 1. *Paulus respondit*, tale (1) judicium in heredem tutoris transferri oportere, quale defunctus suscepit. Hoc eo pertinet, ut non excusetur heres, si dicat se instrumenta tutelaria non invenisse: nam (2) cum ex omnibus bonæ fidei judiciis propter (3) dolum defuncti heres teneatur, idem puto observandum [et] in tutelæ actione. Sed Constitutionibus subventum (4) est ignorantiæ heredum: hoc tamen tunc observandum est, cum post mortem tutoris heres conveniatur, non si lite contestata tutor decesserit: nam (5) litis contestatione et pœnales actiones transmittuntur ab utraque parte, et temporales (6) perpetuantur.

TIT. VIII.

DE MAGISTRATIBUS CONVENIENDIS (7).

De Ordine, de Magistratibus. De fidejussoribus et nominatoribus Magistratuum. 1. *De Prætore et aliis qui tutores dandi jus habent.* 2. *De Præside et Magistratibus.* 4. *De pupillis et eorum successoribus.* 5. *De Præside et Magistratibus.* 6. *Si tutor vel curator datus non sit.* 7. *Si Magistratus distulerit in successorem.* 8. *De electo ad æstimandas satisdationes.* 9. *De conventione Magistratuum. De collega qui non dedit.* 10. *De tutoribus exquirendis ex vicinis civitatibus.* 11. *De satis exactione. De tutore idoneo, vel non.* 14 *De privilegio pupilli.* 15. *Quis stipuletur* rem salvam fore. 16. *De effectu stipulationis.* 17. *De patre Magistratus.*

1. ULPIANUS lib. 36. ad Edictum.

IN Ordinem (8) subsidiaria actio non dabitur, sed in Magistratus (9): nec in fidejussores eorum: hi enim *Rempublicam salvam fore* promittunt, non pupilli: Proinde nec nominatores Magistratuum ex hac causa tenebuntur, sed soli Magistratus. † Sed si Ordo receperit in se periculum, dici debet, teneri eos qui præsentes fuerunt: parvi enim refert nominaverint, vel fidejusserint, an in se periculum receperint: Utilis ergo in eos actio competit. † Sed si a Magistratibus municipalibus tutor datus sit, non videtur per Ordinem electus.

§. 1. Neque (10) Prætor, neque quis alius cui tutoris dandi jus est, hac actione tenebitur (11).

§. 2. Si Præses Provinciæ denunciare Magistratus tantum de facultatibus tutorum voluit, ut ipse daret; videamus an et quatenus teneantur? Et extat Divi Marci rescriptum, quo voluit, eos qui Præsidi renunciant non (12) perinde teneri, atque si ipsi dedissent; sed si deceperunt, gratia forte aut pecunia, falsa renunciantes: Plane, si Præses provinciæ satis eos exigere jussit, non dubitabimus teneri (13) eos, etiamsi Præses dederit.

§. 3. Si Præses provinciæ, nominibus ab alio (14) acceptis, ad Magistratus municipales remiserit, ut se de nominibus instruant, et perinde instructus dederit tutores, an exemplo eorum, qui Prætorem instruunt, debeant Magistratus teneri, quæritur: utique enim interest, utrum ipsi Magistratus nomina electa dederint Præsidi, an ea, quæ ab alio Præses accepit, inquisierint? Et puto (15), utroque casu [sic] teneri, quasi dolo vel lata culpa versati sunt.

§. 4. Non tantum pupilli, sed etiam successores eorum subsidiaria agere possunt.

§. 5. Si curatores fuerunt minus idonei dati, dicendum est, teneri Magistratus oportere, si ex suggestu (16) eorum, vel nominibus ab eis acceptis, Præses dederit. † Sed et si ad eos remiserit ut ipsi dent, vel post dationem ut exigerent satisdationem, periculum ad eos pertinebit.

§. 6. Magistratibus imputatur etiam, si omnino tutor vel curator datus non sit: sed ita demum tenentur si (17) moniti (18) non dederint: Ideo damnum, quod impuberes vel adolescentes medio tempore passi sunt, ad eos Magistratus pertinere non ambigitur, qui munere (19) mandato non paruerunt.

§. 7. Sciendum autem est, si Magistratus municipales data opera tutelam distulerint (20) in successores (21) suos, vel si satisdationem data opera traxerint quoad successores accipiant, nihil eis prodesse.

§. 8. Divus Hadrianus rescripsit, etiam in eum qui electus est ad æstimandas (22) tutorum satisdationes, actionem dandam.

§. 9. Si inter Magistratus hoc convenerit (23), *Ut alterius tantum periculo tutores darentur* (24): conventiones pupillo non præjudicare, Divus Hadrianus rescripsit: conventione enim Duumvirorum jus publicum (25) mutari non potest: Prius tamen arbitror conveniendum eum qui hoc suscepit: deinde excussis facultatibus ejus, tunc veniendum

(1) Heres tutoris eo judicio tenetur, quo tutor ipse.
(2) Argumentum a genere ad speciem.
(3) Heres tenetur ex dolo defuncti.
(4) Heres excusatur ob ignorantiam: et quidem ante litem contestatam cum defuncto: secus si lis cum defuncto contestata.
(5) Litis contestatæ hi sunt effectus: pœnales transmittuntur ad heredes: temporales perpetuantur.
(6) §. 1. *Inst. de perpetuis, et temporalibus. l.* 1. *C. ex delict. defuncti. l.* 9. §. 3. *supr. de jurejur. l.* 29. *Infr. de novat.*
(7) *Lib.* 5. *C.* 75. Goth. an obtineat, vid. Censur. forens. nostram, *lib.* 1. *cap.* 17. *num.* 4. S. L.
(8) Universum sc. Curiæ municipalis. §. 1. *Infr. eod.* §. *ult. Inst. de satisd. tut. l.* 53. *Supr. de administr. et peric. tutor.* Goth. Vid. Anton. Augustin. *lib.* 1. *emendat. cap.* 3. Ans.
(9) Haloand. *nec in magistratibus*; sed, si dicendum est, non bene; imo falso; vide Anton. Augustin. *lib.* 1. *emend. c.* 3. Mod. in ipsos sc. municipales, et duumviros. *Goth.*
(10) §. *ult. Inst. de satisdat. tut.*
(11) Cur ita? quia damnum per eos non evenit, qui tutoris dationem injungunt aliis. *d.* §. *ult.* Cujac. *hic.* Non tenebitur igitur Magistratus ad alium rescribens, ut se informet: id est, ut inquirat. Nisi sordide, aut per gratiam falso rescripserit.
(12) Periculum tutelæ in se non suscipit, qui inquirendi onus in se recipit, nisi falsum renunciaverit.
(13) Si non receperint idoneam satisdationem.
(14) Paria sunt aliquid fieri proprio motu, vel ad denunciationem alterius: utroque modo Judex male judicans, litem suam facit. *Bald.*
(15) Vide quæ scripsi ad *l.* 4. *supr. de fidejuss. tutor.*
(16) Suggerens aliquid fieri, quod fieri non debet, tenetur damnum passo. *Bald.*
(17) Officio Magistratus quod quis præstare debet, tacitam habet conditionem, si denunciatum ei fuerit.
(18) Monitionem tamen antevertere possunt, et ex inquisitione dare. §. 4. *Inst. de Atiliano.*
(19) *Al.* Muneri.
(20) Successoris in tempus differre Magistratus id non debet, quod ipse præstare atque perficere tenetur.
(21) *l.* 2. *C. h. t.*
(22) Vide *l. ult. C. h. t.* Æstimatores rerum publicos, si injuste æstiment, teneri hinc colligunt.
(23) Pactum quod inter se Magistratus faciunt, pupillo, cui ex officio obligantur, non nocet ordinis ratione: scilicet ut priore loco conveniatur Magistratus, qui in se periculum suscepit, quam alius.
(24) De duumviris quod sequitur hoc §. de eo vide Alexandrum ab Alexandro *Genial. dier. lib.* 3. *cap.* 16. Mod.
(25) Vide *l.* 20. *supr. de religiosis.*

ad collegam: quemadmodum si solus dedisset, diceremus prius eum, deinde collegam adgrediendum.

§. 10. Si (1) quando desint in civitate, ex qua pupilli oriundi (2) sunt, qui idonei videantur, officium est Magistratuum (3) exquirere ex vicinis civitatibus honestissimum quemque, et nomina Præsidibus provinciæ mittere, non ipsos arbitrium (4) dandi sibi vindicare.

§. 11. Si Magistratus ab initio tutorem idoneum (5) dedit, et satis non exegit (6), non sufficit: quod si satis exegit, et idoneum exegit, quamvis postea facultatibus lapsi sint tutores vel fidejussores, nihil (7) est quod ei qui dedit imputetur: non enim debent Magistratus futuros casus et fortunam (8) pupillo præstare.

§. 12. Sed et si satis non exegit, idoneus tamen tutor eo (9) tempore fuit, quo tutelæ agi potest, sufficit.

§. 13. Probatio (10) autem non pupillo incumbit, ut doceat fidejussores solvendo non fuisse, cum acciperentur, sed (11) Magistratibus, ut doceant eos solvendo fuisse.

§. 14. Privilegium (12) in bonis Magistratus pupillus non habet, sed cum cæteris creditoribus partem habiturus est.

§. 15. Exigere autem cautionem Magistratus sic oportet, ut pupilli servus (13), aut ipse pupillus, si fari potest, et in præsentiarum est, stipuletur a tutoribus, item fidejussoribus eorum, *rem salvam fore:* aut, si nemo est qui stipuletur, servus publicus (14) stipulari debet, [*rem salvam fore pupillo*], aut certe ipse Magistratus.

§. 16. Plane (15) ubi servus publicus vel ipse Magistratus stipulatur, dicendum est utilem actionem pupillo dandam.

§. 17. Si filiusfamilias fuit Magistratus, et caveri pupillo non curaverit, aut non idonee cautum sit culpa ejus: an et quatenus in patrem ejus actio danda sit, quæritur? Et ait Julianus, in patrem de peculio (16) dandam, sive voluntate ejus filius Decurio factus sit, sive non: Nam et si voluntate patris magistratum administravit, attamen non oportere patrem ultra, quam de peculio, conveniri: quasi *Rempublicam salvam* [*solam*] *fore* promittat, qui dat voluntatem, ut filius Decurio creetur.

Si unus ex duobus tutoribus pupillo in solidum satisfecerit.

2. IDEM lib. 3. Disputationum.

PRoponebatur (17), duos tutores a magistratibus municipalibus datos, cautione non exacta (18), quorum alterum inopem decessisse, alterum in solidum conventum satis pupillo fecisse: et quærebatur, an tutor iste adversus magistratum municipalem habere posit aliquam actionem, cum sciret a contutore suo satis non esse exactum? Dicebam, cum a tutore satis pupillo factum sit, neque pupillum ad magistratus redire posse, neque tutorem: cum nunquam tutor adversus magistratus habeat actionem: Senatus enim consultum pupillo subvenit; præsertim cum sit quod tutori imputetur, quod satis a contutore non exegit, vel suspectum non (19) fecit, si scit (ut proponitur) magistratibus eum non cavisse.

3. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

QUod si tutor ab hac parte culpa vacet, non erit iniquum adversus magistratus actionem ei dari.

De magistratu, et herede magistratus, vel tutoris.

4. ULPIANUS lib. 3. Disputationum.

NOn (20) similiter tenentur heredes (21) Magistratuum, ut ipsi tenentur, nam nec heres tutoris (22) negligentiæ (23) nomine tenetur: nam Magistratus quidem in omne (24) periculum succedit; heres ipsius dolo (25) proximæ culpæ succedaneus est.

Si unus ex tutoribus sine herede decesserit.

5. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

DUo tutores partiti (26) sunt inter se administrationem tutelæ: alter sine herede decessit: Quæsitum est, in Magistratum qui non curasset ut caveretur, an in alterum tutorem actio pupillo dari deberet? Respondi, æquius (27) esse in alterum tutorem dari, quam (28) in Magistratum: debuisse enim eum, cum sciret pupillo cautum non esse, universa negotia curare. et in ea parte quam alteri tutori commisisset, similem esse ei, qui ad administrationem quorundam negotiorum pupilli non accessisset: nam etsi aliquam (29) partem negotiorum pupilli administraverit, tenetur etiam ob rem quam non gessit, cum gerere deberet.

De herede magistratus.

6. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum.

QUod ad heredem (30) Magistratus pertinet, extat D. Pii rescriptum, causa cognita debere dari actionem: Nam Magistratus si (31) tanta fuit negligentia, ut omnem cautionem omitteret, æquum est haberi eum loco (32) fidejussoris, ut heres ejus teneatur: si vero cavit, et tunc idonei (33) fuerunt, [et] postea desierunt, sicut [et] ipse

(1) *l. 24. supr. de tut. vel curat. dat.*
(2) Origo pupilli in dando ei tutore potissimum spectatur.
(3) Municipalium.
(4) Jurisdictionem suam egredi non licet.
(5) *l. 6. infr. eod.*
(6) *l. 3. C. h. t. l. 11. supr. de prob. §. 2. Inst. de satisd. tut.*
(7) Officio suo semel functus, non tenetur.
(8) Casum et fortunam pupillo magistratus præstare non debent. *l. 7. §. 8. supr. de min.*
(9) Vide *l. 3. de probat.*
(10) Præsumitur non idoneis quisque esse facultatibus, nisi contrarium probetur, hoc est, non præsumuntur facultates: magis præsumitur paupertas.
(11) Probare debet se officio functum fuisse Magistratus in eo quod gessit.
(12) Magistratus bona non obligantur tacite ex quasi delicto, seu ex negligentia.
(13) Et publicus. *infr. eod. l. 2. l. 3. l. 4. l. 6. infr. rem pupilli salvam.*
(14) *d. l. 2.*
(15) Ex Tabellionis vel Magistratus stipulatione actio utilis cuique adquiritur sine cessione. Quid ita? quia publicum officium uterque gerit.
(16) *l. 3. in fin. supr. de peculio.*
(17) Tutor solvens regressum habet contra tutorem, non contra Magistratum, nisi ipse tutor qui regressum habet, sit sine culpa, Magistratus cum culpa.
(18) Idque contra leges. §. 5. *Inst. de Atiliano.*
(19) *l. 39. §. 16. supr. de admin. et peric. tut.*
(20) Heredes interdum minus tenentur, quam defunctus cui successerunt. Defunctus etiam negligentiæ teneri potest, heres culpæ dolo proximæ.
(21) *l. 6. infr. eod.*
(22) Et fidejussoris tutorum. *l. 4. §. 1. supr. tit. prox.*
(23) Etiam nimiæ. vid. Cujac. 13. *obs.* 39. vide *l. 1. C. de hered. tutor. l. 4. §. 1. supr. de fidejuss. tut.*
(24) Periculum omne qui præstat, negligentiæ quoque tenetur, *ut hic.* Periculi verbo continetur damnum negligentia datum.
(25) Ex culpa dolo proxima heres obligatur.
(26) *l. 2. in fin. C. de divid. tut.*
(27) *l. 46. §. 6. supr. de admin. et peric. tut.*
(28) *l. 4. C. h. t.*
(29) *l. 5. §. 1. supr. de admin. et peric. tut.*
(30) Vide *l. 4. supr. h. t. l. 2. C. eod.*
(31) Excusari negligentia ejus non potest, qui omnia omisit.
(32) Fidejussoris loco habetur magistratus, qui sua negligentia non exegit satisdationem, quam exigere debuit.
(33) *l. 1. §. 11 supr. eod.*

Magistratus probe recusaret hanc actionem, ita et heres (1) multo justius. Novissime non alias ait in heredem actionem dandam, quam si evidenter Magistratus cum minus idoneis fidejussoribus contrahunt.

In quantum magistratus tenetur.

7. Celsus lib. 11. Digestorum.

In Magistratus, qui tutorem dederunt, rogo rescribas utrum (2) pro virili portione actio danda sit, an optio sit ejus, qui pupillus fuit, cum quo potissimum agat? Respondit, si dolo fecerunt Magistratus, ut minus pupillo caveretur, in quem vult actio ei danda in solidum est: sin culpa [duntaxat] eorum, neque dolo malo id factum est, æquius esse existimo, pro portione (3) in quemque eorum actionem dari, dum pupillo salva res sit.

Si unus ex curatoribus sine herede decesserit.

8. Modestinus lib. 6. Responsorum.

Magistratus a curatoribus adulti cautionem exegerunt *rem salvam fore*: ex his alter sine herede decessit: Quæro, an indemnitatem in solidum collega ejus præstare debeat? Modestinus respondit, nihil proponi, cur non debeat.

De usuris.

9. Idem lib. 4. Pandectarum.

An in Magistratus actione data, cum usuris sors exigi debeat (4), an vero usuræ peti non possint, quoniam constitutum est pœnarum (5) usuras (6) peti non posse, quæsitum est? Et rescriptum est a D. Severo et Antonino, et usuras peti posse, quoniam eadem in Magistratibus actio datur, quæ competit in tutores.

TIT. IX.

DE REBUS (7) EORUM, QUI SUB TUTELA VEL CURA SUNT, SINE DECRETO NON ALIENANDIS (8) VEL SUPPONENDIS (9).

Summa. 1. *Tempus*, 2. *Et verba Orationis Severi.* 3. *De rebus, quas defunctus venales habuit.* 4. *An prædia sint obligata venditori.*

1. Ulpianus lib. 35. ad Edictum.

Imperatoris Severi (10) Oratione prohibiti sunt tutores et curatores prædia rustica (11) vel suburbana distrahere (12).

§. 1. Quæ oratio in Senatu recitata est, Tertyllo, et Clemente Consulibus (13), idibus Juniis.

§. 2. Et sunt verba ejus hujusmodi: *Præterea, Patres Conscripti, interdicam (14) tutoribus et curatoribus (15), ne prædia rustica vel suburbana distrahant: nisi (16) ut id fieret parentes testamento vel codicillis caverint. Quod si forte æs (17) alienum tantum erit, ut ex rebus cæteris non possit exsolvi: tunc Prætor Urbanus Vir Clarissimus adeatur, qui pro sua religione æstimet (18), quæ possint alienari (19) obligarive debeant, manente (20) pupillo actione, si postea potuerit probari, obreptum (21) esse Prætori. Si communis res erit, et socius ad divisionem provocet (22); aut si creditor, qui pignori agrum a parente (23) pupilli acceperit, jus exequetur: nihil novandum censeo.*

§. 3. Si defunctus dum viveret res venales habuerit, testamento (24) tamen non caverit *ut distraherentur*: abstinendum (25) erit venditioni (26): non (27) enim utique, qui ipse voluerit (28) vendere, idem etiam postea distrahenda putavit.

§. 4. Si minus vigintiquinque annis emit prædia, *ut quoad pretium solveret, essent pignori obligata venditori*: non puto pignus valere (29): nam ubi dominium quæsitum est minori (30), cœpit non posse obligari (31).

2. Paulus lib. singul. ad Orationem D. Severi.

Sed hic videtur illud movere, quod cum (32) dominio pignus quæsitum est, et ab initio obligatio inhæsit. Quod si a fisco (33) emerit; nec dubitatio est, quin jus pignoris salvum sit. Si igitur talis species in privato venditore inciderit, imperiali (34) beneficio opus est, ut [ex] rescripto pignus confirmetur (35).

(1) Heredis justior est excusatio, quam defuncti.

(2) Magistratus ratione doli, in solidum: culpæ, pro virili teneantur *Bald.*

(3) *l. 3. in fin. C. h. t. l. 45. supr. de admin. et peric. tut.*

(4) Usuræ possunt a Magistratibus exigi eo modo, quo a tutoribus quando conveniuntur actione tutelæ.

(5) Usuræ pœnarum non debentur: nam si deberentur, usura usuræ esset, cum nihil aliud sit usura quam pœna non solventis. dixi ad *l. 1. C. de fiscalibus usuris. lib. 10.*

(6) Usuræ pœnarum non debentur.

(7) Prædiis, 5. *C.* 71. et dominio, et servitutibus, et emphyteusi. vid. *l. 16. C. h. t.*

(8) 37. *Eclog.* 9. Alienationis verbo intelligitur venditio, commutatio, transactio, datio in solutum, cautio reddendæ rei donatæ, divisio, usucapio, longa possessio, donatio.

(9) Id est, pignori obligandis. Cornutus in illum locum, me tibi supposui: tanquam aliquod pignus, inquit. Cujac. *hic.*

(10) *l. 2. C. de curat. furios. l. 9. in fin. C. hoc tit.*

(11) *l. 22. C. de admin. tut.*

(12) Vide Negussant. *in tract. de pignoribus 4. part. princ. n.* 7. Gozad. *cons.* 15. Tiraquel. *ad leges connubiales. gl.7. n.* 90. *et in tractatu de utroque retractu.* Curtium Jun. *cons.* 145. *n.* 2. Arium Pinel. *in repetit. ad leg. 1. C. de bon. matern. in 3. part. vol.* 390. *n.* 52. Brissonium *lib. 1. select. antiq cap.* 16. et late Menochium *de arbitr. jud. lib. 2. cas.* 171. Mod.

(13) Anno urbis 944.

(14) *Synops. Basilic.* 37. *tit.* 11. *ex tit.* 8. *c.* 1. 5. Harmen. 11. 48.

(15) An autem in executoribus testamentariis? sic putat Bartolus: tutor enim et executor comparantur.

(16) *l. 3. C. quando decreto opus.*

(17) *l. 5. §. 9. §. 13. Infr. eod.*

(18) *l. 5. §. 10. Infr. eod.*

(19) *d. §. 10.*

(20) *d. l. 5. §. penult. Infr. eod.*

(21) *d. §. pen. l. 5. C. h. t. in fin. supr. de admin. et peric. tut.*

(22) *l. 8. in fin. Infr. eod. l. 17. C. h. t.*

(23) Vid. *l. 2. C. si adversus venditionem pignor.* Quid si ab ipso pupillo? vid. *l. 7. §. 1. Infr. eod.*

(24) Testator cavere testamento potest, ut res ejus distrahantur.

(25) Hinc collige, mercatorum etiam in filiis, si forte res paternas vendere voluerint, requiri decretum in his quæ possunt servando servari. *Bald.*

(26) *Al.* venditione.

(27) Voluntas non semper eadem in testatore præsumitur. Non si res venales testator superstes habuit: ideo venales eas post mortem habere velle censendus est. A testatoris usu plerumque recedimus. Cur ita? favore pupilli.

(28) Non omnis voluntas patris, est testamentum. *Bald.*

(29) In hoc casu: licet in aliis talis conventio licita sit. *l. 13. §. 8. supr. de act. empt.*

(30) Quæsitum est autem per emptionem.

(31) Atque ita valere contractus emptionis potest, non tamen valere pactum in eo appositum. *Bald.*

(32) Pignori res ipsi venditori, ut ab eo empta est, dari statim potest: sic ut quo momento rei dominium adquisitum est, eodem et in re ipsa pignus ab initio possit contrahi: cum dominio pignus constitui et ab initio obligatio pignoris inhærere potest. *ut hic.* An et in minore id verum est? non verum stricto jure: sed si imperiali beneficio pignus confirmatum sit.

(33) Tacite fisco obligata sunt bona majoris, qui a fisco comparavit, *l. 2. l. 3. C. de privileg. fisci.* secus in minore. *ut hic. l. 2. C. in quibus caus. pign. tacite.*

(34) *l. 2. C. quando decreto opus non est.* Goth. Vid. Brisson. *lib. 1. select. Antiq. c.* 16. late Menoch. *de arbitr. jud. lib. 2. c.* 171. S. L.

(35) Confirmatio namque invalidum validum facit.

Si ex pupilli pecunia fundus alteri pupillo sit comparatus. 1. De prætorio pignore. 2. De litis æstimatione. 3. De fundo restituto ex condemnatione. 4. De jure emphyteutico vel embateutico. 5. De usufructu et servitutibus. 6. De lapidicinis et fodinis.

3. Ulpianus lib. 35. ad Edictum.

SEd si pecunia alterius pupilli alteri pupillo fundus sit comparatus, isque pupillo vel minori traditus, an pignoris obligationem possit habere is, cujus pecunia fundus sit emptus? Et magis est, ut salvum sit jus pignoris secundum constitutionem Imperatoris nostri, et D. Patris ejus, ei pupillo, cujus (1) pecunia comparatus est fundus.

§. 1. Pignori (2) tamen capi jussu magistratus vel Præsidis, vel alterius potestatis, et distrahi fundus pupillaris potest. † Sed et in possessionem (3) mitti rerum pupillarium a Prætore quis potest: et jus pignoris contrahitur sive legatorum servandorum causa, sive damni infecti: et ut procedat (4), juberi etiam possideri poterit: Hæ enim obligationes sive alienationes (5) locum habent, quia non ex tutoris vel curatoris voluntate id fit, sed ex magistratuum auctoritate.

§. 2. Item quæri potest, si fundus a tutore petitus sit pupillaris, nec restituatur, an litis æstimatio oblata (6) alienationem pariat? Et magis est, ut pariat: hæc enim alienatio non sponte tutorum fuit.

§. 3. Idemque erit dicendum et si fundus petitus sit, qui pupilli fuit, et contra pupillum pronunciatum, tutoresque restituerunt: nam et hic valebit alienatio, propter rei judicatæ (7) auctoritatem.

§. 4. Si jus ἐμφυτευτικὸν vel ἐμβατευτικὸν (8) habeat pupillus, videamus, an distrahi hoc à tutoribus possit? Et magis est, non posse (9), quamvis jus (10) prædii potius sit.

§. 5. Nec ususfructus alienari potest, etsi solus fuit ususfructus pupilli. † An ergo hic nec non utendo amittatur, si tutor causam præbuerit hujus rei? Et manifestum est, restaurari debere. † Sed si proprietatem habet pupillus, non potest usumfructum vel usum alienare, quamvis oratio nihil de usufructu loquatur. † Simili modo dici potest, nec servitutem imponi posse fundo pupilli vel adolescentis, nec servitutem remitti: Quod et in fundo dotali (11) placuit.

§. 6. Si lapidicinas vel quæ alia metalla (12) pupillus habuit stypteriæ (13), vel cujus alterius materiæ, vel si cretifodinas, argentifodinas (14), vel quid aliud huic simile,

4. Paulus lib. singul. ad Orationem D. Severi.

QUod tamen privatis licet possidere:

1. De salinis. 2. De fundo bona fide empto a pupillo, 3. Vel ei pignerato, vel ex causa damni infecti possesso. 4. De legato et fideicommisso. 5. Si pupillus promiserit, 6. Aut stipulanti, 7. Vel venditori successerit. 8. De repudiatione legati. 9. De ære alieno. 14. Si æs alienum nullum sit. 15. De obreptione. 16. De prædiis communibus pro diviso vel indiviso.

5. Ulpianus lib. 35. ad Edictum.

MAgis puto ex sententia Orationis impediri alienationem.

§. 1. Sed et si salinas (15) habet pupillus, idem erit dicendum.

§. 2. Si pupillus alienum fundum bona fide emptum possideat (16), dicendum puto, nec hunc alienare tutores posse: ea enim, qua quasi pupillaris vero (17) distractus est, venditio valet (18).

§. 3. Si fundus pupillo pigneratus (19) sit, an vendere (20) tutores (21): hunc enim quasi debitoris, hoc est, alienum vendunt. Si tamen impetraverat pupillus, vel pater ejus, ut jure dominii (22) possideant, consequens erit dicere non posse distrahi, quasi prædium pupillare. † Idemque et si fuerit ex causa damni infecti jussus possidere.

§. 4. Si fundus legatus, vel per fideicommissum fuerit relictus Seio a pupillo herede instituto, an tutores restituere hunc fundum possint sine auctoritate Prætoris? Et putem, si quidem rem suam legavit, cessare Orationem: sin (23) vero de re pupilli, dicendum erit, locum esse Orationi, nec inconsulto Prætore posse alienare.

§. 5. Si pupillus stipulanti spoponderit, an solvere (24) possit sine Prætoris auctoritate? Et magis est, ne possit: alioquin inventa erit alienandi ratio (25).

§. 6. Sed si pater stipulanti fundum spoponderit, successeritque (26) pupillus in stipulatum: fortius dicetur, si-

(1) *l. 7. supr. qui potiores.*

(2) *l. 1. C. h. t.* Goth. Vide Cujac. *l. 7. obs. cap.* 23. S. L.

(3) *l. 26. supr. de pignor. act.*

(4) Ut dominium præcedat juberi etc. Græci ἐπὶ τῷ δεσπόσαι. vid. Cujac. 7. *obs.* 23.

(5) Missio ex secundo decreto transfert dominium. vide quæ notavi ad *l. 5. infr. de damno.*

(6) Et ad eam solvendam coacto per judicem possessore.

(7) Propter auctoritatem rei judicatæ, et per sententiam transfertur dominium. *Bart.*

(8) Jus ἐμφυτευτικὸν, jus prædii est, ut et ἐμβατευτικὸν· utrumque perpetuarium, quinimo temporarium esse potest, *l. ult. supr. si ager vectigalis.* videlicet si non ad modicum tempus prædia fruenda tradantur. Cujac. *Inst. de locat.* ἐμβατευτικὸν dicitur ἐκ τοῦ ἐμβατεύειν, quod creditor jus ingrediendi in bona pignorata habeat. Alciat. 1. *Parerg.* 36. Goth. Adde Turneb. *Advers. lib.* 30. *c.* 35. S. L.

(9) Pupilli proprietatem, vel utile dominium tutor alienare non potest.

(10) Jus prædii non est prædium, et sic jus prædii differt ab ipso prædio urbano vel rustico.

(11) *l. 5. 6. 7. supr. de fundo dotali.*

(12) Id est, lapides, cretas, arenas. Metallorum nomine lapides etiam intelliguntur: ut et apud Spartianum in statuam Pescennii Nigri ex Thebaïco lapide factam: *Nigrum nomen habet, nigrum formavimus ipsi: Ut convenirent forma metalla sibi.* Cujac. 15. *obs.* 21. *in fin.* adde *l.* 9. §. 2. 3. *l.* 13. §. 5. *supr. de usufruct.* facit *titulus C. de metallar.* sub quo tractatur de saxis et lapidibus. ita metallum dicetur quidquid erutum ex terra: sic sulphur vivax metallum. Apul. 9. *de asino.*

(13) Id est, aluminis, παρὰ τὸ στύφειν, quod potentissime adstringit.

(14) De Argentifodinis, et earum jure, vide Petr. Heig. *part.* 1. *quæst.* 19. Ans.

(15) Vide quæ notavi ad *l.* 8. §. 8. *infr. de pœnis.*

(16) Habet eo nomine Publicianam, *l. 1. supr. de Publiciana* non tantum nudam possessionem.

(17) *Vero*, id est, vere, vel vero pretio.

(18) Posse etenim, si quasi pupillaris distractus est, venditio non valet, *vulg. et Haloand.* vel sic, Ea enim (qua quasi pupillaris vero pretio distractus est) venditio valet. Quid, si legamus, *ea enim, qua quasi pupillaris revera distractus est, venditio non valet?* ac si diceret omnem fundi venditionem non valere si quasi pupillaris venditus fuerit.

(19) Pignus pupilli tutor sine decreto alienare potest, *ut hic.* Cur potest? quia pignus pupilli, non est res pupilli. Pignoris possessio sola transit in creditorem non dicta lege commissoria. *l. cum et sortis.* 35. §. *ult. supr. de pignorat.*

(20) *Eum vendent recte.*

(21) Tutores possunt. *Hal.*

(22) *l. ultim. C. de jure dominii.*

(23) Quando testator legat rem heredis, non transit dominium in legatarium recta via. *Bal.*

(24) Alienat qui solvit.

(25) Adde *l. 3. supr. de SC. Macedon.*

(26) *l. 1. C. quando decreto opus non est.*

ne Prætoris auctoritate posse eum reddere. † Idemque et si jure hereditario alii successerit, qui erat obligatus.

§. 7. Eadem ratione, et si parens fundum vendidit, vel quis alius cui pupillus successerit, potest dici pupillum cætera (1) venditionis (2) inconsulto Prætore posse perficere.

§. 8. Fundum autem legatum repudiare pupillus sine Prætoris auctoritate non potest: esse (3) enim et hanc alienationem, cum res sit pupilli, nemo dubitat.

§. 9. Non passim (4) tutoribus sub obtentu æris alieni permitti debuit (5) venditio: namque non esse viam eis distractionis (6) tributam: et ideo Prætori arbitrium hujus rei Senatus dedit: cujus officio in primis hoc convenit excutere, an aliunde possit pecunia ad extenuandum æs (7) alienum expediri: Quærere ergo debet, an pecuniam pupillus habeat, vel in numerato, vel in nominibus, quæ conveniri possunt, vel in fructibus conditis, vel etiam in redituum spe (8), atque obventionum. † Item requirat, num aliæ res sint præter (9) prædia quæ distrahi possunt, ex quorum pretio æri alieno satisfieri possit. Si igitur deprehenderit non posse aliunde exsolvi, quam ex prædiorum distractione, tunc (10) permittet distrahi, si modo urgeat (11) creditor, aut usurarum modus parendum æri alieno suadeat.

§. 10. Idem Prætor æstimare (12) debebit, utrum vendere potius an obligare permittat. Necnon illud vigilanter observare, ne plus (13) accipiatur sub obligatione prædiorum fœnoris, quam [quod] opus sit ad solvendum æs alienum, aut distrahendum arbitrabitur: ne propter modicum æs alienum magna possessio distrahatur: sed si sit alia possessio minor, vel minus utilior pupillo, magis eam jubere distrahi, quam majorem et utiliorem (14).

§. 11. In primis igitur, quotiens desideratur ab eo, ut remittat (15) distrahi, requirere (16) debet [eum] qui se instruat de fortunis pupilli, nec (17) nimium tutoribus vel curatoribus credere, qui nonnunquam lucri (18) sui gratia adseverare Prætori solent, necesse esse distrahi possessiones, vel obligari. Requirat ergo necessarios (19) pupilli, vel parentes, vel libertos aliquos fideles, vel quem alium qui notitiam rerum pupillarium habet: aut si nemo inveniatur, aut suspecti sint qui inveniuntur, jubere debet edi rationes, itemque synopsin (20) bonorum pupillarium, Advocatumque (21) pupillo dare, qui instruere (22) possit Prætoris religionem, an adsentire venditioni vel obligationi debeat.

§. 12. Illud quæri potest, si Prætor aditus permiserit distrahi possessionem provincialem (23), an valeat quod fecit? Et putem valere (24), si modo tutela Romæ agebatur: et hi tutores eam quoque administrationem subierant (25).

§. 13. Ne tamen titulo tenus tutores ære alieno allegato pecunia abutantur, quam mutuam acceperunt, oportebit Prætorem curare, ut pecunia accepta creditoribus solvatur, et de hoc decernere: dareque viatorem qui ei renunciet (26), pecuniam istam ad hoc conversam, propter quod desiderata est alienatio vel obligatio.

§. 14. Si æs alienum non interveniat, tutores tamen allegent expedire hæc prædia vendere, et [vel] alia comparare (27), vel certe istis carere: videndum est an Prætor eis debeat permittere? Et magis est, ne possit (28): Prætori enim non liberum arbitrium datum est distrahendi res pupillares, sed ita demum, si æs alienum immineat. Proinde et si permiserit ære alieno non allegato, consequenter dicemus nullam esse venditionem, nullumque decretum: non enim passim distrahi jubere Prætori tributum est: sed ita demum si urgeat æs alienum.

§. 15. Manet actio pupillo, si postea poterit probari, obreptum (29) esse Prætori. Sed videndum est utrum in rem an in personam dabimus ei actionem? Et magis est, ut in rem detur, non [tantum] in personam adversus tutores sive curatores.

§. 16. Communia (30) prædia accipere debemus, si pro indiviso communia sint. Cæterum si pro diviso (31) communia sint, cessante Oratione decreto locus erit.

Si alius proprietatem fundi, alius usumfructum habeat.

6. IDEM lib. 2. de omnibus Tribunalibus.

SEd si forte alius proprietatem fundi habeat, alius usumfructum, magis est ut cesset hæc pars Orationis, quæ de divisione loquitur: nulla enim communio (32) est.

(1) Hic notat Baldus dictionem, *cætera*, comprehendere ea, quæ ad perfectionem contractus pertinent.

(2) An id, quod venditorem facere et præstare oportet (quo sensu cætera cognitionis dicimus. *l.* 29. *supr. de minor.* omnia, quæ ad causam pertinent)? an generalem hypothecam intelligemus, quomodo dicimus, cætera bona pignori dari, *l.* 2. *supr. qui potior. l.* 1. *supr. de distract. pign.* ut sit sensus, pupillum ea generaliter obligare posse, quæ ejus auctor alienare jusserit.

(3) Alienat, qui repudiat.

(4) Vide in hanc leg. Rolandum a Valle, 1. *cons.* 33.

(5) *Al.* debet, *vel* debebit.

(6) Dicendum est sc.

(7) *l.* 1. §. 2. *vers. quod si. supr. eod.* adde *l.* 15. §. 2. *infr. de re judicata.*

(8) Hæc venditio est fructuum futurorum venditio.

(9) *l.* 16. *C. h. t.*

(10) Decreti interpositio in venditionibus rerum pupillarium est futuræ venditionis permissio, quæ ordine præcedere ipsam venditionem debet.

(11) Res pupilli immobiles non alias vendi possunt, quam si creditor urgeat, vel dispendium sit in mora. *l. ult. C. h. t.*

(12) *l.* 1. §. 2. *supr. eod.*

(13) Necessitatis ex modo vendendi obligandique potestas mensuranda est. *Bald.* ut ne unius nummi aut vilissimi debiti prætextu res pretiosas et magno numero vendamus.

(14) Adde *l.* 7. §. 8. *supr. de minoribus.*

(15) *Remittat* pro permittat.

(16) Inquirere facti veritatem a peritis judex debet.

(17) Judex non debet esse nimis credulus.

(18) Mentitur enim facile quis propter lucrum suum. *Bald.*

(19) Adde *l.* 5. §. 1. *infr. quib. ex caus. in possess.*

(20) Synopsis hic, brevis est descriptio bonorum pupillarium. de hac voce vide Cujac. 8. *obs.* 1. Robert. 2. *animadv.* 14. Anton. Mercat. 2. *not.* 14. Goth. Adde Revard. *conject. lib.* 1. *cap.* 15. Ans.

(21) *l.* 9. §. 5. *supr. de off. Procons. l.* 1. §. 4. *supr. de postulando.* Baldus hic notat usitatum in Francia esse, ut inopi adversus Regem litigaturo Rex ipse Advocatum ministret.

(22) Advocatorum utilitas ex his satis intelligitur. adde *l.* 22. *supr. de testib.*

(23) Decretum potest interponi de re alibi existente.

(24) Jurisdictio voluntaria personæ ratione vim suam extendit ad res extra territorium judicii sitas. *Bald.*

(25) Tutius est tamen ab utroque judice decretum interponi, *l.* 30. §. 1. *Supr. de excusat. tut.* vide quæ notavi ad *l. ult. Supr. de jurisdict. l.* 16. *C. de prædiis minorum.*

(26) Creditur viatori, seu nuncio publico et jurato, quoties rem exequitur secundum naturam officii sui, et in medicis. *Bald.*

(27) Permutandi facultatem tutori, Prætor tribuere non debet. vid. *l.* 4. *C. h. t.*

(28) *l.* 12. 18. *C. h. t.*

(29) *l.* 1. §. 2. *Supr. h. t. l.* 55. *in fin. supr. de admin. et peric. tut.* Ex decreto obreptitio non transfertur dominium. *Bald.*

(30) Vide *l.* 7. *Infr. eod.*

(31) Partes ubi discretæ sunt, ibi non est communio.

(32) Ubi non est communio, ibi divisio. *Bart.*

De prædiis communibus pupillorum. 1. De pignore distrahendo a creditore pupilli. 2. De parente tutore. 3. De tutore, qui aliud fecit quam quod decretum est. 4. De decreto alternato. 5. Si res sine decreto obligetur.

7. IDEM lib. 35. ad Edictum.

SI pupillorum (1) sint communia prædia, qui diversos tutores habent: videamus an alienatio locum habere possit? Et cum provocatio necessaria sit, puto alienationem (2) impediri (3): neuter enim poterit provocare (4), sed ambo provocationem exspectare. † Item, si eosdem tutores habeant, multo magis (5) quis impeditam alienationem dicet.

§. 1. Si pupillus dedit pignori [ex] permissu Prætoris, nonnulla erit dubitatio, an alienatio possit impediri? Sed dicendum est, posse (6) creditorem jus suum exequi: Tutius (7) tamen fecerit, si prius Prætorem adierit.

§. 2. Si pater vel parens tutor sit alicui ex liberis, an Prætor adeundus sit, si obligare velit? Et magis est, ut debeat (8): pronior tamen esse debet Prætor ad consentiendum patri (9).

§. 3. Si Prætor tutoribus permiserit vendere, illi obligaverint, vel contra: an valeat quod actum est? Et mea fert opinio, eum qui aliud (10) fecit, quam quod a Prætore decretum est, nihil egisse (11).

§. 4. Quid ergo, si Prætor ita decrevit, *vendere obligareve permitto*, an possit liberum arbitrium habere, qui faciat (12)? Et magis est, ut possit, dummodo sciamus Prætorem non recte partibus suis functum (13): debuit enim ipse statuere et eligere, utrum magis obligare an vendere permittat.

§. 5. Si obligavit rem tutor sine decreto, quamvis obligatio non valeat, est tamen exceptioni (14) doli locus: sed tunc cum tutor acceptam mutuam pecuniam ei solverit, qui (15) sub pignore erat creditor.

§. 6. Item videndum est, an et obligare ei rem possit? Et dicendum est, si eandem sortem acceperit, nec gravioribus usuris, valere obligationem, ut jus prioris (16) creditoris ad sequentem (17) transeat.

De protutore et procuratore. 1. De curatoribus. 2. An obligari communia possint.

8. IDEM lib. 2. de omnibus Tribunalibus.

QUi neque tutores (18) sunt ipso jure, neque curatores, sed pro tutore negotia gerunt, vel pro curatore, eos non posse distrahere res pupillorum vel adolescentium nulla dubitatio est.

§. 1. Sed si curator sit furiosi (19), vel cujus alterius non adolescentis, videndum est, utrum jure veteri valebit venditio, an hanc Orationem admittemus? Et puto, quia de pupillis Princeps loquitur, et conjunctim tutoribus curatores accipiunt (20), pertinere: et (21) de cæteris puto ex sententia Orationis idem esse dicendum.

§. 2. An obligari communia possint quæritur? Sed non puto sine decreto obliganda (22): nam quod excepit Oratio, ad hoc tantum pertinet, ut perimatur communio (23), non ut augeatur difficultas communionis.

Si Præsidis successor fraudem et dolum deprehenderit.

9. IDEM lib. 5. Opinionum.

QUamvis antecessor Præsidis decrevisset, *ea prædia venundari*, quæ tutor pupilli subjecto (24) nomine alterius emptoris ipse sibi comparabat: tamen si fraudem et dolum contra Senatusconsulti auctoritatem et fidem tutori commissam deprehendisset successor (25) ejus, æstimabit, quatenus tam callidum commentum etiam in exemplum (26) coërcere debeat.

De litis æstimatione.

10. IDEM lib. 6. Opinionum.

ILlicite (27) post senatusconsultum pupilli vel adolescentis prædio venundato, si eo nomine apud judicem tutelæ, vel utilis actionis æstimatio facta est, eaque soluta: vindicatio prædii ex æquitate (28) inhibetur (29).

(1) Adde *l. ult. C. de fundo dotali. l.* 17. *C. h. t. l.* 17. *supr. commun. divid.*

(2) Dividens alienat.

(3) Quid, si evidens sit utilitas utriusque pupilli? divisionem valere aiunt interpretes. *arg. l.* 14. *in fin. Supr. pro soc. l. ult. supr. de jure dot. l.* 20. *supr. de auctorit. tut.*

(4) Id est, alter ex pupillis alterum provocare ad divisionem non potest. vide tamen Socin. *regul.* 329.

(5) Cur ita? vide *l.* 42. §. 6. *supr. de procurat.*

(6) Facit *l.* 16. *supr. de pignorat.*

(7) Vid. *l.* 3. *C. de pign.*

(8) *l.* 3. *C. h. t.*

(9) Amare enim liberos præsumitur. de qua præsumptione vide Alciat. 1. *præs.* 1.

(10) Etiam minus, quam est permissum. Aliud faciens quam permissum sit, nihil egisse intelligitur.

(11) A forma decreti non est recedendum: est enim stricti juris, nec extenditur ad similia vel minora. *Bald.* adde *l.* 8 §. 13. *Supr. quib. mod. pign. solv.* vid. quæ notavi ad *l.* 21. *infr. de reg. jur.*

(12) Quid faciat? *Hal.*

(13) Cur? decretum judicis alternativum esse non debet.

(14) *l.* 14. *C. h. t.*

(15) Vide *l.* 16. *supr. de pign.*

(16) Qui satisfieri sibi desiderat.

(17) Secundum creditorem.

(18) *l.* 4. *in fin. C. de curat. furiosi.*

(19) *l.* 11. *in fin. infr. eod. l.* 2. *C. de curat. furios.*

(20) Accipiuntur, *Hal.*

(21) Adde *l.* 34. *in fin. supr. de contrah. empt.*

(22) *l.* 17. *C. h. t.*

(23) *l.* 1. §. 2. *vers. ult. supr. h. t.*

(24) *l.* 2. *C. h. t.*

(25) *l.* 26. *supr. de testam. tut.*

(26) Adde *l.* 38. §. 4. *infr. de pœnis.*

(27) Illicite quod hic dicitur venundatum prædium, estne prædium venditum non adhibitis solennitatibus juris? An potius prædium venditum proprio nomine? Bartolus in *l. cum vir. Infr. de usurpat.* hoc postremum non admittit: cum hic titulus sit de alienationibus, quæ per tutores fiunt, at non de his quas tutor facit proprio nomine, ideoque in dubia quæstione hunc casum suam ad rubricam referendum esse. *l. Imperator.* 16. *supr. de in diem addict.* Præterea, ut se tutor hic obligaverit proprio nomine, in factum tamen consensit: quod præsumi non solet, nisi probetur. *l. in bello.* 12. §. *facti.* 2. *Infr. de captivis.* Ad hæc, si nomine proprio hic vendidisset tutor, stricto jure repeteretur, et tamen dicitur hic repetitionem ex æquitate inhiberi, *Infr. eodem. l. vindicantem.* 17. *supr. de evict.* Ex æquitate, inquam, quod hæc negativa promissio, *Non contra veniendi*, tacite videatur omnibus contractibus inesse, fraudibus alioqui viam patefieri: unde notant interpretes, *Rati* clausulam in mandatis supervacuam esse, quod mandator mandatum ratum habere teneatur. Addit Bartolus, superiorem sententiam reprobari, *l. si servo.* 20. *infr. qui et a quibus manumiss.* Postremo majorem dubitationem in hac interpretatione esse: quoniam si tutor se hic obligasset nomine proprio, indubius casus fieret.

(28) Igitur non stricto jure, ut hinc colligas in hac facti specie, tutorem se non obligasse proprio nomine, sed ut tutorem non servatis solemnibus vendidisse.

(29) *l.* 6. *l.* 18. *C. h. t.* vide *l.* 9. *supr. de offic. Procons.* Cui inhibetur? An pupillo? An tutori? utique tutori. Cur inhibetur? An quia sine solennitatibus vendidit? An quia pretium recepit?

De causæ cognitione, cum curatores distrahere volunt.

11. IDEM lib. 3. de Officio Proconsulis.

SI prædia minoris vigintiquinque annis distrahi desiderentur, causa cognita (1) Præses (2) provinciæ debet id permittere. † Idem servari oportet, et si furiosi (3) vel prodigi, vel cujuscunque alterius prædia curatores velint distrahere.

Si tutor in locum creditoris successerit.

12. MARCIANUS lib. sing. ad formulam hypothecariam.

NOn (4) fit contra senatusconsultum, si cujus tutor creditori patris pupilli exsolvit, ut ejus loco succedat.

De fundo infructuoso. Si tutor errore lapsus vendiderit, et pretium acceptum creditoribus solverit.

13. PAULUS lib. singul. ad Orationem D. Severi.

SI fundus sit sterilis (5), vel saxosus, vel pestilens (6), videndum est an alienare eum non possit? Et Imperator Antoninus et D. Pater ejus in hæc verba rescripserunt: *Quod allegastis, infructuosum (7) esse fundum, quem vendere vultis, movere nos non potest: cum utique pro (8) fructuum modo pretium inventurus sit.* † Quanquam autem neque distrahere neque obligare tutor pupillare prædium possit, attamen Papinianus, lib. v. Responsorum, ait, tutorem pupilli sine decreto Prætoris non jure distrahere: si tamen, inquit, errore lapsus vendiderit, et pretium acceptum creditoribus (9) paternis pueri (10) solverit; quandoque domino prædium cum fructibus vindicanti, doli non inutiliter opponitur (11) exceptio, pretium ac medii temporis usuras, quæ creditoribus debentur, non offerenti; si ex cæteris ejus facultatibus æs alienum solvi non poterit. Ego autem notavi, Etsi solvi potuerit, si tamen illæ res salvæ erunt, ex quarum pretio æri alieno satisfieri potuit, dicendum est adhuc doli exceptionem obstare, si lucrum captet pupillus ex damno alieno.

De testamento irrito.

14. IDEM lib. 9. Responsorum.

PAulus respondit, etsi testamentum patris postea irritum esse apparuit, tamen tutores (12) pupilli sive curatores filii nihil contra Orationem Divorum Principum (13) fecisse videri, si secundum voluntatem defuncti testamento scriptam, prædium rusticum pupillare vendiderunt (14).

TIT. X.

DE CURATORIBUS (15) FURIOSO ET ALIIS (16) EXTRA MINORES DANDIS (17).

De prodigo et furioso.

1. ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum.

LEge (18) XII. tab. prodigo (19) interdicitur bonorum suorum administratio (20): quod moribus (21) quidem ab initio introductum est.

† Sed solent hodie Prætores vel Præsides, si talem hominem invenerint, qui (22) neque tempus neque finem (23) expensarum habet, sed bona sua dilacerando et dissipando (24) profudit, curatorem ei dare exemplo furiosi (25): et tamdiu erunt ambo in curatione, quamdiu vel furiosus sanitatem, vel ille (26) sanos mores receperit: quod si evenerit, ipso jure (27) desinunt esse in potestate curatorum.

§. 1. Curatio autem ejus (28), cui bonis interdicitur, filio negabatur permittenda. Sed extat D. Pii rescriptum, filio (29) potius curationem permittendam in patre furioso, si tam probus sit.

De his qui rebus suis superesse non possunt.

2. PAULUS lib. 1. de Officio Proconsulis.

SEd et aliis dabit Proconsul curatores, qui (30) rebus suis superesse non possunt: vel dari jubebit: Nec dubitabit filium quoque patri (31) curatorem dari.

(1) Nec enim tam aspere tractandum est jus probibitæ alienationis prædiorum pupillarium, ut et soluta æstimatione a tutore, in emptorem pupillus summo jure experiatur. Cujac. ad *l.* 14. *in fin. supr. quod metus causa.*

(2) Vel Proconsul, ut docet hæc inscriptio.

(3) *l.* 8. §. 1. *supr. h. t.*

(4) Hodie fieret contra constitutionem Justiniani, *Nov.* 72. *in princ.* et authenticam *minoris debitor. C. qui dare tutores.*

(5) Agrorum vitiosorum alii steriles, alii saxosi, alii pestilentes.

(6) De pestilenti fundo vide *l.* 4. *C. de ædil. act.*

(7) Infructuosos Ecclesiæ fundos sine decreto vendi non posse hinc colligit Cujac. *Novell.* 7.

(8) Valor rei ex ejus reditu intelligitur. adde *l.* 92. *infr. de leg.* 1.

(9) *l.* 14. *C. h. t.*

(10) *Pupilli.*

(11) Hinc colligit Bart. in *l.* 8. *supr. de trans.* minores (et Ecclesiam) interdum res suas distrahere posse, etiam sine decreto.

(12) Id Baldus extendit ad executores datos codicillis.

(13) Sunt Septim. Severus et Anton. Caracall. ejus filius. *Ans.*

(14) Hinc colligit Baldus, Testamentum irritum probare voluntatem defuncti. Voluntas testatoris tutorem vendentem excusat: etsi voluntas illa testatoris fiat irrita. Ita quod nullum est, interdum impedimentum adfert: contra juris regulam. *c.* 32. *de reg. jur. in* 6.

(15) *Lib.* 1. *Inst.* 23. Ulpian. 12.

(16) Ut prodigo. *Lib.* 5. *C.* 70. muto, surdo. *l.* 10. *C. qui testam. fac. poss.*

(17) Talis est prodigus, demens, fatuus, mutus, surdus, venter (vid. *l.* 6. *infr. eod.*), laborans morbo perpetuo. §. 4. *Inst. eod.* Bonis absentis non defensi datur etiam curator, *C. de curatore bonis dando.* ut et bonis distrahendis, *l.* 9. *infr. eod.* adde his omnibus *l.* 19. 20. 21. 22. *infr. de rebus auct.* et generaliter omnibus qui rebus suis superesse non possunt. vide Cujac. *hic.*

(18) Ulp. *tit.* 12. §. 2. *et* §. 4.

(19) *l.* 1. *C. h. t. l.* 12. §. 2. *supr. de tut. dat.* Cic. *de senectute.*

(20) Prodigi (inquit Cicero *lib.* 2. *de officiis*) *sunt, qui epulis et viscerationibus et gladiatorum muneribus, ludorum, venationumq. apparatu pecunias profundunt in eas res, quarum memoriam aut nullam aut brevem sunt relicturi.* vide Emanuelem Zoarem *lib.* 1. *observ. cap.* 5. et Rævardum *ad leges* 12. *tabul. cap.* 13. Mod.

(21) Ulp. 11. §. 2. nostro more. Cic. *ibid.* vide quæ notavi ad *l.* 1. *supr. de don. inter virum.*

(22) Prodigus neque tempus, neque finem habet expensarum. Adde Aristot. 4. *Ethic.* 1. Sic largitio fundum non habet. Cic. 1. *de offic.* ita prodigus a prodigendo, id est, consumendo. Festus, *in prodigere.*

(23) Non habet fundum, peccat ἐν τῇ δόσει· sicut avarus, ἐν τῇ λήψει· Cujac. ad *l.* 6. *infr. de verb. obl.*

(24) Disperdendo, idque sua nequitia, et liberos ad egestatem perducendo. formulam interdicendi prodigo vid. apud Paul. 3. *sent.* 4. §. 4. et 7.

(25) Scripsi ad leges 12. tab. *tit. de tutelis.* adde Cic. 2. *de inventione.* et 3. *Tusc.* 2. Ulp. 3. *l.* 7. *C. de curat. furios.* *l.* 27. §. *sin autem. C. de Episc. aud.* ut merito hic quæri possit, an quemadmodum pater furioso substituere potest, §. 1. *Inst. de pupill. subst.* ita possit et prodigo? vid. *l.* 16. §. 1. *infr. eod.*

(26) Prodigus.

(27) Id est, quando certum est, eos neque furere amplius, neque prodigos esse. *Bald.*

(28) Id est, patris furiosi.

(29) *l.* 3. *C. h. t.*

(30) §. 4. *Inst. eod.*

(31) Filius patri furioso curator esse potest, *ut hic. et l.* 1. *in fin. supr. eod. l.* 4. *infr. eod. l.* 12. *supr. de tut. et curat. dat.* adde *l.* 60. §. 4. *supr. mandat. l.* 3. *C. h. t.* quinimo nec impune furiosum parentem negligit. *Nov.* 115. *c.* 3. §. 12.

De curatore bonis dando.

3. ULPIANUS lib. 31. ad Sabinum.

DUm deliberant (1) heredes instituti adire (2), bonis a Prætore curator datur (3).

De furiosa.

4. IDEM lib. 38. ad Sabinum.

FUriosæ matris (4) curatio ad filium (5) pertinet: pietas enim parentibus, etsi inæqualis est eorum potestas, æqua (6) debebitur.

Si bona claræ personæ venire debeant.

5. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

CUrator ex SC. constituitur, cum clara (7) persona (veluti Senatoris vel uxoris ejus) in ea causa sit, ut ejus bona (8) venire debeant: nam, ut honestius ex bonis ejus, quantum potest, creditoribus solveretur (9), curator constituitur, distrahendorum bonorum gratia (10), vel a Prætore (11), vel in provinciis a Præside.

De causæ cognitione.

6. ULPIANUS lib. 1. de omnibus Tribunalibus.

OBservare (12) Prætorem oportebit, ne cui temere citra causæ cognitionem plenissimum (13) curatorem det: quoniam plerique vel furorem, vel dementiam fingunt (14), quo magis curatore accepto onera (15) civilia detrectent.

De patrimonio, corpore ac salute furiosi. 1. De alienatione facta a curatore, qui non cavit. 2. De exceptione rei judicatæ. 3. An uni ex curatoribus recte solvatur, et an unus rem furiosi alienare possit?

7. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

COnsilio (16) et opera (17) curatoris *tueri* (18) debet non solum patrimonium, sed et corpus ac salus (19) furiosi (20).

§. 1. Curator dementi datus, decreto interposito, uti satisdaret, non cavit (21), et tamen quasdam res de bonis ejus legitimo modo alienavit: si heredes dementis easdem res vindicent, quas curator alienavit, et exceptio opponetur, *si non curator vendiderit*, replicatio dari debet, *aut si satisdatione interposita secundum decretum vendiderit*: quod si pretio accepto curator creditores furiosi dimisit (22), triplicatio doli tutos possessores præstabit.

§. 2. Cum dementis curatorem, quia satis (23) non dederat, et res male administraret, Proconsul removerit a bonis, aliumque loco ejus substituerit curatorem; et hic posterior, cum nec ipse satisdedisset, egerit cum remoto negotiorum gestorum, posteaque heredes dementis cum eodem negotiorum gestorum agant, et is exceptione rei judicatæ inter se et curatorem utatur: heredibus replicatio danda erit, *aut si is, qui egit, satisdederat.* ┼ Sed an replicatio curatori profutura esset, judex æstimabit: nam si curator sequens pecuniam, quam ex condemnatione consecutus fuerat, in rem furiosi vertisset, doli triplicatio obstabit.

§. 3. Quæsitum est, an alteri ex curatoribus furiosi recte solvetur, vel an unus rem furiosi alienare possit? Respondi, recte solvi (24): cum quoque, qui ab altero ex curatoribus fundum furiosi legitime mercaretur, usucapturum: quia solutio, venditio, traditio, (25) facti magis, quam juris sunt (26): Ideoque sufficit unius (27) ex curatoribus persona: quia intelligitur alter consentire: Denique si præsens sit, et vetet solvi, vetet venire, vel tradi, neque debitor liberabitur, neque emptor usucapiet (28).

De curatore bonorum ventris nomine.

8. ULPIANUS lib. 6. de Officio Proconsulis.

BOnorum ventris (29) nomine curatorem dari oportet: eumque, rem salvam fore, viri boni arbitratu satisdare Proconsul jubet: sed hoc si non ex inquisitione detur: nam si (30) ex inquisitione, cessat satisdatio.

De curatore bonis distrahendis dato.

9. NERATIUS lib. 1. Membranarum.

CUjus bonis distrahendis curatores facere Senatus permisit, ejus bona creditoribus vendere non permisit: quamvis creditores post id beneficium bona vendere mallent: sicut enim integra re potestas ipsorum est, utrum velint eligendi, ita cum alterum elegerint, altero (31) abstinere debent. ┼ Multoque magis id servari æquum est, [si etiam] factus est curator, per quem bona distraherentur, quamvis nondum explicato eo negotio decesserit: Nam (32)

(1) *l.* 8. *Infr. quib. ex causis in possess.*
(2) Hereditatem defuncti.
(3) Aut signo publico defuncti domus obsignanda.
(4) An et patris? sic sane. v. *l.* 12. §. 1. *supr. de tut. et cur.* et in *l.* 1. *in fin. Supr. eod.*
(5) Vide *l.* 2. *in fin. supr. eod.*
(6) Quæ in aliis attenditur, ejusque hæc ratio est, cur non in nuptiis matris consensus æque ac ipsius patris requiritur.
(7) Clarissimorum nomine Senatores olim honorati, ut et *l.* 100. *Infr. de verb. sign. l.* 8. *supr. de Senatorib. l.* 22. *Infr. ad municip. l.* 10. *C. de nupt.* Lamprid. *in Alex.* ac multis aliis clarissimi appellationem tributam esse verisimile est, quam Senatoribus. Atque ita accipienda est clara dignitas, *l.* 23. *Supr. quod met. caus.* clarissimus vir, *l.* 52. §. 2. *supr. de judiciis. l.* 35. *Infr. de leg.* 3. *l.* 16. §. 1. *Infr. de his, quæ ut indign. l.* 12. *Infr. de publ. judic. l.* 18. §. 1. *Infr. de jure fisci.* Lamprid. *in Alexand.* Præfectis Prætorio Senatoriam addidit dignitatem, ut viri clarissimi essent et declararentur: eaque nullam quam conferret majorem dignitatem dicebat se habere Hadrianus teste Spartiano. Postea Præsidibus provinciarum et aliis tributum, ut clarissimi dicerentur. vid. Brisson. 3. *select.* 16.
(8) Vide *l.* 1. *C. de tutor. vel curator. illustr.*
(9) *Al.* solvatur.
(10) Adi Menoch. *de arbitr. jud. cas.* 150. Mod.
(11) In urbe.
(12) Curator datur causa prius cognita.
(13) *Al.* plenissimam: ut ad cognitionem referas.
(14) Facit *l.* 13. §. 1. *in fin. l.* 14. *supr. de off. Præsid.*
(15) Facit *l.* 2. §. 2. *in fin. supr. de his, qui notant.*
(16) Animi.
(17) Corporis.
(18) Id est, defendi, ut passive hanc vocem accipias.
(19) Quin et ipsi mores furiosi, *l.* 12. §. 3. *Supr. de admin. et peric. tut.* et ipsa securitas spectanda. *l.* 14. *Supr. de off. Præsid.*
(20) Vide Vaconium a Vacuna *lib.* 2. *declar. jur. civ. declar.* 43. et Gilbertum Regium *lib.* 2. ἐναντιοφανῶν *cap.* 20. Mod.
(21) Vide §. 2. *infr. eod.*
(22) *l.* 13. §. 1. *Supr. tit. prox.*
(23) §. 1. *Supr. eodem. l.* 1. *l.* 3. *l.* 5. *C. de tutor. qui satis non ded.*
(24) Uni sc. *l.* 14. §. 5. *infr. de solut.*
(25) Contractus et distractus sunt facti.
(26) V. Hisp. *ad princ. Inst. de act. num.* 23. Ruin. *ad l.* 4. §. *Cato. de verb. oblig.* 107. Mod.
(27) *l.* 5. *C. de auctor. præst.* Ulp. 11. §. 26.
(28) Vid. Zas. 2. *Responsor.* 39. ubi latius exponit, quando actus legitimi sint facti vel juris.
(29) *l.* 20. *supr. de tutor. datis. l.* 24. *infr. de reb. auct.*
(30) *l.* 13. *in fin. supr. de tut. dat. Inst. de satisd. tut. in princ.*
(31) Duas qui vias a principio habet, unam eligendo, videtur alteri renunciasse. *Bald.*
(32) Morte extinguitur cura bonorum vendendorum. Cura bonorum vendendorum ad heredes non transit.

et tunc ex integro alius curator faciendus est, neque heres prioris curatoris onerandus: cum accidere possit, ut negotio, vel propter sexus vel propter ætatis infirmitatem, vel propter dignitatem majorem minoremve quam (1) in priore [a] curatore spectata erat, habilis non sit; possint etiam plures heredes ei existere; neque [aut] per omnes (2) id negotium administrare expediat, aut quicquam dici possit, cur unus aliquis ex his potissimum onerandus sit.

De interdictione bonorum. 1. *Si curator rem suam quasi furiosi tradat, vel furiosi quasi suam.*

10. Ulpianus lib. 16. ad Edictum.

JUlianus scribit, eos quibus per Prætorem bonis interdictum est, nihil (3) transferre posse ad aliquem, quia in bonis non habeant, cum eis deminutio (4) sit interdicta.

§. 1. Curator furiosi rem quidem suam quasi furiosi (5) tradere poterit, et dominium transferre: rem vero furiosi si quasi suam tradat, dicendum ut non transferat dominium: quia non furiosi negotium gerens tradidit.

De pignore.

11. Paulus lib. 7. ad Plautium.

PIgnus a curatore furiosi datum valet, si utilitate (6) furiosi exigente id fecit.

De rei dedicatione et alienatione.

12. Marcellus lib. 1. Digestorum.

AB adgnato (7) (vel alio (8)) curatore furiosi, rem furiosi dedicari (9) non posse, constat: adgnato enim furiosi non usquequaque (10) competit rerum ejus alienatio: sed quatenus negotiorum exigit administratio.

Si legitimus curator inhabilis sit.

13. Gajus lib. 3. ad Edictum provinciale.

SÆpe (11) ad alium e lege (12) XII. tabularum curatio furiosi aut prodigi pertinet, alii Prætor administrationem dat, scilicet cum ille legitimus inhabilis (13) ad eam (14) rem videatur.

De viro et uxore.

14. Papinianus lib. 5. Responsorum.

VIrum uxori (15) mente captæ curatorem dari (16) non oportet.

De muliere quæ luxuriose vivit. 1. *De privilegio furiosi, prodigi et cæterorum.*

15. Paulus lib. 3. Sententiarum.

ET mulieri, quæ luxuriose vivit (17), bonis interdici potest.

§. 1. In bonis curatoris privilegium (18) furiosi furiosæve servatur. Prodigus, et omnes (19) omnino etiamsi in Edicto non fit eorum mentio, in bonis curatoris decreto privilegium (20) consequuntur.

Si pater furioso, 1. *Vel prodigo curatorem dederit.*

16. Tryphoninus lib. 13. Disputationum.

SI furioso puberi, quanquam (21) majori annorum viginti quinque, curatorem pater testamento dederit, eum Prætor dare debet (22), secutus patris voluntatem: manet enim ea datio curatoris apud Prætorem, ut rescripto D. Marci continetur.

§. 1. His consequens est, ut, [et] si prodigo curatorem dederit pater (23), voluntatem ejus sequi debeat Prætor, eumque dare curatorem. Sed utrum omnimodo, an ita, si futurum esset, ut, nisi pater aliquid testamento cavisset, Prætor ei bonis interdicturus esset? et maxime si *filios habeat* iste (24) prodigus?

§. 2. Potuit tamen pater et alias providere nepotibus suis, si eos jussisset heredes esse, et exheredasset filium (25), eique quod sufficeret alimentorum nomine ab eis certum legasset, addita causa (26) necessitateque judicii sui: aut si non habuit in potestate nepotes, quoniam emancipato jam filio nati fuissent, sub conditione eos heredes instituere, ut emanciparentur (27) a patre prodigo.

§. 3. Sed quid, si nec ad hoc consensurus (28) esset prodigus? [sed] per omnia judicium testatoris sequendum est (29): ne, quem pater vero *consilio* prodigum credidit, eum Magistratus, propter aliquod forte suum vitium, idoneum putaverit.

De manumissione et alienatione.

17. Gajus lib. 1. de Manumissionibus.

CUrator furiosi nullo (30) modo libertatem (31) præstare potest: quod ea res ex administratione non est: nam in tradendo ita res furiosi alienat, si [id] ad administrationem negotiorum pertineat: et ideo si donandi (32) causa alienet, [neque] traditio quicquam valebit; nisi ex magna utilitate furiosi hoc cognitione judicis faciat.

(1) *Al.* quæ in priore curatore spectata non erat.

(2) Tunc ad primogenitum recurrendum esse Baldus ait.

(3) *l* 6. *infr. de verbor. oblig.*

(4) *l.* 26. *supr. de contrah. empt.*

(5) Curator rem pupilli suo nomine vendens, non transfert dominium: si pupilli tantum, vel suo et pupilli, secus. Hoc postremum emptoribus utile est.

(6) *l.* 12. §. 1. *Supr. de admin. et peric. tut.* et pignus rei mobilis sit. *Accurs. Dynus. Alberic.*

(7) Ad agnatos furiosorum cura pertinebat. Ulp. 12. §. 2. *Goth.* Vid. Edmond. Merill. *lib.* 1. *obs. cap.* 19. Ans.

(8) Qui et necessarius dicitur. *l.* 13. §. 1. *supr. de off. Præsid.*

(9) Et donari, *l.* 1. §. 1. *Supr. de tut. et rat.* potest tamen novare. *l. ult.* §. 1. *infr. de novat.*

(10) Non indistincte, non pro suo arbitrio.

(11) Proximior non semper fit curator, aut administrationem consequitur, quippe si inhabilis fuerit, licet proximior sit, alii defertur administratio.

(12) Lege 12. tabularum cura defertur proximis.

(13) *l.* 10. *in fin. supr. de legit. tutor.*

(14) Ad curam et administrationem curæ.

(15) Vide *l.* 1. §. 5. *supr. de excusat. l.* 2. *C. qui dare tut. l.* 4. *C. de excusat. tut.* §. 19. *Inst. de excusat.* ut mulieribus tutores dati fuerint, vide apud Ulpian. tit. 11. §. 18. 20. 22. 23. 24. 25. 27.

(16) Quod difficile postea sit ab eo *rationes exigere.*

(17) Meretrici bonis interdicitur. vide Paulum 3. *sent.* 4. §. 6. ubi Cujacius, reprehensus a Fornerio, 2. *select.* 5. luxuriæ vocabulo prodigum intelligit: ut luxuriose vivere nihil aliud sit quam profuse: et hoc sensu ἀσωτίαν Cic. 2. *de finibus*, ubi de Epicuro loquitur, vertit Luxuriam. Sic Festo: Luxa membra, Luxuriosus in re familiari. Ita, Luxuria immoderata, in *l.* 40. *Infr. de damno. l.* 1. *in fin. Supr. de ædilit.* adde Nonium in *Luxuria.* Goth. Conf. Emanuel. Zoarem *lib.* 1. *observ. cap.* 6. Mod.

(18) *l.* 19. 20. 21. 22. *Infr. de reb. auct. jud.*

(19) Puta, negotiorum gestores. *l.* 23. *Infr. de reb. auct. jud.*

(20) Personale, et tacitæ hypothecæ, *l. ult. Supr. de tut. et rat. distrah.* Dynus, Oldradus, Alberic.

(21) §. 3. *Inst. eodem.*

(22) Vide *l.* 2. *in fin. supr. de confirmando tutore.*

(23) Pater prodigo filio curatorem dare potest. *Bald.*

(24) Hic casus usitatissimus est hodie.

(25) Scil. prodigum: non tamen plene: nam eo casu pater alimenta cogitur filio relinquere: neque fit id in prodigi odium, sed ejus potius favorem, ne sua bona dissipet, ac disperdat.

(26) Exheredationis causam testamento adjiciendam esse observa.

(27) Prodigus, licet res suas non possit alienare, potest emancipare suos liberos. *Bald.*

(28) Nec enim cogi debet emancipare. §. *ult. Instit. quibus modis jus patr. pot.*

(29) Præsumitur prodigus, quem pater suo testamento prodigum appellavit. vide Alciat. 1. *præsumpt.* 15.

(30) Quid ita? Curator administrare potest, non alienare: qui manumittit, non administrat, sed alienat. Administrandi voce alienatio non continetur: quod ad rerum quoscunque administratores extendi potest utiliter.

(31) Vide *l.* 13. *Infr. de manumiss.*

(32) *Donare* rem non potest, qui nudam ejus administrationem habet.

*

DIGESTORUM SEU PANDECTARUM

P A R S Q U I N T A (1).

L I B E R V I G E S I M U S O C T A V U S.

TIT. I.

QUI (2) TESTAMENTA FACERE POSSUNT (3), ET QUEMADMODUM (4) TESTAMENTA FIANT.

Definitio testamenti.

1. MODESTINUS [lib. 2. Pandectarum].

TEstamentum (5), est (6) voluntatis (7) nostræ (8) justa (9) sententia (10), de eo (11), quod quis post (12) mortem (13) suam (14) fieri velit (15).

De mentis vel corporis sanitate.

2. LABEO [lib. 1. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum].

IN (16) eo, qui testatur, ejus temporis, quo testamentum facit, integritas (17) mentis (18), non corporis sanitas exigenda est (19).

De jure testandi.

3. PAPINIANUS [lib. 14. Quæstionum].

TEstamenti (20) factio (21) non privati sed publici juris est (22).

(1) *Quinta* Pars Pandectarum est de testamentis, et ultimis voluntatibus. Vide constitutionem ad omnes populos, §. 6. *Lib.* 6. *C.* 22. 2. *Inst.* 12. Ulpian. 20. Paul. 3. *sent.* 4. 4. *C. Theod.* 4. 35. *Eclog.* 1. 3. Sexta incipit infra a titulo de bonorum possessionibus, *lib.* 37.

(2) An sui juris? an mulier? vide 5. *Harm.* 1. an alieni juris? 2. liberti? 3. Episcopi? Monachi? 4. *ibid.* adde *Novell. Leon.* 37. Imperatoris servi? *Novell. Leon.* 38. an captivi? 40. cæci? *Novell. Leon.* 69. Efficientem testamenti hinc interim observa.

(3) Ad hunc titulum cum quatuor sequentibus extant Jacobi Cujacii commentarii, scripsitque in hunc titulum Constantius Rogerius, et Franciscus Hotomanus: vide et Charondam *lib.* 2. *verisim. c.* 10. *et* 11. et ad testamentariam materiam pertinentes quæstiones centum decidit Clarus *in §. testam.* Mod.

(4) *L.* 6. *C.* 23. 2. *Inst.* 10. 25. *Eglog.* 2. An imperfectum valeat inter liberos et extraneos, vide *Novell.* 107. vid. *l.* 21. §. 1. *C. de testam.* Quot testes, et an signacula requirantur, vide *Nov. Leon.* 41. 42. an per conscribendi ignaros possint confirmari, vide *Novell. Leon.* 43. de testamento resignato, vide *Novell. Leon.* 82. occulto, vid. 4. Harmen. 1. περὶ διαθήκης μυςικῆς, ϗ περὶ ἀτελȣς, ϗ περὶ ἀγράφȣ, ϗ περὶ δευτέρας, vide 35. *Eclog.* 2. *Novell. Leon.* 69. Porro recte ait, *quemadmodum*; nec enim potest quis arbitrio suo testari. vid. *l.* 13. *C. de testam.* Formam igitur testandi hinc observa.

(5) *Synops. eod. cap.* 1.

(6) Natura sua sc. et definitione: Quid etymo? Quasi mentis testatio, *Inst. eod.* Ulp. 10. §. 1. Servius 2. *de leg.* apud Gell. 6. *c.* 12.

(7) Mentis. *Inst. eod.* Ulpian. *ibid.* Hinc colligunt, testamentum numerari in voluntariis. vid *l* 1. *C. de sacros. Eccles.*

(8) Nostra non est voluntas, quæ non est integra, *l.* 2. *l.* 16. *in fin. l.* 17. quæ dependet ab alio, puta patre. *l.* 6. quæ juste captiva, *l.* 8. *l.* 11. *l.* 13. *l.* 19. cujus libertas sententia capitali, a qua non est appellatum, nobis adempta est, *d. l.* 8. §. 1. *et seq. l.* 13. *in fin. l.* 18. *in fin.* quam exprimere omnino non possumus, *l.* 6. *in fin. l.* 7. quam liberam esse nescimus, *l.* 14. *l.* 15. *infr. eod.* quæ in alienum arbitrium est collata. vide *l.* 32. *infr. de hered. instituendis.*

(8) Id est, in id solenniter facta, Ulp. *ibid.* secundum regulas juris, *l.* 4. *in fin. infr. eod.* in suo genere, puta ut testamentum, non ut alius actus absolute: In eo testamentum differt a *codicillo*, quod codicillus nullam solennitatem ordinationis desideret. *Inst. de codicill. in fin.* non contra leges, vid. *l.* 55. *infr. de legat.* 1. adde quæ notavi ad *l.* 14. §. 5. *supr. de religios.* Ad solennitatem referendi sunt testes, *l.* 20. §. 7. §. 8. *infr. eod.* §. 3. *Inst. de testam. ordinand.* (quod tamen Cujacius negat, 2. *ad Africanum*) et heredis institutio: non est solenniter facta, quæ est imperfecta, *l.* 29. *infr. eod.* nec valet, nisi eam voluerimus valere ut codicillos, *l. ultim. C. de codicillis.* Solenniter factum testamentum ex juris Romani legibus, juris est civilis, non gentium: ideoque extranei Romæ non sunt capaces testamenti. *l.* 1. *C. de hered. instit. et ibi notat.* Recte Baldus notat, quadruplicem perfectionem in testamento requiri, materiæ scilicet, id est, voluntatis defuncti: formæ seu substantiæ, ut est institutio heredis, solennitatem confirmationis per mortem testatoris, et testamenti executionem.

(10) Testatio, *Inst. eod.* contestatio, Ulpian. *ibid.* Quatenus dicitur *sententia* testamentum, habere vim legis dici potest, *Novell.* 22. *c.* 2. quatenus *testatio*, chirographi loco est, vel quasi heredibus, vel legatariis. *l.* 41. *supr. ad l. Aquil. l* 3. *supr. de pignorib. l* 50. §. 1. *infr. de leg.* 1. *l.* 42. *infr. de obligat.*

(11) Non tamen de omni re: de quibusdam enim testari non possumus, nec quovis modo, nec quidvis imperare. De re aliena testari an possumus domini consensu? posse videmur. *l.* 8. §. 11. *supr. quib. mod. pign. vel hypoth. solvit.*

(12) Huc enim usque tantum voluntas ambulare potest. *l.* 32. §. 3. *supr. de donat. inter vir. et uxor.* ideoque *suprema* dicitur, *d. l.* 32. §. 2. et *suprema* dicitur *ordinare*, qui testamentum facit, *l.* 39. *supr. de pignerat.* et postremum judicium. *l.* 15. *C. de test.*

(13) Naturalem scilicet. Hæc enim proprie mors est. vide *l.* 48. *in fin. infr. de jure fisci.* et ante eam nihil legatariis et fideicommissariis competit: propter pœnam rumpitur: quilibet enim utroque tempore testamenti faciendi potestatem habere debet, et cum facit testamentum, et cum moritur, *l.* 1. §. 8. *infr. de B. P. secund. tab.* propter captivitatem suspenditur. An per ingressum monasterii confirmatur testamentum, tanquam morte naturali? vid. Bald. *hic.*

(14) Non alterius.

(15) Hinc *voluntas* dicitur testamentum, *l.* 14. §. 1. *infr. de diversis temporal.* hinc promanat, quod in testamentis in re dubia potissimum inspicienda sit defuncti voluntas, vid. *l.* 69. *infr. de leg.* 3. quam etiam in dubio colligimus ex jure communi: ut id voluisse videatur, quod consentaneum juri municipali sit (ubi municipale reperitur); vel eo deficiente, juri communi. vide *l.* 57. §. 1. *infr. ad SC. Trebell.*

(16) *Synops. eod. cap.* 2.

(17) Sinceritas. *l.* 3. *C. h. t.*

(18) Facit *l.* 17. *infr. eod.*

(19) Censetur tamen sanitas satis superque fuisse in testatore, si notarius cum sanæ mentis scripserit: cum alias etiam quilibet sanus mente præsumitur, nisi contrarium probetur, *l.* 5. *C. de codicillis.*

(20) *Synops. Basil. eod. cap.* 6.

(21) Id est, jus testamenti faciendi tribuitur cuique jure publico et legibus, non privatorum voluntate: nec enim pater familias, *l.* 6. *infr. eod. l.* 43. *infr. de vulgari.* (etsi jus vovendi tribuere possit, *l.* 2. *Infr. de pollicitationib.*); nec Patronus liberto, testamenti factionem præbet. *l.* 47. §. 2. *Infr. de bon. libert.* Cujac. *hic.*

(22) Licet utilitas testamenti plerumque ad res et personas privatas pertineat: Ideoque testamentum vocatur jus publicum. *l.* 1. *Infr. ad l. Falcid.* dicitur etiam testamentum instrumentum publicum. vide *l.* 2. *infr. testam. quemadm. aperiantur.* Goth. vide Leonin. *emendat. lib.* 6. *cap.* 17. Charond. *verisimil. lib.* 2. *cap.* 12. Ans.

Ut testamentum valeat requisita quænam?

4. Gajus [lib. 2. Institutionum].

SI quæramus, an valeat testamentum, in (1) primis animadvertere debemus, an is, qui fecerit testamentum, habuerit testamenti factionem (2): deinde si habuerit, requiremus, an secundum regulas juris (3) civilis testatus sit (4).

De ætate testatoris.

5. Ulpianus [lib. 6. ad Sabinum].

[A] qua (5) *ætate* testamentum vel masculi vel fœminæ facere possunt, videamus? Verius est, in masculis (6) quidem quartum decimum (7) annum spectandum, in fœminis vero duodecimum completum (8). † Utrum autem excessisse debeat quis quartumdecimum annum, ut testamentum facere possit: an sufficit complesse? Propone aliquem Kalendis Januariis natum, testamentum ipso natali (9) suo fecisse quartodecimo anno: an valeat testamentum? Dico valere. Plus arbitror, etiam si pridie (10) Kalendarum fecerit post sextam horam noctis (11), valere testamentum: jam enim complesse videtur annum quartumdecimum, ut Marciano videtur.

De filiofam. 1. de surdo vel muto.

6. Gajus [lib. 17. ad Edictum provinciale].

QUi (12) in potestate parentis est, testamenti faciendi jus non habet (13): adeo ut quamvis pater ei permittat, nihilo magis tamen jure testari possit.

§. 1. Surdus, mutus, testamentum facere non possunt (14): sed si (15) quis [post] testamentum factum valetudine aut quolibet alio casu mutus aut surdus esse cœperit, ratum nihilominus permanet testamentum.

7. Æmilius Macer lib. 1. ad legem vicesimam hereditatum.

SI (16) mutus (17), aut surdus (18), ut liceret sibi testamentum facere, a Principe impetraverit, valet testamentum (19).

De eo, qui est apud hostes. 1. De eo, cui aqua et igni interdictum est. 2. De deportatis. 3. De relegatis et interdictis. 4. De damnatis ad ferrum, aut ad bestias, aut in metallum.

8. Gajus lib. 17. ad Edictum provinciale.

EJus (20), qui apud (21) hostes est, testamentum quod ibi fecit, non valet (22), quamvis redierit.

§. 1. Si (23) cui aqua et igni interdictum sit (24), ejus nec illud testamentum valet, quod ante fecit, nec id, quod postea [fecerit]: bona quoque, quæ tunc habuit cum damnaretur, publicabuntur (25), aut si non videantur (26) lucrosa, creditoribus (27) concedentur.

§. 2. In insulam deportati, in eadem causa sunt.

§. 3. Sed relegati in insulam, et quibus terra Italica et sua provincia interdicitur, testamenti faciendi jus retinent (28).

§. 4. Hi vero, qui ad ferrum (29), aut ad bestias, aut in metallum damnantur (30), libertatem (31) perdunt, bonaque eorum publicantur: unde apparet, amittere eos testamenti factionem.

(1) In quaque juris materia primo quærendum est de personis, *l.* 24. *C. de procuratoribus.* et sic de causa efficiente, postea de forma.

(2) Vide *l.* 19. *infr. h. t.*

(3) Jure, *l.* 1. *supr. de petit. hered.* de regulis in testamento observandis, vide §. 2. *Inst. de testam.*

(4) Demus defunctum testamentum cœpisse tantum, nec tamen perficisse, num tacite velut codicillus valebit? non valebit. *l.* 8. *C. de codicill.* valebit tamen inter liberos. vide *l.* 21. *C. de testam.*

(5) *Synops. eod. cap.* 7. Ulp. 20. §. 2.

(6) *l.* 19. *infr. eod.* §. 1. *Inst. eod. l.* 4. *C. eod. l.* 1. §. 8. *infr. de B. P. secund. tab. l.* 2. *C. quando provocar.* Paul. 3. *sentent.* 4. §. 1. Igitur pupilli, id est, impuberes, testari non possunt? sic sane: Id tamen olim remissum fuit Tribunis militum, *l. ult. C. de testam. milit.* et profitentibus cœlibatum, auctore Sozomeno et Nicephoro. Cujac. *ibid.*

(7) Fit enim in eo mutatio per septenarium, ut ex Solone tradit Clemens *lib.* 6. infans usque ad 7. impubes ad 14. vid. *hic.* Cujac.

(8) Dic ut *infr. eod.* Gajus 1. *Inst.* 7.

(9) *Natalis dies*, quo quisque natus, vid. *l.* 38. §. 1. *Supr. de don. inter virum. l.* 23. *Infr. de annuis legatis. l.* 3. §. *minorem. supr. de minorib.* de natali Christi, Romæ et Constantinopolis, vide *l.* 7. *C. de feriis.* urbium regiarum Cassiodor. 6. *Tripart.* 30. 81. 5. Sozom. 16. adde Censorinum *de die natali.* Natalitium inde munus. *l.* 194. *infr. de verbor. signif.*

(10) Annus cœptus hic habetur pro completo; contra quam in his multis causis. vide quæ notavi ad *l.* 3. §. 3. *Supr. de minorib.*

(11) Dies civilis sive Romanus a media nocte ad insequentem mediam noctem, constans horis viginti quatuor. *l. more.* 8. *supr. de feriis.* Hac ratione quoties anni testatoris computandi erant, computabantur de die ad diem, *ut hic.* Valere dicitur testamentum, quod quis fecit anno 14. pridie natalis sui, post mediam noctem.

(12) Filiusfamilias: Patremfamilias testatorem esse oportet.

(13) A jure civili: cum nihil eo sibi proprium habeat: secus a constitutionibus, quibus habet castrense seu militare peculium, *Inst. eod. in princ.* vide alias exceptiones apud Socinum, *regul.* 153.

(14) Neque per æs et libram: quia nec verba nuncupatim loqui, nec verba familiæ emptoris exaudire potest. Ulpian. *in fragmentis.* nec qualecunque: cum accire, rogare, audire testes non possit. *arg.* §. 4. apud Paul. 3. *sentent.* 4.

(15) Prima exceptio.

(16) *Synops. eod. cap.* 9. Secunda exceptio.

(17) Quid, si miles testamenti potestatem impetraverit? vide *l.* 10. *C. eodem.*

(18) Alterutro morbo laborans scilicet, et quidem paganus.

(19) Si modo solennitates in eo observaverit, *l.* 35. *C. de inoffic. testam.* de surdo et muto hoc olim verum fuit. Hodie surdus omnino et mutus a natura non potest: Qui talis est casu, vel voce vel scriptura potest: multo magis si alterutro tantum morbo laborat. vide *l.* 10. *C. eod.* adde *Novell. Leon.* 40.

(20) *Synops. eod. c.* 9.

(21) §. *ult. Inst. eod. l.* 10. *infr. de test. milit.* Paul. 3. *sent.* 4. §. 8.

(22) Hodie valet ex *Nov. Leon.* 40.

(23) V. Socin. *reg.* 76.

(24) In locum aquæ et ignis interdictionis successit deportatio. v. *l.* 3. *infr. ad leg. Jul. peculatus.*

(25) Hodie non publicantur. *Nov.* 134. *C. ult.*

(26) Fisco.

(27) Damnati.

(28) Retinent enim civitatem. *l.* 7. §. 3. *infr. de interdict. et releg.* Paul. 3. *sent.* 3. §. 9.

(29) Sueton. *in Nerone.* ad gladium, *l.* 6. §. 6. *infr. de injusto. l.* 25. §. 3. *infr. de adqu. vel omitt. hered.* quique intra annum consumendi sunt. Paul. 5. *sent.* 17. §. 1. *in fin.* ad ludum venatorium vel gladiatorium damnati. *l. ult. C. ad l. Fab. de plagiar.* Hæc pœna postea mutata est, *l.* 1. *C. de gladiatoribus.* Cujac. *hic.* et illic apud Paul. vide etiam P. Pithœum ad 11. *Notar. Mosaïc.*

(30) Hodie qui in metallum damnantur, libertatem non amittunt. *Nov.* 22. *c.* 8.

(31) Περὲρησίαν Græci ita vertunt, male: cum potius vertere debuerint, ἐλ υθ.ρίαν.

De accusato.

9. ULPIANUS [lib. 45. ad Edictum].

SI quis post accusationem in custodia fuerit defunctus (1), indemnatus (2): testamentum ejus valebit.

De eo, qui manus amisit.

10. PAULUS [lib. 3. Sententiarum].

QUi (3) *manus amisit* (4), testamentum facere potest, quamvis scribere (5) non possit.

De obside.

11. ULPIANUS [lib. 10. ad Sabinum].

OBsides (6) testari non possunt (7), nisi eis permittatur (8).

De eo, qui in potestate hostium decessit.

12. JULIANUS [lib. 42. Digestorum].

LEge Cornelia (9) testamenta *eorum* (10), *qui in hostium potestate decesserint*, perinde confirmantur (11) ac si hi, qui ea fecissent, in hostium potestate non pervenissent: et hereditas ex his eodem modo ad unumquemque pertinet. Quare servus heres scriptus ab eo, qui in hostium potestate decesserit, liber et heres erit, seu (12) velit, seu nolit; licet minus proprie (13) necessarius heres dicatur: nam et filius ejus, qui in hostium potestate decessit, invitus (14) hereditati obligatur; quamvis suus heres dici non possit (15), qui in potestate morientis non fuit.

De capto a latronibus. 1. *De legatis.* 2. *De condemnato, qui appellavit.*

13. MARCIANUS [lib. 4. Institutionum].

QUi (16) a *latronibus* (17) *capti* sunt, cum liberi manent, possunt facere testamentum.

§. 1. Item qui apud externos (18) *legatione* funguntur, possunt facere testamentum (19).

§. 2. Si quis in capitali crimine damnatus appellaverit, et medio (20) tempore pendente appellatione fecerit testamentum, et ita decesserit: valet ejus testamentum.

De eo, qui de statu suo dubitat vel errat.

14. PAULUS [lib. 2. Regularum].

QUi [in] testamento domini manumissus (21) est, si ignorat dominum decessisse, aditamque ejus esse hereditatem, testamentum facere non potest (22), licet jam paterfamilias et sui juris est: nam qui *incertus* (23) *de statu suo* est, certam legem testamento dicere non potest.

15. ULPIANUS [lib. 12. ad Edictum].

DE *statu* (24) *suo dubitantes* (25), vel (26) errantes, testamentum facere non possunt, ut Divus Pius rescripsit.

De filiofamilias, servo alieno, posthumo, surdo, 1. *Furioso.*

16. POMPONIUS [lib. singul. Regularum].

FIliusfamilias (27), et servus alienus, et posthumus (28), et surdus, testamenti factionem (29) habere dicuntur: licet enim testamentum facere non possunt, attamen ex testamento [vel] sibi vel aliis adquirere possunt.

§. 1. Marcellus notat: Furiosus (30) quoque testamenti factionem habet, licet testamentum facere non potest (31). Ideo autem habet testamenti factionem, quia potest (32) sibi adquirere legatum vel fideicommissum: nam etiam compotibus mentis personales (33) actiones etiam ignorantibus acquiruntur.

De mente capto.

17. PAULUS [lib. 3. Sententiarum (34)].

IN (35) adversa corporis valetudine mente captus (36), eo tempore testamentum facere non potest.

De prodigo. 1. *De damnato ob carmen famosum.*

18. ULPIANUS [lib. 1. ad Sabinum].

IS (37), cui lege (38) bonis interdictum (39) est, testamentum facere non potest (40): et si fecerit, ipso jure non valet (41). Quod tamen interdictione vetustius (42) habuerit testamentum, hoc valebit. Merito ergo nec te-

(1) Qui et antequam moritur, testari potest: certus enim est de suo statu, licet de ejus duratione sit incertus. *Bald.* valet enim testamentum decedentis pendente appellatione. *l.* 13. *in fin. infr. eod.* Porro nomine *defuncti* hic non intellige eum, qui mortem sibi conscivit in custodia. vid. *l.* 6. §. 7. *infr. de injusto.*

(2) An aliud est in accusatis majestatis et repetundarum? ait Accurs. ex *l.* 20. *infr. de accus.* negat Bart. *hic.* sed fatetur ex secuta sententia infirmari eorum testamentum.

(3) Vide *Nov. Leon.* 26. *et* 27. quæ scripsi ad *l.* 4. §. 12. *infr. de re militari.*

(4) Puta in bello, vel rixa, vel conflictu. Quid, si supplicii causa: an ejus testamentum valebit? valere putat Bald. *hic.* quem vide.

(5) Facit *l.* 29. *C. de testamentis.*

(6) Quos ab hoste scilicet obsides accepimus. *l.* 31. *infr. de jure fisci.*

(7) Nec enim sunt cives: captivis comparantur, *d. l.* 31. (Tacit. 11. non obsidem, sed civem.) nec ex testamento, nec ab intestato heredem habent. Cujac. *d. l.* 31.

(8) Dato eis usu togæ Romanæ, v. *l.* 32. *infr. de jure fisci.*

(9) De qua vide *l.* 28. *infr. de vulgari.*

(10) *Synops. eod. cap.* 12.

(11) Id est, vires suas retinent. *convalescere*, est vires recipere.

(12) 2. Gajus 3. §. 7.

(13) Vide *l.* 8. *infr. ad leg. Falcid. l.* 4. §. 1. *infr. de bon. libert. l.* 3. *infr. de verbor. signif.*

(14) Adde §. 2. *in fin. Inst. de hered. qualit. et diff.*

(15) §. 2. *Inst. de hered. qualit.*

(16) Vide Manticam, 2. *de conjecturis* 7.

(17) *l.* 1. *Infr. de legat.* 3. *l.* 24. *Infr. de capt.*

(18) Non subditos imperio Romano.

(19) Secundum suas leges scil. jure suo. *Bart. Ferret. Cujac.*

(20) Adde *l.* 9. *Supr. eod. l.* 6. §. 8. *Infr. de injusto.*

(21) V. *Nov. Leon.* 37.

(22) Hodie potest. *Nov. Leon.* 37.

(23) *l.* 15. *infr. eod. l.* 1. *infr. de legat.* 3.

(24) *l.* 14. *supr. eod.*

(25) *Synops. eod. cap.* 6.

(26) *Dubitans* non errat: hic enim separatur ab errante.

(27) V. *l.* 8. *C. de pet. hered.*

(28) *Posthumi* sunt capaces hereditatis, et legatorum, *ut hic.* Imo, non sunt. *l.* 29. §. 15. *Infr. de liberis et posth.*

(29) Passivam.

(30) De *furioso* adde ex eodem libro *l.* 24. *infr. de obligat.*

(31) *l.* 9. *C. h. t.* Tuditani tamen furiosi testamentum comprobatum a Centumviris fuit. Cicer. 3. *Phil.* 7. Valer. Maxim. 8. de ejus furore meminit Lactantius 3. c. 23.

(32) V. *l.* 24. *infr. de oblig.*

(33) Dominium enim ignoranti non adquiritur. v. Cujac. *hic.*

(34) *Tit.* 4. §. 12.

(35) *Synops. c.* 18.

(36) *l.* 9. *C. h. t.*

(37) *Synops. c.* 19.

(38) A Prætore, de quo vid. Paul. 3. *sent.* 4. §. 7.

(39) Id est, prodigus. de quo vide quæ dixi ad *l.* 1. *supr. de curat. furioso.*

(40) §. 2. *Inst. quib. non est permissum.* commercium enim illi est interdictum, qui familiam mancipare non potest. Ulp. *l.* 20. §. 13. hodie potest ex *Novell. Leon.* 39.

(41) Imo valere debet: nec enim cuiquam testamenti factione interdicitur. *l.* 6. *supr. de inoff. testam.*

(42) Vel quod eam subsequitur recepta vitæ sanitate, et ad bonos mores eo reverso. Paul. 3. *sent.* 4. §. 12.

stis (1) ad testamentum adhiberi poterit, cum (2) neque testamenti factionem habeat.

§. 1. Si quis ob carmen famosum (3) damnetur, Senatusconsulto expressum est, ut intestabilis (4) sit: ergo nec testamentum facere poterit, nec ad testamentum adhiberi.

De filiofamilias. De pupillo. De servo.

19. Modestinus [lib. 5. Pandectarum].

SI filiusfamilias (5), aut pupillus (6), aut servus (7) tabulas testamenti fecerit, signaverit: secundum eas bonorum possessio (8) dari non potest, licet (9) filiusfamilias sui juris, aut pupillus pubes, aut servus, liber factus decesserit: quia nullæ sunt tabulæ testamenti, quas is fecit, qui testamenti faciendi facultatem non habuerit.

De testibus. 4. De testamento furiosi.

20. Ulpianus lib. 1. ad Sabinum.

QUi testamento *heres* instituitur, in eodem testamento testis (10) esse non potest (11). Quod in *legatario* (12) et in eo, qui *tutor* scriptus est, contra habetur (13): hi enim testes possunt adhiberi, si aliud eos nihil impediat, utputa si impubes (14), si in *potestate* sit *testatoris*.

§. 1. *Potestatis* autem verbum non solum ad liberos, qui sunt in potestate, referendum est, verum etiam ad eum, quem redemit ab hostibus: quamvis placeat, hunc servum non esse, sed vinculo (15) quodam retineri, donec pretium solvat.

§. 2. Per contrarium quæri potest, an pater ejus, qui de castrensi peculio potest testari, adhiberi ab eo ad testamentum testis possit? et Marcellus lib. X. Digestorum scribit, posse: et frater ergo poterit (16).

§. 3. Quæ autem in testamento diximus super perhibendis testimoniis eorum, qui in potestate sunt, in omnibus testimoniis accipias, ubi aliquid negotii geritur per quod adquiratur.

§. 4. Ne *furiosus* quidem testis adhiberi potest, cum compos mentis non sit: sed si habet intermissionem, eo tempore adhiberi potest: testamentum quoque, quod ante furorem consummavit, valebit; et bonorum possessio ex eo testamento competit.

§. 5. Eum, qui *lege repetundarum* damnatus est, ad testamentum adhiberi posse (17) existimo: quoniam (18) in judicio testis esse vetatur.

§. 6. *Mulier* testimonium dicere in testamento (19) quidem non poterit: alias autem posse testem esse mulierem, argumento (20) est lex Julia de adulteriis, quæ adulterii damnatam testem produci vel dicere testimonium vetat.

§. 7. *Servus* quoque merito ad solennia adhiberi non potest, cum (21) juris civilis communionem non habeat in totum, ne (22) Prætoris quidem Edicti.

§. 8. Et veteres (23) putaverunt, eos, qui propter solennia testamenti adhibentur, *durare* debere (24), donec suprema contestatio peragatur.

§. 9. Non tamen intelligentiam sermonis (25) exigimus: hoc enim Divus Marcus Didio Juliano in teste, qui Latine non noverat, rescripsit: nam si vel sensu (26) percipiat quis, cui rei adhibitus sit, sufficere.

§. 10. Sed si detenti sint *inviti* ibi (27) testes, putant non valere testamentum.

De heredibus palam nuncupandis. 1. De mutatione aut declaratione testamenti. 2. De testibus rogandis. 3. De uno contextu.

21. Idem lib. 2. ad Sabinum.

HEredes palam (28), ita (29) ut exaudiri possint, nuncupandi sunt (30). Licebit ergo testanti vel nuncupare heredes, vel scribere: sed, si nuncupat, palam debet. † Quid est, *palam?* non utique in publicum, sed ut exaudiri possit: exaudiri autem non ab omnibus, sed

(1) Excipe, ut antea dixi ex Paulo.

(2) §. 6. *Inst. de test. ordin.* ac si diceret, qui in suis ut incuriosus rejicitur, multo magis et in alienis rejiciendus est.

(3) V. *l.* 5. §. 10. *infr. de injuriis.*

(4) *l.* 21. *supr. de testib.*

(5) Is enim nisi sit miles, proprium nihil habet. Ulp. 20. §. 10. Paul. 3. *sent.* 4. §. 3.

(6) Nec enim impubes plenum animi judicium habet. *l.* 20. *Infr. eod.* Ulp. 20. §. 12.

(7) Nisi publicus Prætorisve sit. Ulp. 20. *in fin.* vel, ut ibi legit Cujacius, *servus publicus pop. Romani.* Is plus juris habet, quam civitatum aut privatorum servus.

(8) Vide *l.* 1. §. 8. *Infr. de B. P. secund. tab.* v. *l.* 3. *C. qui testam. fac. poss.*

(9) V. *l.* 29. *infr. de regulis jur.*

(10) Transit Jurisconsultus a personis testantibus ad testamenti solennia.

(11) Nisi in testamento arcano, secreto, et mystico, de quo vide *Nov. Leon.* 69.

(12) *l.* 22. *C. de testamentis.*

(13) Cur? heres non poterit, legatarius poterit, *l.*22. *C. de testam.* vel ideo quod totum negotium, quod agitur testamenti ordinandi gratia, inter testatorem et heredem agitur. §. 10. *Inst. de test.* Ulpian. 20. §. 3. vide Forner. 2. *select.* 12.

(14) *l.* 19. *supr. eod.*

(15) Vide *l.* 15. *Infr. de captivis.*

(16) Vide Julium Clarum, et ad hunc, et ad sequentes paragraphos Emanuelem Zoarem *lib.* 1. *observat. cap.* 18. Antonium Augustinum *lib.* 3. *emend. cap.* 7. Alexandrum ab Alexandro *Genial. dier. lib.* 4. *cap.* 3. Molinæum *ad l.* 1. §. *qui præsens. in fin. de verb. oblig.* Mod.

(17) Adhiberi non posse. Cuj. *arg. l.* 13. *supr. de testib.* Goth. Idem *lib.* 1. *obs. cap.* 20. Ans.

(18) Argumentum a judiciis ad ultimas voluntates valet. *Bald.*

(19) §. 6. *Inst. de testam. ordin.* An in codicillis? sic visum est interpretibus, *l. ult. C. de codicill.* præterquam Harmenopuli Scholiasti, 1. *tit.* 6. qui eam quoque removet a testimonio dicendo in donatione causa mortis. An in criminalibus causis? v. quæ notavi ad *l.*18. *Supr. de testib.* an in crimine majestatis? sic sane, ut et in iis, ubi viri non advocantur. Harm. *ibid.* v. *tit. de insp. ventr.* alias exceptiones vide apud Socin. *reg.* 419.

(20) Argumentum tale est: Lege vetatur adultera esse testis: ergo mulier non adultera lege testis admittitur. Argumentum a contrario sensu valet etiam in statutis. Bald. *hic.*

(21) Aliud in Latino Juniano. Ulp. 20. §. 8.

(22) Sed ne Prætorii quidem edicti, *Vulg.* Haloand. vide *l.* 7. *infr. ad l. Corn. de falsis.*

(23) Juris auctores scil. qui de testamento per æs et libram scripserunt.

(24) Nisi contagio vel aliquis alius casus obstet. *l.* 8. *c. de testament.*

(25) Puta Latini, si Latine quis testetur, atque ita Græcus sensu percipiens se rogatum, potest esse testis in testamento Latini. v. quæ notavi ad *l.* 21. *in fin. C. de testam.* adde Paul. 3. *sentent.* 4. §. 13.

(26) Testis debet testari de eo, quod sensu aliquo percepit: et ex sensu rationem sui dicti reddere. adde *l.* 18. *C. de testib.* Bart. Bald.

(27) In testamento sc. dic idem in contractu, qui ab invito Notario factus ipso jure non valet. *Bald.*

(28) *l. ult. infr. de jure codicill. l.* 29. *C. de testam.*

(29) Formulam olim nuncupandi testamenti vide apud Ulpian. 20. §. 9.

(30) Sunt. *Hal.* in testamento nuncupativo scil. nam in mystico seu scripto id non requiritur. v. *Nov.* 119. *c.* 9. Porro, ut olim nuncupatio fieret, v. Ulp. 20. §. 9.

a testibus: et, si plures fuerint testes adhibiti, sufficit (1) solemnem (2) numerum exaudire (3).

§. 1. Si quid (4) post factum testamentum mutari (5) placuit, omnia ex integro facienda sunt (6). Quod vero quis obscurius in testamento vel nuncupat, vel scribit, an post solemnia explanare possit, quæritur (7): utputa Stichum legaverat, cum plures haberet, nec declaravit de quo sentiret; Titio legavit, cum multos Titios amicos haberet; erraverat in (8) nomine, vel [prænomine], vel cognomine, cum in corpore non errasset: poteritne postea declarare (9), de quo senserit? Et puto, posse: nihil enim nunc dat, sed datum significat. † Sed et si notam postea adjecerit legato, vel sua voce, vel literis, vel summam, vel nomen legatarii, quod non scripserat, vel nummorum qualitatem, an recte fecerit? Et puto, etiam qualitatem nummorum posse postea addi: nam etsi adjecta non fuisset, utique placeret conjectionem (10) fieri ejus, quod reliquit, vel (11) ex vicinis scripturis, vel ex consuetudine (12) patrisfamilias vel regionis (13).

§. 2. In testamentis (14), in quibus testes rogati (15) adesse debent (16), ut testamentum fiat, alterius rei causa forte rogatos, ad testandum non esse idoneos placet: quod sic accipiendum est, ut, licet ad aliam rem sint rogati, vel collecti, si tamen ante [testimonium] certiorentur ad testamentum [se] adhibitos, posse eos testimonium suum recte perhibere.

§. 3. *Uno contextu* (17) *actus* (18) testari oportet (19): est autem *uno contextu*, nullum actum alienum (20) testamento intermiscere. quod (si) aliquid pertinens ad testamentum faciat, testamentum non vitiatur.

De testibus. 4. De subscriptione, et signis.

22. Idem [lib. 39. ad Edictum].

AD testium numerum (21) simul adhiberi possumus; [ut] ego (22), et pater, et plures (23), qui fuimus in ejusdem potestate.

§. 1. Conditionem (24) testium tunc inspicere debemus, cum signarent (25), non mortis (26) tempore: si igitur [tunc] cum signarent, tales fuerint, ut adhiberi possint, nihil nocet, si quid (27) postea eis contigerit.

§. 2. Si ab ipso testatore annulum accepero, et signavero, testamentum valet, quasi alieno (28) signaverim.

§. 3. Si signa turbata sint (29) ab ipso testatore, non videtur signatum.

§. 5. Si quis ex testibus nomen suum non adscripserit, verumtamen (30) signaverit, pro (31) eo est, atque si adhibitus non esset: et si (ut multi faciunt) adscripserit se, non (32) tamen signaverit, adhuc idem dicemus.

§. 5. Signum autem utrum (33) annulo tantum impressum adhibemus, an vero et si non annulo, verum alio quodam impresso: varie enim homines signant? Et magis est, ut tantum (34) annulo quis possit signare: dum tamen habeat χαρακτῆρα (35), id est, *formam, insculptamque signis imaginem* (36).

(1) Plus igitur creditur testibus adfirmantibus, quam negantibus; sufficit enim solennem numerum adfirmare: licet alii negent, *ut hic.* Bald.

(2) Qui requiritur hujus actus natura: nam in codicillis et testamentis ruri factis, aut pestis tempore, pauciores quam septem sufficiunt. v. *l. ult. C. de testam. l. ult. C. de codicill.*

(3) Superflui testes non nocent. vid. Paul. 3. *sent.* 4. §. 10.

(4) Puta heredem, vel legata.

(5) *Synops.* 35. *titul.* 1. *c.* 21. §. 6.

(6) Heres sc. in testamento instituendus erit: legata in codicillis relinquenda, *l.* 16. *Infr. de vulgari.* et hæc mero jure vera sunt: nam nuda voluntate legatum mutare possumus. *l.* 3. *in fin. Infr. de adimendis.* decennii silentio, aut nuda voluntate. *l.* 27. *C. de testam.*

(7) V. Simon. de Præt. *de interpr. ultimar. voluntat. lib.* 1. *interpr.* 1. *dubitat.* 5. *solut.* 1. 2. 3. 4. 5. *et reliqq.* Ans.

(8) Vid. *l.* 4. *C. de testam.*

(9) Obscura testamenti possumus sine solennitate, nudis literis, vel nuda voluntate declarare.

(10) *Conjectio*, est conjectura.

(11) Conjecturas voluntatis testatoris colligimus, vel ex vicinis scripturis, vel ex consuetudine testatoris, vel regionis.

(12) *l.* 50. *in fin. infr de leg.* 1. Porro consuetudinem, de qua hoc loco, etiam possis referre ad consuetudinem loquendi testatoris. de qua v. Mantic. 3. *de conjectur.* 9.

(13) *l.* 1. *supr. de usuris. l.* 50. *infr. de legatis.* 1. obscurum declaratur ex conjecturis.

(14) Aliud in codicillis, *l. ult. C. de codicill.* in testamento ad pias causas, et inter liberos. *Gloss. in d. l. ult.* v. Socin. *reg.* 420.

(15) *l.* 21. *in fin. C. de testam.* ut rogarentur. v. Ulp. 20. §. 9. Paul. 3. *sent.* 4. §. 4. *et ibid.* Cuj. v. quæ scripsi de rogatis testibus ad *Nov.* 90. *c.* 1.

(16) Sufficit, si antequam testamentum fiat, certiorentur. *infr. eod.*

(17) V. *l.* 28. *C. de testam.*

(18) *Al.* actionis.

(19) Nisi quid aliud obstet. *l.* 8. *C. de testam.* Goth. Regulariter testamentum uno contextu fieri debet, Jason. *ad l. et si pepererit. num.* 8. *de liber. et posthum.* Alexander *ad l. nemo potest. de leg.* 1. porro vide *ad hunc* §. eundem Jasonem *ad dict. l. nemo potest. num.* 20. Lapum *allegat.* 91. Romanum *cons.* 171. *num.* 6. Parisiensem *cons.* 1. *num.* 19. *lib.* 3. *et cons.* 46. *num.* 36. *lib.* 4. Didacum Covarruviam *ad rubr. testam.* 3. *part. post. num.* 16. Julium Clarum *ad* §. *testamentum. quæst.* 75. *lib.* 3. *sent.* Decium *cons.* 196. *et* 294. Boerium *decis.* 353. Tiraquellum *ad leges connubiales gl.* 3. *versic. contrahere. num.* 94. Bartolum *ad l. cum quis decedens.* §. *in codicillis. de legat.* 3. Socinum *ad l.* 1. §. 1. *ad fin. de verbor. obligat.* Ubi Crot. *in* 1. *lect. num.* 22. Alciatum *ad l.* 1. §. 1. *qui præsens. num.* 21. *de verbor. oblig.* Mod.

(20) Non igitur poterit in testamento donari, promitti per stipulationem, celebrari contractus? Id negare videtur *lex* 20. *infr. de verb. sign.* sed post Accurs. tamen omnes interpretes reclamant: eamque communem opinionem in scholis et foro esse receptam, ait Ferretus *hic.* Jul. Clar. 3. *sent.* §. *testamentum. q.* 75. scribit, hanc juris regulam obtinere, quando conventiones, et contractus, qui testamento inseruntur, non sunt penitus extranei ab ipso testamento: verbi gratia: non est actus omnino extraneus a testamento, libertorum adsignatio, ut quæ neque legatum neque fideicommissum sit, *l.* 7. *infr. de adsign. libert.* et tamen testamento fieri potest. *l.* 1. §. 3. *d. tit.*

(21) In alieno negotio sc. §. 8. *Inst. de testam.* v. *l.* 17. *supr. de testib.*

(22) Testis in ultima alicujus voluntate potest esse pater et filius. *Synops.* 35. *tit.* 1. *c.* 22.

(23) Ulpian. 20. §. 6.

(24) Veram vel putativam. §. 7. *Inst. de testam. l.* 1. *C. de testam.* 2. *Feud.* 19. *in fin.*

(25) In teste initium spectamus: initium, id est, tempus, quo testis fuit. *l.* 1. *C. de testam. l.* 1. §. 14. *infr. de quæst. l.* 59. *in fin. infr. de verb. sign.*

(26) Testatoris sc.

(27) Puta servitus, infamia, condemnatio: his enim fit aliquis intestabilis.

(28) Est enim testi alienus. adde §. 5. *in fin. Inst. de test.*

(29) Consulto sc. non casu. *l. un. infr. de tabul. testam. extant*

(30) *Signare testamentum* aliud est, quam testamento nomen suum adscribere.

(31) Testamenti scriptura jure non valet, nisi quam testes signaverint. Testis debet subscribere et signare testamentum: alterum enim non sufficit.

(32) Signa, ex jure prætorio: subscriptiones vero testium, ex constitutionibus requiruntur.

(33) *Annulis* testamentum veteres obsignabant. Adde Festum in *signare.* Senecam. 1. *epist.* 8.

(34) Ut non tantum annulo, Hotom. 1. *obs.* 20. reprehensus a Roberto, 1. *recept.* 21. et a Cujac. 14. *obs.* 21.

(35) Annulo non quovis testamentum signari potest, sed eo tantum, qui habeat χαρακτῆρα. §. 5. *Inst. eod.*

(36) Talis annulus signatorius est, *sigillaticius* Vopisco dicitur.

§. 6. Posse et *nocte* (1) *signari* testamentum, nulla dubitatio est.

§. 7. Signatas tabulas accipi oportet, et si linteo, quo tabulæ involutæ sunt, signa impressa fuerint (2).

23. Idem [lib. 4. Disputationum].

SI testamentum, quod resignaverit testator, iterum (3) signatum fuerit septem testium signis, non erit imperfectum: sed utroque jure valebit, tam civili, quam Prætorio.

De pluribus exemplis.

24. Florentinus [lib. 10. Institutionum].

UNum (4) testamentum (5) *pluribus* (6) *exemplis* (7) consignare quis potest: idque interdum necessarium est: forte si navigaturus, et secum ferre et relinquere judiciorum (8) suorum testationem velit.

De testamento imperfecto.

25. Javolenus lib. 5. Posteriorum Labeonis.

SI (9) is, qui testamentum faceret, heredibus primis nuncupatis, prius quam secundos exprimeret heredes, obmutuisset (10), magis cœpisse eum testamentum facere, quam fecisse, Varus Digestorum lib. I. Servium respondisse scripsit: itaque primos heredes ex eo testamento non (11) futuros. Labeo tum hoc verum esse existimat, si constaret (12), voluisse plures eum, qui testamentum fecisset, heredes pronunciare: ego nec Servium puto aliud sensisse.

De intestabili.

26. Gajus [lib. 22. ad Edictum provinciale].

CUm lege quis *intestabilis* (13) jubetur esse: eo pertinet, ne ejus testimonium recipiatur (14), et eo amplius (ut quidam putant) neve ipsi dicatur testimonium.

De teste, qui testamentum scripsit.

27. Celsus [lib. 15. Digestorum].

DOmitius (15) Labeo Celso suo salutem. Quæro, an testium numero habendus sit is, qui, cum rogatus est ad testamentum scribendum (16), idem quoque cum tabulas scripsisset, signaverit? *Juventius Celsus Labeoni suo salutem.* [*Aut*] *non intelligo* (17), *quid sit, de quo me consulueris, aut valde stulta* (18) *est consultatio tua: plus enim quam ridiculum est dubitare, an aliquis jure testis adhibitus sit, quoniam idem et tabulas testamenti scripserit.*

Si servus testamentum scripserit.

28. Modestinus [lib. 9. Regularum].

SErvus (19), licet alienus, jussu testatoris testamentum scribere non prohibetur.

De testamento imperfecto.

29. Paulus [lib. 14. Responsorum].

EX ea scriptura, quæ ad testamentum faciendum parabatur, si nullo jure testamentum perfectum esset, nec (20) ea, quæ fideicommissorum verba habent, peti posse.

§. 1. Ex his verbis, quæ scripturæ paterfamilias addidit, ταύτην τὴν διαθήκην βούλομαι εἶναι κυρίαν ἐπὶ πάσης ἐξουσίας (21). *Hoc testamentum volo esse ratum, quacunque* (22) *ratione poterit;* videri eum voluisse, omnimodo valere ea, quæ reliquit, etiam si intestatus decessisset.

De subscriptione testium.

30. Idem [lib. 3. Sententiarum].

SIngulos testes, qui in testamento adhibentur, proprio (23) *chirographo* (24) adnotare convenit, quis et cujus testamentum signaverit.

Si quis se Imperatorem facturum heredem jactaverit.

31. Idem [lib. 5. Sententiarum].

EJus (25) bona, qui se Imperatorem facturum heredem esse jactaverat (26), a fisco occupari non possunt.

TIT. II.

DE (27) LIBERIS (28) ET POSTHUMIS (29) HEREDIBUS INSTITUENDIS, VEL (30) EXHEREDANDIS (31).

Nominatim exheredandus filius, quomodo?

1. Ulpianus [lib. 1. ad Sabinum].

QUid sit *nominatim* exheredari, videamus: nomen (32), et prænomen, et cognomen ejus dicendum est: an sufficit vel unum (33) ex his? Et constat sufficere.

(1) Vide quæ notavi ad *l.* 20. *in fin. C. de trans. Synops.* eod. c. 23.

(2) E contrario, linteo inciso consulto a testatore, non videntur tabulæ signatæ. *l.* 1. §. *pen. infr. de B. P. secund. tab.*

(3) Naturam ad suam res facile redit.

(4) Hoc est, unius testamenti plura exempla.

(5) Exemplis pluribus fieri possunt testamenta, *ut hic.* contractus. *Pragmaticum* Justin. *cap.* 21. literæ. Cicero 4. *famil.* 4. literæ non uno exemplo.

(6) Vide *l.* 1. §. 6. *infr. de B. P. secund. tab.*

(7) Exemplaribus authenticis: potest etiam unum, quasi authenticum, aliud quasi exemplum facere. *d. l.* 1. §. 7. An duo possunt in uno tantum exemplo testamenta facere? hoc tantum Valentinianus dedit conjugibus. *Nov.* 1. *de testam.* vide Cujac. Huc refer elegantem speciem ex Mynsing. 1. *obs.* 18.

(8) Testamentum, judicii nostri testatio.

(9) *Forte legendum*, si quis cum testamentum.

(10) 5. Harmenop. 1. §. 16. *et* 48.

(11) *l.* 29. *C. de testam.* Actus enim imperfectus dicitur nullus.

(12) Nam alias tribus verbis perficitur testamentum: *Lucius heres esto. l.* 1. §. 3. *Infr. de hered. instituend.*

(13) V. *l.* 5. §. 9. *infr. de injur.*

(14) Adi Rævardum *ad l.* 12. *tab. cap.* 10. et Turnebum *adversar. lib.* 29. *cap.* 14. Mod.

(15) Vide Manticam 2. *de Conjectur.* 12.

(16) De scriptura testamenti v. *l.* 21. *C. de testam. Synops.* 35. *t.* 1. c. 29.

(17) Id videtur quæsisse Labeo, An rogatus ad testamentum scribendum, idem non rogatus, testamentum recte signare possit? ut videatur omnino aliud fecisse ab eo, de quo rogatus fuerit? aliud enim est scribere, aliud signare, seu sigillum adponere.

(18) Stulte interroganti, rustice respondendum. *Bart.*

(19) Quilibet enim potest testamentum scribere. *l.* 21. *C. de testam.*

(20) Id est, imperfectum testamentum non valet, ne quidem jure codicillorum. v. tamen *l.* 11. §. 1. *infr. de legat.* 3. *l.* 29. *C. de fideicommiss.*

(21) i. e. in omni jure. *l.* 83. *in fin. infr. de leg.* 2.

(22) Etiam jure codicillorum.

(23) Subscriptionem alteri committi non posse, ne quidem Notario, *Baldus* hinc colligit. Alieno tamen annulo subsignare possumus. §. 5. *Inst. de testam.*

(24) Testamento ita subscribere testes oportet: *Lucius Titius subscripsi, et Gaii Seii testamentum obsignavi.* Testamentum jure non valet, quod ita subscriptum non est. adde *Synopsin* 35. *tit* 1. c. 31. *Nov. Leonis.* 82.

(25) Adde *l.* 6. *C. qui testament.*

(26) Paul. 5. *sent.* 12. §. 9. vid. *l.* 22. *infr. de jure fisci.*

(27) Ad hunc titulum scripsit Franciscus Hotomanus: eundemque interpretatur Franciscus Sarmientus *lib.* 4. *et* 5. *selectar. interpretat.* Cujacius *lib.* 3. *observat. cap.* 4. rubr. autem repetiit Bologuetus. *Mod.*

(28) *l.* 6. *C.* 28. Jam natis.

(29) *L.* 6. *C.* 29. Id est, nascituris: de voce *posthumus* v. *l.* 3. *infr. de injusto.*

(30) Vide *l.* 4. *C. de lib. præt.* Theophilum *Inst. de exheredat. libererum.* Ferrandum 2. *explicat.* 30.

(31) 2. *Inst.* 13. Institutionis et exheredationis usum in testamentis v. *in l.* 30. *infr. eod.*

(32) Quod ad exheredationes attinet, magna semper causa esse debuit, ut liberos parentes exheredarent. Cicero *Pro Roscio Amerino.* Seneca 1. *de Clementia.*

(33) Nominatim satis exheredatus videtur is, cujus nomen, vel prænomen, vel cognomen exprimitur. *l.* 34. *inf. de cond. et demonstr.*

2. Idem [lib. 6. Regularum].

NOminatim exheredatus filius et ita videtur, *Filius meus exheres esto*, si nec nomen ejus expressum sit, si modo unicus (1) sit: nam si plures sunt filii, benigna (2) interpretatione potius a plerisque respondetur, nullum exheredatum esse.

1. Pure *filium exheredari*. 2. *De exheredatione inter medias institutiones*, *vel qui heres erit*, 3. *Vel ante institutionem*, 4. *Vel inter duos gradus* 5. *commixtos*, 6. *Vel a secundo gradu.*

3. Idem [lib. 1. ad Sabinum.]

ET si pepercerit *filium* dicere, *ex Seja* autem *natum* dixit, recte exheredat (3): et, si cum convicio (4) dixerit, *non nominandus*, vel *non filius meus*, *latro*, *gladiator*, magis est, ut recte exheredatus sit: et, si *ex adultero* (5) *natum* dixerit.

§. 1. *Pure* (6) autem filium exheredari (7) Julianus putat: qua sententia utimur.

§. 2. Filius inter (8) medias quoque heredum institutiones recte exheredatur, et erit a toto gradu (9) summotus, nisi forte ab unius persona eum testator exheredaverit: nam, si hoc fecit, vitiosa erit exheredatio: quemadmodum si ita eum exheredaverit, *Quisquis mihi erit filius*, *exheres esto;* nam (ut Julianus scribit) hujusmodi exheredatio vitiosa est, quoniam post (10) *aditam* hereditatem voluit eum summotum, quod est impossibile.

§. 3. Ante (11) heredis institutionem exheredatus, ab omnibus gradibus summotus est.

§. 4. Inter (12) duos [autem] gradus exheredatus, ab utroque remotus est, secundum Scævolæ sententiam, quam puto veram.

§. 5. In eo qui miscuit duos gradus, exheredationem valere, Mauricianus recte putat: veluti, *Primus heres esto*, *ex semisse: si primus heres non erit*, *secundus* [*ex semisse*] *heres esto: tertius ex alio semisse heres esto: filius exheres esto: si tertius heres non erit*, *quartus heres esto:* nam ab utroque gradu summotus est.

§. 6. Si ita testatus sit paterfamilias, ut a primo (13) quidem gradu filium præteriret, a secundo solo exheredaret, Sabinus, et Cassius, et Julianus putant, perempto primo gradu, testamentum ab eo gradu exordium capere, unde filius exheredatus est: quæ sententia comprobata est.

Masculus uxorem *habens*, *vel non habens*, *posthumum instituere potest.*

4. Idem [lib. 3. ad Sabinum].

PLacet (14), omnem masculum posse posthumum (15) heredem scribere, sive jam maritus sit, sive nondum uxorem (16) duxerit (17): nam et maritus repudiare uxorem potest, et qui non duxit uxorem, postea maritus effici: Nam et cum maritus posthumum heredem scribit, non utique is solus posthumus scriptus videtur, qui ex ea, quam habet uxorem, ei natus est, vel [is], qui tunc in utero est, verum is quoque, qui (18) ex quacunque uxore nascatur.

5. Javolenus lib. 1. ex Cassio.

IDeoque qui posthumum heredem instituit, si post testamentum factum mutavit matrimonium, is institutus videtur, qui ex posteriore matrimonio natus est.

De eo, *qui generare facile non potest. De spadone.* 1. *De castrato*, 2. *De Hermaphrodito.*

6. Ulpianus lib. 3. ad Sabinum.

SEd est *quæsitum*, an is qui generare facile non possit, posthumum heredem facere possit? Et scribit Cassius, et Javolenus (19), posse: nam et uxorem ducere (20) et adoptare (21) potest. Spadonem quoque posse posthumum heredem scribere, et Labeo et Cassius scribunt: quoniam nec ætas nec sterilitas ei rei impedimento est.

§. 1. Sed si *castratus* (22) sit, Julianus Proculi opinionem secutus, non (23) putat posthumum heredem posse instituere: quo jure utimur.

§. 2. *Hermaphroditus* plane, si in eo virilia prævalebunt, posthumum heredem instituere poterit (24).

(1) Indefinita ad unum tantum relata orationi singulari æquipollet. *Bald.* Nihil interest, utrum dicas *Socrates*, an *Sophronisci filius*, cum unus Sophronisco sit filius: *Porphyrius.* v. Cujac. *hic.* Nihil interest in jure, utrum quis unum filium habens dicat, *Filius heres esto:* an *Tite heres esto.* Servius 4. *Æneidos* ad illum versum, *et morientem nomine clamat.* Quin Theophilus *Inst. de exhered. liberorum*, nominatim exheredatum videri scribit, qui designatus sit ἀπὸ ἐπιτηδεύματος, ἀπὸ τέχνης, ἀπὸ ἡλικίας, ἀπὸ χρώματος, ex studiis, arte, ætate, *colore*: Et breviter omnem sermonem, qui dilucide explicat personam, de qua quis loquitur, exheredationem nominatim perficere. adde *l.* 90. *Infr. de legat.* 3. *l.* 34. *Infr. de cond. et demonstr. l.* 24. *infr. de manumiss. test.*

(2) Benigna interpretatio dicitur, quæ exheredationem excludit, licet vitiet testamentum. adde *l.* 19. *in fin. infr. eod.* et Manticam 4. *de conjectur.* 11.

(3) Nam e contrario recte instituit cum convicio. *l.* 48. §. 1. *infr. de heredib. instituend.*

(4) Imo, non recte exheredat, si cum convicio dixit. *l.* 9. §. 8. *in fin. infr. de heredib. instituendis.* adde *l.*29. *in fin.supr.de probation. l.*13. *C.ex quibus causis infam. l.*1.§.9.*infr.de Carboniano.*

(5) Ex adulterio. Haloan. *d.* §. 9.

(6) *l.* 68. *in fin. infr. de heredib. instituend. l.* 18. *infr. de B. P. contra tabulas. l.* 1. §. 3. *infr. de ventre in possessionem mitt.* Goth. Ad hanc *l.* 3. v. Sarmient. *lib.* 4. *selectar.* Ans.

(7) Pure quoque posthumus instituendus est, *l.* 22. *l.* 24. *infr. eod.*

(8) Et ante, *l.* 1. *infr. de hered. instituendis.*

(9) *Gradus* hic intellige, non ex numero heredum, sed ex ratione successionis.

(10) *l.* 68. *in fin. infr. de heredib. instituend.*

(11) *l.* 1. *C. de liber. præter.*

(12) *d. l.* 1. *C.*

(13) *l.* 3. *in fin. infr. de injusto. l.* 75. *infr. de hered. inst. l.* 43. §. 2. *infr. de vulg.*

(14) Sabinianus scil.

(15) *Posthumus* testamenti factionem passivam habet. *l.* 3. *infr. de B. P. secund. tabul.* §. 4. *Inst. de hered. qual.* Ulp. 22. §. 15. 18. 19. 21. v. Paul. 3. *sent.* 4. §. 22. 23.

(16) Posthumum instituere potest quis, etiam antequam uxorem ducat.

(17) Vide Paleotum *de nothis et spuriis filiis. cap.* 29. *num.* S Abb. *cap. quoniam Abbas. num.* 7. et Deciam 171. *extr. de of deleg.* Ruin. ad *rubr. de liber. et posthum.* et *ad l. Gallus. in princ eod. tit.* itemque *ad l. si cognatis in.* 13. *col. de reb. dub.* Mod

(18) Posthumum qui instituit, non tantum sentit de eo, qui nascetur ex uxore præsenti, sed et ex futura. *Bald.*

(19) Et Javolenus et Cassius. Cujac. *hic.* Goth. Vide Sarmient *lib.* 4. *selectar.* Et quæ sit differentia inter Spadones, Eunuchos Castratos, Ant. Augustin. *lib.* 3. *emend. cap.* 5. Ans.

(20) V. *l.* 39. *supr. de jure dot.*

(21) *l.* 2. §. 1. *supr. de adoptionib.* Potest testamentum facere eo tempore, quo plerumque pubescit. Paul. 3. *sent.* 1. §. 12. Potest generare. *l.* 6. 7. 35. §. 7. *supr. de ædilit.* potest manumittere. *l.* 14. *in fin. infr. de manumiss. vind.*

(22) *Castratis* quid sit permissum, v. *l.* 5. *C. qui testament.*

(23) Atqui exemplo omnium, testamentum facere potest. *l. C. qui testament.* Sed ideo posthumum castratus non instituit, qui nullo modo generare potest.

(24) Et ad testamentum testis adhiberi. *l.* 15. *in fin. supr. testib.* et mas æstimari. *l.* 10. *supr. de stat. homin.*

Si filius præteritus vivo patre decesserit.

7. PAULUS [lib. 1. ad Sabinum].

SI filius, qui in potestate (1) est, præteritus (2) sit, et vivo patre decedat: testamentum non valet: nec superius rumpetur (3): et eo jure utimur.

De exheredato a primo gradu, et præterito a secundo.

8. POMPONIUS [lib. 1. ad Sabinum].

SI primo herede instituto, filium (4) exheredavero, a secundo autem substituto non (5) exheredavero, et, dum pendet an prior aditurus sit, filius decesserit: secundum sententiam (6), qua utimur, non erit secundus heres, quasi ab initio inutiliter institutus, cum ab eo filius exheredatus non sit. † Quod si in posthumo filio idem acciderit, ut natus vivo patre (7), a quo exheredatus sit, moriatur: eadem dicenda erunt de substituto: quoniam, cum est natus filius, loco ejus est, qui superstes est.

De temporali vitio et valetudine. 1. De nupta alii. 2. De exheredatione filii, et præteritione nepotis. 3. De ea quam nefas est ducere. 4. De sorore adoptiva.

9. PAULUS [lib. 1. ad Sabinum].

SI quis posthumos, quos per ætatem (8) aut valetudinem habere forte non potest, heredes instituit: superius testamentum rumpitur: quod natura (9) magis in homine generandi et consuetudo spectanda est, quam temporale vitium, aut valetudo, propter quam abducatur homo a generandi facultate.

§. 1. Sed, si ex ea, quæ alii (10) nupta sit, posthumum quis heredem instituerit: ipso jure non valet, quod turpis (11) sit institutio.

§. 2. Si filium exheredavero, nepotemque ex eo præteriero, et alium heredem instituero, et supervixerit (12) filius post mortem meam, licet ante aditam hereditatem decesserit: non tamen nepotem rupturum testamentum, Julianus, et Pomponius, et Marcellus aiunt (13). † Diversumque (14) est, si in hostium potestate filius sit, et decesserit in eodem statu: rumpit enim his casibus nepos testamentum, quod moriente avo filii jus (15) pependerit (16), non abscissum [ut superiore casu fuerit]. Sed et si heres institutus omiserit hereditatem, erit legitimus heres: quoniam hæc verba, *si* (17) *intestato moritur*, ad id tempus referuntur, quod (18) testamentum destituitur (19), non (20) quod moritur.

§. 3. Sed si ex ea (21), quam nefas sit ducere, posthumum heredem instituero, non putat rumpi testamentum Pomponius.

§. 4. Sed, si (22) per adoptionem sororem (23) factam habeam, potero posthumum ex ea heredem instituere: quia, adoptione soluta (24), possum eam ducere uxorem.

De forma instituendi posthumum.

10. POMPONIUS [lib. 1. ad Sabinum].

COmmodissime (25) is, qui nondum natus [est] ita (26) heres instituitur, *sive vivo me* (27), *sive mortuo* (28) *natus fuerit*, *heres esto* (29): aut etiam pure, neutrius temporis habita mentione; si alteruter casus omissus fuerit, eo casu, qui omissus sit, natus rumpit (30) testamentum: quia [hic filius] nec sub conditione quidem scriptus heres intelligitur, qui in hunc casum nascitur, qui non est testamento apprehensus.

De successione sui heredis.

11. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

IN suis heredibus evidentius apparet, continuationem (31) dominii eo rem (32) perducere, ut nulla videatur hereditas fuisse, quasi (33) olim hi domini essent, qui etiam vivo patre quodammodo domini (34) existimantur: unde etiam filiusfamilias appellatur, sicut paterfamilias, sola nota hac adjecta, per quam distinguitur genitor ab eo, qui genitus sit: itaque post mortem patris non he-

(1) *l. pen. infr. eod.*

(2) *l. 16. in fin. infr. de vulgar. Inst. de exheredat. liberor.*

(3) In quo scil. filius institutus est, vel exheredatus. Cujac. *hic.* Secundum testamentum, quod ratione præteritionis est nullum, non tollit primum, etiamsi præteritus vivo testatore decedat. *Bald.*

(4) Jam natum, non posthumum.

(5) Filius jam natus rumpit spem ejus gradus, a quo præteritus est incontinenti: posthumus vero, statim cum nascitur. *Bart.* Et sic filio ab instituto exheredato, a substituto præterito, valet institutio, substitutio non item. *Cujac.*

(6) *l. 3. §. ult. supr. eod.*

(7) Vivo primo. Cujac. *hic. et Inst. de exhered. liber.*

(8) Inhabilis ex accidenti non ex natura posthumum instituere potest.

(9) Vide *Novell. Leon.* 60.

(10) Non possumus ex ea muliere, quæ nupta est, vel quam honeste uxorem ducere non possumus, posthumum heredem instituere. *hic.* §. 3. §. 4. *infr. eod.* Possumus ex quacunque alia. *l.* 4. *supr. eod.* et vidua. *l.* 27. *infr. eod.*

(11) Facit *l.* 1. *in fin. supr. de his, qui notant. Novell.* 22. c. 16.

(12) Vide *l.* 2. *C. de liberis præteritis.*

(13) Hodie quid juris sit, v. *l.* 34. *C. de inoff. testament.*

(14) Cur diversum? vide Langebekium, c. 20. *Annotat.*

(15) Filius pependerit. Hotom. 1. *obs.* 15.

(16) Vide *l.* 7. §. 1. *infr. de Carbon.*

(17) Dixi ad Ulp. 26. §. 1. *in fin.*

(18) Quo.

(19) Destituitur autem et deseritur testamentum non adita hereditate. *l. ult. infr. de cond. inst.*

(20) Vid. quæ scripsi ad *l.* 83. §. 5. *vers. sed genus. infr. de verb. oblig.*

(21) §. 1. *supr. eod.*

(22) Vid. §. 1. *supr. eod.*

(23) Soror per adoptionem mihi est, quam pater meus adoptavit: alias, ut fratrem, ita nec sororem adoptare possumus. *l.* 7. *C. de hered. instit.*

(24) *l.* 17. *supr. de ritu. l.* 35. §. 1. *infr. de verb. oblig.*

(25) Vide Molinæum *ad hanc legem*, ejusve singularem repetitionem. *Goth.* Adde Sarmient. *lib.* 4. *select.* Leonin. *emendat. lib.* 6. *cap.* 5. *num.* 1. Charond. *verisimil. lib.* 2. *cap.* 11. Anton. Merend. *lib.* 4. *controv. cap.* 4. Ans.

(26) Id est, uno ex his quinque modis. *Qui mihi nascetur posthumus: Qui post testamentum: Qui me vivo: Qui me mortuo: Qui me vivo vel mortuo, posthumus nascetur, heres esto.* Primus, ut simplicior, ita a Notariis diligenter est servandus. adde Paul. 3. *sentent.* 4. §. 22.

(27) Hæc institutio posthumi fit ex lege Julia Velleia. Ulp. 22. §. 19.

(28) Institutio hæc posthumi fit ex jure civili. Ulp. *ibid.* et ita in omnem casum instituitur. *l.* 47. §. 1. *infr. de hered. inst.*

(29) V. Forcatulus *in Cupidine Jurisper. cap.* 21. Julius Clarus §. *testamentum. quæst.* 76. *num.* 10. Mod.

(30) Imo non rumpit. *l. ult. C. de postliminio revers.* Goth. Plures casus ponit *Gloss. hic.* S. L.

(31) Ea statim fit. *l.* 1. §. 7. *infr. si quis omissa causa.* statim, ipso jure. *l.* 14. *infr. de suis.* adde *l.* 30. *supr. ex quibus causis major.*

(32) *Al.* Eam rem. vid. Forcat. *Necyom. dialog.* 36. Vacon *lib.* 4. *declarat.* 50. *et* 112. Tiraquell. *ad l. si unquam. C. de revocand. donat. in præfat. num.* 19. S. L.

(33) §. 2. *Inst. de heredum qualitate.* Cicero 1. *Verrina.* Quibuscum vivi nostra partimur.

(34) Et necessarii heredes. *l.* 63. *infr. de adquir. vel omitt. hered.* Goth. Vid. *Zoannet. restit. ad Pandectas cap.* 1? Socin. Jun. *cons.* 1. *num.* 79. *lib.* 1. Cephal. *cons.* 183. *n.* 23. *lib.* 2. Mod.

reditatem percipere videntur: sed magis liberam bonorum administrationem consequuntur: hac ex causa, licet non sint heredes instituti, domini (1) sunt: nec obstat, quod licet eos exheredare, quod (2) et occidere (3) licebat (4).

De ventre exsecto. 1. *De animali non integro edito.*

12. Ulpianus lib. 9. ad Sabinum.

Quod dicitur filium natum rumpere testamentum, natum accipe, et si exsecto (5) ventre editus sit: nam et hic rumpit testamentum, scilicet si nascatur in potestate.

§. 1. Quid tamen, si non integrum (6) animal editum sit, cum spiritu (7) tamen: an adhuc testamentum rumpat? et [hoc] tamen rumpit.

De institutione uxoris, et posthumi, vel posthumæ. 1. *De ademptione hereditatis et libertatis* 2. *De exheredatione filii, post mortem ejus.*

13. Julianus lib. 29. Digestorum.

Si ita scriptum sit, *si filius mihi natus fuerit, ex besse* (8) *heres esto* [*ex reliqua parte uxor mea heres esto*]; *si vero filia mihi nata fuerit, ex triente heres esto, ex reliqua parte uxor heres esto*; et filius (9) et filia nati essent: dicendum est, assem distribuendum esse in septem partes, ut (10) ex his filius quatuor, uxor duas, filia unam partem habeat: ita enim secundum voluntatem testantis, filius altero tanto amplius habebit, quam uxor: item uxor altero tanto amplius, quam filia: licet (11) enim subtili (12) juris regulæ conveniebat, ruptum fieri testamentum, attamen, quum ex utroque nato testator voluerit uxorem aliquid habere, ideo ad hujusmodi sententiam humanitate suggerente decursum est: quod etiam Juventio Celso apertissime placuit.

§. 1. Regula est juris civilis, qua constitutum est, *hereditatem* (13) *adimi non posse*, propter quam liber et heres esse jussus, quamvis dominus ademerit eodem testamento libertatem, nihilominus et libertatem et hereditatem habebit.

§. 2. Testamentum, quod hoc modo scribitur: *Titius post mortem filii mei heres esto, filius exheres esto*, nullius momenti est: quia filius post (14) mortem suam exheredatus est (15): quare et contra tabulas paternorum libertorum hujusmodi filius bonorum possessionem accipere poterit.

De posthumo partim præterito, partim exheredato. 1. *Quo casu valet gradus, a quo filius præteritus est.* 2. *De falso elogio.*

14. Africanus [lib. 4. (16) Quæstionum].

Si posthumus a primo gradu exheredatus (17), a secundo præteritus sit: quamvis eo tempore nascatur, quo ad heredes primo gradu scriptos pertineat hereditas: secundum tamen gradum vitiari placet, ad hoc, ut prætermittentibus institutis ipse heres existat: imo et si defuncto eo heredes instituti omiserint hereditatem, non posse substitutos adire. Itaque et si a primo gradu exheredatus, a secundo præteritus, a tertio exheredatus sit, et viventibus primis et deliberantibus decedat: quæri solet, omittentibus primis aditionem, utrum ad eos, qui tertio gradu scripti sint, an potius ad legitimos heredes pertineat (18) hereditas? quo et ipso casu tertius existimari putavit, ad legitimos eam pertinere. Nam et cum duobus (19) heredibus institutis, et in singulorum locum facta substitutione, a primis exheredatus posthumus, a secundis præteritus fuerit: si alter ex institutis omiserit, quamvis posthumus excludatur (20), non tamen magis substitutum admitti (21).

§. 1. Quod vulgo (22) dicitur, *eum gradum, a quo filius præteritus* (23) *sit, non valere*, non usquequaque verum esse [ait]: nam si primo gradu heres institutus sit filius: non debere eum a substitutis exheredari: ideoque si filio et Titio heredibus institutis, Titio Mævius substitutus sit, omittente Titio hereditatem, Mævium eam adire posse, quamvis filius secundo gradu exheredatus non sit.

§. 2. Si quis ita scripserit, *ille, quem scio ex me natum non esse, exheres est* (24): hanc exheredationem ita nullius momenti esse ait, si (25) probetur ex eo natus: non enim videri quasi filium exheredatum esse, cum *elogium* (26) pater, cum filium exheredaret, proposuisset,

(1) Si filius ergo heres. Paul. *epist. ad Galat. c.* 3. *in fin. c.* 4. *vers.* 7. hinc appellantur αὐτοκληρονόμοι.

(2) *Al.* Quos. Argumentum a majore ad minus: licet enim exheredare, si licet occidere.

(3) *l. ult. C. de patria potestat. l.* 5. *infr. de lege Pompeja de parricid.* Cicero *pro domo.*

(4) *Licebat*: ita scripsit Ulpianus; neque quicquam hic a Triboniano immutatum: unde liquido apparet, Ulpiani temporibus jus patriæ potestatis, quod erat vitæ et necis, valde imminutum fuisse.

(5) *l.* 6. *in fin. princ. supr. de inoff. testam. l.* 141. *infr. de verbor. significat.*

(6) *l.* 3. *circa fin. C. de posthum. hered.* Theophil. §. 1. *Inst. de exheredat. liberor.*

(7) Vide *l.* 2. *l.* 3. *C. de postliminio reversis.*

(8) Hic filius ad matrem, et mater ad filiam est in proportione dupla. Erit ergo eadem ratione dividenda hereditas inter geminos, et matrem.

(9) Simplicibus duobus expressis, mixtus casus continetur. vid. Doctores in *l.* 2. *infr. de verbor. oblig.*

(10) Proportionis hæc est ratio, ut quæ sit ratio octo ad quatuor, eadem sit quatuor ad duo, et duorum ad unum.

(11) A subtilitate discedimus, ut æquum sequamur.

(12) *Al.* Subtilis juris

(13) Libertatem, Cujac. *hic.* Hereditatem servo. *Hal.* Hanc postremam tuetur lex 6. *in fin. infr. de hered. instit.* Florentinam defendit lex 17. §. 2. *infr. de test. milit.* Goth. Adde Cujac. *lib.* 17. *obs. cap.* 38. S. L.

(14) *l.* 29. §. 10. *infr. eod.*

(15) Post mortem exheredatus est, quando post mortem filii hereditas adiri potest: itaque hic filius pro præterito habetur.

(16) Vid. Cujac. ad hanc *l.* 4. *ad Afric.*

(17) Hodie non exheredantur posthumi: nec enim hodie licet parentibus filios exheredare, nisi ingratos. *Nov.* 115. *c.* 3. Posthumi autem ingrati esse non possunt.

(18) *Pertinere* dicitur hereditas, quæ delata est, nondum adquisita, vel repudiata. v. Cujac. *ibid.*

(19) *l.* 19. *infr. de injusto.*

(20) Morte sua scil.

(21) Quis admittetur? An qui simul institutus, *ut hic?* Imo, ne simul quidem institutus, cum testamentum ruptum videatur. *l.* 19. *infr. tit. prox.* Hic substitutus admitti negatur, etiamsi posthumus excluditur morte. Quæ responsio per se satis imperfecta: et ideo plenior requirenda est ex *d. l.* 19.

(22) Regula Sabini.

(23) Filius, qui non instituitur, ab omnibus gradibus exheredandus est. Qui instituitur, non necesse est eum exheredari a sequentibus. Cujac. *ibid.*

(24) Ita Florent. al. *esto.*

(25) Exheredatio filii nulla est, si probat filius elogium falsum: secus, si non probat. *l.* 3. *supr. eod.* Hodie heres exheredantis probare debet elogium filii verum esse. *Nov.* 115. *c.* 3.

(26) *Notarium*, vituperationem. *l.* 6. *l.* 11. *in fin. infr. de custodia.* cum elogio, μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ πραχθέντων. Elogia μηνύσεις, et elogia, *l.* 3. *infr. de re militari.* μετὰ ἀναφορᾶς. *Notaria*, seu *Notoria*, scriptum breve apud Augustinum et Symmachum pro vituperatione et convicio, *ut hic.* et *l.* 1. §. 9. *infr. de Carbon. l.* 37. §. 2. *infr. de legat.* 3. vid. Cujac. *ibid.*

[et] adjecisset propter eam causam exheredare : probaturque patrem circa causam exheredationis errasse.

15. ULPIANUS [lib. 1. ad Sabinum].

IDem est et si ita dixerit, *ille illius filius exheres esto*, patrem ei adulterum per errorem adsignans.

De filio instituto, et posthumo prœterito, et nepote.

16. AFRICANUS [lib. 4. (1) Quæstionum].

SI filius heres institutus sit, omisso posthumo, filioque substitutus (2) nepos ex eo sit : si interim moriatur filius, posthumo non nato, nepotem tam patri, quam avo suum heredem futurum (3) : quod si nemo filio substitutus sit, et solus ipse institutus sit, tunc, quia eo tempore, quo is moriatur, certum esse incipit, neminem ex eo testamento heredem fore, ipse filius intestato patri heres existat : sicut evenire solet, cum sub ea conditione, quæ in ipsius potestate erit, filius heres institutus, prius quam ei pareret, moriatur.

De forma exheredationis.

17. FLORENTINUS lib. 10. Institutionum.

FIlii etiam hoc modo exheredantur, *filius exheres sit* (4), *filius exheres erit.*

De exheredatione non notœ causa.

18. ULPIANUS [lib. 57. ad Edictum].

MUlti non (5) notæ (6) causa exheredant filios, nec ut eis obsint, sed ut (7) eis consulant (ut puta impuberibus) : eisque fideicommissam hereditatem dant.

De exheredatione ex parte vel certa re.

19. PAULUS [lib. 1. ad Vitellium].

CUm quidam filiam ex asse heredem scripsisset, filioque quem in potestate habebat, decem legasset, adjecit, [et] *in cætera parte exheres mihi erit*, et quæreretur, an recte exheredatus videretur? Scævola respondit, non videtur (8) : et in disputando adjiciebat, ideo non valere, quoniam nec fundi exheres esse jussus, recte exheredaretur : aliamque causam esse institutionis, quæ benigne (9) acciperetur : exheredationes autem non (10) essent adjuvandæ.

De filio, qui pendente conditione institutionis se dedit adrogandum.

20. MODESTINUS [lib. 2. Pandectarum].

SUb conditione (11) filius heres institutus, si pendente conditione adrogandum se dedit (12), necessarius heres non erit (13).

Si idem exheredetur, deinde instituatur.

21. POMPONIUS lib. 2. ad Quintum Mucium.

SI filium nominatim exheredavero, et cum postea heredem instituero, heres erit (14).

De posthumo instituto sub conditione.

22. TERENTIUS CLEMENS [lib. 17. ad legem Juliam et Papiam].

CUm posthumus sub conditione (15) instituitur, si prius quam nascatur, conditio exstiterit : non rumpitur testamentum posthumi adgnatione.

De adoptione.

23. PAPINIANUS [lib. 12. Quæstionum].

FIlio, quem pater post emancipationem a se factam, iterum adrogavit, exheredationem antea scriptam nocere dixi : nam in omni fere jure sic observari convenit, ut veri patris adoptivus filius numquam intelligatur : ne imagine naturæ veritas (16) adumbretur (17), videlicet quod non translatus, sed redditus videretur : nec multum puto referre, quod ad propositum attinet, quod loco nepotis filium exheredatum pater adrogavit.

§. 1. Si Titius heres institutus, loco (18) nepotis adoptetur (19) : defuncto postea filio, qui pater videbatur, nepotis successione (20) non rumpitur testamentum ab eo, qui heres invenitur.

De posthuma instituta sub conditione.

24. PAULUS [lib. 9. Quæstionum].

POsthuma sub conditione heres instituta, si pendente conditione vivo patre nascatur, rumpit testamentum.

De exheredatione, cæteri omnes filii, filiæque. 1. De institutione posthumi alieni, qui paulo ante testamentum testatore ignorante natus erat.

25. IDEM [lib. 12. Responsorum].

TItius testamento heredem instituit, et filium habens sic exheredationem posuit : *cæteri* (21) *omnes filii*

(1) Vide Cujac. *hic. et* 4. *ad Afric.*

(2) Suitatem substitutione vulgari tolli hinc colligunt : de quo vide Socinum *reg.* 390. Goth. Ad hanc legem vide Purpurat. Sarment. *lib.* 4. *sel ect.* Govean. *lect. lib.* 1. *cap.* 4. *et lib.* 1. *animadv. c.* 4. Ans. Adde Cujac. *lib.* 3. *emend. cap.* 21. Gomes. *tom.* 1. *variar. resolut.* c. 9. S. L.

(3) Hæc verba cum altera hujus legis specie conjuncta indicant, nepotem ex testamento avi utrique heredem fore, ab eoque testamentum sustineri : ideoque in neutra specie natum fuisse posthumum constat, post mortem scilicet patris, quo tempore poterat rumpere testamentum. neque pugnat *l. ventre. infr. de acquir. vel omitt. hered.* v. Emanuelem Costam *lib.* 2. *select. cap.* 1. Mod.

(4) His verbis, *sit* et *erit*, institutio et exheredatio fieri potest. *l.* 15. *C. de test.* Ulp. 21. §. 1.

(5) Legitimæ filii simili ratione potest onus imponi non mala mente.

(6) Exheredatio non omnis notæ causa fit : inest tamen in exheredatione quasi quædam nota. vid. Cujac. *hic.*

(7) *l.* 16. §. 2. *supr. de curat. fur. l.* 12. §. 2. *infr. de bon. libert.*

(8) Al. *videri.*

(9) Institutiones sunt favorabiliter interpretandæ : exheredationes, stricte : ideoque in his non, ut in illis, locus est juri adcrescendi. *Bald.*

(10) Ideo restringendæ : sunt enim favorabilia extendenda ; odia coarctanda. Dynus *in capite odia. de regulis. in* 6.

(11) Puta, *si Alexandriam iverit.*

(12) Post mortem patris.

(13) Quia nec suus : vel ideo, quod in familia patris non est tempore delatæ hereditatis. *Suus* est autem, qui in familia proximior est delatæ hereditatis tempore. Cujac. *hic.*

(14) Secunda scriptura potior est priore tunc maxime, cum prior odiosa est. *Bald.*

(15) Institutioni posthumi adjecta conditio, et ante eum natum existens, testamentum non rumpit.

(16) Id est, jus naturale.

(17) Veritas ubi habetur, ibi non est opus fictione : nec fictio cum veritate convenit. Decius ad *l.* 5. *infr. de reg. jur.* Fictio et veritas quoties ad unum collimant, veritas prævalet fictioni. *Bart.*

(18) *l.* 10. *sup. de adopt.*

(19) Vel adrogetur. *l.* 18 *infr. de injusto.*

(20) *l.* 6. §. 3. *infr. de injusto.*

(21) Plures filii ita exheredari solent. De exheredatione inter cæteros vid. *Inst. de exhered. liber. in princ. et* §. 1. Ulpian. 22. §. 20. 21. 22.

filiæque meæ exheredes sunto. Paulus respondit, filium recte (1) exheredatum videri. ┼ Postea consultus, an videatur exheredatus, quem pater putavit (2) decessisse? Respondit, filios et filias nominatim exheredatos proponi: de errore autem patris, qui intercessisse proponitur, apud judicem agi oportere.

§. 1. Lucius Titius, cum suprema (3) sua ordinaret in civitate, et haberet neptem ex filia prægnantem rure (4) agentem, scripsit *id, quod in utero haberet, ex parte heredem*: Quæro, cum ipsa die, qua Titius ordinaret testamentum in civitate, hora (5) diei sexta (6), eodem die [albescente (7) cælo], rure sit enixa Mævia masculum, an institutio heredis valeat, cum, quo tempore scriberetur testamentum, jam editus esset partus? Paulus respondit, verba quidem testamenti ad eum pronepotem directa videri, qui post testamentum factum nasceretur, sed si (ut proponitur) eadem die, qua testamentum factum est, neptis testatoris, antequam testamentum scriberetur, enixa esset, licet ignorante testatore, tamen institutionem jure factam videri (8), [recte] responderi.

De filiofam. milite.

26. Paulus lib. 3. Sententiarum.

Filiusfamilias si militet, ut paganus nominatim a patre aut heres scribi aut exheredari debet (9): jam sublato Edicto Divi Augusti, quo cautum fuerat, ne pater filium militem exheredet.

De posthumo ex qualibet vidua.

27. Idem [lib. 3. ad Neratium].

Posthumum ex qualibet (10) vidua (11) natum sibi filium heredem instituere quis potest.

Si filius pendente conditione tam institutionis quam exheredationis moriatur. 1. De nepote, qui recidit in potestatem militis testatoris ob mortem avi. 2. De posthumo ex certa uxore instituto. 3. De posthumo ex ea, quæ tempore testamenti non poterat esse uxor. 4. Si posthumus et posthuma instituantur, et unus solus nascatur.

28. Tryphoninus [lib. 29. Disputationum].

Filius (12) a patre, cujus in potestate est, sub conditione, quæ non est in ipsius potestate, heres institutus (13), et in defectum conditionis exheredatus, decessit pendente etiam tunc conditione tam institutionis, quam exheredationis: dixi, heredem eum ab intestato mortuum esse, quia dum vivit (14), neque ex testamento heres, neque exheredatus fuit. Herede autem scripto ex parte filio, coheres post mortem filii institui (15) potest.

§. 1. Filiusfamilias miles de castrensi peculio fecit testamentum, habens filium in ejusdem potestate: cum militare desisset, patre eodemque avo defuncto, quæsitum est, an rumpetur ejus testamentum? Non quidem adoptavit (16), nec hodie ei natus est filius, nec priore subducto de potestate suo herede, ulterior successit in proximum locum: sed tamen in potestate sua habere cœpit, quem non habebat: simulque paterfamilias factus est, et filius sub ejus recidit potestatem: Rumpetur ergo testamentum. Sed si heres sit institutus, vel exheredatus iste ejus filius, non rumpitur: quia nullo circa eum novo facto, sed ordine quodam naturali (17) nactus est potestatem.

§. 2. Si quis ex certa (18) uxore natum scribit heredem, in periculum rumpendi testamentum deducit, ex alia susceptis liberis.

§. 3. Si quis eo (19) tempore, quo nondum ejus uxor esse posset, testator natum ex ea scripsit heredem: an postea contracto licito matrimonio natus, heres ex testamento esse possit, quæritur: veluti si scribas hodie heredem, qui tibi ex Titia natus erit, quando Titia ancilla (20), vel minor annis vigintiquinque ea cujus pater tuus (21) tutelam administravit, aut tutor tu ipse fuisti; postea [Titia] uxor justa tibi fuerit, vel libertatem adepta, aut tempore annorum vigintiquinque, et utilis anni, et rationum allegatione: an natus heres esse possit? Nemo certe dubitabit, ex Titia, quæ tunc propter tenorem ætatis uxor duci non potuit, quando testamentum fiebat, natum postea ea uxore ducta, heredem esse posse. Et generaliter nato post testamentum herede scripto, aditus est ad hereditatem, in qualicunque statu (22) testamenti faciendi tempore fuit, quæ postea testatori civiliter nupta est.

§. 4. Quid autem, si filium post testamentum natum ex besse, filiam autem post testamentum natam ex triente scripsit heredem, nec ullum coheredem dedit, nec substituit invicem (23) alium? unus natus solus ex testamento fit heres.

---

(1) Imo male: Nam qui ita exheredatur filius, ἀορίστως seu indefinite exheredatur: Filius autem in potestate, inter cæteros exheredari non debet, sed nominatim. Theophil. *in princ. Inst. de exhered. liberor.*

(2) *l. 29. infr. de manumiss. test.*

(3) Id est, testamentum.

(4) Et ita ignorantem. Unde colligunt, rustico ignosci, qui feudi investituram non petierit intra tempora moribus præfinita. Ancharanus *cons.* 393. Choppinus 1. *de privileg. rus.* 4. *n.* 2.

(5) Id est, meridie. Ita cito moriturus testator potest meridie heredem posthumum instituere, qui jam albescente cœlo eo ignorante natus sit.

(6) De sexta diei vide *l.* 2. *in fin. infr. de verbor. sign.* Est vero hic sexta hora, sexta a media nocte: more enim Romano dies incipit a media nocte. *l. more. supr. de feriis.* vide Forcatulum *cap.* 10. *Aviarii.*

(7) Id est, diluculo nondum clarescente: *ut primum albescere lucem, Vidit*, Virgil. 4. *Æneid.* albicassit Phœbus, *Gell.* 15. *cap.* 25. albente cœlo copias educit, *Cæsar* 1. dies inalbebat, *Apul.* 7. Cujac. *hic.*

(8) Atque ita favore testamenti, et propter ignorantiam testatoris, natus habetur pro non nato. Nemo enim dubitat, testatorem aliter fuisse provisurum, si scivisset. vide *l.* 22. *in princip. vers. Brasidas. infr. ad SC. Trebell. l.* 5. *l.* 16. *supr. de testament. tutel.*

(9) Utcunque enim sit miles, pater in filium jus paternum habet. *l.* 1. *infr. de obseq.*

(10) Legem restringi, ut improprius sensus et fictio evitetur, hinc colligit Stephanus de Phedericis. *lib. de interpret. legum. c. qualiter lex restringatur ex mente.* adde *l. Statius.* 48. *in fin. infr. de jure fisci.*

(11) Secus si ex nupta. *l.* 9. §. 1. *supr. eod.*

(12) Vid. Langebekium *cap.* 1. *Annotat.*

(13) Et ideo male institutus: debet enim institui sub conditione potestativa. *l. ult. infr. de condit. instit.* Sub casuali non potest.

(14) Id est, quia pro præterito habetur. *Cujac.*

(15) *Substitui.* vide Antonium Fabrum 3. *Conject.* 15.

(16) Hic notat Baldus, his modis dici *posthumum* per nativitatem adoptionem, si quis incipiat primum locum tenere, si patria in potestatem incidat per legitimationem.

(17) Interest quid fiat facto hominis, an ordine naturæ. *Bald.*

(18) Verba specialiter prolata non possunt ad aliud prorogari. *Bal.*

(19) Valet institutio posthumi ex ea, quæ uxor esse potest: licet ea non possit esse uxor de præsenti. *Bald.*

(20) 4. Harmen. 4. §. 19.

(21) Non est mihi aut filio meo cum ea connubium. cujus tutor aut curator sum: erit tamen allegatis redditisque rationibus, et completo tempore vigintiquinque annorum, et utilis anni. vel ex constitutione Justiniani expleto tempore vigintinovem annorum.

(22) Non prohibito tamen de jure divino vel naturali. *Bald.*

(23) Sua cuique vice, non mutuo. *Cujac.*

De institutione nepotum ulteriorumve posthumorum suorum. Jus antiquum, *de institutione natorum post mortem parentis*, *de institutione nepotis*, *si filius ante annum testatoris moriatur.* 1. *Si non exprimatur de morte filii.* 2. *De institutione pronepotis*, *si nepos*, 3. *Aut filius*, 4. *Aut uterque moriatur.* 5. *Si exprimatur de morte filii*, *et alius casus contigerit.* 6. *Si filius apud hostes decesserit.* 7. *De nepote*, *qui apud hostes conceptus est*, *et rediit.* 8. *Si nepote non recte instituto*, *pronepos ex eo instituatur.* 9. *Si pronepos institutus adoptetur in locum nepotis.* 10. *De institutione præcedentium personarum.* 11. *Legis Velleæ.* 12. *Caput primum de natis post testamentum:* 13. *Et alterum de his*, *qui post testamentum succedunt in locum suorum heredum.* 14. *Si filius sit apud hostes.* 15. *Si nepos nondum natus instituatur et vivo patre nascatur*, 16. *Et emancipetur.*

29. SCÆVOLA [lib. 6. Quæstionum].

GAllus (1) sic (2) posse (3) institui posthumos (4) nepotes (5) induxit (6) : *Si filius meus, vivo* (7) *me, morietur* (8), *tunc si quis mihi ex eo nepos*, *sive quæ neptis* (9), *post mortem meam in decem mensibus proximis* (10), *quibus filius meus moreretur* (11), *natus*, *nata erit* (12), *heredes sunto.*

§. 1. Quidam recte admittendum credunt (13), etiam si non exprimat de morte filii, sed simpliciter instituat (14), ut eo casu valeat, qui ex verbis concipi possit (15).

§. 2. Idem credendum est Gallum existimasse et de pronepote (16), ut dicat testator, *si* [*me*] *vivo nepos decedat*, *tunc qui ex eo pronepos* (17), et (18) cætera.

§. 3. Sed et si vivo filio, jam mortuo pronepote (19), cujus uxor prægnans esset, testamentum faceret, potest dicere: *si me vivo filius decedat*, *tunc qui pronepos.*

§. 4. Num si et filius et nepos vivat, concipere utrisque mortuis, vivo se, tunc qui pronepos nasceretur, poterit? Quod similiter admittendum est: ita sane, si prius nepos, deinde filius decederet, ne successione testamentum rumperetur.

§. 5. Et quid, si tantum in mortis filii casum conciperet: Quid enim, si aquæ et ignis interdictione (20) peteretur? Quid, si nepos, ex quo pronepos institueretur, ut ostendimus, emancipatus (21) esset? Hi enim casus et omnes, ex quibus suus heres post mortem scilicet avi nasceretur, non pertinent ad legem Velleam. Sed ex sententia legis Velleæ, et hæc omnia admittenda sunt, ut ad similitudinem (22) mortis, cæteri casus admittendi sunt.

§. 6. Quid si, qui filium apud hostes (23) habebat, testaretur? quare non induxere, ut, si antea quam filius ab hostibus rediret, quamvis post mortem patris, decederet, tunc deinde nepos, vel etiam adhuc illis vivis post mortem scilicet avi nasceretur, non rumperet? nam hic casus ad legem Velleam non pertinet. Melius ergo est ut in ejusmodi utilitate, præsertim post legem Velleam, quæ et multos casus rumpendi abstulit, interpretatio admittatur, ut instituens nepotem, qui sibi post mortem suus nasceretur, recte instituisse videatur, quibuscunque casibus nepos post mortem natus suus esset, rumperetque præteritus, atque etiam si generaliter (24), *quidquid* (25) *sibi liberorum natum erit post mortem*: *aut*, *quicunque natus fuerit*, sit institutus, si suus (26) nasceretur.

§. 7. Si ejus, qui filium habeat, [et] nepotem ex eo instituat (27), nurus prægnans ab hostibus capta sit, ibique vivo avo et ejus filio pariat, mox ille post mortem patris, atque avi redeat: utrum hic casus ad legem Velleam respiciat, an ad jus antiquum (28) aptandus sit:

(1) Aquilius sc. de quo vide *l.* 2. §. 43. *supr. de origine juris.* Cautiones ejus commendat Cicero, *orat. pro Cæcinna.* Goth. Ad hanc legem scripserunt, Alciatus, Ferrettus, Eguinarius, Corrasius, Bolognetus, Goveanus, Taurellus, Hotomannus, Gratianus etc. vide Alciatum *lib.* 3. *paradox. cap.* 2. *et seq.* Duaren. *lib.* 2. *disp. cap.* 38. Corasium *lib.* 2. *miscellan. cap.* 3. Charondam *lib.* 1. *verisimil. cap.* 15. Forcatulum *Necyomant. dialog.* 8. *et dialog.* 51. Goveanum *animadvers. lib.* 1. Sarmientum *lib.* 5. *select. interpr.* Didacum Covarruviam *ad cap. Raynutius.* §. 3. *num.* 9. *extr. de testam.* Menochium *in tract. de arbitr. jud. lib.* 2. *cent.* 1. *cas.* 89. *num.* 144. Mod. adde Mar. Salomonium, *pag.* 22. *et pag.* 44. *et seqq.* Anton. Mercud. *lib.* 4. *controv. cap.* 3. Ans.

(2) Sub conditione. vid. *l.* 4. *infr. de hered. instit.* Multo brevius instituerentur eo modo, quem notavi ad *l.* 10. *supr. eod.*

(3) Ex legib. 12. tabularum: iis saltem non refragantibus. *Posse* ea dicimur, quæ jure permittente possumus. vid. quæ notavi ad *l.* 12. *in fin. infr. de bon. poss.*

(4) Suos scilicet, *Cujacius.* quin et alienos. *l. pen. infr. de legatis* 1. Salomonius.

(5) Quo casu sc. præmortuo parente avo suo, sui futuri sunt: alioquin rumperetur testamentum. Paulus 3. *sent.* 4. §. 23.

(6) Ex legibus 12. tabularum scil. sic ut Prætorem adire non cogantur pro bonorum possessione impetranda. Salomonius, *arg. l. pen. infr. de legat.* 1.

(7) Is, cujus pater vivo avo moritur, *Opiter* latinis dictus. vide Festum *in Opiter.*

(8) Hæc verba non sunt necessaria in institutione posthumi nepotis. §. 1. *infr. eod.*

(9) Adde, vel ex nepote pronepos, aut proneptis. §. 2. 3. *Infr. eod.*

(10) A morte, non testatoris, sed genitoris posthumi. *infr. eod. l. ult. C. de posthum. hered. inst.* Non post decem menses. *l.* 3. §. 11. *infr. de suis. Nov.* 39. *c.* 2. Multo minus post longius tempus. *l.* 6. *supr. de his*, *qui sunt sui.* vide *l.* 12. *supr. de statu hom.*

(11) Vel aqua vel igni interdictus, vel emancipatus, §. 5. vel captivus apud hostes erit, et generaliter, quibuscunque casibus nepos post mortem meam suus reperietur. §. 5. 6. *infr. eod.*

(12) Vel ab hostibus redierit. §. 7. tunc enim videtur nasci.

(13) Adi Baldum *ad l.* 1. *num.* 10. *C. de his*, *qui ante apert. tab.* Decium *cons.* 369. pro quo facit textus *in l. ab omnibus. in fin. princ. de legat.* 1. et iterum ac sæpius d. Decium *cons.* 95. 205. 236. *et* 246. Paris. *cons.* 82. *vol.* 2. *cons.* 4. *vol.* 3. *et cons.* 21. *num.* 11. Cravettam *cons.* 22. *et* 131. Mod.

(14) Sufficiet ergo, si ita instituat, *instituo filium*, *et nepotem ex eo*: et ita verbum *instituendi*, ad filium relatum, proprie: ad nepotem, pro *substituere* sumitur. *Bald.*

(15) Hic casus institutioni tacite inest: cæterum non videtur testator sensisse, quod non dixit.

(16) Nam qui inducit posthumos institui posse, pronepotes comprehendit.

(17) Pronepos posthumus institui potest in eum casum, quo suus futurus est. *Cujac.*

(18) Seneca 2. *de beneficiis. c.* 16. Refert quid, cui, quando, quare, ubi etc. De hac particula, *et cætera*, quam vim habeat, vid. hic Bartolum. adde §. 12. *infr. eod.* et Paponem 4. *Arrest. tit.* 14. *art.* 10.

(19) Mortuo nepote. *Hal. Cujac.*

(20) *Al.* interdictionem pateretur. Aqua et igni interdictus, habetur pro mortuo. vid. *l.* 1. §. 8. *infr. de B. P. contra tab.*

(21) Emancipatio in his, quæ per eam extinguuntur, comparatur morti. *Bald.* vid. *l.* 3. *C. de inst.*

(22) Provisio facta in uno casu, censetur facta in simili. *Bald.*

(23) Captus ab hostibus, apud eos moriens, fingitur mortuus captivitatis tempore. *l.* 12. *Supr. qui testam. facere.*

(24) Potest quis sibi generaliter providere: et tantum prodest provisio generalis, quoad genus: quantum specialis, quoad speciem. *Bald.*

(25) Ea verba referuntur ad eum, qui suus nascitur, non ad alienum. *Bald.*

(26) Suus qui non est, institui potest sub conditione, *si suus erit.* Bald.

(27) Ex eo pariat. Cujac. *hic.*

(28) *Jus antiquum*, *hic*, Leges duodecim Tabularum. Ulp. 22. §. 19.

possitque vel ex jure antiquo, vel ex Vellea institutus non rumpere? quod quærendum est, si jam mortuo filio pronepotem instituat, redeatque mortuo. Sed cum testamentum ab eo non (1) rumpitur, nihil (2) refert, utrum ex jure antiquo an ex lege Vellea excludatur.

§. 8. Forsitan (3) addubitet quis, an istis casibus, si nepos post testamentum nascatur, vivo patre suo, deinde ex eo concipiatur, isque vivo patre deinde avo nascatur: an non potuerit heres institui, quia pater ipsius non recte (4) institutus esset: Quod minime est expavescendum: hic enim suus heres nascitur, et post mortem nascitur.

§. 9. Ergo et si pronepos (5) admittetur, qui natus erit ex nepote, postea vivo filio, atque si ex eo natus esset, adoptatur.

§. 10. In omnibus his speciebus illud servandum est, ut filius duntaxat, qui est in potestate (6), ex aliqua parte (7) sit heres institutus: nam frustra exheredabitur post (8) mortem suam: quod non esse (9) necessario (10) in eo filio, qui apud hostes [est], si ibi decedat: et in nepote certe, et pronepote, quorum si liberi heredes instituantur, institutionem numquam exigemus: quia possunt præteriri.

§. 11. Nunc de *lege Vellea* (11) videamus: voluit *vivis nobis natos similiter non rumpere testamentum.*

§. 12. Et videtur *primum caput* eos spectare, qui cum nascerentur, sui heredes futuri essent. Et rogo: si filium habeas, et nepotem nondum natum tantum (12) ex eo heredem instituas, filius decedat, mox vivo te nepos nascatur? Ex verbis dicendum est non rumpi testamentum, ut non solum illud primo capite notaverit, si nepos, qui eo (13) tempore instituatur, quo filius non sit: verum et si vivo patre nascatur (14): quid enim necesse est, tempus testamenti faciendi respici, cum satis sit observari id tempus, quo nascitur? nam etsi ita (15) verba sunt, *qui testamentum faciet, is omnis* (16) *virilis sexus, qui ei* (17) *suus heres futurus erit*, et cætera (18) *: etiamsi* [*vivente*] *parente vivo nascantur.*

§. 13. *Sequenti parte*, succedentes in locum liberorum non vult [lex] rumpere testamentum: et ita interpretandum est, ut si et filium, et nepotem, et pronepotem habeas, mortuis utique (19), pronepos institutus succedens in sui heredis locum, non rumpat. Et bene verba se habent, *si quis ex suis heredibus suus heres esse desierit* (20), ad omnes casus pertinentia, quos supplendos in Galli Aquilii sententia diximus (21): Nec solum si nepos vivo patre decedat, nec succedens pronepos (22) avo mortuo rumpat, sed et si supervixit patri, ac decedat, dummodo heres institutus sit, aut exheredatus.

§. 14. Videndum, num hac posteriore parte, *si quis ex suis heredibus suus heres esse desierit, liberi ejus*, et cætera, *in locum suorum sui heredes succedunto*, possit interpretatione induci, ut, si filium apud hostes habens nepotem ex eo heredem instituas, non tantum si vivo te filius decedat, sed etiam post mortem, antequam ab hostibus reversus fuerit, succedendo non rumpet: nihil enim addidit (23), quo significaret tempus; nisi quod [licet audenter (24)] possis dicere, vivo patre hunc suum heredem esse desisse, licet post mortem decedat: quia nec redit, nec potest redire.

§. 15. Hic casus in (25) difficili est, [si] filium habeas, et nepotem nondum natum instituas, isque nascatur vivo patre suo, ac mox pater decedat: non enim suus heres est tempore, quo nascatur; nec posteriori alii succedendo prohiberi videtur rumpere, quam qui jam natus erit. Denique [et] superiore capite, ut liceat institui nondum natos, qui cum nascentur sui erunt, permitti: posteriore capite non permittit institui, sed vetat rumpi: neve ob eam rem minus ratum esset, quod succedit. Porro procedere debet, ut utiliter (26) sit institutus, (quod nullo jure potuit) qui nondum natus erat. Juliano tamen videretur, duobus (27) quasi capitibus legis (28) commixtis, in hoc quoque inducere legem, ne rumpantur testamenta.

§. 16. Quæremus tamen, cum recepta est Juliano (29) sententia, an, si nascatur nepos vivo patre suo, deinde emancipetur (30), sponte adire possit hereditatem? Quod magis probandum est: nam emancipatione (31) suus heres fieri non potuit.

(1) Vide *l.* 9. *infr. de captivis.*

(2) Cum habetur statutum, ulterius non est quærenda ratio. *Bald.*

(3) Vide Langebekium, *c.* 40. *annot.*

(4) Id est, nullo modo. *Accurs.* Aretinus tamen, conjectura ductus, putat nepotem hic institutum, *si testatore mortuo nasceretur*, cumque vivo testatore natum: ergo male institutum. Salomonius putat hunc locum depravatum esse.

(5) Et si nepos. Cujac. *hic.* ergo et si pronepos. *Hal.*

(6) Nam is, qui est apud hostes, præteriri potest, si non revertatur, *l. pen. infr. eod.* nullum enim habet jus in bonis patris, cæteri præteriri non possunt.

(7) Olim quota, hodie certa. *Bald.*

(8) *l.* 13. *in fin. supr. eod.* Exheredatio non potest incipere post mortem exheredati. *Bald.*

(9) Quod non est necesse. *Hal. Cujac.*

(10) Ita Flor. *al. necesse.*

(11) Vide *l.* 10. §. 2. *supr. de testament. tut* Lex Vellea, *lex Julia* Ulpiano dicitur, *tit.* 22. §. 19.

(12) Natum tamen. *Hal.*

(13) Si nepos eo tempore. *Hal. Cujac.*

(14) Patre instituatur, *Cujac.* Vox *nascatur*, et *instituatur*, deest apud *Hal.*

(15) Nam et ita verba sunt. *Cujac.* Nam ita. *Hal.*

(16) Omnes virilis sexus. *Hal.*

(17) Qui, cum nasceretur, suus futurus erit, instituendi potestatem habeto. *August.*

(18) Vide Langebekium, *c.* 41. *annotat.* de hac particula adde §. 2. *supr. eod. et l.* 31. *supr. de evictionib. et l.* 20. §. 15. *supr. de hered. pet.*

(19) Al. *utrisque.*

(20) Desierit, liberi ejus et cæteri in locum suorum sui heredes succedunto: neve ob eam rem, si instituti, aut nominatim exheredati ad similitudinem posthumorum sunt, minus ratum testamentum esto. *Ant. Aug.*

(21) §. 1. §. 5. *supr. eod.*

(22) Nec succedens nepos. *Govean. Cujac.*

(23) Verbis legis contenti esse, nec aliquid ulterius inquirere debemus. non debemus requirere plus quam verba legis aut statuti requirant. *Bald.*

(24) Interpretibus audaciam permissam esse Baldus hinc colligit

(25) *Al.* Indifficilis est. Quid, si legis, *in dissimili*? vide quæ scripsi ad *l.* 1. §. 21. *infr. de migrando.* sic in *l.* 9. §. 11. *infr. de hered. inst.* plane erit similis: *et l.* 31. §. 1. *infr. de vulgari.* non simili modo: *et in l.* 74. §. 3. *infr. de adquir. vel omitt. heredit.* similis est.

(26) Ut inutiliter. *Hotom.* reprehensus a Roberto 1. *recept.* 32.

(27) Argumentum ex duarum legum, vel duorum capitulorum ejusdem legis conjunctione validum est, v. Bald. *hic.*

(28) Velleæ.

(29) Ita Flor. *Al.* Juliani.

(30) Post mortem patris sui, et quidem ab avo.

(31) Id est, propter obstaculum emancipationis, suus heres fieri non potest, sit tamen voluntarius. adde Langebekium, c. 42. *annotat.* Suus per emancipationem desinens de necessario fit suus.

De liberis præteritis.

30. Gajus lib. 17. ad Edictum provinciale.

INter cætera, quæ ad ordinanda testamenta necessario desiderantur, principale (1) jus est de liberis heredibus instituendis, vel exheredandis: ne præteritis istis, rumpatur (2) testamentum: namque filio (3), qui in potestate est, præterito, inutile (4) est testamentum.

De filio, qui est apud hostes.

31. Paulus lib. 2. ad Sabinum.

DUm apud hostes (5) est filius, pater jure fecit testamentum, et recte eum præteriit: cum si in potestate esset filius, nihil valiturum esset testamentum.

De exheredatione emancipati, et præteritione.

32. Marcianus lib. 2. Regularum.

SI filio emancipato (6) exheredato, is, qui in potestate est, præteritus sit, ipse quidem emancipatus, si contra tabulas petat, nihil agit (7): ab intestato (8) autem et suus et emancipatus venient.

TIT. III.

DE (9) INJUSTO, RUMPTO (10), IRRITO (11) FACTO TESTAMENTO (12).

Quibus ex causis testamentum non valet.

1. Papinianus [lib. 1. Definitionum].

TEstamentum (13) aut (14) non jure factum dicitur, ubi *solemnia* (15) *juris* defuerunt: aut nullius esse momenti, cum filius, qui fuit in patris potestate, præteritus est: aut rumpitur alio (16) testamento, ex quo heres existere poterit, vel adgnatione (17) sui heredis: aut in irritum constituitur, non adita hereditate (18).

De posteriore testamento.

2. Ulpianus [lib. 2. ad Sabinum].

TUnc (19) autem prius testamentum rumpitur, cum posterius (20) rite perfectum est: nisi forte posterius vel jure militari sit factum, vel in eo scriptus est qui (21) ab intestato venire potest: tunc enim et posteriore non perfecto superius rumpitur.

De posthumo exheredato vel præterito.

3. Idem lib. 3. ad Sabinum.

POsthumi (22) per virilem sexum (23) descendentes, ad similitudinem filiorum (24) nominatim exheredandi sunt, ne testamentum adgnascendo rumpant.

§. 1. Posthumos (25) autem dicimus eos [duntaxat], qui post mortem parentis nascuntur (26). Sed et hi (27), qui post testamentum factum in vita nascuntur, ita demum per legem Velleam rumpere testamentum prohibentur, si nominatim sint exheredati.

§. 2. Unde etiam ante (28) heredis institutionem, vel inter medias heredum institutiones, vel inter gradus exheredari possunt; nam Divus Marcus decrevit, idem in posthumo, quod in filio, servandum: nec ratio (29) diversitatis reddi potest.

§. 3. Ex (30) his apparet, aliam causam esse filiorum superstitum, aliam posteriorum (31): illi injustum faciunt, hi rumpunt: illi semper; hi, si nascantur (32), nec inveniant se exheredatos.

§. 4. Sed et si sit ante (33) hoc aliud testamentum, a quo posthumus exheredatus sit (34): placet, sive post mortem testatoris nascatur, sive vivo testatore, utrumque ruptum esse, et superius per inferius, et inferius per posthumum.

§. 5. Nominatim autem exheredatus posthumus videtur, sive ita (35) dixerit: *Quicunque mihi nasceretur*: sive ita, *ex Seia*, sive ita, *venter exheres esto*: Sed et si dixerit, *posthumus exheres esto*, natus vel (36) post mortem, vel vivo testatore, non rumpet.

§. 6. Licet autem posthumus præteritus adgnascendo rumpat, tamen interdum evenit, ut pars testamenti rumpatur: utputa si proponas, a primo (37) gradu posthumum exheredatum, a secundo præteritum: nam hic primus gradus valet, secundus ruptus est.

(1) *l. 1. l. 3. §. 3. infr. tit. prox. Nov. 115. c. 3. c. 4. Inst. de exheredat. lib. in princ.*

(2) Posthumo nato scil.

(3) Nato scil.

(4) Ab initio.

(5) *l. 7. supr. eod.*

(6) *l. 8. infr. de B. P. contra tabul.*

(7) Ipso jure.

(8) Testamentum, in quo filius in potestate, præteritus est, ad intestati causam deducitur. *Bald.* Præsentia filiifamilias defunctum intestatum facit.

(9) Adde 2. *Inst.* 17. 5. Harm. 5. 39. *Synops.* 2.

(10) *Al.* Rupto. Ulp. 23. §. 1. *Inst. quib. mod. test. infirm.*

(11) Irritum testamentum *Procitum* dicitur Festo.

(12) Varia sunt testamentorum πάθη. est enim aliud *injustum*, ac non jure factum, nullum: *non jure factum*, quod non rite ac solenniter: *nullum*, in quo filius præteritus est: *ruptum*, mutatione, et agnatione sui heredis: *irritum*, non adquisita hereditate, capitis minutione testatoris, tempore decennii. vide Cujac. *hic.*

(13) *Synops. eod. c. 1.*

(14) Testamenti hæc quatuor vitia: non jure factum, nullius momenti, ruptum, irritum.

(15) Ut si pauciores septem testib. Theoph. *Inst. eod. in princ.*

(16) *l. 4. in fin. infr. de adimend.*

(17) *l. 3. §. 3. infr. eod. l. 1. C. de ord. judicior.*

(18) *l. 14. C. de fideicomm. l. 12. §. 5. infr. de bon. libert.*

(19) *Synops. eod. c. 2.*

(20) *l. 21. §. 1. Supr. qui testam.*

(21) *l. 21. §. pen. C. de testam.*

(22) *Inst. de exheredat. lib. Synops. eod. c. 3.*

(23) Cujuscumque sexus. Ulpian. 22. §. 18.

(24) Natorum, qui jam nati sunt.

(25) 2. *Gajus* 3. adde Festum *in Posthum.* Passim autem in Pandectis Florentinis, vox *posthumus*, sine *h* aspiratione scribitur: quæ res effecit ut doctissimo Cujacio vox *posthumus* videatur non a *post*, et *humus* deducenda: sed eam particulam, *umus*, intendi et inflecti, sicuti a *citra*, citumus; extra, extumus dicitur, et a Græcis verti πόστυμον non πόσθυμον. 3. *observ.* 4. in eo tamen reprehenditur a Roberto 3. *animad.* 1. *et* 2. defenditur ab Anton. Mercat. 2. *Notat.* 2.

(26) Vid. Dd. ad *rubr. de liber. et posthum.* Alciatum *ad l. nomen filiarum. in princ. de verb. sign. et lib.* 8. *parerg. cap.* 13. Decium *ad l. posthumo. C. de bon. posses. contr. tab.* Forcatulum. *Necyomant. jur. dial.* 8. *n.* 2. Nonium *ad §. posthumorum. num.* 11. *Instit. de exhered. lib.* Mod.

(27) Posthumi per prolepsim hi dicantur, qui in vita testatoris nascuntur, post ejus testamentum. Ita dos dicitur quæ dos non est. *l.* 39. *Supr. de jure dotium.* vendere pro velle vendere. *l.* 17. §. 4. *Supr. de præscriptis.*

(28) Vide *l. 1. Infr. de hered. inst.*

(29) Ratio diversitatis in quibus reddi non potest, jus in iis idem constituendum, dicendum est.

(30) *Synops. eod. cap.* 3.

(31) Posterorum. 2. *Feuder.* 95. *Al.* posthumorum.

(32) *l. 1. in fin. supr. eod. l. 2. C. de B. P. contra tab.*

(33) Sed et si stante. *Hal.*

(34) Exheredatus non sit. *Hal.*

(35) *Nominatim* dicitur fieri, quod ex ipso nomine apparet, licet non sit proprium. *Hal.*

(36) §. 1. *Inst de exhered.*

(37) *l. 3. in fin. supr. de liber. et posthum.*

4. Idem [lib. 4. Disputationum].

DEnique et deliberantibus (1) primo gradu scriptis heredibus, qui secundo gradu scripti sunt heredes obtinere hereditatem non possunt: gradu (2) enim rupto, et infirmato, amplius hereditas inde obtineri non potest.

5. Idem [lib. 3. ad Sabinum].

NAm, et si sub conditione sit heres institutus quis, a quo posthumus non est exheredatus, tamen pendente (3) conditione rumpitur gradus, ut et Julianus scripsit. ┼ Sed et si sit ei substitutus quis, etiam deficiente conditione primi gradus, non admitteiur substitutus: a (4) quo scilicet posthumus exheredatus non est. Puto igitur, existente quidem conditione primi gradus, posthumo potius locum fore: post defectum autem conditionis natus posthumus gradum non rumpit: quia (5) nullus est. Rumpendo autem testamentum, sibi locum facere posthumus solet, quamvis filius sequentem gradum, a quo exheredatus est, patiatur valere. Sed si a primo gradu præteritus, a secundo exheredatus sit, si eo tempore nascatur posthumus, quo aliquis ex institutis vixit, totum testamentum ruptum est: nam tollendo primum gradum, sibi locum facit.

De nepote præterito. 2. *De capto ab hostibus.* 5. *De eo, qui se venundari passus est.* 6. *De servitute pœnæ.* 7. *De deportatione.* 8. *De eo, qui mortem sibi conscivit.* 9. *De appellatione.* 10. *De condemnatione illicita.* 11. *De memoria post mortem damnata.* 12. *De postliminio, de lege Cornelia, de restitutione damnati.* 13. *De testamento militis aut veterani.*

6. Idem [lib. 10. ad Sabinum].

SI (6) quis, filio exheredato, nuru prægnante relicta, decesserit, et extraneum sub conditione instituerit; et pendente conditione, post mortem patris, vel deliberante herede instituto de adeunda hereditate, exheredatus filius decesserit, et nepos fuerit natus: an rumpat testamentum? et dicemus testamentum non rumpi (7): cum nec exheredari hujusmodi (8) nepos deberet ab avo, quem pater præcedebat.

┼ Plane, si forte institutus omiserit hereditatem, hunc avo suo futurum heredem ab intestato, non dubitatur. Utrumque propriis rationibus: nam adgnascendo quidem is rumpit, quem nemo præcedebat mortis tempore (9): ab intestato vero is succedit, [cui] ante eum alii non est delata hereditas: non fuisse autem filio delatam hereditatem apparet, cum deliberante instituto decesserit. Sed hæc ita, si (10) mortis avi tempore in utero nepos fuit: cæterum si postea conceptus est, Marcellus scribit, neque ut suum neque ut nepotem aut cognatum ad hereditatem, vel ad bonorum possessionem posse admitti.

§. 1. Sed si pater ejus, qui mortis avi tempore in utero fuit, apud hostes erat, nepos iste, patre in eadem causa decedente, post mortem avi succedendo (11), testamentum rumpet: quia suprascripta persona ei non obstat: nec enim creditur in rebus humanis fuisse, cum in ea causa decedat: quamquam captivus reversus, patri sui injustum faceret testamentum, in eo præteritus.

§. 2. Sive autem in civitate nepos fuit conceptus, sive apud hostes: quoniam datur et partui postliminium, succedendo testamentum rumpit.

§. 3. Succedendo itaque sui non rumpunt, sive (12) fuerint instituti, vel exheredati ab eo gradu ad quem hereditas defertur: scilicet si gradus ille valeat.

§. 4. Quocunque autem modo parentes præcedentes in potestate esse desierint, succedentes liberi, si fuerint instituti vel exheredati, non rumpent testamentum, sive per captivitatem, sive per mortem, vel pœnam.

§. 5. *Irritum* (13) fit (14) testamentum, quotiens ipsi testatori aliquid contingit (15): puta si civitatem amittat per subitam servitutem, ab hostibus (16) (verbi gratia) captus; vel si major annis viginti venum (17) se dari passus (18) sit ad [actum (19)] gerendum [pretiumve] participandum.

§. 6. Sed et si quis fuerit capite (20) damnatus, vel ad bestias, vel ad gladium (21), vel alia pœna, quæ vitam adimit, testamentum ejus irritum fiet: [et] non tunc, cum consumptus est, sed cum sententiam passus est: nam pœnæ (22) servus efficitur: Nisi (23) forte miles fuit ex militari delicto (24) damnatus: nam huic permitti solet testari, ut Divus Hadrianus rescripsit: et, credo (25), jure militari testabitur. ┼ Qua ratione igitur damnato ei testari permittitur? numquid, et si quod ante habuit factum testamentum, si ei permissum sit testari valeat? an vero pœna irritum factum, reficiendum est et, si militari jure ei testandum sit, dubitari non oportet, quin, si voluit id valere, fecisse id credatur.

§. 7. Ejus (26), qui deportatur, non statim irritum

(1) Quandiu prior heres institutus hereditatem adire potest, substitutus non potest. vid. *l.* 3. *infr. de adqu. vel omitt. hered.*

(2) Rupto et infirmato ex gradu hereditas obtineri non potest.

(3) Atqui conditionis eventus semper expectandus est, uti agi possit. *l.* 22. *supr. mandati.* *l.*43. §. *pen. supr. de ædilitio.* *l.* 13. *l.* 25. *Infr. quando dies leg.* Goth. ad hanc *l.* 5. vid. Anton. Merend. *lib.* 4. *controvers. c.* 24. Ans.

(4) Vid. *l.* 83. *infr. de reg. jur.*

(5) Vide *l.* 208. *infr. de reg. jur.*

(6) Vide *l.* 10. *in fin. infr. de bon. libertor.* et quæ scripsi ad *l.* 3. *C. de collationib.*

(7) Summo jure, *l.* 9. §. 2. *Supr. de liberis.* non novo. vid. *l.* 34. *C. de inoff.*

(8) Posthumus, quem alius præcedit tempore mortis testatoris, potest præteriri (veteri jure scil.) licet qui eum præcedebat pater, in rerum natura esse desinat: ideoque posthumus ita præteritus, testamentum non rumpit. *Bald.*

(9) Dic ut in *d. l.* 34.

(10) *l.* 6. *infr. de suis et legitim. junct. l.* 1. §. 8. *eod.*

(11) Id est, agnascendo.

(12) *l.* 23. *in fin. l.* 25. *supr. de liber.*

(13) *Synops. Basilic.* 39. *tit.* 2. *cap.* 6.

(14) Superius dixit de vitio rupti: nunc tractare incipit de vitio irriti.

(15) V. *Inst. de cap. demin.* §. 4. *Inst. quib. mod. testam.* a Gaium 2. §. 6.

(16) Ulpian. 23. §. 5.

(17) *l.* 5. §. 1. *supr. de statu hom.* §. 4. *Inst. de jur. person* *l.* 14. *infr. de pœn.*

(18) Hodie prohibetur hujusmodi venditio. *Nov. Leonis* 59.

(19) Ingenui nonnunquam seipsos vendebant, ut essent actores dominorum: præferebant conditionem actoris servilem suæ ac propriæ. vide *Salvianum.* adde Cujacium ad *l.* 1. *C. ne quis lib. invitus actum Reipublic. gerere cogatur. lib.* 11. Hotomannus tamen putat hunc locum intelligendum esse de eo, qui se vendidit ut actuarius fieret publicus.

(20) *Synopsis eod. cap.* 6. vid. Clarum, 3. *sent.* §. *Testamen* *q.* 21.

(21) Vide *l.* 8. §. *fin. supr. qui testam. fac.*

(22) Hodie nemo pœnæ servus efficitur. *Nov.* 22. *c.* 8.

(23) *Synops. d. c.* 6.

(24) Dixi ad *l.* 13. *C. de testam. milit.* non tamen ex rupto de sacramenti. *l.* 11. *supr. de test. milit.*

(25) Consilium qui dat jurisperitus, *se ita credere* respondere potest: quod perinde est ac si diceret *se affirmare.*

(26) *d. c.* 6. Goth. Ad intellect. hujus §. vid. Wames. *cent. cons.* 9. *num.* 4. Bart. Bald. Alciat. *lib.* 4. *parerg. cap.* 4. Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 2. *cent.* 3. *cas.* 284. Ans.

fiet testamentum, sed cum Princeps factum comprobaverit (1): tunc enim, et capite minuitur. † Sed et si (2) de decurione puniendo, vel filio, nepoteve, Præses scribendum Principi interlocutus est, non puto statim servum pœnæ factum, licet in carcere soleant, diligentioris (3) custodiæ causa, recipi: nec hujus igitur testamentum irritum fiet, priusquam Princeps de eo supplicium sumendum rescripserit: proinde, si ante decesserit, utique testamentum ejus valebit, nisi mortem sibi (4) conscivit. Nam eorum, qui mori magis quam damnari maluerint ob conscientiam criminis, testamenta irrita Constitutiones faciunt (5), licet in civitate decedant. Quod si quis tædio (6) vitæ, vel valetudinis adversæ impatientia, vel jactationis (7), ut quidam Philosophi (8): in ea causa sunt, ut testamenta eorum valeant (9).

† Quam distinctionem in militis quoque testamento Divus Hadrianus dedit Epistola ad Pomponium Falconem: ut, siquidem ob conscientiam delicti militaris mori maluit, irritum sit ejus testamentum: quod si tædio vitæ, vel dolore, valere [testamentum]; aut si intestato decessit, cognatis (10); aut si non sint, legioni (11) ista sint vindicanda.

§. 8. Hi autem omnes quorum testamenta irrita damnatione fieri diximus, si provocaverint (12), capite non minuuntur: atque ideo neque testamenta, quæ antea fecerunt, irrita fient: et tunc testari poterunt: Hoc enim sæpissime est constitutum: nec videbuntur, quasi de statu suo dubitantes, non habere testamenti factionem: sunt enim certi status, nec ipsi de se interim certi (13).

§. 9. Quid tamen, si appellationem ejus Præses non recepit, sed Imperatori scribendo pœnam remoratus est? puto, hunc quoque suum statum interim retinere, nec testamentum irritum fieri: nam (ut est Oratione D. Marci expressum) tametsi provocantis, vel ejus, pro quo provocatur, appellatio non fuerit recepta, pœna tamen sustinenda est (14), quoad Princeps rescripserit ad literas Præsidis, et libellum rei cum literis missum: nisi (15) forte latro manifestus, vel seditio prærupta, factioque cruenta, vel alia justa causa, quam mox Præses literis excusavit, moram non recipiant, non pœnæ festinatione, sed præveniendi periculi causa: tunc enim punire permittitur, deinde (16) scribere.

§. 10. Quid, si quis fuerit damnatus illicite, pœna non sumpta? an testamentum ejus irritum fiat, videamus: ut puta decurio (17) ad bestias, an capite minuatur, testamentumque ejus irritum fiat? Et non puto: cum sententia eum non tenuerit. Ergo, et si quis eum, qui non (18) erat jurisdictionis suæ, damnaverit: testamentum ejus non erit irritum, quemadmodum est constitutum.

§. 11. Sed ne eorum quidem testamenta rata sunt, [sed irrita fient], quorum memoria post mortem (19) damnata est, ut puta ex causa Majestatis, vel ex alia tali [causa].

§. 12. Quatenus tamen diximus, ab hostibus capti testamentum irritum fieri, adjiciendum est postliminio (20) reversi vires suas recipere jure postliminii: aut, si ibi decedant, lege Cornelia confirmari. Ergo et si quis damnatus capite, in integrum indulgentia (21) Principis sit restitutus, testamentum ejus convalescet.

§. 13. Filiifamilias veterani sui juris morte patris factum (22) testamentum irritum non fieri constat: nam quantum ad testandum de castrensi peculio pro (23) patrefamilias habendus est: et ideo nec emancipatione (24) irritum fieri militis vel veterani testamentum, verum est.

Rupto primo gradu, qui valet jure speciali; secundus, qui dependet ex eo, non rumpitur. Bart.

7. ULPIANUS lib. 10. ad Sabinum.

SI miles jure (25) civili testamentum fecerit, et primo gradu heredem eum scripserit, quem jure militari (26) poterat; secundo (27), eum, quem (28) communi (29) jure potest; et post annum missionis decesserit: primus gradus irritus fiet, et a secundo incipiet testamentum.

De adoptione, 1. *Et emancipatione.*

8. IDEM [lib. 11. ad Sabinum].

VErum est, adoptione (30) vel adrogatione (31) filii filiæve testamentum rumpi: quoniam sui heredis adgnatione solet rumpi.

§. 1. Filia cum emancipatur, vel nepos, quia una (32) mancipatione (33) exeunt de potestate, testamentum non rumpunt.

(1) Nec enim ante deportationem confirmatam a Principe amittitur civitas a deportato. *l.* 2. §. 1. *infr. de pen. l.* 6. *infr. de interdict. et releg.*

(2) Vide quæ scripsi ad *l.* 1. *C. de bonis proscript. l.* 27. *infr. de pœn. l.* 1. *in fin. pr. infr. quando appellandum.* et quæ scripsi ad *tit. de decurionib.*

(3) Adde Cujacium 14. *obs.* 34.

(4) Vide quæ notavi ad *l.* 2. *C. qui test. fac.*

(5) Primis tamen temporibus urbis Romæ, et sub Cicerone, bona C. Licinnii Marii sui ipsius interfectoris, ac repetundarum rei, confiscata non fuerunt. Valer. 5. *c.* 12.

(6) Vide *l.* 3. §. 4. *infr. de bonis eorum qui ante sent.*

(7) Vel jactatione. *Hal.* vid. quæ scripsi ad *l.* 3. §. 4. *infr. de bon. eor.* addit Paulus, 5. *sent.* 12. §. 1. loco jactationis vel pudore æris alieni.

(8) Et alii; de quibus vide Valer. 7. *c.* 22. adversus eos scripsit Varro Satyram, cui titulum fecit, περὶ ἐξαγωγῆς· vide Nonium *c.* 2. *n.* 375.

(9) Eorum etiam corpora humantur.

(10) *l.* 2. *Infr. de veter. et milit. success.*

(11) Vexillationi. *l.* 2. *in fin. C. de hered. decur.*

(12) Vide *l.* 15. *supr. qui testam. l.* 2. *in fin. infr. de pœnis.*

(13) *Al.* incerti.

(14) *l.* 6. *infr. de appell. recip.*

(15) Seditionis propulsatio moram, et longiorem causæ cognitionem non admittit. adde *l.* 6. §. 1. *C. de custodia. l.* 15. *infr. de appell. l.* 2. *C. quorum appell. l.* 3. *in fin. C. de off. Præf. Prat. Orient.*

(16) Vide quæ notavi ad *l.* 7. §. 2. *infr. ad l. Jul. majest.* Cato apud Salustium *in Catilina*: Cætera maleficia tum persequare, ubi facta sunt: hoc nisi provideris, ne accidat, ubi evenit, frustra judicia implores.

(17) *l.* 9. §. 11. *infr. de pœnis.*

(18) Vide *l. ult. supr. de jurisdict.*

(19) Potest enim quis post mortem damnari. vid. *l. ult. infr. ad leg. Jul. majest.*

(20) *l.* 22. *in prin. et* §. 1. *infr. de captivis.*

(21) Vide *l. ult. C. de sent. passis.*

(22) *Al.* facti.

(23) §. 2. §. 3. *Inst. de milit. test.*

(24) *l.* 22. *l.* 23. *infr. de test. milit.* Testamentum restituti factum tempore damnationis, convalescit ipso jure, neque opus est, ut a restitutione confirmetur. vid. *l. ult. C. de sent. passis et restitutis.* Oddum Sfortiam, *tract. de restit. qu.* 95. *artic.* 2.

(25) Id est, jure communi, quantum ad solemnitatem testamenti.

(26) Non communi.

(27) Gradu scil.

(28) Id est, capacem.

(29) Lex præsumit, militem testari potius voluisse jure communi, quam speciali. vide quæ notavi ad *l.* 5. *infr. de fidejuss.*

(30) §. 1. *Inst. quib. modis test. infirm.*

(31) *Synops. eod. cap.* 9. 2. Gaius. 3. §. 4.

(32) Ulpian. 10. §. 1. *in fin.*

(33) *Al.* una cum emancipatione. *Al.* una cum emancipatur.

*

De postliminio.

9. PAULUS [lib. 2. ad Sabinum].

SI pater ab hostibus capiatur, filio manente in civitate: reverso eo, non rumpitur (1) testamentum.

10. IDEM [lib. 1. ad Vitellium].

SEd nec filius postliminio rediens rumpit patris testamentum, ut Sabinus existimavit.

De tabulis vacuis.

11. ULPIANUS [lib. 46. ad Edictum].

SI binæ (2) *tabulæ* proferantur diversis temporibus factæ, unæ prius, aliæ postea, utræque tamen septem testium signis (3) signatæ; et apertæ posteriores *vacuæ* (4) inventæ sint [id est, nihil scriptum habentes omnino]: superius testamentum non est ruptum: quia sequens nullum est.

Quibus casibus testamentum convalescit jure Prætorio 1. De posteriore testamento, quo prius confirmatur jure fideicommissi.

12. IDEM lib. 4. Disputationum.

POsthumus præteritus (5), vivo (6) testatore natus decessit: licet juris (7) scrupulositate, nimiaque *subtilitate* (8) testamentum ruptum videatur, attamen si (9) signatum fuerit testamentum, bonorum possessionem secundum tabulas accipere heres scriptus potest (10): remque (11) obtinebit (12), ut et Divus Hadrianus et Imperator noster rescripserunt. Idcirco [que] legatarii et fideicommissarii habebunt (13) ea, quæ sibi relicta sint, securi. † Idem et circa injustum et irritum testamentum erit dicendum, si bonorum possessio data fuerit ei, qui rem ab intestato auferre possit.

§. 1. Si paganus, qui habebat jam factum testamentum, aliud fecisset, et in eo comprehendisset (14), fidei heredis committere, ut priores tabulæ valerent: omnimodo prius testamentum ruptum est: [quo] rupto, potest quæri, an vice codicillorum id valere deberet? Et cum hæc verba sint fideicommissi, et sine dubio universa, quæ illic scripta sunt, in causa fideicommissi erunt, non solum legata, et fideicommissa, sed et libertates, et heredis institutio.

De nepote succedente in locum filii.

13. GAIUS lib. 2. Institutionum.

POsthumorum (15) *loco* sunt et hi, qui in sui heredis loco succedendo, quasi adgnascendo fiunt parentibus sui heredes: ut ecce, si filium, et ex eo nepotem (16) neptemve in potestate habeam, quia filius gradu præcedit, is solus jura sui heredis habet; quamvis nepos quoque, et neptis ex eo, in eadem potestate sint: sed si filius meus me vivo morietur, aut qualibet ratione exeat de potestate mea, incipit nepos neptisve in ejus loco succedere: et eo modo jura suorum heredum quasi adgnatione nanciscuntur: ne ergo eo modo rumpat mihi testamentum, sicut ipsum filium vel heredem instituere vel exheredare nominatim debeo, ne non jure faciam testamentum, ita et nepotem, neptemve ex eo necesse est mihi vel heredem instituere, vel exheredare; ne forte, me vivo, filio mortuo, succedendo in locum ejus, nepos neptisve, quasi adgnatione rumpat testamentum: idque lege Junia Velleja provisum est.

De exheredatione alternata.

14. PAULUS [lib. singul. de adsignatione libertorum.]

SI ita facta sit exheredatio, *si filius natus*, *natave* (17) *sit*, *exheres esto*, utrisque natis, non rumpitur (18) testamentum.

De nato post captivitatem patris testatoris.

15. JAVOLENUS [lib. 4. Epistolarum].

QUi uxorem prægnantem (19) habebat, in hostium potestatem pervenit: Quæro, filio nato, quo tempore testamentum in civitate factum rumpatur? et si filius ante moriatur, quam pater, an scripti heredes hereditatem habituri sint? Respondi: Non puto dubium esse, quin per legem Corneliam (20), quæ de confirmandis eorum testamentis qui in hostium potestate decessissent lata est, nato filio, continuo (21) ejus testamentum, qui in hostium potestate sit, rumpatur: Sequitur ergo, ut ex eo testamento hereditas ad neminem (22) perveniat.

De posteriore testamento.

16. POMPONIUS [lib. 2. ad Quintum Mucium].

CUm in *secundo testamento* heredem eum qui vivit instituimus, sive pure, sive sub conditione: si tamen conditio existere potuit (23), licet non extiterit, superius testamentum erit ruptum. † Multum autem interest, qualis conditio posita fuerit: nam aut (24) in præteritum con

(1) Vide *l.* 12. *supr. qui test. facere.*

(2) Post enim quis pluribus codicibus testari. *l.* 24. *supr. qui test.* §. 13. *Inst. de test. ordin.*

(3) *l.* 22. §. 5. *supr. qui testam.*

(4) Vacuæ tabulæ, mentis testationem defuncti non continent: ideoque licet posteriores, prius testamentum non rumpunt.

(5) Et sic ruptum testamentum.

(6) Et sic rupti causa cessare cœpit.

(7) Civilis: vetat enim jus civile posthumos præteriri.

(8) *l.* 3. §. 3. *supr. eod.* Goth. Adi Alciatum *lib.* 3. *paradox. cap.* 8. Raphaelem Cumanum *in repetit. ad l. si filius*, *qui in potestate. num.* 33. *de lib. et posthum.* Forcatulum *in Necyomant. jur. dialog.* 10. Hieronymum Ver. *ad l. ex facto. n.* 393. *et* 487. *de vulg. et pupill. subst.* Jason. *ad l. Gallus. in princ.* 1. *lectur. de liber. et posthum. ad l. si arrogator. de adoption.* Fernandum Vasquium *de success. creat.* §. 15. *n.* 40. Mod.

(9) Ulpian. 23. §. 6.

(10) Idque approbari omnium communi opinione testatur Clarus, 3. *sent.* §. *testamentum. qu.* 45. hinc etiam sequi ait, Ob juris subtilitatem non adiri hereditatem: sed per bonorum possessionem.

(11) Id est, hereditatem. vide quæ notavi ad *l.* 8. *infr. unde lib.* §. 6. *Inst. eod. et ibid.* Theophil.

(12) Prætorio jure, ex bono et æquo. *l.* 17. *infr. eod.*

(13) Imo, non habituri sunt. *l.* 81. *infr. de leg.* 2.

(14) Dixi ad *l. pen. C. qui testamenta.*

(15) *Posthumi* dicuntur, qui vel post testamentum vel post mortem testatoris nascuntur, *l.* 3. §. 1. *supr. eod.* et illi quidem sui vel alieni. *Posthumorum loco* censentur, qui in sui heredes cum succedendo testatori sui heredes fiunt, *ut hic.*

(16) Vide *l.* 2. *C. de liberis præteritis.*

(17) *Ve* particula, pro conjunctione accipitur: ut alibi particula *seu*: vide *l.* 30. *infr. de auro.* Cujac. *hic.*

(18) Alii habent: *rumpitur*, sed negationem addit Florent. v Anton. Augustin. *lib.* 4. *emend. cap. ult.* S. L. Vid. Molinæus *l.* 2. *in princ. num.* 45. *de verb. oblig. et in intellect.* ubi ex p fesso ad hanc legem scribit. *Mod.*

(19) *l.* 22. §. 4. *infr. de captivis.*

(20) De qua vide *l.* 28. *infr. de vulgari.*

(21) *Continuo*, hic est confestim: alibi, pro duabus horis, in interdicto de vi: alibi, pro triduo. *l. ult. C. de errore Adv* *l. ult. C. de judiciis.* vide Cujac. *cap.* 1. *de præscript.*

(22) *l.* 1. *C. de posthum.*

(23) *l.* 91. *infr. de cond. et demonstr.* §. 2. *Inst. quib. m. test. infirm.*

(24) V. *l.* 37. *supr. de reb. cred.*

cepta ponitur, aut in præsens, aut in futurum. † *In præteritum* (1) *concepta* ponitur, veluti, *Si Titius consul fuit*: quæ conditio si vera est [(id est, si Titius consul fuit)] ita est institutus heres, ut superius testamentum rumpatur: tunc enim ex hoc heres esset: si vero Titius Consul non fuit, superius testamentum non est ruptum. † Quod si *ad præsens* (2) *tempus conditio* adscripta est herede instituto, veluti, *si Titius consul est*: eundem exitum habet: ut, si sit, possit heres esse, et superius testamentum rumpatur; si non sit, nec possit heres esse, nec superius testamentum rumpatur. † *In futurum* autem *collatæ conditiones*, si *possibiles* sunt, [et] existere potuerunt [licet non exstiterint], efficiunt, ut superius testamentum rumpatur, etiam si non exstiterint: si vero *impossibiles* (3) sunt, veluti, *Titius, si digito cœlum tetigerit, heres esto*, placet, perinde esse quasi conditio adscripta non (4) sit, quæ est impossibilis.

De filio præterito.

17. PAPINIANUS [lib. 5. Responsorum].

FIlio (5) præterito (6), qui fuit in patris potestate, neque libertates competunt, neque legata præstantur (7), si præteritus fratribus (8) partem hereditatis avocavit: Quod si bonis se patris abstinuit, licet (9) subtilitas (10) juris refragari videtur, attamen voluntas testatoris ex bono et æquo (11) tuebitur (12).

De herede arrogato a testatore.

18. SCÆVOLA [lib. 5. Quæstionum].

SI qui heres institutus est, a testatore adrogetur (13), potest dici satis ei factum: quia et antequam adoptetur, institutio ut in extraneo locum habebit.

De posthumo partim exheredato partim præterito.

19. IDEM lib. 6. Quæstionum.

SI ego (14) et Titius instituti simus, et a nobis posthumus exheredatus sit, a (15) substitutis nostris non sit exheredatus: Titio defuncto, ne (16) ego quidem adire potero: jam enim propter instituti personam, a quo posthumus exheredatus est, in (17) cujus locum substitutus vocatur, a quo posthumus exheredatus non est, ruptum est (18) testamentum.

§. 1. Sed si ego et Titius invicem substituti simus, quamvis in partem substitutionis exheredatus non sit: mortuo, vel repudiante Titio, me posse adire puto, et ex asse heredem esse.

§. 2. In prima tamen specie, etsi vivat Titius, neque ego sine illo, neque ipse sine me adire poterit: quia incertum est, an adhuc altero omittente rumpatur testamentum: itaque simul adire possumus.

De testamento inciso a testatore mente capto.

20. IDEM [lib. 13. Digestorum].

LUcius Titius, integra mente et valetudine, testamentum fecit, uti oportet: postea cum in valetudinem adversam incidisset, mente captus tabulas easdem incidit (19): Quæro, an heredes his tabulis instituti adire possint hereditatem? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non ideo minus adiri posse (20).

TIT. IV.

DE (21) HIS, QUÆ IN TESTAMENTO DELENTUR (22), INDUCUNTUR (23), VEL INSCRIBUNTUR (24).

Si inconsulto deleta vel adempta legi possunt, 2. *Vel non*. 3. *Et si petantur, an obstet exceptio*. 4. *De hereditate adempta*. 5. *De codicillis deletis*.

1. ULPIANUS [lib. 15. ad Sabinum].

QUæ (25) in testamento legi possunt, ea inconsulto (26) deleta et inducta (27) nihilo minus valent: consulto, non valent. Id vero, quod non jussu domini scriptum, inductum, deletumve est, pro nihilo est: *Legi* autem sic accipiendum (28), non intelligi, sed oculis (29) perspici, quæ sunt scripta. Cæterum, si extrinsecus intelliguntur, non videbuntur legi posse: sufficit autem, si legibilia sint *Inconsulto deleta* (30), sive ab ipso, sive ab alio, sed nolentibus. *Inducta* accipiendum est, et si perducta sint (31).

(1) *l.* 3. §. 13. *infr. de bon. libert.*
(2) Vide *l.* 37. *in pr. supr. de reb. cred.*
(3) Vide *l.* 3. *infr. de condition. et demonstrat.*
(4) Et pure scriptus sit.
(5) Quid, si filia præterita sit a matre? idem fuerit dicendum: atque ita judicatum refert Guid. Papa *quæst.* 196.
(6) Atque ita injusto testamento reddito.
(7) Non idem erit, si filius injuste exheredatus: tunc enim legata debentur, institutio vero heredis non valet. *Novell.* 115. *cap.* 3. *in fin.*
(8) Hinc recte concludas, aliud existimasse Papinianum in extraneis institutis: ut non ita generaliter sit accipienda hæc sententia, qua dicimus, filio præterito patris judicia comprobante, ex æquo et bono defendi testamentum: de quo vide plura apud Ant. Fabrum, 1. *conjectur.* 19.
(9) Vide quæ scripsi ad *l. ult. C. de bon. poss. contra tabul.* Inutilia stricto jure, ex æquo facile convalescunt. adde *l.* 12. *supr. eod. l.* 33. *supr. de donat. inter virum.*
(10) Ad quam refer *l.* 2. *infr. unde liberi.*
(11) *l.* 2. *infr. de except. rei jud.*
(12) Passive hoc verbum accipitur, ut *l.* 7. *supr. de curat. furios. l.* 30. *infr. de liberali causa. l.* 5. *§. penult. infr. de legat. præstand. l.* 3. *C. de servit. l.* 10. *C. ad SC. Vellcianum.*
(13) Vel adoptetur. *l.* 23. *in fin. supr. de liberis.*
(14) Adde *l.* 14. *supr. de liberis.*
(15) Exheredari non tantum ab institutis, sed etiam a substitutis posthumus debet, ne alias ab institutis exheredatus, nec ab eis substitutus rumpat testamentum.
(16) Testatus et intestatus pro parte mori quis non potest. v. Tiraquell. 13. *privilegio piæ causæ.*
(17) Substitutus in locum instituti vocatur.
(18) Imo non est. vide *l.* 14. *supr. de liberis.*
(19) Et ita inconsulto. *l.* 1. *infr. tit. prox. l.* 1. *in fin. infr. de B. P. secund. tab.*
(20) Quia testamentum factum tempore sanæ mentis, constante furore non potest revocari.
(21) 35. *Synops.* 7. Cancellata, χαραχθέντα, et περιχαραχθέντα. Inducta, περικλεισθέντα, et περισφραγισθέντα. deleta, ἀπαλειφθέντα.
(22) *Irritum* fit etiam testamentum, si deleatur, aut incidatur, Cujac. *hic.* idque permissum est. *l.* 17. *infr. de adimend. vel transf. legat.*
(23) Suet. *in Julio c.* 17.
(24) Hæc tria verba Suetonius *in Nerone* colligavit: Ita, inquit, multa et deleta, et inducta, et superscripta inerant. Inscriptum hic pro superscripto accipitur.
(25) Hæc verba sunt Sabini. *Cujac.*
(26) *l.* 12. *C. de testam.*
(27) Consulto inducta adimuntur. *l.* 16. *infr. de adimend.*
(28) Hæc verba sunt Ulpiani. *Cujac.*
(29) Legi id posse dicitur, quod oculis perspici potest.
(30) Oblita maculis et lituris.
(31) Hinc perductum nomen. *l.* 8. *§.* 3. *infr. de B. P. secund. tab.* id est, cancellatum. *l.* 22. *C. de solut.*

§. 1. Quod igitur incaute factum est, pro (1) non facto est, si legi potuit. Et ideo et si novissime (ut solet) testamento fuerit adscriptum, *lituras*, *inductiones*, *superinductiones ipse feci*; non (2) videbitur referri ad ea, quæ inconsulto contigerunt. Proinde et si inconsulto superscripsit induxisse se, manebunt: et, si ademit, non erunt adempta.

§. 2. Sed si legi non possunt, quæ inconsulto deleta sunt, dicendum est, non deberi; sed hoc ita demum, si ante consummationem testamenti factum est.

§. 3. Sed consulto quidem deleta (3) exceptione petentes repelluntur: inconsulto vero, non repelluntur, sive legi possunt, sive non possunt: quoniam si totum testamentum non exstet, constat valere omnia, quæ in eo scripta sunt. Et si quidem illud concidit testator denegabuntur actiones: si vero alius invito (4) testatore, non denegabuntur.

§. 4. Et hereditatis portio adempta, vel tota hereditas, si forte sit substitutus, jure facta videbitur: non quasi adempta (quoniam hereditas semel data, adimi facile non potest (5)) sed quasi nec data.

§. 5. Si quis codicillos in testamento confirmavit, et codicillis aliquid adscripsit, mox delevit, ita ut appareat: an debeatur? Et Pomponius scribit, codicillos deletos non valere.

De cancellatione propter unum heredem facta.

2. IDEM lib. 4. Disputationum.

CAncellaverat quis testamentum [vel induxerat], etsi (6) propter unum heredem facere dixerat, id postea testamentum signatum est. Quærebatur de viribus testamenti, deque portione ejus, propter quem se cancellasse dixerat? dicebam, si quidem unius ex heredibus nomen induxerit, sine dubio cæteram (7) partem testamenti valere, et ipsi soli denegari actiones: sed legata ab eo nominatim relicta debebuntur, si voluntas ea fuit testantis, ut tantum heredis institutio improbetur. Sed si instituti nomen induxit, et substituti reliquit, institutus (8) emolumentum hereditatis non habebit. Sed si omnia nomina induxerit (ut proponitur) adscripserit autem, idcirco se id fecisse, quia unum heredem offensum habuit, multum interesse arbitror, utrum illum tantum fraudare voluit hereditate, an vero, causa illius, totum testamentum infirmare, ut licet unus inductionis causam præbuerit, verum omnibus offuerit: et si quidem soli ei ademptam voluit portionem, cæteris (9) nihil nocebit inductio, non magis, quam si volens unum heredem inducere, invitus et alium induxerit: quod si putaverit totum testamentum delendum ob unius malum meritum, omnibus denegantur actiones. Sed an legatariis denegari actio debeat, quæstio est? in ambiguo tamen interpretandum erit, et legata (10) deberi, et coheredum institutionem non esse infirmandam.

Si testator nomen heredis et servi manumissi induxerit.

3. MARCELLUS lib. 29. Digestorum.

PRoxime in cognitione Principis, cum quidam heredum nomina induxisset, et bona ejus ut caduca a fisco vindicarentur (11), diu de legatis dubitatum est, et maxime de his [legatis], quæ adscripta erant his, quorum institutio fuerat inducta: Plerique etiam legatarios excludendos existimabant: quod sane sequendum ajebam, si omnem scripturam testamenti cancellasset: nonnullos opinari, id jure ipso perimi, quod inductum sit, cætera omnia valitura. quid ergo? non et illud interdum credi potest, eum, qui heredum nomina induxerat, satis se consecuturum putasse, ut intestati exitum faceret? sed in re dubia benigniorem (12) interpretationem sequi non minus justius est, quam tutius est. Sententia (13) Imperatoris Antonini Augusti, Pudente et Pollione Consulibus: *Cum Valerius Nepos, mutata voluntate, [et] inciderit testamentum suum, et heredum nomina induxerit: hereditas ejus, secundum Divi patris mei Constitutionem, ad eos, qui scripti fuerint, pertinere non* (14) *videtur* (15). Et Advocatis (16) fisci dixit: *Vos habetis judices vestros* (17). Vivius Zeno dixit: *Rogo* (18), *domine Imperator, audias me patienter: de legatis quid statues?* Antoninus Cæsar dixit: *videtur tibi voluisse testamentum valere* (19), *qui nomina heredum induxit?* Cornelius Priscianus Advocatus Leonis: *Nomina heredum tantum* (20) *induxit.* Calpurnius Longius Advocatus fisci dixit: *Non potest ullum testamentum valere, quod heredem non habet* (21): Priscianus dixit: *Manumisit quosdam, et legata dedit* (22). Antoninus Cæsar remotis omnibus cum deliberasset, et admitti rursus eosdem jussisset (23), dixit: *Causa præsens*

(1) Incaute factum, pro non facto habetur.

(2) Verba generalia non referuntur ad ea, de quibus non est cogitatum. *Bald.*

(3) Testamento scilicet.

(4) *in pr. supr. eod. l.* 12. *in fin. C. de testam.*

(5) Potest tamen. *l.* 26. *l.* 17. *Infr. de adim.*

(6) Cancellatio testamenti ex ratione cancellationi inserta restringenda est.

(7) Id est, alteram, seu reliquas, vel cæteras partes testamenti.

(8) Substitutus. *Cujac.*

(9) Si testator omnium, id est, et institutorum et substitutorum nomina induxit, et dubitetur, cujus eorum causa id fecerit, in dubio id præsumitur fecisse ejus causa, qui male sit meritus, ut cæteris non noceatur.

(10) Nemo enim præsumitur velle officere his, qui male non sunt meriti.

(11) Forte ex causa. *l.* 4. *C. de his, quib. ut indign.*

(12) Vide *l.* 10. *in fin. infr. de reb. dub.*

(13) Formulam veterem apud Principem agendi observa: adde et aliam ex *l.* 1. *C. de appellationibus.* vide Cujac. 18. *observ.* 32. adde *l. penult. supr. de auctor. tut. l. penult. infr. ad l. Jul. de vi privata.*

(14) Nihil enim interest, quis nomen heredis inducat, an ei adimat. *l.* 16. *infr. de adimendis.* vide Cujac. 3. *obs* 26.

(15) Hac formula utebantur quoque Judices, quoties dicebant, *sibi non videri*: de qua dixi ad *l.* 28. *supr. de probat. l.* 1. §. 5. *infr. ad SC. Turpill.* sic Magistratus, teste Festo, cum de consilii sententia capitis quem condemnaturus erat, *patravisse videri* pronunciabat: Ita quæ jurati judices cognoverant, non ea esse facta, sed *videri* pronunciabant. Cicer. 4. *Academic.* Verrina 4. 6. *in Pisonem* 1. *de finibus.* Livius 25. Lactant. 4. *Instit.* eadem forma decreta collegii Tribunorum et Pontificum concipi mos erat. Cicero 4. *Verr. Pro domo sua.* 4. *ad Attic.*

(16) De Advocatis fisci dixi *l. ult. supr. de postulando.*

(17) Præfectos ærarii. *l.* 12. *infr. de his, quæ ut indign. l.* 2. §. 4. *infr. ne quid in loco publico.* dixi ad *l.* 42. *infr. de jure fisc.* quasi diceret, non est de ea re Princeps ipse vel Imperator sollicitandus.

(18) Et hanc quoque formulam elegantem observa.

(19) Utile legatariis esse.

(20) Quasi diceret. Non igitur inductio heredum nocebit legatariis.

(21) *l.* 1. *in fin. Infr. de vulg. l. ult. infr. de jure codicill.* §. 34. *Inst. de legat.*

(22) Hæc stricto juri opponuntur causæ favorabiles.

(23) Nota formam sententiæ ferendæ in Principis auditorio, Princeps litigantes removeri jubet, deliberat, admitti eosdem jubet, sententiam pronunciat.

admittere videtur humaniorem (1) *interpretationem : ut ea duntaxat existimemus Nepotem irrita esse voluisse, quæ induxit.* Nomen servi, quem liberum esse jusserat, induxit: Antoninus rescripsit, liberum eum nihilominus fore: quod videlicet favore constituit libertatis.

De unis deletis tabulis.

4. PAPINIANUS [lib. 6. Responsorum].

PLuribus (2) tabulis eodem exemplo scriptis, unius testamenti voluntatem eodem tempore dominus solenniter complevit: si quasdam tabulas in publico depositas abstulit, atque delevit (3), quæ jure gesta sunt, præsertim cum ex (4) cæteris tabulis, quas non abstulit, res gesta declaretur, non constituentur irrita. Paulus notat: Sed si, ut intestatus moreretur, incidit tabulas: sed (5) hoc adprobaverint hi, qui ab intestato venire desiderant, scriptis avocabitur hereditas.

TIT. V.

DE HEREDIBUS INSTITUENDIS (6).

De initio testamenti. 1. *Quis dicatur institutus.* 2. *De muto et surdo.* 3. *Quot verbis testamentum nuncupativum fieri possit.* 4. *De institutione ex fundo.* 5. *De oratione imperfecta, de verbo uno.*

1. ULPIANUS [lib. 1. ad Sabinum].

QUi testatur, ab heredis institutione plerunque (7) debet (8) initium (9) facere (10) testamenti: licet etiam ab exheredatione, quam nominatim facit: Nam D. Trajanus rescripsit, posse nominatim etiam ante (11) heredis institutionem filium exheredare.

§. 1. Institutum autem heredem eum quoque dicimus, qui scriptus non est, sed solummodo nuncupatus (12).

§. 2. Mutus et surdus recte heres institui potest (13).

§. 3. Qui neque legaturus quid est, neque quemquam exheredaturus, quinque (14) verbis potest facere testamentum, ut dicat, *Lucius Titius mihi heres esto.* † Hæc autem *scriptura* (15) pertinet ad eum, qui non per scripturam testatur: qui poterit etiam tribus (16) verbis testari, ut [dicat], *Lucius heres esto*: nam et *mihi*, et *Titius*, abundat.

§. 4. Si ex (17) fundo fuisset aliquis solus institutus, valet institutio (18), detracta fundi mentione.

§. 5. Si autem sic scribat (19), *Lucius heres*, licet non adjecerit (20) *esto*, credimus plus nuncupatum, minus scriptum: et si ita, *Lucius esto*, tantundem dicimus: ergo et si ita, *Lucius* solummodo. Marcellus non insubtiliter, non putat hodie hoc procedere. Divus autem Pius, cum quidam portiones inter heredes distribuisset ita, *ille ex parte tota, ille ex tota*, nec adjecisset, *heres esto*, rescripsit, valere institutionem: quod et Julianus scripsit.

§. 6. Item Divus Pius rescripsit, *illa uxor mea esto*, institutionem valere, licet deesset *heres*.

§. 7. Idem Julianus, *illum heredem esse*, non putavit valere: quoniam deest aliquid: sed et ipsa valebit, subaudito *jubeo* (21).

De institutione ex partibus, quas adscripsero: vel, quas adscripsi: vel ex quibus me heredem scripsit: 1. *Vel ex quibus testamento matris scriptus est.*

2. IDEM [lib. 1. ad Sabinum].

CIrca eos, qui ita heredes instituti sint, *ex* (22) *partibus quas adscripsero* (23), non putat Marcellus eos heredes, nullis adscriptis partibus: quemadmodum si ita essent heredes instituti, *si eis partes adscripsero*: sed magis est, ut sic utraque institutio accipiatur, si voluntas defuncti non refragatur, ex quibus partibus adscripsero; si minus, ex æquis, quasi duplici (24) facta institutione. quam sententiam Celsus lib. XVI. Digestorum probat: aliter atque [probat] in illa institutione, *ex qua parte me* (25) *Titius heredem scripsit, Sejus heres esto*: tunc enim, si non est a Titio scriptus, nec Seius ab eo: nec immerito: hic enim creditur inesse conditio. sed Marcellus hæc similia putat.

§. 1. Potest autem interesse, utrum ita quis scribat, *ex his partibus, quas adscripsi* (26), an, *adscripsero*: ut superiori modo dicas, nullis adscriptis partibus, nullam esse institutionem: quomodo in illo Marcellus, *ex his partibus, ex quibus testamento matris scripti fuissent, he-*

(1) Hinc possis colligere, humaniorem sententiam existimari, quæ actum quoquo modo sustinet ac sustentat, quæ pœnam unius ad alium non extendit, quæ libertati favet, quæ contra fiscum respondet: atque ita, Cancellatio instituti heredis et libertati non nocet. adde Alciat. 3. *præsumpt. ult.*

(2) Vide *l.* 24. *supr. qui testam. fac.*

(3) V. quæ scripsi ad *l.* 30. *C. de testam.*

(4) Hoc interpretes extendunt utiliter ad notarium. Si de eodem, inquiunt, facto sunt plura instrumenta, unius cancellatio, alterius integri vires non tollit, nisi de mente constiterit. *Bart. Bald.*

(5) *Al.* Et.

(6) *Lib.* 6. *C.* 24. 2. *Inst.* 14. Ulp. 21. 22. Hujus tituli summa hæc est: Testamentum non valere sine institutione heredis. §. 1. *infr. eod.* Quid si testamentum ad piam causam pertineat? aliud putant, vide Tiraqu. *privilegio* 9. *piæ causæ.*

(7) Ait Sabinus *plerumque.* Nam et antiquo jure (ex quo hæc Sabini regula est) potuit etiam ante heredis institutionem tutor et fideicommissum dari. Ulp. *fragm. tit.* 25. §. 8. Certe postea hæc regula paulatim abolita fuit. Primum enim exheredationes ante heredis institutionem fieri posse D. Trajanus rescripsit *h. l.* et Justinianus tandem de legatis et libertatibus idem constituit. *l. ambiguitates.* 24. *C. de testam. et §. ante heredis. Inst. de legatis.*

(8) Id est, tenetur: alit. etiam potes, *ut infr.*

(9) *l.* 2. §. 4. *infr. de vulgari.*

(10) Nec enim semper, qui testatur, ab institutione initium facit, sed ab exheredatione.

(11) Facit *l.* 3. §. 3. *Supr. de liberis. l.* 3. §. 2. *supr. de injusto.*

(12) Est enim aliud testamentum scriptum, aliud quo viva voce heredem nuncupavimus, vide *l.* 29. *C. de testamentis.*

(13) *l.* 16. *supr. qui testam.* §. 4. *Inst. de hered. qualit.* non poterat tamen olim esse emptor familiæ. Ulp. 20. §. 7.

(14) Vel tribus. vide *infr. eod.*

(15) Id est, adnotatio, Sententia Sabini: sic alibi dicitur scriptura Mutii, *l.* 7. *infr. de annuis.* Juliani, *l.* 18. §. 5. *infr. de damno.* postquam poëta sensit scripturam suam, Terent. *in Adelph.* Cujac. *hic.*

(16) Tribus verbis testari possumus.

(17) Sabini hæc sententia est: ut apparet ex *l.* 9. §. 13. *l.* 10. *infr. eod.*

(18) V. Jason. *cons.* 8. *lib.* 3. et quid dicendum in substituto, idem *cons.* 72. *eod. lib.* 3. Cravet. *de antiquit. tempor.* 4. *part. num.* 129. Bellonus *lib. supput. cap.* 18. Mod.

(19) V. Zuccard. *in repetit. ad l. fin. Cod. de edicto D. Adriani tollend. num.* 194. Mod.

(20) *l.* 7. *in fin. C. de testamentis.*

(21) Vel volo. *l.* 4. §. 6. *C. de recept. arbitris. l.* 10. *C. de fideicommiss.*

(22) *l.* 36. *infr. eod.*

(23) Pugnare videtur cum hac lege *l. Clemens.* 81. §. *ult. infr. eod.* nec pugnat tamen. sunt enim diversæ in his legibus species, non contrariæ. nam in nostra hac testator ad seipsum institutionem retulit: in illa vero *l. Clemens.* ad factum alienum, quod pro conditione habetur. *Mod.*

(24) Conditionali, et pura. Cujac. *hic.*

(25) Adde *l.* 29. *infr. eod.*

(26) Nota differentiam inter institutionem de præterito, et futuro.

redes sunto, si intestata mater decesserit, hos non esse institutos.

De servo alieno. 1. *De servo testatoris.* 2. *De conditione*, si Titius heres erit. 3. *De statulibero.* 4. *De dilatione aperturæ tabularum*, *si impuberi substitutus*, *se arrogandum dederit.*

3. Idem [lib. 3. ad Sabinum].

SErvus (1) alienus vel totus, vel pro parte, sine libertate heres institui potest.

§. 1. Si servum meum pure heredem scripsero, sub conditione (2) liberum: differtur institutio in id tempus, quo libertas data est.

§. 2. Si quis ita scripserit, *si Titius heres erit*, *Seius heres esto*, [*Titius heres esto*]: quasi quævis conditio, exspectatur (3) Titii aditio, ut Seius heres fiat: et sane et Juliano et Tertylliano hoc videtur.

§. 3. Qui fideicommissam libertatem sub conditione accepit, potest ab herede pure cum libertate heres institui: et non expectata conditione, libertatem et hereditatem consequitur: et erit interim (4) necessarius, existente conditione voluntarius heres efficietur; ut non desinat heres esse, sed ut jus in eo mutetur successionis.

§. 4. Aperturæ (5) tabularum dilatio necessarii heredis jus non mutat: ut solemus in substituto impuberis dicere: nam est relatum, si se adrogandum dederit substitutus impuberi defuncti filius, necessarium eum fore (6).

De institutione sui heredis sub conditione.

4. Idem [lib. 4. ad Sabinum].

SUus quoque (7) heres, sub (8) conditione heres potest institui (9). Sed excipiendus est filius: quia non sub omni conditione institui potest: Et quidem sub ea conditione, quæ est in potestate ipsius (10), potest (11): de hoc enim inter omnes constat: sed utrum ita demum institutio effectum habeat, si paruerit conditioni, an et si non paruerit, et decessit? Julianus putat, filium sub ejusmodi conditione institutum, [etiam] si conditioni non paruerit, summotum esse: et ideo, si coheredem habeat ita institutus, non debere eum expectare, donec conditioni pareat filius: cum etsi patrem intestatum faceret non parendo conditioni, proculdubio exspectare deberet: quæ sententia probabilis mihi videtur: ut sub ea conditione institutus, quæ in arbitrio ejus sit, patrem intestatum non faciat.

§. 1. Puto recte generaliter definiri, utrum in potestate fuerit conditio, an non fuerit, facti (12) potestas est: potest enim et hæc, *si Alexandriam pervenerit*, non esse in arbitrio per hyemis conditionem: potest et esse, si ei, qui a primo milliario Alexandriæ agit, fuit imposita: potest et hæc, *Si decem Titio dederit*, esse in difficili, si Titius peregrinetur longinquo itinere: propter quæ ad generalem definitionem recurrendum est.

§. 2. Sed et si, filio sub conditione, quæ (13) in ejus potestate est, herede instituto, nepos sit substitutus, sive extraneus, puto vivo filio non extaturum heredem substitutum (14), post mortem vero extaturum: nec necessariam [a] substituto filii exheredationem: cum etsi fuerit facta, frustra est: post (15) mortem enim filii facta est, quam inutilem esse alias ostendimus: opinamur igitur, filium, si sit institutus sub ea conditione, et sit in ejus potestate, non indigere exheredatione a sequentibus gradibus: alioquin et [a] coherede indigebit.

5. Apud Julianum lib. 29. Digestorum Marcellus notat.

SI ejusmodi sit conditio, sub qua filius heres institutus sit, ut ultimo (16) vitæ ejus tempore certum sit eam existere non posse, et pendente ea decedat: intestato patri heres erit: velut *Si Alexandriam pervenerit*, *heres esto.* Quod si etiam novissimo (17) tempore impleri potest, veluti, *Si decem Titio dederit*, *heres esto*: contra puto.

De die conditioni adjecto. 1. *De posthumo Velleano.* 2. *De medio tempore.* 3. *De servo communi instituto pendente conditione*, *quando efficiatur heres necessarius.* 4. *Libertas testamento data an possit codicillis adimi.*

6. Ulpianus [lib. 4. ad Sabinum].

SEd si conditioni dies esset (18) adjectus (19), ut puta, *Si Capitolium* (20) *intra dies triginta ascenderit*, tantundem potest dici: ut, si non paruerit conditioni, substitutus possit admitti, filio repulso: [idque] consequens est sententiæ Juliani, et nostræ.

§. 1. Nepotes autem et deinceps cæteri, qui ex lege Vellea instituti non rumpunt testamenta, sub omni (21) conditione institui possunt, etsi redigantur ad filii conditionem.

§. 2. Solemus dicere, *media* (22) *tempora non nocere*: ut puta civis Romanus heres scriptus, vivo testatore factus

(1) *l.* 31. *infr. eod.*
(2) *l.* 38. §. 2. *infr. eod.*
(3) Nec Sejus erit, ante Titii aditionem.
(4) *l.* 71. §. 1. *infr. de adquir. vel omitt. hered.*
(5) Jus necessarii heredis dilatio extrinsecus adveniens (ut est dilatio aperturæ tabularum) non mutat. vide plura apud Langebeck. c. 27. *Annotat.*
(6) Imo necessarius non erit. *l.* 20. *supr. de liberis.*
(7) Id est, non tantum necessarius et voluntarius.
(8) *l.* 6. §. 1. *infr. eod. l* 29. *supr. de liberis. l. ult. infr. de condit. inst. l.* 83. *infr. de cond. et demonst. l.* 20. §. 4. *in fin. infr. de bon. libert. l.* 4. *C. de inst. et substit.*
(9) Etiam in legitima, dummodo conditio sit potestativa. *Alc. Cujac.*
(10) Ut te instituo, si testamentum feceris.
(11) Cum enim possit eam conditionem implere, quasi pure institutus censetur: ideoque si conditionem non impleverit, paternam hereditatem repudiasse videtur: nec hujusmodi conditio potestativa ab institutione filii rejicietur, nisi contra bonos mores fuerit. v. Jul Clar. 3. *sent.* §. *testamentum. q.* 39. vide *l.* 15. *infr. de condit. inst.*
(12) Facti potius esse, *Hal.* facti: atque ideo in potestate judicis. *Cujac.*

(13) Conditio potestativa institutionis, nisi moriente ipso herede non desinit, *ut hic.* nisi dies adjecta fuerit. *l.* 5. *infr. eod. et l. Thaïs.* 41. §. *intra.* 12. *infr. de fideic. libert.*
(14) Cur ita? vide *l.* 3. *Infr. de adqu. vel omitt. hered.*
(15) *l.* 29. §. 10. *supr. de liberis.*
(16) *l. ult. Infr. de cond. inst.*
(17) Id est, ultimo. Conditio, quæ non potest semper impleri, desinens, patrem intestatum facit, nisi coheredem vel substitutum dederit: quæ autem ad extremum usque vitæ impleri potest, donec institutus vivat, non deficit. Institutus ita moriens, hereditatem ex testamento, vel intestato non transmittit, quia non moriendo heres fuit. *l. ult. infr. de condit. inst.*
(18) *Al.* dies sit.
(19) Ubicunque est conditio et dies, conditio non potest impleri post diem. *Bald.*
(20) De Capitolio Romano v. Panciroil. *rer. memorabil.* Ans.
(21) Liberi sequentis gradus post filium possunt sub omni conditione institui. *Bartol.* adde *l.* 4. *supr. eod.*
(22) Sunt tria tempora testamenti. mortis testatoris. medium tempus, et aditionis. *l.* 49. §. 1. *l.* 50. *infr. eod.* §. 4. *vers. medio. Inst. de hered. qualit.* Extrema tempora magis consideranda quam media, hinc colligunt. de quo vide Bald. *hic.*

peregrinus (1), mox (2) civitatem (3) Romanam pervenit, *media tempora non nocent.*

† Servus alienus sub conditione heres scriptus, traditus est servus (4) hereditario, mox usucaptus ab extraneo: non est vitiata institutio.

§. 3. Si servum communem cum libertate dominus heredem scripserit, et eum redemerit (5): necessarius efficietur. Sed si substitutus sit impuberi, et partem redemerit impubes, necessarius non efficietur, (ut) Julianus scribit.

§. 4. Sed si sit cum libertate institutus, an ei libertatis datio codicillis adimi possit, apud Julianum quæritur? Et putat, in eum casum, quo necessarius fieret, ademtionem (6) non valere, ne a semetipso ei adimatur libertas: servus enim heres institutus, a semetipso libertatem accipit: quæ sententia habet rationem: nam sicuti legari sibi non potest, ita nec a se adimi.

De servo communi instituto pendente conditione libertatis.

7. Julianus lib. 30. Digestorum.

SI servus communis (7) sub conditione heres institutus, vivo testatore libertatem consecutus sit: etiam pendente conditione testamentariæ libertatis, adire hereditatem potest.

§. 1. Item sive testator eum alienaverit (8), sive heres post mortem testatoris, jussu domini, hereditatem adibit (9).

Si hereditatis delatæ a duobus dominis dies simul cedit, servus utrique necessarius erit. Bart.

8. Idem [lib. 2. ad Urseium Ferocem].

DUo socii quendam servum communem, testamento facto, heredem et liberum esse jusserant: ruina simul (10) oppressi perierant: Plerique responderunt, hoc casu duobus orcinum (11) heredem existere: et id est verius.

§. 1. Sed et si sub eadem conditione servum communem uterque socius liberum heredemque esse jussisset, eaque extitisset, idem juris erit.

De errore in herede, 1. Vel in corpore, 2. Vel in parte, 5. Vel in conditione, 7. Vel in adjectione coheredis. 8. De demonstratione, heredis. 12. De jure heredis, et divisione hereditatis. 13. *De heredibus institutis ex partibus unius fundi.* 14. *De institutione* liber esto, et postea heres. 15. *Si substituto major pars data sit, quam instituto.* 16. *Si servus proprius institutus in eadem causa non manserit.*

9. Ulpianus [lib. 5. ad Sabinum].

QUotiens volens (12) alium heredem scribere, alium (13) scripserit, in corpore (14) hominis errans (veluti *Frater meus, patronus meus*): placet neque (15) eum heredem esse, qui scriptus est, quoniam voluntate deficitur; neque eum, quem voluit, quoniam scriptus non est.

§. 1. Et si in re quis erravit (utputa, dum vult lancem relinquere, vestem leget), neutrum debebit. Hoc, sive ipse scripsit, sive scribendum dictaverit (16).

§. 2. Sed si non in corpore erravit, sed in parte (puta [si], cum dictasset ex semisse aliquem scribi, ex quadrante sit scriptus), Celsus [lib. XII. Quæstionum] Digestorum undecimo, posse defendi (17) ait (18), ex semisse heredem fore, quasi plus nuncupatum sit, minus scriptum: quæ sententia rescriptis adjuvatur generalibus. † Idemque est, et si ipse testator minus scribat, cum plus vellet adscribere.

§. 3. Sed si majorem adscripserit testamentarius (19), vel (quod difficilius est probatione) ipse testator (ut pro quadrante semissem), Proculus putat ex quadrante fore heredem: quoniam inest (20) quadrans in semisse: quam sententiam et Celsus probat.

§. 4. Sed et si quis pro centum ducenta per notam (21) scripsisset, idem juris est: nam et ibi utrumque scriptum est, et quod voluit, et quod adjectum est: quæ sententia non est sine ratione.

§. 5. Tantundem Marcellus tractat, et in eo, qui conditionem destinans inserere, non addidit: nam et hunc pro non instituto putat. Sed si conditionem addidit dum nollet, detracta ea heredem futurum, nec nuncupatum videri, quod contra voluntatem scriptum est: Quam sententiam et ipse et nos probamus.

§. 6. Idem tractat, et si testamentarius contra voluntatem testatoris conditionem detraxit [vel mutavit], heredem non futurum, sed pro non instituto habendum.

§. 7. Sed si, cum primum heredem ex parte dimidia scribere destinasset, primum et secundum scripsit, solus primus scriptus heres videbitur, et solus heres existet, quasi ex parte dimidia institutus.

§. 8. Si quis nomen heredis quidem non dixerit, sed indubitabili signo (22) eum demonstraverit, quod pene nihil a nomine distat, non tamen eo, quod contumeliæ (23) causa solet addi: valet institutio.

(1) De *peregrino* dixi ad *l.* 1. *C. eod.*

(2) *Mox*, id est, vivo ac superstite adhuc testatore, *l.* 1. *supr. de reb. cred.* de hoc articulo *mox*, vide notata in *l.* 7. *supr. soluto.*

(3) *Al.* ad civitatem. Mutationes heredis scripti mediis temporibus contigentes non nocent.

(4) *Al.* servo.

(5) *l.* 18. *infr. de vulgari.*

(6) *l.* 13. §. 1. *supr. de liberis.*

(7) Si servus cum libertate, Cujac. *hic. arg. l.* 90. *infr. eod.*

(8) *l.* 9. §. 16. *infr. eod.*

(9) Adire poterit. *l.* 38. §. 2. *infr. eod.*

(10) Prius et posterius ubi non apparet, simul et eodem tempore rem gestam fuisse præsumitur.

(11) Orcinum et heredem. *Cujac.*

(12) *l.* 4. *C. eod.*

(13) Vide *l.* 92. *infr. de reg. jur.*

(14) *Error* in corpore vel nomine appellativo institutionem vitiat. adde *l.* 4. *infr. de leg.* 1.

(15) Imo est. *l.* 7. *C. de testament.*

(16) Puta notario. *l.* 24. *C. de testamentis.*

(17) *Error* in quota vel quantitate, non vitiat. Error autem qui non vitiat, removetur, ut actus maneat validus. *Bald.*

(18) Quid ita? v. *l.* 110. *infr. de verb. oblig.*

(19) Id est, scriptor testamenti.

(20) Majori summæ minor inest. *l.* 27. §. 3. *supr. de recept. qui arbitr. l.* 19. *supr. de peculio. l.* 15. *infr. de leg.* 1. *l.* 1. §. 4. *infr. de verb. oblig.*

(21) Notis inusitatis testamentum scriptum non valet: usitatis, valet. adde *l.* 6. *in fin. infr. de bonor. possess. Novell.* 107. *c.* 1. Imo et inusitatis notis scriptum testamentum ad pias causas valere, notat Tiraquell. 12. *privilegio piæ causæ. Auth. quod sine. C. de testament.* Porro de notis adde *l.* 40. *infr. de testam. milit. l.* 15. *C. de milit. testam. l.* 33. *supr. ex quibus causis majores.*

(22) Id, ὡμολογούμενον γνώρισμα Græci vocant. *Cujac.*

(23) *l.* 48. §. 1. *infr. eod.*

§. 9. Heres institui, nisi ut certe (1) demonstretur, nemo potest (2).

§. 10. Si quis ita dixerit: *Uter* (3) *ex fratribus meis, Titio, et Mævio, Seiam uxorem duxerit, ex dodrante: uter non duxerit, ex quadrante heres esto:* [hic] recte factam institutionem esse certum est: sed quis, ex qua parte, incertum.

§. 11. Plane erit similis, si ita institutio facta fuerit: *Uter* (4) *ex suprascriptis fratribus meis Seiam uxorem duxerit, heres esto:* sed et hanc puto valere institutionem, quasi (5) sub conditione factam.

§. 12. Heredes, juris (6) successores sunt: et, si plures instituantur, dividi (7) inter eos a testatore jus oportet (8): quod si non fiat (9), omnes æqualiter (10) heredes sunt.

§. 13. Si duo sint heredes instituti, unus ex parte tertia fundi Corneliani, alter ex besse (11) ejusdem fundi: Celsus expeditissimam Sabini sententiam sequitur, ut, detracta (12) fundi mentione, quasi sine partibus (13) heredes scripti, hereditate potirentur (14), si modo voluntas patrisfamilias manifestissime non refragatur (15).

§. 14. Si quis ita scripserit: *Stichus* (16) *liber esto, et posteaquam* (17) *liber erit, heres esto:* Labeo, Neratius, [et] Aristo opinantur, detracto (18) verbo medio, *postea*, simul ei [et] libertatem et hereditatem competere. Quæ sententia mihi quoque vera videtur.

§. 15. Si quis primum (19) ex triente, secundum ex triente heredem instituerit, et, si secundus heres non erit, tertium ex besse heredem scribat: hic secundo repudiante (20) bessem habebit non solum jure substitutionis, sed et institutionis, id est, trientem jure substitutionis, trientem jure institutionis.

§. 16. Servus cum libertate heres institutus, si (21) sit alienatus (22), juberi adire ab eo potest, cui alienatus est: sed, si redemptus (23) sit a testatore, institutio valet, et necessarius heres erit.

§. 17. Si servus ex die (24) libertatem acceperit, et hereditatem pure (25), mox (26) sit alienatus, vel manumissus: videamus, an institutio valeat? Et quidem, si alienatus non esset, potest defendi institutionem valere: ut die veniente libertatis, quæ hereditatem moratur, competente libertate, et heres necessarius existat.

§. 18. Sed si in diem libertas, hereditas [autem] sub conditione, data sit, si conditio post (27) diem advenientem extiterit, liber et heres erit.

§. 19. Sed [et] si pure fuerit heres institutus, libertate in diem data, si sit alienatus, vel manumissus, dici debet (28), heredem eum posse existere.

§. 20. Sed [et] si non ipse servus sit alienatus, sed ususfructus in eo, æque institutio valet, sed differtur in id tempus, quo extinguitur ususfructus.

De duobus heredibus institutis ex diversis partibus diversorum fundorum.

10. Paulus [lib. 1. ad Sabinum].

SI alterius atque alterius fundi pro partibus quis heredes instituerit, perinde (29) habebitur, quasi non (30) adjectis partibus heredes scripti essent: nec (31) enim facile, sed (32) diversitate partium (33) portiones inveniuntur: ergo expeditius est, quod Sabinus scribit, perinde habendum, ac si nec fundum nec partes nominasset.

(1) Nisi certus, *Hal.* Ulpian. 22. §. 4. dixi ad §. 4. *Theoph. Inst. de hered. inst.* excipe tamen *l.* 49. *C. de episc.*

(2) Ideoque incerta persona heres institui non potest. Incerta est, si dixero, qui primus ad funus meum venerit. Ulpian. 22. §. 4. adde *l.* 62. §. 1. *infr. eod.* Certus intelligitur, designatus a testatore per relationem ad aliam scripturam, in qua sit nomen ejus expressum. v. *l.* 6. *supr. de reb. cred. l.* 74. *l.* 75. *infr. de verb. oblig.* Clar. 3. *sent.* §. *testamentum. num.* 36. Eamque opinionem esse communem ait, non tantum in legatariis, sed et heredibus receptam.

(3) *l.* 24. *infr. eod. l.* 24. §. 1. *infr. de damno.*

(4) *Uter*, idem est, quod *si quis.*

(5) Certitudo ex eventu conditionis, certa censetur, vel ab ipso initio.

(6) *Subaudi*, universi, *l.* 24. *l.* 178. §. 1. *infr. de verb. signif. l.* 59. 62. 128. §. 1. *l.* 194. *infr. de regul. jur. l.* 6. *infr. de except. l.* 11. *Infr. de diversis temporal. præscr.* Ita *heredis* nomine is intelligitur, qui jure succedit.

(7) Dividi jus potest: nam hic dividitur hereditas quæ jus est. de quo vide plura apud *Bald.*

(8) Quoties id a testatore dictum est.

(9) *Subaudi*, divisio.

(10) §. 6. *Inst. eod.*

(11) Et ita dispariter.

(12) Institutio *in re certa* trahitur ad universalem institutionem: quia certæ rei demonstratio, jus institutionis ad rem ipsam non coërcet: perinde namque institutio intelligenda est, ac si rei certæ facta non esset mentio. Universalis accessio non notatur ex re certa signata, adde *l.* 35. *infr. eod.* v. Grassum, *lib. sentent.* §. *Inst. qu.* 22. *n.* 8.

(13) Sine certæ rei partibus.

(14) Potiantur.

(15) Atque ita heredes æquis partibus instituti ex re certa, pariter seu æque universaliter sunt heredes, nisi repugnet intentio testatoris. *Bald.*

(16) Servus meus scil.

(17) Qui ita instituitur, perinde est ac si pure institutus sit. adde *l.* 49. *infr. eod. l.* 21. 22. *infr. de cond. inst. Inst. de hered. inst. in pr. et* §. 1. Videbatur dicendum hanc institutionem esse nullam: quia liber initio factus, deinde heres: liber autem esse non potuit ex testamento nullo ei coherede dato: Nam testamento libertas non competit, nisi ex eo testamento fuerit aliquis heres, *l. si nemo.* 9. *supr. de testam. tut.* Verum, ut videtur id absurdum, vocem *posteaquam* sic interpretantur, ut ordinem intellectus non temporis designet. Ita fiet ut ea voce detracta, fiat simul liber et heres. *Postea*, temporis intervallum nullum innuit in his, quæ simul sunt natura.

(18) Verba quandoque detrahuntur velut superflua.

(19) Facit *l.* 15. §. 1. *infr. eod.*

(20) Quid, si adiit? Substitutio facta tertii evanuit.

(21) Institutus servus cum libertate et alienatus, non amittit hereditatem, cum jussu novi domini adire possit. Quid si redemptus a testatore? Redit ejus institutio ad pristinam causam, ut efficiatur necessarius heres.

(22) *l.* 7. *in fin. supr. eod.*

(23) *l.* 50. *infr. eod.*

(24) Puta post annum.

(25) Id est, simpliciter.

(26) Institui servum meum simpliciter, eique libertatem ex die dedi: Differtur institutio in tempus datæ libertatis, nisi fuerit a jure manumissus, vel alienata ejus proprietas. Nam si ejus tantum ususfructus alienatus est, differetur libertatis et hereditatis datio in tempus finiti ususfructus.

(27) Hereditas sub conditione dari potest: diem quoque recipit. v. *l.* 9. *C. de hered. inst.*

(28) Dixi ad Ulpian. 1. §. 19.

(29) *Perinde*, omnem omnimodo similitudinem non denotat. Nam hoc *perinde*, referendum est ad portiones. *Goth.* Ad intellectum hujus leg. vide Decher. *lib.* 1. *dissert.* 14. *num.* 47. Ans.

(30) *l.* 1. §. 4. *l.* 9. §. 13. *supr. eod.*

(31) Nullo modo.

(32) *Al.* ex.

(33) Prædiorum. *Hal.* pretiorum.

De conjunctis et institutione ex re certa.

11. JAVOLENUS [lib. 7. Epistolarum].

ATtius (1) *fundi Corneliani heres esto* [*mihi*], *duo* (2) *Titii illius insulæ heredes sunto*: habebunt duo Titii semissem, Attius (3) semissem, idque Proculo placet: quid tibi videtur (4)? Respondit: Vera (5) est Proculi opinio.

De partibus inæqualibus exæquatis.

12. PAULUS [lib. 2. ad Sabinum].

SI inæqualibus partibus datis, ita adjiciatur: *Quos* (6) *ex disparibus partibus heredes institui, æque heredes sunto:* existimandum est, exæquari eos, scilicet si hoc ante (7) peractum testamentum scriptum sit.

De adjectione: Æque heredes sunto. 1. *De divisione hereditatis solenni in duodecim uncias.* 2. *Si pars vacet.* 4. *Si testator duodecim uncias excesserit.*

13. ULPIANUS [lib. 7. ad Sabinum].

INterdum hæc adjectio, *Æque* (8) *heredes sunto*, testatoris voluntatem exprimit: utputa, *Primus et fratris mei filii æque* (9) *heredes sunto*; nam hæc adjectio declarat, omnes ex virilibus partibus institutos, ut et Labeo scripsit: qua detracta, semissem (10) fratris filii, semissem Primus haberet.

§. 1. Paterfamilias distribuere hereditatem in tot partes potest, quot (11) voluerit: sed solennis (12) assis distributio in duodecim (13) uncias fit.

§. 2. Denique, si minus (14) distribuit, potestate (15) juris in hoc revolvitur: ut puta si duos heredes ex quadrante scripserit: nam hereditas ejus (16) residua (17) accedit, ut ex semissibus videantur scripti.

§. 3. Sed si *alter ex quadrante, alter ex semisse heredes* scripti sunt, qui accedit quadrans, pro partibus hereditariis eis adcrescit.

§. 4. Sed si excesserit in divisione duodecim uncias, æque pro rata (18) decrescit: utputa, me ex duodecim unciis heredem, te ex sex scripsit, ego hereditatis habeo bessem, tu trientem.

§. 5. Sed si *duos ex asse heredes* scripserit, *alios ex duodecim unciis*, an æque distributio fiat, apud Labeonem lib. IV. posteriorum quæritur? Et putat Labeo, et illos ex (19) semisse, et hos qui ex duodecim unciis scripti sunt, ex semisse heredes fore: cui sententiæ adsentiendum puto.

§. 6. Sed si duos ex asse heredes instituerit, tertium autem ex dimidia et sexta, eodem libro Labeo ait, in viginti uncias assem dividendum, octo laturum ex dimidia et sexta scriptum, illos duos duodecim.

§. 7. Apud eundem refertur: *Titius ex parte tertia*, deinde asse expleto, *Idem ex parte sexta*: in quatuordecim (20) uncias hereditatem dividendam Trebatius ait.

De parte prima, secunda.

14. JAVOLENUS lib. 1. ex Cassio.

SI quis heredes ita instituit: *Titius ex parte prima, Seius ex parte secunda, Mævius ex parte tertia, Sulpicius ex parte quarta, heredes sunto:* æquæ partes hereditatis ad institutos pertinebunt, quia testator appellatione (21) numeri, scripturæ magis ordinem (22), quam (23) modum partibus imposuisse videtur.

Si tertius instituatur ex eadem parte ex qua secundus. 1. *Si in substitutione excedatur as.*

15. ULPIANUS lib. 7. ad Sabinum.

JUlianus quoque lib. XXX. refert, si quis ita heredem scripserit, *Titius ex parte dimidia heres esto, Seius ex parte dimidia: ex qua* (24) *parte Seium institui, ex eadem parte Sempronius heres esto*: dubitari posse, utrum in tres semisses dividere voluit hereditatem, an vero in unum semissem Seium et Sempronium conjungere. Quod est verius: et ideo conjunctim (25) eos videri institutos (26): Sic fiet, ut Titius semissem, hi duo quadrantes ferant.

§. 1. Idem eodem libro scripsit, *si primus ex semisse, secundus ex semisse: si primus* (27) *heres non erit, tertius ex dodrante substitutus sit*: facti quidem quæstionem esse: verum recte dicitur, si quidem primus adierit, æquales partes habituros: si repudiaverit, quindecim partes futuras: ex quibus novem quidem laturum tertium, sex secundum.

16. JULIANUS lib. 30. Digestorum.

NAm tertium et instituti et substituti personam sustinere: in tres partes institutum videri, in sex substitutum.

(1) Hic verbis est disjunctus a duobus Titiis, de quibus *infr.*

(2) Hi verbis conjuncti sunt inter se.

(3) Cur ita? vid. *l.* 17. §. 4. *infr. eod.*

(4) De hac formula scripsi ad *l.* 21. §. 1. *supr. de recept. qui arbitr.*

(5) Quænam opinio Proculi est? Institutos in re certa, et conjunctos, in ipso jure succedendi universim, et accrescendi, conjunctos esse, loco unius haberi in divisione hereditatis cum alio facienda.

(6) Inæquales initio, seu prima parte testamenti, æquales fieri possunt in ultima parte testamenti. Ita finis scripturæ principio ejus præfertur.

(7) Eodem testamento quis se corrigere potest. Consummato testamento, si qua corrigere velimus, omnia ex integro facienda sunt. *Cujac.*

(8) *Æque* particula distribuit, in capita, non in stirpes.

(9) Omnes conjuncti, unius loco habentur. *l.* 15. §. 1. *l.* 53. *in fin. infr. eod.*

(10) *l.* 19. *in fin. infr. de legat.* 1.

(11) §. 5. *Inst. eod.* Paul. 3. *sentent.* 4. §. 19.

(12) Et usitata. *l.* 50. *in fin. infr. eod.*

(13) Ut Astrologi res omnes revocant ad duodecim partes, menses, horas, signa, latitudinem signorum: sic nos hereditatem, usuras, et res solidas omnes. Cujac. *hic.*

(14) *l.* 8. *infr. de B. P. secund. tabulas.*

(15) Id est, tacite. *l.* 7. *infr. de reg. jur.*

(16) Militis. *l.* 3. *C. de testamento militis.*

(17) §. 7. *Inst. h. t.*

(18) Quæ excedit, quæ vacat. *l.* 47. §. 1. *infr. eod.* §. 7. *Inst. eod.*

(19) Adde *l.* 23. *C. de legatis.*

(20) Atqui hæc verba *Tertia*, *Sexta*, non tam modum partibus imponunt, quam ordinem scripturæ. *l.* 14. *in fin. infr. eod.*

(21) Id est, sic numerando heredes.

(22) *Ordo loquendi* non significat ordinem succedendi: vel ita: Nemo plus juris habet, ex eo quod prior sit nominatus. *Bald.* Dic potius, ex parte prima, secunda, tertia, quarta heredem institui, non est ex una uncia, vel duabus, tribus, vel quatuor unciis heredem institui, sed ex partibus æquis tantum, et proinde hoc sermone Titius primus est heres: Sejus, secundus: Mævius, tertius: Sulpicius, quartus. His numeris ex parte prima, secunda, tertia, quarta, scripturæ tantum ordo demonstratur, non modus partibus imponitur, id est, sic numerando herede.

(23) Ordo scripturæ, et modus partium hereditariarum distinguuntur.

(24) *l.* 142. *in fin. infr. de verb. signif.*

(25) Re et verbis.

(26) Cur ita? vide *l.* 2. *supr. eod.*

(27) *l.* 9. §. 7. *supr. eod.*

*

De institutis sine parte.

17. ULPIANUS lib. 7. ad Sabinum.

ITem quod Sabinus ait, *si cui pars adposita non est*(1), [excutiamus] : Duos ex quadrantibus heredes scripsit : tertium sine parte : quod assi deest (2), feret. Hoc et Labeo.

§. 1. Unde idem tractat : *si duos ex undecim , duos sine parte scripsit ;* mox unus ex his , qui sine parte (3) fuerunt , repudiaverit : utrum omnibus semuncia , an ad solum sine parte scriptum, pertineat? Et variat: Sed Servius omnibus adcrescere ait : quam sententiam veriorem puto : nam quantum (4) ad jus adcrescendi , non (5) sunt conjuncti , qui sine parte instituuntur ; Quod et Celsus lib. XVI. Digestorum probat.

§. 2. Idemque putat , et *si , expleto asse , duos sine parte heredes scripserit* , neque hos neque illos conjunctos.

§. 3. Sed *si asse expleto , alium sine parte heredem scripserit*, in alium assem veniet. Aliter atque si ita scripsisset , expleto asse , *Ex reliqua parte heres esto :* quoniam, cum nihil (6) reliquum est, ex nulla (7) parte heres institutus est.

§. 4. Sed (8) si expleto asse duo sine partibus scribantur , utrum in singulos asses isti duo , an in unum assem conjungantur , quæritur ? Et putat Labeo , et verius est : in unum (9) assem venire: nam et si unus sine parte , duo conjunctim (10) sine parte instituantur, non tres trientes fieri , Celsus lib. XVI. scripsit , sed duos semisses.

§. 5. Quod si quis dupondium distribuit, et tertium sine parte instituit , hic non in alium assem, sed in trientem (11) venit, ut Labeo quarto Posteriorum scripsit : nec Aristo, vel Aulus (12) utpote probabile, notant (13).

Institutus sine parte habebit, quod deest ad dupondium. Bart.

18. PAULUS lib. 1. ad Vitellium.

Sabinus : Quæsitum est, si plus (14) asse paterfamil. distribuisset , et aliquem sine parte fecisset heredem : utrumne is assem habiturus foret , an id duntaxat , quod ex dupondio deesset ? Et hanc esse tolerabilissimam sententiam puto : ut eadem ratio in dupondio omnique re deinceps , quæ in asse , servetur. Paulus : Eadem ratio est in secundo asse, quæ in primo.

De substituto in partem non heredis.

19. ULPIANUS lib. 7. ad Sabinum.

EX facto (15) etiam agitatum Pomponius et Arrianus referunt : Si quis , vacua parte relicta , ita instituerit : *Si mihi Seius heres non erit* (16) (quem non instituerat) *Sempronius heres esto*: an hic occupare possit vacantem portionem? Et Pegasus quidem existimat, ad eam partem admitti : Aristo contra putat , quia huic pars esset data , quæ nulla (17) esset : Quam sententiam et Javolenus probat , et Pomponius et Arrianus. Et hoc jure utimur.

De institutis sine parte.

20. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

QUo loco (18) scribatur heres sine parte , utrum primo , an medio , vel novissimo , nihil interest.

§. 1. Si jam mortuo quadrans , alii dodrans , datus sit, et alius sine parte scriptus sit : Labeo ait , eum, qui sine parte heres institutus sit , alterum assem habiturum : et hanc mentem esse testantis : quod et Julianus probat , et verum est.

§. 2. Quod si vivus et mortuus ex parte dimidia conjunctim heredes instituti sunt , ex altera alius: æquas partes eos habituros ait : quia mortui pars pro non scripto (19) habetur (20).

De institutione servi proprii.

21. POMPONIUS lib. 1. ad Sabinum.

TRebatius ait, sic non recte scribi : *Quisquis* (21) *mihi heres erit* , *Stichus liber et heres esto* (22) : liberum tamen [futurum]. Labeo , et heredem eum futurum , recte putat.

§. 1. Servo (23) libertatem pure (24), hereditatem sub conditione, dari posse, verissimum puto: ut tamen utrumque ex conditione pendeat.

22. JULIANUS lib. 30. Digestorum.

ET expleta quidem conditione, liber heresque erit quocunque loco (25) libertas data fuerit , deficiente autem conditione , perinde habetur , ac si libertas sine hereditate data fuerit.

(1) Vide Leonin. *emendat. lib.* 5. *cap.* 2. *num.* 1. Ans.
(2) De asse non distributo adde *l.* 77. *infr. eod.* §. 6. *Inst. eod. l.* 12. *infr. de B. P. secund. tab.*
(3) Certa.
(4) Conjuncti in jure adcrescendi non sunt , qui sine parte sunt instituti.
(5) Atqui paulo ante dixit omnibus adcrescere : Igitur sunt conjuncti. *l. re conjuncti.* 89. *infr. de legatis.* 3. An expungenda hæc negatio est , ut sit sensus: vocatos sine parte , re conjunctos esse cum iis quibus certa pars est relicta ? vide Grassum , in §. *jus adcrescendi. qu.* 5. *n.* 4. *in fin.* si modo una oratione conjuncti sint.
(6) *l.* 16. *in fin. l.* 78. *l.* 79. *l.* 80. *infr. eod. l.* 12. *infr. de B. P. secund. tab.*
(7) Imo , ex aliqua. *l.* 87. *infr. eod.*
(8) Vide Anton. Fabr. 5. *conjectur.* 20.
(9) Id est , alterum. *l.* 53. *in fin. infr. eod.*
(10) Adde *l.* 11. *supr. l.* 59. §. 2. *infr. eod. l.* 9. *infr. de vulgari. l.* 11. *C. de impuberum.*
(11) Sed in tressem , Hotoman. in §.6. *Inst. eod.* et quidem non separatim , sed conjunctim , id est , in summam trium assium : nam qui triens est in asse , in tripondio est as. *Viglius.* Goth. Vigl. *Inst. de hered. Instit.* §. *si plures. num.* 3. Ans. Adde Augustin. *emendat. lib.* 3. *cap.* 3. Duaren. *lib.* 2. *disput.* c. 36. S. L.
(12) Forte Cascellius. *Cujac.*
(13) Aristo et Aulus scripta Labeonis notarunt , et ut probabile eorum notas accepit Ulpianus.
(14) *l.* 87. *infr. eod.* §. 6. *Inst. eod.*
(15) Ad intellectum hujus leg. vide Bellon. *Supputat. lib.* 2 *cap.* 18. Ans. Adde Govean. *lib.* 2. *var. lect. cap.* 16. Augustin. *emendat. lib.* 1. *cap.* 2. S. L.
(16) *Heres erit.* Antonius Augustinus ita legit. nec probatur tamen in eo a Cujacio.
(17) *l.* 17. §. 3. *supr. eod.*
(18) *l.* 78. §. *penult. in fin. infr. eod.* §. 6. *in fin. Inst. eod.*
(19) Pro non scripta. *Hal.*
(20) Et apud conjunctum remanet. *l. un.* §. 3. *C. de caduci*
(21) Hæc verba , *Quisquis mihi heres erit.* conditionem non faciunt , quoties persona ad quam possint referri , nulla subest.
(22) *Subaudi* , in solidum.
(23) Libertas simpliciter relicta , differtur in eventum conditionis , sub qua hereditas est relicta , ea non existente nec liber est nec heres , si in solidum institutus erat : quod si coheredem habuit , non differtur : imo statim debetur , etiamsi postea hereditatis conditio deficiat , quod coheredis aditione confirmetur.
(24) Id est , simpliciter. *l.* 18. *infr. de condit. instit.*
(25) Gradu. *l.* 2. *in fin. infr. de statuliberis.*

De die certo vel incerto. 1. *De conditione.* 4. *De causæ cognitione.*

23. Pomponius lib. 1. ad Sabinum.

SI quis instituatur heres in *diem certum* (1) vel *incertum* (2), is bonorum possessionem (3) agnoscere potest, et tanquam heres, distrahere hereditatem (4).

§. 1. Sed si bonorum possessionem non admittat, sed conditionem trahat, cui facile parere possit (veluti, *Si servum*, quem in potestate habeat, *manumiserit*, nec manumittat): hic Prætoris erunt partes, ut imitetur Edictum suum illud quo (5) præfinit tempus, intra quod adeatur hereditas.

§. 2. Item (6) si conditioni heres parere non poterit, quam in sua potestate non habebit (vel uti institutione collata in alterius (7) factum aut quendam casum, *si ille*, puta, *Consul factus fuerit*) tunc postulantibus creditoribus constituet Prætor nisi intra certum tempus hereditas obtigerit, aditaque fuerit, se bona defuncti creditoribus possidere [jussurum]: et interim, quæ urgebunt (8), per procuratores distrahi jussurum.

§. 3. Sed si sub conditione quis heres institutus sit, et grave æs alienum sit, quod ex pœna crescit, et maxime si publicum debitum imminet, per procuratorem solvendum æs alienum: sicuti cum venter in possessione sit, aut pupillus heres tutorem non habeat.

§. 4. Et ideo ait, *causæ cognitionem* adjectam propter eos (9) qui sine dilatione peregre essent, vel ægritudine vel valetudine ita impedirentur (10), ut in jus produci non possint, nec tamen defenderentur.

De institutione conjuncta et alternata.

24. Celsus lib. 16. Digestorum.

Titius et Seius, uterque (11) *eorum* (12) *vivet, heres mihi esto:* Existimo, si uterque vivat, ambo (13) heredes esse: altero mortuo, eum qui supererit (14), ex asse (15) heredem fore.

25. Ulpianus [lib. 6. Regularum].

QUia tacita substitutio inesse videatur institutioni (16).

De legato.

26. Celsus [lib. 16. Digestorum].

IDque et in legato eodem modo relicto Senatus censuit.

De institutione pura et conditionali.

27. Pomponius [lib. 3. ad Sabinum].

SI te solum ex parte dimidia *pure*, ex altera *sub conditione* heredem instituero, et substituero tibi: non existente conditione, substitutum ex ea parte heredem fore Celsus ait.

§. 1. Sed si te heredem instituero, et deinde eundem te sub conditione instituam, nihil valere sequentem institutionem, quia satis plena (17) prior fuisset.

§. 2. Sed si plures institutiones ex eadem parte sub diversis conditionibus fuerint factæ, utra prior conditio exstiterit, id faciet, quod supra diximus, si pure et sub conditione idem instituatur.

De ordine.

28. Ulpianus lib. 5. ad Sabinum.

SI ita (18) quis institutus sit, *Titius heres esto si Secundus heres non erit:* deinde *Secundus heres esto:* placet, primo gradu Secundum esse institutum.

De verbo Quisque.

29. Pomponius lib. 5. ad Sabinum.

HOc articulo, *Quisque* (19), omnes (20) significantur: et ideo Labeo (21) scribit, si ita scriptum sit, *Titius et Seius, quanta quisque eorum ex parte heredem me habuerit scriptum, heres mihi esto*, nisi omnes habeant scriptum heredem testatorem, neutrum heredem esse posse: quoniam ad omnium factum sermo refertur: in quo puto testatoris mentem respiciendam. Sed humanius est, eum quidem, qui testatorem suum heredem scripserit, in tantam partem ei heredem fore (22): qui autem eum non scripserit, nec ad hereditatem ejus admitti.

De servo pignorato.

30. Ulpianus lib. 21. ad Edictum.

PIgnori *obligatum servum*, necessarium domino posse fieri (23), Imperator Severus scripsit: ita tamen si paratus sit prius creditori satisfacere.

(1) *l. 2. §. 3. infr. de B. P. secund. tab.*

(2) Vis hujus capitis in hoc articulo consistit: quia dies incertus in ultimis voluntatibus conditionem facit. *l. dies incertus.* 75. *infr. de condition. et demonstrat.* Pendente autem conditione heres adire non potest, nec bonorum possessionem juris, quæ dominium tribuit, petere, sed eam tantum quæ facti est, quæ solam administrationem continet.

(3) *Subaudi*, secundum tabulas.

(4) Consequitur ita bonorum administrationem, et potestatem vendendi, ut satisfiat creditoribus hereditariis, perinde ac si curator fuisset institutus hereditati incerti hominis.

(5) Vide *l. 4. infr. de rebus auctorit. l. 1. infr. de curat. bon.*

(6) Vide Anton. Fab. 5. *conject.* 18.

(7) Institutio conditionalis collata in factum alienum, non est in potestate instituti.

(8) *l. 5. §. 2. infr. de Carboniano. l. 8. Infr. quibus ex causis in possessionem. l. 4. infr. de rebus. auctor. judic. l. 1. infr. de curat. bon. dand.*

(9) *l. 2. infr. quis ordo in bon. posses.*

(10) Vide *l. 60. infr. de re judicata.*

(11) *l. 9. §. 10. supr. eod.* vox, *Uter*, substitutionem vulgarem demonstrat.

(12) Substitutionem vulgarem verbis aientibus (et sic tacite) fieri posse hinc colligunt: expressam enim verbis negantibus et adfirmativis fieri: veluti, *si Titius heres non erit, Seius heres esto.*

(13) *l. 4. versic. melius. C. de verb. sign.* Imo neuter heres videtur, quia τὸ *Uter*, de uno, *Uterque* de duobus dicitur, *l. si creditores.* 18. *C. de pactis. l. si ex toto.* 8. *§. 1. Infr. de legat.* 1. unde cum non constet, de quo videatur testator sensisse, magis videbitur institutio vitiari ipsa incertitudine. An dicemus, τὸ *Uter*, de uno tantum prædicari, quoties jungitur verbo, quod non convenit nisi uni, *l. uter.* 23. *Infr. de condit. institut.* de duobus vero, si verbo jungatur, quod duobus competit, *ut l. penult. C. de impuber. et aliis substitut.*

(14) *l. 7. infr. de reb. dub.*

(15) Scilicet in dimidia sua, tanquam institutum: et in dimidia defuncti, tanquam tacite substitutum. *l. 25. Infr. eod.*

(16) *l. ult. C. h. t.* Institutionem omnem in defectum heredis collatam vulgarem esse Baldus hinc colligit.

(17) Institutionis prima forma quoties plenior est secunda, statur priori.

(18) Non primo nominatus, sed si primus succedit, habetur loco instituti. *Bald.*

(19) *l. 1. Infr. de verb. signif.*

(20) *l. 8. §. 3. Supr. de pignorat.*

(21) *l. 20. in fin. infr. de condit. institut.*

(22) Imo non erit. Est enim hujusmodi institutio captatoria, hoc est nulla. *l. 1. in fin. infr. de his, quæ pro non scriptis.* facit *l. 162. infr. de verb. signif.* adde quæ scripsi ad *l. 11. C. de testamento militis.*

(23) Pignoris nexus non impedit existentiam necessarii heredis, si creditori satisfiat. *Bald.* Pignoratus servus potest debitori necessarius esse heres.

De servo, 1. Hereditario.

31. GAJUS lib. 17. ad Edictum provinciale.

NOn minus *servos* (1), quam liberos, heredes instituere possumus: si modo eorum (2) sc. servi sint, quos ipsos heredes instituere possumus: cum testamenti factio cum servis ex persona dominorum introducta est.

§. 1. *Hereditarium* (3) *servum* ante aditam hereditatem ideo placuit heredem institui posse, quia creditum est *hereditatem dominam* (4) *esse* (5), *defuncti locum* (6) *obtinere*.

Heredis institutio alieno arbitrio non permissa. 1. De captivo.

32. IDEM lib. 1. de testamentis ad Edictum Prætoris Urbani.

ILla institutio, *Quos Titius voluerit*, ideo vitiosa est (7), quod *alieno* (8) *arbitrio* permissa est: nam satis constanter Veteres decreverunt, *testamentorum* (9) *jura ipsa per se firma* (10) *esse oportere*, *non* (11) *ex alieno arbitrio pendere*.

§. 1. Is, *qui apud hostes est*, recte heres instituitur, quia jure postliminii omnia jura civitatis in personam ejus in suspenso retinentur, non abrumpuntur. Itaque si reversus fuerit ab hostibus, adire hereditatem poterit. Servus quoque ejus recte heres instituitur: et, si reversus sit ab hostibus, potest eum jubere adire hereditatem: si vero ibi decesserit qui ei heres existet, potest per servum heres fieri.

De instituto ex parte pure.

33. IDEM lib. 2. de testamentis ad Edictum Prætoris Urbani.

SI quis ita scripserit, *Titius ex parte dimidia heres esto: idem Titius ex altera parte dimidia, si navis ex Asia venerit, heres esto:* cum ex pura institutione adierit heres, quamvis conditio alterius institutionis pendeat, ex asse fit heres, scil. etiam conditione deficiente: cum non (12) prosit ei quicquam conditio existens: quippe cum non dubitetur, quin, si quis ex parte dimidia heres institutus sit, nec præterea quisquam alius, ipse ex asse heres institui videatur.

De die.

34. PAPINIANUS lib. 1. Definitionum.

HEreditas (13) *ex die* (14), vel *ad diem* (15) non (16) recte datur (17): sed vitio temporis sublato (18), manet institutio (19).

De pluribus institutis heredibus.

35. ULPIANUS lib. 4. Disputationum.

EX facto proponebatur quidam duos heredes scripsisse, unum rerum provincialium, alterum rerum Italicarum: et, cum merces in Italia devehere soleret, pecuniam misisse in provinciam ad merces comparandas: quæ comparatæ sunt, vel vivo eo, vel post mortem, nondum tamen in Italiam devectæ: Quærebatur, merces utrum ad eum pertineant, qui rerum Italicarum heres scriptus erat: an vero ad eum qui provincialium (20)? Dicebam (21), receptum esse, rerum (22) heredem institui posse: nec esse inutilem institutionem: sed ita ut Officio Judicis familiæ herciscundæ cognoscentis (23) contineatur, nihil amplius eum, qui ex re institutus est, quam rem, ex qua heres scriptus est, consequi. Ita igitur res accipietur: verbi gratia, pone duos esse heredes institutos, unum *ex fundo Corneliano*, alterum *ex fundo Libiano* (24): et fundorum alterum quidem facere dodrantem bonorum, alterum quadrantem: erunt quidem heredes ex æquis partibus, quasi sine partibus instituti, verumtamen Officio Judicis tenebuntur, ut unicuique eorum fundus, qui relictus est, adjudicetur (25), vel attribuatur.

§. 1. Unde scio quæsitum, æris alieni onus pro qua parte agnosci debeat? Et refert Papinianus, cujus sententiam ipse quoque probavi, pro (26) hereditariis partibus eos adgnoscere æs alienum debere, hoc est, pro semisse: fundos etenim vice præceptionis accipiendos. Quare si forte tantum sit æs alienum, ut nihil, detracto eo, superesse possit, consequenter dicemus, institutiones istas ex re

(1) *l.* 3. *supr. eod. Inst. eod.*
(2) *l.* 49. §. 1. *infr. eod.*
(3) *l.* 52. *l.* 64. *infr. eod.* §. 2. *Inst. eod.*
(4) *l.* 13. §. 2. *l.* 43. *supr. ad l. Aquil. l.* 15. *supr. de interrogationibus. l.* 9. *C. depositi.* adde *l.* 13. §. 5. *in fin. infr. quod vi aut clam. l.* 1. §. 1. *infr. si is, qui testamento.*
(5) Esse et.
(6) §. 2. *Inst. eod. l.* 116. §. 3. *in fin. infr. de legat.* 1. *l.* 34. *infr. de adquir. rer. l.* 15. *l.* 22. *infr. de usurpat. l.* 28. *in fin. infr. de stipul. servor. l.* 22. *Infr. de fidejussoribus. l.* 24. *infr. de novationibus. l.* 62. *l.* 138. *infr. de reg. jur. Inst. de stipul. serv. in pr.*
(7) Imo valere videtur. *l.* 43. §. 2. *infr. de legat.* 1. Goth. De captatoria voluntate sub conditione vel modo concepta, vid. Sarmient. *lib.* 2. *cap.* 4. 5. *et* 6. Ans. Adde Augustin. *lib.* 4. *emendat. cap.* 15. S. L.
(8) *Ab arbitrio alieno* testamentum pendere non potest. vid. *l.* 52. *in fin. infr. de cond. et demonstr.*
(9) *Testandi jura* per se firma esse debent, non ex alieno pendere arbitrio.
(10) *Firma* dicuntur quæ ipsa per se sunt, non ex alieno arbitrio, aut ab alio dependent.
(11) Dixi *l.* 1. *supr. qui testamenta.*
(12) Conditio non expectatur, cujus eventus nil proficit. *Bart.*
(13) Non idem est in legato. *l. ult. C. de legatis.*
(14) §. 9. *Inst. eod. l.* 77. *infr. de reg. jur.* Cur ita? Ne quis pro parte testatus mori videatur. *l.* 7. *Infr. de reg. jur.*
(15) Cur ita? durum est, ut qui heres semel factus est, nomen heredis exuat. *l.* 88. *in fin. infr. eod.*
(16) *Subaudi*, nisi a milite. vid. *l.* 8. *C. de testam. milit.* vide ut scripsi ad *l.* 9. *C. de hered. inst.*
(17) Nisi ratione libertatis. *l.* 9. §. 18. *supr. eod.*
(18) Institutus *donec vixerit*, in perpetuum est heres: vitium temporis tollitur, ut pura maneat institutio, *ut hic.* §. *heres pure. Inst. eod.* nisi probabili aliqua conjectura doceatur rogatus restituere post mortem hereditatem legitimis heredibus ab intestato. Castrens. 2. *cons.* 241. Corn. 1. *consil.* 60.
(19) Ut institutus heres ex Calendis Martiis, statim possit adire: ut ad aliquod tantum tempus heres, perpetuo heres futurus sit. *Goth.* Adi Aretinum *ad* §. *heres. Instit. de hered. instit.* Decium *cons.* 597. Cagnol. qui late hæc tractat *ad l. jus nostrum. num.* 7. *de reg. jur.* Joan. Dilect. *in tract. de arte testandi. tit.* 4. *caut.* 5. Fabianum de Monte *cons.* 149. *n.* 20. *inter cons. div. ad caut. ult. volunt. vol.* 1. Mod.
(20) Respondeo, ad eum qui rerum Italicarum heres fuit institutus pertinere. Nam ea quæ aliquo tempore loco destinato (puta Italia) absunt, perinde habentur, ac si non abessent. *Bald.* adde §. 3. *in fin.* §. 4. *infr. eodem.*
(21) Hoc quod sequitur Ulpiani responsum ad finem §. 3. ita longe petitum est, ut illud interim prætermittere Lectorem satius sit, quam legere.
(22) Rerum, id est, in re certa heres institui potest, *ut hic. l.* 1. §. 4. *l.* 9. §. 13. *supr. eod. l. pen. C. h. t.* vide Grassum, *lib. sentent.* §. *Institutio. qu.* 21.
(23) Inter coheredes sc.
(24) *Al.* Liboniano.
(25) *l.* 78. *infr. eod.*
(26) *l.* 85. *in princ. et* §. 1. *infr. de verb. oblig.* Pro hereditariis portionibus onera hereditaria heredes sustinent, *l.* 1. *C. si certum petatur.* nisi intercedat pignus, vel hypotheca: tunc enim possessor obligatæ rei conveniendus est. vide *l.* 2. *C. de heredit. act.*

factas nullius esse momenti. Et si forte Falcidia (1) interveniens recisionem (2) esset legatorum factura, hic Officio (3) Judicis recidit præceptiones istas : ut non (4) plus quisque eorum habeat, quam esset habiturus, si legatum accepisset, vel aliud (5), vel etiam præceptiones. Quod si fuerit incertum, an Falcidia interventura sit, rectissime probatur, Officio Judicis cautiones (6) esse interponendas.

§. 2. Cum hæc ita sint, hæc etiam institutio, de qua quæritur, non [est] repellenda, si alius *rerum provincialium*, alius *rerum Italicarum* heres fuerit scriptus: Officioque Judicis attribuentur singulis res quæ adscriptæ sunt. Erunt tamen heredes ex æquis partibus (7) : quia nulla pars adscripta est. Quæ res facit, ut si forte in aliis facultatibus plus sit (in Italicis forte quam in provincialibus), in aliis minus, et æris alieni ratio urgeat, dici imminutionem eandem fieri, quam supra ostendimus. Proinde et si aliis fuerint legata relicta, contributio admittenda erit.

§. 3. *Rerum* autem *Italicarum vel provincialium* significatione quæ res accipiendæ sint, videndum est. Et facit quidem totum voluntas (8) defuncti; nam, quid senserit, spectandum est : verumtamen hoc intelligendum erit, *rerum Italicarum* significatione eas contineri, quas perpetuo (9) quis ibi habuerit, atque ita disposuit ut perpetuo haberet: Cæteroquin si tempore (10) in quo (11) transtulit in alium locum, non ut ibi haberet, sed ut denuo ad pristinum locum revocaret, neque augebit (12) quo transtulit, neque minuet unde transtulit : utputa de Italico patrimonio quosdam servos miserat in provinciam (forte Galliam) ad exigendum debitum, vel ad merces comparandas, recursuros, si comparassent : dubium non est, quin debeat dici, ad Italicum patrimonium eos pertinere debere : ut est apud Mucium relatum, cum fundus erat legatus, vel cum instrumento, vel cum his quæ ibi sunt. Agasonem enim missum in villam a patrefamilias, non pertinere ad fundi legatum [Mucius] ait : quia non idcirco illo erat immissus, ut ibi esset. Proinde si servus fuerit missus in villam, interim illic futurus, quia (13) dominum offenderat, quasi ad tempus relegatus, responsum est eum ad villæ legatum non pertinere. Quare ne servi quidem, qui operari in agro consueverunt, qui in alios agros revertebantur, [et] quasi ab alio commodati, in ea sunt conditione, ut ad legatum pertineant : quia non (14) ita in agro fuerant, ut ei agro viderentur destinati (15) : Quæ res in proposito quoque suggerit, ut *Italicarum rerum* esse credantur hæ res, quas in Italia esse testator voluit.

§. 4. Proinde et si pecuniam misit in provinciam ad merces comparandas, et nec dum comparatæ sint, dico, pecuniam, quæ idcirco missa est, ut per eam merces in Italiam adveherentur, [in] Italico patrimonio injungendam : Nam et si dedisset in provincia de pecuniis, quas in Italia exercebat, ituras et redituras, dicendum est, hanc quoque Italici patrimonii esse rationem.

§. 5. Igitur efficere dici, ut merces quoque istæ, quæ (16) comparatæ sunt, ut Romam veherentur, sive profectæ sunt eo vivo, sive nondum, et sive scit, sive ignoravit, ad eum heredem pertinere, cui *Italicæ res* sunt adscriptæ.

De parte in codicillis adscribenda, vel non.

36. Idem [lib. 8. Disputationum].

SI quis ita scripserit heredem, *ex qua* (17) *parte Codicillis Titium heredem scripsero, heres esto* : etiamsi pars codicillis non fuerit adscripta, erit tamen heres, quasi sine parte institutus (18).

De nepote posthumo instituto secundum Galli formulam. 1. *De substitutione reciproca.* 2. *De filiis institutis et exheredato.*

37. Julianus [lib. 29. Digestorum].

CUm in testamento ita scribitur, *si* (19) *filius meus me vivo morietur, nepos ex eo post mortem meam natus, heres esto* : duo gradus heredum (20) sunt : nullo enim casu uterque (21) ad hereditatem admittitur (22). Ex quo apparet, si nepoti Titius substitutus fuerit, et filius patri heres exstiterit, non (23) posse Titium una cum filio heredem esse : quia non in primum, sed in secundum gradum substituitur.

§. 1. Hæc verba, *Publius, Marcus, Gaius invicem substituti, heredes mihi sunto*, sic interpretanda sunt, ut *breviter* videretur testator tres instituisse heredes, et invicem eos substituisse (24) : perinde, ac si ita scripsisset, *ille, et ille instituti heredes, et substituti sunto.*

§. 2. Qui tres filios habebat, et ita scripserit, *filii mei heredes sunto, Publius* (25) *filius meus exheres esto*, videri potest, prima parte duos duntaxat filios heredes instituisse.

(1) Vide Mantic. 9. *de conjectur. ultimar. volunt.* 14. *n.* 8. 9. 10.

(2) Falcidia legata resecat.

(3) Officium. *Hal.*

(4) *l.* 22. *in fin. pr. infr. ad l. Falcid.* v. *l.* 17. *C. ad l. Falcid.*

(5) Falcidia detrahi potest ex institutione facta in rebus certis : habetur enim, qui ita institutus est, pro legatario : ut ex communi opinione refert Mantic. 9. *de conjectur. ultimar. volunt.* 14. *n.* 10. Grass. §. *Falcidia. qu.* 5.

(6) *l.* 1. *infr. si cui plus quam per leg.*

(7) Adde *l.* 13. *C. h. t.*

(8) Voluntas testatoris totum facit, id est, regit ac gubernat ipsum testamentum : Cumprimis spectandum est, quid testator senserit aut voluerit.

(9) Adde *l.* 39. §. 1. *infr. de auro. l.* 17. §. 7. *supr. de act. empt. l.* 32. *supr. de pignorib. l.* 7. *supr. quib. in caus. pignus tacite.*

(10) Si in tempore, vide *l.* 44. *infr. de leg.* 3. si ad tempus translata.

(11) Si tempore iniquo transtulit. *Cujac.* quid, si legamus, *si tempore quædam transtulit*, ut *tempore transferre* sit, ad tempus transferre? *Goth.* Adde Cujac. *lib.* 13. *observ.* 34. S. L.

(12) *l.* 86. *infr. de leg.* 3.

(13) Pœnæ causa servi ex urbe in villam mittebantur. v. quæ scripsi ad *tit. si servus exportandus.*

(14) Vid. *l.* 4. *infr. de instructo.*

(15) *Destinatum* a testatore portioni relictæ seu legatæ, ipsi rei legatæ cedit : De destinatione vide plura apud Simonem de Prætis, 4. *de interpr. ultim. voluntatum.* 1. *dubit.* 7. *n.* 50.

(16) *l.* 27. §. 1. *infr. de instructo.*

(17) *l.* 2. *in fin. infr. eod.*

(18) Ut quæ valere possint sine declaratione, non vitientur non facta declaratione.

(19) Institutioni quando et quamdiu locus est, substitutus adire hereditatem non potest.

(20) Unus, instituti : alter, substituti.

(21) Filius et nepos simul.

(22) Nec enim gradus subalterni primo gradui conjungendi sunt.

(23) Adde *l.* 3. *infr. de adquir. vel omitt. heredit.*

(24) Atque ita valet substitutio sine institutione expressa : adde *l.* 4. *infr. de vulgari.* adde *l.* 10. *infr. de mortis causa donationib.* adde *l. un.* §. 7. *C. de caducis.* et eadem verborum oratione institutio substitutioque reciproca fiet.

(25) Hæc postrema pars testamenti priorem declarat, et restringit.

Si servus legatus instituatur post mortem legatarii. 1. Si testamento hereditas pure, libertas sub conditione, et codicillis libertas pure servo relinquatur. 2. De alienatione servi instituti. 4. De alienatione aut manumissione servi legatarii. 5. Si emptor servum nondum sibi traditum pro parte heredem scripserit.

38. Idem [lib. 30. Digestorum].

QUi filio impuberi exheredato Pamphilum legat (1), eundem *post* (2) *mortem* filii ex parte heredem instituere eodem modo potest, quo is, qui servum Sempronio legatum (3), eundem *post mortem* Sempronii ex parte heredem instituit.

§. 1. Servus testamento heres pure scriptus, liber autem jussus esse *si* (4) *intra Kalendas Decembres decem dedisset*, si Codicillis pure libertatem acceperit, intra Kalendas quidem neque liber, neque heres erit, nisi decem dederit: si intra Kalendas non dederit, liber ex Codicillis erit.

§. 2. Si quis servum suum liberum sub (5) conditione, heredem pure scripsisset, eumque vendidisset (6), pendente conditione, jussu emptoris servus adire hereditatem potest: quia et constitit institutio, et est qui jus imperandi habet.

§. 3. Quod si post defectam conditionem alienatus fuisset: non potest jussu emptoris hereditatem adire: quia eo tempore ad eum pervenisset, quo jam extincta institutio inutilis fuerat.

§. 4. Igitur cum servus sub conditione liber esse jubetur, et legatum pure accepit, si pendente conditione manumissus vel alienatus fuerat (7) legatum habebit, aut domino adquiret: quamvis mortis tempore conditio libertatis extincta fuerit: Si vero post defectum conditionis manumissus aut alienatus fuerit, legatum ad irritum recidit.

§. 5. Cum venditor servum ante traditionem ab emptore pro parte heredem scriptum adire jubet, restituere coheredi servi necesse habet: quia lucrum (8) facere ejus servi jure, quem (9) vendidit, non debet. Plane, non totum quod adquisierit, restituet, sed pro ea dumtaxat parte, qua servus coheredem habuerit:

39. Marcianus lib. 2. Regularum.

ID est partem dimidiam servi: et quartam hereditatis. Lib. xxx. Digestorum Juliani Marcellus notat: immo [et] id debet præstari, quod consequi venditor non potuisset, si prius quam adiret servus partem hereditatis, is traditus esset. Quod est verum.

Si liber opinatus instituatur, et alius ei substituatur.

40. Julianus lib. 30. Digestorum.

SI paterfamilias Titium, quem ingenuum (10) esse credebat, heredem (11) scripserit, eique, si heres non esset, Sempronium (12) substituerit; dein Titius, quia servus fuerat, jussu (13) domini adierit hereditatem: potest dici, Sempronium in partem (14) hereditatis admitti: Nam qui scit aliquem servum esse, et eum heredem scribit, et ita substituit, *si* (15) *Stichus heres non erit, Sempronius heres esto*, intelligitur tale quod (16) dicere, si Stichus neque ipse heres erit neque alium fecerit: At qui eum, quem liberum putat esse, heredem scripserit, hoc sermone, *si heres non erit*, nihil aliud intelligitur significare, quam si hereditatem (17) vel sibi aquisierit (18), vel mutata conditione alium heredem non fecerit: quæ adjectio ad eos pertinet, qui patresfam. heredes scripti postea in servitutem deducti fuerint: Igitur in hoc casu semisses fient, ita ut alter semis (19) inter eum, qui dominus instituti heredis fuerit, et substitutum, æquis portionibus dividatur.

41. Pomponius [lib. 12. ex Variis lectionibus].

ET hoc Tiberius (20) Cæsar constituit (21) in persona Parthenii (22), qui tanquam ingenuus heres scriptus, adierat hereditatem, cum esset (23) Cæsaris servus: nam divisa hereditas est inter Tiberium (24), et eum qui Parthenio substitutus erat, ut refert Sextus Pomponius.

De servis propriis institutis ab eo qui solvendo non est.

42. Julianus [lib. 64. Digestorum].

QUi solvendo non erat, duos (25) Apollonios liberos heredesque esse jusserat: Altero ante (26) apertas tabulas testamenti mortuo, non ineleganter defendi poterit, eum, qui supererit, liberum et solum necessarium

(1) Adde *l.* 5. §. 3. *C. de necessariis servis hered. instit.*

(2) Servus legatus post mortem legatarii, institui ex parte heres cum libertate et substitui filio potest, eritque necessarius. *l.* 19. *infr. de vulgari.*

(3) Instituere eum servum heredem possumus, quem alteri legavimus.

(4) Aditio hereditatis pure relictæ, per conditionem impositam libertati differtur. *Bald.*

(5) *l.* 3. §. 1. *supr. eod.*

(6) *l.* 7. *supr. eod.*

(7) *Al.* fuerit.

(8) Venditæ rei lucrum et commodum separare venditor non debet. *Bald.*

(9) *l. Julian.* 13. §. 1. *Supr. de act. empt. l.* 1. *C. de periculo.*

(10) §. *ult. Inst. de vulgari.* Goth. Vide in hanc l. Alciat. *lib.* 1. *disp. c.* 2. Vacon. *lib.* 6. *declar.* 85. *c.* 24. Cujac. *lib.* 17. *obs.* 21. S. L. Adde Bald. Novell. *ad l. cum filio. de leg.* 1. *num.* 3. *et* 39. et *ibi* Baver. *num.* 109. Socinus Jun. *num.* 159. *et* 162. Cravetta *num.* 230. et deinceps usque ad *num.* 251. *in secund. par.* Viglius *ad* §. *fin. num.* 5. *Inst. de vulg. substitut.* Mod.

(11) *Subaudi*, in universum.

(12) Sempronium coheredem substituerit. Alciat. 1. *disp.* 2. Goveanus, *observ.* 6. Duarenus, Balduinus, Wesenb. Mynsing. Cantiuncula, Lancellotus Politus. *Inst. de vulgari.* hoc sensu: inter Titium et Sempronium ejus coheredem in semissem et æquas partes dividi: deinde propter patrisfamilias errorem, rursus semissem Titii cum Sempronio dividendum. Verum hæc lectio displicet Viglio, *Instit. de vulgari.* Conano, 12. *comment.* 7. Baroni.

(13) Hereditatem adire jussu domini servus potest.

(14) Dimidiam, ut *Infr. eod.* æqualem. Theoph. *Institut. de vulgari.*

(15) *l.* 7. *infr. de adquir. vel omitt. hered.* §. *ult. Instit. de vulgari.*

(16) Quid.

(17) *Al.* hero. *al.* quam si sibi.

(18) *Al.* non adquisierit.

(19) Ita ut as. Cujac. *hic. et Instit. de vulgari. al.* ut uterque. *al.* alteruter.

(20) *d.* §. *ult. Inst. de vulgari. al.* Titus et Vespasianus. Suetonius, Dion, Martial. *al.* D. Pius, *Theoph.* quod de Antonino Pio interpretatur Conanus 10. *cap.* 7.

(21) Jus sibi dicere potest, qui superiorem non recognoscit. vide quæ scripsi ad *tit. ne quis in sua causa.*

(22) Vide quæ scripsi ad §. *ult. Inst. de vulgari.*

(23) Cæsarem judicem esse posse in causa propria Baldus hinc colligit. adde *l.* 3. *Supr. tit. prox.*

(24) *Al.* Titum et Vespasianum.

(25) Et male. nam lex Sentia amplius quam unum necessarium heredem fieri vetat. *infr. eod. l.* 43. *l.* 57. *infr. eod.* §. 1. *Inst. quibus ex causis manumitt.* quod refer ad legem Juliam et Papiam.

(26) Antequam heres extiterit. Hinc collige, Regulam Catonianam non pertinere ad legem Juliam et Papiam, *l. ult. infr. de regula Catoniana.* Cujac. *hic.* adde quæ scripsi ad Ulp. 24. §. 31.

heredem fore: Quod si uterque vivit, institutionem nullius (1) esse momenti propter legem Æliam Sentiam, quæ amplius quam unum necessarium heredem fieri vetat.

43. Paulus [lib. 1. ad legem Æliam Sentiam].

INvicem enim eos sibi obstare.

De facto coheredis.

44. Alfenus [lib. 5. Digestorum].

PAterfamilias testamento duos heredes instituerat: eos *monumentum* (2) *facere* jusserat *in diebus certis*: deinde ita scripserat, *qui* (3) *eorum non ita fecerit*, *omnes exheredes sunto*: alter heres hereditatem prætermiserat; reliquus heres *consulebat*, cum ipse monumentum instruxisset (4), numquid minus heres esset ob eam rem, quod coheres ejus hereditatem non adiisset? Respondit, neminem ex alterius facto hereditati neque alligari neque exheredari posse: sed uti quisque conditionem implesset, quamvis nemo adisset præterea, tamen eum heredem esse (5).

De conditione possibili et impossibili.

45. Idem [lib. 2. Digestorum a Paulo epitomatorum].

SI (6) *Mævia mater mea et Fulvia filia mea vivent*, *tum mihi Lucius Titius heres esto*. Servius respondit, si testator filiam nunquam habuerit, mater autem supervixisset, tamen Titium heredem fore: quia id, quod impossibile (7) in testamento scriptum esset, nullam vim haberet.

De fideicommisso, *de mandato.*

46. Africanus [lib. 2. (8) Quæstionum].

QUidam, cum filiumfamilias heredem instituere vellet (9), ne ad patrem ejus ex [ea] hereditate quicquam perveniret, voluntatem suam exposuit filio: filius, cum patris offensam (10) vereretur, petiit a testatore, ne sub conditione, *si* (11) *a patre emancipatus esset*, heredem eum institueret: et impetravit (12) ab eo, ut amicum suum heredem institueret: atque ita testamento amicus filii, ignotus (13) testatori, heres institutus est, nec quicquam ab eo petitum est: Quærebatur, si ille amicus aut adire nollet, aut aditam nollet restituere hereditatem, an fideicommissum ab eo peti possit, aut aliqua actio adversus eum esset, et utrum patri an filio competeret? Respondi: etiamsi manifestum sit scriptum heredem fidem suam interposuisse, non tamen aliter ab eo fideicommissum peti posse, quam si et ipsum testatorem fidem ejus secutum esse probaretur: si tamen, cum a filiofamilias rogaretur amicus, et aditurum se hereditatem recepisset, et restituturum patrifamilias facto, non absurde dici possit mandati actionem futuram, et eam actionem patri inutilem (14) fore: *quia non sit ex bona fide*, *id ei restitui*, *quod testator ad eum pervenire noluerit*: sed nec filio vulgarem (15) competituram, verum utilem (16), sicuti dare placeret ei, qui, cum filiusfamilias esset, pro aliquo fidejussisset, ac paterfamilias factus solvisset

De verbo, imo. 1. *De institutione filiæ*, *et posthumi*, *et posthumæ*. 2. *Si primo unciæ*, *reliquis partes dentur.*

47. Idem [lib 4. (17) Quæstionum].

SI ita scriptum fuerit, *Titius*, *imo* (18) *Seius*, *heres esto*: Seium solum heredem fore, respondit. Sed et si ita, *Titius heres esto*, *imo Seius heres esto*, idem erit dicendum.

§. 1. Quidam testamento ita heredes instituit: *Titia filia mea heres esto*: *si quid mihi liberorum me vivo* (19) *mortuove nascetur*, *tunc qui virilis sexus unus* (20) *pluresve nascentur*, *ex parte* (21) *dimidia*, *et quarta*; *qui fœminini sexus una pluresve natæ erunt*, *ex parte quarta mihi heres sit*: posthumus ei natus est: Consulebatur, quota ex parte posthumus heres esset? Respondit, eam hereditatem in septem partes distribuendam: ex his filiam quatuor, posthumum tres, habituros: quia filiæ totus as, posthumo dodrans datus est: ut quarta portione amplius filia, quam posthumus, ferre debeat. Ideo si posthuma quoque nata esset, tantundem sola filia, quantum uterque posthumorum habituri essent. Itaque in proposito cum as filiæ, dodrans posthumo sit datus, viginti unam partes fieri: ut filia duodecim, novem filius habeat.

§. 2. In testamento ita scriptum est: *Lucius Titius ex duabus* (22) *unciis*, *Gaius Attius ex parte una*, *Mævius ex parte una*, *Seius ex partibus duabus*, *heredes mihi sunto*: Consulebatur, quid juris esset? Respondit, hanc

(1) Imo alicujus est momenti: nam primo loco scriptus, liber et heres fit ex lege Ælia Sentia, ut scribit Ulpianus in *fragment. tit.* 1. §. 14. *in fin.*

(2) Adde *l. pen. infr. de condition. et demonstrat. l.* 13. *infr. de manumiss. testam.*

(3) Instituti etiam extranei plerumque exheredabantur, nisi voluntati testatoris paruissent. Cujus rei exempla extant in *l. uxorem.* 41. §. *ejus heres.* 8. *infr. de legat.* 3. *l. Seius.* 27. *infr. ad l. Falcid. l. si certarum.* 17. §. *si eod.* 2. *infr. de testam. militis.* Imo exheredati, et qui non instituti, Lucilius Satyrar. lib. 11. apud Nonium, c. 4. *v. damnare. Exheredare. Judex heredem facit*, *et damnati alii omnes.* vide et Theophilum, et *l.* 53. *infr.* Sic in testamento Gregorii Nazianzeni, οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἔςωσάν μ8 ἀποκληρονόμοι. et in testamento B. Remigii: *Cæteri omnes exheredes estote*, *suntote.* Quam fuisse vulgarem testamentorum in Galliis clausulam, formula edita a Marculpho indicat, in qua est, *Reliqui vero heredes*, *exheredes sunto.* Alioquin exheredationem in extraneo ineptam esse ostendit *l. quidam cum filium.* 132. *infr. de verb. oblig.*

(4) *Al.* construxisset.

(5) *l.* 6. *C. de conditionibus insertis.*

(6) Conditio eadem est in *l.* 6. §. 1. *infr. de condition. et demonstrat.* Goth. Ad hanc leg. vid. Costal. *lib.* 1. *select. cap.* 11. Sarmient. *lib.* 2. *select. cap.* 2. S. L.

(7) *l.* 6. *in fin. infr. de conditionib. et demonstration.* Cur hæc conditio impossibilis dicitur? Non falsa, quia non proprie falsa est, sed negatoria: Negatoriæ institutionem non vitiant. Quæ sunt impossibilia, ea non proprie falsa sunt. Cur impossibilis est? quia in rerum natura nunquam fuit. Testator ita scripsit, *si filia mea vivet*, *Titius heres esto*: Filiam nunquam habuisse testator hic proponitur: hæc igitur conditio, quia nunquam in natura fuit, impossibilis fuit, et quia impossibilis natura, non vitiat institutionem heredis: falsa alioqui conditio vitiat. *l.* 6. *in fin. supr. de injusto.*

(8) Vide Cujac. 2. *ad African.*

(9) Id est, propositum in mente haberet.

(10) Nam filiorum institutiones sub conditione emancipationis factæ, plerumque filios invidiosos, et patribus offensos reddunt.

(11) Sub ea conditione Curtius Perosus instituit apud Plinium 8. *epist.* adde Sueton. *in Vitellio cap.* 6. *Novell.* 159. *cap.* 1.

(12) Adde *l.* 31. §. 7. *supr. de donat. int. vir.*

(13) Potest enim ignotus testatori institui. *l.* 11. *C. h. t.*

(14) Imo utilem. *l.* 40. *infr. de stipul. servor.* Goth. Ibi in contractu, ubi tempus contractus inspicitur: secus in hereditate. *S.L.*

(15) Id est, directam. *l.* 42. *Infr. de furtis.*

(16) Quæ *in factum* dicitur. *l.* 12. §. 6. *supr. mandati.*

(17) Vide Cujac. 4. *ad African.*

(18) *l.* 21. *infr. de manumiss. testam.*

(19) Eo genere posthumus commodius instituitur. *l.* 10. *supr. de liberis.*

(20) Sic in Satyra Varronis, quæ inscribitur *Testamentum*: *Si quis mihi filius*, *unus*, *pluresve.* Nam qui unius tantum mentionem facit, in periculum rumpendi deducit testamentum pluribus natis.

(21) Adde *l.* 13. *supr. de liberis.*

(22) Adde *l.* 78. §. 2. *infr. eod.*

scripturam, illam interpretationem accipere posse: ut Lucius Titius duas uncias habeat, cæteri autem quasi (1) sine (2) partibus instituti, ex reliquo dextante heredes sint: quem dextantem ita dividi oportet, ut Seius quincuncem, Attius et Mævius alterum quincuncem habeant.

De institutione, hereditatis dominus esto. 1. *De herede instituto cum maledicto.* 2. *De instituto a domina, cum qua adulterium commisisse dicitur.* 3. *De falsa demonstratione heredis.*

48. MARCIANUS [lib. 4. Institutionum].

HIs verbis (3) *Titius hereditatis meæ dominus* (4) *esto*, recte institutio fit.

§. 1. Illa institutio valet (5), *filius meus impiissimus* (6) *male de me meritus, heres esto:* pure enim heres instituitur cum maledicto, et omnes hujusmodi institutiones receptæ sunt.

§. 2. Interdum (7) nec cum libertate utiliter servus a domina heres instituitur: ut constitutione divorum Severi et Antonini significatur: cujus verba hæc sunt: *Servum adulterii accusatum* (8), *non jure testamento manumissum ante sententiam ab ea muliere videri, quæ rea fuerit ejusdem criminis postulata, rationis est: Quare sequitur, ut in eundem a domina collata institutio nihil momenti habeat.*

§. 3. Si in patre (9), vel patria, vel alia simili adsumptione falsum scriptum est: dum de eo, qui demonstratus sit, constet, institutio valet.

Si servus alienus cum libertate institutus testatoris efficiatur. 1. *Quibus temporibus testamenti factio requiritur.*

49. FLORENTINUS lib. 10. Institutionum.

SI alienum servum liberum et heredem esse jussi, et is postea meus effectus est, neutrum (10) valet: quia libertas alieno servo inutiliter data est.

§. 1. In extraneis heredibus illa observantur, ut sit cum eis (11) testamenti factio; sive ipsi heredes instituantur, sive hi, qui in potestate eorum sunt: Et id duobus (12) temporibus inspicitur: testamenti facti, ut constiterit institutio: et mortis testatoris, ut effectum habeat: hoc amplius, et cum adibit hereditatem, esse debet cum eo testamenti factio; sive pure, sive sub conditione heres institutus sit: Nam jus (13) heredis eo vel maxime tempore inspiciendum est, quo adquirit hereditatem: medio (14) autem tempore inter factum testamentum et mortem testatoris, vel conditionem institutionis existentem, mutatio juris (15) heredi non nocet: quia (ut dixi) tria tempora (16) inspicimus.

De servo proprio instituto, deinde alienato. 1. *De conditione impossibili.* 2. *De divisione hereditatis.*

50. ULPIANUS lib. 6. Regularum.

SErvum meum heredem institutum cum libertate, si vivus vendidero ei, cum quo testamenti factio non est, posteaque eum redemero (17), ex testamento mihi heres esse poterit, nec medium (18) tempus, quo apud eum fuit, vitiavit institutionem: quia verum est, utroque tempore, tam testamenti faciendi, quam mortis [tempore], meum fuisse. Unde, si apud eum remanserit, vitiatur institutio: vel, si cum eo testamenti factio est, jussu ejus adeundo adquiret ei hereditatem.

§. 1. Si in non faciendo *impossibilis* (19) *conditio* institutione heredis sit expressa, secundum omnium sententiam heres erit, perinde ac si pure institutus esset.

§. 2. *Hereditas* plerumque (20) *dividitur* in duodecim uncias, quæ assis appellatione continentur. Habent autem et hæ partes propria nomina ab uncia usque ad assem. [puta] hæc: *sextans, quadrans, triens, quincunx, semis, septunx, bes, dodrans, dextans, deunx,* [*as*].

De institutione servi proprii, si liber erit. 1. *Vel si meus erit cum moriar.*

51. MARCIANUS [lib. 3. Regularum].

TAlem institutionem quidam valere non putabant, *Stichus liber esto: et, si* (21) *liber erit, heres esto.* Sed D. Marcus rescripsit (22), hanc institutionem valere: perinde (23) atque si non erat adjectum, *si liber erit.*

§. 1. Si quis ita scripserit, *Stichus, si meus erit cum moriar, liber et heres esto*: alienatus non (24) poterit jussu emptoris adire hereditatem: quamvis, etsi non erat hoc expressum, non alias liber et heres fieri poterat, quam si mansisset ejus. † Sed si vivus eum manumiserit, Celsus lib. xv. Digestorum scribit, fieri hunc heredem; non enim hunc casum testatorem voluisse excludere palam est: neque verba omnino repugnant: nam quamvis servus ejus non est, at certe libertus est.

De servo hereditario.

52. PAULUS [lib. 2. Regularum].

SErvus hereditarius (25) heres institui potest: si modo testamenti factio fuit cum (26) defuncto: licet cum herede instituto non sit.

(1) Institutus sine parte, id consequitur, quod assi deest.
(2) *l.* 36. *supr. eod.*
(3) *l.* 15. *C. de testamentis.* Goth. Vide ad hanc leg. Eman. Cost. *lib.* 1. *select. cap.* 3. Vacon. *l.* 4. *declarat.* 124. Forner. *sel. l.* 1. *c.* 19. S. L.
(4) Id est, heres. *Heres* etiam pro domino ita sumitur. §. *ult.* ubi Theoph. *Inst. de heredum qualitate.*
(5) Imo non valet, quia institutio, ut et legatum, et donatio, fit meritis antecedentibus, *l.* 9. *supr. pro socio.* vid. *l.* 9. §. 8. *supr. h. t.*
(6) *l.* 9. §. 8. *supr. eod.* adde *l.* 3. *supr. de liberis.* v. Valer. 5. *c.* 9. Maledictio instituti, non vitiat institutionem.
(7) *l.* 76. §. 4. *infr. de leg.* 2. *Inst. eod. in princ. vers. est tamen casus.*
(8) Maculatum. *Inst. de heredibus instit. in fin. princ.* ἔνοχον τῇ μοιχείᾳ. Theoph. *ibid.* ubi scripsi.
(9) Facit *l.* 4. *C. h. t. l.* 58. *in fin. infr. hoc tit. l.* 5. *C. de test. l.* 2. *C. de necess.*
(10) Imo, utcunque libertas supervacue data videatur, institutio tamen non infirmatur. Paul. 3. *sent.* 4. §. 29.
(11) §. 4. *Instit. de hered. qualit.* Facit *l.* 31. *supr. eod. l.* 10. *C. h. t.*
(12) *d.* §. 4.
(13) Capacitas, vel incapacitas.
(14) *d.* §. 4. *vers. medio autem tempore.*
(15) Capacitatis vel incapacitatis.
(16) Momenta trium temporum.
(17) *l.* 9. §. *penult. supr. eod.*
(18) *Media tempora* non nocent in his, quæ substantiam ex interpellationis tempore capiunt, *ut hic*: secus est in his, quæ continuationem temporis exigunt. *l.* 5. *l.* 23. §. 2. *infr. de usurpat.* Bald. *hic.*
(19) *l.* 3. *infr. de cond. et demonstr.*
(20) Vide *l.* 13. §. 1. *supr. eod.* §. 5. *Inst. eod.*
(21) *l.* 9. §. 14. *Supr. eod. Inst. eod. l.* 21. *l.* 22. *Infr. de cond. instit.*
(22) Corrigendo scil.
(23) Dixi ad *l.* 6. *C. de inst.*
(24) Quia non fuit testatoris, quo tempore mortuus est testator.
(25) *l.* 31. §. 1. *Supr. eod.*
(26) Ulpian. 22. §. 1. Theoph. §. 2. *Instit. de hered. inst.*

Si quibusdam institutis, et invicem substitutis, ac cæteris exheredatis, deinde legata et libertates dentur, postea alii heredes instituantur, et invicem substituantur.

53. Marcellus [lib. singul. Responsorum].

LUcius Titius, Seio et Sempronio ex semissibus heredibus institutis (1), et cæteris (2) exheredatis, invicem heredem substituit: deinde legata et libertates dedit: postea ita subjecit, *Cornelius, et Salustius et Varo æquis partibus heredes sunto, quos invicem substituo*: Quæro, quantum vel priores duo (3) ex semissibus instituti vel posteriores (4) habere debeant? Marcellus respondit, in obscuro esse, Cornelium et Salustium et Varonem primo, an secundo vel tertio gradu heredes instituere voluerit: sed secundum scripturam testamenti, quæ poneretur (5) alterum (6) assem datum eis videri.

Si servus proprius pupillariter substitutus alienetur a pupillo, et instituatur heres ab emptore.

54. Neratius [lib. 1. Membranarum].

PAter filio impuberi servum heredem substituit, liberumque esse jussit: eum pupillus vendidit (7) Titio: Titius eum, jam primo testamento facto, in secundo testamento liberum heredemque esse jussit (8): Superius testamentum Titii rumptum est: quia is servus et heres potest esse: et ut superius (9) testamentum rumpatur, sufficit, ita posterius factum esse, ut aliquo casu potuerit ex eo heres existere: Quod ad vim autem ejus institutionis pertinet, ita se res habet (10), ut, quamdiu pupillo ex ea substitutione heres potest esse, ex Titii testamento libertatem hereditatemque consequi non possit: si pupillus in suam (11) tutelam pervenerit, perinde ex Titii testamento liber heresque sit, ac si pupillo substitutus non fuisset: si pupillo heres exstitit, propius est, ut Titio quoque, si velit, heres esse possit.

De testatore qui non est solvendo.

55. Paulus [lib. 1. ad legem Æliam Sentiam].

SI is *qui solvendo non* (12) *est*, primo loco Stichum, secundo eum, cui ex fideicommissi causa libertatem debet, liberum et heredem instituerit: Neratius secundo (13) loco heredem scriptum fore ait: quia non (14) videtur creditorum fraudandorum causa manumissus (15).

De institutione, si intra annum illum decessero.

56. Idem [lib. singul. de secundis tabulis].

POtest (16) quis ita heredem instituere: *si intra annum septuagesimum decessero, ille mihi heres esto*: non enim pro parte testatus intelligi debet, sed sub conditione instituisse.

De testatore qui non est solvendo.

57. Idem [lib. 58. ad Edictum].

SI is *qui solvendo non est*, servum cum libertate heredem instituerit, et liberum substituerit: ante incipiendum erit a substituto: Lex enim Ælia (17) Sentia ita demum ei, qui in fraudem creditorum heres institutus est, conservat libertatem, si nemo alius ex eo testamento heres esse potest.

De pronomine hic. 1. *De herede sub appellatione fratris instituto.*

58. Idem lib. 4. ad Vitellium.

NEmo dubitat, recte ita (18) heredem nuncupari posse, *hic* (19) *mihi heres esto*: cum sit coram qui ostenditur.

§. 1. Qui *frater* (20) non est, si fraterna (21) caritate diligitur, recte (22) cum nomine suo sub appellatione *fratris* heres instituitur.

De libero homine bona fide serviente. 1. De socio instituto ex qua parte socius est. 2. De conjunctis. 3. De jure accrescendi. 4. Quo tempore spectetur testamenti factio. 5. De instituto ex parte pure, et ex parte sub conditione. 6. Si coheres coheredi successerit.

59. Celsus lib. 16. Digestorum.

LIber (23) homo, cum tibi serviret, heres institutus, jussu tuo adiit. Trebatius, esse eum heredem: Labeo, tunc non esse heredem, si necessitate id fecerit, non quod alioquin vellet obligari.

§. 1. Si quis ita heredem instituerit, *Titius qua ex parte mihi socius est in vectigali salinarum, pro ea parte mihi heres esto*: Quidam putant, si asse descripto id dictum sit, ut maxime socius fuerit Titius, non esse heredem, sed si qua pars vacua relicta fuerit, ex ea heredem esse: Quod totum et ineptum et vitiosum est: quid

(1) Hanc legem copiose interpretatur Alciatus *tom.* 5. Et late Clarus §. *testamentum. quæst.* 77. *circa illud; An filii vel descendentes positi in conditione vocati censeantur.* quod idem prosequitur *quæst.*78.*et* 79. vide Fortunium Garziam *ad l. Gallus.* §. *idem credendum. Supr. de lib. et posthum. num.*21. Forcatulum *Necyomant. jur. dialog.* 50. *n.* 3. Zuccard. *ad l.* 1. *Cod. de pact. num.* 78. *et seq.* Corasium *lib.* 2. *miscell. cap.* 19. *n.* 8. Socinum *cons.* 14. *vol.* 1. et *cons.* 6. *et* 63. *vol.* 3. Socinum Jun. *cons.* 118. *num.* 12. *vol.* 1. Cæphalum *cons.* 194. *n.* 14. Mod.

(2) Id est, filiis: alias, in extraneis hæc enunciatio inepta videri posset. vid. tamen quæ scripsi ad *l.* 44. *Supr. eod.*

(3) Sejus et Sempronius.

(4) Cornelius, Salustius, Varo.

(5) Al. *proponeretur.*

(6) Qui sine parte heres institutus est, vacantem portionem vel alium assem occupat. *l.*17. §.3. *supr. eod.* §. 6. *vers. si vero totus. Instit. eod. l. ult. Infr. de B. P. secund. tab.*

(7) Servus substitutus impuberi, interim potest alienari cum sua causa. *Bald.*

(8) Emptor sc.

(9) Prius testamentum posteriore rumpitur.

(10) Servus substitutus impuberi, et ab eo alienatus, non potest a novo domino heres institui: nisi is impubes in suam tutelam venerit. adde *l.* 2. §. 1. *infr. de statulib. l. ult. Infr. de vulgari.*

(11) Id est, cum pubes factus fuerit. *l.* 50. *infr. de legat.* 3. *l.* 5. §. 1. *Infr. quib. ex caus. in poss.*

(12) *l.* 42. *supr. eod.*

(13) *l.* 24. *in fin. infr. qui et a quib.*

(14) Fraudem facere non videtur creditoribus defunctus, qui eum servum manumittit, quem ex fideicommisso manumittere debet.

(15) Nec enim a tali debitore volens manumittitur. *l.* 84. *Infr. eod.*

(16) Imo, non potest: eo enim casu heredi nihil datum videtur. *l.* 1. §. 1. *infr. de reg. Catoniana.*

(17) De qua *lex* 42. *supr. eod.*

(18) Adde Ulpian. 20. §. 1.

(19) Heredis nomen nuncupari non est necesse: sufficit eum institutum demonstrare. *l.* 9. §. 8. *supr. eod.*

(20) *Fratrem* appellare possumus, quem heredem nominamus. vide *l.* 4. *supr. de confirm. tutor.* adde *l.* 48. *in fin. supr. hoc tit.*

(21) Adde *l.* 8. *C. de oblig.*

(22) Neque vitiatur institutio, quasi incerta aut perperam persona instituta. vid. quæ scripsi ad *l.* 24. *Infr. de testam. milit.* Error in nomine heredis, cum de persona constat, non vitiat heredis institutionem: sunt enim vocabula reperta hominis gratia: quæ si alio modo intelligantur, nihil interest. *l. si in nomine.* 4. *C. de test.* §. *si quidem in nomin. Inst. de legat.* Ita falsa *patris* vel *patriæ* denominatio non vitiat institutionem. *l. his verbis.* 48. *in fin. supr. eod.* Ita *fratris* vocabulo, amicum recte instituimus, *ut hic.* ut et uxorem, *adfinis* vocabulo. *l. non ideo.* 5. *C. h. t.* vid. plura apud Manticam, 4. *de conjectur.* 5.

(23) *l.* 54. *infr. de adq. rerum dom. l.* 21. *C. de iure deliber.*

enim vetat, asse descripto utiliter Titium, ex parte forte quarta, ex qua socius erat, heredem institutum esse?

§. 2. *Titius heres esto* (1): *Seius et Mævius heredes sunto:* Verum est, quod Proculo placet, duos semisses esse, quorum alter conjunctim duobus datur.

§. 3. Cum quis ex institutis, qui (2) [non (3)] cum aliquo conjunctim institutus sit, heres non est: pars ejus omnibus pro portionibus hereditariis adcrescit: neque refert, primo loco quis institutus, an alicui substitutus heres sit.

§. 4. Si heres institutus scribendi testamenti tempore civis Romanus fuit, deinde (4) ei aqua et igni interdictum est: heres fit, si intra illud tempus quo testator decessit, redierit (5); aut, si sub conditione heres institutus est, quo tempore conditio exsistit. † Idem et in legatis, et in bonorum possessionibus.

§. 5. *Titius ex semisse heres esto: Seius ex quadrante heres esto: Titius, si in Capitolium ascenderit, ex alio quadrante heres esto:* Antequam Capitolium ascendat, si pro herede gerat, [ex semisse heres erit]: si Capitolium ascenderit, et ex quadrante heres erit: nec erit ei necesse (6) pro herede gerere, quippe jam heredi.

§. 6. Si ita scriptum fuerit, *Titius ex parte tertia, Mævius ex parte tertia heredes sunto: Titius, si intra tertias Kalendas navis ex Asia venerit, ex reliqua parte heres esto*: Videamus, ne Titius statim ex semisse heres sit: nam duo heredes instituti sunt: Sed Titius aut ex semisse, aut ex besse: ita sextans utique erit in pendenti: et si conditio exstiterit, ex besse heres erit: si non exstiterit, ille sextans Mævio adcrescet: Sed si decesserit Titius, antequam conditio exsistat, deinde conditio exstiterit, tamen ille sextans non Titii heredi, sed Mævio adcrescet: nam, cum adhuc dubium esset, Titio an Mævio is sextans datus esset, Titius decessit: nec (7) potest intelligi datus ei, qui tempore dandi in rerum natura (8) non fuit.

§. 7. Si Attius Titium, et Mævium, et Seium æquis partibus heredes instituit, Titius interim solus adiit hereditatem, et Seium heredem instituit: poterit Seius Titii adire hereditatem: Attii vel adire (9), vel omittere: Sed Attio antequam adeat vel omittat ejus hereditatem, ex semisse heres erit: Si adierit Seius Attii hereditatem, Titius ex triente duntaxat heres erit: et per hereditatem Titii triens duntaxat ad Seium perveniet: alterum trientem ex sua institutione habebit. † Quid ergo, si ab Attio Titius et Seius heredes instituti sunt, Titius adierit hereditatem, Titio Seius heres exstiterit? Potestne Attii hereditatem omittere? an necessario ei ex asse heres est? quippe cum alius nemo (10) heres institutus est, quam is ipse, [qui] ex aliqua parte jam heres est, perinde est, quasi unus heres per Titium (11) institutus sit.

De testatore qui non est solvendo.

60. Celsus lib. 29. Digestorum.

QUi solvendo non erat, servum primo loco, et alterum servum secundo loco heredes scripsit: Solus is qui primo loco scriptus est, hereditatem capit: nam Lege Ælia (12) Sentia ita cavetur, *ut si duo pluresve ex eadem causa heredes scripti sint, uti* (13) *quisque primus scriptus sit, heres sit.*

De exheredatione.

61. Modestinus lib. 8. Responsorum.

QUi volebat (14) filiam *exheredare*, sic testamento comprehendit: *te autem, filia, ideo exheredavi, quoniam* (15) *contentam* (16) *te esse doti* (17) *volui:* Quæro, an efficaciter exheredata sit? Modestinus respondit, nihil proponi, cur non esset voluntate testatoris exheredata.

De relicto in tempus capiendæ hereditatis. 1. *De demonstratione heredis.*

62. Idem lib. 2. Pandectarum.

IN tempus (18) capiendæ hereditatis institui heredem posse, benevolentiæ est: veluti, *Lucius Titius, cum capere potuerit, heres esto.* Idem et in legato.

§. 1. Quotiens (19) non apparet, quis heres institutus sit, institutio non valet: quippe evenire potest, si testator complures amicos eodem (20) nomine habeat, et ad de-

(1) Vide *l.* 11. *Supr. h. t.*

(2) Portio disjuncti ab omnibus, omnibus accrescit pro hereditaria parte. *Bald.*

(3) Ita legendum putat Duaren. 2. *de jure accrescendi.* 11.

(4) Inter testamentum factum, et mortem testatoris.

(5) *l.* 104. *infr. de condit. et demonstr.*

(6) Jus expressum trahit ad se tacitum. *Bald.*

(7) Dubius eventus in ultimis voluntatibus non transmittitur. *Bald.*

(8) Dari nihil intelligitur ei, qui in rerum natura non est.

(9) Quoties quis sibi plures institutiones diversorum adserit, potest unam agnoscere, aliam repudiare. *Bald.*

(10) Heres pro parte coheredem non habens, in solidum est heres. *Bald.*

(11) Per Attium. *Cujac.*

(12) *l.* 83. §. 1. *Infr. h. t. l.* 42. *Supr. eod.*

(13) *l.* 24. §. 17. *Infr. de fideicommiss. libert.* Ordo verborum designat ordinem intellectus. *Bald.*

(14) *l.* 2. *l.* 17. *Supr. de liberis. l.* 3. *C. de liberis.*

(15) Exheredatio his verbis non inducitur, ut nec tollitur ad supplementum actio. *l.* 29. *C. de inoffic.*

(16) Exheredationibus interdum causa non turpis adjiciebatur, *ut hic. et l. emptor.* 65. §. *ult. Supr. de rei vindicat.* Et ita Leontius Philosophus, cum Eudoxiæ filiæ (quæ postea Theodosio nupsit) ex siderum positione et effectu prosperam fortunam portendi prævideret, modicum ideo quod ei reliquit, quod fortuna sua contenta esse ea deberet. Zonar. tom. 3

(17) *Al.* dote.

(18) Non capax potest institui, cum capere poterit. *Bald.* Porro tempus capiendæ hereditatis et capacitatis hic refer ad orbum. de quo dixi ad *Ulp.* 13.

(19) Paul. 3. *sent.* 4. §. 16. *l.* 73. §. 3. *infr. de reg. jur.* vide quæ notavi ad *l.* 20. *supr. de testam. tut.* vide Anton. Fabrum 2. *Conjectur.* 9.

(20) Institutis pluribus ejusdem nominis, is demum videbitur institutus, qui probaverit se a testatore designatum: sin minus, ob institutionis incertum, institutio non valet. Quid, si testator Titium heredem instituit, et sit aliquis Titius testatori speciali aliqua amicitia conjunctus, aut genere proximus? hæ circumstantiæ nominis obscuritatem declarant. Romanus in *l. heredes palam.* 21. *supr. qui testament. l. duo sunt Titii.* 30. *supr. de testament. tutel.* Jason. *l.* 1. §. *hoc autem. infr. ad SC. Trebell.* Ita putant, Titio filiam et neptem habente, et *filiam* instituente (etsi superstes neptem appellaverit semper nomine filiæ) filiam tamen institutam videri, non neptem, *l. cum acutissimi.* 30. *C. de fideicommiss.* Cynus, Albericus, Raven. Jason, in *l. si pater.* 4. *C. de heredibus instit.* Eadem ratione *filiis* institutis, solos filios non filias institutas videri, si filiæ statuto excludantur masculis extantibus, Anchar. Bald. in *l. tres fratres.* 35. *supr. de pact.* Alex. *in l. Gallus.* 29. §. *quidam recte. supr. de liberis.* Huc referendum, *pauperibus* indistincte institutis pauperes ejus Ecclesiæ institutos intelligi, in qua testator domicilium suamque habitationem habuerit. *l. si quis ad declinandam.* 49. §. *ubi.* 3. *C. de episcopis. l. hæc conditio.* 10. *in fin. infr. de condit. et demonstr.*

signationem nominis singulari nomine utatur: nisi ex aliis apertissimis (1) probationibus fuerit revelatum, pro qua persona testator senserit.

De conjunctis, et disjunctis, et jure accrescendi.

63. JAVOLENUS lib. 1. ex Cassio.

HEredes sine partibus utrum (2) conjunctim an separatim scribantur, hoc interest, quod, si quis ex conjunctis decessit, hoc non ad omnes, sed ad reliquos qui conjuncti erant, pertinet: sin autem ex separatis, ad omnes qui testamento eodem scripti sunt heredes, portio ejus pertinet.

De servo posthumi.

64. IDEM [lib. 7. Epistolarum].

EJus servum, qui post (3) mortem meam natus erit, heredem institui posse, Labeo frequenter scribit. Idque verum esse manifesto argumento comprobat, quia servus hereditarius (4), prius quam adeatur hereditas, institui heres potest: quamvis is testamenti facti tempore nullius (5) sit.

De legato. De commendatione liberti.

65. IDEM lib. 12. Epistolarum.

HEreditas ad Statium Primum nullo jure pertinet, cum institutus heres non sit. Nec quicquam ei prodest (6), quod (7) ab eo aliquid legatum est, aut libertus ei defuncti testamento commendatus (8) est, ex quo, si manumissus non est, servus est.

De jure accrescendi.

66. POMPONIUS lib. 1. ad Quintum Mucium.

SI ita quis heredes instituerit: *Titius* (9) *heres esto*: *Gaius* (10) *et Mævius* (11) *æquis ex partibus heredes sunto*: quamvis *et* syllaba conjunctionem (12) faciat; si quis tamen ex his (13) decedat (14), non alteri soli (15) pars adcrescit, sed [et] omnibus coheredibus (16) pro hereditariis portionibus, quia non tam conjunxisse (17), quam celerius dixisse videatur (18).

De institutione conditionali, et pura.

67. IDEM lib. 2. ad Quintum Mucium.

SI ita scriptum fuerit, *Tithasus* (19) *si in Capitolium ascenderit, heres esto: Tithasus heres esto*: secunda scriptura potior erit: plenior (20) est enim quam prior.

De institutione collata in voluntatem alterius. De his quæ tacite valent, expressa non valent.

68. IDEM lib. 7. ad Quintum Mucium.

SI quis Sempronium heredem instituerit sub hac (21) conditione, *si Titius in Capitolium ascenderit*: quamvis non alias heres esse possit Sempronius, nisi Titius ascendisset in Capitolium, et hoc ipsum in potestate sit repositum Titii; quia tamen scriptura non est expressa voluntas Titii, erit utilis ea institutio. Atquin si quis ita scripserit, *si Titius voluerit, Sempronius heres esto*: non valet institutio (22). Quædam enim in testamentis si exprimantur (23), effectum nullum habent: quando, si verbis tegantur, eandem significationem habeant, quam haberent expressa: [et] momentum aliquod habebunt. Sic enim filii exheredatio cum eo valet, *si quis heres existat*: et tamen nemo dubitat, quin si ita (24) aliquis filium exheredaverit, *Titius heres esto*, [*et*] *cum heres erit Titius, filius exheres esto*, nullius momenti esse exheredationem.

De institutione duorum heredum, uter eorum volet.

69. PROCULUS [lib. 2. Epistolarum].

C*Ornelius, et Mævius, uter eorum volet, heres esto*: uterque vult: Trebatius, neutrum fore heredem: Cartilius; utrumque: Tu cui adsentiaris? Proculus: Cartilio adsentior, et illam adjectionem, *uter eorum volet*, supervacuam puto (25): id enim, etiam ea non adjecta, futurum fuit, ut, uter vellet, heres esset, uter nollet, heres non esset: quod si hi ex numero necessariorum (26) heredum essent, tum id non frustra adjectum esse (27) et non solum figuram, sed vim quoque conditionis continere: diceremn tamen, si uterque heres esse vellet, utrumque heredem esse.

De captatoria institutione.

70. PAPINIANUS [lib. 6. Responsorum].

C*Aptatorias* (28) *institutiones* non eas Senatus improbavit, quæ mutuis (29) affectionibus judicia provoca-

(1) Quoties dubitatur de persona heredis, apertissimis probationibus debet ostendi, de quo testator senserit. *Bald.*

(2) Vide *l.* 142. *infr. de verb. signif.* Goth. Vid. Charond. *lib.* 2. *verisimil. cap.* 14. S. L.

(3) Servus ejus, qui nondum est in rerum natura, potest institui, §. 2. *Inst. eod.* Bald.

(4) Vide *l.* 31. §. 1. *supr. eod.*

(5) Servus hereditarius nullius est, veritate inspecta: fictione tamen dicitur hereditatis.

(6) Ad præsumendam sc. institutionem.

(7) Non ideo quis præsumitur institutus heres, quod ab eo quid legatum sit.

(8) Commendatio titulum non confert. *Bald.*

(9) Hic Titius Gaio et Mævio (de quibus *Infr.*) conjunctus est re tantum.

(10) Hi duo verbis conjuncti.

(11) Hi duo verbis tantum conjuncti, quia sub una oratione comprehenduntur, et tamen re non sunt conjuncti, propter divisionem portionum: quia testator dixit, *æquis partibus.* Bart. *l.* 89. *Infr. de legatis.* 3.

(12) Verbalem sc.

(13) Duobus sc.

(14) Et ita verbis conjuncti non præferuntur re conjunctis.

(15) Verbis conjuncto.

(16) Id est, etiam ei, qui re tantum est conjunctus.

(17) *Subaudi*; re quam verbis.

(18) Celerius dixit, *Gaius et Mævius heredes sunto*, quam, *Gaius heres esto, Mævius heres esto.*

(19) Hoc verbo Græci mansuetum significant. τιθασσεύει, ἡμεροῖ, πραΰνει Hesychius, et ex eo Suidas. Glossæ Cyrilli τιθασὸς cicur. τιθασσεύω (id enim supplendum).

(20) Plenior voluntas est servanda in testamento, *ut hic.* in procuratoris mandato, in statutis, in arbitriis. *Bald.*

(21) *l.* 52. *Infr. de cond. et demonstr.* Goth. Vid. Sarmient. *lib.* 2. *select. c.* 6. Connan. *lib.* 6. *comment. cap.* 4. S. L.

(22) Quia etsi in voluntatem et potestatem tertii potest conferri conditio facti, non tamen mera conditio voluntatis poni potest. *l.* 52. *Infr. de condit. et demonstr.*

(23) *l.* 52. *in fin. Infr. de cond. et demonstr. l.* 77. *l.* 195. *Infr. de reg. jur.*

(24) Exheredatio filii non potest post aditam hereditatem conferri. *Bald.*

(25) Quia hereditas non defertur nisi volenti.

(26) Vid. *l.* 12. *infr. de cond. instit.*

(27) Cur? talis institutio, *si voluerit*, non est in suo conditionalis, quoad suspendendum effectum institutionis: sed eum tantum ex necessario volontarium facit. *Bald.*

(28) *l.* 64. *infr. de legat.* 1. vid. *in hunc locum* Cujac. 16. *observ.* 39. Goth. Adde Corras. *lib.* 5. *miscellan. cap.* 13. Anton. Augustin. *lib.* 4. *emend. c.* 15. Sarmient. *lib.* 2. *select. cap.* 4. Ant. Guibert. *lib.* 1. *quæst. cap.* 7. *num.* 17. *et seqq.* S. L. Adde Decher. *lib.* 1. *dissert.* 7. *num.* 8. 9. Ans.

(29) *l.* 3. *infr. si quis aliquem testari. l.* 17. *C. de pact.* Quid tamen, si legamus, *mutuatis*, hoc est, sermonibus vel blanditiis provocatis affectionibus? dixi ad *l.* 11. *C. de test. milit. et in dict. l.* 3.

verunt: sed quarum conditio confertur ad secretum (1) alienæ (2) voluntatis (3).

71. Paulus [lib. 5. ad leg. Juliam et Papiam].

Illæ autem institutiones captatoriæ non sunt: veluti si ita heredem quis instituat, *qua (4) ex parte Titius me heredem instituit, ex ea parte Mævius heres esto*: quia in præteritum (5), non in futurum institutio collata est.

§. 1. Sed illud quæri potest, an idem servandum sit, quod Senatus censuit, etiam si in aliam personam captionem (6) direxerit: Veluti si ita scripserit: *Titius si Mævium (7) tabulis testamenti sui heredem a se scriptum ostenderit, probaveritque, heres esto*. Quod in sententiam SC. incidere non est dubium (8).

De testatore qui non est solvendo.

72. Terentius Clemens [lib. 4. ad legem Juliam et Papiam].

Si quis solidum (9) a Lege (10) capere non possit (11), et ex asse sit institutus ab eo (12) qui solvendo non est: Julianus, ex asse eum heredem esse respondit: Legi enim locum non esse in ea hereditate quæ solvendo non est.

De conditione.

73. Gajus lib. 13. (13) ad legem Juliam et Papiam.

Sub conditione herede instituto, si substituamus: nisi eandem conditionem repetemus, pure eum heredem substituere intelligimur.

De exceptione certæ rei, vel ususfructus.

74. Licinius Rufinus lib. 2. Regularum.

Si (14) ita quis heres institutus fuerit, *excepto (15) fundo, excepto usufructu heres esto:* perinde erit jure civili, atque si *sine ea re* heres institutus esset, idque auctoritate *Galli Aquilii* factum est.

De filio substituto, vel exheredato a substituto.

75. Papinianus [lib. 12. Quæstionum].

Si filius substituatur ei (16) a quo præteritus est: non ut intestati patris, sed ex testamento habebit hereditatem: quoniam et quolibet alio substituto, si fuisset ab eo exheredatus, inde testamentum inciperet, ubi filius esset exheredatus.

De servo uxori a marito mortis causa donato.

76. Idem lib. 15. Quæstionum.

Servus uxori a marito mortis causa donatus, mariti manet (17), ut et Juliano quoque videtur. Idem, si accipiat libertatem simul et hereditatem, viro necessarius heres erit, nec sine libertate aliquid ei legari potest (18).

De herede scripto in Codicillis.

77. Idem lib. 17. Quæstionum.

Asse toto non (19) distributo, ita scriptum est: *quem (20) heredem Codicillis (21) fecero, heres esto (22)*. Titium Codicillis heredem instituit: ejus quidem institutio valet, ideo, quod licet *Codicillis (23) dari hereditas non possit (24)*, tamen hæc ex testamento data (25) videtur: sed hoc tantum (26) ex hereditate habebit, quantum ex asse residuum mansit.

De heredibus institutis ex certis rebus. 1. De institutione ex duabus partibus, et ex quadrante. De nummis legatis. 2. Quibus casibus fit transitus ad dupondium. 3. De instituto ex reliqua parte, vel non facta reliqui mentione.

78. Idem lib. 6. Responsorum.

Qui non militabat (27), *bonorum maternorum*, quæ in Pannonia possidebat, libertum heredem instituit; *paternorum*, quæ habebat in Syria, Titium: jure semisses ambos habere constitit: sed arbitrum dividendæ hereditatis supremam voluntatem, factis adjudicationibus (28) et interpositis propter actiones cautionibus, sequi salva Falcidia: scil. ut quod vice mutua præstarent, doli ratione quadranti retinendo compensetur (29).

§. 1. Lucio Titio ex *duabus partibus*, Publio Mævio ex *quadrante*, scriptis heredibus, assem in dodrantem esse divisum respondi: modum enim duarum partium (30) ex quadrante (31) declarari (32): quod Veteres nummis Titio legatis nummorum specie non demonstrata (33) cæterorum legatorum contemplatione receperunt.

§. 2. Filiis heredibus æquis partibus institutis, ac postea fratris filio pro duabus unciis: unum assem inter omnes videri factum placuit, et ex eo decem uncias filio

(1) *l. 3. in fin. supr. de probat. l. 78. Supr. h. t. l. 11. C. de testam. militis.* Secretum alienæ voluntatis estne conditio a testatore adposita eo fine, ut ab alio heres instituatur? Cuj. 16. *observ.* 11. Augustinus 4. *emendat.* 15. An potius captatoria institutio est, cujus conditio seu eventus confertur a testatore in meram alterius voluntatem? An vero techna testatoris, per quam alteri hereditatem pollicetur, si ab eo ipse vel alius instituatur, *l. 12. C. de condit.* hoc modo: Titius heres esto, si me quoque testamento suo heredem faciet? hæc enim conditio in secretum alienæ voluntatis confertur: hamata est, et viscata, id est, captatoria.

(2) *l. 52. infr. de cond. et demonstr.*

(3) Non ita est in legato ut in institutione. vid. *l. 43. §. 2. infr. de legat.* 1.

(4) *l. 1. infr. de his, quæ pro non script.*

(5) *l. 29. Supr. eod.* Potest quis adstringi ad instituendum, spe præmii. *Bald.*

(6) *Al.* captationem.

(7) Vide *l. 61. infr. de verb. obligat.*

(8) Igitur non valebit institutio facta spe alterius substitutionis: videtur tamen esse contra legem 19. *C. de pact.*

(9) Bannitus an aliquid possit adquirere in territorio, unde bannitus sit, vid. apud Socinum, *regul.* 36.

(10) Julia et Papia, ut docet inscriptio legis.

(11) Ut filius naturalis. *l. 1. C. de secund. nupt. l. 2. C. de naturalib. liberis.*

(12) Solidi non capax, veluti orbus potest institui ab eo, qui non est solvendo.

(13) *Al.* duodecimo.

(14) Vide Langebekium *cap.* 5. *Annotat.* Exceptio quæ repugnat actui, cui interponitur, vitiatur et non vitiat.

(15) *l. 82. infr. de leg.* 2. Forte hic legendum *ex certo fundo*

(16) *l. 3. in fin. Supr. de liberis.*

(17) Imo non manet, *l. 20. supr. de donat. inter vir.*

(18) Summo jure: secus ex æquitate. *l. 5. §. 2. C. de necessar*

(19) *l. 17. supr. eod.*

(20) Relatio cum omnibus suis qualitatibus fit.

(21) Directa institutio codicillis, testamento id referente declarata valet. *Goth.* Vide Anton. Merend. *lib. 3. controv. cap.* [illegible] Ans.

(22) V. Decius *cons.* 47. *et* 463. *n.* 14. Socinus jun. *cons.* [illegible] *lib.* 3. Tiraquellus *post leges connubiales. gl.* 7. *num.* 182. Med.

(23) *l. 2. C. de codicill.*

(24) Nisi a milite. *l. 19. supr. de test. milit.*

(25) *l. 38. infr. de cond. et demonstr.*

(26) In relato quidquid est, id in referente censetur repetitum *l. in sententiis.* 59. *infr. de re judicata.*

(27) Aliud in milite. *l. 16. §. 6. infr. ad SC. Treb.*

(28) *l. 17. §. 1. infr. de test. mil.*

(29) Compensatio fit generis ad genus.

(30) In quibus Titius fuit institutus.

(31) Id est, ex ea parte, qua Mævius institutus est.

(32) Sequentia declarant præcedentia. Sic testator appellatione duarum partium, intellexit duos quadrantes.

(33) Tunc nummi currentes intelliguntur legati. *Bald.*

accepisse; tunc enim (1) ex altero asse portionem intelligi relictam, cum, asse nominatim dato, vel duodecim unciis distributis, residua portio non invenitur: nihil (2) autem interest, quo loco sine portione quis heres instituatur, quo magis assis residuum accepisse videatur.

§. 3. Seius Mævium ex parte quam per leges (3) capere possit, heredem instituit, ex reliqua (4) Titium: si Mævius solidum capere poterit, Titius adjectus, aut substitutus, heres non erit.

79. Idem [lib. 1. Definitionum].

Quod si non sit reliqui facta mentio, tantundem in altero asse habebit Mævius, quantum Titius in primo.

80. Idem lib. 6. Responsorum.

Quod si Mævius nullius capax sit, in totum substitutus admittitur.

De posthumis. 1. *De institutione captatoria.*

81. Paulus [lib. 9. Quæstionum].

Clemens Patronus testamento caverat, *ut si sibi filius natus fuisset, heres esset: si duo filii, ex æquis partibus heredes essent, si duæ filiæ, similiter: si filius et filia, filio duas partes, filiæ tertiam dederat* (5): Duobus filiis et filia natis, quærebatur (6) quemadmodum in proposita specie partes faciemus: cum filii debeant pares esse, vel etiam singuli duplo plus quam soror accipere: quinque igitur partes fieri oportet, ut ex his binas masculi, unam fæmina accipiat.

§. 1. Si ita scripserit testator, *Quanta* (7) *ex parte me a Titio heredem institutum recitassem, ex ea parte Sempronius mihi heres esto*: non est captatoria (8) institutio: plane, nullo recitato testamento ab ipso testatore, inanis videbitur institutio, remota suspicione captatoriæ institutionis.

De institutione, si legitimus heres vindicare nolit.

82. Scævola lib. 15. Quæstionum.

Si quis ita (9) heres instituatur, *Si legitimus heres vindicare nolit hereditatem meam* (10): puto deficere conditionem testamenti, illo vindicante.

De testatore qui non est solvendo.

83. Idem [lib. 18. Quæstionum].

Si non Lex Ælia Sentia (11), sed alia Lex (12), vel SC. (13) aut etiam Constitutio (14) servi libertatem impediat: is necessarius fieri non potest (15), etiam si non sit solvendo testator.

§. 1. Temporibus Divi Hadriani Senatus censuit: *Si testator, qui, cum moritur, solvendo non fuit, duobus pluribusve libertatem dederit, eisque hereditatem restitui jusserit, et institutus heres suspectam sibi hereditatem dixerit: ut adire eum cogatur: et ad libertatem perveniat, qui priore* (16) *loco scriptus fuerit, eique hereditas restituatur.* Idem servandum in his, quibus per fideicommissum libertas data fuerit. Igitur, si primo loco scriptus desideraret adire hereditatem, nulla difficultas erit: nam si posteriores quoque liberos se esse dicent, et restitui hereditatem desiderent, an solvendo sit hereditas, et omnibus liberis factis restitui deberet, apud Prætorem quæreretur: absente autem primo sequens desiderans adiri hereditatem, non est audiendus: quia si primus velit (17) sibi restitui hereditatem, præferendus est; et hic servus futurus.

Si dominus servum, cui libertatem debebat, instituerit.

84. Paulus lib. 23. Quæstionum.

Si servo fideicommissa data sit libertas, heres (18) hunc eundem servum cum libertate heredem reliquisset: Quæsitum est, an necessarius fiat heres? Et humanius est et magis æquitatis ratione subnixum, non fieri necessarium: qui enim, etiam invito (19) defuncto, poterat libertatem extorquere, is liber esse jussus, non (20) magnum videtur beneficium a defuncto consequi: Immo nihil (21) commodi sensisse, sed magis debitam sibi accepisse libertatem.

§. 1. Idem probandum erit et in illo servo, quem testator ea lege emerat, ut manumitteret, si heres fuerit institutus: nam et hic seposito beneficio testatoris, proprio jure poterit ad libertatem pervenire ex Constitutione Divi Marci (22).

§. 2. Idem et in eo, qui (23), propria sua data pecunia, emptus est ab aliquo: nam et hic poterit ab ipso testatore libertatem extorquere.

De particula aut.

85. Scævola lib. 2. Responsorum.

Lucius Titius (24), qui fratrem habebat, testamento ita cavit: *Titius frater meus ex asse mihi heres esto: si mihi Titius heres esse noluerit, aut* (25) (*quod* (26)

(1) Non fit transitus ad dupondium, ubi verba et mens testatoris possunt salvari, sine isto transitu. *Bald.*

(2) §. 6. *Inst. eod.*

(3) *Sub.* Papias, *Ulpian.* 13.

(4) *Partis* et *residui* appellatio quandoque totum comprehendit. *Id.* adde *l.* 2. *C. h. t.*

(5) Non videbatur testator in eum casum cavisse: sed tamen vit, si voluit filio et filia natis, filium duas partes, filiam tertium habere: duobus filiis et filia natis, duo filii quatuor partes habebunt: filia, quintam. Quæ est ratio sive proportio unius ad unam, ea debet esse duorum ad unam.

(6) Adde *l.* 47. §. 2. *supr. eod. l.* 13. *supr. de liberis.*

(7) Baldus hic notat, dictionem, *quanta*, indicare conditionem.

(8) *l.* 70. *supr. eod.*

(9) Ex voluntate testatoris causa intestati potest præcedere causam testati in ordine succedendi, *Bald.* voluntate testatoris potest causa intestati præcedere testati causam: substitutio vulgaris potest fieri ab intestato herede.

(10) Vide Corasium *lib.* 2. *miscellan. cap.* 19. *num.* 12. Fortunium Garziam *ad l. Gallus. in princ. num.* 80. *supr. de lib. et posthum.* Mar. Solom. *ad dict. l. Gallus. post princ. n.* 27. Mod.

(11) De qua *l.* 42. *l.* 60. *Supr. eod.* Goth. vid. Ang. Politian. *Miscellan. c.* 84. S. L.

(12) Puta Favia, *l.* 10. *infr. de manum.*

(13) Vide *l.* 11. *infr. qui et a quibus.*

(14) *l.* 48. §. 2. *supr. h. t. l.* 1. *l.* 2. *C. quib. ad libert. procl.*

(15) Imo is, qui solvendo non est, heredem necessarium unicum, etiam in fraudem creditorum relinquere potest. *l.* 3. *C. de necess.*

(16) *l.* 60. *Supr. h. t. l.* 24. *infr. qui et a quib. manumiss.*

(17) *l.* 22. §. 1. *infr. ad SC. Trebell.*

(18) *Al.* et heres. *Al.* deinde et heres.

(19) *l.* 60. *Supr. eod.*

(20) *l.* 50. *supr. de ritu.*

(21) Statutum tale sit: *legata vectigali certo et insinuationi sint obnoxia.* Legatum pro male ablatis a testatore relictum vectigali et insinuationi obnoxium non erit. Cur? legatis id quod debet solvit: legatarius vero suum recipit. vid. Corsetum singulari in *statuto cavetur.*

(22) De qua vide *l.* 2. *C. si manc. ita fuer. alien. ut manumitt.*

(23) *l.* 4. *infr. de manum.*

(24) Vid. in hanc l. Forcatul. *Necyomant. dialog.* 50. Nic. Vall. *de rebus dubiis*, *tract.* 4. Corras. *lib.* 2. *miscellan. cap.* 29. Et an liberi in conditione positi etiam sint in dispositione, v. Censur. forens. nostram, *lib.* 3. *cap.* 8. *num.* 18. S. L.

(25) *Aut* particula pro *et* hic sumitur, ut et *l.* 6. *C. de Inst. et subst.* v. *l. pen. C. de verb. sign.*

(26) *l.* 41. *in fin. infr. de vulgari. l.* 88. §. 9. *infr. de leg.* 2. Plin. 9. *epist. ad Tyron.* Q. Curt. 7. Quod dii prohibeant. *Terentius.* quod Deus avertat. *Cic.* Dii averruncent. *Cicer.* 9. *ad Attic.*

abominor) prius morietur, quam meam hereditatem adierit, aut filium filiamve ex se natum natamve non habebit, tunc Stichus et Pamphilus servi mei, liberi et heredes mihi æquis partibus sunto. Quæro : cum Titius hereditatem adierit, et liberos aditæ hereditatis tempore non habuerit : an Stichus et Pamphilus ex substitutione liberi et heredes esse possint ? Item quæro : si ex substitutione neque liberi, neque heredes esse possint : an in partem hereditatis videantur adjecti ? Respondit : Apparet quidem non eam mentem testatoris fuisse, ut quemquam heredem adhiberet fratri, quem aperte ex asse heredem instituisset : Igitur si frater adiit, Stichus et Pamphilus heredes non erunt : quos eos eo amplius noluit heredes esse, si frater prius quam hereditatem adiret, decessisset liberis relictis : nam prudens consilium testantis animadvertitur : non (1) enim fratrem solum heredem prætulit substitutis, sed et ejus liberos.

De suo herede sub conditione instituto.

86. Mæcianus lib. 7. Fideicommissorum.

JAm dubitari non potest, suos quoque heredes sub hac (2) conditione institui posse, *ut si voluissent, heredes essent:* si *heredes non essent, alium, quem visum erit,* eis substituere : Negatumque hoc casu necesse esse, sub contraria conditione filium exheredare. Primum, quia tunc tantum id exigeretur, cum in potestate ejus non esset, an heres patri existeret, expectantis extrinsecus positæ conditionis eventum. Deinde, quod etsi quacunque posita conditione deberet filius sub contraria conditione exheredari, in proposito ne possibilis quidem reperiri posset; certe si verbis exprimeretur, inepta (3) fieret : huic enim conditioni, *Si volet, heres esto*, quæ alia verba contraria (4) concipi possunt, quam hæc, *Si nolet heres esse, exheres esto?* quod quam sit ridiculum (5), nulli non patet.

§. 1. Non ab re autem hoc loco velut excessus (6) hic subjungetur, suis ita heredibus institutis, *si voluerint* (7) heredes esse, non permittendum amplius abstinere se hereditate : cum ea conditione instituti, jam non ut necessarii, sed sua sponte heredes extiterunt, sed et cæteris conditionibus, quæ (8) in ipsorum sunt potestate, si sui pareant, jus abstinendi adsequi non debent.

Si testator assem excesserit, et alium ex residua parte vel partis non facta mentione instituerit.

87. Hermogenianus lib. 3. juris Epitomarum.

EX unciis sex primo herede instituto, secundo ex octo, si tertius ex residua parte, vel nulla portionis facta mentione, heres instituatur, quinque uncias hereditatis tertius habebit : in vigintiquatuor etenim partes hereditate distributa, tertio ratio (9) calculi, veluti (10) ex decem partibus instituto, quinque uncias adsignavit.

De testatore qui non est solvendo.

88. Gajus lib. singul. de Casibus.

EI, qui solvendo non est, aliquo (11) casu evenit, ut et servus cum libertate heres exsistat, [et] præterea alius heres adjiciatur : veluti si servo cum libertate herede instituto, [ita] adjectum sit, *Si mihi Stichus heres erit, tunc Titius quoque heres esto :* nam Titius, antequam Stichus ex testamento heres exstiterit, heres esse non potest (12): cum autem semel heres exstiterit servus, non potest adjectus efficere, ut qui semel heres exstitit, desinat heres esse (13).

De socio, de servo communi, de servo herede.

89. Paulus lib. 2. Manualium.

SI socius heres institutus sit ex asse, et servo communi legetur pure sine (14) libertate : hoc legatum non constitit (15). † Plane sub conditione (16) ei utiliter et sine libertate legabitur : quoniam et proprio servo ab herede recte sub conditione legatur. Quare etiam heres institui sine libertate, ut alienus, socio herede scripto poterit, quia et proprius cum domino heres institui poterit.

De servo proprio instituto, qui necem domini detexit.

90. Tryphoninus lib. 21. Disputationum.

TEstamento domini servus sub conditione cum libertate heres institutus, pendente adhuc conditione necem domini detexit : eumque Prætor *mereri* (17) *libertatem* decrevit : etsi postea conditio testamenti exstiterit, aliunde liber est, id est ex præmio, non (18) ex testamento : Igitur non est necessarius domino heres : licet autem ei volenti adire (19).

De Imperatore litis causa instituto.

91. Paulus lib. 5. Sententiarum.

IMperatorem litis (20) causa heredem institui, invidiosum est (21) : nec calumnia (22) facultatem ex principali Majestate capi oportet (23).

De testamento ex falsa causa mutato.

92. Idem Imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum ex libris sex primo, seu Decretorum (24) libro [secundo].

PActumeius Androsthenes Pactumeiam Magnam filiam Pactumeii Magni ex asse heredem instituerat (25)

(1) Verba testatoris sunt interpretanda, uti naturalis ratio, et necessitudo sanguinis dictat. *Bald.* adde *l.* 6. *C. de instit. et subst.*

(2) *l.* 69. *Supr. h. t. l.* 12. *infr. de cond. inst.*

(3) Inepta impossibilia: Quod ineptum est, dicitur impossibile.

(4) Velle et Nolle contraria, *ut hic.* non nolle, medium est. Bart. *l.* 3. *infr. de reg. jur.*

(5) Cur ridiculum ? quia nemo seipsum exheredare potest.

(6) Id est, digressio, Alciat. 2. *Parerg.* 4.

(7) Nulla magis potestativa est conditio, quam ista, *si volueris.*

(8) *l.* 4. *Supr. eod.*

(9) Ratio calculi est servanda. *Bald.*

(10) *l.* 18. *Supr. eod.*

(11) Potest fieri per posterius (puta conditionaliter) quod per prius (id est, simpliciter) fieri non potest. *Bald.*

(12) Cur ita ? vid. *l.* 3. §. 2. *supr. eod.*

(13) *l.* 7. §. 10. *in fin. Supr. de minor.*

(14) *l.* 76. *in fin. Supr. h. t.*

(15) *l.* 76. *in fin. Supr. eod.* v. *l.* 4. *C. de legat.*

(16) Differentiam inter legatum purum et conditionale, et inter legatum et institutionem, vid. apud Edmundum Merill. *libr. sing. different. cap.* 13. Ans.

(17) Pure scil. atque ita vox publica privati ac testatoris v[...] præjudicat. *Bald.*

(18) *l.* 84. *Supr. eod.*

(19) Servus hoc casu ex necessario fit volontarius, alias necessarius est. *l.* 57. *in fin. infr. de adq. vel omitt. her.*

(20) §. *ult. Inst. quibus mod. test. infirmentur. l. ult. Sup[r]. qui test.* Paul. 5. *sent.* 12. §. 8. v. *l.* 3. *C. qui mil.*

(21) Vid. *l. ult. C. ne fiscus vel Respubl.* Paul. *d. loco.*

(22) *Al.* calumniæ.

(23) Notandum hoc adversus eos, qui Romanam Ecclesiam i[n]stituunt, sperantes eam litem coheredibus suis ob id moturam. *Bal[d].* Idem hic notat, plura privatis permitti, quam Principi : Principem magis, quam alios abstinere debere ab illicitis : Hæc ve[l] literis aureis scribenda. Hæc ille : adde Suet. *Domitiano.*

(24) De tribus Pauli Decretorum libris, vide Cujac. 2. *obs.* [...]

(25) Vide Bartolum *ad l. filio præterito in secund. quæst.* v[...] *sic. sed contra. de injust. rupt. irrit. testam.* Ruin. *ad l. si fili[...] num.* 42. *de lib. et posthum. gloss.* 1. §. *sed etsi quis priore.* [...] *stitut. quibus modis testament. infirm.* Felin. *ad cap. conti[...] col.* 1. *n.* 1. *de fide Inst.* Decium *cons.* 86. *col.* 4. Rom. *s[...]* 255. Mod.

eique patrem ejus substituerat. Pactumeio Magno occiso, et rumore perlato (1), quasi filia quoque ejus mortua, mutavit testamentum, Noviumque Rufum heredem instituit, hac præfatione: *quia heredes, quos volui habere mihi, continere* (2) *non potui, Novius Rufus heres esto*: Pactumeia Magna supplicavit Imperatores Nostros: et cognitione suscepta, licet modus institutione contineretur, quia *falsus* (3) non solet obesse, tamen ex voluntate testantis putavit Imperator ei subveniendum: igitur pronunciavit (4), *hereditatem ad Magnam pertinere: sed legata ex posteriore testamento eam præstare debere, perinde atque si in posterioribus tabulis ipsa fuisset heres scripta.*

TIT. VI.

DE VULGARI (5) ET PUPILLARI (6) SUBSTITUTIONE (7).

Divisio institutionis. 1. *Substitutionis.* 2. *De liberis institutis vel exheredatis. Qui eis substitui possunt.* 3. *Si pater sibi heredem non instituerit.*

1. MODESTINUS lib. 2. Pandectarum.

HEredes (8) aut instituti dicuntur, aut substituti: instituti, primo gradu (9): substituti, secundo, vel tertio.

§. 1. Heredis *substitutio* duplex est, aut simplex: veluti *Lucius Titius heres esto: si mihi Lucius Titius heres non erit, tunc Seius heres* [*mihi*] *esto: si heres non erit, sive erit, et intra pubertatem decesserit, tunc Gaius Seius heres mihi esto.*

§. 2. Substituere liberis tam heredibus institutis quam exheredatis (10) possumus, et tam eum quem heredem nobis instituimus, quam alterum.

§. 3. Substituere liberis pater non potest, nisi si (11) heredem sibi instituerit: nam sine (12) heredis institutione nihil in testamento scriptum valet.

Quibus liberis pupillariter substituitur. 1. *Si pater sibi testamentum non fecerit, aut ejus hereditas ex testamento adita non sit.* 2. *De herede instituto adire cogendo.* 3. *Si minor adeundæ hereditatis causa sit restitutus.* 4. *De ordine scripturæ. De filio vel servo testatoris, vel posthumo suo pupillariter substitutis.* 7. *De ordine in quæstione, an valeat testamentum.*

2. ULPIANUS lib. 6. ad Sabinum.

MOribus (13) introductum est, *ut quis* (14) *liberis impuberibus* (15) *testamentum facere possit, donec masculi ad quatuordecim* (16) *annos perveniant, fœminæ ad duodecim.* quod sic erit accipiendum, si sint in potestate (17). Cæterum *emancipatis* non possumus: *Posthumis* (18) plane possumus. *Nepotibus* etiam possumus: et deinceps si qui non recasuri sunt in patris potestatem. Sed si eos patres præcedant, ita demum substitui eis potest, si heredes instituti sint, vel exheredati: ita enim post legem Velleam succedendo non rumpunt testamentum; nam si principale (19) ruptum sit testamentum, et pupillare evanuit. † Sed si *extraneum* quis impuberem heredem scripserit (20), poterit ei substituere: si modo eum in locum nepotis adoptaverit, vel adrogaverit, filio præcedente.

§. 1. Quisquis autem impuberi testamentum facit, sibi (21) quoque debet facere. Cæterum soli filio non poterit, nisi forte *miles* (22) sit. Adeo autem, nisi sibi quoque fecerit, non valet, ut nisi adita quoque patris hereditas sit, pupillare testamentum evanescat.

† Plane si omissa causa principalis testamenti, ab intestato possideatur hereditas, dicendum est, et pupillo substitutum servandum.

§. 2. Interdum etiam pupillaris testamenti causa compellendum heredem institutum adire hereditatem, ut ex secundis tabulis fideicommissum convalescat: ut puta, si jam pupillus decessit: cæterum, si adhuc (23) vivat, *improbum* (24) *esse* Julianus existimat *eum, qui sollicitus est de vivi hereditate.*

§. 3. Ego etiamsi minor (25) vigintiquinque annis adeundæ hereditatis causa fuerit restitutus, puto proficere secundis tabulis, ut Prætor utiles actiones decernat substituto.

(1) *l.* 28. *Supr. de inoff. l.* 11. §. 12. *infr. ad l. Jul. de adult. l.* 3. §. 3. *Supr. de testib.* v. Cic. 1. *de Orat.* Goth. Adde Cujac. *lib.* 2. *observ.* 26. S. L.

(2) *Al.* contingere.

(3) Falsus modus institutioni heredis obesse non solet: secundum testamentum ex falsa causa factum, non rumpit nec vitiat primum. Heres tamen in primo scriptus, cogitur solvere legata in secundo relicta, quia falsa causa legatis non fuit adjecta, sed institutioni tantum.

(4) In hac sententia Princeps non dicit, *condemno*: atque sufficit ferre sententiam declaratoriam, licet non sit insertum verbum *condemno* vel *absolvo*: facit *lex* 21. §. 1. *supr. de recept. qui arbitr.*

(5) 2. *Inst.* 15.

(6) 2. *Inst.* 16. *L.* 6. *C.* 26.

(7) *Substitutio*, appendix institutionis præcedentis. *l.* 35. *infr. de adq. vel omitt. hered.*

(8) Paul. 3. *sent.* 4. §. 17. Ulp. 22. §. 33. 35. Synops. 10. *c.* 1. 5. Herm. 8. §. 1. §. 2. Goth. Ad hanc leg. vide Govean. et Charond. *verisimil. lib.* 2. *cap.* 13. Ans. Adde Vacon. *lib.* 4. *declarat.* 62. et Forcat. *Necipomant. dialog.* 23. S. L. Conf. Hypolytum, Zasium, Ferretum, Molinæum, Paulum Leonium, et Vaconium *l.* 4. *declar.* 60. *et* 61. Duarenum *lib.* 2. *disp. cap.* 7. Anton. Guibertum *lib.* 1. *quæst. cap.* 6. *et* 9. Joan. Bologn. qui rubricam hanc repetit. *Mod.*

(9) Id est, primo loco. *l.* 2. §. 4. *infr. de B.P. secund. tab.*

(10) §. 4. *Inst. de pupillari.* Ulp. 23. §. 8.

(11) *l. ult. infr. de jure codicill.* §. 34. *Inst. de legat.*

(12) Institutione heredis testamenta vim accipiunt. *l. ult. infr. de jure codicill.* §. 34. *Inst. de legat.*

(13) Consuetudine et statuto fieri potest, ut quis decedat pro parte testatus et intestatus. vid. Tiraquell. 13. *privilegio piæ causæ.* Goth. Adde hic Vacon. *lib.* 4. *declarat.* 63. Alciat. *lib.* 4. *parerg. c.* 21. Zas. *lib.* 2. *singular. intellect. c.* 8. Forcatul. *Necyoman. dialog.* 31. S. L.

(14) In potestate, *versic. quod sic. infr.* posthumis etiam, *vers. posthumis.* non tantum filiis, sed et nepotibus. v. *vers. nepot.* An et extraneis impuberibus? vide *vers. sed si extraneum.*

(15) *Inst. de pupill. in pr. l.* 7. *C. de impub. et aliis substit.*

(16) §. 8. *Inst. de pupill.*

(17) Cum non extranei. §. *ult. Inst. de pupill.*

(18) §. 4. *Inst. de pupill.*

(19) §. 5. *in fin. Instit. de pupill.*

(20) Vid. Corasium. *Ep. quæst. cap.* 14. Menchacam. *controv. illustr. cap.* 106. Brissonium *lib.* 3. *select. antiq. cap.* 12. Vincentium Salvianum ab Ocla *ad rubr. solut. matrim. num.* 29. rursus Corasium *ad l. quamvis. Cod. de impub. num.* 2. Covarruviam *ad cap. Raynut.* §. 5. *num.* 3. *extr. de testam.* Mod.

(21) *d.* §. 5. *in princ.*

(22) *l.* 15. §. 5. *l.* 41. *in fin. infr. de testament. mil.*

(23) Viventis super hereditate sollicitum esse improbum est. *l.* 1. §. 21. *infr. de collat. bon. l. ult. C. de pact. l.* 2. *in fin. infr. de his, quæ ut indign. l.* 29. *l.* 30. *infr. de donat.*

(24) Nisi præsente eo, de cujus hereditate agitur, paciscatur. *l. ult. C. de pact.*

(25) Vid. Anton. Govean. *var. lect. lib.* 1. *cap.* 8. Leonin. *emendat. lib.* 5. *cap.* 18. *et* 19. Ans.

§. 4. Prius (1) autem sibi quis debet heredem scribere, deinde filio substituere; et non convertere ordinem scripturæ: et hoc Julianus putat [prius sibi debere, deinde filio heredem scribere]: Cæterum, si ante filio, deinde sibi testamentum faciat, non valere. Quæ sententia rescripto Imperatoris nostri ad Virium Luppum Britanniæ Præsidem comprobata (2) est, et merito: constat enim unum (3) esse testamentum, licet duæ sint hereditates: usque adeo, ut, quos quis sibi facit necessarios, eosdem etiam filio faciat, et posthumum suum filio impuberi possit quis substituere.

§. 5. Sed si (4) quis (5) ita fuerit testatus, *si filius meus intra* XIV. *annum decesserit, Seius heres esto*: deinde, *filius heres esto*: valet substitutio, licet conversa (6) scriptura filii testamentum fecerit.

§. 6. Sed et si ita scripserit, *si filius mihi heres non erit, Seius heres esto*: *filius heres esto*: secundo quidem gradu Seius scriptus est heres, et si filius heres non exstiterit, proculdubio Seius (7) ei heres erit: sed etsi exstiterit filius heres, et in (8) pubertate defunctus est, Seius admittendus recte videtur; ut non ordo scripturæ, sed ordo successionis spectetur.

§. 7. Quod igitur dictum est, singulis libererum substituere licere, ideo adjectum est, ut declaretur (9), non esse a filii testamento incipiendum (10) impuberis (11).

De substitutione pupillari, quisquis mihi heres erit.

3. Modestinus lib. 1. Differentiarum.

Cum filio impuberi pater ita (12) substituerit: *Quisquis mihi heres erit, idem filio impuberi heres esto*: placuit ad hanc substitutionem scriptos tantummodo [ad hereditatem] admitti: Itaque (13) dominus, cui per servum hereditatis portio quæsita sit, ex substitutione impuberi heres effici non poterit, si servus ab ejus exierit potestate.

Si pater in unum casum substituerit. 1. *De substitutione reciproca.*

4. Idem [libro singulari de Eurematicis (14)].

Jam hoc jure utimur ex D. Marci et Veri constitutione, *ut cum pater impuberi filio in alterum casum substituisset, in utrumque casum substituisse intelligatur* (15): sive filius heres non extiterit, sive extiterit et impubes decesserit.

§. 1. Quod jus ad tertium (16) quoque genus substitutionis tractum esse videtur: Nam si pater duos filios impuberes heredes instituat, eosque invicem substituat, in utrumque casum reciprocam (17) substitutionem factam videri, D. Pius constituit.

§. 2. Sed si alter pubes (18), alter impubes, hoc communi verbo (19), *eosque invicem* (20) *substituo*, sibi fuerint substituti: in vulgarem tantummodo casum factam videri substitutionem, Severus et Antoninus constituit. Incongruens (21) enim videbatur, ut in altero duplex esset substitutio, in altero sola vulgaris. Hoc itaque casu singulis separatim pater substituere debebit: *ut si pubes heres non extiterit*, impubes ei substituatur: *si autem impubes heres extiterit, et intra pubertatem decesserit*, pubes frater in portionem coheredis substituatur; quo casu in utrumque eventum substitutus videbitur, ne, si vulgari modo impuberi quoque substituat, voluntatis quæstionem relinquat, utrum de una vulgari tantummodo substitutione in utriusque persona sensisse intelligatur: ita enim in altero utraque substitutio intelligitur, si voluntas (22) parentis non refragetur: vel certe evitandæ quæstionis gratia specialiter (23) in utrumque casum impuberi substituat fratrem, *sive heres non erit, sive erit, et intra pubertatis annos decesserit.*

De substitutione, Quisquis mihi heres erit. Quisquis mihi heres erit *conditio ad deficientis quoque partem vocat.* Duar.

5. Gajus [lib. 3. ad legem Juliam et Papiam].

Si in testamento heredes scripti ita alicui substituti fuerint, *Ut si is* (24) *heres non esset, quisquis sibi heres esset, is in parte quoque deficientis esset heres*: pro qua parte quisque heres exstitisset, pro (25) ea parte eum in portione quoque deficientis vocari placet: neque interesse, jure institutionis quisque ex majore parte heres factus esset, an quod per Legem (26) alteram partem alicujus vindicasset.

(1) *l.* 1. *supr. de hered. inst.*

(2) *Improbata*, Govean. 1. *var.* 9. reprehensus a Roberto 1. *recept.* 34.

(3) Vel quasi, §. 2. *Inst. de pupill.* duplex, *l.* 1. §. 1. *infr. si cui plus quam per leg. Falcid.*

(4) *Sed et si quis*, Goveanus 1. *var.* 9. reprehensus a Robert. 1. *rec.* Goth. Vid. Anton. Merend. *lib.* 3. *controv. cap.* 35. Ans.

(5) Præmissa scil. substitutione institutioni.

(6) Verba præposita et posposita idem significant. *Bald.*

(7) Vulgaris expressa quoties pupillarem tacitam includit, vulgaris naturam habet vulgaris et pupillaris: ita ut ex ea patri et impuberi succedatur. *Bald.*

(8) *Al.* intra.

(9) Id autem indicat verbum, *substituere*, quod significat secundum actum, et non priorem. *Bald.*

(10) Si spectes ordinem successionis, non scripturæ.

(11) Id est, qui est impubes.

(12) Id est, generaliter.

(13) V. *l.* 7. *C. h. t.*

(14) De quibus v. *l.* 58. *supr. solut.*

(15) Vulgaris expressa continet tacitam pupillarem, et e converso. *Bald.*

(16) *Primus* casus est delatæ hereditatis: *secundus* adquisitæ, *l.* 8. *C. de impub. et aliis.* at *tertius est*, qui habet formulam diversam a vulgari et a pupillari substitutione, introductam potissimum propter caduca, ut remedio substitutionis reciprocæ valeret inter coheredes jus adcrescendi antiquum, potius quam jus caduci. Et formulam si inspicias, multa sunt genera substitutionum: si successionem, duo tantum, vulgaris et pupillaris: qua divisione comprehenduntur quæcunque ad instar earum rediguntur, etiam duplices, sive, ut loquitur Theophilus, *vulgaris pupillaris*, Cujac. *hic.*

(17) *Reciprocam* substitutionem nostri *breviloquam* (quod brevi sermone plures contineat substitutiones, vulgarem et pupillarem) id est, *compendiosam appellant.*

(18) Ut *l.* 6. *C. de test. milit. l.* 2. *C. de impub.*

(19) Verbum *substituere*, est verbum commune: potest enim trahi ad diversas species institutionum, puta directam et fideicommissariam. *Bald.*

(20) *l.* 43. *infr. h. t. l.* 2. *C. eod.*

(21) Incongrue de persona respondetur, *ut hic.* de contracto, *l.* 52. §. 1. *infr. de verb. oblig.* de facto, *l.* 24 *infr. de leg.* 2. de aliis atque aliis rebus, *l.* 13. *supr. de offic. Præsid.*

(22) Ut tacita includatur expressa, in potestate testatoris est. *Bald.*

(23) Optimum est consilium, ut testator substituendo exprimat singulos casus, ut ne quæstio voluntatis remaneat. *Bald.*

(24) Vide quæ scripsi ad *l. un. C. de caducis.*

(25) Quantam partem quis habet in institutione primæva jure primævo, vel accrescendi, tantam habet ex substitutione. *Bald.* adde *l.* 24. *infr. eod.*

(26) Papiam caducariam, *l. un. C. de caduc.* id est, jure accrescendi: et sic pars jure accrescendi dicitur propria. *Bald.*

Prohibitus succedere patri, quatenus possit succedere filio.

6. Terentius Clemens lib. 4. ad Legem Juliam et Papiam.

SI is (1), qui ex bonis testatoris solidum capere non possit, substitutus sit ab eo impuberi filio ejus: solidum ex ea causa capiet quasi a pupillo capiat: Sed hoc ita interpretari Julianus noster videtur, ut ex bonis quæ testatoris fuerant, amplius capere non possit: quod si pupillo aliquid præterea adquisitum esset, aut si exheredato esset substitutus, non impediri eum capere, quasi a pupillo capiat.

De substitutione facta post pubertatem.

7. Papinianus [lib. 6. Responsorum].

VErbis civilibus (2) substitutionem post quartum decimum annum ætatis frustra fieri convenit (3): sed qui non admittitur ut substitutus, ut adjectus heres quandoque non erit: ne fiat contra voluntatem, si filius non habeat totum interim, quod ei testamento pater dedit.

De substitutione pupillari pura, vel conditionali, veluti, 1. Si mihi heres erit: aut Quisquis mihi heres erit.

8. Ulpianus lib. 4. ad Sabinum.

QUi liberis (4) impuberibus substituit, aut pure (5), aut sub conditione (6) solet substituere. † *Pure* (7), sic, *Si* (8) *filius meus intra pubertatem decesserit, Seius heres esto*: sive Seius iste heres institutus sit, et impuberi substitutus, nullam habet conditionem; sive solum substitutus. † *Sub* (9) *conditione* autem institutum si substituat, id est *si mihi heres erit*, non alias existet heres ex substitutione, nisi et ex institutione heres fuerit (10): cui similis (11) est et hæc substitutio, *Quisquis* (12) *mihi ex suprascriptis heres erit*: habet enim in se eandem [conditionem] similem superiori.

§. 1. Hæc verba *Quisquis mihi heres erit, idem impuberi filio heres esto*, hunc habent sensum, ut non omnis qui patri heres extitit, sed (13) is qui ex testamento heres extitit, substitutus videatur: et ideo neque pater, qui per filium, neque dominus, qui per servum exstitit, ad substitutionem admittetur, neque heredis (14) heres: quia non (15) ex judicio veniunt: Partes (16) quoque cædem ad substitutos pertinent, quas in ipsius patrisfamiliæ habuerunt hereditate.

Si pater heredes suos et alium præterea pupillo substituat.

9. Labeo lib. 1. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

SI pater filio impuberi eosdem quos sibi, et te unum (17) præterea heredem instituit: bonorum filii te dimidiam (18), cæteros patris heredes communiter dimidium ita habere, ut unus semis apud te maneat: alterius semissis pro his partibus inter heredes paternos divisio fiat, quibus ex partibus hereditatem paternam haberent.

De substitutione pupillari, Quisquis mihi heres erit. 1. Qui fiunt heredes necessarii pupillo. 2. In quibus bonis succedit substitutus impuberi. 3. De substituto pupillariter qui repudiavit hereditatem patris. 5. In quibus bonis succedit substitutus impuberi. 7. De eo, qui institutus et sibi substitutus est.

10. Ulpianus lib. 4. ad Sabinum.

SEd si plures sint ita substituti, *Quisquis mihi ex suprascriptis heres erit*; deinde quidam ex illis, posteaquam heredes extiterint patri, obierunt: soli superstites (19) ex substitutione heredes existent, pro rata partium, ex quibus instituti sint: nec quicquam valebit ex persona defunctôrum.

§. 1. Quos (20) possum heredes mihi facere necessarios, possum et filio: ut servum meum, et fratrem suum, quamvis in rebus humanis (21) nondum sit: posthumus igitur erit fratri heres necessarius.

§. 2. Filio impuberi herede ex asse instituto substitutus quis est; extitit patri filius heres: an possit substitutus separare hereditates, ut filii habeat, patris non habeat? Non potest: sed aut utriusque debet hereditatem habere, aut neutrius: juncta (22) enim hereditas cœpit esse.

§. 3. Idemque est, si pater me heredem scripserit ex

(1) Puta cœlebs. vide Ulp. 3. §. 2. 9. vel filius naturalis, *l.* 2. *C. de nat. Accurs.* vel uxor instituta pro parte et pupillo substituta, quæ olim plus decima bonorum mariti capere non poterat per legem Juliam hodie sublatam, *l.* 2. *C. de infirm. pœn. cælibat.* Govean. His vero verbis Cujac. 9. *obs.* 17. aliud quam de orbo et cœlibe exemplum profert, puta de uxore, quæ ex testamento mariti solidum capere non potest, ex testamento filii potest. Ulp. 16.

(2) *Verba civilia*, directa, legitima, communia, vulgaria: quibus opponuntur obliqua et precaria: directa sunt, *ut heres esto, heredem facio: do, lego, capito, sumito, habeto.* Ulp. 25. §. 1. Zas. Govean. Duar. 1. *disp.* 9. v. Cujac. 11. *obs.* 25. Goth. Adde Ant. Merend. *lib.* 4. *controv. c.* 10. Vacon. a Vacuna *lib.* 4. *declarat.* 64. *num.* 7. Ans.

(3) Nisi a milite. *l.* 15. *infr. eod.*

(4) Substitutio pupillaris potest fieri pure et sub conditione extrinseca.

(5) Quid ita? An aliud est substitutio, quam conditionalis institutio? vid. *l.* 41. §. 6. *infr. eod.*

(6) *l. ult.* §. 1. *infr. eod.* Paul. 3. *sent.* 4. §. 18.

(7) In substitutione pupillari pure facta non requiritur, ut institutus sit heres patris.

(8) Conditio quæ tacita inest, etiam expressa, actum conditionalem non facit.

(9) Verba affirmativa sub conditione concepta dispositionem et institutionem inducunt, *ut hic.* etsi vulgo dicatur in dispositione non esse ea, quæ sunt in conditione; et conditionem nihil certum constituere.

(10) Imo ut heres non sit, aliud erit. *l.* 21. *supr. de hered.*

(11) Institutiones, *si Titius mihi heres erit, et quisquis mihi heres erit*, verborum conceptione et formula dissimiles, re et effectu pares sunt.

(12) *Quisquis*, distributive junctum verbo futuri temporis inducit dispositionem.

(13) Substitutio pupillaris, in qua fit mentio *heredum testatoris*, ad eos tantum heredes pertinet, qui judicio defuncti sunt heredes, at non per aliam personam, ut est pater per filium: dominus per servum: Hi non sunt heredes ex judicio defuncti, sed per mediam personam. Unde notant, verbum simpliciter prolatum, intelligi per prius, non per posterius, hoc est, directo ac primario, non secundario.

(14) *l.* 70. *infr. de verb. sign.*

(15) *Heredum* alii heredes judicio defuncti, alii non judicio defuncti, *ut hic. et l.* 1. §. 3. *infr. de legatorum seu fideicomm.*

(16) *l.* 5. *supr. eod. l.* 24. *infr. eod.*

(17) Conjuncti habentur loco unius personæ: disjunctus, loco alterius.

(18) Vid. *l.* 7. *C. eod.*

(19) Spes vulgaris substitutionis non transmittitur ad heredes.

(20) Necessarius patri, potest et impuberi necessarius fieri. *l.* 2. §. 4. *supr. eod. l.* 6. *in fin. supr. tit. prox.*

(21) Humanus.

(22) *l.* 59. *infr. de adquirend. vel omitt. heredit.* Conjunctorum et unitorum impossibilis est separatio. *Hereditatem* proprie dici ante aditam hereditatem: post aditam, *patrimonium heredis* dici, hinc colligunt. Socin. ad *l.* 1. §. 8. *infr. de adquirend. vel omitt. heredit.*

parte, [et] filium ex parte, et ego patris hereditatem repudiavero: nam neque filii hereditatem habere possum.

§. 4. Si ex asse heres institutus*, filio exheredato substitutus repudiaverit patris hereditatem, cum non haberet substitutum: non poterit filii adire: nec enim valet filii testamentum, nisi (1) patris fuerit adita hereditas: Nec [enim] sufficit ad secundarum tabularum vim, sic esse factum testamentum, ut ex eo adiri hereditas possit.

§. 5. Ad substitutos (2) pupillares pertinent, et si (3) quæ postea pupillis obvenerint: neque enim suis bonis testator substituit, sed impuberis: cum et exheredato substituere quis possit: nisi mihi proponas militem esse, qui substituit heredem hac mente, ut ea sola velit ad substitutum pertinere, quæ a se ad institutum pervenerunt.

§. 6. In adrogato quoque impubere dicimus ad substitutum ejus ab adrogatore datum non debere pertinere ea, quæ haberet, si adrogatus non esset: sed ea sola, quæ ipse ei dedit adrogator: nisi forte distinguimus, ut quartam quidem, quam omnimodo ex rescripto Divi Pii debuit ei relinquere, substitutus habere non possit, superfluum habeat: Scævola tamen lib. decimo Quæstionum putat, vel hoc (4) adrogatori permittendum: quæ sententia habet rationem: Ego etiam amplius puto, et si quid beneficio adrogatoris adquisiit, et hæc substitutum posse habere: ut puta adrogatoris amicus (5), vel cognatus ei aliquid reliquit.

§. 7. Nemo institutus et sibi substitutus sine causæ mutatione (6) quicquam proficit: sed hoc in uno gradu: cæterum, si duo sint gradus, potest dici valere substitutionem, ut Julianus libro trigesimo Digestorum putat: si quidem sic sit substitutus sibi, cum haberet coheredem Titium, *Si Stichus heres non erit, liber et heres esto*, non valere substitutionem: Quod si ita, *Si Titius heres non erit, tunc Stichus liber, et heres, et in ejus partem esto*, duos gradus esse: atque ideo repudiante Titio Stichum liberum et heredem fore.

Quo tempore spectatur an heres possit capere.

11. PAULUS lib. 1. ad Sabinum.

SI is, qui heres institutus est, filio substitutus sit: nihil (7) oberit ei in substitutione, si tunc capere possit, cum filius decessit. Contra quoque potest pœnas (8) in testamento pupilli pati, licet in patris passus non sit.

De separatione hereditatis paternæ et pupillaris.

12. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

SI filius, qui patri ac postea fratri ex secundis tabulis heres exstitit, hereditatem patris recuset, fraternam autem retinere malit: audiri debet (9). Justius enim Prætorem facturum existimo, si fratri separationem [bonorum] patris concesserit: etenim jus dicenti (10) propositum est, liberos oneribus hereditariis non sponte susceptis liberare; non invitos ab hereditate removere: præsertim quod remotis tabulis secundis legitimam haberet fratris hereditatem: Itaque legata duntaxat ex secundis tabulis præstari debent, habita ratione facultatum in Falcidia, non patris, ut alias solet, sed impuberis.

De gradu substituti pupillariter.

13. POMPONIUS [lib. 1. ad Sabinum].

QUo gradu (11) heres liberis substituatur, nihil interest.

De fine substitutionis pupillaris.

14. IDEM lib. 2. ad Sabinum.

IN *pupillari substitutione*, licet longius (12) tempus comprehensum fuerit, tamen finietur substitutio pubertati (13).

De substitutione facta a milite.

15. PAPINIANUS lib. 6. Responsorum.

CEnturio (14) filiis, *si intra* (15) *quintum et vicesimum annum ætatis sine liberis vita decesserint* (16), directo substituit: Intra XIV. annos etiam propria bona filio substitutus jure communi capiet: post eam autem ætatem ex privilegio militum patris duntaxat, cum (17) fructibus (18) inventis in hereditate.

Si servus legetur, et a substituto filii liber esse jubeatur. 1. Si pater primum sibi, deinde filio: vel primum sibi et filio, deinde sibi testamentum fecerit.

16. POMPONIUS [lib. 3. ad Sabinum].

SI quis eum, quem (19) testamento suo legavit, rursus a substituto filii liberum esse jusserit: liber erit: quasi legato adempto: Nam et in legato in [his] testamen-

(1) Principale quando est caducum, et accessorium etiam caducum est. *Bald.*

(2) Sicut pater non potest decedere pro parte testatus, pro parte intestatus; ita nec filius, cui pupillariter substituitur. *Bald.*

(3) Imo non ea, *l.* 22. §. 1. *supr. de adopt.*

(4) Id est, quartam substitutionis. Atque ita pater non tantum naturalis, sed et adoptivus potest substituere filio pupillariter, etiam in legitima. *Bald.*

(5) Beneficium quod alii confertur meo nomine, mihi confertur. An idem in uxore, ut quæ ei fuerint donata a consanguineis mariti censeantur ei data favore mariti, ut ita donatio marito adquiratur? Veteres ajunt: Alciatus negat. de qua præsumptione vide Alciatum, 1. *præsumpt.* 1. vid. quæ notavi ad *l.* 9. *C. de donat. ante nupt.*

(6) Id est, sine ademptione commodi ex substitutione provenientis. *Bart.* Causa mutatur, si res a me in alium transferatur. *l.* 48. §. 1. *infr. eod.*

(7) Cur? pupillaris substitutio conditionalis est, v. *l.* 1. *supr. eod.* In dispositione autem conditionali inspicitur tempus existentis conditionis. Capacitas substituti spectatur tempore cedentis substitutionis.

(8) Pœna est, non posse capere ex testamento. *Bald.* Pœnas autem legis Juliæ cœlibibus constitutas intelligit, de quibus dixi ad Ulp. 14. §. 4.

(9) *l.* 57. §. 1. *infr. ad SC. Trebell.*

(10) Id est, Prætori. *l.* 1. *supr. de jurisdict.*

(11) *l.* 36. *infr. eod.*

(12) Quid si brevius? *l.* 21. *infr. eod.*

(13) *Al.* pubertate. Ita pupillaris substitutio finitur pubertate: filiis enim impuberibus tantum fieri potest. v. *l. cohered.* 41. §. *cum filiæ.* 2. *infr. hoc tit. Instit. de pupill.* 2. Gajus 4. Hanc substitutionem sic describit Horat. 2. *serm.* 5. *Si cui præterea validus male filius, in re Præclara sublatus aletur: ne manifestum Cœlibis obsequium nudet te, leviter in spem Arripere officiosus, et tu scribare secundus Heres, ut si quis casus puerum egerit Orco, in vacuum venias.*

(14) Et sic miles. *l.* 6. *C. eod.*

(15) Vid. Cujac. in hanc legem, 11. *observ.* 25. *et lib.* 12. *cap.* 27. Compendiosa substitutio facta a milite disertis verbis tempore pupillaris ætatis, valet ut pupillaris: post pubertatem vero, valet ut militaris, et in eam veniunt nuda bona testatoris cum fructibus extantibus, non autem bona impuberis. *Goth.* Vide in hanc leg. Vacon. a Vacun. *lib.* 4. *declarat.* 64. Forcat. *Necyomant. Dialog.* 25. Duaren. *lib.* 2. *disp.* 7. S. L. Adde Charond. *lib.* 2. *verisimil. cap.* 11. Ans.

(16) Hanc legem breviter Gratianus, copiose Zasius, Alciatus et Ripa exposuerunt; fuseque repetiit Bolognetus. Vide Emanuelem Zoares *lib.* 1. *observat. cap.* 3. Zoannettum *rerum quotidianarum cap.* 4. Joannem Aurpachum *lib.* 2. *epist. juridic. cap.* 3. Mod.

(17) Fructus inventi in hereditate, tempore mortis, vel percepti post mortem testatoris jacente hereditate, vel percepti post aditam hereditatem, an et quemadmodum fideicommissario sint restituendi, vide omnino apud Manticam 7. *de Conjectur. ult. volunt.* 10.

(18) *l.* 9. *infr. ad l. Falc.*

(19) Vide *l.* 14. *infr. de leg.* 2.

tis novissima (1) scriptura erit spectanda : sicut in eodem testamento, vel testamento [et] codicillis confirmatis observaretur.

§. 1. Si suo testamento perfecto , alia (2) rursus hora (3) pater filio testamentum fecerit (4) , adhibitis legitimis testibus : nihilominus id valebit : et tamen patris testamentum ratum manebit. Nam et si sibi et filio pater testamentum fecisset , deinde sibi tantum , utrumque superius rumpetur. Sed si secundum testamentum ita fecerit pater , ut sibi heredem instituat , *si vivo se filius decedat*, potest dici non rumpi superius testamentum : quia secundum non valet, in quo (5) filius præteritus sit.

De nasciluro post mortem ejus , cui pupillariter substituitur.

17. Idem [lib. 4. ad Sabinum].

SUbstitui liberis is etiam potest , qui (6) post mortem ejus natus fuerit , cui substitutus heres fuerit.

De servo communi pupillariter substituto. 1. *De substitutione vel institutione servi legati.*

18. Ulpianus [lib. 16. ad Sabinum].

SI servus communis (7) substitutus sit impuberi cum libertate, si quidem a patrefamilias fuisset redemptus, erit impuberi necessarius : si vero ab impubere redemptus, non necessarius , sed voluntarius fit heres , ut Julianus lib. XXX. Digestorum scribit. Quod si neque a patre neque a pupillo fuerit redemptus , æquitatis ratio suggerit , ut ipse pretium (8) partis suæ domino offerens possit et libertatem et hereditatem consequi.

§. 1. Si Titio fuerit legatus (9) servus , posse eum impuberi (10) substitui cum libertate, quemadmodum institui potuit legatus : et evanescit legatum existente conditione substitutionis.

19. Julianus [lib. 30. Digestorum].

IDem est , et si post (11) mortem legatarii servus substitutus sit.

De substitutione pupillari.

20. Ulpianus [lib. 16. ad Sabinum].

PAtris et filii (12) testamentum pro uno (13) habetur, etiam in jure Prætorio : nam (ut Marcellus libro Digestorum IX. scribit) sufficit (14) tabulas esse patris signatas , et si resignatæ sint filii : et septem signa patris sufficiunt.

§. 1. Si pater sibi per (15) scripturam, filio per nuncupationem , vel (16) contra, fecerit testamentum , valebit.

De substitutione, Si intra decimum annum decesserit.

21. Idem [lib. 41. ad Edictum].

SI ita quis substituerit : *si filius meus intra* (17) *decimum annum decesserit , Seius heres esto :* deinde hic ante quartumdecimum , post decimum decesserit , magis est , ut non possit bonorum possessionem substitutus petere : non enim videtur in hunc casum substitutus.

De bonorum possessione contra tabulas.

22. Gajus [lib. 15. ad Edictum provinciale].

IS , qui contra tabulas testamenti patris bonorum possessionem petierit , si fratri impuberi substitutus (18) sit , repellitur (19) a substitutione.

Ex substitutione reciproca qui et quatenus vocentur.

23. Papinianus [lib. 6. Responsorum].

QUi (20) plures heredes instituit , ita scripsit : *Eosque omnes invicem* (21) *substituo :* post aditam a quibusdam ex his hereditatem, uno eorum defuncto, si conditio substitutionis extitit, alio herede partem suam repudiante , ad superstites tota portio pertinebit : quoniam invicem in omnem causam singuli substituti videbuntur : ubi enim quis heredes instituit , et ita scribit , *Eosque invicem substituo ;* hi substitui videbuntur , qui heredes extiterunt (22).

Pars data in institutione , censetur data in substitutione.

24. Ulpianus lib. 4. Disputationum.

SI plures sint instituti ex (23) diversis partibus , et omnes invicem substituti : plerumque credendum [et] ex (24) iisdem partibus substitutos , ex quibus instituti sint : ut si forte unus ex uncia , secundus ex octo , tertius ex quadrante sit institutus , repudiante tertio, in novem partes dividatur quadrans ; feratque octo partes , qui ex besse institutus fuerat ; unam partem , qui ex uncia [scriptus est] : nisi forte alia mens fuerit testatoris, quod vix credendum est , nisi (25) evidenter fuerit expressum.

De filiis impuberibus invicem substitutis et extraneo substituto ei , qui novissimus morietur.

25. Julianus lib. 24. Digestorum.

SI pater impuberes filios invicem substituerit , et ei qui novissimus mortuus fuerit , Titium : Respondendum est , solos fratres (26) bonorum possessionem accepturos ,

(1) Vide quæ notavi ad *l.* 21. §. 1. *supr. qui test.*

(2) Testator potest facere testamentum sibi et filio , diversis horis , et tabulis.

(3) De hora et horis , vid. Cujac. *cap.* 2. *de præsumptionibus.* et Oldend. *cap.* 2. *de præscript.*

(4) Adi Jacob. Nigr. *ad l.* 1. §. *qui patris. de verb. oblig. n.* 34. *et seq.* Fortunium Garziam *ad l. Gallus. in princ. n.* 89. *de liber. et posthum.* Hieronymum Ver. *ad l. ex facto.* §. *Lucius Titius. n.* 30. *infr. hoc tit.* Mod.

(5) V. *l.* 7. *Supr. de lib.*

(6) Posthumus potest jam nato pupillariter substitui. *Bald.*

(7) *l.* 6. §. 3. *Supr. de hered. inst.*

(8) Favore libertatis et pupillaris substitutionis partem suam vendere quis cogitur. vid. *l.* 1. §. 1. *C. de comm. serv. manum.*

(9) *l.* 16. *supr. eod.*

(10) *l.* 5. §. 3. *C. de necessariis.*

(11) *l.* 38. *supr. de hered. inst.*

(12) *Subaudi* , impuberis.

(13) §. 2. *et ibid.* Theoph. *Inst. de pupill. l.*28. *vers. me illud maxime movet. infr. de reb. auct. jud.* ideoque sollennitas unica sufficit in utroque. *Bald.* et consequenter , ut ibidem Theophilus scribit , septem testes sufficiunt , neque quatuordecim exiguntur.

(14) *l.* 9. *infr. de B. P. secund. tab.*

(15) *l.* 8. *in fin. Infr. de B.P. secund. tabul.* adde quæ scripsi ad *l.* 11. *infr. testam. quemadmod. aper.*

(16) Potest quis sibi testamentum scriptum facere : filio vero per nuncupationem : et retro , filio per scripturam , sibi per nuncupationem.

(17) Quid , si in tempus longius ? vide *l.*14. *supr. eod.* permissum intra tempus , post tempus videtur denegatum. *Bald.*

(18) Vide Tiraqu. *privil.* 29. *piæ causæ.*

(19) *l.* 8. §. 5. *supr. de inoff. l.* 27. §. 2. *infr. ad SC. Trebell. l.* 5. §. 2. §. 4. *infr. de leg. præstand.* Impugnans paternum testamentum , non debet ex pupillari et accessorio commodum reportare. *Bald.*

(20) Vide Langebek. *c.*7. *Annotationum.* Cujac. in hanc legem, 10. *observ.* 40.

(21) Ex substitutione reciproca debent admitti heredes superstites, non autem heredes præmortuorum , et debent admitti pro hereditariis portionibus. *Bald.*

(22) *l.* 41. *infr. de adquir. vel omitt. hered.*

(23) §. 2. *Inst. de vulgari.*

(24) *l.* 5. *l.* 8. *in fin. l.* 10. *supr. eod.* §. 7. *in fin. Inst. de pup. l.* 1. *C. de impub. et aliis.*

(25) Ut si dixerit testator, *hos substituo æquis partibus.*

(26) Præmortui scil. ac primo defuncti.

et quodammodo duos gradus hujus institutionis factos: ut primo fratres invicem substituerentur; si illi (1) non essent, tunc (2) Titius vocaretur.

Si posthumus pupillariter substitutus vivo patre nascatur.

26. Idem lib. 29. Digestorum.

SI pater filium impuberem heredem scripserit, et ei substituerit, si quis sibi post mortem natus erit; deinde vivo patre posthumus (3) natus fuerit: testamentum [vivo] rumpetur: post mortem autem fratris vivo patre natus, solus heres patri suo existet.

Si quis heredi substituto substituatur.

27. Idem lib. 30. Digestorum.

SI (4) Titius coheredi suo substitutus fuerit, deinde (5) ei Sempronius: verius puto, in utramque (6) partem Sempronium substitutum esse.

De lege Cornelia.

28. Idem lib. 62. Digestorum.

LEx (7) Cornelia, quæ testamenta eorum, qui in hostium potestate decesserunt, confirmat (8), non solum ad hereditatem ipsorum, qui testamenta fecerunt, pertinet, sed ad omnes hereditates, quæ ad quemque ex eorum testamento pertinere potuissent, si in hostium potestatem non pervenissent. Quapropter cum pater in hostium potestate decessit, filio impubere relicto in civitate, et is intra tempus pubertatis decesserit, hereditas ad substitutum pertinet, perinde ac si pater in hostium potestatem non pervenisset. Sed si pater in civitate decessit, filius impubes apud hostes; si quidem mortuo patre filius in hostium potestatem pervenerit, non commode (9) dicitur, hereditatem ejus ex ea lege ad substitutos pertinere? si vero vivo patre filius in hostium potestatem pervenerit, non existimo legi Corneliæ locum esse: quia non efficitur per eam, ut is qui nulla bona in civitate reliquit, heredes habeat. Quare etiam si pubes (10) filius vivo patre captus fuerit, deinde, mortuo in civitate patre, in hostium potestate decesserit, patris hereditas ex lege XII. tabularum, non (11) filii ex lege Cornelia, ad adgnatum proximum pertinet.

29. Scævola lib. 15. Quæstionum.

SI pater captus sit ab hostibus, mox filius, et ibi ambo (12) decedant: quamvis prior pater decedat, lex Cornelia ad pupilli substitutionem non pertinebit, nisi reversus in civitate impubes decedat: quoniam (13) et si ambo in civitate decessissent, veniret substitutus.

De substitutis tertio gradu.

30. Julianus lib. 78. Digestorum.

QUidam testamento Proculum ex parte quarta, et Quietum ex parte dimidia (14) et quarta heredem instituit: deinde Quieto Florum, Proculo Sosiam heredes substituit: deinde, si neque Florus, neque Sosia heredes essent, tertio gradu ex parte dimidia et quarta coloniam (15) Leptitanorum, [et] ex quarta complures heredes substituit in plures quam tres uncias: Quietus hereditatem adiit: Proculus et Sosia vivo testatore decesserunt: Quæritur, quadrans Proculo datus ad Quietum an ad substitutos tertio (16) gradu pertineat? Respondi, eam videri voluntatem patrisfamilias fuisse, ut tertio gradu scriptos heredes ita demum substituerit, si tota hereditas vacasset: idque apparere evidenter (17), ex eo quod plures quam duodecim uncias inter eos distribuisset: et idcirco partem quartam hereditatis, de qua quæritur, ad Quietum pertinere.

De substitutione pupillari, quisquis mihi heres erit, 1. Vel si ille mihi heres non erit.

31. Idem lib. singulari de Ambiguitatibus.

IN substitutione filio ita facta, *Quisquis mihi ex suprascriptis heres erit, idem filio* (18) *heres esto*: Quæritur, quisquis heres, quandoque fuerit, intelligatur: an quisquis heres tum erit cum filius moriatur? Placuit Prudentibus, si quandoque (19) heres fuisset: quamvis enim vivo pupillo heres esse desisset (20), forte ex causa de inofficioso, quæ pro parte mota est, futurum tamen eum heredem ex substitutione creditum est.

§. 1. Non simili modo in hac specie dicendum est, si quis, cum filios duos haberet, Gaium puberem, Lucium impuberem, ita filio substituisset: *Si Lucius filius meus impubes decesserit, neque mihi Gaius filius heres erit* (21) *tunc Seius heres esto*: nam ita Prudentes hoc interpretati sunt, ut ad impuberis mortem conditio substitutionis esset referenda.

De coheredibus substituti, et alio aliisve adjectis.

32. Idem [lib. 1. ad Urseium Ferocem].

QUi complures heredes ex disparibus (22) partibus instituerat, et in his Attium: si Attius non adierit cæteros ex iisdem partibus, quibus instituerat, here

(1) Fratres.

(2) Substitutus post filios, aliquo vel uno vivente, non admittitur; extraneus in dubio videtur substitutus post mortem omnium filiorum. Nunquam admittitur substitutus, ubi persona superest, quæ ex præsumpta voluntate defuncti substitutum antecedere debet. *Bald.*

(3) Agnatione posthumi rumpitur testamentum ex substitutione. *Bald.*

(4) §. 3. *Instit. de vulgari.*

(5) Substitutus substituti, videtur utrique substitutus. *Bald.*

(6) Cur ita? vide Paponem, 20. *arrestorum* 3. *arresto* 3.

(7) Vide Antonium Fabrum, 3. *conject.* 9.

(8) Heres ejus, qui apud hostes mortuus est, heres fingitur ante mortem patris, idque propter fictionem legis Corneliæ. *l.* 25. *supr. familiæ. l.* 12. *supr. qui testam. l.* 9. *supr. de injusto. l.* 3. §. 6. *infr. de bon. possess. l.* 4. §. 1. *infr. de bon. libert. l.* 22. *infr. de captivis.* vid. in hanc legem Cujac. 15. *observ.* 17.

(9) Non incommode. *Cujac.*

(10) Impubes. Cujac. ad *l.* 10. §. 1. *infr. de captivis.* quæ est ex lib. 29. Papiniani Quæstionum.

(11) *l.* 10. *in fin. infr. de captivis.*

(12) *l.* 11. *infr. de capt.*

(13) Quamquam, Cujac. ad *l.* 19. *infr. de usurpat. et usucap.*

(14) Consule Doctores *ad l. penult. C. de impub.* ubi Decius n. 6. Alexandrum *ad l. heredes mei.* §. *cum ita. ad SC. Trebel* *num.* 19. *vers. nunc videndum.* ubi etiam Socinus et Fab. Aco *num.* 53. *et* 83. Corasium *ad l. post aditam. num.* 70. *C. de impub.* Duarenum denique *lib.* 2. *cap.* 16. *de jur. accresc.* Mod.

(15) *l. ultim. Infr. de censib.*

(16) Conjunctus substituto præfertur ex præsumpta voluntate testatoris. *l.* 2. §. 6. *infr. de bonor. possess. secund. tab.* Goth. vi Anton. Peregrin. *de fideicommiss. art.* 13. §. *fin.* Ans.

(17) Probari evidenter dicitur, quod probatur ex conjecturis verisimilitudinibus. *Bald.*

(18) Pupillo, *ut infr. eod.*

(19) Semel quem heredem extitisse sufficit, nisi testator eum heredem esse tempore mortis requirat. *Bald.* momento conditionis extitisse sufficit.

(20) Heres interdum esse desinit. *l.* 43. *Infr. eod.* §. 5. *In de hered. quæ ab intestato.*

(21) Differentiam nota inter hanc conditionem, *Si heres non erit.* de qua *hic.* et illam, *Quisquis heres erit.* de qua *supr. eod.* Primo casu, existente conditione substitutus excluditur: Posteriore, admittitur. Cur facilius quis admittitur ad favorem, quam a favore excluditur? *Bald.*

(22) Disjuncti in institutione intelliguntur disjuncti in substitutione facta per verba, *Quisquis mihi heres erit.* Baldus.

des ei substituerat: deinde si Attius non adiisset, Titium coheredem eis qui substituti sunt, adjecit: Quæsitum est quam partem is, et quam cæteri habituri essent? Respondi, Titium virilem (1), cæteros hereditarias: veluti si tres fuissent, Titium partem quartam Attianæ partis habiturum, reliquarum partium hereditarias partes, ex quibus instituti erant, reliquos habituros esse. Quod si non solum Titium, sed etiam alios adjecisset heredes: hos quidem viriles partes habituros: veluti si tres (puta) coheredes fuissent substituti, extranei duo adjecti, hos quintas partes Attianæ partis, reliquos autem coheredes hereditarias partes habituros esse (dixit).

Si mater filio, cum pubes erit, *instituto vulgariter substituat.* 1. *Si quis nepoti secundum Galli formulam instituto, vulgariter substituatur.*

33. Africanus [lib. 2. (2) Quæstionum].

SI mater ita testetur, ut filium impuberem, cum (3) erit annorum quatuordecim, heredem instituat, eique pupillaribus (4) tabulis, si sibi heres non erit, alium substituat: valet (5) substitutio.

§. 1. Si filius, et ex eo nepos posthumus ita heredes instituantur, ut Gallo Aquilio placuit: et nepoti, si is heres non erit, Titius substituatur: filio herede existente (6), Titium omnimodo, id est, etiamsi nepos natus non fuerit, excludi (7) respondit.

De supremo et proximo. 1. *De substitutione*, quisquis mihi heres erit. 2. *De bonorum possessione contra tabulas.*

34. Idem [lib. 4. (8) Quæstionum].

EX duobus impuberibus *ei*, *qui supremus moreretur*, heredem substituit: Si simul (9) morerentur, utrique heredem esse respondit: quia *supremus* (10) non is demum qui post aliquem, sed etiam post quem nemo sit, intelligatur, sicut et e contrario *proximus* (11) non solum is, qui ante aliquem, sed etiam is ante quem nemo sit, intelligitur.

§. 1. Filium impuberem et Titium heredes instituit: Titio Mævium substituit: filio *quisquis sibi heres esset* ex suprascriptis substituit: Titius omisit hereditatem, Mævius adiit: Mortuo deinde filio putat magis ei soli ex substitutione deferri pupilli hereditatem, qui patris quoque hereditatem adierit.

§. 2. Etiamsi contra patris tabulas bonorum possessio petita sit, substitutio tamen pupillaris valet, et legata omnibus præstanda sunt, quæ a substitutione data sunt.

35. Idem [lib. 5. Quæstionum].

ETsi contra tabulas patris petita sit a pupillo bonorum possessio, in substitutum tamen ejus actionem legati dandam esse, ita ut augeantur (12) præterea (13): quod filius extraneis non debuerit: Sic et crescere a substituto data legata, si per bonorum possessionem plus ad filium pervenisset, quemadmodum et ipse filius plus exceptis deberet. His consequens esse existimo, ut si impubes ex asse heres scriptus sit, et per bonorum possessionem semis ei ablatus sit, substitutus in partem legati nomine exoneretur: ut quemadmodum portio, quæ per bonorum possessionem accesserit, auget legata, ita et hic, quæ abscesserit, minuat (14).

De numero graduum. De servo herede necessario. 1. *De numero heredum singulis gradibus. De substitutione reciproca.*

36. Marcianus lib. 4. Institutionum.

POtest (15) quis in testamento plures (16) gradus heredum (17) facere: puta, *Si ille heres non erit, ille heres esto:* et deinceps plures: ut novissimo loco in subsidium vel servum necessarium heredem instituat.

§. 1. Et vel plures (18) in unius locum possunt substitui, vel unus in plurium, vel singulis singuli, vel invicem ipsi qui heredes instituti sunt.

Si singulis liberis vel novissime morituro substituatur.

37. Florentinus lib. 10. Institutionum.

VEl singulis (19) liberis, vel qui eorum novissimus morietur, heres substitui potest: *singulis*, si neminem eorum intestato decedere velit: *novissimo*, si jus legitimarum hereditatum integrum inter eos custodiri velit.

Si non omnibus liberis substituatur. 1. *De substitutione pupillari ad breve tempus ætatis*, 2. *Et aliis substitutis post illud tempus.* 3. *Si heres a fideicommissario coactus adierit.*

38. Paulus lib. sing. de secundis tabulis.

QUi plures liberos habet, potest quibusdam (20) substituere: neque utique necesse habet, omnibus: sicuti potest nulli substituere.

§. 1. Ergo (21) et ad breve tempus ætatis substituere potest: ut puta, *si filius meus intra annum decimum decesserit*, *Titius ei heres esto.*

§. 2. Itaque et si diversos substituat post finem ætatis, admittendum erit: veluti, *si intra decimum annum decesserit*, *Titius heres esto: si post decimum*, *intra decimum quartum*, *Mævius heres esto.*

§. 3. Si a patre institutus, rogatusque hereditatem re-

(1) Coheredes respectu aliorum substitutorum dicuntur venire in viriles: habito respectu inter se ipsos dividunt pro hereditariis portionibus. *Bald.*

(2) Vide Cujac. 2. *ad Afric.*

(3) Vide *l.* 9. *C. de instit. et substit.*

(4) *Pupillares* tabulæ hic dicuntur improprie: quia mater non potest substituere pupillariter.

(5) Substituere filio vulgariter mater potest, etiam in legitima. An et pupillariter? non potest.

(6) Apparente. vide Cujac. 2. *ad African.* ut in illo XII. Tab. *si furiosus existat.*

(7) Substitutio facta in locum deficientis primi et secundi gradus, non vindicat sibi locum instituto adeunte. *Bald.*

(8) Vide Cujac. 4. *ad African.*

(9) *l.* 42. *Infr. eod. l.* 32. §. 14. *Supr. de donat. inter vir.* 34. *infr. ad SC. Trebell. l.* 9. *infr. de reb. dub. l.* 11. *Infr. B. P. secund. tabul.* quæstio est de pariter commorientibus: ejusmodi inscriptio est veteris cujusdam fabulæ Plauti, *Commorientes*, translatæ ex Græcis Diphili, συναποθνήσκοντες. *Cujac.*

(10) *Supremus* dicitur primus et ultimus.

(11) *l.* 9. *Infr. de reb. dub. l.* 1. §. 5. *infr. unde cognat. l.* 92. *l.* 155. *l.* 162. *infr. de verb. sign.*

(12) *l.*5. *infr. de leg. præstand.*

(13) *Al.* Augeantur legata? propterea. sic in *l.* 66. §. 6. *Infr. de leg.* 2. legitur *propterea*, pro *præterea.*

(14) *l. ult. in fin. infr. de legat.* 3.

(15) *l.* 1. *l.*13. *supr. eod. Inst. de vulg. in princ.*

(16) Etiam in infinitum. *l.*1. *supr. eod.*

(17) Et sic substitutionum.

(18) §. 1. *Inst. de vulg.* ubi vid. Theoph. 35. *Synops. Basil.* 10. *cap.* 34. 5. Harmen. 8. §. 3.

(19) §. 6. *Inst. de pupill. l.* 87. §. 2. *infr. de legat.* 2.

(20) *l.* 39. §. 1. *l.* 45. *infr. eod.*

(21) Argumentum de personis ad tempus valet: secus de numero personarum ad diminutionem temporum. *Bald.*

stituere, coactus (1) ex fideicommissario (2) adierit: quamvis cætera, quæ in eodem testamento relicta sunt, per eam aditionem confirmentur, ut legata et libertates: secundas tamen tabulas non oportere resuscitari destituto jam jure civili testamento, [Quintus] Cervidius Scævola noster dicebat: sed plerique in diversa sunt opinione: quia et pupillares tabulæ pars (3) sunt prioris testamenti: quo jure utimur.

De duobus impuberibus, altero in potestate, altero emancipato. 1. Si alius vulgariter, alius pupillariter substituatur. 2. De jure accrescendi.

39. Javolenus lib. 1. ex posterioribus Labeonis.

Cum ex filio quis duos nepotes impuberes habebat, sed alterum eorum in potestate, alterum non (4), et vellet utrumque ex æquis partibus heredem habere, et, si quis ex his impubes decessisset, ad alterum partem ejus transferre: ex consilio (5) Labeonis, Ofilii, Cascellii, Trebatii, eum, quem in potestate habebat, solum heredem fecit; et ab eo alteri dimidiam partem hereditatis, *cum in suam* (6) *tutelam venisset*, legavit (7); quod si is, qui in potestate sua esset, impubes decessisset, alterum heredem ei substituit.

§. 1. Filio impuberi in singulas (8) causas alium et alium heredem substituere possumus: veluti ut alius, *si sibi nullus filius fuerit*, et alius, *si filius fuerit, et impubes mortuus fuerit*, heres sit.

§. 2. Quidam quatuor heredes fecerat, et omnibus heredibus præter unum substituerat: unus ille, cui non erat quisquam substitutus, et ex cæteris alter vivo patrefamilias decesserat: Partem cui nemo (9) erat substitutus, ad substitutum quoque (10) pertinere, Ofilius, Cascellius, responderunt: Quorum sententia vera est.

De bonis impuberis arrogati.

40. Papinianus lib. 29. Quæstionum.

Causa cognita (11) impubes adrogatus decesserat: quemadmodum legitimis heredibus auctoritate Principali prospicitur vinculo cautionis, ita si forte substituit naturalis pater impuberi, succurrendum erit substituto: nam et legitimis heredibus futuris non aliæ, quam utiles (12) actiones præstari possunt.

Si ei, qui coheredi substitutus est, alius substituatur. *1. De substitutione reciproca. 2. Si is, cui parens substituit, mortis tempore non sit in ejus familia. 3. De fideicommisso. 4. De conjunctis. De substitutione reciproca 6. Si coheres vel extraneus substituatur impuberi. De eadem re uni in primis tabulis, alteri in secundis, legata. 7. De pupillari substitutione ei quæ novissima morietur. 8. De substitutione in locum partemve filii. De instituto ex re certa.*

41. Idem lib. 6. Responsorum.

Coheredi (13) substitutus, prius quam hereditatem adiret, aut conditio substitutionis existeret, vita decessit: Ad (14) substitutum ejus, sive ante substitutionem, sive postea substitutus sit, utraque portio pertinebit: nec (15) intererit, prior substitutus post institutum, an ante decedat.

§. 1. Ex [his] (16) verbis, *eosque invicem substituo*, non adeuntis portio scriptis heredibus pro modo sibi vel alii quæsitæ portionis defertur.

§. 2. Cum filiæ vel nepoti (17) qui locum filii tenuit, aut post testamentum cœpit tenere, parens substituit: si quis ex his mortis quoque tempore non fuit in familia; substitutio pupillaris fit irrita.

§. 3. Quod si heredem filium pater rogaverit, *si* (18) *impubes diem suum obierit Titio hereditatem suam restituere*: legitimum heredem (19) filii, salva (20) Falcidia cogendum (21) patris hereditatem, (ut ab impubere fideicommisso post mortem ejus dato) restituere placuit Nec aliud servandum, cum substitutionis conditio puberem ætatem verbis precariis egreditur. Quæ ita locum habebunt, si (22) patris testamentum jure valuit: alioquin si non valuit, ea scriptura, quam testamentum esse voluit, codicillos non faciet (23), nisi hoc expressum est

(1) *l.* 14. §. 4. *infr. ad SC. Trebell.* Sicut aditio spontanea paternæ hereditatis confirmat tabulas pupillares, sic et coacta aditio. *Baldus.*

(2) *Al.* fideicommisso.

(3) §. 5. *Inst. de pupill.*

(4) Et ita diversæ conditionis. *l.* 45. *infr. eod. l.* 6. *C. de testam. milit.*

(5) Sapiens testator testari debet consilio sapientum. *Bald.*

(6) Id est, post 14. annum. vid. *l.* 54. *Supr. de hered. instit.*

(7) Hoc verbum est obliquum.

(8) Ut ita expressum faciat cessare tacitum. *Bald.*

(9) *l.* 29. *in fin. supr. eod. l.* 42. *infr. eod. l.* 9. *infr. de reb. dub.*

(10) Non solum ad primos heredes institutos: atque ita substitutus vulgariter, institutis dicitur conjunctus. *Baldus.*

(11) Nec enim aliter potest. vide *l.* 18. *supr. de adopt. l.* 2. *C. de adopt.*

(12) Per publicam personam adquiritur utilis, non directa actio. *Bald.* quod confirmat Cujac. *consultat.* 46.

(13) Vide Langebek. *cap.* 11. *Annotat.*

(14) *l.* 27. *supr. eod.* Substitutus substituti, ejusdemque coheredis videtur in utriusque portionem substitutus. *Bald.* Substitutus substituto directa substitutione intelligitur substitutus quoque instituto, *ut hic.* et fideicommissaria substitutione multo magis, in qua testatoris voluntas potissimum spectatur. *l. heredes.* 57. §. *cum ita.* 1. *infr. ad SC. Trebell.*

(15) Vide Papon. 20. *Arrestor.* 3. *artic.* 2.

(16) Reciproca substitutio videtur facta pro partibus hereditariis sibi vel alteri quæsitis. *Bald.*

(17) An filius possit gravari in sua legitima, vide Ripam ad *l. centurio. n.* 42. *cum seq. supr. hoc tit.* Socinum *ad l. si cognatis. de rebus dubiis.* Socinum Jun. *cons.* 126. *num.* 6. *et* 50. *lib.* 1. *et cons.* 66. *n.* 6. *vol.* 3. Curtium *ad l.* 1. *C. de pact. num* 5. Cravett. *ad l. cum filio. de legat.* 1. 2. *part.* 253. Corasius *ad l. quamvis. C. de impub. n.* 4. Mod.

(18) Substituere etiam post pubertatem verbis fideicommissari liberis nostris possumus. adde *l.* 6. *in fin. C. de testam. milit*

(19) Falcidia et Trebellianica deducitur etiam ab herede. dixi a *l.* 10. *C. ad l. Falcid.*

(20) Hinc colligit Goveanus, jure civili unius duntaxat quart retentionem permitti, additque *l.* 10. *infr. ad l. Falcid.* qua d re *alibi* dicam commodius.

(21) Substitutiones odiosas esse hinc colligunt, cum onus heredibus inferant, et eorum mortem spectent. dixi ad *l.* 3. §. 5. *inf de verbor. obligat.* et bonorum alienationem impediant, *l. ult. C de fideicomm.* quod odiosum. *l. non usque.* 2. *infr. si a parent* Hoc etiam notant, substitutionem esse facultatem favore cognationis excogitatam, ut in familia bona conserventur, Decius *cons.* 65 Socinus Junior *cons.* 168. Baldus *cons.* 104. et in dubio semp pro fideicommisso judicandum esse. vide Socinum *cons.* 249. præsertim si agnationis facta fit mentio. Ancharanus *cons.* 29. Godi dinus *cons.* 89. Curtius *cons.* 22. Paris. *cons.* 7. 35. 63. Crave *cons.* 228. Plenam denique interpretationem sumendam in fideicommissis, ut actus valeat. Cravetta *cons.* 208. Decius *in l. in stam.* 12. *infr. de regul.*

(22) Si non valet testamentum, non valet substitutio fideicommissi. *Bald.*

(23) Clausula, *si non valet jure testamenti etc.* non intelligi tacite, sed debet adjici expresse. *Bald.* vide *l.* 28. *infr. de fideicommiss. libert.* Porro de clausula codicillari, adde *l.* 8. §. 1. *de codicill.*

Nec fideicommisso propriæ (1) facultates filii tenebuntur. Et ideo si pater filium exheredaverit (2), et ei nihil reliquerit, nullum fideicommissum erit. Alioquin si legata vel fideicommissa filius acceperit, intra modum eorum, fideicommissum hereditatis a filio datum citra Falcidiæ rationem debebitur.

§. 4. Qui discretas (3) portiones conjunctis (4) pluribus separatim dedit (5), ac post omnem institutionis ordinem ita scripsit, *quos heredes meos invicem substituo:* conjunctos (6) primo (7) loco vice mutua substituere videtur: quibus institutionum partes non agnoscentibus, cæteros omnes coheredes admitti.

§. 5. Qui patrem et filium pro parte heredes instituerat, et invicem substituerat, reliquis coheredibus datis, post completum assem ita scripsit, *hos omnes invicem substituo.* Voluntatis fit quæstio, commemoratione omnium, patrem et filium substitutioni coheredum miscuisset, an eam scripturam ad cæteros [omnes] transtulisset? Quod magis verisimile videtur, propter (8) specialem inter patrem et filium substitutionem.

§. 6. Coheres impuberi filio datus, eidemque substitutus, legata e secundis (9) tabulis relicta perinde (10) præstabit (11) ac si pure partem, et sub conditione partem alteram accepisset. Non (12) idem servabitur alio (13) substituto: nam ille Falcidiæ rationem induceret, quasi plane (14) sub conditione primis tabulis heres institutus: tametsi maxime coheres filio datus quadrantem integrum obtineret. Nam et cum legatum primis (15) tabulis Titio datur, secundis autem tabulis eadem res Sempronio, Sempronius quandoque Titio concurrit.

§. 7. Cum pater impuberi (16) filiæ, quæ novissima diem suum obisset, tabulas secundas fecisset, et impubes filia, superstite sorore pubere, vita decessisset, irritam esse factam substitutionem *placuit*: in persona quidem prioris, quia non novissima (17) decessit; in alterius vero, quia puberem ætatem complevit.

§. 8. Non videri (18) cum vitio factam substitutionem his verbis placuit (19): *Ille filius meus, si (quod* (20) *abominor) intra pubertatis annos decesserit, tunc in locum partemve ejus Titius heres esto:* non (21) magis, quam si post demonstratam conditionem sibi heredem esse substitutum jussisset. Nam et qui (22) certæ rei heres instituitur, coherede non dato (23), bonorum omnium hereditatem obtinet.

De duobus impuberibus simul pereuntibus.

42. Idem [lib. 1. Definitionum].

Qui duos impuberes filios heredes reliquerat, ita substituit: *si* (24) *ambo* (25) *mortui essent*: deinde pueri post mortem patris simul perierunt: Duæ hereditates substituto deferuntur. Sed si diversis temporibus vita decedant, in hereditate novissimi pueri, ejus fratris qui ante mortuus est, hereditatem substitutus inveniet: sed in ratione Falcidiæ, pueri prioris (26) hereditas non veniet: nec substitutus amplius quam sescunciam (27) jure (28) testamenti desiderabit: Legata quoque, quæ a substituto ejus filii data sunt qui prior intestato decessit, ad irritum recidunt.

(1) *l.* 17. §. 2. *infr. ad SC. Trebet.* In fideicommissaria substitutione non veniunt bona impuberis: secus in pupillari. *Bald.*

(2) Substitutio fideicommissaria non potest fieri exheredato: secus in pupillari. *Bald.*

(3) Distinctas, separatas.

(4) Quod fit raro.

(5) Vide Decium *cons.* 186. *num.* 4. Jasonem *ad l.* 1. *num.* 2. *C. de impub.* Cravettam *cons.* 43. *n.* 2. Socinum Juniorem *cons.* 100. *n.* 61. *lib.* 3. Mod.

(6) Substitutio reciproca generaliter facta, refertur prius ad conjunctos, deinde ad cæteros. *Bald.* vel ita: Substitutio facta per relativum *quos*, jus adcrescendi imitatur. *Bald.* vel ita: Reciproca substitutio invicem videtur facta secundum ordinem conjunctionis, Grass. §. *jus accrescendi. qu.* 8. *n.* 2. vel ita: Ubi discretæ institutionum sunt portiones, etiam eorum substitutiones discretæ intelliguntur, nec alterutra ad alteram producitur.

(7) Ordinem in substitutione præsumimus ex amore et dilectione defuncti: in substitutionibus præsumuntur a testatore magis dilecti, hoc est, in substitutionibus præferuntur, qui testatoris habent affectionem atque judicium. Castrensis, Aretius, Alex. Jas. *hic.* Alex. 2. *cons.* 66. Decius *cons.* 86. Curt. Junior, *cons.* 125. 161. Jus conjunctionis simul et substitutionis nuda substitutione potentius est. Ex conjunctione voluntas defuncti præsumitur.

(8) *l. ult. in fin. C. h. t.*

(9) Legata relicta in secundis tabulis contribuuntur cum relictis a substituto in primis tabulis non cum relictis ab alio.

(10) Substitutus pupillariter perinde habetur, ac si esset substitutus in testamento paterno sub conditione: quia nihil aliud est substitutio, quam conditionalis institutio. *l. in ratione legis Falcid.* 11. §. *quod vulgo.* 5. *Infr. ad leg. Falcid.*

(11) De contribuendis legatis ab instituto, et ab eodem impubere substituto relictis, vide Cujac. 4. *observ.* 36. Quoties pars gravata non gravatæ accedit, ex substitutione pupillari portio augetur per non gravatam: et ita fit contributio, *ut hic.* Non augetur tamen quoties legata nominatim relicta a pupillo, *l. qui fundum.* 87. §. *qui filium.* 4. *l. in ratione.* 11. §. *quæsitum.* 7. *infr. ad leg. Falcid.* aut si gravata portio non gravatæ accedat ex jure accrescendi, *l. quid si alterutro.* 78. *infr. ad l. Falcid.*

(12) De contribuendis legatis a pupillo et pupilli substituto relictis cum his, quæ ab alio quodam coherede pupillo relicta sunt, vid. Cujac. 4. *obs.* 37.

(13) Pars quæ defertur ex substitutione ad extraneum, non augetur portione coheredis. Quid ita? vid. *l. in singul.* 77. *infr. ad l. Falcid.*

(14) Id est, simpliciter.

(15) Legata re duobus, uni in testamento patris, alteri in tabulis pupillaribus, secundo legato non intelligitur primum ademptum, *ut hic. l. plane.* 34. §. *si conjunctim.* 9. *infr. de leg.* 1. Quinimo tales legatarii faciunt sibi partes per concursum, perinde ac si res eadem legata fuisset duobus in eodem testamento. *l. si pluribus.* 33. *infr. de leg.* 1. §. 8. *Inst. de leg.* Re denique videntur conjuncti.

(16) Substitutio pupillaris facta novissimo in pupillari ætate meriente expirat, si ultimus moriatur pubes.

(17) *Al.* non decessit.

(18) Vid. Cujac. *in hunc* §. 10. *obs.* 40. Substitutio facta filio valet, licet institutio non præcesserit, cum intelligatur præcessisse, *Bart.* quod non probatur Dyno, Alberico, Angelo, Baldo, Jasoni. adde. *l.* 37. *supr. de hered. instit. l.* 10. *infr. de mortis causa. l. un. C. de caduc.*

(19) Substitutus in partem, trahitur ad totum, si non reperitur alius, quod declara et amplia cum Jasone *ad l. centurio. num.* 61. *supr. eod.* Imol. *in repetit. l. filio præterito. n.* 319. *de injust. rupt. et irrit. testam.* Cephalo *cons.* 231. *num.* 22. *vol.* 2. Mod.

(20) *l.* 4. *C. de impub. et aliis subst. l.* 85. *supr. de hered. inst.*

(21) Id est, non magis, quam si adjecta esset alia conditio extrinseca.

(22) 5. *Harmen.* 1. §. 38. Substitutio pupillaris facta in partem vel rem certam, si alius non reperitur, trahitur ad universum patrimonium.

(23) *Partis* appellatione totum interdum continetur. *l.* 2. §. 2. *infr. de B. P. secund. tabul.*

(24) Substitutus duobus impuberibus, si ambo in ætate pupillari decesserint, utrique ex pupillari substitutione succedit: alias ultimo morienti, et in ratione Falcidiæ non computatur hereditas primi quam in hereditate secundi reperit, et legata relicta a substituto impuberis evanescunt.

(25) Vide *l.* 34. *supr. eod.*

(26) *l.* 14. §. 2. *infr. ad l. Falcid.*

(27) *Sescuncia*, est uncia cum dimidia. ut *l. filium.* 5. *infr. de legat. præstand.*

(28) Falcidia retineri dicitur jure testamenti, *ut hic.* ut alias jure hereditario. *l.* 14. *infr. ad leg. Falcid.* adde quæ scripsi ad *l.* 30. *Supr. de act. empt.*

De substitutione quasi pupillari. 1. *De substituto ad breve tempus ætatis, et alio substituto post illud tempus.* 2. *De filiis a primo gradu præteritis. De substitutione*, Quisquis mihi heres erit.

43. PAULUS [lib. 9. Quæstionum].

EX facto (1) quæritur: Qui filium habebat mutum puberem (2), impetravit (3) a Principe (4), *ut muto* (5) *substituere ei liceret*, et substituit Titium: mutus (6) duxit uxorem post mortem patris, et *nascitur ei filius*: Quæro, an rumpatur testamentum? Respondi: beneficia (7) quidem principalia ipsi Principes solent interpretari (8): verum voluntatem (9) Principis inspicientibus, potest dici, eatenus id eum tribuere voluisse, quatenus (10) filius ejus in eadem valetudine (11) perseverat: [et] ut quemadmodum (12) jure civili pubertate (13) finitur pupillare testamentum, ita Princeps imitatus sit jus in eo, qui propter infirmitatem non potest testari. † Nam (14) et si *furioso* filio substituisset, diceremus desinere (15) valere testamentum, cum *resipisceret* (16): quia jam posset sibi testamentum facere: Etenim iniquum (17) incipit fieri beneficium Principis, si adhuc id valere dicamus: auferret enim testamenti factionem homini sanæ mentis. Igitur etiam *agnatione* (18) *sui heredis* dicendum est rumpi substitutionem: quia nihil interest, alium heredem institueret ipse filius postea, an jure habere cœpit suum heredem: nec enim aut patrem aut Principem de hoc casu cogitasse verisimile est, ut eum qui postea nasceretur, exheredaret. Nec interest, quemadmodum beneficium principale intercedat circa testamenti factionem, utrum in personam unius, an complurium.

§. 1. Item quæro: si ita facta proponatur substitutio, *filius meus si intra* (19) *decem annos decesserit, Titius heres esto: si intra quatuordecim, Mævius*: filiusque octo annorum decesserit: utrum Titius solus ex substitutione ei heres erit, an et Mævius: quia certum est et intra decem et intra quatuordecim annos filium decessisse? Respondi, omne quidem spatium, quod est intra pubertatem, liberum esse patri ad substituendum filio, sed finis (20) hujus pubertas est: magis autem est, in utroque eorum tempus suum separatim (21) servari: nisi contraria voluntas testatoris aperte ostendatur.

§. 2. Lucius Titius, cum haberet filios in potestate, uxorem heredem scripsit, et ei substituit filios: Quæsitum est, an institutio uxoris nullius momenti sit, eo (22) quod ab (23) eo gradu filii non essent exheredati? Respondi, eum gradum, a quo filii præteriti sint, nullius (24) esse momenti: et ideo, cum iidem substituti proponantur, ex testamento eos heredes exstitisse videri: scilicet quia non totum testamentum infirmant filii, sed tantum (25) eum gradum, qui ab initio non valuit: sicut responsum est, si a primo sit filius præteritus, a secundo exheredatus: Nihil autem interest, qua ratione secundi heredis institutio valeat: utrum quia ab eo filius exheredatus est, an quia ipse filius substitutus est.

§. 3. Julius (26) Longinus pater eos, quos sibi heredes instituerat, filio ita substituit, *Quisquis* (27) *sibi heres esset*: Unus ex heredibus institutis, qui tacitam (28) fidem accommodaverat, ut non capienti partem ex eo, quod acceperat, daret, ad substitutionem impuberis admissus, utrum (29) pro ea parte, pro qua scriptus fuit, veniat; an vero pro ea quam cepit, ita aut augeatur ejus pars in substitutione? Respondi: Qui in fraudem (30) legum fidem accommodat, adeundo heres efficitur: nec (31) desinet heres esse, licet res quæ [ita] relictæ sunt, auferuntur (32). Unde et ex secundis tabulis in tantum heres esse potest, in quantum scriptus esset: satis (33) enim punitus est in

(1) Novum enim erat, patrem puberi filio substituere.

(2) Hanc quoque legem diffuse exposuerunt Alciatus, Ripa, et Vereus, nonnullaque habet huc facientia Forcatulus *Necyomant. dialog.* 26. et Gilbertus Regius *lib.* 2. *ἐνκυτιοφχιῶν cap.* 20. Mod.

(3) Hodie non est necesse impetrari: potest enim pater exemplariter substituere filio muto. *l.* 9. *C. de impub. et aliis subst.*

(4) Princeps jus substituendi muto potest concedere.

(5) Muto filio potest parens substituere.

(6) Mutus potest uxorem ducere, *l.* 73. *Supr. de jure dot.* ergo et voto obligari. *arg. l.* 124. *Infr. de regulis.* Bald. et Alberic. *hic.*

(7) *l.* 191. *in fin. infr. de reg. jur.*

(8) Interpretatio Principis vim legis habet. *Novell.* 138. et statuti.

(9) Mens rescribentis præsumitur justa.

(10) Substitutio exemplaris facta ex privilegio Principis, ratione morbi vel vitii, cessante morbo vel vitio expirat. *Bald.*

(11) Est enim morbosus. *l.* 9. *supr. de ædilitio.*

(12) Rescripta Principum jus commune similibus in causis imitantur.

(13) Pupillare testamentum pubertate finitur.

(14) Cessante furore cessat furioso acta exemplaris substitutio, *ut hic.* et eodem modo ætate impubere cessante, cessat pupillaris, *vers. et ut quemadmodum. supr. eod.* et eodem modo cessante impedimento linguæ, vel orationis, cessat substitutio facta filio muto. *hac leg.*

(15) *l.* 31. *Supr. eod.*

(16) *Resipuisset.*

(17) Æquum deserendum, si iniquum esse incipit.

(18) *l.* 102. *Infr. de condit. et demonst. l.* 6. *C. de inst. et subst.*

(19) *l.* 38. §. 1. *supr. h. t.*

(20) Species temporis derogat generi. *Bald.*

(21) Specie derogatur generi: idque vel in rebus, *l. uxorem.* 41. §. *felicissimo.* 3. *Infr. de leg.* 3. *l. quæsitum.* 12. *in fin. Infr. de instruct. vel instrum.* vel in tempore, *ut hic.* vel in personis. *l. coheredi.* 41. §. *qui patrem.* 5. *supr. eod.*

(22) Præteritus si filius sit a primo gradu, substitutus a secundo, incipit testamentum a secundo gradu. Primo gradu vitiato incipit testamentum a secundo. Ita filius impugnans primum gradum a quo præteritus est, potest succedere ex substitutione vulgari.

(23) *l.* 3. *in fin. supr. de liberis.*

(24) Præteritio filii in potestate positi, reddit testamentum ipso jure nullum. *l.* 1. *supr. de injust. l. posthumo. C. de bon. possess. contr. tab.*

(25) Primum gradum qui improbat, reportare commodum potest ex secundo gradu. *Bald.*

(26) Anton. Fab. 5. *Conject.* 17.

(27) Qui semel est heres, licet desinat esse heres in totum, vel pro parte (at quia ei tanquam indigno aufertur hereditas). admittitur tamen ad substitutionem propter verba: *Quisquis mihi heres erit, sit filio meo substitutus.*

(28) *Tacitam fidem accommodat*, qui incapaci partem ex eo quod accipit, dat.

(29) Verborum trajectionem hic observat Cujac. *in prælectione ad me transmissa.* utrum pro ea parte, quam cepit, veniat, an pro ea parte pro qua scriptus fuit, ita ut augeatur etc.

(30) Vide *l.* 30. *supr. de legib.*

(31) Heredi indigno aufertur commodum hereditatis, non tamen nomen *heredis*: nec ullum aliud commodum, quod sequela sit solius nominis. *Bald.* Ita fiscus hoc casu non proprie heres fuerit, licet teneat locum heredis in eo quod debetur, quod creditum est, quod legatum est. *l.* 2. *C. ad leg. Jul. de vi. l. cum fisco.* 9. *infr. de SC. Silaniano. l. recusare.* 6. §. *si fisco.* 3. *infr. ad SC Trebell.*

(32) Tacitam fidem qui adcommodat de restituenda re incapaci, privatur eo quod restituere voluit incapaci (quippe ea parte deliquit), at non substitutione pupillari, in qua nihil deliquit, *ut hic. argum. l.* 29. §. 2. *infr. de donat.* Unde notant, exclusum a testamento paterno, non excludi a tabulis pupillaribus: Jus substitutionis pupillaris, bonorum publicatione seu confiscatione non contineri. Quid ita? futura non continentur publicatione bonorum. *l. ejus.* 8. §. 1. *supr. qui testament. l. si mandavero tibi.* 22. §. *is cujus.* 5. *Supr. mandati.* An quia publicatio ad bona pupilli nihil pertinet, sed ad bona patris tantum, quibus est accommodata fides tacita, ut vult Jason?

(33) Duplici pœna nemo afficiendus. *l.* 4. §. 2. *supr. de lege Rhod.*

eo, in quo fecit contra leges. Quinimo, etsi desineret heres esse, idem dicerem: quemadmodum (1) intelligendum est in eo, qui, cum scriptus esset heres, postquam adisset hereditatem, in servitutem redactus est, et postea libertate donatus, cui permissum est ad substitutionem venire, quæ ei in testamento (2) fuerat relicta: licet enim hereditatem ex institutione amisit, tamen ex substitutione istam portionem, quantum (3) amisit, percepturum.

Primas tabulas ex secundis non confirmari.

44. Idem [lib. 10. Quæstionum].

Ex pupillari testamento superius principale (4) neque ex parte neque in totum confirmari posse, Mæcianus scripsit (5).

De substitutione reciproca.

45. Idem [lib. 12. Responsorum].

Lucius Titius legitimum filium, et alterum (6) naturalem, heredes instituit (7): eosque invicem (8) substituit. Titius legitimus filius, quem pater anniculum reliquit, post patris mortem impubes decessit superstite matre, et fratre naturali, quem etiam coheredem habebat: Quæro [an] hereditas ejus ad Titium naturalem fratrem ex causa substitutionis pertineat, an vero ad matrem? Respondi: ad primum (9) casum non existentium heredum, substitutionem, de qua quæritur, pertinere: non ad sequentem (10), si quis eorum postea decessisset intra pubertatem: cum in naturalis filii persona duplex (11) substitutio locum habere non poterit: et ideo ad matrem legitimi filii hereditas ab intestato pertinet (12).

§. 1. Paulus respondit, si omnes instituti heredes omnibus invicem substituti essent, ejus portionem, qui quibusdam defunctis postea portionem suam repudiavit, ad eum (13) solum, qui eo tempore supervixit, ex substitutione pertinere.

De fideicommisso et conditione, si mihi heres erit.

46. Idem [lib. 13. Responsorum].

Paterfamilias primis tabulis posthumo herede instituto, secundis sibi vel filio, si intra pubertatem decessisset, Gaium Seium fratrem suum substituit, deinde Titium Gaio Seio: et postea sic dixit: *quod si Gaius Seius frater meus primo loco substitutus, heres* (14) *mihi esset, tunc Titio fideicommissum relinquo:* Quæro, cum filius patri heres extiterit, eoque intra pubertatem mortuo frater testatoris ex substitutione heres sit, an fideicommissum debeatur, cum ita relictum sit: *Si Gaius Seius frater suus sibi heres extitisset?* Respondi, fratrem defuncti, qui in utrumque casum [institutus vel] substitutus est, filio impubere defuncto, ea, quæ testator reliquit, præstare debere: nec adversari hæc verba, *quod si Gaius Seius mihi heres erit, tunc dari volo;* cum verum sit, eum et testatori heredem extitisse.

De substitutis substitutæ pupillariter.

47. Scævola [lib. 2. Responsorum].

Qui habebat filium et filiam impuberes, instituto filio herede, filiam exheredavit: et, *si filius intra pubertatem decessisset*, filiam eidem substituit: sed filiæ, si, antequam nuberet, decessisset, uxorem suam, item sororem suam substituit: Quæro cum filia impubes (15) prior (16) decesserit, deinde frater ejus impubes, an filii hereditas ad uxorem et sororem testatoris jure substitutionis pertineat? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, non (17) pertinere.

De servo communi. 1. *De servo legato, et instituto, deinde sub conditione*, si heres non erit, *instituto cum libertate. Si quis sibi substituatur.* 2. *De servo proprio pupillariter substituto, deinde alienato a pupillo, et instituto ab emptore.*

48. Idem [lib. singulari Quæstionum publice tractatarum].

Servum communem (18) habemus: hic heres scriptus est: et, *si* (19) *heres non sit*, Mævius illi substitutus est: alterius jussu dominorum adiit hereditatem, alterius non: Quæritur, an substituto locus sit, an non? Et verius est, substituto (20) locum esse (21).

§. 1. *Titius heres esto: Stichum Mævio do lego: Stichus heres esto: Si Stichus heres non erit, Stichus liber heresque esto.* In hac quæstione in primis quærendum est,

(1) Heres qui ob servitutem esse desinit, si post fiat liber, admittitur ad substitutionem factam his verbis: *Quisquis mihi heres erit.* Quid ita? licet servitute jus heredis amisit, retinet tamen nomen *heredis*: quod satis est, ut recuperata libertate recuperet quoque jus substitutionis.

(2) An in institutione data? id enim *testamentum* interdum significat. vide Cujac. 7. *observ.* 19.

(3) *Al.* quam tum.

(4) Accessorium non confirmat suum principale, *ut hic.* Hinc fit, ut remisso pignore, debitum remissum non intelligatur: ut pactum vestitum aut stipulatio pœnalis rei accessoriæ non vestiat pactum nudum adjectum rei principali. *l. nuda. 5. C. de contrah. stipulat.*

(5) Ne ex pupillari (quod ex principali valet) ipsum principale confirmari videatur. vid. *l.* 10. *infr. de jur. codicill.* Principale non capit vires ab accessorio.

(6) Vide *l.* 4. §. 2. *Supr. h. t.*

(7) Vide Alciatum *tom.* 5. et Ripam *in prælectionibus.* Forcatulum *Necyomant. dialog.* 26. Gabrielem Paleottum *de nothis et spuriis. cap.* 17. Mod.

(8) *l.* 39. *Supr. eod.*

(9) Id est, vulgaris substitutionis: et sic quo casu heredes non existunt.

(10) Id est, secundum, ac pupillaris substitutionis. *l.* 8. *C. de impub.*

(11) Absurdum est unius verbi in alterius persona vim esse duplicem, in alterius, simplicem, Govean. vide *l* 4. *supr. h. t.*

(12) Pertinet aliter, si ejusdem ætatis liberi instituti, invicemque substituti fuissent: tunc enim altero defuncto intra pubertatem, ejus successio non ad matrem, sed ad substitutum ejus devolvitur. *vulgat.* quam Cujac. 17. *observ.* 26. ita emendat: aliter si ejusdem conditionis et ætatis liberi.

(13) Vide *l.* 81. *infr. de adquir. vel omitt. hered.*

(14) *Heredis* appellatio complectitur omnem heredem, qui judicio testatoris succedit ex quocunque gradu. *Bald.* Goth. vide Cuj. *lib.* 18. *obs.* 36. Ans.

(15) *Al.* pubes. *al.* in pubertate.

(16) Substitutus moriens, vivente eo cui substitutus fuit, non transmittit jus substitutionis ad heredem. *Bald.* Goth. vid. hic Vigl. *de vulgari substitutione.* §. *sed si. n.* 5. Paris. *consil.* 73. *num.* 23. Grass. *recept. sentent.* §. *substitutio. quæst.* 51. *n.* 6. Ans.

(17) Substitutione pupillari pubertatis adventu extincta, etiam extinguitur tacita pupillaris, quæ ea continetur: destructo medio destruitur finis.

(18) Unus quoties plures repræsentat, pro parte heres esse potest (atque ita locum substitutioni vulgari facere) et pro parte non esse. *Bald. Vel ita*, Si servo duorum dominorum communi instituto datus substitutus vulgari jussu unius adit, alterius repudiat, substitutus admittitur. Ita servus communis institutus heres potest pro parte adire et pro parte repudiare: contra *l.* 1. *l.* 2. *l. si solus.* 80. *infr. de adq. vel omitt. hered. l. quidam.* 20. *C. de jure delib.* hoc ideo, quia personam duorum repræsentat.

(19) Conditio, *si heres non sit*, institutionibus adjecta, id significat, *quatenus heres non erit.*

(20) Substitutus hic concurrit cum instituto.

(21) Pro parte scilicet, non omnino. *l.* 65. *infr. de adq. vel omitt. hered.*

utrum unus gradus sit, an duo: et an causa mutata (1) sit substitutionis, an eadem permaneat. Et quidem in plerisque quæritur, an ipse sibi substitui possit? Et respondetur, *causa* (2) *institutionis mutata* (3) *substitui posse.* Igitur si Titius heres scriptus sit, et, si heres non sit, idem heres jussus sit, substitutio nullius momenti erit: Sed *si sub conditione quis heres scriptus sit, pure autem substitutus* [*est*], *causa immutatur*, quoniam potest ex institutione defici conditio, et substitutio aliquid adferre: sed si extiterit conditio, duæ (4) puræ sunt, et ideo nullius momenti erit substitutio: Contra si pure quis instituatur, deinde sub conditione sibi substituatur, nihil (5) facit substitutio conditionalis: nec mutata intelligatur: quippe cum [et] si extiterit conditio, duæ puræ sint institutiones. ✝ Secundum hæc proposita quæstio manifestetur, *Titius heres esto: Stichum Mævio do lego: Stichus heres esto: si Stichus heres non erit, Stichus liber heresque esto*: Nos dicimus, quoniam eodem testamento et legatus sit Stichus et libertatem accepit, prævalere (6) libertatem: et si prævalet libertas, non deberi (7) legatum, et ideo jussu legatarii non posse adire hereditatem: ac per (8) hoc verum esse, Stichum heredem non esse: et ex sequentibus verbis libertatem illi competere, cum unus gradus videtur. ✝ Quid ergo, si non adierit Titius? Incipiet substitutione Stichus liber et heres esse: Porro, quamdiu non adit jussu legatarii, nec ex causa legati intelligitur legatarii esse effectus: et ideo certum est, illum heredem non esse: ac per hoc ex his verbis, *si heres non erit, Stichus liber heresque esto*, liber et heres existet. Hoc autem, quod sentimus, Julianus quoque in libris suis probat.

§. 2. Si pupillus substitutum sibi servum alienaverit (9), cumque emptor liberum heredemque instituerit: numquid iste in substitutione habeat substitutus universum? Et si quidem pupillus ad pubertatem pervenerit, necessarius (10) ex testamento emptoris heres exstitit: sin vero intra pubertatem decesserit, ex substitutione quidem liber et heres fit, et necessarius patri pupilli; emptori autem voluntarius (11) heres exstitit.

TIT. VII.

DE CONDITIONIBUS (12) INSTITUTIONUM

De conditione impossibili, vel alio mendo.

1. ULPIANUS [lib. 5. ad Sabinum].

SUb impossibili (13) conditione (14) vel alio (15) mendo (16) factam institutionem placet non (17) vitiari.

De pronomine meus. 1. Mei.

2. IDEM lib. 6. ad Sabinum.

SI testamento comprehensum sit, *ille servus, si meus erit*, aut *qui meus erit, cum moriar, heres esto*: quatenus accipiatur *meus* (18), quæritur? Et si quidem alienavit in eo usumfructum, nihilo (19) minus ipsius (20) est: si vero partem in eo alienavit, an deficiat conditio institutionis, quæritur? Et verius est, non (21) defecisse conditionem, nisi (22) evidentissimis probationibus testatorem voluisse apparuerit, pro hac conditione hæc verba inseruisse, si totus servus in dominio ejus remanserit: tunc enim parte alienata, conditio deficit.

(1) Substitui sibi ipsi, nisi mutetur causa, nemo potest, hoc est, nisi substituto substitutio adferat emolumentum aliquod, ut *l. sed si plures.* 10. *Supr. eod.* Quid ita? effectu ipso unus et idem bis institutus esset: ita secunda institutio idem continens, quod prima, inutilis est: Sic quoties bis legatur, secundum legatum non valet, *l. cum quæst.* 23. *C. de legat.* ut et quoties bis idem stipulamur; secunda stipulatio nihil juvat, *l. qui bis idem.* 18. *infr. de verb. oblig.* nisi substitutio utilitatem aliquam substituto adferat, quia testator sæpius loqui potest, at non sæpius instituere, vel legare. *l. Mævius.* 66. *§. eum qui. infr. de legat.* 2.

(2) Id est, utilitas.

(3) *l. 10. in fin. supr. h. t.*

(4) Conditio purificata, hoc est, quæ extitit, pura censetur, idem operatur, quod quæ pura est ab initio. Puri et purificati instrumenti idem est judicium. *l. si pupillus.* 26. *infr. de cond. instit. l. qui de inofficioso.* 20. *supr. de inoff.* vide Jas. *hic.*

(5) *l. 27. supr. de hered. instit.*

(6) Duo quoties relinquuntur, quæ simul valere non possunt, valet id, quod est favorabilius. Ita libertatis legatum legato servi prævalebit. *l.* 14. *infr. de leg.* 2. *l.* 10. *in fin. infr. de manumiss. test. l.* 50. *infr. de fideic. lib. l.* 20. *infr. de reg. jur.*

(7) Si liber est, legatum de ipso factum nullum est, legatarius ejus non erit dominus.

(8) Qui non potest adire ex institutione, nec ex suo arbitrio nec alterius jussu adire potest. *Bald.*

(9) Alienatio a pupillo facta, pupillari substitutioni non officit. *Bald.* Pupillus alienando servum sibi pupillariter substitutum judicium testatoris non evertit. Ita valet alienatio servi pupillariter substituti pendente conditione et casu pupillaris substitutionis: Sic res subjectas legato vel fideicommisso conditionali potest interim heres alienare: cujus tamen alienatio resolvitur adveniente conditione. *l. ult. §. penult. C. comm. de legat. l. Marcellus.* 15. *infr. de mortis causa donat.* An pupillus eadem ratione poterit alienare omnia bona sua, ut et servum? Bart. Bald. Angel. Imola, Alexand. Castr. Raphaël. ita putant, in *l. sed si conditioni.* 6. *§. si servum communem.* 3. *supr. de heredib. instituend. arg. l. fideicommissa.* 11. *§. si rem.* 12. *infr. de leg.* 3. Jason negare videtur: cum sit inter hæc duo (alienationem servi et bonorum) discrimen: et cum servi alienatio revocetur, adveniente conditione, in bonis vero sit alia ratio.

(10) *l.* 71. *§.* 1. *infr. de adq. vel omitt. hered.* Servus substitutus pupillariter, heres necessarius est etiam prim. testatoris, *ut hic.* Quid ita? Heres heredis, testatoris est heres. *l. paterfam.* 46. *supr. eod.*

(11) *l.* 54. *in fin. supr. de hered. inst.*

(12) *Lib.* 6. *C.* 25. *Conditio* est eventus futurus, cui in dubio est, sit, an non sit. Cujac. *hic.*

(13) *Impossibilis*, natura vel jure conditio, vel aliter inepta, quæ pro non adjecta habetur, institutionem non vitiat, ut æquitate Prætoris, pura remaneat institutio, vid. *l.* 3. *infr. de cond. et demonst.* adde. *§.* 10. et ibi Theoph. *Inst. de hered. inst.*

(14) Impossibilis conditio vitiat contractus: quoniam æquum est eum, qui contraxit, sibi imputare, quod talem conditionem ipse in contrahendo admiserit. *§. si impossibilis. Instit. de inutil. stipul. et l. non solum. infr. de oblig. et act.* Iniquissimum autem esse vitiare eam testamenta, et imputari legatario vel heredi, cum impedire non potuerint, ne testator eam adjiceret. Sed si in ipsa institutione sit impossibilitas, non valet testamentum. *l. si Titius. infr. h. t.* Mod

(15) Inepto scilic. Relativum facere conditionem, hinc notat Baldus, quoties eventum futurum notat.

(16) Vel alio modo. *Hal.* male, sensus est enim hic: Impossibilis conditio non vitiat in testamento, mendi colore, quo non probabiliter uti possis in contractibus: cum enim in contractibus res geratur inter duos, non videtur mendum eis excidisse, quod non alter animadvertere et confestim corrigere potuerit. *l.* 31. *infr. de verb. oblig.*

(17) Nisi sit ἄπορος: hujusmodi enim conditio vitiat. vide *l.* 16. *infr. h. t.*

(18) *l.* 85. *infr. de legat.* 3.

(19) *Dominii* voce intelligitur etiam nuda proprietas: quod dominium vindicantibus, in rei vindicatione scitu utile est. adde *l. sciendum.* 15. *§.* 1. *supr. qui satisdare. l. cujuscunque.* 60. *§. si fundus. supr. de usufruct.*

(20) Proprietarii. Quod pro parte meum est, vel commune, meum dicitur: parte, inquam, proprietatis scilicet. *l.* 1. *§.* 1. *Infr. de SC. Silaniano.*

(21) Cur non deficit conditio? *Nostrum* est etiam cujus pars nostra dici potest.

(22) *l.* 68. *§.* 2. *Infr. de leg.* 3.

§. 1. Sed si duo servi ita sint heredes instituti: *Primus et Secundus, si mei erunt, cum moriar, liberi et heredes sunto*, et alter ex his sit alienatus, Celsus recte putat, sic accipiendum, atque si singulos (1) separatim sub eadem conditione heredes instituisset.

Si per heredem non stet, quominus impleat conditionem.

3. PAULUS [lib. 1. ad Sabinum].

SI ita heres institutus sim, *si decem dedero*: et accipere nolit (2), cui dare jussus sum, pro impleta conditione habetur.

De societate. 1. De servo hereditario non alienando, et Muciana cautione.

4. ULPIANUS [lib. 8. ad Sabinum].

SI (3) qui ita sint instituti: *Si socii una bonorum meorum permanserint usque* (4) *ad annos sedecim, heredes sunto*: inutilem (5) esse institutionem secundum verborum significationem, Marcellus ait (6): Julianus autem, quoniam et ante (7) habitam (8) hereditatem iniri societas potest, quasi rei futuræ, valere institutionem. quod est verum (9).

§. 1. Idem Julianus scribit, eum, qui ita heres institutus est, *si servum hereditarium non alienaverit*, caventem (10) coheredi implere conditionem: cæterum, si solus heres scriptus sit, sub impossibili (11) conditione heredem institutum videri: quæ sententia vera est.

De pluribus conditionibus.

5. PAULUS [lib. 2. ad Sabinum].

SI heredi plures (12) conditiones conjunctim (13) datæ sint, omnibus parendum est; quia unius (14) loco habentur: si disjunctim (15) sint, cuilibet (16).

De monumento faciendo et impossibilitate conditionis.

6. ULPIANUS [lib. 9. ad Sabinum].

SI quis institutus sit, *si monumentum post mortem testatoris in triduo* (17) *proximo mortis ejus fecisset*: cum monumentum in triduo perfici non possit, dicendum erit, conditionem evanescere, quasi impossibilem (18).

De cautione legatorum præstandorum.

7. POMPONIUS [lib. 5. ad Sabinum].

SI quis sub conditione heredes instituisset, *si invicem cavissent, se legata eo testamento relicta reddituros*: placet, remitti eis conditionem: quia ad fraudem (19) Legum (20) respicerent, quæ vetarent quosdam legata capere: quamquam [et] si cautum esset in ipsa actione, exceptione (21) tuendus esset promissor.

De jurejurando.

8. ULPIANUS [lib. 50. ad Edictum].

QUæ sub conditione *jurisjurandi* (22) relinquuntur, a Prætore reprobantur (23): providit enim, ne is, qui sub jurisjurandi conditione quid accepit, aut omittendo conditionem, perderet hereditatem, legatumve, aut cogeretur turpiter accipiendo conditionem jurare: voluit ergo, eum, cui *sub jurisjurandi conditione* quid relictum est, ita capere, ut capiunt hi, quibus nulla talis jurisjurandi conditio inseritur: et recte. Cum enim faciles (24) sint nonnulli hominum ad jurandum contemptu (25) religionis (26), alii perquam timidi (27) metu divini numinis usque ad superstitionem (28), ne vel hi vel illi aut consequerentur aut perderent quod relictum est, Prætor consultissime intervenit. Etenim potuit is, qui voluit factum, quod religionis conditione adstringit, sub conditione faciendi relinquere: ita enim homines aut facientes admitterentur, aut non facientes deficerentur conditione.

§. 1. Hoc Edictum etiam ad legata pertinet, non tantum ad heredum institutionem.

§. 2. In fideicommissis quoque oportebit eos, qui de fideicommisso cognoscunt, subsequi (29) Prætoris (30) Edictum, ea propter, quia vice (31) legatorum funguntur.

§. 3. Et (32) in mortis (33) causa donationibus dicendum est Edicto locum esse (34): si forte quis caverit,

(1) Conditio dividitur, sive uni sive pluribus adjiciatur.

(2) *l. 24. infr. de condit. et demonstr. l. 161. infr. de reg. jur.* et ita conditio dandi dicitur impleri per solam oblationem, si is, cui debetur, nolit recipere. *Bald.*

(3) Vide Antonium Fabrum, 2. *Conject.* 16.

(4) Testator potest præcipere heredibus, *ne dividant, nisi ad certum usque tempus.* Goth. vide Bart. Ang. et Bald. *hic.* Vasq. *de success. creat.* 8. 7. *n.* 3. Gabr. Mud. in *l. si convenerit. n.* 11. *ff. pro socio.* Ans.

(5) Cur inutilis est? quia perplexa hujus conditionis forma conditioni institutionis repugnat.

(6) *Subaudi*, et male: quippe heredes esse non possunt antequam socii; nec socii bonorum præsentium, antequam heredes: quia nondum domini.

(7) Societas super futura successione interdum potest contrahi. *Bald.*

(8) *Al.* aditam.

(9) Itaque sufficit conditionem impleri quoquomodo contracta societate, dummodo per tempus adjectum a testatore duret.

(10) Mutiana cautione. vid. *l. 72. §. 2. infr. de cond. et demonstr.* et Cujac. 2. *obs.* 2. Conditio negativa impletur per cautionem Mutianam. *Bald.*

(11) De qua vide *l. 3. infr. de condit. et demonstr.* adde Cuj. *consultat.* 5.

(12) Conditiones conjunctæ, omnes adimplendæ: In disjunctis, electio est implentis. In copulativa et conjunctiva, duo extrema vera esse oportet: In alternativa, unum sufficit esse verum, *l.* 13. *§.* 2. *Infr. de reb. dub. l. 129. infr. de verb. oblig.*

(13) §. 11. *Inst. de hered. inst.*

(14) Conjuncti unius loco habentur: vide quæ scripsi ad *l.* 29. *ff. de verb. oblig.*

(15) *l. 78. in fin. infr. de cond. et demonstr.*

(16) Id est, uni ex pluribus. Dictio, *quilibet*, est dictio particularis, non universalis: non collectiva, sed distributiva. de qua [illegible] 1. *p. Consuet.* §. 2. *Gloss.* [illegible]

(17) De sumptu triduano sepulchri. vide Ciceronem, 2. *et* 3. *de leg.*

(18) Conditioni adjectæ in fraudem legum, non est parendum ac licet reipsa obtemperatum sit. aut in contractum translata sit, vim tamen non obtinet. Unde notant, impossibile testatori per modum dispositivum, non posse eundem id per modum conditionis facere. *l. 3. infr. de condit. et demonst.*

(19) Præsumitur dolus, ubi nimia diligentia adhibita. dixi ad *l. 2. C. de furt.* et ad *l. 17. C. de testam.*

(20) Legis Juliæ et Papiæ.

(21) *l. 1. §. 14. in fin. infr. ut legatorum.*

(22) Id est, si juraverit. *l. 29. §. 2. infr. de testam. milit. l. 112. in fin. infr. de legat.* 1. *l. 20. infr. de cond. et demonstr.* vide Cujac. 5. *observ.* 1.

(23) Imo, non reprobantur, *l. 20. supr. de jurejur.* non reprobantur in conventionibus, sed in institutionibus.

(24) Jurans facile, Deum non timet: difficile, timet. vide *cap. Etsi Christus. extr. de jurej.*

(25) Atque adeo intrepidi quæcunque altaria tangunt, Juvenal. *satyr.* 13.

(26) Religionem contemnunt, qui facile jurant: et hi impii. alii metu divini numinis vix jurant, et hi plerumque superstitiosi. Ita neque in jurejurando impietas, neque superstitio ferenda.

(27) *l. 21. C. de fide instr.*

(28) De qua vide *l. 1. §. 9. supr. de ædilitio. et l. 30. infr. de pœnis.*

(29) Judex sequi formam legis debet, nec ab ea recedere.

(30) *Subaudi*, fideicommissarii. Ulpian. 25. §. 12.

(31) Iisque sunt exæquata. *l. 1. infr. de legat.* 1.

(32) Edictum Prætoris ultimarum voluntatum extenditur ad donationes mortis causa.

(33) Conditio impossibilis adjecta donationi causa mortis, non vitiat donationem. vide Corsetum, *singulari Conditio*

(34) Quia ad instar legatorum fere sunt comparatæ §. 2. *Instit. de donat.*

nisi jurasset (1) *se aliquid* facturum, restituturum quod accepit: oportebit itaque remitti cautionem.

§. 4. Si quis sub jurisjurandi conditione, et præterea (2) sub alia sit institutus: huic, videndum est an remittatur conditio: Et magis est, ut remitti jurisjurandi conditio debeat, licet (3) alii conditioni parendum habeat.

§. 5. Sed si sub jurisjurandi conditione sit institutus, *aut si decem* [*millia*] *dederit*, hoc est, alternata conditione, ut aut pareat conditioni, aut juret: aliud quid videndum, numquid remitti ei conditio non debet, quia potest alteri conditioni parendo, esse securus: Sed est verius, remittendam conditionem: ne (4) alia ratione conditio alia eum urgeat ad jusjurandum.

§. 6. Quotiens heres jurare jubetur, *daturum se aliquid vel facturum*, quod non improbum est, actiones hereditarias non (5) alias habebit, quam (6) si dederit, vel fecerit id quod erat jussus jurare.

§. 7. Mortuo (7) autem vel manumisso Sticho, vivo testatore, qui ita heres institutus est, *si jurasset se Stichum manumissurum*, non videbitur defectus conditione [heres]: quamvis verum sit, compellendum eum manumittere, si viveret. ✝ Idem est, et si ita heres institutus esset quis, *Titius heres esto, ita* (8) *ut Stichum manumittat:* aut, *Titio centum ita lego, ut Stichum manumittat.* Nam mortuo Sticho nemo dicet summovendum eum: non videtur enim defectus conditione, si parere conditioni (9) non possit, implenda est enim voluntas, si (10) potest.

§. 8. De hoc jurejurando remittendo non (11) est necesse adire Prætorem: semel enim (12) in perpetuum a Prætore remissum est, nec per singulos remittendum. Et idcirco, ex (13) quo dies legati cesserit, remissum videtur, etiam ignorante (14) scripto herede. Ideoque in herede legatarii recte probatur, ut post diem legati cedentem, si decesserit legatarius, debeat heres ejus actione de legato uti, quasi pure legato relicto ei, cui heres exstiterat.

De conditione contra bonos mores.

9. Paulus [lib. 45. ad Edictum].

Conditiones, quæ *contra bonos* (15) *mores* inferuntur, remittendæ sunt, veluti *si* (16) *ab hostibus patrem suum non redemerit* (17), *si parentibus suis patronove alimenta non præstiterit.*

De herede scribendo, 1. Aut scripto in codicillis. De conditione in præteritum vel præsens relata.

10. Ulpianus [lib. 8. Disputationum].

Institutio talis, *Si codicillis* (18) *Seium heredem scripsero, heres esto*, non est inutilis in quovis herede instituto, præter (19) filium: est enim conditionalis institutio, nec videtur hereditas codicillis (20) data, quod interdictum est: verum conditionalis est hæc institutio, quæ testamento data esset. Proinde et si ita scripserit, *cujus* (21) *nomen codicillis* (22) *scripsero, ille mihi heres esto*: pari ratione dicendum erit institutionem valere, nullo jure impediente.

§. 1. Si quem ita institutum ponamus, *Ille, si eum codicillis heredem scripsi, heres esto*: valet institutio, etiam in filio, qui in potestate est; cum nulla sit conditio (23) quæ in præteritum (24) confertur, vel (25) quæ in præsens: veluti, *Si Rex Parthorum vivit*: *Si navis in portu stat.*

Si per heredem non stet, quo minus impleat conditionem.

11. Julianus [lib. 29. Digestorum].

Si quis testamento hoc modo scripserit, *filius* (26) *meus, si Titium adoptaverit* (27), *heres esto; si non adoptaverit, exheres esto;* et filio parato (28) adoptare, Titius nolit (29) se adrogandum dare: erit filius heres, ex pleta (30) conditione.

(1) Renuncianti beneficio. *l.* 2. *C. de rescind. vendit.* beneficium dictæ legis non dari, hinc colligunt. vide tamen Socinum, *regula* 226. *et* 436.

(2) *l.* 26. *infr. de cond. et demonstrat.*

(3) Conditio justa non remittitur, licet injusta (pone jurisjurandi) ei adjuncta remittatur. Ita utile inutili non vitiatur.

(4) Prohibitum simpliciter, prohibetur etiam alternative, *Bald.* Alternative vel causative cogi non potest, qui præcise non potest.

(5) Conditio juramenti licet remittatur, non tamen remittitur id, cujus nomine jurari debet. Ita aliud est, liberare juramento et obligatione principali.

(6) *l.* 14. §. 1. *Infr. de legat.* 3. *l.* 26. *Infr. de cond. et demonstrat.*

(7) *l.* 6. *in fin. Infr. de cond. et demonstrat.*

(8) Modus demonstratur his verbis.

(9) Id est, modo. dixi ad *Titulum C. de his, quæ sub modo.*

(10) Conditio, *si potest*, subintelligitur in quocumque facti mandato. vide *cap.* 41. *de reg. jur. in* 6.

(11) Juramentum ubi per legem remissum est, ibi ministerio factove judicis non est opus.

(12) Judicem adiri non est necesse in his quæ jure sunt permissa. Generaliter semel dispositum sigillatim constitui non est necesse. Quod remissum est a lege, non est necesse remitti a Judice. *l. de pupillo.* 5. *infr. de operis novi nunciat.*

(13) An quia mors testatoris evenit, ut vult post Glossam Bartolus? An quia legatarius implevit onus legato adjectum, ut vult Dynus? Primam veriorem in transmissione, alteram in petitione, notat *Bald.*

(14) Ignorantes etiam juvantur legis beneficio. adde *l. multum interest.* 21. *infr. de cond. et demonstr.*

(15) *l.* 14. *l.* 15. *infr. h. t. l.* 29. §. 2. *in fin. infr. de test. milit. l.* 2. §. 44. *infr. ad SC. Tertyll.*

(16) Patrem redimere filius naturaliter tenetur. vide *Novell.* 115. c. 3. §. 8. et quæ scripsi ad *l.* 5. §. 16. *supr. de agnosc. liberis*

(17) Facit *l.* 73. §. 1. *Supr. de jure dot.*

(18) *l.* 38. *Infr. de cond. et demonst.* Hoth. vide Cujac. *lib.* 7 *obs. c.* 18. S. L. Adde Ant. Merend. *controv. lib.* 3. *c. ult.* A[illegible]

(19) Institui sub conditione futura filius non potest, *ut hic.* [illegible]et præsenti vel præterita potest. §. 1. *infr. eod.*

(20) Codicillis hereditas dari non potest. *l. Scævola.* 76. *In*[illegible] *ad SC. Trebell. l.* 14. *C. de testam.*

(21) Institutio facta in scriptura confirmata, videtur facta in scriptura confirmante: Confirmatum retrotrahitur ad tempus confirmationis: Confirmatio confirmatum præcedere potest. *l. Aurelius.* 28 §. *testam.* 1. *infr. de liberat. legat.*

(22) Codicillis testamentum declarari et purificari potest. *Bald.*

(23) Conditio nulla in præteritum, vel præsens confertur, [illegible] *hic.* existentia tamen ejus probanda est. *l. qui sub conditione.* [illegible] *Infr. de cond. et demonstr.*

(24) *l.* 80. *infr. de cond. et demonstr.*

(25) Sub conditione præterita vel præsenti institui etiam filiu[s] potest. Unde notant, institutionis filii conditionem veram esse suff[i]cere: non requiri tamen, ut sit liquida: differentiam esse inte[r] non liquidum et conditionale. *Goth.* Bart. Bald. *hic.* Emanuel. C[o]sta, *lib.* 1. *select. cap.* 1. Grass. *recept. sent.* §. *institutio. q.* [illegible] *n.* 4. *et quæst.* 26. *n.* 2. Ans.

(26) *Subaudi*, emancipatus.

(27) *l.* 41. §. 8. *infr. de leg.* 3.

(28) Paratus implere conditionem testamenti filius ex ipso testamento proprie non per fictionem succedit.

(29) *l.* 45. *infr. de cond. et demonstr.*

(30) *Al.* impleta. Ita conditio licet remittatur a prætore, si t[a]men institutus paratus est eam implere, non succedet tanquam [ex] conditione remissa, sed tanquam ex impleta: hoc casu, civili [et] Prætorio jure succedet. *Bald.*

De conditione, si volet.

12. HERMOGENIANUS [lib. 3. juris Epitomarum].

VErba hæc, *Publius Mævius*, *si volet*, *heres esto*, in necessario (1) conditionem faciunt (2), ut, si nolit, heres non existat: [nam] in (3) voluntaria heredis persona frustra (4) adduntur: cum et si non fuerint addita, invitus non efficitur (5) heres.

De conditione impleta.

13. JULIANUS [lib. 30. Digestorum].

EI (6), qui ita hereditatem vel legatum accepit, *si decem dederit*, neque hereditas neque legatum aliter adquiri potest, quam si post impletam conditionem id egerit scriptus heres, vel legatarius, per quod hereditas aut legatum adquiri solet.

De conditione contra jus, aut contra bonos mores, aut derisoria.

14. MARCIANUS [lib. 4. Institutionum].

COnditiones contra Edicta (7) Imperatorum, aut contra leges, aut quæ legis vicem obtinent, scriptæ, vel quæ contra bonos mores, vel derisoriæ sunt, aut hujusmodi, quas Prætores improbaverunt (8), pro non scriptis habentur: et perinde, ac si conditio hereditati sive legato adjecta non esset, capitur hereditas, legatumve.

15. PAPINIANUS [lib. 16. Quæstionum].

FIlius qui fuit in potestate, *sub conditione* scriptus heres, *quam Senatus aut Princeps improbant* (9), testamentum infirmet (10) patris, ac (11) si conditio non esset in ejus potestate: nam quæ facta lædunt pietatem, existimationem, verecundiam nostram, et (ut generaliter dixerim) contra bonos mores fiunt: nec (12) facere nos posse credendum est.

De perplexitate.

16. MARCIANUS [lib. 4. Institutionum].

SI *Titius heres erit*, *Seius heres esto*: *si Seius heres erit*, *Titius heres esto*: Julianus inutilem (13) esse institutionem (14) [scribit], cum conditio existere non possit.

De pluribus conditionibus.

17. FLORENTINUS [lib. 10. Institutionum].

SI plures institutiones (15) ex eadem parte sub diversis conditionibus fuerint (16): conditio, quæ prior extiterit, occupabit institutionem (17).

De tacita repetitione.

18. MARCIANUS [lib. 7. Institutionum].

CUm (18) servus pure liber, et heres scriptus sub conditione sit; et si heres non extiterit, legatum acceperit: in legato repetitam (19) videri conditionem, Divus Pius rescripsit.

§. 1. Hac ratione et Papinianus scribit, cum avia nepotem *sub conditione emancipationis* pro parte heredem instituit, et postea codicillis scriptis *hoc amplius* (20) ei legavit, quam quod heredem eum instituit, repetitam videri conditionem emancipationis etiam in legato, quamvis in legato nullam, ut in hereditate, substitutionem (21) fecisset.

Si quis suspectam hereditatem adierit.

19. IDEM [lib. 8. Institutionum].

SI ita scriptum fuerit, *Titius heres esto*: *Si Titius heres erit*, *Mævius heres esto*: si (22) Titius suspectam (23) adierit hereditatem, potest Mævius suo arbitrio adire, et quartam (24) retinere.

De dote non petenda. 1. De manumissione servi hereditarii. 2. De institutione et legato.

20. LABEO [lib. 2. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum].

MUlier, quæ viro suo ex dote promissam pecuniam debebat, virum heredem ita instituerat, *si eam pecuniam*, *quam doti promisisset*, *neque* (25) *petisset*, *neque* (26) *exegisset*: Puto, si vir denunciasset cæteris heredibus, per (27) se non (28) stare, quo minus acceptum faceret id, quod ex dote sibi deberetur, statim (29) eum heredem futurum. Quod si solus heres institutus esset in tali conditione: nihilominus puto statim eum heredem futurum: quia ἀδύνατος (30) id est, *impossibilis*, conditio pro non scripta accipienda est.

(1) *l.* 69. 86. *supr. de hered. instit.*
(2) Imo, talis conditio pro enunciatione pura habetur. *l.* 1. §. 5. *infr. si quis omissa causa.*
(3) *l.* 69. *in fin. supr. de heredib. inst.*
(4) *Si* particula, non semper facit conditionem.
(5) *Efficiatur.*
(6) Conditionem qui implet, adire hereditatem, aut legatum agnovisse non videtur. Ita hic institutus sub conditione potestativa potest repudiare impleta conditione.
(7) *l* 9. *supr. h. t.* Paul. 3. *sentent.* 4. §. 15. *l.* 20. *infr. de condit. et demonstr. Inst. de legat. in fin. l. un. C. de his, quæ pœn. nomin. l.* 6. *C. de pactis.*
(8) *l.* 15. *infr. h. t.*
(9) Improbaverunt, *l.* 14. *supr. eod.* id est, quam improbant Senatusconsulta, vel Constitutiones Principum.
(10) Infirmat, *Hal.* Atqui hujusmodi conditiones, ut impossibiles de jure, pro non scriptis habentur. *l.* 3. *infr. de cond. et demonstr.*
(11) Conditio turpis adjecta filio instituto in potestate patris reddit testamentum nullum.
(12) Vide *c.* 18. *de reg. in* 6. Impossibilia dicuntur, quæ non nisi cum dedecore possumus: quæ salva fama et existimatione non possumus. vide quæ notavi ad *Nov.* 83. *et l.* 79. *supr. de jur. dot.* Paria sunt impossibile, et turpe: in nostra potestate non esse, et injustum.
(13) Vide *l.* 188. *infr. de reg. jur.*
(14) Hujusmodi enim institutio est perplexa (nec enim hic conditio præcedere potest effectum dispositionis. *Bald.*) est τῶν ἀπόρων *l.* 88. *infr. ad l. Falcid.* Perplexa est institutio sub conditione facta, quoties conditio non potest præcedere suæ dispositionis effectum. adde *l. ult. vers. secund. hæc. supr. tit. prox.*
(15) Id est, plures conditiones continentes institutionem.
(16) *Subaudi*, de eodem herede, vel de pluribus.
(17) Eaque considerabitur.
(18) Conditio adjecta institutioni videtur repetita in legato et prælegato.
(19) *l.* 77. *infr. de cond. et demonstr.*
(20) Quid his verbis significetur, vide Cujac. 8. *obs.* 36.
(21) *Al.* mentionem.
(22) Conditio *si heres erit*, impletur etiam per coactam aditionem: hujusmodi conditionem interpretamur non tantum in spontanea, sed et in coacta aditione. Coacta aditio, aditio est, et puram efficit conditionem, *si heres erit.*
(23) *l.* 67. *infr. ad SC. Trebell.*
(24) *Subaudi*, suæ partis, non Titii.
(25) Vide in hanc l. Cujac. 9. *obs.* 4.
(26) Dos profectitia remanet penes virum. dixi ad *l.* 4. *C. soluto matr.*
(27) Conditio non petendi et non exigendi, impletur per acceptilationem, vel si per virum non stet, quominus accepto feratur. Paria sunt conditionem rejectam, et pro rejecta habitam.
(28) *l.* 23. *in fin. infr. h. t.*
(29) Nulla præstita cautione vel oblata.
(30) Dotis lucrandæ pactum locum habet, sive dos sit soluta, sive non sit soluta. vid. *l.* 3. *l.* 7. *in fin. infr. de cond. et demonstr.*

§. 1. Si quis hereditarium (1) servum jussus est manumittere, et heres esse: quamvis, si manumiserit, nihil agat, tamen heres erit: verum est enim cum manumisisse: sed post aditionem, libertas servo data, secundum voluntatem testatoris convalescit.

§. 2. Si quis te heredem ita instituit, *si se* (2) *heredem instituisses*, *aut quid sibi legasses*: nihil (3) interest, quo (4) gradu is a te heres institutus, vel quid (5) ei legatum (6) sit: dummodo aliquo (7) gradu id te fecisse probes.

De conditione cum liber erit.

21. Celsus lib. 16. Digestorum.

SErvus alienus ita (8) heres institui potest, *cum liber erit*: proprius autem ita institui non (9) potest (10).

22. Gajus [lib. 18. ad Edictum Provinciale].

QUia ratio suadet, eum, qui libertatem dare potest, ipsum debere aut præsenti die, aut in diem, aut sub conditione dare libertatem: nec habere facultatem, in casum a quolibet obvenientis libertatis heredem instituere.

De alternatione si per heredem non stet, quo minus conditionem impleat.

23. Marcellus [lib. 12. Digestorum].

UTer *ex fratribus meis consobrinam* (11) *nostram duxerit* (12) *uxorem*, *ex dodrante*; *qui non duxerit*, *ex quadrante heres esto*: Aut nubit alteri, aut non vult nubere: Consobrinam qui ex his duxit [uxorem], habebit dodrantem: erit alterius quadrans: Si neuter eam duxerit uxorem, non quia ipsi ducere noluerunt, sed quia illa nubere noluerit, ambo in partes æquales admittuntur: plerumque enim hæc conditio, *si uxorem duxerit*, *si dederit*, *si fecerit*, ita accipi oportet, quod (13) per eum non stet, quo minus ducat, det, aut faciat.

24. Papinianus [lib. 6. Responsorum].

QUi *ex fratribus meis Titiam consobrinam uxorem duxerit*, *ex besse heres esto*: *qui non duxerit*, *ex triente heres esto*: Vivo testatore consobrina defuncta, ambo ad hereditatem venientes semisses habebunt: quia verum est, eos heredes institutos, sed emolumento portionum eventu nuptiarum discretos (14).

De servo.

25. Modestinus [lib. 9. Regularum].

SUb conditione heres institutus *servus*, sine jussu domini conditioni parere [non] potest (15).

De pupillo.

26. Pomponius [lib. 2. ad Quintum Mucium].

SI *pupillus* sub conditione heres institutus fuerit, conditioni etiam sine (16) tutoris auctoritate parere potest. Idemque [est] et si legatum ei sub conditione relictum fuerit: quia conditione expleta, pro eo est, quasi *pure* ei hereditas vel legatum relictum sit.

De reliquiis testatoris. 1. *De codicillis.*

27. Modestinus [lib. 8. Responsorum].

QUidam in suo testamento heredem scripsit sub tali conditione, *si* (17) *reliquias ejus in mare abjiciat*: Quærebatur, cum heres institutus conditioni non paruisset, an expellendus est ab hereditate? Modestinus respondit: Laudandus (18) est magis, quam accusandus heres, qui reliquias testatoris non in mare secundum ipsius voluntatem abjecit: sed memoria humanæ conditionis, sepulturæ (19) tradidit. Sed hoc prius inspiciendum est, ne (20) homo, qui talem conditionem posuit, neque (21) compos mentis esset. Igitur si (22) perspicuis rationibus hæc suspicio amoveri potest, nullo modo legitimus heres de hereditate controversiam facit scripto [heredi].

§. 1. Heredi, quem testamento pure instituit, codicillis scripsit (23) conditionem: Quæro, an ei parere neces-

(1) Pone eam conditionem fuisse, *Titius heres esto*, *si servum meum manumiserit.*

(2) Pone eam conditionem fuisse, *Titius heres esto*, *si me instituerit.*

(3) *l.* 29. *supr. de hered. inst.* hujusmodi institutio estne captatoria? vid. *l.* 1. *in fin. infr. de his*, *quæ pro non scriptis.* dixi *l.* 11. *C. de testam. milit. l.* 70. *supr. de hered. instit. l.* 64. *infr. de leg.* 1.

(4) Substitutus omnis, etiam *institutus* dici potest. Conditio ad institutionem relata locum habet, etiam in substitutione.

(5) *Legatarius* dicitur, cui quid etiam minimum legatum est.

(6) *Legatarius* etiam is dicitur, qui jus habet ab instituto, vel a substituto vel a quovis alio gradu.

(7) Verbum *instituo*, est commune ad omnes: Instituit qui substituit.

(8) *l.* 9. §. 14. *et seq. l.* 51. *supr. et Inst. de hered. instituend. in pr.* §. 1. *Inst. qui test. tutor.*

(9) Cur non potest? An quia quod testator in sua potestate habet, id fortunæ committere non debeat?

(10) Nam quod explicari libere potest a testatore, fortunæ non est committendum. *Bald.*

(11) Consobrinam uxorem ducere licuit. v. *l.*24. *infr. eod.*

(12) *l.* 24. *infr. eod. l.* 2. §. 6. *infr. de B. P. secund. tab.*

(13) Conditionem implevisse is videtur, per quem non stat eam impleri, *l.* 20. *supr. eod. l.* 92. §. 1. *infr. de legat.* 1. *l.* 23. *in fin. infr. de annuis. l.*14.*l.*40.*l.*57. *in fin. l.* 78. *infr. de cond. et demonstr.* Goth. *l.* 39. *l.* 161. *infr. de reg. jur. l.* 24. *infr. de cond. et demonstrat.* Johan. Decher. *lib.* 1. *dissert.* 2. *num.* 43. Aus. Adde *censur. forens. lib.* 3. *cap.* 5. *num.* 30. S. L.

(14) Conditio licet deficiens distributionem deficere faciat, deficere tamen distributum non facit. *Bald.*

(15) Parere potest, Cujac. 2. *obs.* 16. *arg. l.* 5. *infr. de cond. et demonstr.* dixi *l.* 26. *infr. eod.*

(16) Pupillus conditioni parere potest sine tutoris auctoritate, ei que parendo consequitur hereditatem et legatum, *l.* 5. *infr. de cond. et demonstr.*

(17) Ex verbis testamenti præsumitur quis furiosus, si sapiunt ea furorem: nisi per alia indicia contrarium probetur. *Bald.*

(18) Voluntas defuncti non semper est sequenda, pie potest interdum non servari, *l.* 14. §. 5. *l.* 37. *in fin. supr. de religiosis. l.* 3. §. 5. *supr. de administr. et pericul. tut. l.* 1. *in fin. infr. ad legem Falcid. Novell.* 1. *cap.* 1. *Novell.* 22. *cap.* 43. *in fin. l.* 6. *infr. de usufr.*

(19) An quod hominis id conditioni præ cæteris animantibus debetur, ut mortuus sepeliri debeat, non abjici? An vero testandæ immortalitatis causa id fit, cum nota sit ejus sepultura? Cicero 1 *Tusculana.* Quid ipsa sepulchrorum monumenta, quid elogia significant, nisi eos etiam futura cogitare? Idem 3. *de finibus.* Ex hac enim morum affectione testamenta, commendationesque morientium natæ sunt. ubi verbum *commendandi* ad sepulturam refero, *l.* 14 §. 4. *supr. de religios.* Valentinianus, *Novell. de sepulchris. tit.* 5. sumptus exquisitos in sepulchra Prudentium intelligentia recusaret, si nihil crederet esse post mortem. An potius quod sepultura quasi imago est corporis humani corruptioni obnoxii? An quae sepulchri honore lætantur animæ, et circa sua cadavera oberrant ut Valentinianus innuit, *Novell.* 5. et gentilitas putavit. 2. *Lactant.* 2. Judæique nonnulli. vid. Fagium ad 14. *et* 21. *Deuteronomi.* An quod humanæ conditionis et infirmitatis instar exhibent?

(20) *Inhumana* conditio, quæ humanitati contraria est, tanquam juri contraria spernitur.

(21) Id est, non.

(22) Præsumitur testator sanæ mentis, nisi contrarium probetur adde *l. nec codicillos.* 5. *C. de codicillis.* Item præsumptio ab aliam tollit, *ut hic.*

(23) *Al.* adscripsit.

se habeat? Modestinus respondit: Hereditas (1) codicillis neque [dari, neque] adimi potest: porro in defectu conditionis de ademptione hereditatis cogitasse intelligitur.

De filio instituto sub conditione, et nepotibus substitutis, vel non substitutis.

28. Papinianus [lib. 13. Quæstionum].

SI filius sub conditione heres erit, et nepotes ex eo substituantur; cum non (2) sufficit, sub qualibet conditione filium heredem institui, sed ita demum testamentum ratum est, si (3) conditio fuit in filii potestate: consideremus nunquid intersit, quæ conditio fuerit adscripta? Utrum quæ (4) moriente (5) filio impleri non potuit (veluti *si Alexandriam ierit filius, heres esto*, isque Romæ decessit); an vero quæ potuit (6) etiam extremo vitæ momento impleri (veluti, *si Titio decem dederit, filius heres esto*)? quæ conditio nomine filii per (7) alium impleri potest. Nam superior (8) quidem species conditionis admittit vivo filio nepotes ad hereditatem: qui, si neminem substitutum haberet, dum (9) moritur, legitimus patri heres extiterit: Argumentoque est, quod apud Servium quoque relatum est: quendam enim refert ita heredem institutum, *si in* (10) *Capitolium ascenderit; quod si non ascendisset*, legatum ei datum; eumque, antequam ascenderet, mortem obiisse: de quo respondit Servius conditionem morte defecisse; ideoque, moriente (11) eo legati diem cessisse (12). Altera (13) [vero] species conditionis vivo filio non (14) admittit nepotes ad hereditatem, qui, substituti si non essent, intestato avo heredes existerent: neque (15) enim filius videretur obstitisse, post cujus mortem patris testamentum destituitur (16): quemadmodum (17) si, exheredato eodem filio, nepotes, cum filius moreretur, heredes fuissent (18) instituti.

TIT. VIII.

DE (19) JURE DELIBERANDI (20).

De servo. 1. Verba edicti. 2. Quod tempus præstituendum.

1. Ulpianus [lib. 60. ad Edictum].

SI servus fuerit heres institutus: utique (21) non ipsi præstituimus tempus ad deliberandum, sed ei, cujus servus est: quia pro (22) nullo isti habentur apud Prætorem: Itemque si plurium servus sit, utique omnibus dominis præstituemus.

§. 1. Ait Prætor, *si tempus ad deliberandum petet* (23), *dabo.*

§. 2. Cum dicit tempus, nec adjicit diem, sine (24) dubio ostendit, esse in Jus dicentis potestate, quem diem præstituat (25).

2. Paulus [lib. 57. ad Edictum].

ITaque pauciores centum dierum non sunt dandi.

An dies ad deliberandum sæpius detur.

3. Ulpianus [lib. 60. ad Edictum].

NEcnon illud sciendum, nonnunquam semel, nonnunquam sæpius (26) diem ad deliberandum datum esse, dum (27) Prætori suadetur, tempus, quod primum aditus præstituerat, non suffecisse.

4. Idem [lib. 61. ad Edictum].

SEd hoc impetrari non debet, nisi ex magna causa.

De instrumentis inspiciendis. 1. De distractione et solutione.

5. Idem [lib. 70. ad Edictum].

ARisto scribit, non (28) solum creditoribus sed et heredi instituto Prætorem subvenire debere: hisque copiam instrumentorum (29) inspiciendorum facere, ut perinde (30) instruere se possint, expediet, necne, agnoscere hereditatem.

§. 1. Si major sit hereditas et deliberat heres, et res sunt in hereditate, quæ (31) ex tractu temporis deteriores

(1) §. 2. *Inst. de codicillis.* vide *l.* 2. *C. de codicillis.*

(2) Institui conditione potestativa, quæ in ejus sit potestate, filius potest. Quid, si ea sit, quæ non possit ultimo vitæ spiritu vivente filio impleri? substituto et venientibus ab intestato locum faciet. *Goth.* Vid. Vacon. a Vacun. *lib.* 8. *declar.* 50. Emanuel. Cost. *lib.* 3. *select. cap.* 1. Sarmient. *lib.* 2. *select. cap.* 2. Duaren. *lib.* 1. *disput. cap.* 15. Ans.

(3) Vide *l.* 4. *supr. de heredib. instit.*

(4) Conditio facti, temporis spatium continens, impleri ultimo vitæ momento non potest: dandi, potest etiam per alium: quinimo impleta ignoranti, puram dispositionem efficit.

(5) Vide *l.* 5. *supr. de hered. instit.*

(6) Adde *l.* 213. *infr. de verb. signific.*

(7) Conditioni implendæ potest unus pro alio se offerre, *l. decem.* 72. §. 1. *infr. de solut.* adde *l.* 15. *in fin. supr. de stat. homin.* ac maxime quidem, si persona sit conjuncta. *l.* 1. *l.* 2. *l.* 3. *infr. de liberali.* nisi conditio personæ gravati adhæreat: et ipsa persona electa sit.

(8) Si Alexandriæ erit filius.

(9) Dum est in actu moriendi, et efficitur suus heres, et ita transmittit: nam si non transmitteret, momentanea ista adquisitio negligeretur. *l. ult. C. de bon. quæ liber.* Ita sui heredis existentia, etiam momentanea, inducit transmissionem hereditatis.

(10) De hac conditione vid. Duarenum 1. *disput.* 15.

(11) In actu moriendi existente.

(12) Quia prius defecit conditio institutionis, quam vita. Ita quodam momento extitit conditio et transmittitur: ut hinc colligas, suum ita transmittere hereditatem, ut legatarios, legatum.

(13) *Si Titio decem dederit.*

(14) Quia per totum vitæ tempus pendet conditio institutionis.

(15) Filius non officit sequentibus in suitate, quoties ipse nunquam fuit suus, ut quia dum vixit, fuit in suspenso conditio.

(16) §. 7. *Inst. de hered. quæ ab intest.*

(17) Similitudo ejus, qui conditionis defectu, et per exheredationem excluditur: neutro casu reperitur existentia sui heredis.

(18) Hoc casu nepotes tanquam sui succederent avo.

(19) *Lib.* 6. *C.* 30.

(20) Tempus dabatur institutis deliberandi, et cernendæ hereditatis (de cretione vid. Ulp. 22. §. 27. *et seq.*) hodie tutior inventa est ratio adquirendæ hereditatis, ex inventario scil. de qua vid. *l. ult. C. h. t.*

(21) Deliberandi jus dominis competit, non servis: Unde colligas, deliberandi tempus statui personis idoneis et capacibus, non incapacibus.

(22) *l.* 3. *supr. de capite minutis. l.* 32. *infr. de reg. jur.*

(23) Deliberandi tempus non datur: nisi petenti: facit *l. ad peremptorium.* 68. *Supr. de judiciis. l.* 2. *C. ut intra certum tempus civilis quæstio terminetur. l.* 4. §. *hoc autem judicium. Infr. de damno. l. properandum.* 13. §. 1. *C. de judiciis.*

(24) Arbitrarium tempus est, quod lege non est finitum.

(25) *l.* 9. *in fin. C. h. t.*

(26) Imo, nunquam sæpius. *l. ult.* §. 13. *in fin. C. h. t.*

(27) Deliberandi tempus sæpius, ex magna tamen causa, dari potest.

(28) Deliberandi tempus creditorum et heredum favore introductum. Debent autem creditores heredibus copiam instrumentorum inspiciendorum facere, ut se instituere inde possint, agnoscere debeant necne hereditatem. Ita editio instrumentorum fieri debet deliberanti.

(29) *l.* 28. *infr. de adqu. vel omitt. hered.*

(30) *Forte legendum* exinde, *vel* inde, vel *proinde.*

(31) Officium judicis pendente dilatione non quiescit in his, quæ necesse est interim expediri. Dilatio non impedit sequestrem, si justa causa id exigat.

fiunt: adito (1) Prætore potest is, qui deliberat, sine præjudicio (2) eas justis pretiis vendere (3): qui possit etiam ea, quæ nimium sumptuosa (4) sint, veluti jumenta, aut venalitia, item ea, quæ mora deteriora fiant, vendere: quique præterea curaturus sit, ut æs alienum (5), quod sub pœna, vel sub pretiosis pignoribus (6) debeatur, solvatur.

6. Gajus [lib. 23. ad Edictum provinciale].

IGitur si quidem in hereditate sit vinum, oleum, frumentum, numerata pecunia, inde fieri debebunt impendia (7): si minus, a debitoribus hereditariis exigenda (8) pecunia. Quod si nulli sunt debitores, aut Judicem provocent (9): venire debent res supervacuæ (10).

Alia verba Edicti, si pupilli nomine petitum sit. 1. *Et eorum interpretatio.*

7. Ulpianus [lib. 60. ad Edictum].

AIt Prætor: *Si* (11) *pupilli, pupillæ, nomine postulabitur tempus ad deliberandum, an expediat, eum hereditatem retinere, et hoc datum sit: si justa causa esse videbitur, bona interea deminui, nisi si causa cognita boni viri arbitratu, vetabo* (12).

§. 1. Merito Prætor impedit interim deminutionem, quandiu nomine pupilli petitur tempus ad deliberandum.

§. 2. Quid sit autem *deminui* (13) *vetabo*, videamus? His verbis Prætor non tantum alienationem (14) impedit: verum etiam actiones exerceri non patitur: est enim absurdum, ei cui alienatio interdicitur, permitti actiones exercere (15), et ita Labeo scribit.

§. 3. In causæ autem cognitione hoc vertetur, an *justa* (16) *causa* sit, ut deminuere Prætor permittat. † Ergo et funeris causa deminui permittet. Item eorum, qui sine piaculo non possunt præteriri. † Vescendi (17) gratia æque deminui permittet. Sed et ubi urget, ex aliis quoque causis permittere eum oportet: ut ædificia sarciantur; ne agri inculti sint; si qua pecunia sub pœna debetur, ut restituatur; ne pignora (18) distrahantur. † Ex aliis quoque causis justis Prætor aditus deminutionem permittet: neque enim sine permissu ejus debet deminutio fieri.

De eo, qui se abstinuit.

8. Idem [lib. 61. ad Edictum].

SI quis suus heres, posteaquam se (19) abstinuerit, tunc petat (20) tempus ad deliberandum: videamus an impetrare debeat: Magisque est, ut ex causa debeat impetrare, cum nondum (21) bona venierint.

De alimentis.

9. Paulus [lib. 58. ad Edictum].

FIlius, dum deliberat, alimenta habere debet ex hereditate (22).

De gradibus heredum.

10. Marcellus [lib. 28. Digestorum].

SI plures gradus (23) sint heredum institutorum, per singulos observaturum se ait Prætor id, quod præfiniendo tempore (24) deliberationis edicit (25): videlicet ut a primo quoque ad sequentem translata (26) hereditate, quam primum inveniat successorem, qui (27) possit defuncti creditoribus respondere.

De conditione, si filius nullus erit, qui in suam tutelam veniat, *et filio libertino.*

11. Javolenus [lib. 4. ex posterioribus Labeonis].

QUi filium libertinum (28) habebat, heredem eum instituerat: deinde ita scripserat: *si mihi filius* (29) *nullus erit, qui in suam* (30) *tutelam veniat; tum Dama servus liber esto*: is filius pupillus libertinus erat (31): Quærebatur, si (32) Dama liber esset: Trebatius negat (33), quia *filii* (34) appellatione libertinus quoque contineretur. Labeo contra: quia eo loco verum (35) filium accipi oportet. Trebatii sententiam probo (36): si (37) tamen testatorem de hoc filio locutum esse apparet.

(1) Sequester fructus vendere potest: adito tamen Prætore, hoc est, ejus auctoritate, *l. 7. in fin. Infr. eod. l. si magistrat. 27. infr. de reb. auctor. jud.*

(2) *Sub.* aditionis inducendæ, vel præsumendæ.

(3) *l. 5. supr. de her. pet.*

(4) *Sumptuosa* dicuntur, in quibus magni sumptus exiguntur.

(5) Et alimenta. *l. 9. infr. eod.*

(6) *l. 7. in fin. infr. eod.*

(7) Adde *l. ult. §. 4. C. de bon. quæ lib.*

(8) *Sub.* per curatorem bonis datum.

(9) Negando se debitores.

(10) Fructus, et quæ in fructu consistunt omnia, tempore fiunt deteriora.

(11) Deliberante pupillo bona hereditaria alienari vel actiones hereditariæ exerceri non possunt, nisi causa cognita, Prætoris permissu.

(12) De vetitis a Prætore v. *l. qui vetante. 102. infr. de regulis.*

(13) Vid. Hot. 3. *observ.* 16.

(14) Rerum pretiosarum. *l. 63. supr. de procurat. l. 22. C. de administr. tut.* Goth. Alienare qui nequit, actiones item exercere videtur prohibitus. Bart. et Bald. hic Hotomann. *lib. 3. obs.* 16. Pan. *ad cap. edoceri. vers. non obstat. extr. de rescript.* Ans.

(15) In judicium deducere, species alienationis est. *Bald.*

(16) Et necessaria. *l. 53. supr. de pet. hered.*

(17) *l. 9. infr. h. t.*

(18) *l. 5. in fin. supr. eod.* pretiosa forte.

(19) Post repudiationem.

(20) Et ita variet. *l. 8. infr. de collat.* adde quæ scripsi ad *l.* 33. §. 1. *infr. de leg. 3.*

(21) Licitum est abstinenti adire re integra. *l. 6. Infr. de optione. l. ult. C. de repud. vel abstin. hered.*

(22) *l. 7. §. 3. supr. eod.* maxime, si nulla sint ei bona. *l. 51. supr. de petit. hered. l. ult. in fin. C. de ordin. cognit.*

(23) *l. 3. Infr. de adq. vel omitt. her.*

(24) Per singulos gradus singuli termini statuendi sunt. *Bald.*

(25) In edicto.

(26) Per lapsum temporis.

(27) Non ad alium finem, puta excludendum successorem. dixi ad *l. 1. §. 12. Infr. de success. edict.*

(28) Qui in servitute conceptus simul cum patre manumissus erat. *Goth.* vid. ad hanc leg. Alciat. *parerg. lib. 4. c. 5.* Cujac. *lib. 3. obs. c.* 37. S. L.

(29) In genere loquitur *de filio*, non de filio instituto.

(30) *l. 50. infr. de leg. 3.*

(31) Et in tutelam suam venerat.

(32) Id est, *an.*

(33) Et recte: servata restrictione Javoleni: de qua in fine *infr. eod.*

(34) Vide in hunc locum Cujac. 3. *observ.* 37. Appellatione *filii* continetur etiam naturalis in servitute conceptus. *Bald.*

(35) Verus autem mihi filius non videtur, qui in servitute mihi conceptus est: utpote, extra nuptias, quæ in servos non cadunt: *filius* est autem, quem demonstrant nuptiæ. *l. 6. supr. de his, qui sunt sui.*

(36) Cur? filius meus etiamsi libertinus sit, meus tamen est filius, nec minus verus natura, quod libertinus sit.

(37) Nam mens et voluntas testatoris semper spectanda est.

LIBER VIGESIMUSNONUS.

TIT. I.

DE TESTAMENTO (1) MILITIS.

De origine privilegii militaris. 1. *Etymologia* militis, *et* exercitus, *περὶ τάγματος, περὶ χιλιάρχου.*

1. Ulpianus [lib. 45. ad Edictum].

Militibus liberam (2) testamenti factionem primus quidem *Divus Julius* (3) *Cæsar* concessit: sed ea concessio temporalis erat. † Postea vero primus *Divus Titus* dedit. † Post hoc *Domitianus*. † Postea *Divus Nerva* plenissimam indulgentiam in milites contulit; eamque et *Trajanus* secutus est, et exinde Mandatis inseri cœpit caput tale. [Caput ex Mandatis]: *Cum in notitiam meam prolatum sit, subinde testamenta* [a] *commilitonibus* (4) *relicta proferri, quæ possunt in controversiam deduci, si ad diligentiam legum revocentur et observantiam: secutus animi mei integritudinem erga optimos fidelissimosque commilitones, simplicitati* (5) *eorum consulendum existimavi: ut quoquo modo* (6) *testati fuissent, rata esset eorum voluntas. Faciant igitur testamenta, quomodo volent: faciant, quomodo poterint: sufficiatque ad bonorum suorum divisionem faciendam nuda* (7) *voluntas testatoris* (8).

§. 1. *Miles* autem appellatur, vel (9) a militia, id est, duritia, quam pro nobis sustinent, aut a multitudine: aut a malo, quod arcere milites solent: aut a numero mille (10) hominum, ducitum (11) a Græco verbo, tractum (12) a tagmate: nam Græci mille hominum multitudinem *τάγμα* appellant, quasi millesimum quemque dictum, unde ipsum ducem *χιλίαρχον* appellant (13). † *Exercitus* autem nomen ab exercitatione (14) traxit.

Cur de testamento militis separatim edicatur.

2. Gajus lib. 15. ad Edictum provinciale.

De militis testamento ideo separatim Proconsul edicit, quod optime novit, ex Constitutionibus Principalibus propria atque singularia jura in testamenta (15) eorum observari.

De milite, qui destinavit jure communi testari. De clausula codicillari.

3. Ulpianus [lib. 2. ad Sabinum].

Si miles, qui (16) destinaverat communi jure (17) testari, ante defecerit, quam testaretur: Pomponius dubitat. Sed cur non in milite diversum probet? neque enim, qui voluit jure communi testari, statim beneficio militari renunciavit: nec (18) credendus est quisquam genus testandi eligere ad impugnanda sua judicia: sed magis utroque genere voluisse propter fortuitos casus, quemadmodum plerique pagani solent, cum testamenti (19) faciunt perscripturam, adjicere, *velle hoc etiam vice* (20) *codicillorum valere*: quisquam dixerit, si imperfectum sit testamentum, codicillos non esse? nam secundum nostram sententiam etiam Divus Marcus rescripsit.

De muto et surdo testante.

4. Idem [lib. 1. ad Sabinum].

Jure militari *surdum* (21) *et mutum* testamentum facere posse ante causariam (22) missionem, in numeris manentem, placet.

De substitutione militis testantis.

5. Idem lib. 4. ad Sabinum.

Milites etiam (23) his, qui heredes extiterunt, possunt substituere in his duntaxat, quæ sunt ex testamento eorum consecuti.

De institutione ex fundo pro parte testati et intestati militis decedentis.

6. Idem [lib. 5. ad Sabinum].

Si miles unum ex fundo heredem scripserit, creditum (24) quantum (25) ad residuum patrimonium, intestatus decessisse: miles (26) enim pro (27) parte testatus potest decedere, pro parte intestatus.

---

(1) *Lib.* 6. *C.* 21. *et* 2. *Inst.* 11. *et* 35. *Synops.* 21. Goth. In hanc materiam v. Jul. Clar. §. *testament. quæst.* 5. Georg. Tholos. *Syntagm. jur. lib.* 42. *tit.* 6. Grass. *recept. sentent.* §. *testament. quæst.* 3. *num.* 2. 3. 4. item *quæst.* 7. 8. *et* 9. Ans. Vide Petr. Bellum *de re militari fol.* 1. *cum* 4. *seqq.* et Jul. Clar. §. *testamentum. quæst.* 15. *et seq.* Mod.

(2) Habet enim multa propria et singularia. *l.* 2. *infr. eod.* Potest enim miles imperfecte testari, *l.* 35. et notis, *l.* 40. *infr. eod.* quoquomodo. *Inst. eod. in pr. l.* 1. *C. h. t.*

(3) Et post eum Augustus, Nerva, Trajanus. *Instit. quibus non est permiss. in princ.* et alii.

(4) Sic enim, id est, *commilitones*, Principes appellant milites: quoties vero eos exauctorant, *quirites*, id est, quasi privatos et paganos. vid. Petrum Fabrum 1. *Semestr.* 17.

(5) Imperitiæ. *Inst. eod. in pr.*

(6) *Inst. ibid.*

(7) *l.* 15. §. 1. *infr. eod.*

(8) Nisi domi sit, tunc enim jure communi testari debet, *l. pen. C. eod.* quidam addunt, si in tentoriis, duobus vocatis testibus. *arg. l.* 24. *infr. eod.* si in prælio, etiam nullo vocato teste testari posse, *l.* 15. *C. h. t.* quæ Viglius non probat. Probat tamen, *Inst. eod. in pr. num.* 11. adhuc hodie in condendis testamentis durare militiæ privilegia.

(9) *Miles*, vel a militia, multitudine, malo, millenario numero *ut hic.* a malitia, *Varro.* Goth. vid. Leonin. *emendat. lib.* 7. *cap.* 5. *num.* 2. Ans.

(10) Tot enim milites, nempe mille tres tribus mittebant ad legionem conficiendam. Varro *de lingua.*

(11) *Al.* ductum.

(12) Adde et aliud etymon, a mollitia *κατ' ἀντίφρασιν* dici quod nihil molle, sed potius quid asperum gerat. Paul. *apud Festum*: alii a *malitia* derivant.

(13) *Al.* χίλιον unde χιλιαστὴς tractum est etc.

(14) Quod exercitando fiat melior. Varro 4. *de lingua.* adde *l.* 12. §. 1. *infr. de re milit.*

(15) *Al.* testamento. *Al.* testamentis.

(16) *Synops. eod. cap.* 3.

(17) Id est, perfecte, ac solenniter. *l.* 35. 40. *infr. eod.*

(18) De hac præsumptione v. Alciat. 3. *præsumpt.* 35.

(19) Ita Flor. al. *testamenta per.*

(20) *l. ult.* §. 1. *C. de codic.*

(21) Vide ad hanc legem Viglium, §. *quinimo et mutus.* 2. *Inst. eod.*

(22) *l.* 17. *C. h. t.*

(23) V. *l.* 6. *in fin. C. h. t.*

(24) Creditur, *vulg.*

(25) §. 5. *et ibi* Theoph. *Inst. de hered. inst. l.* 7. *infr. de reg. jur.*

(26) An et alius? interdum posse innuit lex 14. *infr. eod.* An ad pias causas? ita putat Tiraquellus *privilegio* 13. *piæ causa.* adde *l.* 15. *supr. de inoff.*

(27) *l.* 11. *in fin. l.* 12. *l.* 13. *l.* 19. *l.* 37. *infr. eod. l.* 1. *C. eod. l.* 7. *Infr. de reg. jur.*

De ob adgnationem *posthumi vel quasi non rumpendo testamento militis.*

7. Idem lib. 9. ad Sabinum.

QUi jure militari testatur, etsi ignoraverit (1) prægnantem uxorem, vel (2) non fuit prægnans, hoc tamen animo fuit, ut vellet quisquis sibi nascetur exheredem esse: testamentum (3) non rumpitur.

8. Marcellus [lib. 10. Digestorum].

IDem est, et si adrogaverit filium, neposve successerit in locum filii.

1. *De testam. facto ante militiam.*

9. Ulpianus [lib. 9. ad Sabinum].

IDemque erit dicendum, et si nato filio, vivo se, maluit eodem testamento durante decedere: nam videtur jure militari refecisse testamentum.

§. 1. Ut est rescriptum a Divo Pio in eo, qui, cum esset paganus, fecit testamentum, mox militare (4) cœpit: nam hoc quoque jure militari incipiet valere, si *hoc maluit* miles.

Hostium potitus *testamentum facere non potest.*

10. Idem lib. 11. ad Sabinum.

FAcere testamentum hostium potitus (5) nec jure militari potest (6).

De capitali condemnatione. 1. *De incertitudine* 2. *aut ignorantia status.*

11. Idem lib. 45. ad Edictum.

EX (7) militari delicto *capite damnatis* testamentum facere licet super bonis, duntaxat (8) castrensibus: sed utrum jure militari, an jure communi, quæritur? Magis autem est, ut jure militari eis testandum sit: nam cum ei quasi militi tribuatur jus testandi, consequens erit dicere, jure militari ei testandum: quod ita intelligi oportet, si non sacramenti (9) fides rupta sit.

§. 1. Si miles *incertus* (10), an sui juris sit, testamentum fecerit, in ea conditione est testamentum ejus, ut valeat: nam et si incertus, an pater suus vivat, testamentum fecerit, testamentum ejus valebit.

§. 2. Si filiusfamilias *ignorans* patrem suum decessisse, de castrensi peculio in militia testatus sit: non pertinebunt ad heredem ejus patris bona, sed sola (11) castrensia.

12. Papinianus [lib. 6. Responsorum].

MIlites enim ea duntaxat, quæ haberent (12), scriptis relinquunt.

De mutatione testamenti. 1. *De veteranis.* 2. *Qui possunt a milite institui.* 3. *De servo proprio, quasi libero instituto.* 4. *De fideicommisso trahendo ad jus directum, si heres mortuus sit, antequam adeat.*

13. Ulpianus [lib. 45. ad Edictum].

IDem est, et si de *testamento mutando* cogitavit: non quia adimere volebat castrensia bona heredi scripto, sed quia de paternis testari volebat, et alium heredem scribere (13).

§. 1. Sed si jam veteranus decessit, universa (14) bona etiam paterna ad heredem pertinere castrensium, Marcellus libro undecimo (15) Digestorum scribit. Neque enim jam (16) potuit de parte bonorum testari (17).

§. 2. Et deportati, et fere omnes, qui testamenti factionem non habent, a milite heredes institui possunt. Sed si servum pœnæ heredem scribat, institutio non valebit. Sed si mortis tempore in civitate inveniatur, institutio incipit convalescere (18), quasi nunc data hereditate. Et generaliter in omnibus id poterit dici, quos miles scribit heredes, ut institutio incipiat vires habere, si mortis tempore talis inveniatur, ut a milite institui poterit.

§. 3. Si servum proprium, quem liberum esse credidisset, miles heredem (19) sine libertate instituit: in ea conditione est, ut institutio non (20) valeat.

§. 4. Cum miles in testamento suo servo libertatem dederit, eidemque et a primo et a secundo herede per (21) fideicommissum hereditatem reliquerit: quamvis et primus heres, et substitutus, prius quam adierint hereditatem, mortem obierunt, non (22) debere intestati exitum facere, Imperator noster cum Divo Severo rescripsit: sed perinde habendum est, ac si eidem servo libertas simul et hereditas directo data esset: quæ utraque ad eum pervenire testatorem voluisse, negari non potest.

14. Mæcianus [lib. 4. Fideicommissorum].

TRactabatur, an tale (23) aliquid et in paganorum testamentis indulgendum esset? Et placet, non sine distinctione hoc fieri: sed si quidem vivo testatore et sciente (24) decessissent, nihil novi statuendum: si autem ignorante, aut post mortem ejus, omnimodo subveniendum.

De testatore, qui non est solvendo. 1. *De nuda voluntate instituendi vel confirmandi.* 2. *De testamento facto ante militiam.* 3. *De eo, qui se scripsit heredem in testa-*

(1) Ignorantia non officit testamento militis. *Bald.*
(2) Vel cum prægnantem scierit. *Hal.*
(3) Agnatione posthumi.
(4) *l.* 20. §. 1. *infr. eod.*
(5) Id est, captivus. vide *l.* 15. *supr. ex quibus caus. major.*
(6) *l.* 8. *supr. qui testam. fac.*
(7) *l.* 6. §. 6. *supr. de injusto. l.* 1. *infr. de veteran. et milit. success.* Goth. V. Alexandr. ab Alexand. *Genial. dier. lib.* 2. *c.* 13. Brisson. *select. lib.* 2. *cap.* 6. S. L.
(8) Dixi ad *l.* 13. *C. h. t.*
(9) De sacramento militari dixi plenius ad *l.* 2. *infr. de veteran.* adde 16. Gell. 3. Halicarnass. 10. Appianum, 1. *Civil.* in Consulis verba jurabant, Livius 3. 22. 45. Cæsaris salutem se omnibus antelaturos promittebant, Arrian. 3. *Epicteti* 14. patrem, matrem, et omnes proximos pejerabant, Tertull. *de corona milit.* quin se et liberos, Suet. *in Caligul.* se nisi completa militia non recessuros, 9. Isid. 3. Servius, 8. *Æneid.* Jurabant in verba et præcepta Principis, Veget. 2. *c.* 6. Suet. *Claudio c.* 9. *in Galba*, 11. 16. *Othone*, 8. *Vitellio*, 13. *Vespasiano.* 6. Tacit. 6. 17. 20. Ammian. 21. et 26. Id erat sacramento rogari, et dicere, Liv. 4. 24. 25. Senec. *epist.* 37. 66. Plin. 10. *epist.* Tacit. 1.20.
(10) *l.* 9. *infr. de jur. codicillorum.*
(11) Quorum ratione moritur testatus. v. *l.* 6. *Supr. eod.*
(12) Quæ habent. *Hal.*
(13) Ut eo pacto in paganis moriantur intestati. *l.* 2. *C. h. t.*
(14) *l.* 19. §. 2. *infr. de castrensi peculio.*
(15) *Al.* Decimo.
(16) Posquam factus est veteranus.
(17) Quia jure communi testari debuit. §. 3. *Inst. eod.*
(18) Testamentum militis citius convalescit, quam pagani. *Bald.*
(19) Vel tutorem. adde *l.* 24. §. 9. *inf. de fideic. lib.* Goth. V. d. Cujac. *lib.* 17. *obs. c.* 21. S. L.
(20) Cur ita? vid. *l.* 5. *in fin. C. h. t.*
(21) Favore militiæ et libertatis ratione, verba obliqua trahuntur ad directa. *Bald.*
(22) Idque jure speciali.
(23) Favore libertatis scil. de qua actum *l.* 13. *in fin. supr. eod* Possis etiam non inutiliter quærere: An paganus hodie pro parte testatus, pro parte intestatus mori possit: præsertim ratione diversorum bonorum diversam jurisdictionem habentium, et ad pias causas? vide Tiraquellum *privilegio* 3. *piæ causæ.*
(24) Fideicommissarius moriens vivo testatore, eoque id sciente, transmittit fideicommissi jus in heredem: adde quæ dixi ad *l.* 14. *C. de fideicomm.* v. Sebast. Mediceum, *tract. de morte part.* 2. *conc.* 44.

mento. 4. De tempore et conditione. 5. De substitutione pupillari. 6. De tempore petendæ bonorum possessionis.

15. Ulpianus [lib. 45. ad Edictum].

IN *fraudem* (1) plane *creditorum* nec miles amplius quam unum necessarium facere poterit.

§. 1. Sicut autem hereditatem miles nuda (2) voluntate dare potest, ita et adimere potest. Denique si cancellaverit testamentum suum, vel inciderit (3), nullius erit momenti. Si tamen testamentum cancellaverit, et mox valere voluerit, valebit ex suprema voluntate. † Et ideo cum miles induxisset testamentum suum, mox annulo suo signasset, qui super ea re cogniturus erit, considerabit, quo proposito id fecerit: nam si mutatæ (4) voluntatis eum pœnituisse probabitur, renovatum testamentum intelligetur: quod si ideo, ne ea, quæ scripta fuerint, legi possint, causa irriti facti judicii potior existimabitur.

§. 2. Testamentum ante militiam factum a milite, si in militia decesserit, jure militari valere, si militis voluntas contraria non sit (5), Divus Pius rescripsit.

§. 3. Si quis se scribat heredem in testamento militis, non remittitur ei Senatusconsulti pœna.

§. 4. Miles et *ad* (6) *tempus* heredem facere potest, et alium post tempus, vel ex conditione, vel in conditionem.

§. 5. Item tam sibi (7) quam filio jure militari testamentum facere potest, et soli filio, tametsi sibi non fecerit: quod testamentum valebit, si forte pater, vel in militia, vel intra annum militiæ decessit.

§. 6. Bonorum possessionem ultra tempora (8) Edicto determinata, nec militis posse agnosci, Papinianus libro quartodecimo [quæstionum scribit], quia generalis est ista determinatio (9).

De fundo dotali.

16. Paulus [lib. 43. ad Edictum].

D*Otalem fundum* si legaverit miles, non erit ratum legatum, propter legem Juliam (10).

De heredibus institutis ex certis rebus. 1. Si alius sit heres rerum castrensium, alius cœterarum. 2. De ademtione solius hereditatis. 3. Si pater militis omissa causa testamenti peculium possideat, aut dolo fecerit, quo minus possideret. 4. De testamento facto in militia, et codicillis post militiam, de lege Falcidia.

17. Gajus lib. 15. ad Edictum provinciale.

S*I cæterarum* (11) *rerum* heredes instituerit miles, veluti alium urbanorum prædiorum, alium rusticorum, alium (12) cæterarum rerum: valebit institutio: perindeque habebitur, atque si sine partibus heredes eos instituisset; resque omnes (13) suas per præceptionem cuique legando distribuisset.

§. 1. Julianus etiam ait, si quis alium *castrensium rerum*, alium *cæterarum* scripsisset, quasi duorum hominum duas (14) hereditates intelligi; ut etiam in æs alienum, quod in castris contractum esset, solus is teneatur, qui castrensium rerum heres institutus esset; extra castra contracto ære alieno is solus (15) obligetur, qui cæterarum rerum heres scriptus esset. † Cui scilicet conveniens videtur respondisse, ut ex quaqua causa debeatur militi, vel huic heredi vel illi, ipso jure debeatur. † Quod si alterutra pars bonorum æri alieno, quod ex ea causa pendebit, non sufficiat, et propter hoc is, qui ex ea parte heres institutus est, non adierit: alterum, qui adisset, compellendum esse (16) aut defendere totam hereditatem, aut totam creditoribus solvere.

§. 2. Si eodem testamento miles eundem heredem, deinde exheredem scripserit: adempta videtur hereditas: cum in paganorum testamento sola (17) hereditas exheredatione adimi (18) non possit.

§. 3. Si pater a filiofamilias milite ex castrensi peculio heres institutus, omissa (19) causa testamenti, aliquid ex peculio possidebit, dolove malo fecerit, quominus possideret: datur in eum legatorum (20) actio.

§. 4. Si miles testamentum in militia fecerit, codicillos post (21) militiam, et intra annum missionis moriatur, plerisque placet, in codicillis juris civilis regulam spectari debere: quia non sunt a milite facti: nec ad rem pertinere, quod testamento confirmati sunt. † Ideoque in his legatis, quæ testamento data sunt, legi Falcidiæ locum (22) non esse: at in his, quæ codicillis scripta sunt, locum esse.

18. Tryphoninus [lib. 18. Disputationum].

SI vero composita utraque legata tam quæ testamento, quam quæ codicillis data sunt, ultra dodrantem sint, quæritur, quatenus minuantur ea, in quibus Falcidia locum habet? Commodissime autem id statuetur, ut ex universitate bonorum in solidum solutis legatis, quæ testamento miles dederat, id quod supererit, pro dodrante et quadrante dividatur inter heredes, et eos, quibus codicillis legata data sunt.

§. 1. Quid ergo, si consumant universorum bonorum quantitatem legata, quæ testamento data sunt: utrum nihil (23) ferent hi, quibus codicillis legatum est, an aliquid? et quoniam, si adhuc miles hæc quoque legasset, contribuebantur (24) omnia, et pro rata ex omnibus de-

(1) Privilegium alicui concessum, in damnum tertii recidere non debet. *Bald.*
(2) *l. 1. in fin. pr. supr. eod.*
(3) *l. 20. in fin. infr. eod.*
(4) *l. 25. in fin. infr. eod.*
(5) Eo ipso quod miles testamentum factum non mutat, approbare videtur. *Bald.*
(6) Puta quoad vivit. *l. 19. in fin. infr. eod. l. 8. C. eod. l. infr. eod.*
(7) *l. 2. §. 1. supr. de vulgari.*
(8) Anni, in liberis: centum dierum, in reliquis. §. 4. *in fin. Inst. de bon. possess.*
(9) προθεσμία. vid. Cujac. *initio libelli de præscriptionibus.*
(10) De qua vide *l. un. §. 15. C. de rei ux. act.*
(11) Adde *l. 16. §. 6. infr. ad SC. Trebell.*
(12) An aliud in pagano, vid. *l. 78. supr. de hered. inst.*
(13) Castrenses, et paganicas.
(14) Nihil habebunt inter se commune heredes instituti. vid *l. ... h. t.*
(15) Onus æris alieni suum sequitur patrimonium. *Bald.*
(16) Favore creditorum scil. uno repudiante alter in solidum tenebitur, jusque adcrescendi habebit: Et sic non obstat *l. 1. supr. eod.*
(17) *Al.* sola exheredatione hereditas adimi non possit, ut sit sensus, hereditatem in pagani testamento sola exheredatione non adimi, sed etiam aliis modis, puta mutatione testamenti. Sed dic *sola*, id est, sine libertate.
(18) *l. 13. §. 1. supr. de liberis. l. 1. §. 4. supr. de his quæ in test. l. 6. in fin. supr. de hered. inst.*
(19) Pater occupans jure peculii, et omittens ex testamento, tenetur legatariis. *Bald.*
(20) Testamento filii legatorum.
(21) *l. 17. infr. ad l. Falcid.*
(22) Dixi ad *l. 12. C. h. t.*
(23) Relicta testamento diminuuntur per relictum codicillorum: relicta codicillis, finguntur relicta testamento. *Bald.*
(24) *l. 11. §. 5. infr. ad l. Falcid.*

cedebat ea portio, quam amplius legaverat, quam in bonis habuerat, nunc quoque idem fiat: deinde constituta quantitate legatorum, quæ codicillis data sunt, ex summa, quæ efficiebatur debita, si æquo jure omnia deberentur, quartam deducat his solis, quibus codicillis legata sunt.

§. 2. Quod si, post utraque legata solida computata, deprehenderetur, quod remaneat apud heredem, non tamen sufficiens quartæ eorundem legatorum: quod ei deest detrahatur his solis, quibus codicillis legata data sunt.

De duobus testamentis, de herede ex parte, de codicillis, et testamento. 2. De duobus heredibus tempore distinctis.

19. ULPIANUS [lib. 4. Disputationum].

QUærebatur, si miles, qui habebat jam factum testamentum (1), aliud (2) fecisset; et in eo comprehendisset, *fidei* (3) *heredis committere, ut priores tabulæ valerent:* quid juris esset? Dicebam, Militi licet plura testamenta facere (4), sed sive simul fecerit, sive separatim, utique valebunt, si hoc specialiter expresserit: nec superius per inferius rumpetur: cum ex parte heredem instituere possit, hoc est, ex parte (5) testato, ex parte intestato decedere. Quinimo et si codicillos ante (6) fecerat, poterit eos, per testamentum sequens cavendo, in potestatem institutionis redigere (7) et efficere directam institutionem, quæ erat precaria. Secundum hæc in proposito referebam, si hoc animo fuerit miles, ut valeret prius factum testamentum, id, quod cavit, valere oportere: ac per hoc effici, ut duo testamenta sint: Sed in proposito cum fidei heredis committatur, ut valeat prius testamentum, apparet, eum non (8) ipso jure valere voluisse, sed (9) magis per fideicommissum, id est, in causam fideicommissi et codicillorum vim prioris testamenti convertisse.

§. 1. Utrum autem totum testamentum in eam causam conversum (10) sit, hoc est, et heredis institutio, an vero legata tantum, et fideicommissa, et libertates, quæritur? Sed mihi videtur non solum cætera præter institutionem heredis, sed et ipsam institutionem (11) in causam fideicommissi vertisse: nisi aliud testatorem scripsisse probetur.

§. 2. Si quis a milite heres ad tempus (12) scriptus esset (13), et alius ex tempore: quæritur, an posterior heres a priore relicta legata debet? Et arbitror, hunc non debere, nisi alia voluntas militis probetur.

De tribuno militum, qui successorem accepit. 1. De testamento facto ante militiam.

20. JULIANUS [lib. 27. Digestorum].

TRibunus militum, si intra dies certos, quam successor ejus in castra venerat, manens in castris codicillos fecerit, et ibi decesserit: quoniam desinit militis loco haberi, postquam successor ejus in castra venit, ideo (14) communi jure civium Romanorum codicilli ejus æstimandi sunt.

§. 1. Cum aliquis facto testamento militare cœperit, id quoque testamentum, quod (15), antequam militare cœperit, fecerat, aliquo casu intelligitur militiæ tempore factum: veluti si tabulas inciderit (16), et legerit testamentum, ac rursus suo signo signaverit (17); amplius si et aliquid interleverit, perduxerit, adjecerit, emendaverit: quod si nihil horum inciderit, testamentum ejus ad privilegia militum non pertinebit.

De anno missionis.

21. AFRICANUS [lib. 4. (18) Quæstionum].

QUod (19) constitutum est, *ut testamentum militiæ tempore factum etiam intra* (20) *annum post missionem valeret*, quantum ad verba ejus; ad eos duntaxat (21) qui mitti solent, id beneficium pertinere existimavit: secundum quod neque Præfectos, neque Tribunos, aut cæteros, qui successoribus acceptis militare desinunt, hoc privilegium habituros.

De capitis deminutione.

22. MARCIANUS lib. 4. Institutionum.

MIles (22) filiusfamilias, si capite minutus fuerit, vel emancipatus, vel in adoptionem datus a patre suo testamentum ejus valet, quasi ex (23) nova voluntate.

23. TERTYLLIANUS [libro sing. de Castrensi peculio].

IDem (24), et si paterfamilias miles de castrensibus rebus duntaxat testatus adrogandum se dederit. Si vero missus (25) jam hoc (26) fecerat (27), non (28) valet testamentum.

(1) Vide Petrum Fabrum *ad l. 7. infr. de reg. jur.* et Forcatulum *Necyomant. dialog.* 23. Mod.
(2) Miles cum duobus testamentis decedere potest. *Bald.*
(3) *Al.* se fidei.
(4) Ita ut prius per postremum non censeatur revocatum. *Bald.*
(5) *l.* 6. *supr. eod.*
(6) *l.* 77. *supr. de hered. inst.*
(7) Testator potest verba obliqua transferre in directa. *Bald.*
(8) Testamentum, quod ipso jure non valet, defuncti voluntate per fideicommissum valere potest, hoc est, in causam fideicommissi et codicillorum verti potest.
(9) Vide quæ scripsi ad *l.* 10. *C. qui test. fac.*
(10) Codicillorum jus quoties testamento tribuitur, non solum transferuntur legata, sed etiam heredis institutio. *Bald*
(11) *Fideicommissarius* lata appellatione, *institutus* dici potest. Angel. *in §. legatariis. Inst. de testam.* vide quæ scripsi ad *l.* 1. §. 1. *Infr. ad SC. Trebell.*
(12) Vide *l.* 15. §. 4. *supr. eod.* Aliud est ordinare successionem per distinctionem temporis, aliud est substituere. *Bald.*
(13) V. Jason. *ad rubr. supr. de vulg. et pupill. n.* 8. Ripa et Corasius ad *rubr. C. de impub. num.* 6. *et* 10. Forcatul. *Necyomant. jur. dialog.* 23. *num.* 7. Mod.
(14) Privilegium, quod conceditur propter officium, finito officio terminatur. *Bald.* Goth. vid. Menoch. *lib.* 8. *consil.* 17 *num.* 8. *Tiraquell. de primogen. quæst.* 40. *num.* 170. Et Bal ad *l. maximar.* 13. *C. de excus. mun.* Ans.
(15) *l.* 9. §. 1. *supr. eod.*
(16) *l.* 15. §. 1. *supr. eod.*
(17) Sigillum suum qui scripturæ alicui apponit, eam approbare videtur. *Bald.*
(18) Vide Cujac. 4. *ad African.*
(19) *Syn. Basil.* 35. *tit.* 3. *ex tit.* 21. *c.* 17.
(20) *l.* 26. *infr. eod.*
(21) A verbis legati vel statuti vel privilegii recedere non debemus, nec possumus privilegia extendere. *Bald.*
(22) Aliud in pagano. Testamentum enim pagani, capitis deminutione infirmatur. §. 4. *Inst. quib. modis testam. infir.* Est ergo itaque, quod hac lege traditur, singulare in milite.
(23) *l.* 6. *in fin. supr. de injusto.* §. 5. *Inst. h. t.*
(24) Ut sit idem in adrogatione, quod in adoptione.
(25) Militia.
(26) Id est, adrogandum dederit.
(27) *Al.* fecerit.
(28) Quia post missionem paganus censetur, et pagani testamentum infirmatur, si post testamentum a se factum, alieni se adrogandum dederit, quia per adrogationem factus est alienæ potestatis.

Rescriptum Trajani.

24. FLORENTINUS [lib. 10. Institutionum].

DIvus (1) Trajanus Statilio Severo (2) ita rescripsit : *Id privilegium , quod militantibus datum est* (3) ut quoquomodo facta ab his testamenta rata sint , *sic intelligi debet , ut utique prius constare debeat , testamentum factum esse : quod et sine scriptura , et a non militantibus fieri potest. Si ergo miles , de cujus bonis apud te quæritur, convocatis* (4) *ad hoc hominibus , ut voluntatem suam testaretur, ita locutus est, ut declararet, quem vellet sibi esse heredem , et cui libertatem tribuere : potest videri , sine scripto hoc modo esse testatus , et voluntas ejus rata habenda est. Cæterum si* (5) (*ut plerunque sermonibus* (6) *fieri solet*) *dixit alicui* , ego te heredem facio, *aut* tibi bona mea relinquo : *non oportet hoc pro testamento observari. Nec* (7) *ullorum magis interest, quam ipsorum , quibus id privilegium datum est , ejusmodi exemplum non admitti : alioquin non difficulter post mortem alicujus militis testes existerent , qui adfirmarent se audisse dicentem aliquem , relinquere se bona , cui visum sit : et per hoc judicia* (8) *vera subvertuntur* (9).

De testamento facto ante militiam.

25. MARCELLUS [lib. singulari Responsorum].

TItius , prius (10) quam Tribunus legionis (11) factus esset , testamentum fecit : et postea cinctus (12) , manente eodem , defunctus est : Quæro , an militis testamentum videatur esse? Marcellus respondit : Testamentum, quod ante tribunatum fecisset , nisi postea ab eo factum dictum esse probaretur quod valere vellet , ad commune jus pertinet ; constitutionibus enim Principum non militum testamenta , sed quæ a militibus facta sunt , confirmantur : sed plane fecisse testamentum eum interpretandum est, qui se velle testamentum , quod ante fecerat , valere *aliquo modo* declaravit.

De ignominiosa missione.

26. MACER [lib. 2. Militarium].

TEstamenta eorum , qui (13) *ignominiæ* (14) *causa* missi sunt , statim desinunt militari (15) jure valere : quod anni (16) spatium testamentis eorum , qui honestam vel causariam missionem meruerunt , tribuitur.

§. 1. Jus testandi de castrensi (17) [peculio], quod filiisfamilias militantibus concessum est, ad eos, qui ignominiæ causa missi sunt , non pertinet : quod hoc præmii loco (18) merentibus tributum est.

De reversione ad primum testamentum.

27. PAPINIANUS [lib. 6. Responsorum].

CEnturio (19) secundo testamento posthumos heredes instituit , neque (20) substitutos dedit : quibus non additis , ad superius (21) testamentum se redire testatus est : Cætera , quæ secundo testamento scripsit , esse irrita placuit : nisi nominatim ea confirmasset, ad priorem voluntatem reversus.

De filiofamilias milite , qui filio impuberi substituit , et tutores dedit.

28. ULPIANUS [lib. 36. ad Sabinum].

CUm filiusfamilias miles decessisset , filio impubere herede instituto , eique substituisset in avi potestate manenti , tutoresque dedisset , Divi Fratres rescripserunt , substitutionem (22) quidem valere , tutoris (23) autem dationem non valere : quia hereditati quidem suæ miles qualem vellet substitutionem facere potest, verumtamen alienum (24) jus minuere non potest.

De restitutione ex SC. Trebelliano. 1. *De manumissione.* 2. *De conditione jurisjurandi, vel turpi.* 3. *De bonorum possessione contra tabulas.*

29. MARCELLUS [lib. 10. Digestorum].

SI a milite scriptus heres sua sponte adierit hereditatem , et rogatus totam hereditatem restituerit : ex Trebelliano (25) transeunt actiones.

(1) §. 1. *Inst. eod.*

(2) Catilio Severo. *Hal.* de eo extat epistola Plinii *lib.* 1. Sub Trajano vixit , fuitque D. Marco proavus maternus. Capitolinus *in Marco* : Præses Syriæ. Spartianus *Hadriano* : Præfectus urbi , et ea dignitate privatus ab eodem Hadriano. vid. Spartianum *in Hadriano.*

(3) Consule Cornelium *cons.* 144. *et cons.* 215. *lib.* 2. et Nattam *ad l. hac consultissima. §. ex imperfecto. quæst.* 30. *C. de testam. num.* 160. Mod.

(4) Testes in testamento militis requiruntur , et quidem plures , et rogati. vide quæ scripsi ad *Novell. Leon.* 40.

(5) Institutum eum heredem non continuo intelligimus , quem testator se facturum heredem jactaverit , *ut hic. l. ult. supr. qui test.* (etsi institutiones tanquam favorabiles alias extendere soleamus). Hoc fit , ut ne institutiones contra testatoris voluntatem interpretemur : adeo ut verbum , *instituit* , plerumque flectamus ad fideicommissum , ut testatoris voluntas servetur. Paul. Cast. 2. *constit.* 5. Ita fit quoque , ut is institutus non videatur , quem in contractu aliquo heredem meum appellavero. Bart. *in l. tale pactum.* 40. *in fin. supr. de pactis.* Alex. *in l. licet inter privat.* 19. *C. de pact.* quemadmodum is institutus non videtur , cui decem pro sua benedictione reliquero. Bald. *in proœmio decr.* Alex. *in l. apud Julianum.* 11. *l. nam quod.* 14. *§. non omnis.* 5. *infr. ad SC. Trebell.* 2. *cons.* 70. Jas. *Auth. novissima. C. de inoff. et in l. et si pepercerit.* 3. *supr. de liberis.* nisi communi usu *benedictionis* verbum accipiatur pro institutione. *arg. l. Labeo.* 7. *infr. de supellect.*

(6) Ὁμιλίαις, Theoph. §. 1. *Inst. h. t.*

(7) *l.* 7. *C. de rescindenda.* §. 1. *Inst. de milit. test.*

(8) Βουλήσεις dixit Theophilus voluntates.

(9) *Al.* subverteretur.

(10) Qualitas , quæ causa alicujus effectus est , tunc temporis inesse debet , et exigitur , cum de illo effectu disponitur : nec postea superveniens patrocinatur.

(11) Legiones sub Iulio fuerunt triginta : legiones singulæ decem cohortibus constabant. Prima censu , genere , literis , forma et virtute pollentes habuit : reliquæ prout Principi placuisset , ut a Tribunis , vel præpositis regebantur. Legionibus itaque fuerunt sui tribuni , *ut hic.* ut et cohortibus. adde quæ de legionibus dixi ad *l.* 12. *de re milit. lib.* 12.

(12) Cingebantur et milites : et de veteri more milites cingendi dixi ad *l.* 43. *infr. eod.*

(13) *Synops. Basilicon.* 35. *tit.* 20. *c.* 11.

(14) Ignominia. *Hal.*

(15) Testamentum infamis valet jure communi , non privilegiato. *Bald.*

(16) *l.* 21. *supr. eod. l.* 5. *C. h. t. l.* 38. *infr. eod.* §. 3. *Inst. eod. et ibid.* Theoph.

(17) *l.* 30. *infr. eod.*

(18) Privilegia conceduntur in præmium , ideoque nec ad odiosos et immerentes pertinent. *Bald.* Privilegium nemo consequi ex eo debet , quod pœnam meretur.

(19) Vid. Contium 2. *disp. infr.*

(20) Neque eo quenquam substituit . postea hujusmodi verbis cavit , quibus non editis ad superius testamentum etc. Zoannet. *lib. restit. cap.* 1.

(21) Primum testamentum , vi confirmationis extremæ efficitur tertium, et prævalet secundo. *Bald.* Nisi contrarium exprimatur. *Alb.*

(22) *l.* 5. *supr. h. t.*

(23) *l.* 41. §. 2. *infr. eod. l.* 2. *supr. de test. tut. l.* 40. *supr. de administr. et peric. tut.*

(24) *l.* 2. *supr. de testament. tut.* Privilegio suo miles jus alienum minuere non potest. Privilegia omnia interpretanda sunt salvo tertii cujusque jure. *l.* 15. *supr. eod. l.* 43. *supr. de vulgari. l.* 4. *C. de emancip. cap. venientes. extr. de rescriptis.*

(25) In militis testamento habet locum auctoritas Senatusconsulti Trebelliani. *Bald.*

§. 1. Miles (1) testamento suo manumittendo, nihil efficit in eo, cujus libertas lege Ælia Sentia, vel aliqua impeditur.

§. 2. Edictum Prætoris, quo jusjurandum (2) *heredibus institutis legatariisque remittitur*, locum habet etiam in militum testamentis: sicut etiam in fideicommissis. † Idemque si turpis (3) esset conditio.

§. 3. Patri (4) [ejus] qui in emancipatione ipse manumissor extitisset, contra tabulas testamenti dandam bonorum possessionem partis debitæ placet: exceptis his rebus, quas in castris adquisisset: quarum liberam testamenti factionem habet.

30. PAULUS [lib. 7. Quæstionum].

NAm in bona castrensia non esse dandam (5) contra tabulas filii militis bonorum possessionem, D. Pius Antoninus rescripsit.

De manumissione servi legati.

31. MARCELLUS [lib. 13. Digestorum].

SI miles Titio et Seio legaverit, et eum Titius manumisisset deliberante Seio, moxque is legatum omisisset: liberandum fore dico: quia et si heres servum alicui legatum interim manumisisset, deinde legatarius (6) repudiasset, liber (7) esset.

Si secundum voluntatem militis non adeatur.

32. MODESTINUS [lib. 9. Regularum].

SI secundum probabilem voluntatem militis hereditas ejus non adeatur, nec res castrenses heredibus competunt (8).

De posthumo.

33. TERTYLLIANUS [lib. singul. de Castrensi peculio].

SI filiusfamilias miles fecisset testamentum more militiæ, deinde post mortem patris posthumus ei nasceretur, utique rumpitur (9) ejus testamentum. Verum si perseverasset in ea voluntate, ut vellet adhuc illud testamentum valere, valiturum illud, quasi rursum aliud factum, si modo militaret adhuc eo tempore, quo nasceretur illi posthumus.

§. 1. Sed si filiusfamilias miles fecisset testamentum, deinde postea vivo eo et adhuc avo quoque superstite, nasceretur ei posthumus, non rumpitur ejus testamentum: quia cum id, quod nasceretur, in potestate ejus non perveniret, non videtur suus heres adgnasci. Ac ne avo quidem suo hunc nepotem posthumum, cum vivo filio nasceretur, suum heredem protinus adgnasci: et ideo nec avi testamentum rumpi: quoniam licet in potestate avi protinus esse inciperet, tamen antecederet (10) eum filius.

§. 2. Secundum quæ, si filiusfamilias miles testamentum fecerit, et omiserit posthumum per errorem, non quod volebat exheredatum; deinde posthumus, post mortem avi, vivo adhuc filio, id est, patre suo, natus fuerit, omnimodo rumpet illius testamentum. Sed si quidem, pagano (11) jam illo facto, natus sit, nec convalescet ruptum: si vero militante adhuc, natus fuerit, rumpetur; deinde, si voluerit ratum illud esse pater, convalescet sic, quasi denuo factum.

§. 3. Sed et si vivo avo nascatur posthumus, hic non rumpet continuo patris testamentum: si supervixerit post mortem avi, vivo adhuc patre, rumpet (12), quod novus illi nunc primum heres adgnascitur. Ita tamen, ut nunquam possit duorum (13) simul testamenta rumpere, et avi, et patris.

De milite, qui mori maluit. 1. De secundo testamento cœpto. 2. De nuda militis voluntate.

34. PAULUS (14) [lib. 14. Quæstionum].

EJus militis, qui (15) doloris impatientia (16) vel tædio vitæ mori maluit, testamentum valere; vel intestati bona ab his, qui lege vocantur, vindicari, Divus Hadrianus rescripsit.

§. 1. Militia missus intra annum testamentum facere cœpit, neque perficere (17) potuit: Potest dici solutum ita esse testamentum, quod in militia fecit, si jure militiæ fuit scriptum: alioquin, si valuit jure communi, non esse jure rescissum.

§. 2. Nec tamen circa militem eadem adhibetur distinctio: nam quocunque (18) modo testamentum fecerit, novissima voluntate rescindetur: quoniam *voluntas quoque* (19) *militis testamenti* (20) *est*.

35. IDEM [lib. 19. Quæstionum].

MIles si testamentum imperfectum (21) relinquat, scriptura, quæ profertur, perfecti testamenti potestatem obtinet: nam militis testamentum sola (22) perficitur voluntate. † Quique plura per dies varios scribit, sæpe facere testamentum videtur.

De codicillis ad testamentum factis. 1. De priore testamento mutato pro parte. 2. De adgnatione posthumæ. 3.

(1) Prohibita per legem miles facere non potest. v. *l.* 4. *C. h. t.*

(2) Remissa heredibus per legem, miles testamento suo imperare non potest. *l.* 8. *supr. de condit. instit.*

(3) *l.* 14. *supr. de cond. instit.*

(4) Bonorum possessio contra tabulas, quæ datur emancipato in aliis bonis quam castrensibus, competit, *ut hic.* et *l.* 30. *infr. eod.* vide Cujac. 8. *observ.* 23.

(5) Patri sc. *l.* 1. §. 4. *infr. si a parente quis manumiss.*

(6) *l.* 2. *infr. de manumiss.* Jus accrescendi retro fingit, et actum convalescere facit. Factum per eum, qui plenum jus non habuit, convalescit, si jus plenum ei supervenit.

(7) Vide *l.* 1. *C. de communi servo. Inst. de donat. in fin.*

(8) Legata ad pias causas non deberi, non adita hereditate, hinc Bald. colligit: cum ex testamento militis, ex quo hereditas non est adita, non debeantur.

(9) Posthumus rumpit testamentum filii militis, nisi nascatur vivo avo, quia tunc patri suo non adgnascitur.

(10) Nepos hic testamentum avi non rumpit, quia a patre præceditur.

(11) Testamentum ruptum agnatione posthumi non convalescit ex nuda voluntate pagani, sed militis. *Bald.* Nuda illa voluntas non est testamentum, sed in testamento tantum perseveratio.

(12) *l.* 28. §. 1. *supr. de liberis.*

(13) Est impossibile, ut nepos simul rumpat testamentum patri et avi: sicut est impossibile, ut sit in utriusque potestate, et utique agnascatur. *Bald.*

(14) *Al.* Papinianus.

(15) *Synops.* 35. *tit.* 11. *cap.* 27.

(16) *l.* 6. §. 7. *supr. de injusto.* Lepidum et suave est. quod hic à quibusdam dicitur, et præsertim a Baldo, testamenta eorum qui seipsos impatientia doloris occidunt, valere secundum Juri consultos: eos tamen ad inferos ire secundum Theologos.

(17) Testamentum perfectum rumpit imperfectum, nisi in milite. *Bald.*

(18) Testamentum imperfectum militis, alio imperfecto revocari potest. *ut hic.* At imperfectum testamentum patris inter liberos non potest revocari, nisi alio perfecto. vide quæ scripsi ad *No*v. 107. c. 2.

(19) *Al.* quæque militis testamentum est.

(20) Vice scilicet, vel legendum est testamentum.

(21) *l.* 3. *supr. h. t. Synopsis* 35. *tit.* 28. *c.* 28.

(22) Et nuda. *l.* 1. *Supr. h. t.*

Si veteranus, qui jure communi, militiæ tempore testamentum fecerat, intestatus esse malit. 4. Si is, qui testamento militari superius jure communi factum rupit, post annum missionis decesserit.

36. Idem [lib. 6. Responsorum].

Militis codicillis ad testamentum factis, etiam hereditas jure videtur dari: Quare si partem dimidiam hereditatis Codicillis dederit, testamento scriptus ex asse heres partem dimidiam habebit: legata autem testamento data communiter (1) debentur.

§. 1. Miles castrensium bonorum, et non castrensium, diversis heredibus institutis, postea castrensium bonorum alios heredes instituit: Prioribus tabulis tantum abstulisse videtur, quantum in posteriores contulerit: nec videtur mutare, etsi prioribus tabulis unus heres scriptus fuisset.

§. 2. Miles in supremis ordinandis ignarus (2) uxorem esse prægnantem, ventris non habuit mentionem: Post mortem patris filia nata, ruptum esse testamentum apparuit, neque legata deberi: si qua vero medio tempore scriptus heres legata solvisset, utilibus actionibus filiæ datis, ob improvisum casum esse revocanda (3): nec institutum, cum bonæ fidei possessor fuerit, quod inde servari non potuisset, præstari.

§. 3. Veteranus moriens, testamentum jure communi (4) tempore militiæ factum, irritum esse voluit (5), et intestatus (6) esse maluit: Heredum institutiones [ac substitutiones] in eodem statu mansisse placuit, legata vero petentes (7) exceptione (8) doli mali secundum jus commune summoveri: cujus exceptionis vires ex persona petentis æstimantur; [et] alioquin potior (9) est in re pari causa possessoris (10).

§. 4. Miles jure communi testatus, postea testamento jure militiæ super bonis omnibus facto, post annum militiæ vita decesserat: prioris testamenti, quod ruptum esse constabat, non redintegrari vires constitit.

Si ex duobus heredibus unus adeat, qua ex parte miles intestato moritur, ea ex parte patronus ei succedit.

37. Paulus [lib. 7. Quæstionum].

Si duobus a milite liberto scriptis heredibus alter omiserit hereditatem: pro ea parte intestatus videbitur defunctus decessisse: quia miles et pro (11) parte testari potest: et competit patrono ab intestato bonorum possessio: nisi [si] hæc voluntas defuncti probata fuerit, ut omittente altero, ad alterum vellet totam redire (12) hereditatem.

Si conditio post annum missionis extiterit. 1. Si miles missus iterum militare cœperit.

38. Idem [lib. 8. Quæstionum].

Quod dicitur, *si miles intra* (13) *annum, quam missus est decesserit, valere ejus testamentum, quod jure militari fecerat:* verum est, etiam si post annum conditio institutionis extiterit, mortuo eo intra annum. Et ideo, si heredi filio substituerit, nihil interest quando filius moriatur: sufficit enim patrem intra annum obisse.

§. 1. Miles testamentum fecerat: deinde non ignominiæ causa missus, rursum (14) cinctus (15) est in alia militia: Quærebatur, an testamentum ejus, quod in militia fecerat, valeret? Quæsivi, utrum jure militari an communi jure testatus est? et si quidem communi jure testatus est, nulla dubitatio est, quin valeat: sed si ut miles fecisset testamentum, agitare cœpi, quando adsumptus fuisset, postquam desiit in numeris esse, utrum intra annum, an post annum? Cognovi, intra annum eum adsumptum: ergo si, cum adhuc jure militari valeret, rursus eodem jure posset testari, nunquid etiam post annum eo mortuo valeat testamentum? *Me movebat*, quod alia militia est posterior. Sed humanius est dicere, valere testamentum, quasi conjuncto munere militiæ. Non loquor (16) de eo, qui voluit valere testamentum etiam adsumptus: hic enim quasi in milita sequenti fecit testamentum, exemplo ejus, qui paganus fecit, deinde militare cæpit.

De mortuo apud hostes, et de lege Cornelia.

39. Idem [lib. 9. Quæstionum].

Si filiusfamilias miles captus, apud hostes decesserit: dicemus, legem Corneliam (17) etiam ad ejus testamentum pertinere. Sed quæramus, si pater ejus prius in civitate decesserit, relicto nepote ex filio, an similiter (18) testamentum patris rumpatur? Et dicendum est, non rumpi testamentum: quia ex eo tempore, quo captus est, videtur decessisse (19).

De testamento notis excepto, et nondum literis perscripto. 1. Si servo legatum sit. 2. De serva instituta, deinde legata ut manumittatur.

40. Idem [lib. 11. Responsorum].

Lucius Titius miles Notario [suo] testamentum scribendum notis (20) dictavit, et antequam literis (21) præscriberetur, vita defunctus est: Quæro, an hæc di-

(1) Qui succedit in partem hereditatis, succedit in partem onerum. *Bald.*

(2) *l.* 9. *l.* 10. *C. h. t.* Goth. vide Anton. Augustin. *lib.* 1. *emendat. cap.* 2. S. L.

(3) Ignorantia (puta præteriti posthumi) dans causam testamento, ei officit, et legata soluta condicuntur. *Bald.*

(4) Vid. Annib. de Cano *ad l. nemo potest. de legat.* 1. *num.* 464. Cagnol. *ad l. nihil tam naturale. de reg. jur. num.* 2. *ad fin.* Crot. *ad l. stipulatio hæc modo concepta. num.* 17. *de verbor. oblig.* Fernand. Vasqu. *de success. creat.* §. 15. *num.* 62. Mod.

(5) Vid. Paponem 20. *arrest.* 1. §. 3.

(6) Testamentum alio testamento revocandum: dixi ad *Authent. hoc inter liberos. C. de testam.*

(7) Quia legata et fideicommissa nuda voluntate revocantur. *l.* 3. §. 11. *infr. de adim. vel transfer. legat.* S. L.

(8) Vide *l.* 30. *C. de testam.*

(9) Si actor non habet jus petendi, licet reus non habeat jus possidendi, reus tamen potior est ex regula, qua possessores potiores sunt jure. *Bald.*

(10) *l.* 154. *infr. de reg. jur.*

(11) *l.* 6. *supr. h. t.*

(12) Verbum *redeat*, est verbum directum. *Bald.*

(13) Vid. *l.* 26. *supr. h. t.*

(14) Privilegia conjunguntur, et factum prætextu unius privilegii conservatur per aliud privilegium superveniens. *Bald.*

(15) Cingerentur uti milites: et de veteri more militum cingendorum dixi ad *l.* 43. *infr. eod.*

(16) Quia tunc dubium non esset, valiturum ex recenti voluntate. *Bald.*

(17) *l.* 14. *infr. de pact.*

(18) Hoc vocabulum magnam vim habere judicat *Cujac.*

(19) Et ita eo tempore quo filium suum in potestate non habebit. *Accurs.* hanc enim negativam Cujacius glossæ restituit, ut mihi fidem fecit ejus quædam prælectio ad me transmissa.

(20) *Synops.* 35. *tit.* 1. *cap.* 33. de testamento notis scripto a pagano, et milite, vide Cujac. 3. *observat.* 3. adde quæ scripsi ad *l.* 33. *supr. ex quibus causis majores. l.* 15. *C. hoc tit. l.* 9. §. 4. *supr. de hered. inst.* Goth. Vid. Molin. *ad l.* 1. §. 12. *infr. de verb. oblig.* Cujac. *lib.* 3. *observ. cap.* 3. Briss. *lib.* 4. *select. cap.* 21. S. L. Adde Waltherum *lib.* 2. *miscell. cap.* 12. Mod.

(21) Plenioribus scil. vide quæ scripsi ad *l. contractus.* 17. *C. de fide instrum.*

ctatio valere possit (1)? Respondi, militibus quoquo modo velint, et quo modo possunt, testamentum facere concessum esse: ita tamen, ut hoc ita subsecutum esse legitimis (2) probationibus ostendatur.

§. 1. Idem respondit, ex testamento ejus, qui jure militari testatus esset, servum, qui (licet sub conditione) legatum meruit (3), etiam libertatem posse sibi vindicare.

§. 2. Idem respondit, Lucius Titius miles testamentum ita fecit, *Pamphila serva mea ex asse mihi heres esto*: alio deinde capite, Sempronio commilitoni suo eandem Pamphilam reliquit: cujus fidei commisit, ut eam manumitteret. Quæro, an heres esset Pamphila, atque si directo accepisset libertatem? Respondi, intelligendum, militem qui ancillam suam heredem instituerat ignorasse, posse ex ea institutione etiam libertatem ei competere: et ideo sine causa postea a commilitone petisse, ut eandem manumitteret: cum ex priore scriptura libera (4) et heres effecta est; postea, nullo præjudicio voluntati facto, frustra legata est.

De herede ex tempore, vel ad tempus. 1. *De muliere in quam turpis suspicio cadit.* 2. *De tutoris datione.* 3. *De legato relicto a substituto filii non instituti.* 4. *De substitutione filio emancipato, vel in potestate avi existenti facta.* 5. *De hereditate non adita.*

41. Tryphoninus [lib. 18. Disputationum].

MIles ita heredem scribere potest (5): *Quoad vivit Titius, heres esto; post mortem ejus, Septicius.* Sed si ita scripserit, *Titius usque ad annos decem heres esto*, nemine substituto, intestati causa post decem annos locum habebit. Et quia diximus, *ex certo tempore*, *et usque ad certum tempus* milites posse instituere heredem, his (6) consequens est, ut antequam dies veniat, quo admittatur institutus, intestati hereditas deferatur. Et quod in bonorum portione ei licet, hoc etiam in temporis spatio, licet non modicum sit, ex eodem privilegio competat.

§. 1. Mulier, in (7) qua turpis suspicio cadere potest, nec ex testamento militis aliquid capere potest, ut Divus Hadrianus rescripsit.

§. 2. Nec tutorem ei (8), qui in aliena est potestate, miles dare potest.

§. 3. Si miles exheredaverit filium; vel, sciens eum filium suum esse, silentio præterierit: an legatum a substituto ejus dare possit, quæsitum est? Dixi, non posse, licet ampla legata reliquerit (9).

§. 4. Exheredato (10) miles et emancipato filio substituere potest. Verum hoc (11) jus in his exercebitur, quæ ab ipso ad eum, cui substituit, pervenerint; non etiam in his, [si] quæ habuerit, vel postea adquisierit: nam et si filio suo, vivo adhuc avo, substituit, post adquisitam ei avi hereditatem, nemo diceret, ad substitutum pertinere.

§. 5. Si militis adita non fuerit hereditas, an substitutio, quam pupillo fecit, valeat, quæritur? Et consequens erit, hoc dicere: quia permittitur, militem filio facere testamentum, quamvis sibi (12) non fecerit.

Ex quo tempore quis jure militari testari possit.

42. Ulpianus [lib. 45. ad Edictum].

EX eo tempore quis jure militari incipit posse testari, ex quo in numeros (13) relatus est: ante, non: Proinde qui (14) nondum in numeris sunt, licet (15) etiam lecti tirones sint, et publicis expensis iter faciunt, nondum milites sunt: debent enim in numeros referri.

43. Papinianus [lib. 6. Responsorum].

FIlius-familias equestri militia exornatus, et in comitatu Principum retentus, cingi (16) confestim (17) jussus, testamentum de castrensi [peculio] facere potest.

De his, qui in hostico loco testantur.

44. Ulpianus [lib. 45. ad Edictum].

REscripta Principum ostendunt, omnes omnino, qui ejus sunt gradus, ut jure militari testari non possint (18), si in hostico (19) deprehendantur, et illic decedant, quomodo (20) velint, et quomodo possint testari: sive Præses sit Provinciæ, sive quis alius, qui jure militari testari non potest.

TIT. II.

DE ADQUIRENDA (21) VEL OMITTENDA (22) HEREDITATE.

De aditione et repudiatione pro parte.

1. Paulus lib. 2. ad Sabinum.

QUi totam hereditatem (23) adquirere potest, is pro parte eam scindendo adire non (24) potest.

(1) Non valet. vide Paponem, 3. *Notar.* 2.

(2) *l.* 24. *supr. h. t.*

(3) Vide *l.* 7. *in fin. C. h. t.* in aliis ita jus non est. *l.* 2. *l.* 3. §. 2. *C. de necess. hered.*

(4) *l.* 10. *in fin. infr. de manumiss. testam.*

(5) Id est, ad tempus. *l.* 15. §. 4. *l.* 19 *in fin. supr. h. t. l.* 8. *C. h. t.*

(6) Divisionem quæ recipiunt in substantia, divisionem recipiunt in tempore. *Bald.*

(7) *l.* 14. *infr. de his, quæ ut indign. Synops.* 6. *tit.* 36. *ex lib.* 35. *tit.* 21. *cap.* 36. Miles turpem personam instituere non potest. *Bald.* Goth. Adde *l.* 2. *C. de donat. inter vir. et uxor.* Charond. *lib.* 2. *respons.* 167. Cæsar. Ursell. *ad decis.* Afflict. 102. *cap. dicat aliquis.* 32. *quæst.* 4. Ans.

(8) *l.* 28. *supr. eod. l.* 2. *supr. de testam. tut.*

(9) Reliquerit. Exheredato miles emancipato. Florent. *Hal.* adde *l.* 5. *supr. h. t.* Alii vocem *exheredato* cum voce *reliquerit* connectunt.

(10) Si hæc vox superiori §. connectatur, sensus sit hic: Miles non potest relinquere substituto exheredati. *Bald.*

(11) Miles testando impuberi filio non ita testatur, ut testamentum pupillare fruatur militari privilegio. *ut hic.* Aliud esse volunt, si pater miles testetur filio impuberi ad pias causas. vide Tiraquellum, 20. *privilegio piæ causæ.*

(12) *l.* 15. §. 5. *supr. h. t.*

(13) Id est, in aliquam cohortem. dixi ad *l.* 18. *C. h. t. l. un. in fin. infr. de bonorum possess. ex testam. milit.*

(14) Numeris militum, qui non continentur, militum privilegiis non fruitur.

(15) Sola electio militem non facit, sed in numerum receptio.

(16) *Cingi* milites apud Romanos mos fuit, *l.* 25. *l.* 28. §. 1. *supr. eod.* gladio, ut et Præfectos. Xiphilin. *in Trajano.* exemplo militum. Serv. 2. *Æneid.* Inde testamentum in procinctu, quod milites pugnaturi, *Fest.* vel, ut Plutarchus refert, ὅταν πολεμίζεσθαι ἔμελλον, præsentibus commilitibus nuncupabant: de quo testamenti genere Cicero 1. *de Oratore.* et 2. *de Natura.* Velleius 2. Tacit. 11. Nec in castris sine nota discinctus versabatur. Hinc pœnæ militaris genus, discingi. *Sueton. Livius*, *Frontinus.* 4. Discincti quoque sub jugum mittebantur, *Festus.* qui exauctorabantur. *Herodian.* 2.

(17) Proximus cingi vel cingendo habetur pro cincto. Paria sunt, aliquid esse factum, vel in proximo faciendum. *Bald.*

(18) *Synops.* 35. *tit.* 21. *c.* 39. ut pagani.

(19) *d. l. un. in princ.* Miles, ut et alius quicunque, moriens in hostium vel inimicorum manu, sine ulla solennitate testari potest.

(20) *l.* 15. *C. h. t.*

(21) *Lib.* 6. *C.* 30. quid sit adire hereditatem, bona, institutionem, nomen, testamentum, vide Cujac. 7. *obs.* 19.

(22) *Lib.* 6. *C.* 31. Paul. 4. *sent.* 4.

(23) *l.* 6. *C. de impuberum.* vel totum legatum. Paul. 3 *sent.* §. 6. §. 12. adde *l.* 38. *infr. de legat.* 1. Goth. vide Cujac. *lib.* 7. *observ.* 19. et Paul. Bus *h. l.* Ans.

(24) *l.* 20. *in fin. C. de jure delib.*

2. Ulpianus [lib. 4. ad Sabinum].

SEd et si quis ex pluribus partibus in ejusdem hereditate institutus sit, non potest quasdam partes repudiare, quasdam adgnoscere.

De substitutione.

3. Idem [lib. 6. ad Sabinum].

QUamdiu (1) prior heres institutus hereditatem adire potest, substitutus non potest.

De eo, qui non potest adire.

4. Idem [lib. 3. ad Sabinum].

*N*Olle adire hereditatem non videtur, qui non potest (2) adire.

De muto. De surdo. 1. De prodigo.

5. Idem [lib. 1. ad Sabinum].

*M*Utum (3), necnon *surdum*, etiam ita natos, pro herede gerere, et obligari hereditati posse, constat.

§. 1. Eum *cui* (4) *lege bonis interdicitur*, [heredem] institutum posse adire hereditatem constat.

De filiofamilias instituto. 4. De eo, qui se putat filiumfamil. aut incertus est. 5. De institutione nepotis ex filio exheredato. 6. De herede adoptato a filio exheredato. 7. De metu.

6. Idem [lib. 6. ad Sabinum].

QUi *in aliena est potestate*, non potest invitum (5) hereditati obligare eum, in cujus est potestate: ne æri alieno pater obligaretur.

§. 1. Sed (6) in bonorum (7) possessione placuit, ratam (8) haberi posse eam, quam citra (9) voluntatem adgnovit is, qui potestati subjectus est.

§. 2. Sed et si legitima hereditas filio delata sit ex Senatusconsulto Orficiano matris (10), idem (11) erit probandum.

§. 3. Sed et si non adierit filius, diu (12) tamen possedit pater hereditatem, credendus est admisisse (13) hereditatem, ut D. Pius et Imperator noster rescripserunt.

§. 4. Si is qui (14) putabat (15) se filiumfamilias, patris jussu adierit: eum neque sibi, neque ei qui jussit, quæsisse hereditatem constat: quamquam (16) is quem pater jussit adire, et decessit (17), si adierit (18) jam mortuo patre, obliget se hereditati: ut Julianus lib. XXXI. Digestorum scripsit. Nam eum qui dubitat (19), utrum filiusfamilias an paterfamilias morte patris factus sit, posse adire hereditatem magis admittit.

§. 5. Interdum filiifamilias et sine (20) aditione adquirent (21) hereditatem his, in quorum sunt potestate: ut puta si nepos (22) ex filio exheredato, heres sit institutus: patrem enim suum sine aditione faciet heredem, et quidem necessarium (23).

§. 6. Sed si quis heres institutus adoptetur a filio exheredato, necessarium eum non facit: sed juberi debet, ut adeat: quoniam mortis tempore in potestate non fuerit: Nam per (24) eum quis existere necessarius non potest, qui ipse non esset exstaturus.

§. 7. Celsus lib. XV. Digestorum scripsit, Eum qui (25) metu verborum (26) vel aliquo timore coactus, fallens (27)

(1) *l. 69. infr. h. t. l. 37. supr. de heredib. instit. l. 4. supr. de injusto. l. 19. §. 1. infr. de condit. et demonst. l. 3. §. 2. infr. de B. P. secund. tab. l. 5. C. de impub.*

(2) *l. 18. infr. h. t.* Privatio ejus est, cujus est positio. Ubi non adsistit juris potentia, voluntas est inanis et vacua. *Bald.*

(3) *l. 93. §. 1. infr. eod. §. ult. in fin. Institut. de heredum qualit.*

(4) Vide *l. 6. infr. de verb. oblig.*

(5) Patrem vel dominum scil. *l. 8. in princ. vers. sive e contrario. C. de bonis, quæ liber.* Ita aditione filii, vel servi non obligantur patres vel domini. *Goth.* Vide Bellon: *supputat. lib. 3. c. 2. et 3.* Gomez. *var. resolut. tom. 1. c. 3.* Paul. Bus. *comm. h. l.* Ans. Adde Rimin. *Institut. per quas personas cuique acquir. §. item vobis. num. 74.* et rursus *tit. quibus alien. lic. vel non. ad princ. n. 92.* Ar. Pinel. *in repetit. ad l. 1. Cod. de bon. matern. in 1. part. fol. 126. n. 25.* Mod.

(6) *Filius* hereditatem adire non potest sine jussu patris, licet bonorum possessionem possit petere, eam petitionem patre postea ratam habente: *vel ita*, hereditatis aditio confirmari non potest ratihabitione patris, licet bonorum possessio et decretum possit. Quid? quæ ratio est, ut hereditatis aditio facta per filium ratihabitione patris confirmari non possit, possessio vero bonorum possit? An quia hereditas initio per procuratorem adiri non potest, eadem ex postfacto rata haberi quoque non potest? *l. Pannonius. 86. infr. eod.* An quia aditio hereditatis actus legitimus est, qui in pendenti esse nequeat, *l. actus. 77. infr. de regulis juris.* bonorum vero possessio actus non sit legitimus? An quia aditio ministerii non est, sed tota pendet ab animo constituentis adire? An ut ne heres per alium heres esse videatur, non directo?

(7) Decretalis bonorum possessio potest esse in pendenti, et confirmari ratihabitione. *l. 1. C. qui admitti.*

(8) *l. 24. infr. rem ratam haberi.*

(9) *l. 1. C. qui admitti ad bonorum.* id est, sine jussu, non præcedente jussu. Quid? potestne filius hereditatem adire sine jussu patris? Potest, eo etiam contradicente, *l. ultim. C. de bonis, quæ liberis.* multo magis ignorante. *l. qui potest. 26. infr. de regulis juris.*

(10) Videbatur filius in hereditate materna adquirenda tamquam sibi debita plus posse, quam in hereditate extranei, *l. filiusfamil. 92. infr. h. t.* sed utrobique idem est, *ut hic.*

(11) *Subaudi*, ut aditio facta non præcedente jussu patris non valeat.

(12) *l. 10. C. de petit. hered. l. 4. l. 18. circa fin. C. de jure deliber.* Præsumitur solennitas juris ex temporis diuturnitate: unde notant, præsumi pro consuetudine, et longa possessione.

(13) Id est, agnovisse: ea nimirum solennitate, quæ in jure requiritur.

(14) *Errans*, qui existimat se jussu patris adire, adire hereditatem non potest, *ut hic.* sciens adire, vel dubitans potest, ut *infr. eod.*

(15) *l. 96. infr. eod.*

(16) Hinc colligitur, Actus sequentes præsumi fieri ad executionem præcedentium. vide Alciat. 2. *præs.* 24.

(17) *Subaudi*, pater: post jussum, et ante aditionem.

(18) *Subaudi*, filius.

(19) *Dubitans* quod quis facit, valet omni modo, quo melius valere potest, *ut hic.* nisi certa scientia nominatim exigatur. *l. in totum omnia. 76. infr. de regul.*

(20) Vide §. 3. *Inst. de hered. quæ ab intestato.* sine jussu præcedente aditionem.

(21) Per hunc §. secundum Jasonem *ad l. qui se patris. col. 1. C. unde liber.* limitantur omnia in universum jura, quæ dicunt nepotes, qui non obtinent primum locum, non posse dici suos heredes. nam secundum dictum Jasonem et Decium *ad d. l. qui se patris. col. 2.* de suo herede hic agitur. licet neget id Goxad. qui tantum de necessario herede hunc §. accipiendum putat *ad d. l. qui se patris. col. 6. 7. seq.* vide etiam Socinum Juniorem *ad l. cum filio. n. 119.* et ibi Cravettam 2. *part. n. 194. usque ad n. 204. de leg. 1.* Fernand. Vasq. *in tract. de success. creat. §. 21. n. 220. et §. 10. n. 444.* Mod.

(22) Nepos (patre exheredato) avo suus est heres et necessarius, *ut hic.* Cynus anomalum heredem putat: cum sit in potestate, non tamen proximus tempore mortis. et male.

(23) Heres quisque is efficitur, qualis is fuit, per quem heres factus est. Ita non necessarius heres, alium necessarium non facit.

(24) Heredem necessarium non facit, qui ipse non est necessarius, *ut hic.* Exheredatus a patre, alium adoptando, adoptivum non facit necessarium heredem patri.

(25) Protestatio præcedens, aditioni hereditatis contraria, actum aditionis reddit inutilem.

(26) Ita quoque Flor. at *Verberum* reponit Cujac. ad *l. 21. §. 5. supr. de eo, quod metus causa.* adde *l. 16. C. de jure deliberandi.* Ex impressa lectione colligit Baldus, potentiorum verba inducere justum metum.

(27) Id est, clam: vel decipiens per protestationem præmissam.

adierit hereditatem, sive liber sit, heredem non (1) fieri placet; sive servus sit, dominum heredem non facere.

De substitutione vulgari. 1. *De abstentione.* 2. *De herede heredis.*

7. Paulus [lib. 1. ad Sabinum].

SI (2) quis filiumfamilias heredem instituerit, et ita scripserit, *Si mihi Titius iste filiusfamilias heres non* (3) *erit*, *Sempronius heres esto*: filio adeunte jussu patris, substitutus excluditur.

§. 1. Si filius, prius quam sciret se necessarium extitisse patri heredem, decesserit relicto filio necessario: permittendum (4) est nepoti abstinere se avi hereditate: quia et patri (5) ejus idem tribueretur.

§. 2. In omni successione, qui ei (6) heres extitit qui Titio heres fuit, Titio quoque heres videtur esse, nec potest Titii omittere hereditatem.

De impubere.

8. Ulpianus lib. 7. ad Sabinum.

MOre (7) nostræ (8) civitatis neque pupillus neque pupilla sine tutoris auctoritate obligari possunt (9): hereditas (10) autem (11) quin obliget (12) nos æri alieno, etiam si non sit solvendo, plus (13) quam manifestum est. De (14) ea autem hereditate loquimur, in qua non succedunt hujusmodi personæ quasi necessariæ.

§. 1. Impubes (15), qui in (16) alterius potestate est, si jussu ejus adierit hereditatem, licet consilii (17) capax non fuerit, ei adquirit hereditatem.

Pupillus potest cum tutoris auctoritate hereditatem adire. Bartol.

9. Paulus [lib. 2. ad Sabinum].

PUpillus si (18) fari (19) possit, licet hujus ætatis sit, ut causam adquirendæ (20) hereditatis non intelligat (quamvis non videatur (21) scire hujusmodi ætatis puer: neque enim scire (22) neque decernere talis (23) ætas potest, non (24) magis quam furiosus), tamen cum tutoris auctoritate hereditatem adquirere potest: hoc enim favorabiliter eis præstatur.

Si destinans partem habere, pro herede gesserit.

10. Ulpianus [lib. 7. ad Sabinum].

SI ex asse heres destinaverit (25) partem (26) habere hereditatis, videtur in assem (27) pro herede gessisse.

De abstentione.

11. Pomponius [lib. 3. ad Sabinum].

IMpuberibus (28) liberis omnimodo (29) abstinendi potestas fit: puberibus autem ita, si (30) se non immiscuerint.

12. Ulpianus [lib. 11. ad Edictum].

EI, qui se non miscuit hereditati paternæ, sive major sit, sive minor, non esse (31) necesse Prætorem adire: sed sufficit (32), se non miscuisse hereditati. † Et est in Semenstribus Viviis (33) Soteri et Victorino rescriptum, *Non esse necesse pupillis in integrum restitui ex avito* (34) *contractu, quorum pater constituerat non agnoscere hereditatem, neque* (35) *quicquam amoverat, vel pro herede gesserat.*

De effectu repudiationis. De hereditate delata. 1. *Si quis dubitet, an sit delata.* 2. *De substituto.* 3. *De filiofamil. instituto.*

13. Idem [lib. 7. ad Sabinum].

IS qui heres institutus est, vel [is] cui legitima hereditas delata est, repudiatione (36) hereditatem amittit. Hoc ita verum est, si (37) in ea causa erat hereditas, ut et adiri posset: cæterum heres institutus sub conditione, si ante conditionem existentem repudiavit, nihil egit, qualisqualis fuit conditio: etsi in arbitrium collata est.

§. 1. Si quis dubitet (38), vivat testator; necne: repudiando nihil agit.

(1) Imo fit heres, *d. l.* 21. §. 5. *supr. de eo quod met. caus.*

(2) Hereditatis aditio facta per filiumfamilias jussu patris, vulgarem substitutum excludit.

(3) *l.* 40. *supr. de hered. inst.*

(4) Suus heres transmittit jus immiscendi et abstinendi: beneficia adquirendi et omittendi ad heredes transeunt.

(5) *l.* 42. *infr. h. t.*

(6) Heres heredis, testatoris primi heres censetur. *l. ult. C. de hered. Inst. l.* 3. *supr. de her. pet. l.* 194. *infr. de reg. jur.*

(7) Moribus multa introducta. est vero *moribus* hic, idem quod jure civili. Cæterum juris moribus recepti adde aliud exemplum ex Ulpiani sexto ad Sabinum, ex *l.* 2. *supr. de vulgari. et l.* 1. *supr. de donat. inter virum.*

(8) Et civili jure. *l.* 43. *infr. de obl. et action.*

(9) Civiliter et naturaliter.

(10) Idem in bonorum possessione. §. 1. *Inst. de auctoritat. tut.*

(11) Pupillus sine tutoris auctoritate non obligatur ex suo facto, sed ex dispositione legitima: non potest itaque adire hereditatem sine tutoris auctoritate.

(12) Obligat nos æri alieno hereditas, etiamsi non sit solvendo.

(13) Probationes quasdam plusquam notorias esse hinc colligunt.

(14) Cur de ea loquitur hic Jurisconsultus? quia ubi pupillus suus et necessarius est heres, jure ipso est heres etiam sine tutoris auctoritate: sic tamen est heres, ut abstinere possit, ut abstinendi beneficium habeat: quod beneficium abstinendi id ei præstat, ut ne ante conveniri possit, quam si hereditati immiscuerit.

(15) *l.* 7. §. 1. *infr. de bon. possess.*

(16) *Filius major infante*, hereditatem jussu patris adire potest.

(17) *Impubes*, non plene consilii capax est, plenum consilium non habet. *l.* 9. *infr. h. t. l. ult. C. de test. milit. l.* 1. *circa fin. C. de falsa moneta.*

(18) Hereditatem adire tutoris auctoritate pupillus major infante potest.

(19) *l.* 18. *C. de jure deliberandi.*

(20) *Subaudi*, testato, vel ab intestato.

(21) *l.* 26. *supr. de jurejur. l. ult. supr. de juris et facti ignor.*

(22) *Nescire* is dicetur, qui ex causis rem non cognoscit. Nam id scire est: seu *scire* tum demum aliquid æstimamur, et ipsi arbitramur, cum ejus causas cognoscimus.

(23) Ulpian. 22. §. 8.

(24) Pupilli et furiosi similitudo.

(25) *Destinatio* pro actu perfecto est nonnunquam.

(26) Individui partem qui facit, totum fecisse videtur.

(27) *l.* 80. *infr. h. t.*

(28) *l.* 57. *in princ. vers. sed impuberibus. infr. eod.*

(29) Id est, non impediente immixtione.

(30) Nam si se immiscuerint, abstinendi beneficium non habent ipso jure, sed per restitutionem in integrum.

(31) Jure communi quod conceditur, precibus impetrari a Principe vel Judice non est necesse. adde *l. quæ sub conditione.* 8. §. *ult. supr. de cond. inst.* vide *l.* 6. *infr. ad SC. Trebell.*

(32) *l.* 2. *C. de leg. hered.*

(33) Ita diserte Florentina. *al.* in Semenstribus Juris, Victorino. *al.* in Semenstribus D. Severi et Victorini.

(34) Hereditate avita nepos abstinere potest, et se immiscere hereditati paternæ, ut contractibus avi nepos non teneatur, nisi ejus sit heres meditate vel immeditate.

(35) *l.* 42. *in fin. infr. eod.*

(36) Contraria destinatione. *Inst. de hered. qualit. in fin.* §. 5. *Inst. de bon. poss. l.* 1. §. 3. *infr. unde liberi. l.* 1. §. 6. *infr. de success. edicto. l.* 4. *infr. quis ordo in bonor. possess. l.* 22. §. 1. *C. de jure delib. l.* 4. *C. de repudianda.*

(37) Renunciatio juri nondum competenti, non valet. adde *l.* 45. §. 1. *infr. de legat.* 2.

(38) V. *l.* 23. *infr. h. t.* Hereditatem repudiare non potest, qui dubitat de morte testatoris. Renunciare nemo potest juri nondum competenti, vel quod dubitat competere.

§. 2. Substitutus (1) quoque similiter si ante repudiat, quam heres institutus decernat (2) de hereditate: nihil valebit repudiatio.

§. 3. Neque filiusfamilias repudiando sine (3) patre, neque (4) pater sine filio, alteri nocet (5): utrique autem possunt repudiare.

14. Paulus [lib. 2. ad Sabinum].

IDem (6) est etiam, si legitima hereditas filiis obvenit.

De voluntario herede, qui se putat necessarium, vel contra.

15. Ulpianus [lib. 7. ad Sabinum].

IS qui putat (7) se necessarium, cum sit voluntarius, non poterit repudiare: nam (8) plus (9) est in opinione (10), quam in veritate.

16. Idem [lib. 24. ad Edictum].

ET e contrario, qui se putat necessarium, voluntarius existere non (11) potest.

Si testamentum dicatur non valere. 1. *De institutione heredis legitimi.*

17. Idem [lib. 7. ad Sabinum].

NEc (12) is, qui non valere testamentum aut falsum esse putat, repudiare potest. Sed si certum (13) sit, falsum non (14) esse, quod falsum dicitur, sicut adeundo adquirit, ita et repudiando amittit hereditatem.

§. 1. Heres institutus, idemque legitimus: si quasi institutus repudiaverit, quasi (15) legitimus non amittit hereditatem: Sed si (16) quasi legitimus repudiavit, si quidem scit se heredem institutum, credendus est utrumque (17) repudiasse: si ignorat, ad neutrum ei repudiatio nocebit: neque ad testamentariam, quoniam hanc non repudiavit: neque ad legitimam, quoniam nondum ei fuerat delata (18).

De eo, qui potest acquirere vel non.

18. Paulus [lib. 2. ad Sabinum].

IS (19) potest repudiare qui et adquirere potest.

De morte testatoris.

19. Idem [lib. 59. ad Edictum].

QUi hereditatem adire vel bonorum possessionem petere volet, certus (20) esse debet (21), defunctum esse testatorem.

Quid sit pro herede gerere. 1. *De his, quæ filius gessit.*

20. Ulpianus [lib. 61. ad Edictum].

PRo (22) *herede gerere* videtur (23) is, qui aliquid facit quasi heres. Et generaliter Julianus scribit, eum demum pro herede gerere, qui aliquid quasi heres gerit: pro herede autem gerere, non esse (24) facti, quam animi (25): nam hoc animo esse debet, ut velit esse heres: Cæterum si quid (26) pietatis [causa fecit], si quid custodiæ (27) causa fecit, si quid quasi non heres egit, sed quasi alio jure dominus, apparet non videri pro herede gessisse.

§. 1. Et ideo solent testari liberi, qui necessarii existunt, non animo heredis se gerere, quæ gerunt: sed aut pietatis aut custodiæ causa, aut pro (28) suo: Ut puta patrem *sepelivit* (29), vel *justa ei* (30) *fecit*, si animo heredis, pro herede gessit; enim vero (31), si pietatis causa hoc fecit, non videtur pro herede gessisse: servos hereditarios *pavit*, jumenta aut pavit aut distraxit, si hoc ut heres gessit, pro herede; aut si non ut heres, sed (32) ut custodiat, aut putavit sua, aut dum deliberat, quid fecit, consulens ut salvæ sint res hereditariæ, si forte ei

(1) Hereditatem repudiare non potest substitutus vulgaris antequam eam repudiet institutus.

(2) *Cernere* est, quasi decernere se heredem esse: de cretione vide Cujac. 7. *obs.* 19. Ulp. 22. §. 27. *et seq.*

(3) Hodie repudiare potest etiam sine patre vel non adire. *l.* 8. *C. de bonis, quæ liber.*

(4) *l.* 11. *C. de jure delib.*

(5) Cur ita? vide *d. l.* 1. *infr. de success. edicto.*

(6) Hoc est, superiora obtinent, sive de hereditate testamentaria agatur, sive de legitima.

(7) Hereditatem repudiare non potest, qui erat in qualitate successionis. vide *l.* 13. *supr. eod.*

(8) Opinio, quæ repugnat hereditatis aditioni vel repudiationi, inutilem reddit aditionem et repudiationem.

(9) In opinione plus est, quam in veritate, *ut hic. l.* 20. *supr. quib. mod. ususfr.* imo minus, *l.* 4. *infr. de manumiss. vindict.* imo non plus, ut *l.* 2. §. 2. §. 15. *infr. pro empt. d. l.* 20. §. 11. *Inst. de legatis. l.* 9. §. 4. *supr. de juris et facti ignor.* Opinio spectatur in his, quæ dependent ab animo et voluntate gerentis: unius vero opinio non spectatur adversus omnes vel ipsam veritatem. vide Azonem *rubrica* 53.

(10) *Subaudi*, ejus. Quid ita? quia opinatur se necessarium, cum sit voluntarius. Plusne est in necessario herede, quam in voluntario? Est sane. Voluntarius repudiare potest: necessarius non potest. Ne alioqui putes cum Accursio et aliis, hic regulam generalem constitui. Nam contra, interdum minus est in opinione privati, quam in veritate, *l.* 20. *supr. quib. mod. usufr.* et ita plus ei nocet opinio, quam prosit veritas.

(11) Quamdiu manet in eodem errore.

(12) Hereditatem repudiando is nihil agit, qui putat testamentum non valere, vel esse falsum.

(13) *l.* 30. *in fin. infr. eod.*

(14) Negativam indefinitam sub sensum cadere hinc colligit Baldus.

(15) *l.* 41. *l.* 76. *in fin. infr. eod. l.* 2. *in princ. infr. unde legitimi. l.* 1. §. 11. *infr. de success. edict. l.* 2. §. 12. *Infr. de SC. Tertull. l.* 91. *Infr. de reg. jur. l.* 13. *C. de jure delib.*

(16) Id est, si quasi ex testamento. *l.* 91. *infr. de regul. jur.*

(17) Heres institutus cum unum vult, duo vult: unum, id scilicet, quod ipse vult: alterum vero, sine quo velle non potest. Repudiatio unius non est alterius repudiatio, nisi aliter valere non possit. Ita unus actus vim plurium habere potest, *l. singul.* 15. *supr. si certum. l.* 3. §. *sciendum. Supr. de donat. inter virum.* uno jure exclusus, alio non admittitur, *l. vindicantem. supr. de evict. l. filius.* 13. *infr. de bon. libert. l.* 1. §. *sed videndum. infr. de success. edicto. l. miles.* 11. §. *sexaginta. infr. ad l. Jul. de adult.*

(18) Quid ita? quia causa testati intestati causam præcedit, v. *l.* 94. *infr. h. t.*

(19) *l.* 4. *supr. eod. l.* 174. *in fin. infr. de reg. jur.* Contrariorum eadem est disciplina: ut ubi unum non sit, non sit et alterum. *Goth.* Vide Covarruv. *lib.* 2. *resolut. cap.* 6. et ad limitationem text. vid. Bart. in *l. si infanti. vers. ulterius. C. de jure delib.* Ans.

(20) Vide *l.* 32. *infr. eod.* adde *l.* 2. *infr. pro emptore.*

(21) Cur? viventis nulla est hereditas, nec vivo aliquo potest quis se pro herede gerere. *l.* 27. *l.* 94. *Infr. eod. l.* 2. §. *interdum. Supr. de vulgari. l.* 1. §. 21. *infr. de collat. l.* 5. *C. soluto matrimonio.*

(22) Ulp. 22. §. 26. §. *ult. Inst. de hered. qualit.* v. *l.* 1. *C. de repudianda.* vide Manticam, 12. *de conjectur.* 2. *et ult.*

(23) Aditio alia tacita: alia expressa.

(24) *Al.* tam esse facti. Est vero Hellenismus. Ant. August 4. *emendat.* 8.

(25) *l.* 5. *C. de jure deliberandi.*

(26) Vide *l.* 1. *C. de repud. vel abstin. hered.*

(27) Forte, vel custodiendi corporis, vel custodiendarum rerum causa.

(28) Id est, putans sua. *infr. eod.*

(29) *l.* 49. *in fin. supr. familiæ.*

(30) *Al.* busta. et *male.* vide *l.* 2. *supr. de in jus vocand.* Bustum, est de combustis: *Justum*, de sepulturis. Forcatul. 1. *Necyomant.*

(31) Id est, nam si.

(32) *l.* 4. *C. unde legitimi. l.* 1. *C. de repudianda.* §. *ult. Inst. de hered. qualit.* adde *l.* 21. 22. 29. 42. §. 1. *l.* 78. 87. *infr. h. t.*

non placuerit pro herede gerere, apparet non videri pro herede gessisse. † Proinde et si fundos aut ædes *locavit*, vel *fulsit*, vel [si] quid aliud fecit, non hoc animo, quasi pro herede gereret; sed dum ei, qui substitutus est, vel ab intestato heres exstaturus (1), prospicit; aut res tempore perituras distraxit, in ea causa est, ut pro herede non gesserit, quia non hoc animo fuerit.

§. 2. Si quid tamen quasi heres petit, sed ex his, quæ ad heredem extraneum non transeunt: videamus, an oneribus se immerserit hereditariis: Ut puta a liberto parentis operas petit; has heres extraneus petere non potuit; hic tamen petendo consequi potest: et constat, pro herede eum non gessisse: cum petitio earum (2) etiam creditoribus competat, et maxime futurarum.

§. 3. Sed et qui in sepulchrum hereditarium mortuum intulit, obligari paternis creditoribus non est existimandus (3), ut Papinianus ait: quæ sententia humanior est, licet Julianus contra scripserit.

§. 4. Papinianus scribit, filium heredem institutum, qui se bonis paternis abstinuit, vulgo putare quosdam, si a statulibero pecuniam accepit, a creditoribus conveniendum: sive nummi peculiares fuerint, sive non fuerint: quia ex defuncti voluntate accipitur, quod conditionis implendæ causa datur: Julianus autem, et si (4) non abstinuit, idem existimavit. † Ita demum autem *pro herede gessisse* ait Papinianus, si solus heres sit. Cæterum si coheredem habeat, et coheres adiit, non est cogendus (inquit) is, qui accepit a statulibero, actiones creditorum suscipere: nam cum se filius abstinet, idem debebit consequi (5) jure Prætorio, quod emancipatus consequitur, qui hereditatem repudiavit: quo facto statuliber filio nominatim pecuniam dare jussus, potuisset non heredi dando ad libertatem pervenire. † Itaque tunc *pro herede geri* dicendum esse ait, quotiens accipit, quod citra nomen (6) et jus (7) heredis accipere non poterat.

§. 5. Si sepulchri violati filius aget, quamvis hereditarii: quia nihil ex bonis patris capit, non videtur bonis immiscere: hæc enim actio pœnam et vindictam (8), quam rei persecutionem continet.

De re surrepta vel expilata. 1. *De solo animo.* 2. *De hereditate delata, vel non.* 3. *De ignoratione partis vel conditionis.*

21. IDEM [lib. 7. ad Sabinum].

SI quis extraneus rem hereditariam quasi (9) subripiens vel expilans tenet, non pro herede gerit: nam (10) admissum contrariam (11) voluntatem declarat.

§. 1. Interdum autem animus (12) solus eum obstringet hereditati: ut puta si re non hereditaria quasi heres usus sit.

§. 2. Sed ita demum pro herede gerendo adquiret hereditatem, si (13) jam sit [ei] delata. Cæterum ex quibus causis repudiantem nihil agere diximus, ex iisdem causis nec pro herede gerendo quicquam agere sciendum est.

§. 3. Si quis partem (14) ex qua institutus est, ignoravit, Julianus scribit, nihil ei nocere, quominus pro herede gereret. Quod et Cassius probat, si conditionem, sub qua heres institutus est, non ignorat: si tamen extitit conditio, sub qua [substitutus] est. Quid tamen, si ignorat conditionem extitisse (15)? Puto [posse (16)] adire hereditatem: quemadmodum si ignoret, an coheredis, cui substitutus est, repudiatione portio ei delata sit.

De ignorantia causæ, ex qua defertur hereditas.

22. PAULUS [lib. 2. ad Sabinum].

SI is, ad quem legitima hereditas pertinet, putaverit defunctum servum suum esse, et quasi peculium ejus nactus sit: placet, non obligari eum hereditati. † Idem ergo dicemus (ut ait Pomponius) si quasi libertini sui, cum ingenuus esset, bona [ejus] occupavit. Nam ut quis pro herede gerendo obstringat se hereditati, scire (17) debet, qua ex causa hereditas ad eum pertineat: veluti adgnatus proximus justo testamento scriptus heres, antequam tabulæ proferantur, cum existimaret intestato patremfamilias mortuum, quamvis omnia pro domino fecerit, heres tamen non erit. † Et idem juris erit, si (18) non justo testamento scriptus heres, prolatis tabulis, cum putaret justum esse: quamvis omnia pro domino administraverit, hereditatem tamen non (19) adquiret.

Si heres certus sit, vel incertus de jure suo.

23. POMPONIUS [lib. 3. ad Sabinum].

IN repudianda hereditate, vel legato, certus (20) esse debet de suo jure is, qui repudiat.

(1) Exstiturus.
(2) Filius agens ut heres, intelligitur se talem asserere, qualem natura petitionis requirit. *Bald.*
(3) Quia exheredato etiam id licet. *l.* 6. *in princ. supr. de religiosis.*
(4) Vide *l.* 4. *C. arbitr. tutelæ.*
(5) Adde *l.* 57. *infr. h. t.*
(6) Quod consistit in appellatione.
(7) Quod in effectu seu commodo consistit.
(8) *l.* 6. *in fin. l.* 10. *in fin. infr. de sepulch.* Filius qui jus vindictæ persequitur, nec aliquid hereditarium attingit, non videtur pro herede gerere. *Bald.*
(9) *l.* 20. §. 1. *vers. servos. supr. eod. l. ult.* §. 10. *C. de jure deliberand.*
(10) Injuriarum teneri eum, qui alteri dicit, *Tu mentiris, salvo honore tuo*, hinc colligunt: præfationem enim, et exceptionem, hujusmodi injuriam non excludere, vel excusare: cum verba injuriosa præcedentia injuriæ inferendæ animum ostendant. vide Guidonem Papæ, *qu.* 465. Gail. 2. *observ.* 101. et quæ scripsi ad *l. si non convicii.* 5. *C. de injuriis.*
(11) Cur contrarium? Nemo sibi furtum facere intelligitur. Subripuisse hic dicitur, igitur alienum furatus est: si alienum, non pro herede gessit: quippe qui pro herede gerit tanquam suum attingit. Furtum non est modus hereditatis adeundæ. Non adit hereditatem, qui quid ex ea subvertit, avertit.
(12) *l.* 88. *infr. eod.* Animo solo hereditatem adit, qui quasi heres utitur re non hereditaria. Animum potius, quam factum inspicimus.
(13) *l.* 27. *l.* 69. *infr. eod. l.* 9. *C. qui admitti. l.* 12. *C. de jure delib.*
(14) Adde *l.* 75. *infr. eod. l.* 5. *in fin. supr. si pars hereditatis.* Adire non prohibetur, qui ignorat portionem hereditatis et conditionem institutionis impletam.
(15) *Subaudi*, et eo amplius ignorat conditionem adjectam: ut quia credit se pure institutum: quippe si sciret adjectam conditionem, et nesciret eam extitisse, adire non posset. *l. multum.* 21. *infr. de condit. et demonst.* Sed tamen Accursius putat reipsa ignorasse, vehementer tamen opinatum, eamque vehementem opinionem veritati et certitudini exæquari.
(16) Imo non potest. *l.* 2. *in fin. l.* 21. *infr. de cond. et demonst.*
(17) Hereditatem adire nemo potest, nisi qui scit, qua ex causa ad eum hereditas perveniat. *l.* 93. *infr. eod. l.* 1. §. 4. *infr. de B. P secund. tab.* §. *ult. Inst. de hered. qualitate. l.* 3. *infr. pro herede*
(18) *l.* 6. *infr. de B. P. secund. tab.*
(19) Cur non adquiret? Erravit in causa substantiali: Aditio facta ex una causa, seu uno capite, ex alia causa vel capite non confirmatur. Itaque adire volens cogitur dicere, an *ex testamento* vel *ab intestato* sit heres. Hoc nisi dixerit, adire non poterit. *Bald.*
(20) *l.* 13. §. 1. *l.* 15. *l.* 16. *l.* 17. *supr. h. t.*

De hereditate non gratis omissa.

24. Ulpianus [lib. 7. ad Sabinum].

Fuit quæstionis, an pro herede gerere videatur, qui (1) pretium hereditatis omittendæ causa capit? Et obtinuit, hunc pro herede quidem non gerere, qui ideo accepit, ne heres sit, in Edictum tamen Prætoris incidere (2): sive igitur a substituto [non] heres accepit: sive a legitimo, mortis causa accepisse videtur. ✝ Idemque (3) erit, et si non accepit, sed promissa sit ei pecunia: nam et stipulando (4) mortis causa capit.

De bona fide serviente. De servo fructuario, 1. *Vel universitatis*, 2. *Vel fisci*, 3. *Vel pœnæ*. 4. *De jussu paterno.*

25. Idem [lib. 8. ad Sabinum].

Si (5) quis mihi bona fide serviat servus alienus, jussu (6) meo hereditatem adeundo nihil promovebit, nec acquiret mihi: nec fructuarius quidem servus.

§. 1. Servus municipum, vel collegii, vel decuriæ (7), heres institutus, manumissus, vel alienatus, adibit hereditatem.

§. 2. Si fisci (8) servus sit, jussu procuratoris (9) Cæsaris adibit hereditatem, ut est sæpe rescriptum.

§. 3. Si quis plane servus pœnæ (10) fuerit effectus, ad gladium (11), vel ad bestias, vel in metallum damnatus, si fuerit heres institutus, pro (12) non scripto hoc (13) habebitur: idque Divus Pius rescripsit.

§. 4. Jussum (14) ejus, qui in potestate habet, non (15) est simile tutoris auctoritati, quæ interponitur perfecto (16) negotio: sed præcedere debet (17), ut Gaius Cassius lib. 11. juris civilis scribit: et putat, vel per internuncium (18) fieri posse, vel per (19) epistolam (20).

§. 5. Sed utrum generaliter, *quæcunque tibi hereditas fuerit delata*: an specialiter? Et magis placet (ut Gaius Cassius scribit) specialiter (21) debere mandare.

§. 6. An nominatim de vivi (22) hereditate mandari possit, quæritur? Sed ego non puto recipiendum, ut de vivi hereditate mandetur. ✝ Plane, si rumor (23) fuit *Lucium Titium decessisse*, poterit ei mandare, ut si heredem scripsit eum, adeat: aut si clusæ (24) adhuc tabulæ sunt, et sit (25) incertum, an filius scriptus sit heres.

§. 7. Sed quid, si mandavit, *ut hereditatem colligat* (26)? an videtur mandasse, ut adeat? Quid, si, *ut petat bonorum (27) possessionem?* aut, *ut rem hereditariam distrahat?* Aut quid, si petitam bonorum possessionem ratam (28) habuit, mox (29) filius adeat hereditatem? Vel quid, si pro herede gerere mandavit, filius adiit hereditatem? An jussu (30) videatur adiisse, dubitari potest? Imo verius est, ex his omnibus aditionem esse introducendam. ✝ Pater filio ita scripsit, *Scio fili, quod pro tua prudentia invigilabis (31) hereditati delatæ tibi Lucii Titii*: Puto, jussu patris adisse (32).

§. 8. Quid, si mandavit, *si (33) expedit adire, adito? si (34) putas expedire [adire], adito?* Erit jussu aditum.

(1) *Pro herede* non *gerit*, qui quid accepit, aut stipulatus est, ne heres esset, aut omittendæ hereditatis causa. Quid igitur? mortis causa accepisse videtur. Differunt enim *pro herede gerere*, et *mortis causa accipere*: rursum *hereditatem adire*, et *hereditatis omittendæ causa aliquid accipere*. Actus agentium interpretamur ex eorum proposito, non ex opposito.

(2) Cur ita? vide *l.* 21. *supr. eod. l.* 2. *infr. si quis omiss. causa.*

(3) Argumentum a pecunia numerata accepta ad stipulatam.

(4) Vide *l.* 34. *infr. de mort. caus.*

(5) Hereditas non adquiritur per servum bona fide possessum, vel fructuarium.

(6) Jussus enim præcedere debet. §. 4. *infr. eod.*

(7) *Sabaudi*, urbis Romæ. Decurialium urbis Romæ corpus fuit. Hi acta Senatus perscribebant et servabant. *l.* 1. *l.* 2. *C. de decurialibus Urbis Romæ.*

(8) *l.* 46. §. *pen. infr. de jure fisci.*

(9) *l.* 1. §. 2. *Supr. de off. Procurator. Cæs. l.* 46. §. 8. *infr. de jure fisci.* adde *tit. de off. Procur. Cæsar.*

(10) *Pœnæ servus*, non est servus Cæsaris, aut fisci. *Goth.* Vide Cæl. Rhodig. *lib.* 3. *antiqu. lect. cap.* 53. Cujac. *lib.* 13. *obs. cap.* 10. Ans.

(11) Hereditatem fiscus non adquirit per servum pœnæ. vide *l.* 8. *in fin. supr. qui testam. fac.* vide Cujac. 13. *obs.* 10.

(12) *l.* 17. *pr. infr. de pœnis.*

(13) Id est, pro non scripta habebitur hujusmodi hominis institutio.

(14) Pater enim certiorari debet. *l. ult. infr. quis ordo in bon. poss.* Jussus patris debet præcedere in adeunda hereditate, sed consensus potest sequi. *Bald.*

(15) *Jussus* et *auctoritatis* differentia. Jussus præcedit negotium: auctoritas perfecto negotio, seu in ipso negotio interponitur, *ut hic.* Jussus per nuncium et epistolam fieri potest: auctoritas non potest, *ut hic.* dixi ad *l.* 9. §. 5. *supr. de auctorit. tut.* Goth. Vide Ludovic. Romani *Consil.* 54. Capit. *decis.* 13. Bellon. *supput. lib.* 3. *cap.* 2. *et* 8. Gezadin. *consil.* 94. *num.* 48. Ans. Add. Tiraquellus *post leges connubiales. gl.* 6. *in pr. et n.* 6. Mod.

(16) Auctoritas perfecto negotio interponitur, *ut hic.* id est, statim in ipso negotio, non post transactum negotium, ut dixi *l.* 9. §. 5. *supr. de auct. tut.* Comitatur negotium, non antecedit, neque sequitur.

(17) Imo, non est necesse. *l.* 1. *C. qui admitti ad bonorum possession.*

(18) *Nuncio* uti possumus in jubendo: at non in auctoritate præstanda.

(19) *Epistola* jubere possumus, auctoritatem interponere non possumus.

(20) Jussus potest fieri in *absentia.* Bald. Id est, absens jubere potest.

(21) Generale non tantum valet quoad generalia, quantum speciale quoad specialia, *ut hic.* valet tamen in casibus jure expressis. vid. *l.* 4. §. 4. et ibi Bald. *supr. si quis cautionib.*

(22) Viventis ut hereditas adeatur, mandari recte non potest. *l.* 21. §. 2. *supr. l.* 27. *infr. h. t.* Spes in mortem alterius collata reprobatur. *Bald.*

(23) Pro licito habetur, quod licere probatur. *Bald.*

(24) Scripturæ clusæ vera certitudo haberi non potest *Bald.* qui hic etiam notat, Attestationes clausas esse oportere, donec publicentur, ne committatur fraus aliqua. *Bald.*

(25) Et sic incertum, *Haloand.*

(26) Hujusmodi impropria vocabula non nocent. *l. pater.* 101. §. *conditionem.* 2. *infr. de cond. et demonstr. l. quoniam.* 15. *C. de testam.* Unde notant, eum, qui collector hereditatis defuncti a defuncto sit relictus, heredem esse. Nam qui jubet hereditatem colligi, jubet adiri hereditatem. Unde rursus colligas, Verba minus propria non vitiare jussum. Paria sunt dici, *Hereditatem meam collige*, et *heres mihi esto.*

(27) *l.* 117. *infr. de regulis.*

(28) *Ratihabitio* bonorum possessionis inducit tacitum jussum aditionis *Bald.*

(29) Heres jure Prætorio factus, etiam jure civili heres fieri potest. Ita hereditas una et eadem diverso jure apud unum et eundem esse potest. *l. fructus.* 7. §. *si fundum.* 12. *supr. solut. matrim. l. puberem.* 12. *C. de jure deliberandi.*

(30) *l.* 51. *infr. h. t.*

(31) Verba enunciativa et monitoria mandatum tacite inducunt. *Bald.* Ita interpellasse debitorem videtur creditor, si ei dixerit, *Cogita ut mihi satisfacias.* Item delictum servo mandasse, qui ei dixerit, *Vide, ut ne domum redeas, nisi me ultus sis*; et eo nomine tanquam mandatorem delicti capite plexum Florentiæ refert Bartolus.

(32) V. *l.* 92. *infr. h. t.*

(33) Consensu consanguineorum minor contrahere statuto jussus, si sine eorum consensu contrahit, contractus ipso jure nullus est. vide Socin. *reg.* 261.

(34) Pater conferendo filio liberum arbitrium adeundi, mandare videtur ei, ut adeat. *Bald.*

§. 9. *Si coram* (1) *Titio* jussit adire ; si (2) arbitrio Lucii Titii : recte puto jussisse.

§. 10. Sed si mandavit quasi ex asse instituto , et inveniatur ex parte : non (3) puto ex jussu adiisse. Quod si ex parte jussit, potest ex asse adire. † Aliter (4) atque si mandavit quasi ab intestato , et ex testamento adiit : nam non puto quicquam egisse. At si ex testamento mandavit, poterit (5) et ab intestato , quoniam (6) non fecit deteriorem conditionem patris. † Idemque, et si (7) quasi instituto præcepit, et inveniatur substitutus, vel contra (8).

§. 11. Sed si mandavit, *ut patris adiret*, sit autem et impuberi substitutus , non sufficit jussum.

§. 12. Plane (9) si sic mandavit , *si qua ex testamento Lucii Titii deferatur hereditas*, potest defendi jussu adisse.

§. 13. Sed si posteaquam jussit , pœnitentiam (10) egit (11), prius quam adiret, nihil agit adeundo.

§. 14. Item si se adrogandum dederit prius quam filius adiret , non est adquisita hereditas.

De jussu patris vel domini.

26. Paulus [lib. 2. ad Sabinum].

SI ego et servus meus, vel filius , heres institutus sit : si jussero filio vel servo adire, statim (12) et ex mea institutione me heredem esse Pomponius scribit : idem et Marcellus probat , et Julianus.

Si vivus sit is in cujus bonis gerendum est.

27. Pomponius [lib. 3. ad Sabinum].

NEminem pro herede gerere posse vivo (13) eo, cujus in bonis gerendum sit , Labeo ait.

De rationibus , tabulis , literis inspiciendis.

28. Ulpianus [lib. 8. ad Sabinum].

ARisto existimat, Prætorem (14) aditum facultatem facere debere heredi , rationes (15) defuncti ab eo petere , penes quem depositæ sunt, deliberanti de adeunda hereditate.

29. Pomponius [lib. 3. ad Sabinum].

QUi heres institutus prohibeatur ab eo , qui una institutus jam hereditatem adiit , tabulas , literas , rationes inspicere (16) mortui, unde scire posset, an sibi adeunda esset hereditas, non videtur pro herede gerere.

De jussu paterno. 1. De proximo herede a filio posthumo , et de suo herede. 8. Si testamentum dicatur non valere.

30. Ulpianus [lib. 8. ad Sabinum].

CUm quidam Legationis (17) causa absens (18) filium heredem institutum non potuisset jubere adire in provincia agentem , Divus Pius rescripsit Consulibus , subvenire ei oportere (19) , mortuo filio : eo quod reipublicæ causa aberat (20).

§. 1. Quod dicitur, *proximus* (21) *a filio posthumo heres , dum* (22) *mulier prœgnans est , aut putatur esse , adire hereditatem non potest : sed si s it non esse prœgnantem , potest* : accipe proximus a ventre , qui suum heredem pariturus est. [Et] non solum ad testatos hæc verba , verum ad intestatos quoque pertinent. † Et in eo ventre idem accipias , qui legitimum vel (23) consanguineum pariturus est : Quoniam mortis tempore qui in utero est , quantum ad moram faciendam inferioribus, et sibi locum faciendum si fuerit editus , pro (24) jam nato habetur. [† Idemque et per bonorum possessionem edictalem (25)]. Denique Prætor ventrem mittit in possessionem.

§. 2. Sive igitur putem prægnantem , sive sit revera prægnans , quæ eum paritura est qui suus heres futurus est , adire hereditatem non possum : quoniam in eo est , ut rumpatur testamentum : nisi (26) si proponas ventrem institutum vel exheredatum (27).

§. 3. Quod dicitur, *si putatur esse prœgnans* , sic accipiendum [est] , si dicat se prægnantem. † Quid ergo , si ipsa non dicat , sed neget , alii dicant prægnantem esse ? Adhuc adiri hereditas non potest ; finge obstetrices dicere.

† Quid , si ipse putat solus ? Si justa ratione ductus non potest adire : si secundum multorum (28) opinionem potest.

§. 4. Quid ergo , si prægnans fuit , cum putaret here

(1) Hereditatis aditionem in arbitrium filii vel tertii pater conferre potest.

(2) Sc. arbitrio. *Hal.*

(3) Quid ita ? Error in jubente jussum vitiat.

(4) A forma mandati non est recedendum. Qui a forma recedit, a substantia recedit. *Bald.*

(5) Qui mandat quod est magis periculosum , videtur mandare quod est minus. *Bald.*

(6) Hereditatem adire jure intestati minus periculosum est, quam ex testamento.

(7) *Institutionis* verbo substitutio continetur, nec enim ὐσίᾳ inter se differunt , sed gradu.

(8) *Sub.* dum ne fiat deterior conditio.

(9) Speciale mandatum adeundi , restrictius est generali. Specifica verba minus continent quam indefinita.

(10) Hereditatis adeundæ jussus revocari potest, licet in notitiam jussi non venerit.

(11) De effectu revocationis vide *hic* Bald.

(12) Adire partem sibi per alium delatam qui vult, idem et partem sibi delatam adire intelligitur. Consensus mediatus trahit ad se immediatum.

(13) *l.* 21. §. 2. *l.* 25. §. 6. *supr. l.* 32. *pr. infr. eod.* Viventis hereditas adiri non potest.

(14) *l.* 5. *supr. de jure deliberand.*

(15) Probantur rationibus defuncti ejusdem facultates. adde *l. Nesennius.* 34. *Supr. de negotiis. l. maritus.* 95. *in fin. infr. ad l. Falcid.*

(16) Non videtur adire hereditatem , qui petit instrumenta defuncti edi.

(17) *l.* 86. *infr. h. t.* Legationis causa absens , Reipublicæ causa absens dicitur. *Goth.* Vide ad hanc leg. Leonin. *lib.* 7. *emen cap.* 14. *n.* 8. Hottoman. *lib.* 7. *obs. c.* 30. *et ult.* Ans.

(18) *l. ult.* §. 1. *infr. quis ordo in bon. possess.* Hereditatis a eundæ commodo exclusus propter propriam vel filii absentiam re stituitur.

(19) Imo non oportet. *l. denique.* 3. §. *sed utrum.* 4. *supr. a minoribus.* Patri non subvenitur ob ætatem filii , *ut ibi.* propter absentiam ejusdem subvenitur , *ut hic.* ut ea ratione plenior sit absentiæ quam ætatis restitutio.

(20) Legatione qui fungitur , Reipublicæ causa abest.

(21) *l.* 1. §. 14. *supr. de insp. ventre. l.* 1. §. 6. *supr. si mulier ventris nom.* Proximus defuncto dum adire hereditatem ex testamento vel ab intestato potest , remotiores non admittuntur. Ita ut sive uxor defuncti sit prægnans , *ut hic.* sive dubitetur esse , 2. *infr.* posterior adire non possit hereditatem.

(22) Prægnante uxore defuncti, posterior adire non potest. *Bal*

(23) *Legitimus* et *consanguineus* hic opponuntur , cum tam unus et idem possit esse interdum legitimus et consanguineus. *l. in fin. infr. de suis.*

(24) *Vente* , id est , is , qui in ventre est, pro nato habetur *l.* 84. *infr. h. t.* vide. *l.* 7. *supr. de statu. hom. l.* 2. 3. §. *infr. de suis.*

(25) Imo et decretalem. *l.* 3. §. *a municip. vers. proinde. v de bon. possess.* Utramque habet. Eadem enim ratio est edictalis decretalem , quæ juris ad sententiam , vel decretum.

(26) Venter jure æqualis vel posterior non expectatur.

(27) Venter institui et exheredari potest.

(28) Vide *l.* 3. *pr. supr. de SC. Macedon.* Fama dicitur multorum opinio. *Bald.* Sic præsumitur nemo id ignorare, quod fama omnium est : alias præsumitur ignorantia. *l.* 6. *C. qui milit.*

non esse prægnantem, et adiit: mox abortum (1) factum est? Proculdubio nihil egerit. Totiens igitur ei sua præsumptio proficit, quotiens concurrit cum veritate (2).

§. 5. Sed et si ipsa mulier heres instituta sit, quæ se prægnantem fingit, adeundo adquiret hereditatem. Per contrarium non adquiret, si se putet prægnantem, cum non sit.

§. 6. Suum heredem, certum est, ex asse (3) heredem esse, etsi putat esse prægnantem mulierem, quæ non (4) est prægnans. Quid, si unum in utero habeat, an ex parte dimidia sit heres? Sive institutum posthumum proponas, sive intestatum patrem decessisse: quod et Sextum [Proponium (5)] opinatum Tertyllianus (6) lib. IV. Quæstionum refert: putasse enim, sicuti [cum] vacuo (7) utero suus ex asse heres est, ita et cum unum gerit, nec per naturam humanæ conditionis alium partum formare potest (quod quidem post certum tempus conceptionis eveniet), ex parte dimidia et ignorantem fore heredem: non (8) ex quarta, ut Julianus putat.

§. 7. Scientia (9) autem, vel opinio, si filiusfamilias vel servus instituti sunt, utrum ipsorum, an domini vel patris accipienda sit? finge patrem putasse prægnantem, filium certum esse finge, et sic adire: an adquirat hereditatem? puto adquirere: sed contra, non adquirere.

§. 8. Si (10) certus (11) sum, non esse falsum testamentum, vel irritum, vel ruptum: licet dicatur esse, possum adire hereditatem.

De posthumo et jure accrescendi.

31. Paulus [lib. 2. ad Sabinum].

Heredi cum posthumo (12) instituto reliquæ partes adcrescunt (13), quæ posthumo datæ sunt, si certum sit non esse prægnantem, licet heres ignoret (14).

De ignorantia et dubitatione heredis.

32. Ulpianus [lib. 8. ad Sabinum].

Heres institutus, si (15) putet testatorem vivere, quamvis jam defunctus sit: adire hereditatem non potest (16).

§. 1. Sed et si scit, se heredem institutum, sed utrum pure, an sub conditione, ignoret, non poterit adire hereditatem, licet pure heres institutus sit: et sub conditione, licet paruerit conditioni.

§. 2. Sed et si de conditione testatoris (17) incertus sit, paterfamilias an filiusfam. sit, non poterit adire hereditatem: etsi ejus conditionis sit in veritate, ut testari potuerit.

33. Paulus [lib. 12. ad Plautium].

Quod si dubitet, apud hostes decessit, an civis Romanus (18): quoniam utroque (19) casu est jus adeundi, et in (20) re est ut possit adire, dicendum est posse adire.

Error in conditione personæ adeuntis aditionem non impedit. Ex Bart.

34. Ulpianus [lib. 8. ad Sabinum].

Sed [et] si de (21) sua (22) conditione quis dubitet, an filiusfamilias sit, posse eum adquirere hereditatem, jam dictum est. † Cur autem, si suam ignoret conditionem, adire potest; si testatoris (23), non potest? Illa ratio est, quod qui conditionem testatoris ignorat, an valeat testamentum dubitat: qui de sua, de testamento certus est.

§. 1. Sed et si cum (24) esset pure institutus, putavit sub conditione, et impleta conditione, quam (25) injectam putavit, adiit, an possit adquirere hereditatem? Consequens est dicere, posse eum adire (26), maxime cum hæc suspicio nihil ei offuerit, nec periculum adtulerit. † Facilius quis admittit, si quis pure institutus, putabit se

(1) *Abortum* dixit in neutro: ut et Festus *Abortum*.

(2) Tria sunt quæ faciunt aditionem valere: veritas, propria heredis opinio, et fama, scilicet quod non sit prægnans. Porro fama consideranda est, ubi agitur de incerto, non de iis, quæ certa sunt. *Bald.* De fama vide Tertull. *in apolog. advers. gentes.*

(3) *l.* 5. *Supr. si pars hered. l.* 3. *§.* 10. *infr. de suis.*

(4) Si uxor non est prægnans, filius jam natus, est heres in solidum. *Bald.*

(5) *Al.* Pomponium.

(6) Tertullianus libros quæstionum composuit.

(7) *Vacuus uterus* dicitur, mulier quæ prægnans non est. Nam hic opponitur mulieri, quæ unum utero gerit. v. et *l.* 84. *infr. eod.*

(8) Imo ex quarta. *l. antiqui.* 3. *supr. si pars heredit. pet. l. sed et si.* 28. *supr. de judiciis.* Hic sufficiet naturæ certitudo: ibi certum quoque judici esse debet. Ita manifestum aliud natura est: aliud nobis. *l. cum ad præsens.* 37. *supr. si cert. l. si pecuniam.* 5. *§. si servum. supr. de condict. ob caus.*

(9) In hereditate filio vel servo, qui majores sunt pupillis, delata inspicitur eorum scientia, non patris et domini, *ut hic.* si minores pupillis, patris vel domini inspicietur scientia: cum scientiam perfectam habere non possint. *l. pupillus.* 9. *supr. eod.*

(10) Hereditatem adire potest, qui certus est valere testamentum, licet communi opinione testamentum falsum habeatur.

(11) *l.* 17. *supr. eod.*

(12) Posthumo non nato, aut si eum certum sit non nasciturum, partes ejus adcrescunt ejus coheredi.

(13) *l.* 3. *in fin. infr. de bon. possess.*

(14) Adcrescit portio deficiens vel ignoranti. In jure adcrescendi consideratur veritas, non opinio.

(15) Hereditatem adire non potest, qui dubitat, an hereditas sibi sit delata (ut si dubitet de vita testatoris, de conditione testamento inserta, de testatoris statu). Contra adire potest, si certus sit delatam sibi hereditatem esse: licet dubius sit in quibusdam circumstantiis: ut si dubitet, testator captivus decesserit necne: an ipse sui juris sit, vel non sit: sufficit enim scisse eum mortuum esse, licet ejus mortis modum ignoret.

(16) Cur ita? vid. *l.* 19. *l.* 27. *supr. h. t. l.* 1. *§.* 4. *infr. de B. P. secund. tab. l.* 4. *C. de postlimin.*

(17) *l.* 34. *infr. eod.*

(18) Constabat tamen ei testamentum in civitate conditum: sciebat quidem testatorem mortuum, sed ignorabat an captivus an dimissus captivitate mortuus esset. Ita ignorabat, an heres esset ex lege Cornelia, an ex fictione postliminii. Hujusmodi dubitatio non nocet: scit enim satis, qui effectum compertum habet, licet modum ignoret.

(19) Dubitatio non nocet, quoties neutra pars dubitationis nocet: secus, si altera tantum. vid. *l.* 32. *supr. eod.*

(20) Et nihil aliud vetat eum adire.

(21) Hereditatem adire potest, qui de sua conditione dubitat: non potest, qui de conditione testatoris, *ut hic.* Cur tam varie? Qui ignorat conditionem testatoris, dubitat an valeat testamentum: id ignorat, unde jus præcipue defertur. Qui suam ignorat, de testamento certus est, non ignorat id quod præcipuum est, sed quod secundarium et accessorium tantum, ut *infr. eod.*

(22) *l.* 96. *infr. eod.*

(23) *l.* 32. *§. ult. supr. eod.*

(24) Hereditatem adire potest, qui credidit institutionis conditionem extitisse, quæ pura plane fuerit.

(25) Qui credit institutionem purificatam, quæ a principio pura fuerat, is potest adire hereditatem. *Bald.*

(26) Nec enim erat in effectu, sed in ejus mediis.

sub conditione institutum, conditionemque impletam, quam in (1) eventum putabat: nam in nullo hæc suspicio obfuit.

De substituto coheredi. 1. *De patre et filio coheredibus.* 2. *De fratribus coheredibus.*

35. Idem [lib. 9. ad Sabinum].

SI quis heres institutus ex parte, mox Titio substitutus, antequam ex causa substitutionis ei deferatur hereditas, pro herede gesserit: erit heres ex causa quoque substitutionis (2): quoniam invito (3) quoque ei adcrescit portio. ✝ Idem dico, et si filiusfamilias vel servus, jussu domini vel patris adierint hereditatem, mox emancipatus, vel manumissus, ex causa substitutionis adeant, erunt namque heredes: sunt enim appendices (4) præcedentis institutionis.

§. 1. Si (5) exclusus (6) per conditionem sibi datam pater filium jussit adire, dicendum erit, eum non quæsisse suam portionem.

§. 2. Sed si ex duobus filiis unum jusserit, debebit et alium filium jubere adire.

De patre et filio, vel domino et servo coheredibus.

36. Pomponius [lib. 3. ad Sabinum].

SI ex sua parte dominus vel pater adierit: necessarium est jussum (7), ut filius vel servus coheredes adeant (8).

De jure heredis.

37. Idem [lib. 5. ad Sabinum].

HEres in omne (9) jus mortui, non tantum singularum rerum (10) dominium, succedit: cum et ea, quæ in nominibus (11) sint, ad heredem transeant (12).

De duobus suis heredibus, quorum alter immiscuit se.

38. Ulpianus [lib. 43. ad Edictum].

SI duo sint necessarii heredes, quorum alter se abstinuit, alter, posteaquam prior abstinuit, immiscuit se: dicendum est, hunc non posse recusare, quo minus tota (13) onera hereditaria subeat: qui enim scit, aut (14) scire potuit, illo abstinente, se oneribus fore implicitum ea conditione adire videtur.

De causa testati et intestati.

39. Idem [lib. 46. ad Edictum].

QUamdiu (15) potest ex testamento adiri hereditas, ab intestato non (16) defertur.

De filio instituto et substituto impuberi.

40. Idem [lib. 4 Disputationum].

QUæsitum est, an licet quis paternæ hereditatis nihil attingat, aliquid tamen propter patris voluntatem habeat, vel faciat, an creditoribus paternis cogatur respondere? utputa (17) si impuberi fuerit substitutus; in qua specie Julianus lib. XXVI. Digestorum scripsit, incidere eum in Edictum (18), si se immiscuerit impuberis hereditati: nam qui judicium parentis oppugnaverit (19), non debet ex eadem hereditate quicquam consequi. Sed Marcellus (20) eleganter distinguit: multum interesse utrum ex asse fuerit institutus [in] patris testamento, an ex parte, ut si ex parte, potuerit sine metu, remota patris successione, impuberis hereditatem amplecti.

41. Julianus lib. 26. Digestorum.

FIlius (21), qui se paterna hereditate abstinuit (22) si exheredati fratris hereditati se immiscuerit (23), et pro herede gesserit, poterit ex (24) substitutione hereditatem obtinere.

De herede instituto et substituto impuberi. 1. *De societate.* 2. *De manumissione servi paterni.* 3. *Vel castrensis peculii.*

42. Ulpianus lib. 4. Disputationum.

JUlianus lib. XXVI. Digestorum scripsit. Si pupillus paterna hereditate se abstinuisset, deinde ei aliquis heres exstitisset, non (25) esse eum compellendum creditoribus paternis respondere, nisi substitutus ei fuit (26) inclinat enim in hoc, ut putet substitutum etiam patr.

(1) Id est, quam nondum evenisse putabat.

(2) Puta ante repudiationem Titii.

(3) *l.* 53. *in fin. l.* 59. *in fin. infr. eod. l.* 6. *in fin. C. de impub. l.* 20. *in fin. C. de jure delib. l. un.* §. 10. *vers. in his itaque. C. de caducis.* Aditio hereditatis ex institutione trahit ad se partem venientem ex substitutione vulgari, vel ex jure adcrescendi: ut quæ sint appendices institutionis. Ita quod jus fuerit in principali, idem fuerit et in appendicibus; in eandem personam ita concurret jus substitutionis et accrescendi.

(4) Dicuntur et *appendiciæ.* dixi ad Festum in *Appendices.*

(5) Vide ad hunc §. Cujac. 12. *observ.* 14.

(6) Adire qui non potest ex sua persona, utpote conditione exclusus, jubere filium coheredem adire potest: portionem suam non adquirit judicio testatoris sed patrio jure: non ut heres defuncti, sed ut pater ejus, quem coheredem habuit: unde notant, patrem et filium eodem simul testamento institutos, non ordine successionis, sed simul institutos; ut ne obstet *l. Gallus.* 29. §. *idem. supr. de liberis et posthum.* cum ibi testari ita oportuerit defunctum Galli consilio.

(7) *l.* 26. *supr. h. t. l.* 25. *infr. si quis omissa causa.*

(8) Adde *l.* 80. *in fin. infr. h. t.*

(9) *l.* 1. 2. 3. *infr. de bonor. possess. l.* 59. *infr. de reg. jur.*

(10) Corporalium.

(11) *Nomina* sunt ea, quæ debentur.

(12) *l.* 156. *l.* 177. *infr. de reg. jur.* adde *l.* 76. *in fin. supr. de contrahenda empt.* Heres non solum dominii defuncti sed et omnium obligationum successor est, sive activæ, sive passivæ, quæ ei et in eum competunt.

(13) Qui adiit hereditatem pro parte, totam consequitur, si pars coheredis vacet, et in solidum tenetur creditoribus hereditariis. *Bald.* Goth. Vide in hanc leg. Alciat. *regul.* 3. *præsumpt.* 32. *num.* 14. Cagnol. ad *l. qui cum alio.* 8. *infr. de reg. jur.* Ans.

(14) Paria sunt *scire*, et *facile scire posse.* Qui scire potuit, habetur pro sciente.

(15) Testati causa potior est, quam causa intestati: si modo t[estamentum] justum est, neque tale ut rumpi possit. *l.* 70. *infr.* t. *l.* 89. *infr. de reg. jur. l.* 2. *C. unde liberi. l.* 8. *C. commu. de successionibus.*

(16) Vide tamen *l. si quis ita heres.* 82. *supr. de heredibus instituendis.*

(17) Substitutus impuberi instituto, Juliani sententia non pot[est] substitutionem sive institutionem obtinere: Marcelli vero senten[tia] distinguitur. Nam si solus fuit institutus, vera est sententia Jul[ia]ni: sin coheredem, qui et adeat, habuerit, substitutionem con[sequi] poterit, etsi hereditatem paternam non habeat. Ita qui so[lus] institutus est, et repudiat hereditatem primam, pupillarem ob[tinere] non potest: si coheredem habuit, eumque adeuntem, pot[est]. *Bald.* Agnoscens hereditatem pupillarem, paternam videtur quoq[ue] agnoscere, si solus fuit heres: secus, si habuit coheredem.

(18) De hoc edicto vide Cujacium 18. *ob.* 8

(19) Ex testamento, quod quis impugnat, nemo reportat co[m]modum.

(20) Vide Cujac. *lib.* 18. *obs. cap.* 8.

(21) Hic erat institutus, ac præterea substitutus pupillariter f[ra]tri exheredato.

(22) *l.* 17. §. 1. *supr. eod.*

(23) *Subaudi*. fratre mortuo in pupillari ætate: ut ita extit[erit] conditionem substitutionis pupillaris dicamus.

(24) Cur ex substitutione hereditatem obtinebit, cum ipse he[re]ditate paterna abstinuerit? Dici solet, Existentiam sui heredis c[on]firmare tabulas pupillares, ut ipse suus heres possit pupillariter s[uc]cedere exheredato.

(25) *l.* 7. §. 1. *l.* 12. *circa fin. supr. eod. l.* 56. *infr. eod.* [N]o[n] compellendus est, ut Marcellus Julianum notans illico subjicit.

(26) Aliud est, si ei ab intestato succederet.

onera subiturum: Quæ (1) sententia a Marcello recte notata est: impugnat enim utilitatem (2) pupilli, qui ipse saltem potest habere successorem; metu enim onerum patris, timidius quis etiam impuberis hereditatem adibit: Alioquin (inquit) et si frater fuit, omissa causa testamenti, ab intestato possidebit hereditatem: et quidem impune: nec enim videtur voluisse fraudare (3) Edictum, qui sibi prospicit, ne oneribus patris pupilli hereditas implicaretur. Sed (4) quod in fratre scripsit, credo ita intelligendum, si non impuberis frater fuit, sed testatoris: cæterum utique, si frater a patre fratri substitutus impuberi (5) sit, sine dubio necessarius heres existet.

§. 1. Si in societatem, quam vivo (6) patre inchoaverat filius, post mortem patris perseveraverit (7): Julianus recte distinguit, interesse, utrum rem cœptam sub patre perficit, an novam inchoavit: nam si quid novum in societatem inchoavit, non videri miscuisse hereditati patris, scripsit.

§. 2. Si servum paternum filius (8) manumiserit (9), sine dubio miscuisse se paternæ hereditati videbitur.

§. 3. Proponebatur filius a patre de (10) castrensi peculio servos comparasse, eosque a patre manumittere rogatus, cum heres esset ab eo institutus: Quærebatur, si se abstinuisset paterna hereditate, eosque manumisisset, an miscuisse se paternæ hereditati videatur? Dicebamus: nisi evidenter quasi heres manumiserit, non debere eum calumniam pati, quasi se miscuerit hereditati.

De servo hereditario.

43. Julianus [lib. 30. Digestorum].

HEres per servum hereditarium ejusdem hereditatis partem, vel id quod ejusdem hereditatis sit, adquirere non potest (11).

De restitutione adversus immistionem.

44. Idem [lib. 47. Digestorum].

QUotiens pupillus patri heres extitit, et abstinet se hereditate, quamvis patris bona sub creditoribus fiant, tamen (12) rata haberi debent quæcunque pupillus bona (13) fide gesserit: et ideo ei, qui fundum tutore auctore a pupillo emerit (14), succurrendum (15) erit: nec interest, pupillus solvendo sit, necne.

De servo adeunte.

45. Idem [lib. 1. ad Urseium Ferocem].

ADitio (16) hereditatis non est in opera servili.

§. 1. Idcirco, si servus dotalis (17) adierit, actione de dote eam hereditatem mulier recuperabit, quamvis ea, quæ ex operis dotalium adquiruntur, ad virum pertineant (18).

§. 2. Et cum quæstus (19) et compendii societas initur, quidquid ex operis suis socius adquisierit, in medium conferet, sibi autem quisque hereditatem (20) adquirit.

§. 3. Præterea nec fructuarius (21) quidem servus jussu ejus, qui usumfructum in eo habet, adire hereditatem poterit.

§. 4. Et quod a quibusdam respondetur, si liber homo qui bona fide mihi serviebat, propter (22) me heres institutus erit, posse eum jussu meo adire hereditatem: potest verum esse ut intelligatur non opera sua mihi adquirere, sed ex re mea: sicut (23) in stipulando, et per traditionem accipiendo, ex re mea mihi adquirat.

Si testamentum falsum dicatur.

46. Africanus lib. 1. (24) Quæstionum.

CUm falsum (25) testamentum diceretur: si quidem ipse heres accusaretur; quoniam certus esse debeat, se (26) *falsum non fecisse*, recte adibit hereditatem: sin

(1) Substitutus pupillo, si pupillus hereditate paterna se abstinuit, et impubes decessit, adeundo ex substitutione, hereditariis oneribus defuncti testatoris non tenetur Marcelli sententia, ea parte Julianum notantis. Primum enim, cur non pupilli hereditatem quis adeat lucrosam, ut ea ratione defunctus aliquem habeat heredem, quem non haberet, si qui ei substitutus est, una cum ipsius pupilli hereditate, patris pupilli hereditatem onerosam adire cogeretur? Ita Juliani sententia hæc cum repugnet utilitati pupilli, recte notata est a Marcello. Est et hæc ratio adversus Julianum: Substitutus in hac hypothesi mallet ab intestato quam ex substitutione succedere: Nam ab intestato succedens evitaret onera hereditatis patris pupilli. Ab intestato eo succedente destitutum fieret testamentum: idque nullo substituti ipsius incommodo, cui jure licet ab intestato succedere potius, quam ex testamento, si id dolo non faciat, sed ut damnum evitet.

(2) Substitutio pupillaris, et ex ea successio continet utilitatem ipsius pupilli.

(3) *l.* 77. §. 31. *in fin. infr. de legat.* 2. Fraudem non committit, qui periculum cavet. Fraudem legi Corneliæ non fecit, qui suis rebus cavet: qui damni vitandi causa mavult ab intestato succedere, quam ex testamento. *l. cum pater.* 77. §. *Titio.* 31. *infr. de legat.* 2.

(4) Frater testatoris potest esse heres impuberis ex substitutione, nec erit ullo modo heres testatoris. Frater autem impuberis, utrique heres est necessarius.

(5) Vide *l.* 1. §. 16. *infr. de adquir. vel amitt. poss.*

(6) Et ejus consensus.

(7) Filius qui rem cœptam a patre perficit, videtur se immiscere: secus, si inchoat novum factum vel proprium. *Bald.*

(8) Non emancipatus. *l.* 1. *C. de jure deliberandi.*

(9) *l.* 86. §. *ult. infr. h. t.* Hereditatem adire videtur, qui servum hereditarium manumittit: quippe nemo servum hereditarium manumittere potest nisi heres.

(10) Filius proprio jure cum utitur, paternæ hereditati non se immiscet. Actum quemque interpretamur, ut eo minus quisque obligetur.

(11) Quia antequam heres adeat, non est heres: post aditionem heredis, servus non est amplius hereditarius. *Bart.*

(12) Licet quis (puta pupilli administrator) removeatur ab officio, valent tamen ea, quæ per eum legitime facta sunt, constante officio.

(13) *l.* 6. §. 2. *infr. de rebus auctor.*

(14) Æris alieni solvendi causa. *l. magis.* 5. §. *non passim.* 9. *supr. de rebus eorum.*

(15) Ut non revocetur fundus a pupillo venditus.

(16) Hereditatis adeundæ actus in opera non consistit, *ut hic.* Ideoque hereditas quæsita per servum dotalem, mulieri soluto matrimonio restituenda est. §. 1. *Infr. h.t.* quæ non restitueretur, si operis servi quæsita diceretur: nam quod ex operis servi dotalis maritus adquirit, id suum facit, et sibi adquirit: neque restituit mulieri.

(17) *l.* 47. *supr. de jure dot.*

(18) Nisi testator expressim vetuerit marito adquiri. *l.* 65. *supr. de jure dotium.*

(19) Hereditatis adquisitionem non inducit quæstus et compendii societas. *l.* 13. *l.* 71. *supr. pro socio.*

(20) *l.* 9. *supr. pro soc.*

(21) *l.* 25. *supr. h. t.* Hereditatem sibi relictam fructuarius servus fructuario non adquirit.

(22) Contemplatione mei quod disponitur, meum esse videtur. *Bald.* Hereditas propter me relicta homini libero, qui bona fide a me possidetur, mihi adquiritur.

(23) Argumentum a contractu ad hereditatis aditionem nota.

(24) Vide Cujac. 1. *ad Afr. fol.* 4.

(25) *l.* 1. *C. de bonor. possess. secund. tab.*

(26) Præsumitur in facto proprio, quis scire veritatem: certusque esse, se id fecisse vel non fecisse. *Bald.*

autem alius argueretur citra conscientiam ejus, non potest adire: quasi dubitet verum esse testamentum.

De furore.

47. Idem [lib. 4. (1) Quæstionum].

QUi servum suum heredem institutum adire jusserat, prius quam ille adiret, furiosus (2) est factus: negavit, recte servum aditurum: quoniam non nisi voluntate domini adquiri hereditas potest: furiosi autem voluntas nulla est.

48. Paulus [lib. 1. Manualium].

SI quis alicui (3) mandaverit, *ut si existimaverit, peteret sibi bonorum possessionem;* et postquam ille petit, furere (4) cœperit: nihilominus adquisita est ei bonorum possessio, Quod si, antequam ille petat, is, qui mandavit petendam, furere cœperit: dicendum non est, statim ei adquisitam bonorum possessionem: igitur bonorum possessionis petitio ratihabitione debet confirmari.

De auctoritate tutoris.

49. Africanus [lib. 4. (5) Quæstionum].

PUpillum (6) etiam eo (7) tutore auctore, qui tutelam non gerat, hereditatem adeundo obligari ait (8).

50. Modestinus [lib. sing. de Eurematicis].

SI per epistolam (9) servo pupilli tutor hereditatem adire jusserit; si post subscriptam epistolam tutor moriatur (10), antequam ex epistola servus adiret, nemo dicturus est, obligari (11) postea pupillum hereditati.

De dubitatione, utrum ex duobus testamentis valeat. 1. *De jussu paterno*, 2. *Aditione conditionali.*

51. Africanus lib. 4. (12) Quæstionum.

EUm, qui duobus testamentis ejusdem testatoris heres scribitur, cum dubitet, num posterius falsum sit, ex neutro eorum posse adire hereditatem placet (13).

§. 1. Filiusfamilias heres scriptus patrem suum certiorem fecerat, *videri sibi solvendo esse hereditatem*: pater rescripserat, *sibi parum idoneam renunciari* (14); *itaque debere eum diligentius explorare, et ita adire, si idoneam comperisset*: filius, acceptis literis patris, adiit hereditatem: Dubitatum est, an recte adisset? probabilius diceretur, quandiu persuasum ei non sit solvendo esse hereditatem, patrem non obligasse.

§. 2. Sed et si quis ita dixerit, *si* (15) *solvendo hereditas est, adeo hereditatem*, nulla (16) aditio est.

De filio furiosi. 1. *De instituto ex parte pure, ex parte sub conditione.*

52. Marcianus [lib. 4. Institutionum].

CUm heres institutus erat filius, et habebat patrem furiosum, in cujus (17) erat potestate: interponere se suam benevolentiam D. Pius rescripsit, ut si filiusfamilias adierit (18), perinde habeatur, atque si paterfamilias adisset: permisitque ei et servos hereditatis manumittere (19).

§. 1. Qui ex parte heres institutus est pure, ex parte sub conditione, solus: etiam (20) pendente conditione, si adierit hereditatem, ex asse heres erit: quia solus heres futurus est omnimodo: nisi habeat in conditionalem partem substitutum.

De jure accrescendi.

53. Gajus [lib. 14. ad Legem Juliam et Papiam].

QUi ex duabus partibus heres institutus fuerit, ex alia pure, ex alia sub conditione; et ex pura institutione adierit et decesserit, posteaque conditio extiterit: ea quoque pars ad heredem (21) ejus pertinet.

§. 1. Qui semel aliqua ex parte heres extiterit, deficientium partes etiam invitus (22) excipit, id est (23), tacite ei deficientium partes etiam invito adcrescunt.

De tempore successionis.

54. Florentinus [lib. 8. Institutionum].

HEres quandoque (24), adeundo hereditatem, jam (25) tunc (26) a morte successisse defuncto intelligitur.

De abstentione.

55. Marcianus [lib. 2. Regularum].

CUm hereditate patris necessarius heres se abstineat, conditio coheredi, sive suo, sive extraneo, defer-

(1) Vide Cujac. 4. *ad Afric. fol.* 53.

(2) *l.* 48. *infr. eod.* Mandatum de adeunda hereditate tacite revocatur per furorem mandanti supervenientem.

(3) Puta procuratori. *l.* 3. §. 7. *infr. de bonor. possess.* Goth. Vide in hanc legem Edmundum Merill. *lib. sing. different. cap.* 9. Adde Cujac. *tract. ad African.* 1. *cap.* 9. Ans.

(4) Furor superveniens non vitiat actum jam perfectum. *l.* 47. *supr. eod.*

(5) Vide Cujac. 4. *ad African. fol.* 54.

(6) Majorem infante: qui fari potest. Nam infans ne tutore quidem auctore adire potest, ut qui verba aditionis fari non possit: subvenitur tamen ei, ut per tutorem adire possit. *l. si infanti.* 18. *C. de jure delib.* Goth. Vide Cujac. *d. loc.* et Paul. Bus. *h. l.* Ans.

(7) Pupillus tutore honorario auctore hereditatem adire potest, *ut hic.* Imo non potest: dixi ad *l.* 4. *supr. de auct. tut.*

(8) Adde *l.* 4. *supr. de auct. tut.*

(9) *Epistola* jubere possumus adiri hereditatem.

(10) Morte tutoris revocatur mandatum procuratoris a tutore constituti. *l.* 26. *l.* 25. §. 3. *supr. mandati.*

(11) *l.* 7. *infr. ratam rem haberi.*

(12) Vide Cujac. 4. *ad African. fol.* 49.

(13) Cur ita? vel ideo quod de utriusque testamenti viribus dubitat: prioris, scil. an per posterius sit revocatum; posterioris, an sit verum.

(14) Pater, qui filio rescribit, *sibi videri non idoneam hereditatem*, eo ipso videtur prohibere, *ne adeat*, donec filio oppositum rescribat. *Bald.*

(15) Aditionem hereditatis actum esse, qui non recipiat conditionem, hinc colligunt. vid. *l.* 77. *infr. de reg. jur.*

(16) Quid ita? hereditatis aditio actus legitimus est: pure fieri debet, sine conditione, semel, *l.* 80, *in fin. infr. h. t.* tutore auctore non curatore, *l.* 90. *Infr. eod.* jussu patris et domini, testato et certis conceptisque verbis, per se, non per alium, symbolo aliquo, veluti percussione digitorum. Quæ omnia cessant in petitione bonorum possessionis: quia jus Prætorium, jus solenne non est, *l.* 27. *infr. de reg. jur.* sic jussum adeundi conditionale esse potest, licet aditio esse non possit conditionalis.

(17) *l.* 8. *supr. de his qui sunt sui.* Goth. Vide Anton. Merend. *controv. lib.* 4. *cap.* 23. Bus. Bart. Bald. Alex. Imol. et Ludovic. Roman. *h. l.* Ans.

(18) Quid, si mutuum contraxerit? idem esse ait Baldus.

(19) Furorem ob patris, filio a Principe permittitur jus adeundæ hereditatis sibi delatæ et manumittendi. Unde notant: Filium, si furiosum parentem habeat, recte contrahere sine ejus consensu (tametsi alias consensum patris lex vel statutum exigat): item utiliter ei mutuo obligari: denique pro patrefamilias haberi.

(20) Conditio minime expectanda est, cujus eventu atque existentia effectus non augetur. Conditio necessaria adquisitionem non impedit: neque suspendit, sed contingens tantum.

(21) Etiam heredi heredis pro parte adquiritur portio, in conditionis eventum. *Bald.* adde *l.* 2. *in fin. Infr. de liberat. legata.* Conditionem institutionis ad heredem meum hic non transmitto, sed jus accrescendi ab ipsa institutione informatum expressa testatoris voluntate. Ideoque meus heres coheredi meo præfertur. *Bald.* Spem denique juris adcrescendi meum ad heredem transmitto. *Alberic.*

(22) Jus adcrescendæ hereditatis defertur etiam invito.

(23) Tacite fieri intelligitur, quod ab initio fieri lex jubet.

(24) i. e. Quandocunque.

(25) *l.* 193. *infr. de reg. jur.*

(26) Hereditatis aditio fingit heredem statim a morte testatoris adiisse. Retro agitur hereditatis aditio. adde *l.* 41. *supr. de reb. cred.*

tur, ut aut totam adgnoscat, aut a tota recedat: et ita se abstinere potest propter (1) alium, qui per suam personam non poterat: Si tamen creditores dicant, se contentos esse ejus portione, quia non potest exonerari, nisi deferatur conditio, et alterius parte abstinere se creditores debent, ut ejus actiones ei, qui convenitur, dentur.

56. Ulpianus [lib. 57. ad Edictum].

SI is qui immiscuit se hereditati, decessisset, deinde alter se abstinet: eadem conditio deferenda est heredi (2) ejus, quæ et ipsi: quod Marcellus ait.

De abstentione. 1. De restitutione in integrum. 2. De servis necessariis heredibus.

57. Gajus [lib. 23. ad Edictum provinciale].

NEcessariis heredibus non solum impuberibus, sed (3) etiam puberibus, abstinendi (4) se (5) ab hereditate Proconsul (6) potestatem facit: ut quamvis creditoribus (7) hereditariis jure civili teneantur, tamen in eos actio non detur, si velint derelinquere hereditatem. Sed impuberibus quidem, etiamsi se immiscuerint (8) hereditati, præstat abstinendi facultatem: puberibus autem ita si (9) se non immiscuerint.

§. 1. Sed tamen et puberibus minoribus vigintiquinque annis, si temere damnosam hereditatem parentis appetierint, ex generali (10) Edicto, quod est *de minoribus vigintiquinque annis*, succurrit: cum, et si extranei damnosam hereditatem adierint, ex ea parte Edicti in integrum eos restituit.

§. 2. Servis autem necessariis heredibus, sive puberes sive impuberes sint, hoc non permittitur (11).

58. Paulus [lib. 2. Regularum].

EX parte heres institutus servus, et nondum adita hereditate a coherede ejus, liber et heres fit necessarius: quia non (12) a coherede sed a semetipso accipit libertatem: nisi ita institutus fuerit, *cum mihi quis heres erit, Stichus liber et heres esto.*

De instituto qui substitutus est impuberi.

59. Neratius [lib. 2. Membranarum].

QUi patri (13) heres extitit, si idem filio impuberi substitutus est, non potest hereditatem ejus prætermittere. Quod sic recipiendum est, [etiam] si vivo pupillo mortuus erit (14), deinde ipupillus impubes decesserit: nam is, qui heres extiterit, pupillo quoque heres necessario (15) erit: nam si ipsum invitum obligat, conjungi (16) eam paternæ hereditati, et adcrescendi jure adquiri cuicumque (17) patris heredi, existimandum est.

De instituto qui ab intestato petit.

60. Javolenus lib. 1. ex posterioribus Labeonis.

FIlium emancipatum (18) pater solum heredem instituit, et, *si is heres non esset*, servum liberum et heredem esse jusserat; filius, tanquam pater demens fuisset, bonorum [ejus] possessionem ab intestato petiit; et ita hereditatem possedit: Labeo ait, si probaretur (19) sana mente pater testamentum fecisse, filium ex testamento patri heredem esse: Hoc falsum puto: nam filius emancipatus cum hereditatem testamento datam ad se pertinere noluit, continuo (20) ea ad substitutum heredem transit: nec potest videri pro herede gessisse, qui, ut hereditatem omitteret, ex alia parte Edicti possessionem bonorum petat. Paulus. Et Proculus Labeonis sententiam improbat, et in Javoleni sententia est.

De restitutione in integrum, et jure accrescendi.

61. Macer lib. 1. de Officio Præsidis.

SI minor annis, posteaquam ex parte heres extitit, in integrum restitutus est: D. Severus constituit, ut ejus partis onus coheres suscipere non (21) cogatur, sed bonorum possessio creditoribus detur.

Si heres scriptus pareat conditioni, 1. Jussu domini.

62. Javolenus [lib. 1. ex posterioribus Labeonis].

ANtistius Labeo ait: si ita institutus sit, *si juraverit, heres esto:* quamvis (22) juraverit, non tamen eum statim heredem futurum, antequam (23) pro herede ali-

(1) *l. 29. in fin. infr. de liberat. leg.* Permittitur ex accidenti, quod alias non permitteretur. *Bald.* Quod non possum per me, possum interdum per alium. Abstinere nobis licet ab hereditate propter alium, quod jure nostro alias non licet.

(2) Æquitas quæ patrocinatur defuncto, patrocinatur ejus heredi. *Bald.*

(3) Abstinendi beneficium datur impuberibus et puberibus.

(4) Abstinendi beneficium heredes habent, nisi se immiscuerint. de abstinendi beneficio adde §. 2. *Inst. de hered. qualit. et different.* Porro duplex abstinendi beneficium est: unum concessum Edicto Prætoris mortui, suo heredi competens antequam se immisceat: imo et post immistionem, quæ ipso jure non valet: alterum quod a Judice conceditur, restitutione in integrum data post immistionem, quæ ipso jure tenet: conceditur, inquam, favore ætatis minori, idque extraneo heredi, ut suo.

(5) Abstinendi beneficium eo pertinet, ut quis se ab hereditate abstineat.

(6) Cur Proconsul? Agitur hac lege de Edicto provinciali, ut inscriptio hujus legis indicat.

(7) Suus heres, mero jure est heres, eoque creditoribus hereditariis tenetur.

(8) Abstinendi beneficium heres suus post immistionem non habet: nisi immistio sit ipso jure nulla, vel ex Edicto de minoribus ope restitutionis in integrum revocetur. *Bald.*

(9) Ante immistionem.

(10) Edictum de minoribus generale.

(11) Contra immistionem juris, et de jure (qualis est, quæ a servis fit, utpote necessariis heredibus) non habet locum beneficium et remedium abstinendi. *Bald.*

(12) Institutionis jus ideo dicitur directum, quod eo jure quis a se ipso capiat, non per mediam alterius manum: atque hinc manifesta est differentia institutionis directæ et obliquæ.

(13) Intellectum hujus leg. vid. apud Kinschot. *respons.* 89. *num.* 68. Cephal. *vol.* 1. *cons.* 19. *num.* 46. *vol.* 1. Ans.

(14) Jus accrescendi transit ad heredem et si est unicum, cum pupillari substitutione trahitur eo, ut habeat locum post aditam hereditatem, et extendatur ad bona impuberis. Cravetta *ad l. cum filiofamilias. de legat.* 1. *part.* 2. *num.* 347. *et seq.* Fab. Acor. *ad l. heredes mei. §. cum ita. ad SC. Trebell. n.* 32. Lancel. Polit. *in tract. de substit. sub rubr. de pupill. n.* 19. Balt. Quin. *cons.* 177. *n.* 86. *inter cons. div. ad caut. ult. volunt. vol.* 1. Mod.

(15) Quoties adquisitio et transmissio necessaria est, hereditas non adita transmittitur ad heredes: secus si voluntaria. *Bald.*

(16) *l. 10. §. 2. supr. de vulgari.*

(17) Spes juris adcrescendi transmittitur ad quemlibet heredem. *Bald.*

(18) Emancipatus filius bonorum possessionem inutiliter agnovit, et bona possedit: An possidendo videtur gerere pro herede, ut ne impediatur illo actu inutili? Labeo ita putat: Javolenus post Proculum contra sentit. Quid ita? Hæc possessio differt a gestione pro herede: non ex ea descendit pro herede gestio: sed manat potius ab utili agnitione. *Goth.* Vide Anton. Augustin. *lib.3.emendat.c.3.* Ans.

(19) Probare non cogitur heres testatorem sanæ mentis fuisse, nisi contraria præsumptione oneretur. Quo jure? præsumitur quisque sanæ mentis esse. Cur præsumitur? Naturalis hæc qualitas est hominis: προλήψεις et præsumptiones tuto ac certo ducimus a natura.

(20) *l. 3. C. de impub. et aliis substitut.*

(21) Invito non adcrescit portio deficiens ex postfacto, per restitutionem in integrum. *Bald.*

(22) Jurans, voluntatem suam perspicue imo enixissime ostendit. Jusjurandum voluntatis enixæ testimonium evidentissimum est.

(23) Adire hereditatem non videtur, qui implet conditionem, nisi hoc expresse animo adeundi fecerit. *Bart.*

quid gesserit: quia jurando voluntatem magis suam declarasse (1) videatur. Ego (2) puto, satis eum pro herede gessisse, si (3) ut heres juraverit: Proculus idem: eoque jure utimur.

§. 1. Si servus heres institutus post jussum domini, antequam adiret, alienatus esset, novum jussum (4) posterioris (5) domini, non jussum prioris exigitur (6).

De furioso.

63. [LIBRO singul. regularum Pomponii Marcellus notat].

FUriosus adquirere sibi commodum hereditatis ex testamento non potest (7), nisi [si] necessarius patri aut domino heres existat: per (8) alium autem adquiri ei potest: veluti per servum, vel eum, quem in potestate habet.

De servo communi.

64. JAVOLENUS [lib. 2. ex posterioribus Labeonis].

SErvus duorum heres institutus, et adire jussus, si alterius domini jussu adierit, deinde manumissus fuerit, poterit ipse adeundo ex parte dimidia heres esse.

65. PAULUS [lib. 2. ad Sabinum].

ET si substitutum haberet idem servus ita, *si heres non erit, ille heres esto*, substitutus locum non habet (9).

66. ULPIANUS [lib. 61. ad Edictum].

SI *servus communis* (10) vel uni ex dominis, vel pluribus, vel omnibus heres extiterit necessarius: nullius eorum hereditate se poterit abstinere.

67. IDEM [lib. 1. Regularum].

SErvus communis ab extero heres institutus, si jussu unius adierit hereditatem, non pro majore parte interim heredem eum facit, quam (11) pro dominica: deinde cæteris sociis non jubentibus, tacito (12) jure partes ei adcrescunt (13).

68. PAULUS [lib. 5. ad leg. Juliam et Papiam].

CUm solus servus heres institutus sit, sicut licet uno tempore omnium dominorum jussu adire hereditatem, ita et separatis temporibus singulorum jussu recte adit: nam quia sæpius adit, non ex testamento, sed ex jure dominorum venire, utilitatis causa videtur: ne, alterius (14) festinatione, alterius jus lædatur.

De tempore adeundi, vel repudiandi.

69. ULPIANUS [lib. 60. ad Edictum].

QUamdiu (15) institutus admitti potest, substituto locus non est: nec ante succedere potest, quam excluso herede instituto. Eveniet igitur, ut necessarium sit remedium (16) Prætoris et circa denegandas primo actiones et circa præstituendum (17) tempus substituto: quia (18) intra diem primo præstitutum, neque adire hereditatem potest, neque pro herede gerere. Is (19) autem, qui tertio gradu scriptus est, si primo deliberante secundus decedat, ipse potest succedere (20). Ergo exspectamus (21) in singulis, ut prius eis deferatur hereditas; tunc deinde, posteaquam delata est, exspectamus diem (22) præstitutum: intra (23) quem [diem] nisi aut adeat, aut pro herede gerat, denegamus (24) ei actiones.

Sive succedatur jure civili, sive prætorio, scripti præcedunt legitimos, etiamsi conditio sit adjecta: et interim non potest repudiari, nisi coram judice. Bart.

70. PAULUS [lib. 57. ad Edictum].

IN plurium heredum gradibus hoc servandum est, ut si testamentum proferatur, prius (25) a scriptis (26) incipiatur; deinde (27) transitus fiat ad eos, ad quos legitima hereditas pertinet: etiam (28) si idem sit, ad quem utroque modo pertineat: nam hoc gradatim (29) consequitur, ut prius (30) ex testamento delatam, deinde legitimam repudiet. Idem juris est in bonorum possessione, ut prius scriptus repellat bonorum possessionem: deinde is, qui ab intestato petere potest.

§. 1. Si vero ei, ad quem legitima hereditas potest pertinere, conditio data sit, nihil constituere potest de legitima, antequam dies conditionis transeat, et ideo dicendum est, et in eo casu, si respondit *neutram* (31) *here-*

(1) Jurando voluntas declaratur.

(2) Vide quæ scripsi ad *l.* 13. *supr. de condit. instit.*

(3) Adire non videtur, qui conditionem implet citra animum adeundi. Animus distinguit aditionem.

(4) *Jussum* neutro genere dixit.

(5) §. 1. *vers. si vero alienatus. Instit. de hered. instit.*

(6) Cur ita? Finita potestate domini, jussus ejus finitur.

(7) *l.* 7. §.3. *C. de curat. furios.* vide Hotoman. 5. *observ.* 27.

(8) Per servum, cumve quem in potestate habet furiosus, adquirere hereditatem potest, licet per seipsum non possit. *ut hic.* Cur tam varie? An quia jure factoque ipse adquirere non tam prohibetur, quam non potest adquirere: qui si prohibitus esset per se adquirere, per alium quoque adquirere non posset?

(9) Omnino: secus, pro parte. *l. ult. supr. de vulgari.*

(10) §. 3. *Inst. de heredib. instit.*

(11) §. 3. *et ibi* Theophil. *Inst. de heredib. instit.*

(12) Quid ita? ne defunctus pro parte intestatus moriatur. Adcrescendi jus eam ob causam inductum est. v. Grassum, §. *jus adcrescend. quæstion.* 3.

(13) *l.* 3. *in fin. infr. de bon. poss.* Adcrescendi jus est inter heredes lege conjunctos. *ut hic.* Non inter legatarios. *l. et Proculo.* 20. *infr. de legat.* 2. Cur tam varie? Jus adcrescendi locum habet in directo jure adquirendi (talis est hereditas) etiam inter non conjunctos, ne testator decedat pro parte testatus et intestatus.

(14) *l. ult. infr. de SC. Silaniano. l.* 5. §. 5. *infr. de nov operis nunc.*

(15) *l.* 3. *supr. eod.* Substitutus non admittitur, quamdiu institutus admitti potest, hoc est, nisi post institutum, verbi gratia instituto excluso, vel per tacitam renunciationem, quæ temporis lapsu inducitur. Ita ordo succedendi servatur, ubi plures sunt gradus, neque admittuntur secundi, sequentesve, nisi prioribus exclusis.

(16) Petente primo substituto præfigitur terminus instituto. Petente vero secundo substituto, primo substituto præstituitur terminus.

(17) Tempus adeundi præstituitur instituto, petente primo substituto, primis vero substitutis, si posteriores aut sequentes id petant. Quippe quæ ratio instituti est ad primos substitutos, eadem est eorum ad ulteriores.

(18) Vide quæ scripsi ad *l. ult.* §. 14. *C. de jure delib.*

(19) Substitutus secundus succedit in locum primi, primo decedente, ut ex secundo fiat primus substitutus. Ita secundæ institutiones primæ fiunt.

(20) Ut substitutio secunda prima esse incipiat.

(21) Fatalia adquirendi, exercendi, vel acceptandi tempora nemini nocent, antequam jus alicui competere cœperit: omnis enim privatio habitum aliquem exigit.

(22) Bonorum possessioni sc. *l.* 4. *infr. de bon. possess. l.* 1. *in princ. infr. de success. edict. l.* 4. *C. qui admitt.* §. 4. *circa fin Inst. de bonor. possess.*

(23) Renunciatio tacita diei lapsu inducitur. Renunciat adquirenda hereditati, qui intra tempus adeundæ hereditati constitutum non adit

(24) Sequens non admittitur, nisi primus excludatur per renunciationem saltem tacitam, quæ inducitur ex termini lapsu.

(25) *l.* 2. *l.* 4. *l.* 5. §. 1. *infr. unde legit.* Goth. Adde *l.* 39 *supr. et l.* 77. *infr. eod.* S. L.

(26) Testati causa præcedit causam intestati, jure civili et prætorio. *Bald.*

(27) Legitimi heredes succedunt post institutos, et testamentarios

(28) Ordo, qui in diversis est personis, in una et eadem persona servatur, si in eam diversa jura concurrant.

(29) Legitimus sub conditione institutus, pendente conditione adire hereditatem non potest, neque ex testamento, neque ab intestato

(30) *l.* 39. *supr. eod.*

(31) *l.* 77. *infr. eod.*

ditatem ad (1) *se velle pertinere*, bona defuncti a creditoribus possidenda [sunt].

De servo redempto ab hostibus. 1. *De eo, qui manumitti debuit.* 3. *De suo herede per quem factum est, quo quid ex hereditate amoveretur.*

71. Ulpianus [lib. 61. ad Edictum].

SI servum quis alienum ab hostibus redemerit, et heredem eum cum libertate instituerit: magis puto fore eum liberum et necessarium heredem: Nam cum scribit ei libertatem, vinculo suo resolvit: et in hoc solum reddit jure postliminii, ut non iterum (2) servus ejus fiat, cujus erat antequam caperetur (hoc enim satis impium est): sed [ut] pristino domino suam æstimationem (3) omnimodo offerat, vel maneat ei obligatus donec pretium solvat: quod libertatis favore introductum est.

§. 1. Si quis hac lege emptus sit, ut intra certum diem manumittatur, et cum libertate heres institutus sit: an ei succurrendum sit, ut se abstineat, videamus? Magisque est, ut, donec (4) dies non extiterit, possit ei necessarius heres effici, et non possit [se] se abstinere: sin autem dies præteritus fuerit, tunc non necessarius, sed voluntarius heres efficitur, et potest se abstinere secundum exemplum ejus, cui fideicommissaria libertas sub conditione debebatur.

§. 2. Si quis dederit nummos domino, ut manumittatur: puto huic omnimodo esse succurrendum.

§. 3. Prætor ait, *si per eum eamve factum erit, quo quid ex ea hereditate amoveretur* (5).

§. 4. Si quis suus se dicit retinere hereditatem nolle, aliquid autem ex hereditate amoverit: abstinendi beneficium non habebit.

§. 5. Non dixit Prætor, *si quid amoverit*, sed, *si per eum eamve factum erit, quo quid ex ea amoveretur*: sive ergo ipse amoverit, sive amovendum curaverit, Edictum locum habebit.

§. 6. *Amovisse* eum accipimus, qui quid celaverit, aut interverterit, aut consumpserit.

§. 7. Ait Prætor, *quo quid ex ea amoveretur*: sive autem una res sive plures fuerint amotæ, Edicto locus est, sive ex ea hereditate sint, sive ad eam hereditatem pertineant.

§. 8. *Amovere* non videtur, qui non (6) callido animo nec maligno rem reposuit. Ne is quidem, qui in re erravit, dum putat non esse hereditariam. Si igitur non animo amovendi, nec ut hereditati damnum det, rem abstulit, sed dum putat non esse hereditariam, dicendum est eum amovisse non videri.

§. 9. Hæc verba Edicti ad eum pertinent, qui ante quid amovit, deinde se abstinet: cæterum si (7) ante se abstinuit, deinde tunc amovit, hic videamus, an edicto locus sit? Magisque est ut putem, istic Sabini sententiam admittendam: scilicet, ut furti potius actione creditoribus teneatur: etenim qui semel se abstinuit, quemadmodum ex post delicto obligatur?

De tempore adeundi.

72. Paulus [lib. 1. ad Plautium].

SI quis heres ita scriptus fuerit, *ut intra certum tempus adeat hereditatem: et, si non ita adierit, alius ei substituatur;* prior autem heres, antequam adiret, decesserit (8): nemo dubitat, quin substitutus ultimum diem (9) aditionis exspectare non solet (10).

De alimentis.

73. Idem [lib. 7. ad Plautium].

SI quis, non (11) quasi heres, sed quasi patroni filius, egens (12), a liberto paterno ali velit: proculdubio hoc extra (13) causam est immiscendi se bonis paternis: et ita recte Labeo scribit.

De ignorantia vel dubitatione heredis.

74. Idem [lib. 12. ad Plautium].

QUi putat se decem (14) dare jussum, cum quinque jussus sit: si decem dederit, fiet heres adeundo.

§. 1. At si quinque putet se jussum dare, cum decem dare jussus est, et dat quinque (15), non implet conditionem: sed ad aliquid proficit, ut, si adimpleverit reliquum, aliorum quinque datione videatur conditio esse impleta.

§. 2. Qui (16) bona fide servit, si quasi jussu (17) domini adierit, non obligabitur.

§. 3. Similis est huic statuliber, qui jussus ab herede adire hereditatem, post conditionem libertatis existentem, cum hoc ignoraret, adiit.

§. 4. De eo, qui heres institutus ab aliquo dubitat (18), [an] libertas ei ex testamento domini obtigerit, cum nesciat conditionem libertatis extitisse, vel hereditatem (19) aditam, an adeundo heres fiat, videndum? Julianus hunc diceret fieri heredem.

De errore petentis bonorum possessionem vel adeuntis.

75. Marcellus [lib. 9. Digestorum].

EX semisse Titius heres scriptus est: quadrantis (20) bonorum possessionem per errorem (21) petit: Quæ-

(1) Nec repudiavit. *l.* 60. *supr. eod.* dixi ad *l.* 43. *supr. de act. empt.*

(2) Non ut iterum, Contius 1. *Lect.* 7.

(3) Servum alienum quem ab hostibus redemimus, instituere heredem possumus, numerato prius pretio ejus domino. *Bald.*

(4) *l.* 3. §. 3. *supr. de heredibus instit. l. ult. in fin. supr. de vulgari.*

(5) Sui heredes nec furari ex hereditate, nec subripere, nec expilare, sed leniore verbo *amovere* dicuntur, et eodem modo heredes non fieri, sed *existere*, et apparere, ἀναφαίνεσθαι. vid. Cujac. *Instit. de hered. qualit.*

(6) *Doli* etsi lex non faciat mentionem, dolus tamen subintelligitur. *Bald.*

(7) Quod impedit indulgendum beneficium, non tollit indultum. *Bald.*

(8) Finita causa dilationis, finitur dilatio. *Bald.* Quoties certum est primum adire non posse, substitutus adire potest: *vel ita*, Institutione concepta in diem, vel sub conditione, existente conditione potest adiri hereditas, die non expectata. *Goth.* Vid. Eman. Cost. *l.* 2. *select. cap.* 13. Ans.

(9) Qui adpositus fuit in institutione: alias nunquam intelligitur dies repetita seu intellecta, nisi conjectura aliqua probabilis id suadeat.

(10) Non soleat. *Hal.* adde *l. ult. C. qui admitti.*

(11) Hereditati se non immiscet, qui gerit non quasi heres, sed quasi filius.

(12) Secus si locuples. *l.* 5. §. 19. *supr. de agnoscend. liber.*

(13) Actus diversus ab aditione, non includit hereditatis aditionem. *Bald.*

(14) Errans in quantitate aditionis, adire hereditatem non vetatur.

(15) *l.* 23. *l.* 32. *infr. de condit. et demonstrat.* Errans implet conditionem plus faciendo, sed non minus. *Bald.*

(16) Hereditati se non obligat, qui per alium possessus heres institutus est; intuitu alterius, adit.

(17) *l.* 21. *C. de jure deliber.* Goth. Adde *l.* 6. §. 7. *supr. eod. et l.* 59. *supr. de hered. instit.* S. L.

(18) *l.* 96. *infr. h. t.*

(19) Vide *l.* 1. §. 6. *C. de caducis.*

(20) Qui ex minori parte, quam sit institutus, adit, non adit.

(21) Actus errore admissus non valet, sive fiat coram judice, sive extra judicium. *Bald.*

ro, an nihil actum sit; an vero perinde omnia servanda sint, ac si quadrans nominatus non sit? Respondit, magis nihil actum esse, quemadmodum cum ex semisse scriptus heres, ex quadrante per errorem adiit hereditatem.

De substituto, qui ex parte sub conditione institutus est.

76. JAVOLENUS [lib. 4. Epistolarum].

SI tu ex parte sexta sub conditione institutus fuisses heres, et omittente partem suam Titio, cui substitutus eras, ex substitutione adisses, deinde conditio jure sextantis extitisset: Quæro, an adire necesse habueris, ne sextans tuus intereat? Respondit: nihil interest, utrum ex substitutione prius adierit, an ex prima institutione: cum ab utraque caussa una aditio sufficiat: sextans itaque, qui sub conditionem datus mihi est, ad me solum pertinet.

§. 1. Item si tu sextantis, ex quo institutus esses heres, omiseris aditionem: nunquid *dubitas*, quin (1) ex substitutione adeundo Titianæ partis habiturus partem esses? Respondit: non dubito quin, si prima institutione adeundo heres esse possim, in potestate (2) mea sit, quam partem hereditatis aut amittere velim, aut vindicare.

De causa testamenti et intestato.

77. POMPONIUS lib. 8. ad Quintum Mucium.

ILlud *dubitari* potest, [an], si cum testamento heres institutus essem ab eo, qui etiamsi intestatus decessisset, legitima hereditas ejus ad me pertineret? an simul (3) utramque hereditatem repudiare possim (4): quoniam antequam ex testamento hereditatem repudiarim, legitima nondum ad me pertinet? Verum eodem (5) momento intelligor (6) et ex testamento, et legitimam repudiare: sicut si legitimam velim ad me pertinere, cum sciam testamento mihi relictam, videbor ante repudiare testamentum (7), et ita legitimam adquisisse.

De societate et rerum communium usu.

78. IDEM lib. 35. ad Quintum Mucium.

DUo fratres (8) fuerant, bona communia habuerant: eorum alter intestato mortuus, suum heredem non reliquerat: frater, qui supererat, nolebat ei heres esse: *Consulebat*, num ob eam rem, quod communibus, cum sciret eum mortuum esse, usus (9) esset, hereditati se alligasset? Respondit, nisi eo consilio usus esset, quod vellet se heredem esse, non adstringi: itaque cavere debet, ne qua in re plus sua parte dominationem (10) interponeret.

De acquisitione per alium.

79. ULPIANUS [lib. 2. ad legem Juliam et Papiam].

PLacet, quotiens (11) adquiritur per aliquem hereditas vel quid aliud ei cujus quis in potestate est; confestim (12) adquiri ei cujus est in (13) potestate: neque (14) momento aliquo subsistere in persona ejus, per quem adquiritur: et sic adquiri ei, cui adquiritur.

De instituto ex pluribus partibus. 2. Si servus ex parte pure institutus sit, ex parte sub conditione, dato coherede.

80. PAULUS [lib. 5. ad legem Juliam et Papiam].

SI solus heres ex pluribus (15) partibus fuero institutus, unam partem omittere non possum: nec (16) interest, in quibusdam habeam substitutum necne.

§. 1. Idem puto, etiamsi aliis mixtus (17) heredibus, ex pluribus partibus heres institutus sim: quod et hic, adeundo (18) unam portionem, omnes acquiro, si tamen delatæ sint.

§. 2. Item (19) si servus meus ex parte heres institutus sit pure, ex parte sub conditione, dato scilicet coherede: et jussu meo adierit; deinde eo manumisso conditio alterius portionis extiterit: verius est, non mihi esse adquisitam illam portionem, sed ipsum comitari: omnia enim paria permanere debent in id tempus, quo alterius portionis conditio extet, ut adquiratur ei, cui prior portio adquisita est.

§. 3. Ego quidem puto, et si adhuc in potestate sit, iterum adeundum esse, si conditio extiterit: et illud, quod dicimus semel (20) adeundum, in ejusdem persona locum habet; non (21) cum per alium adquirenda est hereditas (22).

De spe substitutionis ad heredem non transmittenda.

81. ULPIANUS lib. 13. ad legem Juliam et Papiam.

TOtiens videtur heres institutus etiam in causa substitutionis (23) adisse, quotiens adquirere sibi possit:

(1) Repudians hereditatem ex institutione, admitti potest ex substitutione vulgari. *Baldus.*

(2) *l.* 17. §. 1. *supr. eod.*

(3) *l.* 70. *in fin. supr. eod.*

(4) Consule Jasonem *ad l. Gallus. n.* 26. *lect.* 2. *supr. de liber. et posthum. ad l. centurio. num.* 58. *supr. de vulg. et pupill. ad l. quæ de legato. n.* 17. *de legat.* 1. Bartolum *ad l.* 1. *num.* 3. *supr. hoc tit.* Ripam *ad l. Is cui bonis. num.* 34. *de verb. oblig.* Socinum Juniorem *cons.* 44. *n.* 2. *vol.* 3. Mod.

(5) Consequens qui vult, idem vult antecedens. vide *l. ad rem.* 56. *l. ad legatum.* 62. *supr. de procurator.*

(6) Repudians ab intestato, videtur etiam ex testamento repudiare: quia, cum aliquid simpliciter fit, præsumitur fieri eo ordine, quo debet fieri. *Bald.* Facta priore loco præsumuntur, quæ priore loco fieri oportet. Prius est autem, ut quis ex testamento succedat, quam ab intestato.

(7) Id est, hereditatem. Interdum enim vocabulum *testamenti* pro hereditate usurpatur. vid. Cujac. 7. *obs.* 19. *in fin.*

(8) Vid. Alciat. 4. *paradox. cap.* 1. Cujac. *lib.* 10. *obs. cap.* 16. Ans.

(9) Remanere in communi, seu usus rei communis (nisi jus communionis excedatur: id autem accidit, cum quis solus et in solidum possidere vult) præsumptivam aditionem hereditatis non inducit. *Bald.*

(10) Dominationem interponit, non qui pro fructuario, aut possessore, aut patrefamilias, sed qui se pro proprietario gerit. Cujac. 10. *observ.* 16.

(11) *l.* 10. *infr. de adqu. rer.*

(12) Adquisitio duplex Baldo constituitur. Una quæ transeat, altera quæ permaneat. Primam notat proficisci a persona adquirente, et in eam desinere cui adquiritur, totam tamen cohærere personæ adquirenti, *l. qui liberis.* 8. §. *hæc verba.* 1. *supr. de vulgari. l. cum filio.* 11. *infr. de legat.* 1. Alteram ita cohærere personæ cui adquiritur, ut ab ea non separetur.

(13) Ordo nullus hic temporis statuitur, sed intellectus tantum.

(14) Eν ἀτόμῳ. *de momento.* vid. Cujac. *cap.* 1. *de præscriptionib.* Civiles adquisitiones ex persona filii vel servi immediate transeunt in patrem, vel dominum. *Bald.*

(15) *l.* 52. *supr. eod.*

(16) Licet testator substitutum det vulgarem, non videtur tamen permittere ut actus aditionis scindatur. *Bald.*

(17) *Al.* Mixtis.

(18) Institutus sæpius ab eodem, non potest fieri sæpius heres ut ita unica aditio trahatur ad omnem portionem. *ut hic.* Quid, si ex se heres fieri non possit, sed per alium? Nova portio novam requiret aditionem. §. *ult. infr.* Quid ita? mox sequitur.

(19) Vide in hunc §. Cujac. 12. *observ.* 14.

(20) Aditio hereditatis est actus legitimus: ideoque pure fit, *l.* 77. *infr. de reg. jur.* et semel, *ut hic.* vide Cujac. 7. *obs.* 19. dixi *l.* 51. *in fin. supr. eod. et l.* 90. *infr. eod.*

(21) *l.* 36. *supr. eod. l.* 22. §. 1. *infr. de oper. libert.*

(22) Quia propter personam mediam, cujus status potest variari, non potest omnis institutio uniformiter, id est, eadem censeri. Variato autem medio, variantur extrema, et eorum effectus. *Bald.*

(23) Spes succedendi ex substitutione vulgari, ad heredem non transmittitur, *ut hic.* Jus tamen adcrescendi transmittitur. Bald. *hic. et l. qui patri.* 59. *supr. eod.*

nam si mortuus (1) esset; ad heredem non transferret substitutionem.

De servo instituto cujus dominus capax non est.

82. Terentius Clemens [lib. 16. ad legem Juliam et Papiam].

SI servus (2) ejus, qui capere non (3) potest, heres instituatur, et antequam jussu domini adeat hereditatem, manumissus alienatusve sit, et nihil in fraudem legis (4) factum esset: ipse admittitur ad hereditatem: Sed et si partem (5) capere possit dominus ejus, eadem (6) dicenda sunt de parte, quam ille capere non potest: nihil enim interest de universo (7) quæratur, quod capere non possit, an de portione.

De jure accrescendi.

83. Ulpianus [lib. 18. ad legem Juliam et Papiam].

SI totam an (8) [partem, ex qua quis heres institutus est, tacite rogatus sit restituere]: apparet, nihil ei debere adcrescere: quia (9) rem (10) non videtur habere (11).

De ventre præterito.

84. Papinianus [lib. 16. Quæstionum].

VEntre (12) præterito, si filius, qui fuit emancipatus, aut exter (13) heres institutus sit: quamdiu rumpi testamentum potest (14), non (15) defertur ex testamento hereditas (16): Sed si vacua (17) ventre mulier fuit, et incerto eo filius in familia retentus vita decessit, heres fuisse intelligitur: emancipatus, aut exter, non aliter possunt hereditatem quærere, quam si non esse prægnantem sciant. Ergo si ventre pleno sit mulier, nonne iniquum erit, interea (18) defunctum filium heredi suo (19) relinquere nihil? et ideo decreto (20), filio succurrendum est: quia, sive frater ei nascatur, sive non nascatur, patri heres futurus est. Eademque ratio facit, ut emancipato quoque subveniri debeat, qui alterutro casu rem omnimodo habiturus est.

De metu.

85. Idem [lib. 30. Quæstionum].

SI metus (21) causa adeat aliquis hereditatem: fiet, ut quia invitus heres existat, detur abstinendi facultas.

Si quis moriatur antequam sciat se institutum. 1. *De hereditate rei perduellionis.* 2. *Quid sit pro herede gerere.*

86. Idem [lib. 6. Responsorum].

PAnnonius Avitus (22), cum in Cilicia procuraret, heres institutus, ante vita decesserat, quam heredem se institutum cognosceret: quia bonorum possessionem, quam procurator ejus petierat, heredes Aviti ratam habere non potuerant, ex persona defuncti restitutionem in integrum implorabant: quæ stricto jure (23) non competit, quia intra diem (24) aditionis Avitus obisset: Divum tamen Pium contra constituisse Mæcianus libro quæstionum refert in eo, qui legationis (25) causa Romæ erat: et filium, qui matris delatam possessionem absens amiserat, sine (26) respectu ejus distinctionis restitutionem [locum] habere: Quod et hic humanitatis gratia obtinendum est.

§. 1. *Rei perduellionis* (27) hereditatem, suspensa cognitione filius emancipatus, cui de patris innocentia liquet, potest quærere.

§. 2. *Pro herede gessisse* filium placet, qui (28) moriens comperto matrem suam intestato vita decessisse, codicillis petit ab herede suo, ut maternorum bonorum servum manumitteret (29), ac sibi parentibusque suis in possessionem matris monumentum extrueret.

Quid sit se immiscere. 1. *De actionibus confusis pupillo restituendis.*

87. Idem [lib. 10. Responsorum].

EUm *bonis* patris *se miscere* convenit, qui remoto familiæ vinculo, pro herede gerere videretur: Et ideo filius, qui tanquam ex bonis matris, cujus he-

(1) *l. 9. in fin. infr. de suis. l. 8. in fin. l. 10. l. 23. in fin. l. 45. in fin. l. 47. supr. de vulg.*

(2) Conciliationem hujus leg. et *l. 49. §. 5. infr. de heredib. inst.* vid. apud Paul. Bus. ad *d. l. 49.* Ans.

(3) Puta, Cœlebs.

(4) Juliæ et Papiæ.

(5) Puta, Orbes.

(6) Vid. Ant. Fab. 11. *conject.* 10.

(7) *l. 3. infr. pro derelicto.* Quod de toto prædicatur, et de parte quoque prædicari intelligitur. vid. *l. 76. supr. de rei vind. l. 1. supr. de evict.*

(8) Si totam hereditatem, aut partem. *Hal.* Si totam an. Cujac. 2. *obs.* 7. 3. *obs.* 38. ut hæc particula *an* veteri more usurpata sit pro *eam.* adde *l. 29. in fin. infr. de statulib.*

(9) Adcrescendi jus rei, non personæ defertur: scriptum in rem est, ideoque nec personam sequitur, quoties nimirum agitur de proprietate, non de usufructu. Cur tam varie? In usufructu jus principale scriptum ac conceptum est in personam fructuarii: igitur et ejus juris accessio personalis est: accessio inquam, id est, jus accrescendi. *l. si Titio.* 33. §. *usumfr.* 1. *Supr. de usufr.*

(10) Principale cui adimitur, ei adimitur accessorium. *Bald.*

(11) Indignus est, eique velut indigno eripitur hereditas, qui tacite cavet se incapaci hereditatem restituturum. vid. Cujac. 12. *obs.* 13.

(12) Ventre præterito, institutus interea adire non potest. Quid ita? mox dicetur. *l. 30. §. 3. 4. et 6. supr. eod.* vide in hanc legem Cujac. 3. *obs.* 21. Goth. Adde Alciat. *lib. 3. parerg. cap.* 14. Emanuel. Cost. *select. lib. 2. cap. 1.* S. L.

(13) *Exter*, id est, extraneus.

(14) *Sub.* nato posthumo.

(15) Cur? pendent interim vires testamenti, et instituti præteritos expectant. *Bald.*

(16) Interim adiri hereditas non potest, neque bonorum possessio peti.

(17) *Forte legendum*, vacuo. *ut Infr.* ventre pleno, vacuo utero. *l. 30. §. 6. supr. eod.*

(18) Id est, dum jus testamenti pendet. vid. *l. 4. in fin. Infr. de bon. poss. contra tabulas.*

(19) An etiam in extraneo? vide quæ scripsi ad *l. unic. §. 3. C. de caduc. toll.*

(20) Vid. *tit. de ventre in possess.*

(21) Metu facta aditio, abstentionem non impedit. Arbitrium quod non est liberum, neminem hereditati obligat. *Bald. l. 6. supr. eod. l. 21. §. 5. supr. de eo quod met. caus. l. 16. C. de jure deliber.* An velle videatur, qui cogitur, vide Cujac. 16. *observ. ult.*

(22) Pomponius Avitus. *Hal.*

(23) Alias, ex æquo et bono competit. Impeditus igitur adire ex justa absentia, licet interim decedat, jus tamen petendæ restitutionis et aditionis relinquit heredi. *Goth.* Ex hac leg. heredi, cujuslibet heredis absentis, aut ignorantis, dari in integrum restitutionem volunt. Ita sentit Vincent. Cabot. *lib. 2. disp.* 23. et Jacob. Cancer. *var. resolut. cap.* 21. *num.* 19. Sed Cujacius restringit ad absentiam reipublicæ causa ex singulari et benigno jure, quod ad consequentias trahendum non est. *lib. 6. Resp. Papinian.* In hanc leg. confer Ant. Fabr. *lib. 14. conject. c. 1.* Ans.

(24) Dies aditionis, centum dies. *l. 9. §. 1. supr. de juris et facti ignor.* dixi ad *l. 2. C. qui admitti.*

(25) *l. 30. supr. h. t.*

(26) Hæc quæ sequuntur, videntur esse Triboniani.

(27) Pendente accusatione contra memoriam defuncti, heres cui liquet de innocentia, adire potest. *Bald.*

(28) Potest quis testamentum faciendo hereditatem adire, et quasi contrahere: hoc est, qui testatur de re hereditaria sibi relicta, videtur gerere pro herede. adde *l. si avia.* 6. *C. de jure delib.* Ultimæ voluntati potest ita contractus permisceri. *Bald.*

(29) *l. 42. §. 2. supr. eod.*

reditatem suscepit, agrum ad hereditatem patris pertinentem, ut maternum ignorans possedit (1), abstinendi consilium, quod in bonis patris tenuit, amisisse non videtur.

§. 1. Pupillis, quos placuit oneribus hereditariis esse liberandos (2), confusas (3) actiones restitui oportet.

Quid sit pro herede gerere.

88. PAULUS [lib. 1. Quæstionum].

GErit (4) *pro herede*, qui animo (5) agnoscit successionem, licet nihil (6) attingat hereditarium: unde et si domum pignori datam, sicuti hereditariam, retinuit, cujus possessio qualisqualis (7) fuit in hereditate, pro herede gerere videtur: idemque est, et si alienam rem, ut hereditariam, possedisset.

De abstentione pupilli et ejus fidejussoribus.

89. SCÆVOLA [lib. 13. Quæstionum].

SI pupillus (8) se hereditate abstineat, succurrendum est et (9) fidejussoribus ab eo datis, si ex hereditario contractu convenirentur.

De curatore. 1. *De peculio castrensi.*

90. PAULUS [lib. 12. Responsorum respondit].

PEr curatorem (10) hereditatem (11) adquiri non posse (12).

§. 1. Idem respondit, si jussu avi nepos, patris qui de castrensi peculio testamentum fecit, hereditatem adisset, adquisisse ei ea, de quibus pater testari potest: quia castrensia esse mutatione (13) personæ desierint.

De eo, qui abstinuit, et per suppositam personam bona emit.

91. IDEM [lib. 15. Responsorum respondit].

SI is, qui bonis paternis se abstinuit, per suppositam (14) personam emptoris bona patris mercatus probatur, perinde eum conveniri oportere a creditoribus, atque si bonis paternis se immiscuisset.

De jussu.

92. IDEM [lib. 17. Responsorum].

FIliusfamilias duxit uxorem: ea, filiis sublatis, intestata decessit; filii jussu patris, non avi (15), adierunt hereditatem: Quæro, an avo adquisita sit hereditas? Paulus respondit, secundum ea quæ proponuntur, nihil actum esse.

In mandante requiritur certitudo causæ. 1. *Jussu potest fieri nutu et literis.* Bart.

93. IDEM [lib. 3. Sententiarum].

PAter, quotiens filio mandat adire, certus esse debet, [an] pro parte, an ex asse: et [an] ex institutione, an ex substitutione: et [an] testamento (16), an ab intestato, filius suus heres existat.

§. 1. Mutus (17) pater vel dominus, filio vel servo heredibus institutis, magis est, ut, si intellectu non careat, nutu jubere possit adire hereditatem: ut ei jure ejus commodum quæri possit, quod facile explicare possit scientia literarum.

§. 2. Mutus servus jussu domini pro herede gerendo obligat dominum hereditati.

De repudiatione bonorum superstitis.

94. HERMOGENIANUS [lib. 3. juris Epitomarum].

QUi superstitis (18) bona repudiat, post mortem ejus adire hereditatem, item bonorum possessionem petere non prohibetur (19).

Quibus modis hereditas recusatur.

95. PAULUS [lib. 4. Sententiarum].

REcusari (20) hereditas non tantum verbis sed etiam re (21) potest, et alio (22) quovis indicio voluntatis.

De pubere, qui se pupillum putat.

96. HERMOGENIANUS [lib. 3. Juris Epitomarum].

QUi se pupillum falso (23) existimans, cum esset pubes, pro herede gessit: quo minus heres existat, nihil error talis ei nocebit.

De eo qui adit ex posteriore testamento quod putat valere.

97. PAULUS lib. 3. Decretorum.

CLodius Clodianus, facto prius testamento, postea eumdem heredem in alio testamento inutiliter facto instituerat: scriptus heres, cum posterius putaret valere, ex

(1) Actus, qui in extraneo inducit hereditatis aditionem, in suo inducit immistionem. *Bald.*

(2) Data eis restitutione adversus aditionem.

(3) Restitutio in integrum actiones confusas in integrum statum restituit.

(4) *l.* 20. *supr. eod.*

(5) Ex animo dependet pro herede gestio. Quid? an pro herede gestio animo solo sine verbis aut factis inducitur? Item quibus verbis vel factis? An et non faciendo, aut res hereditarias pupilli nomine in commentarium vel inventarium referendo? vide hic Bartolum, *l.* 21. §. 1. *supr. eod.*

(6) *l.* 4. *C. unde legitimi. l.* 6. *l.* 14. *C. de jure deliber. l.* 5. §. 1. *supr. de administr. et peric. tut.*

(7) Hereditas veram possessionem non habet, sed qualem qualem. de hac voce vid. *l.* 5. *in fin. supr. de const. pecun.* Hinc notant, possessionem impropriissimam esse in hereditate: hoc est non veram: ideoque fingi non posse eam possidere, cum in iis tantum fictio locum obtineat, in quibus veritati sit locus. Zas. 2. *Respons.* 27. *ubi de fictionis et improprietatis differentia.* adde quæ scripsi ad *l.* 32. *infr. ad SC. Trebell.*

(8) *l.* 51. *supr. de procuratorib. l.* 2. *in fin. supr. de admin. et peric. tut.*

(9) Nihil enim creditoribus hereditariis deperit, ut quibus etiam salva maneat actio adversus eum, qui nomine hereditario aditurus est, translatione judicii nil amittunt. 3. Harmenop. 6. §. 27.

(10) Per procuratorem. *Hal.* Atque ita legitur in manuscriptis Contii. Unde quidam hunc locum ita accipiunt: hereditas adquiri non potest per procuratorem, *ut hic.* cum tamen possit per procuratorem Cæsaris, *l.* 1. *Supr. de offic. Proc. Cæsar.* v. Contium 2 *Subcesivar.* 17. Goth. adde Duaren. *lib.* 2. *disp. cap.* 27. Cujac. *lib.* 1. *observ. c.* 34. Revard. *de auct. prud. cap.* 5. S. L.

(11) Nisi opimam. *l.* 1. *in fin. Supr. de off. Procurat. Cæsar. l.* 3. §. 7. *infr. de bonor. possess.* An per procuratorem, tutorem, curatorem adquiri possit hereditas, vid. Cujac. 1. *obs.* 34.

(12) Est enim actus legitimus, ideoque nisi pure, *l.* 77. *Infr. de reg. jur.* vid. *l.* 51. *in fin. Supr. h. t.* nisi semel, *l.* 80. *in fin. Supr. eod.* nisi verbis conceptis, *l.* 51. *in fin. Supr. eod.* nisi testibus præsentibus adiri potest hereditas. vid. Cujac. 7. *obs.* 18.

(13) *l. ult. C. de inoff.*

(14) Titulus adquisitus clam et generalis possessio faciunt, ut præsumatur fraus et simulatio. *Bald.* vid. *l.* 2. *C. de repudiand.*

(15) Nepos in avi potestate positus, avi jussu, non patris, adire debet.

(16) *l.* 22. *Supr. h. t.*

(17) *l.* 5. *Supr. eod. l.* 2. *infr. de bonor. possess. furios.* §. *fin Instit. de hered. qualit. in fin.*

(18) *l.* 13. *l.* 17. *in fin. l.* 70. *supr. h. t. l.* 4. *infr. de adsign. libert.* Vivus heredem non habet, ideoque qui sibi *et filio* paciscitur, filio paciscitur, ut heredi.

(19) Nisi renunciationi interpositum sit juramentum, eaque juramento sit conjuncta. *c.* 2. *de pact. in* 6. vid. *l.* 3. *C. de collat.*

(20) Hereditas recusari quibus verbis videatur, vide apud Manticam 12. *cap.* 14.

(21) Vide *l.* 37. *infr. ad SC. Trebell.* Factis, non tantum verbis, res declaratur, vid. Paul. 4. *sent.* 4. §. 1.

(22) Veluti si patiatur res hereditarias destrui *l.* 2. *C. de infantib. exposit.*

(23) *l.* 6. §. 4. *l.* 34. *l.* 74. *in fin. supr. h. t. l.* 21. *circa finem infr. de condit. et demonstr.* Veritas præfertur opinioni. *Bald*

eo hereditatem adire voluit : sed postea hoc inutile repertum est. Papinianus putabat (1), repudiasse eum ex priore hereditatem ; ex posteriore autem non posse adire: Dicebam , non (2) repudiare eum , qui putaret posterius valere : pronunciavit , Clodianum intestatum (3) decessisse.

Si quemdam ex heredibus Princeps restituat adversus aditionem.

98. Scævola lib. 26. Digestorum.

QUæ neptis suæ nomine, quam ex Seia habebat, Sempronio tot dotis nomine spoponderat, et pro usuris in exhibitionem certam summam præstabat, decessit, relicta Seia filia et aliis heredibus ; cum quibus Sempronius judicio (4) [egit] : condemnatique pro portionibus hereditariis singuli heredes, inter quos et Seia, Sempronio caverunt summam, qua quisque condemnatus erat, usuris iisdem, quæ ad exhibitionem a testatrice præstabantur : postea, excepta Seia filia, cæteri heredes abstinuerunt hereditate beneficio (5) Principis, et tota hereditas ad Seiam (6) pertinere cœpit : Quæro, an (7) in Seiam, quæ sola heres remansit, et omnia ut sola heres egerat, pro eorum quoque portionibus, qui beneficio principali hereditate abstinuerint, utilis actio dari debeat? Respondit, pro parte eorum, qui [se] abstinuissent, actiones solere decerni in eam, quæ adisset, et maluisset integra hereditaria onera subire.

Si unus ex necessariis heredibus abstineat.

99. Pomponius [lib. 1. Senatusconsultorum].

ARisto in decretis Frontianis (8) ita refert : Cum duæ filiæ patri necessariæ heredes extitissent, altera se paterna abstinuerat (9) hereditate, altera bona paterna vindicarat, totumque onus suscipere parata erat (10): Sanctum (11) Cassium Prætorem, causa cognita actiones hereditarias utiles daturum, recte pollicitum ei (12), quæ ad hereditatem patris accederat (13), denegaturumque ei quæ se abstinuerat.

TIT. III.

TESTAMENTA QUEMADMODUM APERIANTUR (14), INSPICIANTUR, ET DESCRIBANTUR.

Quibus fiat copia inspiciendi describendique testamentum. 1. Ratio hujus edicti. 2. Si quis neget se sigillum suum adgnoscere.

1. Gajus [lib. 17. ad Edictum provinciale].

O*Mnibus, quicumque desiderant* (15) *tabulas* (16) *testamenti inspicere* (17), *vel etiam describere, despiciendi* (18) *describendique potestatem facturum se Prætor pollicetur.* † Quod vel suo vel alieno nomine desideranti tribuere eum, manifestum est.

§. 1. *Ratio* autem hujus Edicti manifesta est. Neque enim sine judice transigi, neque apud judicem exquiri veritas de his controversiis, quæ ex testamento proficiscerentur, aliter potest, quam inspectis (19) cognitisque verbis testamenti.

§. 2. Si (20) quis (21) neget sigillum suum agnoscere, non ideo quidem minus aperiuntur tabulæ, sed alias suspectæ (22) fiunt.

Cujus est testamentum. 1. *Quæ dicuntur* testamenta. 2. *Quæ* pertinent ad causam testamenti. 3. *De pluribus testamentis.* 4. *Si dubitetur, utrum vivat, an decesserit testator.* 5. *De lectione.* 6. *De die, et Consule.* 7. *De tempore ad exhibendum dando.* 8. *De eo qui fatetur, aut negat, apud se tabulas esse.*

2. Ulpianus [lib. 50. ad Edictum].

TAbularum testamenti instrumentum (23) non est unius hominis, hoc est heredis, sed universorum, quibus (24) quid illic adscriptum est : quin potius publicum est instrumentum.

§. 1. *Testamentum* autem proprie illud dicitur, quod jure perfectum est: sed abusive testamenta ea (25) quoque appellamus, quæ falsa (26) sunt, vel injusta, vel

(1) Et male. *infr. eod.*
(2) Repudiare hereditatem ex priori testamento delatam non videtur, qui eam adit ex secundo testamento, quod valere putat. Nec repudiat is hereditatem, qui eam sibi competere ignorat.
(3) Institutus in testamento solemni ante aditam hereditatem decedens, facit testatorem intestatum decessisse.
(4) Actio divisa inter plures heredes per legem 12. Tab. per sententiam subsequentem, et cautionem, coheredibus se abstinentibus, solida transfertur in personam ejus, qui eam hereditatem possidet : ut in eum actio rei judicatæ transferatur.
(5) *l. 61. in fin. supr. eod.*
(6) *Subaudi*, volentem.
(7) Adversus unum ex pluribus heredibus adeuntem solidæ actiones dantur.
(8) Frontonianis. *Haloand.*
(9) Adversus aditionem hereditatis uno heredum restituto, alteri coheredi tota adcrescit hereditas. Proinde ut in solidum adeunti, solidæ actiones hereditariæ competunt, ita in solidum abstinenti denegantur quoque solidæ.
(10) Parata esset. *Hal.*
(11) Secundum Cassium. *Hal.* Forte, *Statium.*
(12) *Subaudi*, filiæ.
(13) Accesserat. *Hal.*
(14) *L. 6. C. 32.*

(15) Id est, quorum interest : non calumniandi animo petentibus. Nam verba generalia ad honestos petitores restringuntur. *Bald.* Goth. Ratio hujus legis est in *l. 5. Supr. de transact. et §. 1. h. t.* et v. Socin. *regul.* 421. Cephal. *consil.* 103. *lib.* 1. Mynsinger. *centur.* 9. *obs.* 6. Menoch. *consil.* 693. *num.* 15. *lib.* 7. Surd. *decis.* 292. Ans.
(16) Quid, qui nuncupativum? collige ex *l. 2. C. de B. P. secund. tab.*
(17) Vid. *l.1.Infr. de tabulis exhibendis.* legere, *l.2.§.5.infr.h t.*
(18) *Al.* inspiciendi.
(19) Transactionem et renunciationem factam, non inspectis cognitisque verbis testamenti, non valere hinc colligas, *l. 6. in fin. l. 12. supr. de transactionib.* qua de re vide Rolandum a Valle, *consil.* 13. *præsertim num.* 20. *et seq.* v. Paponem 3. *Nota* 9. c. *des restitutions de transaction. dependant de testament.*
(20) 35. *Synops.* 6. *cap.* 2.
(21) Ex testibus.
(22) Contradictio unius testis non impedit aperturam testamenti, sed reddit scripturam suspectam. *Bald.*
(23) *l. 1. Supr. de fide instrument.*
(24) *l. 3. §. 10. Infr. de tabul. exhib.*
(25) Hæ qualitates sunt testamentorum : Testamentorum alia jure perfecta, alia falsa, injusta, irrita, rupta, imperfecta.
(26) Adde *l. 6. Infr. ad l. Cornel. de falsis.*

irrita, vel rupta: itemque imperfecta (1) solemus testamenta dicere.

§. 2. *Ad causam* autem *testamenti pertinere* videtur id, quodcumque (2) quasi ad testamentum factum sit, in quacumque materia fuerit scriptum quod contineat supremam voluntatem: et tam principales, quam (3) secundæ (4) tabulæ continentur.

§. 3. Si plura sint testamenta, quæ quis exhiberi desideret: universorum ei facultas facienda est.

§. 4. Si dubitetur (5), utrum vivat, an decesserit is, cujus quis, quod ad causam testamenti pertinet, inspici (6) describique postulat: dicendum est, Prætorem causa cognita statuere id debere: ut, si liquerit (7) eum vivere, non (8) permittat inspici tabulas, et ut ipsam scripturam quis inspiciat, et sigilla, et quid aliud ex tabulis velit spectare.

§. 5. *Inspectio tabularum* etiam lectionem (9) earum indicat.

§. 6. *Diem* autem *et Consulem* (10) *tabularum non* (11) *patitur* Prætor *describi vel inspici*, idcirco, ne quid falsi fiat: namque (12) etiam inspectio materiam falso fabricando instruere potest (13).

§. 7. Utrum autem in continenti (14) potestatem inspiciendi vel describendi jubet, an desideranti tempus dabit ad exhibitionem? Et magis est, ut dari debeat, secundum locorum (15) angustias, seu prolixitates.

§. 8. Si quis non negans (16) apud se tabulas esse, non patiatur inspici, et describi, omnimodo ad hoc compelletur: si tamen neget (17) penes se tabulas esse, dicendum est, ad (18) interdictum remitti, quod est *de tabulis exhibendis*.

De vindicatione tabularum, et actione ad exhibendum.

3. Gajus lib. 17. ad Edictum provinciale.

IPsi tamen heredi vindicatio (19) tabularum, sicut cæterarum hereditariarum rerum competit: et ob id (20) ad exhibendum (21) quoque agere potest.

De signatoribus cogendis, et de absentibus.

4. Ulpianus lib. 50. ad Edictum.

CUm (22) ab initio aperiendæ sint tabulæ, Prætoris (23) id officium est, ut cogat (24) signatores (25) convenire, et sigilla (26) sua recognoscere (27).

5. Paulus [lib. 8. ad Plautium].

VEl negare se signasse: publice (28) enim expedit, suprema hominum judicia exitum (29) habere.

6. Ulpianus [lib. 50. ad Edictum].

SEd si major pars (30) signatorum fuerit inventa, poterit ipsis intervenientibus resignari testamentum, et recitari.

7. Gajus [lib. 7. ad Edictum provinciale].

SEd si (31) quis ex signatoribus aberit, mitti debent tabulæ testamenti, ubi (32) ipse sit, uti agnoscat: nam revocari (33) eum, agnoscendi causa, onerosum est: quippe sæpe cum magna captione a rebus nostris revocamur: et sit iniquum, damnosum (34) cuique esse officium suum. Nec ad rem pertinet, unus absit, an omnes: et si forte, omnibus absentibus, causa aliqua aperire tabulas urgeat, debet Proconsul curare, ut intervenientibus optimæ (35) opinionis viris aperiantur, et post descriptum

(1) *l.* 1. §. 5. *Infr. de tab. exhib.*

(2) Seu id, quod quocumque tenore factum sit. *l. ult. C. h. t. l.* 1. *Infr. de tab. exhib.*

(3) Ordo est inversus: legendum est, tam secundæ, quam principales, Petr. Fab. 1. *Semestr.* 23.

(4) De quibus in *l.* 11. *Infr. h. t.*

(5) Mors quemadmodum probetur, vide in *l.* 6. §. 2. *infr. de SC. Silanian.* Goth. Ad hunc §. vide Cujac. *lib.* 3. *observ. cap.* 7. *et lib.* 11. *cap.* 1. Fachin. *lib.* 6. *controv. c.* 46. Mascard. *de probat. vol.* 2. *conclus.* 1073. *et seqq.* Ans.

(6) Tabulas sc.

(7) In præterito, ut pluit, et luit. vid. Cujac. 11. *observat.* 1.

(8) Hoc Baldus ita extendit, ut vivo testatore notarius non debeat heredi testamentum edere. adde *Hebr.* 9. 11. viventis atque superstitis hominis tabulæ hoc Edicto non exhibentur.

(9) Inspiciendi instrumenti data facultate, datur et facultas ejus legendi; vide quæ dixi in *l.* 6. *Infr. de alimentis.* ut per contrarium colligamus, ea non esse inspicienda, quæ legenda non sint.

(10) Hinc colligere possumus, Moris fuisse apud veteres, diem et consulem testamentis adscribi: adde *l.* 3. *C. h. t.* Ciceron. 13. *epist. fam.* 29. An vero id necesistatis est? nihil nocere testamento, si utrumque desit, post Pithœum ex veteribus auctoribus refert Cujacius, in *l.* 20. *supr. qui testament. fac.* quod eodem modo, id est, sine die cautio interponi possit, *l.* 34. §. 1. *in fin. supr. de pignorib.* vide quæ notavi ad *l.* 3. *infr. de accusat. et ad l.* 21. *C. de testament.*

(11) Imo patitur, *l. prætor.* 4. *in pr. supr. de edendo.* Patitur, si a tabellione, eove petatur, cujus muneris sit instrumenta atque testamenta conficere, *d. l. Prætor.* secus si a nudo possessore testamenti: et ita hunc locum veteres accipiunt, Bartolus, Baldus, Albericus.

(12) *l.* 1. §. 2. *supr. de edendo.*

(13) Quomodo? nempe quia possunt actores, die vel Consule, cognitis, μεταγενέστερον, ἔγγραφον καὶ ἀνατρεπτικὸν conficere, 1. *Harmenop.* 4. quo scil. quasi posteriore prius rumpatur. v. Cujac. 3. *observ.* 7.

(14) Dilatio justa editioni instrumentorum concedenda.

(15) Locorum habita ratione dilationes dari solent.

(16) Vide Duaren. *lib.* 2. *disp. cap.* 34. Ans.

(17) *l.* 1. §. 1. *infr. de tabul. exhibend.* Testis negans, etiam unicus, actum reddit dubium: dixi ad *l.* 9. *in fin. C. de testib.*

(18) Adversus confitentem se tabulas habere testamenti, hoc Edictum: adversus negantem, interdictum de tabulis exhibendis datur. Cur tam varie? An quia hoc Edictum officio judicis, sine litis contestatione, et in confitentem datur: interdictum vero judicii formam exigit, exceptiones et probationes, ut putat Baldus?

(19) Heres ut cæteras res hereditarias vindicare potest, ita et tabulas testamenti.

(20) Cui vindicatio ei et ad exhibendum actio competit.

(21) *l.* 3. §. 8. *supr. ad exhibendum.*

(22) Formam publicandi testamenti ex hoc loco observa, et juncta *lege* 5. 6. 7. *et sequent.* adde Paul. 4. *sent.* 6. §. 1.

(23) 35. *Synops.* 6. c. 4. vel cujusque idonei vel competentis judicis. *l.* 2. *C. h. t.*

(24) Testes cogi possunt sigilla sua recognoscere.

(25) Quid, si mortui sint signatores? An testamentum concidet? non putat Viglius ad §. 7. *Inst. de testament. ordin. n.* 9. etiam si eo casu penitus sigilla cognosci nequeant, dummodo appareat subscriptum subsignatumque a mortuo testamentum: iniquum est enim, ut unius testis facto pereat testamentum, cum alioquin de voluntate certi esse possimus. *arg. l. ult. C. de edict. D. Hadrian.* adde *l.* 6. *infr. eod.*

(26) Quid si de testamento non scripto, sed nuncupativo agitur, et unus testium sit mortuus? An testamentum concidet? negat *ibid.* Viglius *n.* 5. 6.

(27) Hæc igitur verba, *officium Prætoris est ut cogat etc.* tunc locum habent, cum testamentum scriptum est, et omnes testes vivunt.

(28) *l.* 1. *infr. tit. proxim. l.* 1. *C. de sacrosanct. Eccles. Novell.* 22. *c.* 2.

(29) Id est, effectum.

(30) 35. *Synops.* 6. c. 6. Quid, si nulli omnino sint præsentes? coram Prætore et honestis personis testamentum aperiri poterit. *infr. eod. et l.* 2. *C. h. t.*

(31) 35. *Synops.* 6. c. 7.

(32) V. *l.* 18. *C. de test.*

(33) *l.* 3. §. 6. *supr. de testib.* Testis negotia sua omittere cogi non potest, testimonii dicendi causa: ne officium quod alteri præstat, ei sit damnosum. *l.* 19. *C. de testib.*

(34) *l.* 1. *l.* 29. *supr. ex quib. caus. major. l.* 140. *in fr. de reg. jur.*

(35) *l.* 2. *C. h. t.* vide omnino Paul. 4. *sent.* 6. §. 2. *et C. de edict. D. Hadrian.*

et recognitum (1) factum, ab hisdem, quibus intervenientibus apertæ sunt, obsignentur: tunc deinde eo mittantur, ubi ipsi signatores sint, ad inspicienda sigilla sua.

8. ULPIANUS [lib. 50. ad Edictum].

PUpillares (2) tabulas, etiam si non fuerit superscriptum *ne aperirentur*, attamen, si seorsum eas signatas testator reliquerit, Prætor eas aperiri, nisi (3) causa cognita non patietur (4).

De secundis tabulis.

9. PAULUS [lib. 45. ad Edictum].

SI mulier ventris (5) nomine in possessione sit, aperiendæ sunt secundæ tabulæ, ut sciatur cui demandata sit curatio.

De duobus exemplariis. 1. *De tabulis sui natura apertis.* 2. *Si tabulæ non appareant.*

10. ULPIANUS [lib. 13. ad leg. Juliam et Papiam].

SI in duobus (6) exemplariis scriptum sit testamentum, alterutro patefacto apertæ tabulæ sunt.

§. 1. Si sui natura tabulæ patefactæ sunt, apertum videri (7) testamentum non dubitatur: non enim quærenmus, a quo aperiantur.

§. 2. Si tabulæ non compareant (8), vel exustæ (9) sint: futurum est, ut subvenire (10) legatariis debeat. Idem est, si suppressæ, vel occultæ sint.

De codicillis et secundis tabulis.

11. GAJUS [lib. 11. ad legem Juliam et Papiam].

SIcut (11) codicilli pars (12) intelliguntur testamenti: ita secundæ (13) tabulæ principalium tabularum partem obtinere videntur.

De authentico et exemplo.

11. ULPIANUS [lib. 13. ad legem Juliam et Papiam].

SI quis fecerit testamentum, et exemplum ejus; exemplo quidem aperto nondum apertum est testamentum: quod si authenticum (14) patefactum est, totum apertum est.

TIT. IV.

SI QUIS OMISSA (15) CAUSA TESTAMENTI, AB INTESTATO, VEL ALIO (16) MODO POSSIDEAT HEREDITATEM.

Summa Edicti. 1. *De eo, qui per se vel alium potest acquirere.* 3. *De eo, qui in potestate habet heredem institutum.* 5. *Si idem sit institutus et substitutus.* 6. *De repudiatione.* 7. *De suis heredibus.* 8. *De conditione potestativa.* 9. *De causa ex qua hereditas possideatur.* 10. *De eo, qui dolo desiit,* 11. *Aut non cœpit possidere.* 13. *De fraude omittentis ut ad legitimum perveniat.*

1. ULPIANUS [lib. 50. ad Edictum].

PRætor (17) *Voluntates defunctorum tuetur* (18): *et eorum calliditati occurrit, qui omissa causa testamenti ab intestato hereditatem partemve ejus possident, ad hoc, ut eos circumveniant, quibus quid ex judicio defuncti deberi potuit, si non ab intestato possidetur hereditas: et in eos actionem pollicetur* (19).

§. 1. Et parvi refert, utrum quis per semetipsum an per alium adquirere potuit hereditatem: nam, quomodocunque potuit, si non adquisiit hereditatem, in ea causa est, ut incidat in Edictum Prætoris.

§. 2. *Prætermittere* autem *causam testamenti* videtur, qui (20) cum (21) posset jubere, noluit id facere.

§. 3. Quid ergo, si servus ejus, cum juberetur adire hereditatem, dicto audiens non fuit? Sed compellendus est servus hoc facere: ideoque dominus ab intestato veniens incidit in Edictum.

§. 4. Sin autem nec certioratus est dominus a servo, et postea ipse ab intestato possidet hereditatem, non debet incidere in Edictum, nisi si fingit ignorantiam (22).

§. 4. Si proponatur idem et institutus (23) et substitutus, et prætermiserit institutionem: an incidat in Edictum, quæritur? Et non puto incidere: quasi testator hanc ei dederit facultatem, qui eum substituit.

(1) V. *l.* 4. *l.* 5. *supr. familiæ.*
(2) V. *l.* 3. *C. h. t.*
(3) Vide quæ scripsi ad *l.* 11. *infr. eod.*
(4) Cur ita? v. §. 3. *Inst. de pupill.*
(5) *l.* 1. *infr. de ventre in possess.*
(6) V. *l. ult. infr. eod. l.* 1. §. 5. *infr. de P. B. sec. tabul.*
(7) Quid ita? natura quod fit, eo loco est, quo quæ constant, ac perficiuntur artificio. Ars et natura comparantur. Nihil interest natura an facto hominis tabulæ aperiantur.
(8) *l.* 1. §. 3. *in fin. infr. de B. P. sec. tabul.*
(9) Adde *dict. l.* 1. §. *ult.*
(10) Incerta igitur petitio admittetur, etsi neque incerta probatio, neque condemnatio admittatur.
(11) Codicilli eadem ad testamentum ratio, quæ secundarum tabularum ad principales. Codicilli, pars testamenti: secundæ tabulæ pars sunt principalium tabularum. Codicilli, supplementum testamenti.
(12) *l.* 18. *infr. de jur. codicill.*
(13) *l.* 2. §. 2. *supr. eod.* Secundæ tabulæ, pupillares dicuntur: quibus opponuntur, *ut hic. l.* 2. §. 2. *supr. eod.* principales. *l.* 5. §. 14. *infr. de his, quæ ut indig. l.* 11. §. 5. *l.* 79. *infr. ad l. Falcid. l.* 1. §. 1. *infr. si cui plus, quam per legem Falcid. l.* 2. §. 3. *infr. de statulib.* Secundæ autem dicuntur forte, quod pupillares substitutiones in inferiori parte testamenti, seu ima cera fieri solebant: aut plerumque cavebant, ne inferiores illæ vivo testatore aperirentur. 2. Gaii *Inst.* 4. §. 3. *Inst. de pupillari subst. l. ult. infr. ad SC. Trebell.* Ideoque non aperiebantur, nisi causa cognita. *l.* 8. *supr. eod.* Plerumque tamen sufficiebat solas patris tabulas signatas esse, *l.* 20. *Supr. de vulgari. l.* 9. *in fin. infr. de bonor. possess. secund. tabulas.* Atque ita ex testamento, quod secundas tabulas habet, adiri potest hereditas. *l.* 14. §. 3. *infr. ad SC. Trebell.*
(14) Authenticum testamentum nisi apertum sit, exempli apertura non sufficit, *ut hic.* nisi manu ejusdem Notarii exemplum apertum fuerit. Imola *hic.* de authentico vide *l.* 8. *supr. familiæ erciscund. l.* 3. *C. de divers. rescript.*
(15) *L.* 6. *C.* 39. Prætermissa, *l.* 1. §. 2. §. 6. *infr. eod.* Relicta testamento, regulariter ab intestato non debentur: debentur tamen jure Prætorio, propter fraudem omittentium ex testamento, et detinentium ab intestato, *l.* 1. §. 9. *in fin. infr. eod.* Goth. vid. Menoch. *lib.* 4. *præsumpt.* 27. *et præsumpt.* 86. *num.* 7. Grass. *recept. sent. verb. bonor. possess. et successio ab intestato.* Ans.
(16) Velut bonorum possessor, vel prædo. *l.* 1. §. 9. *in fin. infr. eod.*
(17) *l. ult. C. h. t.*
(18) V. *l.* 5. *supr. tit. prox.*
(19) Conveniri possunt. *l.* 6. *infr. eod.*
(20) *Jussisse* intelligitur, qui jubere potuit, nec jussit.
(21) Dominus non potest obtendere inobedientiam servi, cum habeat jus cogendi. *Bald.* Hæc compulsio velut probabilis et necessaria, aditionem non vitiat. *l.* 3. *C. de hered instit.*
(22) Ficta simulataque ignorantia non excusat. Scire quis ubi tenetur, simulata præsumitur ignorantia, *l.* 5. *supr. de R. C.*
(23) Institutus coheredi substitutus, potest si velit, institutionem omittere. adde *l.* 8. §. 9. *supr. de inoff. l.* 16. *supr. de liberis et posthum. l.* 10. *in fin. supr. de vulgar.*

§. 6. *Prætermittere* (1) est *causam testamenti*, si quis repudiaverit hereditatem.

§. 7. Qui sunt in potestate, statim (2) heredes sunt ex testamento: nec, quod se abstinere possunt, quicquam facit: Quod si postea miscuerunt (3), ex testamento videntur heredes: nisi si abstinuerint quidem se testamento, verum ab intestato petierint bonorum possessionem: hic enim incident in Edictum.

§. 8. Qui sub conditione institutus heres potuit (4) parere conditioni, nec paruit, cum conditio talis sit, ut in arbitrio sit heredis instituti, deinde ab intestato possideat hereditatem: debebit Edicto teneri, quia ejusmodi conditio pro pura debet haberi.

§. 9. Non quærimus, qui prætermissa causa testamenti ab intestato hereditatem possideant, utrum jure legitimo possideant, an non: nam quoquo (5) jure possideant hereditatem, vel partem (6) ejus, conveniri ex Edicto poterunt: utique si non ex alia causa possideant: ut puta, si quis omisit quidem hereditatem, sed ex (7) causa fideicommissi possidet, missus in possessionem fideicommissorum servandorum causa: Vel si proponas eum crediti (8) servandi causa venisse in possessionem: nam nec ex hac causa legatariis respondere cogetur. † Totiens igitur Edictum Prætoris locum habebit, quotiens aut quasi heres legitimus possidet, aut quia bonorum possessionem accipit ab intestato, aut si forte quasi prædo possideat hereditatem, fingens (9) sibi aliquem titulum ab intestato possessionis: quocunque enim modo hereditatem lucrifacturus (10) quis sit, legata præstabit.

§. 10. Sane interveniente cautione (11), *Evicta hereditate legata reddi*; etsi non possideat quis hereditatem, dolo autem malo fecerit, quo (12) minus possideat: eveniet ut perinde teneatur, atque si hereditatem adisset.

§. 11. *Dolo* autem *malo fecisse* videtur, quo minus possideat, qui ad alium transtulit possessionem per fraudem, ut legatarii, cæterique, qui quid in testamento acceperunt, careant his, quæ sibi relicta sunt.

§. 12. Sane *quæstionis* fuit, utrum is demum dolo malo facere videatur, quo minus possideat, qui per dolum eam possessionem dimittat, quam aliquando habuit; an vero is [quoque], qui hoc ipsum malitiose fecit, ne (13) ab initio possidere inciperet? Labeo sibi videri ait, non minus (14) delinquere eum qui non incipiat possidere, quam eum qui desinat: quæ sententia obtinet.

§. 13. Si quis per fraudem (15) omiserit hereditatem, ut ad legitimum perveniat: legatorum petitione tenebitur (16).

De eo, qui pretio accepto prætermisit.

2. Idem [lib. 7. ad Sabinum].

Licet pro herede gerere non videatur, qui pretio (17) accepto prætermisit hereditatem: tamen dandam in eum (18) actionem, exemplo ejus, qui omissa causa testamenti ab intestato possidet hereditatem, Divus Hadrianus rescripsit, proinde legatariis et fideicommissariis tenebitur.

§. 1. Sed utrum ab eo erit incipiendum, et sic ad heredem veniendum: an convertemus ordinem? Mihi videtur humanior esse hæc sententia: ut possessor hereditatis prior excutiatur, maxime si lucrativam (19) habet possessionem.

3. Pomponius [lib. 3. ad Sabinum].

Si pecuniam (20) a substituto acceperis, ut prætermitteres, isque adierit: an danda sit legatariis actio, dubitari potest: Et puto, si ipse quoque prætermiserit, et, quod lege ad se rediret, possidebit hereditatem, in utrumque vestrum dandam: ut ei tamen, cui ab utroque legatum sit, in alterutrum detur actio.

De eo, qui gratis omisit. 1. De possessore et eo qui omisit. 2. Si heres vel legatarius omiserit. 3. De hereditate vendita.

4. Ulpianus [lib. 50. ad Edictum].

Si quis pecuniam non accepit, simpliciter autem omisit causam testamenti, dum (21) vult præstitum ei, qui substitutus est, vel legitimo: nunquid locus non sit Edicto? Plane indignandum (22) est, circumventam voluntatem defuncti: et ideo si liquido constiterit, in necem legatariorum hoc factum, quamvis non pecunia accepta sed nimia (23) gratia collata, dicendum erit, locum esse utili actioni adversus eum, qui possidet hereditatem.

§. 1. Et recte dicetur: Ubicumque quis, dum vult præstitum ei, qui se repudiante venturus est, non repudiaturus, nisi præstitum vellet, et maxime si ob evertenda judicia id fecit [ibi dicendum est], adversus possessorem competere actionem: sic tamen, ut, ubi quidem pecunia accepta repudiavit, ibi dicamus, eum, qui omisit, conveniendum; ubi vero gratis, in fraudem tamen eorum

(1) Testamenti causam prætermittit, qui hereditatem repudiat.

(2) *l.* 11. *supr. de liberis.* Filius est heres ipso jure, eamque ob causam creditoribus **tenetur.** *Bald.* Omittens tamen, Prætorio jure ex testamento non tenetur, sed ex hoc Edicto. vide *l.* 57. *supr. de adq. vel omitt. hered.*

(3) Miscent se sui, adeunt extranei. ***Goth.*** **v. Gomes.** *var.tom.* 2. c. 19. *num.* 25. Ans.

(4) Conditio potestativa non censetur conditio. *Bald. l.* 174. *infr. de regul. juris.* Goth. vid. Eman. Cost. *lib. select.* 2. *cap.* 2. Menoch. *lib.* 4. *præsumpt.* 183. *num.* 2. conditio potestativa quid operetur, et de ejus implemento, vide Grass. *recept. sent.* §. *legatum. q.* 57. *num.* 2. *et in* §. *institutio. quæst.* 36. *n.* 3. Ans.

(5) Vid. *l. ult. infr. eod.*

(6) *l.* 13. *infr. eod.*

(7) Primum heredem adire sufficit, ut legata debeantur, licet secundus non adeat.

(8) Dixi ad *l.* 2. *C. qui potiores.*

(9) Colorata vel improba possessio, non est melioris conditionis quam ea, quæ justum titulum habet. *Bald.* In fraudem possidet, qui justam possidendi causam non habet. Habens titulum probabilem, a fraude excusatur. Ubi non est fraus, cessat hoc Edictum.

(10) *l. ult. C. de pet. hered.*

(11) V. *l.* 131. *infr. de reg. jur.*

(12) Gratuita possessio juris vel facti possessorem ex hoc Edicto adstringit.

(13) V. *l.* 131. *infr. de reg. jur.*

(14) Imo minus tenetur hic, quam ille. *l.*68.§.1.*supr. pro soc.* *l.*1.§.6. *infr. si quid in fraud. patr. l.*6. *infr. quæ in fraud.cred.*

(15) Accepta pecunia. vid. *l.* 4. *infr. l.* 1. *C. h. t.*

(16) Imo is non tenebitur, sed possessor. *l.* 4. §. 1. *in fin. inf. eod.* sed discutiendus primum erit legitimus, qui possidet.

(17) Pro herede non gerit, qui pretium accipit, ne sit heres: sed ut hereditas ad substitutum deferatur: in Edictum tamen incidit. *l.* 3. *l.* 10. *in fin. infr. eod. l.* 24. *supr. de adq. vel omitt. hered.* Quo modo legatariis tenetur, et fideicommissariis, *ut hic.* discusso prius substituto, §. 1. *infr. eod.* Unde notant, vafro etiam homini et cauto ordinis et discussionis beneficium dari.

(18) *d. l.* 24.

(19) Imo, qui pro donato habet, a legatariis non convenitur. *l. ult. infr. eod.*

(20) V. *l.* 2. *supr. eod.*

(21) Dum vult gratificari substituto vel legitimo heredi. *l.* 1. *C. h.*

(22) Indignantur leges, testatorum voluntates circumveniri.

(23) Nimia gratia qui facit, æque punitur atque is, qui pecunia accepta quid facit.

quibus quid relictum est, possessorem (1) debere conveniri utili actione.

§. 2. Quamquam de heredibus institutis videatur Prætor loqui, attamen etiam ad alios hæc res serpet: ut si sit legatarius (2) a quo fideicommissum relictum est, et hic id egisset, ut omittatur hereditas, doloque id fecit, conveniri debeat.

§. 3. Si quis vendiderit (3) hereditatem, utique possidere videtur (4): non dolo fecisse, quo minus possideat.

De patrono aliter instituto quam debuerit.

5. Marcellus [lib. 12. Digestorum].

Excusatus videtur patronus (5), qui institutionem prætermisit, cum aliter esset a liberto scriptus heres, quam eum institui oportet: nam et si servus ejus ex asse institutus fuerit, et per quemcumque casum (6) non potuerit jussu domini adire hereditatem, impune prætermittet ex testamento hereditatem.

De voluntate testatoris, et alia justa causa omittendi. 4. Si bona ad alium pertineant. De collusione. 5. De possessione. 7. Bonorum vacantium. 8. De patrono. 9. De bonorum possessione contra tabulas. 10. De libertate relicta sub conditione.

6. Ulpianus [lib. 50. ad Edictum].

Quia autem is, qui ab intestato possidet hereditatem, conveniri (7) potest, si omittit causam testamenti: quæsitum est, si quasi ex voluntate testatoris videatur omisisse, an cogatur præstare? Utputa, fratrem suum scripsit heredem, et codicillos fecit ab intestato: petitque a fratre, ut *si legitima hereditas ad eum pertinuerit, fideicommissa præstaret quibusdam*: si igitur, omissa causa testamenti, ab intestato possideat hereditatem, videndum est, an legatariis cogatur respondere? Et Julianus libro trigesimo primo Digestorum scribit, cogendum primum legata præstare: mox dimissis legatis, si quid superfuerit ex dodrante, tunc fideicommissa cogi præstare: ceterum, si legata adsumant (8) dodrantem, tunc nihil fideicommissariis præstandum: habere enim integrum (9) quadrantem (10) legitimum heredem oportet (11). Ordo itur a Juliano adhibetur, ut prius legata (12) præstentur: deinde ex superfluo (13) fideicommissa (14): dummodo quadrans non tangatur. Ego puto Juliani sententiam accipiendam, ut, si omissa causa testamenti ab intestato possideat hereditatem, cogatur omnimodo legata præstare: nec (15) enim utique omittere ei hereditatem permisit, qui fideicommissa ab eo reliquit [ab] intestato.

§. 1. Plane si nominatim id (16) ei permisit (17), dicemus, non eum incidere in Edictum: quia usus est facultate ea, quam ei testator concessit: quod si non ei concessit specialiter testator omittere, is ordo erit sequendus, quem Julianus ostendit.

§. 2. Quid deinde dicemus, si iisdem, et ex testamento legata et fideicommissa ab intestato fuerint relicta, et præterea aliis fideicommissa? an ordinem illum debeamus facere, quem Julianus monstrat: an vero contribuemus omnes fideicommissarios, quasi æquales? Et magis est, ut ita distinguamus: multum interesse, utrum incidit in Edictum heres, an non. Nam si incidit, præferendi (18) erunt hi, quibus testamento relicta fuerunt quædam: sin vero non incidit, quia hæc fuit testatoris voluntas, ut (19) daret ei facultatem, et ab intestato succedendi, vel quia alia causa intercessit, quæ secundum ea quæ supra scripta sunt, non offendit Edictum: dicendum est, contribui fideicommissa debere quasi exæquata.

§. 3. Non simpliciter autem Prætor pollicitus est se daturum actionem (20), sed *causa cognita* (21): nam sive invenerit testatorem hujus rei (22) auctorem (23) esse, ipsumque permisisse ab intestato succedere, aut si qua alia (24) justa causa omittendi intervenerit, utique non dabit actionem in eum (25) legatorum.

§. 4. Item si invenerit bona ad alium pertinere, non dabit actionem: si vero nulla suspicio (26) collusionis religionem Prætoris instruxerit.

§. 5. Si autem is, cui auferri hereditas potest, aliquid possideat de hereditate, et possidere desierit sine dolo malo, magis est ut desinat conveniri.

§. 6. Quod ergo tempus spectabimus, possideat, necne? Litis contestatæ tempus spectari debet.

§. 7. Certe si vacantia bona quis possederit, et quadriennium (27) præterierit, indubitate conveniri poterit ex hac parte Edicti: quia et omisit causam testamenti, et quia ab intestato possedit: et quidem sic, ut præscriptione quadriennii tutus sit.

§. 8. Si patronus ex debita sibi portione heres scriptus, dato sibi coherede, ex alia parte omiserit institutionem, quia debita pars ejus erat exhausta; omiserit et coheres;

(1) Imo possessor non conveniendus est, sed is, qui omisit *l.* 1. *fin. supr. eod.*
(2) Legatarius (qui ab intestato succedere potuit. *Bald.*), cujus dolo malo repudiata hereditas est, fideicommissariis relicta a se præstare cogitur.
(3) *l.* 28. *Infr. eod.*
(4) Vendens hereditatem, non tenetur tanquam fraudulentus, sed tanquam verus heres. *Bald.*
(5) Fraudem non fecit, qui fraudem exclusit. adde *l.* 6. §. 8. *infr. eod.*
(6) Puta fugam, *l. quod sæpe.* 35. §. *si quis amico.* 3. *supr. de contr. empt.* Fraudem non commisit, qui fecit quod potuit. *l.* §. 35. *infr. tit. proxim.*
(7) *l.* 1. *supr. h. t.*
(8) Absumant. *Hal.*
(9) Hic locus ostendit legitimam onerari legatis non posse, et in Falcidiam deduci.
(10) Legis Falcidiæ sc. *l.* 18. *in fin. infr. eod. l. ult. C. h. t. l.* 1. §. 2 *l.* 22. *infr. ad l. Falcid.*
(11) Imo non oportet. *l.* 1. §. 2. *infr. ad l. Falcid.*
(12) Tanquam relicta ex testamento.
(13) *Subaudi*, dodrante.
(14) *Subaudi*, tanquam relicta ab intestato.
(15) Ab intestato relinquens jus abstinendi ex testamento non confert. Intestati clausula existentiam sui heredis ab intestato non excludit.
(16) *Sub.* omittere ex testamento hereditatem.
(17) Repetitis legatis ab intestato non præsumitur jus abstinendi concessum, nisi nominatim sit permissum. §. 3. *infr. eod. l.* 1. §. 5. *in fin. supr. eod.* Goth. vid. Mantic. *de conjectur. ultimar. voluntat. lib.* 12. *tit.* 4. Ans.
(18) Legata quæ debentur tanquam ex testamento, prius sunt solvenda, quam ea quæ debentur tanquam ab intestato. *Bald.*
(19) Ordo Juliani locum habet, ubi in agendo causa testati et intestati concurrit: ubi vero sola testati causa est, omnes legatarii et fideicommissarii pares sunt. §. 1. *supr. eod.*
(20) *Sub.* in eum, qui ex testamento repudiat hereditatem: ut eam ab intestato adeat.
(21) De causa in institutione attendenda vel non, vide Menoch. *l.* 4. *præsumpt.* 24. *num.* 17. Ans.
(22) Id est, omissionis ex testamento.
(23) §. 1. *Supr. eod.*
(24) De hac clausula vide *l.* 12. *in fin. supr. qui satisdare.*
(25) Omittentem ex testamento, et ab intestato adeuntem.
(26) *l. ab herede.* 2. *infr. de separat.* Probatur *collusio* per suspicionem et indicia.
(27) A tempore denunciationis: vicennium vero a tempore delationis. *l.* 1. §. 2. 3. *infr. de jure fisci*

deinde possideat patronus ab intestato legitimam hereditatem totam: dandam in eum legatorum actionem Celsus libro sexto decimo Digestorum ait, quæ in Titium competeret: sufficeretque patrono (1), quod integram debitam sibi portionem habeat: Hæc autem ita sunt, si coheres collusit cum patrono: aliter enim non esse patronum cogendum legata præstare: neque (2) enim interdictum est, ut quis omittat hereditatem, si sine (3) fraude id fiat.

§. 9. Hoc (4) Edictum etiam ad contra tabulas (5) bonorum possessionem pertinere, magis dicendum est, scilicet ut qui accipiendo contra tabulas bonorum possessionem, liberis parentibusque (6) legata præstaret, si omiserit eam bonorum possessionem, et ab intestato possideat hereditatem (7), cogatur ea præstare, quæ præstaret, si contra tabulas [bonorum] possessionem accepit.

§. 10. Si libertas sub conditione fuerit data, *si decem dederit*, et omissa causa testamenti fuerit: non aliter libertas competet, quam si conditioni paritum sit (8).

De legato præceptionis.

7. MARCELLUS [lib. 12. Digestorum].

QUidam Titium et Mævium instituit heredes, et centum Titio legavit: uterque omisso (9) testamento legitimam adiit hereditatem: Non probe legatorum actionem Titius postulabit. † Idem, si utrique legasset (10).

De conditione.

8. ULPIANUS [lib. 50. ad Edictum].

SI quis sub (11) conditione dandorum decem, vel qua alia, quæ in dando vel in faciendo fuit, heres institutus, omissa causa testamenti, ab intestato possideat hereditatem: videndum est, an huic, in cujus persona conditio collata est, subveniri debeat? Et magis est, ne subveniatur (12): neque enim legatarius est.

9. PAULUS [lib. 45. ad Edictum].

SEd et si adhuc parendi conditioni tempus habeat, hac parte Edicti non tenetur.

Si is, qui omisit, cum alio possideat. 1. *De substituto cui legatum est.* 2. *Si institutus vel substitutus omiserint.*

10. ULPIANUS [lib. 50. ad Edictum].

SI non solus, sed cum (13) alio possidet hereditatem is qui omisit causam testamenti, rectissime Julianus ait, quod et Marcellus probat, dandam in ipsum quoque legatorum actionem utilem (14): nec (15) enim aspernari debet, obesse sibi factum heredis scripti, cui etiam profuerit: Hoc (16) autem ita est, nisi si pecuniam accepit is, qui omisit causam testamenti: tunc enim in solidum tenebitur.

§. 1. Cum substitutis ab institutis legata fuissent relicta (17), et tam instituti (18), quam substituti, omissa causa testamenti, possideant ab intestato hereditatem: Divus Pius rescripsit, neque improbe, neque impudenter (19) institutos legata recusare substitutis data: recte enim recusant in se dari legatorum fideive commissorum petitionem substituto, cui liberum fuit adeunti hereditatem, non fideicommissum petere, sed universa bona obtinere.

§. 2. Si duo sint heredes, institutus et substitutus, et ambo, omissa causa testamenti, ab intestato possideant hereditatem: quæstionis est, an ambo cogantur legata præstare; et utrum unusquisque ea legata, quæ a se relicta sunt, an vero ambo utraque legata cogantur præstare? Ego puto, in solidum (20) adversus singulos legatorum petitionem dandam. † Sed utrum eorum, quæ a se legata sunt: an vero etiam eorum, quæ ab altero herede, videamus: Et alias proponamus, institutum solum possidere hereditatem, eorum legatorum, quæ sunt a se relicta, an etiam eorum, quæ sunt a substituto relicta, actionem patietur? dicendum est, ita demum etiam eorum, si dolo substituti perveniat ad institutos hereditas sine pecunia: nam si pecuniam accepit substitutus, ipse erit conveniendus. † Item si solus substitutus possideret, si quidem, pecunia (21) accepta, institutus omisisset, dicemus institutum suis legatariis respondere debere, substitutum suis: si autem sine pecunia, adversus substitutum dabimus actionem. † Nunc cum ambo possideant, melius dicetur singulos suis legatariis respondere debere.

11. JAVOLENUS [lib. 7. Epistolarum].

SI (22) ab instituto et substituto eadem res mihi legat sit, et omissa causa testamenti, hereditatem possidean lege: etiam si ab utroque [herede] solidum (23) mihi debetur, tamen ab uno legatum consecutus, ab altero petere non potero: eligere itaque reum potero.

(1) *l.* 19. *infr. h. t.*
(2) Invitus nemo cogitur hereditatem retinere: seu non omittere: modo id fiat sine fraude.
(3) *l.* 77. §. 31. *infr. de leg.* 2.
(4) Vid. *l.* 2. *C. de B. P. contra tabulas.*
(5) Vide Cujac. 3. *obs.* 20.
(6) *l. ult. vers. sancimus. C. de lib. præter.*
(7) Hæc esse edicti verba scribit Cujacius: et hunc §. sic conciliat cum leg. *si filius infr. eod.* ut hic §. intelligatur de emancipato præterito, nec porrigatur ad suum preteritum; sed l. *si filius.* de suo instituto, et ad emancipatum. *Mod.*
(8) Statim. adde *l.* 12. *in fin. Infr. de manum. test.*
(9) Adire hereditatem qui potest, cam si omittit, beneficio hujus edicti non utitur. *Bald.*
(10) Prælegata per hoc Edictum non confirmantur. *Bald.*
(11) Hoc Edictum locum non habet ejus causa, quod conditionis implendæ causa dandum est. *Goth.* Quæ sunt in conditione, non sunt in dispositione. vide *Censur. forens. nostram lib.* 3. *cap.* 1. *n.* 18. et quæ notat Groeneweg. ad *l.* 85. *supr. de heredib. instituend.* S. L.
(12) Imo subveniri debet in eum, qui conditionem non implet. *l.* 1. §. 8. *Supr. h. t.*
(13) Possidens cum doloso in fraudem creditorum, convenitur simul cum eo. *Bald.*
(14) Ex sententia Edicti. *l.* 2. *l.* 4. *Supr. l.* 19. *l.* 27. *in f. Infr. l.* 1. *C. h. t.*
(15) Damnum sentire debet, qui et lucrum consequitur. *l.* 14 *Infr. de reg. jur.*
(16) *Sub.* ut uterque teneatur pro parte.
(17) Forte sub conditione, si substituti non sint, ut *l. si in stament.* 22. *in fin. Infr. eod.*
(18) Si institutus et substitutus repudiant in fraudem legatariorum, non potest substitutus petere legata relicta sibi ab instituto. *Bald.*
(19) *Al.* impudenter.
(20) Si institutus et substitutus repudiant in fraudem legatariorum, unusquisque tenetur suis legatariis in solidum. *Bald.* adde 11. *Infr. h. t.*
(21) *l.* 2. *l.* 3. *supr. h. t.*
(22) Si institutus et substitutus repudiant in fraudem legatariorum et uterque possidet, legatario utriusque uterque tenetur in solidum alter tamen est eligendus.
(23) Adde *l.* 10. §. *ult. in pr. Supr. h. t.*

De libertatibus. 1. *De herede ejus, qui incidit in hoc edictum.*

12. Ulpianus [lib. 50. ad Edictum].

DE libertatibus (1) quoque in hoc casu quæsitum est, an competant tam hæ, quæ ab instituto, quam hæ, quæ a substituto datæ sunt? Et magis est, ut competant tam directæ, quam fideicommissariæ (2).

§. 1. Heredem ejus (3), qui omissa causa testamenti, ab intestato possidet hereditatem, in solidum legatorum actione teneri constat: magis est enim, rei persecutionem, quam pœnam continere: et ideo [et] perpetuam esse: hoc autem ita est, nisi propter dolum defuncti (4) conveniatur heres: tunc enim in id (5), quod ad eum pervenit, conveniretur.

De eo, qui partem sive rem possidet.

13. Gajus [lib. 17. ad Edictum provinciale].

ET si non totam aliquis (6) hereditatem, partemve (7) ejus ex qua heres institutus est, ab intestato possideat (8), sed [vel] minimam (9) portiunculam, vel etiam unam aliquam rem, tenetur hoc Edicto.

14. Idem [lib. 2. de testamentis ad Edictum Prætoris Urbani].

QUamvis non proprie pars hereditatis in una (10) re intelligatur.

15. Idem [lib. 17. ad Edictum provinciale].

NEc id iniquum est, cum ex suo (11) quisque vitio, hoc incommodo afficiatur.

16. Idem [lib. 2. de testamentis ad Edictum Prætoris Urbani].

CUm enim hereditas ab eo (12) quoque peti possit, qui unam aliquam rem hereditario nomine possideat, dubitari non oportet, quin verum sit quod diximus.

Si omittens non possideat.

17. Idem [lib. 17. ad Edictum provinciale].

SI quis omissa causa testamenti, omnino eam hereditatem non possideat, excluduntur legatarii (13): nam (14) liberum cuique esse debet, etiam lucrosam hereditatem omittere, licet eo modo legata (15) libertatesque intercidant: Sed in fideicommissariis (16) hereditatibus id provisum est, ut si scriptus heres nollet adire hereditatem, jussu Prætoris adeat (17), et restituat: quod beneficium (18) his quibus singulæ res per fideicommissum relictæ sint, [non] magis tributum est, quam legatariis.

De duobus heredibus omittentibus. 1. *De lege Falcidia.*

18. Idem lib. 2. de testamentis ad Edictum Prætoris Urbani.

[SI] duo heredes instituti, ambo, omissa causa testamenti, ab intestato possideant hereditatem: tunc, quia uterque Prætorio jure perinde habetur, atque si ex testamento hereditatem adiisset, pro partibus (19) in singulos competit actio.

§. 1. Admonendi sumus, huic, in quem ex hac parte Edicti legatorum actio datur, beneficium legis Falcidiæ (20) concedendum.

De parte debita patrono.

19. Idem lib. 17. ad Edictum provinciale.

PRæterea patrono (21) quoque, qui ex asse heres institutus est, si ab intestato possederit hereditatem, commodum partis debitæ, quod habiturus foret, si ex testamento adiisset hereditatem, salvum [ei] debet esse.

De legato relicto ab instituto et a substituto.

20. Ulpianus [lib. 4. Disputationum].

SI eadem res diversis personis ab instituto et substituto fuerit relicta: non uterque, sed qui ab instituto (22) accepit, solus vindicabit (23).

De patre heredis omittente.

21. Julianus [lib. 27. Digestorum].

SI filius meus a matre sua heres scriptus fuerit, et ego, testamenti causa omissa, bonorum possessionem (24) ejusdem filii nomine petiero: actio legatorum in me dari debebit, non secus ac si ipse heres scriptus, omissa causa testamenti, bonorum possessionem ab intestato accepissem.

De legato, 1. *libertate et hereditate.* 2. *Si legetur substituto sub conditione, si heres non erit.*

22. Idem lib. 31. Digestorum.

SI in testamento ita scriptum fuerit, *Titius heres esto: si Titius heres erit, Mævius heres esto*: et Titius omissa causa testamenti hereditatem legitimam (25) possederit: Mævio (26) adversus eum petitio hereditatis dari non debet pro parte, quam habiturus esset, si testamenti causa omissa non fuisset. Cum enim omisso testamento hereditas possidetur, legatorum quidem et libertatum (27) ratio habenda est: quia aliter (28), quam ab herede dari non potuerunt: hereditatis vero, quæ ita data est, rationem habere Prætor non debet: sua enim culpa testator sub hac

(1) Pure relictis. *l.* 22. *vers. cum enim. Infr. eod.*
(2) Per heredes institutos et substitutos præstandæ.
(3) Scripti heredis.
(4) Qui omisit aliquid quod adipisci potuit: vel qui res hereditarias ad alium præmio accepto transtulit.
(5) Ex dolo defuncti descendit obligatio in heredem, si ad eum pervenit res aliqua. *Bald.*
(6) Major annis 25. *l.* 24. *infr. eod.*
(7) *l.* 1. §. 9. *supr. h. t.*
(8) Solus (alias pro parte tantum teneretur. *l.* 10. *supr. h. t.*) et quidem pro herede vel possessore. *l.* 1. §. 9. *supr. l. ult. infr. eod.*
(9) Minima etiam possessio idem præstat, quod major, *ut hic.* et sic in possessione beneficii esse dicendus erit, qui res ejus aliquas possidebit. *Bald.* Minimum in unitis facit partem. *l.* 23. *infr. de usurpat.* in separatis vel separabilibus, non item.
(10) §. 9. *Inst. de fideicommiss. hered.*
(11) *l.* 203. *infr. de reg. jur.*
(12) *l.* 4. *supr. de hered. pet.*
(13) *l.* 2. *in fin. C. h. t.*
(14) Invitus nemo cogitur hereditatem etiam lucrosam adire, excepto fideicommissario universali. *Goth.* Quando heres ob fideicommissarium cogatur adire, vel non, vide Turret. *de effect. claus. codicill. qu.* 40. *n.* 6. Ans.
(15) *d. l.* 2. *in fin.*
(16) In universali fideicommisso.
(17) *l.* 43. *infr. ad SC. Trebell.* §. 6. *vers. sed quarta. Inst. de fideic. heredit.*
(18) *Subaudi*, cogendi heredem adire.
(19) Vide *l.* 24. *infr. eod.*
(20) Id est, quartæ. *l.* 6. *in princ. vers. ego. supr. h. t.*
(21) *l.* 6. §. 8. *supr. h. t.*
(22) Vide *l.* 13. *C. de fideicommiss.*
(23) Dominium legatorum ex hoc Edicto servatorum transit recta via in legatarios, sine ulla traditione.
(24) Unde legitimi. *l.* 2. *in fin. infr. unde legitimi.*
(25) Legitima hereditas, quæ ab intestato defertur, cui opponitur testamenti causa.
(26) Institutio directa hoc edicto non servatur. Sed et id quoque colligunt: nullam obligationem naturalem esse inter coheredes; rejecta Gloss. *l. si post divisionem.* 4. *C. de juris et facti ignor.*
(27) *l.* 12. *supr. l.* 28. *in fin. l.* 29. *infr. l.* 2. *C. h. t.*
(28) Legata et fideicommissa aliter quam ab herede dari non possunt.

conditione hereditatis partem dedit, quam potuit pure (1) dare.

§. 1. Quare et si ita scriptum fuisset, *Titius heres esto: quisquis mihi ex suprascriptis heres erit, Stichus liber heresque esto*, et Titius omisso testamento hereditatem possideat, libertatem Prætor Stichi tueri non debet: nec hereditatis petitionem ei dare.

§. 2. Si quis hoc modo testamentum scripserit, *Titius heres esto: si Titius heres non erit, Mævius heres esto: quisquis mihi ex suprascriptis heres erit, Mævio, si mihi heres non erit, centum dato:* deinde Titius (2), omisso testamento, legitimam hereditatem possideat: An Mævio, cujus in potestate fuit, ut ex substitutione adeundo totam (3) hereditatem haberet, legatorum actio dari debeat, quæritur? et placet dari: quia nihil prohibet, Mævium justam causam habuisse, propter quam nollet negotiis hereditariis implicari (4).

De filiis institutis et emancipato præterito.

23. ULPIANUS [lib. 46. ad Edictum].

SI filius (5), qui mansit in patris potestate, item filia (6), heredes instituti, præterito fratre emancipato, qui contra tabulas accipere possessionem potuit, ut intestati patris possessionem acceperint: legata omnibus præstabunt: nec (7) filia dotem (8) suam fratri conferet, cum ut scripta videatur hereditatem habere.

De pupillo. 1. De adulto.

24. PAULUS [lib. 60. ad Edictum].

SI dolo tutoris (9) omiserit pupillus causam testamenti, et legitimam hereditatem possideat: danda est legatorum actio in pupillum: sed eatenus (10), quatenus hereditas ei adquisita est: Quid enim, si cum alio possideat hereditatem?

§. 1. Sed hoc et in eo, qui pubes est, plerique putant observandum, ut pro qua parte possideat, teneatur: quamvis Prætor perinde (11) in eum det actionem, atque si adisset hereditatem.

De eo, qui omisit, et jussit servum substitutum, vel filiam substitutam adire.

25. CELSUS lib. 16. Digestorum.

CUi servus ipsius substitutus est, servum suum adire (12) jussit (13): si idcirco fecit (14), ne legata præstaret, utraque (15) præstabit, et qua heres est, et qua, omissa causa testamenti, possidet ex substitutione hereditatem; salva Falcidia (16) ei servata.

1. *Aut filiæ substitutus adiit.*

26. PAPINIANUS [lib. 16. Quæstionum].

JUlianus scribit, patrem, qui filiam sibi substitutam jussit adire hereditatem, legata quæ ab ipso data sunt ex sententia Edicti præstaturum: quoniam filia patri substituitur in casu (17); non ut arbitrium eligendi relinquatur. Sed si varia legata supra dodrantem data sint, eorum prius rationem habendam, quæ a filia relicta sunt: non (18) enim caret dolo pater, qui, honore (19) proprio omisso, propter (20) compendium alienam (21) institutionem maluit.

§. 1. Denique si filiæ pater substitutus adiit hereditatem, nihil eum dolo facere Julianus existimat (22): quia nemo filiæ patrem contra votum (23) parentum substituere videtur, sed ut arbitrium eligendi relinquat.

De institutione et pupillari substitutione. 1. De eo, qui non emancipavit filium suum substitutum. 2. De non ficte scripto herede.

27. IDEM [lib. 6. Responsorum].

MAter secundis tabulis impuberi filio substituta, locum (24) Edicto facit, si, omisso testamento (25), legitimam hereditatem filii possideat. Idem juris erit, et si filio heres data sit, et substituta.

§. 1. In sententiam Edicti propter legatorum causam frater incidisse non (26) videbatur (27) qui filium (28) suum substitutum impuberi testamento fratris non emancipavit: sed ab intestato per eum [bona] possidere cœpit.

§. 2. In eum, qui testamento scriptus heres non fuit, si fraudis (29) consilio cum heredibus scriptis participato (30), legitimam hereditatem solus possideat, actio legatorum ex sententia Prætoris dabitur.

De venditione servi instituti. 1. De legatis, fideicommissis et libertatibus.

28. MÆCIANUS [lib. 4. Fideicommissorum].

SI servum heredem institutum dominus, qui ipse rogatus fuerat fideicommissum præstare, prius quam adire

(1) Adde *l. servus alienus.* 21. *cum l. seq. supr. de cond. inst.*

(2) Substitutus omittens justa ratione non in fraudem petit legata sibi data ab instituto, qui in fraudem repudiavit.

(3) Universum qui repudiavit, potest alio jure venire ad partem universi. *Bald.*

(4) Facit *l.* 4. §. 11. *infr. de doli mali et met. except.*

(5) Vide Cujac. 3. *obs.* 20.

(6) Soror quæ convenitur ad legata hoc Edicto, quia censetur heres testamentaria, non confert dotem. Baldus inde colligit, Fictionem et veritatem eodem niti privilegio; Fictum heredem consequi privilegia veri heredis: fictum civem, veri civis.

(7) Introductum contra me, in favorem meum inducere me posse, ut jus retinendi habeam, hinc Bald. colligit, *arg. l. si filius* 12. *in fin. supr. de interrogat.*

(8) *l.* 3. *infr. de dotis collatione.*

(9) Omittens ex testamento, ut ab intestato adeat, minimam rem possidendo, tenetur in solidum id præstare quod ab eo relictum est. Hoc tamen fallit in minore, qui si dolo tutoris omiserit, non tenetur, nisi quatenus possidet. adde quæ scripsi ad *l.* 12. *in fin. supr. h. t.*

(10) *l.* 18. *in pr. supr. h. t.*

(11) *Perinde* dixit: temperamentum tamen quoddam adhibendum est. *Bald.*

(12) Quasi dicat, ex institutione repudiavit.

(13) Vide *l.* 36. *supr. de adq. vel omitt. hered.*

(14) Vide Anton. August. *emendat. lib.* 2. *cap.* 2. Ans.

(15) Relicti a se et a servo.

(16) Vide *l.* 18. *in fin. supr. h. t.*

(17) Substitutio vulgaris comprehendit duos casus, *si heres esse noluerit, vel non potuerit. l.* 3. *C. de hered. inst.*

(18) Honor commodo pecuniario præferendus, *l.* 11. §. 3. *Infr. ad l. Jul. de adult.* qui secus facit, dolo facere videtur. Honestum præferendum utili. Contra dolo non facit, qui honorem proprium alieno præfert. *l.* 55. *infr. de reg. jur.*

(19) Institutionis titulus est honorabilis, exheredatio notæ et injuriæ species est. *l. filium.* 5. §. 6. *infr. de legat. præst.*

(20) Vide *l.* 5. *C. de inst.*

(21) Etiam filii sui.

(22) Vota parentum hæc sunt, sibi adquirere, tum filiis: at non filiis, deinde sibi: aut simul sibi et filiis. Ita qui reditum *sibi liberisque emit*, sibi eos comparat primo, et quidem superstiti: deinde post mortem liberis.

(23) Vide *l.* 7. *in fin. infr. unde liberi.*

(24) Præsumitur in dolo esse mater, quæ propriam institutionem omisit, ut adeat ex substitutione filiæ.

(25) Id est, substitutione pupillari quæ ex testamento defertur.

(26) Dolum non admittit pater, qui filium emancipare non vult, sed potius ab intestato possidere.

(27) Non videbitur. *Haloand.* Imo, videbitur: is enim, qui potuit parere, et non paruit, tenetur. *l.* 1. §. 8. *supr. eod.*

(28) *Subaudi*, institutum sub conditione emancipationis.

(29) *l.* 10. *in pr. supr. eod.*

(30) Dolo cessante hoc Edictum cessat.

juberet, vendiderit (1): præstare id debet: cum per pretium servi, hereditatis quoque æstimationem consequatur.

§. 1. Institutus heres et rogatus restituere hereditatem, si omissa causa testamenti legitimam hereditatem possideat, non dubie, ut legata cæteraque fideicommissa, ita hereditatem quoque restituere compellendus est: libertates (2) quoque tam directas, quam fideicommissarias: sed si alienos servos rogatus sit manumittere, utique redimere eos debebit: eam autem decessionem patietur is, cui restituta fuerit hereditas, quam is, qui ei restituerit, passurus fuit.

29. Ulpianus [lib. 5. Fideicommissorum].

Qui, omissa causa testamenti, ab intestato possidet hereditatem, servos ad libertatem perducere debet; ne eis factum noceat ejus, qui ex testamento adire noluit: sic (3) tamen, ut habeat libertos.

De causa possessionis.

30. Hermogenianus [lib 3. Juris Epitomarum].

Qui, omissa causa testamenti, pro (4) emptore (5), vel pro dote, vel pro donato (6), sive alio (7) quolibet titulo, exceptis pro herede, et pro possessore, possideat hereditatem: a legatariis et fideicommissariis non convenitur.

TIT. V.

DE (8) SENATUSCONSULTO SILANIANO (9) ET CLAUDIANO (10), QUORUM TESTAMENTA NE APERIANTUR (11).

Senatusconsulta, ut occiso domino quæstio habeatur, et supplicium sumatur de servis, nisi opem tulerint. Ratio Senatusconsulti. 1. *De nuda proprietate.* 2. *De bonæ fidei possessore. De fructuario.* 3. *De servo pignerato*, 4. *Vel sub conditione legato. De statulibero.* 5. *De libertate debita ex fideicommisso.* 6. *De parte dominii.* 7. *De servis patris.* 10. *De alumno.* 11. *De servis matris.* 12. *De filiis captivi occisis.* 13. *De servis patris pure legatis vel manumissis.* 14. *De servis peculii castrensis.* 15. *De viro et uxore.* 17. *De occiso vi aut clam.* 22. *De eo, qui sibi manus intulit.* 24. *Si non constet occisum esse.* 25. *Quæstio quid.* 26. *De his, qui sunt in eodem tecto, vel in eadem regione.* 30. *De occiso in villa*, 31. *Vel in itinere.* 32. *De servis impuberibus.* 34. *De auxilio lato.* 36. *De clamore.* 37. *De servo vulnerato.* 38. *Si dominus de servis conquestus non sit.*

1. Ulpianus lib. 50. ad Edictum.

Cum *aliter* (12) *nulla domus tuta esse possit, nisi periculo capitis sui custodiam* (13) *dominis, tam ab domesticis, quam ab extraneis, præstare servi cogantur*, ideo SC. introducta sunt *de publica quæstione* (14) *a familia necatorum habenda.*

§. 1. *Domini* appellatione continetur, qui (15) habet proprietatem, etsi ususfructus alienus sit.

§. 2. Qui servum bona fide possedit, domini appellatione non (16) continebitur: nec (17) qui usumfructum (18) solum habuit.

§. 3. Servus pignori (19) datus, quod attinet ad debitoris necem, per omnia [perinde] habetur, atque si pignori datus non esset.

§. 4. *Servi* appellatione etiam hi continentur, qui sub conditione legati sunt: nam (20) medio tempore (21) heredis sunt: nec (22), quod conditio existens efficit, ut desinant esse heredis, facit, ne videantur interim ejus [esse]. Idemque erit dicendum in statulibero.

§. 5. Sed in eo, cui fideicommissa libertas (23) pure debetur, extat rescriptum Divi Pii ad Jubentium Sabinum: quo ostenditur, non (24) esse festinandum ad tormenta ejus, cui fideicommissa libertas debetur: et magis est, ne puniatur ob hoc, quod sub (25) eodem tecto fuit, nisi particeps (26) sceleris fuerit.

§. 6. *Domini* appellatione etiam pro parte (27) dominum contineri, dicendum est.

§. 7. Domini appellatione et filiusfamilias (28) cæterique liberi, qui in potestate sunt, continentur. Senatusconsultum enim Silanianum non solum ad patresfamilias, verum ad liberos quoque pertinet.

§. 8. Quid deinde dicemus, si liberi non sint in potestate? Marcellus lib. XII. Digestorum dubitat: ego puto

(1) V. *l.* 4. *in fin. supr. h. t.*
(2) *l.* 12. *supr. eod.*
(3) Patronatus jus ad eum pertinet, qui omissa causa testamenti, hereditatem adiit, *ut hic.* ad eum quoque Falcidia pertinet. *l.* 6. *l.* 18. *supr. eod. l.* 1. §. 2. *infr. ad l. Falc.* Goth. Ad hanc l. v. Bart. *Ans.*
(4) Hoc Edicto non convenitur qui possidet titulo inter vivos.
(5) Imo is convenitur. *l.* 91. *supr. de adq. vel omitt. hered.*
(6) Imo convenitur. *l.* 2. *in fin. supr. h. t.*
(7) *l.* 1. §. 9. *supr. eod.*
(8) *Lib.* 6. *C.* 35. 3. Paul. *sentent.* 5. 35. *Eclog.* 16.
(9) Hoc Senatusconsultum factum est non sub Divo Marco, sed Augusti temporibus, Dolabella et Silano Coss. nam Senatusconsultum, de quo agitur in *l.* 13. *infr. eod.* posterius fuit Silaniano: Id vero factum fuit sub Augusto. Simile igitur vero est, anno præcedenti Silanianum esse factum. Cuj. 1. *observ.* 18. id notat ex monitione P. Fabri.
(10) Quod et Neronianum appellari a Paul. 3. *sentent.* 5. et Pisonianum putat *ibid.* Cujac.
(11) Nec aperiant. *Hal.* Porro hæc fuit Senatusconsulti sententia, hereditatem ejus, qui a familia occisus esse dicetur, ante habitam quæstionem adiri non posse, neque bonorum possessionem postulari. Paul. 3. *sentent.*5. §.1. An heres antea adire non possit? vide Cujac. 18. *observ.* 6.
(12) In hanc materiam vide Ferdinand. Vasq. *de success. creat.* Peregrin. *de jure fisci. lib.* 2. *tit.* 5. Cephal. *consil.* 341. *n.* 38. *lib.* 3. Jul. Clar. *prax. criminal.* §. *fin. q.* 79. Ans. Adde Cujac. *lib.* 1. *obs. cap.* 18. S. L.
(13) De qua *l.* 19. *infr. eod.*
(14) Vide Tacit. 14. *Annal.* adde Plin. *in epist. l.* 18. *supr. famil. l.* 27. *supr. comm. divid.*
(15) *Domini* appellatione intelligitur etiam nudus proprietarius. facit *l. recte.* 25. *infr. de verb. sign.* ut ne ea ratione varius videatur, qui se dominum dixerit, aut asseruerit, et proprietarium probaverit.
(16) Imo habetur: non enim se potest negare dominum.
(17) Imo fructuarius dominium formalis ususfructus habet.
(18) *Inst. de hered. inst. in fin. princ.*
(19) Pignus est in dominio debitoris. vide *l.*27. §. 2. *Infr. ad l. Jul. de adult.*
(20) Heredis sunt servi, et in ejus dominio pendente conditione et die servi sub conditione legati, ut et statuliberi, *ut hic.*
(21) Vide *l.* 4. *supr. si ususfruct. petat.* Goth. Adde *l.* 12. §. 2. *supr. famil. erciscund. l.* 66. *supr. de rei vindicat.* S L.
(22) Conditio existens in legatis retro non agitur.
(23) *l.* 5. *C. de quæstion.*
(24) Cur non est festinandum? quia mox manumittendus habetur pro manumisso.
(25) Sub eodem tecto fuisse crimen non est: sed tum demum crimen admisit servus, cum sceleris particeps fuit.
(26) Participes scelerum ut rei ipsi tenentur.
(27) §. 1. *Supr. eod. l.* 15. §. 1. *Supr. qui satisd. l.* 13. §. 1. *Supr. de fundo dotali. l.* 2. *Supr. de cond. instit.*
(28) Dominum ejusque filios a vasallis defendi oportere, Baldus hinc colligit. Eadem pœna puniri vasallum offendentem dominum, et ejus liberos. Catastrum patris prodesse filiis ejus et nepotibus, etiam emancipatis: at non aliis, puta familiaribus domesticis et alienis.

plenius accipiendum, ut etiam ad eos liberos pertineat, qui in potestate non sunt.

§. 9. In eo, qui est in adoptionem datus, non (1) putamus locum habere Senatusconsultum, quamvis in adoptato locum habet.

§. 10. Sed nec in *alumno* (2) occiso locus est Senatusconsulto.

§. 11. De matris (3) servis, filio filiave occisis, quæstio non habebitur.

§. 12. Si pater ab hostibus captus sit, quæstionem de servis habendam et supplicium, filio occiso, *eleganter* Scævola ait: Quod etiam post mortem patris probat, si, antequam ei suus heres existat, occisus fuerit.

§. 13. Idem Scævola ait, constantius defendendum, herede instituto filio, de his quæstionem habendam et supplicium, qui pure (4) legati vel manumissi sunt, ante aditam hereditatem filio occiso: quamvis enim si viveret, herede eo existente, ipsius (5) non essent futuri, attamen ubi decessit, qua extinctum legatum et libertas est, Senatusconsulto fore locum dicit.

§. 14. Si pater necatus sit, an de servis filii quæstio habeatur, si forte in castrensi peculio servos habuit? Et magis est, quæstionem de servis filii (6) habendam (7) suppliciumque sumendum, licet non sit in potestate filius.

§. 15. Si vir (8) aut uxor occisi esse proponantur, de servis eorum quæstio habetur (9): quamquam neque viri servi proprie uxoris dicantur, neque uxoris proprie viri: sed quia (10) *commixta familia* [*est*] *et una* (11) *domus est*, ita vindicandum atque in propriis servis, Senatus censuit.

§. 16. Sed neque uxore occisa, neque marito, de servis soceri quæstionem habendam, Senatus censuit. Marcellus autem lib. XII. Digestorum etiam in soceri servis idem, quod in mariti, recte dixit.

§. 17. *Occisorum* (12) appellatione eos contineri Labeo scribit, qui per vim (13) aut cædem sunt interfecti: [ut] puta jugulatum, strangulatum, præcipitatum, vel saxo, vel fuste vel lapide percussum, vel quo alio (14) telo [necatum].

§. 18. Quod si quis (puta) veneno (15), vel etiam quo alio quod clam necare soleat, interemptus sit: ad [hoc] Senatusconsultum vindicta mortis ejus non pertinebit: hoc idcirco, quia totiens puniendi sunt [servi] quia auxilium domino non tulerunt, quotiens potuerunt ei (16) adversus vim opem ferre, et non tulerunt. Cæterum (17) quid potuerunt facere adversus eos, qui veneno vel quo alio more insidiantur?

§. 19. Plane si venenum per vim infusum sit, Senatusconsultum locum habet.

§. 20. Ubicunque igitur vis adhibita est, quæ interimere solet, ibi dicendum est, locum Senatusconsulto fore.

§. 21. Quid ergo, si dominus veneno non per vim necatus esse proponatur, impunitum erit factum? nullo modo: licet enim cessat Senatusconsultum Silanianum, nec quæstio suppliciumque de his, qui sub eodem tecto fuerunt, habeatur: tamen si qui conscii vel factores (18) sceleris fuerunt, hi demum supplicio adficiuntur: et adiri hereditas aperirique tabulæ etiam ante quæstionem habitam possunt.

§. 22. Si (19) sibi (20) manus quis intulit, Senatusconsulto quidem Silaniano locus non est, sed mors ejus vindicatur: scilicet, ut si in conspectu servorum hoc fecit, potueruntque eum in se sævientem prohibere, pœna adficiantur, si vero non potuerunt, liberentur.

§. 23. Si quis non metu criminis imminentis, sed tædio (21) vitæ vel impatientia doloris sibi manus intulit, ejus testamentum aperiri et recitari mortis casus non impedit.

§. 24. Item illud sciendum est, nisi constet aliquem esse occisum, non haberi de familia quæstionem: Liquere igitur debet, scelere interemptum, ut Senatusconsulto locus sit.

§. 25. Quæstionem autem sic accipimus, non tormenta tantum, sed omnem inquisitionem et defensionem mortis.

§. 26. Hoc autem Senatusconsultum eos quidem, *qui sub* (22) *eodem tecto* fuerunt, omnimodo punit: eos vero qui non (23) sub eodem tecto, sed in eadem regione (24), non aliter, nisi conscii fuissent.

§. 27. *Eodem* (25) *autem tecto* qualiter accipiatur, videamus: utrum intra eosdem parietes, an et ultra (26), intra eandem diætam, vel cubiculum, vel eandem domum, vel eosdem hortos vel totam villam? Et ait Sextus (27), sic esse sæpe (28) judicatum, ut quicunque eo loci (29) fuerunt, unde vocem (30) exaudire potuerunt, hi puniantur, quasi sub eodem tecto fuerint, licet alii validioris vocis, alii exiguioris [sunt], nec omnes undique exaudiri possint.

(1) Quid ita? *Adoptivus* in aliam familiam adscitus est.
(2) De *alumno* dixi ad *l.* 1. *C. quæ res pignori.*
(3) Filium non esse de domo matris, Baldus hinc colligit: et rursus, matre vivente, rei maternæ dominos filios non haberi.
(4) Vel sub conditione. §. 4. *supr. eod.* adde *l.* 64. *infr. de furt.*
(5) *l.* 64. *Infr. de furt.*
(6) Ut qui serviunt filio, censeantur quoque patri servire.
(7) Imo non est habenda. *l.* 10. §. 2. *infr. de quæst.*
(8) Vide. Paul. 3. *sentent.* 5. §. 5.
(9) *l.* 1. §. 11. *Infr. de quæst.*
(10) Matrimonii vis unam domum facit viri et uxoris.
(11) Vide l. 1. *Supr. rerum amotarum.*
(12) *Occisi* dicuntur, qui vi aut cæde interfecti: puta jugulati, strangulati, præcipitati, percussi saxo, vel fuste, vel lapide, necati denique alio quo telo.
(13) Vide Paul. 3. *sentent.* 5. §. 2.
(14) Vide *l.* 233. §. 2. *infr. de verb. sign.*
(15) Vide *l.* 21. *infr. h. t.* Imo si veneno, idem erit: Honestati enim heredis convenit, qualemcunque mortem testatoris inultam non prætermittere. Paul. 3. *sentent.* 5. §. 2.
(16) *l.* 3. §. 4. *infr. eod. l.ult. in fin.C.h.t.l.*50.*infr.de reg.jur.*
(17) Vis parum nihilve prodest adversus ea, quæ clam geri ac committi solent.
(18) *Al.* fautores.
(19) Servus dominum impedire cogitur, ne seipsum strangulet, aut sibi manus inferat: Id enim injuriam inferre non est, sed opem ferre: vis non omnis, injuria est, sed quæ animo fit nocendi. Ita vim non facit medicus dum secat, aut qui furiosum ligat. Quamquam notum illud experturo et perire volenti animo, *Invitum qui servat, idem facit occidenti.*
(20) Paul. 3. *sent.* 5. §. 4.
(21) *l.* 3. §. 4. *Infr. de bon. eor. qui ante sent.*
(22) Qui suffuerunt. *Suffuerat* enim Festus exponit, sub eodem tecto fuerat.
(23) *l. ult. C. h. t.* Paul. 3. *sent.* 5. §. 6.
(24) An urbis? An *regio* hic idem quod vicus? an idem quod provincia? Imo pro agri seu fundi parte.
(25) *Sub eodem tecto fuisse* hi dicuntur, qui eo loco fuerint, unde vocem ejus, cui vis infertur, exaudire potuerunt.
(26) Paul. 3. *sent.* 5. §. 3.
(27) Σέρβιος, sic Græci teste Leunclavio.
(28) Judicatis sæpe rebus standum est. Optima enim interpretatio est, quæ ducitur ex sententiis judicantium.
(29) Puta, cum eodem in itinere, vel de proximo. Paul. 3. *sent* 5. §. 6. 7. 8.
(30) *Vicini* dicuntur, qui vocem alterius conquerentis audire possunt.

§. 28. Juxta hoc tamen videtur et Divus Hadrianus (1) rescripsisse in hæc verba: *Servi* (2) *quotiens dominis suis auxilium ferre possunt*, *non* (3) *debent saluti eorum suam anteponere: potuisse autem ancillam, quæ in eodem conclavi cum domina sua fuerat, auxilium rei* (4) *ferre, si non corpore suo, at certe voce* (5) *plorantem, ut hi, qui in domo fuerant, aut vicini audirent: hoc ipsum manifestum est, quod dixit percussorem sibi mortem minatum si proclamasset: ultimum utique supplicium pati debet vel in hoc, ne* (6) *cæteri servi credant, in periculo dominorum sibi quemque consulere debere.*

§. 29. *Hoc rescriptum* multa continet: nam ei non parcit, qui in eodem conclavi fuit et ei, qui timuit (7) mori, non ignoscit; et quod vel voce (8) oporteat servos dominis auxilium ferre ostendit.

§. 30. Si quis in villa agens occisus sit: plus quam iniquum est, etsi forte *diffusa late prædia habeat*, de omnibus, qui in ea regione fuerint, servis, et quæstionem haberi, et supplicium sumi: sufficit ergo eos, qui cum ipso, qui occisus dicitur, fuerunt, et qui suspicione cædis, aut conscientia attingi videbuntur, [de his] quæstionem haberi.

§. 31. Cum dominus in itinere (9) esset occisus, de his, qui una cum eo fuerunt, cum occideretur, vel cum una fuissent, profugerunt, supplicium sumendum est: Quod si cum domino nemo fuit, cum occideretur, cessant ista Senatusconsulta.

§. 32. *Impubes* (10) servus, vel ancilla nondum viripotens, non in eadem causa erunt, ætas enim excusationem meretur.

§. 33. Impuberi autem utrum in supplicio tantum parcimus, an vero etiam in quæstione? Et magis est, ut de impubere (11) nec quæstio habeatur: et alias solet hoc in usu observari, ut impuberes non torqueantur: terreri tantum solent, et habena (12) vel ferula (13) cædi.

§. 34. Excusantur autem servi, qui auxilium tulerunt sine dolo malo: nam si finxit (14) se quis auxilium ferre, vel dicis (15) gratia tulit; nihil hoc commentum eis proderit.

§. 35. *Tulisse* (16) autem *auxilium* non tantum is videtur qui servavit dominum (hoc est, qui potuit ita opem ferre, ut salvus esset dominus), verum is quoque, qui quidquid (17) potuit, fecit, tametsi dominus interfectus est: veluti si quis clamavit, ut ad auxilium conveniretur, aut terruit aggressores; atque si quis turbam convocavit, aut si corpus suum objecit, vel alias corpore suo auxilium tulit.

§. 36. Non tamen semper, qui clamore usus est, auxilium tulisse videtur: quid enim, si cum posset manu depellere a domino periculum, ille clamorem inanem elegit? plectendus utique erit.

§. 37. Quid, si (18) vulnerati sint servi, cum protegerent dominum? Dicendum est, parci eis debere: nisi si aut ipsi (19) vulnera ista fecerunt data opera, ne punirentur; aut talia (20) vulnera isti acceperunt, ut possent nihilominus opem ferre, si voluissent.

§. 38. Si dominus mortifere vulneratus supervixerit (21), nec de quoquam servorum suorum conquestus (22) sit: etiam si sub eodem tecto fuerunt, tamen parcendum illis erit.

Si dominus officium servorum purgaverit.

2. Callistratus [lib. 5. de Cognitionibus].

Divus Marcus Commodus Pisoni rescripsit in hæc verba, *Cum constiterit apud te, Piso carissime, Junium Donatum, posteaquum conterritus adventu latronum profugerat villam suam, vulneratum esse, mox* (23) *testamento facto purgasse* (24) *officium servorum suorum: nec pietas pro servis nec sollicitudo heredis obtinere debet, ut ad pœnam vocentur, quos absolvit dominus ipse.*

De servo ægroto. 1. *Si dominus de servis conquestus sit.* 2. *De viro et uxore.* 4. *De servo qui uni tantum opem tulit.* 6. *De servo clauso*, 7. *Vel ætate defecto*, 8. *Vel surdo*, 9. *Vel cæco*, 10. *Vel muto*, 11. *Vel furioso.* 12. *De receptatore servi noxii.* 13. *De eo qui cædem domini detexit.* 16. *De manumissis testamento.* 18. *Edicta Prætoris de tabulis non aperiendis, et summa.* 19. *De apertura.* 21. *De eo qui ignorat occisum.* 22. *De ignorantia juris.* 23. *De lino inciso.* 24. *De parte aperta.* 25. *De codicillis.* 26. *Si id quod apertum est, jure valeat, vel non.* 27. *De secundis tabulis.* 28. *De pluribus delinquentibus.* 29. *De successione ab intestato.* 30. *De eo qui decessit antequam adiret.*

3. Ulpianus [lib. 50. ad Edictum].

Si quis in (25) gravi valetudine (26) adfectus, opem domino ferre non potuerit, subveniendum est ei.

(1) Vide Spartianum *in Adriano.*
(2) Vide G. Valerii. S.
(3) Vide quæ scripsi in mea Epitome feudorum. *tit. de his, quæ ut indign.*
(4) Ita Flor. al. *ei.*
(5) *l. ult. C. h. t.* Voce etiam nuda auxilium ferre posse quis intelligitur. Quin his vocibus et querelis exauditis indicia de vi recte colliguntur.
(6) Adde *l. 1. C. ad l. Jul. repet.*
(7) Mortis metus non excusat servum pro domini vita ac salute servanda mori recusantem. Eadem pene possis dicere de subdito, Principem suum in vitæ discrimine deserente.
(8) Clamore.
(9) Paul. 3. *sentent.* 5. §. 8.
(10) §. 33. *infr. eod. l.* 14. *infr. eod.* delicti tamen non capax. *l.* 23. *infr. de furt.*
(11) *l.* 10. *infr. de quæstionibus.*
(12) *Habena*, hic lorum. Horat. 2. *epist.* 2. *In scalis jacuit, metuens pendentis habenæ.*
(13) Adde *l. 1. C. de cursu publico.*
(14) Fictum auxilium ut et ficta querela non excusat.
(15) De hac dictione vide *l. 4. supr. commodati.*
(16) Probat se opem domino tulisse non is tantum, qui probat se dominum servasse, sed et qui fecit quidquid potuit, qui clamavit ad auxilium, qui terruit aggressores, qui turbam convocavit, qui corpus suum objecit, vel alias auxilium tulit.
(17) *Auxilium opemve tulisse dicitur*, qui fecit quod potuit. adde *l. 5. supr. si quis omissa caus. test.*
(18) Probans infirmitatem probat quoque se opem ferre non potuisse.
(19) Adfectata vulnera non excusant servum opem domino non ferentem.
(20) Vulnus modicum non excusat servum domino opem non ferentem.
(21) *Mortiferum* ac mortale seu lethale dicitur, tametsi vulneratus supervivat.
(22) *l. 2. Infr. h. t.*
(23) Id est, post. *l. 1. supr. de reb. cred.*
(24) V. *l. 5. C. famil. ercisc.*
(25) Hæc particula videtur superesse: aut solœcismus fuerit. De solœcismo adde *l. 82. infr. de leg. 1. l. 14. C. de fideic.* Solœcismum autem dictum putant a Solone, quod in legibus suis pingui Minerva sit locutus.
(26) Facit *l. 15. in pr. l. 23. §. 1. l. 34. infr. de oper. libert.*

§. 1. Si quis moriens (1) dixisset, *a servo (2) vim mortis allatam esse sibi:* dicendum est, non (3) esse credendum domino, si moriens hoc dixit: nisi potuerit et probari.

§. 2. Si maritus uxorem noctu intra cubiculum secum cubantem necaverit, vel uxor maritum: servi pœna Senatusconsulti liberabuntur. † Sed si exaudissent (4), et opem non tulissent, plectendi erunt, non tantum si proprii essent mulieris, sed etiam si mariti.

§. 3. Si tamen maritus in adulterio deprehensam occidat: quia ignoscitur (5) ei, dicendum est, non tantum mariti, sed etiam uxoris servos liberandos, si justum (6) dolorem exequenti domino non restiterunt (7).

§. 4. Si cum omnes domini adgressuram paterentur, uni servus opem tulit, an sit excusandus; an vero, quia omnibus non tulit, plectendus? Et magis est, [ut] siquidem omnibus ferre potuit, quamvis quibusdam tulit, supplicio adficiendum: si vero simul omnibus non potuit, excusandum, quia quibusdam opem tulerit. Nam illud durum est dicere, cum duobus auxilium ferre non possit, elegit (8) alteri esse auxilio, electione crimen eum contraxisse.

§. 5. Quare et si servus mulieris marito dominæ magis auxilio fuit, quam dominæ, vel contra, dicendum est, ignosci ei debere.

§. 6. Subvenitur eis, qui eo tempore, quo dominus dominave occisus est, *clausi* ita fuerunt sine dolo malo, ut erumpere succurrendi causa, aut comprehendendi eos, qui cædem fecerint, non potuerint. Nec interest, a quo *clausi* continebuntur. Sic tamen si non (9) data opera voluerint se ita includi, ne opem ferre possint. *Clusos* (10) accipere debemus, et si sunt vincti: si tamen ita vincti, ut omnimodo erumpere vincula et auxilio esse non potuerunt.

§. 7. Ignoscitur etiam his, qui *ætate defecti* (11) sunt.

§. 8. *Surdus* quoque inter imbecillos (12) numerandus est, aut inter eos, qui sub eodem tecto non sunt: quia ut illi (13) per spatium, ita hic per morbum nihil audit.

§. 9. *Cœcus* quoque veniam mereri debet.

§. 10. *Mutum*, simili modo excipimus, sed ibi, ubi vocis (14) tantum auxilium superfuit.

§. 11. *Furiosus* excipi, nequaquam dubium est.

§. 12. Si quis [quem] eorum servum servamve ex ea familia, qui ejus facinoris noxius erit, receperit (15) vel celaverit sciens dolo malo: in ea causa est, ac si lege, quæ de sicariis lata est, facinoris noxius fuerit.

§. 13. Si ex stipulatu servus debeatur, et cædem domini arguerit (16), et pro [hoc] præmio (17) liber esse jussus sit: ex stipulata actio stipulatori non datur: nam, et si supplicio adfectus fuisset, non daretur: Quod si sub eodem tecto non fuit, ex stipulatu actio in æstimatione servi utilis erit creditori.

§. 14. Utrum autem is solus videatur indicasse (18) vel arguisse, qui ad hoc prosiliit ultro; an etiam is, qui, cum accusaretur, ipse detorsit in alium crimen? et magis est, ut ille hoc præmio dignus sit, qui ultro ad accusationem prosiliit.

§. 15. Hi quoque, qui non potuerunt alias ad libertatem pervenire (utputa, si hac lege distractus erat quis, *ne manumitteretur*), poterunt propter hoc, quod in commune utile est, ad libertatem pervenire.

§. 16. De his quoque servis, qui testamento manumissi sunt (19), perinde atque servis, supplicium sumendum est.

§. 17. De his qui antequam testamentum occisi occisæve aperiretur, profugissent, posteaque aperto testamento liberi scripti invenirentur, perinde ac si de servis, quæstio habenda, suppliciumque sumendum est. Nam est *æquissimum, ultioni dominorum non obstare indulgentiam ipsorum: quam* (20) *quisque pleniorem esset expertus, eo graviorem sceleri suo pœnam merebitur.*

§. 18. Quod ad causam testamenti pertinens relictum erit ab eo, qui occisus esse dicetur: id ne quis sciens dolo malo aperiendum, recitandum, describendumque curet, Edicto cavetur, prius quam de ea familia quæstio ex Senatusconsulto habita, suppliciumque de noxiis sumptum fuerit.

§. 19. *Aperire* autem hic ille videtur, qui naturaliter (21) aperit, sive sint signatæ, sive non sint legatæ (22), sed tantum naturaliter clausæ.

§. 20. Aperire accipere debemus prohibitos nos, vel palam, vel publice, vel secreto. Omnis enim apertura prohibita est.

(1) Morienti testimonio dicto et querelis an fides habenda sit, ut ex iis quis torqueri possit, dixi ad *l.* 6. *C. de test. ordin.* Sane hic non creditur morienti, nisi et rei veritas probetur, tametsi alias nemo præsumitur moriens immemor suæ salutis. *l. ult. C. ad l. Jul. repetund.* Goth. De probatione per mortem v. Cravett. *consil.* 6. *n.* 51. *vol.* 1. *et consil.* 158. *n.* 7. *cons.* 275. *n.* 5. Et *de Antiquitate tempor. part.* 1. *vers. Quarto limitatur. n.* 43. Alc. *de præsumpt. reg.* 3. *præsumpt.* 4. *n.* 5. Ans.

(2) Vel a filio. *l.* 4. *supr. de inofficioso.*

(3) Confessionem et depositionem morientis et offensi non audiri observa. facit *lex* 39. *supr. de pign. l.* 28. *in fin. pr. supr. ad SC. Velleian.* nec fidem facere adversus servos, *ut hic.* filios, *d. l.* 4. *supr. de inoff.* Ut hinc possis colligere rei depositionem, quam testamentum vocant, supplicii tempore neminem onerare, alteri præjudicium non facere. v. de Medices. *part.* 3. *tract. de morte. n.* 52.

(4) V. *l.* 4. *in fin. pr. supr. de noxalib.*

(5) Quantum ad pœnam legis attinet Corneliæ, non tamen in totum. *l.* 22. *in fin. l.* 24. *l.* 38. §. 8. *infr. ad l. Jul. de adult. l.* 1. *in fin. infr. ad l. Corn. de sicariis.* Goth. Adde quæ notavi Censur. Forens. *lib.* 1. *cap.* 1. *num.* 9. *et lib.* 5. *c.* 1. *n.* 14. S.L.

(6) Justum dolorem cuique licet exequi. adde *l.* 4. *C. ad l. Jul. de adult.*

(7) Alias non resistere, cum possis, culpa est.

(8) Gratificationi locus est in re pari. *Bald.* vide *l.* 53. *l.* 54. *infr. de re judic.*

(9) *l.* 2. §. 8. *supr. si quis caution.*

(10) *l.* 9. *supr. ex quibus caus. major.*

(11) Senes et decrepitos a quæstione et tormentis immunes esse hinc colligunt. v. Clar. 5. *sent. ult. qu.* 64.

(12) *l.* 3. *l.* 9. *supr. de ædil. l.* 43. *supr. de vulgari.* Goth. Ad hunc §. 8. *et* §. 10. v. Zanger. *de tortur. reor. cap.* 1. *num.* 47. Farinac. *de tortur. tit.* 5. *quæst.* 41. *num.* 24. *et seqq.* Ans.

(13) Id est, qui sub eodem tecto non sunt.

(14) *l.* 1. §. 29. *supr. eod.*

(15) Qui reum recepit, eodem quo reus tenetur crimine. vide l. 1. *infr. de receptat.*

(16) Indicaverit, §. 14. 15. *infr. h. t. l.* 197. *infr. de verb. signif. l.* 1. *C. pro quib. caus. serv.* v. Cujac. 18 *obs.* 22.

(17) Vide *l.* 25. *Infr. h. t. l.* 2. *infr. de jur. fisc. l.* 8. *infr. de accusat.*

(18) Vindicasse. *Hal.* Florentinam defendit August. 2. *emendat.* 19. Cujac. 18. *obs.* 22.

(19) De statuliberis. de quibus *l.* 1. §. 4. *in fin. supr. h. t.* adde Paul. 3. *sentent.* 5. §. 6.

(20) *Al.* quam quo quisque etc. Pœna majore digni sunt, qui majora præmia sunt experti. *l. un. in fin. C. de conductoril. lib.* 11. *tit.* 71. vide *Novell. Valentiniani de sepulchris. in* §. *clericos.*

(21) Naturaliter tabulas aperire dicitur, qui facit ut id quod naturaliter clausum est, videri possit, et oculis percipi. adde §. 24. *infr. eod.*

(22) *Al.* ligatæ.

§. 21. Si quis ignorans occisum, aperuerit: non debet hoc Edicto teneri (1).

§. 22. Et si sciens, non (2) tamen dolo aperuit, æque non tenebitur: si forte per imperitiam (3), vel per rusticitatem (4), ignarus Edicti Prætoris vel Senatusconsulti, aperuit.

§. 23. Si quis tabulas quidem non aperuit naturaliter, linum autem inciderit: excusatus erit: quia dolo caret, qui ipsas tabulas non aperuit.

§. 24. Si autem non totum testamentum, sed pars (5) ejus aperta sit: dicendum est, in Edictum incidisse eum, qui aperuit: parvi enim refert, utrum totum an pars aperiatur.

§. 25. Si quis codicillos aperuerit: testamentum non aperuerit: in Edictum incidit: nam et codicilli ad causam testamenti pertinent.

§. 26. Item sive jure valeat id, quod apertum est, sive non valeat, attamen Edicto locus est.

§. 27. Eadem servantur et de his, quæ ad causam substitutionis pertinent, si pupillus, pupillave, occisus, occisave esse dicetur.

§. 28. Si alius aperuit, alius recitavit, alius descripserit: omnes in Edictum incident, qui singula eorum fecerunt.

§. 29. Non tantum ex testamento, sed etiam ab intestato hereditas ad hoc Edictum pertinet: ut ne (6) quis adeat, bonorumve possessionem (7) petat, antequam quæstio de familia habeatur: ne heres propter compendium suum familiæ facinus occultaret.

§. 30. Eleganter Scævola ait, ut quis ad heredem suum utiles actiones transmittat, si forte ante aditionem decessit, exploratum esse debere, idcirco eum non adire, quod Senatusconsulto Edictoque terreatur.

§. 31. Si conditioni intra diem ex die mortis præstitutum parere jussi, ignorantia non paruerunt; si idcirco ignoratum est, quia metu Senatusconsulti aperiri tabulæ non potuerunt: succurritur (8) eis ad implendam conditionem.

§. 32. Si et aliud impedimentum sit de non adeunda hereditate vel aperiendarum tabularum, [sit] et Senatusconsulti: nihil (9) prodesse impedimentum Senatusconsulti, si et aliud fuit: veluti si prægnans (10) uxor occisi fuit, vel etiam putabatur, et propterea adire hereditatem institutus non potuerit.

4. Papinianus [lib. 6. Responsorum].

Qui posthumos heredes instituerat, non natis posthumis uxorem secundo loco scripsit heredem: cum a familia necatus diceretur, uxor diem suum obierat (11): heredes mulieris actiones ex constitutione (12) sibi dari postulabant? Eos ita demum audiendos esse respondi, si mulier, quam in utero nihil gestare constabat, propter Senatusconsultum hereditatem adire noluit: alioquin prægnante (13) ea defuncta (14), nullam injuriæ quærelam intervenisse.

De necessariis heredibus. 1. *De bonorum possessione.* 2. *De publicatione bonorum.* 3. *De incuria et medici insidiis.*

5. Ulpianus [lib. 50. ad Edictum].

Necessarios heredes puto Edicto comprehendi, si (15) se misceant hereditati.

§. 1. Nec bonorum (16) possessionem peti Prætor permittit: et ego puto ad omnes (17) bonorum possessiones hoc Edictum pertinere.

§. 2. Non alias bona publicantur (18), quam si constabit esse occisum patremfamilias, et heredem ante quæstionem de familia habitam, suppliciumque sumptum, adisse hereditatem.

§. 3. Ubi quis incuria necatus est, vel medici (19) insidiis, adiri quidem hereditas potest, sed heredi defensio mortis incumbit.

Si certus sit percussor. 1. *De herede accusato.* 2. *Si unus ex dominis non compareat.* 3. *De eo, qui appetitus est, nec occisus.*

6. Paulus [lib. 46. ad Edictum].

Et (20) si percussor certus sit, tamen habenda quæstio (21) est, ut cædis mandator (22) inveniatur. Utique autem ipse (23) maxime quæstioni dabitur (24), quamvis et cæteri (25) puniantur.

§. 1. Quamvis alias in caput domini servi non torquentur, recte tamen fiet quæstio, etiam (26) si heredem accuset, sive extraneus heres, sive ex suis sit.

§. 2. Si unus ex dominis non compareat (27), quærendum est de casu ejus per servos, quos communes habuerunt: magis enim de salute aut ultione domini non comparentis quam in caput præsentis torquebuntur.

(1) Non præsumitur dolo fecisse, qui ignorans fecit: de qua præsumptione vide Alciat. 3. *præs.* 30. Goth. Adde Tiraquell. *tr. de pœn. caus.* 13. *num.* 24. *et caus.* 44. *num.* 4. Ans.

(2) Dolum non continuo admittit, qui sciens quid facit, cum imperitia et rusticitate possit excusari.

(3) *l.* 5. §. 1. *infr. de his, quæ ut indig.*

(4) Juris, ut *l.* 8. *C. qui admitti.* cui parci solet, *l.* 7. §. 4. *supr. de jurisd. l.* 2. §. 1. *supr. si quis in jus vocat. l.* 1. *in fin. supr. de edendo. l.* 1. *in fin. supr. de inspic. vent. l.* 2. *in fin. infr. de jure fisci. l.* 31. *C. de testam.* quod in sagacissimis fallit, *arg. l.* 6. §. 19. *supr. de excusat. tut.* et in delictis. Jason ex *d. l.* 7. ait rusticitatem nunquam excusare, nisi in casibus jure comprehensis.

(5) V. quæ notavi *in Epitome feudor. tit. si quid in fraudem patroni.* et *tit. de contr. empt.*

(6) *l.* 5. §. 1. *infr. h. t.*

(7) *l.* 5. §. 1. *infr. eod.*

(8) V. quæ notavi ad *l. un. C. de caducis.*

(9) In dubio potentior est, et inspicitur magis causa quæ nocet, quam quæ prodest. vide *l.* 5. *infr. de fidejuss.* ac maxime quidem in inseparabilibus. *Dynus.*

(10) *l.* 4. *in fin. infr. h. t.*

(11) Antequam adiret.

(12) Ex substitutione. Cujac. 4. *obs.* 13.

(13) *l.* 3. *in fin. supr. eod.*

(14) Nec possunt de eo torqueri mulieris heredes.

(15) *Suos* non dici ad hanc Edicti pœnam, antequam se immiscuerint, ex hoc loco notat Baldus.

(16) *l.* 3. §. 29. *supr. eod.* Paul. 3. *sentent.* 5. §. 1.

(17) Sunt enim variæ, sex ordinariæ, una extraordinaria. *Inst. de bonor. possess.*

(18) *l.* 8. *in fin. infr. h. t.*

(19) Medicus eo casu punitur, *l.* 6. §. 7. *supr. de off. Præs.* adde *l.* 3. *infr. de extraordin. cogn.*

(20) Multo magis si incertus.

(21) De familia scilicet: pessime namque hunc locum Accursius accipit de percussore qui certus est.

(22) *l.* 17. *infr. eod.* primus vel secundus.

(23) Percussor sc.

(24) Ob eam rem scilicet, ut prodat mandatorem.

(25) Servi qui sub eodem tecto sunt.

(26) Habetur de familia quæstio, etiamsi heres testatorem occidisse dicatur. Paul. 3. *sentent.* 5. §. 9.

(27) Mortuus præsumitur, ac probatur, qui diu quæsitus in itinere aut conflictu non comparet. Alios modos mortis probandæ vide apud Capell. Tholozan. *decis.* 12. An et anno centesimo? vide *l.* 23. *C. de sacros. Eccles.* Ex hac quoque lege decidenda est pars *l.* 2. §. 4. *supr. testamenta quemadmod. aperiant.*

§. 3. Si *appetitus* (1) *sit nec occisus* dominus, nihil Senatusconsulto cavetur: ipse enim in familiam suam potest animadvertere.

7. Idem lib. sing. ad Senatusconsultum Silanianum.

ET (in) libertos extraordinarium (2) auxilium habebit.

De servo vendito. 1. *De castrensi peculio.*

8. Idem [lib. 46. ad Edictum].

SEnatusconsulto Pisoniano cavetur, *ut, si pœnæ obnoxius servus venisset* (3), *quandoque animadversum in eum esset, ut venditor pretium* (4) *præstaret*, ne emptori injuriam fecisse videatur Senatus.

§. 1. Si filiusfamilias, qui in castrensi (5) peculio testatus est, occisus sit: omnimodo id defendendum est, ut ex quibus casibus ad fiscum (6) patrisfamilias bona pertinent, his casibus et hujus peculium potius quam ad heredes qui deliquerunt in adeundo, et similibus, ultive non sunt.

De confiscatione bonorum ob mortem inultam.

9. Gajus [lib. 17. ad Edictum provinciale].

CUm fisco caduca (7) bona defuncti addicantur propter inultam mortem, in (8) eum legatorum actio datur (9): et libertates ratæ sunt, eorum scilicet, qui Senatusconsulto excipiuntur.

De filio exheredato. 1. *De libertis.*

10. Paulus [lib. sing. ad Senatusconsultum Silanianum].

SI *exheredatus filius*, antequam adiretur patris hereditas, occisus sit: ex eventu (10) inspicietur, ut si adita fuerit hereditas, quasi alieni fuisse videantur; si vero irritum testamentum factum sit, quia ipsius essent si viveret, omnia perinde aguntur, ac si dominus esset.

§. 1. Sub Divo Trajano constitutum est, de his libertis, quos vivus manumiserat, quæstionem haberi.

11. Tryphoninus lib. 2. Disputationum.

IDemque erit et de (11) his, qui jus annulorum petierant.

Si servus legatus pro præmio libertatem accipiat.

12. Paulus lib. sing. ad Senatusconsultum Silanianum.

SI servus a testatore occiso legatus sit, et Prætor pro præmio statuerit liberum eum esse: dicendum est, non impediri libertatem (12).

De tempore cognitionis aperti testamenti

13. Venulljus Saturninus [lib. 2. de publicis judiciis].

IN *cognitione aperti* adversus Senatusconsultum *testamenti* ejus, qui a familia sua occisus dicatur, *quinquennii tempus* (13) *constitutum* est Senatusconsulto, Tauro et Lepido Consulibus (14): quod tamen ad extraneos pertinet: namque eos, qui parricidii pœna teneri possunt, semper (15) accusare permittitur eodem Senatusconsulto.

De servo impubere.

14. Mæcianus [lib. 11. de publicis judiciis].

EXcipiuntur Senatusconsulto Silaniano *impuberes* (16) *servi*. Trebius autem Germanus Legatus etiam de impubere sumi jussit supplicium: et tamen non sine ratione: nam (17) is puer (18) nec multum a puberi (19) ætate aberat, et ad pedes domini cubuerat, cum occideretur, nec postea cædem ejus prodiderat: ut enim opem ferre eum non potuisse constabat, ita silentium præstitisse etiam postea, certum erat: et his duntaxat impuberibus Senatusconsulto parci credebat, qui tantum sub eodem tecto fuissent; qui vero ministri vel participes cædis fuissent, et ejus ætatis (quamquam nondum puberis) ut rei intellectum capere possent, his non magis in cæde domini, quam in ulla alia (20) causa parci oportere.

Si substitutus ultus sit necem testatoris. 1. *Si heredi scripto legatum fuerit.* 2. *De herede scripto vel legitimo.*

15. Marcianus [lib. singul. de Delatoribus].

SI sequens (21) gradus ultus fuerit necem testatoris, an priore (22) hereditas ad illum [trans] feratur? Et ait Papinianus, non esse hoc: nam pœna illius, hujus præmium esse non debet.

§. 1. Cum ex parte heredi instituto legatum quoque erat, et in ulciscenda morte cessaverat: Divi Severus et Antoninus rescripserunt, tam hereditatis portionem, quam legatum ei auferendum.

§. 2. Heredibns (23) autem qui in ulciscenda morte defuncti cessaverant, tam testamento quam ab intestato auferuntur bona (forte et si quasi patronus venit): quamvis hi suo jure admittantur.

Si servus communis necem detexerit.

16. Marcellus [lib. 12. Digestorum].

DOmino a familia (24) occiso, servus communis (25) necem ejus detexit: favore libertatis liber quidem

(1) Perfecta esse homicidia ac delicta interdum exigitur, ut vindicari possint, adeoque de perfectis delictis statuta intelligenda esse notat Baldus, ut ad statuta de homicidio non pertineat *l. is, qui cum telo. C. ad l. Corn. de sicariis.*

(2) Ut scilicet in servitutem redigantur. *arg. l. 2. C. de libert.*

(3) Alienatio servi fisco ob pœnam obnoxii, non impedit vindictam fisci.

(4) Facit *lex si fundus.* 33. *supr. locati.*

(5) Castrense peculium publicatur propter delictum heredis filii.

(6) Vide *l. 5. §. 2. supr. l. 9. infr. h. t.*

(7) Bona caduca fisco addicuntur propter inultam mortem.

(8) Hereditate publicata seu confiscata, omnia onera hereditatis transeunt in fiscum: Onera, inquam, legatorum et libertatum.

(9) Atque ita sentit onus hereditatis, *l. 2. in fin. infr. si quis aliquem testari.* et in eum datur legatorum persecutio, *l. 50. §. 2. infr. de leg.* 1. quemadmodum et adversus privatos successores. *l. 2. in fin. infr. de alimentis. l. 60. in fin. infr. de cond. et demonstr. l. 3. in fin. infr. ad SC. Trebell. l. 14. infr. de jure fisci. l. un. §. 14. C. de caducis.*

(10) Eventus futurus expectandus, quoties inspecto tempore præsenti, de delicto non liquet. *Bald.*

(11) Adde *l. 42. infr. ad l. Jul. de adulter.*

(12) Quia liber habetur pro mortuo, *l. si mihi alienum* 9. *infr. de solut. l. inter omnes.* 46. *infr. de furt.* et sic oblique (vel) indirecto jus tertii absorbetur. *Bald.*

(13) V. Cujac. 4. *obs.* 14.

(14) V. quæ notavi ad *inscriptionem hujus tit.*

(15) *l. ultim. infr. ad l. Pomp. de parricid.* adde Tiraquell. (de) *pœnis. caus.* 29.

(16) *l. 1. §. 32. supr. eod.*

(17) Impubes, qui non multum a puberi ætate abest, pœna (ca)pitali puniri potest.

(18) Puer impubes.

(19) *Al.* a pubertate.

(20) Quam in nulla alia. *Hal.*

(21) Ut puta soror defuncti. *l. 10. C. de his, quib. ut indig(n.)*

(22) An a priore, puta, uxore defuncti instituta. *d. l. 10.*

(23) Facit *lex* 20. *l. 21. infr. de his, quæ ut indignis.*

(24) Extat hæc Marcelli sententia in *l. 1. C. de communi ser(vo).*

(25) 36. *Synops.* περὶ φόνων, c. 16.

fieri debet, pretii (1) autem partem sibi contingentem socium consequi oportet.

De familia torquenda.

17. MODESTINUS [lib. 8. Regularum].

PRius de se familia torquenda est: et, si confiteatur, tunc interrogetur, quo mandante (2) flagitium admissum sit.

De querela inofficiosi, et morte defuncti vindicanda.

18. IDEM [lib. 9. Regularum].

EX inofficioso testamento queri idem et mortem vindicare defuncti non prohibetur: idque Paulus respondit.

De auxilio a familia ferendo.

19. IDEM [lib. 8. Pandectarum].

CUm (3) dominus occiditur, auxilium ei familia ferre debet (4) et (5) armis, et manu (6), et clamoribus (7), et objectu (8) corporis. Quod si, cum posset, non tulerit, merito de ea supplicium sumitur.

De rebus hereditariis ordinandis.

20. PAPINIANUS [lib. 2. Responsorum].

HEres, qui veneni (9) causam persequitur, res hereditarias urgentes (10) ordinare, salvis probationum indiciis, non prohibetur (11).

De tempore petendæ possessionis, et de libertate. 1. De fideicommisso. 2. De appellatione.

21. IDEM [lib. 6. Responsorum].

PRopter veneni (12) quæstionem tempus petendæ possessionis non profertur: cum eo quoque suspenso crimine recte petatur. Aliud Senatui placuit, cum a familia dominus necatus dicitur, servorum videlicet causa, quorum libertatem, quæstionis habendæ gratia, negligi necesse est.

§. 1. Neptis, quæ possessionem aviæ petierat, mortem ejus, interfectam sciens, non defenderat: fideicommissum (13), quod avia ex alio testamento nepti debuit, in restituendis fisco bonis non esse deducendum placuit: dolus enim heredis punitus est: Si (14) autem negligentia mulier emolumentum bonorum amiserit, fideicommissum esse retinendum, integrato (15) jure debiti, rationis est.

§. 2. Præsidis iniquitate reis illatæ cædis absolutis, heredibus, qui non *defunctorie* (16) debitum officium impleverant, quamvis (17) non provocassent, hereditatem auferri non oportere, visum est.

De morte heredis.

22. PAULUS lib. 16. Responsorum.

GAjus Seius, cum langueseeret (18), questus est, *se veneno occidi* (19) *a servo suo*; et sic exspiravit: cui heres exstitit Lucia Titia soror, et mortem ejus exequi (20) neglexit; et ipsa post annum decimum (21) decessit: exstitit, qui bona nunciaret (22) Gaii Seii: Quæro, an morte Titiæ extinctum sit crimen? Paulus respondit, causam de qua quæritur, cum sit pecuniaria (23), morte (24) ingratæ (25) heredis extinctam non videri.

De Senatusconsulto Trebelliano.

23. MÆCIANUS [lib. 13. Fideicommissorum].

SI, antequam pateficret testatorem occisum, tabulæ testamenti apertæ essent; deinde innotuisset, id admissum esse: causa cognita puto (26) compellendum institutum adire hereditatem, quam suspectam diceret, et ex Trebelliano Senatusconsulto restituere (27).

24. ULPIANUS [lib. 50. ad Edictum].

SI quis quasi suspectam hereditatem coactus (28) adit, non tenetur Edicto.

De præmio ejus qui fugitivos requisivit et convicit. 2. De actione populari in centum aureos.

25. GAJUS [lib. 17. ad Edictum provinciale].

LEge Cornelia cavetur *de præmio* (29) *accusatoris qui requisivit et renunciavit eos servos, qui ex ea familia ante quæstionem fugerint* (30): *ut in singulos* (31) *servos, quos convicerit, quinque aureos* ex bonis occisi, aut, si *inde redigi ea quantitas non possit, ex publico* (32) *accipiat*: Quod præmium non in omnes servos, qui sub eodem tecto locove fuerint, sed in eos solos qui cædem admisissent, accusatori tribuitur.

§. 1. Præterea cavetur, *Ut de his, qui ante quæstionem habitam fugerint, si aperto testamento liberi scripti inveniantur, Lege de sicariis judicium fiat: ita ut ex* (33) *vinculis causam dicant; et convicti, perinde ac servi, puniantur; et ei, qui convicerit, deni aurei præmii nomine durentur ex bonis damnati.*

(1) §. *ult. Inst. de donationib.*

(2) *l.* 6. *supr. h. t.* quo in anno, MS. Accurs. unde notat, Testes interrogandos esse de die et mense, dixi ad Accursium. *Novell. de testibus.* §. *et licet.*

(3) 36. *Synops.* περὶ φόνων. c. 6. 18.

(4) *l.* 1. *supr. h. t.*

(5) Auxilium ferre alter alteri armis, manu, clamore et corporis objectu potest.

(6) *l.* 1. §. 35. *supr. eod.*

(7) *l.* 1. §. 28. §. 36. *l.* 3. §. 10. *supr. eod.*

(8) *l.* 1. §. 35. *in fin. supr. eod.*

(9) *l.* 1. §. 18. §. 19. *l.* 5. *in fin. supr. eod. l.*21.*infr.eod.l.*9. *C.eod.* Veneni alia causa est, et alia necis per vim illatæ. *l.*21.*infr.eod.*

(10) Reficere ædificia, quæ ruinam minantur, tueri pignora pretiosa, servos hereditarios pascere, distrahere onerosa, et servos inutiles, dummodo eos non distrahat, qui probationibus idonei sunt.

(11) Senatuscons. sc. Silanian. quia Silanianum non pertinet ad causam veneni.

(12) V. *l.* 20. *supr. eod.*

(13) Et fructus. *l.* 17. *infr. de his, quæ ut indign.*

(14) Confusa aditione hereditatis actio non integratur, si hereditas ob dolum sit evicta: secus si per negligentiam. Ita in pœnis pecuniariis culpa sufficit, neque dolus exigitur.

(15) V. quæ scripsi ad *l.* 98. §. 2. *infr. de solut.*

(16) V. *l.* 1. §. 34. *supr. h. t.*

(17) Sufficit heredi accusasse, nec tenetur appellare.

(18) V. *l.* 3. §. 1. *supr. eod.* Goth. De confessione in articulo mortis v. *l.* 1. §. 24. *cum notat. infr. de quæstion.* Zanger. *de except. part.* 1. *cap.* 1. *n.* 41. Ans.

(19) Mori viventem, non mortuum, hinc colligunt. v. *l.* 18. §. 1. *infr. de manum. test. l.* 1. §. 18. *infr. de collat. l.* 11. *C. de contr. stip.* 6. Gell. 13.

(20) Vindicare, ulcisci.

(21) Post decennium movetur quæstio bonorum: et sic ingratus heres longo tempore non præscribit. *Bald.* vide tamen *l.* 13. *supr.eod.*

(22) Fisco.

(23) Et ipso jure imposita.

(24) Mors delinquentis non impedit causam bonorum post mortem agitari. *Bald.*

(25) Ingratus est heres, qui non vindicat mortem defuncti. *Bald.*

(26) Hereditatem adire cogendus est heres, et restituere fideicommissum, etiam ante vindicatam mortem defuncti: Hoc amplius adjicit, *Bald.* mortis defuncti vindicandæ onus heredi, at non fideicommissario universali incumbere. *l. pen. infr. eod.*

(27) Et sic restitutio fideicommissi non patitur moram propter inultam mortem defuncti. *Bald.*

(28) Puta a Prætore. Jussus enim judicis excusat. *l.* 2. §. *ult. supr. si quis cautionib. c. quod quis mandato. de reg. in* 6.

(29) *l.* 3. §.13. *supr. eod.* v. quæ scripsi ad *l.*13.§.2.*infr. de jur. fisc.* Cic. *pro Cluentio*: Præmio quis ad accusandum invitatur.

(30) *Fuga* sola suspicionem et suspectum facit. dixi ad *Nov.* 53. c. 4. *et* 161. *cap.* 1. *l.* 15. *C. de probat.*

(31) Statutum si talentum deferenti reum læsæ majestatis pollicebitur, quot quis reos detulerit, tot talenta feret.

(32) Præmium de bonis offensi ei, qui vindicat ejus necem, debetur. Quid, si bona offensi non sufficiunt? debetur e publico. *Bald.*

(33) *l.* 2. *infr. de custod. reor.* Reus criminis causam ex vinculis debet dicere, nec licet datis fidejussoribus dimittendus est. *Bald.*

§. 2. Ex hoc Edicto actio proficiscitur contra eum, qui adversus Edictum Prætoris tabulas testamenti aperuisse [diceretur]; vel si quid aliud fecisse dicetur: nam (ut ex supradictis apparet) plura sunt, propter quæ pœna Edicti constituta est. † Palam est autem popularem actionem esse: cujus (1) pœna in centum (2) aureos ex bonis damnati extenditur: et inde partem dimidiam ei, cujus opera convictus erit, præmii nomine se daturum Prætor pollicetur, partem (3) in publicum redacturum.

De eo, qui fideicommissum accepit ab herede.

26. SCÆVOLA [lib. 34. Digestorum].

Fideicommissum (4), quod ex testamento fratris patruelis Gaius Seius Titio debebat, ab heredibus Seii Titius accepit: Quæsitum est, cum necem Gaii Seii heredes ejus non vindicaverint, an [Titius] nihilominus [eos] heredes (5) ut indignos accusare possit ob id, quod necem ejus non vindicaverint; nec obsit ei, quod ab iisdem fideicommissum ex testamento fratris patruelis consecutus sit? Respondit, nihil proponi cur obstaret.

An delictum heredis coheredi noceat.

27. CALLISTRATUS [lib. 1. de jure fisci].

Si de pluribus heredibus, quibusdam invitis aut ignorantibus, apertum erit testamentum, non amittunt portiones suas, qui (6) culpa carent.

TIT. VI.

SI QUIS (7) ALIQUEM TESTARI PROHIBUERIT, VEL COEGERIT (8).

De testamentario prohibito. 1. Si dominus scripti heredis dolo fecerit, ne testamentum mutaretur. 2. De pluribus heredibus.

1. ULPIANUS [lib. 48. ad Edictum].

Qui (9), dum captat hereditatem legitimam, vel ex testamento, prohibuit testamentarium (10) introire, volente eo (11) facere (12) testamentum, vel mutare (13): Divus Hadrianus constituit, denegari ei debere actiones, denegatisque ei actionibus, fisco (14) locum fore.

§. 1. Si dominus (15) dolo fecerit, ne testamentum mutaretur (16), in quo servus ejus scriptus erat: quamvis manumissus adierit hereditatem, actiones ei denegantur: cum (17) et liberis ejus, si quid fuerit datum, denegari debeat, etsi non fuerint in potestate. † Sed si legatum ei relictum sit, idque restituere sit rogatus, consequens erit dicere, admitti eum ad legatum, quod non ipse habuisset, sed ad alium sit translaturus.

§. 2. Si plures heredes instituti sint, et omnes dolo fecerint, quo minus testamentum mutaretur: dicendum est, actiones omnibus denegari: quia omnes dolo fecerunt.

De testibus impeditis. 1. De fratribus. 2. De fideicommisso.

2. PAULUS [lib. 44. ad Edictum].

Si (18) quis dolo malo fecerit, ut testes non veniant (19), et per hoc deficiatur facultas testamenti faciendi: denegandæ sunt actiones ei, qui dolo fecerit, sive legitimus heres sit, sive priore testamento scriptus.

§. 1. *Fratris* autem factum fratri (20) non nocet.

§. 2. Si fidei ejus, qui dolum admisit, commissum est, ut hereditatem restitueret, ea hereditas caduca (21) cum suis (22) oneribus fiet, ut commodum legis Falcidiæ fiscus sentiat, dodrantis autem fideicommissarius.

De viro et uxore.

3. PAPINIANUS [lib. 15. Responsorum].

Virum, qui non (23) per vim, nec dolum, quo minus *uxor* contra eum, mutata voluntate, codicillos faceret, intercesserat, sed (ut fieri adsolet) offensam (24) ægræ mulieris maritali sermone placaverat, in crimen non incidisse respondi: nec ei, quod testamento fuerat datum, auferendum.

TIT. VII.

DE (25) JURE (26) CODICILLORUM (27).

De testamento non jure facto.

1. ULPIANUS [lib. 4. Disputationum].

Sæpissime rescriptum et constitutum est, eum qui testamentum facere opinatus est, nec voluit quasi codi-

(1) Adde *l. un. §. 4. infr. de l. Julia ambitus.* adde §. 1. *Inst. de success. libert.*

(2) In centum millia sestertium. Paul. 3. *sent.* in decem, Hotom. *in sua disputatione de aureo Justinianeo.*

(3) Popularibus in actionibus pars pecuniæ actori, dimidia fisco applicatur: quod verum est in casibus expressis a jure: alias regulariter totum actori debetur. *l. lege Agraria. 3. infr. de termino. l. si qua. 244. infr. de verb. sign. l. si quis id, quod. 7. supr. de jurisdict. omn. jud.* Bald.

(4) Fideicommissarius universalis potest accusare heredem de inulta morte defuncti. *Bald.*

(5) *l. 9. supr. h. t.*

(6) *l. 5. §. 5. infr. de novi operis nunc.* Puniri non debet, qui culpa caret.

(7) *Lib. 6. C. 34.* vide Paul. 5. *sentent.* 12. §. 2. 35. *Eclog.* 4.

(8) De eo crimine vide in oratione Isæi περὶ τοῦ Κλεονύμου κλήρου. Goth. Adde Menoch. *de arbitr. lib. 2. centur. 4. casu. 305. num. 5. et 28. et cas. 472. num.* 5. Boss. *tit. qui testari prohib. num.* 1. Clar. *lib. 5. sent. §. final. qu.* 83. Peregrin. *de jure fisci. lib. 2. tit.* 6. Mantic. *de conject. lib. 2. cap.* 7. Ans.

(9) Ei etiam velut indigno aufertur hereditas, qui adfinem (tollenda est ex hoc loco vox hæc *adfinem.* Nulla est enim adfinitatis jure ab intestato successio) vel cognatum, cui ipse ab intestato successurus erat, testamentum facere prohibuit: aut ne jure subsisteret, operam dedit. Paul. 5. *sent.* 12. §. 2. adde *l. 2. C. h. t.*

(10) Id est, testamenti scriptorem. *l. 9. §. 6. supr. de hered. inst. l. 3. in fin. infr. ad SC. Trebell. l. 22. §. 10. infr. ad l. Corn. de falsis.*

(11) Sic interpretor *eo*, ubi quis vult testamentum facere vel mutare: vel dic, *eo*, id est, testatore.

(12) Vel ordinare. *l. 2. C. h. t.*

(13) §. 1. *infr. eod. l. 19. infr. de his, quæ ut indig.*

(14) *Synops. eod. c.* 1.

(15) *Domini* delictum adversus hoc Edictum nocet ejus servo heredi scripto.

(16) *In princ. supr. eod. l. un. infr. quibus non compet. bon. possess.*

(17) *Patris* delictum adversus hoc Edictum nocet ejus filio heredi scripto, etiam emancipato.

(18) *Synops. eod. c.* 2.

(19) Et ita jure non subsisteret. Paul. 5. *sent.* 12. §. 2.

(20) *l. 5. §. 5. infr. de novi oper. nunc.*

(21) Heredi, qui fraudem admisit adversus hoc Edictum, succedit fiscus cum onere.

(22) V. *l. 9. supr. de SC. Silanian.*

(23) Vis aut dolus non est, offensam uxoris maritali sermone placare.

(24) Judicium uxoris postremum in se provocare, maritali sermone, non est criminosum. *l. ult. C. h. t.* adde *l. 70. supr. de hered. inst.*

(25) *Lib. 6. C. 36. 2. Inst. ult. 4. C. Theod. 4. 36. Eclog.* 1.

(26) Ac solennitate. Porro non tanta solennitas requiritur in codicillis, quanta in testamento. §. *ult. Inst. eod.*

(27) Codicillus quid est? An correctio testamenti, ut *Moscopulus* putat? An supplementum testamenti, ut *Theophilus*? Neutrum præcise verum est. Nam et sine testamento fieri codicillus potest, et qui neque corrigit, neque supplet testamentum, codicillus est. Codicillus igitur est *intestati voluntas, vel testamenti sequela,* et *minus solennis.* Fit enim ab intestato verbis precariis tantum, et ex testamento vires accipit. Testamentum si non valet, aut si rumpitur, non valet codicillus, rumpitur codicillus. Quid, si ante testamentum factus est? est etiam sequela: quia intellectu posterior est. *l. 5. infr. eod.* Goth. Ad tit. *et mater.* v. Socin. *reg.* 84 Turret. *de effect. claus. codicill. qu.* 119. *n.* 4. Mantic. *de conject. ult. volunt. lib. 1. tit. 8.* 9. Cottam *in memorabil. verb.* codicilli. Menoch. *lib. 4. præsumpt. 3. num. 6. et præsump.* 177. *n.* 3. *Cujac. lib. 2. ad Afr.* Vasq. *de success. progress. lib.* 3. § 30. *de codicill.* Ans.

cillos id valere, videri nec (1) codicillos fecisse. Ideoque quod in illo testamento scriptum est, licet quasi in codicillis poterit valere, tamen non debetur.

De nato, 1. *Mortuove post testamentum ante codicillos.* 2. *Utrum spectetur tempus testamenti facti, an codicillorum. De libertate.* 3. *De furioso.* 4. *De hereditate.*

2. JULIANUS [lib. 37. Digestorum].

SI ei (2), qui post testamentum factum et ante codicillos scriptos natus esset, codicillis per fideicommissum aliquid daretur, utile est.

§. 1. Quod si ei, qui (3) post testamentum factum, et antequam codicilli scriberentur, mortuus esset, datum esset, pro non scripto habetur.

§. 2. Codicillorum jus *singulare* (4) est; ut, quæcunque in his scribentur, perinde haberentur, ac si in testamento scripta essent. Ideoque (5) servo, qui testamenti facti tempore testatoris fuisset, codicillorum tempore alienus, non recte libertas directa datur. Et contra, si, cum testamentum fiebat, alienus esset, codicillorum tempore testatoris, intelligitur alieno servo libertas data. Et ideo licet directæ libertates deficiunt, attamen ad fideicommissarias eundum est.

§. 3. *Furiosus* (6) non intelligitur codicillos facere: quia nec aliud quicquam agere intelligitur, cum per omnia (7), et in omnibus, absentis (8) vel quiescentis loco habeatur (9).

§. 4. Hereditas testamento inutiliter (10) data non potest (11) codicillis quasi hereditas confirmari, sed ex fideicommisso petitur, salva ratione legis Falcidiæ.

De codicillis ab intestato. 1. *De legitimis heredibus natis post codicillos.* 2. *De testamento facto.*

3. IDEM [lib. 39. Digestorum].

SI quis, cum testamentum nullum (12) habebat, codicillis fideicommissa hoc modo dedit, *quisquis* (13) *mihi heres erit bonorumve possessor, ejus fidei committo*: fideicommissa præstari debent: quia paterfamilias, qui testamenti factionem habet, et codicillos faceret (14), perinde haberi debet, ac si omnes heredes ejus essent, ad quos legitima ejus hereditas vel bonorum possessio perventura esset.

§. 1. Sed et si *post codicillos factos natus* quis esset proximus adgnatus, vel suus heres, fideicommissum præstari debebit: intelligitur enim is quoque heres scriptus: et ideo non perinde habendus est, ac si rupisset hos codicillos.

§. 2. *Testamento facto* etiam (15) si codicilli in eo confirmati non essent, vires tamen ex eo capient.

† Denique si ex testamento hereditas (16) adita (17) non fuisset, fideicommissum ex hujusmodi codicillis nullius momenti erit.

De eo, qui non est solvendo.

4. IDEM [lib. 63. Digestorum].

EUm, qui codicillorum tempore solvendo sit, recte libertatem dare, placuit: quamvis testamenti facti tempore solvendo non fuerit.

De codicillis factis ante testamentum.

5. PAPINIANUS [lib. 7. Responsorum].

ANte (18) *tabulas testamenti codicilli facti* (19) non aliter valent, quam si testamento, quod postea factum est, [vel] codicillis confirmentur; aut voluntas eorum quocunque (20) judicio retineatur: sed non servabuntur ea, de quibus aliter defunctus novissime judicavit.

De conditione. De substitutione. 1. *De pluribus codicillis.* 2. *De scriptura et signaculis.* 3. *Qui possunt facere codicillos.* 4. *Si mortuo legetur.*

6. MARCIANUS [lib. 7. Institutionum].

DIvi Severus et Antoninus rescripserunt, nihil egisse matrem, quæ, cum pure liberos suos heredes instituerit, conditionem emancipationis codicillis adjecit: quia

(1) Inutile testamentum vim codicillorum non habet. *l.* 13. §. 1. *infr. eod. l.* 29. *supr. qui testam.*

(2) Codicillis fideicommissum relinqui potest ei, qui in utero sit testamenti tempore, vel qui natus sit codicillorum tempore.

(3) *l.* 4. *infr. de his, quæ pro non scriptis.*

(4) Codicillis scripta perinde habentur, ac si testamento scripta essent, *ut hic.* Inde fit ut rupto testamento rumpantur codicilli.

(5) Codicillis directa libertas recte non datur servo, qui alienus fuerit tempore testamenti, licet tempore codicillorum fuerit testatoris, *ut hic.* ut per contrarium, codicillis recte datur directa libertas servo, qui testamenti tempore fuerit testatoris, licet codicillorum tempore fuerit alienus.

(6) *l.* 5. *C. h. t.* quid distet a prodigo, v. Hotom. 3. *obs.* 29.

(7) Imo non per omnia. *l.* 2. §. 1. *supr. de procurat.*

(8) *l.* 7. §. 9. 10. 11. *infr. quib. ex caus. in poss. l.* 124. *in fin. infr. de reg. jur.*

(9) Vox *habetur* fictionem notat, nisi antecedant hæc verba *per omnia*, ut hic, vel *in omnibus*. Unde notant, peregrinus civis factus, ut cæterorum civium jure fruatur, cautionem optimam esse, ut mixta hæc verba *habeatur et si* conjungantur. v. Corsetum *singulari*, *Habetur.* Goth. Similem fere locutionem habes in cap. *grandi.* de suppl. neglig. prælat. in 6. in cap. *fundamenta.* de elect. in 6. et in Clement. *exivi de paradiso.* §. *circa.* de verb. sign. et vis horum verborum est, inter duo subjecta non debere esse aliquam differentiam, secundum Angelum hic. limita tamen ut non trahatur ad insolita et inhonesta, atque cum difficultate concedenda: Anton. de Butr. *cons.* 19. Jason. *ad l.* 1. *n.* 20. *cum seq. de leg.* 1. item nisi sequatur aliquod absurdum vel inconveniens, *arg. l. scire oportet.* §. *aliud. de excus. tut. et l.* 2. *C. de noxalibus.* Ang. *cons.* 6. Jason. ubi supr. Paris. *cons.* 38. *num.* 5. *lib.* 4. copiosissimeque Roland. a Valle *cons.* 60. *n.* 27. *cum pluribus seqq. lib.* 1. Mod.

(10) Inutiliter testamento data hereditas, codicillis quasi hereditas confirmari non potest. Inutile testamentum non valet, ut codicillus. *Hereditatis* appellatio directa intelligitur, *ut hic. l. in libertatibus.* 5. *inf. de manumiss. testam.*

(11) Nec enim jus testamenti et codicillorum confundi oportet. §. 2. *Inst. h. t. l.* 14. *C. de test.*

(12) V. *l.* 9. *infr. h. t.* Qui succedit ab intestato potest gravari.

(13) Hæc verba, *Quisquis mihi heres erit*, etiam non facto testamento, ad intestato venientes referuntur. *Bald.*

(14) Et codicillos facit.

(15) Codicilli vires ex testamento capiunt, etiamsi in testamento non sint confirmati.

(16) Codicillus, ut testamento non valente non valet, ita rupto testamento rumpitur. adde *l.* 6. *infr. eod.*

(17) Si factum est testamentum ad codicillorum confirmationem, requiritur aditio ex testamento: si non est factum, ab intestato: et ita Baldus adversus Accursium tenet, *hic.* et *l.* 2. *infr. de fideic. libert. l. qui filio.* §. *servus. supr. de hered. inst.*

(18) §. 1. *et ibi Theoph.* ubi dixi, *Inst. eod. l.* 22. §. 6. *infr. ad l. Corn. de falsis.* adde Ant. Fab. 5. *conjectur.* 12. 5. Harm. 5. §. 7. 37. *Synops.* 1. *cap.* 1.

(19) Codicillus etiam ante testamentum factus, testamenti sequela est: quippe intellectu posterior est, valet quoque etiamsi testamento non sit confirmatus, si modo voluntas testatoris quocunque judicio retineatur. Hodie codicilli valent, etiamsi non sint specialiter confirmati. §. 1. *Inst. h. t.*

(20) Sed tamen Cujacius putat codicillis scripta verbis directis non aliter valere, quam si specialiter codicilli testamento sint confirmati. 18. *observ.* 7.

neque (1) conditionem heredi instituto codicillis adjicere, neque substituere directo potest.

§. 1. Codicillos et plures (2) quis facere potest: et ipsius manu neque (3) scribi neque signari necesse est.

§. 2. Licet in confirmatione codicillorum paterfamilias adjecerit, *ut* (4) *non alias valere velit*, *quam sua manu signatos et subscriptos*, tamen valent facti ab eo codicilli, licet neque ab eo signati, neque manu ejus scripti fuerint: nam ea, quæ postea (5) geruntur, prioribus derogant (6).

§. 3. Codicillos is demum facere potest, qui (7) et testamentum facere potest (8).

§. 4. Si post testamentum factum mortuo (9) codicillis quis legaverit, licet testamento confirmatis, pro (10) non scripto legatum fit.

Utrum spectetur tempus testamenti facti, an codicillorum.

7. Idem [lib. 2. Regularum].

Quædam non referuntur ad confirmationem codicillorum: veluti si ante captivitatem quis codicillos confirmaverit, et in captivitate codicillos scribat: nam non valent: Idem est si aliquo modo jus testamenti faciendi desierit habere (11).

§. 1. Præterea in illis quæ non juris, sed facti sunt, non est perinde habendum quod codicillis scribitur, atque si ubi confirmatio (12), scriptum fuisset: Veluti si ita in codicillis scriptum erit, *vestem, quæ mea est*, codicillorum tempus spectandum, non quo confirmantur. † Item, *Si Titius vivus est* (13); vel *si tot annis est*, codicillis legavit Seio: tempus codicillorum, non quo tempore fit testamentum, spectandum.

Quibus modis codicilli fiant. 1. De fideicommisso ab intestato. 2. Qui possunt facere codicillos. 3. De arrogatione et emancipatione. De muto. De adgnatione posthumi. 4. De militia. 5. Si servo legatum in testamento, libertas in codicillis datur. 6. De confirmatione codicillorum novissimorum.

8. Paulus [lib. singul. de jure codicillorum].

Conficiuntur codicilli quatuor modis: aut enim in futurum confirmantur, aut in præteritum, aut per fideicommissum testamento facto, aut sine (14) testamento.

§. 1. Sed ideo fideicommissa dari possunt ab intestato succedentibus: quoniam creditur paterfamilias sponte sua his relinquere legitimam hereditatem.

§. 2. Codicilli totiens valent, quotiens quis (15) testamentum quoque facere possit. Non tamen hoc ita intelligemus, ut exigamus, potuisse eum eo tempore, quo scribit eos codicillos, testamentum facere (quid enim, si sufficientium testium facultatem non habuit?), sed si jure testamenti factionem habuit.

§. 3. Si post factum testamentum codicillos quis confirmaverit (16), deinde adrogandum (17) se præbuerit, et ibi (18) codicillos fecerit, atque ita emancipatus decesserit: Quæritur, an ex codicillis legata debeantur: nam et testamentum valet: Sed eo tempore eos fecit, quo testamenti factionem non habuit: Nec similis est muto (19) qui recte codicillos confirmaverit: licet enim is testamentum facere non possit, tamen testamentum, quod ante fecerat, in eodem statu est; hujus autem testamentum sublatum est, et de alienis quodammodo rebus testatur? Sed *dicemus*, codicillos valere: nam etsi posthumus natus ruperit testamentum, et decesserit, nihilominus codicilli valent (20).

§. 4. Si *miles* testamentum quidem ante militiam, sed codicillos in militia fecerit: an jure militari valeant codicilli, *quæritur*: quoniam testamentum jure communi valet, nisi [si] militiæ tempore signavit, vel quædam adjecerit? Certe codicilli militiæ tempore facti, non debent referri ad testamentum: sed jure militari valent.

§. 5. Si (21) ei servo, qui testamento legatum acceperat, libertas codicillis detur: utile legatum esse dicemus: quasi (22) ab initio constiterit legatum.

§. 6. Si quis certi generis codicillos confirmaverit, puta *quos novissimos fecero*: non utique statim, quæ codicillis dantur, consistere videbuntur, quamdiu (23) alii quoque fieri possunt; et ideo, si alii postea fiant, legata in prioribus data non valebunt.

De incerto sui status.

9. Marcellus [lib. 9. Digestorum].

Aristo negavit valere codicillos ab eo factos, qui paterfamilias, necne esset, ignorasset (24), Ulpianus notat: Nisi (25) veteranus fuit: tunc enim et testamentum valebit.

(1) §. 2. *in fin. Inst. eod. l.* 27. *in fin. supr. de cond. inst.* Imo, quis conditionem codicillis adjicere potest. *l. penult. in fin. supr. de condit. inst.*

(2) §. *ult. Inst. h. t.*

(3) Codicillus testamenti sequela est minus solennis. §. *ult. Inst. de codicill.* nullæ in eo formulæ observantur, nulla certa verba, nullus ordo, nullus in eo libripens, nullus emptor familiæ, nec scribi aut signari debet testatoris manu, *ut hic.*

(4) *l.* 22. *infr. de legat.* 3.

(5) Posteriores codicilli prioribus derogant.

(6) De clausula derogatoria vide Cujac. 14. *obs.* 7. vide *l.* 75. *infr. de reg. jur.*

(7) *l.* 8. §. 2. *inf. h. t.*

(8) Jure scilicet: Nam si facto, non jure prohibeor testari (veluti si septem testes desint, quinque tamen adsunt) codicillos facere possum. *l.* 8. §. 2. *infr. l. ult. in fin. C. eod.*

(9) Vide *l.* 4. *infr. de his, quæ pro non scriptis.*

(10) Hoc referendum est ad caduca, in quibus Jurisconsulti versati. dixi ad *l. un. C. de caducis.*

(11) Causa efficiens ubi deficit, ibi confirmatio nihil operatur. *Bald.*

(12) Ubi confirmavit. *Hal.*

(13) Verbum *est* denotat tempus præsens. *Bald.*

(14) *l.* 3. *supr. l.* 16. *infr.* §. 1. *Inst. h. t.*

(15) *l.* 6. §. 3. *supr. eod.*

(16) De confirmatione dante robur actui invalido, vid. Decian. *consil.* 65. *n.* 18. *lib.* 2. *et lib* 3. *consil.* 38. *num.* 71. Turret. *de effect. clausul. codicill. quæst.* 31. *num.* 18. 19. 20. *et qu.* 64. *n.* 4. *et. q.* 31. *num.* 28. Riminald. *cons.* 332. *num.* 42. *lib.* 4. Ans.

(17) *l.* 6. §. 5. *supr. de injust.*

(18) Apud adrogatorem.

(19) *l.* 6. *in fin. supr. qui test.* §. 3. *in fin. Inst. quib. non est permiss. facere testam.*

(20) Prætorio jure.

(21) Codicillis scripta perinde confirmantur, ac si testamento scripta essent; inde fit, ut legatum testamento relictum servo proprio valeat, quasi relictum cum libertate, si modo libertas codicillis adscripta sit.

(22) Si legatum ab initio non valet, confirmatur ex postfacto, impedimento ex ultima voluntate testatoris sublato, Bart. *l.* 91. §. 2. *infr. de legatis.* 1. *l.* 9. *l.* 19. *infr. de manumiss. testam. l.* 8. *C. de fideicommiss.* ut hic regula Catoniana locum non habeat. Codicilli testamento juncti Catonianam regulam impediunt. *Bald.*

(23) Ultimus codicillus non est, post quem alium facere superstes testator adhuc potest. Vivo testatore, nullum ejus testamentum novissimum seu ultimum est dicendum.

(24) *l.* 1. *infr. de legat.* 3.

(25) Codicillos facere non potest, qui de suo statu dubitat, nisi sit miles. *l.* 11. §. 1. *supr. de testam. milit.*

De hereditate.

10. PAPINIANUS [lib. 15. Quæstionum].

QUod per (1) manus traditum est (2), *Codicillis hereditatem dari non posse*, rationem illam habet: ne (3) per codicillos, qui ex testamento valerent, ipsum testamentum, quod vires per institutionem heredum accipit, confirmari videretur.

De libertatibus, et posthuma præterita.

11. IDEM [lib. 19. Quæstionum].

QUi gravi (4) utero uxorem esse ignorabat, codicillis ad filium scriptis, libertates (5) dedit: nata post mortem patris filia, cum de ea nihil patrem sensisse constitisset, placuit, libertates (6) a solo filio præstari posse:

12. IDEM [lib. 22. Quæstionum].

REdemptis a sorore partibus.

De hereditate.

13. IDEM [lib. 19. Quæstionum].

ILlud [enim] sine dubio dici non potest, etiam filiam manumittere cogendam, cum ab ea nihil pater petierit, et jure suo heres extiterit.

§. 1. Tractari solet de eo, qui cum tabulas testamenti non fecisset, codicillis ita scripsit, Titium *heredem esse volo*: sed multum interest, utrum fideicommissariam hereditatem (7) a legitimo per hanc scripturam, quam codicillorum instar habere voluit, reliquerit; an vero testamentum facere se existimaverit. Nam hoc casu nihil a legitimo peti poterit. Voluntatis autem quæstio ex [eo] scripto plerumque declarabitur (8): nam si forte a Titio legata reliquit, substitutum adscripsit, heres si non extitisset, sine dubio non codicillos, sed testamentum facere voluisse intelligetur (9).

De legato relicto vel adempto in codicillis post mortem heredis.

14. SCÆVOLA [lib. 8. Quæstionum].

QUidam referunt (quantum repeto) apud Vivianum Sabini et Cassii et Proculi expositam esse in quæstione (10) hujusmodi controversiam: an legata, quæ, posteaquam instituti mortem obierunt (11), codicillis adscripta vel adempta sunt, a substitutis debeantur? id est, an perinde datio et ademptio etiam hoc (12) tempore codicillis facta valeat, ac si testamento facta esset: quod Sabinum et Cassium respondisse aiunt, Proculo dissentiente: nimirum autem Sabini et Cassii collectio (13) (quam et ipsi reddunt) illa est, quod *codicilli pro parte* (14) *testamenti habentur*, *observationemque* (15) *et legem juris inde traditam servent*. Ego autem ausim sententiam Proculi verissimam dicere: nullius enim momenti est legatum, quod datum est ei, qui tempore codicillorum in rebus humanis (16) non est, licet testamenti fuerit: esse enim debet cui detur. Deinde sic quæri, an datum consistat, ut non ante juris (17) ratio quam persona quærenda sit: et in proposito igitur, quod post (18) obitum heredis codicillis legatum, vel ademptum est, nullius momenti est, quia heres, ad quem sermonem conferat, in rebus humanis non est: eaque ademptio et datio nunc vana efficietur. Hæc in eo herede, qui ex asse institutus erit, dato substituto: ita ut ab instituto codicilli confirmarentur.

§. 1. Quod si duo instituti sint, substitutis datis, unusque eorum decesserit: utilia videntur legata, sed circa coheredem erit tractatus, nunquid totum legatum debeat, si *quisquis mihi heres erit* legatum erit, an vero non? quia sit substitutus heres, qui partem faciat, licet ipse non debeat. Idem etiam potest circa nomina expressa tractari: multoque magis solum coheredem totum (19) debere puto; quia is adjunctus sit, qui etiam tunc, cum adjungebatur, in rebus humanis non erat.

15. AFRICANUS (20) [lib. 2. Quæstionum].

SEd cum ea testatoris voluntas fuerit, ut ex universa hereditate legata erogarentur, dicendum scriptis heredibus profuturam doli exceptionem, si amplius (21) quam hereditaria portio petatur.

De codicillis ab intestato vel ex testamento. De nato post codicillos.

16. PAULUS [lib. 21. Quæstionum].

AB (22) intestato factis codicillis, relicta etiam postea natus intestati successor debebit. Quicumque enim ab intestato successerit, locum habent codicilli, nam unus casus est: nec interest, quis succedit, dum intestato succedat: ad testamentum autem, quod quoquo tempore fecisset, pertinent (23) codicilli. Et (ut manifestius dicam) intestato patrefamilias mortuo, nihil desiderant codicilli, sed vicem testamenti exhibent: testamento autem facto, jus sequuntur ejus.

(1) *Traditiones* suas habent etiam Jurisconsulti.
(2) *l. 6. in pr. supr. h. t. §. 2. Inst. eod.*
(3) Adde *l. 44. supr. de vulgari.* Codicillis testamentum confirmari non potest. Quid ita? Accessio suum principale non confirmat. Causa suæ causæ nihil esse potest: Quod confirmat, confirmato majus est.
(4) Id est, prægnantem.
(5) Libertas codicillis relinqui potest.
(6) Adde *l. 77. §. 29. infr. de legat. 2. l. 31. §. 1. infr. de fideicomm. libert.*
(7) De legatis ab heredibus ab intestato præstandis, vid. Turret. *effect. claus. codicill. q. 79. n. 2. q. 80. n. 3. et q. 64. n. et 45.* Ans.
(8) Ex præsumptione colligitur, utrum testator voluerit instituere directo, vel non. *Bart.*
(9) Quomodo? vid. *l. 14. C. de testamentis.* Testamentum, non codicillos facere voluisse is videtur, qui heredem instituit, qui ab herede legata reliquit, qui substitutum heredi adscripsit? hæc enim omnia testamento fieri solent.
(10) *Quæstio*, propositio dubia est.
(11) *Pro non scripto* dicitur, quidquid ei relinquitur, qui non est, vel ab eo, qui non est in rerum natura. *Bald.*
(12) Post mortem heredum institutorum.
(13) Id est, syllogismus, conclusio.
(14) *Codicilli*, pars sunt testamenti. vid. *l. 16. infr. h. t.*
(15) Hoc quid est? Codicilli pro parte testamenti habentur, observationem et legem juris inde traditam servant. Ne dicas easdem esse testamenti et codicillorum solennitates: Sed eadem in codicillis observari, quæ in testamento, ut is demum faciat codicillos, qui testamentum, *l. 6. §. 3. supr. eod.* et ut ei legetur codicillis, cui et testamento legari potest. *l. 22. §. 1. infr. de captivis. l. 76. Supr. de rei vindic. in pr.*
(16) Vide *l. 4. infr. de his, quæ pro non scriptis.*
(17) Prius quærendum est de persona, quam de jure, *Bald.* vid. *l. 6. infr. ad l. Corn. de falsis.*
(18) Codicillis legatum relinqui et adimi post obitum heredis non posse hinc colligunt: item, legem juris codicillorum inde traditam seu petitam. Codicillos et testamenta iisdem modis infirmari, ut et post Azonem Accursius acute notat.
(19) Imo, partem. *l. 19. in fin. infr. eod.*
(20) Vide Cujac. 2. *ad African. fol. 14. 15. 16. 17.*
(21) *l. 1. §. 17. infr. ad SC. Trebell.*
(22) Vide *l. 8. supr. eod.*
(23) *l. 14. supr. eod. l. 11. supr. test. quemadm. aperiant.*

De literis.

17. Idem [lib. 3. Sententiarum].

Literæ (1), quibus hereditas promittitur (2), vel animi affectus exprimitur, vim codicillorum non obtinent (3).

De codicillis ante testamentum factis.

18. Celsus [lib. 20. Digestorum].

Plotiana Celso suo salutem. Lucius Titius his verbis ita cavit: *Si quid tabulis, aliove quo genere ad hoc testamentum pertinens* (4) *reliquero, ita valere volo:* Quæro, an codicilli, qui ante hoc testamentum scripti sunt, debeant rati esse? Juventius Celsus Plotianæ salutem. Hæc verba, *si quid ad hoc testamentum pertinens reliquero, valere volo*, etiam ea quæ ante testamentum scripta sunt, comprehendere (5).

Si quis damnetur quasi solus heres ab intestato, et habeat coheredem.

19. Marcellus [lib. 14. Digestorum].

Is (6), qui unum filium habebat, cum codicillos ad eum scripsisset, decessit intestatus, herede eo (7), [et] quem postea procreavit. Adgnatione sui heredis nemo dixerit codicillos evanuisse: igitur si nihil tum de posthumis speravit (8), [et] codicilli non evanescent, et quæ relicta sunt, pro parte dimidia filius, ad quem codicillus factus est, solvere compellitur; non etiam posthumus. Sed et si codicillos reliquisset duobus superstitibus filiis decedens, cum putaret alterum ex his prius decessisse, simili modo dici potest, omnia perinde debere filium, ad quem scripti sunt codicilli, atque si solus heres extitisset patri (9). Imo dumtaxat partem (10) debet. Eorum tamen, quæ pro parte præstari non possunt, nihil eorum præstandum: quoniam illi non fuerit filio ablaturus, nisi (11) solum putaret successorem sibi futurum.

De herede nuncupato et legatis solis scriptis.

20. Paulus [lib. 5. ad leg. Juliam et Papiam].

Si palam (12) heres nuncupatus (13) sit, legata (14) autem in tabulis collata fuerint, Julianus ait, *tabulas testamenti non intelligi, quibus* (15) *heres scriptus non est: et magis codicilli* (16) *quam testamentum existimandæ sint.* et hoc puto rectius dici.

(1) *l.* 52. *supr. de pactis.*

(2) Hereditas promitti non potest. *Bald.* Lepidum est, quod idem adjicit, eum, qui hereditatem promittit, servire de vento. *Goth.* Vide Schurff. *cent.* 2. *consil.* 69. Valent. Forster. *de success. lib.* 4. *cap.* 24. Fachin. *lib.*5. *controv. cap.* 84. *et* 85. Ans.

(3) Imo, obtinent. Nam epistola fideicommissum relinqui potest. *l.* 22. *C. de fideic.*

(4) Subintellige, ante vel post hoc tempus a me scriptum.

(5) Verbum futuri temporis etiam præterita comprehendit. *l.*123. *infr. de verb. sign.*

(6) V. Anton. Fab. 3. *conjectur.* 12.

(7) Herede eo relicto. *Hal.*

(8) A filio, quem testator gravare non credidit, legata non debentur. *Bald.*

(9) Extitisset patri: Ulpianus notat. Imo etc. *Hal.* eodem modo Ulpianus notat Marcellum in *l.* 27. *in fin. Supr. de pignorib.* 28. *in fin. Supr. de admin. et peric. tut.*

(10) Imo, totum. *l.* 14. *in fin. supr. h. t.*

(11) Non præsumitur patrem velle diminuere hereditatem fi per legatum: de qua præsumptione vide Alciat. 1. *præs.* 3.

(12) Sic enim nuncupandi sunt. *l.* 21. *supr. qui testamenta.*

(13) Codicilli pars esse possunt testamenti etiam nuncupativi.

(14) Sine heredis institutione adjecta. Testator potest per nuncupationem solennem testari, et codicillos nihilominus in scriptis facere: et utrumque valebit.

(15) Vide *l.* 1. *in fin. supr. de vulgari.*

(16) Nominatio heredis sine scriptura, non facit, ut scriptura continens legata sine institutione sit testamentum, sed ut codicilli habeantur. *Bart.*

LIBER TRIGESIMUS.

[LIBER PRIMUS].

DE (1) LEGATIS (2) ET (3) FIDEICOMMISSIS (4).

De exæquatione legatorum, et fideicommissorum.

1. Ulpianus lib. 67. ad Edictum.

PEr (5) omnia (6) exæquata (7) sunt (8) legata (9) fideicommissis (10).

Qui possunt fideicommittere.

2. Idem [lib. 1. Fideicommissorum].

SCiendum est, eos demum fideicommissum posse relinquere, qui (11) testandi jus habent (12).

De conditione.

3. Idem [lib. 4. ad Sabinum].

HÆc verba testatoris, *Quisquis* (13) *mihi ex suprascriptis heres erit: aut si* (14) *heres erit Seius*, vel *si hereditatem adierit*: subjectum legatum vel fideicommissum non faciunt conditionale (15).

De errore in nomine rei legatæ. 1. De legato relicto ab hered. certarum rerum.

4. Idem [lib. 5. ad Sabinum].

SI quis in fundi (16) vocabulo (17) erravit, et Cornelianum pro Semproniano nominavit (18): debebitur Sempronianus: Sed, si in corpore (19) erravit, non debebitur (20). Quod si quis, cum vellet vestem legare, supellectilem adscripsit, dum putat supellectilis appellatione vestem contineri: Pomponius scripsit, vestem non deberi: quemadmodum si quis putet, auri appellatione electrum vel aurichalcum (21) contineri: vel (quod est stultius) vestis (22) appellatione etiam argentum contineri. Rerum enim vocabula (23) immutabilia sunt: hominum (24) mutabilia (25).

§. 1. Si quis heredes instituerit, et ita legaverit, *quisquis mihi Gallicanarum rerum heres erit, damnas esto dare*: ab omnibus (26) heredibus videri legatum: quoniam ad omnes eos res Gallicanæ pertinent.

(1) De *legatis* multa præclare et acute notata vide apud Ant. Fabr. 6. *Conject.* 1. adde 2. Gai. 7. §. *ult.* §. 10. *Inst. de fideicomm. hered. et Inst. de singul. reb. per fideicomm. relict.*

(2) *Lib.* 6. *Cod.* 37. 2. *Inst.* 20. Ulpian. 24. Paul. 3. *sent.* 6. *et* Harmen. 10. *et* 44. *Eclog.* 1. *Legatum* quid est? An delibatio hereditatis, qua testator ex eo, quod universum foret heredis alicui quid collatum vult, ut Florentinus scribit, *l.* 116. *infr. eod.* An donatio testamento relicta, ut Modestinus, *l.* 36. *infr. de legat.* 2? His adde quædam quasi legata esse. vid. *l. filiæ.* 18. *C. famil.* ubi vid. *Accurs.*

(3) Legata imperative: fideicommissa precariis verbis relinquuntur. Ulp. 24. §. 1. *et* 25. §. 1.

(4) *Lib.* 6. *Cod.* 42. 2. *Inst.* 23. Ulp. 25. Paul. 4. *sent.* 1. Goth. vide ad rubricam et titulum Bolognetum, et ad priores aliquas multas leges Duarenum, Alciatum, Zasium, Ripam, Ferretum, Vaconium *lib.* 4. *declar.* 51. *cum* 4. *seqq.* Mod.

(5) Per omnia exæquata dicuntur, quod vi eadem sunt: licet nomine et forma sint diversa, §. *sed non usque.* 3. *Inst. eod.* §. 1. *Inst. de donat.* §. 1. *vers. pari ratione. Inst. quib. mod. jus patriæ potest. l. Antoninus.* 42. *infr. de fideicomm. libert. l. Jus civile. supr. de justitia. l. ult. C. de contr. empt.* Goth. Vide Vigl. §. 11. *Instit. de legat.* Cujac. 8. *obs.* 4. Augustin. 3. *emendat. cap. ult.* Revard. 3. *varior.* 4. Vasq. *de success.* §. 17. *n.* 118. Ans.

(6) Puta in quartæ deductione. de qua v. Cujac. 8. *obs.* 4.

(7) A Justiniano, vid. *l.* 2. *C. comm. de leg.* v. Duar. *hic. et* 2. *disp.* 9. De verbo *exæquari* adde *l. un.* §. 1. *infr. utrubi.* §. 4. *in fin. Inst. de interdict.*

(8) Legata fideicommissis exæquata, igitur diversa. Est enim diversorum exæquatio. Fuerint igitur forma et nomine diversa, ut et natura eadem.

(9) Siquidem olim erant inter legata et fideicommissa differentiæ. de quibus vid. *hic* Alciat. *num.* 2. 3. 4. 5. 6. *et* Duar.

(10) An particularia et singularia, non autem universalia? ait Zasius *hic. num.* 13. Goth. Adi Viglium ad §. *legatariis. Inst. de testam. ordin.* Molinæum *ad l.* 1. *de verb. oblig.* Rævardum *lib.* 3. *var. cap.* 4. Corasium *lib.* 5. *miscell. cap.* 17. et, qui fusissime hanc legem repetit, Bolognetum. *Mod.*

(11) Ulp. 25. §. 4. *l.* 1. *infr. de legat.* 3. adde *l.* 24. *Infr. de fideic. libert. l. conficiuntur.* 8. §. *codicill.* 2. *supr. de jure codicill.*

(12) Filius utcunque testari non possit, potest tamen donare causa mortis. *l.* 25. §. 1. *infr. de mort. causa.*

(13) Dictio *quisquis*, ad conditionem faciendam apta est. *l.* 6. *infr. h. t.*

(14) Dictio *si* conditionem facit. *l.* 24. *infr. quando dies legator.*

(15) Cur ita? vel ideo, quod conditio quæ tacite, *Bald.* vel necessitate inest, legatum conditionale non facit. Socinus, Zasius, *hic.* ejus expressio sive adjectio nihil efficit. Alciat. *hic.* adde *l.* 107. *infr. de cond. et demonstr.* Tacite quæ insunt, si adjecta sint, nihil novi juris constituunt, *l.* 3. *C. de fidej. l.* 22. §. 1. *infr. quando dies leg. l.* 7. *in fin. C. de revoc. donat.*

(16) Vel hominis. *l.* 8. §. 2. *infr. de B. P. secund. tab.* Goth. vide Sichard. ad *l.* 4. *C. de test. num.* 10. Ans. Adde Alciat. *lib.* 7. *parerg. cap.* 4. Vacon. *lib.* 4. *declarat.* 56. Revard. *lib.* 1. *variar. cap.* 19. Joan. Robert. *lib.* 1. *sent. jur. cap.* 16. S. L.

(17) Appellativo nomine, ut sequens exemplum docet.

(18) Vide Vaconium *lib.* 4. *declar. jur. cap.* 127. Forcatulum *in Necyomant. jur. dial.* 38. *n.* 2. Socinum *in reg.* 120. Alciatum *lib.* 7. *parerg. cap.* 4. Ferrandum *lib.* 1. *explic. cap.* 3. RæVardum nostrum *lib.* 1. *varior. cap.* 19. Joannem Robertum *lib.* 1. *sentent. jur. cap.* 16. Mod.

(19) *l.* 9. *supr. de contr. empt. l.* 9. *supr. de hered. inst.*

(20) Tunc enim testator non scripsit quod voluit; scripsit autem quod noluit.

(21) *Auricalchum*, non ideo dicitur, quod ex auro et ære mixtum sit: alias venditio aurichalci pro auro valeret, *l.* 14. *supr. de contr. empt.* sed aurichalcum hic, est æs quod auri colorem et splendorem habet, quod longo jam tempore non reperiri effœta tellure Plinius ait, *lib.* 34. vide Anton. Mercat. 1. *nota* 4. vid. Joseph. Scalig. *apud Fest. in voce Aurichalcum.* ubi etiam dixi. adde *l.* 45. *in fin. supr. de contrah. empt.* Fuit auro præstantius. Plaut. Servius 12. *Æneid.*

(22) *Vestis* appellatione argentum non continetur.

(23) Errore proprio in nomine admisso, legatum debetur: in appellativo, vel corpore, non debetur. Quid ita? vocabula rerum immutabilia: ideoque in illis nemo censetur errare. Hominum vero mutabilia sunt, ideoque facile sit, ut in illis error admitti possit, et decipi quis.

(24) Vocabula alia rerum, alia hominum: hæc mutari possunt; illa non possunt. Quid? hominum vocabula quæ sunt? Ne dicas cum Accurs. ea esse, quæ ab hominibus imposita: quippe omnia etiam rerum vocabula, ab hominibus imposita, teste Arist. 1. *de interpr. et c.* 1. *de generat.* Nec dixeris rursus cum eodem, ea esse, quæ sint hominum, sed quæ ab hominibus deducta: Verbi gratia hic, Cornelianus et Sempronianus fundus, vocabula sunt non rerum sed hominum. Fundus rei nomen est, et quidem immutabile: Hominum vero vocabula mutari possunt; potest enim fieri, ut qui fuerit Cornelianus fundus, postea sit Sempronianus, nempe dominis mutatis fundorum. vid. Ferrand. 1. *Explicat.* 31.

(25) *l. unic. C. de mutat. nomin.*

(26) Quoties enim testator, *volo, ut quisquis mihi heres erit, det centum*, nullum heredem excipio: ideoque ab omnibus peti potest. *l.* 33. *infr. de legat.* 2.

De electione, 1. *Et pronomine* Meus.

5. Paulus [lib. 1. ad Sabinum].

SErvi electione legata, semel (1) duntaxat optare possumus.

§. 1. Labeo ait, cum certa res aut persona legatur ita, *qui meus erit, cum moriar, heres dato;* et communis sit (2); totum deberi: Trebatium vero respondisse, partem (3) deberi, Cassius scripsit: quod et verius est.

§. 2. Cum fundus communis legatus sit, non adjecta portione, sed *meum* (4) nominaverit, portionem (5) deberi constat.

De conditione, et demonstratione. De pronomine, meus.

6. Julianus [lib. 33. Digestorum].

S*Tichum, qui meus erit cum moriar, heres meus dato*, magis conditionem (6) legato injecisse, quam demonstrare (7) voluisse patremfamilias apparet: eo quod, si demonstrandi causa hæc oratio poneretur, ita (8) concepta esset, *Stichus qui meus est:* non, *qui meus erit.* Sed conditio talis accipi debet, quatenus meus erit, ut, si totum alienaverit, legatum extinguatur: si partem, pro ea parte debeatur, quæ testatoris mortis tempore fuerit.

De domino legatarii repudiante.

7. Paulus lib. 2. ad Sabinum.

LEgatum servo delatum dominus potest (9) repudiare (10).

De augmento, et decremento. 1. *De duobus heredibus alternate oneratis.* 2. *De pluribus rebus alternate legatis.*

8. Pomponius lib. 2. ad Sabinum.

SI ex toto fundo legato testator partem (11) alienasset, reliquam duntaxat partem deberi placet: quia (12), etiam si adjecisset (13) aliquid ei fundo, augmentum legatario cederet.

§. 1. Si ita (14) scriptum sit, *Lucius Titius heres meus aut Mævius heres meus decem Seio dato:* cum utro (15) velit, Seius aget: ut si cum uno actum sit, et solutum, alter (16) liberetur: quasi [si] duo rei promittendi in solidum obligati fuissent. † Quid ergo, si ab altero partem petierit? Liberum cui (17) erit ab alterutro reliquum petere. † Idem erit, et si alter partem solvisset.

§. 2. Si ita legatum sit, *Lecticarios* (18) *octo, aut* (19) *pro his in homines singulos certam pecuniam, utrum legatarius volet:* non potest legatarius partem servorum vindicare; pro parte nummos petere: quia unum (20) in alterutra causa legatum sit: quemadmodum si olei pondo quinquaginta, aut in singulas libras certum (21) æs legatum sit, ne aliter observantibus, etiam uno homine legato divisio concedatur: nec interest, divisa ea summa an juncta ponatur: [et] certe (22) octo servis aut pro omnibus (23) certa pecunia legata, non (24) posse invitum heredem partem pecuniæ, partem mancipiorum debere.

De eo, quod est apud hostes.

9. Idem [lib. 3. ad Sabinum].

ID, quod apud hostes est, legari (25) posse (26) Octavenus scripsit: et postliminii (27) jure consistere (28).

De Optione.

10. Paulus [lib. 2. ad Sabinum].

JUlianus, nec (29) a filiofamilias sine jussu patris optari posse, nec ante aditam hereditatem, putat: quod est verum.

De fideicommisso relicto a patre vel domino legatarii.

11. Papinianus (30) [lib. 9. Quæstionum].

CUm (31) filiofamilias vel servo alieno legatum vel hereditas datur (32), fidei committi patris vel domini

(1) *l.* 20. *Infr. de optione.* Semel eligere permissum, nec ubi elegeris, variare licet. adde *l. hujusm.* 84. §. *Stichum.* 9. *infr. h. t.* Electione jus eligendi in universum absumimus.

(2) Legare rem communem possumus. Nam quod commune est, aut futurum commune est, meum est. vid. *l.* 46. *supr. de ritu. l.* 2. *C. de comm. serv.*

(3) *l.* 30. §. 4. *infr. de legat.* 3.

(4) Verba *meum et tuum*, sunt ambigua: Intelliguntur enim de toto et parte, *l.* 25. *infr. de verb. sign.* vide in hunc locum Socin. *regula* 224.

(5) Hac *l.* 5. §. 1. *supr. eod.* Goth. In dubio quisque pro parte sua disposuisse censetur. Nicol. Everhard. *consil.* 79. *num.* 2. S. L.

(6) Ut nihil intersit, an ita dictum fuerit, *qui meus erit:* an ita, *Si meus erit. l.* 85. *infr. de leg.* 3. vid. Cujac. 2. *observ.* 30.

(7) Imo, hujusmodi enunciatio demonstrationem continet. *l.* 34. *in fin. infr. de auro.*

(8) Id est, in præteritum tempus: nam *demonstratio*, in præteritum: *conditio*, in futurum concipitur. *l.* 34. *in fin. infr. de conditionib. et demonstr.*

(9) Imo non potest. *l.* 34. §. 2. *infr. de leg.* 2. vid. Cujac. 3. *obs.* 11.

(10) Quia potest et alienare. *Repudiare* est alienare. *l.* 5. §. 8. *supr. de rebus eorum.*

(11) *l.* 24. §. *penult. infr. h. t.*

(12) Id est, quia sicut res legata aucta crescit, ita deminuta decrescit.

(13) *l.* 3. *infr. de instructo. l.* 32. §. 15. *supr. de don. inter vir.*

(14) Vide *l.* 9. *infr. de duobus reis.*

(15) *l.* 25. *infr. de legat.* 3. Goth. Quod non tantum procedit in testamentis, sed etiam in contractibus. Hartmann. Pistor. *quæst.* 9. vid. Duaren. hic et Leonin. *Emend. lib.* 5. *cap.* 4. Ans.

(16) *l.* 51. *in fin. supr. de eviction.*

(17) *Al.* ci.

(18) Lecticarios. *Hal.* et *l.* 29. *in fin. princ. infr. de verborum obligationib.* Cæterum *lecticarii* erant, qui lecticas faciebant, in quibus per urbem potentiores ac ditiores circumferebantur, *ut et l.* 65. §. 1. *infr. de legat.* 3. *l.* 1. *C. de excus. artif.* Quarum lecticarum meminit Juvenalis, *Satyra* 1. Quin et eodem nomine dicebantur hi quoque, qui lecticas ipsas circumferebant, quos Petronius Arbiter *lectuarios* appellat. *Procurator*, inquit, *insulæ a duobus lectuariis in mediam rixam profertur.* Lecticariorum meminit quoque Sulpicius in quadam ad Ciceronem epistola.

(19) Atque ita illud, aut illud. v. *l.* 27. *infr. de legat.* 2.

(20) In alternativis unum tantum legatum esse intelligitur.

(21) Æstimatio si pro re legata alternative subjicitur, non potest solvi pars rei legatæ, et pars æstimationis.

(22) Id est, ad numerum.

(23) Aliud fuerit, si pro singulis certa pecunia danda esset.

(24) Ne varia solutio in una re recipiatur. adde *l.* 15. *infr. de leg.* 2.

(25) Imo, legari non posse videtur id, quod nostrum apud hostes nostros sit: Nam fundum hostium stipulari non possumus. *l.* 103. *infr. de verb. obligat.* An aliud in legato, aliud in stipulatione fuerit? Id apertius explicemus. Rem nostram, quæ semel nostra fuerit, quæque apud hostes sit, legare possumus ut et stipulari (*ut hic*, quod satis innuunt hæc verba, *jure postliminii*). quæ nunquam nostra fuit, quæque apud hostes sit, neque stipulari, neque legare possumus. Hinc notant, Pontificem Romanum regnum Hierosolymitanum possessum a Saraceni regi Carolo legasse et donasse, recte, cum semel Ecclesiæ fuerit.

(26) Non posse. *Hal.*

(27) Vel emptionis. *l.* 104. §. 2. *infr. eod.*

(28) Res, in qua spes est postliminii, legari potest. Quis autem legatarii fructus fuerit? Heredi incumbit onus ejus rei redimendæ ac recuperandæ. *Jus.*

(29) Quid ita? Optioni tacite inest repudiatio: siquidem uno electo ex pluribus, aliud repudiatur, *d. l.* 5. *supr. eod.* id autem filio sine patre non licet. *l.* 13. *in fin. supr. de adquirend. vel omitt. hered.* Ita filiusfamilias sine jussu patris optare legatum non potest.

(30) Vide ad hanc legem Cujac. 10. *obs.* 38.

(31) *l.* 62. *infr. de legat.* 2. Goth. vid. ad hanc leg. Duaren. Cont. 1. *disp.* 1. Govean. 2. *var. lect.* 32. Hottom. 1. *amicab. resp.* 22. Robert. 2. *sent.* 8. Vacon. a Vacun. *lib.* 4. *decl.* 5. Fachin. *lib.* 5. *controv.* 56. Cujac. *lib.* 10. *obs.* 38. Ans.

(32) Ea patri vel domino adquiritur. *l.* 79. *supr. de adquiren. vel omitt. hered.*

potest (1): ac tunc demum ex persona ipsorum fideicommissum vires capit, cum ipsis, per quos commodum hereditatis vel legati patri (2) dominove quæritur, fideicommissum relinquitur. † Denique Julianus, non insubtili ratione motus, patrem, cujus filius heres institutus est, extero quidem, habita ratione legis Falcidiæ, restituere hereditatem respondit: quoniam ex persona filii teneretur: Ipsi vero filio, non admissa Falcidia: quoniam ex persona sua sibi filius obligari non posset; ac pater non ut heres (3), sed ut pater, rogari videtur. † Et ideo si filio rogatus sit pater post mortem suam, quod ad se pervenit ex legato vel hereditate filio relictis, restituere; isque vivo patre decedat, omnimodo patrem id retenturum, quoniam fideicommissum ex persona patris vires acceperit.

Si legatarius collegatario successerit. 1. *De difficultate præstationis.* 2. *De servis alienis.* 3. *De novissimis et præcedentibus scripturis.*

12. Pomponius [lib. 3. ad Sabinum].

SI mihi et tibi eadem res legata fuerit, deinde die legati cedente, heres tibi extitero (4): liberum mihi esse Labeo ait, ex meo legato, an ex eo, quod tibi heres sim, adquiram [legatum]: Si voluero eam rem ex meo legato ad me pertinere, ut tota mea sit: ex hereditario (5) legato petere eam posse (6) Proculus ait.

§. 1. Si quis servos, *quos Gadibus* (7) *haberet*, eo testamento, quod Romæ moriens fecerit, triduo (8), quo mortuus fuerit, heredem dare mihi damnaverit: ratum esse legatum (9), et angustias (10) temporis nihil legato nocere.

§. 2. Regula juris civilis est (11), quæ efficit, *ut* (12) *quibus ipsis legare possumus*, *eorum quoque servis* (13) *legare possimus.*

§. 3. In legatis novissimæ (14) scripturæ valent (15): quia mutari (16) causa præcedentis legati vel die, vel conditione, vel in totum ademptione, potest: Sed si sub alia et alia conditione legatum ademptum est, novissima ademptio spectanda est. † Interdum tamen in legatis non posterior, sed præcedens scriptura valet: Nam si ita scripsero, *quod Titio infra legavero, id neque do, neque lego*, quod infra legatum erit, non valebit: nam et eum sermonem, quo præsentia legata data in diem proferuntur (17), ad postea quoque scripta legata pertinere placuit (18). † Voluntas (19) ergo facit, quod in testamento scriptum valeat.

De homine generaliter legato.

13. Idem [lib. 4. ad Sabinum].

CUm incertus homo legatus tibi esset, heres Stichum servo tuo tradidit: Neratius respondit, si voluntate (20) domini tradidit, vel ratum hoc dominus habuerit, perinde eum liberatum, atque si Stichus legatus esset.

De ademptione legati.

14. Ulpianus [lib. 15. ad Sabinum].

SI ita sit adscriptum, *si cui legavero bis*, *semel heres ei dato*: vel *ut semel debeatur*: et eidem duas quantitates adscripserit, vel duos fundos: An utrumque debeatur? Et ait Aristo, unum videri legatum. Nam quod ademptum est, nec (21) datum videri, secundum Celsi et Marcelli sententiam: quæ vera est.

§. 1. Sed Papinianus libro nonodecimo quæstionum ait, et si post legata sæpius adscripta idem hoc subjecit, *semel* (22) *præstari velle*, et hoc ante impletum testamentum fecerit, ipso jure videri cætera legata adempta, sed quo (23) magis erit ademptum? non enim apparet: et ait, posse dici exiguius esse præstandum.

De errore in quantitate. 1. *De jure accrescendi.*

15. Paulus [lib. 3. ad Sabinum].

QUi quartam [partem] bonorum legare voluit, dimidiam scripsit. Proculus recte ait, posse defendi quartam legatam: quia (24) inesset (25) dimidiæ. Idem erit et si quinquaginta voluit legare, et centum scripta sint: quinquaginta enim debebuntur. † Sed et si plus legare voluit, et minus scripsit, valebit legatum.

§. 1. Si quis unam summam filiabus (26) legaverit, ut etiam de posthuma sentiret: si ea non est nata, superstiti (27) solidum debebitur (28).

1. *Si is*, *qui cum alio damnatus sit*, *solus sit heres.* 2. *De jure accrescendi.*

16. Pomponius [lib. 5. ad Sabinum].

SI duobus res conjunctim legata sit, quamvis alter in rerum natura non (29) fuerit: alteri solam partem deberi, puto verum esse.

§. 1. Heres, adjecto ei nomine cujusdam, qui heres non sit, dare damnatus, totum legatum debet: nam et si duos ex heredibus suis nominatim quis damnasset, et alter hereditatem non adisset, qui adisset (30), totum dejudicandum est: de quo vide quæ scripsi ad *l.* 1. *infr. de verb. oblig.*

(1) Ut scilicet emancipet filium, vel servum, eique hereditatem restituat.

(2) Cum pater (cujus filius est institutus heres) extero restituit hereditatem fideicommissariam, quartam deducit, ut heres in effectu; cum ipsi filio, non deducit.

(3) Quia si ut heres restitueret, sibi ipsi restitueret: quod est absurdum. *l.* 41. *in fin. pr. supr. de eviction.* Duaren. *hic.*

(4) Et ita legatum adcreverit mihi ex causa lucrativa. *l.* 21. §. 1. *infr. de legat.* 3.

(5) Ex testamento.

(6) Eam non posse. *Contius.*

(7) Loco a Roma remoto. Horat. 2. *Od.* 2. *Quam si Libyam remotis Gadibus jungat, et uterque Pœnus Serviat uni.*

(8) Et ita sub conditione impossibili.

(9) Utcumque sit conditio impossibilis. vide *l.* 3. *infr. de cond. et demonstrat.*

(10) *l.* 19. *C. h. t.*

(11) Capacitas servi vel incapacitas pendet a capacitate vel incapacitate domini, quod intellige procedere, quando servus instituitur domini contemplatione; secus quando sua. Jason. *ad l. Gallus. num.* 12. *de liber. et posthum.* et *ad l.* 1. *col.* 3. *Cod. de hered. instit.* Mod.

(12) Servus legatum an possit capere, ex persona ejus domini

(13) *l.* 82. §. *ult. infr. de leg.* 2. *l.* 5. *infr. de servit. legat.*

(14) *l.* 87. *infr. de cond. et demonstr.*

(15) Vide tamen *vers. interd. infr. h. t.*

(16) Legati causa mutari potest, vel in die, vel in conditione, vel in totum ademptione. adde *l.* 75. *infr. de reg. jur.*

(17) *l.* 30. *in fin. infr. h. t.*

(18) *l.* 22. *infr. de leg.* 3.

(19) *l.* 7. *in fin. infr. de supell.* v. Cuj. 14. *obs.* 7.

(20) *l.* 49. *infr. de solut.*

(21) *l.* 17. *C. h. t.*

(22) Et sic nuda voluntate adimuntur legata. *l.* 3. *in fin. infr. de adimend.*

(23) *Al.* quod, *vel* quo, id est, cur.

(24) Flor. *al.* quia inesse.

(25) Quia inest. Hal. *l.* 9. §. 3. *supr. de hered. inst.* vid. *l.* 110. *infr. de reg. jur.*

(26) Omnibus.

(27) Deficiens portio superstiti adcrescit.

(28) Et adcresceret. *l.* 7. *infr. de reb. dub.*

(29) *l.* 34. §. 9. *infr. h. t.*

(30) *l.* 122. §. 1. *infr. eod.*

heret, si pars ejus, qui non adisset, ad eum qui adisset, pervenerit.

§. 2. Si Titio et posthumis legatum sit, non nato posthumo (1), totum Titius vindicabit. ✝ Sed et si testator Titio et posthumis viriles partes dari voluisset, vel etiam id expressisset, totum legatum Titio debetur, non nato posthumo.

Cur appellatione filiæ contineatur posthuma. 1. *Si posthumæ legetur, et plures nascantur.* 2. *De legato præceptionis.*

17. Ulpianus libro quinto decimo ad Sabinum.

QUi *filiabus* (2) legavit, si mentionem aliqua (3) parte testamenti posthumæ fecit, videtur in filiarum legato et de posthuma (4) sensisse.

§. 1. Si quis ita legaverit: *Si qua* (5) *filia mihi genitur* (6), *ei heres meus centum dato*: pluribus natis (7), videtur singulis tantundem legasse: quod ita accipiendum est (8), nisi evidens sit contraria sententia testatoris.

§. 2. Si (9) uni ex heredibus fuerit legatum: hoc deberi ei officio judicis familiæ herciscundæ, manifestum est: sed etsi abstinuerit (10) se hereditate, consequi eum hoc legatum posse, constat.

18. Julianus [lib. 31. Digestorum].

ET quidem totum (11) legatum petere potest: quamvis a (12) semetipso inutiliter ei legatum fuisset.

De repetitione legati, 2. *Et pluribus legatariis.*

19. Ulpianus [lib. 11. ad Sabinum].

LEgata inutiliter data, Papinianus putat libro Quæstionum confirmari per repetitionem (13), [id est, per hanc scripturam] postea forte in codicillis factam, *Hoc amplius ei heres meus dato*: et diversum esse in illa scriptura, *Quas pecunias legavi, quibus dies adpositus non est, annua, bima, trima die, heres meus dare damnas esto*: non enim hoc egisse testatorem, ut confirmaret quæ inutilia sunt: sed ut diem utilibus prorogaret.

§. 1. Idem eodem loco, et in substituto impuberis scripsit: ut, si fuerit ab impubere inutiliter legatum, substitutus hoc debeat, si hoc amplius legatum ab eo sit relictum aliquid, nec ille patri heres extiterit, et decesserit.

§. 1. In legato pluribus relicto (14), si partes adjectæ non sunt, æquæ (15) servantur.

Si unus ex servis legetur.

20. Pomponius [lib. 5. ad Sabinum].

QUi duos servos haberet, unum (16) ex his legasset, ut non intelligeretur quem legasset (17): legatarii (18) est electio.

De Grege et Insula.

21. Ulpianus [lib. 15. ad Sabinum].

GRege (19) legato, et quæ postea (20) accedunt, ad legatarium pertinent.

22. Pomponius [lib. 5. ad Sabinum].

SI grege legato, aliqua pecora vivo testatore mortua essent, in eorumque locum aliqua essent substituta (21): eundem (22) gregem videri: et si deminutum ex eo grege pecus esset, et vel unus bos superesset (23), eum vindicari posse, quamvis grex desisset esse: quemadmodum insula legata, si (24) combusta esset, area possit vindicari (25).

23. Paulus [lib. 3. ad Sabinum].

SI quis bonorum partem legaverit, ut hodie fit, sine fructibus (26) restituitur: nisi mora (27) intercesserit heredis.

De re futura. 1. *De usufructu.* 2. *De augmento.* 3. *De decremento rei legatæ.* 4. *De pronomine*, meum.

24. Pomponius [lib. 5. ad Sabinum].

QUod in rerum natura adhuc non sit (28), legari posse, veluti, *quidquid illa ancilla peperisset*, constitit: vel ita, *ex vivo, quod in fundo meo natum est, vel fœtus tantum dato.*

---

(1) *l. 7. in pr. infr. de reb. dub.*

(2) Filiæ legans, etiam de posthuma sensisse intelligitur, si mentionem aliqua parte testamenti posthumæ fecerit: secus, si non fecerit. Hunc tamen locum refert Jason ad vere posthumos, qui mortuo testatore nascuntur, non ad natos post testamentum vivo testatore: cum eos testator viderit, imo et dilexerit. *l. si cognatis.* 19. *infr. de reb. dub. l. omnia.* 32. *in fin. infr. tit. prox.* Quid, si quis filiabus leget id quod eis necessitate præstare tenetur, verbi gratia, dotem, aut tutorem det? Posthumam contineri notant. *l. si quis filiabus.* 5. *supr. de test. tut.* vid. Jason. *hic. num.* 26. *et seqq.* Goth. Adde Alciat. *lib.* 8. *parerg. c.* 33. S. L.

(3) Vide quæ scripsi ad *l.* 50. *infr. eod.* Testamenti (ut et legis et statuti) verba ambigua, alia ejus parte declarantur et interpretationem accipiunt, *ut hic.* Imo, et testatoris aliis scripturis, et epistolis, *l. alimenta.* 16. §. 1. *infr. de aliment.* ut per contrarium contractus verba declarantur ex verbis prolatis in ultima voluntate. *l. uxori.* 33. *in fin. infr. de legat.* 3. Ita fiet, ut una eam clausula legati, legatario petenti ea sit quoque edenda clausula, ex qua ipsius legati clausula interpretationem et lucem potest accipere. *Bart. Angel. Jas.*

(4) Vide *l.* 164. *infr. de verb. sign.*

(5) *Qua*, particula distributiva: quæ ut uni, ita pluribus convenit, ut *quisque et quicunque.*

(6) Ἀρχαϊσμός: Varro Andabata: *Hæc loca aliquid genunt.* Lucretius 3. *Tanto magis inficiandum, totum extra corpus durare, genique.* Priscianus lib. 10. *Geno pro Gigno vetustissimi protulerunt.* Varro 4. *de re rustic. Antequam genat siliquas.*

(7) *Singularis* sæpe accipitur pro plurali, *ut hic.* filia, pro filiabus, *l.* 81. §. 8. *infr. eod. l.* 24. *l.* 25. *l.* 26. *supr. de hered. inst. l. ult. inf. ad SC. Trebellianum.*

(8) Evidens quid est? quod etiam conjecturis colligitur. *l. licet imperator.* 74. *infr. h. t. l. quidam testam.* 30. *supr. de vulg.*

(9) *Prælegata*, hoc est, legata nobis etiam institutis, consequimur judicio familiæ erciscundæ, hoc est, pro parte: at si hereditatem repudiaverimus, actione ex testamento solidum consequemur.

(10) *l.* 91. §. 2. *infr. h. t. l.* 4. §. 11. *infr. de doli mali.* vid. *l.* 12. *C. de legat.* Legatarius pro parte, et pro alia heres, hereditate abstinere, et legatum consequi potest.

(11) Vide quæ scripsi *ad l.* 16. *C. de fideic.*

(12) *l.* 116. §. 1. *Infr. h. t.*

(13) *l.* 32. *infr. eod.* de particulis repetitioni servientibus vide Cujac. 8. *obs.* 36. sane τὸ *Amplius* hac lege repetitionem inducit.

(14) *l.* 9. §. 12. *supr. de hered. inst.* Ans.

(15) *arg. l.* 23. *in fin. C. h. t.* adde §. 6. *Inst. de hered.*

(16) Ex duobus scil. Aliud erit, si unum tantum legaverit: tunc enim heredis electio est. *l.* 32. §. 1. *infr. eod.*

(17) Id est, quoties incertus ex certis legatus est, legatarii electio est.

(18) *l.* 2. *infr. de optione.* vid. *l.* 106. *infr. de ver. oblig.* Quid, si duo sint legatarii? is in eligendo præferetur, qui prior erit nominatus, *arg. l.* 34. *supr. de usufr.*

(19) 5. Harm. 10. §. 6. Id est, toto universali.

(20) §. 18. *Inst. eod. l.* 3. *infr. de instructo.*

(21) *l.* 24. *in fin. infr. h. t. l.* 65. §. 1. *in fin. infr. de legat.* 2. *l.* 16. *l.* 79. §. *penult. infr. de legat.* 3.

(22) *l.* 76. *supr. de judiciis.*

(23) In residuis universitatis supererit legatum. *l.* 10. *in fin. l.* 11. *supr. quib. mod. ususfr. l.* 37. *infr. de auro.*

(24) 5. Harmen. 20. §. 7.

(25) Imo, eo casu area vindicari non potest. *l.* 5. §. 2. *supr. quib. mod. ususfr.*

(26) *l.* 77. §. 19. *infr. de legat.* 2. *l.* 18. §. 1. §. 2. *infr. ad SC. Trebell.*

(27) *l.* 84. *infr. de legat.* 2. *l.* 26. *infr. de legat.* 3. adde idem esse in legatis ad pias causas. *l.* 46. §. 4. *C. de Episcop.*

(28) Sed tamen esse potest. *l.* 15. *l.* 17. *infr. de legat.* 3. §. *Inst. eod.* Alias legatum erit inutile. *l.* 7. *in fin. infr. de tritico*

§. 1. Si usumfructum (1) habeam, eumque legaverim, nisi postea proprietatem ejus nactus sim, inutile legatum est.

§. 2. Si quis post testamentum factum fundo Titiano legato partem aliquam adjecerit (2), quam fundi Titiani destinaret: id, quod adjectum (3) est, exigi a legatario potest: et similis est causa alluvionis (4): [et] maxime si ex alio agro, qui fuit ejus, cum testamentum faceret, eam partem adjecit.

§. 3. Quod si post testamentum factum, ex fundo Titiano aliquid detraxit (5), et alii fundo adjecit: videndum est, utrumne eam quoque partem legatarius petiturus sit; an hoc minus, quasi fundi Titiani esse desierit: cum nostra destinatione fundorum nomina (6) et domus, non natura constituerentur? Et magis est, ut quod alii destinatum est, ademptum esse videatur.

§. 4. Si navem legavero, et specialiter meam adscripsero, eamque per partes totam refecero (7) carina eadem manente: nihilominus recte a legatario vindicaretur.

Si patri heredis legetur.

25. PAULUS [lib. 3. ad Sabinum].

A Filio (8) herede (9) etiam pure patri (10) legari potest: nec interest, an die cedente legati in patris potestate sit. Igitur, et si jussu patris adita sit hereditas, imputabitur ei in Falcidiam.

Quid sit legatorum nomine pertinere. 1. *De interitu rei legatæ.* 2. *De parte bonorum.*

26. POMPONIUS [lib. 5. ad Sabinum].

NOn (11) amplius legatorum nomine ad quemquam pertinere videtur, quam quod deducto eo, quod explendæ conditionis causa datum esset, superesset.

§. 1. Si *certum corpus* heres dare damnatus sit; nec fecerit, quo minus ibi, ubi id esset, traderet: si (12) id postea sine dolo et culpa heredis perierit, deterior fit legatarii (13) conditio.

§. 2. Cum, *bonorum parte* legata, dubium sit, utrum rerum partes an æstimatio debeatur? Sabinus quidem et Cassius æstimationem, Proculus et Nerva rerum partes esse legatas existimaverunt. Sed oportet heredi succurri (14): ut ipse eligat, sive rerum partes sive æstimationem dare maluerit. In his tamen rebus partem dare heres conceditur, quæ sine damno dividi possunt: sin autem vel naturaliter (15) indivisæ sint, vel sine damno earum fieri non potest, æstimatio ab herede omnimodo præstanda est.

27. PAULUS [lib. 9. ad Plautium].

POtest autem heres vel paucioribus vel in una re relictam partem legatario dare, in quam vel legatarius consenserit, vel judex (16) æstimaverit: ne necesse haberet legatarius in omnibus (17) rebus vindicare portionem.

De debito legato creditori.

28. ULPIANUS [lib. 19. ad Sabinum].

SI creditori meo, tutus (18) adversus eum exceptione, id quod ei debeo, legem: utile legatum est; quia remissa [ei] exceptio videtur: Sicut Aristo ait, id, quod honoraria actione mihi debetur, si legetur mihi, legatum valere: quia civilis mihi datur actio pro honoraria.

§. 1. Marcellus libro vicesimo octavo putat, rem, quam ex stipulatu mihi debes, si legaveris, utile esse legatum: ut neque (19) Falcidia hoc minuat.

29. PAULUS [lib. 6. ad legem Juliam et Papiam].

SIn (20) autem neque (21) modo, neque tempore, neque conditione, neque loco debitum (22) differatur: inutile (23) est legatum.

De clausula, qua dies adjicitur legatis, quibus dies appositus non est.

30. ULPIANUS [lib. 19. ad Sabinum].

TAlis scriptura, *quas pecunias* (24) *legavi*, *quibus dies adpositus* (25) *non est*, *eas heres meus*, *annua*, *bima*, *trima die* (26) *dato*, ad corpora legata non (27) pertinet, sed ad ea, quæ pondere, numero, mensura continentur.

§. 1. Et ad ea tantum legata pertinet, quibus dies non est adpositus: proinde si forte pure legatum est, ex hac adjectione prorogabitur.

§. 2. Quid si forte *centum* mihi legata sunt *præsentia?* Utrum annua (28) die dabuntur, an vero præsentia? Et ait Servius, et Labeo, præsens deberi. Quamvis igitur supervacua sit hæc adjectio, quantum ad vim, et effectum legati pertinet: tamen ad hoc proficiet, ut præsenti die legatum debeatur.

§. 3. Sed si (29) *in annos singulos* aut *singulos men-*

(1) *l.* 20. *C. h. t.*

(2) Vid. *l.* 1. *C. finium regund.*

(3) *l.* 3. *infr. de instruct.*

(4) *l.* 16. *infr. de legat* 3. adde *l.* 16. *supr. de pignorib.*

(5) *l.* 8. *supr. h. t. l.* 65. *infr. de leg.* 2. *d. l.* 3.

(6) Vid. *l.* 12. *supr. finium regundor.*

(7) Vid. *l.* 22. *supr. h. t.*

(8) Ulp. 24. §. 24. Legare a servo herede, ipsi domino ita possumus. §. 33. *et ibi* Theoph. *Inst. de legat.*

(9) Instituto scil.

(10) *l.* 91. *infr. eod. l.* 17. *in fin. infr. quando dies legat.*

(11) *l.* 70. *in fin. pr. infr. de legat.* 2.

(12) Interdum sine detrimento heredis moritur servus legatus.

(13) *l.* 114. *in fin. infr. eod. l.* 32. §. 5. *infr. de leg.* 2. *l.* 22. *in fin. l.* 88. §. 2. *infr. de leg.* 3. *l.* 18. *in fin. infr. de auro. l.* 30. §. 2. *infr. ad l. Falc.* §. 16. *Instit. hoc tit.*

(14) *l.* 32. §. 8. *infr. de usu et usufr. legato.*

(15) *Individua* alia sunt natura, alia lege. Natura, quæ naturaliter dividi non possunt: Lege, quæ sine damno dividi non possunt.

(16) Vel arbiter. *l.* 3. *infr. de alimentis.*

(17) Id est, in singulis.

(18) *l.* 13. *infr. de liberat. legata.*

(19) *l.* 1. §. 13. *infr. de dote prælegata.*

(20) Debitum differtur modo, tempore, conditione, loco, *ut hic.* et reipsa. *l. nemo.* 55. *infr. h. t. l. interdum.* 73. *infr. de verb. oblig.* His detractis præsenti die, debetur ex stipulatione. *l.* 14. *infr. de reg. jur.* In constituto decem dierum spatium est. *l. promissor.* 21. §. 1. *supr. de constituta pecun.*

(21) Cum obligationem differri dicit, id est, modo, tempore, conditione, loco, quatuor terminos in decussem collocari, et quasi χιασμὸν facit: quod et χῆμα χιαστὸν vocant Græci: nam modus respondet conditioni: tempus, loco. vide Cujac. 14. *observ.* 24.

(22) Mihi sc. *l.* 25. *vers. contra. infr. de liberatione.* §. 14. *Inst. h. t.*

(23) Legare creditori debitor, quod ei ipse debeat, non potest: nisi modo, tempore, conditione, loco meliorem faciat creditoris conditionem, *ut hic.* adde Socinum *reg.* 200.

(24) Pecuniæ legato corpora non continentur, sed ea tantum, quæ pondere, numero, mensura constant.

(25) *l.* 54. *infr. de cond. et demonstr.* Porro hæc verba, *quibus dies adpositus non est*, Cujacius ait esse ex interpretatione, non ex formula: idque apparere ex *l.* 19. *supr. eod.* vid. Cujac. 15. *observ.* 19.

(26) Id est, anno, biennio, aut triennio. *l.* 41. §. 1. *infr. de man. vind. l.* 3. *infr. de ann. legat.* Ans.

(27) Imo pertinet, *l.* 178. *infr. de verb. signif.*

(28) Id est, tribus pensionibus: compendium enim orationis hic affectavit Tribonianus pro annua, bima, trima die. vide Cujac. 7. *observ.* 20. dixi ad Ulp. 6. §. 13. *infr. de annuis.*

(29) Legata in annos singulos ac menses initium et finem habent, et quia initium, et finem habent, certa sunt: diem habent, ut ne videantur ex eorum legatorum esse numero, quibus dies non est adpositus.

*

ses sit legatum relictum, cessabit ea scriptura, quia hoc legatum et initium (1) et finem habet.

§. 4. Sed et si sub conditione sit legatum relictum, potest dici, cessare annuam adjectionem: quia dies incertus (2) appellatur (3) conditio.

§. 5. Cui congruit, quod Trebatius existimat: si cui legetur, *quando annorum viginti erit*, vulgarem (4) hanc (5) clausulam cessare.

§. 6. Item si legetur pecunia, *quæ* (6) *in arca est*, vel vinum, *quod in apothecis est*, dicendum est, cessare clausulam: quoniam, quoties species legetur, cessare diximus.

§. 7. Hanc (7) autem scripturam non solum ad præcedentia (8) [sola] legata, sed ad universa, quæ testamento adscripta sunt, extendi, Gallus Aquilius, Ofilius, Trebatius responderunt: idque verum est.

31. Paulus [lib. 3. ad Sabinum].

Sed etiam ad ea, quæ codicillis confirmatis postea legata fuerint, hæc clausula pertinet.

De legatorum repetitione a substituto pupilli. 1. *De verbo homonymo.* 2. *De relicto* parti civitatis.

32. Ulpianus [lib. 20. ad Sabinum].

Si quis a filio pupillo herede instituto, *cum* (9) *is in tutelam suam venisset*, pecuniam legaverit, et a substituto herede legata repetierat (10): impubere (11) filio mortuo, secundus heres legatum non debebit: quod ita verum esse tam Sextus quam Pomponius putant, si repetitio (12) legatorum ad eum modum concepta sit, veluti, *quæ a filio meo legavi*, *quæque eum dare jussi*, *si mihi heres esset*, *id heres meus* (13) *iisdem diebus dato*; sed si ita repetita fuerint, *quæ a filio meo legavi*, *heres meus dato*, pure repetita videbuntur legata, et duntaxat demonstratio eorum facta: igitur et hoc ipsum legatum, de quo quæritur, præsens debebitur.

§. 1. Si quis plures Stichos habens, Stichum legaverit: si non (14) apparet, de quo Sticho sensit, quem (15) elegerit, debet præstare.

§. 2. Si parti (16) civitatis (17) aliquid sit relictum, quod ad ornatum vel compendium Reipublicæ spectat, sine dubio debebitur.

De re pluribus legata.

33. Paulus [lib. 3. Regularum].

Si (18) pluribus eadem res legata fuerit: si quidem conjunctim (19), etiam (20) si alter vindicet, alter ex testamento aget, non plus (21) quam partem (22) habebit is, qui testamento aget: † Quod si separatim (23), si quidem evidentissime (24) apparuerit, ademptione a priore legatario facta, ad secundum legatum testatorem convolasse, solum posteriorem ad legatum pervenire placet; sin autem hoc minime apparere potest, pro virili (25) portione ad legatum omnes venire: scilicet (26) nisi (27) ipse testator ex scriptura manifestissimus (28) est, utrumque eorum solidum accipere voluisse; tunc enim uni pretium, alii ipsa res adsignatur, electione rei, vel pretii (29) servanda ei, qui (30) prior (31) de legato sive fideicommisso litem contestatus est; ita tamen, ut non (32) habeat licentiam, altero electo, ad alterum transire.

1. *De eadem re sæpius in eodem testamento vel duobus testamentis legata.* 7. *De emente rem sibi legatam.* 8. *De eadem re duobus testamentis legata.* 9. *De legatariis conjunctis*, 10. *Vel disjunctis.* 11. *Si legetur heredi*, *et extraneo.* 12. *Si legetur heredibus.* 13. *Si unus ex legata-*

(1) *Certa* dicuntur, quæ initium et finem habent. Certitudo esse censetur in his, quæ initium et finem aliquem habent.

(2) Conditio incertus dies dici potest.

(3) *l.* 75. *infr. de cond. et demonstrat. l.* 8. *C. de testament. manumiss.* Conditio dies est incertus.

(4) Annua, bima, trima die.

(5) Quæ prorogat legata pure relicta.

(6) Quoties quæ pondere, numero vel mensura constant, non simpliciter legantur, sed *uti certo quodam loco concluduntur*, non quantitatis, sed speciei legatum est. Ita pecunia, *quæ in arca est*, legata, speciei est legatum, ac corporis, non quantitatis, *ut hic.* Quis inde effectus? Pecuniæ legato pecunia, quæ in arca fuerit, non continebitur. Quid ita? Pecuniæ legato quantitates solæ continentur, non species, *ut hic.* non corpora, *hac l. in princ.*

(7) Qui ita loquitur, *quas pecunias legavi* (de hac enim scriptura loquitur Ulpianus, de qua locutus est hujus legis initio,) legata ea non tantum intelligit, quæ antea legavit, sed et universa, hoc est ea, quæ postea legabit, eodem testamento, *ut hic.* Imo et ea, quæ legaverit in codicillis testamento confirmatis. *l.* 31. *infr. eod.*

(8) *l.* 12. *in fin. supr. eod. l.* 31. *infr. eod.*

(9) Conditionem facit tempus certæ ætatis, puta pubertatis, adjectæ gravato.

(10) Repetita a substituto qualitas, quæ legatum vitiat, in dubio non censetur. *l. servo.* 113. §. *si ab impubere.* 4. *infr. eod. l. Titia.* 134. §. 1. *infr. de verb. obligat.* Quid ita? ne actus pereat. *l. quoties.* 12. *infr. de reb. dub.*

(11) Antequam veniret in tutelam suam.

(12) Vide *l.* 10. *supr. h. t.*

(13) Heres testatoris est is etiam, quem pupillariter filio suo quis substituit, *ut hic. l. sed si plures.* 10. §. *ad substitutos.* 5. *supr. de vulgari. l. ult. C. de hered. instit.*

(14) *l.* 37. *in fin. l.* 39. §. 6. *infr. h. t.* vid. *l.* 20. *Supr. eod.*

(15) Quem heres elegerit. *vulg.* Imo quem legatarius elegerit. vid. *l.* 106. *infr. de verbor. obligat.* Ita, Electio est heredis, si certum aliquem testator senserit, de eo tamen non constet. Cur hic incertitudo non vitiat legatum? Apparet ex nomine proprio rei legatæ adjecto, testatorem certi cujusdam habuisse rationem, licet in individuo ac specie is sit incertus. Quid, si incerta sit persona legatarii, an idem? ita putat Castrensis, ex *l. si quis servum.* 8. §. *si inter duos. infr. de legat.* 2. quod Jasoni displicet. *l. si fuerit.* 10. *vers. sed etsi legatum. l. si quis de pluribus.* 27. *infr. de reb. dub.* An idem in judiciis, ut heres possit voluntatem defuncti declarare? non idem: ne reo fiat præjudicium. Jas. *hic.*

(16) Legari parti civitatis potest, modo ad commodum totius civitatis pertineat, *ut hic.* ut id legatum peti posse videatur a tota et universa civitate, licet ejus parti sit relictum. Quid? pars civitatis expulsa, potestne Syndicum sibi eligere? posse censet Bartolus *hic.* An parti civitatis improbatæ, puta sectæ, legari potest? non potest. An pars civitatis, quæ intra pomœrium vel muros, et ea, quæ extra est, separatim possunt alicui civitatem ipsam subjicere? negat Bart. Bald. Castrens. Jas.

(17) Potest autem legari civitatibus. Ulp. 24. §. 28.

(18) Harm. 10. §. 8.

(19) An re et verbis, ut putant Dynus, Aretinus? An verbis tantum, ut Castrensis? Jason dubius hæret inter utrosque.

(20) Legatariorum ejusdem rei unus ex testamento actione personali, alter rei vindicatione experiri potest.

(21) *l.* 85. *Infr. l.* 5. §. 1. *supr. eod.*

(22) Quid ita? vide quæ scripsi ad *l.* 43. *infr. de re judicata.*

(23) Legata re eadem duobus separatim, quilibet in dubio pro virili admittitur, non in solidum.

(24) *l.* 7. *in fin. C. h. t.*

(25) *l. un.* §. 11. *vers. sin autem disjunctim. C. de caduc.*

(26) *Scilicet* particula declarat, et restringit. *l. jusjurandum, quod ex conventione.* 17. §. *procurator.* 3. *supr. de jurejur. l.* 7. §. *ult. supr. solut. matrim.*

(27) Vide *d.* §. 11. *vers. hoc autem ita.*

(28) *Manifestissimum* quid? vel id quod ex conjecturis colligimus. *l. licet.* 74. *infr. h. t.*

(29) Vide *l.* 20. *infr. de leg.* 3.

(30) Occupantis melior est conditio.

(31) Litis contestatione lis occupatur. *l.* 32. *supr. de procurator.*

(32) *l.* 20. *infr. de optione.* Electio in ultimis voluntatibus mutari non potest.

riis heredi successerit. 14. *De duabus rebus alternate legatis.* 15. *De fundo legato, ut partem habeat.*

34. Ulpianus [lib. 21. ad Sabinum].

Plane, ubi transferre voluit legatum in novissimum, priori non debebitur: tametsi (1) novissimus talis sit, in cujus persona legatum non constitit. At si conjuncti disjunctive commixti sint, conjuncti (2) unius personæ potestate funguntur.

§. 1. Si eadem (3) res sæpius (4) legetur in eodem testamento: amplius quam semel peti non potest; sufficitque, vel rem consequi, vel rei æstimationem.

§. 2. Sed si duorum (5) testamentis mihi eadem res legata sit, bis petere potero: ut ex altero testamento rem consequar, ex altero æstimationem.

§. 3. Sed si non sit corpus legatum, sed quantitas (6) eadem in eodem testamento sæpius, Divus Pius rescripsit, tunc sæpius præstandam summam, si evidentissimis probationibus ostendatur testatorem multiplicasse (7) legatum voluisse. Idemque et in fideicommisso constituit. Ejusque rei ratio evidens est, quod eadem res sæpius præstari non potest: eadem (8) summa volente testatore multiplicari potest.

§. 4. Sed hoc ita erit accipiendum, si non certum corpus nummorum sæpius sit relictum: ut puta *centum, quæ (9) in arca habet*, sæpius legavit: tunc enim fundo (10) legato esse comparandum credo.

§. 5. Sed si pondus auri vel argenti sæpius sit relictum, Papinianus respondit, magis (11) summæ legato comparandum: merito; quoniam non species certa relicta videatur.

§. 6. Proinde et si quid aliud est, quod pondere, numero, mensura continetur, sæpius relictum, idem erit dicendum [id est, sæpius deberi, si hoc testator voluerit].

§. 7. Quod si rem emissem (12) mihi legatam: usque ad pretium, quod mihi abest, competet mihi ex testamento actio.

§. 8. Et multo magis hoc dicendum est, si duobus testamentis mihi eadem res legata sit; sed alter me restituere rogaverit, vel ipsam rem, vel aliud pro ea, aut [si sub conditione legasset] dandi quid pro ea: nam hactenus mihi abesse res videtur, quatenus sum præstaturus.

§. 9. Si conjunctim (13) res legetur: constat partes (14) ab initio fieri: nec solum hi partem (15) faciunt, in quorum persona constitit (16) legatum, verum hi quoque, in quorum persona non constitit legatum: ut puta si Titio, et servo proprio sine libertate (17).

§. 10. Sed si in pupillari testamento alii legaverit eandem rem, quam mihi in suo testamento legavit, Julianus scribit, concursu (18) partes nos habere: interim igitur partem habebit is, cui in suo testamento legavit.

§. 11. Si duobus sit (19) legata, quorum alter heres institutus sit: a semetipso (20) ei legatum inutiliter videtur: ideoque quod ei a se legatum est, ad collegatarium pertinebit.

§. 12. Inde dicitur: si duo sint heredes, unus ex uncia, alter ex undecim unciis, et eis fundus legatus sit: unciarum heredem undecim partes in fundo habiturum (21): coheredem unciam.

§. 13. Plane si alter ex legatariis heres extiterit heredi, a quo legatum erat relictum, non ideo minus partem collegatario faciet: retinet enim pro parte legatum.

§. 14. Si ita Titio legetur, *fundum Scianum vel usumfructum ejus sibi habeto:* duo esse legata; et arbitrio (22) ejus esse, an velit usumfructum vindicare.

§. 15. Sed et si quis ita leget Titio, *fundum do lego, ut eum pro parte habeat;* mihi videtur posse dici, partem habiturum: videri enim fundi appellatione non totum fundum, sed (23) partem appellasse: nam et pars (24), fundus recte appellatur.

De manumissione servi legati.

35. Paulus [lib. 3. ad Sabinum].

Si [heres] alienum hominem dare damnatus sit, et hic a domino (25) manumissus sit: nihil ex hoc legato debetur (26).

De perplexitate exceptionum. 1. *De exceptione.* 2. *De particula* Et, *et particula* Cum. 3. *De interitu rei duobus legatæ.*

36. Pomponius [lib. 6. ad Sabinum].

Titiæ textores meos omnes, præterquam quos hoc testamento alii legavi, lego. Plotiæ vernas (27) meos o-

(1) *l.* 20. *infr. de adimendis.* inutilis translatio legatum perimit.

(2) Adversus disjunctos sc. Facit *l.* 7. *supr. de usufr. adcresc.*

(3) 5. Harm. 10. §. 31.

(4) *l.* 23. *in fin. C. h. t.* v. *l.* 66. *infr. de leg.* 2. *l.* 11. *supr. si quis omissa causa test.* *l.* 1. §. *pen. infr. de dote prælegata.* Species (et quæ ad speciem accedunt) sæpe legatæ semel tantum debentur: nisi in duorum testamentis: excipe etiam §. 3. *infr. eod.* adde *l.* 10. *infr. de leg.* 2.

(5) Vide §. 6. *Inst. h. t.* *l.* 66. *infr. de leg.* 2.

(6) *l.* 87. *in fin. pr. infr. de leg.* 2. De differentia corporis et quantitatis, v. Cujac. 14. *observ.* 19. adde *l.* 94. *infr. de solutionib.* Goth. Adde Gœdd. *de contrah. stipulat. cap.* 9. *num.* 140. Videtur obstare *l.* 12. *supr. de probat* Sed conciliat Charond. *verisimil.* lib. 1. cap. 21. *Ans.*

(7) Add. *l.* 29. *supr. de jure dot.*

(8) *l.* 21. §. 1. *in fin. infr. de legat.* 3.

(9) Vid *l.* 30. §. 6. *supr. h. t.*

(10) Id est, rei legato.

(11) Ponderis auri et summæ legatæ similitudo, et a specie certa differentia. adde quæ scripsi ad *l.* 1. *supr. de contrah. empt.*

(12) *l.* 108. §. 4. §. 5. *infr. h. t.*

(13) *l.* 85. *infr. eod.*

(14) Partes fieri dicuntur alicui, quoties uno ex duobus conjunctis non percipiente, alteri pars adcrescit.

(15) Partem hi faciunt, non quorum personæ in divisione hereditatis partem accipiunt: sed cum ejus, qui repudiat, aut incapax est, pars conjuncto adcrescit.

(16) Quod ab initio, in uno legatariorum constitit, alteri non adcrescit. *l.* 16. *supr.* *l.* 84. §. 8. *infr. eod.* *l.* 7. *infr. de legat.* 2. vide Ulp. 4. §. 12.

(17) Legetur sc.

(18) Ut uno non petente alteri adquiratur. *l.* 1. §. 2. *supr. de usufr. adcresc.*

(19) *Al.* res sit legata.

(20) *l.* 116. §. 1. *infr. h. t.*

(21) *l.* 104. §. 3. *et* 4. *infr. eod.*

(22) Adde *l.* 23. *infr. de legat.* 2. *l.* 10. *infr. de usu et usufr.*

(23) *Fundi* appellatione pars venit.

(24) *Partis fundi* appellatione, totus ipse fundus intelligitur. vide *l.* 60. *infr. de verb. signif.*

(25) Vel a prætore, præmii causa. *l.* 12. *supr. de SC. Silaniano*. et sic factum heredis non intervenit. §. 16. *Inst. de legat.*

(26) Si res aliena desiit posse præstari sine facto debentis, jam nec æstimatio solvetur. *Zas.*

(27) Id est, domi natos. *Vernas.* Varro 9. *de lingua.* vid. *l.* 15. *infr. de auro.* vere natos: quod tempus anni maxime naturale fœturæ est. *Festus*, *Nonius.* Verna οἰκογενής. vid. Cujac. 10. *observ.* 17. hoc autem vocabulo *verna* significamus servos domi nostræ natos. vid. Robert. 1. *sent.* 13.

mnes, præterquam quos alii legavi, lego (1): cum essent quidam [et] vernæ, iidem et textores: Labeo ait, quoniam nec quos Titiæ textores non legaverit aliter apparere possit, quam si cognitum fuerit quos eorum Plotiæ legaverit, nec quos Plotiæ (2) legaverit, possit, neutrius legato exceptos esse eos, de quibus quæritur: et ideo communes (3) ambobus esse: hoc enim juris est, et si neutrius legati nomine quicquam esset exceptum.

§. 1. Quod si hoc modo esset legatum, *textores omnes, præter vernas;* et rursus, *vernas omnes præter textores:* qui et verna et textor esset, neutri fuisse legatum.

§. 2. Nihil (4) distat, utrum ita legetur, *Titio et Mævio;* an ita, *Titio cum* (5) *Mævio:* utrubique enim conjunctim legatum videtur.

§. 3. Si alteri (6) Stichum heres dederit, quem duobus dare damnatus fuerat; et antequam interpellaretur ab altero (7), Stichus mortuus (8) est: heres non tenetur: quia nihil (9) per eum factum intelligitur.

De legato generali. 1. Si testator de re certa sensit, nec apparet, de qua cogitavit.

37. Ulpianus [lib. 11. ad Sabinum].

Legato generaliter relicto, veluti *hominis:* Gaius Cassius scribit, id esse observandum, ne optimus (10) vel pessimus (11) accipiatur (12): quæ sententia rescripto Imperatoris nostri et Divi Severi juvatur: qui rescripserunt, homine (13) legato actorem (14) non posse eligi (15).

§. 1. Si de certo fundo sensit testator, nec appareat, de quo cogitavit: electio (16) heredis erit, quem velit dare: aut, si appareat, ipse fundus vindicabitur. † Sed et si lancem legaverit, nec appareat quam, æque electio est heredis, quam velit dare.

De acquisitione et repudiatione pro parte. 1. De effectu repudiationis.

38. Pomponius [lib. 6. ad Sabinum].

Legatarius (17) pro parte adquirere, pro parte (18) repudiare legatum non potest: heredes (19) ejus possunt: ut alter eorum partem suam adquirat, alter repudiet.

§. 1. Si legatum nobis relictum constituerimus nolle ad nos pertinere, pro (20) eo erit, quasi nec legatum quidem sit: et ideo dicimus, nec confusas servitutes, si forte prædium mihi legatum prædio meo debuerit servitutes; et integra furti actio manebit, si servus legatus sit [ei], cujus nomine furti agere poterit legatarius.

De fuga aut absentia servi legati. 1. De fructibus et cæteris accessionibus, et rei legatæ interitu. 2. Si res vendita ante traditionem legetur venditori, 3. Vel extraneo. 4. De lapide cædendo. 5. De oneribus præteritis ab herede solvendis. 6. De verbo homonymo. 7. De re aliena. 8. De re Principis. 9. De re universitatis. 10. De re Principis.

39. Ulpianus [lib. 21. ad Sabinum].

Cum (21) servus legatus in fuga (22) [esset], vel longinquo absens exigatur: operam præstare heres debet, ut (23) eam rem requirat, et præstet: et ita Julianus scribit: nam et sumptum an in hanc rem facere heres deberet, Africanus [libro XX. Epistolarum] apud Julianum quærit; putatque, sumptum præstandum: quod et ego arbitror sequendum.

§. 1. Fructus (24) autem hi deducuntur in petitionem, non (25) quos heres percepit, sed quos legatarius percipere potuit: et id in operis servorum, vel vecturis jumentorum, vel naulis (26) navium dicendum.

† Quod in fructibus dicitur, hoc (27) et in pensionibus urbanorum ædificiorum intelligendum erit. † In usurarum autem quantitate mos (28) regionis erit sequendus. Judex igitur usurarum modum æstimabit et statuet. † Ipsius quoque rei interitum post (29) moram (30) [debet]

(1) Hinc oritur perplexa petitio. Titia petit textores omnes, etiam vernas, cum non apparet a suo legato ullos textores esse exceptos. Plotia contra petit omnes vernas: etiamsi sint textores: cum non appareat a suo testamento ullos vernas esse exceptos. *Goth.* vid. Menoch. *consil.* 505. *n.* 19. Revard. *conject. lib.* 3. *cap.* 15. Ans.

(2) Plotiæ vernas non legaverit, intelligi possit. *Hal.*

(3) Si duobus (puta Titiæ et Plotiæ) certi generis (puta textores et vernas) servi legantur, ii communes erunt, qui de utroque participant, etiamsi obscure excipiantur: clare excepti, sunt neutrius. *Zas.*

(4) *Et*, *cum*, hæ, inquam, particulæ eandem vim habent: utræque conjungunt.

(5) *l.* 112. §. 2. *Infr. h. t. l.* 7. *in fin. supr. de usufruct. adcresc. l.* 40. *Infr. de usu et usufr. legat.*

(6) Id est, uni ex legatariis.

(7) Id heredi licet.

(8) Vid. Manticam 19. *de Conject.* 12.

(9) Eadem est ratio *in l.* 114. *in fin. infr. h. t.* adde *l.* 45. *infr. de oblig. et act.*

(10) *l. ult.* §. 1. *in fin. C. comm. de legatis.* Goth. vid. Joh. Robert. *lib.* 2. *sent. jur. cap.* 14. Alciat. *paradox. lib.* 1. *cap.* 10. *in fin.* S. L.

(11) *l.* 110. *Infr. h. t.*

(12) Sed mediocris. *l.* 14. *in fin. supr. eod. l.* 39. §. 6. *infr. eod.*

(13) Homine seu servo legato, actorem servum eligere non possumus. Actor enim inter servos potiorem locum obtinet. vide *l.* 35. §. 2. *C. de donat.*

(14) *Actor* enim servus, summus censebatur inter servos: actum enim domini gerebat, et plerumque ei notæ melius erant res domini, quam ipsimet domino. vide *l.* 17. *supr. de peculio.* vid. Dosithei *sententias.*

(15) Electio in legatis, legatarii est, *ut hic.* quod obtinet in vindicationis legato. *Goth.* Si scilicet generaliter de iis constet. quo fac. §. 22. *Institut. de legat. l.* 108. §. 2. *Infr. h. t.* Sed, si quid ita in genere sit relictum, ut de eo non constet, aut non satis aperte a testatore fuerit demonstratum, heredi electio competit. *ut hic.* §. 1. S.L.

(16) *l.* 32. §. 1. *supr. h. t.* Quin et minor, si is utilis aliquo modo esse possit. vide Socinum *reg.* 212.

(17) 5. Harmenop. 10. §. 5.

(18) *l.* 4. *l.* 6. *l.* 58. *Infr. de legat.* 2. adde Paul. 3. *sentent.* 6. §. 12. adde *l.* 1. *supr. de acquir. vel omitt. heredit.*

(19) Heredibus interdum plus juris competit, quam testatori.

(20) *l.* 44. §. 1. *l.* 86. §. 2. *infr. h. t. l.* 26. *C. de fideicommiss.*

(21) 5. Harmenop. 10. §. 46.

(22) *l.* 84. §. 10. *infr. h. t.*

(23) *l.* 69. *in fin. infr. eod.*

(24) Adde Paul. 3. *sent.* 6. §. 10.

(25) De fructibus percipiendis qui tenetur heres (idem in malæ fidei possessore, *l. præterea.* 20. *l. si navis.* 62. *in fin. supr. de rei vindic.*) eos fructus præstat, non quos ipse, sed quos adversarius percipere potuisset: ut in fructibus percipiendis habeatur ratio petitoris, non possessoris. Quod obtinet in fructibus prædii urbani, rustici, et aliis, *ut hic.*

(26) Vide *l.* 6. *supr. qui potiores.*

(27) Argumentum a fructibus ad pensiones nota.

(28) *l.* 1. *supr. de usur.*

(29) Fructus omnes, ut et alias accessiones naturales et civiles heres post moram suam præstat legatario: si modo legatarius legatum petat actione personali ex testamento, (quemadmodum in bonæ fidei judiciis fit, *l.* 32. §. *in bonæ.* 2. *l. videamus.* §. *si actionem.* 7. *supr. de usur.*) Sin legatum petat rei vindicatione (si res legata sit ipsius legatarii), fructus etiam ante moram heredis percipiet: ab eo nimirum tempore, quo rei legatæ factus dominus, id est, a tempore aditæ hereditatis. *l. si tibi homo.* 8. §. *cum servus.* 2. *Infr. h. t.* tanquam perceptos ex re propria, *l. Herenn.* 42. *supr. de usur. l.* 1. *l.* 2. *C. de usur. et fruct. le*[illegible] Ita titulus non excusat heredem a fructibus percipiendis; quod [illegible] detur esse contra *l. si fundum.* 17. *C. de rei vindicat.* Quid ita? in re legata legatarius est quasi heres, *l. id tempus.* 14. *in fi*[n]. *Infr. de usurpat. l. quod in rerum.* 24. §. 1. *supr. h. t.*

(30) Vel post culpam suam et delictum, *l.* 47. *in fin. infr. eod.*

sicut (1) in stipulatione, [si post moram res interierit, æstimatio ejus præstatur]. Item partus (2) ancillarum. † Et si servus fuerit legatus; et hereditas (3), vel legatum, vel quid per eum adquisitum sit: heres præstare debet.

§. 2. Si Titius a me rem emisset, et eandem (4) mihi legasset, antequam (5) ei traderem; mox (6) ei tradidero, et pretium recepero: videtur (7) quidem is prima (8) facie rem mihi meam (9) legasse, et ideo legatum non consistere, sed ex (10) empto actione liberatus, utique per (11) legatum rem vindicare potero, quam tradidi. Sed si (12) nondum erat solutum mihi pretium (13), Julianus scribit, ex vendito quidem me acturum, ut pretium exequar; ex (14) testamento vero, ut rem, quam vendidi, et tradidi, recipiam.

† Idem subjungit, si pretium quidem mihi erat solutum, rem autem nondum tradideram, ex testamento me agentem liberationem (15) consequi (16).

§. 3. Idem Julianus scribit: si fundum testator, quem ab alio emerat (17), mihi legavit: heredem cogendum (18) mihi actionem (19) ex empto præstare: scilicet si nondum res tradita fuerit vel defuncto (20), vel heredi (21).

§. 4. Si quis alicui legaverit, *licere* (22) *lapidem cædere:* quæsitum est, an etiam ad heredem hoc legatum transeat: et Marcellus negat, ad heredem transmitti (23), nisi (24) nomen heredis adjectum legato fuerit.

§. 5. Heres (25) cogitur legati prædii solvere vectigal (26) præteritum (27), vel (28) tributum, vel sola-

(1) Atqui fructus in judiciis stricti juris debentur a litis contestatione: in bonæ fidei, a mora, *l. cum fundus.* 31. *supr. de R. C. l. videamus.* 38. §. *si actionem.* 7. *supr. de usur.* In utroque judicio post moram et interitum debetur æstimatio (atque ita similitudo est contractuum stricti juris et ultimarum voluntatum. *l. si ex legat. causa.* 23. *infr. de verb. obl.*): in fructibus alia ratio est inter judicia bonæ fidei et stricti juris.

(2) Partus post moram heredis debetur legatario, *ut hic.* Quin, ante moram debetur, si partus sit perceptus ex re propria ipsius legatarii. *l. si tibi homo.* 86. §. *cum servus.* 2. *infr. h. t.*

(3) *l.* 86. §. 2. *in fin. infr. eod.*

(4) Legari mihi res mea potest, in qua alius jus habet, *l. Senatus.* 43. §. *qui ab hostib. infr. eod.* aut quæ mihi avocari potest, *ut hic. l. in bello.* 12. §. *si quis.* 7. *infr. de captiv.* aut dubio jure mea est.

(5) Legatum non extinguitur mutatione rei legatæ facta ab alio, quam testatore, *l. quod in rerum.* 24. §. 1. *supr. h. t.* quod extinguitur, si testator voluntate ultro ac sponte dominium ejus alienet. *l. fideicommiss.* 11. §. *si rem.* 12. *infr. de legat.* 3.

(6) Etiam ex intervallo: Ita *mox* particula interdum magnum spatium continet. *l. sed et si quid.* 25. §. *si operas.* 2. *supr. de usufr.*

(7) Si testator legat venditori rem, quam ab eo emit, deinde legatarius idemque venditor eandem rem tradiderit testatori, pretio recepto, hujusmodi traditione non videtur legatarius jus legati abdicare.

(8) Prima facie videri qui dicit, deinde contrarium definit, discedit a priori opinione, *c. ad audientiam. extr. de rescript.* si nihil post definit, qui prima facie videri sibi ait, definisse rem ipsis verbis satis intelligitur. *l. un.* §. 11. *vers. sin vero non omnes. C. de caduc.*

(9) Licet res mea mihi legari non possit. vid. *l.* 13. *C. h. t.* si tamen tu in re mea jus habeas, hujus juris respectu mihi rem meam legare potes.

(10) Venditor tradens rem emptori liberatur actione ex empto: etiamsi non transtulerit dominium: forte quia non erat dominus. *l. ex empt.* 11. *supr. de act. empt.*

(11) Liberationis legatum in actionem verti hinc colligunt: facit *l. quod mihi. infr. de liberatione.*

(12) Venditor ante receptum pretium rem simpliciter tradens, fidem habere de pretio intelligitur, nisi contra denunciet, atque ita transfert dominium.

(13) Tunc fidem habui de pretio. *l.* 19. *supr. de contrah. empt.*

(14) Rem et pretium ejus simul interdum consequimur, quoties nimirum actiones variis ex causis oriuntur; ut hic actio ex contractu oritur ad pretium, ex testamento, ad rem ipsam: alias rem simul et pretium consequi non possumus. *l.* 1. *C. si servus extero. l. rescriptum.* 10. §. *si pacto.* 1. *supr. de pact. l. prædia.* 28. *supr. de act. empt.*

(15) Legans sibi debitum, ipsi debitori liberationem videtur legare: de quo tamen vide hic Jason. *num.* 4. dicam etiam paulo post.

(16) Legata quæ tendunt ad liberationem, actionem pariunt. Zas. *num.* 11.

(17) Et needum a venditore per traditionem acceperat.

(18) Legato nomine, heres nomen testatoris, et actionem ex eo nomine competentem cedendo, se ac defunctum pariter liberat. *l. servum filii.* 44. §. *cum qui chirographum.* 5. *infr. h. t.*

(19) Legans rem sibi debitam, intelligitur legasse actionem, quam habet ad rem. *Zas.* adde §. 21. *Inst. eod.* Imo quiddam aliud quam actionem: hoc enim casu legatarius non experitur sine cessione, *ut hic.* cum actio legata est, experitur utili actione. *l. ex legato.* 18. *C. de legat.* v. Cephal. 1. *cons.* 17. *n.* 7.

(20) Legans rem sibi debitam ab extraneo, etsi tacite videatur legare nomen debitoris, si tamen testator post testamentum eam rem a debitore exegerit, non extinguit legatum, *ut hic.* secus si dixerit lego nomen debitoris Titii: quoniam id exigendo extinguitur legatum. *l. fideic.* 11. §. *si rem.* 12. *infr. de leg.* 3.

(21) Legans simpliciter rem sibi debitam ex contractu emptionis, nondum tamen sibi traditam, actionem ex empto legasse intelligitur: cogitur enim heres testatoris legatario actionem ex empto præstare.

(22) Legato factum cohærens, personæ legatarii cohæret: ut ne transeat faciendi jus ad heredem (tametsi solet dici eandem personam esse testatoris et heredis: idem jus esse in herede, quod in ejus auctore), nisi nominatim dictum sit, ut heredi quoque jus faciendi esset. Quid quo jure factum hic dicitur cohærere legato, et personæ legatarii? An quia incertum et infinitum qualitate et tempore: cum testator legat, *licere lapidem cædere*, neque adjicit modum tempusque cædendi, ut putat Jason? Quid, cum hoc jus in heredem transire hic dicatur: licetne legatario quandiu vixerit, sæpius ac sæpius, an vero semel tantum lapidem cædere? *arg. l. boves.* 89. §. *hoc sermone. infr. de verb. sign.* Hoc ait Aretinus. Castrensis addubitat: Jason annuum legatum esse ait. *arg. l. cum quidam.* 23. *infr. de annuis.*

(23) Est enim personale legatum. *l.* 22. *infr. de usu et usufr. leg.*

(24) V. *l.* 92. *infr. de verb. obl.* Renunciare emphyteusi *pro se et liberis* acceptæ patrem non posse hinc colligunt, cum casus contingens in persona legatarii non noceat ejus heredibus, *hic.* et duæ quasi concessiones videantur, una patri, altera liberis facta, *l. stipulatio ista.* 38. §. *si quis ita.* 10. *infr. de verb. obl. l. ult. supr. de pact.* Dyn. Ray. Bal. Salic. Flor. Raph. Castrens. Jas. nisi forte pater adquisivisset emphyteusin *pro se et liberis heredibus.* In hoc enim proposito liberi heredes facto et renunciatione patris obligantur. *Imola*, *Alex.*

(25) Heres cogitur solvere vectigalia et onera publica mere realia præterita, hoc est, rei legatæ cohærentia, *ut hic.* Cur præterita solvere cogitur? prædium hujusmodi onerum nomine obligatum censetur, *l. Imperatores.* 7. *infr. de publican. l.* 1. *C. in quibus causis pignus tacite.* sed et fructus præteriti temporis ex ea re legata percipit heres, §. 1. *supr. eod.* igitur et hoc onus sentire debet. Quid, si tale vectigal vivo testatore inductum, et ejus solutio post mortem ejus incidat? Heres id vectigal præstare etiam cogitur, ut impositi vectigalis habeatur potius ratio, quam temporis, quo solvi vectigal debet. *Castrens. Alexand. Areti. Bald. Ias.* Quid, si vectigal solvendum par sit fructibus rei legatæ? Cynus putat tributi in futurum præstandi onus ad heredem pertinere, *arg. l. qui concubinam.* 29. *l. qui quatuor.* 3. §. *qui hortos.* 1. *infr. de legat.* 3. ne legatum alioqui penitus inutile reddatur.

(26) Hypothecam tacitam in collectis induci hinc colligunt, ut bona allibrata et acastrata (sic enim loquuntur Itali) pro collectis sint tantum subjecta hypothecæ, *l.* 1. *C. in quibus causis pign.* ac nisi collectæ solvantur, possint vendi, *l. ult. C. sine censu. et C. de vendit. rer. fiscal. l. Imperatores.* 7. *infr. de publican.* Imo vendi possunt pro pœnis etiam impositis. Alexand. *in notis ad Bart. in l. creditor.* 52. *supr. de act. empt.* adeo ut post ea solenniter vendita, debitor non admittatur offerens collectas; secus, si non solenniter vendita. *l.* 1. *C. de fide et jure hast. fisc.* Bald. *in l.* 1. *C. si propter publ. censit.*

(27) Idque ratione legatarii: alias ipse fiscus potest, si vult ab ipso prædio, id est, a legatario vel emptore et possessore, tributum exigere. *l.* 7. *infr. de publican. l.* 36. *infr. de jure fisc. l.* 5. *in fin. infr. de censib. l.* 1. *C. de annon. et tribut.*

(28) Vectigalis, tributi, solarii, cloacarii et aquæ formæ differentia.

rium (1), vel cloacarium (2), vel pro aquæ forma.

§. 6. Scio ex facto tractatum, cum quidam duos fundos ejusdem nominis habens, legasset *fundum Cornelianum*; et esset alter pretii majoris, alter minoris; et heres diceret minorem legatum, legatarius majorem: vulgo fatebitur (3), utique minorem (4) eum legasse, si majorem non potuerit docere legatarius.

§. 7. Constat, etiam res alienas (5) legari posse, utique si parari possint (6): etiamsi difficilis (7) earum paratio sit.

§. 8. Si vero *Salustianos hortos*, qui (8) sunt Augusti, vel *fundum Albanum*, qui principalibus usibus deservit, legaverit quis, furiosi (9) est, talia (10) legata testamento adscribere.

§. 9. Item *Campum* (11) *Martium*, aut *forum* (12) *Romanum*, vel *ædem sacram* (13) legari non posse constat.

§. 10. Sed, *et ea prœdia Cæsaris quæ in* (14) *formam patrimonii redacta sub Procuratore* (15) *patrimonii sunt*, si legentur: nec (16) æstimatio eorum debet præstari; quoniam commercium eorum, nisi (17) jussu (18) Principis, non sit: cum (19) distrahi non soleant.

De re aliena.

40. Idem [lib. 2. Fideicommissorum].

Sed si res aliena, cujus (20) commercium legatarius non habet, ei (21), cui jus possidendi non est (22), per fideicommissum relinquatur, puto æstimationem (23) deberi (24).

De rebus corporalibus, vel incorporalibus. 1. De his quæ sunt ædificiis juncta.

41. Idem [lib. 21. ad Sabinum].

Cætera igitur præter hæc videamus: et (25) quidem *corpora* (26) legari omnia, et *jura* (27) et *servitutes* (28) possunt.

§. 1. Sed *ea, quæ ædibus juncta sunt*, legari non (29) possunt: quia hæc legari non posse Senatus censuit, Aviola et Pansa (30) Consulibus (31).

§. 2. Tractari tamen poterit, si quando marmora vel columnæ fuerint separatæ ab ædibus, an legatum convalescat? Et (32) si quidem ab initio non constitit legatum ex postfacto non convalescet: quemadmodum nec res me

(1) De quo vide *l.* 15. *in fin. supr. qui potior.*

(2) *l.* 27. §. 3. *supr. de usufruct.*

(3) *Al.* fatebatur. Porro his verbis, *vulgo fatebitur*, nihil aliud significatur, quam vulgo et passim receptum esse, vel vulgus etiam id dicturum.

(4) Minimum de incertis legare testator intelligitur: ut ea in re electio sit heredis ejus, non legatarii. vide *l.* 14. *in fin. l.* 37. *supr. h. t.* adde *l.* 43. *in fin. infr. de legat.* 2. *l.* 29. *l.* 75. *infr. de legat.* 3.

(5) Alienas res legare (ut et eas quarum difficilis paratio seu adquisitio est) possumus, *ut hic.* scientes tamen vel conjunctæ personæ, *l. cum alienam.* 10. *C. de legat. l. unum ex familia.* 67. §. *si rem.* 8. *infr. de legat.* 2. An et in re aliena heredem instituere? non possumus, etiamsi scientem, *l. ult. C. de hered. instit.* Quid ita? An quia legatum præcipue ac secundario rem legatam respicit: heredis vero institutio personam, ut Baldus et Jason notant.

(6) Alias non, *l.* 14. *in fin. infr. de legat.* 3. *l.* 4. §. 1. *in fin. infr. de statulib.*

(7) Difficultas præstationis non vitiat legatum, *ut hic.* quia nec vitiat contractum etiam stricti juris. *l. continuus.* 137. §. *illud.* 4. *infr. de verb. oblig. l. in testamentis.* 12. *Infr. de reg.*

(8) Qui non sunt in commercio.

(9) Furiosus videtur, qui hortos Augusti, aut rem Principis usui servientem legat, *ut hic.* Ita furor ex sermone ejus, de quo agitur, probatur. adde *l. quidam in suo.* 27. *supr. de condit. instit.*

(10) Difficile admodum, impossibile. Quis inde est effectus? Hujusmodi difficultas rei legatæ cohærens legatum vitiat, adeo ut nec æstimatio quidem debeatur. An idem, si talis difficultas tempori præstationis rei legatæ cohæreat, aut conditioni. v. *l. si mihi et tibi.* 12. §. *si quis.* 1. *supr. h. t. l.* 1. *supr. de cond. inst.*

(11) §. 4. *Inst. eod.* Ibi dixi ad Theophilum.

(12) *l.* 137. §. 6. *infr. de verb. oblig.*

(13) Ulp. 24. §. 9.

(14) In formam patrimonii Cæsaris prædia redigi dicebantur quæ patrimonio Cæsaris (veluti corpori alicui suo), jungebantur, incorporabantur.

(15) Procurator patrimonii, qui et rei privatæ procurator. Meminit hujus Procuratoris Capitolinus *in Macrino.* Fuit autem institutus primum a Severo post Clodium Albinum victum, *teste Spartiano.* Antea rei familiari Principis liberti plerumque, nonnunquam equites, sine aliqua muneris et administrationis forma, duo pluresve præficiebantur, *Tacit.* 3. Hic procurator rei dominicæ appellari cœptus. *l.* 9. *C. de jure fisci.* Cui similis fuit posterioribus temporibus, *Comes rerum privatarum*, de quo dixi *C. de off. Comit. rer. privat.*

(16) Legatorum, quorum omnino difficilis ac impossibilis præstatio est, ne quidem æstimatio debetur, *ut hic.* Quid, si ignarus testator conjunctæ personæ rem Principis legavit? Raphael putat æstimationem deberi: quia, si scivisset Principis esse, aliud legasset, *l. si quis inquilinos.* 112. *infr. eod.* quod Castrensis et Alexand. non probat.

(17) Impossibile censetur, quod privati expedire non possunt s ne Principis vel domini sui consensu. adde *l.* 4. *in princ. et* §. 1 §. 2. *infr. de fideic. libert.* vide tamen *l. quidam relegatus.* 5 *infr. de reb. dub. l. intercidit.* 59. *infr. de condit. et demonstr*

(18) *l.* 12. *C. de fundis patrimonialibus.* Alias locari tantum s lent. *l.* 12. *d. tit. C.*

(19) Patrimonium Principis sine ejus jussu speciali vendi no potest. adde *l.* 1. *supr. de off. proc. Cæsaris.*

(20) Legata re aliena, quæ sit in commercio cujusque præterqua legatarii, debetur æstimatio: si modo vitio legatarii impedimentu acciderit. *Jas.* Quid, si quis stipuletur id, cujus commercium ips non habeat, habeant cæteri? Ne quidem æstimatio debetur. *l. multu interest.* 34. *infr. de verb. oblig.* Quid ita? stipulatione stricte i terpretamur. *l. quidquid.* 99. *infr. de verb. oblig.*

(21) *Al.* et. ita Græci καὶ. Synopsis Basilic. 44. *tit.* 1. *cap.* 3

(22) Ei cui jus possidendi est. Cujac. ad *l.* 34. *infr. de verb oblig.* idem repetit *in Institutionib.* reprehensus a Roberto 3. *an mad.* 11. defensus ab Ant. Mercatore, 3. *notat.* 11.

(23) V. *l.* 114. §. 5. *infr. h. t. l.* 11. §. 16. *infr. de legat.*

(24) Æstimatio rei debetur fideicommissario, quoties jus pos dendi rei legatæ non habet, et legatarius, qui rem ei præstare d bet, ejus commercium non habet. *Goth.* Adde *l.* 114. §. 5. *inf. h. t.* Menoch. *lib.* 4. *præsumpt.* 120. *num.* 6. *et seq.* Mantic. *conjectur. ultimar. volunt. lib.* 9. *tit.* 9. *et* 10. Peregrin. *de fid comm. art.* 11. *num.* 78. Ad intellect. h. l. vid. Gœdd. *de co trah. stipul. cap.* 6. *num.* 118. et Duaren. *hic.* Ans.

(25) Edictum legatorum prohibitorium est certarum rerum, et certarum personarum, *ut hic.* Idem in edicto de testibus, *l. supr. de testib. l. quoniam.* 11. *C. de test.* de testamentis, *l. quæramus.* 4. *supr. qui testam.* de matrimoniis, *c. cum apud. ext de sponsal.* procuratoribus, *l. mutus.* 43. §. 1. *supr. de proc.* Permissa quæque, nisi prohibita sint. Prohibitum autem qui q ait, id probare cogitur. vide *l.* 5. *supr. de probat.*

(26) §. 21. *Inst. h. t.*

(27) *l.* 30. §. 1. *infr. de leg.* 3.

(28) *l.* 17. *in fin. infr. de legat.* 3.

(29) §. 3. *in fin. infr. eod.* Imo possunt: præsertim si sine mno auferri possunt, *l.* 43. §. 1. *infr. eod. l.* 45. *supr. de don inter virum.* et auferendæ res aptandæ sunt ædificio publico. §. *infr. eod.* v. *l.* 6. *C. de ædific. priv.* adde *l.* 11. §. 14. *infr. de leg*

(30) Affixa ædibus nunquam legari possunt: ne urbs ruinis def metur. *l.* 2. *C. de ædific. privat.* Aliud igitur fuerit, si amoveri possi sine ædium deformatione, *l. nutu* 21. *in fin. infr. de legat.* 3. *Marcellus.* 45. *supr. de donat. inter virum.* si ædificium illic factum, *l. fideicommissa.* 11. §. *si quis illicite. infr. de leg.* si domunculæ affixa, *l. senat.* 43. §. *Marcellus.* 1. *Infr. h. t.* i adfixa legentur ad opus aliquod publicum. §. 5. *infr. eod.*

(31) Sub Trajano anno Christi 123.

(32) Ab initio nullum, cessante etiam impedimento non convalescit.

legata mihi, si (1) post testamentum factum fuerit alienata (2): quia vires ab initio legatum non habuit (3). Sed si sub (4) conditione legetur, poterit (5) legatum valere: *si* (6) *existentis conditionis tempore mea non sit, vel ædibus juncta non sit*: secundum eos qui et emi (7) rem meam sub conditione, et promitti (8) mihi stipulanti et legari aiunt. Purum igitur legatum Catoniana regula impediet: conditionale non (9): quia ad conditionalia Catoniana non (10) pertinet.

§. 3. Item quæri potest, si quis binas ædes habens, alteras legaverit, et ex alteris aliquid junctum ei, cui ædes legavit: an legatum valebit? Movet quæstionem, quod ex Senatusconsulto et Constitutionibus licet (11) nobis ab ædibus nostris (12) in alias ædes (13) transferre possessoribus earum futuris: id est, non distracturis: Et ita Imperator noster et D. Severus rescripserunt. Nunquid ergo et legari possit ei, cui aliam domum legem? Sed negandum erit: quia cui legatum est, non est possessor futurus.

§. 4. Si duobus domum legaverit Sempronianam, et ex ea alteri eorum marmora ad extructionem domus Seianæ, quam ei legaverat: non male agitabitur, an valeat? quia dominus (14) est utriusque legatarius. Et quid, si quis domum *deductis* (15) *marmoribus* legaverit, quæ voluit heredem habere ad extruendam domum, quam retinebat in hereditate? Sed melius dicetur in utroque detractionem non (16) valere: legatum tamen valebit, ut (17) æstimatio eorum præstetur.

§. 5. Sed si quis *ad opus Reipublicæ faciendum* legavit: puto, valere legatum: nam et Papinianus lib. XI. Responsorum refert, Imperatorem nostrum et Divum Severum constituisse, eos, qui Reipublicæ ad opus promiserint, posse detrahere ex ædibus suis urbanis atque rusticis, et id ad opus uti: quia (18) hi quoque non promercii (19) causa id haberent. † Sed videamus, utrum ei (20) soli civitati legari possit, in cujus territorio est, an et de alia civitate in aliam transferre possit? Et puto, non esse permittendum (21): Quamquam constitutum sit (22), ut de domo, quam aliquis habet, ei permittatur in domum alterius (23) civitatis transferre.

§. 6. Hoc Senatusconsultum non tantum ad urbem (24), sed et ad alias (25) civitates pertinet.

§. 7. Sed et Divorum Fratrum est rescriptum ad libellum Procliani et Epitynchani ob debitum (26) publicum desiderantium, ut sibi distrahere (27) permittatur; quod eis jus distrahendi denegaverunt (28).

§. 8. Hoc Senatusconsultum non tantum ad ædes, sed et ad balnea, vel aliud quod ædificium, vel porticus (29) sine (30) ædibus, vel tabernas, vel popinas extenditur (31).

§. 9. Item [hoc] prohibetur [hæc] legari, quod non alias (32) præstari potest, quam ut ædibus detrahatur, subducatur: id est, marmora vel columnæ. † Idem et

(1) Et si post.
(2) §. 10. *in fin. Inst. h. t.*
(3) Imo, legatum mihi hoc casu debetur. *l.* 1. *in fin. infr. de regula Catoniana.* vid. Cujac. ad *l.* 16. *infr. de verb. oblig.*
(4) Adfixa ædibus possunt legari sub conditione. *l.* 98. *infr. de cond. et demonstr.*
(5) Sub conditione quædam fieri possunt, quæ pure facere non licet.
(6) Exspectatio injusta non censetur, ut adfixa ædibus separentur, *ut hic.* (secus est, si quis expectet, ut liber fiat servus: ut sacrum fiat profanum. *l. inter stipulantem.* 83. §. *sacram.* 5. *infr. de verb. oblig.*) Quid ita? Adfixa ea juste possunt multis modis eximi, ut transferantur in alias ædes domini.
(7) Mea res sub conditione mihi vendi, promitti, legarive potest, *ut hic.* adde *l. proprias.* 13. *C. eod.*
(8) Vide *l.* 98. *infr. de verb. oblig.*
(9) V. *l.* 4. *infr. de regula Catoniana.*
(10) Cur regula Catoniana ad legata conditionalia, et substitutiones (quæ nihil aliud sunt quam conditionales institutiones) *l. in ratione.* 11. §. *quod vulg.* 5. *infr. de leg. Falcid.* non pertinet? An quod testator qui conditionem adjicit, tempus testamenti vetat inspici, sed aliquod futurum tempus.
(11) Imo non licet, si ea detractione publicus deformetur aspectus. *l.* 2. *C. de ædif. priv.*
(12) Non communibus tamen. *l. si quis post hanc.* 6. *C. de ædif. privat.*
(13) Etiam disjunctas, diversas, et in alia civitate sitas, §. 5. *vers. sed videamus. infr.* at non in villa, *l. si quis post hanc.* 6. *C. de ædif. privat.*
(14) Pro parte dominus, vere totius rei dominus dici potest. Nam verbum *est*, quod sequitur, veritatis est index: si modo veritas notari potest: alias secus ut in hoc exemplo: *Florentini sint originarii Perusini.* Vox ea *sint*, fictionis est nota, non veritatis, nec enim statuentium auctoritas quidquam valet adversus naturam: præstat itaque dici, pro parte dominum totius dominum ficte dici.
(15) Directo legando quod quis facere non potest, id et excipiendo non facit. Quemadmodum non possis damnare legatarium, ut ex domo ei legata detrahat marmora, eaque heredi præstet: Ita non possis ædes legare deductis marmoribus, hoc est, ut ex iis ædibus heres ipse detrahat marmora.
(16) Directo quidquid prohibetur, etiam per obliquum prohibetur.
(17) Legatum de adfixis domui detrahendis per se inutile est, ut detrahi possint: utile est tamen, ut debeatur æstimatio.
(18) Adfixa ædibus tollenda legari non possunt, nisi tollenda in opus publicum legentur. Quid ita? qui ita legat, promercii causa id non facit, *ut hic.* nec oratione generali publica utilitas coërcenda. *l. si quis in gravi.* 3. §. *utrum.* 14. *supr. de SC. Silan. l. hoc modo.* 64. *infr. de condit. et demonstr.* Ita a favore publico urbis ruinis non deformandæ recedimus propter favorem publicum majorem. Favendum est utilitati publicæ magis, quam ornatui ædium.
(19) Quod vetitum est, *l.* 52. *supr. de contrah. empt.* vide *l. ult. infr. de damno.*
(20) Adfixa ædibus in una civitate legari non possunt ad usum publicum alterius civitatis, *ut hic.* Ita uni civitati nihil detrahendum, ut id alteri tribuatur.
(21) Neque enim Reipublicæ suæ detrahendum est propter alterius commodum.
(22) Adfixa ædibus in una civitate, in aliam domum nostram alterius civitatis transferre possumus, *ut hic.* licet legare non possumus, *ut supr. eod.* Hadrianum tamen constituisse refert Spartianus, *ut in nulla civitate domus aliquæ transferendæ ad aliam urbem ullius materiæ causa diruerentur.*
(23) Eadem ratione notant, Frumento vetito extra territorium exportari, frumentum quemque exportare posse extra territorium usus sui causa: nostra namque interest frumento proprio nos uti, quam ab alio emere, etsi eodem pretio.
(24) Urbis Romanæ statuta ad alias civitates extenduntur, in quibus eadem est ratio, licet sola Roma publicum habeat. *l. eum.* 16. *infr. de verb. signif.*
(25) Quibus hoc datum erat a senatu, ut legibus Romanis uterentur. *Zas.*
(26) Adfixa ædibus detrahere non licet ob debita vectigalia, tributa, et cætera hujusmodi: non licet, inquam, sive ipsi domino, sive officialibus. Adfixa intellige, ostia, tegulas, fenestras. At possumus detrahere adfixa, ut fiat ædificium publicum. §. 5. *supr. eod.* An id fit, quasi magis favendum ornatui quam debito publico: cum in omnium oculos ornatus incurrat, non debitum?
(27) Hinc possis etiam colligere, non valere legatum domus, ut diruatur. *l.* 114. §. 9. *infr. eod.*
(28) Legimus tamen motu judicis villas delinquentis dirui posse. *l.* 20. *supr. comm. divid.*
(29) *Porticus* appellatione domus non continetur, nisi per extensionem, *ut hic.*
(30) Porticus in ædibus. *Hal.*
(31) Sunt enim species ædificii. *l.* 9. *in fin. infr. de incend.*
(32) §. 1. *supr. h. t. l.* 43. *l.* 114. §. 9. *infr. eod.* Goth. vide Alciat. *lib.* 1. *parerg. cap.* 20. Albert. Gent. *de divers. temp. ap-pell. cap.* 6. Ans.

in tegulis (1), [et] in tignis, et ostiis (2) Senatus censuit. ✝ Sed et in Bibliothecis parietibus inhærentibus.

§. 10. Sed si cancelli [sint], vel vela, legari poterunt: Non tamen fistulæ, vel (3) castelli (4).

§. 11. Sed automataria (5), aut si qui canthari per (6) quos aquæ salient, poterunt legari: maxime si impositi sint.

§. 12. Quid ergo in *statuis* dicendum? Si quidem inhærent parietibus, non licebit: si vero alias existant, dubitari potest. Verum mens Senatus plenius accipienda est: ut si qua ibi fuerunt perpetua (7), quasi portio ædium, distrahi non possint.

§. 13. Proinde dicendum est, nec tabulas adfixas et parietibus adjunctas, vel singula sigilla adæquata, legari posse.

§. 14. Sed et si paravit (8) quædam testator quasi (9) translaturus in aliam domum, et hæc legavit, dubitari poterit, an valeat. Et (10) puto valere.

§. 15. Sed si ea, quæ legavit, ædibus (11) junxit, extinctum (12) erit legatum.

§. 16. Sed si (13) heres ea junxit, puto non extingui.

42. Idem [lib. 2. Fideicommissorum].

SIve scit, sive ignoravit (14).

2. *De legato in arbitrium heredis vel extranei collato.* 3. *De redempto ab hostibus.*

43. Idem [lib. 21. ad Sabinum].

SEnatus enim ea, quæ sunt ædium, legari (15) [non] permisit: hæc autem mortis tempore ædium non fuerunt: heres ergo æstimationem præstabit. Sed si detraxerit, et (16) præstiterit (17), pœnis erit locus: quamvis, ut non vendat, detraxit, sed (18) ut exsolvat.

§. 1. Marcellus (19) etiam scribit, si maritus (20) diætam (21) in (22) uxoris hortis (23), quos in dotem acceperat, fecerit: posse eum hæc detrahere (24), quæ usui ejus futura sint, sine mulieris tamen damno: nec (25) ad hoc [ei] Senatusconsultum futurum impedimento. Ergo si non est ei obfuturum, quominus detrahat, dici oportebit, posse eum hæc legare, quæ detrahere potest.

§. 2. Legatum in aliena (26) voluntate poni (27) potest (28): in heredis (29) non (30) potest (31).

§. 3. Qui ab hostibus redemptus est, legari sibi (32) poterit; et proficiet legatum ad liberationem vinculi (33) pignoris, quod in eo habuit qui redemit.

De peculio castrensi. 1. *Si quis rem sibi legatam alii legaverit.* 2. 3. *De mutatione rei legatæ.* 4. *De domo imposita areæ legatæ.* 5. *De chirographo.* 6. *De nomine.* 7. *Si servus legetur, et liber esse jubeatur.* 8. *Si statuli-*

(1) *Al.* regulis.

(2) Ostium continetur appellatione domus. *l.* 1. §. 6. *infr. de cloacis.*

(3) Τὸ *vel*, quibusdam videtur dispungendum. *argum. l.* 78. *supr. de contr. empt.*

(4) *Al.* Castella.

(5) Quæ sponte moventur, ut horologia. vide Alciat. 1.*parerg.*20.

(6) Vide *l.* 79. *in fin. infr. de verb. sign.*

(7) Quæ perpetuo, et tanquam portio ædibus inhærent, detrahi non debent. adde *l. fundi.* 17. §. *Labeo.* 7. *supr. de act. empti.*

(8) Destinata ad ædificium legari possunt, *ut hic.* At adfixa non possunt. *supr. eod. hac l.* Destinatorum et adfixorum alia ratio est. Destinatum ædificio, non est ædificii: non est perfectum: non habetur pro impleto, ac perfecto, ac facto. *Goth.* Hunc §. conjungit Duaren. cum *l.* 44. *infr. h. t.* Ans.

(9) De destinationis effectu vide *l.* 58. §. 1. *supr. pro socio.* Destinata ad aliquod ædificium legari possunt.

(10) Adfixa ædibus nostris detrahere possumus, ut in alias nostras transferamus, ac postea proposito mutato ea alteri tertio legare. Quid ita? ubi ab initio separatio adfixorum licita fuit, licet id propositum mutare, ut ex post facto liceat quod alias non liceret.

(11) Adde *l.* 6. *infr. de auro.*

(12) Cur extinctum erit? Legatum extinguitur, quoties facto testatoris, etiam necessario, res legata esse desiit. Ita fit, ut si rem legatam *junxerit* ædibus suis testator, extinctum rei ejusce legatum intelligitur. adde *d. l. Seia.* 6. *infr. de auro.*

(13) Legatum facto heredis extingui jure non potest, testatoris potest. *l. si id, quod.* 21. *infr. de liberatione.*

(14) Legata res si facto heredis perierit, imo et nuda ejus ignorantia ac negligentia, debetur æstimatio legatario.

(15) V. *l.* 41. §. 9. *supr. eod.*

(16) *Al.* ut præstet.

(17) Flor. *al.* ut præstiterit: *vel* ut præstaret. Unde colligimus, heredem non excusari a pœna hujus legis, si res adfixas ædibus separaverit, ut satisfaceret legato ac voluntati testatoris.

(18) *Solutio* emptioni similis. Ita lex prohibens, et pœnalis venditionibus adjecta extenditur ad in solutum dationem. *l.* 1. *infr. pro emptore. l. ult. infr. quib. ex caus. in possess. l. si prædium.* 4. *C. de evict.*

(19) Vide Cujac. 5. *obs.* 26. et Duar. *h. l.* Ans. Adde Brisson. *lib.* 3. *select. c.* 13. S. L.

(20) V. Charondas *lib.* 1. *verisimil. cap.* 12. Cujacius. *lib.* 2. *observ. cap.* 2. Emanuel. Costa *lib.* 1. *select. cap.* 21. Joannes Robertus *lib.* 2. *sent. jur. cap.* 10. *et* 11. Sarmientus *lib.* 2. *select. cap.* 6. Mod.

(21) *Diæta* habitatio voluptatis causa. Alii exponunt, domunculam fructuum causa: et ita prædium rusticum, ut *Aret.Bald Rayn.* alii domuncelam etiam in urbe, *Imola* et *Alex.* alii habitationem patrisfamilias, in qua die is habitet. Diætæ, commutatione Græcis usitata, *Zetæ* dicuntur Lamprid. *in Heliogab.* duobus locis.

(22) In hortis diætas veteres habuere, *ut hic.* et *l.* 66. §. 1. *supr. de don. inter vir. et uxor. l.* 13. *in fin. supr. de usufr. l.* 41. §. 1. *l.* 55. §. 3. *Infr. de leg.* 3. Plin. 2. *epist. ad Cassium.*

(23) De hortis dixi ad *d. l.*66. et ad *l.*4.§.5.*infr.de penu legata.*

(24) *l.* 45. *supr. de donat. inter vir.* v. Cujac. 5. *observ.* 16.

(25) Cur non est impedimento? Maritus adfixa prædio dotali ita detrahendo non id facit negotiandi seu promercii causa (quod Senatus prohibet, *l. cætera.* 41. *h. t. in pr.*), sed necessitate, ne suas expensas amittat. *l. Marcellus.* 45. *supr. de donat. inter vir. l. doce ancillam.* 9. *C. de rei vind. l. pro voluptariis.* 9. *supr. de impensis.*

(26) Tertii cujusdam. *Goth.* vide Charond. *lib.* 1. *verisimil. c.* 21. Cujac. *lib.* 2. *obs. c.* 2. Joann. Robert. *lib.* 2. *sent. jur. cap.* 10. *et* 11. S. L.

(27) Expresse vel tacite.

(28) Imo non potest. *l.*52.*infr.de condit.et demonstr.*v.Cuj.2. obs.2.

(29) In cujus voluntatem collatum est legatum.

(30) Cur non potest legatum conferri in liberam voluntatem heredis? Heres nunquam præsumeretur velle obligari. *l. sub hac.* 8. *infr. de obligationib.*

(31) *d. l.* 8. *infr. de oblig. et act.* v. tamen *l.* 11. §. 8. *Infr. de legat.* 3. *l.* 46. §. 3. *Infr. de fideicomm. libert.*

(32) Legare homini libero, in quem jus pignoris ipsi habemus (qui is est, quem ab hostibus redemimus) jus illud pignoris possumus: ut ea ratione jure pignoris videatur liberatus, *ut hic.* eodem modo vasallo jus vasallagii legare possumus, ut et debitori eandem actionem, quam in eum habemus. Unde notant, in his speciebus differentiam non esse inter legatarium ipsum, et rem legatam: legatarium et rem legatam unum esse. Ita et fur et res furtiva simul et fugitivus. *l. ancilla.* 60. *infr. de furtis. l.* 1. *C. de servis fugitivis.*

(33) Captivus redemptus redimenti est pignori, tantisper dum redemptionis pretium solverit. *l.* 15. *infr. de captivis.*

berum heres legaverit. 9. *De aditu ad fundum, cujus est ususfructus legatus.*

44. Idem [lib. 22. ad Sabinum]

Servum filii (1) sui, castrensis peculii, legare pater (2) potest: et, si vivo patre mortuus sit filius, et apud patrem peculium remansit, constitit legatum: cum (3) enim filius jure suo non utitur, retro creditur pater dominium in servo peculiari habuisse.

§. 1. Si quis rem sibi (4) legatam ignorans adhuc legaverit, postea cognoverit, et voluerit ad se pertinere: legatum valebit: quia, ubi legatarius non repudiavit, retro (5) ipsius fuisse videtur, ex quo hereditas adita est: Si vero repudiaverit, retro (6) videtur [res] repudiata fuisse heredis.

§. 2. Si *pocula* quis legavit, et (7) massa facta est (8), vel contra: item si *lana* legetur, et vestimentum ex ea fiat (9): Julianus lib. XXXII. Digestorum scripsit, legatum in omnibus (10) suprascriptis consistere, et deberi quod exstat. Quam sententiam puto veram, si modo non mutaverit testator voluntatem.

§. 3. Sed et si *lancem* legavit, et massam (11) fecit, mox poculum, debebitur poculum, durante scilicet voluntate.

§. 4. Si *areæ* (12) legatæ domus imposita sit: debebitur legatario (13), nisi testator mutavit voluntatem.

§. 5. Eum, qui *chirographum* (14) legat, debitum legare, non solum tabulas, argumento (15) est venditio: nam (16), cum chirographa veneunt, nomen venisse videtur.

§. 6. Sed etsi *nomen* (17) legetur, benigne id quod debetur accipiendum est: ut actiones adversus debitorem cedantur (18).

§. 7. Si idem servus et legatus et liber (19) esse jussus sit: interdum (20) procedere solum legatum poterit: ut puta (21), si in fraudem creditoris data erit libertas (22); vel si is sit servus, qui in perpetuam (23) servitutem venierit; idem erit, vel si servus sit forte pignori (24) datus.

§. 8. Si *statuliberum* (25) heres legaverit, expediet (26) heredi (27) ipsum statuliberum præstare magis, quam æstimationem: etenim (28) æstimationem [veram (29)] præstabit: ipsum vero si dederit, existente conditione, nullum sentiet damnum: jam enim (30) æstimatio postea non petitur ab eo hominis liberi.

(1) *l. 9. vers. idem referebam. Infr. de castrensi pecul.* adde *l. 98. §. 3. infr. de solutionibus.*

(2) An et ipse filius castrense suum peculium legare potest? sic sane, et id alienare sive inter vivos, sive ultima voluntate. *l. 2. Supr. ad SC. Macedon.*

(3) Filiofamilias milite intestato moriente, castrensia ejus omnia finguntur retro fuisse patris ejus, *ut hic. l. proponebatur. 9. l. de hered. 19. in pr. et §. pater. 3. l. ult. infr. de castrensi peculio.* eaque occupat pater jure peculii. *l. 2. l. pater, qui castrense. infr. de castrensi.* Cur finguntur retro patris fuisse? Quidquid filius etiam miles adquirit, patri adquirit stricto jure: Nam militia non est modus tollendæ patriæ potestatis. *l. placet. 79. supr. de adquir. vel omitt. hered. l. 1. infr. si quis a parente manumiss. §. filiusfam. Inst. quib. mod. jus patr. l. 2. C. de cast. pecul. lib. 12.* Hinc fit ut publicato filio, non publicetur ejus peculium. *l. 3. C. de bonis proscript.*

(4) Legare rem nobis legatam ignorantes possumus, si modo legatum voluerimus ad nos pertinere, *ut hic.* Quid si legatum repudiaverimus? Res ita repudiata retro videtur fuisse heredis. *infr. eod. in fin.* An valebit legatum? Bartolus, Salicetus, Castrens. Alex. ita putant. Dynus, Jacob. de Aretio, Cynus, Baldus, Angelus, Fulgosius, Imola, Raphaël, Jason negant. Talis enim repudiatio alienatio est, *l. magis. 5. §. fundum. 8. supr. de reb. eorum.* ut ea re videatur extingui legatum. *l. rem legatam. 18. infr. de adim. legat. l. fideicommissa. 11. §. si rem. 12. infr. de legat. 3.*

(5) *l. 38. §. 1. supr. eod. l 17. in fin. l. 34. l. 35. l. 36. Supr. ad l. Aquil. l. 8. Supr. de reb. creditis.*

(6) Legatum legatarii censetur fuisse a morte testatoris, ficte: a die aditæ hereditatis, vere. *l. si tibi homo. 86. §. cum servus. infr. eod.*

(7) Legata re sæpius a te mutata, legatum non extinguitur. Hujusmodi iterata mutatio, commutatam voluntatem non efficit.

(8) Legatum consistit. *infr. eod.* Imo non consistit. *l. 36. in pr. supr. de usufr.*

(9) Legatum consistit. *infr. eod.* Imo non consistit. *l. 88. in pr. infr. de leg. 3.*

(10) *§. 3. infr. eod. l. 49. §. 5. l. 88. in fin. infr. de leg. 3.* adde *l. 9. in princ. vers. hæc omnia. §. 2. infr. de tritico.*

(11) V. *§. 2. Supr. eod.*

(12) In area legata ædificatum legatario debetur etiam ultra aream ipsam. Ita legato solo cedit superficies, et ædificium ei post impositum. facit *l. Paulus. 29. supr. de pign. l. adeo. 7. §. cum in suo. 10. infr. de adquir. rer. domin. l. 2. C. de rei vind.* Augmentum legati cedit legatario. *l. si ex toto. 8. l. quod in rerum. 24. §. 1. supr. eod.*

(13) Et ipsa domus et superficies. *l. 39. infr. de leg. 2.*

(14) *Chirographum* qui legat, debitum legat: sunt ista synonyma, chirographum, debitum, creditum, quod debetur, nomen debitoris, actio. His speciebus, effectu ipsa actio censetur legata, *ut hic.* aliud fuerit, si quis legaverit specifice rem sibi debitam. Id enim legatum rei esse dicitur, non actionis. Inter hæc duo discrimen constituitur. Priore casu legatarius sine ulla cessione heredis, actione sua utiliter experiri potest: posteriore sine cessione non potest, *l. ex legato. C. de legatis. l. 39. §. 2. supr. eod.* v. Cephal. 1. *cons.* 15. v. *l. 59. infr. de leg. 3.* v. *l. 1. C. de don.*

(15) Argumentum a venditione ad legatum: a contractu ad ultimas voluntates, valet affirmative, *ut hic.* adde quæ scripsi ad *l. 3. infr. de verb. oblig. ad l. 46. supr. de pact.* Quo jure? contractibus cum minus faveatur, licet a minori ad majus interpretationem extendere, atque argumentari.

(16) Chirographo legato vel vendito, non tabulæ, sed debitum et nomen ipsum, quod tabulis continetur, legatum et venditum intelligitur, *ut hic.* Quid ita? legatum alias ridiculum esset, et inutile, et symbolum rei pro re est.

(17) *l. 39. §. 3. Supr. eod.*

(18) Legato nomine debitoris, liberatur heres testatoris cedendo legatario actionem, *ut hic. l. si sic. 75. §. 2. infr. eod.* Unde notant, heredem suo sumptu et impensa id nomen exigere non cogi: imo ne quidem suis sumptibus instrumentum nominis dare. *Baldus. Angel. Flor. Alex. Jason.*

(19) Hæc capita separata sunt, et ad diversas personas referuntur, ut ea re utile per inutile non vitietur. *l. sancimus. 34. C. de donationib. l. 1. §. illud. §. Trebatius. infr. de aqua quotid.*

(20) *Interdum:* vox, inquam, illa *interdum* natura sua denotat regulam generalem contrariam esse. *l. interdum. 29. supr. de cond. dict. indeb.*

(21) Legatus uni servus, et liber esse jussus in fraudem creditorum, non fit liber: valet eo casu legatum servi. Libertatis datione inutili non revocatur legatum servi ipsius, cui libertas ita data est inutiliter.

(22) Tunc enim qui inutiliter manumittitur, legari eodem testamento potest. *l. 37. infr. de legat. 2.*

(23) Id enim fieri potest. vide *l. 5. C. si mancip. ita fuerit alien.*

(24) *l. 3. C. de servo pign. dato.*

(25) *l. 81. §. 9. infr. h. t.*

(26) Evictio ubi non debetur, consultius est rem ipsam præstare, quam æstimationem.

(27) Heredis scilicet.

(28) Id est, alioqui. Et sic electionem habet heres heredis, ut vel det statuliberum, vel ejus æstimationem: sed stultus fuerit valde, si maluerit æstimationem solvere, quam ipsum statuliberum præstare.

(29) Adde *l. mortis causa. 18. in fin. infr. de donat. causa mort.*

(30) Æstimatio (post rem ipsam semel a nobis præstitam) amplius a nobis peti non potest, *ut hic.* Quid, si quis æstimationem rei præstiterit legatæ, cujus legatæ conditio non extitit? An eam æstimationem repetet? minime. Quid ita? tanti videtur æstimasse dubium eventum conditionis. *l. si servus. 4. supr. de condict. furt. l. si heres. 68. l. Lucius. 78. §. ult. infr. ad SC. Trebell.*

4

§. 9. Si duos fundos habens testator, alterius mihi usumfructum, alterum Titio leget: aditum (1) mihi legatarius non debebit, sed heres (2) cogitur redimere aditum (3), et præstare.

Si legatarius rem emerit et alienaverit. 1. Qualis præstari debet ex legato generali, 2. Vel speciali, vel stipulatione.

45. POMPONIUS [lib. 6. ad Sabinum].

SI a substituto pupilli ancillas tibi legassem, easque tu a pupillo (4) emisses (5), et, antequam (6) scires tibi legatas esse, alienaveris: utile (7) legatum esse (8), Neratius, et Aristo, et Ofilius probant.

§. 1. Heres generaliter (9) dare damnatus (10), sanum eum esse promittere (11) non (12) debet: sed *furtis et noxiis solutum esse* promittere debebit: quia ita (13) dare debet, ut (14) eum habere liceat; sanitas autem servi ad proprietatem (15) ejus nihil pertinet. Sed ob id quod furtum fecit servus, aut noxam nocuit, evenit quo minus eum habere domino liceat: sicuti ob id, quod obligatus est fundus, accidere possit, ut eum habere domino non liceat.

§. 2. Si vero certus homo legatus est, talis (16) dari debet, qualis (17) est.

46. IDEM lib. 9. Epistolarum.

QUæ de legato dicta sunt, eadem (18) transferre licebit ad eum, qui *vel Stichum vel hominem dari* (19) promiserit.

Quando et ubi legatum solvi debet. 2. De servo legato, qui in fuga est. 3. De duobus servis alternate legatis. 4. Si res periit, aut non comparet. 5. De culpæ æstimatione. 6. De interitu rei legatæ.

47. ULPIANUS [lib. 22. ad Sabinum].

CUm res legata est, si quidem propria fuit testatoris, et copiam ejus habet heres: moram facere non debet (20), sed eam præstare (21). Sed si res alibi sit, quam ubi petitur, primum quidem constat, ibi (22) esse præstandam, ubi (23) relicta est: nisi alibi testator voluit: nam si alibi voluit, ibi præstanda est, ubi testator voluit, vel ubi verisimile (24) est eum voluisse: et ita Julianus scripsit tam in propriis, quam in alienis legatis. † Sed si alibi relicta est, alibi (25) autem ab herede translata (26) est (27) dolo malo ejus, nisi ibi præstetur, ubi petitur, heres condemnabitur doli sui nomine: cæterum si sine dolo, ibi præstabitur, quo transtulit.

§. 1. Sed si id (28) petatur, quod (29) pondere, numero, mensura continetur: si quidem certum corpus le-

(1) Usufructu fundi legato intelligitur via ad fundum fructuarium necessaria legata per alium fundum testatoris, *ut hic.* Quid ita? fundum fructuarium aut fundi unius usumfructum videtur ea qualitate et conditione legasse, qua ipse habuit. *l. damnas.* 15. §. 1. *infr. de usu et usufr. legat. l. binus.* 36. *supr. de servitut. præd. urbanor. l.* 1. §. *ultim. sup. si ususfruct. petat. l. testatrix.* 20. *supr. si servitus vind.* Quid? eo nomine in quem agetur? non in legatarium alterius fundi, e cujus fundo servitutem expectamus, sed in ipsum heredem. Cur non in legatarium fundi? quia nihil ab eo mihi legatum est, sed ab herede.

(2) *l.* 15. §. 1. *infr. de usu et usufr. leg.*

(3) Adde *l. ult. in princ. supr. de servit. præd. urban.*

(4) A cujus persona substitutum est.

(5) Res pupillari substitutioni obnoxia ignoranter alienari potest. *Bald.* Atqui res obnoxiæ restitutioni ex substitutione fideicommissaria, et vulgari, alienari non possunt. *l. ult.* §. *sin autem. Authent. res quæ. C. commun. de legat.* Aliud est in substitutione pupillari, *ut hic. l. qui filium.* 4. *supr. ubi pupill. l.* 1. §. 2. *supr. de tutelæ et rationibus.* Cur aliud? ut testator potest sua alienare, facto testamento, *l. cum hic status.* 32. §. *Oratio.* 16. *supr. de donation. inter vir. et uxor. l. fideicommiss.* 11. §. *si rem. infr. de legatis.* 3. ita pupillus post substitutionem pupillarem: quia substitutio pupillaris, ejus est testamentum. *l. Papinianus.* 8. §. *sed nec impuberis.* 5. *supr. de inofficioso. l.* 2. §. *prius. l. patris et filii.* 20. *supr. de vulgari.* Præterea substitutio pupillaris bono pupilli inventa est, non ut ei sit oneri. *Instit. de pupillari.* et eo differt a fideicommissaria et vulgari: quæ oneri sunt. *l. coheredi.* 41. §. *cum filiæ.* 2. *supr. de vulgari.* An dicemus potius, post Baldum et Alexandrum, pupillum habentem substitutionem pupillarem, non posse res substitutioni obnoxias, nisi ob justam causam alienare. *arg. l.* 1. §. 2. *vers. sed nonnullos. supr. de tutelæ et rationib. distr.* An dicemus *dictum vers. sed nonnullos.* referendum esse ad substitutionem fideicommissariam, cum Iasone?

(6) Emens (etiam scienter) legatum ab extraneo, vel ab herede, rem legatam eveniente conditione, petere potest, *ut hic.* Quid ita? Juri futuro etiam expresse renunciari potest.

(7) Cur? quia tu non possides ancillas tibi legatas, sed earum pretium habes ex causa onerosa.

(8) Et legatum peteretur, non obstante, quod legatarius interim emerit ab instituto.

(9) Non nominatim ac specialiter. *l.* 58. *supr. de evict.*

(10) Damnationis in legato electionem esse heredis, hinc colligunt.

(11) *l.* 71. §. 1. *infr. h. t. l.* 69. *infr. ad SC. Trebell.*

(12) In genere legato servo, heres vel infirmum servum dando, liberatur, *ut hic.* dat etiam mediocrem, qui dat infirmum servum. *arg. l. legato generaliter.* 37. *supr. ead. l. si heres generaliter.* 110. *infr. h. t.*

(13) *l.* 29. §. 3. *infr. de legat.* 3.

(14) Generis legato heres præstat evictionem, *ut hic.* in speciei, non præstat. §. 2. *infr. h. t.* An quia generi nulla est qualitas, ut speciei, *in fin. infr. h. t.* ut putat Bald. et Fulg.? An quod in legato generis lata potestas est heredis in re præstanda; in speciei, recisior: ut censet Bellaperticanus?

(15) Adde *l.* 72. *in fin. infr. de verb. oblig.*

(16) Species legata talis ab herede præstanda est, qualis ea est, *ut hic.* Quid, si testator scivit eam esse alteri obligatam? Cogitur heres eam solvere. *l. quid ergo.* 53. §. *si heres.* 3. *l. si res obligata.* 57. *infr. h. t.*

(17) *l.* 56. *l.* 70. *l.* 116. *in fin. infr. h. t.*

(18) Similitudinem ultimarum voluntatum et contractuum hinc nota. vide *hic* Duar. et argumentum a testamento ad contractus adsumi. vide *l.* 26. *supr. de pignorat. l.* 4. *in fin. infr. de oper. libert.* et e contra, *l.* 21. *infr. de verb. oblig.* vide hic plura apud Jasonem.

(19) Dandi promissor in contractu stricti juris dominium transferre cogitur, *ut hic.* §. *sic itaque.* 14. *Inst. de act. l. ubi autem.* 75. *in fin. infr. de verb. oblig. l. ultim. supr. de condict. ob caus.* An et in bonæ fidei? præstatione ejus, quod interest liberari putat Accursius, in §. *actionum.* 28. *Inst. de act.* quod Joanni Fabro et Angelo displicet. Angelus putat Accursii sententiam veram esse in obligationibus dandi et faciendi mixtis.

(20) Minus enim solveret, quam legatum est. *l.* 85. *infr. de solut.*

(21) *Præstare absque mora*, Haloand. *qua intercedente usuras, et omnem utilitatem præstandam Sabinus ait. Sed si* etc. Ita vulgata habet: Ita veteres quoque legerunt. De mora vide Hotomannum 2. *observ.* 12. de usuris. adde *l.* 84. *in fin. infr. de leg.* 2.

(22) Vide *l. un. C. ubi fideicommiss.*

(23) An ubi erat tempore testamenti? an ubi res ipsa sita est: heres speciem legatam ibi in dubio præstare cogitur, ubi ea sit. est: ut adeundo non continuo contrahat eo loci, ubi adit hereditatem, sed ubi res sitæ, *ut hic.* In contractibus species præstanda ubi petitur. *l. heres absens.* 19. *supr. de judic.*

(24) *l.* 52. §. 2. *supr. de judiciis.* Verisimilis etiam voluntas defuncti servanda, non tantum expressa.

(25) Legatam rem alio transferre dolo malo heres non debet. Quid si transtulerit? ubi eam petet legatarius, præstabit, qui ante eam alibi præstare non cogebatur, quam quo loco sita erat.

(26) *l.* 38. *supr. de judiciis.*

(27) Quid, si sine dolo malo in provinciam transtulerit longinquam? Idem fuerit, ut eam præstare teneatur. *l. si servum.* 91. §. *de illo.* 2. *infr. de verb. obl.*

(28) Quantitas legata (idem in legato generis quidam statuunt) præstatur ab herede legatariis, ubi ipsa quantitas petitur: non certo loco ubi quantitas ipsa est, *ut hic.* Quid ita? Quantitas nullo certo loco circumscribitur. *l. Gaius.* 86. *infr. de leg.* 2.

(29) *d. l.* 38. *vers. præterea.*

gat m est (veluti frumentum ex illo horreo, vel vinum ex apotheca illa), ibi præstabitur, ubi relictum (1) est; nisi alia mens fuit testantis: sin vero non fuit certa species, ibi erit præstandum, ubi petitur.

§. 2. Itaque si Stichus sit legatus, et (2) culpa (3) heredis non pareat, debebit æstimationem ejus præstare: sed si culpa nulla intervenit, cavere heres debet de restitutione servi, non æstimationem præstare. † Sed et si alienus servus in fuga sit sine culpa heredis, idem dici potest: nam [et] in alieno culpa admitti potest: cavebit autem sic, *ut*, *si fuerit adprehensus*, *aut ipse*, *aut æstimatio præstetur*. † Quod et in servo ab hostibus capto constat.

§. 3. Sed si Stichus aut Pamphilus legetur (4) et alter ex his vel in fuga (5) sit, vel apud hostes: dicendum erit præsentem præstari, aut absentis æstimationem: totiens (6) enim electio est heredi committenda, quotiens moram non est facturus legatario. † Qua ratione placuit, et si alter decesserit (7), alterum omnimodo præstandum: fortassis vel mortui pretium. † Sed si ambo sint in fuga, non ita cavendum est, ut si in potestate ambo redirent; sed si vel alter: et vel ipsum, vel absentis æstimationem præstandam.

§. 4. Item si res aliena vel hereditaria sine culpa heredis perierit, vel non compareat: nihil amplius quam cavere eum oportebit. sed si culpa (8) heredis res periit (9), statim damnandus est.

§. 5. *Culpa* autem qualiter sit æstimanda, videamus: an non solum ea quæ dolo proxima [sit], verum etiam quæ levis est: an numquid et diligentia (10) quoque exigenda est ab herede: quod verius est.

§. 6. Item si fundus chasmate perierit, Labeo ait, utique æstimationem non deberi: quod (11) ita verum est, si non (12) post moram (13) factam id evenerit: potuit (14) enim eum acceptum legatarius vendere.

Si servus heredis rem legatam surripiat. 1. *Si unus ex heredibus servum legatum interficiat.*

48. POMPONIUS [lib. 6. ad Sabinum].

SI heredis servus rem legatam, ignorante (15) domino subtraxisset et vendidisset: Atilicinus, in factum (16) dandam actionem: ut *vel noxæ servum dederet dominus*, vel *ex peculio* (17) *præstaret*, *quod ex venditione ejus rei haberet*.

§. 1. Si unus ex heredibus servum legatum occidisset: omnino mihi non (18) placet coheredem teneri, cujus culpa factum non sit, ne res in rerum natura sit.

De legato, cum erit quatuordecim annorum. 4. *De debito legato creditori.* 8. *De damnato vendere.*

49. ULPIANUS [lib. 23. ad Sabinum].

SI cui legetur, *cum* (19) *quatuordecim annorum erit*: certo jure utimur, ut (20) tunc sit quatuordecim annorum, cum (21) impleverit: et ita Imperatorem decrevisse Marcellus scripsit.

§. 1. Ergo cum esset sic relictum, *cum ad quartumdecimum annum pervenisset*, *annua*, *bima*, *trima die*, et decem et septem annorum mortis tempore inveniatur, præsens legatum erit: proinde, si quindecim annorum, consequenter dicemus post biennium deberi: si sedecim, post annum debebitur: si menses desint ad septimum decimum annum, residuis mensibus [debetur]. hæc ita, si putans minorem esse quatuordecim annorum, cum jam excessisset, sic legavit: si vero scit, triennium ad legati præstationem ex die testamenti facti numerabimus.

§. 2. Hoc (22) autem legatum et conditionale est, et in diem: conditionale tamdiu, quamdiu quartusdecimus annus sit completus; postea in diem.

§. 3. Et ideo, si quidem ante quartumdecimum annum decesserit, ad heredem nihil transit: certe postea ad heredem transfert. Quod si testamenti facti tempore minor

(1) Vide Peckium c.33. *de amortizatione bonor.l.*108.*infr. h.t.*

(2) Heres legati sua culpa amissi præstat æstimationem legatario sive res propria fuerit testatoris, sive aliena. Quid, si sine culpa amiserit? non præstat æstimationem, sed cavet se eam restituturum, ubi invenerit.

(3) §. 4. *infr. eod.*

(4) Vide Molinæum *de divid. et individ. part.* 2. *n.* 150. *et* 151. Gilbertum Regium *lib.* 1. ἐνανιοφανῶν *cap.* 20. Mod.

(5) Vid. *l.* 2. *in fin. supr. de rei vindic.*

(6) In legato alternativo electio est heredis, *ut hic.* imo legatarii, *l. Lucio.* 23. *infr. de legat.* 2. An hic legati præstatio relata nominatim est ad heredem, ut putat Dynus, Baldus, Castrens. Alex. Aretinus? An potius heredis est electio, ubi nullam moram facit legatario, ut hinc colligit Jason? Quod verius. Ita Sticho et Pamphilo præsentibus eliget heres quem præstet. Si præsens Stichus, absens sit Pamphilus, eligere absentem non poterit: ut cum det legatario, ut qui moram sua electione faceret ipsi legatario: quod hic vetatur.

(7) *l.* 11. *circa fin. infr. de legat.* 2.

(8) §. 2. *supr. eod.*

(9) *Subaudi*, vel non appareat: hæc enim paria, non esse, et non apparere. *Bart.*

(10) Obligatus ex testamento de levi, non de levissima culpa tenetur. *Bald.* sed omnino Jason adversus Glossam Accursii et Duarenus putant, heredem non tantum teneri ob culpam latam, sed etiam ob levem et levissimam, hic enim dici heredem primum levem præstare, deinde diligentiam. Quod quid aliud, quam levissima culpa? vid. Duaren. *hic.* adde *l.* 108. §. 12. *infr. eod.*

(11) Legatæ rei interitu ante moram heres liberatur: ut ne quidem æstimationem præstet, *ut hic.* Excipe casum *l. cum quidam.* 7. *C. de condit. insert.*

(12) Superveniens casus non excusat moram præcedentem, *l.* 39. §. 1. *in fin. supr. l.* 108. §. 11. *infr. h. t. l.* 6. *infr. de usu et usufr. l.* 3. *C. de usur. vel fruct. leg. seu fideic.*

(13) Post moram heres præstat interitum rei legatæ. Quid ita? res ipsa legatario si præstita fuisset, potuisset non apud eum, sed apud alium mori, *ut hic.* Ita adversus moram admittentes, strictam interpretationem jusque strictum sequimur. *l. locum.* 3. §. *condemnatio.* 11. *infr. de tabul. exhib. l. de ætate.* 11. §. *qui tacuit.* 4. *supr. de interrogat.*

(14) *l.* 14. §. 11. *in fin. supr. quod met. caus.*

(15) Heredis servo furtum committente in re legata, domino ignorante, heres liberatur, vel servum noxæ dedendo, vel præstando ex peculio servi, quod ipse servus ex venditione rei legatæ redegerit, *ut hic.* Imo non liberatur noxæ dedendo: cum id quod ad se pervenerit, restituere prius cogatur, deinde servum noxæ dedere. *l. si servus.* 14. *supr. de cond. furtiva.* An hac lege nostra furti agitur: ibi in id quod dominus ex servo consequutus est, ut Aretinus putat? An noxæ dabit, si nihil ad eum pervenit: de peculio vero convenitur, si nihil pervenit? Quid, si in servi peculio minus sit, quam pretium rei legatæ venditæ sit? ultra peculium tenetur veram æstimationem præstare. *l. miles.* 6. §. *decem.* 1. *Infr. de re judicat. l.* 1. *vers. si servus. supr. de his, qui effuderint.* Quid, si domino sciente servus rei legatæ nocuit? dominus tenetur in solidum. *l.* 2. *l. in delictis* 4. *supr. de noxalib.*

(16) *l.* 63. *in fin. infr. de legat.* 2. *l.* 9. §. 4. *in fin. supr. ad exhib.* adde *l.* 52. §. 20. *in fin. infr. de furtis.*

(17) De peculio actione ex servi delicto dominus non tenetur, nisi qua quid ad eum pervenit, factusve est locupletior. *l.* 3. §. *ex furtiva.* 12. *supr. de pecul. l. quoties.* 34. *supr. de noxalib.*

(18) Imo factum coheredis nocet alteri coheredi. *l.* 2. §. 2. *l.* 4. §. *Cato. l.* 5. *in fin. infr. de verb. oblig.* Nocet in individuis: et si pœnam defunctus promiserit, *d. l.* 2. non nocet. *ut hic.* Imo prodest, ut cæteri liberentur. *l. non amplius.* 26. *l. cum res.* 47. *supr. eod.*

(19) Vide Cujac. ad *l.* 5. *supr. qui test.* Robert. 3. *animadv.* 26. Anton. Mercat. 3. *not.* 26.

(20) Impletus annus hic non censetur, qui tantum inceptus est. Quatuordecim annorum hic censetur, qui non decimum quartum cœpit, sed eum perfecte implevit.

(21) *l.* 48. *infr. de cond. et demonst. l.* 22. *infr. quando dies leg.*

(22) *d. l.* 22. *infr. quando dies leg.*

quatuordecim annis filius inveniatur: puto tempus *annua*, *bima*, *trima die* præstationis ex die completi quarti decimi anni statim cedere: nisi evidens alia mens probaretur testatoris aliud sentientis.

§. 4. Si Titio *decem*, *quæ ego debeo*, legavero et rogavero eadem creditori præstare: fideicommissum quidem in creditoris persona non valet, quia nihil ejus interest; heres vero potest cum legatario agere, quia ipsius (1) interest creditori solvi, ne eum conveniat: ergo propter hoc valebit legatum.

§. 5. Sed si testator decem mihi sub fidejussore debuit: fideicommissi petitio non solum heredi, sed et fidejussori competit: interest enim ejus, solvi mihi, quam ipsum conventum mandati actionem intendere: nec interest, solvendo sit, necne.

§. 6. Julianus [lib. xxxix. Digestorum scribit]: Si fidejussor creditori legasset, *quod ei deberet* (2), an legatum valeret? et ait, creditoris quidem nihil (3) interesse, verum debitorem habere ex testamento actionem: interest enim ipsius liberari: quippe conveniri a fidejussoris herede non (4) poterit.

§. 7. Quod si idem fidejussor Titio leget, et fidei ejus commiserit, *ut* (5) *creditori solvat*: et debitor et fidejussoris heres agere cum Titio ex causa fideicommissi poterunt: quia utriusque interest legatarium solvere.

§. 8. Meminisse autem oportet, eum (6), qui damnatur (7) [hoc solum], fundum vendere, non (8) gratis damnari hoc facere; sed hoc solum, ut vendat vero (9) pretio.

§. 9. Quod si *certo* (10) *pretio* sit damnatus *facere*, necesse habebit tanti vendere, quanti damnatus est.

De servo communi. 1. De sententia lata contra heredem. 2. Si quis ante quæstionem de familia habitam adierit, vel necem testatoris non defenderit. 3. De nummis.

50. Idem [lib. 24. ad Sabinum].

Si servus plurium sit, pro (11) dominii portione legatum ei relictum adquiret.

§. 1. Si hereditatis judex contra heredem pronunciaverit non (12) agentem causam, vel lusorie (13) agentem: nihil hoc nocebit legatariis. ✝ Quid ergo, si per injuriam fuerit pronunciatum, non tamen provocavit (14)? injuria ei facta (15) non (16) nocebit legatariis, ut et Sabinus significat. Si tamen secundum substitutum (17) pronunciet, an ille legatariis teneatur, videamus: et cum jus facit hæc pronunciatio, quod attinet ad ipsius personam, nunquid legatariis teneatur: nec enim tam improbe causari potest, secundum se judicatum per gratiam? respondebit (18) igitur legatariis (19), ut creditoribus (20).

§. 2. Si quis ante quæstionem de familia habitam, adierit hereditatem, vel necem testatoris non defenderit, legatorum persecutio adversus (21) fiscum locum habet. ✝ Quid tamen si fiscus bona non adgnoscat? Ex necessitate redundabit onus legatorum ad heredem.

✝ Sed si subjecit delatorem sibi, ut ei (22) hereditas abjudicetur et oneribus careret, vel minus (23) plene defendit causam: non se exonerat: exemplo ejus, qui collusorie (24) de hereditate litigavit.

§. 3. Si numerus nummorum legatus sit, neque (25

(1) *l.* 11. §. 12. *infr. de leg.* 3. hinc sumitur exceptio, *Tua non interest: Tu non es nominatus in testamento*: de qua exceptione vide Oldend. 51. *de except.*

(2) Fidejussor, debitor est creditoris, ut et *l. et magis.* 4. *infr. de solut. l. si servum.* 91. §. *nunc videamus.* 4. *infr. de verb. oblig.* unde notat post Angelum Jason, Fidejussorem apud pupillum, ejusdem tutorem esse non posse: cum fidejussor apud pupillum sit ejus debitor. *Auth. minoris debitor. C. qui dare tut.* vide *l.* 7. *infr. de liberat. legat.* Fidejussorem autem apud pupillum intellige eum, qui pro pupilli debitore fidejussit.

(3) Imo creditoris interest. Fidejussor enim id legans creditori, quod ei debeat, utilitatem adfert creditori: Nam jure novo creditor experiri adversus reum principalem prius debet, deinde adversus fidejussorem. *Auth. præsente. C. de fidejuss.* Cui beneficio videtur hoc generis legato renunciare ipse fidejussor: unde putat Salicetus hanc legem esse correctam. Sed non ita est: Pone fidejussorem renunciasse beneficio dictæ Authenticæ *præsente*: Hoc genere legato (de quo hic agitur) videbitur fidejussor renunciasse ei beneficio, quod et putat Jason.

(4) Fidejussor legans creditori quod ipse ei debeat, non se a creditore liberat, sed debitorem potius, ut non fidejussoris heredes possint convenire, *ut hic.* Quid, si heredes ipsi creditori solverint? ne id quidem repeti posse a debitore per fidejussoris heredes, notat Jason. adde *l. tribus.* 8. *supr. de usufr. earum rerum.*

(5) Fidejussor damnare potest legatarium vel heredem, ut pro debitore principali solvant.

(6) Vendere simpliciter damnatus heres a testatore, intelligitur jussus vendere justo pretio.

(7) *l.* 54. *l.* 89. §. 1. *infr. de leg.* 2. *l.* 30. §. 3. *infr. de leg.* 3. *l.* 5. *supr. de act. empt.*

(8) Nec enim est venditio sine pretio. *l.* 2. *in fin. supr. de contrah. empt.*

(9) De vero et justo pretio vide Fornerium 2. *select.* 19. et quæ notavi ad *l.* 2. *C. de rescindenda* et Novellam Romani Senioris.

(10) Vendere certo pretio damnatus heres, pretium egredi non debet, etiamsi modicum esset, ut eo prætextu juvari non possit, *l.* 2. *C. de rescind. vend.* adde *l.* 13. §. 3. *vers. etiam supr. de petit. hered.* nisi testator putavit id esse justum pretium; quod adjecit. *Raphael*, *Alex. Jas. arg. l. cum tale.* 72. §. *falsam.* 6 *infr. de cond. et demonst.*

(11) *l.* 20. *in fin. infr. de leg.* 2. Legatum servo communi relictum, dominis adquiritur non æqualiter, sed pro dominica portione, *ut hic.* unde notant, relictum castro, adquiri dominis castri non æqualiter, sed pro dominicis portionibus. *Bald. Fulg. Imol. Raph. Jas.* ut eadem ratione res nostræ nobis adquirant, ut servi *l. Gaius. infr. de annuis legatis.* Goth. Extrema generalia declarant media. *h. l. et l.* 3. *supr. de lib. et posthum.* Adde Leonin. *emendat. lib.* 3. *cap.* 13. *num.* 2. et Duar. *h. l.* Ans.

(12) Sententia lata contra heredem, legatariis non nocet, si e lata sit contra heredem causam non defendentem, vel si sententia injuriosa dicatur, et ab ea non appellavit, *ut hic.* His casibus exceptis, sententia lata contra heredem nocet legatariis. *l. Papinianus.* 8. §. *si ex causa.* 16. *supr. de inoff. l. si superatus.* 3. *supr de pignorib. l.* 1. *infr. de except. rei judic.*

(13) *l. si perlusorio.* 14. *infr. de appell. l. qui repudiantis.* 17. *in fin. supr. de inoffic. l. divi.* 27. *infr. de liberali.*

(14) Scilicet heres. Ita Grot. *Flor. spurs. hic.* S. L. *Al.* provocabit. *Goth.*

(15) Facta nocebit legatariis. Cujac. 2. *obs.* 7. adde et eundem 16. *observ.* 32. reprehensus autem a Roberto. 2. *receptar. sentent.*

(16) *l.* 14. *in pr. et* §. 1. *infr. de appellat.*

(17) Legata relicta ab instituto, censentur repetita a substituto *ut hic.* Quid ita? substitutus instituti locum sustinet, *l. cohered.* 41. *supr. de vulgari. l. Julianus.* 15. *supr. de hered. instit.* Ius conjunctionis instituti transit ad substitutum. *l. cum ex fil.* 39. §. *ult. supr. de vulgari.*

(18) Heres, secundum quem in causa petitæ hereditatis etiam injuria pronunciatum est tenetur creditoribus et legatariis *Dyn. Bal. Imol. Castr. Jas.*

(19) Adde *l.* 74. *infr. h. t.*

(20) Vide quæ notavi ad *l.* 1. *supr. qui testam.*

(21) Vid. *l.* 9. *supr. de SC. Silaniano.*

(22) Fisco.

(23) In fraudem legatorum.

(24) Facit *l.* 1. §. 24. *supr. de SC. Silaniano.*

(25) *l.* 75. *infr. de leg.* 3.

apparet, quales sunt legati: ante (1) omnia ipsius patrisfamilias (2) consuetudo, deinde regionis (3), in qua versatus est, exquirenda est: sed et mens (4) patrisfamiliæ, et legatarii dignitas vel caritas, et necessitudo: item earum, quæ præcedunt (5), vel quæ sequuntur, summarum scripta sunt spectanda.

De certis nummis aut certa lance.

51. PAPINIANUS [lib. 4. Quæstionum].

SEd si certos (6) nummos, veluti quos in arca habet, aut certam lancem legavit: non numerata pecunia, sed ipsa corpora nummorum vel rei legatæ continentur: neque permutationem recipiunt, et exemplo cujuslibet corporis æstimanda sunt.

De servis omnibus cum peculio legatis. 1. *De legato repetito a substituto.*

52. PAULUS [lib. 4. ad Sabinum].

SI cui servi omnes *cum* (7) *peculio* legati sint, etiam hi servi debentur, qui nullum peculium habent.

§. 1. Si a filio impubere sub conditione legatum sit, et filius heres extitit, deinde mortuus est: potest dici patremfamilias, qui a filio sub conditione legavit, a substituto pure repetiit (8), statim voluisse a substituto dari, si filius pendente conditione decessisset.

2. *De re bis eidem legata.* 3. *De servo occiso.* 4. *Vel noxæ dedito.* 5. *De animali occiso.* 6. *De damno infecto.* 7. *De illatione mortui.* 8. *De servo ad maleficium compulso ab herede, ut ab alio occideretur.* 9. *De servo capto ab hostibus.*

53. ULPIANUS [lib. 25. ad Sabinum].

QUid ergo, si majorem quantitatem a substituto reliquit? quod excedit, hoc erit quod a substituto relictum est: quod vero concurrit cum summa superioribus tabulis inscripta, inde debebitur.

§. 1. Sed si repetierit legatum cum alio, forte fundum mihi legaverat ab impubere, repetiit hunc ab impuberis herede mihi et Seio: repetitio (9) hæc efficiet, ut pars mihi debeatur.

§. 2. Si quis duos heredes scripserit, et damnaverit unumquemque solidam rem legatario præstare: idem est, atque si duobus testamentis legatum esset: nam et si mihi et filio, vel servo meo esset eodem testamento legatum, sine dubio valeret legatum utriusque, ut et Marcellus apud Julianum adjicit.

§. 3. Si heres hominem legatum occidit ob facinus (10), hoc est, merentem: [sine dubio] dicendum erit, eum ex testamento non teneri.

§. 4. Sed si noxæ dedit, an teneatur, quia potest redimere? et puto teneri.

§. 5. Sed si *animal* legatum occiderit, puto teneri, non ut carnem præstet, vel cætera [λείψανα (11), id est, *reliquias*], sed ut (12) præstet pretium, quanti esset, si viveret.

§. 6. Item si ædes legatas ob damnum infectum possideri passus est: puto eum teneri: debuit enim (13) repromittere (14).

§. 7. Sed si mortuum intulit, fecitque (15) religiosum locum legatum: si quidem patremfamilias intulit, cum alio inferre non posset, vel tam opportune non haberet, ex testamento non tenebitur. An vero teneatur, ut pretium loci præstet? [Et] si quidem ipse paterfamilias illo inferri voluit, ex testamento non tenebitur: quod si heres intulit suo arbitrio, debebit præstare, si sit in hereditate, unde pretium præstetur: testator enim, qui legavit, vel alio inferri voluit, vel pretium loci legatario offerri.

§. 8. Item si servum non ipse occidit, sed compulit (16) ad maleficium, ut ab alio occideretur, vel supplicio adficeretur: æquissimum erit, pretium eum præstare. quod si sua (17) mala mente ad hoc processit, cessabit æstimatio (18).

§. 9. Servus legatus, si ab hostibus captus sit sine dolo heredis, non præstabitur: si dolo, præstabitur.

De turpi legato. 1. *De conditione, si arbitratu illius nupserit.* 2. *De conditione implenda.* 3. *Quota pars debetur a singulis heredibus.*

54. POMPONIUS [lib. 8. ad Sabinum].

TUrpia (19) *legata*, quæ denotandi magis legatarii gratia scribuntur, odio scribentis pro non scriptis habentur.

§. 1. Si Titiæ legatum relictum est, *si* (20) *arbitratu Seii nupsisset*, et vivo testatore Seius decessisset, et ea nupsisset: legatum ei deberi.

§. 2. Sed et si servi mors impedisset (21) manumissionem, cum tibi legatum esset, si eum manumisisses: nihilominus debetur tibi legatum: quia per te non stetit, quominus perveniat ad libertatem.

(1) Obscurum legatum his conjecturis declaratur consuetudine patrisfamilias, regionis, mente testatoris, dignitate legatarii, caritate, necessitudine, ex præcedentibus et sequentibus, *ut hic*. Quid? conjecturæ, quæ hic enumerantur, quo ordine hic enumerantur, suntne potiores? Castrensis negat, existimans potiorem esse conjecturam, quæ ex antecedentibus et consequentibus, ac vicinitate scripturarum ducatur. *arg. l. cum pater.* 77. §. *cum imperfecta.* 22. *infr. de leg.* 2. *l. heredes palam.* 21. §. *si quid post.* 1. *supr. qui test.* Contrarium censet Pet. Imol. Alex. Aret. *arg. d. l. cum pater.* 77. *Novell.* 1. c. 1. §. *inordinatum. l. nec enim.* 6. *infr. de evict. l.* 2. §. *prius. supr. de vulgari. l. pen. infr. de alim. l. si cui annuum.* 14. *infr. de annuis. l. nummis.* 75. *infr. de leg.* 3.

(2) *d. l.* 75. *l.* 13. *in fin. supr. de usuris. l.* 21. §. 1. *supr. qui test. l.* 3. *in fin. infr. de supellect.*

(3) *l.* 31. §. 20. *supr. de ædil. l.* 1. *supr. de usuris. l.* 1. *in fin. supr. de inspic. vent. l.* 18. §. 3. *infr. de instructo. l.* 34. *infr. de reg. jur.*

(4) Mens testatoris, est mens ejus conjecturata, vel conjecturæ, quibus mentem colligimus.

(5) Præcedentia lucem adferunt sequentibus obscuris et generalibus: et e contra, *ut hic*, etiamsi præcedentia sint meræ præfationes. *l. ult. supr. de hered. inst. l. Titia.* 134. §. *idem. infr. de verb. obl.*

(6) Vide *l.* 75. *infr. de leg.* 3.

(7) Adde *l.* 13. *in fin. infr. de manumiss. testam.*

(8) *Hal.* repeti. adde *l.* 89. *infr. de cond. et demonstr.*

(9) *l.* 23. *in fin. C. h. t.*

(10) *l.* 96 *infr. de verb. oblig.*

(11) Id est, reliquias, id est, carnem et corium, nec ea quidem debentur usufructuario. *l. pen. supr. quib. mod. usufr. l.* 49. *infr. de leg.* 2.

(12) *l.* 14. §. 2. *supr. de cond. furt.* adde *l.* 49. *in fin. supr. de rei vind.*

(13) Imo, non debuit. *l.* 15. §. 33. *Infr. de damno.*

(14) Quia missus est tantum ex primo decreto. *Accur.*

(15) *l. ult. infr. de religiosis. l.* 66. §. 4. *infr. de leg.* 2.

(16) Paria sunt, occidere, vel compellere aliquem ad delinquendum, unde mors sequatur. *Bald.*

(17) Id est, ipsius servi.

(18) Id est, æstimationis petitio.

(19) §. *ult. Inst. eod. l.* 112. §. 3. *infr. h. t. l. un. C. de his, quæ pœnæ.*

(20) Id est, sub ea conditione.

(21) *l.* 6. §. 1. *infr. de cond. et demonstr.*

§. 3. Si pars heredum nominata (1) sit in legando, viriles (2) partes heredes debent: si vero omnes, hereditarias.

De Legibus. De obligatione.

55. Idem [lib. 9. ad Sabinum].

NEmo (3) potest in testamento suo cavere, ne leges (4) in suo testamento locum habeant (5): quia nec tempore (6), aut loco, aut conditione finiri obligatio heredis legatorum nomine potest (7).

De servo legato, qualis legatario præstatur.

56. Idem [lib. 14. ad Sabinum].

SI legati servi nomine stipuletur legatarius, fugitivum eum non esse præstari: nihil veniet in eam stipulationem. quia qualis sit, talis (8) ex testamento præstari debet: nec ullum in legato damnum facere intelligeretur.

De re obligata.

57. Ulpianus [lib. 33. ad Sabinum].

SI (9) res obligata per fideicommissum fuerit relicta, si quidem scit (10) eam testator obligatam, ab herede luenda est: nisi si animo alio fuerit: si nesciat, a fideicommissario; nisi si vel hanc, vel aliam rem relicturus fuisset, si scisset obligatam: vel potest aliquid esse superfluum exsoluto ære alieno. † Quod si testator eo animo fuit, ut quamquam liberandorum prædiorum onus ad heredes suos pertinere noluerit, non tamen aperte utique de his liberandis senserit: poterit fideicommissarius per doli exceptionem, a creditoribus, qui hypothecariam (11) secum agerent, consequi, *ut actiones sibi exhiberentur* (12), quod quanquam suo tempore non fecerit, tamen per jurisdictionem Præsidis provinciæ id ei præstabitur.

De sumptibus in rem legatam factis.

58. Papinianus [lib. 9. Responsorum].

DOmus hereditarias exustas, et heredis nummis extructas (13), ex causa fideicommissi post mortem heredis restituendas, viri boni arbitratu sumptuum rationibus deductis (14), et ædificiorum ætatibus (15) examinatis, respondi.

59. Ulpianus [lib. 33. ad Edictum].

SI (16) modo nulla culpa ejus incendium (17) contigisset.

60. Julianus [lib. 39. Digestorum].

QUod si nulla retentione facta domum tradidisset, incerti condictio ei competeret, quasi plus debito solverit.

61. Papinianus lib. 9. Responsorum.

SUmptus autem in reficienda domu necessarios (18) a legatario factos, petenti ei legatum, cujus postea conditio exstitit, non esse reputandos existimavi.

De ancilla cum liberis legata.

62. Paulus [lib. 41. ad Edictum].

SI ancilla *cum* (19) *liberis* (20) legata sit: et ancilla sola, si non sint liberi, et liberi soli, si non sit ancilla, debentur.

De ancillis, et eo, quod ex his natum erit.

63. Celsus [lib. 17. Digestorum].

SI ancillas omnes, et quod ex his natum erit, testator legaverit: una mortua, Servius partem ejus negat deberi: quia accessionis loco legatus sit. quod falsum puto, et nec verbis, nec voluntati defuncti accommodata hæc sententia est.

De captatoria scriptura.

64. Gajus lib. 15. ad Edictum provinciale.

CAptatoriæ (21) *scripturæ* simili modo neque in hereditatibus, neque in legatis (22) valent.

De particula, præter. 1. *De conditione*, si legatarius volet. 2. *De domo.*

65. Idem [lib. 1. de legatis ad Edictum Prætoris].

SI ita legatum sit: *Seio servos decem do*, *præter eos decem*, *quos Titio legavi:* si quidem decem tantum inveniantur in hereditate, inutile est legatum; si vero ampliores, post eos quos Titius elegit, in cæteris valet legatum, sed non in ampliores, quam decem, qui legati sunt; quod si minus sunt, in tantos, quanti (23) inveniantur.

(1) *l.* 124. *infr. h. t.*

(2) Æquas. *l.* 23. *infr. ad SC. Trebell.*

(3) Nota locum de ratione testandi.

(4) *l.* 35. *C. de inoffic.* ideoque testator non poterit prohibere insinuationem testamenti, si ea statuto requiretur. *Doctores hic.* non poterit prohibere liberos primi gradus præsertim, quominus detrahant quartam Trebellianicam, vide *l.* 6. *C. ad SC. Trebell.* eosve legitima defraudare sine justa causa: non poterit fructuario remittere cautionem de utendo fruendo arbitrio boni viri, v. *l.* 1. *C. de usufr.* Cujacius tamen aliud putat, *arg. l. ult. C. arbitr. tut.* non poterit in præjudicium creditorum etiam creditori remittere inventarii confectionem. vide *l.* 22. §. 1. *C. de jure delib. l.* 1. 2. *C. de usufr. l.* 1. §. 6. *infr. ut legator. seu fideicommiss.* non poterit etiam prohibere, quo minns heredes in perpetuum hereditatem dividant. vid. *l.* 52. §. 9. *l.* 70. *supr. pro socio.* Non poterit quoque legatario potestatem facere propria auctoritate, possidente herede res legatas, capiendi legati, vide *l.* 5. *C. de leg.* adde *l.* 34. §. 1. *infr. de legat.* 2. scripsi ad *l.* 1. §. 2. *infr. quod legatorum.* non poterit etiam prohibere, quominus heres res suas alienet. vid. *l.* 9. *C. de Judæis.* sed et jus adcrescendi inter institutos. vid. *l.* 7. *infr. de reg. jur.* de quibus vid. Clar. 3. *sent. in* §. *testam. q.* 61. *et seq.*

(5) *l.* 112. *in fin. infr. h. t. l.* 7. §. 16. *supr. de pact. l.* 13. *C. de test. l.* 27. *infr. de reg. jur.* Goth. v. Jul. Clar. 3. *sent.* §. *testamentum. q.* 61. *et* 62. *cum aliquot seq. usque ad num.* 76. item Joann. Bolognetum et Joann. Guterium. *Mod.*

(6) De tempore, loco et conditione, vid. Duaren. *hic.*

(7) Testator scil. potest tamen ipse heres pacto jus suum deterius facere.

(8) *l.* 45. *in fin. supr. h. t.*

(9) 5. Harm. 10. §. 57.

(10) *l.* 6. *C. de fideic.* §. 11. *in fin. Inst. hoc tit. l.* 21. *supr. de prob.*

(11) *Al.* hypothecaria.

(12) Exhibeantur.

(13) V. Ant. Aug. *l.* 3. *emend. c.* 1. Forner. *l.* 1. *select. c.* 2 et Menoch. *de arb. jud. cas.* 215. Mod.

(14) Qui in conservandis rebus hereditariis sumptus factus est imputari debet. *l.* 19. *in fin. infr. ad SC. Trebell.*

(15) Statu et quantitate ædificiorum ex modulo lateritii, aut cæmentitii aut marmorei operis æstimatione facta. *Cujac.* Alius tamen ætatis vocabulo intelligit æstimationem factam temporis, quo ædes ab herede restauratæ duraturæ sint: quem reprehendit Cujacius 18. *observ.* 38. vide eundem Cujacium, de *ætatis* vocabulo, 6. *observ.* 3. Alii legunt *quantitatibus*, alii *qualitatibus*. Forner. 2. Vi de Tessaur. *decis.* 251. Joann. a Sande *decis. Frisic. lib.* 3. *tit* 15. *defin.* 4. Ans. Adde August. *lib.* 3. *emend. cap.* 1. Cujac *lib.* 6. *observ. cap.* 3. Menoch. *de arbitr. jud. cas.* 115. S. L.

(16) Tunc enim tenetur.

(17) *l.* 3. §. 1. *supr. de off. Præf. vigil.*

(18) Necessario factos petenti legatario legatum, cujus postea conditio extitit. non esse reputandos etc. Audio doctissimum virum Jacobum Cujacium, hanc legem ita emendasse.

(19) Vide *l.* 3. *infr. de peculio legato.*

(20) Natis vel nascituris.

(21) *Captare*, est venari et aucupari lucrum. Porro *Captatoriæ scripturæ* sunt, αἱ χάριν ἀ ταμείψεως γραφαί. 44. *Synops. Basilic.* 1. *cap.* 57. Goth. Vide August. *emendat. lib.* 4. *cap.* 15. S. L.

(22) Neque in institutionibus. *l.* 11. *C. de test. milit. l.* 70 *supr. de heredibus instit.*

(23) *l.* 8. §. 2. *infr. de leg.* 2.

§. 1. *Illi*, *si* (1) *volet*, *Stichum do*, conditionale (2) est legatum: et non aliter ad heredem transit, quam si legatarius voluerit: quamvis alias, quod sine adjectione, *si volet*, legatum sit, ad heredem legatarii transmittitur. aliud (3) est enim juris, si quid tacite (4) continetur, aliud si verbis exprimatur.

§. 2. Si *domus* fuerit legata, licet particulatim (5) ita refecta sit, ut nihil ex pristina materia supersit: tamen dicemus, utile manere legatum. at si, ea domu destructa, aliam (6) eodem loco testator ædificaverit, dicemus interire legatum: nisi aliud testatorem sensisse fuerit adprobatum.

De re emenda vel vendenda.

66. Idem [lib. 18. ad Edictum provinciale].

Et si *æquo pretio emere* (7) *vel vendere* (8) *jusserit heredem suum testator:* adhuc utile legatum est. Quid enim, si legatarius, a quo emere fundum heres jussus est, cum ex necessitate eum fundum venderet, nullum inveniret emptorem? vel ex diverso: quid, si legatarii magni interesset, eum fundum emere, nec aliter heres venditurus esset, quam si testator jussisset?

De delicto servi legati. 1. *Quotam partem singuli heredes debent.*

67. Idem [lib. 1. de legatis ad Edictum Prætoris].

Servus uni ex heredibus legatus, si quid in hereditate malitiose fecisse dicatur, forte rationes interlevisse (9), non aliter adjudicandus est, quam ex eo, volentibus coheredibus, quæstio habeatur. Idem est et si extraneo fuerit legatus.

§. 1. Si ex pluribus heredibus, ex disparibus partibus institutis, *duobus eadem res legata sit:* heredes non pro hereditaria portione, sed pro virili (10) id legatum habere debent.

De legato post mortem patris, 1. *Vel domini.* 2. *De libertate relicta servo legato.*

68. Idem [lib. 18. ad Edictum provinciale].

Si *post mortem patris* filio legetur, dubium non est, quin mortuo patre ad filium pertineat legatum: nec intersit (11), an patri heres extiterit, necne.

§. 1. Sed si servo *post mortem domini* relictum (12) legatum est: si quidem in ea causa durabit (13), ad heredem domini pertineat (14): usque adeo, ut idem juris est (15), et si testamento domini *liber* esse jussus fuerit. ante enim cedit dies legati, quam aliquis heres domini existat (16): quo fit, ut hereditati adquisitum legatum, postea herede aliquo existente, ad eum pertineat: præterquam si suus heres aliquis, aut necessarius domino ex eo testamento factus erit. tunc enim quia in unum concurrit, ut et heres existat, et dies legati cedat, probabilius dicitur ad ipsum potius, cui relictum est, pertinere legatum, quam ad heredem ejus, a quo libertatem consequitur.

§. 2. Si pure (17) legatus servus, sub conditione liber esse jussus fuerit, sub contraria conditione valet legatum: et ideo existente conditione legatum perimitur; deficiente, ad legatarium pertinebit: et ideo si pendente conditione libertatis legatarius decesserit, posteaque defecerit conditio [libertatis], ad heredem legatarii non pertinet legatum.

§. 3. Quod si idem pure legatus sit, et ex die liber esse jussus erit: omnimodo inutile legatum est, quia diem venturam certum est: ita Julianus quoque sensit.

§. 4. Unde ait: Si servus Titio legatus sit, et idem post mortem Titii liber esse jussus fuerit: inutile legatum est (18), quia moriturum Titium certum (19) est.

Si servo legato legetur. 1. *De alienatione servi sub conditione legati.* 2. *De ære alieno solvendo. De dote.* 3. *De servitutibus.* 4. *De rationibus reddendis.* 5. *Si dubitetur, an res legata extet.*

69. Idem [lib. 2. de legatis ad Edictum Prætoris].

Servo legato (20) legari posse receptum est: quod adita hereditate statim servus adquiritur legatario, deinde sequetur legatum.

§. 1. Si servum sub conditione legatum heres alienaverit (21), deinde conditio exstiterit: potest nihilominus a legatario vindicari, nec extinguitur legatum.

§. 2. Si testator quosdam ex heredibus jusserit æs alienum solvere: non creditores habebunt adversus eos actionem, sed coheredes (22), quorum interest hoc fieri. Nec solum hoc casu alius (23) habet actionem, quam cui testator dari jussit: sed alio quoque: veluti si filiæ nomine genero, aut sponso dotem dari jusserit. non enim gener, aut sponsus, sed (24) filia habet actionem, cujus maxime interest.

§. 3. (Si fundus, qui legatus est,) servitutem debeat impositam: qualis (25) est, dari debet. Quod si ita legatus sit, *Uti* (26) *optimus maximusque:* liber (27) præstandus est.

§. 4. Servus, qui in negotio fuerit, legatus, non ante tradi debet, quam rationes explicet: et si ad judicium itum sit, judicis eædem partes esse debent.

§. 5. Si res, quæ legata est, an in rerum natura sit dubitetur, forte si dubium sit an homo legatus vivat: placuit, agi quidem ex testamento posse, sed officio judicis contineri, ut cautio (28) interponeretur, qua heres

(1) Expressum enim magis operatur, quam tacitum. *Bald.*
(2) *l.* 69. *infr. de condit. et demonstr.*
(3) *l.* 69. *infr. de cond. et demonstr.*
(4) *l.* 47. *infr. de cond. et demonstr.*
(5) Per partes. *l.* 10. §. 1. *supr. quib. mod. ususfr.* 5. Harmenop. 10. §. 32
(6) *l.* 7. *Infr. de instruct.* adde *l.* 76. *supr. de judic.*
(7) *Factum* legari potest. *l.* 108. *in fin. infr. h. t.*
(8) *l.* 49. §. 9. *supr. h. t.*
(9) Vide *l.* 12. *C. de test. ordin.*
(10) *l.* 2. *infr. de instruct.*
(11) Ubi fit mentio filii ab extraneo, filius non venit ut heres, sed ut filius: secus si a patre. vide *l.* 17. §. 4. *supr. de pact.*
(12) Ab extraneo scilicet.
(13) Servus scil.
(14) i. e. pertinebit.
(15) *Al.* sit.
(16) Id est, cedit a die mortis. *l.* 1. §. 5. *C. de caduc.*
(17) *l.* 20. *infr. de usu et usufruct. leg.*
(18) Imo non est inutile. *l.* 65. *in fin. infr. de legat.* 2.
(19) Mors certa, dies mortis incertus. *l.* 1. §. 2. *infr. de cond. et demonstr.*
(20) *l.* 91. §. 3. *infr. h. t.*
(21) *l.* 15. *infr. de reb. dub.*
(22) *l.* 20. §. 3. §. 8. *supr. familiæ.*
(23) *l.* 11. §. 22. *infr. de leg.* 3. *l.* 8. §. 3. *infr. de liberat. legat.*
(24) Aliud in dote. *l.* 5. *C. de dotis promiss.*
(25) *l.* 66. §. 6. *infr. de legat.* 2.
(26) Adde *l.* 91. §. 4. *infr. de leg.* 3. *l.* 22. *infr. de instructo.*
(27) *l.* 59. *supr. de contrah. empt. l.* 75. *supr. de evict.*
(28) *l.* 39. *supr. h. t.*

caveret, eam rem persecuturum, et si nactus sit, legatario restituturum.

De furto. 1. *De servitutibus.*

70. IDEM [lib. 18. ad Edictum provinciale].

SI servus Titii furtum (1) mihi fecerit, deinde Titius herede me instituto servum tibi legaverit: non est iniquum talem (2) servum tibi tradi, qualis apud Titium fuit, id est, ut me indemnem præstes furti nomine quod is fecerit apud Titium.

§. 1. Nam et si fundus, qui meo fundo serviebat, tibi legatus fuerit, non aliter a me tibi præstari debeat, quam ut pristinam servitutem recipiam.

§. 2. Nec dissimile est ei, qui mandato alicujus servum emit, vel ei, qui servum redhibet: qui omnes non (3) aliter restituere servum coguntur, quam ut ratio habeatur furti, quod ab eo servo factum fuerit, vel antequam negotium contraheretur, vel postea.

§. 3. Quare et si post aditam hereditatem servus legatus heredi furtum fecerit, ita præstari debebit, ut ob hoc delictum quasi litis æstimatio a legatario sufferatur.

De domo. 1. *De evictione.* 2. *De tempore ad solvendum dando.* 3. *De æstimatione loco rei præstanda.* 5. *De fundo vectigali.*

71. ULPIANUS [lib. 51. ad Edictum].

SI domus alicui simpliciter (4) sit legata, neque adjectum, quæ domus: cogentur (5) heredes, quam vellet (6), domum ex his, quas testator habebat, legatario dare. quod si (7) nullas ædes reliquerit: magis derisorium est quam utile legatum.

§. 1. *De evictione* an cavere debeat is, qui servum præstat ex causa legati, videamus. et regulariter dicendum est, quotiens sine judicio præstita res legata evincitur, posse eam ex testamento peti: cæterum si judicio petita est, officio Judicis cautio necessaria est, ut sit ex stipulatu actio.

§. 2. In pecunia legata confitenti heredi modicum (8) tempus ad solutionem dandum est: nec urgendum ad suscipiendum judicium: quod quidem tempus ex bono et æquo Prætorem observare oportebit.

§. 3. Qui confitetur se quidem debere, justam autem causam (9) adfert, cur utique præstare non possit, audiendus est: utputa si aliena res legata sit, negetque dominum eam vendere, vel immensum pretium ejus rei petere adfirmet: aut si servum hereditarium neget se debere præstare, forte patrem suum (10), vel matrem, vel fratres naturales (11): æquissimum est enim, concedi ei ex hac causa æstimationem officio Judicis præstare.

§. 4. Cum alicui poculum legatum esset, velletque heres æstimationem præstare, quia iniquum esse aiebat, id separari a se: non impetravit id a Prætore. alia enim conditio est hominum, alia cæterarum rerum: in hominibus enim benigna ratione receptum est, quod supra probavimus.

§. 5. Si fundus municipum vectigalis (12) ipsis municipibus sit legatus, an legatum consistet, petique possit, videamus? Et Julianus lib. XXXVIII. Digestorum scribit, quamvis fundus vectigalis municipum sit (13), attamen, quia (14) aliquod (15) jus in eo is, qui legavit, habet, valere legatum.

§. 6. Sed et si non municipibus, sed alii fundum vectigalem (16) legaverit, non (17) videri proprietatem rei legatam, sed id jus, quod in vectigalibus fundis habemus.

72. PAULUS [lib. 48. ad Edictum].

SI quis legaverit fundum Cornelianum, *exceptis vineis, quæ mortis ejus tempore erunt* (18): si nullæ vineæ erunt, legato nihil decedit.

De jusso facere, ut quis habeat. 1. *De civitatibus et vicis.*

73. GAJUS [lib. 3. de legatis ad Edictum Prætoris].

SI heres jussus sit *facere* (19), *ut Lucius centum habeat*, cogendus est heres centum dare: quia nemo facere potest, ut ego habeam centum, nisi mihi dederit.

§. 1. Vicis legata perinde (20) licere capere, atque civitatibus (21), rescripto Imperatoris nostri significatur.

De repetitione legati a substituto.

74. ULPIANUS [lib. 4. Disputationum].

LIcet Imperator noster (22) cum Patre (23) rescripserit, *Videri* (24) *voluntate testatoris repetita* (25) *a substituto, quæ ab instituto fuerant relicta*: tamen hoc ita erit accipiendum, si non fuit evidens (26) diversa (27) voluntas (28), quæ ex multis colligetur, an quis ab herede legatum vel fideicommissum relictum noluerit a sub-

(1) *l.* 64. *infr. de furtis.*
(2) *l.* 45. *in fin. supr. h. t.*
(3) *l.* 23. §. 8. *supr. de ædilitio.*
(4) Id est, sine certa designatione: veluti si testator non dixerit, *Titio do lego domum illam sitam in tali vico, vel quam emi a Sempronio, vel quam inhabito nunc, et incolo.* Goth. Vide *l.* 37. *supr. h. t. et ibi not.* S. L.
(5) Cogetur heres quam domum volet ex his, *Vulg. l.* 106. *infr. de verbor. obligat.* cogentur heredes quam domum volent ex his, *Haloand.* adde *l.* 32. §. 1. *supr. h. t.*
(6) *Al.* quam voluerit.
(7) *d. l.* 106.
(8) Vide *l.* 1. §. 6. *infr. si is, qui testamento.*
(9) Vide *l.* 45. §. 1. *supr. h. t. l.* 29. §. 3. *infr. de leg.* 3.
(10) Facit *l.* 8. *supr. de pignorib.*
(11) *l.* 11. *infr. de manumiss. vind.* In auctione, fratres hostilis hasta non dividit. Seneca 9. *controvers.* 3.
(12) Vectigalis fundus legari etiam ipsis municipibus potest.
(13) Proprietatem et dominium directum municipes in eo habeant.
(14) Adde *l.* 16. *in fin. supr. quib. mod. ususfr.*
(15) Dominium utile, vel actionem in rem. *l.* 1. §. 1. *supr. si ager vectigalis.*
(16) *l.* 1. *Supr. si ager vectigalis.* Eadem ratio in tabernis, quæ in solo publico. *l.* 32. *supr. de contrah. empt.*
(17) Vectigalis fundi possessor proprietatem non habet, sed jus tantum: proprietas penes ipsum municipium est.
(18) Vide *l.* 123. *infr. de verbor. sign.*
(19) His verbis, *Fac heres, ut Titius centum habeat*, jubetur heres Titio centum dare. An et his, *cura ut habeat*? negat Baldus. Cur? prioribus verbis factum immediatum solvendi: posterioribus, promittendi factum demonstratur. *Bald.*
(20) Vicorum et civitatum jus in capiendis legatis exæquatum est.
(21) Vide *l.* 122. *infr. h. t.*
(22) Antoninus scil.
(23) Severo scilic. *l.* 61. *in fin. infr. de legat.* 2. *l.* 4. *C. de SC. Trebell.*
(24) De hac præsumptione vide Alciatum, 3. *præs.* 55. adde Socin. *reg.* 334.
(25) Repetita a substituto videntur legata, quæ relicta ab instituto: nisi aliud appareat. *l.* 50. §. 1. *supr. l.* 126. *in fin. infr. h. t. l.* 61. *in fin. l.* 77. §. 15. *l.* 82. §. 1. *infr. de leg.* 2.
(26) *Evidens* dicitur voluntas, quæ ex liquidis et apertis conjecturis multis apparet: *Multa* autem dicuntur tria.
(27) Conjectura conjecturam tollit.
(28) Legata ab instituto relicta censentur repetita a substituto vulgari, nisi ex aliqua conjectura de contraria voluntate defuncti constet, Jason. *ad rubr. de vulg. num.* 8. Corasius ad *rubr. C. de impub. n.* 9. Bartolus *ad l. in ratione.* §. *quod vulgo. col.* 2. *circa fin. ad leg. Falcid.* Socin. *reg.* 334. Mod.

stituto deberi. Quid enim, si aliam rem relinquit a substituto ei fideicommissario vel legatario, quam ab instituto non reliquerat? Vel quid si certa causa fuit, cur ab instituto reliquerat, quæ in substituto cessaret? Vel quid, si substituit ex parte fideicommissarium, cui ab instituto reliquerat fideicommissum? In obscura igitur voluntate locum habere rescriptum, dicendum est.

De legato collato in arbitrium heredis. 1. *De eo, quod quis debet*, 3. *Alternate.*

75. Idem [lib. 5. Disputationum].

SI sic legatum vel fideicommissum sit relictum, *si æstimaverit* (1) *heres*, *si comprobaverit*, *si justum putaverit:* et legatum et fideicommissum debebitur: quoniam quasi viro (2) potius bono ei commissum est, non in meram (3) voluntatem heredis collatum.

§. 1. Si mihi, *quod Titius debet*, fuerit legatum, neque Titius debeat (4): sciendum est nullum esse legatum. et quidem, si quantitas non sit adjecta, evidenti ratione nihil debebitur (5): quia non apparet quantum fuerit legatum. nam et si quid ego Titio debeo, ei legavero, quantitate non adjecta, constat nullum esse legatum: cum si decem, quæ Titio debeo, legavero, nec quicquam Titio debeam, falsa (6) demonstratio non perimit legatum, ut in legato dotis Julianus respondit.

§. 2. Quod si addiderit, *decem, quæ mihi Titius debet, lego:* sine dubio nihil erit in legato: nam inter falsam demonstrationem et falsam conditionem, sive causam, multum interest. proinde, et si Titio decem, quæ mihi Seius debet, legavero, nullum erit legatum: esse enim debitor debet, nam et si (7) vivus exegissem, extingueretur legatum: et, si debitor maneret, actiones adversus eum heres meus duntaxat præstare cogeretur.

§. 3. Si quis ita stipulatus, *Stichum, aut decem, utrum ego velim*, legaverit quod (8) ei debebatur: tenebitur heres ejus, ut præstet (9) legatario actionem, electionem habituro, utrum Stichum, an decem persequi malit.

§. 4. Proinde si Stichum legaverit, cum ille ei Stichum, aut decem deberet, incerti (10) actio legatario adversus heredem competit, ut scripsit Julianus lib. XXXIII. Digestorum; per quam actionem compellat heredem experiri: et si Stichum consecutus fuerit, præstabit ei; si decem (11), nihil consequetur. secundum quod erit in arbitrio debitoris, an sit legatarius is, cui Stichus legatus est.

76. Julianus [lib. 34. Digestorum].

QUod si quis *Stichum aut Pamphilum* stipulatus, Sempronio Stichum legasset, Mævio Pamphilum: oneratus heres intelligitur, ut necesse habeat alteri (12) actionem suam, alteri (13) æstimationem Stichi aut Pamphili dare.

De fideicommisso relicto a depositario vel alio debitore.

77. Ulpianus [lib. 5. Disputationum].

SI pecunia fuit deposita (14) apud aliquem, ejusque fidei commissum, ut eam pecuniam præstet: fideicommissum ex rescripto D. Pii debebitur: quasi videatur heres rogatus remittere id debitori. Nam si conveniatur debitor ab herede, doli exceptione uti potest: quæ res utile fideicommissum facit. Quod cum ita se habet, ab omni debitore fideicommissum relinqui potest.

De fideicommisso relicto a legatario.

78. Idem [lib. 8. Disputationum].

FIdeicommissum, quod (15) a legatario relinquitur, ita demum ab eo debetur, si (16) ad legatarium legatum pervenerit.

De decem relictis Titio et Seio.

79. Julianus [lib. 5. Digestorum].

SI quis testamento suo, *Titio et Seio decem dari* jusserit, nullam hæc verba recipiunt ambiguitatem: ut dena (17) dixisse videatur (18), qui decem dixit.

De relictis ultra vires patrimonii.

80. Apud Julianum lib. 32. Digestorum Marcellus notat.

IS, qui sola triginta reliquerat, Titio triginta legavit, Seio viginti, Mævio decem: Massurius Sabinus probat, Titium quindecim, Seium decem, Mævium quinque consecuturos: ita tamen, ut ex his pro rata (19) portionis Falcidiæ satisfiat.

Si heres fundum legatum legaverit. 1. *Si servo plurium legetur.* 2. *De servo uni pure, alteri sub conditione*, nisi manumittatur, *legato.* 3. *Si fundus excepto ædificio legetur.* 4. *De legato*, Quisquis cum patrono heres erit. *De servis a testatore æstimatis.* 5. *De conditione, quæ consistit in dando, et de acceptilatione.* 6. *Si legatarius ignorans sibi legatum rem legatam legaverit.* 7. *De legato a filio impubere et a substituto.* 8. *De conjunctione et alternatione legatariorum.* 9. *De statulibero.* 10. *Si servus a filio impubere legetur, et a substituto liber esse jubeatur.*

81. Julianus lib. 32. Digestorum.

SI fundum sub conditione legatum heres (20) pendente conditione sub alia conditione alii legasset, et post existentem conditionem, quæ priore testamento præposita fuisset, tunc ea conditio, sub qua heres legaverat, exstitisset: dominium a priore (21) legatario non discedit.

§. 1. Si servo communi res legata fuisset, potest alter dominus agnoscere legatum, alter (22) repellere: nam in hanc causam servus communis quasi duo servi sunt.

(1) Vide *l.* 11. §. 7. *infr. de legat.* 3.
(2) Legatum in meram heredis voluntatem conferri non potest: in quasi viri boni arbitrium potest. *l.* 24. *supr. locat.*
(3) Veluti si dixit, *si voluerit heres, centum Titio dato.* Goth. vide Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 1. *qu.* 7. 8. 9. Ans.
(4) Id est, nec reperiatur debitum. adde *l.* 32. §. 5. *infr. de legat.* 2. *l.* 25. *in fin. infr. de liberat. legata.*
(5) Vide *l.*20. *infr. de verb. oblig.*
(6) Vide *l.* 21. *inf. de leg.* 2. *l.* 33. *infr. de cond. et demonstr.*
(7) §. 21. *Inst. h. t.*
(8) Jus alternativum.
(9) Actio alternativa cedi potest.
(10) Incerti hæc actio legatario competit adversus heredem, ut agat: et sic libellus hic valet, *Ago adversus te, ut adversus Titium agas.*
(11) *l.* 50. §. 1. *infr. de legat.* 2.
(12) Ei scil. cui eligendi potestas obvenerit.
(13) Ei scil. qui eligere non potest.
(14) Depositarius et debitor potest fideicommissi onere gravari, et gravatus habet exceptionem contra heredem petentem. *Bald.*
(15) Fideicommissum a legatario relinqui potest; idque proprie fideicommissum est. *Bald.*
(16) *l.* 70. *infr. de legat.* 2.
(17) Id est, singulis decem. facit *l.* 44. *in fin. infr. de leg.* 2.
(18) Imo, qui sibi et Titio decem, eadem, non alia stipulatur. *l.* 38. §. 19. *infr. de verb. oblig.*
(19) Propter defectum facultatum, et propter legem Falcidiam, fit legatorum deminutio. *Bart.* Pro rata diminuuntur legata, ut heres Falcidiam suam habeat. Quælibet contributio pro rata fieri debet.
(20) Heres non potest derogare dispositioni testatoris.
(21) *l.* 105. *infr. de cond. et demonstr.*
(22) *l.* 41. §. 9. *infr. de legat.* 3.

§. 2. *Stichum Sempronio do. lego. Si Sempronius Stichum intra annum non manumiserit, eundem Stichum Titio do, lego:* Quæsitum est, quid juris esset? Respondi, Sempronium interim totum habiturum: et, si quidem intra annum manumisisset, liberum eum effecturum, sin autem hoc non fecisset, totum ad Titium pertinere.

§. 3. Qui fundum *excepto ædificio* (1) legat, appellatione (2) ædificii aut superficiem (3) significat, aut solum quoque, cui ædificium superpositum est: Si de soli (4) superficie exceperit, nihilominus jure legati totus (5) fundus vindicabitur: sed exceptione doli mali posita, consequetur heres [id] *ut sibi habitare in villa liceat:* in quo inerit, *ut iter quoque et actum in ea habeat.* Si vero solum quoque exceptum fuerit, fundus, excepta villa, vindicari debebit: et servitus ipso jure villæ debebitur; non secus ac si duorum fundorum dominus alterum legaverit, ita ut alteri serviret: sed inclinandum est, testatorem etiam de dolo (6) cogitasse, sine quo ædificium stare non potest.

§. 4. Si libertus patronum ex septunce heredem scripserit, alios ex cæteris: et ita legaverit, *Quisquis mihi alius ex suprascriptis cum patrono meo heres erit, servos illum et illum Titio lego, quos æstimo* (7) *singulos vicenis aureis:* intelligendum erit a coherede patroni duntaxat legatum datum, et ideo Titium non amplius quincuncem in servis vindicare posse: Adjectio autem illa, *Quos æstimo singulos vicenis aureis*, non mutat legati conditionem, si legis Falcidiæ rationem habere oporteat: nihilominus enim verum pretium servorum in æstimationem deducetur.

§. 5. *Titio fundum do, lego, si heredi meo decem dederit:* si decem heres Titio debuisset, et ea Titius accepta (8) ei fecisset, fundum vindicare potest.

§. 6. Si (9) Titius, cui Stichus legatus fuerat, antequam sciret ad se legatum pertinere, decesserit, et eundem Seio legaverit, et heres Titii legatum non (10) repudiaverit: Stichum Seius vindicabit.

§. 7. Si paterfamilias, ab impubere filio, Titio fundum legaverit, et a substituto eundem eidem Titio; et pupillus patri heres exstiterit (11): sive vindicaverit Titius legatum, sive repudiaverit, quamvis filius impubes decesserit, a substituto vindicare non poterit. hoc enim quod rursus a substituto legatur, perinde habendum est, ac si repetita legata essent. Quare, et si pure a filio (12), sub conditione a substituto legatum fuerit, perinde omnia servabuntur, ac si tantum a filio legatum fuisset: contra autem, si a filio sub conditione, a substituto pure legatum fuerit, et pupillus pendente conditione decesserit, ex substitutione sola legatum valebit.

§. 8. His verbis, *Lucio et Titio, eorumve cui fundum do, lego*, utiliter legatur: et si uterque vixerint, utrique (13): si alter, alteri [totum] (14) debebitur.

§. 9. Cum statuliber (15) sub conditione legatus est, et, pendente conditione legati, conditio statutæ libertatis deficit: legatum utile fit: nam sicut statuta (16) libertas tunc perimit legatum, cum vires accipit, ita legatum quoque non ante perimi potest, quam dies cesserit ejus.

§. 10. A filio impubere legatus, et a substituto liber esse jussus: si quidem pupillus ad pubertatem pervenerit, ab eo, cui legatus fuerat, vindicabitur: mortuo (17) vero pupillo, libertas competit (18).

† Longe magis hoc servari conveniet, si idem servus sub conditione ab impubere legatus fuerit, et pendente conditione filius intra pubertatem decesserit.

Si legatarius rem ex alia causa acquisierit, 2. Vel rei usumfructum, 3. Aut ejus partem. 4. De partu legato et emptione ancillæ. 5. De duobus reis. 6. De alternatione.

82. Idem [lib. 33. Digestorum].

Non quocunque modo [si] legatarii res facta fuerit, die cedente, obligatio legati extinguitur: sed ita, si eo modo fuerit ejus, quo avelli non possit. Ponamus rem, quæ mihi pure legata sit, accipere me per traditionem die legati cedente, ab eo herede, a quo eadem sub conditione alii legata fuerit: nempe agam ex testamento: quia is status est ejus, ut existente conditione discessurum sit a me dominium. nam et si ex stipulatione mihi Stichus debeatur, et is, cum sub conditione alii legatus esset, factus fuerit meus ex causa lucrativa (19), nihilominus, existente conditione, ex stipulatu agere potero.

§. 1. Si ex bonis ejus, qui Reip. causa aberat, rem usu acquisierim; et ea, antequam evinceretur, mihi legata sit, deinde postea evincatur (20): recte ex testamento petam, eam mihi dari oportere.

§. 2. Fundus mihi legatus est (21): proprietatem (22) ejus fundi redemi (23), detracto (24) usufructu: postea venditor capite (25) minutus est, et ususfructus ad me pertinere (26) cœpit: Si ex testamento egero (27), Judex tanti litem æstimare debebit, quantum mihi aberit (28).

§. 3. Marcellus: Idem erit, et si partem redemero, pars mihi legata est, aut donata: partem (29) enim duntaxat petere debebo.

(1) Quod in eo fundo est.
(2) Id est, legato.
(3) Ipsum ædificium.
(4) *Al.* sola.
(5) Et sic superficies sequitur solum. *l.* 21. *Supr. de pignorat.* *l.* 44. §. 1. *in fin. infr. de oblig. et act.*
(6) Imo, de sola superficie cogitasse dicendum est. vide *l.* 30. *supr. de servitutibus præd. rustic.*
(7) Quarta, quæ per legem Falcidiam retinetur, æstimatione, quam testator fecit, non magis minui potest, quam auferri, *l.* 15. *in fin. l.* 42. *infr. ad l. Falc.* vide *l.* 1. *C. arbitr. tut.*
(8) *Dat*, qui acceptum facit. Ideoque *dare decem jussus Titio et legatum accipere ab herede*, legatum vindicare poterit, si Titio decem accepto tulerit. vide *l.* 115. *infr. de reg. jur.*
(9) Vide Langebekium, c. 13. *annotationum.*
(10) Vide quæ notavi ad *l.* 19. *in fin. supr. quemadm. servit. amitt.* et quæ notavi ad *Novell.* 48. c. 1.
(11) Et ita habeat ex causa lucrativa. *l.* 21. §. 1. *infr. de leg.*3.
(12) Vide *l.* 89. *infr. de cond. et demonstr.*
(13) §. 1. *supr. h. t.*
(14) *l.* 7. *infr. de reb. dubiis.*
(15) *l.* 44. §. 8. *supr. h. t. l.* 9. §. *ult. infr. de optione.*
(16) Conditio statuliberi.
(17) Intra pupillarem ætatem.
(18) Legatum vero non valet.
(19) Lucrativæ duæ causæ concurrunt, quatenus in una plus est, quam in altera, *Bald.* adde *l.* 17. *infr. de obl. et act.* Goth. vide Grass. *recept. sentent.* §. *legatum. quæst.* 14. Ans.
(20) Mea res, quæ potest a me evocari, mihi legari potest. *Bald.*
(21) A non domino.
(22) Et sic non totum fundum.
(23) §. 9. *Inst. h. t.*
(24) Id est, solam proprietatem emi, non usumfructum.
(25) Ususfructus capitis minutione fructuarii extinguitur.
(26) Consolidationis jure.
(27) Fundi legati nomine adversus heredem testatoris.
(28) Id tantum quod numeravi proprietatis nomine: non enim æstimabit usumfructum qui ad me rediit, vel pertinere cœpit jure consolidationis: is enim ex lucrativa causa meus factus est.
(29) *l.* 22. *circa fin. infr. de legat.* 2.

§. 4. Julianus: Quod si legatum mihi est quod ex Pamphila natum erit, ego Pamphilam (1) mercatus sum et ea apud me peperit: non possum videri partum ex causa lucrativa habere: quia matrem ejus mercatus sum: argumentum rei est, quod evicto eo actio ex empto competit.

§. 5. Qui Gaium et Lucium ejusdem pecuniæ reos habebat, si ita legaverit, *Quod mihi Gaius debet id heres meus Sempronio damnas esto dare: Quod mihi Lucius debet, id heres meus Mævio damnas esto dare:* eam conditionem heredis sui constituit (2), ut is necesse habeat alteri actiones suas, alteri litis æstimationem præstare. Si tamen vivus testator Gaio acceptum fecit, necesse est, ut Sempronii et Mævii legatum inutile sit.

§. 6. Cum mihi *Stichus aut Pamphilus* legati fuissent duorum (3) testamentis, et Stichum ex [altero] testamento consecutus fuissem: ex altero Pamphilum petere possum: quia et si uno testamento Stichus aut Pamphilus legati fuissent, et Stichus ex causa lucrativa meus factus fuisset, nihilominus Pamphilum petere possem.

De parte.

83. MARCELLUS [lib. 13. Digestorum].

TItius Stichi partem (4) tibi legavit, ejusdem Stichi (5) partem Seius tibi legavit: ex utriusque testamento consequeris.

De conditione, quæ in cavendo consistit. 2. *Si heres rem legatam eidem legatario legaverit.* 3. *De legato generali et rei interitu.* 4. *De ædibus et servitutibus. De servo debilitato.* 5. *Si legatarius rem legatam emerit ab herede.* 6. *De dote a patre legata.* 7. *De conditione*, si tabulas chirographi reddiderit. 8. *De legatariis conjunctis.* 9. *De alternatione.* 10. *De ancilla quæ in fuga est.* 11. *De alternatione.* 12. *Qui sunt conjuncti vel disjuncti.* 13. *De heredibus legatariis.*

84. JULIANUS lib. 33. Digestorum.

HUjusmodi legatum, *Si Titius heredi meo caverit* (6), *centum Mævio se daturum, et heres meus Titio centum* (7) *dato*, utile (8) [legatum] est: quemadmodum (9) quod alicui legatum, ex (10) causa fideicommissi restituatur.

§. 1. Eadem (11) ratione hoc quoque legatum utile sit: *Si Titius heredi meo caverit, se in municipio ex centum aureis opus facturum, tum ei centum aureos heres meus dare damnas esto.*

§. 2. Si Sempronius Titium heredem instituerit, et ab eo post biennium fundum dari jusserit Mævio, Titius deinde (12) ab herede suo eundem fundum Mævio præsenti die legaverit, et Mævius pretium (13) fundi ab herede Titii acceperit: si ex testamento Sempronii fundum petere velit, excepione repelli poterit, si pretio fundi contentus non erit.

§. 3. Si cui homo legatus fuisset, et per legatarium stetisset, quo minus Stichum, cum heres tradere volebat, acciperet: mortuo Sticho, exceptio doli mali (14) heredi proderit.

§. 4. Ædes, quibus heredis ædes serviebant, legatæ (15), sunt traditæ (16) legatario non imposita servitute: dixi, posse legatarium ex testamento agere, quia non (17) plenum legatum accepisset: nam et eum qui debilitatum ab herede servum acceperit, [recte] ex testamento agere.

§. 5. Qui servum testamento sibi legatum, ignorans (18) eum sibi legatum, ab herede emit: si cognito legato, ex testamento egerit et servum acceperit, actione ex vendito absolvi (19) debet (20): quia hoc judicium fidei bonæ est, et continet (21) in se doli mali exceptionem (22). ┼ Quod si pretio soluto, ex testamento agere instituerit, hominem consequi debebit: actione ex empto pretium recuperabit: quemadmodum recuperaret, si homo evictus fuisset. ┼ Quod si judicio ex empto actum fuerit, et tunc actor compererit legatum sibi hominem esse, et agat ex testamento: non aliter absolvi heredem oportebit, quam si pretium restituerit et hominem actoris fecerit.

§. 6. Cum pater (23) pro filia sua, dotis nomine, centum promisisset, deinde eidem centum eadem legasset: doli mali exceptione heres tutus erit (24), si et gener ex promissione, et puella ex testamento agere instituerit: convenire enim inter eos oportet, ut alterutra actione contenti sint.

(1) *l.* 73. *infr. de legat.* 2. Goth. Vide Decher. *lib.* 2.*dissert.* 1. *n.* 41. 42. Ans.

(2) *l. un.* §. 12. *vers. hoc autem ita. C. de caducis.*

(3) Lucrativæ duæ causæ in diversis rebus, testamentis et partibus possunt concurrere.

(4) Hic pars Stichi legatur; quæ pars legetur, non exprimitur: hinc colligit Bald. In parte intellectuali, quæ non potest ad oculum demonstrari, concurrere posse plures causas lucrativas.

(5) *l.* 23. *C. de legatis.*

(6) *l.* 32. *infr. ad SC. Treb.*

(7) Licet onus æquipolleat, hoc est, par sit legato, nihilominus legatum est utile. *Bald.*

(8) Legatum cautionis, dandi vel faciendi, *ut hic. et* §. 1.*infr. eod.* præstandi, comparatur legato cui onus restituendi adjectum est.

(9) Legatum utile est, etiamsi tantundem sit in onere, quantum in ipso legato, *ut hic.* Imo non est. *l. sin autem.* 29. *Supr. l. civitatibus.* 122. *in fin. Infr. eod.*

(10) *Al.* ut ex causa.

(11) Hinc colligunt, stipulationem et contractum testamento permisceri posse.

(12) Si in testamento testatoris et heredis eidem eadem res legatur, semel tantum debetur. *Bald.* Cur semel? hæ duæ causæ lucrativæ descendunt ex testamentis duorum, quæ loco unius habentur, sc testatoris et heredis: deinde heres videtur id jus tantum legare, quod ipse habeat, hoc est, jus per biennium retinendi.

(13) Qui ex una causa rei æstimationem consecutus est, non potest consequi rem ex alia causa lucrativa. vid. tamen Bald. *hic.*

(14) Vide *l.* 72. *infr. de solut.*

(15) In diem, vel sub conditione.

(16) Existente die vel conditione.

(17) Vide *l.* 12. *infr. de auro.* Si res legata traditur deterior, vel in ea aliquid juris desit, non contingit heredi liberatio ab ex testamento actione. *Bald.*

(18) Vide *l.* 16. *Supr. de contrah. empt.* Goth. Vide Goedd. *de contrah. stipulat. cap.* 3. *num.* 126. et Zanger. *de except.part.* 2. *c.* 19. *num.* 28. Ans.

(19) Id est, liberari, ne ea vexetur: vel (si mavis) denegari debet actio ex vendito heredi, si eam a prætore postulet, ut pretium consequatur. Sic prætor dicit actione quem solutum, *l. item. supr. ex quibus causis major.* Non autem interpretandum est, a judice absolvi. *Mod.*

(20) Bis enim eandem rem consequi non debet. *l.* 108. §. 4. *infr. h. t.*

(21) Dixi ad *l.* 3. *C. de except.*

(22) Ita ut actio, quæ hinc nasci debet, ipso jure evanescat; et vim nascendi facultatemque nullam habeat, *l. sed etsi ideo.supr. solut. matrim.* et *l. item.* §. *secundum. supr. de pact. et l. si mulier.* §. *si dos. supr. quod met. caus.* Hotomanus *ad* §. *Actionem autem. Institut. de action.* Mod.

(23) *l.* 11. *C. h. t.*

(24) Ut ad duplicem præstationem non teneatur: unde colligitur Patrem pro filia dotem promittentem, si postea quid ei legaverit, animo compensandæ dotis promissæ legasse ei intelligi. vide tamen Socin. *reg.* 182.

§. 7. Si ita cui legatum esset, *Si tabulas* (1) *chirographi mei heredi meo reddiderit, heres meus ei decem dato*: hujusmodi conditio hanc vim habet (2), si heredem meum debito liberaverit: Quare et si tabulæ exstabunt, non intelligetur conditioni satisfecisse creditor, nisi acceptum heredi fecerit (3): et si tabulæ in rerum natura non fuerint, existimabitur implesse conditionem, si heredem liberaverit. Nec ad rem pertinebit, jam tunc, cum testamentum fiebat, tabulæ interciderint, an postea, vel mortuo testatore.

§. 8. Si Titio et Mævio legatus fuerit Stichus, qui Titii erat, debebitur pars Stichi Mævio: nam Titius, quamvis ad legatum non admittatur, partem (4) faciet.

§. 9. *Stichum aut Pamphilum, utrum heres meus volet* (5), *Titio dato*: si dixerit (6) heres, Stichum se velle dare, Sticho mortuo, liberabitur: cum autem semel dixerit heres, utrum dare velit, mutare (7) sententiam non poterit.

§. 10. Legatum est ita, *Fundum Cornelianum et mancipia, quæ in eo fundo, cum moriar, mea erunt, heres meus Titio dato*: ancilla quæ in eo fundo esse consueverat, mortis tempore, cum in fuga esset, enixa est: Quæro, an vel ipsa vel partus ejus legato cedat? Respondi, Ancilla quamvis in fuga (8) sit, legata (9) videtur: et licet fugitiva erat, perinde habetur ac si in eo fundo fuisset moriente patrefamilias. huic consequens est, ut partus (10) quoque matrem sequatur, et perinde (11) legato cedat, ac si in fundo editus fuisset.

§. 11. Si Titio Stichus aut Pamphilus, utrum eorum mallet, legatus est; deinde Pamphilum testator Titio donavit (12): Stichus in obligatione remanet.

§. 12. Quibus ita legatum fuerit, *Titio et Mævio singulos servos do, lego*, constat [eos] non (13) concursuros in eundem servum: sicuti non concurrunt, cum ita legatur, *Titio servum do, lego; Mævio alterum servum do, lego*.

§. 13. Si is, cui legatum fuerat, antequam constitueret, qua actione uti vellet, decessit duobus heredibus relictis: legatum accipere simul venientes, nisi (14) consenserint, non possunt. quare quamdiu alter rem vindicare vult, alter in personam agere non potest. sed si consenserint, rem communiter habebunt: consentire autem, vel sua sponte (15) debent, vel Judice (16) imminente.

De legatariis conjunctis.

85. Paulus [lib. 11. ad Plautium].

DUobus conjunctim (17) fundus erat legatus: alter ex his partis æstimationem per actionem personalem abstulit: alter si fundum totam (18) vindicare velit, exceptione doli pro parte dimidia repellatur: quia defunctus semel ad eos legatum pervenire voluit.

De pignore. 1. De re his legata. 2. De servo legato. De legati repudiatione vel adgnitione. 3. De fundo unius heredis. 4. De superficie.

86. Julianus [lib. 34. Digestorum].

SI tibi homo, quem *pignori dederas* (19), legatus ab alio (20) fuerit: actionem ex testamento habebis adversus heredem, ut pignus luatur (21).

§. 1. Si testamento Stichus ab uno herede legatus fuerit Mævio, et eidem codicillis idem Stichus ab omnibus heredibus; et antequam codicilli aperirentur, Mævius litis æstimationem consecutus fuerit: ipso jure vindicari ex codicillis non potest: quia testator semel legatum ad eum pervenire voluit.

§. 2. Cum servus legatur, et ipsius servi status, et omnium, quæ personam ejus attingunt, in suspenso (22) est: nam si legatarius repulerit a se legatum, nunquam (23) ejus fuisse videbitur: si non repulerit, ex die aditæ hereditatis ejus intelligetur. Secundum hanc regulam, et de jure eorum, quæ per traditionem servus acceperit, aut stipulatus fuerit, deque his (24) quæ legata ei vel donata fuerunt, statuetur: ut vel heredis vel legatarii servus singula gessisse existimetur.

§. 3. Si fundus (25) ab omnibus heredibus legatus sit, qui unius heredis esset: is quidem, cujus fundus esset, non amplius quam partem suam præstabit; cæteri in reliquas partes tenebuntur.

§. 4. Valet legatum, si superficies (26) legata sit ei (27), cujus in solo fuerit: licet is dominus soli sit: nam consequetur, ut hac servitute (28) liberetur, et superficiem lucrifaciat.

Si filio eidemque heredi prælegatum sit.

87. Papinianus [lib. 18. Quæstionum].

FIlio pater, quem in potestate retinuit, heredi pro parte instituto, legatum quoque relinquit: durissima (29)

(1) *l.* 59. *infr. de legat.* 3.
(2) Conditio reddendi chirographi, liberationem debiti includit. *Bald.* ne alioqui sit inane legatum.
(3) Et tabulas reddiderit.
(4) *l.* 34. §. 9. *supr. h. t.* Qui non admittitur ad partem jure legati, ad eam jure proprii dominii admitti debet. *Bald.*
(5) Vid. *l.* 109. §. 1. *infr. eod.*
(6) *l.* 11. §. 1. *in fin. infr. de leg.* 2.
(7) *d. l.* 11. *l.* 20. *infr. de opt.* Eligens variare non potest. *Bald.*
(8) *l.* 39. *supr. h. t. l.* 82. *infr. de leg.* 3.
(9) Fugitiva res, quæ videlicet fugit, fingitur præsens juris fictione. *Goth.* Hinc colligunt, non locum fortuitæ nativitatis, sed originis paternæ et domicilii considerari. Castrens. et Imol. *h. l.* Leonin. *consil.* 54. *vers. quæ omnia.* Ans.
(10) *l.* 1. *in fin. infr. ad municipal.*
(11) Ex quo mater est in fuga, et partus in fuga esse dicitur. *Bald.* Fugitivæ matris partus fugitivus censetur.
(12) *l.* 82. §. *ult. Supr. h. t.*
(13) *l.* 23. *in fin. C. eod.* Quid ita? vocantur ad res diversas: licet enim sint conjuncti verbis, re tamen sunt disjuncti: ideoque pars conjuncto deficiens, alteri conjuncto non adcrescit, sed heredi testatoris. Grassus, §. *jus adcrescendi. q.* 8. *n.* 5.
(14) *l.* 34. *Supr. de usufr. l.* 2. *in fin. Supr. quibus modis ususfr.*
(15) Vide quæ notavi ad *l.* 52. *infr. de oblig.*
(16) Transactio non fit ideo irrita, quod judice jubente facta sit.
(17) Ut *l.* 80. *infr. de leg.* 3.
(18) Nec enim potest: cum fundo duobus conjunctim legato, singulis pro virili detur actio, *l.* 16. *l.* 34. §. 9. *l.* 79. *Supr. h. t. l.* 88. §. 6. *in fin. Infr. de legat.* 2. *l.* 80. *infr. de leg.* 3. §. 8. *Inst. eod. l.* 56. *Infr. de verb. oblig.*
(19) Mea res alicui obligata, potest mihi ab extraneo legari, et venit in hujusmodi legato luitio. *Bald.*
(20) Non a creditore.
(21) Vide Grass. *recept. sent.* §. *legatur. q.* 15. Ans.
(22) Legatæ rei dominium recta via transit ad legatarium adita hereditate. vide *l.* 64. *infr. de furtis.*
(23) *l.* 38. §. 1. *Supr. h. t.*
(24) *l.* 39. §. 1. *supr. eod.* §. 3. *Inst. per quas person. cuique adquir.* vid. quæ notavi ad *l.* 62. *infr. de leg.* 3.
(25) Declarationem hujus §. vid. apud Vacon. *lib.* 5. *cap.* 68 *n.* 4. *vers. et quia supra.* Ans.
(26) Superficiarius potest legare proprietario jus suum, id est ipsam superficiem. *l.* 1. *Infr. de liberatione.*
(27) Debitori. *l.* 1. *infr. de liberatione.*
(28) Superficies, est servitutis species, *ut hic.* improprie: superficiarius enim utile dominium habet, ut et emphyteuticarius. *Dyn. Bald.*
(29) *l.* 4. §. 9. *infr. de dol. mali et met. except.* vid. *l.* 12 *C de legat.* Secun. *reg.* 156.

sententia est (1) existimantium denegandam ei legati petitionem, si patris abstinuerit hereditate: non (2) enim impugnatur judicium ab eo, qui justis rationibus noluit (3) negotiis hereditariis implicari.

88. MARCIANUS [lib. 6. Institutionum].

SEd si non alias voluit pater habere eum legatum, nisi hereditatem retineat, tunc neque adversus coheredem dandam ei legati petitionem, secundum Aristonis sententiam constat: cum ipsi filio non videretur esse solvendo hereditas: et hoc ita est, licet non conditionaliter expressisset, intellexisse tamen manifestissime adprobetur.

89. JULIANUS [lib. 36. Digestorum].

NAm nec emancipatus, hereditate omissa, legatum (4) ab herede petere prohibetur: Prætor enim permittendo his, qui in potestate fuerint, abstinere (5) se hereditate paterna, manifestum facit, jus se in persona eorum tribuere, quod futurum esset, si liberum arbitrium adeundæ hereditatis habuissent.

90. PAPINIANUS [lib. 18. Quæstionum].

QUid ergo, si ita legaverit, *Hoc amplius filio meo?* non dubie voluntatis quidem quæstio erit: sed non (6) absimilis est prioris casus circa filii providentiam (7), nisi evidens voluntas contraria patris probetur.

§. 1. Plane si pluribus filiis institutis (8), ratione legatorum actio denegabitur ei, qui non agnoverit hereditatem.

Si filio, vel patri, vel fratri heredis, vel servo patris ejus legetur. 1. Si legetur servo legato. De accessionibus ei legatæ.

91. JULIANUS [lib. 36. Digestorum].

QUæsitum est, si filiusfamilias qui filium (9) habebat, heres institutus fuisset, cum esset uterque in potestate aliena: an ab eo, filio ejus legari possit? Respondi, Cum possit a filio patri (10) legari, consequens est, vel fratri ipsius, vel filio, vel etiam servo patris sui legetur.

§. 1. Præsenti (11) quidem die data libertate, servo legari vel pure, vel sub conditione poterit. † Cum vero libertas sub conditione data fuerit, alias utiliter, alias inutiliter pure legabitur. Nam si ea conditio libertatis fuerit, ut patrefamilias statim mortuo possit ante aditam hereditatem existere conditio (veluti, *Stichus, si decem Titio dederit, vel Capitolium ascenderit, liber esto*), utile legatum est: hujusmodi autem conditiones, *si heredi decem dederit, si post aditam hereditatem Capitolium ascenderit*, inutile legatum efficient. † Necessario (12) autem asse herede scripto, etiam hæ conditiones, quæ ante aditam hereditatem impleri possunt, inutile legatum efficient.

§. 2. Duobus heredibus institutis, alteri Stichum legaverat, et eidem Sticho decem: cum Stichus, vivo testatore, ad libertatem pervenisset, totum legatum ei debebitur: nam in solidum constitisse causam legati in ejus persona, hoc quoque argumento est, quod si heres, cui legatus fuerat, hereditatem non adisset (13), solidum ab altero herede consequi possit.

§. 3. Servo legato legatum datum est (14): si (15) alienatus a testatore fuisset, legatum ad emptorem pertinebit.

§. 4. Cum servus Titio, et eidem servo aliquid legatur, fideicommitti potest, *ut aut servum alicui restituat, vel ea, quæ servo legata sunt*: hoc amplius, etiam ipsi servo, cum liber erit, fideicommissum a Titio dari potest.

§. 5. Si quis Stichum legaverit et eundem alienaverit, vel manumiserit; deinde codicillis eidem legatum dederit: legatum vel manumisso vel emptori debebitur.

§. 6. Si mihi servus a te herede legatus fuerit, et eidem servo aliquis legaverit, et vivo eo qui mihi servum legaverat, dies legati servo dati cesserit: confestim id legatum hereditati (16) adquiritur, et ideo, quamvis postea moritur is, qui servum mihi legaverat, ad me id, quod servo legatum est, non pertinebit.

§. 7. Cum homo ex testamento petitus est, causa ejus temporis, quo lis contestabatur (17), repræsentari (18) debet actori: et sicut partus ancillarum, sicut fructus fundorum interim percepti in hoc judicium deducuntur, ita quod servo legatorum, vel hereditatis (19) nomine interim obvenerit, præstandum est petitori.

De venditione fundi per fideicommissum relicti. 1. De conditione implenda. 2. De herede legitimo fideicommittentis vel filii ejus impuberis.

92. JULIANUS [lib. 39. Digestorum].

SI fundum per fideicommissum relictum unus ex heredibus, excusso (20) pretio secundum reditum ejus fundi, mercatus sit propter æs alienum hereditarium, præsente et adsignante eo, cui fideicommissum debebatur: placet, non fundum, sed pretium ejus restitui deberi. Marcellus notat, Si fundum restituere malit (21) heres, audiendum existimo.

§. 1. Julianus: Si Titio pecunia legata fuerit, et ejus fideicommissum *ut alienum servum manumitteret*, nec dominus eum vendere velit: nihilominus legatum capiet: quia per eum non (22) stat, quo minus fideicommissum

(1) Imo non est, cum privetur legitima. vid. *l.* 4. *Infr. ad SC. Vell.*
(2) Renuncians non dicitur impugnare.
(3) Voluit. *Hal.*
(4) *l.* 4. §. 11. *infr. de doli mali.*
(5) Emancipato suus heres Prætoris beneficio comparatur. Vide *Bald.* Suus heres non præsumitur se immiscuisse, nisi creditores immixtionem ejus probent. v. Mantic. 12. *de conject.* 10.
(6) Potest enim legatum admittere, et hereditatem repudiare. *Bart.* vid. Johann. a Sande, *decis. Frisic. lib.* 4. *tit.* 4. *definit.* 5. et pro interpretatione legis Augustin. *lib.* 4. *emendat. cap.* 17. S. L.
(7) Vide Cujac. 14. *obs.* 29.
(8) Institutis, inter eos verbis legatorum bona diviserit, voluntatis ratione legatorum etc. *vulg. Hal.*
(9) Filius institutus potest gravari, filio suo in avi potestate constituto. *Bald.* vid. quæ notavi ad *l.* 9. *C. de donat. ante nupt.* Ch. Vide Cuj. *lib.* 25. *obs. c.* 39. S. L.
(10) Vide *l.* 25. *supr. h. t.*
(11) Et sic pure. Purum est enim, quod præsenti die legatur.
(12) *l.* 86. *in fin. infr. de condit. et demonst.*
(13) Dixi ad *l.* 12. *C. de legatis.*
(14) Potest enim servo legato legari. *l.* 69. *supr. eod.* olim non poterat. Ulp. 24.
(15) Legatum ambulat cum persona legatarii. adde *l.* 16. *infr. de precario.*
(16) Servo legato quod vivo testatore adquiritur, legatario non cedit: sed heredi testatoris. Accessorium non potest prius adquiri, quam principale. *l.* 38. *infr. de legat.* 2.
(17) *l.* 1. *C. de usuris et fructibus legatorum.*
(18) Id est, præstari. *l.* 84. *in fin. infr. de legat.* 2.
(19) Hereditatem hic appellat, bona viventis: non male: spe namque sunt futura hereditas. Nomen destinatum post mortem, potest ante mortem imponi. *Bald.*
(20) Valor rei ex ejus reditu sumitur. vide *l.* 13. *supr. de rebus eorum, qui sub.*
(21) Solvendo rem liberatur, qui ad pretium tenetur propter rem.
(22) *l.* 23. *in fin. supr. de condit. instit. l.* 88. §. 3. *infr. de legat.* 2.

præstet: nam et si mortuus fuisset servus, a legato non summoveretur.

§. 2. Sicuti conceditur unicuique ab eo, ad quem legitima ejus hereditas, vel bonorum possessio perventura est, fideicommissum dare: ita et ab eo, ad quem impuberis filii legitima hereditas vel bonorum possessio perventura est, fideicommissa recte dabuntur.

93. Ulpianus [lib. 1. Fideicommissorum].

QUod fideicommissum hactenus (1), quatenus impubes decedat, valebit: cæterum, si pubes factus decesserit, evanescit fideicommissum.

1. *De servo herede vendito.* 2. *De alternatione.* 3. *Qui possunt onerari fideicommisso.*

94. Julianus [lib. 39. Digestorum].

PLane si filium impuberem exheredaverit (2), fideicommissum legitimus heres præstare cogendus non erit, nisi idem et patri heres fuerit.

§. 1. Qui rogatus erat hereditatem, ex qua servus ejus heres institutus erat, restituere, [cum] alii servum vendidisset, quæsitum est, an hereditatem restituere cogendus est is, ad quem hereditas ex emptione servi heredis scripti pervenerit? Dixi compellendum esse ad fideicommissum restituendum eum, qui servum suum heredem scriptum vendidit: cum pretium hereditatis, quam restituere rogatus est, habeat. † Is autem, ad quem hereditas ex emptione servi heredis scripti pervenerit, ex causa (3) cogendus erit fideicommissum præstare: id est, si dominus servi heredis scripti solvendo non erit.

§. 2. Si cui Stichus aut Dama legatus esset, electione legatario data, et fidei ejus commissum esset, ut Stichum alteri præstaret: si Damam vindicare (4) maluerit, nihilominus Stichum ex causa fideicommissi præstare debebit (5). Sive enim pluris est Dama, compellendus [est] Stichum redimere: sive minoris, æque Stichum juste dare cogetur: cum per eum steterit, quo minus ex testamento haberet, quod fideicommissum (6) fuerit.

§. 3. Qui testamento manumittitur, et neque legatum, neque hereditatem capit, fideicommissum præstare cogendus non est (7). Ac ne is quidem, qui servum legatum rogatus fuerit manumittere. Is enim demum pecuniam ex causa fideicommissi præstare cogendus est, qui aliquid ejusdem generis, vel similis, ex testamento consequitur.

95. Ulpianus [lib. 1. Fideicommissorum].

VIdendum tamen est, nunquid, si vice operarum rogaverit eum aliquid (8), debeat hoc fideicommissum valere? quod nequaquam dicendum est; quia nec operæ imponi hujusmodi liberto (9) possunt, nec impositæ exiguntur, quamvis testator ita caverit.

De demonstratione, et conditione. 1. *De bonis vacantibus.* 2. *De morte servi legati.* 3. *De herede rogato præcipere, et legatariis distribuere.* 4. *De pecunia danda a statulibero.*

96. Julianus [lib. 39. Digestorum].

QUidam testamento vel codicillis ita legavit: *Aureos quadringentos Pamphilæ dari volo, ita ut infra scriptum est: ab Julio actore aureos tot: et in castris quos habeo, tot: et in numerato quos habeo, tot:* post multos annos eadem voluntate manente decessit, cum omnes summæ in alios (10) usus translatæ essent: Quæro, an debeatur fideicommissum? Respondi, vero similius est, patremfamilias demonstrare potius heredibus voluisse, unde aureos quadringentos sine incommodo rei familiaris contrahere possint, quam conditionem fideicommisso injecisse, quod initio pure datum esset: et ideo quadringenti Pamphilæ debebuntur.

§. 1. Quotiens lege (11) Julia (12) bona vacantia (13) ad fiscum pertinent, et legata et fideicommissa præstantur, quæ (14) præstare cogeretur heres, a quo relicta erant.

§. 2. Si tibi servus legatus fuerit, et petitum a te, *ut Titio aliquid præstares usque ad pretium servi*, deinde servus decesserit: nihil fideicommissi nomine præstare cogendus eris (15).

§. 3. Si scriptus ex parte heres rogatus sit *præcipere pecuniam, et eis, quibus testamento legatum erat, distribuere* (16): id quod sub conditione legatum est, tunc præcipere debebit, cum conditio extiterit: interim (17) aut ei, aut his, quibus legatum est, satisdari oportet.

§. 4. Cui statuliber pecuniam dare jussus est, is rogari potest, *ut eandem pecuniam alicui restituat.* Nam cum possit testator codicillis pure libertatem dare, et hoc modo conditionem extinguere, cur non etiam per fideicommissum eandem pecuniam adimendi potestatem habeat?

De re legata aut alia restituenda.

97. Idem [lib. 42. Digestorum].

SI mihi Stichus legatus esset, fideique meæ commissum *ut aut Stichum aut Pamphilum meum servum redderem*, et in Sticho aliquid ex legato (18) propter legem Falcidiam perdidissem: necesse habebo, aut Pamphilum servum meum totum Titio dare, aut eam partem Stichi quam legatorum nomine accepero.

(1) Id est, valebit ad tempus usque pubertatis, non post pubertatem.

(2) A legitimo herede exheredati fideicommissum dari non potest. vide *l.* 126. *Infr. h. t.*

(3) V. *l.* 2. *C. de hered. vel action. vend.*

(4) Dixi ad Ulpianum, 24. §. 14.

(5) Quia videtur dolo versatus fuisse in exigendo Dama, cum non ejus, sed Stichi præstatio fuerit ei commissa. *l.* 108. §. 12. *infr. eod.*

(6) *Al.* fidei ejus commissum fuerit.

(7) Neminem enim oportet plus legati nomine præstare, quam ad eum ex hereditate pervenit. *l.* 1. §. 17. *in fin. infr. ad SC. Trebell.*

(8) Aliquid dare. *Hal.*

(9) Id est, fideicommissario. *l.* 5. *C. de operis lib.*

(10) *l.* 28. *infr. de instruct. vel instrum. leg. l.* 12. *infr. de aliment. vel cibar. legat.*

(11) Vacantia bona lege Julia ad fiscum deferebantur. Vacantia sunt autem quæ non habent, aut reperiunt heredem, qui ea occupet vel petat. v. *tit. C. de bonis vacantib.*

(12) Caducaria, Ulp. 20. §. 7. *in fin.*

(13) Intestatorum facultates sine legitimis heredibus morientium fisci juribus vindicantur. v. *tit. C. de bon. vacantib. lib.* 10. *t.* 10. *l. pen. C. de præpos. sacr. cub. lib.* 12. *tit.* 5.

(14) *l.* 6. §. 3. *Infr. ad SC. Trebell.*

(15) Aliud erit, si maritus pro mancipiis dotalem pecuniam gaverit, eaque vivo marito mortua sint, tunc enim mariti voluntas tuenda est. *l.* 8. *infr. de dote.*

(16) V. *Nov. Leon.* 68. *l.* 7. *in fin. Infr. si cui plus, quam per legem Falcid.*

(17) Executoribus seu dispensatoribus testamentariis præstatur cautio legatorum, *ut hic. l.* 114. §. 12. *infr. eod. l.* 12. *in fin. si qui satisd. l.* 4. *in fin. C. ut in possess. leg.* Imo, et petitio. *alio.* 9. *infr. de alimentis.* Adde quæ scripsi ad *l.* 107. *infr. h.*

(18) *l.* 21. §. 1. *infr. de annuis legatis.*

De servo capto ab hostibus.

98. Idem [lib. 52. Digestorum].

Servus ab hostibus captus (1) recte legatur: hoc enim jure postliminii fit, ut quemadmodum heredem instituere possumus servum, qui in hostium potestate est, ita legare quoque eum possemus.

De domino et servo legatariis.

99. Idem [lib. 70. Digestorum].

Si domino (2) Stichus legatus esset, et servo ejus (3) optio data: partem dimidiam (4) Stichi dico ad dominum pertinere: quod possit servus manumissus eundem Stichum optare.

Si heres rem legatam eidem legaverit.

100. Idem [lib. 77. Digestorum].

Si mihi Sempronius (5) a Titio herede legaverit, Titiusque (6) mihi sub eadem conditione eandem rem legaverit: existente conditione, capiam legatum ex testamento Sempronii (7).

De domino et servo collegatariis. 1. De capto ab hostibus.

101. Idem [lib. 78. Digestorum].

Si servo meo Stichus legatus fuerit testamento, idque legatum repudiavero (8); deinde prolatis codicillis apparuerit, mihi quoque eundem Stichum legatum esse: nihilominus eundem vindicare possum.

§. 1. Si ei, qui in hostium (9) potestate est, legatum fuerit, et is apud hostes decesserit: nullius momenti legatum erit, quamvis postliminio confirmari potuit.

De testatore minore viginti annis.

102. Idem [lib. 81. Digestorum].

Si minor [quam] viginti annis dominus servum causa non probata manumiserit, et postea legatum ei dederit, isque alienatus ad libertatem perductus fuisset: legatum non capit (10): Nam perinde nullius est momenti legatum, ac si sine libertate datum fuisset.

De tacito fideicommisso.

103. Idem [lib. 83. Digestorum].

In tacitis (11) fideicommissis fraus (12) legi fieri videtur (13), quotiens quis neque testamento, neque codicillis rogaretur (14), sed domestica (15) cautione (16) vel chirographo obligaret se ad præstandum fideicommissum ei, qui capere non potest.

De heredibus generaliter damnatis, et herede excepto. 1. De tabulis heredi reddendis. 2. De re hostium. 3. Si legetur heredi a primo gradu. 6. Vel a secundo. 7. De socero herede.

104. Idem [lib. 1. ad Urseium Ferocem].

Ab omnibus heredibus legatum ita erat, *Quisquis mihi heres erit, damnas (17) esto Titio dare centum:* deinde infra comprehensum erat, ne unus ex heredibus ei daret: Quæritur, reliqui heredes utrum tota centum [dare] deberent: an deducta unius [illius] hereditaria portione? Respondit, verius esse reliquos (18) heredes tota centum debere: cum et significatio verborum non repugnet huic sententiæ, et voluntas testatoris congruat.

§. 1. In testamento sic erat scriptum, *Lucio Titio, si is heredi meo tabellas, quibus ei pecuniam expromiseram, dederit, centum dato:* Titius deinde, antequam tabulas heredi redderet, decesserat (19): Quæsitum est, an heredi ejus legatum deberetur? Cassius respondit, si tabulæ fuissent, non deberi: quia non redditis his dies legati non cessit. Julianus notat (20), si testamenti faciendi tempore tabulæ nullæ fuerunt, una ratione dici potest, legatum Titio deberi: quod ἀδύνατον, id est, *impossibilis* (21) conditio pro non (22) scripta habetur.

§. 2. Etiam rem (23) hostium posse legari, Sabinus ait, si aliquo casu emi possit.

§. 3. Si Attio ita legatum fuerit, *Quisquis mihi heres erit, damnas esto, Attio heredi decem dare:* deducta (24) sua parte, Attius decem petet (25).

§. 4. Item si jussus fuisset heres decem dare, et fundum sibi habere, deducta (26) sua parte decem dabit.

§. 5. Denique constitit, cum ita legatum fuisset, *quisquis mihi heres erit, damnas esto heredi meo decem dare*, exæquari omnium heredum partes: eo quod unusquisque et sibi et coheredi suo dari damnatus videtur.

§. 6. Cum quidam heredem instituit, *quandoque (27) mater ejus decessisset;* deinde secundus heres scriptus fuisset, et ab eo legata ei, qui sub conditione heres institutus fuisset, relicta essent; isque viva matre decessisset, postquam dies legati cesserit: quæsitum est, an heredi ejus legata deberentur? Verius est, legatum heredi deberi (28), sive pure a substituto legatum datum est primo

(1) Seu res hostium. *l.* 104. §. 2. *infr. h. t.*

(2) Puta Sempronio.

(3) Puta Sempronii.

(4) Quoties res legata est duobus conjunctim, uni pure, alteri sub conditione, is cui pure relinquitur, interim partem tantum consequitur. *Bart.*

(5) Primus testator.

(6) Secundus testator heres prioris.

(7) Prioris testatoris scil. et sic dispositio heredis non tollit dispositionem defuncti. *Bart.* adde *l.* 67. *l.* 88. §. 12. *infr. de legat.* 2.

(8) Duobus legatis relictis, unum repudiare, alterum amplecti possumus. *l.* 5. *infr. de legat.* 2.

(9) §. 24. *Inst. de legat. l.* 4. *in fin. Infr. de his, quæ pro non scriptis. l.* 1. *C. de hered. instit.*

(10) Hodie minor ex quo tempore testari potest, libertatem potest conferre. *Nov.* 119. *cap.* 2.

(11) Taciti fideicommissi definitionem hinc observa. *l.* 46. *supr. de hered. pet. l.* 17. §. 2. *supr. de usur. l.* 3. *supr. de probat.*

(12) *l.* 123. *in fin. infr. h. t. l.* 10. *infr. de his, quæ ut indign. l.* 45. *infr. de jure fisci.*

(13) Fraus hujusmodi punitur confiscatione. *l.* 3. §. 4. *infr. de jure fisci.*

(14) Id est, non palam. *l.* 3. *infr. de jure fisci.* Ulp. 25. §. 17.

(15) Tacite fit, quod fit domi, vel nuda pollicitatione vel cautione, vel chirographo.

(16) Puta nuda pollicitatione. *d. l.* 10. *infr. de his, quæ ut indign.*

(17) *Damnas* pro *damnatus.* Alii legunt: *damnes*: ea forma qua *copes* pro *copioso.* Goth. v. Augustin. *emendat. lib.* 1. c. 6. S.L.

(18) Si testator unum ex heredibus ab onere præstandi legati eximit, cæteri ad onus integrum tenentur. *Bart.*

(19) Adde *l.* 109. *infr. de cond. et demonstr.* Gothofr. Vide Eman. Cost. *lib.* 1. *select. cap.* 9. Ans. adde Sarmient. *lib.* 1. *select. cap.* 1. *et* 2. Alciat. *lib.* 2. *prætermiss.* S. L.

(20) Addendo.

(21) Legatario mortuo, ante conditionis possibilis eventum, legatum extinguitur. *Bart.* Conditio possibilis impedit transmissionem. *Bald.*

(22) *l.* 3. *infr. de cond. et demonstr.*

(23) *l.* 103. *infr. de verb. oblig. l.* 9. *l.* 98. *supr. h. t.* Goth. Vide Joann. Rob. *lib.* 1. *sentent.* c. 17. et Goed. *de contrah. stipulat. cap.* 6. *num.* 48. 49. 50. Ans.

(24) Jurare contra seipsum neminem invitum cogi, hinc colligunt nonnulli. Vid. Additiones Bartoli ad *l. Paul. respondit.* 29. *in fin. supr. de pignorib.*

(25) Cur ita? vid. *l.* 34. §. 12. *supr. eod.*

(26) *l.* 44. *in fin. infr. de condit. et demonstr.*

(27) Quandocumque. *Hal.*

(28) Si conditio impletur, ultimo vitæ momento legatum transfertur ad heredem.

heredi, sive sub hac conditione, *si heres non fuerit:* quia moriente eo conditio impletur.

§. 7. Si socero a genero suo herede instituto pars (1) hereditatis alii legata fuisset: deducta (2) dote, eum debiturum esse partem hereditatis legatam, Sabinus respondit: quemadmodum, si pecunia ex crediti causa socero debita fuisset, ea deducta partem hereditatis daturus fuisset.

De eo quod quis debet.

105. Idem [lib. 1. ex Minitio].

Legatum ita erat, *Quæ Lucius Titius mihi debet* (3), [*ea*] *heres meus Cornelio dare damnas esto:* nihil amplius ex hoc legato quam actiones suas heres præstare debet.

De oratione imperfecta.

106. Alfenus Varus [lib. 2. Digestorum a Paulo Epitomatorum].

Si in testamento scriptum esset, *heres meus aureos centum Licinio damnas esto*, neque adscripsisset (4) *dare:* deberi legatum constat (5).

De herede jusso præcipere et præstare legata. 1. *Si servo legato legetur.*

107. Africanus (6) [lib. 2. Quæstionum].

Si a pluribus heredibus legata sint ea, quæ unus ex his præcipere (7) jubeatur, et præstare: in potestate eorum, quibus sit legatum, debere esse ait, utrumne a singulis heredibus petere velint, an ab eo, qui præcipere sit jussus: itaque eum, qui præcipere jussus est, cavere debere coheredibus, indemnes eos præstari.

§. 1. Si quis servum, cui aliquid (8) sine libertate legaverit, *cum morietur ipse servus*, leget: minime dubitandum, quin utile legatum futurum sit: propterea (9) scilicet quod moriente servo, id quod ipsi legatum erit, ad eum, cui ipse legatus fuerit, perventurum sit.

De servo qui in fuga est, ubi præstatur legatum. 1. *Si servo legatario res legata donetur.* 2. *De legato generali.* 3. *De alternatione.* 4. *Si legatariam rem stipulatus sit.* 5. *De re bis eidem legata.* 6. *Si fundus defuncti heredi ab alio legetur.* 8. *De verbo*, hoc amplius. 9. *Si servus alienus liber esse jussus et legatus sit.* 10. *De legato vel stipulatione*, Decem quæ in arca. 11. *De mora et rei periculo.* 12. *De dolo et culpa.* 13. *Si creditor rogetur pignus vendere, et superfluum restituere.* 14. *Si quis rogetur acceptis centum, aliquid facere.* 15. *De mutuo et usuris.*

108. Idem [lib. 5. (10) Quæstionum].

Si servus legatus, vivo testatore fugisse (11) dicatur: et impensa et periculo (12) ejus, cui legatus sit, reddi debet: quoniam rem legatam eo (13) loco præstare heres debeat, in quo a testatore sit relicta.

§. 1. Si id, quod ex testamento mihi debes, quilibet alius servo meo donaverit: manebit adhuc mihi ex testamento actio: et maxime si ignorem meam factam esse: Alioquin consequens erit, ut etiam si tu ipse servo meo eam donaveris, invito me libereris: quod nullo modo recipiendum est: quando ne solutione quidem invito me facta libereris.

§. 2. Cum homo Titio legatus esset, quæsitum est, utrum arbitrium heredis est, quem velit dandi; an potius legatarii? Respondi, verius dici, electionem (14) ejus esse, cui potestas sit, qua actione uti velit [id est, legatarii].

§. 3. Hujusmodi legatum, *illi, aut illi, uter eorum prior Capitolium ascenderit*, utile esse, evidenti argumento probari ait: quod constet, usumfructum libertis legatum, *et, qui eorum supervixerit* (15), proprietatem, utiliter legari. ✝ Idque et de herede instituendo dicendum existimavit.

§. 4. Stichum, quem de te stipulatus eram, Titius a te herede mihi legavit: si quidem non (16) ex lucrativa causa stipulatio intercessit, utile legatum esse placebat: sin e duabus, tunc magis [placet], inutile esse legatum: quia nec absit quicquam, nec bis eadem res præstari possit.

§. 5. Sed si cum mihi ex testamento Titii Stichum deberes, eundem a te herede Sempronius mihi legaverit, fideique meæ commiserit, *ut eum alicui restituam*, legatum utile erit: quia (17) non sum habiturus. Idem juris erit, et si pecuniam a me legaverit. Multo magis si in priore testamento fideicommissum sit. Item si in priore testamento Falcidiæ locus sit, quod inde abscidit ratione Falcidiæ, ex sequenti testamento consequar.

§. 6. Item si domino heres exstitero, qui non esset solvendo, cujus fundum tu mihi dare jussus esses, manebit tua obligatio: sicut maneret, si eum fundum emissem.

§. 7. Si ita scriptum erit, *amplius, quam Titio legavi, heres meus Seio decem dato:* dubitandum non erit, quin et Titio suum legatum maneat, et Seio nihil ultra decem debeatur: nam et usitatum fere est sic legare, *Lucio Titio tot, et hoc* (18) *amplius uxori et liberis ejus tot*.

§. 8. Si (19) ei, cui nihil legatum est, cum hac adjectione, *hoc amplius*, aliquid (20) legetur: minime dubitandum est, quin id quod ita legaverit, debeatur: multoque minus dubitandum, si ab eo, qui nihil mihi debet ita stipulatus fuero, *Amplius quam mihi debes*, *decem dare spondes*, quin decem debeantur.

(1) *l.* 8. *in fin. l.* 9. *infr. de legat.* 2.
(2) Rogatus restituere hereditatem, deducit dotem sibi debitam, et quodlibet aliud debitum.
(3) *l.* 10. *Infr. de liberat. leg.*
(4) *l.* 67. §. 9. *infr. de leg.* 2.
(5) Unde perfecta hæc oratio satis intelligitur, etsi verbum principale deficiat. *Goth.* Adde *l.* 77. §. 22. *infr. de leg.* 2. Ans.
(6) Vide Cujac. *ad Afric.*
(7) Dispensare, præstare, distribuere. hic dispensator est legatorum, et ita appellatur in Novella Martiani, *de testibus et ὑπεργῆς: Basil. et in l.* 17. *infr. de leg.* 2. minister. Hujusmodi ministros, executores testamentorum vocat, ἐπιτρόπους, *Novella Leonis* 68. Laërtio ἐπιμεληταὶ τῶν ἐν τῇ διαθήκῃ γεγραμμένων dicuntur vide Cujac. *ibid.* exequendi testamenti causa sæpe eligebantur a testatore hujusmodi personæ. *l.* 7. *Infr. si cui plus, quam per legem Falcid. Novell. Martiani de testibus.* Hic dispensatoribus præstatur cautio legatorum. *l.* 96. §. 3. *supr. h. t.* Imo et petitio, *ut hic.* et *l. alio.* 9. *infr. de alimentis.*
(8) Legari servo legato potest. vide quæ scripsi ad *l.* 5. §. 2. *C. de necessar. hered.*

(9) Vide ad hunc locum Cujacium 2. *ad African. fol.* 19. quemadmodum hunc paragraphum dispungi oporteat.
(10) Vide Cujac. in hanc *l.* 5. *ad African. fol.* 73. *ad* S1.
(11) *l.* 8. *infr. de legat.* 2.
(12) Vide quæ notavi ad *l.* 30. §. 1. *infr. de legat.* 3.
(13) Vide *l. unic. C. ubi fideicommissum.*
(14) Vide *l.* 2. *infr. de optione.* Cicero 2. *de inventione.* Heres meus quæ volet dato, nihil attinuisse scribi, *quæ volet.* vide Cujac. *ibid.* Goth. Vide *censur. forens. nostr. lib.* 3. *cap.* 8. num. 12. S. L.
(15) Vide *l.* 11. *infr. de reb. dub.*
(16) *l.* 45. *in pr. l.* 84. §. 5. *supr. h. t. l.* 102. §. 2. *infr. legat.* 3. §. 6. *Inst. de legat.* vide tamen *l.* 21. §. 1. *infr. legat.* 3.
(17) *l.* 34. §. 7. *supr. h. t.*
(18) Verbum *amplius solutum*, implicationem facit, repetitionem inducit. Verbum, *hoc amplius* replicationem, et multiplicationem. *Bald.*
(19) Falsa demonstratio non minuit legatum.
(20) Certum scil. *l.* 82. *infr. de verb. signif.*

§. 9. Si servus (1) alienus liber esse jussus, et legatus sit, peti eum ex legato posse ait: nam cum libertas nullius momenti sit, absurdum esse, per eam legatum infirmari, quod alioquin valeret, et si solum datum fuisset.

§. 10. Qui quinque in arca habebat, ita legavit, vel stipulanti promisit, *decem quæ in arca habeo* (2): et legatum, et stipulatio valebit (3): ita tamen, ut sola quinque vel ex stipulatione, vel ex testamento debeantur; ut vero quinque quæ deerunt (4), ex testamento peti possint, vix ratio patietur: nam quodammodo certum corpus, quod in rerum natura non sit, legatum videtur. Quod si mortis tempore plena summa fuerat, et postea aliquid ex ea deperierit, sine dubio soli heredi deperit.

§. 11. Si servus legatus sit, et moram (5) heres fecerit: periculo ejus et vivit, et deterior fit: ut si debilem (6) forte tradat, nihilominus teneatur.

§. 12. Cum quid tibi legatum, fideive tuæ commissum sit, ut mihi restituas; si quidem nihil præterea ex testamento capias, dolum malum duntaxat in exigendo eo legato, alioquin (7) etiam culpam (8) te mihi præstare debere, existimavit: sicut in contractibus fidei bonæ servatur, ut si quidem utriusque (9) contrahentis commodum versetur, etiam culpa; sin unius solius, dolus malus tantummodo præstetur.

§. 13. Qui margarita Titio pignori dederat, filium heredem instituit, et filiam exheredavit: deinde ita cavit, *te, Titi, rogo, fideique tuæ* (10) *committo, uti margarita, quæ tibi pignori dedi, vendas, et deducto omni debito tuo quod amplius erit, id omne filiæ meæ restituas*: ex ea scriptura filiam a fratre fideicommissum petere posse, ut is actiones suas adversus debitorem ei præstaret: Hoc enim casu eum, qui creditor fuisset, debitorem intelligendum, ejus scilicet, quod pretium pignoris summam debiti excedat.

§. 14. Non autem mirandum, [si] cum alius rogatus sit, alius (11) fideicommisso obstringatur: nam et cum in testamento ita scribatur, *te, Titi, rogo, ut acceptis centum* (12), *illum servum manumittas, vel Sempronio quid præstes*, parum quidem apte (13) scribi, verum æque intelligendum heredis fideicommissum, ut pecuniam Titio præstaret: ideoque et ipsum Titium cum herede acturum, et libertatem servo, vel Sempronio, quod rogatus sit præstare cogendum.

§. 15. Aufidius filii sui fidei commisit, *ut certam pecuniam quatuor libertis suis mutuam daret* (14), *et usuras leviores* (15) *taxaverat*: placuit, hoc fideicommissum utile totum esse.

Interpretatio facienda, per quam legatum non sit inutile. Duaren. *Facultas solvendi aliud pro alio transit ad singularem possessorem*. Bartolus. *Si maritus uxori leget, quæ ei donaverit*. 1. *De alternatione*.

109. Idem [lib. 6. (16) Quæstionum].

SI quando quis uxori suæ ea, quæ vivus donaverat, vulgari (17) modo leget, non de aliis donationibus videri eum sentire ait, quam de his, quæ jure validitæ non sunt. Alioquin [et] frustra (18) legaturus sit: [atque] si ita exprimat, *quæ uxori jure donavero*, vel ita, *quæ uxori manumissionis* (19) *causa donavero*, [*ea ei lego*]: nam inutile legatum futurum est.

§. 1. Heres, cujus fidei commissum erat, ut mihi fundum aut centum daret, fundum Titio vendidit: cum electio (20) ei relinquitur, utrum malit, dandi, ut tamen alterum solidum præstet, Prætoris officio convenire existimo, ut si pecuniam Titius offerat, inhibeat fundi persecutionem: ita enim eadem (21) causa constitueretur, quæ futura esset, si alienatus fundus non fuisset: quando etiam adversus ipsum heredem officium Prætoris sive arbitri (22) tale esse deberet, ut si fundus non præstaretur, neque pluris, neque minoris, quam centum æstimaretur.

De legato generali.

110. Idem [lib. 8. Quæstionum].

SI heres generaliter servum, *quem* (23) *ipse voluerit*, dare jussus, sciens furem dederit, isque furtum legatario fecerit: de dolo [malo] agi posse ait. Sed quoniam illud verum est, heredem in hoc teneri, ut non pessimum (24) det, ad hoc tenetur, ut et alium hominem præstet, et hunc pro noxæ deditione (25) relinquat.

De excusatione tutoris.

111. Marcianus [lib. 2. Institutionum].

ETiam si partis (26) bonorum se excusaverit tutor (puta Italicarum (27) vel provincialium rerum), totum, quod testamento datum est, ei auferetur. et ita Divi Severus et Antoninus rescripserunt.

De adscriptitiis. 1. *De manumissione servi legati*. 2. *De particula* Cum. 3. *De facto illicito*. 4. *De jurejurando*.

112. Idem [lib. 6. Institutionum].

SI [quis] inquilinos sine prædiis, quibus (28) adhærent, legaverit: inutile est legatum (29): Sed an æsti-

(1) Vid. Vacon. *lib.* 4. *declar.* 64. Molin. ad *l.* 1. *§. si quis. infr. de verb. oblig. num.* 43. Ans. Add. Forcatulum, *Necyomant. dialog.* 12. Mod.

(2) V. *l.* 37. *infr. de verb. oblig. l.* 82. *infr. de verb. sign.* Hæc verba pro conditione et causa sunt: qualitatem significant, et jus legati, et certum corpus nummorum.

(3) Imo, non valebit. *l.* 120. *infr. de verb. oblig.*

(4) Id est, quæ non erunt in rerum natura. *l.* 7. *in fin. infr. de tritico.*

(5) *l.* 47. *§. pen. et ult. supr. h. t.*

(6) Adde *l.* 12. *infr. de auro.*

(7) Si commodum sentias.

(8) Qui testamento commodum non sentit, de levi culpa non tenetur: secus, si sentit commodum. *Bald.*

(9) *l.* 5. *§.* 2. *supr. commodati.*

(10) Licet verba legati referantur ad debitorem, actio tamen competit contra heredem: cui in dubio videtur onus impositum. *Bart.*

(11) Vide *l.* 11. *§.* 22. *infr. de legat.* 3.

(12) Ab herede meo.

(13) *Al.* Aperte. vide Antonium Fabrum 5. *Conjecturar.* 18. Nam apte id scriptum est, sed non aperte satis: quia his verbis heres pecuniam Titio dare neque jussus, neque rogatus est.

(14) Factum utiliter legari potest. *l.* 66. *supr. eod.*

(15) Valet legatum, in quo heres jubetur pecuniam levioribus usuris mutuare. *Bald.*

(16) Vid. Cujac. 6. *ad African.*

(17) De quo *l.* 33. *§.* 1. *infr. de leg.* 3. *l.* 13. *infr. de auro.*

(18) Verborum interpretatio ea sumenda est, ut nihil frustra adjectum videatur. *l.* 84. *§.* 4. *sup. l.* 110. *infr. h. t. l.* 25. *§.* 17. *supr. famil.* Goth. Verba superflua esse non debent. Vid. Ant. Govean. *lect. jur. lib.* 1. *c.* 1. *num.* 9. Ans.

(19) *l.* 22. *C. de don. inter virum.*

(20) *l.* 10. *in fin. supr. de jure dot.*

(21) Emptor ejus conditionis esse debet, cujus et venditor. *Bald.*

(22) Vide quæ notavi ad *l.* 7. *infr. de fideicommiss.* vide ad hunc locum Ant. Fabr. 3. *Conjectur.* 13.

(23) V. *l.* 109. *§.* 1. *supr. h. t.*

(24) *l.* 37. *supr. eod. l.* 99. *infr. de verb. oblig. l.* 35. *C. de donat.* Male solvens non liberatur. *Bald.*

(25) *Flor.* dedito.

(26) Vide quæ notavi ad *l.* 13. *§.* 3. *supr. de excusat. tut.* Qui peccat in parte officii, in toto peccare videtur. *Bald.*

(27) *l.* 28. *supr. de testam. tut.*

(28) *l.* 7. *C. de agricolis et censitis.*

(29) Nam quæ a solo inseparabilia sunt, per se separatim legata nihil operantur.

matio debeatur, ex voluntate defuncti statuendum esse, Divi Marcus et Commodus rescripserunt.

§. 1. Cum servum suum heres damnatus dare, eum manumiserit (1), tenetur in ejus æstimationem: nec interest, scierit, an ignoraverit legatum. † Sed et si donaverit servum heres, et eum is cui donatus est, manumiserit, tenetur heres, quamvis ignoraverit a se eum legatum esse.

§. 2. Si ita legatum fuerit, *Titio cum Seio do lego* (2): utrisque legatum est: sicut utrumque legatum est, cum fundus cum domo Formiana legatus est.

§. 3. Si quis scripserit testamento fieri, quod contra jus (3) est, vel bonos mores: non valet: Veluti si quis scripserit contra legem aliquid, vel contra edictum Prætoris, vel etiam turpe (4) aliquid.

§. 4. Divi Severus et Antoninus rescripserunt, *jusjurandum* contra vim (5) legum et auctoritatem juris in testamento scriptum, nullius esse momenti.

De servo alieno. 1. De cibariis servo legatis. 2. De legatis repetitis a substituto in tertio gradu, 3. Vel a substituto impuberis. 5. De sepultura.

113. Idem [lib. 7. Institutionum].

Servo alieno ita legari potest, *quoad* (6) *serviat*, vel *si servus* forte *Titii erit*, ut et Marcellus ait.

§. 1. Si quis post tempus libertatem servo suo dederit, et interea rogaverit heredem, donec ad libertatem perveniat, cibaria (7) ei dare: testatoris voluntati obtemperandum esse, D. Severus et Antoninus rescripserunt.

§. 2. Si quis a primo herede centum legaverit alicui, et eidem a secundo ducenta, posteaque generaliter repetierit legata: trecenta videtur repetisse.

§. 3. Sed si pater impuberi filio substituerit, et a substituto legata repetierit, si pupillus heres extiterit, et intra pubertatem decesserit, repetitio non valet, quia voluntas defuncti hæc est, ut semel debeantur.

§. 4. Si ab impubere legatum fuerit sub conditione, *si ad pubertatem pervenerit*, et a substituto repetitum (8) fuerit: legatum debetur et a substituto: nec videtur repetita conditio quæ (9) inutile legatum facit.

§. 5. Ineptas (10) voluntates defunctorum circa sepulturam (veluti vestes (11), aut si qua alia supervacua ut in funus impendantur) non valere, Papinianus lib. III. responsorum scribit.

De peculio castrensi. 1. De liberto et patrono. 2. De fisco. 3. Si quis rogetur restituere fundum sibi legatum, et præterea centum post mortem suam, 4. Vel pure. 5. Si relinquatur ei, qui capere non potest. 6. De rogato, ut heredem instituat. 7. De rogato hereditatem suam, vel partem ejus restituere. 8. De emancipatione. 9. De ædibus destruendis. 10. De manumissione fideicommissarii. 11. 12. De fideicommisso relicto filiofam. vel servo. 13. De conditione, si sine liberis decesserit. 14. De alienatione prohibita, 15. Hoc adjecto, ut in familia relinquatur. 16. De morte servi relicti.

114. Idem [lib. 8. Institutionum].

Filiusfamilias (12) *miles vel veteranus*, licet sine testamento decedat, potest fideicommittere a patre: quia etiam testamentum facere potest.

§. 1. Si libertus ab intestato decesserit, a patrono potest, usque ad (13) partem debitam, fideicommissum relinquere: quia, si testamentum faceret, licebit ei partem debitam solam relinquere.

§. 2. Qui intestato decedit, et scit bona sua ad fiscum perventura vacantia, fidei fisci committere potest.

§. 3. Apud Marcellum lib. XII. Digestorum talis quæstio agitatur: Quidam ab eo, cui fundum legaverat, fideicommiserat, ut eum fundum post mortem suam restitueret Sempronio: ejusdem legatarii fidei commiserat, ut Titio daret centum: quæritur, quid juris sit? Et ait Marcellus, si Titio testator centum ex fructibus, quos vivus legatarius perceperit, reliquerit, et legatarius post tantum temporis decessisset, ut ex fructibus centum fierent, Titium centum accepturum: si post acceptum legatum confestim decessisset legatarius, Titii fidecommissum extingui: quia placet *non plus* (14) *posse rogari quem restituere, quam* [*quantum*] *ei relictum est.*

§. 4. Sed si Titii fideicommissum non est in tempus mortis legatarii collatum, ait Marcellus, confestim fideicommissum Titio dandum, sed cautione exacta, quanto amplius ceperit, reddi: quam cautionem ita committi, si prius legatarius decesserit, quam ex fructibus centum perciperet: sed vix est, ut legatarium ex reditibus voluerit ante (15) dare quam fructus legatarius percepisset. Certe erit legatarius audiendus, si velit totum fundum præstare, si de restituendo caveatur: absurdum enim est, de suo (16) eum præstare centum: maxime si fundus centum, vel non multo pluris est: quo jure utimur.

§. 5. Si quid alicui (17) licite fuerit relictum [vel jus aliud], quod ipse quidem propter corporis (18) sui (19) vitium, vel propter qualitatem relicti, vel aliam (20)

(1) §. 16. *vers. si vero. Inst. de legat.*
(2) *l.* 36. §. 2. *supr. h. t.*
(3) Quod lex reprobat, testator adprobare non potest. *Bald. l.* 55. *supr. eod. l.* 16. *infr. de usu et usufr. l.* 3. *in fin. infr. de annuis. l. un. C. de his, quæ pœnæ.* §. *ult. Inst. de legat.*
(4) *l.* 54. *supr. eod.* Turpia legata, Græcis, λοιδορίαν ἔχοντα.
(5) *l.* 8. *supr. de condit. inst.* Juramentum non firmat actum jure prohibitum. *Bald.* adde *l.* 5. *C. de legibus. cap. non est obligatorium. de regulis. in* 6.
(6) *l.* 82. *in fin. Infr. de legat.* 2.
(7) *l.* 17. *infr. de alimentis.*
(8) Adde *l.* 89. *infr. de cond. et demonstr.*
(9) Repetita non censetur conditio, quæ repetita vitiaret, et inutile legatum faceret. Bart. *l. ab exheredat.* 126. §. *ult. infr. h. t. l.* 1. *infr. de dote prælegata. l. ult. infr. de manumissis testament. l. Titia.* 134. §. 1. *Infr. de verb. oblig.* Bart. *in l. cum servus.* 18. *Supr. de conditionibus institution.* Castrens. *in l. avia.* 77. *Infr. de cond. et demonstr.* Alexand. *in l. si idem.* 11. §. *si una.* 2. *supr. de jurisd. omn. judic.*
(10) Nec enim omnis, qui testatur, sapit.
(11) Ut *l. ult. in fin. infr. de auro. l.* 14. §. 5. *supr. de religiosis.* Idem constituisse Lycurgum refert Alexand. ab Alexandro 3. *Genial.* 2. et 6. *cap.* 4. Quam graviter ex scripturis *Bald. nudus egressus sum de ventre matris meæ, et nudus revertar illuc.* Scio tamen Rebuffum aliud de episcopis sentire, quasi nefas sit eos sine vestibus sepelire. adde Sueton. *in Augusto. c.* 100. et Livium 34.
(12) *l.* 1. §. 6. *infr. ad SC. Trebell.*
(13) *l.* 2. *in fin. infr. de dote.*
(14) *l.* 1. §. 17. *infr. ad SC. Trebell.*
(15) Quod est præstandum ratione fructuum, non debet præstari ante perceptos fructus. adde *l.* 58. *supr. de usufruct.*
(16) *l.* 34. §. 2. *in fin. infr. de leg.* 3.
(17) Et sic capaci: proinde non obstabit *l.* 49. §. 2. *Infr. de leg.* 2. Goth. ad hunc §. *et l.* 40. *supr. h. t.* vid. Joann. a Sande *decis. Frisicar. lib.* 4. *tit.* 4. *defin.* 4. Ans.
(18) Vitium est facti, non juris.
(19) *l.* 40. *supr. eod.*
(20) Ut quia militia vel feudum est relictum. *arg. l.* 11. §. 16. *infr. de leg.* 3.

quamcunque probabilem (1) causam habere non potuit, alius tamen (2) hoc habere potuit: quanti (3) solet comparari, tantam æstimationem accipiet.

§. 6. Ut quis heredem instituat aliquem, rogari (4) non potest: plane (5) Senatus censuit perinde habendum, atque si rogasset hereditatem restitui.

§. 7. Quid ergo, si heres post mortem suam rogatus fuerit hereditatis suæ partem quartam restituere? Verius esse existimo, quod et Scævola notat, et Papirius Fronto scribit, valere fideicommissum, atque si de hereditate sua restituenda rogatus esset: et eatenus restituenda est, quatenus (6) hereditas testatoris patitur, secundum (7) vulgarem (8) formam juris.

§. 8. Sed si liberos suos emancipare rogatus fuerit, non cogitur (9) hoc facere: potestas enim patria, inæstimabilis (10) est.

§. 9. Ædes destruendæ (11) neque legari, neque per fideicommissum relinqui possunt: et ita Senatus censuit.

§. 10. Si fideicommissum relictum fuerit servo alieno sine libertate, et ad libertatem pervenerit: dicendum est, posse eum admitti ad capiendum.

§. 11. D. Severus et Antoninus rescripserunt, eum qui rogatus est sub conditione fratris sui filiis restituere, ante diem fideicommissi cedentem ne quidem ex voluntate eorum posse restituere his in potestate patris agentibus: cum possit, die fideicommissi cedente, sui juris constitutis ipsis debere restitui: vel si aliquis ex his ante decesserit, non omnibus.

§. 12. Iidem Principes rescripserunt, filiis ante diem fideicommissi venientem restitui hereditatem maternam necesse non esse: sed præstare heredem posse *vulgarem cautionem* (12), aut si præstare eam non poterit, mitti liberos in (13) possessionem fideicommissi servandi causa: ut pro pignore, non (14) ut pro dominis possideant, vel alienandi jus, sed ut pignus habeant: ut filius per patrem fructus consequatur, et servus per dominum.

§. 13. Cum erit rogatus, si sine liberis decesserit, per fideicommissum restituere: conditio defecisse videbitur, si patri supervixerint liberi: nec quæritur an heredes exstiterint.

§. 14. Divi Severus et Antoninus rescripserunt, eos, qui testamento vetant quid alienari (15), nec (16) causam exprimunt, propter quam id fieri velint: nisi (17) invenitur persona, cujus respectu hoc a testatore dispositum est, nullius esse momenti scripturam, quasi nudum præceptum reliquerint: quia talem legem testamento non possunt dicere. Quod si liberis, aut posteris, aut libertis, aut heredibus, aut aliis quibusdam personis consulentes, ejusmodi voluntatem significarent: eam servandam esse: sed hæc neque creditoribus (18), neque fisco (19) fraudi esse: nam si heredis, propter (20) testatoris creditores, bona venierunt, fortunam communem fideicommissarii quoque sequuntur.

§. 15. Cum pater, filio herede instituto, ex quo tres habuerat nepotes, fideicommisit, *ne fundum alienaret, et ut in* (21) *familia relinqueret*: et filius decedens, duos heredes instituit (22), tertium exheredavit, eum fundum extraneo legavit: Divi Severus et Antoninus rescripserunt, verum esse, non paruisse voluntati defuncti filium.

§. 16. Sed, et si cum duos exheredavit, unum heredem instituit, fundum extraneo legavit, [ut] putat Marcellus, posse exheredatos petere fideicommissum. Quod evenit, et si vivus filios emancipasset (23), et postea fundum alienasset.

§. 17. Sed si omnes filii heredes instituti sint ex disparibus partibus, non possunt petere fideicommissum ex minore parte scripti, ut viriles, non hereditarias, partes in eo habeant: verum (24) est enim in familia reliquisse, licet uni (25) reliquisset.

§. 18. Item si unum heredem instituisset, nec quicquam legasset, exheredati nihil interim, quandiu in familia res est, petere possunt.

§. 19. Interdum etiam cum lucro (26) heredis moritur servus legatus, vel per fideicommissum relictus: veluti si alienus (27), vel [licet] proprius pluribus, tamen separatim ita relictus, ut unusquisque in solidum capiat: [scilicet si] sine culpa heredis mortuus sit.

(1) Ut si peregrino quid legatum sit eo loco, ubi quid possire non potest. *l. unic. C. non licere habitatorib.* Quid, si mili sit legatus fundus, ut illo militet loco? Mutare locum non cogitur: capax est hujus legati. *l. 9. in fin. infr. de re militari.*

(2) Vide quæ scripsi in Epitome Feudorum, *titulo de testamentis.*

(3) Pretium rei est quanti res comparari consuevit, et sic ex consuetudine et usu pretium rei metimur.

(4) *l. 17. infr. ad SC. Trebell.*

(5) Jussus alium heredem etiam in suis et propriis bonis instituere, per fideicommissum gravatus restituere videtur.

(6) Patitur, secundum vulgarem formam juris, et si filios suos emancipare rogatus etc. *Cujac.* v. Paul. 4. *sent.* 13. §. 1. *et ibid.* Cujac.

(7) *l. 70. §. 2. Infr. de leg. 2.*

(8) Vulgaris formula, hic interprete Accursio, stricta est formula: sed verisimilius est jus rectum et ordinarium intelligi, quo fideicommissarius non cogitur filios emancipare: quia patria potestas est res inæstimabilis et sancta. Cogi tamen potest jure extraordinario, id est, auctoritate Principis. adde *l. 92. infr. de condit. et demonstr.* Paul. 4. *sent.* 13. §. 1. Cæterum quidam hic initium paragraphi constituunt.

(9) Imo cogitur. *l. 92. infr. de condit. et demonstr.*

(10) Inæstimabilis est patria potestas, *ut hic.* ut libertas. *l.* 106. *infr. de reg. jur.*

(11) Vid. quæ notavi ad *l. 41. §. 1. supr. h. t.*

(12) V. *l. 12. in fin. supr. qui satisd.*

(13) *l. 1. §. 1. infr. ut in possess. leg.*

(14) V. *l. 5. Infr. ut in possess. leg.*

(15) Scripserunt in hunc §. præter Ripam, Alciatum, Opizonum, et Crotum, copiose Ferdinandus Zoares, Bartholomæus Romulejus, et Joannes Bologaetus, vide et ad alia hujus legis capita Alexandrum *ad l. centurio. n.* 60. *de vulgar.* Paleotum *de nothis et spuriis. c.* 27. *n.* 4. Seb. Sap. *ad l. precibus. C. de impub. n.* 29. Forcatulum *in Necrom. jur. dial.* 50. *n.* 1. Cephalum *cons.* 186. *n.* 84. *et cons.* 221. *n.* 14. *vol.* 2. Mod.

(16) *l.* 38. §. 4. *l.* 93. *infr. de legat.* 3. Goth. vide Anton. Merend. *lib.* 4. *controv. cap.* 20. Ans. Adde Cujac. *lib.* 5. *obs.* 16. *et lib.* 9. *obs.* 24. Revard. *lib.* 3. *variar. cap.* 16. S. L.

(17) *l.* 69. §. 3. *infr. de legat.* 2. vid. Rolandum a Valle, 1. *consil.* 25. *num.* 17. 18. 19.

(18) Bonorum alienatione vetita excipiuntur in gratiam creditorum pignora. Cujac. 5. *obs.* 16. vid. *l.* 1. *C. debitorem venditionem pignor.*

(19) Bonorum alienatione vetita, excipitur vicesima: nec enim jussus testatoris fisco fraudi esse debet, quominus fiscus detrahat vicesimam. Cujac. 5. *obs.* 16. An vero id referemus ad vicesimam rerum venalium vel hereditatis? vide eundem, 9. *obs.* 24.

(20) Nam si propter heredis. *Hal.*

(21) Dixi 5. *Feud.* 13.

(22) Alienationis verbo institutio comprehenditur. adde *l.* 1. *C. de fundo dotali. l. ult. C. de rebus alienis non alienandis.*

(23) Tunc enim non est voluntaria alienatio. *l.* 69. §. 1. *infr. de leg.* 2.

(24) *d. l.* 69. *in fin.*

(25) *l.* 67. §. 2. *in fin. infr. de legat.* 3.

(26) Id est, citra damnum heredis. *l.* 26. §. 1. *supr. eod.*

(27) *l.* 22. *in fin. infr. de leg.* 3.

De verbis precariis.

115. ULPIANUS [lib. 2. Institutionum].

ETiam hoc modo (1) *cupio* (2) *des*, *opto des*, *credo* (3) *te daturum*, fideicommissum est.

Definitio legati. 1. *Si legetur heredi*, *vel heredi et extraneis.* 2. *An heres legari possit.* 3. *De servo hereditario.* 4. *Qualis fundus dari debet*, *et de servitutibus.*

116. FLORENTINUS [lib. 11. Institutionum].

LEgatum est delibatio (4) hereditatis, quia testator ex eo, quod universum heredis foret, alicui quid collatum velit.

§. 1. Heredi a semetipso (5) legatum dari non potest, a [te] coherede potest. Itaque si fundus legatus sit ei, qui ex parte dimidia heres institutus est, et duobus extraneis, ad heredem, cui legatus est, sexta pars fundi pertinet: quia a se vindicare non potest, a coherede vero semissario, duobus extraneis concurrentibus, non amplius tertia parte: extranei autem et ab ipso herede, cui legatum est, semissem, et ab alio herede trientem vindicabunt.

§. 2. Alienus servus heres institutus legari ipse a se nec totus, nec pro parte potest.

§. 3. Servo hereditario recte legatur, licet ea adita non sit: quia *hereditas personæ* (6) *defuncti*, *qui eam reliquit*, *vice fungitur.*

§. 4. Fundus legatus talis dari debet, qualis (7) relictus est: itaque sive ipse fundo heredis servitutem debuit, sive ei fundus heredis, licet confusione (8) dominii servitus extincta sit, pristinum jus restituendum est: et nisi legatarius imponi (9) servitutem patiatur, petenti ei legatum exceptio doli mali opponetur: si vero fundo legato servitus non restituetur, actio ex testamento superest.

De Civitate.

117. MARCIANUS [lib. 13. Institutionum].

SI quid relictum sit Civitatibus (10), omne valet: sive (11) in distributionem (12) relinquatur, sive in opus, sive in alimenta, vel in eruditionem (13) puerorum, sive quid aliud.

De verbis precariis.

118. NERATIUS [lib. 10. Regularum].

ET eo modo (14) relictum, *exigo* (15), *desidero uti des*, fideicommissum valet: sed et ita, *volo hereditatem meam Titii esse*, *scio hereditatem meam restituturum te Titio.*

De rationibus reddendis.

119. MARCIANUS [lib. 1. Regularum].

SI servus *vetitus est a testatore rationes* (16) *reddere*, non hoc consequitur, ut ne (17), quod apud eum sit, reddat, et lucrifaciat, sed ne scrupulosa (18) inquisitio fiat: hoc est, ut negligentiæ ratio non habeatur, sed tantum fraudium (19). Ideo et (20) manumisso non videtur peculium legari per hoc, quod vetitus est rationes reddere.

De alienatione ædium, *quarum reditus legatus est.* 1. *Si fideicommissarii ad distractionem consenserint.* 2. *De fructibus fundi legati.*

120. ULPIANUS [lib. 2. Responsorum].

NIhil proponi, cur prohibeatur heres ædificia distrahere (21), quorum (22) reditus sportulæ (23) sunt relictæ: salva tamen causa legati.

§. 1. Omnibus (24), quibus fideicommissum relictum est, ad distractionem consentientibus, nullam fideicommissi petitionem superfuturam.

§. 2. Fructus ex fundo pure legato, post aditam hereditatem (25) a legatario perceptos, ad ipsum pertinere, colonum (26) autem cum herede ex conducto habere actionem.

De particula Cum.

121. MARCIANUS [lib. 3. Regularum].

SI quis legaverit Titio cum Mævio: et sine altero alter ad legatum admittitur: Nam et cum dicit Prætor, *ventrem cum* (27) *liberis in possessionem esse jubeo*, etsi non sint liberi, venter in possessionem mittetur.

(1) Facit *l.* 11. *infr. de legat.* 3.

(2) Fideicommissi verba *Cupio*, *Opto*, *Credo te daturum.* adde *l.* 118. *infr. h. t.* Paul. 4. *sent.* 1. §. 6. dixi ad *l.* 2. *C. de codicill. l.* 2. *C. commun. de legat.* 10. *C. de fideicommiss.*

(3) *Al.* confido.

(4) μείωσις. 34. *Eclog.* 1. *cap.* 105. adde et aliam definitionem. *l.* 36. *infr. de legat.* 2. *et* §. 1. *Instit. eod.*

(5) *l.* 18. *l.* 34. §. 11. *in fin. supr. eod.* Ulpian. 24. §. 22.

(6) Vid. *l.* 31. *in fin. supr. de heredibus instit.*

(7) *l.* 45. *in fin. supr. eod.*

(8) *l.* 1. *supr. quemadmodum servit.*

(9) *l.* 76. §. 2. *infr. de legat.* 2.

(10) Civitatibus legari potest. *l.* 122. *Infr. h. t.*

(11) Civitatibus in eas causas legabatur in distributionem, opus, alimenta, eruditionem puerorum, *ut hic.* et similia, ut ad honorem, et ornatum ejus, vide *l.* 122. *infr. eod.*

(12) Distributio hæc alias divisio dicitur, *l.* 122. *Infr. eod. ubi vide.* distributionis quoque verbo, intelliguntur aliæ distributiones, quæ pensitari solent Ecclesiasticis personis, quod statis horis solennibus precibus adfuerint. *cap.* 2. §. 1. *de ætate et qualitate. in Clement. cap. unic. de clericis non resident. in* 6. *cap. licet vobis. de præbend.*

(13) Eruditionis is est favor, ut in eam relicta valeant.

(14) Adde *l.* 11. *infr. de legat.* 3. Gothofr. Vide Govean. *lect. lib.* 2. *cap.* 18. Ans.

(15) Vid. *l.* 115. *supr. h. t.*

(16) *l.* 23. §. 2. *infr. de pecul.* vide. *l.* 5. §. 7. *supr. de ministr. et peric. tut.* Goth. vid. Alciat. *lib.* 1. *paradox. cap.* Vacon. *lib.* 4. *cap.* 64. S. L.

(17) Rationibus reddendis liberatus reliqua debet reddere, *ut h* ut et ipsa rationum volumina. *l. ultim.* §. 1. *infr. de liber legat.*

(18) Rationibus reddendis liberatus, scrupulose non est inquirendus: negligentiæ namque ejus ratio non habetur, sed fraudis doli tantum.

(19) *l.* 9. *infr. de liberat.*

(20) Rationibus reddendis liberatus et manumissus hoc ipso, q rationibus reddendis liberatus est, peculium suum non consequit. Hinc etiam colligitur, legatum utile non vitiari per inutilem libertatis dationem.

(21) Vide *l.* 49. §. 8. *supr. h. t. l.* 21. *infr. de annuis legatis. l.* 38. *infr. de usu et usufr.*

(22) *Al.* e quorum reditu sportulæ. *Hal.*

(23) Sportulæ quid, vide Budæum in *l.* 5. §. *si mulier.* 17. *de donat. int. vir. et uxor.* Alciat. 3. *dispunct.* 17.

(24) *l.* 11. *C. de fideicomm.*

(25) Tunc enim heres est in mora dandi legati: ideoque fructus restituere tenetur. *l.* 84. *infr. de legat.* 2. adde quædam ex P huic loco non inidonea. 3. *sent.* 6. §. 64.

(26) *l.* 32. *supr. locati.*

(27) Dictio *cum* non facit conditionem. *l.* 13. *in fin. infr. de manumiss. testam.*

De relicto ad ornatum vel honorem civitatis. 1. *Si is a quo legatum est, non adierit.* 2. *Si is cui sub conditione solvendi legatum est, oneretur fideicommisso.*

122. PAULUS [lib. 3. Regularum].

CIvitatibus (1) legari potest (2) etiam quod ad honorem ornatumque (3) civitatis pertinet. † *Ad ornatum*, puta quod ad instruendum forum, theatrum, stadium legatum fuerit. † *Ad honorem*, puta quod ad munus (4) edendum venationemve (5); ludos Scenicos (6), ludos Circenses, [relictum fuerit], aut quod ad divisionem (7) singulorum civium, vel epulum (8), relictum fuerit: hoc amplius, quod in alimenta infirmæ ætatis, (puta (9) senioribus (10), vel pueris, puellisque) relictum fuerit, ad honorem (11) civitatis pertinere respondetur.

§. 1. *Lucius* (12) *Titius et Gaius Seius Publio Mævio decem dare damnas* (13) *sunto:* Gaius Seius heres non extitit: Sabinus ait, Titium solum legatum debiturum. Nam Seium pro non scripto habendum esse: hæc sententia vera est: [hoc est, Titius tota decem debebit].

§. 2. Eum, cui sub hac conditione fundus legatus est, *si centum heredi dedisset*, si tantum (14) sit in pretio fundi, quantum heredi dare jussus est, non est legatarius cogendus fideicommissum a se relictum præstare: quoniam nihil (15) ex testamento videtur capere, qui tantum erogat, quantum accepit.

Si fideicommissarius heredi successerit pro parte. 1. *De tacito fideicommisso.*

123. MARCELLUS [lib. sing. Responsorum].

LUcius Titius, cum duos filios heredes relinqueret, testamento ita cavit, *quisquis mihi liberorum meorum heres erit, ejus fidei committo, ut si quis ex his sine liberis decedat, hereditatis meæ bessem* (16), *cum morietur fratribus suis restituat:* frater decedens fratrem suum ex dodrante fecit heredem: Quæro, an fideicommisso satisfecerit? Marcellus respondit, id quod ex testamento Lucii Titii fratri testator debuisset, pro (17) ea parte, qua alius heres extitisset, peti posse, nisi diversum sensisse eum probaretur: nam parvum (18) inter hanc speciem interest, et cum (19) alias creditor debitori suo existit heres: sed plane audiendus erit coheres, si probare (20) possit, ea mente testatorem heredem instituisse fratrem suum, ut contentus institutione, fideicommisso abstinere deberet.

§. 1. In testamento ita scriptum est, *Gaio Seio illud et illud heres meus dato: et te rogo, Sei, fideique tuæ mando, uti ea omnia, quæ* [*supra*] *scripta sunt, reddas sine ulla mora, ei redderes ipse* (21): Quæro, an tacitum (22) fideicommissum sit, cum personam testator, cui restitui vellet, testamento non significaverit? Marcellus respondit: si in fraudem legum tacitam fidem Seius accommodasset, nihil ei prodesse [potest] si his verbis paterfamilias cum eo locutus esset: non enim ideo circumvenisse minus leges existimandus est, cum perinde incertum sit, cui prospectum voluerit.

Pro qua parte heredes teneantur.

124. NERATIUS [lib. 5. Membranarum].

SI heredes nominatim (23) enumerati, dare quid damnati sunt, propius est, ut viriles (24) partes debeant (25): quia personarum enumeratio hunc effectum habet, ut exæquentur (26) in legato præstando, qui si nominati non essent, hereditarias partes debituri essent.

De legato præceptionis et bonorum possessione contra tabulas.

125. RUTILIUS MAXIMUS [lib. singul. ad legem Falcidiam].

SI heres centum præcipere jussus sit, et restituere hereditatem, et patronus bonorum possessionem contra tabulas petierit: sicut legata, ita et præceptio pro parte, quam patronus abstulit, minuetur (27).

De substituto aut legitimo herede exheredati. 1. *De substitutis posthumo.*

126. PAULUS [lib. singul. de secundis tabulis].

AB exheredati substituto inutiliter legatum datur. Ergo nec a legitimo exheredati fideicommissum dari poterit: quod et legitimi eo jure præstare coguntur, quo, si scripti fuissent. † Sed si committente aliquo ex liberis in Edictum Prætoris, quo contra tabulas bonorum possessionem pollicetur, scriptus quoque filius contra tabulas bonorum possessionem petierit: substitutus ejus, legata pro modo patrimonii, quod ad filium pervenit, præstabit,

(1) *l.* 73. *in fin. l.* 117. *supr. h. t. l.* 26. *supr. de neg. l.* 1. §. 5. *infr. ad l. Falcid. l.* 26. *infr. ad SC. Treb. l.* 12. *infr. ut in poss. leg.* Ulp. 24. §. 28. Goth. vide Forner. *select. lib.* 2. *cap.* 11. Revard. 2. *variar. cap.* 16. Ans.

(2) Olim non poterant: neque per alium institui heredes poterant. Ulpian. 22. §. 5.

(3) Honor civitatis ab ejus ornatu distinguitur. Ad ornatum civitatum hæc pertinent, forum, theatrum, stadium: ad honorem vero hæc, muneris editio, venatio, ludi Scenici et Circenses.

(4) Gladiatorum munus intellige.

(5) De venatione adde quæ scripsi ad *l.* 4. *infr. de administr. rer. l.* 5. *infr. de pollicit.* adde *Novell.* 105. *cap.* 1. ubi dixi.

(6) Ludorum alii Scenici, *l.* 5. §. *interdum. supr. commodat. l.* 2. *l.* 4. *C. Th. de prætor. et quæst.* alii Circenses, *l.* 2. *in fin. supr. de his, qui notantur. l.* 12. §. *equitii. supr. de usu. l.* 1. *infr. de munerib.* vid. 18. Isidor. 12. Sueton. *Nerone.* 11. dixi de ludis ad *l.* 12. *tabular.* adde Alexandr. ab Alexandr. 6. *genial.* 19.

(7) Divisio hic est distributio. *l.* 117. *supr. h. t.* adde *l.* 23. *infr. de annuis.*

(8) *l.* 17. *in fin. infr. de cond. et demonstr.* viscerationem. *l.* 54. *infr. de leg.* 3. Ant. August. 4. *emend.* 1.

(9) Hinc colligit Alciatus, statutum aliquid disponens in casum infirmitatis habere locum in casu senectutis. Probata senectute præsumptionem juris esse, quod quis æger sit. vide Alciat. 1. *præsumpt.* 53. ibidem tradit, præsumptionem esse libidinem in senectute minui.

(10) Adde *l.* 8. §. 10. *supr. de transact.*

(11) Quod in alimenta senum, puerorum et puellarum relinquitur, ad honorem civitatis pertinet.

(12) *l. un.* §. 3. *C. de caducis.*

(13) Veteres dicebant *damnas* in plurali, non *damnes.* v. Paul. 3. *sent.* 6. §. 6. *et ibidem* Cujac. adde *l.* 34. §. 1. *infr. de legat.* 3.

(14) Adde *l.* 23. *infr. ad leg. Falcid.*

(15) Capere non videtur, qui tantum erogat, quantum accipit. vide *l.* 51. *infr. de regulis juris.*

(16) Octo uncias duos trientes. *Gothof.* v. Lud. Roman. *singul.* 546. Ans.

(17) *l.* 50. *infr. de fidejussoribus.*

(18) *Al.* parum.

(19) Confusio fit pro parte, quoties creditor debitori succedit, *l.* 6. *C. de heredit. act.*

(20) *l.* 85. *infr. de legat.* 2.

(21) *Al.* et reddas ipse.

(22) De quo lex 103. *supr. h. t.*

(23) *l.* 54. *in fin. supr. eod.* Quid, si nominatim? vide *l.* 93. *infr. de leg.* 3.

(24) Imo, pro hereditariis conveniendi sunt. *l.* 17. *infr. de duobus reis.*

(25) Et accipiant. §. 6. *Inst. de hered. instit.*

(26) Ut sint pares ejusdemque conditionis.

(27) *l. ult. in fin. infr. de legat.* 3.

perinde ac si id quod per bonorum possessionem filius habuit, a patre accepisset.

§. 1. Cum a posthumo (1) ita legetur, *si heres erit*, et non nato posthumo substituti adeant: legata eos debere, existimandum (2) est, quæ ille, si viveret, debiturus erat.

De posthumo alieno.

127. Idem [lib. singul. de jure Codicillorum].

A Fratris (3) posthumo fideicommissum dari potest: sola enim voluntas (4) servatur in fideicommissis (5): et obtinuit Galli (6) sententia alienos (7) quoque posthumos legitimos nobis heredes fieri.

Si tutor pupillam suam uxorem duxerit.

128. Marcianus [lib. 2. Institutionum].

SI tutor pupillam suam contra (8) Senatusconsultum uxorem duxit, illa quidem ex testamento ejus capere potest, ipse autem non (9) potest, et merito: delinquunt (10) enim hi, qui prohibitas nuptias contrahunt: et merito puniendi sunt, quod imputari non (11) potest mulieri, quæ a tutore decepta est (12).

(1) Nam posthumo fideicommitti potest. *l.* 1. §. 8. *infr. de legat.* 3.

(2) Repetitam non videri conditionem, quæ repetita vitiaret legatum, hinc colligunt. dixi ad *l.* 115. §. 4. *supr. h. t.*

(3) Posthumo alieno fideicommitti potest. §. 26. *Inst. eod.*

(4) *l.* 7. *in fin. infr. de supellectil.*

(5) In codicillis quidam rogaverat fratris sui posthumum (qui omnino alienus erat) ut daret Titio centum. id fideicommissum non videbatur valere duabus de causis, quia sicut posthumo alieno inutiliter legatur, ita ab eo inutiliter legari videtur. item non potest heres esse jure civili: quibus respondetur his verbis: *Sola enim voluntas etc.* significat autem in fideicommissis, quæ non pendent ex jure civili, ut legata, sed ex prætorum jurisdictione, solam voluntatem spectari, et subtilitates juris negligi. exempla suppeditabat Ulpianus *tit. de fideicommiss. instit.* Duarenus *lib.* 2. *disp. cap.* 88. Forcatulus *Necyomant. jur. dial.* 8.

(6) *l.* 29. *supr. de liberis.*

(7) Alienus mihi est posthumus, qui fratri etiam est posthumus.

(8) *l.* 63. *in fin. supr. de ritu.* *l.* 2. §. 1. *infr. de his, q ut indign.* vide *titul. C. de interdict. matrimon. inter pupill. tutor.*

(9) Pœna inter ceteras prohibitas nuptias contrahentis, hæc ut ex testamento jus capiendi non habeat.

(10) Prohibitas nuptias contrahere est delictum, et ideo puniendum.

(11) Pœna ibi imponi non debet, ubi non est delictum.

(12) Præsumi mulierem a viro decipi hinc colligunt, nimis ne generaliter: cum hic tantum agitur de pupilla, quæ a tutore suo decepta fuisse dicitur.

LIBER TRIGESIMUSPRIMUS.

[LIBER SECUNDUS.]

DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS.

De legato in arbitrium alterius collato.

1. ULPIANUS lib. 9. ad Sabinum.

IN *arbitrium alterius* (1) conferri legatum, velut (2) conditio (3), potest (4): quid enim interest (5), *Si Titius in Capitolium ascenderit*, mihi legetur, an, *Si voluerit?*

§. 1. Sed cum ita legatum sit, pupillo sive pupillæ, *Arbitrio tutorum*, neque conditio inest legato, neque mora: cum placeat, in testamentis legatum in alterius arbitrium collatum, pro (6) viri boni arbitrio accipi: quæ (7) enim mora est in boni viri arbitrio, quod injectum legato velut certam quantitatem exprimit, pro viribus (8) videlicet patrimonii?

De numero legatorum.

2. PAULUS [lib. 75. ad Edictum].

QUotiens nominatim (9) plures res in legato (10) exprimuntur (11), plura legata sunt: si autem supellex (12), aut argentum, aut peculium, aut instrumentum legatum sit, unum legatum [est].

De conditione quæ est in potestate heredis.

3. IDEM [lib. 4. ad Plautium].

SI ita legetur, *Heres dare damnas esto, si in Capitolium non* (13) *ascenderit*: utile legatum est, quamvis in potestate ejus sit ascendere, vel non ascendere.

An possit pro parte repudiari, pro parte acquiri.

4. IDEM [lib. 8. ad Plautium].

NEminem ejusdem rei legatæ sibi partem (14) velle, partem (15) nolle, verius est.

5. IDEM [lib. 7. Quæstionum].

SEd duobus (16) legatis relictis, unum quidem repudiare, alterum vero amplecti posse, respondetur.

§. 1. Sed si unum ex legatis onus (17) habet, et hoc repellatur, non idem dicendum est: Pone eum, cui decem et Stichus legatus est, rogatum (18) servum manumittere: si Falcidia locum habet, ex decem utriusque legati quarta deducetur: igitur, repudiato servo, non evitabitur *onus deductionis*, sed legatarius ex pecunia duas quartas relinquet.

6. IDEM [libro singulari ad legem Falcidiam].

GRege autem legato, non potest (19) quædam sperni, quædam vindicari: quia non plura, sed unum legatum est. † Idemque (20) dicemus, peculio legato aut veste (21), aut argento, et similibus.

Si unus ex collegatariis capere non potest.

7. IDEM [lib. 8. ad Plautium].

SI *Titio* (22) et ei (23), qui capere (24) non potest, decem legata sint: quia duobus heres dare damnatur (25), et unus capere non potest, quinque sola Titio dantur.

De servo qui in fuga est. 1. *Si cui decem, aut, si noluerit, homo legetur.* 2. *De amphoris tot ex dolio illo.* 3. *Si dubitetur, utri dandum sit legatum.* 5. *De parte hereditatis.*

8. IDEM [lib. 9. ad Plautium].

SI quis servum heredis vel alienum legaverit, et is fugisset: cautiones interponendæ sunt de reducendo eo: Sed si quidem vivo testatore fugerit, expensis (26) legatarii reducitur; si post mortem, sumptibus heredis.

§. 1. Si ita legetur, *Sempronio decem: aut, si noluerit, hominem Stichum lego*: hoc casu duo legata sunt, sed uni (27) contentus esse debet.

§. 2. Si quis legaverit *ex illo dolio amphoras decem*: etsi non decem, sed pauciores (28) inveniri possint, non extinguitur legatum: sed hoc tantummodo accipit, quod invenitur.

§. 3. Si inter duos dubitetur de eodem legato, cui potius dare oportet: utputa si *Titio* relictum est, et duo ejusdem nominis amici testatoris veniant, et legatum petant, et heres solvere paratus sit, deinde ambo defendere heredem parati sint: eligere (29) debere heredem, cui solvat, ut ab eo defendatur.

§. 4. Certam pecuniam legatam si et legatarius et substituti legatarii peterent, et heres solvere paratus sit: si ambo defendere heredem parati sint, eligere debet heres, cui solvat, ut ab eo defendatur: et si neutrius manifesta

(1) An extranei? sic putat Augustinus, 4. *emendat.* 15. *in fin.* sed tamen adde *l.* 75. *supr. de legat.* 1. Gothofr. Costal. *lib.* 1. *elect.* 21. S. L. Charond. *verosim. lib.* 1. *cap.* 21. Ans.

(2) Similitudine probat superiorem sententiam.

(3) Veluti conditionem. Cujac. 2. *obs.* 2.

(4) Imo legatum in heredis voluntatem conferri non potest. *l.* 43. §. 2. *supr. de legat.* 1. Quid aio? Imo potest, si modo non plenum arbitrium ei committas, sed quasi bono viro. *l.* 11. §. 7. *infr. de legat.* 3. vid. Cujac. 2. *obs.* 2.

(5) Imo multum: nam legatum sub hac conditione, *Si Titius Capitolium ascenderit*, debetur, *l.* 68. *supr. de heredib. instit. l.* 1. §. 1. *l.* 52. *infr. de cond. et demonstr.* sub ea, *si voluerit*, non debetur. *l.* 11. §. 7. *infr. de legat.* 3. vid. Bart. *hic.*

(6) *d. l.* 11. §. 7. *infr. de leg.* 3. *l.* 7. *supr. de contrah. empt. l.* 7. §. 1. *in fin. supr. de administr. et peric. tut.*

(7) Præsumi pro laudo et sententia arbitri, colligit hinc Alciat. *præs.* 12.

(8) *l.* 14. *infr. de annuis.*

(9) *l.* 3. *infr. de peculio leg.*

(10) Idem in stipulatione: tot enim sunt stipulationes, quot res sunt. *l.* 29. *infr. de verb. oblig.*

(11) Scil. conjunctim, non disjunctim. *l.* 27. *infr. h. t.*

(12) *l.* 6. *in fin. infr. eod.*

(13) Vide *l.* 7. *infr. de cond. et demonstr.*

(14) Vasalli catalogum cogi dominum seu patronum unica non adprobare, hinc colligit Molinæus, *in consuet. Paris. de mat. feudale.* §. 35. *n.* 28.

(15) Legatarius pro parte adquirere unum vel idem legatum potest, pro parte vero repudiare non potest. *l.* 38. *supr. de leg.* 1.

(16) Ex diversis causis, *l.* 101. §. 1. *supr. de leg.* 1. *arte l.* 10. *infr. de usu et usufr. leg.*

(17) *l.* 15. *in fin. infr. de aliment.*

(18) *l.* 36. §. 3. *infr. ad l. Falcid. l.* 22. *Infr. de fideicom. libert.*

(19) Non possunt. *Hal.* adde *l.* 38. *supr. de leg.* 1.

(20) Cur? hæc cum legantur, unum corpus videtur legatum.

(21) *l.* 2. *supr. h. t.*

(22) Qui capere potest.

(23) Puta Mævio.

(24) *l.* 34. §. 9. *supr. de leg.* 1.

(25) De legato damnationis vide Ulpian. 24. §. 4.

(26) *l.* 108. *supr. de legat.* 1.

(27) *Al.* uno.

(28) *l.* 65. *l.* 108. §. 10. *supr. de legat.* 1.

(29) Gratificari heres uni collegatario potest, ubi collegatarii pares sunt per omnia, vid. Bald. *hic.*

calumnia videatur, ei potius solvendum, cui primum (1) legatum est.

§. 5. Si cui certam (2) partem hereditatis legavero: Divus *Hadrianus rescripsit*, ut neque pretia manumissorum neque funeris impensa deduceretur.

De parte bonorum.

9. MODESTINUS [lib. 9. Regularum].

CUm autem pars bonorum ita legatur, *bonorum meorum, quæ sunt, cum moriar*: dos (3) et manumissorum pretia e medio deducenda sunt.

De accessione.

10. JAVOLENUS [lib. 1. ex Plautio].

CUm fundus nominatim legatus sit, si quid [ei] post testamentum factum adjectum (4) est, id quoque legato cedit (5), etiam si illa verba adjecta non sint, *qui meus erit*: si modo testator eam partem non separatim possedit, sed universitati prioris fundi adjunxit.

De statulibero. 1. *De alternatione.*

11. POMPONIUS [lib. 7. ex Plautio].

STatuliberum ab herede ne tunc quidem, cum dubia sit ejus ex testamento libertas, legatum sine libertate accipere posse, Labeo ait: quia servus ejus (6) esset. Sed si heres eandem (7) conditionem legato inserat, quæ libertati a testatore data præposita fuerit, valet legatum. nam et si, cum moreretur heres, servus liber esse jussus esset, recte sine libertate ei ab herede legari posse constat: quia supervacuum sit, ei libertatem dare, quam ex testamento heredis capturus non sit, sed [ex] testatoris [habet].

§. 1. *Stichum aut Pamphilum, utrum heres meus volet, Titio dato: dum utrum velit dare, eo* (8) *die, quo testamentum meum recitatum erit, dicat*: si non dixerit heres, Pamphilum an Stichum dare malit, perinde obligatum eum esse puto, ac si Stichum aut Pamphilum dare damnatus esset, utrum legatarius elegerit. Si dixerit (9), se Stichum dare velle, Sticho mortuo, liberari eum. Si ante diem legati cedentem alter (10) mortuus fuerit, alter qui supererit, in obligatione manebit. Cum autem semel dixerit heres utrum dare velit, mutare (11) sententiam non poterit: et ita et Juliano placuit.

De pecunia. 1. *De legato, cum heres morietur.*

12. PAULUS [lib. 2. ad Vitellium].

SI pecunia legata in bonis legantis non sit, solvendo tamen hereditas sit: heres pecuniam legatam dare compellitur: sive de suo, sive ex (12) venditione rerum hereditariarum, sive unde voluerit.

§. 1. Quod ita (13) legatum est, *Heres, cum morietur, Lucio Titio dato decem*, cum incerta die legatum est, ad heredes legatarii non pertinet, si vivo herede decesserit.

De duobus reis. 1. *De eo, quod testatori debetur.*

13. POMPONIUS [lib. 7. ex Plautio].

QUi duos reos ejusdem pecuniæ habet, Titium atque Mævium, ita legavit: *Quod mihi Titius debet, Mævio heres meus dato: quod Mævius [debet], Seio dato*: his verbis onerat heredem. nam cum actiones suas heres Mævio præstiterit adversus Titium, videtur Mævius facto ejus liberatus esse, et idcirco Seio heres tenebitur (14).

§. 1. Si is, qui unum reum habebat, quod is sibi deberet, duobus in solidum separatim legasset: oneratur heres duobus satisfacere, uni actione cedendo, alteri pecuniam solvendo (15).

Si servus legatus et liber esse jussus sit. 1. *De servo alieno.*

14. PAULUS [lib. 4. ad Vitellium].

SI idem servus et legatus (16) et liber esse jussus sit: favor libertatis prævalet (17). sin autem et in posteriore scriptura legatus est, et evidens (18) ademptio libertatis ostenditur: legatum propter defuncti voluntatem prævalebit.

§. 1. Servo alieno (19) herede instituto, post mortem domini ejus, cui adquisita hereditas, et libertatem fideicommissariam dari posse constat.

De alternatione.

15. CELSUS lib. 6. Digestorum.

SI quis duobus heredibus institutis, ita legaverit, *Stichum aut decem heredes danto*: non (20) potest alter heredum quinque, alter partem Stichi dare. sed necesse est, utrumque aut Stichum totum aut decem solvere.

16. PAULUS [lib. 16. Digestorum].

SI Titio aut (21) Seio, *utri heres vellet*, legatum relictum est (22): heres alteri dando, ab utroque liberatur. si neutri dat: uterque perinde petere potest, atque si ipsi soli legatum foret. nam ut stipulando duo rei constitui possunt, ita et testamento potest id fieri.

(1) *l.* 6. *C. de legatis.* Præsumitur enim in dubio magis pro ... instituto, quam pro substituto. *Bald.*

(2) Legatarius certæ partis hereditatis, non partis bonorum, subjicitur oneribus, *ut hic.* et *l.* 9. *infr. h. t. l. ult. infr. de usu* ... *ædit.*

(3) *l.* 104. *in fin. supr. de legat.* 1.

(4) Accedit quod res legata legatario cedit, et ad legatarium pertinet. *Bart.* Ampliatis per testatorem legati finibus legatum ampliatur. *Bald.* Imo non augetur, *l.* 7. *infr. de auro.* sed ibi vox ... legatum restringit ad tempus testamenti.

(5) V. Covarruvias *pract. quæst. c.* 2. Zoannetus *rer. quotid. c.* 11. Mod.

(6) Heredis. *l.* 9. *infr. de statulib.*

(7) Heres non legat statulibero, nisi sub conditione libertatis ... nisi fiat liber per mortem heredis. *Bald.*

(8) Electionem ad tempus usque concedens post tempus videtur causam revocare, et alteri concedere. Terminus a testatore præstitutus peremptorius est, *ut hic.* ut et contrahentibus. *l. qui fundum* 40. *supr. de contr. empt.*

(9) *l.* 84. §. 9. *supr. de legat.* 1.

(10) *l.* 47. §. 3. *supr. de legat.* 1.

(11) *d.* §. 9. *l.* 20. *infr. de optione.* Electio facta ex ultima voluntate libera voluntate mutari non potest. *Bald.* Cur? an propter translationem dominii, ut vult Accursius? an quod ultimo vitam ... non debeant, ut Bald. *arg. l. receptum est.* 18. *supr. comm. præd.?*

(12) *l.* 26. *supr. familiæ.* Pecuniæ legatario debetur pecunia numerata, licet in bonis testatoris non sit inventa, sed sola immobilia. *Bald.*

(13) Legatum in mortem heredis collatum non transmittitur, legatarius vivo testatore decesserit. *l.* 4. *Infr. quando dies legat.*

(14) Quando facto heredis debitor liberatur, imputatur heredi. *Bald.*

(15) Cur? jura cessa uni non possunt postea cedi alteri. *l. unic.* §. 11. *C. de caducis.*

(16) Eadem scil. scriptura: et ita duo quoties simul eadem scriptura relinquuntur, quæ simul valere non possunt, valet favorabilius, *Bald. l.* 16. *l.* 18. *in fin. supr. de vulgari. l.* 94. *in fin. infr. de cond. et demonstr. l.* 10. *in fin. l.* 40. *infr. de manumiss. testam.*

(17) Excipe casum *l.* 37. *infr. h. t.*

(18) V. *l.* 50. *infr. de fideicomm. libert.*

(19) *l.* 16. *infr. de fideicomm. libert.*

(20) In diversis rebus non potest fieri solutio. *Bald.* adde *l.* ... *infr. de verb. obl. l.* 8. *in fin. Supr. de legat.* 1. *l.* 34. §. *Infr. de solutionibus.*

(21) Vide *l.* 9. *Infr. de duobus reis.*

(22) Vide Molinæum *in labyrinto de divid. et individ. part.* *n.* 155. et *in lectionibus Dolanis.* Mod.

De fideicommisso relicto a legatario. 1. Si uni ex libertis legatum sit, nec appareat cui.

17. Marcellus [lib. 10. Digestorum].

SI quis Titio decem legaverit, et rogaverit (1), *ut ea restituat Mævio*, Mæviusque fuerit mortuus (2): Titii (3) commodo cedit, non heredis: nisi (4) duntaxat ut ministrum (5) Titium elegit. ┼ Idem est, et si ponas usumfructum legatum.

§. 1. Si heres damnatus esset, decem uni ex libertis dare, et non constituerit cui daret: heres omnibus (6) eadem decem præstare cogendus est.

De re legatarii.

18. Celsus [lib. 17. Digestorum].

HEredem meum ita tibi obligare possum, ut si, quandoque ego moriar, tuus servus Stichus non erit, dare eum tibi damnas sit.

De alternatione.

19. Idem [lib. 18. Digestorum].

SI is, cui legatus sit Stichus, aut Pamphilus, cum Stichum sibi legatum putaret, vindicaverit: amplius mutandæ vindicationis jus non habet (7): tamquam si damnatus (8) heres alterutrum dare, Stichum dederit, cum ignoret sibi permissum vel Pamphilum dare, nihil repetere possit (9).

De servo communi e jure accrescendi.

20. Idem [lib. 19. Digestorum].

ET Proculo placebat, et a (10) patre sic accepi, quod (11) servo communi legatum sit, si alter dominorum omitteret (12), alteri non adcrescere: non (13) enim conjunctim, sed partes (14) legatas: nam ambo si vindicarent, eam quemque (15) legati partem habiturum, quam in servo haberet.

De dote, de verbo reddere.

21. Idem [lib. 20. Digestorum].

CUm quidam uxori suæ dotem reddidisset, quadraginta ei legare voluisset; et quamquam sciret dotem redditam (16), hoc tamen prætextu usus esset, quasi dotis reddendæ nomine eam summam legaret: existimo, deberi quadraginta: etenim *reddendi* (17) verbum, quamquam significationem habeat retro dandi, recipit tamen et p[illegible] dandi significationem.

Si testator rem legatam, aut ejus partem legatario solverit.

22. Idem [lib. 21. Digestorum].

LUcius Titius, in testamento suo, Publio Mævio *militiam* (18) *suam reliquit* (19), *sive pecuniam* [*ejus*] *quæcumque redigi ex venditione ejus potuerit, cum suis commodis:* sed cum supervixit testamento Lucius Titius, militiam vendidit et pretium exegit, et dedit (20) ei, cui illam militiam vel pretium ejus testamento dari voluerit: post mortem Lucii Titii iterum Publius Mævius vel militiam vel pretium ejus ab heredibus Lucii Titii exigebat. Celsus: existimo pretium militiæ præstari non oportere: nisi legatarius ostenderit testatorem, est post factam solutionem iterum eum pretium militiæ accipere voluisse: Quod si non totum (21) pretium militiæ, sed partem vivus testator legatario dedit, reliqui superesse exactionem; nisi heres [et] ab hoc decessisse testatorem ostenderit: onus (22) enim probandi mutatam esse defuncti voluntatem, ad eum pertinet, qui fideicommissum recusat.

De alternatione. De usufructu rei legatæ.

23. Marcellus [lib. 13. Digestorum].

L*Ucio Titio fundum Seianum, vel usumfructum fundi Seiani lego:* potest legatarius vel fundum vindicare (23), vel fructum: quod facere non potest is, cui tantum fundus (24) legatus est.

De legato in voluntatem heredis collato.

24. Ulpianus [lib. 2. Fideicommissorum].

CUm quidam ita fideicommissum reliquisset, *rogo restituas libertis meis quibus* (25) *voles:* Marcellus putavit, posse heredem et indignum (26) præferre. At si ita, *his quos dignos putaveris:* petere posse ait eos, qui non offenderint. Idem ait, si neminem (27) eligat, omnes ad petitionem fideicommissi admitti videri, quasi jam præsenti die datum, cum sic relinquitur [*quibus voles*], nec ulli offerat. Plane, si cæteri defuncti sunt, superstiti dandum, vel heredi ejus, si prius, quam peteret, decessit. Scævola autem notat, Si omnes petere potuerunt, cum nulli offertur, cur non (28) et qui decesserunt,

(1) Legatarius rogari de legato restituendo potest. *Goth.* Expositionem hujus leg. v. apud Emmund. Merill. *lib.* 1. *observ.* c. 22. *Ans.*

(2) *l.* 60. *infr. h. t. l.* 38. §. 6. *infr. de leg.* 3. *l. unic.* §. 4 §. 9. *vers. sin autem. C. de caducis.*

(3) Legem Papiam ea tantum vindicare, quæ apud heredem remansura sunt, non quæ apud legatarium, hinc colligit Cujac. 5. *ad African.* adde *l.* 60. *infr. h. t.* 5. Harmenop. 10. *l.* 20. *infr. de [illegible]*

(4) *l.* 8. *infr. de aliment.*

(5) Qui a Græcis vocatur ὑπουργός. de quo vide quæ notavi ad *l.* [illegible] *supr. de leg.* 1.

(6) *l.* 24. *vers. idem ait. infr. h. t.*

(7) Cur ita? vide quæ notavi ad *l.* 35. *supr. de condict. indeb.* Goth. v. Cujac. *lib.* 8. *obs.* 35. S. L.

(8) Dixi ad Ulpian. 24. §. 14.

(9) Nihil repetere poterit. *Hal.* Imo poterit. *l.* 19. §. 3. *supr. de cond. indeb.* vid. Cujac. 8. *obs.* 35.

(10) Patris sui opinionem et sententiam defendere pulchrum est, eamque auctoritatibus aliis defendere, *ut hic.* et *l.* 29. *infr. h. t.* discedere tamen ab ea jure possumus. *l.* 3. §. 7. *supr. de condict. causa data.*

(11) An proprietas? an ususfructus? non ususfructus: vide *l.* 1. §. 1. *supr. de usufr. adcr.* ergo proprietas. Cur ita? non [illegible] certe, quod ususfructus personæ servi cohæreat: nam, si ita esset, nunquam a persona, ut personale quoddam discederet.

(12) Omittimus delata, amittimus adquisita; omissa proprietas, vel omissus ususfructus, alteri [illegible]; amissa non adcrescit; amissa non adcrescit. vide Cujac. 5. *ad Afric. fol.* 69.

(13) Imo adcrescit. *l.* 1. §. 1. *Supr. de usufr. adcrescend.*

(14) *l.* 80. *infr. de leg.* 3.

(15) *l.* 50. *supr. de leg.* 1.

(16) §. 15. *Inst. eod. l.* 3. *C. de falsa causa.*

(17) *l.* 100. *infr. de leg.* 3. *l.* 94. *infr. de verb. sign.*

(18) Militia est officium eorum, qui in aliqua schola inter statuta relati sunt, ex quo commoda et salaria a Principe consequuntur.

(19) Poterat enim interdum militia relinqui. *l. ult. C. de p[illegible]*

(20) Legata vivus testator præstare potest, *h. l.* et *l.* 11. *C.* [illegible] si præstiterit, eo mortuo iterum peti non poterunt: non enim præsumitur legatum duplicare voluisse, *l.* 6. *infr. de auro.* at [illegible] hereditas. vide *l.* 1. *infr. pro herede.*

(21) Totum habet, cui nihil deducitur. Partis executio, [illegible] alterius executionem non fallit.

(22) *l.* 11. §. 12. *infr. de legat.* 3. vid. quæ scripsi ad *l.* 22 *supr. de probat.*

(23) Dixi ad Ulpian. 24. §. 14.

(24) Alternative totum vel pars, ubi legatur, utrumque est in obligatione. adde *l.* 34. *in fin. supr. de leg.* 1. *l.* 19. *inf. de usu et usufr. l.* 2. *infr. de optione.* vide *l.* 10. *in fin. supr. de jure dot.*

(25) *Volo* verbum sui natura liberam tribuit potestatem. adde *l.* 46. *in pr. inf. de fideic. lib. l.* 7. §. 1. *infr. de rebus dub.* 3. [illegible] *l. si sic.* 75. *supr. de leg.* 1.

(26) Indignus potest eligi.

(27) *l.* 17. *in fin. supr. h. t. l.* 67. §. 7. *l.* 77. §. 4. *infr. eod. l.* 22. *in fin. infr. de statulib.*

(28) *d. l.* 17. *in fin. supr. eod.*

ad heredem transmiserunt? utique, si uno petente jam eligere non potest, cui det? videtur enim Marcellus, cum fideicommissum ita relinquitur, *ex libertis cui volueris*, arbitrari, nisi offerat, cui heres velit, et statim offerat, sine aliquo scilicet intervallo, statim competere omnibus (1) petitionem: cur igitur omnibus competat, merito notatus est, cur superstiti soli putet dandum: nisi forte antequam justum tempus prætereat, quo potuit eligere, cui potius offerat, cæteri decesserint.

25. MARCELLUS [lib. 15. Digestorum].

SI tamen quibusdam absentibus præsentes petent (2), cum præsenti die relictum sit fideicommissum, causa cognita (3) statuendum est, explorandumque an et alii sint petituri.

De usufructu rei legatæ.

26. IDEM [lib. 16. Digestorum].

IS, cujus in servo proprietas erat, fructuario (4) herede instituto, alicui eum servum legavit: non potest heres doli mali exceptione uti, si legatarius vindicare servum vellet non relicto heredi usufructu.

De alternativis.

27. CELSUS [lib. 34. Digestorum].

SI *illud* (5) *aut* (6) *illud* legatum sit, unum legatum est: si sub contrariis conditionibus aliud atque aliud legatum est, unum (7) legatum esse arbitramur: neque refert, et heredum, et eorum, quibus legatum est, diversas personas esse: veluti si ita legatum est, *si Nerva consul factus erit, Titius heres Attio fundum: si non erit Nerva consul factus, Seius heres Mævio centum dato.*

De parte debita patrono.

28. MARCELLUS [lib. 29. Digestorum].

CUm patronus ex debita parte institutus, fideicommissum relictum ab eo præstare non cogitur (8): si omiserit institutionem, qui eam partem vindicant, utrum eodem modo retinere, an vero præstare debeant fideicommissum? et magis est, deberi fideicommissum: quoniam quod illius personæ præstaretur, hoc nequaquam ad (9) alium pertinere deberet.

Si legatarius oneratus fideicommisso, non accipiat legatum. 1. *De relictis ab herede qui non adivit.*

29. CELSUS lib. 36. Digestorum.

PAter (10) meus referebat, cum esset in consilio Duceni Veri Consulis itum in sententiam suam: ut, cum Otacilius Catulus, filia ex asse herede instituta, liberto ducenta legasset, petissetque ab eo, ut ea concubinæ ipsius daret, et libertus, vivo testatore, decessisset, et quod ei relictum erat, apud filiam remansisset, cogeretur (11) filia id fideicommissum concubinæ reddere.

§. 1. Quod alicujus heredis nominatim fidei committitur, potest videri ita demum dari voluisse, si ille extitisset heres.

§. 2. Si (12) filio heredi pars ejus, a quo nominatim legatum est, adcrescit: non (13) præstabit legatum, quod jure antiquo (14) capit.

De relicto in tutelam viæ, non adscripta certa quantitate.

30. IDEM lib. 37. Digestorum.

QUidam in testamento ita scripsit, *Reipublicæ Graviscanorum* (15) *lego in tutelam viæ [reficiendæ]* (16), *quæ est in colonia eorum, usque ad viam Aureliam*: Quæsitum est, an hoc legatum valeat: Juventius Celsus respondit, Propemodum quidem imperfecta est hæc scriptura, *in tutelam [Aureliæ] viæ*: quia summa adscripta non est. Potest tamen videri tanta summa legata, quanta ei rei sufficeret: si modo non appareat, aliam fuisse defuncti voluntatem, aut ex magnitudine ejus pecuniæ, aut ex mediocritate facultatum, quam testatrix reliquit: tunc enim officio (17) Judicis, secundum æstimationem patrimonii, et legati quantitas definiri potest.

De his, qui manumitti non possunt, legatis ut manumittantur.

31. MODESTINUS [lib. 1. Regularum].

SI quis (18), quos non poterit (19) manumittere, legavit, ut manumitterentur: nec legatum nec libertas valet.

Relictum quando præstari debet. 1. *De fundo detento a legatario ante conditionem impletam.* 2. *De his, quæ in fundo erunt.* 3. *De legato*, quidquid in horreo erit. 4. De herede legatarii fideicommisso onerati. 5. Si res legatæ non reperiuntur. 6. De fideicommisso relicto familiæ.

32. IDEM [lib. 9. Regularum].

OMnia, quæ testamentis sine die vel conditione adscribuntur, ex die (20) aditæ hereditatis præstentur (21).

§. 1. Fundum ante conditionem completam ab herede non traditum, sed a legatario detentum (22), heres vindicare cum fructibus poterit (23).

(1) *l. un. C. de his qui ante apert.*
(2) *Al.* petant.
(3) Interim dum absunt alii. facit *l.* 4. *infr. de reb. auct. jud.*
(4) Testator, legando rem simpliciter, intelligitur legare proprietatem. *Bald.*
(5) *l.* 8. §. 2. *supr. de leg.* 1. *l.* 25. *infr. quando dies leg.*
(6) Aliud erit, si ita legetur, *illud et illud.* vid. *l.* 2. *supr. h. t.* adde quæ scripsi ad *l.* 29. *infr. de verb. obl.*
(7) Adde *l.* 2. *infr. de in diem addict.* Unum *dicitur*, quod finaliter unum est. *Bald.*
(8) *Al.* cogatur.
(9) *l.* 12. *l.* 13. *supr. soluto. l.* 1. §. 1. *infr. de jure immunitatis. l.* 68. *l.* 196. *infr. de reg. jur. cap.* 7. *de reg. jur. in* 6. §. 6. *Inst. de jure nat.*
(10) *Al.* Celsus pater meus.
(11) *l.* 9. *infr. de usu et usufr. leg.* v. *l.*1. §. 43. *infr. de aqua quotid. et æstiva.* Legata quasi caduca adcrescunt cum onere. *Bald.*
(12) *Al.* Unde si filio.
(13) Hoc, jure antiquo receptum erat, ante rescriptum Divi Severi, *l.* 61. *in fin. infr. h. t.* hodie aliud constitutum est. *l.* 74. *in fin. supr. de legat.* 1.
(14) Jus antiquum vocat, quod ante legem Papiam. *l. unic. C. de caducis.*
(15) Livius 41: Plenis religionum animis prodigia insuper nunciata: Tusculi facem in cœlo visam, Gabiis ædem Apollinis, et privata ædificia complura, Graviscis murum portamque de cœlo tacta.
(16) Quod de via hic dicitur, etiam ad domum extendi potest: Jason *ad l. ita stipulatas. num.* 11. *de verb. oblig.* vide et Guidonem Papæ *decis.* 475. Socinum aliosque *ad l.* 1. *num.* 51. *cum seq. solut. matr.* Mod.
(17) *l.* 69. §. 4. *supr. de jure dot.*
(18) Puta minor. vid. *l.* 4. *supr. de servis exportandis.*
(19) Quos non potuit. *Hal.* quos non poterat.
(20) Vide *l.* 7. *infr. quando dies legatorum.* Notat hic Bald. quadruplicem cessionem legatorum. Primam quoad transmissionem. *l. un.* §. 5. *C. de caducis.* Secundam quoad dominii translationem. *l.*86. §. 2. *supr. de leg.* 1. Tertiam quoad actionem nascentem. Quartam quoad præstationem.
(21) Ante igitur non debentur legata, nec præstantur.
(22) Legatarius non potest invadere rem legatam sub conditione: et si invadit, interim vindicatur ab eo. *Bald.*
(23) Cur ita? vide *l.* 12. *in fin. supr. de usufr.*

§. 2. Cum ita legatur, *illi hoc amplius fundum illum* *cum (1) omnibus rebus, quæ in eodem fundo erunt:* mancipia (2) quoque continentur.

§. 3. Cum ita legatur, *quidquid in horreo meo erit:* et is, cui legatum est, ex rebus non legatis, ignorante eo, ampliandi (3) legati sui gratia, in horreum intulerit: quod illatum est, non videtur esse legatum.

§. 4. Quod a legatario petitum erat, *ut alii restitueret:* si legatarius decedat, heres (4) quoque ejus id, quod legatum est, præstare debebit.

§. 5. Species nominatim legatæ, si non reperiantur (5), nec dolo heredis deesse probentur (6): peti ex eodem testamento non possunt.

§. 6. In fideicommisso, quod *familiæ* (7) relinquitur (8), hi ad petitionem ejus admitti possunt, qui (9) nominati sunt (10), aut post omnes eos extinctos, qui ex nomine defuncti fuerint eo tempore, quo testator moreretur, et qui (11) ex his primo gradu procreati sint: nisi specialiter defunctus ad alterius voluntatem suam extenderit.

Qui et pro qua parte præstant legata.

33. Idem [lib. 9. Responsorum respondit].

Legatorum petitio adversus heredes pro partibus hereditariis (12) competit: nec pro his qui solvendo non sunt, onerari coheredes oportet (13).

§. 1. Qui plures heredes instituit testamento, a quibusdam nominatim relinquit legata: postea codicillos ad omnes heredes scripsit: Quæro, quæ (14) legata debeantur? Modestinus respondit, cum manifeste testator testamento expresserit, a quibus heredibus legata præstari vellet, licet codicillos ad omnes scripserit; apparet tamen ea, quæ codicillis dedit, ab his (15) præstanda esse, quos munere (16) fungi (17) debere testamento suo ostendit testator.

De fideicommisso, peto, ut servum tuum manumittas, cum tot capita servorum tibi in codicillis legavero. 1. *De heredibus jussis accipere a semetipsis.* 2. *De domino fideicommissarii, qui divisioni quasi testis interfuit.* 3. *De his, quæ testator in prætorium uxoris transtulerat.* 4. *De conditione implenda.* 5. *De dote filiæ relicta.* 6. *De eo, quem testator dicit esse onera sustentaturum, et legata præstiturum.* 7. *De his, quæ testator dicit futura heredis post mortem ejus, cui ea reliquerat.*

34. Idem [lib. 10. Responsorum].

Titia cum testamento facto decederet, heredibus institutis Mævia et Sempronio filiis suis ex æquis partibus, petit a Mævia, ut Stichum servum suum manumitteret, in hæc verba: *a te autem, Mævia filia carissima, peto, ut Stichum servum tuum manumittas, cum in ministerio tuo tot capita servorum tibi his codicillis legavero:* nec legavit (18). Quæro, quid his verbis relictum videatur: cum ut supra cautum est, duobus heredibus institutis defunctam testatricem, et mancipia hereditaria duarum personarum fuisse; et codicillis nihil relictum sit de præstandis mancipiis; nec possit utile fideicommissum putari, quod datum non sit, cum legasse se dixerit, nec adjecerit legati speciem, nec ab herede, uti præstarentur mancipia, petierit? Modestinus respondit, ex verbis consultationi insertis Mæviam neque legati, neque fideicommissi petitionem habere, neque libertatem servo suo dare compelli.

§. 1. Lucius Titius in testamento suo ita cavit (19): *Οκταβιανῃ Στρατονίκῃ τῇ γλυκυτάτῃ μου θυγατρὶ χαίρειν. Βούλομαι αὐτὴν παρ' ἑαυτῆς λαβεῖν χωρίον Γάζαν σὺν ταῖς ἐνθήκαις αὐτοῦ πάσαις. Οκταβιανῷ Αλεξάνδρῳ τῷ γλυκυτάτῳ μου υἱῷ. Εξαίρετον βούλομαι αὐτὸν παρ' ἑαυτοῦ λαβεῖν σύγκτησιν (20) αγωνοφορόν (21) Κομιάνην, σὺν αἷς ἔχει ἐνθήκαις πάσαις.* Id est, *Octavianæ Stratonicæ dulcissimæ filiæ meæ salutem. Volo eam a se (22) ipsa accipere villam Gazam cum impositionibus (23) suis omnibus. Octaviano Alexandro dulcissimo filio meo salutem. Præcipuum volo eum accipere synthesin sterilium (24) villarum cum impositionibus suis.* Quæro, an hujusmodi scriptura integrum prædium singulis datum esse videatur: an vero partem hereditariam duntaxat?

(1) *l.* 68. *in fin. l.* 78. §. 2. *l.* 93. §. 2. *infr. de leg.* 3.

(2) Rerum appellatione continentur personæ. vide quæ notavi d *l.* 1. *supr. de rebus cred.*

(3) Vide *l.* 18. §. 12. *infr. de instructo.*

(4) *l.* 40. §. 1. *infr. ad SC. Treb.*

(5) *l.* 26. §. 1. *supr. de legat.* 1. Quæ non reperiantur, præsumuntur non esse. *Bald.*

(6) Dolum vel culpam qui allegat, probationis onus sustinet.

(7) Adde *l.* 54. *infr. ad leg. Falcid.* Familia et agnatio quo rdine admittenda sit ad bona, quæ vel ex fideicommisso, vel quæ rimigenio debentur, vel agnationi, v. Covarruv. 1. *practic.* 38.

(8) V. Aleiatum *tom.* 5. Zoannettum *rer. quotid. cap.* 17. Mod.

(9) Nomine proprio ad substitutionem vocati a testatore, cæteris præferuntur: censentur enim magis dilecti.

(10) Suo ordine, scilicet quatenus proximiores.

(11) Repræsentatio est in fideicommissis: filius ingreditur locum atris defuncti, ut adversus Baldum post glossam, Angelum, Puum, Imolam, Alexandrum, Socinum, Bertrandum, Ruinum, ravetam, Chassaneum, Durantium, Decium, Gozadinum. Socinum, Molinæum, Fabium de Eugubio, et Corneum, refert Cehalus. 1. *cons.* 16. *n.* 29.

(12) *l.* 44. *infr. h. t. l.* 4. *in fin. supr. de legat.* 1. *l.* 98. *nfr. de leg.* 3.

(13) Ubi agitur personali, non hypothecaria. vid. hic Bald. vie quæ scripsi ad *l.* 2. *C. de hered. act.*

(14) *Al.* qui.

(15) Vide *l.* 13. *infr. de alimentis.*

(16) Forte, quos eo munere fungi.

(17) Fungi munere legati est legatum præstare. *l.* 2. *infr. ad SC. Treb.* sed fungi munere Falcidiæ dicitur, qui Falcidiam patiur, *l.* 77. §. 1. *infr. h. t.*

(18) Onus injunctum prætextu alicujus emolumenti, non debetur, si illud emolumentum non detur. *Bald.*

(19) Vide Ferrandum *lib.* 1. *explic. c.* 31. Pratejum *c.* 2. *inversionum. et ad* §. *seq.* Nicolaum Vallam *de reb. dubiis.* Mod.

(20) Σύγκτησις *hic. et l. alumnæ.* 30. §. *Titia.* 1. *infr. de adimend.* Glossis Massa, quod et verbum eadem significatione est in Novella Leonis et Anthemii, *Novella de bonis vacantibus.* Et communi inquiunt jure Gestiana massa, de qua quæritur, prædictæ dominæ illustri restituatur. Est autem σύγκτησις *hic. et l.* 30. §. 1. *infr. de adimend. vel transfer. legatis.* multa prædia vicina ac se continentia. Qua ratione dici existimant Synthesin vestium, *l.* 38. *infr. de auro.* Vasorum, Martial. Statius *Sylvar.* 4. Q. Serenus Sammonicus, *c. de Lumbricis. et cap. de venenis.* Massa terræ frequenter apud Gregorium libris Registri legitur, Galli *Mestairie.*

(21) Vide *l. ult.* §. 17. *infr. de munerib.*

(22) Testator legatario jus conferre potest legati non ab herede, sed per se, hoc est, a semetipso capiendi: ita restringe *l.* 1. §. 2. *infr. quorum legator.* non tamen auferendi ab ipso herede jam possessore. Clarus 3. *sent.* 68. Porro eam partem expresse auferre potest vel tacite: Expresse, ut *supr. h. t.* Tacite, si eum testator faciat executorem testamenti, si vetet heredem molestiam ullam inferre legatario in re legata: si voluit legatum libere ad legatarium pervenire: si rem legatario tradidit, aut eam apud eundem sciat esse sine vitio. vide Ripensem ad *l.* 1. *infr. quod legator. num.* 11. 12. 13. 14.

(23) ἐνθήκαις. Entheca quid sit, vide *l.* 2. *infr. de instructo.*

(24) Σύγκτησιν ἀγωνοφόρον Κωμιάνην *H. l.* alii ἀγρεφόρον, ut sit plantæ genus, Arist. 9. *de nat. anim.* hic interpres videtur legisse ἀφόρων κωμῶν vel magis ἀπόρων quo verbo fœnea possessio intelligitur in Novellis. vide quæ dicam ad *l. ult. C. de fundis patrim.* vide Petr. Fabrum 2. *Agonisticon.* 17.

tuat contineat : cum inutiliter a semetipso quemque eorum, quam habebat, partem accipere voluit? Modestinus respondit, non sic (1) interpretandam scripturam de qua quæritur, ut fideicommissum inutile fiat. Item quæro, si integrum prædium relictum esse videtur, an pretium portionis fratri et coheredi solvendum sit : ut hoc ipso, quod a (2) semetipso accipere præcepit, pretio illato integrum habere cum voluerit. Item respondit, ad solutionem pretii fideicommissarium minime compellendum.

§. 2. Lucia Titia (3) intestata moriens, a filiis suis per fideicommissum alieno servo domum reliquit : post mortem filii [ejus] iidem qui heredes cum diviserunt hereditatem matris, diviserunt etiam domum : in qua divisione dominus servi fideicommissarii *quasi* (4) *testis* adfuit. Quæro, an fideicommissi persecutionem adquisitam sibi per servum, eo quod interfuit divisioni, amisisse videatur? Modestinus respondit, fideicommissum ipso jure amissum non esse (5), quod ne repudiari (6) quidem potest : sed nec per doli exceptionem summovetur : nisi evidenter apparuerit, omittendi fideicommissi causa hoc [eum] fecisse.

§. 3. Gaius Seius [cum domum suam] haberet, et in prætorio (7) uxoris suæ transtulisset, quasdam res de domo sua in eodem (8) prætorio (9) transtulit : ibique post multos dies decedens, testamento uxorem suam heredem et alios complures reliquit : quo testamento significavit verba, quæ infra scripta sunt : *In primis sciant heredes mei nullam pecuniam esse penes* (10) *uxorem meam. Sed nec aliud quidquam. Ideoque hoc nomine eam inquietari nolo.* Quæro, an ea, quæ vivo eo in prætorio uxoris ejus translata sunt, communi hereditati vindicari possint? et an secundum verba testamenti præscribi coheredibus possit a parte uxoris defuncti? Modestinus respondit, si ea, quæ in domum seu pretorium uxoris defunctus transtulit, præcipua ad eam pertinere voluit, nihil proponi, cur voluntate (11) ipsius standum non sit (12). Necesse igitur habet mulier (13), talem voluntatem fuisse testatoris ostendere : quod nisi fecerit, in hereditate mariti et hæc remanere oportet.

§. 4. Si ea conditione liberto (14) fideicommissum relictum est, *ne* (15) *a filiis ejus recederet;* et (16) per tutores factum est, quo minus conditionem impleret : iniquum est, eum, cum sit inculpatus, emolumento fideicommissi carere.

§. 5. Qui, invita filia, de dote egerat, decessit, eadem illa exheredata, filio herede instituto et ab eo fideicommissum illi dotis nomine reliquit : quæro, quantam a fratre mulier consequi debeat? Modestinus respondit : Quod in primis est, non (17) esse consumptam de dote actionem mulieri, cum patri suo non (18) consenserit, utique non ignorans : sic enim res explicatur, ut, si quidem major (19) quantitas [in priore] dote fuit, illius petitione sit tantummodo mulier contenta : quod si in summa dotis nomine legata amplius sit, quam in dote principali, compensatio (20) fiat usque ad eandem summam, quæ concurrit ; et id tantummodo, quod excedit in sequenti summa, ex testamento consequatur : non (21) est enim verisimile patrem duplici præstatione dotis filium eundemque heredem onerare voluisse ; præterea cum (22) putaverit se efficaciter, licet non consentiente filia, instituisse adversus generum de dote actionem.

§. 6. Lucius Titius, relictis duobus filiis suis heredibus diversi sexus institutis, addidit caput generale, *legata et libertates ab his heredibus suis præstari* [illegible] quadam (23) tamen parte testamenti a filio petiit, ut [illegible] nine onus legatorum in se sustineret, in hunc modum [*ea*] *quæcunque in legatis reliqui vel dari præcepi,* [illegible] *Attiano filio meo et herede dari præstarique jubebo* (24) deinde subjecit in præceptione relinquenda filiæ suæ hæc verba : *Paulinæ filiæ meæ dulcissimæ si quid me vi*[illegible] *dedi, comparavi, sibi habere jubeo : cujus rei quæsti*[illegible] *nem fieri veto, et peto a te filia carissima, ne* (25) [illegible] *irasci, quod ampliorem substantiam fratri tuo reliquerim quem* (26) *scis magna onera sustentaturum, et legat*[illegible] *quæ supra feci, præstaturum :* Quæro, an [ex] his [illegible] tremis verbis, quibus cum filia sua in testamento pat[illegible] locutus est, effectum videatur, ut hereditariis actionib[illegible] [id est] omnibus filium suum oneraverit ; an vero jam (2[illegible] solum propter onus legatorum locutus (28) esse videatu[illegible] petitiones autem hereditariæ in utrumque heredem cre[illegible] toribus dari debeant? Modestinus respondit, ut actio[illegible] creditorum filius solus (29) excipiat, jussisse testatore[illegible] non proponi (30).

§. 7. Titia cum nuberet Gaio Seio, dedit in dot[illegible]

(1) Verba testatoris a proprietate detorqueri possunt, ne alioquin legatum inutile fiat. *Bart.*

(2) V. *l.* 18. *l.* 34. §. 11. *l.* 116. §. 1. *supr. de legat.* 1. Ulpian. 24. §. 22.

(3) Vide Johann. Decher. *lib.* 1. *select. num.* 51. Ans. Adde Nicol. Vall. *de reb. dub. tract.* 10. Cujac. *lib.* 3. *observ. cap.* 11. S. L.

(4) Qui divisioni tanquam testis adfuit, repudiare jus, quod in ea potest prætendere, censetur. vide Bart. *l.* 34. *in fin. supr. soluto.*

(5) Imo videtur amissum. *l.* 26. §. 1. *in fin. supr. de pignorib.*

(6) Imo repudiari potest. *l.* 7. *supr. de legat.* 1. vide Cujac. 3. *observat.* 11. quod nec repudiatum. *Halvand.*

(7) *Al.* prætorium.

(8) *Al.* in idem prætorium.

(9) Villa urbana. Prætoria prædia voluptati deserviunt. *l.* 198. *infr. de verbor. signif.*

(10) De hac dictione vide *l.* 63. *infr. de verbor. signif.*

(11) Voluntati ipsius.

(12) Cur ita? vide *l.* 69. *infr. de legat.* 3.

(13) Imo non mulier [illegible] *l.* 10. *infr. de auro.*

(14) Idem dicendum, si maritus uxori alimenta legaverit sub ea conditione, si cum filiis suis vixerit. [illegible] enim uxor cum [illegible] tutore [illegible]

(15) *l.* 10. §. [illegible]

(16) Quod fit a persona repræsentante, videtur fieri a persona repræsentata. *Bald.*

(17) Dotis actio mulieri seu filiæ non consumitur, quæ [illegible] pater de dote agit.

(18) Invitus dicitur, qui non consensit.

(19) *l.* 22. §. 3. *l.* 37. *supr. solut.*

(20) Compensandi animo in dubio quisque intelligitur legare [illegible] tius, quam donandi : præsumitur compensandi voluntas magis [illegible] donandi.

(21) Præsumi non debet testator voluisse heredem duplici præstatione onerare.

(22) Præsumitur quisque id facere, quod jure valet, et [illegible] potest.

(23) Specialis ut ita dispositio deroget generali. *Bart.*

(24) *Al.* jubeo.

(25) Verba adulatoria non inducunt fideicommissi petitio[illegible] *Baldus.*

(26) Hæc verba, ut superflua, non vitiant rei veritatem. *l.* [illegible] §. 6. *infr. de auro*

(27) *Al.* eam.

(28) *Al.* ab hereditus.

(29) Imo is intelligitur oneratus, qui præcipere jussus [illegible] 107. *supr. de leg.* 1.

(30) Non propter generalia verba non est verisimile in [illegible] [illegible] testatorem a speciali provisione recessisse. *Bald.*

rædia, et quasdam alias res: postea decedens Codicillis a cavit: **Γάϊον Σέϊον τὸν ἄνδρα μου παρακατατίθεμαί** σοι, ὦ θύγατερ· ᾧ βούλομαι δοθεῖναι εἰς βίου χρῆσιν καὶ ἐπικαρπίαν μετοχὴν (1) κώμης Νακλήνων, ἣν ἔφθησα δεδωκυῖα, εἰς προῖκα, σὺν σώμασι τοῖς ἐμφερομένοις τῇ προικὶ· καὶ κατὰ μηδὲν ἐνοχληθῆναι αὐτὸν περὶ τῆς προικός· ἔσται γὰρ μετὰ τὴν τελευτὴν αὐτοῦ σά καὶ τῶν τέκνων σου· Id est, *Gaium Seium virum meum commendo tibi o filia: cui volo dari ad vitæ usum et fructum, participationem Castelli Nacleorum, quam præveni dedisse in dotem cum corporibus, quæ inferuntur doti: et in nihilum molestari eum de dote: erunt enim post mortem ejus tua, et filiorum tuorum:* præterea alia multa huic [eidem] marito legavit, ut, quamdiu viveret, haberet. Quæro, an propter hæc, quæ codicillis ei extra dotem relicta sunt, possit post mortem Gaii Sei, ex causa fideicommissi, petitio filiæ et heredi (2) Titiæ competere: et earum rerum nomine, quas in dotem Gaius Seius accepit? Modestinus respondit: Licet non ea verba proponuntur, ex quibus filia testatricis fideicommissum a Gaio Seio, postquam præstiterit, quæ testamentolegata sunt, petere possit: tamen nihil prohibet, propter voluntatem (3) testatricis, post mortem Gaii Seii fideicommissum peti.

Si uxori legetur, quæ usus hujus causa parata sunt.

35. Idem [lib. 16. Responsorum respondit].

Legatis uxori, quæ usus ejus causa parata sunt, eos servos ad eam non pertinere, qui non proprii ipsius, sed communis (4) usus causa parti (5) sunt.

Descriptio legati.

36. Idem [lib. 3. Pandectarum].

Legatum est donatio (6) testamento (7) relicta (8).

Si servus legetur et liber esse jubeatur.

37. Javolenus [lib. 1. ex Cassio].

Qui testamento inutiliter (9) manumissus est, legari eodem testamento potest: quia toties efficacior est libertas legato, quoties utiliter data est.

De eo, quod servus legatus adquirit.

38. [Idem lib. 2. ex Cassio].

Quod servus legatus ante aditam hereditatem adquisivit, hereditati (10) adquirit.

De ædificio imposito areæ legatæ.

39. Idem [lib. 3. ex Cassio].

Si areæ (11) legatæ, post testamentum factum, ædificium impositum est: utrumque debebitur, et solum, et superficium (12).

De legato duobus servis unius.

40. Idem [lib. 1. Epistolarum].

[Si] duobus servis meis eadem res legata est, et alterius servi nomine ad me eam pertinere nolo, totum (13) ad me pertinebit: quia partem alterius [servi (14) per alterum servum adquiro, perinde ac si meo et alterius] servo esset legatum.

De jure adcrescendi. 1. De dote.

41. Idem [lib. 7. Epistolarum].

Mævio fundi partem dimidiam, Seio (15) *partem dimidiam lego* (16), *eundem fundum Titio* (17) *lego:* si Seius decesserit, pars ejus utrique adcrescit: quia cum separatim (18) et partes fundi, et totus legatus sit (19), necesse est, ut ea pars quæ cessat, pro portione legati cuique eorum, quibus fundus separatim legatus est, adcrescat.

§. 1. A me heredi (20) uxori meæ ita legatum est, *Quidquid propter Titiam ad Seium* (21) *dotis nomine pervenit, tantam pecuniam Seius heres Titiæ det.* Quæro, an deductiones impensarum fieri possint, quæ fierent, si de dote ageretur? Respondit: Non dubito, quin uxori suæ (22), quod ita legatum est, *A te heres peto, quidquid ad te pervenisset, ut tantum ei dares*, tota dos sine (23) ratione deductionis impensarum mulieri debeatur. † Non autem idem jus servari debet ex testamento extranei, quod servatur in testamento viri qui dotem uxori relegavit: hæc enim taxationis loco habenda est, *Quidquid ad te pervenit;* illic autem, ubi vir uxori relegat, id videtur legare, quod in judicio dotis [mulier] consecutura fuerit.

(1) Μετοχή quæ hic dicitur, non est participatio, sed universitas prædiorum uno clausa septo, auctore Suida illo Davidis loco, ἧς ἡ μετοχὴ αὐτῆς ἐπὶ τὸ αὐτό. cujus conceptum in semet revolvitur: qua oratione summa civium conjunctio significatur.
(2) Vide *l.* 22. *C. de legat.*
(3) *l.* 7. *in fin. infr. de supellect.*
(4) Vide *l.* 10. *infr. de auro.*
(5) *Al.* parati.
(6) 34. *Eclog.* 1. §. 1.
(7) Imo, et codicillis legatum relinqui potest. *C. de his, quæ pœnæ nomine testamento, vel codicillis relinquuntur.*
(8) Ab herede præstanda, *arg. l.* 5. *C. h. t.* §. 1. *Inst. eod.* Ad hanc definitionem, v. Cujac. *hic in paratit.* adde aliam definitionem legati ex *l.* 116. *Supr. de leg.* 1.
(9) Puta in fraudem creditorum. *l.* 44. §. 7. *Supr. de legat.* 1.
(10) Hereditati adquirit servus hereditarius, quidquid adquiritur, hoc est, quidquid adquiritur ante aditam hereditatem, id hereditati adquirit. *l.* 91. §. 6. *Supr. de leg.* 1.
(11) *l.* 44. §. 4. *Supr. de leg.* 1.
(12) Superficii vox reperitur in *l.* 32. *supr. de jur. dot.* et in indice titulorum de superficiis.
(13) *l.* 58. *l.* 59. *in fin. Infr. h. t.*
(14) Inclusa in quibusdam codicibus desunt.
(15) Hic Seius et Mævius verbis conjuncti. *Goth.* Vide in hanc leg. Govean. *lib.* 1. *lect. c.* 13. Petr. de Bellapert. Castr. et Bart. *hic.* Ans. Adde Alciat. *lib.* 7. *parerg. cap.* 9. Duaren. *de jur. adcrescendi cap.* 13. Cujac. *lib.* 24. *obs.* 35. S. L.
(16) Non obstat huic legi objecta a Gothofredo *l.* 20. *supr. eod.* quia illic uni est legatum, hic vero duobus, quod solum inspici debet. cum enim quæritur de conjunctione, videndum est, cui legetur, non cui acquiratur. Itaque nihil nos movere debet quod in *d. l.* 20. duobus res acquiratur. *Mod.*
(17) Hic re tantum conjunctus est.
(18) Atqui non est inter eos jus adcrescendi, inter quos nulla est conjunctio. *argum. l.* 20. *supr. eod. l.* 1. *supr. de usufruct. adcrescend.*
(19) Animadverte in hac specie non esse veram conjunctionem. Itaque non potest hinc probari verbis conjunctum re conjuncto non præferri, contra *l. re conjuncti. infr. de leg.* 3. ad quam vide Ripam *num.* 123. *cum seq.* Forcatulum *in Necyomant. jur. dial.* 59. *n.* 6. Duarenum *lib.* 2. *de jur. accresc. cap.* 13. Alciat. *lib.* 7. *parerg. cap.* 9. *et ad* §. 1. Goveanum *lib.* 1. *var. lect. cap.* 13. Mod
(20) *Al.* herede.
(21) Vide omnino ad hunc locum Antonium Fabrum, 1. *conjectur.* 3.
(22) *Al.* tuæ (similis est error in *l. ex asse.* 28. *inf. ad SC. Trebell.*) Et ita legendum demonstrant verba hæc sequentia, quidquid ad te pervenisset. Utique enim dixisset Javolenus quidquid ad me pervenit, si de legato testatoris uxori relicto intellexisset.
(23) Imo quasdam impensas deducet. *l.* 5. *infr. de dote.*

Si non capax solidi oneretur fideicommisso.

42. IDEM [lib. 11. Epistolarum].

CUm ei, qui (1) partem (2) capiebat, legatum esset, ut (3) alii restitueret; placuit solidum (4) capere posse.

De legato, quantum heres habebit, 1. Vel, quanti unus heres habebit. 2. De fructibus fideicommissi in diem relicti. 3. De alternatione.

43. POMPONIUS [lib. 3. ad Quintum Mucium].

SI ita relictum fuerit, *Quantum heres* (5) *meus habebit, tantum Tithaso dari volo:* pro eo est, quasi ita scriptum sit, Quantum omnes (6) heredes habebunt.

§. 1. Quod si ita fuerit: *Quantum unus heres habebit, tantum Tithaso heredes meos dare volo:* minor (7) pars erit accipienda, quæ venit in legato.

§. 2. Pegasus solitus fuerat distinguere, si in diem fideicommissum relictum sit, veluti post annos decem: interesse, cujus causa tempus dilatum sit, utrumne heredis, quo casu heredem fructum retinere debere: an legatarii, veluti si in tempus pubertatis ei, qui impubes sit, fideicommissum relictum sit, tunc (8) enim fructus præstandos et antecedentis temporis: et hæc ita intelligenda sunt, si non (9) nominatim adjectum est, ut cum incremento heres fideicommissum præstet.

§. 3. Si ita scriptum sit, *decem aut quindecim heres dato:* pro eo est, ac si decem (10) sola legata sint; aut si ita sit, *Post annum, aut post biennium, quam ego decessero, heres dato:* post biennium (11) videtur legatum, quia heredis (12) esset potestas in eligendo.

De legato, heres meus damnas esto. 1. *De eadem summa bis legata.*

44. IDEM [lib. 4. ad Quintum Mucium].

SI pluribus heredibus institutis, ita scriptum sit, *Heres meus* (13) *damnas esto dare aureos quinque:* non quilibet heres, sed omnes videbuntur damnati, ut una quinque dent.

§. 1. Si ita legatum fuerit, *Lucius Titius heres meus, Tithaso quinque aureos dare damnas esto:* deinde (14) alio loco ita, *Publius Mævius heres meus Tithaso quinque aureos damnas esto dare:* nisi Titius (15) ostenderet adimendi (16) causa a Publio legatum esse relictum, quinos (17) aureos ab utroque accipiet.

De filiis et filiabus. 1. De repudiatione legati conditionalis vel in diem. 2. De conditione nuptiarum.

45. IDEM [lib. 8. ad Quintum Mucium].

SI ita sit scriptum, *Filiabus* (18) *meis centum aureos do:* an et masculini generis et fœminini liberis legatum videatur? nam si ita scriptum esset, *Filiis meis hosce tutores do*, responsum est, etiam (19) filiabus tutores datos esse: quod non (20) est ex contrario accipiendum, ut filiarum nomine etiam masculi contineantur: *exemplo* enim *pessimum* est, *fœminino* (21) *vocabulo etiam masculos contineri.*

§. 1. Si sub conditione, vel ex die certa, nobis legatum sit: ante (22) conditionem vel diem certum, repudiare non possumus: nam nec pertinet ad nos, antequam dies (23) veniat vel conditio existat.

§. 2. Si pater filiæ suæ testamento aureos tot heredem dare jusserit, *ubi* (24) *ea nupsisset: si filia nupta sit* (25) cum testamentum fit, sed absente patre et ignorante, nihilominus legatum debetur: si enim hoc pater non ignorabat, videtur de aliis nuptiis sensisse.

De eo quod quis debet.

46. PROCULUS [lib. 5. Epistolarum].

SI scripsisset, qui legabat, *Quidquid mihi Lucium Titium dare facere oportet, Sempronio lego;* nec adjecit, *præsens in diemve:* non dubitarem, quantum ad verborum significationem (26) adtineret, quin ea pecunia comprehensa non esset, cujus dies, moriente eo qui testamentum fecisset, nondum venisset, adjiciendo autem hæc verba, *Præsens in diemve:* aperte mihi videtur ostendisse, eam quoque pecuniam legare voluisse.

De duobus exemplariis.

47. IDEM lib. 6. Epistolarum.

SEmpronius Proculus Nepoti suo salutem. Binæ (27) tabulæ testamenti eodem tempore exemplarii (28) causa scriptæ, ut vulgo (29) fieri solet, ejusdem patrisfamilias proferuntur: in alteris centum, in alteris quinquaginta

(1) *l.* 16. §. 15. *infr. ad SC. Trebell.*

(2) Legari incapaci potest, ut restituat legatum capaci. *ut hic.* et *l.* 28. *infr. de legat.* 3. *l.* 16. §. 15. *infr. ad SC. Trebell.*

(3) Puta orbo. Dixi ad Ulp. 13. *l.* 16. §. 15. *infr. ad SC. Trebell.* vel uxori et viro. vid. Ulpianum *tit. de decimis.*

(4) Solidum, totum, atque integrum, est id, quod deductionem patitur nullam. Seneca 2. *de benefic.* Ut beneficia tua dilibera, ut integra ad eos quibus promissa sunt, perveniant, sine ulla, quod aiunt, deductione.

(5) Relatio facta ad heredem complectitur omnes heredes. *Baldus.*

(6) Ergo iste dimidiam, reliqui heredes aliam partem dimidiam habituri sunt.

(7) Nam in dubio minimum accipiendum est. *l.* 39. §. 6. *Supr. de legat.* 1. imo minimum non est accipiendum. *l.* 37. *Supr. de leg.* 1. *l.* 38. *Infr. de auro.*

(8) *l.* 3. §. 2. *in fin. supr. de usuris. l.* 21. §. 2. *in fin. infr. de annuis. l.* 78. §. 12. *infr. ad SC. Trebell.*

(9) *l.* 63. §. 4. *infr. ad SC. Trebell.*

(10) Est enim hæc summa minor, *l.* 12. *l.* 83. §. 3. *l.* 109. *infr. de verb. obligat.* facit *l.* 39. §. 6. *supr. de leg.* 1. vide c. 30. *de reg. jur. in* 6.

(11) Hoc enim tempus debitori commodius est *d.* §. 6.

(12) Imo legatarii, *l.* 25. *supr. h. t.* dixi ad Ulp. 24. §. 14.

(13) Indefinita vox æquipollet universali collective non distributive, *Bart. Bald.* Goth. [illegible] *l.* 25. *supr. de serv. præd. urb.* vide Kinschot. *resp.* 21. *n.* 19. [illegible]

(14) Ubi sunt diversæ [illegible], et diversi heredes gravati, quilibet per se diversa summa gravatus intelligitur. *Bald.* [illegible]. Si vero a diversis heredibus quantitas relinquitur in [illegible] utraque debebitur toti. *Bald.*

(15) Heres scilicet, imo non is, sed legatarius probare debet *l.* 29. *supr. de jure dotium.*

(16) Facit *l.* 9. *infr. de adimendis.*

(17) *l.* 113. §. 2. *supr. de leg.* 1.

(18) 5. Harmenop. 10. §. 3.

(19) *l.* 16. *in pr. supr. de testamen. tut.* vide *l.* 116. *infr. de verbor. sign.*

(20) Vide Hotom. [illegible] 6.

(21) *l.* 81. *infr. de legat.* 3. vide quæ notavi ad *Novell.* 18, c. 9.

(22) Renunciari juri nondum competenti non potest. adde *l.* [illegible] *Supr. de adquir. vel omitt. hereditate.*

(23) *l.* 1. §. 11. *infr. quod legatorum.*

(24) De hac [illegible] *ubi*. juncta verbo futuri temporis v. Pe[illegible] tolem in *l.* 1. *infr. de cond. et demonstr.*

(25) Jam scilicet. Si jam facta sint, quæ conditionis loco [illegible] nantur, et nesciat testator, præsentia debentur. *l.* 11. *infr. de condit. et demonstr.*

(26) Cui in dubio, nisi contrarium probetur, statur. *l.* 69. *infr. de legat.* 3.

(27) §. 13. *Inst. de testament.* Goth. vide Cujac. *lib.* 14. *obs.* *cap.* 7. Menoch. *de arbitr. judic. lib.* 2. *c.* 212. S. L.

(28) *Al.* exemplaris. Quid? Exemplarium, seu exemplar, est originale, seu primaria scriptura, ut putat Accursius et Bartolus [illegible], quod ex aliquo transcriptum est. [illegible] *l.* 1. [illegible]

(29) *l.* 1. §. 3. *infr. de B. P. secund. tab.* §. *sed et nostri.* [illegible] *Inst. de test.*

aurei legati sunt Titio: quæris, utrum et (1) quinquaginta aureos, an centum duntaxat habiturus sit: Proculus respondit: In hoc casu [magis] heredi parcendum est, ideoque utrumque legatum nullo modo debetur, sed tantummodo quinquaginta aurei.

De dote relegata. 1. *De herede demente.*

48. Idem lib. 8. Epistolarum.

LIcinnius Lucusta Proculo suo salutem. Cum faciat conditionem in releganda dote, ut si mallet uxor mancipia, quæ in dotem dederit, quam pecuniam numeratam recipere: si ea mancipia uxor malit, nunquid etiam ea mancipia, quæ postea ex his mancipiis nata sunt, uxori debeantur, quæro (2)? Proculus Lucustæ suo salutem. Si uxor mallet mancipia, quam dotem accipere: ipsa mancipia, quæ æstimata in dotem dedit, non (3) etiam partus mancipiorum ei debebuntur.

§. 1. Bonorum possessione dementis curatori data, legata a curatore, qui furiosum defendit, peti poterunt: sed qui petent, cavere (4) debebunt, *si hereditas evicta fuerit, quod legatorum nomine datum sit, redditu* (5) *iri.*

De morte animalis legati. 1. *De tessera frumentaria.* *De militia.* 2. *De re cujus commercium legatarius*, 3. *vel heres non habet.* 4. *De oneribus partis accrescentis.*

49. Paulus [lib. 5. ad leg. Juliam et Papiam].

MOrtuo bove, qui legatus est, neque corium (6) neque caro (7) debetur (8).

§. 1. Si Titio frumentaria (9) tessera (10) legata sit, et is decesserit: quidam putant extingui legatum. sed hoc non est verum: nam cui tessera vel militia legatur, æstimatio videtur legata.

§. 2. Labeo (11) refert, agrum cujus commercium non habes, legari tibi posse, Trebatium respondisse, quod merito (12) Priscus Fulcinius falsum esse aiebat.

§. 3. Sed (13) Proculus [ait], si quis heredem suum ...m fundum, cujus commercium is heres non habeat, ...re jusserat ei, qui ejus commercium habeat: putat heredem obligatum esse (quod verius est) vel in ipsam ...m, si hæc in bonis testatoris fuerit: vel, si non est, in ejus æstimationem.

§. 4. Si testator dari quid jussisset, aut opus fieri (14), aut munus dari: pro portione sua eos præstare, quibus pars hereditatis adcresceret, æque atque cetera legata, placet.

De substitutione. 1. *De eo quod quis debet alternate*, 2. *Vel simpliciter.*

50. Marcellus [lib. 28. Digestorum].

UT heredibus substitui potest, ita etiam legatariis (15). videamus, an idem fieri possit, et cum (16) mortis causa donabitur: ut id promittat ille alteri, si ipse capere non poterit? quod magis est: quia in posterioris quoque personam donatio confertur.

§. 1. Si Titius mihi Stichum aut decem debeat, et legavero tibi Stichum quem mihi debet: placet extingui (17) legatum, decem solutis. et si diversis, alii decem, alii Stichus legatus fuerit: ex eventu solutionis legatum valet.

§. 2. Cum ita legatum est, *Quantam pecuniam heres meus a Titio exegerit, tantam Mævio dato*, si sub conditione legatum est, antequam exacta pecunia sit, legatarius agere non potest: quod si statim dies legati cedit (ut Publicius recte putat), legatarius agere potest, ut actiones præstentur.

De capacitate. 1. *De adoptione.*

51. Ulpianus lib. 8. ad legem Juliam et Papiam.

SI ita quis testamento suo cavisset, *Illi quantum plurimum per legem* (18) *accipere potest, dari volo:* utique tunc, cum (19) quando capere potuerit, videtur ei relictum. Sed et si dixerit, *Quam maximam partem dare possum* (20), *damnas esto heres meus ei dare:* idem erit dicendum.

§. 1. Is, cui *in* (21) *tempus liberorum* tertia pars relicta est, utique non poterit adoptando (22) tertiam partem consequi.

De capacitate.

52. Terentius Clemens lib. 3. ad legem Juliam et Papiam.

NOn oportet (23) prius de conditione cujusdam quæri, quam hereditas legatumve ad eum pertineat.

De eo, quod mulieri relictum est pro dote.

53. Idem [lib. 4. ad leg. Juliam et Papiam].

CUm ab uno (24) herede mulieri pro dote, compensandi (25) animo, legatum esset, eaque dotem suam ferre, quam legatum maluerit: utrum in omnes heredes, an in eum solum, a quo legatum est, actio ei de

(1) *Al.* centum et quinquaginta.

(2) ἀποσιώπησις, seu reticentia, figura est, quoties id tacetur, quod facile intelligi potest. Idem accidit quoties JCti proponunt quæstionem, nec respondent. Nam si adfirmando proposuerunt quæstionem, intelliguntur respondere etiam adfirmando: ceu negative, negando. *l.* 31. §. 1. *Supr. de reb. cred.*

(3) *l.* 14. *in fin. supr. de usur.*

(4) *l.* 8. *infr. si cui plus, quam per leg. Falcid.*

(5) Redditum iri.

(6) *l.* 30. *supr. quib. mod. ususfr.* vide *l.* 53. §. 5. *supr. de legat.* 3.

(7) *l.* 70. §. 2. *supr. de usufruct. l.* 30. *supr. quib. mod. ususfr.*

(8) Aliud est, si vindicari bos poterat. *l.* 49. *in fin. supr. de rei vind. l.* 14. §. 2. *supr. de condict. furt.*

(9) *l.* 52. §. 1. *supr. de judiciis.* Tessera frumentaria est, signum frumentarium, quo exhibito frumentum certa portione a plebe dabatur. *l.* 87. *infr. h. t.* vide Turneb. 19. *adver.* 26. de tesseraria qui annonam dividebant, vide Cujac. 6. *observ.* 33. *in fin.* vide Covarruviam, 4. *variarum* 1. *n.* 9. *et seq.*

(10) Vel tribus. *l.* 35. *infr. de leg.* 3.

(11) Vide Cujac. *Inst. eod. l.* 34. *infr. de verb. oblig.*

(12) Imo, immerito, vide quæ notavi ad *l.* 34. *infr. de verb. oblig.*

(13) Quasi diceret, multum interest, utrum stipuler rem, cujus commercium non habeo; an promittam. Priori casu, inutilis est mihi stipulatio: altero utilis est. *l.* 34. *infr. de verb. oblig.*

(14) Damnari heres potest, ut alii domum extruat. vide Paul. 3. *sentent.* 6. §. 10.

(15) *l.* 36. §. 1. *l.* 77. *infr. de condit. et demonst.* dixi ad *l.* 9. *C. de fideicomm.*

(16) §. 1. *Inst. de singul. rebus per fideic. relict.*

(17) *l.* 75. *in fin. supr. de legat.* 1.

(18) Juliam et Papiam, ut inscriptio hujus loci indicat.

(19) Genus loquendi observa, *cum quando*: alias alterutra sufficit.

(20) *Subaudi*, per legem, posse enim dicimus quæ per leges possumus.

(21) Ut *l.* 9. *infr. de cond. et demonstr.*

(22) Parentum appellatione non semper veniunt adoptivi. *l.* 76. *infr. de cond. et demonstrat.* aliter quam in *l.* 8. *supr. de in jus vocando.*

(23) Etiam a fisco. vide Cujac. 1. *ad Afric. fol.* 8.

(24) Id est, cum unus heres oneratus est. facit *l.* 20. §. 8. *supr. fam. l.* 46. *supr. solut.*

(25) Quid? compensandi animus num præsumitur? vide *l.* 34. §. 5. *supr. h. t. l.* 85. *infr. eod. l.* 6. *C. de h... ... inst.* G... Pro intellectu legis v. Surd. *decis.* 90. *n.* 5. *in fin.* Ans.

dote (1) dari debeat, quæritur? Julianus, in eum (2) primum, a quo legatum sit, actionem dandam putat: nam cum aut suo jure, aut judicio mariti contenta esse debeat, æquum esse, eum, a quo ei maritus aliquid pro dote legaverat, usque ad quantitatem legati onus hujus æris alieni sustinere, reliqua parte dotis ab heredibus ei præstanda.

§. 1. Eadem erunt dicenda, si heres instituta pro dote, omiserit hereditatem, ut in substitutum actio detur: et hoc verum est.

§. 2. Sed de legatis et legis Falcidiæ ratione belle dubitatur, utrum is (3), in quem solum dotis actio detur, legata integra ex persona sua debeat, perinde ac si omnes heredes dotem præstarent: an dotem totam in ære (4) alieno computare, quia in eum solum actio ejus detur: quod sane magis rationem habere videtur.

De conditione, si tantum dederit legatarius, quanti res valet.

54. Idem [lib. 13. ad leg. Juliam et Papiam].

SI cui fundus (5) centum dignus legatus fuerit, *Si centum heredi vel cuilibet alii dederit:* uberrimum videtur esse legatum. nam alias interest legatarii fundum potius habere, quam centum: sæpe enim confines (6) fundos etiam (7) supra justam æstimationem interest nostra adquirere.

Si legatarius collegatario successerit. 1. De servo hereditario.

55. Gajus [lib. 12. ad leg. Juliam et Papiam].

SI Titio et mihi eadem res legata fuerit; et is die cedente legati decesserit, me herede relicto, et vel ex mea propria causa, vel ex hereditaria legatum repudiavero: magis placere video, partem defecisse.

§. 1. Si eo herede instituto, qui vel nihil, vel non totum capere potest, servo hereditario legatum fuerit: tractantibus nobis de capacitate (8) videndum est, utrum heredis an defuncti persona, an neutrius spectari debeat? Et post multas varietates placet, ut, quia nullus est dominus, in cujus persona de capacitate quæri possit, sine ullo impedimento adquiratur legatum hereditati: atque ob id omnimodo ad eum pertineat, quicunque postea heres extiterit, secundum quod accipere potest: reliqua autem pars ad eos, qui jure vocantur, venit.

De Principe.

56. Idem [lib. 14. ad leg. Juliam et Papiam].

QUod Principi (9) relictum est, qui antequam dies legati cedat, ab hominibus ereptus est, ex Constitutione Divi Antonini, successori ejus debetur (10).

De Augusta.

57. Junius Mauricianus [lib. 2. ad legem Juliam et Papiam].

SI *Augustæ* legaveris, et ea inter homines esse desierit: deficit, quod ei relictum est (11). sicuti Divus Hadrianus in *Plotinæ*, et proxime Imperator Antoninus in Faustinæ (12) *Augustæ* persona constituit, cum ea ante inter homines esse desiit, quam testator decederet.

Si legatarius rem ex parte voluerit.

58. Gajus [lib. 14. ad leg. Juliam et Papiam].

SI cui res legata fuerit, et omnino aliqua ex parte voluerit suam esse: totam (13) adquirit.

Si legatur domino et servo, vel duobus servis ejusdem.

59. Terentius Clemens [lib. 15. ad legem Juliam et Papiam].

SI mihi pure, servo meo vel pure, vel sub conditione eadem res legata est (14): egoque legatum, quod mihi datum est, repudiem, deinde, conditione existente, id quod servo meo legatum est, vellem ad me pertinere: partem legati deficere responsum est: nisi si quis dubitet, an existente conditione (15), si servus vivat, omnimodo legatum meum fiat, quod semel ad me pertinere voluerim: quod (16) æquius esse videtur. ✝ Idem est, et si duobus servis meis eadem res legetur.

Si fideicommissum a legatario relictum deficiat.

60. Ulpianus [lib. 16. ad leg. Juliam et Papiam].

JUlianus ait: Si a filio herede legatum sit Seio, fideique ejus commissum [fuerit] sub conditione ut Titio daret, et Titius pendente conditione decesserit: fideicommissum deficiens (17) apud (18) Seium manet, non ad filium heredem pertinet: quia *in fideicommissis potiorem causam habere eum, cujus fides electa sit, Senatus voluit.*

De oneribus portionis accrescentis.

61. Ulpianus [lib. 18. ad legem Juliam et Papiam].

SI Titio et Mævio heredibus institutis, qui quadringenta relinquebat, a Titio ducenta legaverit, et quisquis heres esset, centum; neque Mævius hereditatem adierit: trecenta (19) Titius debebit.

§. 1. Julianus quidem ait, si alter ex legitimis heredibus repudiasset portionem, cum essent ab eo fideicommissa relicta, coheredem ejus non esse cogendum fideicommissa præstare: portionem enim ad coheredem sine onere pertinere: sed post (20) rescriptum Severi, quo fideicommissa ab instituto relicta, a substitutis debentur (21), et hic (22) quasi substitutus cum suo onere consequitur adcrescentem portionem.

(1) *Al.* de dote.
(2) Testator potest unum heredem gravare restitutione dotis.
(3) *l.* 8. *infr. ad leg. Falcid.*
(4) Tota dos computatur in ære alieno: unde non detrahitur Falcidia de dote sed de residuo. *Bald.*
(5) Adde *l.* 49. *in fin. supr. de leg.* 1.
(6) Confines fundos interdum supra justam æstimationem emimus. *l.* 1. §. 15. *infr. si quid in fraudem patroni. l.* 36. *infr. de bonis libert.*
(7) Id quod interest sæpe excedit justam rei æstimationem.
(8) *l.* 31. *supr. de her. inst.*
(9) Princeps solutus est legibus caducariis, quia sunt odiosæ. vide quæ scripsi ad *l.* 4. *C. ad leg. Falcid.* Goth. vid. Govean. *lib.* 2. *variar. c.* 31. S. L.
(10) Quia licet Imperator moriatur, dignitas tamen Imperatoris et ejus officium non moritur. *Baldus.* aliud est in Augusta. *l.* 57. *infr. h. t.*
(11) Atqui Principe mortuo non deficit, *l.* 56. *supr. eod.* iisdem autem privilegiis, quibus Princeps, Augusta ejus uxor fruitur, utitur. *l.* 32. *supr. de legib.* Cur tam varie? vel ideo quod dignitas Augustæ mediatam causam habet, et a mariti dignitate dependet: eoque nomine successorem in Augustæ dignitate non habet.
(12) Uxoris suæ.
(13) Quia pro parte adquirere, pro parte repudiare non potest *l.*38.*supr.de legat.*1. Partis acceptatio, reliquum ad se trahit. *Bald.*
(14) Eo casu diversa jura in meam personam conveniunt.
(15) Sub qua legatum est servo meo.
(16) Quando plura jura concurrunt, uno repudiato non repudiatur alterum. *Bald.* adde *l.* 40. *supr. h. t.*
(17) Si fideicommissum deficit, legatum remanet penes legatarium, nec transit ad heredem. *Bart.*
(18) Vide *l.* 17. *supr. h. t.*
(19) Si portio minus gravata magis gravatæ accedit, augetur legatum. *Bald.*
(20) Aliud erat ante rescriptum. *l.* 29. *in fin. supr. eod.*
(21) *l.* 74. *supr. de legat.* 1.
(22) Cui portio jure adcrescendi adquiritur.

De fideicommisso relicto a domino heredis.

62. Licinius Rufinus lib. 4. Regularum.

SI alienus (1) servus heres institutus fuerit, a domino ejus fideicommissum relinqui potest (2), sed ita hoc fideicommissum dominus præstare debet, si per servum factus sit heres. quod si, antequam jussu ejus adiretur hereditas, servus manumissus fuerit, et suo arbitrio adierit hereditatem: dominus id debiturus non est, quia heres factus non est; nec servus, quia rogatus est (3): itaque utilis actio hoc casu competit, ut is (4), ad quem emolumentum hereditatis pervenerit, et fideicommissum præstare compellatur (5).

De re in funus consumpta.

63. Callistratus [lib. 4. Edicti monitorii].

SI heres rem legatam ignorans (6), in funus (7) consumpsit: ad exhibendum actione non tenebitur: quia nec possidet, nec dolo malo fecit, quo minus possideret. sed per in factum (8) actionem legatario consulitur, ut indemnitas ei ab herede præstetur.

De mutua substitutione omissa. De conjecturis.

64. Papinianus [lib. 15. Quæstionum].

CUm proponebatur, in scriptura fideicommissi, quod pluribus sub conditione fuerat relictum, per errorem omissam mutuam substitutionem, quam testator in secundis tabulis, cum eosdem substitueret, expressit: Divi Marcus et Commodus Imperatores rescripserunt, voluntatem manifestam (9) videri mutuæ factæ substitutionis: etenim in causa fideicommissi, utcunque precaria voluntas quæreretur, conjectura potuit admitti.

De peculio, de familia. De lecticariis. De pedissequis. 1. De quadriga. 2. Si servo legato libertas post tempus relinquatur.

65. Idem [lib. 16. Quæstionum].

PEculium legatum augeri (10) et minui potest, si res peculii postea esse incipiant aut desinant. † Idem in familia erit, sive universam familiam suam, sive certam, veluti urbanam (11) aut rusticam, legaverit, ac postea servorum officia (12) vel ministeria, mutaverit. † Eadem sunt, lecticariis aut pedissequis legatis.

§. 1. *Quadrigæ* (13) legatum, equo postea mortuo (14), perire quidam ita credunt, si equus ille decessit, qui demonstrabat (15) quadrigam (16): sed si medio tempore deminuta suppleatur (17), ad legatarium pertinebit.

§. 2. Titio Stichus legatus, post mortem Titii libertatem accepit: et legatum adita (18) hereditate, et libertas post mortem Titii competit (19). Idemque est, et si moriente Titio liber esse jussus est.

§. 3. Si tamen Titio ex parte herede instituto, servus legatus [sit], et post mortem ejus liber esse jussus sit, sive adierit hereditatem Titius (20), sive non adierit, post cujus mortem libertas ei data est, defuncto eo, libertas competit.

Si heres legatario legaverit. 1. De eadem re duobus testamentis legata. 4. Si heres sepelierit in loco legato. 5. De re legata in testamento et in codicillis. 6. De usufructu, et servitutibus fundi legati, et cæteris præstationibus. 7. De nuda proprietate legata a municipibus.

66. Idem [lib. 17. Quæstionum].

MÆvius fundum mihi ac Titio sub conditione legavit, heres autem ejus eundem sub eadem conditione mihi legavit: verendum esse Julianus ait, ne exstante (21) conditione pars eadem ex utroque testamento mihi debeatur. Voluntatis tamen quæstio erit: nam incredibile videtur, id egisse heredem, ut eadem portio bis (22) eidem debeatur. Sed verisimile (23) est, de altera parte eum cogitasse. Sane Constitutio Principis, qua placuit, *eidem sæpe legatum corpus*, *non onerare heredem*, ad unum testamentum pertinet. Debitor autem [non] semper, quod debet, jure legat: sed ita, si (24) plus sit in specie legati. si enim idem sub eadem conditione relinquitur, quod emolumentum legati futurum est?

§. 1. Duorum (25) testamentis pars fundi, quæ Mævii est, Titio legata est: non ineleganter probatum est, ab uno herede soluta parte fundi, quæ Mævii fuit, ex alio testamento liberationem obtingere; neque postea parte alienata revocari actionem semel extinctam (26).

§. 2. Sed si pars fundi simpliciter, non quæ Mævii fuit, legetur, solutio prior non peremit (27) alteram actio-

(1) Puta Titii.
(2) Caivis, puta tertio.
(3) *Al.* non est.
(4) Puta servus manumissus.
(5) Atque ita non gravatus fideicommisso, convenitur ut commodum sentiens: et onus injunctum domino petitur actione utili ex testamento ab ejus manumisso adeunte hereditatem. *Bald.*
(6) *l. ult. in fin. infr. eod. l. 9. §. 4. in fin. supr. ad exhib.* 2[illegible]. §. 2. *in fin. infr. ad SC. Trebell. l. 1. §. 17. in fin. Infr.* [illegible] *legat.*
(7) Ignorantia heredis rem legatam in alium usum convertentis, eum excusat a dolo: non eum tamen a præstatione æstimationis liberat. *Bald.*
(8) *l. 48. supr. de legat.* 1.
(9) Fideicommissaria substitutio probatur per conjecturas. *Bald.* [illegible]obari septem testibus voluntatem testatoris omissam errore notabili hinc colligunt. vide plura apud Mynsinger. 4. *observ.* 93. Goth. [illegible]le Jul. Clar. §. *testamentum. q.* 56. Ans.
(10) §. 20. *Instit. hoc tit. l. 8. Infr. de pecul. legato.* crescit, crescit, moritur, homini simile est. vide *l. 40. supr. de pecul.*
(11) Vide *l. 79. Infr. de legat.* 3.
(12) Adde *l. 65. §. 1. Infr. de leg.* 3.
(13) Quadriga, biga, triga, Latinis est numerus quaternarius, [illegible]arius, ternarius. Græci eodem modo *συνωρίδα*, *τεθριππίδα* dicunt. [illegible] Lampiricus quadrigam vocat. [illegible] medicorum Propertius *lib.* 3. vocat quadrigam Caystri, urbes Ephesum, [illegible], Colophonem, Miletum. et vetus poeta, *Triga mihi paucos inter dilecta sodales, Triga sodalitii, pars bene magna mei.* Hæc Josephus Scaliger in 3. *Propertii.*
(14) *l. 58. supr. pro socio.*
(15) *ὁ καλλιστεύων ἐν αὐτοῖς, ἀριστεύων.* Theoph. §. 10. *de leg. Aquil.*
(16) Cur ita? Collige ex *l. 34. in fin. l. 38. §. ult. supr. de ædilit.* quam vide.
(17) *l. 10. in fin. l. 11. supr. quibus modis ususfruct.* adde *l. 22. supr. de legat.* 1.
(18) *l. 25. infr. de manumiss. test.*
(19) Imo, non competit. *l. 68. in fin. supr. de legat.* 1.
(20) *l. 26. §. 6. infr. de fideic. lib.*
(21) *Al.* existente.
(22) *l. 14. §. 1. l. 34. §. 1. supr. de leg. 1. l. 1. §. pen. infr. de dote.*
(23) Vide *l. 114. infr. de reg. jur.*
(24) §. 14. *Instit. h. t. l. 25. vers. contra. in fin. Infr. de liberatione.*
(25) *l. 34. §. 2. supr. de leg.* 1. vid. §. 6. *et ibi* Theophilum *Instit. de legat. ubi scripsi.* Goth. vid. Alciat. *lib.* 1. *dispunct. cap.* 24. Augustin. *lib.* 1. *emendat. cap.* 2. Cujac. *lib.* 14. *observ. cap.* 21. Hotom. *illustr. q.* 28. S. L. Conjunge *l. 77. Infr. de solut.* et vide Molinæum *de divid. et individ. part.* 2. *num.* 102. Cujacium *lib.* 14. *observ. cap.* 21. Mod.
(26) Extincta semel actio non revocatur.
(27) Prior perimit. *Hal.* facit *l. 63. supr. de legat.* 1.

nem: atque etiam hanc eandem partem aliquo modo suam (1) factam poterit alter heres solvere: [neque (2)] plures (3) in uno fundo dominium (4) juris intellectu (5), non (6) divisione corporis obtinent.

§. 3. Non idem respondetur, cum duobus testamentis generatim homo legatur: nam qui solvente altero, legatarii factus est, quamvis postea sit alienatus, ab altero herede idem solvi non poterit. † Eademque ratio stipulationis est: *Hominis* (7) *enim legatum*, *orationis compendio singulos homines continet*, utque ab initio non consistit in his (8), qui legatarii fuerunt, ita frustra solvitur cujus dominium postea legatarius adeptus est, tametsi dominus esse desinit.

§. 4. In fundo legato si heres (9) sepelierit, æstimatio referenda erit ad totum pretium fundi, quo potuit ante sepulturam æstimari: quare, si fuerit solutus, actionem adhuc ex testamento propter locum alienatum durare, rationis est.

§. 5. Eum qui ab uno ex heredibus, qui solus oneratus fuerat, litis æstimationem legatæ rei abstulit, postea codicillis (10) apertis ab omnibus heredibus ejusdem rei relictæ dixi dominium non quærere. Eum enim, qui pluribus speciebus juris uteretur, non sæpius (11) eandem rem eidem legare, sed loqui sæpius.

§. 6. Fundo legato, si ususfructus alienus sit, nihilominus petendus est ab herede: ususfructus enim, etsi in jure non (12) in parte consistit, emolumentum tamen rei continet. Enimvero fundo relicto, ob reliquas (13) præstationes, quæ legatum sequuntur (14), agetur: verbi gratia (15), si fundus pignori datus, vel aliena possessio sit. † Non idem placuit de cæteris servitutibus. † Sin autem res mea legetur mihi, legatum propter (16) istas causas non valebit.

§. 7. A municipibus heredibus scriptis, detracto usufructu, legari proprietas potest: quia non utendo (17) possunt usumfructum amittere.

De re relicta illi ex familia quem heres cum morietur elegerit. 8. *Si testator rem heredis quasi suam legaverit.* 9. *De verbis omissis.* 10. *Si testator cavit, non dubitare se uxorem liberis suis reddituram.*

67. Idem [lib. 19. Quæstionum].

UNum ex familia, propter fideicommissum a se cum moreretur relictum, heres eligere (18) debet (19): ei, quem elegit, frustra testamento suo legat, quod postea quam electus est, ex alio (20) testamento petere potest. utrum ergo non constitit, quod datur, quasi creditori relictum: an, quamdiu potest (21) mutari voluntas, non recte creditori comparabitur? Sive tamen durat electio, fuisse videtur creditor; sive mutetur, ex neutro testamento petitio competit.

§. 1. Si Falcidia (22) quæratur: perinde omnia servabuntur, ac si nominatim ei, qui postea electus est, primo testamento fideicommissum relictum fuisset. non enim facultas necessariæ electionis, propriæ liberalitatis (23) beneficium est: quid (24) est enim quod de suo videatur reliquisse, qui quod reliquit omnimodo reddere debuit?

§. 2. Itaque si cum forte tres ex familia essent ejus, qui fideicommissum reliquit, eodem vel dispari gradu: satis erit uni (25) reliquisse: nam postquam (26) paritum est voluntati, cæteri conditione deficiunt.

§. 3. Sed si, uno ex familia herede instituto, ille fundus extraneo (27) relictus est: perinde fideicommissum ex illo testamento petetur, ac si nemo de familia heredi heres extitisset. verum is, qui heres scriptus est, ratione doli exceptionis cæteris fideicommissum petentibus facere partem intelligitur: nam quæ ratio cæteros admittit, eadem tacitam (28) inducit pensationem.

§. 4. Si duos de familia non æquis portionibus heredes scripserit (29), et partem (forte quartam) extero (30) ejusdem fundi legaverit: pro his quidem portionibus, quas jure hereditario retinent, fideicommissum non petetur; non magis, quam si alteri fundum prælegasset: pro altera vero parte, quæ in exterum collata est, virilem, qui sunt de familia, petent; admissa, propter heredes, virilium portionum pensatione.

§. 5. Sed etsi (31) fundum heres uni ex familia reli-

(1) *l. 67. infr. de solut.*
(2) Namque. Hottomann. 18. *illustr. quæst.*
(3) Namque plures. *Hal.* quod Hottomann. probat *quæst. illustr.* 18.
(4) Dominium dividi potest.
(5) Intellectu juris, non divisione corporis, plures in uno et eodem fundo partes dominii habent. *l. 5. infr. de stip. servorum.*
(6) Intellectus et corpus opponuntur.
(7) Vide Cujac. 14. *obs.* 21.
(8) Vide *l. 23. C. h. t.*
(9) *l. ult. supr. de religiosis.*
(10) Codicillis legari potest.
(11) *l. 42. in fin. supr. de usufr. et quemadmodum. l. 18. infr. de verb. oblig.*
(12) Imo, ususfructus pars est dominii. *l. 7. Supr. de usufr. et quemadmodum. l. 70. §. 2. in fin. infr. de fidejuss.* Hottom. 18. *illustr.*
(13) Vide *l. 27. Infr. de solutionibus.*
(14) *l. 12. Infr. de auro.*
(15) Heres tenetur, si fundus traditur deminutus, puta cum usufructu, vel pignoratus, vel ab alio possessus.
(16) Præter, Cujac. 5. *ad African.* et sic *l. 35. supr. de vulgar.* legitur male *præterea*, pro *propter*.
(17) *l. 2. l. 25. supr. quib. mod. ususfruct. vel usus amitt.*
(18) *l. 114. §. 17. supr. de leg.* 1. Electio potest fieri in ultimis voluntatibus, et non vitiat testamentum. *Bald.* Goth. vid. Govean. *lect. l. 2. c.* 19. Ans.
(19) Is, cui commissa electio est, cogi potest officio judicis ut eligat.
(20) *l. 100. supr. de legat.* 1.
(21) Cur potest? hoc casu jus eligendi non consistit in præsenti. sed a tempore mortis, cum non consummetur electione.
(22) Electus non dicitur adquirere jus in electione, sed ex testamento, ex quo procedit electio, et ideo in ratione legis Falcidiæ non inspiciuntur vires patrimonii eligentis, sed testatoris. *Bald.*
(23) Donare non videtur, qui aliquo jure cogente cedit, vel solvit. vide *l. 29. infr. de donat.* Heres juris necessitate elegit: ideoque eligendo non donat. *l. 18. in fin. infr. de adimendis.*
(24) Primogenituræ onus imponi non potest; id ita nonnulli ex hoc loco notant, et colligunt. adde *notata* ad Authent. *licet.* 28. *C. de episc.*
(25) *l. 114. §. 17. in fin. supr. de leg.* 1. adde *l. 94. in fin infr. de leg.* 3.
(26) Electio unius, est exclusio reliquorum. *Bald.*
(27) Eligere de familia non dicitur, qui uno de familia instituto, fundum legat extraneo, et ideo omnis ex familia ad petendum admittetur. *Bald.*
(28) Partem facit, qui, quod sit universalis heres, non admittitur ad partem. Compensatione exclusus, jus adcrescendi alteri non tribuit. adde *l. 78. supr. de heredibus.* quid sit tacita pensatio, vide Cujac. 15. *observ.* 1.
(29) Is scilicet qui testamento jussus erat rem uni ex familia electo relinquere.
(30) Jussus unum ex familia eligere, mandato non satisfacit, dum exterum eligit.
(31) Is scil. qui jussus est testamento fundum uni ex familia restituere.

querit, ejusque fidei commiserit, *ut eum extero restituat:* quæsitum est, an hoc fideicommissum peti possit? dixi ita demum peti posse, si (1) fundi pretium efficiat: sed si quidem ille prior testator ita fideicommissum reliquisset, *rogo fundum, cui voles, aut quibus voles ex familia, relinquas*, rem in expedito fore: quod si talia (2) verba fuissent, *peto non fundus de familia exeat*, heredis heredem propter sequens fideicommissum, quod in exterum collatum est, oneratum intelligi: petituris (3) deinceps cæteris ex primo testamento fideicommissum, post mortem videlicet ejus, qui primo electus est.

§. 6. Et ideo, si electo uno, fideicommissum in exterum non conferatur, non alias ei, qui electus est, fideicommissum præstandum erit, quam interpositis cautionibus (4), *fundum, cum morietur, si non in familia cum effectu relinqueretur*, *restitui*.

§. 7. *Rogo fundum, cum morieris, restituas ex libertis cui voles:* quod ad verba attinet, ipsius erit electio: nec petere quisquam poterit, quandiu præferri alius potest. defuncto eo, prius (5) quam eligat, petent omnes (6). Itaque eveniet, ut quod uni datum est, vivis pluribus unus petere non possit: sed omnes petant, quod non omnibus datum est: et ita demum possit petere unus, si solus moriente eo superfuit.

§. 8. Si rem tuam (7), quam (8) existimabam meam, te herede instituto, Titio legem: non est Neratii Prisci sententiæ, nec Constitutioni locus: qua cavetur, non cogendum præstare legatum heredem. nam succursum est heredibus, ne cogerentur redimere, quod testator suum existimans reliquit: sunt (9) enim magis in legandis suis (10) rebus, quam in alienis comparandis, et onerandis heredibus faciliores voluntates: quod in hac specie non evenit, cum dominium rei sit apud heredem.

§. 9. Si omissa (11) fideicommissi verba sunt, et cætera, quæ leguntur, cum his, quæ scribi debuerant, congruant: recte datum, et minus scriptum, exemplo institutionis legatorumque intelligitur: quam sententiam Optimus quoque *Imperator noster Severus* secutus est.

§. 10. Item *Marcus Imperator* rescripsit, verba, quibus testator ita caverat, *non dubitare* (12) *se, quodcunque uxor ejus cepisset, liberis suis reddituram*, pro fideicommisso accipienda. Quod rescriptum summam habet utilitatem: ne scilicet honor (13) bene transacti matrimonii, fides etiam communium (14) liberorum decipiat patrem, qui melius de matre præsumpserat: et ideo Princeps providentissimus et juris religiosissimus (15), cum fideicommissi verba (16) cessare animadverteret, eum sermonem pro fideicommisso rescripsit accipiendum.

68. Paulus [lib. 11. Quæstionum].

SEquens quæstio est, an etiam, quæ vivus (17) per donationem in uxorem contulit, in fideicommissi petitionem veniant? respondi, ea extra causam bonorum defuncti computari debere (18), et propterea fideicommisso non contineri: quia ea habitura esset etiam alio herede existente. Plane nominatim maritus uxoris fidei committere potest, ut et ea restituat.

De fideicommisso, contentus sis pro tua parte centum aureis. 1. *De alienatione prohibita*. 2. *De fideicommisso tutoris*. 3. *De alienatione extra familiam prohibita*.

69. Papinianus [lib. 19. Quæstionum].

PEto, *Luci Titi, contentus* (19) *sis centum aureis:* fideicommissum valere placuit: idque rescriptum est. Quid ergo, si, cum heredem ex parte instituisset, ita locutus est: *peto, pro parte tua contentus sis, Luci Titi, centum aureis?* petere potuerunt coheredes partem hereditatis, retinente sive præcipiente, quo contentum esse voluit defunctus. Sine dubio facilius est, hoc probare,

(1) Si præterea tantundem ei relictum esset, quod fundi pretium efficeret. *Hal.*

(2) In familia fundum relinquere gravatus, quem libet, etiam remotiorem ex familia potest eligere, *ut hic*: hoc ideo quod electus non heredi, sed testatori hereditatem acceptam ferre debet. Alciat. in *l. qui Romæ.* 122. §. *coheredes*, 3. *infr. de verb. oblig.*

(3) Dixi 5. *Feud.* 13.

(4) *l.* 3. §. 4. *in fin. infr. de adimend.*

(5) Vid. *l.* 21. *C. de fideicomm.*

(6) *l.* 24. *versic. idem. supr. h. t.* Heredis est eligere. Eo mortuo ante electionem jus eligendi non transmittitur. *Bald.*

(7) Id est, heredis. vid. *l.* 25. *C. de fideicomm.*

(8) Vide *l.* 10. *C. h. t.* Valet legatum rei hereditariæ ab ignorante testatore relictum. *Bald.*

(9) Legare rem propriam magis intelligitur testator, quam alienam, *ut hic.* nam et hoc ultimæ voluntati consentaneum est magis, quæ cum in finem inventa est, ut de re sua ac propria quisque testari possit. *l.* 1. *supr. qui testam.* Ex qua sententia hæ rursus consectaneæ oriuntur: Testatorem in dubio videri jus id solum legare, quod in ipsa re habeat. *l. quod in rerum natura.* 24. §. 1. *supr. de legat.* 1. *l. Sticho.* 36. *Infr. de usu et usufr. legat. l. uxor patrui.* 20. *C. de legat.* Cautionem, chirographum et instrumentum legantem, jus, quod in iis habeat, ac debitum legare intelligi. *l. servum filii.* 44. §. *eum, qui.* 5. *supr. de leg.* 1. *l. qui chirographum.* 59. *infr. de legat.* 3. Rationum librum legantem debita et credita legare videri. Corneus, 4. *cons.* 173. Legantem Ecclesiæ, non ipsas ædes, aut prædia, sed jus patronatus legare. *arg. l. monumenta.* 14. *C. de legatis.* Legantem fundum vectigalem, non proprietatem, sed jus legare. *l. si domus.* 71. §. *ult. supr. de legat.* 1. Rem communem cum alio legans partem suam tantum ita legat, *l. servi electione.* 5. §. *ult. supr. de legat.* 1. (nisi rem cum ipso herede communem legat testator: tunc enim totam legat, nisi fundum suum legaverit), Bart. in *dict.* §. *ult.* Corn. 2. *cons.* 84. Fundum suum legans non id legat, eamve partem, quam præstare ipse alii personali actione tenetur, *l. qui concubinam.* 29. *l. qui quatuor.* 30. §. *qui fundum.* 4. *infr. de legat.* 3. sicuti dimidiam dimidiæ, quam habet, is tantum legat, qui dimidiam indistincte legat, *arg. l. Lucius.* 88. §. *filiam.* 9. *hoc. tit.* Ita qui rem tibi pignoratam legat, non ipsam rem, sed jus pignoris tantum legasse videtur. *l. Juliano.* 63. *infr. de legat.* 3. Ita qui rem sibi debitam legat, actionem in personam relinquit ejus rei nomine, non rem ipsam præcise. *l. cum servus.* 39. §. *si Titius.* 2. *Supr. de legat.* 1. Jus denique suum relinquit, etsi jus id in spe mera consistat. Accurs. *in l. servum filii.* 44. *supr. de legat.* 1. et morte ipsius testatoris sit periturum, atque ita futurum sit inutile. *l. uxor.* 20. *C. de legat.* Quid, si testator rem alienam possideat, eamque leget simpliciter? etiam proprietatem ipsam, non tantum possessionem legasse videbitur, Alexand. *in l. si domus.* 71. §. *ult. Supr. de legat.* 1. Quid, si partim jure proprio, seu directo, et emphyteuticos rem possideat, remque leget? eam tantum partem legasse, quam habuit jure directo, notat Socinus Junior, *cons.* 72. *num.* 70. Quid, si rem alienam sciens legavit? aliud, §. *non solum.* 4. *Instit. de legat.* vide plura apud Manticam, 9. *de conjecturis ultimarum voluntatum. cap.* 1.

(10) §. 4. *Instit. eod.*

(11) Vide *l.* 10. *C. de fideicommissis.* Imperfecta scriptura, dummodo intellectum aliquem admittere possit, non vitiat. *Baldus.*

(12) Verba hujusmodi enunciativa dispositionem inducunt.

(13) Quo legitima uxor a concubina differt. *l.* 49. §. 4. *infr. de legat.* 3.

(14) Hæc res movet maxime. *l.* 57. §. 1. *supr. de ritu.*

(15) Contractus principum omnes bonæ fidei, nullos stricti juris esse, hinc colligunt.

(16) Vide *l.* 15. *C. de fideicommiss.*

(17) Quæ a vivo testatore donata sunt, non censentur fuisse in ejus bonis, *l.* 67. *in fin. supr. eod.*

(18) Imo, non debet. *d. l.* 15.

(19) His verbis, utpote taxativis et deprecativis factum fideicommissum valet. vide *l.* 11. §. 4. *infr. de legat.* 3.

quem probari potuit illud : cum ibi fideicommissum petatur ab his [cum (1)] quibus testator non est locutus. ✝ Idem dicemus, si, cum ex asse scripsisset heredem, ejus gratia, qui legitimus heres futurus esset, ita loquatur : *peto pro hereditate, quam tibi reliqui, quæ ad fratrem meum jure legitimo rediret, contentus sis centum aureis.*

§. 1. Prædium, quod *nomine* (2) *familiæ* relinquitur, si non voluntaria (3) facta sit alienatio (4), sed bona heredis veneant (5), tamdiu (6) emptor retinere debet, quamdiu debitor haberet bonis non venditis : post mortem ejus non habiturus, quod (7) exter (8) heres præstare cogeretur.

§. 2. Mater filio impubere herede (9) instituto, tutorem eidem adscripsit (10), ejusque fidei commisit, *ut, si filius suus intra quatuordecim annos decessisset, restitueret* (11) *hereditatem Sempronio :* non (12) ideo minus fideicommissum recte datum intelligi debet, quia tutorem dare mater non potuit. nam et si pater non jure facto testamento tutoris fidei commiserit, æque præstabitur, quemadmodum si jure testamentum factum fuisset : sufficit enim, ut ab impubere datum fideicommissum videatur ab eo (13) dari, quem is, qui dabat tutorem, dederat, vel etiam tutorem fore arbitrabatur.

✝ Idem in curatore impuberis vel minoris annis debet probari.

✝ Nec interest, tutor recte datus vivo patre moriatur, vel aliquo privilegio excusetur, vel tutor esse non possit propter ætatem, cui tutor fuerat datus : quibus certe casibus fideicommissum non intercidit, quod a pupillo datum videtur. ✝ Hac denique ratione placuit, a tutore qui nihil accipit, fideicommissum pupillo relinqui non posse : quoniam quod ab eo relinquitur extero, non ipsius proprio, sed pupilli jure debeatur.

§. 3. Fratre herede instituto petiit, *ne domus alienaretur, sed ut* (14) *in familia relinqueretur :* si non paruerit heres voluntati (15), sed domum alienaverit, vel extero herede instituto decesserit, omnes fideicommissum petent, qui (16) in familia fuerunt. ✝ Quid ergo, si non sint ejusdem gradus ? ita res temperari debet, ut (17) proximus quisque primo (18) loco videatur invitatus : nec tamen ideo sequentium causa propter superiores in posterum lædi debet, sed ita proximus quisque admittendus est, si paratus *sit cavere, se familiæ domum restituturum.* Quod si cautio non fuerit ab eo, qui primo loco admissus est, desiderata : nulla quidem eo nomine nascetur condictio (19) ; sed si domus ad exterum quandoque pervenerit, fideicommissi petitio familiæ competit (20). Cautionem (21) autem ratione doli mali exceptionis puto juste desiderari : quamvis nemo alius ulterior ex familia supersit.

§. 4. Si quidam sint postea emancipati (22), tractari potest, an hi quoque recte fideicommissum petant. Et puto recte petituros : quoniam familiæ (23) appellatione personæ quoque hæ demonstratæ intelliguntur.

De legatario rogato restituere totum, vel partem, 1. *Vel duplum ejus, quod accepit.* 2. *De herede jusso heredem facere.* 3. *De jusso restituere quidquid ex hereditate supererit.*

70. Idem [lib. 20. Quæstionum].

Imperator Antoninus rescripsit, legatarium, si nihil (24) ex legato accepit, ei, cui debet fideicommissum, actionibus suis posse cedere (25) : nec id cogendum solvere. Quid ergo, si non totum, sed partem legati relicti restituere rogatus, abstinuit eo ? utrum actionibus suis in totum cogetur cedere, an vero nonnisi ad eam quantitatem, quæ fideicommisso continetur ? quod ratio suadet. ✝ Sed et si legatum perceperit, non amplius ex causa fideicommissi cogendus erit solvere, quam recepit.

§. 1. Si centum legatis *duplum* (26) *restituere* rogatus sit, ad summam legati videbitur constituisse. Si autem post tempus fideicommissum relictum sit, usurarum duntaxat additamentum admittetur : nec mutanda sententia erit, quod forte legato percepto magnum emolumentum ex aliquo negotio consecutus est, aut pœnam stipulationis imminentem evasit. ✝ Hæc ita, si quantitas cum quantitate conferatur. Enimvero (27) si pecunia accepta rogatus sit rem propriam, quanquam (28) majoris pretii est, restituere : non (29) est audiendus legatarius, legato percepto, si velit computare : non enim æquitas hoc probare patitur, si quod legatorum nomine perceperit, legatarius offerat.

§. 2. Cum quidam filio suo ex parte herede instituto, patruum ejus coheredem ei dedisset : et ab eo petisset, *ut* (30) *filium suum pro virili portione filiis suis coheredem faceret :* si quidem minus (31) esset in virili portione, quam fratris hereditas habuit, nihil amplius peti pos-

(1) Non inspicitur, cum quo testator loquitur. sed in quem testatoris intentio dirigitur. adde *l.* 108. §. 13. *supr. de legat.* 1.

(2) Nomini familiæ. *Hal.*

(3) *l.* 114. §. 14. *Supr. de legat.* 1. adde *l.* 11. *infr. de fideicommiss. libert.* vide Cujac. 15. *observ.* 5. Quoties a testatore causa alienationis proficiscitur, res alienatæ nunquam revocantur.

(4) Res prohibita alienari, potest alienari causa necessitatis. Decius *cons.* 38. *num.* 1. Ruin. *cons.* 168. *col.* 8. *lib.* 3. *et cons.* 163. *col. fin. dict. lib.* §. 3. Tiraquell. *de utroque retractu.* 1. *gl.* 14. *num.* 16. *et post leges connubiales. gl.* 8. *num.* 282. Mod.

(5) Verbi gratia a fisco. vid. *l.* 48. *in fin. Infr. de jure fisci.*

(6) Propter debitum heredis bona subjecta restitutioni videri possunt usufructu tenus.

(7) *Alii* quod etiam extet.

(8) Extraneus.

(9) Vid. *l.* 4. *C. de testament. tut.*

(10) Et ita utiliter.

(11) Vide *l.* 20. *C. de fideicommiss.*

(12) *l.* 34. §. 1. *infr. de usu et usufructu.*

(13) *l.* 5. *C. de reb. cred.*

(14) Vide *l.* 135. §. 3. *Infr. de verb. oblig.*

(15) Res alienata extra familiam contra prohibitionem testatoris, revocatur per omnes de familia ordine successivo. Decius *cons.* 5[illegible]8. Gravetta *cons.* 180. *num.* 2. Bolognetus *cons.* 2 Hannibal de [illegible] *ad l. naturaliter. de usucap. n.* 228. Socinus *ad l. qui Romæ.* §. *coheredes. de verb. oblig. ad l. si cognatis. de rebus dubiis.* Joannes Crotus *cons.* 58. *num.* 1.

(16) Quid, si nulli sint ? vide *l.* 114. §. 14. *supr. de legat.* 1.

(17) Ordinem observandum circa gradus nota. Præsumitur enim affectio ordinata. *Baldus.*

(18) *l.* 77. §. 3. *infr. h. t. l.* 6. *de instit.*

(19) Imo nascetur. *l.* 5. §. 1. *supr. de usufr. earum rer.*

(20) Cur ita ? vide *l. ult. C. de reb. non alienand.*

(21) *l.* 3. §. 4. *in fin. infr. de alimend.*

(22) *l.* 114. §. 17. *in fin. Supr. de legat.* 1.

(23) Familia quid sit, vide *l.* 196. *Infr. de verb. sign.*

(24) *l.* 78. *supr. de leg.* 1.

(25) *l.* 8. *infr. de leg.* 3.

(26) Legatarius quantitatis non potest ultra gravari, quam percipiat : potest tamen gravari in specie majori. *infr. eod. vers enim vero si pecunia accepta.* Bald.

(27) Vide *supr. eod.*

(28) Vide *l.* 36. *infr. ad l. Falcid.*

(29) Vide *l.* 26. *Supr. de legat.* 1. *l.* 1. §. 17. *in fin. infr. ad SC. Trebell.*

(30) Vid. *l.* 114. §. 6. *supr. de legat.* 1.

(31) Adde *l.* 122. *in fin. Supr. de legat.* 1.

se; quod si plus, etiam fructuum, quos patruus percepit, vel, cum percipere potuerit, dolo non cepit, habendam esse rationem, responsum est, non secus, quam si centum [*millibus*] legatis rogetur, post tempus majorem quantitatem restituere.

§. 3. Cum autem rogatus, *Quidquid ex* (1) *hereditate supererit, post mortem suam restituere*, de pretio rerum venditarum alias (2) comparat, deminuisse (3), quæ vendidit, non videtur:

71. Idem [lib. 8. Responsorum].

SEd quod inde comparatum est, vice permutati (4) dominii restitueretur.

72. Idem [lib. 20. Quæstionum].

IDem servandum erit, et si proprios (5) creditores, ex ea pecunia dimiserit: non enim absumitur, quod in corpore patrimonii retinetur.

De matre partus legati empta.

73. Idem [lib. 23. Quæstionum].

S*I quod ex* (6) *Pamphila nascetur*, legatum mihi fuerit, et ego Pamphilam emam, eaque apud me sit enixa: ratione summa responsum est, non (7) ex causa lucrativa partum intelligi meum factum: ideoque petendum ex testamento, tanquam istum emissem: ut scilicet, pretii contributione facta, consequar tantum, quanti puerum, deducta matris æstimatione, constitisse mihi, judex in causa legati datus æstimaverit.

De prolatione diei.

74. Idem [lib. 27. Quæstionum].

T*Itio centum aureos heres præsens dato* (8); deinde, protulit diem legatorum: non est verum, quod Alfenus retulit, centum præsenti (9) deberi: quia diem proprium habuerunt.

De epistola. 1. De legato præceptionum.

75. Idem [lib. 6. Responsorum].

MIles ad sororem epistolam (10), quam post mortem suam aperiri mandavit, talem scripsit: *scire te volo donare* (11) *me tibi aureos octingentos*: fideicommissum deberi sorori, constitit. nec aliud probandum in cujuslibet suprema voluntate. Placet enim consistere fideicommissum, ac (12) si (13) defunctus cum eo loquatur, quem precario remuneratur (14).

§. 1. Pro parte heres institutus, cui præceptiones erant relictæ, post diem (15) legatorum cedentem, ante aditam hereditatem vita decessit: partem hereditatis ad coheredes substitutos pertinere placuit; præceptionum (16) autem portiones, quæ pro parte coheredum constiterunt, ad (17) heredes ejus transmitti.

De testamento pro parte rescisso per querelam inofficiosi. 1. De hereditate legata. 2. De usufructu et servitutibus rei legatæ. 3. De eo, quod quis debet, legato. 4. Si status servi, cui legatum est, extrinsecus suspendatur. 5. De jusso plus restituere uni, quam alii. 6. Si tutori non jure dato legetur. 7. De Mutiana cautione. 8. De variis actionibus legatorum. 9. De memoria testatoris damnata.

76. Idem [lib. 7. Responsorum].

CUm filius (18) divisis (19) tribunalibus (20) actionem inofficiosi testamenti matris pertulisset (21), atque ita variæ (22) sententiæ Judicum extitissent, heredem, qui filium vicerat, pro partibus, quas aliis coheredibus abstulit filius, non (23) habiturum præceptiones sibi datas, non magis quam cæteros legatarios actiones, constitit: sed (24) libertates ex testamento competere placuit, cum pro parte filius de testamento matris litigasset: quod non erit trahendum ad servitutes, quæ pro parte minui non (25) possunt. plane petetur integra servitus ab eo, qui filium vicit: partis autem æstimatio præstituitur (26), aut, si paratus erit filius pretio accepto servitutem præbere, doli summovebitur exceptione legatarius, si non offerat partis æstimationem (27): exemplo scilicet legis Falcidiæ.

§. 1. *Lucio Sempronio lego omnem hereditatem Publii* (28) *Mævii*. Sempronius ea demum onera suscipiet, quæ Mævianæ hereditatis fuerunt, et in diem mortis ejus, qui heres Mævii extitit, perseveraverunt: sicut vice mutua præstabuntur actiones, quæ præstari potuerunt.

§. 2. Dominus, herede fructuario scripto, fundum (29) sub conditione legavit (30): voluntatis ratio non patitur,

(1) Rogatus post mortem suam restituere, *quidquid ei ex hereditate defuncti supererit*, res quasdam hereditarias vendidit, de earum pretio alias comparavit: quæro, utrum res eas ita comparatas restituere post mortem suam debeat? tenetur. Quid ita? quia supersunt non sunt deminutæ. Atqui non tam ex hereditate defuncti, quam ex pretio rei hereditariæ venditæ, comparatæ videntur: Juris fictione videntur ex hereditate superesse. Quo modo? res ita comparatæ vice permutati dominii sunt. *l.* 71. *infr. eod.* sunt rerum hereditariarum vice.

(2) Hereditarias res non diminuit, qui ex earum pretio alias comparavit.

(3) Deminuere, quid sit, vid. *l.* 21. *supr. de hereditat. petit.*

(4) Succedit ita res in locum pretii contra *l.* 25. §. 1. *supr. de hered. petit.* In universalibus pretium succedit loco rei. vide quæ notavi ad *l.* 34. *supr. de pignorat. l.* 26. *supr. de jure dotium.* *l.* 22. *in fin. supr. solut.*

(5) Qui rogatus restituere, *quidquid ex hereditate supererit*, hereditarias res aliquas vendidit: et ea ex pecunia fideicommissaria creditores proprios dimisit, eam pecuniam restituere cogitur. Cur ita? ei superesse pecunia intelligitur. Quomodo superesse? quia non absumsit, sed in corpore patrimonii retinuit. Quomodo retinuit? ea pecunia creditores proprios dimisit.

(6) *l.* 82. §. 4. *supr. de legat.* 1. *l.* 12. *in fin. infr. de capt.*

(7) Ancillam prægnantem si quis emit, partum ex causa lucrativa habere non intelligitur. *Bald.*

(8) *Præsenti dato.* Hal.

(9) Præsenti die. Cujac. 7. *obs.* 20. reprehensus a Roberto, 1. *c.* 14.

(10) 5. Harm. 10. §. 25. vide *l.* 22. *C. de fideic.*

(11) Donationis verbum hic sumi pro fideicommissi relicto observa.

(12) *Al.* etsi.

(13) Scribens, quasi loquitur. v. *l.* 7. *in fin. infr. de supellect.*

(14) Quem precario rogat. Cujac. 2. *obs.* 3.

(15) *l. un.* §. 2. *C. de caduc.*

(16) V. *l.* 12. *C. de legat.*

(17) Prælegata in jure adcrescendi non veniunt, *l.* 17. §. 2. l. 18. *supr. de legat.* 1. vide *l.* 16. *C. de fideic.*

(18) Exheredatus a matre scilicet. *Goth.* Testamento pro parte rupto, legata pro eadem portione intereunt. vid. Fab. Turret. *de effect. claus. codicill.* Ans.

(19) Cur dixit divisis tribunalibus? scripsi ad *l.* 10. *supr. de inoffic.* adde Cujac. 10. *obs.* 20. Revardum *libro protribunalium.*

(20) Erant enim quatuor, Quintilian. 12. *cap.* 5. *in fin.* sed omnino vid. Cujac. 10. *obs.* 20.

(21) Id est, egisset de inofficioso testamento.

(22) Puta quædam pro filio, quædam adversus filium, ut *l.* 15. §. 2. *supr. l.* 13. *C. de inoffic.*

(23) Pro qua parte resolutum est testamentum, pro ea neque legata, neque fideicommissa, neque prælegata debentur. *d. l.* 13.

(24) *d. l.* 13. *C. de inoff.*

(25) Excepto usufructu omnes servitutes individuæ sunt. v. *l.* 1. §. 9. *infr. ad l. Falcid.*

(26) *Al.* præstabitur.

(27) Vid. *l.* 80. *in fin. infr. ad l. Falcid.*

(28) V. *l. ult. C. de hered. inst.*

(29) Cujus ususfructus erat penes ipsum heredem.

(30) Titio puta. Nunc fingamus conditionem evenisse, et legatarium fundum ab herede petere: quæri possit, quid juris sit.

ut heres ex causa fructus (1) emolumentum retineat. diversum (2) in cæteris prædiorum servitutibus, quas heres habuit, responsum est: quoniam fructus (3) portionis instar obtinet (4).

§. 3. *Heres meus Titio dato, quod ex testamento Sempronii debetur* (5) *mihi*: cum jure novationis, quam legatarius, idemque testator ante fecerat, legatum ex testamento non debeatur, placuit falsam demonstrationem legatario non obesse; nec in totum falsum videri, quod veritatis primordio adjuvaretur.

§. 4. Servus pure manumissus, cui libertas propter impedimentum juris post aditam hereditatem non competit, quod status ejus extrinsecus suspenditur, forte propter adulterii (6) quæstionem, ex eodem testamento neque legata, neque fideicommissa pure data sperare potest: quia dies inutiliter cedit.

§. 5. Pater cum filia pro semisse herede instituta, sic testamento locutus fuerat: *peto, cum morieris, licet alios quoque filios susceperis, Sempronio nepoti meo plus* (7) *tribuas in honorem nominis mei.* necessitas quidem restituendi nepotibus viriles partes præcedere videbatur, sed moderandæ portionis, quam majorem in unius nepotis personam conferri voluit, arbitrium filiæ datum.

§. 6. Non jure tutori dato mater legavit: si consentiat, ut decreto Prætoris confirmetur, et Prætor non (8) idoneum existimet, actio legati [non] denegabitur.

§. 7. Qui Mucianam cautionem (9), *alicujus non faciendi causa*, interposuit: si postea (10) fecerit: fructus (11) quoque legatorum, quos principio promitti necesse est, restituere debet.

§. 8. Variis (12) actionibus legatorum simul legatarius uti non potest: quia legatum datum, in partes dividi non potest: non enim ea mente datum est legatariis pluribus actionibus uti, sed ut laxior eis agendi facultas sit ex una interim, quæ fuerat electa, legatum petere.

§. 9. Repetendorum legatorum facultas ex eo testamento solutorum danda est, quod irritum esse post (13) defuncti memoriam (14) damnatam apparuit: modo si (15) a legatis solutis crimen perduellionis illatum est.

De hereditate, prædio, et pecunia acceptis restituenda. 1. *De donatione causa mortis.* 2. *De dote viro legata.* 3. *De surdo, et muto. De ignorantibus.* 4. *De morte, et deportatione.* 5. *De pretio prædii dotalis, et legato.* 6. *Si creditor debitori mandaverit, ut ei solvat, cui mortis causa donabat.* 7. *Si heres oneratus fideicommisso non adeat.* 8. *De evictione.* 9. *De dote.* 10. *De fideicommissario eligendo, cum heres morietur.* 11. *De manumissis ex fideicommisso.* 12. *De fideicommisso*, quidquid ad te pervenerit. 13. *De conditione*, si sine liberis decesserit. 14. *De rationibus reddendis a curatore.* 15. *De fideicommissi repetitione a substituto.* 16. *De mensæ negotio.* 17. *De partu ancillæ relictæ.* 18. *De divisione facta a coheredibus rogatis hereditatem restituere post mortem, et de nominum prædiorumque periculo.* 19. *De fructibus rei relictæ.* 20. *De rebus relictis*: ne controversia oriatur. 21. *De traditis et assignatis uni ex heredibus custodiæ causa.* 22. *De scriptura imperfecta.* 23. *De jurejurando.* 24. *Si pater filiæ mandet, ne testetur, quoad liberos tollat.* 25. *De fideicommisso*, distribuas liberis, ut quisque meruerit. 26. *De verbis fideicommissi.* 27. *De alienatione extra familiam prohibita.* 29. *Si is, quem testator solum successurum putabat, fideicommisso oneretur.* 30. *De verbis*, contentus sis *etc. quæ vim habent æstimationis, non fideicommissi.* 31. *Si fideicommisso oneratus fideicommissarium heredem instituat, eumque oneret fideicommisso.* 32. *De alternatione, electione, et substitutione.* 33. *De eo, quod fideicommittens dixit se alia scriptura declaraturum.*

77. IDEM [lib. 8. Responsorum].

CUm pater (16) filios, eorumque matrem heredes instituisset, ita scripsit: *peto a te, filia, ut, acceptis ex hereditate mea in portionem tuam centum aureis, et prædio Tusculano, partem hereditatis restituas matri tuæ.* Respondi, prædium (17) quidem hereditarium judicio divisionis de communi filiam habituram: pecuniam autem de parte sua retenturam.

§. 1. Eorum, quibus mortis (18) causa donatum est, fideicommitti quoquo tempore potest: quod fideicommissum heredes salva Falcidiæ ratione, quam in his (19) quoque donationibus exemplo legatorum locum habere placuit, præstabunt. Si pars donationis fideicommisso teneatur, fideicommissum quoque munere Falcidiæ fungetur (20). Si tamen alimenta præstari voluit, collationis totum onus in residuo donationis esse, respondendum erit ex defuncti voluntate, qui de majore pecunia præstari non dubie voluit integra.

§. 2. Mater filiis suis vulgo (21) conceptis dotem suam mortis causa donando, stipulari (22) permisit: cum aliis heredibus institutis, petisset a filiis, *viro dotem restitui*, totum viro fideicommissum dotis deberi, si Falcidiæ ratio non intervenerit; ideo retentionem (23) dotis virum habere placuit: alioquin Falcidiæ partem heredibus

(1) Voluntas præsumpta non patitur, ut heres prætextu ususfructus sibi competentis in eo fundo, solam proprietatem legatorum e dat: hinc colligimus, testatorem, simpliciter legantem, videri legare jus suum et heredis, si tale jus in usufructu vel proprietate consistit. *Bald.*

(2) Casus ita constitue: et finge heredem meum jus stillicidii habere in fundum meum: finge me eundem fundum Titio legasse: Titium fundum liberum sibi tradi ab herede meo postulare: num audiendus est? Minime. *l.* 116. *in fin. supr. de legat.* 1. *l.* 18. *supr. de servitutibus.*

(3) In primo casu scil.

(4) Vide *l.* 58. *infr. de verb. oblig.*

(5) Debitum nobis fuisse dicere possumus quod ante novationem debitum fuit.

(6) *l.* 48. §. 2. *supr. de hered. instit. l. un. infr. de adempt. libert.*

(7) Plus, præsupponit tantundem: Natura comparativi includit positivum. *Bald.* Et sic venditor donans emptori *quod plus valet res*, non renunciat beneficio *l.* 2. *C. de rescindenda.* quia qui plus donat, non dat immodicum. *Bald.*

(8) Vide quæ scripsi ad *l.* 26. *C. de legatis.*

(9) Muciana cautio plenam restitutionem rei et fructus continet. *Bald.*

(10) Vide *l.* 17. *infr. de his, quæ ut indign.*

(11) Vid. *Nov.* 22. *cap.* 44.

(12) Plures enim legatario competunt. *l.* 1. *C. comm. de legatis.*

(13) Memoria defuncti quoties damnatur, testamentum ejus nullum esse pronunciatur, et legata soluta reputantur. *Bald.*

(14) Memoria defuncti interdum damnatur.

(15) *Al.* jam.

(16) Pro intellectu hujus leg. vide Govean. *lib.* 2. *variar. lect. cap.* 2. Joan. Decher. *lib.* 2. *dissert.* 8. *num.* 11. Ans.

(17) *l.* 58. §. 3. *Infr. ad SC. Trebell.*

(18) *l.* 3. *in pr. et fin. Infr. de legat.* 3. vide *l.* 9. *C. de fideicomm.* vel non mortis. *l.* 89. §. 3. *Infr. h. t.*

(19) Vide *l.* 5. *C. ad l. Falcid.*

(20) Fungi munere Falcidiæ, est eam pati. dixi ad *l.* 33. §. 1 *supr. h. t.*

(21) Mater filiis vulgo conceptis donare potest mortis causa. *Bald.*

(22) *l.* 11. *in fin. infr. de dote.*

(23) Vide *l.* 18. *C. ad l. Falcid.*

a filiis ex stipulatu cum viro agentibus, ex dote esse per in factum actionem reddendam (1).

§. 3. Surdo et muto (2), qui legatum accipit, *ut cum morietur, restituat*, recte mandatur: nam et ignorantes (3) adstringuntur fideicommisso: quibus ignorantibus (4) emolumentum ex testamento quæritur.

§. 4. *Hereditatem* (5) *filius cum moreretur, filiis suis vel cui ex his voluisset*, restituere fuerat rogatus: quo interea in insulam deportato (6), eligendi facultatem non esse pœna peremptam placuit (7): nec fideicommissi conditionem ante mortem filii heredis exsistere: viriles autem inter eos fieri, qui eo tempore vixerint, cum de aliis eligendi potestas non fuerit.

§. 5. Qui dotale prædium contra legem Juliam vendidit (8), uxori legatum dedit (9), et emptoris fidei commisit, *ut amplius* (10) *ei pretium restituat*: emptorem fideicommissi (11) non teneri constabat (12): si tamen, accepto legato, mulier venditionem irritam faceret: eam, oblato pretio, doli placuit exceptione summoveri.

§. 6. Mævio debitori suo reus stipulandi mandavit, *ut Titio, cui mortis causa donabat, pecuniam debitam solveret*: cum sciens (13) dominum vita decessisse Mævius pecuniam dedisset, non esse liberationem secutam, constitit: nec si Mævius solvendo non esse, in Titium actionem solidi, vel jure Falcidiæ dandam esse: quia mortis causa cepisse non videtur. diversum probandum foret, si Mævius, ignorans (14) dominum vita decessisse, pecuniam errore lapsus dedisset: tunc enim portio jure Falcidiæ revocaretur (15).

§. 7. Cum pater fideicommissum prædiorum, ex testamento matris, filiæ deberet, eandem pro parte ita heredem instituit, *ut hereditatem fideicommisso compensaret* (16): eademque prædia filio exheredato dari voluit: quanquam filia patris hereditatem suscipere noluisset, fideicommissum tamen ab (17) heredibus esse filio præstandum, ad quos hereditatis portio, quam accepit filia, redierat, placuit: quod si alium filiæ substituisset, eum oportere filio fideicommissum reddere.

§. 8. Evictis (18) prædiis, quæ pater, qui se dominum esse crediderit, verbis fideicommissi filio reliquit, nulla cum fratribus et coheredibus actio erit: si tamen inter filios divisionem fecit, arbiter conjectura voluntatis, non patietur, eum partes coheredibus prælegatas restituere (19): nisi parati fuerint et ipsi patris judicium fratri conservari.

§. 9. Pater certam pecuniam exheredatæ filiæ verbis fideicommissi reliquit, *eamque nupturæ dotis nomine dari voluit, filio dotem stipulante*: cum filius minorem (20) dotem dedisset, superfluum esse filiæ reddendum constabat. Divortio quoque secuto, fideicommissum filiam recte petituram, ut actio stipulationis sibi præstaretur: quoniam verisimile (21) non erat, patrem interponi stipulationem voluisse, quo filia post primas nuptias indotata constitueretur: cæterum si (22) postea nuberet, ad secundas nuptias cautionem extendi non (23) oportere.

§. 10. A (24) filia (25) pater petierat, ut, *cui vellet ex liberis suis prædia, cum moreretur, restitueret*: uni ex liberis prædia fideicommissi (26) viva (27) donavit: non esse electionem, propter incertum diem fideicommissi, certæ donationis, videbatur: Nam in eum destinatio dirigi potest, qui fideicommissum inter cæteros habiturus est, remota matris electione.

§. 11. *Fidei heredum meorum committo, ne fundum Tusculanum alienent, et ne de familia nominis* (28) *mei exeat*: secundum voluntatem eos quoque invitatos intelligendum est, quibus heredes extranei fideicommissam (29) libertatem reddiderunt.

§. 12. *Fidei tuæ committo uxor*, [*ut des*], *ut restituas filiæ meæ, cum morieris, quidquid ad te quoquo nomine de bonis meis pervenerit*: etiam ea quæ postea codicillis uxori dedit, fideicommisso continebuntur: nam ordo (30) *scripturæ non impedit causam juris, ac voluntatis*: sed dos prælegata retinebitur, quoniam reddi (31) potius videtur, quam dari.

§. 13. *Volo prædia dari libertis meis: quod si quis eorum sine* (32) *liberis vita decesserit, partes eorum ad reliquos pertinere volo*: colliberium (33) patris eundem-

(1) *l.* 21. *Infr. ad SC. Trebell.*
(2) Vide Paul. 4. *sent.* 1. §. 4.
(3) Adde *l. ult. C. quando dies legat.*
(4) Dominium sine traditione adquiritur ex testamento.
(5) Vide Cujac. 3. *obs.* 10. *in princ.* Goth. Adde Menoch. *lib.* 3. *præsumpt.* 115. *num.* 9. Ans.
(6) Jus eligendi, ut et ea, quæ facultatis sunt, quæque in facto consistunt, deportatus non perdit. *Bald.*
(7) Cur ita? mors vera est, quæ corporis et animæ separationem continet, *l.* 48. *in fin. infr. de jure fisc. l.* 121. §. 2. *Infr. de verb. oblig.* non deportatio in insulam. Mortis naturalis casus non trahitur ad deportationem, id est, mortem civilem: fideicommissum post mortem collatum non debetur post mortem civilem, sed expectatur mors naturalis. adde *l.* 10. *supr. de capite minutis l.* 48. §. 1. *infr. de jure fisc.* ut et in *l.* 121. §. *pen. infr. de verb. obl.*
(8) *l. un.* §. 15. *C. de rei uxor. act.*
(9) Animo compensandi. *d. l. unic.* §. 3.
(10) Id est, præterea, ut *l. ult.* §. 1. *infr. de doli mali et met. except.* ut sit sensus, maritum uxori legatum ac præterea fideicommissum dedisse.
(11) Fideicommissi nomine constabat. Ant. Faber. 4. *conject.* 11.
(12) Cur ita? v. *l.* 1. §. 17. *in fin. infr. ad SC. Trebell.*
(13) Sciens qui solvit, quod solvere non tenetur, donare præsumitur. *Bald.*
(14) *l.* 19. §. 3. *infr. de donat.* Solvens ignoranter liberatur, solutum defalcatur, hoc est deducitur. *Bald.*
(15) V. *l.* 18. *C. ad l. Falcid.*
(16) Legari potest res fideicommisso obnoxia.
(17) *l.* 61. *in fin. supr. h. t.*
(18) *l.* 69. *l.* 72. *infr. ad SC. Trebell.*
(19) In prælegato uni non debetur evictio; secus si pluribus prælegetur. Præpos. Senens. *quæst.* 4. 6. *cas.* Fernandus Vasquius *de success. creat. l.* 25. *n.* 35. *et* §. 17. *num.* 118. Mod.
(20) *l.* 78. *in fin. Infr. ad SC. Trebell.*
(21) Indotatam filiam esse ac manere velle pater non præsumitur. Jussi filium stipulari dotem sororum reddi, sorore tantum mortua dotem petet: non ea divertente tantum, vel ejus marito moriente, ne indotata maneat.
(22) Vid. Langebekium, *c.* 12. *annotationum.*
(23) Nupta intelligitur, quæ primas nuptias contraxit, non secundas, *ut hic. l. boves.* 89. §. 1. *infr. de verb. signif.* Quid non nupta? cælebs, quæ nec primas nuptias experta est, virgo. v. Cujac. *consultat.* 47.
(24) Quid ita? Simpliciter enunciata, ad primum actum tantum referuntur. Unde notant, pœnam primæ stipulationis interpositæ in prima locatione, non censeri repetitam in secunda locatione: cum pœna non sit ex eodem contractu, aut ex natura contractus.
(25) Vide interpretationem hujus loci apud Cujac. 10. *obs.* 39.
(26) *Al.* Fideicommissa.
(27) Eligere qui debet, cum morietur, ante mortem eligere non potest: eligendo ante mortem nihil agit.
(28) Nomen quid in jure significat, vide Alciat. 4. *dis.* 1.
(29) *Al.* fideicommissariam.
(30) Vide *l.* 16. *infr. de solut.*
(31) Vide *l.* 2. *circa fin. infr. de dote.* v. Paul. 4. *sent.* 1. §. 1.
(32) Cur ex voluntate? Sine liberis non decedit, qui cum filiis naturalibus decessit. adde *l. ult. supr. de jure delib.*
(33) Vide *l. ult. Supr. de jure delib.*

que filium, ex (1) voluntate (2) substitutionem excludere, placuit.

§. 14. Curatoris sui frustra fidei commisisse videbatur, *ut heredi fratri negotiorum gestorum rationem redderet:* quanquam igitur testamento cautum esset, *ut cum ad statum* (3) *suum frater pervenisset, ei demum solveretur*, tamen sub curatore alio fratrem agentem, recte placuit actionem inferre: cum illis verbis fratri potius consultum videretur, quam solutio, quæ juste fieri potuit, dilata.

§. 15. Ab instituto extraneo prædia libertis, cum moreretur, verbis fideicommissi reliquerat, et petierat, *ne ex* (4) *nomine familiæ alienarentur:* substitutum ea prædia debere ex defuncti voluntate, respondi; sed utrum confestim, an sub eadem conditione, voluntatis esse quæstionem: sed conjectura ex voluntate testatoris capienda, mors instituti (5) expectanda [est].

§. 16. Mensæ (6) negotium ex causa fideicommissi cum (7) indemnitate heredum per cautionem susceptum, emptioni simile videtur, et ideo non erit quærendum, an plus in ære alieno sit (8), quam in quæstu.

§. 17. Pater filiæ mancipia, quæ nubenti dedit, verbis fideicommissi præstari voluit: partus susceptos, etsi matres ante testamentum mortuæ fuissent, ex causa fideicommissi præstandos respondi: nec aliud in uxore confirmatis donationibus pridem observatum est.

§. 18. Hereditatem post mortem suam rogati restituere nominum periculo, quæ per divisionem (9) obtigerunt, inter coheredes interpositis (10) delegationibus (11), non adstringuntur: [non] magis, quam prædiorum, cum permutatio rerum discernens communionem interveniet.

§. 19. *Filia mea præcipiat, sibique habeat, volo. rem matris suæ:* fructus quos medio tempore pater percipiet, nec in separato habuit, sed absumpsit, vel in suum patrimonium convertit, non videntur filiæ relicti.

§. 20. *Dulcissimis fratribus meis, avunculis autem tuis, quæcunque mihi supersunt in Phamphilia, Lycia, vel ubicunque, de maternis bonis, concedi volo, ne quam cum his controversiam habeas*, omnia corpora maternæ hereditatis, quæ in eadem causa dominii manserunt, ad voluntatem (12) fideicommissi pertinent: Ex iisdem igitur facultatibus percepta pecunia, et in corpus proprii patrimonii versa; item jure divisionis res propriæ factæ non præstabuntur: cum discordiis (13) propinquorum sedandis prospexerit, quas materia (14) communionis solet excitare.

§. 21. Pater pluribus filiis heredibus institutis moriens claves (15) et annulum, custodiæ causa, majori (16) natu filiæ tradidit; et libertum eidem filiæ, qui præsens erat, res, quas sub cura sua habuit, adsignare (17) jussit: commune (18) filiorum negotium gestum intelligebatur: nec ob eam rem apud arbitrum divisionis præcipuam causam filiæ fore.

§. 22. Cum imperfecta (19) scriptura invenitur, ita demum verbum legati vel fideicommissi, quod præcedit, vel (20) sequitur, ad communionem (21) adsumitur, si dicto (22) scriptum congruat.

§. 23. Filius matrem heredem scripserat, et fideicommissa tabulis data cum (23) jurisjurandi religione præstari rogaverat (24), cum testamentum nullo (25) jure factum esset: nihilo minus matrem legitimam heredem cogendam præstare fideicommissa, respondi: nam (26)

(1) V. *l.* 157. *Infr. de reg. jur.*

(2) V. *l.* 6. *in fin. C. de instit.*

(3) *l.* 13. *supr. de probat.* dixi ad *l.* 5. *C. quando dies legat.* ἀκμὴν, id est, ætatem 25. annorum sic appellat, quod sit crescentiæ finis; qualis perfecta, plena ac integra ætas a Jurisconsultis dicitur; quæ sequitur ætas παρακμὴ dicitur. Hippocrates enim apud Galen. 5. *Aphoris.* 9. sentit, ætatem 25. annorum esse finem pubertatis. vide Cujac. *Supr. de minorib.*

(4) §. 11. *Supr. h. t.* vide *l.* 74. *supr. de leg.* 1. *l.* 108. *infr. de cond. et demonstr.*

(5) *Al.* substituti.

(6) Mensæ negotium legari potest.

(7) Id est, ita ut heredes indemnes servet legatarius. Universitatis onerosæ legatarius, cavere de suscipiendis oneribus debet, licet plus sit in onere, quam in legato. Indemnitatis hæc formula notanda est.

(8) V. *l.* 6. *l.* 7. *Supr. pro socio.*

(9) Nomina inter coheredes interpositis delegationibus dividebantur. *l.* 2. §. *ult. supr. familiæ. l. arbiter.* 11. *l. ult. supr. de distract. pign.*

(10) Inter coheredes æs alienum dividitur leg. 12. tab. vel pacto interpositis delegationibus.

(11) Contra quam in *l.* 40. §. 2. *supr. de pact.*

(12) Fideicommissa ipsa ampliantur, restringuntur, extenduntur, declarantur, et limitantur per rationem et causam, propter quam testator motus fuit ad fideicommissum ita faciendum: adeo ut talis ratio potius attendi debeat, quam verba expressa: eamque communem esse conclusionem refert Jul. Clar. 3. *sent.* §. *test. q.* 76. *num.* 1. Ratio dictum ampliat et declarat, tanquam mens et anima dispositionis: verbis præfertur, ut anima corpori: casus expressos continet, ut ne omissi intelligantur; continet, inquam, ut genus species continet.

(13) Discordiæ inter propinquos sedandæ gratia, is intellectus nobis sumendus est in lege, statuto, testamento, ut ad propinquos inter se componendos interpretationem semper sumamus. adde *l.* 6. §. 2. *C. de bonis, quæ lib. l.* 1. *C. de pactis. l.* 11. *C. de transact.*

(14) Communio inter propinquos discordias excitare solet. *l.* 26. *supr. de serv. præd. urb.*

(15) Clavium et annuli traditio facta uni filiorum a patre, intelligitur facta ad custodiam, non ad translationem dominii, hoc est ad custodiam, non transferendi dominii causa, *ut hic.* Imo transfertur dominium traditione clavium. *l. clavibus.* 74. *supr. de contr. empt.* Ibi traditionem clavium præcessit titulus ordinatus ad dominium. Idem actus numero, uti diversa est agentis voluntas, diversos effectus parit.

(16) Primogenitis claves et annulum a patre moriente interdum tradi solitum, hinc colligas. v. *l. ult. supr. de fide instr.*

(17) Adsignandi verbum juris translationem hic non innuit.

(18) Cur commune? Præsumitur pater filios ex æquo diligere.

(19) Imperfecta scriptura hic quid est? An semiplena? An impropria?

(20) Oratio imperfecta, vel ex præcedenti vel sequenti perficitur, si hoc fieri potest. *Bald.*

(21) Quid est ad communionem verba præcedentia vel sequentia adsumi? nihil aliud, quam interpretationem adferre imperfectæ scripturæ, ex antecedentibus et sequentibus ipsius scripturæ.

(22) Dictum hic quid est? voluntas, intentio. Scriptum dicto non congruit, cum aliud natura vocabuli, aliud voluntas loquentis habet.

(23) V. *l.* 3. *infr. de jure fisc. l.* 2. *C. comm. de legat.* Goth. Vide Joann. Robert. *lib.* 1. *sent. c.* 21. Cujac. *lib.* 17. *obs. c.* 25. Ans.

(24) Juramentum positum in testamento habet vim clausulæ codicillaris, et venientes ab intestato intelliguntur rogati; quia juramentum facit, ut actus valeat omni meliori modo. Jason. *in l. cum quam. num.* 17. *C. de fideicommiss.* Socinus Junior *cons.* 44. *num.* 49. *lib.* 2. Boerius *decis.* 3. *num.* 8. Tiraquellus *post leg. connub. gl.* 5. *n.* 8. *et gl.* 7. *num.* 152. *et seq.* rursus Socinus Junior *cons.* 129. *n.* 69. *lib.* 1. Abb. *ad cap. cum contingat. num.* 25. *cum seq. extr. de jurejur.* dict. Jason *Inst. de act.* §. *item si quis postulante. vers. nono juramentum. num.* 14. *cum seq.* Didac. Covar. *ad cap. Rainaldus. extr. de testamen.* § 3. *num.* 10.

(25) Puta, quia testes non erant rogati.

(26) Codicillaris clausula, ut et intestati, interdum tacite subintelligitur, *ut hic.* Jurante testatore vel herede, subintelligitur clausula codicillaris, si non valet jure testamenti, valeat jure codicillorum.

enixæ (1) voluntatis preces ad omnem successionis speciem porrectæ videbantur.

§. 24. *Mando* (2) *filiæ meæ pro* (3) *salute sollicitus ipsius , ut quoad liberos tollat , testamentum non faciat : ita enim poterit sine periculo vivere :* fideicommissariam hereditatem sorori coheredi non (4) videri relictam, apparuit : quod (5) , non de pecunia sua testari , sed obtentu consilii (6) , derogare juri, testamentum fieri prohibendo voluit.

§. 25. *Rogo , filia , bona tua quandoque distribuas liberis tuis , ut quisque de te meruerit* (7) *:* videtur omnibus liberis , etsi (8) non æqualiter promeruerint , fideicommissum relictum : quibus , matris electione cessante , sufficiet , si (9) non offenderint ; eos autem , quos mater elegerit , fore potiores , *si* soli promeruissent , existimavi : quod si neminem elegerit, eos solos non admitti , qui offenderunt.

§. 26. Donationis prædiorum epistolam (10) ignorante filio mater in æde (11) sacra verbis fideicommissi non subnixam deposuit , et literas tales ad æditum (12) misit : *Instrumentum voluntatis meæ post mortem meam filio meo tradi volo :* Cum pluribus heredibus intestato (13) filium suum obisset , intelligi fideicommissum filio relictum, respondi : non enim (14) quæri oportet, cum quo de supremis [quis] loquatur , sed in quem voluntatis intentio dirigetur (15).

§. 27. Libertis prædium reliquit, ac petiit, *ne id alienarent , utque in familia* (16) *libertorum retinerent* : si , excepto uno , cæteri (17) partes suas vendiderint (18) , qui non vendidit (19), cæterorum partes, quibus non dedit alienandi voluntatem, integras petet : eos enim ad fideicommissum videtur invitasse , qui (20) judicio paruerunt : alioquin perabsurdum erit , vice mutua petitionem induci ; scilicet ut ab altero partem alienatam quis petat , cum (21) partem suam alienando perdiderit. sed hoc ita procedere potest , si pariter (22) alienaverint. cæterum , prout quisque prior alienaverit , partem posterioribus non faciet : qui vero tardius vendidit , ei , qui non vendidit, in superiorum partibus fecisse partem intelligitur : at si nemo vendiderit , et novissimus sine liberis vita decesserit , fideicommissi petitio non supererit.

§. 28. Cum inter libertos ad prædii legatum liberta quoque fuisset admissa (23) , quod patronus petit , ut de nomine familiæ non exiret , heredem libertæ filium (24) partem prædii , quam mater accepit , retinere visum est.

§. 29. Cum existimaret (25) ad solam consobrinam suam bona perventura , codicillis ab ea (26) factis , pluribus fideicommissa reliquerat : jure successionis ad duos ejusdem gradus possessione devoluta , rationibus [æquitatis] , et perpetui edicti exemplo, pro parte dimidia mulierem relevandam respondi ; sed libertates (27) ab ea præstandas, quas intercidere damni causa durum videbatur.

§. 30. Pater , qui filio semissem dederat , et sororibus ejus impuberibus quadrantes, quibus fratrem tutorem dedit , ita fuerat locutus : *Fili , contentus* (28) *eris pro tuo semisse aureis ducentis , et vos filiæ pro vestris quadrantibus centenis aureis :* vice mutua liberis fideicommissum hereditatis reliquisse non videbatur, sed æstimationem (29), ut a parentibus frugi fieri solet , patrimonii sui fecisse ; nec idcirco fratrem judicio tutelæ bonæ fidei rationes quandoque præscriptione demonstratæ quantitatis exclusurum.

§. 31. Titio fratri suo Mævius hereditatem Seii, [a] quo heres institutus erat , post mortem suam restituere rogatus , eodem Titio herede scripto , petiit, ut moriens Titius tam suam quam Seii hereditatem Sempronio restitueret *:* cum ex fructibus medio tempore perceptis fideicommissi debitam quantitatem Titius percepisset , æris alieni loco non esse deducendum fideicommissum, respondi : quoniam ratione (30) compensationis percepisse debitum videbatur. plane si ea lege Mævius Titium heredem instituat , *ne fideicommissum ex testamento Seii retineat* , Falcidiam compensationi sufficere: sed iniquitate (31) occurrere. prudentius autem fecerit, si ex testamento fratris hereditatem repudiaverit, et intestati possessionem acceperit : nec videbitur dolo fecisse , cum fraudem excluserit (32).

(1) Jusjurandum enixæ voluntatis argumentum est , *ut hic.* Catullus , *Qui dum aliquid cupiens animus prægestit apisci , Nihil metuit jurare.* adde quæ not. ad *l.* 37. §. 5. *infr. de leg.* 3. v. Cujac. 17. *obs.* 25. *et ad Nov.* 48.

(2) Id est , consulo. *infr. eod.* adde *l.* 68. §. 1. *infr. de leg.* 3.

(3) *Inst. de subst. pupill.*

(4) Imo , ex hac scriptura fideicommissum debetur. *l.* 74. *in princ. Infr. ad SC. Trebell.*

(5) Favore alterius dicta , seu enunciata in ejus fraudem verti non oportet.

(6) Consilium non obligat eum , cui consilium datur testamento.

(7) *l.* 20. *infr. de manum. test.*

(8) Imo , ut quisque meruerit. *Supr. h. t. l. cum filius.* 76. *pater.* 5. *supr. eod.* Cur ita ? An lex eo æquam distributionem ...it . quod testator rem totam ad merita heredis , non ad sua re...lerit ?

(9) Præsumitur enim quilibet bonus (de qua præsumptione v. Alciat. 3. *præsumpt.* 2.) et idoneus. 3. *præsumpt.* 3. Præsumitur meruisse , qui non demeruit.

(10) Epistola , quæ reperitur in æde sacra deposita per testatorem , probat ejus voluntatem.

(11) V. *l.* 6. *in fin. supr. familiæ.*

(12) Æditus , qui ædes tuetur. §. 2. *Inst. de tutelis.*

(13) *Al.* institutis. quod improbat Anton. Fab. 1. *conjectur.* 12.

(14) Testator potest cum extraneo prorsus loqui de supremis suis, ...e est ultima voluntate.

(15) *Al.* dirigatur , *vel* dirigitur.

(16) *Novell.* 159. *c.* 3. Goth. Intellectum hujus §. v. apud Joann. ...eber. *lib.* 2. *dissert.* 8. *n.* 11. Ans.

(17) Id est , omnes simul.

(18) Simul , non successive. *vers. sed hoc ita. infr. eod.*

(19) Nec consensit. vide *l.* 11. *C. de fideicomm.*

(20) V. *l.* 154. *in fin. infr. de reg. jur.*

(21) Pœnam qui petit , extra omnem culpam debet esse : qui non facit , quod non debet, percipit quod non oportet. Hæc enim natura pœnarum et legitimarum , et conventionalium , ut liquida sit causa prius , quam pœna petatur . vid. Bart. ad *l.* 55. *supr. locati.*

(22) V. *Nov.* 159. *cap.* 3.

(23) Filius libertæ connumeratur in familia libertorum. Decius *cons.* 23. *col. fin. et consil.* 481. *col.* 2. *et seq.* Socinus *ad l. qui Romæ.* §. *coheredes. col.* 2. *de verb. oblig.* Alexander *ad l. si finita.* §. *si de vectigalibus. de damn. infect.* Ruin. et alii *ad l. filiusfamilias,* §. *divi. de leg.* 1. Mod.

(24) Non alienat extra familiam , quæ filio vendit , licet mater filium in sua familia vere non habeat. *Bald.*

(25) V. quæ scripsi ad *l.* 56. §. 1. *infr. de verb. oblig.* Goth. Adde Nicol. a Valla, *de reb. dub. tract.* 2. Ans.

(26) *Al.* ad eam.

(27) V. *l.* 11. *Supr. de jure codicill.*

(28) V. *l.* 11. *Infr. de legat.* 3.

(29) Æstimatio facta a testatore portionum hereditariarum non facit jus fideicommissi inter heredes. vide quæ notavi ad *Novell.* 48. *cap.* 1.

(30) *l.* 12. *infr. ad leg. Falcid.*

(31) *Al.* iniquitatem.

(32) Dolus bonus est fraudem excludere. *l.* 1. *infr. de doli mal. l.* 6. §. 8. *supr. si quis omissa.* Qui fraudem excludit , non præsumitur fraudulentus : de qua præsumptione v. Alciat. 3. *præsump.* 18.

§. 32. *A te peto, marite, si quid liberorum habueris, illis prædia* (1) *relinquas* (2) *: vel si non habueris, tuis, sive meis propinquis, aut etiam libertis nostris :* non esse datam electionem (3), sed ordinem (4) scripturæ (5) factum substitutioni, respondi.

§. 33. Vicos civitati relictos, qui proprios fines habebant, ex causa fideicommissi non (6) ideo minus deberi placuit (7), quod testator fines eorum significaturum, et certaminis formam, quam celebrari singulis annis voluit, alia scriptura se declaraturum promisit, ac postea morte præventus non fecit.

De mora. 1. De æstimatione loco rei legatario solvenda. 2. De mora, et usuris, et sumptibus litis. 3. De alienatione extra familiam prohibita. 4. De eo, qui emit a creditore.

78. Idem [lib. 9. Responsorum].

Qui solidum fideicommissum frustra petebat, herede Falcidiam (8) objiciente, si partem interim (9) solvi sibi desideraverit, neque acceperit, in eam moram passus intelligitur.

§. 1. Cum post mortem emptoris, venditionem Reipublicæ prædiorum optimus maximusque Princeps noster Severus Augustus rescindi (10), heredibus pretio restituto, jussisset : de pecunia legatario (11) cui prædium emptor ex ea possessione legaverat, conjectura voluntatis, pro modo æstimationis, partem solvendam esse respondi.

§. 2. Etiam Respublica fideicommissi post moram (12) usuras præstare cogitur : sed damnum, si quod ex ea re fuerit secutum, ab his sarciendum erit, qui post dictam sententiam judicatum (13) solvere supersederunt. † Nec aliud servabitur in litis sumptibus, si (14) ratio litigandi non fuit : *ignaviam* etenim *prætendentes audiri non oportere.* † Quod in tutoribus (15) quoque probatur.

§. 3. Prædium pater de familia liberorum alienari verbis fideicommissi prohibuit : supremus (16) ex liberis qui fideicommissum petere potuit, non idcirco minus actionem in bonis suis reliquisse visus est, quod heredem extrarium (17) sine liberis decedens habuit.

§. 4. Si creditor ab eo, qui testamentum fecit (18), domum acceptam jure pignoris vendidit : contra emptorem fideicommissi causa (19), tametsi voluntatem defuncti non ignoravit, nihil decernetur.

Si rem fideicommissam quidve ex ea oneratus fideicommissario et aliis reliquerit.

79. Idem [lib. 11. Responsorum].

Quæ fideicommissa moriens libertis viri debuit, eorundem prædiorum suis (20) quoque libertis fructum reliquit ; juris ignoratione lapsi, qui petere prædia ex mariti testamento debuerunt (21) secundum fideicommissum inter cæteros (22) longo tempore perceperunt : non ideo peremptam videri petitionem (23) prioris fideicommissi constitit (24).

De acquisitione legati.

80. Idem [lib. 1. Definitionum].

Legatum ita (25) dominium rei legatarii facit, ut hereditas heredis res singulas : quod eo pertinet, ut, si pure res relicta sit, et legatarius non repudiavit defuncti voluntatem : recta (26) via dominium, quod hereditatis fuit, ad legatarium transeat, nunquam factum heredis.

Si scriptus heres succedat ab intestato.

81. Paulus [lib. 9. Quæstionum].

Si quis testamento facto, a filiis suis, quos heredes instituisset, fideicommissa reliquisset, non ut a legitimis heredibus, sed ut a scriptis, et testamentum aliquo (27) casu irritum factum sit : filii ab intestato venientes fideicommissa ex testamento præstare compelli non (28) possunt.

De debito legato creditori. 1. De legatis a substitutis. 2. Si legetur servo alieno.

82. Idem [lib. 10. Quæstionum].

Debitor decem legavit creditori, quæ ei post annum sub pignore debebat (29) : non (ut quidam putant) medii temporis tantum commodum ex testamento debetur, sed tota decem peti possunt (30). Nec tollitur petitio, si interim annus supervenerit : nam sufficit, quod utiliter dies cessit. Quod si vivo testatore annus superveniat : di-

(1) Fingamus duo reliquisse.

(2) Substituere legatariis et fideicommissariis possumus. v. *l.* 9. *C. de fideicom.*

(3) Marito, ut vi superiorum verborum donet hereditatem, cui volet : sed videtur mulier substituisse propinquos liberis, secundum ordinem scripturæ.

(4) *l.* 69. §. 3. *supr. h. t.* Ordo scripturæ videtur hic esse, Tuis liberis meos propinquos ; propinquis tuis, meos ; utrisque libertos nostros substituo.

(5) *Legendum videtur* scriptura.

(6) V. *l.* 8. *C. de institutionib.*

(7) Imo, non deberi videtur. Notum est enim, eum, qui conditionem destinat inserere, nec eam addidit, non instituisse videri. *l.* 9. §. 5. *supr. de hered. inst.* Goth. Ast tamen legatum valet, licet qualitas non fuerit adjecta, quam testator adjecturum se dixerit. Petrus Crispus *ad rubr. de legat.* 1. *num.* 74. Socinus Junior *ad l. ita stipulatus. de verb. oblig. num.* 77. *usque ad num.* 80. Mod.

(8) *l.* 2. *C. de usuris et fructib. legator.*

(9) Justa causa in parte, non tollit moram in alia, *Bart.* partis et totius aliam esse interdum rationem, hinc colligitur.

(10) Rempublicam restitui adversus contractum, observa.

(11) Si prædium evincitur, pretium legatario debetur. *Bald.*

(12) Quid num hujusmodi mora ab interpellatione finitur? an a die condemnatæ reipublicæ? Prius aiunt veteres, secundum Corras. 2. *miscellan.* 7. *in fin.* Goth. Adde Menoch. *de arbitr. judic. cas.* 177. Ans.

(13) *l.* 9. §. 5. *supr. de administrat. et peric. tutor.*

(14) *l.* 6. *C. de admin. tut.*

(15) *l.* 23. *C. de admin. tut.*

(16) Finita causa prohibitæ alienationis res alienari in extraneum potest. *Bald.*

(17) *l.* 2. *C. quando dies.*

(18) Et vetuit res suas extra familiam alienari.

(19) Id est, fideicommissarii ab hujusmodi emptore fundum testatoris non ideo avocabunt, quod is fundum extra familiam vetuerit alienari.

(20) Id est, et viri, et suis libertis.

(21) Id est, liberti viri.

(22) Id est, cum libertis uxoris.

(23) Adversus libertos uxoris.

(24) Utens re minus utili, non præjudicat sibi ad petendam postea rem magis utilem.

(25) Id est, recta via legata ab eo, qui legavit, ad eum, cui legata sunt, transeunt, *l.* 64. *in fin. infr. de furtis.*

(26) *l.* 64. *infr. de furt.*

(27) Ex causa præteritionis, vel exheredationis.

(28) Imo possunt, *l.* 12. *supr. de injusto.* adde tamen *l.* 1. *C. de postliminio reversis.*

(29) Id est, debitor creditori suo pure, quæ ei sub condition[e] debebat, legavit : id enim potest. *l.* 13. *l.* 14. *infr. de libera[tione legata].*

(30) Molinæus *in labyrintho sedecim legum num.* 142. *et* [in l.] *de verb. oblig. in rubr. n.* 42. *et in labyrintho de eo quod interes[t].* Corasius *lib.* 1. *miscellan. cap.* 20. Forner. *lib.* 2. *select. cap.* 16. Mod.

cendum erit, inutile (1) effici legatum, quamquam constiterit ab initio. Sic et in dote prælegata responsum est, totam eam ex testamento peti posse (2). Alioquin secundum illam sententiam, si interusurium (3) tantum est in legato, quid dicemus, si fundus legatus sit ex die debitus? nam nec pecunia peti potest, quæ non (4) est legata: nec pars fundi facile inveniretur, quæ possit pro commodo peti.

§. 1. Si Primo, et Secundo, et Tertio heredibus institutis, sic legata dentur, *Si mihi Primus heres non erit, Secundus Titio decem dato: Si Secundus mihi heres non erit, Primus Seio fundum Tusculanum dato:* utrisque omittentibus hereditatem, Primo et Secundo, quærebatur, substituti, quos eis dederat, an et cui legata præstare debent? Ab (5) utroque substituto legata debentur.

§. 2. Servo alieno posse rem domini legari Valens scribit: item id, quod domino ejus pure debetur: Cum enim servo alieno aliquid in testamento damus, domini (6) persona ad hoc tantum inspicitur, ut sit cum eo testamenti factio: cæterum ex persona servi constitit legatum. Et ideo rectissime Julianus definit, id demum servo alieno legari posse, quod ipse liber factus capere posset: calumniosa est enim illa annotatio, posse legari servo, et quandiu (7) serviat, nam et hoc legatum ex persona servi vires accipit. Alioquin et illud annotaremus, esse quosdam servos, qui, licet libertatem consequi non possint, attamen legatum et hereditatem possunt adquirere domino. Ex illo igitur præcepto, quod dicimus, *servi inspici personam in testamentis*, dictum est, servo hereditario (8) legari posse. Ita non mirum, si res domini, et quod ei debetur, servo ejus pure legari possit: quamvis (9) domino ejus non possent [hæc] utiliter legari.

Si servus alienus heredi, a quo fideicommissum sub conditione meruit, substituatur.

83. Idem lib. 11. Quæstionum.

Latinus Largus: proxime ex facto incidit species talis: Libertinus patronum ex semisse heredem instituit, et filiam suam ex alio semisse: fidei commisit filiæ, ut quibusdam ancillis patroni restitueret, cum hæ manumissæ essent: et si eadem filia heres non esset, substituit ei easdem ancillas: quoniam filia non voluit heres existere, ancillæ jussu domini, [id est, patroni] adierunt defuncti hereditatem: Post aliquantum temporis ab eo manumissæ quærebant, an fideicommissum petere ab eodem patrono possint: rogo ergo, quid de hoc existimes, rescribas? Respondi, nec (10) repetitum videri in hunc casum fideicommissum: sed alterutrum datum vel fideicommissum, vel ipsam hereditatem: melius autem dici, in (11) eundem casum substitutas videri, in quem casum fideicommissum meruerunt: et ideo ad substitutionem eas vocari. Cum enim servo alieno fideicommissum ab uno ex heredibus sub conditione libertatis fuerit datum, idemque servus ei heredi substituatur; licet substitutio facta sit, tamen sub (12) eadem conditione substitui videtur, sub qua fideicommissum meruit.

De libertate, et pecunia per fideicommissum relictis servo proprio.

84. Idem [lib. 21. Quæstionum].

Si quis servo suo fideicommissam libertatem reliquit, et aliud quid adscripsit: quidam dicunt, quia placebat, ab herede eum manumitti debere, futurum esse, ut non admittatur ad fideicommissum: sed hoc iniquum est. in hujusmodi enim persona utriusque quodammodo dies cessit, et libertatis, et pecuniæ petendæ: adeo ut putem, si mora fiat præstandæ libertati, etiam fideicommisso moram videri factam, et usurarum (13) onus accedere: nam et cætera, quæ medio tempore adquisiit domino, dum moratur præstare libertatem, eidem restitui oportere, rectissime responsum est.

De pignore legato creditori.

85. Idem [lib. 4. Responsorum].

Creditorem, cui (14) res pignoris jure obligata a debitore legata esset, non prohiberi pecuniam creditam petere, si voluntas testatoris compensare (15) volentis evidenter non ostenderetur.

De herede instituto, exceptis domibus, et quæ ibi sunt.
1. De fundo diviso, ut facilius locetur.

86. Idem [lib. 13. Responsorum].

Gaius Seius pronepos meus heres mihi esto ex semisse bonorum meorum, excepta (16) *domu mea, et paterna, in quibus habito, cum omnibus, quæ* (17) *ibi sunt. Quæ omnia scias ad portionem hereditatis, quam tibi dedi, non pertinere.* Quæro, cum sit in his domibus argentum, nomina debitorum, supellex, mancipia: an hæc omnia, quæ illic inveniuntur, ad alios heredes institutos debeant pertinere? Paulus respondit: nomina de-

(1) Imo, non fit inutile. *l.* 5. *infr. ad leg. Falcid.* §. 14. *Inst. de legat.* Solve: est inutile, et sine commodo, cum alia actione personali ex obligatione peti possit. Est utile, cum actione ex testamento peti possit. *Goth.* Vel sic: utile est legatum, si in corpore vel in specie consistat, ut dictis locis: si vero in quantitate consistat, inutile est. ut hic Treutl. *part.* 2. *ex.* 13. *th.* 4. *lit. i.* Ans.

(2) Statim scilicet; quamvis alioquin annua die dos præstanda esset. *l.* 1. §. 2. *Infr. de dot.*

(3) Interusurium, commodum est repræsentatæ summæ quæ in diem debebatur. *l.* 66. *infr. ad l. Falcid. l.* 9. §. 8. *Supr. de peculio.* Sed quid? in vulgata editione legitur *interesse*. Si ita est, verbum *interesse*, erit substantivum, ut c. 1. *de rescriptis. cap. si facta. Si de feudo controv.* 3. Quintil. 9. Hac pene dicendi forma usus est Plin. 7. *epist.* Hieronym. *in epistola adversus Johannem Episc. Hierosolym.* bene, inquit, bene: sed quo istud tuum tam bene? Virgilius, *Donat habere viro.* vid. Corras. 1. *miscell.* 20. Crimen rapere. *l. Crimen. C. ad l. Jul. de vi publica.* Scire tuum nihil est. Persius: *Cum nostrum ad vivere triste Adspexi. Velle suum cuique est.* Funæus *ad cap.* 1. *de eo quod interest.* notat idem verbum reperiri in *l.* 35. *in fin. supr. de contr. empt.* quod falsum. adde Guibertum, *lib. singul. qu.* 4.

(4) Non entis nullæ qualitates.

(5) *l.* 74. *supr. de legat.* 1. vid. in hanc leg. Cujac. 17. *observ.* 5.

(6) *l.* 12. §. 1. *supr. de leg.* 1. *l.* 5. *infr. de servit. leg.*

(7) Imo non est calumniosum dici, posse servo legari, quoad serviet. *l.* 113. *supr. de leg.* 1.

(8) Vide *l.* 26. *Infr. de stipul. servor.*

(9) Imo, ei legare non possumus, cujus domino legare non possumus. *l.* 12. §. 2. *supr. de legat.* 1.

(10) Imo, repetitum videtur. *l.* 74. *supr. de legat.* 1.

(11) Conditio adjecta fideicommisso utili videtur repetita in substitutione vulgari de eadem facta. *Bald.*

(12) Adde *l.* 67. *infr. de cond. et demonstr.*

(13) Usuræ et fructus in legatis et fideicommissis debentur post moram. *l.* 87. §. 1. *infr. h. t. l.* 23. *l.* 47. *l.* 91. *in fin. l.* 120. *in fin. supr. de legat.* 1. *l.* 35. *infr. de legat.* 3. *l.* 34. *supr. de usur.*

(14) Vide *l.* 16. *C. de legatis.*

(15) Vide *l.* 6. *C. de her. act. l.* 6. *C. de her. instit. l.* 123. *supr. de leg.* 1. *l.* 12. *infr. ad l. Falcid.* adde Paul. 3. *sent.* 6. §. 8.

(16) De institutione facta sub hujusmodi formula, adde *l.* 74. *supr. de hered. instit.*

(17) Legato omnium, quæ in domo sunt, nomina debitoris non continentur. vide *l.* 92. *Infr. de leg.* 3.

bitorum non (1) contineri, sed omnium esse communia ; in cæteris vero nullum pronepoti locum esse.

§. 1. Titius, cum fratris filio fundos et urbana prædia legaret, in his et fundum Seianum legavit : quem ipse paterfamilias, quoad viveret, uno quidem nomine universum habuit, sed, quo (2) facilius conductorem inveniret, per duas (3) partes locabat ; ita ut ex qualitate loci superiorem partem, Seianum superiorem, inferiorem autem partem, Seianum inferiorem appellaret : Quæro, an is fundus totus ad fratris filium pertineat ? Paulus respondit, si testator fundum Seianum uno nomine universum possedit : quamvis eundem divisis (4) partibus locaverat, universum (5) eum ex causa fideicommissi præstari oportere : nisi (6) si heres, de qua parte testator senserit, evidenter probaverit.

De tessera frumentaria. 1. *De usuris et mora.* 2. *De fideicommisso ejus, qui ultimus decesserit.* 4. *De inofficiosa donatione.*

87. Idem [lib. 14. Responsorum].

Titia Seio tesseram (7) frumentariam comparari voluit, post diem (8) trigesimum a morte ipsius. Quæro, cum Seius (9) viva testatrice, tesseram frumentariam ex causa lucrativa habere cœpit, nec (10) possit id quod habet, petere; an ei actio competat? Paulus respondit, ei, de quo quæritur, pretium (11) tesseræ præstandum : quoniam tale fideicommissum magis in quantitate (12), quam in corpore consistit.

§. 1. Usuras fideicommissi, post (13) impletos annos vigintiquinque (14), puellæ, ex quo mora (15) facta est, deberi respondi : quamvis enim constitutum sit, ut minoribus vigintiquinque annis usuræ omnimodo præstentur, tamen non pro mora hoc habendum est ; quam sufficit semel (16) intervenisse, ut perpetuo debeantur.

§. 2. Seia libertis (17) suis fundum legavit, fideique eorum ita commisit, *Fidei autem vestræ, Vere et Sapide, committo, ne eum fundum vendatis : cumque, qui* (18) *ex vobis ultimus decesserit, cum morietur, restituat Symphoro liberto meo, et successori, et Beryllo, et Sapido, quos infra manumisi, quive ex his tunc supervivent.* Quæro, cum nec in prima parte testamenti, qua fundum prælegavit, eos substituit, in secunda tamen adjecerit verbum, *Qui ultimus decesserit ;* an pars unius defuncti ad alterum pertineret? Paulus respondit, testatricem videri in eo fideicommisso de quo quæritur, duos gradus substitutionis fecisse: unum, ut is, qui ex duobus prior morietur, alteri restitueret : alterum, ut novissimus his restitueret, quos nominatim postea enumeravit.

§. 3. Imperator (19) Alexander (20) Augustus Claudiano Juliano Præfecto Urbi : *Si liquet tibi, Juliane carissime, aviam intervertendæ inofficiosi querelæ patrimonium suum donationibus in nepotem factis exinanisse* (21): *ratio deposcit, id, quod donatum est, pro dimidia* (22) *parte* (23) *revocari.*

§. 4. Lucius Titius, cum haberet quinque liberos, universos emancipavit, et in unum (24) filium Gaium Seium amplissimas facultates donationibus contulit, et modicum sibi residuum servavit, et universos liberos cum uxore scripsit heredes : in eodem testamento duas possessiones, quas retinuerat, eidem Gaio Seio prælegavit : et ab eo petit, *ut ex reditibus prædiorum, quæ vivus* (25) *ei donaverat, Mæviæ filiæ tot aureos daret, item alteri fratri alios tot :* conventus a Mævia sorore sua, legem Falcidiam implorat. Quæro, cum sanctissimus Imperator (ut supra scriptum est) contra voluntatem donantis, ea quæ donata sunt, revocari præceperit : an Gaius Seius compellendus sit secundum voluntatem patris ex donationibus fideicommissum præstare heredi sororis? Paulus respondit, post literas (26) Imperatoris nostri dubitari non oportere, quin in hac quoque specie, de qua quæritur, subveniendum (27) sit liberis, quorum portio in unum filium donationibus collatis, imminuta est: præsertim cum Imperator noster contra voluntatem patris subvenerit, in proposita autem causa etiam voluntas patris pro his, qui fideicommissum petunt, intercedit : sed si Falcidia lex intercedit, fideicommissa in solidum esse præstanda, propter immodicarum donationum rationem.

De augmento et decremento. 1. *De summa præcipienda pro sepultura.* 2. *De hereditate bonisve præcipiendis cum suis oneribus.* 3. *De modo implendo.* 4. *Si legatarius dolo heredis factum esse dixerit, ne testamentum mutaretur,*

(1) Imo, contineri videntur. *l.* 27. §. 2. *infr. de instructo.*

(2) Vide *l.* 14. *C. de Sacros. Eccles.*

(3) Et ita divisis partibus, ut *Infr.* Atqui pars, id nobis est, quod pro indiviso habemus. *l.* 25. *infr. de verb. sign.*

(4) Divisio facta gratia culturæ, non est vera divisio : nec ea inducit numerum prædiorum. *Bald.* Idem notat hinc colligi posse, Eum, qui non possit dividere, posse tamen dimidium locare quoad fructus. adde quæ scripsi ad *l.* 1. *C. finium regundorum.*

(5) Zasius, 2. *responsor.* 21. notat, Castri alicujus adprehensione omnia alia corpora ad id castrum pertinentia, adprehensa intelligi.

(6) Si aliud est in parte, quam in toto, non quidquid prædicatur de toto, idem prædicabitur de parte.

(7) Tessera quid, vide *l.* 49. §. 1. *supr. h. t.* ubi dixi plene, et de legato trib. vide *l.* 35. *infr. de leg.* 3.

(8) Hic libertati fideicommissariæ injicitur conditio, *Si legavero.* v. Cujac. ad *l.* 2. *supr. de hered. instit.*

(9) Legatarius.

(10) Petere juste id nemo possit, quod ipse jam habeat.

(11) Habet igitur tesseram et pretium.

(12) *l.* 34. §. 3. *supr. de leg.* 1. vid. *l.* 94. §. 1. *infr. de solut.*

(13) Finita ætate, cujus favore conceditur privilegium, finitur privilegium. *Bald.*

(14) Cessante causa privilegii debet cessare privilegium. Jason. *ad l. filius a patre.* §. *filiusfamilias. num.* 3. *de lib. et posth.* et *ad l.* 1. *num.* 61. *de off. ejus.* Felinus *ad cap. quæ in ecclesiarum. num.* 29. *extr. de const.* iterum Jason. *ad l. sciendum.* §. *si fundum. num.* 4. *qui satisd. cog.* Corasius *lib.* 2. *miscell. cap.* 6. *num.* 4. Tiraquellus *in tract. cessant. caus. pr. part. num.* 203. Alexander *cons.* 20. *num.* 5. *vol.* 2. Mod.

(15) *l.* 84. *supr. eod.*

(16) Adde *l.* 3. §. 1. *infr. quod vi, aut clam.* hoc est. una interpellatio sufficit, modo fiat opportuno loco, vel tempore. nec remittatur. vel intermittatur. vide Cujac. 8. *ad Afric. fol.* 203.

(17) Intellect. hujus §. v. apud Decher. *lib.* 2. *dissert.* 16 n. 12. Vigl. *de pupill. substitutione.* §. *vel singulis. num.* 1. Ans.

(18) Vid. *l.* 37. *supr. de vulgar. l.* 2. *C. quando dies leg.*

(19) Qui Paulum consuluit, hoc Imperatoris rescriptum libello suo præposuisse videtur : ut Paulus judicaret, accommodari posset, necne, ad propositæ quæstionis definitionem ; idque indicat §. *ult. in fin. infr. eod.* vid. Pith. 16. *not. Mosaicar.*

(20) Querela inofficiosæ donationis est ex rescripto Alexandri, *ut hic.*

(21) De donationibus immodicis, vid. Cujac. 5. *obs.* 14. adde *l.* 1. *C. de inoff. donat.*

(22) Quartæ partis. *l.* 6. *l.* 7. *C. de inoff. donat.* Cur pro dimidia ? forte plures erant heredes. vid. quæ scripsi ad *l.* 8. *C. de revoc. donat.*

(23) Vide *l.* 16. §. 1. *infr. de jure patronat.*

(24) Donatio inofficiosa in unum ex liberis collata per querelam alterius revocatur usque ad legitimam ei debitam portionem. *Bald.*

(25) *l.* 37. §. 3. *infr. de leg.* 3. *l.* 55. *in fin. infr. ad l. Falc.* Pater potest eum fideicommissi onere gravare, cui inofficiose donavit irrevocabiliter inter vivos. *Bald.*

(26) De quibus §. 3. *supr. eod.*

(27) *l.* 1. *l.* 6. *l.* 7. *C. de inoff. donat. Nov.* 92. *c.* 1.

nec obtinuerit. 5. *De repræsentatione legati in diem.* 6. *Si ita relinquatur*, libertis, libertabusque, et quos hoc testamento manumisi, et Seiæ alumnæ meæ. 7. *De legatis duplicatis a substituto.* 8. *De nomine legato.* 9. *De eo, quod testator vult deficientibus scriptis heredibus ad aliquem pertinere.* 10. *De falsa debiti confessione.* 11. *De alimentis.* 12. *De fideicommisso filiis restituendo.* 13. *Si fidei committatur legatarii, ut servo heredis restituat.* 14. *De alienatione prohibita.* 16. *Si rogatus relinquere uni potius, quam alii, intestatus decedat.* 17. *De voluntate testatoris, ut non legitime factum pro jure legitimo habeatur.*

88. SCÆVOLA lib. 3. Responsorum.

LUcius Titius testamento ita cavit: *Si quid cuique liberorum meorum dedi, aut donavi, aut in usum concessi, aut sibi acquisiit, aut ei ab aliquo datum, aut relictum est: id sibi præcipiat, sumat, habeat:* filii nomine calendarium (1) fecerat: postea sententia dicta est et *placuit*, id quod sub nomine ipsius filii in calendario remanserat, ei deberi: non etiam id quod exactum in rationes suas pater convertisset: Quæro, si id, quod exegisset pater ex nominibus filii ante testamentum factum, iterum post testamentum factum in nomen filii convertisset; an ad filium secundum sententiam pertineret? Respondi, id quod ex eadem causa exactum in eandem causam redisset, deberi.

§. 1. *A te peto, Titi, fideique tuæ committo, uti curam* (2) *condendi corporis mei suscipias, et pro hoc tot aureos e medio præcipito.* Quæro, an si Lucius Titius minus (3) quam decem aureos erogaverit, reliqua summa heredibus proficiat? Respondi secundum ea quæ proponerentur, heredum commodo proficere.

§. 2. Quæ marito heres extiterat, ita testamento cavit: *Mævi et Semproni, filii dulcissimi, præcipitote omne quicquid ex hereditate bonisve Titii domini mei* (4), *patris vestri, ad me pervenit mortis ejus tempore: ita tamen ut onus* (5) *omne ejusdem hereditatis tam in præteritum, quam in futurum, nec non etiam si quid post mortem Titii domini mei solvi adgnoscatis.* Quæro, an, si quid solvisset post mortem mariti cum ipsa fructus cepisset (6), ledisset, ad onus (7) eorum pertineret? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, ea duntaxat onera legatariis imposuisse, quæ superessent.

§. 3. *Quisquis mihi heres heredesve erunt, hoc amplius Lucius Eutychus, quam quod eum heredem institui, e media hereditate sumito, sibique habeto una cum* (8) *Pamphilo, quem liberum esse jubeo, instrumentum tabernæ ferrariæ, ita ut negotium exerceatis:* Lucius Euthychus (9) viva testatrice decessit: pars hereditatis ejus ad coheredem pertinuit. Quæro, an Pamphilus eodem testamento manumissus, ad petitionem partis instrumenti admitti possit: licet taberna, ut voluit testatrix, exerceri non possit? Respondi, admitti.

§. 4. Sempronia substituta heredi instituto, legata accepit, *si heres non esset:* movit contra (10) institutum actionem, quod dolo ejus factum esse dicebat, quo minus testatrix volens primo loco scribere eam heredem, testamentum mutaret: nec obtinuit. Quæro, an legati persecutionem salvam haberet? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, salvam habere.

§. 5. Testator legata *ante quinquennium vetuit peti præstarique:* sed heres quædam sua (11) sponte ante quinquennium solvit. Quæsitum est, an ejus, quod ante diem existentem solutum est, repræsentationem in reliqua solutione legati reputare possit? Respondi, non propterea minus relictum videri (12), quod aliquid ante diem sit solutum.

§. 6. Lucius Titius testamento ita cavit: *Prædiolum meum dari volo libertis libertabusque meis, et quos hoc testamento manumisi, et Seiæ alumnæ* (13) *meæ, ita ne* (14) *de nomine familiæ meæ exeat, donec ad unum proprietas perveniat.* Quæro, an Seia in communione cum libertis habeat portionem: an vero sibi partem dimidiam ejus prædioli vindicare possit? Respondi, perspicuam (15) esse testantis voluntatem, omnes ad viriles (16) partes vocantis.

§. 7. Impuberem filium heredem instituit: uxori dotem prælegavit, item ornamenta, et servos, et aureos decem: et si impubes decessisset, substituit: a quibus ita legavit, *Quæcunque primis tabulis dedi, eadem omnia ab heredibus quoque heredis mei in duplum dari volo.* Quæritur, an ex substitutione, impubere mortuo, dos quoque iterum debeatur? Respondi, non videri de dotis legato duplicando testatorem sensisse. ✝ Item quæro, cum corpora legata etiam nunc ex lucrativa causa possideantur, an a substitutis peti possint? Respondi, non posse.

§. 8. *Civibus* (17) *meis do lego chirographum Gaii Seii:* postea codicillis *vetuit a Seio exigi:* et ab herede petiit *ut ex alterius debitoris debito, quem codicillis nominavit, eandem summam reipublicæ daret.* Quæsitum est, si posterior idoneus (18) non esset, an integram quantitatem heredes præstare debeant? Respondi, heredes Reipublicæ adversus eum duntaxat debitorem, qui novissimis codicillis (ut proponitur) designatus est, actionem præstare debere.

§. 9. Filiam ex asse instituit heredem, eique substituit nepotem suum, et ita cavit: *Si* (*quod* (19) *abominor*) *neque filia mea, neque nepos meus, heredes mei erunt, tunc portionem meam partis dimidiæ fundi illius ad libertos meos pertinere* (20) *volo.* Quæritur, cum an-

(1) Adde *l.* 64. *infr. de leg.* 3. hinc quæstio nascitur, An quod pater filii nomine mutuo dederit, filio donasse videatur.

(2) Sepulturæ et condendi sui corporis curam uni interdum demandabant testatores.

(3) Executor minus expendens, quam testator dixit, residuum reddit heredi. *Bald.* Nudus minister nullum commodum sentire debet ex testamento. *Bart.* Quid, si plus? non recte petit. *l.* 13. §. *supr. de negotiis.* Cur ita? vid. *l.* 17. *supr. eod. l.* 60. §. 3. *supr. mandati.* vid. *l.* 202. *Infr. de verb. sign.*

(4) Ita solent mulieres maritos suos dominos vocare.

(5) Præceptum observa de onere omni hereditario agnoscendo.

(6) *Al.* quos percepisset.

(7) Adde *l.* 48. *l.* 65. *Supr. de rei vind.*

(8) De hac dictione vid. *l.* 13. *in fin. infr. de manumis. test.*

(9) Eutychus.

(10) Impugnans heredem non dicitur impugnare testamentum, nec ideo perdit commodum testamenti, *Bald.* et legata. *Bart.*

(11) Vide *l. ult. C. ne uxor pro marito.*

(12) *Al.* deberi. Debebit, Cujac. 5. *obs.* 12.

(13) De alumno v. *l.* 1. *C. quæ res pignori.*

(14) De hoc legati genere adde *l.* 108. *Infr. de cond. et demonstr.*

(15) Qua in re perspicua est? In eo scilicet quod omnibus pariter relinquit sub eadem conditione, *Ne fundus de nomine familiæ exeat.*

(16) Vide *l.* 85. *supr. de legat.* 1.

(17) Civibus qui legat, civitati legasse intelligitur. *l.* 2. *Infr. de reb. dub.*

(18) Nomen debitoris si alicui lego, heres meus ad solam nominis cessionem faciendam tenetur, nec idoneum præterea nomen facere cogitur.

(19) Vid. *l.* 86. *supr. de hered. inst.*

(20) *Pertinere* verbum ad fideicommissum trahitur. *Bart.*

testatorem et filia et nepos decesserunt, et intestati (1) bona pertinuerunt ad pronepotem ejus : an fideicommissum ad libertos pertineret ? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, si nullus alius heres institutus substitutusque esset, quam filia et nepos ; videri legitimorum fidei commissum (2) esse, ut præstarent.

§. 10. *Quisquis mihi heres erit, sciat debere* (3) *me Demetrio patruo meo denaria tria, et deposita apud me a Seleuco patruo meo denaria tria, quæ etiam protinus reddi et solvi eis jubeo.* Quæsitum est, an, si non deberentur, actio esset ? Respondi, si non deberentur, nullam quasi ex debito actionem esse, sed ex fideicommisso.

§. 11. Lucius Titius Damam et Pamphilum libertos suos ante biennium mortis suæ de (4) domo dimisit (5) ; et cibaria (6), quæ dabat, præstare desiit : mox facto testamento ita legavit, *Quisquis mihi heres erit, omnibus libertis meis, quos hoc testamento manumisi, et quos ante habui, quosque ut manumittantur, petii, alimentorum nomine in menses singulos certam pecuniam dato :* Quæsitum est, an Damæ et Pamphilo fideicommissum debeatur ? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, ita deberi, si (7) hi, qui petent, manifeste docerent, eo animo circa se patronum, cum testamentum faceret, esse cœpisse, ut his quoque legatum dari vellet : alioquin nihil ipsis (8) præstetur.

§. 12. Damæ et Pamphilo, quos testamento manumiserat, fundum dedit, *ita ut post mortem suam filiis suis restituerent :* eodem testamento petiit ab heredibus suis, *ut Pamphilam manumitterent*, quæ Pamphila filia naturalis erat Pamphili : idem Pamphilus, post diem legati sui cedentem, testamento heredem instituit Mævium, ejusque fidei commisit, *ut hereditatem suam* (id est, fundi suprascripti partem dimidiam, quam solam in bonis ex testamento patronæ suæ habebat) *Pamphilæ filiæ suæ, cum primum libera fuisset, restitueret.* Quæro : Pamphila manumissa utrum ex testamento superiore patris sui patronæ eam partem petere possit, an vero ex testamento patris naturalis (9), ex causa fideicommissi, habita ratione legis Falcidiæ ? Respondi, ex his, quæ proponerentur, probari, Pamphilam duntaxat ex testamento superiore fideicommissum petere posse. Claudius : quia creditur, appellatione filiorum et naturales liberos, id est, in servitute (10) susceptos, contineri (11).

§. 13. Scævola : *Codicillis* Gaio Seio centum legavit, ejusque fidei commisit, *ut ancillæ testatoris ea daret.* Quæro, an utile fideicommissum sit, quod legatarius ancillæ testatoris dare jussus est? Respondi non esse (12). Item, si utile non est, an legatarius heredi, cujus ancilla est, restituere compellatur ? Respondi, non compelli : sed nec ipsum legatarium (13) legatum petere posse.

§. 14. Insulam libertis utriusque sexus legavit, ita *ut ex reditu ejus masculi* (14) *duplum, fœminæ simplum percipiant : eamque alienare vetuit :* ex consensu omnium ab herede venundata est. Quæro : an et ex pretio insulæ duplum mares, simplum caperent fœminæ ? Respondi, ob pretium nullam (15) fideicommissi persecutionem esse, nisi ea mente (16) venditioni consenserunt, ut similiter ex pretio mares quidem duplum, fœminæ autem simplum consequantur.

§. 15. Instituto filio herede, et ex eo nepotibus emancipatis, testator ita cavit : *Βȣ́λομαι δὲ τὰς ἐμὰς οἰκίας μὲ πωλεῖσθαι ὑπὸ τῶν κληρονόμων μȣ, μηδὲ δανείζεσθαι κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ μένειν αὐτὰς ἀκεραίας αὐτοῖς, καὶ υἱοῖς. καὶ ἐκγόνοις, εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον ἐὰν δέ τις βȣληθῇ αὐτῶν πωλῆσαι τὸ μέρος αὐτȣ̃, ἢ δανείσασθαι κατ' αὐτȣ̃, ἐξȣσίαν ἐχέτω πωλῆσαι τῷ συγκληρονόμῳ αὐτȣ̃, καὶ δανείζεσθαι παρ' αὐτȣ̃, ἐὰν δέ τις παρὰ ταῦτα ποιήσῃ, ἔσαι τὸ χρηματιζόμενον ἄχρηστον καὶ ἄκυρον*, id est, *volo meas ædes non vendi ab heredibus meis, neque fœnerari super* (17) *eas : sed manere eas firmas, simplices. meis filiis et nepotibus per universum* (18) *tempus. Si autem aliquis eorum voluerit vendere partem suam, vel fœnerari super eam, potestatem habeat vendere coheredi suo et fœnerari ab eo : si autem aliquis præter hæc* (19) *fecerit, erit quod obligatur, inutile atque irritum.* Quæritur, cum filius defuncti mutuam pecuniam a Flavia Dionysia acceperit, et locatis (20) ædibus pro parte sua, pensiones sibi debitas creditrici delegaverit, an conditio testamenti

(1) Relicta in defectum testamenti, videntur ab intestato relicta. *Bald.*

(2) Similes casus quibus legata debentur non adita hereditate, sunt in *l.* 2. §. *ult. infr. de suis et legit. hered.* Cujac. *lib.* 18. *obs. cap.* 12. Item in *l.* 14. *C. de fideicommiss.* de qua vide Govean. *lib.* 1. *var. lect. c.* 1. Dauren. *l.* 1. *disput. cap.* 6. Fachin. *lib.* 6. *controv. cap.* 97. Alius casus est, quando testamento adscripta est clausula codicillaris. Gail. *lib.* 2. *observ.* 134. *n.* 3. Covarruv. *c. Raynut.* §. 18. *num.* 8. *extr. de testament.* Gomez. *lib.* 2. *var. resolut. cap.* 4. *c.* 8. *vers. tertio limita.* Ans.

(3) Confessio in ultima voluntate non probat contractum inter vivos nisi pars altera præsens fuerit.

(4) Alimenta legans libertis, iis legasse alimenta non intelligitur, quos domo sua superstes cum esset, expulit, nisi probent se in patroni gratiam rediisse : unde notant, Generalia et favorabilia verba ad eos, qui offenderunt, et indignos non extendi.

(5) Signum irati patroni et dirimendæ amicitiæ maximum est. domo dimitti a patrono. Tacit. 5. *l.* 51. *pr. et fin. infr. de manum. test.* Ita expulsus domo alicujus præsumitur esse inimicus : ut in eum testari non possit. adde *l. testamento Centurio.* 51. *infr. de manum. test.*

(6) Cibaria liberti a patronis interdum accipiebant.

(7) Si qui peterent, *Hal.*

(8) Generalia verba restringuntur, ne odiosi comprehendantur. *Bart.* Verba referuntur ad merentes, non ad delinquentes. vid. *l.* 10. *supr. soluto.* Generale mandatum habens, cum inimicis mandantis transigere non potest. *Bald.*

(9) *l.* 81. §. 7. *et l.* 84. §. 1. *l.* 100. *supr. de leg.* 1.

(10) Filii naturales in servitute concepti filiorum appellatione continentur.

(11) *l. ult. in fin. supr. de jur. delib.* vid. *l.* 6. *in fin. C. de inst. et subst.* Venient igitur ad emphyteusim, quæ promissa stipulanti et ejus filiis fuerit.

(12) Cur ita? quia libertas non censetur data. Nemo paganus propriæ ancillæ legat, libertate non adscripta, aut data. *l.* 20. *infr. de adimendis. l.* 4. *C. de legat. l.* 28. *C. de fideic.*

(13) Si non possidet.

(14) Masculis duplum, fœminis simplum legari observa.

(15) Cur ita ? quia consensus alienationi præstitus, vim tacitæ repudiationis habet. *Bald.* Ita fiet, ut si testator ita insulam legaverit, ut ex reditu ejus masculi duplum. fœminæ simplum percipiant, reditus æqualiter inter liberos dividatur, at non ipsa proprietas.

(16) Expressim declarata : alias reservatio in mente retenta nihil operatur. *Bald.* vide *l.* 7. *C. de condictione ob causam datorum* Goth. Adde *l.* 51. *supr. de condict. indebiti.* S. L.

(17) Qui petit sibi credi *super res suas*, perinde est ac si diceret, Res meas tibi obligo. *Bald.* vide quæ scripsi *l.* 10. *infr. de annuis.*

(18) Substitutiones perpetuæ, et in infinitum jure civili approbatæ, *ut hic.* hodie intra quartum gradum restrictæ. *Nov.* 159. ad de Hotoman. 1. *consil.*

(19) Id est. si heredum aliquis alteri quam coheredi suo partem vendiderit, aut pignori dederit : hinc nota, Prohibitum vendere extraneo, non prohiberi eidem locare.

(20) Alienare prohibitus, locare in longissimum tempus, seu 100 annos non prohibetur. vide Socin. *reg.* 11.

extitisse videatur, ut filiis suis fideicommissi nomine teneatur? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, non extitisse.

§. 16. Matre et uxore heredibus institutis ita cavit, *A te, uxor carissima, peto, ne quid post mortem tuam fratribus tuis* (1) *relinquas: habes filios sororum tuarum, quibus relinquas: scis unum fratrem tuum filium nostrum occidisse, dum ei rapinam* (2) *facit: sed et alius mihi deteriora fecit.* Quæro, cum uxor intestata (3) decessit, et legitima ejus hereditas ad fratrem pertineat, an [sororis] filii fideicommissum ab eo petere possint? Respondi, posse defendi, fideicommissum deberi.

§. 17. *Lucius Titius hoc meum testamentum scripsi sine ullo Jurisperito* (4), *rationem animi* (5) *mei potius secutus, quam nimiam et miseram diligentiam* (6): *et si minus aliquid legitime minusve perite fecero, pro* (7) *jure legitimo haberi debet hominis sani voluntas*: deinde heredes instituit. Quæsitum est, intestati (8) ejus bonorum possessione petita, an portiones adscriptæ ex causa fideicommissi peti possunt? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, posse.

De stipula. 1. *De rei æstimatione.* 2. *Si legetur scripto heredi, si heres non erit, et prætcrea alii.* 3. *De communicatione bonorum ex causa fideicommissi.* 4. *Si rem fideicommissarii obligaverint, creditorque uni ex illis vendiderit.* 5. *De dote onerata fideicommisso.* 6. *Si fideicommissarius onerato successerit pro parte.* 7. *De re alienata ab eo, qui ignorabat se oneratum fideicommisso.*

89. Idem [lib. 4. Responsorum].

Testamento filium et uxorem suam heredes instituit: postea epistolam scripsisse dicitur, qua et quidquid in peculio habuit filius, ei donavit, et adjecit, *præcipua hæc eum, suique juris, et post mortem suam habere velle.* Quæro, cum testamento significaverit, si quid obsignatum reliquisset, id vice (9) codicillorum valeret, epistola autem non (10) sit obsignata: an quæ epistola continentur, ad filium pertineant? Respondi, si fides (11) epistolæ recte constaret, deberi, quæ in eam dare se velle significavit.

§. 1. Qui indivisam cum fratre suo rem habebat, filias suas heredes instituit, et ita cavit: *Propter res universas, quæ mihi cum illo fratre meo, patruo vestro, communes sunt, quas æstimationis constiterit esse universas duo millium aureorum: fidei vestræ committo, uti pro portione vestra mille aureos a Lucretio Pacato patruo vestro accipiatis*: huic testamento quinquennio supervixit (12), et abunde patrimonium reliquit. Quæsitum est, an heredes Lucretii Pacati secundum verba supra scripta offerentes mille aureos, fideicommissum consequantur? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, non facere voluntatem, ut universa datis millenis aureis restituerentur: sed æstimationis, quæ mortis tempore in rebus fuerat, oblationem debere fieri.

§. 2. Seio, quem heredi substituerat, ita legavit: *Seio, si mihi heres non erit, et uxori ejus Marcellæ, argenti libras quindecim dari volo.* Quæro, cum Seius heres extiterit, an Marcellæ legati dimidia portio debeatur? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, deberi.

§. 3. Lucius Titius intestato (13) moriturus, cum haberet uxorem, et ex ea filiam emancipatam, codicillis hæc (14) verba inseruit, *Pertinent* (15) [*autem*] *hi codicilli ad uxorem et filiam, primum* [*autem*] *rogo, sic inter vos agatis, ut me vivo egistis: itaque rogo, ut quicquid aut ego reliquero, aut quod vos ipsæ habetis, commune* (16) *vobis sit*: filia intestati patris bonorum possessionem accepit. Quæritur, an aliqua pars hereditatis Lucii Titii ex causa fideicommissi a filia matri deberetur, et quota? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, dimidiam partem deberi, si modo uxor parata sit in commune bona sua conferre.

§. 4. Quatuor filios (17) æquis partibus instituit, et fundum per præceptionem singulis legavit: filii, cum universa bona patris obligata essent, mutua accepta pecunia hereditario creditori solverunt, et posteriori obligaverunt: qui, cum ei debitum non solveretur, prædia universa, lege pignoris, uni ex heredibus vendidit (18). Quæritur, an cum iste filius ex causa emptionis ea possideat, fratribus et coheredibus fideicommissi petitio esset: an vero ea perempta esset, cum communiter universa sequenti creditori permissa. ...

(1) Prohibitus alteri, puta Titio, relinquere, videtur jussus [...]sere, et curare ne Titius ab intestato succedat. *Bald.* Goth. In[...]llectum vide apud Joann. Decher. *lib.* 1. *dissert.* 11. *n.* 4. Ans.

(2) Rapinam facere hic est rapas serere, et locum iis serendis [...]rare. Rapina etiam rapistrum dicitur, Columell. 9. *c.* 4. Sic [...]rrina dicitur in *l.* 58. §. 1. *supr. de usufr.* Napina et Rapina, Co[...]n. 1. *c.* 2.

(3) Intestatum mori, species est relicti et alienationis. *Bald.*

(4) Veterum adeo exacta diligentia fuit in testamentis ordinan[...], ut sine Jurisperito vix quisquam testamentum facere auderet. [...]litem vix instituebant aut suscipiebant sine advocato. *Novell.* [...]3. *c.* 1. *l.* 22. *C. de testam.* Crassus apud Ciceronem 2. *de ora[...]* [...]c. Scævolam ludens: Si, inquit, nullum erit testamentum rite [...]tum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te cives cum tabulis ve[...]nt, omnium testamenta tu scribes unus. Arrianus 2. *dissertatio[...]n Epicteti* (sic enim Gellius 17. *cap.* 19. Titulum eorum li[...]rum reddidit), νομικὸς καὶ ἐξηγεῖται τὰ νόμιμα, ἀλλὰ διαθήκ[...] γράφει, μὴ εἰδὼς πῶς δεῖ γράφειν, ἢ παραλαβὼν τὸν εἰδότα. [...]ton. *in Nerone* c. 31. Deinde ut ingratorum in principem te[...]uenta ad fiscum pertinerent, ac ne impune esset studiosis ju[...], qui scripsissent, vel dictassent ea. *Hæc ille.* Quo loco studio[...]ucis, Jurisperiti. *l.* 1. *supr. de offic. Adses. l. Divus. infr. de [...]r. cognit.*

(5) Clausulam codicillarem in omnibus testamentis hodie tacite [...]lligi notat Cujac. (8. *ad Afric. in explicat.* §. *locav. tibi fun[...]*) quod soleat ea adscribi frequentissime, et omnium testato[...] fere eadem sit mens, quæ Lucio Titio, *hac lege.* Solita præsumuntur permissa. *l.* 31. §. 20. *supr. de ædilitio.*

(6) Atqui nemo efficere potest, quin leges habeant locum in suo testamento. *l.* 55. *supr. de legat.* 1.

(7) *l.* 29. *in fin. supr. qui testamenta.*

(8) Fideicommissa ab intestato deberi possunt. vide *l.* 4. *C. de codicillis.* Testator jubere potest, ut valeat testamentum omni modo, quo melius valere poterit: ut si non valeat jure testamenti, valeat jure codicillorum. adde *l.* 76. *in fin. infr. ad SC. Trebell.*

(9) Id est, jure.

(10) Obsignatio in codicillis non requiritur necessario. Ratio dubitandi sumitur ex *l.* 6. §. 2. *supr. de jure codicill.*

(11) De fide epistolæ constat, si manu ejus, de quo quæritur, scriptam esse constet: alias epistola non probat.

(12) Generalia verba testamenti (ut et generalis æstimatio facta a testatore bonorum suorum) restringuntur ad tempus testamenti: non referuntur autem ad bona postea quæsita. *Bald.*

(13) *l.* 114. §. 2. *supr. de legat.* 1.

(14) Vide *l.* 11. *infr. de leg.* 3.

(15) *l.* 78. *infr. ad SC. Trebell.*

(16) Communione bonorum legata quid veniat, vide *d. l.* 78. Potest testator præcipere in testamento communionem heredibus. *Baldus.*

(17) Vide Leonin. *emendat. lib* 1. *c.* 10. *n.* 9. Ans.

(18) Possumus cum tota re etiam partem nostram emere, ut in *l.* 17. *supr. comm. divid.* v. *l.* 13. *in fin. supr. de in diem addict.* Sic tamen, ut possit dividi. *l. ult. C. comm. divid. l.* 30. *l.* 75. *supr. pro socio.*

ditori obligaverint? Respondi, actionem (1) quidem fideicommissi in (2) personam competentem omnibus invicem manere: non autem fideicommissum restituendum est, nisi prius debitum ab eis emptori, eidemque coheredi persolveretur.

§. 5. Filiæ fideicommisit in hæc verba, *Peto a te filia mea, ut dotalem (3) cautionem post mortem meam mutes, et ita renoves, ut (4) fratres tui dotem stipularentur hoc casu, ut si sine liberis uno, plurisbusve in matrimonio moriaris, dos ad eos perveniat*: post mortem patris decessit maritus, antequam renovaretur cautio dotalis: et postea alii nupta decessit, nullo liberorum relicto, vivo adhuc Titio uno ex fratribus: Quæsitum est, an Titius petitionem haberet rerum, quæ in dote fuerant? Respondi, posse fideicommissum ab heredibus sororis peti, si per eam stetit, quo minus dotem frater stipularetur.

§. 6. Filium et filiam heredes instituit: et libertis legata dedit, eorumque fidei commisit in hæc verba, *A vobis peto, ut quidquid vobis legavi, contenti sitis viventes, ut post vos (5) filiis meis restituatis*: defuncta testatricis filia Mævia libertus decessit, herede instituto patronæ filio ex parte debita, ex altera extraneo: Quæsitum est, an adita hereditate, patronæ filius a coherede suo (6) partem eorum, quæ ex testamento matris ad Mævium libertum pervenerant, petere potest? Respondi, ejus quod ei deberetur, si (7) hereditatem non adisset, partem a coherede petere posse.

§. 7. Maritus uxorem ex asse heredem instituit, cujus post mortem codicillos aperiri testator præcepit: prædium hereditarium uxor infructuosum rationi suæ existimans (8) vendidit (9): emptor quærit, an retractari hæc venditio possit post mortem mulieris ab his, quibus codicillis per fideicommissum hereditas data deprehenderetur; an vero solum quantitas pretii ab herede uxoris fideicommissariis debeatur? Respondi, propter justam (10) ignorantiam tam mulieris (11), quam emptoris, heredem mulieris, ut fundus apud emptorem remaneat, fideicommissario pretium dare debere.

(1) Familiæ erciscundæ scilicet. *l. 7. C. familiæ.*
(2) Vide *l. 65. supr. de rei vindicat.*
(3) Potest pater per fideicommissum filiæ substituere in dote. *Bald.* quando dos excedit legitimam: alias non potest ullum onus legitimæ imponi. *Bald. l. quoniam. 32. in fin. C. de inofficioso testament.*
(4) Id est, ita ut.
(5) Id est, post mortem vestram.
(6) Extraneo.
(7) *l. 16. infr. de auro.*
(8) Vid. *l. 63. supr. h. t.*
(9) Vide Bertrand. 4. *consilio* 6.
(10) *l. ult. supr. de transactionib. l. 1. in fin. supr. deposi* Res subjecta restitutioni, propter justam ignorantiam potest effi citer alienari, debetur tamen pretium. *Bald.* Hinc etiam colli Roland. a Valle 1. *cons.* 9. *num.* 4. discussionis exceptionem d ementi rem fideicommissariam adversus evincentem. vide tamen q scripsi *ad l. 29. C. de jure dotium.* adde omnino huic legi B trand. 4. *consil.* 6.
(11) Quæ ignorans ignoranti vendidit.

LIBER TRIGESIMUSSECUNDUS.

[LIBER TERTIUS (1).]

DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS.

De ignorantia vel dubitatione testatoris. 1. *De manumissione testatoris.* 2. *De aqua et igni interdictis.* 3. *De deportatis.* 6. *De eo, ad quem aliquid perventurum est.* 7. *De proximo bonorum possessore, et inferioribus.* 8. *De nondum nato.* 9. *De successorio Edicto.*

1. ULPIANUS [lib. 1. Fideicommissorum].

SI incertus (2) quis sit, captivus [sit], an a latrunculis obsessus: testamentum facere non potest (3). † Sed et si sui juris sit ignarus, putetque se per errorem, quia a latronibus (4) captus est, servum esse velut hostium; vel legatus (5), [qui] nihil se a captivo differre putat: non posse fideicommittere certum est; quia nec (6) testari potest, qui, an liceat sibi testari, dubitat.

§. 1. Sed si filiusfamilias (7) vel servus (8) fideicommissum reliquerit, non valet. si tamen manumissi decessisse proponantur, constanter dicemus, fideicommissum relictum videri: quasi nunc datum, cum mors ei contingit: videlicet si duraverit (9) voluntas post manumissionem. Hæc utique nemo credet in testamentis nos (10) esse probaturos: quia nihil in testamento valet, quotiens ipsum testamentum non valet: sed si alias fideicommissum quis reliquerit.

§. 2. Hi, quibus aqua et (11) igni interdictum est, item (12) deportati (13), fideicommissum relinquere non possunt: quia nec testamenti faciendi jus habent, cum sint ἀπόλιδες (14), id est, *extorres* (15).

§. 3. *Deportatos* (16) autem eos accipere debemus, quibus Princeps insulas adnotavit (17), vel de quibus deportandis scripsit. Cæterum, prius quam factum Præsidis comprobet, nondum amisisse quis civitatem videtur: proinde, si ante decessisset, civis decessisse videtur: et fideicommissum, quod ante reliquerat, quam sententiam pateretur, valebit: sed [et] si post sententiam, antequam Imperator comprobet, valebit quod factum est, quia certum statum usque adhuc habuit.

§. 4. A Præfectis vero Prætorio, vel eo, qui vice (18) Præfecti ex mandatis Principis cognoscet, item a Præfecto Urbis deportatos (quia (19) ei quoque epistola D. Severi et Imperatoris nostri jus deportandi datum est) statim amittere civitatem (20): et ideo (21) nec testamenti faciendi jus nec fideicommittendi constat habere.

§. 5. Si quis plane in insulam deportatus codicillos ibi fecerit; et indulgentia Imperatoris restitutus, iisdem codicillis durantibus decesserit: potest defendi fideicommissum valere, si modo in eadem voluntate duravit.

§. 6. Sciendum est autem, eorum fidei committi [quem] posse, ad quos aliquid (22) perventurum est morte ejus: vel dum eis datur, vel dum eis non adimitur.

§. 7. Nec tantum proximi bonorum possessoris, verum inferioris (23) quoque fidei committere possumus.

§. 8. Sed et ejus, qui nondum (24) natus est [fidei committi posse], si modo natus nobis successurus sit.

§. 9. Illud certe indubitate dicitur, si quis intestatus decedens, ab eo, qui primo gradu ei succedere potuit, fideicommissum reliquerit, si illo repudiante, ad sequentem gradum devoluta sit successio: eum fideicommissum (25) non debere: et ita Imperator noster (26) rescripsit.

§. 10. Sed et si a patrono sit relictum, et aliquis ex liberis ejus mortuo (27) admissus sit ad bonorum possessionem, idem erit dicendum.

(1) Absunt hæc a Florentinis. In primo, de rebus, quæ legari possunt: in secundo, de personis, quibus legare possumus: hoc præcipue libro agitur de verborum et rerum significatione, quæ ad legata pertinent.

(2) Vide *l.* 14. *in fin. supr. qui testam.*

(3) Nisi sit miles. *l.* 11. §. 1. *supr. de test. milit.* adde *l.* 9. *supr. de jure codicill.*

(4) *l.* 13. *Supr. qui testam.*

(5) Extranei scil. alias Romanus legatus testamentum facere potest. *l.* 13. §. 1. *Supr. qui testam.*

(6) Vide *l.* 2. *Supr. de legat.* 1. Ulp. 25. §. 4.

(7) *l.* 6. *supr. qui testam.*

(8) *l.* 19. *supr. qui testam.*

(9) Vide *l. pen. C. qui testament.* vide Cujacium, *c. ult. Academic.*

(10) Non esse: ita scriptum esse in archetypo Florentino, ait Anton. Augustinus 1. c. 2.

(11) *l.* 8. §. 1. *supr. qui testam.*

(12) *Al.* id est, deportatio, namque successit in locum interdictionis aquæ et ignis, *l.* 2. *infr. de pœn.* quæ et ipsa exilium vocatur *in l.* 2. *infr. de public. judic.* Porro de aquæ et ignis interdictione agitur in *d. l.* 8. §. 1. *l.* 18. *in fin. supr. de statu. l.* 5. *supr. de capite minut. l.* 4. *in fin. infr. de gradib. l.* 38. *infr. de solut. l.* 10. *in fin. infr. ad l. Jul. de vi publ. l.* 3. *infr. ad l. Jul. pecul. l.* 2. *infr. de pœnis. l. ult. infr. de legationibus. l.* 5. *in fin. infr. de extr. cognit.* Fuit autem introducta hæc pœna, propterea quod vita civi Romano vetustissimis legibus eripi non poterat. Cicero *pro Balbo*, *pro Cæcina*, *pro domo sua.* Cæsar apud Sallust. in *Catilin.* Livius, Paterculus. Paul. 5. *sent.* Hanc perdebat exul, quod in his duobus aqua et igni scil. vitæ, seu vivendi causa sit. Ovid. 4. *Fastor. Exulem nefas erat domo recipere.* Paul. 5. *sent.* 28. Mansit autem hæc pœna ad tempora usque imperatorum. *l.* 2. *inf. de pœnis.* vide Brisson. 3. *select.* 5.

(13) *d. l.* 6. §. 2.

(14) *l.* 17. §. 1. *Infr. de pœnis.*

(15) *Extorris*, ἐξόριστος *Glossis.*

(16) *l.* 7. §. 2. *infr. de interdict. et relegat.*

(17) Rescripto suo, scil. de adnotatis a Principe in insulas, vid Duaren. 1. *dispunct.* 8. *in fin. et l.* 1. *C. de precib.*

(18) Vicarii, Præfectorum prætorio erant vicarii. *l.* 2. *C. de offic. ejus, qui vic. l.* 1. *C. ut omnes judices. l.* 4. *C. de annon. et tributis. l.* 1. *C. de proximis sacror. scrinior.* Porro quot fuerint Vicarii cum in Oriente, tum in Occidente, Notitia Imperii Romani indicabit.

(19) Præfectus Urbis deportandi potestatem habet.

(20) Deportatus civitatem amittit.

(21) Testamentum facere, nisi quis civis sit, nemo potest, ideoque deportatus, testamentum facere non potest: Imo ne quidem fideicommittendi potestatem habet. adde *l.* 7. §. 3. *infr. de interdictis.*

(22) *l.* 1. §. 17. *in fin. infr. ad SC. Trebell.*

(23) *l.* 5. *in fin. infr. h. t.*

(24) Id est, posthumi. *l.* 126. *in fin. supr. de legat.* 1. vide Paul. 4. *sentent.* 1. §. 2.

(25) Fideicommissum debere. Ita legit, et negationem hoc loco dispungit Ant. Faber. 4. *conjecturar.* 15. ne hic locus repugnet §. 6. 7. 8. *supr. eod.* et *l. si Titio.* 61. §. *Julianus. supr. de legat.* 2.

(26) Severus, vel Antoninus.

(27) *Al.* mortuo eo.

De filio præterito.

2. Gajus [lib. 1. Fideicommissorum].

EX filio (1) præterito (2), licet suus heres erit, fideicommissum relinqui non potest.

De viro et uxore. 1. De fideicommisso ejus, cujus servus legatus est manumittendus. 2. De debito legato creditori. 3. De proprietario, cui ususfructus mortis causa donatus est. 4. De pignore liberato mortis causa.

3. Ulpianus [lib. 1. Fideicommissorum].

SI mulier dotem stipulata fuerit, et accepto tulit marito in hoc dotem, *ut fideicommissum det:* dicendum est, fideicommissum deberi: percepisse enim aliquid a muliere videtur; hæc ita, si mortis (3) causa donatura mulier marito fecit acceptum. ┼ Sed etsi mortis causa auxerit marito dotem, vel in matrimonium ejus mortis causa redierit, potest dici fideicommissum ab eo deberi.

§. 1. Julianus scribit, si servus mihi legatus sit, eumque manumittere rogatus sim, fideicommissum a me relinqui non posse: scilicet si pure roger: nam si sub conditione, vel in diem, propter fructum medii temporis posse me obligari, nec Julianus dubitaret.

§ 2. Si rem quis debeat ex stipulatu ei, cui rem legaverit: fidei committere [ejus] non poterit (4): licet ex legato commodum sentire videatur, quod dominium nanciscitur statim, nec expectat ex stipulatu actionem; fortassis quis dicat, et sumptum litis, quem sustineret, si ex stipulatione litigaret, eum lucrari; sed nequaquam dicendum est, hujus fidei committi posse.

§. 3. Sed [et] si habenti tibi proprietatem, usumfructum mortis (5) causa cessero: potest dici, fideicommittere me posse: Nec quemquam moveat, quod ususfructus solet morte (6) extingui: nam (7) medii potius temporis, quo vivat qui donavit, commodum cogitemus (8).

§. 4. Si autem pignus (9) debitoris liberavero mortis causa, et ejus fidei commisero; non potest valere fideicommissum.

De fideicommisso a patre vel domino heredis.

4. Paulus [lib. 4. Sententiarum].

A (10) Patre vel domino relictum fideicommissum, si hereditas ei non quæratur, ab emancipato filio vel servo manumisso utilibus actionibus postulatur: penes eos enim quæsitæ hereditatis emolumentum remanet.

De municipio, et his, qui rempublicam gerunt. 1. De herede heredis vel legatarii.

5. Ulpianus [lib. 1. Fideicommissorum].

SI fuerit municipio (11) legatum relictum ab his, qui rempublicam gerunt, fideicommissum dari potest.

§. 1. Si quis non ab herede, vel legatario, sed (12) ab (13) heredis, vel legatarii herede fideicommissum reliquerit, hoc valere benignum est.

De rogato fideicommittere. 1. De fideicommisso, si Stichus Seii factus, jussu ejus adierit.

6. Paulus [lib. 1. Fideicommissorum].

SEd etsi sic fideicommissum dedero ab herede meo, *Te rogo, Luci Titi, ut ab herede tuo* (14) *petas dari Mævio decem aureos*, utile erit fideicommissum: scilicet, ut mortuo Titio, ab herede ejus peti possit: idque et Julianus respondit.

§. 1. Sic autem fideicommissum dari non poterit, *Si Stichus Seii factus, jussu ejus hereditatem adierit, rogo det:* quoniam qui fortuito, non judicio (15) testatoris, consequitur hereditatem, vel legatum, non debet onerari: nec recipiendum esse (16), ut cui nihil (17) dederis, eum rogando obliges.

De servo deportati. 1. De milite fideicommissum deportatis relinquente. 2. De legato debiti creditori relicto.

7. Ulpianus [lib. 1. Fideicommissorum].

SI (18) deportati (19) servo fideicommissum fuerit adscriptum, ad fiscum pertinere, dicendum est: nisi si eum deportatus vivo testatore alienaverit, vel fuerit restitutus: tunc enim ad ipsum debebit pertinere.

§. 1. Si miles (20) deportato fideicommissum reliquerit, verius est, quod et Marcellus probat, capere eum posse.

§. 2. Si quis creditori suo legaverit *id, quod debet*, fidei committi ejus non poterit, nisi commodum aliquod ex legato consequatur (21): forte exceptionis timore, vel si quod in diem debitum fuit, vel sub conditionem.

De fideicommisso legatarii. 1. De servo heredis. 2. De fidei patris commissso, ut restituat filiæ.

8. Paulus [lib. 1. Fideicommissorum].

SI legatarius, a quo fideicommissum datum est, petierit legatum: id tantum, quod per judicem exegerit, præstare fideicommissario cogetur: vel, si non exegerit,

(1) Vel a patrono. *l.* 31. §. 3. *infr. de fideic. libert.*

(2) *l.* 31. *C. de fideicommiss.*

(3) Eorum fidei committi potest, quibus mortis causa donatum est. *l.* 77. §. 1. *supr. de legat.* 2.

(4) Imo poterit eo maxime quidem, quod commodum repræsentationis hic esse dicitur. *l.* 1. §. 10. *Infr. ad leg. Falcid.*

(5) *l.* 77. §. 1. *supr. de legat.* 2.

(6) *l.* 2. §. 1. *l.* 6. *supr. quib. mod. ususfruct.*

(7) Ususfructus potest mortis causa donari: adeo ut ea etiam donatione, fructus medii temporis debeantur: et retro agatur ipsa donatio etiam fructus causa *ut hic.* quod non idem est in donatione conjugum, morte confirmata: uti notatur in *l. talis scriptura. supr. de legat.* 1. Ita mortis causa donatarius fructus lucratur etiam ante mortem quæsitos.

(8) *Al.* cogitamus.

(9) Pignoris remissionem non esse donationem, hinc colligit Baldus. facit *l.* 1. §. 1. *supr. quib. modis pignus solvitur.*

(10) Fideicommissum a patre, vel domino (puta a Titio) relictum, utili actione fideicommissarius petere potest ab emancipato filio vel servo ejus a cujus persona relictum est, hoc est a filio vel servo Titii, si modo ipsi Titio hereditas relicta adquiri non potest.

(11) Municipio quod legavi, id per fideicommissum alteri possum relinquere a persona ejus, qui municipium seu eam Rempublicam gerit.

(12) Fideicommittere possumus etiam ab heredis vel legatarii herede.

(13) Recte fideicommittitur ei, ad quem aliquid perventurum est. *l.* 1. §. 6. *supr. h. t. l.* 15. *infr. de liberat. legat.*

(14) Vide *l.* 40. §. 1. *infr. ad SC. Trebell.*

(15) Qui fortuito, non judicio testatoris capit, non potest gravari: sive utamur proprio, sive appellativo nomine. Zas. 2. *intellect.* 11. Goth. Pro intellectu adde Vacon. *lib.* 3. *declarat. cap.* 33. Ans.

(16) Est.

(17) *l.* 1. §. 17. *infr. ad SC. Trebell.*

(18) Vide *l.* 82. §. 2. *supr. de legat.* 2.

(19) Et sic incapacis jure civili.

(20) *l.* 5. *C. de testam. milit.*

(21) *l.* 5. *infr. ad leg. Falcid.*

actione cedere (1) : ad eum enim litis periculum spectare iniquum est, si non culpa legatarii lis perierit.

§. 1. Servo heredis fideicommissum utiliter non relinquitur : nisi fidei ejus commiserit, *ut servum manumittat.*

§. 2. Cum ita petisset testator, *ut quidquid ex bonis ejus ad patrem pervenisset, filiæ suæ ita restitueret, ut eo amplius haberet, quam ex bonis patris habitura esset* : D. Pius rescripsit, manifestum esse, de eo tempore sensisse testatorem, quod post mortem patris futurum esset.

De succedentibus ab intestato.

9. MÆCIANUS [lib. 1. Fideicommissorum].

SI ita fuerit fideicommissum relictum, *ad quemcunque ex testamento meo, vel ab intestato ;* vel ita, *ad* (2) *quemcunque quoquo jure bona mea perveniant :* hac oratione et ejus, qui postea natus erit, inve familiam venerit ; et ejus, qui postea cognatus esse cœperit, fidei commissum videtur ; ejus quoque, quæ nondum nupta erit, sed postea, eo casu, quo ex Edicto (3) ad uxorem bona mariti intestati solent pertinere.

De conjunctis.

10. VALENS [lib. 2. Fideicommissorum].

SI tibi, et *ei*, *qui ex tribus liberis meis in funus meum venerit*, centum aureos legavero : non (4) minuitur in tua persona legatum, si (5) nemo venit (6).

De verbis fideicommissi. 1. *De exemplo testamenti præparato.* 2. *De commendatione.* 3. *De rogato restituere portionem accepta certa quantitate.* 4. *De verbis*, sufficit tibi *vel* contentus esto. 5. *De fideicommisso, vel legato, collato in arbitrium heredis.* 9. *De rogato prædia diligere, et curam eorum agere, ut possint ad filios pervenire.* 10. *De filio heredis fideicommissario.* 11. *De conditione, si morte patris sui juris fuerit effectus.* 12. *De alienatione rei legatæ.* 13. *De exactione debiti legati.* 14. *De ædificio illicite facto.* 15. *De fœnore.* 16. *De militia relicta servo alieno.* 17. *Quid præstandum ex fideicommisso.* 18. *Si quis alicui reliquerit : et si is relictum perdidisset, rursus id ei reliquerit.* 19. *Si fideicommittens dixerit summam fideicommissam posse compensari. De voluntate fideicommittentis servanda.* 20. *Si plurium interest, et testator de uno*, 21. *De pluribus senserit.* 22. *De rogato solvere publicum pro aliquo.* 23. *De relicto in opus civitatis faciendum.* 24. *De rebus individuis.* 25. *De jusso opus facere.*

11. ULPIANUS [lib. 2. Fideicommissorum].

FIdeicommissa (7) quocunque (8) sermone relinqui possunt : non solum Latina, vel Græca (9), sed etiam Punica, vel Gallicana, vel alterius cujuscumque gentis.

§. 1. Quotiens quis exemplum testamenti præparat, et prius decedat, quam testetur : non valent (10) quasi (11) ex ex codicillis, quæ in exemplo scripta sunt : licet verba fideicommissi scriptura habeat : et ita D. Pium decrevisse, Mæcianus scribit.

§. 2. Si ita quis scripserit, *illum tibi commendo* (12) : D. Pius rescripsit, fideicommissum non deberi : aliud est enim personam commendare, aliud voluntatem suam fideicommittentis heredibus insinuare.

§. 3. Cum esset quis rogatus *restituere portionem* (13) *accepta* (14) *certa quantitate*, responsum est, ultro petere ipsum fideicommissum ab herede posse. Sed utrum, si volet, præcipiet restituetque portionem, an vero et si noluerit, cogatur accepta quantitate portionem restituere, propriæ est deliberationis : Et sane, cum quis rogatur, *accepta certa quantitate portionem restituere*, duplex est fideicommissum : unum, ut possit petere quantitatem paratus portione cedere : aliud, ut etsi non petet, tamen (15) cogatur (16) fideicommissario restituere parato præstare quantitatem.

§. 4. Si quis ita scripserit, *sufficiunt tibi vineæ, vel fundus :* fideicommissum est : quoniam et illud fideicommissum esse arbitramur, *contentus* (17) *esto* (18) *illa re.*

§. 5. Sic fideicommissum relictum, *nisi heres meus noluerit, illi decem dari volo :* quasi conditionale fideicommissum est, et primam voluntatem exigit : ideoque post primam voluntatem non erit arbitrium heredis dicendi noluisse.

§. 6. Hoc autem [legatum], *cum* (19) *voluerit*, tractum habet, quamdiu vivat is, a quo fideicommissum relictum est : verum si antequam dederit (20), decesserit, heres

(1) Actionem cedere. *Hal. l.* 70. *supr. de legat.* 2.

(2) Si testator fideicommissum ab omni successore reliquit, etiam is successor fideicommissum præstat, quem testator successurum non credebat. Cujuscunque enim heredis nomine, intelliguntur etiam hi heredes, de quibus testator non cogitavit : puta posthumus, cognatus, uxor.

(3) Vide *l. unic. infr. unde vir et uxor.*

(4) Non minuitur hic, nihil aliud est, quam non decrescit. Nam per contrarium, Adcrescit idem est, quod non minuitur, vel non decrescit. Quid? num centum aurei, tui erunt? quidam ita putant, cum pluribus conjunctim sunt legati : et quod ob reliquorum moram diligenti pars adcrescat. Id Accursius non probat. Vim enim eam conjunctionis esse, ut re pluribus conjunctim legata, nemo plus parte sua possit petere. Secus fore, si disjunctim centum aurei essent legati.

(5) Conditio quæ uni personaliter adscribitur, ad alterum non porrigitur. *Baldus.*

(6) Adde *l.* 13. *in fin. infr. de manumiss. testament.*

(7) Cur dixit fideicommissa quacunque lingua dari posse? Olim directa civilia, seu legitima testamentorum verba latina duntaxat lingua concipi poterant ; obliqua, ut fideicommissa, quavis lingua enunciari poterant. Ulpian. 25.

(8) Et quaque forma.

(9) Fideicommissum olim Græce scriptum valebat, licet legatum Græce scriptum non valeret. Ulpian. 25. §. 9. sic Græce accepto fieri potest. vide *l.* 8. *in fin. infr. de acceptil.* ut et tutor dari (quod olim non poterat), *l. ult. C. de test. tut.* testari Græce quoque possumus, *l.* 21. *in fin. C. de testament.* et directam libertatem dare (quod olim quoque non licuit) *l.* 14. *C. de testam. manum.* Olim decreta interponi Latine oportebat, *l.* 48. *infr. de re judicata.* sed post translatum Byzantium Imperium, etiam Græce sententiæ ferri cœperunt, *l.* 12. *C. de sentent. et interlocutionibus.* sic verbis obligatio Græce fieri potest, *l.* 1. §. 6. *infr. de verbor. obligat.* §. 1. *Instit. de verb. obl.* et fidejussio. vide *l.* 8. *infr. de fidejussoribus.* et acceptilatio. *l.* 8. §. 4. *Infr. de acceptilat.*

(10) Imo, valent. *l.* 39. *infr. de fideicomm. libertatib. l. ult. supr. de jure codicill.*

(11) Vide *l. ult. C. de codicill.*

(12) Commendo non est verbum precarium. Paul. 4. *sentent.* 1. §. 6. vide *l.* 12. *C. de fideicomm. libertatib.*

(13) Vide Bartolum *ad l. a testatore . ff. de cond. et demonstr.* Alex. *cons.* 185. *vol.* 2. *num.* 18. *vers.* 8. *non obstat. et cons.* 199. *eod. vol. n.* 14. *vers.* 6. *non obstat.* Vinc. Salv. ab Och. *ad rubr. solut. matr. n.* 23. *ad fin.* ubi etiam Hannibal de Cano *num.* 13. Mod.

(14) *l.* 40. *in fin. infr. h. t.* vide Cujac. ad *l.* 8. *C. de transact.*

(15) §. 7. *in fin. Instit. de fideicomm. heredit.*

(16) Imo, non cogitur. *l.* 30. §. 7. *in princ. infr. ad l. Falcid.*

(17) *l.* 37. §. 4. *infr. h. t. l.* 69. *in pr. l.* 77. §. 3. *supr. de legat.* 2.

(18) Qui fideicommissum relinquit, etiam cum eo, cui relinquit, loqui potest. *d. l.* 69. vide Paul. 4. *sent.* 1. §. 5.

(19) *l.* 41. §. 13. *infr. h. t. l.* 46. §. 4. *Infr. de fideic. libert.*

(20) Id est, voluerit. v. Cuj. 14. *obs.* 9.

ejus (1) præstat (2) : sed [et] si fideicommissarius, antequam heres constituat, decesserit, ad heredem suum nihil transtulisse videtur : conditionale (3) enim esse legatum, nemini dubium est, et pendente conditione legati, videri decessisse fideicommissarium.

§. 7. Quanquam autem fideicommissum ita relictum non debeatur (4), *si* (5) *volueris* (6), tamen si ita adscriptum fuerit, *si fueris arbitratus* (7), *si putaveris*, *si æstimaveris* (8), *si utile tibi fuerit visum*, *vel videbitur*, debebitur : non enim plenum (9) arbitrium voluntatis heredi dedit, sed quasi viro bono commissum relictum.

§. 8. Proinde si ita sit fideicommissum relictum, *illi si te meruerit* (10), omnimodo fideicommissum debebitur : si modo meritum, quasi apud virum bonum, collocare fideicommissarius potuit. Et si ita sit, *si te non offenderit*, æque debebitur. Nec poterit heres causari, non esse meritum, si alius vir (11) bonus et non infestus meritum potuit admittere.

§. 9. Hæc verba, *te fili rogo*, *ut prædia*, *quæ ad te pervenerint*, *pro* (12) *tua diligentia diligas*, *et curam eorum agas*, *ut possint* (13) *ad filios tuos pervenire* (14), licet non satis exprimunt fideicommissum, sed magis consilium (15), quam necessitatem relinquendi : tamen ea prædia in nepotibus post mortem patris eorum vim fideicommissi videntur continere.

§. 10. Si filio a patre herede instituto fideicommissum relictum fuerit : etsi verbis non sit ita relictum *cum pater moreretur*, sed (16) intelligi hoc possit (puta quia sic relictum est, ut relinquat (17) filio, vel *volo eum habere* (18), vel, *volo ad eum pertinere* (19),) defendetur, in id tempus fideicommissum relictum, quo (20) sui juris filius efficitur.

§. 11. Si cui ita fuerit fideicommissum relictum, *si* (21) *morte patris sui juris fuerit effectus*, et emancipatione (22) sui juris factus sit : non (23) videri (24) defecisse conditionem : sed et cum (25) mors patri contingat, quasi extante conditione, ad fideicommissum admittetur.

§. 12. Si rem suam testator legaverit, eamque necessitate urgente alienaverit (26) : fideicommissum peti posse, nisi probetur adimere ei testatorem voluisse : probationem autem [mutatæ] voluntatis ab (27) heredibus exigendam.

§. 13. Ergo et si nomen quis debitoris exegerit, quod per fideicommissum reliquit, non tamen hoc animo quasi vellet extinguere fideicommissum : poterit dici deberi. † Nisi forte inter hæc interest (28) : hic enim extinguitur ipsa constantia (29) debiti : ibi res durat, tametsi alienata sit. Cum tamen quidam nomen debitoris exegisset, et pro (30) deposito pecuniam habuisset : putavi fideicommissi petitionem superesse : maxime, quia non ipse exegerat, sed debitor ultro pecuniam obtulerat, quam offerente ipso non potuit [non] accipere. † Paulatim igitur admittemus, etsi ex hac parte pecuniæ rem comparaverit, quam non hoc animo exegit, ut fideicommissarium privaret fideicommisso : posse adhuc fideicommissi petitionem superesse.

§. 14. Si quis *illicite ædificasset* (31) (id (32) est hoc quod dirui constitutiones jubent), an fideicommissum relinquere ex eo (33) quis (34) possit, videamus? Et puto posse (35) : cum enim dirui necesse sit, nulla du

(1) Nihil præstat, Hottom. ita legit, 1. *obs.* 8. *in fin.* et particulam *nihil* sequentem huc advocat.

(2) Aliud in stipulationibus. ut *l.* 46. §. 2. *infr. de verb. oblig.*

(3) Dies incertus est conditio. *l.* 75. *infr. de condit. et demonstr.* Accurs.

(4) Imo debetur. *l.* 1. *supr. de leg.* 2.

(5) *Volo.* Verbum, inquam, hoc, *volo*, liberam potestatem confert, *ut hic.* et *l.* 34. *in fin. Supr. de leg.* 2. *l.* 46. *infr. de fideic. libert. l. utrum.* 7. *infr. de reb. dub.*

(6) Tu heres. *l.* 43. §. 2. *supr. de leg.* 1.

(7) Heres scil.

(8) *l.* 75. *supr. de leg.* 1. legatum in arbitrium heredis quasi viri boni collatum, valet.

(9) Arbitrium plenum et viri boni differunt.

(10) Si demeruit. *Hal. l.* 46. §. 3. *infr. de fideic. libert. l.* 20. *infr. de manumiss. test.*

(11) Vide *l.* 22. *in fin. infr. de reg. jur.*

(12) Fideicommissum relinquit, qui his verbis utitur, *pro tua diligentia dilige prædia, quæ ad te pervenerint, et curam eorum agas, ut possint ad filios tuos pervenire.* Goth. Vid. Ant. Govean. *lib.* 2. *lect. cap.* 18. Ans.

(13) *Posse* verbum trahitur ad necessitatem ; neque nudam potentiam demonstrat, sed actum plane.

(14) *Pervenire* verbum indicat fideicommissum.

(15) Verba consilii inter liberos, inferunt necessitatem.

(16) Quod intelligi potest, habetur pro expresso. *Bald.*

(17) A patre filio relinqui potest ad tempus quo sui juris erit, *ut hic.* pure non potest. §. *an servo.* 32. *Instit. de legat.*

(18) *Habere* verbum trahitur ad fideicommissum. *l. Centurio.* 15. *supr. de vulgari.*

(19) *Pertinere* verbum fideicommissarium. *ut hic.* imo directum. *l. licet.* 19. *C. de pactis.* Dic, hic commune esse.

(20) Adde *l.* 8. *in fin. supr. h. t.*

(21) *l.* 70. *infr. de condit. et demonstr. l.* 15. *infr. quando dies leg.*

(22) Et sic non morte, seu alio modo, quam morte.

(23) Imo videtur defecisse. nec enim civilis actus eandem vim habet, quam naturalis, hoc est non videtur idem esse solvi patria potestate per emancipationem, et per mortem patris. *arg. l. ult. C. de his, qui veniam ætatis.* Dic, civilis et naturalis actus hic eundem esse effectum : in lege contraria, diversum.

(24) Cur ita? nil enim refert, quid ex æquipollentibus fiat.

(25) Imo statim debebitur, cum sui juris factus fuerit. *l. mulier* 41. *infr. ad SC. Trebell. l. si ita.* 15. *infr. quando dies legat. l.* 3. *C. de inst.* An dicemus etiam ante mortem patris admitti : licet videri possit res non esse sine controversia, ut vult Accursius An statim admitti utili actione ex testamento : non statim, sed post mortem patris, directa actione testamenti, cum vivo patre, nec dum plene liberatus sit propter reverentiam patri debitam, *l.* 1. *C.* de *ingratis liberis.* ut Jacobus Aretinus? An hunc locum proprie accipiendum esse : leges contrarias, ex hac nostra lege definiendas, et accipiendas esse, ut censet Petrus?

(26) Vide §. 12. *Inst. de leg.* Paul. 4. *sent.* 1. §. 9. vid. *l.* [illegible] *C. de legat.* Necessaria alienatio non perimit legatum. *Bald.* voluntaria, perimit. v. Socin. *reg.* 218.

(27) Imo a legatario. Nam legatarius probare debet, testatorem non mutasse voluntatem. *l. cum servus.* 15. *l. rem legat.* 18. *infr de adim. vel transf. legat.* Hic necessitate : ibi voluntate testator alienavit.

(28) Rem legare, et eam alienare, estne idem, quod nomen legare et id exigere? Non idem. Cum testator rem corporalem a se legatam alienat, res ipsa durat : cum nomen exigit, constantia seu substantia debiti extinguitur. Posteriore casu, sive testator nomen exegerit sponte vel necessitate, legatarius probare debet, sibi non ademptum fuisse nomen ea exactione. Priore vero casu, onus probandi non sustinet, nisi cum testator rem ipsam voluntate alienavit. *Goth.* Vid. Anton. Merend. *lib.* 3. *controv. cap.* 46. Ans.

(29) Substantia. *Bart.* σύςασις Anton. August. 2. *Emendat.* 1.

(30) Nomen qui legat, idque post a debitore exigit, legatarium id ademisse non intelligitur, si nomen id exactum in deposito habuit. Hoc indicio legatarius probare potest, nomen sibi non esse ademptum a testatore.

(31) Puta ædificio junxisset.

(32) Ædificata illicite, dirui lex jubet.

(33) Ex ædificio necessario diruendo, possunt legari marmora et columnæ. *Baldus.* Nec enim reputatur esse id quod necessario destrui debet. *Idem.*

(34) *Al.* quid.

(35) Ædificata illicite per fideicommissum relinquere possumus *ut hic.* ut sit hic casus exceptionis loco ad *l.* 41. §. 1. *supr. de legat* 1.

litatio est, quin Senatusconsultum impedimento non sit.

§. 15. Si heres rogatus sit *certam summam usuris certis fœnori dare* (1), utile est fideicommissum: sed Mæcianus putat, non alias cogendum credere, quam idonee ei caveatur: sed ego proclivior sum, ut putem cautionem non exigendam.

§. 16. Si servo alieno (2) militia (3) relinquatur, an domino quæratur legatum, quæritur? Et aut scit servum esse, et dico æstimationem deberi (4): aut ignoravit, et denegari fideicommissi persecutio debet: quia (5) si scisset servum, non reliquisset.

§. 17. Ex his apparet, cum per fideicommissum aliquid relinquitur, ipsum præstandum quod relictum est: cum vero ipsum præstari non potest, æstimationem esse præstandam.

§. 18. Si quis *decem* alicui per fideicommissum reliquerit; et, si (6) perdidisset id quod testamento relictum est, rursus ei reliquerit: quærebatur, an sequens fideicommissum valeat: vel an exigere heres debeat cautionem, *salva fore decem*, ne cogatur ad præstationem: et an si sæpius perdidisset, sæpius ei sarciretur fideicommissum? D. Pius rescripsit, neque cautionem exigendam: et non (7) amplius, quam semel postquam perdidisset, præstandum, non enim onerandus est heres, ut in infinitum, quotiens perdiderit, restituere ei tantundem debeat: sed ut per fideicommissum posterius duplicata ejus legata videantur: nec amplius ad periculum heredis pertineant, si quid postea is consumpserit, exsoluto et posteriore fideicommisso.

§. 19. Item si quis certam quantitatem cui reliquerit, et addiderit, *facilius hanc summam posse compensari, cum debitor sit fideicommissarius ex causa hereditatis Gaii Seii*; nec velit ille hereditatem adire Gaii Seii, sed petat fideicommissum: Imperator noster, contra voluntatem cum testantis petere fideicommissum rescripsit: cum in fideicommissis præcipue spectanda servandaque sit testatoris voluntas (8).

§. 20. Plerumque evenit, multorum interesse id (9) quod relinquitur: verum testatorem uni (10) voluisse honorem habitum. et est hæc sententia Marcelli verissima.

§. 21. Sic evenit, ut interdum, si pluribus testator honorem habere voluit et de pluribus sensit, quamvis unum (11) legatum sit, tamen ad persecutionem ejus plures admittantur: Ut puta si decem fuerunt ejusdem rei (12) stipulandi, et heres vel fideicommissarius rogatus est, *ut eis* (13) *solveret*: hic enim, si omnium interest, et de omnibus sensit testator, fideicommissum relictum omnes petere potuerunt (14). Sed utrum in partem agant, an in solidum, videamus? Et credo, prout cujusque interest, consequentur: unus igitur, qui occupat, agendo totum consequitur, ita ut caveat, *defensu iri adversus cæteros fideicommissarios eum, qui solvit*, sive socii sunt, sive (15) non.

§. 22. Interdum alterius nomen scribitur in testamento, alteri (16) vero fideicommissi petitio, vel legati competit: ut puta si fidei heredis committatur, *ut ipse publicum* (17) *pro* (18) *Titio præstet*, fideicommissum hoc vel legatum non (19) publicanus petit, licet ei sit adscriptum, sed ipse petere poterit, pro quo legatum relictum est. Multum autem interesse arbitror, cui volet (20) prospectum, cujusque contemplatione testator fecerit? Plerumque (21) autem intelligendum est, privati causa hoc fecisse, licet emolumentum publicano quæratur.

§. 23. Si *in opere civitatis faciendo* aliquid relictum sit, unumquemque (22) heredem in (23) solidum teneri, D. Marcus et Lucius Verus Proculæ rescripserunt: tempus tamen coheredi præstituerunt, intra quod mittat ad opus faciendum: post quod solam Proculam voluerunt facere, imputaturam coheredi sumptum pro parte ejus (24).

§. 24. Ergo et in statua, et in servitute cæterisque, quæ divisionem (25) non recipiunt, idem D. Marcus rescripsit.

§. 25. Si quis *opus facere* jussus, paratus sit pecuniam dare Reipublicæ, ut ipsa faciat, cum testator per ipsum id fieri voluerit: non (26) audietur (27): et ita D. Marcus rescripsit.

De artificio docendo.

12. VALENS [lib. 1. Fideicommissorum].

Stichus liber esto, et ut eum heres artificium doceat, unde se tueri possit, peto: Pegasus inutile fideicommissum esse ait: quia genus (28) artificii adjectum non esset: Sed Prætor, aut arbiter (29) ex (30) voluntate (31) defuncti, et ætate, et conditione, et natura, ingenioque ejus, cui relictum erit, statuet (32), quod po-

(1) Factum legari potest. *l.* 108. *in fin. supr. de legat.* 1.
(2) Vide *l.* 40. *supr. de legat.* 1.
(3) Militia quid sit, vide *Novell.* 53. *cap.* 5. hujus incapax est servus.
(4) Tale enim legatum in quantitate potius (cujus servus non est incapax) quam in corpore consistit. vide Cujac. ad *l.* 34. *infr. de verb. oblig.*
(5) Militiæ incapaces servi. Unde notant: Rusticos feudum nobile sibi stipulari non posse.
(6) *l.* 1. §. 11. *infr. ut legatorum seu fideicommissorum.*
(7) *d.* §. 11. *l. ult.* §. 13. *in fin. C. de jure deliberandi.*
(8) *l.* 7. *in fin. infr. de supellectili.*
(9) Id est, plerumque evenit ut pluribus competat legati petitio, tametsi uni ex eis legatum sit.
(10) Ut in eis legatis spectetur illud Cassii, cui bono: et Platonis, τινός ἀγαθόν. Cujac. 14. *obs.* 26.
(11) Quamvis uni legatum sit. Cujac. *ibid.*
(12) Id est, promissoris. Cujac. 14. *obs.* 26.
(13) Ut ei solveret. Cujac. *ibid.*
(14) *Al.* poterunt.
(15) Accursius tamen in *l. ex duob. infr. de duobus reis.* negare videtur, Reos debendi agendo occupare debitum, quoties socii non sunt, quod et Bartolus notat.
(16) *l.* 4. *supr. h. t. l.* 108. § 14. *supr. de legat.* 1.
(17) Id est, vectigal. quidam tamen hic legunt *publicano.*
(18) Pro Titio præstare est nomine Titii
(19) Imo publicanus petit. *l. servo legato.* 69. §. *si testator.* 2. *supr. de legat.* 1. Hic publicani non intererat, utpote nudi executoris, ideoque ei non prospicitur.
(20) Voluit.
(21) Præsumitur quisque ei cavisse cujus interest maxime.
(22) *l.* 25. §. 12. *supr. familiæ.* Cur in solidum quilibet heredum tenetur? ita jus est in individuis. ut §. 24. *infr. h. t.*
(23) Imo, pro parte. *l. mortuo.* 49. §. *ult. supr. de legat.* 2. Ibi heredes jussi tantum dare ad opus: hic ipsum opus facere.
(24) Vide *l.* 80. *in fin. infr. ad l. Falcid.*
(25) *l.* 72. *infr. de verb. oblig.*
(26) Cur non audietur? quia electa est industria personæ. Facti debitor ex testamento facere præcise cogitur. adde *l. stipulationes.* 72. *infr. de verbor. obligat.*
(27) Facere opus aliquod jussus legatarius a testatore, ipse præcise facere cogitur, nec liberatur sumptus operis offerendo, *ut hic.* faciendi operis reus proprio ex contractu, multo magis facere ipsemet cogendus erit. Corrasius 2. *miscell.* 3. *n.* 4.
(28) Est enim longa inter artifices differentia. *l.* 31. *infr. de solutionib.*
(29) Vide quæ notavi ad *l. penultim. Infr. de confessis.*
(30) Certum colligimus ex conjecturis voluntatis, defuncti, ætatis, conditionis, naturæ, ingenii. adde *l.* 6. §. 5. *infr. de Carbon.*
(31) *l.* 7. *C. de fideicomm.*
(32) Imo non statuet, quia incertum.

tissimum artificium heres docere eum sumptibus suis debeat.

De verbo, hoc amplius.

13. MÆCIANUS [lib. 2. Fideicommissorum].

SI sic locutus erit testator, *heres meus illi fundum dato: Seio hoc* (1) *amplius decem:* non erit dubitandum, quin Seius et fundi partem (2), et decem ex testamento percipere debeat.

De conditione, si non nupserit. 1. *De conditione jurisjurandi.* 2. *De re aliena redimenda.*

14. GAJUS [lib. 1. Fideicommissorum].

NOn dubium est, quin, si uxori legatum sit, *si non* (3) *nupserit*, idque alii restituere rogata sit, cogenda (4) est, si nupserit, restituere.

§. 1. Heres quoque, cui jurisjurandi (5) conditio remittitur, legatum et fideicommissum debet.

§. 2. Sed si cui legatum relictum est, *ut alienam rem redimat, vel præstet:* si redimere (6) non possit, quod dominus non vendat, vel (7) immodico (8) pretio vendat: justam (9) æstimationem inferat.

De his, quæ in profundo esse dicuntur.

15. MÆCIANUS [lib. 2. Fideicommissorum].

HÆ res testatoris legatæ, quæ in profundo esse (10) dicuntur, quandoque (11) apparuerint, præstantur.

De alluvione, de insula, de re futura.

16. POMPONIUS [lib. 1. Fideicommissorum].

SÆpe legatum plenius (12) restituitur fideicommissario, quam esset relictum: veluti si alluvione ager auctus esset vel etiam insulæ natæ (13).

De servitute.

17. MÆCIANUS [lib. 2. Fideicommissorum].

ETiam ea, quæ futura (14) sunt, legari possunt: ut insula vel in mare, vel in fluminibus enata.

§. 1. Servitus (15) quoque servo prædium habenti recte legatur.

De posteriore testamento non jure facto.

18. POMPONIUS [lib. 1. Fideicommissorum].

SI jure testamento facto fideicommissum tibi relinquero (16), deinde (17) postea aliud fecero non jure, in quo fideicommissum relictum tibi vel aliud quam quod priore testamento, vel omnino non sit relictum: videndum est, mens mea hæc fuerit facientis postea testamentum, ut nolim ratum tibi sit priore testamento relictum: quia nuda (18) voluntate fideicommissa infirmarentur? Sed vix (19) id obtinere potest: fortassis ideo, quod ita demum a priore testamento velim recedi, si posterius valiturum sit: et nunc ex posteriore testamento fideicommissum ei non debetur, etiamsi iidem heredes utroque testamento instituti, ex priori extiterunt.

De relicto, ut quid fiat.

19. VALENS [lib. 5. Fideicommissorum].

SI tibi legatum est, vel fideicommissum relictum, *uti quid facias:* etiamsi non interest heredis id fieri, negandam tibi actionem, si (20) non (21) caveas heredi futurum, quod defunctus voluit, Nerva et Attilicinus recte putaverunt.

De eadem re duobus relicta in solidum.

20. ULPIANUS [lib. 6. Fideicommissorum].

SI res mihi per fideicommissum relicta, eadem tibi legata, vel per fideicommissum relicta sit, non communicandi animo, sed utrique in solidum: ambigendum non est, si alteri sit soluta, alterum nullum quidem jus in ipsam rem habere, sed (22) actionem de pretio integram eum habere.

De nutu. 1. *De causa lucrativa.* 2. *De columnis vel tignis relictis.*

21. PAULUS [lib. 4. Sententiarum].

NUtu (23) etiam relinquitur (24) fideicommissum; dummodo is nutu relinquat (25), qui et loqui potest (26), nisi superveniens morbus ei impedimento sit (27).

(1) Videtur testatoris hæc fuisse sententia: Titio et Sejo fundum heres dato, Seio vero hoc amplius, decem.

(2) Imo, sola decem Seius feret. *l.* 108. §. 7. *supr. de legat.* 1.

(3) *l.* 63. *in fin. infr. de condit. et demonstr.*

(4) Imo, non est cogenda. vide *l.* 22. *infr. de cond. et demonstr.* vide Robert. 1. *animadvers.* 3. et Anton. Mercat. 1. *notat.* 3. An jus novum hic proponitur? An hæc verba *quin cogenda*, idem significant, quod *non cogenda?* An potius hic fideicommissum simpliciter relictum est citra pœnam, si non nupserit, ut probat Bartolus?

(5) *l.* 8. §. 6. *supr. de condit. instit.*

(6) *l.* 30. *in fin. infr. h. t.*

(7) Paria sunt nolle vendere, et injusto pretio.

(8) *l.* 31. §. 4. *infr. de fideic. libert.*

(9) Vendere jussus, si immodicum pretium exigat, modum in pretio servare cogitur a Judice, *ut hic. l. alieno.* 31. §. *si is, cujus.* 4. *infr. de fideicomm. libert.*

(10) *l.* 24. *supr. de legat.* 1. 2. Harmen. 6. §. 1.

(11) Quandocumque.

(12) *l.* 3. *infr. de instructo.*

(13) Insulæ quædam interdum nascuntur, de quibus vide Plinium, 2. *cap.* 85. 86. *et* 87. *quæ continenti adjuncta fuerint.* vide *ibid. c.* 88.

(14) *d. l.* 24. *supr. de legat.* 1.

(15) *l.* 41. *supr. de legat.* 1. *l.* 5. *infr. de servitute legata.*

(16) *Al.* reliquero.

(17) Legatum relictum in testamento solenni, per voluntatem minus solennem sequentem non intelligitur revocatum.

(18) Nuda voluntate fideicommissum adimitur.

(19) Imo obtinebit, et relicta in primo testamento non debentur, licet sequens voluntas sit invalida. *l.* 3. *in fin. l. licet transferam.* 20. *l.* 4. *infr. de adimendis. l. fideicommissum.* 27. *C. de fideicommiss. l. plane.* 34. *supr. de legat.* 1. An leges contrariæ locum habent, quoties expresse legatum revocatum est secundo testamento utili? Tum enim præsumitur testator legatum prioris testamenti revocasse. An vero in *d. l.* 3. *et d. l.* 4. præsumitur legatum ex aliis indiciis (puta inimicitiis) ademptum, non ex sola testamenti secundi factione?

(20) Imo, legatarius non cavet. *l. liberto.* 21. §. *largius.* 4 *infr. tit. proxim.* Cavet legatarius: at non nudus executor.

(21) Legatarius de modo implendo cavere debet. *l.* 40. *in fin. infr. de condit. et demonstr.* Novell. 1. *cap.* 1.

(22) Ad pretium competit actio, ubi res haberi non potest.

(23) *l.* 22. *C. de fideicommiss.* Ulpian. 24. §. 3. νεύματι 44 *Eclog.* 1. c. 132. Sine scriptura. adde *l.* 5. *infr. de re judicata* Quid, nutu quomodo quis relinquere potest? vel humeris vel capite adnuendo, *l. servo invito.* 65. §. *si pupillo.* 3. *infr. ad SC. Trebell.* quod et notarius in testamentum referre cogitur.

(24) Imo non relinquitur, *l. discretis.* 10. *C. qui testamento.* non relinquitur seu relinqui non potest ab omnino muto, sed ab eo, qui mutus sit ex accidenti.

(25) Id est, a quo rogatus erit: et ita nutu relinqui potest. si ab altero verba idonea pronunciata sint, et ad ea testator nutu responderit.

(26) Igitur mutus testamentum non faciet, *l.* 10. *C. qui testamenta.* Ulpian. 20. §. 7. §. 13. utique nisi morbus ei impedimento sit. *infr. eod.* Goth. V. Molinæum ad *l.* 1. §. *si quis. num* 26. *cum seq. de verb. oblig.* Guil. Fornerium. *lib.* 1. *select. cap* 3. Mod.

(27) Hæc verba, *nisi superveniens*, et sequentia, ex dicta *l.* 10 sumpta esse ait Cujac. ad *l.* 6. *supr. qui testam.*

§. 1. Fideicommissum relictum, et apud [eum], cui relictum est, ex causa lucrativa (1) inventum, extingui placuit: nisi (2) defunctus æstimationem quoque ejus præstari voluit.

§. 2. Columnis ædium vel tignis per fideicommissum relictis, ea tantummodo Amplissimus Ordo præstari voluit, nulla æstimationis facta mentione, quæ sine domus injuria (3) auferri possunt.

De priore et posteriore voluntate. 1. De condemnatione militis. 2. De morte servi relicti.

22. Hermogenianus [lib. 4. juris Epitomarum].

SI quis in principio testamenti adscripserit, *cui bis legavero, semel* (4) *deberi volo*, postea eodem testamento, vel codicillis sciens sæpe eidem legaverit: suprema voluntas potior (5) habetur: nemo enim eam sibi potest legem dicere, ut a priore ei recedere non (6) liceat. † Sed hoc ita locum habebit, si specialiter (7) dixerit *prioris voluntatis sibi* (8) *pœnituisse*, et *voluisse* (9), *ut legatarius plura legata accipiat.*

§. 1. Miles (10), in eum ex militari delicto capitali dicta sententia, permittente (11) eo in ipsa sententia qui damnavit, sicut testamenti faciendi, ita fideicommissi relinquendi potestatem consequitur.

§. 2. Mortis damnum per fideicommissum servi relicti, antequam mora fiat, fideicommissarius solus (12) patitur: licet alienus relinquatur.

Si relictum sit Imperatori ex testamento imperfecto.

23. Paulus [lib. 5. Sententiarum].

EX (13) imperfecto testamento legata vel fideicommissa Imperatorem vindicare, inverecundum (14) est (15): decet enim tantæ majestati, eas servare leges (16), quibus ipse solutus esse videtur (17).

De repetitione indebiti.

24. Neratius [lib. 2. Responsorum].

CReditori ita potest legari, ne indebitum ab eo (18) repeteretur.

De alternatione. 1. De quæstione voluntatis.

25. Paulus [lib. 1. ad Neratium].

ILle (19), *aut ille heres Seio centum dato*: potest Seius, ab utro (20) velit, petere.

§. 1. Cum in verbis nulla ambiguitas est, non (21) debet admitti voluntatis quæstio.

De fructibus, et omni damno, et mora.

26. Idem [lib. 2. ad Neratium].

IS, qui fideicommissum debet, post moram (22) non tantum fructus, sed etiam omne damnum, quo adfectus est fideicommissarius, præstare cogitur.

Si legetur filiæ heredis in testamento, et relinquatur patri in codicillis. 1. De rogato in codicillis, ut certa re contentus sit pro omni hereditate, et his, quæ in testamento relicta fuerant. 2. De fideicommisso, quod testator a debitore solvi voluit.

27. Idem [lib. 2. Decretorum].

PAula Callinico ex parte herede instituto, filiæ ejusdem Jubentianæ, *cum in familia nupsisset*, decem testamento legavit; deinde (23) post tempus codicillis factis, centum eidem Callinico reliquerat, non adjecto *hoc amplius*: pronunciavit utramque summam deberi: maxime cum in codicillis filiæ Callinici nihil legatum fuisset.

§. 1. Pompeius Hermippus filium Hermippum ex dodrante, filiam Titianam ex quadrante heredes instituerat, et prædia certa singulis prælegaverat (24): præterea, *si sine liberis Hermippus moreretur, aliam possessionem filiæ dari* jusserat: post testamentum factis codicillis, filiæ certa prædia dederat, eamque his contentam (25) esse voluit pro omni hereditate, et his, quæ in testamento reliquerat: Hermippi bona ad fiscum pervenerant: Titiana soror fideicommissum petebat: Quærebatur utrum pro hereditate tantum, an et pro his, quæ post mortem frater rogatus erat restituere, pater eam voluisset accipere ea, quæ codicillis (26) reliquerat: Mihi ab omni voluntate recessum videbatur: Placuit humanius interpretari, ea sola (27), quæ

(1) 44. *Synops.* 3. *c.* 21. puta successione, legato. *l.* 12. *l.* 31. §. 7. *l.* 108. §. 4. *supr. de legat.* 1. §. 6. *Inst. de legat.*

(2) *l.* 34. §. 3. *supr. de legat.* 1.

(3) Et ita restringe *l.* 43. *supr. de legat.* 1. nec enim recte legantur domus destruendæ. 34. *Eclog.* 1. *cap.* 102. Vectigalium aut pignoris causa ædes tecto vel tegulis nudari non posse hinc colligit Bart. *arg. l. cætera. supr. de leg.* 1.

(4) His verbis testator libertatem testandi sibi præripere videtur. *Goth.* Intellectum hujus leg. vid. apud Joann. Decher. *lib.* 1. *dissert.* 1. *num.* 17. Kinschot. *resp.* 1. *num.* 49. Ans.

(5) Ita bis idem debebitur.

(6) *l.* 7. §. 8. *supr. de donat. inter vir.*

(7) Hæc verba Triboniani esse videntur, non Hermogeniani Jurisconsulti. Nam exigit ante scientiam, post specialem derogationem. vide Cujac. 14. *observ.* 7. ubi de clausula derogatoria tractat. Vide Jul. Clarum. 3. *sent.* §. *test. qu.* 99. et *l.* 6. §. 2. *supr. de jur. codicill.* vid. Papon. 10. *arestor.* 1. §. 4.

(8) *Al.* se.

(9) Bartolus tamen negat testatorem tollere posse vim *legis Mævius.* 66. §. *duorum. supr. de legat.* 2. qua cavetur, duas causas lucrativas circa rem eandem in eundem concurrere non posse.

(10) *l.* 32. §. 8. *supr. de donat. inter vir. l.* 11. *supr. de testament. milit.*

(11) Dixi ad *l.* 13. *C. de testam. milit.*

(12) *l.* 114. *in fin. supr. de legat.* 1.

(13) 5. Harmenop. 8. §. 104. *et* 105. *l.* 3. *C. de testament.* et quod ibid. notavi.

(14) Audiant hoc Principum adulatores; non tantum inverecundum est subditis et principi id sentire, sed etiam non licet. *l.* 4. *C. de legib.*

(15) Vide quæ notavi de jure Principis ad *Novell.* 85. *in pr.*

(16) Passim: et exempli causa, in testamentis. *l.* 7. *C. qui testam.* §. *ult. Inst. quibus mod. test. l.* 91. *supr. de hered. inst. l. ult. supr. qui test. l.* 55. *supr. de leg.* 1. *l.* 3. *C. de testam.* Goth. Concord. Gloss. in *c.* 1. *de const. in* 6. *et can. inter cætera.* 26. *c.* 3. S. L.

(17) Recte ait, *videtur:* nec enim vere solutus est legibus, quin legibus alligatus est. *l.* 4. *C. de legibus.*

(18) Jam acceptum sc. ad quod repetendum alias heredi competebat condictio.

(19) Vide *l.* 9. *infr. de duobus reis.*

(20) *l.* 8. §. 1. *supr. de legat.* 1.

(21) *l.* 7. *in fin. infr. de supellectili.*

(22) *l.* 23. *supr. de legat.* 1. *l.* 8. *l.* 39. *supr. de usuris. l.* 18. *infr. ad SC. Trebell.*

(23) Legatum filiæ in testamento factum non revocatur per legatum factum patri in codicillis. *Bart.*

(24) Si testator jubet aliquem certa re esse contentum pro his quæ testamento reliquerat; Intelligitur de relictis pure, non autem sub conditione. Roman. *sing.* 585. Jason post Alexandrum *ad l. qui Romæ.* §. *duo fratres. de verb. oblig. num.* 30. *et* 48. et ibi Crotus *num.* 89. et Socinus Junior, Menochius *de arb. jud. cas.* 212. Mod.

(25) Si testator jubet aliquem contentum esse pro his, quæ in testamento reliquerit, intelligitur de relictis pure, non de his, quæ sub conditione, sensisse. *Bartol.*

(26) Legatum filiæ factum non revocatur per legatum factum patri in codicillis.

(27) Id est, ea tantum quæ pure legata sunt.

vivente (1) fratre acceptura erat, adempta videri: non etiam quæ post mortem ejus reliquerat, *si* (2) *sine liberis decederet:* et ita pronunciavit.

§. 2. Julianus Severus decedens, institutis quibusdam heredibus, alumno suo quinquaginta legaverat, eaque Julio (3) Mauro colono suo, ex pensionibus fundi debitis (4) ab eo præstari voluerat, eidemque Mauro quædam legaverat: cum de hereditate fiscus quæstionem movisset, jussu (5) Procuratoris (6) Maurus pecuniam fisco solverat; postea heres scriptus obtinuerat fiscum (7): alumno autem mortuo, heres ejus fideicommissum ab herede Mauri petebat: Placuit Imperatori, non (8) videri ejus (9) fidei commissum, sed demonstratum (10), unde accipere posset: et ideo heres Severi (11) hæc præstare debet.

De capacitate.

28. IDEM libro singulari ad Senatusconsultum Tertullianum.

SI fidei meæ committatur, *ut quod mihi relictum fuerit supra* (12) *quod capere possum* (13), *alii* (14) *restituam*, posse (15) me id capere constat.

De legato, vestem, quæ ejus causa empta, parata esset. 1. *Si legetur tanta pars*, *quantam habet unus heres.* 2. *De verbo*, pervenisse. 3. *De evictione.* 4. *De conditione*, si in potestate mea erunt.

29. LABEO lib. 2. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

QUi concubinam habebat, ei vestem prioris concubinæ utendam dederat; deinde ita legavit, *vestem*, *quæ ejus causa empta* (16), *parata esset:* Cascellius, Trebatius, negant ei deberi prioris concubinæ causa parata: quia alia (17) conditio esset in uxore. Labeo id non probat: quia in ejusmodi legato non jus (18) uxorium sequendum, sed verborum interpretatio (19) esset facienda. Idemque vel in filia, vel in qualibet alia persona juris esset. Labeonis sententia vera est.

§. 1. Cum ita legatum esset, *ut Titia uxor mea tantandem partem habeat* (20), *quantulam* (21) *unus heres:* si non æquales partes essent heredum, Quintus Mucius et Gallus putabant, maximam partem legatam esse: quia in majore (22) minor quoque inesset: Servius, Ofilius, minimam (23); quia cum heres [dare] damnatus esset, in potestate ejus esset, quam partem daret: Labeo hoc probat: idque verum est.

§. 2. Cum ita legatum esset, *Quanta* (24) *pecunia ex hereditate Titii ad me pervenit*, *tantam pecuniam heres meus Seiæ dato:* id legatum putat Labeo, quod acceptum in tabulis (25) suis ex ea hereditate testator retulisset: cæterum negat cavendum heredi a legatario, si quid forte postea ejus hereditatis nomine heres damnatus esset. Ego contra puto (26): quia non (27) potest videri pervenisse ad heredem, quod ejus hereditatis nomine præstaturus esset. Idem Alfenus Varus Servio placuisse scribit: quod et verum est.

§. 3. Si heres tibi, servo generaliter legato, Stichum tradiderit; isque a te evictus (28) fuisset: posse (29) te ex testamento agere, Labeo scribit: quia non (30) videtur heres dedisse, quod ita dederat, ut habere non possis: et hoc verum puto. sed hoc amplius ait, debere te, prius (31) quam judicium accipiatur, denunciare heredi:

(1) Imo et fideicommissum futurum debetur. *l. qui Romæ.* 122. §. *duo fratres.* 6. *Infr. de verb. oblig.* An hic æquitas, ibi jus strictum? An potius hic loquitur pater inter liberos, ibi frater inter fratres? an potius ibi male judicatum fuit? hanc sententiam ut veram tenet Bartolus.

(2) Id est, non ea, quæ sub conditione legata. Verba exclusiva intelliguntur adposita rebus ita stantibus, quod ad interpretationem *cap. quamvis. de pactis. in* 6. facit. v. Angel. in *l. quoties.* 9. §. *si duo.* 13. *supr. de hered. inst.*

(3) A Julio Mauro. *Hal.*

(4) A debitore suo legatum præstari voluerat.

(5) Hoc facit ad quæstionem, utrum civitas possit cogere debitores exulis solvere, et si solvant, utrum liberentur. *Bart.*

(6) Fisci.

(7) Ita legitur, et loquitur Jurisconsultus in *l.* 16. *supr. qui potiores.* obtinuerat adversus fiscum. *Hal.*

(8) Imo quoties debitum demonstratur unde solvatur, videtur gravatus debitor, non heres. *l. penult.* §. *civibus.* 8. *supr. de legat.* 2. *l. si servus.* 50. §. *pen. l. si pecunia.* 77. *supr. de legat.* 1. An hic debitor damnatus est a judice solvere? An hic relictum non agnovit? An debitor hic adhibitus fuit ad executionem solum fideicommissi? Hoc verius videtur Bartolo.

(9) Id est, Mauri.

(10) Si debitum demonstretur unde solvatur, non videtur gravatus debitor, sed heres. *Bart.* Imo, ipse debitor gravatus videtur. *l.* 88. §. 8. *supr. de legat.* 2.

(11) Testatoris.

(12) Legatum incapaci relictum an valeat, vide in *l. cogi.* 16. §. *hi qui.* 15. *infr. ad SC. Trebell.*

(13) Id est, mihi incapaci.

(14) Vide quæ scripsi ad *l.* 42. *supr. de legat.* 2.

(15) *l.* 16. §. 15. *infr. ad SC. Trebell.*

(16) Duobus adjectivis prolatis respectu unius substantivi, non requiritur utriusque concursus. Nam licet hic testator dicat empta, parata: sufficit parata esse, licet non empta.

(17) Differt enim uxor dignitate a concubina. *l.* 49. §. 4. *infr. h. t.*

(18) Jus uxoreum, vel uxorium, est jus receptum in uxore.

(19) Quæ interpretatio? ut vestis prioris concubinæ legata intelligatur secundæ testatoris concubinæ, licet ei legaverit vestem ejus causa emptam, paratam. Atqui in hac specie vestis, qua de agitur, secundæ concubinæ causa non fuit empta, sed prioris: licet conjunctim empta parata secundæ concubinæ legaverit testator, sufficit tamen alterutrum verum esse: sufficit paratum fuisse ejus causa, licet non emptum, *ut hic.* Atqui in conjuncta oratione requiritur utrasque partes veras esse. *l. si heredi plures.* 5. *supr. de condit. instit. l. si ita stipulatus fuero*, *Decem.* 109. *infr. de verbor. obligat.* An hæc oratio neque conjuncta, neque disjuncta est, sed soluta? An potius in conjuncta oratione sufficit alteram partem veram esse, quoties duo adjectiva referuntur ad substantivum generis: non ad certum aliquod et finitum?

(20) *Habeat*, particula adjecta portioni hereditatis, trahitur ad fideicommissum, non ad institutionem. Quin id verbi refertur ad heredem: perinde ac si dictum fuisset, ab heredis manu accipiat. Unde notant, verba executiva legati referri ad heredem, non ad legatarium.

(21) *l.* 43. §. 1. *supr. de legat.* 2.

(22) Majori parti minor inest.

(23) Minora in dubiis adsumimus. vide *l.* 12. *infr. de verbor. obligat.*

(24) Adde *l.* 97. *infr. de verbor. significat.*

(25) Atqui actori reus non edit. *l. qui accusare.* 4. *l. ult. C de edendo.* non edit ad intentionem seu probationes nunc primum instituendas: sed ad institutas jam adjuvandas. adde *l. prædiis.* 91 §. *Titio.* 3. *infr. h. t. l. penul. in fin. infr. ad leg. Falcid.*

(26) Cavendum scilicet. *l.* 36. *infr. ad SC. Trebell.*

(27) *Pervenit* seu *pervenerit* intelligitur cum effectu. *l.* 39. § 6 *supr. de leg.* 1.

(28) *l.* 71. §. 1. *supr. de legat.* 1.

(29) Imo non potes: nec enim legatario præstat evictionem heres. *l. si a substituto.* 45. §. 1. *supr. de legat.* 1. legatario speciei non præstat evictionem heres, sed generis tantum.

(30) Traditum non intelligitur, quod jure potest avocari. *l.* 3 *supr. de action. empt. l.* 45. §. 1. *supr. de legat.* 1.

(31) Evictionem denunciare ante litem contestatam debet, qui titulum lucrativum habet: nam qui onerosum habet, quandocunque ante sententiam denunciare potest. adde *l. si rem.* 29. *in fin. supr. de evictionib.*

nam si aliter feceris, agenti ex testamento opponetur tibi doli mali exceptio.

§. 4. *Si Stichus et Dama, servi mei, in potestate mea erunt, cum moriar, tum Stichus et Dama liberi sunto, et fundum illum sibi habento*: Si alterum ex his post testamentum factum dominus alienasset, vel manumisisset, neutrum liberum futurum Labeo putat: sed Tubero eum, qui remansisset in potestate, liberum futurum, et legatum habiturum putat. Tuberonis sententiam voluntati defuncti magis puto convenire.

De duobus paribus. 1. *De fructibus prædii conducti.* 2. *De pecunia et libertate servo proprio legatis.* 3. *De re vendenda certo pretio.* 4. *De fundo communi.* 5. *De legato uxori*, dum cum filio Capuæ erit. 6. *De ædibus alienis.*

30. Idem [lib. 2. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum].

QUi quatuor pocula oleaginea habebat, ita legavit, *pocula oleaginea paria* (1) *duo*: Respondi, unum par legatum esse: quia non ita esset, *bina paria*; neque ita, *poculorum paria duo*: idem et Trebatius.

§. 1. Qui hortos publicos a Republica conductos habebat, *eorum hortorum fructus* (2) *usque ad lustrum* (3), *quo conducti essent*, *Aufidio legaverat*: *et heredem eam conductionem eorum hortorum ei dare damnaverat, sineneque uti eum, et frui*: Respondi, heredem teneri sinere frui: hoc amplius, heredem (4) mercedem (5) quoque hortorum Reipublicæ præstaturum.

§. 2. Cum testamento scriptum esset, *Sticho servo meo heres quinque dato, et si Stichus heredi meo biennium servierit, liber esto*: Post biennium legatum deberi existimo: quia in id (6) tempus et libertas et (7) legatum referri deberet: quod et Trebatius respondit (8).

§. 3. *Si fundum mihi vendere* (9) *certo pretio damnatus es*, nullum fructum ejus rei ea venditione excipere tibi liberum erit: quia id pretium ad totam (10) causam fundi pertinet.

§. 4. Qui fundum mandatu meo in societate mihi (11) et sibi emerat, deinde eum finibus (12) diviserat, et prius quam mihi traderet, ita eum tibi legaverat, *fundum* (13) *meum illi do*: Negavi, amplius (14) partem (15) deberi (16): quia verisimile non esset, ita testatum esse patremfamilias, ut mandati heres ejus damnaretur.

§. 5. *Uxori meæ, dum cum* (17) *filio meo Capuæ erit* (18), *heres meus ducenta dato* (19): filius (20) a matre migravit: Si ambo Capuæ habitassent, legatum matri debitu iri (21) putavi; quamvis una (22) non habitassent: sin autem in aliud municipium transissent, unius anni tantummodo debitu iri, quo una habitassent, quantolibet tempore, Trebatius ait. videamus, an his verbis, *dum cum filio Capuæ erit*, non conditio significetur, sed ea scriptura pro supervacuo debet haberi: quod non (23) probo. sin autem per mulierem mora non est, quo minus cum filio habitet: legata ei deberi.

§. 6. Si *ædes alienas ut dares* damnatus sis, neque (24) eas ulla (25) conditione emere possis: æstimare judicem oportere, Atteius scribit, quanti ædes sint, ut pretio soluto, heres liberetur. † Idemque juris est, et si cum potuisses emere, non emeres.

De ædibus.

31. Idem lib. 1. Pithanorum a Paulo Epitomatorum.

SI cui *ædes* legatæ sint, is omne habebit id ædificium, quod solum (26) earum ædium erit. Paulus: hoc tunc demum falsum est, cum (27) dominus (28) [ædium] binarum aliquod conclave, quod supra concamerationem (29) alterarum ædium esset, in usum alterarum convertit, atque ita his usus fuerit: namque eo modo alteris ædibus id accedet, alteris decedet.

De substitutione.

32. Scævola [lib. 14. Digestorum].

SExtiam filiam ex quadrante, ex reliquis Seium et Marcium sororis filios scripsit heredes: Sextiam substituit Marcio et Marcium Sextiæ: dedit autem per præceptionem (30) Marcio certas species; Marcius partem heredi-

(1) Paria duo, et bina paria legare differunt.
(2) Nam jura legari possunt. *l.* 41. *supr. de legat.* 1.
(3) Conductiones in quinquennium fieri solebant. vide *l.* 4. §. *supr. de reb. cred. l.* 67. §. *ult. infr. de furt.* dixi ad Varron. *lib.* 5. *et ad Festum.*
(4) Imo legatarium. *l.* 7. §. 2. *vers. hactenus. l. si pendentes.* §. *si quid cloacarii.* 3. *supr. de usufr.*
(5) *l.* 27. §. 3. *supr. de usufr. et quemadm.* Horti conducti legati heres mercedem solvere tenetur: alioquin legatarius nullam ne utilitatem sentiet, *ut hic.* Eodem modo si servus legatus in fuga est, heres operam sumptumque in eo conquirendo ac redimendo præstare debet, *l.* 108. *supr. de legat.* 1. unde notant, Heredem teneri præstare pretium amortizationis Regi ac fisco debitæ ex legato immobilium Ecclesiæ facto: quod tamen Peskio displicet, 33. *de amortizatione bonorum.*
(6) Biennii sc.
(7) Conditio apposita libertati, videtur apposita legato. vide ... *l. quæsitum.* 91. §. 1. *supr. de legat.* 1.
(8) Interim tamen alendus est ab herede. *l.* 16. *Infr. de annuis.*
(9) *l.* 49. *in fin. supr. de legat. l.*
(10) Non ad ipsum tantum corpus fundi, sed ad fructus omnes cohærentes.
(11) Ita mandatum consistere potest. *l.* 2. §. 4. *supr. mandati.*
(12) Finibus agri dividebantur.
(13) Recte ait, *meum*: quod enim commune est, nostrum est quodammodo.
(14) Legato fundo, pars fundi ea non debetur, quam testator actione personali alteri dare debuit.
(15) Amplius parte. *l.* 5. §. 1. §. 2. *supr. de legat.* 1.
(16) Et merito: nec enim socius plus parte sua alienare potest. ... *l.* 68. *supr. pro socio.*

(17) *l.* 34. §. 4. *supr. de legat.* 2. *l.* 8. *infr. de cond. et demonstrat.*
(18) Id est, eadem in urbe.
(19) V. Emanuel Costa *lib.* 2. *select. cap.* 19. Zoannettus *rer. quotid. c.* 34. Mod.
(20) Legatum uxori factum, *dum cum filio Capuæ erit*, semper debetur, si per filium stet: sin casu, his tantum annis debebitur, quibus morata fuerit, non pro futuris, aut deinceps.
(21) Debitum iri. *Hal.*
(22) Id est in eadem domo. Diversum autem est, si ita legetur uxori, *dum cum filio erit* (hoc enim casu simul cum filio et in eadem domo esse debet), et legetur, *dum cum filio Capuæ erit*: Sufficit enim Capuæ esse, ut ne in eadem domo morari ei sit necesse.
(23) Imo probandum videtur. Nam certo loco addici, servitutis species est, quæ nulli libero homini, sed libertis tantum injici potest. *l. Titio.* 71. §. *Titio.* 2. *infr. de condit. et demonstr.* Sane addici certo loco simpliciter, species est servitutis: Secus si quid cui legetur sub ea conditione, si certo loco moretur.
(24) Æstimationem ædium legatarum præstare cogitur heres, qui eas emere, uti jussus est, non potest. Quid, si heres potuit emere, nec emit? idem. *l. cum pater.* 60. *in fin. cum l. sequ. infr. ad leg. Falcid.* adde *l. is qui.* 2. *C. de in litem jur.*
(25) *l.* 14. *in fin. supr.* §. 4. *Inst. h. t.*
(26) *Al.* quod supra solum.
(27) Ædibus legatis, quid cedat, vel non cedat, æstimamus ex earum aditu. adde *l. quod conclave.* 47. *infr. de damno.*
(28) Ex cujus usu voluntas ejus inspicitur. *l.* 15. *in fin. infr. de usu et usufr.*
(29) V. *l.* 1. *C. de ædif. privat.*
(30) Ut *l.* 34. §. 1. *Infr. eod.*

*

tatis, ex qua scriptus erat, omisit: et eo intestato defuncto, bona ejus ad fratrem legitimum Sejum devoluta sunt: Quæsitum est, an Sextia ex substitutione etiam hæc, quæ prælegata (1) Marcio erant, jure substitutionis a legitimo herede defuncti sibi vindicare possit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, Sextiam in legatis, quæ Marcio data sunt, substitutam non esse.

De legato domus, eam partem, in qua morari consuevimus. 1. De verbo temporis præteriti. 2. De viro, qui uxori, cujus pignus luerat, legavit quidquid concessit.

33. Idem [lib. 15. Digestorum].

Uxori suæ inter cætera ita legavit, *et domus eam partem, in qua morari consuevimus*: Quæsitum est, cum tam testamenti faciundi tempore, quam mortis, totam (2) domum in usu habuerit, nec quicquam ex ea locatum: an ea tantummodo videtur legasse cubicula, in quibus dormire (3) consueverat? Respondit, eam omnem (4) partem, in qua morari cum familia sua consuevisset.

§. 1. Uxori suæ inter cætera ita legavit, *uxori meæ quidquid vivus (5) dedi, donavi, usibusve ejus comparavi, concedi volo*: Quæro, an quod post testamentum factum ei donatum est, id quoque concessum videatur? Respondit, verba quæ proponerentur, nihil (6) pro (7) futuro [tempore] significare.

§. 2. Cum Seius pro uxore centum aureos creditori solverit, et ornamentum pignori positum luerit, postea (8) autem testamento facto uxori suæ legavit *quidquid ad eum (9), inve stipulatum ejus concessit, et hoc amplius vicenos aureos annuos*: Quæsitum est, an hos centum aureos heredes viri ab uxore, vel [ab] heredibus ejus repetant? Respondit, si donationis causa creditori solvisset, teneri heredes ex causa fideicommissi, si repetant, atque etiam petentes exceptione summoveri: Quod præsumptum (10) esse debet (11), nisi contrarium ab herede approbetur (12).

De nomine legato. 1. De optione nominis. 2. De ære alieno solvendo ab heredibus. 3. De oneribus ab uno ex heredibus subeundis.

34. Idem [lib. 16. Digestorum].

Nomen debitoris in hæc verba legavit, *Titio amplius dari volo decem aureos, quos mihi heredes Gaii Seii debent, adversus quos ei actionem mandari volo, eique eorundem pignora tradi*: Quæro, utrum heredes tantum decem dare debeant, an [in] omne debitum, hoc est in usuras (13) debeant mandare? Respondit, videri universam ejus nominis obligationem legatam. ✝ Item quæro, cum ignorante matrefamilias, actores in provincia adjectis sorti usuris, decem stipulati sint: an ex causa fideicommissi suprascripti etiam incrementum hujus debiti ad Titium pertineat? Respondit, pertinere.

§. 1. Filio ex parte herede scripto, præceptionem (14) dedit inter cætera, his verbis: *Titio filio meo nomina ex Kalendario (15), quæ elegerit filius meus sibi, viginti dare damnas (16) sunto sine dolo malo*: eidem filio vivus omnium rerum suarum administrationem permisit: qui post testamentum factum, ante mortem patris annos decem, quibus procurabat patri, contra veterem consuetudinem patris, qua Kalendarium exercebatur, novos debitores amplarum pecuniarum fecit, et in priores, quos pater exiguarum fortunarum habebat, majus creditum contulit, ad hoc, ut viginti nominibus prope (17) omnis substantia Kalendarii esset: Quæsitum est, an huic filio eorum nominum, quæ ipse fecit, præceptio permittenda est? Respondit, ex his electionem (18) habere, quæ testamenti (19) tempore testator in Kalendario habuit.

§. 2. Uni ex heredibus per præceptionem reliquit ea, quæ ex patrimonio viri sui Aretonis ei supererant: ejusque fidei commisit, hæc eadem restituere pronepoti, cum erit annis sedecim, in quibus hæc verba adjecit: *Item rogo, uti reliquum æs alienum, quod ex bonis Aretonis debetur, omnibus creditoribus ex reditibus eorum bonorum solvas, reddas, satisque facias*: Quæsitum est [an], si probaverit heres, non sufficere reditum bonorum ad te-

(1) Prælegata non veniunt in substitutione vulgari: secus in fideicommissaria. *Bald. l.* 3. §. 4. *infr. ad SC. Trebell.* v. *l.* 16. *C. de fideic.*

(2) Partis appellatione totum interdum (puta ratione incertitudinis) intelligitur. *arg. l.* 2. *in fin. C. de hered. inst.* Est συνεκδοχὴ, quoties pars rei, temporis et similium pro toto sumitur. adde *l.* 76. *supr. de rei vindic.*

(3) Morari proprie ibi quis dicitur, ubi dormire quis consuevit.

(4) Quid: Domo legata in qua morari consuevit testator, num tota domus debetur; quam in usu habuit testamenti vel mortis tempore? An potius omnis ea pars in qua morari cum familia sua consuevit? An ea tantum cubicula in quibus dormire consueverat? tot enim partes hac quæstione proponuntur. Jurisconsultus eam omnem partem deberi, in qua morari cum familia sua consuevit: quæ verba interpretes accipiunt de tota domo: quod falsum puto. Legavit enim testator his verbis, *eam partem in qua morari consuevimus. Consuevimus* dixit, non *consuevi*, ut intelligamus id legatum referendum esse ad eas partes, in quibus non ipse solus, sed tota familia dormivit. Nec tamen continuo totas ædes deberi, quia partem ædium, non totas ædes legavit: nisi omni parte ædium ejus familia habitare consueverit.

(5) Legans uxori *quidquid ei vivus donavit*, non intelligitur id ei legare, quod post id testamentum ei donaverit. Ita verbum præteriti temporis non extenditur ad futurum.

(6) Imo aliquid, *arg. l. talis scriptura.* 30. §. *ultim. l. sequent. supr. de leg.* 1. verbum præteriti temporis non extenditur ad futura quæ jure non sunt concessa, puta ad donationes jure non permissas.

(7) Verbum præteriti temporis licet alias porrigatur ad futurum non tamen porrigitur ad ea quæ a jure communi exorbitant. *Bart.*

(8) Ex verbis prolatis in testamento potest id declarari quod ex mera voluntate testatoris dependet, licet ad contractum pertineat *Bart.* Dubia mens contractus inter vivos habiti verbis ultimæ voluntatis declarari potest. Jason in *l. qui filiabus.* 18. *supr. de legat.* 1. *n.* 6.

(9) Ne dicas quidquid uxori concessit aut donavit: sed quidquid ad uxoris creditorem (cujus paulo ante facta mentio est), inve ejus stipulatum, concessit, id est, quidquid ei ex ejus stipulatione adnumeratum est: quidquid eo nomine ad eum pervenerit. adde Menoch. 2. *de arbitr. centur.* 1. *casu* 18. *num.* 17. 18.

(10) De hac præsumptione vide Menoch. *d. loco.* Alciat. *præs.* 31.

(11) Imo non debet ex his verbis præsumptum. *l. si donatio. C. de donat.* Præsumitur donatio, si is a quo res accipitur, dives, et quantitas accepta non sit magna.

(12) *Al.* probetur.

(13) Nominis legato debitum et usuræ continentur. *Bart.*

(14) Ut *l.* 32. *supr. h. t.* appellat postea electionem.

(15) Vide *l.* 64. *in fin. infr. eod.* Dubitatio ex hoc verbo generali oritur in hac lege: quæritur enim an testator viginti legaverit filio ex Kalendario præsenti, quod est testamenti tempore: an vero ex Kalendario, quod post tempus testamenti valde auctum est.

(16) In plurali, non *damnes*. vide *l.* 122. §. 1. *supr. de legat.* 1.

(17) Donatione omnium prope facultatum (ut et omnium) fraudem præsumi hinc colligit Bartolus.

(18) Adde *l. ult. infr. de optione. l. ult. infr. de auro.* Ant. dixit præceptionem.

(19) Imo eliget ex futuris. *l. ult. infr. de optione. l. Mela.* §. 2. *infr. de alimentis.*

tius debiti exsolutionem, nihilominus tamen ipse debet agnoscere onus æris alieni? Respondit, manifeste proponi, ex reditibus bonorum eorum jussum æs alienum exsolvere, non (1) de proprio.

§. 3. Pater filio et filia heredibus institutis, cum singulis certa prædia et Kalendaria prælegasset, ita cavit, *A te autem, fili carissime* [*peto*], *quæcumque legavi, præstari volo. Et si quid evenerit æris alieni, si quod in tempus pro mutuo* (2) *acceperam, et debuero, a te solvi volo: ut quod sorori tuæ reliqui, integrum ad eam pertineat:* Quæsitum (3) est, an quod ex quacunque (4) causa debuit pater, a filio sit præstandum? Respondit, posse filiam ex fideicommisso consequi, ut levaretur (5), quo magis integrum, quod testator dedisset, ad eam pervenisset (6).

De tribu comparanda. De mora heredis. 1. *De falsa demonstratione.* 3. *De usu balnei.*

35. Idem [lib. 17. Digestorum].

PAtronus liberto statim *tribum* (7) *emi* petierat (8): libertus diu moram ab herede patroni passus est, et decedens heredem reliquit Clarissimum (9) Virum: Quæsitum est, an tribus æstimatio heredi ejus debeatur? Respondit, deberi (10). † Idem quæsiit, an et commoda (11), et Principales liberalitates (12), quas libertus ex eadem tribu usque in diem mortis suæ consecuturus fuisset, si ei ea tribus secundum voluntatem patroni sui tunc comparata esset: an vero usuræ (13) æstimationis heredi ejus debeantur? Respondi, quidquid ipse consecuturus esset, id ad heredem suum transmittere.

§. 1. Sempronio ita legavit: *Sempronius sumito prædia ea omnia, quæ sunt usque* (14) *ad prædium, quod vocatur Gaas, finibus Galatiæ, sub cura villici Primi, ita ut hæc omnia instructa sunt:* Quæsitum est, cum in eodem confinio prædiorum unum sit prædium non Galatiæ, sed Cappadociæ finibus, sub cura tamen ejusdem villici: an etiam id (15) prædium cum cæteris ad Sempronium pertineat? Respondit, et hoc deberi (16).

§. 2. Libertis, quos nominaverat, ita legavit: *Fundum Trebatianum, qui est in regione Atellata: Item fundum Satrianum, qui est in regione Niphana, cum taberna dari volo:* Quæsitum est, cum inter fundos, quos supra legavit, sit quidem fundus vocabulo Satrianus, in regione (17) tamen Niphana non sit: an ex causa fideicommissi libertis debeatur? Respondit, si nullus esset Satrianus in regione Niphana, et de eo sensisse testatorem certum sit, qui alibi esset: non [idcirco] minus deberi, quia in regione designanda lapsus (18) esset.

§. 3. Codicillis confirmatis ita cavit: *Tiburtibus municipibus meis, amantissimisque. Scitis balineum Julianum, junctum domui meæ, ita ut publice sumptu heredum meorum et diligentia decem mensibus totius anni præbeatur gratis.* Quæsitum est, an et sumptus refectionibus necessarios heredes præstare debeant? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, videri testatorem, super (19) calefactionis et præbitionis onus, de his (20) quoque sensisse, qui (21) ad quotidianam tutelam (22) pertineant, quibus balineæ aut instruuntur, aut denique inter solitas cessationum vices parari purgarique, ut habiles ad lavandum fierent, sint solitæ.

De inofficioso testamento.

36. Apud Scævolam lib. 18. Digestorum Claudius notat.

NEc fideicommissa ab intestato data debentur ab eo (23), cujus de inofficioso (24) testamento constitisset: quia crederetur quasi furiosus testamentum facere non potuisse: ideoque nec aliud quid pertinens ad suprema ejus judicia valet.

(1) *l.* 114. §. 3. *in fin. Supr. de legat.* 1. *l.* 1. §. 17. *in fin. infr. ad SC. Trebell.* Imo legatarius hereditatis tenetur ad onera. *l. statuliberum.* 11. §. *ult. l. cum filius.* 76. §. 1. *Supr. de legat.* 2. Non tenetur, quoties testator designavit onera, seu voluit heredes onera subire.

(2) Pro mutua, ut *l.* 15. §. 6. *supr. locati.* Cæsar. 3. *de bello civili.* quasi mutuo datur quod prærogatur. P. Pithæus apud Cujac. 3. *observ.* 1.

(3) Cur quæsitum? Mutui facta tantum fuit mentio. Verum quæcunque declarandi causa adjecta sunt, ea minuere legatum non debent. *Mutui* verbum declarandi non restringendi causa adjectum est.

(4) Pro mutui scilicet, vel alia.

(5) *Al.* ut tenetur illo, scilicet ære alieno.

(6) *Al.* perveniat.

(7) Tribus emendæ legatum observa. Libertini cives Romani in tribus urbanas referebantur, sed non simul ac libertatem nacti erant. Sicut L. Cornelio non statim tribus concessa fuit ac civitas, ut Cicero scribit *Orat.* 1. *pro L. Cornelio.* Unde hic liberto tribum emi mandat patronus. *Goth.* v. Alciat. *lib.* 1. *parerg. cap.*16. Covarruv. 4. *var. c.* 1. Cujac. *lib.* 7. *obs. c.* 14. Ans.

(8) Nec enim simul atque quis libertatem nactus erat, in tribus urbanas referebatur. sic L. Corn. tribus concessa non fuit statim cum ipsa civitate, ut ait Cicero *pro L. Cornelio.* vide Cujac. 7. *observ.* 14. Quod de tribu emenda dixi, dic idem de tessera frumentaria. *l.* 49. §. 1. *supr. de legat.* 2.

(9) Id est, senatorium. dixi ad *l.* 5. *supr. de curatoribus furios.*

(10) Imo non debetur tribus æstimatio, sed ipsa res seu ipsa tribus. *l. si domus.* 71. §. *cum alicui.* 4. *supr. de legat.* 1. An æstimatio hic præstanda est, quod testator certæ personæ tribum præstare voluit, ea autem persona sublata, res præstari non debeat, sed æstimatio? An potius hic non tribus legata, sed emptio tribus, et ita factum, ut post moram faciendi teneatur heres in id quod interest?

(11) Id est, annonas, tesseras frumentarias, liberalitates Principis, ad quem locum proprie pertinet inscriptio hæc vetus, *Trajano, Augusto, Germanico, Dacico, Pontifici maximo, Trib. pot. 6. Imp. 4. Cos. 5. P. P. tribus.* 35. *quod liberalitate optimi Principis commoda eorum, etiam locorum adjectione, amplificavit*, relata a Cujacio 7. *obser.* 14. *in fin.*

(12) Congiaria, veteres glossæ scribunt congiarium liberalitatem in legibus appellari. Congiarium ἐπίδοσις ἐπὶ τῶν νόμων δωρεά. vide Cujac. 10. *observ.* 37. *in fin.*

(13) *l.* 84. *supr. de leg.* 2.

(14) De dictione *usque*, vide Bart. *hic.* et quam vim habeat quoties agitur de favore, vel odio: quoties adjecta loco, tempori, numero, gradui.

(15) Adde *l.* 91. §. 3. *infr. h. t.*

(16) Imo hoc prædium non debetur: Nam dictio *usque* excludit. *l. filiusfamilias.* 114. §. 1. *supr de leg.* 1. *l. saccularii.* 7. *l. sunt quædam.* 9. *in fin. infr. de extraord. crim. l.* 1. §. *in flumine publico.* 11. *l. pen. infr. de fluminibus.* Excludit, ubi alias interpretatio legis esset vitiosa, *l.* 1. §. 1. *infr. an per alium causæ appellat.* alias includit. *l. item si cum exceptione.* 14. §. *quatenus.* 10. *supr. quod met. caus. l. ultim. Supr. de senat. l. a caligato.* 21. *C. de nupt. Authent. hoc jus. C. de procurat. Authent. quod locum. C. de dote cauta, non numerata. Novell. appellat.* 23. *c.* 3. *illud etiam.*

(17) Error regionis non nocet, si constet de corpore.

(18) Falsa demonstratio non vitiat legatum. *l.* 33. *infr. de cond. et demostrat.*

(19) Id est, supra.

(20) Balnei usu legato videntur legata omnia necessaria ad balneum. *Bart.*

(21) *Al.* quæ. vel possis verbum *qui* ad verbum *sumptus* referre.

(22) Refectionem, *ut supr.*

(23) *l.* 13. *supr. de inofficioso.* Rupto testamento per querelam, non præstantur legata, si ab intestato fuerint repetita. *Bart.*

(24) *l.* 13. *supr. de inofficioso.* dixi ad *l. ult.* §. 1. *C. de codicill.*

Si is, cui sua res legata est, oneretur fideicommisso. 1. *De codicillis quibus præcipitur, ut si quid aliud prolatum esset, non valeat.* 2. *De hereditate codicillis in alium translata.* 3. *De fideicommisso donatarii.* 4. *De eo cui mulier mandavit, ut dotem stipularetur.* 5. *De confessione debiti facta in testamento.* 7. *De fideicommisso omnibus quos manumisi, manumiseram, sive his tabulis, sive quibuscunque aliis.*

37. SCÆVOLA lib. 18. Digestorum.

CUm quis decedens Seiæ matri fundum, qui proprius matris erat, legaverat, ab ea petierat, ut eundem, cum moreretur, Flaviæ Albinæ conjugi suæ restitueret: post mortem testatoris mater apud Magistratum professa est, *Nihil se adversus voluntatem filii sui facturam, paratamque se fundum Flaviæ Albinæ tradere, si sibi annua bina præstarentur redituum nomine*: sed neque possessionem tradidit, neque annua bina accepit. Quæsitum est, an jure fundum alii vendere possit? Respondit, si de legati jure fideique commissi quæreretur, secundum ea, quæ proponerentur, nec (1) valuisse, quod matri suum legabatur: neque onus fideicommissi processisse, si modo nihil (2) præterea mater cepisset.

§. 1. Qui testamento heredem scripserat, Mævio ducenta legavit, et fidei ejus commisit, *ut centum daret Glauce Tyche: Elpidi autem, quinquaginta*: postea Mævius volente testatore, literas emisit ad eas, *secundum voluntatem testatoris restituturum*: postea testator fecit codicillos, quibus et hoc præcepit, *ut præter hos codicillos si quid aliud prolatum esset, non valeat* (3). Quæsitum est, an Mævius qui ducenta accepit, quia mutavit voluntatem de ea epistola testator, a mulieribus conveniri ex causa fideicommissi possit? Respondit, secundum ea, quæ proponuntur, frustra (4) Mævium conveniri, sive ducenta, sive prædium pro his accepit.

§. 2. Seiam et Mævium libertos suos æquis partibus heredes scripsit: Mævio substituit Sempronium pupillum suum: deinde codicillos per fideicommissum confirmavit, quibus ita cavit: *Lucius Titius Seiæ heredi suæ, quam pro parte dimidia institui, Salutem. Mævium libertum meum, quem in testamento pro parte dimidia heredem institui, eam partem hereditatis veto accipere. Cujus* (5) *in locum partemve ejus, Publium Sempronium dominum meum heredem esse volo*: et Mævio, ad quem hereditatis portionem noluit pervenire, cum hoc elogio (6) fideicommissum reliquit: *Mævio liberto meo de me nihil merito dari volo lagynos* (7) *vini vetusti centum quinquaginta.* Quæsitum est, cum voluntas (8) testatoris hæc fuerit, ut omnimodo perveniat portio hereditatis ad Sempronium pupillum, an fideicommissum ex verbis suprascriptis valere intelligatur: et a quo Sempronius petere possit, cum ad certam personam codicillos scripserit? Respondit, posse fideicommissum a Mævio peti.

§. 3. Pater emancipato filio bona sua universa, exceptis duobus servis, non mortis causa donavit, et stipulatus est a filio in hæc verba: *Quæ tibi mancipia, quæque prædia donationis* (9) *causa tradidi, cessi, per te non fieri dolo malo, neque per eum ad quem ea res pertinebit, quo minus ea mancipia, quæque ex his adgnata erunt, eaque prædia cum instrumento, cum ego volam, vel cum morieris, quæque eorum extabunt, neque dolo malo aut fraude factove tuo ejusque ad quem ea res pertinebit, in rerum natura, aut in potestate esse desissent, si vivam, mihi, aut cui ego volam, reddantur, restituantur: stipulatus est Lucius Titius pater, spopondit Lucius Titius filius.* Idem pater decedens epistolam fideicommissariam ad filium suum scripsit in hæc verba: *Lucio Titio filio suo Salutem. Certus* (10) *de tua pietate fidei tuæ committo uti des præstes illi et illi certam pecuniam: et Lucrionem servum meum liberum esse volo.* Quæsitum est, cum filius patris nec bonorum possessionem acceperit, nec ei heres exstiterit: an, ex epistola, fideicommissa et libertatem præstare debeat? Respondit, etsi neque hereditatem adisset, neque bonorum possessionem petisset, et nihil ex hereditate possideret: tamen nihil minus, et ex stipulatu (11) ab heredibus patris, et fideicommisso ab his, quorum interest, quasi debitorem conveniri posse, maxime post constitutionem Divi Pii, quæ hoc induxit.

§. 4. Nuptura, duobus filiis [suis], quos ex priore marito habebat, mandavit *ut* (12) *viginti, quæ doti dabat, stipularentur in omnem casum, quo solvi posset matrimonium: ut etiam alterutri ex his tota dos solvatur*: constante matrimonio, uno ex filiis mortuo, uxor per epistolam petit a superstite filio, *Uti quandoque partem dimidiam duntaxat dotis exigeret, et ea contentus* (13) *erit, alteram autem partem* (14) *apud maritum ejus remanere concedat*: Quæsitum est, postea in matrimonio muliere defuncta, an maritus, si de dote conveniatur a filio, doli mali exceptione se tueri possit, et an ultro ex causa fideicommissi actio ei competat, ut de parte obligationis accepto ei feratur? Respondit, et exceptionem utilem fore, et ultro (15) ex fideicommisso peti posse. † Item quærit, an de reliqua dimidia parte mandati actio utilis sit heredibus mulieris adversus filium ejus? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, maxime post literas ad filium scriptas, non fore utilem. Claudius: quoniam in his expressit, *ut contentus esset partis dimidiæ dotis*: quibus verbis satis fideicommissum filio relinqui placuit.

§. 5. Codicillis ita scripsit: Βούλομαι πάντα τὰ ὑποτεταγμένα κύρια εἶναι. *Μαξίμῳ τῷ κυρίῳ μου δηνάρια μύρια πεντακισχίλια, ἅτινα ἔλαβον παρακαταθήκην, παρὰ τοῦ θείου αὐτοῦ Ἰουλίου Μαξίμου, ἵνα αὐτῷ ἀνδρωθέντι ἀποδώσω, ἃ γίνονται σὺν τόκῳ τοῖς μύρια. ἀποδοθῆναι αὐτῷ βούλομαι, οὕτω γὰρ τῷ θείῳ αὐτοῦ ὤμοσα.* Id est, *Volo*

(1) Si non tenet legatum, nec onus fideicommissi adjectum. *Bart.*

(2) Ultra partem debitam. *l.* 20. *infr. de donationib.*

(3) Is postea voluntatem de epistola mutavit.

(4) Imo conveniri recte potest legatarius ex fideicommisso cum id vivo testatore promiserit, se restituturum. *l. ultim. in princ. infr. de solut. l. Statius.* 48. *infr. de jure fisci.* An hic facta promissio est contemplatione alicujus legati quod postea factum non est, *arg. l.* 1. *§. si quis sub conditione.* 14. *infr. ut legatorum.* in dicta vero lege ultima, promissio facta est inter vivos, nulla contemplatione legati? An in *d. l.* 48. odio heredis suscipientis in se tacitum fideicommissum id constitutum est?

(5) *l.* 3. *C. de hered. inst.*

(6) Vide *l.* 14. *in fin. supr. de libertis.*

(7) Lagenas vini. *Hal.*

(8) Verba directa in codicillis prolata ad fideicommissum trahuntur. *Bart.*

(9) *l.* 87. *§.* 4. *supr. de leg.* 2.

(10) Donatario volenti potest imponi onus fideicommissi a testatore, tanquam debitori. *Bart.*

(11) *l.* 3. *C. de donationibus, quæ sub modo.*

(12) Dotem sibi reddi mandato muneris, qui stipulatur, præsumitur in dubio interpositus, ut minister: non ut suo nomine, ac sibi dotem stipularetur.

(13) *l.* 11. *§.* 4. *supr. eod.*

(14) Vide *l. ult. infr. de dotis collat.*

(15) Ultro petere posse quid sit, vide *l.* 10. *supr. de negotiis.*

omnia quæ infra ordinata sunt, firma esse: Maximo domino meo denaria quinquies mille, quæ accepi in depositum a patruo ejus Julio Maximo, ut ei viro facto vel adulto reddam cum usuris quæ sunt triginta millia, ei dari volo: ita enim patruo suo juravi (1). Quæsitum est, an ad depositam pecuniam petendam sufficiant verba codicillorum, cum hanc solam nec aliam ullam probationem habeant? Respondi, Ex his quæ proponerentur, scilicet cum (2) jusjurandum dedisse super hoc testator adfirmavit, credenda (3) est scriptura (4).

§. 6. Titia, honestissima fœmina, cum negotiis suis opera Callimachi semper uteretur, qui ex testamento capere (5) non poterat, testamento facto manu sua ita cavit, *Τίτια διεθέμην, καὶ βούλομαι δοθῆναι Καλλιμάχῳ μισθοῦ χάριν δηνάρια μύρια*, id est, *Titia testamentum condidi, et volo dentur Callimacho mercedis gratia* (6) *denarium decem millia*. Quæro, an hæc pecunia, ex causa mercedis, ab heredibus Titiæ exigi possit? Respondit, non idcirco, quod scriptum est, exigi posse in fraudem Legis relictum (7).

§. 7. Ex his verbis testamenti, *Omnibus quos* (8) *quasve manumisi, manumiseram* (9), *sive* (10) *his tabulis, sive quibuscunque aliis, filios filiasve suos omnes concedi volo:* Quæsitum est, an his, quos vivus manumisisset, debeantur filii? Respondit, his quoque, quos quasve ante testamentum factum manumisisset, filios filiasve ex causa fideicommissi præstari oportere.

De alienatione et oppigneratione prohibita. 1. *De fideicommisso deficiente.* 7. *De alienatione prohibita.* 8. *De coherede recipiendo in re prælegata.*

38. Idem [lib. 19. Digestorum].

PAter (11) *filium heredem prædia alienare* (12), *seu pignori ponere prohibuerat, sed conservari liberis ex justis nuptiis, et cæteris cognatis, fideicommiserat:* filius prædia, quæ pater obligata reliquerat, dimisso hereditario creditore, nummis novi creditoris, a priore in sequentem creditorem pignoris hypothecæve nomine transtulit. Quæsitum est, an pignus recte contractum esset? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, recte (13) contractum. † Idem quæsiit, cum filius prædia hereditaria, ut dimitteret hereditarios creditores, distraxisset: an emptores, qui fideicommissum ignoraverunt, bene emerint? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, recte contractum, si non erat aliud in hereditate unde debitum exsolvisset (14).

§. 1. Duobus libertis Sticho et Erote heredibus institutis ita cavit, *Fundum Cornelianum de* (15) *nomine* (16) *meorum exire veto:* unus ex heredibus, Stichus ancillam Arescusam testamento liberam esse jussit, eique partem suam fundi legavit: Quæro, an Eros, et cæteri conliberti Stichi, ex causa fideicommissi, ejus fundi partem ab herede Stichi petere possint? Respondit, non (17) contineri.

§. 2. Filiam (18) suam heredem scripserat, et ita caverat: *Veto autem ædificium de nomine meo exire: sed ad vernas meos quos hoc testamento nominavi* (19), *pertinere volo* (20). Quæsitum est, defuncta herede, et legatariis vernis, an ad unum libertum, qui remansit, totum fideicommissum pertineret? Respondit, ad (21) eum, qui ex vernis superesset, secundum ea, quæ proponerentur, virilem (22) partem pertinere.

§. 3. Fundum (23) a filio, *quoad vixerit, vetuit venundari, donari, pignerari:* et hæc verba adjecit, *quod si adversus voluntatem meam facere voluerit, fundum Titianum ad* (24) *fiscum pertinere: ita enim fiet, ut fundus Titianus de nomine vestro nunquam exeat.* Quæsitum est, cum vivus filius eum fundum secundum voluntatem patris retinuerit: an defuncto eo, non ad heredes scriptos a filio, sed ad eos, qui de familia sunt, pertineat? Respondit, hoc ex voluntate defuncti colligi posse, filium, quoad viveret, alienare vel pignerare non posse: testamenti (25)

(1) Jurata confessio testatoris probationem inducit, auget fidem scripturæ, et debitoribus prodest: alias nihil veritati officit, quod defunctus modum patrimonii sui jurando declaravit. vide *Nov.* 48.

(2) Adde *l.* 6. *C. de prob. l.* 5. *C. familiæ.*

(3) *l.* 77 §. 23. *Supr. de legat.* 2. Imo non est credenda. *Authent. si quis in aliquo documento. C. de edendo. l. rationes.* 5. *C. de probat.* credenda est contra testatorem, non contra alium: contra scribentem, non contra tertium.

(4) An ad probationem depositi? An potius ad fideicommissi petitionem? Alii hoc postremum putant. *arg. l. Lucius.* 93. §. *Semproniæ. infr. h. t. l. qui uxori.* 18. *infr. de auro. l. si creditori.* 28. *supr. de leg.* 1. *l. Lucius Titius.* 88. §. *quisquis.* 10. *supr. de legat.* 2. Alii probationem induci censent, sive quia testator juravit: sive quia dixit se jurasse.

(5) Confessio (etiam jurata) testamento facta favore incapacis, præsumitur facta in fraudem. adde *l. qui testamentum.* 27. *supr. de probat.*

(6) Facit *l.* 27. *supr. de probationib.*

(7) Facit *Novell.* 119. *c.* 3.

(8) *l.* 9. *infr. de alimentis.*

(9) *Al.* manumiserim.

(10) *Sive* particula non restringit. adde *l. si quis ita.* 30. *infr. de auro.*

(11) Vide Langebekium, c. 16. *annotationum.*

(12) Alienationis prohibitio proprie pertinet ad alienationem voluntariam, non ad necessariam. adde. *l. peto.* 69. §. *prædium.* 1. *supr. de legat.* 2. *l. filiusfam.* 114. §. *Divi.* 14. *supr. de legat.* 1.

(13) Alienandi prohibitione, necessaria non continentur. *Bart.*

(14) *Al.* exsolveretur.

(15) Similis petitio est in *l.* 94. *infr. h. t.* V. quæ scripsi ad l. 108. *infr. de cond. et demonstr.*

(16) Vide Alciat. 4. *dispunct.* 1.

(17) Aliud in formula, de qua in §. 7. *infr. eod.* ubi mandat testator prædium *suæ successioni* servari. Quin liberti appellatione libertus liberti continetur. *l. cum pater.* 77. §. *fidei heredum.* 11. §. *cum inter.* 28. *supr. de leg.* 2. *l. alimenta.* 16. §. *ult. infr. de alimentis.*

(18) Vide Cujac. 15. *observ.* 4.

(19) Dando libertatem, quæ ex lege Caninia danda erat nominatim. *l.* 88. §. 6. *supr. de legat.* 2. Cujac. 15. *obs.* 4.

(20) His verbis, post mortem heredis ædificium vernis legatum videtur. *l.* 15. *infr. de auro.*

(21) Prohibitio hæc, *veto venire seu vendi, et volo ad tales pervenire*, plurium contemplatione facta conditionalis est: perveniet enim fundus ad nominatos, si prædium venditum fuerit adversus prohibitionem testatoris. Ideoque in hac specie venditus fundus ejus erit, qui ex pluribus illis tempore venditionis superstes fuerit.

(22) Nominum enim nuncupatio viriles partes ab initio fecit · et ideo singulis ab initio quasi divisim partes adscriptæ fuisse, videntur, *l.* 41. §. 9. *Infr. h. t. l.* 7. *supr. de legat.* 2. et consequenter inter eos non est jus adcrescendi, *l.* 3. *supr. de usufruct. adcrescend. l.* 16. *in fin. supr. de leg.* 1. ideo, inquam, inter eos non est jus adcrescendi, nisi adjecerit testator, donec ad vernas ædificium perveniat. vide Cujac. 15. *observ.* 4.

(23) Vide Alciat. *hic.* Prohibitum ad tempus, post tempus permissum præsumitur.

(24) *l.* 1. *C. debitorem conditionem pignoris.*

(25) Alienatio interdicta filio, *quoad vixerit*, non videtur et interdicta in testamento: Prohibitio alienationis heredi facta, *donec vixerit*, non impedit quo minus testamento leget extraneo: ideoque prohibitus in vita alienare, non impeditur heredem scribere etiam extraneum. *Alciatus.*

autem factionem et in eo fundo in extraneos etiam heredes habiturum (1).

§. 4. Julius Agrippa primipilaris testamento suo cavit (2), *Ne ullo modo reliquias ejus et prædium suburbanum aut domum majorem heres ejus pigneraret, aut ullo modo alienaret*: filia ejus heres scripta heredem reliquit filiam suam neptem primipilaris, quæ easdem res diu possedit, et decedens extraneos instituit heredes. Quæsitum est, an ea prædia extraneus heres haberet: an vero ad Juliam dominam (3), quæ habuit patruum majorem Julium Agrippam, pertinerent? Respondi, cum hoc nudum (4) præceptum (5) est: nihil proponi contra voluntatem defuncti factum, quo minus ad heredes pertinerent (6).

§. 5. Quindecim libertis, quos nominaverat, prædiolum cum taberna legaverat (7), et adjecerat hæc verba: *sibique eos habere possidere volo ea lege et conditione, ne quis eorum partem suam vendere, donareve, aliudve quid facere alii (8) velit. Quod si adversus ea quid factum erit, tunc eas portiones prædiumve cum taberna ad Rempublicam Tusculanorum pertinere volo.* Quidam ex his libertis vendiderunt partes suas duobus conlibertis suis ex eodem (9) corpore: emptores autem autem defuncti Gaium Seium extraneum heredem reliquerunt: Quæsitum est, partes, quæ venierunt, utrum ad Gaium Seium, an ad superstites collibertos suos, qui partes suas non vendiderunt, pertinerent? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, ad Gaium Seium pertinere (10). † Idem quæsiit, an partes venditæ ad Rempublicam Tusculanorum pertinerent? Respondi, non pertinere. Claudius: quia non possidentis persona, qui nunc extraneus est, respicienda est: sed emptorum, qui secundum voluntatem defunctæ ex illis fuerunt, quibus permiserat textatrix venundari: nec conditio exstitit dati fideicommissi (11) Tusculanis.

§. 6. Fidei commisit (12) ejus, cui duo millia legavit, in hæc verba: *A te, Petroni, peto uti ea duo [millia] solidorum reddas Collegio (13) cujusdam templi:* Quæsitum est, cum id collegium postea dissolutum (14) sit, utrum legatum ad Petronium pertineat: an vero apud heredem remanere debeat? Respondit, Petronium jure petere: utique si per eum non stetit, parere defuncti voluntati.

§. 7. Mater filios heredes scripserat (15), et adjecit: *prædia, quæ ad eos ex bonis meis perventura sunt, nulla ex causa abalienent (16), sed conservent successioni (17) suæ, deque ea re invicem sibi caverent.* Ex his verbis quæsitum est, an prædia per fideicommissum relicta videantur? Respondit, nihil de fideicommisso proponi (18).

§. 8. Ex parte dimidia heredi instituto, per præceptionem fundum legavit, et ab eo ita petiit: *Peto, uti velis coheredem tibi recipere in fundo Juliano meo, quem hoc amplius te præcipere jussi, Clodium Verum nepotem meum, cognatum tuum.* Quæsitum est, an pars fundi ex causa fideicommissi nepoti debeatur? Respondit, deberi (19).

De fideicommisso, scio ad filios meos perventura. 1. *De prædiis relictis quæ fideicommissarius voluit, et de verbo* μάλιστα. 2. *De revocatione legati.*

39. IDEM [lib. 20. Digestorum].

Pamphilo liberto hoc amplius, quam codicillis reliqui, dari volo centum: scio (20) omnia quæ tibi, Pamphile, relinquo, ad filios meos perventura; cum affectionem tuam circa eos bene perspectam habeam. Quæro, an verbis suprascriptis Pamphili fidei commisit, ut post mortem filiis defuncti centum restituat? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non videri quidem, quantum ad verba testatoris pertinet, fideicommissum Pamphili, *ut centum restitueret*, sed cum sententiam (21) defuncti a liberto decipi satis inhumanum est, centum ei relictos, filiis testatoris deberi restitui: Quia in simili specie et Imperator noster D. Marcus hoc constituit.

(1) Imo non est habiturus. Nam ratio prohibitæ alienationis, etiam testamento alienationem comprehendit: dixit enim testator, *de nomine vestro nunquam exeat.* vide Bart. Quinimo alienare prohibitus, in perpetuum etiam testamento alienare prohibetur. *l.* 114. §. 15. *supr. de leg.* 1. *l.* 5. *C. de secund. nupt.* vide Convenatium. 3. *quæst.* 14.

(2) Vide Jasonem *ad l. filiusfamilias. §. divi.* 1. *et* 2. *lect. num.* 45. *et* 88. *de legat.* 1. Decium *cons.* 23. *num.* 2. *et cons.* 235. Cæp. *caut.* 32. Diaz *reg.* 28. Bellonum *lib.* 4. *supputat. cap.* 12 Tiraquellum *de retract. in præfation. num.* 50. *et* 51. Mod.

(3) Hinc notat Cujac. 3. *obs.* 18. *in fin.* matronas dici etiam dominas, non respectu maritorum duntaxat (quomodo ipsi quoque mariti ab uxoribus domini appellantur) sed etiam ex se. adde *l.* 19. §. 1. *infr. de annuis.* ea de re vide etiam Forner. 1. *select.* 11.

(4) Secus ubi nudum non est. ut *l. peto.* 69. §. *fratre.* 3. *supr. de legat* 2. Nudum autem præceptum hic est, quod nullam pœnæ adjectionem continet.

(5) Alienationis nuda prohibitio, sine causa adjecta, alienationem non impedit.

(6) Cur ita? cum favore heredis fratris sit, ei renunciatum potest. Collige ex *l.* 62. *infra de adq. rer. dom.*

(7) Vide Bartolum, aliosque *ad l. quemadmodum. C. de agric. et censit.* et *ad l.* 1. *de off. ejus.* Decium *cons.* 88. *ad fin. et cons.* 182. *col. fin.* Paulum, Jasonem, alios *ad l. filiusfamilias. §. divi. de leg.* 1. *et ad l. voluntas. C. de fideicom. ad l. si in testamento. de vulg. et pupill.* Tiraquell. *in tract. de utroque retractu* §. 32. *gl.* 1. *n.* 5. *et* 8. Bellonum *lib.* 5. *supput. c.* 12. Ripam *ad l. centurio. col.* 6. *n.* 14. *de vulg. et pupill.* Menochium *in trac. de arb. jud. lib.* 1. *quæst.* 54. *num.* 25. Mod.

(8) Alii alienare prohibitus, intelligitur prohibitus aliis omnibus alienare, præter conjunctos. Nam ad conjunctos in eodem legato non refertur, et invicem videtur permissa alienatio. facit *l. voluntas.* 4. *C. de fideicomm.* repugnare tamen videtur ratio *l. cum hi.* 8. §. *si uni.* 15. *supr. de transact.* Goth. Intellectum hujus §. vide apud Bellon. *lib.* 4. *supputat. cap.* 12. Ans. Adde Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 1. *qu.* 54. S. L.

(9) Ex eodem corpore liberti, an sunt liberti eodem testamento nominati? An ejusdem patroni?

(10) Cur pertinet? Prohibitus alienare partem suam, non videtur prohibitus alienare partem quam redemit. *Bart.* vide Bellon. 4 *supputationum* 12.

(11) Reipublicæ Tusculanorum. *Hal.*

(12) Tusculanus fidei ejus cui duo millia solidorum legaverat, commisit in hæc verba. *Hal.*

(13) Collegio legari potest. *l.* 20. *infr. de reb. dub. l.* 2. *l.* 3. *C. de incertis personis.*

(14) An legata pias ad causas caduca, remanent apud gravatum? remanere non videntur, cum in alias causas æque pias converti debeant, *l.* 16. *infr. de usu et usufr.* v. tamen *hic* Bart.

(15) Non solum ex verbis, sed ex mente testatoris fideicommissum inducitur. Socinus *cons.* 249. Decius *cons.* 425. *n.* 6. Ant. Rub. *ad l. Gallus. §. quidam recte. num.* 69. *de liber. et posthum.* Mod.

(16) Vide *l.* 67. *infr. de verb. sign.*

(17) Hæc formula diversa est a §. 1. *supr. eod.*

(18) Dubitari. Viglius 32. *Pandect.* 6. *fol.* 703. Quid? Dynus putat non esse hic fideicommissum ex verbis, sed ex mente. Alii putant fideicommissum non esse inter heredes, sed inter eorum successores: Bartolus putat, nullo modo fideicommissum esse: cum hic agatur de successore universali. adde *l. sciendum.* 19. §. pen. *supr. de ædilitio. l. sciendum.* 70. *in fin. Infr. de verb. sign.*

(19) Ad fideicommissum ita trahuntur verba institutionis ex re certa, si ad heredem institutum verba sint relata. *l.* 1. §. *si ex fundo.* 4. *l. ex facto.* 35. *Supr. de hered. inst.*

(20) Verba enunciativa ad gravatum directa dispositionem inducunt. *Bart.* et fideicommissum. *l.* 67. *in fin. supr. de legat.* 2. Goth. Adde Rom. *sing.* 154. Magon. *decis. Lucens.* 55. *n.* 9. Ans.

(21) Vide *l.* 7. *in fin. infr. de supellect.*

§. 1. Propositum est, non habentem liberos nec cognatos, in discrimine (1) vitæ constitutum per infirmitatem, arcessitis (2) amicis (3) Gaio Seio contubernali (4) dixisse: *quod vellet* (5) *ei relinquere prædia* (6), *quæ nominasset: eaque dicta in testationem* (7) *Gaium Seium redegisse*, etiam ipso testatore (8) interrogato, an ea dixisset, et responso (9) ejus tali (10) *μάλιςα* id est, *maxime*, inserto. Quæsitum est, an prædia, quæ destinata essent, ex causa fideicommissi ad Gaium Seium pertinerent? Respondit, super hoc nec dubitandum esse, quin fideicommissum valeat.

§. 2. Duas filias æquis ex partibus heredes fecerat: alteri fundum prælegaverat, et ab ea petierat; *ut sorori suæ viginti daret*: ab eadem filia petit, *ut partem dimidiam fundi eidem sorori restitueret*. Quæsitum est, an viginti præstari [non] deberent? Respondi, non (11) esse præstanda.

Si ut solus heres legitimus fideicommisso oneratus ex parte bonorum possessionem acceperit. 1. De jusso restituere hereditatem corpore aliquo retento.

40. Idem lib. 21. Digestorum.

Post emancipationem patris suscepta (12), a patruo ut legitimo (13) herede petierat, *ut partem hereditatis avunculo suo daret, et agros duos*: ad utrumque autem ut proximum cognatum successio ejus pertinuit per (14) bonorum possessionem: Quæsitum est, cum in parte hereditatis fideicommissum non constiterit, quam suo jure per bonorum possessionem avunculus habiturus est; an nihilominus in partem agrorum consistat, ut Titius partes agrorum duas, id est, unam, quam suo jure per bonorum possessionem habeat, alteram vero partem ex causa fideicommissi petere debeat? Respondit, posse petere. † Idem quæsiit, si ab eodem patruo fideicommissum aliis quoque dederit: utrum in solidum, an vero pro parte ab eo præstanda (15) sint? Respondit, in solidum (16) præstari.

§. 1. Seiam ex dodrante, Mævium ex quadrante instituit heredes: fidei Sejæ commisit, in hæc verba: *a te peto, tuæque fidei committo, quidquid ex hereditate mea ad te pervenerit* (17), *restituas filio tuo retentis* (18) *tibi hortis meis*. Quæsitum est, cum generali capite fideicommisisset, *quisquis heres esset de omnibus ut præstarent, quod cuique legasset*, [*præstari fierive jussisset*:] an cum dodrantem hereditatis restituerit, hortos in assem vindicare Seia debeat? Respondit, etiam coheredis fidei commissum videri, ut quadrantem, quem in his hortis haberet Seia (19), redderet.

De vindicatione prohibita. 1. De parte domus libertis legatæ, uni liberto legata. 2. De filiis patri legatis præter legatos uxori. 3. De re quibusdam nominatim, deinde uni ex heredibus sermone generali legata. 4. De pueris intra septem annos ætatis legatis. 5 An filiis legatis, nepotes debeantur. 6. De fideicommisso, quidquid ibi possideo. 7. Si pater filiæ dotem reliquerit eamque rogaverit pati, ut filius et uxor stipulentur, deinde ipse vivus dotem dederit. 8. De adoptione. 9. De agri plaga transcribenda, ita ut pretium hereditati inferatur, de evictione si promittatur, et cautio præstetur ne ea res ad certas personas perveniat. 10. De partu rei relictæ. 11. De patre naturali, qui, cum filiæ fideicommissum deberet, dotem pro ea dedit. 12. De fideicommisso restituto ante diem. 13. De rogato restituere cum volet. 14. De rogata restituere, a qua satis exigi vetuit.

41. Idem lib. 22. Digestorum.

Uxorem et filium communem heredes instituit, et uxoris fidei commisit in hæc verba: *Peto a te domina* (20) *uxor, ne ex fundo Titiano partem tibi vindices* (21), *cum scias me universam emptionem ejus fundi fecisse: sed beneficio affectionis et pietatis, quam tibi debui, eandem emptionem, cum nummis meis comparassem, tecum communicasse*. Quæsitum est, an eum fundum in solidum filii esse voluerit? Respondit, eum de quo quæreretur, perinde rationem in fundo haberi voluisse, ac si universus hereditarius esset: ut pro (22) dimidia parte et uxor et filius agrum ut hereditarium habeant.

§. 1. In testamento ita scriptum fuit, *domum meam cum horto* (23) *applicito libertis meis concedi volo*. et alio

(1) Testari quisque potest, etiam in discrimine vitæ constitutus. adde *l.* 5. *C. ad SC. Trebell.*

(2) Accersitis. *Hal.* et ita arcessere est evocare. Porro *arcessendi* verbum, eo significatu accipitur in *l. dominicis.* 7. *C. ubi causæ fiscales.* apud Festum quidam ita legunt. Noverca dicitur quam quis liberis sublatis arcessendæ (male legitur arcendæ, aliis augendæ) familiæ causa uxorem ducit.

(3) Id est, legatariis, Duarenus, Forner. 1. *select.* 12. tradit legatarios in testamento testes esse posse, *arg. l.* 14. *infr. de reb. dub.* quod non placet Cujacio. 9. *obs.* 37. *in fin.* Goth. Vide Vigl. §. *legatariis. Inst. de testam. ordin.* et Hotomann. *d. loco.* Ans.

(4) Contubernales sunt milites in uno tentorio. *l.* 21. §. 1. *supr. commodati.* De quo verbo vide Anton. Augustin. *emendat. lib.* 3. *cap.* 2. Ans.

(5) Verbum *vellem*, in ultimis voluntatibus, et aliis actionibus dependentiam habentibus de futuro dispositionem inducit: secus in iis quæ in continenti debent perfici, quod Castrensi et Jasoni displicet, in *l. cunctos populos. C. de summa Trinitate.* cum quidquid testamento, vel inter vivos dicitur, dispositionem inducat, si animo perpenso ac deliberato dicatur. *l.* 8. *supr. de jure delib.*

(6) De usu vocis, *vellem*, vide Bartolum ad *l. cunctos populos. col* 1. *in fin. et seq. C. de summa trinit.* Doct. inc. et *ad l. servi electione. de leg.* 1. Socinum Jun. *cons.* 149. *lib.* 2. *col.* 1. *et* 5. *et cons.* 183. *num.* 16. Alciatum *lib.* 3. *parerg. cap.* 23. Pontanum *ad l.* 1. §. *si quis ita. num.* 13. *de verb. oblig.* Colleg. Patav. *cons.* 1. *n.* 4. *inter consilia diversa ad caut. ult. volunt. vol.* 1. et ibidem Vincentium de Palcot. *cons.* 135. *n.* 11. Mod.

(7) Signatoribus testamenti recte legari, hinc colligunt. *l.* 22. *C. de test.*

(8) Testamentum fieri potest stipulatione interposita.

(9) Vide Jasonem in *l. cunctos populos. C. de summa Trinitate.*

(10) Adde *l.* 1. §. 2. *Infr. de verb. obl. l.* 12. *C. de fidejussorib.* §. 1. *Instit. de verb. oblig.*

(11) Revocato legato onus legati revocatum intelligitur. facit *l. alteri.* 25. *Infr. de adim. vel transf. legat.*

(12) Filia sc.

(13) Emancipatione tolliturne jus legitimum? tollitur jure novo. §. *ult. Inst. de legit. agnat. success. l.* 15. §. 1. *C. de legit. her.*

(14) Et ita jure prætorio: non jure fideicommissi.

(15) Quid? a quo præstanda sunt hic fideicommissa? An a patruo, qui solvere gravatus videtur, *supr. eod.* An ab avunculo? vide Bart. *hic.*

(16) Suo partem. *l.* 19. *in fin. supr. de jure codicill. l.* 77. §. 29. *supr. de leg.* 2.

(17) V. *l.* 57. *Infr. ad SC. Trebell.*

(18) Retinere corpus hereditarium aliquod jussus, pro parte sua retentionem, pro parte coheredum etiam petitionem habet.

(19) Seiæ redderet. Ita emendat Ant Faber, 1. *conjecturar.* 14.

(20) Quo sensu uxores dominæ dicerentur, vide Forner. 1. *select.* 11. Cujac. 3. *obs.* 18. *in fin.* adde *l.* 38. §. 4. *supr. eod. l.* 19. §. 1. *infr. de annuis.*

(21) Adde *l.* 6. *C. si quis alteri vel sibi.*

(22) His verbis deficientibus, uxor dimidium fundi haberet ex emptione, et aliud dimidium divideret cum filio. *arg. l.* 22. *in fin. Infr. de peculio.*

(23) De hortis, et habitationibus veterum in hortis, dixi ad *l.* 66. §. 1. *supr. de donat. inter virum.*

capite : *Fortunio liberto meo ex domu mea*, *quam libertis dedi*, *diætam* (1) *in qua habitabam*, *item cellarium junctum* (2) *eidem diætæ*, *ab herede meo concedi volo.* Quæsitum est, an heres testatoris oneratus videatur in præstando legato Fortunio, quamvis domus universa libertis sit prælegata? Respondit, non esse oneratum (3).

§. 2. Codicillis confirmatis ita cavit : *Omnibus autem libertis meis*, *et quos vivus*, *et quos his codicillis manumisi*, *vel postea manumisero : contubernales* (4) *suas*, *item filios*, *filias lego*, *nisi si quos quasve ad uxorem meam testamento pertinere volui*, *vel ei nominatim legavi*, *legavero.* Idem postea petiit [ab heredibus suis] *ut Regionem Umbriæ*, [*Tusciæ*], *Piceno* (5) *coheredes uxori suæ restituerent cum omnibus quæ ibi erunt*, *et mancipiis rusticis vel urbanis*, *et actoribus*, *exceptis manumissis.* Quæsitum est, cum Eros et Stichus servi in diem vitæ testatoris, in Umbria, in Piceno actum administraverint, sint autem Damæ, quem testator vivus manumiserat, filii naturales: utrum eidem Damæ ex verbis codicilli ab heredibus præstandi sint: an vero ad Seiam uxorem ex verbis epistolæ pertineant? Respondit, ex codicillis ad patrem eos naturalem pietatis intuitu (6) pertinere.

§. 3. Felicissimo et Felicissimæ, quibus libertatem dederat, fundum Gargilianum legavit cum casa (7) : et alio capite, Titio filio, quem ex parte quarta heredem scripserat, prælegaverat in hæc verba, *Titi fili*, *hoc amplius de medio sumito legata mea*, *quæ mihi tam pater tuus Præsens*, *quam Cœlius Justus frater patris reliquerunt.* Quæsitum est, cum fundus Gargilianus testatrici a marito ejus, id est, a patre Titii filii legatus sit, cui fundus ex causa fideicommissi debetur : utrum Titio filio tantum, an Felicissimo, et Felicissimæ, an tribus? Respondit, non esse verisimile eam, quæ nihil aliud Felicissimo et Felicissimæ, nisi hæc [quæ] specialiter, legavit, ad filium, cui et hereditatis suæ partem reliquit, legatum generali (8) sermone transferre voluisse.

§. 4. Testamento pueros (9) ita legaverat, *Publio Mævio dominulo* (10) *meo ab heredibus meis dari volo pueros quinque ex meis*, *duntaxat intra annos septem* : post annos complures, quam fecit testamentum, moritur : Quæsitum est, cujus ætatis Mævio mancipia debeantur, utrumne, quæ testamenti facti tempore intra septem annos fuerunt, an quæ mortis tempore intra eam ætatem inveniantur? Respondit, eam videri ætatem designatam, quæ esset, cum (11) a testatore relinquerentur.

§. 5. Concubinæ (12) inter cætera his verbis legaverat, *Fundum in Appia* (13) *cum villico* (14) *suo et contubernali* (15) *ejus*, *et filiis* (16), *dari volo.* Quæsitum est, an (17) nepotes quoque villici, et contubernalis ejus testator ad concubinam pertinere voluit? Respondit, nihil proponi, cur non deberentur.

§. 6. Legaverat per fideicommissum Mævio ita, *et quidquid* (18) *in patria* (19) *Gadibus possideo:* quæsitum est, an, si quam suburbanam adjacentem possessionem haberet, hæc quoque ex causa fideicommissi Mæviis debeatur? Respondit, posse (20) ad hanc quoque verborum significationem extendi. † Item quæsitum est, calendarii (21), quod in patria sua, vel intra (22) fines ejus defunctus exercuit, instrumenta in domo, quam in patria sua habebat, reliquit: an id quoque calendarium propter verba supra scripta Mæviis ex causa fideicommissi deberetur? Respondit, non deberi (23). † Item quæsitum est, an pecunia, quæ in arca domi Gadibus inventa esset, vel ex diversis nominibus exacta, et ibi deposita (24) : ex fideicommisso debeatur? Respondit, supra (25) responsum.

§. 7. Testamento, quo filium et uxorem heredes instituerat, filiæ per fideicommissum centum, cum in familia nuberet, legavit : et adjecit ita : *Fidei tuæ*, *filia*, *committo*, *ut cum in familia nubas* (26), *et quotiescunque nubes*, *patiaris ex dote tua*, *quam dabis*, *partem dimidiam stipulari fratrem tuum et Seiam matrem tuam pro partibus dimidiis dari sibi*, *si in matrimonio ejus cui nubes*, *sive divortio facto*, *priusquam dos tua reddatur*, *eove nomine satisfactum erit*, *morieris*, *nullo filio filiave ex eo relicto :* Pater virginem filiam nuptum collocavit, ejus nomine dotem dedit (27) : et post divortium eandem recepit, et alii in matrimonium cum dote dedit, et sti-

(1) Diætæ, habitationes voluptariæ in hortis, *ut hic. et d. l.* 66. *l.* 43. §. 1. *supr. de leg.* 1.

(2) Vide *l.* 24. *infr. de manumiss. testam.*

(3) Cur ita? quia non est verisimile testatorem voluisse gravare heredem duplici præstatione. *Bald.*

(4) Id est, uxores servas. §. 5. *infr. eod.* vide *l.* 12. §. 7. §. 33. *infr. de instruct.* Inter servos non est connubium, sed contubernium. *l.* 3. *C. de Incestis. Interim* nota, uxores et filios parentibus legari posse.

(5) In Piceno coheredi uxori. *Hal.*

(6) *l.* 102. *Infr. de cond. et demonstr.* Nec enim verisimile est testatorem voluisse duram separationem injungere. §. 5. *infr. eod.* *l.* 12. *C. comm. utrisque judicii.* adde *l.* 6. 7. 8. *supr. de pignorib.* *l.* 71. §. 3. *in fin. supr. de leg.* 1. *l.* 2. *C. de patrib. qui filios distrax.* *l.* 3. *infr. de liberali causa.* An quia legatum uxoris magis generale est quam libertorum, ideo generi per speciem derogatur? An quia uxori hic nominatim non relinquitur, sed generaliter?

(7) Casa quid, dixi ad *l. penult. supr. de usufr.*

(8) Generi per speciem derogatur. *l.* 99. *in fin. infr. h. t.* *l.* 80. *infr. de reg. jur.*

(9) Pueri appellatione ætatem puerilem demonstramus. *l.* 204. *in fin. infr. de verb. sign.*

(10) Sic Marculus, a Marco dicitur apud Festum.

(11) Legati mancipii æstimatio a tempore facti testamenti, non mortis testatoris ducitur. vide quæ notavi ad *l.* 3. *in verbo*, *deteriorem. in fin. supr. de rebus cred.*

(12) Concubinæ suæ legare quis potest, non omni tamen, sed veræ tantum, et legibus permissæ.

(13) Via scilicet.

(14) Villicus, villæ custos.

(15) Contubernalis est, quæ servo conjuncta; non vocatur uxor, sed contubernalis.

(16) Filiorum legatorum appellatione veniunt nepotes.

(17) Quid vero proponitur, ut nepotes debeantur? forte ut evitetur dura nepotum a parentibus separatio. vide §. 2. *supr. eod.*

(18) Vox generalis.

(19) In patria seu urbe nostra esse ea possessio videtur, quæ urbi adjacet. adde *l.* 12. *in fin. infr. de supellect.*

(20) Patriæ appellatione etiam suburbia continentur : ita qui legat, quod in patria habet, legat id omne quod in urbe sua et ejus suburbiis possidet.

(21) Qui legat, *quidquid in patria sua possidet*, Calendarium. quod in patria ejusve finibus habet, non legat.

(22) Qui legat *id*, *quod in patria sua possidet*, non id tantum legat, quod in patria sua possidet, sed id omne quod intra patriæ fines ejus est. *Patriæ* verbum finibus propriis ac suis etiam terminamus.

(23) Cur ita? vel ideo quod in generali legato non continentur nomina debitorum. *l.* 86. *supr. de leg.* 2.

(24) *Sub.* ad tempus, non perpetuo. *l. si fundus.* 44. *l. si chorus.* 79. §. 1. *infr. h. t.* *l. si uxori.* 39. §. *cum ita.* 1. *infr. de auro.* *l.* 32. *supr. de pignorib.* *l.* 7. §. 1. *supr. in quibus causis pign. tacite.*

(25) Id est, in casu proximo. *d. l.* 86. Quis ille casus est? *Legato eorum*, *quæ in patri nostra habemus*, non contineri Calendaria, non contineri pecunias quoque ad tempus ibi depositas.

(26) Nubes. *Hal.*

(27) Et ita ademisse legatum ei censetur. *arg. l.* 11. *C. de legat*

pulatus est, eam [dotem] sibi aut filiæ suæ reddi: manente filia in matrimonio secundo, mortuus est eodem testamento relicto; eique heredes exstiterunt filius et uxor: postea marito defuncto, puella, dote recepta nupsit alii, præsentibus (1) et consentientibus fratre et matre, quæ etiam dotem ejus auxit, et (2) neuter eorum stipulati sunt dotem: mox matri filius et filia heredes exstiterunt: deinde in matrimonio filia decessit, marito herede relicto. Quæsitum est, cum puella non ex causa legati pecuniam in dotem ab heredibus patris acceperat, sed mortuo secundo marito materfamilias facta dotem recuperaverat: an heres ejus ex causa fideicommissi fratri defunctæ teneatur in eam pecuniam, quam percipere posset, si dotem stipulatus esset? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non teneri.

§. 8. [Ejus] heres vel legatarius rogatus est, *ut quendam* (3) *adoptet*, his verbis adjectis, *si alias fecerit, exheres esto:* vel, *perdat legatum.* Quæsitum est, si non adoptaverit, an ei, qui adoptatus non est, actio quædam ex fideicommisso competat? Respondit fideicommissum, quo quis rogatur, *ut adoptet*, ratum non (4) esse.

§. 9. *Agri plagam* (5), *quæ est in regione illa, Mæviis Publio et Gaio transcribi* (6) *volo, pretio facto* (7) *viri boni arbitratu, et hereditati illato, duplæ evictione expromissa a reliquis heredibus: ita ut sub pœna centum promittant, eam agri plagam partemve ejus ad Seiam posterosve ejus non perventuram quaqua ratione.* Quæsitum est, an legatum valeat, cum Publius emere velit, Gaius nolit? Respondit, eum, qui fideicommissum præstari sibi velit, posse (8) partem dimidiam (9) ejus agri, qui legatus est, petere, quamvis alter persequi noluit. ✝ Item quæsitum est, cautio, quæ interponi debeat secundum voluntatem, pro quota parte cuique heredum præstanda sit? Respondit, pro ea portione, quæ ex fideicommisso præstatur.

§. 10. Sorori legavit homines, quos nominavit testamento: ejusque fidei commisit, *ut eadem mancipia filiis suis cum obiret, restitueret.* Quæsitum est, adgnata ex his an defuncti filiis heredibus restituenda sint post mortem legatariæ, an remaneant ad (10) heredes ejus? Respondit, [ea,] quæ postea adgnata essent, verbis fideicommissi non (11) contineri.

§. 11. Pater naturalis filiæ suæ, ex testamento mariti ejus, fideicommissi debitor, cum ea mulier alii nuberet, non mandatu mulieris dotem marito ejus dedit (12), et sibi reddi eam stipulatus est, si sine liberis filia moreretur: mulier filiam suscepit: Quæsitum est, an fideicommissum a patre exigere possit? Respondit, si nec (13) ratam habuisset dotem datam, superesse fideicommissi petitionem.

✝ Idem quæsiit, an, si pater accepto facere stipulationem velit, mulieri persecutio fideicommissorum deneganda sit? Respondit, supra responsum: eumque patrem, de quo quæreretur, si ita dedisset, ut mulier ratum haberet, posse condicere.

§. 12. Seium maritum scripsit heredem, eique substituit Appiam alumnam, fideique heredis commisit, *ut post mortem suam hereditatem eidem alumnæ restitueret: aut, si quid ante contigisset* (14) *alumnæ, tunc Valeriano fratris filio restitueret eandem hereditatem.* Quæsitum est, si Seius vivus, quidquid ad eum ex hereditate pervenisset, alumnæ restituisset, an secundum voluntatem defunctæ id fecisse videretur: præsertim cum hæc eidem substituta esset? Respondit, si vivo (15) Seio Appia decessisset, non esse liberatum a fideicommisso Valeriano relicto.

§. 13. Scævola respondit: Cum heres scriptus rogatus esset, *cum* (16) *volet*, alii restituere hereditatem, interim non est compellendus ad fideicommissum. Claudius: Post (17) mortem [enim] utique creditur datum.

§. 14. Heredis scripti fidei commiserat, *Ut Seiæ uxori universam restitueret hereditatem:* et uxoris fidei commisit in hæc verba: *A te, Seia, peto, ut quidquid ad te ex hereditate mea pervenerit, exceptis his,* [*si*] *quæ tibi supra legavi, reliquum omne reddas, restituas Mæviæ infanti dulcissimæ: A qua, Seia, satis* (18) *exigi veto: cum sciam, eam potius rem aucturam, quam detrimento futuram.* Quæsitum est, an statim (19) Mævia fideicommissum a Seia petere possit? Respondit, nihil proponi cur non possit (20).

De sumptibus in monumentum extruendum.

42. Idem [lib. 33. Digestorum].

Titius heredes instituit, Seiam uxorem ex parte duodecima, Mæviam ex reliquis partibus: et de monumento, quod sibi extrui volebat, ita cavit: *Corpus meum uxori meæ volo tradi sepeliendum in fundo illo, et*

(1) Præsenti et consentienti non fit injuria.

(2) Repudiato ex legato nihil peti potest.

(3) *l.* 11. *supr. de condit. inst.*

(4) Imo est ratum. *l. si cui.* 92. *infr. de cond. et demonst.* Quid? valetne onus adoptandi, licet petitionem fideicommissi non inducat ei, quem jussit testator adoptare? An potius nullo modo valet id onus, tanquam contra bonos mores? An *d. l. si cui.* agitur de emancipando: hic de adoptando? adde *l. si quis testamento.* 11. *supr. de condit. inst. l. filiusfam.* 114. *§. sed si liberis.* 8. *supr. de legat.* 1.

(5) Plaga agri, regio, tractus.

(6) Transcribi est transferri: ducta locutione ex eo quod veteres in foro et de mensæ scriptura magis quam ex arca domoque pecuniam numerabant: nam quod argentarius Titio acceptum ferret, Titiique nomen expungeret, transcribere dicebatur: hæc vox etiam reperitur in *l.* 13. *supr. de SC. Vellejan. l.* 12. *supr. de præscript. l.* 14. *in fin. C. de sacros. eccles.*

(7) Constituto.

(8) Imo non potest. *l.* 64. *supr. de contr. empt.*

(9) *l.* 81. *§.* 1. *supr. de leg.* 1.

(10) *Ad*, pro *apud*, ut *l. un. Infr. apud eum, a quo appellatur. l.* 7. *infr. de incendio*, ut *apud* pro *ad. l.* 43. *Supr. familiæ*

(11) *l.* 14. *§.* 1. *vers. Paulus respondit. in fin. supr. de usuris.*

(12) Quod dici hic solet, patrem non teneri dotare filiam naturalem tantum; ita demum procedit, si filia habeat, unde se alat; alioquin enim tenetur ei tantum in dotem constituere, quantum ad alimenta sufficiat. vide Bald. *ad l. neque mater. num.* 1. *C. de jur. dot.* Paleot. *in tractat. de nothis et spur. cap.* 49. *num.* 5. Camil. Visitar. *ad l.* 1. *num.* 116. *fol. matrim.* Mod.

(13) Pater naturalis dotando filiam, magis compensandi quam donandi animum habuisse videtur: secus in legitimo, *l. ult. C. de dot. promiss.* hinc colligitur, patrem naturalem non cogi filias dotare. v. quæ notavi ad *l.* 19. *supr. de ritu nuptiarum.* Quod Paleotus, *tr. de spuriis. c.* 49. *n.* 5. negat pertinere ad patrem naturalem, qui multa bona habeat. vide Campegium, *tr. de dote. part.* 1. *qu.* 17.

(14) V. *l.* 162. *§.* 1. *infr. de verb. sign.*

(15) *l.* 114. *§.* 11. *in fin. supr. de leg.* 1.

(16) *l.* 11. *§.* 6. *supr. h. t.*

(17) Restituere *cum volet*, rogatus, post mortem suam restituere rogatus intelligitur. in ultimis voluntatibus moriendo, quis velle videtur, *ut hic.* Imo moriendo videtur nolle. *l.* [illegible] *§. si ita stipulatus.* 2. *infr. de verb. oblig.* Aliud in contractibus: aliud in ultimis voluntatibus.

(18) Satis exigi qui vetat, fideicommissi diem non differt.

(19) Fideicommissum pure relictum, statim peti potest.

(20) Statim scil. Imo statim peti non debet, sed post mortem matris. *arg. l.* 75. *§.* 1. *infr. ad SC. Trebell.*

monumentum exstrui usque ad quadringentos aureos. Quæro, cum in duodecima parte non amplius quam centum quinquaginta aurei ex bonis mariti ad uxorem perveniant, an hac scripura ab ea sola monumentum sibi testator extrui voluerit? Respondi, ab utraque (1) herede monumentum pro hereditariis portionibus instruendum (2).

De quantitate dotis legatæ, arbitrio boni viri constituendæ.

43. Celsus [lib. 15. Digestorum].

SI filiæ pater dotem arbitratu tutorum dari jussisset, Tubero perinde hoc habendum ait, ac si viri boni arbitratu legatum sit. Labeo quærit, quemadmodum apparet, quantam dotem cujusque filiæ boni viri arbitratu constitui oportet? ait, id non (3) esse difficile ex dignitate (4), ex facultatibus, ex numero liberorum testamentum facientis æstimare.

De fundo legato cum his quæ ibi erunt.

44. Pomponius [lib. 2. ad Sabinum].

SI fundus legatus sit *cum his quæ ibi* (5) *erunt:* quæ ad tempus (6) ibi sunt, non videntur legata: et ideo (7) pecuniæ quæ fœnerandi causa ibi fuerunt, non sunt legatæ.

De uxoris causa emptis vel paratis.

45. Ulpianus [lib. 22. ad Sabinum].

HOc legatum, *uxoris* (8) *causa* (9) *parata* (10), generale (11) est, et continet tam vestem, quam argentum, aurum, ornamenta, cæteraque quæ uxoris gratia parantur. † Sed quæ videantur *uxoris causa parari?* Sabinus libris ad Vitellium ita scripsit: Quod (12) in usu frequentissime versatur, ut in legatis uxoris adjiciatur, *quod ejus causa parata sint*, hanc interpretationem obtinuit, quod magis uxoris [causa], quam communis (13) promiscuique usus causa paratum foret. neque interesse visum est, ante (14) ductam uxorem id paterfamilias paravisset, an postea: an etiam ex his rebus, quibus ipse uti soleret, uxori aliquid adsignavisset; dum id mulieris usibus proprie adtributum esset.

46. Paulus [lib. 2. ad Vitellium].

EA tamen adjectio legatum alias exiguius, alias plenius efficiat (15): Augetur, cum sic (16) scriptum est, *quæque ejus causa parata sunt:* id enim significat, et si quid præter ea, quæ dicta sunt, ejus causa paratum est: Minuitur, detracta conjunctione: quia ex omnibus supra comprehensis ea sola definiuntur, quæ ejus causa parata sunt.

47. Ulpianus [lib. 22. ad Sabinum].

SI quid earum rerum ante (17) comparavit, quam uxorem duxit, si id ei, ut uteretur, tradidit: perinde est, quasi postea paravisset: Ex eo autem legato ea pertinent ad uxorem, quæ ejus causa empta, comparata (18), quæque retenta sunt: in quibus etiam quæ prioris uxoris, quæque filiæ, neptis, vel nurus fuerunt, continentur.

§. 1. Inter *emptum* (19) *et paratum* quid interest, quæritur? Et responsum est, in empto paratum inesse (20), in parato non continuo emptum contineri: veluti si quis, quæ prioris uxoris causa emisset, posteriori uxori tradidisset, eas res cum posterioris uxoris causa paravisse, non emisse constat. ideoque quamvis maritus posterioris uxoris causa nihil emerit, tamen tradendo, quæ prior habuerit, ejus causa parata sunt: et si ei adsignata (21) non sunt, legato cedunt. at quæ prioris uxoris causa parata sunt, ita posteriori debentur, si ei adsignata (22) sint: quia non est ita de posteriore uxore cogitatum, cum compararentur.

48. Paulus [lib. 4. ad Sabinum].

NAm ne id quidem, quod traditum est, si postea ademptum sit, legato cedet.

4. *De concubinæ*, 5. *Vel uxoris*, 7. *Vel filii*, *filiæve; vel servi servæve causa paratis.*

49. Ulpianus [lib. 22. ad Sabinum].

ITem legato continentur mancipia, puta lecticarii (23), qui solam matremfamilias portabant: item jumenta,

(1) Imo ab ea tantum cui sepulturæ cura commissa est: potest enim vel unum tantum heredum testator onerare, *l. cum ab uno.* 53. *pr. supr. de legat.* 2. potest si vult: sed hic in dubio præsumitur cura sepulturæ uni tantum injecta: cæteros sumptus ex æquo ab heredibus faciendos esse voluisse, quod etiam ex quantitate relicti colligitur.

(2) Quo nomine coheres a coherede cogi potest actione familiæ, vel præscriptis in factum. *l.* 18. *§.* 2. *supr. familiæ.* ab extraneo non potest, sed a Pontificibus. *l.* 50. *in fin. supr. de hereditat. petit. l.* 8. *supr. de religiosis. l. ultim. §.* 1. *supr. de mortuo inferendo. l.* 28. *C. de episcopis.* vel a Prætore. *l.* 14. *§.* 2. *supr. de religiosis.*

(3) Imo difficile est, *l.* 1. *C. de dotis promiss.* adde *l. cum post.* 69. *§. gener.* 4. *supr. de jure dot.*

(4) Vide *l.* 60. *l.* 69. *§.* 4. *supr. de jure dot. l.* 25. *C. de nupt. l.* 9. *C. de adm. tut.*

(5) Esse alicubi ea intelliguntur, quæ ibidem sunt perpetuo, non ad tempus.

(6) Vel casu. *l.* 67. *l.* 68. *in fin. l.* 84. *in fin. Infr. h. t. l.* 32. *§.* 2. *infr. de usu et usufruct.*

(7) *His quæ ibi erunt* legatis pecunia fœnerandi causa non intelligitur legata, *ut hic.* Cur ita? quæ fœnerandi causa alicubi pecunia est, ad tempus est, non perpetuo; modo ibi est, modo non est. Hoc autem legato, *quæ ibi erunt*, legata intelliguntur, quæ perpetuo ibi sunt, non ad tempus: verbi τῦ εἶναι hæc natura est, ut res momentarias, fluxas ac minime manentes non innuat. adde quæ scripsi ad *l.* 41. *§.* 6. *in fin. supr. h. t.*

(8) *Synops. Basilic.* 44. *tit.* 3. *cap.* 49.

(9) *l.* 47. *infr. h. t. l.* 13. *pr. infr. de auro.*

(10) Paratorum uxoris causa voce intelligitur id omne quod ejus causa paratum est: puta continetur vestis, argentum, aurum, ornamenta, cæteraque quæ uxoris gratia parari solent.

(11) Cur generale est? Indefinita generalia.

(12) Parata alicujus causa ea videntur, quæ ad ejus usum proprium sunt destinata: non quæ ad usum communem ejus et alterius.

(13) *l.* 10. *infr. de auro.*

(14) *d. l.* 47. *in princ.*

(15) *Al.* efficit.

(16) *d. l.* 10. *vers. sed quod Quintus. infr. de aur.* Pone ita legatum, *Vestem, aurum, argentum, quæ uxoris causa parata sunt, do, lego.* Relativum *quæ* ea tantum demonstrat, quæ nominatim sunt expressa. At cum ita lego; *Vestem, aurum, argentum, quæque uxoris causa parata sunt, do, lego.* legatum in hac specie augetur. Nec enim vestis, aurum et argentum tantum debetur, sed alia, quæcunque uxoris causa parata fuerint. Tanti interest relativo *quæ* adjiciatur conjunctio *que*, an non adjiciatur: priore enim exiguius est legatum: posteriore vero uberius.

(17) V. *l.* 45. *in fin. supr. h. t.*

(18) *Al.* parata, ut *§.* 1. *Infr. eod.*

(19) *l.* 49. *§.* 3. *infr. eod.*

(20) Imo non inest: Nam qui legat empta non legat parata. *l.* 49. *§.* 3. *infr. eod.*

(21) Id est, tradita: adsignare et tradere idem est, *l.* 19. *§.* 3 *infr. de auro. l.* 22. *§.* 1. *infr. de manumiss. testam.* Plin. 10 *epist.* vide Cujac. 12. *obs.* 8. *in fin.*

(22) Id est, tradita.

(23) Lecticis et sellis honestiores fœminæ vehebantur: quarum usus contra probrosis fœminis interdictus a Domitiano, teste Suetonio et Dione 58. Senec. *de remediis fort.* Apuleio 11. *Metamorph* unde Tertullianus, pessum ire pudicitiam querebatur, quod stolis sellisque deauratis in publico mulieres versarentur, quo facies de plano posset perspici. adde quæ scripsi de veste matronarum et meretricum ad *l.* 15. *§.* 15. *infr. de injur.* et de sella gestatoria. a *l.* 7. *supr. de servit. præd. rustic. §.* 7. Theoph. *de jure naturali.* de vehiculis honoratorum et carrucis dixi, *tit. C. de honoratorum vehiculis.*

vel lectica (1), vel sella, vel burdones (2): item mancipia alia, puellæ fortassis, quas sibi comatas (3) mulieres exornant.

§. 1. Sed et si forte virilia ei quædam donaverit, quodammodo ejus causa parata videbuntur.

§. 2. Proinde et si quædam promiscui usus sint, solitus tamen fuerit ab ea quasi usum mutuari, dicendum erit, ipsius causa videri parata.

§. 3. Item interest (4), *ipsius causa parata* (5) sint ei legata, an *ipsius causa empta: paratis* enim omnia continentur, quæ ipsius usibus fuerunt destinata (6): *empta* vero ea sola, quæ propter eam empta fecit maritus. unde non (7) continebuntur emptis solis legatis, quæ alia ratione paterfamilias adquisita ei destinavit: utroque autem legato, continebuntur et quæ maritus emi mandaverat, vel quæ emerat, necdum autem ei adsignaverit, adsignaturus si vixisset.

§. 4. Parvi autem refert, uxori, an concubinæ quis leget, quæ *ejus causa empta parata sunt:* sane enim, nisi (8) dignitate (9), nihil interest.

§. 5. Si uxori aurum *quod ejus causa paratum est*, legatum sit et postea sit conflatum (10), materia tamen maneat: ea ei debetur.

§. 6. Sed ut legatum valeat, mortis tempore uxorem esse debere, Proculus scripsit: et verum est: separatio (11) enim dissolvit legatum.

§. 7. Hoc legatum et filio et filiæ relinqui potest, *Quæ ejus gratia parata* (12) *sunt:* et servo servæque: et continebuntur, quæ ipsi sunt attributa (13), vel destinata (14).

De legato, cum in suam tutelam pervenerit, 4. *Vel cum sui juris fuerit factus*, 5. *Vel cum ad pubertatem pervenerit*, 6. *Vel cum suæ ætatis vel legitimæ, vel justæ, vel maturæ factus sit, vel cum adoleverit.*

50. Idem [lib. 23. ad Sabinum].

Cum filiofamilias ita legatur, *Cum is in* (15) *tutelam suam* (16) *pervenerit:* pubertatis tempus significatur. Et sane si impuberi (17) filiofamilias legatum sit, plerumque sentiendum est, quod Sabinus ait, ut non et paterfamilias fiat, sed ut pubes. Cæterum si mater, quæ suspectam habuit mariti, a quo diverterat, vitam, filio suo, quamvis impuberi leget, non videtur sensisse de eo tempore, quo pubes est: sed de eo quo et pubes et paterfamilias est: Nam et si pubes fuit, multo magis dicemus, de patrefamilias eam sensisse: ac [si] dixisset, *In suam tutelam, et in suam potestatem.*

§. 1. Quod si quis paterfamilias impuberi leget, cum suæ tutelæ sit: de pubertate sensit; interdum et de vigintiquinque annis, si mens testantis appareat. Nam si jam puberi, minori tamen vigintiquinque annis legavit, proculdubio anni vigintiquinque erunt præstituti.

§. 2. Item, si furioso (18), vel prodigo, vel ei, cui Prætor ex causa curatorem dedit, ita (19) sit legatum: puto, et de eo sensum casu, quo curæ et tutelæ liberetur.

§. 3. Ex his et hujusmodi apparet, voluntatis quæstionem Sabinum interpretatum. Et utique non dubitaret, si puberi, et multo magis majori vigintiquinque annis ita sit legatum, de sua potestate testatorem sensisse.

§. 4. Sic autem hæc scriptura varia est, et voluntatis habet quæstionem: ut illa quoque, si quis ita scripserit, *Cum sui juris fuerit factus:* nam aliter alias accipiatur (20): plerumque pubertatem, vel vicesimumquintum annum.

§. 5. Ego quidem, et si quis jam puberi, minori tamen vigintiquinque annis, sic legaverit, *Cum ad pubertatem pervenerit*, puto, de ætate (22) eum sensisse, quæ caret in integrum restitutione.

§. 6. Idem et si [quis] *Cum suæ ætatis* (23) *fuerit factus*, [vel, *legitimæ ætatis*,] utrum de pubertate, an de vigintique annis sensum [sit], disputari de voluntate potest: non minus quam si ita adscripserit, *Cum justæ* (24) *ætatis* [*sit*] *factus*, vel, *Cum maturæ ætatis*, vel, *Cum adoleverit.*

De legato, cum in tutelam suam pervenerit.

51. Paulus [lib. 4. ad Sabinum].

Si filiæfamilias ita legatum sit, *Cum in tutelam* (25) *suam pervenerit:* tunc debebitur, cum viripotens (26) facta fuerit.

(1) De qua vide *l.* 7. *supr. de serv. præd. rust.*

(2) Id est, mulos: eodem namque sensu ad *l.* 62. *infr. h. t.* Græci scribunt τῷ λεγάτῳ τῶν βερδονίων καὶ αἱ μύλαι περιέχονται (*Synops. Basil.* 44. *tit.* 3. *cap.* 58. legit κιλλονιῶν), Hieronymus in translatione 2. *Regum*: ut tollam onus duorum burdonum. Burdones etiam manni et burici vocantur. v. Cujac. 11. *obs.* 16. *in princ.* Pessime Accursius hic exposuit bajulos quibus effertur domina: eosve qui dominam portabant.

(3) Queis sibi comas mulieres. Cujac. *ibid.* Hæ sunt quæ ciniflones dicuntur, ornatrices. v. *l.* 65. §. 3. *infr. h. t.*

(4) Generis legato species omnes continentur: speciei vero, non continetur alia species sub eodem genere posita. *Goth.* De legato generis vide Grass. *recept. sent.* §. *legatum. qu.* 61. *num.* 62. Ans.

(5) Inter paratum et emptum interest. v. *l.* 47. §. 1. *supr. h. t.*

(6) Imo destinata ad usum non videntur contineri, cum non habeantur pro traditis. *l. cætera.* 41. *in fin. l. sequens. Supr. de legat.* 1. Goth. Facit *l.* 37. *infr. de verb. oblig. l.* 51. *supr. de leg.* 1. *l.* 22. *infr. de auro.* S. L.

(7) Imo empti nomine continetur paratum. *l.* 47. §. 1. *supr. h. t.*

(8) Uxor a concubina non differt nisi dignitate, *ut hic.* Quid ita? Utraque conjunctio jure civili comprobatur. *l.* 1. *l.* 3. §. 1. *supr. de concubin. Novell. quibus modis naturales.* 89. c. 1. adde etiam *Novell. de triente et semisse et success.* et c. 18. c. 5.

(9) Matrisfamilias nomine quamlibet honestam mulierem intelligimus, *l.* 41. *in fin. supr. de ritu. l.* 3. *in fin. infr. de liber. exhib. l.* 46. *in fin. infr. de verb. sign. l.* 29. *C. ad l. Jul. de adulteriis.* adde *l.* 67. §. 10. *supr. de legat.* 2. vid. Cujac. 3. *obs.* 18.

(10) *l.* 44. §. 2. *supr. de legat.* 1.

(11) *l.* 2. *l.* 3. *infr. de auro.*

(12) Parati verbo attributa et destinata continentur.

(13) Attributa a destinatis distinguuntur.

(14) Destinata dicuntur quæ parata.

(15) In tutelam suam venisse, nihil aliud quam pubertatis tempus attigisse: idve tempus, quo quis alterius tutelam evadens, suam subire videtur.

(16) *l. ult. supr. de jure deliberandi. pr. Inst. de pupillari.*

(17) Impuberi filiofamilias relictum, cum primum pubes factus fuerit, non debebitur, licet nondum sit paterfaanlias.

(18) *l. antepen. C. de curat. furiosi.*

(19) Cum in suam tutelam vel curam venerit: cum sui ipsius tutor et curator idoneus esse poterit.

(20) *Al.* accipitur.

(21) Sui juris dicuntur, qui vel potestate liberati, qui puberes, qui 25. annum attigerunt.

(22) De ea ætate. *Hal.*

(23) Nec etiam sufficit ad veniam impetrandam ætatis allegatio. *l. ult. C. de his, qui ven. ætat.*

(24) Ætates hic tres enumerantur, justa, matura, adolescens: et paulo ante, sua ætas, legitima.

(25) Id est, tutekæ finem.

(26) *l.* 5. §. 2. *infr. quib. ex caus. in possess. eatur.*

De librorum legato. 6. *De chartarum legato.* 7. *De bibliothecæ legato.* 8. *De dactyliothecæ legato.* 9. *De lecti, armariorum et loculorum legato.*

52. ULPIANUS [lib. 24. ad Sabinum].

LIbrorum appellatione continentur omnia volumina (1), sive in charta, sive in membrana sint, sive in quavis alia materia: sed et si in philyra (2), aut [in] tilia (ut nonnulli conficiunt), aut in quo alio corio, idem erit dicendum. † Quod si in codicibus sint membraneis, vel chartaceis, vel etiam eboreis, vel alterius materiæ, vel in ceratis codicillis: an debeantur, videamus? et Gaius Cassius scribit, deberi et membranas, libris legatis: consequenter igitur cætera quoque debebuntur, si non adversatur voluntas testatoris.

§. 1. Si cui *centum libri* sint legati, centum volumina (3) ei dabimus: non centum, quæ quis ingenio suo metitus est, cui ad libri scripturam sufficerent; ut puta cum haberet Homerum totum in uno volumine, non quadraginta octo libros computamus, sed unum Homeri volumen pro libro accipiendum est.

§. 2. *Si Homeri corpus* (4) sit legatum, et non sit plenum: quantæcunque partes (5) hodie inveniantur (6),

§. 3. *Libris* autem legatis, bibliothecas (7) non contineri Sabinus scripsit. Idem et Cassius: ait enim, membranas, quæ scriptæ sint, contineri: deinde adjecit, neque armaria, neque scrinia, neque cætera, in quibus libri conduntur, deberi.

§. 4. Quod tamen Cassius de membranis puris scripsit, verum est: nam nec chartæ puræ [debentur], *libris legatis*: nec *chartis* (8) *legatis* libri debebuntur, nisi forte, et hic nos urserit voluntas (9); ut puta si quis forte chartas sic reliquerit, *Chartas meas universas*, qui nihil aliud, quam libros habebat, studiosus studioso. nemo enim dubitabit, libros deberi: nam et in usu plerique libros *chartas* appellant. † Quid ergo, si quis *chartas* legaverit *puras?* Membranæ non continebuntur, neque cæteræ ad scribendum materiæ, sed nec cœpti (10) scribi libri.

§. 5. Unde non male quæritur, si *libri* legati sint, an contineantur nondum perscripti? Et non puto contineri: non magis quam *vestis* appellatione nondum detexta (11) continetur. sed perscripti libri nondum malleati (12) vel ornati continebuntur: proinde et nondum conglutinati vel emendati continebuntur: sed et membranæ nondum consutæ continebuntur.

§. 6. *Chartis* legatis, neque papyrum ad chartas paratum, neque chartæ nondum perfectæ continebuntur.

§. 7. Sed si *bibliothecam* legaverit, utrum armarium (13) solum, vel armaria [continebuntur], an vero libri quoque contineantur, quæritur? et eleganter Nerva ait, interesse [id] quod testator senserit: nam et (14) locum significari bibliothecam: eo alias armarium [sicut dicimus, *eboream bibliothecam emit*] alias libros [sicut dicimus, *bibliothecam emisse*]. † Quod igitur scribit Sabinus, libros bibliothecam non sequi, non per omnia verum est: nam interdum armaria quoque debentur, quæ plerique *bibliothecas* appellant. Plane si mihi proponas adhærentia (15) esse membro (16) armaria, vel adfixa: sine dubio non debebuntur, cum ædificii portio sint.

§. 8. Quod in bibliotheca tractavimus, idem Pomponius lib. VI. ex Sabino in *dactyliotheca* (17) legata tractat: et ait, annulos quoque contineri, non solum thecam, quæ annulorum causa parata sit: hoc autem ex eo conjectat, quod ita proponitur [illegible] *quos præterea annulos habeo:* ita Labeonem quoque existimasse ait.

§. 9. Sunt tamen quædam, quæ omnimodo legata sequuntur, ut *lectum* legatum contineat et fulcra (18): *armariis et loculis* claustra et claves cedunt.

De argento legato. 1. *De annulis legatis.*

53. PAULUS [lib. 4. ad Sabinum].

ARgento legato, constat arculas (19) ad legatarium non pertinere.

§. 1. Item *annulis* legatis dactyliothecæ (20) non cedunt.

De verbo hoc amplius.

54. POMPONIUS [lib. 7. ad Sabinum].

SI pure tibi legavero, deinde postea scripsero ita, *Hoc* (21) *amplius, si navis ex Asia venerit, heres meus ei fundum dato*: verius est, eo verbo *amplius* superiora repeti. † Sicuti dicimus, *Lucius Titius plebi quina millia dedit, hoc amplius Seius viscerationem* (22): quina quoque millia Seium dedisse intelligimus. Et, *Titius accepit quinque, Seius hoc amplius fundum:* Seium quinque quoque cepisse intelligimus.

(1) Volumina ideo dicta sunt, quod veteres volumina in cylindri, id est, volutarii modum complicare solebant. vide Paul. 3. *sent.* 6. §. 87. Goth. vid. Sichard. ad *l.* 4. *C. de testam. num.* 11. Ans.

(2) Foliis chartæ non colligatis. 13. Plin. 13. 15. 16. *c.* 26 20. c.3. de philyra et tilia, vide Cottam *in memorabil. in voce* Librorum.

(3) *Synops. Basil.* 44. *tit.* 3. *c.* 48. Volumen et liber hic, idem: quod Laurentius Valla non admittit, auctoritate Plinii, qui tres libros in sex volumina divisos (propter amplitudinem) refert: ita volumen libro minus esse. sed Valla partim adsequitur hunc locum. Porro volumen a volvendo, volumen, serpentis cauda est Virgilio et Valerio.

(4) Eodem modo Latine diceremus, Corpus juris civilis. Corpus enim sumitur pro opere aliquo scripto. Cicero *ad Quint. fratrem.* 2. Hinc σωματοποιΐα legam, *Novell. Leonis.* 1.

(5) Quantæcunque partes inveniantur. *Hal.* quantæcunque partes rhapsodiæ, alii ita legunt. *Goth.* vide Ant. August. *emend. lib.* 4. *cap.* 2. Ans.

(6) *l.* 76. *infr. h. t.*

(7) De bibliothecis v. §. 7. *Infr. eod.* adde *l.* 50. *supr. de contrah. empt.*

(8) Chartarum nomine, libros legatos videri Prudentes conjiciunt tribus argumentis: quod dixerit testator chartam universam; quod nullas alias chartas, quam libros habuerit; quod studiosus studioso ita legaverit. vide Cujac. [illegible] 35.

(9) Vide *l.* 15. *C. de fideicommiss.*

(10) *l.* 19. §. 11. *Infr. de auro.* de destinatione, vide quæ nc ad *l.* 78. §. 1. *supr. pro socio.*

(11) *l.* 22. *l.* 23. *infr. de auro.*

(12) Malleati libri. hac voce utitur Columell. 12. *c.* 19.

(13) *l.* 12. §. 34. *infr. de instructo. l.* 50. *supr. de contr. em*

(14) Festus: Bibliothecæ, et apud Græcos, et apud Latinos tam Librorum per se magnus numerus, quam locus ipse, in quo libri collocati sunt, appellantur. Quinimo hic bibliotheca non tantum est ædificium in quo libri, sed etiam armarium.

(15) Vide *l.* 17. *supr.* de *act. empt. l.* 12. §. 23. *infr. de instructo.*

(16) Membrum pro cubiculo sumitur hic, et *l.* 13. §. 1. *inf. de manum. test.*

(17) Dactyliotheca, annulorum capsula, 37. Plin. 1.

(18) Fulcra. *Hal.* fulcrum lecto cedit. *l.* 26. §. 1. *in fin. inf. de adqu. rer. dom.*

(19) Arculas argenteas Heliogabalus fertur primus habuisse. *Lamp*

(20) V. *l.* 67. *pr. infr. de furt.*

(21) *l.* 10. §. 2. *infr. de annuis. l.* 3. *infr. de dote prælega* de hac voce, vid. Cujac. 8. *obs.* 37. Goth. Adde Augustin. *emen. lib.* 4. *cap.* 1. Alexander ab Alexand. *gen. dier. lib.* 5. *cap.* 7. S. L

(22) Visceratio, διανομὴ κρέως, Glossis: quid esset dixi ad *l.* 122. *supr. de legat.* 1. Visceratio sine amico, vita lupi et leonis est. Seneca 2. *epist.* 19. adde eundem 10. *epist.* 47.

De lignis et materia. 7. *De lignis, carbonibus, titionibus, lignis coctis.* 8. *De sulphuratis.* 9. *De ad faces paratis.* 10. *De strobilis.*

55. Ulpianus [lib. 25. ad Sabinum].

Ligni (1) appellatio nomen generale est: sed sic separatur, ut sit aliquid materia (2), aliquid (3) lignum. *Materia* est, quæ ad ædificandum, fulciendum, necessaria est: *lignum*, quidquid comburendi causa paratum est. † Sed utrum ita demum, si concisum sit, an et si non sit? et Quintus Mucius lib. II. refert, si cui ligna legata essent, quæ in fundo erant, arbores quidem materiæ causa succisas non deberi: nec adjecit, si [non] comburendi gratia succisæ sunt, ad eum pertinere: sed et intelligi consequens est.

§. 1. Ofilius quoque lib. v. juris partiti ita scripsit: cui ligna legata sunt, ad eum [omnia] ligna pertinere, quæ alio nomine non appellantur: veluti virgæ, carbones, nuclei olivarum, quibus ad nullam aliam rem nisi ad comburendum possit uti: sed et balani (4), vel si qui alii nuclei.

§. 2. Idem lib. II. negat, arbores nondum concisas, si quæ minutatim conciduntur, videri ei legatas, cui ligna legata sunt: ego autem arbitror, hoc quoque ligni appellatione contineri, quod nondum minutatim fuit consumum, si jam concidendo fuit destinatum. proinde si sylvam huic rei habebat destinatam, sylva quidem non cedet, dejectæ autem arbores lignorum appellatione continebuntur, nisi aliud testator sensit.

§. 3. *Lignis* autem legatis, quod comburendi causa paratum est, continetur: sive ad balnei calefactionem, sive diætarum (5) hypocaustarum (6), sive ad calcem, vel ad aliam rem coquendam solebat uti.

§. 4. Ofilius lib. V. juris partiti scripsit, nec sarmenta *ligni* appellatione contineri: sed (si voluntas non repugnatur) et virgulæ, et gremia (7), et sarmenta (8), superamenta (9) materiarum, et vitium stirpes, atque radices (10) continebuntur.

§. 5. *Lignorum* appellatione in quibusdam regionibus (ut in Ægypto, ubi arundine pro ligno utuntur, et arundines, et papyrum comburitur) et herbulæ quædam, vel vepres continebuntur. Quid mirum? cum ξυλον, id est, *lignum*, hoc, et naves (11) ξυληγας (12), id est, *lignorum vectrices*, appellant, quæ hæc ἀπὸ τῶν ἑλῶν, id est, *a paludibus*, deducunt.

§. 6. In quibusdam provinciis, et editu (13) bubum ad hanc rem utuntur.

§. 7. Si lignum (14) sit paratum ad carbones coquendas (15) atque conficiendas: ait Ofilius lib. V. juris partiti, *carbonum* appellatione hujusmodi materiam non contineri. † Sed an *lignorum*? et fortassis quis dicet, nec lignorum: non enim lignorum gratia hæc testator habuit. Sed et titiones, et alia ligna cocta ne fumum faciant, utrum ligno, an carboni, an suo generi adnumerabimus? Et magis est, ut proprium genus habeatur.

§. 8. Sulphurata (16) quoque de ligno æque eandem habebunt definitionem.

§. 9. Ad faces (17) quoque parata, non erunt lignorum appellatione comprehensa: nisi hæc fuit voluntas.

§. 10. De pinu (18) autem integri strobyli (19), ligni appellatione continebuntur.

De palis et perticis.

56. Paulus [lib. 4. ad Sabinum].

Pali (20) et perticæ in numerum *materiæ* redigendi sunt: et ideo lignorum appellatione non continentur.

De materia, arca, armario.

57. Pomponius [lib. 30. ad Sabinum].

Servius respondit, cui *omnis materia* (21) legata sit, ei nec arcam, nec armarium legatum esse.

De uxoris causa paratis.

58. Ulpianus [lib. 4. Disputationum].

Cum uxori suæ quis ea, *quæ ejus causa parata sunt* (22), legasset, deinc (23) vivus purpuras comparasset in provincia, necdum tamen advexisset: Rescriptum est, ad mulierem purpuras pertinere.

De chirographo.

59. Julianus lib. 34. Digestorum.

Qui *chirographum* (24) legat, non tantum de tabulis cogitat, sed etiam de actionibus, quarum probatio tabulis continetur: appellatione enim chirographi uti nos pro ipsis actionibus, palam est: cum venditis chirographis intelligimus nomen venisse: quin etiam si *no-*

(1) *l.* 167. *infr.* it. *l.* 62. *de verb. sign.* Goth. vid. Leouin. *emend. lib.* 3. *cap.* 12. *num.* 13. Ans.

(2) Aliud est materia, aliud lignum. dixi ad *l.* 57. *infr h. t.* ad *l.* 12. *supr. de usufr.* dixi ad Festum *in Abietaria negotiatio.*

(3) *Al.* aliud.

(4) *e. l.* 167. *in fin.* βάλανος generale nomen est, omnia continens quæ apud nos glandis vocabulo comprehenduntur: de quibus Dioscoridem c. 1. 54. et 13. Plin. 4.

(5) Diætæ cubicula, sive cœnacula, in quibus vivimus versamurque æstate ad umbram, hieme ad solem, ἐκ τοῦ διαιτάομαι, id est, *vivo.* hæc vox reperitur in *l.* 13. §. 7. 8. *supr. de usufruct. l.* 43. §. 1. *supr. de legat.* 1. hinc diætarii. *l.* 12. §. 42. *supr. de instructo.* δίαιτα, cœnaculum, Gloss.

(6) Hypocaustis usi veteres, *l.* 16. *supr. mandati.* ὑπόκαυστον ἐκ ὑποκαίειν, locus qui succenso sub pavimento igne, calefieri solet. *Goth.* vide Alciat. *parerg. lib.* 12. *cap.* 2. Ans.

(7) Gremia; hinc gremiales arbores. Al. *Cremia.* nonnullis *Germina* placet, quando in vulg. est *germinales arbores.* in *l.* 7. §. *supr. soluto.* Gremia Gallis, *bourrées, costerets.* Goth. Columell. *de re rustica. l.* 12. c. 19. *levi primum igne, et tenuibus admodum lignis, quæ gremia rustici appellant, fornacem incendere.* S. L.

(8) Adde Festum *in Sarpta.*

(9) Superamenta materiarum, *coupeaux.*

(10) *Al.* radicas, ut *l.* 11. §. 3. *supr. quod vi.* Radices vitium, *souches.*

(11) Vide quæ notavi ad *l.* 1. §. 12. *supr. de exerc.*

(12) Alciat. 2. *præterm.* legit χίδια. vel ξυλοφόρας νῆας.

(13) Editus boum, stercus, excrementum. Editus dicitur ab edendo, seu extra mittendo.

(14) *l.* 167. *infr. de verb. signif.* lignum deputatum ad carbones coquendos, non est lignum. vide quæ de destinatione scripsi ad *l.* 58. §. 1. *supr. pro socio.* ἄνθραξ carbo factus: ἀνθρακιὰ faciendus. *Goth.* vid. Cæl. Rhodigin. *lect. antiq. lib.* 13. *cap.* 38. Cott. *in verbo* strobili. *S. L.*

(15) Coquendos. *Hal.*

(16) Sulphuratæ. *Hal. d. l.* 167.

(17) *d. l.* 167.

(18) *d. l.* 167.

(19) Στρόβιλος, id est, *nucleus pineus.* vide Plin. 16. c. 15.

(20) *l.* 17. *supr. de act. empt. l.* 168. *infr. de verb. sign.*

(21) *l.* 55. *supr. h. t. l.* 88. §. 1. *infr. eod.* Materiam qui legat, non intelligitur legasse materiatum, id est, ex materia confectum corpus aliquod, ac maxime quidem si species facta ad pristinam materiam reduci non potest. §. *cum ex aliena. Inst. de rer. divis.* adde *l.* 53. *supr. h. t.* et quæ scripsi ad *l.* 44. §. 2. *supr. de legat.* 1.

(22) Parata essent. *Hal.*

(23) Deinde vivus. *Hal.* vide in hanc l. Cujac. 12. *obs.* 8.

(24) *l.* 44. §. 5. *l.* 84. §. 7. *supr. de legat.* 1. *l.* 3. §. 1. *infr. de liberat. leg. l.* 18. §. 2. *l.* 28. *infr. de mort. caus. don. l.* 38. *infr. de obl.*

men (1) quis legaverit, id, quod in actionibus est, legatum intelligitur.

De agnis. 1. *De servis et ancillis urbanis.* 2. *De uxoris causa paratis*, *de penu.* 3. *De prædiis et quæ prædiorum colendorum causa parata sunt.*

60. Alfenus lib. 2. Digestorum a Paulo Epitomatorum.

CUm quæreretur, *agni* (2) legati quatenus viderentur, quidam aiebant, agnum duntaxat sex mensium. sed verius est, eos legatos esse, qui minores (3) anniculi (4) essent.

§. 1. *Servis et ancillis urbanis* (5) *legatis*, agasonem, mulionem, legato non contineri respondi: eos enim solos [in] eo numero haberi, quos paterfamilias circum (6) se ipse sui cultus causa haberet.

§. 2. *Lana*, *lino*, *purpura uxori legatis*, *quæ ejus causa parata essent*, cum multam lanam, et omnis generis reliquisset, quærebatur an omnis deberetur? Respondit, si nihil ex ea destinasset ad usum uxoris, sed omnis commixta esset, non dissimilem esse deliberationem, cum penus legata esset, et multas res, quæ penus essent, reliquisset, ex quibus paterfamilias vendere solitus (7) esset: nam si vina diffudisset, habiturus usioni (8) ipse, et heres ejus, tamen omne in penu existimari: sed cum probaretur, eum, qui testamentum fecisset, partem penus vendere solitum esse, constitutum esse, ut ex eo, quod ad annum (9) opus esset heredes legatario darent. Sic mihi placet et in lana fieri: ut ex ea, quod ad usum annuum mulieris satis esset [ea] sumeret. non enim deducto eo quod ad viri usum opus esset, reliquum uxori legatum esset: sed quod uxoris causa paratum esset.

§. 3. *Prædiis legatis*, *et quæ eorum prædiorum colendorum causa empta*, *parataque essent*, neque topiarium (10), neque saltuarium legatum videri ait: topiarium enim ornandi, saltuarium (11) autem tuendi (12) et custodiendi fundi magis, quam colendi, paratum esse. asinum machinarium legatum videri: item oves (13), quæ stercorandi fundi causa pararentur; item upilionem (14), si ejus generis oves curaret.

De textoribus qui sui essent cum moreretur.

61. Idem [lib. 8. Digestorum a Paulo Epitomatorum].

TExtoribus omnibus, *qui sui essent cum moreretur*, legatis: quæsitum est, an et is, quem postea (15) ex his ostiarium fecisset, legato contineretur? Respondit, contineri: non enim ad aliud artificium (16), sed ad alium usum transductum esse.

De sexu masculino et fœminino.

62. Julianus [lib. singul. de Ambiguitatibus].

QUi duos mulos habebat, ita legavit; *mulos duos*, *qui mei erunt*, *cum moriar*, [*Seio*] *heres dato.* Idem nullos mulos, sed duas mulas reliquerat. Respondit Servius, deberi legatum: quia (17) *mulorum* (18) appellatione etiam mulæ continentur: quemadmodum appellatione *servorum* etiam (19) servæ plerumque continentur. Id autem eo veniet, quod semper sexus (20) masculinus [etiam] fœmininum [sexum] continet.

De repetitione legatorum.

63. Idem [lib. 1. ad Urseium Ferocem].

IN repetundis (21) legatis hæc verba quæ adjici solent *item* (22) *dare damnas esto:* et ad conditiones, et ad dies legatorum easdem repetendas referri, Sabinus respondit.

De calendario.

64. Africanus [lib. 6. Quæstionum].

QUi filium et nepotem heredem instituerat, certa prædia, quæque in his mortis tempore sua essent, nepoti per fideicommissum dederat *excepto* (23) *Kalendario* (24): mortis tempore in ea arca, in qua instrumenta et cautiones debitorum erant, pecunia numerata inventa est. Plerisque videbatur, vix vero simile esse, testator de pecunia numerata sensisset. Ego autem illud dignum animadversione existimabam, cum quis Kalendarium (25) præstari alicui voluerit, utrumne nomina duntaxat debitorum præstari voluisse intelligendus est, an vero etiam pecuniam, si qua ab his exacta, eidem tamen Kalendario destinata fuerit? Et magis puto; quemadmodum si exactæ pecuniæ, et rursus collocatæ essent, permutatio nominum non perimeret vel minueret fideicommissum: ita ipsæ quoque pecuniæ, si adhuc (26) Kalendario id est, nominibus faciendis, destinatæ essent, eidem fideicommisso cedere debeant. Quin etiam illud quoque [potem] defendi posse: ut non modo a debitoribus exactæ pecuniæ, sed quacunque de causa redactæ, eidem tamen rationi [fuerint] destinatæ, fideicommisso cedant.

(1) *l.* 4. *infr. de verb. sign.*
(2) *l.* 65. *in fin. infr. h. t.* Paul. 3. *sent.* 6. §. 74.
(3) *Synops. Basil.* 44. *tit.* 3. *c.* 36.
(4) *Al.* anniculis.
(5) Urbanis servis legatis agasones et muliones non continentur. sed ii tantum, quos paterfamilias circum se sui cultus causa habuit.
(6) *l.* 99. *pr. infr. eod. l.* 12. *infr. de supellect. l.* 166. *infr. de verbor. signif.*
(7) *l.* 4. §. 2. *infr. de penu legata.* de loco a solitis et consuetis dixi ad *l.* 9. §. 8. *supr. de reb. cred.*
(8) Usionis verbo usus est Jurisconsultus quoque in *l.* 27. §. 4. *infr. de auro.* sic usio Varroni, et abusio Ciceroni, 13. *ad Atticum* 20 Goth. vid. Anton. Augustin. *emendat. lib.* 2. *cap.* 2. *post. med.* Ans.
(9) Ita pro uno tantum anno debebitur. adde *l. nam quod liquidæ.* 4. § *item si quis.* 2. *infr. de pen. legata.*
(10) Topiarius quid, dixi *l.* 8. *in fin. infr. de instructo.*
(11) De quo *l.* 12. §. 4. *infr. de instructo.*
(12) *l.* 16. §. 1. *supr. de usu et habitat.* Goth. vid. Coras. 2. *miscell. cap.* 21. Dec *consil.* 240. Ans.
(13) *l.* 9. *infr. de instructo.*
(14) Opilionem. vid. Paul. 3. *sent.* 6. § 38. *in fin* opilio, quasi ovilio, id est, ovium custos.
(15) Mutatio artificii ad officium non mutat substantiam legati.
(16) Servo ab uno artificio ad aliud translato, legatum extinguitur. vid. quæ *Infr.* scripsi ad *l.* 31. *infr. de adimend. vel transf. legat.* vide Cujac. 9. *obs.* 17. adde *l.* 65. §. 1. *infr. h. t.*
(17) Mulorum legato mulæ continentur.
(18) Βαρδούλων, de quibus vide *l.* 49. *supr. h. t. Synops.* 44. *tit.* 3. *c.* 8.
(19) *l.* 81. *Infr. eod. l.* 101. §. *ult. l.* 195. *in pr. Infr. verb. signif.*
(20) Masculinus sexus fœmininum semper continet. *l.* 1. *infr. verb. sign.*
(21) In repetitione legatorum. *l.* 80. *Infr. de verb. sign.* ad *l.* 126. *ibid.*
(22) *Item*, dictio inducit repetitionem præcedentis qualitatis ubi personarum, vel rerum identitas est. v. Bart. *hic.*
(23) *l.* 6. *infr. de instructo.*
(24) Kalendario legato, vel excepto a legato, nomina debitorum et pecuniæ destinatæ ad Kalendarium legatæ vel exceptæ intelliguntur.
(25) *l.* 34. §. 1. *supr. h. t. l* 88. *supr. de leg.* 2.
(26) Adde *l. pen. infr. de adimendis.*

De servis negotiatoribus. 1. *De officio et artificio servorum.* 3. *De ornatricibus.* 4. *De pecoribus.* 5. *De jumentis.* 6. *De equis.* 7. *De ovibus et agnis.*

65. MARCIANUS [lib. 7. Institutionum].

LEgatis servis *exceptis negotiatoribus* (1), Labeo scripsit, eos legato exceptos videri, qui præpositi essent negotii exercendi causa: veluti qui ad emendum, locandum, conducendum præpositi essent: cubicularios autem, vel obsonatores, vel eos, qui piscatoribus (2) præpositi sunt, non videri *negotiationis* appellatione contineri: et puto veram esse Labeonis sententiam.

§. 1. Si ex (3) officio quis ad artificium transierit, quidam recte putant, legatum extingui (4): quia officium artificio mutatur (5). Non idem e contrario (6), cum lecticarius (7), cocus (8) postea factus est.

§. 2. Si unus servus plura artificia sciat; et alii coci legati fuerunt, alii textores, alii lecticarii: ei cedere servum dicendum est (9), cui legati sunt, in quo artificio plerumque versabatur (10).

§. 3. *Ornatricibus* (11) legatis, Celsus scripsit (12), eas, quæ duos tantum menses apud magistrum fuerunt, legato non cedere: alii (13) et has cedere: ne necesse sit, nullam cedere, cum omnes adhuc discere possint: et omne artificium incrementum recipit (14). quod (15) magis obtinere debet: quia humanæ naturæ congruum (16) est.

§. 4. *Pecoribus* (17) legatis, Cassius scripsit quadrupedes contineri, quæ gregatim pascuntur. et sues (18) autem pecorum appellatione continentur: quia et hi gregatim pascuntur. sic denique et Homerus in Odyssea ait:

Δήεις τό'ν γε σύεσσι παρήμενον, αἱ δὲ νέμονται
Παρ' Κόρακος πέτρῃ, ἐπί τε κρήνῃ Ἀρεθόσῃ.

Id est,

Invenies hunc assidenten suibus quæ pascuntur
Juxta Coracis saxum, juxtaque fontem Arethusam.

§. 5. *Jumentis* (19) legatis, boves (20) non continentur: nec contra (21).

§. 6. *Equis* [autem] legatis, et equæ continentur.

§. 7. *Ovibus* (22) legatis, agni (23) non continentur: quamdiu autem agnorum loco sunt, ex usu cujusque loci sumendum est: nam in quibusdam locis ovium numero esse videntur, cum ad tonsuram venerint.

De avibus legatis.

66. PAULUS [lib. 3. Sententiarum (24)].

AVibus (25) legatis, anseres, phasiani, et gallinæ, et aviaria debebuntur: phasianarii autem et pastores anserum non continentur, nisi id testator expressit.

De saltu et his, quæ ibi esse solent.

67. MARCIANUS [lib. 7. Institutionum].

QUi *saltum æstivum* (26) legavit, et hoc amplius *etiam eas res* [*legaverit*], *quæ ibi esse solent* (27), non videtur de illis pecoribus sensisse, quæ hieme in hibernis, aut æstate in æstivis esse solent: sed de illis [sensit], quæ perpetuo (28) ibi sunt.

De pignore. 1. *De verbis futurum enunciantibus.* 2. *De servis communibus.* 3. *De prædiis cum enthecis.*

68. ULPIANUS [lib. 1. Responsorum.].

[JUliano respondit], Testatorem, adjiciendo *prædium Seianum omne* (29), eam quoque (30) partem fundi suprascripti quasi ad se pertinentem videri (31) per fideicommissum reliquisse, quam ex causa pignoris nactus est, salvo scilicet jure debitoris.

(1) Negotiatores servi dicuntur, qui ad emendum, locandum et conducendum præpositi: at non ii, qui officium aliquod exercent in herili domo, *ut hic.* Quid, qui mutuum dat: qui proprias possessiones locat, aut alias conducit: qui semel quid mercatus est ut venderet: estne negotiator? Non est. *Bart.*

(2) *Forte legendum* piscationibus.

(3) Officii et artificii discrimen est. de effectu hujus differentiæ vid. Foreatul. *cap.* 27. *Penus.*

(4) *l.* 12. *in fin. supr. quib. mod. usufruct.* adde *l.* 65. *supr. de legat.* 2.

(5) Quia officium artificio mutatur, non idem e contrario. Cum lecticarius cocus postea factus est, si unus servus etc. Zoanettus *cap.* 7. *restitution.* ita monet legendum.

(6) Vide Cujac. 9. *obs.* 17.

(7) Lecticarii, *hic.* et §. 2. *Infr. eod.* An artifices qui lectos faciunt: an potius qui lecticam portant? vide quæ scripsi ad *l.* 8. §. 6. *supr. de legat.* 1.

(8) Cocus nomen officii, non artificii hic constituitur. Atqui inter artifices refertur, §. 2. *infr. eod.* quod et confirmat *l. si quid venditor.* 18. §. 1. *supr. de ædilitio.* Ita Livius queritur de insignis temporis luxu, quo coqui ministerium in artem transiit: et extant Cœlii Apicii de re culinaria libri decem, ubi cara artificem nominat. An dicemus cum Accursio coquum esse artificem, cum delicatiores cibos parat? An hic dicemus coquum nominari artificem: neque lecticarium (hoc est, qui lecticam portet) in coquum transise: sed coquum in lecticarium? Quæret aliquis, cui bono hæc tam sollicite disquiri sit necesse? Si coquum artificem posuerimus, ejus opera pluris æstimari fatebimur. *l. si duobus.* 3. *vers. sancimus. C. communia de legat.* Deinde si artificiales vel fabriles operas ad edilitas patrono libertus errore juris præstiterit, æstimationem earum condicet: qui tamen officialium æstimationem non condiceret. *l. non sortem.* 26. §. *libertus.* 12. *supr. de condict. indebiti.* Artificiales operæ edentis sumptu et victu præstantur, *l. suo victu.* 18. *supr. de operis. libert.* officiales, patroni. *l. operæ.* 21. *Infr. de oper. libert.*

(9) Dicendum est, qui legatus est artificio in quo plerumque. *Hal.*

(10) Adde *l.* 61. *supr. h. t.*

(11) Ornatrices mulieres *ciniflones* dicuntur, quibus mulieres comas sibi exornabant. adde *l.* 49. *in princ. supr. eod.* adde *l.* 25. §. 10. *infr. de auro.* Fest. Acus qua ornatrix utitur. Acus comatoria Petronio. Ovid. *Tuta sit ornatrix.* Martialis, Galenus apud Cujacium 11. *observ.* 16. *in fin.* Hinc cinerarii, Varroni, 4. *de lingua.* et incoctæ Festo. ornatrix Gallis *atournaresse.*

(12) Et male. vide *vers. quod magis. infr.*

(13) Probatur hæc sententia a Marciano.

(14) Adde *l.* 20. *infr. de fideicommiss. libert.*

(15) Ornatricibus legatis cedunt etiam eæ, quæ tyrocinium adhuc faciunt, et eo nomine sunt apud Magistrum.

(16) Cur congruum est? quamdiu vivimus, discere possumus. *l.* 20. *infr. de fideicommiss. libert.*

(17) Paul. 3. *sent.* 6. §. 73. *l.* 38. §. 3. 4. 5. 6. *supr. de ædilitio.* 44. *Synops.* 3. *cap.* 61.

(18) *l.* 2. §. 2. *Supr. ad leg. Aquil.* §. 1. *Inst. de l. Aquil.*

(19) *l.* 38. §. 6. *supr. de ædil.* Paul. 3. *sent.* 6. §. 74.

(20) Idem est in mulis. *l.* 62. *supr. h. t.* adde *l.* 81. *infr. eod.* *l.* 89. *infr. de verbor. signif.*

(21) Bobus legatis non continentur jumenta.

(22) *l.* 81. §. *penult. et ult. infr. h. t.*

(23) *l.* 60. *pr. Supr. h. t.*

(24) *tit.* 6. §. 76.

(25) Vide Bart. in §. *gallinarum. In tit. de rer. divis.* Forcat. *Aviar. cap.* 9. Gomez. *tom.* 2. *var. cap.* 2. *num.* 14. Ans.

(26) Saltuum alii æstivi, alii hyberni. dixi ad Festum in saltus.

(27) *Solet* verbum perpetuitatem notat.

(28) Vid. *l.* 44. *Supr. h. t.*

(29) Omne qui dicit, nihil excipit.

(30) Id est, non tantum partem suam, sed et eam, quam a socio pignori accepit.

(31) Imo non videtur. *l.* 73. *l.* 101. *infr. eod.*

§. 1. Ex his verbis *curate* (1) *agros attendere*, *et ita fiet*, *ut filius meus filios vestros vobis condonet*: fideicommissum peti non (2) posse.

§. 2. Servos communes a Seia ita relictos, *si* (3) *mei erunt*, *cum moriar*, non deberi: si (4) modo hoc sensit testatrix, ut ita deberentur, si in solidum ejus fuissent.

§. 3. Prædiis *cum his enthecis* (5) *quæ in ea possessione sunt*, relictis, mancipia quoque prædiorum, cum illic testamenti facti tempore fuerunt, cedent: sed et quæ postea accesserunt, si (6) modo hoc testator manifeste expressit.

De verborum significatione. 1. *De juvenibus.*

69. Marcellus [lib. singul. Responsorum].

NOn (7) aliter a (8) significatione verborum recedi oportet, quam (9) cum manifestum est, aliud sensisse testatorem.

§. 1. Titius codicillis suis ita cavit: *Publio Mævio omnes juvenes*, *quos in ministerio habeo*, *dari volo*: Quæro, a qua ætate juvenes, et in quam intelligi debeant? Marcellus respondit, quos verbis quæ proponerentur, demonstrare voluerit testator, ad notionem (10) ejus, qui de ea re cogniturus esset, pertinere: *non enim in causa testamentorum ad definitionem* (11) *utique descendendum est*, *cum plerumque abusive loquantur*, *nec propriis nominibus ac vocabulis semper utantur*: cæterum existimari posset juvenis is, qui adolescentis excessit ætatem, quoad (12) incipiat inter seniores numerari.

De lana legata. 11. *De lino legato.* 12. *De versicoloribus.* 13. *De purpura.*

70. Ulpianus [lib. 22. ad Sabinum].

SI cui *lana* (13) legetur, id legatum videtur, quod tinctum non (14) est (15), sed αὐτοφυές, id est, *sponte natum* (16).

§. 1. Sive autem facta est, sive infecta, lanæ appellatione continetur.

§. 2. Quæsitum est, utrum lanæ appellatione ea sola contineatur, quæ neta non est: an et ea, quæ neta est, ut puta stamen et subtemen (17)? Et Sabinus et netam contineri (18) putat: cujus sententia utimur.

§. 3. Lanæ appellationem eatenus extendi placet, quoad (19) ad telam (20) pervenisset.

§. 4. Et sciendum succidam (21) quoque contineri, et lotam, si modo tincta non sit.

§. 5. Lanæ appellatione tomentum (22) non continebitur (23).

§. 6. Sed nec ea lana, ex qua quis quasi vestimentum fecerit valetudinis vel deliciarum gratia, continebitur.

§. 7. Nec ea quidem, quæ fomentationis gratia parata sunt vel medicinæ (24), lanarum appellatione continentur.

§. 8. Sed et pelles (25) lanatæ continentur? et hoc lanæ cedere, manifestum est.

§. 9. Lana legata, etiam leporinam lanam, et anserinam, et caprinam (26) credo contineri, et de ligno, quam ἐριόξυλον (27) (id est, *lanam ligneam*) appellant.

§. 10. Linum autem, lana legata, utique non continebitur.

(1) Facit *l.* 32. *infr. de usur.* Quid, si dixero: Mando ut non facias testamentum? vid. *l.* 77. §. 24. *Supr. de legat.* 2.

(2) Imo peti potest. *l.* 74. *infr. ad SC. Treb.*

(3) Conditio, *si meus erit*, intelligitur in solidum, si testator hoc sensit: alias secus. *l.* 2. *pr. supr. de cond. inst. l. Stichum*, *qui meus erit.* 6. *supr. de leg.* 1. *l. si quis suos.* 74. *infr. h. t.*

(4) *l.* 2. *pr. supr. de cond. inst.*

(5) V. *l.* 34. §. 1. *supr. de leg.* 2. v. *l.* 2. *infr. de instr.* 44. *Synops.* 3. *c.* 64. Cujac. legisse videtur *entheciis*, *ad l. ult. C. de divers. præd. urb.*

(6) *l.* 32. *in fin. supr. de leg.* 2.

(7) 44. *Synops.* 3. *cap.* 65. Imo, aliter: interdum enim vel manifestæ voluntati testatoris non statur, *l.* 4. *pr. supr. de leg.* 1. sed ibi erratum est in nomine appellativo.

(8) Quid, quo ordine judex recedet a verborum significatione testamenti? est enim judicis interpretari testamenta. *l. voluntatis.* 7. *C. de fideicommiss.* Primum inspicit, quid senserit testator, deinde quid verisimile: tum eo deficiente primum ad significationem verborum recurrit: quod si plures sint, propriam interpretationem sequitur, non impropriam. Quod si plures propriæ sint, minimam sequitur. *l. in conditionibus.* 19. *l. pater Severianam.* 101. §. *conditionum.* 2. *infr. de cond. et demonstr. l. si servus plurium.* 50. §. *ult. supr. de leg.* 1. Dynus *c. in obscuris.* 30. *de reg. in* 6. *l.* 1. *si is qui navem.* 19. *supr. de exercitoria.*

(9) *l.* 34. §. 3. *l.* 46. *supr. de leg.* 2. *l.* 27. §. 2. *infr. de instructo.* Goth. Quando dicatur apparere de mente, vid. Bart. in *l. omnes populi. n.* 3. 4. 6. *vers. secundo casu. ff. de just. et jur.* Jul. Clar. *lib.* 3. *sent.* §. *testamentum. quæst.* 76. vid. Socin. *regul.* 441. Ans.

(10) *l.* 7. *C. de fideicomm.*

(11) Id est, ad propriam verborum significationem. *l.* 18. §. 3. *infr. de instruct. l.* 7. *in fin. infr. de supellect. l.* 219. *infr. de verb. sign. l.* 96. *infr. de reg. jur. l.* 3. *in fin. C. de liberis præteritis.*

(12) Juventutem sequitur senectus. Senec. 4. *Epist.* 30. Juvenis censetur qui inter senes non refertur.

(13) *l.* 8. *infr. h. t.*

(14) Imo lana legata, ea etiam quæ tincta est, debetur. Lana tincta, etiam lana est. *l.* 32. §. 6. *infr. de auro.* Paul. 3. *sentent.* 6. §. 82. Goth. Vid. Anton. August. *lib.* 4. *emend. cap.* 16. Cott. *in memorabil.* verb. *lanæ.* Govean. *lib.* 2. *variar. lection. cap.* 9. S. L.

(15) §. 12. *infr. eod.*

(16) Nondum fucatum.

(17) Subtegimen. *Hal.* Et male subtegmen est, quod subest stamini. Subtemen κρόκη ῥοδάνη. vid. Cujac. 11. *obs.* 6. et στήμων apud Terentium tamen *Heautontim. act.* 2. legitur subtegmen.

(18) Imo, lanæ appellatione stamen subtegmenve legatum non continetur. Paul. 3. *sentent.* 6. §. 82. solve: Paulo subtemen est filum in lana jam contextum. Sabino vero hic, filum subtemini causa paratum. Cujac. *ibid.* Lanæ finis est, quoad usque ad telam pervenit. Govean. 2. *var.* 9.

(19) Tela enim facta, tela dicitur, et lanæ appellationem amisit.

(20) Lana legata, non continetur ea quæ ad telam pervenit, id est, quæ tela facta est.

(21) Succidat. *Hal.*

(22) Tormentum. *Hal.* et male. neque enim hic de aliqua machina bellica sensit Ulpianus. Interim notandum est, aliud lanam esse, aliud tomentum.

(23) Licet lanas in tomenti usum venisse, id est, tomenti [illegible] esse testetur Plinius 8. *cap.* 48. De tomento Lingonico et Circensi vide Martialem 14. *Epigr.* 159. *et* 160. Petr. Fabr. 1. *semestr.* [illegible]

(24) Si quidem lanæ sordidæ ad irrigationes commodæ sunt, ut in ulceribus carnem cito consarnunt. Ægineta 7. succidæ, superfluus est usus: lota ad implendam vulnus proficit. Celsus 5. *k. medica.* oleo imbuta ad alvi profluvium valet. Trallianus 8. *c.* calida et sulphurata, ad pleuritidem sedandam confert. Ægin. 3. *cap.* 33.

(25) Lana legata etiam ea continetur, quæ non est separata [illegible] libus *ut hic.* Quod Bartolus refert ad pelles animantium jugulatorum, non vivorum: deinde refert ad pelles eorum animalium, quæ lanæ causa primario ac directo habentur, non quæ habentur propter pelles directo, propter lanam secundario. Negat præterea lanam anserinam contineri legato lanæ, usu regionis suæ.

(26) Lana caprina.

(27) Est lanugo, quæ ex pomo cujusdam fructicis apud Ar[illegible] decerpitur; gossypium veteribus: et quia hæc lanugo est instar lanuginis mali cotonei, coton appellatur Alciat. *parer.* 25. quibus sericum videtur. dixi ad *l.* 2. *C. quæ res venire.*

§. 11. *Lino* autem legato, tam factum, quam infectum continetur, quodque netum, quodque in tela est, quod est nondum detextum. Ergo aliud (1) in lino, quam in lana est. Et quidem si tinctum linum sit, credo, lino continebitur.

§. 12. *Versicoloribus* (2) videndum est. et constabat (3) apud veteres, *lanæ* (4) appellatione versicoloria non contineri (5): sed ea omnia videri legata quæ tincta sunt, et neta, quæ neque detexta, neque contexta sunt. Proinde quæritur, an purpura appellatione versicolorum contineatur? et ego *arbitror*, ea (6) quæ tincta non sunt, versicoloribus non adnumerari: et ideo neque album, neque naturaliter nigrum contineri, nec alterius coloris naturalis: purpuram (7) autem et coccum, quoniam nihil nativi coloris sunt (8), contineri (9) arbitror: nisi aliud sensit testator.

§. 13. *Purpuræ* autem appellatione omnis generis purpuram contineri puto: sed coccum (10) non continebitur: fucinum (11), et ianthinum (12) continebitur. Purpuræ appellatione etiam subtemen factum contineri, nemo dubitat: lana tingendæ purpuræ [causa] destinata (13) non continebitur.

De verbo, Suum.

71. Idem [lib. 20. ad Sabinum].

Cum *suæ* (14) ancillæ sive servi in testamento scribuntur, hi designari videntur, quos paterfamilias suorum numero habuit.

72. Paulus [lib. 4. ad Sabinum].

Eadem in omnibus rebus, quas *suas* quis legaverit, dicenda sunt.

73. Ulpianus [lib. 20. ad Sabinum].

Suos (15) autem servos vel ancillas eos accipimus, qui sunt pleno (16) jure testantis: inter quos fructuarii non continebuntur.

§. 1. Sed qui bona fide testatori serviunt, suorum appellatione magis est ut contineantur: si modo suorum appellatione, eos quos suorum numero habuit, voluit contineri.

§. 2. Eos vero, quos quis pignori (17) hypothecæve dedit (18), sine dubio inter suos (19) legasse videbitur debitor; creditor nequaquam.

§. 3. Proinde si quis servos habuit proprios, sed (20) quorum operas locabat (21), vel pistorias (22), vel histrionicas, vel alias similes: an *servorum* (23) appellatione etiam hos legasse videatur? Quod et præsumi (24) oportet: nisi (25) contraria voluntas testatoris appareat.

§. 4. Eum qui venalitiariam (26) [vitam] exercebat, puto *suorum* numero non facile contineri velle ejusmodi mancipia: nisi evidens voluntas fuit etiam de his sentientis. nam quos quis ideo comparavit, ut illico distraheret, mercis (27) magis loco, quam suorum habuisse credendus est.

§. 5. Vicarios (28) autem servorum *suorum* numero non contineri, Pomponius libro quinto scribit.

74. Pomponius [lib. 6. ad Sabinum].

Si quis *suos* servos legavit, communes (29) quoque continentur, et in quibus ususfructus (30) alienus fuit.

De nummis.

75. Ulpianus [lib. 20. ad Sabinum].

Nummis (31) indistincte legatis, hoc receptum est, ut exiguiores (32) legati videantur: si neque ex consuetudine patrisfamiliæ, neque ex regionis, unde fuit, neque ex contextu (33) testamenti possit apparere.

De chartis, *de tabulis.*

76. Idem lib. 2. ad Edictum.

Chartis (34) legatis, nemo dicet scriptas (35), et libros jam factos, legato cedere. ┼ Hoc idem et in tabulis est.

(1) Imo non aliud in lino, quam in lana. *l.* 32. §. 6. *infr. de auro.*

(2) *Al.* de versicoloribus.

(3) Et constat apud veteres lanæ appellatione versicoloria non contineri. Petr. Fabr. apud Cujac. Paul. 3. *sent.* 6. §. 82.

(4) *in pr. supr. h. t.*

(5) Vide Vallam *lib.* 6. *elegant. cap.* 370. Floridum Socinum *in lib. de jur. interpretibus.* Alciatum *lib.* 4. *de verb. sign.* Forcadulum *in Cupidine Jurisp. c.* 11. Mod.

(6) Versicolorum appellatione non continentur ea, quæ tincta non sunt, quæ naturaliter alba vel nigra: denique quæ quemque colorem alium naturalem retinent.

(7) Versicolorum appellatione continetur purpura, et coccum.

(8) *Al.* habent.

(9) Paul. 3. *sent.* 6. §. 82.

(10) Vid. *l.* 78. §. 5. *infr. eod.*

(11) Succinum quidam legunt Buccinum. *Hal.* Quod Cottæ placet, *in voce Purpura.* Est autem buccinum inter genera concharum minor purpura, ad similitudinem buccini, quo sonus editur. Plin. 9. *c.* 36.

(12) Ianthinum, id est, purpurea viola: unde ianthina vestis. Martialis 2. *Epigr.* 39. Buccina famosæ donans et ianthina mœchæ. Vide Cottam in dictione *purpura.* Inde purpura ianthina in *l.* 1. *C. quæ res venire.*

(13) Destinata lana purpuræ tingendæ, nondum est purpura, ergo purpura non habetur.

(14) Vide *l.* 73. §. 1. *infr. h. t.*

(15) Suum cujusque est, quod pleno jure ejus est, *l.* 71. 72. *supr. eod. l.* 74. *infr. eod. l.* 25. §. 6. *infr. de auro.* 44. *Synops.* 3. c. 69. suo usu habere, quid? vid. *l.* 203. *infr. de verb. signif.*

(16) Pleno jure rem non habet, qui in ea usumfructum tantum obtinet

(17) Ut olim fiduciæ. Paul. 3. *sent.* 6. §. 69 *in fin.*

(18) Nostrum non est, quod pignori accepimus. *l.* 9. *in fin. infr. de supellect.*

(19) Suum quisque recte dixerit, quod pignori dedit. *l.* 9. *C. de pignorat.*

(20) Suum quisque servum recte appellat, cujus operas locat. Quid ita? Qui locat servi sui operas, dominium servi non amittit. Locando dominium non amittimus. *l.* 101. §. 1. *infr. h. t.* adde *l.* 68. *supr. eod. l.* 39. *supr. locat.*

(21) Locat operas, qui mercedem accipit.

(22) Locari pistorum, histrionum et similium operæ solebant.

(23) *Suorum.*

(24) Cur præsumitur suorum numero habere? Hoc ideo, quod qui servum suum locat, dominium transferre non intelligitur. Nihil dominii sui amittit, qui rem suam alteri locat. Suorum igitur numero servos habere præsumitur, qui eorum operas locaverit.

(25) A præsumptione communi recedimus inspecta agentis contraria voluntate.

(26) Venalitiarios servos non legat, qui servos suos legat. Quid ita? Tales servos venditor mercis loco potius habet, quam suorum numero: suorum numero ea quisque habet, quæ constantia quadam possidet. Quæ mercis causa possidemus, ea in horas atque adeo in momenta possidemus, hoc est, tantisper dum inveniatur emptor. v. *l.* 37. *l.* 44. §. 1. *supr. de ædil.*

(27) V. *l.* 207. *infr. de verb. sign.*

(28) *l.* 16. *infr. de peculio legato.*

(29) Commune quod est, meum dici potest. *l.* 239. *in fin. infr. de verb. signif.*

(30) *l.* 25. *infr. de verb. sign.*

(31) *l.* 50. *in fin. l.* 51. *supr. de legat.* 1.

(32) Vide *l.* 39. §. 6. *supr. de legat.* 1.

(33) Vide *l.* 44. *infr. de man. test.*

(34) *l.* 52. §. 4. *supr. h. t.*

(35) Scripturas.

De repetitione legatorum.

77. JAVOLENUS [lib. 1. ex Plautio].

CUm in substitutione legata repetuntur, libertates (1) etiam continentur.

De eo qui disciplinæ causa abest. 1. *De nominibus debitorum. De nummis, de legato generali vel speciali.* 2. *De prædiis uti possessa sunt, et quæcunque ibi erunt.* 3. *De fundo ita uti est, adscribendo.* 4. *De materia et specie.* 5. *De purpura, cocco, coracino, isgino, melino.* 6. *De uxoris causa paratis.* 7. *De his quæ in fundo sunt.*

78. PAULUS [lib. 2. ad Vitellium].

QUæsitum est, Stichum servum ex eo fundo ante annum mortis testatoris abductum, et disciplinæ (2) traditum, postea in eum fundum non reversum: an deberetur? Responsum est, si studendi causa misisset, non quo de fundo eum aliorsum transferret, deberi.

§. 1. *Mævi fili, quod jam tibi maximam partem facultatium dederim, contentus esse debes fundo Semproniano cum suis inhabitantibus, id est, familia, et quæ ibi erunt.* Quæsitum est de nominibus debitorum, et nummis. Eadem epistolam talem emisit: *Argentum omne, et supellectilem, quodcunque habeo, tibi dono, et quidquid in prædio Semproniano habeo:* an supellex, quæ in aliis prædiis vel domibus esset, ad Mævium pertineret: et an servi, quos ex eo fundo aliis legavit? Responsum est, nomina (3) et nummos non videri deberi, nisi manifeste de his quoque legandis voluntas defunctæ adprobaretur: servos ex iisdem fundis aliis datos, deminuisse filii legatum: de argento et supellectili, quæ alibi esset, eum, cujus notio est, æstimaturum, ut id obtineat, quod testatori placuisse a legatario adprobabitur.

§. 2. Prædia quidam reliquit, adjectis [his] verbis, *uti a me possessa sunt, et quæcunque ibi erunt, cum moriar.* Quæsitum est de mancipiis (4), quæ in his prædiis morata (5) fuerunt, vel operis rustici causa, vel alterius officii, cæterisque rebus quæ ibi fuerunt in diem mortis: an ad legatarium pertinerent? Respondit, ea omnia de quibus quæreretur, legata videri.

§. 3. *Peto ut fundum meum Capanianum* (6) *Genesiæ alumnæ meæ adscribatis ducentorum aureorum, ita uti* (7) *est:* Quæritur an fundo et reliqua colonorum, et mancipia, si qua mortis tempore in eo fuerunt, debeantur? Respondit, reliqua quidem colonorum non (8) legata, cætera vero videri [illis] verbis, *ita uti est*, data.

§. 4. Illud fortasse quæsiturus sit aliquis, cur *argenti* appellatione etiam (9) factum argentum comprehendatur: cum si marmor (10) legatum esset, nihil præter rudem materiam demontratum videri posset? cujus hæc ratio traditur: quippe (11) ea, quæ talis naturæ sint, ut sæpius in sua redigi possint initia, ea materiæ potentia victa, nunquam vires ejus effugiant.

§. 5. *Coccum* (12) quod proprio nomine appellatur, quia *versicoloribus* cederet, nemo dubitavit. Quin minus porro coracinum (13) aut isginum aut melinum suo nomine, quam coccum purpurave designatur?

§. 6. Cum vir ita legasset, *quæ uxoris causa* (14) *parata sunt, ei do lego:* [ego] apud Prætorem (15) fideicommissarium petebam res æstimatas (16), quarum pretium in dotem erat; nec obtinui (17); quasi testator non sensisset de his rebus: atquin si in usum ejus datæ sint, nihil interest, ab ipsa, an ab alio comparatæ sunt. postea apud Aburnium (18) Valentem inveni ita relatum: mulier res æstimatas in dotem dederat, ac deinde maritus ei legaverat his verbis, *quæ ejus causa comparata emptaque essent:* dixit, *emptorum paratorumque* appellatione non contineri ea, quæ in dotem data essent: nisi si maritus eas res, posteaquam ipsius factæ essent, in uxoris usum convertisset.

§. 7. Rebus quæ in fundo sunt legatis, accedunt etiam ea, quæ tunc non sunt, si esse solent: nec (19), quæ casu (20) ibi fuerunt, legata existimantur.

De choro *et* familia. 1. *De legato*, Quæ ibi mobilia mea erunt. 2. *De* area. 3. *De servo legato.*

79. CELSUS [lib. 9. Digestorum].

SI *chorus* aut *familia* (21) legetur, perinde (22) est quasi singuli homines legati sint.

§. 1. His verbis, *quæ ibi mobilia* (23) *mea* (24) *erunt, do lego*, nummos ibi repositos, ut (25) mutui darentur (26) non esse legatos Proculus ait (27): at eos, quos præ

(1) *l.* 85. *infr. de verb. sign.*

(2) Adde Senec. 9. *contr.* 9. Fundo instructo legato uti est, missus studiorum causa debetur: atque ita absens habetur pro præsente: studiorum causa absens abesse non videtur: idem de actore. *l.* 28. §. 38. *l.* 20. §. 6. *infr. de instructo.*

(3) *l.* 86. *supr. de legat.* 2.

(4) *l.* 32. §. 2. *in fin. Supr. de legat.* 2.

(5) Ea esse in fundo videntur, quæ ibi sunt, ut perpetuo sint.

(6) *Al.* Campanum.

(7) *l.* 101. *in fin. infr. h. t. l.* 27. §. *pen. Infr. de instructo.*

(8) Cur non legata? An quia reliqua ibi non erant, ut perpetuo essent? An quod reliqua, et cætera debita certum fundum non afficiunt, sed universum potius defuncti patrimonium? ut *l. si fideicommiss.* 50. §. *tractatum.* 1. *supr. de judic. l. ex facto.* 35. *supr. de hered. inst.*

(9) *l.* 19. *pr. Infr. de auro.*

(10) De marmoribus vid. Panciroll. *tit. de marmorib.* Ans.

(11) Materiæ appellatione non continetur materiatum, quod ad suam materiam reverti non potest. *l.* 57. *supr. h. t.*

(12) Coccum, *l.* 70. §. 12. *in fin. supr. h. t.* rubeum gramen laudatissimum, quod nascitur circa Emeritam Lusitaniæ civitatem. *Goth.* Vide Cott. *in memorabil. verb. Coccum.* Alciat. *lib.* 2. *parerg. cap.* 1. Ans.

(13) Crocinum, aut œnanthinum, aut melinum. Cott. in *voce croceum:* Crocinus idem quod croceus. vel ita, coccinum, id est, cocci coloris, ubi de œnanthino, isgino, seu ysgino aut hysgino, vel bissino ac melino colore tractat. Crocinum quidam putant herbam esse, quam Granam appellant, eamque nigram, et velut coracinam colore corvi. Alciat. 2. *parergon.* 1.

(14) *l.* 58. *supr. h. t.*

(15) De Prætore fideicommissario dixi ad 25. Ulp. §. 12.

(16) Empti et parati legato non continentur res æstimatæ in dotem datæ, si non fuerint ad usum traditæ.

(17) Num hæc sententia justa fuit? sic omnes putant: a quibus Cujacius dissentit. quem vid. 12. *obs.* 9.

(18) Aburnius hic Valens libros fideicommissorum scripsit.

(19) Casu quæ absunt, vel adsunt, abesse vel adesse non videntur.

(20) Vid. *l.* 44. *supr. h. t.*

(21) Vide *l.* 29. *infr. de verb. obl.*

(22) Vide ad hunc locum Cujac. 6. *ad Afric. fol.* 99. Goth. Adde Gœd. *de contrah. stipul. c.* 12. *n.* 55. 56. et Revard *variar. lib.* 5. *c.* 17. Ans.

(23) Adde *l.* 93. *infr. de verb. sign.*

(24) Mobilibus legatis aurum et argentum non debetur, nisi de eis manifeste testator senserit. Paul. 3. *sent.* 6. §. 60.

(25) Esse alicubi non videntur, quæ ibi sunt, ut mutuo dentur.

(26) Facit *l.* 95. *infr. h. t.* vel ut ex eis emerentur prædia. 3. §. 6. *supr. de cont. tut. l.* 22. *C. de adm. tut.*

(27) Cur ita? vel ideo quod legibus præsumitur testator quibuscunque mobilibus memoratis, non generaliter pretiosiora quæque sed specialiter memoraturus fuisse, Harmen. 5. *tit.* 12. alii hanc rationem addunt, quod hæc pecunia animi destinatione non fuit testatori sua. Aliud verò fore volunt, si simpliciter mobilia legata sint. vide in hunc locum Hottom. 3. *obs.* 3. elegantissime tractatem, An pecunia fœneratitia, et in prædiorum emptionem deposita, mobilis sit, necne.

sidii (1) causa repositos habet (ut quidam bellis civilibus (2) factitassent) eos legato contineri : et audisse (3) se rusticos senes ita dicentes *pecuniam sine peculio fragilem esse*, peculium (4) appellantes, quod præsidii causa (5) seponeretur.

§. 2. *Area* legata, si inædificata medio tempore fuerit, ac rursus (6) area sit, quamquam tunc peti non (7) poterat, nunc (8) tamen debetur.

§. 3. *Servus* quoque legatus, si interim manumittatur, et postea servus factus sit, postea peti potest (9).

De conjunctis.

80. IDEM [lib. 35. Digestorum].

CONjunctim (10) heredes institui, aut conjunctim legari, hoc est: totam hereditatem et tota legata singulis data esse, partes (11) autem concursu fieri (12).

De sexu. 1. De muliere vel viro legatis. 2. De pecudibus. 3. De armento. 4. De ovibus. 5. De ovium grege.

81. MODESTINUS lib. 9. Differentiarum.

SErvis (13) legatis, etiam ancillas quidam deberi recte putant: quasi commune nomen utrumque sexum contineat. *Ancillis* vero legatis, masculos (14) non deberi nemo dubitat. † Sed *pueris* legatis, etiam puellæ (15) debentur. Id non æque, in puellis pueros contineri dicendum est.

§. 1. *Mulieribus* vero legatis, etiam (16) virgines debentur (17): sicuti *viris* legatis, etiam pueros deberi respondetur.

§. 2. *Pecudibus* (18) autem legatis, et boves, et cætera jumenta continentur.

§. 3. *Armento* autem legato, etiam boves (19) contineri convenit, non (20) etiam greges ovium et caprarum.

§. 4. *Ovibus* (21) legatis, neque agnos, neque arietes contineri quidam recte existimant.

§. 5. *Ovium* vero grege legato, et arietes et agnos deberi nemo dubitat.

82. IDEM [lib. 9. Regularum].

SErvus, qui in fundo morari solitus erat, si fugerit (22), licet post mortem testatoris apprehendatur, fundo legato, *ut instructus est*, etiam ipse [legato] cedit.

De fructibus et cæteris, quæ vice fructuum sunt. 1. De posteris.

83. IDEM [lib. 10. Responsorum].

QUod his verbis relictum est, *Quidquid ex hereditate bonisve* (23) *meis ad te pervenerit, cum morieris, restituas*: fructus (24) quos heres vivus percepit, item quæ fructuum (25) vice sunt, non (26) venire placuisse: nec enim quicquam proponi, ex quo de his quoque restituendis testatricem rogasse probari potest.

§. 1. Idem testator, qui libertis fideicommissum relinquebat, substitutione inter eos facta expressit, *ut post mortem extremi ad posteros eorum pertineret*: Quæro, cum nemo alius sit, nisi libertus ejus, qui extremo mortuus est, an is ad fideicommissum admitti debeat? Respondit, *Posterorum* (27) appellatione liberos tantummodo, non etiam libertos eorum, quibus fideicommissum relictum est, fideicommisso contineri, nequaquam incertum est.

De his, quæ sunt Romæ, legatis.

84. JAVOLENUS lib. 2. ex Cassio.

CUi, *quæ Romæ* (28) *essent*, legata sunt, ei etiam quæ custodiæ causa in horreis (29) *extra urbem* reposita sunt, debentur (30).

De verbo, meum.

85. POMPONIUS lib. 2. ad Quintum Mucium.

NUper constitutum est a Principe, ut et non adjecto hoc (31), *meum* (32), si quis corpus alicui leget, et ita sentiat, ut ita demum præstetur, si suum sit: ita valere legatum, ut appareat, magis sententiam legantis, non hoc verbum, *meum*, respiciendum esse. et ideo elegans est illa distinctio, ut quotiens certum corpus legatur, ad præsens tempus adjectum hoc verbum, *meum*,

(1) Id est, θησαυρίζειν, reponere in crastinum, et futuras necessitates.

(2) De bello civili vid. *l.* 21. §. 1. *infr. de capt.*

(3) Proverbia an probant? id videtur innuere lex 6. *in fin. supr. de off. Præsid.*

(4) *l.* 4. *l.* 5. §. 3. *supr. de pecul.*

(5) Id est, exercitus transeuntis causa: Rustici enim solebant seponere certam pecuniæ summam pro redemptione fructuum, quam faciebant militibus advenientibus. Revard. *var. lib.* 5. *c.* 17. Ans.

(6) *l.* 22. *supr. de leg.* 1.

(7) Imo peti potest: nec enim desiit esse in rerum natura. *l.* 98. §. *ult. infr. de solut.*

(8) *l.* 36. *supr. de usufr.*

(9) Imo peti non potest. *l.* 27. *in fin. infr. de adim.*

(10) *l.* 85. *supr. de leg.* 1.

(11) Partes concursu fieri dicuntur, quoties uno partem suam non petente, alter qui petit, totum consequitur. *l.* 1. §. 3. *supr. de usufr. adcr.*

(12) V. Ulp. 24. §. 13. *et ibid.* Cuj.

(13) Paul. 3. *sent.* 6. §. 69. Masculinum concipit femininum. *l.* 62. *in fin. supr. h. t. l.* 101. *in fin. infr. de verb. sign.*

(14) Vid. *l.* 45. *supr. de leg.* 2.

(15) Vid. *l.* 204. *Infr. de verb. sign.*

(16) Mulieris legato etiam virgo continetur. *l.* 25. §. 9. *infr. de auro.* adde *l.* 13. *l.* 195. *in fin. infr. de verb. signif. Synops. de loco.*

(17) 44. *Synops.* 3. *c.* 75.

(18) Imo non debentur: Nam ex Servio 2. *Æneid.* Valla notat, mulierum appellatione virgines non contineri: quod tamen hic dicitur, ut et virorum appellatione pueros contineri. Verum legisse vel Tertullianum gravem autorem in lib. de velandis virginibus debuit Valla. Naturale, inquit, vocabulum est fœmina: Naturalis vocabuli generale mulier, generalis etiam speciale virgo, vel nupta, vel vidua, vel quot etiam ætatis nomine accedunt. adde quæ scripsi ad *l. quæritur.* 14. §. 3. *supr. de ædil. edict.*

(19) *l.* 89. *Infr. de verb. signif.* adde quæ scripsi ad *l.* 12. *Supr. de servit. præd. rustic.*

(20) Non enim oves et capræ arant. Armenta autem ab arando.

(21) *l.* 65. *in fin. supr. h. t.*

(22) Fugitivus dicitur esse in eo loco a quo fugit. *l.* 84. §. 10. *supr. de legat.* 1.

(23) Bona et hereditas differunt. adde *l.* 16. §. 1. *infr. ad SC. Trebell.*

(24) *l.* 75. §. 1. *infr. ad SC. Trebell.*

(25) Fructuum vice esse quæ dicuntur? Usuræ, pensiones.

(26) Imo veniunt. *l.* 3. §. 2. *Supr. de usur. l.* 32. *Infr. ad SC. Treb.* An *dicta l.* 3. dies adjecta est fideicommissarii gratia: hic, heredis? An *dicta l.* 32. vox *quantumcumque* usurpata, hic autem vox *quidquid*?

(27) Posterorum appellatione continentur liberi, non liberti.

(28) *l.* 4. §. 4. *Infr. de pen. legat.*

(29) De horreis scripsi ad *l.* 7. *Infr. de instructo.*

(30) Imo non debentur. *l. quæsitum.* 78. §. *ult. supr. h. t. l. si uxori.* 39. *Infr. de auro.* An dicemus deberi, perinde ac si in civitate essent? An quæ extra urbem custodiæ causa deposita fuerunt, ea mente deposita fuerunt, ut essent postea in urbe, et quidem perpetuo? An potius horti extra urbem, horti sunt urbi contigui?

(31) *Meum*, pronomen adjectum certo corpori et verbo præsenti, demonstrationem: incerto corpori, taxationem: futuro tempori, conditionem facit. Goth. Vid. Eman. Cost. *lib.* 1. *select. cap.* 3. Cottam *in verb. annona.* Menoch. *consil.* 1. *n.* 185. 190. 267. 275. Ans.

(32) *l.* 2. *supr. de cond. inst. l.* 6. *supr. de legat.* 1.

non faciat conditionem: si vero incertum (1) corpus legetur (veluti ita, *vina mea*, *vestem meam*) videatur pro conditione hoc verbum esse, *mea*, ut ea demum quæ illius sunt, videantur legata: quod non puto fortiter posse defendi, sed potius et hic vestem, vel vinum, quod suorum (2) numero habuerit, hoc legatum esse; sic enim responsum est, etiam quod coacuerit (3), vinum legato cedere, si id vini numero testator habuisset. † Plane in mortis tempore collatum hunc sermonem, *vestem quæ mea erit*, sine dubio pro conditione accipiendum puto; sed et *Stichum*, *qui meus erit*, puto pro conditione accipiendum: nec interesse, utrum ita, *qui meus erit*, an ita, *si meus erit*: utrobique conditionem eam esse. Labeo tamen scribit, etiam in futurum tempus collatum hunc sermonem, *qui meus erit*, pro demonstratione accipiendum. Sed alio (4) jure utimur (5).

De legato, domum, quæque mea ibi erunt.

86. PROCULUS [lib. 5. Epistolarum].

SI ita legatum est, *domum*, *quæque mea ibi erunt*, *cum moriar*: nummos ad diem exactos a debitoribus, ut aliis nominibus collocarentur, non puto legatos esse. Et Labeonis distinctionem valde probo: qui scripsit, nec quod casu abesset, minus esse legatum; nec quod casu (6) ibi sit, magis esse legatum.

Quæ continentur appellatione legati.

87. PAULUS lib. 4. ad legem Juliam et Papiam.

ET fideicommissum, et mortis causa donatio (7) appellatione *legati* continentur (8).

De lana. 1. *De* materia. 2. *De* nave. 3. *De* massa.

88. IDEM lib. 5. ad legem Juliam et Papiam.

LAna (9) legata, vestem, quæ ex ea facta sit, deberi (10) non placet (11).

§. 1. Sed et *materia* (12) legata, navis, armariumve ex ea factum, non vindicetur.

§. 2. *Nave* autem legata dissoluta (13), neque materia, neque navis debetur.

§. 3. *Massa* autem legata, scyphi (14) ex ea facti, exigi possunt (15).

De conjunctis.

89. IDEM lib. 6. ad legem Juliam et Papiam.

RE (16) *conjuncti* videntur, non etiam verbis, cum duobus separatim (17) eadem res legatur. Item verbis (18) non etiam re, *Titio et Seio fundum æquis (19) partibus do, lego* (20): quoniam semper partes habent legatarii. Præfertur (21) igitur omnimodo cæteris, qui *et re et verbis* conjunctus est. Quod si *re tantum conjunctus sit*, constat non esse potiorem (22). Si vero *verbis quidem conjunctus sit, re autem non*: quæstionis est, an conjunctus (23) potior sit? et magis est ut [et] ipse præferatur (24).

De legato nominatim.

90. IDEM lib. 7. ad legem Juliam et Papiam.

NOminatim (25) legatum accipiendum est (26), quod a quo legatum sit intelligitur: licet (27) nomen (28) pronunciatum non sit.

De reliquis. 1. *De prædiis cum prætorio, sicut a testatore in diem mortis possessa sunt.* 2. *De taberna purpuraria cum servis institoribus et purpura, quæ in diem mortis fuerunt.* 3. *De prædiis sicuti comparata sunt.* 4. *De domo legata.*

91. PAPINIANUS lib. 7. Responsorum.

PRædiis per præceptionem filiæ datis *cum reliquis* (29) *actorum et colonorum*, ea reliqua videntur legata, quæ de reditu prædiorum in eadem causa manserunt:

(1) *l.* 10. *vers. sed quod quintus. infr. de auro.*

(2) *l.* 73. *supr. h. t.*

(3) *l.* 9. §. 2. *infr. de tritico.*

(4) Ut sc. particula *si meus erit*, magis conditionem legati innuat, quam demonstrationem. *l.* 6. *supr. de leg.* 1.

(5) Imo non alio jure utimur: hæc enim particula demonstrationem innuit. *l.* 34. *in fin. infr. de auro.*

(6) Casu rem alicubi, seu certo loco esse, non inspicimus, sed hoc potius, perpetuo ibi esse. vid. *l.* 44. *supr. h. t. l.* 35. §. 3. *supr. de hered. inst.*

(7) An ut fideicommissum et mortis causa donatio legati appellatione continetur, ita et hereditas continetur? *l. lege obvenire.* 130. *infr. de verb. sign.* vid. Bart. in *l. filium.* 5. §. *si legata. infr. de legat. præstand.*

(8) §. 1. *Inst. de donat.*

(9) Adde *l.* 70. *supr. h. t.* Paul. 3. *sent.* 6. §. 85. *in fin.*

(10) Dixi ad *l.* 44. §. 2. *supr. de legat.* 1. Potentior est enim forma quam materia: præstantior est in veste formæ natura, quam materiæ. Imo etsi ex lana legata vestimentum fiat, legatum nihilominus debetur. *l.* 44. §. 2. *supr. de leg.* 1. Goth. Nota quod purpura destinata negotiationi non continetur legato mobilium. Vid. Mantic. *de conjectur. lib.* 9. *tit.* 3. *n.* 3. Ans.

(11) Vide Cujac. 5. *ad Afric. fol.* 65.

(12) *l.* 57. *supr. h. t.*

(13) *l.* 10. §. 7. *supr. quib. mod. ususfruct. l.* 83. §. 5. *infr. de verb. oblig. l.* 98. §. 8. *in med. infr. de solut.*

(14) *d. l.* 44. §. 2. *supr. de leg.* 1.

(15) Imo non possunt. *l.* 10. §. 5. *supr. quibus mod. ususfr.*

(16) *l.* 142. *infr. de verb. sign.* vid. in hanc legem Alciat. *hic. et* 4. *paradox.* 8. *et* 9. *c.* 7. Ripensem et Zasium. 1. *respons.* 18. Porro, re tantum conjuncti sunt, quibus separatim, hoc est, diversis orationibus eadem res legatur. *Goth.* Adde Charond. *verisimil. lib.* 2. *cap.* 14. Fachin. *lib.* 4. *controvers. cap.* 98. Et an post legem Papiam sublatum fuerit jus accrescendi et conjunctionis, vide Emund. Merill. *var.* 39. Ans.

(17) Id est, duabus orationibus.

(18) Verbis tantum conjuncti dicuntur, quibus una et eadem oratione partes ejusdem rei relinquuntur. adde *l.* 3. §. 1. *supr quib. mod. ususfruct. amitt.*

(19) Adde *l.* 13. *l.* 66. *supr. de hered. inst.*

(20) De jure accrescendi ediderunt tractatus Duarenus, et Goveanus, hancque legem repetivit Villa Longa, Hispanus. et eandem pro se quisque interpretati sunt Alciatus, Ferretus, Ripa, Politus, Besutius et Bolognetus. vide et Joannem Robertum *lib.* 2. *sent. jur. cap.* 24. *et.* 25. Goveanum *lib.* 1. *animadvers.* Forcatulum *Necyomant. dial.* 59. Mod.

(21) Conjunctus simul re et verbis, re tantum vel verbis tantum conjuncto præfertur.

(22) *Subaudi* re et verbis conjuncto.

(23) Quis? an hac voce intelligendus est re et verbis conjunctus? Quidam putant: nam cum mox sequatur, conjunctum esse potiorem, satis ostenditur re et verbis conjunctum, conjuncto verbis tantum esse potiorem. Alii hanc vocem *conjunctus* accipiunt pro verbis tantum conjuncto, hac sententia: Conjunctus verbis tantum potior est re tantum conjuncto. Nam si hoc modo potior est verbis tantum conjunctus, dicendum est eum potiorem esse re tantum conjuncto, cum utroque conjuncto non sit potior. Alii contra, hanc eandem vocem *conjunctus* accipiant, de re tantum conjuncto, quem verbis tantum conjuncto anteponant. Hanc Bologninus re tantum conjunctos præferri ait. Hugolini tamen et Petri, communis denique sententia est, verbis tantum conjunctos præferri re tantum conjunctis. Azo, Accursius, et alii multi neutrum alteri præferri, sed simul admitti existimant. vid. Grass. *tio. sentent.* §. *jus adcrescendi. qu.* 13.

(24) De jure adcrescendi hic communiter tractatur, de quo vide Grass. 10 *sentent.* §. *jus adcrescendi.*

(25) *l.* 34. *infr. de cond. et demonstr.*

(26) Nominatim legatum videtur, quod a quo legatum sit intelligitur. adde Theoph. *versic. nominatim. Inst. de exhered. liber.*

(27) Nominatim legatum intelligitur, non tantum ex pronunciatione, sed ex intellectu.

(28) Proprium.

(29) Vide *l.* 97. *l.* 101. *infr. h. t.*

alioquin pecuniam a colonis exactam et in Kalendarium in eadem regione versam, *reliquis* non contineri, neque colonorum neque actorum, facile constabit, tametsi nominatim actores ad filiam pertinere voluit.

§. 1. Ex his verbis, *Lucio Titio prædia mea illa cum Prætorio, sicut* (1) *a me in diem mortis meæ possessa sunt, do*, instrumentum rusticum, et omnia, quæ ibi fuerunt, quo domus fuisset instructior, deberi convenit: colonorum reliqua non debentur.

§. 2. Pater filio *tabernam* (2) *purpurariam cum servis institoribus et purpuris, quæ in diem mortis ejus ibi fuerunt*, legavit: neque pretia purpuræ condita, neque (3) debita (4), neque reliqua legato contineri placuit.

§. 3. *Titio Seiana prædia, sicuti comparata sunt, do, lego:* cum essent Gabiniana quoque simul uno pretio comparata, non (5) sufficere solum argumentum emptionis respondi, sed (6) inspiciendum, an literis (7) et rationibus (8) appellatione Seianorum Gabiniana quoque continerentur, et utriusque possessionis confusi (9) reditus, titulo Seianorum accepto lati essent.

§. 4. Balneas legatæ *domus* esse portionem constabat: quod si eas publice (10) præbuit, ita (11) domus esse portionem balneas, si per domum quoque intrinsecus adirentur, et in usu patrisfamiliæ vel uxoris nonnunquam fuerunt, et mercedes ejus inter cæteras meritoriorum domus rationibus accepto ferebantur, et uno pretio comparatæ vel instructæ communi conjunctæ fuissent.

§. 5. Qui domum possidebat, hortum (12) vicinum (13) ædibus comparavit, ac postea *domum* legavit: si hortum domus causa comparavit, ut amoeniorem domum ac (14) salubriorem possideret, aditumque (15) in eum per domum habuit, et ædium hortus additamentum (16) fuit, domus legato continebitur.

§. 6. Appellatione *domus* insulam quoque injunctam domui videri (17), si uno pretio cum domo fuisset comparata, et utriusque pensiones similiter accepto latas rationibus ostenderetur (18).

De instrumentis, et pecunia.

92. PAULUS lib. 13. Responsorum.

SI *mihi Mævia et Nigidia filiæ meæ heredes erunt, tunc Mævia e medio sumito, præcipito sibique habeto fundos meos illum et illum cum casulis, et custodibus omnium* (19) *horum fundorum, et cum his omnibus agris, qui ad conjunctionem cujusque eorum fundorum emptione, vel quolibet alio casu obtigerint: item cum omnibus mancipiis, pecoribus, jumentis, cæterisque universis speciebus, quæ in* (20) *iisdem fundis, quæve eorum, cum moriar, erunt: uti optimi maximique sunt, utique eos in diem mortis meæ possedi, et* (*ut plenius dicam*) *ita uti eluduntur:* In fundo autem uno ex his qui prælegati sunt, tabularium (21) est, in quo sunt et complurium mancipiorum emptiones, sed et fundorum et variorum contractuum instrumenta, præterea et nomina debitorum: quæro, an (22) instrumenta communia sint? Respondi, secundum ea, quæ proponuntur, instrumenta (23) emptionum, item debitorum, quæ in fundo prælegato remanserunt, non (24) videri legato contineri.

§. 1. His verbis domibus legatis, *fidei heredum meorum committo* (25), *uti sinant eum habere domus meas, in quibus habito, nullo omnino excepto, cum omni instrumento* (26), *et repositis omnibus*, non videri testatorem de pecunia (27) numerata, aut instrumentis debitorum sensisse.

De alienatione prohibita. 1. De confessione debiti facta in testamento. 2. De prædiis uti possessa sunt, et quæcunque ibi erunt tempore mortis. 3. De fratribus et sororibus. 4. De fundo cum sylvis uti optimus maximusque est. 5. De coherede in re legata recipiendo.

93. SCÆVOLA [lib. 3. Responsorum].

LUcius Titius testamento suo cavit, *ne* (28) *ullo modo prædium suburbanum aut domum heres alienaret*: filia ejus heres scripta heredem reliquit filiam suam: quæ

(1) *l.* 20. *in fin. infr. de instructo.* vide Paul. 3. *sent.* 6. §. 53. *l.* 52. *in fin. supr. de act. empt.*

(2) Taberna purpuraria legata cum purpuris et institoribus ejus, pretia purpuræ condita vel debita non debentur eo legato.

(3) Imo debita, *l. cum pater.* 77. §. *mensæ.* 16. *supr. de legat.* 2. ibi legatur mensa, seu negotiatio: hic taberna, seu locus.

(4) *l.* 86. *supr. de legat.* 2.

(5) Probari solo emptionis titulo fines plebanatus, hinc colligit post Accurs. *Bart.*

(6) Voluntas testatoris magis colligitur ex ejus usu, quam ex instrumentis emptionis.

(7) Rem actori edere ad intentionem juvandam, hinc colligit Bartolus.

(8) Hoc genus probationis est firmissimum. *l.* 1. *infr. de reb. dub.*

(9) *l.* 20. §. 7. *infr. de instruct.*

(10) Domo legata balneum ejus, quod publicum probatur, nisi alias separetur, legato cedit. Paul. 3. *sent.* 6. §. 57.

(11) Non ex una, sed ex pluribus conjecturis colligitur legato domum balneas contineri, quæ publice præberi solebant. adde *l.* 52. §. 4. *supr. h. t.* vide Cujac. *consult. l.* 35.

(12) Domo legata, hortus debetur, si hortus domus causa comparatus est, ut amoenior ac salubrior domus esset, et aditus in eum per domum fuit; denique si hortus ædium additamentum fuit.

(13) Adde *l. ult. supr. de serv. præd. urban.*

(14) Hortos amoenitatis et salubritatis causa comparamus.

(15) Aditui cedit res ea, ad quam per eum aditum acceditur. Ex aditu judicatur, res una cedat alteri, an non cedat. adde *l. quod conclave.* 47. *infr. de damno.*

(16) Additamenta etiam immobilia cedunt principalibus suis.

(17) Primogenito seu majori natu insula hujusmodi accessura est, si vi statuti domum paternam jure hereditario consequi debeat. *Bartolus.*

(18) Addit Bartolus, idem dicendum esse, si aliunde aditus non sit. *l.* 27. *in fin. infr. de damn.* adde *l.* 91. *supr. h. t.*

(19) Etsi hoc legatum latissime patet, non tamen eo continentur instrumenta. *infr. h. t.*

(20) *l.* 41. §. 6. *in fin. l.* 78. §. 1. *l.* 91. §. 2. *supr. h. t. l.* 86. *princ. supr. de legat.* 2. *l.* 12. §. 45. *l.* 18. *in fin. infr. de instruct.*

(21) Tabularium, locus ubi tabulæ et instrumenta servantur.

(22) Instrumenta non continentur legato generali.

(23) Instrumenta legato generali non continentur.

(24) Imo, videntur contineri. *l.* 27. §. 3. *in fin. infr. de instruct.*

(25) Vide Cravetiam *ad l.* 1. *de leg.* 1. *num.* 72. *et seq. num.* 78. Jasonem et Decium *ad l. singularia. sum. si certum petat.* Ant. Fab. *ad l. Gallus.* §. *quidam recte. ff. de lib. et posthum. n.* 199. Gomesium ad §. *Item Serviana. num.* 20. *Instit. de act.* Versus Decium *cons.* 472. Ariam Pinellum *in repetit. ad l.* 1. *part.* 2. *num.* 46. *C. de bon. matern.* Mor.

(26) Instrumenti vox ad instrumentum domuum (quarum ante facta mentio est) refertur. Proinde legata domo cum omni instrumento, pecuniæ in ea domo repertæ non debebuntur, nec enim pecunia domus est instrumentum.

(27) Adde *l.* 79. §. 1. *Supr. h. t.*

(28) Alienare prohibito Titio herede, heres Titii alienare potest, videtur enim hæc prohibitio unius ac certi cujusdam tantum heredis esse. Aliud fuerit, si testator indefinite heredem alienare vetuerit; hoc enim interdicto omnes testatoris heredes, etiam secundi, prohibentur alienare, *ut hic. l. si plures. infr. h. t. Novell. de restit.* Quid, si filios alienare voluit? nepotibus jus alienandi est, *d. Novell.* Goth. De præcepto testatoris quando valeat vel vel non, vid. Sim. de Prætis, *de interpretatione ultim. volunt. lib.* 4. *solut.* 4. *num.* 2. et 3. et 22. 26. 33. *et seq.* Bellon *supput. lib.* 1. *cap.* 14. Ans.

easdem res diu possedit, et decedens extraneos heredes instituit. Quæsitum est, an prædia pertinerent ad Juliam, quæ Lucium Titium testatorem patruum majorem habuit? Respondit, nihil proponi contra voluntatem defuncti factum, quo minus ad heredem pertineret, cum hoc nudum (1) præceptum est.

§. 1. *Semproniæ mulieri* (2) *meæ reddi* (3) *jubeo ab heredibus meis centum aureos, quos* (4) *mutuos acceperam.* Quæsitum est, si hanc pecuniam, ut debitam Sempronia petens (5) victa sit: an fideicommissum peti possit? Respondit secundum ea, quæ proponerentur, posse ex causa fideicommissi peti, quod apparuisset non fuisse ex (6) alia causa debitum.

§. 2. Quidam prædia legavit libertis, adjectis his verbis, *uti a me possessa sunt, et quæcunque ibi erunt cum moriar.* Quæsitum est, an mancipia (7) quæ in his prædiis morata in diem mortis patrisfamilias fuerunt operis rustici causa, vel alterius officii, cæteræque res, quæ ibi fuerunt, ad legatarios pertineant? Respondit, pertinere.

§. 3. Quæsitum est, an, quod heredes fratribus (8) rogati essent restituere, etiam ad sororres pertineret (9)? Respondit, pertinere (10), nisi aliud sensisse testatorem probetur.

§. 4. Collegio (11) fabrorum *fundum cum sylvis, quæ ei cedere solent, uti* (12) *optimus maximusque esset*, legavit. Quæro, an ea quoque quæ in diem mortis ibi fuissent, (id est, fœnum, pabulum, palea, item machinæ, vasa vinaria, id est, cuppæ, et dolia quæ in cella defixa sunt: item granaria) legata essent. Respondit, non (13) recte peti quod legatum non (14) esset.

§. 5. Ex (15) parte dimidia herede instituto, per præceptionem fundum legavit, et ab eo ita petiit, *Peto uti velis coheredem tibi recipere* (16) *in fundo Juliano meo, quem amplius te recipere jussi, Clodium Verum, nepotem meum, cognatum tuum.* Quæro, an pars fundi ex causa fideicommissi nepoti deberetur? Respondit, deberi.

De petitione, ne fundus de nomine testatoris exeat.

94. VALENS [lib. 2. Fideicommissorum].

IS, qui complures libertos relinquebat, tribus ex his fundum legaverat: et petierat, *ut curarent, ne* (17) *de nomine suo* (18) *exiret.* Quærebat, ex tribus qui primo moriebatur, utrum utrique, vel alteri ex his, qui sibi in legato conjuncti essent, relinquere partem suam deberet: an possit vel alii conliberto suo eam relinquere? Placuit, etsi voluntatis quæstio esset, satis illum facturum, etsi alii (19) reliquisset. Quod si nulli dedisset: occupantis an omnium conlibertorum; et num eorum tantum, quibus pariter legatum esset, petitio fideicommissi esset, dubitabatur? et Julianus recte omnibus debere putavit.

Interpretatio verborum, quantas summas.

95. MÆCIANUS lib. 2. Fideicommissorum.

QUisquis mihi heres erit, *damnas esto dare, fideique ejus committo, uti det quantas* (20) *summas dictavero, dedero:* Aristo res quoque corporales contineri ait ut prædia, mancipia, vestem, argentum: quia et hoc verbum *quantas* non ad numeratam duntaxat pecuniam referri, ex dotis relegatione, et stipulationibus emptæ (21) hereditatis apparet; et *summæ* (22) appellatio similiter accipi deberet, ut in his argumentis, quæ relata essent ostenditur; voluntatem (23) præterea defuncti, quæ maxime in fideicommissis valeret, ei sententiæ suffragari: neque enim post eam præfationem (24) adjecturum testatorem fuisse res corporales (25), si duntaxat pecuniam numeratam præstari voluisset.

De hereditate restituenda.

96. GAJUS lib. 2. Fideicommissorum.

SI Titius ex parte heres rogatus sit, *Mævio hereditatem restituere*, et rursus *Titio coheres ejus* rogatus sit *partem suam, aut partis* (26) *partem restituere:* an hanc quoque partem, quam a coherede ex fideicommisso recipit, Titius restituere Mævio debeat, Divus Antoninus consultus, rescripsit, non (27) debere restituere: quia *hereditatis* appellatione, neque legata neque fideicommissa continentur (28).

De reliquis.

97. PAULUS lib. 2. Decretorum.

OSidius (29) quidam, instituta filia Valeriana herede actori suo Antiocho data libertate, *prædia certa et peculium et* reliqua (30) *relegaverat, tam sua, quam* ...

(1) Nudum præceptum testatoris non valet. *Bart.* Nudum dicitur, quod nullam præcepti rationem habet. *l.* 38. §. 4. *Supr. h. t.*

(2) Mulier hic sumitur pro uxore, ut in *l. Titii. infr. de auro et argent.* Anton. Augustin. *emend. lib.* 2. *c.* 1. Ans.

(3) Vide *l.* 94. *infr. de verb. sign.*

(4) Confessio a testatore facta nocet ei testamento confitenti. dixi ad *l.* 37. §. 6. *supr. h. t.*

(5) *l.* 28. *in fin. infr. de liberat.*

(6) Sententia absolutoria in una causa lata, non parit exceptionem rei judicatæ adversus eum, qui ex alia causa agere velit.

(7) Vide *l.* 32. *in fin. supr. de leg.* 1.

(8) Fratrum appellatione continentur etiam sorores, *ut hic.* consanguinei, vel uterini secundi gradus, nisi forte alia sit alicubi loquendi ratio, 22. *qu.* 2. *can. quærit.*

(9) Appellatione fratris soror continetur; et etiam in statuto vel dispositione testatoris appellatione fratrum veniunt sorores. Decius *ad reg. Fœminæ. in fin. num.* 122. *de reg. jur.* Marsil. *singul.* 39. Bellonus *lib.* 1. *supputat. cap.* 14. Mod.

(10) Vide *l.* 38. *supr. familiæ.*

(11) Collegium suum etiam fabri habuerunt Romæ.

(12) *l.* 69. §. 3. *supr. de leg.* 1. *l.* 22. *infr. de instructo.*

(13) Imo, recte hæc petuntur. fundo enim legato *uti optimus est*, etiam instrumenta fundi debentur. *l. fundo.* 22. *infr. de instructo.*

(14) Atqui vendita domo, hujusmodi res emptori cedunt. *l.* 18. *l.* 54. *in fin. supr. de act. empt.* Tiraquell. *lib. de retract.* §. 1. *gloss.* 7. *num.* 98. hic mendum esse putat.

(15) Extat hic idem locus in *l. pater filium.* 38. *in fin. Supr. h t.*

(16) His verbis, *Recipe tibi coheredem in fundo Juliano Claudium*, fideicommissum inducitur.

(17) Similis petitio est in *l.* 38. §. 1. *supr. h. t. l.* 108. *infr. de cond. et demonst.*

(18) Libertos gentilitium nomen patronorum suorum usurpasse hinc colligitur: qua de re dixi ad *l.* 108. *infr. de condit. et demonstrat.*

(19) Et sic appellatione familiæ continentur non nominati a defuncto. *Bart.*

(20) Adde *l.* 117. *infr. de verb. signific. l.* 37. *pr. supr. de peculio.*

(21) *l.* 2. *supr. de hered. vel act. vend.*

(22) Summæ verbum speciebus et corporibus adcommodatur, non vi propria, sed ex manifestaria defuncti voluntate: qui cum dixisset initio, *quas summas dictavero, do lego*, dictavit postea corpora.

(23) Voluntas defuncti maxime in fideicommissis spectanda. *v. l.* 7. *C. de fideicommiss. l. pen. supr. de legat.* 1.

(24) Præfationem vocat clausulam superiorem, *quantas summas dictavero.*

(25) Incorpoream rem esse pecuniam, hinc colligit Hottom. 15. *illustr.* vide *l.* 94. §. 1. *infr. de solut.*

(26) Adde *l.* 164. *infr. de verb. sign.*

(27) Imo debet, *l.* 16. *C. de fideic.*

(28) Imo continentur; est enim hereditas successio in universum jus defuncti. *l.* 24. *infr. de verb. signific.* Inter jura defuncti legata continentur.

(29) *Al.* Ofilius.

(30) *l.* 91. *supr. h. t. l.* 17. *infr. de opt. l.* 20. §. 3. *Infr. de instruct.* Goth. Quid significet *reliqua*, vid. Ant. Augustin. *emend lib.* 2. *cap.* 6. Ans.

onorum : legatarius proferebat , manu patrisfamilias reliquatum , [et] tam suo , quam colonorum nomine : item in eadem scriptura adjectum in hunc modum , *item quorum rationem reddere debeat , scilicet quæ in condito habuerat paterfamiliæ , frumenti , vini , et cæterarum rerum*, quæ et ipsa libertus petebat , et ex reliquis esse dicebat , et apud Præsidem obtinuerat : Ex diverso cum diceretur , reliqua colonorum ab eo non peti , nec propria ; diversam autem causam esse eorum , quæ in condito essent : Imperator (1) interrogavit (2) partem (3) legatarii , quærendi (4) causa : pone, inquit, in condito centies (5) aureorum esse , quæ in usum sumi solerent , diceres totum , quod esset relictum in arca deberi ? et placuit , recte appellasse. † A parte legatarii suggestum est , quædam a colonis post mortem patrisfamiliæ exacta : respondit , hoc quod post mortem exactum (6) fuisset , reddendum esse legatario.

De verbo , heres.

98. Idem libro singulari de forma testamenti.

Si plures gradus (7) sint heredum , et scriptum sit , *heres* (8) *meus dato :* ad omnes (9) gradus hic sermo pertinet : sicuti hæc verba , *quisquis mihi heres erit.* Itaque si quis velit non omnes heredes legatorum præstatione onerare , sed aliquos ex his , nominatim damnare debet.

De mancipiis urbanis et rusticis. 4. *Si idem sit lecticarius et cocus* , 5. *Vel verna et cursor.*

99. Idem libro singulari de Instrumenti significatione.

Servis *urbanis* (10) legatis , quidam urbana mancipia non loco (11) sed opere separant , ut licet in prædiis rusticis sint , tamen , si opus rusticum non faciant , urbani videantur. Dicendum autem est, quod urbani (12) intelligendi sunt , quos paterfamilias inter urbanos adnumerare solitus sit : quod maxime ex libellis familiæ , item cibariis (13) deprehendi poterit.

§. 1. *Venatores* (14) et aucupes utrum in urbanis , an rusticis contineantur , potest dubitari : sed dicendum , ubi paterfamilias moraretur , et hos alebat , ibi eos numerari.

§. 2. *Muliones* (15) de urbano ministerio sunt : nisi propter opus rurestre testator eos destinatos habebat.

§. 3. Eum , qui natus est ex ancilla urbana , et missus in villam nutriendus , interim in neutris esse quidam putant : videamus , ne in urbanis esse intelligatur ? quod magis placet.

§. 4. Servis *lecticariis* legatis , si idem lecticarius sit et cocus : accedet (16) legato.

§. 5. Si alii *vernæ* (17) , alii *cursores* legati sunt , si quidam et vernæ et cursores sint , cursoribus cedent : semper enim species (18) generi derogat. † Si in specie (19) aut in genere utrique sint : plerumque (20) communicabuntur.

De verbo , reddere. 1. *De duabus statuis marmoreis* , *et omni marmore legatis* . 2. *De factis paratisque uxoris causa.* 3. *De vasis.* 4. *De testudineis.*

100. Javolenus lib. 2. ex posterioribus Labeonis.

Heres meus damnas esto Lucio Titio Stichum servum meum reddere (21) *:* vel ita , *illum servum meum illi reddito.* Cascellius ait , deberi : neque id Labeo improbat : quia qui reddere (22) jubetur , simul et dare jubetur.

§. 1. Duæ *statuæ marmoreæ* cuidam nominatim , item omne *marmor* erat legatum : Nullam statuam marmoream , præter duas , Cascellius putat deberi : Ofilius , Trebatius contra : Labeo Cascellii sententiam probat : quod verum puto ; quia duas statuas legando , potest videri non putasse in marmore se statuas legare (23).

§. 2. *Uxori meæ [vestem] , mundum muliebrem , ornamenta omnia , aurum , argentum , quod ejus causa factum paratumque esset , omne do lego.* Trebatius hæc verba , *quod ejus causa factum paratumque est* , ad aurum et argentum duntaxat referri putat : Proculus ad omnia (24) : quod et verum est.

§. 3. Cui *Corinthia* (25) *vasa* (26) legata essent , et βάσεις (id est , *bases seu fulcra*) quoque eorum vasorum collocandorum causa paratas deberi , Trebatius respondit : Labeo autem id non probat , si eas βάσεις (27) testator numero vasorum habuit : Proculus vero recte ait , si æneæ quidem sint , non autem Corinthiæ , non deberi.

§. 4. Cui *testudinea* legata essent , ei lectos testudi-

(1) Non frustra Imperatoris fit hic mentio : est enim hic locus e libris decretorum Pauli. sunt autem Decreta , sententiæ imperiæ.

(2) In jure reddendo , vel ipsi Principes plerumque partes seu litigatores interrogabant.

(3) Puta patronum legatarii : aut eum qui a legatario erat.

(4) Et quasi irridendi , ut sit quasi ironia , ut in *l.* 3. *supr. quod metus causa.* adde *l.* 24. *infr. de verb. signif.*

(5) Id est , centena millia aureorum.

(6) Reliquorum appellatione non continetur pecunia jam exacta vel quæ ad usum patrisfamilias est deposita. *Bart.*

(7) Et ita sint instituti , et substituti.

(8) Heres in genere simpliciter gravatus et nominatus a testatore omnes heredum gradus complectitur.

(9) *l.* 33. *supr. de leg.* 2.

(10) Urbani servi a rusticis non loco , sed opera separantur ; accidit ut in prædio rustico esse possint servi et tamen urbani esse. *l.* 60. §. 1. *supr. h. t. l.* 65. *pr. supr. de leg.* 2. *l.* 12. *de supellect. l.* 166. *Infr. de verb. sign.*

(11) In quo habitant , *l.* 166. *l.* 198. *infr. de verb. sign.*

(12) Urbani servi , quos urbanorum numero testator habuit.

(13) *l.* 166. *Infr. de verb. sign.* Cibariis , id est , diariis et demensis. Horat. 2. *epist.* cum servis urbana diaria rodere mavis. vide ... ad *Novell.* 6.

(14) Paul. 3. *sentent.* 6. §. 71. *l.* 12. §. 12. *infr. de instructo.*

(15) Paul. 3. *sentent.* 6. §. 72.

(16) Imo non accedet : id enim officium inspiciendum est, in quo magis versatur. *l. legatis.* 65. §. *si unus.* 2. *supr. h. t.* An hic cocus fuerit vilium ciborum ? An ibi æque in utroque officio versatus , in uno tamen assiduus magis quam in alio ?

(17) Vide *l.* 36. *supr. de leg.* 1.

(18) In dubio potior existimatur causa specialis quam generalis. vide quæ notavi ad *l.* 5. *infr. de fidejuss. l.* 1. *infr. de auro. l.* 41. *infr. de pœnis. l.* 80. *infr. de reg. juris. l.* 16. *supr. de legibus.* adde *l.* 7. *Infr. de except. rei judic.*

(19) Atqui species accidentibus non constat. §. *ult. Inst. de jur. personar.* Litis significatione species diversæ dici possunt , quæ solis accidentibus differunt.

(20) *Ut hic.* Accurs.

(21) Reddendi verbo datio continetur. *l.* 94. *Infr. de verb. sign.*

(22) Vide *l.* 94. *Infr. de verb. sign.*

(23) Generalis clausula post quædam specificata ad illa solum refertur , si utraque clausula ab eadem dependeat. *cap. cum dilecti. extr. de donat.* Ans.

(24) Ita ut intelligatur etiam legata vestis ejus causa non parata

(25) Corinthiorum vasorum tanta olim fuit æstimatio , ut argento et auro pene anteponerentur. adde Plin. 34. c. 1.

(26) De legato vasorum vide *l.* 19. §. 10 *Infr. de auro.*

(27) Abaces. *Vulgata et Nebrissens.*

neos pedibus inargentatos deberi, Labeo, Trebatius, responderunt: quod verum est.

De prædiis legatis ὅσα κέκτημαι, hoc est, *quæcunque possideo.* 1. *De fundo ita uti est.*

101. Scævola [lib. 16. Digestorum].

QUi habebat in provincia, ex qua oriundus erat, propria prædia, et alia pignori sibi data ob debita, codicillis ita scripsit: τῇ γλυκυτάτῃ μου πατρίδι [βούλομαι] εἰς τὰ μέρη αὐτῆς δοθῆναι (1), ἀφορίζω αὐτῇ χωρία πάντα, ὅσα ἐν Συρίᾳ κέκτημαι, σὺν πᾶσιν τοῖς ἐνοῦσιν βοσκήμασιν, δούλοις, καρποῖς (2), κατασκευαῖς πάσαις. id est, *suavissimæ patriæ meæ volo in partem suam dari, et ipsi separatim adjudico prædia omnia, quæcunque in Syria possideo, cum omnibus in eis existentibus [et] pecoribus [et] servis, [et] fructibus [et) usu consumptilibus [et] apparatu omni.* Quæsitum est, an etiam prædia, quæ pignori habuit testator, patriæ suæ reliquisse videatur? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non (3) videri relicta: si modo in (4) proprium patrimonium, quod fere (5) cessante debitore fit, non sint redacta.

§. 1. *Peto fundum meum, ita uti* (6) *est, alumnæ meæ dari.* Quæsitum est, an fundo et reliqua colonorum, et mancipia, si qua mortis tempore in eo fundo fuerint, debeantur? Respondit, reliqua (7) quidem colonorum non esse legata: cætera vero videri illis verbis, *ita uti est*, data.

De lateralibus viatoriis, et quidquid in his conditum erit. 1. *De falsa demonstratione.* 2. *De militia.*

102. Idem [lib. 17. Digestorum].

HIs verbis legavit: *Uxori meæ lateraria* (8) *mea viatoria, et quidquid in his conditum erit, quæ membranulis mea manu scriptis continebuntur, nec ea sint exacta, cum moriar, licet in rationes meas translata sint, et cautiones ad actorem meum transtulerim:* hic chirographa debitorum, et pecuniam, cum esset profecturus (9) in Urbem, in lateralibus condidit: et chirographis exactis, quam pecunia erogata, reversus in patriam post biennium alia chirographa prædiorum, quæ postea comparaverat, et pecuniam in lateralia condidit: Quæsitum est, an ea tantum videatur nomina ei legasse, quæ postea reversus in hisdem lateralibus condidit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non deberi, quæ mortis tempore in his lateralibus essent, et membranis manu ejus scriptis continerentur. † Idem quæsiit, an cum emptiones prædiorum in hisdem lateralibus condiderat, prædia quoque legato cedant? Respondit, non quidem manifeste apparere, quid de prædiis sensisset: verum si ea mente emptiones ibi haberet, ut his legatariæ datis proprietas prædiorum præstaretur, posse defendi, prædia quoque deberi.

§. 1. Paterfamilias ita legavit, *Lances numero duas leves* (10), *quas de sigillaribus* (11) *emi, dari volo:* is de sigillaribus leves (12) quidem non emerat, lances autem emptas habebat; et dictaverat testamentum ante triduum quam moreretur. Quæsitum est, an hæ lances, quas emtas de sigillaribus habuit, legato cederent, cum nullas alias de sigillaribus emerit, nec legaverit? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, deberi eas, quas de sigillaribus emisset.

§. 2. Alumno præcepit militiam [emi] his verbis: *Sempronio alumno meo illud et illud: et cum per ætatem licebit, militiam illam cum introitu* (13) *comparari volo: huic quoque omnia integra.* Quæsitum est, si Sempronius eam militiam sibi comparaverit, an pretium ejus, sed et id, quod pro introitu erogari solet, ex causa fideicommissi ab heredibus consequi possit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, posse.

§. 3. Idem testator liberto (14) militiam (15) his verbis legavit, *Seio liberto meo militiam do lego illam*, quam militiam et testator habuit: Quæsitum est, an onera (16) omnia et introitus militiæ ab herede sint danda? Respondit, danda.

De legatis relictis a substituto pupilli exheredati. 2. *De bonorum possessione contra tabulas.*

103. Idem [libro singulari Quæstionum publice tractatarum].

SI pater exheredato filio substituit (17) heredem extraneum, deinde (18) ille extraneus hunc filium here

(1) *Al.* Σοθῆναι.

(2) Σπαταλοῖς, Alciatus legit 4. *dispunct.* 18. a σπατάω, quod est consumo: quasi diceret, cum iis, quæ usu consumi possunt. male. κάρπος ἀπόθετος Polluci, est ὑψυχόμενος καὶ ἡλιούμενος, fructus reservatitius et sole adustus. vid. Ferrandum 1. *explic.* 34. Glossis ἀπόθετον conditum et repositum.

(3) Prædiis legatis, ea non intelligitur testator legasse, quæ pignorata habuit, nisi ex mora debitoris non solventis, ea in proprium patrimonium vertit. vide quæ scripsi ad *l.* 9. *in fin. infr. de supellectili.* Imo videntur relicta. Nam qui omne legat, nihil excipit, *l.* 68. *supr. h. t.* solve: Prædia obligata hic non videntur obligata: quia dictio *omnis* ea duntaxat comprehendit, quæ natura verborum significari possunt. adde *l.* 73. §. 2. *supr. h. t.*

(4) Pignus in proprium patrimonium creditoris versum esse existimatur, cessante diu debitore in solutione.

(5) Cessat debitor in luenda re pignorata, si sit tali pretio pignorata, ut non sit spes ejus amplius luendæ. vide *l.* 31. *Supr. de pignoribus.* et ita restringe *l.* 22. §. 1. *supr. de noxalibus.* Id cum acciait, creditor pignus pene in proprium patrimonium redigit, suumque esse arbitratur, et proinde si mea Romæ existentia legavero, tale pignus legasse videri potero. Meum enim esse putare potui, quod luere diutissimo tempore cessavit meus debitor.

(6) *l.* 78. §. 3. *Supr. h. t. l.* 27. §. *penult. infr. de instructo.* Fundo legato uti est, non debentur reliqua.

(7) Quod reliqui debent coloni, seu reliquatio. hic sunt pensiones a colonis debitæ, ut *l.* 78. §. 3. *l.* 91. *l.* 97. *Supr. h. t. l.* 32. *in fin. infr. de usu et usufruct. legat. l.* 20. *l.* 27. *infr. de instructo.*

(8) Lateralia mea. *Hal.* sic *infr. hic.* in lateralibus condidit pecuniam. *et post*, pecuniam in lateralia condidit. *Item* emptiones prædiorum in lateralia condidit. Lateralia viatoria, sunt capsulæ in quibus ad ephippium utrinque loro suspensis, ea quæ nobis in itinere necessaria sunt, recondimus. *Goth.* Vid. Anton. Augustin. *emend. lib.* 4. c. 8. Ans.

(9) Ea est causa, ob quam pecunia non debetur. *l.* 79. §. *supr. h. t.*

(10) *Puræ* lances sunt, quæ non sunt asperæ signis.

(11) Vox *Sigillaria*, hic locum urbis Romæ significat, in quo sigilla vasaque cælata veniebant. Sueton. *in Claudio. cap.* 5. *et* in *et Nerone c.* 24. Gell. 5. *cap.* 4. Hinc dies sigillariorum in Saturnalib. vid. Alex. ab Alexandro 3. *Genialium* 4.

(12) Atque ita hic testator errat; legat enim lances leves, quæ cælatæ sunt. vide Cujac. 11. *obs.* 30.

(13) *Introitus* verbum etiam repetitur in §. *ultim. Infr. h. t.* tus hic mos fuit, ut pro ingressu aliquid præstaretur prioribus militiæ, scholæ, officii, collegii, curiæ, corporis. Sueton. *in Claudio.* pro introitu sacerdotii. Plin. *ad Trajan.* 10. *epist.* 113. perest ut inspicias, an in omnibus civitatibus certum aliquid nes, qui βουλευταὶ leguntur, debeant pro introitu dare. Solatium suffragium vocat *lex* 11. *C. de prox. sacror. scrin.* Gallis dicit *la bien-venue, l' entrée.*

(14) Militiam libertis interdum legabant patroni.

(15) Militia legata, onera et introitus militiæ præstantur ab here.

(16) Honoraria legit Cujac. ad *l.* 7. *C. de prox. sac. scrin.*

(17) Instituit. vide Cujac. 2. *observ.* 30.

(18) Exheredatum cum substituto suo instituere possumus.

dem instituit, et heres factus intra pubertatem decedat: puto, a substituto ei filio omnino legata præstari non (1) debere: quia non directe (2) sed per successionem ad filium hereditas patris pervenit.

§. 1. Plus, ego in fratre, qui, cum heres extitisset patri, exheredatum fratrem heredem instituit, accepi, substitutum ejus, legatum non debere: ac ne quidem si intestato fratre successerit, quia non principaliter, sed per successionem bona fratris (3) ad eum pervenerunt.

§. 2. Si filius ex uncia heres institutus sit (4), et [ab] eo legata data sint, habeat et substitutum, deinde commisso Edicto per alium filium accepit partis dimidiæ bonorum possessionem: substitutus ejus utrum ex uncia legata (5) præstat, an vero ex semisse? Et verius est, ex semisse (6): [sed (7) ex uncia, omnibus: ex reliquis, liberis et parentibus]

§. 3. Contra quoque si ex dodrante substitutus, commisso Edicto, semissem (8) acceperit bonorum possessionem, ex semisse tantum legata substitutus debebit, quomodo (9) enim augentur, ubi amplius est in bonorum possessione; sic et ubi (10) minus est, deducitur.

(1) Imo substitutus exheredati legata præstare debet: potest enim [le]gatis onerari a testatore. *l. in ratione.* 11. §. *ult. infr. ad leg. [F]alcid.* Substitutus gravari potest, quoties ipsi defuncto est heres; [a]lias non potest.

(2) Id est, non principaliter, §. 1. *infr. h. t.* utrumque idem [e]st. Cuj. *ibi et* §. *ult. Inst. quod cum eo.*

(3) Patris ad eum. Cujac. 2. *obs.* 32.

(4) *Sit, habeat et substitutum, et ab eo legata data sint, [d]einde etc.* sic restituit Cuj. 3. *obs.* 9. quam lectionem non probat Anton. Faber 5. *conject.* 1.

(5) A se, non a pupillo. Cujac. *ibid.*

(6) Usque ad semissem. *l.* 5. §. 1. *infr. de leg. præst.*

(7) Sed ex u. o. e. r. l. et p. hæc verba esse cujusdam imperiti interpretis notat Cujac. *ibid.*

(8) *Semissis acceperit etc.* Cuj. *ibid.*

(9) Oppositum in opposito idem operatur, quod propositum in proposito. *l.* 35. *supr. de vulg.*

(10) *l.* 35. *in fin supr. de vulg. l.* 125. *supr. de legat.* 1.

LIBER TRIGESIMUSTERTIUS.

TIT. I.

DE ANNUIS (1) LEGATIS, ET FIDEICOMMISSIS.

Ubi legatum præstandum.

1. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

CUm *in annos singulos* quid legatum sit, neque adscriptum, quo loco detur: quocunque (2) loco petetur, dari debet: sicuti ex stipulatu (3), aut nomine (4) facto petatur.

De mora heredis.

2. IDEM lib. 6. ad Sabinum.

IN annos (5) singulos heres damnatus *sinere me frui fundo*, si initio anni, quo colere deberem, moram fecerit: licet postea patiatur, quia cultura sim exclusus, tamen totius (6) anni nomine mihi tenebitur: quemadmodum si *diurnas operas Stichi dare damnatus*, non a mane (7) sed a sexta (8) diei hora det, totius diei nomine tenetur.

De legato, annua, bima, trima die. 5. De legato, trima die. 6. De usuris.

3. ULPIANUS [lib. 24. ad Sabinum].

SI legatum sit relictum (9) annua, bima, trima die (10), triginta forte: dena (11) per singulos debentur annos, licet non fuerit adjectum *æquis pensionibus*.

§. 1. Proinde et si adjectum fuerit *pensionibus*, licet non sit insertum *æquis*; item si scriptum fuerit *æquis*, licet non sit adjectum, *pensionibus*: dicendum erit, æquas fieri.

§. 2. Sed si adjectum *pensionibus inæquis*, inæquales debebuntur. Quæ ergo debeantur, videamus. Et puto eas deberi (nisi specialiter testator electionem heredi dedit), qui (12) vir bonus fuerit arbitratus: ut pro facultatibus defuncti et depositione (13) patrimonii debeantur.

§. 3. Sed et si fuerit adjectum *Viri boni arbitratu*, hoc sequemur, ut pro positione patrimonii sine vexatione et incommodo heredis fiat.

§. 4. Quid si ita, *Pensionibus quas* (14) *putaverit legatarius?* an totum petere possit, videamus. Et puto totum non petendum simul: sicut et in heredis electione: fieri enim pensiones debere testator voluit, quantitates duntaxat pensionum in arbitrium heredis aut legatarii contulit.

§. 5. Sed si ita sit legatum, *Heres meus Titio decem trima* (15) *die dato*, utrum pensionibus, an vero post triennium debeatur? Et puto sic (16) accipiendum, quasi paterfamilias de annua, bima, trima die sensisse proponatur.

§. 6. Si cui certa quantitas legetur, *et quoad præstetur in singulos annos certum aliquid velut usuras* (17) jusserit testator præstari: legatum (18) valet, sed (19) in usuris

(1) 44. *Eclog.* 4. legatum in annos singulos, debetur in ingressu anni. *l.* 8. *infr. h. t.*

(2) In dubio legatum ibi dari debet ubi petitur. *l.* 38. *vers. præterea. Supr. de judiciis. l.* 47. §. 1. *supr. de legat.* 1.

(3) Hæ duæ actiones hic recte distinguuntur. Alia est enim obligatio ex stipulatu, alia quæ ex nomine fit: cum ex mensæ scriptura pecunia numeratur, nominibus contrahitur obligatio; cum ex arca ex domo. *l.* 40. *supr. de reb. credit.* per stipulationem. vide Cujac. ad *l.* 9. *supr. de pact.*

(4) Nominibus obligatio (quæ et scriptura fieri dicebatur) olim in usu. §. 1. *Inst. de literar. obl.* tabulas proferebat, qui alterum sibi obligabat ex quoquo contractu, et ad eas scribendas et subsignandas urgebat, ut omissa veteris obligationis causa, ex literarum subsignatione civilis succederet debiti persecutio. Theoph. *Inst. de literar. oblig.* Cum nomina fiebant, pararii interponebantur, signatores advocabantur, et chirographum dabatur. Senec. 2. *de benef.* qui obligabatur, stipulatione interrogabatur quoque: quod tamen nonnulli negant, *arg. l.* 2. §. 1. *l.*38. *infr. de verb. obligat.* Idem Seneca 3. *de benef.* 15. (Porro pararii, quibusdam librarii, *arg. l.* 92. *infr. de reg. jur.* Plauto, *Aulularia*, actuarii: Ulpiano, Tabellio). Testes vero in nominibus Romæ, equites aliique clari nominis, et integræ famæ viri (quales ex albo Prætorio privati litigaturi, aliquid facturi, sibi quasi judices et arbitros eligebant. Seneca 3. *de benef.* 14. Gell. 2.) in provinciis, duumviri, decuriones, et alii non ignobiles, *l.* 22. *supr. de testibus.* Hæc erat formula interrogationis: *Centum illos aureos, quos mihi ex causa mutui debes, tu mihi ex conventione et promissione literarum tuarum dabis?* Tum debitor respondebat, *Ex conventione dabo mearum literarum* (falsus est enim Theoph. *d. loco.* dum commentus est ad creditorem literas misisse debitorem: Is enim præsens interrogabatur, *ut dixi*). Creditor tabulas tenens, parariis dabat transcribendam eam formulam, adjecto loco, die, consule. *l.* 1. §. 2. *Supr. de edendo. l.* 9. *princ. infr. de pœnis.* Testes deinde subsignabant, et nomen eo amplius suum subscribebant. *l.* 39. *infr. de verb. signif. l.* 22. §. 4. *supr. qui testamenta.* modum signandi explicat Paulus 5. *sentent.* 25. *Hi signatores* dicebantur, a testibus utcunque differentes. *l.* 22. *supr. de testibus. l. ult. supr. de lege commiss. l.* 32. §. 1. *Infr. de furtis.* Hujusmodi nomina, syngraphæ appellatæ potius, quam chirographa. Nam in chirographis gesta tantum: in syngraphis, citra fidem veritatis etiam pactio veniebat. *Pædianus.* Ita plurium nomina fiebant. Senec. 2. *de benefic.* plurium scilicet præsentia. Nam qui nomine obligatur, unum tantum nomen facit, non plura. *l.* 41. *in fin. infr. de fideicommiss. libert. l.* 12. §. 11. *supr. mandat.*

(5) Adde *l.* 16. *in fin. infr. de verb. oblig.*

(6) Imo partis tantum, *l. stipulationes non dividuntur.* 72. §. *plane.* 2. *infr. de verb. obligat.* Hic partis aut in parte anni admissa totius temporis commodum abstulit.

(7) Adde *l.* 3. *l.* 15. *infr. de operis libert.*

(8) Hora diei sexta Romanis meridies. vide *l.* 7. *infr. de usurp.*

(9) Dic idem esse si ita legatum sit, donec nubat, *l.* 17. die nundinarum, *l.* 20. §. 1. die natali, *l.* 23. per quadriennium, *l.* 24. *infr. h. t.* quotannis, *l.* 12. §. 6. *infr. quando dies.* si ex reditu pars aliqua legetur. *l.* 58. *in fin. supr. de usufr. et quemadmod.*

(10) Id est, unis, secundis, tertiis pensionibus. *Goth.* Vide Hotom. *de usuris lib.* 2. *c.* 4. *n.* 1. Covarruv. *var. resolut. lib.* 2. *cap.* 11. Budæum ad *l. necessarias. supr. de pignoratit. act.* Ans. Vide Paulum de Castro *ad l. pœnales.* §. *annuæ. ad l. Falcid.* Jasonem *ad l. eum qui Kalendis. num.* 3. *de verb. oblig. et ad l. soluto. n.* 5. *solut. matr.* Mod.

(11) Legatum, *annua, bima, trima die*, præstari debet per annuas pensiones æquales, nisi mens alia testatoris fuerit.

(12) *Quas vir etc.* vel quomodo jussus distribuere arbitrio viri boni fungi debet.

(13) Positione, §. 3. *infr. h. t.* Positionem autem vocat, situm patrimonii.

(14) Dare jubens, pensionibus, quas Tertius aliquis declaraverit, si ille tertius declarare non potuerit, videtur jussisse ut una pensione id detur.

(15) Trima die qui quid dari alteri jubet, compendiose annuam bimam, trimam diem intelligit; unde notat Bartolus, jussum dare tribus terminis, jussum intelligi dare tribus annis.

(16) Id est, post triennium.

(17) De usuris testamentariis vide *tit. C. de usur. et fruct. leg.*

(18) Usurarum præstandarum.

(19) *Usuræ* etiam testamento adjectæ, legatæque, legitimum usurarum modum excedere non debent. Et tamen hinc satis constat jure civili usuras etiam testamentarias permitti. Nam jure Canonico aliud dicendum putat Bartol. adde *l.* 1. *infr. de his, quæ pœnæ causa.*

hactenus debet valere, quatenus modum probabilem (1) usurarum non excedit.

De numero et natura legati annui et transmissione ad heredes.

4. Paulus lib. 62. ad Edictum.

SI *in singulos annos* alicui legatum sit, Sabinus (cujus sententia vera est) plura (2) legata esse ait, et Primi anni purum, sequentium (3) conditionale: videri enim hanc inesse conditionem, *si vivat*, et ideo, mortuo (4) eo (5), ad heredem (6) legatum non transire.

De pensione ultimi anni.

5. Modestinus lib. 10. Responsorum.

A *Vobis quoque cæteri heredes peto, ut uxori meæ præstetis quoad vivet, annuos decem aureos:* uxor supervixit marito quinquennio, et quatuor mensibus. Quæro, an heredibus ejus sexti anni legatum integrum debeatur? Modestinus respondit, integri (7) sexti anni (8) legatum deberi (9).

De pecunia ad ludos, quibus heredes voluit præsidere, relicta.

6. Idem [lib. 11. Responsorum].

ANnuam pecuniam ad ludos (10) civitati reliquit, quibus præsidere heredes voluit: successores heredum negant se debere; quasi testator tamdiu præstari voluisset, quamdiu præsiderent heredes. Quæro igitur, [an] cum præsidendi mentionem fecerit, ad tempus fideicommissum, an perpetuo præstari voluerit? Modestinus respondit, fideicommissum quotannis in (11) perpetuum (12) Reipublicæ præstandum esse.

De eo quod ad scribentis auctoritatem, non ad obligationem inducendam, pertineat.

7. Pomponius lib. 8. ad Quintum Mucium.

QUintus Mucius ait: Si quis in testamento ita scripsit, *Filii filiæque meæ ibi sunto, ubi* (13) *eos mater sua esse volet, eisque heres meus in annos singulos, inque pueros puellasque singulas damnas esto dare cibarii nomine aureos decem:* si tutores eam pecuniam dare nolunt (14) ei, apud quem pueri atque puellæ sunt, nihil est, quod ex testamento agere possit (15): nam ea res eo pertinet, uti [tutores] sciant, quæ voluntas testatoris fuit, uti possint eam pecuniam sine periculo dare. Pomponius; In (16) testamentis quædam scribuntur, quæ ad auctoritatem duntaxat scribentis referuntur, nec obligationem pariunt. Hæc autem talia sunt, si te heredem solum instituam et scribam, *uti monumentum mihi certa pecunia facias:* nullam enim obligationem ea scriptura recipit, sed ad auctoritatem meam conservandam poteris, si velis, facere. † Aliter atque si, coherede tibi dato, idem scripsero. nam sive te solum damnavero, *uti monumentum facias*, coheres tuus agere tecum poterit familiæ erciscundæ, ut facias: quoniam interest (17) illius. quinetiam si utrique jussi estis hoc facere, invicem actionem habebitis. † Ad auctoritatem scribentis hoc quoque pertinet, cum quis jussit *in municipio imagines* (18) *poni:* nam si non honoris municipii gratia id fecisset, sed sua, actio eo (19) nomine nulli competit. Itaque hæc Quinti Mucii scriptura (20), *Liberi mei ibi sunto, ubi eos mater sua esse volet* (21), nullam obligationem parit: sed ad auctoritatem defuncti conservandam [id] pertinebit, ut, ubi jusserit, ibi sint. † Nec tamen semper (22) voluntas ejus aut jussum conservari debet: veluti (23) si Prætor doctus sit, non expedire, pupillum eo morari ubi pater jusserit, propter vitium, quod pater forte ignoravit in eis personis esse, apud quas morari jussit. † Si autem pro cibariis eorum in annos singulos aurei decem relicti sint: sive hoc sermone significantur, apud quos morari mater pupillos voluerit; sive ita acceperimus hunc sermonem, ut ipsis filiis id legatum debeatur: utile erit. et magis enim est, ut providentia filiorum suorum hoc fecisse videatur. Et in omnibus, ubi auctoritas sola testatoris est,

(1) *l.* 1. *pr. Supr. de usuris. l.* 112. *Supr. de leg.* 1. dixi ad *l.* 1. §. 3. *supr. de pignorib.*

(2) *l.* 11. *infr. h. t. l.* 13. *infr. quando dies.* Non est ita in stipulatione, quæ in annos singulos concepta, quæ una est, *l.* 16. *in fin. Infr. de verbor. oblig.* imo unum legatum est. *l. nec semel.* 12. *l. si cum præfinitione.* 20. *l. Firmio.* 26. *in fin. Infr. quando dies legat.* An ibi unum legatum, cujus præstatio divisa fuerit favore heredis? An ibi alimentaria causa est? An ibi certum tempus adjectum? Prior interpretatio magis vera.

(3) In legatario singulis annis capacitatem exigimus: in stipulationibus initio capacitatem fuisse sat est. *l.* 1. §. 16. *infr. ad l. Falcid. l.* 10. *l.* 23. *Infr. quando dies legat. l.* 35. *in fin. infr. de mort. caus.* v. *d. l.* 16. *in fin. infr. de verb. obligat.* adde *l. post duos.* 15. *C. de advocat. divers. judic.* 1. excipe tamen *l.* 6. *Infr. h. t.*

(4) *l.* 10. *Supr. de cap. minut.*

(5) Legatario sc. et quidem ante conditionem.

(6) Ejus, id est, ipsius legatarii.

(7) Legatum annuum ut transmitti possit, sufficit ultimum annum esse cœptum.

(8) Necdum completi. *l.* 22. *infr. h. t. l.* 58. *supr. de usufr.*

(9) Imo non debetur. *l. si operas.* 26. *l. sed et si quid.* 25. §. *operas.* 2. *supr. de usufr. l. petitionem.* 13. *C. de advocat. divers. judic.* 1.

(10) Annua reipublicæ, *ut hic.* vel templo, ut *l.* 20. *in fin. infr. eod.* legata in perpetuum debentur. adde *l.* 16. *infr. de usu et usufr. legato.* neque morte executoris extinguuntur.

(11) Imo non præstatur in perpetuum, *l. legatum.* 4. *in fin. Infr. de admin. rerum ad civit. pertinentium.* Ibi ad ludos inhonestos relictum est.

(12) Aliud est in usufructu, qui centum annis tantum durat, *l.* 8. *infr. de usu et usufr. leg.* ne proprietas alioqui semper sit inutilis. *Bart.*

(13) Educationem liberorum suorum patres plerumque committebant matrum eorum arbitrio.

(14) Quod justa de causa nolint pupillos ibi morari, ubi mater eorum jussit, vel decrevit.

(15) Officio tamen judicis, quis potest.

(16) In testamentis non omnia, quæ ibidem adscripta sunt, obligant heredem: sunt enim nonnulla, quæ ad auctoritatem duntaxat scribentis referuntur: hoc est, quæ ejus tantum causa, non alterius privati, aut civitatis adjiciuntur. Jussit testator monumentum sibi fieri ab unico et solo suo herede: Ille unicus ac solus heres, nemini obligatus est, ut monumentum id faciat, sed auctoritate solius defuncti ad id cogi potest. Obligatio nulla est, nisi inter divisas personas. Nulla est inter testatorem et heredem: Est inter coheredes. ideoque jussus heres in hac specie monumentum facere, cogi ad id per coheredem potest: quemadmodum invicem eo nomine experiri poterunt, si utrique jussi fuerint monumentum defuncto ponere.

(17) Is agere potest cujus interest, *l.* 5. *in fin. supr. ne quis eum.* hinc exceptio illa valida est, Tua non interest: agere itaque non potes.

(18) Imagines ponendæ in municipio plerumque legabantur. *l.* 17. *in fin. supr. de usur. l.* 14. *infr. de cond. et demonst. l.* 5. *infr. de oper. publ.* Cic. 4. *Verrina. duob. locis.*

(19) V. *l.* 6. *in fin. infr. de auro.*

(20) Scriptura Mucii dicitur, ut alibi Juliani et Africani.

(21) Vel jusserat. *Infr. hic.*

(22) Testatoris non omnem voluntatem servat Prætor, *ut hic.* adde *l.* 14. §. 5. *Supr. de religiosis. l.* 10. *Supr. de confir. tutore.*

(23) Pupillus ubi morari debeat, summæ curæ esse debet judicibus: adeo ut voluntatem parentum ea parte, si pupillus noceat, negligere possint et debeant judices.

neque omnimodo spernenda, neque omnimodo observanda est: sed interventu (1) Judicis hæc omnia debent, si non ad turpem causam feruntur, ad effectum perduci.

Collatio annui legati et ususfructus.

8. Gajus [lib. 5. ad legem Juliam et Papiam].

In singulos annos relictum legatum simile (2) est usuifructui, cum morte (3) finiatur: sane capitis deminutione (4) non finitur, cum ususfructus finiatur: et ususfructus ita legari potest, *Titio usumfructum fundi lego*, [*et*] *quotienscunque capite minutus erit, eundem usumfructum ei do.* Illud certe amplius est in hoc legato, quod ingressu (5) cujuslibet anni, si decesserit legatarius, ejus anni legatum heredi suo relinquit: quod in usufructu non ita est; cum fructuarius, etiam si maturis (6) fructibus, nondum tamen perceptis decesserit, heredi suo eos fructus non (7) relinquet.

De pignore.

9. Papinianus [lib. 7. Responsorum].

Fundus, quem paterfamilias libertis legatorum nomine, quæ in annos singulos reliquit, pignus (8) esse voluit: ex causa fideicommissi rei servandæ gratia recte (9) petetur. Paulus notat (10): Hoc admittendum est, et in aliis rebus hereditariis, ut et in eas (11) legatarius mittatur (12).

De divisione legati. 1. *De eo, quod a testatrice viva præstabatur.* 2. *De centum legatis, præter id quod annui nomine a vivo accipiebat.* 3. *De eo, quod a testatrice viva præstabatur.*

10. Idem [lib. 8. Responsorum].

Seio amico fidelissimo, si voluerit, sicut meis negotiis interveniebat, eodem modo filiorum meorum intervenire, annuos senos aureos, et habitationem qua utitur, præstari volo: non (13) ideo minus annua Seio pro parte hereditaria viventis filiæ deberi placuit, quod ex tribus filiis Titiæ duo aliis heredibus institutis vita decesserunt, cum tam labor (14), quam pecunia divisionem reciperent.

§. 1. *Medico Sempronio quæ viva præstabam, dari volo:* ea (15) videntur relicta, quæ certam formam erogationis annuæ, non incertam (16) liberalitatis voluntatem habuerunt.

§. 2. *Uxori, præter* (17) *id quod a me vivo annui nomine accipiebat, aureos centum dari volo:* annuum videtur, et semel centum aureos reliquisse.

§. 3. *Libertis dari volo, quæ* (18) *viva præstabam*: et habitatio (19) præstabitur: sumptus jumentorum non debebitur, quem actori domina præstare solita fuit utilitatis suæ causa. Ideo nec sumptum medicamentorum medicus (20) libertus recte petet: quem ut patronam (21) ejusque familiam curaret, acceptabat (22).

De numero legatorum. De jure capiendi.

11. Paulus [lib. 21. Quæstionum].

Cum in annos singulos legatur: plura (23) legata esse placet, et per singula legata jus capiendi inspicietur. Idem in servo inspiciendum est ex persona dominorum.

De servitute.

12. Idem [lib. 13. Responsorum].

Gaius Seius prædia diversis pagis Mæviæ et Seiæ legavit, et ita cavit: *Præstari autem volo ex* (24) *prædiis Potitianis prædiis* (25) *Lutatianis annua arundinis millia trecena et salicis mundæ annua librarum singula millia.* Quæro an id legatum defuncta legataria extinctum sit? Paulus respondit, servitutem (26) jure constitutam non videri, neque in personam (27), neque (28) in rem: sed fideicommissi petitionem competisse ei, cui prædia Lutatiana legata sunt. Et ideo, cum annua legata fuerint, mortua (29) legataria, finitum legatum (30) videri.

De conditione implenda.

13. Scævola [lib. 4. Responsorum].

Mævia nepotem ex Mævio puberem heredem instituit, et Lucio Titio ita legavit: *Lucio Titio viro bono, cujus obsequio gratias ago, dari volo annuos, quamdiu vivat, aureos decem, si rebus nepotis mei interveniat, omnemque administrationem rerum nepotis mei ad sollicitu-*

(1) Executoribus testamentariis imminent judices, ut testamenta exequantur. Castrensis in *l. nulli.* 28. *C. de Episcopis.*

(2) Similitudo et dissimilitudo ususfructus, et in annos singulos relicti. Similitudo: utrumque morte finitur. dissimilitudo triplex: nam ususfructus capitis diminutione finitur; potest prorogari in tempus capitis diminutionis; fructuarius in ingressu anni moriens, fructus nondum perceptos ad heredem non transmittit.

(3) V. *l.* 3. *in fin. supr. quib. mod. ususfr.*

(4) *l.* 10. *supr. de capite minutis.*

(5) Legatarius in singulos annos, si in ingressu cujusque anni decesserit, ejus anni legatum heredi suo relinquit.

(6) Et pendentibus: maturi, et pendentes fructus augent legatum.

(7) Fructus pendentes ad heredem suum usufructuarius non transmittit, *l.* 13. *supr. quib. mod. ususfr. amitt. l.* 25. §. 1. *vers. præterea. supr. de usuris. l.* 48. *infr. de adquir. rer. domin.* §. 36. *Instit. de rerum divis.*

(8) Potest ager in alimenta obligari, *l.* 8. §. 15. *supr. de transact.* vide *l.* 12. *infr. de alimentis.*

(9) Cur recte petetur? Qui quid legat super aliquo fundo, cum obligare videtur, *l.* 88 §. *instituto.* 15. *supr. de legat.* 2. vide tamen Romanum. *cons.* 358. *num.* 9. *et cons.* 568. *n.* 2.

(10) Ut singulare scilicet, non tamen reprehendit.

(11) Et interdum heredis ipsius. *l.* 6. *C. ut in poss. legat.*

(12) Si non satisdetur, *infr. ut in possess.*

(13) Imo ideo minus debebitur. *l.* 13. *infr. h. t.* Ibi stetit per eum cum quo morari debebat, hic per casum. adde *l.* 1. *C. de instit. et substitut. l. in testament.* 27. *infr. de cond. et demonstr.*

(14) Labor et pecunia dividi possunt. adde *l.* 13. *infr. h. t.*

(15) Imo ea, quæ tempore mortis præstitit. *l. Mela.* 14. §. 2. *infr. de aliment.*

(16) Incerta nunquam quis in dubio præsumitur promisisse. unde notant, generalem renunciationem non complecti insolitas siccitates. dixi ad *l.* 78. *supr. de contr. empt.* Procuratorem generalem posse ea facere, quæ dominus solitus erat facere. *l. vel universorum.* 12. *supr. de pignorat. act.*

(17) *l.* 54. *supr. de legat.* 3. *Præter*, dictio ponitur inclusive, quoties cadit inter res separatas, quarum una aliam non comprehendit (ut inter genus et species) alias secus. *l. nam quod.* 4. *in fin. infr. de penu leg. c. dudum. ext. de elect.*

(18) Excipienda sunt ex hoc sermone generali, quæ utilitatis meæ causa superstes ei præstabam.

(19) *l.* 33. *infr. de usu et usufr. leg.*

(20) Medicinam exercebant etiam liberti.

(21) Legans, quæ vivus præstabat, ea tantum legat, quæ ipse sui causa, non ejus uxor sui causa præstabat.

(22) *l.* 40. §. 2. *supr. di pact. l.* 9. *in fin. infr. de alimentis.*

(23) V. *l.* 4. *supr. h. t. l.* 28. *supr. quib. mod. ususfr.*

(24) Idem si dixit de fundo. *l. ult. in fin. Supr. de contrah. empt.*

(25) Quemadmodum cum legatur servo meo, adquiritur mihi: ita quando legatur rei meæ, videtur mihi relinqui. *Bald.*

(26) An eo nomine prædium est obligatum? est; generaliter tamen, non specialiter. *l.* 1. *C. comm. de legat. l. creditorib.* 4. *infr. de separat. bonor.*

(27) Imo in personam: cum sit ususfructus. *l. si quis ita.* 20. *supr. de usufr.* Ibi fructus a seipso percipiebat: hic ab alio.

(28) Imo in rem. *l. item.* 3. *l. veluti.* 6. *Supr. de serv. præd. rust.* sane non est servitus, nec enim hic patientia præstatur, ut *l. quoties* 15. *supr. de servit.* sed datur. Hic legantur annua, servitutes vero perpetuæ sunt, *l.* 4. *supr. de servit.* ad numerum res hic relinquitur: servitus realis constituitur ex fundi necessitate. *l. et Atilicinus.* 35. *supr. de servit. præd. rustic.*

(29) Annua præstatio finitur morte legatarii. v. *l.* 10. *supr. de capite minut.*

(30) Non videri. et ita quosdam legisse notat *Bart.*

dinem suam revocaverit. Quæro, cum Lucius Titius aliquo tempore Mævii negotia gesserit, et per eum non (1) stet, quo minus gerat; Publius autem Mævius nollet eum administrare: an fideicommissum præstari debeat? Respondi, si (2) non propter fraudem, aliamve quam justam causam improbandæ operæ causa remotus esset a negotiis, quæ administrare secundum defuncti voluntatem vellet, pecepturum legatum.

§. 1. Uxore herede scripta ita cavit: *Libertis meis omnibus alimentorum nomine, singulis annuos denarios duodecim ab herede dari volo, si ab uxore mea non* (3) *recesserint.* Quæro, cum paterfamilias sua voluntate de civitate difficile profectus sit, ea autem assidue proficiscatur: an liberti cum ea proficisci (4) debeant? Respondi, non posse absolute responderi, cum multa oriri possint, quæ pro bono sint æstimanda: ideoque hujusmodi varietas viri boni arbitrio dirimenda est. † Item quæritur, cum proficiscens eis nihil amplius obtulerit, ac per hoc eam secuti non sint: an legatum debeatur? Respondit: et hoc ex longinquis brevibusque (5) excursionibus, et modo (6) legati æstimandum esse.

De summa non adjecta.

14. Ulpianus [lib. 2. Fideicommissorum].

SI cui annuum fuerit relictum sine (7) adjectione summæ: nihil videri huic adscriptum Mela ait: sed est verior Nervæ sententia (8), quod testator præstare solitus fuerat, id videri relictum: si minus, ex dignitate personæ statui oportebit.

De solutione ante diem.

15. Valens [lib. 7. Fideicommissorum].

[JAvolenus] Eum, qui rogatus *post decem annos restituere pecuniam*, ante (9) diem restituerat, respondit, si (10) propter capientis personam (11), quod rem familiarem tueri non posset, in diem fideicommissum relictum probetur, et perdituro (12) ei id heres ante diem restituisset, nullo modo liberatum esse: quod si tempus heredis (13) causa prorogatum esset, ut commodum medii temporis ipse sentiret, liberatum eum intelligi: nam et plus eum præstitisse, quam debuisset.

Si servo libertas post certum tempus, legatum ex die mortis domini relinquatur.

16. Paulus [lib. 3. ad Neratium].

SErvus *post decem annos liber esse jussus est*, legatumque ei ex die mortis domini in annos singulos relictum est: eorum (14) quidem annorum, quibus jam liber erit, legatum debebitur: interim autem heres ei alimenta præstare compellitur (15).

De legato donec nubat. 1. De vino, quod domi nasceretur.

17. Labeo [lib. 2. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum].

LEgatum ita est: *Atticæ donec* (16) *nubat quinquaginta damnas esto heres meus dare*: neque adscriptum est, *in annos singulos*: Labeo Trebatius, *præsens* legatum deberi putat. Sed rectius dicetur, id legatum (17) in annos singulos deberi.

§. 1. *Vini Falerni, quod domi nascetur, quotannis in annos singulos binos culeos heres meus Attio dato*: etiam pro eo anno, quo nihil (18) vini natum est, deberi duos culeos (19): si modo ex vindemia cæterorum annorum dari possit.

De morte fideicommissarii. 1. Quando legatum peti potest.

18. Scævola [lib. 14. Digestorum].

COdicillis testamento confirmatis (20), fundum libertis legavit, *eumque alienari vetuit: sed pertinere voluit et ad filios libertorum, vel ex his natos*: deinde hæc verba adjecit: *A quibus præstari volo heredi, ex reditu ejus fundi decem per annos singulos, usque ad annos triginta-quinque a die mortis meæ.* Quæsitum est, cum heres a Titio institutus, intra (21) trigesimumquintum annum ætatis decesserit: an residui temporis fideicommissum ex verbis suprascriptis heredis quoque heredi (22) debeatur?

(1) Conditio quæ pendet ex legatarii et tertii voluntate, si tertii facto impeditur, sine facto et culpa legatarii, habetur pro impleta. adde *l.* 10. *supr. h. t. l.* 8. *in fin. infr. de cond. et dem.*

(2) Imo legatum non consequitur, etiamsi sine fraude removeatur. *l. Seio.* 10. *supr. eod.* ibi casu remotus est: hic facto ejus, in cujus persona impleri debuit conditio.

(3) Morari cum aliquo qui tenetur, non tenetur cum simpliciter alio sequi: id tamen arbitrio boni viri declarandum erit. *Bart.*

(4) Adde *l.* 23. *in fin. supr. de cond. inst. l.* 20. *in fin. infr. de oper. libert.*

(5) Uxor tenetur virum sequi, si modica sit excursio. *Bart.*

(6) Hoc est, quantitate legati, quod forte non sufficit ad hujusmodi expensas. Unde notant, vasallum sequi dominum suum non cogi, si itineri faciendo feudi fructus non sufficiant.

(7) Incertum legatum valet, non quia annuum est, sed quia alimenta continet: alias non valet, *l. cum post.* 69. §. *gener.* 4. *supr. de jure dot.* Ita in contractibus incerta promissio non valet, *d.* §. *gener. l. triticum.* 94. *l. ita stipulatus.* 115. *Infr. de verb. oblig.* nisi aliquo alio certum esse demonstratur. *d. l. triticum.* 94. vel nisi causa favorabilis sit, puta dotis, alimentorum, et viæ reficiendæ.

(8) In legato indefinito primum inspicitur consuetudo legantis: deinde ea cessante, modus ejus patrimonii: et sic favore alimentorum legatum incertum valet. *l.* 22. *infr. de alimentis.*

(9) Ante diem restituens legatum, an liberetur. adde *l.* 50. *infr. de oblig. l.* 17. *infr. de reg. jur.*

(10) An tempus capientis seu legatarii causa adjectum præsumitur, an potius heredis? heredis, utpote debitoris, ut notatur in *l. qui Romæ.* 122. *infr. de verb. oblig.*

(11) Si dies adjectus esset propter dantis personam (quod sæpius fit) liceret ante diem solvere. *l. legatis.* §. *cum dies. infr. de condit. et demonstr. l. eum qui.* §. *quoties. infr. de verb. oblig.* licet enim favori pro se introducto renuntiare. *l. si quis. C. de pact.* Mod.

(12) Quid, si non perdituro solvit? solutione heres liberatur.

(13) Dilatio si heredis gratia adjecta fuerit, ante solvi poterit: si legatarii, non poterit. *l.* 122. *infr. de verb. oblig.*

(14) *l.* 113. §. 1. *supr. de leg.* 1. *l.* 30. §. 2. *supr. de leg.* 3.

(15) Imo, non compellitur, cum legatum eo casu non valeat. *l.* 4. *C. de legatis.* An cogitur officio judicis, favore alimentorum? *l. servos.* 17. *infr. de aliment. l. si in metallum.* 3. *pr. Infr. de his, quæ pro non scriptis.* An servus eo tempore, quo servus est, in dominum non agit: liber factus agit pro tempore jam præterito? *l. lecta.* 40. *supr. de rebus cred. l. hujusmodi.* 64. *infr. de verb. oblig.* Prior vera: Nam hic interim, hoc est etiam dum servus est, alere servum dicitur. Quid? an hujus legati nomine servum constituet procuratorem? v. *l. servum quoque.* 33. *supr. de procurat.*

(16) Legatum, *donec nubat*, intelligitur annuum. *Bart.* non præsens, id est, unum. Idem dicendum, si legatum sit, *quoad vivam. l.* 56. §. 4. *infr. de verb. oblig.*

(17) Imo unicum legatum esse videtur, *l.* 39. §. 6. *l. si ita.* 65. *pr. supr. de leg.* 1. Dic, annuum hic esse favore dotis: ut legataria facilius nubat in tam lauta dote, *ut hic.* Idem dicendum in alimentis, et in similibus causis favore dignis.

(18) In annuo legato quod in fructibus unius anni deficit, sequentium annorum fructibus supplendum. *Bart.* in *l.* 13. *Infr. de tritico. l.* 12. *Infr. de alimentis.*

(19) Vid. *l. ult.* §. 1. *supr. de pignorat. act.*

(20) Tali confirmatione heredis opus non est. §. 1. *Instit. de codicillis.*

(21) Et ita ante 35. cujus temporis nominati facta mentio est a testatore.

(22) Deberi, ait Jurisconsultus: atqui annuum legatum finitur morte. *l.* 8. *supr. h. t.*

Respondit, deberi (1): nisi ostendatur a libertis, testatorem ad heredis trigesimumquintum annum respexisse (2).

§. 1. Sticho alumno suo centum, et menstruos decem, et annuos centum, dari voluit: et Semproniam, quam heredem ex triente instituerat, rogavit in hæc verba: *Fidei tuæ committo, Sempronia soror, uti legata quæ alumnis meis reliqui, ex medio recipias, et apud te habeas, quoad usque* (3) *commendatos habeas.* Quæsitum est, cum Sempronia, cujus fideicommissum sit, abstinuerat se hereditate, antequam (4) secundum voluntatem defuncti perciperet pecuniam alumnis relictam, an Sticho de legatis actio etiam ante vigesimumquintum annum competat? Respondit, competere (5).

De morte legatarii onerati fideicommisso. 1. *De legato generali et speciali.* 2. *De eo, quod testatrix viva præstabat.*

19. Idem [lib. 17. Digestorum].

Titia, herede Seia scripta, usumfructum fundi Mævio legavit, ejusque fidei commisit in hæc verba: *A te, Mævi, ex* (6) *reditu fundi Speratiani præstari volo Arrio Pamphilo, et Arrio Sticho,* [*ex*] *die mortis meæ annuos sexcentos quotannis, quoad vivent.* Quæsitum est, cum Mævius annua alimenta præstiterit: post mortem autem ejus fundus ad heredem Titiæ pleno jure redierit, an alimenta, ex fideicommisso, Pamphilo et Sticho debeantur? Respondi, nihil (7) proponi, cur debeant præstari ab heredibus Titiæ: cum ab usufructuario alimenta relicta sunt. ✝ Idem quæsiit, an ab heredibus Mævii legatarii præstanda sint? Respondi, nihil ab herede legatarii: nisi testatorem manifeste probetur voluisse etiam finito usufructu, præstari: si modo id, quod ex usufructu receptum esset, ei rei parandæ sufficeret.

§. 1. Qui Marco homini docto certa annua præstabat, testamento cavit, *Domina* (8) *sanctissima, scio te de amicis meis curaturam, ne* (9) *quid his desit: verumtamen et Marco dari octingenta* (10). Quæsitum est, an Marcus, præstitis sibi ex causa legati octingentis, annua quoque (11) consequi debeat? Respondit, nihil (12) proponi, cur non secundum ea, quæ in consultatione collata essent, debeantur.

§. 2. *Lucio Titio auri pondo* (13) *tria quæ viva præstabam.* Quæro, cum testatrix quadraginta Titio, quoad viveret (14), salarii nomine certam summam, et amplius festorum dierum nomine certum pondus argenti, aut pro eo pretium præstiterit, an eadem ex causa legati vel fideicommissi ab heredibus ejus Titio præstari debeant? Respondit, nihil proponi, cur præstanda non sint.

De conditione. 1. *De eo, quod relictum est sacerdoti, et hierophylaco, et libertis, qui in illo templo erunt.*

20. Idem [lib. 18. Digestorum].

Annua (15) his verbis legavit, *Si morarentur* (16) *cum matre mea, quam heredem ex parte institui.* Quæsitum est, an, mortua (17) matre, conditio adposita defecisse videatur: ac per hoc neque cibaria, neque vestiaria his debeantur? Respondit, secundum ea (18) quæ proponerentur, deberi (19).

§. 1. Attia fideicommissum his verbis reliquit: *Quisquis mihi heres erit, fidei ejus committo, uti det ex reditu cœnaculi mei, et horrei post obitum, sacerdoti* (20) *et hierophylaco* (21), *et libertis, qui in illo templo erunt* (22), *denaria decem die nundinarum* (23), *quas ibi posui.* Quæro, utrum his duntaxat, qui eo tempore, quo legatur, in rebus humanis et in eo officio fuerint, debitum sit, an etiam his, qui in locum eorum successerunt? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, ministe-

(1) Imo non debetur: quia annuum legatum finitur morte legatarii. *l. in singul.* 8. *supr. eod.* Legatum annuum simplex, morte legatarii finitur. Legatum annuum ad certum usque tempus, non item: cum debeatur ac præstetur ad usque finem temporis testamento præstituti.

(2) *Forte legendum est*, non respexisse, hac sententia: Ad annos trigintaquinque legatum est Titio: Titius ante id tempus mortuus est: debeturne legatum residui temporis ejus heredibus? debetur: nisi ostendatur testatorem ad trigesimumquintum annum non respexisse, id est, noluisse fideicommissum heredi præstare a legatariis, si heres ante 35. annum moreretur.

(3) Id est, usque ad 25. annum ætatis. *arg. l.* 21. §. 4. *infr. eod.*

(4) Atqui, tametsi repudians retinere pecuniam apud se potuit, ut ministra, quippe non heres, minister esse potest. *l. alimenta.* 16. *Infr. de alimentis.* Hic quia heres, et ministra, seu executrix relicta simul, hereditate repudiata, ministerium exequendi legati retinere non potest. adde *l. Lucius.* 14. *infr. de fideic. libert.*

(5) Ante diem scilicet. Imo non competit ante diem. *l.* 1. *Infr. de cond. et demonst.* Hic dies adjecta favore legatarii, non ibi. Imo hoc casu nulla omnino petitio esse videtur. *l.* 26. *in fin. infr. quando dies legat.* Hic sine ullo commodo depositam apud se pecuniam habere debuit.

(6) *l.* 20. §. 2. *infr. de alimentis.*

(7) Imo, legatum deficiens remanet apud heredem cum suo onere. *l. si ab eo.* 9. *infr. de usu et usufr. l. un.* §. *pro secundo.* §. *in novissimo.* 5. *C. de caduci. tollend.* Hic legatum cœpit ab ipso legatario, et eo amplius natura sua et voluntate defuncti extinctum: ibi legatum nunquam vere cœpit: quin eo amplius, finitio ejus est extra cogitationem et voluntatem defuncti.

(8) Matronæ dicebantur dominæ, non tantum maritis suis comparatæ. *l.* 41. *pr. Supr. de legat.* 3. *l. ult.* §. 1. *Infr. de auro. Nov.* 74. *c.* 4. sed et ex sese. *l* 38. §. 4. *supr. de leg.* 3.

(9) His verbis, *ne quid his desit*, legare videmur quod vivi atque superstites legatariis præstabamus.

(10) Volo scilicet, hoc enim verbum subintelligitur. *l.* 10. *C. de fideic.*

(11) A legato generali per speciale non receditur, quoties simpliciter relinquitur, non ob eandem causam.

(12) Imo speciei legato receditur a generali. *l. alimenta.* 16. §. *Basilica.* 2. *l. Stichus.* 20. *pr. infr. de alimentis.* An ibi testator id ita voluit expresse: ut putat Accursius? An ibi relicta species est ob eandem causam, ex qua et genus: ut vult Dynus? An ibi legatum alimentorum iterari non potest: hoc autem legatum potest, ut vult Petrus? Atqui rursus dicitur generalem sententiam ad specialem non referri. *l. stipulationes commodissimum.* 53. *l. doli clausula.* 119. *infr. de verb. obl.* Non refertur, si generalis sententia præcedat, et specialis sequatur: secus, si specialis præcedat, et generalis sequatur.

(13) Si testator id pondus legavit, quod præstabat ad numerum, legatum tamen valet ad ipsum pondus.

(14) *Al.* viveret, et salarii.

(15) Cibaria et vestiaria.

(16) Vide ad hanc legem Cujac. 17. *obs.* 22. *in fin.*

(17) *l.* 20. *in fin. infr. de alimentis.*

(18) Si conditio legati deficit morte ejus, in quem collata conditio est, non extinguitur legatum. *ut hic.*

(19) Imo, non debetur. *l.* 1. *C. de institut. l. in testam.* 27. *infr. de cond. et demonst.* Speciale est hic favore alimentorum.

(20) Ecclesiæ sacerdoti legatum, videtur ipsi Ecclesiæ relictum, seu Ecclesiæ intuitu legatum. vide Bart. in *l. civibus.* 2. *infr. de rebus. dub.*

(21) ἱεροφύλακι *Hal.* seu æditio. *l.* 3. §. 3. *Infr. de tab. exhib.*

(22) Vide *l.* 4. *supr. h. t.* Legatum reipublicæ vel templo, perpetuum est. Cujacius ad *l.* 16. *Infr. de verb. oblig.* ait habere se constitutionem Justiniani, περὶ καταλιμπανομένων ἀγκλίων πτωχοῖς. ἢ ξενῶσιν. ἢ ἄλλοις τισὶν εὐαγέσι συστήμασιν· intelligit forte *l.* 46. §. 9. *C. de epi c.*

(23) Nundinæ hic, denicales sunt feriæ, et Novemdialia, de quibus dix. ad Festum.

rium nominatorum designatum : cæterum (1) datum templo (2). † Item quæro, utrum uno duntaxat anno decem fideicommissi nomine dabeantur? an etiam in perpetuum (3) decem annua præstanda sint? Respondit, in perpetuum.

De alienatione prædii, cujus reditus pars relicta est. 1. *De lege Falcidia.* 2. *De fideicommisso reciproco. De fructibus.* 3. *De modo implendo.* 4. *De satisdatione.* 5. *De morte ejus, cujus fideicommissum est.*

21. Idem [lib. 22. Digestorum].

Liberto suo ita legavit : *Præstari volo Philoni, usque dum vivet, quinquagesimam omnis reditus, quæ* (4) *prædiis a colonis vel emptoribus* (5) *fructus ex consuetudine domus meæ præstantur :* heredes prædia vendiderunt (6), ex quorum reditu quinquagesima relicta est. Quæsitum est, an pretii usuræ, quæ ex consuetudine in provincia præstarentur, quinquagesima debeatur? Respondit, reditus (7) duntaxat quinquagesimas legatas, licet prædia vendita sunt.

§. 1. A liberto, cui fundum legaverat ferentem annua sexaginta, per fidecommissum (8) dederat Pamphilæ annua dena. Quæsitum est, si lex Falcidia (9) liberto legatum minuerit, an Pamphilæ quoque annuum fideicommissum minutum videatur (10): cum ex reditu legata sint, qui largitur, etiam si Falcidia partem dimidiam fundi abstulerit, annuam Pamphilæ præstationem? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non videri minutum (11): nisi si alia mens testatoris probaretur.

§. 2. Filium ex dodrante, uxorem ex quadrante instituit heredes: et filii fidei commisit, ut novercæ restitueret hereditatem: ab ea autem petiit, *ut infirmitatem filii commendatam* (12) *haberet : eique menstruos aureos denos præstaret, donec ad vicesimumquintum annum ætatis pervenerit : cum autem implesset eam ætatem, partem dimidiam hereditatis ei restitueret :* filius deducta dodrantis parte quarta ex qua institutus erat, novercæ hereditatem restituit: et postea implevit vicesimumquintum annum ætatis. Quæsitum est, cum noverca universæ hereditatis haberet dodrantem, semunciam (13), et sicilicum (14): an ejus partem dimidiam privigno suo restitueret? Respondi, secundum ea, quæ proponerentur, tantum restituendum, quantum cum eo, quod Falcidiæ nomine filius deduxisset, semissem faceret. † Idem quæsiit, an, quod infirmitati (15) filii pater consulere voluerit, fructus quoque medii temporis noverca ei restituere deberet? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, debere.

§. 3. Lucius Titius testamento patriæ suæ civitatis (16) Sebastenorum centum legavit, uti alternis annis ex usuris ejusdem certamina (17) sub nomine [ipsius] celebrarentur: et adjecit hæc verba : *quod si conditione suprascripta recipere legatam sibi pecuniam civitas Sebastenorum noluerit, nullo modo heredes meos obligatos ei esse volo : sed habere sibi pecuniam :* postea Præses Provinciæ ex nominibus debitorum hereditariorum elegit idonea nomina, et in causam legati Reipublicæ adjudicavit (18), post cujus sententiam Respublica a plerisque adjudicatis sibi pecunias percepit. Quæsitum est, an si Respublica conditionibus (19) testamento adscriptis postea non paruerit, legatum ad filios heredes pertineat? Respondit, Rempublicam voluntati (20) testatoris parere compellendam (21): ac nisi faciat, in his quidem summis quæ per numerationem vel novationem (22) solutæ (23) sunt, utili repetitione (24) heredes adjuvandos: ab his vero nominibus, quæ neque solverunt Reipublicæ, neque novatione (25) abscesserunt a pristina obligatione, non prohibendos, quo minus debitum petant.

§. 4. Largius Euripianus consuluit, alumno certam pecuniam patronum testamento legasse, deque ea re testamento ita cavisse : *pecuniam quam Titio liberto et alumno meo legavi, esse volo penes* (26) *Publium Mævium usque ad annum vicesimumquintum ætatis ejus, proque ea computari cum eo usuras* quadrantes : *quantum autem in sumptum ei statuendum sit, tu Publi Mævi, cum* (27) *patris affectum ei præstare debeas, æstimabis.* Quæsitum est, an heredes a Publio Mævio satis accipere debuerint, solventes eam pecuniam? Respondit, cum testamento nullo exi-

(1) Ecclesiæ sacerdoti legatum, intelligitur esse annuum favore piæ causæ.
(2) *l. 2. infr. de reb. dub.*
(3) An ultra centum annos? An centum annis tantum, ut in usufructu? collige ex *l. penult. infr. h. t. l. si ususfr.* 8. *infr. de usu et usufr. l. annuam.* 6. *Supr. h. t.*
(4) *Al.* quæ ex prædiis.
(5) Id est conductoribus. vide Cujac. 9. *obs.* 15. v. quæ notavi ad *l.* 19. *l.* 20. *supr. de act. empt.*
(6) Suo quidem jure, sed tamen salvo jure legatorum. *l.* 120. *supr. de legat.* 1.
(7) Legatum ex reditu certæ rei præstandum, non extinguitur alienatione hereditatis.
(8) Legatario fideicommitti potest.
(9) Qua utitur heres adversus legatarios. *l.* 1. *Infr. ad l. Falcid.*
(10) Non videtur : et ita legatarius onere extrinseco gravatus Falcidiam non detrahit contra fideicommissarium, licet ipse Falcidiam ab herede passus fuerit. *l.* 25. *in fin. infr. ad leg. Falcid.*
(11) Imo, tantum minuendum est fideicommissario, quantum legatario ex Falcidia detractum erit. *l.* 32. §. 4. *infr. ad leg. Falcid.* An hic legatarius damnatus est dare quiddam extrinsecum, puta decem; ibi intrinsecum, puta partem relicti, seu legati?
(12) Commendabant interdum parentes liberos suos amicis suis, *hic. et l. generali.* 32. §. *duas.* 6. *infr. de usu et usufruct. l. Lucius.* 78. §. *filiam.* 8. *infr. ad SC. Trebell.* Cicero *lib.* 2. *et de finibus.* 1. *de oratore.* Ovid. 3. *Trist.* 13. 4. Propert. *ult.* Cæsar *de bello civil.* Terent. *And. act.* 1. *scen.* 5. Suet. *Claudio* 6. Libertos, *l. verba.* 5. *infr. de alimentis. l. Imperatores.* 52. *infr. de manum. testam. l. Tabis.* 41. §. *Lucius. infr. de fideicommiss. libert. l. fideicommissa.* 11. §. *si ita quis.* 2. *supr. de legat.* 3. Goth. Adde Ant. Augustin. *emend. lib.* 2. *c.* 8. S. L.
(13) Semuncia unciæ pars dimidia.
(14) Sicilicum unciæ pars quarta, teste Volusio Mætiano, duæ drachmæ.
(15) *l.* 43. §. 2. *supr. de legat.* 2.
(16) *Al.* civitati. *Goth.* Intellectum hujus §. vid. apud Decher. *lib.* 2. *dissert.* 16. *num.* 17. Ans.
(17) Vel quid tale. *l.* 17. *in fin. infr. de cond. et demonst.*
(18) Ulpian. 19. §. 16.
(19) Id est, modo. vide quæ scripsi ad *tit. C. de his, quæ sub modo.*
(20) *l.* 1. *l.* 4. *infr. de administr. rer. ad civit. pertin.*
(21) Imo, potest eam summam in alios usus convertere. *l.* 17. *Infr. de usu et usufr. l.* 1. *l.* 4. *Infr. de admin. rerum ad civit. pertinen.* Potest, nisi testator mandaverit, eas summas ad heredes suos redire, si id quod ipse jusserit, non fiet.
(22) Solutio fit, vel numeratione, vel novatione.
(23) Extinctæ.
(24) *d. l.* 17. *in fin. l.* 2. *C. de his, quæ sub modo.*
(25) Novatione abscedimus a pristina seu contracta obligatione.
(26) Quid, si post mortem? Idem. Imo, et multo magis. *Accurs. Bart.*
(27) Executorem testamentarium hunc constituit Castrens. in *l. nulli.* 28. *C. de episc.* Qui Græcis ἐνεργὸς in *l.* 17. *pr. supr. de leg.* 2. Dispensator legatorum, *Novella Martiani, de test. cleric.* Qui et ἐπίτροποι, *Novell. Leon.* 68. Ubi clerici tutores et Curatores esse non possunt : et tamen possunt ἐπίτροποι, id est, *executores esse.* Hujusmodi executores, in testamento Theophrasti et Stratonis apud Diogen. Laërt. dicuntur ἐπιμεληταὶ τῶν ἐν τῇ διαθήκῃ γεγραμμένων.

gendæ (1) satisdationis commemoratio fiat, satis habuisse heredes, secundum voluntatem defuncti Publio Mævio pecuniam numerare: et ideo nec Titius alumnus, vel heredes ejus audiri debeant adversus heredes patroni agentes, quod satis non exegerunt: ex ea enim numeratione etiam a Titio, ac proinde etiam ab heredibus ejus, liberatos esse suprascriptos heredes: nisi (2) vivente (3) testatore Publius Mævius solvendo esse desierit, tunc enim cautio ab eo exigenda est.

§. 5. Pater duos filios æquis ex partibus instituit heredes, majorem, et minorem, qui etiam impubes (4) erat; et in partem ejus certa prædia reliquit, et cum quatuordecim annos impleverit, certam pecuniam ei legavit, idque fratris ejus fidei commisit, a quo petit in hæc verba: *A te peto, Sei, ut ab annis duodecim ætatis ad studia liberalia fratris tui inferas matri ejus annua tot usque ad annos quatuordecim: eo amplius tributa fratris tui pro* (5) *censu ejus dependas, donec bona restituas: et ad te reditus prædiorum illorum pertineant, quoad perveniat frater tuus ad annos quatuordecim.* Quæsitum est, defuncto majore fratre, herede alio relicto: utrum omnis conditio percipiendi reditus (6) fundorum anniversaria præstetur; et alia, quæ præstaturus esset si viveret Seius, ad heredem ejus transierint (7): an vero id omne protinus ad pupillum et tutores transferri debeat? Respondit, Secundum ea quæ proponerentur, intelligitur (8) testator quasi cum tutore locutus, ut tempore, quo tutela restituenda est, hæc quæ pro annuis præstari jussisset, percipiendisque fructibus, finiantur: sed cum major frater morte præventus est, omnia, quæ relicta sunt, ad pupillum et tutores ejus confestim (9) post mortem fratris transisse.

De pensione anni non completi.

22. ALFENUS VARUS [lib. 2. Digestorum a Paulo Epitomatorum].

Filiæ meæ, quotiescunque vidua erit, in annos singulos centum heres meus dato. Quæritur, si filia minus annui temporis vidua fuisset, nunquid minus ei centum deberentur? Respondit, sibi videri (10), tametsi totus annus nondum fuisset, tamen deberi.

Utrum legatum sit perpetuum.

23. MARCIANUS [lib. 6. Institutionum].

CUm quidam Decurionibus divisiones (11) dari voluisset die (12) natalis sui: Divi Severus et Antoninus rescripserunt, non esse verisimile, testatorem de uno anno sensisse; sed de perpetuo legato.

24. IDEM [lib. 8. Institutionum].

CUm erat certa pecunia, id est, centum, reipublicæ Sardianorum (13) relicta per quadriennium (14) certaminis Chrysantiani (15): Divi Severus et Antoninus rescripserunt, videri perpetuam (16) pensationem reliquisse testatorem per quadriennium; non in primum quadriennium.

De filiofam.

25. VALENS [lib. 2. Fideicommissorum].

FIliofamilias, quoad in potestate patris sit, in annos singulos dena (17) dari possunt.

T I T. II.

DE USU (18), ET USUFRUCTU, [ET REDITU (19)] ET HABITATIONE, ET OPERIS PER LEGATUM VEL FIDEICOMMISSUM DATIS.

An legatum valeat. De natura servitutis.

1. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

NEc usus, nec ususfructus itineris, actus, viæ, aquæductus legari potest (20), quia *servitus servitutis esse* non potest.

(1) V. *l.* 7. *infr. si cui plus, quam per legem Falcid.*

(2) Legatorum distributor satisdare non debet, nisi pauper fiat testatore ignorante. adde *l. Divus.* 7. *infr. si cui plus, quam per leg. Falc.* Unde notant, Paupertatis interventu procuratorem revocatum intelligi, *l.* 10. *in fin. supr. qui satisdare.* idem in tutore. *l.* 8. *supr. de confirm. tutore.*

(3) Heres solvens executori testamentario, conveniri non potest a legatariis.

(4) Et ita major est ei fiduciarius. *Inst. de fiduciaria.*

(5) Pro cujus modo certum est, singularum civitatum cives et possessores tributa dependere. adde *l.* 7. *C. de bon. proscript.* V. Cujac. *infr. de censib.*

(6) Atqui fructus hunc majorem fratrem non lucrari videtur, ex *l. si ita.* 43. §. *Pegasus.* 2. *supr. de leg.* 2. *l. in fideicommissi.* 3. §. *cum Pollidius.* 3. *supr. de usuris.* Hic testator voluit majorem natu lucrari fructus.

(7) Non transeunt. *l.* 49. §. 3. *supr. de leg.* 1. *l.* 22. *infr. de usu et usufr.*

(8) Imo, non intelligitur, nec enim præsumitur persona extrinseca. *arg. l. si ita stipulatus.* 126. §. *Chrysogonus.* 2. *infr. de verb. oblig.* Deinde præsumitur quisque id, quod agit, nomine proprio agere. *l. et magis.* 4. *infr. de solution.* Hæc omnino vera nisi circumstantiæ aliud suadeant. *l post mortem.* 5. *supr. quando ex facto tutoris. l. cum post.* 43. *supr. de admin. et peric. tutor.* Nam hic testator de rebus pupilli loquitur: et voluntatem suam retulit ad tempus pupillaris ætatis: et loquutus cum successore, seu fratre, qui tutor erat fiduciarius, videtur.

(9) Imo non confestim, sed post pubertatem. *l.* 5. *C. quando dies legat. l. Seius.* 46. *infr. ad SC. Trebell.* An quod ibi tempus adjectum, gravati causa: hic onerati? An hic se retulit ad tempus, quo tutela finitur: ut nihil intersit morte an tempore finiatur? An interest, legetur prius alicui, deinde executor constituatur, *ut hic. et l. a filia.* 62. §. 1. *infr. ad SC. Trebell.* vel legatarius damnetur in certum tempus ætatis restituere. *d. l. Seius.* 46. *l. ex his.* 5. *C. quando dies.*

(10) Adde *l.* 5. *supr. h. t.*

(11) V. *l.* 122. *supr. de leg.* 1. Adde Sueton. in *Julio c.* 83. *in fin.* Divisio Glossis διανομὴ χρυσίȣ ϗ ἀργύȣ. *Goth.* Vide Covarr. *lib.* 3. *var. resol. c.* 9. *n.* 10. et Revard. *lib.* 2. *var. c.* 16. S. L. Adde Forcatulum *Necyomant. dial.* 1. Magium *lib.* 2. *miscellan. cap.* 2. Mod.

(12) Vide *l.* 3. *supr. eod.*

(13) Sardis urbs Tmolo monti vitifero contermina, in provincia Mæonia, id est, Lydia, proxima Mysiæ, de qua *l.* 3. *supr. de off. Assessor.* Unde Sardiana jurisdictio. 5. Plin. 29. Strabo 10. refert, Sardium terræ motu ætate Tiberii, qua ipse floruit, concussam, deinde restitutam, florentem ac claram extitisse: Sardis hæc olim regis Lydiæ, et Crœsi sedes, ac regia.

(14) Vide *d. l.* 3.

(15) Chrysas teste Strabone 10. oppidum, Apollinis delubro insigne. Unde certamen Chrysantianum, *hic.* ut Apollinis honori id certamen a Sardianis dicatum suspicio sit, vel forte Cereri. Memoriæ enim proditum est, Cererem Argos venientem a Pelasgo hospitio exceptam: ibi ex Chrysantide de filiæ raptu cognovisse. Pausan. *in Atticis lib.* 1.

(16) *l.* 20. *in fin. supr. eod.* Goth. Junge hic *l.* 79. *supr. de legat.* 1. Ans.

(17) Adde *l.* 79. *supr. de leg.* 1.

(18) 44. *Eclog.* 5.

(19) V. *l.* 16. *l.* 17. *l.* 22. *l.* 38. *infr. h. t.*

(20) Nec pignorari. vide *l.* 11. *supr. de pign.* Goth. Imo potest *l.* 41. *supr. de legat.* 1. Vide Molin. *de divid. et individ. part* 3. *n.* 319. Ans.

se non (1) *potest* (2) *;* nec erit utile ex Senatusconsulto (3), quo cavetur, *ut omnium, quæ in bonis sint, ususfructus legari possit*, quia id (4) neque (5) ex bonis, neque (6) extra bona sit: sed incerti actio erit cum herede, ut legatario quamdiu vixerit, eundi, agendi, ducendi facultatem præstet; aut ea servitus constituatur sub hac cautione, ut, si decesserit legatarius, vel capite deminutus ex magna causa fuerit, restituatur.

De operis servorum.

2. Papinianus [lib. 17. Quæstionum].

HOminis operæ legatæ, capitis (7) diminutione vel non utendo non amittuntur (8). Et quoniam ex operis mercedem percipere legatarius potest, etiam (9) operas ejus ipse locare (10) poterit. Quas si prohibeat heres capi, tenebitur. Idem est (11), et si servus se locaverit. Et quia legatarius fructuarius non est, ad heredem suum operarum legatum transmittit: sed servo usucapto legatum (12) perit (13).

De operis hominis liberi.

3. Paulus [lib. 3. ad Sabinum].

HOminis quoque liberi (14) operæ legari possunt: sicut locari, et in stipulationem deduci.

De nuda proprietate legata.

4. Ulpianus [lib. 18. ad Sabinum].

SI pure proprietas legata erit, ea ad legatarium pervenit, quamvis fructuarius heres sit institutus.

5. Paulus [lib. 3. ad Sabinum].

USumfructum, *cum moriar* (15), inutiliter (16) stipulor: idem est in legato: quia et constitutus ususfructus morte intercidere solet.

De mora heredis.

6. Pomponius [lib. 15. ad Sabinum].

SI ususfructus mihi *in biennium continuum a morte testatoris legatus sit*, et per heredem steterit (17), quo minus eum mihi daret: præterito biennio, nihilominus tenetur, si res legata in rerum natura esse desisset, quam quis deberet, moratusque (18) esset in ea danda: ut peti quidem jam ususfructus, qui legatus sit, non possit (19), quia alius futurus sit, quam qui legatus fuerit, sed (20) æstimatio (21) ejus bima duntaxat facienda sit.

De operis.

7. Ulpianus [lib. 26. ad Edictum].

OPeræ testamento relictæ quando cedere debeant? utrum ex quo petit eas legatarius, an ex quo adita hereditas est? Et cui pereant dies, quibus æger servus fuit? Et *puto*, ex (22) die petitionis (23) eas cedere: quare si post petitas æger (24) esse servus cœperit, legatario peribunt.

De usufructu municipibus relicto.

8. Gajus [lib. 3. de legatis ad Edictum Prætoris].

SI ususfructus (25) municipibus legatus erit, quæritur, quousque in eo usufructu tuendi sint: nam si quis eos perpetuo tuetur, nulla utilitas erit nudæ proprietatis, semper abscedente usufructu: unde (26) centum (27) annos (28) observandos esse constat (29); qui finis vitæ longissimus (30) esset.

De fideicommisso legatarii.

9. Ulpianus [lib. 8. Disputationum].

SI ab eo, cui legatus esset ususfructus, fideicommissum fuerit relictum: licet ususfructus ad legatarium non (31)

(1) *l.* 33. *in fin. supr. de serv. præd. rust.* Imo, potest. *l.* 2. §. 1. *l. per quem.* 14. *supr. de serv. præd. rust. l.* 15. *supr. com mun. præd.* In servitute nobis constituta servitutem aliam constituere non possumus: In nostro fundo, qui jam alteri serviat, servitutem constituere possumus. Hæc servitutis non est servitus, sed servientis jure feudi.

(2) Vide Joan. Longoval. *ad l. Imperium. de jurisdict. omn. jud. num.* 228. *et* 232. Cæpol. *in tract. de servitutibus. pag.* 2. *num.* 4. Arium Pinellum *in repetit. ad l.* 1. *Cod. de bon. matern.* 3 *part. num.* 6. Mod.

(3) Ulp. 24. §. 27.

(4) Servitutes proprie ex bonis non sunt, *ut hic.* et tamen, quia non omnino extra bona, magis est, ut bonis adnumerentur, et ea ratione, tam ea, quæ sunt, quam quæ intelliguntur, in bonis nostris computentur.

(5) Imo est ex bonis: cum ejus nomine nobis competat actio et exceptio. *l. rem in bonis.* 52. *infr. de adqu. rer. dom.* Non est in bonis, quia neque sine fundo per se, neque non habenti fundum cedi potest, *l. si aliena.* 10. §. 1. *infr. de usurpat.* §. *ideo. Inst. de servit.* deinde est accessio alterius. Est tamen latissima interpretatio in bonis.

(6) Imo, servitutes sunt extra bona, quia nobis debentur in prædio alieno. *l. uti frui.* 5. *Supr. si ususfr. pet.* non est ita extra bona, ut proprietas ejus sit alterius.

(7) Operarum legatum ab ususfructus legato differt. Operæ non amittuntur capitis diminutione, vel non utendo: deinde operas locare possumus, et mercedem ex iis accipere. Quin ipse servus, cujus operas ipsi habemus, ipse se locare potest. Postremo ad heredes operarum legatum transmittimus. *Goth.* Vide Cujac. *lib.* 14. *observ. c.* 23. Ans.

(8) *l.* 2. *l.* 3. *supr. de oper. servor.*

(9) Locare operas servi, in quo operas quis habet, potest. *l.* *supr. de oper. servor.*

(10) Aliud est, ex operis servi mercedem capere: aliud, operas servi locare. Qui illud potest, et hoc sane potest: et retro, Qui illud non potest, hoc non potest. vide Cujac. 14. *obs.* 23.

(11) *Id est*. v. Cujac. in hunc locum, 14. *obs.* 23.

(12) Operarum scilicet.

(13) Atqui usucapto servo, jus pignoris, vel ususfructus, quod in eo habes, non perimitur. *l.* 7. *C. de pignorib.* Cur tam varie? At ideo quod operæ dominii jus sequuntur: pignus, non item. v. Cujac. 19. *ob.* 23.

(14) Ut liberti. *l.* 26. §. 12. *supr. de cond. indeb. l.* 9. *infr. de oper. libert.*

(15) Ususfructus ab eo casu incipere non potest, a quo extingui solet. *l.* 51. *supr. de usufr. et quemadm.*

(16) Imo, stipulatio hoc modo concepta, est utilis. *l.* 45. §. 1. *infr. de verb. oblig.* adde *l. un. C. ut actiones ab heredib. l.* 11. *C. de contrah. stipulat.* hoc certe verum est in reliquis legatis: in usufructu falsum. Nec enim quis usumfructum sibi, *cum morietur*, stipulari potest, ne alias ususfructus eo incipiat, unde debet extingui.

(17) *l.* 35. *l.* 37. *supr. de usufr. et quemad.*

(18) V. *l.* 47. *in fin. supr. de leg.* 1.

(19) Id, quod interest in obligationibus faciendi, petitur, quoties desiit posse fieri. *l. stipulationes non dividuntur.* 72. *infr. de verb. obl.*

(20) Æstimatio succedit loco rei.

(21) Quæ rei peremptæ loco solet succedere. In eam etiam veniunt fructus percepti.

(22) Imo cum præteritæ fuerint. *l.* 13. §. 2. *l.* 24. *Infr. de operis libert.* Ibi, certæ: hic incertæ.

(23) Imo a die mortis: ut cætera legata. *l. un.* §. *in novissimo.* 5. *C. de caducis.* a die petitionis cedunt, ut dici possint esse in obligatione; a die mortis, ut transmitti.

(24) Et debilis. *l. ult.* §. 1. *supr. de oper. servor.*

(25) An in annum civitati relictum ita finitur, ut ususfructus? Rogerius negat: Hugolinus ait, quod et Bartolo probatur. *l. in singulos.* 8. *supr. tit. præced.*

(26) An nullo penitus alio modo? Imo, et non utendo: et si civitas aratrum patiatur. *l. Mævius.* 66. §. *ult. supr. de leg.* 2. *l. si ususfruct.* 21. *supr. quib. mod. ususfruct. amittatur.*

(27) Imo, triginta tantum. *l.* 68. *in fin. pr. infr. ad l. Falcid.* vide Cujac. *c.* 34. *de præscript.*

(28) *l.* 56. *in fin. supr. de usufr. et quemadm.*

(29) Idem dicitur de legato ad redemptionem captivorum. ut sci. excludi non possit nisi præscriptione centum annorum. v. quæ scripsi ad *l.* 23. *C. de sacros. Eccles.*

(30) Atque ita Respublica æstimatur. ὡς ὁ μακροχρόνιος ἄνθρωπος. hoc temporis spatium, seculum Varroni dicitur.

(31) Legatum caducum, vel quasi, remanet apud heredem cum onere suo.

*

pervenerit, heres (1) tamen, penes quem ususfructus remanet, fideicommissum præstat (2). Quod et in militis testamento erit dicendum, si legatarius, a quo fideicommissum relictum est, repudiaverit legatum: vel vivo testatore decesserit.

De fundo et ejus usufructu eidem legato.

10. JULIANUS [lib. 78. Digestorum].

SI Titio *fundus*, *et* (3) *ejusdem fundi ususfructus* legatus fuerit: erit (4) in potestate ejus, fundum (5) an usumfructum vindicare malit: et, si fundum elegerit, necessario plenam (6) proprietatam habebit, licet usumfructum a se repulerit; si vero usumfructum habere maluerit, et proprietatem fundi repulerit, solum usumfructum habebit.

De habitatione.

11. IDEM [lib. 1. ex Minicio].

HAbitationis legatum in singulos annos ab (7) initio anni deberi (8) constat.

De eo, quod heres posuit in fundo, cujus ususfructus legatus est.

12. ALFENUS [VARUS lib. 2. Digestorum a Paulo Epitomatorum].

HEres in fundo, cujus ususfructus legatus est, villam posuit: eam invito fructuario demolire (9) non potest: nihilo magis, quam si quam arborem posuisset, ex fundo [is] evellere (10) vellet: sed si, antequam usufructuarius prohibuerit, demolierit (11), impune facturum.

De relicto alternis annis.

13. PAULUS [lib. 13. ad Plautium].

CUm ususfructus alternis (12) annis legatur: non unum, sed plura (13) legata sunt. aliud (14) est in servitute aquæ, et viæ: viæ enim servitus una (15) est: quia natura sui habet intermissionem (16).

De usufructu duobus separatim relicto.

14. CELSUS [lib. 18. Digestorum].

DUos separatim *uti frui sinere* damnatus heres, communiter uti frui passus est. Quærebatur, an utrique ex testamento teneretur? Dixi teneri, si (17) testator utrumque solidum habere voluit: nam ipsius onus est, ut solidum singulis legatum præstaret: qua parte igitur alterum uti frui sineret heres, ea parte eum non sinere alterum uti frui. ideoque per æstimationem unicuique, quod deest, replere debet.

De habitatione, quoad vivet. 1. De via fructuario præstanda.

15. MARCELLUS [lib. 13. Digestorum].

D*Amnas esto heres Titium sinere in illa domo habitare, quoad vivet*: unum (18) videtur esse legatum (19).

§. 1. Qui duos fundos habebat, unum legavit, et alterius fundi usumfructum alii legavit. Quæro, si fructuarius ad fundum aliunde (20) viam non habeat, quam per illum fundum qui legatus est: an fructuario servitus debeatur? Respondit, quemadmodum si in hereditate esset fundus, per quem fructuario potest præstari via, secundum voluntatem defuncti videtur id exigere ab herede (21): ita et in hac specie non (22) aliter concedendum esse legatario fundum vindicare, nisi prius jus (23) transeundi usufructuario præstet: ut hæc forma in agris servetur, quæ vivo (24) testatore obtinuerit, sive donec ususfructus permanet, sive dum ad suam proprietatem redierit.

De legato civitati ad certum usum.

16. MODESTINUS [lib. 9. Responsorum].

LEgatum civitati relictum est, *ut ex reditibus* (25) *quotannis in ea civitate memoriæ conservandæ defuncti gratia spectaculum* (26) *celebretur*, quod illic celebrari non licet. Quæro, quid de legato existimes? [Mode-

(1) *l.* 29. *in pr. supr. de leg.* 2. *l.* 19. *infr. de adimend.*

(2) Imo, non præstat, *l. unic.* §. *in primo.* 3. *C. de caducis.* Quæ pro non scriptis dicuntur, apud legatarium remanent sine onere, *ut ibi.* Caduca, et quasi, ad eum transeunt cum onere. adde quæ scripsi in *l. Titia.* 19. *Supr. tit. præced. l. Stichus.* 20. §. 2. *Infr. de alimentis legatis.*

(3) Conjunctio, sive conjuncta oratio, posita inter res penitus diversas; resolvitur in disjunctam, *ut hic.* ut et in his formulis: Valeat jure testamenti, et codicillorum: substituo vulgariter, et pupillariter, et per fideicommissum: Constituo Titium procuratorem, actorem, et nuncium: Uxor sit domina et fructuaria. Bart. *hic.*

(4) *l.* 5. *supr. de leg.* 2.

(5) V. *l.* 23. *supr. de leg.* 2. id est, proprietatem.

(6) Plena proprietas est, quæ usumfructum sibi conjunctum habet.

(7) *l.* 12. §. 1. *Infr. quando dies legat.* Imo, ab initio anni habitatio deberi non potest: cum habeat causam continuam, ac successivam, per annum integrum. *l. item quæritur.* 13. §. *qui impleto.* 11. *supr. locati.* An hic habitatio est relicta: ibi pecunia pro habitatione? An ibi initio anni deberi dicitur habitatio, quod eo tempore inspicimus, an legatarins habitationis sit capax legati: non quod ei præcise eo tempore debeatur? Bartolus ita putat adversus multos.

(8) Quid, si habitationis legatarius intra annum mortuus fuerit? habitationem non transmittet ad heredes: exemplo usufructus. *l. cum antiquitas.* 13. *C. de usufructu.*

(9) Demoliri non potest. *Hal.*

(10) *l.* 15. *in princ. supr. de usufruct. et quemadm.*

(11) Demolitus erit. *Hal* adde *l.* 2. *Supr. si ususfr. pet.* In fructuario fundo villam positam heres demoliri non potest invito fructuario.

(12) Potest enim ita constitui, *l.* 16. §. 2. *supr. familiæ.* vel ex die, *l.* 4. *supr. de usufruct et quemadm. l. un.* §. 3. *Supr. quando dies ususfr.* Goth. vide *Cujac. lib.* 14. *obs. c.* 18. S. L.

(13) *l.* 28. *supr. quib. mod. ususfr.*

(14) Cur aliud? legatum viæ, quia perpetuum, individuum est, *l.* 4. *supr. de servitut.* ususfructus dividi potest.

(15) Imo, multiplex. *l. si prius.* 17. *pr. Infr. de aqua et aqua pluviæ.* Ibi separatim concessio aquæ facta est, ideoque multiplex est servitus: hic simul, ac semel.

(16) In usu sc. et continua possessione. *l.* 20. *pr. supr. de servitut. præd. urb.* in usufructu non idem: nam et si possit usufructuarius non ita assiduo capere fructus: tamen assiduo utitur re eaque fruitur, dum eam naturaliter possidet. v. Cujac. 14. *obs.* 18

(17) *l. un.* §. 11. *vers. hoc autem ita. C. de caduc. tollend*

(18) Imo, annuum. et in annos singulos est legatum ob vocem *quoad*, et *donec. l. legatum.* 17. *supr. tit. præced.* Ibi dividuum hic individuum, est legatum: dividuum ibi, quia ususfructus: Individuum hic, quia habitationis.

(19) Vide Decium *cons.* 355. *pr. col.* 1. *quæst. ad finem.* et Rimin. *ad princ. Institut de donat. num.* 441. *et seq.* Mod.

(20) Ususfructus adminiculis eget. *l.* 1. §. 1. *supr. si ususfruct. petat. l. ult. pr. supr. de servitut. præd. urban.*

(21) *l.* 44. *in fin. supr. de leg.* 1.

(22) Ususfructus legatario viam heres constituere non potest, retinendo alterum fundum legatum, per quem via petitur ad alium fundum legatum, *ut hic.* Atqui viam emere tenetur heres, non gratis exigere ab altero legatario. *l. servum filii.* 44. §. *ultim. supr. de legat.* 1. Ibi redimit viam heres per retentionem, vel incerti condictionem: proinde hæ species non sunt diversæ.

(23) De jure transeundi dixi ad *l.* 6. *infr. de servit. leg.*

(24) V. *l.* 31 *supr. de leg.* 3.

(25) De reditu legato. adde *l.* 17. *l.* 22. *l.* 38. *infr. h. t.*

(26) Ludos funebres intelligit: qui mos apud Homerum observatus fuisse perspicitur. v. Alciat. 1. *parerg.* 22. officium ante mortuis talibus spectaculis facere se veteres arbitrabantur: nam olim quoniam animas defunctorum humano sanguine propitiari creditum erat, captivos, vel malo ingenio servos mercati, in exequiis immolabant. Postea placuit impietatem voluptate adumbrare: itaque quos paraverant armis, quibus tunc et qualiter poterant eruditos tantum ut occidi discerent, mox edicto die inferiarum apud tumulos erogabant: ita mortem homicidiis consolabantur. Hæc muneris origo. Tertullianus *libro de spectacul. cap. de munere.*

stinus] respondit: cum testator spectaculum edi voluerit in civitate, sed tale (1) quod ibi celebrari non licet, iniquum esse, hanc quantitatem, quam in spectaculum defunctus destinaverit, lucro heredum cedere (2): igitur adhibitis (3) heredibus, et primoribus (4) civitatis, dispiciendum (5) est (6), in quam rem converti debeat fideicommissum, ut memoria testatoris alio et licito genere celebretur.

17. SCÆVOLA [lib. 3. Responsorum].

QUidam prædia Reipublicæ legavit, de quorum reditu (7) quotannis ludos edi voluit, ed adjecit: *quæ legata peto, Decuriones, et rogo, ne (8) in aliam speciem, aut alios usus, convertere velitis.* Respublica per quadriennium continuum ludos non edidit. Quæro, an reditus, quos quadriennio respublica percepit, heredibus restituere debeat, vel compensare in aliam speciem legati ex eodem testamento? Respondit, et invitis heredibus possessione adprehensa, præceptos fructus restituendos (9) esse: et non erogatum secundum defuncti voluntatem, in alia, quæ deberentur, compensari.

De legatario designando.

18. MODESTINUS [lib. 9. Responsorum].

QUi plures habebat libertos, testamento suo dixit, *se habitationem relinquere iis, quos codicillis designasset*: cum (10) nullos postea designaverit: Quæro, an omnes admitti debeant? Respondit, Si patronus, qui se designaturum personas libertorum pollicitus est, nullam postea designavit: legatum habitationis perfectum esse non (11) videtur, non (12) existente, cui datum intelligi possit.

Si alii fundus, alii ususfructus ejusdem fundi legetur.

19. IDEM [libro singulari de Eurematicis].

SI alii fundum, alii usumfructum ejusdem fundi, testator legaverit: si eo proposito fecit, ut alter nudam proprietatem haberet, errore (13) labitur: Nam detracto usufructu, proprietatem eum legare oportet eo modo: *Titio fundum detracto usufructu lego, [vel] Seio ejusdem fundi usumfructum heres dato*: Quod nisi fecerit, ususfructus inter eos communicabitur: quod interdum (14) plus valet scriptura, quam peractum sit.

De usufructu servi, qui sub conditione liber esse jussus est.

20. POMPONIUS [lib. 8. ad Quintum Mucium].

SI servum sub (15) conditione liberum esse jubeam, et usumfructum ejus tibi legavero: valet legatum.

De alternatione.

21. PAULUS lib. 7. ad legem Juliam et Papiam.

TItio ususfructus Stichi, *aut si navis ex Asia venerit, decem legata sunt?* non petet usumfructum, antequam (16) conditio decem existat, vel deficiat: ne (17) potestas heredi utrum velit dandi auferatur.

De reditu.

22. ULPIANUS [lib. 15. ad legem Juliam et Papiam].

PAtrimonii mei reditum (18) *omnibus* (19) *annis uxori meæ dari volo.* Aristo respondit, ad heredem uxoris non (20) transire: quia (21) aut usuifructui (22) simile esset (23), aut huic legato, *in annos singulos.*

De repetitione ususfructus.

23. JUNIUS (24) MAURITIANUS [lib. 2. ad legem Juliam et Papiam].

LIcet testatori repetere (25) legatum ususfructus, ut etiam post capitis deminutionem deberetur (26): et hoc nuper Imperator Antoninus ad libellum rescripsit, tunc tantum (27) esse huic constitutioni locum, cum in annos singulos relegaretur.

De fructu bonorum legato. 1. De servo, quem testator alicui servire voluit.

24. PAPINIANUS [lib. 7. Responsorum].

UXori fructu bonorum legato, fœnus (28) quoque sortium, quas defunctus collocavit, post (29) imple-

(1) *l.* 112. §. *penult. supr. de legat.* 1. adde *l.* 37. *Infr. de cond. et demonstr. l.* 13. *in fin. Infr. de pollicitat.* adde *l.* 14. §. 5. *supr. de religiosis.*

(2) Imo, heredibus cedere debet. *l.* 38. §. 6. *in fin. Supr. de leg.* 3. *l.* 21. §. 3. *Supr. de annuis.* Imo converti in alium usum licitum Reipublicæ et civitatis commodo debet. *Infr. eod. l.* 1. *l. conditiones.* 9. *l. filius.* 15. *Supr. de condit. instit.*

(3) Imo adito Principe. *l. legatam.* 4. *infr. de administr. rer. ad civit. pertin.* si pecunia, qua de agitur, ad usum illicitum relicta, *ut hic.* aut non sufficit usui licito, *d. l. legatam.* per ipsos primores civitatis in alium usum verti potest. Sin ad usum licitum sufficit, in alium usum verti non potest sine auctoritate Principis. *d. l. legatam. cap.* 2. *de religiosis domib. in Clement.* nisi testator ad suos heredes reverti legatum voluerit, si id factum non fuerit. *l.* 17. *infr. eod l. liberto.* 21. §. *Lucius.* 3. *supr. tit.præced.*

(4) Primores civitatis, et primarii civitatis, Ciceroni.3. *Verrina.*

(5) Quid, si dissentient? Judex medius adhibebitur. *arg. l.* 1. *l. in conjunctione.* 20. *C. de nupt.*

(6) Observa diligentissime hoc consilium: potest enim ad res maxime utiles aptari. adde *l.* 1. *et l.* 4. *infr. de administr. rer. ad civit.*

(7) V. *l.* 16. *supr. h. t.*

(8) Qui sic testatur, periculo legis superioris (16. scilicet) occurrit.

(9) V. *l.* 21. §. 3. *supr. de annuis. l.* 2. *C. de his, quæ sub modo.*

(10) Incerto legatario habitatio relicta non debetur: Incertitudine legatarii, legatum redditur nullum, *ut hic.*

(11) Imo videtur perfectum. *l. cum pater.* 77. §. *ult. supr. de legat.* 2. *l. si testament.* 8. *C. de institut. et substitut.* ibi certa persona, fines incerti: hic incerta est persona.

(12) *l.* 4. *infr. de reb. dub.*

(13) *l.* 1. §. 17. *infr. ut legat. nomin.*

(14) V. *l.* 34. *infr. de reg. jur.*

(15) *l.* 68. §. 2. *supr. de legat.* 1.

(16) Vide *l.* 14. *infr. quando dies legat.*

(17) Electio est heredis in alternativis, *ut hic.* Imo legatarii est. *l. Lucio.* 23. *supr. de legat.* 2. Hic verba executiva relata fuerunt ad heredem: ibi, ad legatarium.

(18) De reditu v. *l.* 16. *l.* 17. *supr. h. t. et l.* 38. *infr. eod.*

(19) Legare reditum omnibus annis, et singulis annis; imo, et usumfructum legare, paria sunt.

(20) *l.* 41. *infr. eod.*

(21) Similia ejusdem juris censentur.

(22) *l.* 3. *in fin. supr. quib. mod. ususfr. amitt. l.* 21. *in fin. supr. de annuis.*

(23) Ususfructus, et legatum in annos singulos, ad heredes non transit.

(24) Julius Ulpianus. *Hal.*

(25) *l.* 3. *l.* 5. *supr. quib. mod. ususfr. l.* 3. §. 2. *supr. usufruct. quemadm. caveat.* Goth. Vide Cujac. *lib.* 14. *obs. cap.* 17. Ans.

(26) Debeatur.

(27) Tunc tamen. *Hal.* Nec tantum. Cujac. 14. *obs.* 17. reprehensus a Robert. 1. *animadv.* 5. adde *l.* 8. *supr. de annui. et d. l.* 3. *l.* 5. *supr. quib. mod. ususfr.* Defensus ab Ant. Mercat. 1. *not.* 3. ut sit sensus, usumfructum non tacite tantum, sed etiam expressim repeti posse. *d. l.* 3.

(28) Fructuario usuræ pecuniæ fœneratæ per defunctum debentur, cujuscunque temporis eæ sint: ab herede fœneratæ, debentur ex mora, *ut hic.*

(29) Quid, fructuarius facitne fructus suos ante præstitam satisdationem? Oldrad. ait. *arg. hujus legis.* Azo negat. *arg. l. hac edictali.* 6. §. *his illud.* 1. *in fin. C. de secund. nupt.* Quid juris sit? Fructus perceptos ab herede ante præstitam cautionem suos non facit: sed a se perceptos sciente et patiente herede: secus si ignorante et invito. *Bart.*

tam ex SC. (1) cautionem præstabitur (2). Igitur usuras nominum in hereditate relictorum ante cautionem interpositam debitas, velut sortes, in cautionem deduci necesse est (3). Non idem servabitur, nominibus ab herede factis: tunc enim sortes duntaxat legatario dabuntur: aut quod propter moram usuras quoque reddi placuit, super his non cavebitur.

§. 1. *Scorpum (4) servum meum Semproniæ concubinæ meæ servire (5) volo:* non videtur (6) proprietas servi relicta, sed ususfructus.

De morte fructuarii.

25. Idem [lib. 8. Responsorum].

Qui fructus (7) prædiorum uxori reliquit, post mortem ejus, *prædia cum (8) reditibus ad heredes suos redire voluit*, imperitia lapsus (9): nullum fideicommissum dominus (10), neque (11) proprietatis, neque fructus (12), ad eos reverti dedit (13): etenim reditus futuri, non præteriti (14) temporis demonstrati videbantur.

Si heres pendente conditione legati fundi, vel proprietatis decesserit. 1. De conjunctis, et jure accrescendi.

26. Paulus [lib. 10. Quæstionum].

Sempronius Attalus ab herede suo fundum in Italia Gaio post decennium, *deducto (15) usufructu*, dari jussit. Quæro cum medio hoc decennii spatio heres vita functus sit, an post tempus decennii plenus fundus ad legatarium pertineat? Movet enim me quod dies legati hujus sive fideicommissi cesserit, ac per hoc [et] ad heredem legatarii pertinere potuerit: et ideo quasi circa debitum jam legatum, mortuo herede, ususfructus extinctus sit, nec ad heredem heredis pertinere possit. Respondi: Dies quidem fideicommissi vel legati cedit statim, cum (16) post tempus certum heres dare rogatur, sive jubetur: sed (17) ususfructus nondum est heredis: nisi cum dominium deducto usufructu, præstitit: et ideo capitis deminutione vel morte perire non potest, quod nondum habuit. ✝ Idem evenit, si proprietas, deducto usufructu, sub conditione legata sit, et pendente conditione heres decesserit: tunc (18) enim ab heredis herede incipit ususfructus, qui ex persona ejus finietur. ✝ Sed his casibus de sententia testatoris quærendum est, qui utrique (19) de eo usufructu detrahendo sensit, qui (20) conjunctus esset heredis personæ: quo extincto solidam (21) proprietatem ad legatarium voluit pertinere: nec plus transmitti ad successorem suum, qui nondum habere cœpit usumfructum, quam si jam habere cœpisset.

§. 1. Si fundus duobus (22), alii ususfructus legatus sit: non trientes in usufructu, sed semisses constituuntur. ✝ Idemque est ex contrario, si duo sint fructuarii, et alii proprietas legata est. Et inter eos tantum adcrescendi jus est.

De repetitione indebiti.

27. Scævola [lib. 1. Responsorum].

Uxori maritus per fideicommissum usumfructum, et alia, et dotem prælegavit: heredes usumfructum ei concesserunt: post biennium, illicitum matrimonium fuisse pronunciatum est (23). Quæsitum est, an id, quod præterito tempore possedit, ab ea repeti possit (24)? Respondit, id, quod fructus nomine percepisset (25) repeti posse (26).

De oneribus fundi fructuarii.

28. Paulus [lib. 13. Responsorum].

Quæro, si ususfructus fundi legatus est, et eidem fundo indictiones (27) temporariæ indictæ sint, quid juris sit? Paulus respondit, idem juris esse, et in his speciebus, quæ postea indicantur, quod in vectigalibus dependendis responsum est (28): ideoque hoc onus ad fructuarium (29) pertinet.

De usufructu relicto a legatario.

29. Gajus [lib. 1. Fideicommissorum].

Si quis usumfructum legatum sibi, alii restituere rogatus sit, eumque in fundum induxerit fruendi causa: licet jure civili morte (30) et capitis deminutione ex persona legatarii pereat (31) ususfructus, quod huic ipso ju-

(1) Cautionem uxor præstitisse etiam intelligitur, quæ sciente et patiente proprietario usa est: ut eo casu fructus suos faciat, perinde ac si cautionem præstitisset. vide Menoch. 2. 1. *observ.* 6.

(2) Ut eas quidem consequatur, non teneretur.

(3) De quo vide §. 2. *Inst. de usufruct.*

(4) Scorpium. *Hal.*

(5) Servire, vel servitia debere, et servum esse: servitus et servitium differunt. Potestas domini, servitutem: patientia servientis, servitium facit. Vasalli non sunt servi, sed ἀστιόδλοι

(6) In dubio, nisi aliud testator dixerit. *l.* 4. §. 4. *infr. de statulib.*

(7) Id est, usumfructum.

(8) Legatum ususfructus non valet, ut legatarius post mortem suam restituat fructus.

(9) Imo, imperitia non labitur, qui ita legat. *l.* 15. *infr. de annu. l. ult. supr. de usufruct. ear. rer.*

(10) *Al.* Dicimus.

(11) Quia proprietatem nulli legavit.

(12) Præteriti temporis: hos enim lucrata est mulier jure fructuario.

(13) *Al.* debere.

(14) Fructus præteriti ususfructus non restituuntur, *ut hic.* imputantur tamen in quartam. *l. in fideicommissaria.* 18. §. 1. *infr. ad SC. Treb.*

(15) Usufructu deducto legamus fundum, quoties alicui proprietatem legamus, ipsum vero usumfructum heredi: per contrarium domino deducto, seu proprietate deducta, legamus fructum, quoties proprietatis dominum, ipsum heredem esse volumus, fructus vero, ipsum legatarium. Prior ususfructus conjunctus est heredis personæ, *vers. sed his. infr. eod.*

(16) *l.* 1. § 1. *infr. de condit. et demonstrat. l.* 13. *infr. quando dies legat.*

(17) Legatum in diem, cedit a die mortis, si transmittendi jus species: sin dominii acquisitionem, non cedit nisi die adveniente.

(18) Ususfructus ab heredis herede incipere potest, quoties deducto usufructu proprietas sub conditione alicui legata est: et pendente ipsa conditione heres fructuarius moritur.

(19) Vide *l.* 36. §. 1. *supr. de usufruct.*

(20) Ususfructus conjunctus heredis personæ dicitur, quoties ususfructus ei relictus est, proprietas alteri.

(21) Solidam proprietatem hic intelligit, cui ipse ususfructus accessit.

(22) *l.* 9. *supr. de usufruct. accres.*

(23) Et ita apparuit per errorem facti usumfructum solutum. *l.* 7. *C. de condict. indebit.*

(24) *l.* 15 *pr. supr. de condict. indeb.*

(25) Cur ita? vid. *l.* 2. *infr. de his, quæ ut indign.*

(26) Imo non potest repeti legatum relictum injustæ uxori. *l. prætectus.* 63. *supr. de ritu. l.* 2. *infr. de his, quæ ut indign.* Ibi adversus ignorantem uxorem non repetitur: hic adversus scientem. An ab ipsa muliere vel a fisco? a fisco. *d. l.* 2.

(27) Indictio est circulus 15. annorum. de quo vide Cujac. *lib.* 6. *observ. cap.* 6. Ars.

(28) V. *l.* 7. §. 1. *in fin. supr. de usufr. et quemadm.*

(29) Imo ad heredem *l.* 102. *in fin. supr. de legat.* 3. Heres præstat onera, pro jure fructuum percipiendorum: fructuarius vero onera, ipsis, vel fructibus, vel prædio, vel personæ imposita. adde *l.* 7. §. 2. *vers. haec mus. supr. de usufr.*

(30) V. *l.* 3. *in fin. Supr. quib. mod. ususfr.*

(31) Imo, non perit. *l.* 4. *Infr. de novat. l. ususfr.* 57. *supr. solut. matr.* Hic ususfructus restituitur alteri voluntate defuncti, qui usumfructum constituit: ibi secus.

re adquisitus est; tamen Prætor jurisdictione sua id agere debet, ut idem servetur (1), quod futurum esset, si ei, cui ex fideicommisso restitutus esset, legati jure adquisitus fuisset.

De usufructu legato, donec satisfiat. 1. Si ususfructus colono legetur.

30. Javolenus [lib. 2. ex posterioribus Labeonis].

Cui ususfructus legatus esset, *donec* (2) *ei totius dotis satisfieret* (3): cum ei heres pro sua parte (4) satisdedisset, quamvis (5) reliqui satis non darent, tamen pro ea parte usumfructum desinere habere mulierem, ait Labeo: idem fieri, et si per mulierem mora fieret, quo minus satis acciperet.

§. 1. Colono suo dominus usumfructum fundi, quem is colebat, legaverat: agat colonus cum herede ita, ut Judex cogat heredem ex locationis actione eum liberare (6).

De usufructu partis pro indiviso.

31. Labeo [lib. 2. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum].

Is, *qui* fundum tecum communem habebat, *usumfructum fundi uxorei* (7) *legaverat*, post mortem ejus tecum heres arbitrum communi dividundo petierat. Blæsius ait, Trebatium respondisse, si arbiter certis regionibus fundum divisisset: ejus partis, quæ tibi obtigerit, usumfructum mulieri nulla ex parte deberi: sed ejus quod heredi obtigisset, totius usumfructum eam habituram. Ego hoc falsum puto. Nam cum ante arbitrum communi dividundo conjunctus pro indiviso ex parte dimidia totius fundi ususfructus mulieris fuisset: non (8) potuisse arbitrum, inter alios judicando, alterius jus mutare: quod et receptum est.

Quibus verbis legatur. 1. De usufructu legato, ita ut post obitum legatarii ad heredes, aut ad eum, qui ex his vivet, redeat. 2. De usufructu domuum, et omnium quæ ibi sunt, excepto argento: item fundorum, et salinarum legatis. 4. Ex revocatione legati. 5. De sumptibus. 6. De usufructu portionis filii mente capti sorori ejus eidemque coheredi legato. 7. De morte fructuarii, et reliquis colonorum. 8. De usufructu partis bonorum.

32. Scævola [lib. 15. Digestorum].

Generali (9) capite præposito, quidam in testamento suo ita adjecit: *Felici, quem liberum esse jussi, usumfructum fundi Vestigiani lego: cujus proprietatem puto te* (10) *consecuturum, si non contenderis cum herede meo, sed potius concordaveris: sed et tu heres omnia fac, ut amici sitis: hoc enim vobis expedit.* Quæsitum est, an vivente herede exigere possit Felix fundi proprietatem? Respondit, nihil proponi (11), cur Felici proprietas fundi legata videretur.

§. 1. Filios (12) ex Seio, et filiam ex alio marito, heredes instituit (13) æquis portionibus, et matri ita legaverat: *Æliæ Dorcadi matri meæ dari volo, quoad vivat, usumfructum* (14) *bonorum meorum: ita ut post obitum ejus ad liberos meos aut ad eum, qui* (15) *ex his vivet, pertineat:* filii post aditam hereditatem decesserant. Quæsitum est, mortua matre, supersite filia testatricis, ususfructus utrum ad solam filiam, an vero pro portione hereditatis pertineret? Respondit, ad eos redire apud quos (16) proprietas esset. Claudius non credidit (17) ipsum usumfructum in (18) vicem portionum hereditariarum post mortem aviæ inter ipsos datum: eo magis, quod æquis partibus heredes erant scripti.

§. 2. *Uxori usumfructum domuum* (19) *et omnium rerum quæ in his domibus erant, excepto argento legaverat: item usumfructum fundorum, et salinarum.* Quæsitum est, an lanæ cujusque coloris mercis causa paratæ: item purpuræ, quæ in domibus erant, ususfructus ei deberetur? Respondit, excepto argento, et his, quæ mercis (20) causa comparata sunt, cæterorum omnium usumfructum legatariam habere.

§. 3. Idem quæsiit, cum in salinis, quarum ususfructus legatus esset, salis inventus sit non minimus modus: an ad uxorem ex causa fideicommissi ususfructus perti-

(1) *Sub.* si fideicommissario facta est restitutio, secus si ante fideicommissum deficeret. *l. si quis Titio.* 17. *supr. de leg.* 2.

(2) Atqui non satisdatur pro dote. *l.* 1. *C. ne fidejussores dotium.* Non satisdatur constante matrimonio, *ut ibi.* sed soluto, *ut hic.*

(3) Satisfacit, qui satisdat, *ut hic.* Imo non satisfacit, nisi qui solvit. *l. si rem.* 9. §. 3. *vers. et ideo singuli cum sua parte. infr. de cond. et demonstr.*

(4) Ut *l.* 56. *vers. et ideo singuli cum sua parte. infr. de cond. et demonstr.*

(5) Imo, omnes satisdare oportet. *arg. l. unus. C. de distr. pign. l. si necessarias.* 8. §. *si unus.* 2. *supr. de pign. act.* adde *l. inter cohered.* §. *usufr. supr. familiæ erciscundæ.*

(6) Multo magis id verum erit, si expressim colono liberatio legata sit. *l.* 18. *infr. de liberat. legat.*

(7) De simili scribendi formula vid. *l.* 34. *in fin. infr. h. t.*

(8) *l.* 3. *C. communi dividund.*

(9) Eo scil. *quæ legavero, ea dari volo.*

(10) Hic testator dirigit verba ad legatarium.

(11) His verbis scil. *Puto te consecuturum:* Item, *Fac, ut amici sitis.* Imo, aliud videtur. Nam recte fideicommittitur his verbis; cupio, opto, ut des, credo te daturum, *l.* 115. exigo, desidero ut des, scio hereditatem meam restituturum te, *l.* 118. *supr. de leg.* 1. mando ut des. *l.* 74. *infr. ad SC. Treb.* Imo, non aliud videtur. Nec enim his verbis fideicommittitur, *curate id attendere, ita fiet, ut filius meus filios vestros volis condenet. l.* 68. §. 1. *Supr. de leg.* 3. Ex qua lege colligitur, verba adulatoria ad honoratum directa non inducere dispositionem. *Bart.*

(12) V. Langebekium *c.* 18. Goth. Adde Cujac. *l.* 20. *observ.* 39. *et lib.* 23. *observ. cap.* 8. S. L.

(13) Mater scil.

(14) Usumfructum omnium bonorum matri legare filius potest, ea lege ut is ususfructus revertatur ad liberos suos.

(15) Fingamus, mortuum esse unum ex liberis testatoris, relictis liberis: fingamus fructuariam mortuam. Num ususfructus partiendus erit inter filium superstitem testatricis, et liberos alterius filii defuncti? Minime: solius enim superstitis erit, ob hæc verba, *Aut ad eum qui ex his vivet, pertineat.*

(16) Et sic non ad solam filiam, quæ sola ex liberis defuncti superstes est, sed ad filiorum præmortuorum liberos, id est, ad nepotes testatricis.

(17) Scævola sc. ut hic ait Claud. v. Cuj. 10. *obs.* 39. Ant. Fab. 1. *Conject.* ita emendat. *Claudius: non credidit.* feliciter, meo judicio. Quo magis enim hanc legem retracto, Claudium Scævolæ adjicere rationem, ejusque sententiam confirmare, non notare deprehendo.

(18) Id est, pro rata.

(19) Vide Crotum *ad l. si constante.* 2. *repet. solut. matr. num.* 139. Jasonem *ad §. Item Serviana. Instit. de action. num* 49. *Cagnolum ad l.* 1. *num.* 27. *et* 35. *de reg. jur.* Arium Pinellum *in repetit. ad rubr. C. de bon. matern. in* 1. *part fol.* 33. *num.* 39. Didacum Covarruviam *in tractat. variar. resolut. lib.* 2. *cap.* 5. Crotum *cons.* 136. *num.* 40. Berojum *quæst.* 29 *et* 30. Mod.

(20) Usufructu omnium rerum legato, ea, quæ mercis causa comparata sunt, non comprehenduntur. Mercis causa, id est, ad tempus, *l.* 44. *supr. de leg.* 3. Imo, merces videntur legato omnium bonorum comprehendi. Nam qui pignori dat tabernam, merces quoque pignorare censetur, quæ mortis suæ tempore in taberna reperientur. *l.* 34 *in fin. principii. supr. de pignorib.*

neat? Respondit, de his legandis, quæ venalia ibi essent, non sensisse testatorem.

§. 4. Item quæsiit: cum eodem testamento ita caverit, *a te peto, uxor, uti ex usufructu, quem tibi præstari volo in annum quintum decimum, contenta (1) sis annuis quadringentis: quod amplius fuerit, rationibus heredis heredumve meorum inferatur*: an recessum videatur a superiore capite, ideoque uxor non amplius habeat ex usufructu, quam annuos quadringentos? Respondit, satis id, quod quæreretur, aperte verba, quæ proponerentur, declarare.

§. 5. Lucius Titius testamento suo Publio Mævio fundum Tusculanum reliquit: ejusque fidei commisit, ut ejusdem fundi partem dimidiam ususfructus Titiæ præstaret: Publius Mævius villam vetustate corruptam, cogendis et conservandis fructibus necessariam ædificavit. Quæro, an sumptus partem pro portione ususfructus Titia (2) adgnoscere debeat? Respondit, si prius, quam usumfructum præstaret, necessario ædificavit: non alias cogendum restituere, quam ejus (3) sumptus ratio habeatur.

§. 6. Duas filias et filium mente captum heredes scripsit, filii portionis mente (4) capti datæ usumfructum legavit in hæc verba: *hoc amplius Publia Clementiana præcipiet sibi quartæ partis hereditatis meæ, ex qua Julium Justum filium meum heredem institui, petoque a te, Publia Clementiana, uti fratrem tuum Julium Justum alas, tuearis, defendas pro eo, pro (5) quo tibi usumfructum portionis ejus reliqui; donec mentis compos fiat, et convalescat.* Quæsitum est, cum filius in eodem furore in diem mortis suæ perseverans decesserit, an ususfructus interciderit? Respondit, verbis, quæ proponerentur, perseverare legatum: nisi manifestissime probetur, aliud testatorem sensisse.

§. 7. Heredis instituti fidei commisit, *filio suo annua decem præstare: aut [ea] prædia emere, et adsignare, ut (6) usumfructum haberet, reditum efficientia (7) annua decem*: filius fundos sibi ab herede secundum matris voluntatem traditos locavit: et quæsitum est, defuncto eo, reliqua colonorum utrumne ad heredem filii fructuarii, an vero ad heredem Seiæ testatricis pertineant? Respondit, nihil proponi, cur ad heredem Seiæ pertineant.

§. 8. Usumfructum tertiæ partis bonorum suorum uni ex heredibus legaverat: Quæsitum est, an pecuniæ, quæ ex rebus divisis secundum æstimationem effecta est, tertia præstanda sit? Respondit, heredis (8) esse electionem, utrum rerum, an æstimationis usumfructum præstare vellet (9).

§. 9. Item quæsitum est: tributa (10), præter (11) ea, quæ vel pro prædiis aut moventibus (12) deberi et reddi necesse est, [an] eximenda sint ex quantitate [ut] reliquæ (13) duntaxat pecuniæ, si hoc heres elegerit, reddi debeat? Respondit, reliquæ pecuniæ tertiam præstandam.

De his, quæ vivus præstabat, legatis. 2. De petitione ut heres patiatur libertos, ubi nunc agunt, senescere.

33. IDEM [lib. 17. Digestorum].

SEmpronio ea, *quæ vivus præstabam, dari volo*: is etiam habitabat (14) in testatoris domo, quæ uni ex heredibus prælegata erat. Quæsitum est, an habitatio quoque debeatur? Respondit, nihil proponi, cur non debeatur.

§. 1. Ex his verbis testamenti, *libertis meis, quibus nominatim nihil reliqui, quæ vivus præstabam, dari volo*. Quæsitum est, an libertis, qui (15) cum patrono suo in diem mortis habitabant, etiam habitatio relicta videatur? Respondit, videri (16).

§. 2. Codicillis ita scripsit, *Negidium (17), Titium Dionem libertos meos senes, et infirmos, peto, in locis (18), in quibus nunc agunt, senescere (19) patiamini*. Quæro, an ex hoc capite liberti suprascripti ex fideicommisso fructus locorum, quibus morantur, recipere debeant: cum alia, quæ eis specialiter legata sunt, sine controversia consecuti sint? Respondit, verbis quæ proponerentur, id petitum, ut ad (20) eum (21) modum paterentur heredes ibi eos esse, ad quem modum ipsa patiebatur.

De fideicommisso relicto ab eo, qui novissimus moritur. 1. De curatoris fideicommisso.

34. IDEM [lib. 18. Digestorum].

COdicillis (22) fideicommissa in hæc verba dedit: *Libertis libertabusque meis, et quos in codicillis manumisi, fundum, ubi me humari volui, dari volo: ut qui ab his decesserit, portio ejus reliquis adcrescat (23), ita ut ad novissimum pertineat: post cujus novissimi decessum ad Rempubl. Arelatensium (24) pertinere volo: hoc amplius libertis libertabusque meis habitationes in domo quamdiu vivent; Pactiæ et Trophimæ diætas omnes, quibus, uti consuevit, habitet: quam domum post mortem eorum (25) ad Rempub. pertinere volo.* Quæsitum est Reip. fideicommissum utrum ab herede, an a libertis da-

(1) Vide *l.* 3. *in fin. infr. de adimendis.*

(2) Fructuaria scil. hinc colige, ad expensas factas pro fructibus colligendis fructuarium teneri pro rata. *Bart.*

(3) *l.* 50. *in fin. supr. de usufruct. et quemadm. l.* 19. *in fin. infr. ad SC. Trebell.*

(4) Hottomann. 3. *obs.* 5. putat, hæc verba ex Glossa in contextum irrepsisse: nisi legas, portionis, filio mente capto datæ etc.

(5) Finita causa impulsiva legati non extinguitur legatum, nisi de mente testatoris constiterit aliud. *Bart.*

(6) Ususfructus subrogatus in locum annui legati, ejus naturam sapit. *Bart.*

(7) Id est, quæ reditum annorum decem efficerent.

(8) *l.* 26. *in fin. supr. de legat.* 1.

(9) Alterutrum heres hoc casu solvere potest. *Bart.*

(10) Onus tributorum pertinet ad legatarium ususfructus. *Bart.*

(11) Tributum duplex: unum soli, alterum capitis. *l. ult.* §. 7. *infr. de censib.* adde Festum *in Tributor.*

(12) Servis, et animalibus.

(13) Id est, pensionis debitæ. vid. *l.* 101. *in fin. supr. de legat.* 3.

(14) Quid si non habitabat? idem videtur juris esse. *l.* 10. *in fin. supr. de annuis.*

(15) Liberti plerumque cum patrono suo habitabant; inde familiæ, et quasi clientes. *l.* 2. *supr. de usu et habit.*

(16) His casibus ea videntur relicta, quæ certam formam erogationis annuæ habuerunt, non incertæ liberalitatis voluntatem. *l.* 10. §. 1. *supr. de annuis.*

(17) Nigidium. *Hal.*

(18) Senibus libertis plerumque habitationem legabant patroni.

(19) Habere gerocomium volo. Græci 2. *Paratitlorum.* 5.

(20) Ad eum modum degant, ad quem me vivo degebant.

(21) Heres gravatus pati, in dubio id pati debet, quod ipse testator patiebatur.

(22) Intellectum hujus leg. vide apud Joann. Decher. *lib.* 2. *dissert.* 16. *num.* 12. Ans.

(23) *Adcrescat* verbum inducit fideicommissum. vide *interpretes in l. Centurio.* 15. *supr. de vulg.*

(24) Vide *l.* 13. *supr. de institoria.*

(25) Fideicommissum relictum post mortem omnium, ab ultimo decedente videtur esse relictum.

tum sit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, posse ita verba accipi, ut ejus legatarii, qui novissimus decederet, fidei commissum videatur. † Idem quæsiit, defunctis quibusdam ex libertis, quibus habitatio relicta erat, an portiones domus, in quibus hi habitaverant, jam ad Rempublicam pertineant? Respondit: quoad aliquis eorum vivat, fideicommissum Reipublicæ non deberi.

§. 1. Qui (1) Semproniam ex parte decima, et Mæviam ex parte decima, alumnum (2) ex reliquis partibus instituerat heredes, curatorem alumno dedit, cum (3) jure facere putaret, et curatoris fidei commisit, *ne pateretur fundum venire*, sed cum *Sempronia et Mævia nutricibus suis frueretur reditu ejus:* et ima (4) parte testamenti ita adjecit: *omnem voluntatem meam fidei heredum meorum committo.* Quæsitum est, an tertias partes ususfructus fundi nutrices ex fideicommisso petere possint, quamvis curatorei (5) receptus sit, quem jure dare non poterat alumno? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, utiliter (6) fideicommisso voluntatem suam confirmasse: id igitur cuique dedisse, ut et nutrices una cum alumno reditu fundi uterentur.

De conditione, et die.

Licet extiterit conditio, tamen exspectanda est dies quæ superest. Bartolus.

35. Idem [lib. 22. Digestorum].

UXori usumfructum villæ (7) legavit in quinquennium a die mortis suæ: deinde hæc verba adjecit, *t peracto quinquennio, cum ejus ususfructus esse desierit, unc* (8) *eum fundum illi et illi libertis dari volo*. Quæsitum est, cum uxor intra (9) quinquennium decesserit, n libertis proprietatis petitio jam, an vero impleto quinquennio competat: quia peracto quinquennio testator proprietatem legaverat? Respondit, post (10) completum quinquennium fundum ad libertos pertinere.

Si fructuarius proprietatem legaverit.

36. Idem [lib. 25. Digestorum].

STicho testamento manumisso fundi ususfructus erat legatus, et cum is uti fruique desisset, fidei heredum stator commisit, uti eum fundum darent Lucio Titio: d Stichus testamento suo ejusdem fundi proprietatem neotibus suis legavit: et heredes Stichi ex testamento ejus gatariis nepotibus eum fundum tradiderunt. Quæsitum t, cum nepotes legatarii ignoraverint conditionem fundi præscripti priore testamento datam, et plus quam tempore statuto (11) possederint, an eum fundum sibi adquirint? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, letarios sibi adquisisse.

§. 1. Idem quæsiit, si aliquo casu legatariis auferri possit, an repetitionem ab heredibus Stichi ejus nepotes habere possint? Respondit, supra quidem de acquisitione responsum: verum, si ex alia causa adquisitio cessasset, videri Stichum, si post mortem eorum, quibus proprietas legata esset, testamentum fecisset, potius quod habere se crederet, quam quod onerare heredes vellet legasse.

De usufructu bonorum

37. Idem lib. 33. Digestorum.

UXori meæ usumfructum lego bonorum *meorum* (12), *usque dum filia mea annos impleat octodecim:* Quæsitum est, an prædiorum tam rusticorum, quam urbanorum, et mancipiorum, et supellectilis, itemque calendarii ususfructus ad uxorem pertineat? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, omnium (13) pertinere.

De reditu.

38. Idem [lib. 3. Responsorum].

F*Undi Æbutiani* (14) *reditus* (15) *uxori meæ, quoad vivat, dari volo:* Quæro, an possit tutor heredis fundum vendere, et legatario offerre quantitatem annuam, quam vivo patrefamilias ex locatione fundi redigere consueverat? Respondit, posse (16). † Item quæro, an habitare impune prohiberi possit? Respondit, non esse obstrictum heredem ad habitationem præstandam. † Item quæro, an compellendus sit heres reficere prædium? Respondit, si heredis facto minores reditus facti essent, legatarium recte desiderare, quod ob eam rem deminutum sit.

† Item quæro, quo distat hoc legatum ab usufructu? Respondit, ex his quæ supra responsa essent, intelligi differentiam (17).

De rebus legatis ita, ut proprietas ad filias testatoris revertatur.

39. Idem [lib. 6. Responsorum].

FIlios heredes instituit, uxori vestem, mundum muliebrem, lanam, linum, et alias res legavit, et adjecit, *Proprietatem autem eorum, quæ supra scripta sunt, reverti volo ad filias meas, quæve ex his tunc vivent.* Quæsitum est, utrum ususfructus, an proprietas earum rerum data sit? Respondit proprietatem legatam videri (18).

De particula cum.

40. Alfenus [Varus lib. 6. Digestorum a Paulo Epitomatorum].

I*Lli cum illo habitationem lego:* perinde est, ac si (19) ita, *illi et illi* legasset.

(1) *In hunc* §. vide Cujac. 3. *obs.* 27.
(2) De alumno dixi ad *l.* 1. *C. quæ res pignori.*
(3) *l.* 69. §. 2. *supr. de leg.* 2. Non jure autem dederat: quia ator testamento non datur.
(4) Seu ima cera. Suet. *in Iulio cap.* 83. Extrema cera, Ci. *in Verrem.* eo sensu quatuor ceras se implesse ait Plaut. *in rculione.* In prima cera. Suet. *in Nerone.* Solebant enim vete- etiam ceratis codicillis scribere. *l.* 52. *supr. de leg.* 3.
(5) Curatorei, id est, curatori. sic in *l.* 31. *supr. eod.* legitur rei, pro *uxori.* Cujac. 3. *obs.* 27.
(6) Et ita fideicommissum relictum a curatore, quem quis put idoneum, ab herede scripto debetur. *Bart.*
(7) *l.* 16. *l.* 15. *infr. de instruct.*
(8) *Tunc*, particula extremitatem temporis demonstrat.
(9) *l.* 12. *in fin. C. de usufr.*
(10) Conditio licet extiterit, expectanda tamen est dies, quæ suest. Imo non est expectanda dies. *l. aliquando.* 13. *in fin. supr. SC. Velleian. l. fundus.* 4. *supr. si ususfruct. pet.* An ibi cono et dies adjecta? *l. in illa.* 8. *infr. de verb. obl.* An dies hic expectanda est, quod particula *Tunc*, hic adjecta sit, quæ temporis extremitatem innuit? *l.* 4. *in fin. infr. de cond. et demonstr.*
(11) Decem inter præsentes: viginti inter absentes. *l. ult. C. de præscript. longi temp.*
(12) Adde *l. ult. infr. h. t.*
(13) Omnia pertinere. *Hal.* Imo, non omnia, sed dodrans. vid. *l.* 29. *supr. de usufr.* vide quæ notavi ad *Novell.* 18. *cap.* 3.
(14) Trebatiani. *Hal.*
(15) Reditus proprie pecuniæ sunt ex locatione prædiorum redactæ, *l.* 22. *supr. h. t.* improprie fructus omnes. *l.* 17. *l.* 25. *supr. eod.*
(16) Nam et ipse heres potest. *l.* 120. *supr. de legat.* 1.
(17) Imo, nulla est differentia inter usumfructum, et legatum reditus, quoad vivet. *l.* 41. *infr. eod.*
(18) Addito onere fideicommissi scil. vid. *l.* 15. *in fin. infr. de auro.* alioquin earum rerum inutilis esset ususfructus. *l.* 12. *supr. de usufr. ear. rer.*
(19) Vide *l.* 36. §. 2. *supr. de legat* 1.

De fructibus annuis.

41. JAVOLENUS [lib. 2. ex posterioribus Labeonis].

CUm ita legatum esset: *Fructus annuos fundi Corneliani Publio Mævio do lego:* perinde (1) putat accipiendum esse Labeo, ac si ususfructus fundi similiter esset legatus: quia hæc mens fuisse testoris videatur.

De fructibus maturis vel immaturis.

42. IDEM [lib. 5. ex posterioribus Labeonis].

IN *fructu* id *esse* intelligitur, quod ad usum hominis inductum est: neque enim maturitas (2) naturalis hic spectanda est, sed id tempus, quo magis colono dominove eum fructum tollere expedit: itaque cum olea immatura (3) plus habeat reditus (4), quam si matura legatur, non potest videri, si immatura lecta est, in fructu non esse.

De usufructu bonorum, vel rerum.

43. VENULEJUS [lib. 10. Actionum].

NIhil (5) interest, utrum *bonorum* quis, an *rerum* (6) tertiæ (7) partis usumfructum legaverit. Nam si bonorum ususfructus legabitur, etiam æs (8) alienum ex bonis deducetur; et quod in actionibus (9) erit, computabitur: at si certarum (10) rerum ususfructus legatus erit, non idem observabitur.

TIT. III.

DE SERVITUTE LEGATA (11).

De ædificatione ex superiore taberna ad inferiorem.

1. JULIANUS [lib. 1. ex Minicio].

QUi duas tabernas conjunctas habebat, eas singulas duobus legavit. Quæsitum est, si quid ex superiore taberna in inferiorem inædificatum esset: num inferior oneri ferundo in superioris tabernæ loco contineretur? Respondit, servitutem impositam videri. Julianus notat: Videamus, ne hoc ita verum sit, si aut nominatim hæc servitus imposita est, aut ita legatum datum est, *Tabernam meam, uti* (12) *nunc est, do lego.*

De fundo communi. De pluribus heredibus stipulatoris.

2. MARCELLUS lib. 13. Digestorum.

FUndum communem habentibus legari (13) potest via; cum et communis servus recte (14) viam stipulatur: et cum duo ei, qui ipse viam stipulatus fuerit, heredes exstiterint, non corrumpitur stipulatio.

De fundo uni cum via, alii sine via legato. De fundo sub conditione, vel pro parte pure, pro parte sub conditione, et via pure legatis. De fundo communi.

3. IDEM lib. 29. Digestorum.

SI (15) fundum (16) Mævio, et ad eum viam per alium fundum, et eundem fundum sine via Titio legasset: si uterque fundum vindicasset, sine via legato fundum cessurum: quia neque adquiri per (17) partem servitus possit. Et si prius Mævius fundum vindicaret, altero deliberante, posse dubitari, an, si postea Titius omisisset, viæ legatum salvum esset? Et hoc magis videbatur. Quamquam si sub conditione quis fundum legasset, viam pure: aut pro parte fundum pure, pro parte sub conditione, et viam sine conditione: si, pendente ea, legati dies cessisset (18), interiturum fore viæ legatum. ut responsum est, cum alteri ex vicinis, qui fundum communem habebant, viam sub conditione, alteri pure legasset, pendente (19) conditione decessisset (20): quia alterius legatarii persona impedimento esset, quo minus solidus fundus cum via vindicaretur.

De pariete communi.

4. JAVOLENUS lib. 9. Epistolarum.

SI is, qui duas ædes habebat, unas mihi, alteras tibi legavit; et medius paries qui utrasque ædes distinguat, intervenit: eo jure eum communem nobis esse existimo, quo, si paries tantum duobus nobis communiter esset legatus: ideoque neque me, neque te agere posse jus non esse alteri ita immissas (21) habere: nam quod communiter socius habet, et in jure eum habere constitit. itaque de ea re arbiter (22) communi dividundo sumendus est.

De servo alieno.

5. PAPINIANUS [lib. 16. Quæstionum].

ETsi maxime (23) testamenti factio cum servis alienis (24) ex persona dominorum est: ea tamen quæ servis relinquuntur, ita valent, si liberis relicta possent valere: sic ad fundum domini via servo frustra legatur.

De domo filiæ legata, et jure transeundi per domus hereditarias.

6. IDEM [lib. 7. Responsorum].

PAter filiæ domum legavit, *eique per domus hereditarias jus transeundi præstari voluit:* si filia domum suam habitet, viro (25) quoque jus transeundi præstabitur: alioquin filiæ præstari non videbitur. quod si qui

(1) *l.* 22. *supr. h. t. l.* 20. *supr. de usufr. et quemadmod.* Imo, perinde non est. vid. *l.* 43. *supr. de evictionibus.* Aliud est ususfructus, aliud fructus annui legati. *l. un. supr. quando dies ususfr. legat. cedat.*

(2) Vide *l.* 48. *in fin. supr. de usufr. et quemadm.*

(3) Immatura olea plus habet reditus, quam matura, *ut hic.* Quid ita? minimum amurcæ cadit ex matura. vide plura apud Forcatulum *cap.* 10. *Penus.*

(4) Tenetur tamen lege Aquilia, qui eam legerit. *l.* 27. §. 25. *supr. ad leg. Aquil.*

(5) Nonnihil. *Hal.* Multum interest. *vulgat.* vid. Anton. Fabrum 1. *Conjecturar.* 14. Goth. adde Hartman. Pistor. *quæst.* 46. *n.* 27. et Covar. *resolut. lib.* 2. *cap.* 2. Ans.

(6) Rerum certarum. Ita emendat Anton. Faber 1. *Conjecturar.* 14.

(7) Dixi ad *l.* 4. *C. quando dies legati.* Goth. Alii: *tertiæ partis.* Grot. post *Herald.* S. L.

(8) Vid. Roland. a Valle 1. *cons.* 22. *n.* 19.

(9) Vide *l.* 49. *infr. de verb. sign.*

(10) *l.* 3. *l.* 9. *supr. de legat.* 2.

(11) De hac materia vide Menoch. *lib.* 4. *præsumpt.* 144. Matth. Afflict. *decis.* 298. *num.* 23. Decii *Consil.* 41. *vers. secundo* quæ Bartholom. Cæpoll. *de servitut. cap.* 38. Ans.

(12) Vide *l.* 52. *in fin. supr. de act. empt.* adde *l.* 34. *supr. de pignorib.*

(13) Adde *l. ult. in fin. supr. commun. prædiorum.*

(14) *l.* 12. *supr. de servitutib. l.* 19. *supr. de servitutib. præd. rustic.*

(15) Vide in hanc l. Cujac. 1. *obs.* 23.

(16) Pone Tusculanum et quidem solidum.

(17) V. *l.* 11. *supr. de servitutib.*

(18) Cedere, est incipere deberi. *l.* 213. *infr. de verb. signif.*

(19) Et pendente. Cujac. 1. *obs.* 23.

(20) Dies decessisset. Cujac. *ibid.*

(21) Flor. *al.* immissum.

(22) Ut fiat divisio. *l.* 26. *supr. de servitut. præd. urb.*

(23) De hac dictione dixi in *l. qui se patris. C. unde liberi*

(24) *l.* 12. §. 2. *supr. de leg.* 1. *l.* 82. *in fin. supr. de leg*

(25) Vide *l.* 4. §. 1. *supr. de usu et habitat. l.* 111. *infr. de verb. oblig.*

non (1) usum transeundi personæ datum, sed legatum servitutis (2) esse plenum intelligat: tantundem juris ad heredem quoque transmittetur: quod hic nequaquam (3) admittendum est: ne quod affectu filiæ datum est, hoc et ad exteros ejus heredes transire videatur.

De pluribus heredibus.

7. PAULUS [lib. 21. Quæstionum].

CUm a pluribus heredibus institutis via legata est, quia partem (4) non recipit, singuli heredes in solidum conveniuntur; quia et uno ex heredibus adeunte vindicari potest.

TIT. IV.

DE DOTE PRÆLEGATA (5).

Quid continetur legato dotis. 1. *De pacto dotali.* 2. *De repræsentatione.* 3. *De donatione inter virum et uxorem.* 4. *De impensis in res dotales factis.* 5. *De dote stante matrimonio soluta.* 6. *De interitu rei dotalis.* 7. *De dote promissa, nec data.* 8. *De demonstratione.* 9. *Si socer nurui,* 11. *Vel marito dotem legaverit.* 12. *De dote alii legata, ut mulieri restituatur,* 13. *Vel mulieri, ut alii restituat.* 14. *De legato generali et speciali.* 15. *De fundo dotali locato.*

1. ULPIANUS [lib. 19. ad Sabinum].

CUm dos relegatur, verum est, id dotis legato inesse, quod actione de dote inerat (6).

§. 1. Et ideo, si inter virum et uxorem convenerat (7), morte viri soluto matrimonio, filio communi interveniente, dos apud mariti heredem remaneret, et maritus decedens dotem relegaverit: stari pacto non debet ob hoc, quod dos relegata est: Verum et citra relegationem hoc probari debet: nam quod est admissum, posse deteriorem conditionem dotis fieri intervenientibus liberis, totiens (8) locum habet, quotiens ipsa (9) in matrimonio decedit, vel divortium intervenit.

§. 2. [Et] verum est, commodum in dote relegata esse repræsentationis (10), quamvis annua (11) die dos præstaretur.

§. 3. Est et illud, quod ob res donatas (12) hodie post Senatusconsultum (13) nulla sit exactio (14), si modo voluntatem non (15) mutavit testator.

§. 4. Impensæ (16) autem ipso jure dotem minuunt (17): sed quod diximus ipso jure (18) dotem impensis minui, non ad singula corpora (19), sed ad universitatem (20) erit referendum.

§. 5. Adeo autem dotis actionem continet dotis relegatio, ut si vivus eam uxori (scil. quibus licet casibus (21)) solverit, cesset legatum.

§. 6. Sed et si mancipia fuerint in dote non æstimata, et hæc demortua (22) sint? legatum dotis in his evanescit.

§. 7. Sed et si dotem promiserit mulier, neque dederit, et decedens maritus uxori dotem prælegaverit, mulier nihil amplius quam liberationem (23) habebit. Nam et si quis ita legaverit, *Centum, quæ* (24) *in arca habeo*: aut, *quæ ille apud me deposuit*: si nulla sint, nihil (25) deberi constat, quia nulla corpora sint.

§. 8. Si quis uxori fundum Titianum his verbis legasset; *Is enim fundus propter illam ad me pervenit*: omnimodo debetur fundus: nam quicquid demonstratæ (26) rei additur satis demonstratæ, frustra (27) est.

§. 9. Celsus lib. XX. Digestorum scribit, Si socer nurui dotem relegavit: si quidem jus actionis de dote voluit relegare, nullius momenti esse legatum: quippe nupta (28) est: sed si voluit eam recipere dotalem pecuniam, (inquit) utile erit legatum. Si tamen hæc dotem receperit, nihilominus maritus dotis persecutionem habebit: sive he-

1) Jus transeundi, hoc est, iter, servitus quidem rustica, sed ...en personæ conceditur, non prædio interdum, *ut hic. l.* 15. ... *in fin. supr. de usu et usufr. legat. l.* 41. *supr. de servit.* ...*d. urban.* Ejus generis est pecoris ad aquam appulsus, *l.* 4. ...*r. de servit. præd. rust.* aquæductus. *l.* 37. *supr. de servitut.* ...*d. rust.*

2) Prædialis.

3) Vide *l.* 1. §. 43. *infr. de aqua quot.*

...) *l.* 80. *in fin. infr. ad l. Falcid.* via partem non recipit, ... vidua est. *Goth.* Vid. Menoch. *lib.* 4. *præsumpt.* c. 145. Cu... *lib.* 7. *observ. cap.* 20. Ans.

...) Relegata. *Hal.* et ita legimus passim hoc titulo περὶ προι... ... 44. *Eclog.* 7. Formula relegandæ dotis hæc ... Quanta pecunia dotis nomine ad me pervenit, tantum heres ... dato. Cujac. *hic.* Relegare, est alteri quodammodo rem suam ...e. Cujac. 4. *obs.* 23. *in fin.* In hoc etiam verbo Prothesin qui... observant.

...) Et ita fructus insunt ante nuptias percepti. vide *l.* 38. *in* ... *supr. de usuris.*

...) Vide *l.* 2. *supr. de pact. dotalib.*

...) *l.* 2. *l.* 26. *supr. de pact. dotalib. l.* 3. *C. de pact. convent.*

...) Non maritus. *l.* 3. *C. de pact. convent.*

...) §. 12. *infr. h. t. l.* 2. *in fin. infr. eod. l.* 24. §. 2. *supr.* ...

...) Repræsentat, qui ante diem solvit: qui efficit, ut res sit ...us, utique quasi ad manum præsens detur.

...) Compendiose dicit, annua, pro annua, bima, trima die. ... §. 2. *supr. de leg.* 1. vid. quæ scripsi ad *l.* 4. *infr. eod.*

...) Inter virum et uxorem scil.

...) Cujus fit mentio in *l.* 32. *in princ.* §. 1. §. 2. *supr. de* ... *inter vir.*

...) Ab herede donatoris scil. est enim durum et amarum, ut ...nata eripiatur adversus voluntatem supremam ejus, qui do... ... *d.* §. 2.

...) *d. l.* 32. §. 3. 4. 5.

...) Necessarie sc. *l.* 2. *infr. eod. l. un.* §. 5. *vers. cum enim.* *C. de rei uxor. act.* Goth. ad hunc §. vid. Coras. ad *l. qui liberos. supr. de ritu nupt. in* 1. *part. num.* 45. Vacon. *lib.* 6. *declarat. cap.* 238. Ans.

(17) Vid. Bald. Novell. *in tract. de dot.* 2. *part.* et Dd. *ad l.* 1. *solut. matr.* in illa quæst. an dos sit jus universale. *Mod.*

(18) *l.* 56. §. 3. *supr. de jure dot. l.* 5. *l.* 15. *supr. de impensis.*

(19) Dotis.

(20) Ejusdem dotis, *l.* 5. *in princ. supr. de impensis.* adde. *l.* 50. §. 1. *supr. de judiciis.*

(21) Puta, ut se suosque alat. *l.* 73. §. 1. *supr. de jure dotium.* vide *l. un. C. si dos constante matrim. soluta fuer.*

(22) *l.* 8. *infr. eod.*

(23) Dotis, quæ dari debuit: quia maritus de ea tantum cogitasse videtur. *Accurs.*

(24) Adde *l.* 34. §. 4. *supr. de leg.* 1.

(25) Imo, alibi deberi videtur aliquid, non ut dos, sed ut legatum. Sufficit enim testatorem quantitatem expressisse dotis, etsi ea in dotem vere data non sit. *l.* 3. *C. de falsa causa.* ut valeat non quasi dos, sed quasi fideicommissum. *l.* 88. §. 10. *supr. de legat.* 2.

(26) Demonstrata res intelligitur, quæ tempore et facto finita est. *l.* 137. §. 6. *in fin. infr. de verb. oblig.* Notoria, quam omnes sciunt. *l.* 213. 223. *infr. de verb. sign.* quæ sensu ipso deprehenditur, *cap.* 2. *de verb. sig. in* 6. quæ fit frequenti... *l.* 9. §. 2. *supr. de edendo.* Notorium juris est, quod lex ... ratioque naturalis nobis indidit. Cicero pro Milone. *l.* 4. *supr. ad leg. Aquil. l.* 2. §. 7. *supr. de excus. tutor. l. ult. infr. de bon. damnat. l.* 220. *in fin. infr. de verb. sign.* Facti vero notorium est, quod negari neque debet, neque potest. adde *l.* 11. §. 12. *supr. de act. empt.*

(27) Notoria non indigent probatione. *cap.* 31. *de regul. in* 6. *l.* 137. §. 2. *infr. de verb. oblig l.* 33. *infr. de condit. et demonstrat.*

(28) *l. un. C. si dos constante matrimonio soluta fuerit.*

*

r s institutus esset, familiæ erciscundæ judicio; sive non, utili actione. Ego puto, quoniam non hoc voluit socer, ut bis dotem heres præstet, et mulierem agentem ex testamento, cavere (1) debere, *defensu* (2) *iri heredem adversus maritum.* † Ergo et maritus item debebit cavere, adversus mulierem defensu iri, si prior agat.

§. 10. Per contrarium apud Julianum libro XXXVII. (3) quæritur, si socer filio suo exheredato (4) dotem nurus legasset? Et *ait*, agi quidem cum marito exheredato de dote non posse: veruntamen ipsum dotem persecuturum ex causa legati: sed non alias eum legatum consecuturum, quam si caverit, *heredes adversus mulierem defensu iri.* et differentiam (5) facit inter eum, cui dos relegata est, et orcinum (6) libertum, cui peculium legatum est: namque eum (7) de peculio posse (8) conveniri (9) ait; heredem non (10) posse: quia peculium desiit (11) penes se habere: at dotis actio nihilominus competit (12), etsi dotem desierit habere.

§. 11. Idem Julianus quærit, si dotem marito relegaverit socer, an dote soluta (13) mulieri legatum mariti extinguatur? Et dicit extingui: quia nihil esset jam, quod marito posset præstari.

§. 12. Idem quærit, si dos alii legata esset, eamque rogatus sit mulieri restituere: an lex Falcidia in legato locum haberet? Et dicit habere (14): sed quod minus est in fideicommisso, mulierem dotis actione consecuturam. Ego quæro, an commoda repræsentationis in hoc legato sic observentur, atque si dos ipsi mulieri fuisset relegata? Et puto [habere].

§. 13. Idem Julianus quærit, si mulieri dos sit relegata, eaque rogata *dotem restituere*, an Falcidia locum habeat? Et negat (15) habere: quoniam fideicommissum quoque negat valere. Quod si præterea quid uxori legatum sit, putat ex residuo fideicommissum præstari: quod utique, habita ratione Falcidiæ, mulieri præstabitur. Sed et marito ex parte herede instituto, a socero dote prælegata, legatum dotis Falcidiam passurum: videlicet, quia adhuc constante (16) matrimonio, indebita dos videtur relegata. verum quod Falcidia recipit, in familiæ herciscundæ judicio maritum præcepturum: quemadmodum totam dotem præciperet, si non esset relegata.

§. 14. Mela scripsit, si fundus in dote sit, et specialiter sit legatus, mox generaliter dos relegata: non bis (17) sed semel deberi fundum.

§. 15. Ibidem Mela conjungit, si fundus in dote fuit locatus a marito ad certum tempus: uxorem non (18) alias fundum ex relegatione consequi, quam si caverit, *se passuram colonum frui:* dummodo ipsa pensiones percipiat.

De fideicommisso uxoris honoratæ, vel mariti honorati.

2. ULPIANUS [lib. 5. Disputationum].

CUm quis uxori suæ dotem relegat, fideique commissum ab ea relinquit: hoc (19) fideicommissum ex commodo, quod ex relegatione mulier sentit, æstimatur et ita Celsus quoque lib. XX. Digestorum scripsit. Quod si necessariæ fuerunt impensæ, quæ ipso jure (20) dotem minuunt: amplius dici potest, si tanta quantitas dotis quam maritus accepit, ei relegata est, oportere dici, etiam eam quantitatem posse fideicommissum erogare, quæ ipso jure dotem minuit: esse enim mulierem legatariam nemo est, qui dubitet. Sed (21) et si non dos, sed pro dote aliquid uxori fuerit legatum: adhuc quasi dos legata accipitur.

† Hoc amplius Julianus scripsit: etsi non fuerit adjectum, pro dote esse legatum, hoc (22) tamen animo relictum: adhuc ejus esse conditionis. Uxor igitur, si rogatur vel dotem, vel quod pro dote legatum est, vel quod in vicem dotis sibi adscriptum est, restituere: non cogitur, nisi eatenus, quatenus diximus, restituere. † Et ideo heres instituta rogataque quantitatem hereditatis restituere: id demum restituet, quod quantitatem dotis excedit; idque quod ex repræsentationis commodo sentit. Nam et si quis, cum a nuru dotem accepisset, filium suum heredem instituerit, eumque rogaverit, *quidquid ad eum ex hereditate pervenisset, restituere*, mox morte uxoris dotem fuerit lucratus: id non restitueret (23), quod ex dote percepit: quia matrimonii causa id lucratus est, non ex patris judicio (24).

§. 1. Mulier dotem promisit quadringentorum, et dedit fundos duos in ducenta; præterea nomina debitorum in residua ducenta: mox maritus ejus decedens pro dote fundos ei duos, non eos, quos in dotem acceperat, reliquit, et præterea duos illos dotales, quos æstimatos acceperat, reliquit; fideique ejus commisit, *ut quidquid ad se ex hereditate ejus pervenisset, id restitueret Seio, cum mo-*

(1) Quid, si cautio est omissa? potest mulier conveniri actione incerti, ut caveat, vel repetat quod datum est. *l. quod si nulla.* 60. *supr. de legat.* 1. *l. qui exceptione.* 40. §. *si pars. supr. de condict. indeb.*

(2) Imo de indemnitate cavere debet. *l.* 7. *infr. eod.*

(3) *Al.* vicesimo septimo.

(4) *l.* 7. *in princ. infr. h. t.*

(5) Differentiæ inter peculium legatum libertis, et dotem legatam marito, ratio hæc est, quod actio de dote, ex contractu verbis inito est: actio de peculio, ex contractu reali. *l. quæsitum.* 30. *supr. de peculio.* Priore actione heredes soceri tenentur, licet desierint habere: posteriore, libertus non tenetur, si desierit habere peculium: ut in pupillo est, qui sine culpa sua rem habere desiit. *l. si a bonæ.* 21. *supr. de rei vind.*

(6) Orcinus libertus quis, v. *in* §. 2. *Inst. de singulis rebus.*

(7) Libertus potest conveniri, si peculium ei sit prælegatum. adde *l.* 2. *C. an servus pro suo facto.*

(8) Imo, non potest servus conveniri, sed heres. *l.* 2. *C. an servus pro suo facto.* vid. *tertiam solutionem Accursii.*

(9) Nam qui peculium coheredi prælegat, cum onere legat. *l.* 6. *infr. de peculio legato.*

(10) Imo, potest conveniri, ex quo illi cavere necesse est. *l.* 17. *l.* 18. *infr. de peculio legato.*

(11) *l.* 28. *supr. de peculio.*

(12) Dos licet sit soluta viro, actio tamen de dote adhuc superest, *ut hic.* quod verum, si postea sit solutum matrimonium: alias non peteret. vide *supr. eod. in princip.* aut si constante matrimonio actionem dari eo casu dixeris, actionem hic interpretabere, non ipsam omnimodo actionem, sed spem tantum actionis.

(13) *l.* 7. §. 1. *infr. eod.*

(14) Imo, non habet. *l.* 57. *infr. ad leg. Falcid.*

(15) *l.* 28. *in fin. supr. de legat.* 1.

(16) Dos constante adhuc matrimonio relegari non potest. r non potest? quia indebita, *ut hic.* Ita dos utiliter relegatur e debita.

(17) *l.* 66. *supr. de legat.* 2.

(18) Imo alias; nec enim tenetur mulier stare colono mariti *l. nihil proponi.* 120. §. *ult. supr. de leg.* 1. an hoc speciale es n dote. vide Bart. in *l. si filiofamilias.* 22. §. *ult. supr. soluto.*

(19) Dotis prælegatæ (hoc est, quam uxori suæ relegat maritus) commodum per fideicommissum maritus alteri relinquere potest.

(20) Necessariæ impensæ dotem ipso jure minuunt. vid. *l.* 1. §. 4. *supr. h. t. l.* 5. *infr. eod.*

(21) Dos relegata videtur, non modo si dos ipsa relegata est, sed et si pro dote aliquid relegatum est.

(22) Compensationis habendæ animo, non præsumitur maritus legare uxori, hoc est, ut legatum habeat uxor dotis loco. adde *l. unic.* §. *sciendum. C. de rei uxori. act. l. creditorem.* 85. *supr. de leg.* 2.

(23) Non restituet. *Hal. l.* 67. *in fin. l.* 68. *supr. de legat.* 2.

(24) Quod quis ex dote lucratur, id ad paternam hereditatem non refert.

retur. Quærebatur, quantum esset in fideicommisso, muliere defuncta? Dicebam, uxorem hanc, quæ rogata est, *quidquid ad se pervenerit ex testamento restituere*, in ea esse conditione, ut id demum restituere rogetur, quod deducta (1) dotis quantitate ad eam pervenit: dotem enim recepisse eam magis (2), quam accepisse: salvo eo quod ex commodo repræsentationis ab ea fideicommitti potuit. ✝ Proinde id quidem, quod pro dote maritus ei reliquit, non cogetur restituere nisi plus (3) fuit in eo, quam in quantitate dotis: residuum vero, quod præterea illi relictum est, cum (4) fructibus cogitur restituere. Habebit igitur præcipuam dotem cum suis fructibus: id vero, quod extrinsecus ei relictum est, cum fructibus, qui ad eam pervenerint, restituet.

De legato, amplius quam dotem.

3. JULIANUS [lib. 34. Digestorum].

QUi ita legat uxori suæ, *Titiæ amplius* (5), *quam dotem, aureos tot heres meus damnas esto dare*: manifestus est (6), dotem quoque relegasse.

De prolatione diei.

4. AFRICANUS (7) [lib. 5. Quæstionum].

CUm vulgari (8) modo dies legatorum profertur, nihil (9) eam rem ad dotis relegationem pertinere ait: quia suum diem habeat.

De solutione dotis non differenda.

5. MARCIANUS [lib. 3. Regularum].

DOte relegata, non (10) est heres (11) audiendus, si velit ob (12) donationes in mulierem factas solutionem differre, vel ob impensas (13) alias, quam quæ ipso jure dotem minuunt: aliud est enim, minorem (14) esse factam dotem, quod per necessarias (15) impensas accidit: aliud, pignoris nomine retineri dotem ob ea, quæ mulierem invicem præstare æquum est.

De pecunia legata pro dote.

6. LABEO [lib. 2. Posteriorum a Javoleno epitomatorum].

CUm scriptum esset: *Quæ pecunia propter uxorem meam ad me venit quinquaginta, tantundem pro ea dote heres meus dato*: quamvis quadraginta dotis fuissent, tamen quinquaginta debere Alfenus Varus Servium respondisse scribit, quia (16) proposita summa quinquaginta adjecta sit.

§. 1. Item ei, quæ dotem nullam habebat, vir sic legaverat: *Quanta pecunia dotis nomine, et reliqua: pro ea quinquaginta heres dato*: deberi ei legatum Ofilius, Cascellius, item et Servii auditores (17) retulerunt: perinde habendum esse, ac si servus alicui mortuus (18), aut pro eo centum legata essent: quod verum est: quia his verbis non (19) dos ipsa, sed pro dote pecunia legata videtur.

Si pater dotem a nuru acceptam filio exheredato legavit.

7. PAPINIANUS [lib. 18. Quæstionum].

PAter dotem a nuru acceptam filio exheredato (20) legavit: heres patris, opposita doli exceptione, non ante solvere legatum cogendus est, quam ei cautum fuerit de (21) indemnitate soluto matrimonio.

§. 1. Sed si prius quam legatum filio solveretur (22), mulier dotem suam recuperavit (23): frustra (24) filius de legato aget.

§. 2. Sed si lex Falcidia locum in legato dotis adver-

(1) Atqui potest quis rogari restituere ultra id, quod ei sit relictum. *l. Imperator.* 70. §. 1. *supr. de legat.* 2.

(2) Recipit dotem, non accipit mulier, cum ei dos relegatur. *l.* 77. §. 12. *in fin. supr. de legat.* 2. adde *l.* 41. *infr. de bon. libert.*

(3) *l.* 114. §. 3. *in fin. supr. de legat.* 1.

(4) Imo, cum fructibus non restituet. *l. quod his verbis.* 83. *supr. de leg.* 3. Conjectura quadam videtur testator hic reliquisse pro debito, atque ita ut restitueret cum fructibus.

(5) Adde *l.* 54. *supr. de legat.* 3. vid. Cujac. 8. *obs.* 36. Verbum *amplius*, repetitionem inducit. Quid, si uxori maritus legavit centum præter dotem, ut *l. Scio.* 10. §. *uxor. supr. de annuis legatis.* vel supra dotem. *l. fructus.* 7. §. *quod in anno.* 6. *supr. soluto matrimonio. l. ex conducto.* 15. §. *antepenult. supr. locati.* vel ultra dotem. *l. si ultra.* 22. *C. de fidejussoribus?* Dotem relegasse intelligitur.

(6) Imo, non est. Nam vox *amplius* repetitionem non inducit, nisi adjectum sit *hoc* vel *eo amplius. l. si servus.* 108. §. *si ita scriptum.* 7. *supr. de legat.* 1.

(7) Vide Cujac. 5. *ad African.*

(8) Id est, his verbis, annua, bima, trima die. *l.* 30. §. 2. *supr. de legat.* 1. vide Cujac. 7. *obs.* 20. et Goveau. 1. *variar.* 28. Ea erat vulgaris clausula, legatis adjici solita, *ut hic*. Iis solvendis annuum diem præfinivit Augustus. Suet. in *ejus vita*. Annuus dies, tres pensiones. Cujac. *ibid.* 6. Ulpian. 8. *et* 13.

(9) Imo aliquid pertinet. *l. talis.* 30. *supr. de legat.* 1. speciale est in dote.

(10) *l.* 41. §. 1. *supr. de legat.* 2.

(11) Heres dicebat, iniquum esse, mulierem utrumque consequi, et dotem et donationem.

(12) Dote relegata, non potest heres testatoris dotem retinere, propter impensas utiles in eam factas, vel donationes uxori factas, etsi impensas necessarias possit deducere.

(13) *l.* 15. *supr. de impensis.*

(14) Ipso jure scilicet; id enim fit per necessarias impensas. *l.* 2. *supr. h. t.*

(15) Imo, necessariis impensis dos minuitur, dote relegata. *l. Mævio.* 41. §. 1. *supr. de legat.* 2. Hic dos simpliciter relegata, ibi quidquid ad maritum pervenit.

(16) Al. *quia proposita summa quinquaginta adjecta sint.* hinc Bartolus: Si legat aliquis pro dote, adjecta certa quantitate, sive dos fuerit nulla, sive minor, tenet legatum.

(17) Auditores Servii, ejus discipuli. dixi ad *l.* 1. §. 6. *infr. de aqua et aquæ pluviæ.*

(18) Corpus, quod in rerum natura non est, et pecunia alternative quoties legatur, legatum in pecunia utile est. *Bart.*

(19) Adde *l.* 3. *C. de falsa causa adjecta.*

(20) *l.* 1. §. 10. *supr. h. t.* Goth. Vide Cujac. *lib.* 11. *observ. cap.* 29. Ans.

(21) Imo, cavere debet de herede defendendo. §. 2. *infr. h. t.* et *l.* 1. §. 9. *supr. eod.* Utraque cautio ejusdem est effectus. adde *l.* 2. *C. de in litem dand. tut. l. si quid possessor.* 31. *supr. de hereditatis petitione.* Goth. Qui indemnitatem promittit, cogitur judicium suscipere. Socin. *vol.* 3. *consil.* 70 Cuman. *consil.* 185. Bart. hac *l.* 7. Alexand. ad *l. venditores. infr. de verb. obl.* Ans.

(22) *l.* 1. §. 11. *supr. eod.*

(23) Atqui mulier constante matrimonio dotem recuperare non potest. *l. in rebus.* 30. *vers. omnis. C. de jure dotium.* An hic matrimonium solutum fuit, vel ad inopiam maritus vergebat, ut putat Rogerius? An hic matrimonium solutum fuit, respectu soceri, *l. cum hic.* 32. §. *si socer.* 19. *supr. de donat. inter virum.* ut vult Jacobus de Aretio? An mulier facto, non jure, dotem recepit, ut vult Azo? An actio de dote committi potest constante matrimonio, ut putat Joannes? An hic dotem recepit, quibus casibus jure eam recipere potest, ut innuere videtur Bartolus, *argum. l. mutus.* 73. §. *manente.* 1. *supr. de jure dotium. l. quamvis.* 20. *supr. solut. matrimonio?* Bartolus Rogerii et Azonis sententias præfert.

(24) Imo, non frustra: quia solutio facta mulieri, nocere viro non debet. *l. si Stichum.* 8. §. *ultim. infr. de novat. l. ultim. in fin. infr. de verb. oblig.* Hic non tam alii personæ, quam creditoris creditori solutio facta esse videtur. *l.* 1. §. *idem Julianus. supr. eod.*

sus filium exheredatum habuerit (1), et mulier solutionem ratam fecerit: propter eam quantitatem, quam heres retinuerit, utilis actio dotis ei dabitur, quod si ratum non habeat, defendi quidem debebit heres a viro, qui se (2) defensurum promisit; sed si totam litem vir solus subierit, actio judicati (3), si cautum non (4) erit, pro (5) ea quantitate, quæ jure Falcidiæ petenda est, adversus heredem dabitur.

§. 3. Sed si prius quam legatum filio solveretur, mulier divertit: quanquam ipsa nondum præcipere dotem possit, non ideo tamen actio filii differtur: quia tunc iisdem (6) diebus filio solvi dotem (7) responsum est: cum patri pro parte heres exstitit, et ad præceptionem dotis, soluto matrimonio, postquam heres exstitit, admissus est (8).

§. 4. Si forte per errorem cautio defensionis omissa sit, et ex causa fideicommissi filius dotem acceperit: ut indebitum fideicommissum non repeteretur. cautionis enim præstandæ necessitas solutionem moratur: non indebitum facit, quod fuit debitum. sed non erit iniquum, heredi subveniri (9).

§. 5. Quid ergo, si patris heres solvendo non sit: nonne juste mulieri dabitur adversus virum utilis (10) actio dotis? cui dos perire non debet: quia non interposuit per errorem heres cautionem.

De pecunia legata pro dote.

8. IDEM [lib. 7. Responsorum].

VIr uxori, quæ dotem in mancipiis habebat, pecuniam (11) pro dote legaverat: vivo viro mancipiis mortuis (12), uxor post virum vita decessit: Ad heredem ejus actio legati recte transmittitur (13): quoniam mariti voluntas servanda est.

Si testator certum fundum, et quæ nuptura obtulit æstimata, in speciebus restitui voluit.

9. IDEM [lib. 8. Responsorum].

UXori meæ fundum Cornelianum, et quæ nuptura obtulit æstimata (14), in speciebus restitui volo. Respondi, non æstimatum prædium in dotem datum, exceptum non videri: sed universa dote prælegata, rerum æstimatarum pretium non relictum; verum ipsas res, quales invenirentur.

De fundo uxori pro dote et alii legato.

10. SCÆVOLA [lib. 8. Quæstionum].

SI Seiæ pro dote centum fundus legatus sit, idemque Mævio: quod Mævio Falcidia aufert, pro eo, quasi concursus non fuerit, mulier plus vindicet: quia amplius sit in dote mulieris.

Si mulier dotem, ad quam stipulandum alium adhibuerat, viro reliquit.

11. PAULUS [lib. 7. Responsorum].

SEia, cum nuberet Lucio Titio, dedit dotis nomine centum aureos, et adhibuit Quintum Mucium, qui nihil numeravit, sed dotem stipulatus est, si morte mulieris solutum fuerit matrimonium: Seia moriens testamento suo ita cavit: *Lucio Titio marito meo, cui maximas gratias ago, dari volo super* (15) *dotem, quam ei dedi, tot aureos.* Quæro, cum instituit Lucium Titium convenire Quintus Mucius ex stipulatu actionem: an repellere eum maritus possit ex verbis testamenti? Respondit, si Quintus Mucius mandante Seia, non (16) donationis causa, stipulatus est, heredibus mulieris eum teneri: et ideo Quintum Mucium exceptione repellendum esse: quod si (17) donationis causa Seia stipulari permisisset, videri eum in eum casum, qui morte mulieris extitit, mortis causa stipulatum: et ideo fidei ejus committi potuisse (18) in eum casum, dicendum fore.

De conditione implenda.

12. SCÆVOLA [lib. 3. Responsorum].

QUi dotem in pecunia numerata et æstimatis rebus acceperat, uxori ita legavit: *Seiæ uxori meæ, si omnes res, quæ tabulis* (19) *dotalibus continentur, heredi meo exhibuerit, et tradiderit summam dotis, quam mihi pro ea pater ejus intulit, dari volo hoc amplius* [*denarios*] *decem.* Quæsitum est, cum res in dotem datæ plures ipso usu finitæ essent (20), nec moriente marito fuerant, an quasi sub impossibili conditione legatum debeatur? Respondi, videri conditioni paritum, si, quod ex rebus in dotem datis supererat, in potestatem heredis pervenit (21).

(1) Atqui Falcidia locum adversus filium habere non potest: cum hoc judicio familiæ erciscundæ consequatur ut debitum. *l. si filia.* 20. §. 2. *supr. familiæ erciscundæ.* An hic solutum est matrimonium, ut putat Rogerius? An potius hic eo stante matrimonio hoc agebat actor ex testamento. *l.* 1. §. *item Labeo ait. supr. eod.*?

(2) *l.* 1. §. 9. *supr. eod.* Atqui de indemnitate cavere debet. *hac l. in princ.* dixi *ibid.*

(3) Vide *l.* 4. *infr. de re judicata.*

(4) Quid, si cautum erit? An maritus in solidum tenebitur, si præsens fuit tempore stipulationis? An nullo modo convenietur, si cautum fuerit animo novandi, ut velt Jacobus de Ravenna? An tenetur ex stipulatione propria, non procuratoria, ut ex Dyno refert Bartolus?

(5) Imo in solidum. *l. si procurator.* 28. *l. si actor.* 29. *supr. de procurat.*

(6) Imo, incontinenti dotem consequi potest, si agere velit familiæ erciscundæ. *l. si filia.* 20. §. 2. *supr. familiæ.* At hic solutum est matrimonium: aut si solutum non est, incontinenti dotem vir recuperabit, si onera matrimonii sustinebit.

(7) Dotem responsum est, cum patri heres exstitit, et ad perceptionem dotis soluto matrimonio, postquam heres exstitit, admissus est. Cujac. 11. *observ.* 29.

(8) Al. *Ita admissus.*

(9) Qua actione? condictione incerti ad cautionem exigendam. *l.* 2. *supr. de usufruct. ear. rer.*

(10) Doti nomine experiri potest adversus maritum uxor, si heres soceri non sit solvendo. qua actione? utili. *ut hic.* Imo, et mandati, negotiorum, incerti, de dote. Bartol. *hic.*

(11) *Subaudi* certam, seu expressam, Rogerius apud Bartolum. Atqui teneri videntur heredes, etiamsi quantitas non fuerit expressa. *l. plerumque.* 10. *l. in rebus.* 17. *supr. de jure dotium.* Hic mancipia mortua sunt sine culpa heredis seu mariti.

(12) *l.* 1. §. 10. *supr. h. t.*

(13) Imo non transmittitur, neque mortuis mancipiis æstimatio debetur. *argum. l.* 86. §. 2. *supr. de legat.* 1. Hic legata est certa quantitas pro servi pretio: at non servi pretium indefinite, nulla quantitate expressa.

(14) De hac æstimatione vide *l.* 10. *supr. de jure dotium.*

(15) Super dotem quæ marito suo mulier quid legat, ipsam dotem etiam legare intelligitur.

(16) Adhibitus ad stipulandam totam dotem, in dubio non videtur adhibitus animo donandi. *Bart. l.* adde *l.* 37. §. 4. *supr. de legat.* 3. *l.* ... *C. de jure deliberandi.*

(17) Adhibitus animo donandi, intelligitur causa mortis, si mortis causa facto testamento. *Bart. l.* 77. §. 2. *supr. de legat.* 2.

(18) Imo non potuit. *l.* 29. §. *ult. supr. de pact. dotalib.*

(19) De dotalibus tabulis vide quæ scripsi ad *l.* 29. *supr. de pact. dotal.*

(20) Atqui ita impossibile esset, uxorem eas res heredi mariti exhibere contra defuncti voluntatem.

(21) Id est, si conditio pro parte est possibilis, sufficit si ei pareatur in eo quod possibile est. *Bart.*

Si filiusfamilias dotem ab uxore accepit, eamque illi paterfamilias factus legavit.

13. LABEO [lib. 1. Pithanorum a Paulo epitomatorum].

PAulus]: si filiusfamilias, uxorem cum haberet, dotem ab ea acceperat; deinde paterfamilias factus, dotem ei, ut solet, legavit: quamvis patri heres non erit, tamen id legatum debebitur.

De eo, cui testator voluntatem suam se declarasse testatus est.

14. SCÆVOLA [lib. 15. Digestorum].

THeopompus testamento facto duas filias et filium æquis partibus instituit heredes, et codicillis ita cavit: Τὴν θυγατέρα μου Κρισπίναν, ἣν ηὐχόμην ἐκδοῦναι ᾧ ἂν οἱ φίλοι μου καὶ οἱ συγγενεῖς δοκιμάσωσι, προνοήσει ἐκδοθῆναι Πολλιανὸς εἰδὼς μου τὴν γνώμην, ἐπὶ τοῖς ἴσοις, ἐφ' οἷς καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς ἐξέδωκα· Id est, *filiam meam Crispinam, quam vellem tradi nuptui cuicunque amici mei et cognati approbabunt, providebit* (1) *tradi Pollianus* (2) *sciens* (3) *mentem meam, in æqualibus portionibus, in quibus et sororem ejus tradidi.* Pollianus marito puellæ juratus (4) scripsit (5), voluisse patrem eandem quantitatem in dotem accipere etiam minorem filiam, quam major accepisset: Quæro, an eandem summam dotis nomine coheredes extra partem hereditatis minori filiæ præstare debeant? Respondit, cum cujus notio est, æstimaturum, ut eadem quantitas ex communi præcipua minori filiæ dotis nomine detur.

De re obligata.

15. GAJUS [lib. 2. de legatis ad Edictum Prætoris].

LIcet placeat pignoratas res, vel in publicum obligatas, heredem, qui dare jussus est, liberare debere: tamen si is, qui tales res in dotem accepit, dotem prælegaverit, non cogetur heres liberare eas, nisi aliud specialiter (6) testator dixerit.

Si uxori legetur dos, quæ alii reddenda erat.

16. PAULUS [lib. 2. ad Vitellium].

QUi dotem (7) a matre uxoris acceperat, et stipulanti ei promiserat, testamento uxori dotem legavit, cum quæsitum esset, an uxor dotis summam consequi posset, respondit Scævola, non videri dari uxori, quod necesse sit matri reddi. alias sic respondit, non videri (8), nisi manifeste uxor docuisset, eam testantis voluntatem fuisse, ut onerare heredes duplici (9) præstatione dotis vellet.

De legato uxori, quiquid ei comparavi, et quod mihi dedit. 1. Vel quanta pecunia ad me, inve stipulationem dotis ejus nomine pervenit.

17. SCÆVOLA lib. 3. Responsorum.

UXori ita legavit: *uxor mea, quidquid ei comparavi, et quod mihi dedit, e medio sibi sumat.* Quæro, an dos prælegata videatur? Respondit, verbis quæ proponerentur, videri (10) et de dote legata loqui: nisi aliud testatorem voluisse probaretur.

§. 1. *Titiæ uxori meæ, quanta pecunia ad me inve stipulationem dotis ejus nomine pervenit: quæ dos est dotalibus duobus consignatis* (11) *instrumentis centum aureorum.* Quæsitum est, an utramque summam consequi possit? Respondit, nihil proponi, cur non possit.

TIT. V.

DE OPTIONE (12) VEL ELECTIONE (13) LEGATA.

De servis.

1. ULPIANUS [lib. 2. ad Sabinum].

DIvus Pius Cæcilio Proculo rescripsit, eum, cui *servorum* legata sit electio, tres (14) posse (15) eligere.

De servo. 1. De legato generali. 2. Si legatarius semel elegerit.

2. IDEM [lib. 20. ad Sabinum].

QUotiens *servi* electio vel optio datur, legatarius (16) optabit, quem *velit* (17).

§. 1. Sed et homine generaliter legato, arbitrium eligendi quem acciperet, ad legatarium pertinet.

§. 2. Data igitur optione, si quis optaverit alienum (18) servum, vel hominem liberum: videndum est, an consumpserit optionem? et puto non consumi.

§. 3. Eum (19), cui centum *amphorarum* electio data sit, acetum eligentem non consumere optionem, si id acetum elegerit, quod vini (20) numero paterfamilias non habuit.

(1) Dotis filiæ quantitatem per alium pater declarare potest. vide tamen quæ scripsi ad *Novell.* 18. *cap.* 6. Goth. Vide Alciat. *lib.* 2. *parerg. cap.* 19. Covarruv. *var. lib.* 2. *cap.* 18. Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 1. *quæst.* 59. Afflict. *decis.* 371. *n.* 4. Ans.

(2) Atqui id videtur fieri non posse: cum uni testi non credatur. *l.* 9. *C. de testib.* Aliud est in alterius voluntatem aliquid conferre; aliud, alieni amico mandare, tanquam mentis suæ instructo, ut cum usus venerit, usus fidem faciat. vide Alciat. 2. *parerg.* 19. Vide *l.* 1. *in fin. infr. de verbor. oblig.* et hic testator expressit nominatim se æquales portiones servari velle.

(3) Captatoriam dispositionem, quæ in alicujus specialem voluntatem collata sit, speciali dotis favore non infirmari, et posse testatorem hoc jubere, ut solius testis affirmationi stetur, quidam hinc colligunt: quod non placet Alciato, quem vide 2. *parerg.* 19. Et tamen Mantica post Castrensem et Cravettam notat, testes singulares admitti ad probandam conjecturam voluntatis defuncti, 12. *de conjecturis ultimarum voluntatum.* 16. *num* 18.

(4) Juramenti præstandi causa advocatus.

(5) Testimonium scripto perferre testis potest.

(6) Vide *l.* 57. *supr. de legat.* 1.

(7) Vide Cujac. *lib.* 11. *observ.* c. 13. Ans.

(8) Non deberi. similem errorem notat Cujac. in *l.* 88. §. 5. *in fin. supr. de legat.* 2. vide Cujac. 11. *observ.* 13.

(9) Alias id non est verisimile testatorem voluisse.

(10) Si testator legat uxori, quæ ei debet, videtur dotem relinquere. *Bart.*

(11) Adde § 5. *instit. de legat.*

(12) Optionem actum esse legitimum, *l.* 77. *infr. de regulis juris* ait, Cujac. *hic.* Fit enim solemniter, vel exhibita publice familia, vel rebus legatis, herede presente, certis verbis. *l.* 20. *infr. h. t.* testibus præsentibus semel et pure, interdum Pretore diem ad eam decernente. De optione ag. §. 22. 23. *Inst. de legat. l. ult. C. com. de legat.* Goth. Ad hanc materiam vid. Menoch. *lib.* 4. *præsumpt.* 150. Cujac. et Hottomann. ad §. 22. *Inst. de leg.* S. L.

(13) π οὶ τῶν κατ' ἐπιλογὴν ληγατευομένων· 44. *Eclog.* 8.

(14) Multo magis duos, *arg. l.* 12. *supr. de testib.* An unicum tantum? utique, si ejus tantum ratio habeatur. Sin vero jussus est quis pauperibus bona distribuere, unum tantum eligere non potest. *Bart.*

(15) Sed jure tres eligere potest: veteres, qui frugi erant, tribus servis erant contenti, ut dicam ad *l.* 85. *infr. de verb. sign.*

(16) *l.* 20. *l.* 24. *in fin. l.* 108. §. 2. *supr. de legat.* 1. *l.* 23. *supr. de legat.* 2. §. 22. *Instit. de legat.* Ulpian. 24. §. 14.

(17) Non tamen optimum. *l.* 37. *supr. de legat.* 1.

(18) Nihil agit. Nam optione data debet eligi de rebus hereditariis. *Bart.*

(19) Harm. 10. §. 38. 44. *Synops.* 9. *cap.* 3.

(20) Acetum interdum a patrefamilias vini numero haberi potest. *l.* 9. *infr. tit. prox.*

3. Idem [lib. 23. ad Sabinum].

SCilicet si ante exhibitionem, hoc est, ante degustationem (1) acetum elegerit.

4. Paulus [lib. 3. ad Sabinum].

S*Cyphi* electione data, si non (2) omnibus scyphis exhibitis legatarius elegisset, integram (3) ei optionem manere (4) placet (5): nisi (6) ex his duntaxat eligere voluisset, cum sciret et alios esse.

5. Africanus [lib. 5. (7) Quæstionum].

NEc solum si fraude heredis: sed etiam si alia qualibet causa id evenerit.

De tempore præstituendo ad eligendum.

6. Pomponius [lib. 6. ad Sabinum].

MAncipiorum electio legata est: ne venditio quandoque eligente legatario interpelletur, decernere (8) debet Prætor, nisi intra tempus (9) ab ipso præfinitum elegisset, actionem legatorum ei non competere. † Quid ergo, si die præterito, sed antequam (10) venderet heres, vindicare legatarius velit? quia non est damnum subiturus heres, propter quod decernere Prætor id solet, et quid si die præterito, quem finierit Prætor, heres aliquos ex servis, vel omnes manumiserit? nonne Prætor eorum tuebitur libertatem? ergo totiens actio deneganda non est, si omnia in (11) integro sint. † Idem est, et si pignori aliquos ex his servis heres dederit post diem, vel vendiderit.

7. Paulus [lib. 10. Quæstionum].

IMo et si quosdam servos distraxit, quosdam retinuit: non est audiendus legatarius, si velit optare ex retentis ab herede, cum jam disposuerit (12) familiam heres.

1. *De rerum numero.* 2. *De collegatariis.* 3. *De rebus depositis.*

8. Pomponius [lib. 6. ad Sabinum].

SI tibi electio servi, et mihi reliqui legati sunt: decernendum (13) est a Prætore, nisi intra certum tempus optaveris, petitionem tibi non (14) datu iri.

§. 1. Si ex quatuor viriolis (15) duæ, quas elegissem, mihi legatæ sint: sive (16) duæ solæ relictæ sint, sive ab initio duæ solæ fuerint, valet legatum.

§. 2. Unius *hominis* mihi et tibi optio data est: cum ego optassem, si non mutassem voluntatem, deinde tu eundem optaveris, utriusque nostrum servum futurum. quod si ante decessissem, vel furiosus factus essem, non futurum communem: quia non videor (17) consentire, qui sentire (18) non possim (19): humanius autem erit, ut et in hoc casu, quasi semel electione facta, fiat communis.

§. 3. Si *rerum depositarum* electio mihi relicta sit: et ad exhibendum cum eo, apud quem depositæ sint, agere potero; et cum herede agere, ut (20) is depositi agendo, facultatem mihi eligendi præstet.

De conditione, alternatione. 1. *De libertate pure vel sub conditione relicta.*

9. Julianus lib. 32. Digestorum.

CUm ita legatur, *Titio Stichum do lego, si Pamphilum non elegerit:* simile est, atque si ita legatum fuisset, *Titio Stichum aut Pamphilum, utrum eorum volet, do lego.*

§. 1. Quæsitum est, si Stichus sub conditione (21) liber esse jussus sit, et mihi optio servi data esset, vel servus generaliter legatus esset: quid juris esset? Dixi, commodius constitui, eum, qui sub conditione libertatem Sticho det, et optionem servorum, non cogitare de Sticho: sicuti constat non cogitare eum de eo, cui præsentem dederit libertatem. secundum quod si Stichum optavero vel elegero, nihil agam: et ex cæteris nihilominus optabo.

§. 2. In eodem casu quæsitum est, si optione servorum data, antequam optarem, conditio statutæ libertatis defecisset: an Stichum optare possim? Puto Mucianæ sententiæ adsentiendum: qua placet, ipsa libertate legatum perimi: non datione statutæ (22) libertatis. quare sive vivo testatore, sive post mortem ejus, [et] ante aditam hereditatem conditio statutæ libertatis defecerit: legatum erit utile: nam sicut pura (23) libertas, ita statuta (24) libertas aditæ hereditatis tempore vires accipit. ideo [que] Stichum optare possum.

De manumissione legatarii.

10. Idem [lib. 34. Digestorum].

SI Pamphilo servo Lucii Titii servus generaliter legatus sit, deinde dominus Pamphili, postquam dies legati cesserit (25), eum manumisisset: siquidem Titius servum vindicaverit, extinguitur Pamphili legatum: quia non esset in hereditate, qui possit optari: si vero (26) Titius legatum a se repudiasset, Pamphilum optare posse lega-

(1) Degustatio sola non facit electionem. adde *l.* 1. *in princ.* *l.* 4. §. 1. *l.* 15. *supr. de periculo.* Gustus ad hoc prodest, ut improbare liceat. *l.* 34. §. 5. *supr. de contrah. empt.* vide *l.* 2. *in fin. infr. de tritico.*

(2) Ante exhibitionem rerum electio non tenet, nisi a sciente facta.

(3) Ut denuo possit eligere.

(4) *l.* 9. §. 1. *supr. de dolo.*

(5) Ut postea voluntatem mutare possit: alias non potest. *l.* 20 *infr. eod.*

(6) Renunciasse tunc juri suo intelligitur.

(7) Vide Cujac. 5. *ad Afric.*

(8) *l.* 8. *infr. eod.* Goth. Vid. Ant. August *lib.* 4. *emend. c.* 17. Ans.

(9) Hinc colligit Hotomann. 32. *illust.* Optionem pure fieri solitam: ne alioqui heres semper incerto suspensoque sit animo: semel fiebat, *l.* 20. *infr. eod. l.* 5. *infr. de leg.* 1. (Seneca 24. *controvers.* Non oportet tibi amplius optare, quam semel. Omnis nimia potentia saluberrime brevitate constringitur.) sine jussu patris, nec ante aditam hereditatem. *l.* 10. *supr. de leg.* 3. *l.* 25. *infr. de liberali.* exhibitio quoque universa rerum optandarum fiebat. *l.* 3. §. 6. *supr. ad exhib. l.* 80. §. 2. *infr. de furtis.* vide Cujac. 5. *ad Afric.*

(10) Adde *l.* 7. *supr. de in integrum.*

(11) *l.* 8. *supr. de jure deliberandi. l. ult. C. de repud. vel abstinend. hered.*

(12) Quomodo? alios alienando, pignorando, manumittendo, retinendo.

(13) *l.* 6. *supr. h. t.*

(14) *l.* 28. *infr. de verb. sign.*

(15) Viriolæ quid, dixi ad *l.* 14. *Supr. de contr. empt.* adde *l. ult. infr. de aur.*

(16) Falsa demonstratio, legatum optionis non vitiat.

(17) Naturaliter, vel ficte: ad id enim se porrigit legis fictio, ad quod jus naturæ porrigitur.

(18) *l.* 33. *in fin. C. de inoffic.* Consentire non intelligitur, qui sentire non potest.

(19) Imo possum. *l.* 2. *in fin. supr. soluto.*

(20) Exhibitio ut fiat, agi ad exhibendum ex testamento potest. *Bartol.*

(21) Optio cui data est, servum pure, vel sub conditione manumissum eligere non potest. *Bart.*

(22) Statu libertatis, *Hal* adde *l.* 81. *in fin. supr. de leg.* 1.

(23) Vide *l.* 81. §. 9. *supr de legat.* 1.

(24) Statuta libertas puræ opponitur.

(25) A die mortis scil. *l. un* § 5. *C. de caduc.*

(26) Sensus est: jus electionis relictum servo, competit ejus domino post manumissionem, si vult: si non vult, ipsi servo manumisso. *Bart.*

tum constat: licet enim manumissione Pamphili duæ (1) personæ constituerentur, Titii et Pamphili, unius tamen rei legatum inter eas vertitur: et Titio vindicante, optio extinguitur; repudiante (2), Pamphilus optare potest.

Si servo legato, vel servo communi legetur.

11. Idem [lib. 36. Digestorum].

SI Eros Seio legatus sit, et Eroti (3) fundus, deinde optio servi Mævio data fuerit, isque Erotem optaverit: fundus (4) ad solum (5) Seium pertinebit: quoniam aditæ hereditatis tempore is solus erit, ad quem posset legatum pertinere. Nam et cum servo communi alter ex sociis legat, idcirco ad solum socium totum legatum pertinet: quoniam die legati cedente solus est, qui per eum servum possit adquirere.

De electione data heredibus.

12. Idem [lib. 1. ex Minicio].

SErvo generaliter legato, verius est, omnes heredes, si eis electio data est, eundem (6) dare debere: si non consentiant heredes, ex testamento eos teneri.

Si servo proprio legetur sine libertate. 1. Si emptor hereditatis, ut optetur, postulet.

13. Paulus [lib. 8. ad Plautium].

SI optio servi data mihi fuerit, et Sticho aliquid testator sine (7) libertate legasset, tunc sequens legatum consistit, cum tota familia ad unum, id est, Stichum, reciderit: ut quasi pure legato, utiliter sit legatum. Nec adversatur Catoniana (8), si voluntarius heres institutus sit: quia potest ante aditam hereditatem, etiamsi statim decesserit, familia minui. Quod si necessarius heres institutus sit, sequens legatum propter Catonianam inutile est.

§. 1. Pomponius scribit, emptore hereditatis postulante, ut is, cui servi optio legata sit, optet; videndum esse, an Prætor, ut id faciat, cogere debeat legatarium, quemadmodum si heres institutus id postularet: quia potest per heredem id emptor consequi: et quare non possit, non video.

De manumissione.

14. Javolenus [lib. 2. ex Cassio].

SI cum optio servi ex universa familia legata esset, heres aliquem, prius (9) quam optaretur, manumisit: ad libertatem eum interim non (10) perducit: servum tamen, quem ita manumiserit, amittit: quia is aut electus, legato cedit: aut relictus, tunc liber ostenditur.

Si servo proprio legetur sine libertate.

15. Idem [lib. 2. Epistolarum].

SErvo sine libertate legavi (11), deinde optionem servorum Mævio dedi: is eundem servum optavit. Quæro, an id quoque, quod legatum est, ei deberetur? Respondit, Non puto legatum hujus servi nomine ad dominum pertinere.

Quando optatur.

16. Terentius Clemens [lib. 15. ad legem Juliam et Papiam].

OPtione legata placet non posse ante aditam (12) hereditatem optari, et nihil agi, si optaretur.

De electione omissa.

17. Idem [lib. 17. ad legem Juliam et Papiam].

CUm optio duorum servorum Titio data sit, reliqui (13) Mævio legati sint: cessante primo in electione, reliquorum appellatione omnes (14) ad Mævium pertinent.

De legato generali.

18. Scævola [lib. 13. Quæstionum].

HOmine legato, Neratius ait, nihil agi repudiato Pamphilo: itaque eum ipsum eligi posse (15).

Si moriatur legatarius, antequam eligat.

19. Paulus [lib. 3. Sententiarum].

ILlud, aut illud, utrum elegerit legatarius: nullo a legatario electo, decedente eo post diem legati cedentem, ad heredem transmitti (16) placuit (17).

Si legatarius semel elegerit.

20. Labeo [lib. 2. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum].

APud Aufidium lib. 1. rescriptum est: cum ita legatum est, *vestimenta, quæ volet, triclinaria* (18) *sumito* (19), *sibique habeto;* si is dixisset, quæ vellet, deinde, antequam ea sumeret, alia se velle dixisset: mutare voluntatem eum non (20) posse (21), ut alia sumeret: quia omne jus legati prima testatione (22), qua sumere se dixisset, consumpsit; quoniam res continuo (23) ejus fit, simul ac si dixerit eam sumere.

De legato, cum nupserit.

21. Scævola [lib. 22. Digestorum].

FIlium et uxorem heredes scripsit; filiam exheredavit, et ei legatum dedit, cum in familia nuberet, centum, [et cum in familia nupserit,] his verbis, *Insuper arbitratu Semproniæ matris ejus mancipia decem, quæ confestim post aditam hereditatem meam a Sempronia uxore mea eligi volo: Quæ mancipia, cum in familiam nupserit, dari volo: et si, antequam nupserit, aliquod ex mancipiis decesserit, tunc in locum ejus arbitratu Semproniæ matris ejus dari volo, dum ad eam plenus numerus perveniat: quod si Sempronia mater ejus non elegerit, tunc ipsa sibi quæ volet, eligat.* Quæsitum est, cum ma-

(1) Manumissione vel emancipatione seu solutione potestatis duæ vel plures personæ constitui dicuntur, *hic.* ut et a Theophilo manumissione personas, hoc est, patrem a filio, separari atque discerni: quæ alias potestatis jure ac modo, unius personæ loco jure civili habentur. Ideoque Aristoteles scribens filium patris quandam esse partem, adjecit recte; πλὴν ὅταν ἤδη λάβῃ τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἕξιν καὶ χωρισθῇ ὑπ' αὐτοῦ, quod jure civili fit emancipatione, vel manumissione: et utroque genere duæ personæ quodammodo continuantur.

(2) Heredes, quibus data est optio, consentire debent.

(3) Id est, servo legato.

(4) Id est, res legata servo legato.

(5) Non ad Mævium: et ita legatum factum servo legato, ad legatarium optionis non pertinet. *Bart.*

(6) *l.* 107. §. 1. *supr. de leg.* 1.

(7) Vide *l.* 86. *infr. de cond. et demonstr.*

(8) Regula scil. *l.* 3. *infr. qui et a quib. manum.*

(9) Servus manumissus ab herede, ante electionem frustra manumittitur, quoad personam eligere debentis: utiliter manumittitur quoad personam manumittentis.

(10) Cur? quia plenum dominium servi legati non habet. adde *l.* 11. *Infr. de manumiss.*

(11) Hujusmodi legatum est inutile. *l.* 4. *C. de legatis.*

(12) *l.* 10. *in fin. supr. de legat.* 1.

(13) Vide *l.* 160. *infr. de verb. sign.*

(14) *l.* 97. *supr. de legat.* 3.

(15) Imo, non potest eligi. *l.* 27. §. 7. *supr. de pactis.*

(16) Olim non transmittebatur. §. 23. *Inst. de legat.*

(17) Vide *l.* 12. §. 7. *infr. quando dies legatorum.*

(18) Triclinaria vestimenta, quibus in tricliniis utebantur.

(19) Vindicationis hoc legatum est.

(20) Imo, potest. vide Accurs. *l.* 21. *in fin. in litera h. supr. de act. empt. l. unum ex familia.* 67. *supr. de leg.* 2.

(21) Semel enim fit. v. quæ notavi ad *l.* 6. *supr. h. t.* adde *l.* 5. *l.* 33. *in fin. l.* 84. §. 9. *supr. de leg.* 1. *l.* 11. *in fin. supr. de legat.* 2. *l.* 8. *C. de inofficioso. l.* 17. *C. de testib. l.* 4. §. 2. *supr. de lege commissoria.* vide Dynum ad *c.* 21. *de regulis ir.* 6.

(22) Optionem legati certis verbis fieri solitam, hinc Hotoman. colligit 32. *illustr.* adde Ulpian. 24. §. 14.

(23) An sine traditione?

ter (1) elegerit, an ea, quæ ex his mancipiis ante nuptias adgnata sunt, ad puellam supra numerum decem mancipiorum pertineant? Respondit, cum mancipiorum legatum in tempus nuptiarum testator transtulit, id, quod medio tempore ancillæ enixæ sunt, ad filiam non (2) pertinere.

† Idem quæsiit, ante nuptias, eorundem mancipiorum fructus et usus an ad Semproniam matrem pertineant? Respondit, nihil proponi, cur ad matrem pro solido pertineant.

Ex quibus rebus eligendum.

22. Idem [lib. 17. Digestorum].

MAritus uxori suæ codicillis per fideicommissum dedit prædia: item lances, quas elegerit, quatuor. Quæsitum est, an ex his lancibus, quæ mortis (3) tempore sint, eligere possit? Respondit, posse.

TIT. VI.

DE (4) TRITICO, VINO, VEL OLEO LEGATO.

Acetum *quando legato vino contineatur.*

1. Ulpianus [lib. 20. ad Sabinum].

VIno legato, acetum quoque continetur, quod paterfamilias vini (5) numero habuit.

De penu et vino. 1. *De optione legata.*

2. Pomponius [lib. 6. ad Sabinum].

CUm alii penum, alii vinum legatum esset: excepto vino, omne penum ad alium legatarium pertinebit.

§. 1. Si centum amphoræ, quas velles, tibi legatæ sint: ex testamento agendo consequi potes, ut degustare (6) tibi liceat: aut quanti interfuerit licere tibi degustare, ad (7) exhibendum agere potes.

De vino et aceto. 1. *De vino et vasis.*

3. Ulpianus [lib. 23. ad Sabinum].

SI cui vinum sit legatum centum amphorarum (8), cum nullum vinum reliquisset: vinum heredem empturum et præstaturum: non (9) acetum, quod vini numero fuit.

§. 1. Si vinum legatum sit, *videamus*, an cum vasis debeatur? Et Celsus inquit, vino legato, etiamsi non sit legatum cum vasis, vasa quoque legata videri: non quia pars sunt vini vasa, quemadmodum emblemata (10) argenti, scyphorum forte vel speculi (11), sed quia credibile est, mentem testantis eam esse, ut voluerit accessioni esse vino amphoras: et sic (inquit) loquimur, habere nos amphoras mille, ad mensuram vini referentes. † In doliis (12) non puto verum: ut, vino legato, et dolia debeantur, maxime si depressa (13) in cella vinaria fuerint; aut ea sunt, quæ (14) per magnitudinem difficile (15) moventur. † In cuppis autem sive cuppulis puto admittendum, et ea deberi: nisi pari modo immobiles in agro, veluti instrumentum agri erant. † Vino legato, utres non debebuntur, nec culeos (16) quidem deberi dico.

De qualitate olei.

4. Paulus [lib. 4. ad Sabinum].

CUm certum pondus *olei*, non adjecta qualitate (17), legatur: non (18) solet quæri, cujus generis oleo uti solitus fuerit testator; aut cujus generis [oleum] istius regionis homines in usu habeant. et ideo (19) liberum (20) est heredi, cujus velit generis oleum legatario solvere.

De quantitate vini, quod in fundo natum est.

5. Julianus [lib. 15. Digestorum].

CUm certus numerus amphorarum vini legatus esset (21) ex eo, quod in fundo Semproniano natum esset; et minus (22) natum esset: non (23) amplius deberi placuit; et quasi taxationis vicem obtinere hæc verba, *Quod natum erit.*

De vino et vasis, de servis et peculio.

6. Proculus [lib. 5. Epistolarum].

CUi vinum heres dare damnatus est, quod in amphoris et cadis diffusum (24) est, dari debet: etiamsi vasorum mentio facta non est.

† Item quamvis cum vasis, cadis, legatum est: tamen id quoque, quod in doliis, legatum esse videtur. † Sicuti si servos omnes cum peculio cujusque eorum legasset: etiam eos, quibus peculii nihil esset, legasse videretur.

De quantitate non adjecta. 1. *De pondere rei impossibilis.*

7. Javolenus [lib. 2. ex Posterioribus Labeonis].

QUidam heredem damnaverat dare uxori suæ vinum, oleum, frumentum, acetum, mella, salsamenta. Trebatius aiebat, ex singulis rebus non (25) amplius deberi, quam quantum heres mulieri dare voluisset: quoniam non adjectum esset, quantum ex quaque re daretur. Ofilius, Cascellius, Tubero, omne quantum paterfamilias reliquisset, legatum putant. Labeo id probat: idque verum est.

§. 1. *Lucio Titio tritici modios centum, qui (26) singuli pondo centum pendeant, heres dato.* Ofilius, nihil legatum esse: quod et Labeo probat: quoniam ejusmodi triticum in rerum natura (27) non esset: quod verum puto.

(1) Optionem servi per procuratorem, cui id mandatum sit, fieri posse, hinc Hotomann. colligit, 32. *illustr.*

(2) Vide *l.* 14. §. 1. *supr. de usuris.*

(3) *l.* 34. §. 1. *supr. de leg.* 3.

(4) 44. *Eclog.* 9.

(5) *l.* 9. *vers. hæc omnia. et in fin. infr. h. t. l.* 2. *in fin supr. de optione.*

(6) De degustatione dixi ad *l.* 3. *supr. de optione.*

(7) *l.* 38. *in fin. supr. de judiciis. l.* 8. *in fin. supr. de optione.*

(8) Vide Menoch. *lib.* 4. *præsumpt.* 152. *num.* 22. 28. Ans.

(9) Imo, id acetum præstabit. *l.* 1. *supr. h. t.*

(10) Emblemata sunt pars scyphorum, vel speculi. de quibus vid. *l.* 7. §. 2. *supr. ad exhibendum. l.* 17. *infr. de auro.* Paul. 3. *sent.* 6. §. 89.

(11) Στέπλα, vel σπέκλα. 44. *Eclog.* 9. *cap.* 3.

(12) *l.* 14. *l.* 15. *infr. h. t.*

(13) Dolia non debentur vino legato: non enim pars sunt vini, maxime si depressa sint: vinum igitur solum debetur, οὐ μὴν οἱ πίθοι καὶ μάλιστα οἱ κεχωσμένοι. 44. *Eclog.* 9. *c.* 3.

(14) Imo his rebus adnumerantur, quæ per magnitudinem difficile moventur.

(15) Difficile, id est, sine fractione.

(16) Οὔτε ἀσκοί. *Eclog. ibid.*

(17) Bonitate.

(18) *Forte legendum est, ut ex conjectura clarissimi et doctissimi viri collegæ mei Jacobi Lectii, tunc quæri. et post,* nec ideo liberum est.

(19) *Al.* nec ideo, *ut supra.*

(20) *l.* 52. *Supr. mandati.*

(21) 44. *Synops.* 9. *c.* 5. 5. Harmen. 10. §. 39.

(22) Adde *l.* 39. §. 1. *supr. de contrah. empt.*

(23) Imo amplius, ac totum legatum debetur. *l.* 12. *in fin. infr. de alimentis.*

(24) *l.* 9. *l.* 15. *infr. h. t.*

(25) Imo, nil dari oportet, siquidem legatum indefinitum non valet. *arg. l.* 94. *infr. de verb. oblig.*

(26) Modii singuli tritici centum pondo multi pendebant. Ita triticum veteres non tantum modiatione explorabant, sed appensione, ac pondere.

(27) *l.* 108. §. 10. *supr. de leg.* 1.

De mora legatarii.

8. POMPONIUS [lib. 6. Epistolarum].

SI heres damnatus sit dare vinum quod in doliis esset, et per legatarium stetit, quo minus accipiat: periculose heredem facturum, si id vinum effunderet: sed legatarium petentem vinum ab herede, doli mali exceptione placuit summoveri, si non præstet id, quod propter moram ejus damnum passus sit heres.

Vini appellatione quid contineatur. 1. *De aceto legato.* 2. *De vino, quod coacuit.* 3. *De vino paterno vel peculiari.* 4. *De vino veteri.*

9. ULPIANUS [lib. 23. ad Sabinum].

SI (1) quis *vinum* legaverit, omne (2) continetur, quod ex vinea natum vinum permansit. † Sed si mulsum sit factum, vini appellatione non continebitur proprie: nisi forte paterfamilias etiam de hoc sensit. † Certe zythum (3), quod in quibusdam provinciis ex tritico, vel [ex] hordeo, vel [ex] pane conficitur (4), non continebitur.

† Simili modo nec camum (5), nec cerevisia (6) continebitur, nec hydromeli (7). Quid conditum? nec hoc puto, nisi alia mens testantis fuit. Oenomeli (8) plane, id est, dulcissimum vinum, continebitur (9). † Et passum (10), nisi contraria sit mens, continebitur. Defrutum (11) non continebitur, quod potius conditurae loco fuit.

† Acinaticium (12) plane vino continebitur. † Cydoneum (13) et si qua (14) alia sunt quæ non ex vinea fiunt, vini appellatione non continebuntur. † Item acetum vini appellatione non continebitur.

† Hæc omnia ita demum vini nomine non continentur, si (15) modo vini numero a testatore non sunt habita: alioquin Sabinus scribit, omnia (16) vini appellatione contineri, quæ vini numero paterfamilias habuit. igitur et acetum quod vini numero paterfamilias habuit, et zythum, et camum, et cætera quæ pro hominum affectione atque usu vini numero habebuntur. Quod si totum vinum, quod paterfamilias habuit, coacuit, non extinguitur legatum.

§. 1. Si acetum quis legaverit: non continebitur (17) legato acetum, quod vini numero testator habuit: embamma (18) autem continebitur: quia (19) aceti numero fuit.

§. 2. Item si quis vinum, quod habuit, legavit, deinde [hoc] coacuit: licet postea in aceti locum translatum sit a patrefamilias, vino legato continebitur: quia id quod testamenti facti tempore vinum fuit, demonstratum est. et est hoc verum, nisi (20) voluntas adversetur.

§. 3. Vino autem paterno legato, id demum legatum videtur, quod testator vini numero habuit, non quod pater. † Item si peculiare vinum legatum sit, id continebitur, quod servi habuerunt. Cur tam diverse? Quod paternum vinum jam cœpit usus (21) ipsius testatoris esse: at peculiare in usu servorum remansit.

§. 4. Item si vinum vetus (22) sit legatum.

10. HERMOGENIANUS [lib. 2. Juris Epitomarum].

EX usu testatoris (23) legatum æstimabitur: id est, quot annorum vino pro vetere utebatur: Quod si non appareat,

11. ULPIANUS [lib. 23. ad Sabinum].

VEtus (24) [accipietur], quod (25) non est novum: id est, et anni prioris (26) vinum appellatione veteris continebitur:

(1) Cujac. 24. *observ.* 39.

(2) Vinum est, quod ex vinea natum. An mulsum, zythum, camum, cerevisia, hydromeli, conditum, oenomeli, passum, defrutum, acinaticium, cydoneum, acetum? v. hanc legem. *Goth.* Vide Alciat. *lib.* 9. *parerg. c.* 2. Cujac. *lib.* 11. *obs.* 30. S. L.

(3) Zythum, quod et sabaia Illyricis. Ammianus 29: Valens injuriose compellabatur, ut sabaiarius: est autem sabaia, ex hordeo vel frumento in liquorem conversus paupertinus in Illyrico potus.

(4) Vel ex paneco (sive panico) conficitur. Cujac. nec enim zythum fit ex pane. Idem Alciatum reprehendit legentem, *farre*, 11. *obs.* 30.

(5) Nec curmi. *Hal.* et ita legit Dioscorides apud Cujacium, *ibid.* Curmi, et camum, idem quod lora. Cujac. *ibid. ex Apitio.* Sed Hieronymus Mercurialis 5. *Var.* 1. putat camum esse potionis genus ex variis rebus commixtæ, perinde ac cerevisiæ, non absimilis sabaiæ, potioni quæ in Illyrico ex hordeo et frumento fiebat. Ammian. 26. his adde Alciat. 1. *prætermissorum.* Goth. Alii *canum* legendum volunt: quod fervendo parte careat: Ita Grot. *flor. spars. hic.* S. L.

(6) Nec cervisia, *Hal.* a Cerere dicitur, seu frumento.

(7) Hydromeli potio ex aqua et melle: vetustate vini saporem assequitur. v. Dioscorid. 5. c. 13. 24. Plin. 17.

(8) Oenomeli potio ex vino et melle. *Goth.* Vid. Alciat. *lib.* 9. *parerg. c.* 2. Ans.

(9) Imo, oenomeli non continebitur. Mulsum enim non continebitur. *in pr. supr. h. t.* Mulsum autem et oenomeli eadem sunt Dioscoridi, et Plinio. Alciat. 9. *parerg.* 2. duplex genus oenomeli statuit. vid. *ibid.*

(10) Vide *l. ult.* §. 1. *infr. h. t.*

(11) Defrutum a defervendo. Idem de sapa dicendum est, quæ defruto non differt, nisi nomine, et modo, et decoquendi mensura: defrutum mustum est decoctum ad dimidium redactum defervendo: sapa, ad tertium. adde. *l. quæsitum.* 12. §. 10. *infr. de instructo.* de sapa et defruto coquendis. v. 12. Columell. 19. *et* 20.

(12) Acinaticium ex uvarum acinis aqua maceratis fit, idem quod lora: sed tamen id non placet Mercuriali 5. *var.* 1. ex Cassiod. 12. *variar.* probet protropi seu prodromi genus esse, a Galeno sæpius in usu medicamentorum nominatum: quod ut fieret, indicat Plin. 14. c. 9. fuisse inter dulcium genera. dulcia a vino distincta fuisse. sed ille male *hic* legit Acinaticium vino non contineri. Gallis *de la despence.*

(13) Cydoneum ex malis cotoneis: quod et cotoneum. Macrob. 7. *Saturn.* 7. Dioscorid. 5.

(14) Ut piratica et pomatica ex piris et pomis: aut etiam quæ ex cerasis, frumento et sorbis. Virgil. 4. *Georgicon, et pocula læti Fermento atque acidis imitantur vitea sorbis.* Venetis, *Sorbole.*

(15) V. *l.* 1. *supr. h. t.*

(16) Vini appellatione ea omnia continentur, quæ vini numero paterfamilias habuit. adde *l.* 2. *in fin. supr. tit. prox.*

(17) Vide Menoch. *lib.* 4. *præsumpt. c.* 152. Ans.

(18) Embamma. *l.* 9. *in fin. supr. de contr. empt.* acetum facititium, τὸ ὄξος σκευαστόν· quod et βάμμα. vide Cujac. 2. *obs.* 4. et 15. *obs.* 27. *in fin.*

(19) Nam ei magna aceti portio admiscetur: et ita *lib.* 12. Columell. 33. de embammate non bammate. Idem auctor 12. *cap.* 53. cujusdam sinapis ad embammata idonei mentionem facit. v. Mercurial. 1. *var.* 14. Embamma, intinctus dicitur, *l.* 9. *in fin. supr. de contrah. empt.* ἐμβάπτειν enim est intingere. Dioscoridis interpres pro oleo usurpat. Cuj. 15. *obs.* 27. *in fin.* bene pro aceto. ὄξος σκιλλιτικόν.

(20) *l.* 44 §. 2. *in fin. supr. de leg.* 1. *l.* 85. *vers. sic enim responsum est. supr. de legat.* 3. *l.* 67. *in fin. supr. de legat.* 3.

(21) *Al.* Usui.

(22) Vinum vetus ex usu testatoris accipimus. *l.* 10. *infr.* Usu deficiente, vetus dicimus, quod est anni prioris, *l.* 11. *l.* 12. *Infr. h. t.* vide Zasium 2. *responsor.* 14.

(23) Vid. Zas. *lib.* 2. *Respons.* 14. Cujac. *lib.* 15. *obs cap.* 27. Corras. *miscell. lib.* 3. *c.* 12. *n.* 6. Ans.

(24) De vino tradit hæc Gellius 13. *Noctium ultim.* Vinum novum refrigerat: vetus, calefacit: medium est prandium caninum, id est, pro vino non habendum; si quidem canis vino non alitur: nigrum, vires; album, urinam; medium, seu gilvum [illegible] efficit. Novum mense Novembri militibus dari moris erat. veteris enim difficilis erat erogatio. *l.* 10. *C. de erogat. militar. annonæ.*

(25) Definitio sumpta a remotione contrarii.

(26) E contrario, novum est, quo nihil est recentius. vid. Zas. 1. *respons.* 4.

*

12. PAULUS [lib. 4. ad Sabinum].

NAm aliter observantibus, *quis finis*, aut quod initium veteris vini sumeretur (1)?

De quantitate vini, quod in fundo nascetur.

13. ULPIANUS [lib. 23. ad Sabinum].

EX *eo vino, quod in illo fundo nascetur, heres meus amphoras decem quotannis* (2) *in annos singulos dato*: quo anno natum non (3) fuisset, ex superiore anno ejus fundi cum numerum amphorarum heredem daturum, Sabinus existimat: quæ sententia, si voluntas non adversetur, mihi quoque placet.

De vino et vasis.

14. POMPONIUS [lib. 6. ad Sabinum].

VIno (4) legato, ea demum vasa sequuntur, quæ (5) ita diffusa sunt, ut non ad perpetuum usum [vasa] reservarentur: veluti amphoræ et cadi.

15. PROCULUS lib. 2. Epistolarum.

V*Inum cum* (6) *vasis* legavit: Negat Trebatius, quod in doliis sit, deberi: et sensum testatoris alium putat esse, verborum alium: cæterum dolia in vasis vinariis non essent (7): Ego, etsi dolia in vasis vinariis non sunt, tamen non concedere (8) Trebatio, vinum, quod in doliis esset, id est, quod in vasis non esset, non esse legatum. Illud verum esse puto, cui vinum *cum vasis* legatum erit, ei amphoras, cados, in quibus vina diffusa servamus, legatos esse (9): vinum enim in amphoras et cados hac mente diffundimus, ut in his sit, donec usus causa *probetur* (10); et scilicet id vendimus cum his amphoris et cadis: in dolia autem alia mente conjicimus: scilicet ut ex his postea vel in amphoras et cados diffundamus, vel sine ipsis doliis veneat.

De dulcibus legatis.

16. IDEM lib. 3. ex posterioribus Labeonis.

QUi vinum Surrentinum in urnalibus habebat diffusum, is tibi vinum legaverat in (11) amphoris: omne illud quoque vinum quod in urnalibus fuisset, legatum esse Labeo et Trebatius responderunt.

§. 1. Cui *dulcia* (12) legata essent, si nihil aliud testamento significetur, omnia hæc esse legata, mulsum (13), passum (14), defrutum (15), et similes potiones (16); item uvas (17), ficos, palmas (18), caricas (19).

§. 2. Quod si ita esset legatum, *Vinum amphorarium, aminæum* (20), *Græcum, et dulcia omnia*: nihil (21) inter dulcia, nisi quod potionis fuisset, legatum putat Labeo ex collatione (22) vini amphorarii. quod non improbo.

TIT. VII.

DE INSTRUCTO (23) VEL INSTRUMENTO LEGATO.

De numero legatarii. 1. De alienatione fundi.

1. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

SIve (24) *cum instrumento* fundus legatus est, sive *instructus*, duo legata intelliguntur.

§. 1. Fundo *cum instrumento* legato et alienato (25) instrumentum non vindicabitur ex sententia defuncti.

De prælegato. 1. De entheçis.

2. PAPINIANUS lib. 7. Responsorum.

CUm pater, pluribus filiis heredibus scriptis, duobus *præceptionem bonorum* aviæ præter partes hereditarias dedisset: pro partibus coheredum viriles habituros legatarios placuit.

(1) Atque ita male. Bart. in *l.* 2. *supr. de reb. cred.* definit, vinum illud vetus esse, si ultra annum servari non possit, simul ac clarum esse cœpit.

(2) Quotannis, et in annos singulos, non differunt.

(3) *l.* 17. *in fin. supr. de annuis legatis.*

(4) 1. Harmenop. 10. §. 37.

(5) Forte legendum, *in quæ vina ita diffusa.* Nam vina diffusa apte dicimus, at non vasa diffusa.

(6) Vino cum vasis legato, vinum quod in doliis sit, legatum Trebatius negat; Proculus concedit, dolia quidem non esse in vasis vinariis, sed tamen vino cum vasis legato, vinum quod in doliis fuerit, legatum intelligi. Interim fatetur vino *cum vasis* legato, vinum quod in amphoris et cadis fuerit, legatum quoque: et alia mente vina diffundi in cados, et amphoras; alia in dolia.

(7) Non erunt: imo sunt, *l.* 206. *infr. de verb. signif.*

(8) *Al.* non concederem.

(9) Sunt enim vasa vinaria, et ad condendum vinum parata: culei vero et utres ad deferendum. Dolia vero ad perpetuum usum cellæ deprimuntur. vid. Cujac. 2. *obs.* 36.

(10) Forte legendum, *promantur*, vel *prodigantur.*

(11) In amphoris vino legato, id etiam vinum debetur, quod in urnalibus sit.

(12) Dulcium legato quid comprehendatur, vide Paul. 3. *sent.* 6. §. 77. Plautus *in Pseudolo. Quid si opus fiet, ut dulcem promat indidem: Ecquid habet? murrinam, passum, defrutum, melinam.* Cujac. *ibid.* Murrina quid est? Num vinum ex baccis myrrhi factum, ut vult Julius Scaliger in 6. *Theophr. de causis plantarum* 38? Num vinum aut altera potio odoribus condita, ἀπὸ τῦ μύρυ. ut vult Junius? Certe non est vinum lautissimum, myrrhæ odore conditum, ut ait Plinius 14. *c.* 12. Mulieribus enim Romanis myrrhina uti licuit (Porro de murrha adde illud Tibulli 3. *Spirabat Tyria murrha.* Virgilius, *Crines vibrabat ferro murrhaque madentes.* Horatius, *Carmin.* 14. murrheum nodo cohibere crinem): vino non æque. 10. Gellius 23. Eam nectar verterunt Græci: mulieres ipsæ, murriolam. *Festus.* Deinde murrinam inter dulcia refert Plaut. Myrrha vero est amara. Hujusmodi vinum myrrhatum Judæi Christo crucifixo obtulerunt. Recte Mercurialis 5. *Variar.* 1. ait solum myrrhinæ nomen remansisse; constare tamen dulcibus myrrhinam adnumerari, esseque potionis mixtæ genus.

(13) Mulsum. v. *l.* 9. *supr. h. t.*

(14) Passum vinum. *l.* 9. *supr. h. t.* quod ex uvis passis conficitur. Passa uva, quæ in sole passa est aduri. *Varro.*

(15) Defrutum quid, dixi *l.* 9. *supr. h. t. et l.* 12. §. 10. *infr. de instructo.*

(16) Sapam addit Paulus *ibid.* vid. *d.* §. 10.

(17) Passas scilicet, et dulce vinum. Paul. *ibid.*

(18) Palmas hic accipe pro fructu ipso, non pro arbore: Porro de palma arbore hoc singulare est, eam ponderi non cedere, sed reniti, 3. Gell. 6. Plutarch. *Natural. cap.* 32. unde signum victoriæ, palma, cujus magnæ glandes Nicolai dicebantur. v. Plutarch. *Sympos. c.* 4. palmarium, munus victoriæ. *l.* 1. §. *si cui cautum. infr. de extr. cognitionib.*

(19) Caricæ etiam possunt numerari inter poma. *l.* 205. *infr. de verb. sign.* Porro caricæ, sive cariotæ, palmarum fructus. Caricas cum asse Januariis Calendis pauperes et clientes offerebant patronis. Martialis in *Xeniis*: *Aurea porrigitur Iani Cariota Calendis, sed tamen hoc munus pauperis esse solet.* Idem alibi *de phiala Ruffi*: *Hoc linitur sputo Iani Cariota Calendis, Quam fert cum parvo sordidus asse cliens.* Mel quoque oblatum refert Ovidius 2. *Fastorum* ibi, *Quid vult palma sibi rugosaque carica, dixi, Et data sub niveo candida mella cado?* Cætera vide *ibid.*

(20) Quasi sine minio, id est, rubore. Grot. *Flor. Spars. hic.* S. L.

(21) Generalia restringuntur ad casus superius expressos.

(22) Vide quæ notavi ad *l.* 1. *in fin. infr. de rebus dubiis. l.* 91. §. 3. *supr. de legat.* 3.

(23) Περὶ παρασκευῆς καὶ ἐξοπλισμῦ etc. 44. *Eclog.* 10. Goth. De inscriptione hujus tit. vid. Anton. August. *emendat. lib.* 2. c. 4. Ans.

(24) Vide Cujac. 7. *obs.* 24.

(25) *l.* 5. *in fin. infr. h. t.*

§. 1. Dotes (1) prædiorum, quæ Græco vocabulo ἐνθῆκαι (2) appellantur, cum non instructa legantur, legatario non præstantur.

Si is, cui fundus instructus legatus est, rogetur fundum restituere. 1. De servis inutiliter manumissis.

3. Idem lib. 3. Responsorum.

Fundum instructum libertis patronus testamento legavit: postea codicillis petit, *ut morientes partes suas fundi superstitibus restituerent;* nec *instructi* mentionem habuit. Talem in causam fideicommissi deductum videri placuit, qualis fuerat legatus: sed (3) medii temporis (4) augmenta (5) fœtuum et partuum, item detrimenta (6) fatalium, fideicommisso contineri (7).

§. 1. Minor viginti annis, *instructa prædia* consobrinæ suæ dari voluit, et quosdam servos prædiorum vivus manumisit: non idcirco servi manumissi præstabuntur, quod ad libertatem pervenire non possunt. † Idem juris est, cum ex quavis alia causa libertas non competit.

De bobus.

4. Javolenus [lib. 2. ex Posterioribus Labeonis].

Cum quidam duos fundos junctos haberet, et ex altero boves, cum opus fecissent, in alterum reverterentur, utrumque fundum *cum instrumento* legaverat: Labeo, Trebatius, boves (8) ei (9) fundo cessuros putant, ubi opus fecissent, non (10) ubi manere consuevissent: Cascellius contra: Labeonis sententiam probo (11).

De fundo cum instrumento, vel fundo et instrumento, vel fundo instructo legato.

5. Labeo [lib. 1. Pithanon a Paulo epitomatorum].

Si (12) cui fundum et instrumentum ejus legare vis, nihil interest, quomodo leges: *Fundum cum instrumento*, an *Fundum et instrumentum* [an *Fundum instructum*]. Paulus, imo contra (13): nam inter ea legata hoc interest, quod si fundo alienato (14) mortuus fuerit, qui ita legavit, ex hac scriptura *Fundum cum instrumento*, nihil (15) erit legatum: ex cæteris (16) poterit instrumentum esse legatum.

De debitore condemnato, qui satis non fecit.

6. Scævola [lib. 16. Digestorum].

Nepoti legaverat, quæ certa regione prædia habuerat, ut instructa sunt, cum vino, grano, calendario (17): et adjecerat hæc verba, *Quidquid erit, cum moriar, in illa regione, et quidquid in quacunque specie erit in illa regione, vel quod meum erit:* viva testatrice unus ex debitoribus condemnatus, vivente testatrice satis non fecit. Quæsitum est, an quod ex sententia judicis deberetur, ad nepotem pertineret? Respondit, nihil proponi, cur non deberetur.

De mutatione voluntatis.

7. Idem [lib. 22. Digestorum].

Tabernam (18) cum cœnaculo Pardulæ manumisso testamento legaverat *cum mercibus et instrumentis, et supellectili, quæ ibi esset: item horreum* (19) *vinarium cum vino, et vasis, et instrumento, et institoribus, quos secum habere consueverat.* Quæsitum est, [et] cum vivo testatore insula, in qua cœnaculum fuit quod ei legatum erat, exusta sit, et post biennium eodem loco (20) constituta nova; et horreum, quod eidem legatum erat, a testatore venierit (21); vini autem venditio dilata sit, ut ex eo commoda venirent: an universa legata Pardula consequi possit? Respondit, ea, in quibus voluntas mutata esset, non deberi.

De instrumento fundi.

8. Ulpianus [lib. 20. ad Sabinum].

In (22) instrumento fundi (23) ea esse, quæ fructus quærendi, cogendi, conservandi gratia parata sunt, Sabinus libris ad Vitellium evidenter enumerat. † *Quærendi* (24), veluti (25) homines, qui agrum colunt, et qui

(1) *l.* 20. §. 1. *infr. h. t. l.* 52. §. 2. *infr. de fidejuss. l.*15. *C. ad l. Falcid.*

(2) *l.* 34. §. 1. *supr. de legat.* 2. ἐνθῆκαι, *ferramenta et instrumenta* agri causa reposita, *Hal.* adde *Nov.* 128. *c.* 8. *l.* 9. §. 1. *supr. de usufructu.* Isidoro rei copiosa substantia: alias, enthecа pecuniam sepositam a mensariis significat apud Libanium, et onus impositum navi. nam *Augustinus ad fratres in heremo*: Enthecam nobis habere non licet. vide Cujac. *ad Nov.* 128. Quidquid *thecarum* possederat. Sidon. apud Turneb. 8. *advers.* 9.

(3) *Al.* sed et medii.

(4) Vide Manticam 6. *de conjecturis ultimarum voluntatum* 4.

(5) *l.* 19. *infr. h. t. l.* 21. *l.* 24. §. 2. *supr. de leg.* 1. *l.* 16. *l.* 60. *in fin. supr. de legat.* 3. *l.* 19. §. 13. *infr. de auro.*

(6) Adde *l.* 24. §. 3. *supr. de leg.* 1.

(7) Non contineri: ita legit Martinus apud Accursium. Ita quoque emendat Antonius Fab. 5. *conjectur.* 5. quem vide.

(8) Boves aratorii, pars instrumenti fundi. dixi ad *Authent. Agricultores. C. quæ res pignori.*

(9) *l.* 12. §. 14. *infr. h. t. l.* 35. §. 3. *supr. de hered. inst.*

(10) Consuetudinem non semper sequimur.

(11) Imo probandum non videtur. Nam duo faciunt pro Cascellio: unum, Boves in eo fundo morari, et in eum fundum reverti solitos; seu consuetudo. Alterum, quod verisimile sit in eodem fundo boves quoque opus fecisse. Ita verisimile est, hic ita legendum esse: Labeo, Trebatius boves et fundo cessuros putant, ubi manere consuevissent, non ubi opus fecissent: Cascellius contra. Labeonis sententiam probo. Idque eo magis amplectendum videtur, quod idem Labeo similis ea parte sui ipsius sit in *l.* 39. §. 1. *infr. de auro.*

(12) 1. Harmen. 10. §. 40. Goth. Adversari videtur §. *si quis ancillas. Inst. de legat.* solvit Gloss. *h. l.* Sed aliter Wesenb. in d. §. *si quis.* Rursus aliter Steph. Forcatul. *Necyom. jur. dial.* 40. Ans.

(13) Imo non contra. §. 17. *in fin. Inst. de leg.* Fundi instructi, quam fundi cum instrumento relicti legatum plenius est. vide *l.* 12. §. 28. *infr. h. t.*

(14) *l.* 1. *in fin. supr. h. t.* §. 17. *Inst. de legatis.*

(15) Cur? quia manifesta est testatoris sententia. *l.* 1. *in fin. supr. h. t.*

(16) *l.* 16. *supr. de usu et habit.*

(17) Adde *l.* 64. *supr. de leg.* 3.

(18) *l.* 23. *infr. h. t.*

(19) Horrea in urbe varia fuisse discimus ex Petri Victoris libello de regionibus urbis Romæ. Et non tantum frumentaria, sed et vinaria, *ut hic. l.* 12. §. 39. §. 40. *l.* 20. §. 8. *infr. h. t. l.* 2. *C. de periculo et commod.* vini apothecæ frequentius ea appellabantur, mercium, instrumentorum, pignorum, rerumque omnium mobilium ac pretiosissimarum. *l.* 3. §. 2. *supr. de offic. Præf. vigil. l.* 6. *supr. de edendo. l.* 19. §. 2. *supr. de judicis. l.* 74. *supr. de contr. empt. l.* 55. *Supr. locati. l.* 21. §. 6. *Infr. de furtis.* (ubi etiam quædam de horreis dixi) *l.* 24. *supr. de legat.* 1. *l.* 9. *C. de pignoratit. act. l.* 12. §. 39. §. 40. *Infr. h. t l.* 32. §. 4. *infr. de auro. l.* 30. §. 4. *infr. ad l. Falcid.* Apuleius 3. *de Asino.* Atque ita effracturæ periculo horrea sæpe obnoxia. *l.* 3. §. 2. *supr. de offi. Præf. vigilum. l.* 55. *supr. locati. l.* 1. *l.* 4. *C. de locato.*

(20) *l.* 65. *in fin. supr. de legat.* 1.

(21) *l.* 11. §. 12. *supr. de legat.* 3.

(22) 44. *Synops.* 10. *c.* 8. 5. Harmenop. 10. §. 41. Varro 4. *de lingua. n.* 31.

(23) *l.* 12. §. 2. 3. 4. 5. 27. *l.* 16. §. *ult. l.* 20. *in fin. infr. h. t. l.* 2. *C. de verbor. signif.* Goth. Vid. Cott. *in memorabilib.* verbo *vinitor.* Cujac. *lib.* 10. *observ. cap.* 34. *et* 56. Coras. *Miscell. lib.* 4. *cap.* 21. Menoch. *de præsumpt. lib.* 4. *cap.* 154. *num.* 11. 12. 13. Ans.

(24) Vide Paul. 3. *sent* 6. §. 35.

(25) Instrumenti fundi pars, homines seu servi. Aristot. 1. *Polit.* 3. ὁ δοῦλος κτῆμά τι ἔμψυχον, καὶ ὥσπερ ὄργανον πρὸ ὀργάνων πᾶς ὁ ὑπηρέτης, servus quædam possessio animata est, et minister omnis veluti instrumentum, instrumenta omnia antecedens.

eos (1) exercent, præpositive sunt his, quorum in numero sunt villici (2), [et] monitores (3): præterea boves domiti, et pecora, stercorandi causa parata, vasaque utilia culturæ; quæ sunt aratra, ligones, sarculi (4), falces putatoriæ, bidentes, et si qua similia (5) dici possunt.

† *Cogendi* (6), quemadmodum torcularia, corbes (7), falcesque messoriæ, falces fœnariæ (8), quali (9) vindemiatorii, exceptoriique, in quibus uvæ comportantur. † *Conservandi* (10), quasi dolia, licet defossa non sint, et cupæ (11).

§. 1. Quibusdam in regionibus accedunt instrumento, si villa cultior (12) est, veluti (13) atrienses (14), scoparii (15), si etiam virdiaria (16) sint, [topiarii (17)]: si fundus saltus (18) pastionesque habet, greges (19) pecorum, pastores, saltuarii (20).

9. PAULUS [lib. 4. ad Sabinum].

DE grege ovium ita distinguendum est, ut si ideo comparatus sit (21), ut ex eo fructus caperetur, non debeatur: si vero ideo, quia non aliter ex saltu fructus percipi poterit, contra erit; quia per greges fructus ex saltu percipiuntur.

10. ULPIANUS [lib. 20. ad Sabinum].

SI reditus (22) [etiam] ex melle constat, alvei (23) apesque continentur.

11. JAVOLENUS [lib. 2. ex Cassio].

EAdem ratio est in avibus, quæ in insulis maritimis aluntur.

16. *De instrumento domus.* 27. *De fundo instructo.* 36. *De magiribus.* 37. *De prædiis instructis.* 39. *De horreis instructis.* 40. *De supellectili.* 41. *De fundo instructo.* 42. *De domo instructa.* 44. *De servis, qui in fundo morantur, legatis.* 45. *De his quæ sunt in domo.* 46. *De fundo, ita ut instructus est, legato, et alia re adjecta.* 47. *De hortis instructis, et eo quod in hortis est, alii specialiter legato.*

12. ULPIANUS [lib. 20. ad Sabinum].

QUæsitum est, an frumentum (24), quod cibariis cultorum paratum foret, instrumento cederet? Et plurimis non placet: quia consumeretur, quippe instrumentum (25) est apparatus rerum diutius mansurarum, sine quibus exerceri nequiret possessio: accedit eo, quod cibaria victus magis quam colendi causa parantur. Sed ego *puto*, et frumentum et vinum ad cibaria paratum instrumento contineri: et ita Servium respondisse auditores (26) ejus referunt. Item nonnullis visum est, frumentum, quod serendi (27) causa sepositum est, instrumento contineri: puto, quia et instar culturæ esset; et ita consumitur, ut semper reponeretur: sed causa seminis nihil a cibariis differt.

§. 1. *Conservandi* fructus causa: veluti granaria (28) quia in his [fructus custodiuntur, urceos, capsellas, in quibus] fructus componuntur. sed et ea, quæ exportandorum fructuum causa parantur, instrumenti esse constat veluti jumenta (29), et vehicula (30), et naves, et cupæ et culei.

§. 2. Alfenus autem, si quosdam ex hominibus aliis legaverit, cæteros, qui in fundo fuerunt, non contineri instrumento ait: quia nihil animalis instrumenti esse opinabatur. quod non est verum (31): constat enim eos (32), qui agri gratia ibi sunt, instrumento contineri.

§. 3. Quæritur, an servus, qui quasi colonus (33) in agro erat, instrumento legato contineatur? Et Labeo et Pegasus, recte negaverunt: quia non pro instrumento in fundo fuerat, etiam si solitus fuerat et familiæ imperare.

§. 4. Saltuariam (34) autem Labeo quidem putat eum demum contineri, qui fructuum servandorum gratia paratus sit: eum non, qui finium custodiendorum (35) causa

(1) *Subaudi*, homines.

(2) Villicus est is, qui præponitur rationibus rusticis, fructibus percipiendis et universo operi rustico. v. Cujac. 10. *obs.* 37. *l.* 16. *supr. de inst.* De villici officiis vide Catonem *de re rustica* c. 5. *et* 142.

(3) Monitores hic, et Paulo 3. *sent.* 6. §. 5. Varroni 4. *de lingu.* et Columellæ, qui cessatores operum in re rustica admonent: ut necesse non sit cum Cotta legere *cultores*. monitores quoque Festo dicebantur, qui histriones in scena monebant, quales et oratoribus adfuisse testis est Cicero *in Philippicis* Plin. *Panegyrico.*

(4) Sarcula *Ital.*

(5) Ut salicta, et arundineta, cæsa et pali. *l.* 12. §. 11. *Infr. h. t.*

(6) Paul. 3. *sent.* 6. §. 36.

(7) Corbes, alvei, falcesque. Paul. *d. loco.*

(8) Molas olivarias adjicit Paul. *d. loco.*

(9) *Al.* quales.

(10) *l.* 2. *C. de verb. sign.* Paul. 3. *sent.* 6. §. 37.

(11) Adjiciuntur hic a Paulo, vehicula rustica, cibaria, pistores, asini, fornæ, ancillæ quæ vestimenta rustica faciunt, scutra et sata. Porto quæ Synopseos auctori βέ-[illegible].

(12) Villam cultiorem faciebant atrienses et scoparii: ut viridaria topiarii: saltus pastionesque, saltuarii, greges pecorum, pastores, de quibus hic.

(13) Atriensis et scoparii operæ in eo erant, ut villa custodita bene, cultior etiam esset.

(14) De Atriensibus (qui et diætarii et diætarchæ) et scopariis vide Cujac. 10. *obs.* 34. Atriensis Glossis διαιτάριος, διαιτάρχης. [illegible] *tit.* 10. c. 8. μέτυλα φυλάττων.

(15) μέτυλα σαρουντες *Synops. d. loco*

(16) [illegible] *l.* 26. *infr. h. t. l.* 60. *in fin. supr. de leg.* 3. Græcis ἀλσοφύλακες auctor Synops. *ibid.* sunt enim ἄλση, viridia seu [illegible].

(17) Topiarii sunt, qui topiis, id est frumentis arbores aut herbas figurant in varias formas. vide *l.* 60. *in fin. supr. de leg.* 3.

(18) ὕλη, καὶ βοσκάς. *Synops.* Varro 4. *de lingua.* n. 4. Quos agros non colebant propter sylvas, aut id genus, ubi pecus possit pasci, et possidebant, ab usu suo saltus nominarunt. Hæc etiam Græci τὰ ἄλσεα, καὶ νόμας, nostri nemora.

(19) *Al.* gregesque.

(20) *l.* 12. §. 4. *Infr. h. t.* vide Paul. 3. *sent.* 6. §. 35.

(21) Adde *l.* 60. *in fin. supr. de leg.* 3. *l.* 2. *C. de verb. sign.*

(22) Adde *l.* 12. §. 12. *Infr. h. t.*

(23) Adde Paul. 3. *sent.* 6. §. 36.

(24) De frumento reposito ad mancipiorum exhibitionem, adde *l.* 18. §. 9. *infr. h. t.*

(25) *l.* 5. §. 13. *supr. de tributoria.* adde §. 16. *infr. h. t.*

(26) Auditores, discipuli. v. §. 6. *infr. h. t.*

(27) Adde *l.* 18. *supr. de act. empt.*

(28) Granariis fructus custodiuntur. *d. l.* 18. §. 9. *infr. h. t.* Paul. 3. *sent.* 6. §. 35. Goth. vide Tolosan. *syntagm. jur.* [illegible] *cap.* 26. *num.* 2. Ans.

(29) Puta asinus. Paul. 3. *sentent.* 6. §. 37. asinus machinarius §. 10. *infr. h. t.* non tamen asina molendaria. *l.* 18. §. 2. *infr. h. t.* Paul. 3. *sentent.* 6. §. 37.

(30) *l.* 8. *in fin. pr. supr. h. t.* adde et cacabos, et patinas, urceos, si modo testatoris usus non repugnet. *l.* 18. §. 3. *infr. h. t.*

(31) Hoc falsum est. *infr. h. t.* verum est autem animalia supellectilis verbo non contineri. *l.* 2. *infr. de supellectili.*

(32) *l.* 19. *infr. h. t.*

(33) De officio patrisfamilias erga colonos, v. 1. Columell. 7.

(34) Saltuarii fructus servabant, et fines custodiebant. *l.* 15. *in fin. supr. h. t. l.* 15. §. 2. *l.* 17. *in fin. infr. h. t. l.* 60. *in fin. supr. de legat.* 3. Paul. 3. *sentent.* 6. §. 35. Goth. vide Tolosan. *syntagm. jur. lib.* 3. *cap.* 15. Menoch. *lib.* 4. *præsumpt.* [illegible] 26. Ans.

(35) De custodibus vide *l.* 15. §. *ultim. infr. h. t.*

...: sed Neratius etiam hunc: et hoc jure utimur, ut omnes salutarii contineantur.

§. 5. Trebatius amplius etiam pistorem (1), et tonsorem (2), qui familiæ rusticæ causa parati sunt, putat contineri; item fabrum, qui villæ reficiendæ causa paratus sit; et mulieres, quæ panem coquant, quæque villam servent; item molitores, si ad usum rusticum parati sint; item focariam (3), et villicam (4), si modo aliquo officio virum adjuvet; item lanificas (5), quæ familiam rusticam vestiunt, et quæ pulmentaria (6) rusticis coquant.

§. 6. Sed an instrumenti (7) instrumentum legato instrumento continetur, quæritur: hæc enim, quæ rusticorum causa parantur, lanificæ (8), et lanæ, et tonsores (9), et fullones, et focariæ (10), non agri sunt instrumentum, sed instrumenti? *Puto* igitur, etiam focariam contineri: sed et lanificas, et cæteros, qui supra numerati sunt: et ita Servium respondisse auditores (11) ejus referunt.

§. 7. Uxores quoque et infantes eorum, qui supra enumerati sunt, credendum est in eadem villa agentes voluisse testatorem legato contineri; neque enim duram (12) separationem (13) injunxisse credendus est.

§. 8. Si aliqua parte anni in fundo pascantur pecora, aliqua parte his pabulum conducitur; vel servi, si aliqua parte anni per eos ager colitur, aliqua parte in mercedem mittuntur: nihilo minus instrumento continentur (14).

§. 9. *Cellararium* (15) quoque ([id est], ideo præpositum, ut rationes salvæ sint), item ostiarium, mulionemque instrumenti esse constat.

§. 10. Et molas (16), et machinas, fœnum, stipulas, asinum machinarium (17), machinam frumentariam, vas æneum, in quo sapa (18) coqueretur, et defrutum (19) fiat, et aqua ad bibendum lavandamque familiam paratur, instrumenti esse (20): et cribra, et plaustra, in quibus (21) stercus evehatur.

§. 11. Ea vero, quæ solo continentur, instrumenti fundi non esse Cassius scribit: veluti arundineta, et salicta, antequam cæsa sint: quia fundus fundi instrumentum esse non potest (22). sed si cæsa (23) sint puto contineri: quia quærendo fructui deserviunt. ✝ Idem et in palis (24) erit dicendum.

§. 12. Si in agro *venationes* (25) sint, puto venatores (26) quoque, et vestigatores (27), et canes, et cætera, quæ ad venationem sunt necessaria, instrumento contineri: maxime si ager [et] ex hoc reditum habuit.

§. 13. Et si ab *aucupio* reditus fuit, aucupes et plagæ, et hujus rei instrumentum agri instrumento continebitur: nec mirum: cum et aves (28) instrumento, exemplo apium (29), contineri Sabinus et Cassius putaverunt.

§. 14. Si quis eodem instrumento in plurimis agris utatur, cujus agri sit instrumentum, quæritur? Et ego arbitror, si quidem apparet voluntas patrisfamiliæ, cui (30) potius agro destinaverat, ejus esse instrumentum: cæteri enim agri ab hoc agro veluti mutuantur. si non appareat, nullius instrumento cedet: neque enim pro parte dividemus instrumentum.

§. 15. Supellex, cæteraque si qua in agro fuerunt, quo instructior esset paterfamilias, instrumento fundi non continentur (31).

§. 16. Si domus sit instrumentum legatum, videndum quid contineatur? Et Pegasus ait, instrumentum domus id esse, quod tempestatis arcendæ aut incendii (32) causa paratur; non quod voluptatis gratia: itaque neque specularia (33), neque vela quæ frigoris causa vel umbræ in domo sunt, deberi (34). Quæ sententia Cassii fuit, qui dicebat, inter instrumentum et ornamentum multum interesse: instrumenti enim ea esse, quæ ad tutelam domus pertinent: ornamenti, quæ ad voluptatem; sicuti tabulas pictas.

§. 17. Vela autem Cilicia (35) instrumenti esse (36) Cassius: quæ ideo parantur, ne ædificia vento vel pluvia laborent.

§. 18. Acetum quoque quod extinguendi (37) incendii

(1) Paul. 3. *senten.* 6. §. 37. *l.* 15. *infr. h. t.*
(2) De quo §. 6. *infr. h. t.*
(3) *d.* §. 6. *infr. eod.*
(4) De officio villici vide Caton. 3. *et* 5. *et* 142. 1. Columell. 8.
(5) §. 6. *infr. h. t. l.* 16. §. 2. *infr. h. t.*
(6) *l.* 18. §. 3. *inf. h. t.*
(7) Vide Adr. Turneb. *advers. lib.* 8. *c* 9. Ans.
(8) §. 5. *supr. h. t.*
(9) *d.* §. 5. *supr. h. t.*
(10) *d.* §. 5. *Supr. h. t. l.* 15. *infr. h. t. l.* 2. *C. de don. inter virum. l.* 3. *C. de cond. insert.* Paul. 3. *sentent.* 6. §. 3. Quidam legunt *forcariam.* Cæterum *focaria* est quæ focum coquit culinaria. nam quas μαγειρίσσας dicimus, Hieronymus focarias reddidit, Turneb. 8. *advers.* 9. dicitur et focarius, *l.* 1. §. 5. *supr.* ... *utæ.* Eadem forma casaria Festo, est casæ custos.
(11) Auditoris testimonium admittitur, *ut hic.* et hac eadem lege *in princ.*
(12) Contubernalis. *l.* 41. §. 2. *supr. de legat.* 3. Paul. 3. *sentent.* 6. §. 38.
(13) Facit *d.* §. 2. *l.* 8. *supr. de pignoribus.*
(14) Imo non continetur. *l.* 19. *in fin. infr. h. t.* Paulus 3. *sent.* 6. §. 40.
(15) Paulus 3. *sentent.* 6. §. 72. Cellarium. *Haloand.*
(16) *l.* 26. *in fin. infr. h. t.*
(17) Id est, molendarium, qui molit, et molam torquet: hinc machinaria pondera, Ausonius 7. id est, pistrinalia. de Machinis ... *de pet. cons.* vide Turneb. 7. *advers.* 9.
(18) Faba. *Haloand.* Sapa, est mustum ad mediam partem decoctum. Varro *apud Nonium.*
(19) Defrutum ut fiat, vide 12. Columell. 21. de defruto adde ... *supr. de tritico.*
(20) Imo asinus machinarius non est instrumenti. *l.* 18. §. 2. ... *h. t.*
(21) Varro 4. *de lingua.* Sirpea, quæ virgeis sirpatur, id est colligando implicatur, in qua stercus aliudve quid evehitur.
(22) §. 23. *infr. h. t.* tunc enim ea pars fundi sunt. *l.* 44. *supr. de rei vindicat. l.* 17. *supr. de act. empt.*
(23) Utcumque non sint cæsa, usufructuarii sunt, cum quodam temperamento. *l.* 9. *in fin. supr. de usufruct. l.* 17. §. *ult. l.* 18. *supr. de act. empt.*
(24) *d. l.* 9. *d. l.* 17. §. *ult.*
(25) Paulus 3. *sentent.* 6. §. 41.
(26) *l.* 99. §. 1. *supr. de legat.* 3.
(27) Varro 4. *de lingua lat.* 18. vestigator a vestigiis ferarum quas indagat; ut venator a venatu. Glossis vestigator ἰχνευτής: qui et iisdem sagax.
(28) *l.* 11. *supr. h. t.*
(29) *l.* 10. *supr. h. t.*
(30) Cujus potius agro. *Haloand. l.* 4. *supr. h. t.*
(31) Instructi tamen continentur. §. 28. *infr. h. t.*
(32) Paul. 3. *sentent.* 6. §. 56.
(33) Vide §. 25. *infr. h. t.*
(34) Imo debentur. §. 17. *infr. h. t.*
(35) *l.* 17. §. 4. *supr. de act. empt.* vela Cilicia sunt tegumenta aspera ex pilis pecorum, quæ et segestria. Procop. 2. *ad bellum Pers.* Suidas apud Cujac. 13. *obs.* 13. Asconius 1. *in Verrem*, interpretatur, texta de pilis in usum nautarum et castrorum.
(36) Imo non sunt instrumenti. §. 16. *supr. h. t.*
(37) Acetum solum ex omnibus humoribus crescentem flammam violenter extinguit, dum per frigus suum calorem vincit elementi. 7. Macrob. *Saturn.* 6. adde *l.* 3. §. 5. *infr. de penu.* Cui rei aptissimum est, quod Luitprandus 3. *histor.* 6. ait: Ignem Græcum nullo præterquam aceti liquore extingui. De vi aceti in unionibus solvendis, dixi ad *l.* 6. *infr. de auro.*

causa paratur : item centones , sifones (1) , perticæ quoque et scalæ : et formiones , et spongias (2) , et hamas (3) , et scopas (4) contineri ; plerique et Pegasus aiunt.

§. 19. Tegulam (5) autem et tignum ejus rei causa paratum , instrumento contineri , si ad hujusmodi causam habeat tigna parata , ad alios usus non deserventia. Proinde et fulcimenta , si qua habebat huic rei necessaria , etiam ea instrumento domus continebuntur.

§. 20. De velis , quæ in hypethris (6) extenduntur , item de his quæ sunt circa columnas, Celsus scribit, magis supellectili adnumeranda : et ita Sabinum et Cassium putare.

§. 21. Canales autem , et harpagones , et hamas (7) , instrumento contineri constat.

§. 22. Item perticæ , quibus araneæ detergantur : item spongiæ (8) , quibus columnæ , pavimenta , podia (9) extergantur (10) : scalæ , quæ ad lacunaria admoveantur , instrumenti sunt : quia mundiorem domum reddunt.

§. 23. Papinianus quoque lib. VII. Responsorum ait : Sigilla (11) et statuæ (12) adfixæ , *instrumento domus* non continentur, sed domus portio (13) sunt (14) , quæ vero non (15) sunt adfixa , instrumento non continentur, inquit : supellectili enim adnumerantur : excepto horologio (16) æreo, quod non est adfixum, nam et hoc instrumento domus putat contineri : sicut prothyrum (17) domus , si velamen est : (inquit) instrumento domus continetur.

§. 24. Fistulæ autem et canales et crateres , et si qua sunt alia ad aquas salientes (18) necessaria : item serræ et claves (19) , magis domus portio quam domus instrumentum sunt.

§. 25. Specularia (20) quoque adfixa , magis puto domus esse partem : nam et in emptione domus et specularia et pegmata (21) cedere , sive in ædificio sunt posita , sive ad tempus detracta. Sed si non sint reposita , ad hoc tamen sint , ut suppleantur , si qua desint , instrumento potius continebuntur.

§. 26. Cancellos (22) quoque instrumento contineri puto.

§. 27. Sed si *fundus* non sit cum (23) instrumento legatus , sed *ita ut instructus sit :* Quæsitum est , an plus contineatur , quam si cum instrumento legatus esset ? Et Sabinus [libris] ad Vitellium scribit , fatendum esse plus esse , cum instructus fundus legetur , quam si cum instrumento : quam sententiam quotidie increscere et invalescere videmus : Quanto igitur hoc legatum uberius est , videndum est. Et Sabinus definit , et Cassius apud Vitellium notat, Omnia quæ eo collata sunt , ut instructior esset paterfamilias , instructo (inquit) continebuntur: id est, quæ ibi habuit, ut instructior esset. Hoc ergo legato non agri instrumentum , sed (24) proprium suum instrumentum reliquisse videtur.

§. 28. Proinde si *fundus* sit *instructus* legatus , et supellex continebitur (25) , quæ illic fuit usus ipsius gratia, et vestis non solum stragula , sed et qua ibi uti solebat : mensæ quoque eboreæ (26) , vel si quæ aliæ ; item vitrea (27) , et aurum , et argentum : vina (28) quoque , si qua ibi fuerunt usus ipsius causa, continentur (29), et si quid aliud utensilium (30).

§. 29. Sed si qua eo congesserat (31) non usus sui causa , sed custodiæ (32) gratia , non continebuntur ; vina etiam , quæ in apothecis (33) sunt , non cedent : et hoc jure utimur , ut quæ ibi paterfamilias quasi in horreo habuit , hæc non contineantur.

§. 30. Celsus quoque lib. XIX. Digestorum scribit, fructus ibi repositos , ut venirent (34) , vel in alium usum, quam fundi, converterentur, instructo fundo non contineri.

§. 31. Idem Celsus eodem libro ait , etiam supellecticarios (35), et cæteros hoc genus servos contineri; id est, ministeria , quibus instructus erat in eo fundo , extra ea, quæ libertatem acceperunt : et qui rure morari solebant.

§. 32. Si instructum fundum legasset, ea pædagogia (36), quæ ibi habebat , ut cum ibi venisset præsto essent in triclinio , legato continentur.

§. 33. Contubernales (37) quoque servorum , id est , uxores , et natos , instructo fundo contineri verum est.

(1) Siphones inter instrumenta , incendiis extinguendis, referuntur, *ut hic.* et apud Plin. *in epist. ad Trajanum de Nicomediensium incendio.* Vasa autem ait esse Isidorus , *ult. c.* 6. quæ aquas sufflando fundunt. Meminit etiam siphonis Colum. 3. *cap.* 9. Senec. 1. 2. *quæst. Natural.* Passim autem in ædibus fuisse siphones , qui subterraneis meatibus aquam exprimerent, testis est Strabo , *lib.* 15.
(2) Vid. § 22. *infr. h. t.*
(3) §. 21. *infr. h. t. l.* 3. §. 3. *supr. de offic. Præfect. vigil.*
(4) Scaphas. *Hal.* a scopis scoparii.
(5) Paul. 3. *sent.* 6. §. 56.
(6) *l.* 242. §. 2. *infr. de verb. sign.* §. 18. *supr. h. t.*
(7) §. 18. *supr. h. t.*
(8) §. 18. *supr. h. t.*
(9) Podium quid , vide Cujac. 13. *observ.* 13.
(10) Effingantur. vide Cujac. 33. *observ.* 13.
(11) Sigilla , signa habentia formam Deorum vel hominum.
(12) *l.* 17. *supr. de act. empt. l.* 245. *infr. de verb. sign.*
(13) Vid. *l.* 242. *Infr. de verb. sign.*
(14) Imo non sunt. *l.* 245. *infr. de verb. sign.*
(15) §. 11. *supr. h. t.*
(16) De horologio adde *l.* 41. §. 11. *supr. de leg.* 1.
(17) De prothyro , *l.* 245. *infr. de verb. sign.* vide Cujac. 14. *obs.* 1.
(18) *l.* 15. *supr. de act. empt. l.* 79. *infr. de verb. sign.*
(19) *l.* 17. *supr. de action. empt.*
(20) Specularia , §. 16. *supr. h. t. l.* 15. §. 6. *supr. de usufr.* Paul. 3 *sent.* 6. §. 56. (hinc specularis lapis) integumenta sunt ex speculari lapide. Martial. *Hybernis objecta notis , specularia puros Admittunt soles , et sine face diem.* Alii legunt , *specula.* Goth. Vide Panciroll. *memorab. tit. de specularibus.* Ans.
(21) Antepagmenta seu valvarum ornamenta affixa antis. Turn. 8. *advers.* 9. de pegmatis vid. Cott. *in voce* specularia.
(22) *l.* 41. §. 10. *supr. de leg.* 1.
(23) *l.* 8. *supr. h. t.*
(24) *l.* 16. *supr. de usu et habit.*
(25) Instructo sc. *ut hic.* non instrumento. §. 15. *supr. h. t.*
(26) §. 43. *infr. h. t.*
(27) Paul. 3. *sent.* 6. §. 67.
(28) §. 35. §. 39. *infr. h. t.*
(29) Imo non continentur. vid. *l.* 15. §. 1. *infr. h. t.*
(30) Vid. *l.* 12. *infr. de decur.*
(31) *l.* 1. *C. de verb. sign.* Paul. 3. *sentent.* 6. §. 39.
(32) Vid. *l.* 1. *C. de verb. signif.*
(33) Apotheca, est locus ad quascunque res recondendas idoneus.
(34) *l.* 1. *in fin. C. de verb. signif.* non ut ibi absumerentur. Paul. 3. *sent.* 6. §. 42.
(35) Supellecticarii , qui supellectilem curant , Turneb. 8. *advers.* 9.
(36) *l.* 15. §. 16. *infr. de injur.* id est, puerorum cœtus : hos pædagogianos Marcellin. *lib.* 26. vocat , quos *pagios* appellare solemus. vid. Turneb. 8. *advers.* 9. Senec. 12. *epist.* 123. fit mentio pædagogi. *l.* 13. *infr. de manumiss. vind.*
(37) Contubernales , id est , uxores eorum servorum , qui operantur in fundo , instrumento cedunt : ne dura separatio indicatur. Paul. 3. *sent.* 6. §. 38. at non uxores eorum, qui mercedem præstare consueverunt , *ibid.* §. 40 adde *l.* 41. §. 2. *supr. de leg* 3 et §. 7. *supr. h. t.*

§. 34. *Instructo* autem *fundo*, et bibliothecam (1), et libros qui (2) illic erunt, ut quotiens venisset uteretur, contineri constat: sed (3) si quasi apotheca (4) librorum utebatur, contra erit dicendum.

§. 35. Neratius quoque lib. IV. Epistolarum Rufino respondit, *instructo fundo* et supellectilem, et vina, et mancipia non solum ad cultum custodiamve (5) villæ, sed etiam quæ ut ipsi patrifamilias in ministerio ibi essent, legato cedere.

§. 36. Imagines quoque hæ solæ legatæ videntur, quæ in aliquo ornatu villæ fuerunt.

§. 37. Papinianus quoque *prædiis instructis* legatis, mancipia non contineri, quæ temporis causa illic fuerunt, ac non eo animo transtulit paterfamilias, ut aut fundi, aut suum instrumentum faceret.

§. 38. Item respondit, *prædiis instructis* legatis, actorem (6) ex his in provinciam missum, ut ordinatis negotiis ad pristinum actum rediret, legato prædiorum cedere, quamvis nondum redierit.

§. 39. Idem respondit, *instructis hortis* legatis, etiam vina quæ ibi fuerunt, quo dominus esset instructior, contineri: aliud esse, si horrea (7) ibi habuit, unde instruebatur vel in urbe, vel in aliis prædiis.

§. 40. Idem respondit, *domo* per fideicommissum relicta *cum supellectili* (8) Claudio Hieroniano (9), clarissimo viro ab Umbrio Primo, et mensas, et cæteram supellectilem quam in hortis (10) paterfamilias in Proconsulatum profecturus contulerat, ut tutiore loco essent, contineri.

§. 41. Idem respondit, theriacam (11) quoque, et cætera medicamenta quæ secessus causa dominus ibi habuit, et vestem propter secessum ibi depositam, instructo fundo legato, inesse.

§. 42. Idem respondit, *domo*, *ita* (12) *ut instructa est*, cum omni jure suo *legata*: urbanam (13) familiam, item artifices quorum operæ cæteris quoque prædiis exhibebantur, legato non contineri: ostiarii autem (inquit) vel topiarii (14), diætarii (15), aquarii, domui tantum deservientes, continebuntur: sed quod de artificibus ait, falsum est, si ejus domus causa parati sunt; licet aliis quoque prædiis commodabantur.

§. 43. Idem respondit, *domo instructa* legata, mensas eboreas (16), et libros (17) non contineri: sed [et] hoc falsum est. nam omne, quidquid in domo fuit, quo instructior (18) ibi esset paterfamilias, continebitur: supellectilem (19) autem patrisfamiliæ instrumentum esse, nemo dubitat. Denique Neratius lib. IV. Epistolarum Marcello fratri (20) suo respondit, et vestem domus instructæ legato contineri, maxime, inquit, in proposita specie: proponebatur enim, qui legaverat, argentum et rationes excepisse. nam quia hæc (inquit) excepit (21), non potest non videri de cæteris rebus, quæ in ea essent, sensisse. † Sed et ipse Papinianus eodem libro Responsorum ait (22), patrem mercatorem ac fœneratorem, qui duos filios totidemque filias heredes instituerat, ita legasse, *filiis maribus domum meam instructam do lego*, *darique jubeo*: merces et pignora an contineantur, quæri posse: Sed facilem Judici voluntatis conjecturam fore, cæteris patris facultatibus examinatis (23).

§. 44. Celsus scribit, *servis*, *qui in fundo morarentur* legatis, vicarios eorum non contineri: nisi appareat, et de vicariis eum sensisse.

§. 45. Papinianus quoque lib. VII. Responsorum, uxori, cui vir *omnia quæ in domo erant*, ab herede filia præstari voluit, cautiones (24) debitorum emptionesque servorum non (25) videri legatas, respondit: nisi (inquit) ex alia parte, et de servis eum cogitasse, apparuit: scilicet ut eorum servorum ei legasse videatur emptiones, quos et ipsos voluit ad eam pertinere.

§. 46. Si quis *fundum ita ut instructus est*, legaverit, et adjecerit *cum supellectili*, *vel mancipiis*, *vel una aliqua re*, quæ nominatim expressa non erat (26): utrum minuit legatum adjiciendo (27) speciem, an vero non, quæritur? Et Papinianus respondit, non (28) videri minutum: sed potius ex abundanti adjectum.

§. 47. Idem Papinianus lib. VII. Responsorum ait, *in-*

(1) Paul. 3. *sent.* 6. §. 51. *l.* 52. §. 7. *supr. de leg.* 3.
(2) Bibliothecas etiam in fundis et prædiis veteres habuere.
(3) Bibliotheca et apotheca librorum differunt.
(4) Vide *l.* 21. §. 6. *infr. de furt.*
(5) §. 4. *supr. h. t. l.* 15. §. *ult. infr. h. t.*
(6) *l.* 20. §. 4. *infr. h. t.*
(7) *Subaudi*, vinaria. de quibus dixi ad *l.* 7. *supr. h. t.*
(8) Supellectili ab Claudio Herminiano clarissimo viro, Umbrio Primo. Cujac. 1. *observ.* 28. Goth. Turneb. *lib.* 18. *advers. cap.* 23. Cott. *in memorabil. verb.* diæta. Brisson. *lib.* 4. *select. cap.* 18. Ans.
(9) Hieronymiano, *Hal.* Hermoniano, *alii.* forte legendum est Herminiano. Tertullianus *ad Scapulam.* Possumus, inquit, æque et exitum quorundam præsidum tibi proponere, qui in fine vitæ suæ recordati sunt deliquisse, quod vexassent Christianos: Claudius Herminianus in Cappadocia, cum indigne ferens uxorem suam ad hanc sectam transiisse, Christianos crudeliter tractasset: solusque in Prætorio suo vastatus peste, cum vivus vermibus ebulisset, Nemo sciat, aiebat, ne gaudeant Christiani. vide Cujac. 1. *obs.* 28.
(10) In horrea, *vulgata*: comprobata a Brissonio 4. *select.* 18. Movetur autem quod horrea custodiæ causa fiebant, non horti. dixi ad *l.* 7. *supr. h. t.*
(11) Theriaca est medicamentum adversus omnium animantium venena. 20. Plin. 24. ita dicitur, *ἀπὸ τῶν θηρίων*, a venenatis bestiis, sive quod ex carne viperina fiat, sive quod adversus venenata animalia prosit. Ut conficiatur, quas vires habeat, vid. Aëtium 4. *Tetrab.* c. 87. *et seqq.* Paulum Æginetam 7. *de re medica.* 11. vid. Nicandr. Forcat. c. 1. *Penus.*
(12) Paul. 3. *sent.* 6. §. 58.
(13) *l.* 60. §. 1. *supr. de leg.* 3.
(14) *l.* 8. §. 1. *supr. l.* 17. *in fin. infr. h. t. l.* 60. *in fin. supr. de leg.* 3. Topiarius dicitur a topiis, id est, funiculis quibus frutices et arbusculæ tonsiles in animalium aut rerum historias luculenta varietate assimilantur, religantur, torquentur, flectunturque. vide Turneb. 18. *advers.* 25.
(15) Diætarii. vid. quæ notavi de diæta ad *l.* 55. §. 3. *supr. de leg.* 3.
(16) Mensæ eboreæ instructi fundi legato continentur, §. 28. *supr. h. t.*
(17) Quos illic habuit studiorum causa. §. 34. *supr. h. t.*
(18) Vel munitior, vel tutior ab incendio. Paul. 3. *sentent.* 6. §. 55.
(19) Vid. *l.* 1. *infr. de supellect.*
(20) Dixi ad *l. ultim. C. de serv. Reipub.*
(21) Exceptio firmat regulam. *l.* 4. *in princ. infr. de penu. l.* 63. *in fin. infr. de cond. et demonstr.*
(22) Faciunt huc notata per Alexandrum *cons.* 26. *vol.* 4. Aretinum *cons.* 6. *col. pen.* Anchoranum *cons.* 403. *col.* 2. Decium *cons.* 320. *ad fin.* Mod.
(23) Ut si sint exiguæ, non cedant. *Accurs.*
(24) *l.* 92. *in fin. pr. supr. de leg.* 3.
(25) Imo cedunt, Paul. 3. *sentent.* 6. §. 59. *l.* 86. *supr. de leg.* 2.
(26) Vel quæ nominatim expressa erat: vel quæ nominatim expresserat. Hot. 3. *observat.* 2. *et* 30. Goth. Enumeratio specierum non restringit genus præcedens. adde *l.* 19. *infr. h. t. l.* 5. *infr. de aliment. vel cibar. legat.* Mantic. *de conjectur. lib.* 9. *tit.* 3. Ans.
(27) Specierum enumeratione minuitur legatum generale: nisi species ex abundanti per errorem adjectæ sint. vid *l.* 9. *infr. de supellect.*
(28) Imo modus videtur legato adjectus. *d. l.* 9. *infr. de supellect.* Solve, *ut ibi.*

structis hortis filio legatis, mater argentum muliebre filiæ legaverat: Respondit, etiam id argentum muliebre, quod in hortis habuit, ut ibi esset instructior, ad filiam pertinere.

De instrumento tabernæ cauponiæ vel cauponæ, 1. *Vel balneario.*

13. Paulus lib. 4. ad Sabinum.

TAbernæ cauponiæ (1) instrumento legato, etiam institores contineri, Neratius existimat. sed videndum, ne inter instrumentum tabernæ cauponiæ, et instrumentum cauponæ sit discrimen: ut tabernæ non nisi loci instrumenta sint, ut dolia, vasa, ancones (2), calices, trullæ (3), quæ circa cœnam (4) solent trajici: item urnæ æreæ, et congiaria (5), sextaria, et similia: cauponæ autem, cum negotiationis nomen sit, etiam institores (6).

§. 1. Instrumento balneario (7) legato, etiam balneatorem (8) contineri, Neratius respondit.

14. Idem lib. 2. ad Vitellium.

COntinetur autem et fornicator (9).

De factis paratisque tabernarum exercendarum, instruendarum, pistrini, cauponæ causa. 1. *De domo instructa.* 2. *De fundo instructo, vel cum instrumento.*

15. Pomponius [lib. 6. ad Sabinum].

SI ita testamento scriptum sit, *quæ tabernarum* (10) *exercendarum, instruendarum, pistrini, cauponæ causa facta parataque sunt, do lego:* his verbis Servius respondit, et caballos (11), qui in pistrinis essent, et pistores, [et] in cauponio institores (12), et focariam (13), mercesque, quæ in his tabernis essent, legatas videri.

§. 1. Domo instructa: responsum est, supellectilem legatam, non (14) etiam vina: quia domus vinis instructa intelligi non potest.

§. 2. Mulier villæ custos (15) perpetua fundo, qui cum instrumento legatus esset, aut instructo continebitur, sicuti saltuarius: par enim ratio est. nam desiderant tam villæ, quam agri custodiam: illic, ne quid vicini aut agri aut fructuum occupent; hic, ne quid cæterarum rerum, quæ in villa continentur. Villa autem sine ulla dubitatione pars fundi habetur (16).

De instrumento villæ, 1. *Vel vineæ.* 2. *De fundo instructo.*

16. Alfenus lib. 2. Digestorum a Paulo epitomatorum.

VIllæ (17) instrumento legato, supellectilem non (18) contineri verius est.

§. 1. Vinea et instrumento ejus legato, instrumentum vineæ nihil esse, Servius respondit. qui eum consulebat, Cornelium respondisse aiebat, palos, perticas, rastros, ligones instrumenti vineæ esse: quod verius est.

§. 2. Quidam uxori fundum, uti (19) instructus esset, in quo ipse habitabat, legavit. consultus de mulieribus lanificis (20) an in instrumento continerentur: respondit, non quidem esse instrumenti fundi: sed quoniam ipse paterfamilias, qui legasset, in eo fundo habitasset, dubitari non oportere, quin et ancillæ, et cæteræ res, quibus paterfamilias in eo fundo esset instructus, omnes legatæ viderentur.

De instrumento pictorio, 1. Piscatorio, 2. Balneario fundi, *cauponio.*

17. Marcianus lib. 7. Institutionum.

ITem *pictoris* (21) instrumento legato, *ceræ*, colores similiaque horum legato cedunt: item peniculi (22) et *cauteria* (23), et conchæ (24).

§. 1. Instrumento *piscatorio* contineri Aristo ait naucellas (25), quæ piscium capiendorum causa comparatæ sunt: sed et piscatores contineri, verius est (26).

§. 2. Instrumento *balneatorio* (27) legato, dictum est, balneatorem (28) sic instrumento contineri balneario, quomodo instrumento fundi saltuarium (29), et topiarios (30), et instrumento cauponio institorem (31): cum balneæ sine balneatoribus usum suum præbere non possint.

(1) *l.* 15. *in princ. l.* 17. §. 2. *l.* 23. *infr. h. t.* Paul. 3. *sentent.* 6. §. 61. Goth. Vid. Alciat. *parerg. lib.* 7. *c.* 3. Turneb. *lib.* 2. *advers. cap.* 22. *et lib.* 18. *c.* 23. S. L.

(2) Ancones calices inflexi, et angulum habentes: inde enim nomen habent.

(3) Trullæ, *l.* 19. §. 9. *infr. de auro.* truellæ, *l.* 36. *infr. de auro.* truili Festo *in Nassiterna.* trullæ Paul. 3. *sent.* 6. §. 86. quæ et bacriones. de trullis vide Cujac. 11. *obs.* 7. In eis non tenebatur vinum, sed fundebatur in pocula. Truam quoque appellat Nonius. *cap.* 1. *in Trudus.* 68. Ticinius Salina: Cocus magnum ahenum quando fervit, paulla confutat trua. Truæ Varroni. 4. *de lingua.* quæ a culina in lavatrinam aquam fundunt. ibidem meminit Trullei et vinariæ trullæ. Est et Festo Drua, et Trua, id quo permovent coquentes exta. *in Andruare et Antruare.*

(4) Cœnum. *Hal.* ahenum, Alciat. 7. *parerg.* 3.

(5) Congiarium vas, congii unius capax, seu sex sextariorum: interdum munus imperatorium significat.

(6) *l.* 15. *l.* 17. §. 2. *in fin. infr. h. t.* Imo institores non cedunt. Paul. 3. *sentent.* 6. §. 61.

(7) Paul. 3. *sentent.* 6. §. 65. *l.* 17. §. 2. *Infr. h. t.*

(8) *l.* 17. §. 2. *Infr. h. t.*

(9) Fornicator, vel (ut ab aliis legitur) Fornacator, is est, qui fornacem balnei caminumque succendit. vide Turneb. 8. *advers.* 9. qui et fornicarius, in *l.* 27. §. 9. *Supr. ad l. Aquil.* de furnario dicam ad *l.* 24. §. 7. *Infr. de damno.*

(10) *l.* 23. *Infr. h. t.*

(11) Caballi: hinc caballatio. *l.* 14. *C. de erogation. milit. annonæ.* et caballarius, in *gloss. Isidor.*

(12) Vid. *l.* 13. *in fin. supr. h. t.*

(13) De qua vide *l.* 12. §. 6. *supr. h. t.*

(14) Imo etiam vina. *l.* 12. §. 35. *supr. h. t.*

(15) Vid. *l.* 12. §. 4. §. 35. *supr. h. t.*

(16) Ideoque alteratro legato, alter alteri cedit. Paul. 3. *sentent* 6. §. 68.

(17) Adde *l.* 35. *supr. de usu et usufr. legat.*

(18) Adde *l.* 19. §. 1. *Infr. h. t.*

(19) V. *l.* 8. *supr. h. t.*

(20) Vide *l.* 12. §. 5. *supr. h. t.*

(21) Paul. 3. *sent.* 6. §. 63.

(22) Penicilli. Paul. *ibid.*

(23) Paulus *ibid.* Cauteria sunt quibus pictores olim ceris pingentes picturam tabularum inurebant. Turneb. 8. *advers.* 9. de hac pictura intellexit Ovidius, *tabulasque coloribus uris.* Cotta in *voce* cauteria. Encante, picturæ genus, a quo monumenta civitatis encanta et encautarium dicitur, *l.* 9. *C. de agricolis.* Cujac. *ibid* de Encausto dicam, ad *l.* 6. *C. de divers. rescript.*

(24) Addit *ibid.* Paulus, et temperandorum colorum vasa.

(25) Navicellas, *Haloand.* naviculas. Paul. 3. *sent.* 6. §. 66.

(26) Adde et retia, nassas et fuscinas. Paul. *ibid.* Nassæ meminit Festus. Nassa Glossis κυρτὶς ἁλιευτικός.

(27) Paul. 3. *sentent.* 6. §. 65. Balneario. *Hal.*

(28) Dixi *l.* 13. §. 1. *supr. h. t.*

(29) Vide *l.* 12. §. 4. *supr. h. t.*

(30) Vide *l.* 12. §. 42. *supr. h. t.*

(31) Vid. *l.* 13. *in fin. pr. supr. h. t.* adde et scamna, hypodia, fistulas, miliaria, epitonia, rotas aquarias, et jumenta quæ ligna deferunt. Paulus *ibid.*

De instrumento lanionis. 1. *De personis.* 2. *De instrumento fundi.* 10. *De instrumento medici.* 11. *De fundo instructo, et mancipiis nominatim legatis.* 12. *De fundo, et his quæ ibi sunt.* 13. *De villa ita ut testator possedit, cum quibusdam specialiter legatis.* 14. *De domo instructa.*

18. PAULUS lib. 2. ad Vitellium.

CUm de *lanionis* instrumento quæritur: semota carne, mensas, pondera (1) ferramentaque laniandæ carnis causa præparata, item trutinas (2), cultros, dolabras instrumento relinquimus.

§. 1. Instrumento legato, aliquando etiam personas legantium necesse est inspici: ut ecce, pistorio instrumento [legato], ita ipsi pistores inesse videri possunt (3), si paterfamilias pistrinum exercuit: nam plurimum interest, instrumentum pistoribus an pistrino paratum sit.

§. 2. Asinam (4) molendariam et molam negat Neratius instrumento fundi contineri.

§. 3. Item caccabos et patinas [in] instrumento fundi esse dicimus; quia sine his pulmentarium coqui non potest. Nec multum refert inter caccabos et aënum (5) quod supra focum pendet: hic (6) aqua (7) ad potandum calefit: in illis (8) pulmentarium (9) coquitur. Quod si aënum instrumento continetur, urcei quoque, quibus aqua in aënum infunditur, in idem genus rediguntur: ac deinceps in infinitum primis quibusque proxima copulata procedunt. optimum ergo esse Pedius ait, non propriam verborum significationem (10) scrutari: sed in primis quid testator demonstrare voluerit: deinde in qua præsumptione sunt, qui in quaque regione (11) commorantur.

§. 4. Cum de villico (12) quæreretur, [et] an instrumento inesset, et dubitaretur: Scævola consultus respondit, si non pensionis certa quantitate, sed fide dominica (13) coleretur, deberi.

§. 5. Idem consultus de meta (14) molendinaria: respondit, si rusticis ejus fundi operariis moleretur, eam quoque deberi. est autem meta, inferior pars molæ; catillus (15), superior.

§. 6. De bubulco quoque ita respondit: sive de eo qui bubus ibi araret, sive de eo, qui boves ejus fundi aratores pasceret, quæreretur, deberi.

§. 7. De putatoribus (16) quoque [ita] respondit, si ejus fundi causa haberentur, inesse.

§. 8. Pastores quoque, et fossores ad legatarium pertinere.

§. 9. Item, cum fundus ita legatus esset, *Mævio fundum Seianum, ita ut optimus maximusque est, cum* (17) *omni instrumento rustico et urbano, et mancipiis, quæ ibi sunt;* et quæreretur, an semina (18) deberentur? Respondit, verius esse deberi: nisi aliud testatorem sensisse, heres probaret. ✝ Idem respondit de frumento reposito (19) ad mancipiorum exhibitionem (20).

§. 10. In instrumento medici (21) esse collyria (22), et emplastra, et cætera ejus generis (23), Cassius scribit.

§. 11. Cui fundum instructum legaverat, nominatim mancipia legavit: Quæsitum est, an reliqua mancipia, quæ non nominasset, instrumento cederent? Cassius ait, responsum esse, tametsi mancipia instructi fundi sint, tamen videri eos solos legatos esse, qui nominati essent: quod appareret non intellexisse patremfamilias, instrumento quoque servos adnumeratos [esse].

§. 12. Sabinus: cui fundus, quæque ibi sunt, legata sunt, ei fundus, et omnia quæ in eo solita sunt esse, quæque ibi majore (24) parte anni morari, et hi ... in eum

(1) Carnem moris fuisse Romæ ad pondus vendi, hinc colligere possis. de ponderibus amplius dicam ad *tit. C. de ponderator.*

(2) Carnes hinc constat Romæ (ut et apud Græcos, teste Plutarcho 2. *symposiorum ultim.*) ad pondus venisse (ut et in quibusdam Galliæ partibus ad hunc diem mansit mos ille) Lamprid. *in Alexand.* Tantum carnis fuit intra biennium, ut cum fuisset octominutalis libra, ad duos unumque utriusque carnis (porcinæ et bubulæ) libra redigeretur. Idque probat vetus inscriptio apud Brissonium 1. *Variar.* 16. in qua, consuetudine micandi sublata, lex jubet carnes sub exagio, id est, sub trutina vendi. Id etiam probat *lex* 4. *C. Theodos. de suariis.* qua mandatur, ut pondus porcorum trutinæ, non oculari libertate quæratur. Hoc præterea addendum est, curam carnis Romæ commissam fuisse Præf. urbis, *l.* . §. 11. *supr. de offic. Præfect. Urb.* formam curæ carnis, vid. apud Ammian. 26.

(3) Id est, servi qui pistrinum exercent; quin et cribra, asini, molæ, machinæ, quibus farinæ subiguntur. Paul. 3. *sent.* 6. §. 64.

(4) *l.* 12. §. 10. *supr. h. t.* adde *l.* 26. §. 1. *infr. h. t.*

(5) Abenum. *Hal.* vide quæ notavi ad *l.* 38. §. 2. *supr. de*. *empt.*

(6) *Al.* hoc: id est, aëno.

(7) Aqua calida veteres inter potandum nonnunquam usi sunt, *ut hic.* Seneca 1. *de ira.* 2. Irascuntur si calida non bene præbeatur, si vitrum fractum est, si calceus luto sparsus est. Idem 25. *de Ira* 25. Minimis sordidisque rebus non exacerbemur. Parum agilis puer. aut parum tepidior aqua potui erogata, aut turbatus thorus, aut mensa negligentius posita. ad ista concitari insania est. In calix, quod caldum eo biberent, Varro 4. *de lingua.* Festus *in calix.* hinc Martialis 8. *epigr.* 67. *Caldam poscis aquam, sed nondum frigida venit.* Juvenalis *Satyr.* 5. *calidæ gelidæque minister.* hinc thermopotare, apud Plautum *in Trinummo.* et thermopolia. apud eundem *ibid. Curculione et Rudente.* cauponæ in quibus aqua calida vendebatur, quem morem Claudius sustulit. *Dio.* ... cauponem interfecit. quod Drusillæ aquam calidam vendidisset. *Dio.* hinc Drusus ebrietatis notatus, quod aliquando excitatus. ad ignem extinguendum, calidam infundi jussit. *Idem Dio.* ... Tiberius Claudius Nero, Caldius Biberius Mero per jocum dictus est, Sueton. *Tiberio* 42. Porro hujusmodi calida vino infundebatur, a gulonibus præsertim. Apulejus 2. Aqua calida injecta porrigit ut bibam. Martialis 2. *epigr.* 1. *Te conviva leget mixto quincunce, sed ante Incipiat positus quam tepuisse calix.* alibi 1. *epigramm.* 12. *Jam defecisset portata calda ministros, Si non potares, Sextiliane, merum:* Plautus *Curculione, Calidum bibunt, tristes atque ebriosi incedunt.* Et *in Milite: Hic caldum exbibit in Prandio.* Tacitus 13. Præcalida et libata gustu potio tradita Britannico. Plin. 7. *c.* 53. Calidam in pultario poposcit. Vas huic aquæ institutum, Athenæo 3. θέρμητρον, quod et miliarium Seneca 3. *Natural.* 24. *et* 4. *c.* 9. Plura vide apud Lipsium. 1. *Electorum.* 4.

(8) Caccabis utebantur ad pulmentarium coquendum.

(9) Id est, cibus, Varro. veteribus glossis προσφάγιον. sic vetus interpres προσφάγιον, pulmentarium vertit. vide Cujac. 11. *obs.* 8. adde quæ scripsi ad Varr. 4. *de lingua. ubi de caccabo.*

(10) Vide *l.* 69. *supr. de leg.* 3.

(11) *l.* 50. *in fin. supr. de legat.* 1.

(12) *l.* 8. *supr. h. t.* Paul. 3. *sent.* 6. §. 35.

(13) *l.* 20. §. 1. *Infr. h. t.*

(14) Vid. *l.* 26. *in fin. Infr. h. t.*

(15) Catillus, quo operitur machina seu meta. Plutarch. in Philopœmene appellat προαγόμενον λίθον. Liv. 9. saxum.

(16) Paul. 3. *sent.* 6. §. 3..

(17) Paul. 3. *sent.* 6. §. 43.

(18) *l.* 12. *supr. h. t.*

(19) *d. l.* 12.

(20) Id est alimenta.

(21) Medici sunt qui medicamenta conficiunt, vulnera curant, cucurbitas admovent, qui circumcidunt aut castrant. *l. lege Cornelia.* 4. §. *ult. infr. ad l. Corn. de sicar.* 5. Paul. 23. §. 7. §. 13.

(22) §. 25. *Inst. de rer. divis.* Paul. 3. *sent.* 6. §. 6.

(23) Puta ferramenta, et apparatum omnem ad conficienda medicamenta, Paul. 3. *sent.* 6. §. 62. adde quædam *ex l.* 12. §. 41. *supr. h. t. l.* 21. §. 1. *l.* 25. *in fin. Infr. de auro.*

(24) Vide quæ notavi ad *l.* 16. §. 1. *Infr. de reg. jur.*

manendi causa recipere se consueverunt, legati videntur: at si qua consulto (1) in fundo congesta contractave sunt, quo legatum cumularetur, ea non videntur legata esse.

§. 13. Quidam cum ita legasset, *Villam meam, ita ut ipse possedi, cum supellectile, mensis, mancipiis, quæ ibi deputabuntur, urbanis et rusticis, vinis, quæ in diem mortis meæ ibi erunt et decem aureis*: et quæreretur, cum in diem mortis ibi libros, et vitreamina, et vesticulam habuerit, an eadem omnia legato cederent, quoniam quædam enumerasset: Scævola respondit, specialiter expressa [quæ] legato cederent.

§. 14. Domum instructam legavit cum omnibus adfixis: quæritur de instrumentis (2) debitorum, an ea legatarius habere potest? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non posse.

De instrumento fundi vel villæ.

19. PAULUS lib. 13. Responsorum.

SI mancipia (3), quæ post testamentum factum in fundum Seiæ relictum a testatore inducta fundi colendi gratia, in eodem fundo fuerint: ea quoque instrumento fundi contineri respondi: quamvis enim ea mancipia testator demonstrasset, quæ tunc ibi essent, cum legaret, tamen non minuendi legati, sed augendi (4) causa, mancipiorum quoque fecit mentionem: cæterum instrumento fundi mancipia quoque colendi agri causa inducta contineri, non ambigitur.

§. 1. Paulus respondit, villæ (5) instrumento neque fructus repositos (6), neque equitium contineri: supellectilem autem legato cedere (7). servum vero arte fabrica peritum (8), qui annuam mercedem præstabat, instrumento villæ non contineri.

De fundo instructo. 2. De fundis instructis et domo. De instrumento habitationis. 3. De prædiis ut instructa sunt cum dotibus et reliquis colonorum, et villicorum, et mancipiis, et pecore omni, et peculiis, et cum actore. 6. De fundo cum instrumento, et his, quæ in eodem erunt. 7. De pascuis. 8. De domibus instructis. 9. De verbis uti possedi.

20. SCÆVOLA [lib. 3. Responsorum].

SEiæ (9) ex parte heredi institutæ, si heres erit, fundos per præceptionem dederat instructos cum suis villicis, et reliquis (10) colonorum: et Codicillis ita scripsit, *Postea mihi venit in mentem, Seiæ fundos, quos reliqui, ita ut sunt instructi rustico instrumento, supellectile, pecore, et villicis, cum reliquis colonorum et apotheca, habere volo.* Quæsitum est, an etiam ea, quæ patrisfamilias usus quotidiani causa in fundis fuerunt, legato continerentur (11)? Respondit testamento quidem (ut proponeretur) Seiæ insuper (12) fundum legatum: verum non (13) amplius deberi, quam in codicillis, quos sane post oblivionem testamentariæ scripturæ fecisset, instructi appellatione contineri velle se manifeste ostendisset.

§. 1. Liberto suo quidam prædia legavit his verbis: *Seio liberto meo fundos illum et illum do lego, ita ut instructi (14) sunt, cum dotibus (15), et reliquis colonorum, et saltuariis, cum contubernalibus suis, et filiis, et filiabus.* Quæsitum est an Stichus servus, qui prædium unum ex his coluit, et reliquatus est amplam summam, ex causa fideicommissi Seio debeatur: Respondit, si non *fide dominica* (16), sed mercede, ut extranei coloni solent, fundum coluisset, non deberi.

§. 2. *Gaio Seio alumno meo fundos meos illum (17) et illum ita ut instructi sunt, et domum superiorem dari volo.* Quæsitum est, an etiam domum instructam dari voluerit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, ita videri dedisse, nisi is, a quo petetur, aliud testatorem sensisse manifeste doceret: at si habitationis (18), id est, ædificii instrumentum legasset, non cedere servos operæ aliive rei paratos.

§. 3. Prædia, ut instructa sunt, cum dotibus (19), et reliquis colonorum et villicorum, et mancipiis (20), et pecore omni legavit, et peculiis, et cum actore. Quæsitum est, an reliqua colonorum, qui finita conductione, interposita cautione, de colonia (21) discesserant, ex verbis suprascriptis legato cedant? Respondit, non videri de his reliquis esse cogitatum.

§. 4. Idem quæsiit in actore (22) legato, an uxor et filia legato cedant: cum actor non in prædiis, sed in civitate moratus sit? Respondit nihil (23) proponi, cur cedant (24).

§. 5. Idem quæsiit, cum testator, facto testamento, in Provinciam sit profectus: an ea mancipia, quæ post profectionem ejus, aut mortem, sine cujusquam auctoritate sponte sua ad parentes et notos sibi homines in fundos legatos transiere, legato cedant? Respondit, non legatos eos, qui forte veluti commeantes transissent.

§. 6. *Pamphilæ libertæ meæ dari volo fundum Titianum, cum instrumento, et his quæ in eodem erunt, cum moriar.* Quæsitum est, si Stichus servus ex eo fundo ante annum mortis testatoris abductus, et in disciplinam (25) traditus postea in eum fundum non reversus (26) sit, an debeatur? Respondit, si studendi causa (27) misisset, non quo a fundo eum aliorsum transferat, deberi.

(1) *l.* 32. §. 3. *supr. de leg.* 2. *l.* 39. *in fin. Infr. de auro.*
(2) Adde *l.* 21. *Infr. h. t.* Adfixorum ædibus nomine, instrumenta debitorum non continentur.
(3) *l.* 12. §. 2. *supr. h. t.*
(4) V. *l.* 3. *supr. h. t.*
(5) Paul. 3. *sent.* 6. §. 68.
(6) In villa sc.
(7) Imo non cedit. *l.* 16. *supr. h. t.*
(8) *l.* 12. §. 8. *in fin. Supr. h. t.* Paul. 3. *sentent.* 6. §. 40.
(9) Vide ad hunc locum Anton. Fab. 2. *Conject.* 7.
(10) Id est, pensionibus debitis a colono. *l.* 101. *in fin. Supr. de leg.* 3.
(11) Si scripturam spectes, plenum est legatum instructum: namque fundum legavit; qua appellatione non ea tantum, quæ in codicillis recensuit, continentur, sed etiam quæ ipse illic habuit, usus sui quotidiani gratia. *l. quæsitum.* §. *sed si fundus. Supr. h. t.* sed tutius et melius est dicere, non amplius deberi, quam instructi appellatione in codicillis (quod scilicet in testamento id oblivione prætermisset) contineri se velle testator ostendisset. *Mod.*
(12) Instructum fundum. Ita Cujacius emendat. probatur ab Antonio Fab. 1. *Conject.* 7.
(13) Atque ita enumeratio specierum facta in codicillis, restringit legatum generis factum in testamento. *Bart.*
(14) Legato fundi instructi non cedit servus, qui colit data mercede. *Bart.*
(15) V. *l.* 2. *Supr. h. t.*
(16) *l.* 18. §. 4. *supr. h. t.*
(17) Copulativæ vis qualitatem præcedentis legati repetit in sequenti. *Bart.*
(18) De habitationis definitione vide Hotom. 3. *observ.* 23.
(19) V. *l.* 2. *in fin. supr. h. t. l.* 97. *supr. de legat.* 3.
(20) Paul. 3. *sentent.* 6. §. 47.
(21) De colonia adde *l.* 2. §. 23. *infr. ne quid in loco publico.*
(22) *l.* 12. §. 38. *supr. h. t.* Paul. 3. *sentent.* 6. §. 48.
(23) Imo cedere videntur. *l.* 12. §. 4. *sup. h. t.*
(24) Servo legato quid contineatur, v. *l.* 62. *supr. de legat.* 3.
(25) Paul. 3. *sent.* 6. §. 52.
(26) Adde *l.* 12. §. 38. *supr. h. t.*
(27) Causa finalis inspicitur.

§. 7. *Tyrannæ sorori meæ fundum meum Græcianum, cum stabulo, et instrumento rustico omni relinquo.* Quæritur, an fundi appellatione etiam pascua (1), quæ ad eum simul cum fundo pervenerint, et quæ semper in usibus hujus possessionis habuerat, legato cederent? Respondit, si prata fundo Græciano ita conjunxisset (2), uti sub una fundi appellatione haberentur, ea quoque deberi.

§. 8. Instructis (3) domibus legatis, crabattus (4) argento inaurato tectus, mortis Titiæ tempore in domibus non est repertus, sed in horreis (5) tantisper conditus. Quæro, an is quoque præstandus sit? Respondit, si in domo esse soleret (6), et quo tutiore loco haberetur, interim in horreum allatus esset, nihilominus præstandum.

§. 9. Quod adjecit testator, *uti* (7) *possedi*: an hoc significet sicut instructa in diem mortis habuit, id est, cum mancipiis, pecoribus, instrumento rustico? Respondit, non de jure quæritur.

De fundo legato sine instrumento.

21. POMPONIUS lib. 1. Fideicommissorum.

CUm fundus sine instrumento legatus sit: dolia (8), molæ (9) olivariæ (10), et prælum (11), et quæcunque infixa (12) inædificataque (13) sunt, fundo legato continentur. nulla (14) autem ex his rebus, quæ moveri (15) possunt, paucis exceptis, fundi appellatione continentur.

† De molis (16) tum quæri solet, cum ita adfixæ itave inædificatæ sint, ut partes ædificiorum esse videantur.

De fundo, ut optimus maximusque est.

1. *De peculio.*

22. PAULUS lib. 3. Sententiarum.

FUndo legato, *ut* (17) *optimus maximusque est*, retia apraria, et cætera venationis instrumenta continebuntur: [quod etiam] ad instrumenta pertinet, si quæstus (18) fundi ex maxima parte in venationibus consistat.

§. 1. Fundo legato *cum* (19) *mancipiis, et pecoribus, et omni instrumento rustico et urbano*: peculium actoris (20) ante testatorem defuncti, si ex eodem fundo fuerit, magis placet ad legatarium pertinere.

De instrumento tabernæ.

23. NERATIUS lib. 2. Responsorum.

CUm quæratur, quod sit *tabernæ* (21) instrumentum: interesse, quod genus negotiationis in ea exerceri solitum (22) sit.

De instrumento fundi.

24. PAULUS [lib. 3. ad Neratium].

FUndus qui locatus erat, legatus est cum instrumento: instrumentum, quod colonus in eo habuit, legato cedit. Paulus: an quod coloni fuit, an tantum id, quod testatoris fuit? Et hoc magis (23) dicendum est: nisi nullum domini fuit.

Illud instrumentum, quod est in fundo, inspicitur, non quod fundus sustinere potest. Bartolus.

25. JAVOLENUS lib. 2. ex posterioribus Labeonis.

FUndi instrumento legato, id pecus cedere putabat Tubero, quod is fundus sustinere (24) potuisset. Labeo contra; quid enim fiet (inquit), si cum mille oves fundus sustinere potuisset, duo millia ovium in eo fundo fuerint? quas oves potissimum legato cessuras existimabimus? nec (25) quærendum esse, quid debuisset parari pecoris, instrumenti fundi causa, sed (26) quid paratum esset: non enim ex numero aut multitudine legata æstimandum esse. Labeonis sententiam probo.

§. 1. Quidam, cum in fundo figlinas haberet, figulorum opera, majore parte anni, ad opus rusticum utebatur; deinde ejus fundi instrumentum legaverat. Labeo, Trebatius, non videri figulos (27) in instrumento fundi esse.

§. 2. Item cum instrumentum omne legatum esset, excepto pecore: pastores oviliones, ovilia quoque legato contineri, Ofilius non recte putat (28).

De doliis, et viridiariis quæ in eo sunt. 1. *De molis.*

26. IDEM lib. 5. ex posterioribus Labeonis.

DOlia (29) fictilia (30), item plumbea, quibus terra adgesta est, et in his viridiaria (31) posita, ædium esse Labeo, Trebatius, putant: ita id verum puto, si (32) ita illigata sint ædibus, ut ibi perpetuo posita sint.

§. 1. Molas (33) manuarias quidem supellectilis, jumentarias autem instrumenti esse, Ofilius ait: Labeo, Cascellius, Trebatius neutras supellectilis, sed potius (34) instrumenti putant esse: quod verum puto.

De prædiis cum servis qui ibi erunt. 1. *De fundo ita ut est instructus, cum omnibus rebus, et mancipiis, et reliquis colonorum.* 3. *De fundo et his quæ in eo sunt.* 4.

(1) Paul. 3. *sent.* 6. §. 14.
(2) *l.* 7. *supr. h. t. et l.* 27. §. 1. *infr. h. t.*
(3) Paul. 3. *sent.* 6. §. 49.
(4) Grabbatus. *Hal.* κοάββατος, est lectulus meridiando idoneus.
(5) De horreis v. quæ scripsi ad *l.* 7. *supr. h. t.*
(6) Consuetudo patrisfamil. inspicitur.
(7) *l.* 27. §. 3. *Infr. h. t. l.* 91. §. 1. *supr. de leg.* 3.
(8) *l.* 26. *Infr. h. t.*
(9) Paul. 3. *sentent.* 6. §. 36.
(10) Molæ oleariæ. Varro 4. *de lingua*
(11) *l.* 19. §. 2. *supr. locat. l.* 17. *in pr. Supr. de act. empt.*
(12) Inficta, adde et immobilia. vide Cujac. 9. *obs.* 9.
(13) Infixa et inædificata fundi legato cedunt.
(14) Nullæ autem. *Hal.*
(15) Mobilia fundi appellatione non continentur.
(16) Nam immobilia, adfixa, et inædificata fundi legato comprehenduntur.
(17) *l.* 69. §. 3. *supr. de leg.* 1. *l.* 93. §. 4. *supr. de legat.*3. vide Paul. 3. *sentent.* 6. §. 47.
(18) *l.* 26. *supr. de usuris.*
(19) Vide Paul. 3. *sent.* 6. §. 47.
(20) *Subaudi*, servi.
(21) *l.* 13. *l.* 15. *l.* 17. *in fin. Supr. h. t.* adde *l.* 32. *supr. de contrah. empt.* adde *l.* 34. *supr. de pignorib.*
(22) Consuetudo loci ac tabernæ inspicitur. *Goth.* Vide *l.* 32. *supr. de contr. empt.* Ans.
(23) Ut sc. testator id tantum, quod suum erat, videatur legasse. facit. *l.* 5. *in fin. supr. de legat.* 1.
(24) Id est, alere.
(25) Imo, jus potius, quam factum inspiciendum est. *l.* 12. *supr. de off. Præsid.*
(26) *l.* 60. §. 2. *supr. de leg.* 3.
(27) Figlinas.
(28) Et merito. nam remoto principali (pecoribus sc.) et accessorium (pastor sc.) removetur, *l.* 2. *infr. de peculio.*
(29) V. *l.* 21. *supr. h. t.*
(30) V. Plin. 35. c. 12. v. Juven. *Satyr.* 14 *in fin.*
(31) Virdiaria, *l.* 8. §. 1. *supr. h. t. l.* 12. *supr. de servit. præd. urban.* Ulp. 6. Suet. in *Tiberio* 60. Lamprid. *in Heliogabalo.* 4. Veget. 6. quæ et viridia in *l.* 15. §. 1. *supr. de servitut. l.* 79. *in fin. Infr. de verb. sign.* 6. Vitruv. 6. *et* 5. c. 9. Senec. 15. *epist.* 1. Cisterna viridibus subdita, Senec. 13. *epist.* Plin. 5.*epist. ad Apollinarem.* Macrob. 1. *Satur.* 4. virdiaria. *l.* 13. §. 4.*supr. de usufr.*
(32) Dolia tamen, ut non illigata sint et defossa, instrumento cedunt. *l.* 8. *in fin. pr. supr. h. t.*
(33) *l.* 12. §. 10. *l.* 18. §. 5. *supr. h. t.*
(34) Imo, mola non est instrumenti. *l.* 18. §. 2. *supr. h. t.*

De verbis, sicut est. 5. *De fundis ut instructi sunt, cum suis salictis et silvis.*

27. Scævola lib. 6. Digestorum.

Prædia maritima cum servis qui ibi erunt (1), et omni instrumento, et fructibus qui ibi erunt, et reliquis (2) colonorum, nutritori suo legavit. Quæsitum est, an servi piscatores (3) qui solebant in ministerio testatoris esse, et ubicunque (4) eum sequi, et urbicis rationibus expungebantur (5), nec mortis testatoris tempore in prædiis legatis deprehensi fuerint, legati esse videantur? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non esse legatos.

§. 1. Adfini suo ita legavit: *Fundum Cornelianum Titio, ita ut est instructus, cum omnibus rebus et mancipiis et reliquis colonorum dari volo:* hæc testatrix Romæ (6) litis causa ex Africa veniens, mancipia quædam ex fundo suprascripto, quo citius per hyemem (7) [operam eligeret], secum abduxit. Quæsitum est, an ea mancipia fideicommisso cedant, cum quædam ex his rusticis officiis ad (8) tempus peregrinationis abducta sunt, relictis conservabus, et filiis suis, et quædam matribus, et patribus? Respondit, mancipia, de quibus quæreretur, secundum ea, quæ proponerentur, ex causa fideicommissi deberi.

§. 2. Item quæsiit, an fructus ejusdem fundi, qui ibi in diem mortis coacti manserint, fideicommisso cedant: cum plenissima (9) testatoris erga adfinem voluntas ab eo quoque manifestetur, quod reliqua colonorum ejusdem possessionis ad eum pertinere voluerit? Respondit in hujusmodi scriptura posse responderi, hoc solum quærendum, an manifeste appareat, defunctam id de quo quæreretur dari voluisse.

§. 3. Liberto (10), quem heredem ex parte rescripsit, fundum per præceptionem dedit in hæc verba: *Pamphile liberte, præcipito, tibique habeto fundum meum Titianum, et agellum Sempronianum cum instrumento et his quæ in eodem erunt, cum (11) moriar; familiaque, quæ in eo fundo moratur: exceptis quos manumi ero.* Quæsitum est, cum testator in eo fundo aliquantum vini in doliis habuerit, quod vivus totum vendiderat (12), et partem tertiam pretii pro eo acceperat, an vinum in doliis remanens, ad libertum ex causa præceptionis pertineat? Respondit, verbis, quæ proponerentur, contineri: nisi manifeste contrariam voluntatem coheredes approbant. In eo fundo instrumenta calendarii, et nummos reliquit: Responsum est, de nummis quoque, ut supra responsum (13).

§. 4. Ita legatum est, *Septitiæ sorori meæ fundi paterni mei Seiani partem dari volo, sicut (14) est: et alteram partem, ita ut in diem mortis fuerit.* Quæsitum est, an ex verbis suprascriptis asseres, et prela jam posita parataque ut immittentur ædificio: item instrumentum urbanum et rusticum, cum mancipiis, quæ fundi causa erant, ad legatarios pertineant? Respondit: possunt hæc verba, *sicut (15) est*, ad instructum referri.

§. 5. Fundos legavit in hæc verba: *Sempronio fratri meo hoc amplius fundos meos ita ut instructi sunt, Cassianum, Nonianum, cum suis salictis et silvis.* Quæsitum est, cum silvæ et salicta non in fundis suprascriptis, sed in adjectis (16) agellis, et quos simul testator comparavit, nec sine his fundi coli possint: an legato cederent? Respondit, id tantum cedere, legato, quod verbis comprehendisset.

De fundo instructo.

28. Idem lib. 23. Digestorum.

Lucius Titius fundum, uti erat (17) instructus, legaverat. Quæsitum est, fundus instructus quemadmodum dari debeat: utrum (18) sicut instructus fuit mortis patrisfamilias tempore, ut quæ medio tempore adgnata, aut in fundum illata sunt, heredis sint: an vero instructus fundus eo tempore (19) inspici debeat, quo factum est testamentum; an vero eo tempore, quo fundus peti cœperit, ut quidquid eo tempore instrumenti deprehendatur, legatario proficiat? Respondit, ea quibus instructus sit fundus, secundum verba legati, quæ sint in eadem causa cum dies (20) legati cedat (21), instrumento contineri.

De instrumento navis.

29. Labeo lib. 1. Πιθανῶν.

Si navem cum instrumento emisti, præstari tibi debet scapha navis. Paulus: imo contra. etenim scapha navis non (22) est instrumentum navis: etenim mediocritate (23), non genere (24) ab ea differt: instrumentum autem cujusque rei necesse est alterius generis esse, atque ea quæque sit. quod Pomponio lib. VII. epistolarum placuit.

(1) Servis piscatoribus non adnumerandi sunt ii piscatores, qui solebant esse in ministerio testatoris et eum quocunque sequi, quique mortis ejus tempore in prædiis maritimis non sunt deprehensi.

(2) Id est, pensionibus debitis a colonis. *l.* 101. §. 1. *supr. de legat.* 3.

(3) Piscatores servi, prædiis maritimis adtributi.

(4) Quocunque. *Hal.*

(5) *Al.* funebantur.

(6) Romam. *Hal.*

(7) Per hyemem, ad oram legeret. *Hal.*

(8) Adde *l.* 35 *in fin. supr. de legat. instit.*

(9) Vide *l.* 69. *supr. de legat.* 3.

(10) Vide ad hunc paragraphum Antonium Fabrum. 1. *Conject.* 6.

(11) *l.* 20. *in fin. supr. h. t.*

(12) *l.* 11. §. 12. *supr. de legat.* 3.

(13) Contineri sc. Imo nomina et instrumenta non continentur fundi appellatione. *l.* 92. *supr. de legat.* 3.

(14) *l.* 78 §. 3. *l.* 101. *in fin. supr. de legat.* 3.

(15) *l.* 20. *in fin. supr. h. t.*

(16) V. *l.* 3. *supr. h. t. l.* 24. §. 2. *supr. de legat.* 1.

(17) *Al.* erit.

(18) Tempus mortis testatoris an spectandum: an testamenti. an quo legatum peti cœpit: an cum dies legati cedit?

(19) Vide quæ notavi ad *l.* 3. *supr de reb. cred. et l.* 41. §. 4. *supr. de leg.* 3.

(20) *l.* 28. *in fin. infr. quando dies.*

(21) Imo, ea videtur legasse quæ testamenti tempore fuerunt *arg. l.* 7. *in fin. infr. de auro.*

(22) *l.* 44. *supr. de evict.* vide quæ notavi ad *l.* 1. §. 3. *supr. de exercit.* Quid ita? Navis per se subsistit: si per se subsistit, non est igitur majoris navis instrumentum.

(23) *l.* 3. §. 1. *supr. de rei vindic.*

(24) Genere differunt, quæ sunt sub diversis generibus (ita genere differunt Navis et ejus instrumentum, genere conveniunt Naves et scapha, *ut hic.*) vel quorum unum genus, alterum species. Specie differunt, quæ sunt sub eodem genere, verbi gratia, aliud est vendere, aliud venditioni consentire, *l.* 160 *infr. de reg. jur.* donum et munus. *l.* 194. *infr de verb. sign.* creditum et mutuum, *l.* 2 *supr. de reb. cred.*

TIT. VIII.

DE PECULIO (1) LEGATO.

De alienatione, manumissione, morte.

1. Paulus lib. 4. ad Sabinum.

SErvo legato cum (2) peculio, et alienato vel manumisso, vel mortuo (3); legatum etiam peculii extinguitur (4).

2. Gajus lib. 18. ad Edictum provinciale.

NAm quæ accessionum locum obtinent, extinguuntur (5), cum principales (6) res peremptæ fuerint.

3. Paulus lib. 4. ad Sabinum.

AT (7) si ancilla cum suis (8) natis legata sit: etiam (9) mortua ea vel alienata, vel manumissa, nati ad legatarium pertinebunt: quia duo (10) legata sunt separata.

4. Gajus lib. 18. ad Edictum provinciale.

SEd et si cum vicariis suis legatus sit servus: durat vicariorum legatum et mortuo eo, aut alienato, aut manumisso.

De nominibus.

5. Paulus lib. 4. ad Sabinum.

PEculio legato, constat heredem nomina peculiaria persequi posse, et insuper ipsum, si quid debeat servo, reddere (11) legatario debere.

De corporibus. 1. De ære alieno. 2. De peculio vicarii. 4. De eo quod dominus debet: vel domino, 5. Vel heredi debetur.

6. Ulpianus lib. 25. ad Sabinum.

SI peculium legetur, et sit in corporibus (puta fundi vel ædes): si quidem nihil sit, quod servus domino, vel conservis, liberisve domini debeat, integra corpora vindicabuntur (12); sin vero sit, quod domino, vel suprascriptis personis debeatur, deminui singula (13) corpora pro rata debebunt. et ita Julianus et Celsus putant.

§. 1. Et si fuerit legatum peculium, *non deducto ære alieno* (14): verendum ne inutile legatum sit: quia quod adjicitur, contra naturam legati fit. sed puto verum, [ad] hanc (15) adjectionem non vitiare legatum. sed nihil ei adjicere: nec enim potest crescere vindicatio peculii per hanc adjectionem. † Plane si proponas, legatarium nactum possessionem rerum, exceptione doli adversus heredem vindicantem uti potest: habet enim in solidis rebus voluntatem æris alieni non deducendi. † Sed et si dominus remittere se servo quod debet, vel nihil sibi servum debere, significaverit, valet hæc adjectio: quia nuda voluntate potest dominus servo remittere, quod ei debet.

§. 2. Vicario autem meo mihi legato, an et vicarii mei peculium ad me pertineat, quæritur? Et putamus, contineri (16) legato vicarii, ejus peculium, nisi adversa sit voluntas testatoris.

§. 3. Si servus et vicarius ejus, liberi esse jussi sint, eisque peculia sua legata sint: verba secundum voluntatem testatoris exaudienda, tanquam de duobus separatisque peculiis testatore locuto: et secundum hæc vicarius vicarii non communicabitur: nisi hæc mens fuit testantis.

§. 4. Sicut autem æs alienum, hoc est, quod (17) debetur domino, minuit legatum peculium: ita per contrarium id (18), quod dominus debet servo, augere debet. Sed huic sententiæ adversatur rescriptum Imperatoris nostri et patris ejus, quod ita est: *Cum peculium servo legatur, non etiam id conceditur, ut petitionem habeat pecuniæ, quam se in rationem domini impendisse dicit.*

† Quid tamen si hæc voluntas fuit testatoris? cur non possit consequi? certe compensari debet hoc, quod impendit, cum eo, quod domino debetur (19). An et quod dominus scripsisset (20) se servo debere, peculio legato cederet? Pegasus negat: idem Nerva. et cum Gneus Domitius filiæ suæ peculium, quod ejus esset, legasset, et annuum, quod ei solitus erat dare, biennio non dedisset; sed in rationibus suis retulisset, filiæ se debere quinquaginta: Atilicinus existimavit, legato non cedere. quod verum est, quia consonat rescripto.

§. 5. Non solum autem, quod domino debetur, peculio legato deducitur: sed et si quid heredi (21) debitum fuit.

De arrogatione.

7. Pomponius lib. 7. ad Sabinum.

SI quis creditori suo adrogandum (22) se dederit, et agetur de peculio cum adrogatore: idem puto dicendum, quod de herede dicitur.

(1) Περὶ πεκουλίου ληγατευθέντος, 44. *Eclog.* 11.

(2) Peculii et servi peculiaris differentia est, *ut hic.* et *l.* 4. *infr. h. t.* ut et peculii et mercis peculiaris, *l.* 1. §. *peculiarem. supr. de tribut. act.* peculii et in rem versi, quamvis et hoc ipsum in peculio sit. *Goth.* Peculii materiam vid. apud Tholosanum *Syntagm. lib.* 9. c. 15. Menoch. *lib.* 4. *præsumpt.* 155. Ans.

(3) *l.* 12. *infr. h. t. l.* 39. §. 4. *supr. familiæ.* §. 17. *Inst. de legat.*

(4) Cur ita? vid. *l.* 2. *infr. h. t.*

(5) Principali extincto, extinguitur accessorium. *l.* 19. *in fin. supr. de dolo. l.* 129. *in fin. l.* 178. *infr. de reg. jur.* Theoph. §. 17. *Inst. de legat.*

(6) Imo, non extinguuntur. *l.* 12. *infr. h. t. l. fundo.* 22. §. *ult. supr. tit. prox. l. intelligere.* 2. *C. de luitione pignor. l. quid tamen.* 10. *supr. quib. mod. ususfr. amitt.*

(7) Etsi. *Hal.*

(8) *l.* 4. *infr. h. t. l.* 2. *Supr. de leg.* 2. §. 17. *Inst. de legat. l.* 38. *infr. de auro. l.* 62. *l.* 112. §. 2. *supr. de leg.* 1.

(9) V. *l.* 62. *supr. de leg.* 1.

(10) Adde *l.* 1. *supr. de instructo.*

(11) *l.* 23. *infr. h. t.*

(12) Peculium quando vindicatur, res singulæ petuntur: quando condicitur, potest universaliter peti. *Bart.*

(13) Imo, universim agi sufficit: est enim peculium quiddam universum, *l. quod dicitur.* 5. *supr. de impensis. arg. l.* 1. *supr. de edendo.* sic sane: si actione personali petetur peculium: alias singula corpora petenda, si agatur rei vindicatione.

(14) V. Molinæus *ad l.* 1. §. *sed si mihi. num.* 53. *de verb. oblig.* Mod.

(15) Id est, etiamsi hæc clausula, *non deducto ære alieno*, non sit adjecta.

(16) Imo servo legato peculium ejus non continetur. *l.* 24. *infr. h. t.*

(17) *l.* 9. §. 4. *Supr. de peculio.* Goth. Vide Bart. *in l. si certis. C. de pact.* Bald. *in l. gerit. ff. de acqu. vel omitt. hered.* Ans.

(18) *l.* 23. §. 1. *in fin. infr. h. t.* §. 20. *Inst. de legat.*

(19) Naturaliter. *arg. l.* 41. *supr. de peculio.*

(20) Dominus servo, pater filio scribens se debere, non per hoc efficitur debitor. *l.* 49. *in fin. supr. de peculio.* Iucunda ratio *l.* 26. *infr. de donat.*

(21) Vide *l.* 8. *infr. h. t.*

(22) *l.* 42. *supr. de peculio.*

De eo, quod heredi, 2. *Vel conservo debetur*. 3. *De eo quod heredi*; 5. *Vel domino datum est*. 6. *De liberatione legata debitori peculiari*. 7. *De peculio tacite legato*. 8. *Quo tempore spectatur quantitas peculii*.

8. ULPIANUS lib. 25. ad Sabinum.

DEnique Pegasus respondit, si statulibero, cui peculium legatum sit, heres (1) interim crediderit: id ipso jure detrahi (2) et corpora singula [etiam] per hoc æs alienum deminui.

§. 1. Proinde si pure libertatem accipiet, et heres vel vivo domino, vel ante aditam hereditatem, servo crediderit: legatum peculii minuetur secundum Juliani sententiam, licet dominus servi nunquam fuerit.

§. 2. Qui Stichum et Pamphilum servos habebat, testamento eos manumisit, et unicuique peculium suum legavit: placet, quod alteri debet, de peculio ejus decedere, et alterius (3) accedere legato.

§. 3. Item quæritur, si servo libertas data sit, *si decem dedisset heredi*, peculiumque ei legatum sit? an decem, quæ dedisset heredi, debeant de peculio decedere? Et est verum quod Sabino placuit, hoc minus esse in peculio legato.

§. 4. Plus ait Sabinus, si statuliber servum heredi vendiderit, perinde desinere eum in peculio esse, atque si extraneo vendidisset.

§. 5. His consequenter quæritur, si servus cum domino de libertate pactus fuerit, et partem (4) pecuniæ dederit, et antequam residuum dederit, dominus decesserit, liberumque esse testamento jusserit cum peculio legato: an quod domino dederit in peculio sit imputandum? Et ait Labeo, de peculio decedere: plane si nondum dederat, sed, donec totum traderet, pro deposito apud eum fuerit, id in peculio esse placuit.

§. 6. Item si servo peculium sit legatum, et a debitore ejus peculiari heres vetitus sit petere: verum est, hoc minus esse in legato peculio: hoc est, detrahendum id quod debitori legatum est.

§. 7. Interdum et si non sit legatum peculium, velut legatum sic accipitur: id est, in hujusmodi specie: quidam servo libertatem, *si rationes reddidisset* (5), dederat; *et si heredibus centum intulisset*: Imperator igitur noster cum Patre rescripsit, peculium quidem non nisi legatum deberi, verum (inquit) si conditionibus præscriptis paruit servus, testatorem voluisse eum retinere peculium interpretamur, videlicet (6) ex eo, quod ex peculio eum jusserat centum inferre.

§. 8. Utrum autem id demum peculium accipimus, quod mortis tempore fuit? an vero et quod postea accessit, applicamus; vel quod decessit, detrahimus? Et Julianus alias accipiendum legatum peculii ait, si ipsi servo legetur; alias, si alii. nam si ipsi, id tempus in legato spectandum, quo dies (7) legati cedit; si vero extraneo, mortis (8) tempus: sic tamen, ut incrementa (9) ex rebus peculiaribus ad eum perveniant, ut puta partus ancillarum, vel fœtus pecorum; quod autem ex operis suis vel ex alia re accedit, id, si alii quam ipsi legetur peculium, non debebitur. Hoc utrumque Julianus secundum voluntatem testatoris scribit: cum enim ipsi suum peculium legatur, verisimile est, eum omne augmentum ad ipsum pertinere voluisse, cui patrimonium manumisso futurum est: cum alii, non sic: tamen ut, si in alterius persona hoc eum sensisse appareat, idem dicas.

De eo quod ordinarius debet vicario. 1. *Si servus conservum vulneret, scindat, frangat, surripiat*, 2. *Se vulneret, se occidat, fugiat*.

9. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

ID quod servo, qui (10) in ipsius peculio est, debetur, non deducitur ex legato peculio, quamvis conservus ejus sit.

§. 1. Si conservum suum vulneraverit (11) servus et viliorem fecerit: Marcellus, non esse dubitandum, deduci ex peculio, quod domino interesset. nam quid interest, conservum vulneret an scindat aliquid, vel frangat, aut subripiat (12)? quo casu sine dubio minuitur peculium sed non (13) ultra simplum.

§. 2. Sed si se vulneravit, vel etiam occidit, nihil est deducendum hoc nomine: alioquin dicemus, et si fugerit, deducendum id, quanto vilior sit factus propter fugam.

De eo quod patri vel domino debetur.

10. POMPONIUS lib. 7. ad Sabinum.

SI peculium servo vel filio prælegare (14) velis: ne deducatur id, quod tibi debebitur, specialiter (15) ea, quæ in peculio erunt, leganda sunt.

De peculio futuro.

11. ULPIANUS [lib. 29. ad Edictum].

EI quoque, qui nihil (16) in peculio habet, potest peculium legari: non enim tantum præsens, sed etiam futurum peculium legari potest.

De morte servi.

12. JULIANUS lib. 37. Digestorum.

TUnc inutile legatum peculii fit, cum servus vivo testatore decedit (17): cæterum, si mortis tempore servus vixerit, peculium legato cedet.

13. CELSUS lib. 19. Digestorum.

ALiter atque si servus vestitus legatus foret.

(1) *l*. 6. *in fin. Supr. h. t.*

(2) *l*. 1. §. 9. *supr. de exercit.* vid. Cujac. 8. *ad Afric. in explic. legis ult. supr. de exercitoria*. §. *ult.*

(3) Vide *l*. 9. *infr. h. t.*

(4) Vid. *l*. 6. *infr. de manumiss. et l*. 11. §. 1. *supr. de peculio*.

(5) §. 20. *in fin. Inst. de legat.*

(6) Peculium tacite legare is intelligitur, qui jubet servum liberum esse sub hac conditione, *si rationes reddiderit*, *et heredibus centum intulerit*. Jussisse enim intelligitur dominus, centum ex peculio inferre. Diminutionem quæ inducunt, augmentum operantur, si inutilis alioqui futura sit dispositio, *l*. 19. *Supr. de usufr.* alias non operantur diminutionem. *l*. 72. *in fin. infr. de cond. et demonstr.*

(7) *d*. §. 20.

(8) *d*. §. 20. *l*. 83. *infr. ad l. Falcid.*

(9) *d*. §. 20. *l. pen. supr. de peculio*. *l*. 28 *in fin. infr. de statulib.*

(10) Vicarius quod debet ordinario, peculium vicarii minuit.

(11) *l*. 9. §. 1. *supr. de peculio*.

(12) *l*. 4. §. 3. *l*. 9. *supr. de peculio*.

(13) Pœnas ipso jure a lege impositas, non augeri, etiam contra negantem, hinc colligit Bartolus.

(14) *Prælegari peculium* cur dicimus, non *legari*? Prælegare est alteri quodammodo rem suam legare. ut *l. ult. infr. h. t. l*. 1. *si servus*. 4. *supr. de except. rei venditæ*. Sic obligatio prælegatur *l. non solum*. 8. §. *penult. infr. de liberat.* ut et dos. *supr. de dote prælegata*.

(15) Et ita nulla erit ambiguitas. ευρημα ad hunc locum refert hoc Bartolus. Pone statuto cmentem universim seu aversione omnia bona alicujus, æri alieno ejus obnoxium fieri: Cautio, inquit, tibi fuerit, ut sigillatim debitoris bona compares. Ita enim fiet, ut non venditoris æri alieno subjiciare.

(16) *l*. 30. *supr. de peculio*.

(17) *l*. 1. *supr. h. t. l*. 2. *infr. de pœnis*.

14. ALFENUS VARUS [lib. 5. Digestorum].

QUidam in testamento ita scripserat, *Pamphilus servus meus peculium suum, cum moriar, sibi habeto, liberque esto*: Consulebatur, rectene Pamphilo peculium legatum videretur, quod, prius quam liber esset, peculium sibi habere jussus esset? Respondit, in conjunctionibus ordinem (1) nullum (2) esse; neque quicquam interesse, utrum eorum primum diceretur, aut scriberetur: quare recte peculium legatum videri, ac si prius liber esse, deinde peculium sibi habere jussus est.

Si servi peculium alii, alii omnes ancillæ legentur: et sit ancilla peculiaris.

15. IDEM lib. 2. Digestorum a Paulo epitomatorum.

SErvo manumisso peculium legatum erat; alio capite omnes ancillas suas uxori legaverat; in peculio servi ancilla fuit (3): servi (4) eam esse respondit; neque referre, utri prius legatum esset.

De eo quod vicarius debet domino.

16. AFRICANUS lib. 5. (5) Quæstionum.

STichus habet in peculio Pamphilum (6): hunc dominus noxali (7) judicio defendit, et damnatus litis æstimationem solvit: deinde Stichum testamento manumisit: eique peculium legavit. Quæsitum est, an quod Pamphili nomine præstitum sit, ex peculio vel ipsius Pamphili vel Stichi deducendum sit? Respondit, Pamphili quidem de peculio utique deducendum, quantacunque ea summa esset, id est, etiam si eum noxæ dedere expedisset: quidquid (8) enim pro capite servi præstitum sit, in eo debitorem eum domini constitui: quod si Pamphili peculium non sufficiat, tunc ex peculio Stichi non ultra pretium Pamphili deduci debere.

§. 1. Quæsitum est, si ex alia [qua] causa Pamphilus pecuniam domino debuisset, nec ea ex peculio ejus servari posset, an usque (9) ad pretium ejus ex peculio Stichi possit deducere? Negavit: neque enim simile id superiori esse. ibi enim propterea pretium vicarii deducendum, quod eo nomine ipse Stichus ob defensionem (10) vicarii sui domino debitor constituatur: at in proposito, quia Stichus nihil debeat, ex ejus peculio nihil esse deducendum, sed ex Pamphili duntaxat; qui certe ipse in suo (11) peculio esse intelligi non potest.

Si dominus judicium servi nomine acceperit.

17. JAVOLENUS lib. 2. ex Cassio.

QUi peculium servi legaverat, judicium eo nomine acceperat: deinde decesserat: placuit, non aliter peculium ex causa legati præstari, quam si de accepto judicio heredi caveretur (12).

De creditoribus peculiaribus.

18. MARCIANUS lib. 6. Institutionum.

SI servo manumisso peculium legatum fuerit, in eum sine dubio creditoribus peculiariis actiones non (13) competunt: sed non alias heres peculium præstare debet, nisi ei caveatur defensum iri adversus creditores peculiarios.

De manumissione inter vivos.

19. PAPINIANUS lib. 7. Responsorum.

CUm (14) dominus servum vellet manumittere, professionem (15) edi sibi peculii jussit, atque ita servus libertatem accepit: res peculii professioni subtractas, non videri manumisso tacite concessas, apparuit.

§. 1. Testamento data libertate, peculium legaverat, eundemque postea manumiserat; libertus, ut et nominum peculii actiones ei præstarentur, ex testamento consequetur.

§. 2. Filiusfamilias, cui pater peculium legavit, servum peculii vivo patre manumisit (16): servus communis omnium heredum est exemptus peculio propter filii destinationem: quia id peculium ad legatarium pertinet, quod in ea causa moriente patre inveniatur.

20. MARCIANUS lib. 7. Institutionum.

NIhilque (17) interest, [ante] legatus, deinde inutiliter manumissus sit, an contra.

De vicario.

21. SCÆVOLA lib. 8. Quæstionum.

SI Sticho manumisso peculium legatum sit, et Titio servus peculiaris: quantum peculio detractum erit ob id quod domino debetur, tantum ei accedere, cui Vicarius legatus est, Julianus ait.

De eo, quod domino debetur, heredi soluto. 1. De vicario communi.

22. LABEO lib. 2. Posteriorum a Javoleno epitomatorum.

DOminus servum testamento manumiserat, et ei peculium legaverat: is servus mille nummos domino debuerat, et eos heredi solvit: Respondi, omnes eas res deberi orcino, si pecuniam orcinus, quam debuerat, solvisset.

§. 1. Dominus servum qui cum eo vicarium communem habebat, testamento manumiserat, et peculium ei legaverat: deinde (18) ipsum vicarium, qui communis erat, nominatim et ipsi et libertæ suæ legaverat: Respon-

(1) Orationum scil. adde *l.* 25. *C. de testam. l.* 6. *infr. de solution.*

(2) Imo, ordo antiquus servatur. *l.* 34. *supr. de usufr.*

(3) Ut vicaria scil. *l.* 73. *in fin. supr. de legat.* 3. vide *l.* 38. §. 2. *supr. de peculio.*

(4) Imo, non servi tantum, sed et reliquarum ancillarum est communis. *l.* 36. *supr. de legat.* 1.

(5) Vide Cujac. 5. *ad Afric.*

(6) Vicarium scil.

(7) Adde *l.* 11. *supr. de peculio.*

(8) Invito beneficium dari interdum posse, hinc colligunt, adeo ut quisque pro invito solvere possit, cui sit pes vel manus ex pœna statuti vel sententiæ amputanda, nisi intra certum diem solverit. Bartolus *hic.* Bald. *in l. ult. C. de negotiis.* Decius *in regula* Invito. 69. *infr. de reg. jur.* adde quæ scripsi ad *l.* 1. *l.* 3. §. 4. *infr. de liberal. caus. l.* 6. *infr. de appell.*

(9) *l.* 38. §. 2. *supr. de peculio.*

(10) Adde *l.* 41. *Supr. de negotiis.*

(11) Nemo est in peculio suo. *d.* §. 2. *supr. de pecul.*

(12) *l.* 18. *infr. h. t. l.* 8. *infr. si cui plus, quam per leg. Falcidiam.*

(13) Cur? liber factus non tenetur de iis quæ gessit in servitute.

(14) Vide Langebekium, *c.* 38. *annotationum.*

(15) Peculii professionem qui a servo, quem manumittere velit, edi sibi postulat dominus, hoc ipso peculium sibi recepisse intelligitur potius, quam servo concessisse. unde sequitur, dominum, qui contentus fuerit his quæ in hujusmodi professione continentur, ea quæ professione illa non continebuntur, tacite servo concessisse, nisi forte ea servus per dolum subtraxit. Dolus enim in omni causa excipiendus est. Improfessa peculio non cedunt. Cætera quæ Accursius hic adjicit, falsa esse Langebekius notat *cap.* 38. *annotation.*

(16) Sine voluntate patris: idque injuria. *l.* 13. *infr. de jure patron.*

(17) Imo, interesse videtur. *l.* 7. *infr. de manumiss.*

(18) Peculium hic primo legatur, deinde vicarius; et ita res eadem hic legatur sub diversis appellationibus: secus est si sub eadem appellatione res eadem legetur. *l. cum quæstio.* 23. *C. de legatis.*

ei, partem (1) quartam libertæ, reliquam [partem] quartam liberti futuram: quod et Trebatius.

De peculio relicto ei, qui jussus est liber esse, si rationes reddidisset. 1. De eo, quod dominus servo debet. 2. De his ques testator jussit esse ἀνεξετάςȣς, hoc est, *a reddendis rationibus liberos.*

23. Scævola lib. 15. Digestorum.

DOminus Sticho servo suo (2), qui bona liberti ejus gessit cui pro parte dimidia testamento heres exstiterat, in quibus negotiis gestis et Kalendaria fuerunt, testamento suo libertatem dederat, *si rationem reddidisset*; eique peculium suum per fideicommissum dedit: Stichus summas, quibus reliquatus erat tam ex Kalendario, quam ex variis causis reddidit, manentibus debitoribus pro quibus ipse pecuniam heredibus patroni refuderat: libertatemque adeptus decessit. Quæsitum est, an heredibus Stichi adversus nomina debitorum, pro quibus Stichus pecuniam heredibus patroni intulit, heredes patroni ex causa fideicommissi compellendi sint actiones præstare: cum nihil aliud a Sticho patrono debitum fuerit? Respondit, præstandum (3).

§. 1. Testamento codicillisve servos manumisit, et peculia legavit, et de Sticho ita cavit: *Stichum servum meum liberum esse volo, eique volo dari decem aureos, et quidquid ex ratione loculorum meorum habet: rationes autem heredibus meis dari volo: his omnibus, quos hoc testamento manumisi, peculia sua concedi volo.* Quæsitum est, an, quod amplius rationi loculorum in diem mortis erogavit Stichus ex peculio suo, ab heredibus recipere debeat: cum ex consuetudine (4) domus esset, ut quidquid amplius ex suo in ratione (5) loculorum erogasset, dominica ratio ei deberet, atque exsolveret? Respondit, secundum ea quæ propter consuetudinem proponerentur, id quoque peculio legato contineri, quod et dominica ratio deberet, et solita erat reddere.

§. 2. Servis libertates legataque dederat, et conditionem ita scripserat, ὅσȣς κατέλιπον ἐλευθέρȣς καὶ τὰ ληγάτα αὐτοῖς τȣ́τȣς βȣ́λομαι εἶναι ἀνεξετάςȣς (6), id est, *quotquot reliqui liberos, atque [eis] legata, eos inexcussos esse volo.* Quæsitum est, an peculia quoque legata his videbuntur? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non videri legata.

§. 3. Item quæsitum est, an ex iisdem verbis reliqua (7) rationum quasi legata retinere possint: aut si res dominicas apud se habuerint (8), aut si qui eorum coloni prædiorum fuerunt, pensiones (9)? Respondit, supra (10) responsum.

De servo legato.

24. Ulpianus lib. 43. ad Sabinum.

SI legatus fuerit servus, peculium excipere non (11) est necesse, quia non (12) sequatur, nisi legetur.

De Vicario vicarii.

25. Celsus lib. 19. Digestorum.

SI servus liber esse jussus sit, eique peculium legatum sit: vicariorum ejus vicarii legato continentur.

De fœnore quod pater filii nomine exercuit.

26. Scævola [lib. 3. Responsorum].

T*Iti fili, e medio præcipito, sumito, tibique habeto domum illam, item aureos centum*: alio deinde capite peculia filiis prælegavit. Quæsitum est, an peculio prælegato, et centum aurei, et usuræ eorum debeantur, cum rationibus breviariis (13) in ære alieno et sortem et usuras inter cæteros creditores complexus sit? Respondit, si id fœnus nomine (14) filii exercuisset, et usuras, ita ut proponeretur, filio adscripsisset, id quoque peculio legato deberi.

TIT. IX.

DE PENU (15) LEGATA.

Si heres penum dare; et nisi penum dederit, nummos dare damnetur.

1. Ulpianus [lib. 24. ad Sabinum].

UXori suæ in annos singulos penoris aliquid heres dare jussus est: si (16) non dedisset, nummos dare damnatus est. Quæritur, an penus legata peti possit: an vero solummodo sit in præstatione, et, si non præstetur, tunc quantitas petatur? Et si quidem semel penus sit legata, non per singulos annos, certo jure utimur, (ut et Marcellus lib. XXXIX. Digestorum apud Julianum notat) in præstatione esse duntaxat penum, quantitatem vero et peti posse: habebit igitur heres oblationem tamdiu, quamdiu lis cum eo de pecunia contestetur: nisi forte aliud tempus vel mente vel verbis testator præstituit: Quod si in annos singulos penus legata sit, per singulos annos penus adhuc poterit præstari: si minus; summæ per singulos annos petentur. † Quid ergo si una summa legata sit, et primo penus non sit præstita? Utrum tota summa debeatur, quasi toto penoris legato transfuso: an vero quantitas primi anni æstimationis sola sit translata, dubitari potest. Puto tamen, sic voluntatem sequendam testatoris, ut tota summa illico, postquam cessaverat heres dare penum uxori, præstetur, heredis in devotione coercenda.

(1) *l.* 41. §. 1. *supr. de legat.* 3.
(2) Vide Alciat. *lib.* 4. *dispunct.* 13. Ans.
(3) *l.* 5. *supr. h. t.*
(4) Quod dominus debet servo, computetur in peculio suo, si talis erat domini consuetudo. *Bart.*
(5) *l.* 6. §. 4. *supr. h. t.*
(6) *l.* 119. *supr. de legat.* 1. vide *l.* 5. §. 7. *supr. de administrat. et peric. tut.*
(7) *l.* 12. *infr. de liberat.*
(8) *Sub.* eas retinere possint.
(9) Subintellige, retinere possint.
(10) Quid? non contineri nec videri legatum. §. 2. *supr. h. t.*
(11) Vide *l.* 29. *supr. de contr. empt.*
(12) Imo, sequitur. Paul 3. *sent.* 6. §. 34. adde *l.* 5. §. 2. *supr. h. t.*
(13) Bræviariæ, rationes in epitomen et compendium redactæ: ratiuncula, et logarium videntur appellari in *l.* 3. §. 10. *infr. de penu legata.* Suetonius in *Galba cap.* 12. Breviarium rationum dixit.
(14) Quod pater pro filio stipulatur in profectitio peculio, id in dubio ei concedere videtur. *Bart.*
(15) Περὶ κελλαρικȣ͂. 44. *Eclog.* 12. Penum definiunt Græci, ὅσα εἰς πόσιν καὶ βρῶσιν συναθροίζεται. Cujac. *hic.* Ea continentur πάντα τὰ βρώσιμα καὶ πόσιμα, *Eclog. ibid.* Penus est, quod esculentum aut poculentum est. Scævola apud Gell. 4. c. 1. *quem ibid. vide.* Penora, res ad victum quotidianum necessariæ. Paul. apud Festum. Videtur penus vocari, quod hujusmodi res ad victum necessariæ intus et penitus recondantur. vide Forcat. *cap.* 1. 2. *Penus.* Est autem penus vel esculenta, *l.* 3. §. 2. §. 3. *infr. h. t.* vel poculenta. §. 4. Gothofred. Vide Goedd. *de contrah. stip. cap.* 5. *num.* 58. Ans.
(16) *l.* 1. §. 8. *infr. ad leg. Falcid. l.* 19. *infr. quando dies legat.*

De vasis.

2. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

PEnu certa cum vasis certis legata et consumpta (1), ne vasa quidem cedunt legato, exemplo (2) peculii.

De his, quæ esui potuique sunt, 1. Vel non. 2. De penu esculenta. 3. De esculentis. 4. De poculentis. 5. De aceto. 6. De usus gratia paratis 8. De frumento vel legumine. 9. De lignis, carbonibus, et cæteris per quæ penus conficitur. De molis, thure, cereis. 10. De unguentis, chartis, odoribus. 11. De vasis.

3. ULPIANUS lib. 22. ad Sabinum.

QUi penum legat, quid legato complectatur, videamus. et Quintus Mucius (3) scribit lib. II. juris civilis, penu legata contineri, quæ esui (4) potuique sunt. idem Sabinus libris ad Vitellium scribit: quæ harum (inquit) patrisfamiliæ, uxoris, liberorumve ejus, vel familiæ, quæ circa (5) eos esse solent; item jumentorum (6), quæ dominici usus causa parata sunt.

§. 1. Sed Aristo notat, etiam quæ esui potuique non sunt, contineri legato: ut puta ea, in quibus (7) esse solemus: oleum forte, garum (8), muria (9), mel, cæteraque his similia.

§. 2. Plane (inquit) si penus esculenta legetur, Labeo lib. IX. posteriorum scribit, nihil eorum cedere, quia non hæc esse, sed per ea solemus. Trebatius in melle contra scribit: merito, quia mel esse solemus. Sed Proculus omnia hæc contineri recte scribit: nisi contraria mens testatoris appareat.

§. 3. Esculenta utrum ea quæ esse, an et ea per quæ esse solemus, legaverit? Et ea quoque legato contineri credendum: nisi contraria mens patrisfam. doceatur. mella certe semper esculentæ penui cedere. † Lacertas (10) quoque cum muria (11) sua contineri, nec Labeo negavit.

§. 4. Poculenta penu, ea, quæ vini loco paterfamilias habuit, continebuntur: suprascripta vero non continebuntur.

§. 5. Penori acetum (12) quoque cedere nemo dubitat, nisi extinguendi ignis (13) causa fuit paratum: tunc enim esui potuique non fuit, et ita Ofilius lib. XVI. actionum scribit.

§. 6. Sed quod diximus, *usus sui gratia paratum*, accipiendum erit, et amicorum (14) ejus, et clientium, et universorum, quos circa se habet: non etiam ejus familiæ, quam neque circa se, neque circa suos habet: puta si qui sunt in villis deputati; quos Quintus Mucius sic definiebat, ut eorum cibaria contineri putet, qui opus non facerent: sed materiam præbuit Servio notandi, ut textorum et textricum cibaria adjiceret contineri: sed Mucius eos voluit significare, qui circa patremfamilias sunt.

§. 7. Simili modo et jumentorum (15) cibaria penui continentur, sed eorum jumentorum, quæ usibus ipsius et amicorum deserviunt: cæterum si qua jumenta agris deserviebant, vel locabantur, legato non cedere cibaria eorum.

§. 8. Sive autem frumentum, sive quid leguminis in cella (16) penuaria (17) habuit, penore legato continebitur: sed et hordeum sive familiæ sive jumentorum (18) gratia: et Ofilius scribit lib. XVI. actionum.

§. 9. Ligna et carbones (19) cæteraque, per quæ penus conficeretur, an penori legato contineantur, quæritur? Et Quintus Mucius et Ofilius negaverunt (20): non magis quam molæ (inquiunt) continentur. Iidem et thus et ceras contineri negaverunt (21). Sed Rutilius et ligna, et carbones, quæ non vendendi causa parata sunt, contineri ait. Sextus autem Cæcilius etiam thus, et cereos (22) in domesticum usum paratos, contineri legato scribit.

§. 10. Servius apud Melam, et unguentum et chartas epistolares penoris esse scribit. et est verius hæc omnia, odores quoque contineri: sed et chartas (23) ad ratiunculam vel ad logarium (24) paratas contineri.

§. 11. Vasa (25) quoque penuaria quin contineantur, nulla dubitatio est. Aristo autem scribit, dolia non contineri: et est verum secundum illam distinctionem, quam supra in vino fecimus. Nec frumenti, nec leguminum thecæ, arculæ forte, vel sportæ: vel si qua alia sunt, quæ horrei penuarii, vel cellæ penuariæ instruendæ gratia habentur, non continebuntur: sed ea sola continentur, sine quibus penus haberi non recte potest.

(1) *l. 4. in princ. Infr. h. t.*
(2) *l. 12. supr. tit. proxim.*
(3) Scævola scil. vid. 4. *Gell.* 1.
(4) *l. 5. infr. h. t.*
(5) De dictione *circa* vide Menoch. *de arbitrar. l. 2. cas.* 45. Ans.
(6) §. 8. *in fin. Infr. h. t.*
(7) Nota formam loquendi, oleum, garum, muriam, non esse esui potuique, sed in iis nos esse, ea nos non esse; sed per ea tantum nos esse. §. 3. *Infr. h. t.* non sunt esculenta, vel poculenta, sed eorum velut condimenta.
(8) Id est, liquamen ex pisce scilluro confectum. Aurelian. 2. *Chronic.* oxygarum liquamen acetosum. *Apitius.* vid. Cujac. 9. *observ.* 9. vel est liquor piscium salsus, quo olim pisces condiebant. vide 20. *Isid.* dixi ad *l. 1. C. quæ res exportari.* Hinc γαρέψης. 2. Harm. 4. §. 33. salsamentarius. adde Forcat. *cap.* 1. *Penus.*
(9) §. 3. *Infr. eod.* γάρον, ἅλμη · 44. *Eclog.* 12. *cap. ult.* ἅλμη. Cotta in voce *penoris* legisse videtur amurcam. Muriam antiqui dixere liquamen, et Syrorum lingua sic dici refert Aeron, apud Cujac. 9. *observ.* 9. muria lacertas condiri legimus in §. 3. *infr. eod.* et olivas albas, apud Cels. 2. eamque copia salis et calore solis [illegible]. vide Mercurialem 2. variar. 26. Muriæ componendæ rationem [illegible] apud Columell. 12. Porro apud Festum. Muries est sal in pila tunsum: et in ollam fictilem conjectum, et in furno percoctum, quo deinde in aquam misso Vestales virgines utebantur in sacrificio.
(10) Lacertos. Lacertus Græcis σαῦρος dicitur, ideoque argumento hujus loci, apud Martialem 10. *Epigr.* 48. non incomium, ic legemus. *Secta coronabunt muriatos* (non *rutatos*) *ova lacertos.*
(11) Vide §. 1. *supr. h. t.* Goth. adde Menoch. *lib.* 4. *præsumpt.* 156. *n.* 2. *et seq.* Ans.
(12) Adde *l. 9. supr. de tritico.*
(13) Vide *l. 12. §. 18. supr. de instructo.*
(14) *l. 4. §. 2. infr. h. t.*
(15) Vid. §. 8. *infr. h. t.*
(16) De cella dixi ad Festum.
(17) Quæ et penaria Martiano Capellæ.
(18) *l. 1. in fin. princ. supr. hic. §. 7. infr. h. t.*
(19) *l. 55. supr. de legat.* 3.
(20) Male. Distinguendum est enim, ut paulo post distinguit Rutilius.
(21) Male. Distingue, ita ut paulo post distinguit Sextus Cæcilius.
(22) Cerei in domesticum usum parati, penoris legato continentur. *Synops.* 12. *cap.* 3.
(23) Græci ἐπιστολιμαῖοι χάρται *Synops. ibid.*
(24) Λογάριον *Harmen.* dicitur a λόγος. alias breviaria, rationes dicuntur, *l. ult. supr. tit. proxim.* χάρται εἰς τὰ λογοθέσια. *Synops. ibid.* Goth. [illegible] *cap.* [illegible]
(25) *l. ult. infr. h. t.*

De his, quæ in promptuario sunt. 1. *De eo qui fructus vendere solet.* 3. *De genere vocabuli penus.* 4. *De penu quæ Romæ est.* 5. *De penu urbana.* 6. *De vino excepto.*

4. Paulus lib. 4. ad Sabinum.

Nam quod liquidæ materiæ sit, quia per se esse non potest, rapit (1) secum in accessionis locum id, sine quo esse non potest: vasa autem, accessio legatæ penus, non legata sunt. Denique penu consumpta, vasa non debentur. Sed et si penum cum vasis specialiter sit legatum: vasa non debebuntur, vel consumpta (2) penu, vel adempta.

§. 1. Si cui, quæ in promptuario sint, legata fuerint: non omnis penus legata est.

§. 2. Item si quis solitus fructus suos vendere, penum legaverit: non omnia, quæ et promercii (3) causa habuit, legasse videtur: sed ea sola, quæ in penum (4) sibi separabat. quod si promiscue uti solebat, tunc quantum ad annuum usum ei sufficeret, familiæque ejus (5), cæterorumque, qui circa eum sunt, legato cedet: quod fere (inquit Sabinus) evenit in personis mercatorum, aut quotiens cella est olei et vini, quæ venire solebant, in hereditate relicta.

§. 3. Nomen autem *penus* mihi traditum est omnibus (6) generibus dictum.

§. 4. Si ita legetur, *penum quæ Romæ* sit: utrum, quæ est intra continentia, legata videtur, an vero ea sola, quæ est intra murum (7)? et quidem urbes fere omnes murotenus (8) finiri, Romam continentibus (9), et urbem Romam æque continentibus.

§. 5. Quod si urbana penus sit legata: omnem quæ ubique (10) est, legatam videri, Labeo ait, etiam si in villa sit *urbico* usui destinata; sicuti (11) *urbica ministeria* dicimus et quæ extra urbem nobis ministrare consueverunt. Si autem extra urbem, Romæ tamen sit, sed et si in *hortis* (12) sit *urbi* junctis (13): idem erit dicendum.

§. 6. Si cui *penus* legata sit *præter vinum*, omnis penus legata videtur, excepto vino. Sed si ita scriptum sit, *Omnem* (14) *penum, præter* (15) *vinum, quod* (16) *Romæ erit*, sola penus, quæ Romæ est, legata videtur: Et ita et Pomponius lib. VI. ad Sabinum scribit.

De eo, quod bibitur. 1. *De pipere, ligustico, careo, lasere, et cæteris hujusmodi.*

5. Idem lib. 4. ad Sabinum.

Non omne quod *libetur* (17), in penu habetur, alioqui necesse est, ut omnia medicamenta, quæ biberentur, contineantur: itaque ea demum penoris esse, quæ alendi (18) causa biberentur: quo in numero antidotum (19) non est. et sane vere Cassius sensit.

§. 1. Sed quod quidam negaverunt, piper, et ligusticum (20) et careum (21), et laser et cætera hujusmodi in penu non esse, improbatum est.

De instrumento pistrini. 1. *De vasis.*

6. Idem lib. 10. ad Sabinum.

Instrumentum pistrini, item universa vasa cocitatoria (22) penu non continentur.

De omni penu.

7. Scævola lib. 3. Responsorum.

Penum meam omnem ad matrem liberosque meos qui cum matre sunt, pertinere volo. Quæro, si tutores pupilli eam solummodo penum deberi, quæ in cœnaculo esset, dicant; sint autem et in horreis amphoræ (23): an hæ quoque deberentur? Respondit, quidquid penoris usus causa ubicunque habuisset, deberi.

TIT. X.

DE SUPELLECTILE (24) LEGATA.

Definitio supellectilis. Quæ res hac actione continentur.

1. Pomponius lib. 6. ad Sabinum.

Supellex (25) est domesticum patrisfamiliæ instrumentum (26), quod neque argento, aurove facto vel vesti adnumeretur:

(1) Quæ sine alio esse non possunt, accessionis loco ea rapiunt, sine quibus non consistunt.

(2) *l. 2. supr. h. t.*

(3) Promercii causa habentur, quæ venalia non sunt tantum, sed quæ palam venalia haberi solent, ut præpositio *pro* vim augeat. *l. quod si.* 10. *supr. de impensis.*

(4) *l.* 60. §. 2. *supr. de leg.* 3.

(5) *l.* 3. §. 6. *supr. h. t.*

(6) Penus omnibus generibus dicitur, hic penus, hæc penus, hoc penus. §. *ult. infr. eod.* *l.* 2. *supr. de tritico.* Non. Serv. Terent. in *Eunucho*, et *ibi.* Donatus.

(7) V. Forcatulus *in penu juris cap.* 2. Brissonius *lib.* 3. *select. antiq. cap.* 13. Menochius *de arb. jud. lib.* 1. *quæst.* 99. Petrus Crinitus *de honesta disciplina lib.* 4. *cap.* 9. Mod.

(8) *l.* 87. *infr. de verb. sign.* Goth. Qualitas loci adjecta legato restringit legatum, *hic.* et *l. quæsitum.* §. 1. *supr. de legat.* 3. Oldrad. *Consil.* 8. vide tamen Mantic. *de conjectur. ultim. volunt. lib.* 9. *tit.* 3. *num.* 17. Ans.

(9) *l.* 84. *supr. de legat.* 3. *l.* 87. *Infr. de verb. sign.*

(10) *l.* 12. *infr. de supellect.*

(11) Urbica ministeria non ea tantum quæ in urbe, sed et quæ extra urbem ministrare dominis solent.

(12) De hortis dixi, et habitationibus veterum in hortis, ad *l.* 66. §. 1. *supr. de donat. int. vir.*

(13) Recte ait, junctis: nam extra urbem horti. Cicero, 12. *ad Atticum.* inde qui in hortis, absentes non videntur; imo præsentes habentur. *l.* 5. *supr. de procurat.*

(14) *Al. omne*: sequitur enim mox *quod.* Verum hæc particula referri potest ad vinum quod antecedit, nisi pro *quod*, sit, *quæ res.* vid. Forcat. *c.* 2. *Penus.*

(15) Id est, excepto vino.

(16) Relativum restringere suum antecedens ad quod distinctionis causa, non id ad quod excipiendi gratia, refertur, licet hoc propinquius sit, hinc colligunt interpretes.

(17) Bibitur.

(18) *l.* 3. *supr. h. t.*

(19) De Antidoto vide *l.* 35. §. 2. *supr. de contrah. empt.*

(20) Ligustricum Carræum.

(21) Careum Turnebo 8. *advers.* 9. est semen exiguum stomacho jucundum, cibo gratum, quod oxypotis miscebatur: quidam carenum legunt. Carei meminit Dioscorides, *cap.* 66. Aleiat. in *l. negotiatores. C. de excusat. artif.* Carreum legit, et ea voce intelligit ligustrum, quod a Carris celeberrimo Parthorum emporio advehitur.

(22) Coquinaria. *Hal.* Cocinatoria. Cujac. 2. *observ.* 6. *in fin.* *l.* 19. §. 12. *in fin. infr. de auro.* Aliis, cociatoria. Aliis item concinatoria: Eadem dicuntur Festo cocula.

(23) Vide *l.* 3. *in fin. supr. eod.*

(24) Περὶ οἰκοσκευῆς 44. *Ecl.* 13. unde supellex dicitur, vid. *l.* 7. *infr. eod.*

(25) Quæ et ἐνδομενία. Cujac. *hic.* Hoc notat Festus, veteres dixisse etiam *supellectilis* non *supellex.*

(26) Id omne quod instruit domum patrisfamilias: ab instruendo namque aliquo, instrumentum dicitur. *l.* 1. *supr. de fide instrum.*

2. Florentinus lib. 11. Institutionum.

Id est, res moventes (1), non animales (2).

De vasis. 2. De capsis et armariis. 3. De vitreis, argenteis, aureis, inargentatis, inauratis, gemmatis. 4. De murrhinis, et crystallinis. 5. De materia supellectilis.

3. Paulus lib. 4. ad Sabinum.

Supellectili legata hæc (3) continentur, mensæ, trapezophora (4), delficæ (5), subsellia (6), scamna (7), lecti etiam inargentati (8), culcitræ, toralia (9), imperia (10), vasa aquaria, pelves, aquiminalia (11), candelabra (12), lucernæ, trullæ (13).

§. 1. Item vasa aenea vulgaria, id est, quæ non proprio essent loco adtributa.

§. 2. Præterea capsæ (14), armaria: sed sunt, qui recte putant, capsas et armaria, si librorum aut vestium aut armamentorum (15) gratia parata sint, non esse in supellectili: quia ne hæ quidem ipsæ res, quibus attributæ essent, supellectilis instrumento cederent.

§. 3. Vitrea escaria et potoria in supellectili sunt, sicut fictilia: nec solum vulgaria, sed etiam quæ in pretio magno sunt: nam et pelves argenteas, et aquiminalia (16) argentea, et mensas, et lectos inargentatos, vel inauratos, atque gemmatos, in supellectili esse non dubitatur: usque adeo, ut idem juris sit, et si tota argentea vel aurea sint.

§. 4. De murrhinis (17) et crystallinis dubitari potest, an debeant adnumerari supellectili, propter eximium usum et pretium: sed et de his idem dicendum est.

§. 5. Nec interest, cujus materiæ sint res, quæ sunt in supellectili: sed craterem argenteum non esse in supellectili (18), nec ullum vas argenteum, secundum seculi (19) severitatem nondum admittentis supellectilem argenteam. Hodie propter usum imperitorum (20), si in argento relatum sit candelabrum argenteum, argenti esse videtur, et error (21) jus facit (22).

(1) Supellex est id omne quod domum instruit. Ergo argentum, aurum factum et vestes? Minime. *l.* 1. *supr. h. t.* Ergo res cæteræ moventes? sic sane, dummodo non sint animales, *ut hic.* et proinde servi, boves, equi et similes res animales supellectilis appellatione non continentur. *Goth.* An moventium appellatione contineatur? sic *l.* 93. *infr. de verb. signif.* ubi vid. Alciat. et Joann. Robert. 2. *recept. cap.* 30. Ans.

(2) *l.* 12. *§.* 2. *supr. de instructo.* adde *l.* 207. *infr. de verb. signif.*

(3) Adde Paul. 3. *sent.* 6 §. 67.

(4) Ad verbum, quæ mensam sustinent: ea vox reperitur apud Paul. 3. *sent.* 6. §. 56. *τραπεζόφορον οἱ τὰς τραπέζας ἔχοντες·* repositoria 33. Plin. 11. *τραπεζόφορον* Caliclare. *Gloss.*

(5) *δελφῖνες. Eclog. ibid.* Delphica 33. Plin. 11. Delficæ, abaci sunt, e quibus vina ministrantur. vid. Cujac. 10. *obs.* 13.

(6) Subselliæ. *Hal. σουβέλλια. Eclog. ibid.* dixi ad Varronem quid subsellia.

(7) Quæ et hypopodia, quæ sub pede sedentibus ponuntur. Cujac. apud Paul. 3. *sent.* 6. §. 65.

(8) Lectos auratos et inargentatos discimus ex hoc loco, et *l.* 9. §. 1. *infr. eod. l. cum aurum.* 19. §. *lectum.* 8. *infr. de auro.* Porro lecti, de quibus hic, conviviorum: in quibus veteres solebant, depositis soleis, cœnare. Terent. *Heautont. Adsido, accurrunt servi, soccos detrahunt, video alios festinare, lectos sternere, cœnam apparare.* Plautus *Truculento: Deme, deme soleas, cedo vinum.* Martial. 3. *Epigr.* 50. *Deposui soleas, adfertur protinus ingens Inter lactucas oxygarumque liber.* Horat. 2. *serm.*8. de Nasidieno inter cœnam surgente, *et soleas poscit.* In his autem non sedebant, sed accumbebant, quod medium est inter ambulare et sedere. *l. hæc verba.* 124. *infr. de verb. sign.* Accumbebant reclinata supera parte corporis in cubitum sinistrum, infera in longum porrecta ac jacente, capite leviter erecto, dorso a pulvillis modice suffulto. Primus decumbebat ad caput lecti, cujus pedes porrigebantur pone dorsum secundi: secundus vero occiput obvertebat ad umbilicum primi, pulvillo interjecto, pedes jacebant ad tergum tertii: et sic deinceps tertius, sic quartus. Is qui primus et ad caput lecti, summus (qui locus altus ac Pontificialis Servio: et male:) qui ad pedes, imus: qui inter istos, medius: et hic locus honoratior et dignior: sic Cicero consularis, 9. *epist. ad Pat.* medius inter Atticum et Verrium cœnat. Ita Dido mediam se locat apud *Virgil.* Sertorius Imperator medius inferior in medio: super eum Justus senator, in summo Antonius, et infra scriba Sertorii Versius, et alter scriba Mæcenas in imo, medius inter Tarquitium et Dominum Perpernam, Sallust. 3. *hist.* Igitur quoties tres in uno lecto, medius dignissimus: proximus honor, summus: si quatuor, medius dicebatur, qui proximus erat a summo: si duo tantum, dignissimus summus fuit. plura vide apud Lips. 3. *antiq. lect.* 1.

(9) *Στρώματα, προσκεφάλαια. Eclog. ibid.* instrata et cervicalia: de quibus *l.* 25. §. 5. *infr. de auro et argento.*

(10) *προσκεφάλαια* Cujacius, impelia aut impilia. 10. *obs.* 13. et impilia ait esse non tantum *πῖλοι*, ut *l.* 25. *infr. de auro.* verum etiam pulvinos, quod coactiores et duriores sint. Homiliæ scholasticæ, *ἐστρώσαμεν τὴν κλίνην, καὶ διὰ τὸ σκληρὸν εἶναι ἐξετινάξαμεν καὶ προσκεφάλαιον ἐμαλάξαμεν.* Sed Joseph. Scal. ad 1. *Varr. de re rustica.* monet, *imporia* hic legi pro *imparia.* Imparia vasa esse in supellectile familiari, quæ paterfamilias sibi servat præter ea, quæ sunt usus quotidiani: a Catone præcipi, trapetes impares esse oportere: impares, id est, præter illos quotidianos in singulis torcularibus: ut, si aliquid fractum sit in quotidianis, imparia in illorum locum sufficiantur: paria vocari, quæ habentur quotidiano usu: imparia alibi vocari supervacanea. Hæc ille.

(11) Sic etiam legitur. §. 3. *infr. eod.* et apud Paul. 3. *sent.*6. §.56. aquiminaria. *Hal.* vox aquiminaria extat *l.* 19. §. 12. et in *l.* 21. §. *ult. infr. de aur.* *χερνιβόξεστα*, vel *χερνιβόξεστα. Eclog. ibid.* Aquiminalia legit Joseph. Scal. apud Festum in dictione *manalem lapidem.* Idem apud Nonium. c. 15. *in Trulleum* ita legit, urceolum aquæmanalem (non aquæmanale) dicimus *χέρνιβον.* vide etiam Cujac. 10. *observ.* 13. Aquiminale autem dicitur, vel quod ex eo aqua manet in pelves, vel quod aquam poscere solerent his verbis, *Aquam manibus.* ut apud Plautum *Truculento. et in Persa.* Fabius pictor apud Nonium: aquam pedibus manibusque dato, pocululum sinistra manu teneto, dextra vas cum aqua. Caper Grammaticus, veteres manibus pedibusque aquam dixerunt. Glossæ, Aqua manus *νίψασθαι.* Aristophanes Grammaticus, *οὕτω δ' ἔθος λέγειν, ὕδωρ κατὰ χειρὸς πρὸ τοῦ εἰσαχθῆναι τὴν τράπεζαν· μετὰ δὲ τὸ δειπνῆσαι ἀπονίψασθαι δὸς ὦ παῖ.*

(12) Adde *l. pen. infr. de verb. sign.*

(13) Vide *l.* 13. *supr. de instructo.*

(14) Paul. 3. *sent.* 6. §. 67.

(15) Armorum.

(16) *l.* 7. §. 1. *infr. h. t.*

(17) *l.* 19. §. 19. *infr. de auro. μόρρια· Eclog. ibid. cap.* 1. *et cap.* 10. quæ male apud Paul. byssina vocantur. vid. Cujac. 3. Paul. 6. §. 67. Murrea dicuntur in *l.* 11. *in fin. infr. eod.* Murra pro vase myrrhino accipitur apud Martial. 12. *Epigr.* 113. *Si calidum potas, ardenti murra Falerno Convenit, et melior fit sapor ille mero.* de murrha alias dixi. *Gothofr.* Vide Panciroll. *rer. memorabil. tit. de myrrhino.* Confer. *l.* 18. §. 3. *in fin. supr. de instruct. vel instrum.* Ans.

(18) Argentea.

(19) Vide. Plin. 35. *c.* 11.

(20) Imperitos hic appellat omnes, qui nesciunt æstimare verum argenti pretium et usum: qui argento promiscue et vilissimis in rebus utuntur.

(21) *Καὶ ἡ πλάνη τοῦ χρωμένου νόμον ποιεῖ·* 44. *Eclog.* 13. *cap.* 1. *in fin.* Id est, imperitia testatoris jus facit. Plin. 4. *epist.* bonis heredibus, defunctorum voluntatem intellexisse, pro jure est. vide Cujac. 10. *observ.* 13.

(22) Quomodo facit? Error hic facti est, quo non læditur jus publicum: Error hic, voluntas est errantis testatoris: alias error juris nocet, *l.* 23. §. 2. *in fin. infr. de fideic. liber.* sed et id additur, Errorem jus facere contingenter, non necessario. Possis et errorem hic accipere imperitiam testatoris, qui candelabrum in argento numerat, non in supellectili.

De rhedis et sedulariis.

4. IDEM lib. singulari de instrumenti significatione.

RHedæ (1), et sedularia (2) supellectili adnumerari solent.

De tapetis, linteis, stragulis, toralibus, pellibus, loris.

5. IDEM [lib. 4. ad Sabinum].

DE tapetis (3) quæri potest, subsellia (4), cathedraria (5) quibus insterni solent: utrum in veste sint, sicut stragula; an in supellectili, sicut toralia (6), quæ propria stragulorum non sunt? Et hoc magis placuit, ea supellectili contineri.

§. 1. De tapetis autem vel linteis quibus insternuntur vehicula, *dubitari* potest, an sint in supellectili: Sed *dicendum* est, potius instrumenti viatorii (7) ea esse: sicut pelles (8), quibus involvuntur vestimenta; lora (9) quoque, quibus hæ pelles constringi solent.

Definitio supellectilis. 1. De pugillaribus et codicibus.

6. ALFENUS lib. 3. Digestorum a Paulo epitomatorum.

SUpellectilis eas esse res puto, quæ ad usum communem (10) patrisfamilias paratæ essent, quæ nomen sui generis separatim non haberent: quare quæ ad artificii genus aliquod pertinerent, neque ad communem usum patrisfamilias accommodatæ essent, supellectilis non esse.

§. 1. Sed nec pugillares et codices in supellectili sunt.

Etymologia. 1. Et definitio supellectilis. De materia et specie. 2. De verbis et mente legantis.

7. CELSUS [lib. 19. Digestorum].

LAbeo ait, originem (11) fuisse supellectilis, quod olim his, qui in legationem proficiscerentur, locari solerent, quæ sub (12) pellibus usui forent.

§. 1. Tubero hoc modo demonstrare supellectilem tentat, *instrumentum quoddam patrisfamiliæ rerum ad cottidianum (13) usum paratarum, quod in aliam speciem non caderet: ut* (verbi gratia) *penum, argentum, vestem, ornamenta, instrumenta agri aut domus.* Nec mirum est, moribus (14) civitatis, et usu rerum, appellationem ejus mutatam esse: nam fictili (15), aut lignea, aut vitrea, aut ærea denique supellectili utebantur: nunc ex ebore (16), atque testudine (17), et argento, jam ex auro etiam atque gemmis supellectili utuntur. quare speciem (18) potius rerum, quam materiam intueri oportet, supellectilis potius, an argenti, an vestis sint.

§. 2. Servius fatetur, sententiam ejus, qui legaverit, aspici oportere, in quam rationem ea solitus (19) sit referre: verum si ea, de quibus (20) non ambigeretur quin in alieno genere essent, (ut puta æscarium (21) argentum, aut penulas et togas) supellectili quis adscribere solitus (22) sit, non idcirco existimari oportere, supellectili legata ea quoque contineri: non (23) enim ex opinionibus singulorum, sed ex communi usu nomina exaudiri debere. Id Tubero parum sibi liquere ait: nam quorsum nomina (inquit) nisi ut demonstrarent voluntatem dicentis? equidem non arbitror quemquam dicere, quod non sentiret, ut maxime nomine usus sit, quo id appellari solet: nam vocis ministerio utimur: cæterum nemo existimandus est dixisse, quod non mente agitaverit. Sed etsi magnopere me Tuberonis et ratio et auctoritas movet, non tamen a Servio dissentio, non videri quemquam dixisse, cujus (24) non suo nomine usus sit: nam *etsi prior atque potentior est, quam vox, mens* (25) *dicentis, tamen nemo sine voce* (26) *dixisse existimatur:* nisi forte et eos, qui loqui non possunt, conatu (27) ipso et sono quodam καὶ τῇ ἀνάρθρῳ φωνῇ, id est, *inarticulata voce*, dicere existimamus.

De argento.

8. MODESTINUS [lib. 9. Responsorum].

CUm quidam uxori suæ legaverat domum *cum* (28) *jure suo omni, et instrumento, et supellectili:* Quærebatur (29), an videretur et argentum escale et potorium legato contineri? Respondit, si quid (30) in supellectili argentum est, deberi: escale (31) autem vel potorium argentum non deberi, nisi hoc quoque testatorem sensisse legatarius doceat.

(1) Instrumenti significatione rhedæ etc. *Hal.*

(2) Selquastra *Hal.* at apud Festum. Sedularia sunt, quæ in rheda sedenti subjiciebantur. Augustin. 1. *emendat.* 4. Seliquastra sedilia antiqui vocabant, *D* in *L* converso, a sedendo, *Festus*. Sedularia legisse videtur Turnebus 8. *advers.* 9. quæ in sedibus: sicut cathedraria quæ in cathedris, de quibus *l.* 5. *infr. h. t.* et idem Turneb. 18. *advers.* 25. ut rosaria rosæ, sedularia tanquam sedillaria.

(3) *Al.* trapetis, *et male.*

(4) Subsellia, et cathedraria. *Hal.*

(5) Vide *l.* 4. *supr. eod.*

(6) *l.* 3. *supr. eod.* Toral, tori involucrum, id est, congestæ plumæ, vel herbæ, vel arundinis operimentum, quod et elegantiæ rursus stragulo obducebatur, convivii causa, ut lectorum. Turneb. 1. *advers.* 24.

(7) Viatorium instrumentum, quo utimur in via, et iter faciendo.

(8) *l.* 24. *l.* 25. *infr. de auro.*

(9) Petronius Arbiter, Ego vos (inquit) in loros per pelles conjiciam, vinctosque loris inter vestimenta, pro sarcinis habebo. Cujac. 10. *observ.* 13.

(10) Id est, domesticum, *l.* 1. *supr. h. t.* vide quæ notavi ad *l.* 6. *supr. de pignorib.* πρὸς τὴν καθημερινὴν αὐτῶν χρῆσιν.

(11) Aliam adfert Turneb. 18. *advers.* 25. ... ut supellex prius habita sit, quæ super lectum poni soleret; ... familiare quidvis.

(12) Sub pellibus vivebant milites. Livius 5. Militem Romanum in opere ac labore, nivibus pruinisque obrutum sub pellibus durare. Idem 37. sub pellibus habendos milites esse. Cicero *in Lucullo* ... multum otii sub ipsis pellibus relinquitur. *Festus in contubernalis.* Tabernacula dicta ex tabulis, licet ex tentoriis et pellibus fiant. *Got.* Vide Revard. *var. lib.* 4. *cap.* 3. Leonin. *emendat. lib.* 6. *c.* 9. *n.* 1. *Ans.*

(13) Πρὸς τὴν καθημερινὴν αὐτῶν χρῆσιν. Vide *supr. l.* 1.

(14) Adde *l.* 9. §. 1. *infr. eod.*

(15) Hinc illud Propertii 4. *Fictilibus crevere diis hæc aurea templa.* Et ita Juvenal. 11. *Hanc rebus Latiis curam præstare solebat Fictilis et nullo violatus Juppiter auro.* Item ille: *Fama est fictilibus cœnasse Agathoclea regem.* Senec. 14. *epist.* 31. *loquens de diis:* cogita illos, cum propitii essent, fictiles fuisse.

(16) Hinc mensæ eboreæ. *l.* 19. §. 28. *supr. de instructo.*

(17) Hinc testudineorum legatum, et testudinei lecti. *l.* 100. *in fin. supr. de legat.* 3. Primus Carvilius Pollio testudines secare in laminas, lectosque et repositoria his vestire instituit. 33. Plin. 11.

(18) Vide *l.* 76. *in fin. supr. de judiciis.*

(19) *l.* 10. *infr. h. t.*

(20) *l.* 25. *in fin. supr. de legat.* 3.

(21) Escale, *l.* 8. *infr. h. t.*

(22) *l.* 10. *infr. eod.*

(23) Verba seu nomina non ex opinione hominis exaudiri oportet, sed ex communi usu.

(24) Qui non suo. *Hal.*

(25) *l.* 19. *in fin.* ... *in fin. supr. de leg.* 1. *l.* 34. *in fin. supr. de leg.* 2. *l.* 69. *in fin. supr. de leg.* 3. *l.* 19. *l.* 101. §. 2. *infr. de cond. et demonstr. l.* 23. *C. de leg. l.* 16. *C. de fideicom.*

(26) *l.* 20. *supr. de recept. qui arbitr. l.* 3. *infr. de reb. dub.*

(27) Conatu ipso. *Hal.*

(28) Tam omni sua causa et statu.

(29) Ex verbo supellectilis scilicet.

(30) *Al.* aliquod.

(31) Escarium *l.* 7. §. *ult. in princ. supr. eod.*

De enumeratione specierum. 1. *De mensis, lectis, candelabris.* 2. *De pignore.*

9. PAPINIANUS [lib. 7. Responsorum].

LEgata supellectili, cum species ex abundanti (1) *per imperitiam* enumerentur, generali legato non derogatur: si tamen *species certi numeri* demonstratæ fuerint, modus generi datus in his speciebus intelligitur. ✝ Idem servabitur instructo prædio legato, si quædam species numerum certum acceperint.

§. 1. Supellectilis mensas esse cujuscunque materiæ (scilicet vel argenteas vel argento inclusas (2)), placet. nam et argenteos (3) lectos, item argentea candelabra supellectili cedere, *posterior ætas* (4) recepit: cum et Ulixem ex auro et argento lectum viventis arboris truncis ædificatum ornasse, quem Penelopa recognoscendi viri signum accepit, ut voluit Homerus (5).

§. 2. Supellectili sua omni legata, acceptum argentum pignori (6) non continebitur: quia supellectilem suam (7) legavit: utique si non in usu (8) creditoris id argentum voluntate debitoris fuit, sed propositum (9) propter contractus fidem, ac restituendæ rei vinculum.

De veste.

10. JAVOLENUS lib. 3. ex posterioribus Labeonis.

QUi vestem omnem, et res plurium generum supellectilis (10) expenso ferre solitus (11) erat, is uxori supellectilem legaverat: Recte negabant, vestem legato cessuram Labeo, Ofilius, Cascellius: quia (12) non posset videri vestis appellatione supellectilis contineri.

De vasis.

11. IDEM lib. 10. ex posterioribus Labeonis.

VAsa ænea (13) salientis aquæ posita, item si quid aliud magis deliciarum (14) quam usus causa paratum esset, non esse supellectilis, Labeo, Trebatius putant. ✝ Marrea (15) autem vasa, et vitrea, quæ ad usum edendi et bibendi causa parata essent, in supellectili dicuntur (16) esse.

De urbanis, rusticis seu peregrinis.

12. LABEO lib. 4. Pithanon a Paulo epitomatorum.

QUemadmodum urbanus servus et rusticus distinguitur non (17) loco, sed genere usus, ita urbana penus et supellex ad usum urbanum, non ad locum urbanum aut peregrinum dirigenda est: multumque interest, penus et supellex ea, quæ *in urbe sit*, an *urbana* (18) legetur vel promittatur.

De habitatione.

13. MODESTINUS lib. 9. Responsorum respondit.

NUmquam (19) ex eo, quod supellectilem legavit maritus testamento, habitationem (20), in qua supellex fuit, legasse videtur: quare contra defuncti voluntatem habitationem sibi mulierem vindicare, proculdubio est.

De fundo vel domo legata.

14. CALLISTRATUS lib. 3. de Cognitionibus.

FUndo legato, instrumentum ejus non (21) aliter legato cedit (22), nisi specialiter id expressum sit. Nam et domo legata, neque instrumentum ejus, neque supellex aliter legato cedit, quam si idipsum nominatim expressum a testatore fuerit.

(1) Adde *l.* 12. §. 46. *supr. de instructo.*
(2) Vide quæ notavi ad *l.* 41. *in fin. supr. de contrah. empt.*
(3) Vide quæ scripsi ad *l.* 3. *supr. h. t.*
(4) *l.* 3. *in fin. l.* 7. §. 1. *supr. eod. l. ult. in fin. infr. eod.*
(5) 3. *Odyss.*
(6) Pignus non continetur supellectilis legato, nisi in usu creditoris fuit, voluntate debitoris, *ut hic.* aut nisi in proprium patrimonium creditoris versum fuerit, cessante nimirum debitore. *l.* 101. *supr. de leg.* 3. Quid, si pignus in eam quantitatem sit nexum, spes ut non sit id unquam a debitore lui posse? id pignus non tantum obligatum, sed alienatum plane intelligatur. Bart. *hic.* et in *l. in quorum finibus.* 24. *supr. de pignorib. arg. l.* 101. *supr. de legat.* 3. ut eo casu tradant, id genus rei in censum publicum a creditore deferendum esse, stante statuto, ut quisque res suas in censum deferat. Ang. in *l. cum notissimi.* 7. *C. de præscript.* 30 *vel* 40. *annor.* Alex. in *l.* 1. §. *per servum.* 15. *infr. de adquir. poss.* Deinde id pignus in creditoris possessione esse, non debitoris: Hujus generis pignore, legatum adimere legatario testatorem: Hujus pignoris fructus fieri creditoris: Hoc casu pignorantem alienare videre. Negusant. *de pignoribus.* 2. *membro* 4. *num.* 97. *et seq.*
(7) *l.* 239. *in fin. infr. de verbor. signif. l.* 34. *infr. de auro.*
(8) Pignore uti debitoris voluntate creditor potest.
(9) *Quid si legas*, suppositum?
(10) Forte supellectili: hoc sensu supellectilis legato, vestis non continetur: etiamsi testator, qui supellectilem legavit, vestem omnem et res plurium generum supellectilis expenso ferre solitus fuit.
(11) *l.* 7. §. 2. *supr. h. t.*
(12) Cur ita? vel ideo quod stultum est existimare, supellectilis appellatione vestem contineri, et rerum vocabula quæ sunt διδασκαλικὰ ὄργανα καὶ διδακτικὰ τῆς οἰκίας, arbitrio nostro mutari posse. vide Cujac. ad 3. Paul. *sent.* 6. §. 67. vid. *l.* 6. *supr. de pignorib.*
(13) Ahenea. *Hal.* τὰ τὸ ὕδωρ ἀναβλύζοντα χαλκᾶ σκεύη. 44. *Eclog.* 31. c. 10 *l.* 79. *in fin. infr. de verb. sign.* Goth. Vid. Cui. *in memorabil. in verb.* gemma. Turneb. *lib.* 8 *advers. cap.* 9. Ans.
(14) Deliciarum causa potius quam usus gratia parata supellectilis legato non continentur.
(15) Vide *l.* 3. §. 4. *supr. h. t.*
(16) Vide *l.* 9. §. 1. *supr. eod.*
(17) *l.* 60. §. 1. *supr. de legat.* 3. *l.* 166. *infr. de verb. sign.*
(18) *l.* 4. §. 5. *supr. de pen.*
(19) Supellectilis appellatione non continetur habitatio in qua sit supellex
(20) Supellectile uxori legata, domus in qua supellex legata est, non continetur. *Goth.* Et vice versa. vide Menoch *lib.* 4. *præsumpt.* 157. *n.* 123. Ans.
(21) Imo, nunquam cedit. Paul. 3. *sentent.* 6. §. 34.
(22) *l.* 2. *in fin. supr. de instructo.*

LIBER TRIGESIMUSQUARTUS.

TIT. I.

DE (1) ALIMENTIS (2) VEL CIBARIIS LEGATIS.

De aqua.

1. Ulpianus lib. 5. de omnibus Tribunalibus.

SI alimenta fuerint legata: dici potest, etiam aquam (3) legato inesse, si in ea regione fuerint legata, ubi venundari (4) aqua solet.

De libertis. 1. *De fisco.*

2. Marcianus lib. 8. Institutionum.

SI quis libertis (5) alimenta reliquerit: etsi legati fuerint servi et rogati legatarii manumittere, ad fideicommissum admittuntur: ut et Divi quoque Severus et Antoninus rescripserunt.

§. 1. Et licet ad fiscum (6) bona fuerint devoluta, ex quibus alimenta debeantur, præstanda sunt, sicuti si ad quemlibet successorem transissent.

De divisione alimentorum. De electione unius qui ea præstet.

3. Ulpianus lib. 2. de Officio Consulis.

SOlent Judices (7), ex causa alimentorum, libertos dividere (8), quotiens plures sunt heredes: ne (9) a singulis heredibus minutatim (10) alimenta petentes distribuantur (11): quam divisionem perinde tueri oportet, atque si paterfamilias ipse libertos divisisset. † Solent et unum eligere, per quem alimenta præstentur, aut ex voluntate defuncti, aut arbitrio (12) suo, ut rescripta subjecta ostendunt: *Exemplum libelli dati mihi a libertis Silii misi vobis, sciens, ad exemplum istam rem pertinere; quia multi testamentis suis præstari libertis jubent necessaria, quæ, quia minimi æris sunt, ad nihilum perducuntur, cum plures heredes cœperunt per successiones existere. qua de causa puto vos recte facturos, si, convocatis Favillæ heredibus, procuratoribusve (13) eorum constitueritis, cui a cæteris dari debeat pecunia, ex cujus usuris alimenta præstentur: debebit autem is, qui accipiet, cavere (14) eis, qui dabunt, redditurum se ut quisque ex libertis decesserit, aliove quo modo in civitate esse desierit, tantum ex sorte, quantum efficiet pro portione computatio.* Divus Pius Rubrio cuidam Telesphoro rescripsit: *Consules vocatis his, a quibus vobis alimenta deberi ex causa fideicommissi constiterit, vel omnes ab uno, vel facta pro rata distributione, quis et a quibus percipiatis, decernent. Fiscus enim, si eo nomine quid ab eo vobis deberetur, exemplum (15) sequetur. Jam nunc sciatis, partes eorum, qui solvendo esse desierint, non pertinere (16) ad onus reliquorum heredum.*

De prædio relicto in alimenta. 1. *De alimentis pure legatis.*

4. Modestinus lib. 10. Responsorum.

TOῖς τε ἀπελευθέροις, ταῖς τε ἀπελευθέραις μȣ. ȣ̈ς ζῶσα ἔν τε τῇ διαθήκῃ, ἔν τε τῷ κωδικίλλῳ ἠλευθέρωσα, ἢ ἐλευθερώσω, δοθῆναι βȣ́λομαι τὰ ἐν Χίοις μȣ χωρία, ἐπὶ τῷ ϗ ὅσα ζώσης μȣ ἐλάμβανον ἐτοιχεῖσθαι αὐτοῖς κιβαρίȣ ϗ βεϛιαρίȣ ὀνόματι. id est, *Libertis libertabusque meis, quos vivens in testamento et codicillis manumisi, vel manumittam, dari volo mea prædia, quæ in Chio insula habeo, ad hoc, ut quæcunque vivente me acceperint, constituantur eis cibarii et vestiarii nomine.* Quæro, quam habeant significationem: utrum (17) ut ex prædiis alimenta ipsi capiant, an vero præter prædia, et cibaria et vestiaria ab herede percipiant? et utrum proprietas, an ususfructus relictus est? et si proprietas relicta sit, aliquid tamen superfluum inveniatur in reditibus, quam est in quantitate cibariorum et vestiariorum, an ad heredem patronæ pertinet? et si mortui aliqui ex libertis sint, an pars eorum ad fideicommissarios superstites pertinet: et an die cedente fideicommissi morientium libertorum portiones ad heredes eorum an testatoris decurrant? Modestinus respondit, Videntur mihi ipsa prædia esse libertis relicta, ut pleno (18) dominio hæc habeant, et non per solum usumfructum: et ideo et si quid superfluum in reditibus quam in cibariis erit, hoc ad libertos pertineat.

(1) *Alimentorum* favor in multis elucet. Primum enim ex minus utili voluntate relicta debentur, *l.* 1. *C. de fideic.* possunt relinqui incapacibus, *l. is cui* 11. *l. servos.* 17. *infr. h. t.* item generali clausula legata minuente, non minuuntur, *l. libertis.* 18. §. *posthumis.* 3. *infr. eod.* intelliguntur repetita a substituto. *l.* 4. §. *Lucius. infr. eod.* privilegium habent exigendi: habet enim executor actionem. *l. alio. infr. eod.* dilationes pauciores admittunt. *l.* 2. *infr. de re jud* sed nec appellationem. *l. ult. infr. de appell. recip.* nec compensationem interdum. *l.* 3. *C. de compens.* pubertatis tempus in longius tempus protrahunt, ut eo longius debeantur, *l.* 14. *infr. h. t.* pacto remitti non possunt sine auctoritate judicis, *l.* 8. *supr. de transact.* peti die etiam feriato possunt. *l,* 2. *supr. de feriis.*

(2) Περὶ τροφείων· 44. *Eclog.* 14. de alimentorum favore Rebuffus *in tractatu sententiarum provisionalium. tom.* 1. *art.* 1. *gloss.* 2. *in verbo, Donnez en matiere d' alimens.* Goth. Quid alimentorum verbo contineatur, vide *l.* 34. *et l.* 234. *infr. de verb. sign. l* 6. *ubi pupill. educari.* Ans.

(3) Aqua alimentorum legato continetur: de aquæ legato adde *l.* 14. §. 3. *infr. h. t.*

(4) *d. l.* 14. §. *ult. infr. eod.*

(5) *l.* 16. *infr. eod.*

(6) *l.* 9. *supr. de SC. Silan.*

(7) Forte Consules, ut ex inscriptione hujus legis potest colligi; vel forte judices a Consulibus dati.

(8) Ut ita consulatur alimentario. *l.* 8. §. 9. *supr. de transact.*

(9) Alimentorum favore unus convenitur, ne, si plures convenire sit necesse, difficilior sit exactio.

(10) Vide *l.* 3. *supr. familiæ.* adde quæ scripsi ad *l.* 2. *C. de hered. act.*

(11) *Al.* distringantur.

(12) Adde *l.* 27. *supr. de leg.* 1. adde *l.* 33. §. 4. *C. de Episc.*

(13) Citatio et judicium a procuratore incipere potest. *l.* 31. §. 2. *supr. ex quib. caus. major. l. penult.* §. 1. *infr. ad l. Falc. l.* 25. § 1. *C. de episc. l.* 3. *C. de procur.*

(14) Vide *l.* 56. *in fin. supr. de usufr.*

(15) Vide *l.* 6. *infr. de jure fisci.*

(16) *l.* 24. *in fin. C. familiæ.*

(17) Fundi, pluribus si relinquitur, ut alimenta percipiant, videtur plena proprietas esse relicta: quæ etiam ad heredes et conjunctos transmittitur.

(18) Licet alimentorum, quæ morte finiri solent, mentio facta sit, tamen et in heredem legatarii hic fundus transmittetur, et alienari poterit consulto Prætore. Illa enim verba, *ad alimenta et cibarii vestiariique nomine*, causam legandi non usumfructum exprimunt. *l. penult. infr. h. t.* vide Cujac. *ad l.* 8. § 12. *supr. de transact.*

† Sed etsi decesserit fideicommissarius ante (1) diem fideicommissi cedentem, pars ejus ad (2) cæteros fideicommissarios pertinet: post diem autem cedentem si qui mortui sint, ad suos heredes hæc transmittent.

§. 1. Lucius Titius testamento suo libertis libertabusque cibaria et vestiaria a liberis [suis] eisdemque heredibus præstari jussit, nulla conditione addita. Quæro, an, si (3) sine patroni liberis iidem liberti agant, cibaria et vestiaria accipere possint? Modestinus respondit, nihil proponi propter quod petitio eorum, quæ testamento pure legata sunt, non competat.

De omnibus libertis.

5. IDEM lib. 11. Responsorum.

VErba testamenti, *omnibus libertis nostris* (4) *cibaria præstabitis pro arbitrio vestro: non ignorantes, quot ex his caros habuerim:* item alio loco: *Prothumum, Polychronium, Hypatium commendo, ut et vobiscum* (5) *sint, et cibaria præstetis, peto.* Quæro, an omnibus cibaria debent dari: an his quos commendavit, et cum heredibus esse jussit? Modestinus respondit, omnibus (6) libertis cibaria relicta proponi, quorum modum viri boni arbitrio statuendum esse.

Quæ continentur appellatione alimentorum.

6. JAVOLENUS lib. 2. ex Cassio.

LEgatis alimentis cibaria, et vestitus, et habitatio (7) debebitur (8), quia sine (9) his ali corpus non potest: cætera (10) quæ ad disciplinam pertinent, legato non (11) continentur.

7. PAULUS [lib. 14. Responsorum].

NIsi aliud testatorem sensisse probetur.

De legato præceptionis. De eo, cui legatorum divisio mandatur.

8. PAPINIANUS lib. 7. Responsorum.

PEcuniæ sortem alimentis libertorum destinatam, unum ex heredibus secundum voluntatem defuncti præcipientem (12), cavere non (13) esse cogendum, ex persona deficientium (14) partes coheredibus restitui, placuit: ob eam igitur speciem post mortem omnium libertorum indebiti non competit actio, nec utilis dabitur. † Diversa (15) causa est (16) ejus (17), cui legatorum divisio mandatur: nam ea res præsentem (18) ac momentariam curam injungit: alimentorum vero præbendorum necessitas oneribus (19) menstruis atque annuis, verecundiam (20) quoque pulsantibus adstringitur (21).

De nudo ministro. 1. De cibariis et vestiario, quæ testatrix præstabat.

9. IDEM [lib. 8. Responsorum].

ALio herede instituto, ita scripsit: *a te peto, Gai Sei, quidquid ex hereditate mea redegeris, illis alumnis meis des* (22) *singulis denos aureos, eandemque summam penes te esse volo, cujus ex incremento eos alere te volo: reliquum restitues Numerio conliberto nostro.* Respondi, quamvis distrahere (23) bona Gaius Seius alio scripto herede non possit: tamen eum, alumnis relictam pecuniam, ut servet, ac restituat intra Falcidiam, recte petiturum (24): quod de superfluo probari non potest.

(1) Secus, si post. adde *l.* 21. *C. de fideic.*

(2) *l.* 7. *infr. de reb. dub.*

(3) Sine patroni liberis vivere, hic nihil aliud est, quam extra domum liberorum patroni, hac sententia: Legatis alimentis et vestiario libertis, tacitam conditionem non imponi libertis legatariis, ut cum testatoris liberis vivant, quibus forte commodius sit domi suæ alimenta et vestiaria accipere: ne quis hic cum Accursio somniet, extraneos quosdam una cum liberis institutos, vel aliquos substitutos fuisse liberis absentibus. Est igitur hujus loci hic sensus, Alimentis relictis, legatarios non cogi morari cum heredibus testatoris.

(4) Meis. *Hal.*

(5) Qui heredes mei estis.

(6) Ut *l. ult. infr. de reb. dub.*

(7) Nec tamen qui de eorum alterutro transigit, de altero transegisse censetur. *l.* 8. §. 12. *supr. de transact.*

(8) *l. ult. Infr. h. t. l.* 43. *infr. de verb. signif.* Imo non debebitur: quippe *alimentorum* appellatione vestitus et habitatio non continetur. nam qui alimentis renunciant, neutri renunciant. *l.* 8. §. 12. *supr. de transact.* Respondeo, ubi de renunciatione alimentorum agitur, alimentorum voce duo illa non continentur: nam stricte renunciationem interpretamur: ubi de legatis alimentis agimus, continentur, ac pleniorem interpretationem facimus.

(9) Uno concesso, et omnia videntur concessa, sine quibus id explicari non potest. Ideoque alimentis legatis, vestis et habitatio, *ut hic.* concessa jurisdictione, media ad eam tendentia, *l.* 2. *supr. de jurisd.* rei vindicatione, actio ad exhibendum, *l.* 56. 62. *supr. de procuratorib.* tabularum inspectione, lectio, *l.* 2. §. 5. *supr. testam. quemadm. aper.* areæ concessione, superficies, *l.* 44. §. 1. *vers. placet. infr. de oblig.* usufructu concesso, accessus, *l.* 10. *in fin. Supr. de serv. præd. urban.* haustu aquæ, aditus et iter concedi intelligitur. vide *l.* 20. §. 1. *supr. de servitut. præd. urban. l.* 3. §. 3. *supr. de servit. præd. rust.* servus datus tutor intelligitur liber. Nam quoties casus omissus ἐνεργείᾳ et virtute expressi comprehendi potest, toties ad illum fieri debet extensio: ut casus omissus expresso contineri videatur vi ipsius vocabuli, aut actus antecedentis, aut connexi, aut consequentis ejus, aut ex necessaria causa ex eo emergente. Alciat. in *l.* 2. *supr. de jurisdict.* vide ad hanc legem Roland. a Valle *consil.* 22.

(10) Imo continentur ea, quæ ad disciplinam pertinent legato alimentorum. *l. qui filium.* 4. *supr. ubi pupillus educari.* Disciplinæ debentur, si jure sanguinis vel officio Judicis debentur alimenta: non debentur, si nudo testamento sint relicta.

(11) An pharmaca debentur, si alimenta simpliciter alicui relicta? *l. verbo victus.* 43. *l.* 44. *infr. de verb. sign. l. si cum dotem.* 22. §. *sin autem.* 8. *supr. solut. matrim.* Quod si non simpliciter, sed operanti relicta, minimi non magni pretii pharmaca debentur. *l.* 7. §. *impendi.* 16. *supr. soluto. l.* 2. *l. omnino.* 12. *supr. de impensis.* An lectus debetur? *l. instratum.* 45. *l. quos nos.* 234. §. *verbum vivere. infr. de verb. sign.*

(12) Ut legatarium scilicet, non ut ministrum.

(13) Cur non est cogendus? vide *l.* 17. *l.* 60. *supr. de leg.* 2. 5. Harmen. 10. §. 26.

(14) Libertorum scil.

(15) Heres cui quid prælegatum est cum onere alimentorum, cavere non tenetur, vel reddere coheredibus deficientium portionem: secus si nudus sit minister.

(16) Imo non est diversa: quia cavere non cogitur. *l. Divus.* 7. *infr. si cui plus quam per l. Falcid.* adde *l. si a pluribus.* 107. *supr. de leg.* 1.

(17) *l.* 17. *supr. de leg.* 2.

(18) *l.* 88. §. 1. *supr. de leg.* 2.

(19) Alimenta collegiis legata annuatim, *l. si quis ad declinandam.* 49. *C. de Episc.* privatis menstruatim præstantur, *ut hic. l. ult. supr. de liberis agnoscendis.* nisi talia sint alimenta (pone exemplum in vestimentis et lectis) quæ menstruam solutionem non recipiant: ea enim annuatim solvenda.

(20) Verecundia et pudore perinde interdum adstringimur, ut obligatione civili: unde colligit Bartolus, eum excusari, qui verecundia factum omiserit. vide *l.* 1. §. 5. *infr. quarum rerum actio non datur.*

(21) Lego *adstringit.*

(22) Hoc verbo motus Bartolus tractat hic de *executoribus testamentariis.* quem vide. adde *l.* 28. *C. de Episcopis et clericis.* Goth. Intellectum hujus l. vide *decis. Ultrajectin.* 63. *num* 4. c. Sard. *de aliment. privileg.* 18. *num.* 2. Ans.

(23) Executor testamenti bona defuncti distrahere non potest, sed actionem habet pro relictis alimentorum usque ad Falcidiam.

(24) Executor, minister seu dispensator testamentarius, legatorum petitionem habet, *ut hic. et l.* 107. *supr. de legat.* 1. *l. nulli.* 28. *C. de Episcop.* de quo plura scripsi ad *d. l.* 107.

§. 1. Eum quoque libertum (1) inter eos, quibus cibaria item vestiarium patrona, quæ viva præstabat, reliquit, recte fideicommissum petiturum existimavi, qui annuos viginti aureos, et menstruum frumentum atque vinum acceptavit (2).

De herede heredis. 1. *De dilatione et mora.* 2. *De arbitrio boni viri.*

10. IDEM lib. 9. Responsorum.

CUm unus ex heredibus certam pecuniam præcipere jussus esset, de cujus sorte libertis alimenta præstaret: heredem quoque heredis ad præceptionem admitti placuit: si tamen plures (3) heredes heres haberet, intentionem quidem defuncti prima facie refragari, sed aliud probari non oportere: quid enim, si cæteros heredes suos evitavit, et quietam ac verecundam atque etiam idoneam, libertis consulens, domum sequi maluit? et ideo ab omnibus heredibus heredis alimenta præstabuntur.

§. 1. Verbis fideicommissi pure manumisso (4), præteriti quoque temporis alimenta reddenda sunt, quamvis tardius libertatem recuperaverit, nec heres moram libertati fecerit: tunc enim explorari moram oportet, cum de usuris fideicommissi quæritur, non de ipsis fideicommissis.

§. 2. Alimentis viri boni arbitratu filiæ relictis, ab herede filio pro modo legatæ dotis, quam solam pater exheredatæ filiæ nubenti dari voluit, atque pro incrementis (5) ætatis, eam exhibendam esse respondi, non pro viribus hereditatis.

De restitutione damnati.

11 PAULUS [lib. 10. Quæstionum].

IS cui [annua] alimenta relicta fuerant, in metallum damnatus, indulgentia Principis restitutus est. Respondi, eum et præcedentium (6) annorum recte cepisse alimenta, et sequentium (7) deberi ei.

De prædiis pro alimentis obligatis.

12. IDEM lib. 14. Responsorum.

LUcius Titius libertis suis cibaria et vestiaria annua certorum nummorum reliquit, et posteriore parte testamenti ita cavit. *obligatos* (8) *eis ob causam fideicommissi fundos meos, illum, et illum, ut ex reditu eorum alimenta suprascripta percipiant.* Quæsitum est, an si quanto (9) minores reditus pervenerint, quam est quantitas cibariorum et vestiariorum, heredes ad supplendam eam onerari non debeant: vel si alio anno excesserint, an supplendum sit, quod superiore anno minus perceperint? Paulus respondit, cibaria et vestiaria libertis defuncti integra (10) deberi, neque ex eo, quod postea prædia his pignoris jure testator obligare voluit, ut ex reditu eorum alimenta perciperent, minuisse eum, vel auxisse ea, quæ reliquerat, videri.

De translatione legati. 1. *Si legetur alicui*, quoad cum illo moretur.

13. SCÆVOLA [lib. 4. Responsorum].

GAio Seio trecentos aureos legavit, *ut ex usuris ejus summæ libertis cibaria et vestiaria præstaret, quæ statuerat: codicillis autem eandem summam vetuit dari Gaio Seio, sed* (11) *dari Publio Mævio voluit.* Quæro, an libertis fideicommissum debeat Mævius? Respondi, Mævium, nisi (12) aliud, de quo non deliberaretur, doceat sibi a testatore injunctum, videri secundum voluntatem testatoris recepisse (13) ea onera, quæ adscripta erant ei summæ quæ in eum codicillis transferebatur.

§. 1. Imperator Antoninus Pius libertis Sextiæ Basilia: *Quamvis verba testamenti ita se habeant, ut, quoad cum Claudio Justo morati essetis, alimenta et vestiarium legata sint: tamen hanc fuisse defunctæ cogitationem interpretor, ut et* (14) *post* (15) *mortem Justi eadem vobis præstari voluerit.* Respondit, ejusmodi scripturam ita accipi, ut necessitas alimentis præstandis perpetuo (16) maneat (17).

§. 2. Item consultus de tali scriptura, *et tecum sint semper, volo.* Quæro, cum manumissi ab herede cum eo morati diu sint, sed ob (18) graviorem servitutem ab eo discesserint: an alimenta his debeantur, quæ negat se præstare, nisi (19) vice servitutis iis uteretur (20)? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, deberi.

De relictis puero vel puellæ. 1. *De pubertate.* 2. *De alimentis, quæ vivus præstabat.* 3. *De aqua.*

14. ULPIANUS [lib. 2. Fideicommissorum].

MEla ait, si puero (21) vel puellæ alimenta relinquantur, usque ad pubertatem deberi: sed hoc verum

(1) Adde *l.* 37. *in fin. supr. de legat.* 3.
(2) Acceptare, quid? vide *l.* 10. *in fin. supr. de annuis legatis.*
(3) *l.* 16. *infr. h. t.*
(4) *l.* 11. *infr. eod. l.* 18. §. 1. *infr. h. t.*
(5) Adde *l.* 3. §. 2. *supr. ubi pupill.*
(6) *l.* 10. §. 1. *supr. h. t.*
(7) *l.* 3. *Infr. de his, quæ pro non.*
(8) Ita legi potest, *l.* 8. §. 15. *in fin. supr. de transact. l.* 26 *supr. de pignorat. l.* 9. *supr. de annuis. l.* 4. *infr. de separationib. l.* 1. 2. *C. communia de legatis.* sed et pignus testamento recte contrahi, hinc colligitur, ut *l.* 8. §. 15. *vers. idem.supr. de transact. l.* 1. *C. commun. de leg.*
(9) *l.* 17. *in fin. supr. de annuis.*
(10) Vid. Guidon. Papium *decis.* 5. Imo non integra. *l.* 5.*supr. de tritico.*
(11) Legatum intelligitur translatum in alium cum onere suo. *vide l. legatum.* 24. *infr. de adimend. vel transf. leg.*
(12) *l.* 74. *supr. de legat.* 1. *l.* 32. *in fin. supr. de leg.* 2.
(13) Imo non recepit. *l. si tibi. infr. de adimend.* Ibi legatum translatum fuit in eundem, hic in alium.
(14) Imo non debentur post mortem. *l. Seio.* 10. *supr. de annuis legat.* Ibi legatum adjectum favore ejus, cum quo debet morari: hic, secus.
(15) *l.* 20. *in fin. infr. h. t.*
(16) Alimenta simpliciter relicta ab aliquo, etiam mortuo eo a quo sunt relicta, debentur legatario: perpetuo enim relicta intelliguntur, perpetuo, hoc est ad vitam ipsius legatarii.
(17) Imo non manet. Nam conditione injusta, casu deficiente, deficit legatum. *l. legatum.* 4. *C. de condit. insert. l. in testamento.* 31. *infr. de condit. et demonstr.* Ne dixeris, particulam hanc *quoad* non facere conditionem, *l.* 1. *C. de legat.* sed hoc speciale esse favore alimentorum.
(18) Morari qui cum aliquo jussus est legatarius, si facto adversari non potest cum eo morari, legatum non amittit. Facto, puta ob graviorem servitutem familiæ, malos mores, *ut hic.* adde *l. Mævia.* 13. *supr. de annuis. l. penult. ubi pupill.* mora heredis non nocet legatario conditionem inplere volenti.
(19) Plus et gravius est alimenta legatario offerre, ut eo vice servitutis utaris, quam ea offerre, ut in defuncti domo moretur: unde colligitur, morandi cum herede onus legatario seu alimentario adjectum hunc effectum parere, ut alimentarius quædam servitia præstet heredi, pro qualitate personæ, non jure servitutis, sed vice servitutis, *ut hic.* Porro alimentis uxori relictis in domo testatoris, uxorem heredibus viri operari cogi alii ajunt, alii negant, quod et honestius est. vide Bald. *l.* 1. *C. de legat.* adde *l. sicut patronus.* 48. *infr. de operis libert.*
(20) *Alimenta* sintne præstanda legatario in domo defuncti testatoris, an heredis, an ipsius legatarii. vide Roland. a Valle. 1.*cons.* 12. *num.* 9. adde *l.* 11. *C. com. utriusque jud.*
(21) *Puero* vel *puellæ* alimenta relicta non debentur usque ad pubertatem tantum, sed per totum vitæ tempus. Atqui *pueritia* pubertate finitur. *Pueri* appellatio hic non ætate certa præstationem alimentorum definit, sed indicat potius personam ea ætate tum affectam, nec legatum relinqui ob eam, vel ad eam usque ætatem tantum.

non est : tamdiu enim debebitur, donec testator voluit : aut si non patet quid sentiat, per totum (1) tempus vitæ debebuntur.

§. 1. Certe si *usque* (2) *ad pubertatem* alimenta relinquantur, si quis exemplum (3) alimentorum, quæ dudum pueris et puellis dabantur, velit sequi : sciat Hadrianum constituisse, ut pueri usque ad decimumoctavum (4), puellæ usque ad quartumdecimum annum alantur : et hanc formam ab Hadriano datam observandam esse, Imperator noster rescripsit. sed etsi generaliter pubertas non sic definiatur, tamen pietatis intuitu in sola specie alimentorum hoc tempus ætatis esse observandum non est incivile.

§. 2. Sed si alimenta, *quæ vivus præstabat*, reliquerit (5) : ea demum præstabuntur, quæ mortis tempore præstare solitus (6) erat : quare si forte varie præstiterit, ejus tamen temporis præstatio spectabitur, quod proximum mortis ejus fuit. Quid ergo, si cum testaretur minus præstabat, plus mortis tempore, vel contra? adhuc erit dicendum, eam præstationem sequendam, quæ (7) novissima (8) fuit.

§. 3. Quidam libertis suis, *ut alimenta*, *ita aquam* (9) *quoque*, *per fideicommissum reliquerat*. Consulebar de fideicommisso : cum in ea regione Africæ vel forte Ægypti res [agi] proponebatur, ubi aqua venalis (10) est. Dicebam igitur, esse emolumentum fideicommissi, sive quis habens cisternas id reliquerit, sive non : ut sit in fideicommisso, quanto (11) quis aquam sibi esset comparaturus : nec videri inutile esse fideicommissum, quasi (12) servitute prædii non (13) possessori vicinæ possessionis relicta. † Nam et (14) haustus aquæ, ut pecoris ad aquam appulsus, est (15) servitus personæ (16), tamen ei (17), qui vicinus non est, inutiliter relinquitur. † In eadem causa (18) erunt gestandi, vel in tuo uvas premendi (19), vel areæ (20) tuæ ad frumenta cæteraque legumina exprimenda utendi : hæc enim aqua personæ relinquitur.

De alimentis relictis a legatario. 1. De his, quæ testator præstabat.

15. Scævola [lib. 17. Digestorum].

A Filio herede codicillis Seiæ decem reliquit, et alumno his verbis : *Mævio infanti alumno meo quadringenta dari volo, quæ peto a te, Seia* (21), *suscipias, et usuras ei quincunces* (22) *in annum usque vicesimum ætatis præstes, eumque suscipias et tuearis.* Quæsitum est, an Seia postquam legatum suum acceperit, si nolit pecuniam alumno relictam suscipere, vel in suscipiendo ea cessaverit, onus (23) alimentorum ex die mortis testatoris compellenda sit adgnoscere? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, compellendam præstare : cum fideicommissum sit. † Idem quæsiit, an heres quoque Seiæ in annos viginti alimenta præstare debeat? Respondit, debere.

§. 1. Testator concubinæ mancipia rustica numero octo legavit, et his cibaria præstari jussit in hæc verba : *Eisque mancipiis, quæ supra legavi, cibarii nomine ab heredibus meis præstari volo quæ* (24) *me vivo accipiebant.* Quæsitum est, cum vivo testatore semper mancipia rustica tempore messium et arearum (25) delegata fuerint, et eo tempore cibaria ex ratione domini sui nunquam acceperint, excepto custode prædii : an heres ejus quoque temporis, id est, messis, et arearum, et cibaria concubinæ pro mancipiis rusticis præstare deberet? Respondit, eum, cujus notio est, æstimaturum. Claudius : merito : nam si eodem modo, quo apud testatorem fuerunt, et apud concubinam futura legavit, non debebuntur ejus temporis, de quo quæsitum est, cibaria : verum si velut in ministerium urbanum ab his transferentur, debebuntur.

§. 2. Titia decedens testamento ita cavit ; *omnibus libertis libertabusque meis cibaria et vestiaria, quæ* (26) *viva præstabam, dari præstarique volo.* Quæsitum est, cum tribus solis eo tempore, quo ea vixit, sicut rationibus continebatur, cibaria et vestiaria præstiterit : an heres ejus a cæteris quoque libertis conveniri possit ; an vero tribus tantum sit obnoxius, qui rationibus ipsius cibaria et vestiaria accepisse reperiuntur? Respondit, ab omnibus (27).

De morte heredis. 1. De his, quæ testator præstabat. De liberto paterno. 2. De legato generali et speciali. 3. De libertis communibus.

16. Idem lib. 18. Digestorum.

Alimenta et vestiaria libertis suis dedit : Quæsitum est, an quia nominatim a Moderato uno ex heredibus [dari] jussit testator, solus Moderatus debeat, non etiam post mortem Moderati heredes ejus? Respondit, et heredes (28) teneri.

(1) *l.* 8. *supr. de transact. l.* 68. *infr. ad l. Falcid.* Imo ultra vitam debentur. *l.* 4. *Supr. h. t.* Hic alimenta, ibi fundus ad alimenta relictus est. adde *l.* 8. §. *modus. supr. de transact. l. hered.* 68. *infr. ad l. Falc.*

(2) Usque ad pubertatem alimenta alicui relicta, pueris ad 18. puellis ad 14. annum præstabuntur.

(3) V. *l.* 12. *C. de sacr. eccl.*

(4) Pubertas plena favore alimentorum in masculo 18. in fœmina 14. anno finitur.

(5) Adeundus et consulendus Decius *ad l. certi condictio.* §. *si nummos. n.* 5. *si cert. pet.* et *ad rubr. extr. de constit.* Anchoranus *in tract. de mercat. part.* 1. *n.* 8. Bellonus. *lib.* 1. *supput.* c. 20. Mod.

(6) V. *l.* 34. *infr. de regul. jur.*

(7) Solitum facere dicimus, quod ultima vice facit. vox *solitus* etiam in una vice significationem suam ostendit.

(8) *l.* 6. *in fin. C. ne de statu defunct.*

(9) Aqua legari potest, *ut hic.* Imo alimentorum legato continetur. *l.* 1. *supr. h. t.*

(10) Aqua in Africa et Ægypto venalis. adde *l.* 1. *supr. h. t.*

(11) Aquam qui legat, aquæ pretium legat, *ut hic.* Imo ipsa specie debetur. *l.* 8. §. *si cui non nummus.* 24. *supr. de transact.*

(12) Id est, hoc prætextu, quod servitus prædii legari non possit ei, qui vicinam possessionem non habet. Aquam enim qui hic legat, non servitutem legat, sed debitum personale.

(13) Seu domino. *l.* 1. *Supr. comm. præd.*

(14) Al. *etsi.* male.

(15) Interdum scilicet

(16) Imo jus hauriendi, non personæ, sed prædii est. *l.* 1. §. 1. *l.* 20. *in fin. supr. de servit. præd. rustic.*

(17) *l.* 38. *l.* 39. *Supr. de servit. præd. urban.*

(18) Inutiliter legabitur.

(19) Pomum decerpendi, cœnandi, spatiandi. *l.* 8. *Supr. de servit. aucupandi. l.* 16. *supr. de præd. rustic.*

(20) V. quæ scripsi ad *l. ult. C. de servit.* et Festum.

(21) Executrix testamenti fœmina esse potest. vide Pekium. c. 20. *de test. conjugum.*

(22) De quibus v. *l.* 17. *supr. de usuris.*

(23) *l.* 5. §. 1. *supr. de leg.* 2.

(24) Relativum hoc suum antecedens limitat, et tempore, et quantitate. *Bart.*

(25) Vid. Revard. *conjectan. lib.* 2. *cap.* 2. et quid sit area. *l.* 14. *in fin. supr. h. t.* Ans.

(26) Hoc relativum limitat suum antecedens, non alia. *Bart.*

(27) *l.* 19. *in fin. infr. eod.*

(28) Adde *l.* 2. *in fin. l.* 10. *supr. h. t.* Legata relicta ab herede debentur ab herede heredis. *Bart.* non tantum libertates.

*

§. 1. Libertis (1) libertabusque, item quos quasque testamento codicillisve manumiserat, *alimenta Commoda, quæ viva præstabat, dari jusserat: item omnibus libertis libertabusque fundos.* Quæsitum est, an ad ea legata admitteretur liberti paterni libertus (2), cui scribere solebat ita, *ἀπὸ Ρυφίνης ἡμετέῳ ἀπελευθέρῳ*, id est, *Rufina prognato liberto nostro:* epistola (3) etiam emissa ad Ordinem Civitatis, unde oriunda erat, petierat *uti publice, quod medicus erat, salaria ei præstarentur*, manifestando (4) literis suis, *cum suum esse libertum* (5)? Respondit, eum, cujus notio est, æstimaturum: ut si quidem viva ea, et ei præstabat, nihilominus ad fideicommissum admitteretur: aliter vero non.

§. 2. Basilicæ libertæ decem dedit, quam apud Epictetum et Callistum libertos esse voluit, *ut, cum fuerit Basilica annorum vigintiquinque, cum usuris quincuncibus* (6) *restitueretur, ita ut ex usuris aleretur, prout ætatem ampliaverit:* Quæsitum est, an ex alio (7) capite, quo generaliter libertis libertabusque cibaria et vestiaria et habitationem reliquit, etiam Basilicæ deberetur? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non (8) deberi, nisi hoc quoque ei datum probaretur. Claudius: Quia destinaverat alimentis ejus usuras pecuniæ, quas specialiter ei prælegaverat.

§. 3. Qui societatem omnium bonorum suorum cum uxore (9) sua per annos amplius quadraginta habuit, testamento eandem uxorem, et nepotem ex filio, æquis partibus heredes reliquit, et ita cavit: *item libertis meis* (10), *quos vivus manumisi, ea quæ præstabam.* Quæsitum est, an et qui eo tempore, quo societas inter eos permansit, manumissi ab utrisque, et communes liberti facti sunt, ea quæ a vivente percipiebant, solida ex fideicommisso petere possint? Respondit, non amplius quam quod vir pro (11) sua parte præstabat, deberi.

De servis testatoris.

17. Idem lib. 19. Digestorum.

SErvos ad custodiam (12) templi reliquerat, et his ab herede legaverat his verbis: *Peto, fideique tuæ committo, ut des præstes in memoriam meam pedissequis* (13) *meis, quos ad curam templi reliqui, singulis menstrua cibaria* (14), *et annua vestiaria certa.* Quæsitum est, cum templum nondum (15) esset extructum: ex die mortis, an vero ex eo tempore, quo templum explicitum fuerit, percipere servi debeant legatum? Respondit, officio Judicis heredem compellendum servis (16) relicta præstare, donec templum extrueretur.

Si specialiter in testamento, deinde generaliter codicillis relictum sit. 1. De tempore quo non est facta interpellatio. 2. De morte ejus, qui certo ætatis suæ anno rogatus er t præstare. 3. De deminutione relictorum in testamento. 5. De onere morandi in aliquo loco.

18. Idem lib. 20. Digestorum.

LIbertis, quos (17) testamento manumiserat, alimentorum nomine menstruos decem legaverat: deinde (18) codicillis generaliter omnibus libertis menstruos septem, et annuos vestiarii nomine denos legavit. Quæsitum est, [an] et ex testamento, et ex codicillis, libertis fideicommissum heredes præstare debeant? Respondit, nihil (19) proponi, cur non ea quæ codicillis data proponerentur, præstari deberent: nam ab his, quæ testamento cibariorum nomine legata essent, recessum est propter ea, quæ codicillis relicta sunt.

§. 1. Manumissis testamento cibaria annua, *si cum matre morabuntur*, per fideicommissum dedit: mater filio triennio supervixit, neque (20) cibaria, neque vestiaria eis præstitit, cum in petitione fideicommissi liberti cessarent: sed et filia, posteaquam matri heres extitit, quoad vixit, annis quatuordecim interpellata de iisdem solvendis non est. Quæsitum est, an post mortem filiæ a novissimo herede petere possint, et tam præteriti (21) temporis, quam futuri, id, quod cibariorum nomine et vestiarii relictum est? Respondit, si conditio extitisset, nihil proponi, cur non possent.

§. 2. Ab heredibus Stichum manumitti voluit (22), eique, *si cum Seio moraretur*, cibaria et vestiaria præstari a Seio: deinde hæc verba adjecit: *Te* (23) *autem, Sei, peto, ut cum* (24) *ad annum vicesimumquintum perveneris, militiam ei compares: si tamen te ante non reliquerit.* Quæsitum est, Sticho statim libertatem consecuto, prius autem defuncto Seio, quam ad annum vicesimumquintum perveniret: an ab his, ad quos bona Seii per-

(1) Fideicommisso relicto, libertas datur manumissis per fideicommissum, et libertorum libertis, *l.* 2. *supr. h. t.* sed et iis, qui manumissi testamento. vide Paul. 4. *sentent.* 1. §. 16.

(2) Libertorum heredis appellatione, libertus liberti continetur, quem testator ut suum agnovit.

(3) Testatoris voluntas probari potest, et declarari ex alia scriptura ejusdem testatoris: puta epistolis ejus, *ut hic.* de quo vide plura apud Manticam. 12. *de conjecturis* 16. *n.* 19.

(4) Voluntas defuncti ex ejus scriptura probatur, *l.* 15. *in fin. supr. h. t. l.* 34. *supr. de negot.*

(5) Medicinam exercebant etiam liberti, *l.* 25. §. 2. *l.* 26. *Infr. de oper. libert. l.* 41. §. 6. *infr. de fideicomm. lib.* ut et servi. dixi ad *l.* 1. §. 5. *C. de communi servo manumiss.*

(6) De quibus v. *l.* 15. *supr. h. t. et l.* 17. *supr. de usuris.*

(7) Clausula generalis in legato non reiterabili (veluti alimentorum) non refertur ad ea de quibus specialiter non est cautum, *ut hic.* secus in iterabili. *l.* 19. §. 1. *Supr. de annuis.*

(8) *l.* 20. *Infr. h. t.* Imo debetur. *l. Titia.* 19. §. *qui Marco.* 1. *supr. de ann. leg.* Hic legatum, quia alimentorum est, iterari non potest. Vel dic, ibi legati diversas causas esse: hic unam et candem.

(9) Societas omnium bonorum haberi potest cum uxore. facit. *l.* 1. *supr. de ritu.* Imo omnis contractus præter donationem potest cum eadem iniri: dixi ad *l.* 31. §. 3. *supr. de donat. int. vir.*

(10) Appellatione *suorum* libertorum, intelliguntur etiam communes. *l.* 74. *supr. de leg.* 3.

(11) *l.* 5. *in fin. supr. de legat.* 1.

(12) Templi custodiam servis interdum testatores mandabant: etquidem custodiam, *ut hic.* curam vero, ut *Infr. h. t.* adde *l.* 35. *Infr. de liberali causa.*

(13) Pedissequis nostris legare possumus. adde *l.* 65. *supr. de legat.* 2.

(14) *l.* 113. §. 1. *supr. de legat.* 1.

(15) Templo quod non est, sed esse potest, potest relinqui. *Bart.* vide quæ scripsi ad *l.* 5. §. 2. *C. de necessariis servis heredibus instit.*

(16) Servi, licet sint incapaces, tamen in causa alimentorum admittuntur. *Bart.*

(17) *l.* 100. *supr. de legat.* 1. *l.* 23. *in fin. supr. de servit. præd. urb.*

(18) Codicillis generalibus verbis conceptis, minuuntur relicta in testamento facta, *ut hic.* at non ea, quæ relicta in testamento ad pias causas. Tiraq. 19. *in privil. piæ causæ.* Imo generalis clausula ultimæ voluntatis edicta, specialiter antea relicta, hic minuit. vide quæ scripsi ad *l.* 16. §. 2. *supr. eod.*

(19) *l.* 19. *infr. h. t.*

(20) Alimenta debita non soluta, possunt peti tam præterita quam futura. *Bart.* et quidem eodem libello. *l.* 35. *supr. de judic. l.* 1. *C. de fideic.*

(21) *l.* 10. §. 1. *supr. h. t.*

(22) Testator.

(23) *Al.* A te.

(24) Adde et vide *l.* 16. *infr. de manum. testam.*

venerunt, militia Sticho comparari debet; et si placet deberi, utrum statim militia comparanda sit? an eo tempore, quo Seius annum vicesimumquintum expleturus fuisset, si supervixisset? Respondit, cum placeat comparandam: non (1) ante deberi (2), quam id tempus cessisset.

§. 3. Posthumis heredibus institutis, et patre, et matre: et substitutione facta actores manumisit, et peculia eis legavit, et annua, et certis libertis suis legata, et aliis exteris plura: deinde post testamentum factum nata filia, codicillis ita cavit, *Si quid testamento, quod ante* (3) *hoc tempus feci, legavi cui, dari volui: peto ab his, uti tertiam partem Petinæ filiæ meæ reddant.* secundis autem tabulis facta pupillari substitutione, impuberibus libertis, quibus a parentibus libertates dedit, eo amplius alterum tantum, quantum in numerato, præter cibaria et vestiaria dari voluit: Quæsitum est, cum supervixisset filia testamento aperto et codicillis, postea autem decesserit, et fideicommissum datum ei de restituenda parte tertia ad heredes suos transmiserat: an etiam cibariorum et vestiariorum tertiæ partes ei per fideicommissum datæ esse videantur? Respondit, non (4) videri.

§. 4. Idem quæsiit, an eorum quæ codicillis per fideicommissum relicta sunt, tertiæ partes ad filiam pertinere deberent? Respondit, non deberi. Idem quæsiit, an alterum tantum a substitutione legatum, deducta tertia parte quantitatis legatorum testamento datorum, computari debeat: ut duæ partes quantitatis debeantur, præter codicillos, quibus tertiam partem codicillis legatorum ad filiam suam pertinere voluit? Respondit, integrum (5) ex tabulis substitutionis deberi.

§. 5. Cibaria et vestiaria per fideicommissum dederat, et ita adjecerat, *quos libertos meos, ubi corpus meum positum fuerit, ibi* (6) *eos morari jubeo, ut per absentiam filiarum mearum ad sarcofagum* (7) *meum memoriam* (8) *meam quotannis celebrent.* Quæsitum est, uni ex libertis, qui a die mortis neque ad heredes accesserit, neque ad sepulchrum morari voluerit, an alimenta præstanda sint? Respondit, non præstanda (9).

De cibariis et aliis quæ testator præstabat.

19. IDEM [lib. 22. Digestorum].

TEstamento ita cautum fuit: *Libertis meis cibaria, quæque alia præstabam, ab heredibus meis præstari volo:* unus ex libertis, ex (10) voluntate patroni, negotii sui gratia, quadriennio ante diem mortis abfuit: ex hac causa cibaria, quæ antea acceperat, mortis tempore non accepit: cui tamen liberto eodem testamento patronus, sicut et aliis, quos vivus manumiserat, legatum quinque dederat. Quæsitum est, an isti quoque cibaria, et reliqua, quæ cæteris libertis legata sunt, debeantur? Respondit, cur (11) non?

De legato speciali et generali. 1. *De contubernali et liberis.* 2. *De relicto a legataria.* 3. *De conditione implenda.*

20. IDEM lib. 3. Responsorum.

STichus *nutricis* (12) *meæ nepos liber esto: cui decem aureos annuos dari volo:* qui deinde, interpositis nominibus (13), eidem Sticho (14) *contubernalem* (15) *ejus et liberos legavit, iisque quæ vivus præstabat:* deinde alio capite *libertis omnibus, quæ vivus præstabat*, dari jussit. Quæro, an Stichus, præter suum legatum, et alimenta percipere possit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non posse.

§. 1. Item *cum alimenta libertis utriusque sexus reliquerit a Republica, et ex prædiis, quæ ei legavit, dari voluisset*, Quæro, Sticho contubernali et liberis utrum ab herede instituto, an a Republica diaria et vestiaria, quæ vivus dabat, præstari deberent? Respondit, posse benigna (16) voluntatis interpretatione dici, iis quoque a Republica præstanda.

§. 2. Titia usumfructum fundi legavit Mævio, ejusque fidei commisit, *ut ex reditu fundi præstaret Pamphilæ et Sticho annuos centenos nummos, quoad vivent* (17). Quæro, an mortuo Mævio, heres alimenta debeat? Respondit, nihil proponi, cur debeat præstari ab herede Titiæ: sed nec ab herede legatarii; nisi id testator manifeste probetur voluisse etiam finito (18) usufructu præstari; si modo id quod ex usufructu receptum esset, ei rei præstandæ sufficeret.

§. 3. Mater filio herede instituto, per fideicommissum libertatem Pamphilo servo dedit: eidem cibariorum nomine legavit quinos aureos, et vestiarii in singulos annos quinquagenos, si cum filio ejus moretur. Quæro, filio defuncto (19), an alimenta debentur? Respondit, si conditioni paruisset, deberi et post mortem.

(1) Imo ante, *l.* 62. *in fin. infr. ad. SC. Treb.*

(2) Et ita tempus certæ ætatis conditionem facit. *l. si scriptum.* 16. *Infr. de manumiss. testam.* An hic certum fuit testatorem dici adjectione, conditionem adjecisse, ut vult Jacobus Aretinus? An hic tempus adjicitur onerato, ibi honorato?

(3) Deminutio lagatorum relictorum in testamento, non pertinet ad legata nec ad alimenta relicta supra in codicillis, vel in tabulis pupillaribus. *Bart.*

(4) Imo videtur: et hæc clausula refertur ad omnia relicta. *l. talis scripturæ.* 30. *supr. de legat.* 1. hic specialis est favor alimentorum.

(5) Imo non integrum, sed ea quæ sunt relicta in codicillis, *d. l. talis.* ibi simpliciter adjecit, quæ legavit: hic legavit, quæ in codicillis.

(6) Nota genus legati. adde *l.* 71. §. 2. *infr. de cond. et demonstr.*

(7) *Sarcofagus*, de quo *l.* 17. *supr. de religiosis. l.* 6. *de sepulchro violato. C. Theod.* dicitur autem ἐκ τῦ τὴν σάρκα φαγεῖν, fiebatque hujusmodi sepulchrum ex lapide fissili, corpora celerrime consumente, qui in Troade pluribus locis nascebatur. vide 16. Isid. 4.

(8) Defunctorum et mortuorum memoriam Ethnici quotannis sacrificii quodam genere celebrare soliti. Sacra illa anniversaria erant.

(9) Causa dubitandi erat, quod hujusmodi legatum est species servitutis. *d. l.* 71. Dicendum est autem hoc locum non habere in alio, quam in libertis.

(10) Absens propter negotia testatoris ut præsens debet alimenta percipere. *Bart.*

(11) *l.* 15. *in fin. l.* 18. *supr. h. t.*

(12) Vide ad hanc leg. Augustin. *lib.* 3. *emendat. cap.* 1. Ans.

(13) An quia certa nomina adsignavit, ex quibus solutionem fieri voluit, ut putat Accursius?

(14) Et idem Sticho etc. Anton. August. 3. *emend.* 2.

(15) Contubernales servorum uxores. vide apud Anton. August. 3. *emend.* 2. adde *l.* 41. §. 2. *supr. de legat.* 3. *l.* 41. §. 15. *infr. de fideicomm. lib.*

(16) Qua in re consistit benigna hæc interpretatio? An quod olim non poterat a legatario legari, ut putat Accursius? An quod contubernali et liberis non relinquit libertatem expresse, et tamen ii continentur appellatione libertorum, ut vult Jacobus de Aretio?

(17) Quoad viveret. *Hal.* adde *l.* 19. *supr. de annuis.*

(18) Cum finitur legatum, finitur quoque onus ei adjectum, nisi aliud voluntate testatoris appareat. *Bart.*

(19) *l.* 13. §. 1. *supr. h. t. l.* 20. *supr. de annuis. l.* 1. *C. de legat.*

De diariis vel cibariis.

21. Ulpianus lib. 2. Fideicommissorum.

DIariis (1), [vel cibariis] relictis: neque habitationem, neque vestiarium, neque calciarium deberi palam est: quoniam (2) de cibo tantum testator sensit.

De quantitate non adscripta. 1. *Si is, qui debet alimenta, vineas alimentario reliquerit, uti habeat, unde se pascat.*

22. Valens lib. 1. Fideicommissorum.

CUm alimenta per fideicommissum relicta sunt; non (3) adjecta quantitate, ante omnia inspiciendum est, quæ defunctus solitus fuerat ei præstare: deinde, quid cæteris ejusdem ordinis reliquerit: si neutrum apparuerit, tum (4) ex facultatibus (5) defuncti, et caritate (6) ejus, cui fideicommissum datum erit, modus statui debebit.

§. 1. Qui fratris sui libertis alimenta debebat (7), is testamento vineas cum hac adjectione reliquerat, *ut habeant, unde se pascant*: Si pro alimentis vineas reliquisset, non aliter eis ex fideicommisso causa eas præstari debere, quam si testamenti obligatione heredes liberassent: aut, si id omissum fuisset, et postea ex testamento agerent, doli mali exceptione tutum heredem futurum: scilicet si non minus valent vineæ, quam alimentorum æstimatio: illam autem adjectionem, *ut habeant, unde se pascant*, magis ad causam prælegandi, quam ad usumfructum constituendum pertinere.

De aliquo educando. De alimentorum appellatione.

23. Paulus lib. 4. ad Neratium.

ROgatus es, *ut quendam educes* (8): ad victum necessaria ei præstare cogendus es. Paulus: cur plenius est alimentorum legatum, ubi dictum est et vestiarium et habitationem contineri? Imo ambo exæquanda sunt.

TIT. II.

DE (9) AURO, ARGENTO, MUNDO (10), ORNAMENTIS, UNGUENTIS, VESTE VEL VESTIMENTIS ET STATUIS LEGATIS.

De legato generali et speciali. 1. *De pondere.*

1. Pomponius lib. 6. ad Sabinum.

SI alii *vestimenta*, alii (11) *vestis muliebris* separatim legata sit: detractis muliebribus et ei adsignatis, cui specialiter legata sunt, reliquum alteri debetur. † Idem est, cum alteri mundus muliebris, alteri argentum omne legatum esset, de argento, quod in mundo esset.

† Item si duæ statuæ marmoreæ (12) tibi, et deinde omne marmor legatum esset, præter duas nulla statua marmorea legata est tibi.

† Idem, urbanis servis tibi legatis, si mihi dispensator legatus sit.

§. 1. Cui certum pondus (13) argenti dare heres jussus sit, ei pecuniam numeratam dando jure ipso (14) liberatur, si in ea pecunia eadem æstimatio fuerit: quod (15) ita verum est, si non certum genus (16) argenti legatum sit.

De uxoris causa paratis et divortio.

2. Africanus lib. 2. (17) Quæstionum.

QUi tibi mandaverat, ut ornamenta in usum uxoris suæ emeres, eidem uxori (uti adsolet (18)) legavit; quæ ejus causa parata erunt; tu deinde post (19) mortem mandatoris, ignorans eum decessisse, emisti: non debebuntur mulieri: quoniam ea verba (20) ad mortis tempus referuntur. At si vivente testatore, muliere autem mortua, emeris: non ineleganter dicetur, inefficax (21) hoc legatum esse, quando non possit vere dici, ejus causa paratum videri, quæ prius decessit. † Eadem dicenda erunt, et si vivat quidem mulier, sed diverterit: et quæratur, an post empta ei debeantur; quasi non videantur uxoris causa parata?

3. Celsus lib. 19. Digestorum.

UXori legavit, *quæ ejus causa parata sunt*, et ante mortem divortit (22): non deberi, quia adempta videantur, Proculus ait. nimirum facti quæstio est: nam potest nec repudiatæ adimere voluisse.

De lanis purpureis.

4. Paulus lib. 54. ad Edictum.

CUm quidam libertum suum in Asiam (23) misisset ad purpuras (24) emendas, et testamento uxori suæ lanam purpuream legasset: pertinere ad eam, si quam purpuram vivo eo libertus emisset, Servius respondit.

De testatricis causa paratis.

5. Africanus lib. 2. Quæstionum.

APud Phuphidium (25) Quæstionum libro secundo ita scriptum est: *Si mulier mandaverit tibi, ut sibi unguentiones usus sui causa emeres: si tu post mortem ejus*,

(1) Diaria quotidiani victus: alio intellectu hæc vox significat erogationes annonarum, sportulas et salaria, (de quibus vid. Nov. 57.) quæ militibus dabantur. Cicero 8. *ad Atticum*. 22. Cæsar 3. *de bell. civili*. Quidam legunt *ciariis*, alii *vivariis*, alii *vestiariis*, quos improbat Accursius.

(2) Imo quia de cibo testatur, semper habitatio et vestiarium debentur: Victus enim verbum hæc omnia comprendit. *l. ult. infr. h. t. l.* 43. *l.* 44. *infr. de verb. sign.*

(3) *l.* 14. *supr. de annuis.*

(4) Si alimenta simpliciter legantur, debentur arbitrio boni viri, inspectis his circumstantiis.

(5) An hoc innuitur, bona defuncti vendi oportere, ut alimenta præstentur, si fructus non sufficiunt? Proprietas vendi non debet, sed ex quantitate facultatum, alimenta præstanda. *l. Imperat.* 50. *infr. ad SC. Treb.*

(6) Modus alimentorum ex facultatibus defuncti et caritate fideicommissarii statui debet. vide quæ scripsi ad *l.* 12. §. 4. *Supr. de usu*

(7) Compensandi animo, si quid cui relinquit debitor, legatarius id petere non poterit, nisi heredem liberet: quo omisso doli mali exceptione repellitur.

(8) Idem est, gravare heredem, *ut aliquem educet*, et ab eo alimenta relinquere.

(9) Vide Lazarum Bayfium *de re vestiaria*. Cujac. *lib.* 10. *observat. cap.* 17 *et* 18. Aulum Gellium *N. t. attic. lib.* 4 *cap.* 1. Cælium Calcagninum *lib.* 3. *epist.* 1. Mod.

(10) Κοσμίων verbo Græci hic videntur comprehendere et mundum, et ornamentum. 44. *Eclog.* 15. *l.* 8. *l.* 13. *l.* 25. §. *l.* 30. *l.* 32. §. 6. *l.* 39. *infr. h. t.*

(11) Vestis muliebris, vestimenti: argentum muliebre, mundi muliebris: statuæ marmoreæ, marmoris: dispensator, urbanorum servorum appellatione continentur. Legato earum specierum generi legato derogatur.

(12) *l.* 100. §. 1. *supr. de legat.* 3.

(13) Pondus argenti in genere qui debet, liberatur æstimationis solutione.

(14) *Al.* ipso.

(15) Dixi *l.* 9. *l.* 35. §. 1. *Infr. h. t.*

(16) Vel species. *l.* 9. *Infr. h. t.*

(17) Vide Cujac. 2. *ad Afric.*

(18) Maritus ita vulgo uxori legat. *l.* 45. *Supr. de legat.* 3

(19) Jus caducum tunc. *vid. l. un. C. de caducis.*

(20) Id est, particula *erunt*. *l.* 2. *Infr. de reg. Catoniana*

(21) Vide in hunc locum Cujacium *ibid.* et 19. *obs.* 17. *in pr.*

(22) *l.* 49. §. *penult. supr. de leg.* 3.

(23) Forte Tyrum, quæ purpura conchyliisque fuit nobilissima civitas. vid. § 33 *in fin. Instit. de actionib.* Cujac. 10. *observ.* 17.

(24) Tyrias scil. c. Cujac. *ibid.*

(25) De Phuphidio, aut Fufidio v. Cujac. 1. *observ.* 9. Fit etiam mentio in *l.* 29. *supr. de reb. auct.*

cum putares eam vivere, *emeris*: *Atilicinus negat esse legatos ei*, *cui mulier ita legaverit*: Ornamenta, quæ (1) mea causa parata sunt eruntve: *non enim ejus causa videri parata esse*, *quæ jam mortua ea empta fuerint*.

De solutione vel mutatione rei relictæ. 2. De porticu et imaginibus.

6. MARCELLUS libro singulari Responsorum.

SEia ex herede Publio Mævio ita legavit: *Antoniæ Tertullæ* [*do*] *lego auri pondo tot*, *et unionem* (2) *cum hyacinthis*: postea unionem solvit (3), neque (4) ullum mortis tempore inter ornamenta sua unionem reliquit. Quæro, an heres ex causa fideicommissi æstimationem rei quæ in hereditate non est, præstare debeat? Marcellus respondit, non debere.

§. 1. Item quæro, si probari possit, Sciam uniones et hyacinthos quosdam in aliam speciem ornamenti, quod postea pretiosius fecit additis aliis gemmis et margaritis, convertisse: an hos uniones vel hyacinthos petere possit, et heres compellatur ornamento posteriori eximere, et præstare? Marcellus respondit, petere non posse: nam (5) quid fieri potest, ut legatum vel fideicommissum durare existimetur: cum id quod testamento dabatur in sua specie (6) non permanserit: nam quodammodo extinctum sit: ut interim omittam, quod etiam dissolutione ac permutatione tali, voluntas quoque videatur mutata.

§. 2. Lucius Titius testamento ita scripsit, *Heredem meum volo*, *fideique ejus committo*, *ut in patriam* (7) *meam faciat porticum publicam*, *in qua poni volo imagines* (8) *argenteas*, *item marmoreas*. Quæro, an legatum valeat? Marcellus respondit, valere: et operis, cæterorumque, quæ ibi testator poni voluerit, legatum ad patriam pertinere: intelligi enim [potuit], aliquod civitati accedere ornamentum.

De verbo, meum.

7. PAULUS lib. 8. ad Plautium.

SI ita esset legatum, *Vestem meam*, *argentum meum*, *damnas esto dare*: id legatum videtur, quod (9) testamenti (10) tempore fuisset: quia præsens tempus semper intelligeretur, si aliud comprehensum non esset. nam cum dicit, *Vestem meam*, *argentum meum*: hac (11) demonstratione *meum* (12) præsens non futurum (13) tempus ostendit. † Idem est et si quis ita legaverit, *servos meos*.

De legato, *vestem*, *mundum*, *ornamentaque muliebria.*

8. IDEM lib. 9. ad Plautium.

PLautius: mulier ita legavit, *Quisquis mihi heres erit*, *Titiæ vestem* [*meam* (14)], *mundum*, *ornamentaque muliebria damnas esto dare*. Cassius ait, si non apparet, quid sensisset, omnem (15) vestem secundum verba testamenti legatam videri. Paulus: idem Javolenus scribit, quia verisimile est (inquit), testatricem tantum ornamentorum universitati derogasse, quibus significationem muliebrium accommodasset: accedere eo, quod illa demonstratio, *muliebria*, neque vesti neque mundo applicari, salva ratione recti (16) sermonis potest.

De pondere.

9. MODESTINUS lib. 9. Regularum.

CUm certum auri vel argenti pondus legatum est, si non (17) species (18) designata sit: non materia, sed pretium (19) præsentis temporis præstari debet.

De uxoris causa paratis. De falsa demonstratione.

10. POMPONIUS lib. 5. ad Quintum Mucium.

QUintus Mucius ait: Si paterfamilias uxori vas, aut vestimentum, aut quippiam aliud ita legavit, *quod ejus causa emptum paratumve esset*: id videtur legasse, quod (20) magis illius quam communis usus causa, paratum esset. Pomponius: sed hoc verum est, non solum si ipsius viri et uxoris [communis (21) usus], sed etiam si liberorum ejus, aut alterius alicujus communis usus fuerit: id enim videtur demonstrasse, quod proprio usui uxoris comparatum sit. Sed quod Quintus Mucius demonstrat, vas, aut vestimentum, aut quid aliud: efficit ut falsa sint, quæ subjecimus. multum enim interest, generaliter an specialiter legentur hæc. nam si generaliter (veluti ita, *quæ uxoris causa comparata sunt*) vera est illius definitio: si vero ita scriptum fuerit, *vestem illam purpuram*, ut certa demonstraret (licet adjectum sit, *quæ ejus causa empta paratave essent*: licet neque empta, neque parata, neque in usum ei data sint) legatum omnimodo valet: quia certo (22) corpore legato, demonstratio (23) falsa posita non (24) perimit legatum; veluti si

(1) *l.* 2. *Supr. h. t.*

(2) Vide quæ dixi *l.* 19. §. *pen. Infr. eod.*

(3) Rei legatæ a suo principali separatio, legatum extinguit. Ne homini putes cum Accursio, unionem solutum esse legatario, solutionem unionis hoc loco ita accipimus, ut de linea demptus fuerit et detractus; eoque sensu accipitur in *l.* 25. §. 11. *infr. h. t.* nisi solutum unionem velis interpretari, aceto liquefactum: quod et fieri vi aceti potest. 8. Vitruv. 3. 23. Plin. 1. et 9. *cap.* 5. Macrob. 3 *Saturn.* 7. 9. Valer. 1. Suet. in *Caligul.* 2. Brisson. *sect.* 10 quod etsi factu facile, hic tamen minus convenire suspicio est.

(4) Vide *l.* 106. *infr. de verb. obligat.*

(5) *Al.* neque enim fieri posse.

(6) Mutata namque forma, prope interimitur rei substantia. *l.* [illegible] §. 3. *Supr. ad exhib.*

(7) *Al.* patria mea.

(8) *l.* 38. *in fin. infr. h. t. l.* 7. *vers. ad auctoritatem scribentis. Supr. de annuis.*

(9) *Meum et tuum* futura non continet, sed præsentia tantum, [illegible] *hic.* unde notant, collatis privilegiis alicui Academiæ, alteri ea privilegia, quæ in præsenti tunc fuerunt concessa intelligi, non futura. et post Guilielmum Cuneum notat Corsetus *singulari* meus. [illegible] Beroum *quæst.* 20.

(10) Imo, ea vestis debetur, quæ die legati cedente testatoris est. [illegible] 28. *Supr. de instructo. et l.* 10. *Supr. de legat.* 2. vide decisiones Capellæ Tholosanæ, *decis.* 190.

(11) Negat tamen Molinæus, 1. *consuetud. glos.* 5. *num.* 17 fieri restrictionem ad tempus testamenti, vi hujus particulæ, *meum*: sed ex vi et natura dispositionis, quæ est præsentis temporis.

(12) Adde *l.* 19. *infr. de reb. dub.* adde *l.* 5. *in fin. Supr. de legat.* 1. Roland. a Valle. 4. *cons.* 39.

(13) Imo, et eam significat, quam in usus suos habuit. *l.* 25. §. 6. *infr. h. t.*

(14) Hanc particulam, *Meam*, expungit Cujac. 10. *observ.* 17. Goth. Adde Anton. Augustin. *emendat. lib.* 1 *cap.* 6. Ans.

(15) *l.* 23. *infr. eod.*

(16) Recti sermonis ratio servanda. vid Cujac. 17. *obs.* 16. et quæ notavi ad *l.* 4. *C. de arbitr.*

(17) *l.* 1. *in fin. Supr. h. t.*

(18) Certum genus argenti. *l.* 6. *Supr. h. t.*

(19) *l.* 35. *infr. eod.*

(20) Nostrum id proprie esse dicitur, quod omnino ex parte nostrum est, cujus nulla pars est alii communis.

(21) Non igitur uxoris causa paratur, quod ipsius et absentis causa paratur. *Bart.*

(22) De incerto vide *l.* 85. *Supr. de legat.* 3.

(23) Vid. *l.* 33. *Infr. de condit. et demonstr.*

(24) Cur non perimit? sufficit certum corpus designatum esse, licet impropriis verbis demonstretur.

ita sit scriptum, *Stichum quem ex venditione Titii emi:* nam si neque emit, aut ex alia venditione emit, legatum nihilominus valet. Plane si ita legatum fuerit, *Vas* (1), aut *vestimenta:* [aut] *quæ uxoris causa parata sunt:* tunc æque erit vera Quinti Mucii sententia. quo casu sciendum est, etiam si alienæ res hæ fuerint, quas putavit (2) testator suas esse, heredem teneri, ut eas det.

De auro, gemmis, margaritis, quæ in eo auro sunt.

11. PROCULUS lib. 5. Epistolarum.

SI quis legaverit aurum, gemmas, margaritas (3), quæ (4) in eo auro essent: etiam id aurum, cui neque gemmæ neque margaritæ inessent, legasse videtur.

De imagine.

12. PAPINIANUS lib. 17. Quæstionum.

SI imaginem (5) legatam heres (6) derasit, et tabulam solvit: potest dici, actionem ex testamento durare: quia legatum imaginis, non tabulæ (7) fuit.

De carrucha cum mulis. De veste.

13. SCÆVOLA lib. 15. Digestorum.

UXori quis legavit his verbis: *Mundum muliebrem omnem, ornamenta, et quidquid vivus dedi, donavi, ejus causa* (8) *comparavi, confeci: id omne dari volo.* Quæsitum est, an carrucha dormitoria (9) cum mulis (10), cum (11) semper uxor usa sit, ei debeatur? Respondit, si ejus usus causa habita esset, deberi (12). † Idem quæsiit, an ex eadem clausula vestis, quam ancillis, vel lecticariis (13) ejusdem uxoris suæ comparaverat vel fecerat, præstanda esset? Respondit, præstandam (14).

De statua.

14. POMPONIUS [lib. 5. ad Sabinum].

SI statuam legavero, et postea ex alia statua brachium (15) ei adjecero (16): omnimodo statua a legatario vindicari potest.

De proprietate, usufructu, fideicommisso.

15. SCÆVOLA lib. 15. Digestorum.

SPecies auri et argenti Seiæ legavit, et ab ea petiit in (17) hæc verba: *A te, Seia, peto, ut, quidquid tibi specialiter in auro, argento, legavi, id cum morieris reddas, restituas illi et illi vernis* (18) *meis: quarum rerum ususfructus, dum vives, tibi sufficiet.* Quæsitum est, an ususfructus auri et argenti solus legatariæ debeatur? Respondit, verbis quæ proponerentur (19), proprietatem (20) legatam addito onere fideicommissi.

De verbo, servare.

16. IDEM lib. 18. Digestorum.

FIliam in potestate patris manentem mater scripsit heredem, eique patrem Mævium substituit, et ita scripsit: *Quisquis mihi heres erit, fidei ejus committo, uti ornamenta mea omnia, aurum, argentum, vestimenta, quibus ego usa sum, ne veneant, et filiæ meæ reserventur* (21). Quæsitum est: cum, filia recusante, pater ex substitutione heres extitisset, et intestato decessisset, filia autem bonis ejus abstinuerat: an fideicommissum petere possit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, videri patris utiliter fidei commissum. Claudius: Quoniam verbo *servandi*, quod scriptum est, videtur in id tempus (22) dilatum fideicommissum, quo (23) sui juris futurus esset is, cui dabatur.

De his, quæ alii rei juncta sunt.

17. ULPIANUS lib. 21. ad Sabinum.

SI gemma ex annulo legetur, vel aliæ materiæ junctæ, vel emblemata (24): recte legantur, et separantur, et præstanda sunt.

De eo, quod testator quasi domino jussit reddi. 2. De speciebus in hereditate inventis, vel non.

18. SCÆVOLA [lib. 22. Digestorum].

QUi uxori suæ legaverat bonorum suorum decimam (25) et mancipia et species argenti quas expresserat (26): eidem annulos et vestem reddi ab heredibus petiit, quasi propria uxoris fuissent. Quæsitum est, si uxoris non fuerint, an præstari ex causa legati deberent? Respondit, legandi animo dedisse ea videri, nisi (27) contrarium ab herede approbetur.

§. 1. Idem testator fidei commisit uxoris, ut quidquid ad eam ex testamento ejus pervenisset, alumno communi restitueret. Quæsitum est, an etiam eas res, quas proprias uxoris suæ fuisse testator sciat, eique reddi præcepit, alumno præstare debeat? Respondit: si propriæ fuissent, non debere: si legato adquirerentur, debere.

§. 2. Mulier testamento et postea codicillis multas species vestis, argenti, quas vel ipsa se confecisse vel habere significavit, specialiter per fideicommissum reliquit. Quæsitum est, an non aliæ legatariis cederent, quam quæ in hereditate inventæ essent? Respondit, eas cedere, quæ inventæ (28) essent.

(1) Cujacius ita legit, vasa aut vestimenta, quæ uxoris etc. 10. *observ.* 17.
(2) *l.* 10. *C. de legatis.*
(3) De margaritis et an differant a gemmis, vid. Panciroll. *rer. memorabil tit. de lapidib.* Cujac. *lib.* 10. *observ.* 18. Ans.
(4) Relativum restringit antecedens ad quod refertur. *Bart.*
(5) Imaginis legatum valet.
(6) Adde *l.* 84. §. 4. *l.* 108. §. 11. *Supr. de legat.* 1.
(7) Derasæ scil. aliud est imago, aliud tabula rudis.
(8) *l.* 47. *supr. de legat.* 3.
(9) De carruchæ legato, vid. Paul. 3. *sent.* 6. §. 91.
(10) Hinc mulæ carrucharıæ. *l.* 38. §. 8. *supr. de ædilitio.*
(11) *Al.* qua.
(12) Cur debetur? legavit *quidquid vivus donavit.*
(13) *l.* 65. §. 1. *Supr. de legat.* 3.
(14) Cur præstanda? legavit quidquid ejus causa comparavit.
(15) Adde *l.* 23. §. 2. *supr. de rei vindic.*
(16) Additum formæ primæ, legatum non minuit. *Bart.*
(17) Vide Cujac. 15. *obs.* 4.
(18) Liberti scil. non servis, servis enim inutiliter legatur. vide Cujac. 10. *obs.* 17.
(19) *l.* 39. *Supr. de usu et usufr. leg.* vid. *l.* 38. §. 1. *Supr. de legat.* 3. vide Cujac. 10. *obs.* 39.
(20) Imo, usumfructum; cum legatum sit restituendum post mortem, *l.* 12. *supr. de usufruct. ear. rer.* Imo neque usumfructum, neque proprietatem. *l.* 25. *supr. de usu et usufr. legat.*
(21) *l. ult.* §. *pen. supr. de leg.* 2.
(22) Potest legari filio, si legatum in tempus existentiæ sui juris confertur. *Bart.*
(23) *l.* 19. *infr. ad SC. Trebell.*
(24) Emblemata dicuntur ea, quæ rei alicujus ornatus causa adjiciuntur. *l.* 19. §. 5. §. 6. *l.* 32. §. 1. *infr. h. t. l.* 7. §. 2. *Supr. ad exhibendum.* Paul. 3. *sent.* 6. §. 89. *l.* 3. §. 1. *supr. de tritico.*
(25) Decimam uxoribus legare solebant mariti. Quinimo jure antiquo, viri et uxores inter se decimam tantum matrimonii nomine capere poterant. Ulpian. 15.
(26) Hoc non fuit contra jus antiquum: quoniam testamento additur onus fideicommissi. *l.* 42. *supr. de legat.* 2. *l.* 28. *supr. de legat.* 3. adde *l. ult. supr. de usu et usufr. leg.* vide Cujac. 10. *obs.* 17.
(27) Et ita recedimus a verborum proprietate, ut salvum sit legatum.
(28) Vid. *l.* 26. §. 1. *supr. de leg.* 1

De auro vel argento. 1. *De pondere.* 4. *De vasculis.* 5. *De argento. De vestimentis.* 6. *De auro.* 8. *De argento,* 9. *F. cto.* 10. *De vasis.* 11. *De argento infecto, facto, cœlato,* 12. *Escario.* 13. *Quid cui cedat.* 17. *De gemmis, lapillis,* 18. *Margaritis,* 19. *Murrhinis vasis.* 20. *De auro. De gemmis, quid cui cedat.*

19. ULPIANUS [lib. 20. ad Sabinum].

CUm aurum vel argentum legatum est : quidquid auri argentique relictum sit, legato continetur, sive factum (1), sive infectum: pecuniam autem signatam placet eo legato non (2) contineri.

§. 1. Proinde si certum (3) pondus auri sit legatum, vel argenti : magis quantitas legata videtur : nec ex vasis tanget (4).

§. 2. Sed si argenti facti pondo centum sint legata: ex facto argento debebitur legatum. Unde est quæsitum apud Celsum, an et vascula possit separare? Et scripsit vascula non (5) separaturum, licet ei optio fuerit relicta.

§. 3. Idem Celsus libro XIX. quæstionum quærit, si centum pondo argenti fuerint relicta, an replumbari debeant, ut sic appendantur? Et Proculus et Celsus aiunt, exempto plumbo appendi debere : nam et emptoribus replumbatæ (6) adsignantur, et in rationes argenti pondus sic defertur : quæ sententia habet rationem.

§. 4. Plane si cui vascula argentea, ut puta lances quadratæ sint legatæ : etiam plumbum (7) quo continentur (8), eum sequetur.

§. 5. Simili modo quæritur, si cui argentum legetur, an emblemata (9) aurea, quæ in eo sunt, eum sequantur? Et Pomponius libro V. ex Sabino distinguit multum interesse, certum pondus ei argenti facti legetur, an vero argentum factum : si pondus, non contineri : si argentum factum, contineri : quoniam argento cedit, quod ad speciem argenti junctum est. quemadmodum clavi (10) aurei, et purpuræ (11) pars sunt vestimentorum. Idem Pomponius libris epistolarum : Et si non sunt clavi (12) vestimentis consuti, tamen veste legata contineri.

§. 6. Idem Celsus libro XIX. Digestorum, commentariorum septimo scribit, auro legato ea quæ inaurata (13) sunt non deberi : nec aurea emblemata (14), quæ in absidibus (15) argenteis sint.

§. 7. An autem auri appellatione annuli (16) aurei contineantur, quæritur? Et Quintus Saturninus libro X. ad Edictum scribit, contineri.

§. 8. Lectum (17) plane argenteum, vel (18) si qua alia supellex argentea fuit, argenti appellatione non continetur, si numero argenti habita non (19) est : Ut in junctura (20) argentea scio me dixisse, quod non in argentario paterfamilias reponebat. Sed nec candelabra, nec lucernæ argenteæ, vel sigilla, quæ in domo reposita sunt, vel imagines argenteæ, argenti appellatione continebuntur : nec speculum (21) [vel] parieti adfixum, vel etiam quod mulier mundi causa habuit: si (22) modo non in argenti numero habita sunt.

§. 9. Argento facto legato Quintus Mucius ait, vasa argentea contineri: veluti parapsidas (23), acetabula, tryllas (24), pelves, et his similia : non tamen quæ supellectilis sunt.

§. 10. Sed cui vasa (25) sint legata, non solum ea continentur, quæ (26) aliquid in se recipiant (27) edendi (28) bibendique causa paratum, sed et quæ aliquid sustineant, et ideo scutellas vel promulsidaria (29) contineri. † Repositoria quoque continebuntur : nam vasorum appellatio generalis est: dicimus vasa vinaria et navalia (30).

§. 11. Infecti (31) autem argenti appellatio rudem (32) materiam continet, id est, non factam. † Quid ergo, si cœptum (33) sit argentum fabricari, nondum perfectum? utrum facti, an infecti appellatione contineatur, dubitari potest : sed puto magis facti. Certe si jam erat factum, sed cælabatur, facti appellatione continebitur. † An et cælati continebitur, quod cælari cœpit (34)? et puto contineri, si cui forte cælatum (35) sit argentum legatum.

§. 12. Si cui escarium (36) argentum legatum sit : id solum debebitur, quod ad epulandum in ministerio habuit [id est, ad esum et potum (37)]. † Unde de aqui-

(1) *l.* 78. §. 4. *Supr. de leg.* 3. Paul. 3. *sent.* 6. §. 88. Goth. *vide* Cujac. *lib.* 6. *obser. c.* 31. et *lib.* 12. *obser. cap.* 37. Ans.
(2) *l.* 27. §. 1. *Infr. h. t.*
(3) Dixi ad *l.* 35. *in pr. C. de donat.*
(4) Imo, tanget. Nam argento legato vasa continentur. §. 20. *infr. h. t.* Aliud est, certum pondus legare; aliud, argentum.
(5) Solebant enim veteres paria vasorum, aut bina paria, aut plura, plumbo colligare. vide Cujac. 12. *obs.* 37.
(6) Replumbata. Cujac. *Ibid.*
(7) Id est, nodus plumbeus jure accessionis eis cedet. vide Cujac. *ibid.*
(8) *l.* 10. *infr. de precario.*
(9) Vide *l.* 17. *supr. h. t.* Paul. 3. *sent.* 6. §. 89.
(10) Vide Cujac. 12. *obs.* 39.
(11) Clavi ex purpura fiebant. Cicer. 2. *de legib.* Fest. *in Ricinium.*
(12) *l.* 23. §. 1. *in fin. infr. h. t.*
(13) Auro legato, neque inaurata, neque aurea emblemata debentur.
(14) *l.* 17. *supr. eod. l.* 32. §. 1. *infr. h. t.*
(15) Absides sunt lances rotundæ escariæ: sunt etiam tabulæ. adde §. 9. *infr. h. t.*
(16) Auri appellatione annuli etiam aurei continentur.
(17) Lectum argenteum hic usurpat in neutro genere.
(18) Argenti appellatione non continetur lectus argenteus, supellex argentea, junctura argentea, candelabra, lucernæ, sigilla, imagines, speculum argenteum.
(19) Alias continebitur. *l.* 1. *in fin. supr. de supellect.*
(20) Μήλων κόσμων· 44. *Eclog.* 15. Paul. 3. *sent.* 6. §. 91.
(21) Vide *l.* 25. §. 10. *infr. h. t.*
(22) Cur id dictum? Nempe quod luxuriosis mulieribus *specula* fuere interdum, totis paria corporibus, auro, argentoque cælata, denique gemmis adornata : quorum unum ex his pluris fœminæ constitit, quam antiquarum dos fuit illa quæ publice dabatur imperatorum pauperum filiabus: An tu existimas ex auro nitidum filias Scipionis habuisse speculum, cum illis dos fuisset æs grave? Non fecisset illis senatus dotem, si habuissent. Seneca 1. *Naturalium ultim.*
(23) *l.* 32. §. 1. *Infr. h. t.* Parapsis, et acetabulum, idem. Illud, Græcum; hoc, Latinum vocabulum est. Hesychio ὀξυβάφιον est, et τρυβλίον. Apsis, est vas, in quo ponitur esca. §. 6. *Supr. h. t.* Parapsis, quod illi accedit acetabulum. vid. Cuj. 10. *obs.* 17.
(24) Trullas *vulgat.* et male.
(25) *l.* 32. §. 5. *infr. h. t.* adde *l.* 100. §. 3. *Supr. de leg* 3.
(26) Vasa eo fini parata, ut aliquid in se recipiant.
(27) Vide Paul. 3. *sent.* 6. §. 86.
(28) Vasorum alia edendi, bibendive, alia sustinendi causa, alia, ut quid in iis reponatur.
(29) Vasa, in quibus promulsis vel condimentum ponitur. vid. Turneb. 28. *advers.* 23.
(30) Navaria, nivaria, nivalia. vide *l.* 21. *infr. h. t.*
(31) *l.* 27. §. 4. *infr. eod.*
(32) Infectum argentum, rudis materia argenti.
(33) Cœptum fabricari argentum, facti argenti appellatione continetur : ut et factum, nondum tamen cælatum.
(34) Cœptum cælari argentum, cælato argento continetur.
(35) Cælatum, quid? vide Festum in *cæsa.* hinc cælatura. *l.* 13. *supr. de condict. furtiv.*
(36) Escario argento legato, continetur omne argentum quod ad esum et potum pertinet · ut et aquiminarium.
(37) *l.* 32. §. 3. *infr. h. t.* hæc verba, *ad esum et potum* adultera esse notat Cujacius, aut legendum esse, *item ad esum et potum.* 10. *obs.* 17.

minario (1) dubitatum est : et puto contineri : nam et hoc propter escam paratur. Certe (2) si caccabos (3) argenteos habebat, vel miliarium (4) argenteum, vel sartaginem, vel aliud vas ad coquendum : dubitari poterit, an escario contineatur ? et hæc magis cocinatorii (5) instrumenti sunt.

§. 13. Perveniamus et ad gemmas inclusas (6) argento, auroque : et ait Sabinus, auro argentove cedere : ei enim cedit, cujus major (7) est species : quod recte expressum. semper enim cum quærimus, quid cui cedat, illud spectamus, quid cujus rei ornandæ causa adhibetur: ut accessio (8) cedat principali. cedent igitur gemmæ phialis, vel lancibus, inclusæ auro, argentove.

§. 14. Sed et in coronis mensarum gemmæ coronis cedent, et hæ mensis.

§. 15. In margaritis quoque et auro idem est : nam si margaritæ auri ornandi gratia adhibitæ sunt, auro cedunt: si contra, aurum margaritis cedet.

§. 16. Idem et in gemmis annulis inclusis.

§. 17. Gemmæ autem sunt pellucidæ materiæ : quas (ut refert Sabinus libris ad Vitellium) Servius [a] lapillis eo distinguebat, quod gemmæ essent pellucidæ materiæ, veluti smaragdi (9), chrysolithi (10), amethysti (11) : lapilli autem contrariæ (12) superioribus naturæ, ut obsiani (13), venientani (14).

§. 18. Margaritas autem nec gemmis nec lapillis contineri, satis constitisse (15), ibidem Sabinus ait : quia concha (16) apud rubrum (17) mare et crescit, et coalescit.

§. 19. Murrina (18) autem vasa in gemmis non esse (19) Cassius scribit.

§. 20. Auro legato, vasa aurea continentur (20) : et gemmis, gemmea [vasa]. secundum hæc sive gemmæ sint in aureis vasis, sive in argenteis, auro argentove cedent : quoniam hoc (21) spectamus, quæ res, cujus rei ordinandæ (22) causa fuerit adhibita, non quæ sit pretiosior.

20. PAULUS [lib. 3. ad Sabinum].

SI ut habiliter gemmæ geri possint, inclusæ auro fuerint, tum aurum geminis dicimus cedere (23).

De argento potorio. 1. De unguentis. 2. De aquiminario.

21. POMPONIUS [lib. 6. ad Sabinum].

IN argento potorio (24) utrum id duntaxat sit, in quo bibi possit ; an etiam id quod ad præparationem bibendi comparatum est: veluti columnivarium (25), et urceoli : dubitari potest. sed propius est, ut hæc quoque insint.

§. 1. Unguentis legatis, non tantum ea legata videntur, quibus unguimur voluptatis causa, sed et valetudinis (26) : qualia sunt commagena, glaucina (27), crina (28), rosa, mura, colum (29), nardum purum (30): hoc quidem etiam, quo elegantiores sint et mundiores, unguntur fœminæ.

§. 2. Sed de aquiminario (31) Cassius ait, consultum se respondisse, cum alteri argentum potorium, alteri escarium legatum esset, escario (32) cedere.

De vestibus et vestimentis.

22. ULPIANUS [lib. 22. ad Sabinum].

VEstimentum (33) id est, quod detextum est (34), et-

(1) Vide *l.* 21. *in fin. infr. h. t.* vid. *l.* 3. *Supr. de supellect.* adde Cujac. 10. *obs.* 17.

(2) Escarium argentum a cocinatorio seu coquinatorio distinguitur. Escaria vasa sunt, in quibus quæ ad escam parantur, seu offeruntur, quæ nobis sunt in ministerio, dum edimus et potamus : Cocinatoria vero, in quibus coquimus, ut sunt caccabi, miliaria, sartagines.

(3) Caccabus est, in quo pulmentarium coquitur.

(4) Miliarium est, non vas ad milium coquendum, sed aënum in quo aqua ad potandum calefit, ut *l.* 38. *in fin. supr. de act. empt.* vid. Cujac. 2. *obs.* 6. Glossis θερμόμητρον.

(5) Coquinarii. *Hal.* vid. *l. pen. supr. de penu.*

(6) Paul. 3. *sent.* 6. §. 88.

(7) Minus cedit majori.

(8) Accessio cedit principali. *l.* 20. *l.* 29. *Infr. h. t.* §. 26. *Inst. de rer. divis. l.* 23. §. 5. *supr. de rei vind.*

(9) Vid. 16. Isid. 7. *de virid. gemmis.*

(10) Gemmarum sunt quædam genera ex specie metallorum vel lapidum cognominata. *Chrysophis*, aurum tantum videtur esse. *Chrysolithus*, auro similis est, cum marini coloris similitudine ; hunc Æthiopia gignit. *Chrysolectrus* similis auro, sed in colorem electri vergens, matutino tantum aspectu jucundus, capacissimus ignium, et si juxta fuerit, citissime ardescens. *Chrysolampis* ex auro et igne vocata. Aurea est enim die, et nocte ignea. *Ammochrysus* (aut potius *Psammocrhysus*), arenis auro intermixtis, nunc bracteatum, nunc pulveris habet quadrulas : gignitur in Perside. *Leochrysus* colore aureo, interveniente candida vena. *Melechrysus*, quod veluti per aurum sincerum, sic hæc gemma translucat. *Chrysocolla* gignitur in India, ubi formicæ eruunt aurum. Est auro similis, et habet naturam magnetis, nisi quod aurum augere traditur 16. Isid. 24. *de auris.* His additur *Chysoprasus.* 16. Isid. 13.

(11) Inter purpureas gemmas principatum Amethystus Indicus tenet. Isidor. 16. *c.* 9. ubi inter purpureas gemmas refertur ; ab eodem quoque Sapphirus, Hyacinthus : Hyacinthizon, Amethystezon, Chelidonia, Cyanea, Roditis.

(12) Imo, non sunt contrariæ naturæ : est enim *obsidianus* (qui hic obsianus) in genere vitri, nigerrimi coloris, aliquando et translucidi. in speculis parietum, pro imagine, umbras reddens, ex quo multi gemmas et imagines faciunt. 36. Plin. 27. *in fin.*

(13) *Al.* obsidiani, ut *Supr. dixi.* dicitur tamen obsidius. Isid. 16. *c.* 4. Goth. vid. Panciroll. *rer. memorabil. cap. de obsidianis.* Ans.

(14) *Forte* Veientani. Isid. 16. *cap.* 11. de nigris : Veientana, inquit, Italica gemma est a Veientibus reperta, nigra facie, albis intermicantibus notis.

(15) Jurisconsultis sc. nam alii auctores refragantur.

(16) Margarita namque conchæ pars est potius, quam gemmæ, aut lapilli : vel conchæ partus, ut voluit Plin. vid. Cujac. 10. *obs.* 18.

(17) Inde Hieronymo rubri maris grana. Tertull. in *lib. de resurrectione*, rubentis maris grana. et Martiali 9. *Epigr.* 3. *Erythræi lapilli.* et 8. *Epigr.* 28. *gemmæ Erythræis erutæ vadis* dicuntur. vide Cujac. *ibid.*

(18) *De murrinis vasis* vide *l.* 3. §. 4. *supr. de supellect.*

(19) Quia nec crystallina continentur, perinde ac vitrea et fragilia. Plin. 38. Murrina et crystallina ex eadem tellure effodimus, quibus pretium facit ipsa fragilitas. Hoc argumentum opum, hæc vera luxuria existimata est habere, quod possit totum perire. vid. Cujac. 10. *obs.* 18. adde Senec. *epist.* 124.

(20) Imo, non continentur. §. 1. *in fin. supr. h. t.*

(21) Vide *l.* 29. *in fin. infr. eod.*

(22) *Al.* ornandæ.

(23) Imo, non cedunt. *l.* 32. *Infr. eod.*

(24) *l.* 36. *in fin. Infr. eod.* Paul. 3. *sent.* 6. §. 9. Goth. vid. Alciat. *lib.* 8. *parerg. c.* 4. Cujac. *lib.* 10. *obs. c.* 17. S. L.

(25) Colum nivarium. *Hal.* vas ad colandum vinum. Alciat. 8. *parerg.* 8. de colu nivario, vid. Martial. 18. *Epigr.* 111. de sacco nivario, 114. de lagena nivaria, 116. adde 117. 118.

(26) *l.* 25. *in fin. Infr. h. t.*

(27) Glaucina, crinina Rhodina e myrrha. *Hal.*

(28) *Forte* Cyprina, a flore Cypri. 4. Isid. 12.

(29) Costum. vid. *l. ult.* §. 7. *infr. de publican.*

(30) Nardinum purum. *Hal.* Nardinum purum, nardum purum, nardus pistica dicitur in Evangelio : quam et Marcell. *lib. de medicamentis*, et Theophylactus vocat ἄδολον μετὰ πίστεως κατασκευασθεῖσαν. et glossæ veteres nardum pisticam, balsamum sine impostura. vid. Cujac. 8. *ad Afric. fol.* 164. de nardo. adde *l. ult.* §. 7. *infr. de publican.*

(31) *l.* 19. §. 12. *supr. h. t. l.* 3. *supr. de supellect.*

(32) Atqui aquiminario ad aquam, et sic ad potum potius quam ad escam utimur.

(33) Augustin. *lib.* 3. *emend. c.* 7. S. L.

(34) V. Tiraquell. *post leges connubiales num.* 10. *et in tract. cessante causa cess.* 2. *part.* 2. *limit. num.* 19. *et* 20. Barb. *cons.* 57. *col.* 5. *vers. item fuerit. lib.* 1. Gilbert. Reg. *lib.* 2. ἐνκυκλοφανῶν *cap.* 20. Forner. *lib.* 1. *select. cap.* 1. Mod.

si defectum non sit : [id est , si sit consummatum] . Quod in tela est , nondum [pertextum , vel] detextum, contextum appellatur. Quisquis igitur vestem legaverit : neque stamen , neque subtemen (1) legato continebitur.

23. Idem [lib. 44. ad Sabinum].

Vestis (2) an vestimenta legentur, nihil refert.

§. 1. Vestimentorum sunt omnia lanea , lineaque , vel serica , vel bombucina (3) , quæ induendi (4) , præcingendi (5) , amiciendi (6) , insternendi (7) , injiciendi (8) , incubandive (9) causa parata sunt : et quæ his accessionis vice cedunt (10), quæ sunt insitæ (11) picturæ (12) , clavique (13) , qui vestibus insuuntur.

§. 2. *Vestimenta* omnia aut virilia sunt , aut puerilia, aut muliebria, aut communia, aut familiarica (14). † *Virilia* (15) sunt , quæ ipsius patrisfamiliæ causa parata sunt: veluti togæ, tunicæ, palliola, vestimenta, stragula, amfitapa (16) , [et] saga , reliquaque similia. † *Puerilia* sunt , quæ ad nullum alium usum pertinent , nisi puerilem : veluti togæ prætextæ , aliculæ (17) , chlamydes , pallia , quæ filiis nostris comparamus. † *Muliebria* sunt , quæ matrisfamiliæ causa sunt comparata , quibus vir non facile uti potest sine vituperatione, veluti stolæ (18), pallia (19) , tunicæ (20) , capitia (21) , zonæ , mitræ (22), quæ magis capitis tegendi, quam ornandi causa sunt comparata , plagulæ (23) , penulæ (24). † *Communia* sunt , quibus promiscue (25) utitur mulier cum viro : veluti si [ejusmodi] penula (26) palliumve est, et reliqua hujusmodi , quibus sine reprehensione vel vir vel uxor utatur. † *Familiarica* sunt , quæ ad familiam vestiendam parata sunt : sicuti saga (27) , tunicæ (28) , penulæ (29), lintea, vestimenta , stragula et consimilia.

§. 3. Vestis etiam ex pellibus constabit ,

24. Paulus [lib. 11. ad Sabinum].

Cum et tunicas , et stragula pellicia nonnulli habeant.

De ornamento vel mundo muliebri.

25. Ulpianus [lib. 44. ad Sabinum].

Argumento sunt etiam nationes quædam , veluti (30) Sarmatarum (31) , quæ pellibus teguntur.

§. 1. *Aristo* etiam coactilia (32) vesti cedere ait , et tegimenta (33) subselliorum (34) huic legato cedere.

§. 2. Vittæ (35) margaritarum , item fibulæ ornamentorum magis , quam vestis sunt.

§. 3. Tapeta vesti cedunt , quæ aut sterni aut injici solent. Sed stragulas , et babylonica (36), quæ equis insterni solent , non puto vestis esse.

(1) Vid. *l.* 70. §. 2. *Supr. de legat.* 3.

(2) *l.* 8. *l.* 22. *Supr. h. t. l.* 37. *infr. eod.* Paul. 3. *sentent.* 6 §. 79. Goth. vide Cujac. *lib.* 10. *obs. c.* 18. *et lib.* 12. *obs. c.* 24. Alciat. *lib.* 1. *parerg. c.* 4. Cott. *in memorab. in voce Amphitapa. et in voce Capicinis.* S. L.

(3) Bombycina. *Hal.* Bombycina vestis , *hic.* et Paul. 3. *sent.* 6. et 19. Isid. 22. a bombyce vermiculo. adde Clement. Alexandrin. 2. *Pædag.* 10. Tertull. *lib. de pallio. et* 3. *adversus Marcionem. et* 11. Plin. 3. Servium 2. *Georgic.*

(4) Uti tunicæ capitia.

(5) Ut zonæ , semizonæ , semicincta , quæ vestes præcinctoriæ a D. Augustino , et περιζώματα. vid. Cujac. 10. *obs.* 18.

(6) Ut pallia , quæ Tertullianus ait operire solutim , id est , uno circumjectu operiendi. dixit Paul. 4. *sent.* 6. §. 79. et Varro amictum , circumjectum. vid. Cujac. 10. *obs* 17.

(7) Ut vestes stratoriæ , aut stragulæ , veluti amphitapa , psilotapa , pallia , peristromata. *l.* 46. *infr. de verb. sign.*

(8) Ut tapeta , quibus mensæ teguntur, *l.* 25. §. 3. *infr. h. t.* insternuntur subtus : injiciuntur supra : utimur tamen utroque promiscue. *l.* 45. *infr. de verb. sign.*

(9) Ut culcitra , toralia.

(10) Cedunt institæ picturæ , *ut test.* Cuj. 12. *obs.* 24.

(11) Institæ , Petr. Pithæus apud Cujac. 10. *obs.* 17. Institæ , sunt segmenta et limbi assuti vestibus , *bordures.* An interdicto usu purpuræ , segmenta purpurea interdicta videantur , vid. Cuj. 12. *observ.* 24. adde quæ de segmentis purpuræ et eorum commercio permisso dixi ad *Novellam Leonis* 80.

(12) Et varietates colorum. Forcatul. *Cupidinum* 20. *num.* 9.

(13) *l.* 19. §. 5. *Supr. h. t.* Hinc Clavata , vestimenta clavis intertexta , aut calceamenta clavis confixa. Festus.

(14) *hic et infr. eod. in fin.* Eo sensu familiarica dicuntur, quo Varroni et Vitruvio sellæ familiaricæ. vid. Cuj. *ibid.*

(15) Paul. 3. *sent.* 6. §. 80.

(16) ἀμφιτάπης χιτὼν ἑκατέρωθεν ἔχων μάλλους. *Hesychius.* stragulæ utrinque villosæ ; Galli vocant *Mantes* : villosa sunt Turcarum tapeta , non tamen utrinque. vid. Turneb. 28. *advers.* 20.

(17) Id est , togæ breves. v. Cuj. 10. *obs.* 17. Male Haloander legit *alicubi*: alii legunt *caligulæ.*

(18) Nec enim stola numeratur inter vestes viriles , etiamsi ea vel Caligula vel Heliogabalus utantur : ut merito στολὴν ἀπάνθρωπον Tatianus dixerit *in oratione* πρὸς Ἕλληνας. Cujac. ad 3. Paul. 6. §. 8. videntur tamen stola usi interdum masculi. Ennius Telepho apud *Nonium cap.* 14. *Cedo et Caveo vestitus , squallida septus stola.* Idem *eadem : Regnum reliquit septus medici stola.* Quo loco notat etiam Nonius , stolam veteribus non honestam vestem solum esse , sed etiam omnem , quæ corpus tegeret. Stola etiam utebantur matronæ. Festus *matronalibus.*

(19) Pallæ. Petr. Faber. 1. *semestrium.* 15. Est enim palla honestæ mulieris vestimentum , tunicæ pallium , Nonius *cap.* 14. dictam pallam, quod foris et palam ; ut intusium , quod intus , Varro scribit 5. *de lingua.*

(20) Varro de vita populi Romani 4. apud Nonium *cap.* 14. hæc tria quoque conjungit , Tunicas , Capitia , Zonas.

(21) Capitia pectoris sunt ornamenta , quod pectus capiant, Varroni 4. *de lingua* . non capitis , ut putat Nonius , *cap.* 14. *num.* 37. ubi capitia , *capitula* appellari quoque ait : ut et Isidoro 19. *cap.* 31. Cappa appellatur a forma capitali , Varroni 4. *de lingua,* quod sacerdotulæ in capite solent habere.

(22) Mitræ vesti adnumerantur , si tegendi capitis causa eis mulieres uti cœperint , *ut hic* : sin venustatis , ornamentis , *l.* 25. §. 10. *l.* 26. *infr. h. t.* Isidoro 19. *cap.* 31. mitra pileum Phrygium, quale est ornamentum capitis devotarum fœminarum : est et ex lana redimicula , quibus mitra alligatur. Rigula , mitra virginali capitis.

(23) Dicitur a plaga. Plaga Varroni est chlamys. Nonio 8. *cap.* 14. Plaga grande linteum , tegmen , quod nunc torale , vel lecticariam sindonem dicimus , quarum diminutivum , plagulæ.

(24) Atqui paulo post penulam recenset inter virilia vestimenta.

(25) Vide Forner. 1. *select.* 1.

(26) Vide Fabrum 1. *semest.* 15.

(27) Sagum est vestimentum militare. Cicero 1. *epist. ad Cæsarem* : descendi ad forum togatus , cum reliqui consulares sagati vellent descendere. Sisenna *historiar.* 3. senatus auctoritate sagaria. nunc et apud Non. *c.* 14. dicitur sagus. Varro *virgula divina* . Cum neque aptam mollis humeris fibulam sagus ferret.

(28) Tunica vestimentum sine manicis. Non. *cap.* 14.

(29) Penula vestis supra tunicam. Non. *cap.* 14.

(30) Et Scytharum. Senec. 14. *epist.* 91.

(31) Sarmatæ , qui et Sauromatæ , alii sunt Asiatici , alii Europæi. Hi *Poloni* hodie appellantur.

(32) Coactilia indumenta sunt strictius compacta ex filis crassioribus , quo ex genere petasi , et καυνάκαι , et galbinæ , vel molliora alia quædam , quæ ex lanis xylinis , caprinis , ovibus conficiuntur: hujusmodi sunt thoracomachi. Cuj. 5. *obs.* 11. Galli vocant *Feultres et Gabans.*

(33) Tegmenta.

(34) Quæ et solaria. v. Cujac. 10. *observ.* 17.

(35) v. Petr. Fabr. 1. *semest.* 19.

(36) Babylonicum glossis ψιλὴ πολύμιτος , et alibi Βαβυλωνικοῦ δέρματος εἶδος, Beneventanum. Plin. 8. c. 48. Colores diversos picturæ intexere Babylon maxime celebravit, et nomen imposuit. *Idem* : Metellus Scipio triclinaria Babylonica sestertium octingentis millibus vænisse jam tunc posuit in criminibus Capitonis: quæ Neroni Principi quadragies sestertio nuper stetere.

§. 4. Fasciæ crurales pedulesque (1), et impilia (2), vestis loco sunt, quia partem corporis vestiunt. † Alia (3) causa est odonum (4): quia usum calciamentorum præstant.

§. 5. Cervicalia (5) quoque vestis nomine continentur.

§. 6. Si quis addiderit *vestem suam*, apparet, de (6) ea eum sensisse, quam ipse in usus suos habuit.

§. 7. Culcitæ (7) etiam vestis erunt.

§. 8. [Item pelles caprinæ et agninæ vestis erunt].

§. 9. Muliebri veste legata, et (8) infantilem contineri, et puellarum, et virginum (9), Pomponius libro XXII. ad Sabinum recte scribit: mulieres (10) enim omnes dici, quæcunque sexus fœminini sunt.

§. 10. *Ornamenta muliebria* sunt, quibus mulier ornatur, veluti inaures (11), armillæ (12), viriolæ (13), annuli, præter signatorios (14), et omnia, quæ ad aliam rem nullam parantur, nisi corporis ornandi causa: quo ex numero etiam hæc sunt, aurum, gemmæ, lapilli, quia aliam nullam in se utilitatem habent. † *Mundus* (15) *muliebris* est, quo (16) mulier mundior fit: Continentur eo specula (17), matulæ (18), unguenta, vasa unguentaria, et si qua similia dici possunt: veluti (19) lavatio, [riscus (20)].

† Ornamentorum hæc: vittæ (21), mitræ (22), semimitræ, calautica (23), acus (24) cum margarita quam mulieres habere solent; reticula, crocufantia (25). Sicut et mulier potest esse munda, non (26) tamen ornata: ut solet contingere in his, quæ se emundaverint lotæ in balneo, neque se ornaverint: et contra est aliqua ex somno statim ornata, non tamen commundata.

§. 11. Margarita, si non soluta (27) sunt, vel qui alii lapides, si quidem exemptiles sint, dicendum est ornamentorum loco haberi. Sed etsi in hoc sint resoluti, ut componantur, ornamentorum loco sunt. Quod si adhuc sint rudes lapilli, vel margaritæ, vel gemmæ, ornamentorum loco non erunt: nisi alia mens fuit testantis, qui hæc quoque, quæ ad ornamenta paraverat, ornamentorum loco, et appellatione comprehendi voluit.

§. 12. Unguenta, quibus valetudinis (28) causa unguimur, mundo non (29) continentur.

De veste et ornamentis.

26. Paulus lib. 11. ad Sabinum.

QUamvis (30) quædam ex veste magis ornatus gratia, quam quo corpus tegant, comparentur: tamen quod eo nomine sint reperta, potius (31) habenda esse vestis numero, quam ornamentorum. † Similiter ornamentorum esse constat, quibus uti mulieres venustatis et ornatus causa cœperunt: neque referre, si quædam eorum alium quoque usum præbeant, sicuti mitræ, et anademata (32): quamvis enim corpus tegant, tamen ornamentorum, non vestis esse.

De argento, 2. *Suo*. 3. *De argento et auro facto*. 4. *De omni auro*. *De auro facto vel infecto*. *De auro vel argento signato*. 5. *De argento*, 6. *Facto*.

27. Ulpianus lib. 44. ad Sabinum.

QUintus Mucius lib. II. juris civilis ita definit, argentum factum (33) vas argenteum videri esse.

(1) De impilibus et pedulis v. Cujac. 5. *observ*. 11. *in fin.* πέδιλα. Festus: Pedules sunt fasciæ pedum aut calceamentorum. Cujac. 10. *observ*. 17. Alii pedules, ἐνώτια.

(2) Impilia. et ita a quibusdam legitur apud Plin. 19. *c*. 2. non mapalia, πέδια. Theophrastus 8. περὶ φυτῶν, πόδια.

(3) *Legendum videtur*, Nec alia est causa odonum. Nam cur odones non sint vestimentorum numero, cum usum calciamentorum præstent?

(4) Udonum. *Halcand.* sunt autem lanei calcei. In donatione Constantini σανδάλια λευκὰ διὰ ὀθονίων, vetus interpres habet, udonibus. Cujac. 10. *observ*. 17. sed Turnebus udones legit, et interpretatur calceamenta ex hircinis pellibus contexta, 1. *adversar*. 13. Cotta Undones legit, et Undones cilicios interpretatur ab undis dictos, quod cymatitos, et undulatos ineptissime, mea sententia.

(5) Cervical glossis ὑπαυχένιον. Goth. vide Plin. *lib*. 20. *cap*. 20. *et lib*. 28. *cap*. 4. Ans.

(6) Suum ac cujusque est, quod in usus suos habet.

(7) Culcitræ. *Halcand.* Goth. vide Turneb. *advers. lib*. 7. *cap*. 22. Tiraquell. *lib*. 3. *connub. gloss*. 1. *part*. 3. *num*. 27. Ans.

(8) Mulieris appellatione continentur etiam infantes, puellæ, et virgines sexus fœminini.

(9) Vide quæ scripsi ad *l*. 81. §. 1. *supr. de legat*. 3. *l*. 13. *Infr. de verb. sign.*

(10) *l*. 81. §. 1. *supr. de leg*. 3.

(11) ἐνώτια.

(12) Armillæ et viriolæ ornamenta sunt manuum, quæ ψέλλια, κλάνια, περιχέρια. vide Cujac. 10. *observ*. 17. *in fin*. v. *l*. 14. *supr. de contrah. empt.* unde dicta armilla apud Festum.

(13) Glossis ψέλιον, viriola, armilla. ψέλιον ἀνδρεῖον, brachionarium.

(14) Vide Paul. 3. *sent*. 6. §. 84. v. *l*. 74. *infr. de verb. sign.*

(15) Vid. Paul. 3. *sent*. 6. §. 83.

(16) Mundus muliebris dictus a munditia. Varro 4. *de lingua*.

(17) *l*. 19. §. 8. *Supr. h. t.* Novit etiam speculum argenteum Plinius: et dispositio cœnæ Cypriani. vid. Cujac. 10. *observ*. 17. In mundo etiam collocat Varro 4. *de lingua*.

(18) ἀρυταινα. Cujac. 10. *obs*. 17.

(19) Veluti *alabastricus* ornamentorum etc. Turneb. 28. *advers*. 23. Quid tamen si *rica* legatur? Nam Varro 4. *de lingua*, ricam refert in mundum muliebrem, ut et discerniculum, pecten, speculum. Reticulum, calamistros et mitram, palliola, interpretatur capitis Festus.

(20) In veteri contractu emptionis legit Cujacius, supellectilem, et cum ea basem, cofinum, riscum. Riscus κύβωτος μεγάλη. Hieronymus *in Ezechielem*, risco, loculis omnem supellectilem tribuunt. vide Cujac. 8. *obs*. 1. Goth. Pollux *lib*. 7. *Onomastic. c*. 19. *et lib*. 10. *c*. 31. Ans.

(21) De vittis vide Turneb. 16. *advers*. 4. anademata. *l*. 26. *infr. eod.*

(22) *l*. 23. §. 2. *supr. h. t.*

(23) Calantica. *Hal.* idem quod mitra: inde decalanticare, id est, calanticam detrahere. Vid. Cujac. 10. *obs*. 17. *in fin*. Glossis cacantica, εἶδος ζώνης.

(24) Acus, qua sarcinatrix vel etiam ornatrix utitur, Festus. dixi ad *l*. 65. §. 3. *supr. de leg*. 3. discerniculum vocari videtur a Varrone 4. *de lingua*. Est enim discerniculum, quo discernitur capillus: ut calamistri, quibus calefactis in cinere capillus ornatur. qui ea ministrabat, a cinere cinerarius est appellatus.

(25) Crocohiphanta. *Hal.* ornamenta capitis villosa, quæ sub reticulis contexta per eorum plagulas apparent. *Hotom.* sed Turneb. 28. *advers*. 23. ornamenta sine ullo stamine contexta interpretatur. crocyphantiam dicitur, quod διακρόκης ὑφάνεται. Glossis *peticulum*, γύργαθος καὶ κροκύφαντος.

(26) Mundæ et ornatæ mulieris differentias. v. 12. Columell. 3. Ferrandus 1. *explicat*. 35. ornamentum et vestitum, mundi seu κόσμου appellatione contineri probare nititur ex Livio *lib*. 32. 34. Polyb. 1. Gellio, Nonio, Varrone, Festo, Cicer. 1. *de divinat*. Justino 20. Artemidoro *lib*. 2. Galeno περὶ διαγνώσεως. Polluce 7. Platone *in Alcibiade*. ab Halicarnasseo ornatum a veste separari, Halicar. 2. adde Cottam *memorabil. in voc*. undones.

(27) De solutis margaritis dixi ad *l*. 6. *supr. h. t.*

(28) *l*. 21. §. 1. *supr. h. t.*

(29) Cur? unguenta quibus utimur valetudinis causa, mundi appellatione non continentur: non enim in id parata sunt.

(30) Vide Petr. Fabr. *semestr*. 16. *in princ.*

(31) Principale attendi debet, non secundarium.

(32) Anademata, id est, redimicula, ut Pollux 7. *c*. 22. Hesych. vide Cujac. 10. *obs*. 17. *in fin*. Glossis redimicular, ἀναδέσματα, pro Redimicula, ἀναδέματα quæ et Catella Festo *in redimiculum*. est autem ab ἀναδέω, unde Etymologicus et Phavorinus στεφανώματα appellat. Lucretius 4. fiunt anademata mitræ. Sed quid? Alciatus 2. *prætermissorum*, et Cotta *in voce* undones, legunt ἀναδέσματα. fieri enim ἀναδεσμῆς mentionem apud Suidam. adde Ferrandum 2. *explicat*. 36.

(33) *l*. 19. *supr. h. t.*

§. 1. An cui argentum omne legatum est, ei nummi quoque legati esse videantur, quæritur? Et ego puto, non (1) contineri: non facile enim quisquam argenti numero nummos computat. ┼ Item argento facto legato, puto, nisi evidenter contra sensisse testatorem appareat, nummos non contineri.

§. 2. Argento omni legato, *quod suum* (2) esset: sine dubio non (3) debetur id, quod in credito esset: hoc ideo, quia (4) non (5) videtur suum esse, quod vindicari non possit.

§. 3. Cui aurum vel argentum factum legatum est, si fractum, aut collisum sit, non continetur. Servius enim existimat, aurum vel argentum factum id videri, quo commode uti possumus: argentum autem fractum et collisum non incidere in eam definitionem, sed infecto contineri.

§. 4. Cui legatum est aurum omne, *quod suum esse* (6), *cum moreretur* (7), vindicare potuit: suum esse. Sed si qua distributio ejus rei facta est, tunc interest, quomodo sit legatum. ┼ *Si factum aurum* (8) legatum est, omne ad eum pertinet, cui legatum est, ex quo auro aliquid est effectum: sive id suæ, sive alterius usionis (9) causa paratum esset: veluti vasa aurea, emblemata, signa, aurum muliebre, et cætera, quæ his rebus sunt similia. Sed si infectum legatum est, ut eo [quod] ad rem (10) comparatum est, non possis uti sine refectione, quodque ab eo (11) patrefamilias infecti numero fuerat, id videtur legatum esse. ┼ Si autem *aurum vel argentum signatum* legatum est, id paterfamilias videtur testamento legasse, quod ejus aliqua forma est expressum: veluti, quæ Philippi (12) sunt, itemque numismata et similia.

§. 5. Argento legato, non puto ventris causa habita scaphia (13) contineri: quia argenti numero non habentur.

§. 6. *Argentum factum* recte quis ita definierit, quod (14) neque in massa, neque in lamna (15), neque in signato, neque in supellectili (16), neque in mundo (17), neque in ornamentis insit.

De testatoris causa parato.

28. Alfenus [Varus] lib. 7. Digestorum.

CUm in testamento alicui argentum, *quod usus sui causa paratum esset*, legatur, itemque vestis, aut supellex: Quæsitum est, quid cujusque usus causa videretur paratum esse: utrumne id argentum, quod victus sui causa paratum paterfamilias ad cottidianum usum parasset: an et si eas mensas argenteas et ejus generis argentum haberet, quo ipse non temere (18) uteretur, sed commodare ad ludos, et ad cæteras apparationes soleret? Et magis *placet*, quod victus sui causa paratum est, tantum contineri.

De auro argento facto. 1. *De principali et accessorio.*

29. Florentinus [lib. 11. Institutionum].

SI quando alterius generis materia auro argentove injecta sit: si factum aurum vel argentum legetur, et id, quod injectum (19) est, debetur.

§. 1. Utra autem utrius materiæ sit accessio (20), visu (21) atque usu rei, consuetudinis patrisfamilias æstimandum est.

De verbo seu.

30. Paulus [lib. singul. de adsignatione libertorum].

SI quis ita (22) legaverit: *uxori meæ mundum, ornamenta seu* (23) *quæ ejus causa paravi*, *do lego*: placet omnia deberi. Sicuti cum ita legatur, *Titio vina, quæ in urbe habeo, seu* (24) *in portu, do lego* [omnia deberi]. Hoc enim verbum *seu* ampliandi legati gratia positum est.

De verbo minor.

31. Labeo [lib. 2. Posteriorum a Javoleno epitomatorum].

QUi lancem maximam, minorem, minimam relinquebat, ita legaverat, *Lancem minorem illi lego*: mediæ (25) magnitudinis videri legatam lancem responsum est, si non appareret, quam lancem ex his paterfamilias demonstrare voluisset.

De argento facto. 1. *De auro facto.* 2. *De argento potorio vel escario.* 4. *De verbo* meum. 5. *De argento et electro.* 6. *De verbo* generali *et* speciali. 7. *De mundo muliebri.* 8. *Si testator detraxerit de re legata.*

32. Paulus [lib. 2. ad Vitellium].

PEdiculis (26) argenteis adjuncta sigilla ænea, cæteraque omnia, quæ ad eandem similitudinem redigi possunt, argento facto cedunt.

(1) Adde *l.* 19. *supr. h. t. l.* 78. §. 4. *supr. de leg.* 3. Aliud putat Cicero *in Topicis in loco a genere.*

(2) Pronominibus possessivis junctis cum substantivo alterius generis (puta cum auro, tritico) dominium significari notat Socinus *regula* 96.

(3) *l.* 34. *infr. h. t.* Imo, debetur. Cicer. *in topicis.*

(4) Suum nemo id possit dicere, quod vindicare non possit. Igitur a vindicatione ad proprietatem ascendimus. adde *l.* 239. *in fin. infr. de verb. sign.*

(5) V. quæ notavi ad *l.* 1. *supr. de reb. cred.*

(6) Quod suum esset. *Hal.*

(7) *Al.* moreretur, ejus omne aurum fiet, quod tunc paterfamilias, cum moreretur, vindicare potuit, suum esse.

(8) Aurum factum recte definitur, omne, ex quo species aliqua effecta est. Infectum, quod ita factum est, ut eo (cujus id rei causa comparaveris) non possis uti sine refectione nova. Rudis auri materia est aurum infectum. vid. Cujac. 10. *obs.* 18.

(9) Hoc verbo utitur Jurisconsultus, *l.* 60. §. 2. *supr. de legat.* 3. Cato *de re rustica.* et Gellius 4. *cap.* 2. vid. Anton. August. 2. c. 2.

(10) Ut eo ad rem ad quam comparatum est. *Hal.*

(11) Superius enim dixit, ejus omne aurum fieri, quod tunc paterfamilias, cum moreretur, habuit. v. Cujac. 10. *obs.* 18.

(12) Qui et Philippei. Sunt aurei nummi a Philippo rege ita nominati. hujus nummi frequens apud Plautum fit mentio. Hor. 1. *epistol.* Philippi regale numisma. a Philippis regibus Macedoniæ.

(13) Scaphia, vasa ad purgandam alvum: ut alioqui putes cum Accursio, genus cinguli. Scaphium etiam significat vas potorium. Plaut. *in Persa.* Cicero 6. *in Verrem.* sed et vas, quo horas designabant, imo, et vas ad ignem, et instrumentum medicum, et rusticum: quinetiam pars est corporis vicina femoribus: sed et tonsuræ inhonestioris genus. Juvenal. *Satyr.* 6. Martialis Ferrandus 1. *explicat.* 37.

(14) Argentum factum est, quod neque in massa, vel lamina, vel in supellectili, vel in mundo, vel ornamentis.

(15) Lamina. *Hal.*

(16) *l.* 7. *supr. de supellect.*

(17) *l.* 25. §. 10. *supr. h. t.*

(18) Non solus. *l.* 203. *infr. de verb. sign.*

(19) *l.* 32. *infr. h. t.*

(20) *l.* 19. §. 13. *supr. h. t.*

(21) Visus, et aspectus judicio multa committuntur. adde *l.* 32. §. 5. *infr. eod.*

(22) Vide Covarruv. *lib.* 2. *variar. resolut. cap.* 5. Cujac. *lib.* 12. *observ. cap.* 34. Fachin. *lib.* 5. *controv. cap.* 68. Ans.

(23) Dic idem esse de particula *ve. l.* 14. *supr. de injusto.* adde *l.* 53. *infr. de verb. sign.*

(24) Vide Romanum *singulari* 548. *verb.* 549.

(25) Minorem rem apud Latinos interdum intelligi, hinc colligere possimus, quæ mediæ sit magnitudinis. Eodem sensu, *minorem libertatem* dici, quæ est inter justam et dedititiam: et minorem capitis deminutionem: minorem ordinem. v. Cujac. 10. *obs.* 36. *in fin.*

(26) Pendiculis vel pendiclis. Glossa ἀρπέζονας interpretatur. *Leunclavius.*

§. 1. Auro facto adnumerantur gemmæ annulis inclusæ: quippe annulorum sunt. *Cymbia* (1) *argentea* crustis aureis illigata: margaritæ, quæ ita ornamentis muliebribus contextæ sunt, ut in his aspectus auri potentior sit, auro facto adnumerantur (2). Aurea *emblemata*, quæ in [lapidibus (3)], apsidibus (4) argenteis essent, et replumbari possent, deberi Gallus ait (5): sed Labeo improbat. Tubero autem, quod testator auri numero habuisset, legatum deberi ait: alioquin (6) aurata (7) et inclusa vasa alterius materiæ, auri numero non habenda.

§. 2. Argento potorio vel escario legato, in his, quæ dubium est cujus generis sint, consuetudinem patrisfamilias spectandam: non etiam in his, quæ certum est ejus generis [non] esse.

§. 3. Quidam primipilaris (8) uxori suæ argentum escarium (9) legaverat. Quæsitum est, cum paterfamilias in argento suo vasa habuerit, quibus et potabat (10) et edebat: an legato hæc quoque vasa continerentur? Scævola respondit, contineri.

§. 4. Idem, cum quæreretur de tali legato, *Hoc amplius filia mea dulcissima e medio sumito, sibique habeto ornamentum omne meum muliebre cum* (11) *auro, et si qua alia muliebria apparuerint*: cum textatrix negotiatrix (12) fuerit, an non solum argentum, quod in domo, vel intra horreum (13) usibus ejus fuit, legato cedat; sed etiam quod in Basilica (14) fuit muliebre: Respondit, si testatrix habuit proprium argentum (15) ad usum suum paratum, non (16) videri id legatum, quod negotiandi causa venale proponi soleret: nisi de eo quoque sensisse is, qui petat, probet.

§. 5. Neratius Proculum refert ita respondisse, vasis electrinis (17) legatis, nihil interesse, quantum ea vasa, de quibus quæritur, argenti aut electri habebant. † Sed utrum argentum electro, an electum argento cedat? id ex aspectu (18) vasorum facilius intelligi posse: quod si in obscuro sit, inspiciendum est, in utro numero ea vasa is, qui testamentum fecit, habuerit.

§. 6. Labeo testamento suo Neratiæ uxori suæ nominatim legavit, *vestem, mundum muliebrem omnem, ornamentaque muliebria omnia, lanam, linum, purpuram, versicoloria facta infectaque omnia et cetera*. sed non mutat substantiam (19) rerum non necessaria verborum multiplicatio, quia Labeo (20) testamento lanam, ac deinde versicoloria scripsit, quasi desit (21) lana tincta, lana esse: detractoque verbo *versicolorio*, nihilominus etiam versicoloria debebuntur, si non appareat, aliam defuncti voluntatem fuisse.

§. 7. Titia mundum muliebrem Septiciæ legavit: ea putabat, sibi legata et ornamenta et monilia, in quibus gemmæ et margaritæ insunt, et annulos, et vestem tam coloriam, quam versicoloriam. Quæsitum est, an hæc omnia mundo continentur? Scævola respondit, ex his, quæ proponerentur, duntaxat argumentum (22) balneare (23) mundo muliebri contineri.

§. 8. Item cum inaures, in quibus duæ margaritæ (24) elenchi (25), et smaragdi duo, legasset, et postea elenchos eidem detraxisset: et quæreretur, an nihilominus detractis elenchis inaures deberentur: respondit, deberi, si maneant inaures, quamvis margaritæ eis detractæ sint.

§. 9. De alio idem respondit, cum quædam ornamentum mammillarum (26) ex cylindris (27) triginta quatuor et tympanis (28) margaritis triginta quatuor legasset, et postea quatuor ex cylindris, etiam sex de margaritis detraxisset.

De veste aut vestimento virili vel muliebri.

33. POMPONIUS [lib. 4. ad Quintum Mucium].

INter vestem (29) virilem et vestimenta virilia nihil interest: sed difficultatem facit mens legantis, si et ipse

(1) Pocula ad modum cymbæ facta. Festus 20. Isidor. 5.

(2) Imo, non adnumerantur. *l.* 20. *supr. h. t.*

(3) Hanc vocem *lapidibus*, delendam esse ait Cujac. 6. *obs.* 31. *in fin.*

(4) *l.* 19. §. 6. *supr. eod.*

(5) Ut in consultatione Demiphonis apud Terentium, 2. *Phormionis.* 3. ex tribus unus negat, alter affirmat, tertius cunctatur. et apud Ulp. 11. §. *ult.* ubi pubertas a Cassianis definitur ex habitu: a Proculo annis 14.; a Prisco aliter. adde *l.* 10. *C. de adopt.* ita in hac quæstione, Gallus deberi emblemata ait, Labeo negat, Tubero in facto, atque adeo in incerto rem esse positam ait. Dubitandi causa hæc est: quod inauratis, vel auro inclusis argenteis vasis aurum ita alligetur, ut non detrahatur, quasi confusione facta: emblemata vero aurea plerumque exemptitia sunt: verum tamen est, omnia argento legato cedere, nihil eorum auro legato cedere. Cujac. 6. *obs.* 31.

(6) Id est, cæterum. Cujac. 6. *obs.* 31.

(7) Auro legato, inaurata; vel auro inclusa, auro cooperta et vestita, non debentur.

(8) Primipilaris.

(9) Escario argento legato, ea vasa argentea debentur, quibus paterfamilias potabat, et edebat. *Goth.* Vide Edmund. Merill. *lib.* 1. *observ.* c. 2. Ans.

(10) Id est, quod illi erat in promiscuo usu, vide Cujac. 11. *obs.* 7.

(11) Aurata, ut et aurum muliebre venale venditum esse hac formula colligitur.

(12) Legatis mobilibus non continentur merces, vel quæ negotiandi causa testator habuit, *l.* 32. §. 2. *supr. de usu et usufruct. legato.* Menoch. *de præsumpt. lib.* 4. *quæst.* 137. Ans.

(13) De horreis vide quæ scripsi ad *l.* 7. *supr. de instructo.*

(14) Quid, si legas *in taberna?* nam hic agitur de muliere auri et argenti negotiatrice, de auro et argento negotiandi causa venali: nisi Basilicam hic intelligas fori vel argentariorum.

(15) Cur argenti facit hoc loco mentionem in responsione, cum ipsa quæstio fuerit de auro? an ut intelligamus auro legato, argentum deberi?

(16) Auro legato non id intelligitur legatum, quod negotiandi causa venale proponi solet.

(17) Electri tria sunt genera: unum ex arboribus, quod et succinum; aliud naturale; tertium, quod fit de tribus partibus auri et una argenti. Servius 8. *Æneid.* adde *l.* 4. *Supr. de legat.* 1. *l.* 7. §. 8. *Infr. de adquir. rerum.* v. 15. Isid. 23.

(18) Aspectui quædam committenda. vide *l.* 29. *in fin. supr. h. t.*

(19) Substantiam rerum testamento adscriptarum non mutat verborum non necessaria multiplicatio. adde *l.* 65. *Infr. de verbor. oblig.*

(20) Quamvis Labeo. *Haloand.*

(21) Tincta lana, etiam lana est.

(22) Flor. *al.* argentum.

(23) Argentum balneare, Cujac. 10. *observ.* 17. *Basil.* ὁ τῶν λουτρῶν ἄργυρος. adde Paul. 3. *sent.* 6. §. 83.

(24) Margaritæ lingua Indica dicuntur, teste Arriano: uniones Latine.

(25) Elenchus est lapillus ex genere margaritarum, fastigiatæ longitudinis, alabastri figura in pleniorem orbem desinens, 9. Plin. 35. *Auribus extensis magnos commisit elenchos.* Juvenal. *satyr.* 6. Porro hoc notandum est. margaritas elenchos junctim appellari, non margaritas et elenchos. Dicuntur et cum in modum. §. 9. *infr. eod.* tympani margaritæ, non tympani et margaritæ.

(26) Ornamenta mammillarum *Hal.* Martialis 44. mamillare vocat. vide Pollucem.

(27) Cylindrus, proceritatis est orbiculatæ: in eo differt ab elencho, de quo supra. Est et cylindrus gemmæ ac smaragdi species, 5. Plin. 37. Juvenal. *satyr.* 2.

(28) Tympaniis. *Haloan.* Tympanæ margaritæ. vid. 9 Plin. 35. quæ quia instar tympani ab una parte tumidæ seu rotundæ sunt: ab altera, planæ, tympania nominantur: solidæ sunt substantiæ. in quo differunt a physematis.

(29) Vestis virilis et vestimentum virile, idem.

solitus fuerit uti quadam veste, quæ etiam mulieribus conveniens est. itaque ante omnia dicendum est, eam legatam esse, de qua senserit testator: non quæ revera aut muliebris, aut virilis sit. nam et Quintus [Titius] ait, scire (1) se quendam Senatorem muliebribus cœnatoriis uti solitum: qui si legaret muliebrem (2) vestem, non (3) videretur de ea sensisse, qua ipse quasi virili utebatur.

De omni auro suo. 1. De uxoris causa parato.

34. IDEM [lib. 9. ad Quintum Mucium].

Scribit Quintus Mucius, *Si aurum suum omne* paterfamilias uxori suæ legasset, id aurum, quod aurifici faciendum dedisset, aut quod ei deberetur, si ab aurifice ei repensum non esset, mulieri non debetur. Pomponius: Hoc ex parte verum est, ex parte falsum. † Nam de eo quod debetur, sine dubio, ut puta si auri libras stipulatus fuerit, hoc (4) aurum, quod ei deberetur ex stipulatu, non pertinet ad uxorem: cum illius factum adhuc non sit: id enim, quod suum esset, non (5) quod in actione haberet, legavit. † In aurifice falsum est, si (6) aurum dederit, ita (7) ut ex eo auro aliquid sibi faceret: nam tunc, licet apud aurificem sit aurum, dominium (8) tamen non mutavit; manet tamen ejus, qui dedit, et tantum videtur mercedem præstaturus pro opera aurifici: per quod eo perducimur, ut nihilominus uxori debeatur. Quod si aurum dedit aurifici, ut non tamen ex eo auro fieret sibi aliquod corpusculum, sed ex alio: tunc quatenus dominium transit ejus auri ad aurificem (quippe quasi permutationem fecisse videatur), et hoc aurum non transibit ad uxorem.

§. 1. Item scribit Quintus Mucius, si maritus (9) uxori, cum haberet quinque pondo auri, legasset ita, *Aurum, quodcumque uxoris causa paratum esset, uti heres uxori daret:* etiam si libra auri inde venisset, et mortis tempore amplius quam quatuor libræ non deprehenderentur, in totis quinque libris heredem esse obligatum: quoniam articulus *est* præsentis (10) temporis demonstrationem in se continens. Quod ipsum, quantum ad [ipsam] juris obligationem pertineat, recte dicetur, id est, *ut ipso jure* heres sit obligatus: verum sciendum, si in hoc alienaverit testator inde libram, quod deminuere vellet ex legato uxoris suæ, tunc mutata voluntas defuncti locum faciet doli mali exceptioni, ut, si perseveraverit mulier in petendis quinque libris, exceptione doli mali submoveatur: sed si ex necessitate (11) aliqua compulsus testator, non quod vellet deminuere ex legato, tunc mulieri ipso jure quinque libræ auri debebuntur, nec doli (12) mali exceptio nocebit adversus petentem.

§. 2. Quod si ita legasset uxori, *Aurum, quod ejus causa paratum erit* (13): tunc rectissime scribit Quintus Mucius, ut hæc scriptura habeat in se (14) et demonstrationem (15) legati, et argumentum: ideoque ipso jure, alienata libra auri, amplius quatuor pondo non remanebunt in obligatione, nec erit utendum distinctione, qua ex causa alienaverit testator.

De pondere.

35. PAULUS [lib. 14. Responsorum].

Titiæ amicæ meæ (16), *cum qua sine* (17) *mendacio vixi, auri pondo quinque dari volo.* Quæro an heredes ad præstationem integræ materiæ auri, an ad pretium, et quantum præstandum compellendi sint? Paulus respondit, aut aurum ei, de qua quæritur, præstari oportere: aut (18) pretium (19) auri quanti comparari potest.

§. 1. Item quæro: si lite contestata Prætor ita pronunciavit, ut materia præstetur: an tutores audiendi sint, ab hac sententia pupillum, adversus quem pronunciatum est, apud (20) successorem ejus in integrum restituere volentes? Paulus respondit, Prætorem, qui auro legato certi ponderis, materiam præstari jussit, recte pronunciasse videri.

De electione poculi.

36. SCÆVOLA [lib. 3. Responsorum].

Seiæ dulcissimæ poculum (21) *aureum* (22), *quod elegerit, fidei heredum committo, ut dareut.* Quæro, cum in hereditate non sint nisi truellæ (23), scyphi, modioli, phialæ: an Seia de his speciebus eligere possit? Respondit, cum omnia potui (24) parata, pocula dicantur, posse eam ex his eligere.

(1) Viri interdum muliebribus cœnatoriis utebantur.

(2) Quid, si legaret virilem? Hotom. 3. *obs.* 13. ut sit sensus, legato vestis virilis abusivam muliebrem non contineri: alias sensus est, Vestis muliebris appellatione ea non continebitur, qua viri inhoneste utuntur.

(3) Imo, videtur et de ea sensisse, *l.* 110. *in fin. Infr. de verb. oblig.* solve, Aliud in stipulatione, aliud in legato.

(4) Qui omne suum aurum legat, aurum non legat, quod in credito habet. *l.* 27. §. 2. *Supr. h. t.*

(5) Suum nemo recte dixerit, quod in actione tantum habet, cum in id tantum agere, non id vindicare possit.

(6) De duobus rerum locatarum generibus vide *l.* 31. *supr. locat.*

(7) Suum argentum uxori qui legat, et id quoque argentum legasse intelligitur, quod aurifici dedit aut adpendit, ut ex eo aliquid sibi faceret: secus si aurum dedit, ut ex alio auro aurifex aliud faceret.

(8) Nostrum est, cujus dominium ipsi habemus.

(9) Vide Anton. Merend. *controv. lib.* 4. *c.* 46. Ans.

(10) *l.* 7. *supr. h. t.*

(11) *l.* 11. §. 12. *supr. de legat.* 3

(12) Vide *l.* 19. *in fin. Infr. de regul. jur.*

(13) De verbo *erit* adde *l.* 123. *infr. de verbor. significat.*

(14) Habeat in se et deminutionem legati et augmentum. sic legit Cujacius 2. *observat.* 39. *in fin.*

(15) Imo, conditionem magis, quam demonstrationem habet. *l.* ... *supr. de leg.* 1. *l.* 85. *supr. de legat.* 3.

(16) Id est, uxori meæ. Anton. Augustin. *emendat. lib.* 2. *cap.* 1. Ans.

(17) Hinc illæ inscriptiones: sine ulla animi offensa, sine ulla animi læsura, sine ulla querela, sine ullo jurgio.

(18) Imo non videtur talis distinctio admittenda, sed præcise pretium dari debet. *l.* 9. *supr. h. t*

(19) V. *l.* 35. *C. de donat. l.* 1. *in fin. l.* 9. *l.* 19. *supr. h. t.*

(20) Restitui pupillus potest a Prætori successore adversus sententiam prioris.

(21) Quæstio est, an si legata sit electio poculi aurei, trullæ aureæ eligi possint? utique possunt. *in fin. infr. eod.* Goth. vide Alciat. *l.* 7. *parerg. cap.* 3. Cujac. *lib.* 11. *obser. c.* 7. Ans.

(22) Ex hoc verbo non sumitur ratio dubitandi, perinde ac si vellet Jurisconsultus, legatarium legato poculi aurei (quo casu aureum non fuerit), argenteum poculum posse eligere: hoc æquitas non patitur, ut cui certæ qualitatis res legata est, ei præstetur longe diversæ: ratio dubitandi sumitur ex verbo *poculum*, de quo *Supr.* vid. Cujac. 11. *obs.* 7.

(23) Utcunque enim trullis, scyphis etc. non sumatur vinum, funditur tamen in pocula. Trullæ manubrium longum erat et cavum, fundendo vino aptum potius, quam bibendo: scyphis etiam et phialis raro utebantur ad bibendum, quod essent capacia nimis, et magna vasa: eis ornabantur abaci. Cuj. *ibid.*

(24) Id est, non tantum ea, unde potatur, sed etiam omnia potui parata.

De ornamentis.

37. PAULUS [lib. 21. Responsorum].

ORnamentorum (1) appellatione vestem muliebrem non contineri, nec errorem heredis (2) jus mutasse respondi (3).

De speciebus in hereditate inventis, vel non. 1. De electione. 2. De signo statuendo.

38. SCÆVOLA [lib. 3. Responsorum [.

TItia testamento, item codicillis multas species tam argenti quam vestis specialiter per fideicommissum reliquit. Quæro: an non aliæ species legato cedant, quam quæ in hereditate inventæ essent? Respondit, eas cedere, quæ (4) inventæ essent: de cæteris cavendum (5), ut si inventæ essent, præstentur.

§. 1. *Semproniæ* (6) *Piæ hoc amplius coopertoria Tabiana* (7), *et tunicas tres cum palliolis, quæ elegerit, dari volo.* Quæro, an ex universa veste, id est, [an] ex synthesi (8), tunicas singulas, et (9) palliola Sempronia eligere possit? Respondit, si essent tunicæ singulares (10) cum palliolis relictæ, ex his duntaxat eligi posse: quod si non (11) est (12), heredem vel tunicas, et palliola, sed ex synthesi (13), præstaturum, vel veram æstimationem earum.

§. 2. Seia testamento ita cavit: *Si* (14) *mihi per conditionem humanam contigerit, ipsa faciam: sin autem, ab heredibus meis fieri volo: jubeoque signum* (15) *Dei ex libris centum in illa sacra æde, et in patria statui subscriptione* (16) *nominis mei.* Quæsitum est, cum (17) in eo templo non nisi aut ærea (18) aut argentea tantum sint dona: heredes Seiæ utrum ex argento an ex auro signum ponere compellendi sint, an æreum? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, argenteum (19) ponendum (20).

De mundo muliebri. 1. De legato argenti, quod ibi erit.

39. JAVOLENUS lib. 2. ex posterioribus Labeonis.

SI uxori mundus muliebris legatus esset: ea tantummodo deberi, Ofilius, Labeo, responderunt, quæ ex his tradita utendi causa uxori viro (21) fuissent: aliter enim interpretantibus, summam fore captionem (22), si vascularius (23) aut faber argentarius uxori ita legasset.

§. 1. Cum ita legatum esset, *argentum quod domo* (24) *meæ erit, cum moriar:* Ofilius, nec quod depositum (25) a se, nec quod commodatum reliquisset, argentum legatum videri, respondit. Idem Cascellius de commodato. Labeo, quod depositum esset ita deberi, si (26) præsentis custodiæ causa, non perpetuæ, veluti thesauro, depositum esset: quia illa verba, *Quod domo* (27) *meæ erit*, sic accipi debere, *esse* (28) *solebat*: et hoc probo.

§. 2. Atteius Servium respondisse scribit: cui *argentum, quod in Tusculano fundo, cum moreretur, habuisset*, legatum esset, et quod, antequam moreretur, ex urbe in Tusculanum jussu testatoris translatum esset, deberi; contra fore, si injussu (29) translatum esset.

De argento viatorio. 1. De argento balneari. 2. De ornamentis universis.

40. SCÆVOLA lib. 17. Digestorum.

MEdico suo contubernali (30) et communium expeditionum comiti inter cætera ita legaverat: *Argentum viatorium meum dari volo.* Quæsitum est, cum paterfamilias in diversis temporibus Reipubl. causa abfuerat, quod viatorium (31) argentum hoc legato comprehensum esse videtur? Respondit, quod habuisset argentum viatorium eo tempore, cum testamentum faciebat, deberi.

(1) *l.* 26. *supr. eod.* Paul. 3. *sentent.* 6. §. 84.

(2) Solventis. sc.

(3) Nullus enim est errantis consènsus. *l.* 9. *C. de jur. et fact. ignor.*

(4) V. *l.* 22. *l.* 62. *supr. de legat.* 1.

(5) Vid. *l.* 69. *in fin. supr. de leg.* 1.

(6) Ad hunc §. v. Alciat. *lib.* 1. *parerg. c.* 21. Turneb. *lib.* 23. *advers. cap.* 19. *et lib.* 27. *c.* 18. Ans.

(7) A Tabia civitate Italiæ.

(8) Synthesin Accursius locum atque domicilium facit ejus, qui hic testatur. Synthesim Alciatus 2. *parerg.* 21. id esse ait, quod Galli *livream* vocant: Turnebus 23. *advers.* 19. lautiorem vestem, quæ populo Romano certis diebus publice (et Saturnalibus) uti licebat: Idem *lib.* 27. *cap.* 18. pro veste elegantissima, et viris parum decora, accipit. Alii pro virili veste: Utut sit, synthesis hoc loco, vestis universa defuncti definitur, id est, et Tabiana, et aliis præterea in locis relicta: ut sit sensus, si electio trium coopertoriorum Tabianorum, et trium tunicarum cum palliolis relicta sit: neque superiora in urbe Tabiana reperta sint: heredem eo casu teneri legatario ea omnia præstare ex reliqua veste defuncti, quam forte aliis locis habuit: sin minus, veram æstimationem: Ferrando *explicat.* 32. synthesis, vestes in uno loco positæ, ut apud Martial. 2. Ita synthesis vasorum, Martiali 1. adde Stat. 4. *sylvarum.* Q. Serenum Sammoniacum, 1. *de lumbric et c.* 1. *de venenis prohibendis. l.* 34. §. 1. *supr. de legat.* 2. *l.* 30. §. 1. *infr. de adimendis.*

(9) An et palliola? *Hal.*

(10) Tunicæ singulæ. *Hal.*

(11) Quod si non esset. *Hal.*

(12) Flor. *al.* essent.

(13) Vel tunicam et palliolum ex synthesi præstaturum. *Hal.*

(14) Id est, sin mihi quid humanitus non contigerit, et sic superstes fuero. *Goth.* vide Sarmient. *select. lib.* 3. *cap.* 3. Ant. Augustin. *lib.* 2. *emend. cap.* 1. Ans. Adde Roman. *sing.* 521. Soc. *reg.* 320. *in* 41. *privil. piæ causæ.* Decium *ad l. semper in obscuris. num.* 3. *de reg. jur.* Capr. *cons.* 3. *num.* 6. Hier. Alb. *cons.* 39. *pract. quæst. n.* 4. Gozad. *cons.* 60. *num.* 15. Petr. Andr. Grammat. *in tract. de exten. num.* 51. Didac. Covarruv. *ad cap. indicante. num.*5. *extr. de testam.* adde Peckium *de eccl. repar. cap.* 1. Mod.

(15) Imagines ponendas interdum legabant veteres. vide *l.* 6. *in fin. supr. h. t.* v. Petr. Fabr. *in semestribus.*

(16) Imaginibus templorum qui eas exponebant, nomen suum inscribebant.

(17) Ratio dubitandi sumitur a loci, quo legatum relictum est, qualitate.

(18) *Puto legendum*, aut ærea, aut aurea, aut argentea, ut ex sequentibus potest colligi.

(19) Et ita in dubio, jussus *signum* Deo ponere in eo templo, ubi nullum aureum sed argenteum vel æneum aliquod signum reperitur, argenteum debebit: et sic Bartolus non male sensit, Favore religionis, intelligi legatum in dubio id, quod majus est. adde Ludovicum Romanum *singul.* 5. 7.

(20) Facit *l.* 37. *supr. de legat.* 1. Imo, non argenteum ponendum est, sed æreum; cum sit minus. *l.* 39. §. 6. *supr. de legat.* 1. *l.* 43. *supr. de leg.* 2.

(21) *Al.* a viro.

(22) Ea vitanda est. *l.* 5. *in fin. supr. de transact.*

(23) *l.* 61. *infr. de oblig. et act.*

(24) *Al.* domi.

(25) *l.* 41. §. 6. *supr. de legat.* 3.

(26) *Ita legendum videtur:* si perpetuæ, veluti thesauro, non si præsentis custodiæ causa, depositum esset. Nam mox sequitur, *esse solebat.* similis est error in *l.* 4. *supr. de instructo. l.* 17. §. 7. *supr. de act. empt.*

(27) *Al.* domi.

(28) *l.* 35. §. 3. *supr. de hered. inst. l.* 4. *supr. de instructo.*

(29) *l.* 32. §. 3. *supr. de leg.* 2. *l.* 18. §. 12. *supr. de instructo.*

(30) Contubernales, qui eodem contubernio utuntur, vel in contubernio, hoc est, lecto ac tentorio. adde Festum in *adtubernalis et contubernalis.*

(31) Viatorium argentum, quo in via et itinere utimur. adde §. 7. *supr. h. t.*

§. 1. Uxori suæ testamento ita legatum est, *Semproniæ Dominæ* (1) *meæ hoc amplius argentum balneare* (2). Quæsitum est, an etiam id argentum, quo diebus festis in balnea uti consuevit, legato cedat? Respondit, omne legaum videri.

§. 2. Mulier decedens ornamenta legaverat ita, *Seiæ amicæ meæ ornamenta universa dari volo:* eodem testamento ita scripserat, *Funerari me arbitrio viri mei volo, et inferri* (3) *mihi, quæcunque* (4) *sepulturæ meæ causa feram ex ornamentis, lineas* (5) *duas ex margaritis, et viriolas* (6) *ex smaragdis;* sed neque heredes (7), neque maritus, cum humi corpus daret, ea ornamenta, quæ corpori jussus erat adjici, dederunt. Quæsitum est, utrum ad eam, cui ornamenta universa reliquerat, pertineant; an ad heredes? Respoudit, non ad heredes, sed ad leatariam pertinere.

TIT. III.

DE LIBERATIONE (8) LEGATA.

De eo, quod debetur. 1. *De pignore.*

1. ULPIANUS [lib. 21. ad Sabinum].

Omnibus debitoribus ea (9), quæ debent, recte legantur: licet domini eorum sint.

§. 1. Julianus scripsit, si res pignori (10) data legetur debitori a creditore, valere legatum, habereque eum actionem, ut pignus recipiat, prius quam pecuniam solvat: sic autem loquitur Julianus, quasi (11) debitum non debeat lucrari: sed si alia testantis voluntas fuit, et ad hoc pervenietur exemplo luitionis.

De reo et fidejussore. 1. *De herede heredis.*

2. POMPONIUS [lib. 6. ad Sabinum].

Heredem damnatum (12) *a fidejussore non petere*, a reo petere posse: sed a reo (13) petere vetitum, si a fidejussore petat: reo ex testamento teneri Celsus putat.

§. 1. Idem [Celsus] ait, nullam dubitationem habere, quin, herede petere a debitore vetito, nec heres (14) heredis petere possit.

An valeat legatum. 1. *De chirographo reddito*, 2. *Vel dato, ut reddatur.* 3. *De effectu hujus legati.* 4. *An legatarius sit, cujus nomen non est scriptum in testamento.*

3. ULPIANUS [lib. 23. ad Sabinum].

Liberationem debitori (15) posse legari, jam (16) certum est.

§. 1. Sed etsi chirographum (17) quis decedens debitori suo dederit, exceptionem ei competere puto, quasi (18) pro (19) fideicommisso hujusmodi datione valitura.

§. 2. Julianus etiam libro XL. Digestorum scripsit: Si quis decedens, Chirographum Seii Titio dederit, *ut post mortem suam* (20) *Seio det*, *aut*, *si convaluisset*, *sibi redderet:* deinde Titius, defuncto donatore, Seio dederit (21), et heres ejus petat debitum, Seius doli exceptionem habet.

§. 3. Nunc de *effectu legati* videamus: et si quidem mihi liberatio sit relicta, cum solus sim debitor, sive a me petatur, exceptione (22) uti possum; sive (23) non petatur, possim (24) agere, *ut liberer per acceptilationem.* † Sed etsi cum alio sim debitor, puta duo (25) rei fuimus promittendi, et mihi soli testator consultum voluit (26), agendo consequar, non (27) ut accepto liberer, ne (28) etiam conreus meus liberetur contra testatoris voluntatem: sed pacto (29) liberabor (30). † Sed quid si socii (31) fuimus? videamus ne per acceptilationem debeam liberari: alioquin, dum (32) a conreo meo petitur, ego inquietor. Et ita Julianus libro [trigesimo secundo Digestorum] scripsit: si quidem socii non simus, pacto me debere liberari: si socii, per acceptilationem (33).

§. 4. Consequenter quæritur, an et ille socius pro le-

(1) *l.* 19. §. 1. *supr. de annuis.*

(2) Balneare argentum, quo in balneis utimur.

(3) Hodie non licet inferre mortuis pecuniam, id est, sepelire una cum mortuo pecuniam. *l.* 4. §. 6. *infr. ad leg. Jul. peculat.*

(4) Vide *l.* 14. §. 5. *supr. de religios.* vide *l.* 113. *in fin. supr. de legat.* 1.

(5) Vide quæ scripsi ad *l.* 52. §. 25. *infr. de furtis.*

(6) V. *l.* 8. §. 1. *supr. de optione.*

(7) *l.* 14. §. 5. *supr. de religiosis.*

(8) Περὶ ἐλευθερίας χρεῶν. 44. *Eclog.* 10.

(9) *l.* 3. *Infr. h. t. l.* 86. *in fin. supr. de legat.* 1. *l.* 18. *C. de fideicommiss.* §. 13. *Inst. de legat.*

(10) *l.* 31. *infr. h. t.* adde *l.* 3. *supr. de pactis.*

(11) Legans debitori suo pignus sibi obligatum, non præsumitur ei debitum remisisse, *ut hic.* Hoc legato accessorii (hoc est pignorum) legatum non intelligitur principale, seu debitum. *l. ex pupillari.* 44. *Supr de vulgar.* Quid, si pignus par sit debito? Aliud dicendum putat Bartolus, *arg. l. qui habebat.* 101. *supr. de leg.* 3. quod Angelo, Castrensi et Alexandro displicet: potest enim vel sola pignoris obligati remissio utilis esse legatario: et in *d. l. qui habebat.* res pignori obligata, non fuit legata debitori, sed alicui extraneo relicta.

(12) Liberatio relinquitur variis modis. Expresse relinquitur, quotiens nimirum liberatio nominatim relinquitur. *l.* 3. *Infr. h. t.* Idem est, si tibi relinquo id, quod ipse mihi debeas. *l.* 1 *supr. eod.* si damno heredem meum non petere, *ut hic.* si chirographum tibi lego. *l.* 3. §. 1. *Infr. eod.*

(13) *l.* 5. *infr. eod.*

(14) *l.* 53. *Supr. de adq. vel omitt. hered.*

(15) Vide *l.* 1. *supr. h. t.*

(16) Olim itaque non satis bene constabat: hodie constat, *ut hic.* et *l.* 1. *supr. eod.*

(17) *l.* 59. *supr. de legat.* 3.

(18) *Quasi* particula est nota improprietatis.

(19) Imo valet ut donatio inter vivos. *l.* 1. *Infr. de donat. l.* 3. *et l. Seia.* 42. *in fin. infr. de mort. causa donat.* An hic dixit testator mortis suæ causa instrumentum dare? An hæc donatio causa mortis effectu ipso quasi fideicommissum est?

(20) *l.* 18. §. 2. *Infr. de mortis causa donationibus.*

(21) Quid, si dare nolit? negotiorum tenebitur. *l. si pupilli.* 6. §. *si quis pecuniam.* 2. *Supr. de negotiis.*

(22) *l.* 22. *Infr. h. t. l.* 17. *C. de fideicommiss.*

(23) Exceptionis subsidium, est agere, sive actio. v. *l.* 8. *Infr. de doli mali.*

(24) Vide *l.* 9. *in fin. infr. de novationib.*

(25) *l.* 31. §. 2. 3. *infr. h. t.*

(26) Nempe quia mei unius contemplatione reliquit.

(27) Acceptilationis et pacti differentia: Acceptilatio vim solutionis habet, pactum non habet.

(28) Imo liberari non possum, quin mea liberatio prosit alteri, saltem pro ea parte, qua in me regressum habet. *l.* 2. *C. de duobus reis.* Contrarium verum.

(29) *l.* 5 §. 1. *l.* 10. *in pr. infr. h. t.*

(30) Atqui pactum minime hic videtur necessarium: cum mihi competat exceptio: nec enim pacto opus est, ubi exceptio est. *l. hæc stipulatio.* 14. §. *Divus. infr. ut legatorum. l. penult. supr. de petit. hered.* Quoties exceptio nobis adest, agi non potest, ut pacto se adversarius obliget: sed ut nos pacto etiam liberet. de quo vide hic Bartolum.

(31) Omnium bonorum, vel in illo debito, sic ut inter nos lucrum et damnum esset commune. *l. eandem.* 9. *infr. de duobus reis.*

(32) Convenimur ab adversario mediate vel immediate. Mediate per correum, seu correo nostro convento.

(33) Differunt hæc duo, liberari per acceptilationem, et pactum. *d. l.* 10. *in fin. l.* 12. *in fin. supr. de inoff.*

gatario habeatur, cujus (1) nomen testamento scriptum non est; licet commodum ex testamento ad utrumque pertineat, si socii sunt? Et est (2) verum, non solum eum, cujus nomen in testamento scriptum est, legatarium habendum: verum eum quoque, qui non est scriptus, si et ejus contemplatione liberatio relicta esset.

§. 5. Utrique autem legatarii habentur et in hoc casu: nam et si quod ego debeo Titio, sit ei legatum mei gratia, ut ego liberer, nemo me negabit legatarium: ut et Julianus eodem libro scribit, et Marcellus notat, utriusque legatum esse, tam meum, quam creditoris mei, et si solvendo fuero: interesse (3) enim creditoris, duos reos habere.

4. Pomponius [lib. 7. ex Plautio].

Quid ergo est, cum agere poterit (4) creditor ex testamento? non aliter heres condemnari debebit, quam (5) si caveatur ei *adversus debitorem defensum iri*. Item agente debitore, nihil (6) amplius heres præstare debet, quam ut eum adversus creditorem defendat.

De reo, et fidejussore. 2. *De patre, et filio. de marito.*

5. Ulpianus [lib. 23. ad Sabinum).

Si (7) quis reum habeat, et fidejussorem, *et reo liberationem* leget: Julianus ibidem scripsit, reum (8) per acceptilationem liberandum: alioquin (9), si fidejussorem cœperit convenire, alia ratione reus convenitur. † Quid tamen, si donationis (10) causa fidejussor intervenit, nec (11) habet adversus reum regressum? vel quid, si ad fidejussorem pecunia pervenerit, et ipse reum dederit vice sua, ipseque fidejusserit? pacto est reus liberandus. Atquin solemus dicere, *pacti exceptionem* (12) *fidejussori dandam quæ reo comp tit:* sed cum alia sit mens legantis, alia paciscentis, nequaquam (13) hoc dicimus.

§. 1. Quod *si fidejussori sit liberatio legata*, sine dubio (ut et Julianus scripsit) pacto erit fidejussor liberandus: sed (14) et hic puto interdum acceptilatione liberandum, si vel reus ipse vere fuit, aut in eam rem socius reus.

§. 2. Idem Julianus eodem libro scripsit, si (15) filiusfamilias debitor fuerit, *et patri ejus fuerit liberatio relicta:* patrem pacto (16) liberandum esse, ne etiam filius liberetur: et parvi (inquit) refert, si sit aliquid in peculio die legati cedente, necne: securitatem enim per hoc legatum consequitur, maxime (inquit) cum rei judicandæ tempus circa peculium (17) spectetur. † Huic patri similem facit Julianus maritum, cui uxor post divortium *liberationem dotis* legavit. Nam et hunc, licet die legati cedente solvendo non sit, legatarium esse: et utrumque, ait, solutum repetere (18) non posse. Sed est verius, quod Marcellus notat, patrem petere posse; nondum enim erat debitor, cum solveret: maritum non posse: quod debitum solvit; patrem enim etsi quis debitorem existimaverit, attamen loco esse conditionalis (19) debitoris, quem solutum repetere posse non ambigitur.

§ 3. Sed si (20) damnatus sit heres *filium liberare*, non adjicit Julianus, utrum acceptilatione filius an pacto sit liberandus? Sed videtur hoc sentire, quasi acceptilatione debeat liberari: quæ (21) res patri quoque proderit. quod obtinendum est, nisi evidenter approbetur, contrarium sensisse testatorem, id est, ne filius inquietetur, non, ne pater: tunc (22) enim acceptilatione eum non liberandum, sed pacto.

§. 4. Idem Julianus scripsit, si pro filio pater fidejusserit (23) *eique liberatio sit legata*, eum pacto liberandum, quasi fidejussorem, non quasi (24) patrem: et ideo de peculio posse conveniri: hoc (25) ita demum putat, si duntaxat quasi fidejussorem eum voluit testator liberari: cæterum si et quasi patrem, et de peculio erit liberandus.

6. Javolenus [lib. 6. Epistolarum].

Post emancipationem vero filii eatenus (26) pater actionem habebit, quatenus aliquid ex peculio, aut in rem verso præstaturus est: id enim legatorum nomine ad patrem pertinebit, quod ejus intererit.

§. 1. Illud quæri potest, an eo quoque nomine pater ex testamento agere possit, ut etiam filius actione liberetur? Quibusdam eo usque extendi actionem placebat: quia patris interesse videatur, si peculium filio post emancipationem concessisset, integrum jus (27) ejus permanere. Ego contra sentio: nihil quicquam amplius patri præstandum ex ejusmodi scriptura testamenti puto: quam ut nihil ex eo, quod præstaturus heredi fuerit, præstet.

(1) Non nominatus in testamento, habetur pro legatario, si testator prodesse illi voluit. *Bart.*

(2) Imo, non est verum: Nam creditor non habetur ut legatarius. *l. si cui.* 49. §. *Jul.* 6. *et seq. supr. de leg.* 1. non habetur, nisi testator ei prodesse voluit.

(3) Imo, non interest plures reos solvendo habere, si unum solvendo habeamus. *l. si quis stipulatus Stichum.* 112. §. *ult. infr. de verb. oblig.* vid. Bart.

(4) *Al.* possit. *al.* cæperit.

(5) Formulam libelli observa, quo peto heredem compelli, ut me contra debitorem defendat: aut si minime id faciat, ut, in quod interest mea, damnetur. *Bald.*

(6) Imo, non id agit, ut heres tantum præstet, quantum ipse præstaret creditori, *l.* 6. *infr. h. t.* Sic sane, si heres nolit defendere.

(7) Vide explicationem hujus loci apud Anton. Fabrum 4. *conject.* 18.

(8) *l.* 2. *supr. eod.*

(9) *l.* 3. §. 3. *in fin. supr. eod.*

(10) Fidejussor interdum donationis causa fidejubet. *l.* 32. *supr. de pactis. l.* 16. §. 1. *supr. ad SC. Velleian. l.* 9. §. *non solum. supr. de SC. Macedon.*

(11) Fidejussor donationis causa fidejubens, regressum in reum principalem non habet.

(12) *l.* 3. §. 3. *supr. h. t.*

(13) Imo, pactum cum reo principali factum fidejussori prodest. *l. si mulier.* 16. §. *si ab ea.* 1. *supr. ad SC. Velleian.*

(14) Fidejussor, cui relicta liberatio est, interdum pacto, interdum acceptilatione liberandus est.

(15) Pater pacto liberandus est, cujus filiofamilias debitori liberatio legata est.

(16) *l.* 6. *infr. h. t.*

(17) §. 4. *infr. l.* 27. *infr. h. t.*

(18) *l.* 8. *l.* 9. *supr. de condict. indeb.*

(19) *l.* 48. *supr. de condict. indeb.*

(20) Filius, cui liberatio est relicta, in dubio acceptilatione liberandus est, quoties non eum solum voluit liberatum esse testator, sed et ejus patrem: alias pacto tantum liberandus est.

(21) Acceptilatio facta filiofamilias debitori, prodest ejus patri: pacto vero facta liberatio, non prodest.

(22) Differentiam pacti et acceptilationis observa.

(23) Fidejubere pro filio pater potest. *l.* 12. §. 3. *supr. quod jussu.*

(24) Vide *l.* 6. *supr. quod cujuscunque univers.*

(25) Liberatione patri filii fidejussori legata, interdum ipse pater, vel pacto vel acceptilatione liberandus est: pacto, si eum testator liberari voluit quasi fidejussorem; acceptilatione, si eum liberari voluit, ut patrem. Priore, non posteriore casu pater, cui ea liberatio est relicta, de peculio tenetur.

(26) Imo, non id agere debet, ut defendatur. *l.* 4. *supr. eod.*

(27) Quod habet ut filio succedat. §. 6. *Inst. quib. mod. jus. patr. potest.* hinc nota, Non habendam æstimationem spei, quod quis alteri possit succedere, *Bart.* Spes quidem est, ac dici potest, successionis: verum ea spes illegitima est. *l. ult. C. de pactis.* vide tamen *l.* 3. §. *sed utrum. supr. de minorib.*

De parte. 1. De obligatione alternata. 2. De quantitate. 3. De herede damnato solvere creditori. 4. De exactione et petitione.

7. ULPIANUS [lib. 23. ad Sabinum].

NOn solum autem, quod (1) debetur, remitti potest: verum etiam pars (2) ejus vel pars (3) obligationis: ut est apud Julianum tractatum lib. XXXIII. Digestorum.

§. 1. Si is, qui stipulatus Stichum, aut decem, damnaverit heredem, Stichum non petere: legatum valere constat: sed quid contineat videamus. Et Julianus scribit, actionem ex testamento in hoc esse videri, ut debitor accepto liberetur, quæ res utique debitorem et (4) in decem liberabit (5), quia *acceptilatio solutioni comparatur* (6): et quemadmodum si Stichum solvisset debitor, liberaretur, ita et acceptilatione Stichi liberari.

§. 2. Sed si debitorem decem, damnatus sit heres viginti liberare, idem Julianus scripsit [libro trigesimo tertio], nihilominus esse liberandum decem: nam et si ei viginti accepto ferantur, in decem liberabitur.

§. 3. Sed si duobus heredibus institutis, alterum ex his damnaverit creditori solvere, valet legatum propter coheredem: eumque ex testamento acturum, ut creditori solvatur.

§. 4. Liberatio autem debitori legata [ita] demum effectum habet, si non fuerit exactum (7) id a debitore, dum vivat testator: cæterum, si exactum est, evanescit legatum.

§. 5. Unde quærit Julianus, si ab impuberis substituto sit liberatio relicta, deinde impubes exegerit, quod debetur, an evanescat legatum? Et cum constet pupillum in his, quæ a substituto (8) relinquuntur, personam sustinere ejus, a quo sub conditione legatur: consequens est, substitutum actione ex testamento teneri, si pupillus a debitore exegerit.

§. 6. Idemque est, et si pupillus non exegerit, sed solummodo litem sit contestatus: teneri eum, ut remittat actionem.

§. 7. Nam et si debitori liberatio sub conditione legata fuisset, et vel lis fuisset contestata, vel etiam exactum pendente conditione: ex testamento (9) actio maneret, liberatione relicta.

De debitore testatoris, vel heredis, vel alius. 1. De liberatione ad tempus. 3. De herede legatarii. 5. De rationibus reddendis. 6. De dolo. 7. De causa obligationis.

8. POMPONIUS [lib. 6. ad Sabinum].

NOn solum nostrum debitorem, sed et heredis, et cujuslibet alterius (10), ut liberetur, legare possumus.

§. 1 Potest heres damnari, ut (11) ad certum tempus non petat a debitore: sed sine dubio nec liberare eum intra id tempus debebit: et si debitor decesserit, ab herede (12) ejus intra id tempus peti non poterit.

§. 2. Illud videndum est, an ejus (13) temporis, intra quod petere heres vetitus sit, vel usuras, vel pœnas petere possit? et Priscus Neratius existimabat, committere eum adversus testamentum, si petisset. quod verum est.

§. 3. Tale legatum, *Heres meus a solo (14) Lucio Titio ne petito*, ad heredem Lucii Titii non transit, si nihil vivo Lucio Titio adversus testamentum ab herede, eo quod ab eo exigere debitum tentavit, sit commissum: quotiens (15) enim cohæret personæ id, quod legatur, veluti personalis servitus, ad heredem ejus non transit, si non cohæret, transit.

§. 4. Si verba liberationis *in rem* (16) sunt collata, pro eo est, quasi heres ab eo debitore heredeque (17) ejus petere vetitus sit: ut adjectio heredis perinde nihil valeat, atque non esset valitura, ipsius debitoris persona non comprehensa.

§. 5. Is, qui *reddere* (18) *rationes jussus sit*, non videtur satisfacere, si reliquum (19) reddat non editis rationibus.

§. 6. Si heres *vetitus sit agere cum eo, qui negotia defuncti gesserit*: non videtur obligatio ei prælegata, quæ (20) dolo (21), vel [ex] fraude ejus, qui negotia gesserit, commissa sit: et testator id videtur sensisse. ideo si heres negotiorum gestorum egisset, agens procurator ex testamento incerti, doli mali exceptione excludi potest.

§. 7. Et ei (22) liberatio recte legatur, apud quem deposuero, vel cui commodavero, pignorive dedero: vel ei, quem ex furtiva causa mihi dare oportet.

De reliquis. De dolo.

9. ULPIANUS [lib. 24. ad Sabinum].

SI (23) quis *rationes* (24) *exigere* vetetur, ut est sæpissime rescriptum, non (25) impeditur reliquas (26)

(1) Totum debitum.
(2) Vide *l.* 9. *infr. de acceptilat.*
(3) Vel ut ne ad tempus petatur. §. 13. *Inst. de leg.*
(4) Liberatione unius rei sub alternatione debitæ relicta, liberatio alterius quoque rei relicta intelligitur, *ut hic.*
(5) Imo, non liberabit in altera. *l. qui hominem.* 11. *infr. tit. prox.* Ibi speciei liberatio est: hic unius partis alternativæ.
(6) *l.* 31. *in fin. infr. de novat. l.* 5. *l.* 16. *infr. de acceptil.* Imo, acceptilatio non comparatur solutioni. *l.* 49. *in fin. infr. de solut.*
(7) Vel solutum. *l.* 21. *infr. eod.*
(8) Relictum a substituto videtur relictum conditionaliter ab ipso pupillo. *l.* 11. §. 5. *infr. ad l. Falcid.*
(9) Vide *l.* 17. *C. de fideic.*
(10) Extranei.
(11) *l.* 28. §. 8. *infr. eod.* §. 13. *Inst. de legat.*
(12) §. 4. *inf. eod.*
(13) *l.* 40. *supr. de rebus credit.*
(14) *l.* 20. *infr. h. t.* Goth. Vid. Goed. *de contrah. stipulat. cap.* 9. *num.* 165. Ans.
(15) Legatum personæ cohærens (ut est personalis servitus) ad heredem non transit.
(16) Liberatione in rem collata, heres testatoris petere prohibetur, non modo a debitore testatoris, sed et a debitoris herede.
(17) *l.* 15 *infr. h. t.*

(18) Rationes reddere, est edere rationes legendas, et computandas: tradere etiam libros rationum, instrumentaque actus sui: instruere heredem de singulis, quæ ad eam rem pertinent, et non hoc tantum, sed etiam reliqua solvere in solidum, *ut hic.* Rationum redditio incipit a facto, id est, computatione et dispunctione rationum, et desinit in pecuniæ dationem: qua de causa mista est conditio, quæ in faciendo et dando consistit. vide plura in *l. cum servus.* 82. *infr. de conditionib. et demonstr.*
(19) *l.* 13. §. 2. *infr. de manumiss. test.*
(20) Prohibitus petere a debitore, non intelligitur prohibitus id petere, quod debitor dolo vel fraude subtraxit. Ita ad dolo ablata non extenditur liberatio debitori relicta.
(21) *l.* 9. *infr. eod.*
(22) Quid? liberatione relicta depositario, commodatario, creditori pignoratitio, obligato furti, quæ continentur? an dolus et culpa tantum, quæ illis actionibus continentur: an vero et res ipsa? vid. hic Bartolum. cæterum conductori legans locator, quidquid eum dare oportet oportebitve, non rem ipsam conductam legat, sed liberationem pensionis. vid. *l.* 16. *infr. eod.* de quo vid. Ruinum 2. *cons.* 15.
(23) V. Beroum *qu.* 21.
(24) Præteritæ quæstionis, non futuræ. vid. *l.* 20. *infr. eod.*
(25) *l.* 8. §. 6. *supr. eod. l.* 20. *in fin. infr. eod. l.* 119. *in fin. supr. de leg.* 1.
(26) Reliquæ, reliqua. *l. ult.* §. 1. *Infr. eod.*

*

exigere, quas quis se (1) reliquavit, et si quid dolo (2) fecit, qui rationes gessit. Quod si quis et hæc (3) velit remittere, ita debet legare: *damnas esto heres meus, quidquid ab eo exegerit illa vel ista actione, id ei restituere, vel actionem ei remittere.*

De reo, fidejussore, et extraneo.

10. JULIANUS [lib. 33. Digestorum].

SI damnatus heres fuerit, *a fidejussore quidem non petere: quod autem reus debet, Titio dare*: pacisci (4) debet, ne a fidejussore petat, et adversus reum actiones (5) suas præstare legatario: quemadmodum damnatus heres *ne a reo petat*, et damnatus dare quod fidejussor debet, et reo acceptum (6) facere, et legatario litis æstimationem sufferre cogatur.

Si debitor fidejussori, aut debitor creditori legaverit.

11. IDEM [lib. 36. Digestorum].

SI debitor *fidejussorem suum ab herede suo liberari* jusserit, an fidejussor liberari debeat? Respondit, debere. Item quæsitum est, an, quia mandati (7) actione heredes tenerentur, inutile legatum est, quod debitor creditori suo legat? Respondit, quotiens debitor creditori suo legaret, ita inutile (8) esse legatum, si nihil interesset creditoris, ex testamento potius agere, quam ex pristina obligatione: nam et si Titius mandaverit Mævio, ut pecuniam promitteret, deinde liberari eum jusserit a stipulatore, manifestum est, quantum intersit promissoris liberari potius (9), quam præstare ex stipulatu, deinde mandati agere.

De rationibus reddendis.

12. IDEM [lib. 39. Digestorum].

LUcius Titius, cum Erotem actorem haberet, codicillis ita cavit, *Erotem liberum esse volo: quem rationes* (10) *reddere volo ejus temporis, quod erit post novissimam meam subscriptionem* (11): postea vivus Erotem manumisit, in eodem actu habuit, rationesque subscripsit usque in eum diem, qui fuit ante paucissimos dies, quam moreretur: heredes Lucii Titii dicunt, quasdam summas et servum adhuc Erotem et postea liberum accepisse, neque in eas rationes, quæ a Lucio Titio subscriptæ sunt, intulisse. Quæro, an heredes ab Erote nihil exigere debent ejus temporis, quo Lucius Titius subscripsit? Respondi, Erotem ex ea causa, quæ proponeretur, liberationem petere non (12) posse: nisi et hoc specialiter ei remissum est.

De exceptione perpetua.

13. IDEM [lib. 31. Digestorum].

SI creditor debitori, qui se exceptione (13) perpetua tueri poterat, legaverit, quod sibi deberet: nullius (14) momenti legatum erit: At si idem debitor creditori legaverit, intelligendum erit, exceptionem eum remitti creditori voluisse.

De die, et conditione.

14. ULPIANUS [lib. 1. Fideicommissorum].

IDem est, et si in diem (15) debitor fuit, vel sub conditione.

De herede heredis.

15. IDEM [lib. 64. ad Edictum].

SI quis in testamento damnatus est, *ne a Titio debitore exigat*: neque ipsum, neque (16) heredem ejus potest convenire (17). nam neque heredis heres agere, neque ab heredis herede potest peti. Heredis (18) autem heres potest damnari, ne exigat debitorem.

De locatione, et conductione.

16. PAULUS [lib. 9. ad Plautium].

EI cui fundum in quinquennium locaveram (19), legavi *quidquid* (20) *eum mihi dare facere oportet, oportebitve, ut sineret heres sibi habere.* Nerva, Atilicinus, si heres prohiberet eum frui, ex conducto (21); si jure locationis quid retineret, ex testamento fore obligatum aiunt: quia nihil interesset, peteretur (22), an retineret: totam enim locationem legatam videri:

17. JAVOLENUS [lib. 2. Labeonis Posteriorum].

REliqua quoque in judicio locationis venire:

18. PAULUS [lib. 9. ad Plautium].

CAssius: Etiamsi habitatio eo modo legata esset, gratuitam habitationem heres præstare deberet. et præterea placuit, agere posse colonum (23) cum herede ex testamento, *ut liberetur conductione*. quod rectissime dicitur.

De causa obligationis.

19. MODESTINUS [lib. 9. Regularum].

CUm ita testemur: *Heres meus damnas esto liberare illum, quod* (24) *is negotia* (25) *mea gessit: et si quid eum mihi dare facere oportet, ab eo non exigere*: damnatur heres, nec creditas ab eo quoque pecunias exiget. in simili autem legato vix est, ut de eo quoque legando paterfamilias senserit, quod servis ejus peculii nomine debetur.

(1) Quis ipse reliquavit. *Hal.*
(2) *l.* 72. §. 3. *in fin. Infr. de cond. et demonstr.*
(3) Reliqua.
(4) *l.* 3. §. 3. *supr. eod.*
(5) *l.* 105. *in fin. supr. de leg.* 1.
(6) *l.* 3. §. 3. *supr. eod.*
(7) Adde *l.* 38. *supr. mandati.*
(8) *l.* 13. *l.* 25. *Infr. eod.*
(9) Cur? quia interest mea, potius non solvere, quam solutum repetere, dicitur legatum valere. *Bart.*
(10) Dixi ad *l.* 9. *Supr. eod.*
(11) His verbis videtur prioris temporis liberationem reliquisse.
(12) Liberatio ab onere reddendarum rationum, ad reliqua non porrigitur, nisi exprimatur. *Bart.*
(13) *l.* 21. *in fin. Infr. eod. l.* 28. *Supr. de legat.* 1.
(14) Imo, alicujus momenti: legatum enim liberationis parit actionem, ut legatarius liberetur per acceptilationem. *l.* 5. §. 1. *Supr. eod.*
(15) Id est, puta post annum. *l.* 82. *Supr. de legat.* 2.
(16) *l.* 8. §. 4. *supr. h. t.*
(17) Et sic in dubio, relictum liberationis intelligitur in rem ut personam heredis comprehendat.
(18) *l.* 5. *in fin. supr. de legat.* 3.
(19) Conductori liberatio legari potest.
(20) His verbis, *quidquid cum mihi dare facereve oportet oportebitve*, omne id videtur remissum, ad quod præstandum actione personali debitor tenetur: remissa videtur tota locatio: idque omne, cujus nomine tenebatur ratione doli, vel culpæ, vel reliquorum: item ut heres teneatur pati uti frui, ut gratuitam habitationem præstet, *ut hic. et l.* 17. *l.* 18. *Infr. h. t.*
(21) Ut si liberatæ sint hæ personæ a deposito, commodato etc. res ab eis peti non possit: sin liberatæ sint actione depositi et commodati, peti possit: ut vult Gulielmus Cuneus, *l.* 8. *in fin. supr. eod.* An potius liberatione hisce personis relicta, dolus, culpa, et omnis alia hujusmodi præstatio remissa intelligitur: non autem ipsa res seu species, ut censet Bartolus, *argum. l. Nesennius.* 41. §. *fundum.* 1. *Infr. de re judicata. l. si in.* 24. §. *ultim. supr. locati?* Sane id verum existimat Bartolus in liberatione speciei: at non in liberatione pecuniæ: Hanc enim esse plenam, et ab ipsa re liberationem.
(22) *Al.* peteret.
(23) *l.* 24. *in fin. supr. locati. l.* 30. *in fin. supr. de usu et usufr. leg.*
(24) Quoad is. *Hal.*
(25) Adde *l.* 8. §. *pen. supr. eod.*

De herede debitoris. 1. *De dolo curatorum, et eo, quod apud ipsos est.*

20. IDEM lib. 10. Responsorum.

AUrelio Sempronio fratri meo. Neminem molestari volo nomine debiti, neque exigere (1) *aliquid ab eo* (2), *quamdiu viveret* (3), *neque de sorte aut usura nomine debiti: et absolvo [ei] et libero ex pignoribus ejus domum et possessionem Caperlatiam* (4). Modestinus respondit, ipsum debitorem, si conveniatur, exceptione tutum esse: diversum (5) in persona heredis ejus.

§. 1. Gaius Seius cum adolevisset (6), accepit curatores Publium Mævium, et Lucium Sempronium: sed [enim] idem Gaius Seius intra legitimam (7) ætatem constitutus, cum in fatum concideret (8), testamento (9) suo de curatoribus suis ita cavit, *Quæstionem* (10) *curatoribus meis nemo faciat, rem enim ipse tractavi.* Quæro, an rationem curæ heredes adulti a curatoribus petere possint: cum defunctus (ut ex verbis testamenti apparet) confessus sit, se omnem rem suam administrasse? Modestinus respondit: si (11) quid dolo (12) curatores fecerunt, aut si quæ res testatoris penes eos sunt, eo nomine conveniri eos posse.

Quibus modis legatum liberationis vel nominis extinguitur.

21. TERENTIUS [CLEMENS lib. 12. ad legem Juliam et Papiam].

SI id, quod mihi [deberes (13) vel tibi vel alii legavero, idque mihi] solveris (14), vel qualibet alia ratione liberatus a me fueris: extinguitur legatum.

§. 1. Unde Juliano placuit, etsi debitori heres extiterit creditor, posteaque ipse creditor decesserit: legatum extingui. et hoc verum est: quia *confusione perinde extinguitur obligatio, ac solutione.*

§. 2. Sed si sub conditione dato legato heres præoccupaverit, et exegerit debitum: aliud dici oportet. quia in arbitrio heredis esse non debet, ut, quandoque conditione existente, neque ipsi legatario debeatur legatum, si tum vivat et capere possit, neque ei, ad quem hoc commodum pervenit, si legatarius capere non possit.

De exceptione, et actione.

22. PAPINIANUS [lib. 19. Quæstionum].

QUod mihi Sempronius debet, peti nolo (15): non tantum exceptionem habere debitorem, sed et fideicommissum, ut liberetur, petere posse responsum est.

De procuratore.

23. IDEM [lib. 7. Responsorum].

PRocurator, *a quo rationem heres exigere prohibitus, eoque* (16) *nomine procuratorem liberare damnatus est,* pecuniam ab argentario debitam ex contractu, quem ut procurator fecit, jure mandati cogetur restituere, vel actiones præstare.

Si debitor heredis post mortem testatoris solverit.

24. IDEM [lib. 8. Responsorum].

CUm heres rogatur debitorem suum liberare: de (17) eo tantum cogitatum videtur, quod in obligatione manserit. itaque si quid ante tabulas apertas fuerit solutum, ad causam fideicommissi non pertinebit: quod autem post tabulas apertas ante aditam hereditatem, ab eo, qui voluntatem defuncti non ignoravit, fuerit exactum (18), dolo proximum erit, ideoque repeti potest.

De certa quantitate, vel specie adjecta, vel non.

25. PAULUS [lib. 10. Quæstionum].

LEgavi Titio quod mihi debetur, vel adjecta certa quantitate, sive specie, vel non adjecta: aut ex contrario, æque cum distinctione: veluti, *Titio* (19), *quod ei debeo:* vel ita, *Titio centum, quæ ei debeo* (20). Quæro, an per omnia requirendum putes, an debitum sit: et plenius rogo, quæ ad hæc spectant, attingas, cotidiana (21) enim sunt? Respondi, Si is, cui Titius debebat, debitum ei remittere voluit, nihil interest, heredem suum jussit, ut eum liberaret, an prohibeat eum exigere: utroque enim modo liberandus est debitor, et utroque casu competit ultro ad liberandum debitori actio. ┼ Quod si etiam centum aureorum vel fundi debiti mentionem fecit: si quidem debitor fuisse probetur, liberandus est: quod si nihil (22) debeat, poterit dici quasi falsa demonstratione adjecta, etiam peti, quod comprehensum est, posse. Sed poterit hoc dici, si ita legavit, *Centum aureos, quos mihi debet:* vel (23), *Stichum* (24), *quem debet, heres meus damnas esto non petere.* ┼ Quod si (25) sic dixit, *heres meus centum aureos, quos mihi* [*Titius*] *debet, damnas esto ei dare* (26): etiam illud tentari poterit, ut petere possit, quasi falsa demonstratione (27) adjecta. quod mihi nequaquam placet: cum dandi verbum ad debitum referre se testator existimaverit. ┼ Contra autem, si debitor creditori leget, nullam (28) utilitatem video, si sine quantitate leget. Sed et si id demon-

(1) *Al.* exigi.
(2) *l.* 8. §. 3. *supr. eod. l.* 28. §. 1. *infr. eod.*
(3) *Al.* vivet.
(4) Causa perlata. *Hal.* cum prolatis Alciatus legit. *Prolatarum* nomine intelligit res, quas paterfamil. ex urbe rus advehit. Alciat. 6. *parerg.* 23. Sed Anton. August. legit Caperlatam, idque nomen possessionis fuisse ait. Augustinus 3. *emendat.* 7. adde Cujac. 7. *obs.* 16.
(5) Imo, non est diversum. *l.* 15. *supr. eod.*
(6) Curator adolescenti, id est, puberi datur.
(7) Dixi ad *l.* 27. *supr. de negotiis.*
(8) *Al.* Concederet.
(9) Testamentum facere adultus potest, etiamsi curatorem habeat. *ut hic.*
(10) *l.* 5. §. 7. *Supr. de admin. et peric. tut.*
(11) 5. Harmenop. 11. §. 55. Liberatio curatoribus relicta, non extenditur ad dolum eorum et reliqua. vide *l.* 8. §. 6. *supr. eod.* vide plura hic apud Bartolum.
(12) *l.* 9. *supr. eod. l.* 28. §. 9. *infr. h. t. l.* 5. §. 7. *supr. de admin. et peric. tut.* vid. *l.* 18. *C. de fideicomm.*
(13) *Al.* debes. *vel* debeas.
(14) *l.* 7. §. 4. *supr. h. t. l.* 24. *in fin. infr. h. t.*
(15) *l.* 3. §. 3. *supr. h. t. l.* 37. §. 4. *supr. de leg.* 3. *l.* 8. *infr. de doli mali et met. exc.* §. 13. *Inst. de leg.*
(16) His verbis restringitur liberationis legatum: quæ si deessent, ac liberatus simpliciter fuisset procurator, aliud diceretur. *l.* 20. §. 1. *supr. h. t.*
(17) Liberatio heredi heredis relicta ad debitum tempore apertarum tabularum restringitur.
(18) *l.* 21. *supr. eod.*
(19) Puta ei, qui meo nomine fidejussit. *l.* 11. *supr. eod.*
(20) Id fit per damnationem vel sinendi modum: ea quoque verba pro demonstratione sunt.
(21) Quotidiana plenius tractanda. *l.* 1. *supr de suspectis tutor.*
(22) *l.* 75. §. 1. *supr. de legat.* 1.
(23) Hæc verba, *vel Stichum quem debet heres meus, damnas esto non petere,* dispungenda esse, notat Anton. Faber. 5. *conjecturar.* 2.
(24) Cujac. 5. *ad Afric. fol.* 78. videtur velle ita intelligi: Decem, quæ mihi debet, heres meus damnas esto non petere: quia liberationem legavi, non qualitatem. Si nihil debeat Titius, nulla legati petitio est.
(25) Quæ ratio est hic differentiæ? vid. Anton. Fab. *ibid.*
(26) Id est, donare, vel remittere.
(27) Falsa demonstratio non vitiat legatum. vid. *l.* 33. *infr. de condit. et demonstr.*
(28) Cur ita? Qui neque modo, neque tempore, neque conditione, neque loco debitum differt, inutiliter legat. *l.* 29. *supr. de legat.* 1.

stret, quod debere se confitetur: nulla utilitas est; nisi in his speciebus in quibus (1) emolumentum debiti ampliatur. Quod si centum aureos, quos se debere dixit, legavit, si quidem debet, inutile est legatum: quod si non fuit debitor, placuit, utile esse legatum: certa enim nummorum quantitas similis est Sticho legato cum demonstratione falsa: idque, et D. Pius rescripsit, certa pecunia dotis acceptæ nomine legata.

De tutore, et pupillo.

26. SCÆVOLA [lib. 4. Responsorum].

TUtor decedens aliis heredibus scriptis, pupillo suo, cujus tutelam gessit, tertiam partem bonorum dari voluit, *si heredibus suis tutelæ causa controversiam non fecerit* (2), *sed eo nomine omnes liberavit*; pupillus legatum prætulit, et postea nihilominus petit quicquid ex distractione aliave causa ad tutorem suum ex tutela pervenerit: Quæro, an verbis testamenti ab his exactionibus excludatur? Respondit, si, prius quam conditioni pareret, fideicommissum percepisset, et pergeret petere id, in quo contra conditionem faceret, doli mali exceptionem (3) obstaturam: nisi paratus esset, quod ex causa fideicommissi percepisset, reddere: quod ei ætatis beneficio indulgendum est.

De peculio.

27. TRYPHONINUS [lib. 8. Disputationum].

VIdeamus, si ei (4), cum quo de peculio actio erit, liberatio testamento legata sit: an si die, quo legata cedere solent, nihil in peculio sit, legatarii loco habetur? utpote nondum debitor fuit: nec procedit, ut emolumentum aliquod ex legato ad eum perveniat, nisi propter spem (5) futuri peculii, nunquid ergo in pendenti sit, an legatarius fuerit, perinde atque si qua alia causa spem legati dubiam faceret?

De fideicommisso, Ne quid ex ratione tutelæ a pupillis exigatur. 1. De eo, quod post testamentum deberi cœpit. 3. De liberatione patri relicta. 4. De ratione tutelæ non poscenda. 5. De imminutione fideicommissi. 6. De sorte, et usuris. 7. De rationibus non reddendis a manumisso. 8. De liberatione ad tempus. 9. De rationibus actus non reddendis a manumisso. 11. De eo, quod tutori debetur. 13. Si ut creditori legetur.

28. SCÆVOLA lib. 16 Digestorum.

AUrelius Symphorus fidejusserat pro tutore quodam, et decedens eisdem pupillis legavit in hæc verba: *Arellio Latino, et Arellio Felici, singulis quina (6), cum quis eorum quatuordecim annorum fuerit: ad quod tempus præstari eis volo singulis alimentorum nomine menstruos denarios senos, et vestiarii nomine annuos denarios viginti quinque, quo legato contenti esse debetis, quando tutela vestra non minimo damno rationem meam adflixerit: a vobis autem heredes mei peto, ne quid ex ratione tutelæ ab his (7) exigere, vel ab hoc legato eorum retinere velitis.* Quæsitum est, si heres ejus ex causa fidejussionis aliquid præstiterit: an ab herede filiorum ejus, pro quo fidejusserat, repetere possit? Respondit, verbis, quæ proponerentur, id solum videri heredum fidei commissum, ne exigerent, quod ex ratione tutelæ, quam ipse Symphorus administraverat, ab Arelliis sibi deberetur.

§. 1. Testamento facto, debitoribus liberationem reliquerat: post inciso (8) lino, et recognito testamento, aliud testamentum fecit, in quo repetiit legatum his verbis: *quibusque legata in eo testamento, quod inciderim, dedi, omnia rata esse et quæque scripta sunt, volo.* Quæsitum est, adita ex sequente testamento hereditate, an debitores, quibus priori testamento liberatio relicta erat, consequi possint, ut etiam ejus (9) quantitatis nomine, quam post prius testamentum debere cœperant, liberarentur; et si ab his heredes petere cœperint, an doli mali exceptione summoverentur? Respondit non liberari.

§. 2. Titius Seio debitori suo ita legavit, *Do lego Seio denarios decem. Item dono illi quidquid sortis et usurarum nomine mihi debebat*: præterea generaliter damnavit heredes, fideique eorum commisit, uti darent, restituerent unicuique quiquid ei legasset: postea Seius aliam præterea pecuniam a Titio mutuatus est. Quæro, an hæc quoque pecunia (10) quæ post testamentum factum data esset Seio, legata intelligatur? Respondit, cum in præteritum tempus verba collata proponerentur: non esse posterius credendum legatum.

§. 3. Titius testamento facto, et filiis heredibus institutis, de patre (11) tutore suo quondam facto ita locutus est: *Seium patrem meum liberatum esse volo ab actione tutelæ.* Quæro, hæc verba quatenus accipi debent. id est, an pecunias, quas vel ex venditionibus rerum factis, aut ex nominibus exactis in suos usus convertit, vel nomine suo fœneravit, filiis, et heredibus testatoris, nepotibus suis debeat reddere? Respondit, eum, cujus notio est, æstimaturum: *præsumptio enim propter naturalem* (12) *affectum facit, omnia patri videri concessa*: nisi aliud sensisse testatorem ab heredibus ejus approbetur (13).

§. 4. Mævia (14) testamento suo alterum ex heredibus suis actione tutelæ voluit liberari his verbis: *rationem tutelæ, quam egit Julianus (15) Paulus cum Antistio Cicerone, posci ab eo nolo, eoque nomine causa omni liberatum esse volo*: Quæro, an si qua pecunia ex tutela apud eum remansit, peti ab eo possit? Respondit, nihil pro-

(1) Vide *l.* 66. *supr. de leg.* 1.

(2) A legatario possumus liberationem relinquere heredibus nostris.

(3) Agnito legato conditionali legatarius impugnans conditionem removetur.

(4) Adde *l.* 5. §. 4. *supr. eod. l.* 57. *supr. de pecul. l.* 45. *supr. de jure dot.*

(5) Spe legatarius quis nonnunquam dicitur, licet re non sit legatarius. *Bart.*

(6) Quina, bina, dena, et his similes voces sunt dispertitivæ. vid. quæ scripsi ad *l.* 56. § 2. *infr. ad l. Falcid.*

(7) Liberatio relicta pupillo non extenditur ad ejus tutorem.

(8) *l.* 30. *C. de testam.*

(9) Legatum liberationis ad debitum tempore testamenti restringitur, non ad post contractum. *Bart.* Hoc est. Liberatio relicta debitoribus, refertur ad eos debitores, qui debitores erant tempore testamenti; *ut hic.* Fulgosius *cons.* 37. Eadem ratione liberatione relicta debitoribus, intelligitur relicta debitoribus pure, non in diem. Raph. *cons.* 170. ut nec iis videtur liberationem testator reliquisse, qui res ejus possident: quia non proprie debitores dicuntur. Bald in *l. cum necessitatem.* 18. *C. de fideicomm.* et in *l.* 1. *C. de falsa causa adjecta.* tametsi rei vindicatione conveniri possint. §. 1. *Instit. de act. l.* 1. *C. de alienat. judic. mut. caus. l. actionum.* 25. *infr. de obl.*

(10) Adde *l.* 102. *supr. de legat.* 3.

(11) Liberatio generalis patri relicta continet liberationem reliquorum: secus in extraneo. *Bart.* de hac præsumptione vide 1. Alciat. *præsumpt.* 6.

(12) *l.* 50. *in fin. supr. de legat.* 1. *l.* 72. *l.* 102. *in fin. infr. de cond. et demonstr.* Valer. 5. c. 4. vid. Alciat *dicto loco.*

(13) Approbaretur. *Hal.*

(14) Vid. *l. ult.* §. 2. *Infr. h. t.*

(15) *Al.* Julius.

poni cur pecunia, quæ (1) pupillæ est, et apud tutorem posita maneret, legata videretur.

§. 5. Testamento ita scripserat: *Titio adfini meo quidquid mihi quacunque ex causa debebat, remitti volo, eoque amplius decem do.* codicillis ita scripsit: *Titio hoc amplius adfini et debitori meo usuram pecuniæ, quam mihi debebat, ab herede meo donec adviveret* (2). *Quod si exigere ultra voluntatem meam putaverit, ejus sortis usuram eidem Titio ab heredibus meis, donec vivit, præstari volo.* Quæsitum est, cum augendi potius, quam minuendi testator voluntatem habuerit: an heredes ex causa fideicommissi Titio teneantur, ut eum omni debito liberent? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, videri minutum legatum, quod primo dederat.

§. 6. Legatum est testamento hoc modo: *Seio concedi volo, quidquid mihi ab eo debitum est, vel fidem meam pro eo obligavi.* Quæro, utrum id solum, quod testamenti facti tempore debebatur, legatum sit: an etiam, si quid ex ea summa usurarum (3) nomine postea accessit, legato cedat? Respondit, videri omnem obligationem ejus debiti per fideicommissum solvi voluisse.

§. 7. Sticho testamento manumisso fundum instructum et alia legavit, et hæc verba adjecit: *quem rationem reddere veto, quia* (4) *instrumenta penes se habet.* Quæsitum est, an Stichus reliqua, quæ ex administratione actus debuerat, reddere debuerit? Respondi, Stichum eo nomine non teneri. Claudius: nemo enim ex servitutis actu (5) post libertatem tenetur, et consultatio (6) ad jus debiti relata fuerat: retineri ergo reliqua possunt cum peculio, aut ex eo deduci, si legatum est (7).

§. 8. *Centum quæ apud Apronianum deposita habeo, apud ipsum esse volo, donec filius meus ad annos viginti pervenerit: ejusque pecuniæ usuram exigi veto.* Quæsitum est, an ex causa fideicommissi Apronianus consequi possit, ne ante (8) tempus a testatore præscriptum ea summa ab eo exigatur? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, consequi posse.

§. 9. Filias heredes scripserat, quarum fidei commisit in hæc verba: *Ne a Gaio Seio rationes actus rei meæ, quæ per mensam* (9) *ejus, [sive extra mensam] in diem mortis meæ gesta est, exigatis: eoque* (10) *nomine eum liberetis.* Quæsitum est, cum universas rationes in diem mortis iste (11) administraverit, et (12) per mensam suam, et [quæ] extra administrabantur: an ad rationes reddendas heredibus teneatur? Respondit, liberationem quidem secundum ea quæ proponerentur, legatam esse: sed quatenus præstanda sit, ex (13) qualitate disceptationis Judicem æstimaturum.

§. 10. Eum, qui tutelam ipsius administraverat, [et] fratrem suum, et alios [quosdam] scripsit heredes: et tutori legavit, *quæ impenderat in se, et fratrem ipsius, decem.* Quæsitum est, an utile esset in persona ejus fideicommissum? Respondit, si id dederit per fideicommissum, quod debebatur: peti (14) non posse.

§. 11. Idem quæsiit, si in tutoris persona inutile esset, an in persona fratris utile videretur, quoniam illi proficeret, cujus, et ipsius tutelam administrasset? Respondit, fratri utiliter esse legatum: cum suo debito liberetur.

§. 12. Idem quæsiit: si tutor amplecteretur fideicommissum, ita ut quibusdam (15) stari vellet verbis testamenti, in quibusdam autem recedat: quod minorem quantitatem sumptuum dicat fideicommisso contineri, quam ipse erogaverat, an audiri deberet? Respondit, non (16) impediri eum scriptura testamenti, quominus omne, quod sibi deberi probasset, petere posset.

§. 13. Quidam ita legavit: *Semproniæ uxori meæ reddi jubeo* (17) *ab heredibus meis quinquaginta ea quæ mutua* (18) *acceperam chirographo particulatim in negotia mea.* Quæsitum est, an, si vere uxoris debitor fuerit, fideicommissum constiterit? Respondit, si debita (19) fuisset, nullum esse fideicommissum.

§. 14. Idem quæsiit, an si hanc pecuniam ut debitam apud Judicem petierit, et victa fuerit: an fideicommissum peti possit? Respondit, secundum ea, quæ proponuntur, posse ex causa fideicommissi peti, quod apparuisset non fuisse ex alia causa debitum.

De duobus reis.

29. PAULUS [lib. 6. ad legem Juliam et Papiam].

Si is, qui duos reos promittendi habet, damnaverit heredem, ut utrosque liberet: si alter ex his capere non possit, nec socii sint, delegari debebit is, qui nihil capit (20), ei, cui hoc commodum lege competit: cujus petitione utrumque accidit, ut et hoc commodum ad eum perveniat, et is, qui capit, liberetur: Quod si socii sint, propter (21) eum, qui capax est, et ille capit (22) per consequentias, liberato illo per acceptilationem: id enim eveniret, etiamsi solum capacem liberare jussus esset.

(1) Liberatione *generali* ea remissa non videntur, quæ vindicare testator potuit.

(2) Hoc verbum reperitur in *l.* 30. *infr. de adimend.* vid. Cujac. 8. *obs.* 36.

(3) Sortem remittens testator, intelligitur usuras quoque remittere post testamentum contractas. *l.* 31. §. 4. *infr. h. t.* Goth. De legato liberationis quando ad accessoria trahatur, v. Menoch. *lib.*4. *præsumpt.* 164. *n.*30. Ans.

(4) Ratione adjecta, solent legata restringi.

(5) Id est, ex eo quod cum servus esset gessit. *l.* 1. *l.* 2. *l.* 3. *C. an servus pro suo facto post manum. teneatur. l.* 4. *C. de test. manum.*

(6) Ex responsione colligimus, quid in ipsa interrogatione dictum aut cogitatum fuerit, *ut hic.* Item positiones ex responsione ei: ut ex conclusione capita antecedentia libelli intelligimus. adde *l. cum pater.* 77. §. *dulcissimis.* 20. *supr. de legat.* 2. *l. epistolam.* 75. *Infr. ad SC. Trebell.*

(7) Quod sibi legatum est.

(8) *l.* 8. §. 1. *Supr. eod.* Liberatio cui ad tempus relicta est, cedentium interim adversario imponi petere potest.

(9) Mensæ argentariorum quid, dictum est *l.* 26. *supr. de constituta pecunia.*

(10) Id est, quatenus vires legati patiuntur.

(11) *l.* 20. *in fin. Supr. eod.*

(12) Actum dominicum administrabant servi, vel per mensam, vel extra.

(13) Legatum, *ne rationes exigantur*, eatenus extendi vel ampliari oportet, quatenus testatorem voluisse colligemus.

(14) Cur ita? vid. *l.* 25. *in fin. Supr. eod.*

(15) Vid. *l.* 75. *Infr. de reg. jur.*

(16) Imo, impediri videtur: nec enim cuique concessum est pro parte probare et pro parte reprobare. *l.* 27. *supr. de procurat.*

(17) *Jubeo* verbum est precarium, et utrumque significat, volo, sive cupio; hæc verba παρακλητικὰ dicuntur, et inflexa et fideicommissaria. verba hæc precaria sunt, peto, rogo, volo, mando. *l.* 2. *C. comm. de legat.* §. *ult. Inst. de singulis rebus per fideicomm.* item, deprecor, cupio, injungo, desidero. *l.* 115. *l.* 118. *supr. de leg.* 1. et relinquo. *l.* 78. §. 8. *infr. ad SC. Treb.* v. Cujac. Paul. 4. *sent.* 1. §. 1.

(18) Mutuum inter conjuges est permissum, *ut hic.* Imo, et omnis contractus præter donationem. dixi ad *l.* 31. §. 3. *supr. de donat. inter vir. et uxor.*

(19) Si debitor fuisset. *Hal.*

(20) Junge *l.* 140. *infr. de verb. sign.* quæ est ejusdem libri.

(21) Quod per me non possum, possum tamen per alium (puta meum socium). *l.* 13. §. 7. *infr. de acceptilat. l.* 4. *Infr. de decurionibus. l.* 55. *supr. de adquir. vel amitt. hered.*

(22) Imo capere non debet. *l.* 5. §. 1. *supr. de donat. inter vir.*

De judicio non exercendo.

30. Idem [lib. 10. Quæstionum].

PEtitor (1) vel possessor damnavit heredem suum, *ne centumvirale (2) judicium exerceat*: de effectu legati quæritur? Et dictum, ita demum utile videri legatum esse, si malam causam adversarius testatoris habuit, ut litigante herede vinci debuerit. tunc enim non tantum litis emolumentum, sed etiam sumptus heres legatario præstare cogitur: nam in bona (3) causa nihil videtur esse in legato, nec (4) propter (5) sumptus; quod quidam existimaverunt.

De solutione post testamentum facta. 1. De rationibus a liberto non reddendis. 2. De ratione tutelæ non reposcenda. 4. De sorte et usuris. 5. De novatione post testamentum facta.

31. Scævola [lib. 3. Responsorum].

CReditor debitori legavit ita: *Gaio Seio quidquid mihi sub pignore hortorum suorum debuit, ab heredibus meis dari volo* (6). Quæro, cum testator vivus a Seio aliquid recepit, an id ex causa legati peti possit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non posse. † Idem repetiit: et ait, [item] testatorem ante factos codicillos, quibus legavit, pene omnem pecuniam sortis et usurarum recepisse, ita ut modicum sortis et usurarum debeatur: et quæsiit, an ei petitio (7) competeret, propter verba ad præteritum relata, *quidquid mihi debuit?* Respondit: Prius quidem secundum ea, quæ proponerentur, recte responsum est: verum posterius, propter ea quæ in tempore adderentur, ita ab judice æstimandum, ut inspiceret, oblivi ne pecuniæ solutæ, aut quod eo inscio numerata esset, id fecisset, an consulto, quod quantitatem quondam debitam, non jus liberationis dare voluisset.

§. 1. Inter cætera liberto ita legavit, *Et si quid me vivo gessit, rationes ab eo exigi veto.* Quæritur, an chartas (8) in quibus rationes (9) conscriptæ sunt, item reliquas (10) secundum accepta (11) et expensa, heredibus reddere debeat? Respondit, ea, de quibus quæreretur, posse heredem vindicare, id autem, quod conservis, qui remanent in hereditate, crediderit, et in rem domini versum esset, desisse in reliquis esse.

§. 2. Titia, quæ duos tutores habuerat, ita cavit: *Rationem tutelæ meæ, quam egit Publius Mævius cum Lucio Titio, reposci ab eo nolo*: Quæritur, an si qua pecunia apud eum ex tutela remansit, peti ab eo possit? Respondit, nihil proponi, cur non pecunia, quæ pupillæ esset, et apud tutorem remaneret, legata videretur.

§. 2. Item quæritur, an contutor liberatus videretur? Respondit, contutorem non (12) liberari.

§. 4. *Gaio Seio optime merito hoc amplius lego, concedique volo, neque ab eo peti, neque ab heredibus ejus, quidquid mihi aut chirographis aut rationibus debitor est, vel quidquid a me mutuum accepit, vel fidem meam pro eo obligavi.* Quæro, utrum id solum, quod eo tempore, quo testamentum fiebat, debebatur, legatum sit: an et si quid ex ea summa usurarum (13) nomine postea accessit, legato cedat? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, videri omnem (14) obligationem Seio ejus debiti per fideicommissum solvi voluisse.

§. 5. Item quæritur, si postea novatione facta et ampliata summa, cœperit debere: an id, quod ex vetere contractu debebatur, nihilominus in causa legati duret, et an vero novatione facta, quasi novus debitor ampliatæ summæ possit conveniri? Respondit, id duntaxat legatum videri, quod tunc debuisset: si tamen mansit in ea voluntate testator, quæ tunc fuisset.

TIT. IV.

DE ADIMENDIS (15), VEL TRANSFERENDIS (16) LEGATIS VEL FIDEICOMMISSIS.

De actu et itinere.

1. Paulus [lib. 3. ad Sabinum].

QUi actu (17) legato iter adimat (18), nihil adimit (19): quia nunquam actus (20) sine itinere esse potest (21).

De proprietate, et usufructu. 2. De parte.

2. Pomponius lib. 5. ad Sabinum.

FUndo legato adimi ita potest, *Fundum illi præter (22) usumfructum neque do, neque lego*: ut ususfructus in legato relinquatur.

§. 1. Sed et fructus (23) adimi potest, ut proprietas relinquatur.

§. 2. Item pars (24) fundi legati adimi potest.

(1) Hereditatis scil.

(2) Id est, petitionem hereditatis. vid. *l. ult. in pr. C. de petit. hered.*

(3) Id est, si adversus testatorem legatarius bonam habiturus fuisset causam, legatum ei relictum nihil proficeret.

(4) Sed nec propter. *Hal.*

(5) Principali in causa si legatum non valet, propter sumptus litis etiam non valebit.

(6) Adde et has formulas legandæ liberationis, heres libera, ne exige, *l. 25. supr. h. t.* parte contentus esto. *l. 37. §. 4 supr. de leg. 3.* dotem marito meo restitue. *l. 77. §. 2. Supr. de leg. 2.* plura vobis legassem, nisi me parens vester male accepisset, et hostes substantiam meam abstulissent. *l. 17. §. 1. infr. de doli mali et met.* soluta est mihi pecunia. *l. 1. l. 4. C. de falsa causa.*

(7) *Al* repetitio.

(8) Rationibus reddendis testamento liberatus volumina rationum tradere cogitur, et reliqua quæ apud eum sunt. adde. *l. si servus vetitus. 119. supr. de legat. 1.*

(9) *l. 22 supr. eod.*

(10) Reliquæ, reliqua. ut *l. 9. supr. eod.*

(11) Rationum duæ partes præcipuæ, accepti et expensi.

(12) *l. 3. §. 3. supr. eod.* Relativum ea ratione restringit suum antecedens, ad quod directo ac principaliter refertur, non ad quod accepit.

(13) *l. 28. §. 6. Supr. eod.*

(14) Hinc, et ex *§. ult. infr. eod.* collige, legatum liberationis porrigi ad debitum accessorie post testamentum contractum, et ad nomen etiam debitum, quod primi loco succedit. *Bart.* vide quæ scripsi ad *l. 28. §. 1. supr. eod. l. 7. supr. de auro.*

(15) *L. 2. Instit. 21.* An et quatenus legatum vitiatum, mutatum, extinctum, finitum dicatur inspecta dispositione legis vel Principis, inspecto modo vel forma legati, inspecta mutatione formæ rei legatæ, inspecto facto testatoris, legatarii, jure, casu eveniente, et tempore. vide apud Simonem de Prætis, *l. 4. de interpr. ult. volunt. Interpretatione ultim. Dubitation. ult.*

(16) Addit *Ecloga* ϗ ἀποκαταστάσεως, id est, de restitutione. 44. *Eclog. 17.*

(17) Actu legato, iter ei adimi non potest.

(18) Adimit. *Hal.*

(19) Cur? quia iter ad actum, est pars substantialis, partis autem substantialis ademptio nihil valet. *Bart.* adde *l. 14. §. 1. in fin. Supr. de usu et habit.*

(20) Actus sine itinere esse non potest.

(21) Imo, esse potest: est enim ab itinere actus diversus. *l. 1. Supr. de servit. præd. rust.*

(22) Negativa oratio, si prior est, dictio *præter* ponit illud de quo prius erat depositum. *Bart.*

(23) *d. l. 14. §. 1. supr. de usu et hab.*

(24) *l. 3. §. penult. l. ult. infr. h. t.*

Conditiones non minus adimi quam adscribi possunt. De translatione conditionali. 4. *Legatum secundo si primus legatarius alienaverit.* 5. *Si plus adimatur quam datum sit.* 6. *Si aliud detur, aliud adimatur.* 7. *De incertitudine.* 8. *De paritate et conditione.* 10. *De imminutione.* 11. *De nuda voluntate. De inimicitiis.*

3. Ulpianus lib. 24. ad Sabinum.

SI quis ita legaverit: *Titio fundum do, lego* (1): *si Titius decesserit* (2), *Seio* (3) *heres meus dare damnas esto* (4), recte translatum (5) legatum videtur; sed etsi jam mortuo eo, cui legatum erat, easdem res transtulerit, Sempronio debetur.

§. 1. Si quis Titio legaverit sic: *Titio dato; aut si Titius ante decesserit, quam accipiat* (6), *Sempronio dato:* secundum meram subtilitatem utrique obligatum videri heredem; id est, [et] Sempronio et heredi Titii. sed si quidem mora Titio ab herede facta est, ad heredes ejus legati exactio transmittitur, Sempronio repellendo: sin autem nulla mora intercesserit, tunc Sempronius legatum accipit, et non Titii heredes: sed si ante (7) diem legati cedentem decesserit Titius, soli Sempronio debetur legatum.

§. 2. Idem dicendum est, et fideicommissa hereditate puero data, aut, si ante restitutam decessisset, matri ejus relicta: ut si puer ante diem legati cedentem decessisset, matri debeatur; si postea, ad pupilli heredes fideicommissum transmittatur, utpote re (8) ipsa mora subsecuta.

§. 3. Sed et cum quis ita legasset: *heres meus Titio dato: si non dederit, Sempronio dato:* ita demum Sempronio debetur, si dies ejus in persona Titii non cessisset.

§. 4. Si quis ita (9) legaverit: *heres meus Titio fundum dato, et si Titius eum fundum alienaverit, heres meus eundem fundum Seio dato:* oneratus est heres, non enim a Titio fideicommissum relictum est, si alienasset fundum, sed ab herede ei legatum est: heres igitur debebit, doli exceptione opposita, prospicere sibi cautione (10) a Titio de fundo non (11) alienando.

§. 5. Si quis plus (12) quam dedit, ademerit, ademptio valet: veluti si quis viginti legaverit, et quadraginta ademerit.

§. 6. Si loci usumfructum leget testator, et iter adimat: non valet ademptio, ne vitietur legatum. † Sicuti qui proprietatem fundi legat, iter adimendo, legatum non minuit.

§. 7. Si duobus Titiis separatim legaverit et uni ademerit, nec (13) appareat cui ademptum sit: utrique (14) legatum debetur: quemadmodum et in dando, si non appareat cui datum sit, dicemus neutri (15) legatum.

§. 8. Si Titio fundus pure, eidemque sub conditione legatus sit; deinde postea ademptum sit sic, *Titio fundum, quem sub conditione legavi, heres meus ne dato:* ex nulla (16) datione debetur: nisi specialiter dixerit, pure eum legatum velle accipere.

§. 9. Conditio (17) legati an adimi possit, vel hereditatis, vel statuliberi, videndum: Et Julianus scribit, in statulibero detractam conditionem non repræsentare libertatem. Papinianus quoque lib. XVII. quæstionum scribit generaliter, conditionem adimi non posse: nec enim datur (inquit) conditio, sed adscribitur: quod autem adscribitur, non potest adimi, sed quod datur: Sed melius est, sensum (18) magis, quam verba amplecti; et conditiones (19) sicuti adscribi, ita et adimi posse.

§. 10. Cum Titio centum testamento legasset, et eidem codicillis ita legasset, *Titio* (20) *quinquaginta duntaxat* (21) *nec amplius heres meus dato:* non amplius quinquaginta legatarium petiturum.

§. 11. Non solum autem legata, sed et fideicommissa adimi possunt: et quidem nuda (22) voluntate (23). Unde quæritur, an etiam inimicitiis interpositis fideicommissum non debeatur? et si quidem capitales (24) vel gravissimæ (25) inimicitiæ intercesserint, ademptum videri, quod relictum est: sin autem levis offensa, manet fideicommissum. Secundum hæc et in legato tractamus, doli (26) exceptione opposita.

De reconciliatione.

4. Idem lib. 33. ad Sabinum.

QUod si iterum in amicitiam redierunt, et pœnituit (27) testatorem prioris offensæ: legatum vel fideicommissum relictum redintegratur: *ambulatoria* (28) *enim est voluntas defuncti usque ad vitæ supremum exitum.*

Collatio ademptionis et translationis.

5. Gajus lib. 2. ad Edictum Urbicum.

SIcut adimi legatum potest, ita et ad alium transferri (29): veluti hoc modo, *quod* (30) *Titio legavi,*

(1) Audis legatum.
(2) Audis conditionem.
(3) *Al.* Sempronio.
(4) Audis quæ heres jubeatur facere post eventum conditionis.
(5) *l.* 25. *infr. ad SC. Trebell.*
(6) Verbum *accipiendi* verificatur, sive accipiat legatarius, sive per eum non stet, sive per eum stare non fingatur. *Bart.* adde *l.* 23. *in fin. supr. de cond. instit.*
(7) *l.* 10. *in fin. Infr. h. t.*
(8) *l.* 3. *C. in quibus causis in integr.*
(9) Vid. Ant. Merend. *controv. lib.* 4. *cap.* 21. Ans.
(10) *l.* 69. §. 3. *Supr. de legat.* 2. Facto legatarii quoties heres damnum sentire potest, legatarius ei cavere de illo non faciendo cogitur. *Bartolus.*
(11) *l.* 67. §. 5. *Supr. de legat.* 2.
(12) Plus qui adimit, quam dedit, et id quod minus est, ademisse intelligendus est. Minus enim inest ei, quod plus est. vide *l.* 110. *Infr. de reg. jur.*
(13) *l.* 10 *in fin. Infr. de reb. dub.* Goth. Personarum incertitudo vitiat legatum. Vide Leoninum *emendat. lib.* 4. *cap.* 12. *num.* 6. Ans.
(14) *Al.* neutri. *Al.* utique.
(15) Utrumque: sic enim a quibusdam legi scribit *Bartolus.*
(16) Ademptio si ad rem refertur, adimi quoque omnis dispositio facta circa illam rem videtur. *Bart.*
(17) *l.* 53. *infr. de cond. et demonstr.*
(18) *l.* 10. *supr. de confirmand. tut.* v. *l.* 3. *C. de liberis præteritis.*
(19) Non solum res legata adimi potest, sed et qualitas rei legatæ adjecta.
(20) Plus enim adimi potest. *l.* 2. *in fin. supr. h. t.*
(21) Dictio *taxativa*, in residuo inducit ademptionem. An dictio taxativa posita in lege nova sufficit ad inducendam veteris correctionem? Bartolus post alios negare videtur. Jason autem ait, idque puto verius.
(22) Ad adimendi formas refer *l.* 13. *l.* 16. *l.* 29. *infr. eod. l.* 14. *circa fin. supr. de legat.* 1. *l.* 18. *supr. de leg.* 3. *l.* 32. §. 4. *supr. de usufruct. legato. l.* 27. *C. de fideicommiss.*
(23) Adde *l.* 17. *C. de testam.*
(24) V. *l.* 9 *infr. de his quæ ut indign. l.* 3. *supr. de testib.*
(25) Gravissimæ inimicitiæ, majoris partis bonorum vel status. §. 11. §. 12. *Inst. de excusat. tutorum. l. ult. in fin. princ. C. de revoc. donat.*
(26) *l.* 15. *infr. eod. l.* 19. *infr. de reg. jur.* Goth. Facit *l.* 22. *infr. h. t.* vid. Aurpach. *lib.* 4. *epist. c.* 5. Ans.
(27) V. quæ scripsi ad *l.* 5. *C. familiæ.*
(28) Vid. *l.* 32. §. 3 *in fin supr. de donat. inter vir. et uxor.*
(29) §. 1. *Inst. eod.* Goth. V. Alciat. *lib.* 7. *parerg. c.* 8. Ans.
(30) Prioris obligationis commemoratione inducitur novatio. *l.* 47. *infr. de verb. obl.*

id Seio do lego : quæ res in personam Titii tacitam (1) ademptionem continet.

Quibus modis translatio fit.

6. PAULUS [lib. 5. ad legem Juliam et Papiam].

TRanslatio legati fit quatuor modis : aut enim *a persona* (2) *in personam* transfertur : aut *ab* (3) *eo*, *qui dare jussus est*, transfertur, ut alius det : aut cum *res* (4) *pro re* datur, ut pro fundo decem aurei : aut quod pure datum est, transfertur *sub conditione*.

§. 1. Sed si id, quod a Titio dedi, a Mævio dem, quamvis soleant esse duo ejusdem rei debitores, tamen verius est hoc casu ademptum esse legatum : nam cum dico, *quod Titium dare damnavi*, *Seius damnas esto dare*, videor dicere, ne Titius det.

§. 2. Item si pro fundo decem legentur, quidam putant non esse ademptum prius legatum : sed verius est, ademptum esse. *novissima* (5) enim *voluntas servatur*.

7. ULPIANUS [lib. 24. ad Sabinum].

QUod si alii legetur sub conditione, quod alii pure datum est : non plene recessum videtur a primo (6) ; sed ita demum, si conditio sequentis extiterit. cæterum si hoc animo fuerit testator, ut omnimodo recessum a primo putaverit, dicendum erit, a primo ademptum legatum.

8. JULIANUS [lib. 32. Digestorum].

ET ideo si vivo testatore mortuus fuerit is, in quem translatum legatum fuerit : nihilo magis ad eum, a quo translatum fuerit, pertinebit.

Si quantitas bis relinquatur, *bis debetur : nisi animo adimendi secunda voluntas fuit expressa.* Bart.

9. ULPIANUS [lib. 5. Disputationum].

CUm centum, quæ quis pure reliquit, conditione adjecta iterum (7) eidem legavit : si quidem quasi aliam hanc summam esse voluit, et quod pure relictum est, statim debebitur ; et quod sub conditione adscriptum est, si conditio extiterit. † Quod si eamdem summam mutata voluntate sub conditione reliquit : pura datio, conditionalis effecta videbitur. Quare si in eodem testamento, in quo centum adscripserat, postea quinquaginta (8) reliquerit : si quidem (9) alia voluit esse hæc quinquaginta, centum quinquaginta debebuntur : sin vero quinquaginta tantum deberi voluit, quinquaginta tantum debebuntur.

† Idem est, et si in codicillis [id] fuerit factum.

De ademptione, 1. *Vel translatione conditionali.*

10. JULIANUS lib. 37. Digestorum.

SI legatum pure datum Titio, adimatur (10) sub conditione, et pendente conditione Titius decesserit : quamvis conditio defecerit, ad heredem Titii legatum non pertinebit. nam legatum cum sub conditione adimitur, perinde est, ac si sub contraria conditione datum fuisset.

§. 1. Quod ita legatum est, *Titio decem heres meus dato : si Titio non dederit* (11), *eadem decem Sempronio dato* : si moriatur Titius ante (12) diem legati, Sempronius legatum utiliter petet : translatum enim legatum intelligi debebit.

De legato generis, *et ademptione speciei.*

11. IDEM lib. 54. Digestorum.

QUi hominem legat, et Stichum adimit (13), non (14) perimit legatum, sed extenuat (15).

12. ULPIANUS lib. 50. ad Sabinum.

UT Stichum legatarius eligere non possit.

De eo quem testator pessimum libertum vocavit.

13. MARCIANUS lib. 6. Institutionum.

DIvi Severus et Antoninus rescripserunt, cum testator postrema (16) scriptura, quaqua ratione motus, *pessimum liberum esse adjecisset* : ea quæ priori scriptura ei relicta fuerant, adempta videri (17).

De legato inutili. 1. *De ademptione ex his causis, quibus datio non valet.*

14. FLORENTINUS lib. 11. (18) Institutionum.

LEgata inutiliter data, ademptione non confirmantur : veluti si domino herede instituto, [servo] pure legatum sub conditione adimatur : nam pure (19) legatum si sub (20) conditione adimatur, sub contraria conditione datum intelligitur (21), et ideo confirmatur : ademptio autem quo minus, non quo magis legatum debeatur, intervenit.

§. 1. Quibus ex causis datio legati inutilis est, ex iisdem causis etiam ademptio inefficax (22) habetur (23) : veluti si viam (24) pro parte adimas, aut pro parte liberum esse vetes.

(1) Translatio in alium tacitam ademptionem inducit. *Bart.*
(2) Ejus cui legatur.
(3) Id est, ab eo a cujus persona legatur.
(4) *l.* 30. §. 1. *infr. h. t. l.* 23. *C. de leg.*
(5) Vide *l.* 87. *infr. de cond. et demonstr.*
(6) Cur ita? vid. *l.* 6. *infr. quando dies legat.*
(7) Bis si quantitas modis diversis relinquitur, bis debetur, nisi animo adimendi secunda voluntas fuerit expressa. *Bart.*
(8) Centum quinquaginta. et ita hunc locum restituit Ant. Fab. 5 *Conject.* 18. nam et ea summa mox sequitur : et id agit Ulpianus, ut doceat tantum deberi, quantum sit legatum.
(9) *l.* 44. *in fin. supr. de leg.* 2.
(10) Vide *l.* 6. *infr. quando dies legat.*
(11) Puta quia decessit. *l.* 3. §. 1. *supr. h. t.*
(12) Imo etsi decesserit antequam accipiat, legatum utiliter petet: veluti in fideicommisso universali receptum est. *l. quidam ita.* 25. *infr. ad SC. Trebell.* An diversitatis hæc differentia est, quod in legato quantitatis dominium recta via non transeat, sicut in fideicommisso universali? An potius hic dominium non transit recta via, statim tamen deberi incipit: in fideicommisso vero universali acceptatio, id est, cognitio fideicommissarii necessaria est, ejusque factum requiritur; cum in fideicommisso damnum esse possit, in legato vero merum lucrum versetur?
(13) Adde *l.* 7. §. 1. *supr. de liberat.*
(14) Imo, perimit. *l. non solum.* 7. §. 1. *supr. de liberat. legat.* Hic in legato generis : ibi, in alternativo.
(15) Extenuare et adimere legatum differunt. Qui adimit, in totum perimit : qui extenuat, non in totum perimit, sed partem tantum adimit.
(16) *l.* 6. *in fin. supr. eod.*
(17) Imo non videtur : nec enim testimonio vel querelis testatoris fides adhibenda. *l.* 3. §. 1. *supr. ad SC. Silan. Novell.* 115 *cap.* 3. §. *causas.* Hic testator legatum tantum adimit : ibi, pœnam infligere vult. Ita in dicta Novella testator vult auferre filio successionem quæ ei lege debetur : hic, beneficium indebitum.
(18) *Al.* primo.
(19) Adimens sub conditione, dat sub conditione.
(20) Ita non adimere, dare est. λειπτότη. dixi ad *l.* 29. *in fin. supr. de probat.*
(21) Privatione posita, seu constituta, videtur sequi positio habitus. *Bart.*
(22) Imo, non est inefficax, quia inutilis ademptio non perimit legatum. vide *l.* 20. *infr. h. t.*
(23) Et e contra. vid. *l.* 26 *infr. eod.*
(24) Vid. *l.* 11. *in fin. supr. de servit.*

De alienatione et redemtione servi legati.

15. Paulus [lib. singul. de adsignatione libertorum].

CUm servus legatus a testatore, et alienatus (1), rursus redemptus sit a testatore, non debetur (2) legatario, opposita exceptione (3) doli mali: sane si probet legatarius novam voluntatem testatoris, non (4) submovebitur.

Collatio inductionis, et ademptionis.

16. Idem ex lib. singul. de jure Codicillorum.

NIhil interest (5) inducatur (6), quod scriptum est, an adimatur.

De priore et posteriore scriptura.

17. Celsus lib. 22. Digestorum.

NIhil prohibet (7), priorem scripturam posteriore (8) corrigere, commutare, rescindere.

De donatione rei legatæ.

18. Modestinus lib. 8. Differentiarum.

REm legatam [si] testator vivus (9) alii donaverit, omnimodo extinguitur legatum: nec (10) distinguimus, utrum propter necessitatem rei familiaris, an mera (11) voluntate donaverit: ut, si necessitate donaverit, legatum debeatur; si nuda voluntate, non debeatur: hæc enim distinctio in donantis munificentiam non cadit, cum nemo (12) in necessitatibus liberalis existat.

De fideicommisso relicto a legatario, cui legatum ademptum est.

19. Idem lib. 11. Responsorum.

[MOdestinus respondit] Si adimendo legatum, quod Mævio relictum sit, fideicommissum ab eo datum defunctus revocare (13) noluit (14): heredes (15) ex causa fideicommissi conveniri posse recte probari.

De translatione in eum, cui deberi non potest.

20. Pomponius lib. 1. ad Quintum Mucium.

LIcet transferam legatum in eum (16), cum quo nobis testamenti factio non est, sive in servum proprium, cui sine (17) libertate legavero: licet eis non debeatur, nec (18) illi tamen debebitur, cui fuerit ademptum.

Cui adimi potest.

21. Licinius Rufinus lib. 4. Regularum.

LEgatum nulli alii (19) adimi potest, quam (20) cui datum est: quapropter si filio aut servo alieno legatum fuerit, domino aut patri legatum adimi non (21) potest.

De inimicitiis.

22. Papinianus lib. 6. Responsorum.

EX parte heres institutus, etiam legatum acceperat. eum testator inimicitiis gravissimis (22) persecutus, cum testamentum aliud facere instituisset, neque perficere potuisset, præteriit: Hereditariæ quidem actiones ei non denegabuntur, sed legatum si petat, exceptione doli mali submovebitur.

De possessione empta ex pecunia legata.

23. Idem lib. 7. Responsorum.

PAter inter filios facultatibus divisis (23) filiam ex ratione primipili (24) commodorum trecentos aureos accipere voluit; ac postea de pecunia commodorum possessionem paravit (25): nihilominus fratres et coheredes sorori fideicommissum præstabunt (26). Non enim absumptum videtur, quod in corpus patrimonii versum est. Cum autem inter filios diviso patrimonio, res indivisas ad omnes coheredes pertinere voluisset, ita possessionem ex com-

(1) Testator supervivens, si eam rem, quam reliquit, vendiderit, extingitur fideicommissum. Paul. 4. *senten.* 1. §. 9. Goth. Alienatione rei legatæ an legatum censeatur ademptum, v. Anton. Merend. *lib.* 3. *controv. cap.* 46. Ans.

(2) Non reconvalescit. Cur ita? quia servo herede cum libertate instituto, et post alienato, et mox redempto, institutio convaluit. *l.* 9. §. 16. *supr. de her. instit.*

(3) *l.* 3. *in fin. supr. h. t.*

(4) V. *l.* 19. *in fin. Infr. de reg. jur.* Imo submovebitur. *l.* 18. *Infr. eod. l. verum est.* 58. *Infr. de manum. testam.* in *d. l.* 18. Distinguitur alienatio spontanea a necessaria. In *l. verum.* 58. specialis est favor libertatis: nisi dicatur ex *l.* 4. *Supr. eod.* cessantibus inimicitiis, causam adimendi cessare præsumi; meram autem alienationem legati, non esse causam voluntatis mutatæ, sed indicium tantum.

(5) Adde *l.* 3. *in fin. supr. eod.*

(6) Adimit legatum, qui inducit. *l.* 1. *l.* 2. §. 2. *Supr. de his quæ in testam.*

(7) Cur ita? vide *l.* 4. *in fin. supr. eod.*

(8) *l.* 6. *in fin. supr. eod. l.* 87. *infr. de cond. et demonstr.*

(9) Adde Paul. 4. *sent.* 1. §. 9.

(10) Ut alienatione. *l.* 11. §. 12. *Supr. de leg.* 3. dixi ad *l.* 3. *C. de legatis.*

(11) Mera voluntas, quæ necessitatem non continet.

(12) *l.* 29. *Infr. de donat.* [illegible] 44. *Eclog.* 17. Donare nemo præsumitur, quoties rei familiaris necessitate premitur.

(13) *l.* 9. *sup. de usu et usufr. legat.*

(14) In dubio autem non præsumitur revocare velle.

(15) Legatum simpliciter ademptum apud heredem cum suo onere remanet, *ut hic.* et per contrarium, quoties in alium transfertur, cum suo onere transfertur. *l. Gaio.* 13. *Supr. de aliment.*

(16) *l.* 34. *Supr. de legat.* 1. Goth. Legatum etiam, admittur per translationem inutiliter factam. Bart. *hic.* et ad *l. fundum* §. *minor. supr. de instruct. vel instrum.* Socin. *consil.* 172. Joseph. Ludovic. *comm. conclus.* 94. *num* 18. Ans.

(17) *l.* 4. *C. de legat.*

(18) Imo illi debebitur. [illegible] enim translatio non perimit legatum. *arg. c. non præstat. de reg. in* 6. *l.* 1. *Infr. de* [illegible] *si id. quod.* 7. *Supr. de rescind. vend.* Aliud in contractibus qui duorum voluntate constant: aliud in ultimis voluntatibus, *ut hic* et *l. plane.* 94. *Supr. de legat.* 1. Atqui [illegible], ademptione inutili non vitiari legatum. *l.* 14. *in fin. supr. eod.* [illegible] ademptio inutilis erat rei et incertitudinis ratione: hic autem de inutili agitur, quæ nihilominus habet in se ademptionem.

(19) Cur? quæ facti sunt, non transeunt ad alium. *l.* 44. *supr. de cond. et demonstr.*

(20) Nec enim ei adimi potest, qui non habet.

(21) Imo, potest. *l. legatum servo.* 7. *Supr. de legat.* 1. *l.* 1. §. *i per servum. infr. de successorio.* Parentes et domini legata filiis et servis possunt repudiare: et tamen legatum eorum filiis vel servis, non potest illis adimi. [illegible] testatore, [illegible] suum repudiant. Adimi autem illis, quod (vivo scilicet testatore) eorum non fuerit, non potest.

(22) Adde *l.* 3. *in fin. supr. eod.*

(23) Parentes nonnunquam bona sua inter liberos testamento dividebant. *ut hic.* et *l.* 39. §. 3. [illegible] *l. si filia* [illegible] §. *si pater.* 3. *l. ex parte.* 39. §. *pater* 5. *l. quæ pater.* [illegible] *familiæ. l. quoties.* 10. *l. si cogitatione.* 21. *l. licet.* 23. *C. familiæ. l. scriptura.* [illegible] *C.* [illegible] Sic Constantinus inter liberos testamento imperium divisit. Theodoret. 1. *hist. eccles.* 2. Sozom. *ult.* 1. Euseb. 11.

(24) Primipilum, annona militaris. *C. de primip.*

(25) [illegible] et sic pecuniam in alios usus transtulit. *l.* [illegible] *supr. de legat.* 1. Si ex pecunia legata per testatorem aliquid emptum, legatum non extinguitur, sed ex re empta præstatur. *Bart.*

(26) Imo, non præstabunt. Nam alienatione rei legatæ extinguitur legatum, *l.* 18. *Supr. h. t.* Hic autem pecunia legata est in emptionem rei aliquas: atque ita pecunia alienata est. [illegible] tamen rem emptam ea pecunia in suo patrimonio retinuit testator. Imo, ut res emptæ servata fuerit in patrimonio, extinguitur etiam legatum. *l.* [illegible] 6. *Supr. de auro.* [illegible] quantitas in genere, genera non ita facile pereunt, ut species.

modis comparatam dividi placuit, ut in eam superflui pretii filia portionem hereditariam accipiat: hoc enim eveniret, in bonis pecunia relicta (1).

De translatione legati conditionalis. 1. De donatione rei legatæ.

24. Idem lib. 8. Responsorum.

LEgatum sub conditione datum, cum transfertur, sub eadem conditione (2) transferri videtur, si non conditio priori personæ cohæreat: nam (3) si quis uxori *sublatis* (4) *liberis* legaverit, repetita conditio non videbitur, quæ fuit in persona mulieris necessaria (5).

§. 1. Pater hortos instructos filiæ legavit; postea quædam ex mancipiis hortorum uxori donavit (6): sive donationes confirmavit, sive non confirmavit, posterior voluntas filiæ legato potior erit (7). Sed etsi (8) non valeat donatio, tamen (9) minuisse filiæ legatum pater intelligitur.

De duobus prælegatis.

25. Idem lib. 9. Responsorum.

ALteri ex heredibus præceptionem prædii dedit; mox alteri præstari adversus debitorem actiones ad (10) eum (11) finem mandavit, quo prædium fuerat comparatum: cum postea prædio distracto citra ullam offensam ejus, qui præceptionem acceperat, pretium in corpus patrimonii redisset, non (12) esse præstandas actiones coheredi, respondi.

Si servo legato legatum fuerit.

26. Paulus [lib. 9. Quæstionum].

SI (13) servo cum libertate dato legato et alienato adimatur libertas: quamvis alieno inutiliter adimatur (14), tamen legatum ad emptorem non perventurum: et merito. constitit enim ademptio, quia possit (15) redimi: sicut datio, cum in eum confertur, qui testamenti faciendi tempore fuit testatoris, deinde alienato codicillis libertas datur.

§. 1. Quid ergo, si eum, quem liberum esse quis jusserat, manumiserat vivus, deinde codicillis libertatem ei ademerit? videamus, an perdiderit legatum vana ademptio libertatis: quod quidam putant: sed *supervacua scriptura non nocet legato* (16).

27. Idem [lib. 21. Quæstionum].

SErvus legatus est, et ei aliquid: si alienato eo adimatur quod ei legatum est, valet ademptio: quia et legatum potest procedere, si redimatur.

§. 1. Servo legato, et inter vivos manumisso, si legatum adimatur: nullius momenti ademptio est. igitur legatum, quod ipsi datum est, capiet: nam etsi rursus in servitutem reciderit, non tamen legatum ejus resuscitabitur (17): novus (18) enim videtur homo esse.

De posteriore scriptura.

28. Valens [lib. 3. Fideicommissorum].

SI tibi certam rem legavero, et rogavero te, *ut eam Titio restitueres*; deinde (19) eandem rem tibi fideicommisero, nec rogavero te, ut alii eam præstares: quæritur, an in tua potestate sit, ex causa fideicommissi eligere, ut fideicommissum non præstes? et (20) magis posteriorem (21) scripturam testamenti placuit spectari.

De liberto, quem testator ingratum appellavit.

29. Paulus [lib. 3. Sententiarum].

LIbertus (22), qui in priore parte testamenti legatum acceperat, et ingratus (23) postea (24) eadem scriptura a testatore appellatus est: commutata (25) voluntate, actionem ex testamento habere non potest.

De fideicommisso translato ab herede ad legatarium. 1. De legato translato in heredem, si hereditatem omiserit. 2. De ademptione modi. 3. De mutatione voluntatis pro parte. 4. De translatione ob suspicionem mortis ejus, a quo transfertur.

30. Scævola [lib. 20. Digestorum].

ALumnæ suæ plura legaverat: quædam ex his abstulit: quædam ut præstarentur, ab herede suo petiit: in quibus et viginti dari voluit his verbis, *Hoc amplius do, lego, darique volo viginti auri libras*: et adjecit, *fideique tuæ, Atti, committo, ut imprimis Semproniam sororem tuam pro tua pietate et regere et tueri velis: et si putaveris eam ad bonam vitæ consuetudinem reversam, ita viginti auri libras ei reddere, cum morieris: interim tamen reditus* (26) *ejus*, id est, *usuras semisses ei præstes*: postea codicillis ad Mævium legatarium easdem (27) viginti libras auri transtulit, et fidei ejus commisit in hæc verba, *Viginti libras auri, quas* (28) *testamento Sem-*

(1) *l.* 25. *in fin. supr. familiæ.*
(2) *l.* 95. *infr. de cond. et demonstrat.*
(3) Legatum intelligitur transferri cum sua conditione: nisi conditio cohæreat personæ.
(4) Vide *l.* 4. *C. quando dies legatorum.*
(5) Vide Cujacium. 10. *observat.* 17.
(6) Inutiliter scilicet. Goth. Vide Joann. Decher. *lib.* 1. *dissert.* 1. *num.* 39. Ans.
(7) Cur ita? vel ideo quod per donationem inutilem inducitur legati ademptio. *Bartolus.*
(8) Dixi ad *l.* 18. *supr. eod.*
(9) Inutili donatione inducitur legati ademptio.
(10) De hoc genere loquendi dixi ad *l.* 19. *in fin. supr. de compensat.*
(11) Si testator uni heredum aliquid prælegat, et propter illam causam alii coheredi prælegat aliquid: si adimit prælegatum uni, intelligitur ademptum prælegatum alteri, licet expresse dictum non fuerit. *Bart.*
(12) Prælegato uni adempto (ut servetur æqualitas) intelligitur et alteri prælegatum ademptum. de quo vide Mantic. 5. *de conject. num.* 30. *et* 39.
(13) Vide Langebek. *cap.* 23. *annotationum.*
(14) Id est, adimi videatur.
(15) *l.* 27. *infr. eod.*

(16) Supervacuæ scripturæ non nocent legatariis. vid. *l.* 17. *C. de test.*
(17) Imo, resuscitabitur. *l.* 79. *in fin. supr. de legat.* 3.
(18) Novus homo videtur esse, qui ex libertate in servitutem rursus cadit.
(19) Id est, in alio testamento. *l.* 3. §. 7. *infr. si cui plus, quam per legem.*
(20) Translatio legati facta ab uno in eundem, non videtur fieri cum onere, *ut hic.* secus si facta sit in aliam personam. *l. legatum sub conditione.* 24. *supr. eod. l. Caio.* 13. *supr. de alimentis.* Adde etiam *l. cum servus.* 18. *Supr. de cond. inst. l. avia.* 77. *Infr. de cond. et demonst.*
(21) *l.* 6. *in fin. Supr. eod.*
(22) *l.* 3. *Supr. eod.*
(23) *l.* 13. *supr. eod.* fingamus, eum patronum non redemisse ab hostibus. vid. *Novell.* 115. *cap.* 3.
(24) Id est, secunda, aut posteriore.
(25) Mutasse voluntatem suam testator intelligitur, qui eum, cui initio quid legavit, posteriore testamenti sui parte ingratum vocavit.
(26) Vide *l.* 24. *supr. de præscript.*
(27) Repetita conditio prioris legati non intelligitur, quoties in sequenti alia conditio adjicitur. vid. Mantic. *de conjectur.* 6 *num.* 30.
(28) Vide *l.* 28. §. 5. *supr. de liberat. legat.*

pronicæ alumnæ meæ reliqui, eas dari volo Mævio, cautionibus interpositis, ut ex ea summa eidem Semproniæ, quamdiu advixerit (1), *præstet menstruos denarios quinque, et vestiarii nomine denarios centenos vicenos quinos, idque fidei vestræ committo: certa* (2) *sum autem te, Mævi, pro tua pietate petiturum ab herede tuo, ut voluntas mea in persona alumnæ meæ duret.* Quæsitum est, an Mævius legatarius cogendus sit post mortem suam viginti libras auri Semproniæ restituere, sicut rogatus fuerat Attius heres? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, viginti quidem auri libras non cogendum præstare: sed alia, quæ ab eo alumnæ relicta sunt, deberi et a Mævio, et ab herede ejus, donec vivit alumna.

§. 1. Titia testamento Seiam libertam, eandemque collactaneam ex parte duodecima heredem instituerat: Pamphilo liberto suo prædia per fideicommissum dedit: in quibus et σύγκτησιν (3), id est, *latifundium* prædiorum, quæ appellabatur circa Colonem: eidem liberto postea per epistolam alias (4) etiam res donavit, in quibus de Seia et Pamphilo ita est locuta Titia: Τοῖς κληρονόμοις μου χαίρειν· Βούλομαι βεβαῖα εἶναι τὰ ὑποτεταγμένα, ὅσα ἔφθασα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Παμφίλου πεποιηκέναι· ἐὰν Σεῖα ἡ σύντροφός μου κληρονόμος μὴ γένηται, ἐξ οὗ γέγραφα αὐτὴν μέρους, βούλομαι αὐτῇ δοθῆναι [τὴν] σύγκτησιν (5) τὴν περὶ Κολόνην· id est, *Heredibus meis salutem. Volo firma esse, quæ inferius ordinata sunt, quæcumque in nomen Pamphili jam ante constitui. Si Seia collactanea mea heres non fiet ex parte, ex qua eam scripsi, volo ei dari synctesin, quæ est circa Colonem.* Quæsitum est, cum Seia liberta, omissa parte hereditatis ei testamento adscripta, ex codicillis fideicommissum, id est σύγκτησιν circa Colonem eligat, an si Pamphilus ex causa fideicommissi eadem prædia vindicet, doli mali exceptione summoveri debeat? Respondit, translatum videri fideicommissum prædiorum, id est, σύγκτησιν quæ est circa Colonem [in Seiam libertam].

§. 2. Ab heredibus petierat, ut si in Provincia decessisset, sexaginta Lucio Titio darentur, ut is corpus ejus curaret in patriam reportari, et adjecerat hæc verba, *Cui concedi volo, si quid ex ea pecunia supererit:* eadem die codicillos ad heredes suos ita scripserat, *Peto a vobis, ut sive in Provincia, sive in via aliquid mihi humanitus* (6) *acciderit, corpus meum curetis et in Campaniam, et in monumentum filiorum meorum reportare.* Quæsitum est, an id, quod superfuerit ex sexaginta, a Lucio Titio tacite ademerit? Respondit, ademptum (7) videri.

§. 3. Qui filias ex disparibus portionibus testamento heredes instituerat, pene omnium bonorum suorum eodem testamento divisionem (8) fecit: deinde hæc verba adjecit, Τὰ δὲ λοιπὰ πάντα τῶν ὑπαρχόντων μου, ὁμοίως καὶ τὰ τῆς κληρονομίας βάρη, ἔσται μόνων τῶν δύο [μου] θυγατέρων Πρίμης καὶ Σεκούνδης, ἢ τῆς ἐξ αὐτῶν περιούσης, id est, *Reliqua autem omnia bona existentia mihi similiter et hereditaria onera erunt solum duarum filiarum mearum, scilicet, Primæ et Secundæ, vel quæ ex his subsistet* (9): postea codicillis longe aliam (10) divisionem fecit bonorum inter easdem, inter quas testamento diviserat: quædam tamen nulli nominatim dedit. Quæsitum est, an Prima et Secunda filiæ, ex verbis testamenti consequi possint, ut solæ habeant ea, quæ nominatim nulli relicta sunt in divisione, quæ novissima a patre facta est? Respondit, non (11) a tota voluntate recessisse videri, sed ab his tantum rebus, quas reformasset.

§. 4. Cum post apertas tabulas testamenti Priscillianus vixerit: de cujus legato, portioneque hereditatis, mater epistola ita caverat, *Quoniam cognovi Priscillianum filium meum in extremis esse, justissimum et piissimum duxi, portionem ejus hereditatis, quam ei testamento dederam, legare Mariano fratri meo, et Januario marito meo, æquis portionibus. Et si quid ei amplius legaveram, ut si quid ei humanitus* (12) *contigerit, do lego, deinque eis volo:* postea ex eadem infirmitate (13) Priscillianus decessit. Quæsitum est, an legatum quoque ejus ad Januarium et Marianum ex causa fideicommissi pertineat? Respondit, posse videri, si decessisset ex ea infirmitate, omnimodo et legatum ad eos, de quibus quæreretur, transtulisse.

Si servus legatus transferatur in fundum alteri legatum. 1. De ademptione fideicommissi relicti a legatario. 2. De capitali accusatione. 3. De peculio.

31. Idem [lib. 14. Digestorum].

Filio ex parte heredi (14) instituto duos fundos cum mancipiis et instrumento omni legavit: idem uxori plura legata, et servos Stichum et Damam legavit: sed cum in altero ex fundis filio prælegatis cognovisset villicum (15) non esse, Stichum misit, et tam rei rusticæ, quam rationibus fundi præfecit. Quæsitum est, Stichus utrum ad uxorem, an ad filium pertineret? Respondit, cum memor (16) erat eorum quæ testamento cavisset: Stichum his prædiis, in quæ translatus (17) est, actorem cedere: nec uxorem posse Stichum ex fideicommissi causa petere.

(1) Si fideicommissum ab uno in alium transfertur cum onere speciali, onus primo injunctum in persona secundi, in quem transfertur cum onere speciali, non videtur repetitum. *Bart.*

(2) His verbis fideicommissum innuitur.

(3) Vid. Alciat. 1. *prætermiss.* vide *l.* 34. §. 1. *supr. de legat.* 2. *l.* 38. §. 1. *supr. de auro.*

(4) Si de rebus specialiter legatis, et sub generali nomine confirmatis, una alteri legetur, ea in totum videtur esse legata, et legatario primo adempta. *Bart.*

(5) Σύγκτησις quid esset, dixi ad *l.* 34. §. 1. *supr. de leg.* 2.

(6) Vid. §. *ult. infr. h. t.*

(7) Per ademptionem oneris adjecti in vim modi, etiam legatum videtur ademptum: tunc enim duæ obligationes sunt et quidem correlativæ. Heres enim dare: legatarius, modum implere cogitur. In correlativis autem uno sublato, aliud tollitur. *l. ult. infr. de acceptil. l.* 5. *supr. de rescind. vendit.* Bart.

(8) Parentes nonnunquam bona sua inter liberos testamento dividebant. dixi ad *l.* 23. *supr. eod.*

(9) Superstes erit. id enim περιέσχι significat. *Omnes qui supersunt*, Cic. 9. *epist.* Plaut. *Asinar. sicut tu vis unicam gnatam tuæ superesse vitæ.* ne alioqui putes cum Viviano τὸ subsistet, referri ad vocem βάρη.

(10) Quantum ad res reservatas, videtur testator voluntatem mutare, non quantum ad alias. *Bart.*

(11) Adde *l.* 1. *in fin. Supr. eod.*

(12) §. 2. *Supr. eod. l.* 26. *Supr. depositi.* §. 1. *Inst. de donat.* His verbis mors intelligitur.

(13) *l.* 3. *l.* 4. *infr. de mortis causa donat.* Translatio legati facta occasione mortis speratæ ex præsenti vel jam existente infirmitate, ita demum effectum habebit, si ex eadem infirmitate legatarius morietur, non si ex alia. *Bart.*

(14) Ex parte herede. *Hal.*

(15) De villico vid. *l.* 16. *supr. de institoria.*

(16) Præsumitur quisque memor esse eorum quæ semel sciverit. hoc an sit perpetuo verum, vide *Nov.* 18. *cap.* 6. vid. *l. ex consensu.* 23. §. *ult. infr. de appellat.*

(17) Si servus legatus transfertur in fundum, ut ibi perpetuo sit: legatum ejus factum, videtur extinctum esse.

§. 1. Matri suæ heredi ex parte institutæ quatuor prædia legavit, et fidei ejus commisit, *ut ex his duo socero restitueret*, deinde codicillis (1) socero ademit fideicommissum. Quæsitum est, an nihilominus ex prælegatione ad matrem pertinerent? Respondi, nihil proponi cur ad matrem pertinerent (2).

§. 2. Seia testamento suo legavit auri pondo quinque: Titius accusavit (3) eam, quod patrem suum mandasset interficiendum: Seia post institutam accusationem codicillos confecit: nec ademit Titio privigno legatum: et ante finem accusationis decessit: acta causa, pronunciatum est, patrem Titii scelere Seiæ non interceptum (4). Quæro, cum codicillis legatum, quod testamento Titio dederat, non ademerit: an ab heredibus Seiæ Titio debeatur? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non (5) deberi.

§. 3. Filiæ, quam in potestate habebat, inter cætera legavit peculium: eadem post factum testamentum pecuniam a debitore filiæ exegit, et in suam (6) rationem convertit. Quæro, an filia eo nomine cum heredibus patris agere possit? Respondit, si probaret non adimendi animo fecisse, agere posse.

De pecunia numerata. De rebus corporalibus. 1. De libertate.

32. VENULEJUS lib. 10. Actionum.

Debitori (7) legatis, vel adjicere, si nihil præter numeratam pecuniam legatum sit, promptum est: cum (8) vero res corporales interveniunt, et scriptura difficilior fit, et obscura petitio.

§. 1. Cum libertas adimitur, legata servis relicta (9) nihil attinet adimi.

TIT. V.

DE REBUS DUBIIS (10).

De alternatione, et homonymia.

1. PAPINIANUS (11) lib. 7. Responsorum.

Fundum Mævianum aut Seianum Titio legaverat: cum universa possessio (12) plurium prædiorum sub appellatione fundi Mæviani (13) rationibus (14) demonstraretur: Respondi, non (15) videri cætera (16) prædia legato voluisse defunctum cedere, si fundi Seiani pretium (17) a fundi Mæviani pretio (18) non magna pecunia distingueretur.

De relicto civibus.

2. IDEM lib. 9. Responsorum.

Civibus (19) civitatis (20) legatum vel fideicommissum datum, civitati (21) relictum videtur.

De sermone ambiguo. De eo qui aliud dicit quam vult.

3. PAULUS lib. 14. Quæstionum.

In ambiguo (22) sermone non (23) utrumque dicimus, sed id duntaxat, quod volumus (24). Itaque qui aliud dicit quam vult, neque id dicit quod vox significat, quia non vult: neque id, quod vult, quia id non loquitur.

De eo quod conditionis implendæ causa datur.

[IDEM lib. 19. Responsorum.

Paulus respondit, id quod conditionis (25) implendæ causa datum est, sine dubio et certis, et incertis personis dari dicere (26), ut fideicommissi petitio possit competere].

(1) Potest enim codicillis adimi. §. 1. *Inst. eod.* Ulp. 24. §. 30.

(2) Non pertinerent, ut [illegible] Anton. Faber. 3. *Conject.* 3.

(3) Accusans testatorem criminis capitalis, videtur ingratus et capitalis esse. Ideoque legatum amittit. adde *l.* 3. *in fin. sup. eod.*

(4) *Al.* interemptum.

(5) *l.* [illegible] *infr. de his, quæ ut indign.*

(6) *l.* 63. *Supr. de legat.* 3.

(7) *l.* 2. *l.* 3. §. 10. *Supr. eod.*

(8) Corporalibus rebus pecuniam non annumerari, hinc colligunt. vid. *l.* 94. §. 1. *Inst. de cont.*

(9) Cur? quia [illegible] intelliguntur.

(10) Adde *Ecloge* [illegible] [illegible], id est, de incertis personis. Si ita est, [illegible] Codicis *de incertis personis* [illegible]. Et [illegible] passim hoc titulo [illegible] de incertis [illegible]: unde et [illegible] hoc titulo [illegible] de amphibolia, et ambiguitate, quæ vel ex singulis vel ex conjunctis verbis oritur, [illegible] Quintilian. 7. Cæterum hic tractatus est [illegible] *l.* 85. *infr. de R. J.*

(11) [illegible] legem [illegible]. 8. *obs.* 25.

(12) Id est, [illegible] *l.* 31. §. 1. *supr. de liberatione.*

(13) [illegible] vero nascitur ambiguitas: cum fundi Mæviani appellatione quidam Mævianus specialis et [illegible] universalis [illegible] possit: hæc [illegible] rem dubiam facit.

(14) Hoc genus probationis firmissimum est *l.* 91. §. 3. *Supr. de legat.* 3.

(15) Et ita est. Nam fundo Mæviano et Seiano legatis, si plures Mæviani fundi fuerint in bonis testatoris, is Mævianus legatus videtur, cujus pretium non magna pecunia distinguetur a fundo Seiano *Goth.* Negationem hic delendam censet [illegible] 3. *Ans.*

(16) Id est, universa illa prædia quæ appellatione Mæviani continebantur.

(17) Comparatio rerum adjunctarum dubitationem omnem tollit. Ex comparatione fundorum legatorum ambiguitas solvitur. adde *l.* [illegible] *supr. de tit.* Atque [illegible] ex duobus Mævianis fundis, is Mævianus videtur legatus, qui magis accedit ad pretium Seiani. Cur ita jus est? vel ideo quod qui Mævianum aut Seianum legat, æqualia legata inter se esse [illegible] intelligitur. Ideoque in dubio ex Seiano fundo, qui certus est, Mæviani, qui incertus est, æstimatio facienda erit.

(18) Pretio magna pecunia etc. Hott. 1. *obs.* 3. reprehensus a [illegible] 2. [illegible] 6.

(19) Civibus legari potest. *l.* 32. §. 2. *Supr. de leg.* 1. Porro Azo et Accursius hac voce administratores civitatis intelligit: inepte tamen, aut potius non necessario. Civium enim nomen latius patet: nec soli administratores Reipublicæ, cives sunt.

(20) Indefinite: non uni vel duobus.

(21) Eodem modo legimus, relictum [illegible] et sacerdotem [illegible] debeti. *l.* 20. *in fin. supr. de [illegible].* ideoque privilegium concessum civibus, hoc et universitati concessum [illegible]. *Socin.* Porro civitati relinqui potest. *l.* 122. *supr. de leg.* 1.

(22) V. 10. Goth. 12.

(23) In ambiguo sermone etsi duplex aut multiplex est interpretatio: tamen, qui ambigue loquitur, non ad omnes eas interpretationes [illegible] se refert, sed ad unam [illegible]: nimirum ad eam quam [illegible] intelligit. Nam id [illegible] dixisse videbimus, quod ipse [illegible] voluerit. Itaque futurum est, ut qui aliud dicat, quam velit, hoc est, qui sermone ambiguo utitur, neque id dicat quod vox significat, neque id quod velit. Non enim dicit id quod vox significat, quia aliud [illegible] vult: neque id quod velit, quia vox, qua ipse utitur, aliud significat.

(24) Prior enim est atque potentior mens dicentis, quam ejus vox. [illegible] *in fin. supr. de [illegible].* *l.* 17. *I. fin. de reg. jur.*

(25) Palam legata in personam indefinite præstandi. *l.* 10. *infr.* [illegible] ita conditio conferri potest in personam incertam. *l.* [illegible] *in fin. eod.* *l.* 21. [illegible] *I. fin. de statulib.*

(26) Id est, dari posse.

De nomine fideicommissarii non adscripto.

4. Idem lib. 19. Responsorum.

PAULUS respondit : cum nomen fideicommissarii (1) testamento adscriptum non sit (2), nulli personæ, neque certæ, neque incertæ, datum fideicommissum videri, indubitatum est (3).

De persona incerta. 1. Si relinquatur jam nato. et posthumo.

5. Gajus lib. 1. Fideicommissorum.

QUidam relegatus (4) facto testamento post heredis institutionem, et post legata quædam data, ita subjecit : *Si quis ex heredibus cæterisve amicis, quorum hoc testamento mentionem habui, sive quis alius restitutionem mihi impetraverit (5) ab Imperatore, et ante decessero, quam ei gratias agerem : volo dari ei qui id egerit, a cæteris (6) heredibus aureos tot.* unus ex his, quos heredes scripserat, impetravit ei restitutionem : et, antequam (7) id sciret, decessit : Cum de fideicommisso quæreretur, an deberetur ? consultus Julianus respondit, deberi : sed etiam si non heres vel legatarius, sed alius (8) ex amicis curavit eum restitui, et ei fideicommissum præstari.

§. 1. Si tibi (9) et posthumo suo vel alieno hereditatem restituere quis rogaverit (10) ;

6. MÆCIANUS [lib. 3. Fideicommisssorum].

VEl ex parte [te, et ex parte] posthumum heredem instituisset, legatumve similiter vel fideicommissum dedisset :

De jusso restituere, cui ex coheredibus velit.

7. GAJUS [lib. 1. Fideicommissorum].

UTrum ita posthumus partem faciat (11), si natus sit ; an et si natus non sit, quæritur ? Ego commodius dici puto, si quidem natus non est, minime eum partem facere (12), sed totum (13) ad te pertinere, quasi ab initio tibi solido relicto : sin autem natus fuerit, utrosque accipere, quantum cuique relictum est, ut uno nato pars tibi dimidia debeatur ; duobus natis, tertia tibi debeatur ; tribus natis, quia trigemini (14) quoque nascuntur, quarta [debeatur] : et *nostra quidem ætate Serapias* Alexandrina mulier ad Divum Hadrianum perducta est cum quinque (15) liberis, quos uno fœtu enixa est, sed tamen quod ultra tres nascitur, fere portentosum videtur.

§. 1. Cum quidam, pluribus heredibus institutis, ita fidei commisisset, *ut cum moreretur, uni ex coheredibus, cui (16) ipse vellet (17), restitueret eam partem hereditatis, quæ ad eum pervenisset* : verissimum est, utile esse fideicommissum, nec enim in arbitrio ejus, qui rogatus est, positum est, an omnino velit restituere, sed cui potius restituat. Plurimum enim interest, utrum in potestate (18) ejus, quem testator obligari cupiat, faciat, si velit dare, an post necessitatem dandi, solius distribuendi liberum arbitrium concedat.

§. 2. Quæsitum est, si coheredes ex disparibus partibus scripti sint : utrum partem suam in viriles partes restituere singulis debeat, an pro portionibus hereditariis, ex quibus heredes scripti sint ? Et placuit, si testator ita restitui jussisset partem, si aliquam pecuniam dedissent, si quidem æquas (19) partes jussi fuerint dare, conveniens videri esse, etiam ex fideicommisso æquas partes eis restitui oportere : si vero dispares in ea pecunia distribuenda significavit testator, ut videantur (20) hereditariis portionibus congruere, consentaneum (21) esse, etiam fideicommissum (22) pro hereditariis partibus eis restitui debere.

De commorientibus.

8. PAULUS [lib. 2. Sententiarum].

SI inter virum et uxorem donatio facta fuerit, priore defuncto, cui donatum est, ad eum (23) res redit, qui donaverat. quod si simul tam is, cui donatum est, quam is, qui donaverit : quæstionis decidendæ gratia, magis placuit valere donationem : eo maxime, quod donator non supervivat, qui rem condicere possit.

9. TRYPHONINUS [lib. 21. Disputationum].

QUi duos impuberes filios habebat, ei, qui supremus (24) moritur, Titium substituit : duo impuberes simul in nave perierunt : Quæsitum est, an substituto, et cujus hereditas deferatur ? Dixi, Si ordine vita decessissent, priori mortuo frater ab intestato heres erit, posteriori substitutus : in ea tamen hereditate etiam ante defuncti filii habebit hereditatem : in proposita autem quæstione, ubi simul perierunt, [utrum] quia cum neutri (25) frater superstes fuit, quasi utrique ultimi decessisse [sic] videantur ? an vero neutri, quia comparatio posterioris decedentis ex facto prioris mortui sumitur [quari-

(1) Fideicommissariis incertis legari non potest. *l.* 18 *supr. de usu et usufr. legato.*

(2) Omnimodo, et nulla ejus demonstratio penitus facta.

(3) Id hodie correctum videtur. *l. un. C. de incertis personis.* Goth. Vid. Gomez. *variar. resolut. tom* 2. *n.* 8 *Gras. recept. sentent.* §. *legatum. quæst.* 64. *num.* 1. Sarmient. *select. interpret. lib.* 2. *c.* 3. Ans.

(4) Is enim potest testamentum facere. *l.* 8. §. 3. *supr. qui testam.*

(5) Cum effectu scil. non solo conatu : et sic valet legatum incertis personis declarandis ex futuro eventu.

(6) Cæterorum appellatione omnes comprehenduntur. *l.* 160. *infr. de verb. sign.*

(7) *l.* 10. *in fin. infr. de cond. et demonstr.*

(8) Utcunque hic testator videtur velle gratificari ei heredi, a quo beneficium acceperit : si tamen ab alio uno extraneo beneficium acceperit, intelligitur ei legare.

(9) Harmen. 10. §. 30.

(10) Posthumus, qui nascitur, non facit partem, si vero plures nascantur, quilibet cum sibi conjuncto admittitur in virilem. Bartolus et reliqui *ad l. fin. C. de impub.* Crotus *ad l. re conjuncti. num.* 51. *de legat.* 3. Soc. Jun. *cons.* 104. *num.* 23. *vol.* 1. Forcatulus *in Necyomant. jur. dial.* 68. *num* 3. Mod.

(11) Id est, utrum faciat, ut quem habet conjunctum, sit partiarius, nec ei totum adcrescat.

(12) Id est, non [illegible] conjunctum, quoniam totum accipiat. *l.* 10. *in fin. Supr. de leg.* 1.

(13) Legatum in conjuncti persona deficiens, alteri conjuncto accrescit. *l.* 15. *l.* 16. *in fin. Supr. de legat.* 1. *l.* 24. *l.* 35. *supr. de hered. instit. l.* 30. *in fin. infr. de condit. et demonstr. l. un. C. de caduc.* §. 8 *Inst. de legatis.*

(14) Tergemini. vid. *l.* 3. *supr. si pars hered.*

(15) Quod an verum sit, vide quæ notavi ad *l.* 36. *infr. de sol.* Goth. De numeroso partu vid. Lemnin. *emendat. lib.* 7. *cap.* 14. *num.* 4 *et* 5. Cel. Rhoding. *antiquar. lection. lib.* 4. *c.* 23. Ans.

(16) *l.* 46. *infr. de fideicommiss. libert.*

(17) Velle verbum liberam potestatem confert.

(18) Substantia legati, vel fideicommissi, in arbitrium alterius conferri non potest : sed electio et nominatio personæ. *l.* 11. §. 7. *Supr. de leg.* 3.

(19) *l.* 23. *infr. ad SC. Trebell.*

(20) Ut videatur. *Hal.*

(21) Correlativorum uno aliud declaratur. *Cuma.*

(22) Ab onere commodum regulatur. *Socin.*

(23) *l.* 32. §. 14. *Supr. de don. int. vir. l.* 6. *C. de donat. int. vir.* Paul. 2. *sent.* 23. §. 5.

(24) Supremus moreretur. *Haloand. l.* 34. *l.* 42. *Supr. de vulgari. l.* 34. *Infr. ad SC. Trebell.*

(25) Quia neuter frater superstes. *Hal.*

tur]? Sed superior sententia magis admittenda est, ut utrique heres sit: nam et qui unicum (1) filium habet, si supremum morienti substituit: non videtur inutiliter substituisse; et proximus (2) adgnatus intelligitur etiam, qui solus est, qui que neminem (3) antecedit; et hic utrique, quia neutri eorum alter superstes fuit, ultimi primique obierent.

§. 1. Cum in bello pater cum filio perisset (4), matrque filii, quasi postea mortui, bona vindicaret, adgnati (5) vero patris, quasi filius ante periisset: Divus Hadrianus credidit, patrem (6) prius (7) mortuum.

§. 2. Si cum filio suo libertus simul perierit (8), intestati patrono legitima defertur hereditas, si non probatur supervixisse patri filius: hoc enim reverentia patronatus suggerente dicimus.

§. 3. Si maritus et uxor simul perierint, stipulatio de dote (9) ex capitulo, *Si in matrimonio mulier decessisset*, habebit locum (10), si non probatur illa superstes viro fuisse.

§. 4. Si Lucius Titius cum filio pubere, quem solum testamento scriptum heredem habebat, perierit: intelligitur supervixisse filius (11) patri, et ex testamento heres fuisse, et filii hereditas successoribus ejus defertur, nisi contrarium approbetur. ✝ Quod si impubes (12) cum patre filius perierit, creditur pater supervixisse (13): nisi et hic contrarium approbetur.

De persona incerta. 1. *De conditione*, Si primum marem peperit.

10. ULPIANUS [lib. 6. Disputationum].

SI fuerit legatum relictum ex cognatis meis *qui primus Capitolium ascenderit*: si simul (14) duo venisse dicantur, nec apparet quis prior venerit, an impedietur legatum? vel, *ei*, *qui monumentum fecerit*, et plures fecerint: vel ei, qui maximus natu est, et duo pares ætate sint: sed et si legatum Sempronio amico fuerit relictum, et duo sint æqua caritate conjuncti. ✝ Sed et si duobus hominibus ejusdem nominis fuerit legatum, puta Semproniis; mox Sempronio ademptum sit, nec appareat, cui ademptum sit? Utrum datio in utriusque persona infirmgitur, an ademptio nulla est, quæri potest. Item si ex pluribus servis ejusdem nominis uni, vel quibusdam libertas relicta est? Et verius est, in his omnibus etiam legata et libertates (15) impediri: ademptionem (16) autem in utrumque valere.

§. 1. Plane si ita libertatem acceperit ancilla, *Si primum marem pepererit, libera esto*, et hæc uno utero marem et fœminam peperisset: si quidem certum est, quid prius edidisset, non debet de ipsius statu ambigi, utrum libera esset, necne; sed nec filiæ. nam, si postea edita est, erit ingenua: sin autem hoc incertum est, nec potest, nec per subtilitatem (17) judicialem manifestari, *in ambiguis rebus humaniorem* (18) *sententiam sequi oportet*, ut tam ipsa libertatem consequatur, quam filia ejus ingenuitatem, quasi per præsumptionem (19) priore masculo edito.

De persona incerta ex certis.

11. JULIANUS lib. 36. Digestorum.

QUotiens libertis ususfructus legatur, et ei, qui novissimus (20) supervixerit, proprietas: utile est legatum (21). existimo enim omnibus libertis proprietatem sub hac conditione, *Si novissimus supervixerit* (22), dari.

De oratione ambigua.

12. IDEM lib. 50. Digestorum.

QUotiens in actionibus, aut [in] exceptionibus, ambigua oratio est: commodissimum est, id accipi, quo res, de qua agitur, magis valeat (23), quam pereat.

De particula cum, *de conditione*, si illud, aut illud; *vel* si illud, et illud: *vel* si quid factum non erit. *De natura orationis universalis vel particularis.*

13. IDEM lib. singul. de Ambiguitatibus.

SI is, qui ducenta deposuit, ita leget, *Scio cum* (24) *ducentis, quæ apud eum deposui, trecenta lego*: sin-

(1) Vide *l.* 162. *Infr. de verb. signif.*

(2) Proximus est, qui et solus. *l.* 1. §. 5. *Infr. unde cognati.* qui ante aliquem est, et quem ante nemo est. Supremus est, post quem nemo. *l.* 34. *Supr. de vulgar. l.* 92. *l.* 155. *l.* 162. *Infr. de verbor. signif.* §. 5. *Inst. de legit. agn. success.*

(3) Quemque nemo antecedit.

(4) In hunc §. scripsit Emanuel Costa, et Ludovicus Charondas *lib.* 1. *verisim. cap.* 21. vide Covarruviam *lib.* 1. *variar. resol. cap.* 7. Mod.

(5) Hexameter Jurisconsulto hic excidit, ut alibi dixi *l.* 46. *supr. de ædilitio.*

(6) Patre et filio publice simul mortuis in bello, filius patri præsumitur supervixisse.

(7) Imo, præsumitur filius postremus mortuus. §. 4. *in fin. Infr. h. t. l. ex facto.* 17. §. *si quis autem.* 7. *infr. ad SC. Trebell.* In dicto §. 4. filius impubes præsumitur ante patrem mortuus. *d.* §. *si quis autem* 7. sine liberis decedere intelligitur, qui non probatur decessisse relictis liberis: hic autem sine liberis decessisse intelligitur, qui simul atque una cum ipso filio decessisse proponitur.

(8) Si libertus et filius simul moriuntur, patroni favore non præsumitur filius supervixisse. *Socinus.* Alias, si filius præsumeretur post patrem mortuus, ejus intestati hereditas ad patronum non deferretur.

(9) Lucranda scilicet.

(10) Id est, obtinet et verificatur, si maritus et uxor simul moriantur. *l.* 32. *in fin. supr. de religiosis.*

(11) Ascendens prius mortuus intelligitur, quam descendens: ut in hujusmodi casibus ab ordine naturali mortalitatis ducatur argumentum. *l.* 15. *supr. de inoffic.*

(12) Aliud est in pubere. *l.* 22. *infr. eod.*

(13) Ætas enim impuberis repentino casui magis videtur subjecta, *l.* 23. *infr. eod.* aliud est in pubere.

(14) Lex præmium primo aliquid facienti decernens, quomodo intelligenda sit si duo simul faciant, vide Alciat. 9. *parerg.* 10. Dic paucis; stricto jure, neutri: ex æquitate, utrique: præsertim si præmium facile dividi potest.

(15) *l.* 27. *infr. eod. l.* 31. *infr. de manum. testam. l.* 3. §. 7. *supr. de adimend.*

(16) *Al.* ademptione, et ita Donellus hic legit.

(17) Idque incertitudinis causa: quamvis earum magnus sit favor. Ad pias autem causas, quod hic dicitur de libertate, transfert *Socinus.*

(18) Si de nativitatis ordine non apparet, prior natus præsumitur ille, ex quo mater libertatem consequitur: et ita favore libertatis masculus censetur prior natus. *in fin. infr. eod.* Socin. vid. *l.* 5. *C. de bonis quæ liber.* Dixi ad *l.* 8. *supr. de pact. l.* 14. *C. de fideicomm. libert. l.* 24. *in fin. Supr. de constit. pecun. l.* 13. *supr. de liber. et posth.*

(19) Præsumptio hæc unde oritur? præsumitur masculus fortior: et ita prior editus.

(20) Id est, ultimus.

(21) Possum enim legare incerto alicui, dum postea certus fieri possit. *l.* 5. *supr. h. t.*

(22) Adde *l.* 108. §. 3. *supr. de legat.* 1.

(23) Interpretatio nobis ea sumenda est, quæ quod actum gestumque sit, conservet. *l.* 21. *infr. eod. l.* 16. *in fin. pr. infr. ad SC Trebell. l.* 109 *supr. de legat.* 1. de hac præsumptione v. Alciat. 3. *præsumpt.* 34 et sic pro actore et stipulatore: alias adversus utrumque sumenda interpretatio est. *l.* 38. §. 18 *infr. de verb. oblig.*

(24) Dictio *cum*, posita inter res legatas, idem importat quod dictio *et* *Socin.*

gulæ summæ separatæ quidem, certam habent demonstrationem: conjunctione (1) vero tali incidunt in ambiguitatem. sed dicendum est, non trecenta, sed quingenta deberi, quia duæ summæ junguntur.

§. 1. Si quis leget, *Fundum Seianum heres meus Attio cum Dione Mævii servo dato:* dubitatur quidem Dioni quoque fundus legatus sit, an Dio cum fundo legatus sit. Sed magis (2) dicendum est, non solum fundum, sed etiam servum Dionem esse legatum: maxime si nullas justas causas habuit Dioni legandi.

§. 2. Cum (3) ita stipulationem concipimus: *Si hominem aut* (4) *fundum non dederis* (5), *centum dari spondes?* utrumque (6) est faciendum, ne stipulatio committatur: id est, sive alterum, sive neutrum factum sit, tenebit stipulatio. † Idemque est evidenter, cum propositis specialiter pluribus rebus, quas fieri volumus, ita stipulamur: *Si quid eorum factum non erit*, veluti, *Stichum, et Damam, et Herotem sisti? Si quis eorum non steterit, decem dari?* necesse est enim omnes (7) esse sistendos, ut stipulationi satisfiat. † Vel (ut propius accedamus) fingamus ita stipulationem factam: *Si Stichum, et Damam, et Erotem non stiteris, decem dari?* neque enim dubitabimus, quin æque omnes sisti oporteat.

§. 3. Utrum (8) ita concipias stipulationem, *Si illud, aut illud factum non erit:* an hoc modo, *Si quid eorum factum non* (9) *erit, quæ ut* (10) *fierent, comprehensa sunt:* hoc interest, quod quamvis altero facto verum sit, hoc aut illud vere factum esse, non ideo tamen verum erit hoc aut illud factum non esse. nam simul ea possunt esse vera (11), quamvis inter se contraria sunt: quia cum significatio non ex universo (12), sed ex aliquo (13) sumitur, si veri aliquid inde sit, veram efficit totam orationem. sicut e contrario duæ orationes pugnantia (14) continentes simul falsæ sunt: veluti *si qui* (15) *liberorum partim puberes, partim impuberes decesserint:* nam et hoc falsum erit, omnes impuberes decessisse: et illud, omnes puberes decessisse. id accidit, quia significatio sumitur ex universo: in quo (16) si aliquid falsum est, totam orationem falsam efficit. Animadvertendum igitur est, quid sit de quo quæritur. Nam cum ita concipio, *Si illud aut* (17) *illud non fuerit*, quæri debet, an aliquid factum non sit? illius (18) effectus hic est, ut neutrum fiat: hujus autem, ut utrumque (19) fiat: nec in illo prodest, aliquid non fecisse, si aliquid factum sit: neque in hoc aliquid fecisse, si aliquid factum non sit.

§. 4. Proinde si quis [ita] interroget, *Eorum quid, quæ objiciuntur tibi, fecisti?* ille neget: hoc (20) exprimat, Eorum quid, quæ objiciuntur, non feci: id est, nihil horum feci.

§. 5. Si quis autem plura in stipulatum deducat, quorum unum (21) fieri velit, ita comprehendere debet: *Illud aut illud fieri spondes? si nihil eorum factum erit tantum dabis?*

§. 6. Item si paterfamilias in testamento ita scripserit, *Si quis mihi filius aut filia genitur* (22), *heres mihi esto* (23): *Si mihi filius aut filia heres non erit, Seius* [*heres*] *esto* (24): non satis voluntatem suam declaravit, si non aliter extraneum heredem esse volet, quam si neque filius neque filia heres sit: hoc enim modo concipi oportet, *Si mihi neque filius neque filia heres erit.* potest autem interdum superior scriptura esse necessaria, si quis, cum filium et filiam habeat, utrumque heredem instituere velit: sed, sive alter heres futurus sit, extraneum miscere; sive neuter, extraneum substituere. sed proclivior est sententia (25) testatoris sic esse interpretanda (26), ut, sive filius sive filia nati ei fuerint, extraneus non admittatur, nisi specialiter hoc testator expresserit.

De legato illis qui testamentum signaverint.

14. MARCIANUS lib. 6. Institutionum.

Si quis ita scripserit, *Illis, qui testamentum meum signaverint* (27), *heres meus decem dato:* Trebatius utile legatum esse putat: quod Pomponius verius esse existimat, quia ipsum testamentum confirmatur (28) testibus (29) adhibitis: quod verum esse existimo.

(1) Hoc ambiguum σύνθεσιν, conjunctionem appellant.

(2) Sensus est, si servus accipi potest, ut res legata, et ut legatarius, in dubio accipitur pro re legata.

(3) Vide in hunc §. Hottom. *obs.* 1.

(4) Hominem et fundum. Hottom. *ibid.*

(5) Vide Alciatum *ad l.* 4. §. *Cato. de verb. oblig. num.* 165. et ibi Hieronym. Borticel. *num.* 140. *usque ad num.* 147. Crott. *in* 2. *repetit. num.* 53. Ruinum *num.* 75. Socin. Jun. *num.* 202. *et seq.* Fab. Acoramb. *ad l. heredes mei.* §. *cum ita. num.* 54. *ad SC. Trebell.* Mod.

(6) Vid *l.* 5. *supr. de cond. inst.*

(7) Cum plures res in stipulationem deducuntur, tot sunt stipulationes quot res: et singulæ debentur. *l.* 29. *l.* 86. *infr. de verb. obligat.* idem est cum plures res legantur. *l.* 2. *Supr. de leg.* 2.

(8) Vid. *ad hunc* §. Govean. 2. *var.* 22. Cujac. 5. *observ.* 3. Langebek. *c.* 39. *annotat.* Hottom. 3. *observ.* 1.

(9) *Factum erit.* Quidam tempore Accursii ita legerunt. Hott. 3. *obs* 1.

(10) *Quæ ut non fierent.* Cujac. 5. *obs.* 3. Hott. 3. reprehensus a Rob. 2. *rec.* 22.

(11) Nec enim semper ex duabus orationibus contrariis una est vera, altera falsa: sed duæ adversæ simul possunt esse falsæ. veluti omnis actio est in factum, Non omnis actio est in factum. v. Cujac. 5. *obs.* 3.

(12) Καθόλου.

(13) Ἐν μέρει, de parte.

(14) V. *l.* 188. *infr. de reg. jur.*

(15) Hanc particulam *qui* expungendam monet Hot. 3. *observ.* 1.

(16) In universali oratione, si falsa aliqua particula reperiatur, totam enunciationem falsam efficiet. In universali denique si quid est falsum, tota oratio falsa est. *Bald.*

(17) Si illud et illud. Hott. *obs.* 3.

(18) In stipulatione copulativa de duobus non faciendis, neutrum fieri debet, ne pœna aliqua committatur. *Castrens.*

(19) Et sic dictio, *quid*, particularis, dialecticis, resolvitur in universalem apud Jurisconsultos: ut comprehendatur etiam minus aliquid.

(20) Sensus est, qui interrogatus, an quid eorum, quæ objiciuntur, fecerit, respondet, Non feci, hoc respondet, nihil feci. Cujac. *ibid.* Totum negat.

(21) Vid. *l.* 110. §. 3. *infr. de reg. jur.*

(22) Antique dixit *genitur.* Gignetur, *Hal.*

(23) Audis institutionem.

(24) Audis substitutionem.

(25) Proclivius est, sententiam testatoris etc. *Hal.*

(26) Interpretandam, *Hal.* Sensus est, alternativam ex tacita mente testatoris resolvi in conjunctam: ne videatur testator extraneum propriæ posteritati præferre voluisse. *Socinus.* In dubio quisque suos prætulisse extraneis censendus est.

(27) Audis legari incertis personis. adde *l.* 4. *l.* 6. *supr. h. t.*

(28) Id est, etsi incerta ab initio testatoris persona fuerit, ex ipso tamen eventu postea certo apparet, quis testamentum signaverit.

(29) Hinc colligit Viglius ad §. 11. *Inst. de testam. ordin.* Legatarium testem in testamento esse posse: ne si denegetur id ei, tardior, aut nunquam, ad testamentum veniat. Id enim probat Fornerius 2. *select.* 12. Signatoribus itaque et testibus ex gratis legari honos aspergitur, ut eorum beneficio testamenti servetur fides, quæ ne periret, vel inimicis testibus uterentur, eis aliquid posse receptum est: quod ut verum sit, vid. Cuj. 9. *obs.* 37. *in fin.* vide tamen *l.* 22. *C. de testam.*

De agnitione vel repudiatione legati.

15. IDEM lib. 2. Regularum.

QUædam sunt, in quibus res dubia est, sed ex postfacto retroducitur, et apparet (1) quid actum est: Ut ecce, si res legata fuerit, et deliberante legatario eam rem heres alii tradiderit (2): nam si quidem voluerit legatarius habere legatum, traditio nulla est: si vero repudiaverit (3), valet. ┼ Tantundem est, et (4) si pecuniam hereditariam legatam crediderit heres: nam si quidem non repudiaverit legatarius, alienam pecuniam credidit: si vero repudiaverit, suam pecuniam credidisse videtur. Quid ergo, si consumpta fuerit pecunia? utique idem erit ex eventu dicendum.

De commorientibus.

16. IDEM lib. 3. Regularum.

QUod de pariter (5) mortuis tractamus (6), et in aliis (7) agitatum est: Ut ecce, si mater stipulata est dotem a marito, mortua filia in matrimonio, sibi reddi, et simul cum filia perit: an ad heredem matris actio ex stipulatu competeret? Et D. Pius rescripsit, non esse commissam stipulationem: quia mater filiae non supervixit (8).

§. 1. Item quæritur, si extraneus, qui dotem stipulatus est, simul cum marito decesserit, vel cum ea, propter quam stipulatus esset: an ad heredem suum actionem tra nsmittat?

17. PAULUS lib. 12. ad Plautium.

IDem est, si dos uxori prælegata sit, si simul cum marito perierit.

18. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

SEd et in illo quæritur, si pariter pupillus, et qui ei substitutus erat frater necessarius, decesserit: an frater fratri existat heres, an contra? vel, si duo invicem necessarii substituti sunt, et una perierint: an heredes extitisse videantur. vel alter alteri, [hoc est], si invicem hereditatem rogati fuerint restituere? In quibus casibus si pariter decesserint, nec appareat quis ante spiritum emisit, non (9) videtur alter alteri supervixisse.

§. 1. Sed et circa legem Falcidiam, si dominus cum servis simul vita functus sit, servi, quasi in bonis ejus mortis tempore fuerint, non computantur.

De cognatis et cognatione.

19. ULPIANUS lib. 23. ad Sabinum.

SI cognatis legatum (10) sit, et hi cognati quidem esse desierint, in civitate autem maneant: dicendum, deberi legatum (11): cognati enim testamenti facti tempore (12) fuerunt. Certe si quis testamenti facti tempore cognatus non fuit, mortis (13) autem tempore factus est per adrogationem: facilius legatum consequitur.

§. 1. Si quis cognationi leget, idem est, atque si cognatis (14) legasset.

De collegio.

20. PAULUS lib. 12. ad Plautium.

CUm Senatus temporibus Divi (15) Marci permiserit collegiis legare, nulla dubitatio est, quod, si corpori (16), cui licet coire, legatum sit, debeatur: cui autem non licet, si legetur, non valebit, nisi singulis legetur: hi enim, non quasi collegium, sed quasi certi homines, admittentur ad legatum.

De ambiguitate.

21. IDEM [lib. 14. ad Plautium].

UBi est verborum ambiguitas, valet, quod acti (17) est: veluti cum Stichum stipuler, et sint plures Stichi; vel hominem; [vel] Carthagini, cum sint duæ (18) Carthagines. semper in dubiis id agendum est, ut quam tutissimo loco res sit bona fide contracta: nisi cum aperte contra leges scriptum est.

De commorientibus.

22. JAVOLENUS lib. 5. ex Cassio.

CUm pubere filio mater nauphragio (19) periit: cum explorari non possit, uter prior extinctus sit, humanius est credere, filium (20) diutius vixisse.

23. GAJUS [lib. 5. ad legem Juliam et Papiam].

SI mulier cum filio impubere nauphragio (21) periit, priorem filium (22) necatum esse intelligitur.

De eo, quod ambigue vel perperam scriptum est.

24. MARCELLUS lib. 11. Digestorum.

CUm in testamento ambigue aut etiam perperam scriptum est: benigne interpretari, et secundum id quod credibile (23) est cogitatum, credendum est.

De eo, quem dicturum se significavit.

25. CELSUS lib. 22. Digestorum.

QUem heredi meo dixero velle me liberum esse, *liber esto: cui ut dare damnas sit heres meus, dixero, ei heres meus dare damnas esto:* testatoris voluntas,

(1) Exitus acta probat.

(2) Et ita alienaverit, *l.* 69 §. 1. *l.* 120. *supr. de leg.* 1. *l.* 105. *infr. de condit. et demonstr.* et sic restringe *l. ult.* §. 2. *C. commun. de legat.*

(3) Legatario rem repudiante, fingitur res nunquam fuisse legatarii, sed semper heredis. *l.* 8. *in fin. supr. de reb. cred.*

(4) *l. ult.* §. 3. *C. comm. de leg.*

(5) Adde *l.* 17. *l.* 22. *Infr. h. t.* vide Bart. in hanc leg. *Goth.* Vid. Covarruv. *var. resolut. lib.* 2. *cap.* 7. Vasq. *illustr. controvers. cap.* 91. Mathesil. *sing.* 71. Ans. Adde Menoch. *de præsumt. lib.* 6. *præsumpt.* 50. *n.* 21. Anton. Fab. *ad C. lib.* 4. *tit.* 14. S. L.

(6) In legatis.

(7) Puta in stipulationibus.

(8) Excipe *l.* 23. *infr. eod.*

(9) Ut alter alteri sit heres, necesse est ut supervixerit. *Castr. Socin.*

(10) Pure, non sub conditione: ut post Ruinum, Socinum et Curtium notat Rolandus a Valle 4. *cons.* 39. *n.* 3.

(11) Qui legat cognatis, videtur legare his, qui vel sunt cognati tempore conditi testamenti, vel tempore mortis, quod idem an procedat in fideicommissariis conditionalibus, vide Curtium Juniorem *cons.* 57. *num.* 12. Paris. *ad cap. in præsentia. num* 71. *extr. de probat.* Joan. Crot. *cons.* 58. *n.* 1. Forcatulum *Necromant. jur. dial.* 9. Zoannettum *rerum quotidianarum.cap.*17.Mod.

(12) Tempus testamenti facti inspicitur, non eventus. *l.* 7. *supr. de auro.*

(13) Imo, legati cedentis. *l.* 24. *infr. de leg. præst.*

(14) Adde *l.* 2. *supr. eod.*

(15) Ulp. 4. §. 28.

(16) Vide *l.* 1. 2. 3. *C. de incert. person. l.* 1. *supr. quod cujuscunque univers. l.* 8. *C. de hered. inst.*

(17) *l.* 12. *supr. eod. l.* 28. *infr. eod. l.* 66. *supr. de judic. l.* 172. *infr. de reg. jur.*

(18) Una in Africa, altera in Hispania.

(19) Naufragio.

(20) *l.* 16. *supr. eod.* adde *l.* 13. *supr. de inoff. l.* 7. *infr. de bon. damn.*

(21) *Al.* naufragio.

(22) Est enim debilior, *l.* 9. *in fin. supr. h. t. l.* 26. *supr. de pact. dotal. l.* 17. §. 7. *infr. ad SC. Trebell.* de hac præsumptione vide Alciat. 1. *præsumpt.* 49. excipe *l.* 10. *supr. eod.*

(23) Interpretatio debet fieri secundum id quod magis est verisimile; *Socin.* adde *cap.* 45. *de reg. in* 6.

si quibusdam (1) argumentis apparebit de quo dixit, adimplenda est.

De ambiguitate stipulationis.

26. IDEM lib. 26. Digestorum.

CUm quæritur in stipulatione (2), quid acti sit, ambiguitas contra (3) stipulatorem (4) est.

De incertitudine.

27. MODESTINUS lib. 1. Regularum.

SI quis de pluribus unum manumitti voluerit, nec appareat de quo manumittendo testator sensit: nulli (5) eorum fideicommissa (6) competit libertas (7).

De errore in verbis.

28. JAVOLENUS lib. 3. ex Posterioribus Labeonis.

QUi habebat Flaccum fullonem, et Philonicum pistorem, uxori Flaccum pistorem (8) legaverat: qui eorum et num uterque deberetur? Placuit primo eum legatum esse, quem testator legare sensisset (9): quod si non appareret, primum inspiciendum esse, an nomina servorum dominus nota (10) habuisset: quod si habuisset, eum deberi qui nominatus esset, tametsi (11) in artificio erratum esset: sin autem ignota nomina servorum essent, pistorem legatum videri, perinde ac [si] nomen ei adjectum non esset.

De clausula in fine posita.

29. SCÆVOLA lib. 18. Digestorum.

PLures testamento manumiserat, in quibus Sabinam et Cyprogeniam, cum quisque eorum ad trigesimum annum ætatis pervenissent: et, cum liber quisque eorum esset, certam summam dari voluerat, et conjuncta scriptura ita caverat: *Sabinæ et Cyprogeniæ dari [volo], cum ad statutam (12) ætatem pervenerint, singulis decem, et hoc (13) amplius alimentorum nomine in annos singulos, quoad vivent, singulis decem.* Quæsitum est, utrum omnibus (14) manumissis alimenta debeantur, an vero Sabinæ et Cyprogeniæ solis? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, videri omnibus alimenta legata.

TIT. VI.

DE HIS QUÆ POENÆ (15) CAUSA RELINQUUNTUR (16).

De relicto in pœnam ejus, cui per alium acquiritur.

1. AFRICANUS libro Quæstionum.

FIliofamilias vel servo herede instituto, etiam si in patris dominive pœnam illicite vel probrose datum est, nullius (17) momenti legatum esse respondit: non enim id solum, quod in heredes, sed omne, quod in cujusque lucrum aliquod ex ultima voluntate sentientis, talem [pœnam] in testamento scriptum sit, nullius momenti habendum.

Distinctio pœnæ, conditionis, translationis.

2. MARCIANUS lib. 6. Institutionum.

POenam a conditione voluntas testatoris separat (18): et [an] pœna, an conditio, an translatio sit: ex voluntate defuncti apparet, idque Divi Severus et Antoninus rescripserunt.

TIT. VII.

DE REGULA (19) CATONIANA (20).

Regula prima de legato conditionali.

1. CELSUS lib. 35. Digestorum.

CAtoniana regula sic definit; *Quod si testamenti facti tempore decessit testator, inutile* (21) *foret: id legatum, quandocunque* (22) *decesserit, non valere.* Quæ definitio in quibusdam falsa est.

§. 1. Quid enim, si quis ita legaverit, *Si post Kalendas mortuus fuero, Titio dato:* an cavillamur (23)? nam hoc modo, si statim mortuus fuerit, non esse datum legatum, verius (24) est, quam inutiliter datum.

§. 2. Item, si tibi legatus est fundus, qui scribendi testamenti tempore tuus est; si (25) eum vivo testatore

(1) Paria sunt verbis et relatione aliquid declarare. A pari procedunt, quod testator declarat propriis verbis, vel per relationem. *Socin.* adde *l.* 123. *in fin. supr. de leg.* 1.

(2) Dubia sc. et in ambiguis.

(3) Vide *l.* 38. §. 18. *l.* 99. *de verb. oblig.*

(4) Et sic secundum promissorem. vide *l.* 99. *infr. de verb. oblig.*

(5) Cur nulli? Ne dixeris cum Bartolo et Socino hoc ideo esse, quod hic incertitudo sit rerum et personarum. Est enim hic rerum certitudo, puta libertatis. una est enim libertas. *l. un. C. de Latina libertate. §. ult. Inst. de libert.* Dicendum potius hic solam esse incertitudinem personæ, et ignorari cui sit relicta libertas. Jure autem veteri (quod quia mutatum in eo non reperitur, constare intelligendum est, *l. præcipimus.* 32. *C. de appellat. l. sancimus.* 27. *C. de testam.*) incertæ personæ libertatem dari non potuisse: cum placeret veteribus servos nominatim liberos fieri oportere §. 25. *vers. libertas quoque. Inst. de legat.* ac præterea si quem liberum fieri in hac specie diceremus, is forte liber fieret, quem testator noluisset; contra is servus maneret, quem liberum esse voluisset. vide Manticam. 6. *de conject.* 3. *num.* 38.

(6) Per fideicommissum relicta.

(7) Incertitudinis ratione, vitiatur legatum libertatis. *l.* 10. *in fin. pr. supr. eod. l.* 2. *infr. de his, quæ pro non script. l.* 30. *supr. de test. tut. l.* 188. *infr. de regulis.*

(8) Audis sub falsa demonstratione legatum fieri.

(9) In primis enim spectanda est testatoris voluntas.

(10) Ex notitia testatoris cognoscitur ejus voluntas. *l.* 12. §. 4. *supr. de usu et habit.*

(11) Magis attenditur demonstratio per nomen proprium magis notum, quam per nomen artificii. *Bart.*

(12) Statuta ætas hic triginta anni. vide quæ scripsi ad Ulp. 1. §. 2.

(13) Dictio, *hoc amplius*, est repetitio præcedentis legati. *Socin.* Goth. Vid. Afflict. *decis.* 248. Cravett. *cons.* 70. *n.* 34. Ans.

(14) *l.* 5. *in fin. supr. de alimentis.*

(15) Pœnæ causa legatum relinquitur, quod non gratia legatarii, sed in pœnam et odium heredis relinquitur.

(16) Vel scribuntur in testamento, vel codicillis scilicet. *Lib.* 6. *C.* 41.

(17) Ulp. 25. §. 13. hodie utiliter pœnæ nomine relinquitur, *l.* 1. *C. eod. §. ult. Instit. de legat.* nisi pœna sit adjecta mandato rei probrosæ.

(18) Si odio heredis id adpositum est, pœna est: si in favorem legatarii, conditio. *Socin.*

(19) Ea sententia dicitur in *l.* 86. *infr. de condit. et demonstr.* Catonianæ et Cassianæ sententiæ. *Novell.* 26. §. 1. adde Theoph. 32. *Inst. de legatis.*

(20) Per eam legata cedunt, non ab apertis tabulis (ut lex Julia et Papia caducæ volebant), sed a morte testatoris. vide ad hanc regulam Hotom. 2. *obs.* 3.

(21) *l.* 29. *l.* 178. *l.* 201. *infr. de reg. jur. Inst. de exher. lib.*

(22) Id est, post testamentum factum: vel statim a testamento facto. §. 1. §. 2. *infr. hic.*

(23) Cavillatio fit, quoties quis scienter falso argumento utitur, aut verba captat. Cicero *pro Cæcinna.* Quintilianus. Porro de cavillatione adde *l.* 177. *l.* 233. *infr. de verb. sign. l.* 65. *infr. de reg. jur. l.* 2. §. 44. *infr. ad SC. Trebell.*

(24) Imo, non est verum. vid. *l.* 56. *supr. de hered. inst.*

(25) An hoc innuit, sub tali conditione legatum esse? Maxime. *Goth.* Ita solve *l.* 41. §. 2. *supr. de leg.* 1. *l.* 66. §. 6. *supr. de leg.* 2. vide Cujac. *obs. lib.* 4. *c.* 4. Ans.

demnaverit, legatum tibi debetur: quod non deberetur, si testator statim decessisset.

2. PAULUS lib. 4. ad Plautium.

SEd et si sic legaverit, *Si filia mea Titio nupta erit* (1): sufficere verum est, si mortis tempore nupta inveniatur, licet testamenti facti tempore fuerit impubes.

De his quorum dies cedit post aditam hereditatem.

3. PAPINIANUS lib. 15. Quæstionum.

C*Atoniana regula*, non pertinet ad hereditates (2), neque ad ea legata, quorum dies non mortis tempore, sed post aditam cedit hereditatem.

De conditionali institutione.

4. ULPIANUS lib. 10. ad Sabinum.

PLacet, Catonis regulam ad (3) conditionales (4) institutiones non pertinere.

De novis legibus.

5. IDEM lib. 22. ad Sabinum.

R*Egula Catoniana* ad novas leges (5) non pertinet.

TIT. VIII.

DE HIS, QUÆ PRO (6) NON SCRIPTIS HABENTUR.

De eo, quod quis sibi adscripsit in testamento.

1. JULIANUS lib. 78. Digestorum.

SI quis hereditatem vel legatum adscripserit (7), quæritur, an hereditas vel legatum pro non scripto habeatur: et quid, si substitutum habeat hujusmodi institutio? Respondit: Pars hereditatis, de qua me consuluisti, ad substitutum pertinet: nam Senatus, cum pœnas legis Corneliæ constitueret adversus eum, qui sibi hereditatem vel legatum scripsisset, eodem modo improbasse videtur, quo improbatæ (8) sunt illæ, *Qua ex parte me Titius heredem scriptum in tabulis suis recitaverit, ex ea parte heres esto*: ut perinde (9) haberentur, ac si insertæ testamento non fuissent.

De his quæ non intelliguntur.

2. ALFENUS VARUS lib. 5. Digestorum.

QUæ in testamento scripta essent, neque intelligerentur, quid significarent, ea perinde (10) sunt, ac si scripta non essent: reliqua (11) autem per seipsa valent.

De damnato in metallum. 2. De servo alieno redempto a testatore. De his quæ in eam causam perveniunt.

3. MARCIANUS lib. 11. Institutionum.

SI in (12) metallum damnato quid extra (13) causam alimentorum (14) relictum fuerit: pro non scripto est (15), nec ad fiscum pertinet: nam pœnæ servus est, non Cæsaris. et ita Divus Pius rescripsit.

§. 1. Sed etsi post testamentum factum heres institutus vel legatarius in metallum damnatus sit, ad fiscum non pertinet.

§. 2. Item, si servo alieno quid legatum fuerit, et postea a testatore redemptus sit, legatum extinguitur. Nam *quæ (16) in eam causam pervenerunt, a qua incipere non poterant, pro non scriptis habentur.*

De eo, qui non est in rebus humanis. 1. De captivo.

4. ULPIANUS lib. [13.] ad legem Juliam et Papiam.

SI eo tempore, quo alicui legatum adscribebatur, in rebus humanis (17) non erat, pro non scripto hoc habebitur.

§. 1. Sed et si in hostium potestate (18) erat, quo (19) testamentum fiebat, neque ab hostibus rediit, pro non scripto erit. † Et ita Julianus scribit.

De eo, quod quis sibi adscripsit.

5. PAULUS lib. 12. Quæstionum.

QUod quis sibi adscripserit, si alii (20) restituere a testatore jussus est, cum onere fideicommissum id apud heredem remanet, quamvis pro (21) non scripto esset. † Idem est, et in testamento militis.

TIT. IX.

DE HIS QUÆ (22) UT INDIGNIS AUFERUNTUR (23).

De eo, qui patronum quasi illicitæ mercis negotiatorem detulit.

1. MARCIANUS lib. 6. Institutionum.

DIvi Severus et Antoninus rescripserunt, *quasi indignum carere legato seu fideicommisso libertum, quæ ei testamento patroni relicta erant, cum patronum suum post mortem ejus quasi illicitæ (24) mercis negotiatorem detulerat, quamvis et præmium (25) meruit.*

De bonorum possessione contra tabulas et pupillari substitutione. 1. De nuptiis illicitis. 3. De eo, qui vivi bona donavit.

2. IDEM lib. 12. Institutionum.

AUfertur hereditas ex asse, et ad fiscum pertinet, si emancipatus filius contra (26) tabulas bonorum possessionem patris ut præteritus petierit, et ex substitutione impuberis adierit hereditatem.

(1) Intelligo, *quandocunque*: verbi gratia, etiam post testamentum testatoris.

(2) Ad libertates, sic legit Cujac. 4. *obs.* 5. vide Hotom. 4. *obs.* 3. sed Govean. 3. *var.* 29. intelligit hereditatem relictam servo legato, cujus dies, nisi adita hereditate, cedere non potest. *l. un.* §. 6. *C. de cad. tollend.*

(3) *l.* 41. §. 2. *supr. de legat.* 1.

(4) Vide quæ scripsi ad *l.* 210. *infr. de reg. jur.*

(5) Puta legem Juliam et Papiam, quibus cedit dies ex apertis tabulis. Cujac. 14. *obs.* 4. quæ sententia displicet Hotom. 2. *obs.* 3.

(6) Vide *l. un.* §. 2. §. 3. *C. de caducis.*

(7) Sibi adscripserit. *l.* 15. *infr. ad. l. Corn. de falsis.* Goth. vid. Anton. Aug. *lib.* 4. *emendat. cap.* 15. Ans.

(8) *l.* 71. *supr. de her. instit.*

(9) Imo aliter habentur; et valet hujusmodi institutio *l.* 29. *supr. de her. inst.*

(10) Vid. *l.* 28. *supr. de reb. dub.*

(11) Utile per inutile non vitiatur. *Goth.* vide *l.* 73. §. 3. *infr. de reg. jur.* Cujac. *lib.* 4. *obs.* 4. Ans.

(12) Incapaci quod relinquitur, pro non scripto est, et ideo cedit heredi, non fisco, *ut hic.*

(13) *l.* 11. *supr. de alim.*

(14) Alimenta possunt legari in metallum damnato.

(15) Et sic apud heredem remanet.

(16) Vide ad hunc versiculum Cujac. 18. *obs.* 13.

(17) *l.* 2. §. 1. *l.* 6. *in fin. l.* 14. *supr. de jure codicillor.*

(18) *l.* 101. *in fin. supr. de leg.* 1.

(19) *Subaudi*, tempore.

(20) *l.* 14. *in fin. infr. ad L. Corn. de falsis.*

(21) Vide *l. un.* §. 3. *C. de caducis.*

(22) *Lib.* 6. *C.* 35. vide ad hunc tit. Ægid. Bossium *tit.* 11. Goth. Adde Brisson. *select. lib.* 4. *cap.* 4. Vasq. *de succes. resolut. lib.* 2. §. 19. Peregrin. *de jure fisci. lib.* 2. *tit.* 2. 3. 4. 7. 8. Ans.

(23) Ea dicebantur veteribus *ereptitia.* hujus itaque tituli sit hæc Epitome, *Omnibus qui contra voluntatem defuncti faciunt, ut indignis, aufertur hereditas, si nihil testamento in fraudem legis fuerit cautum.* Paul. 3. *sent.* 5. §. 10.

(24) Vide *tit. C. quæ res vendi non possunt.* dixi ad *l.* 11. §. 3. *infr. de publican.*

(25) Præmium meretur, ut delator: ut ingratus et patronum accusans, privatur ejus legato: Atque ita ex eodem pœnam et præmium consequitur: quod singulare est.

(26) Indignus est, qui contra tabulas petiit: idcirco hereditas ei aufertur. *l.* 18. *in fin. infr. de B. P. contra tabulas.*

§. 1. Item, si quis contra (1) Mandata duxerit uxorem ex ea Provincia, in qua officium aliquod gerit: quod ei ex testamento uxoris adquisitum est, Divi Severus et Antoninus rescripserunt, *retinere eum non posse*: Tanquam si tutor pupillam (2) contra Decretum Amplissimi ordinis in domum suam duxisset (3). Utroque ergo casu, et si ex asse heres institutus adierit hereditatem, fisco (4) locus fit: nam quasi indigno ei aufertur hereditas.

§. 2. Per contrarium autem ducta tam ab eo, qui officium in Provincia gerebat, quam a tutore (5) illicite; magis est ut dicatur capere [illam] ex testamento: nec quasi indignam esse repellendam.

§. 3. Idem erit, si quis vivi *ignorantis* bona, vel partem bonorum alicujus cognati donaverit (6): nam quasi indigno aufertur.

De eo, cujus negligentia et culpa testatrix mortua est.

3. Idem lib. 5. Regularum.

INdignum esse D. Pius illum decrevit (ut et Marcellus lib. XII. Digestorum refert), *qui manifestissime comprobatus est id egisse, ut per negligentiam et* (7) *culpam suam mulier, a qua heres institutus erat, moreretur.*

De accusatione falsi.

4. Ulpianus lib. 14. ad Edictum.

PApinianus lib. v. Quæstionum ait, Si quis unum heredem, quasi per falsum (8) adscriptum accusavit: legatum ei non auferri a coherede relictum, quem non inquietavit.

De accusatione testamenti. 2. De excusatione tutoris. 3. De accusatione testamenti. 4. De manumissione. 5. De accusatione testamenti. 20. De præmio quod datur his qui se deferunt.

5. Paulus lib. 1. de jure Fisci.

POst legatum acceptum, non tantum licebit falsum arguere (9) testamentum, sed et non jure factum contendere: inofficiosum (10) autem dicere non permittitur.

§. 1. Ille, qui non jure factum contendit, nec obtinuit, non repellitur ab eo, quod meruit. Ergo qui legatum secutus, postea falsum dixit, amittere debebit quod consecutus est. ┼ De eo vero, qui legatum accepit, si neget jure factum esse testamentum, D. Pius ita rescripsit: *Cognati Sophronis licet ab herede instituto acceperant legata, tamen si ejus conditionis fuerit visus, ut obtinere hereditatem non possit, et jure intestati ad eos cognatos pertinet, petere hereditatem ipso jure possunt.* ┼ *Prohibendi* (11) *autem sint, an non, ex cujusque persona* (12), *conditione* (13), *ætate* (14), *cognita causa a judice constituendum erit.*

§. 2. Amittere id quod testamento meruit, et eum placuit, qui tutor datus excusavit (15) se a tutela, et si consecutus fuerit, non admittitur ad excusationem. Diversum puto in eo, qui legatum tantum meruit, et a matre pupilli tutor petitus, excusare se maluit: hic enim nihil (16) contra judicium defuncti fecit.

┼ Sed hoc legatum quod tutori denegatur, non ad fiscum transfertur, sed filio relinquitur, cujus utilitates desertæ sunt.

§. 3. Si pater (17) accusaverit testamentum, vel dominus: denegabitur ei actio etiam ejus, quod filio ejus vel servo legatum est, si ad ipsos emolumentum rei perventurum est. Quod si personam illorum spectet, diversum dicendum est.

§. 4. Si servum *suum rogatus sit manumittere*, qui legatum meruit, vel etiam ipsi servo utrunque datum sit: dicendum est, non debere obesse servo factum domini, sed a fisco redimendum, ut manumittatur: si tamen velit servum vendere: quia non potest cogi, qui judicium sprevit (18) defuncti.

§. 5. Si filiusfamilias falsum accusaverit testamentum videndum est, an denegari debeat actio patri? et puto, si invito (19) patre accusavit, non esse denegandam patri actionem.

§. 6. Si is, cui rogatus sum *legatum restituere*, falsum dixerit: restituere id fisco debebo.

§. 7. Qui accusavit falsum, heres (20) legatario extitit, vel heredi scripto: nihil huic nocere dicendum est.

§. 8. Similis est (21) ei, et qui inofficiosum dicit.

§. 9. Ætati (22) ejus, qui accusavit, ignoscitur (23): et maxime si tutor vel curator dicere falsum vel inofficiosum velit: et ita Imperatores Severus et Antoninus rescripserunt.

§. 10. His vero, qui testimonio suo intentionem accusatoris adjuvaverunt, deneganda est actio: idque Divus Severus decrevit.

§. 11. Sunt qui putant (et recte) et ei (24) denegandam, qui accusatori adfuit, vel fidejussor pro eo extiterit.

§. 12. Quidam et Præsidem indignum putant, qui testamentum falsum pronunciavit, si appellatione intercedente heres scriptus obtinuit.

(1) Indignus est, qui contra Mandata vel Senatusconsulta uxorem duxit. *l.* 63. *supr. de ritu.*

(2) Vide *tit. C. de interdicto matrimonio inter pupill.*

(3) De in domum ductione dixi ad *l.* 15. *Infr. de condit. et demonstr.*

(4) *l.* 13. *infr. h. t.*

(5) Indigna non est, quæ nupsit officiali provinciæ, vel tutori. vid. *l. ult. supr. de leg.* 1. nisi scivit nuptias inutiles esse. *l.* 63. *supr. de ritu. l.* 27. *supr. de usu et usufruct. legato.*

(6) *Indignus* est, qui de vivi ignorantis bonis disponit. *l.* 29. *l.* 30. *infr. de don. l. ult. C. de pactis.*

(7) Vide *l.* 8. *supr. ad l. Aquil.*

(8) Delictum injuria adfecti personam non egreditur. *l.* 5. *infr. de injur. l.* 2. *in fin. supr. de alimentis.*

(9) Adde *l.* 30. *infr. de except. rei jud. l.* 3. *infr. ad l. Corn. de falsis. l.* 43. *in fin. supr. de hered. petit.*

(10) *l.* 24. *infr. h. t. l.* 10. *in fin. supr. de inoff. l.* 8. *in fin. C. de inoff.*

(11) *Sub.* a petitione hereditatis.

(12) *Puta*, si mulier sit. 1. Harmen. 13. *in fin.* adde Cujac. 5. *obs.* 39.

(13) *Puta*, si miles vel rusticus. *l.* 3. §. 12. *Supr. de SC. Silaniano.*

(14) *Puta*, si minor.

(15) *l.* 32. *vers. recte. Supr. de excus. tut.* 37. *Synops. Basil.* 1. *c.* 21. 5. Harmen. 11. §. 41.

(16) *l.* 34. *supr. de excus. tut.*

(17) Vide Paul. 5. *sent.* 12. §. 2.

(18) Id est, qui nihil accepit a testatore. *l.* 35. *infr. de fideicom. lib.* §. 2. *vers. quod si dominus. Inst. de sing. reb. per fideicomm.* secus si recepit. *l.* 19. *in fin. infr. de fideic. lib.*

(19) In publicis judiciis filius potest accusare invito patre. *l.* 37. *infr. ad l. Jul. de adult.*

(20) Vide *l.* 7. *infr. h. t.*

(21) Vide tamen *l. ult. in fin. supr. de inoff.*

(22) Vide Paul. 5. *sent.* 12. §. 4. vide *l.* 14. §. 2. *infr. de bon. libert.*

(23) Imo, non ignoscitur, nisi beneficio Principali. *l.* 22. *in fin. Infr. h. t.* adde *l.* 2. *C. h. t.*

(24) Cur ei? quia voluntate accusatori adfuit consilio vel fidejubendo.

§. 13. Advocatum fisci, qui intentionem delatoris (1) exequitur, in omnibus officii (2) necessitas satis excusat (3).

§. 14. Qui principale (4) testamentum arguit, et (5) a secundis (6) tabulis repellendus est: item a codicillis ad testamentum factis, licet non confirmatis. Non idem sequendum est, si secundas tabulas vel codicillos coarguit: quia non utrumque hoc casu improbasse videtur.

§. 15. An libertas ei servo data, qui testimonio (7) suo infringere voluerit testamentum, auferri debeat, videndum est. Fideicommissum utique non (8) est dignus consequi; et de libertate Divus Pius judicavit, esse ea privandum.

§. 16. Ei qui tutor datus est, non prodest ad excusationem, quod falsum dixit; sed a legato (9) removetur.

§. 17. Qui mortis causa donationem (10) accepit a testatore, non est similis in hac causa legatario.

§. 18. Alia causa est ejus, qui propter testamentum a legatario vel a statulibero (11) accipere jussus est; hic enim ut indignus repellitur.

§. 19. Et Falcidiæ beneficium heredi scripto auferri debere, D. Pius et D. Marcus putaverunt.

§. 20. Omnes, qui ut indigni repellentur (12), summovendi sunt a præmio, quod secundum Edictum Divi Trajani datur his, qui se deferunt.

De re amota.

6. MARCELLUS lib. 22. Digestorum.

RESCRIPTUM est a Principe, *heredem rei (13) quam amoverit, quartam non retinere.* et ideo si is qui quadringenta habebat, universa quadringenta legavit, et heres centum subtraxisset: trecentorum quartam retinebit, septuagintaquinque scilicet: et ducenta vigintiquinque dabit legatariis: [ex] centum, quæ subripuit, legatariis quidem dabit septuagintaquinque; reliqua, id est, vigintiquinque, ad fiscum venient.

De accusatione testamenti.

7. MODESTINUS lib. 6. Differentiarum.

QUI Titii testamentum falsum dixit, nec obtinuit, heredi (14) ejus heres existere prohibendus non est: quia non principaliter (15) in Titii hereditatem succedit.

De actionibus confusis.

8. IDEM lib. 9. Regularum.

INdigno herede pronunciato, adempta hereditate, confusas actiones restitui non (16) oportet

De inimicitiis. 1. De maledictione. 2. De status controversia.

9. ULPIANUS lib. 14. ad legem Juliam et Papiam.

SI inimicitiæ capitales (17) intervenerunt inter legatarium et testatorem, et verisimile esse cœperit, testatorem noluisse legatum sive fideicommissum præstari ei, cui adscriptum relictum est: magis est, ut legatum ab eo peti non possit.

§. 1. Sed et si palam et aperte testatori maledixerit (18), et infaustas voces adversus eum jactaverit, idem erit dicendum.

§. 2. Si autem status (19) ejus controversiam movit, denegatur ejus, quod testamento accepit, persecutio: ex qua specie statim fisco deferetur.

De tacito fideicommisso. 1. Si fideicommissarius desierit posse capere. 2. De tacito fideicommisso.

10. GAJUS lib. 15. ad legem Juliam et Papiam.

IN *fraudem juris fidem accommodat*, qui vel id quod relinquitur, vel aliud, tacite (20) promittit restituturum se personæ, quæ (21) Legibus ex testamento capere prohibetur: sive chirographum (22) eo nomine dederit, sive nuda pollicitatione repromiserit.

§. 1. Si quis ei, qui capere possit, rogatus fuerit restituere, et is mortis tempore prohibetur Legibus hoc capere: non dubito, quin etsi deficit fideicommissum, apud eum tamen, qui rogatus est restituere, manere (23) debet: quia nulla fraus ejus intervenisse videtur: nisi si in futurum casum fidem accommodavit, id est, ut, licet capere Legibus prohiberi cœperit, restituat.

§. 2. Recte dictum [est], si pater (24) filii, quem in potestate habebat, tacitam fidem interposuerit, non debere id filio nocere: quia parendi (25) necessitatem habuerit.

11. PAPINIANUS [lib. 15. Quæstionum].

HEres, qui tacitam fidem contra Leges accommodavit, in ea parte, qua fraudem adhibuit, Falcidia (26) non utitur: et ita Senatus (27) censuit. ÷ Sed si major modus institutionis, quam fraudis fuerit, quod ad Falcidiam attinet; de superfluo quarta retinebitur.

(1) Delatoris quodammodo est patronus, fisci patronus. *l. ult. C. de delatorib.* Si vero sine delatore agit, ipse delator est potius, quam fisci patronus.

(2) Necessitas officii excusat delatorem et delatoris adjutorem. adde *l. 22. infr. h. t. l. 2. C. de delatoribus.* ubi dixi. adde *l. pen. supr. de postuland.*

(3) Non fit igitur infamis, ut delator, neque punitur. Idem dicendum de servis fiscalibus vide Cujac. ad *l. 2. C. de delator.* Neque tenetur parti ad expensas, nedum minus ad talionis pœnam. Cogendus est tamen delatorem nominare, ne prætextu vel colore officii, clam suas inimicitias exerceat.

(4) Quid si codicillos? v. *l. 15. infr. h. t.*

(5) Testamenti principalis cum secundis tabulis et codicillis connexitas et similitudo.

(6) Secundis tabulis hic opponitur principale testamentum. vid. quæ scripsi ad *l. 11. supr. test. quemadm. aper.*

(7) Testis admittitur adversus testamentum.

(8) Imo non est indignus. *l. 24. in fin. inf. ad l. Corn. de falsis.*

(9) *l. 6. supr. de hered. pet.*

(10) Adde *l. 11. supr. de excus.*

(11) Indignus heres privatur etiam commodo, quod accepit a statulibero. vid. ad hunc locum Manticam, *lib. de conjecturis ultimarum voluntatum 17. t. 20.* ubi notat, indignitatis causam referri vel ad portionem hereditatis incapaci restituendæ, vel ad testamentum, quod heres ipse accusat.

(12) Repelluntur. *Hal.*

(13) *l. 24. l. 68. in fin. infr. ad l. Falcid. Novell. 1. cap. 2.* dixi ad Accurs. *Novell. 1. cap. 2.* et hoc jure veteri.

(14) *l. 5. §. 7. Supr. eod.*

(15) Sed per alium heredem: non denique voluntate ipsius testatoris heres factus est, sed voluntate ejus heredis.

(16) *l. 17. l. 18. §. 1. Infr. eod. l. 29. in fin. infr. de jure fisci.*

(17) *l. 6. §. 17. 18. supr. de excus. tut. l. 13. in fin. Supr. de adimend.* §. 11. *Inst. de excus. tut.*

(18) *l. 1. in fin. infr. de jure patron.*

(19) *l. 6. §. pen. supr. de excus. tut* §. 12. *Inst. de excus. tut.*

(20) *l. 103. supr. de legat. 1.* Goth. vid. Leonin. *emendat. lib. 5. cap. 6. num. 6.* Ans.

(21) Vid. Ulpian. 25. §. 17.

(22) Chirographo obligantur, aut nuda pollicitatione. *l. 3. infr. de jure fisci.*

(23) *l. ult. in fin. infr. h. t.*

(24) Vel dominus servi. vide *l. 13. infr. ad l. Falcid.*

(25) *l. 13. Infr. ad l. Falcid.* huc refer Gell. 2. c. 7.

(26) Id est, quartam non deducit, nec caducum vindicat ex eo testamento, si liberos habeat. Ulpian. *ibid.*

(27) Senatusconsulto Pactumeiano id cautum est. *l. 59. in fin. infr. ad l. Falcid.*

De incapaci herede scripto in posteriore testamento. De nomine heredis inducto.

12. IDEM lib. 16. Quæstionum.

CUm quidam scripsisset (1) heredes, quos instituere non potuerat: quamvis institutio non valeret, neque superius (2) testamentum ruptum esset, heredibus (3) tamen ut indignis, qui non habuerunt supremam (4) voluntatem, abstulit (5) jam pridem Senatus hereditatem. Quod D. Marcus in ejus persona judicavit, cujus nomen peracto testamento testator induxerat (6): causam enim ad Præfectos (7) ærarii misit. Verum ab eo legata relicta salva manserunt. De præceptionibus eidem datis voluntatis erit quæstio, et legatum ei non denegabitur, nisi hoc evidenter testatorem voluisse appareat.

De matrimonio cum adultera.

13. IDEM lib. 32. Quæstionum.

CLaudius Seleucus Papiniano suo Salutem. Mævius in adulterio Semproniæ damnatus eandem Semproniam non (8) *damnatam duxit* (9) *uxorem, qui moriens heredem eam reliquit: quæro, an justum matrimonium fuerit, et an mulier ad hereditatem admittatur?* Respondi, neque tale (10) matrimonium stare, neque hereditatis lucrum (11) ad mulierem [pertinere]: sed quod relictum est, ad (12) fiscum (13) pervenire. † Sed etsi talis mulier virum heredem instituerit, et ab eo quasi ab indigno hereditatem auferri dicimus.

De stupro.

14. IDEM lib. 33. Quæstionum.

MUlierem (14), quæ stupro cognita in contubernio militis fuit, etsi sacramento (15) miles solutus intra annum mortem obierit, non admitti ad testamentum jure militiæ factum, et id quod relictum est, ad (16) fiscum pertinere, proxime tibi respondi.

De accusatione codicillorum.

15. IDEM lib. 6. Responsorum.

HEredi, qui falsos codicillos (17) esse dixit, neque obtinuit, hereditas (18) non aufertur: si tamen aliquid a coherede codicillis acceperit, ejus actio denegabitur. itaque si bonorum inter heredes divisionem defunctus codicillis fecerit: partes quidem hereditarias, in quibus legatum consistere non potuit, tenebit: sed Falcidiæ beneficio non utetur, si tantum (19) in amissis portionibus erit, quod Falcidiam æquitate compensationis recusaret.

De accusatione subjecti partus. 1. De concubina. 2. De nomine heredis inducto.

16. IDEM lib. 8. Responsorum.

CUm tabulis (20) secundis pater impuberi filio fratris (21) filios, coheredibus datis substituisset; ac substituti fratris filii, post mortem pueri, matrem ejus partus (22) subjecti (23) ream postulassent, ut hereditatem patrui legitimam obtinerent: victis auferendam esse partem hereditatis ex causa substitutionis, respondi: quia ex testamento sententiam (24) secundum se dictam non haberent.

§. 1. Quoniam (25) stuprum in ea contrahi non placuit, quæ se non (26) patroni concubinam esse patitur (27), ejus, qui concubinam habuit, quod testamento relictum est, actio non denegabitur: idque in testamento Cocceii Cassiani clarissimi viri, qui Rufinam ingenuam honore (28) pleno dilexerat, Optimi Maximique Principes nostri judi-

(1) In secundo testamento. *Basil.*

(2) Prius.

(3) Et hic heredes in priore testamento scripti, quasi indigni removentur. *Græci.*

(4) Ultimam.

(5) Cur? Cum testator in priori voluntate non perseveraverit, testator judicavit ea re plane se odio heredis ad secundam voluntatem transire. *Græci.*

(6) *l. 16. in fin. infr. h. t. l. 2. §. 7. infr. de B. P. secund. tab.*

(7) Præfecti ærarii cognoscebant de caducis. v. *l. 3. supr. de his quæ in testam.* dixi ad *l. 42. infr. de jure fisci.*

(8) Vide 6. Harmenop. 2. *in fin.* secus fuerit, si damnatam adulterii duxit. *l. 37. supr. de minoribus.*

(9) Atqui damnatum et supplicio capitali eum affectum oportuit. *l. quamvis. 30. C. ad l. Jul. de adulteriis.* An hoc jure adulterii pœna non fuit capitalis. *arg. l. 2. §. miles. 3. supr. de his qui notantur infamia. l. qui cum uno. 4. §. adulterii. 7. infr. de re militari?* An adulterii pœna capitalis est certis personis, quæ aliis non sit, ut notatur *l. si quis viduam. 5. infr. de quæstionibus?* An hic causa cognita minor pœna imposita est. *l. quid ergo. 13. §. pœna gravior. 7. supr. de his qui notantur?*

(10) Nemo potest eam jure in uxorem ducere, quam per adulterium polluit. Hujusmodi uxori tanquam indignæ aufertur, quod a viro ei relinquitur. *Bart.* adde *cap. fin. extr. de eo, qui duxit in matr. quam polluit per adulterium.* Quid. quo sensu matrimonium adulteri cum adultera non est? Canonistæ id intelligunt verum esse, si adulterium commissum fuerit, data fide matrimonii contrahendi, mortuo uxoris marito, *dict. cap. ult.* Goth. vid. Cujac. *lib. 5. observ. cap. 6.* Peregrin. *de jure fisci, lib. 2. cap. 2.* Ans.

(11) *l. 2. supr. h. t.*

(12) Imo certis personis defertur. *l. qui contra legum. 4. C. de incestis.* unde hæc lex emendata novo jure videtur. *Bart.*

(13) *d. l. 2. l. 14. infr. eod. l. 32. in fin. supr. de donat. inter virum.*

(14) *l. 41. §. 1. supr. de testam. milit.*

(15) Vide *l. 11. infr. ad leg. Jul. de adult.*

(16) Imo quod relinquitur a milite ei, quam per stuprum cognovit, non cedit fisco. *l. affectionis. 5. infr. de donat.* lex contraria in pagano, hæc in milite obtinet. Ita not. *l. 2. C. de donat. inter virum. l. miles. 41. §. 1. supr. de test. milit.*

(17) Adde *l. 5. §. 14. supr. h. t.*

(18) Cur non aufertur? Accessorium qui impugnat, eo tantum privatur, at non his quæ consequi potest ex jure principali.

(19) Adde *l. 61. infr. ad l. Falcid.*

(20) Secundæ tabulæ, pupillaris substitutio.

(21) Substituere filio impuberi fratris filios possumus.

(22) Suppositum qui partum esse ait, secundas tabulas impugnat: ideoque ut indigno ei auferuntur, quæ illis tabulis ei relicta.

(23) Atque ita testamentum impugnabant. *argum. l. 4. C. de her. inst.*

(24) Sententia secundum se dicta non haberent. Ita legit et emendat Anton. Faber 6. *conject.* 19. atque ita veteres quosdam legisse notat Bartolus.

(25) Adde *l. 1. supr. de concubinis.* adi ad hanc legem Langebekium *cap. 3. annotationum.* Antonium Fabrum 3. *conjectur.* 3.

(26) Cum concubina nemo stuprum committit jure civili; est enim concubinatus jure civili permissus. *l. 3. supr. de concubinis.* Quod etiam constitutum fuit in concubina patrono juncta: cum jure civili liberta multo honestius patroni fuerit concubina quam uxor. *l. 1. supr. de concubin.* Unde constat, concubinæ testamento relinqui posse: eique actionem non denegari. Imo, et matri concubinæ, et liberis ejus (ex alio autem concubinatu susceptis) relinqui potest: cum si turpis esset conjunctio, æque in liberis atque in matre inutile esset relictum.

(27) Vide Cujac. 5. *obs.* 3.

(28) Honor hic plenus est maritalis, quo differt uxor a concubina. *l. 49. §. 4. in fin. supr. de leg. 3. l. 31. infr. de donat.* Concubina, matrisfamilias honestatem non habet, nisi patroni concubina sit. *l. 41. in fin. supr. de rit.* Nuptias facit plenus honor, *ut hic.* maritalis honor et affectio. *l. donationes. 31. infr. de don.* Honor est in ipsa appellatione. *Novell.* 74. uxor, materfamilias, domina, nomina sunt dignitatis. Concubina, quasi nomen voluptatis. Porro hic quidam etiam legunt, *pleno amore*: quam lectionem non improbat Anton. Fab. 3. *conject.* 4.

caverunt: cujus (1) filiam (2), quam alumnam (3) testamento Cassianus nepti coheredem datam appellaverat (4), vulgo quæsitam (5) apparuit.

§. 2. Cum heredis nomen mutata voluntate paterfamilias incisis tabulis induxisset (6), atque ideo fisco portionis emolumentum adjudicatum fuisset: eam rem legatariis non obesse, qui retinuerant voluntatem, Divo Marco placuit, et ideo cum suo onere fiscum succedere.

De vindicta defuncti omissa.

17. IDEM [lib. 13. Responsorum].

HEredem, qui sciens defuncti vindictam insuper habuit (7), fructus (8) omnes restituere cogendum existimavi: nec probe desideraturum, actionem (9) confusam restitui. Deceptum (10) autem ignoratione facti (11), bonæ fidei possessoris defensionem habiturum, ante motam scilicet controversiam, si ratio fructuum subducatur: nec improbe confusam (12) actionem reddi postulaturum.

De tacito fideicommisso. 1. De morte non defensa.

18. IDEM lib. 15. Responsorum.

EUm, qui tacitum fideicommissum in fraudem Legis suscepit, eos quoque fructus, quos ante litem motam percepit, restituere cogendum respondi: quod bonæ fidei possessor fuisse non videtur, exemplo bonorum fisco vindicatorum. † Post motam de tacito fideicommisso controversiam, ante pretia fructuum percepta cum usuris (13) esse restituenda respondi: sed omnium fructuum, quorum pretia percepta fuerant. quod si fructus in usu habuit, eorum pretia tantum restitui satis erit. Sed D. Severus bonorum tacite relictorum, citra distinctionem (14) temporis, fructus duntaxat deberi, non (15) etiam usuras eorum, benigne decrevit. quo jure utimur.

§. 1. Bonis universis (16) ex causa taciti fideicommissi fisco restitutis, heredem onus æris alieni non spectare convenit. Nec aliud servatur, morte non defensa. Si quid tamen ob aditam hereditatem, actionibus aut servitutibus confusis (17), amiserit, auxilio restitutionis non merebitur.

§. 2. Pro parte heres institutus, prædii legatum acceperat, et in hereditate non capienti restituendi tacitum ministerium susceperat: quanquam legatum pro ipsius parte non constitisset, ideoque portionem istam pro herede possideret, tamen ei prædium integrum (18) esse relinquendum respondi: neque enim rationem juris (19), ac possessionis varietatem inducere divisionem (20) voluntatis.

De impedito mutare testamentum.

19. PAULUS lib. 16. Responsorum.

SI scriptis heredibus ideo hereditas ablata est, quod testator aliud testamentum mutata voluntate facere voluit, et impeditus (21) ab ipsis est: ab universo judicio priore recessisse eum videri.

De morte non defensa.

20. HERMOGENIANUS lib. 3. juris epitomarum.

EI (22), qui (23) mortem (24) uxoris non defendit (25), ut indigno (26) dos (27) aufertur (28);

21. PAULUS lib. 5. Sententiarum

POrtionesque (29) eorum fisco vindicantur, qui mortem libertorum (30) suspecto decedentium non defenderunt. Omnes (31) enim heredes, vel eos, qui (32) loco heredis sunt, officiose (33) agere circa defuncti vindictam convenit.

Si tutor testamentum falsum et inofficiosum dicat.

22. TRYPHONINUS lib. 5. Disputationum.

TUtorem, qui pupilli sui nomine (34) *falsum vel inofficiosum* (35) *testamentum* dixit, non (36) perdere sua legata, si non obtinuerit, optima ratione defenditur (37): et, si libertum patris pupilli sui nomine capitis accusaverit, non repelli a bonorum possessione contra tabulas. Quia officii necessitas, et tutoris fides excusata esse debet.

(1) Ita adseveravit. quam alumnam testamento Cassianus nepti coheredem datam appellaverat, cujus filiam vulgo quæsitam apparuit. Ita enim locum restituit et emendat Anton. Fab. 3. *conjectur.* 14.

(2) Cum idem Cassianus post mortem Ruffinæ dixisset, scil.

(3) Quasi eam educasset.

(4) Quæritur, an ei juste potuerit legare.

(5) Cæterum vulgo quæstum fecisse apparuit. Cujac. 5. *obs.* 6. hinc sumitur ratio decidendi, juste ei legatum videri, ex quo Cocceius Cassianus stuprum cum legataria non commiserit: stuprum non commisisse hinc apparet, quod eam concubinam habuerit quæ vulgo quæstum fecerit. *l.* 3. *supr. de concub.*

(6) *l.* 12. *supr. h. t.*

(7) Id est, neglexit. *Insuper habendi* verbo usus et Gellius. 1. c. 19. Apuleius 1. *de Asino.* v. Muretum 11. *variar.* 17. adde quæ notavi ad *l.* 43. *Supr. de religiosis.* adde *l.* 2. *C. si quis omissa causa.*

(8) *l.* 1. *C. h. t. l.* 76. §. 7. *Supr. de leg.* 2.

(9) *l.* 8. *supr. h. t.*

(10) *l.* 21. §. 1. *supr. de SC. Silaniano.*

(11) Quid, si ignorantia juris? secus. *l. sed etsi.* 25. §. *scire.* 6. *supr. de hered. petit.* Ignorantia juris, quoties de fructibus quæstio est, neminem in mala fide constituit. *l. si fur.* 32. §. 1. *Infr. de usucap.*

(12) Confusa actiones non restituuntur nisi ignorantia deceptis, *ut hic.*

(13) *l.* 1. *C. h. t. l.* 17. §. 2. *supr. de usuris.*

(14) Citra finem temporis. *l. pen. infr. de re militari.*

(15) Etiam si sit bonæ fidei judicium.

(16) Onus æris alieni non ei incumbit, cui bona universa auferuntur, nec tamen jura confusa restaurentur.

(17) *l.* 8. *supr. h. t.*

(18) In bonis quæ auferuntur ex causa tacit. fideicommissi, prælegata non veniunt.

(19) *Sive, al.* [illegible]

(20) *Quæ si esse divisio voluntatis?* Nam paulo ante scripsit, prædium integrum esse relinquendum.

(21) Indignus est hereditate defuncti scriptus heres, qui defunctum impedivit ne testamentum mutaret. *l.* 1. *supr. si quis aliquem testari.*

(22) Viro sive marito.

(23) Dos uxoris num marito adquiretur, si uxoris necem ultus fuerit? olim ita fuisse videtur: hodie non item. dixi ad *l. un.* §. *illo proculdubio. C. de rei uxoriæ actione.*

(24) Adde *l.* 21. *infr. h. t. l.* 27. *infr. de jure fisci.*

(25) Id est, non ulciscitur.

(26) Indignus dote est maritus, qui mortem uxoris non defendit.

(27) Quam lucrari aliter potuit.

(28) Imo non cedit fisco, sed heredibus mulieris, *l. si ab hostibus.* 10. §. *ult. Supr. soluto.* ibi uxor a marito: hic ab alio fuit interfecta. Priore casu, vir nullo tempore dotem lucratus est: posteriore, secus: quam tamen amittit, quod mortem uxoris non vindicaverit.

(29) *Al.* quoque.

(30) Indignus est, qui mortem liberti non defendit. adde *l.* 20. *supr. h. t. l.* 15. *in fin. supr. de SC. Silaniano.*

(31) Heredes, vel qui loco heredis sunt, officiose circa defuncti vindictam agere debent. Omnes, etiam libertorum.

(32) Bonorum possessores heredis loco sunt.

(33) Officium præstat defuncto, qui ejus mortem vindicat.

(34) An est ad utilitatem pupilli, ut putat Accursius? An potius etiam tutorio nomine accusare potest, *ut hic.* et *l. Polla.* 2. *C. h. t.*? licet subscribere nomine pupilli non possit, *l.* 2. *C. qui accusare. arg. l. ult. C. de injuriis.* ubi alius accusat, alius subscribit.

(35) *l.* 30. §. 1. *supr. de inoff.* §. 5. *Inst. de inoff.*

(36) Imo amittit. *l.* 5. §. 11. *supr. h. t. l. filius.* 22. *l. ultim. supr. de inoffic.* hic necessitate officii accusat: ibi, voluntate.

(37) Est enim æquum, ut qui necessitate officii testamentum accusavit, eo, quod proprio nomine meruit, non privetur. adde *l. ult. supr. de* [illegible]

Nec quisquam Judicum calumnia (1) notabit tutorem, qui non suis simultatibus accusationem sub nomine pupilli instituit: sed cogente forte matre pupilli, vel libertis patris instantibus. Et si tutor reum aliquem postulaverit pupilli nomine, et ideo non sit executus, quod interim ad pubertatem pupillus pervenerit; non oportet dici in Turpillianum eum Senatusconsultum incidisse: discreta sunt enim jura, quamvis plura in eandem personam devenerint, aliud tutoris, aliud legatarii: et cum non suæ personæ jure, sed pupilli accusaverit, propriam pœnam mereri non debet. Denique pupillo relicta in eo testamento, nisi (2) a Principe conservata sint, pereunt: adeo ille est accusatoris defensor, et quasi patronus. idem et Sabinus libris ad Vitellium scripsit.

De tacito fideicommisso.

23. Gajus lib. singul. de tacitis Fideicommissis.

SI quilibet heres ex cujuscunque testamento tacite rogatus fuerit, ut quadrantem, quem legis Falcidiæ beneficio retinuit, non capienti restituat: æque locus erit Senatusconsulto (3). neque enim multum intererit inter tale fideicommissum, et cum quis id quod ad se ex hereditate pervenerit, restituere rogatus sit.

Si testamentum non jure factum dicatur.

24. Papinianus lib. 18. Quæstionum.

SI testamentum patris jure (4) factum filius negavit: quoniam de jure (5) disputavit, non judicium impugnavit aut accusavit, retinet defuncti voluntatem.

Tacitum fideicommissum non inducitur ex sola heredis instituti affectione.

25. Idem lib. 14. Responsorum.

SI gener (6) socerum heredem reliquerit, taciti fideicommissi suspicionem [sola ratio paternæ (7) affectionis non admittit (8)].

§. 1. Apud Scævolam lib. xxx. Digestorum Claudius notat: si vivo testatore decesserit is, cui illicite (9) legatum relictum erat, non fisco (10) hoc vindicatur, sed apud (11) eum, a quo relictum est, remanet (12).

(1) Adde *l. ult supr. de postulando. l. 2. C. qui accusare.* Paul. 5. *sent.* 4. §. 9.

(2) Adde *l.* 5. §. 9. *supr. h. t.*

(3) Plantiano, de quo *l.* 59. *in fin. infr. ad leg. Falcid.*

(4) *l.* 5. §. 5. *supr. h. t.*

(5) Testamentum qui jure factum negat, de jure tantum testamenti disputat, non autem judicium defuncti impugnat.

(6) Uxor est incapax ex lege Papia decimaria: ideoque tacitum fideicommissum ei perperam relinquitur, *ut hic.* hodie ex constitutione *l.* 2. *C. de infirmandis pœnis cœlibatus.* non est incapax.

(7) Est enim loco parentis. *l.* 16. *supr. soluto.*

(8) Præsumptio fraudis non inducitur ex sola consanguinitate. *But.*

(9) Vide Tiraquell. c. 29 privilegio piæ causæ.

(10) Hoc referendum ad caduca, de quibus videnda est *l. un. C. de caducis.*

(11) Id est, apud heredem testatoris.

(12) *l.* 10. §. 1. *supr. h t.*

FINIS TOMI SECUNDI.

INDEX
LIBRORUM ET TITULORUM
DIGESTORUM SEU PANDECTARUM,
QUI IN HOC SECUNDO TOMO CONTINENTUR.

LIBER VIGESIMUSSECUNDUS.

LIBER VIGESIMUSTERTIUS.

LIBER VIGESIMUSQUARTUS.

LIBER VIGESIMUSQUINTUS.

LIBER VIGESIMUSSEXTUS.

LIBER VIGESIMUSSEPTIMUS.

LIBER VIGESIMUSOCTAVUS.

LIBER VIGESIMUSNONUS.

LIBER TRIGESIMUS.

[LIBER PRIMUS.]

LIBER TRIGESIMUSPRIMUS.

[LIBER SECUNDUS.]

LIBER TRIGESIMUSSECUNDUS.

[LIBER TERTIUS.]

LIBER TRIGESIMUSTERTIUS.

LIBER TRIGESIMUSQUARTUS.